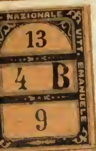
NAZIONALE
VITT. EMANUELE
13
4 B
9

Qui pubblicata col tit.: NOVARUM DECLARATIONUM ...

NOVAE
DECLARATIONES
ET VARIAE LECTIONES
RESOLVTIONESQ. IVRIS

Clarissimorum Iurisconsf. recentium,

Vaconij à Vacuna, *Iacobi Rauardi,*
Antonij Goueani, *Rainaldi Corsi,*
Antonij Contij, *Nicolai Belloni.*

Quibus non solùm multa in Iure corrupta, & non satis intellecta, restituuntur, & emendantur; sed & difficillimæ Iuris quæstiones enodantur, & explicantur.

Adiecimus locis opportunis rerum Summas, prætereà Indices duos locupletissimos; vnum, Legum passim explicatarum; alterum, verborum, & rerum, sententiarumque insignium.

Opus omnibus Iurisconsultis, tam Legum professoribus, quàm Practicis, ac studiosis Iuris apprimè vtile, & necessarium.

VENETIIS, Ex Vnitorum Societate. 1585.

13 4 B 9

Illmo & Reuerendissimo D. FRANCISCO COLVMNÆ ARCHIEPISCOPO TARENTINO.

Alexander Albertonius S. D.

VM VACONIVM veterem familiæ vestræ clientem, amplitudinis verò tuæ etiam præceptorem obseruantissimum aliquot annos ita audiuerim, vt quos ille in iure ciuili perdifficiles sanè, & perobscuros, innumerabiles penè locos, vnus adhuc declarauit, & illustrauit, non solùm cognouerim, sed etiam in commentariolos meos retulerim, faciendum duxi, vt quæ mihi præclara, & admodum vtilia visa sunt, & alijs etiam legum scientiæ studiosis aliquando impertirem. Nam & eiusmodi præceptore iure indignus iudicarer, & hominis officio abuti existimarer, si quod mihi, is opera sua beneficium dedit, id ego, mea, in reliquos non conferrem. Quamobrem statui Doctoris mei sententiam de reconditis ijs in ciuili facultate locis, huic libro mandare: eumq; librum in tuo nomine ad vtilitatem studiosorum emittere. Cùm enim Vaconius ipse amplitudini tuæ se omnia debere fateatur, & prædicet, ego autem illi nihil non debeam, te verò meritò non solùm ego, sed domus mea tota iam diu amet, & obseruet, hoc propterea quicquid est, vtriusque muneris tibi iure optimo offerendum censui. Quare qui aliquem hinc fructum percipient, tibi, qui Vaconij, à quo hæc primùm profecti sunt, studia aluisti, eum semper acceptum referre debebunt. Meum certè consilium, qui librum ei potissimum viro dicarim, cui cùm propter singularem doctrinam, vitæque integritatem, tum propter incredibilem erga bonos, & eruditos homines benignitatem, ac beneficentiam, nemo non improbus, aut à litteris alienus non plurimùm se debere confitetur, omnes (vt spero) facilè comprobabunt. Accipies igitur munus hoc iustissimis quidem de causis tibi debitum, sed ita accipies, vt non quantum tua dignitas postulat spectare, sed quantum ipse præstare possim cogitare memineris. Vale feliciter.

AD FRANCISCVM COLVMNAM TARENTINORVM PONTIFICEM VIRO OPT. AC SAPIENTISS.

Lælius Iordanus.

XCIPE Vaconij Antistes clarissime munus,
Et meritum officij nomine pignus habe,
Sacra recognoscens priscorum dogmata scriptis
Deprompta, expressis sensibus arte nouis:
Quod nec sexcentis Doctorum magna caterua
Præstitit, Hic chartis ius docet omne tribus.
Vacony tibi habe hæc summi monumenta columna
Ingenij, quæ alias non meruere manus.

AD EVNDEM.

VOD te, vt Alexandrum non punxerit esse magistro
Inuulgata alijs quæ tua sola forent,
Sed tutò per te liceat sine cortice nare,
Quæ datur ex opere hoc, gloria magna tua est.

ANTONII DE AMATIS

Epigramma.

T latet in venis silicis vix nota fauilla,
Mox tamen excusso flamma vapore micat,
Vtq; ima tegitur fultum tellure metallum,
Extrahit inuentas denique fossor opes;
Et latet Eois nelut Indica gemma sub vndis,
Quam vix æolio nauita rete trahit.
Sic obstrusa diu per magna volumuna legum,
Exprimit in sensus vi meliore nouos;
Lector habes propria quæ dat Vaconius arte,
Dices hæc proprio Pythius ore dedit.

INDEX OMNIVM LEGVM

PARAGRAPHORVM, ET CAPITVLORVM

VTRIVSQVE IVRIS

Qui potissimum hoc opere explicantur, ad ordinem librorum redactus.

Obseruabis candide Lector, primum numerum, legem ipsam proximè sequentem, respicere ordinem, & numerum ipsius legis, vel capituli: sequentem verò, numerum margin. tertium, paginam. Et quia quandoque totum caput legis alicuius interpretatio examinatur, pluraque capita una pagina sæpè contineantur, caput saltem cum numero folij annotauimus, huius te quò commodiùs nostro labore uti posses, prius te admonitum volui. Vale.

EX PARTE I. PANDECTARVM

Liber Primus.

De iustitia, & iure.

l.Iuri.1.nu.1.fol.39.nu.5.58.cap.18.324.cap. 6.388.6.cap.2.nu.1. 406
§.Est autem institia c.12.nu.2 496
§.ius naturale c.19.325.nu.3 465
l.vt vim.3.c.2.447 cap.20 325
§.nam iure hoc.nu.9 406
l.ex hoc iure 5.nu.1 15
l.iustitia.1.nu.1 44

De orig.iuris.

l.2.cap.21 325
§.his legibus.2.cap.24 326
§.denique cap.22 326
§.ijsdem temporibus c.23 326
§.post aliquot.ff.de orig iur.c.18 439

De constitut.Principium.

l.prima.cap.30 346

De statu hominum.

l.cum igitur.2.nu.1 131
l.& seruorum 5.cap.11. 338
§.ex hoc quæsitum cap.13 497
l.qui in vero.7.c.14 324
l.Paulus respondit 11.c.4. 356

De adoptionibus.

l.cum nepos.6.num.4 356
l.si quis nepotem.10.num.6 360
l.non aliter 18.cap.10 337
l.si is qui filium.11.nu.9 360
l.Adoptiones 43 ibid.

De Senatoribus.

l.fin.c.10 605

De offic.Prætorum.

l.Barbarius Philip.c 6 317

De offic.perfect.vigil.

l.3.§.sciendum c.8.n.3 411

De offic. Proconsulum.

l.Proconsul.1.n.2 396
l.obseruare 4.c.42 332
§.nemo.c.12.n.1 415
l.Solent 6.c.17.n.1 593
l.nec quicquam 9.§.vbi decret.4 261
l.Si quid 11.6 250
l.fin.1.n.4 549

De officio Præsidis.

l.illicitas.§.qui vniuersas.c.1.n.3 546
l.legatus.c.1 n.4. 549

De off.eius,cui mandata est iurisd.

Rub.c.11 557
l.quæcunque 1.n.3.4.5.6.7.257. cap.18.510 c.20.511.c.3.520.c.1.548.c.11 590
§.qui mandatam.cap.14.num.4.559 & caput 6 585
l.mandata 2.n.9.10 259
l.cognitio 4.§.vt bon.poss.1 260
l.mandata 2.267 c 6 585

II. De iurisd.omn.iud.

l.ius dicentis 1.c.7 569
l.imperium 3.5.250.c.4.& 5 583
l.iubere cauere 4.1.261 c.4.& 5 584
l.more maiorum 5.2.268 c.11 557
l.& quia 6.2.& 3.268 c.11 557

l.solet.16.2. 268

De in ius vocando.

Rub.cap 47. 334

l.in ius.1.c.47.334.c.6.409.cap.15 437

De edendo.

l.qua quisque.1.c.11. 572

l.si legatum.2.cap.12. 573

l veluti.7.cap.14. 374

l.Quędam.9.§.nihil.cap.18.nu.8. 616

l.exempla.penul.c.14 374

De pactis.

l.huius.1.6. 191

l.legitima 6.c.26.345.c.7.nu.2. 586

l.iuris gentium.7.in princip.c.27.462.c.1.numero 1. 462

§ ait Prętor.9 193

§.sed & si.22 28

l.si tibi.16.§.2.c.26 345

l.si vnus.27.§.pactus.1.21.& c.1.nu.425.c.6.430.& 564

l.ius publicum.38.c.12.num.11 497

III. De postulan.

l.hunc.1.§.Appius denique.ff.ca.18. 459

De his qui notan. infam.

l.quod ait Prætor.2.§.si.c.11.num.1. 454

l.Athletas.4.c.14.nu.2 499

l.furti.§.mandati.2.c.14.nu.2 574

l.genero.8.c.20 422

l.liberorum.11.c.20 422

De Procuratoribus.

l.licet.42.§.ea obligatio.1 290

l.Mutus 43.nu.4 376

l.ad rem mobilem 56.nu.14 80

De calumniat.

l.in eum.1.§.qui autem.c.15 395

IIII. De in integrum restit.

l.Diuus 7.c.47. 334

l.fin.c.43.332.c.18 501

Quod metus causa.

l.Si cum exceptione 14.§.posthum. c.10.322

§.quatenus.c.11 322

§.quod si homo.cap.12. 590

De dolo malo.

l.vel ab eo.2.nu.16 105

l.non habet.3 ibid.

l.et si atnrmauerit,9.§.& si seruum, cap.7.numero 1 448

l.Arbitrio.18.§.si dominus 2.capit.38. 331

De minoribus.

l.Denique.3.c.12.322.c.16.nu.1. 419

§.minorem.4 322

l.ait Prætor.7.§.hodie certo, versiculo Pomponius,c.39 331

§.sed quod Pap.14.111.c.13 338

l.Verum,11.c.40 332

§.quod si minor.c.12 322

l.in causæ.13.§.1.c.15 395

§.causa.c.12 322

l.in causæ.16.nu.2 386

l.interdum.18.c.10 322

l.auxilium 37.c.10 322

Ex quib.caus.maior.

l.denique 1.9.nu.1 50

l.Sed & si.26.§.si feriæ.cap.19 502

l.nec non 28.§.exemplo.c.45.333.c.5 467

De recept.arbitris.

l.Labeo.3.15 395

l.quid tamen.21.§.sed & si.10 395

l.diem.27.§.si plures.5 402

l.non distinguemus.32.§.Iulia.c.33 329

PARS SECVNDA.

V. De iudicijs.

l.lis nulla.4.18 158

l.cum prętor.12.§.1.c.10 589

l.non potest.23.4 284

l.non quemadmodum.35.4. 284

l.iudicium soluitur.56.c.10.num.4 589

l.& post.73.c.47 334

l.si Prætor.75.c.6 317

De inoffic.testament.

l.posthumus.6.17 315

l.Papinianus.8.5 354

l.Qui repudiantis.17.§.vlt.7 513

l.filius.22.c.4 600

De petitione hæreditatis.

l.hæreditas.1.c.5.nu.5 602

l.sed & si lege.25.§.petitio.c.4 567

VI. De rei vendicat.

l.officium.9.4 89

De pub. in rem act.

l.de pretio.8.1 107

Si ager vect.pet.

l.agri.1.24 83

VII. De vsufructu.

l.vsusfructus.5.8 229

l.an usufructus.56.c.8 337

Qui-

Quibus modis vsusfruct.amit.
l.repeti.5.c.38 331
Si vsusfructus petatur.
l.si fundo,1.c.27 345
l.fructus,4.c.7 319
De operis seruorum.
l.operis,5.c.7 319
De vsu & habita.
l.vsus pars,19.8 229
Vsusfruct.quemadmodum caueat.
l.si vasorum fin.c.11 605
VIII. De seruitutibus.
l.seruitutes,1.c.15 323
l.seruitutes,4.c.9 321
l.si iter.10.18 236
l.si tam.13 c.17. 340
l.seruitutes prædio.14.c.14 323
l.quoties,15.c.15. 313
l.ei fundo,19.15 323
De seruit.rust.prædior.
l.seruitutes,1.c.17 340
l.rusticorum,2.c.16 323
l.qui sella.7.c.17 340
l.Labeo,10.c.17 314
l.inter.12.c.17 340
l.si mihi,20.§.vlt.c.15 313
l.itinere,28.13 234
l.flumine fin.c.36 330
Communia prædiorum.
l.ædificia,1.c.16 314
l.si quis duas,6.§.si quis partem.11 232
Si seru.vend.
l.loci corpus,4.§.si fundus,14 234
l.Etsi.5.§.sciendum,6. 455
§.Labeo.c.15 323
l.sicuti,8.§.sed & si quæratur.7 350
l.si quis diuturno,10.c.14 323
l.si qua fin.c.17 324
IX. De noxalib. actio.
l.in delictis,4.§.si detracta.5 284
X. Familiæ herciscund.
l.hæredes,25.§.quantum,c 5.num.1 567
Communi diuidundo.
l.si is cum quo 20.c.7.num 2 410
l.communis,24.§.cum agere.c.5.nu.1 567
l.communi fin.c.5. 567
Ad exhibendum.
l.de eo.12.§.si post iudicium.c.8 603
XI. De interrog.action.
l.si sine,§.Celsus,c.17.nu.1 561
De aleæ lusu, & a le atoribus,c.11. 54
Si mens.fals.mod.
l.aduersus,1.7 280
De religiosis & sumpt.funer.
l.diui fratres,39.c.4 428

PARS TERTIA.

XII. Si cert.petatur.
Rubric.c.20 580
l.E re est,1.5 96
l.mutuum,2.in princ c.5 552
§.mutui datio,1.97.c.12.nu.3. 573
l.cum quid.3.c.4 & 5.551.& c.17.nu.2 612
l.Certi condictio.9.1 101
l.Nam & si fur.13.10 103
l singularia.15.12 194
l.vnum,22.c.17 562
l.lecta.40.12 194
De iureiurando.
l.ad egregias,15.c.15 477
l.qui per salutem.33.c.5 488
l.Labeo etiam.41.c.2 487
De in litem iurando.
l.nummis,3.c.16 592
Tituli de cōdictione causa data,causa non seq. limitata quædam conclusio.c.26. 516
De condictione indeb.
l.si non sortem,26.c.27 345
l.frater a fratre.38.c.9 604
l.in summa.65.§.si seruum,c.12 322
XIII. De cond.fur.
l.in re furtiuæ.§.si ex causa.de condict. furt.caput 19 579
l.in condictione,9.num.4 227
l.quoniam.18.cap.11.num.1 605
De condictione ex lege.
l.si obligatio.1.cum materia.2.c.11.nu.4. 573
De const.pecun.
l.hoc edicto.1.cum qui.12 211
l.qui autem,14.§.1.c.13 591
Commodati.
l.sed mihi,3.§.hæres.2 225
l.si vt certo,5.§.Si duobus,5.66.7.91.12 110
De pignoratitia actione.
l.si pignore,22.§.si post.2.cap.14.nu.1 574
XIIII. De exerc.actio.
l.vtilitat.j.§.exercitatorem,cap.14. 339
§.si is qui nauem,c.14.nu.3 607

Ad L.Rhodiam.

l.si vehenda si.c.4 339
§.pen.c.13.num.1 591

De tributoria actione.

l.huius quoq; 1.§.scientiam.c.14.nu.2. 607

XV. De peculio.

l.quæsitum.30.§.1.c.9.num.2. 604

XVI.De compensationibus.

l.quæcunque.14.c.1.num.4 565
l.ideo condemnatus.17.c.17.num.3 458

Depositi.

l.ei apud quem.5.c.14 575
l.si hominem.7.§.quoties.c.15.num.1 417
l.Lucius.24.c.7 553
l.si quis vel pecunias.c.6 602

XVII.Mandati

l.si remunerandi.6.§.Apud Iulianũ.c.7. 603

Pro socio.

l.ea verò.3.c.7 53
l.quotiens si.12 93

XVIII. De contrahenda empt.

l.si ita distrahatur.25.§.qui vendidit.c.19 numero 2. 480
l.qui fundum.40 c.9 508
l.qui officij.62.c.20 441
l.pacta conuenta.7.c.1. 425
l.fistulas.78.c.9. 508
§.1.c.14 592
§.fi.c.19.num.4 579
l.fundi.79.c.9 508

De hæreditate vel act. vend.

l.venditor.2.§.apud Iulianum.cap.13.numero 1 436

De per.& com.rei vend.

l.si quis uina.4.§.si auersione.c.14. 339

XIX. De actio empt.

l.si ea res.31.1 50
l.si seruus si.2 59

Locati.

l.opus.36.14 339
l.cum in plures.60.23 344

De præscr.verb.

l.naturalis.5.§.at cum do.c.27 345
§.quod si 2.c.28 346
l.Insulam.6.10 210
l.si gratuitam.17.c.13 573
l.si tibi si.c.6 553

PARS QVARTA.

XXI.De edil.edict.

l.cum pacto.c.37 331

XXII. De vsuris.

l.in fideicommiss.3.§.cum Pollidius.20. 159
l.qui scit.25.§.in alieno.5 69
l.fructus.45.num.15.72.c.15. 339

De probationibus.

l.quotiens.1.c.1.num.5 483
l.si arbiter.28.c.14 416

De testibus.

l.inuiti.19.c.4 488
l.curent Magistratus.22.c.1.num.8 444
l.testes.24.c.8 432

XXIII. De ritu nuptiarum.

l.per adoptionem.17.num.1 358
l.in liberæ.24.ff.de ritu nupt.c.16.n.3 477
l.filius.25.2 356
l.tutor.36.ff.de ritu nupt.c.10.num. 2 433
l.quin etiam.55.4 358

De iure dotium.

l.profectitia.5.c.4 336
l.dotem quæ.30.c.17.num.8 613
l.Diuus.40.c.17.num.8 613

XXIIII.Soluto matrimonio.

l.soluto.2.c.44 333

XXVI. De tutelis.

l.muto.6.§.tutoris datio.nu.13.252.c.2.549

De testamentaria tutela.

l.si quis ita.16.c.12.num.3 573

De legitimis tutoribus.

l.legitimæ.1.num.5 359

De adminiſt. tut.

l.inter tutores.36 c.1.num.3 548
l.tres tutores.55.num.8. 353

PARS QVINTA.

XXVIII. Qui testament. facere possunt.

l.testamenti.3.c.12.num.8 496
l.ex ea scriptura.29.12 211

De lib.& posth.

l.quis posth.9.§.si filium.7 125
l.commodissimè.10.cap.7 336
l.in suis.11.num.19.119.5.122.14 124
l.si filius hæres.16.num.10.124.c.4 309
l.Gallus.29.§.quid si.c.31 329

De in iusto rupto.irr.testa.

l.testamentum.1.14 314
l.posthumorum.13.17. 127

De his quæ in testamento delen.

l.quæ in testamento.c.17.num.4 612

De hæred. instituendis.

l.qui testatur.1.num.1 132
§.si ex fundo.c.18 615

l.quoties.9.c.18 615
l.ex facto.35.c.16.340. c.18 578
l.si paterfamilias.40.num.3 271
l.quidam cum filium.46.num.19 159
l.iam dubitari.86.c.14.num.1 607
De vulg. & pup.subst.
l.moribus.2.§.prius auté. c. 8.320. c.31.329
l.iam hoc iure.4.c.17.num.2 612
l.verbis ciuilibus.7 num.7 182
l.si filius qui patri.12.num.23 120
l.Centurio.15.num.1.106.num.1 308
l.si pater.26.c.7.336.c.27. 345
l.cohæredi.41.§.cum filiæ.7.164.num.7. numero 8 302
XXIX. De mil. testam.
l.militibus.1.num.1 138
l.Quærebatur.19.in fi.1 138
De acq.vel amit. hær.
l.Qui in aliena.6.c.2.& 3.582.& c.4 600
§.interdum.7 123
l.is qui hæres.c.16.num.2 577
l.si quis mihi bona.25.§.iussum.c.2.& 3.582.& c.19.num.4 620
l.illud.77.14 80
l.placet.79.nu.3 147
l.ventre præterito.85.num.1 310
l.per procuratorem.90.c.17 396
De senatusconsult.Silan.
l.cum aliter.1.§.item illud.c.11.num.2. 590
XXX. De legatis.
l.per omnia.1.c.29.328.c.4 446
l.si qs fundi.4.in prin.c.19.n.1.421.1.& 8.142
l.cum filiosa.11.1.147.c.32.347.num.1. 386
l.si hęres.73.§.1.c.3 533
l.licet Imperator.74.num.1 138
l.si tibi homo.86.§.si fundus.4 226
l.si seruus legatus. §. si alicuius. num. 7.182. num.12 211
l.si quando.109.num.9 306
l.filiusf.miles.114.§.diui.c.16 457
l.eo modo.118.c.18 340
l.ciuitatibus.122.c.16 438
XXXI. De legat.2.
l.Titia.34.§.qui inuita.c.16 340
l.Mæuio.41.c.13 322
l.quod Principi.56.c.31 346
l.Mæuius.66.§.diuorum.3 239
l.unum ex fam.67.c.19 340
§.ult.c.18 340
l.sequens.68.c.20 342
l.cum pater,77.c.21 342
§.filius matrem.10 306
l.debitor.82.c.27 345
XXXII. De legat.3.
l.sed etsi sic.6.§.1.num.1 136
l.fideicommissa.11.§.hęc verba.ca.18 340
§.interdum.19 150
l.Pater.38.§.quindecim.c.12 606
§.mater filios.c.18 340
l.quid earum.47.§.inter emptum.4 95
l.si cui lana 70.c.9 337
l.si chorus.79.§.his verbis.c.17 500
l.Lucius.93.§.quæsitum.c.14 558
l.si Titius 96.in fi.c.19.nu.10 621
XXXIII. De do.pręleg.
l.cum dos.1.§.sed quod 6. 299
l.cum uulgari.4.c.28 328
De fundo instruc.
l.cum de laneonis.18.§.asinam.1 131
De suppel.leg.
l.Labeo ait.7.c.3 466
XXXIIII. De alimentis leg.
l.Mela.14.§.sed si alimenta.cap.20 562
De aur. & arg.leg.
Rubrica.cap.9 337
l.vestimentum,22.c.9 337
l.argumento,25.§.ornamenta.c.4.nu.1. 407
De adimendis lega.
l.si legatum purè,1.c.17.nu 4 578
l.legata inutiliter.14.c.17.nu.4 578
De rebus dubijs.
l.si is qui ducenta.13.c.22 343
De reg.Catonia.
l.Catoniana.3.c.29 346
XXXV. De cond.& demon.
l.Qui hęredi.44.nu.7 149
Ad l.Falcidiam.
l.lex Falcidia.1.nu.6 355
§.si vsusfructus.8 229
l.pater filiam.14.c.4 386
l.filiusfam.18 ibid.
l.Nesennius.22.nu.4.163.c.3 506
l.Titia.86.c.4 386
l.in quartam.91.c.5.387.c.4 506
XXXVI. Ad Trebellianum.
l.explicito.1.c.33 348
§.bonorum.c.19 610
§.de illo.c.19.nu.4 620
§.fuit quęsitum.c.15 592
§.inde Neratius.19 159

l.cogi.

l.cogi.16.§.sed etsi quis.c.2 335
§.si pater.13 154
l.ex facto.17.num.13 212
l.in fideicommissaria.18.§.vlt.c.21 342
l.vbi purè.19.num.4 347
l.si mulier.22.§.fi.4 140
l.deducta.58.§.numis.5 163
l.Scæuola.76.nu.19.187.7.208.13 212

XXXVII.De bon.posses.cont.tab.

l.illud 4.§.ad testam.c.3.nu.3 550
l.filium.20.num.2 394

Si à parent. quis manum. sit.

l.emancipatus.1.num.5.& 6 148
§.si parens.1 245

De bon.poss.ex test.militis.

l.non dubium 1.c.8.num.5 470

XXXVIII.De operis libertorum.

l.libertus 15.num.1 221

Si tab.test.nullæ exstabunt, & vnde liberi.

l.Posteaquam.1.§.vlt.num.1 392
l.scripto.7.num.21 119

Vnde legitimi.

l.si repudiauerit 2.§.nã & fęminę. c.1.24.486

Vnde cognat.

l.Octauius.9.num.12 93

De successorio edicto.

l.successorium.1.§.Per seruum.cap.15 575

De gradibus affini.

l.non facile.4.§.pen.4 358

Vt ex legibus Senatusve cõsultis bon.poss.det.

Rubrica,& l.Prætor.ait,vnica.c.16. 560

De suis & leg.hæred.

l.intestati.1.in prin.c.2.nu.4.596.& c.7. 586
l.1.§.sciendum.7 123
l.Titius.6.c.14 373
l.filius patri.12.c.1.num.29 486

Ad S.C.Tertyl.& Orphit.

l.siue.1.§.qui operas.c.4.nu.32 600
l.siue ingenua.2.§.sed si sint sui.14 125
§.si quis ex liberis.20 119
§.si quis ex liber.in fi.c.2.num.3 599
l.filij mater.6.§.filius.c.14 607
l sacratissimi.pen.c.5 601

XXXIX. De noui ope.nun.

l.qui uiam.14.c.2 427
l.si prius.15.num.11 350

De damno infec.

l.si finita.15.§.si de vectig.c.5.nu.4 409
l.damni.18.§.ci.28 84
l.inter quos.39.§.damni.27 84

De aqua plu.arcenda.

l.si cui.1.§.denique.c.14. 323

De publicanis & uectigalibus.

l.fraudati.8.c.2 445

XL.De manumissis uindicta.

l.manumissio.23.c.9.num.1 471

De manumiss.testam.

l.Titia.59.§.fi.c.17 577

De fideic.liber.

l.generaliter.24.§.qui ergo.4 321

De statulib.

l.statuliberi.29.in fi.c.11 434

De liberali causa.

l.vtique.21.c.37 331

XLI. De acq.rer.dom.

l.naturalem.5.§.fi.1 57
l.acquiruntur.10.nu.15.156.c.2.num.3.582
l.bonæfidei.48.num.15.72.c.15 340
l.ea quæ ciuiliter.53.c.18 561

De acqu.vel amit.poss.

l possessio.1.nu.4.53.num.10 78
§.adipiscimur.1 50
§ item acquirimus.13 56
§.per eum.1 64
§.si iusserim.num.6.55.num.1 61
l.possideri.3.in prin.6.55.3 62
§.Neratius.2 69
§.ex contrario.1.65.7 91
§.in amittenda.1 72
§.quod si seruus.9 55
l.clam possidere.6.§.qui ad nundinas.1 68
l.quemadmodum.8.num.1 72
l.naturaliter.12.num.6 65
§.nihil commune 1.76.1.211.num.1 309
l.quod meo.18.num.10 56
§.si uenditorem.1 62
l.cum hæredes.23.c.15 608
§.1.num.6 54
l.quamuis.32.§.si conductor poss.10 56
l.peregrè.44.1.50.num.14 61
l.quarundam.51.num.3 62

De usucapion.

l.id tempus.14.§.1.c.18.num.7 616
l.si fur.32.num.5 69

XLII. De re iudicata.

l.Decreta.48.c.2.num.1 465

Quib.ex causis in poss.

l.Fulcinius.7.§.denique.c.7.num.4. 470

XLIII. De tabulis exhib.

l.locum habet.3.in prin.c.15.num.3 417

De vi & vi arm.
l. Prætor ait.1.§.denique.12 57
§.quod seruus.9 56
§.interdictum autem hoc.1 64
l.quod est.3.§.vnde vi.nu.1.4 64
Vti possidetis.
l.Ait Prætor.1.§.huius autem.17 81
l.si duo.3.num.8 67
§.hoc interdictum.5 90
l.In summa.fi.§.ult.7 67
De superficie.
l.superficiarias.fi.25 84
De remisśio.
l.Ait Prætor.vnica.c.27. 345
De precario.
l.certe.6.§.is qui rogauit.3 64
XLIIII. De exceptionibus.
l.exceptiones.3.§.temporales.c.9 570
De act. & oblig.
l.Quoties.41.c.3.num.1 599
l.Arrianus.47.cap.5 538
XLV. De verb.oblig.
l stipulatio.1.§.si quis ita.1 206
§.si quis simpliciter.1 212
§.si quis stipulanti.7 215
l.stipulationum.2.in princ.5.& 6 228
l.eadem.4.Cato.1.238.nu.1 241
l.stipulationum 5.§.stipulatio.4.59.c.34.330
l.is cui.6.num.4. 386
l.multum interest.34.10.210.num.13 212
l.si stipulor.35.§.fi.12 193
l.stipulatio ista.38.§.hæc quoque.23. 57
l.in stipulationibus.54.§.operarum.9 221
l.stipulationes non diuiduntur.72.nu.9. 221
l.vbi autem.75.§.qui id quod 14 204
l.existimo.98.c.9. 321
De stipul.seruor.
l.si seruus.25.c.31 329
De fideiussoribus.
l.stipulatus.6.num.1 386
l.Marcellus.25.1.386.c.9.num.1 433
l.si à reo.70.si à furioso.num.1 386
De solutio.
l.Stichum.95.§.naturalis,num.1.20.c.1. 564
De acceptil.
l.si accepto.19.num.13 212
l.Quod dicimus.105.c.17.num.4 561
De præto.stip.
Rubrica c.35 330
l.Prætoriarum 1.c.35. 330
Rempub.sal.fore.
l.Si pupillus.2.c.10 337
Rem rat.hab.
l.cum minor.3.c.8 539
l.amplius non peti.15.c.9 570
XLVI. De priua. del.
l.Ciuilis.1 c.8 449
De furtis.
l.Si apes.26.§.fin.num.10 56
l.falsus.42.c.11. 605
l.à Titio.63.num.10 78
l.inficiando.67.§.infans c.1.num.3 581
l.ob pecuniam.81.c.19.num.1 441
Si is qui test.lib.esse iuf.est.
l.Si dolo.1.§.10.nu.8 353
§ Scæuola.11 76
Furti aduersus nautas.
l.in eos.1.num.6 353
De iniuriis.
l.Prætor edixit.7.§.quod autem c.9.nu.4. 412
l.Item apud Labeonem.15.c.3.nu.1.& 2. 407
§.ait Prætor.ne quid.c.18 545
l.vestem sordidam.39.c.6.num.1 448
XLVIII.De custo.reo.
l.De custodia.1.c.12.num.1 455
Ad l.Iulianam de adult.
l.si maritus.4.c.10 322
l.si vxor.13 §.planè.c.16.num.1 477
l.Si quis adulterium cum incestu.38.§.idem pollioni c.6 568
Ad l.Iuliam pecul.
l.lege Iulia.4.§.sed &.c.19.num.1 441
De quæstionibus.
l.in criminalibus.1.§.si seruum, c.10. 337
l.statuliber.14.c.11 434
De pœnis.
l.absentem.5.c.17 593
l.si diuturno tempore.25.c.19. 511
l.diui fratres.27.c.19 450
l.Capitalium.28.c.13 371
l.ad bestias.31.c.14 436
XLIX. De appellat.
l.Illud sciendum.9.c 3.num.1.& 2 467
Quis à quo appelletur.
l quod dicitur.1.§.ab eo.8.270.c.45 333
l.appellari.2.c.45 333
A quib. app. non licet.
l.tractandum.1.c.10.num.2 605
De iure fisci.
l.ex quibusdam.2.c.12.nu.1 573

L. Ad municipa.
l.ea quæ.26.num.2 261
De decur.
l.qui ad tempus,2.§.in filijs,c.6.nu.3 538
l.munerum,1.c.14.nu.1 498
De legationibus.
l.Vicarius.13.c.12.nu.2 558
De decret.ab ord.fac.
l.ambitiosa decreta.4.c.6 489
De extraord.cognit.
l.cognitionum,5.§.cosumitur,c.5.nu.1 447
De verb.signifi.
l.creditores,10.nu.8 96
l.creditorum,11.nu.3 95
l.si cui.12.nu.1.& 6. 95
l.Labeo. 19. nu.6 59
§.contractum,2.c.2 565
l.nihil est aliud.24.nu.17 111
l.sciendum,70.c.16 610
l.boues,89.§.hoc sermone,c.16.nu.1 610
l.debitor, 108.c.11.nu.1 557
l.quæstio.115.nu.4 54
l.verbis legis,120.nu.5 140
l.lege obuenire,130.c.7 585
l.delata.151.c.16 576
l.hæredis appellatione.170.c.16.num.5 611
l.pronuntiatio.195.§.familiæ,c.1.nu.11 484
l.in conuentionibus,219.c.18.nu.7 616
l.si caluitur,233.cap.32 329
l.cum quærebatur,240.c.6 507
De regu.iur.
l.Plus cautionis,25.c.8 554
l.semper in stipulatio,34.c.20.nu.2 563
l.neq; pignus,46.c.6.nu.1 602
l.hæreditas.63.nu.16 111
l.cum amplius,85.§.is natura debet.6 198
l.nihil interest,113.c.5.nu.1.196.c.10 572
l.cum principalis,139.nu.1 386
l.fere.196.nu.6 74
EX CODICE.
De nuouo Cod. faciendo.
l.hæc,quæ unica, 5. 361
L. De SS.Ecclesi.
l.vt inter.fi.10 78
De Episc. & Cler.
Aut.Item nulla communitas,c.22 514
l.repetita.37.c.16 395
l.Deo nobis.fi.c.23 527
De hæreticis.
l.Diuinam.fin.6 362

De Iudæis.
l.Nemo.6.num.3 376
De veteri iur.enucl.
l.Deo autore,1.num.2 360
l.tanta,2.ca.29.328.c.9 364
De officio eius qui vicem alterius gerit.
l.suggerente.2.nu.1.c.12 557
De modo mult.
l.eos fin.3.num.4 508
II. De edendo.
Rubrica.c.2 505
l.ipse.1.10.282.c.16 544
l.edita.3.num.8.& 9.276.c.9.nu.4 556
De pactis.
l.pacto successorum,26.nu.4 217
De transact.
l.Transigere 18.c.30.328.c.6 468
l.si quis maior.41.c.9 540
Ex quib.cau.
l.debitores.11.num.2 397
l.fustibus cæsum.16.c.7 491
l.verbum precibus.17 c.2.num.3. 465
Vt nemo priua.
l.ne quis.2.cap.11.nu.1 495
Vbi & apud quem.
l.cum scimus fin.1 262
De temp.in integ.rest.
l.superuacuam fin.c.10. 322
De aliena.iudicij mut.can.
l.cum in rem vnica.c.19 562
De form.subl.
Rubrica.nu.1.2.& 3 596
l.nulli.2.nu.6 280
III. De iudicijs.
l.à iudice,5.num.2 268
Authen.ad hæc.1 266
l.properandum.11.c.14 476
De ped.iud.
Rubrica.c.21 526
l.Placet.2.nu.3.262.1.263.c.33. 329
Qui pro sua iurisd.
l.in caussarum,vnica,9. 271.260
Vbi caussæ status.
l.iamdudum.5.cap.33 329
De inofficioso testam.
l.cum de 1.c.5.nu.1 311
l.quæ nuper.31.cap.1 335
l quoniam in prioribus.32.num.6. 164
De inoffi.dona.
l.si totas,5.c.26 528

De

De petit.hæred.
l.Senatusconsultus.1.c.10.nu.8 451
l.hæreditatis petitionem.7.c.3 566
De rei vendic.
l.ordinarij.13.nu.9 92
Famil. hercisc.
l.ea.6.nu.4 217
l.filium quem habentem.24.num.1 162
De aleæ lusu & aleat.c.11 540
IIII. Si cert.pet.
l.neque æquam.1.nu.4 217
De condict.indebiti.
l.Pro dubietate fin.c.27 345
De act.& oblig.
l.ob æs alienum.12.c.18 480
De hæred. act.
l.pro hæreditarijs.2.nu.4 218
De probat.
Aut.aut qui semel.2 251
Per quas personas nob.acq.
l.excepta.1.nu.1.19.c.18 561
De compens.
l.Compensationes fi.c.11.nu.2 414
De vsuris.
l.cum non frumentum.16.nu.5 384
l.eos.26.nu.1 383
V. De nuptijs.
l.nemini.17.nu.9 379
l.Celebrandis.19.156.nu.2.364.nu.11 380
De incest.nupt.
l.si quis incesti.6.nu.11 380
Aut.ex complexu.5. 391
l.licet penult.3 376
Si nupt. ex resp.petant.
l.Quidam.1.num.12. 380
De secund.nupt.
l.fœminæ.4.nu.8.9 78
De rei vx.act.
l.rem in præsenti.vnica.7.295.c.5 336
De donat.inter vir.& vx.
l.donationes.25.nu.10. 150
Soluto matrimonio.
l.dos à patre.4.c.4 336
Quando tut.vel curator.
l.indecoram fi.c.10.nu.1 471
De curatore furiosi.
l.cum furiosi.fi.§.nos itaq; cum Glo.c.2. 598
VI. Qui admitti ad bonor.poss.
l.bonorum.1.c.1 581
l.emancipata.4.c.9 588

l.vt verb.fi.c.16.nu.3.560.nu.1 597
Quando non petentium partes.
l.quotiens.vnica.c.9.num.4 556
Vnde liberi.
l.Qui se patris fin.1 130
De collationibus.
l.liberis.17.nu.2 394
De testa.mil.
l.licet.fi.c.8 470
De testamentis.
l.non Codicillum.14.nu.12 211
l.Quoniam indignum.15.nu.2.139.n.2. 165
l.testamenta.18.c.16 395
l.consulta diualia.23.c.16 396
l.iubemus.29.nu.4 133
De inst.& sub. & rest.
Rubrica.c.19 595
l.reprehendenda.5.c.20 511
l.generaliter.6.nu.6.169.c.19 595
De impub. & al.subst.
l.quamuis.c.17.nu.1 612
l.post aditam.5.nu.10 176
l.precibus.8.nu.9.& 10.176.nu.1 308
l.si quis fi.1.121.c.27 345
De liber.præter.
Auten.ex causa.c.20.623.c.23. 515
De posth.hæred.inst.
l.quidam.fin.c.7 336
De iure delib.
l.si fratris.3.nu.21 127
l.si sorori.14.c.15 608
l.nec emere.16.c.3 336
l.Scimus.fi.§.si autem dubius. C.de iur.de lib. c.3.nu.3 599
De Codicillis.
l.si quis.fin.12 211
De legatis.
l.in annalibus.22.c.16.nu.1 610
De fideicommiss.
l.eam quam.14.nu.1.161.1.304.c.19 545
Communia de legat.
Aut.res quæ.nu.7.164.c.7 539
De conditionibus insert.
l.cum patrem f.2.c.10 511
Ad Trebellianum.
l.iubemus.6.nu.7 164
Ad l.Falcidiam.
l.Successores.16.nu.19 315
De cad.tollendis.
l.& nomen.vnica.§.in nouissimo.19 126

De suis & leg.hæred.
l.apud hostes.8.nu.21 127
l.si defunctus.19.nu.3 365
De leg.hæred.
l.defunctis.6.nu.9 115
l.meminimus.15.c.3.nu.5 551
De bonis maternis.
l.Res quæ.1.nu.2 364
l.quicquid.2 364
l.si viua.3 365
De bonis quæ lib.
l.cum oportet.6.c.8.nu.5.588.& c.5 601
Aut.excipitur.21 160
l.cum non solum.8.c.8 587
VII. De or.cognit.
l.cum & ipse.1.c.33 329
Ne de stat.def.
l.si pater.7.c.33 329
De præscrip.30. vel 40.annorum.
l.si quis emptionis.8.nu.21 82
De annali except.
l.si ex multis.fin.11 288
Quomodo & quando.
l.si vt proponis.4.c.18 594
Aut.qui semel.14 290
De sent.ex peric.
Rubrica.c.8 508
De sent. & interlo.om.iu.
l.Iudices.12.c.2.nu.4 466
De sent.quæ sine cert.
l.quamquam.2.c.7 507
De eo quod inter.
Rubrica.cap.21 512
De appell.
l.eos qui.6.§.fi.c.10.nu.4 494
l.ampliorem.fi.2 384
Qui bonis ced.poss.
l.cum solito.fi.2 397
VIII. De interdictis.
l.incerti iuris non est.3.nu.9 92
Qui po.in pig.hab.
l.assiduis.12.nu.1 293
De solut.
l.manifesti iuris.17.c.9 450
De adoptionibus.
l.Cum in adoptiuis.19.§.sed ne artic. versi.& ideo.c.3 550
De donationibus.
l.si nominis.2.c.16 396
l.in hac.30.c.16 396
l.si quis pro redemptione. pen. §.simili.1 57
De reuocandis donat.
l.his solis.7.nu.7 403
l.si vnquam.8.c.26 528
IX. De custo.reo.
l.in quacunque.1.c.11.nu.1 473
Ad l.Iul.maiest.
l.Quisquis.5.nu.1 400
Ad l.Iul.de adul.
l.iure mariti.6.c.10 322
l.cum vir nubit.31.c.20 481
De rap.virg.
l.Raptores,vnica,§.pen.c.17 545
De malef. & mathema.
l.plus est,1.c.5 507
l.multi.6.c.3.nu.1 487
l.quicunque,fin.c.14.nu.1 499
De iniur.
l.si non conuitij.5.c.10 322
X. Si curialis rel.ciuit.
l.curiales,vnica.1 400
De incolis.
l.Senatores.8.c.21 404
De muneribus.
l.Nec protostasiæ.8.c.21 404
De profess.& medic.
Rubrica.c.13 558
De excus. artificum.
l.artifices.1.c.21 404
De susceptoribus.
l.susceptores.1.c.21 404
l.quoties.5.nu.8.385.5 402
De ponderatoribus.
l.aurum.1.c.21 404
l.quotiens.2.nu.7 403
De auri pub.persecuto.
l.auri.vnica.c.21 404
De arg.pre.
l.iubemus.vnica.5 402
XI. De nauicularijs.
l.nulla.1.num.7 403
De naufragijs.
l.si quando.1.num.7 403
De fabricensibus.
l.omnibus.1.c.21 404
De veteris numis.potest.
l.solidos.1.num.7 403
De Suarijs.
l.Porcinarij.1.c.21 404

De

De spectaculis.
l.non uidemus.1.c.21 404
De mancip.& colo.
l.Emphiteuticaris.1.c.21 404
De palatiis.
l.consecratas,vnic.c.21 404
XII.De dignitatibus.
l.neque.2.item.3.4.5.6.7.c.21 404
De profess.qui in urbe Constant.
Rubrica.c.13 558
l.Grammaticos.vnica.c.13 558
De comeatu.
l.ne cui.1.c.21 404
De oblatione uotorum.
l.quando uni.7 403
De diuersis officiis.
l.Si quando.1.c.21 404
EX NOVELL. CONSTITVT.
Iustiniani Imperator.
De hæred.& Falcid.Nouell. Con.1.
§.suo uerò expresim.c.4 521
De testibus.N.C.9.
§.si verò ignotis.c.13. 606
De defensoribus ciuitat.N.C.15.
§.& iudicare.4 263
§.ex prouinciali.c.13 606
Ne quis quod agricolis N.C.34.n.1. 383
Vt defuncti,seu funera.N.C.60
§.illud etiam.1 266
Constitutio quæ de dignitatibus.N. C. 81.
§.illud.c.3.num.2. 550
Vt cum de appellat.cog.N.C. 115.
§.viue igitur omnes cum §. fi. capit. 20. numero 12. 625
EX INSTITVTIONIBVS.
l.Instit.prefatio.1.360.
§.fi.c.13 524
Rubrica Inst.de iusticia & iure.c.12 509
§.1.c.14 525
§.1.c.13 509
§.1.c.10 508
§.ius autem gentium.c.14 509
§.lex.num.4 292
Versic.sed & cap.8 389
§.Quod & principi.c.30 340
§.Prætorum.c.4.num.15 537
§. Prætorum quoque edicta. de iure natural gent.& ciuil.c.9 555
§.non ineleganter.c.12 509
§.sed naturalia.num.1 517
Instit. de libert.
§.1.num.1 274
§.serui.c.15 510
De patria potest.
§.1.c.16 510
§.ius autem.2 121
Inst. de nup.
§.1.num.3 356
§.duorum.1 375
§.Si aduersus ea.1 390
Instit.de Adopt.
§.minorem.c.15 525
Versic.licet.1 359
§.apud Catone m.9 360
De tutel.
§.cùm autem.c.3.num.4 551
De cap.diminut.
§.Minor.c.11 338
§.minima.c.27 327
De legit.pa.tu.
§.1.Inst.c.10.num.3 413
De Attil.tut.
§.Sed ex his.Inst.c.10.num.3 413
§.Sed hoc iure.num.11.259.& c.2.nu.2. 549
De autoritate tuto.
§.1.c.2.num.5 582
Quib.mod.tut.fin.
§.1.Inst.c.10.num.1 473
§.sed & capitis.c.17 510
De curato.
§.Item inuiti Inst.c.17.num.1 419
II. De ser.diuis.
Tit.Inst.c.9 523
§.cum in suo & duo seq.c.8 523
§.si quis à non domino.13 71
De donationibus.
§.aliæ autem.1 390
Per quas pers.nob.acq.
§.sed bonæfidei.1 64
De testam.
§.sed cum paulatim.c.9.num.3 555
§.fi.de testam.1.7.c.7.num.3 569
Quib.non est per.fac.test.
Rubrica.c.12 512
De hęred. instit.
§.Hæreditas.5 218
De vulg. subst.
§.fi.1 261
De pup.subst.
§.igitur.6 175

§.extraneo.

§.extraneo.19 187
§.fi.cap.19 595
Quib.mod.test.infir.
§.Imperatores.cap.4 386
De hæred.qual.
§.Item extraneus.cap.25 327
De legatis.
§.legatum.23 83
§.ex contrario.cap.27. 345
§.an seruo.9 149
De fid.commis.hæred.
§.Sed quia vers.post quod.ca.12 391
III. De hær.quæ ab int.
§.1.num.16.21 127
De legit.ag.succes.
§.Placebat.24. 120
De bonor.possess.
§.Quos autem.1.5.107.c.4.nu.14 537
§.septimo.de bono.possess.cap.15.& 16. 559
§.fi.de bono. possessio.cap.20.596.& c.9.588
De oblig.
§.1.num.1.& 2 290
Quib.mod.recon.ob.
§.1.cap.32 519
§ is quoq;.cap.31 518
De verb.oblig.
§.Princip.cap.34 330
De stip. seruor.
§.sed cum factum.17 236
De inutil. stipul.
§.præterea.7 215
§.mutum.cap.5.num.4 538
De obligatio. ex quasi contractu.
§.Titulus cap.2 565
§.1.cap.24 515
§.Item is.cap.31 518
IIII. De obligatio.quæ ex delicto.
§.Furti.1.cap.8.nu.4.8 555
De vi bon.rap.
§.1.cap.25 515
De L.Aquil.
§.præterea.cap.24 515
Inst.de act.
§.1.cap.1 520
§.omnium.de actio.1.cap.19 562
§.Aeque si agat quis versi.9.c.41. 332
§.æque.1.cap.19 562
§.rursus. cap.10 322
§.Pœnales.c.4.num.17 537
§.præiudiciales c.18.nu.1 420
§.sic itaque cap. 11 605
§.in bonæfidei cap.11.nu.2 414
§. præterea si quis ca. 84 8
§.si quis agens.cap.14.nu.1 456
§.si quis aliud.6 286
De noxal. act.
§.sunt autem.8 340
§.præterea de exceptio.ca.1 564
§.fi.de interdictis.ca.15 559
De pœn.tem.la.
Rubrica cap.12 524
De pub. iud.
Initium tituli cap.27 327
EX DECRETAL.
I. De rescriptis.
c.eam rem.cap.18 525
c.caussam.18.ca.19 525
c.nonnulli.28.cap.25 528
De sacra vnctione.
c.cum venisset.1.§.vnde in veteri.cap.15. 542
De pact.
c.Antigonus.1.nu.9.167. & seq.
c.qualiter.3 ibid.
II. De iudicijs.
c.decernimus.2.de iud.cap.22 514
cap.dilecti.6.4 280
cap.examinata.15.7 287
IIII. De conditio.apposi.
Caput sup.eas.8 357
EX CLEMENTIN.
Clem. testibus.2.c.6 527
EX DECRETIS.
Principium decreti.dist.1.cap.13 541
c.Esau.12.dist.86.ca.14 542
c.series.1.35.q.5.1 366
Cap.ad sedem.2.35.quæst.5.5. 377
c.primo gradu fin.35.45.1 366

INDEX LOCVPLETISSIMVS RERVM OMNIVM, SENTENTIARVMQ; INSIGNIVM QVAE IN HOC VOLVMINE CONTINENTVR.

In vnam consonantiam, ordinemq; Alphabeticum summa cum diligentia congestus.

Prior numerus, Numerum marginarum, alter paginam denotat.

ABsentia reip.causa non impedit,quo minus ipso iure res absentis vsucapiatur. nu.2 467
Ab ante,& ab altera quo sensu dicantur.nu.5 446
Absens non est puniendus.n.1 401
Absens naturaliter non possidet,sed ciuiliter. num.3 66
Absens nō amittit ciuilem possessionē, etiam longissimo tempore.nu.7 63
Absens reip.causa resvsucapta,aut actione,aut exceptione infringitur.n.1 467
Absentes reip.causa non habentes rescissoriā, restōnem in integrum iuuantur.nu.2.333
Absoluere accusatum est meri imperij.1.359
Abstinere ad suos,& extraneos refertur.1.344
Accentuum ratio minimè otiosa. num.1.506
Accursij ridiculus error.n.1 428
Accusatoris nomen qūo accipiatur.n.1,2.473
Accusator pro omni actore,& petitore accipitur.n.3 437
acquisitio ex senatusconsulto Trebell. est magis similis hæreditati,quam bonor. possess. nu.4 583
acquisitio triplex.nu.5. 96
acquisitio naturalis quæ.nu.8 10
acquirendæ species ſm naturam, & contra.
actio alia facti,alia iuris.nu.3.13. 35
Actio,cur dicatur iuris.nu 3. 34
actio quid.nu.2.3 23
actio alia extraiudicialis,alia iudicialis.n.2.23 & 2.34.& 3 274
actio extraiudicialis à principio hominū fuit. nu.2 34
actio iudicialis iurisgentium.n.3 ibidem
actio iudicialis dicitur ciuilis approbatione. nu.20.& seq.27.& 6 35
actio iudicialis ex obligatione naturali datur. num.1.22.& 17 26
actio iudicialis,cur ex pacto nudo non detur. num.3 30
actio iudicialis datur ex maleficiis.11 32
actio vnde nascatur.n.1.2.6.28. & 3 290
actio iudicialis quando detur in contractib. innominatis.n.1.3.& seq. 195
actio mera ciuilis vnde nascatur.n.7 30
actio in personam,& rem quæ.nu.4 33
actio in personam,& condictio sunt idem.nume.5.102.& 16 105
actio iurisgentium,& ciuilis,quæ.14 37
actio in personam,& in rem,cur inuenta. nu. 17 106
actio præscriptis verbis cur dicatur, & est eadem cum actione in factum.n.4.5 35
actio generalis in factum quando detur.6.ibi.
actio edenda,quæ.9.276.& 9 281
actio,quomodo ostendat speciem futuræ litis 10.277.& 10. 282
actio non debet exprimi in libello.n.1.279.& 7.9 287
actio expressa,etiam ineptè non vitiat libellū. n.5.280.& 19 288
actio corrigi,vel mutari non potest de iure ciuili.secus de iure prætorio.1. 282
Emendari aūt sic,vsq; ad sententiam.n.3.383
actio & contractus non sunt idem.nu.8. 287
actio in factum,quando detur.n.1. 345
actio in factum,que.n.1 332
actio vtilis quæ.nu.2 ibid.
Actio personalis & rei vendicatio dantur legatario.n.2 554
actio in factum est introducta à prætore, in subsidium deficientis actionis.nu.3 559
actui necessario plus fauetur, quàm voluntario.nu.1 515
actio rescissoria quæ.nu.3 467
actio de dolo qūo appelletur noxalis.4. 449
actio liberalis ciuilis est.nu.2 410

b actio

actio furti,nec manifesti an ciuilis iuris,& è legibus 12.tab.descendat.n.1 351
actio,cur dicatur ius.nu.7. 49
actio rescissoria,quę detur.num.1 333
actio de partu cognoscẽdo est prętoria.4.421
actio quod metus causa, nõ datur ad triplum ante secundam sententiam.n.3 590
actio de dolo,non competit, quando interdicto,unde ui,locus.n.2 331
actio reptitiæ,& rei uxoriæ,sunt omninò sublatæ.nu.3 599
actio præscriptis verbis est stricti iuris,prętер quam in vno casu.n.4. 574
actio si non competat actori ipso iure, iudex potest supplere de facto.n.1 571
actio,& officium iudicis in pluribus differũt. nu.2 572
actio comm.diu.fam.herc.fi.reg.prescribitur 30.ann.n.3 566.
actionis formula an posit emendari.n.3.283
actiones personales in rem scriptæ dantur ad similitudinem realium.num.2 373
actiones ad exhibendum noxialis,& quod metus causæ, sunt in rem scriptæ,similiter & interdictę.n.3 567
actiones populares non sunt publica iudicia. nu.2 317
actiones reales an plenius, quàm personale. n.11 554
actiones actiuę non possunt esse apud vnum, pasiuę apud alium.n.6 582
actiones compositę,& solennes,quę & legis actiones dicuntur,quæ fuerint. num.2.& 3. seq.fol.35.& 4.& seq.& 12 37
Et sunt iuris.n.6.13 276
actiones ciuiles,quę.n.4 34
Et unde nascantur.n.7. 30.
actu,& potentia quid dicatur esse, & quomodo differant.n.32.85.& 13 104
Actęonis fabula,quo sensu conficta.nu.2,541
actionibus in rem præscribitur longo tempore.n.2 566
acta criminalia an æquè edantur sicut ciuilia. nu.2. 573
actus non debent operari ultra intentionem agentium.n.4 578
actus in quo quis versatur,est efficacior eo, in quo nihil agitur.n.2 582
ctus est indiuiduus,& cur.nu.5 228
Ad pręposito inter alia accipitur pro, super. num.2 257
adiectiua noīa quare immutabilia. nu. 4. 140
addictionem quandam volũtariam in usu fuisse.num.1 480
aditio hęreditatis, & pro hærede gesta differunt.num.2 327
aditio hæreditatis confirmat testamentum. num.2. 615
aditio hæreditatis retrotrahitur ad tempus mortis,etiam respectu possess. uirtute consuetudinis le mort sansist le vif.n.10. 610
aditio hæreditatis facta ab instituto in re certa,an confirmet testamentum. num.14.617
adoptio naturam mutatur.num.2 359
adoptionis materia ꝑ q̃stiones declarat. ibid.
adoptio nepotis ex filio, non accedente filij cõsensu an ipso iure fit nulla. nu. 8 ibid.
adoptiuus datus in adoptionem extraneæ ꝑsonę habet iura suitatis,& tamen non est in potestate.num.5 551
administratores iudices dicuntur ad differentiam aliorum iudicum,qui iurisdictionem habent,siue administrationem.num.6.549
adulterium, quomodo inter capitalia crimina computandum. nu.6 469
adulterij pœna capitalis, quando sanguinis facta.nu.7 ibid.
adulterium cum transactione non tollatur. nu.3 468
adulterium committere,cur non liceat.1.510
Aduersatiuæ natura est,aduersari in iure,& in facto.n.3 603
ædificia omnia sunt pręedia urbana. nu.1.324
æmulatio regulariter prohibita.num.20.535
Aequitas legalis,naturalis,& realis,q̃. nu.5. 40
Aequum nullum quando bonum.num.8. 41
Aequum est medium inter lucrum, & damnum.num.19.27.& 5.29.& 6 40
Aequiparatio facta à lege antiqua, de uno casu ad alium,facit vt statutum superueniens loquens in uno casu, extendatur in alium. num.17 615
Aerariũ habuit populus, & princeps.n.1. 466
Aerarium principis uocatur fiscus.nu.2.ibid.
Aerarium & fiscus differunt.num. 4 467
Aestimatio momentanea, & insolita attenditur in moroso.num.2 579
Aestimatio uini mutuati fit, quanti tunc fuit q̃n petitum est extraiudicialiter.nu.2. 561
Aetas aurea quo tempore fuit.nu.4 23

ætas secunda quando fuit.nu.5 23
ager restibilis quis sit.num.2 436
agere,facere,& operari,quid:& quomodo differant.nu.3 274
agentes officij caussa in prouincijs, cur ibidē prædia comparare non potuerint.n.1. 441
agnati quomodo legitimam fœminarum tutelam manuscribantur.nu.24 486
agnati unde appellati.nu.18 485
agnati adoptiui an possint legitimam suscipere tutelam.nu.6 359
agnati qui.nu.16 485
agnati natiuitate fiunt duob.modis,n.26.486
agnatorum differentia.nu.25 486
agnatorum,& cognationū dria.nu.1 483
agnus unde sit appellatus nu.19 485
agnitio simplex bonorū possessionis corā iudice facta,de iure nouissimo sufficit.2.596
agnouisse bonorum possessionem intra tēpus quis tenetur probare,nu.1 596
Agonistis,& gladiatoribus certa præmia designabantur,nu.2 454
alienabilis semel res facta,durat perpetuò alienabilis.nu.1 606
alienationis prohibitio cōprǣhendit hæredē hæredis,idē ꝯsuetudo,idē renūciatio.1.612
alienationis antiquę solemnitas.nu.8 10
allegatio sola sufficit,quoad cognoscendū:secus,quoad puniendum.nam tunc requiritur quid allegetur & uerum sit.nu.2 590
allegare ponitur aliquando pro interuenire. num.3 568
alteri indistinctè quæritur per actum naturalem.nu.2 561
alternatiuè posita inter duo idem significantia resoluitur in id est.nu.7 624
ambitus & ambire quid.nu.1 489
ambitiosi qui.nu.2 489
ambitiosa decreta quęnam dicantur.n.3.489
amicus cur ex ordine scripturæ anteponatur consanguineo in iure.nu.1 519
amici beneuolentia firmior, quàm propinqui. ibid.
amicitiam solenni ratione renunciasse ueteres.nu.1 499
Androdus seruus à Leone seruatus incolumis num.1 436
animal vnumquodque in sua specie vocem alterius intelligit.nu.12 203
animalia quomodo docet natura.num.6 1
animantium triplex natura.nu.8 2
animalium natura quę.nu. 1 2
in animalibus cōiunctio maris,& fœminę est sine electione.n.3 ibid.
Et in eis non est illicitū,nec iniquum,sed obligatio naturalis.nu.1.4 ibid.
aīalia oīa uim ꝓpulsant, se, suaq; tuenł.2.325
animus in primis spectatł in adulterio. 1. 544
annus decimus quartus hominis ad generādū ut plurimum aptus.nu.1 525
annus Romuli fuit decem mensium.n.8.423
anni appellatione quid ueniat.nu.1 322
annona arctior quę.nu.3.4 458
antiptoses etiam in iure reperiuntur.n.1.304
Antoninus cur Pius appellatus.nu.1 450
Antoninus anno 70. morbo perijt.nu.2. ibi.
Antonini nomen a multis assūmptū.n.3.ibid.
Antonini inter Imperatores qui.nu.4 451
Antoninus qua conditione ab Hadriano fuerit adoptatus.nu.7 ibi.
Antoninus Philosophus diui Marci appellatione à reliquis Antoninus discernitur.ibi.
Antoninorum distinctio.14. 453
Apertissimum etiam subtilitate & calliditate occultari possunt.9 353
Apostolici nomen soli conuenit summo Pontifici,Romanæque sedi.6 543
apostolici, cæteriq; vtriusque paginæ compilatores nunquam inuocauere.7. 543
apparitores,qui & statores, quale ante Alexādrum habuerint officium.nu.1 415
appellatiua nomina,quæ sint.1 142
Et ab Adam rebus imposita.2 ibid.
Et cur immutabilia.4 ibid.
Error in nomine appellatiuo uitiat legatum, & cur.5.8. 143
appetibilia tria:honestū,uide,& iocūdū.2.39
appetitus sensitiui alius concupiscibilis, alius irascibilis,& q sint,ac in quo cōsistūt.5. 44
appellare à multis non licet, & quando concessum.2 334
appellare non oportere cum conuicio Iudicis.num.3 408
appellationes quomodo fieri soleant. 5. 494
appellatione hęredis intelligitur de eo qui adiuit hæreditatem.num.7 609
appellatione hæredis uenit hæres hęredis proprię.nu.5. 611
appij Claudij sententia de Pyrrhi captiuis numero 1. 459

Appij eiusdem sententia de Pyrrho non recipiendo.num.2 459
Appuleius quo tempore vixerit.num.6. 423
Aqua profluens dicitur fluuium:quæ est communis.num.4 11
Aqua,& ignis cur in nuptiis adhibebantur: & cur exulibus interdicebat.nu.8 20
Aqua & igni interdictus cur habetur pro mortuo.num.7.9 ibid.
Et testamentum non facit iure ciu. nu.10. 20
aqueductus,vti seruitus,est indiuiduus.7. 228
arborum & herbarum natura.n.9. fol. 2
Et quomodo laudant Deum. ibid.
Et in eis est anima uegetatiua. ibid.
Quæ est indiuidua.num.12 217
arbitrorum duo fuerunt genera.num.4 460
arbitri compromisso recepti pronunciatio qualem uim habuerit.num.5 461
arcula,& arca quid.num.2 429
argentarij qui,& eorum officium.num.5. 13
argumentum ab etymologia vocabuli, quando valeat,num.5 4
Et à positione consequentis.num.15 86
Item & à coniugatis: & quę dicantur coniugata.num.1 95
argumentum de toto ad partes,quãdo valeat. num.8 172
Et quod modis fiat. ibid.
argumentum ex mente legis, & verborum proprietate venit.num.1 520
argumentum à contrario sensu non habet locum, quoties datur medium inter sensum directum & contrarium.num.6 586
argm̃ à contrario sensu est coniectura,q̃ colligitur ex mente legis, nõ ex uerbis.n.3. 592
argm̃ à contrario sensu potest sumi ex verbis negatiuis,vel priuatiuis.c.17.1 3
argm̃ à contrario sensu non habet locũ quando induceretur correctio.num.2 623
argumentum à nominum similitudine firmũ. num.10 379
arma de domo rei non sumenda.num.1. 544
ars,quid sit.num.1 42
artis materia iuris sunt homines.num.2.ibid.
arrogationes quomodo fiãt apud principem. num.6 496
assessores,qui:& eorum authoritas.nu.3. 266
auersio quid sit.num.1 431
auersione facere quid sit.num.1 339
auersaria quæ.num.2 ibid.
Authentica ex causa & corpus vñ sumit habẽt clausulam derogatoriam.nu.13 623

B

Bartolus pessimus iuris magister.n.1. 344
Bellum est de iure gentium:& cur inuentum,& quod natura iustum.nu.3 11
Bellum iustum,quod: & an possit esse iustum ex utraque parte.num.7.8 24
Bellum iustum est de iure gentium,n.3.1.secus iniustum.num.9 24
Bellum vnde erat de iure naturæ.nu. 10. ibid.
In bello capta statim fiunt occupantium: nec duci sunt restituenda.num.1.2 58
Belli cæremoniæ ab Anco rege proditę sunt. nu.4 540
Bella fieri dicunt autoritate publica. n.1. ibid.
Bellonius legit Papiæ & Placentiæ antequã Polam veniret.num.5 566
Beneficia in immeritos conferre iniquum. numero 9 517
Beneficium non debet alicui afferre ignominiam.num.1 397
Beneficium proprium,& alienum,quando intelligatur.num.2 268
Benedictio qua solennitate fiat à Pontificibus. num.5 545
Bestiales qui.num.5 6
Bona ascendentium sunt debita iure naturæ filiis.num.13.1 16.3 301
Bona sunt successio quędam.nu.14 110
Et dupliciter capitur.num.18 112
Bonorũ possessor an propriè sit hæs.n.1.4. 106
Bonorũ possessio edictalis, & Decretalis quæ, num.15 110
Bonorum possessio,& possessio bonorum,est idem.num.19 112
Boni quomodo efficiamur.num.4 43
Bonum quid sit: & aliud, alij videtur. num.5. fol.1.& 1 38
Bonum per se,& propter aliud.num.3 ibid.
Bonũ & æquũ simul,quid sit.n.10.11 41
Bonum & non æquum, vel econtra, an reperiatur.num.8 41
Boni publici causa interdum contra naturalem æquitatem statuitur.num.2 559
Bonum est finiti.num.4 508
Bona materna de iure.ff. quoad proprietatem non spectabant filiisfam.num.1 600
Bonorum possessio, & possessio bonorum differunt.num.6 609

Bonorum

Bonorum possessor, an veniat appellatione hæredis.num.4 620
Bonorum possessio hodie transmittitur uirtute l.vnicę.C.de his qui an apert,tab.n.2. 589
Bonorum possessio quæ litis de inofficioso cõstituendæ agnoscebatur quid.nu.1 336
Bonorum possessio dicitur delata filio,nõ patri,quãdo filius est hrs institutus.n.1 575
Bonorum possessor habet possessoriam hæreditatis petitionem uniuersalem,& rei uendicationem.num.3 589
Bonorum possessio non requirit decretum, nec petitionem,sed nudam declarationem animi.num.1 597
Bonorum possessio hodie non est mixti imperij,nisi quis utatur decreto.num.5 600
Bonorum possessio contra tab.non datur cõtra testamenta fœminarum.n.4 551
Bonorum possessio de iure antiquo debebat agnosci coram prætore.num.3 556
Bonorum possessio septima quæ sit,& quæ requirantur vt habeat locum.num.2 559
Bonorum possessio an dari possit de iure ciuili.num.1 560
Bonorum possessio olim requirebat decretũ hodie saltem præsentiam iudicis.n.3 560
Brutus quot libros reliquerit.num.2 326

C

Caducum quot modis fiat.nu.5 171
Cæterum,quid.nu.8.115.& 4 269
Caius curj tantum duos manumittendi modos in suis Instit.enumeret.nu.2 390
Calceorum apud Romanos genera mulleoli, & perones.num.2 411
Calendæ centesimæ cur dictæ.num.8 14
Intra calendas,quid.nu.7 215
Caluo quale verbũ,& quid significet.n.2. 329
Caluities argumentum ętatis non prudentiæ. num.19 532
Canones Apostolici qui.num.5 376
Capere pro vsucapere inuenitur.num.1 328
Capitalia iudicia olim qualia.num.1 468
Capitale est,quod capitis pęna luitur.n.1. 459
Captatoria institutio,quæ.num.5 174
Capta in bello statim fiunt occupantium. numero 1.2. 58
Caracallæ cognomen cur Antonino delatum. num.15 453
Carnifex custos carceris fuit num.2 439
Casma est casus insolitus & rarissimus.4. 579
Casus omissus relinquitur dispositioni iuris communis.num.12 621
Casus maior dicitur fortuitus.num.1 374
Castitas Romanorum.num.5 473
Castum Cereris quid sit.num.10 424
Cato vt in moribus sic etiam in verbis fuit seuerus.num.3 241
Causa semel exempta à manibus ordinarij nõ potest ad eum reuerti sine licentia principis.num.3 594
Causa efficiens,materialis, formalis, & finalis, in oĩ re reperiunt: & quid sint.num.5.201
Causa efficiens est duplex.num.12 79
Cautio damni infecti an sit actio.num.5 35
Causa pecuniaria, etiam à 300. aureis supra mandari potest.nu.3 262
Causa nulla pecuniarum defensoribus ciuitatum iure magistratus competit.n.4 263
Causæ iure magistratus competentes delegari possunt.num.1 256
Causę puniendi tres.num.4 511
Causarum liberalium, qui fuerint olim Iudices.num.1 460
Cautio & sponsio differunt.num.4 494
Cedentes bonis infamia non notant.n.2 397
Censores de sponsalibus, & matrimoniis cognoscebant.n.4. 475
Censores qui dicti.nu.1 457
Centesima vsura,quid.num.6 13
Et quid trientalis num.7 ibid.
Certaminibus sacris deseruientes quæstus gratia infamia notantur.num.2 499
Cessante ratione cessat lex.num.4 587
Cessio bonorum an notet infamia. n.1 397
Cicero quas lege tulerit de vsuris in lib. de legibus.num.1 382
Circenses ludos populos exhibuit propriis expensis.num.1 498
Circuitus verborum aliqñ admittit.n.5. 579
Citare quid.num.3 334
Citatio prima pars Iudicij.num.1 505
Ciues Romanos prouinciales in prouinciis prędia possedisse,& emancipasse probatur. num.1 408
Ciues qui.num.3 19
Ciues Romani calceis vsi sunt.num.1 37
Ciuem Romanum vacantis pęna.num.3. 477
Ciuilissima possessio dicitur, quæ defertur à lege,uel consuetudine. 611
Ciuilis facultas dr philosophia moralis.n.8.31

Et est præstabilior medicina, arte oratoria, & vel re militari.num.2 42
Ciuitas quid, & eius partes.num.11 24
Et quæ partes sint magis necessaria. ibid.
Ciuitatis diffinitio.num.10 60
Ciuitas, quid: & potest auferre dominium ciuibus.nu.8.9. 108
Ciuitates condere est de iure gentiũ.n.5. 534
Ciuitas esse possunt sine Episcopis.nu.9. 534
Ciuitas, & vrbs differunt.num.2 438
Ciuitas sine permutatione esse non potest.numero 4 38
Ciuitas prius fuit, quàm Episcopus.n.7 534
Ciuitas fuerunt ante aduẽtum Chri.n.8. 534
Ciuitas nobilior cum Episcopo quàm sine.numero 19 535
Ciuitas constitui potest absque superioris autoritate, quæ Epm non habet.num.4 534
Ciuitas & vrbs idem sunt.num.1 534
Ciuitates multas Germani, & Sarmatæ sine Episcopis habent.num.10 535
Ciuitas constituit volũtate principis.n.11. 535
Ciuitas est etiam ad quam princeps ex certa scientia, tanquam ad ciuitatem scribit. nu. 12. & eius exemplum.num.13 535
Ciuitas quæ propriè dicatur.num.14 535
Ciuitas quando mori dicatur.num.1 337
Chronologia per indictiones iuris à Iusti. partim scripti, partim emendati.num.1 360
Clarissimi nomen est generalem.n.9 611
Clausula uulgaris quæ.num.2 328
Clausulę, omni meliori via, vis.num.9 531
Clausula derogatoria, quomodo tollatur per sequentem dispositionem.nu.14 625
Claudius Tryphoninus Iurisconsultus ad Scæuolam scripsit notas.num.2 416
Clericis cur uenari prohibitum, piscari concessum.num.1 541
Coertio leuis corporis an possit delegari. numero 1 606
Coertio modica est species iurisdictionis inferioris.num.1 249
Et quomodo differat à mero, & mixto imperio. & eius definitio. ibid.
Et differt ab ea, quæ fit per defensores ciuitatis ex principis constitutione. num. 6 250
Confessio est reuelatio probandi eius, cui fit. num.3 544
Cognati unde dicti.num.20 485
Cognati qui per adoptionem fiunt, sunt etiam agnati.num.3 358
Cognitio quoad pcessum hẽt locũ ex sola allegatione secus quo ad puniendum.n.2 560
Cohortes alio nomine numeri nuncupantur. num.3 470
Cohortes suos Tribunos habuerunt.n.6.ibid.
Colonus & inquilinus sunt in prædio, & non possident.n.8.9 55
Et cur non hẽnt interdictum, vnde vi.n.12. 56
Colono possidente, an possit Dominus solo animo amittere possessionem.num.7 75
Et quid si recedit ex fundo animo non reuertendi, vel moriatur, an Dominus amittat naturalem.num.8.9.11 ibidem.
Colonus est uti instrm animatum.num.11. 75
Comes quousque masculus, nutritæ.n.3. 473
Comitia, quæ: & comitia calata.num. 3.4 15
Comitiales dies qui.num.8 31
Commercium duplex.num.10.32.& 10. 273
Commercium hominum duplex. nu.10. 72. & 10 276
Commodatum dicitur etiam translato dominio, si hoc agatur.num.2 553
Commodatum, & præcarium quomodo differunt.num.1 574
Commodatum, iudebitè solutum cur dicatur magis re obligare, quàm cæteri quidam cõtractus.num.1 518
Commodatum fuit iure naturæ.num.5. 531. & 11.4 77
Communia quæ erant iure naturę. ibid.
Comparatiuum aliquando ponitur electiuè. num.5 574
Compensatio quomodo fiat.nu.1. 414
Compensatio non habet locum in deposito. nu.2 414
Compitalia quales feriæ.num.3 502
Compositũ attribuitur ei quod est nobilius. num.1 584
Condictio, idem quod actio in personã.5.102
Et est duplex.n.6. ibid.
Condictionis certi, plures species.nu.7 ibid.
Condictio certi generalis, non competit ex omni contractu.num.9 103
Nec est natiua.nu.10 ibid.
Nec ex mutuo nascitur.nu.11 ibid.
Et quando competat. ibid.
Condictio certi ex dolo, & actio de dolo, idem est.nu.16 105
Cõdictio certi an cõpetat ex empto n.15 .ibid.

Et

Et quare fuit introducta,nu.17 106
Condictio indebiti, & condictio furtiua, an possint concurrere.nu.2 605
Conditio non censetur disponere,nu.2 578
Conditionalia quædam uidentur, cum tamē non sint.nu.10 357
Conditio quid sit.num.9 357
Coniecturæ,quibus mercatorum libris credi possit.nu.1 530
Coniugata quæ dicantur,nu.1 95
Coniunctio maris, & fœminæ cur ordinata. nu.3.& 7. 6
Coniunctio maris,& fœminæ in arborib.9.2
Coniunctio illicita an sit de iure naturæ. n.1.3
Coiūctio in belluis,sine electione est.n.3. ibi.
Secus in homine.nu.1 5
Consanguinei qui.nu.4 359
Consanguinei separantur ab agnatis Iuriscon sultis.nu.17 455
Consanguinei qui.nu.15 485
Consensus & actualis interuētus rei suæ producit mutuum in esse.num.2 552
Consensus est forma in emptione & venditio. num.6 202
Idem in locatione, stipulatione,& litterarum obligatione,nu.7.8.9 202
Consensus est quid indiuiduū, sicut & visio. num.2 214
Consentiens in decem consentit in quamlibet vnitatem illorum,nu.3 ibid.
Cōsensus patris nuptijs quo iure requiratur. num.6 356
Consensus parentum in nuptijs filiorū an eorum extra Romanum imperiū requiratur. num.6 356
Cōsecrationem fuisse iuris publici. n.13.496
Consequentia non est bona, dicere: agitur de fide rupta ergo iuratur in litem. nu.6.575
Consequentia nō est bona,dicere, non est imperij, nec iurisdictionis, ergo est mixti imperij.nu.4 549
Consilium,& consultatio, idem.nu.10 259
Et vnde descendat. ibid.
Consilium dicitur potius quàm mandati, id quod est in rem mandatarij.nu.2 603
Consistere,& constare quid significent.n.2.97
Constitui idem quod imponi.nu.2 321
Consules prætorum nomine olim significabantur.nu.1 329
Cōsultare quid & in quib. versetur. n.5.6. 43
Consuetudo excusat contractus nomine vsurarum suspectos num.2 540
Consuetudo vltima testatoris est attendēda: num.2 563
Consuetus,& solitus an differant.num.1.562
Consuetudo, le mort saisist le uif,est frequens in nouitatib.& remedijs possessorijs.1.608
Consuetudo eadē quomodo se habeat ad ius commune.nu.2 608
Consuetudo le mort saist le vif, prouidet tantum circa acquisitionem possessionis, non aliorum iurium,nu.9 609
Consuetudo,seu statutū de continuanda possessione an habeat locum in substitutione tacita,nu.1 612
consuetudo generalis per totam Galliam le mort suisist le vif, an habeat locū in fideicommissario.nu.1 619
consuetudo est stricti iuris sicut statutū, nec extenditur de persona ad personā.n.6.620
Consuetudo seu statutum,de cōtinuanda possessione in hæredem nō operatur ante aditam hæreditatem,nu.13 621
cōsuetudine in foro Cęsaris,ubi lex dubia est, deficiente,recurrimus ad ius Canonicum. num.8 522
continuatio tituli ad titulum non est facienda.num.1 131
continuatio tituli de legatis uera.nu.4 132
contractus sunt diuidui.nu.7 582
contractus dicitur propriè,quando est vltro, citroque obligatorius.n.1 566
contractus propriè dicitur quando aliquod negotium geritur in partes.nu.2 566
contractus iure naturæ qui fuerint.nu.3. 14
contractus nominati & innominati differentia nu.3.28.& 11.203.& 4. 196
contractus cur dicantur bonæfidei. nu.3.59. & 17. 205
contractus est quid indiuiduum.num.2 214
contractus & facti & iuris sunt.nu.13 426
contractus re cur dicantur.nu.1 518
contractus & pactum quomodo differant. num.2 425
correctus,quis præsumitur si triennio nō deliquit.nu.3 511
contractus substantia,ex nudo facto constans reb. integris parte mutari potest.n.14.427
contractus pars prima est attribuenda creditori.nu.3 580

contractus per pactum tolli non potest, nisi &c.n.15 427
contractus pacto potest reuocari.nu.16 427
contractus nominati actiones certas pariunt. nu.1 346
contractus,facio vt des,nullam habet affinitatem cum contractib.innominatis n.2. 346
contrahentibus permittitur vsque ad dimidiũ decipere,& cur.n.7 40
contrahentes incestas nuptias de iure gẽtium nullo modo excusantur.nu.4 568
contra rem publicatam quid sit.n.1 501
contrarium in legibus nullum quomodo accipiendum.nu.2 360
contrarietas est distinctione adiuuanda,& tollenda in omni materia.nu.15 616
contraria actione condemnatus non efficitur infamis.n.2 574
conuentio publica per pacem quid sit.8. 463
conuentiones publicę iurisgentiũ sunt.7. 451
conuentiones & producunt,& tollunt ipso iure actiones,& quæ illæ.n.1 345
conuentiones nudæ,& vestitæ quæ sint, quæ actionem pariunt.nu.6.& seq. 31
conuentionis duæ species: & alia subdiuisio. nu.7 191
conuentio in omnibus contractibus est loco materiei. ibid.
conuentiones iurisgentium non lege,Senatusconsulto,vel principum cõstitutione inuẽta fuerunt.& ideo delegari possunt.1. 256
conuentionum tres sunt species.n.4 462
conuentiones omnes iurisg.nu.2.4 462
conuentio,& pactum quõ differant.n.1. 425
conuitium quid significet.num 1 407
Cornelius legẽ tulit vt prætores ex edicti suis perpetuò ius dicerent.nu.5 555
correctio non dicitur fieri, nisi expresse anteriori dispositioni derogetur. n.1 623
creditorum quatuor species.n.3.4 95
Creditor ex delicto est propriè creditor.5. ib.
creditor conditionalis est propriè creditor.n. 8. 96
creditor an dicat̃ ex delicto,vel legato. 2. 580
creditori est attribuenda prima pars contractus.nu.3 ibid.
creditorum in debitores crudelitas lege duodecim tab.permissa.nu.5 398
crimen peculatus ad magistratus etiam extenditur.nu.2 441
criminalia acta an æquè edantur sicut ciuilia? nu.2 575
curator furiosi non admittebatur ad petendũ bon.poss.sine decreto.nu.3 599
curatorem postulans causam cum emendare desideraret,exprimere olim debebat, quod hodie non est necesse.n.1.2 420
curia mercatorum de bono,& æquo procedit.n.3 530
custodia reorum est quadruplicis dña.1. 455
custodia publicæ specierum definitiones. ibi.

D

Damnati ad bestias,quomodo pœna soluti fuerunt.n.2 330
Dans,& accipiens differunt.nu.3 592
Datio tutoris est permissionis.n.2 549
datio tutoris nõ est mixti imperij, sed species iurisdictionis per se.13 252
datio tutoris non competit iure magistratus, & cur mandari non possit.nu.11 359
Debet,verbum necessitatis est, parique modo participia passiua futuri temporis,si verbo substantiuo sum iungantur.n.13 536
Debitor in delictis indistinctè tenetur etiam quod res fuisset peritura apud creditorem nu.2 590
debitor speciei à tempore morę tenetur de interitu.nu.1 590
debitor excusatur à mora propter difficultatẽ in obligatione facti.nu.1 591
debitor conditionalis an sit propriè debitor. num.8 96
debitor post morã tenetur ad æstimationem quanti plurimi à tpe moræ.nu.2.a 1.1.579
debitore existente moroso nõ distinguitur an res esset eodem modo peritura apud creditorem.1 603
debitor si succedat creditori confunditur obligatio.n.1 604
debitores pœnam carceris voluntaria seruitute effugere poterant.n.2 480
Debitorum quatuor species.n 3.4 95
Debitum ex vna causa quomodo possit conuerti in aliam. 603
Declarari animum suum,& testari idem sunt nu.3 596
Decretum est nomẽ generis omnem prætoris continens pronunciationem.n.4 466
Decreta à prætoribus Latinè interposita, & vbi.num.1. 465

Decreti

Decreti interpositio non competit iure magistratus.n.3 597
decreto,nec petitio hodie requiruntur in bonorum possessione.n.1 597
decretum erat necessarium aliquibus,vt petere possent bonorum poss.nu.2 598
defensio iure naturę arboribus, & animalib. inest,n.9 2
definitio per effectum fieri non debet.4. 513
delata propriè hęreditas,vel bon poss. dicitur quando quis remoto quolibet impedimento potest eam adire,vel agnoscere.n.1. 576
delata hæreditas dicitur respectu hæreditatis, non personę hæredis.n.2 577
delata bon.poss.filio fam.hæredi instituto dicitur non patri.n.1 575
delegari possunt causę, quæ iure magistratus iudicibus competunt.nu.1 256
delegari possunt damna.l.Aquilię,& cur.n.8. 258
delegari non possunt ea,super quibus per se, & indiuiduo facta est lex.SC.& principium constitutio.n.7 258
Et eorum exempla etiam mixti imperij. ibid. & seq.
delegatus non potest delegare,& cur.n.1.268
delegatus ad vniuersitatem causarum non potest delegare.n.7.270.fallit.4.5.6 269
delegare causas non est iurisdictionis.1. 584
delegati diffinitio breuissima.n.1 557
delegatus,& vicegerens quõ differunt.1. 557
delegata iurisdictio est impropriè iurisdictio, & secundum quid.nu.4 559
delegare quis possit.n.4.5.6 267
delegari causæ pecuniarię à 300.Duc.sup.possunt.n.3 262
delegatus principis, an possit lata sententia nulla iterum iudicare.n.2 594
deliberare non potest aliquis de adeunda hæreditate,nisi supplicando principi.n.4. 599
deliberatio maturè accipienda.nu.1 528
delicta,cur puniantur.nu.9 251
denominatio sumitur à confirmante,quando id quod confirmatur de se est inualidum. num.5 586
deportatus vndè dicatur,& cur habeatur pro mortuo.n.5 19
deportatus est capax contractuũ iurisg. & cõsequenter actionem ipsorum,nu.1 35
depositum indebitè solutum, cur magis dicatur re obligare, quã cæteri quidam contractus.num.1 518
depositũ nõ est qñ ab initio deponitur vt tantundem reddatur,& quod accipiens possit vti pecunia.num.3 553
depositum est contractus bonæ fidei,& in eo conueniũt vsurę sine cõuentione.nu.1 553
depositum non est priuilegiatũ ne possit abjici exceptio dominij.nu.1 602
depositum fuit iure naturæ.nu.4 77
deponere pecunias in ęde,fano,apud æditũũ, & Pontificem paria sunt.nu.2. 417
descendentes causa quæstus in certamen qui. nu.1 454
despondere vnde deducatur.nu.2 475
Deus pp nostra delicta mutari dicitur.7 517
dictio, vt, aliquando ponitur similitudinarie, non exemplicatiuè.nu.2 589
dictio tunc aliquando non significat extremitatem temporis.nu.4 561
dictio nisi aliquando facit exceptionem in genere.n.4 593
dictio tam solet adiungi casui magis dubitabili. nu.1 573
dictione tam,& quàm abutitur aliquando legislator.nu.3 573
dictio tam potest stare repetitiuè, non solum comparatiuè.n.4 573
dictio aliquis vel quid verificatur in qualibet minima parte.num.3 579
dictio etiam est implicatiua, & auget rationem dubitandi.num.1 581
dictionum iteratarum obseruatio singularis. nu.1. 493
dictionũ alioquin, & cęterum affinitas quę. nu.1 307
differentia inter titulum de offic.eius cui est mandata iurisdict. & C.de off. eius qui vicem alterius gerit.n.3. 557
differentia nulla est inter pactum ne petatur, & ne agatur.nu.2 570
differentia est, an quis sit liberatus ipso iure, vel ope exceptionis.3 571
differentia inter merum & mixtum imperiũ. nu.4 594
diffinitio delegati breuissima.nu.1 557
diffinitio bona quando fit.n.7.166.& 1. 177
differentiæ specificæ,quę.nu.8 103
difficultas in obligatione facti indistinctè excusat à mora. nu.1 591

diffundere

diffundere sanguinem quid.nu.6 398
Digestorum secunda parte quicquid continetur onus non iniuria dici potest.nu.4 505
dignitas Episcopalis constituit ciuitatem. numer.1 537
directa actio vel contraria sunt eiusdem naturæ.num.3 575
dispositio quælibet est intelligenda de primo actu.1 610
dispositio legis non habet locum vbi non conueniunt verba.nu.11 621
dispositio sequens etiam generaliter derogãs primę dispositioni non tollit pręcedentem, in qua est clausula derogatoria.nu.14 615
diui fratres qui.10 451
diuisorum officium.nu.5 438
diuisiones quæ dicantur.nu.1 438
diuitię antiquitus in pecoribus: vnde pecunia. nu.3 50
diuitiæ naturales,quæ.nu.8 52
diuiduæ res,vel indiuiduæ natura,quæ.6.228
diuidui,& indiuidui vera regula.nu.11.12. 231
Doctor non potest expellere fabrum malleantem.nu.16 25
Doctor qui legit per viginti annos publicè,an sit illustris vel spectabilis.nu.1 558
Doctorum sententia ea demum amplectenda est cum maior pars ita conclusit.nu.4.522
Doctori de consuetudine attestanti creditur, num.5 522
Dolus malus semper inuisus legibus.1 540
Dominia quo tempore diuisa.6 23
dominium est de iure naturæ hoĩm. nu.6.71
dominiũ à naturali possessione cępit.n.17.57
dominium vnde.nu.6 78
dominium fuit ẽt iure naturæ.17.57.& 4.77
Eius definitio.nu.9 78
dominium,aliud naturale,aliud ciuile.nu.11 fol.79.& 14.16 117
Et naturale quid: cur dicatur: & quæ requirantur ad id acquirẽdum.nu.12.13.17.ibid.
Item & ciuile quid: eius origo: & quomodo acquiratur,vel amittatur.nu.16.18.21 82
Et ciuile aliud directum,aliud obliquum.numer.32 85
quod potest sine traditione acquiri.nu.22.82
dominium naturale,& ciuile potest quis habere.nu.20 82
dominium aliud directum,aliud obliquum. & quid sint.22.vsq; num.31 82
Dominium est ius incorporale.nu.35. 81
dominium aliud vniuersale,aliud particulare nu.14 117
dominium, quomodo potest esse in solidum apud duos.nu.12 253
dominium est indiuiduum.nu.6 219
Etiam inter hęredes. ibid.
dominia ex causa fideicommissi non transferuntur,& ratio decidendi.num.5 312
dominium duplex olim:Bonitarium, & Quiritarium.n.1 435
dominij translatio requiritur in venditione rei,quæ constat in genere.nu.4 568
dominium transfertur in commodato,si hoc agatur.n.2 553
dominium primum in præscribentẽ non trãsfertur,sed extinguitur, & nouum acquiritur.nu.6. 66
dominium ex possessione cępit.n.7 536
dominium legitimum sectione statim acquiritur.nu.4 432
dominium sine traditione non transfertur.n. 2. 535
Domus an possit bonorum possessionem sibi delatam repudiare per seruum.nu.2. 576
Domus pro familia,ex quibus constat.nu.5.9 & 9.70.& 7. 78
domus à seniori gubernanda est.n.6 9
domus non est propriè superficies. 29
domus reorum publicatæ, & euersæ sunt ob maxima scelera.n.3 410
donationem Cõstantini quidam Francorum regibus tribuunt num.1 400
donatio à patre in filium regulariter nõ valet, fallit vt ibi.n. 10 151
Et quæ sit ratio.11 ibid.
donationes inter vir.& vx.prohibitæ.n.2.342
Dos,æquiuoce appellatur.n.2. 298
dos,quare constituta.n.15 25
Eius diffinitio.nu.3.4 298
dotis petitio,an sit vniuersalis,vel particularis distinguitur.n.5 299
dotem minui ob impensas, quomodo intelligitur.n.6.ẽt quod fuit necessariò.ibid. 299
dos promissa est propriè dos.n.8 300
Et statutum, vel pactum super dote, habet locum in ea.n.9 ibi.
dotis fauore mulier expressam hypothecam habens præfertur aliis expressam anteriorẽ habentibus.nu.1 293

dos non consistit, vbi nihil est in dote. 5. 295
dotem possidet mulier naturaliter. nu. 6. ibid.
dotes mulieribus conseruari, magis interest Reip. quàm fisco creditum solui. nu. 9. 297
dos impensis necessariis ipso iure minuitur. nu. 1 323
dotem adeuntium mulier confert. nu. 1. 333

E

EDictum pretoris, quare dicatur perpetuũ. num. 2 283
Edictum diui Adr. competit possidenti, quam uis sit remedium adipiscendę possessionis. nu. 3 562
edicti de bonorum possessione contra tab. clausula an solam testamenti rescissionem promiserint. nu. 1 394
edicta prætorum obseruabantur non in vim legis, sed effectu lis obseruantiæ. nu. 3 555
edicta perpetua quæ sint, & quare ita dicantur. nu. 4 556
editio actorum, siue instrumentorum fit officio iudicis nobili. nu. 3 598
editores quomodo in scenam prodire solebant. nu. 1 454
Effectus rei attenditur non autem verba. numer. 3 553
effectus resultans ex instrumento valido ad producendum consideratur non ex instrumento executiuo. nu. 2. 592
efficacius factum est, in quo quis versatur, quam id in quo nihil agitur. nu. 2 582
Elagabalus Imperator factus, Antonini nomẽ assumpsit. nu. 17 453
Elegabalus cur Heliogabalus appellatus. numer. 18 454
elegantiæ causa præpositiones aliquando sub trahuntur. n. 2 584
electrum auri appellatione non continetur. mer. 1 421
electrum est quoque lachryma virgulei. 3. ib.
elidere ꝓprie est ꝑimere, & enecare. nu. 2. 564
Ellipsium substantiuorum animaduersio quędam. num. 1 456
Ellipses veteribus sunt familiares. nu. 2 456
Emancipatio efficit vt filius sine consensu patris cõtrahere matrimoniũ possit. n. 2. 356
emancipatum ius ciuile ignorat. nu. 19 315
emancipato filio necesse erat adire prætorem & coram tribunali agnoscere bonorum possessionem. num. 1 556
emancipatio non est capitis diminutio. 1. 327
emãcipatio quomodo tollat patriam potestatem. n. 3 7
emancipare, est vendere: mancipare, est emere n. 9 16
emancipationis antiquæ forma. n. 10 ibid.
emancipatus, cur dicebatur capite minutus. num. 11 ibid.
emancipatus olim in seruitutis imaginariam causam deducebatur. n. 2 327
emere de mensa quid sit. n. 5 418
emens rem fideicommisso subiacentem ignoranter dominus illius efficitur. 1 539
emptio à iuregentium. n. 6 ibid.
emptio, & venditio species pacti. n. 9 192
Et dicitur contrahi per stipulationem. 10. ibid.
Et per pollicitationem. n. 14 195
Et an sit vnus, vel duo contractus. nu. 11. 192
emptionis, & venditionis materia, forma, & obligatio quæ sit. n. 6 202
emptio à decem uiris, & iurisconsultis diuerso sensu accipitur. n. 7 425
Ἐν πλάτει quomodo accipiendum. nu. 1. 416
Episcopus ex quo non est in potestate patris, an sit suus. n. 2 551
Episcopus potest reuocare vicarium suum ad libitum. nu. 3 557
Episcopi sine ciuitatibus esse possunt. n. 9. 534
Episcopales sedes distinctę propter discordias num. 16 535
Equites transuehi, quomodo intelligendum. nu. 1 437
equus publicus quis. nu. 4 ibid.
eripere quid. n. 2 334
Error in nomine adiectiuo an vitiat legatum. nu. 9. 145
Error est non modò allegãdus, sed probãdus quando præsumptio scientiæ militat cõtra aliquem. nu. 5 569
Et quid nu. 17. 255
Et, aliquando stat implicatiuè. nu. 1 569
Etymologia pacti. n. 5 425
Etymologia dictionum duplex. nu. 3 388
Et denotat causam immediatam. n. 6 513
Exceptio intelligitur facta in casum quo regula loquitur, & iõ dr̃ esse de regula. nu. 1. 592
exceptio, quare ex pacto nudo detur. n. 4. 201
Quæ ex æquitate naturali nascitur. ibid.
exceptio firmat regulam in casibus non exceptuatis. n. 2 600

Exceptio dominij an possit abijci in deposito. num.1 602
exceptiones variæ contra positiones.n.7. 544
exempla non restringunt regulam,eam tamē declarāt in quib. terminis procedat.1.589
exhæredatio in dubio præsupponit filium malè meritum de patre.nu.4 601
eximere quid.nu.2 334
exprimi solet id, de quo magis quis est in specie tractaturus.nu.3 570
extensio potest fieri per legem,non tamen per hominem,nu.15 614
extensio non habet locū in pœnalib.n.7 620
extensio in correctorijs nō fit etiam à maioritate rationis,nu.9 627
extensio censetur facta cum qualitatibus suis. num.10 625

F

FAcere,agere, & operari differūt.nu.2. 23, & 1.32.& 3.101.& 2. 274
Facere,dicimus multis modis,nu.4 73
facienda & nō faciēda quæ requirāt, n.5.6.73
facienda sunt incerta,facta autem certa.num. 13.14 104
faciendæ res quare, & quando indiuiduæ dicuntur,nu.8 219
facultas consequentis cui datur, etiam & antecedentis.nu.16 537
facto quæ nudo constabant nuda solent prætoris iurisdictione definiri.nu.3 420
falcidiæ in donationibus locus est.nu.3 342
falcidiæ appellationem Iustin. quasi S.C.Trebelliani immemor,in multis locis ffff.& in stit.retinuit,nu.2 387
falcidia pro Trebelliano posita.nu.1 386
falcidia saltem ab hærede retinetur.nu.4.347
fallētem fallere licet,etsi fides sit iurata.n.5.18
familiæ herciscum iudicio ut agi possit nō refert an aduersarius possideat.nu.1 567
familia iure proprio & communi quomodo accipiatur,nu.11 484
familiæ eiusdem censentur qui eiusdem nominis.nu.12 484
familia in liberos consanguineos & agnatos discedit.13. 485
familiæ appellatione quid ueniat.nu.3 341
familiæ appellatio in res & personas deducitur.num.10 484
fasti, & nefasti dies qui. nu.5 275
fauor libertatis qualis.nu.6 461
fauorij dicuntur spurij,& cur.num.5. 341
feriarum publicarum genera quatuor & quę. singula.num.4 502
ferię extra ordinem indicta quę.nu.5 502
ferias ꝓclamari cōsueuisse & à quib.1.2.501
ferias extra ordinem indicere quid sit.5 502
feriatus malè instit.lib.4.à tit.obli.inchoatus, num.4 349
ferialia unde dicta.nu.1 487
festuca quid.nu.5 472
fideiussores non obligantur. num.1 432
fideiussor,ꝓdigi, pupilli furiosi mādati actio non competit.nu.1 386
fideiussor,an prodigo, & furioso interuenire possit.num.1 386
fideicommissum relictum extraneo,& effectū caducum,an remaneat penès patrem grauatum,uel institutum filium.nu.17 157
fideicōmissum quot modis dari possit.1. 161
fideicommisso facultates grauati non insunt. num.6 159
fideicōmissum aliud vuulgare, aliud pupillare:& eorū definitiones.n.11.184. & 7.302
fideicommissum contentum in compendiosa subst.facta filio ꝑ verbū cōe à quo censeatur relictum.n.10.184.& 1.& seq. 301
fideicommissum centum ducatorum relictū, à filia in ijs instituta, si sine filijs decesserit, an ualeat quando legitimam non excedit. num.18 187
fideicommissum purum & pręsens quod. numero 1. 341
fideicommissi dies nisi post mortem hęredis cedit. nu.2 341
fideicommissi alienatio tenet,donec casus restitutionis creuerit.nu.19 539
fideicommissorum natura infirma,& iure positiuo inducta.nu.5 539
fideicommissum uerba non inducunt, sed mens.nu.1 340
fideicommissa ēt ab intestato ualent.n.1.386
fideicommissum non uenit appellatione hęreditatis.nu.10 621
fideicommissarius hęreditatem restituēs cur Trebellianicam non detrahat.nu.19. 159
fideicommissarius facta restitutione uerbali idem iuris habet in iuribus, quod hęres in iuribus directis. nu.3 620
fideicommissarius non comprehenditur in statuto faciēte mentionē de hęrede nec de sub-

fubstituto,nu.5 595
fideicommissarius post restitutionem verbalē habet remediū,§.fi.C.de edicto diui Adriani tollend.num.5 620
fideicommissarius quando habeat vtilem actionem,nu.8 539
fideicommissaria substitutio non est propriè substitutio,nu.1 595
fideicommissarius cur dominus nō fit.6.3 12
fides iure naturali seruanda.nu.3 538
filius quicquid acquirit à patre nō acquiritur ipsi patri.nu.1 147
filius acquirit patri, & directum, & vtile ius, num.5 148
filius acquirit patri quod est iuris,secus quod est facti.nu.7 ibid.
filius hæres institutus, restituta hæreditate an ei aliquod ius remaneat.nu.12 152
filius respectu legitimæ dicit creditor.8. 302
filius restituta patri hæreditate,est propriè hęres,& eius ratio.nu.15 155
filius cur non exerceat hæreditarias actiones. num.16 156
filio contemplatione patris instituto non censetur pater institutus,nu.20 159
filius grauatus restituere,an & quando detrahat duas quartas.
filius grauatus fideicommisso, an legitimam restituat eius hęres.num.11.184.& 8 302
filiusfa.an habeat proprietatem in bonis maternis de iure ff.nu.1 600
filius exhæredatus præsumitur male meritus de patre.nu.4 601
filium successurum patri est spes considerabilis.nu.4 ibid.
filius in potestate & si efficiebatur hæres in ipso iure,necesse tamen erat illi appræhendere possessionem nu.5 608
filij succedunt in Emphyteosi habita ab ecclesia etiam si sunt instituti in re certa. 5. 490
filij succedunt in emphiteosi habita à priuato iure hæreditario nō iure filiationis.16. 618
filio spurio nulla debetur legitima.n.12. 515
filius non potest esse in iudicio sine consensu patris.nu.2 581
filiusfam.etiam de iure ff. ex omnibus causis obligabatur.nu.1 581
filiusfam. adeundo uel agnoscendo non obligabatur.& ibi quæ sit ratio.nu.3 582
Filius,fine consensu parentum vxorem ducēs, si exhæredetur,querelam non habet.7.3 57
Filius est pars patris separata, & eadem persona,etiam natura,nu.1 121
filius est dominus substantiæ,ut pater.5. 121.
Quod intelligit ciuiliter,n.2 1.14.& 6. 362
filij Noe tres,ex quibus 72. familiæ & linguæ. nu.5 23
filius uenit ad bonorum possessionem patris ex triplici capite.nu.1 587
filius ex qua causa exhæredari potest, ex eadē priuari alimentis.nu.4 514
filiorum Theodosij legis paternam de nuptijs confirmantis enarratio.nu.10 379
finalis intentio disponentis colligitur ex proęmio dispositionis.nu.3 588
Fiscus quid ab ærario differat.nu.3 466
fiscus ueterib. publicus ærarij thesaurus fuit. nu.6 467
fluuium publicum viam non impedit.2. 330
flumen publicum quod.nu.3 331
fœdus in foro solenni ratione olim solebat fieri.nu.15 465
fœminæ suos hæredes non habent.nu.3. 390
fœmina ipsa natura est sub maris imperio. n. 7.6.& 9 41
fœminam dominari uiris,est cōtra naturam. nu.7 6
fœminæ sunt dimidia pars ciuitatis.nu.6. 19
fœminas dotatas esse, est bonum quoddam publicum.nu.5 24
fœminæ olim anno duodecimo tutela liberari solitæ.nu.3. 405
fœminę viri potentes tantum veteribus dictę puberes.nu.5 393
fœminæ in perpetua sunt tutela.num.2 392
fœminæ duplici mō capite minuebant.3. ibi.
fœminarum tutela duplex.nu.4 ibid.
fœmina familiam non habet.nu.23 485
fœminæ nulli existimandum est,proprium sexum esse inuisum.nu.2 524
fœmines veteres dixerunt.nu.2 459
forma quid,& eius diuisio.nu.1 217
forma est indiuidua.nu.2 ibid.
forma animalium triplex.nu.8 8
forma legendi.nu.5 140
forma instituendi hæredis,nu.2.139.& 3.166
forma alienationis.num.8 16
forma agendi in iudicio & sic actionis, numero 12 277
forma stipulandi, substitutionis vulgaris, & pu-

pupillaris.n.14. 186
forma & materia emptionis,locationis,ftipulationis, & litterarum obligationis eſt con ſenſus.nu.6.7.8.9.202.& ſeq.
forma antiqua manumiſsionis.nu.2 135
formula breuis appellandi in ſcriptis,n.1.526
formula actionis an emendari poſsit.n.3.283
formula qua conſobrina legitima fiat vxor. n.12 380
fortis quis.nu.8.9 45
fratres patrueles penè germani.nu.9 379
frater vterinus tantum , & conſaguineis tantum eſt proprie frater.nu.2 559
Franci coeptionem quandam in ipſa nuptiarum ſolennitate.3 390
Franciſcus Connanus notatur.nu.3 462
fructus pietatis ex Paulo.nu.1 521
fructus aridi & liquidi.nu.3 384
fructuum ſpecies quot.nu.6.9 70
fructus naturales qui.nu.17 69
fructus ciuiles qui.nu.2 ibid.
fructuum acquiſitio ex qua poſſeſsione cauſetur.nu.3.4 34
fructus naturales an ſit oleum,vinum,caſeus, lac,& lana.12.13 ibidem
furca an pro cruce accipiatur.nu 2 371
fugientes ad aras, & fana deorũ in ius vocari non poſſunt.n.1 409
fulgor quid.nu.4.& ſeq. 98
functio perficitur in mutuo ex ſolutione qualificata.nu.3 552
furari cur ob neceſsitatem liceat.nu.1 510
furioſi non obligantur. nu.2. 432
furioſus an promittendo obligetur.nu.1.432
fures manifeſti & nec manifeſti differentia.n. 5 352
furtum propriè committitur in rebus mobilibus.nu.2 523
futura domeſtica quæ.nu.2 432
fuſiones quid ſint.nu.1 455
fuſiones fiſco ſolitæ præſtari. ibid.

G

GAbella nulla, niſi abſolutè contractum, ſoluitur.1. 524
Gloſſæ authoritas quanta.n.6 522
geminatio verborũ vim dẽt plurimã. 10.528
genus & ſpecies quid ſecundnm Legiſtas , & Philoſophos.nu.2.5.3.& 1.2. 101
genus immediatum ad Iuriſdictionem in ſpecie eſt iuriſdictio in genere.nu.2 585
genere interempto interimuntur & ſpecies non econtra.6 96
genus inter ſolos aſcendentes & deſcendentes locum habet.nu.4 483
genus & qualitas sũt de nãlibus mutui.1. 552
Gens ad ſeriem maiorum pertinet.n.5 483
gens diuiditur in ſtirpes.nu.6. 483
Gens ſtirps & domus quõ differant.n.9 484
gens genus continet.nu.3 483
gerundij ſignificatio & actiuam & paſsiuam rectè recipit.n.2 506
gratiam iuriſiurandi facere quid ſit.nu.1.487

H

HAbitus corporis quid.nu.1 472
Habitus non eſt cõtrariorum.nu.1.509
heroica virtus,& heros quis.nu.4. 6
hæres & dñs idẽ. nu.5.108.& 4.122.& 6.219
hẽs alius directus,alius obliquus.5.108.6.180
hæres alius propriè,alius impropriè.7.8. 148
hæres uerbum per ſe eſt commune.nu.6. 180
hæredem directum prætor facere non poteſt. n.5.108.& quæ ſit ratio.n.6.13. ibid.
hæredes duo an poſsint inſolidum eſſe.9.115
hęres hęredis tam proprio,quàm appellatiuo nomine grauari poteſt.num.4 137
hæres vnuſquiſque totam, integramq; defuncti perſonam repræſentat.num.1 238
hæres non poteſt deliberare de adeunda hæreditates niſi ſupplicãdo principi.3.4. 593
hæres adeundo de iure commnni non acquirebat poſſeſsionem bonorum. n. 4 608
hæres omni tempore habet apud ſe decretam actionem.7 539
hęres à bonorum poſſeſſore quomodo differat.num.3 396
hæres propriè quis dicatur.nu.8 616
hæres eſt eiuſdem iuris cuius defunctus, & eius perſonam repræſentat.n.9 616
hæres ueniens ex tacita ſubſtitutione eſt propriè hæres,& cõpræhenditur in ſtatuto faciente mentionem de hærede.n.12 614
hæres propriè dicitur quis per modum fictũ inductum à iure ciuili.n.14 614
hæres dicitur dñs,& hẽditas dñium.nu.1.535
hæres dicitur ab ære.n.3 327
hęres inſtitutus renuncians non amittit hẽditatem,quę nondum erat delata.nu.3. 577
hæres ſuus efficitur extraneus ſublata patria poteſtate.n.3 550
hęres veteribus idem,quod dominus.1. 327

Hæres quid consequatur, cui falcidia denegata est.n.1 521
hæres scriptus multum differt à fideicommissario.9 313
hæres in re certa partim capit de hærede, partim de legatario.n.1 615
hæres an furti rectè nomine agat.1 449
hrs in re certa habetur pro legatario vniuersali hærede adeunte.n.4.18 11 617
hæredis appellatione an veniat bonorum possessor.4 620
hrdes omnes vel sunt scripti, vel ltimi.3. 347
hæredum tria genera.nu.1. 335
hærede uno peccante ab omnibus poena committitur.1 238
hæredis appellatione an compræhendatur legatarius.nu.7. 616
hæredum suum quisque non aliter, atque seipsum obligare potest.nu.1 347
hrdis appellatione intelligitur de hrde hrditatis, non de hærede sanguinis.n.10 617
hrdi in re certa non competit remedium.l.fi. C.de edic.diu.Adr.toll.n.12. ibi.
hrdis appellatio aliquando sumit impropriè, secundum subiectam materiam.n.15.ibid.
hæredis appellatione non venit quis nisi adita hæreditate.nu.7 609
hæredis appellatione veniunt omnes hæredes nu.3 610
hæredis appellatione venit hrs hrdis propriè. n.5. 611
hæredis appellatione an ueniat institutus in re certa.n.4 616
hæredis nihil potest legari, nec mortis causa donari.n.1. 342
hæreditatem damnosam nemo adire compellitur.n.3 347
hæreditatis pretio an sit mixta, vel merè realis.n.1 566
hæreditatis petitio habet extrema requisita in reali actione.n.2 567
hæreditas, vel bonorum possessio quãdo propriè dicatur delata. nu.1 376
hrditas à scripto hrde uinci potest.nu.2. 336
hrditas quomodo diuidatur in stirpes.8. 484
hęreditatis appellatione non venit fideicommissum.10 621
hrditas omnis fideicommissaria patitur detractionem quartæ.2. 387
hæreditatis appellatione bonorum possessio quandoque continetur.n.2 447
hæreditas est quid indiuiduum.n.4 582
hrditas legitima, quæ dicatur propriè.1. 586
hæreditas quid sit, & eius origo.n.2.107.& 16 110.& 12 152
hrditas alia iuris ciuilis, alia prætorij. n.3.107
hæreditas alia iuris ciuilis, alia iurisgentium. n.16 117
hęreditas non defertur filio, vt suo, & agnato simul.nu.7 132
hæreditas ascendentium est debita iure naturæ filiis, & nepotibus.num.13.116.& 2.300
hęreditas transmittitur iure suitatis etiam ad extraneos iure sanguinis.nu.17.& seq. 118
hæreditas non adita, cur non transmittatur. nu.19 128
hęreditas est diuidua.num.5
Harmenopulus fratrum patruelum filios sexto gradu locat.n.13.
Homo potest habere plures formas accidentales.nu.3 174
hominis proprium est ratio.n.1 4
hominum causa omnia creata.n.7 10
homo habet vitia, & virtutes in potestate à natura.n.2 3
homines duplici natura induti sunt.n.2. 405
honestum quid.nu.6 44
honestum oẽ ẽ quatuor rebus constat.2. 388
honorẽ suũ ab iniuria uindicare licet.18. 532
honorarius tutor quis dictus fuerit.n.4. 434
hostis cum hoste iure gentium non ciuili paciscitur.nu.10 463
Hippolytus Austria, Corrigij Comes, vir pace, belloq; clarus.nu.1. 526
Hypothecã liberat qui dat quod debet.2. 322

I.

ID quod interest, quid sit.nu.1. 512
Iesus ex carne, & spiritu erat vna mixtura. num.2. 421
Ignorantia facti alieni excusabilis, si non summa negligeutia ei obiiciatur.nu.4 539
Imperatores olim arrogabant sibi ecclesiasticam disciplinam.n.12. 464
Imperator nõ potest tollere ius quęsitum de iure gentium, secus de iure ciuili.nu.3.554
Impp.Seuerus, & Antoninus, qui.nu.13. 452
Imp. quomodo dicatur dñs mundi.n.12.109
Imperator legibus solutus est.n.3 318
Imperatores à militibus quondam creabantur.n.5 ibid.

Impera-

Imperatores aliquando plures.n.1. 542
Imperij meri est absoluere accusatum.1. 593
Imperium merum & mixtum quomodo differant.n.4 594
Imperium mixtum participat de imperio simpliciter,non de mero imperio.nu.3. 584
Imperium mixtũ quare ita appelletur.2. 584
Imperium quod cohęret iurisdictionis est imperium in genere.nu.2 585
Imperium non habet se tanquam genus immediatum ad iurisdictionem.nu.3 585
Imperium est species iurisdictionis legalis.n.4 250.& habet tres species.5. ibidem
Imperiũ merũ,quid. nu.7.& eius gradus.251
Imperium mixtum,quid.nu.10 ibid.
Imperiũ prout est ordinatio ciuilis societatis. n.1.21.& 7.8.49.& 2.59.& 5.257.& 1. 298
Imperium in principe aliud supremũ, aliud inferius.nu.2. 548
Imperium ab infidelibus cœpit.nu.2. 542
Imperium inferius quid: & habet tres species scilicet modicæ coertionis,Meri: & Mixti. Et quid sint,& eorum gradus,num.4.5.6.7 8 10.11.12 250
imperium dupliciter consideratur in iudice. numer.5. 549
Impensarũ nomine retentiones fiunt.n.1. 323
Implicatiuè natura est explicare casum magis dubitabilem.nu.2 570
Imputatur illi qui potuit prospicere & non fecit.nu.2. 591
Inaures ab aurium foraminibus nuncupatæ sunt.n.2 407
Inaudita causa nemo damnandus.nu.2 410
Incertum non dicitur,quod aliquo modo certum est.nu.2 532
Incertitudo,vt vitiet possessionem duplex esse debet,loci & quotæ.nu.1 ibid.
Incerti cur non vocentur spurij.nu.5 391
In circum rectè dici,p circumquaq;.n.1. 445
Inconuenientia & absurda multiplicari non debent.2 512
Inculcatio verborum aliquãdo admittitur,& de hoc subijciunẽ aliquot decisiones.3.623
Indebitum scienter accipiens quandoque cõmittit furtum.nu.1 605
Indebiti condictio & condictio furtiua an possint concurrere.nu.2 605
Indebitũ sui respectu licet debitum respectu alterius repeti potest.nu.4 605
Indictiones cur institutæ.nu.5 361
Indiuidua quæ.nu.7 243
Infamis non efficitur condemnatus contraria actione.2 574
Infortiatum vnde appellatum.nu.1 505
In falcidiam cur tantum imputentur,quæ iure hæreditatis capiuntur,in Trebellianum verò,quæ quocunque iudicio testatoris capiuntur.nu.1. 386
Ingenuus quis.nu.8 391
In hæreditate,& bonorum possessione tria iura considerantur.nu.2 560
Iniuria,& ignominia afficitur,cuius bona ob æs alienum vendita sunt.nu.3 398
Iniuria in conspectu prætoris quõ fiat.5. 412
Iniuriam propulsare an sit gentium,an verò iuris naturalis.nu.1 325
Iniuria sine aĩo iniurandi fit nemini.n.5. 545
Iniuria atrox fit trib.modis,persona, tempore,aut re.nu.1. 412
Iniuria atrox quomodo ꝑsona fiat. n.2. ibid.
Iniuria atrox,quomodo re fiat.n.4 ibid.
Iniuria atrox tempore quomodo fiat.num.3 ibidem
iniussu populi sanciri nihil potuit, quod populum teneret.nu.13 464
iniusta vxor cur sic dicta.nu.4 477
iniustæ vxores sunt,quas sine consensu parentum filiifa.ducunt. nu.9 479
iniusti magis sunt qui occultè præcedunt, atque insidias moliuntur, quam qui manifestè quid perpetrant.nu.3 507
iniustas nuptias non dissolui.nu.6 478
Iniusta vxor iusta fit,cõsensu parentum interueniente.nu.12 479
In naui super,pro in superiore nauis parte dicitur.nu.4. 446
Inimicitiæ capitales,quæ.nu.2 499
Innocẽtius tertius Pontifex Rom. quarto gradu totam nuptiarum prohibitionem concludit.nu.14 382
insistentia rei, impropriè dicitur possessio naturalis.no.6.7.55.& 2.3 64
insolidum,quid.nu.7 219
in super,& in super habere quid.nu.3 445
insolentia est instrumentum quodam ad acquirendum possessionem. ibid.
Instituere ad quem pertineat, & quid significet.n.3. 298
instituo idem quod ordino.n.4.140.& 1.165

instituo nō est directum ciuile.nu. 4. ibidem.
instituo hæredem ante Constantinum non reperitur.nu.3.140.& 2 165
institutio alia inter viuos, alia in vltima voluntate.nu.2 ibid.
inst. præfatio ad quem finem facta.nu.1. 360
institutus in re certa potest capere rem propria authoritate.17 628
institutus sine parte censetur data pars vacās. num.3 578
institutus in re certa, si iussus sit ne quid amplius petat, potius euanescit institutio, quā illi quicquam adijciatur.3 545
institutus in re certa participat de hærede & legatario.nu.1 615
instrumentum habet pro se præsumptionem num.2 544
instrumenta animata quæ.nu.3.61.& 13.54. & 8 270
instrumenta animata dicuntur facere, sed impropriè. ibid.
instrumentum clare probat non solum quod in eo continetur directè, sed etiam indirectè.nu.7 613
instrumentum validum ad producendum cōsideratur, non instrumentum executiuum num.2 592
interdictio aquæ & ignis nu.7.9. 20
interdictum, vnde vi, cui competat.nu.9 63
interdictum, vti possidetis, non datur ciuiliter possidenti.nu.5 90
interdicta omnia regulariter sunt in rem scripta,nu.3 567
interesse in materia editionis debet probari per veras probationes.nu.4 572
interpretatio strictissima & scrupulosa non attenditur à lege.num.4 566
interrogatio fit in iudicijs suadente æquitate. num.6 543
interrogationi debet cōuenire rñsio.n.1. 561
interuentus rei suæ requiritur ad producendum nuntium.nu.2 552
intra, quid.n.7 229
intributiones, quid.nu.2 456
Iouis nomen sublatum & Dei restitutum per Tribonianum.nu.3 489
ipso iure, quid.nu.6 536
iracundus quis.n.8.9. 45
iræ increditum quid.nu.3 98
fallit ratione subiecti.nu.7 228
Isidoro malè in decreto Gratiani multa ascribuntur.nu.1 366
iterari voces interdum consueuisse.n.2. 491
iter cur dicatur ius,nu.7 49
iter est indiuiduum,& cur.nu.5 228
iter fieri, quid: & an ius, vel factum contineat. num.16 235
Et quid iter non fieri.nu.19 237
iter aquæ & aquæductus differunt.nu.1 324
iudex Antistes est iustitiæ.nu.2 525
Iudex debet esse magis pronus in absoluēdo, quàm in condemnando. nu.3 593
Iudex potest supplere in his de quibus cōstat sibi vt iudici in iudicio.nu.2 571
Iudex ordinarius si ferat sententiam nullam, potest iterum in ea causa cognoscere & iudicare.nu.1 594
Iudex est iustum animatum, uel uiuum.5.29. & 17 47
Iudex qñ dicatur dicere ius legale.nu.9. 249
Iudex in arbitrarijs rarò reprehēdit.n.10. 531
Iudex malè iudicās cur puniatur ex quasi maleficio.1 515
Iudex potest supplere de facto, quando actio ipso iure non competit actori.nu. 1 571
Iudex officium suum tantum petenti impartitur.nu.8 514
iudicem eadem moueri ratione, qua legislator æquum est.nu.1 124
iudicis in arbitrio est quantam fidē adhibeat mercatorum libris.nu.5 530
iudices maiores in causa libertatis qui fuerint num.3 460
iudicis offi. regulatur legibus & constitutionib.nu.1 569
iudicis optimi persona qualis esse debeat ex Chrysippi sententia, teste Aul.Gel.1 525
iudices cārū liberaliū qui olim fuerint.1.460
iudices administratores qui & quare ita dicātur.6 549
iudices aliqui habent dignitatem cum administratione, alij non.2 606
iudices olim iurare soliti. 1 491
iudicibus ordinarij dicitur data iurisdictio, non autem mandata.2 557
iudices ordinarij cur dicantur habere iurisdictionem iure proprio.2 268
iudicis officium, nō est actio: sed est vti instrumentum.5.31.& 14. 16 253
iudicis officium nec nobile nec mecenarium

. dicitur.num.15 254
iudicis officium, cur latissimum.17. & non longissimum.18 255
iudicium est iusti & iniusti diiudicatio.4. fol. 8,& 8 198
Et quando proprie incipiat.6 286
iudicio contendentes sacramento interdum quingentenario, interdum quinquagenario prouocabant.1 494
iudicia cur appellentur publica. 1 327
iudicium quid. 1 533
iudicium de moribus quale Romæ.1 575
iudicium familiæ herciscun. competit etiam aduersus non possidentem. 1 567
iudicio victus prouocabat.3 494
iudicium recuperatorium quale.2 460
iudicio vincens sacramentum ex loco sacro auferebat.2 494
iudicium de moribus esse personale.7. 476
iurare per salutem suam quid.1 488
iurare per Iouem veteribus quid.2 489
iuramentum singulis annis à maritis ciuib. Romanis de vxorũ morib⁹ exigebat.5 476
iuramentum in litem non defertur in actionibus bonæfid. contrarijs nec in reb. in quibus non cadit affectio.1 574
iuramentum sine uerbis præstitum, eum qui fari potest, in foro fori non obligat.1. 540
iuramentum in litem affectionis nõ prestatur super rebus in quibus nõ cadit affec.5. 575
iurantes in aram, aram tenebant.5 493
iurisconsultus aliquando abutitur dictione tàm,& quàm 3 573
iurisconsulti iustitiam Deam colebant.2 48
iurisconsulti philosophia vera.3 ibid.
Philosophia moralis duplex.3 ibid.
iurisconsulti cur sacerdotes appellentur.2.32
iurisdictioni in specie cohæret imperium in genere.1 584
iurisdictio vnde dicatur.1 247
Et dr inferior potestas;& eius diffin.6. 248
iurisdictio alia est realis alia legalis.3 247
iurisdictio legati pconsulis qualis esset.3. 589
iurisdictio realis quid.7 248
Et est de iure gentium; quæ hodie dicitur ciuilis.8 ibidem.
iurisdictio legalis in quibus versetur, & locũ habeat.9 249
Et habeat quatuor species, scilicet, legis ferendæ, iudicis dandi, imperium inferius,& tutores dandi.1 ibid.
Quæ sunt species per se, non meri, aut mixti imperij gradus.2.3.4.13 ibid.
iurisdictionis non est delegare causas.1 584
iurisdictio delegata est improprie iurisdictio, & secundum quid.4 559
iurisgentium duplex introducẽdi ratio.1. 509
iurisiurandi deferendi ratio veterum.1. 488
iusiurandum remittens quomodo gratiam faciat.2 487
iusiurandum remittens, gratiam iurisiurandi facere dicitur.1 ibid.
iusiurandum in supplementum probationis delatum excusat aduersam partem ab expensis.14 531
iurisprudentia quid,& eius declaratio.1 44
iurisprudentia cur uera & non simulata philosophia.4 43
iuris naturalis diuisio in primæuum & secundarium reprehensa aliaq; in eius locũ surrogata, eaq; trimembris.nu.4.fol. 4
iure ciuili debentur quædam quæ non debentur iure prætorio.1 429
iure prætorio actiones ex sponsu stipulationibus accommodari ceperunt.3 429
iura transeũt in fideicommissum ex persona hẽdis grauati nõ ex psona testatoris.15.622
iura prædiorum sunt qualitates eorũ & etiã conditiones appellantur.1 321
iuris diuisio secundum Ciceronem.10 406
iure magistratus competere quæ.3.257.&3. 6.ibid.& 2.3 261
iuris naturalis duplex ĩterpretatio.3.&6.405
iuris ciuilis est, quod ciuili rõne tollitur.1.356
iura aliqua non transeunt in fideicommissarium, nec in hæredem ante aditionem vel restitutionem regulariter.2 619
iura naturæ erant liberalitas & iustitia.1. 10
iure naturę terra cõmunis.mobilia vero propria.2.3.ibi.& 4 77
Et sine actione seruabatur iustum.4 23
iure ipso fieri quid.7 59
iuris præcepta tria,& eorum declaratio 44
ius vetus multifariam consideratur.2 602
ius ciuile fuit mitigatum & correctum à prętore in multis.2 555
ius naturale diuiditur.8 406
ius ciuile introduxit stipulationes, & stipulatu actiones.2 429
ius ciuile duplex.22 28

ius

ius an descendat à iustitia,vel contra.1 324
ius à iustitia descendit.1 388
ius adeundi, vel agnoscendi est fundatum in personam filij instituti.3 381
ius gentium quale ex sententia Isidori.11. 463
ius prætorum quod.3 399
ius ciuile naturale moderari potest, sed non auferre.2 538
ius duobus modis capitur.1 58
Et eius diffinitio prout est ars.ibi.& 1. 39
ius & iustum idem.2.1 247
ius aliud naturale,aliud ciuile.1.10. 150
ius municipale Corrigij vult causas exprimi in sententijs.
ius publicum quid sit.2.& 4 495
ius non error sed voluntas facit.7 319
ius publicum.l.regiæ sublatum est.11 497
ius publicum.l.regia sublatum esse.5 496
ius naturale quando pro eo quod omnia animalia docuit,ponatur.1 508
ius iustitia prius & antiquius est.1 406
ius à iustitia descēdit,& quomodo.2.& 3.ibi.
ius an sit quod animalia instinctu naturæ faciunt.1 325
ius à iubendo nomen accepit.4 405
ius naturale quid.2.1.& 3.14.& 10 52
ius naturale Arborum.9 2
ius naturale Animalium.1 2
ius naturale hominum quod.2 4
ius ciuile quid,4.1.& 1.20.& 7.276.& 1.291.
ius dicitur philosophia moralis.8 31
Et est præstabilius & diuinius medicina, arte oratoria,& re militari.2 42
ius gentium quid.1.1,& 3 14
ius gentium, vti genus, diuiditur in duas species,& quæ sint.1.2 14
ius gentium est pars iuris ciuilis. 5 34
ius suum vnicuiq; tribuens,declarat.14 46
ius largum quid:& quid strictum.2 291
iuxta vxor quæ sit.1 477
iustum dicitur quod ex omni parte perfectū est.3 586
iuxta sunt omnia à lege diffinita.4.9.Vel à natu.5.6 48
iustus septies in die cadit.11.13. 46
iustus quis dicatur. Et iustum reale, & legale quod.7.& seq. 248
iustum fuit ante iustitiam.4 48
iustitiæ diffinitio.10 46
Et est duplex.14 ibid.
iustitia legalis,quid.15 47
iustitia pars virtutum,quid: & est duplex.16. ibidem.
iustitia est inter plus & min⁹.17.43.& 3.293
iustitiæ imago.9 94
iustitiæ generalis nulla à Iustiniano aut Iureconsultis facta mentio.3 388
iustitia alia negotialis,alia tributoria.1. ibid.
iustitia à Cicerone appellatur habitus.6. 509
iustitia legalis appellatur bonū alienū.15. 47
Iustinus martyr vixit sub Antonino.6 451
Iustinianus vxorum genera confundit.1.389
Iustinianum sequutus Theophilus eius Inst. paraphr.13 391
Iustinianus non tam æquū quā nouū ius nuptiarum prohibitarum constituit.14.382
iustus in re certa hærede vniuersali adeunte habetur pro legatario.11 617
iussus patris procedere debet, ratificatio sequi,vt filius adeat vel agnoscat.1 583
iussus & ius differunt.5 405
iussus vel ratihabitio requirebatur, vt filius posset adeundo vel agnoscendo patri acquirere.1 586
iussus patris requirebatur etiam post l. cum oportet.C.de bonis quæ liber. 2 ibid.

L

Lacedemoniorum puerorum summa in furtis occultandis solertia.6 353
læsionis nomen lucrum quoque cessans complectitur.7 513
laici ciuitatem constituere possunt, sed non Episcopum.6 534
lana,lac,vinum,& oleum,an sint fructus naturales,vel industriales.12 71
latina lingua fuit venerabilis apud omnes exteras nationes,vsque ad Arcadij & Honorij Impp.tempora.4 466
latissima potestas.l.12.tab.data erat disponendi de rebus suis.4 569
Laurini antiquissima numismata habēt.5.451
Laurini laus.19 454
Lego verbum, non comprehendit hæredis institutionem.1 139
lego libertatem iure ff.non reperitur.6. 141
legare qd decemuiris, item iurisconsl.6. 425
legandi modus vulgaris quis.3 328
legata sunt pars subiectiua generis, testationis:vel est sententia nostræ voluntatis, &c.1.3. 133

legata non sunt pars integralis testaméti, sed accidentalis 5 133
legata à priori relicta hęrede, cur à posteriore non debeantur. 1. & seq. 136
legatum factum vxori donec honeste vixerit, & vitam seruauerit vidualem, an debeatur ingressa in monasterium. 1 527
legati multas an dicere possunt. 1 333
legatum particulare non reperitur hodie à particulari fideicommisso differre. 1 134
legatum error in nomine appellatiuo uitiat. 5. 8. 143. Fallit quando adijcitur articulus hic, uel iste. 6 ibid.
Et quid in nomine adiectiuo. 8 145
legatis chartis, quando ueniant libri. 7 144
legata fideicõmissis esse exæquata quomodo interpretandum. 1 446
legatum ad diuisionem singulorum ciuium, quale sit. 1 438
legatum partitionis quod. 1 392
legatum, factum tutori censetur relictum ut tutori, non vt Petro vel Sempronio. 2. 592
legati proconsulis iurisd. qualis esset. 4 389
legatarius est proprie creditor. 1 95
legatarius quomodo habet actionem p̃sonã, in rem, & hypothecariam. 33. 86. & 15. 117
legatarius debet capere legatum de manu hæredis. 20 619
legatarius an veniat appellatione hr̃dis. 7. 618
legatario competit actio personalis & rei vendicatio. 2 544
legés per viginti annos publicè, an sit illustris, uel spectabilis. 1 558
legio decem habet cohortes 2 465
legiones interdum numeri dicuntur. 4 466
legiones triginta Romæ sub Iulio Cæsare fuisse. 1 465
legiones Tribunos suos haberunt. 3 ibi.
legistarum discordia, si consuetudo adsit, conciliatur per eam, sin minus per sententiam Canonistarum. 9 522
legitima quid. 1 335
legitima cur appelletur. 7 355
legitima quarta naturæ appellata. 1 354
legitima aliquando appellatur Falcidia. 3. 335
legitima olim in fideicommisso cõtinebatur. 6. 164. & 1. & seq. 301
legitimam non esse de iure naturæ, ex quo sequatur, quod possit tolli statuto. 2. 3 516
legitima qua lege introducta. 1 354
legitima filij non erat iure naturæ: & cur sic appell. 3 301
legitima inter filij facultates cõnumerat. 4. ib.
Et an veniat in fideicommisso ei iniuncto distinguitur. 8 302
legitima viuo patre à fisco peti non potest, nisi quo ad nudam proprietatem. 5 301
legitima filium à querela inoff. testam. excludit. 1 335
legitima hæreditas quæ dicatur propriè. n. 2. 335. & 1 586
legitimus hęres institutus renũcians hęreditati non amittit testamẽtariam quam ignorabat, non amittit legitimam quia nõdum erat delata. 3 577
legitimum stricte appellari consueuit quicq̃d descendit à lege ciuili, 1 3 586
legitimum dicitur, quod prouenit legis autoritate. 2 586
leges ad particularia se non referunt. 1 512
leges posteriores sem p̃ ratę esse debẽt. 2. 389
leges in ff. 8 1 3 8. 2 364
leges antiquitatẽ continentes abrogatę. 2. 365
leges nouę quę. 2 338
leges ad frequentiora se referunt. 2 525
leges Mosaicę speciales, non minus homines constringunt quàm decalogus. 2 375
leges pẽdent ex tribus iuris pręceptis, & quę sint. 4 44
Et eius voluntas est efficere bonos ciues. 2. 42
leges, & r̃nsa prudentum quę dicantur. 2. 257
leges multæ sanctæ à Iustin. prætermissæ, & iniquæ in Codicem translatæ. 6 362
leges Rebusp. necessariæ. 5 365
legum multarum Instit. mentio nundum tũc editarum. 7 363
legẽ cõdere est supremæ iurisdictionis. 19. 637
legis nomen interdum pro priuata conuentione ponitur. 9 508
legis Claudiæ duo sunt capita. 6 414
Leonis & Androdi historia. 4 542
Lex in dubio debet intelligi, ut conueniat rubricæ illius tit. sub quo est situata. 3 574
lex dubia recipit interpretationem à consuetudine. 7 522
lex fauet diligentiori. 5 544
lex diuina appellatur natura. 6 517
lex interdum ponitur pro priuata conuentione. 1 508
lex Hortensia vim plebiscitis dedit. 1 326

lex Attilia quales tutores det.1. 419
lex Theodosij de nuptijs non extat.9. 379
lex naturæ eadem cum diuina lege data necessitate.3 510
lex quomodo condebatur.4 292
Et ponitur his, in quibus & iniustitia,& iudicium esse potest. 4 8
lex in testamento mil. nihil subintelligit.1.13 8
lex ciuilis habet facultatem declarandi legem naturalis.8. 517
lex Voconia quid vetuerit.2 392
lex habens plures intellectus non est allegabilis ad decisionem causarum.16 622
lex 12.tab.confirmat testamentarias successiones 4 286
lex vicissim vtitur hoc modo loquendi,ne petatur,ne agatur.3 571
lex aliquando operatur miraculose & de potestate ordinaria.7 551
lex habens diuersos intellectus, non valet ad decisionem.1 578
Libellus,quid.11.37.& 8.176.& 8. 282.
libellus accipitur pro supplicatione.4 261
libelli forma antiqui in rei vendicatione. 10. 37.& 3. 279
libellus habet duas partes.2 279
libellus obscurus reijcitur, etiam parte non opponente.11 286
Prodest tñ ad ꝑpetuandũ actiones.13. ibi.
libellus non requirebatur in agnoscendo bonor poss. de iure antiquo, sed sufficiebat qualis qualis petitio.2 588
libellus est necessarius intentato officio iudicis quãdo requiritur causæ cognitio.1.572
liberi qui.14. 485
liberi possunt venire ad bonor. possessio. patris ex triplici capite.1 583
liber quò recentior,eò mendosior.4 390
libris cuiusq; credit,mõ illos iustificet.12.531
liberatio carior legib.quàm obligatio.1. 538
liberalium causarum disceptatio Romę soli ꝓtori iniuncta est impante Cõstãtino.7.462
liberali causa suum manu asserere populare cuilibet olim licuit.1 420
liberale nihil,quod nõ idem sit iustum.2.541
liberalitate nihil hominis naturæ accommodatius.3 ibid.
liberatum esse ipso iure,uel ope exceptionis, quæ sit differentia.n.3 571
libertas accipitur pro ingenuitate.1 331
libertas alia est iuris Quiritium,alia iuris gentium.3 447
libertas dabatur censu, vindicta,& testamento.n.2 135
libertas directa,& institutio directa cur dicantur.4 ibid.
libertas quando dicatur fideicommissaria, & directa.5 ibid.
libertatem lego, vel legataria libertas, in ff.nõ reperitur.3.ibid.& 6 141
libertatem seruo dare, quo nam modo dom. posit,n.1.2 273
libertatem deportatis adimi quomodo intelligendum.1.2 447
libræ aureæ diuisiones.8 385
libra auri 14.argenti libras continet.6. 403
libra argenti 100.æris libras continet.7 ibid.
licita,& illicita quæ sint.3 324
linguæ 72.in toto orbe.4 77
lino legato quid ueniat.2 337
lis inter patrem,& filium quando potest esse. nu.18 158
litis nomẽ actionem significat siue in rem sit, siue in actionem.3 515
Locatio,conductio est species pacti.n.9. 192
locatio,& conductio per pollicitationem contracta.14 195
locus in quo conueniunt senatores, & ordo senatorum,senatus appellatur.2 605
Lollianus Auitus quo tempore uixerit.7. 423
Luctus fœminarum quo tempore circumscriptus sit.1 422
luctus legitimum tempus quod.1 421
luctus quomodo diminui soleat.9 423
lucrari dr qui animum suum explet.n.5. 602
lucra nuptialia non acquirebantur filijs f.iure ff. ibid.
ludum,si dolus absit,æqua lusorum conditio tuetur.4 540
ludo uincens non tenetur ad rrõnem. ibid.
lugere,& elugere differunt.3 422
lugens,à quibus abstinere debeat.5. 423
lux in duas secatur partes.3 402

M

Macrinus,qui percussit Caracallam,non rectè Opilius appellatur.16 453
magister census quid.1 395
magistratus antiquissimus Romæ appellatus prætor.1 399
magistratus Romani post meridiem fœdus

facere non consueuerunt.14 465
magistratus proprium imperium habent pro vt est ius.3 548
magistratus olim censuit res ad annonam ptinentes.2 458
magistratus p principem creatos esse. 8. 496
magistratus habent duo, imperiũ in se residês, & exercitationem imperij.5 548
magnæ capitis diminutionis tres spés.4. 447
magno & modico tertiũ subministrat.18.537
malum minimum è malis multis quod.8.545
malum est infiniti.4 508
mancipare, idem, quod emere.9 16
mancipi, & nec mancipi res quæ dicantur.ibi.
mandari quæ possint.4 397
mandatum in rem mandatarij est potius consilium quàm mandatum.2 603
mansuetudo, & fortitudo in 2.præcepto iuris.nu.8 45
mansuetus quis.9 ibid.
manumitti, propriè dicuntur filij.11 16
manumitti potest ubiq; & semper.nu.1.510
manumitti censu quid.2 389
manumittendi modi tres.2. ibid.
manumissor antiquus quis.12 17
manumissionis quæ censu fiebat cur nusquã meminerit Iustinan.1 389
manus regia, in l.2.ff.de orig.iur.quid sit.3. 8
maritus dominatur vxori s̃m naturam.9 41
maritorum duplex genus.2 393
masculi qui appellantur puberes.5 492
masculis ad annum decimumquartum comę nutriebantur post præcidebantur.3 473
materia artis, iuris sunt homines.2 42
materia quid sit.12 233
Et sine forma nõ producit operationes. ibid.
mater certa, pater incertus.1 515
mater qñ possit querelam proponere.21.316
materfamilias quæ olim.3 474
materfamilias quæ t.pe Ciceronis.num.4. ibi.
materfamilias quæ iurisconsultis.5 ibid.
materfamilias, aut matrona non prodibat in publicum sine comite. 480
matertera patris dicitur matertera magna. num.2 358
matrimonium cur à matre potius quàm à patre denominetur.1 518
matrimonium est de iure naturę.2.15.&3.101
matrimonium cur dicatur.1 5
matrimoniũ cã efficiens patriæ ptãtis.2 105
matrimonium interdum iustum, interdum iniustum accipiendum esse.7 478
matrimonia trib. modis olim contrahi solebant,10 479
matrimonia iniustè contracta non dissoluuntur.11 ibi.
matrimonio actuum humanorum nullus est grauior & sanctior.3 356
matrimonij iniusti pœnæ.8 479
medicus cur ob imperitiam male curans teneatur ex maleficio.1 515
medium est duplex.3 43
medium in actionib. humanis, est uirtus.1.5
Et est equum legale.5 49
A quo parum exorbitans, non est carpendus. nu.6 ibid.
medium inter affirmatiuum & negatiuum sumitur ex negatiuo.3 607
melius est incumbere rei quã personæ.4.555
melius est esse in inferno, quàm non esse.5.4
melius semper dominatur deteriori.1 9
memoriæ labilitas potius præsumitur quàm dolus.15 531
Fallit in facto proprio & recenti.16 ibid.
mens testatoris pręsumitur talis, qualis s̃m rectum sermonem procedere potest.6 624
menses decem olim annum constituerunt. num.2 422
meo iure, & suo iure fieri, quid significent.nu mero 7 59
merum imperium. vnde dicatur & eius diffinitio.7 251
Et quot sunt eius gradus.8 ibid.
mercator quis.11 531
methodus studio ciuili à Iust. profixa.1.369
Miles vnusquisq; dicitur mẽbrum eius in cuius albo scriptus est.2 540
milites pręsidiarij qui.2. 500
minimum attenditur, quando non apparet, quid actũ sit neq; de more regionis. 3.563
missi in prouincias quomodo accepti.5. 490
missus in possessionem ex primo decreto, an possideat, & quomodo.14 57
missio in bonor.poss.indistinctè potest mandari.1 260
missio in bonor.poss. indistinctè potest delegari.1 ibid.
mixtum imperium cur dicatur.10 251
Et eius diffinitio.11 252
Et quot sunt eius gradus.12 ibi.

Mixtum imperiū quare appelletur mixtum. num.2 584
mixtum denominaē ab eo de quo magis participat, num.4 585
mixtum seu compositum attribuitur ei quod est nobilius.num.1 584
mixti imperij non est, id quod non est imperij, nec iurisdictionis.1 549
mixto imperio inest qualitas iurisdictionis & qualitas imperij.1 585
Momentum pro hora accipitur in iure.4.322
momentanea æstimatio, & insolita attenditur in moroso.num.2 579
monasterij ingressus similis est morti.11.528
mors citius q̄ capitis minutio cōtingit.3. 337
Moses Israelitico populo interdixit consanguineorum nuptias.12 380
mora facit debitorem teneri postea ad æstimationem quanti plurimi.1 579
mora facit teneri debitorem speciei de interitu.num.1 586
mora non contrahitur statim tpe petitionis, sed cum aliquo temperamento.3 561
Mulier damnata de adulterio non potest dicere testimonium.2 577
mulier an amittat dotem propter osculum luxuriosum.num.1 544
mulier quæ rei veneriæ operam dedit, in dubio præsumitur seducta à viro.3 544
mulier naturaliter res dotales possidet.6.295
mulier habens hypothecam expresſā, pfert habenti expressam, etiam anteriorem.2. 293
mulier & fiscus quomodo pari iussu ambulet. num.10 297
mulieres dotatas esse, quare Reipublicæ interest.15 25
mulieres erāt olim in perpetua tutela.1. 433.
mulierum cura quotidiana circa ornatū corporis.num.3 408
multa præiudicialis quæ.7 495
municipia etiam capite minuuntur.nu.2.337
mutatio nominis in pontificibus quidnam significet.nu.12 543
mutuati vini æstimatio fit, quanti tunc fuit qn petitum est extra iudicialiter.2 561
mutuum indebitè solutum, cur magis re obligare dicatur, quàm cæteri quidam contractus, num.1 518
mutuum fuit iure naturæ.4 77
mutuū quare cōsistit in his rebus, q̄ pondere, numero, vel mensura consistunt.5 98
mutuum consistit in pane, & carne.nu.6.ibid.
mutuum consistit in lignis, palæis, fœno.7. itē in ouis, gallinis, veruecibus.8. item in tegulis, & panno, num.9 99
mutuum habet hoc speciale, ut alteri per alterum quæratur actio directa.1 561

N

NArratio in iudicio est actio.32.& 3.35.
narrō, q̄libet hēt suam formulam. ibid.
naturæ implicatiuæ est explicare casum magis dubitabilem.2 570
naturæ interpretationem iureconsulti duplicem esse contendunt.1 405
natura quid sit.7 2
natura in diabolo est bona.3 3
natura non deficit in necessariis.1 13
naturalia contractus alia simplicia, alia naturalia substantialia.3 552
naturalia mutui quę dicantur, & quæ substantialia.1 ibid.
nec, habet copulam in se.3 137
necessitas affectata non prodest.2 515
necessitatis tpe sunt omnia, q̄ ad victum, & vestitum pertinent communia.1 510
nemo obligaē in contractibus inuitus.1. ibid.
nepos poterat iure ciuili succedere auo ut agnatus.6 132
nepos non est impedimento, quin pater transmittat hæreditatem iure suitatis in extraneum.12.116.& 18 118
nisi quid significet.11 116
nisi dictionis quædam synomima.1 592
nocentem absoluere melius est, quàm innocētem condemnare.2 359
nomina quædam appellatiua, quædam ,ppria, & quædam adiectiua.1 142
nomina appellatiua ab Adam à ,pprietate rebus imposita.2 ibid.
nomina cur alia rerum, & immutabilia, alia hominum, & mntabilia.3.4 ibid.
nomina facere, & nomina plurium facere differunt.3 444
noīa plurium quomodo fieri dicebanē.2.ibid.
nomina rebus à quo imposita.2 142
notabilia, nisi specialiter notentur, videntur neglecta.num.1 545
nothi qui dicantur.7 391
notorium resultans ex actis non debet probari, nec etiam allegari.2 505

nouellę 92.initium non de legitima,sed Falcidia intelligendum.6 355
Numerus quo sensu accipiatur in l.fi.C.de testam.milit.nu.5 470
numus necessario à gentib. inuentus.n.2.12
numus omnium rerum mensura.3 ibid.
numularij vnde dicti,& qui.3 13
numularij versantur circa lucrum.2 ibid.
numerus est vnitatum collectio.1 214
numerus testium non est de forma testamenti,sed essentia.num.8 176
Et quando sit pars integralis testamenti. ibid.
nuptiæ iniustæ an dissoluantur. 6 478
nuptiæ incestæ de iure gentium nullo modo excusantur.nu.4 563
nuptiæ consobrinarum inhonestæ & nefariæ. nu.7 388
nuptiarum consanguineorũ dispensatio olim à principali autoritate petebatur.12. 380

O

OBlatio verbalis non sufficit, quoties ab aduersa parte recipitur.17 532
Obiectum uisus,auditus,& volũtatis qđ.3.18
Obiectum proprium unicuiq; potentiæ à natura tributum.3.18.&1 30
Obligatio ciuilis cur inter partem,& filiũ,vel fratres non nascatur.4 8
Obligatio ciuilis & naturalis nascitur ex forma contractus 4.207.& 8.287.& 1. 290
Et cur vinculum iuris appelletur.2 290
Obligatio debitoris & creditoris an sit vna & eadem.nu.4 291
Obligatio an inter hędes diuidat.4.& seq. 217
Obligatio in contractib. innominatis nascitur ex pacto,& cur.1 195
Et quomodo nascatur. 2.5 195
Obligationis litterarũ forma,& materia quæ. nu.6.7.8.9.202.& seq.
Obligatio necessariò non infert actionẽ.4.29
Obligatio nominibus fieri quomodo olim dicebatur. 1. 443
Obligatio ex stipulatione nutu facta cur non nascatur.1 206
Idem si rogo,vnum speciem, tu alteram promittas.3 214
Secus si decem & tu quinq; promittas:vel intra decem dies,& tu promittas intra quinque.3.6 215
obligatio nulla remanet apud filiumfam. credentem,sed omnis transit ad patrem.3.604
obligatio naturalis est in arbore & herbis.9.2
obligatio naturalis est in animalibus.4 3
obligatio naturalis tollitur per pactum ipso iure. 1 564
obligatio naturalis cur ita appelletur.2 29
obligatio naturalis nascitur inter patrem & filium vel fratres.5 8
obligõ naturalis est de iure naturæ hoĩm.2.18
obligatio naturalis nascitur ex æquitate.5.18.& 20. 27
obligationis naturalis definitio.6.18.& 1.20.& 18. 26
obligatio naturalis quomodo tollatur.2 21
Et an ipso iure 1. ibid.
obligatio naturalis an producat actionem,1.22.& 17.26.& 6. 198
obligatus ipso iure licet habeat exceptionem dicitur esse in damno.2.10.& 4. 572
obliuio præsumitur decennio, præsertim si agatur è facto alieno 5. 511
Occultare se circa stationes apud Vlpianum quid.1 469
occultare se circa columnas quid.5 470
occultare se circa stationes quid.6 ibid.
octaua modij pars est centesima vsura.6 13
officium iudicis est regulatum legibus,moribus,constitutionibus.nu.1 569
officio iudicis nobili fit editio actorum & instrumentorum.nu.3 572
officio iudicis intentato quando requiritur causæ cognitio libellus est necessarius.2. 11
officium oẽ proprijs eget instrumentis.8.270
officiũ iudicis non est actio, sed vti instrumentum.5.33.& 14.16 253
officium iudicis nec nobile nec mercenarium dicitur.15 254
officium iudicis cur latissimum, non longissimum dicatur.18 255
officium censuale quod. 1 395
officium iudicis & actio in plurib. differunt. num.2 572
oleum est fructus industrialis.12 71
omnia licent,sed nõ omnia expediunt.6. 377
omne quod est,aut genus,aut species,aut indiuiduum est.2 95
onus peculij sequtur peculiũ,s.prorata. 2.604
operari non debent actus ultra intentionum agentium. nu.4 578
operari,agere,facere differunt,& quid sint. 2. 23.& 5.32.& 3.181.& 2. 274

Ope-

Operatio rei, & effectus procedunt à forma. num.5 201
operæ campestres quæ.4 438
operæ sunt diurnum officium.3. 320
operarum stipulatio, quando sit diuidua, uel indiuidua.9 221
opera quid. ibid.
operis serui legatis, an vsus, an vsufructus debeatur. num.1 319
opæ capitis diminutione nō amittunt.2. 320
opinio vltima relatis plurib. opinionibus, in dubio censetur approbata.16 615
optimum quod vnicū, uitiosa plurima.6.507
optimatum gubernatio quæ.13.25.& 5.248
opus nouum non indicatur ob ius viæ.2.427
opus nouum nunciatur toties, quoties uel ex parte operis damnum infertur.2 508
opus nouum nunciatur ob seruitutem.1.427
Oratio D. Marci & senatusconsultum Orphicianum idem sunt.5 602
oratio perfecta, & uno contextu emanata nō est scindēda.8 528
ordinarius iudex si ferat sententiam nullam potest iterum in ea causa cognoscere & iudicare.1 594
ornamenta muliebria quæ & qualia.1 407

P

PAcisci de crimine capitali, & publicis iudicijs differunt.5 469
pactum à pactione venit.2 388
pactum iustum & legitima conuentio differunt.2 345
pactum de non petendo, quomodo ciuilem obligationem non elidat.1 430
pactum per pactum tollitur.2 ibi.
pactum nudum quō actionem pariat.8. 426
pactum cui causa subest, quale sit.9 ibid.
pactum ex continenti adiectum format actionem.11 ibid.
pactum ex interuallo adiectum parit exceptionem.12 ibid.
pactum dicitur legitima conuentio.4 425
pactum de non agendo, & de non petendo differunt.nu.2 570
pactum de non agendo impedit petere in iudicio, sed pactum de non petendo etiam extra iudicium.1 570
pactum geminatū & stipulatio similia 4.538
pactum quare non tollitur ipso iure per pactum, de non petendo, sed eliditur. 5 22
pactum nudum quando dicitur.5.9 31
Et quando uestitum.6 ibid.
pactum nudum, & uestitū cur dicant.1.7.191
pactum nudum inest cōstituto, & quomodo. 2.& seq. ibid.
pactum nudum cur actionē nō pariat.8. 198
Secus in donatione.11 200
pacti, pollicitationis, & stipulationis differentia.2.6 189
pacti tres species. 6.191. Et ipsum est species conuentionis.num.7 ibid.
Et aliæ diuisiones vti genus subalternum.8.9. ibid.
pacti etymologia à quibus petenda.nu.5.425
pacto ex nudo cur detur exceptio, vt res soluta repeti non possit.num.4 30
pacto non tollitur contractus.15 427
pacto potest renouari contractus.nu.16.ibid.
pacto contractus substantia ex nudo facto cōstans mutari potest.14 427
pacta ex natura sui ad actionem inualida sūt. num.10 426
pacta sustinentur de iure prætorio.3 564
pacta omnino facti, contractus & facti & iuris sunt.nu.13.fol. 426
pactorum diuisio.3 425
pactio gallica ex Liuio.12 464
pactiones interdum exceptiones vocant.1.441
pagus quid sit.6. 10
palam proscribere quid.2 344
Pandectis Florentinis multi abutuntur.3.349
pandectę Florentinæ sunt mendosæ.1 386
Papa hodie hēt dispēsatione nuptiarū.12.380
Papæ nomen singulare, Episcopi cōe.4. 543
par in parem nullum exercet imperiū.12.536
pariare, & paria facere idem sunt.2 450
pararij qui dicti.4.5 444
pariata obligatio dicitur cum satis abūdè creditori factum est.3 450
participium præsentis temporis septimo casu prolatū conditionē semper inducit.6.506.
partu edito etiam intra luctus tempus, mulier à nuptiis abstinere non cogitur.4 422
pars, & totum tripliciter capi possunt.1.632.& 8 172
pars subiectiua, itegralis, & accidētalis q. ibid.
pars cōtinua, & separata, quæ.1 121
partes pro factionibus aliqñ ponuntur.1. 326
pater natura ipsa tenetur alere filium.6 6
Et potest in domo sua facere leges.5 9

pater,& filius iure naturæ vna,& eadem perso na.1.& seq.7.& 1 121
Et cur inter eos lis non pt esse.4.8.& 18. 158
pater grauatus restituere hæreditatem filio, cur Trebellianicam non detrahit.n.14. 154
pater non potest nocere filio,quando sibi nō quæritur vsufructus. 3 600
pater cui per filium mea quæritur hæreditas, hæres meus non est.n.2. 347
patri iussus præcedere debet,ratificatio sequi, vt filius adeat hæreditatem.1 583
patria potestate sublata,hęres suus efficitur ex traneus.3 550
patria potestas est de iure naturæ.1.6.&2.121
Effectus verò sunt de iure ciuili. ibid.
patruus potestate est,quasi alter pater.10.380
patruelis frater est impropriè frater.n.3. 559
Paulus Apostol. ciuis natus Romanus.4.546
pax à pactione venit.2 388
peculij onus sequitur peculium,s.pro rata.nu mero 2. 604
peculatus crimen ad magistratus extenditur. nu.2. 441
pecuniam de domo numerare quid sit.4.418
pecuniā,siue peculio fragilē esse q.d sit. 1.501
pecuniæ deponebantur olim custodię,aut fœ noris gratia apud numularios,& cum quo differentia.n.1 417
pecuniarum fide publica deponēdarum quot fuerint apud Romanos rationes.n.1. ibid.
pecuniam,quam hęres v sus est accipere,quare totam imputet in quartam.n.5 163
pecuniariæ causæ an posint mandari.3. 262
Pedaneus vox barbara.1 526
Pedarius senatus quis. 2 ibid.
pedarij iudices,non pedanei dicuntur.2. 266
Et qui sint:& eorum autoritas.3 ibid.
pedarij iudices sunt ordinarij,& habent iuris dictionem vsq; ad 300.solidos.5 ibid.
pedarij iudices iurisdictionem quam habent mandare non possunt.6. 267
peierare quis dicatur.1 428
peierantis pœnæ.2 ibid.
perduelles olim nunc hostes signantur.2.474
perfectio testamenti diuersis modis consideratur.3 569
per iudicem,& sine iudice aliquid fieri cōtraria sunt.3 448
periurium in stellionatus crimen incidēs extra ordinem puniebatur.3 428
perimere,& elidere an idem significet.2. 564
perimi dicitur aliquid,vel re ipsa, uel cum effectu.5 565
permissum non est quod prohibetur.n.4.376
permutatio alia iuris naturalis,alia iuris gentium.1.2.11.& 3 38
permutationis differentia cum contractu,do, vt des,n.1.6 ibid.
permutationis quatuor species qui sunt contractus innominati.4.11 ibid.
Et cur non sunt nominati.10 39
permutationis species est emptio,& vēd.7.38
perones quales fuerint calcei.3 411
perpetua edicta quæ sint,& quare ita dicatur. n.4 556
persequendi verbum commune,& ad realem, & personalem actionem.1 520
personas egregias domum mitti oportere ad iurandum,quomodo intelligendum.1.477
persona extranea nihil acquiritur.5 397
persona pro homine accipitur.2 323
personales actiones plenius prouident, quàm reales.1 554
pertinere nobis dicuntur,quæ non habemus, sed habere posimus.3 601
Pertinax Imperator quomodo cognominatus, quando cōstitutionem fecerit,& quan diu imperauerit.11 452
pestis ferialis,quæ.2 488
peste feriali absumi, est igne consumi.3 ibid.
petitio qualis qualis,nō autem libellus requirebatur, in agnoscendo bonorum possess. nu.2. 597
petitio hæreditatis an sit mixta, vel merè realis.2 566
petitio hereditatis habet extrema requisita in reali actione.n.2 567
petitio hær. quamuis appelletur in rem, non tamen sequitur,ergo non est mixta.1 567
petitio hęr.quid differat à querela.nu.23.318
petitio hær.contra quem detur. 2 311
petitio, & narratio est actio.1.32. & 3.35.& 3.275. Et est duplex.2.3.32.& 3. 275
petitio in rem,& in personam,quæ. 4 33
petitorium,& possessorium an possunt simul concurrere.10.14.15 92
petitor iuris quis.9 350
petitoris,& possess. partes obtinere quid.8.ib.
Petrus,& Paulus Romanæ sedis fundamenta. n.8 543

Petrus Apoſtolus Romanum virũ ſibi ſucceſſorem elegit.nu.7 547
Petro à Chriſto,Paulo ab Angelo prædictum fuit vt Romæ adſiſterent.3 546
Phantaſia quid. 11.60.&1. 65
Phęnices litterarum inuentores.2 520
phæniceus color qui.3 ibid.
Pignus indebitè ſolutum, cur magis dicatur re obligare q̃ cęteri quidam cõtractus.1.518
piſces muti, & ex his quidam ſanguine carent.3 541
piſcium nullus nobiſcum adſueſcit.5 541
Plebiſcitis primũ patres non tenebant.2.326
plebis tres ſeceſsiones fuere 1 389
plus,& minus non faciunt differre ſpẽ.3. 534
plus petens olim cauſa cadebat ex edicto prętoris.nu.1.fol. 456
Pęna pro portione hęreditaria,& in ſolidum, quando committatur.1.238.& 3. 241
Pœna furti.3 351
pœna ſeruitutis morte grauior.4 352
pœna æquo animo ſubeunda vt ſit locus iuſtitiæ.4. 541
pœna ſine dolo non incurritur.1 524
pœnæ iniuſtæ prouocantium quæ ſint.1.494
pœna maior conſtitui debet, vbi maius periculum imminet.nu.1 523
pœnę ſtatuliberorum cũ ſeruis an eędẽ.1.435
pœna in viciantes ciuẽ Rom.quę fuerit.3.477
pœna raptoris & furis quomodo dicatur eſſe eadem.1 515
pœnarum capitalium tres gradus.1 371
Pollicitatio,quid.3 189
Eſt ſpecies pacti expreſsi.8 191
Quæ diuiditur in plures ſpecies.13.14 195
Pontifex ſemper vnus.1. 542
pontificij iuris compilatio vim habet legis vniuerſalis.nu.11.fol. 543
pontificatus à Chriſto inſtitutus.3 543
ponto genus gallici nauigij eſt.1 330
populi regis exemplo ducuntur.10 543
poſſeſsio quæ transfertur in hęredem virtute conſuetudinis adita hęreditate retrotrahitur ad tempus mortis teſtatoris ſicut cætera iura. 10. 610
poſſeſsio cum proprietate quid habeat commune.1 88
poſſeſsio, & dominium an ſint incorporales.37 82
poſſeſsio bonorum eſt ius,quo,&c.9 536
poſſeſsio non requiritur in actionib. mixtis, in reo conuento.nu.2 567
poſſeſsio bonorum, & bonorũ poſſeſsio differunt.6 609
poſſeſsio quæ defertur à lege vel conſuetudine,eſt ciuiliſsima.nu.1 612
poſſeſsio ſolo animo amittitur. 2 309
poſſeſsio naturalis acquiritur inſtrumenta animata.nu.8.fol. 270
poſſeſsio aquiritur nobis per inſtrumenta animata.13 60
poſſeſsio vera transfertur ex conſtituto quod eſt actus fictus.13 514
poſſeſsio naturalis nõ acquiritur aſpectu.1.61
poſſeſsio naturalis an abſenti retineatur.1.& ſeq. ibid.
Et pro ea non datur actio in rem.4 89
poſſeſsio corporali dicitur inſiſtentia.6.7.55. & 2.3. 64
poſſeſsio ciuilis poteſt ſine naturali acquiri.3 62.& 1.& ſeq.fol. 68
poſſeſsio,fundus,ager,quid.4 54
poſſeſsionis.3.ſunt ſpecies.10 75
poſſeſsio eſt facti.1 50
Et eſt duplex.2 ibid.
poſſeſsio naturalis origo.2 ibid.
Et eſt duplex.1 68
Et cur dicatur.7 52
poſſeſsio naturalis eſt facti.9.52.& 4 53
Et eius definitio.1.& ſeq.54.& 4.68.& 2.73
poſſeſsio naturalis eſt de iure naturæ.15. 57
poſſeſsionis ciuilis origo.12 60
poſſeſsionis ciuilis definitio.15 61
Poſſeſsionem tradere,& tradere vacuam,ſunt diuerſa.nu.2.fol. 591
poſſeſſor bonæ fidei quos fructus ſuos faciat. 11.15. 71
poſſeſſor iuris & petitor idem in actionibus negatorijs.n.6.fol. 350
poſſeſſor bonefidei induſtriales, & naturales fructus ſuos facit.1 342
poſſeſſoria hæreditatis petitio,vniuerſalis datur bonorum poſſeſſori.3 588
poſsidere eandem rem inſolidum ciuiliter plures poſſunt.nu.2.& ſeq. 65
Et quid ſi poſsideant naturaliter.7 91
poſsidet naturaliter & ciuiliter occupans fundum abſente domino.4.& ſeq. 62
poſsidens poteſt petere ſe confirmari in ſua poſſeſsione.nu.2.fol. 562

Posſidens,non dicitur propriè agere.n.1. 332
poſsidens per animata inſtrumenta tanquam dominus poſsidet.14 61
poſsidens naturaliter facit fructus ſuos. 2.54. & 3 69
Et quid ſi ciuiliter. ibid.
poſsidenti an detur rei vendicatio.1 562
poſsidēti competit edictū diui Adriani.3.ibid.
poſthumus ſuus filius dici nō poteſt.28 486
poſthumus efficitur agnatus.29 ibid.
poſthumus qui non eſt in poteſtate, tamen eſt ſuus:idem in epiſcopo.2 550
potentia per contraria definiri poteſt.3 509
poteſt quis repudiare bonorum poſſeſsionem ſuam,non alienam.3 578
poteſtas patria eſt inducta ad utilitatem, non in præiudicium patris.2 569
poteſtas Latiſsima diſponendi de rebus ſuis leg.12.tab.data erat.4 569
poteſtas vnde.4 247
poteſtas duplex. ibid.
poteſtas politica rurſus duplex.5 ibid.
poteſtas ſumma, quæ dicitur architectonica, apud quos ſit. ibid.
poteſtas naturalia duplex. ibid.
poteſtas inferior dicitur iuriſdictio,& eius diffinitio.num.6 248
poteſtas data magiſtratibus dandi tutorem eſt ſubrogata in locum poteſtatis datæ teſtatori.3 550
Prædia mancipi, & nec mancipi qua ratione ab inuicem diſcernantur.2 408
prædia uectigalia, tributaria, & ſtipendiaria quomodo differant.3 408
prædia vectigalia uſu non capiuntur, ſed capiuntur longa poſſeſsione.4 409
præiudicium per minorem cauſam maiori cognitioni fieri non potuit.8 461
præpoſitiones aliquando ſubtrahuntur elegātiæ cauſa.num.2 584
prępoſitiones geminantur.2 445
præſcriptis verbis actio eſt regulariter ſtricti iuris.4 574
pręſentia iudicis ſola hodie ſatis eſt in bonor. poſſ.3 560
præſes architectonicus quis.5 248
præſidum autoritas.1 263
pręſes negotia ſibi per principem remiſſa mādare poteſt.num.2 264
præſes impeditus poteſt mandare cauſas aſſeſſoribus,& pedariis.4 268
præſes ex ſua prouincia oriūdam uxorem habere non poteſt.2 441
præſides an ſoli in prouinciis de libertate iudicauerint.num.1 460
pręs idem quod uadimonium.3 523
præſumere quam habeat ſignificationē.2.514
pręſumptio reſultans ex facto partis an debeat allegari.num.1 568
præſumptio reſultans ex inſtrumento,dicitur eſſe de inſtrumento,& de tenore inſtrumēti.6 613
præſumptio ſcientię grauat eum cōtra quem militat ad probandum errorem.nu.5. 573
prætor tutelaris quādo primum datus.2.419
prętor in multis mitigauit, & correxit ius ciuile.2 555
prætor introduxit actionem in factum ſubſidium deficientis actionis.3 559
prætor non uerba, ſed mentem inſpicit contrahentium.num.4 430
prætor vnde dictus.13 110
prætor hæredē dictū facere non poteſt.5. 107
Et quæ ſit ratio.6.13 ibid.
prætor non conſiderat ſuitatem.22 120
prætor ſeparat hæreditates iure ciuili coniunctas. ibid.
prætor ſemper hēt æquitatem ꝑ oculis.1. 282
prętor latinè ſua decreta interponebat.1. 465
prætor Romanus non ultra ſeptimum gradū cognationem extendebat.13 381
prętor eſt uiua uox, & miniſter iuris ciuilis. num.11 536
prætor non tollit remedia ciuilia, ſed ea euacuat,ex inaniendo eorum uires.4 564
prætor interponit ſe mitigando rigorem iuris ciuilis decretis.num.2 555
prætor dat remedia directa, quando ſtatuit ſuper his ſuper quibus ius ciuile nihil diſpoſuit.3 556
prætor non habebat poteſtatem faciendi legē per prius.num.1 555
prætor decreto admittebat aliquādo alias incapacem ad petendam bon. poſſeſſ.2. 556
prætor non tam ſtrictè ꝓceſsit, ſicut lex duodecim tabularum.1 587
prætor habebat cognitionem de domino occiſo ex ſenatuſconſulto Sillaniano.1 589
prætor quando ſolus habuit liberalium cauſſarum diſceptationem.7 461

prætor nullam habuit facultatem legis condendæ.3. 535
prætoris ministerium in quo versetur.4.ibid.
prætoris ordinatiónes quare edicta, decretaue appellentur.5. 536
prætores cur ita vocentur.2. 399
prætores an soli Romæ de libertate iudicauerint.1. 460
prætoriæ bonorum possessionis nomina declarata.8. 536
prętorium ius quid sit.10 ibib.
prætoriũ ius sem᷑ alteri iuri adhæret.19.537
precarium & cōmodatum quomodo differrant.num.1 574
precariũ dicitur etiam si res detur vtenda ad tempus & vsum determinatum. 2 ibid.
precaria uerba fideicommissi quę.7 305
pretium quod facti est mutatur in contractibus.num. 17 427
primogenitus regis quis. 1 538
principaliter in l.& quia. ff.de iurisſ. om. iud. quid.num.3.fol. 269
princeps habet duplex imperium, supremum & inferius.2. 548
principis legatus an posſit lata sententia nulla iterum iudicare.2 594
principia rationis rationalis.4 18
priuatio largè loquendo aliquando non præsupponit habitum.3 578
probatio interesse quomodo fiat in materia editionis.nu.4 572
probatio incumbit asserenti.11 350
probare quis tenetur se agnouisse bonorum possessionem intra tempus.1 596
proconsul egressus prouinciã suã, statim amittebat exercitiũ imperij & iurisdõnis.4.549
procōsul ęstimat ante cōfessionẽ de custodia reorũ, nec est post loc⁹ deliberationi.2.455
procurator ad recipiendum solutionẽ non satis est, quod fateaꝛ se accepto tulisse.1. 528
procurator à minore constitutus cauere debet.c.8 539
procurator nõ pōt acquirere hr̄ditatẽ.1.321.
Fallit in procuratore Cæsaris.2 396
procurator post litem contestatam euadit dominus litis.2 522
prodeũtes in scenam propter præmium qui. 1 454
prodeuntes in scenam quomodo infames fiant.3 ibid.
prodigus an promittendo obligetur.1 386
prodigi non obligantur.1 433
procemium denotat intentionem finalem disponentis.3 587
prohibitio alienationis quamuis sit odiosa, cō prehendit hæredem hæredis, idem consuetudo, idem renunciatio.7 611
prolepsis græcè, nobis anticipatio.1 510
promittens amplius nō agere, promittit quid informe, quod dicitur indiuiduum.4 242
propria significatio dicitur, etiam si nō sit ẜm strictissimam interpretationem.4 566
proprium quatuor modis intelligitur. 9.39. & 1. 76
proprietas verborũ sumiꝛ à diffinitiōe.2.557
proprietas verborum est attendenda in statutis nisi aliter appareat de mente statuentium.22 620
proprietas vnde dicatur, quid sit, & eius origo.r.2.3.76.& 7 208
proprietas & dominium non est idem.5 78
proprietas fuit prius quàm dominium.8. 78
proprietas alia directa: alia obliqua.34 86
proprietates & possess.sũt incorporales.37.87
proscriptiones litteris tam Græcis quàm Latinis secundum loci consuetudinem fieri solent.3 465
prout, dictio limitat.7 530
prudens quis dicatur.7 43
prudentia indeserta potius eligẽda, quàm stulta loquacitas.1 526
prudentia quid.5 43
prudentia duplex.3 44
prudentia iuris quæ.1 ibid.
pubes quis dicatur. 2 473
puberes qui.1 ibid.
pubertas veteribus unde æstimata.1 ibid.
publicari & confiscari differunt.3 466
publicari quid propriè dictum.2. 501
publicare quid sit.3 ibid.
publica conuentio fit per pacem, quomodo intelligendum.8 463
publica cōuentiones iurisgentiũ sunt.7. ibid.
pulchritudo quid, & est duplex.6 44
pupillus nō habens patrem nec tutorem post septem annos, agnoscit bonorum possessionem.4 598
pupillus non potest sine tutore adire hæreditatem vel agnoscere bonorum possessionẽ quamuis lucrosam.nu.5.582.& 5. 588

pupillus pubertati proximus in numeros referri potuit.8. 471
pupillus est capax naturalis possessionis, non ciuilis.1.2. 53
pupillus cur retineat obligationem ciuilem, & non possessionem ciuilem.3 53
pupilli non obligantur.1 433
pupillo auctorari non potest tutor, sibimet restituenti hæreditatem.1 592
pupillę cum puberes esse cœperint à tutela liberantur.n.1. 392
puteal vnde dicatur.3 492
puteal Libonij vbi situm fuit.4 ibid.
puteal veteres dixerunt.2 459
puteal Libonis quid,2. 491
puteal flagellare est peierare.6 493

Q

QVærere hæreditatem plus est quàm adire.5 305
quæstio quid.2 395
quæstionis & tractationis differentia.1 ibid.
Qualitas iurisdictionis & qualitas imperij, in sunt mixto imperio.1 585
quarta multiplex.5 354
quarta legis Falcidiæ extēsa à principib.& prudentib.ad fideicommissa.1 386
quartam ex l. Falcidiæ inductione Iurisconsulti accipere maluerunt, quàm ex disertis S. C. Pegasianici verbis.num.2 386
quartæ Pegasianicæ mentio fit in Pandectis. num.2 387
quarta debita iure naturæ, olim fideicommisso continebatur.6.164.& 1.& seq. 301
quartæ duæ quando possint per hęredem detrahi,& distinguitur per tēpora.6.& se.164
quarta.vide Trebellianica.
Querela inofficiosi quibus detur.16 315
querela inofficiosi testamenti, & legitima eodem tempore inducta.2 354
querela inofficiosi est antiquissima.3 ibid.
querela inofficiosi vendicatio est.3. 312
querela inofficiosi qua lege introducta.1. 354
querelam inofficiosi qui præponant.num.11. 15.20 315
querela quomodo excludatur.22 317
quo minus quid.15 235
quota propriè dicitur tertia, vel quarta pars & huiusmodi.3 532
quoties cōfirmatur quod de se est inualidum, denominato sumit à confirmante.5. 586

R

RApina grauior furto.1 507
Raptor cur mitius puniatur, fure manifesto.1 506
ratio non persona præ oculis habenda.2. 528
ratio quare datio tutoris non potest delegari. num.5 550
ratio sufficit pro voluntate in his, quæ sunt iuris positiui.num.1 579
ratio quare filiusfam.adeundo, vel agnoscendo non obligetur.3. 582
ratio concludens assignari non potest, quare iussus præcedat, & ratihabitio sequatur. num.2 583
ratio potest esse similis dicto, vt aliquid addatur.num.5 573
ratio declarat dictum.2 569
ratione legis cessante cessat lex.4 587
reatus quid sit.1 511
reatui subiectus cur mitius puniatur, post diutinum tempus.1 511
rectores, seu administratores ciuitatum sunt quasi manuales artifices.6 248
receptitia actio, & rei vxoriæ, sunt sublatæ ex necessitate.num.3 599
redamatio naturalis effectus.4 545
redemptores propria, & antiqua consuetudine qui.num.1 488
regia manu gubernari quid sit in l.2.ff. de origine iuris.3 8
regum plures species.2 8
regulariter per actum naturalem alteri indistinctè quæritur.2 571
rei custodiebantur olim, in nonnullis prouinciis per publicos seruos.3 455
rei non solum, sed etiam affines, cognati, liberti eorum & familiares omnes, vestem mutare, capillumq; submittere soliti.1 448
reo semel citato in aliqua instantia potest contra eum ad omnes actus, & ad sententiam quoque procedi.n.27 516
rei incũbere melius est, quàm personæ.4. 555
rei vendicatio an competat possidenti.1. 562
rei vendicatio an competat possidenti.3 89
rei vendicatio contra furem datur tanquā cōtra quemlibet de iure communi.nu.3. 606
relatiuum restringit latam significationē uerbi cui adiicitur.3 558
religio quare inuenta.1. 17
religio cũ electione est iure naturę hoīũ. ibid.

Religio quædam naturalis in beluis. ibid.
religio nuptiarum seruari debet.5 358
relinquere patrem,quo intelligatur.3. 200
remedia Prætoris sunt directa,quando statuit super his,super qbus ius ciuile nihil disponit.num.3 556
remedium ordinarium vbi est, cessat extraordinarium.num.2 386
remora piscis clausulæ, ne quid peti amplius posit,comparatur.2 545
repetitio non fit in diuersis orõnibus.3. 584
repræsaliis in ciues concessis non veniunt oppidani.num.2 534
reprehendentes iudicum sententias plecti solere.num.2 407
repudiare refertur ad extraneos hæredes.numero.2 344
repudiare,& suspectam dicere hereditatem di uersa sunt.num.3 345
repudiare an posit dominus bonorum possessionem sibi delatam per seruum.2. 576
repudiatio an inducatur per hæc uerba,Nolo adire,num.1 607
res fiscales sunt res propriæ, & priuatæ principis.num.5 467
res minutissimas olim annulo quisque signabat.num.3 500
res ex causa iudicati, post latam sententiã, deberi incipit.num.1 322
res alienabilis semel facta,durat perpetuò alienabilis.num.1 606
res iudicata præiudicium dicitur.num.6. 494
res immunes quæ.1 445
res munes sunt immunibus cõtrariæ.2. ibid.
res seruando fiunt pretiosiores, & cariores. num.5 384
res sacra non est in commercio nostro.2. 606
res faciendæ an sint indiuiduæ.8 219
rebus utilibus alias vtimur cum earum interitu,alias non.num.2 97
re duobus vendita, is potior in dominio retinendo,cui primum tradita est.9 539
rerum nomine iura non ueniunt.5 513
responsio similis debet esse interrogationi, quòd limitatur in Iurisconsulto.1 561
responsa prudentum non sunt leges propriè. num.2 256
respublica quid.num.12 25
respublica est triplex.2.19.& 5 248
reipub.finis est bonum humanum. 44
restibilis ager quis sit.2 436
restitutio in integr. an posit mandari.1. 262
reuerẽtia maior patri,q̃ matri debetur.7.312
rex quis.5 248
Roma 14.annis sine legibus uixit.2 325
Romæ Christus nasciturus nascens,natusque & moriens obedire consensit.1 546
Romani milites Christi resurrectionis testes adhibiti.2 ibid.
Romanis ominosum fuit in locum demortuum suffici.n.2 326
Romanæ Reip.castitas.5 473
Rubrica,& titulus quid.1 189

S

SAcerdos quid,& vnde dicatur.1 47
Sacerdotes per principes fiebant.7 496
Sacramenta exigebant triumuiri capitales.3. 440
saesire verbum est deriuatum á sedeo,& significat posidere.3 607
saesitus non dicitur quis etiam quod posit capere possessionẽ propria autoritate, nisi sit hæres in quota,sed requiritur apprehẽsio.n.19 618
sanciri nihil apud Romanos potuit iniussu populi.num.13 464
sanctitas Romanorum veterum.n.8 379
sanguis,& genus quomodo differant.1. 483
sanguinis coniunctio in gentem, & genus diuiditur.nu.2 ibidem
sanitas quid.nu.2 509
sapientię definitio secundum Cic.5 ibid.
Scæuola Iurecõsultus quo tpe vixerit.n.1.415
Scientia per contraria definiri potest.3 509
scriptura non est de essentia legis,uel consuetudinis,sed accidentalis.n.3 174
Sectio quid sit.2 431
sectores qui dicti.3 ibi.
sectiones legitimum dominium statim acquirebatur.num.4 432
semper,aduerbium,refertur ad locum.1.510
semen est uti pater, terra uti mater.5. 69
senaculum aureum est antiqua senatorum statio.num.2 469
senatusconsultum Sillanianum locum non habebat, nisi constaret dominum interemptum.3 590
senatusconsultum Orphicianum, & Oratio diui Marci idem sunt.1 602
senatores an sint superillustres.1 605

senatus

Senatus ponitur pro loco, in quo conueniũt fenatores,& pro ordine fenatorum.2. 605
fenfus contrarius non fumitur fi incidimus in abfurdum.1 511
fententia quæ dicaẽ conformis libello.8. 530
fententia à delegato lata perinde fe habet ac fi à delegante lata effet.8 270
fententia generalibus verbis & negatiuè cõcepta,magis videtur quàm fit incerta. 1 507
fententia debet effe conformis libello.4 530
Et eius multæ limitationes.6 532
fententiæ improbatæ Iurifconfultorum aliqñ in ll.relinquuntur.2 345
feptima bonorum poffeffio quare appelletur extraordinaria.1 559
feptimus cafus quis.1 507
fepultus & humatus quomõ differant.3. 429
fermo cur datus tantum homini.13 204
fermo pluralis verificatur in duobus.2 530
feruitus inutilis eft feruitus.1 323
feruitus omnis vel eft hominum,.uel prædiorum.2 ibi.
feruitus & libertas quomodo diftinguantur. num.9 406
feruitus eft contra ius naturale.2 510
feruitutes non vfucapiuntur neque in bonis noftris funt.& ratio.1 323
feruitutes cur fint indiuiduæ.5 228
Fallit ratione fubiecti.7 164
feruitus per focium parti communi acquiri non poteft.3.& cur. 239
feruus eft capax dominij.1 11
feruus uel filius acquirẽs à patre vel domino, fibi acquirunt.2 12
feruus eft capax obligationis naturalis 7 18
feruus quoad ius ciuile habetur pro mortuo & cur.nume.1 19
feruus,colonus, inquilinus funt in fundo, & non pofsident.8.9 55
Et cur non habent interdictũ,unde vi.12 56
feruus poteft acquirere naturalem poffefsionem pro fe.13.ibid.& 1.2 52
feruus ducitur aut iri iubetur aut per iudicẽ, aut iuffu prætoris & quomodo.2 448
feruus procurator quis fit.9 503
feruus difpenfator quis.10 ibid.
feruus iudex effe non poteft.1 318
feruus à populo Prætor creari poteft.2 ibi.
feruus ordinarius quis fit.4 503
feruus uicarius quis fit.5 ibid.
feruus mediaftinus quis fit.6 ibid.
feruus actor quis fit.7 ibid.
feruus natura & contra naturam quis. numero.2 3.9.& 8. 60
feruus baptizatus mitius tractandus.4 527
feruus in presbyterum ordinari poteft & liberatur. nume.5 526
feruum effici poffe fui iuris,non eft fpes probabilis.numero.4 207
ferui non debent admitti ad minifteria publica.1 332
ferui mediaftini qui fuerint.11 504
ferui Atrienfes qui.12 ibid.
ferui publici qui.1 337
ferui publici dimidia parte teftamenti faciendi ius habuerunt.2 ibid.
feruorum ordinariorum fpecie.2 502
feruorum uicariorum fpecies.3 ibid.
feruorum diuerfa nomina à diuerfis officijs. numero.1 ibid.
Sidonius Apollinaris quo tempore uixerit. numero.2 477
figna huiufmodi cur non paffi funt Imperatores rebus litigiofis imponi.4 500
figna rebus imponere quid.2 ibid.
fignificatio propria dicitur etiam fi non fit fecundũ ftrictifsimã interpretationẽ.4 566
fignificationes uerborum mutantur pro ratione temporis.1 474
filiqua quid.7 385
fimilitudinem fatis eft procedere in cafu de quo agitur.4 590
fimplex facilius conceditur quàm qualificatum.numero.4 544
fingularia duo non concurrunt.1 359
fingulares cur. 36. & feq.Pandectarum libri dicantur.2 370
Socius etiam habens mandatum, non poteft feruitutẽ parti cõmuni acquirere.2.3 239
focietas quædam domini & ferui.1 9
focietates hominum funt quinque. Prima 7. 6.Secunda patris & filij 1.ibi. Tertia domini & ferui 1.9.Quarta domus.5.ibid. Quinta pagorum & ciuitatum.nume.6. 10
focietates hominum, aliæ generis humani, aliæ iurifgentium,aliæ ciuilis.2 19
folidus quid.7 385
folitus,& confuetus non differunt.1 562
Solonis legibus introductum,ut plus petens, caufa cadat.5 402

soluere sibiipsi potest tutor non modo in mutuo, sed in alio casu. 1 591
solutio qualificata est illa, quę perficit functionem in mutuo. 3 552
soror unde appellata. 22 485
sortis à iudicio non appellatur. 5 540
Species in materia mutui capitur pro corpore existente in numero, pondere vel mensura. num. 2 551
species quę, & quomodo constituatur. 2 95
species legistarum differt à specie philosophorum.
speciale est in mutuo, vt alteri per alterū quæratur actio directa. 1 561
spes probabilis non est seruum effici posse sui iuris. num. 4 576
Spolia hostium, quæ. 3 58
sponsalitias quæstiones ad iudicium de moribus pertinuisse. 3 475
Spurius, & spurcus idem. 4 391
spurij sextuplex etymologia. 3 ibid.
spurij qui sint propriè. 6 ibid.
spuriorum & nothorum differentia. 7. ibid.
Statio qualis sit locus. 1 469
stationes municipiorum quales olim Romæ. num. 3 470
stationes diuersæ Romæ. 4 ibid.
stator quis. 2 332
statis indictionum temporibus tributa non pendentium bona proscribebantur. 6 490
statuentes in dubio videntur se confirmare cū dispositione iuris communis. 11 614
statuliberi quomodo puniantur. 1 435
statuta exorbitantia, vel correctoria loquentia in casu vero non extenduntur ad casum fictum. num. 8 621
statutum loquens in casu vero extenditur ad casum fictum, quando fictus, & verus æquiparantur. num. 14 622
statutum postquam est aliquid operatum, debet restringi, vt minus lædat ius commune, quàm sit possibile. num. 8 625
statutum etiam correctorium extenditur per interpretationem passiuam. 9 ibid.
statutum etiam derogatorium iuris communis debet declarari secundum ius commune. num. 11 625
statuta quamuis correctoria extenduntur de vno casu ad aliū, qn̄ sunt casus æqparati à iure antiquo per viam regulę. 12 625
statutum extenditur ad casum æquiparatum à lege antiqua per uiam regulæ. nu. 17 615
statutum faciens mentionem de hærede, non comprehendit institutum in re certa 4. 616
statutum disponens quem haberi pro ciue, facit eum verè ciuem. 21 619
statutum de continuanda possessione in hæredem, nunquid habeat locum in instituto iure certa. num. 14 617
statutum faciens mentionem de hærede vel de substituto, non comprehendit fideicommissarium. 5 588
statutum puniens certa pœna eū, qui mulierem nuptam cognoscit, habet etiam locū in cognoscente monialem. 6 527
statutum disponens maritum lucrari dotem mortua vxore habet locū in dote præsumpta. 8 613
statuto caueri potest, vt bānitus efficiatur seruus capientis. 3 526
statutum faciens mentionem de hærede, intelligitur adita hæreditate. 8 609
statutum seu cōsuetudo le mort saesist le vif, an habeat locū in substituto directo. 2. 610
statutum puniens loquentem cum bannito habet locum etiam in scribente. n. 14 204
statuta disponentia vt instrumenta habeant executionem paratam an habeant locū in eo quod tacitè continetur in instrumento. 3 612
statutum de continuanda possessione an habeat locum in substitutione. 1 ibid.
stipulor quid. 4 59
stipulatio quare tollatur per alteram. nu. 4. 22
stipulatio quare inuenta. 4 59
stipulatio cur dicatur verborum conceptio, num. 3. 4. 22
stipulatio cur dicatur ius. 2. 21. & 5 59
stipulatio an sit propriè contractus. 6 ibid.
stipulatio cur sit stricti iuris. 5 ibid.
stipulatio & pactum geminatū familia. 4. 538
stipulatio per stipulationem tollitur. n. 3. 430
stipulatio etiam iuris gentium est. 5 463
stipulatio quatenus iuris gētium est, parit exceptionem vtilem. 6 463
stipulatio cur potius à verbis quàm consensu denominetur. 2 201
stipulatio est de iure ciuili. 1 200
Et cur potius à uerbis, quàm à consensu denominetur. 4. 8 200

Vel à litteris.15 205
ſtipulatio contracta per epiſtolam inter præſentes an valeat.12 203
Et cur interrogatio debet præcedere. numero 16 205
ſtipulatio pura, in diem, & ſub cõditione ſunt ſpecies: & habent propria indiuidua. nume.1.2. 213
ſtipulatio an ſit indiuidua.3 217
Et quid in ſtipulatione rerum fiendarum. numero 8 219
ſtipulatio, domum ædificare, & foſſam fodere cur indiuidua. ibid.
Et quid in ſtipulatione operarum.9 221
Vel rem tradi, & rem reſtitui. nu.1 225
Amplius non agi, vel rem ratam haberi, cur diuidua.11.231.& 8 244
Per te nõ fieri, quò minus ire agere liceat indiuidua, & cur.15.20.235.& 5 242
ſtipulatio adiecta contractui quomodo ſortiatur naturam contractus.3 226
ſtipulatio iter fieri, an ius, uel factum contineat.16 235
Et quid, iter non fieri.19.237.& 2 241
ſtipulatio, inſulã fabricari in loco communi, an valeat.4 240
ſtipulatio litium ratum habiturum, cur diuidua. num.7 243
ſtipulationis formula antiqua. ſupra formula.
ſtipulatio vnde dicatur.2 330
ſtipulationes prætoria quæ. 1 ibid.
ſtipulationis communis & prætoriæ differentia. nu.2 ibid.
ſtipulationes negotijs interuenire debẽt.1.ibi.
ſtirps alio modo familia, alio domus appellatur. nu.7 483
Strictiſsima, & ſcrupuloſa interpretatio non obſeruatur à lege. 3 566
Studioſus quis dicatur.12 46
Stylus antiquus obſeruandus. 9 543
Sub pellibus idem eſt qđ ſub tentorijs.2. 466
ſubſtituere idem aliqñ quod inſtituere.4.304
ſubſtituere eſt ſub aliquo præcedenti aliquid ſtatuere.4 595
ſubſtituo, idem quod ordino.5 166
ſubſtitutio alia inter uiuos, alia in ultima voluntate nu.6 ibid.
Eius diffinitio.7 ibid.
ſubſtitutio alia directa, alia obliqua; & cur ſic appellata. nu. 167
Et earum diffinitiones.2.3 ibid.
ſubſtitutio obliqua alia particularis; alia vniuerſalis.4 168
Et an propriè ſit ſubſtitutio. 7 170
ſubſtitutionum practica.5 168
ſubſtitutio uulgaris exſpirat adita hęreditate. nu.1.338.& 4 578
ſubſtitutio eſt largo modo inſtitutio.2 595
ſubſtitutio non habet ſe tanquàm genus ad fideicommiſſum. 3 ibid.
ſubſtitutio directa annos pubertatis non egreditur.6 305
ſubſtitutio pupillaris teſtamentum appellatur, & cur.8 ibid.
ſubſtitutio fideicõmiſſaria, ex qua à legitimis ſucceſſoribus peti hæreditas põt, non adeũte inſtituto locum habet.1 304
ſubſtitutio directa diuiditur in quinque ſpecies. nu.1 161
ſubſtitutio vulgaris inuenta poſt pupillarem. 2. Et cur præpoſita. 3 ibid.
Et quare dicatur vulgaris.10.124.& 4 171
Et alia expreſſa, alia tacita. 6 172
ſubſtitutio vulgaris quomodo eſt incompendioſa.7.9 ibid.
Et tripliciter dici poteſt expreſſa.10. Idem & tacita.11 173
Vulgaris, vide ſuitas.
ſubſtitutio pupillaris ex morib. inuẽta.1. 173
ſed hodie dicitur ex iure ſcripto.2 ibid.
Et cur pupillaris dicatur 4 18
Et an ſit vnum teſtamentum, uel duo.6. 175
Et alia expreſſa, alia tacita: & quid ſint: & earũ diuiſiones 9 176
pupillaris ſubſtitutio facta puberi, an valeat ſaltem iure fideicommiſſi nu.19 187
ſubſtitutio compendioſa quid ſit.1 178
Et quot ſubſtitutiones, & tempora contineat. nu.2. ibi.
Et eſt ſpecies per ſe.3 179
Et facta impuberi per verbum directum continet fideicommiſſariam.5 180
Idem ſi eſt facta per verbum commune, numero 9 184
Et quid ſi facta ſit per uerbum obliquum. nume. 22 185
ſubſtitutiones verba, quæ directa, quæ obliqua, & quæ communia.13 ibid.
ſubſtitutio tacita venit ex prouiſione legis. nume.2 612

ſubſtitutio tacita nec legi, nec uideri poteſt in teſtamento. 4 612
ſubſtitutio tacita comprehendit in ſtatuto fa ciente mentionem de ſubſtitutione. 9. 613
ſubſtitutio tacita eſt præſumpta non ficta. nu me. 10 613
ſubſtitutus directo an dicatur propriè hæres. nu. 4 610
ſubtrahere ciuitati pecuniam, & de re ciuitatis aliquid ſurripere differunt. 1 441
ſucceſſorium edictum non habet locum in ſuis. 5 131
ſucceſſorium edictum eſt duplex, nu. 10. 115
ſucceſsio parentum eſt debita iure naturæ filijs. 13 116
ſucceſſor aliquis ex poſt facto fieri poteſt. nu mero 2 310
ſuperficies quid ſit. 26 84
Et aliud eſt ſuperficies, aliud res ſuperficiaria. num. 27 ibid.
ſuperindictio quid olim fuerit. 1 491
ſuperindictio quomodo olim fieri cõſueuit. nu. 2. ibid.
ſuperindicendi rationem Romani ab Athenienſibus habent. 3 ibid.
ſuperlatiuum non ſemper denotat ſupremũ gradum. 5 565
ſupplere ex officio iudex quãdo poſſit. 1. 571
ſupplicia mediocria quæ. 4 372
ſuus hæres ut quis ſit tria requiruntur. 19. 118. & 6 123
ſuus hæres cur dicatur; Et quis ſit. 3. 122. & nu. 11. 124. & 15 127
ſuus hæres, ut excludat agnatum, debet ſe im miſcere hæreditati. 8 115
ſuus definit quis eſſe, quando à ſtatuto exclu ditur: Vel eſt exhæredatus. 7. 8. 114
ſuus nemini inuito adnaſci debet. numero 4. fol. 356
ſuus hæres quamuis efficeretur hæres ipſo iu re, non tamen fiebat poſſeſſor ſine apprehenſione. 5 608
ſui aut naſcuntur, aut agnaſcuntur. numero 30 486
ſuæ ætatis quis. 6 393
ſuum eſſe, & habere iura ſuitatis paria ſunt. nu. 6 551
ſuitas quid ſit, & an fundetur in patria poteſtate. num. 1 750
ſuitas quo iure introducta ſit: Quid ſit: Et nõ eſt cauſa, ut hæreditas trãſmittatur in extraneum hæredem. num. 16. 17. 18. 22. 127 & ſeq.
ſuitas quomodo per ſubſtitutionem vulgarẽ tollatur. nu. 9 124
ſyngraphæ & chirographa quomodo differant. 7 444

T

Tabulæ accepti & expenſi quales veteribus. 1 449
Tabulę quomodo olim ſignabantur. 6 444
Tabulæ nullę dicuntur quę ſunt reſciſſę. nume. 1 993
Tacitum quando infertur neceſſario ex expreſſo, habetur pro expreſſo & ſcripto. nu me. 5 613
tale ſecundum quid non eſt propriè tale, qñ illud quid ponitur tantum ad differẽtiam terminorum. 6 611
Tam & quàm, cuiuſmodi vim habeant. 3. 524
Tela pro inſtrumento textorio accipitur. nu me. 1 337
Temperantia in quibus verſetur. 7 45
Tempus longum quod. 2 328
Tempus diutinum intelligitur decem anno rum, 2 511
tempora diuerſa ſunt tria. 4 402
tenor inſtrumenti dicitur prę́ſumptio reſultans ex inſtrumento. 6 613
tentoria exercitus Romani ex pellibus fieri conſueuerunt. 1 466
terra ſine agricultura mortua. 2 38
terra olim erat communis; & quomodo homines ea utebantur. 4. & ſeq. 23. & 4. & ſequen. 77
Et quando diuiſa. ibid.
Tertulliani liber de ſpectaculis. 3 511
teſtari nihil aliud eſt, quàm animum ſuum declarare. 3 596
teſtari omnis, qui non prohibetur, poteſt. nu me. 1 541
teſtatoris ſermo accipitur ſecũdum commu nem ſenſum verborum. 3 527
teſtator poteſt dare poteſtatem hęredi apprehendendi poſſeſſionem propria auctoritate. 18 618
teſtamentum rude erat de iure naturę. 1. 14. & 2. 201
teſtamenti calatis comitijs, forma, 5. 15
teſtamentum procinctum, quid ſit. 6 ibid.

Et quid,per æs & libram. 7 16
Verbum iusta,in diffinitione testamenti quid significet.4 133
testamenti partes,quæ.2.5 ibid.
In testamento militis Lex nihil intelligit: & ideò non habet locum ius accrescendi.nu me.1.2 138
testamenti forma quæ sit.7.175.& 5. 207
Et numerus testium est de eius essentia, non forma.8 176
testamenti causa efficiens, & forma quæ sit.
testamentum cur non valeat cum quinq; testibus,vt codicillus,6 208
testamentum militis vt inofficiosum non accusatur.2 308
testamentum postrema vitæ hora scriptũ intelligitur.2 320
testamentum improbum,in humanũ & inofficiosum quod.10 313
testamentum dicitur perfectum diuersis modis.3 569
testamentum inofficiosum est testamentum. nu.12 313
testamentum an cõfirmetur per agnitionem hæredis instituti in re certa.3 616
testamentum iniustum quod.13 313
testamentum rescindi, & euinci hæreditas à scripto hærede eodem iudicio possunt. nume.2 336
testamẽti factio est iuris priuati quare.10. 497
testamẽti factio quõ sit iuris publici.9. ibid.
testamenta ex incongrua insinnatione non vitiantur.3 396
testamenta seruari apud priuatos solebant. nu.2 393
testamentariæ succesiones confirmantur Leg.12.Tabularum.4 586
testis esse non potest mulier damnata de adulterio.2 577
testis domesticus quis sit.1 432
testes de domo producere quid. ibid.
testis quisque adhiberi, nisi expresè prohibeatur potest.1 541
testes & signatores qui.9 445
textus varietate codicum manuscript.corrũpuntur.2 349
Theodosij lex vetans consobrinarum nuptias quando in vsu fuerit.12 380
Theodosij legis sanctisimæ de nuptijs explicatio.9 379
Theodosij filij paternam legem de nuptijs primo statim imperij sui anno confirmarunt.10 ibi.
Theophilus notatur.8 444
Theophilus omnium commẽtatorum ad institut.optimus.1 349
Theophilus multa negat,quæ Iustin.affirmat. nu.1 375
Timidus quis sit.7 45
titulus,& Rubrica,quid.1 189
titulus de rerũ permut.à titulo de præscript. verb.quomodo differat.nu.1.6 37
Tractatio quid.1 395
tractans de damno vitando præfertur ei, qui lucrum captare studet.3 539
tractus figura quæ sit.1 507
tradere possessionem & tradere vacuam sunt diuersa. 2 591
transigere de quibus criminibus liceat. nume.2 468
transigere super adulterio non licet, & quare.2 328
transmissio virtute.l.vnicæ, C.de his qui ante apert.tab.hodie habet locum in bonorum possessione.2 588
transmissio quomodo fit.18.& seq. 128
transmissio iuris deliberandi,quid.20. ibid.
transmissio iure sanguinis quæ, & eius ratio. nu.24 130
transmissio.vide suprà Hereditas.Suitas.
trebellianica neq; Falcidia in testamento militis locum habet.2 308
trebellianicam non detrahit pater rogatus restituere filio.14 154
trebellianica quare fuit inducta. ibi.
In trebellianica quid computetur.1 162
trebellianica,& legitima quando simul detrahi possunt.6.7 164
Tria iura considerantur in hæreditate & bonorum possessione.2 560
Tribonianus legum cauponator.4. 365
Tribonianum multa tribuere Iustiniano,quę ab alijs principibus fuerant statuta.1 476
Triboniani error in obscœna habitus corporis indagatione vnde.4 473
Tribonij de tutoribus fœminarum error.nume.1 433
Tribonianum notis quasi,quũ,quod,frequenter esse allucinatum.2 416
Tribonianus notatur negligentiæ.3 420

Tribus sigulæ suos diuisores habuerūt.3.438
tribu mouere quid sit.2 338
tribunatus numerorum quis.1 470
tribunitia lex quæ sit, quæ omnes ll. exoleuerunt.1 328
triplum nō uenit in actione, quod metus causa ante secundam sententiam latam.3. 462
triumuiri capitales de seruis, furibus, aliisq; vilibus hominibus cognoscebant.4 440
triumuiri capitales curam custodiæ carceris habuerunt.1 339
Tutela cessa, cessitia, quæ.2 413
tutela ueteri iure quomodo finiebatur.1. 420
tutela vt plurimum sequitur ius successionis. num.1 510
tutelæ pupillaris, & muliebris dña. nu.2 433
tutela fœminarum tripartita.3 434
tutela perpetua tenentur mulieres.nu.1. 412
tutelę pupillaris & muliebris differētia.3.392
tutelam sustineri quid sit.3 413
tutor non potest auctorari pupillo sibimet restituenti.1 592
tutor potest sibi soluere nō modo in mutuo, sed in alio casu.1 591
tutor honorarius quis dictus fuerit.nu.4.434
tutor cessicus quis.2 413
tutoris auctoritas est necessaria pupillo in adeunda hæreditate, uel agnoscenda bonorū possessione.5 582
tutoris datio an sit mixti imperij, an iurisdictionis.1 549
tutoris datio est permissionis.2 ibid.
tutoris datio non est mixti imperij, sed species iurisdictionis legalis per se.13. 252
Quę non competit iure magistratus.& cur nō potest mandari.11 259
tutores extra ordinem quomodo dent.4. 413
tutores ex inquisitione quomodo dent.5. ibi.
Tyrannus quis.2.8.& 13.25.&5. 247

V

VAdimonium desertum quid. nu. 2.331
vela regia quę dicantur. 1.2 495
vela regia cortinas regias designant.nu. 5. ibi.
vela quædam ornamenti quædam instrumenti loco fuisse.num.4 ibid.
vela regia alias aulæa Attalica dicūtur.3. ibid.
vendicare, quid sit.3 279
venditor rem faciebat emptoris, Mancipatione, & in iure cessione,1 481
venditor hodie nuda traditione emptoris facit.num.2 481
venditio bonorum duplex.4 398
venditio bonorum hodie infamiam irrogat. num.7 399
venditio consistens in genere requirit dominij translationem.num.4 568
veneficus magis infensus legi, quàm sicarius. num.2 507
Venuleius Iureconsultus qñ floruit.10. 445
Verbū nullū per se directū, nec ciuile.14. 186
verbum pręteriti temporis rem perfectam designat.num,3 523
verba in dubio propriè sunt capienda, præsertim in statutis.num.1 514
verba à quo inuenta.14 186
verba directa, obliqua, & communia q.13.185
verbum mentale, quid.14 204
verbum, ipso iure, quid significet.2 21
verbum dare, exponitur pro tradere in cōtractibus, in quibus de sui natura non trāsfertur dominium.num.1 553
verbum Nolo est extensiuum.nu.2. 607
verbum tradere aliquando ponitur pro dare, & è conuerso.num.3 568
verbum pertinere debet intelligi cum effectu. num.1 601
verbum sufficit denotat, quod fieri potest, non quod debet.2 599
verbum allegari ponitur aliquando pro interuenire.num.3 568
verbum videtur adiectum his, quæ sunt iuris, stat propriè.num.8 611
verba legis si dirigantur ad partem non propterea inferūt necessario competere actionem.num.5 573
verba vbi non conueniunt, ibi non habet locū eius dispositio.num.11.621.& 4. 623
verba Nolo adire, inducūt repudiationem: secus non uolo adire.num.1 607
verba Nolo adire, sunt suspensiua, & inferunt tm̄ ad primum motum voluntatis.4. 608
verba ipso iure intelliguntur sæpè, idest, sine facto hominis.2 556
verborum proprietas sumitur à diffinitione. num.2 557
verborum circuitus aliqñ admittit.nu.5. 579
verborum proprietas est attendenda in statutis, nisi aliter appareat de mente statuentium.num.22 619
verborum inculcatio aliqñ admittitur.3. 623

verius

Versus pro lir iea. 1 363
vestis sordida quæ dicatur. 1 448
vetus ius multifariam consideratur. nu. 2. 601
via est indiuidua, & cur. 5 228
Fallit ratione subiecti. 7 ibid.
via cur dicatur ius 7 49
vicarius Episcopi habet ordinariam iurisdictionem à lege, potest tamen reuocari ad libitum. 3 557
vicemgerens & delegatus quomodo differat. num. 1 ibid.
vicesima rerum uenditarum ad fiscum pertinet. 1 457
victus in dubio prouocabat. 3 494
videtur, quando accipiatur propriè, & quando non. c. 11 509
vidua stuprum committens, offendit nomen mariti, non tamen si sit effecta monacha. num. 6 527
vidua permanens dicitur esse in priori matrimonio, & priuilegiis uiri fungi. 4 527
vidua quoque dicitur, quę nunquam fuit uiro coniuncta, sed ex communi vsu loquendi. 9 528
villæ non sunt ędes, sed rustica prædia. 2. 324
vim propulsare est iuris naturalis primæui. num. 1 533
vincens iudicio sacramentum ex loco sacro auferebat. 2 494
vindicis nomen quomodo à Cicerone vsurpetur in Topicis. 1 523
vindiciæ quid sint. 4 ibid.
vindicta quid sit, & vnde dicatur. 2. 3. nu. 471
vindicta manumissi nomē statim in acta, adiecta manumissionis causa referebatur. numero. 4 472
vindicta quomodo consueuerit fieri manumissio. num. 1 471
vinum est fructus industrialis. 16 71
visus quonam modo possit definiri. 4. nu. 509
vita est actio, seu operatio viuentis. 2 2
vitę monasticæ non conuenit nomen uidualis. num. 5 527
Vlpianus sub Antonino Caracalla floruit. numero. 2 435
vir & vxor in affinitate computanda unum gradum efficiunt. 13 381
vir nubit ut fœmina, cum sub falsa muliebri forma delitescit. 1 481
virgines uestales quo olim capiebantur. 1. 439
virginitas, est virtus. 1 5
Et est melior matrimonio. 3 ibid.
vir fortis, iracundus, mansuetus, quid. 8. & seq. 45
Item timidus. 7 ibid.
virtus, quid sit. 4 43
Et virtutes morales, quæ. 7. & seq. 45
virtus in actione consistit. 2 524
Vltima opinio pluribus relatis in dubio censetur approbata. 16 615
vltima consuetudo testatoris est attendenda. num. 2 563
vocari in ius qui equo transuehitur non potest. num. 2 437
Vocare in ius quid. 1 334
vocatione sua quisque contentus erit. 2. 526
vocabula rerum cur immutabilia. 4 141
vocabula rerum cur dicantur. 3 ibid.
vocabula alia rerum, alia hominum. 4 ibid.
vocabula rerum cur immutabilia, hominum verò mutabilia. 4 ibid.
voces nō ab ore, sed à pectore mittēdæ. 2. 526
voces iterari consueuisse. 1 493
voluntas, & propositum maleficia distinguūt. num. 2 544
voluntas hominis, quæ. 3 73
Et actus voluntatis est duplex. ibid.
voluntas hominis, quid. 3 ibid.
voluntatis actus duplex. ibid.
voluntas ultima capitur dupliciter pro contento, & pro continente. 5 624
voluntas quid. 1 541
voluptas duplex. 7 45
voluptas farina quæ. ibid.
vsucapio quare dicatur bona. 4 40
Et est æquum legale, non reale. 8 41
vsura an sit iusta. 1 383
vsura cur contra naturam. 3 13
vsura centesima quid sit. 6 ibid.
vsura centesima in quo soluatur. 13
vsura trientalis quid. 7 ibid.
vsuræ olim frugum, pecuniæq; maiorem inæqualitatem habuerunt. 6 384
vsuræ in deposito debentur sine conuentione, cum sint bonę fidei. 1 553
vsurę omni iure prohibitæ. 3 540
vsuras centesimas ex speciebus, & frugibus tā liquidis, quàm aridis stipulari omnibus ꝓmissum. 5 384
vsurarum à rusticis accipiendarum quis modus

dus à Iustinia. permissus.2 384
vsusfructus emancipatione amittitur.3. 327
vsusfructus interit rei mutatione 1 331
vsusfructus cur tempore non acquiratur. numero.2 323
vsusfructus cur dicatur ius.7 49
vsusfructus capitis diminutione amittitur. numero.2 . 320
vsusfructus est diuiduus.8 219
Et cur. num. 9 ibid.
vsufructuarius, & vsuarius insolidum possidere possunt.8 67
vsufructuarij ius, dicitur ciuile.1 64
vsufructuarij possessio est mixta. nu.4.6. ibid.
vsus cur sit indiuiduus.10 230
Et quid sit: & in quo differat ab vsufructu. ibid.
Vterinus, & consanguineus tantum, est propriè frater.1.14.2 559
vulgaris substitutio inuenta est post pupillarem, & cur præposita.2.3 171
vulgaris substitutio cur dicta.4 ibid.
Et 9.124.& est duplex.6 172
vulgaris substitutio an tollat suitatem filio. 9.12 124
vulgaris substitutio expirat adita hęreditate. num.4 578
vulgo concepti non intelliguntur patrem habere.1 390
vxor cur appelletur iniusta.4 477
vxor iusta cur appelletur. ibid.
vxor debet esse curę marito.7 527
vxor iusta, quæ fiat.12 479
vxor iusta, quę.1 477
vxores iure nouissimo vnius generis. 3. 390
vxores iniustæ quæ.2 477
vxorum duo genera.1 390

X

Χρῆσις dicitur vsus, & fructus: vel vsus sine fructu dicitur.2.& 4. 435

Z

Zaleuci Locrensis memorabile exemplum. numero 5 541

INDICIS FINIS.

D. VACONII A VACVNA IVRIS CIV. DECLARATIONVM CVM NOVIS ADDITIONIBVS

Liber Primus.

SVMMARIVM.

1 *Ius aliud naturale, aliud ciuile.*
2 *Ius naturale quid.*
Ius, & iustum, idem.
Iustum, est idem, quod bonum.
3 *Ius gentium quid.*
Bellum est de iure gentium.
4 *Ius ciuile, quid*
5 *Bonum, quid sit.*
6 *Natura quomodo Animalia docuit.*
7 *Natura, quid sit.*
8 *Animantium triplex forma, & natura.*
9 *Natura arborum, & herbarum que.*

PRIMA DECLARATIO

Iuris naturalis, & gentium.

Explicatur initium cum § 1 Inst de iu nat. gent & ciu.

MNES, qui desiderant rectè ius intelligere, (oēs autē desiderare dēmus) eius principia clarè nosse debent. principium. n. plusquā dimidium totius esse vr, cum eorum, q̄ quæruntur, complura per ipsum manifesta fieri solent: Arist. 1. Eth. c. 7. nu.
1 64. vnde altius repetētes, dicamus † ius, alterum esse naturale: alterum ciuile, seu politicum. & quia vetustius est ius naturale, quod cū ipso gñe humano, natura ipsa protulit. §. singulorū Inst. de rerum diu. Ideò ab ipso incipiendum est. Est
2 igr sciēdum, † ius naturale id esse, quod sp est bonū. l ius. de iust. & iu. c ius naturale. 1. dist. Præterea ius, & iustum: idem est: vt in 5. Eth. sed ius dr per apocopen, remota syllaba, tum: sicut fac, pro face. iustum aūt idē est, quod bonum: ergo ius naturale, est bonū quoddā à natura, i. à Deo ordinatū, ac tributū, pueniēs, cōducensq; natu-
3 rę cuiusq; aīalis. sicut † ius gentiū est bonum ordinatū à gentibus: consentaneum, vtileq; oībus gentibus. vt est emptio, vendō, locatio, & conductio. hi. n. contractus sunt vtiles oīb. gentibus. vt suo loco demonstrabitur. Bellum est ēt de iure gentium: quod à gentib. ordinatum est, tanquā oīb. gentib. vtile, ad propulsandam iniuriam, ad repellendos hostes, ad eosq; coercendos, qui ad parendum nati sunt, nec volunt parere. & tale bellum est à natura, & est bonum. Aris. in 1. Pol. est. n. ordinatio q̄dam à gētib. facta: & ita est ius gentium, q̄ ius rō naturalis inter oēs gentes cō stituit. i. ordinauit. §. quod verò. Inst. de iure na. gen. & ciu. † Ius verò ciuile, est bonum quoddā à 4
ciuitate ordinatū, vtile statui illius ciuitatis, vtputà, stipro est ius: i. ordinatio q̄dā ciuitatis. Possessio ciuilis est ius. itidem, & iter est ius: i. ordinatio q̄dam ciuitatis. & vbicunq; de iure ciuili dr aliquid esse ius, exponēdum est, ius, i. ordinatio ciuitatis. nam vt ait Aris. in 1. Polit. ius ciuile est ordinatio ciuilis societatis. & Imperator hoc idem dicit in §. 1. Inst. de iu. nat. & ciu. ibi, quod quisq; ppls sibi cōstituit, i. ordinauit, vocatur ius ciuile ipsius ciuitatis, & Boet. lib. 3. de consol. vbi latè id demonstrat, vbi videto. Oē igr ius, est bonum quoddam. Nunc videndum est, quid sit bonum. † Bonum verò est, quod oīa appetunt, inqt 5
Phil. j. Eth. oīa inquam ēt cognitione carentia, si quidem naturali quoddam appetitu, tēdunt in bonum, non vti cognoscentia, sed vt ab aliquo cognoscēte mota, ad id quod est bonum, & sibi confert, ex ordinatione. s. diuini intells. quemadmodum sagitta tendit ad scopum, ex directione sagittantium. Est tñ sciendum non oīa vnum. & idem bonum appetere, sed alia aliud, s̄m eorum propriam naturam, nam aliud vr bonum hoī, aliud asino. asino n. pabulum, magis q̄ aurum, bonum esse vr, vt ait Phil. x. Ethic. salices amaræ vñr quoddam bonum capellis, & ideò illas appetunt: hō aūt illas pro cibo minimè appetit. Cū igr idem sit ius naturale, quod bonum quoddā, bonum aūt, oīa aīantia appetunt, seqtur ius naturale id esse, q̄ oīa aīantia appetunt, & ad quod natura sua inclinantur. & hoc est, quod ait. Iureconf. in l. 1. ff. de iust. & iu. cum inquit ius † naturale, est quod natura docuit oīa aīalia. natura 6
s. increata, i. ipse intells increatus, qui dat vnicuique aīalium inclinationem appetendi bonum, naturæ cuiusq; conueniens, atque id fugiendi, quod cuique naturæ noxium vr. Pro clariori

igitur intelligẽtia, ſcire oportet, quid ſit natura, vt intelligamus quid ſit hoc ius, ſeu bonũ naturale, ad qđ oĩa animantia à natura inclinantur,
7 atq; mouentur. Phil. 1. Phyſic. aſſerit † naturam eſſe, principiũ motus, & quietis, eius in quo eſt primũ, & ꝑ ſe, & ĩ 1. Pol. dicit pfectionẽ cuiuſq; rei eſſe naturã ipſius rei. Bar. in tract. de alueo. §. qđ ſi. idem affirmat. quod perinde eſt, ac ſi diceretur, natura eſt forma cuius rei, forma .n. dat eſſe, perfectionemq; rei. l. Iul. §. ſi quis. ff. ad exhib. Salic. in l. 2. C. de reſcin. vend. in 6. col. dicit, inter perfectum, & naturam, nihil medij eſſe. natura enim perfectis rebus ineſt.
8 Et q̃a † animantium triplex reperitur forma, & ꝑ conſequens triplex natura: vna. n. eſt arborum, & herbarum, alia aĩalium. tertia hominũ.
9 Forma, ſeu † natura arborũ, & herbarum, eſt aĩa vegetatiua, ſeu vegetabilis, q̃ eſt cauſa nutriendi, augendi, gñandiq;. Ariſt. in 1. Ethic. 2. de aĩa. Sanctus Thomas in opuſculo de potentijs aĩæ. Bart. in d. §. qđ ſi. ad hęc ergo arbores, & herbæ, ſuaptæ natura mouentur, tanq̃ ad ſuum bonum, & naturale ius. & ſic viuere, nutriri, & creſcere in arboribus, eſt ius naturale .i. bonum conueniẽs naturæ ipſarũ. & hoc iuſtum, & bonũ, natura .i. Deus, docet oẽs arbores, & herbas. appetunt ꝑterea eſſe, motę ad id natura, quamobrẽ videmus eas, in cõueniẽtibus naturę ſuę innaſci locis. alię .n. in mõtib. ſuaptæ natura veniũt, aliæ in planicie, in paludibus aliæ. Appetunt ẽt nutriri, tanq̃ bonũ à natura eis tributum: nã velut ore in terris demerſo trahũt alimenta radicibus, ac ꝑ medullas, ꝑ robur, corticẽq; diffundũt. nã medulla veluti nobiliſsima pars, in intima eſt parte: cortex verò vt durus, rigiduſq; in parte exteriori, aduerſus frigora gelicidiũ, æſtuſq; opponitur. & ſic defenſio eſt ẽt iure naturæ arborib⁹, tributa. Adde qđ in herbis, & arborib. eſt ẽt coniunctio maris, & fœminæ, id qđ eſt de iure naturę. l. 1. §. 2. ff. de iuſt. & iur. in vnaquaq; .n. arbore, eſt maſculus, & fęmina, nõ tñ diſtincti, imò ſemꝑ in cõiunctione: vt ait Ariſt. in lib. 1. de gñatione, c. 20. ex qua cõiũctione naſcũtur & fructus, & plãtæ, & ſine ea, id minimè fieret. Sunt ꝑterea obligatæ natura ipſa hæc oĩa obſeruare. obſeruãtq;, nam creſcũt, nutriunť, gñantve fructus, & plãtas eiuſ dẽ gñis, ſed alię, alios fructus, alioq; tꝑe ꝑducũt, & ita laudant Deũ, ſm illud pſalmi. Laudate Deũ montes, & oẽs colles, ligna fructifera, & oẽs cedri, laudãt. n. Deũ obtẽperando eius ꝑcepto, reſerunt. n. fructus, tanq̃ tributum naturæ. Et hoc ſit primũ ius, ſed bonũ naturale, & appelleť ius nãle arborũ, & herbarũ, ſed đ hoc nihil ad leges.

ADDITIO.

Naturam, & differentiam iuris naturalis, atq; gentiũ perfectiſſimè tradiderunt Pinellus par 1. nu 7. & 19. Rub. de reſcin vend. Cona. lib. 1. c. 5. & 6. gloſſa in c. ius naturale diſt. 1.

SVMMARIVM.

1 *Natura animalium quæ.*
Explicatur Ciceronis, 1. officio locus.
2 *Vita, eſt actio: ſeu operatio viuentis.*
3 *Cõiũctio maris, & fœminæ in Aĩalib. eſt ſine electiõe. Ciceronis ſententia. l. 1. De. iuſt. & iur. conformis. Et quare coniunctio eſt ordinata.*
4 *L. 1. § ius naturale. ff. de iuſti. & iur. declaratur, de qua in precedẽti declõne. nu 6. quædam elegantia.*

II. DECLARATIO.

Iuris naturalis animalium.

SEcunda eſt forma, ſeu natura aĩalium oĩum, inter q̃ ẽt connumerantur hoĩes, non tanq̃ hoĩes, ſed tãq̃ aĩalia ſine rõne. ho mo. n. abſq; rõne purum eſt aĩal, cũ ſit corpus aĩatum ſenſibile: hæc † aũt ſcđa natura, eſt aĩa ſenſitiua. Bar in d. 1
tract. de alueo, q̃ ẽt habet potentiam vegetatiuã. ab hac aĩa ſenſitiua, ſeu ſenſiua, aĩalia oĩa tanq̃ à natura ꝓpria mouentur ad bonum, ſeu ius naturale ſuum. ſ. vt ſe, vitam, corpuſq; tueantur ſine rõne tñ. Cicero, 1. Offic. hæc aũt verba ita declarato. ſe. i. eſſe, ſeu eſſentiam. vitam. i. operationes, † vita. n. eſt actio, ſeu operatio viuẽtis: S. Tho 2
mas in opuſculo de potentijs aĩæ. corpus ẽt tueẽtur, ne ſcilicet offendantur, vulnerenturve, & hæc ſunt bona conuenientia eorum naturæ, viuere ẽt eſt bonũ aĩalibus, & ſic eſt ius naturale.
Eſt tñ aduertendũ, viuere ſimpliciter, nõ eſſe ꝓpriũ ius, ſeu bonũ aĩaliũ, eſt. n. cõe cum plãtis: ſed viuere ſm appetitum, eſt ꝓprium aĩaliũ, itẽ vt vim, atq; violentiam repellant. l. 1. ff. ſi quad. paup. fecit. dic. §. cum arietes. Præterea † aĩalia ad 3
cõiunctionẽ maris, & fœminæ, & ſuaptæ natura moueňť, gñationis cã, non tñ ex electione, ſed ab inſtinctu naturæ abſq; rõne id ſit, ꝓut naturæ capacia ſunt ꝓcreandi gr̃a ſolum. Ariſt. 1. Oecono. naturale. n. deſiderium eſt ẽt in plantis, alterum tale relinquendi, quale ipſum eſt. Ariſt. 1. Polit. natura. n deſiderat multa ſimilia efficere, ſed eſt impoſsibile fœminam ſine mare, & marem ſine fœmina, hoc adimplere, ob hãc igiť rẽ, à natura, eſt ordinata coniunctio maris, & fœminæ. ſed in alijs aĩalibus abſq; rõne id fit. Ariſt. 1. Oecon.

& hoc

4 & hoc inquit† Iureconf. in l. 1. ff. de iust. & iu. ait n. hinc, (.i. ex hac natura) descendit maris, & fœminæ coniugatio. legendū est coniunctio. côiugatio. n. est quasi sub iugo ligatio, & est quasi quædā societas, q̃ nō pôt esse in aîalib. irrôabilibus, cū contrahatur cōsensu. Inst. de societ. côiūctio verò benè est in aliis ét aîalibus, & hic tex. loquit etiam de aliis animalibus ab homine, ergo &c.

SVMMARIVM.

1 *In bellius non est illicitum, nec iniquum.*

2 *Vitia, & virtutes morales non sunt à natura, sed in nostra potestate.*

3 *Natura in diabolo est bona.*

4 *Obligatio naturalis est in Animalibus.*

III. DECLARATIO

An coniunctio illicita sit de iure naturę,

Quærit gl. in d. §. ius naturale. l. 1. ff. de iust. & iu. an coniunctio illicita, sit de iure naturali? Rñdeo, minimè. nam inter bel-
1 luas non potest esse coniunctio illicita. quia † in belluis, nō est illicitum, nec iniquum. illicitū. n. & iniquum est, id quod est contra leges. Arist. in 5. Eth. sed nulla lege prohibetur, coniunctio maris, & fęminæ in aîalibus. ergo &c. imò ipsa natura, i. Deus, præcepit fieri talem coniunctioné. siquidé creatis aîalibus dixit, crescite, & multiplicamini, & replete terrã. Est igr̃ hmôi coniunctio in belluis, ſm legem naturæ, & ita est licita, & æqua. oé. n. quod fit ſm legem, est æquum, & licitum. Arist. in 5. Eth. Inter hoies verò non est de iure. i. de bono naturali, ꝓpeaq; non est rôni rectæ consentanea, quæ est natura hoîm. natura n. sp inuitat ad res honestas. Arist. 1. Eth. est igr̃ vitiū quoddam à praua rône, & est intemperantia, quia fit cum quibus non oportet, & qñ non
2 oportet, vt in 3. Eth. Et † vitia non sunt à natura, nec virtutes morales, vt in 1. Eth. sed sunt in nr̃a ptãte. benè. n. agere, & malè agere, in nr̃a est ptãte. Arist. in 3. Ethic. & ita vitia itidem, & virtutes sunt in nr̃a ptãte. Est itaq; illa côiunctio illicita, prout illicita est, à nr̃a voluntate, sunt tñ in hoc considerandæ duæ res, coniunctio. s. maris, & fęminæ: & illa qualitas illicita. Coniunctio per se, est bona. est. n. à natura ordinata, & pręcepta, dū Deus dixit masculo, & fęminę creatæ: crescite, & multiplicamini. & q̃ nascūtur ex ea côiūctione, sūt filij naturales, & sunt alēdi. Illa verò qualitas illicita, non est à natura, sed à nr̃a volūtate, cum sit vitium, quamobré est mala, & est pc̃m, est. n. contra diuinū præceptū illud, nō mæcha-beris, & pc̃m mortale est praua ricatio legis diuinę, & cęlestium inobedietiæ mandatorū, vt S. Th. refert in opusculo de mō cōfitendi. Est itaq; coniunctio maris, & fœminę, per se bona, & est à natura: illa verò qualitas illicita est ab hoíe, & est mala. sicut dicimus in† diabolo, in quo natura, & creatura ipsa, est bona: qa oīs creatura Dei bona est, estq; à Deo, vt inqt Pau. ad Tim. c. 4. Malitia verò é ab illi⁹ volūtate, nō à Deo. Itē hō musicꝰ, hō ꝓut é corpus nãle est à nã: ꝓut verò est musicus, minimè, sed ab hoîs volūtate, id efficit. 3

Sequitur in d. l. 1. hinc, (hoc est, ex hac natura) est liberorū procreatio, & educatio, simplex. s. absq; bonis morib⁹. hęc oîa cōplexus est Cicero in 1. Of. cuius verba sunt hęc. principio gñi aîantiū oí é à nã tributū, vt se, vitã, corpusq; tueať, declinetq; ea, q̃ ei nocitura vñr, oîa, q̃ sīt ad vidēdū necessaria, iqrat, & paret, vt pastū, latibula, & alia eiusdé gñis. cõe ãt aîantiū oîm, é côiūctionis appetit⁹, ꝓcreãdi cã, & cura qdã eorū, q̃ ꝓcreata sunt. hæc Cic. Ad hæc igr̃ oîa aîalia mouentur, à propria eorū natura, veluti ad bonū, sed ius naturale, i. sibi côueniēs, ſm propriã cuiusq; nãm: id. n. sigñat, hæc applo naturale. Non tñ oîb. aîalib. est vnum, & idé bonum, seu ius naturale: nã aliud est bonnm piscibus, vtputa, esse sub aqua, aliud est bonum auibus, vtputa, volare, & alia hmôi, & sic de aliis similib⁹. Itē côiūctio maris, & fœminę, & ꝓcreatio, & educatio eorū, q̃ procreata sunt, non est vna, & eodé oîbus, sed diuersa, diuersoq; tpe est sciēdum† ad hæc oîa facienda, duci, moueri, obligariq; aîalia, nã ipsa, & adeò obligata sunt, ut nullo unquã tpe, ab ipsa obligône dissol uanť, licet duce natura, sp suo tpe, obligôni satisfaciãt, q̃ obligō non nascíť, ex ꝓmissione, seu pactione aliqua, sed à ꝓprię naturę inclinatione: ut apparet in igne, q̃ natura sua sp tēdit sursum: & in lapide, qui deorsum, ꝓut natura inclinat, & ligat, non. n. mouētur eorum arbitrio, sed à natura ducuntur, sicut sagitta ad scopum, à sagittario dirigitur. Sic itaq; ſm ius naturale aîalium, atq; obligatio quædã animalium. 4

SVMMARIVM.

1 *Viuere, & sentire non est proprium hominis.*

2 *Ius naturale hominum, quid.*

3 *Vocatur etiam ius gentium, cur?*

4 *Diuisio iuris naturalis in primaeuum & secundarium reprehensa, aliaq; in eius locum, eaq; trimembris surrogata.*

5 *Melius est esse in inferno, quàm non esse.*

IIII. DECLARATIO
Iuris naturalis hominum.

Tertia, est forma, seu natura hoim, q̃ est ipsa aïa rõnalis. ea n. est pfectio hoïs, ergo & forma. perfectio. n. cuiusq; rei forma substantialis est ipsius rei, Arist. 1. Polit. Bar. in d. tract. de alueo. §. qđ si. & operationes q̃ manant ab ipsa,
1 & cum ipsa fiunt, sunt ꝓpriæ hoïs. nam † viuere sine rõne, non est ꝓpriũ naturæ hoïs, sed est cõe hoï cum plantis. nec sentire q̃dem, hoc. n. hoi, cum equo, atq; boue, oïq; aïali, constat esse cõe. Operatio igitur per rõnem, est propriæ naturæ hoïm, hæc ex Arist. in 1. Ethi. est n. ꝓprium ipsius hoïs quoddam opus, in quo cõsistit bonũ hoïs: sicut in operatione equi, consistit bonum equi. Hęc aũt natura semꝑ tendit, inclinatq; ad bonũ sibi consentaneũ. i. ad iustum, & honestum. i llud
2 † ergo bonum, seu ius, ad qđ hõ ꝓpria natura inclinatur, impelliturq; bonum, seu ius naturale hoïm, appellatur. vt notat S. Thomas in 5. Ethi. Non est ignorandum quoddã esse bonũ, qđ apprehenditur ab ipso intellectu sine discursu aliquo, cognosciturque naturali instinctu, diuino quodã lumine, vt ait diuus Thomas in opusculo de potentijs aïę. veluti est religio erga Deũ, obedire parentibus, repellere vim, seruare fidem, & hmôi. hæc. n. sunt iusta, honestaq;. item reddere depositum, & cõmodatũ, acq̃sitio alimentorum ex his, q̃ à natura sunt, veluti ex fructibus, aïalib, hmôi. n. acquisitio est naturalis, vt in 1. Polit. & est à iure naturæ. c. ius naturale. 1. distinct. vñ illud, quis oñdet nobis bonum? signatum est lumen vultus tui, dñe, super nos. & illud Ioannis. erat lux vera, quę illuminat oẽm hominem. &c.

Quicq̃d igr ipsi intellectui, instinctu naturæ, absq; rõnis discursu, bonum apparet, hmôi est ius nãle hoïm. c. ius nãle. 1. dist. vbi dr ius cõe nãle, ẽ id, qđ est oïum nationum, eoq; vbiq; instinctu naturæ non constõne habetur aliqua.
3 Et hoc ipsum † ius naturale hoïm, qđ natura prodidit cum gñe humano. §. singulorum. Inst. de rer. diuis. vocatur, ẽt ius gẽtium, ob eam rem, quod co gentes vtuntur, non qđ inuenerint. l. 1. §. ius gentiũ. de iust. & iur. ff. & hoc Bar. in l. si id quod. ff. de condict. indeb. ait appellari ius gẽtiũ primęuum, quod est idẽ, qđ ius naturale, vt in d.
4 § singulorũ. † Sed hanc appellationẽ primæui, & scdarij minimè approbarẽ. siquidem dicendo primæuũ, videreẽ illud ius naturale hodie nõ vigere, quasi dicat, illo æuo primo duntaxat ius naturale viguisse, hodie aũt minimẽ, cũ tñ ẽt hodie iter hoïes sit ius, seu bonũ nale, vt supri' dixim'.

Sit itaq; ius, seu bonum naturale, vt genus, diuidaturq; in tres species, videlicet, in ius, seu bonum naturale arborum, & herbarum, & hæc est vna species, alia sit species, ius seu bonum naturale aïalium, inter quæ, & hoïes, non considerata rõne connumerentur. Tertia erit species, ius seu bonum naturale hoïm, qđ & ius gentium appellatur, & hoc nunq̃ est iniustum, sed sp est bonũ: vt in fine illius. c. & l. ius de iust. & iu. ff. & intellect' simplici appulsione cognoscit id esse bonũ.

Illud aũt quod primo aspectu, nõ apparet bonum intellectui, sed per discursum rõnis reperitur esse bonum, & gentes constituerunt esse bonum rõne naturali ductæ, est ius gentiũ, veluti bella iusta, seruitutes, emptiones, & hmôi, vt l. ex hoc iure. de iust. & iu. ff. Et quia bonũ est hoïs sm rõnem, viuere, vitamq; tueri. 10. Eth. & adeo est bonum, vt sit † melius esse, & esse in inferno, 5
q̃ nullo modo esse, vt ait Sanctus Thomas in cõpendio Theologiæ. Propterea quisq; appetit se, vitam, corpusq; tueri, & quę ei nocitura videntur declinare, & hoc vnicuiq; à natura est tributum. Hoc igitur bonum, quod est conueniens naturæ humanæ, appellatum est bonum, seu ius naturale hominum. ex hoc iure, concessum est hominι, vim atq; iniuriam propulsare, cum moderamine tutelæ. l. vt vim. ff. de iust. & iu. l. 1. C. vnde vi. prout rõ naturalis expostulat, inquiens. ne facias alteri, quod tibi nolueris, vt. c. 1. distin. 1. & Christus noster in Euangelio. quæcunque vultis vt faciant vobis homines, hæc eadem facite illis. Hęc igitur est illa moderatio, quam ratio naturalis expostulat.

SVMMARIVM.

1 *Coniunctio maris, & fœmina cũ electione est hominis.*
2 *Matrimonium est de iure naturæ.*
3 *Verba illa, relinquo patrẽ, & matrẽ quõ intelligãtur.*

V. DECLARATIO
Matrimonij.

Sed qm̃ ipsa hoïm indiuidua, non pñt esse ꝑpetua, hanc ob cãm, bonũ est, ad gñis humani ꝑpetuitatẽ, vt mas, & fęmina, gñationis cã, cõiunganẽ. intellige, cũ electione, q̃ fit recta cũ rõne. Arist. lib. 3. Ethi. & ipsa recta rõ, sp inuitat ad res honestas, lib. 1. Ethi. honestum est, vt mas vni tm̃ fœminæ adhæreat quam consultando, deliberandoque sibi deligit, & hanc vxorem appellamus, id quod diuino iure præcipitur. Genes.

c.1. pp hoc relinquet hō patrē,& matrē,& adhęrebit vxori suę,nō dixit vxoribus suis. At cōiunctio maris,& fęminæ absq; electiōe,cōis ē oīum
1 aīantiū:vt ī 1.Poli.& q̄ ea vtiē,est similis belluę.† Cōiūctio verò maris,& fęminæ cū electione,est hoīs tm̄,vt demōstratū est,q̄ nos matrimoniū appellamus,hoc ē,qđ ait Iurecōsult⁹ in l.1.de iust. & iur.ff.iquiēs,hic descēdit maris,& fęminę cōiugatio,q̄ nos matrimoniū appellam⁹,supple tu cōiugatio cū electione. nā cōiugatio maris,& fęminę sine electione, q̄ ꝓpria est aīaliū nō participātiū rōnis,mr̄imoniū appellari minimè licet. vn̄ Arist.1.Eth.societas est,iquit,maximè ƒm naturā maris,& fęminę,natura.n.desiderat multa similia efficere,id ꝙ sine maris, & fęminæ coniunctione adimpleri nō pōt.subdēs,in beluis absq; rōe,id efficiē,& in quātū naturæ capacia sunt,ꝓ creādi gr̄a solū fit.At in hoīe,nō ad eē solū,verū ēt ad bn̄ eē,mas,& fęmina ope mutua cōiūgunē filiosq; ꝓcreāt,nō solū vt naturæ tributū ferāt, sed vt cōmoda ex inde suscipiāt vigētes.n.ipsi imbecilles natos labore tuenē,atq; alunt,mox ipsi imbecilles obsenium facti, eadē à vigētibus filiis recipiunt, & simul natura ꝑ hūc circuitum adimplent sēpiternitatem,vt id, ꝙ ƒm numerū
2 fieri non pōt,ƒm spēm efficiaē.Est igitur † matrimonium de iure naturæ hominum , origine ipsa:institutionem autem solennē,aiunt, manasse,de iure diuino. 1. Genesis, dum Adam dixit, hoc os ex ossibus meis,& caro de carne mea,postea de iure canonico auctæ sunt solennitates. subditur deinde in d.c.1.& † propter hoc relin-
3 quet homo patrē, & matrem,& adhærebit vxori suæ.ex quibus verbis videtur,vt homo debeat relinquere parentes propter vxorem, quod est contra illud præceptum diuinum:honora parētes.sed dic, illa verba aliud significare ex illis.n. prohibetur matrimonium in primo gradu, cū illa ætate solū prohibebatur filius accipere matrem,& filia patrem, fratres verò & alij non prohibebātur, accipere sorores, aliasq; consanguineas,vt patet in Caim,& Abel,in lege verò Mosę fuit prohibitus primus, & secundus gradus.

VI. DECLARATIO

Quamobrem dicatur matrimonium.

QVæri solitum est, quamobrem matrimonium potius à matre, quàm à patre dictū sit?Respondi,neque matrem, neque patrē esse , matrimonium:sed† coniugatio illa maris, ac fę-
1 minæ appellatur matrimonium. Et sicut terra, ex qua omnes fructus nascuntur,appellatur mater, Arist.1.de generatione.ita ea cōiugatio maris,& fœminæ, ex qua omnes homines nascuntur, meritò dicenda est mater omnium,eamq; appellamus matrimonium.i.matrem omnium, hoc ostendit Iurescō.in l.1.de iusti.& iur.ff.ibi. maris,atq; fœminę coniugatio,quam nos matrimonium appellamus.meritò igitur maris,& fęminę coniugationem,matrem nominamus: & non patrem, cum sit fœminini generis, sicut,& terra mater,& non pater nuncupatur.Matrimonium itaque est bonum quoddam:consistens in virtute,id est,in mediocritate, hoc est inter intēperātiam,& insensibilitatem est enim quędam cōiunctio,cū quibus oportet,vbi oportet, & qn̄ oportet,& gr̄a cuius oportet, & hoc est mediū, seu mediocritas,in qua uirtus consistit.2.Ethic.

Aliter de matrimonij etymologia sentiunt Alexan. cons.6. vol.4. & Greg c.2. De conuers infidelium.

SVMMARIVM.

1 *In actionibus humanis reperiuntur plus, & minus, quæ sunt uitia,& æquale,quod est uirtus.*
2 *Et istud æquale,quomodo cognoscatur.*
3 *Virginitas est melior matrimonio.*
4 *Virtus heroica,quæ dicatur.*
5 *Bestiales, qui.*
6 *Educatio liberorum est de iure naturali.*
7 *Coniunctio maris,& fœminæ,quid sit.*

VII. DECLARATIO

An virginitas sit virtus.

QVæstio est, an virginitas sit ī aliqua virtute ponēda?Et vr̄ virginitatē, nō ī virtute aliqua,sed ī vitio cōsistere. Pro quo sciēdū est,in † 1
actōib.hūanis repiri aliud pl⁹,aliud minus,equale aliud.æquale āt ē mediū iter excessū, & defectū.excess⁹ āt,& defect⁹,sūt vitia,& ob id uituperanē:mediū,siue mediocritas īter vtrūq;ē virt⁹,q̄ meritò laudaē.ob hāc igr̄ rē, dici solet,nimiū,& parū corrūpūt bonū:mediocritas āt facit,auget, & cōseruat.nimij.n.& pauci cibi,ac pot⁹, corrūpūt valetudīnē:moderati āt,faciūt,augēt,& ꝯseruāt.virt⁹ itaq; ī mediocritate,ꝯsistit: quāobrē nimiū dare,ē vitiū, ē.n.ꝓdigalitas: parū dare,ē itidē vitiū.i.auaritia,mediocriter verò dare,ē uirt⁹.
†Mediū āt ī actib.nr̄is ē,qn̄ oportet qb⁹ oportet, 2
& vt oportet, & gr̄a cui⁹ oportet.Circa uoluptates venereas,ē ēt excessus,& defect⁹,& mediocritas.excessus itēperātię,defect⁹ verò isēsibilitatis, vitiū ē:mediocritas verò,ē tēperātię virt⁹,q. igr̄ i voluptatib⁹ venereis excedit, ē itēperās.q. verò i

illis d f.cit.insensatus vocatur,quam ob causā, mulier nupta,q̄ mediocriter venereis voluptatibus vtitur.i.qñ oportet.i. t pe licito: cum q̄bus oportet.i.cum marito:vbi oportet, in loco honesto: vt oportet.i.modo licito:gra cuius oportet.i.procreandi cā,meritò temperans appellaṫ. At virgo nunq̄ venereis voluptatibus fruens, in defectu,& per consequens in vitio esse vr̄, & iō insensata dicenda esset, ergo vituperanda: q̄a tā defectus,q̄ excessus vituperatur.hæc ex Arist. in 1.& 2.Ethic.Sed contrarium.est verum, nam vt inquit Pau. 1.ad Cor.c. 7. qui matrimonio iungit virginem suam,bñ facit,& q non iungit,melius facit.est † gitur virginitas,matrimonio lon

3 gè melior.sed mr̄imonium est in virtute,f.in tēperantia,ergo virginitas, quæ est melior, si non est in temperātia,vt suprà oñsum est,necesse est vt in aliqua virtute excellentiori existat.

Pro solutione sciendū est, hoīem poni, quasi medium quoddā,inter substantias separatas, & belluas.cum substātijs.n.separatis.i. cum Angelis,cōicat p intellectum,& rōnem, cum belluis

4 verò p appetitum.si itaq; † homo p rōnē,ita operet p aliquā virtutē,vt superet virtutē humanā quasi in similitudine substantiarū separatarum, huiusmodi operatio vocatur virtus heroica, & q ita operanť,vocātur heroes,q̄a p operationē rōnis excellentissimā ad Deū appropinquāt, dñrq; semidei, quasi medij inter Deos, & hoīes, fingebāturq; à Poetis viuere in aere, sicut Dij in cęlo,& hoīes in terra. Oīs itaq; virtus supexcellens virtutē humanā,vocaṫ heroica, & q excellit,heros appellaṫ.q igiṫ erat fortis,s. p oēm fortē,vocabaṫ heros,ut Hercules,& eius virtus,erat heroica,seu diuina,ita, & q erat temperās super oēm tēperatum,uocabaṫ heros,eiusq; uirtus,tēpātia heroica,siue diuina:quāobrē uirgo q̄ oēm excedebat tēperatā,Heroica seu diuina,uocabatur:hāc ob cām à Poetis Diana, & Minerua finguntˀ diuę. hinc Impatores,q supabāt in excellētia humanas uirtutes, habebanṫ ab hoīibus, diui.ut legiṫ apud Historiographos,& ēt apud Iureconsultos,qđ tractum est à Laconibus, q cum ualde aliquē admirabanṫ,dicebāt, uir diuus est

5 hic.E cōtrario,q † naturā humanā,in uitis excedūt,bestiales nuncupanṫ, ppea qđ ad bestiarum naturā,ppè accedūt.& hinc,eos q uiuūt fm appetitū,relicta rōne,infami hac applone,bestiales uocamus.hinc illud,in chamo, & freno maxillas eorū cōstringe,q nō approximāt ad te.Ex his ergo cōcludēdū est,uirginitatē esse uirtutē heroicā,q̄ oēm tēperantia,oēmq; continētiam humanā superexcellit, & ppea melior est mr̄imonio.Nec obest,qđ q est in defectu,est insensatus, tunc.n.dr̄ insensatus, qñ non utitur uoluptate, eò qđ eā non sentiat. sed qñ qs à uoluptate tentatur,si ea mediocriter utitur,dr̄ temperās,hinc temperantia q̄ est uirtus moralis: at si eam pęnitus excedit,dr̄ heros,uirtus uerò heroica appellatur,& talis ē uirginitas. & hæc de uirginitate.

Nunc ad ius naturale reuertamur,educare ēt filios,est bonū conueniens naturę humanę,q̄ est ipsa rō:si est bonum naturę cōueniens,ergo iustum naturale.i.fm naturam hoīm,hoc.n.hmōi appellatio,naturalis significat.hinc aiūt, † educationē liberorum esse de iure naturali.c.ius natu 6
rale.1.dist.pr̄.n.natura ipsa, tenetur alere filios, l.si.de bonis,q̄ lib.patet igiṫ cōiunctionē maris, & fœminæ,esse societatem quandam, gñationis cā,natura ipsa constitutam.† fœmina uerò natu 7
ra ipsa,est sub imperio maris masculus.n. principalior est fœmina, nisi alicubi contra naturā existit, Arist. 1. Polit. ex quo apparet fœminam dominari uiris,esse cōtra naturam. Arist. ibidē. &.hæc fuit prima societas, à natura constituta. secunda,& proxima est societas patris,& filij, iure naturę colligata,ut colligi pōt,ex 3.& 5.Ethi.

AD DECLARATIONEM SEPTIMAM.

Virginitas paradisum replet, & sola animas Deo præsentare potest,principiumq; omnium aliarum virtutum existit glossa.Canon.Felin in c.causam De probat.Ideoq; inductum est vt virgo nolens nubere quo Deo castitatem seruet nuptarum priuilegijs gaudeat.Bal in l Imperialis, in verbo sed si talis C.De nuptijs E Genes. cap. 24. Virginitas thesaurus dicitur inæstimabilis.

SVMMARIVM.

1 *Patria potestas est de iure naturæ.*
2 *§.Ius potestatis.Inst de patria potesta.declaratur.*
3 *Emancipatio quomodo tollat patriam potestatem.*

VIII. DECLARATIO

Patriæ potestatis.

QVęrit,an ptās pris in filios,quo ad substantiā,atq; esse,sit iure naturę,an uerò ciuili cōstituta?Dd.aiūt,illā esse,à iure ciuili Romanorū introductā:asseruntq; sine controuersia,hoc probari.Insti.de pria ptāte.§.1.ubi Imperator,in hęc uerba ait,ius ptātis,qđ in liberos habemus, pprium est ciuium Romanorum. Confirmari pōt hoc qđ aiunt,nā pria ptās p emancipationē tollitur.Inst.q.b.mod.ius patr po tol.§. p emancipationem.sed emancipatio est à iure ciuili intro-

troducta: ergo pria ptas, est de iure ciuili, ppea qd ciuilis rō ciuilia qdā iura corrūpere pōt, naturalia verò non vtique. §. fi. Inst. de leg. agn. tut.

1 Tu verò dicas,† patriā ptātē, esse natura ipsa, quo ad eius substantiā, auctoritate, & lege demōstratur. qd auctoritate. Aris. ait in 8. Eth. natura, pr filiorū, Auus nepotū imperiū obtinet. natura, inquit, non iure ciuili, vide obsecro, quam apertè hoc dicat. Hoc idē lege confirmat. ait. n. Iurecōsul. in l. pronuntiatio. §. iure proprio. de verb. sign. ff. iure pprio, familiā dicimus, plures psonas. q̄ sunt sub vnius ptāte, aut natura, aut iure subiectæ: vtputa paterfam. matrēfam. filiusfam. filiāfam. subdit deinceps, paterfam. appellat, qui domo dñium hēt. pt ne hoc distinctius, aptiusq; demonstrari, natura, ait, esse filios sub pris ptāte subiectos. res itaque adeò clara iam apparet, vt demonstratione amplius non egeat.

2 Non obst.† tex. in d. §. ius potestatis. nō. n. inquit Imperator, ptāte, quā in liberos habemus, propriā esse ciuiū Romanorū: sed ait, ius ptātis. aliud. n. ius ptātis, aliud ipsa ptās: sicut aliud est ius fundi, aliud est ipse fundus, ius enim, vt supe rius dictū est, qdā est ordinatio ciuilis societatis, & id qd ciuitas cōstituit, vt Inst. de iur. na. gent. & ciuil. §. 1. versi. sed qd in verbo cōstituit. illud ergo qd constituit ciuitas Romana, circa ptātē patris, est ius: si quidē multos eius effectus cōstituit, vtputa, qd filius patri acquireret, nec posset prem in iꝰ vocare, & eiusmodi, de qb. gl. ī d. §. ius ptātis. quamobrē hoc ius, seu hosce effectus à ciuitate Romana cōstitutos, dicā eē ciuiū Romanorū. Quòd aūt hoc ita intelligi oporteat, oñdit ibi Imperator subdēs, nulli alij sunt hoīes, q talē habeant ptātem, qualē nos habemus. accuratè profectò dixit, talē, qualē, quæ verba sunt relatiua qualitatis qd perinde est, ac si dixisset, nulli alij habent ptātē, ita qualificatā vti nos habemꝰ. Non igr dicit, alios eā nō hēre, nā & Persæ vtunt filijs, vt seruis, & ita tex. ille declaratus nequaquā

3 obst. Præterea nō obstat,† emancipatione tolli patris ptāte: siquidē rñdetur, emancipatione, nō ptātē ipsam, quo ad substātiā tolli, sed ius illud, seu effectus ptātis. hoc ipsum oñdit, titulus ille, ita inscriptus. Quib. mod. ius patr. ptātis soluitur: non autē inscribitur, quib. mod. patris potestas soluitur. Vbicunq; itaq; in iure reperitur, filios aliqua de cā desinere esse in patris ptāte, intelligas, quo ad effectus. Habes iā declonē dicti. §. ius potestatis, & ex supradictis audacter dicito, patris potestatem, natura esse constitutam.

SVMMARIVM

1 Pater, & filius natura ipsa eadem persona.
2 Reges, & Tyranni qui.
3 Manu regia gubernari, quid sit in l. 2. ff. de orig. iur.
4 Obligatio ciuilis cur non est inter patrem, & filium, vel fratres, secus naturalis nu. 5.
l. lis nulla. ff. de iud. declaratur.
6 Domus à seniore gubernabatur. & poterat pater leges condere in domo sua.

IX. DECLARATIO

Quamobrem inter patrem, & filium non est obligatio ciuilis.

QVæritur etiam hic quamobrem inter patrem, & filium, ciuilis obligatio esse non pōt? Dd. in l. frater à fratre. ff. de cōdi. indeb. dñt, patrem, & filium iure ciuili, ob patriam ptātem eandem censeri personam. l. fin. C. de impube. & ali. sub. quā ptātem iure ciuili esse aiunt. Insti. de pat. pot. §. 1. ibi. n. Imperator ait, ius patriæ ptātis proprium est ciuium Romanorū: eam ob rē inquiunt, non posse filiū patri ciuiliter obligari, & è contrario. obligaretur. n. sibijpsi, quod fieri nequit. obligō verò naturalis, q̄ est de iuregēt. vt inquiunt. l. cū amplius. §. is nā dēt. ff. de reg. iur bñ pōt esse inter patrē, & filium, quum nā, eadem persona minimè cēseant, sed tanquā separati, & sic vnus po test alteri obligari, hæc illi. Talis rō in multis peccat, nā † pater, & filius ēt nā ipsa, eadē 1
persona censent, est. n. filius, pars ipsius pris separata. Arist. 5. Eth. & in 8. dicit, filij sunt quasi ipsi alij separōne. & est tex. apertus, in d. l. fi. quā allegant Dd. & non aīaduertūt. ibi. n. apertè Imperator ait. quū nā, pr, & filius, eadā esse psona intelligant. & tñ alter alteri nāliter obligat. Præterea, dum inquiunt, ptātem pris esse propriā ciuium Romanorū, maximopere aberrant: fuit. n. iure naturæ inuenta, vt supra demonstratū est, indeclarōne. 8. & ppeà hmōi eorū rō, nullo mō pcedit, Mouent, & alia rōne nā ante inuentas actiones, is qui recipere aliquid debebat, manu regia id consequi poterat. l. 2. de orig. iur. ff. vbi dr. initio ciuitais nostræ, populus sine certa lege, sine certo iure, agere constituit: oīa. n. manu regia gubernabantur. Postea inquiunt ipsi, iure ciuili introductæ fuerunt actiones, per quas, quis in iudicio persequebatur, quod sibi debebatur: & cōsiderauit ius ciuile, quod patri erga filiū, & dño erga seruum remanebat illa ptās regia: quia sua auctoritate poterat auferre, à seruo, vel filio, id

quòd,sibi debebat:ideò ipsi patri, & dño, de remedio actionis,vel obligationis ciuilis, minimè prouidit.Et hæc ipsa rõ infirma,leuisq; est.psup ponũt.n.añ actiones iuẽtas, manu regis oĩa fine actiõe expedita fuisse,id q minimè recipiẽdũ ẽ.

Quid sibi velint nescio:nullibi.n.reperio,hãc manũ regiã,de qua loquũtur habuisse locũ, nisi in initio Romanę ciuitatis.d.l.siquidẽ iure natu ræ nõ erant Reges.sparsim enim habitabant, & vnaquæque familia, ab alia separata, à seniori gubernabatur. vnde Homerus ait.

Iura dant singulis natis, & vxoribus sparsim.

Nã sic antiquitus habitabãt.Arist.1.Pol.quãobrẽ illa manus regia,non poterat esse quũ Reges nondũ essent.Iure verò gẽtiũ,quo Reges inuẽti fuere.l.ex hoc iure.ff.de iust. & iu. minimè res manu,illa regia expediebant.eo. n. iure fuerunt cõstitutæ ciuitates,oĩb.suis partib. pfectæ. d.l.ex hoc iure?de quib.alibi dicet in decl.18.inter quas,erãt Magistratus,& iudicia, vt ĩ 4.& 6. Pol.q ergo aliqd se daturos, facturosve ,pmiserant,corã Magistratib.cõueniebat, à quib.iuridicẽ,& secundũ ciuitatis iura,facere,dareve cogebant,vt demõstrat Arist.locis s̃dictis:& Iurecõs. in d.l.cũ amplius.in §.is natura dẽt, de reg. iur. vbi ĩquit.is natura dẽt,quẽ iure gẽtiũ dare oportet.Patet ergo,debitorẽ iure gentium potuisse à magistratib.cogi,quũ eo iure esset obligatus. d. l.ex hoc iure.nõ fuit igit necessaria eo iure illa manus regia,de qua doctores.minimeq; de iure

2 ciuili.Præterea † veri Reges oẽs,secũdũ leges, ac morẽ ciuitatis gubernabãt,alioqn Tyranni efficiebant.apud Lacedęmonios.n.Reges secũdũ leges instituebant,imperiumq; dũtaxat habebant eorũ,q ad bellũ ptinebant.Erant pterea eis sacrificia, deorumq; ceremoniæ cõmissę,vitę aũt,necisq; alicuius ptãtem,nisi in bello nõ habebant. Heroicis verò tpibus erãt ẽt Reges,qui sacrificia curabant,& de cõtrouersijs secundũ leges, moresq; iudicabant.alij id faciebant, iureiurando. erat aũt iusiurandũ,p sceptri eleuationẽ. Ex his patet,nullo vnquam tempore,Reges sine obligatione,seu rudi saltẽ actione,aliquid expediuisse: & p cõsequẽs,nõ erat manus regia,de qua Doc.

Nec ob.text.in d.l.2.nõ.n.dicit,oĩa manu regia gubernari,sed inqt.in initio ciuitatis nrę:ergo alibi nõ ita erat,cũ ante Vrbẽ cõditã,& Lacedęmonij,& Athenieñses sua iura, suasq; actiones habebãt,à quib.Romani postea acceperũt.d.l.2. §.postea,nec Romæ qdẽ sine lege,& actione,res manu regia expediebant,nec Põponi' hoc dicit: sed ait,sine certa lege, sine certo iure.i. sine iure ciuitatis:nã initio,nõ erat ius ciuile Romanorũ cõditũ:viuebant tñ iuregẽtiũ,quo oẽs gẽtes vtebant.§.ius aũt gentiũ.Inst.de iur.na.gen.& ciui. iure aũt gentium, vt dictũ est, erant obligationes,& actiones,saltem rudes.d.l.ex hoc iure, & d.l.cum amplius.§.is natura debet.

Quid ergo volũt illa verba,videlicet† oĩa manu Regis gubernabant.dicito,anteq essent creati magistratus , & anteq populus à Romulo cẽt in 30.curias diuisus,ipsemet Romulus ferat cõtrouersiis,illasq; vt iudex,sm ius, & æqtatẽ gentiũ determinabat,vti Reges heroicis tpib. faciebãt.3.Pol. hoc idẽ & Moyses in populo Iudaico agebat,nõ tñ Reges cogebant aliquẽ nõ obligatũ ad aliqd soluẽdũ,vel faciẽdũ: id qd fuisset iniustũ.& nõ ad Reges, sed ad Tyrannos ptineret. Postea Romulus pplm ĩ curias diuisit,creauitq; Magistratus,nec amplius manu sua ,ppria gubernabat:sed reipub.curã p sñiam curiarũ expediebat.d.l.2.§.1.Ex his ergo patet. manu Regis nil expeditũ fuisse sine actionẽ, saltẽ icõposita,quãobrẽ inter patrẽ,& filiũ,eiusmodi manus regia, nõ poterat locũ hẽre,cũ iter eos nõ potuisset aliqua existere lis,seu iudiciũ.l.lis nulla.de iudi. ff. Insup,si vera esset Doctorũ rõ,sequeret inter patrẽ,& filiũ militẽ,nõ fuisse iudiciũ, quũ potuisset miles sub patria ptãte,existens,manu patris, quasi manu regia,vt aiũt,cõpelli,qd tñ est falsũ. d.l.lis nulla.sequeret ẽt hodie aduẽtitiis, ĩter patrẽ,& filiũ,nõ eẽ obligationẽ ciuilẽ,nec actionẽ, qd est falsũ:vt notãt Doc. in d.l. frater à fratre

Vera igr rõ est, † quãobrẽ inter parẽ, & filiũ, 4 nõ est obligõ ciuilis,qa lex ciuilis,his ponit, ĩ qbus & iniustitia,& iudiciũ esse põt. iudiciũ verò est iudicatio iusti,atq; iniusti:iniustũ aũt est lucrũ,seu dãnũ,plus,seu minus: iustũ ãt,seu ęquũ, inter lucrũ,& dãnũ inter plus,& minus versat. 5.Eth.Ergo inter eas psonas,in quib.nõ põt esse iniustũ,nõ est iudiciũ,quũ iudiciũ sit iusti,& iniusti diiudicatio,vt dixi.qd si nõ est iudiciũ,non est actio,quũ actio sitius psequẽdi ĩ iudicio, &c. & si nõ põt esse actio,nec erit obligõ ciuilis, qa frustra eẽt:lex aũt & natura nihil frustra faciũt, sed inter patrẽ,& filiũ nõ poterat eẽ iniustũ, qa qcquid acqrebat filius,pri acqrebat. Inst.p quas ps.nob.acqu.§.igit liberi vestri, & iniustitia ad sua simplr esse nõ pt;sed fili' quãdiu nõ est separat':est pars ipsi' pris:ſe verò nemo vult lædere:

qua-

quapp nō est ad seipsum iniustitia: si nō est iniustitia,ergo nec lex.his.n.est lex,quib.est parendi,imperandiq; æqualitas.Arist.5.Eth. si non est iniustitia,ergo nec erit lis,seu iudiciū.d.l.lis nulla.si nō erit iudiciū,ergo nec actio,nec obligō ciuilis,ex qua actio nascit.'frustra.n.esset obligō sine actione.Sed qa miles,nō adquirit pri,ideo poterit inter filiū militē & patrē,iniustū esse,ergo inter eos erit iudiciū,actio,atq; obligō ciuilis.q̄ ēt hēt locū inter frēs.nā duo frēs sub eiusdē pris ptāte,nihil proprij habebant:quicquid.n.acquirebant,eorum patri acquirebant, & per ɔñs inter eos non poterat esse iniustum: & ɔñter,nec iudicium,nec actio,nec obligatio ciuilis:quemadmodū nec inter patrē,& filiū,vt à nobis dictū
5 iam est.At de iure naturę,filius non acquirebat patri,sed eorū quisq; propria sibi bona possidebat,& iō alter alteri,natura obligari poterat ad aliqd dadū, seu faciēdū'.hanc ob cām,inter eos obligatio naturalis nasciē.d.l.fr à fre, & ibi Dd.

Et licet inter patrem,& filiū, non sit nec lex, nec iustum ciuile,vt diximus, est tñ quoddā iustum,quod paternum nuncupatur.5.Ethi.sicut n.ciuitas à Rege, ita domus à seniore gubernatur,cum ciuitas,& domus ferè eodem mō reguntur,hinc aliqui dicebant,ciuitatem esse magnam domum: domum verò paruam ciuitatē, in qua pr hēt imperiū.l.pronūciatio. §.familia. ff.de ver.sig.Poterat itaq; pr cōstituere iustū, & leges in familia sua cōdere:quod iustū prnū, nō āt ciuile,appellabatur.vt in 5.Eth.iustū.n.ciuile nō pōt esse,nisi inter æquales,vt s̄.diximus.& de hoc iusto prno loquit̄ tex.in l.serui 17.De fur.ff. nō āt de regia manu , q̄ nullibi,fuit,eo mō, quo intelligunt Dd.Hucusq; de scd'a hoim societate.

SVMMARIVM.

1 *Melius semper dominatur deteriori.*
2 *Seruus natura quis sit.*
3 *Seruitus contra naturam,quæ.*
4 *Omnia à lege determinata dicuntur iusta.*
5 *Domus,pro familia,ex quibus constat.*
6 *Pagus quid sit.*
7 *Omnia hominum causa creata.*
8 *Acquisitio naturalis quæ.*

X. DECLARATIO

Quis sit natura seruus,& quis contra naturam, *Explicatur.§.Seruitus Inst.de iur.person & l.4. ff de statu hominum.*

Tertia est societas,natura ipsa,dñi,& serui, vtilitatis gratia constituta.nā q pōt ꝓspicere,quid agendum,seu faciendū sit,natura imperat, ac dominatur : qui aūt pōt corpore hæc facere,mente aūt prospicere nequit, natura paret,seruitque.quapp & dño,& seruo idē cōducit.ita Arist.in 1.Polit.ex quib.verbis liquet,seruitutem iure naturæ ortam esse,id quod vr̄ contra tex.in §.seruitus.Inst.de iu.pers.vbi dr̄,seruitutem esse contra naturā. Pro solutione sciēdū est,†natura ita constitutū esse, vt melius sp dñetur deteriori:vt patet in aio,& corpore,animus 1
enim,vt nobilior,corpori secundū naturam imperat,& mens appetitui dñaē.Itē melius est,aīalibus mansuetis,vt puta equis,mulis,asinis,& similibus, (quorū opus est duntaxat in corporis vsu) vt hoi pareant. ab eo.n.salutē accipiūt,quū custodiuntur,gubernantur,atq; cibantur,& ita hmōi seruitus,est illis adiumēto. Ita & in hoiibus.quicunque.n.distant inter se tm̄, quantum aīus à corpore, & hō à bestia, per hunc modū se hñt,i.vt melior sm̄ naturam imperet,& dominetur:deterior vero pareat.quamobrē,† quorū 2
opus cōsistit in corporis vsu,& hoc est in eis potissimum(sunt.n.validi ad perficiēda opera corporis,impotentes verò ad opus rōis, & ad bene consulendum)hi sunt natura serui,quibus melius est,vt imperetur ab eo, qui pōt mente prospicere,corporis aūt vsu non valet,& hęc est vna spēs seruitutis s̄m naturam,& hi vbiq; sunt serui,ēt si per accidens dñetur: sicut vere nobilis, vbiq; nobilis. ꝙ igitur s̄m naturā alij serui sint, alij liberi patet,quia ita seruire,conducit seruo, & dño,atq; vtriq; est vtile.ita Arist.1.Polit.Alia est†seruitutis spēs lege, seu gentiū cōstitōne in- 3
troducta: cōstitō aūt gentium, consensus quidā est,per quem ea,quæ bello capiuntur , illorum fieri dīr,qui ceperunt. & eiusmodi seruitus est contra naturā, fiunt.n.serui per violentiā , cū q vim patitur,fit seruus illius,qui vim affert,& potentia præcellit.plerunq;.n.euenit,qui nobilissimi sunt,eos per violētiā seruos fieri,id quod est contra naturam.§.seruitus.Inst.de iu.pers. nam oēs hoīes,ab hac violēta seruitute, liberi nascūtur.§.manumissio.de lib.Inst.dr̄ tñ hæc seruitus iusta,ꝓpea quod est à lege inducta,†oīa.n.à lege 4
deteriata dīr iusta.Arist.5.Eth. sicut dr̄ hæreditas iusta,quæ ab intestato defertur, eō ꝙ à lege cōstitutū est,ad quem deferatur.l.3.ff.pro Soc.

Quarta societas est, natura ipsa constituta, seu ordinata,quæ † domus appellatur, constat- 5
que ex supradictis tribus societatibus, maritus enim,& vxor,pater,ac liberi,seruusque,seu bos,

pro

pro seruo hanc efficiunt societatem. domus enim familiam, non parietes hic significat. Constituta est hmôi societas, quotidianæ cõsuetudinis gratia, versantur.n.simul, ac vno cibo nutriũtur, focove vno fouentur, hinc vulgo dici solet; hęc ciuitas tot focos, i. tot familias hêt. in hac quidē societate, oĩa erant cõia, si quidē ab vno seniore, i.à patrefamilias, sub cuius ptãte alij erant.l. pronunciatio.§. familię. de verb. sign. oĩa gubernabantur. Arist. 1. Polit. Sequebanť deinde fratrum cõiunctiones, deinceps consobrinorũ, sobrinorũque, qui cũ vna domo, iã capi nõ possent, in alias domos, quasi in colonias exibant.

Deinde ex pluribus domibus, alia effecta est
6 societas, vtilitatis gratia, qui pagus appellať.† Pagus autē est, quędã domorũ collatio. cũ itaq; essent plures domus. cœperunt singulę separatim acquirere ea, quæ erant ad viuendũ necessaria, nã vt inquit Arist. 1. Pol. alij separatim multa habebant, hęc aũt acquisitio naturalis est. acquirebant.n.ea, q̃ natura nutriendorũ hoĩum cã procrearat. natura.n. nihil, neq; impfectũ, neq; frustra facit: & vti bona parés, impfectis adhuc aĩalibus pparat alimenta, vt patet in his, q̃ ex ouis nascuntur. habent. n. nutrimentũ in ipsis ouis, qď appellať vitellum, quo pascuntur. quousque sunt ouis inclusi fœtus. Alia verò aĩalia, quæ ex ouis, minimè oriunť, habēt in vētriculo matris alimentum, natura ipsa paratũ, vt puta mēstrua. natis verò fœtibus, & adhuc imbecillibus eadē natura pparat alimoniã, qď lac appellať. Sed nec
7 ēt pfectis natura deest, quum † illorum gřa multa quib. cõmode viuerent, pcreauerit. Aĩaliũ.n. gratia, herbas, plantasq; gignit, hoĩum verò cã, & illas, cęterumq; aĩalia, partim mãsueta quidē, pp vtilitatē, & cibum, fera autē, si nõ oĩa, at plurima illorum pp cibum, aliave adiumenta: vt.s. vestis, atque alia instrumenta, ex illis conficiantur. Varij tñ modi alimentorum acquirendo-
8 rum reperiuntur.† alij enim ex agricultura: alij ex aĩalibus, quam viuã appellant agriculturã, ex venatu alij: alij aucupatu: piscatu alij victũ quęrebãt, quæ acquisitio naturalis erat, ppea quod acquirebãt ea, quę ad vsum hoĩum, natura creauerat. & ita, talis acquisitio, est ab ipsa natura hominib. tributa. Arist. in 1. Pol. hinc text. in c. ius naturale, dist. 1. dicit, iure naturali, processisse acquisitionem eorum, quæ in mari, quę in terra capiuntur. hæc omnia intelligi possunt, ex 1. Politic.

SVMMARIVM.

1 *Liberalitas, & Iustitia erant iure naturæ, & donatio, quando sit naturalis, quando ciuilis iuris.*
2 *Terra iure naturæ erat communis: mobilia uero propria. nu. 3. Accursius reprehensus.*
4 *Aqua perfluens, dicitur fluminum: quæ est communis.*
5 *Dominium est de iure naturæ hominum. c. in naturale. dist. 1. explicatur.*
6 *§ Singulorum. Instit. de rer diui. declaratur.*

XI. DECLARATIO

An iure naturæ essent omnia communia.

Ex quib. patet manifestè eos errare, qui aiũt, iure naturæ oĩa fuisse cõia: cum vnaquæq; domus haberet, & sibi acquireret ea, q̃ erãt ad viuendũ necessaria, vt s̃ dixi. Præterea, qui dicũt oĩa mobilia fuisse cõia, duas à naturali iure virtutes, † liberalitatē inquã. & iustitiam, auferunt: 1
quas tpe Saturni regnasse aiũt, quo vigebant aurea sæcula. Si erant itaq; oĩa cõia, quo nã mõ iustitia tribuebat ius suũ cuique? qď pprium est iustitiæ.l. iustitia. ff. de iust. & iur. quo nã mõ ēt erat liberalitas? quæ in largiendis propriis facultatibus versať, dãdo.s. quib. oportet, & qñ oportet, vt oportet, & gřa huius oportet. Arist. 3. Eth. Erat tñ eo iure liberalitas, & consequēter donatio, q̃ est doni datio.l senatus.§. donatio. de don. cã mor. ff. & ex mera nascitur liberalitate.l. 1. ff. de dona. & ne decipiaris. tunc donatio est iure naturę, quando incipiat à traditione: si verò à promissione incipiat, est de iure ciuili introducta. §. de pecunia constituta. Instit. de actio.

Erat itaque † communis terra ipsa duntaxat. 2
Vnde illud Virgilij.

Nec signare quidē, aut partiri limite cãpum.
Fas erat: In medium quęrebant.

Quod dictũ sic accipi oportet, nõ vt existimemus, nihil oĩno tũc fuisse priuati: sed more poetico figuratũ est vt intelligamus, tam liberales fuisse hoĩes, vt natas sibi fruges, nõ includerēt: nec soli abscõditis ĩcubarēt: sed paupres ad cõionē pprij laboris admitterent. Vñ illud Ouidij.

Flumina iã lactis, iam flumina nectaris ibant.

Quippe, cum promptuaria iustorum benigne paterent omnibus, ne auaritia intercipiens beneficia diuina, famem, sitimque vulgo faceret, cum habentes non habentibus, largè, copiosèq; donarent hæc ex Lactantio lib. 5. c. 5. & Aristot. in 1. Polit. ait, omnia fuisse communia virtute, idest liberalitate. idem in 1. Polit. dicit,

alij separatim multa habebant,& ibi de iure naturæ loquitur. Adde, quod illi primi hoïes Caym, & Abel habuerunt propria, vnus videlicet oues, alter agriculturã,& qui pastor erat, obtulit sacrificium ex ouibus suis. vt legitur 4. Gene.

Cõclude igit ex supradictis, terrã fuisse cõem

3 † mobilia verò cuiq; ꝓpria, vt ẽt hodie, licet sint multa propria. multa tñ remanserunt cõia, vt hæc, aër, aqua profluens,& mare,& per hoc littora maris. Inst. de rer. diui. §.& quidẽ. Et nota hic obiter, dũ Imperator ait, aqua profluens, nõ esse intelligendũ, de cęlo profluens, vt ibi gl. dicit: siquidẽ aqua profluẽs è cœlo, nõ est cõis, sed eius, in cuius solũ cadit. cuius.n. solum est, eius est, ad cœlũ vsq;. de seruit. l. fi. §. pen. ff. quo nam mõ, est aqua illa cõis, si non pôt ab oĩbus, eorum arbitrio capi, cũ possint à dño fundi, ꝓhiberi, ne fundum ingrediant. §. feræ igitur. ver. planè. Inst. de

4 rer. diui. † Illa itaq; aqua profluens, est cõis, q̃ in fluminibus profluit. pñt enim ex ea, omnes homines, ac etiam feræ bibere, vnde illud Ouidij.

Quid prohibetis aquas? vsus communis aquarum est.

At ipsum flumen, id est, ipsum totũ corpus aquarum, à ripa, ad ripam est publicũ. vt Insti. de rerũ diuis. §. flumina.& est idẽ flumen hodie, qđ fuit ab hinc mille annis. l. ponebat. de iudi. ff.& de hoc loquitur titulus, ne qđ influ. publ. ff. Sed aqua ipsa fluẽs, nõ est eadẽ numero, sed alia, atq; alia. d. l. proponebatur, in fi. Aristo. Meteo. 2. ait ignis, mare, flumen, specie, & quãtitate sp idem: partes verò non eædem. sp. n. permutantur, & fluunt. Redeo itaq; ad rem nostram, verũ tñ est, terram iure naturæ fuisse cõem. hinc tex. in d. c.

5 † Ius naturale. dist. 1. ait, cõis omnium possessio. Ordina tu verba, possessio cõis omniũ, hoc est, hominum: non aũt possessio omnium, s. rerum. ibi ponitur possessio, pro agris, vt reperitur etiã apud Ciceronem in paradoxis, alijsq; locis. quod autem ille text. intelligi debeat de possessione, hoc de agris, clarè patet ex inferioribus. ibi. n. dr, restõnem rei commodatæ,& depositæ, esse de iure naturæ si oĩa erant cõia, quo nam mõ erat depositum, & commodatum? dicendũ est igitur, quemq; habuisse mobilia propria: erant tñ cõia virtute, i. liberalitate, vt inquit ibi gl.& Aristo. 2. Polit. ait. oportet. n. omnino, vt res sint propriç, sed quodam modo communes, per virtutem, vt est in prouerbia. Amicorum communia omnia.

6 Et ex his colligitur, † dominium fuisse eo iure, quod appellatur naturale, intellige naturale hominum, vt supra dixi, hoc ipsum clarissimè probatur in §. singulorum. Insti. de rerum diui. ibi Imperator ait, homines nancisci dñium iure naturali, quod cum ipso gñe humano natura prodidit: Apparet ergo eo iure dñium acquiri, qđ simul cum hominibus ipsis natum est. quod si ita est, sequitur illud ius, fuisse id, quod naturale appellamus: nam ius illud, quod Dd. ius gentiũ appellant, aliquo tpe post, ex gentium consiliõne inuentum fuit. Nec moueat quempiam, quod in eod. §. illud ius nominatur ius gentium. nam, vt supra dixi, ius naturale hominum, duabus appellationibus vocari pôt, vocatur. n. ius naturale hominũ, ꝓpea, quod conueniens, propriumq; est naturæ hominũ idemq; vocatur iusgentium, non quia gentes id inuenerint, est. n. à natura increata constitutum: sed quia gentes eo vtuntur: hoc ipsum apte demõstrat. §. ferç, Inst. de rer. diuisi. vbi Imperator ait, oĩa aĩalia, q̃ in cœlo, mari, terraq; nascuntur, iure gentiũ occupantis fiunt. & tamen hmõi adquisitio fit iure naturali. c. ius naturale. 1. dist. l. acquiritur. §. igitur. de acq. rer. dom. ff.

S V M M A R I V M.

1 *Seruus est capax dominij.*

2 *Seruus, vel filius acquirens à patre, vel domino; non acquirunt patri, vel domino, sed sibi*

3 *Explicatur l. frater à fratre. De condict. ind.*

XII. DECLARATIO

An seruus sit capax dominij.

SEd dicet quispiam, si dñium iure naturali existit, quãobrẽ seruus nõ est capax dñij? cũ sit capax eorũ, q̃ sunt iuris naturę: vt puta obligõnis naturalis. l. si id, quod. 64. de cond. ind. ff.

Respondeo, † seruum esse capacem dñij, ęque ac obligõnis naturalis, sed constõne iurisgentiũ, qua seruitus per violentiam inducta est. §. seruitus, de iur. per. Insti. cõstitutum fuit, vt quicquid seruus acquireret, siue dñium, siue obligationẽ naturalẽ, dño acquireret. Inst. per quas psõ. nob. ius acqui. in princ.& per quas perso. nob. oblig. acqui. Instit. Non sequitur itaque, seruus non est capax dñij, ergo dñium non est de iure naturę. nam si hoc esset, sequeretur, quod dñium, cuius iure digestorum non erat capax filius. §. igitur, Inst. per quas perso. nob. ius acquir. non esset à iuregẽtium: cuius ordinatione, non pôt filiusfamilias dici diminutus, vt seruus: sed ideò filius dr incapax dominij, quia acquirit patri. Insti. per quas perso. nob. ius acqui. §. 1. itidem & seruus, eò quòd acquirit domino. Institu. eodem. titul.

incapax dominij, obligationisque vocatur.

1 Sed aduertendũ est, ꝙ † qñ seruus à dño, & filius à patre acquirit, tunc nec dño, nec patri reacquiritur, sed acquisitum penes seruum, penesq; filiũ remanet, quod probaᵗ in l. frater à fratre. de cond. ind. ff. & ibi gl. & aliqui Dd. & ṕsertim Ias. quamobrẽ, si dñs donaret aliquid seruo: dñium rei donatæ esset ipsius serui, nec ad dñm reuerteretur. d. l. si id, quod. & hoc modo intelligitur ille tex. vbi dñs obligatur seruo, quia à dño proficiscitur obligatio: ideò ad eum non reuertitur.

Si verò aliunde, quàm à dño acquirit, tũc dño illicò acquirit. Inst. per quas pers. nob. ius acqui. in princ. hanc ob causam seruus dr incapax dñij, qm nullo momento remanet penes ipsum. d. l. placet. & hoc idem est, in obligatione naturali, q̃ aliunde, quàm à dño acquisita, domino statim acquiritur: Instit. per quas pers. nob. ob. acquir.

SVMMARIVM.

1 *Permutatio fuit de iure naturæ.*
2 *Permutatio alia de iure gentium.*
3 *Numus inuentus iure gentium, & quare.*

XII. DECLARATIO
Permutationum,

Explicatur §. precium. Instis De empt & l. 1. ff. de contrah. empt.

ERant igitur iure naturæ res propriæ, & dñia eorum, q̃ ex terra, mari, cœloq; capiebanᵗ, vt s. dictum iam est, sed constituto pago ex pluribus domibus, plerunq; eueniebat, vt alij plura, quam opus esset, alij pauciora haberent: & ita vnusquisq; ꝭm necessitatem tꝑum, ac rerum vtilibus inutilia permutabant, vt vinum pro tritico, & hmôi, quæ ad viuendum erant necessaria. id aũt fiebat, prout indigentia postularet, & non vltra. indigentia.n. mensurabat ꝑmutationẽ. vt in 5. Eth. hoc est tũ quisq; accipiebat, quãtò indigebat, hmôi ergo ꝑmutatio, q̃ nõ ad amplificãdũ patrimoniũ, sed ad indigentiæ supplementũ fit, est ꝭm naturam, & de iure naturali hominũ.

1 Est itaq; † permutatio, vt ait Arist. 1. Poli. oĩb. cœpta quidem ab initio, ex eo, quod est ꝭm naturam, cum alij plura, quã opus esset, alij pauciora haberent, quorum ꝭm indigentiam necesse erat ꝑmutationẽ fieri, quemadmodũ hodie faciunt Barbarorũ nationes multæ, alia pro alijs dantes, accipientesq;. inutile.n. sibi pro vtilibus tradũt ceu vinũ, pro tritico, & cæteris talibus. Inutilia aũt appellat, ea q̃ supererant ad vitæ necessitatẽ, nec poterant vendi, cum non esset adhuc repertus numus, & consequenter nõ erat venditio. §. precium. Inst. de empt. & vend. arg. l. manumissiones. de iusti. & iur. ff. q̃ quidẽ permutatio ꝭm naturã inuenta est, & de iure naturæ cœpit esse, vt colligi põt, ex 1. Poli. Deinde alia † permutatio, 2 ex iure gẽtiũ, id est, ex ordinatione gentiũ, intro ducta est. nam cum à remotioribus quærerẽt vitæ auxiliũ, importãdo ea, quibus illi indigebãt, eaq; exportãdo quibus abundabant, necessariò numi repertus est vsus. non.n. facilè deferri poterant ea, q̃ erant ad vitã necessaria, itaq; ad permutationes faciendas, tale q̃d constituerunt gẽtes, inter se dare, accipereq;, id q̃d vtile existens, haberet facilem commutãdi vsum, ceu ferrũ, argentũ, & similia, primò quidẽ simpliciter, diffinitũ quãtitate, & põdere, deinde signo impressum, quo à mensura liberi essent: nã signũ positũ est ad quantitatẽ demonstrandã, & ita † ex iure gen. 3 numus est repertus, hæc ex Arist. in 1. Polit. vnde Iureconsᵗ. mutuatus est l. 1. ff. de contr. empt. hãc ob rẽ necessarius fuit numi vsus. Fuit ẽt vsus numi necessarius aliã ob causam: plerunq;.n. eueniebat, vt vnus haberet vinũ, egeret ãt frumẽto, alter verò habens frumentũ, & vinũ, egebat duntaxat oleo: non poterat ergo egens frumẽto, ab eo id habere, quamobrem cõi gentium consensu inuentus est numus, qui quasi fideiussor, siue expromissor dabaᵗ habenti frumentũ, vt eo intercedente, posset à quouis alio hr̃e oleũ, quo indigebat. ea.n. virtus, cõi gentiũ constitutione, tributa est numo, vt eũ afferenti, id, quo indigeret, dari oporteret. Hæc ex Arist. in 5. Ethi. vbi etiam ait, numum mensuram omnium rerum esse.

SVMMARIVM.

1 *Species acquirendi, secundum naturam, & contra.*
2 *Numularij versantur circa lucrum.*
3 *Vsura quare est contra naturam.*
4 *Argentarij qui erant: & eius officium.*
5 *Centesima vsura quid sit Et quid trientalis nu. 7.*
6 *Calendæ centesimæ quare ita dicantur. explicatur l. centesimis. 46. de verb. oblig.*

XIIII. DECLARATIO
Numulariorum, argentariorum, & centesimæ vsuræ,

Explicatur §. nummularios. l. quædam. de edendo. l. qui tabernas. de contr. emp. l. eos. C. de vsuris.

REperto itaque numo, alia † acquirendi 1 species emersit, quæ dicitur pecuniarum acquisitiua, quæ maximè circa pecuniarũ quæstum versatur: cuius duæ sunt partes, vna quæ pecuniam ad vsum vitæ necessariam, ex fructibus

bus terræ,exq; aĩalibus,ſm naturam acquirit:natura.n.neceſſarijs maxime deficit. quamobrẽ acquiſitio pecuniæ,pro alimẽtis, fructibus,ſiue ex aĩalibus,à natura hoium cã paratis, naturalis ẽ, hæc ſanè neceſſaria,laudabiliſq; hr. Altera eſt,q̃ nõ ex fructibus,neq; ex aĩalibus,pecuniã,ſed ab hoibus acquirit:& hæc meritò eſt improbãda: ſiquidẽ non ſm naturam,ſed à numo ipſo acquiſitionẽ facit,vocaturq; numularia. q̃ iuſtè pasſi odio hr.vtitur.n.numo, non ad quod introductus eſt(cõmutationis.n. cã, neceſſariò numus inductus fuit)ſed ad pecuniãs,non ex fructibus, neq; ex aĩalibus, ſed per ipſarum pecuniarũ cõ-

2 mutationem cumulandas:per eam †.n quærũt numularij, vnde & q̃uo, permutando pecunias, plurimum faciãt lucrum: quamobrẽ vñr numularij,circa pecuniarũ q̃tum verſari,conſiderantes, vñ, & ex quibus locis,prouéniat pecuniarũ

3 multitudo.hęc ex Ariſt.1.Pol.ad verbũ.Sũt†itaq; numularij,hiſce noſtris tpibus,q̃ vulgò dñr bãcheri.i quali danno denari à cambio,per le fiere di Lione, ò altri lochi, & pigliano denari d'altri à guadagno,parte operandoli in detti cambi, & parte pagandoli à varie ꝑſone, ꝑ cõmiſsione depadroni.De quib. oibus,rones olim in eorũ codicib. cõficiebãt: id frequẽtiſsimè ad eorũ fidẽ decurrebat.De his igr numularijs loquit Paul. in l. q̃d.9.§.numularios 2.ff.d' ędẽ.vbi hmõi numularios, ab Ariſt. depictos paucis exprimit verbis.

Tertius modus acquirendi eſt, qui oino ꝑter naturã hr,ꝑpea quod nõ ſolũ,non vtitur numo ad vſum à gentibus conſtitutũ,i.ad comparãdã ea,q̃ ſunt ad viuẽdũ neceſſaria,ſed vtitur eo, ad augẽdas in infinitũ pecunias: id quod,ẽt cõtra naturã efficere conat.ſola.n. aĩantia ſibi ſimilia,

4 natura ipſa,gñant:artificioſa verò,minimè. At † hõ pecuniarũ cupidus efficit,vt numus, q̃ aĩam non hẽt,nec vegetatiuã quidem,fœnus,i. fętum procreet:fœnus aũt ſeipſum maius facit. in fœnore.n.numus contra naturã,numũ parit,meritò igr reprobatur.quamobrẽ maximoperè,ꝑter naturã eſt.hic acquiredi modus,& q̃ñr vſura eſt cõtra naturã.& hæc eſt rõ,quamobrẽ eſt reprobata.Eſt & alia rõ,q̃d pecunia data mutuo, non eſt amplius eius,qui dedit,ſed facta eſt,accipientis.§.1.inſt quib.mod.re contr.oblig.q̃ igr ex illa pecunia fructũ,veluti numos, ſeu aliq̃d aliud, accipit,ex re nõ ſua,accipit,& eſt ꝑinde, ac ſi furaret.nã licet qui accepit mutuo,id dederit,inuitus tñ dedit,coactus,ſ.neceſsitate. hanc ob cãm ſaluator noſter Chriſtus dixit,mutuò dantes, nihil inde ſperantes.Hmõi acquirendi negotio,ꝑerant hoies à ciuitate electi,qui † Argentarij dicebant.ij Romæ tabernas in foro Romano conductas habebant.de hmõi tabernis intellexit Vlpianus in l.qui tabernas argentarias.ff.de contr, emp.erant hæ in foro Romano, vbi verſabant,q̃ dabãt,q̃ppè accipiebãt in fęnus pecunias.Plaut. 5
in Aſinaria ait,quatriduũ hoc vnũ,mõ foro operã dedi,dũ reperiã, q̃ q̃ritet argentũ in fœnus. Plaut.in Curcul.in foro infimo boni hoies, atq; diuites ambulabãt:ibi ſunt,q̃ dãt,quiq; accipiãt fœnore,pone ędẽ Caſtoris. Terent.in Phor. ſed trãſi ſodes ad forũ,atq; illud mihi argẽtũ rurſus iube reſcribi Phormio,i.per mẽſæ ſcripturã reddi,vulgò dr reconfirmare.Argẽtarij igr dati,acceptiq; rõnes,tã ad ſe,q̃ ad alios ꝑtinẽtes,ſuo officio ·ficiebãt,ſcribebãt.n.negotiationes,vltrò,citroq; dãdi,accipiẽdi,credẽdi,ſoluẽdiq; pecuniã, fœnoris cã:horũ ꝓbatio, ſcriptura, codicibuſq; eorũ,maximè cõtinebat.& de his loquit Iurecõ. in ti.de ędẽ.in d.l.q̃dã.§.nihil intereſt,& in l.4.6. & 8.ff.Erãt illi in negotijs fœneratitijs, vt hodie Notarij ĩ alijs negotiationib. hñr.& vti horũ,ita illorũ codicib.,fidei hẽbant,ad eoſq; recurrebat.

Soluebant ꝑterea,in hmõi fœneratitijs negotiationibus,vſurę centeſimæ.† centeſima aũt vſura eſt,q̃ ſorti vno anno adęquatur,i.cẽtũ pro cẽtenario,ita gl in l.fi.C.de peti.hęred.q̃ maximoperè aberrat.Et vt itelligas,q̃d ſit vſura cẽteſima, ſcito debitores, q̃ pecuniã in fœnus accipiebãt, calẽdis cuiuſq; meſis,vſuras ſoluere ſolitos fuiſſe:id q̃d facilè colligi põt,ex l. lecta.ff.ſi cer. pet. Scito ẽt,hãc appellationẽ,cẽteſimus,cẽteſima,cẽteſimum,ſignificare vnũquẽq; ex cẽtũ. ita Laur. Valla,idcirco Iurec.exiſtimat,militẽ dictũ,quaſi mileſimũ quẽq;.l.1.ff.de teſt.mili. q̃a vnus ex mille eligebat,vt dicit ibi gl. Itẽ decima ouis, eſt vna ex decẽ,q̃cũq; ſit.& ita vnaq̃q; ꝑt eſſe decima, vide Lau.li.1.c.16. ſic & cẽteſima vſura dicta ẽ vbi cẽteſimus q̃ſq; numus ſoluebat:reddebãt.n.debitores vnũ,ꝑ cẽtenario.calẽdis cuiuſq. meſis ita vt vno anno duodeci numi,ꝑ cẽtũ ſoluerent.Cẽteſimas igr vſuras,ex eo dictas exiſtimato,q̃d vno quoq; mẽſe,cẽteſimũ numũ,& q̃ñr duodenos numos ſingulo ano redderẽt.vſurę.n.ſingulis calẽdis exigebant.l.vxorẽ §.itẽ q̃ſitũ.de leg.3.ff. & l. q̃ filiũ,& ibi gl.i verbo, cedere.ff.eo, quaobrẽ,ſi calendis cuiuſq; menſis centũ numi reddebant vnũ,vnoquoq; anno.cẽtũ reddebãt duodecim.

6

duo-

duodecim itaque numi, pro centum, toto anno, erat centesima vsura. Has centesimas vsuras Iustinianus in l. eos. C. de vsu. ita moderatus est, vt illustres soluant tertiã partẽ cẽtesimæ; & ita quatuor numos pro centũ pro toto anno pstant. & hæc † dr̃ vsura trientalis. triens. n. est tertia pars duodecim. Alij verò, q aliquã licitã exercẽt negotiationẽ, besſẽ centesimã, id est, octauã partẽ ex
7 duodeci soluũt. At in fœneratitijs, ac traiectitijs negotiationib⁹, soluit cẽtesima vsura, i. duodeci numi, pro centũ vno quoq; ann. gl. qcqd dicat.

Et quia hmõi centesimæ vsuræ, solitæ sunt calendis cuiusq; mensis solui: hinc factũ esse arbi-
8 tror, vt † calendæ appellent̃ centesimę ex eo, q cẽtesimæ vsurę in illis soluerent̃. l. cẽtesimis. de ver. oblig. ff. haud. n. adduci possum, vt credã Paulũ ibi intellexisse, de centũ mensibus: vt ibi aiũt scribentes: sed de pximis calẽdis. calendæ. n. cuiusq; mensis, centesimæ, à centesimis vsuris, vt dictũ iã est, dicebant̃ si. n. de centũ mensibus loqueret̃ potuisset Iurecon. breuius, ac apertius dicere, octauo, aut nono anno dari, vtiliter stipulamur, at tu, qđ magis arridet, id teneto. Ex supradictis apparet, argentarios magnoperè differre à numularijs, vt apertè patet in l. qdã. §. numularios. ff. e. Patet ẽt, permutationẽ iure naturæ ortã fuisse.

SVMMARIVM.

1 *Ius gentium uti genus diuiditur in duas species.*
2 *Ius naturale non fuit inuentum à gentibus.*
3 *Quæ dicantur esse iuris naturæ & quæ gentium.*
4 *L. ex hoc iure. ff. de iusti. & iur. declaratur.*
5 *Liberorum successio fuit etiam iure naturæ.*

XV. DECLARATIO

Qui contractus fuerint iure naturæ.

ET qm̃ dictũ est, iure naturæ cuiq; fuisse res proprias, s. mobiles, pñs erat, eodẽ iure mutuũ, depositũ, cõmodatumq; fuisse. Id qđ clarè probat̃ in d. c. ius naturale. 1. dist. vbi apertè dr̃, restõnẽ depositi, cõmodati, pcariæ, iure naturæ inductã. Erat ẽt iure naturę donõ, q à traditione incipiebat, vt s. à nobis dictũ iã est. Sed fortasse hoc cuipiã absurdũ videri posset, quippe cũ depositũ, cæteriq; contractus, à iure gentiũ initiũ sumpsisse videant̃. l. ex hoc iure. ff. de insti. & iur. Pro solutione itaq; pmitto, qđ sicut adoptio, capit̃, vt genus, diuiditurq; in duas spẽs, quarũ vna est, qñ adoptant̃ ij, qui in ptãte parentũ sunt: hęc spẽs, non trãsit in propriũ nomẽ: sed stat in gñis noĩe, vocaturq; adoptio in spẽ. Altera autẽ spẽs, est qñ adoptant̃ ij, qui sui iuris sunt: & hæc trãsit in propriũ nomen, vocaturq; arrogatio, vt in §.
1. Inst. de adop. Itatius gentiũ, vti genus capi põt: 1
diuiditurq; in duas spẽs: quarũ vna non transit in propriũ nomẽ, sed stat in gñis noĩe, vocaturq; ius gentiũ in spẽ, appellatur aũt ius gentiũ, quia gentes illud, per rõnem naturalẽ constituerunt, rõcinando, discurrẽdoq; de re vna intellecta, ad aliã. §. 1. versi. quod verò rõ. Insti. de iur. nat. gen. & ciuil. Altera est spẽs, quę transit in propriũ nomen, vocaturq; † ius naturale hoĩum. hmõi aũt 2
ius, non fuit inuentũ à gentibus, sed ab instinctu naturali, sine aliqua gentiũ constitutione. c. ius naturali. 1. dist. vocatur tñ ius gentium, eò quod gentes eo vtuntur, nõ quia inuenerint. l. 1. §. ius naturale. ff. de iusti. & iur. vers. ius gentium.

Sed vt facilè discernas ea, q sunt iura naturalia, ab his, q sunt iurisgẽtium, ita habeto. † oĩa, q 3
simplici intuitu itellectus sine rõnis discursu bona apparẽt, dicito esse iura, i. bona naturalia, videlicet à natura increata, s. à Deo cõstituta. qsq; .n. facilè cognoscit simplici intellectus appulsione, colere Deũ, obedire parentibus, vim, atq; iniuriã propulsare, malũ esse fugiẽdũ, bonũ faciendũ, promissaque seruare, reddere depositũ, restituere rẽ cõmodatã, vt filij succedãt in bonis patris, & alia hmõi: de qb. in d. c. ius naturale. esse bona naturalia, & sic iura naturalia, idẽ. n. ẽ ius, & bonũ, vt s. demonstratũ est. Oĩa verò, q simplici intellectus appulsione non apparent bona, sed p rõnis discursum bona reperiunt̃, dicito, esse iure gentiũ, i. à gentiũ cõstõne ordinata, vtputã bella, seruitutes, emptionẽ, venditionẽ, locationem, conductionẽ, terræq; diuisionem, & alia hmõi: q primo intuitu, nõ apparent bona, atsi qs bene per rationem discutiet, reperiet proculdubio ea esse bona, & propterea dñr bona gentium, id est, iura gentium, quæ gentes constituerunt.

Nec obstat d. l. ex hoc iure. qa pro eius vera intelligẽtia, dicito, Ιurecõ. in l. 1. §. 1. de iusti. & iur. ff. locutũ fuisse, prius de iure naturali oĩum aĩaliũ. deinceps in vers. iuris gẽtiũ, loquit̃ de iure naturali hoĩum: id qđ facile apparet in l. veluti, & l. vt vim. ff. e. vbi ponens exempla, ait, veluti erga Deũ religio, vt parẽtibus, & patriæ pareamus, & vim, atq; iniuriã ppulsemus, q oĩa, simplici itellectus appulsione, apparẽt bona, quãobrẽ dicẽda sunt nãlia hoĩum, nõ à gẽtib⁹, sed à nãli instinctu ordinata. d. c. nãle, vbi hęc facilè pbant̃. Postea in l. manumissiones. loquit̃ de his, q p rõnẽ, sunt à gentib. constituta, vt sunt seruitutes, q simplici intui-

intuitu intellectus, cum sint contra naturã. §. ser uitus. de iur. ꝑs. Inst. non videntur bona, sed ꝑ di scursum rõnis, repertũ est illas esse bonas: vt. s. hoies in bello capti cõseruent. Arist. 1. Eth. Huc vsq; igit Iurecõs. loquutus est, de duabus iurisgẽ tiũ speciebus. Postea † in l. ex hoc iure. ponit in-
4 distinctè quædã, quorũ partim fuerunt introducta, ex iure gentiũ in specie: vtputa, bella, regna, diuisio agrorum, ædificiorũ collatio, emptio, & venditio, locatio, & cõductio: partim verò, ex iure naturali hoium, veluti depositũ, mutuũ, commodatũ, q̃ sine cõtrouersia, iure naturali emanarunt. d. c. ius naturale. 1. dist. Dũ itaq; dicit Iurecõs. ex hoc iure gentiũ. intellige tu, ex hoc iure gẽtiũ, qđ est vti genus, vt diximus, non aũt ex hoc iure gentiũ, quæ est species: refert. n. ad vtranq; speciẽ, de quib. s tractauerat. arg. l. talis scriptura. ff. de leg. 1. & ita declaratus ille tex. non obst. quin depositum. cõmodatumve, non sint contractus, à iure naturali introducti.

Ex supradictis satis cõstare arbitror, iure naturæ, fuisse dñia, & aliquas res ꝓprias, cõsentaneũ
5 est ẽt, † ex eo iure, fuisse liberorũ successiones. naturale. n. est, mortuis parẽtibus, liberos succedere. hinc Iurecõs. in l. scripto. §. fi. ff. vñ lib. ait, liberos natura, simul & parẽtũ voto, ad parẽtũ bona vocari. hoc idẽ ꝓbat tex. i l. cũ rõ. ff. de bo. dã.

SVMMARIVM.

1 *Testamentum est de iure naturæ.*
Solennitates ciuili iuri debentur.
2 *Ciuitas Romana tria testamentorum genera cõstituit.*
3 *Comitia quæ & comitia calata. explicatur. §. 1. Insti. de testam. & glossa reprehenditur.*
5 *Testamenti calcatis comitiis forma.*
6 *Testamentum procinctum quid sit.*
7 *Et quid per æs, & libram. & nu. 13*
8 *Alienationis antiquæ solennitas.*
9 *Emancipare est vendere. Mãcipare, est emere. & quæ sunt res mancipi, & non mancipi.*
10 *Emancipatio filiorum quomodo fiebat.*
11 *Emancipatus cur dicebatur capite minutus.*
Emancipatus hodie non dicitur capite minutus.
Glossæ opinio reprehenditur.
12 *Filij cur dicantur manumitti l. si C de adopt. declaratur. cũ § præterea. Inst. qu b mo. ius pat. põt. solua.*
13 *Forma Testamenti per æs, & libram.*

XVI. DECLARATIO
Trium testamentorum antiquorum, ac antiquę emancipationis.

1 TEstamentũ, † & iure naturæ fuisse, nõnulli affirmant: id qđ facilè admittendũ arbitror. si. n. habebant bona. cõueniens, & naturale erat, vt ea possent, eorũ arbitratu, cui vellent, vel pro meritis relinquere: sentiũt hoc Dd. & ꝓsertim Bal. in l. ex hoc iure. ff. de iust. & iu. solẽnitates verò à iure ciuili esse introducta, nemo est q̃ neget: erat itaq; simplex dispõ, eo t pe: id qđ facilè colligi põt ex sacra pagina, & præsertim, dum Esaias cap. 38. dixit, ad Ezechiã regẽ: dispone domui tuæ, q̃a morieris, & nõ viues. qđ perinde ẽ, ac si dixisset, testm̃ facias. §. disponat. in auth. de de nup. Si. n. iure naturę, erat liberorũ successio. d. c. ius naturale, quamobrẽ non dicamus, ẽt fuisse testm̃, cum rõ id suadeat, & licet ꝑdicti Dd. intelligant, fuisse iure gentiũ, quib. ego astipulor, non tñ negandũ est, ẽt iure naturę hoium, hmõi testm̃ rude fuisse, cum & dñia, & res proprias eo iure fuisse, probatũ sit, in quo quidẽ testõ, duo, aut tres sufficiebãt testes, siquidẽ in ore duorũ, vel triũ stat oẽ verbũ. c. cũ esses. de test. l. vbi nu- 2
merus. de testi. ff. Matt. c. 18. Deinde † ciuitas Romana, tria testõrum gña cõstituit. vnũ, qđ calatis comitijs appellabat. alterũ, qđ ꝓcinctũ dicebat. tertiũ, qđ ꝑ ęs, & librã fiebat. Inst. de test. in prin.

PRIMVM, ideò appellabãt calatis comitiis, q̃a bonis initijs fiebat, vt gl. opinat: q̃ mea quidẽ snia, non rectè illa verba intellexit. Tu tñ dicito, 3
† comitia, eẽ vniuersi populi cõcionẽ: differreq; comitiũ, à ꝯcilio. nã si magistratus, nõ vniuersũ populũ, sed partẽ aliquam adesse iubebat, cõgregatio illa, nõ comitiũ, sed cõciliũ dicebat. Tribuni. n. non poterant patritios vocare, sed plebẽ, & ideò ea, q̃ plebs suo suffragio rogãte tribuno statuebat, nõ leges, sed plebiscita, hoc est plebis statuta, vocabant. sciscere enim, statuere est, vñ scitum, hoc est statutum inclinat. Quibus plebiscitis, antea Patrij nõ tenebant, donec Quint' Hortensius dictator, eã legẽ tulit, vt eo iure, qđ plebs statuisset, oẽs Quirites tenerent. & ita intelligas verba Imper. in §. plebiscitũ. in fi. Inst. de iust. & iur. cuius hæc sunt verba: sed & plebiscita, lege Hortẽsia lata, non minus valere, q̃ leges cęperũt, hoc est, sicut leges ligabant, & plebẽ, & patritios, ita & plebiscita, q̃ prius solã plebẽ coercebant, deinde lege ab Hortensio lata, & plebẽ, & patritios cõtinere cęperũt. At si Magistratus nõ partẽ aliquã, sed vniuersum populũ, calari, hoc est vocari iubebat, cõgregatio illa vniuersi populi, comitia à cõmeando appellabat, hmõi aũt comitia calata, à calo, qđ sonat idẽ, qđ voco, dicebant. ꝑ li 4
ctorẽ enim, seu ꝑ corniciẽ calabant. † Comitiorum

rum aũt alia.erant curiata,alia cẽturiata.Romu
lus.n.populũ Romanũ,in 30 partes diuiſit,quas
curias à cura appellauit,ꝑpea quod Reip.curã,
per earum ſnias expediebat.l.2.de orig.iur.ff.e-
rant itaq; Romæ 30.curiæ.qñ igit̃ magiſtratus,
vniuerſum populũ,alicuius rei expediendæ cã
adeſſe volebat,comitia ꝑ lictorẽ, curiatim cala-
ri.hoc eſt vocari iubebat hãc ob cãm,appellant̃
calata comitia . Quicunque igit̃ de familia ſua,
hoc eſt de hẽditate,diſponere volebat ſuiam ſuã,
de eo,qđ poſt mortẽ ſuã fieri cupiebat,in comi-
5 tiis calatis,his verbis declarabat. † velitis,iubea-
tis Quirites,vti Lucius Valerius poſt mortẽ meã
iure meã familiã,i.hẽditatẽ capiat,hoc ita, vt di-
xi,ita vos Quirites rogo . Id qđ,ſi ꝑplo placebat,
fieri iubebat,& tunc illius teſtm̃ dicebat̃ factũ ca
latis comitiis,nec opus erat,alios ꝓprios adhibe
re teſtes.Hodie verò cũ oĩs ptas tranſlata ſit, in
principẽ.l.2.§.nouiſsimè de ori. iu.ff.ſi qs corã
Principe,de hæreditate ſua diſponat , abſq; alia
ſolennitate,teſtm̃ valebit.l.omniũ. C.de teſtam.
Primum igitur teſtamenti genus,in ciuitate Ro
mana,calatis comitiis, hoc eſt in vniuerſi popu-
li concione nuncupabatur.

6 Alterum † teſtm̃ , procinctum dicebatur . &
hoc erat teſtamẽtum militare. milites,enim cũ
ad prælium faciendum, in aciẽ vocabantur , in
procinctu ipſo , poterant abſq; alia ſolennitate
teſtari,dum tñ duo teſtes,de eius volũtate, teſti-
monium dicerẽt.in ore enim duorum ſtat om-
ne verbum.c.cum eſſes. de teſta.& eiuſmodi te-
ſtamẽti genere,etiam hodie vti poſſent milites.
l.milites in expeditione. C.de teſtam.mil.

7 Tertiũ genus eſt,quod † dicebatur per æs , ꝙ
librã, ſ.ꝑ emancipationẽ. i.ꝑ imaginariã quan-
dam vẽditionẽ,vt inquit Imperator.Inſt.de teſt.
in pri.hoc eſt,ꝑ familiæ,i.hẽditatis emãcipatio-
nẽ,i.venditionẽ,cui & ęs,& libera adhibebatur.

Et vt hæc facilè intelligãtur.ſcito olim in Ro-
mana ciuitate,nullius rei ab alienationẽ fieri ni-
ſi per quandam nexus ſolẽnitatem potuiſſe . Nã
nexus apud antiquos , erat quędã iuris ſolenni-
8 tas,quæ hoc modo conficiebatur:qñ † quis rem
aliquam,puta ſeruum emancipare,i.vendere ali
cui volebat:mancipare,hoc eſt emere volẽti, in
ea re non minus quinque teſtes ciues Romani ,
ac puberes adhibebantur . pręterea alius eiuſdẽ
conditionis,qui libram ęneã tenebat,& hic ap-
pellabatur libripens,is qui ſeruum mãcipabat ,
æs manu tenens,ita dicebat:Hunc ego ſeruum,
iure Quiritum , meũ eſſe aio:iſq; mihi emptus
eſto,hoc ære,æneaq; libra:deinde ære percutie-
bat libram , illudq; pretij loco dabat ei , à quo
ſeruũ accipiebat ? & ꝑ hanc ſolennitatẽ, ſeruus
in dñium mancipantis,i.ementis tranſibat. † E- 9
mancipare enim,eſt vendere,ſeu abalienare,mã
cipare verò eſt emere,ſeu rẽ ſub dñium accipe-
re.Oẽs igitur res , quæ ꝑ hanc ſolennitatẽ aba-
lienari poterant,hoc eſt,quæ à noſtro dñio in al
terius dñium trãſire poterant,mancipi,ſeu mã-
cupi dicebantur. ſunt aũt res mancupi , res no-
ſtræ quarum dñium poſſumus in aliũ per tradi
tionẽ transferre,§.per traditionẽ. Inſt. de re.di-
uiſ.res verò nec mancupi,dũr res alienæ, quę li-
cet à nobis vendi poſsint.l.rẽ.de contrah.empt.
ff.tñ earum dominium,non poſſumus in alium
transferre. l.traditio.de acquir.rer. do.ff.eæ igi
tur non po erant ꝑ eiuſmodi emancipationem
abalienari: & ideo dicebantur nec mancipi.De
nexu,ac de mancipi,& nec mancipi rebus, men
tionem facit Imperator in l.vnica.C.de vſucap.
transfor. hæc facilè colligi poſſunt ex Boetio
in 3.Topicorum.& ex Gellio lib.15.cap.27.

Cęterum,ſi † pater deſiderabat, filium ſuum 10
mancipio,ſeu ꝑtate liberum facere oportebat ,
vt eum ꝑ hmõi nexus ſolennitatem,alicui, puta
Gaio,vno ſaltẽ numo emanciparet, i.venderet :
adhibitis,non minus quinq; teſtibus,ciuib. Ro-
manis ꝑuberibus,præterea alio.eiuſdem condi-
tionis,qui libram ęneam tenebat,qui appellaba
tur libripens.Tunc Gaius, qui filium empturus
erat,numum tenens,ita dicebat:hunc ego homi
nem,iure Quiritum,meũ eſſe aio:iſq; mihi em-
ptus eſto,hoc numo,ęneaq; libra,deinde,numo
percutiebat libram,illumq; dabat ei, à quo ho-
minẽ accipiebat,quaſi pretij loco

Quo facto,homo hoc eſt filius ille,in imagi-
naria ſeruilẽ cauſam dicebatur deductus. l. qui
liberos.§ 1.ff.de cap.dimin.& † ob hanc imagi- 11
nariam ſeruilẽ cauſam, dicebatur capite minui.
Inſtit.de cap. dimin.§.minima.2.reſpon.ſed an
hodie,eò quod filij non ita emancipantur, hoc
eſt venduntur,vt olim:ſed ſufficit, patrem apud
magiſtratum,à manu ſua dimittere.§.pręterea.
vel ſi.noſtra autem.Inſtit.quib.mod.iul.pa pot.
ſol.an inquam dicantur capite minui? Gl.ibi di-
cit,et hodie filium à patre manumiſſum cap.di-
min.allegat.d.§.minima qui profectò non pro-
bat:ibi.n.dr,filiumfam.à patre emãcipatũ capi-
te diminui: nõ aũt dr,filium à patre,vt fit hodie
manu,

manu,corã magiſtratu,dimiſſum capite minui. Nec iõ dicendũ eſt,filium capite minui,quia efficit ſui iuris,alioquin morte quoq; patris.diceretur capite minui,cum mortuo patre,ſui iuris filij efficiant.§.1.Inſt.quib.mo.ius pa.pôt.ſol. id quod minimè fit.quamobrẽ,ceſſante cã, hoc eſt illa imaginaria ſeruili cã,ceſſat effectus.l.adigere.§.quãuis.de iure pat.ff.nõ igitur hodie filius, corã magiſtratu manumiſſus, capite diminuit.

Facta ea ſolẽni emancipatione,tunc Gaius corã Magiſtratu, eundẽ hoĩem ita à ſe emptũ manumittebat:ac ita manumiſſus, efficiebat ſui iuris.Et hoc eſt,qđ Iurecõſ.in l.2.de offic.Procõſ. ait,manumitti apud Procõſulẽ pñt,tã liberi, q̃ ſerui.vbi gl.dicit,verbum illud manumitti, capi impropriè, qđ ad filios:nã filij inquit emancipãtur nõ aũt manumittunt,ſed erat profectò,emãcipatio cũ nõ fiebat corã Magiſtratu. quãobrẽ

11 dicito †verbũ manumitti,ꝓpriè ibi capi. nã liberi empti ꝑ emancipationẽ, ab emptore ipſo manumittebant. & hic eſt ille antiquus manumiſſor,de quo Imperator.Inſt.de bo.poſſ.§.ſed eas, & ita intelligunt verba illa,in §.præterea. Inſtit. quib.mod.ius pa.po.ſol. ſ.emancipatio ꝑ imaginarias venditiones, & intercedentes manumiſſiones celebrabat.bis.n.emancipabat, vt ſuprà: biſq; manumittebat:vltima tandẽ manumiſſione,liber remanebat. Itẽ qui volebat filiũ in adoptionẽ alicui dare,ꝑ hmõi ſolennitatẽ illũ emancipabat,i.vendebat:is q adoptabat,illũ emebat, deinde manumittebat: manumiſſusq, reuertebatur in patris ptãtẽ, iterũ pater emancipabat, iterumq; manumittebat. rurſus pr emãcipabat, nec amplius ab adoptãte manumittebat, ſed in eius ptãte,ita emptus remanebat.ita intelligunt verba illa.l.fi.C.de adop.dũ ait, ꝑ tres emãcipationes,& duas manumiſsiones. Sed dicet qſpiã, ſi ita eſt manumiſſus,quãobrẽ non efficit libertus.Rñde,eũ eſſe libertũ,qui ex iuſta,ſeu vera ſeruitute manumiſſus eſt.Inſt.de lib.i prin.ſed iſte, nõ ex iuſta,ſđ ex imaginaria ſeruitute manumiſſus eſt. d.l.qui liberos.de cap.dimi. ff. ergo &c.

Ex his facilè patere pôt,quænã eſſet forma faciendi teſtamenti,ꝑ ęs & librã ea.n.talis erat,† ſi Lucius Titius hr̃ditatẽ ſuã relinquere.P.Valerio deſiderabat,oportebat vt eã ſaltẽ vno numo illi emanciparet,ꝑ ſ̃dictã nexus ſolennitatẽ: qua in re adhibebant(vt dixi)non minus quinq; teſtes, ciues Romani,ac puberes.ꝑterea alius eiuſdẽ cõditionis,qui librã æneam tenebat, appellatus libripens,aderat.P.Valerius,qui familiã, hoc eſt hr̃ditatẽ Lucij Titiis empturus erat numũ manu tenens,ita dicebat: familiam Lucij Titij poſt eius mortẽ,iure Quiritũ.meã eſſe aio: eaq; hoc numo,æneaq; libra,mihi empta eſto. deinde numo ꝑcutiebat librã,eũq; dabat Lucio Titio, cuius familiã,i.hr̃ditatẽ poſt illius mortẽ accepturus erat.numus.n.ille, quaſi loco pretij habebatur. & quia, non erat verum, ac iuſtũ pretium, hanc ob cauſam, dicebatur imaginaria vẽditio.

SVMMARIVM.

1 *Religio erga Deum quare fuit inuenta.*
Et cum electione eſt iure naturæ hominum.
2 *Obligatio naturalis eſt iure naturæ hominum.*
Natura quid ſit.
3 *Vnicuique potentiæ à natura conſtitutum eſt propriũ obiectum.*
4 *Naturalis rationis principia.*
5 *Obligatio naturalis naſcitur ex æquitate.*
6 *Obligationis naturalis diffinitio.*
7 *Seruus eſt capax obligationis naturalis.*

XVII. DECLARATIO
Obligationis naturalis.

HIs itaq; obiter dictis.redeo ad rẽ ꝓpoſitã. eſt ẽt bonũ,& naturæ cõgruũ vt es,à quo plurimũ † accepimus,plurimum tribuamus. l. 1
ſed ſi lege.§.cõſuluit.ff.de pet.hær. cũ igr à Deo, & Patre,plurima acceperit hõ beneficia (ab his enim hẽt,id qđ eſt,i.eſſe & bene eſſe) neceſſariũ eſt,vt Deo,& Patri plurimũ qs retribuat:vt colligi pôt ex 9.Eth.ſed nihil pôt Deo maius reddi, quàm honor.honor.n. maximũ eſt oĩum externorũ bonorũ.8. Eth. quãobrẽ inſtituta eſt iure quodã naturali,religio erga Deũ, qua hoĩes colerent Deum,vt cõem parentẽ gñis humani:qui igitur eſſendi,erudiendiq; cã exiſtunt, honorãdi,atq; obſeruandi ſunt.8.Eth. eiſq; natura impellente obediendũ eſt.Hinc Iureconſ. in l.2. de iuſti.& iu.ff.inquit,ex hoc iure.ſ.naturali,deſcẽdere religionem erga Deum, & vt parẽti pareamus.& licet ibi appellet ius gentium,eſt tamen ius naturale hominum,vt ſupra dictum eſt. Religio igitur cum electione, & ſm rectam rationẽ,eſt de iure naturæ hominũ.ea.n.ſola eſt,iure naturali hominum:nam homines præcipuè,ipſa religione, à belluis longè diſtant.

Eſt tñ religio quædam naturalis,quibuſdam belluis ab inſtinctu natura inſita. Elephantis enim religio,ſolis,ac lunæ veneratio(vt Plinius ait) natura ineſt.nam in Mauritaniæ ſaltibus,ad quendam amnem, cui nomen eſt Amilo, nite-

ſcente luna noua,greges eorũ deſcendunt,ibiq́; ſe purificantes,ſoléniter,aqua circumſpergunt. atque ita ſalutato ſydere in ſyluas reuertuntur.

2 Sequitur,vt de † oblõne naturali videamus,q̃ affirmo eſſe iure naturę hoĩum.Sciẽdũ itaq; eſt, naturam eſſe peincipiũ motus, & quietis, eius in quo eſt:cũ igr̃ propria natura cuiuſq; rei, ſit principiũ,& cã,vt res ipſa ad ſuũ finẽ, ſeu ad id quod ſuæ naturæ bonum eſt,moueatur, vtputa ignis.ſuaptè natura moueť: & obligať tendere ſurſum,lapis verò deorſum. Arbores ẽt ſua natura,quæ(vt dixi)eſt aĩa vegetatiua,mouẽtur, atq; obligatæ ſunt ſuo tp̃e,ad producendos fructus, & ad generandas alias ſibi ſimiles. Aĩalia quoq; ab inſtinctu ſuæ naturę mouentur,atq; impellũtur,quin ẽt obligantur ad procreandũ,& ad ea, quæ procreata ſunt,educanda, ad aliaq; id generis.Hõ aũt,q̃ rõnis eſt particeps,ẽt à natura ſua, quæ eſt aĩa rõnalis,moueť,impelliturq; ad expetendum,proſequendumq́; id, quod eſt bonum,

3 & cõueniẽs ſuæ naturæ.Eſt ẽt ſciẽdũ, † vnicuique potentiæ à natura conſtitutũ eſſe, propriũ obiectũ:ſiquidẽ obiectũ potẽtię viſiuę,eſt color, ſiue ipſum viſibile coloratũ.& obiectũ auditus, eſt ſonus, qui fit ex aeris commotione conſtricti,inter percutiens,& percuſſum, ſanctus Thomas in opuſculo de potentijs animæ.

Sed igr̃ potẽtia videndi,eſt optimè diſpoſita,ſimiliter & coloratũ,& aer ſit lucidus,natura ipſa ſtatim q̃s impelliť,obligaturq́; ad illud videndũ:niſi aliq̃d intercedat ĩpedimenti:vel niſi oculos claudat:eodẽ mõ,obiectũ itell'ſ ſpeculatiui, eſt verũ,& falſum.obiectũ intell'ſ practici,eſt verũ cõſentaneũ appetitui recto.& obiectũ volũtatis,eſt bonũ,& malũ, quorũ vnũ ꝓſequiť, ſi ſtudioſa eſt:alterũ verò fugit.in mẽte.n.eſt affirmatio boni,& negatio mali.in appetitu,i.in volũtate,eſt ꝓſecutio illi' boni,à mẽte ſeu cogitatione, oſtenſi,in quo voluntas tẽdit,eiq; inhæret.eſt ẽt fuga illius mali à mẽte demonſtrati,à quo volũtas,ſi mõ ſtudioſa eſt recedit,& ita appetit', mẽti,i.rõni obtẽperat.& queãdmodũ,ſi q̃s carnẽ alicui oñderet cani,tunc canis ille carnẽ ſibi oſtẽſam illicò appeteret:ſic volũtas appetit, ac tẽdit ad bonum, ſibi à mẽte,ſiue intellectu oſtenſum.

Itaq; ſicut rõ natura ſua moueť,impelliť,obligaturq́; verò inuento acqeſcere, falſũ aũt reijcere:ita & volũtas moneť,impelliťque, & quaſi volẽs,obligať ſequi,obſeruareq; id, qđ nãlis rõ affirmat,appetẽdũ,obſeruandũq́; fore. bonũ.n. honeſtumq́; vi propria trahit, allicitq́; appetitũ intellectiuũ,hoc eſt volũtatẽ,ad ſe appetẽdũ,obſeruãdumve: ſicuti magnes, attrahit ad ſe ferrũ, virtute quadã occulta.Naturalis † itẽ rõ, i.intel- 4 lectus,cognoſcẽs prima principia, i.id qđ eſt bonũ,& æquũ.veluti bonũ eſt faciendũ, malũ verò fugiendum,nulli ſine cã nocendũ,& alia hmõi, ea oñdit volũtati,ad quæ naturaliter voluntas ipſa inclinať.Et q̃m bonũ,atq; æquum, ſp̃ eſt appetendũ,atq; obſeruãdum,hinc fit, vt hõ à natura ſua obligeť facere,obſeruareq́; id,qđ bonum, & æquum eſt.natura.n.voluntati,quoddã vinculũ filis æquitatis cõtextum,iniicit,quo voluntas ferẽ duciť ad faciendum,obſeruandumque, id qđ bonum,atq; æquum vr̃,qđ quidẽ vinculũ, obligationẽ naturalẽ appellamus. q̃ aiũt Dd.† naſci 5 ex æquitate,vt no. Bar.in l.Iulianus. de cõdic.indeb.ff.notant ẽt alij, in l.ex hoc iure.ff.de iuſt.& iu.nam vbicunq; eſt æquitas,ẽt ſine cõſenſu, ibi naſcitur obligõ naturalis. Exẽpli gratia, geſsiſti vtiliter negocia mea abſentis, obligor naturaliter q̃cquid meo noĩe ĩpẽdiſti tibi reſtituere.l. 2.de neg.geſt.Et licet Dd. dicant, eã naſci ex cõſenſu,nõ arbitror id ſimpl'r eſſe verum:quid.n. ſi ꝓmittã tibi,me homicidium, vel ſacrilegiũ factũrũ,certè nec ciuiliter, nec nãliter obligor, l. gñaliter.cum l.ſeq. ff. de verb.obl. & tñ ibi ineſt conſenſus,cum ſit pactũ.l.1.ff.de pac. dicẽdum eſt igr̃,oblıgõnem naturalẽ,ſolum naſci ex æq̃tate,ſiue ea contineať conſenſu, ſiue ſola reperiať. hoc demonſtrat Iureconſ.in l.Stichus.§.naturalis.ff.de ſol.vbi ait,obligationẽ naturalẽ ſolo æquitatis vinculo ſuſtineri. nil aliud eſt igr̃ † obli- 6 gatio naturalis, quàm vinculum quoddã ęquitatis, quo à natura homo ad bonum, & honeſtum,quaſi ad ſuum propriũ obiectum, & finẽ duciť,ſed ſeruare ea,quę inter hoĩes placuerũt, eſt naturalis æquitas.l.1.de pac.ff.& eſt bonum quoddã,ad quod obſeruandum,ſponte ſua,ſine aliquo vindice,voluntas impellitur,vnde illud.

Aurea prima ſata eſt ætas, quæ vindice nullo
Sponte ſua ſine lege,fidem,rectumq́; colebat.

Quicunq; igitur rõnis naturalis,voluntatiſq; eſt particeps, is hmõi naturalis obligõnis capax eſt.hinc fit,vt † ſeruus, licet ſit alieno iuri ſubie- 7 ctus,tñ cum ſit,& ipſe rõnis particeps,naturaliter obligať d.l.ſi id qđ.de condic. indeb. ff. quã obligõnẽ ortã eſſe,à iure naturę hoĩum,qđ s.dixi,appellari poſſe ius gentium, ꝓculdubio affirmandũ eſt.Hinc remouenť ambages, dubitatio-

neſque

nesq;.Dd.i.d.l.si id quod,& l.ex hoc iure,vbi du bitāt,qūo obligō naturalis possit esse de iure na turali: cum illud sit cōe hoībus,cum belluis. Ex supradictis facilè pōt rñderi,eam obligōnem nō esse iure naturali aīalium, sed iure naturali hominum,quod & ius gentiū,dici pōt,ob eā rē,q̃a gentes eo vtunt.§.q̃d verò.Inst.de iur.nat.gen.& ciuil.§.singulorū.Inst.de rer.diuis.Est igit seruus obligōnis nālis capax,ꝑpea ꝙ eo iure,nō erat in troducta seruitus §.ius autem.Instit. de iur.nat.

SVMMARIVM.

1 *Seruus quo ad ius ciuile habetur pro mortuo.& quæ sit ratio nu 4.*

2 *Societates hominum tres.*

3 *Ciues,qui.*

5 *Deportatus vnde dicatur. Et quare pro mortuo habeatur.*

6 *Fœminæ sunt media pars ciuitatis.*

7 *Aqua, & igni interdictus habetur pro mortuo. & quæ sit ratio nu.9.*

8 *Aqua & ignis cur in nuptijs adhibebantur. Et cur exulibus interdicebatur.*

10 *Aqua, & igni interdictus testamentum iure ciuili non facit.*

XVIII. DECLARATIO

Quare seruus,deportatus,& aqua,& igni interdictus habeantur pro mortuis.

1 SEd hic obiter quæritur,quare † seruus,quo ad ius ciuile,pro mortuo hr.l.quod attinet. de reg.iur.ff.an ꝑpea,quia est in dñi ptāte. rñdet minimè.filius.n.æquè est in aliena ptāte.Insti.de his,qui sunt sui,vel alie.iur.in princ.& tamē pro mortuo nō hr.sed dicit quispiā.olim dñis in seruos vitæ,necisq; ptātem fuisse. §.1.Inst.e.ti.licet hodie ea ptās sit sublata.§.sed si maior.eo.tit.q̃d tū?Et patri olim licebat filios occidere.l.in suis. de lib.& posth. ff. & tn̄ filius pro mortuo nō hr. An fortasse,ob id hr seruus pro mortuo,q̃a quic quid acquirit,dño acq̃rit,vt Inst.in d.§.1.de his, qui sunt sui,vel alie.iur.minimè:quoniā & filius olim quicquid acquirebat, patri ēt acquirebat. §.1.Initit.per quas perf.nob. ius acqui.& tn̄ pro mortuo non habebatur.quamobrem,igr seruus pro nihilo hr,quoad ius ciuile.Est itaq; aduertē-

2 dum,† tres reperiri hominum societates.videlicet generis humani,iurisgentium,& ciuitatis.& in vnaquaque societate,est aliquod cōe, cuius socij sunt participes.Est igr prima societas generis humani,cuius societatis,& mens,& quicquid ex ea naturali instinctu nascitur,cōe est.seruus itaque est in hmōi societate, & ob id est particeps mentis,seu intellectus.ille ergo, qui mentis, seu intellectus non est particeps, quoad hanc societatē, pro mortuo hr,vt demens,& furiosus: seruus ergo,quoad hāc societatem,pro mortuo nō hr.Secunda est societas omniū gentium. in hac, cōia sunt ea, quæ rō naturalis apud oēs gentes constituit,vt sunt cōtractus quidam,& alia eiusmodi,de quibus in l.ex hoc iure.ff.de iust.& iur. oēs igr,qui sunt participes contractuum,sunt capaces hmōi societatis.cum igr seruus possit facere ea,quæ sunt iurisgentium(pōt.n.emere, vēdere,& multa alia facere)ergo quoad hmōi ius, ꝓ mortuo non hr.Tertia est societas ciuilis,quæ dr ciuitas.ciuitas.n.est ciuium multitudo.idem ciuitas est generum, pagorumq; societas, cuius finis est benè viuere. 1.Polit.ciues autē sunt socij vnius ciuitatis,in qua dñr esse hi,qui sunt ciues. qui verò non sunt ciues,quoad hāc societatem, pro mortuis hñr. Vidēdum est igr,qui sint ciues, an oēs,qui in ciuitate habitant? non,nam & ministri essent ciues.an & hi, qui fori iudicijq; ius hñt?minimè,nam & aduenæ sortiuntur forum, rōne contractus.l.hæres absens. de iudi. ff. & tn̄ non sunt ciues:Qui tandem erunt ciues?hi profectò,† q. ptātis publicæ,iudicandi,decernendiq; 3 sunt participes:i.qui in comitijs,seu concilio,habent ptātem proponendi,quod Reip. expedit, & suffragia dandi.ita Arist.in 3.Polit.hanc ob cām pueri,qui non sunt hmōi ptātis capaces,nō simpliciter dñr ciues,sed ob spem. vt ibidē Arist. At † seruus hmōi ptātis,minimè est particeps:& ob 4 id,non est ciuis.vt in 3.Poli.ergo,sequitur,quod nec ē in ciuitate,nec ēt est capax iuris à ciuitate instituti.erit itaq; extra hāc ciuilē societatem,& ideò quoad eam, pro nullo hr.d.l.quod attinet.

Deportati,loco demortuorum hñr. l.1.ff.de bon.posse.con.tab.§.fi.ꝑpea,quod non sunt amplius ciues,vt inquit Philo.3.Poli.dñr.n.† depor 5 tati, quasi extra portam.s. ciuitatis,dati.hñr inquam loco mortuorum, quoad ciuilem duntaxat societatē,sunt tn̄ capaces eorū, q̃ sunt iuregētium introducta. d.l.quod attinet.ff.de reg.iur.

Sed dicet quispiam,ergo fœminæ hñr pro mortuis, cum non sint eius ptātis capaces ? Respondeo, ꝙ licet † fœminæ,non sint propriè ciues, 6 quippe cum non habeant potestatem publicè iudicandi,decernendique, sunt tamen media pars ciuitatis.ciuitas enim constat,ex multitudine virorum,ac mulierū,& Ciuitas, quæ malè prouidet circa mulieres,dimidium partis ciuitatis negligere

gligere dr̃,ita Phil.in 1.Polit.Si igr̃ fœminæ,faciũt dimidiam ciuitatis partẽ,non sunt mortuorũ loco habendæ.at serui,nec sunt ciues,vt s̃. demonstratũ est,nec aliquã partẽ ciuitatis faciũt.meritò,quoad ciuitatem, & eius ius, pro nullis hñr.
7 † Is ẽt,qui aqua,& igni olim interdictũ erat, ꝓ mortuo habebat̃.nã vt Inqt Festus,aqua & igni, tã interdici solet dãnatis, q̃ accipiunt nouæ nuptæ,videlicet,q̃a hę duæ res humanã maximè vitã cõtinent.itaq; funus prosecuti redeũtes, ignẽ supergradiebant̃,aqua aspersi,q̃ purgationis genus,vocabãt suffitionẽ.Itẽ de aqua,& igni,Lactãtius lib.2.Inst.ita inquit. alterũ.n.quasi masculũ elemẽtũ est:alterũ quasi fœmininũ.alterũ actiuũ,
8 alterũ patibile: ideoq; à veterib. institutũ est,vt † sacro ignis,& aquę,nuptiarũ fędera sancianẽ,qđ fœtus animantiũ calore, & humore corporenẽ, atq; animentur ad vitam:cum.n.constet oẽ aĩal, ex aĩa,& corpore: materia corporis, in humore est:animæ in calore, quod ex auium fœtibus dat̃ sciri,quos crassi humoris plenos, nisi opifex calor fouerit,nec humor põt corporari,nec corpꝰ aĩari.Exulibus quoq; igni,& aqua,interdici solebat:adhuc.n.videbatur nefas,hoies quamuis malos supplicio capitis afficere.iterdicto igr̃ vsu earum rerum,quib. hominũ vita constat, perinde habebat̃,ac si esset,qui eã sñiam exceperat morte mulctatus:adeò ista duo elemẽta,prima sunt habita,vt nec ortũ hoĩs,nec fine ijs,vitã crediderint posse constare.hactenus,Lactentius ad verbum.
9 Ex his igr̃ patet, quamobrem † is, cui aqua,& igni,erat interdictũ, mediã capitis diminutionẽ patiebat̃.q̃a,vt supradictum est,pro mortuo habebat̃:& iõ prioris status,fiebat ꝯmutatio. prius .n.erat socios ciuitatis,cũ ciuis haberet̃: ciuis.n. est socius ciuitatis. 2. Polit.nã ciuitas quędã est societas.3.Pol.desinebat igr̃ esse ciuis:& sic amittebat ciuitatẽ.is.n.ciuitatẽ amittere dr̃,qui ciuis esse desinit.ciuis aũt definit esse,cũ à ciuiũ societate reijcit̃. & licet ciuilẽ amittat societatẽ, retinet tñ iurisgentiũ societatẽ: estq; capax eorũ, q̃ in ea ciuitate iuregentiũ cõia sunt,vt supra dictũ est de seruo,& ꝓñr retinet iurisgentium libertatẽ.hinc Imperator in §.minor.Inst. de cap.dim. ait,libertas verò retinet̃,sed libertas ciuilis amittitur.l.cognitionũ.§.fi.ff.de var. & extraor. cog. non.n.põt facere ea,quæ ciues pñt: non poterat comitijs interesse, nec erat particeps ptãtis publicæ,iudicandi,decernendiq; in comitijs,suffra
10 giaq; dandi.Arist.3.Polit.Præterea † is,cui aqua, & igni interdictum est,testm̃ de iure ciuili, validum facere minimè põt.l.eius.§.1.ff.de testam. & vt summatim dicã,nihil eorum,quæ sunt ciuibus cõia,is exercere põt,nõ ab re igr̃ Imperator, in d.§.minor,ait. eũ cui aqua, & igni interdictũ est,ciuitatem amittere. Et ex supradictis patet, duplicem esse libertatem : iurisgentium vnam, quam is,cui aqua, & igni interdictum est, retinet.vt d.§.minor.Alterã ciuilem,quam ille amittit.d.§. fin.& meritò, cum non sit amplius ciuis,

ADDITIO.

Deportati conditio, quæ sit luculenter explicat Connanus li.2.c.3.nu.9.Costal in l.si mandauero 22.ff.Mandati.& in l.pertinens.2.ff.De cap. dimin. Quomodo autem succedat in alterius bona,tradit Iulius Clarus § testamentum q 15.& Bernar Dias reg.187. Baptista à Villalobos in commun opinionib.littera d.n.62.Differentiã qua à relegato separatur lege apud Rodoginum ca.15.lib.27. Monoch lib 5 q 80.nu 89 De arb.Iudicum, & plenissimè li.2.cent.4.casu 330.Et num differant deportatus,& in metallum damnatus Baldus in l.1.De sacrosan.Ecclesiis,in l.1.C.de sum.tri & fid Cathol.An ciuiliter,vel naturaliter obligetur.Bar. in l.quoties ff.de nouat. An possit torqueri,vt seruus Bar.in l Diuus.§.fin De qõnibus. Successit autem deportatio in locum interdictionis aquæ, & ignis.gloss.in l.Gallus § & quid si tantum.De lib.& posthu.Alex.in l.1 ff ad l Iul peculat. Qua autem ratione,& qñ illud factum sit docet. vt oĩa elegãter Iacobus Cuiacius melius,quã quisq; alius de Iure à maculis repurgãdo meritus.li 6.Obser.c.39 Porro, qđ sit aqua, & igni interdicere videre licet apud Alex. Neapol. lib 4 cap.3.

SVMMARIVM.

1 *Definitio noua,& elegans obligationis naturalis.*
2 *Sublata æquitate tollitur naturalis obligatio, idque exemplis declaratur.*

XIX. DECLARATIO

Qua venusta, & docta naturalis obligationis definitio adducitur, & quomodo ea semel introducta tollatur, explicatur.

NVnc videndum est, quid sit † obligõ naturalis. dicas esse vinculum æquitatis, quo 1
voluntas volens astringitur,trahiturq; ad faciendum,seu soluendum id,quod promissum est dif finitio colligitur.in l.Stichum. §. naturalis.ff.de solu. & est bona, cum ex genere, & differentijs constet,vt ait Bartolus.in l.1.ff.de testam. vinculum enim,est loco generis.nã quoddam est vinculum materiale,quoddam iuris ciuilis.vt Insti. de ver.obli.in princ.quoddam verò æquitatis,vt in d.§.naturalis. Cum igitur hæc vinculi appellatio,

latio,plura contineat,pōt dici genus.illa verò di ctio æquitatis,ponitur in diffiuitione,ad differētiam vinculi materialis,& ciuilis: & dum dicit, quo voluntas astringitur, ponitur ad differentiam vinculi materialis,quo corpus astringitur.

Sed vlterius quærit,† quo nam pacto tollatur obligō naturalis?R.ndeo,eam tolli sublata æquitate,qua sustinebatur.cessante.n.cā materiali,& conseruatiua,cessat effectus.l.gñaliter.C.de Epis. & cleri. cū itaq;,naturalis obligō ex æquitate generet,per eamq; cōseruet,vt s̄.demonstratū est: necessariò sequitur,remota æquitate, eam obligōnē tolli,id quòd fit, vel pacto iusto,de non petendo,vel solutione.d.§.naturalis.Et vt res exemplo non egeat,finge,me promisisse tibi librū, intellige ob aliquam iustam cām,& ita intellectus meus,cognoscens quodā naturali lumine,bonū, æquumq; esse,promissa seruari.l.1.ff.de pact. & l.1.ff.de consti.pecu.ostendit voluntati,bonū æquumq; esse,id seruari:voluntas verò,quæ sp appetit bonū,obligat,trahiturq; ad illud faciendū: & hinc nascit obligō naturalis, vt s̄. ostēsum est. At si postea promittas mihi non petere librū,intellectus statim ostendit meæ voluntati,librū illū soluere,nō esse iā æquū,ac bonū: volūtas itaq; non tēdit amplius ad id faciendū,& sic ab eā obligōne naturali,q̄ trahebat,est liberata.intellige, si pactum est iustū:si.n.esset iniustū,vtputa,vi vel metu factū nón tolleret illa æquitas,qua sustinebat obligō: idcirco Prætor, ex illa æqtate,adhuc in pacto metu facto existente,ęquissimā qd̄ metus causa exceptionem præstat. ff. per tot.de eo, quod met.cau. ob id,Iureconsultus dixit obligationem naturalem tolli iusto pacto.

At è contrario, intellectus tuus cognoscit itidē bonū,& æquum esse seruare,qd̄ promiseras: promiseras aūt non petere;dictat igr̄ mēs volūtati tuæ,iniustū esse petere librū, & bonū,æquūq; esse non petere.quãobrē volūtas tua apperēs bonū illud,obligat volēs nalī quodā instinctu illud seruare,hoc est amplius nō petere,& sic itidē nascit obligō nālis,ex pacto de nō petēdo.Idē dicēdū est de solōne,& iurō. d. §. naturalis.Hēs itaq; qūo,& qua ratione tollatur obligatio naturalis;

ADDITIO.

De obligatione naturali multa doctè scripsit doctissimus Conanus:quid ea sit tradit.c 3.lib.2.nu 3.& quomodo ab obligatione Iurisgentium differat. ibidem nu 8.& quomodo obligatio naturalis accipiatur lib.6.c.6 nu.10. Corras.c.3.lib.4.Miscell.& quādo sit efficax lib.6.c.22.

nu 7 Goneanus in l.1.Ad l. Falci. Alphanus in l. 511. collectaneorum. Alciatus lib 4.Parad.cap.7.Bello lib.2. supp c.1 Eam non tolli præscriptione inducta in odium negligentis Bartolus asserit in l.4.§.fina.ff. Quod quisque Iur.& in l fi.ff.Rem ratam hab.Cyn in l. cum quis. C.de Iuris,& facti ignorantia.& in l.atqui natura ff.Neg ge. Alciatus in l.creditores.10.nu.7.De verb.oblig.

SVMMARIVM.

1 *Ius est obligatio ciuilis societatis.*
2 *Ipso iure aliquid fieri,quid important.*
3 *Stipulatio,quare dicatur verborum conceptio.*
4 *Stipulatio,quare ipso iure tollatur per alteram stipulationem.*
5 *Pactum quare,non tollatur ipso iure per pactum de nō petendo,sed elidatur.*

XX. DECLARATIO

§.pactus ne peteret.l.si vnus. ff. de pact.

SEd nunc q̄ritur, an iure ipso tollatur obligō naturalis?Iureconf.in d.l.Stichum.§. naturalis,ait ipso iure obligōnem naturalem tolli, p̄ pactum de non petendo.huic occurrit tex.in l.si vnus.§.pactus ne peteret.ff.de pact. vbi expresse dr̄,eam non tolli ipso iure,in hoc Dd.varij,varia dixerunt;sed eorum ambagibus omissis, paucis illius textus intellectum accipito. Et quia omnis difficultas,consistit in verbis Iureconsulti,dū ait,in stipulationibus, ius continetur: in pactis factum versatur.antequam veniamus ad intellectum text. videamus qūo in stipulationibus ius contineatur.pro cuius intelligentia est sciēdum, appellationem iuris,multis modis capi.l.ius. de iustit.& iur.ff.sed ad propositum nostrum,& ad multarum legum declarationem, dicas præter alios modos, † ius esse ordinationem ciuilis societatis.ita expresse inquit Philoso.in 1.Polit.& 1
hoc modo intelligitur,dum dicunt, vsusfructus est ius vtendi,ac fruendi &c.i.ordinatio,siue cōstitutio quædam ciuitatis, qua constitutum est, qūo quis possit vti,frui,re aliena, vt Insti.de vsufruct.in princ.& hoc ēt mō intelligas, dum dr̄, iter,est ius eundi,&c.id est,ordinatio,seu constitutio ciuitatis,qua institutum est,quo pacto, q̄s possit ire,per fundum alienum,& ita intelligas, vbicunq; in diffinitione ponitur ius, vt in obligatione, actioneq; & hmōi:nec vllo alio modo rectè exponetur. nulla enim alia iuris significatio,supradictis accommodari potest.Et ita accipito,vbicunque dicitur † fieri quid ipso iure,exponas ipso iure,hoc est ipsa ordinatione, seu cōstitutione ciuitatis:quia ciuitas constituit id fieri,absq; alicuius iudicis sententia,& partis exce- 2

 ptione.

ptione.nil.n.tam naturale est &c. ff. de reg.iur. Itē,iure meo facio,i.mea ptāte, mea auctoritate, mea ordinōne.itē tuo iure,suo iure,& alia eiusdem gñis.Nunc ad propositum,dum dr in stipulōne ius cōtineri,expone ius,hoc est or linōnem ciuilis societatis. nā vt alibi plenè dicet,de iuregentium non erat stipulatio,sed longo post tpe fuit à iure ciuili,i.ab ordinōne,seu constōne ciuilis societatis introducta.vt no.in l.ex hoc iure.ff. de iust. & iur. meritò igr aiunt,in stipulatione, ius contineri.§.pactus ne peteret.ff.de pact.cum tota stipulationis substantia,in iure,i.in ordinatione ciuilis societatis,cōsistat.ciuitas.n. ordinauit quædam solennia verba,quibus stipulatio cōciperetur. §.1.Insti.de verb.obli.oportebat.n. p verba concepta,i.cōposita,& ordinatā, ab interrogante rñderi.vt puta: si quispiā interrogasset, promittis librū,necesse erat rñderi,promitto librū.si.n.dixisset spōdeo, nullius erat momēti.d.
3 §.1. Vñ † is,qui interrogabat dicebaī concipere verba,i.disponere,& ordinare:& qa necesse erat per eadem verba ita concepta rñderi.hinc factū est,vt stipulō appelleī verborum conceptio. l.stipulationum aliæ.§.stipulatio.ff.de ver.oblig.Cū
4 igr † stipulatio sit ius,meritò altera stipulatione, ipso iure tolli pōt.d.§.pactus.Sed aīaduertendū est,in stipulatione cōtrahenda interdū verba nō scribi,sed solum à contrahentib. proferri,& illa prolatio,q̄ est facti.l.cōsi.ff.de cura.furio.pterit, nec tollitur per aliā stipulationē.Interdum verba scribunī,& itidē verba illa,est quid facti, nec p stipulationē fieri pōt,vt illa tollanī.l.verū.ff.de reg.iur.sed ex prolatione verborū, nasciī quædā substātia,& essentia rei,q̄ dr stipulō,& ea ē incorporalis:qa cōsistit in iure.vt Inst. de reb.corp.& incorp.§.incorporales. hæc igr est,q̄ per aliā stipulationē ipso iure tolliī.d.§. pactus ne peteret.
5 Nunc videndum est,quare † pactū, per alterū pactum ipso iure tolli non possit, d.§.pactus ne peteret:rō ea reddi pōt,quia pactum non est institutum à ciuitate:& sic non pōt dici ordinatio ciuilis societatis,& ñr,non pōt dici ius,sed totū est factum.Hinc fit,vt per aliud pactum non tollatur,sed elidatur,quia facta factum tollere non pñt.d.l.verum.ff.de regu.iur.exemplum, arbor est quid facti, & ferrum itidem, ferrum aūt destruere eā minime posset, sed bñ incidēdo adeò elidere pt, vt ex ea amplius fructus nasci nequit ita pactum,alterum pactum tollere minimè pt, cum vtrunq. sit facti.elidere tñ, & frāgere adeò poterit,vt ab eo æquitas tollatur:qua sublata,& obligō naturalis,necessariò tolleī, vt supra ostensum est.Collige igr ex supradictis has conclusiones.pactum de non petendo,non tollit ipso iure, sed elidit alterū pactū:& ita intelligiī.d.§. pact9 Itē pactū ipso iure tollit naturalē obligōnem:& ita intelligiī.d. §. naturalis. Itē stipulō ipso iure tollit alteram stipulationem,si id actum est.d.§.

ADDITIO.

De huius l & §.intellectu,atque vera lectione videndus Cuiacius lib.1 c 24. Obseruat. Alciatus lib.1.Paradox.cap.fin.Corras.lib.2. Miscel. cap.16. Alphanus in l. § 10.collectaneor.Bello lib.2 supp.c.1. Gonanus cap.2.li 5.nu.10.in fin.

SVMMARIVM.

1 *Obligationis naturalis nomine dabatur actio.& n.17.*
2 *Agere,& facere differunt.*
3 *Petitio in iudicio,dicitur actio iudiacilis.*
4 *Prima ætas,quæ & aurea quo tempore fuit.*
5 *Secunda ætas tempore diluuij.*
6 *Dominia quo tempore diuisa.*
7 *Bella natura iusta quæ sint.*
8 *Bellum an sit iustum ex vtraque parte.*
9 *Bellum iustum de iuregentium iniustum: secus iniustum.*
10 *Bellum rude erat de iure naturæ.*
11 *Ciuitas,quid:& eius partes: Quæ sunt æquè necessariæ.nu.14.*
12 *Respublica quid.Et est triplex.nu.13.*
15 *Dos quare fuit instituta.*
16 *Doctor non potest expellere fabrum propter publicā vtilitatem*
18 *Obligatio sola ciuilis diffinitur Institu de obliga.*
19 *Plus & minus sunt iniusta,æquale verò iustum.*
20 *Obligatio naturalis oritur ex æquitate,ex conuentionibus.*
21 *Actio iuregentium dabatur. Quæ hodie potest dici ciuilis approbatione nu.22.*

XXI. DECLARATIO.

An ex obligatione naturali detur actio. Et de bello,& ciuitatibus plura.

VLterius quæritur,an nomine obligationis naturalis,aliqua cōpetat actio?Dd.cōiter dñt,ex obligatione naturali nō dari actionē, sed bñ exceptionem.l.iurisgentiū.§.sed cū nulla.ff. de pact.Tu verò dicas,† obligōnis naturalis noīe dari actionē:vt expresse probat tex.in l. naturales.ff.de act.&oblig.& in l.fideiuss.§. fideiussor. ff.de fideiuss.Pro huius qōnis veritate,altiuscule incipiendum est,dicas itaque,tria hæc verba.† facere inquam, agere, & operari,inter se differre. ita,vt 1
2

ita,vt facere dicamur, qñ post operationem remanet aliquod opus:veluti si qs ædificet domũ, dr facere,& nõ agere,qa post operationẽ remanet domus facta,& illa operatio,dr factio, & nõ actio. Agere verò dicimur, qñ post oparionẽ nihil operis remanet.veluti,cùm qs cantat, cytharam pulsat,loquitur,cõfabulaĩ,seu orõnẽ hẽt,dr agere,& nõ facere.& ea opatio,dr actio, & nõ factio.indicat hoc in officiis Cicero,inquiẽs, in oĩ ctione efficiẽdum est, vt appetitus rõni pareat. Operari verò vtriq; cõe est.nã & q agit,itidẽ & q facit,operaĩ,hæc colligi pñt ex 7.Eth.& 1.Pol.

Item actio in duas diuidiĩ partes,vna fit extra iudiciũ,vtputa cũ qs loquitur,fabulaturve, seu aliqd ab amico extra iudiciũ petit.hmõi.n.operationes,actiones dñr extraiudiciales. & de hac leges minimè loquuntur.Altera verò pars fit in

3 iudicio,veluti † cũ quis corã Iudice petit aliquid sibi dari,seu fieri,tunc dr agere in iudicio: & illa petitio,dr actio iudicialis,q est iª.actio.n.ẽ ius psequẽdi ĩ iudicio,qđ sibi debeĩ.Inst. de act.ĩ pri.

4 Item est sciendũ,à † principio non fuisse ciuitates.habitabãt.n hoĩes sparsim,erant tñ domus & pagi.domus.n.hic intelligitur societas ẽm naturã cõsistens ex marito,& vxore,ex patre, & filiis,ex dño,& seruo,& cui seruus deerat, bos p seruo habebatur.Pagus aũt,est congregatio plurium domorũ.hæc leguntur in 1.Pol. Longum igitur tps hoĩes in domibus,pagisq; vixerunt,in quibus nullus erat iudex,nullæq; leges scriptę. viuebant.n.naturali iure,qđ illis lumen intellectus,dictabat.de quo satis supra dictũ est. Terra eo tpe,non erat diuisa,sed cõis,vt mare, & lumina solis.mobilia tñ cõia non erant. quisq; enim rem suam possidebat,vt supra demonstratũ est. erant etiam inter eos commercia,cõuentionesque aliquæ,vtputa commodatum,depositum, mutuum,ac permutatio de re ad rem pro indigentia,ex quib. obligationes naturales nascebãtur,vt s̃ ostensum est. non tñ erant ciuiles obligationes,cũ nulla adhuc esset constituta ciuitas. & id tpis poetæ appellaruut ætatẽ aureã.Eo itaque tpe,licet essent obligationes naturales,nullæ tñ erant iudiciales actiones. non enim oportebat agere cũ amico,corã Iudice,sed quisq; spõte sua seruabat fidẽ,promissaq; faciebat. Erant forsan actiones extraiudiciales,quia ab his, qui promiserant,amicè petebatur:quę petitio,actio dici posset,cum non sit factio.Vnde illud Ouid.

Aurea prima sata est ætas, quæ vindice nullo,
Sponte sua sine lege fidem,rectumq; colebat.
Pœna,metusq; aberant,nec supplex turba timebat,
Iudicis ora sui,sed erant sine iudice tuti.

Et hæc ętas,durauit à tpe Adã,vsq; ad tps Noe. deinde successit † alia ætas, in qua hoĩes cęperũt 5 fieri praui,& terra impleta est iniquitate. Gen. c.6. pp quod, Deus induxit diluuium illud, ex quo Noe.cum tribus solis filiis,eorumq; vxoribus,superfuit.filij aũt fuerũt,Sem,Cam,Iaphet. ex quib.septuaginta duæ familiæ ppagatæ sunt. erat aũt oĩb.idẽ sermo, habitabantq; in partib. Orientis.hĩ postea vniuersam terrã in tres diuiserunt partes,quæ hodie appellanĩ,Africa, Asia, & Europa.Cam Africam, Iaphet Europã, Sem Asiam sorte accepit:vt refert Io.Philip.de lig.in suis cronicis.refert ẽt Aug.de ciu.Dei. c.3.lib 6. terrã diuisam fuisse tpe,quo natus est Phalec filius Heber,qui erat abnepos Sem, vnus ex filiis Noe.Aug.eodẽ lib.c.6.& 11.& ita † dñia terrarũ 6 distincta fuerunt,quæ ante erant cõia,vti hodie est mare,& eius littora. l.quod in rerum. ff. de acqui.rer.dom.nihil.n. terrarũ à principio erat priuatũ,sed suo quisque arbitratu,sedes, tuguriũq; ponebat, vbi ei libitũ fuerat, sed eo illius discedente,tuguriòq; sublato, locus ille in pristinũ reuertebaĩ statũ sicut hodie accidit in littore maris.d.l.qđ in rerũ.Sed vt dictũ est,à trib. filiis Noe,fuerunt primũ distincta terrarũ dñia, & fines designati,erant fortasse flumina, & montes,hoc ipsum asserit Hermogenes,in d.l.ex hoc iure,inquiẽs.ex hoc iure distincta sunt dñia,&c. Diuisa itaque terra,à liberis Noe,antequã diuersas partes abirent,conati sunt ædificare ingentẽ turrim,in cãpo Sanaar.dicebãt.n.faciamus turrim,quæ tangat cęlũ.tũc Deus oҏs cõfundit eorum linguã,ita,vt alter alterũ nõ intelligeret. & qa erant septuaginta duæ familiæ,singulæ singulas acceperũt linguas.quãobrẽ septuaginta duæ linguæ principes,in toto orbe reperiunĩ,& non plures:vt asserit idẽ Io.Phil.Ob quã qdẽ linguarũ cõfusionẽ locus ille appellatus est Babel: & ciuitas ibi cõdita,Babylon,i.cõfusio noĩata ẽ.Aug. de ciui.Dei lib.16.c.8.& c.6..tũc gentes discretæ fuerunt.hinc Hermog.in d.l.ex hoc iure,ait. ex hoc iure gentiũ discretę sunt gentes.abierũt itaque familiæ illæ,ita discretæ,in eũ locũ,qui eorũ parẽti sorte obuenerat,eumq; inter eos,iterũ diuiserũt,limite,terminisq; distinxerũt: vt asserit idẽ Hermog.ĩquiẽs.ex hoc iure gẽtiũ, agris termini positi sunt:hæc colligi pñt,ex 10. & 11.c.Gen.& ex d.l.ex hoc iure.& ex Aug.ĩ loco pd. Vñ Ouid.

Communemq; prius,ceu lumina solis,& auram,

Cantus humum longo signauit limite mensor.

Discretis itaq; dñiis,agrisq; limite signatis,cępit nasci insatiabilis habendi cupiditas. quisq; n.tētabat alterius rē occupare.Hinc introducta
7 sunt † bella,ad propulsandā iniuriā, ac ēt ad repetendas res ꝑ iniuriā ablatas,seu ad eos coercēdos,qui cū maioribus,seu regi parere deberent, parere tñ nolebant:qđ quidē bellum, natura iustum est,vt asserit Philosoph.1.Pol. &c. iustum. 23.q.2.c.dñs,dummō denunciatū, inductumq; à superiorib.habentibus ptātem antea sit, cum omnis ptās à Deo sit:quæ verò sunt à Deo, ordinata sunt:& q ptāti resistit,Dei ordinationi resistit,vt inquit Paul.c.13.ad Ro.ex quo, vt inquit Cicer.1.officiorum, intelligi pōt nullum bellū esse iustū,nisi quod aut repetendis reb.geratur, aut denunciatum nte sit,& indictum.formam autem belli inducendi,vide in Liuio 1.lib.

8 Sed quærūt Dd.an † bellum,ex vtraq; parte iustū dicatur?si iustū dices: dicas, quo pacto iustè pugnabunt,qui iniuriā intulerunt,qui maiorib. nolunt obedire, quib.tā naturali, quàm diuino iure obedire tenent.l.veluti.ff.de iust. & iur. & d.c.iustū.23.q.2.si verò iniustū appellabis, ergo malè Hermog.ait,bellū ex hoc iure introductū. d.l.ex hoc iure.Dd. varia in eadem l. dixerunt.

Tu verò dicas,bellum qđ spontè ex electione ac fine cā infert,esse iniustum : introductū verò non ex hoc iuregentiū,sed ex praua hoīm volūtate,rapere.n.res alienas,īferre aliis iniuriā,nolle obedire,cui est obediendum,iniustum est, iustitiæq; repugnat, cuius officiū est ius suū vnicuiq; tribuere.l.iustitia.ff.de iusti. & iu. & in 5. Eth.& nō solum rapina,& iniuria,sunt iniustę, sed ēt sunt vitia, quæ à nostra procedunt voluntate, & in nostra potestate collocantur. vt 3. Ethic.

At bellum,qđ denunciatur,ac indicit̄ ad propulsandum iniuriā, ad repetēdas res iniustè ablatas,coercendosq; subditos,à iure gentiū introductū est, naturali rōne dictante siquidē iusgentium,nil aliud est,q̄ constitutio gētiū.§.ius aūt. Inst.de iur.nat.gen.& ciu.constituerunt.n.gentes,vt q nō possent aliter res suas repetere,iniuriā ꝓpulsare,subditosq; coercere, possent iustè bellum indicere:quapp iustum dr̄,quasi iure, i. constōne gētium inductum. Alterum verò bellū ex cōstōne gētium nequaquā introductū est,sed
9 ex hoīum prauitate:quāobrē iniustū dici,cōcedendū est.Ex quo facilè patet, † bellum iustū ex iure gentiū esse introductū,& institutum: bellū verò iniustū,nō esse à iure gētiū institutū, sed dr̄ esse ex iure gentiū, vt ita dixerim occasionaliter: ꝓpea qđ iuregētium,i gentium instōne,& ordinatione,dñia diuisa sunt,& ob id,natæ sunt rapinæ,iniuriæ,atq; occupationes,& ex his, orta sūt bella iniusta,q̄ gerunt ab his,q rapinas, iniurias, atq; occupationes defendunt.& ita itelligas Dd. in l.ex hoc iure. Ex his patet,eo tpe,quo fuit bellum iustum,fuisse ēt & iniustū,sicut dicim⁹ ēt vitia eo tpe fuisse,quo & virtutes,cū virtus sit mediocritas,inter duo extrema,nimium.s.& parū, q̄ corrumpunt bonū,& ideò dnr vitia.sed virtutes à bono,vitia verò à prauo habitu descēdunt. Arist.2.Eth.quāobrē eo tpe quo fuit iustū,fuit ēt iniustū.Iustū.n.nō cognosceret̄, nisi esset iniustum:loquor aūt de iusto, ac iniusto morali.sequtur itaq; bellum iustum,& iniustum,eodem iure,eodemque tempore extitisse, diuerso tamen modo,vt supra demonstratum est.

Sed quærit̄,an † bellū fuerit iure naturæ. antequā esset iusgētium,& ius ciuile? Rñdeo, iure naturæ fuisse quādam speciē belli rudis,sine armis, sine militari disciplina, sine solenni militū delectu.pūgnabant.n.fustibus,& pugnis: vñ pugna dicta ē.pugnabāt inquā ob corporis, ac rerum mobilium tutelā.quisque.n.res ꝓprias mobiles habebat.Iure etenim naturę,id rectè faciebat.l.vt vim.ff.de iust.& iur.& ib.no. facit.l.1.§. cum arietes.ff.si quadr.pau.fecis.& dic.Cic.in officiis ait.principio gñi aīantiū oī,à natura est tributum.vt se,vitā,corpusq; tueat̄,&c. meritò igr̄ Hermog.in d.l.ex hoc iure,dicit.ex hoc iure gētiū introducta sunt bella, sunt.n. q̄dā bella à nā gñi humano tributa,vt colligi pōt,ex Cic.serm. superius adducti. quædā fuerūt ab ordinatione gentium introducta, de quibus loquitur Hermog. 10

Diuisa itaq; terra & bellis introductis,hoīes, vt securius,sufficientiusq; viuerēt,ex plurib. pagis eodē collatis,cōdiderunt ciuitates. hinc Hermogen.in d.l.2.ait.eo iure,ædificia esse collata. 11

† Ciuitas sanè,quædā est hoīum societas.vt in 2.Pol.q̄ inter alias partes,has cōtinet. Prima igr̄ pars,sunt mr̄imonia:ex quib.liberi hoīes nascūtur,sine quib.ciuitas consistere nō pōt: cum sit multitudo q̄dā ciuiū.2.Pol.Scđa pars,sunt agricolæ,à quib.alimēta parant̄ ciuitati. Tertia sunt artifices:sine quib.ciuitas sufficiens nō ē.Quarta,est forensis multitudo,q̄ circa emendum,vendēdumque,ac circa mercaturā, nummulariamq; artē versatur.vnde fit facultas quædam, habendarum

darū pecuniarū,tā ad ꝓprias indigentias, quàm ad bellū parandū:& hos diuites appellamus,qui facilè Reipublicæ onera sustinere pnt. Quinta pars,sunt mercenarij, q mercede cōducti opera ciuitati,ciuibusq; necessaria,atq; vtilia pstāt.Sexta,sunt arma,& milites qbus hoīes magrātib.parere cōpellunt,& vis ꝓpulsatur externa? his.n.ciuitas maximopere indiget,si velint libertatē tueri.Septima & pcipua,est cultus circa rē diuinā, qd̄ vocāt sacrificiū. honor.n.dijs à ciuib.est impendēdus.Octaua,& summè necessaria,sunt magratus.ciuitas.n. absq; magratibus esse non pōt, q iudicijs ꝓ vtilitate, & iustitię contrahentium psint.His itaq; partibus, summopere indiget ciuitas.cū sit multitudo ꝑ se sufficiens, ad vitā bñ degendā.si.n.aliqd horū deesset, non esset vtiq; ciuitas ꝑ se sufficiēs.colligunt hęc ex 4.& 7.Pol. Institutores igr ciuitatis, magnā dent adhibere
11 diligentiā;vt ciuitas sit ex oīb. suis partibus pfectissima,quò facilè assequatur optimū finē, q est fœlicitas ipsius ciuitatis 7.Eth.Diuus Tho.lib.4. c.1.& 2.de reg.Princip.abundè ondit,ciuitatem esse cōditā,vt hoīes hñt ea,q ad bñ, sufficienterque viuēdū necessaria sunt:plurimis.n.humana vita,tā ad corpus, quā ad aīam necessarijs indiget,q nisi in ciuitate bñ instituta,haberi minimè possunt. omnes itaq; supradictæ partes,ad optimum ciuitatis finem,dirigendæ sunt.

Sed nūc qrit,q nam ex his magis sit necessaria ad ciuitatē?Rñdeo ad ciuitatis pfectionē, ęquè oēs esse necessarias,sunt.n partes integrātes ipsā ciuitatē,sicut ad pfectionē domus,pariter est necessariū tectū,paries & solū.l.eū q ędes.ff.d̄ vsuc. & si qd eorū deest,nō erit pfecta domus:ita,& si qua harū deerit,nō est pfecta ciuitas. Sed si qrat, qnā earū magis Reipublicę intersit,prius vidēdū
12 est,qd sit respublica:est igr † respublica, eorū, q sunt in ciuitate institutio, seu ordinatio. Vñ fit, vt mutata instōne viuendi in ciuitate, mutet & respublica.& licet idē populus Romanus sit hodie,q ab hinc mille annis fuit.l.ꝓponebat. ff. de iudi.nō tñ est eadē respu.cū variæ fuerint ciuita-
13 tis ordinōnes,seu instōnes.ex † varijs.n. ordinōnibus,variæ reipublicę species instituunt. alia.n. ē ordinō ciuitatis,qū ab vno ad publicā vtilitatē regit.hæc.n.spēs reipublicæ,dr regnū,& q ita regit,Rex.q aūt cōtra,ad priuatā vtilitatē regit,tyrannus appellatur, regimen verò tyrannis. Alia ē ordinō ciuitatis.qñ à paucis optimis,ad publicam dirigit vtilitatē. & hæc spēs reipublicæ,optimatū gubernatio noīatur. contra verò,si ad priuatā vtilitatem gubernēt, paucorū potētiam appellari licet. Tertia est ordinō ciuitatis,qñ à multitudine ad publicā vtilitatem gubernat,& hæc species reipublicæ, in ꝓprium nomē non trāsit, sed remanet in nomine gnis, vocaturq; respublica in specie.at si ad priuatā vtilitatē à multitudine gubernetur,popularis status,meritò vocat.

Redeo nunc ad rē ꝓpositā,si igr à me qspiā petat,q † nā ex sdictis ciuitatis partibus,reipublicę magis intersit.& ego itidē ab eo qrā,quænā pars magis domus intersit,tectū,an paries,an solū. ciuitas.n.est quoddā totū integrū,quēadmodū & domus.& totū integrale,ex oīb. suis partib.integrat,ex qb. si vna desit, nō est dubiū quin totum destruat.si.n.ex domo tectum dematur, nō erit amplus eadē domus,sed imperfecta.non.n.pstare pōt eum finem,ad quē ordinata est, vt.s. nos à pluuia,& vētis,alijsq; aeris lęsionib. defendat. ita si è ciuitate,vna ex sdictis eius partib. tollat, vt puta agricolę,seu artifices,seu mercenarij,seu aliqua alia,non erit pfecta,nec sufficiēs ciuitas. ciuitas.n.ex pluribus pagis instituta est,sufficientia(vt ita dixerim)gra.s.vt in ea nihil ad vitā necessarij desit,vt dicit Arist.in 5. Polit. oēs igr supradictæ partes, æquè reipublicæ interesse vñr. 14

At si dicas,si ita est,quaobrē Iurecon.in l.1.ff. sol. matr.dicit interesse reipublicę,mulieres esse donatas, & ob id multa priuilegia doti concessa sunt,nec dicit illas partes s.noiatas interesse reipublicæ? Rñde, dotem non esse partē ciuitatis, nec īter partes ab Aristotele numerat,vt s.patet. mrīmonia uerò,sūt pars ciuitatis, nec tñ mrīmonijs concessa sunt priuilegia. Dicito itaq;, dotē nō esse partē principalē ciuitatis:esse tñ mrīmonijs adiumēto,veluti vni ex partib.ciuitatis.mrīmoniū.n.pōt esse sine dote,sed † ꝑꝑ onera, quæ 15 in eo occurrunt non facilè hoīes sine ea accipiebant vxorē:quamobrē ciuitate constitutū est,vt darent dotes,& mulieres dotatę traderent viris ī mrīmoniū: & ob id īterest reipublicæ, mulieres esse dotatas, ne.s.mrīmonia, veluti optima pars ciuitatis,corruerēt: quēadmodū colūnæ adhrētes parieti,nō tñ illi pnexæ: licet nō sint pars domus, sūt tñ adiumēto parieti.īterest igr domus, vt sint illæ colūnæ, eò ꝗ facilius paries sustinet.

Quęrunt scribentes,in d.l.1.ff.sol.matr. † an 16 Doctor possit expellere fabrū ferrariū vicinum, ne sit studijs suis impedimēto? Et vñr concludere,fabrū posse à Doctore repelli, cū Doctores afferant

ferant vtilitatē reipublicæ, vt ibi ꝑ eos. Ego aūt illorū conclusionē non admitterē: si q̄dē Doctores, nō sunt pars ciuitatis, vt patet s. ex ipsarū partiū numerōne. Artifices verò sunt pars, sine q̄b' nō esset sufficiēs ciuitas, nec in ea bene viueret, sine Doctorib. aūt ciuitas posset esse: magr̄atus n. q̄ sunt pars ciuitatis, possent constitui ex alijs ciuib' nō lr̄atis in multis. n. ciuitatibus, sunt Magr̄atus, vbi nō sunt Doctores illiterati. n. pn̄t gerere magr̄m, no. ī l. certi iuris. C. d' iud. magis itaq; īterest reipublicę, vt ī ea sint artifices, quā Docto.

Iam ad q̄stionē s. positam, à qua paulo longè digressi sumus reuertamur: q̄stio aūt erat, an † na-
17 turalis obligōis noīe, deť actio iudicialis? In qua sic distinguendum est: aut. n. q̄ris, vtrum eo t̄pe, quo nondum erat ius gentiū, neq; ciuitates conditę, sed solo nāli iure viuebāť, quo t̄ps, poetæ appellāt aureā ætatē, vtrum inq̄ cēt actio iudicialis ex obligōne naturali, & sine cōtrouersia, & r̄ndē dum est, nequaq̄ fuisse eo t̄pe hm̄ōi actionem. si .n. non erat ciuitas, non erat magistratus, neque iudex, & ꝯ͂r neq; iudiciū. non erat igitur actio iudicialis, cum ea nil aliud sit, quam ius ꝑsequēdi in iudicio, quod nobis debetur. Inst. de act. in prin sine actione igr̄, hoīes seruabant ꝓmissa. iuxta Ouidij versus s. recitatos. Aut q̄ris, an inuento iure gentium, & conditis ciuitatibus, cū suis pastibus, competere actio iudicialis ex naturali obligōne, & in hoc vertiť q̄stio. scribentes opināntur obligationem naturalem, non parere actionem, sed exceptionem. l. iurisgentium. §. cū nulla. ff. de pact. & l. naturales, de actio. & oblig. l. fideiussor. §. fideiussor, ff. d' fideiuss. Tu verò dicas, naturalis obligationis noīe, constituto iuregentium, actionē cōpetere: id q̄d aperte ꝓbatur, in l. cum amplius. §. is natura debet, ff. de reg. iu. ubi, Iureconsꝰ ait, is natura debet, quē iuregentiū dare oportet, cuius fidem secuti sumus. cōstrue tu ea verba, hoc mō is natura debet. mox sumito illa verba, cuius fidem secuti sumus. erit igr̄ perfecta orō, is natura debet, cuius fidē secuti sumus. capias deinde verba illa, quem iuregentium dare oportet eum igitur qui natura debet, dare oportet. si oportet dare, poterit cogi: cogetur .n. à magistratu, seu à iudice, si igitur p̄t cogi ad dandum, ꝑ ꝯ͂s pōt ab eo peti. nemine. n. petēte, non esset quispiam cogendus. si pōt ab eo peti qui natura debet, necessariò sequitur, ex obligatione naturali competere actionem. illa. n. petitio coram iudice, est iudicialis actio. qui. n. petit aliquid, operatur: si operať, aliqua est illius operatio. illa igr̄ operatio, aut est actio, aut factio, in casu n̄ro, factio non est. cum factio est illa operatio, ex qua remanet aliquod factū, cessante operatione: vt puta operatio, ædificatoris, est factio, q̄ ex ea remanent ędes. illa verò opatio, ex qua nullum remanet opus, est actio, nō aūt factio. vt colligiť ex j. Polit. de quo s. satis dictum est. q̄cūque igitur aliq̄d corā magr̄atu petit, agit, ꝑfectò, & illa petitio, est actio. Patet igr̄ ex his clarè ꝓbari, in d. §. is natura debet, ex nāli obligatione, cōpetere actionem, hoc idem sine controuersia dicit Vlpianus, in d. l. nāles. & Iureconsꝰ. in d. §. fideiussor. Vbi inquiunt naturales obligationes, non eo solo existimantur, si actio aliqua earum noīe competat, verum ēt si soluta pecunia repeti non possit. hoc ipsū illa verba, si actio cōpetat ondūt,

Pro clariori huius quæstionis veritate, sciēdū est, quemadmodū † obligatio ciuilis, est iuris vin- 18
culum. Inst. de oblig. ibi. n. ciuilem obligationē, vti genus diffiniri, ex eo patet, q̄ dicit iuris vinculum. cum. n. dicimus simpliciter ius, intelligitur ius ciuiū Romanorū, sicut cū dicimus Poetā: intelligitur Virgilius. §. sed ius q̄dē. Inst. de iur. na. gen. & ciuil. Arist. 5. Eth. diffinitur igitur ibi, vel ciuilis sola, vt puta lr̄arum obligatio à iure ciuili inuenta: vel ea, q̄ approbatione ciuilis est. nālis .n. iure ciuili approbata, dr̄ ciuilis Inst. de oblig. §. 1. ius. n. ciuile, naturali vinculo, hoc est æq̄tatis vinculo, ciuile addit vinculū, quo f̄m leges, reus astringitūr, & hæc vti potentior diffinitur Instit. de obl. in prin. & ita is, q̄ debet, & naturali, & ciuili tenetur vinculo. q̄d si fiat pactū de non petēdo à naturali liberať. l. Stichū. §. naturalis. ff. de solutio. Quemadmodū is, q̄ cum iuro ꝓmittit, & ciuili diuino ligať vinculo, sed absolut' à iuro, liberať à diuino, & tñ erat dūtaxat vna ꝓmissio. ita naturalis obligatio, cui ius ciuile approbādo dat nouā formā, hoc est, vt reus astringať, & soluat f̄m iura Romanæ ciuitatis, id q̄d naturalis non habebat: non. n. f̄m ius Romanorū, sed f̄m ius gentium, ea astringimur: & ob hanc nouam formā appellať ciuilis, & f̄m illā formam, q̄ dat nouum quoddam esse, diffinitur. Insti. de oblig.

Præterea Imperator ibi diffinit obligationē, quæ n ōhabet vim, & effectum ex Romanorum iurisdictionem: quod ondunt illa verba, in diffinitione posita, videlicet f̄m iura n̄ræ ciuitatis, quippe cum iura Romanę ciuitatis, nō h̄nt vim ex Romanorū iurisdictionem. arg. l. fi. ff. de iurisd.

iurisd.om.iu. sed nālis obligatio, quam nālis rō,& æquitas producit,hēt vim, & effectum apud oēs gētes,cum rō nā'is vti eā efficiēs, apud oēs gētes idē constituat.§.qđ verò.Inst.de iu.nat.gen.& ciuil.non igr ibi diffinitur naturalis obligatio: sed sola ciuilis,ā ciuitate Romana introducta. Et licet glo.& D.d. ibi, vtranque diffiniti existiment, ꝑpea quod nec ex ciuili sola, nec ex naturali sola,pōt nasci actio,sed ex ciuili vti pře, & ex naturali vti matre,aiūt nasci actionē, & ibi diffinitur ea obligatio. ex qua nascitur actio, cum dicatur necessitate astringimur, & sine actione ad rem soluendam non astringimur: ad hoc rńdebitur infra,dum tractabitur de ortu actionis hęc obiter dicta sunt Ita ēt obligatio naturalis est vinculū æquitatis,eoq; sustinetur.l.Stichū. §. naturalis. ff.de solutio.quo circa ignorandum non est, in quo cōsistat ipsa æquitas: dr itaq; quemadmodū in re diuisibili,inueniuntur duo extrema, & mediū,qđ ab vtroq; extremorum ęquè distat,& ob id ipsum mediū æquale,appellari licet. ita in cō-
19 mercijs,& in contractibus,sunt † duo extrema, inter q ēt est mediū:extrema sūt plus,& minus, seu lucrum,& damnū: mediū verò est æquū,seu iustū.extrema sunt iniusta,& iniqua,ex qbus nascitur iniustitia,& iniqtas;ex medio aūt qđ vt dixi est iustum,& æquū,nascitr ęquitas,æquitas igr consistit in medio.i.inter lucrū,& damnū.Et ne res exēplis egeat, finge Petrum hře centū in pr̄imonio,toti demq;.& Titium,deinde eos ita, cōuenisse,videlicet vt Petrus traderet Titio fundū valentē viginti,Titius verò ꝓ eo fundo veluti ꝑtium ꝓmitteret decē. si Petrus acceptis dūtaxat decē,traderet fundū. hřet in pr̄imonio solū nonaginta, & sic esset in dāno: Titius verò hřet cētū & decē cōputato fundo,& ita in lucro existeret. nasceret igr ex ea conuentione,inter eos manifesta iniqtas,cū lucrū,& damnum sit iniquū,vt dictum est. At si Petrus, acceptis viginti, traderet fundum,vterq; (facta ꝑmutatione) hřet itidē in pr̄imonio centum, & sic ex ea cōuentione inter eos esset ęqtas: cū neuter,neq; plus,neq; minus, in pr̄imonio habeat,quam in principio ante cōuentionē habebat:& ita vterq; dr habere suum: cū neq; damnū,neq; lucrum sentiat.est igr in ea conuentione æquitas,vt demōstratū est, ex qua nascitur obligatio naturalis, vt dictū est s.in d.l. Stichū.§.naturalis ex qua nascitur actio. d.l.naturales.ff.de actio.& oblig.& d.§. fideiussor. & ideò q ita ꝓmisit iuregentium dare oportet.d.l. cum amplius.§.is natura dēt. supradicta aūt æqtas dr realis,quia reducit eos ad naturalē quandam ęqualitatem, hoc est ad medium inter lucrū,& damnum. Et hæc colliguntur ex Arist. in
5.Eth.Ex tali igr † naturali æqtate nascitur obligatio naturalis. 10
d.l.Stichum.§.naturalis. ex eaq; sp cōpetit actio.d.l.naturales.& d.§. fideiussor. intellige,inuento iuregētium.d.§.is natura dēt. nā iuregentium non nascebatur aliqua obligatio,inter contrahentes, nisi naturalis, nec poterat esse obligatio ciuilis,cum nondū esset ius ciuile:effectus.n. sine cā esse non pōt.l. manumissiones.de iusti.& iur.ff.si.n.eo tpe, non erat ius ciuile,q̄ est cā,non poterat esse obligatio ciuilis, qui est effectus. At ius gentium, multò vetustius est iure ciuili.illud.n.cum ipso gñe humano,rerum natura prodidit.ius aūt ciuile longo post tpe esse cœpit.§.singulorum.Insti. de rer. diuis. & tñ ex iuregentiū priusquā esset ius ciuile,erāt ferè oēs cōtractus.l.ex hoc iure.ff.de iusti.& iu. & Arist. 1.Polit.Si igr diceres ex obligatione naturali non cōpetere actionem, sequeretur maxima iniquitas. pone .n. priusq̄ esset in ius ciuile, Petrum vendidisse fundum Titio centū,illumq; tradidisse:Titius accepto fundo esset obligatus naturaliter ad dandum pretiū:& tñ si ex ea obligatione,ipsi Petro, actio ex vendito ad ꝑtiū non competeret,maxima esset iniqtas. Titius.n.esset in magno lucro:Petrus verò magno in damno.
Vt igr res ad æqualitatē reduceret,† gentes cōsti- 11
tuerunt,ea ea obligatione cōpetere actionē Titiumq; emptorem oportere ꝑtiū dare d.§. is natura dēt.Itidē dicendū est in locato,& cōducto. si.n.locassem tibi fundū decem,pateretq; te illo vti,tu verò nolles dare mercedē,esset itidē iniqtas,q̄ ego in dāno,tu verò in lucro esses.Itidē & in cōmodato,& deposito dicēdū est.si.n.cōmodassem tibi equum, vel deposuissem apud te vestem ex eo commodato, ac deposito, naturalis obligatio nascebatur,qua tu tenebaris cōmodatam rem,ac depositam restituere, quā si noluisses restituere,erat maxima iniquitas,q̄a ego in damno,tu vero in lucro eras. ad tollendā igr eiusmodi iniquitatē,iuregentium ex ea naturali obligatione,actio ex cōmodato, & deposito competebat.Et idē est in alijs conuentionibus,q̄ transeunt in proprium nomen contractus,vt sunt supradicti,& similes,& in his contractibus procedit,qđ dr in l.iurisgentium in prin.ff.de pact.Sed si conuentio in alium contractū non transit, subsit tñ

causa

cã.1.datio:vtputa dedi tibi librum,vt dares mihi
veſtẽ.ſi non dares veſtẽ,tu eſſes in lucro, eo ꝙ ac
cepiſti librũ meũ,ego verò ĩ dãno , & ita eſſet in-
iuſtũ,& iniquũ, qđ q̃dẽ recta nãlis rõ nõ admit-
tit,q̃ ſꝑ inuitat ad res honeſtas,& optimas.Ariſt.
1.Eth es igr̃ nã ipſa obligatus ad dandã veſtem ,
quocirca mihi iuregẽtiũ actio in te cõpetit, qua
oportet in te,qđ ꝓmiſeras,dare.d.§.is nã dẽt. Et
22 licet tex.in l.iuriſgentiũ.§.ſed & ſi dicat, † ex tali
cõuentione naſci ciuilẽ obligationẽ. id eò fit, ꝙ
ius ciuile approbauit,cõfirmauitq; tales cõuen-
tiones.l.legitima.ff.de pac.& §.1.Inſt.de obli.na
ſcit̃ tñ & nãlis obligõ, ita vt ex ea cõpetat actio.
d.l naturales.ff.de actio.& obl.& d.§.fideiuſſor.
q̃ naturalis obligõ,põt dici ciuilis,eo ꝙ ciuitates
illa vtãtur,quẽadmodũ ius naturale , appellatur
ius gentiũ,eo ꝙ gentes illo vtunt̃. §. ſingulorũ .
Inſti.de rer.diuiſ.hoc ẽt aptè oñdit Ariſt.5.Ethi.
vbi iuſtũ ciuile, tanq̃ genus , diuidit in naturale
iuſtũ,& poſitiuũ,ſeu legitimũ.iuſtum itaq; natu
rale, dr̃ ciuile,qđ ciues,vt illo vtunt̃. iuſtum igit̃
naturale,eſt ſpẽs iuſti ciuilis: quemadmodũ ho-
mo.vt ſpẽs aĩalis dr̃ aĩal : ita & iuſtum naturale,
appellari põt ius ciuile,vti eius ſpẽs . Eſt igr̃ ius
ciuile duplex: vnũ qđ ciuitates,ſeu ciues appro-
bant,eoq; vtunt̃,nõ tñ cõſtituerunt : hoc aũt eſt
ius naturale,& gẽtium.Alterũ,qđ ciuitates con
ſtituunt,& eo utunt̃,vt §.ius ciuile. Inſti. de iur.
natu.gent. & ciuil. Et quẽadmodũ ius naturale
appellatur ciuile, ita conſequẽter obligõ nãlis ,
appellat̃ ciuilis.d.§.1.Ex oĩbus s̃dictis conuẽtio-
nibus,vbi põt eſſe æq̃tas,& iniq̃tas,ne alter con-
trahentium ſit in lucro, & alter verò in damno,
naſcebat̃ olim priuſquã eſſet ius ciuile, & ẽt ho-
die naſcitur obligõ naturalis,cuius noĩe cõpetit
actio cõtra eum,qui eſſet in lucro, vt iniq̃tas ad
ęqualitatẽ redigatur,iudex.n.tanq̃ iuſtũ viuum,
cõtrahentes ad æqualitatẽ reducit.Ariſt.1.Ethic.

SVMMARIVM.

1 *Actio naſcitur ex contractus implexione.*
2 *Actio competit ad tollendum iniquitatem.*
3 *Differentia inter cõtractus noĩatos,& innominatos.*
4 *Obligatio non infert neceſſario actionem.*
5 *Vbi non põt eſſe controuerſia ibi nec actio iudicialis.*
6 *Iniquitas eſt cauſa proxima actionis iuriſgentiũ, obligatio verò remota.*
8 *Actiones meræ ciuiles ex obligatione ciuili naſcuntur.*

XXII. DECLARATIO

Quando naſcatur actio ex contractibus.

ANimaduertendum eſt , nõ eo naſci actionẽ,
quod conuentiones tranſeunt in proprium no
men contractus,vt aiunt. ſi.n. vendam tibi fun-
dum cẽtum , tu emas eundẽ à me cẽtum hmõi
conuentio,trãſit in ꝓprium nomẽ cõtractus, &
appellat̃ emptio,& uenditio:tñ † ſi nõ tradidero 1
tibi fundum,nõ cõpetit mihi actio ex vendito,
ad ƥtium:è cõtrario,ſi tu nõ dederis mihi ƥtiũ,
nõ cõpetit tibi actio ex empto ad fundum. l.Iu-
lianus.§.offerri.ff.de actio.empt.& vẽd.Itẽ ſi lo-
co tibi fundum decẽ , tu itidẽ cõducas eundẽ à
me decẽ,hmõi inter nos conuẽtio trãſit in pro-
prium nomẽ,& vocatur locatio,& cõductio: &
tñ niſi patiar te vti fundo,nõ cõpetet mihi actio
ad mercedem.d.§.offerri.vbi Iureconſ.ait offer-
ri ƥtium uenditori ab emptore dẽt,cum ex em-
pto agr̃.ſi off‹rri dẽt,igr̃ neceſſe eſt ꝫ verbum .n.
dẽt,demõſtrat neceſſitatẽ.ſubdit deinde.& iõ ſi
partẽ ƥtij offerat, nõdum ex empto actio eſt ad
rẽ.ſi nõdum eſt,nõ eſt igr̃ nata. Verbum.n.ſum ,
es,eſt,deſignat eſſentiã , vñ illud, forma dat eſſe
rei,vt inq̃unt Philoſophi.& l.Iulianus.§. ſi quis.
ad exhib.ff.Dd.tñ dñt, natã eſſe ẽt ante oblatum
ƥtiũ ex empto actionẽ.& dum in d.§.offerri dr̃,
nõdũ ex empto actio eſt, ſuppleri aiũt oportere,
ſi opponat̃.volũt itaq; cõpetere emptori actionẽ
ex empto,ad rẽ ipſam acq̃rendã, ẽt ſi nõ offerat
ƥtiũ , poterit tñ repelli à vẽditore ope exceptio-
nis.Sed dicant obſecro,quonã mõ põt actio ex
empto cõpetere,ſi nõdum eſt. d.§.offerri. qđ.n.
non eſt,nulli cõpetere põt.Nunq̃ igr̃ actio alicui
ex aliquo cõtractu datur priuſq̃ fecerit,vel dede
rit,qđ ab eo faciẽdum dãdum eſt:quo facto,vel
dato,iõ cõpetit actio,q̃a ſi non cõpeteret ſeque-
retur iniq̃tas, ꝓpea ꝙ is,q̃ dedit, eſſet in dãno,q̃
verò accepit eſſet in lucro,vt dictum eſt.ad † re- 2
mouendã igr̃ hanc iniq̃tatẽ cõpetit actio aduer
ſus eum,quẽ dare,aut tradere, aut facere ex con
uẽtione oportet.Nec obſtat,ſi dicatur, ſi ita eſt ,
in quo differunt contractus noĩati ab innoĩatis,
cum ex innoĩatis non det̃ actio,niſi ab alterutra
partè,impleant̃.Differunt ſanè,eo † qđ in cõtra- 3
ctibus innoĩatis reſpectiuis,licet ei q̃ dedit pœ-
nitere.l.ſi pecuniã.in prin.ff.de cõdic.cau.da. in
cõtractib.verò noĩatis,minimè.l.ſicut.C.de act.
& oblig.Non.n. lex iuriſgentium dicit cõuẽtio-
nes, q̃ tranſeunt in ꝓprium nomen cõtractus ,
pariunt actionẽ:ſed ait,cõuentiones , q̃ pariunt
actionẽ,tranſeunt in ꝓprium nomẽ.Itẽ in cõuẽ
tionib. noĩatis,obligatio cõtrahit̃ ſolo cõſenſu ,
ẽt ſi nihil det̃,vt in emptione, vẽditione,locatio-
ne,

ne,cõductione,& alijs.Insti.de oblig. q̃ ex cõsen. contrahen.actio aũt ex ijs non cõpetit, imò nec est anteq̃ res tradaẽ,vel offeraẽ p̃tium.d. §. offerri. vel alio mõ cõtractus ab alterutra parte impleaẽ. In conuẽtionibus,seu cõtractibus innoĩatis,non nasciẽ obligatio nisi re tradita, vel data, res.n.tradita in innoĩatis,initium obligationi p̃bet.L.1.ff.de rerum p̃mut.Et licet aliq̃ cõtractus noĩati re contrahantur,vt mutuum,cõmodatũ, depositum,ex q̃b.non nascitur obligatio, nisi re data,vel tradita,vel deposita: differũt tñ hi ab innominatis, quod in his non habet locum pœnitentia.d.l.sicut.in illis verò sic.d.l.si pecuniam.

Etsi diceres, ex contractibus q̃busdã nominatis,nascitur obligatio solo cõsensu,ante rei traditionẽ.Instit.de obl.quæ ex consen.contrah. & d. l.1.ff.de rer.p̃mut.si nasciẽ obligatio,q̃ est cã effe ctrix,nasceẽ & actio,q̃ est effectus.R̃ndeo, non se
4 q̃tur,† est cã efficiens,ergo statim est effectus.nõ .n.si est ędificator,statim est domus. nec si fęmina est,statim est partus; siquidẽ ædificator, req̃rit materiã,vt ædificet:fęmina req̃rit marem, vt concipiat,& pariat.Ita obligõ req̃rit dationẽ,vel traditionem,vel factionẽ,vt concipiat, & pariat actionẽ.d.§.offerri.contrahentes.n. cum cõtrouersiam hẽnt ad iudicem ipsum refugiunt,tanq̃ ad iustum viuum,ab eoq; petunt,vt sibi deẽ,fiatve,q̃d sibi dari,fierive oporteret. At ex nuda cõuentione,nulla põt oriri cõtrouersia.si.n.vendo tibi æquum cẽtum,& non tradidero, non possũ
5 conqueri de te si p̃tiũ nõ das: si † non possum cõqueri,inter me,& te nulla est controuersia: si nõ est controuersia,nõ eo ad iudicẽ: si nõ eo ad iudicẽ,non peto aliq̃d corã iudice: si nõ peto q̃cq̃ coram iudice,non est actio iudicialis.actio.n. quid aliud est,quã petitio q̃dam coram iudice:q̃ tunc oritur,q̃n inter contrahentes nascitur cõtrouersia,p̃p quã itur ad iudicẽ. nascitur aũt cõtrouersia.cum alter contrahentium est in damno,alter verò in lucro.cõqueritur.n.is,q̃ dedit, aut fecit, p̃pea q̃ est in damno: q̃ ãt accepit, est in lucro, & sic est iniquũ,& iniq̃tas. quocirca recurrit ad iustum viuum,hoc est ad iudicẽ, coramq; eo petit,vt res reducatur ad æqualitatẽ, hoc est ad mediũ quoddã: æquũ.n.est mediũ inter plus,& minus,& inter lucrũ,& damnũ.5. Eth.petit igr̃ is q̃ vendidit,tradiditq; æquũ,& ita est in dãno,vt cogatur emptor,q̃ est in lucro,ad dandum sibi pretiũ,& ita neuter erit in damno, & inter eos erit iustum,& æquum:idcirco reducta re,ad æqualitatẽ p̃ iudicẽ,nulla pars conqueri potuit,ĩ sdicta aũt colliguñ ex Arist.5.Ethi.qua ex re satis constat,actionẽ nõ cõpetere,nisi postq̃ ex cõtrouersia: nõ est aũt cõtrouersia, nisi alterutra pars dederit,aut tradiderit,aut fecerit: altera verò nihil retribuit. Cõcludo igr̃,nõ nasci actionẽ ex obligõne,añ dõnẽ,vel tradõnẽ,vł factionẽ.d.§.offerri.& sic nec ex ciuili,nec nãli,nec ex vtraq; nasciẽ.

Glo.& Dd.Insti. de oblig. fatentur actionẽ nõ nasci nec ex sola ciuili,nec ex sola naturali: sed ex ciuili,vti p̃re, & ex naturali vti m̃re simul: & sic vtraq; obligõnẽ aiũt ibi diffiniri,vt s̃.tetigimus.
Tu verò dicas † actionẽ ex æq̃tate, hoc est vt tollaẽ iniq̃tas,vti ex cã p̃pinqua nasci,vt paulò ante demonstratum est: & ex obligatione,siue ciuili, siue naturali sola,siue vtraq; simul, ueluti ex cã remota: queadmodũ.n. sol,& hõ gñant hoĩem: homo, vt cã p̃pinqua, immediataq;, sol verò vt remota.sic obligatio,& æq̃tas generant actionẽ, æquitas tñ vt princeps.nam altero ex contrahentibus dãte,aut faciente,q̃d p̃miserat,& sic adimpleuit ex parte sua,alterò uerò negante,dare,aut facere q̃d conuenit,nascitur iniquitas: p̃pea q̃d is,qui adimpleuit,est in damno: alter verò est in lucro.vt igr̃ illa iniquitas tollaẽ, cõpetit actio ei, q̃ adimpleuit,qua petit à iudice, tanq̃ à iusto viuo,vt pellat alterã partem ad dandum,seu faciẽdũ,q̃d p̃miserat: ita ut iniquitas illa reducaẽ ad æqualitatẽ,hæc aũt est p̃pinqua cã, quãobrẽ deẽ actio. Itẽ si gessi vtiliter negotiũ tuũ, in quo ex bonis meis aliq̃d impendi, si tu non redderes q̃d impẽdi,tu esses in lucro,& ego in dãno,& hic esset iniq̃tas.qua de re,vt ea reducaẽ ad ęqualitatẽ, cõpetit mihi negociorũ gestorũ actio, tot. tit.ff. de nego.geſ.Itẽ si furtim, vel vi,mihi aliq̃d abstuleris tu esses in lucro,ego aũt in dãno,& sic ẽ iniquitas,ob id cõpetit mihi cõdictio furtiua, & vi bonorũ raptorũ,qua peto à iudice,vt iniq̃tas illa,ad ęqualitatẽ reducaẽ.cã itaq; p̃pinqua actionis est,vt eq̃tas seruet̃.veruntñ nisi is à quo petiẽ, esset obligatus,nõ posset à iudice cõpelli: hãc ob cãm requiriẽ ẽt obligatio,uti cã remota, ad p̃ducendam actionẽ. Vbicunq; ita dr̃ actionẽ nasci ex obligatione,intelligiẽ ex cã remota: re vera nascitur,vt æquitas seruetur, & iniquitas tollatur, .s. realis.Et ista procedunt in actionibus,quę dñr iurisgentiũ,q̃ fuerunt anteq̃ ius ciuile existeret.

Sunt tñ quædam actiones merè ciuiles, vt ea quæ est ex obligatione litterarũ, & eiusmodi, q̃ iure gentium,cum adhuc non essent obligationes

nes meræ ciuiles notæ, nequaq̃ erant. hę igitur
7 † actiones nascuntur, interdum ex sola obligatione, vt patet in līarum obligatione, ex qua datur actio, ad pecuniam repetendam, post biennium, & tñ is, qui repetit, non numerauit, & sic nō est in damno, & is à quo repetitur, nō est in lucro, cum eam non acceperit, nascitur igr̃ illa condictio ex sola obligatione ciuili, cū nulla subsit realis ęquitas, ob quā illa detur, subest tñ æq̃tas q̃dā legalis. vt. s. pareamus legibus, & pñę legum effectrici. l. veluti. ff. de iusti. & iur. Nascit̃ itaq; actio ciuilis ex obligōne ciuili, & ex ęquitate legali. Cōcludo igr̃ actionem iuregentium introductam, de qua s̄ dictum est, nasci ex ęquitate reali, vti cā propinqua, & ex obligatione iurisgentium, vt ex cā remota, q̃ ēt ciuilis dici pōt, cū iure ciuili approbata sit. §. ciuiles. Insti. de oblig. actionē verò ciuilē ex obligōne ciuili, atq; legali ęq̃tate oriri.

SVMMARIVM.

1 *Aequitas naturalis quæ.*
2 *Obligatio naturalis cur ita appelletur.*
3 *Actio quare ex pacto nudo non detur.*
4 *Quare ex pacto nudo detur exceptio, vt res soluta repeti non possit.*
5 *Pactum nudum quando dicatur. & nu. 9.*
6 *Pactum vestitum quando dicatur.*
7 *Actio nascitur ex contractus impletione.*
8 *Facultas ciuilis est Philosophia moralis.*
10 *Commercium hominum duplex.*
11 *Actio quare ex maleficijs detur.*

XXIII. DECLARATIO

An ex pacto nudo detur actio, & quod dicatur nudum, vel vestitum.

1 Est præterea alia æquitas, q̃ dr̃ rōnalis, quę nascitur ex ęquo rōnali. æquum † aūt rōnale, est bonum quoddam consentaneū, & rectè rōni adæquatum, vñ nascit̃ æquitas rōnalis. Sed ne res exēplis egeat, ita oñdam: vnicuiq; potentiæ, proprium obiectum, natura tribuit. obiectū. n. potentiæ auditus, est sonus: potentię olfactus, est odor: potentię visiuę, est coloratū: obiectū verò voluntatis, est bonū, & ęquum. quemadmodum igr̃, si q̃s obijceret aliq̃d bñ coloratum potentiæ visiuæ. bñ dispositę, in medio ꝓportionatō, potētia ipsa visiua obligat̃ nā ipsa, recipere illud obiectum, si verò oculi, seu potentia visiua, non sit bñ disposita, vel sit in medio impedito, vtputa in aere obscuro, nō ꝑcipiet obiectū. i. coloratū illud. Item si recta rō, oñdat aliquid voluntati, q̃d affirmet esse bonū, & æquū, statim ipsa voluntas, si recta est, sponte obligat̃ ad illud bonū ꝓsequendū: & hmōi † obligatio appellat̃ naturalis ꝑpea 2 q̃d nascit̃ ex æquitate rōnis, quę rō est natura ipsius hoīs, vt inquiūt morales, & sp̄ inuitat ad res honestas. q̃ ergo facit, id quod recta rō dictat, adæquat se rōni rectæ, & hęc est æq̃tas rōnalis.

Quamobrē si q̃spiā, vtputa Petrus, promittat vestē Titio simpliciter, & sine cā: recta rō Petri, oñdit rectæ uolūtati ipsius Petri, bonū, & æquū esse seruare, id q̃d ꝓmissum est. l. 1. ff. de pact. recta itaq; uoluntas, veluti naturæ vinculo obligata, illud seruabit, dabitq; vestem Titio, spontè tñ sua. At si Petri voluntas sit praua non ꝓsequetur illud, q̃d recta rō dictat esse bonū, & sic auaritiæ vinculo impedita, non dabit vestē ꝓmisśū Titio.

Sed hic quęritur, an Titio, ex illa obligatione naturali, contra ipsum Petrū, ad vestē, det̃ actio. Rñdeo, minimē. eiusmodi. n. obligatio ad pariendā actionē, inefficax est, ꝑpea quòd ꝓmisśio fuit sine cā, & sic nuda: ita dicit glo. & Dd. in l. iurisgentiū. §. cū nulla. ff. de pact. Tu verò dicas, ideò † ex ea, actionē non nasci, q̃a sequeret̃ iniustū, & 3 iniquū: nā si Titio cōtra Petrū, ad vestē actio daret̃, Petrus cogeret̃ eā dare, aliquin frustra daret̃ actio: at si daret, esse in dāno, cū diminueret̃ eius p̃rimoniū. l. 3. ff. de dam. infec. Titius certè esset in lucro. & ita sequeretur iniustitia, & iniq̃tas realis in cōmercijs hoīm, id q̃d esse non dēt, Arist. 5. Eth. In superioribus verò cōuentionibus, vt in emptione, venditione, & similibus, iō actio venditori tradita re, ex naturali obligatione datur, ne iniustitia, iniq̃tasq; realis, inde oriat̃, ne. s. venditor sit in dāno, emptor aūt in lucro. Si igit̃ à te q̃ratur, an ex naturali obligatione det̃ actio: rñde, aut si non daretur, sequeretur iniustitia, & iniquitas realis, & tūc dat̃, vt in primis exēplis, videlicet in emptione, vēditione, & ꝑmutatione, alijsq; eiusdē ḡnis: de q̃bus, in l. iurisgētiū, in prī. & in §. sed & si. ff. de pact. Aut si non daret̃ actio, nulla ꝓueniret iniustitia, & iniq̃tas realis: & tūc non datur, vt in secundis exēplis, videlicet q̃ñ Petrus promisit dare uestem simpliciter: & ita ꝓcedit tex. in §. sed cū nulla. ver. igitur, iniustitia aūt, & iniquitas realis tunc sequeretur, q̃ñ alter contrahentium esset in damno, alter verò in lucro.

At si in causa proposito, idem † Petrus sciens, non posse aliqua actione, ad dandam vestem cōpelli, admonente tamen recta rōne liberalitate sua dederit, deinde pœnitentia ductus velit eam repetere, quęritur an possit? Rñdeo, receptum esse, vestem solutam repeti non posse. l. naturales,

les.ff.de ac.& obl.in fi. & l.fideiussor. §.fideiussor.ff.de fideiussor.& d.§.sed cum nulla.licet.n. ea obligatio naturalis non pariat actionē, cum realis æquitas in hoc casu nō vrgeat. tñ q̃a inest alia æq̃tas,videlicet rōalis: rō.n.recta suadet iustum,& æquum esse, promissa seruari. l.1.ff.de pac. gẽtes contra repetentem dari exceptionem constituerunt.exceptio.n.ex æq̃tate nascit̃. l.qui æq̃tate.ff.de doli excep.nec iniquitas illa in casu hm̃ōi consideranda est,ne alter sit in dāno,alter certè in lucro: q̃a Petrus q̃ dedit vestē,nō dr̃ esse ĩ dāno,cū id facto suo sētiat.c.dānū,de re.iu.ĩ 6.

5 Quæritur p̃terea,qñ † pactum nudum dicat̃? Oēs ferè scribentes,nudam pactionem esse dñt, qñ aliq̃s sine interrogatione promittit.vt no. in l.iurisgentium.§.igr̃ nuda.ff.de pac. ponunt p̃terea multa pactionis vestimenta, q̃ enumerat gl. in d.l.iurisg.§.quinimo.aiunt.n.illam re,verbis, lr̃is,consensu, reique interuentu vestiri.sed hæc sunt specificæ drĩæ, & sic forma contractus non vestimenta.aliud.n forma rei,aliud vestimentū: quemadmodum aĩa rōalis, est hoĩs forma,non āt vestimentum,ea.n.est cā,vt hō sit.sed postquā est hō,eget vestimento,ne frigescat, ita conuentiones,licet dicātur vestitæ,specifica drĩa,vt sint, nudæ tñ sunt,nisi adsit æquitas,qua indutæ,dñr vestitæ,qua veste remota, non nascit̃ actio. Ego verò in eorum sñiam,pedibus nō eo, Dicas itaq; pactionem nudam,& vestitam esse,opposita priuatiuè: quorum oppositorum natura ea est, vt cognitio vno de ipsis,cognoscatur & alterū.l.1. ff.de his qui sunt sui,vel alie.iur.quamobrem,si quę pactiones sint vestitæ prius cognouerimus, simul intelligemus, quæ sint nudæ. videamus itaque de his,quæ vestitæ sunt.

Scito igr̃ conuentionē,seu pactum,vti genus, dici nudum, qñ nulla drĩa specifica, ei aduenit.

6 drĩæ †.n.specificæ sunt, q̃ pcm̃ nudum uestiunt, ad hoc vt sit,non tñ ita vestitum parit actionē, sed alia veste opus est,quoad actionē pariēdum. l.1.§.p̃mutatio,ibi nudo cōsensu. ff.de rer.p̃m. quo verò ad essentiā, dr̃ vestitum specifica drĩa, ita,vt tali veste, plures conuentionis spēs constituantur.oēs igr̃ pactiones iure naturæ, siue gentium inuētæ cū primum realis æq̃tas eis subest, vestiri dñr,ita vt actionē pariāt:q̃ ęq̃tas tunc subest,cū ab alterutra parte,vel traditio,vel factio accedit: ex qua q̃dem ęq̃tate, iō nascit̃ actio, vt neutra pars,nec dānū,nec lucrū sentiat, sed suū quisq; ĩ iudicio recipiat. est.n.iudicium iusti, & iniusti diiudicatio.5.Ethi. Oēs igr̃ iuris naturæ, & gentium conuentiones,sunt nudæ, quoad pariendam actionem,antequam subsit dicta realis æquitas:dñr tñ specie vestitę,vt alibi dicet̃. actio n.(vt dictum est)ideo datur,vt res iniqua, ad æqualitatem reducatur. antequam igr̃ alter contrahentium det,faciat, vel tradat quicquam,nō est in damno,& ita inter eos, non est iniustitia, nec iniquitas.quamobrem,neutrĩ cōpetit actio, q̃ duntaxat ei competit, qui dedit, aut tradidit, aut fecit,quod promisit,vt contrà,ipse accipiat, quod ei promissum est:ne damnum sentiat. Et licet ex emptione,vendōne,locatione,cōductione,& mandato,antequā res interueniat, obligō nascat̃,adhuc tñ dr̃ nuda conuentio,est igr̃ in eis nudus cōsensus, & sic nuda pactio, nuda inquā ad pariēdum actionem:nam † licet sit obligō,nō 7 tñ parit actionē, priusquā interueniat datio,vel traditio,vel factio, vel alterius ꝯhentiū intersit. d l.Iulianus.§.offerri.ff.de ac.emp.l.si procuratorem.§.mandati.ff.mand. vbi hæc sunt verba. mandati actio,tunc cōpetit,cum cœperit interesse eius,q̃ mandauit,pōderādus est ille articulus tunc q̃ extremū t̃pis sigñat.l.4.§.fi.ff.de cond.& dem.Dñr itaq; pactionis iuris naturæ,& gentiū nudæ,tantisper dum subsit realis æquitas: nudæ inquā quoad pariendum actionem. Realis igit̃ æq̃tas vestit eas,ita vt pariāt actionem,p̃ seruanda inter contrahentes ęqualitate,ne.s. alter eorū sit in damno,alter verò in lucro,quod esset iniustum,& iniquum, id quod inter ciues esse non dēt.5.Eth. & s̃.demonstratum est.voluntas.n. legulatoris est efficere bonos ciues.l.1.ff.de iust.& iu.& 5.Eth.boni āt ciues efficiunt̃,si in ciuitate seruet̃ iustitia,& ęq̃tas,q̃ est virtus:ab eaq; plus, & minus,lucrū,& dānū,qđ est vitiū oĩno tollat̃.

Sed dicet q̃spiam,s̃.dicta non sunt facultatis ciuilis,sed philosophiæ moralis?fateor s̃.dicta † 8 ex morali philosophia accepta: pertinēt tñ,imò necessaria sūt,ad facultatē ciuilē: q̃d.n.est aliud facultas ciuilis,quàm vera philosophia?l.1.ff.de iust.& iu.audeo p̃terea dicere, non posse à quopiā facultatē ciuilem bñ declarari,nisi prius moralē philosophiā optimè norit. Ex s̃.dictis satis constare arbitror, cōuentiones tunc vestiri,adhoc vt pariāt actionē,cum subest illa æq̃tas realis,de qua s̃.hoc est,cum alterius cōtrahētium, incipit interesse,eò q̃ dedit,vel tradidit,vel fecit quidpiā,vel si quo alio mō intersit.hac igr̃ ęquitate vestitę, pariunt actionem, qua iudex rē ad æquali-

æqualitatem reducit, vt neutra pars ex conuentione damnum sentiat.

9 Cognitis itaque conuentionibus vestitis, facilè cognosci possunt nudæ. sunt igitur † nudæ, quibus ea realis æquitatis non inest: nudæ inquam ita vt non pariant actionem.

10 Supradicta aūt, sine controuersia procedunt in † cōmerciis, quę sponte sua faciūt hoīes, vt sūt emptio, venditio, locatio, cōductio, cōmodatū, depositū, & pmutatio, & similes, in quib. clarè apparet dānū, & lucrū, plus, & minus, ęquitas, & iniquitas realis. sed in cōmerciis, q̄ nobis inuitis fiunt, vt furtum, adulterium, cædes, pcussiones, iniurię, & similes, non facilè in oīb. apparet lucrum, & damnū: nā licet in furto, & rapina, is qui surripuit, sentiat lucrū, is aūt à quo surreptū est, sentiat damnum, quamobrē ei, qui in dāno est, competit actio, qua iniquitas, iudice medio, ad ęqualitatē reducitur. tñ is, qui aliquē pcusserit, vel alicui iniuriā fecerit, non clarè dr̄ esse in lucro, cum nihil ei adsit. sed cū inter percutientem, & percussum, clarè fit iniustū quoddā, qđ idem est, quod iniquum: si iniquum est, ergo &

11 iniquitas: qua † de re datur actio, vt ea iuiquitas, ad æqualitatē a iudice redigatur: percutiens. n. vel occidens, sed iniuriam faciēs. dr̄ habere plus de existimato bono, inquantum impleuit suam voluntatē: & ita quasi in lucro esse vr̄. hoīes. n. si suę voluntati ēt prauę satisfaciant, lucrū esse existimant. Ille aūt qui vulneratur, vel occidit̄, vel iniuriā patitur, dr̄ habere plus de malo, cum id contra suā voluntatē patiatur, & ita esse quasi in damno vr̄: quamobrē ei competit actio, qua iudex ductus, rem ad ęqualitatem reducit, subtrahens à lucro, & non ponens in damno: hoc est, aufert à pcutiente, vel occidēte numos, seu quid aliud, illudq; ponit in commodum, vel honorem vulnerati, vel iniuriam passi, & ita seruat̄ ęquitas inter ciues, quę sola est causa, vt ex commerciis nascatur actio. hęc aūt ęquitas cū adest, conuentiones dn̄r vestitę, cum abest, nudę appellantur, sunt tamen vestitę, quoad esse perfectum, quando transeunt in propriam speciem.

ADDITIO.

Licet pactum nudum non pariat actionem de iure ciuili, tamen si resultet damnum ex eo non seruato datur actio. de dolo l eleganter § si seruus pactionis ff. De dolo. Alex. in l. si conueneris De iuris. omn. iud. Porrò in ligis & recugis, vt aiunt actionem nudum pactum producit. enim-que pœna toti apposita ad agendum efficax est, cum ad non delinquendum inducatur. vt in l. non impossibile. ff. De pactis. Bald. in c. 1. De pact. Ias. in l. Iurisgentium. §. sed cum nulla. ff. e. & in l. lecta. Si cer pe. Duennas reg. 16. In donatione etiam è nudo pacto actio nascitur in l. si quis argentum. § sin autem. C. De donat. Soc. consil. 53. vol. 4. col. 3. Duennas reg. 19 & 11. Soc. reg. 14. Diuisionem pactorum bimembrem in pacta nuda, & vestita labefactat Corras. c. 1. lib. Miscell. probat. Linius in §. 1. Inst. Quibus mod. re contrah. oblig.

SVMMARIVM.

1 *Operari, facere, & agere, inter se differunt.*
2 *Petitio extra iudicium quæ.*
3 *Petitio in iudicio est actio.*
4 *Petitio in personam, & rem quæ.*
5 *Iudicis officium non est actio.*

XXIIII. DECLARATIO

An petitio in iudicio, & iudicis officium sit actio.

Caeterum vt dilucidius pateat, quamobrē petito in iudicio appelletur actio, rursus dicito, tria esse verba, videlicet † operari, facere, & agere. Operari continet sub se facere, & agere, omnis. n. qui agit, & omnis qui facit, operat̄, tunc autem dicimur facere, quando remanet aliquod opus vltra operationem, agere autem, qñ nihil remanet operis, Arist. 1. Polit. & 6. Ethic. Et ex his tria hæc nomina ducuntur, operatio veluti genus, quæ in duas diuiditur species, in operationem, quæ est factio, & operationem, quæ est actio operatio, quæ est factio, continet sub se omnes operationes, ex quibus remanet aliquid acti: exempli gratia, ex ędificatione remanēt ędes. est igitur ædificatio, factio quædam: ex fabri lignarij operatione, remanet opus, vtputa sedes: erit igitur factio. est itaque factio, omnis operatio, ex qua aliquid operis existit. operatio verò, quæ est actio, continet sub se omnes operationes, ex quibus nihil operis remanet. Cantare igt̄ est agere, & cātatio illa, est actio: habere orationem, est agere, & habitio illa orationis, est actio loqui cum aliquo, est etiam agere, & sic locutio illa, est actio: legere præterea, est agere, lectio igitur est actio: item petere ab amicis id, quod pmissum est, vel de aliqua re sibi accōmodari, vel quoquo modo amicè petere, est agere, petitio ipsa est actio. hæ & harum similes, dicuntur actiones, non autem factiones: ob hanc sanè causam, quod nullum ex eis remanet opus. 1

Rursus petitio subdiuiditur, alia enim fit extra iudicium. alia in iudicio. † extra iudicium fit qūocunq; sine iudice, ab aliquo petat̄, de qua leges

ges nihil tradunt, qa non est id à ciuitate cōstitutum, sed fit natura ipsa docēte, quisq; enim scit,
3 ab alio petere qđ sibi placitū est. At † petitio illa in iudicio, q vt dictum est, dr̃ actio, est ius. Inst. in prin. de actiu aūt, vt sępius dictum iā est, est ordinatio, seu cōstō quædā ciuitatis. ciuitas. n. cōstituit, quonā mō in iudicio petendum sit. Hæc itaq; petitio in iudicio, quæ est idē, qđ actio de qua Inst. de act. in prin. ī duas diuiditur species: nā quædā est in p̄sonā, quædā in rem. l. actionis verbo. ff. de act. & oblig. petitio in rē est, p̄ quam rē nostram, quæ ab aliquo possidet̃, petimus, & sp̄ aduersus eū est, qui rē possidet: quæ proprio noīe, appellatur vendicatio: vendicare. n. est, rem sibi appropriare, vel suā esse dicere, vt inquit Val
4 la. Hæc aūt petitio in rē, aut est factio, aut actio: factio non est cū ex ea nihil facti remaneat: erit igitur oīno actio. l. actionū gña ff. de act. & obli. Sed q̄a interdum petimus, seu p̄sequimur rē, nō nr̃am, sed nobis obligatā, seu hypothecatā, hmōi petitio, seu p̄secutio, aut erit factio, aut actio: factio non est, cū ex ea nihil o p̄is superfit, erititaq; actio: proprio aūt noīe vocabitur hypothecaria, sicut hō proprio noīe, vocabitur Camillus. Petitio aūt in p̄sonā, dr̃ actio, qua cū eo agimus, qui obligatus est ex cōtractu, vel quasi, ex maleficio, vel quasi ad faciendum aliquid, seu dandum. Insti. de actio. §. 1. semperq; aduersus eundē, seu eius hæredem locū habet. d. l. actionum genera. hac autem, plures continentur species, veluti actio ex empto, vendito, locato, cōducto, mutuo, deposito, & huiusmodi, de quib. suprà dictū est.

Interdū in iudicio petimus, seu imploramus ab eo, q non est nobis ex contractu, vel quasi, ex maleficio, vel quasi obligatus, sed tenet̃ ex ęqtate quadā, seu ex viri boni officio: hic aūt est iudex, qui ex officio suo, & æqtate tenet̃ facere, qđ sibi incūbit. Est. n. officiū, facultas q̄dā, qua q̄s facit, vel agit, quod sibi incūbit. illa igitur petitio, seu iudicis officij iploratio, aut erit factio, aut actio. factio oīno non est, cum ex ea quicquā o p̄is nō remaneat: erit itaq; actio, qua q̄s petit à iudice, vt mediāte eius officio, agat aliq d, qđ ei incūbit, veluti vt in integrū restituat. tot. tit. de rest. ī integ. seu vsuras, vel fructus, p̄stari faciat. l. p̄ collusionē. §. 1. ff. de acti. empt. & l. 3. C. depos̃ ipsum
5 † verò iudicis offm̃, nullo mō ē actio, sed ē quoddam medium, veluti instr̃m, quo ipse iudex agit, & operat̃, sicuti ignis operat̃ sua calliditate, & sutor sua arte: si. n. peto à sutore: vt faciat mihi calceos: illa mea petitio, est actio q̄dā, ars verò sutoris, minimè, ars. n. est habitus, seu facultas q̄dā, qua sutor facit. Frustra igit̃ quærunt Dd. an ipsum iudicis offm̃, sit actio, nusquā. n. probat̃, ipsum offm̃ esse actionē; sed est id, qđ iudex p̄se agit, vel p̄ qđ agit. Dd. itē inquiunt, dāni infecti cautionē peti, p̄ offm̃ iudicis. l. Prætoris offm̃. ff. de dam. inf. sed cautio dāni infecti, est actio. l. inquilino. ff. eo. ergo &c. Longè aberrant. nā nec ipsum officiū, est ipsa actio: sed facultas quædā, qua ipse iudex iubet caueri, de dāno infecto, vel aliqd fieri. nec ipsa quidē cautio dāni infecti, est actio, cum cautio non fiat à petente, sed ab eo à quo petit̃. dn̄s. n. ædium vitiosarum cauet, nec quicquam sibi petit. Illa igit̃ petitio, qua q̄s petit, vt iudex officio suo, faciat ab aduersario sibi de dāno infecto caueri, est ipsa actio, de qua loquitur d. l. inquilino. Concludendum est igitur officium iudicis nullo modo esse actionē: sed ipsa petitio, qua quis implorat ipsum officium, est actio. Quemadmodum nec ipsa res petita, est actio, sed petitio ipsius rei, dicitur actio.

ADDITIO.

Quæstionem, an Iudicis officium sit actio cop'osè disputat Iason in princ Inst De act Bart in l quintus. ff de annu. leg. & in l. 1. De iurisd. omnium iud. Fel in c. Iudicis officium. De off. iud. Eleganter etiam Alciat lib. 2. Paradox cap. 10

SVMMARIVM.

1 *Operari, facere, & agere inter se differunt.*
2 *Actio extraiudicialis est à principio hominum.*
3 *Actio iudicialis est de iure gentium; Quæ aliquando dicitur ciuilis approbatione nu. 6.*
4 *Actiones ciuiles quæ.*
5 *Ius naturale, seu gentium est pars iuris ciuilis.*

XXV. DECLARATIO

An actio sit de iure gentium, vel ciuili.

RVrsus quæritur, vtrum actio sit de iure gētium, an de iure ciuili. Pro respōsione rursus repetantur ea, quæ paulò antè dicta sunt, sumatur igitur † operatio, vt genus superius: dein 1
de in duas diuidatur species, in operationē videlicet, quæ dr̃ factio, & operationem, quæ dicitur actio, factio est omnis operatio, quæ in exteriorem materiam transit, eaq; cessante remanet aliquod opus factum, quod est finis: veluti si ędificator ædificat, eius operatio in exteriorē transit materiam, hoc est in ædes, & cessante o p̄atione remanet opus, hoc est ī ædes ipsæ. sub hac specie, quæ dr̃ factio, oēs mechanicæ operationes continētur: omnes enim artifices, & fabri, facere, non

re,non agere dñr,quorũ bonum est in eorũ ope ribus, nõ aũt in ipsis: pñt.n,artifices,seu fabri esse mali, & praui,opera aũt illorũ bona. Rursus, actio est oĩs operatio,quæ nõ transit in exteriorem materiá,qua operatione,hoc est actione cessante,nullum remanet opus,sed ipsa actio,est finis exépli cá,qui canit,qui pulsat citharã, qui loquit,qui orõnem hét,& qui aliqd ab alio petit, dr propriè agere,& non facere: ex his.n.nullum remanet opus: petere itaq; est agere, petitio illa est actio. Rursus petitio,tãquã genus subalternũ, subdiuidit.qdã.n.fit extra iudiciũ,qdã i iudicio. Extra iudicium,mille sunt petendi modi, petũt enim homines ea,de quibus, & in quib. volunt sibi ẽt gratuitò accommodari. In iudicio verò ea duntaxat homines petunt, quæ sibi ab aliis quoquomodo debentur. hoc ex Aristot. 1. Polit.

Si igitur quęrit,quo iure introducta sit actio?
2 dicito † actionẽ extraiudicialẽ,tunc natã fuisse, cum hoĩes cęperunt sermonem habere. ipsis.n. ideo datus est sermo,vt eo possent inuicẽ loqui, eoq; iucunda,& molesta inuicẽ indicare, iustũ, & iniustũ, æquũ,& iniquum, vtilitatẽ, & damnũ mutuo demonstrare,vt 1. Pol. oĩa aũt hæc sunt extraiudiciales actiones, & ab initio iure nãli introductæ. Actio verò iudicialis,eo iure introducta fuit,quo & magistratus,& consequẽter iudiciũ,magistratus certè introducti fuerũt eo iure quo & ciuitates cõdi cęperũt.sunt.n.& ipsi pars ciuitatis,queadmodũ Arist. 1. Pol. ait. & s. dictũ est,in decl. 18. ciuitates aũt iure gẽtium conditæ sunt. l. ex hoc iure. ff. de iust. & iur. & ibi Dd. Est
3 igr † actio iudicialis iure gentiũ introducta. nam quo iure est cã,eodẽ est eius effectus: cã.n.parit effectũ sibi similẽ, vt aiũt Philosophi. & l. manumissiones. ff. de iust. & iu. calor.n. rẽ calidã, frigus frigidũ efficit. cã siquidẽ actionis iudicialis,sunt cõtractus,& conuentiones,& cõsequẽter obligõnes,q ex his oriunt. contractus verò,seu conuentiones ferè oẽs ex iure gentiũ institutæ sunt. l. ex hoc iure. ff. de iust. & iu. hæ aũt, vti cã remota actionẽ iudicialẽ pariunt. l. iurisgentiũ. ff. de pact. Quãobrẽ, si eo iure Titius vendidisset fundũ Sẽpronio centũ,tradito fundo,si Sẽpronius noluisset dare pretiũ, Titius in iudicio corã magistratu,dicta centũ petebat,q petitio,vt s. dictũ est,nil aliud est, quàm actio iudicialis, appellabatq; actio ex vendito. cõtrà si Sẽpronius dato ptio,Titioq; dare fundũ negaret, petebat corã magistratu fundũ sibi tradi, ea petitio dicebaf actio ex empto. Itẽ dicendũ est de locatione: nã si locator rei locatæ mercedẽ petebat,eiusmodi petitio, erat actio,vocabaturq; actio ex locato. ecõtrario petitio conductoris,erat itidẽ actio, dicebatq; actio ex conducto. Itẽ petitio rei depositæ,seu re commodatè dicebaf actio ex deposito,actioq; ex cõmodato. Itẽ eo tpe,quo iure naturæ, seu gentiũ viuebaf,si qs,puta Petrus abundans frumento, egebat vino,cõuentione facta,dedisset Titio frumentũ,quo accepto si Titius amicè reqsitus,noluisset vinũ tradere poterat corã magistratu petere,vt dictus Titius ad dãdũ vinũ cõpelleref: & ea petitio erat actio,nõ aũt factio,& qa in iudicio petierat,erat actio iudicialis,appellariq; poterat actio in factũ. q actio, pculdubio erat de iure gẽtiũ: cũ pmutatio fuerit iure naturæ, seu gẽtium introducta. Arist. 1. Pol. si. n. emptio iuregẽtiũ fuit introducta. §. fi. Inst. de iu. na. gen. & ciuil. igr & pmutatio à pmutatione.n. origo vendendi,emendiq; cœpit. l. 1. ff. de contrah. empt. & vend. Et gñaliter dicito,oẽs actiones, q nascebantur ex cõtractib ex iuregẽtiũ introductis, iurisgentiũ appellari. nã cuius iuris est cã, eiusdẽ est effectus. d. l. manumissiones. 4 † Actiones verò,q nascunt ex contractibus, iure ciuile institutis,veluti ex stipõne,ex lrarũ obligõne,ex cõtractu emphyteutico,quos gl. ponit in d. l. ex hoc iure meritò appellant ciuiles: cũ earũ cã iure ciuili fuerit itroducta. Et sicubi reperies actiones ex cõtractib. iurisgentiũ natas, ciuiles noiari ne mireris,ciuitates.n.ã quib. ius ciuile appellatur, non solũ viuendi, sed benè viuendi gra fuerunt institutæ. quãobrẽ & iuris naturæ, iurisq; gẽtiũ pceptis. & ciuilib. vtuntur. & ex his trib. partib. collectũ est quoddã totum,quasi integrũ, qđ qdẽ totũ,ius ciuile nũcupaf. vt apertè patet in 5. Eth. ubi Philos. ait, ciuile ius, aliud nãle,seu gentiũ,aliud ltimũ esse: & ita aptè demonstrat 5 † ius nãle,seu gentium, esse partẽ iuris ciuilis,sicut paries,est pars domus. Ius itaq; naturę,seu gentiũ, appellaf ciuile,eò q ciuitates illo vtunt, non qđ inuenerint. Hoc apertè cõfirmat Cicero i 3. offi. cuius hæc sunt verba: Maiores nri,aliud ius gentiũ,aliud ius ciuile esse voluerũt: qđ.n. ciuile,nõ idẽ gentiũ: qđ aũt gentiũ,idẽ ciuile esse dẽt. Ius itaq; ltimum,seu positiuum est pars iuris ciuilis,qđ quidẽ ius ciuile,vt dictũ est,sumitur veluti totũ quoddã integratũ. & ius illud positiuũ, vt pars, dr ẽt ciuile,propterea quod non solũ eo ciuitates vtuntur,sed ipsum etiã constituerunt. ita

6 ita S.Thom.ibi declarat Philosophi verba.

Ita ad propositū,† si actiones, quæ ex contractibus iurisgentium nascuntur, aliqñ appellanť ciuiles: iō fit, quia ciuitates illas approbāt, illisq; vtunť,& hoc tangit gl. in l.naturales. in prin.in ver.oblig.in vlt.ver.ff.de præscrip.ver.queadmodum obligationes dnr ciuiles,q̄ aut legibus constitutæ,aut certo iure ciuili,hoc est ab ordinōne ciuitatis,comprobatę sunt.§.namq;.ver.ciuiles. Instit.de oblig.Ex supradictis satis cōstat, actiones quæ dantur ex contractibus iuregētium institutis,eodem iuregentium esse introductas.

ADDITIO.

Variè,& copiosè discutis Bar.in l.ex hoc iure ff de iusti.& iur.& tandem omnes ciuilis iuris esse concludit. Conātus iurisgentium asserit cap.5 lib.

SVMMARIVM.

1 *Deportati sunt capaces contractuum iurisgentium: Et consequenter actionum ipsorum contractuum nu. 2*
3 *Narratio in iudicio est actio:quæ est facti.*
4 *Actio præscriptis verbis cur dicatur: Et est eadem cum actione in factum.nu 5.*
6 *Actio in factum generalis, quæ non dicitur præscriptis verbis, quando detur.*
7 *Facti dies qui,& qui comitiales nu.8.*
9 *Actio redacta ad verborum formulam.*
10 *Forma antiqua narrationis, siue libelli.*
11 *Regis actio quæ*
12 *L.edi.2 C de eden.de qua actione loquatur.*
13 *Actio simplicis iuris, quæ*
14 *Actiones iurisgentium,& ciuilis quæ.*

XXVI. DECLARATIO

An deportati habeant actiones: Et quid sit actio præscriptis verbis, vel in factum.

1 Illud obiter hic videndum est, cum † deportati habeant ea,q̄ sunt iurisgentium,& consequenter facultatem faciendi oēs contractus,q̄ sunt iurisgentium,ea verò,quæ sunt iuris ciuilis nequaquam hñt.l.quidam sunt.ff. de pœn. hinc quęrunt Dd.an habeant actiones ex illis contractibus? Rñdendum esset, non habere actiones:hę enim,vt ipsi aiunt,sunt iuris ciuilis.Bar.tñ in d.l. quidam. dicit, ex eo,q̄ lex permittit deportatis habere ptātem faciendi contractus iurisgentiū, concedit etiam eis habere actiones,licet sint iuris ciuilis. Tu autem ex supradictis respōde hoc modo,si deportati habent ea, quæ sunt iurisgentium d.l.quidam.possuntq; facere cōtractus iu-
2 risgentium,consequenter etiam † habent actiones ex illis contractibus natas,quæ ēt sunt iurisgentium,licet aliqñ appellentur ciuiles: de quo iam satis dictum est. Aduertēdum tñ est,q̄ licet deportati.non habeant ea,quæ sunt iuris ciuilis Romanorum,eò quia desinunt esse ciues Romani,tñ si ad aliam migrarent ciuitatem,vtputa Venetias,ibiq; efficerentur ciues,haberent ea,quæ sunt iuris ciuilis Venetorum. Sed huic conclusioni,hoc est actiones esse iurisgētium:vr aduersari tex.in l.2.§.deinde.ff.de orig.iur. vbi actiones vñr ex legibus natæ,iccirco ciuiles nominādæ sunt. pro solutione sciendum est, actionum quoad rem nostram duas esse species:vnam,quę est facti, & hæc est formula quædam ex legibus composita.alteram,quæ est simplicis iuris.

Prima,† quæ est facti, est narratio quædam in
iudicio:narrare enim,est agere.narratio igr; est 3
actio continens factum,& conuentionem de aliquo negotio coitam.hæc autē narratio iure gentium erat simplex,nec habebat certā dicendi formam,erat varia,prout erant varia negotia,de q̄bus agebatur.& postea Appius Claudius eas cōposuit,ad formamq; redegit.d.l.2 §.postea,quo factum est, vt vnaquęq; narratio propriā haberet formulā,certis quibusdā verbis,& solennib. cōpositam,in qua,si aliqđ verbū, aut syllaba mutareť,vel diminuereť,vel addereť,actus vitiabať l. 1.C.de form.subla.singula itaq; negotia, singulas habebant formulas: & narratio illa solennis continebat factū,seu conuentionē, q̄ trāsierat in proprium nomē contractus, ab eoq; noīe actio sumebat suū nomē.Et ne res exēplis egeat,si erat narrō cōtinēs factū,seu cōuentionē de re vēdita, & empta,actio empti,& venditi vocabať: si cōtinebat factū de re locata, & cōducta, appellabať actio locati,& cōducti, & ita de alijs nominatis.

Sin aūt narratio in formulam redacta continebat factū,seu conuentionē, q̄ non transibat in propriū nomen contractus, vt sunt illi quatuor innominati, do vt des, do vt facias, facio vt des, aut facio,vt facias,l.naturalis.ff.de præscrip.ver.
tunc qm † actio non habebat vñ caperet propriū 4
nomen, actio p̄scriptis verbis, vel in factū vocabať.nā cū deficiebat actionis nomē,actione p̄scriptis verbis,vel in factū agendū erat: hoc est,ex illis solennibus verbis in formulā p̄scriptis,q̄b. negotiū exponebať, dicebať actio p̄scriptis verbis, vel ex illo facto in sua formula solenniter narrato,actio in factū nuncupabať.In his igr quatuor
cōtractibus,† actio in factū,& actio p̄scriptis ver- 5
bis, re non differunt, vna est.n. conuentio par-

tiū m, videlicet do, vt des, quæ pro vt est conuentio, facti est. l. consilio. §. fi. ff. de cura furio & ex illo facto, dī actio in factum. sed quia illa met conuentio, f. do vt des, fuit verbis cōtrahentium expressa. ex illis verbis in formulā pscriptis, illa eadem actio, q̄ dr in factum, appellatur actio pscriptis verbis. l. 1. & 2. ff. de pscript. ver. Item minimè differunt fine: vtraq;. n. datur ad idem dādū,
6 vel faciendum. tot. ti. ff. e. At sit narrō, seu formula nullam continet partiū conuentionē, sed simplex factum, ex quo datur alicui damnum, & ita est iniquitas: æquissimum quidē est, aliquā damnum passo dari actionē, quā à iusto viro, hoc est à iudice, res ad æqualitatē reducaī. quamobrē, si hmōi factum in proprium transit nomen, veluti est furtum, rapina, iniuria, ex eo nomine actio suum accipit nomē, appellaturq; furti, vi bonorum raptorum, iniuriarumve actio, vt in suis titulis patet. Sed si in proprium nomen, factū non transit, est tñ aliqua lex, à qua veluti à cā efficiēti actio possit nomē accipere, tūc ab illa lege actio appellab r, veluti actio legis Aquiliæ. vt in tot. tit. ad l. Aquil. At si factū in propriū nō trāsit nomē, nec lex aliqua de eo loquiī, tunc ex eo facto daī actio in factū duntaxat, exēpli cā, si non in corpore damnū fuerit datū, neq; corpus læsum fuerit, sed aliquo mō alicui damnū datū sit, veluti, si qs misericordia ductus alienū seruū vinctū soluerit, vt fugeret. §. fi. Inst. ad l. Aquil. Itē si quis alterius impulsu damnū alicui dederit, quo fit, vt in factum actio danda sit in eum, qui soluit, quive impulit. l. qua actione. §. fi. ff. ad l. Aquil. vbicūq; igr est tale factum, quod nō transit in proprium nomen, nec lex aliqua de eo loquiī, ibi sola actio in factū danda est. Erit igr hęc actio in factū gñalis, dabiturq; vbicūq; tale simplex factū reperiī, nec ex hmōi facto datur actio pscriptis verbis, cū nulla insit partiū conuentio, & consequenter nulla partiū verba in formulā redacta sunt, ex quibus deī actio pscriptis verbis, vt s. dictum est.

Tales itaq; cōpositæ narrōnes, dicebātur legis actiones, eò q per eas, lege, hoc est iure, agebaī, illis. n. hoīes inter se iure disceptabant: sed à principio narrōnes illæ erant quidem cōpositæ, non tñ ordo, obseruatioq; verborū pro forma habebaī: quas actiones, hoc est facti narrōnes, ne ppīs arbitratu suo instituerent, certas solennesq; esse voluerunt: hoc est instituerūt, vt non oibus, sed certis quibusdā diebus iure liceret agi, quibusdā verò non, illos fastos, hos nefastos appellabant.

Erant autem † fasti dies, quibus licebat Prætori fari tria illa verba solennia, do, dico, addico: his contrarij erant nefasti, vnde Ouidius. 7

Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur,
Fastus erit, per quem, lege licebit agi.

Erant præterea † dies comitiales, quibus cum populo vniuerso cōuocato de Republica agi licebat, hoc est calatis comitijs, de quib. superius abundè diximus. Erāt ēt dies stati, qui iudicij cā, cum peregrino instituebanī. de his legito apud Macrobiū 1 saturnaliū. Liber ille, in quo dies solennes scripti erant, fasti dicebanī. qui liber, & actiones ita cōpositę, erāt apud collegiū Pōtificū, ex qb. vnus quoquo anno pērat negotijs priuatis: eo tpe, cū q in iure, aliqd ab alio cōstituisset, petere oportebat à Pōtifice illo, & diē quo liceret agi, & actionē. hoc est rei narrōnē petere. talē. n. actionē tpib. nostris, libellū appellari licet, q ēt hodie ab aduocatis petiī, non tñ solēnis, vñ Cicero p Murena ait. Posset agi lege, nec ne, pauci quondā sciebant: fastos. n. vulgò non habebāt. erant. n. m magna potētia, q consulebanī, à qb. ēt dies tanquā à Chaldęis petebanī. Deinceps q. dā Cneus Flauius surripuit fastos, hoc est librū, qui dies illos continebat, & palā oibus legendos proposuit, ita vt populus amplius Pontificū opera non egeret. vñ Cicero ibidē subdit. inuētus est scriba qdā Cneus Flauius, q cornicū oculos cōfixit, & singulis dieb. ediscēdos fastos populo ppo suerit, & ab ipsis cautis Iurisc. eorū sapia cōpilarit. Cornicū oculos cōfigere, vt obiter id declareī puerbiū ē, quo ī eū vtimur, q callidos, & astutos hoīes versutia, & calliditate supplātat, & eludit. 8

Quo facto, irati Iurisconsulti, timentes ne vulgata illorum dierum obseruatione, sine sua opera lege posset agi, rursus † actiones illas ad quandā verborum formā redegerūt, constituerūtq;, vt mutato vno ex illis, licet minimo verbo, vel ēt syllaba frustra ageretur. Vñ Cicero ibidem inqt. itaq; irati illi, quod sunt veriti, ne dierum rōne puulgata, & cognita sine sua opera lege agi posset, notas quasdam, hoc est formulas, seu primas dictionum litteras cōposuerunt, vt oib us in rebus ipsi interessent. hæc Cicero. quāobrē, qui iure agere volebāt, ijs necesse erat, vt ab illis, & formulas impetraret, atq; ita vt in illis scriptū erat, ad vnguē agi oportebat: q formulæ à Cōstātino sublatæ fuerūt. C. de form. subl. quorū loco hodie sūt libelli, q ab Aduocatis suo ipsorū arbitratu cōponunī. Ego diu inter legēdū obseruaui, si 9

quam

quam illarum formularũ inuenire possem, tandé vna apud Ciceroné pro Murena, mihi occurrit: ibi enim à Cicerone antiqua rei vendicatio-
10 nis formula descripta est, vbi actor inquit. † Fundus, qui est in agro, qui Sabinus vocat, ego eũ ex iure meũ esse aio: vñ ego te ex iure manu cõsertũ voco. Subdit ibidé Cicero. q̃d huic tam loquaciter litigioso rñderet ille, vñ petebat, nõ hẽbat. quãobré ét pro reo rñdendi formula hmõi cõposita erat. vñ inquit, tu me ex iure manu cõsertũ vocasti, inde ibi te reuoco. Habes igr vnã ex an-
11 tiqs formulis. Hmõi † igr facti narrõnes, in carmé, seu formulã redactæ, dicebãt legis actiones, ppea qđ p eas duntaxat licebat lege agi. Hæ át legis actiones quotannis erãt apud vnũ ex Pontificib. l. 2. ff. de orig. iur. §. deinde à quo is, q iure acturus erat formulã negotio, de quo disceptãdũ erat, accõmodatã impetebat. q verò tales formulas apud se hẽbat, impetrãtiq; cõcedebat, dicebatur ét magistratus: corã quo filij, & emancipari, & in adoptioné dari poterãt. Huius rei métioné facit Modestinus, in l. Magistratũ. ff. de adop. Supradictæ igr legis actiones, meritò dicédę sunt ciuiles, ppea quod à iure ciuili earũ cœpit origo.

Iam satis dictum est, de ea spé actionum, quã paulò añ diximus esse formulas quasdã. hęc est
12 illa † actio, q necessariò edenda, exprimendaq; est in iudicio, vt sciat reus, vtrũ cedere, an cõtendere vltra debeat. de qua loquit. l. 1. ff. de eden. & l. edita. C eo. tit. & hæc longè differt ab illa altera spé, q est ius psequendi &c. Inst. de actio. in prin. illa. n. est ius psequendi, hoc est, pp quod psequi possumus in iudicio, quod nobis debet. aliud est igr ius, pp quod persequimur, aliud ipsa persecutio: queadmodum dicimus de itinere, quod est ius eũdi, ambulandi &c. Inst. de serui. hoc est ius, pp quod possumus ire, & ambulare, aliud est igr ius ambulandi, aliud ipsa ambulatio. Item ars est habitus recta cũ rõne faciendi. 6. Eth. & tñ aliud est ipsa ars faciendi, aliud ipsa factio. Et vt paucis concludam, illa actio, de qua in Insti. in princ. est ius, pp qđ possumus psequi quod nobis debet, quod nec edi, nec emendari, nec mutari põt, cũ sit res incorporea. & de hoc non loquitur. d. l. 1. nec l. edita. illa aũt actio, de qua loquitur. l. 2. §. postea. de orig. iur. est actio quædam, qua persequimur in iudicio, quod nobis debet, virtute illius primæ. & hæc edi, exprimiq; dét, & emendari, mutariq; põt. d. l. 1. & d. l. edita. hodie dr libellus, & de hoc dicetur in declarõne. d. l. edita. Sequitur altera † spés, quę est simplicis iuris, & lõ- 13
gè ab illa superiori differt. Hęc. n. est ius quoddã persequẽdi in iudicio, quod nobis debetur. Inst. de actio. in princ. illa verò pstat nobis formulas, quibus negotium in iudicio narratur, hæc adeò inhæret ossibus nostris, vt à nobis separari nequeat. l. 3. & ibi no. ff. pro soc. illa cũ suis formulis Appij Claudij libro continebat. l. 2. §. postea. ff. de orig. iur. hęc certè minimè libro aliquo cõtineri põt. Actiones † igr, quæ sub hac spé, cũ suis 14
rudibus narrationibus continent, partim sunt iuregẽtium introductę, hoc est oẽs eę, q dantur ex conuentionib. iuregentiũ institutis, vt s diximus: & eę ex ęquitate, vt ex cã ppinqua, & principe, & ex obligõne, vt cã remota nascunt, vt supra demonstratum est. partim uerò sunt iuris ciuilis, hoc est oẽs eę, q dantur ex conuentionibus iure duntaxat ciuili introductis, q notantur in l. ex hoc iure. ff. de iust. & iur. & eæ interdũ nascũtur ex sola obligõne ciuili, ét sine reali ęquitate. vt patet in littera. oblig. Insti. subest tamen æquitas legalis, vt suprà diximus. Ex supradictis facilè concludi potest, plerasque actiones fuisse, ac esse iurisgentiũ. Et hęc dixisse de iure naturali, & gẽtiũ satis sit, nõnullis interim obiter declaratis.

SVMMARIVM.

1 *Permutatio in quo differat à contractu, do, ut des. & nu. 6.*
2 *Species, & Genus quid secundum legistas Et quid secundum philosophos nu 5.*
3 *Permutatio quo tempore inuenta*
4 *Permutationis quatuor species: Quæ sunt contractus innominati nu. 11*
7 *Emptio & venditio species permutationis.*
8 *Permutatio quare non est cõtractus noiatus & nu 10.*
9 *Proprium, quatuor dicitur modis.*

XXVII. DECLARATIO Permutationis.

ET qm superius facta est permutationis métio, non ab re esse vr aliquid tractare, & de ea psertim qstiuncula, ubi Dd. qrũt. in quo † diffe- 1
rat permutatio, à contractu, do, ut des. gl. in l. 1. C. de rer. permu. & Bar. ibi, & idem Bar. & Ias. in l. 1. ff. e. in hoc differre affirmãt, uidelicet, qñ spés certa, puta equus, uel liber pmutatur certa spé, ueluti ueste, dr permutatio; qñ autem genus, cũ genere, uel quãtitas, cum quantitate pmutatur, tunc est contractus innominatus, hoc est do, ut des, & non pmutatio. ita Ias. in d. l. 1. nu. 10. id qđ falsum esse ostenditur. Sed prius animaduertendum

dum est,Dd.nostros caperet spem,pro indiuiduo: quantitaté pro pecunia numerata: genus pro his, quæ pondere,numero,mensurave constant. dñt igr ipsi,si conuetum est,vt detur genus, pro gñe, vtputa frumétum pro vino, esse contractũ innominatum,hoc est do,vt des, nõ aũt permutationem,in quo maximoperè decipiuntur, longè.n. aliter res se hét,vt illicò patebit. Sciẽdum est igr, vt Arist.ait.1.Polit.gentes:ab initio,fructibus,ex terra,hoc est ex agricultura mortua,& aïalibus, hoc est ex agricultura viua,vt ipse appellat, perceptis,vitã duxisse.hæ.n.veræ appellandæ sunt diuitiæ,horum siquidem acquisitio, sm naturam
3 est,vt ipse ait. † homines itaq; ab initio,alij cõia habebant oïa,alij separatim multa,quo fiebat,vt eorum,qui separatim fructus habebant,alij abũdarent frumento,carerent aũt vino:alij quidé vino abundarent,egerent aũt fruméto: necessariò igr reperta fuit permutatio. non.n. numorum vsus adhuc repertus erat,pp indigentiam igr,ne cesse erat,permutationẽ fieri: vnusquisq;.n.sm rerũ necessitatem,vtilibus,inutilia permutabat. frumento.n.quis abundans,vino aũt carens,dabat frumentum alicui,vt ab eo vinum reciperet: mensura aũt erat indigentia,vt hoc vtar vocabulo,siquidé non plus accipiebat,quã egebat. multæ adhuc Barbarorum nationes,apud quos numorum vsus non est ita viuunt: alia.n. pro alijs dant.recipiuntq;,atq; inutilia sibi vtilibus pmutant,ceu vinum tritico,oleum vino,& hmõi.hęc ex Arist.in 1.Pol.Ex quibus perspicuum est,primã pmutationis spẽm fuisse in fructibus,& pñr in his,q̃ pondere,mensurave consistunt: qđ Doctores nři genus appellant, in quo negant esse pmutationẽ,vt patet in locis s.citatis.postea cępe rũt pmutare ferrũ,seu æs frumento,vino, seu oleo.& hæc ẽt ab Arist.1.Pol.pmutatio, sm nãm noïaĩ.fiebat.n.ex rebus,quas natura è terra,hoïs gřa producit,ad supplementũ duntaxat indigentiæ,& sm naturã,huiusmodi permutatio fiebat.

4 Ex his clarũ est,† primã spẽm permutationis fuisse,do vt des,qua oïs datio cuiuscũq; rei, pro re altera dãda cõtinet. siue igř certa spés, pro certa,siue incerta pro certa det,& ecõtrariò,siue genus pro gñe,vt ex Aris.vbi s.facilè perspici põt,pmutatio est. Deinceps constitutis pagis, cęperunt esse artifices.erant itaq; in pagis agricolæ,& artifices. cępit ptterea,vt naturaliter euenire solet,vt alter alterius opera indigeret, agricola.n.egens calceis: frumento aũt,seu vino abundans,dabat frumentum,vel vinũ sutori,vt is faceret ei calceos,& cõtrà sutor faciebat calceos agricolæ, vt is daret ei frumentũ,vel vinũ. & ita aliæ duæ pmutationis spés esse cęperunt,videlicet do,vt facias,& facio, vt des. Præterea eueniebat,vt sutor egeret domo,ædificator verò calceis,cõueniebãt igr,vt sutor faceret ędificatori calceos,ille ãt sutori ędes: hinc cępit quarta pmutationis spés,videlicet facio,vt facias.Quatuor itaq; pmutationis spés,iure gentiũ constitutæ sunt,de quib, plenè Arist.in 5.Eth.tractat,ibiq; dicit,has permutationis spés fuisse priusquã esset numus.asserit ptterea ibidé, nullũ pagum,nullamq; ciuitaté, sine pmutatione existere posse.His itaq; pmutationis spéb. cõstitutis,necessariò,& earũ genus constitutũ fuit, siquidé † genus nil aliud est,q̃ similitudo qđã ex 5
spérũ similitudine collecta,aïoq; cogitata, vereque pspecta,q̃ nisi in ipsis spébus, aut in earũ indiuiduis,esse non põt:vñ fit,vt pereptis oïb. speciebus,ipsum genus perimi necesse sit.spés certi nil aliud est,q̃ similitudo ex indiuiduorũ numero dissimiliũ substantiali similitudine,aïo collecta,q̃ sine ipsis indiuiduis,esse nequit: hæc ex Boetio sup Porphyrio. Quãobré,si spés est,alicuius gñis est.spés.n.est,quæ sub assignato gñe ponit, hoc.n.necessariò sequitur,spés est, igitur genus est,vt Dialectici aiunt. confirmat hoc idẽ Vlpianus in l.si quid earũ.§.interemptum.ff.de leg.3. colligitur itaq; ex his quatuor spébus, quoddã earũ genus,quod permutatio appellaĩ.Erit itaq; pmutatio,ipsum genus,has quatuor spés, inter se qdé diuersas cõtinẽs: qđ ãt pmutatio sit gen⁹ cõfirmaĩ Bar. authoritate in rub. de rer.permu.C.

Redeo nũc ad propositũ,si igř quæras,int quo 6
differat pmutatio,à contractu,do vt des.rñdeo, in eo differre,quo differt aïal ab hoïe: hoc est genus à spé.genus.n.continet spẽm: spés verò continetur,& non continet. & interempto gñe, interimitur spés,& non econtrario,vt ait Porphyrius,& Vlpianus in d.§.interemptum.Ex his patet,falsam esse dñam,quã gl.& Dd. in l.1.ff.& C. de rer.per.minus accurate faciunt,non.n.pmutatio est spés,sed est dũtaxat genus, vt ex supradictis facilè patet:quo,ab initio,hoc est antequã numus repertus esset,quatuor illæ dũtaxat spés cõtinebant,i.do,vt des,do ut facias, facio ut des, & facio,ut facias,ut clarè patet.5.Ethic.1.Polit.

Deinde inuento numo, inuenta fuit † emptio, 6
& uenditio,quę ueluti species in permutatione, sicuti in genere suo cõtineri cępit, est enim emptio,

ptio,& venditio,ꝑmutatio quædam.vt 5.Eth.& l.1.ff.de contrah. empt. Et de hac ꝑmutatione, tanquã de gñe loquitur tit.de rer.per.ff.& C.& cõsequẽter,& de eius speciebus,vt leges innuũt. Et licet aliqua ex illis quatuor dictis speciebus, aliqñ fortè appellaretur ꝑmutatio non ob id ꝑmutatio est species,sed genus. plerũq; enim species generis noĩe appellatur,vtputa hõ,dici põt aĩal,& contractus conuentio, quia cõuentionis verbũ est gñale.l.1.§.1.ff.de pac.titul.verò de ꝓscriptis verbis principaliter tractat,quęnã actiones ex illis quatuor specieb. nascañ, vt patet ex legib.ibi scriptis:& vt facilè cognosci posśit.qñã actio ex illis dãda sit,multa ibi exempla ꝓponit.

8 Quærunt ẽt Dd.quamobrẽ † ꝑmutatio nõ sit contractus noĩatus?supponũt enim, ꝑmutationem esse contractũ innominatũ. Pro solutione, præmitti oportet,illud dici innominatũ, cuius proprium nomẽ inuenire non possumus.l.1.de ꝓscrip. verb. Nominatum verò esse,qđ propriũ

9 habet nomen.l.1.ff.de pac.Proprium † aũt,quatuor dr̃ modis. Primò nanq; propriũ dr̃,qđ soli alicui accidit speciei,& non oĩ: vt homini medicum esse.Secũdò qđ omni quidẽ accidit,sed nõ soli: quemadmodũ homini esse bipedem,'qñ & auibus id accidit.Tertiò,qđ soli quidẽ, & omni, sed non sp̃:vt omni homini,& soli homini accidit in senectute canescere,licet Aris.& Plin.id ẽt equis tribuãt.Quartò,quod soli,& omni,& sp̃: quemadmodum ridere,idq; ꝑtãte magis,& aptitudine,quàm actu verum est.hoc quarto modo, nomen alicuius dr̃ proprium,siquidem vni soli, & semper accidit vt Cęsar,& Scipio, adiũcto tñ hoc pronomine hic,vel iste,vel ille,si quidẽ hic, vel ille Scipio,proprium est nomen,detracto autem pronomine,erit cõe pluribus. Emergit igi-

10 tur quæstio,an † permutatio.fit contractus nominatus?r̃ndetur. Permutatio vt genus, hẽt nomen,quod sibi vni,& semper,& nulli alij generi cõpetit: habet itaq; propriũ nomen quarto mõ sumptum: si propriũ,ergo noĩatum.l.iurisgẽtium. ff.de pact. erit igitur permutatio contractus nominatus,si modo,vt genus capiatur.

11 Rursus,& alia nascĩ quæstio,an scilicet † quatuor illæ permutationis species, sint contractus nominati, an innominati?Respondeas proculdubio esse innominatos, nõ enim habent nomẽ proprium,quarto modo dictum est,vnaquęque earum,habet nomen cum aliis cõe:exempli cã, hæc conuentio,do, vt des,est cõis cũ emptione, & venditione.l.naturalis.§.1.ff.de præscr. verb. Hæc aũt do,vt facias,& facio,vt des, est cõis cum locatione,& conductione.d.l.naturalis. §. at cũ do.cum §.seq. Illa autem facio,vt facias,est communis cum mandato.d.l. naturalis.§.sed si, non habent igitur hi contractus nomen proprium, quod sibi soli competat, ergo non sunt noĩati.

ADDITIO.

Permutatio omnium contractuum prima, & antiquissima fuit.de qua luculenter Conanus lib.7 cap. 5. Arius Pinellus 2.parti rubr.cap 1.nu 10.Et an permutatione mista stante debeatur laudemium,tradit Caballinus parte 1. Milleloq.113 De permutãdi vsu apud veteres ante nummum inuentum,quædam noua,& docta lib.23 c. 17.recenset Rodoginus.

SVMMARIVM.

1 *Iuris definitio.*

2 *Appetibilia tria.*

3 *Bonum per se,vel propter aliud.*

4 *Vsucapio cur dicatur bona*

5 *Aequum legale,naturale,& reale quid sit.*

6 *Qui parum a recto exorbitat,non est carpendus*

7 *Cur permissum a lege contrahentibus vsque ad dimidium decipere.*

8 *An reperiatur bonum,& non æquum: & econtrariò.*

9 *Maritus dominatur vxori secundum naturam.*

10 *Bonum,& æquum simul quid sit. & num.11.*

XXVIII. DECLARATIO

Diffinitionis Iuris,& Iustitiæ.

IVri operam daturus,operę pretiũ est,vt sciat quid est ius,oĩs.n.disceptatio,vt inquit Cicero,q̃ ab aliqua re sumiĩ,à diffinitione proficisci debet,vt intelligatur,quid sit id de quo disputaĩ.

Est igitur † ius,ars boni, & æqui: ex sententia Pauli in l.1.ff.de iust.& iur. 1

Vt hæc diffinitio planè intelligatur, prius videndum est,quid sit bonum per se:quid equũ ꝑ se:quid bonum,& æquum simul. Ad primũ itaque reuertor,bonũ si largisśimè sumatur,est id, quod omnia appetũt.i.ad quod omnia tendũt, intellige bonum verum,vel apparẽs:ei.n.qui se suspendit,apparet id esse bonum.Arist.in 1.Eth. & ibi S.Thomas. † Appetibilia autẽ tria sunt,honestum,vtile,& iucundum.& vnumquodq; eorum,dicitur bonum,quia est appetibile. 8. Eth. Bonum hoc modo sumptum,in duas subdiuiditur partes.quoddam est bonum per se expetendum.quoddam propter aliud:vt in 1.Eth.sed ne res exemplis egeat,hæc sint exempla. 2

† Sanitas est bonũ per se , quia per se à quolibet expetitur:Medicina verò amara per se,nõ est 3

expetibilis, sed propter aliud. i. ob sanitatem, est itaq; medicina bonũ quoddam propter aliud. Colere Deũ est bonum per se: at obseruare dies festos, est bonum non per se, sed propter aliud: referuntur enim ad cultum Dei.

Itẽ bonum humanum, tanquã cõius, & sic diuinius, vt finis, ꝑ se expetendum est: vñ matrimonium, seu prolis ꝑcreatio est bonũ ꝑ se. naturale. n. desideriũ est, alterũ tale relinquendi, quale ipsum est. 1. Pol. Fœminas esse dotatas, est bonũ quoddã, ꝑꝑ aliud, vt facilius poßint nubere, ad sobolẽ ꝑcreandã. l. 1. ff. sol. ma. fœminas igr̃ esse dotatas, est bonũ quoddã publicũ, ꝑꝑ aliud bonum publicum, s. vt sit ꝑcreatio prolis ltimæ, in Republica: & quia fœminas esse dotatas, aliquo mõ est bonum publicũ, ideò ꝑfertur bono oĩno priuato, vt no. in d. l. 1. ff. sol. mat. hãc ob causam, mulier habens hypothecã tacitã pro dote, præfertur aliis habentib. tacitã ẽt anteriorẽ. l. fi. C. qui pot. in pign. ha. Bart. appellat bonum principaliter id, quod est bonum per se: bonum verò secundariò, id quod est bonum ob aliud. At Vsucapio est bonum quoddã ꝑꝑ aliud. est. n. introducta, vt esset aliqua litiũ finis, & sic ob cõcordiã ciuium, l. fi. ff. ꝑ suo. Itẽ obseruare leges, est bonum quoddã ꝑꝑ aliud, vt. s. ciues ꝑ leges benè fœliciterq; viuant. l. 2. ff. de iust. & iu. & in 10. Eth. Itẽ reperta est vsucapio, ne rerũ dñia in incerto essent. Inst. de vsuc. §. 1. Sed q̃ret hic quispiã, quo † nã mõ vsucapio dr̃ bonum, cum auferat rẽ ab aliquo, & vsucapiẽtẽ faciat locupletiorem, alterius quidẽ detrimẽto, id qđ fieri nõ debet l. nã hoc natura. ff. de cõd. ind. Sed ei rñderi põt, bonum esse, quempiã nõ priuari re sua, sed hmõi bonum priuatum appellant: At vsucapio est bonum publicũ, cõseruat. n. cõcordiã inter ciues, d. l. de vsuc. bonũ sanè publicũ bono priuato maius, atq; diuinius est, quãobrẽ illi ꝑferẽdum est. Arist. 1. Eth. l. vnica. §. fi. C. de cad. tollẽ. Est igr̃ vsucapio bonum quoddã cõe, & melius, quàm priuatum: & ob id ꝑfertur bono priuato. Ex supradictis itaq; patet, bonum esse aliqđ, per se, aliquod ꝑꝑ aliud, idest, ad cõseruandum aliud, vel remouendum ab eo contrarium.

4

Habes itaq; breuiter, qđ sit bonum ꝑ se, nũc quid sit æquum ꝑ se, vidẽdum est. Diuidat̃ itaq; æquum in tres partes, in æquum legale nãle, & reales qđ est in cõmerciis. Arist. 5. Eth. † Aequũ legale, est oẽ id, qđ legib. adæquat̃, hoc est oẽ id, qđ fit ẜm leges. oĩa igitur, q̃ sunt à lege determi-

5

nata, æqua legalia appellari licet. 5. Eth. Aequum naturale, est oẽ id, quod adæquatur naturæ rõnali, seu legi naturæ, vtputa seruare voluntatem alicuius disponentis de re sua, est æquum naturale. §. per traditionem. Insti. de rer. diuis.

Aequum reale, qđ est in cõmerciis, est mediũ inter plus, & minus lucrum, & damnũ: vt in 5. Eth. & l. iure succursum. ff. de iur. do. quo circa, si equũ valentẽ quinquaginta, venderẽ tibi centum, esset iniquũ, siquidem ego essem in lucro, tu verò in dãno: si verò venderẽ decẽ, esset eodẽ mõ iniquũ, cũ tu esses in lucro, & ego in dãno, at si venderẽ quinquaginta, hoc est quãti valet, nec pluris, nec minoris, tunc esset ęquũ, & hmõi æquum, est in cõmerciis. Patet itaq; ęquũ in cõmerciis, esse mediũ inter plus, & minus: inter lucrum, & dãnũ. 5. Eth. & ꝓbat̃ in d. l. iure succursum. Sed q̃a difficile est attingere hoc mediũ, vt in 2. Eth. idcircò, † q̃ parũ ab hoc medio, i. à recto ipso, exorbitat, siue ad defectũ, siue ad exuperationẽ se flectat, nõ est carpẽdus: q̃ verò multũ exorbitat à recto, vituperat̃: nõ. n. latet excessus, i. vitium, & hoc nãliter fit, in oĩb. virtutib᷒. medium. n. in virtutib᷒, est linea q̃dã recta, i. agere, qñ oportet, vbi oportet, ꝑ quib. oportet, & gr̃a cui᷒ oportet. discedere ab hac linea, est peccare, vt Cic. in Parad. suis. Stoic. snĩa scriptũ reliquit 6

Quãobrẽ † licet à legib. naturaliter cõcessum sit, in emendo, & vendẽdo, qđ pluris sit minoris vendere, qđ minoris sit, pluris vendere, & ita inuicẽ se circumscribere. l. itẽ si ꝑtio. §. fi. ff. loc. tñ hoc intelligendum est, si sine dolo ex ꝓposito id fiat: & si nõ multum à iusto ꝑtio discedat̃. nam si vltra dimidium iusti ꝑtij esset deceptio, vel supplendum esset iustũ pretiũ, vel cõtractus rescinderet̃. l. 2. C. de rescin. vend. Pone igr̃ ꝑtium anuli esse decem, & vt sit iustum, dẽt esse medium inter plus, & minus. plus itaq; sint decẽ, & octo: minus sint duo: iustum igr̃ pretium, erunt decẽ, q̃a est medium inter octo, & duo, est. n. mediũ ꝓportione arithmetica: q̃ vẽdidit ergo decem, erit iust᷒, & ęquus, q̃ vẽdidit vndecim, seu duodecim, vsq; ad quindecim, i. vsq; ad dimidiũ iusti ꝑtij, licet nõ sit in mera linea recta, i. iniusto ꝑtio, tolerandus tñ est: cum nõ lõge ab ipso recto discesserit: at si sexdecim venderet, vel plus q̃m quã lõgißimè à recto discederet, & ad extremũ exuperationis, quod est vitium, accederet, huiusmodi excessus cuiq; patens, à legibus non toleratur: & sic econtrariò, & hæc fuit rõ. d. l. 2. quã 7

alibi

alibi nō inuenies. Habes itaq; ex his, q̄d sit ęquū in cōmerciis, & hoc æquum, est species boni, valet. n. est ęquum, ergo bonum ꝑ se. Sed q̄a gl. in l. 1. de iust. & iu. dicit. quoddā † esse bonum, & nō æquum. vt l. 1. ff. de vsuc. quoddā esse æquum, & non bonum. C. de pac. cōu. l. hac lege. Vt hæc intelligant, nō est ignorandū æquum diuidi in tres partes, vt s. diximus, in ęquū. s. legale, naturale, & reale in cōmerciis. Si quęratur, an vsucapio sit bona? rñdetur esse bonum quoddā. ꝑꝑ aliud, vt s. dictum est. Si iterum quęrat, an sit ęquū? rñdetur, quod est æquum legale, quia æquat legi: non tñ est æquum reale, quod est inter dānum, & lucrum. vsucapiens. n. est in lucro, dñs aūt rei est in dāno, idcirco æquum reale, appellari nō licet, est. n. æquum reale eum neutra pars, nec in dāno, nec in lucro remanet, & in hoc æquo reali, ꝓcedit id, q̄d dicit gl. vsucapio. n. est bonū: sed non æquum. s. reale, est tñ æquū legale. Itē si q̄ratur, an sit aliq̄d æquum, q̄d idē non sit bonū? Dicas nullū æquum quin sit bonum, vel ꝑꝑ se, vel propter aliud reperiri. Non obst. tex. allegatus à gl. non dicit ibi Imperator, q̄d bonum esset, res mulieris gubernari à viro. intellige bonum, ꝑꝑ aliud. i. vtile ipsis rebus: quasi dicat, quod quemadmodum vtile est vxorē gubernari à viro. vt in Oeconomicis Arist. habet, cum ipsa mulier habeat inualidum liberandi arbitriū, vt ait Arist. 1. Pol. & ſm naturā, masculis est melior, quàm fœmina, &| maritus dñatur vxori, ēt ſm nām. Ari. 1 Pol. quāobrē uxorē gubernari à viro, ē bonū, & ęquum naturale. Pari mō videbat dicendum bonum esse, res vxoris gubernari ab ipso marito, ēt ipsa prohibente, cum mulier (vt diximus) habeat inualidum deliberandi cōsiliū, & ita non vr esse prudens, cum prudentia cōsistat in recto deliberandi iudicio. 6. Eth. si itaq; nō est prudēs, non rectè reb. suis prouidere pōt. cum prudētis sit, bene cōsultare, circa ea q̄ sunt bona, vel mala sibi, quod à muliere hic fieri nequit. est itaq; bonum, i. vtile, ēt ea prohibēte, res à marito gubernari. Dicit tñ Imperator, ex eo quod legumlatores, sunt ęquitatis fautores, volumus maritū nullo mō se immisceri reb. vxoris, ea ꝓhibēte, esset contra æquitatem, quæ est in cōmerciis. cū ęqtas in cōmerciis, est mediū inter lucrū, & dānū, quamobrem qñ vna pars est in dāno, tunc non est æquum: sed mulier, si ea prohibente maritus posset ei' res administrare, esset i dāno, ergo &c. Quod aūt esset in dāno, probat, dr enī quis esse in damno, qñ aliquid fit in re sua eo inuito, ēt si res fieret melior. l. fi. ff. de vsu. & hab. Et sic est inæquum, quod hoc mō se immisceat. A contrario igr sensu, si maritus dictis reb. nō immisceat, est ęquum: intellige æquum reale. si hoc mō ęquū, ergo bonum. nā si ęquum est mediū, inter duo extrema, i. inter plus, & minus, & duo extrema sunt mala, q̄a sunt vitia, sequit necessariò, id q̄d est mediū, inter duo extrema, i. ipsum æquū esse bonū, cū sit iustū, quod nullo mō pōt esse malū: & hoc ęquum, q̄d est ēt bonum ꝑ se, cum sit iustum, ꝓfert illi bono vtili, in reb. vxoris, q̄d bonū non est æquum, rō, quia illa vtilitas rerū, dr esse quodā mō damnū ipsi mulieri, vt d. l. fi. ff. de vsu. & habi. Et ex his apparet, nullum esse æquū, q̄n sit bonum: sed benè reperitur bonum reale vtile, quod non pōt dici æquum, vt in d. l. hac lege.

Vidimus igitur, quid sit bonum per se, & quid æquū per se: superest vt videamus, q̄d sit bonū, & ęquum simul, vñ est sciēdū, quod iustū, aliud est naturale, aliud ltimū. de naturali s. dictū est. Ltimum aūt est, quod à lege est determinatū. bonum ergo, & ęquū iusto naturali cōtinet, & est melius, ꝓstabiliusq; iusto, seu bono ltimo. quāobrē † bonū, & æquum, nihil aliud est, nisi emendatio ltimi, seu legalis iusti, in ea parte, qua deficit: cum igr, lex ois sit vlis, fieri nō pōt, vt de quibusdā in vniuersalib', rectè dicat. vlī. n. sermone non pñt oēs articuli cōprehendi. l. nō pñt. ff. de leg. In quib. igr lex in vniuersum loquit, in his id accipit, quod plerunq; fieri solet, non ignorans in aliquib. esse peccatum. l. nā ad ea, eo. tit. de legi. & licet in aliquo casu, lex peccet, est tñ recta: peccatum. n. nō est in lege, nec in legislatore, sed in ipsa rei natura. materia. n. actionū, operationumq; hoīum, est adeò varia, vt sub vna lege vli, non possint oēs casus cōprehendi, sufficit, vt hi cōprehendantur, qui frequentiores sunt. d. l. nā ad ea Cum igitur lex in vniuersum loquat, si q̄s casus euenerit, in ea nō cōprehensus, tunc rectè sese habet, vt ea ex parte, qua legislator omisit, & peccauit, vniuersaliter loquendo, emendet defectus, quod & ipse legislator, si adesset, vtiq; faceret, & si à primo præsciuisset, hūc casum in lege inclusisset, licet nō ignorauerit, se peccasse cōdēdo legē vniuersalē, tñ ignorabat, q̄ casus euenire posset, qui in lege nō cōprehenderet. Exēplum, in ciuitate aliqua, si statutū fuisset, ne Peregini ascenderent muros ciuitatis, ea ratione, ne possint dñium ciuitatis vsurpare. ecce lex vniuersalis.

lis.euenit casus,quo peregrini ascẽdẽtes muros ciuitatis,defenderunt eam ab hostibus,illã inuadentibus,accusant rei capitis: ex lege quidẽ puniendi erãt,sed indignum erat, eos puniri, esset .n.contra ius naturale,vt bñfacientes, pęna afficiantur, cum bñfacienti, bñficium tribuendum sit.l.sed si lege.§.consuluit.ff. de petit. hæred. in hoc igr̃ casu,ꝓuidet bonum,& ęquũ,emendatq; legem vniuersalem,in eo casu,quo peccauit. Est
1 itaq; † natura ipsius boni,& æqui,emendatio legis,ex ea parte,qua deficit, ob vniuersalẽ sermonem cum non possint oĩa lege cõprehẽdi. hmõi aũt bono,& æquo,ꝑtor vbiq; vsus est,in emẽdãdo,adiuuãdo,corrigendoq; ius ciuile,ob publicã vtilitatẽ:vt in l.ius aũt.de iusti.& iu.Et de hoc loquit̃ text.in l.si me & Titium.ff. si cert. pet. Et ita intelliguntur oẽs leges,in q̃bus fit mẽtio boni,& ęqui coniunctim.hæc oĩa colliguntur in 5. Ethic.vnde Iureconsulti mutuati sunt.

ADDITIO.

Quid ius sit,& quomodo eius definitio,quam sub Celsi nomine refert Vlpianus in l 1.De iust. & iure sit intelligenda tradunt glo.& Ioan.Andreæ in rubr. De reg.iur. lib 6.Quamuis aūt cum alijs vehementer iuris hanc diffinitionem probet Vaconius,multi tamen non minus iudicio,quàm eruditione graues viri non ipsius iuris,sed scientiæ iuris traditam ab Vlpiano esse definitionem asserunt, inter quos Conanus est lib.1 c.3.nu.4.Corasius in verborum interpretatione acerbissimè affligi Dd. affirmat, suamq; ea de re sententiam aperit lib.2.c.18.Miscella.

SVMMARIVM.

1 *Ars,quid sit.*
2 *Materia artis iuris,sunt homines.*
3 *Medium duplex.*
4 *Virtutis diffinitio.*
5 *Prudentia diffinitio.*
6 *Consultatio prudentis in quibus versatur.*
7 *Prudens quis dicatur.*

XXIX. DECLARATIO
Quare ius appelletur ars.

Sed iam deueniendum est ad alia, & quia dictum est,quod ius est ars,vidẽdum est,quid
1 sit ars ? ars † est habitus faciendi,vera cum rõne, vt in 5.Ethic.habetur. Et est sciendum in oĩ re, esse nimium,& parum,& mediũ, seu mediocritatem,medium aũt appellatur, qđ est inter exuperationem,& defectum,seu inter nimium, & parum.ad hoc igr̃ medium artifices respiciẽtes, & ad illud opera sua redigẽtes,illa bona efficiũt: vñ dici solet,in his operibus quæ bñ sese hñt,nec demi quicquam,neç addi posse, nam si sutor faceret calceos nimis longos,aut curtos,non esset eius opus bonum; si verò teneret medium inter nimium,& parum, calcei pedibus quadrarent, & ita opus esset bonum.hanc ob cãm dici solet, qđ nimium,& parum corrumpunt bonũ: mediocritas aũt conseruat ipsum.Et hinc est,quod dr̃,artem esse habitum faciendi vera cum rõne: vera.n.rõ versatur in inueniendo medio, in quo bonitas operis consistit.hęc ex Arist.in 5.Eth.Et quia ars est habitus faciendi.facere.n.dr̃ quis,cũ eius operatio transit in materiã exteriorẽ: quãobrem artifex eget materia, in qua faciat bonũ opus suum vtputa sutor eget pellibus, faber lignarius tabulis,& lignis.Cum igr̃ ius sit ars,seqtur,ut sit habitus faciendi,vera cũ rõne: sed non ẽ habitus faciendi calceos neq; vestes: erit itaq; habitus faciendi bonũ, & æquũ,seu diuisim,seu coniunctim.eget ẽt materia,in qua faciat suum opus.† materia aũt nõ erunt pelles,aũt ligna,sed 2
ipsi hoĩes,voluntas.n.legumlatoris est,facere bonos ciues,vt inquit Arist.in 6.Eth.& Iureconsin l.1.ff.de iusti.& iur.bonos.n.inquit, non solum metu pœnarum,verum ꝑmiorum quoq; exhortatione efficere cupiẽtes. Sunt itaq; mã iuris homines ipsi,verũ quia homo, diuidit̃ in duas partes, in exteriorẽ hoiem, quod est ipsum corpus, & interiorem,qđ est mens ipsa. mens.n. vt inqt philosophus in 10.Eth maximè est homo:hunc igr̃ interiorem hoĩem,legumlatores cupiunt bonum efficere:hinc colligi põt,facultatem ciuilẽ, multò esse pręstabiliorem ipsa medicina,cũ medicina q̃rat bonum corporis, & hoĩs exterioris, facultas aũt ciuilis,bonũ mentis,& quantò mẽs est nobilior corpore (est.n. quoddam diuinum ad ipsum hoiem,vt in 10. Eth.) tantò facultas ciuilis est ꝑstabilior, atq; diuinior ipsa medicina: quin hæc facultas,vr̃ cæteris alijs sententijs dñari,hæc.n.quas sciẽtias in ciuitatibus esse,& quales quẽq; discere, & quousq; oporteat instituere solet.Prętere artẽ oratoriam,& rei militaris facultatem, q̃ solent summis affici honoribus, huic facultati ciuili subesse videmus, & Arist. in 1.Ethic.ait facultatem ciuilem esse honorabiliorem,& præstabiliorem medicina.

Sed iam reuocãda est orõ,ad rem ipsam,& vidẽdum est, quonã pacto ius faciat bonos hoies. sciendũ est, quẽadmodũ sagittarij ꝓponunt sibi signum ad qđ dirigant sagittas, vt ex illo cognoscatur, q̃s eo eorũ sit melior sagittarius, ille.n. habe-

habetur melior, qui magis proximè ad signũ accedit. ita & in vita humana, oportet constituere signũ aliquod, seu finẽ, ad quẽ hoĩes suas dirigant actiones. hic aũt finis, erit nouum humanum, vt in 2. Eth. & hoc bonũ cõsistit in medio, medium.n. optimum est, & laudatur, & in omni re tenendum est. no. Bar. in Aut. vt Iudi. si quo suff. §. scriptũ. & est tex. in l. si bene. ff. de vsu. Sed notandum est, qđ † aliud est mediũ in re diuisibili, aliud in actionib. humanis. medium.n. in re, est id, qđ ab vtroq; extremo, æquè distat, ẽm Philos. in 2. de fur. res diuidenda est in duodecim partes. exẽpli gratia, Platea diuidatur in duodecim partes, prima pars erit principiũ. duodecima erit finis, totũ reliquum est mediũ. Sed hoc vr aduersari Arist. dum ait, qđ medium est, qđ æquè ab vtroq; extremo distat. Et ideo dicas, in fũdo, seu qualibet alia re diuisibili, reperiri duo extrema tanquã duo puncta, aliud punctũ ponaĩ inter vtrunq; extremũ, ita vt æquè ab vtroque distet. medium ergo rei, erit illud mediũ punctum. iterum pars illa, q̃ est inter medium punctum, & extremũ in duas diuidaĩ partes, & illa pars, q̃ est ꝓxima puncto medio, attribuaĩ medio, altera verò pars, q̃ est proxima extremo, tribuenda est extremo pũcto. q̃cquid igĩ fit in parte pũcto medio proxima, dicatur in medio rei fieri: qđ verò fit in parte punctis extremis vicina, id in principio, seu in fine rei effici dicendũ est. & p̃ hanc nostrã diuisionẽ, tu poteris rectè intelligere quid dicaĩ medium in officiis, aliisq; rebus. & hæc de medio rei. Mediũ aũt in actionib. humanis, id dr̃ esse, qđ est inter nimium, & parum: interq; exuperationẽ, & defectum, vt in 5. Eth. nimium verò, & parum, seu exuperatio, & defectus vitio ascribunĩ. Hanc ob cãm qui in his extremis versatur, reprehenditur, dr̃q; vitiosus, medium certè ipsum, seu mediocritatis ipsa virtuti ascribiĩ, & qui in hoc medio versatur, verè laudaĩ, dicetur itaq; studiosus, seu virtute ꝑditus. hinc illud, mediũ tenuere beati. & illud, ignorant stolidi, quam sit dimidiũ plus toto. dimidium plus toto est ipsa virtus. plus. n. est dimidium p̃ se, quàm totũ, in toto. n. cõprehendũtur duo extrema, quæ sunt vitiosa, medium aũt ipsum totum, erit rectũ, atq; studiosum. habes ergo declaratũ illud Gellij ænigma, dimidiũ plus
4 toto. Erit itaq; diffinitio virtutis hmõi, † Virtus est habitus electiuus, in mediocritate consistẽs, ea quę est ad nos, diffinita rõne, vt diffinierit ipse prudens. Virtus igiĩ consistit non in medio rei, sed in medio actionũ, qđ mediũ solus prudẽs recta cũ rõne inuenire põt: quocirca legulator cupiẽs ciues, ad hoc medium adducere, & ita eos bonos efficere. l. 1. ff. de iust. & iur. dẽt habere iuris prudentiã. † Prudentia verò est habitus agẽdi, vera cum rõne, circa ea, quæ sunt homini bona, atq; mala. Et ꝓpriè prudẽtis est, benè cõsultare. cõsultare.n. est aliq̃d q̃rere, vt in 6. Ethi. & postquam consultauerit, atq; inuenerit, iudicare, deinde ꝑficere: consultatio autẽ, non est de finibus, sed de his, quę ad finem ipsum perducũt. Item consultatio non est de ꝓteritis, neq; de p̃sentib⁹, sed de futuris. & de his futuris, q̃ possint aliter se habere, possuntq; à consultante fieri: & ob id nemo cõsultat, an cras oriaĩ sol, q̃a licet sit futurũ, necessariò tñ futurũ est. Consultat itaq; prudens de reb. futuris, q̃ incertæ sunt, quonam mõ eueniant. ꝓposito igĩ aliquo fine appetibili cõsultat prudens, quẽadmodũ, & p̃ q̃ media, possit illum attingere. † consultare.n. nil aliud est, quàm media inquirere: postquã aũt inuenerit media, succedit sagacitas, hoc est iudicium de cõsiliatis: post iudicium, succedit electio, p̃ quã eligimus, & appetimus id, qđ iudicium asserit eẽ bonũ. electio.n. est appetitio desideratiua eorũ, q̃ nr̃a sunt in ptãte. & hinc hẽmus titulũ illũ de iur. delib. hęres.n. cõsultat, an sit adeunda hæreditas. & q̃ benè cõsultat, rectè deliberat, Arist. in 6. Eth. bona cõsultatio est, qua q̃s attingit finẽ, vt oportet, & cum oportet, ẽm ipsam rõnem cõducentis, i. vtilitatis, qđ aũt cæteris ex cõsultatione ꝓtulimus, id eligimus. 3. Eth. Facta itaq; electione, succedit Prudentia, q̃ ꝑcipit fieri id, qđ est electum: actio aũt id ꝑficit. hoc.n. ordine ꝓcedit prudens, vt habeĩ in 3. & 6. Eth. & p̃ Bar. in tract. testim. Adde q̃ † non potest dici prudens, 7
nisi is, qui longo vsu, hẽt rerũ notitiam: hoc est, quod dicit Iureconsul. in l. iustitia. ff. de iust. & iur.

SVMMARIVM.

1 *Iuris prudentia quid sit.*
2 *Finis Reip. est bonum humanum.*
3 *Prudentia duplex.*
4 *Præcepta iuris tria, & cur.*
5 *Appetitus sensitiui, & volũtas hoĩm in q̃b versentur.*
6 *Honestum quid.*
Pulchritudo duplex.
7 *Temperantia in quibus versetur.*
8 *Vir fortis in quibus versetur.*
9 *Iracundus mansuetus, & fortis, quid sit.*
10 *Iustitia diffinitio.*

Septies

11 *Septies in die cadit iustus.& nu. 13.*
12 *Studiosus quis dicatur.*
14 *Iustitia duplex.*
15 *Iustitia legalis omnes continet virtutes.*
16 *Iustitia pars virtutum appellata duplex.*
17 *Iustitia est inter plus,& minus,& medium.*

XXX. DECLARATIO
L.Iustitia.ff.de iust.& iur.

1 IVris † prudētia inq̄t,est diuinarũ,atq; humanarum rerum notitia: prudens.n.dr̄ hr̄e,notitiam rerum humanarum,& diuinarum, cum sit in vita actiua:& dr̄ esse in his expertus, cũ de eis sit consulaturus,& iudicaturus: quisq; .n.bñ iudicat ea,quæ cognoscit.1.Ethic. hic itaq; iuris prudens,ꝓponit † finem Reipublicæ suæ,qui finis
2 est bonum humanum,vt in 1.Eth. & concordia inter ciues.concordia.n. continet, & conseruat ciuitates.& legumlatores circa concordiam,maximè student, hanc esse inter ciues summoperè affectant: seditionē uerò,vt inimicitiā, maximè expellunt.si.n.ciues essent concordes, & amici, non esset opus aliqua iustitia:hæc ex 8.Eth.vñ Salustius. cōcordia minimæ res crescũt, discordia maximæ dilabuntur. Et ob hanc cōcordiā conseruandā,tanq̄ bonum cōe inter alia,legumlatores introduxerunt vsucap.vt l.1.ff.de vsuca.& s. dictum est.Adde qđ prudētia est duplex † vna,q̄
3 est habitus,quo q̄s est aptus cōsultare circa ea,q̄ sibiipsi sunt bona, ac ꝓsunt.altera est ciuilis,qua q̄s est idoneus,ad cōsultandũ circa ea, q̄ sunt bona toti ciuitati,eiq; ꝓsunt.is.n.vult facere bonos ciues,ac eos dirigere ad cōsequendum bonum, qđ est cōe,vultq; toti ꝓdesse ciuitati,verum qui alios erudíturus est,dēt eius rei notitiā hr̄e. q.sq; .n.in vnaquaq; re,bñ iudicat,qui in illa est erudilus.1.Eth.Cum igr̄ iuris prudens,sit daturus p̄cepta,q.b.instruat ciues,quonammō sese in rebus, ac commercijs humanis habituri sint,necessariò oportet eũ hr̄e rerum humanarũ notitiā. & q̄a ad cōe bonum ciuitatis inter alia req̄rit̄, vt in ea sit religio erga Deos, vt igr̄ iuris prudens possit ostendere ciuibus, quo ritu possint colere Deos, necesse est, vt habeat rerum diuinarum notitiā.dēt iurisprudens,separare æquũ ab iniquo, licitum ab illicito.l.1.ff. de iusti. & iur.& ꝓpea dēt hr̄e iusti,atq; iniusti sciētiā.d.l.iustitia. §. iurisprudētia. & accipias illam dictionē iuris passiuè,non actiuè.quāobrē,vt legũlator dirigat ciues suos ad hoc bonũ, necesse est vt efficiat eos bonos:mali.n. non pñt bonum finem attingere.

Proposuit itaq; tria præcepta, quib. seruatis ciues efficiuntur boni. † p̄cepta aũt sunt hæc ho- 4
nestè viuere,alterum non lędere, & ius suũ vnicuiq; tribuere.d.l.iustitia.ff.de iusti.& iur.Vñ q̄ritur,quāmobrē tria p̄cepta,nec plura, nec pauciora ꝓposita sint,ciuibus obseruanda? Rñdet̄, qđ cum legumlator quærat facere bonos ciues: id qđ solum virtutib. moralib. fieri pōt,quæ aut sunt in appetitu sensitiuo,aut in voluntate.† Ap- 5
petitus aũt sensitiui duæ sunt partes:concupiscibilis.s.& irascibilis.concupiscibilis, est vis imperans motum,vt appropinquetur ad ea,q̄ sunt necessaria,& vtilia,& hoc appetitu delectandi. Irascibilis est vis imperans motum, ad repellēdum id,qđ est noxiũ,& destructiuũ, & hoc appetitu vincēdi,& vlciscendi. In concupiscibili sunt oēs affectus,seu voluptates,q̄ aliquo ex quinq; sensibus,p̄cipi pñt,vtputa voluptas,q̄ capitur visu,auditu,tacto venereo, gustuq; ciborum:in irascibili sunt alij affectus,q̄ nō percipiuntur, aliquo ex quinq; sensibus,vt odium,timor,inimicitia, & hmōi.In voluntate,sunt operationes, seu actus humani, qui tractantur inter hoīes, vt igr̄ ciues bñ se habeāt,circa affectum concupiscentię, dēt obseruare primum p̄ceptum, qđ est honestè viuere,qđ præcipuè pertinet ad temperantiam.

Sed posset q̄spiam dicere, hæc præcepta sunt superflua.sufficiebat.n.vnum, hoc est honestè viuere:honestum.n.est fons,& origo oīum virtutum,ut Cicer.ait in 1.offic. & q̄ alterum non lædit,honestè viuit:& qui ius suũ vnicuiq; tribuit, ēt honestè uiuit, & sic primum sufficiebat. Sed rñde,s̄m S.Thom.in 2.q.145. quod † honestum 6
dr̄ quasi honoris status.& oē id, quod est dignũ honore.dr̄ honestum.& id dr̄ honestũ,quod per se appetit̄.& ē idē qđ decorũ,& pulchrũ.Pulchritudo ē duplex,alia corporalis,alia sp̄ũalis actionis.pulchritudo corporis,in hoc consistit, q̄ hō habeat membra corporis bñ ꝓportionata, cum quadā debiti coloris claritate. Pulchritudo aũt sp̄ũalis i hoc vim hēt, vt operatio hoīs,seu actio, sit bñ ꝓportionata, s̄m sp̄ũalem rōnis claritatē, hoc est s̄m rectā rōnē,& hoc ꝑtinet ad honēstũ. erit itaq; honestũ,& pulchritudo sp̄ũalis, idem. Pulchritudo aũt opponit̄ turpi.illud ergo quod reijcit ab homine id qđ est turpissimũ, uti sunt aīæ voluptates venereæ,q̄ sunt homini cũ belluis cōes,ꝓpriè dr̄ honestũ,pulchrũq; hominis.voluptates aũt venereas solatēperātia reijcit, hāc ob cām dum legumlator admonet honestè viuere,

accepit

accipit honestū in spē,& non in gñe,& pinde est ac si dixisset tēperatè viuere. Itē vt ciues rectè se habeant, circa 2m pceptū dēnt obseruare fortitudinem, seu mansuetudinē, q̃ circa ira moderandā versat. Item, vt homines habeāt rectā volūtatem, debēt bñ sese hr̃e circa iustitiam, quę est, vt diximus, in volūtate. 5. Eth. est. n. iustitia 2m Philos. habitus, quo hoies agunt iusta, & volunt iusta. quod autem sit in voluntate, patet ex eius diffinitione, cum sit constans, & perpetua volūtas, vt Inst. de iust. & iu. in princ. ex his igitur tribus pręceptis, omnes ius, omnesq; leges pendent.

Et qm̃ primum pceptum cōsistit in tēperantia, videndum est quid sit tēperantia, & quo mō
7 hoies fiant tēperantes. †Temperantia sane est virtus, quæ versatur circa voluptates: q̃ sunt alię corporis, aliæ aiæ. aię voluptates, sunt honores, & q̃ cōtēplando percipiuntur: & in his tēperātia nō versatur, nec in voluptatibus, q̃ ex fabulis audiendis, aliisq; narrōnibus, seu verbis pficiscunt: sed versatur, circa corporis voluptates, non tñ circa oēs. q. n. gaudent rebus, quę visu percipiuntur, vt coloribus, figuris, pictura, nec tēperantes, nec intēperantes dñr, nec ēt tēperantia est in rebus, q̃ auditu, vel olfactu sentiūtur: versatur itaq; tēperantia, & intēperantia, circa voluptates, q̃ tactu percipiūtur, i. circa venereas voluptates, q̃ seruiles, atq; ferinę vñr. Hę igr̃ voluptates, maximè impellunt hoies ad delinquendū. ex his inter hoies discordiæ, ri[illegible], conuitiaq; nascuntur: videlicet, qñ capiuntur vbi non oportet, cum quibus non oportet, & gratia cuius non oportet. nam & in voluptatibus, sicut & in aliis, est exuperatio, defectus, & medium. hæc ex 3. Ethi. Quāmobrem legumlatores conati sunt hoies ab hac exuperōne metu pœnæ remouere. plerunque n. multitudo necessitati, & pęnis, potius q̃ rōi paret. vt 10. Eth. hinc conditæ sunt leges de adulteriis, stupris, de raptu, incestu, sacrilegiisq; coercendis. vt in tit. de adult. de rap. virg.

Sed qm̃ vti venereis voluptatibus, vt recta rō dictat, i. vbi oportet, & cū quib. oportet, hoc est cum uxore, & gr̃a cuius oportet, hoc est prolis procreandæ gr̃a, est uirtus, & Reip. interest: & vt hoies, in hoc medio cōtineātur, scriptæ sunt leges, à legūlatoribus, de ritu nup. de spon. de iure dot. de don. inter uir. & ux. de pac. dot. &c. Et licet defectus, sit uitium, tñ qa fere nemo [illegible] seu pauci admodū sunt, q in hmōi uoluptatib. deficiāt, idcirco de hoc uitio, nullæ sūt cōditæ leges.

leges n. ad ea, q̃ frequēter accidunt apta[illegible] [illegible] nā ad ea. ff. de leg. oēs itaq; sdictæ leges, ex primo præcepto, hoc est honestè viuere deductæ sunt.

Succedit deinceps, 2m pceptū, quod est alterū nō lædere: quo hoies redduntur boni circa affectus, q in irascibili existūt, & pcipuè circa irā, & circa timores, & fiducias, in qb. ēt est exuperō, & defectus, ac mediocritas. is. n. q in non timendo exuperat, vacat noīe, sed dici pōt insanus: q verò in audendo excedit, audax appellandus est: is verò, q timendo exuperat, & deficit in confidendo, timidus appellat. at q timet, vel audet, vbi oportet, & qñ oportet, & gr̃a cuius oportet, hoc ē honestatis, is pprie dr̃ fortis. fortis, n. q timēda sūt, timet: vbi āt est honestū subit picula, qa turpe ē nō subire. Versat̃ itaq; vir fortis, circa terribilia. 8
& qa mors est oim terribilius, est. n. vltimū vitæ, circa hāc igr̃, vir fortis bñ sese hēt, nō tñ circa eā mortē, q fit in mari, aut in morbis, sed circa eā, q̃ est pulcherrima, talis āt ea est, q̃ fit in bello. hæc ex 3. Eth. vñ pcipit legumlator, vt milites Reipu. bñ sese hēant, circa timores, & fiducias. ne deserāt locū in acie, ne fugiant, aut arma abiiciāt, læderent. n. Remp. si hmōi turpia facerent. & ex hoc pcepto, emanarunt leges oēs, de re mil. ff.

Est ēt in ira exuperatio, & defectus, & mediocritas. Exuperatio † iracundiæ, dici pōt, in qua ver 9
sat̃ is, q irasc. t, qñ nō oportet, & ut nō oportet & gr̃a cuius nō oportet, hinc plerūq; nascunt̃ iniuriæ, & contumeliæ; q̃ animaduertens legumlator, vt ciues ab hoc vitio arceret condidit leges de iniuriis, & famosis libellis, legis Aquiliæ, & leges sub tit. ad l. Corn. de sicar. de parri. de vi pub. de vi pri. vn. vi. quod met. caus. & de pœn.

Mediocritas aūt circa irā, est virtus. nā q irascit̃, vt recta rō dictat, p qb. oportet, & qb. oportet, cū oportet, qñ oportet in tpe, & gr̃a honestatis, is mansuetus appellatur. hinc leges pmittunt dn̄is, parentib. & magr̄is, castigare seruos, filios, ē ac discipulos: vt de patr. pot. de emē. ser. de emē. ppin. C. vt qs posset alterū ob defensionē suā, rerumq; suarum moderatè offendere. l. vt vim. ff. de iusti. & iur. in l. scientia. ad l. Aquil. 1. C. vn. vi. Defectus verò vocat̃ iræ vacuitas, q̃ est ēt vitium. qui. n. nō irascitur, vt oportet, & cum quib. oportet, fatuus est: nam neq; sentire, neq; dolere vr̃. & qui non irascitur, nō est aptus ad vlciscendū: vt igitur legumlator homines ab hoc vitio remoueret constitutæ sunt leges, quę sunt positæ sub tit. ad Syllia. ff. hæc habentur 4. Ethic.

Iam

Iam de vltimo pcepto differēdū est, qđ est ius suum vnicuiq; tribuere. hoc.n. præcepto, hoīes efficiuntur boni, circa operationes humanas, q̄
10 sunt inter hoīes: in quo præcepto continet† iustitia, quæ est constans, & perpetua voluntas, ius suum vnicuiq; tribuens. insti. de iusti. & iur. vt diffinitio hæc planè intelligatur, singula eius verba consideranda sunt.

Est igr̄ sciendū, q̄libet virtutem in ea potentia aīæ esse ponēdā, cuius actus à virtute ipsa rectus efficit. Téperātia.n. collocatur in concupiscibili appetitu, eò φ eius actus rectos facit circa delectationes, & tristitias. Fortitudo in appetitu irascibili sita est: iccirco actus, hmōi potētiæ rectos circa timores, & audacias reddit vt abundè superius in 6 pcepto dictū est. At iustitia est in appetitu intellectiuo, i. in voluntate. Iustitia.n. tam legalis. q̄ particularis, est ad alterū, & non ad seipsum: Et ob id appellari solet bonum alienū. vt in 5. Eth. hæc.n. æqualitatem in commercijs humanis conseruat. Est ēt sciendū, eū q nō spontè, nec libera volūtate, agit iusta siue ingiusta, nec iustū, nec iniustū, dicendū esse. nā si q̄spiā depositū inuitus reddat, licet faciat id, qđ re ipsa iustū est, ipse tn̄ non pōt iustus appellari, cum non sponte id egerit, p accidēs tn̄ iustus dicetur. vt in 5. Eth. & Cice. 1. offic. ait hoc ipsum ita iustum est, qđ rectè fit. si est voluntariū. ex his apparet, iustitiā esse rectum habitum voluntatis, seu actū voluntarium. hanc ob cām Imperator dixit, iustitiam esse voluntatē i. habitū voluntatis, seu voluntarium actum. hinc Philo. in 5. Ethic ait iustitiam esse habitum, quo homines acti sunt, ad res iustas agendas, & quo agunt, & volunt iusta.

Neq; obstat, qđ illa verba in diffinitione, posita, fm gl. in d. l. iustitia. essent reijcienda, cū hoī
11 couenire minimè possint, scriptū est.n. † septies in die iustum cadere, & sic nō pōt esse constans volūtas, nec ēt ppetua, fm gl. cum nihil sit ita stabile, quin patiat mutationē, vt inqt ipsa. Sed hęc gl. interpretatio recipienda non est. reprehēdit .n. Iureconsl. ac Imperatorem superfluitatis. Vñ
12 vt hmōi verba intelligant, est sciendum, † ad hoc vt aliquis dicatur studiosus. reqri, vt sciens, & eligens, & eligens pp ipsum, & firmo aīo, ac immutabili, agat. 2. Eth. sciens inq̄, dixit, nā si q̄spiā redderet depositū ignorans, non esset pfectò iustus. dixit eligens, s. vt spōtè id faciat. si.n. inuitus redderet depositū, non esset iustus. Itē dū dr, eligens pp ipsum, oñditur qđ q̄s debet agere iustū. eò quia est iustum, & non ob aliam rem. nā si quispiam redderet depositum, pp lucrū, vel pp inanem gloriam, non esset iustus, ut in 5. Ethic. & dum dicit, firmo aio, significatur habitus ipsius virtutis. & est pinde ac si diceret, qđ studiosus, non dēt ab operatione virtutis, nec à pturbatione aīsui, nec ab aliquo exteriori impedimēto remoueri. Et ex his intelligunt verba diffinitionis. nam dum inqt, est ppetua voluntas: vult oñdere hoīem iustum, habiturū firmum aīum, & ppetuum. perpetuum inq̄, i. dum viuit: ita.n. hæc appellatio ppetui apud Iureconsultos capi solet. l. 2. ff. p socio. perpetuum inquam aīum agendi, operandiq; res iustas. non.n. sufficit, φ in eo sit hmōi voluntas vno die. nam sicut vna hirundo non facit ver. sic vna operatio iusti, nōn facit hominem iustum. debet etiam perseuerare in ea voluntate, & ideo in diffinitione dr constans, cōstans.n. appellatur voluntas, quæ resistit perturbationibus, & alijs exterioribus impedimentis: ne à suo recto proposito dimoueatur.

Nec obstet† qđ septies in die cadat iustus, non 13 .n. habēs habitum iustitiæ, cadit ab ipso habitu. cū non sit facilè mobilis: verum q̄a nō sp occurrit operari iusta, poterit interim cadere in aliqđ fortasse venialis peccati, quod per se nō est mortale, fm Theologos. nec moralib. virtutib. aduersatur. non tn̄ ob id iustus dimouet à suo pposito, operandi iusta perpetuò, dum occuris, perpetuò, i. dum viuet. Non obstat dum dicit glo. nihil esse stabile in uita, voluntas.n. q̄ est æterna, pōt esse stabilis, & firma in eodem habitu, & proposito, cum sit libera, nec ulla ui possit cogi, & est immortalis, & sic perpetua: ille.n. habitus etiam post mortem durat. expone igr̄ perpetua dum viuit intelligatur itaq; diffinitio de iustitia humana, non autem de diuina, vt gl. & alij tenent.

Superest, vt declaremus verba illa, ius suum vnicuiq; tribuens. pro quorum intelligentia sciendum est, † Iustitiam esse duplicem: vna est, q̄ 14 ciuilis, seu legalis appellatur, quæ non est aliqua virtus particularis, sed est tota virtus. lex.n. cupiens efficere bonos ciues, vult eos per oēm virtutem, dirigere ad finē facultatis ciuilis, hoc est ad bonum ciuitatis, quod est bonum humanū, seu cōe, vt in 1. Eth. vt igr̄ conseruetur vtilitas ciuitatis, lex pcipit ea agere, q̄ ad virum pertinent fortem. vt non deserere locum in acie, non fugere, non abijcere arma, vt in tot. tit. de re mil. ff. Itē ea, q̄ sunt temperantiæ, vt non cōmittere adulterium

rium,nec vti libidine fine recta rõne, vt patet in tit.de adul.& de rap. virg. Præcipit ẽt ea, q̃ sunt mansueti,vt non pulsare,non conuitia dicere,vt in tit.de iniur.& ad l.Cor.de sica. & idem in cæteris virtutibus,atq; vitijs,alia iubens,alia vetãs,
15 vt efficiant bonos ciues,Ex his patet, † iustitiam legalem cõplecti oẽm virtutem. Vñ prouerbio dici consuetum est, (iustitia in sese uirtutes cõtinet oẽs.) iustitia,s.legalis,qui ergo facit ea,quę legalix hæc iustitia præcipit,iustus dr̃.oĩa.n.quæ sunt à lege diffinita, dñr legitima, & iusta. hinc Iureconsi in l.3.§.de illo.ff.ꝓ socio.inquit. iustã hæreditatem eam esse, quæ ab intestato prouenit,quæ ẽt legitima dr̃: ꝓpea quod determinatũ est à lege, ad quẽ ea deferenda sit ab intestato. q̃ verò ex testõ defertur,põt ẽt dici legitima, confirmatione.lex.n.eam confirmat.l. lege obuenire.ff.de verb.sign.Sed q̃a verba contrahentium, dẽnt intelligi de actu immediato,priusquam de mediato.vt not.Bar.in d. §. de illo. idcirco qñ à contrahentibus fit mentio iustæ,seu legitimę hęreditatis, intelligendũ de ea est,q̃defertur ab intestato.Hæc itaq; iustitia legalis, quæ est vt dixi, tota virtus,appellatur bonum alienum.nam is, qui eam hẽt,non solum ad se, sed ad alios ea vti solet,& hęc est in Præsidibus.
16 Est altera † iustitia,quæ non est tota virtus, vt prima,sed est pars virtutum.& hęc in duas diuiditur partes,altera est distributiua, altera cõmutatiua. Distributiua est,quæ honores,& pecuniã publicam,inter suos ciues ꝓ dignitate,ꝑq; meritis distribuit. de quo in tit. de muner. & honor. Commutatiua verò iustitia, consistit in seruãda ęqualitate in cõmercijs hoium.commercia aũt, quædam fiunt sponte,ut emptio, venditio, locatio,conductio,& depositum,& hmõi: quę ob id fieri,sponte dñr, quod principium ipsorum spõte ꝓcedit: & quędam fiunt inuitis hominibus. horum quędam sunt clandestina, ut furtum,& adulterium,cædes cum dolo.quędam violenta, vt uerberatio,rapinæ,cõuitium,& cætera hmõi. in oĩbus ergo his,iustitia commutatiua cõiectat
17 æqualitatẽ.Sciri aũt oportet, quod † sicut in alijs virtutibus,est nimiũ & paruũ, & mediocritas, vt superius dictum est,ita in hac,sunt duo extrema,plus,& minus. plus est lucrum: minus aũt damnum.Et vt clarius hæc pateant,tale sit exemplũ.Sint duo,quorũ vterq; hẽat in bonis cẽtum, horum alter,inter alia bona, hẽat æquũ valeutẽ viginti: is, si eum vendat, tradatq; alteri, remanebunt in bonis eius octuaginta,& sic minus habebit in bonis,q̃ à principio habebat: ille verò, cui ęquus venditus est, tradito ei equo, habebit cẽtum,& viginti,habebit itaq; lucrum.at si idẽ, accepto æquo,pretium,i.viginti tradat venditori remanebunt sibi computato ęquo,centum in bonis,vt à principio habebat, venditor ẽt acceptis viginti, illisq; computatis in bonis, habebit centum vt prius: quãobrẽ neuter nec in dãno, nec in lucro existit,& qñ hoies neq; in damno, neq; in lucro sunt,& neq; plus,neq; minus habent, quam à principio habebant, sua se hr̃e inquiunt,quia neq; damnum, neq; lucrum patiũtur.sed inter eos est æqualitas. Habitus ergo,qui facit talem æqualitatem,vocatur iustitia, quę in commercijs,reijciens plus, & minus,i.lucrũ, & damnum,cuiq; contrahentium æquum,seu iustum suum tribuit.l.bona fides.ff.dep. & ita illa verba, posita in diffinitione iustitiæ intelligunt, s.ius suum vnicuiq; tribuens.i.æquum, & iustũ suum.At si is,cui traditus est ęquus, nolit soluere pretium, & sic inter contrahentes nascatur, controuersia uenditor ibit ad iudicem,qui dr̃ iustum aĩatum, corãq; eo aget. iudex aũt sñia sua condemnabit,cogetq; emptorẽ soluere pretiũ, & sic rediget rem ad æqualitatem, & quisq; habebit æquum suum,& ꝓñr,suum ius.Hęc oĩa supradicta diligens lector colliget ex 5.Ethi.Nihil itaq; in Republica vtilius constitui põt quam vt suum quisq; habeat: vnde Cicero in 3. Officior, ait,in primis uidendum erit ei, qui Rempublicam administrabit,vt suum quisq; teneat.

ADDITIO.

Multa ad l iustitia. 10. explicationem pertinentia habet Conanus lib 1.c.3 nu 10.

SVMMARIVM.

1 *Sacerdos quis, & vnde dicatur.*
2 *Iurisconsulti iustitiam deam colebant.*
3 *Philosophia vera Iurisconsultis quæ Moralis Philosophia duplex.*
4 *Vtrum iustum à iustitia, vel è contra deriuetur.*
5 *Iustum est à lege, seu natura determinatum. idem iniustum num. 6.*
7 *Ius, dicto in diffinitionib. positũ, est ordinatio ciuitatis.*
8 *Item, & quando dicatur consistere in iure.*
9 *Iustitiæ imago.*

XXXI. DECLARATIO

Quare Iurisconf.appellantur sacerdotes.

QVęret hic quispiam,quare Iurisconsulti appellantur sacerdotes? breuiter dicas, † sa- 1
cerdotẽ esse qui alicui Deo dedicatus est, dictus à sac[...]s,

à sacris, & apud Romanos ante aduentum Christi, varij erant sacerdotes, sicut varij ab eis colebantur dei, qui à Varrone enumerantur, inter quos erat dea Iustitia, quæ etiam Astræa appellabatur, dicebant enim eam fuisse Astręi Gigantis filiam. vnde Ouidius.

Vltima cœlestum terras Astræa reliquit.

2 Hanc † deam Iureconsulti colebant. eiusq; sacra administrabant. diuidentes æquū ab iniquo, & licitum ab illicito. l. 1. ff. de iusti. & iur. ob hoc igitur sacerdotes iustitiæ vocati sunt. Iterū posset quis quærere, quid sibi velint illa verba in d. l. 1. veram ni fallor Philosophiam affectantes? Respondetur, quod Iurisconsulti, seu legumlatoris † voluntas est, efficere bonos ciues, vt efficiant bonam Rempublicam, vt inquit Philosophus in 2. Ethic. & habetur in d. l. 1. boni autem ciues, nulla alia re effici possunt, quàm morali Philosophia: Hæc autem in duas partes diuiditur, vna est, quæ consistit in scientia quam si qui habent, solum sciunt, quid sit virtus, & quomodo fiat, & in quo consistat, & huiusmodi. & qui de huiusmodi scientia, sciunt ratiocinari ad sermones confugientes putant se adeptos moralem philosophiam, sed decipiuntur. non enim vera est, sed simulata, cum scire virtutes, parum, vel nihil prodest, nō enim vt sciamus quid nam sit virtus, sed vt boni efficiamur enitendum est. Altera est pars moralis, quæ consistit in operationibus virtutis. qui enim per uirtutem operantur, boni efficiuntur, & veram habent philosophiam, hanc igitur Iurisconsulti affectant, & non cupiunt, vt ciues sciant, quid sint virtutes, hoc enim parum prodesset Reipublicæ, sed vt per eam operantes, boni efficiantur, & effecti boni bonum commune Reipublicæ comparabūt, augebunt, conseruabuntq;, ad hoc ergo bonum commune, legumlatores tendunt. Bonum enim commune, seu humanum, finis facultatis ciuilis. hęc ex 2. Ethic.

4 Posset etiam hic aliquis dubitare vtrum † iustum à iustitia, an iustitia à iusto deriuetur? Vt hanc dubitationem dissoluas, dicas, iustitiam esse habitū, sicut cęteræ virtutes, & artes: habitus verò ex operationibus similibus fiunt. qui enim vult artem pulsandi citharam acquirere, necesse est, vt sæpe pulset citharam, vsu enim comparabit artem, habitumque pulsandi, quo acquisito, bene deinde pulsabit citharam. sic ergo apparet, prius fuisse citharam, quam habitum, seu artem pulsandi. Itidem dicendum est, prius fuisse iustum, quàm iustitiam, cum enim iustitia sit habitus, & habitus fiat ex pluribus operationibus, sequitur eum, qui vult habere iustitiam, oportere crebrò agere iustum. Iusta enim agentes, efficiuntur iusti, in 2. Ethic. non potest itaque iustitia nasci, nisi ex iusti operatione. Est igitur iustum, antequam iustitia, determinatum à natura, vel instituto. 5. Ethic.

Quæret iterum quis, quonam modo est iustum, si non est iustitia? dicas † iustum, seu res 5 iustas, in vniuersali, esse à natura, seu à lege determinatas: vtputa, depositum esse reddendum, furem esse puniendum, rem esse vendendam, quāti valet, neque pluris, neque minoris: hæc enim sunt per se iusta, etiam si nemo redderet depositum, neque furem puniret, id quod si esset, nulla esset iustitia, cum nulla esset iusti operatio. At si quis assuesceret reddere depositum, rem vendere quanti valet, ex hac assuetudine compararet sibi habitum iusti, quę est ipsa iustitia. patet ergo iustitiam posteriorem esse ipso iusto. Sed postquam quis comparauit sibi iustitiam, per iusti operationem, facilius, & cum voluptate, eadem faciet, & illa posterior operatio, vocatur ius, seu iustum. Aliud est igitur depositum esse reddendum, aliud reddere depositum. reddere enim depositum, quod est iustum, est operatio iustitiæ: & hoc modo ius appellatur à iustitia, vt dicit Iureconsult. in l. 1. ff. de iusti & iur. & sic patet prius fuisse iustum, seu res iustas, quàm iustitiam, & ex iustitia postea acquisita, nascitur operatio, vtputa redditio depositi, quod est ius, & ita ius nascitur ex iustitia, intellige quādo illud vniuersale, vtputa reddere depositum deducitur in actum, per habitū iustitiæ, tunc illud reddere in actu, dicitur ius. † Item iniustum est etiam 6 determinatum à lege, seu à natura, utputa facere furtum, est iniustum: quando autem fit est, vel dicitur iniuria, seu iniustum. Et sic patet, vt superius diximus, illud reddere in actu, dici ius, quod iustitia vnicuique tribuit. ex 2. & 3. Ethicorum.

Sed rursus quæret aliquis, si hoc modo accipitur ius, quid est, quod dicitur, vsusfructus est ius, iter est ius, via est ius, & mille huiusmodi, ut l. 1. ff. de ser. rust. prædio? Respondetur ius ibi, & in similibus, alio modo sumi quàm in superioribus. nam hæc appellatio ius, accipitur variis modis, ut in l. ius. ff. de iustit. & iur. & inter alia

7 alia, † ius dr ordinatio,seu constitutio ciuitatis, vt in 1.Pol.omnia enim,quæ ciuitas,seu lex vniuerse,vel vt aiũt,vniuersaliter ordinat, legitima, & iusta dicuntur.in 5.Eth.Hinc appellatur iusta hæreditas,quæ ab intestato venit. determinatur enim,& ordinatur à ciuitate,vel à lege, cui sit ea ab intestato deferenda.l.3.§.de illo.ff.pro socio. Dum igitur Iureconsf.ait,vsusfructus est ius,&c. nõ accipitur ibi ius,pro arte boni,& æqui. vt in l.1.ff.de iust.& iur. nec ꝑ aliquo significatu illorum,qui ponuntur in d.l.ius.quamobrẽ, vsusfructus,iter,via,& seruitus,& hmõi,est ius,i.ordinatio,siue cõstitutio ciuitatis:ciuitas enim ordinauit,vel constituit,vt quis possit habere vsũfructum,iter,viam,seruitutem in fundo alieno, siue ex conuentione domini, siue ex vltima eius voluntate:ob hanc igitur ordinationẽ,seu constitutionem,obligatur dominus fundi, vt patiatur eum cui seruitus cõstituta est, ea in suo fundo posse vti.l.2.ff.de vsufr. Et hoc modo sumendum est,vbicunq; in iure dr,aliquid esse ius, vtputa possessio,obligatio est ius, actio est ius, & huiusmodi,quod perinde est ac si diceretur, est ordinatio,seu cõstitutio ciuitatis,seu naturæ. Et
8 ita † vbi dr,aliquid consistere in iure, vtputa hæreditates,seruitutes,obligationes. Inst. de rebus corp.& incorp.ita exponendum est, consistunt in iure,hoc est essentiam,seu esse suum, habent in iure,hoc est in ordinatione,seu cõstitutione ciuitatis,seu principis:ciuitas enim cõstituit, ordinauitque,vt essent hæreditates, seruitutes, & obligationes.§.1.Inst.de reb.corp.& incor. nisi enim ciuitas ita ordinasset, profectò illæ minimè essent.habuerunt igitur esse,seu essentiã suã, ab ordinatione ciuitatis, & ab eadẽ possent destrui, meritò igitur dnr consistere in iure, hoc est,in ordinatione ciuitatis. Quia superius facta est mentio iustitiæ, cuius sacerdotes sunt Iureconsulti,consentaneum est, hic ponere iustitiæ imaginem,à Chrysippo descriptã,qui dicit,† vir- 9
ginem esse incorruptam, improbis nunquã cõcedere,non sermones blandos,non purgationẽ, non deprecationem,non adulationem, non denique quicquam aliud pati: quas ob res, meritò tristis etiam pingitur,vultu graui, aspectu contento,& toruo,vt iniustis terrorem incutiat,iustis fiduciam præbeat, quando huiuscemodi facies iustis grata,iniustis molesta sit: de qua meritò hi duo versus dici possunt.

Terrifica Astreæ facies,tristisq; videtur.
Est tamen hæc iustis grata,molesta reis.

ADDITIO.

In eius quæstionis(qua quæritur an ius à Iustitia, vel contra iustitia à iure deriuetur)decisione interpretes magis subtilia,quàm vera scribere existimat Conanus lib.1. cap.2. vbi etiam quid certò in hac controuersia sit credendum statuit.

Explicit liber Primus.

D. VACONII A VACVNA IVRIS CIV. DECLARATIONVM

Liber Secundus.

SVMMARIVM.

1 *Possessio est facti.*
2 *Possessio duplex*
3 *Diuitiæ antiquitus in pecoribus, vnde pecunia.*
4 *Possessio vnde dicta.*
5 *Argumentum ab etymologia quando valeat.*
6 *Genus non habet suum esse, nisi in speciebus.*
7 *Possessio naturalis cur dicatur.*
8 *Diuitiæ naturales quæ.*
9 *Possessio naturalis est facti.*
10 *Ius naturale est iustum secundum naturam*

XXXIII. DECLARATIO.

An possessio sit facti, vel iuris. Et de arg. ab etymologia.

MAGNA est disputatio, an possessio sit facti, vel iuris: in hoc considerando, scribentes in varias distrahuntur sētas. Alij.n.aiunt,
1 † esse facti, idq; probari asseuerāt in l.1.§. adipiscimur. ff.de acqu. poss.ibi, eam rē enim facti, non iuris esse.& in §. si vir vxori. ibi. qm̄ res facti infirmari iure ciuili non pōt.& in l.denique. ff.ex quib.cau.maior.illic inquit, possessio plurimū facti habet. Alij verò affirmant, possessionē esse ius: qd̄ dicunt cōfirmari.l.peregrè.ff.de acquir. poss. vbi dicitur, ius possessionis ei, qui cōdidisset, non videri peremptū &c.& in l.si ea res.ff.de act.emp.ibi, qui prior ius apprehenderit. Tandē in hanc oēs ferè concordiam vñr descendere, ꝙ possessio, dū est in fieri.vel dum acquirit̄, sit facti: & ita loquūtur leges pro prima opinione citatę, sed postquā est in esse producta, seu acq̄sita, est iuris: & ita aiūt, intelligendas esse leges, in secunda opinione allegatas. Sed certè iudicio meo, nihil dicunt. id.n. quod ipsi aiunt perinde est, ac si quispiā diceret, statuā dum fit, esse æneā: postquam aūt est facta, esse aureā. vel hoiem dum fit, esse equū: postquā verò est factus, esse hoiem. nam ita sunt diuersæ species, ius, & factum: sicut equus, & homo. vel si dicatur hæreditas, dū acquiritur est facti: postquam est acquisita, est ius, qd̄ nemo profectò diceret, cum nihil absurdius dici posit. Itē titulus quidē dicit, de acq.rer.dom.& quis auderet dicere, dñium dum acquiritur esse facti: postquā verò est acquisitū, esse iuris, nemo profectò: separatū est.n. id, p̄ qd̄ acquirimus, ab eo, qd̄ acquiritur. Præterea leges, q̄ dicunt, possessionē esse facti, nō considerant modū acquirēdi, sed essentiā ipsis possessionis acquirendæ. at essentia rei, non est mō vna, mō alia: vtputa essentia equi, dū capitur ab hostibus, & acquirit̄ à capiente, est vna. & postquā est captus, nō est alia, sed est eadē, q̄ erat antequā caperet̄, q̄ est, postquā est captus. ita in possessione dicendū est. Præterea, est q̄ō de possessione, quid nā sit, non de acquisitione, seu factione possessionis: titulus.n.dicit, de acq. poss. sicut de acquir. hæreditate, & id qd̄ acquiritur, iā habet essentiā, seu substantiā suā, de hac igitur possessione, iam in actu existenti dubitatur, an sit facti, vel iuris: rēs enim non appellātur talis, qn̄ est in fieri, sed quando est in actu. Arist.2. Phisic. ædificium enim dicitur domus, quando est deducta in esse, & perfecta, non quando fit. Præterea Iureconf. si loquerent̄ de eo, qd̄ est in fieri, vt aiunt Dd. non appellarent possessionē, siquidē dum fit nō hēt nomē possessionis, loquūtur itaq; leges de possessione, q̄ est iā in actu, & tn̄ dicunt ea esse facti. Quãobrē omissis his, quæ à Dd. dnr̄, quæ nullo mō pn̄t cohærere, pro veritate inuenienda, s̄ mitto, † duplicē esse possessio- 2
nem, quod nec Dd. negāt: vnā naturalē, alteram verò ciuilē. Sed quia naturalis, vna cū gn̄e humano inuenta est, ideo prius de ea dicendū est. arg. §. singulorū. Inst de rer.diu. est igr̄ sciendū, ab initio oēm terrā fuisse cōem, nec erant eo t̄pe rerū stabilium proprietates, vt alibi diximus. probat̄ clarè in c.ius naturale.1.dist. eo enim t̄pe homines habitabant in agris sparsim, quia nondnm erant ædificia. Arist.1.Pol.& Vitruuius lib.2. Domus autem erant antra, & tuguria, vnde Ouid.

Domus antra fuerunt
Et densi frutices, & iunctæ cortice virgæ.

† Diuitiæ, eo tempore, potissimæ erant in pecori- 3
bus: vnde aiunt pecuniæ nomē ductū esse, vnusquisq; igitur, paterfamilias habebat greges suos, & suppellectilem rusticam, arbitrioq; suo poterat in vnoquoque loco sua pascere aialia. sedesque

que ponere.(vt aiunt fieri hodie in Scythia,& faciunt in partib. nostris hi, q vulgò appellanť zingari:) & quamdiu ibi sedebat.locus ille, dicebať ab eo possideri,ibiq; tãtisper morabať, dũ locus ille sibi,aĩalibusq. suis, vsui,adiumentoque erat, postquã verò,inde discesserat,alibiq; sedes ponebat,prior locus ab eo relictus, poterat & ab alio teneri:cuius rei vestigiũ,hodie remãsit in littore maris.l.qđ in littore.ff.de acq.rer.do. vbi expsse hoc probať.Hoĩes igr,q ita sparsim habitabãt,cũ locũ, quo vtebanť,p se, aĩalibusq; suis,possidere
4 dicebanť: vñ † possessio dicta est, quasi sessionis, hoc est sediũ positio.hoĩes.n.vt dixi,ponebant sedes rusticas,vtputa tuguria, & pecudũ caulas,in eo loco,quo ẜm naturam vtebanť, ab eaq; sediũ positione,dicta est possessio,quasi sessionis positio.& licet in l.1.de acq.poss.scribať, possessionẽ dictã, quasi pedũ positionẽ, tñ arbitror impressorum vitio,textũ esse mendosum.nimis.n.dura est hmõi etymologia,cũ in possessione,nulla pedum littera inueniať. quamobrẽ legendum est, quasi sessionis positio. sessio.n.significat & sedẽdi actum,& sedem. Possessio igiť est dictio composita,à pono,nis:& sessio,sessionis,dicta est igitur possessio,quasi positio sessionis, hoc ẽ sedis.

Et sic rñdeť qõni illi à DD. motæ.qrunt.n.quã ob cãm,possessio magis dicta sit à pedibus, quã ab alio corporis parte,cũ possessio,non solũ pedibus,sed manu,oculisq; acquiriť,l.qđ cũ eo.§.si p venditorẽ.ff.e. Quærunt ẽt, quare nõ sit dicta ab aĩo,taãquã à nobiliori:cũ sine dubio, aĩus sit corpore nobilior, & sine aĩo possessio, minimè acqriť.l.quemadmodũ.ff.e.Scribẽtes varij,vario mõ rñdent, sed quia à falso cito discrepat verũ, & vero omnia sunt consentanea. Arist. 1. Ethic. ideo quicquid aliquis eorum dicit,facilè ab alio refutatur,& tandem nihil vero consonũ dicunt.

Tu vero dicat,quæstionem esse futilem, cum possessio,neque à pedibus,neque à manu,neque ab oculis,neq; ab animo dicatur:sed à sessionis, id est,sedis positione,vt supra diximus,in qua pedes,manus,oculi,animusque concurrebant.

Non tñ hodie sequitur,si non est sedium positio,ergo non est possessio.sicut non sequitur, si lapis non offendit pedem,ergo nõ est lapis: & tñ dicitur lapis,quasi offendens pedẽ, de hoc enim non quærimus,non enim semper argumentum ab etymologia valet,vt dicunt scribentes.

5 Et vt breuiter intelligas,qñ † argm̃ ab etymologia ad etymologiatũ,& è contrario valeat, dicas,aut etymologia sumitur ab aliquo accidẽtali,seu effectu etymologati,aut ab essentia.Primò casu nullo mõ valet argm̃, nec affirmatiuè, nec negatiuè.exempli cã,lapis dr quasi lędens plebẽ, & hæc etymologia est ab effectu,seu accidẽti,& ideo non valet, lędit pedẽ,igr est lapis.põt.n.esse ferrum,seu lignum,q̃ lædat pedẽ.nec valet, non lædit pedẽ,non est igr lapis, quia potest esse aliquis lapis ita absconditus, vt nunquã lædat pedem,& tñ est lapis.Item taberna dr,quasi eò q̃ tabulis concludiť.l.tabernæ.ff.de verb. sig. non tñ valet,clauditur tabulis,est igitur taberna,qa potest esse aliud, puta granaria ex tabulis. l.granaria.ff.de act.emp.cũ taberna sit locus. vbi res vẽduntur,siue habitatur. Item nõ claudiť tabulis, ergo nõ est taberna,minimè valet.põt esse aliud ædificium ad habitandũ,seu ad res vendendas,& diceť taberna,vt d.l.tabernę.Secũdò casu,qñ etymologia sumiť ab essentia rei,& tũc,aut etymologia est maior etymologato,aut est æqualis. Primò casu,valet argm̃ ab etymologia,ad etymologatum,sicuti à gñe ad species,videlicet negatiuè, non aũt affirmatiuè, & ab etymologato,ad etymologiã valet, sicuti à specie,ad genus,videlicet affirmatiuè.exẽpli gr̃a.mutuũ appellatur ex eo, qđ de meo tuũ fiat,etymologatũ est mutuũ,etymologia qđ de meo fiat tuũ.l.mutuũ.§.appellata.ff.si cer.pet.& hæc est maior ipso etymologato,nã ex meo fit tuũ,nõ solũ in mutuo, sed ẽt in donatione,& sic etymologia est maior etymologato,erit igr sicut genus. quãobrẽ, eodẽ mõ põt ab ea argui,sicuti in gñe,queadmodũ.n.valet,nõ est aĩal,ergo non est hõ,quia sublato gñe tolluntr oẽs species. † genus.n.nõ hẽt suũ esse,nisi in spe- 6
ciebus.suis.l.si qd earũ.§.inter emptũ. ff.de leg.3. ita valet ex meo non fit tuũ,ergo nõ est mutuũ. & quemadmodũ non valet, est ibi aĩal, ergo est hõ:põt.n.esse equus,ita nõ valet, ex meo fit tuũ, ergo est mutuũ,qa põt eẽ donatio.& sicut valet, est hõ,ergo est aĩal,ita sequiť,est mutuũ,ergo ex meo fit tuũ,arguendo ab etymologato, ad etymologiã affirmatiuè,vti dictũ est,de specie ad genus.Secundò casu, qñ etymologia sumpta ab essentia,æqualis est etymologato,& tunc oimodo valet,tã affirmatiuè,quàm negatiuè ab etymologia ad etymologatũ,& è contrario.donatio em̃, dicta est quasi doni datio.l.senatus.§.donatio.ff. de don.cau.mor.& qa de essentia donationis est ipsa doni datio,propterea valet,non est doni datio, ergo nõ est donatio.est doni datio,est igitur

non est,amitti non pôt.l.q̃ sub conditione. ff.de rup.irri.fac.testa.ergo.d.l.1. §. 1. & l. possessionem,loquunẽ de possessione naturali, q̃ est facti.

Si igr.§.adipiscimur.loquitur de naturali possessione,etiam acquisita,vt dictum iam est.quæ-
2 ritur,† quamobrem pupillus habens aliquid intellectus,est capax possessionis naturalis, non ãt ciuilis ? dicito,rõnem esse,q̃ possessio naturalis, est vsus quidam rei,& sic facti, & ita pupillus põt possidere naturaliter.hét. n. affectionem ad talẽ vsum.in colligẽdis fructibus,& similibus.hęc.n. corporis sensu percipiunẽ, quibus pupillus summopere delectatur,hanc ob cãm in hmôi possessione,& vsu,hét affectionem tenendi, & vtendi, pupillus.n.ad id,quod adest,quodq; p̃sens est, se accõmodat. At ciuilis possessio, nullo corporis sensu percipiẽ,sed intellectu duntaxat intelligiẽ, & in rei absentia aĩo,& affectione retineẽ.l.peregrẽ.ff.de acq.poss.sed pupillus imperfectum hét intellectum,vt ait Arist.1.Pol.nec habet affectionem ab rem absentẽ,non est igr̃ sufficiens ad cõsiderandam, retinendamq; possessionem ciuilẽ, cum ea in solo intellectu,& voluntate consistat: naturalem verò potest,& acquirere,& retinere, vt superius demonstratum est.est.n. vsus rei &c.
3 Sed dicet quispiã,† si pupillus non põt,nec acquirere,nec retinere ciuilẽ possessionem,quã ob cãm põt & acquirere, & retinere obligõnem ciuilem,vt Inst.de autho.tut.in prin.Dicito,obligationem ciuilem,non egere aliqua affectione, qa ita inhæret ossibus nostris,vt & si velimus, non possit inde auelli,directa.f.vt no.in l.3.ff. pro so. At ciuilis possessio sine aĩo,& affectione,nec acquiritur,nec retinetur.l.quemadmodum.ff.de acq. poss.Pupillus verò eã non hét affectionẽ.d.§.adipiscimur,non põt igr̃ ciuilem possessionẽ retinere,sine tutoris authoritate, quia §. adipiscimur. in principio loquiẽ de ciuili, quã non põt pupillus sine tutoris authoritate acq̃rere, qa affectionẽ tenendi non hét : Ofilius,& Nerua loquunẽ de possessione naturali.id q̃d ostendunt dũ aiũt, eam rem.n.facti nõ iuris esse,ad quã pupillus põt hẽre affectionẽ retinendi tãtisper dum est in fundo,cũ ea possit oculis, alijsq; corporis sensib. p̃cipi,quib. pupillus voluptatẽ ex re ipsa p̃cipit,& sic hét actionẽ.hét igr̃ declarationẽ.d.§.adipiscimur.At si pupill⁹ è fundo discedat, poterit nãliter possidere,per seruũ,per colonum, & eiusmodi,vti per animata instrumenta,vt infra dicetur.

De hac eadem possessione naturali, loquitur §.si vir.in l.j.ff.e. vbi marito cedente possessionẽ vxori,licet lex impugnet donationẽ,q̃ est de iure ciuili,tñ Paulus dicit, mulierẽ possidere, supplẽ tu,naturaliter:est.n.vt dictum est, possessio naturalis facti, q̃ à iure ciuili infirmari non põt, vt ibi dr̃,rõ.n.ciuilis,ciuilia quidẽ corrumpere p̃t, naturalia vtiq; non,Inst.de leg.ag.tut.§.fi.de hac ẽt † naturali possessione,loquuntur oẽs legis, q̃ aiunt possessionẽ esse facti. De hac p̃terea loquiẽ tex.in l.deniq;.ex quib. cau.maio.dũ dicit, possessio plurimum facti habet. Et qm̃ Dd.in l.1.ff. de acq.poss.in expositione illius.l.deniq;.vñr arguere ignorãtiæ Papinianum,dum ibi ait,interruptam possessionem postliminio non restitui. Dd.exponunt,possessionẽ,i.vsucapionẽ. O admirandam expositionẽ, si mihi liceret ita vocabula peruertere,auderẽ polliceri me oẽs leges perfacilè explanaturum esse: sed quia à p̃pria verborum significatione non est recedendum.l.nõ aliter.ff.de leg.3.iõ aliter, quam Dd. legem illã declarabo.Pro quo sciendum est,eum qui ab hostibus possidetur,possidere nõ posse. item scire oportet,tam ciuilẽ,quàm naturalem possessionẽ, captiuitate interrumpi : sed si captus ab hostib. reuertaẽ,oĩa iura perinde recuperat, iure postliminij,ac si nũquã fuisset captus.Inst.quib. modis ius pa.pot.sol.§.si ab hostibus.cum similibus. 4

† Quidam igr̃,qui bona fide,fundum emeraẽ, & per nouem annos fortè possederat, captus est ab hostib⁹, & ita vtraq; possessio interrupta est, nã qui ab alio possideẽ,possidere nõ põt.l.cũ hæredes.§.1.ff.e.deinde, post aliquot annos,ab hostib. reuersus,non apprehẽdit rursus possessionẽ naturalẽ fundi, mansit tñ in ciuitate aliquot annos:posteã dñs fundi vẽdicabat ab eo fundũ, reuersus verò obijciebat p̃scriptionẽ: rursus,dñs fundi dicebat, interrupta per captiuitatẽ possessione,p̃scriptionẽ interruptam esse: captus verò fatebaẽ,possessionẽ ciuilẽ,q̃ est cã p̃scriptionis,vt aiunt Dd.in l.1.ff.eo.interruptã,dicebat tñ postliminio restitutã fuisse: cum oĩa iura, postliminio restituanẽ.& possessio ciuilis est ius. l. peregrẽ.ff.e. igr̃ &c.Hic altercantibus, Papinianus q̃stionẽ decidens,ait possessionẽ interruptã,postliminio non restitui.nec exponas possessionẽ,i. vsucapionem, vt faciunt Dd. sed dicas possessionem,videlicet ciuilem. deinde reddit rationem, quamobrem non restituatur possessio ciuilis,cũ sit ius,inquiens,quia hæc: supple tu possessio ciuilis,quæ producit præscriptionem . sine posses- 5

ſione,naturali ſupple,vel ſaltē corporali,non cō ſiſtit.i.eſſentiam,& eſſe,non hēt,neceſſe eſt.n ad hoc,vt poſſeſsio ciuilis interrupta reſtituatur,vt rurſus res ipſa corpore,ſeu aliquo corporis ſenſu cōprehendatur.l.cū hęredes.ff.de acqui.poſ.
6 Sed poterat dubitari,† quamobrem poſſeſsio naturalis non reſtituitur poſtliminio, cum ciuilis reſtituatur? ad hoc rńdet Papinianus, quia poſſeſsio inquit,ſ. naturalis, plurimum facti hēt,cā verò facti,poſtliminio non continetur.i.cum factum ſit interruptum nō pōt lex facere,quin ſit interruptū.leges.n.facta infecta reddere nō poſſunt.l.in bello.§.factæ.ff.de cap. & poſtli.reuer. Ariſt.6.Ethi.ad hoc igitur, vt poſſeſsio ciuilis capto reſtituatur,opus eſt, vt iterum poſſeſsio naturalis,vel ſaltem corporalis,quæ ſunt facti,apprehendantur,& hoc eſt quod ait Iureconſ.in l. cum hæredes.§.j.dum inquit,ſequitur,vt reuerſis noua poſſeſsione opus ſit, & loquitur de poſſeſsione naturali, vt ibidem ſuperius patet, ibi corporalem. Ex his iam ſatis apparet in l. denique,probari,poſſeſsionem naturalem eſſe facti.

ADDITIO.

Pulchrè de intellectu § adipiſcimur diſputat Alciat. in l. 1. De acq.poſſ. & Couarus lib. 3.ca. 8. Comment. Iur. Ciuil.

SVMMARIVM.

1 *Poſſeſſio naturalis,quid ſit.*
2 *Naturaliter poſſidens facit fructus ſuos.*
3 *Inſtrumenta animata per quæ acquirimus poſſ.naturalem.*
4 *Fundus,ſiue ager,& poſſeſsio quid.*
5 *Poſſeſsio non poteſt acquiri ſine inſtrumento.*
6 *Inſiſtentia,ſeu apprehenſio rei corporalis, eſt inſtrumentum quoddam ad acquirendum,& exercēdum poſſeſſionem naturalem.*
7 *Quæ corporalis dicatur poſſeſſio.*
8 *Colonus,inquilinus,& ſeruus ſunt in prædio,& tamē non poſſident.*
9 *Et quæ ſit ratio in colono*
10 *L. quamuis § ſi conductor ff.de acquir.poſſeſſ. declaratio.*
11 *L.peregrè § qui ad nundinas,declaratio.*
12 *Seruus,& colonus,cur non habeant interdictum vn de vi*
13 *Seruus poteſt acquirere naturalem poſſeſſionem pro ſe.*
14 *Miſſus in poſſeſſionem ex primo decreto an poßideat, & quomodo.*
15 *Poſſeſſio naturalis eſt de iure naturæ.*
16 *Ideo in diffinitione non debet poni:eſt ius.*
17 *Dominium cæpit ex poſſeſſione naturali.*

XXXIIII. DECLARATIO

Diffinitionis poſſeſsionis naturalis.

POſſeſsio † naturalis eſt vſus à natura introductus,quo quis vtitur re corporali,per ſe, vel per inſtrū aīata,quoad oēs,& integros fruct⁹, ſm naturam. Hoc ita fit, qm̄ † naturali quadam rōne,cultura,& cura,facit fructus ſuos, qui naturaliter poſsidet.§.ſi quis à nō dn̄o.Inſt.de rer. diuiſ. imò de iure naturæ qui poſſeſsionem rei immobilis apprehendebat, illius dn̄s erat, tantiſper dum ea vtebatur.l. quod in rei um. ff. de acq.rer.do.l. 1.ff.de acq.poſ.meritò faciebat oēs fructus ſuos,& ſicubi reperitur naturaliter poſſidentem,non facere fructus ſuos,dicas,hoc à iure ciuili fuiſſe introductum. Dixi in diffinitione eſt vſus,motus auctoritate Iuriſc.in l. q̄ſtio.ff.de verb ſig.& vſus ponitur loco gn̄is.eſt n.vſus poſſeſsio,eſt ēt vſus,ſeruitus à iure ciuili, hoc eſt ab ordinōne ciuitatis introducta,q̄ eſt ius,vt Inſtit. de vſu. & habita. Dixi à natura introductus. vt differat ab vſu à iure introducto, q̄ eſt ſeruitus, vt dictū eſt.Dixi rei corporalis, ad drīam rei incorporalis,q̄ naturaliter non poſsidetur. Dixi p̄ † inſtrā aīata,quia poſſumus poſsidere naturaliter,per ſeruum,vel filium,procuratorē, & colonum,tanquam per inſtrā animata:cum hmōi pſonæ,noſtro nō ſuorum noīe teneant,noſq; per eos tāquam per inſtrā videmur poſsidere:vt eſt tex.apertus in l. 1.quod ſeruus ff.de vi & vi arm. de his aūt inſtris j.plenè dicetur.Dixi,ad oēs fructus.ad drīam vſus,qui eſt ius, vt Inſtit.de vſu & habi.Sed vt apertius intelligatur, ſcito differentiā eſſe,inter fundum,ſiue agrū,& poſſeſsionē. † Fundus enim,ſiue ager,eſt proprietas loci:poſſeſſio verò eſt quicquid apprehēdimus in loco,ſine proprietate:vt l.qō.ff.de verb.ſign. Sed quid eſt, quod in loco,ſaltem intellectu apprehendimus, remota proprietate: nil aliud perfectò eſſe pōt, quam ſuperficies illa,qua vtimur colendo: id.n. quod apprehenditur,oportet eſſe corporale: at proprietas non eſt corporea,reſtat igr̄ ut illa ſuperficies ſit id,quod apprehendimus,in qua conſiſtit uſus,ſm naturā,& ille uſus, appellatur poſſeſsio à Iureconſulto,ibi, ut apertè patet in textu.Rectè igr̄ dictū eſt, poſſeſsionē naturalē eſſe uſum rei.i.ſuperficiei apprehenſæ. imò ipſa ſuperficies,appellat̄ poſſeſsio,ibi,cū dicat q̄dq̄d apprehēdimus,cuius proprietas ad nos nō p̄tinet, hāc appellamus poſſeſsionē, apprehendimus.n. duntaxat ſuperficiē:ergo ſuperficiē ipſam,appellat

lat possessionē.ager aūt,& fundus est ipsa proprietas.Sed dicet aliqs, ergo qui hēt ꝓprietatē, non hēt possessionē: id qđ non sequiť nam licet ibi Iureconſ. distinguat possessionē à proprietate,pōt tñ quis habere proprietatē,& possessionē naturalē:sunt tñ distincta rōne,& intellectu, sicuti possum' intellectu cōsiderare calorē ignis, sine ipso igne:& tñ ignis,& calor,pñt esse simul, imò sp sunt.Itē pōt quis habere vites,& non habere vineam:& pōt quis habere vineam, & vites simul.Itē pōt qs habere possessionē naturalē, i. vsum,& superficiem illam loci, & nō habere ꝓprietatem:pōt ēt habere proprietatē,suꝑficiē,& vsum.patet igiť clarè, qđ sit possessio naturalis.

Et quia dictum est de instris: ideo scias,ꝙ quēadmodum sine medio,seu instro, res nō pōt rectè confici:exempli cā,faber non pōt conficere cultrū,seu bidentē, sine instris,hoc est sine malleo,& incude:ita nec † possessio naturalis,nec ciuilis, pōt acquiri sine medio,seu instro. Instrum autem,est ipsum corpus, seu corporis sensus. l. quemadmodū.ff.de acqui.pos.voluntas verò est veluti artifex.Item sicut instrm dr aliquo modo facere,seu agere:instra.n.reducuntur ad causam efficientem.Arist.1.Phys.vtputa malleus dr facere cultrum,sed impropriè: faber quidē propriè facit, quia ipsum malleum mouet.Arist.5.Eth. Ita corpus,sensus corporeus, tanquā instrm, dr largo mō possidere: sed homo, seu volūtas ipsa, vel mens,quæ dr verè homo.10.Eth.dr propriè possidere.hinc est,ꝙ † illa insistentia, seu apprehensio rei corporeæ,seu aliquis corporis sensus, non est propriè possessio naturalis.siquidē naturalis possessio,est ipse vsus rei, vt s. dictum est, est tñ quoddam instrm sine quo naturalis possessio,nec acquiri, nec exerceri potest. quis.n. potest fundo vti,colendo,arandove,nisi ibi corpore insistat: aut quis potest facere cultrū, nisi malleo mediante? quisve pōt acquirere ciuilem possessionē sine corpore suo, seu instrorū aīatorū corpore,vel saltem sine corporis sensu?nemo profectò,& hoc est,ꝙ dicit text.in l.quēadmodum.ff.de acq.poss.necesse est.n.ad acquirēdam ciuilē possessionem,vt quis sa'tē partē fundi corpore,seu sensu corporeo,apprehēdat.l.3. in princ.ff.de acquir.poss.l.1.§.si iusserim.ff.eo. qui tex.loquūtur de ciuili,vt inferius demōstrabitur.facit l.1.ff.e.dum Paulus ait,quia naturaliter tenetur ab eo,qui ei insistit. vbi illud verbū insistit, demonstrat instrm corporis ad tenendū naturaliter,i.possidendū,hoc est vtendū. Ex his patet,illā insistentiā,seu apprehensionē rei, tm differre à possessione naturali,& ciuili, quantū differt instrm ab opere,hoc est,quantum differt malleus,a cultro,seu bidente facto.Hęc † autem insistentia,seu apprehensio rei, dr possessio corporalis,seu naturalis.l.1.in prin.& l.3.§. Nerua filius.l.2.§.1.ff.pro hęrede.ꝓpea ꝙ instrm est ad acquirēdā possessionē.& qa propriè nō est possessio nec naturalis,nec ciuilis, iō nō sequiť,insistit qs,seu ē in fundo,ergo possidet ciuiliter,vel nāliter verè.l.certè.§.is q rogauit.ff.de pc.vbi is q rogauit pcario,est in fundo,& tñ nō possidet. 7

Item † colonus,inquilinus,seruusq; sunt in pdio,& tñ non possident.intellige tu ciuiliter,vel propriè naturaliter: pñt tñ dici aliquo mō possidere,quemadmodū instra dnr facere.nā vt dictum est,naturalis possessio est ipse vsus.& sicut non sequitur,est in fundo.ergo vtitur eo,arādo, colendove:ita non sequiť possidet corporaliter, ergo possidet naturaliter,cū corporalis illa insistentia sit quoddā instrm ad naturalē possessionem acquirendam,quæ est ipse vsus,vt dictū est, sicut non sequitur.malleus est supra ferrū,ergo operatur, & tñ non potest operari,nisi sit supra aliud.aliud.n.est possidere,aliud in fundo esse. l.si qs.ff.de acq.poss.pōt.n.quis esse in fundo, & non vti,& sic possidebit corporaliter, nō tñ possidebit naturaliter,cum nō vtať. Ex supradictis patet,possessionē naturalē capi,vt genus: cuius duę sunt species,quarū vna vocať corporalis, altera naturalis.Corporalis, est illa corporis insistētia,seu rei detētio,& hęc est,vti instrm,ad acquirendā naturalē,& ciuilem possessionē. illæ enim acquiri non pñt,sine hac corporali possessione.l.3.§.in amittenda.vbi dr possessionē solo aīo acquiri non posse. nō pōt igiť possessio, verè naturalis,seu ciuilis, sine nrō,vel aīatorū instrorum corpore,nobis acquiri.Illa altera species, q dicitur naturalis, ideo dicitur propriè naturalis,quia per eam vtimur re,ad fructus percipiendos,secundum naturam,vt supra dictum est, in diffinitione possessionis naturalis. 8

Sed hic suboriť alia qstiuncula,si ille dr naturaliter possidere,qui vtiť re, pcipiēdo ex ea fructus &c. † quāobrē colonus,nō possidet ita naturaliter,cū colonus seminet,colligatq; fructus ex re?Pro solutione dicito,cū seruus, ꝓcurator, colonus,hospes,amicus nro noīe,sunt in possessione:sunt ibi veluti nra instra, & licet rē ipsam 9

teneant, non tñ sibi possident, sed nos ꝑ eos pos-
sidere, videmur. operatio. n. instrorum dño attri
buitur. l. gñaliter. ff. de acq. poss. & l. 1. §. qđ ser-
uus. ff. de vi, & vi ar vbi dr, qđ seruus, vel procu-
rator, vel colonus tenet, hoc est corporaliter pos
sident, dñs vr possidere. Et iõ illis deiectis. dñs de
possessione deiici vr. d. § qđ seruus. rõ, quia vt di
ctum est, quicquid instra agunt, seu patiunt, dñs
eorũ agere, vel pati dr, cum instra illius noie, &
agant, & patiant. hinc fit, quod si colonus meus,
tradiderit alij possessionẽ, priuat me possessione
mea. l. 3. §. q si seruus. ff. de acq. poss. rõ quia pro
me amplius non possidet, nec noie meo, nec vti
instrm meũ ibi insistit, cum alij tradiderit pos-
sessionem: ergo per eum amplius non possideo.

10 Sed dices fortasse. † non esse verum, si colonus
tradat possessionẽ alteri, quod priuet me posses-
sione mea. tex. est in l. quãuis. §. si cõductor. ff. de
acq. poss. vbi colonus vẽdiderat rẽ alteri, & eam
ab emptore conduxit, & sic transtulit possessio-
nẽ in emptorẽ, per conductionẽ. n. transfertur
possessio. l. qdã mulier. ff. de rer. vend. Dd. dicunt
in d. §. si cõductor. fuisse traditionẽ fictã: hoc est,
qñ cõductor, & emptor, nõ erant in re, & sic nõ
fuit vera traditio, sed ficta. at i §. qđ si seruus. fuit
traditio vera, qa colonus tradidit possessionẽ al
teri existenti in re, vel qđ eã introibit. Sed hæc so
lutio mihi non satisfacit. diuinat. n. nã tex. in d.
§. si cõductor. loquit indistinctẽ, nec ibi apparet,
an colonus, & emptor abessent à re, an in ipsa re,
seu in conspectu rei essent. eodẽ mõ in d. §. qđ si
seruus, nõ apparet colonum, & eũ, cui tradidit
fuisse in re, seu in cõspectu rei. Quãobrẽ dicas i-
distinctẽ, si Titij colon⁹, q vti ipsius Titij instrm,
rẽ eius noie tenet, hoc est corporaliter possidet,
eamq; alteri tradat, vtputa Seio, cuius noie, dein
de illã rẽ teneat, priuat primũ dñm, hoc est Ti-
tiũ sua possessione tã ciuili, quàm naturali, hanc
ob cãm qđ nõ est amplius instrm illius primi Ti
tij, nec eius noie possidet, & pro hoc facit tex. in
l. qđ meo. ff. de acq. pos. vbi id qđ meo noie pos-
sideo, si alterius noie, postea possideã, ministerio
meo, facio illũ possessorẽ. si igit rẽ possideo noie
meo, deinde eã possideã noie alterius, transfero
possessionẽ, tanquã minister, & instrm illius d. l.
qđ meo. eodẽ mõ dicẽdũ est, i colono. Nec obest
tex. in l. quãuis. §. si cõductor. ff. de acq. pos. nã iõ
ibi nõ priuat primũ possessorẽ, qđ adhuc, cõdu
ctor noie primi, erat in re, vt illius instrm, cũ ẽt
priori dño mercedẽ pstaret, si ei mercedẽ psta-
bat, ergo eius noie, adhuc rẽ tenebat. nõ sine cã
igitur Iureconsl. dicit ibi, & vtriq; mercedes psti-
terit. nã si primo mercedẽ nõ præstaret, & eius
noie amplius rẽ non teneret, non esse dubium,
quin priorẽ dñum sua possessione tã naturali,
quã ciuili priuaret. Et ex his stet firma hæc con-
clusio, si colonus tradat alteri rẽ, siue verẽ, siue
fictẽ priorẽ dñum possessione sua, ẽt ciuili pri-
uat, si illi mercedẽ nõ pstet, nec eius noie possi-
deat. Sed vr, colonũ pro se possidere, cũ fructus
separatos à solo faciat suos. l. si apes. §. si. ff. đ fur.
Rñde licet faciat fructus suos, tñ cum pro illis
præstet mercedẽ, perinde est, ac si eos emisset. lo
catio. n. proxima est emptioni, & venditioni. l. 2.
ff. loc. quamobrem præstando mercedẽ, dicitur
pro domino possidere, cui mercedes præstat.

Item solet quæri, quamobrem, † si ego maneo 11
in fundo, deinde discedẽs, peregrè profectus, ne-
mine in fundo relicto, licet alius intrauerit fun-
dum, & ita possideat corporaliter, & si eo vtat,
possidet ẽt naturaliter, quãobrẽ inquã absens
retineo possessionẽ ciuilẽ, & tñ si possideo ꝑ ser
uũm, siue colonũ, peregrè ego ꝓfectus, retineo
possessionẽ ciuilẽ. l. peregre. §. qui ad nundinas.
ff. de acq. poss. quãobrẽ inquã si illi deiiciant, nõ
retineo possessionem ciuilẽ? Rñde, qñ ego possi-
deo fundũ ꝑ me, si discedo nemine relicto, sine
dubio retineo ciuilẽ, licet fuerit alius ingressus
fundũ, nisi fortasse suspicer me posse repelli. l. si
id qđ. §. si. ff de acq. poss. possideo inquã, quia nõ
sum deiectus: sed qñ in fundo relinquo seruũ,
seu colonũ, qui vti mea instra pro me possidẽt,
si illi deiiciantur, ego deiectus videor. nõ est er-
go mirum, si illam ciuilem protinus amitto pos
sessionem. l. 1 §. quod seruus. ff. de vi, & vi arm.

Item quæritur, an † seruus, & colonus, qui vti 12
instra possident, habeant interdictum vnde vi?
Rñdeo minime, illud. n. interdcñi datur possi-
dẽti, vel ciuiliter, vel naturaliter pro se: at seru⁹,
& colonus possident pro alio, & iõ non habent
interdictũ vnde vi. l. 1. §. denique. ff. de vi & vi ar.
ibi, non tñ si colonus sit. competit enim interdi-
ctum ei, cuius nomine, & vti eius instra, seruus,
& colonus possident. d. l. 1. §. & si quis igitur. ff.
de vi, & vi arm. at si colonus interuertat posses-
sionem, hoc est incipiat pro se possidere, habet
interdictum vnde vi. l. colonus. ff. de vi, & vi ar.

Item quid si † seruus stipuletur, non dico do- 13
mino, sed sibi licere possidere, acquiritne sibi ali
quam possessionem? Rñdeo, ciuilem non potest
acquirere,

acquirere,cũ ꝑ nullo,quo ad ius ciuile hẽatur. l.qđ attinet.ff.de reg. iur. naturalẽ certè acq̃rit. est.n.seruus capax eorũ,q̃ sunt iuris naturæ, & iõ seruus poterit possidere naturaliter,intellige tu qñ nõie ꝓprio possidet: nã si nõie ipsius dñi possideret,esset tanq̃ dñi instrũm,& ideo non ip se,sed dñs diceretur possidere, dñoq; possessionem,ẽt naturalem acquireret.l.1.§.item acquirimus.ff.de acq.pos. Quod ãt possit nõie ꝓprio possidere naturaliter,probat tex. in l. stipulatio ista.§.hæc quoq;.ff. de verb. oblig. vbi expressè dr.seruum posse in suam ꝑsonam vtiliter concipere stipulationẽ, vt liceat sibi possidere, & possidebit naliter,arando,seminando,colligendove fructus:veruntñ fructus collecti, mox dño acq̃rent.seruo.n.acquisiti,statim dño acquiruntur. Insti.ꝑ quas pers.nob.ius acq.§.itẽ,& illa possessio non erit sola detentatio. frustra.n. fuisset interposita stipulõ, quis.n.ita stipularet,promittis mihi me posse manere in fundo tuo? ad qđ ergo vult manere seruus in re,nisi vt ea vtat: & si vtit, ergo naliter possidet, de quo s̃.satis dictum est.

14 Item solet quæri,an † missus in possessionẽ ex primo đcreto possideat nãliter,an ciuiliter:hoc est an illa possessio sit nãlis,an ciuilis? Rñdeo,illa corporis insistentia est naturalis, nã vbicunq; qs rei insistit,naturaliter insistit, q̃a vtit mẽbris ad insistendũ,à natura ita ordinatis,& de hac insistentia,nõ est q̃rendũ,q̃a asinus hoc mõ insistit, aut loquimur de illa possessione, quã qs autore Prætore hẽt custodiæ cã, & illa nõ est naturalis, cum naturali iure nõ esset cognita,est.n.iure ciuili inuenta:idcirco est ciuilis. si.n.esset naturalis,vteret re,arando,seminãdo,colligendove fructus,&c.hoc est.n.naturaliter possidere,ut sup. dictum est.id qđ non facit missus ex primo decreto.nõ põt itaq; dici nãliter possidere, possidebit igr ciuilr,hanc ob cãm,ẽt si ex re discedat, retinebit eã possessionẽ iuris ciuilis autoritate. & qđ illa possessio sit ciuilis, & retineatur etiã à re ipsa discendente,ꝓbat tex.l.finita. §. si qs metu.ff.de dam infec.Ex his,& s̃.dictis patet, possessionem naturalem esse facti,& Bar.errasse, dũ

15 dixit possessionẽ naturalẽ esse ius.Hæc aũt † possessio naturalis,iuẽta fuit iure naturæ.l.1.ff.acq. poss.& fuit ante q̃ dñiũ,& ciuitates essent : dñiũ .n.à naturali possessione cepit.d.l. 1. at dñium , & ciuitates,iuregẽtiũ inuentæ fuerunt.l. ex hoc iure.ff.de iust.& iur.fuit igr possessio naturalis, anteq̃ esset ius ciuile;illud.n.tunc esse cœpit, cũ ciuitates condi cœperunt.§.singulorum.Inst.de rer.diuis.Quomodo igr Dd.ponunt ius, in diffinitione naturalis possessionis:cum oẽ id , quod ponit i diffinitione alicuius rei , sit de illius essẽtia,& sp cũ ea est,& ab ea non queat separari:nã cum primum fuit homo,statim fuit aĩal rõnale mortale,diffinitio.n.explicat,q̃d sit,id qđ diffinitur,vt ait Cicero in Topicis.non † est igr hæc ap- 16 pellatio ius,de essentia possessionis naturalis, cũ ea fuerit,anteq̃ ius cœperit esse,quãobrẽ nõ est ponendũ in ea diffinitione: quippe cũ in diffinitione alicuius rei,ea solũ poni debeant,q̃ sunt de illius rei essẽtia,cũ igr ius,nõ sit de essẽtia possessionis naturalis, cũ sine eo, lõgo tpe fuerit,ergo in eius diffinitione ponẽdũ nõ fuit, nisi diceres ius,s.naturale.Et hac † possessione naturali,cœpit 17 dñium esse,ut ait Paulus,in l.1.ff. de acq. pōss. à principio.n.nihil erat priuatum, sed qđ qsq; occupabat,suũ faciebat, pñrq; dñium acquirebat, si.n.res mobilis erat,oĩo sibi acquirebatur: immobilis verò tãtisper erat sua,dũ ibi hr̃et sedes , vt s̃.dictum est,& hæc de iure naturæ sufficiant.

ADDITIO.

Possessionis naturalis vim,& efficaciam explicant Cuiacius lib. 9.cap.33.obser.Conanus lib.3 cap.10 Duaren. lib.1.disp.anni.cap.18.

SVMMARIVM.

1 *Lex omnium gentium recepta, vt capta in bello statim fiant capientium.*
2 *Nec Duci sunt restituenda.*
3 *Spolia hostium quæ.*

XXXV. DECLARATIO

An capta in bello fiant absolutè occupantium.

Explicatur l.naturalem § item q.7 ff.de acq.rer.do.

Item capta in bello,iuregẽtium, statim capiẽtiũ efficiebant.nã vt inq̃t Arist.1.Polit. † Lex 1 quædam oĩum gentiũ consensu, recepta fuit, vt bello capta,illorum fieri dicantur, qui cœperũt. hoc ait idem Iureconf.in l.naturalem.§.fin.ff.de acq.rer.domi.& in d.l.1.intellige,de iusto bello. qđ aũt sit iustum bellum,declaratum est in materia iuris naturalis,& gentium.Sed s̃dictæ conclusioni videlicet capta in bello fieri capiẽtium , vr obstare text.in l.penult.§.simili.C.de don.vbi dr, donationes quas magistri militũ faciũt, tam ex sua substantia,quàm ex spolijs hostium , non egere insinuatione.apertè igitur ibi ostenditur , spolia hostium,non fieri occupantium,sed magistrorum militum:alioquin nõ possent ea donare,cũ donatio de re aliena fieri nequeat. Dd. fere

rẽ oẽs, in d.l. 1. ff. de acquir. possess. dñt capta in bello fieri occupantiũ, tñ ab ipsis occupantibus, duci exercitus assignanda esse, qui postea distribuat, inter milites, pro meritorũ proportione. sed hæc solutio arguit Iureconsf. in d.l. naturalẽ. §. fi. vbi ait, q̃ ex hostib. capiuntur, iure gentium statim capientiũ fiunt: nec dici assignanda esse Duci exercitus, si.n. id quod captum est, Duci dãdum esset, frustra fuisset factum statim capientis. arg. l. qui sic. ff. de solu. quid.n. illa dñij acquisitio prodesset, cum lex nihil frustra facit. l. hæc stipulatio. §. diuus. ff. vt leg. no. cau. si assignanda erant Duci exercitus, vt Dd. aiunt, dixisset Iureconsf. in d.l. naturalem. §. fi. & Imperator, in §. ab hostibus. Insti. de rer. diuis. capta in bello à militibus Duci exercitus assignãda sunt, & ab eo inter milites distribuenda. ne igr Imperator, & Iurecõs. reprehẽdẽdi sint, dicendũ est, capta in bello, statim fieri occupantis, † nec esse Duci tribuẽda, sed manere apud capientẽ, vt de his suo arbitratu disponat. Nec obstat text. in l. pen. C de dona. non.n. ibi dr, qđ Dd. existimant. ꝑ cuius intelligentia sciendũ est, qđ interdum capit aliqd à priuato milite, & hoc fit illius, vt dictum est, nec istud solet appellari spolium. Nonnunq̃ vrbes capiebant, quarũ ciues necessitate coacti dedebant se, bonaq; sua Duci exercitus, q oĩa illorũ bona, seu aliq̃ eorum partẽ, ꝑ se, & Republica accipit, & hæc ꝑprie dñr hostium spolia, q̃ victores solebant in triumphis præferre, vt apud Historiographos legit. Hæc aũt spolia non erant priuatorum militum, sed Reipublicæ, poterãt tñ Duces, seu exercitus Imperatores, ex illis spolijs aliqd militib. donare, siue degerent in occupatione, siue in alijs morarentur locis, q̃ donatio insinuatioue minimè egebat, & hoc ipsum est, qđ dicit illa. l. pen. non aũt dicit, magros militum, spolia sibi à militib. assignata, dẽre inter eos distribuere, aliud.n. distribuere, aliđ donare. Pone.n. militẽ cæpisse in bello æquũ, & ita illius dñium sibi acquisiuisse. si equus Imperatori assignãdus erat, q deinde eũdẽ æquũ distribueret, aut dabat illum alij, quàm capienti, & hoc fuisset absurdũ, priuasset.n. capientẽ dñio, qđ sine facto nr̃o, à nobis auferri nõ põt. l. qđ nr̃m est. ff. de reg. iur. aut dabat eidẽ capiẽti, & tunc nõ fuisset donatio, cũ res ꝑpria alicui donari nõ queat. res.n. mea, amplius mea fieri nõ põt. §. sic itaq;. Instit. de actio. & tñ Imperator inquit, in l. pen. C. de dona. Magros militũ facere donationẽ ex spolijs hostiũ: quãobrem ille text. non loquitur de reb. captis in bello, à priuatis militibus: sed de spolijs, q̃ vt dictũ est à principio erant Ducis, seu Imperatoris exercitus, & nunq̃ prius fuerunt militum. Ex s̃dictis collige has cõclusiones, capta in bello statim fiunt capientiũ, nec sunt assignãda Duci. Itẽ l. pen. §. similis. nõ loquit de spolijs captis à militib. deinde duci assignatis: sed de spolijs à principio Imperatori exercitus, seu Reipublicę acq̃sitis.

ADDITIO.

Capta in bello ad quos pertineant tradit latè, & doctè Coranus libr 3. cap. 3. nu. 4 Alciatus, in l. hostes num. 7. De verb sign

SVMMARIVM.

1 *Ius duobus modis capitur.*
2 *Iuris ciuilis diffinitio.*
3 *Contractus cur dicantur bonæ fidei.*
4 *Stipulatio quare inuenta*
5 *Stipulatio quare dicatur iuris: & cur sit stricti iuris.*
6 *Stipulatio an sit propriè contractus.*
7 *Aliquid fieri ipso iure, quid significet.*
8 *Seruus natura quis sit.*
9 *Domus est societas quædam.*
10 *Ciuitas est generum, pagorumque societas.*
11 *Phantasia, quid.*
12 *Possessionis ciuilis inuentio.*
13 *Possessionem acquirimus per instrumenta animata.*
14 *Qui possidentes: pater & dominus dicuntur possidere.*
15 *Possessionis ciuilis diffinitio.*

XXXVI. DECLARATIO
Possessionis ciuilis.

NVnc tractandum est, de ciuili possessione: sed prius quęro, quid sit ius? Respondet quispiam. ius est ars boni, & ęqui, & c. l. 1. ff. de iusti. & iur. Si ita est, ergo iter est ars boni, & ęqui, cum iter sit ius. Insti. de ser. rusti. præd. quicquid enim prædicatur de aliquo, prędicatur de eo, de quo illud prædicatur, id est, omnia superiora ꝑdicantur de inferioribus, in eodem genere positis: nam si animal est substantia, & homo est animal, ergo homo est substãtia. ita si ius, est ars boni, & æqui: iter est ius: sequitur, vt iter, si ars boni & ęqui. Et ideo dicas, hanc appellationem † ius, 1
interdum capi, pro collectione pręceptorum, & pro doctrina finita, de infinitis. & hæc collectio præceptorum, est ars, ut dicit glo. in d.l. 1. & ita capiendo ius, pro collectione præceptorũ, à Iureconsultis traditorum, meritò potest dici ars, boni, & æqui: finis autem Iureconsultorum est, facere bonos ciues. l. 1. ff. de iusti. & iur. Alio modo, capitur ius, in toto corpore iuris, veluti cum dicitur,

dr,actio est ius,obligatio est ius, vsusfructus est ius,& alia hmói,alia est igr diffinitio, & quidem
2 vera.† ius itaq;,vt inquit Arist. 1.Pol.est ordinõ, seu constitutio ciuilis societatis. quia ciuitas ordinauit,vt quis possit habere iter, in fundo alieno,dño constituente,iõ iter appellatur ius,quasi ordinõ qdam ciuitatis. ita dicas de actu, de via, de actione,& obligatione,q eodem mõ,ordinata sunt à ciuitate.hanc ob causam appellantur ius, vñ iter est ius eundi,i.ordinatio ciuilis societatis eũdi &c.eodem mõ de via,& de aquæductu. Itẽ ciuitas ordinauit, vt quis posset vti frui rebus alienis,dño constituente: & ob id dr, vsusfructus est ius,i.ordinatio quædam ciuilis societatis. Itẽ ciuitas ordinauit,vt quis in iudicio corã Iudice, posset agere,i.postulare,id qđ sibi ab aduersario deberetur,idcirco actio appellatur ius,i.ordinõ quædam ciuilis societatis. Item ciuitas videns,in contractibus iuregentium inuentis,multa venire,de quibus partes minimè conuenerant:vtputa vendito fundo,veniebant sterquilinium, stramenta,torcularia, & alia hmói, licet de eis non esset conuentum.Item vendita domo,veniebant seræ,claues,& similia,licet non essent expressa.l. fundi 17.ff.de actio.emp. Aduerte tñ,q textus ille est mẽdosus.dicit.n.fundi,nil est,nisi quod intra se tenet.legendum est,quod in terra se tenet, non aũt intra se,nam si granaria confecta, ex tabulis,sint in fundo,& eorum stipites non sint in terra defossi,non sunt fundi,licet sint intra fundum:at si stipites in terra defossi fuerint, fundi erunt,licet de granarijs, partes nó conuenerint. l.granaria.18.ff.de act.emp. In hmói igr contractibus,multa veniebant, de quib. partes non fuerãt locutæ,solũ.n.partes in contrahendo,his vtebanĩ verbis,videlicet,agamus, vt inter bonos a-
3 gier oportet,vt refert Cicero in 3.Officio.† iõ tales cõtractus,ex illis verbis,sunt dicti bonæfidei: qa in eis cõtrahẽdis, agebaĩ,vt inter bonos agier oportet. Verum,quia inter cõtrahentes, interdũ nascebatur cõtrouersia,an res aliqua veniret,vel non,ciuitas ad oẽm controuersiam tollendã, ordinauit,seu constituit quendã contractũ,in quo nil aliud veniret,quã id,de quo esset expresse dictũ:& quod partes non exprimerent omissũ esse intelligeretur.l.qcqd astringendæ.ff.de ver.obl.
4 cãtigit.quamobrem stipulatio est inuenta, fuit ut tolleret̃ contrŏuersia,& inter ciues amicitia seruaret̃, id qđ maximoperè legũlatorib. curæ est. 8.Eth.nó ãt fuit necessitas,vt aiũt scribẽtes in ti. de verb.obl.qui contractus appellatus est,stipso, à stipulor stipularis,stipulor.n.signat interrogo, & promitto:q stipso,à Iurecons.appellatur verborum conceptio.l.stipulõnum.§.stipulõ. ff.de verb.obli. & meritò, interrogans.n.concipiebat verba,i.componebat verba,& in formulã quandam redigebat, per eamq; verba ita composita, promissor debat rñdere,vtputa,pmittis equum, promitto.nam si dixisset spondeo,vtiq; non valebat.dabis,dabo,facies,faciam. & si per alia verba idem significantia rñdebat,nihil agebatur.Instit. de verb.obl.§.1.& ea verba ita cõcepta, dicebantur solennia.q hodie sunt sublata:sufficit.n.quibuscunque verbis,consensum exprimi.Inst.e.ti. §.sed hæc solennia. Et quia hæc stipulõ ordinata est à ciuitate l.ex hoc iure.ff.de iust.& iu.& §. de constituta.Inst.de act.hanc ob cãm dr,stipulationem esse ius, i. ordinationẽ ciuitatis. Et quia contrahentes, in concipienda stipulatione, non vtebantur illis verbis, vt inter bonos agier oportet:ob q uerba,multa veniebãt in cõtractu,de qbus nihil fuerat dictum,vt supra diximus: hanc ob cãm,stipulatio appellatur stricti iuris,quia in ea nil amplius venit,quàm quod verbis expressũ est.l.quicquid astringendæ.ff.de uerb. obl. 5

6 Solet dubitari,anĩ stipulatio sit propriè cõntractus?Dd.cõiter dicunt,non esse propriè contractum,cum nõ sit hic inde obligatorius.l.Labeo. ff.de verb.sig.Ego verò solitus sum dicere,stipulationẽ propriè esse cõtractum. pro qua re scire oportet,reperiri contractũ gñis masculini,quartæ declinationis,& idem est, quod conuentio.nã cõtrahere, inter alia significat conuentionẽ facere: sed stipulatio,proprie est cõuentio.l.1.ff.de pac. ergo est propriè contractus.pro hoc facit tit.de contrah.stip.C. Reperitur et contractũ,gñis neutri,& secundæ declinationis, & signat hinc inde tractum,seu obligationem, hinc & inde factam, & hoc non est in stipulatione,cum ex una parte tñ sit obligatio & ita intelligitur tex.in l.Labeo. ff.de uerb.sig.dum dicit,contractum in gñe neutro, est vltro citroq; obfo. Hæc obiter sint dicta.

7 Ex p̃dictis patet,vbicunq; Iurisconſ.dat aliqd fieri ipso iure,intelligendum esse, ciuilem societatem, seu legum conditores ciuitates rep̃ntantes,ordinasse illud fieri absq; facto priuati hoĩs. & vbicũq; dr pœnã, seu morã cõmitti ipso iure, expone, i. ipsa ordinatione,seu constõne ciuilis societatis, absq; facto alicuius: qñ aliqd non fit ipso iure,tunc reqritur fcm tertij, vtputa interpellatio,

pellatio, seu exceptio. itē dū legiē, meo iure facio, suo iure facit: exponitur sua autoritate, sua ordinatione, seu vt ita dixerim, suo arbitrio. Cū itaq; ius, sit ordinatio ciuilis societatis, videndū est, q̄d sit ciuitas; & ut apertè intelligaē, videamus partes, ex q̄b. illa cōponitur. ex pluribus.n. societatibus componitur. non.n diffinitur mænibus.

Prima itaq; societas, est maris, & fœminæ cōiugatio, gn̄ationis cā. Scd̄a societas, est dn̄i, & ser
8 ui natura ipsa. ille †.n. dr̄ seruus natura, qui non pōt mente prospicere, quid agendū sit, sed robusto corpore id pōt exequi, quod dn̄s agendū esse perspexit. Dn̄s quidem natura is dr̄, qui ualet mēte, & prudētia prospicere, corpore uerò, exequi non pōt. Hæc aūt societas à natura, utilitatis cā, est ordinata, cum sit utriq; utilis. Ex his duabus
9 societatibus, fit domus. domus †.n. hic, non sunt ædificia, sed est q̄dā societas ex marito, & uxore. patre & filio, dn̄o & seruo, & q̄ si seruus deest, bos, seu asinus, pro seruo erit: estque constituta gr̄a quotidianæ cōuersationis. Ex pluribus autē domibus, fit alia societas, q̄ dr̄ pagus, & ita in pagis uixerunt hoīes siue ciuitate vsque ad tēpora Noe: & ut alias diximus, eo t̄pe, non erat nisi possessio naturalis, & terra erat cōis: ciuilis.n. possessio esse minimè poterat, cū nōdum esset ciuitas. arg. l. manumissionis. ff. de iust. & iur. Deinde tres filij Noe diuiserunt orbē in tres partes, ut plenè diximus in discursu iuris naturalis, & gētiū, ubi oīno uideas: Postea cœperunt condi ciuitates. ex pluribus.n. pagis facta fuit ciuitas, quę
10 est ciuium multitudo, quæ ita diffinitur. † Ciuitas est gn̄m, pagorumq; societas, uitę perfectæ, ac p̄ se sufficiētis, non solū gr̄a simul uiuēdi, sed bn̄ uiuēdi. Et quot partes hēat ciuitas, & q̄d sit ciuis, abūdè diximus alibi. Inter alias partes ciuitatis, necessaria est legū ordinatio, seu cōstitutio; & q̄cq̄d à ciuitate ordinatur, seu cōstituitur, appellaē iustū, seu ius ciuile, quasi ad ciues p̄tinēs. Et q̄a ars imitatur naturā Instit. de adopt. uoluit itaq; ciuitas in inueniēda quadā possessione, imitari naturā. natura.n. ordinauit in hoīe quinque sēsus exteriores, hoc est, uisū auditū, & alios. itē sēsū cōem, per quos aīa apprehēdit rē, & eius figurā, & similitudinē in rei p̄sentia: sed in absētia, ipsi sēsus, nec rē, nec eius figurā, seu similitu-
11 dinē retinent. Quaobrē † natura ordinauit, aliā aīę potētiā, q̄ appellaē phantasia; q̄ similitudinē, & figurā ipsius rei iā perceptā, retinet: per quam similitudinē, mēs si procul ab re absit cōsiderat, & quasi videt rē exteriorē. ita ait sāctus Thomas opusculo, de potētiis aīæ. Ita ciuitas uidēs possessionē naturalē rei corporalis, corpore, & aīo tātisper retineri, dū is, q̄ acquisiuit, ibi sedes hēret, eāq; uteretur. l. 1. ff. de acq. poss. at si à fundo discedaē, nullo ibi relicto instr̄o, utēdi cā possessio nālis, nō retineē, cū sit usus ipsius rei, & quasi sedū positio, ut s̄. dictū est. argum. l. q̄d in rerū. ff. de acqu. rer. dom. † ob utilitatē igiē subiectorū ciuitas ordinauit, vt sicut hō retinet in phantasia 12
imaginē, similitudinemq; rei absentis, prius à sēsibus percepta. ita hō possessionē iā aīo, & instr̄o aīato acquisitā, etiā in absentia ipsius rei, aīo per phantasiā retineret, q̄ possessio dr̄ ciuilis, eò q̄ à ciuitate ordinata, seu cōstituta sit: eaq; est iuris, cū sit ordinatio q̄dā ciuitatis, ut supra dictū est. Sed q̄a impossibile est, sine necessariis uiuere, & bn̄ uiuere. Arist. 1. Polit. iō quēadmodū in artib. necessariū est subesse propria instr̄a, ut opus bn̄ cōficiatur. instr̄orū aūt quædā sunt inanimata, vtputa in naui, remi, temo, & alia hmōi necessaria, ad nauim regēdā: q̄dā uerò aīata, ueluti ministri, qui remos ducūt, & temonē gubernant, siquidē minister in artibus locū instr̄i obtinet, q̄a sicut instr̄m inaiatū mouetur ab artifice, ita minister uti instr̄m aīatum, mouetur imperio p̄cipiētis. Ita in re familiari gubernanda, necesse est patrēfamilias hr̄e propria instr̄a, quædā. s. inanimata, vtputa lectos, vestes, aliaq; suppellectilia. q̄dā uero aīata, ueluti seruos, filios, p̄curatores, colonos, per quos tanquā instr̄a acquirit res, earumq; possessiones, ac dn̄ium. ita Arist. in 1. Pol. Hoc itaq; animaduertens ciuitas, † utilitatis cā 13
ordinauit, & cōstituit, ut q̄s per eas personas, tāquam instr̄a aīata, acquireret possessiones. l. 1. §. itē acquirimus, & §. per procuratorē. ff. de acqu. her. l. gn̄aliter. eo. ti. & l. quod meo. ibi, & alium possessorē, ministerio meo facio, cū similibus. ff. de acq. pos. & perinde est, ac si ipse acq̄siuisset. l. 1. ff. de ui. & ui ar. §. quod seruus. nā sicut id, q̄d fit ab instr̄o inanimato, attribuiē artifici, vt puta culter, magis artifici, quam malleo attribuitur. præterea, sicut malleus motus ab artifice, necessitate quadam operatur. l. itē Mela. ad l. Aquil. ff. in prin. ita quod fit, seu agitur, ab instr̄o aīato, utputa seruo, filio, procuratore, & similibus, post susceptum mandatum, attribuitur mādanti patri, seu dn̄o: & à mandante, seu ratum habente, dr̄ factum, seu actum. hanc ob cām, q̄ suscepto mandato, necessitate quadam ciuili, id faciunt, seu

agunt,

agunt, dum tamē id quod mandatum est, sit honestū, ita expressè Bart. in l. si vnus. §. seruus meus, col. 1. ff. de iniu. Quamobrem † ea, q̄ seruus, vel filius, procurator, vel colonus, non pro se, sed tanquam instrumenta possident, pater, seu dñs meritò possidere dñr, d. l. j. §. qđ seru⁹. ff. de vi, & vi. ar. ait. n. Arist. in 3. Eth. ea, q̄ per amicos fiunt, per nos ipsos quodammō efficiuntur, quippe cū principiū sit in nobis, hoc est, quia intuitu, & iussu nostro, hoc faciunt. Item possessionem earum rerum, quas peculiariter seruus, vel filius tenēt, pater, & dñs ēt ignorantes acquirunt, quia eorum voluntate, seu tacito quodam mandato, tanquam aīata instrumenta, possidere intelliguntur. l. 1. §. item acquirimus. ff. de acqu. poss. & d. §. quod seruus. est tñ aīaduertēdum, quod licet per ea instrumenta aīata, acquiramus ciuilem, & naturalem possessionē, tñ per ea, solū naturaliter possidemus, ciuiliter aūt per nos ipsos, & tādiu nos naturaliter p ea possidemus, quandiu & illa ita pòssident: si verò eiusmodi aiata instrumenta desinant possidere, eòqđ inde digressi fuerint, ita ne possiderent, nos ēt possidere desinimus, intellige naturaliter, sicut & illa naturaliter possidebant, vt d. l. j. §. q seruus. ff. de vi & vi ar. & l. peregrè. §. fi. eod. tit. Ex supradictis itaq; colligiť, quod quemadmodum possessio naturalis est facti cū sit vsus rei, vt s. declaratū est: ita possessio ciuilis est iuris, cum sit ordinō ciuitatis: & vbicunq; leges dñt, possessionem esse iuris, sp loquuntur de possessione ciuili. & ita intelligitur tex. in l. peregrè. ff. de acq. pos. & alia allegata p Dd. Ex his ergo pōt colligi diffinitio possessionis ciuilis, q̄ ea sit. † Possessio ciuilis est ius, i. ordinō ciuilis societatis, qua quis ēt absens possidet rem corporalem apprehēsam per se, vel p instrumenta animata, producēs ciuiles effectus. In hac diffinitione poniť ius, vt genus, ius. n. nō solū cōuenit possessioni ciuili, sed itineri vsufructui, actioni, obligōni, & mille alijs. post genus poniť dria, qua possessio differt ab alijs, quæ sunt iuris. item dum dr, qua quis etiam absens &c. nam licet actio sit ius, non est ius, nisi agendi, non autē possidendi: ita de alijs, vt clarè patet. differt à naturali, quia illa facti, vt s. hæc autem iuris.

14 (margin, at "col. 1. ff. de iniu. Quamobrem †"); 15 (margin, at "sessionis ciuilis")

ADDITIO.

De ciuili possessione videndus Cuia. l. b. 9. c. 33. Consen. lib. 3 cap 10. Alciat in l. traditionibus. C. De pact nu. 3. & in l. 1. num. 36. de acquir. possess. Duare. lib. 1. disput anni. cap. 18.

SUMMARIUM.

1 *Possessio naturalis non acquiritur aspectu.*
2 *Ordinatum à ciuitate ciuile est.*
3 *Possessio ciuilis potest sine naturali acquiri.*
4 *Occupans fundum domino absente possidet naturaliter, & ciuiliter, & nu 8.*
5 *Qui si è fundo discedit, retinet ciuilem.*
6 *Possessio non est simul clandestina, & violenta.*
7 *Absens non amittit possessionem ciuilem etiam tempore longissimo.*
9 *Interdictum vnde vi, cui competat.*

XXXVII. DECLARATIO

An possessio naturalis retineatur ab absente: Et clam ingressus domino absente, possideat naturaliter, & ciuiliter.

QVærunt Dd. an possessio naturalis, retineatur ab eo qui exit de fundo? & cōiter dicūt eam retineri in conspectu, p decem miliaria, quia eodē mō acqritur, l. 1. §. si iusserim. ff. de acquir. poss. & l. quod meo. §. si p venditorē. ff. eo. si verò nō sit in conspectu, tunc aut qs habet naturalē mixtā, cum ciuili, & tunc amittit naturalem, & retinet ciuilē: hac rōne, quod aīus fatigaretur in retinenda naturali, & ciuili. Aut quis habet solā naturalem, sine ciuili, vt est vsufructuarius, & tunc possidens, retinet eā, quocūque eat. ita Dd. O admirabilem rōnem. fatigať inquiunt, aīus in retinenda naturali, & ciuili simul, & tñ non fatigatur, in retinendis innumeris, & diuersis phantasmatibus, ac rerū similitudinibus, quarū plena est phantasia: quaōbrem relicta hac opinione dicas, cum primū quis exit de fundo, non relicto ibi aliquo instrō, vtendicā amittit naturalē possessionē, ēt si ita esset in cōspectu, vt fundum oculis videret, cum. n. possessio naturalis sit vsus rei, vt s. ostēsum est, necessariò sequiť, qui non vtitur fundo, eū naturaliter non possidere. valet. n. argm̄ à gñere ad speciē negatiuē. l. quod in rerum. ff. de leg. 3. nā si nō est aīal, non est hō. At si discedens reliquisset in fundo sedes, vel gregis caulas, seu colonum, seu familiam, per quam tāquā instrumenta, vteretur fundo, non amitteret naturalē possessionem: nō enim animo deserendæ possessionis discessisset, cū instrumenta ibi reliquerit, & si nō immediatè, saltem mediatè vteretur. ar. l. 1. §. deiecisse. ff. de vi & vi ar. & §. quod seruus. Nec obstat argm̄ quo vtuntur Dd. aiunt enim sicut acquiriť possessio p aspectū, videlicet oculis, & affectu. d. § si iusserim, & §. si per venditorem. ita retinetur: cum multò facilius retineatur, quā acquiratur. arg. l.

patrefurioso.ff.de his, qui sunt sui, vel alie. iur.
1 Huic.n.argũ facile occurritur,† negãdo naturalem possessionẽ acquiri per aspectũ,cum sit vsus rei,& sit quasi positio sedium,& rei qdã detẽtio. l. 1.ff.e.& s.diximus.Et illi textus citati à Doctoribus,loquunt de ciuili possessione tm̃,nam ciuitas ordinauit,vt emptor ostendente vẽditore ex turri rẽ venditã,videatur eã possidere: vel si iusserim venditorẽ id,quod emerim in domo mea deponere,voluit ciuitas id à me possideri nõ minus,q̃ si pedẽ in rẽ intulissem, nã sicuti percipio oculis naturalẽ rei similitudinẽ: ita per eã similitudinẽ ordinõne ciuitatis,acquiro ciuilem possessionẽ.si igr à ciuitate hoc inductũ est,sequit,vt
2 sit possessio ciuilis.† quicquid.n.à ciuitate ordinat,ciuile est,hoc est ad ciues pertinet. Et qđ illi textus non loquant de naturali, probat.id.n.qđ naturale est hominum,simul cum gñe humano natura ꝓdidit.§.singulorũ.Insti.de rer.diu.possessio ergo naturalis fuit introducta de iure naturali hoim,vt inferius dicet: quo iure nõ erat venditio,cũ de iuregentium introducta fuit.l.ex hoc iure.ff.de iust. & iur. illi ergo text⁹ loquunt de possessione tradita ab emptore: ergo loquũt de possessione ordinata à ciuitate. Ex quo infert
3 † possessionẽ ciuilẽ posse acquiri,interdũ sine naturali.hoc est,quod dicit text. in d.§ si iusserim. dũ ait,nõ.n.corpore,& actu,necesse est apprehẽdere possessionẽ.supple tu, ciuilẽ, sed ẽt oculis, & affectu acquirit.possessio verò naturalis, sine corpore,& vsu rei,acqri nequaquã põt.l.quẽadmodũ.ff.e.& ẽt de ciuili loquit tex.in l.clauibus. ff.de cont.emp.vbi ordinatũ est à ciuitate,seu ab eius legũlatoribus, vt clauib. traditis apud horrea,videat tradita possessio merciũ in horreis cõditarũ.possessio.s.ciuilis. & nota verbũ illud videat:est.n. possessio illa ficta à iure. q̃ ꝓ vera hr. si ficta,ergo nõ nãlis,cũ nã nihil fingat, vt diximus.Præterea dũ Paulus in l.3.ff.de acq.poss.dicit,sufficere q̃libet patrẽ fundi introire,dũ mẽte & cogitatione hac ht,vt totũ fundũ, vsq; ad terminũ velit possidere,loquit de possessione ciuili, hoc est ordinata à ciuitate:nõ.n.dr.nãliter possidere,q partẽ fundi simplr intrat,cũ eo nõ vtat,vt s.dictũ est. de ciuili ẽt loquit l. quarundã.eo.ti.

Ex supradictis collige has conclusiones. Possessio naturalis amittitur,cum primum quis discedit à fundo,ẽt si sit in conspectu.Item tex. in d.§.si iusserim.& in § si per uenditorem. & tex. in l.clauibus.loquũtur de ciuili. Item ciuilis possessio,potest interdum sine naturali acquiri.

Adde quod quẽadmodum, si dñs vtit fundo, tantisper dum ibi est,& naturaliter, & ciuiliter possidet:si verò discedens neminẽ ibi relinquat, abiens aio retinet ciuilem.l.licet.C.de acq. poss. l.clã.§.qui ad nundinas.ff.eo.† si interim illo ab- 4
sente alius clã ingressus sit fundum, eoq; vtat,& naturalẽ,q̃ est ipse rei vsus,& ciuilẽ hẽt possessionẽ,& si ex eo fundo discesserit,retinet aĩo ciuilẽ. d.l.licet. q indistinctẽ loquitur. possidebit ergo & dñs abiẽns ciuiliter,& is qui clam intrauerat. inde digressus,ẽt ciuiliter possidebit: cũ sine cõtrouersia,vt infe. ius demonstrabimus,duo possint insolidũ ciuiliter possidere.At si is,q clã possidebat,reuertentẽ dñum non admiserit, vi non clã possidet.d.§. q ad nundinas.dñs certẽ possessionem amittit.l.si id quod.§.fi.ff. de acqu.poss.

Sed q̃ritur, cui illa possessio amissa acquirat? gl.in l.sed & si nolit.ff.de acq.poss. dicit amissam acquiri ei,q clã possidet.& sic incipiet possidere ẽt ciuiliter.vult igr gl.eum qui clã fundo vtit,possidere naturaliter, nõ aũt ciuiliter: sed si ẽ fundo discedat,naturalẽ certẽ amitti,q non vtit & ita sm gl.nullo mõ possidet,si ẽ fũdo discesserit.Tu dicas, † ab eo,qui clam ẽt possidet, si est absens, 5
aĩo retineri ciuilem,vt dictum est.Sed obijcit, ergo habebit duas ciuiles:vnam,quam prius habebat: alteram,quã dñs amisit,sm gl.sed hoc nõ est recipiendum.nam illa possessio,quam dñs repulsus amisit, nemini acquiritur,sed euanescit: quemadmodum si quis habens scientiam musicæ,si per obliuionem eam amitteret, illa profectò acquiritur nemini,sed euanescit. non habet igitur hoc modo,qui clam possidebat duas ciuiles,sed vnam tm̃, quam ex persona sua habebat.

Sed dices.si is qui clã possidebat:non admisit dñm,possidet vi,& sic clã,& vi possidebit: erit igitur eius possessio clandestina, & violenta,id qđ nullo pacto fieri põt, cum duæ contrariæ qualitates in eodẽ subiecto simul stare nequeãt? gl.& Dd.in d.§.q ad nundinas,varijs modis rñdẽt. Tu dicas,† possessionẽ illã,non esse simul & clãdestinã,& violentã,sed q̃ prius erat clãdestina,deinde 6
efficit violenta:quemadmodũ, si haberẽ vestẽ albã,si deinde colore nigro inficeret, efficereturq; nigra,non esset simul alba,& nigra,sed adueniẽte colore nigro,euanescit alb⁹.ita adueniẽte violẽtiæ qualitate,euanescit clandestina qualitas:& hoc innuit Iurec.in d.§.qui ad nundinas,ibi, vi magis intelligitur possidere, non clam. Nota illa

illa verba,non clam.quibus Iureconſ. innuit, repulſo dño,occupanté,nõ amplius clã,ſed vi poſſidere: idcirco & nãlis,& ciuilis pri⁹ erat clãdeſtina,deinde dño repulſo,vtraq; efficiẽ violenta,& ita ceſſant obiectiones.non habebit igr ingreſſus duas ciuiles,nec duæ qualitates ꝯriæ erũt ſimul.

7 Et nota † abſentem,non amittere poſſeſsioné ciuilem tpe ẽt longiſsimo,obliuione verò bene amitiit.d.l.licet,& ibi glo.vlt. nam quéadmodũ abſens retinet aĩo,ſeu phantaſia, fundi ſimilitudiné,quoad viuet,niſi obliuio intercedat:ita per eam ſimilitudinẽ retinet poſſeſsionẽ ciuilẽ etiã, quoad viuet: ſed ſi illa ſimilitudo obliuione pereat, perit & ciuilis poſſeſsio . Et quéadmodum Deus poſſet facere,vt is amitteret fundi ſimilitudinem,ẽt anteq̃ obliuiſcereẽ: ita ciuitas, vti dña, põt facere,vt dñs reuerſus,& repulſus,ſeu putãs ſe poſſe repelli, amittat ciuilem poſſeſsionem : nam ſicut ciuitas eã inuenit , vt ſępius dictũ eſt, ita & ciuitas põt facere vt ea, tali mõ amittatur.

Ex ſ.dictis concludo eum , qui fundum dño abſente,clam ingreditur,prius clam nãliter,& ciuiliter,deinde repulſo dño per vim poſsidere.

Sed dicet quiſpiam,ergo & natura,q̃ ſem p eſt bona,& ciuitas,q̃ eſt recta,inuenit violentã poſſeſsionem? Rñdeo , minimè . nam quéadmodũ natura ipſa,eſt quædam naturalis acquiſitio , ex terrę fructibus,& ex aĩalibus,q̃ ẽ honeſta,& laudabilis per ſe: ſed ſi quiſpiam clam, ſeu ꝑ vim acquirat fructus, & iõ acquiſitio dicetur clandeſtina,ſeu uiolenta,non idcirco acquiſitio,q̃ natura ipſa repta eſt,mala appellari dẽt, ſed illa qualitas violenta,& clandeſtina eſt mala. Item gemma,ſeu precioſi lapilli, ſunt boni natura ipſa: ſi furto ſubtrahantur,dñr gemmæ,& lapilli furtiui.§.furtiuæ.Inſtit.de vſucap. & licet adijciatur illa qualitas furtiui,non iõ deſinũt eſſe precioſi, & boni lapilli in ſe.Ita in caſu nro,licet poſſeſsio naturalis,& ciuilis,dicatur uiolenta, non ob id deſinet eſſe bona in ſe.illa.n.qualitas ab homine addita,eſt mala, non ipſa poſſeſsio,ã natura bona,& ã recta ciuitate inuenta dicetũr mala.

8 Et quia ſ. dictum eſt † eum qui dño abſente, clam fundum intrauit,ẽt ciuiliter poſsidere:videbitur fortaſſe cuipiam duriuſculum, ſed hoc verum eſſe ita demonſtratur: finge Titium è fundo,in quẽ clam intrauerat,diſceſsiſſe, & ita ſine controuerſia naturaliter non poſsidet, cum nec ſit in fundo,nec eo vtatur:finge deinde,Sempronium eundem fundum poſsidendi aĩo intraſſe, finge rurſus Titium reuertentẽ ã Sẽpronio non admitti, dicetur profectò ſine controuerſia deiectus.l.ſi id qđ.§.ſi.ff.de acqui.poſſ.l.1.§. idcirco.ff.de vi & vi ar.ſed ã qua poſſeſsione deiectus ã naturali?certè non,quã abſens non retinebat, vt ſæpius dictum eſt.diceẽ neceſſariò ã ciuili deiectus,quã aĩo retinebat.d.l.licet. C.de acq.poſſ. & ã ciuili ſola põt quis deijci.l.1.§. deijcitur. ff. de vi & vi ar. Habebit igr † interdictum vnde vi. l.1.§.qui ã me.ff.de vi & vi ar.Q † non daẽ niſi ei, qui tunc,cum deijceretur,poſsidebaẽ. ſed Titius qñ fuit deiectus nõ poſsidebat naturaliter , ergo neceſſariò,tunc ciuiliter poſsidebat,cum habeat interdictum vñ vi,ꝙ non datur niſi ei,q tunc,cũ deijceretur poſsidebat.Hinc fit,qđ ẽt prædo deiectus,eſt reſtituendus.l.ſi quis ad ſe fundum.C. vñ vi.ſiue igitur prędo deijciatur ã naturali,hoc eſt dũ utitur fundo,ſiue ã ciuili, hoc eſt ſi egreſſus è fundo reuertens,non admittatur,ſine dubio reſtituẽdus eſt l.1.§.q ã me.ff.de vi, & vi ar.

Concludo igẽ,occupantem alienũ fundũ, ſeu clam,ſeu vi,& nãliter,& ciuiliter poſsidere, licet dñs abſens retineat ciuilẽ.d.§.q ad nundinas, ſi quidẽ ex opinione nr̃a inferius firmãda,pñt duo inſolidum ciuiliter poſsidere,vt in declar.39.

SVMMARIVM.

1 *Vſufructuarij ius,dicitur ciuile.*
2 *Inſiſtere fundo,non eſt naturaliter poſsidere.*
3 *Et illa inſiſtentia impropriè dicitur poſſeſſio naturalis.*
4 *Vſufructuarius,nec merè naturaliter, nec merè ciuiliter poſſidet.*
5 *Acquiſitio quædam naturalis, quædam induſtrialis, quædam mixta*
6 *Vſufructuarij poſſeſſio eſt mixta.*
7 *Pro qua habet interdictum vnde vi.*

XXXVIII. DECLARATIO

Quomodo vſufructuarius poſsideat.

QVærunt Dd. an vſufructuarius poſsideat funduum, in quo habet vſumfructum ? & ſuper hoc maxima inter eos diſputatio eſt. alij enim vſumfructuarium poſsidere aiunt ꝓpterea quod datur ei interdictum,vnde vi.l.3.§. vnde vi.ff.de vi,& vi ar.quod quidem non datur niſi poſsidenti.l.1.§.interdictum autem hoc. ff. eo. ſequitur neceſſariò,inquiunt ipſi, vſumfructuarium poſsidere , alioquin nõ haberet interdictum illud.Alij verò aſſeuerãt , ab vſufructuario fundum nullo modo poſsideri.l.1.§.per eũ. ff.de acqui.poſſ. ibi, illum non poſsidemus , & in §.ſed bonæ fidei. Inſtit. per quas perſ.nob.ius

acquir.

cquir.& l.certè.§.is qui rogauit.ff.de preca.Omissis,quæ tam confuse dñr, ita dici posse arbitror,videlicet.aut quærimus, an vsufructuarius possideat ius vtendi? & Dd. dñt, illud ius quasi possideri ab vsufructuario naturaliter, & ciuiliter:& ideo pôt illud præscribi longo tpe.Tu ve-
1 rò dicas,†verum esse,illud ius possideri ciuiliter, naturaliter verò nõ,& in hoc erãt Doctores:qm̃ naturaliter id solum possidetur,quod iure naturę potuisset possideri,sed vsusfructus, cũ sit ius ordinatum à ciuitate,non potuisset eo tempore quo iure naturę uiuebatur,possideri:cũ eo iure non esset introductus.d. l. 1. §. interdictũ. sicut dicimus de iure naturæ, nõ fuisse manumissiones,cum nõ essent seruitutes.l.manumissiones. ff.de iusti. & iur. concludo igitur vsufructuariũ possidere illud ius vtendi,ciuiliter duntaxat, nõ autem naturaliter.

Aut quærimus, an vsufructuarius possideat fundum,in quo habet vsumfructum,& tunc est
2 considerandũ,quod†insistere fundo, nõ est eum naturaliter possidere.nã possessio naturalis, est vsus fundi.l.quæstio.ff.de verb. sign. & s̃. ostensum est.illa quidem insistentia in fundo, non est vsus.fundo.n.vti,quid aliud est, q̃ arare, colere, fructusq; colligere.differt igitur vsus ab ea insistentia:licet interdum,hæc insistentia dicaẽ possessio naturalis,ꝓpea quod , est mediũ,& via,& instrum,ad possessionem naturalem, quia sine ea,non pôt esse naturalis possessio,quæ est vsus, qm̃ impossile est,vt quis vtatur superficie, nisi ei insistat. Et sicut instrũa aliquo modo dñr facere, sed non propriè.malleus.n.dr̃ facere cultrum,& pectẽ telam:largo tñ modo, quia sine eis artifex non pôt opus efficere, & ideo instrũa ad causam efficientem referuntur.Arist.2.Phys. Artifex verò dr̃ propriè,& verè facere,vt s̃.dictum est. ita
3 † insistentia illa in fundo,dr̃ largo mõ, & impropriè possessio naturalis,qa sine ea,vsus fundi,q̃ ẽ verè,& propriè possessio naturalis esse non pôt.

Est igitur possessio naturalis ęquiuoca.potest .n.capi propriè,& impropriè.in dubio, dum dr̃ quis possidere,vel non possidere nâturaliter intelligendum est de ꝓpria possessione.l.hoc legatum.ff.de leg.3.Itaq;, si quæratur vtrum vsufructuarius insistens fundo.possideat eum naturaliter? Rñdeo,propriè nequaquam:vt est text. in l.certè,§.is q̃ rogauit.ff.de preca.nõ.n.sequitur, est in fundo,ergo possidet, ut ibi. At si quęratur
4 † vtrum vsufructuarius possideat ipsam superficiem, quæ dr̃ possessio separata à fundo, seu agro.d.l.quæstio.ff. de verb. sign. & tunc rñdeo eum, nec merè naturaliter, nec merè ciuiliter possidere:cum eius possessio, non sit nec mera naturalis,nec mera ciuilis,vt oñdam.& ita intelliguntur leges,q̃ dñt vsufructuarium non possidere. intellige tu, nec merè ciuiliter,nec merè naturaliter,vt dixi:possidet tñ mixta quadã possessione.& ita intelligiẽ tex.in l.3 s̃.allegata.§.vñ vi & alij similes, in quibus dicitur, vsufructuarium possidere, & hanc mixtam possessionem retinet quocunque eat.

Pro veritate huius quæstionis sciendum est, quod quemadmodum reperitur mera actio ꝑsonalis, & mera realis.Instit.de actio.in prin. ita reperitur quædam actio,quæ hẽt mixtam cãm tam personalis,q̃ realis.§.quædã actiones. Insti., de actio.Item,sicut reperitur † acquisitio quædã 5
naturalis,quæ est,qñ quis acquirit id,quod natura ꝑ ipsum fecit:vtputa,fructus terrę,& aĩaliũ, qui sunt ad vitam necessarij, alia est acquisitio, quæ non est naturalis,sed industrialis pœnitus: vt qñ quis acquirit,non ex fructibus terræ, nec ex aĩalibus,sed ex mercatura,& fœnore.Item est alia acquisitio mixta,quæ non est mera naturalis,nec mera industrialis, sed hẽt partẽ vtriusq; vtputa,acquisitio quæ fit ex metallo,& sylua cædua. hẽt.n.partem eius,quæ est s̃m naturam.acquirit.n.à terra,& ab alijs,quę sunt terræ.hẽt ẽt partẽ eius,quę est industrialis, qa acquisitio ista non est necessaria ad vitã,sed vtilis.Arist.1.Polit.

Ita in proposito,qm̃ vsufructuarius vtitur fundo ad percipiẽdos fructus,ad vitam necessarios, quos natura hominum causa procreauit. Insti. de rer.diuis.§.in pecudum.natura.n. plantas,& aĩalia,ad vitã hominum produxit.Arist.1. Polit. & qñ quis vtitur his,quæ natura ꝑ ipsum fecit, vsus ille ẽ naturalis,vt dicit ibi S.Thomas. Quãobrem,vsus ille vsufructuarij videbatur naturalis, & sic possessio mera,& propria naturalis, q̃ est vsus rerum naturalium, vt demonstratũ est. sed quia,illud ius quo vsufructuarius vtitur fundo,constituitur ab alio.Inst.de vsufr. & ordinatum est à ciuitate,ꝓpea non pôt dici mera possessio naturalis,sed potius ciuilis cum iure naturę homines vtebantur re,eorũ arbitrio, absq; alia constitutione, vt hodie patet in littore maris.l.quod in rerum.ff.de acquir.rer.dom. Nec potest dici mera ciuilis, cum sit quidam vsus secũdum naturam,& sic videbatur naturalis: erit

ergo

6 ergo † mixta quædā possessio, q̄ nec ciuilis, nec naturalis simpl'r dici pōt, ppea q̄ nullū mixtū, seu cōpositū ex simpliciter aliq̄d eorum, ex q̄b. cōponitur. mulsum.n.cū cōponatur ex melle, & vino, non erit neq; mel, neq; vinū, sed est species altera, ab illis. §. cum ex aliena. Inst. de re. di uis. ita ēt dicendū est de possessione vsufructuarij. & ita intelligit tex. in l. naturaliter. ff. eo. vbi Vlpianus ait, naturaliter vr̄ possidere is, qui vsūfructum habet vbi apparet, vsufructuarium nō simpliciter possidere naturaliter: verbo.n. vr̄; improprietates quædā significat. l. 1. §. deiecisse.
7 ff. de vi, & vi ar. & hanc † possessionē mixtā retinet vsufructuarius, quocūq; eat, ideo habet interdictum vnde vi. l. 3. vnde vi. ff. de vi, & vi arm.

Collige ergo ex supradictis has cōclusiones. Possessio vsufructuarii, nec mera est nālis, nec mera ciuilis. Itē, possessio vsufructuarij est mixta. Quæ retinetur animo ab vsufructuario, vbicunq; sit. Item interdictum vnde vi, propriè & directum, datur vsufructuario pro recuperāda possessione sua mixta: non dico possessione iuris vtendi, sed possessione fundi.

ADDITIO.

Dd. Bart & Alex. asserunt vsufructuarium rem naturaliter tantum possidere in l naturaliter De acq. poss. Quod etiam repetit Bart. in l. si fur. De vsufruc & in l. 1. De acq. poss. & in l si quis. C. de don. neque obst quod tex in d l. naturaliter vtatur verbo (videtur.) Nam illud ibidem non fictionem, sed veritatē importare tradit Bal in rub extr de præscript.

SVMMARIVM.

1 *Phantasia, quid.*
2 *Ratio cur duo ciuiliter possint possidere.*
3 *Absens naturaliter non possidet.*
4 *Duo, pluresve possunt eandem rem insolidū possidere.*
5 *Possessio ciuilis producit præscriptionem.*
6 *Dominium primi domini non transfertur in præscribentem, sed extinguitur.*
7 *Possidere insolidum duo naturaliter non possunt.*
8 *Vsufructuarius, & vsuarius insolidum ciuiliter possidere possunt.*
9 *Possidens naturaliter domino absente an possit præscribere statim, vel expectandum longum tempus.*

XXXIX. DECLARATIO

Vtrum duo possunt insolidum eandem rem ciuiliter possidere.

Solet præterea quæri, vtrum duo possint eandem rē insolidum ciuiliter possidere? Scribētes ferè omnes in l. possideri. §. ex cōtrario. ff. de acq. poss. negant prorsus id fieri posse. Pro veritate igitur sciendum est, q̄d quēadmodū potentia visiua, videns rē p̄sentem, colore affectam, ex ea p̄cipit speciem, seu similitudinē quandā, eaq; illicò sensui offert cōi, q̄ sua virtute, quis color ille, quæve res illa sit, facilè discernit. Sed potētia visiua, ac sensus cōis, tantisper videt rē illam, dū adest, præsensq; est: at si paululum ab ea auertātur, nec eā amplius vident, nec vidisse recordantur. quamobrē necessarium fuit, vt natura aliā institueret potentiā, † q̄ phantasiam appellant, 1
quæ illius rei iam visæ speciem, seu similitudinē, a sensu cōi acceptā, protinus caperet, conseruaretq; ēt si ab ea re lōgius discedat. p hāc igitur similitudinem, siue præsens, siue absens quis sit, rē illā præsentem, absentemq; videt, atq; ex eius figurā cognoscit quid sit id, q̄d intuet. sit verbi gratia, equus. Hoc itidē fiet, si duo, seu plures simul, vel separatim vident eundē equū, quisque .n. illorū, totā, integramq; illius equi figurā, seu similitudinē p̄cipiet, perceptamq; in sua cōseruabit phātasia, † p quā, dico similitudinē, vterq; 2
simul, insolidum ipsum equum ēt absentē, poterunt intueri, vt quisq; vestrum facilè experiri pōt. Ita ēt dicendū est, in qōne proposita. si. n. aliquis introiuit fundum, eoq; insistens, vtat, arando, seminando, fructusq; colligendo, quos natura hoīum cā produxit, vt ait Arist. 1. Polit. diceē profectò, naturaliter illum possidere: cū possessio naturalis, nil aliud sit, quàm ipsius rei vsus q̄dam. l. qō. ff. de verb. sign. & s̄. in illius diffinitione demonstratū est. & cōfirmat gl. in l. 2. C. fini. reg. in ver. finiatur. quam ad hoc citat Ias. in d. §. ex contrario. col. 7. nu. 34. hic aūt † tādiu natu- 3
ralem retinebit possessionē, quādiu fundo insistens eo vtatur. at si de fundo decesserit, naturalem illam possessionem, illicò amittet. quāobrē necessariū, ac vtile fuit, vt ciuitas aliā introduceret, quàm ciuilē appellare licet, ex eo q̄d ciuitas eā introduxerit, p quā, is qui è fundo egressus esset, & si lōgè abesset, illum ciuiliter possideret: vt qua rōne naturalem fundi similitudinē, & si lōgius absit retinet eandē, p eā s̄ilitudinē retineret ciuilē possessionē. Quēadmodū igr̄, si † duo, 4
pluresve introiuerint, vel saltē viderint eūdē fūdum, oēs simul, & insolidū totā, integrāve illius fundi similitudinē p̄ciperent, eamq; phātasia ēt absentes retinerent: eodē mō p eā similitudinē oēs insolidum eundem fundū ciuiliter possidere dici possent, etiā si ab eo fundo discesserint. Sed s̄ dictis occurrūt Dd. & p̄cipuè Ias. in l. pos-

 sideri.

ſideri.§.ex contrario.in 5.col.verſ.3.põt induci. aiunt.n.actus ciuiles imitantur naturales: ſicut ergo inſiſtẽtia naturalis reſpũ eiuſdẽ rei nõ põt eſſe penes plures inſolidũ,ita nec inſiſtentia ciuilis,hæc Iaſ.ad verbũ.Sed hæc facilè diluunt̃: dum enim aiunt actus ciuiles imitari naturales,nõ benè ſentiũt. actus.n.alicuius facultatis imitari quidem nõ pñt quippe cum actus ſint cãæ effectrices effectus.nõ.n.pictura naturã imitat̃,ſed ars, ſeu pictor.Sed dicent ipſi ſit ſanè vt ais, ars ſaltẽ imitat̃ naturã.hoc verũ ẽ.§.minorẽ.Inſt.de ado. ſed illa rei vt ita loquar inſiſtentia, nõ à natura, ſed ab hoĩe fit: ars aũt & pñr facultas legũlatrix, non hoĩem,ſed naturã imitari conat̃.ſed quẽadmodũ natura cõſtituit poſſe à plurib.eiuſdẽ rei ſĩtudinẽ in phãtaſia retineri,vt ſuprà dictũ eſt: ita ars,i.facultas legũlatrix, cõſtituit à plurib. ꝑ illã ſimilitudinẽ rei in phantaſia retentã poſſe eandẽ rẽ ciuiliter poſſideri. Ex his facilè colligĩ poſſe à pluribus eandẽ rem ciuiliter poſſideri.

Sed huic concluſioni ſcribentes ferè oẽs, ita
5 occurrunt. aiunt.n.† ciuilẽ dũtaxat poſſeſsionẽ producere ꝓſcriptionẽ,vt ex eorũ ſcriptura ſatis cõſtat in l.poſsideri.§.ex cõtrario.ff.de acq. poſ. quib.& ego facilè aſſentior. iure.n. ciuili vſucapio,& ꝓſcriptio cõſtitutæ ſunt.Inſt.de vſucap.in prin. hi aũt ſunt poſſeſsionis effectus. quo iure igĩ effectus introductus eſt,eodẽ & eius cã ĩtroducta eſt.arg.l.manumiſsiones.ff.de iuſt.& iur. Quid inde?audi qd ſequat̃.ſi poſſeſsio,inquiũt, ciuilis producit ꝓſcriptionẽ,nõ eſt dubiũ quin ꝑ hanc dñium acquirat̃.Inſt.in prin. de vſuc.ergo ſi duo, pluresve eũdẽ fundũ inſolidum ciuiliter bona fide,& cũ titulo poſsiderẽt, ꝓculdubio ſequeret̃,vt duo,pluresve eiuſdẽ fũdi, inſolidũ acquirerent dñium: & tñ Iurecõſ.in l.ſi vt certò.§. duobus vehiculũ.ff.cõmod. ait duorũ inſolidũ dñium eſſe non poſſe.hoc igĩ ꝓhibitio,cenſet̃ et ꝓhibitũ, ne duo poſsint inſolidũ ciuiliter poſsidere: ꝑ hoc.n. peueniĩ ad illud.arg.l.oĩo.ff.de ſpõſa.Pro rñſione,ſcire oportet,ꝙ licet,mille,& mille guttæ decidunt in lapidẽ,vltima tñ cauat lapidẽ,ꝓcedentes aũt mollificant,ac diſponunt,vt facilè ab vltima caueẽ: hoc ita fieri naturales affirmant,ita,in propoſito,licet poſſeſsio decẽ annorum faciat acquiri dñium, vltimo tñ decimi anni die,imò vltimo illius diei momento,ipſi poſſidenti acquiritur dñium: extincto tñ prius eodẽ momẽto penitus primi ciuiliter poſsidentis dñio.hæc aũt ita fieri oñdit gl.in l.poſsideri.§.ex pluribus.ff.de acq.poſſ.in ver.poſsideo,propè finem.& ibi Iaſ.col.5.nu.31. verſ. tertia notabilis cõcluſio.Et quẽadmodũ ignis paulatim ex ligno aqueũ humorẽ,veluti ſibi contrarium expellit, paulatimq; illud ad nouum ignẽ educẽdũ præparat,quocirca humore penitus expulſo,confeſtim nouus ignis accendit̃;ita,ad propoſitũ,vſucapio,ſeu ꝓſcriptio, paulatim dñium primi dñi debilitat: quo debilitato,atq; vltimo decẽnij momento penitus conſumpto, nouum poſsidenti dñium producit. non † enim ꝑ præſcriptionem 6
dominium primi transfertur in preſcribentem, ſed eo extincto nouum acquiritur.ſi ita eſt,quonam modo fieri poterit,vt duobus eodẽ momẽto inſolidum eiuſdẽ rei,acquiratur dominium.

Qui igĩ prius bona fide à non dño fundũ emerit priuſquã ꝓſcriptionẽ profecerit,is prior dñiũ acqrit,alter verò qui poſterius emerit,ſeruuſq; ꝓſcriptionẽ ꝑfecerit, dñium minimè vnà cũ primo acqrit.Et ſi obiiceis,fruſtra igĩ hic poſterior emptor bona fide,& titulo apprehẽdit poſſeſsionẽ,fruſtraq; in ea ꝑſeuerauerit,id qđ eẽ nõ dẽt. lex.n.& natura nihil fruſtra operant̃. Ariſ.3.Pol. & l.hæc ſtipulatio.§.diuus.ff.vt leg.no. cau. rñdebo,minimè id fruſtra factũ eẽ.qm ſicuti prior poſſeſſor extĩcto dño primi dñi, ita vt ſ.ſcriptũ eſt,nouũ ꝑ ſuã vſucapionẽ acquiſiuit: ita hic poſterior paulatim debilitato, & tãdẽ extincto primi bona fide poſsidentis,abſentiſq; dño, nouũ ſibi ita poſsidendo acquirit: & ita dñium duorũ nõ erit inſolidum.Et ſi rurſus quæras, qd ſi duo ſimul apprehendant poſſeſsionẽ? tunc dicã, aut alter ſciebat ab altero poſſeſsionẽ eiuſdẽ fundi apprehẽſam fuiſſe: & tunc neutri ob malã fidẽ acqri dñiũ cõfirmabo. erit.n.alter alteri impedimẽto.Aut alter ignorabat ab altero id factũ. eò ꝙ alter vnã fundi partẽ, alter verò alterã introiuit(finge fuiſſe magnũ fũdũ) ſufficit.n.quãlibet partẽ fundi introire dũ mẽte, & cogitatione ea fit,vt totũ fundũ velit poſsideri. l. poſsideri. in prin.ff.de acq.poſ.quo facto,ſi dices,vtrunq; inſolidũ ciuiliter poſsidere, ꝓculdubio inſolidum vtriq; acqreẽ dñiũ, cũ eodẽ momẽto vterq; ꝑficiat ꝓſcriptionẽ.vrget ꝑfectò argũ. Sed ego à te viciſsim qro,qd ſi duo ſimul in littore maris ĩuenerint lapillũ,eũq; ſimul apprehenderint, ita vt diſcerni nõ poſsit vter eorũ prior apprehẽderit,acquireẽ ne lapillus vni,an vtriq; ĩſolidũ? ſi dicas vni: rurſus qrã,q erit is? cũ nõ appareat, vter prior apphẽderit.At ſi fortaſſe dicas,ĩſolidũ vtrique

que acqri: hoc dicés, tu ipse reijcis, qđ paulò añ obieceras. poterit. n. per te, dñi ū esse duorū insolidum, poterūt itaq; duo ēt insolidum ciuiliter possidere. Si verò dicas, qđ te dictūrū magis puto, neutri hoc casu acquiri dñium: litē tuā facies aduersus Imperatorem, qui dicit hmōi lapillum acquiri inuentori. §. itē lapilli. Inst. de rer. diuis. quicquid igr̄ in hac cōtrouersia dixeris idem, & ego in superiori dicā. At si vrgeas, vt dicā, quid in hoc snīam? dicā equidē, puto & in hac, & in superiori qōne vtriq; pro indiuiso pro parte, dñium acquiri, id quod fieri posse Iurec. oñdit, in d. §. si duobus vehiculum. Ex supradictis rñderi pōt ad id, quod itidē de fructu obijcient. dicent. n. mihi fortasse aduersarij, si duo possent vt ais, rem insolidum ciuiliter possidere, facerent profectò, & insolidū fruct⁹ suos, qđ fieri nequaquā posse Dd. aiūt, in d. §. ex cōtrario. ad hoc igr̄ reijciendū, eadem q̄ supra de dñij qōne dicta sunt, repetanr̄: est. n. quasi eadē oppositio. vel dicas duos nō posse fructus suos insolidū facere, qa nō pñt simul insolidū eundē fundum colere, fructusq; insolidū colligere. Stet igr̄ cōclusio hæc, duo, pluresve possunt eandem rem insolidum ciuiliter possidere.

Nec huic conclusioni aduersar̄ tex. in l. 3. §. ex contrario. ff. de acq. poss. ꝓpea, ꝙ loquir̄ de naturali possessione: id qđ exēplum ibi positum satis demonstrat. dixerat. n. Iurec. in prin. plures non posse insolidū eandem rem possidere. subdit deinde exēplum inquiens, non magis eadē possessio apud duos esse pōt, quam vt tu stare videaris, in eodē loco, in quo ego sto, vel ī quo ego sedeo,

7 tu sedere videaris. hoc. n. exemplū † naturali, nō ciuili possessioni consentaneum est. nā hoc mō Iurec. ducit argm̄, quemadmodum non possum ego sedere, vbi tu sedes, ita nō possum ego arare, ibidē vbi tu aras, nec colligere eosdē fruct⁹, quos tu colligis: id qđ est naturaliter possidere, vt dicit gl. in l. 2. C. si. regū. in verbo, finiar̄, eadē rōne, nec vsufructuarius, & vsuarius pñt insolidū naturaliter possidere. nō. n. pñt simul insolidū eosdē fructus colligere. Errauit itaq; Bart. in d. §. ex cōtrario. nu. 10. vbi ait naturalē possessionē, posse apud duos insolidū esse firmat hoc per. l. vl. §. fi. ff. vti possi. vbi Iurecon. non dicit id ad quod à Bart. citatur. nō. n. ait vsufructuarium, & vsuariū insolidum possidere: sed dicit alterum vsum, alterum sibi vsumfructum tueri, quod facilè fieri potest. nam vsuarius tantum fructuum, ex fundo colliget, quantum satis erit singulis diebus ad vitā, reliquos aūt ꝑcipiet vsufructuarius. non igit̄ possidēt insolidū, sed pro parte, pro indiuiso, ita tenet ibi gl. cui potius assentior. Dico tñ † vsufructuariū, & vsuariū posse eandem rem insolidū possidere ciuiliter. hñt. n. quandā possessionē ex naturali, ac ciuili mixtā, vt s̄. dictum est, in qōne de vsufructuario. respectu igr̄ ciuilis possessionis poterunt eandē rem insolidum ciuiliter possidere, cum ex nostra snīa possint plures ciuiliter insolidum possidere, vt dictum est s̄. Quod aūt possint duo insolidū possidere, apertè oñdit Paulus in l. si duo. ff. vti poss. cui⁹ hæc sunt verba, si duo possideāt insolidum, & cætera, posset ne hoc clarius dici? aut igr̄ naturaliter, aut ciuiliter possident. naturaliter nequaquā, id. n. fieri non posse s̄. demonstratum est. nā quemadmodū impossibile est, vt duo simul in eodē loco stēt. d. § ex cōtrario. ita impossibile est, vt duo simul eundē locum insolidum arent, ac seminent, simulq; eosdem fructus insolidum percipiant, & hoc ipsum est, naturaliter possidere, vt dicit gl. in d. l. 2. C. si. reg. restat igr̄, vt lex illa, intelligatur de ciuili possessione, qua duo, pluresve facilè insolidum possidere possunt, vt suprà liquidè demonstratū est. 8

Ex supradictis audacter dicito, duos, pluresve facilè posse eādē rē insolidū ciuiliter possidere.

Ex suprascriptis ēt facilè reijci pōt opinio gl. mag. in fi. in l. 1. C. de ser. fugit. quā refert, & sequtur Ias. nu. 45. vbi ait. † donec dñs retinet ciuilē rei cuiuspiā possessionem, q̄ in absentia solo aīo retiner̄. l. clam possidere. §. qui ad nundinas. ff. de acq. pos. alius naturaliter possidens, non pōt interim præscribere, nec præscriptionem inchoare, nisi transeat tm̄ tp̄is, quo verisimiliter inducatur obliuio. puta decennium, & sic amittatur ciuilis possessio, quæ animo tenebatur: tunc elapso decēnio, per quod verisimiliter obliuio inducitur, pōt inchoari præscriptio per illum, qui est in naturali possessione, non ante. hæc ille ad verbum. 9

Hæc quidē opinio profectò, Imperatori, Insti. de vsuc. §. & iō. apertè aduersatur, vbi aït, res immobiles vsucapi inter ꝓsentes decēnio: & ſm opinionem glo. supradictā, viginti annis opus esset. magis itaq; imperatori, quàm gl. & Ias. opinioni credendum est. Nec obstat dum ipsi aiunt, eum, q̄ tenet bona fide, & titulo fundū alicuius, ciuiliter non possidere eò ꝙ ille à fundo absens ciuiliter possideat. d. §. qui ad nundinas. nā ex snīa nostra, & absens, & præsens, pōt ciuiliter possidere. s̄. enim apertissimè probatum est, posse duos

insolidum ciuiliter possidere. si igr̃ is, qui fundũ à non dño emit, & titulo, & bona fide ciuiliter possideat, nihil obest, quin possit præscribere. Inst. de vsucap. in princip. decennio igitur inter præsentes, & viginti inter absentes præscribet is, qui à non domino, rem bona fide emit.

ADDITIO.

Latè discutit hanc quæstionem Cuiacius lib. 9. cap. 32. Conan lib. 3. cap. 16. nu. 2. Alciat. in l. 1. nu. 64. in princ. De acquir. poss.

SVMMARIVM.

1 *Possessio naturalis duplex.*
2 *Sine corporali possessione ciuilis non acquiritur. Et quæ sit ratio.*
3 *Instrumenta animata quæ.*
4 *Possessionis naturalis diffinitio, sine qua ciuilis acqui ri potest.*

XL. DECLARATIO

An possessio ciuilis, sine naturali acquiri possit.

QVærunt præterea scribentes, an ciuilis possessio, sine naturali possit acquiri? In hac q̃one alij alia differunt, vt in l. clã possidere. §. q ad nundinas. ff. de acq. poss. Tu verò omissis illo-
1 rũ altercationibus, dicas † naturalẽ possessionẽ, vti genus in duas diuidi spẽs. Quarum vna, est illa rei corporalis apprehensio, corpore, & aĩo si-
2 mul, vel saltẽ oculis, & affectu: & sine † hmõi naturali, ciuilis possessio minimè acq̃ri põt: & hęc est illa naturalis, de qua loquitur Neratius. l. 3. §. Neratius. ff. e dũ ait, non posse nos acquirere possessionẽ. supple tu ciuilẽ, Nisi añcedat naturalis possessio, de quo rõ hæc reddi põt. nã queãdmodum non põt quis hr̃e in phantasia spẽm, seu similitudinẽ alicuius rei, vtputa fundi, nisi primò saltẽ oculis eũ apprehendat: ita nõ põt q̃s ciuilẽ possessionẽ alicuius rei acquirere, priusq̃uã illã ita, vt s̃. diximus apprehendat: quæ apprehensio dici solet possessio naturalis. queãdmodũ. n. natura constituit, vt q̃s ẽt absens possit rẽ aliquam videre, per ipsius similitudinẽ à phantasia perceptã, in eaq; existentẽ. Ita ciuitas constituit, vt q̃sque per illã rei similitudinẽ, quã sua retinet phãtasia, possit rẽ ipsam ẽt absens possidere: q̃ possessio dr̃ ciuilis, eò q̃a à ciuitate introducta est. Quicunq; igr̃ vult alicuius rei ciuilẽ possessionẽ, acquirere, oportet vt prius ipsius rei possidendę,
3 similitudinẽ acquirat, siue per seipsum, siue per † instr̃a aĩata, vtputa per filium, vel per seruum, vel per procuratorẽ. hi. n. dñr aĩata instr̃a. Arist. 1. Polit. l. quod meo. §. 1. ff. de acq. pos. ibi, procurator alienæ possessionis pſtat ministeriũ. alioquin ciuilis possessio sine ea acquiri minimè põt: q̃ possessio ciuilis, posteaquã per filiũ, vel per seruũ, vel per procuratorẽ, vti per instr̃a, est acquisita, confestim nobis acquirit. l. 1. §. item acquirimus, & §. per procuratorem. ff. de acquir. pos. & l. placet. ff. de acq. hæred. Et quemadmodum dicimus obligationẽ commodati, vel depositi, seu verborum non posse à principio contrahi, sine re, vel verbis. Inst. quib. mod. re con. oblig. & de ver. oblig. tñ ea obligõ per filios, vel per seruos nostros, vti per instr̃a, vel re, vel eorũ verbis acquisita, statim sine verbis, sineq; re nobis acquirit. Insti. per quas pso. nob. obli. acq. ita dicẽdũ ẽ de ciuili possessione, q̃ licet à principio sine corpore, seu sine oculis, acq̃ri nõ possit, tñ corpore, vel oculis animatorum instr̃orũ acquisita, põt nobis sine corpore, & oculis nr̃is acquiri. valet. n. argm̃ à simili.

Altera est species † naturalis possessionis, quæ 4
est vsus quidam, natura introductus, quo q̃s vtit re corporea per se, vel per animata instr̃a, quoad oẽs, & integros fructus, ẽm naturam, vt s̃. dictũ est. Potest profectò sine eiusmodi naturali possessione, ciuilis possessio acquiri, põt. n. vnus esse in fundo, eoq; vti arando, colendo, fructusq; colligendo, & ita naturaliter possidebit: poterit etiã alter ingredi eandẽ fundum, ea mente, & cogitatione, vt illum possideat, non tñ eo vtetur colendo, & fructus colligendo: quamobrem naturaliter non possidebit, cũ naturalis possessio sit vsus quidam rei. si igitur ea mente, & cogitatione q̃s ingreditur fundũ, vt possideat, ergo possidebit, sed quonam modo? naturaliter quidem non, cũ non vtatur re, colendo, colligẽdoq; fructus, &c. restat igitur, vt ciuiliter possideat. ciuiliter: sequtur, vt sine huiusmodi naturali possessione, ciuilis acquiri possit. Et de hac secunda specie, intelligenda est sententia dicentium, ciuilem possessionem, absque naturali acquiri posse.

SVMMARIVM.

1 *Fructus naturales qui.*
2 *Et qui ciuiles.*
3 *Possessio naturalis est causa acquisitionis fructuum naturalium: Et ciuilis fructuum ciuilium. nu. 4.*
5 *L. qui scit § in aliena ff. de vsur. declaratur.*
6 *Fructuum species quot. & nu. 9. 14.*
7 *Plantæ sunt naturales.*
8 *Fructus naturales industriales qui.*
10 *Fructus merè industriales qui.*
11 *Possessor bonæfidei, quos fructus facit suos. & nu 15.*
12 *Oleum,*

12 *Oleum, vinum lac, & lana an sint fructus naturales, vel industriales.*
13 *Et quid de caseo.*

XLI. DECLARATIO

Quæ possessio sit causa acquisitionis fructuum.

SOlet etiam quæri à Dd. in d. §. ex contrario. l. 3. De acq. pos. quænã possessio sit cã acquisitionis fructuũ, ciuilisne an naturalis? Et ferè oẽs aiũt esse ciuilem. Tu verò omissis, q̃ dñr ab alijs, dicito fructuum aliquos esse naturales, aliquos
1 ciuiles.† naturales sunt, quos natura hoĩum cã procreauit. natura. n. oẽs plantas, oĩa aĩalia, omnesq; fructus, aliave, q̃ ad viuendum hoĩ necessaria sunt, produxit. Arist. 1. Poli. & Gene. c. 1. & 2. oẽs igr̃ fructus, qui ex terra, ac aĩaljbus percipiũ-ur, naturales meritò appellandi sunt, quorũ acquisitio prorsus naturalis dicẽda est, acquirimus enim ea, q̃ à natura ad nostrum vsum producta sunt. quod aũt hmõi acquisitio sit naturalis, clarè demonstrant Arist. 1. Polit. ibi si lubet videto.
2 † Ciuiles aũt fructus sunt, qui nõ à natura, sed à ciuitate sunt instituti, vt pensiones domorũ, vecturæ nauis, iumẽtorumque: hi. n. fructus nõ natura, sed iure percipiunt. l. nauis. ff. de rei vendi. Bar. in l. ex diuerso. ff. e. in prin. hæc acquisitio dr̃ ciuilis, non aũt naturalis, ꝓpea q̃ natura ipsa huiusmodi fructus non ꝓueniunt, sed iure, hoc est ciuitatis constõne. vt d. l. nauis. Ex his planè colligit rñsio ad q̃onem propositam. quærebat. n. q̃nã
3 possessio esset cã fructuũ acquisitionis? Dicito,† acquisitionis fructuũ naturaliũ, principẽ cãm esse naturalẽ possessionẽ, nõ aũt ciuilẽ. effectus. n. suæ causæ dẽt esse consentaneus, caliditas. n. calidum, frigiditas frigidum gñat, nec caliditas frigidi, nec frigiditas calidi, cã esse põt. Eiusdem. n. iuris dẽt esse cã, cuius est effect⁹. l. manumissiones. ff. de iust. & iur. cum igr̃, acquisitio fructuũ naturaliũ, qui est effectus, proculdubio sit naturalis. 1. Polit. sequitur, vt possessio, q̃ est eiusmodi acquisitionis cã, sit ẽt naturalis: possessio verò ciuilis non secus cã acquisitionis naturaliũ fructuũ, dici põt, q̃ caliditas frigidi. Stet ergo firma cõclusio hæc possessio naturalis, q̃ est vsus quidã &c. vt s̃. demonstraui, est princeps cã acquisitionis fructuum naturalium. Hoc ipsum oñdit Imperator. Inst. de rer. diu: §. si quis à non dño. ibi, naturali rõne placuit fructus quos percipit, eius esse, pro cura & cultura, quod perinde est, ac si diceret, pro naturali possessione, colere. n. & curare fundũ, quid aliud est, q̃ arare, seminare, fructusq; colligere: hoc aũt naturaliter est possidere, vt s̃. sępius dictũ est, & apertè oñdit gl. in l. 3. C. de reg. in ver. finiat. dũ ait, possideo, q̃a feci seminari, terrã araui, & colui. & q̃ ergo arat, colitq; terrã, fm gl. possidet, possidet iquã naturaliter, & sic nãlis possessio est cã acquisitionis fructuũ naturaliũ ex sñia Imperatoris in d. §. si quis à nõ domino.

Causa † verò ciuilium fructuũ, erit vtiq; ciuilis 4
possessio, oportet enim, vt ciuilis effectus, ciuilis sit cã, arg. d. l. manumissiones. ff. de iust. & iur. pẽsiones igr̃, & vecturæ, & eiusmodi, qui sunt ciuiles fructus, per solã ciuilẽ possessionẽ, fortasse acquiri pñt, naturales verò minimè, vt s̃. patet. Non obstat † tex. in l. q scit. §. in alieno. ff. de vsur. 5
non. n. ibi necessariò probaf, per solã ciuilẽ, acquiri fructus naturales: sed solũ ibi vertebaf contro uersia, inter Seiũ dñm seminis, & Titiũ emptorẽ fundi, de fructibus q orti erãt ex frumẽto Seij, quod Gaius seuerãt in fundo, bona fide à Titio empto. Seius. n. dicebat, fructus ad se ptinere iure seminis, ꝓpea q̃ ex eo orti erant, cõtra, Titius asserebat esse suos, iure corporis, ex quo percepti erant: Seius quia mouebatur, semen est vti pater, & cõsequenter vti forma. Arist. de gña. aĩaliũ. terra verò est veluti mater, & per consequẽs vti materia. at forma est nobilior materia. Arist. 1. Phys. & est cã, vt res sit, forma. n. est, q̃ dat esse rei. l. Iulianus. ff. ad exhibẽ. hẽt igr̃ plus iuris, in re gñata, q̃ ipsa materia, quamobrem pferenda est. Ex aduerso, Titius emptor asseuerabat, magis inspiciẽdum esse, ius corporis, ex quo fructus pcipiunf, q̃ seminis ex quo oriunf, adducebat per se. l. partum. C. de rei vend. vbi Imperator ait, partũ seq matris, non patris conditionem. Itẽ citabat. l. idẽ Pomponius. §. idem scribit. ff. de rei vend. vbi, si equus tuus prægnantem fecerit equam meam, quod natum est, non esse tuũ, sed meũ, ait Iurec. ita in casu proposito, fructus dandi sunt Titio, iure soli, quod est vti mater, non aũt Seio iure seminis, qđ hr̃ vti pater. Rationes Titij visæ sunt vrgẽtiores, quamobrem Titius bonæ fidei emptor nõ facit fructus suos, quod solũ ciuiliter possideret, vt aiũt Dd. sed quod bona fide emerat fundũ: & iõ quoad fructus attinet, loco dñi habetur. l. bona fide. ff. de acquir. rer. do. Præterea ipse bonę fidei emptor, non solum ciuiliter, sed etiã naturaliter possidebat: si quidẽ coluerat fundum, perceperatq; inde fructus, id quod est verè naturaliter possidere. seuerat tamen, ne decipiare, frumẽtum: quamobrem dum text. dicit frumentũ, intellige,

telligè,tu frumẽtum.f.Seij, quod Gaius quidam seminauit.non est igr̃ mirum, si Titius facit fructus suos,tum iure soli, ex quo percepti sunt,tũ ẽt iure naturalis possessionis:est.n.tanta vis soli, vt si in meo fundo frumẽtum seueris: segetes.& quod ex messibus à me collectum fuit,meũ efficitur.dum deinde subdit tex.collectum fuit. nõ intelligas collectum à Gaio serente,sed à dño fundi,seu à bonæ fidei emptore. is.n. quoad fructus attinet,loco dñi plene est:nam si is,qui bona fide frumentum seuit,collegisset fructus, fecisset eos profectò suos.§.si qs.Inst.de rer.diui.Nec ẽt obstat.l.si fur.ff.de vsufr.probat per solam ciuilem possessionem fructus acquiri: nã ibi fructus fiũt proprietarij,ex eo quod est dñs fundi.iure igr̃ soli,fructus ab alio,q̃ ab vsufructuario pcepti,fiũt proprietarij:nõ.n.fieri pñt fructuarij, nisi ab eo percipiant,vt ibi dr.& in §.is verò.Inst.de rer.diuis.non ergo fiunt fructus proprietarij, iure ciuilis possessionis, sed iure soli, ex quo pcipiunt, vt ait Iurecõ.in d.§.in alieno.Stet igr̃ firma cõclusio:hæc sola ciuilis possessio,nõ est cã acquisitionis fructuũ naturaliũ.Naturalis possessio ẽ princeps cã acqsitionis fructuũ naturaliũ.Ciuilis possessio est pcipua cã acqsitionis fructuũ ciuilium.

Cum superius facta sit mentio fructuum,pót
6 hic obiter qri, † quot spẽs fructuũ apud nostros reperiantur?Dd.& præsertim Bart.in l.ex diuerso.ff.de rei vend.diuidẽtes fructus,vt genus aiũt, fructuũ alij ciuiles,vt pensiones,domorũ,vecturæ nauiũ,atq; iumentorũ.Alij naturales: Quod subdiuidentes,inquiunt,Naturaliũ aũt, alij industriales,in quibus plurimum hoĩs industria versaẽ,vt segetes,legumina, & similia,alij stãt in sub noĩe,s.naturales, in quib. modica,aut nulla versaẽ industria,vt poma,& similia,Hæc Bar.Tu verò membra diuisionis.Bar.approbato,sed dũ quosdã fruct⁹ naturales appellauit industriales, ei minimè assentias.Et vt bñ percipias,scito,† oẽs plan-
7 tas esse naturales,hñt.n.in se principium mouẽdi,& quiescendi,inestque illis aĩa vegetatiua,p quã gñantur,nutriuntur,augenturq;. Quod ãt oẽs plantæ sint natura ipsa manifestè,pbat Arist. in 2.Phys.in prin. & de hoc nemo est qui dubitet.Præterea,ea quæ sunt naturalia, eorũ ẽt partes sunt naturales. exempli cã.hõ est corpus naturale: manus,pedes,atq; eius partes sunt ẽt naturales,vt ibidem Arist.sequitur,itaq; cum plantæ sint naturales, vt earum ẽt fructus dicantur naturales,cum sint illarũ partes. Ex his patet,& plantas,& eius partes, vti fructus,sine dubio esse naturales.naturales aũt nullo iure, nulloq; facto mutari pñt.vt Inst.in §.fi.de iure nat. quonã igr̃ mõ appellantur industriales? Rñdetur, qa in his versaẽ hoĩs industria,& opera, f.in serendo. Sed ista non dant formã, nec incrementũ segetibus,nec earũ fructibus: sed natura ipsa mediãte aĩa vegetatiua,vt ex philosophis satis cõstat, & à forma,res nõmẽ,& ipẽm accepit. sed natura est forma,non aũt industria hoĩs. meritò igr̃ dicẽdi sunt naturales,& nõ industriales.Nec obstat,qđ hoĩs opera seminantur:nam & hõ hoĩs opera seminaẽ,& tñ hoĩs corpus,nemo auderet appellare industriale, cum prorsus sit naturale. nonne ẽt arbores hominum industria ponuntur, & tñ nemo est,qui eas appellat industriales. quis.n.diceret arborem esse industrialem?si arbor non dr̃ industrialis,quæ immediatè hominũ opera plantatur.multò minus illius fructus dicẽdi sunt industriales,cum non hominum opera,sed natura ipsa proueniunt:quæ.n.cura, quæve hoĩs industria põt efficere,vt in segetibus,atq; in arborib. nascanẽ fructus?nulla profectò:non sunt igr̃ dicendi industriales.Sed defendẽdo Bar.dicas,quẽadmodũ in hoĩe,põt reperiri duplex forma, vna substãtialis,q̃ dr̃ hõ,& hæc est ab ipsa natura,alia accidentalis,vt est musicus, hæc aũt acquiriẽ ab hoĩs diligentia,& cura.Additoq; ẽt hoĩ nomẽ, vt non solum dicatur hõ à forma substãtiali, sed ẽt dicatur hõ, musicus, ab ipsa forma accidentali. Ita † fructus,licet dicantur à natura,naturales:tñ
nihil obstat quin ẽt à forma accidentali, hoc est 8
ab hoĩs industria,industriales appellentur.dicãturq; naturales industriales,veluti hõ musicus, vt sunt frumẽta,legumina,& alia eiusmodi, hæc .n.diligentia, & opera hoĩs proueniunt, hoc est nascuntur,& si non sererentur ab hoĩe,vtiq; nõ nascerentur. & quemadmodũ homo in quo nõ est forma accidẽtalis,simpliciter dicitur homo, non autem hõ musicus:ita fructus,qui non opera,& facto hoĩs proueniũt, dicentur simpliciter naturales,non aũt naturales industriales, veluti castaneæ,glandes,nuces, auellanæ, & eiusmodi. hæc.n.absq; diligentia, & opera hoĩs, natura ipsa nascuntur.Quamobrẽ ita diuidito, † fructuũ 9
alij naturales,alij merè industriales, alij ciuiles. Naturales sunt omnes,quę ex herbis,arboribus, & animalibus nascuntur,vt patet ex supradictis, & apertè ostendit Aristot.in 1. Polit. † Merè in- 10
dustriales dicũtur,qui non sunt natura ipsa, sed

opera,

opera,& hoīum industria acquiruntur:vt sunt nu
mi acquisiti ex mercatura, & ex numularia, &
eiusmodi.hi.n.ꝑ peritiā,& artē,hoīsq; industriā
proueniunt,vt inquit idē Arist. 1.Pol.numus.n.
à natura nō est inuentus,vt ibidē.Ciuiles sunt ve
luti numi,ex pensionibus,ex vecturis nauis, iu-
mentorumq;, atq; vsura acquisiti.hi.n.fructus,
non natura ipsa,sed iure proueniunt,seu ꝑcipiū
tur.l.si nauis.ff.de rei vēd. Rursus fructus nāles,
veluti genus subalternū,alij dñr merè naturales.
Alij naturales īdustriales,vt ex supradictis patet.

11 Si quæraf: † quos fructus facit suos bonæfidei
possessor?Dicito à bonæfidei possessore, sine du
bio acquiri,mere industriales,ciuiles,& natura-
les industriales: merè verò naturales minimè,nā
bonęfidei possessor,pro cura & cultura,facit fru
ctus suos,vt Inst.de rer.diu. §.si quis a non dño.
quamobrem eos,qui sine cura,& cultura proue
niunt,hoc est nascuntur, non facit suos, cū eius
facto,non nascantur.l.fructus.ff.de vsur.

12 Quærunt ibidem Dd.† an oleum,vinum,lac,&
lana dicendi sint naturales, an industriales fru-
ctus?Scribentes in varias snias distrahuntur:Tu
verò collige rñsionem ex Arist.in 2.Phy.in prin.
ibi.n.quæritur,an lectica,& vestis sint naturales,
an artificiales? Rñdet Arist. lectica,vt est lectica,
hoc est,prout nomen,& formā hēt ab arte,dicē-
da est artificialis: at si respicias materiā, vn̄ facta
est,ex lignis,quæ sunt naturalia, hñt.n.in se prin
cipium motus,& quietis, lectica illa dici pōt na-
turalis.idem dicendū est de veste. nam vt hēt for
mam,& nomen ab artificio,est artificialis:prout
aūt in ea est materia,vtputa lana,vestis est natu-
ralis lana.n.est naturalis. Ita in qōne proposita,
vinum non fuit inuentum à natura, sed ab hoīs
industria,fuit.n.inuentū à Noe.prout igr̄ est di-
uersa spēs ab vuis fit industria hoīs. §.cum ex a-
liena.Inst.de rer.diu.dicendumq; est fructus In-
dustrialis.fit.n.diligentia,& opera hoīs. argu.l.
bonęfidei.ff.de acq.re. dom.sed prout est liquor
quidam ex vuis expressus,appellādus est fructus
naturalis.ille.n.liquor hēt in se principium mo-
tus,& quietis,hoc est alterōnis,& corruptionis,
nam alteratur,& tandem corrumpitur,ergo na-
turalis.2.Phys.idē dicendum est de oleo. oleum
itaq;,& vinum sunt fructus naturales industria-
les. Sed quia antequā vini, & olei liquores hoīs
industria ex vuis,exq; oliuis exprimātur,nō sūt
in actu vinū,& oleū,sed in potētia.at cū expressi
fuerunt,sunt in actu,& accipiunt nouā spēm, &
pōt nouam formam. d.§.cum ex aliena.& vnū-
quodq; magis appellandū est ex eo, quod est in
actu,quā ex eo,qđ est in ptāte, seu potētia.Arist.
1.Phys.quamobrē vinum,& oleum,magis dicē-
di sunt industriales,cum industria sint actu,hoc
est diligentia,& opera hoīs fiunt talia.& hāc ob
cām bonæfidei possessori,prorsus acquiruntur.
d.l.bonæfidei,& l.fructus.ff.de vsu.Quid aūt di
cendū sit de lacte,caseo,lana,& veste,ex s̄dictis fa
cilè colligi pōt: lana tñ magis est similis pomo,
quā vino,& oleo, nā pomum,licet facto hoīs ex
arborib.decerpat,tñ quia ex facto eius, is fruct9
non nascitur,non dr̄ industrialis; nec fit bonæfi-
dei possessoris,vt d.l.fructus. ff. de vsu. Ita lana,
licet facto hoīs separet ab ouibus, non tñ facto
eius nascitur.est.n.eadē lana, postquā est tonsa,
quæ fuerat & ante, erit igr̄ fructus merè nālis.
Itidē de lacte dicendū est,licet.n. hoc ex aīalium
vberibus,facto hoīs exprimat, nō tñ ex facto ho-
minis nascit,nec nouā subit speciē: siquidem in
vberibus,& extra vbera,dr̄ lac,& est lac. Arist. 1.
Pol.ait,quædā verò pariunt viuentia, & habent
in seipsis alimentum,ad natorū educatiōnē,quā
naturā lactis dicimus:vinū verò,& oleū in vuis,
& oliuis,non est,nec dr̄ vinū,nec oleū, sed facto
hoīs fit noua species, & nouū acquirūt nomen.
Idem, † & de caseo dicendū ē.d.§.cū ex aliena. 13
Inst. de rer.diuis.Non est igr̄ mirū,si dici debeat
naturales industriales,vt s̄.de aliis demonstratū
est.Et licet lana,& lac,facto possessoris, nō nascā
tur,quēadmodū & pomū,differunt tñ à pomo.
pomū.n.absq; possessoris cura nascit,& solū pos
sessor ex arbore decerpit.quamobrē non fit bo-
næfidei possessoris,cū nec eius facto nascat, nec
aliqua cura possessoris indigeat.d.l.fructus. At
lana,& lac,licet facto possessoris nō nascantur,
tñ non sine eius cura nascuntur,nisi.n.possessor
bonæfidei,pasceret oues,easq; custodiret,ne à lu
pis offenderent,vtiq; oues,nec lac,nec lanā pro-
ducerent. hanc igr̄ ob curā bonæfidei possessor
facit,& lac,& lanā suā,& hoc est, qđ inquit Im-
perator in §.si quis à nō dño.Inst.de rer.diui.vbi
ait,placuit fructus quos ꝑcepit,eius esse, ꝓ cul-
tura.& hoc refert ad fructus, qui cultura hoīm
nascunt,vt frumēta,legumina,& similia,vt dictū
est,qui appellant fructus naturales industriales.
addit Imperator,& ꝓ cura, & hoc refert ad fru-
ctus,qui nō nascuntur hoium cultura,vt est lac,
& lana,sed pro cura,quam adhibet, vt dictū est
in oib.custodiendis,facit eos proculdubio suos.

14 † Collige igitur ex supradictis, quatuor esse fructuum species. Ciuiles, vt pensiones domorũ, nauium, iumentorumq; vecturæ. Naturales tm̃, vt poma, lac, & lana. Naturales idustriales, vt frumenta, legumina, & eiusmodi, q̃ industria hoím nascunt̃. Industriales tm̃ fructus, sunt numi, qui acquirunt̃ ex mercatura, & numularia arte. Bo-
15 næ † fidei igr̃ possessor, facit oẽs fructus suos, partim pro cura, & partim pro cultura. oẽs inquã, hoc est ex oib. speciebus, non tñ oĩa specierũ indiuidua, vtputa acquirit ciuiles oẽs: itẽ naturales industriales oẽs, itẽ solũ industriales omnes. merè verò naturales, non oẽs, sed aliquos. siqdẽ sub hac specie merè naturalium, continent̃ quidam, qui cura possessoris indigẽt, vt lac, & lana, & hos facit suos. l. sequit̃. §. lana. ff. de vsuc. Quidã aũt licet ea specie contineant̃, nõ indigẽt possessoris cura, veluti poma, & hos nõ facit suos. l. fructus. ff. vsu. Et hoc mõ intelligit̃ text. in l. bonæfidei. ff. de acq. re. dom. vbi Paulus ait, bonæfidei emptorẽ facere fructus suos, nõ tñ eos, qui diligentia, & opera eius proueniunt. hoc est nascunt̃. i. naturales industriales: & ita ibi Paulus loquitur de vna specie. subdit postea, sed ẽt oẽs. intellige tu ex oib. speciebus, & sic ẽt acqrit aliquos ex specie fructuũ naturaliũ tm̃, vt est lac, lana: aliquos verò non, vt poma. d. l. fructus, & dr̃ in l. bonæfidei, quia quoad fructus attinet, loco dñi penè est: ondit igr̃, quẽadmodũ dñs rei, facit fructus oium specierũ suos, imò singulos cuiusque speciei. Ita bonæfidei possessor facit fructus ex oib. specieb. suos, nõ tñ singulos cuiusq; spẽi. nõ. n. facit singulos fructus, q̃ sub spẽ merè naturaliũ cõtinẽtur. nã poma, q̃ sine cura sua veniũt, sua non facit, vt dictum est. Hanc ob causam dicitur in tex. pene. & hoc mõ ille tex. cõcordat, cum l. fructus. & hoc innuit gl. in ver. penè.

Multa alia, & quidẽ noua, & pulchra fuerũt in hac materia possessionis latissimè dicta, & disputata à doctissimo dño Vaconio præceptore meo, dũ eam publicè legeret, quæ ab aliquib. ex cõdiscipulis fuerũt scripta, q̃ habere nõ potui.

SVMMARIVM.

1 *Adulator quis.*
2 *Possessio naturalis est vsus fundi.*
3 *Voluntas hominis, quid. & Actus uoluntatis duplex.*
4 *Facere dicimur per instrumenta.*
5 *Ad faciendũ requiritur corporis, & animi operatio. secus ad non faciendum, quia solũ requiritur aĩus.*
6 *Et ita ad possidendum, & non possidendum.*
Declaratio l. 3. §. in amittenda & l. quemadmodum. ff de acq. poss.
7 *Possideo per colonum, an possum solo animo meo amittere possessionem.*
8 *An si colonus discedat à fundo animo non recedendi, dominus amittat naturalem possessionem.*
9 *Possessio naturalis à colono absente retenta, dicitur ciuilis.*
10 *Possessionis tres sunt species.*
11 *Colonus si moriatur an dominus naturalem amittat.*

XLII. DECLARATIO

L. 3. §. in amittenda, & l. quemadmodum. ff. de acq. pos. quæ videntur omnino contrariæ.

Interlocutores. Lælius. & Fabius.

LAelius. Salue mi Fabi. Fab. o mi Læli, & tu salue, quamobrẽ ita cogitabundus incedis? Læl. nunc mecũ animo cogitabã, te ipsum cõuenire. Fab. quid est qđ me velis? Læl. vt me à cogitatione, q̃ aĩum meũ iãdudum vexat, hodie liberes. Fab. libẽtissimè id agã, si possim. Læl. potes profectò? noui. n. naturale tui ingenij acumẽ, id qđ an alio accipere, aut discere nullo mõ possumus, sed Dei donũ est. Fab. & q̃n didicisti adulari? Læl. absit. s̨p. n. verax esse curaui. † Adulator 1
. n. amicus nõ est, sed suũ q̃rit commodum, teste Arist. 4. Eth. Fab. certè id qđ cogitas, dẽt esse nodus maximoperè implicitus, cũ illum tuo ꝑspicaci ingenio, qđ bene iãdudum noui, nequeas dissoluere. Læl. nodus ille Gordiacus, ꝑfectò vr̃, qui in huncdiẽ à nullo extricari potuit. Fab. erit igr̃ opus illo Alexandri regis gladio. Læl. spero imò certò scio, illum tuo ingenio posse facilè dissolui. Fab si ita in me confidis, tentandũ est. q̃ est igr̃ ista cogitatio, q̃ tantoperè te excruciat? Læl. cum primum huic ciuili facultati operã dare cœpi, passim audiui à Dd. dici, nihil in iure esse cõtrarium. Fab. & tu nõne ita esse arbitraris? Læl. minimè. Fab. quãobrẽ? Læl. quia nuꝑ inueni duo Iurecõsulti rñsa, q̃ inter se oĩno pugnãt. Fab. vñr fortasse pugnare. Læl. imò apertè alterum alteri aduersãt. Fab. dic vbi sunt. Læl. sub titulo de acqui. pos. & sunt rñsa Pauli. Fab. q̃ fieri potest, vt Paulus ille, vir prudẽtissimus sibimet aduersatur: ostende quæso, quonam mõ respon sa tanti viri inuicem pugnent? Læl. audi igitur.

In l. possideri. §. in amittenda, ait, possessionẽ aĩo solo amitti. & in l. quemadmodũ. ipsemet in hæc verba ait. quemadmodũ nulla possessio acquiri, nisi animo, & corpore potest: ita nulla amitti, nisi animo & corpore põt. hæc cum ait Iure-

Iurecõsultus,nônne pugnâtia loquit, maximeq; cõtraria? Fab. vt ita loq. sed quid de hoc sentiunt scribëtes. Læl. Varij,varias dãt solutiones, sed sũt tales,ut seipsæ destruant, refellantque: & tãdẽ fe rè oẽs,solutionẽ gl. vti minus malũ cõfirmãt: minus.n.malũ, boni locũ obtinet. ut ait Arist. in 5. Eth. Fab. & gl. qũo soluit? Læl. in d. §. in amittẽda. in uerbo, aĩo solo, in uers. vel dic ſm Ioãnem, in hæc uerba ait, si incipias a corpore, utrunq; necesse in perdendo: & in hoc casu loquit. d. l. queadmodũ. & l. ferè. ff. de reg. iur. secus si ab aĩo incipias. d. §. in amittẽda. ubi certè ab aĩo inceptũ est. qđ patet ibi. itaq; si in fundo sis. Fab est ne aliquis, q hãc gl. solutionẽ mordeat? Læl maximè, & inter alios est Iasõ in d. §. in amittẽda q dicit, hmõi gl. solutionẽ, apertè confundi per d. l. ferè. in æqparatione ibi facta: nã inquit ipse, in acquirenda possessione, sp, & corpus, & aĩus requirit. d. l. queadmodũ. in prin. nec distinguit, à quo incipias: ergo idẽ dicendũ est in amittenda, cuius contrariũ dr in d. §. in amittenda. uersic igit. Pro quo facit illa dictio, ita in d. l. ferè. q similitudinẽ significat: ostendit. n. amissionẽ possessionis similẽ esse acqsitioni, & sic in utraq; requiri corpus & aĩum. Fab. & ipse Iason qd dicit? Læl. ait ille, difficile esse realẽ solutionẽ reperire, & ꝙ semp super hmõi contrario dubitauit. Fab. & tu mi Læli quid ais? Læli tuã solutionẽ sollicitè expecto. tu n. mi Fabi, p tua singulari humanitate, eximiaq; doctrina cõtrarias hasce leges enodabis. Fab morem tibi geram. sed oportet quædam prius præmitti. Læl. fac. ut lubet, & ego attentè audiam.

2 Præmitto igr possessionẽ nãlem esse usũ quẽdã. l. qõ. ff. de ver. sig. is. n. qui fundũ nãliter possidet, fundo vtitur, ad eum usum, ad quem à natura ordinatus est, vtpote arando, seminando, colligendove fructus, seu pecudes pascẽdo, & hmõi. qui. n. talia facit nãliter possidet. Læli, & qui fundo insistit, licet hęc non faciat, nõnne nãliter possidet? Fab. minimè, sed solum insistit, nõ. n. sequitur, es in fundo: ergo possides. qđ patet ex rñso Pauli in d. §. in amittenda nã si in fundo sis, & tñ nolueris eũ possidere, statim amittis possessionẽ, ut ibi patet. ẽ cõtrariò nõ potes nãliter fundũ possidere, & nõ esse in fundo. Possidere igit nãliter fundũ, nil aliud est, q̃ fundũ colere, & de hoc plenè videas s. in declarõe nãlis possessionis. Læl. noua sunt hæc. Fab. certè. assentiris ne? Læli pgemõ. nolo te interpellare. Fab. scito ẽtt voluntatẽ

3 esse dñam, imperatricemq; potentiarum aĩæ, & membrorũ corporis, quibus utitur ad agẽdum vti instrĩs. S. Tho. 1. 2. art. 6. S. Antonin. de impe. volun. §. 5. cito præterea duplicẽ esse uoluntatis actũ, elicitum. s. & Imperatum. Læl. quinã est actus elicitus? Fab. is est, q immediatè ab ipsa uolũtate pcedit: utpote velle, nolle, amare, desiderare, & hmõi. Læl. & Imperatus? Fab. q à uolũtate, aliis potentiis imperatur: utpote, uoluntas imperat potentiæ visiuæ, ut uideat: Præterea, imperat potẽtiæ motiuæ, q est affixa neruis, & musculis vt moueat corporis mẽbra: utputa pedes ad ambulandũ, & manus ad operandũ, & nulla potentia, q aliquo modo rõni obedit, mouet, aut mouet sine uolũtatis arbitrio. ita S. Anton. de libero arb. tit. 4. Læl. ex philosophia sũpta hęc sũt? Fab. & ius nostrũ, nõne uera est philosophia? l. 1. ff. de iusti. & iur. Læl. ita est, psequere igr, ut ad rẽ ipsã deueniamus. Fab. adde, qđ facere multis modis dr. uno mõ, artifex, velut princeps. agens, facit. alio † modo instrã faciunt. & iõ lapides, gladij, ma- 4 nusve occidere dñr, qa ueluti instrã id agũt. Aristo. in 5. Eth. & ibi S. Thom. vnde idẽ S. Thom. in opusc. de occultis naturæ, ait. sectio pcipuum est opus artificis, scdariò est opus ferri. Læl. in hoc assentior, est ne aliud, qđ pmitti oporteat? Fab. est postremò hoc maximè tibi memoria tenendũ, duas esse regulas, & qdẽ veras. Læl. qnam hæ sũt? Fab. prima est hæc, videlicet † ad faciẽdũ ali- 5 qd, utputa, ad pingẽdũ, & aĩi, & corporis, ueluti aĩæ instri, operõ necessariò requirit. Scda est, ad nõ faciẽdũ, vtputa ad nõ pingẽdũ, corporis operõ minimè requiritur, sed sola aĩi operatio sufficit. Læl. si nõ est tibi molestiæ, velim ut utriusq; regulæ exẽplũ subiicias. Fab. libẽtissimè id faciã. res. n. exẽplis clarior fit. ad faciendum, vtputa, ad pingendũ, necessario requirit, actus uoluntatis elicitus. necesse est. n. vt pictor, ad hoc ut pingat, velit pingere, prius. n. pictor saltẽ secũ dicit, volo pingere: & illud velle pingere, est actus uoluntatis elicitus, vt s. dictũ est. Sed hoc non sufficit, nã si milles diceret, uolo pingere, vtique nõ pingeret, nisi actus voluntatis imperatus interueniat, hoc est, nisi uolũtas imperet potentiæ motiuę, vt moueat manus ad facienda lineamenta, nec hoc satis est. nisi potẽtia motiua, moueat manus, vti instrm ad pingendũ, & manus, tanquam aĩæ instrm operetur. Vides ergo, quod requiruntur ad faciendum quatuor: videlicet, actus uoluntatis elicitus: actus imperatus: item operatio potentię motiuæ: itẽ operatio corporis, hoc est manus,

nus,q̃ est aiç instrm. Læl. satis mihi in hoc factũ est. uelim secũdæ regulæ exẽpla subiici. Fab. morẽ gerã, ad nõ faciendũ, hoc est ad nõ pingendũ, necessariò requiritur actus uoluntatis elicitus, hoc est, ut pictor dicat, nolo pingere: sed hoc nõ sufficit, nã licet dicat, nolo pingere, si tñ potẽtiæ motiuæ, moueant manus ad pingendum, certè adhuc pingitur, necesse est igitur, ut actus uoluntatis imperatus intercedat, hoc est ut pictoris voluntas imperet potẽtiæ motiuæ, ne amplius moueat ad pingendũ, id qđ si fiat, amplius non pingit. Vides ergo, qđ ad nõ pingendũ non requirit corporis operõ, q̃ necessariò ad pingendũ req̃rebat. Læl. quorsũ hęc? Fab. ex his facilè eas leges, quas esse cõtrarias arbitraris, cõcordes esse, uel
6 inuitus fateberis. † nã queadmodũ ad pingendũ & aii, & corporis operõ necessaria est: ita ad possidẽdũ utraq; req̃rit. Et quẽadmodũ ad non pingendũ, corporis operatio non requirit: ita ad nõ possidendũ nulla corporis operõne opus est, sed sola aii operõ sufficit. Exẽpli cã. si quis uelit possidere, necesse est, ut saltẽ secũ dicat, uolo possidere: & hoc ipsũ uelle, est actus uoluntatis elicitus. itẽ requirit actus imperatus, hoc est, ut uolũtas imperet potentiæ motiuæ, ut moueat pedes ad intrãdũ in fundũ, & manus ad colendũ. Pręterea necesse est, ut manus uti instrm operentur, arãdo, seminãdo, fodiendove, aliaq; faciendo, q̃ is, q naliter possidet, facere solet. Est itaq; ad possidẽdũ operõ corporis (vt uides) pernecessaria, sine qua nemo naliter possidere põt. l. possidere in princ. ff. de acq. pos. Læl. uera esse ista vñr: sed ad nõ possidẽdũ, nõnne req̃rit ẽt corporalis operõ? Fab. minimè. sed sola aii affectio, intuẽda est, hoc est, vt iis, q possidet saltẽ secũ dicat, nolo possidere: deinde uoluntas impat potẽtię motiuæ, ne moueat manus. quo facto, man⁹ nõ motæ nõ arãt, neq; seminãt, neq; aliud tale faciũt, & conquiẽter, is q naliter possidebat, amplius nõ possidet, cũ possessio nalis sit usus, ut s. dictum est. Vides itaque, qđ ad nõ possidendũ, corpus nihil facit, & tñ ad possidẽdũ, necesse est, vt corpus, hoc est, manus, uti aiç instrm, aliquid faciat. est igitur corporis operõ ad possidẽdũ necessaria, quẽadmodũ instrm artificis in opere faciendo, si opus cõfici dẽat. Arist. 1. Polit. Ex s dictis clarè constat possessionẽ solo aio amitti: acquiri aũt nõ posse sine corporis operõne. & hoc dicit Paulus in d. §. in amittenda. Lęl. cogerer ad hãc tuã sñiam accedere, sed. l. quẽadmodũ, cõpellit me referre pedẽ, q a huic tuæ sñiæ aduersari penitus vr. Paulus n. ibi in hæc verba ait, ut colligunt Dd. quẽadmodũ nulla possessio acquiri, nisi aio, & corpore potest. ita nulla amitti, nisi animo, & corpore potest. Fab. mi Lęli, si ita Paulus scripsisset, profectò lex illa, sententiæ meæ penitus aduersaretur: sed scripsit hoc modo. ita nulla amitti, nisi in qua utrunq; in contrarium actum est.

LAEL. & si uerba nõ sunt eadẽ, sensus tñ idẽ est. Fab. minimè. imò illa uerba demonstrãt, nullo mõ in amittẽda possessione corpore opus eẽ. Læl. quid igit uult ibi Paulus? Fab. qđ q̃bus modis acq̃rimus, iisdẽ in contrariũ actis amittimus (ut ipsemet ait) in. l. ferè. ff. de reg. iur. Læl. & hoc agere in contrariũ, nõ fit ẽt corpore. Fab. nequaquã, sed hoc ipsũ in cõtrariũ agi, solo aio fit. Lęl. velim ut hoc ipsũ exẽplo ostendas. Fab. libentissimè obsequar. Modi, qui in acquirẽda possessione, interueniunt, hoc mõ in cõtrarium agũtur, videlicet in acquirenda nali possessione, uoluntas ait, uolo possidere, è contrario in amittenda, ait, nolo possidere. Itẽ in acquirenda, uolũtas imperat potentiæ motiuæ, vt moueat manus ad colendũ, è contrario in amittenda, uoluntas imperat eidẽ potẽtiæ, ne moueat manus. Itẽ in acquirẽda, potẽtia motiua mouet man⁹ uti instrm ad colendũ: è cõtrario in amittenda, potẽtiæ motiuæ, nõ mouẽt man⁹. Itẽ in acquirenda, man⁹ motæ mouẽt rustica instra ad operandũ: è cõtrariò in amittenda, manus nõ mouẽt aliqua instra, & per ; ñs manus nihil operantur. si. n. in amittenda corpus operaretur, modi qui in acquirenda interueniunt, in amittenda in contrariũ nõ agerentur, quod esset contra d. l. ferè. ff. de reg. iur.

Vides mi Læli, quẽadmodũ oẽs modi, qui in acquirenda possessione seruantur: in amittenda in contrariũ aguntur. vides præterea, hoc ipsum agi in cõtrariũ, solo aio sine corporis operatione effici. rectè igr Paulus ait, possessionẽ solo aio amitti posse, quãuis solo aio acquiri non possit. Et ex his clarè, ut arbitror cõstat Paulum in suis rñsis, à se ipso minimè discrepare. Læl. cogor, & ego iã idem sentire. adeo. n. apertè rem in hunc diem implicitam extricasti, vt ambiguitati locus non relinquatur. quamobrem tibi gratias ago. Fab. non mihi agendæ gratiæ, sed Deo, à quo lumen intellectus mirificè nobis tribuitur. Læl. quicquid agimus, ad gloriam Dei agatur.

Sed dic quæso, si possideo per colonum, possumne solo animo meo amittere possessionẽ? 7

Fab.

Fab. minimè. Lęl. q rõ reddi põt, cur non idẽ fit,
& in hoc casu? Fab. si aio, & corpore meo possi-
deo, si impero potentię motiuæ, vt moueat ma-
nus, & hę nõ moueanť, statim desino naturaliter
possidere, & ita solo aio possessionẽ amitto, vt
dictum est: sed si aio meo, & corpore coloni pos
sideo, licet millies dicam, nolo possidere, tñ si co
lonus fundo insistat, illumq; colat, nõ desino pos
sidere. Quemamodũ si pictor diceret nolo pin-
gere, & tñ eius manus ducant lineas, faciantq; li-
neamenta non desinit pingere, cum manus, vti
eius instrum adhuc pingant. est igr opus, vt pi-
ctor nõ solum dicat, nolo pingere, sed ẽt manus
desinãt pingere. Ita, si dominus dicat, nolo possi-
dere, & colonus qui est vti instrum aiatũ (vt inqt
Arist. 1. Pol.) adhuc colat, non amittit possessio-
nẽ, sed oportet vt colonus desinat colere: id qđ
solo aio efficitur, vt s. declaratum est. quamobrẽ
cum primũ colonus meus dicit, nolo possidere,
& deinde non colat, licet fundo insistat amitto
naturalẽ possessionẽ: ciuilẽ verò non, nisi & ego
dicam, nolo possidere. tunc n. vtramq; amitto.
8 Læl. & qd † si colonus meus non deserendę pos-
sessionis cã discesserit, amittam ne naturalẽ pos-
sessionẽ? Fab. minimè, si eò redierit. l. si colonus.
ff. de acq. poss. Lęl. ergo possessio naturalis aio co
loni absentis retineť? Fab. certè. nam pp vtilita-
tem receptum est, vt p colonum retineatur, &
continuetur possessio. l. si de eo. §. si fortè. ff. eo.
Læl. si possessio naturalis, vt ais, est vsus. l. qſtio. ff.
de verb. signo. qũo põt colonus, eã, re absente, reti-
nere? Fab. vidisti ne vnq̃ mi Læli vineã tuã? Læl.
sæpius. Fab. dic quęso, nonne ẽt nunc clausis ocu
lis eam mente pspicis? Læl. ita est prorsus, sed
quonã mõ id fit? Fab. potentia tua visiua videns
vineam pcipit eius spẽm, seu similitudinẽ, eáq;
ad sensum cõem defert, à phantasia illã accipiẽs
retinet, conseruatq;, & ita aia ẽt clausis oculis vi
det vineã immaterialẽ, hoc est spẽm vineę, pinde
ac si oculis eam pñtẽ videret. ita dicit S. Thomas
in opusc. de potent. ani. Læl. certè ita est, & nunc
experior, sed qd tũ? Fab. agricola, q ĩ fundo arat,
seu seminat, è fundo discendens, illã arandi, semi-
nandiq; spẽm, seu similitudinem in phantasia
retinet, eamq; è fundo egressus aio contemplãs
videt se arantem, seminãtemq; æquè ac si araret,
& seminaret. Lęl. ita credo. Fab. eodem mõ, colo-
nus speciem, seu similitudinem illius naturalis
possessionis, hoc est similitudinẽ illius vsus q. dr,
possessio. d. l. qſtio. è fundo egressus in phantasia
retinet, & dum illa speculatur videt se naturali-
ter possidentẽ. & hoc modo possessio naturalis
in phantasia retinetur, id qđ pp utilitatem rece-
ptũ est. d. §. si fortè. Læl. si ita est, ergo dñs absens,
eadem rõne naturaliter possidebit, quod falsum
est. l. peregrè. §. qui ad nundinas. ff. de acq. poss.
Fab. non est ita receptũ in dño, sicut in colono.
sufficit. n. dño, vt directam ciuilem aio retineat.
at colonus si è fundo discesserit, directã ciuilem
quã non hẽt retinere non põt, & iõ † pp vtilitatẽ 9
receptum est, vt retineať naturalem d. §. si forte,
hæc aũt naturalis ita aio coloni retenta, est ẽt ci
uilis, quia à ciuitate inducta est. Læl. si est natu-
ralis, qũo põt esse ciuilis? Fab. dic quæso, obliga-
tio naturalis nonne ẽt dr ciuilis eò qđ à iure ci-
uili comprobata est. §. 1. Instit. de obl. Læl. nega-
ri non põt. Fab. oẽ igitur, qđ à iure ciuili cõpro-
batum est, ciuile dici põt. l. ius ciuile. ff. de iusti.
& iur. & d. §. 1. nam ius ciuile nil aliud est, quã
constitutio ciuilis societatis. Arist. 1. Pol. & Inst.
de iu. na. gent. & ciuil. §. 1. vers. nam qđ q. sq;. se i
qđ possessio naturalis à colono re absente reti-
neať, à iure ciuili receptum, cõprobatumq; est:
meritò igr dr ciuilis, non simpliciter, sed ciuilis
vtilis, eò qđ pp vtilitatẽ hoc receptum est. d. §. si
fortè. l. si de eo. ff. de acq. pos. Si igr possessio na-
turalis consideretur, put est vsus fundi, seu alte-
rius rei. d. l. qſtio. tunc est mera naturalis. at si cõ
sidereť, put à colono, re absente retineť, tunc dr
ciuilis vtilis: & hæc aio coloni retineť, sicut dire-
cta ciuilis sine dubio aĩo dñi retineť. d. §. qui ad
nũdinas. Læl. hęc ęquidẽ, nec legi, nec ab alio au-
diui. Fab. nec ego, sed. §. si forte cogit me ita dice
re. Læl. ergo sunt † tres spẽs possessionis? Fab. tres 10
pfectò. vna dr directa ciuilis, q̃ à dño, re absente
retineť. Altera dr ciuilis vtilis, q̃ à colono, re ab-
sente, retineť. Tertia, erit mera naturalis, q̃ est rei
vsus. d. l. qſtio. Læl. hæc ita vera esse vr, ut cogar
assentiri. Sed qd si † colonus meus moriať, amit- 11
tone possessionẽ nãlem? Fab. non statim, sed tũc
demũ cũ ea adipisci neglexeris. d. §. si fortè. Lęl.
ergo mortuo colono meo, nãlem retineo? Fab.
qdni. Læl. gl. in d. §. si fortè dñt ciuilem à dño re
tineri, ipsumq; ciuilẽ amittere si neglexerit, nãlẽ
adipisci. Fab. si glo. cõsiderassent verba tex. vtiq;
hoc non dixissent. Læl. q̃ uerba? Fab. illud prono
men, eam est. n. relatiuum substãtię identitatis,
qđ refert eãdẽ possessionẽ, quã colonus viuẽs re
tinebat, eãq; à dño amitti si adipisci neglexerit,
sed fortasse glo. intellexerunt de ciuili vtili: quę,
vt

rt dictũ est, dr̃ ẽt nãlis,& hoc mõ bñ gl.dicerent. Lęl.mortuo colono,vbi nã nãlis remanet? Fab. ĩ hæreditate coloni:d.§.si forte i fi.vide eũ. Lęl. memini me uidere. sed quid est quod Vlpianus ait in l.1.§.Scæuola.ff.si quis in test. lib. ess. iuss. fuer.ait,hęreditatem non hr̃e possessionẽ: est.n. facti,& aĩi.at hæreditas aĩm non habet. Pręterea possessio,ut ibi dr̃ non est hæreditatis? Fab. verũ est possessionẽ illã non esse hæreditatis.d.§.Scæuola.verũ est ẽt,illã in coloni hæreditate remansisse d.§.si fortè,in fi.aliud est.n.rem esse hæreditati,aliud in hæreditate remanere. Nã res Titio accõmodata nõ est Titij.l.rei cõmodatę.ff.commod.& tñ moriente Titio cõmodatario, in eius hęreditate sine cõtrouersia remanet. l.nõ tm̃. ff. de pet.hęred.Ita & possessio nãlis,q̃ ciuilis utilis dr̃,mortuo colono, in eius hr̃ditate remanet. d. §.si mortẽ.nã quemadmodũ per colonũ, tãquã per inſtr̃m animatum retinebatur,ita per coloni hr̃ditatem retineri põt. hęreditas.n. defuncti personã sustinet,seu refert.l. hr̃ditas. ff. de acqu. rer.dom. Lęl.certè, hæc adeò consentanea vero videtur,ut nihil in animo meo ambiguitatis relinquatur. nolo igitur amplius tibi esse molestię,vale mi Fabi.Fab.& tu mi Lęli. Vale.

SVMMARIVM.

1 *Proprietas, vnde dicatur.*
Proprium 4 modis capitur.
2 *Proprietas, quid: Et quo iure inuenta num. 3.*
4 *Iure naturæ omnia non erant communia.*
5 *Proprietas,& dominium non est idem.*
6 *Dominium dictum à domino, & Dominus à domo.*
7 *Domus familia constat.*
8 *Proprietas prius fuit, quàm dominium.*
9 *Dominij diffinitio.*
10 *Dominium naturale possidendo naturaliter acquirimus.*
11 *Dominium uti genus, diuiditur in naturale,& ciuile;*
12 *Dominium naturale, quid sit: Et cur sic appellatur. nu. 13 Et quæ requirantur ad id acquirẽdũ.nu 17.*
14 *Dominium naturale potest manere, sine possessione naturali.*
15 *Argumentum à positione consequentis, quando procedat.*
16 *Dominium ciuile, sine possessione acquiri potest.*
18 *Dominium ciuile quando cœpit & qui illud habeant.*
19 *Dominium acquisitum per usucapionem est ciuile.*
20 *Dominium naturale, & ciuile simul põt quis hr̃e.*
21 *Dominium ciuile per usucapionem à domino tollitur, ... remanente naturali tantum.*
22 *Dominium aliud directum, aliud obliquum: & quid sint.*
23 *Dominium cur directum appelletur: Et quando possit dici vtile num 31.*
24 *Dominium obliquum quo iure cœpit cur ita appelletur: & qui unum habeant.*
25 *Dominium obliquum, etiam utile appellatur: Et cur utile dicatur. nu. 29. vel falsi frequentius nu. 30.*
26 *Superficies quid sit & eius diuisio.*
27 *Domus proprie non est superficies licet quandoq; ita capiatur.*
28 *Aedes cur appellentur superficiaria*
32 *Dominium ciuile, aliud directum, aliud obliquum, & quid sint.*
33 *Legatarius quomodo habeat actionem in personam, & rem.*
34 *Proprietas alia directa alia obliqua.*
35 *Dominium est incorporale: & quidem ius.*
36 *L. consilio ff de cura furio declaratur.*
37 *Proprietas, & possessio sunt incorporales.*

XLIII. DECLARATIO dominij,& proprietatis in §.nihil commune. l.naturaliter. ff.de acq.poss.

Interlocutores Iulius, & Fabius.

IVl.salue mi Fabi.Fab. & tu salue Iul. mi. Iul. opportunè aduenis, vt me quadam aĩi solicitudine liberes.Fab.q̃d est, q̃ te sollicitat? Iul.nudiustertius legebã Vlpiani uerba in §.nihil cõe. l.nãliter.ff.de acq.poss.& profectò satis clara uidebantur: deinde legis interpretes, dicentes illũ § perdifficilẽ esse: quærebã mecũ, quonã pacto, nec potui id assequi: cuperẽ ni tibi molestũ est, hoc abs te scire.Fab.uisne quod ego, an q̃d scribentes sentiunt dicam? Iul.quod tu.noui.n.ingenium tuum: spero equidẽ aliquid noui audire. Fab.si tibi iucundum est, aperiam quid de hoc iã diu mente cõceperim. Iul. iucundissimũ profectò erit.Fab.audi igitur.Iul.eccè attẽtè audio, nec interpellabo.Fab. haud ita uelim: sed si quid dubij dum loquor occurrerit,interrogato. Iul. postquam admones,libenter faciam.

Fab.in d.§ fit mentio proprietatis,ideo dubitari solet,vñ hæc appellatio ducta sit, quidue significet, & qñ cœpit, & an sit idem, quod directum dñium. item quamobrem dñium modo directum,& modo utile dicatur, & qua ratione dicatur directum,& qua utile: & an dominium possit sine nãli possessione acquiri, & alia hmõi, Iul.non ab re igitur.§.ille habetur difficilis;perge modo, & de proprietate prius sermonem habeamus.Fab.Aiunt Grammatici † proprietatem dici à proprio.Iul.& proprium vnde? Fab.à propè,eò quod res mea prope me est. Iul. Hoc nomen

men proprium,quot modis capi solet? Fab.quātuor.propriū.n.dr̄, quod soli alicui spēi accidit, sed nō oī:vt hoī,esse medicum.Item ꝙ oī,sed nō soli:vt hoī esse bipedē, sed sunt et aues bipedes. Item,quod soli,& oī,& aliqñ: vt hoī in senectute canescere. Postremo verè proprium dr̄, quod soli,& oī,& sp̄ accidit,vt hoīem esse risibilem, ita aiunt Dialectici in prædic.& Bart.in l.1.ff.de adopt. Iul. quorsum hæc? Fab.vt facilè intelligas q̄d hæc ꝓprietatis appellatio signēt. Iul. quid igitur verè signat? Fab.rem esse duntaxat vnius.Iul.dic

2 oro.quid est† proprietas? Fab.est qualitas q̄dam, rem duntaxat vnius esse demōstrans.qualitas.n. (vt Dialectici aiūt)est,sm̄ quam quales dicimur. Iul.non capio.Fab.enitar vt capias. dulcedo,nōne est qualitas? Iul. vtique.Fab.albedo nonne est itidem? Iul.prorsus. Fab. quod hēt dulcedinem, nonne ex eo dr̄ dulce? & quod albedinem, albū? Iul.negari non pōt.Fab.age nunc,& qui habet ꝓprietatē,nonne dr̄ proprietarius? Iul.certè.Fab. quemadmodum igitur dulcedo, atq; albedo sine controuersia est qualitas:pari rōe,& proprietas.Iul.satis est.conuertitur ne huiusmodi diffinitio.Fab.sine dubio.nam omnis qualitas rem vnius duntaxat esse demōstrans,verè est ꝓprietas.

IVL. satis iam mihi de hoc fecisti. aueo nunc

3 scire.† quo iure inuenta fuit proprietas.Fabi.eo iure quo res cœperūt esse singulorum, s.iure naturali.§.singulorum.Instit.de rer.diu.Iul.q̄d ais

4 mi Fabi.†errant igitur oēs,qui asserunt iure naturæ omnia fuisse cōia? Fab.prorsus.nam ab initio homines habitabant sparsim,vt in 1.Pol. domus autem erant antra,& tuguria.vnde Ouid.

Domus antra fuerunt

Et densi frutices,& vinctæ cortice virgæ.

Et Vitruu. lib.2.c.1.refert Priscos illos & in syluis,& spelūcis,& nemoribus habitasse,ciboq; agresti vixisse.& vnaquæque domus habebat res proprias,rusticamq; suppellectilem.alij præterea oues,alij alias pecudes hēbant.alij agriculturā exercebant.& quisq; è terra, siue ex aīalibus, proprios capiebat fructus,& p̄nr quisq; suorum fructuum hēbat proprietatem.credis hoc. Iul. cogor credere, sed confirmato (si placet) rōne, vel authoritate.Fab.& rōe,& authoritate firmabo.nōne mi Iuli,Deus in principio creauit oues, boues,& capras,aliaq; aīalia.Ge.1.Iul.nō dubiū est. Fab. nonne et Deus dixit, dn̄amini vniuersis aīantibus, quæ mouentur super terram. Gen.1. Iu.certè.Fab.quis igr̄ pascebat oues,q̄s capras,q̄s boues? absurdum est.n.si illas vti cōes incustoditas fuisse dicas.in eo.n.quod multorum est,minima adhibetur diligentia.2.Pol.multoq; absurdius,si alio pascente,alium ex illis fructum accepisse confirmes.Iul.non ita fuisse arbitror,sed alius fortasse capiebat sibi oues,alius capras,alius verò boues,illisq; vtebatur.natura.n.hoīum cā oīa aīalia creauit.1.Pol.Fab. rectè sentis. qui igr̄ capiebat oues,q̄ nullius ante fuerant,sine dubio iure naturali faciebat suas itidem qui boues:q̄q; alia aīalia.oīa.n.eo iure occupata capiētium fiebant,& p̄nr illorum hēbant proprietatē. dist.1. c.ius naturale.l.1.ff.de acq.poss. Præterea,q̄s neget filios Adam res habuisse ꝓprias. Abel.n.erat ouiū pastor,& p̄nr hēbat oues. Caym verò erat agricola,& p̄nr boues,& frumenta habebat. hic de fructibus terrę Deo munera obtulit:at ille de primogenitis gregis sui.Gen.1.notato,illa verba gregis sui.illud.n.pronomen sui demonstrat gregem fuisse proprium Abel.§.sic itaq; discretis. Inst.de ac. Et ex his satis constat olim iure naturæ,res aliquas fuisse proprias.Iul.ita sanè.Fab.fatere igitur ingennè et eo iure ꝓprietatē cępisse. Iul.cogor fateri,vel inuit°.Fa.spōtè fatearis velim.

Audi igitur,iure naturali sine dubio erat, & rei depositę,commodatęque,restō.d.dist.j.c.ius naturale,& per p̄ns res non oēs erant cōes. si.n. fuissent cōes,non fuissent vtiq; restituendæ;erāt igitur eo iure propriæ res deponentis, commodatisque,& p̄nr erant proprietates. Iul.iam spōte quidē id ita esse fateor,sed dicas obsecro, erāt ne eo iure soli,seu terræ proprietates? Fab.minimè.terra.n.erat communis.unde illud

Nec signare quidem,aut partiri limite campum.

Fas erat

Iul. quonam igitur mō vtebantur terra? Fab. vnusquisque locum capiebat,quem vel pecorib. suis,vel agriculturæ aptum,idoneumq; existimabat:ibiq; tuguria,caulasq; ponebat: mox vel ibi frumenta,aliave serebat, vel suas pecudes pascebat. & tamdiu locus ille erat suus, dum ibi moraret. si verò postea collecto frumēto,sublatoq; tugurio, discessisset, locus ille in pristinam cām redibat,perindeq; cōis fiebat, ac si nunquā fuisset occupatus:id quod hodie in littore maris accidit.l.quod in littore.ff.de acq.rer.do.Iul.quāto t̄pe ita vixerunt? Fab.vsq; ad t̄ps Phalec.in diebus n.illius,diuisa fuit terra,vt refert Aug.li.16. c.3.& c.10.de ci.Dei.Iul.q̄s fuit iste Phalec? Fa.filius Heber,à quo Hebręi appellati sūt.hic āt Heber fuit

fuit abnepos Sem, primi Noe filij. Iul. quot filios habuit Noe? Fab. tres mares, Sem, Cham, Iaphet: ex quibus 72. gētes, totidemq; linguæ per terras disseminari ceperunt. Iul. dic quæso, nōne sunt in toto bene plures quā 72. linguæ. Fab. non principes. sed in vnaquaq; plures aliquo mō differentes fortasse reperiuntur. hæc in August. de ciuit. Dei. c. 6. videre potes. Iul. videor mihi hæc alias legisse. Fab. perfectò hæc alias dicta fuere. Iul. & quō reperiam? Fab. index demōstrabit. Iul. iam de proprietate satis mihi fecisti, nūc habeo abs te audire,
5 † vtrum proprietas, & directum dñiū sit idē. Fab. minimè. dñium. n. longè à proprietate distat. Iul. pōtne hoc aliqua rōne ondi? Fab. facilè: sed vt in-
6 telligas, sciri prius oportet, † vñ sit dictum dñiū: qđ à dño, vt aiunt, dictum est. Iul. & dñs vñ? Fab. à domo, vt Grammatici tradūt. Iul. quāobrem à domo? Fab. qm̄ primus dñs, & per ꝯñs primum dñium in domo cæpit. prima. n. societas in mundo fuit maris, & fœminę, gñationis cā. Sc̃da, dñi, & serui natura. Iul. serui natura? Fab. natura inquā. nam ille qui poterat mente perspicere, cōsultare, & sibi, suisq; qđ bonum esset, puidere, natura imperabat, atq; dñabatur; q verò, mente prospicere, puidereq; nō poterat, corpore tñ robusto imperata ab alio strenuè exeq volebat, is natura, parebatq;. seruiebatq;. Iul. perge, quid tū? Fab. erat pterea tertia societas, q̄ dicebat domus. nōne sunt paries solum, ac tectum? Fab. non propriè. qđ. n. ex his constat, ædes dñr. l. eum q ędes.
7 ff. de vsuc. domus † aūt constat ex viro, & fœmina, ex dño, & seruo, & p̄nr ex filio, a c pře. Iul. ergo si non erat ibi seruus, non erat domus? Fab. nō ita erat. nā si cui deerat seruus, bos seu asinus p seruo habebatur. Iul. qs hmōi domum gubernabat? Fab. senior. oīs. n. domus à seniore regebat. vide hæc in 1. Poli. q igr̃ tali domui præerat. in eaq; imperium habebat dñs à domo dicebat, & à dño dnium deductum fuit, hinc ẽt descēdit verbum dñor, qđ sonat idem, qđ imperiū gero, vt Grammatici asserunt. Iul. quorsum hæc? Fab. adhuc non conuincis? vt oñdam aliud esse proprietatem, aliud dñium. Iul. hoc ipsum expecto, oñde, si vis. Fab. morem geram. audi. Prius necesse est, vt aliqua res ē cōi, mea solius efficiatur, id qđ multis modis fit. Insti. de rer. diuis. §. singulorum, & si mea solius efficitur, mea ppria ēst. proprium. n. verè sic dr̃, qđ vni soli, & sp contigit, vt s. dixi. facta itaq; re mea ppria, orit mihi eiusdem rei pprietas, quæ eā rem esse meam solius significat. hoc facto, rem naturaliter possidere, mox illam regere, gubernare, in eaq; imperium gerere, hoc est illi dñarī, & per ꝯñs in ea dñium hr̄e, incipiebam. † & sic prior itaq; fuit pprietas, 8
quā dñiū. hoc apertè colliges, in l. fœminæ in fi. C. de secū. nup. ibi. n. mr̄ duos hn̄s filios, vno mortuo successit, dum alter viuit, mr̄ p̄ntem duntaxat possidendi, atq; fruendi hēt, altero deinde mortuo, ea q̄ mater pcipit, pleno vt ibi dr̃, proprietatis iure obtinet. hæc verba, hucusq;, oñdūt mrem hr̄e pprietatē. Subdit deinde Imperator in hæc verba, atq; in his nanciscendi dñij liberā hēt facultatem. notato, mi Iuli, illa verba nanciscendi dñij: quia oñdunt, matrem acquisita iam proprietate, nondum hr̄e dñium, sed solum nanciscendi, hoc est acquirendi dñij facultatem hr̄e. nondum igr̃ acquisiuerat dñium, & tñ habebat proprietatē. prius est igr̃ proprietas, quā dñiū. Iul. noua sunt hęc, & maximoperè delectant. scribentes. n. directum dñium, & proprietatem idē esse aiūt. Fab. fatere iam, aliam rem esse proprietatē, aliam dñium: nam si idē essent, cur diuerso noīe appellarent? arg. l. si idem. C. de codicil. demonstrat hoc tex. in l. pprietatis. C. de pbat. ibi, . n. Imperator ait, pprietatis dñium, aliud ergo est proprietas, aliud dñium. Iul. sunt fortasse synonima, veluti gladius, & ensis? Fab. minimè. nā quemadmodum ensis, & gladius, rē eādē significant: ita si proprietas, & directū dñiū essent synonima, eādē rē significarent, id qđ nequaq est, sunt. n. diuersæ diffinitiones, & iō diuersa significant. Proprietas. n. vt dixi, est qualitas quædam rē duntaxat vnius esse demonstrans. Dñiū † verò 9
est libera facultas faciendi, alienandi, disponēdiue uti qs uoluerit de re sua iure pmittēte. Hęc diffinitio, & ciuile, & naturale dñium complectitur. Iul. unde hanc dñij diffinitionē elicis? Fab. ex d. l. fœminæ in fi. & ex l. in re mandata. C. mand.

Iul. assentio iā, sed scire uelim. quō † naturale 10
nanciscimur dñium? Fab. apprehendendo rem, arando, seminando, ponendo arbores, aliaq; agēdo, ut pprietario placuerit. Iul. ista hæc facere, est naturaliter possidere? Fab. rectè sentis, sed ita nāliter possidendo, naturale nanciscimur dñiū. tale. n. dñium à naturali possessione cæpit. l. 1. in prin. ff. de acq. poss. Habes itaq; mi Iuli ex d. l. fœminæ, in fin. aliud esse pprietatem, aliud uerò directum dñium: & prius quidem pprietatē, quā dñium nobis acquiri, dñium inquā nāle. Iul. dic quæso mi. Fab. illa uerba. uidelicet pleno pprie-

tatis iure, in d.l.fęminæ.qđ fibi uolunt? Fab.oſtē dunt duplicē eſſe ꝓprietatē, plenā.ſ.& nudā. Iul. quāobrē dr̄ nuda? Fab.qa eſt ſine ueſte.Iul. quænam eſt ꝓprietas ueſtis? Fab. eſt illa ſoli ſuperficies, quæ ueluti ueſtis, ꝓprietatē ita calefacit, ut concipiat, pariatq; fructuū utilitatem. Proprietas igr̄ hac ueſte, quaſi ſpoliata, remanet nuda, & frigida, nihil ꝑfectò utilitatis producēs. Iul. dic obſecro à quonā ipſa ꝓprietas ſpoliatur? Fab. ab emphyteuticario, ſuꝑficiario, & ſimilib. Iul. quare ꝓprietas dr̄ plena? Fab. quia eſt integra, cui illa ueſtis minimè deeſt. nam ſuperficie quaſi ueſtita, calefactaue ſuas ꝓducit utilitates. Iul. ſi tibi cordi eſt, collige ſummatim iſta hæc, ut facilius memoria teneam. Fab. geram tibi morem. Si rē non prius ab alio occupatam ex cōibus apprehēdam, mea ſine dubio propria efficitur. d.l.1.ff.de acq. poſſ. inde protinus mihi proprietas oritur, ſi deinde rem illam naturaliter poſsideo, tenendo, colendo, utēdoue, ex tali nāli poſſeſsione mihi nāle acquiritur dn̄ium, eò qđ illi rei, ita poſſidendo prorſus dn̄or, & pūr habeo dn̄ium. hoc confirmat Pau. in d.l.1. inquiens, dn̄ium rerū ex nāli poſſeſsione cępiſſe q̄. igr̄ rem ꝓpriam tenet eaq; utitur, rei ipſius ꝓprietatem poſſeſsionem, dn̄iumq; hēt. Aliud tn̄ eſt proprietas, aliud poſſeſsio, aliudue dn̄ium: quemadmodū, ſi qs malū aureum teneret, ſimul odorē, ſaporē, coloremq; teneret, & tn̄ alia res eſt odor, alia ſapor, alia color. Iul. ſi bōū capio ex ſnīa tua, dn̄ium ſine nāli poſſeſsione acq̄ri non pōt. Fab. non eſt hęc mea, ſed Pauli ſnīa. Iul. Huic ſnīæ ſcribētes, & ēt leges aduerſari uīr. Fab. qđ ſcribentes ſentiant, non eſt mihi curæ, ſed q̄ leges huic ſnīæ obſunt? Iul. l. à Titio. ff. de fur. l. fi. C. de ſacr. ſanc. eccl. nam in l. à Titio. Martianus ſcibit. rei legatæ dn̄ium mortuo teſtatore, ſeu adita hęreditate, recta uia ab eo, q legauit in eum, cui legata eſt tranſire: & ſic ſine apprehenſione, & ꝑſr ſine naturali poſſeſſione, & in l. fi. dr̄. dn̄ium rei uēditę, reiue donatę ſine naturali poſſeſsione eccleſiæ acq̄ri. Fab. nequaq̄ mi Iuli, aduerſant. dicas q̄ſo, ſi unus diceret hoiem eſſe aīal rōnale, alter uerò equum eſſe aīal irrōnale, pugnarentne? Iul. minimè. nam hō, & equus, diuerſę ſunt ſpēs. Fab. ita à pari. d.l.1. & l. à Titio, nequaq̄ pugnant. l. 1. n. de una dn̄ii ſpē.

11 l. à Titio. uerò de altera loquit. Iul. ergo † dn̄ium eſt uti genus? Fab. ſine dubio, & diuidit̄ in duas formas, ſeu ſpecies, in dn̄ium inq̄ naturale, & ci-

12 uile. Iul. quod eſt † naturale dn̄ium? Fab. qđ natura introductum eſt. natura. n. aliquis eſt dn̄s, aliqs uerò ſeruus, ut in 1. §. Polit. & ſ. dixi. ſed multo clarius demonſtrabitur. Præterea, creatis illis primis hoībus, Deus dixit, creſcite, & multiplicamini, & ſubijcite terram, & dominamini piſcib᷑ maris, uolatilibus cœli, uniuerſiſq; aiantib. quæ mouentur ſuꝑ terram. Geneſ. 1. ſi igr̄ illi primi habitatores mundi, qui iure naturali uiuebant. c. ius naturale. diſt. 1. eiuſmodi rebus dominabātur: ergo iure naturali erat dn̄ium. à coniugatis. n. rectè ducitur argm̄: ut ait Cicero in Top. Iul. quonam mō dn̄abantur terræ? Fab. arando, ſeminando, fructuſq; colligendo. Iul. & piſcibus, & uolatilibus? Fab. capiendo utendoq;. Iul. & alijs aīantibus quō? Fab. utendo illis, bobus, ſ. bubaliſq; ad arādum, colendumue agros: equis uerò aſinis, & mulis ād equitādū, oneraq; uehēda. Iul. quid ais mi Fabi, nonne hæc facere eſt naturaliter poſsidere, ut alibi dixiſti? Fab. ita eſt. ſed ordo talis erat. hoies prius hæc ex cōi apprehendebāt. d.l.1.ff. de acq. poſſ. in prin. & l. 1. in fi. de acq. rer. dom. ff. apprehenſiſq; uarijs utebantur modis, & ita naturaliter poſsidebant: arq; ijs, natura ipſa, ita poſsidendo dn̄abantur, & per pñs, dn̄ium ex ea naturali poſſeſsione naſcebatur. Iul. ſi ita eſt, nemo pōt naturale dn̄iū acquirere niſi prius aliquo ſaltem momento, naturaliter poſſederit? Fab. nemo prorſus: qm̄ ad producendum aliquē effectum, neceſſe ut prius pręcedat cā efficiens. Cā aūt efficiēs eſt duplex, principalis. ſ. & inſtrālis. exempli cā. homo gn̄at hoīem, atq; ſol, & ſemen. Homo, & ſol, ſunt cauſa effectrices principales: ſemen uerò inſtrālis. non pōt igr̄ gn̄ari, ꝓducit ue homo, niſi eiuſmodi cauſę præceſſerint, ut colligit̄ ex 2. Phyſic. Ita in ꝓpoſito, homo, & poſſeſsio naturalis, ſunt cauſa effectrices dn̄ij ſed homo eſt priceps, poſſeſsio uerò eſt inſtrālis cā. id qđ expreſſe tenet glo. in l. per ꝓcuratorem. C. de acq. poſſ. ubi ait, inſtrum facit domum, & faber, inſtrum ꝓ hoīe, faber aūt ꝓ poſſeſsione accipitur ibi glo. Qui igr̄ uult naturale dn̄ium acquirere, oportet, uel ꝑ ſeipſum, uel ꝑ aīata inſtra, rem apprehendat: eaq; naturaliter utatur, hoc eſt naturaliter poſsideat, & ita mediāte hac poſſeſsione, quaſi cā effectrice inſtrumentali, naturale acquirit̄ dominiū. Iul. quę ſunt aīata inſtrā? Fab ſerui, filij, ꝓcuratoreſq;, ut colligit̄ in 1. Pol. de qbus ſ. in materia poſſeſsionis plene uidere licet. Iul. † quare hoc dominium appellatur na- 13
turale? Fab. ſcito mi Iuli. oē id appellari naturale,

le, qđ est ſm naturam: oĩs igr operatio ſm naturam, dr nãlis, ut ignem ferri ſurſum, lapidẽ deorſum, vt legiť 2. Phyſ. ſed dñari piſcib. maris, volatilibus cæli, cæteriſq; aĩantibus: item, dñari terrę, fructibuſq; terrę, eſt operõ qđam ſm nãm. nã .n. hæc oĩa hoium cã ꝓduxit, Gen. 1. & Pol. 1. & Cicero de nã deorum ait, oĩa aliorum cã gñata ſunt, ut fruges, atq; fructus, quos terra gignit hominum, & aĩalium cã, aĩantes hoium, vt equus, vehendi cã, arandi bos, venandi, cuſtodiendiq; canes. Si igr ita dñari, eſt neceſſario ẽt dñium, qđ inde naſciť, eſt nãle. cã. n. ꝓducit effectum ſibi ſimilem. l. manumiſsiones. ff. de iuſt. & iur. Philo-
14 ſophi aiunt. Iul. & illud † nãle dñiũ põt ne manere abſq; naturali poſſeſsione? Fab. certè. nã poſſeſsio naturalis eſt uti cã efficiens inſtrũalis, vt dictum eſt: dñium verò vt effectus. & remota eiuſmodi cã, effectus ꝑ ſe remanet. nã licet pictura ſine pictore, & pinicillo, vti cã effectrice fieri nõ poſsit, tñ poſtq̃ eſt facta, mortuo pictore, remotoq; penicillo, ipſa remanet. hinc fit vt amiſſa naturali poſſeſsione, ut in l. peregrè. §. q ad nundinas ff. de acq. poſſ. ei q naturale hẽt dñium, in rem actio cõpetat. l. in rem. ff. de rei vend. Iul. dixiſti paulo ante, dñiũ naturale ſine naturali poſſeſsione non poſſe, ẽt hodie acquiri? Fab. ita eſt. Iul. ergo naturalis poſſeſsio, eſt vti antecedens, dñium verò, vti ꝯñs, vt dicit Bar. Fab. q d tum. Iul. ſi ita eſt (vt aiũt) ſequiť, ut poſito naturali dñio, ponatur poſſeſsio: qñ ad poſitionem conſequẽtis, ſequitur poſitio antecedentis, allegat ad hoc Bar. l. illud. ff. de acq. hære. l. ad rem mobilẽ. ff. de procu. Fab. aĩaduerte mi Iuli, qñ naturalis poſſeſsio eſt vti cã effectrix, dñium verò naturale, eſt eius effectus, ut ſ. dictum eſt largè, tñ hæc antece-
15 dẽs, illud conſequens appellari põt. Et iõ † diſtinguendum eſt, hoc mõ. qñ conſequens eſt actu, i. hẽt ſuum eſſe, & ſine antecedente operari põt, tunc ad poſitionem conſequentis, uti effectus, non ſequiť poſitio antecedentis, vti cauſę verbi gꝛa, ad poſitionem vituli iã actu exiſtentis, nõ ſequitur neceſſariò poſitio vaccę: q̃a extincta vacca, vitulus & exiſtere, & operari p̃t. Eodem mõ naturale dñium actu exiſtens, amiſſa nãli poſſeſſione, operari põt. operatur. n. in rem actionem. l. in rem. ff. de rei vend. ergo ad poſitionẽ dñij naturalis, non ſequiť poſitio naturalis poſſeſsionis, ſed qñ conſequens ẽt actu exiſtens, operari non põt, ſine antecedente, tunc poſito conſequenti, ponitur antecedens, adhoc videlicet, vt ꝯñs operari valeat. Exempli cã, ad ſecandum, artifex eſt vti antecedens, ſerra aũt vti ꝯñs: & iõ poſito ſerra, adhoc vt opereť, poniť neceſſariò artifex. Iul. quorſum hæc? Fab. vt intelligas leges allegatas à Bar. nam in d. l. ad rem mobilem. quidam mandauit Titio, vt rem mobilem vendicaret. tale mãdatum eſt actu, & ꝑ ſe ſtare, põt queadmodũ & ſerra, non tñ tale mandatũ p̃t operari, niſi prius ad rem illam exhibẽdam agatur. is igr, q voluiť, vt Titius ad rem mobilem ageret, cẽſetur mandaſſe, vt ad rem eandem exhibendam prius agat. Item in d. l. illud, finge te hæredem teſtõ inſtitutum ab eo, cuius legitimã hæreditas, ad te pertinebat, volebas legitimam ad te pertinere, ſciens teſtõ tibi relictam, id facere non poteras, niſi repudiatã prius teſtãria nam ſi adires legitimam, aditio ꝑfectò eſſet actu, nihil tñ operareť. l. quãdiu põt. ff. de acq. hær. ad hoc igr vt opereť, neceſſariò videris ante repudiare teſtãria. & hoc mõ ꝓcedũt leges illæ. Sed in dñio non eſt ita. nam poſtq̃ naturale dñium actu exiſtit, põt operari, & producere in rem actionem, licet extincta ſit poſſeſsio, & iõ non ſequiť, poſito naturali dñio actu, poniť poſſeſsio. Iul. ita, vt ais, eſſe arbitror. nõ ab re igitur Bar. dicit tale argm̃ procedere in actu acquiſitionis, non in actu retentionis.

Fab. aſſentiris, Bar. in hoc? Iul. certè, ni cõtrarium oñdas. Fab. audi, ſi dñium eſt in actu acquiſitionis, vt ait Bar. ſine dubio nondum eſt: quia, qđ acquiritur, vel fit, nõdũ eſt. S. Tho. in opuſ. de princip. natu. ſi nondũ eſt. poni nõ põt. ergo non rectè dr ad poſitionem dñij in actu acquiſitionis &c. Iul. quo igr mõ eſt dicendum? Fab. rectius diceretur, ad poſitionem acquiſitionis dñij naturalis, qđ eſt cauſatum, ſeu effectus, ponitur poſſeſsio naturalis, vti eius cã effectrix. Iul. quare dixiſti dñij naturalis? Fab. ad dñiam † ciuilis dñij, 16 quod ſine poſſeſsione acquiri põt. d. l. à Titio. ff. de fur. d. l. fin. C. de ſac. ſanc. eccle. & l. cum hæredes. ff. de acq. poſſ. in prin. & ſ. dictum eſt.

Iul. ſi vt ais, poſſeſsio naturalis eſt vti cã effectrix, & naturale dñium eſt eius effectus, ſequiť, vt vbicunq; eſt naturalis poſſeſsio, ibi ſit dñium. nam qñ cã effectrix operatur, ſp facit effectum: ſi. n. ædificator ædificat, facit ædes. ſi pictor pingit, facit picturam. eodem mõ, ſi quis poſsideret naturaliter, deret eſſe dñs, id quod non ſp eſt. nã interdum quis eſt poſſeſſor, dñs verò minimè. l. 1. §. huius aũt interdicti. ff. vti poſsi. Fab. acutè q̃dem obijcis. ſed vt intelligas, ſcito duplicem eſſe

effe-

effectricem causam.principē.ſ.& inſtrālē,vt colligit ex 2.Phyſ.& 6.Eth.inſtrm.n.facit domū,& faber,vt dicit gl.in l.ꝑ procuratorē.C.de acqui. poſſ.in ver.placuit. ſed artifex interdum duob. eget inſtris,vt opus ꝑficiat.Exēpli cā,pictor eget penicillo,& colore quæ ſunt inſtra, & tabula, in qua pingat.ſi pictor , acceptum penicillum ſine colore,per tabulā ducat,non faciet picturā. Eo-

17 dem modo † ad acquirendū dñium, requiritur poſſeſſor,vt princeps cā.itē poſſeſsio, vti inſtrals.requirit̃ præterea proprietas, quæ eſt inſtrm ad dñium,vt color ad picturā:qñ igr̃ quis habet proprietatē,& poſſeſsionē,vti inſtra,ſine dubio acquirit dñiū.d.l.1. ff.de acq.poſ. qñ verò deeſt vnū inſtrm,hoc eſt proprietas, puta ſi poſsideat fundum alienū,non acquiritur dñium,licet adſit alterū inſtrm,hoc eſt poſſeſsio.quēadmodū ſi pictori deeſt vnū inſtrm,hoc eſt color, nō fit pictura.& ita intelligit̃.d.l.1.§.huius aūt.de iterd.

Iul.vſr hæc veritati conſentanea.negari non poteſt,quin mirifice exempla moueant. iam ſatis mihi perſuaſum eſt, hmōi naturale dñiū reperiri,cupio oſtendi mihi,eſſe etiam ciuile.Fab. facilè quidem id fiet, ſi prius vnum mihi conceſſeris.ſ.dñium naturale eſſe ſpeciē quādā. Iul.nō habeo pro comperto.Fab.faciā vt rōne coactus id concedas.Iul. age expecto, quonam modo id facies.Fab.dic quæſo,dñium naturale reperitur ne?Iul.negare iam nō poſſum.Fab.ſi reperitur , aut eſt indiuiduum,aut ſpecies,aut genus.aliud enim eſſe nequit,Iul.quid ſi dicā eſſe indiuiduū? Fab.neceſſe erit vt alicuius ſpeciei ſit indiuiduū. quæ igitur erit ſpecies?Iul.dñium fortaſſe. Fab. ſi dñium eſt ſpecies,alicuius generis ſpecies eſt: vbi igitur erit genus? Iul.cogor,vel inuitus fateri,dñium naturale eſſe ſpeciē.Fab.bene quidem. erit igitur dñium,vti genus.Iul.recipiatur hoc . ſed quid tum?Fab.ſi dñium eſt vti genus,neceſſario,vt Dialectici volūt diuidit̃ in duas ſpecies. vna eſt (quod & tu concedis) dñium naturale . naturale enim,& ciuile,vti ſpecificę drīæ adiunctæ dñio,vti generi,conſtituunt ſpecies Sunt igitur hæ appellationes,naturale.ſ. & ciuile ſpecificæ drīæ , quæ ſine controuerſia diuerſas conſtituunt ſpecies,vt Dialectici volunt. quamobrem ſi hanc drīam naturale,adiungas dño, vti generi,fit vna ſpecies, quę dñium naturale appellat̃. Rurſus,ſi hanc drīam ciuile,eidem dño iunges, efficitur altera ſpecies , & quæ dñium ciuile vocatur.ſunt itaq; duæ dñij ſpecies,naturalis.ſ. & ciuilis.Iul.iam aſſentior. ſed ipſum † dñium ci- 18 uile qñ cœpit?Fab.qñ ius ciuile.Iul.& ius ciuile qñ?Fab.qñ ciuitates eſſe cęperunt. d.§.ſingulorum.Inſt.de rer.diu.Iul.qui ſunt,qui ſolū hmōi ciuile dñium habent.Fab.emphyteuta,feudatarius,ſuperficiarius,& ſimiles. hi.n.iure naturæ , ſeu gentiū erant incogniti. iure quidē ciuili eſſe cœperunt.l.ex hoc iure,in fi.ff.de iuſt. & iur. §. adeò.Inſt.de loc.& conduc.ius igitur ciuile, veluti effectrix cā,ciuile dñiū producit,nō aūt nāle:quemadmodū hō hoīem generat, nō aūt aſinum.effectū.n.ſuæ cauſæ ſimilē eſſe oportet . l. manumiſsiones.ff.đ iuſ.& iu.& Phil.ita aſſerūt.

Iul.qa hic facta eſt mentio iuris ciuilis velim nunc à te ſcire,quid eſt ius ciuile . hoc.n.iā diu ſcire deſideraui. Fa.ſæpius de hoc iam diximus. Iul.aueo nūc abs te audire.Fab.ius ciuile eſt ordinatio ciuilis ſocietatis. ita ad verbum Ariſt. 1. Pol.Iul.ergo quod ſibi quęq; ciuitas ordinat,eſt ius?Fab.certè,ſi incorporeū,& vniuerſale eſt,qđ ſibi ordinat §.ius autē.Inſtit.de iur.nat.gent.& ciuil.Iul.vnde ius iſtud dr̃ ciuile ? Fab. ciuitate, veluti à cā efficienti.Iul.ipſum ius ciuile in quo differt à naturali?Fab.in multis profectò.differt enim origine. naturale.n.dñium natura inuētū eſt antequam eſſet ciuile. 1.Pol.& Gen. 1. & d.§. ſingulorū.itē dñium naturale,ſine rei apprehēſione,naturaliq; poſſeſsione,ēt hodie acqri non poteſt.d.l.1.ff.de acq.poſſ. & ſ̃.oſtendi . at dñiū ciuile,abſq; apprehēſione,& naturali poſſeſsione acquiri certè poteſt.d.l.à Titio. ff.de furt. & d.l.fi.C.de ſacroſan.eccl.& l.cū hæredes.in prin. ff.de acq.poſſ. vbi etiam ſine poſſeſsione acquiritur dominium,quod ego ciuile appello. nulla igitur interdictas leges diſcrepantia intercedit.

Iul.ſed ſcire abs te obiter velim.vtrum† dñiū 19 quod ꝑ vſucapionem acquirit̃ ſit naturale,an ciuile?Fab.& ego à te ſcire velim.vtrū vſucapio ſit ordinatio ciuilis,an naturalis?Iul.ciuilis, ſine dubio.vt Inſtit.de vſucap. in prin.Fab. & vſucapio nonne eſt cauſa dñij? Iul.negari non pōt.l.3.ff. de vſuc.Fab.cā nonne parit effectum ſibi ſimilē. vt aiunt Philoſ. & d.l.manumiſsiones.ff. de iuſ. & iu.Iul.nō capio.Fab.frigidū,& calidū,frigiditatis,caliditatiſq; cā ſunt:& qa oē agēs,agit ſibi ſimile:iō frigidū,frigiditatē, non aūt caliditatē, è contrario calidū,caliditatē, & non frigiditatē producit.Iul.ita eſt.quid tū ? Fab. dñium,quod per vſucapionē eſt acquiſitum,nonne eſt vſucapionis effectus ? Iul.ſi,vt ais, vſucapio eſt cā dominium

minium ꝑ eã productũ, neceſſariò eſt effectus. Fab.erit igĩ ſimilis vſucapioni. Iul.fateor, ſed in quo? Fab. in eo, ꝙ queadmodũ vſucapio eſt ciuilis, vt Inſt.de vſuc. in princ. ita p̃nr dñium illud, quod eſt eius effectus, neceſſariò eſt ciuile, alioquin effectus ſuæ cauſæ ſimilis non eſſet, & pinde haberet, ac ſi frigidũ caliditatẽ produceret.

20 Iul.cedo iá ſed † poteſt ne quis, & naturale, & ciuile dñiũ ſimul habere? Fab. ſine dubio. queadmodum.n.quis, & naturale, & ciuile poſſeſſionẽ ſimul habere põt.l.poſsideri.§.falt° hyber nos ff.de acq.poſſ.ita, põt qs & naturale, & ciuile dñium ſimul habere. Exẽpli cã, ſi quis rẽ à nemine prius occupatã apprehendebat, vel aliquo cõtractu iuregẽtiũ ſibi traditã accipiebat, eãq; mox naturaliter poſsidebat, hic ſine dubio dñs efficiebat: ex naturali.n. poſſeſsione dñium nãci ſcebaĩ.d.l.1.ff.de acq.poſ.quod quidẽ dñium, ciuile eſſe minimè poterat, qa nondũ erat ius ciuile.d.§.ſingulorũ.ergo neceſſariò erat naturale. Superuenit deinde ius ciuile, & hmõi dñiũ cõprobauit, ac ita cõprobatũ, & naturale, & ciuile dicebaĩ: ſicuti factũ fuit in iuriſgẽtiũ obligõnibus, q̃ iure ciuili cõprobatæ, ẽt ciuiles dñr. §.1. Inſt.de oblig. Exempto igĩ, ſiue ex vendito, duæ naſcuntur obligationes: vna naturalis ex æquitate.l.Stichum.§.naturalis.ff.de ſol. altera verò ciuilis, vt not.glo.Inſtit.de oblig. in princ.

Iul.quam bene hæc pingis, ſit ſanè vt ais, iam

21 aueo ſcire. vtrũ † iſtud ciuile dñiũ, naturali remanente tolli poſsit? Fab. quid ni? queadmodũ .n.ciuilis obligatio, ciuili actu, hoc eſt, acceptilatione tolliĩ, & remanet naturalis.§.itẽ ꝑ acceptilationẽ. Inſt.qb.mo.toll.oblig.& no.gl. Inſt.de oblig.in prin.in verſ.neceſsitate.ita, ciuile dñiũ, ciuili actu, hoc eſt vſucapione, priori dño paulatim extinguiĩ, & alteri nouũ acquiriĩ. Dd.& pſertim Iaſ.in l.poſsideri. §. ex pluribus. de acq. poſ.ĩ 7.col.verſ.tertia notabilis cõcluſio.& d.§. ſingulorũ & l.3.ff.de vſuc. Iul. illi tex. dicũt, ſimpliciter dñium ꝑ vſucapionẽ acquiri. cur igĩ magis de ciuili, quàm de naturali intelligis? Fab. qa vſucapio eſt actus qdã ciuilis. Inſt.de vſuc.ĩ pri. & ciuilis rõ, ciuilia iura vni tollere, & alteri adiicere põt, naturalia nõ vtique. Inſt.de leg.ag.tut. §.fi. Quod aũt ꝑ vſucapionẽ ciuile dñiũ vni acquiraĩ, & naturale apud priorẽ remaneat, ꝓbat tex.in l.ſi qs emptionis.C.de p̃ſc.30.vel 40.ann. ibi.n.quidã a nõ dño fundũ emerat, eumq; bona fide per 10.vel ꝑ 20.ann. poſsiderat, & lõgi tẽpis p̃ſcriptionẽ contra dños acquiſiuerat, poſtea dñi vendicabant, is qui p̃ſcripſerat, lõgi tẽpis exceptione, agẽtes reiecit. no.ibi in text. illa verba, cõtra dños: nã Imperator ibi poſt cõpletam vſucapionẽ appellat dños, qui rei vendicatione aduerſus eũ, qui p̃ſcripſerat, agebant. ſi igĩ erãt dñi, ergo habebant dñium.arg.à coniugatis, ciuile non habebant. illud.n.acquiſitum erat ei, qui fundũ vſucæperat. & duo non p̃nt inſolidũ idẽ habere dñium.l.ſi vt certo.§. ſi duob. vehiculũ.ff.cõm. Quod aũt is, qui p̃ſcripſerat habeat dñium patet, quia actionem ad rẽ vendicandam hẽt, vt ibi dr. Illa aũt actio, non datur niſi dño.l. in rẽ.ff.de rei vend. naturale certè dñium habere non poterat, quod traditione à dño facta, acquiriĩ.l.traditionibus.C.de pac.q̃ ibi nõ interceſſit. Clarè itaq; patet ibi dñium naturale, apud eũ eſſe, qui pri° fundũ habebat: ciuile verò apud eum, qui præſcripſerat. Iul. ergo dñiũ erit duorum inſolidũ, qđ quidẽ fieri nequit.d.l.ſi vt certo.§.ſi duobus vehiculũ. ff.cõm. Fab. poſſeſsio põtne eſſe duorũ inſolidum? Iul. minimè. d.ſi duobus. Fab. ita eſt. ſed dic quæſo, nonne poteſt vnus naturaliter totũ fundũ, alter vero eundẽ, totumq; ciuiliter poſsidere? Iul. quonã mõ. Fab. finge, Titiũ & naturaliter, & ciuiliter fundũ poſſidere, ſi deinde Titius ad nũdinas proficiſciĩ nemine in fundo relicto, ſine controuerſia ciuilẽ retinet poſſeſsionẽ.l.clã poſsidere.§. qui ad nũdinas.ff.de acq.poſ. totũ itaq; fundũ ciuiliter Titius poſsidebat. Iul. negari nõ põt. Fab. ſi aliquis deinde eiuſdẽ fundi poſſeſsionem occupauit, prorſus totũ fundũ naturaliter poſsidet.d.§. qui ad nundinas. Iul. ita eſt. Fab. queadmodum igĩ põt vnus totum fundum naturaliter, alter verò ciuiliter poſsidere; ita poteſt vnus dñium nãle, alter verò ciuile, in eodem fundo habere, argumentum enim à ſimili recte ducitur.

Iul. magna eſt vis rationis, cogor iam cedere, ſed ſi non ſum tibi moleſtiæ, aueo adhuc aliqd ſcire. à ſcribẽtib.n. ſæpius fit mẽtio directi dñij, idcircò cuperẽ audire, quãobrẽ † dñium dicatũ 22 directũ? Fab. ad dñiam obliqui. Iul. qd dicis? reperiĩ ne obliquũ dñium? Fab. certè. Iul. horreſco, audiens. Fab. ne horreas mi Iul. ea.n.rõne, qua reperiĩ ſubſtĩ directa, & obliqua. eadẽ & dñiũ directum, & obliqum reperiĩ. Iul. dicas quæſo, qñ ſubſtitutio dicitur directa? Fab. qñ ſubſtitutus manu ſua capit, nec alterius factũ requiriĩ. Iul. & obliqua. Fab. quãdo ſubſtitutus de manu

alterius

alterius capit, & alterius facto opus est, vide Bar. in l.cēturio.ff. de vulg.& pup.in pen.col.Eodem mō dñium directū est, quod qs directo, hoc est per se, manu propria sine alterius facto ab initio acquisiuit. Obliquum verò est, quod à principio manu alterius obliquè acquisitū est. Iul. nō intelligo. Fab. audi igr. principio, vt sæpe dictū est, terra erat cōis, deinde tpe Phalec septimi à Noe, vt s. dixi, per liberos Noe fuit diuisa. iure.n. gentiū dñia distincta, & agris termini positi fuerunt. l. ex hoc iure.ff.de iust.& iur. Quisq; igr, eo tpe agros directò manu ꝓpria occupabat, moxq; naturaliter possidebat. ex tali deinde possessione, recta via, sine alterius facto dñium acquirebat. d.l.
23 1.ff.de acq.poss.& quia † non ab alio, sed directè capiebat, appellatum fuit directum dñium. Iul. tibi facilè assentirer, nisi vnum obstaret. dixisti.n. dñium obliquum esse, quod quis manu alterius obliquè acquirit. si ita est, sequitur oē dñium hodie esse obliquum, nā pone Titiū à principio, vt ais, directū dñium in fundo habuisse, eumq; aliquo iusto titulo Sepronio tradidisse, nonne dñiū fundi acquisitū est Sempronio? §.per traditionē. Inst.de rer. diuis. Fab. vtiq; sed qd tum? Iul. nōne Sēpronius illud dñium alterius manu acqsiuit? Fab. prorsus. Iul. ergo est obliquum. Fab. imò directū. Iul. nō capio. Fab. vt intelligas exēplo opus est. audi igr. Si Flaminius manu propria virgā solidā, rectamq; ex arbore auelleret: deinde eā tibi traderet, nonne tu alterius manu, illā caperes? Iul. certè. Fab. & tñ illa virga sic erit recta i manu tua, queādmodū erat in manu Flaminij: & si tu illā alij, alius alij, & si mille alijs traderēt, sp profectò virga illa p se manebit recta. Ita in ꝓposito, dñia, q̄ illi primi huius mundi habitatores directo occuparūt, erāt sine dubio directa, qa non alterius manu, sed p se ea nāciscebant si deinde alij qui illorū, dñia illa, q̄ apud eos erāt directa, alijs tradiderāt, & alij alijs à tpe Noe vsq; in hūc diē, certè illa eadē sunt. erāt igr directa, directa itaq; manēt et hodie. quoties.n. dñium trāsferī ad eū q accipit, tale transferī, quale fuit apud eū, q tradidit. l. traditio.ff. de acq. re. do. Iul. Dixisti mi Fabi, dñium obliquū, seu vtile esse illud, qd qs manu alterius capit, huic snīæ vr obstare hoc. legatarius ab hærede accepit legatū. §.1. Insti. de leg. & tñ efficit dñs directus, & pñr hēt directū dñiū. Fab. qd ais mi Iuli? nonne in legatariū ipso iure recta via dñium transit. l. à Titio.ff. de fur. ergo legatarius dñium rei legatæ ab hrde nequaquā accipit, & pñr non est obliquū. tunc.n. dñiū est obliquum qn quis à principio manu alterius capit. non obstat. §. ille de leg. Inst. ibi.n. legatarius non dñium, sed rem ipsam ab hærede accipit.

Iul. & rōne, & exemplo cogis me ita esse fateri. aueo iā scire, † quo iure obliquū dñium cœpit? 24 Fab. iure ciuili. Inst. de loca.& conduc.§. adeo.& tale dñium constitutum fuit, ꝓp hoīum vtilitatē. nā olim, qn aliqs, vtputa Titius non habebat agrū, nec nummos, quibus eū emeret ab alio, vtputa, Seio multos habente, in ꝑpetuū fundū conducebat fruendū: i. hac lege. vt quandiu pro eo constituta pensio penderet, tandiu neq; ipsi, q̄ coduxerat, neq; his, q in eorū locū successerāt auferri liceret. Seius igr conductor, non p se, nec manu propria, sed manu Titij, & pñr obliquè fundū accipiebat, & per pns dñium et obliquè acqrebat. & quia tale dñium ab eo, qui locauerat, in eū, q conduxerat, obliquè ab initio translatum fuit, idcirco obliquum est appellatū. Hæc colliges ex l. 1.ff. si ager vecti. vel emphy. pet. & §. adeò. Insti. de loc. & condu. Iul. mirificè verba depingis.

Sed his vr aduersari Paul. in d.l. ait.n. eum, qui ita conduxit, non effici dñium. Fab. & idē Paul. ibidē inquit, ei qui conduxit in rē actionē cōpetere. hæc aūt competit ei, qui aut iuregentiū, aut iure ciuili dñium acquisiuit. l. in rē.ff. de rei ven. Iul. ergo Paulus pugnantia dicit? Fab. minimè. vtrumq;.n. verum est: nā directū dñium remāsit apud eum, qui ita locauit: & iō dicit, eū qui conduxit, non esse dñm, intellige directū. obliquū verò dñium apud eum est, q conduxit. is.n. et dñs appellatur. l. si possessores, in vlt. ver. C. de fund. patr. lib. 10. ꝓp quod ei competit in rē actio aduersus quemuis possessorē. l. 1. §. 1. versi. sanè.ff. de superfi. Iul. iā aures non ita horrescunt. sed q sunt, q tale obliquū hñt dñium? Fab. Emphyteuta, Feudatarius, superficiarius, & eiusmodi. Iul. qd ais, superficiarij, non obliquū, sed vtile dñium hñt. ptor.n. superficiario vtilē in rē actionē dat. l. in prouinciali. §. pen.ff. de noui ope. nuncia. si igr vtilem in rem hēt actionē, per consequens vtile hēt dñium. Fab. ita est, inquam. sed non sequitur, habet † vtile dñium, ergo non habet obliquum. 25 eadem enim res est, sed vna ratione obliquum, altera verò vtile appellatur, quemadmodum enim vna est substitutio, quæ obliqua, & fideicōmissaria, appellatur. obliqua dicitur, eo quod manu alterius substitutus capit. Bar. i d. cēturio in pen. col. Fideicommissaria eò quia fidei hęredis com-

mittitur Inst. de fideicommiss. hæred. ita in proposito, tale dominium dicitur obliquum, quia manu alterius capitur, vt supra dictum est: vtile autem, quia habenti affert vtilitatem.

Iul. quid audio? directus dñs nonne ẽt hẽt vtilitatem? Fab. minimè, si superficiei non dñať. Iul. quo nã pacto id fit? Fab. dicã tibi, sed prius sciendum est, quid superficiei appellatione cõtinetur. nã multi putant superficiẽ esse arbustũ, vineã, domum, aliudue ædificium in solo conducto positũ. ita sentiunt plures gl. in l. 1. ff. de superfi. & p̃sertim gl. in ver. si emerit in fi. pro qua vř tex. in l. fi. ff. e. Iul. & ego ita arbitrabar, nõne ita est? Fab.
26 minime† superficies. n. (non inquã geometricã, q̃ longitudine, latitudineq; censetur, vt Boet. li. 1. Geom. ait, de hac. n. nunc non agiť) sed ea de qua in l. 1. ff. de superfi. q̃, vt Grãmatici volunt, est superior pars, faciesq; cuiusq; rei, q̃ oculis cerniť. Diuidať itaq; solũ in duas partes, in superiorẽ. s. & inferiorẽ. Pars illa superior, dř superficies. Iul. quatenus deorsum se extendit. Fab quatenus solis radij calefaciunt. Iul. crassa, & alta est talis superficies. Fab. imò tenuis, respectu inferioris partis, q̃ vsq; ad terræ centrũ pertinet. nihil. n. p̃ seipsum paruum, aut magnum dř, sed eò q̃d ad aliud referť. nã mons quidã respectu alterius montis magni, paruus dici põt. Milium itẽ magnũ, respectu alterius milij parui. Arist. in p̃dic. quat. eodẽ mõ ista pars soli superior, q̃ superficies appellať tenuis, subtilisq; hř, respectu inferioris, q̃ est cras-
27 sa, itaq; vsq; ad centrũ. Iul. ergo † domus nõ est superficies? Fab. non propriè. Iul. Nonne Iurecõ. vocant ędes superficiarias. l. fi. ff. de superfi. & insulã superficiariã. l. inter quos. §. dãni. ff. de dam. infec. Fab. nemo est, q̃ hoc neget. Iul. mõ ais, mõ negas, p̃ter morẽ tuũ. negas. n. ædes esse superficiẽ, & fateris eas appellari superficiarias. Fab. amicè agamus mi Iuli, nõne aliud est ager, aliud agrarius: cũ ager substantiuũ nomen, proprietas loci sit. l. qõ. ff. de ver. sig. agrarius verò adiectiuũ est, q̃d ad agrũ pertinet, vt lex agraria. Iul. sit sanè, vt ais. q̃d sequiť? Fab. sequiť, vt eodẽ mõ aliud sit hoc nomen substantiuũ superficies, aliud superficiarius, ria, riũ, adiectiuũ, superficies. n. est superior soli pars: superficiariũ id dř, q̃d ad superficiẽ p̃ti-
28 net, vel q̃d in superficie positũ est. Hi ic† ædes appellanť superficiariæ, q̃d in sup̃ficie positæ sunt. Iul. ista hæc alliciunt quidẽ: sed aduersari vř Pau. in d. l. dãni. §. ei. ff. de dam. infec. ibi, q̃ in solo superficiẽ posuit. si. n. posuit, non est pars soli superior, vt ait, sed vinea, vel domus, q̃ in solo poniť. Fab. non inficior superficiẽ interdũ pro domo, q̃ in soli superficie posita est, posse capi. poniť. n. cõtinẽs pro contento, sicuti aliq̃n poniť domus pro familia, q̃ in ea contineť. vt in 1. Pol. vbi dř. oĩs domus, hoc est oĩs familia regiť à seniore, & ita loquiť Paul. in d. l. damni, & l. inter quos. § damni. ff. e. Quod aũt domus nõ sit propriè superficies, argõ apertè demõstrať hoc mõ. superficies est illud, q̃d natura solo cohæret. l. obligõnum ferè. §. placet. ff. de act. & oblig. vbi Paulus in hæc verba ait. si q̃s dixeris, se solũ sine superficie cedere, nihil proficit quo minus, & superficies transeat, q̃ natura solo cohæret, nota illud verbũ, natura: sed domus non natura, sed hoĩs artificio solo cohæret: ergo domus nõ est superficies q̃d huic argumento rñderi possit, non video. Iul. vrget, p̃fecto. Sed q̃ro, an domus superficiei pars dici possit? Fab. certè. quemadmodũ. n. fructus pendentes, pars fundi esse vñr. l. fructus. ff. de rei vind. ita vinea, domus, pars superficiei esse vř, non tñ est integra p̃prieq; superficies. sed superior pars soli continens vineã, domum, arboresq; est integra proprieq; superficies. Quod aũt ista pars superior sit superficies, patet Nu. c. 22. vbi dř. ecce populus, q̃ egressus est de Aegypto operit superficiẽ terræ, ibi sine cõtrouersia superficies capitur pro superiori terræ parte, non aũt pro domo, & vinea. q̃a in deserto illo, neq; domus, neq; vineæ erãt. Itẽ dř. superficies maris, in quo nõ sunt neq; domus, neq; vineæ, vñ Arist. 4. Metheor. ait, aquæ superficies in profundum non cedit. Gene. c. 2. dř fons irrigans vniuersam superficiem terræ.

Iul. assentio iam. sed quid ad rẽ: q̃õ erat, quãobrẽ dicať dñium vtile? Fab. quid ad rẽ ais? ex his facile per te colliges, quãobrẽ dñium appelleť vtile. illa. n. superior soli pars, quã superficiẽ appello, est hoĩb. mirificæ vtilitati, atq; adiumẽto. ea. n. solis radijs calefacta, oẽs herbas, oẽs plãtas, oẽsq; fructus, & deniq; oẽs fruges, hoĩum cã p̃ducit. solis. n. radius ad gñationẽ sensibiliũ corporũ maiorẽ in modũ p̃fert, & ad ipsã vitã mouet, nutrit, auget, p̃ficitq;. hæc ad verbũ S. Th. in opu. ad magistrũ Io. de Ver. ar. 3. hinc Arist. in 2. Phys. ait: hõ
hoiem gñat, & Sol. hæc† itaq; sup̃ficies soli radijs 29
calefacta, maximo p̃e est vtilis. quãobrẽ, q̃ ea hẽt, eique dñatur, vtilis dñs meritò appellatur: & per consequens vtile inde dicitur dominiũ. Iul. Hæc adeo verisimilia sunt, vt non audeam negare. sed quia istud vtile dominium, paulò anteã appellauisti

lauisti obliquū,velim scire.an obliquum,& vtile sint duæ dñij spēs?Fab.minimè,sed vna tm̄.Iul.q̄ dñium inquā obliquum. illa.n.obliqui appellatio,est specifica dr̄ia,q̄ adiuncta dñio,vti gn̄i,speciem dñij facit, quæ dñium obliquum appellat̄. illa quidem dictio vtile, est quoddam accidens. accidit.n.tali obliquo dñio,vt sit vtile,eò q̄ is, q̄ tale hēt dñium vtitur superficie,quæ mirificas affert vtilitates,vt dictum est. illa igr̄ appellatio vtilis,est accidens,q̄ & adesse,& abesse,p̄ter subiecti corruptionē,sine dubio pōt, vt Dialectici aiunt, & consequenter speciem non cōstituit. omne.n. quod aduenit rei subsistenti,tanquam ipsam informans accidens est.ita S.Tho.in opusc. de plu. for.c.2. Exempli causa, postquam hō subsistit,si ei adueniat musicā,efficitur hō musicus.illa forma musicus,est accidētalis eò quod postea aduenit,& pōt abesse sine corruptione subiecti. nam si hō penitus musicæ obliuisceret̄, nihilominus remanet hō. Iul.fuit igr̄ hmōi dñium prius obliquum,quā vtile?Fab.prorsus.finge Titium emere abs te superficiem,facta traditione, statim Titio obliquū dñium acquiritur, obliquū inquā, eò quod obliquè,manu,factoq; alterius acquiritur.acquisita hac obliqui dñij specie,Titius deinde incipit,vti superficie,arando,seminādo,arboresq; ponendo,& ita vtendo,naturalē p̄cipiet vtilitatē,& ob id illud obliquū dr̄ ēt vtile. Quemadmodū hō prius dr̄ rationalis à forma specifica, deinde acquisita musica, dicitur homo musicus a forma accidentali: ita dominium dicitur obliquum à forma specifica, & vtile ab accidentali.

Iul.si illa appellatio vtile est accidens, seu forma accidentalis,ergo poterit à superficie abesse? Fab.atqui.finge.n.omne quod in superficie positum est,aquarū impetu penitus erutū, totamq; superficiem arena obrutā,ita vt nec herbas, nec quicquā naturaliter queat producere, veluti est littus maris,nonne talis superficies erit inutilis? Iul.sine dubio.Fab.& tm̄ illud dñium obliquū remanet apud eū,apud quem antea fuerat. Iul.ita puto.Fab.erit igr̄ tale dñium inutile.Iul.cōcedo. Fab.concedendū est ēt esse accidens.& cū & adesse, & abesse præter subiecti corruptionē possit.

30 Iul.cogis me iā fateri. sed cur hmōi † dñium à scribentibus appellatur vtile, & non obliquū? Fab. solitum est,vt ab eo quod notius est nobis, incipiamus. Arist. 1.Physic.notior est nobis accidentalis forma,quàm substantialis. notior enim est nobis nigredo corui,quæ est forma accidentalis,quàm eius forma substantialis. & iō vulgo appellatur coruus niger non autem irrationalis.

Ita in proposito,notius nobis est, tale dñium esse vtile,quàm esse obliquum. vtile.n.est forma accidētalis:obliquum verò differentia specifica quæ est vti forma essentialis, vt Dialectici aiunt.

Iul.acquiesco iā de hoc. sed quęro vtrū † dñiū 31
directum,quod tu appellas vnam dñij in gn̄e speciem,sit vtile,an inutile? Fab. pōt esse,& vtile,& inutile.hæc.n.appellatio vtile,pōt adesse,& abesse,cum sit accidens.Iul.qn̄ tale dñiū dr̄ vtile?Fab. qn̄ quis habet dñium inferioris partis soli,atque etiam superioris,q̄ dr̄ superficies si ea vtitur, sine controuersia,dñium illud directum,dicetur vtile,eò quod dñs vtili superficie vtitur. Iul.bn̄ est. sed qn̄ est inutile?Fab.tunc cū locat̄ alteri in perpetuum superficiem,iuxta.l.1. ff. de superfi. Iul. nonne.tunc dñium directum remanet penes locatorem?Fab. certè. sed cum nullam,s̄m naturā afferat vtilitatē,vtile dici non pōt. Iul.quid ais? nonne rōne talis dñij præstatur ei p̄sio?§.adeò. Inst. de loc. & conduc. & ita dñium directū erit vtile?Fab.præstatur quidē:sed illa pensio,non ex re,sed ex conuentione ab hōīe percipitur. nō est igr̄ vtilitas rei.vtilitas.n.ab vtor,vteris (vt Grammatici aiunt) ducitur, qui igitur re non vtitur, non habet ex ea vtilitatem;dominus directus superficiē,quàm alij locauit,minimè vtitur:nō habet igitur ex ea vtilitatem,& per cōsequens eius dominium, hoc casu,non dicitur per se vtile.

Iul. iam de hoc amplius non dubitō. sed vno dubio auulso,non deficit alterum.scilicet vtrum
illud † dominium,quod paulo ante appellasti ci 32
uile,sit directum,an obliquum? Fab. nimis gn̄aliter loqueris.nam directum & obliquum, sunt duæ specificæ dr̄æ, & quidem oppositæ.idcirco in vna re eodem tempore esse actu non possunt. Est igr̄ dominium ciuile vti genus subalternum, quod non actu, sed potestate has duas differentias,hoc est directum,& obliquum continet.Iul. quid differt,si dicatur actu,an potestate? Fab.tantū differt id,quod est actu,ab eo,quod est p̄tāte, quantum homo ridens, ab homine qui ridere pōt,non tamen ridet. nam musicus dum canit, actu est musicus.dum non canit,potestate. Animal itaq; continet has differentias, rationale.s. & irrationale,potestate,& non actu:quibus duę formantur species,hoc est animal rationale,& irrationale. ita dominium ciuile, vti genus, duas differentias,hoc est directum, & obliquū p̄tāte,

& uo.i actu continet: quibus duas cõstituit spẽs, i. rect. dñium ciuile directũ,& dñium ciuile obliquum.Iul.sed quod est directũ?Fab.quod neque manu,neq; facto alterius, sed iuris dispositione acquirit.Iul.& obliquũ?Fab.quod manu,factoq; alterius nanciscimur. & ne res exẽplis egeat. ita habeto. Dñium ciuile directũ,est illud,quod per vsucapio.iẽ nobis acquiritur. Tale.n.dñium,nec manu,nec facto alterius, sed iuris dispositione nobis acquiritur:ergo directum,vt s. dixi. Item dñium, de quo in l.fi.C.de sacr.san.eccl. & in l.à Titio.ff.de fur.est ẽt directũ, q̃a recta via ad nos sine alterius facto transit.d.l.à Titio.nota quæso illa verba recta via. nam si illud dominium recta via ad nos transit,necessariò est directum.

Iul.placent hæc.sed dicas,is,ad quem tale directum,& ciuile dñium transit, hẽtne ẽt naturale. Fab.non statim,sed mox facta rei traditione.§.p traditionem.Inst.de rer.diuis.Iul. si † legatarius à morte testatoris,vel saltẽ ab adita hẽditate, rei legatæ dñium hẽt,q̃uo agit actione personali, cõtra hæredẽ,ad rẽ sibi dãdã, aduersante.§.si itaq;.Inst.de actio.Fab.agit ad dandũ respectu naturalis dñij, quod añ legati traditionẽ est apud hẽdẽ. Iul.si dñiũ naturale est apud hęredẽ,vt ait, quonã mõ legatarius agit actione in rẽ pro re legata. §.nostra.Insti.de leg.Fab. quia hẽt ciuile dñium, cuius virtute in rẽ legatã, actio ei cõpetit.l.in rẽ. ff.de rei vend.vbi dr, in rẽ actionẽ ei cõpetere, q iure ciuili dñiũ acquisiuit. Iul. si est dñs,q̃uo hẽt hypothecariã,cum pignus rei suę consistere non possit?Fab.quia naturale dñium rei legatæ, ante traditionem non transit ad legatarium, iõ nõ dr res sua respectu naturalis dñij. hanc ob cãm,respectu naturalis dñij, non dr hẽre pignus rei suæ. Iul.iã satis in hoc mihi factũ est. reuertamur ad rẽ:illud ciuile dñium,appellatur ne vtile,an inutile?Fab.dic vt s.de naturali dñio dictũ est.Iul. ita clarè ea,quæ narras verbis depingis, vt non possim ita esse, non confiteri: sed hoc amplius scire velim.an quemadmodum appellatur dñium di-

34 rectum,& vtile, eodem ẽt mõ, † proprietas directa,& vtilis appellari possit.vt hæc intelligas, scire prius oportet, hanc appellationẽ dñij esse ad aliud.Iul.q̃d significat esse ad aliud? Fab.hoc inquã, q̃d oĩa relatiua,hoc ipso,quod sunt, aliorũ esse dñr.Iul.explica hoc exẽplo. Fab.simile.nõne est relatiuum?Iul.negari nõ põt.Fab.eo ipso, q̃d est simile,alicui simile est.Itẽ si est maius, minore aliquo est maius. per se.n.nihil, neq; magnũ, neq; paruum dici põt.Itẽ si alia est, alicuius alia est.Eodẽ mõ,si dñs est,alicuius rei dñs est, credis ne ita esse?Iul.inficiari non possum, nã & dialectici,hoc ipsum aiunt.sed quorsum hæc?Fab. cõsequẽs igr est,vt si est dñs directus,& proprietas, cui is dñatur,sit ẽt directa,sequitur.n.est dñs directus,ergo est proprietas directa:& è cõtrariò, ẽ proprietas directa,ergo est dñs directus. Eodẽ mõ valet, est dñs obliquus, ergo proprietas,cui dñatur,est obliqua:& contra, qualis n.est dñs talis est proprietas.Iul.ita puto, sed adhuc aliquantulũ ambigo.Fab.faciã ne dubites.si habeo supficiem à te emptã,vel in perpetuũ conductã, atq; mirũ abs te traditã,habeone rẽ aliquã?Iul.certè. Fab.si rẽ habeo,illa res,estne cõis,an mea solius? Iul.tua solius. Fab.si mea solius est,ergo est mea propria.Iul.ita fateor.hoc.n. verius dici pt nihil. Fab.si res mea propria est,ergo eius rei proprietas mea est?Iul.quo tendis.Fab.vt fatearis, pprietatẽ aliquã,esse obliquam. Iul.hoc ipsum audire desidero.nã Ias.in §.nihil cõe.ex mẽte Bal. ait, ꝓprietatẽ sp esse directam, & nunquã obliquari, & pñr,nec emphyteutã, nec Feudatariũ,nec superficiarium hẽre proprietatẽ.tu q̃d sentias aperito.Fab.Morẽ gerã. illam superficiei proprietatẽ, quã abs te accepi, accepine manu mea, an tua,factoq; tuo? Iul.manu mea, factoq; meo,sine dubio accepisti. Fab.teneo te.Iul.quo nã mõ? Fab. q̃a,q̃n q̃s capit manu, factoq; alterius,sine cõtrouersia obliquè accipit,ita Bar.in l.cẽturio. in pẽ. col.ff.de vulg.& pup.quãobrem,si manu tua.factoq; tuo,talẽ supficiei ꝓprietatẽ accepi, obliq; q̃dẽ accepi.ergo obliqua est proprietas.Iul.assẽtior iã,nec.n.est, q̃d contradici vllo mõ queat.

† Est igr ex sñia tua,duplex proprietas.Fab.duplex quidẽ,proprietas.n. vti genus, in duas spẽs diuiditur, in directam s. & obliquam, sed obliqua à forma accidentali,q̃ est nobis notior,vtilis appellari solet, vt dictum est supra de dominio.

Iul.iam hæc vera esse confiteor, sed aueo vlterius scire audiui enim sæpius dubitari,an possessio,& dominium sint res incorporales, nec ne? Bar.In d.§.nihil cõmune,dicit esse incorporales: ea ratione,quod ea,quæ sunt iuris, sunt incorporalia.l.1.ff.de rer.diuis.in fi.sed dominiũ est ius. l.ex hoc iure.ff.de iusti. & iur.item possessio inquit ipse,est iuris,vt no.in l.1.ff.de acq.possess. Ias.verò ait,non probari in l.ex hoc iure, dominium esse iuris.nã licet, inquit ipse ibi dicatur, dñium esse ex illo iure, per hoc non probat dominium

miniũ esse ius.patet ait ipse, q̃a ille text.dicit,ex hoc iure sunt contractus.& tñ cõtractus nõ sũt iuris,sed facti.l.cõsilio,in fi.ff.de cura.furio. itẽ tex.ibidẽ dicit,ex hoc iure sunt bella,& tñ bellũ non est ius.hæc ille ad verbũ,sed tu quid sentis?

35 Fab.habeas pro cõperto mi Iuli.† dñium esse quid incorporale. & ad hoc probandũ in argũ ducat.oẽ corpus põt tangi.l.1.ff.de rer. diuis.§. incorporalis.nullũ dñium põt tangi.ergo nullũ dñiũ est corpus.Iul.si ita est, quid ad hoc dicis? Fab.quid est?Iul.dñium propriè non potest esse sine re corporali. nã si dñiũ habeo, alicuius rei corporalis dñium habeó. Fab. duæ incorporalium rerũ formæ sunt.vna,quæ præter corpora esse põt,& separata à corporib.ꝑdurat,vt Deus, mẽs,aĩa.Altera verò est,quæ licet sit incorporea, tñ sine corpore esse nõ põt,vt linea,& qualitas. hæc.n.sine dubio nõ sunt corporea. corpus enĩ tribus dimensionibus,longitudine s.latitudine, crassitudineq; existit,vt in Geometria videre potes.At linea,& qualitas, hmõi tres dimensiones nõ habent,ergo nõ sunt corpora,& tñ sine corpore esse nõ pñt.Ita ait Boe.in 2.editione in Porphyriũ,in tex. mox de gñalib.Iul. q̃d hoc ad rẽ? Fab.vt oñdã dñium nõ esse corporale: nã si non hẽt illas dimẽsiones,nõ est corpus.licet sine corpore eẽ nõ possit.erit igr̃ necessariò ĩcorporale.

Iul.hoc ita esse credo.sed vtrũ dñium sit ius, nõ satis cõstat.Fab.ius est sine dubio. d.l.ex hoc iure.quicquid.n.ordinatum est à iure, seu lege iuris est.nã ordinatio,& cõstõ gentiũ, est ius gẽtium.§.1.vers.q̃d verò.Inst.de iur.na.gẽt.& ciu. ordinatio itẽ,& cõstõ ciuilis societatis,hoc ẽ ciuitatis,est ius ciuile. nã ius est ordinatio ciuilis societatis,vt ait Arist.1.Pol.& d.§.1. vers.nã q̃d quisque.sed dñium est ordinatio ,& constitutio gentium.d.l.ex hoc iure, gentes.n.ordinarũt, vt dñia diuiderentur, & essent singulorũ,ergo est. Iul.cuius iuris est,gentiũ, an ciuilis? Fab.dñium quod supra appellaui naturale,est iurisgẽtium, q̃n à gentibus naturali rõne dictante, est cõstitutum d.vers.quod verò. dominium autem ciuile,est iuris ciuilis.d.§.1. versi.quod quisque.

36 Nec obstat † q̃d ait Ias.imò gl.in d.l.consilio. in ver.facti,in fi.ait enim nõ sequitur.hoc est ex iure.d.l.ex hoc iure.& tñ sunt facti.d.l.consilio. cõtractus enim est quædã ordinatio à iure, hoc est cõstõne gentium introducta.gentes.n.introduxerunt numorum vsum,& emptionẽ,& venditionẽ,aliosq; cõtractus.d.l.ex hoc iure & Arist. 1.Pol de quo plenè alias diximus. Ordinauerũt ꝓterea,vt forma contractus emptionis, & venditionis,ita demũ cõsisteret,si sensus partiũ, si res, si pretium in numerata pecunia interuenerit. Inst.de emp.& vend.in prin.& §.item pretium. Ordinauerunt item & aliorũ contractuum formas.& talis ordinatio est ius,& de hac loquit̃.d. l.ex hoc iure.Ordinatio verò,quã faciũt cõtrahentes;eò q̃d cõueniunt de re,de pretio, in pecunia numerata,est facti:& de hac loquit̃.d.l.cõsilio.cuius hæc sunt verba,q̃a solutio,vẽditio.trãditio facti sunt.q̃d perinde est, ac si diceret ipsũ soluere,ipsum vẽdere,ipsumq; tradere facti sũt. Iul.põt hoc exẽplo aliquo affirmari? Fab.certè. nã medicina,q̃ illis antiq̃s, peritisq; medicis cõstituta,cõpositaq; est, scia ꝑfecto est. at medicina,q̃ ab aromatariis cõponit̃,sine dubio,nõ sciẽ, sed facti est.ita ordinatio contractuũ iure gẽtiũ constituta,iuris est:sed ordinatio contractuũ facta à partibus,facti est. d.l.cõsilio. Itẽ ordinatio bellorum facta iure gentiũ,hoc est vt bella gerãtur contra eos, qui parere tenent̃,& parere nolunt,vt in 1.Pol.itẽ vt solenniter indicant̃, de cuius solennitate apud Liuiũ legere potes. talis inq̃uã ordinatio est ex iuregẽtiũ. d.l. ex hoc iure. & ideò bella antequam gerantur,sunt iuris: sed q̃n indicuntur,ac geruntur,facti sunt. Ex iis cõcludo dominium esse ius,& incorporale quidẽ.

Iul.quid de † proprietate,& possessione?Fab. 37 eadẽ rõne sine cõtrouersia sunt incorporales. Iul.sunt ne iuris ? Fab.ꝓprietas directa est iuris gentiũ.proprietas verò obliqua est iuris ciuilis, vt ex s̃dictis patere põt.Possessio, q̃ est ciuilis,est iuris ciuilis.Iul.& nãlis?Fab.est facti,vt plenè in materia possessionis declaratũ ẽ, ibi videto. Iul. si naturalis possessio,est facti,ergo est corporea? Fab.non sequit̃.nã linea est facti, & tñ est incorporea,vt s̃.dictũ est.Præterea naturalis possessio est vsus.l.q̃õ.ff.de ver.sig.cuius diffinitio hęc est. possessio naturalis est vsus, à natura inductus, quo quis vtit̃ re corporali,ꝑ se,vel ꝑ aĩata instrũ, quo ad oẽs,& integros fructus s̃m naturam. an hęc diffinitio sit bona,alibi dixim⁹.si igr̃ est vsus, ergo nõ est corpus,q̃n non hẽt illas tres dimensiones,sine quib. corpus esse non põt. Iul. leges innuũt hanc esse corporalẽ.s.quod seruus, & l.si id q̃d.§.si.ff.de acq.poss. Fab.si bene aĩaduertisti,leges illæ appellant corporale, q̃n de naturali

rali possessione loquũt,q̃ sine corpore,nec acq-ri,nec retineri pt.id qđ ondit.l.qđ seru',ibi cor poraliter à seruo teneť, & licet nõ posit eẽ sine corpore,tñ ipsa,nõ est corp',vt de linea dictũ ẽ.

SVMMARIVM.

1 *Commune tribus modis capitur.*
2 *§ nihil commune, de qua communione loquatur.*
3 *Actio in rem an detur ei qui possidet.*
Possidere actu, & potestate, quid.
4 *Possidenti naturaliter non datur actio in rẽ. Et quando procedat. nu. 6. l. officiũ ff. de rei uĩ. declaratur.*
5 *Interdictũ vti possidetis, nõ datur ciuiliter possidenti.*
7 *Duo possunt insolidum diuerso tempore fundum naturaliter possidere.*
8. *§ nihil commune, intellectus.*
9 *L. ordinarij. C. de rei vend. & l. incerti. C. de interdic. quomodo procedant. Et eorum ordo quare inuetus. num. 11.*
10 *Petitoriũm & possess. an possunt simul concurrere.*
12 *Verba illa, non videtur possessioni renunciare, qui rẽ vendicauit quomodo intelligantur, & nu. 13.*
14 *Petitorium & possessorium videntur ad eandem rẽ concurrere.*
15 *Licet tendant ad diuersa.*

XLIIII. DECLARATIO

§. nihil commune. ff. de acquir. possess.

IVl. satis iam mihi de hoc factum est. cuperẽ núc à te aliud audire, in d. l. naturaliter, dicitur, nihil cõe habere proprietatem cum possessione. glos. & scribentes, in huiusmodi rei intelligentia mirum modum laborãt, adeo vt mihi ex eorum lectione animus non quiescat. oro igiť, vt quid tu sentias, clare more tuo id explanes.

Fab. morem tibi non inuitus geram. attende, Vlpianus nimis gñaliter locutus est, nulla enim in mundo res est, quæ aliquid cõe cũ alia re nõ
1 habeat, & vt facilius intelligas, scito, † aliqđ cõe tribus modis posse considerari, nã aut cõmune versatur circa gñalia, aut circa res, aut circa rerũ operationes. Si primo modo consideretur, nihil est, quin aliquid cõe habeat cum alio. quicquid .nan mundo est, aut est substantia, aut qualitas, aut qnantitas. necesse est igť, vt vnaquæq; res saltem vnum eorum cõe cum alia habeat. Exẽpli gĩ, lapis cum angelis, & esse & substantiã cõem habet: herba & planta cum hoĩe, cõe habent, & esse & viuere: musca cum elephanto, & esse & viuere, & sentire: terra cũ aqua frigiditatẽ: aqua cum aere humiditatẽ: aer cum igne, caliditatẽ: terra cum igne, siccitatem cõem hẽt, & sic de cęteris. Et hoc mõ non capitur verbũ cõe, in d. §. nihil, nam proprietas cõe habet cũ possessione ipsum esse. vtraq; enim est. habet ẽt cõe incorporeum, vti genus: vtraq; n. est icorporea, est ẽt vtique cõis hæc appellatio qualitas: vtraque. n. est qualitas, & s̃m eam, quales esse dicimur. à proprietate. n. proprietarius, à possessione verò, possessor appellatur. Habet p̃terea proprietas cõem cum possessione relationem: vtraque. n. est ad aliud. quemadmodum. n. ala, & remus, sunt relatiua, eò qđ sunt ad aliud: qm̃ si ala est, alicuius ala est, si remus est: alicuius remitæ rei est, & cõtra ita, si ꝓprietas est, alicuius rei propriæ est, si possessio est, alicuius rei possessę est. hoc ita esse, nec Dialectici negarent. Vides igť, quot habeat cõia ꝓprietas cũ possessione. Iul. ergo Vlpianus errauit, eũ ait, nihil cõe &c. Fab. minimè, fuit. n. vir doctissimus, extraq; oẽm doctrinarũ aleam positus, quamobrem non potuerunt hmõi cõia cum latere. de tali igť cõicatione nequaquã senttit. Iul. ita prorsus crediderim sed cõe circa res, qũo intelligitur? Fab. hoc inquã mõ, aut vna res, ꝑ partẽ est cõis, & non tota: vtpote, si Titius in vno fundo, vnam habeat partẽ, Seius verò duas, talis fundus ẽrit cõis ꝑ partes. Aut res erit cõis non per partes, sed vsu, per tp̃a: vt seruns cõis, vel equus. Aut res, vno tp̃e, oĩbus erit cõis: vt theatrũ, platea, & hoc modo potest loqui Vlpianus, cum ait, nihil cõe &c. qm̃ nullam rẽ sic cõem habet proprietas cum possessione. Iul. fortasse ita est. Sed cõe circa operationes, quonã mõ intelligitur. Fab. vt bene capias, non est ignorandum, operationes, actionesq; oẽs à propria, & specifica rerum forma procedere. S. Th. in opus. in occul. operi. nat. & diuersæ species, diuersas habẽt formas, & p̃ñr diuersas producũt operationes. Sed ꝓprietas, & possessio sunt diuersæ species, vt suprà ostensum est. diuersas igitur habent formas, & p̃ñr diuersas ꝓducunt operationes. Exẽpli cã, vitis producit vuas, & non glãdes: & quercus glandes, & non vuas, potest iure dici. nihil cõe habet vitis cum quercu, scilicet quoad propriam operationem. vrtica forma sua specifica, vrit, lactuca autem refrigerat itẽ, alio modo hirundines, alio passeres nidificant. ita alio modo philomela, alio turdus canit. item planta, vt species ex forma ꝓpria, quę est anima vegetatiua, producit flores, frondes, fructusque: & has operationes non habet cões, neq; cum boue, neque

cum

cum asino,neq; cũ aliqua alia spẽ.Ita in ꝓposito, ꝓprietas,ut spẽs est,ꝓducit petitoriũ, hoc est in rem actionem.l.in rem.ff.de rei ven. quam cum possessione cõem non hẽt.Possessio verò producit possessorium,hoc est interdicta,q̃ cum ꝓprietate cõia non hẽt.l.& an eadem.§.fi.ff.de exc.re. iu.Item,possessio cum bona fide,fructus ex fundo alieno perceptos facit possessoris.l. certum. C.de rei ven.& neq; hoc cõe hẽt cũ proprietate: qm̃ ꝓprietas hoc minimè opaĩ. Itẽ ꝓprietas parit onus ꝓbãdi, petitorio agenti : possessio vero nõ oña⁹,sed ꝯmodũ affert.§.ꝯmodũ.Inst.de iterd.

In his igiĩ,& si q̃ sunt aliẽ alterutrius operões, nihil cõe hẽt ꝓprietas cum possessione.loquitur
2 ṫitaq; Vlp.iudicio meo,de secundo,& tertio mõ cõicationis,loquitur.n.de petitorio,q̃ est ꝓpria operatio proprietatis,& de possessorio, q̃ est ipsius possessionis operatio, & neutra neutri est cõis.Cum itaq; tractetur ibi de proprietatis, ac possessionis operatione,hoc est de petitorio, & possessorio.illa verba,nihil cõe &c. intelligenda sunt,vt subiecta materia postulat.l.si vno,in pri. ff.loc.& Arist.1.Eth. hoc est,nihil cõe proprietas habet cum possessione,quoad operationes. Iul. florida sunt,quæ pingis,& adeò aĩm oblectãt, vt nequeam videre an inter hos flores aliquis lateat anguis. Fa. carpe hos flores si placet,nec timeas.

Iul.carpam nunc.deinde olfaciã,vt probem, an eorum odor sit naturalis,interim hoc à te sci
3 re velim an † ei,qui possidet,in rem actio detur? Fab.ambigua est petitio.nonne iam nosti,duplicem esse possessionem,naturalem.s.& ciuilem. Iul.noui,vt aiunt. Fab. nosse ẽt oportet, ciuilem possessionem re absente,aĩo, hoc est phãtasia retineri.l.clam possidere. §.qui ad nundinas.ff.de acq.poss.& sup.dixi Iul.& hoc noui.Fab.at naturalis,si à re processeris,nullo instrumento ibi relicto,minimè retinetur.d.§.qui ad nũdinas. Iul. quid aũt si in rei conspectu sim,ita vt rem videã.

Fab.& ita ẽt amittitur:qm̃ naturalis possessio est vsus rei,vt d.ñ est,& qui de re processit,ea vti nequi.Iul.quid si is,qui fundum possidet, eũ colere prohibeatur, nonne habet vti possidetis interdictum?Fab.habet quidem.l.si duo.§.item videamus.ff.eo.Iul.quonam modo poterit tali interdicto vti ? nam si de fundo egrediaĩ, nemine ibi relicto,& eat ad iudicem,sñia tua,naturalem possessionem non retinet, & per ꝯñs non possidet,& non possidenti naturaliter tale interdcm̃ non datur,vt alibi dixisti.naturalem.n.possessorem ṗtor duntaxat tuetur.l.1.§.est igĩ.ff.vti poss. Fab.ingeniosus es profectò mi Iuli,sed aĩaduerte q̃so.Quemadmodum.n.dupliciter, q̃s scire musicam dĩ. nam & is, qui sciã habet habitu, seu ṗtãte,& non vtiĩ,hoc est non canit,dĩ scire musicam,& is,qui habet sciã actu,& vsu,hoc est is, qui canit,dĩ scire musicam. Arist.7.Eth. Ita is,q̃ vtitur fundo dĩ possidere actu, & vsu, & per ꝯñs naturaliter:is verò,q̃ nõ est in fundo, sed iuit ad iudicem,nemine ibi relicto,dĩ naturaliter possidere ṗtãte,& ꝯñr qñ vult,ṗt actu,naturaliter possidere:& hoc ipsum ita possidere, hoc est,ṗtãte, sufficit ad hoc vt detur interdcm̃ vti possidetis. Iu.ita esse certè credo.sed is,q̃ ciuiliter possidet, si à re procul absit,possidetne ṗtãte,an actu?Fab. actu quidem:q̃a is,q̃ à fundo discessit, ẽt re absente,retinet actu fundi similitudinem,seu spẽm, ꝑ quã ciuilem possessionem ex ciuitatis instõne actu retinet,d.§.q̃ ad nundinas. Iul.iã ad propositum redeamus,& si hęc ita sint, quid tum?Fab. hinc certò scies, vtrum possidenti in rem actio detur finge.n.Titium,& nãliter, & ciuiliter fundum possidere.finge, eundem ad nundinas, nemine ibi relicto,profectum.nonne ita abñs ciuiliter possidebit? d.§.q̃ ad nundinas. Iul.ita reor. Fab.si añquã Titius redat, alius, puta Sepronius eũdem fundũ occupet,eoq; vtaĩ,nonne Sempr. nãliter possidebit?Iul.negari non ṗt. d.§. qui ad nũdinas.Fab.si deinde Titius reuersus, ad iudicẽ eat, non tñ existimans se posse à Sempr. repelli, nec ipse vult illum reiicere nõne poterit in rem actione aduersus Sempr.agere?Iul.certè,ſm Bar. in d.§.interdcm̃.vers.q̃rit gl.ff.vti poss. Fab. ergo ei q̃ ciuiliter possidet,in rem actio dari ṗt.ei verò,†q̃ naturaliter possidet rem, ea utendo,vel ꝑ se,vel per instrã,in rem actio,etsi dñs sit, dari nequità, quo.n.rem,qua ipse vtitur,vendicabit? & in hoc casu loquitur.§.æquè.vers.ei verò q. Inst. de actio.& l.j.§.interdictum autem.ff.vti possid. 4

Iul.Tua igitur sñia,is,qui naturaliter rem possidet,eã vendicare nequaquam ṗt. Fab.ita prorsus sentio.Iul.huic sñiæ mirum in modum obst. l.offm̃.ff.de rei vend.nam quidam, puta Titius, rem suam apud Sempr.deposuit,vel ei commodauit,vel fundũ eidem locauit: quo casu,Titius sine dubio,rem illam per Semproniũ,vti ꝑ aĩatũ instrm̃ naturaliter possidet.l.qui vniuersas. §.fi. ff.de acq.poss.& tñ id. m Titius ṗt eam rem vendicare. l.offm̃. & ita clarè patet, ei qui naturaliter possidet, in rem actionem competere. Fab.

no.:

non est, vt ais, nā licet Titius q rem deposuit, vel cōmodauit, uel locauit, nāliter eam possideat. d. §. fi. & l. fi. ff. vñ vi. tñ si amicè rē à Sēpronio repetit, Sēpronius verò noluerit restituere, statim Titius nālē possessionē amittit: qm̄ Sēpronius nō est amplius, tanq̄ Titij instr̄um, sed noīe suo possidet. l. colonus. ff. vñ ui. Poterit itaq; Titius naturali possessione amissa, vel agere vñ ui interdicto. d. l. fi. vel rem vendicare. d. l. officium. quare qñ Titius in rem agit, nāliter nō possidet. Vel dicas, & fortasse melius Titium deposuisse rē meā apud Sēproniū, uel commodasse, uel ei locasse, quāobrem Sempronius non meo noīe nec uti meū instr̄um, sed noīe Titij, & tanq̄ Titij instr̄m, rem illā tenebat, & per p̄ns eam rem nāliter non possidebam, cū ea, nec p me, nec p aiatū instr̄um uterer, & Sēpronius non ꝓ se, sed ꝓ Titio tenebat. quāobrem, cum ego eā uendico, nāliter nō possideo: & hoc casu loquitur. d. l. offm̄. Stet ergo firma conclusio, ei, q naturaliter possidet, in rē actio non daī: quippe cū sufficiat ei, quod possideat. d. l. 1. §. interdictum aūt. ff. uti possid.

Iul. certè hæc uerò consentanea vñr. idcirco assentior: sed hoc amplius à te scire velim, utrū cūm scribentibus sentias interdictum uti possidetis dari ēt ei, qui ciuiliter possidet.

Fab. & ego in hunc diē solitus sū in hāc sn̄iam

5 pedibus ire. hodie uerò alter sentio. s. † interdictum illud minimè ei, q ciuiliter possidet, competere. Iul. & id scire aueo, unde si potes. Fab. nō te latet mi Iuli eū, q de fundo discessit nemine ibi relicto, aīo. i. phantasia, ciuilem duntaxat possessionem retinere. d. §. q ad nūdinas. & ibi Dd. quemadmodū igr̄, q fundi spēm, seu similitudinem oculis ꝑceptā, ēt fundo absente retinet, is à nemine ꝓhiberi pōt quominus eā ita retineat, quominusq; eā cōtēpletur. Ita is, q ciuilē possessionem p illā fundi similitudinem, aīo, hoc est phantasia retinet, quominus ita retineat, possideri, atq; ꝓhiberi à nemine pōt. impossile est. n. ut qs me aīo possidere ꝓhibeat. Sed interdictū uti possi. ei daī, q possidere ꝓhibeī: d. l. si duo. §. hoc interdictū. ff. uti possid. ubi Pau. ait hoc interdictum sufficit ei, q ædificare in suo ꝓhibeī. & l. 1. §. est igr̄. e. tit. Vlpianus ait, hoc interdictū huius rei cā reddit, ne uis fiat ei q possidet. sed possidēti ciuiliter, non p̄t uis fieri, quominus possideat. ergo dicēdū est, illud interdictū ciuiliter possidēti non dari. Et nota hoc mi Iuli, qa destruit solutionē, seu intellectū cōem ad §. nihil cōe, de quo inferius. Iul. tertum est illud interdictum tueri possessionem. d. §. est igr̄. de qua igr̄ possessione loquitur? Fab. de naturali inq̄: naturalis. n. possessio est usus rei. ne qs igitur uti re ꝓhibeatur, tale interdictum meritò scriptū est. id qđ patet in d. l. si duo. §. hoc interdictū. ubi Pau. ait, hoc interdictum sufficit ei, q ædificare in suo ꝓhibeī: etenim uideris mihi possessionis cōtrouersiā facere, q prohibes me uti mea possessione. nota illa uerba, me uti mea possessione. ex illis. n patet, dictum interdictum loq̄ de possessione, quæ est usus. ea aūt est naturalis, ut sæpe dictum est in declaratio. naturalis possessionis, & illud uerbū possessione, ponit̄ ꝓ fundo. l. iterdictū. ff. de uer. sig. Præterea i l. si duo. §. itē uideam⁹. ff. uti possi. Iuriscon. ait, si tibi uim fecerit, quominus eas uites, uel ꝑcidas, uel traducas, uim tibi facere uī, quomin⁹ possideas. ex qb. apertè ōndit ꝑcidere, uel traducere uites, esse idē qđ possidere. & ita possidere, est naturaliter possidere. cū nālis rei possessio nihil aliud fit, q̄ ipsius rei usus. d. l. quæstio. & dixi in diffinitione sua s̄. Sequiī Paul. inquiēs, eum. n. q colere ꝓhibeī, possidere ꝓhiberi, Pedius ait. Sn̄ia igr̄ Pauli, colere fundū est idē qđ fundū possidere, non inq̄ ciuiliter, sed naturaliter. ciuilis. n. nō cōsistit in colēdo fundo, sed in aīo. i. phātasia. l. licet. & ibi not. C. de acq. poss. naturalis est q̄ in colendo fundo consistit: cū sit rei usus, ut sæpius dictū est, & plenè in declaratione naturalis possessionis. Ex his concludo, interdictū uti possidetis ei dūtaxat dari, q nāliter possidet. possidēti verò ciuiliter daī iterdictū recup. l. clā possid. §. q ad nundinas. ff. de acq. poss.

Iul. dicas q̄so, q hēt interdictū uti possid. nōnne pōt rē uendicare. Fab pōt profectò d. §. nihil cōe. Iul. ergo tibi ipsi aduersaris, dixisti. n. paulò ante, ei q naturaliter possidet, non cōpetere in rem actionem, & mō dicis, hn̄tem interdictum uti poss. naturaliter tm̄ possidere, & posse rē uēdicare. Fab. aīaduerte mi Iuli. † qñ ego fundum 6
naturaliter possideo, nec est alter q naturaliter eūdē fundū se possidere cōtēdat, tunc nō datur mihi in rem actio. §. ęquè. uers. ei uerò. Instit. de actio. sufficit. n. mihi, qđ possideā. d. l. 1. §. interdictū aūt ff. uti possid. at si ego colam fundū, & sic possideā naturaliter, & tu eundē fundum te magis possidere affirmes, dicēs illū introisse, illumq; arasse, & iō inter nos cōtendaī uter nr̄um possideat, hoc casu qa ego possideo, possum interdicto, uti possidetis sine dubio uti, d. l. 1. §. inter

ter

ter litigatores.cum seq.& qa tu magis te possidere affirmas,iō possum aduersus te in rē agere, vt si fundū esse meū ꝓbauero,illū mihi liberum restituere iubearis.l.q. restituere.ff. de rei vend. nō daꝛ igr mihi in rē actio,eo ꝙ possideā: hoc.n. esset ꝯ.d.§.æquè.vers.ei verò.sed daꝛ eò ꝙ tu magis te possidere affirmas,iō qđ sicut tu totū fundum coluisti.Iul.si igr introiuisti fundū,illumq; arasti,deinde ego ingrediēs,eūdē aro,seminoq;, † vterq; nrum,tua snia,nāliter possidet?Fab.certè.Iul.ergo pnt duo insolidū possidere? Fab.pnt
7 hoc mō,hoc est diuerso tpe.l.si dico.ff. uti poss. in prin.Iul.si ita ais,occurret tibi.l. si vt certo.§. si duob. vehiculū.ff.comm.& l.3.§.ex cōtrario. ff.de acq.poss.vbi Paulus ait.nō magis eadē possessio apud duos esse pt,q̄ vt stare videaris in eodē loco,in quo sto,vel in quo ego sedeo,tu sedere videaris. Fab. & his fortior occurrit. d.l. si duo ff.uti poss.Iul.lex illa,si duo, non obstat. ibi .n. fm glo.& Bar.vnus possidebat ciuiliter, alter verò nāliter,& duos posse insolidū diuerso iure possidere,nemo est q neget.Fab.lex illa,si duo,loquiꝛ de interdicto vti poss.ꝙ possidenti ciuiliter nō daꝛ,vt s̄.ōnsum est.Dicas itaq; duos posse eūdem fundū insolidū nāliter possidere, diuerso tū tpe,insolidū inq̄,i.totum,integrumq;:hoc.n. significat solidū,ut aiunt Grāmatici, quaobrem possum ego hodie,totū fundū arare, deinde aliquot interiectis diebus:identidē potes tu eundē fundū arare,seu seminare,nō tn̄ potes eodē mo. mēto arare,vbi ego aro.hoc ipsum innuit Paul. in d.§.ex cōtrario,dū ait, vt tu stare videaris in eodē loco,in quo sto,accuratè dixit,& non steti. Deinde ait,& in quo loco sedeo,tu sedere videaris,non ab re dixit,sedeo,& nō sedi.& sto,nō steti.nā vbi ego steti,tu deinde stare potes:& ubi sedi,tu mox sedere potes.& hoc mō non pugnat, vt duo dicanꝛ insolidū nāliter possidere. & hoc mō uterq; nrum,cōtēdet insolidū possidere. d. l.si duo.& iō uterq; interdicto vti poss. experiri pt.& si inter nos ꝓprietatis cōtrouersia sit,vterque poterit,& interdicto,& rei vendicatione, diuersa tn̄ rōne agere.nam ea rōne, qua ego possideo,interdicto uti poss.vtar:ea aūt rōne, qua tu cōtendis,te magis possidere, potero eū ꝓprietas ad me ꝑtinet,in rē,aduersus te agere:& tu eodē mō aduersus me experiri potes. Iul. facies mihi rē ꝑgratā, si hęc rursus repetēs in regulas summatim colliges,ut facilius memoria teneantur. Fab.gerā tibi mortē,sed tu attentè audi. Prima regula sit hæc ei,q. nāliter fundū possidet arādo, seminādo,uites,arboresq; ponēdo,si alter se possidere nō contendit,in rē actio ꝑdita nō est.d.§. æquè.vers.ei uerò.Inst.de actio.rō est,qa sufficit ei,qđ possideat.d.l. 1.§.interdictū aūt.nec habet aduersus quē agat.Scđa regula est,si inter litigatores,ꝓprietatis cōtrouersia nō est,sed conuenit alterū esse dnum, alterū uerò possessorē, & ille possessoris commō, ille petitoris onere fungeꝛ: & iō ei,qui dnus est,aduersus possessorē, sine dubio in rē actio deꝛ,adhoc ut id qđ non possidet, ei restituatur.d.l 1.§.inter litigatores.& §.vt Pedius.& hoc casu loquiꝛ totus titulus. ff. & C. de rei vendi.Tertia sit regula,† si inter litigatores cō tendaꝛ,uter possideat,quia & alteruter se magis 8
possidere affirmat.vterq;.n.,ꝓbat se arasse coluisseq; integrū fundū,diuerso tn̄ tpe, idcirco nunc alter,puta Sēpronius,alterum puta Titium, colere fundum ꝓhibeat,i.Titio,qui dicit se dnum, aduersus alterum,hoc est Sēpronium, q se possidere contendit,in rem actio daꝛ, ad hoc ut fundus expeditus,& sine molestia ei relinquatur. & qa Titius nō solum se dicit dnum, sed ēt totum fundum se possidere affirmat, iō interdicto uti possidetis,sine dubio experiri nō ꝓhibeꝛ, ad hoc ut suam tueatur possessionē.tale.n.interdictum possessorem tueꝛ.d.l.1.§.est igr.Hanc ob cām si à principio cœpit rē uendicare,deinde pęnitentia ductus,ne dnij ꝓbandi onere fungi cogatur, qđ difficile est.l.cum res,& ibi not.C. de proba. interdicto uti possidetis experiri non est denegandum,& in hoc casu loquitur,d.§.nihil cōe.

Iul. tres hæ regulæ sunt mihi cordi. sed si ita il le.§.intelligatur.obstat.l.ordinarij.C. de rei uen. & l.incerti.C.de interd.ubi quando est,& ꝓprietatis,& possessionis cōtrouersia,ex ordine iuris, prius possessionis qō decidi oportet, qua decisa de proprietate agendum est.& in d.§. nihil cōe, actor prius cœpit rē vendicare. Fab.si bn̄ mi Iuli aiaduertes,illæ huic.§.minimè obstant, & ut bn̄ intelligas,ita habeto.Interdictum inter litigatores.puta inter Titiū,& Sēproniū nō est ꝓprietatis cōtrouersia,eò ꝙ dicit se dnū, Sēpronius uerò n̄ aduersaꝛ,tn̄ inter eos cōtēdiꝛ,uter possideat, qa alteruter se magis possidere affirmat:hoc casu Titius pt aduersus Sēproniū agere, eò ꝙ ille magis possidere affirmat;& postq̄ Titius cœpit rē uēdicare,pōt si uult,interdicto uti possidetis, experiri, eò ꝙ ipse ēt se magis possidere asserit. & ita loquiꝛ.§.nihil cōe:Sed qn̄ † inter litigatores 9
&

& proprietatis,& possessionis est controuersia, tūc prius interdicto vti possidetis agendū, est vt appareat uter petitor sit, uter possessor, & in hoc casu loquitur d.l.ordinarij.C.de rei uēd. & d.l.incerti.C.de interd.Iul. quā est cā huius ordinis? Fab.ea, qđ & ciuilis,& nālis rō facit vt alius possideat,& alius à possidente petat, vt ex hoc ordine de dñij disceptatione, ꝓbationes ab eo, q̄ de possessione victus est, exigant, & ita loquunt. d.l. ordinarij,& d.l.incerti.& §.retinēdę.Inst.de inter. Iul.ergo dictæ leges locū hñt, qñ est proprietatis qō? Fab.certè, ut patet ex earū lectione.Iul. ergo in §. nihil cōe, nō erat ꝓprietatis controuersia? Fab.ita est.nā ibi nulla talis cōtrouersiæ fit men-mentio, nec ꝓsumenda est, cū sit qđ facti.arg.l.in bello.§.factę.ff.de capt.& post.reuer.

Iul.ex his q̄ dixisti, videris sentire, in d. §. nihil cōe, posse,& petitorio,& possessorio agi? Fab.ita prorsus sētio.Iul.si ita sētis, scribētes illicò recla-
10 mabūt.aiūt.n.petitoriū,& possessoriū retinēdæ nō posse sibi ꝯcurrere, allegāt.d.l.incerti,& l.ord.

Fab.cui parti textus scribentes ita occurrunt? Iul.secundæ.ibi, & ideo &c.

Fab. & quonā mō talē obiectionē reijciunt? Iul.tribus, vt reor modis. Primò, dñt eū, q prius egit petitorio, succubuisse, deide possessorio egisse, qđ si ita est, nō fit cōcursus, inquiunt ipsi? Fab. subtilis est hæc solutio, qa diuinat: qđ in hisce nō est admittendū. itē est cōtra textū, dū ait, cępit rē vendicare: & sic iudiciū erat cęptum, & nō finitū.arg.l.vbi cęptū.ff.de iudic.Nec obstat, qđ inferius dr, q rē vēdicauit. si vēdicauit, ergo erat iudiciū ꝑfectum.rñdet.n.qđ uerbum uendico, idem est, qđ approprio,& meū esse dico.Lau. Vall.lib. 5.c.8.& est perinde ac si diceret, nō vr possessioni renunciare, q rē uendicauit, i. q dixit rē esse suā,& nunc id amplius non vult dicere, sed vult mutare actionē, & experiri interdicto vti possidetis.quāobrē illud verbū uēdicauit ꝑteriti ꝑfecti, oñdit ꝑfectam esse petitionem, non aūt iudicium.Iul.soluunt,& aliter. dñt.n. eum qui egit possessorio, expressè renunciasse petitorio.Fab. hoc ēt est diuinare. Iul.Tertiò dñt eum, q prius petitorio egit, si deinde possessorio experiatur, videri tacitè petitorio renunciare.

Fab. hæc solutio nō est admittēda: est.n. cōtra Vlpianū, ibi dū ait, nō vr possessioni renunciasse, q rē vēdicauit,& rō est, qa ꝓprietas nihil cōe hēt cū possessione. eadem rōne, non vr petitorio renunciasse q uti possidetis interdicto, postea agere cępit, cum nihil cōe hēat possessio cū ꝓprietate,& cur non idem vtroq; casu dicatur, ratio reddi nō pōt.arg.l.à Titio. ff. de verb. obl. Iul. si scribentiū solutiones, tibi non satisfaciunt, tu quonā mō refutas contrarium? Fab.notandum est mi Iuli, qđ hoc uerbū concurro significat, vel simul curro, vel cōtra curro: & ut Grammatici volunt, simul currere dñr, q eadē hora, eodēq; momento currūt, ut ad deorū tēpla multi concurrūt. Cōtracurrere dr, qñ unus aduersus alterū currit, vt inqt Virg. *Audetq; viris concurrere virgo.* Neutro mō ī d.§.nihil cōe.fit petitorij,& possessorij cōcursus.nō.n actor, puta Titius, agens petitorio,& reus, puta Sēpronius agēs possessorio cōcurrunt, hoc est alter cōtra alterū currūt, hoc est agūt: nec Titius actor agit,& petitorio,& possessorio simul, aduersus Sēproniū, ita vt petitoriū,& possessoriū simul eadē hora in Semproniū cōcurrāt: sed Titius actor prius cępit rē vendicare, postea mutato ꝓposito, pēdēte ī rē actionis iudicio, cępit uti possidetis interdicto agere, ne ꝓbādi dñij onere fungeret. id qđ ēt in interdicto vñ vi, fieri licet.l.cū fundū.§.fi.ff.de vi,& vi ar.& ēt in alijs actionib.id cōcessum est. l. edita. C.de eden.& ibi scribētes.Nō fit igr.in d. §. nihil cōe.petitorij,& possessorij cōcursus.Iul.& mihi vt ais, prorsus vr.& ita iā esse opinor. & si ita est in d.l.ordinarij,& d.l.incerti iuris, ille ordo, vt prius interdicto uti possidetis, q̄ in re actione agatur non est constitutus, ut petitorij, & possessorij concursus euitetur. Fab. rectè sentis.

Iul.q fuit igr cā talis ordinis? Fab.paulò ante dixerā.Iul.penè mihi excidit, repete summatim, 11
si placet. Fab.faciam, augi igr attētè. qñ ab utraq; parte, đ ꝓprietate alicuius rei cōtrouersia fit nisi prius exploratū fuerit, vter possideat, nō pt petitoria actio institui.§.retinendæ.Insti.de interd. nota illud verbū, nō pōt, qđ semouet potentiam ab actu: qa & ciuilis,& nālis rō facit, ut alius possideat,& alius à possidēte petat, ita ad uerbū, Imperator, in d.§.retinēdæ.Iul.& talis ordo, in d.§. nihil cōe, quāobrē nō est seruādus? Fab.qa inter partes, puta Titiū,& Sēproniū nō ꝓprietatis, sed possessionis cōtrouersia erat. ꝓprietas.n.erat Titij, qđ Sēproni⁹ nec affirmabat, nec negabat, sed inter ipsos cōtendebat, uter possideret: quāobrē qa Titius dicebat se dñum, & Sēpronius se possidere affirmabat, potuit Titius à principio aduersus Sēproniū in rē agere, deinde mutato cōsilio, actionē mutare licuit, & vti possidetis iterdicto expe-

experiri.& hoc mô intell'r ille §. nihil cõmune.
Iul.hæc ita me capiût, vt nõ audeã aduersari. cuperẽ tñ abs te audire, q̃d sentiat de eo,qđ secũdò opponit̃ ad tertiã par.textus,dũ ait Vlp.nõ
11 v̂r possessioni renunciare,q̃ rẽ vẽdicauit. opponunt ei q̃ possidet,in rẽ actionẽ non cõpetere.d. §.æquè.ver.ei verò.Inst.de act.sed in §.nihil cõe, actor vtpote Titius possidebat:ꝙ eò patet,q̃a habet interdcm̃ vti possi. quod non cõpetit,nisi ei, q̃ nãliter possidet,vt s̃.dixisti:ergo Titius in rem agere non p̃t,& tñ agit,vt patet in tex.Quamobrẽ cũ cœperit rẽ vendicare, v̂r necessariò possessioni renunciare, alioq̃n petitoria actio institui non posset.d.§.retinendæ. Inst.de interdic.& tñ Vlp.expresse in fi.tex.ait eũ,q̃ rẽ vẽdicare cœpit, non videri renunciare possessioni. ecce qũo ex scribentiũ mẽte opponit̃.Fab.& qũo ipsi soluũt? Iul.dñt,qđ agens petitorio nesciebat se possidere.possidebat.n.per seruos,vel filios. si ig̃r nesciebat,non p̃t censeri possessioni renunciare:q̃a iuri,qđ q̃s se hr̃e ignorat,non intell'r renunciare.l. m̃r discedẽs. ff.de inof.test. Fab. ista hæc solutio nequaq̃ admittẽda est.dic q̃so mi Iuli,qũo ignorat se possidere,si agit vti poss.interdicto? Iul.q̃a q̃n cœpit rẽ vẽdicare, ignorabat se per filiũ, vel seruũ possidere: postea verò id resciuit, & ideo omissa in rẽ actione,ne ꝓbãdi onere fungeret̃,vti poss.interdicto egit.Fab.minimè hoc placet: qđ in.non est vero simile,non est admittendũ.sed ꝙ q̃s ignoret,q̃d eius filius,q̃due seruus agat, vero side ñ est.ar.l.Octauius.ff.vnd.cog.Præterea p̃sfamilias,vti bonus gubernator p̃sumit̃ scire,q̃ ab eius familia efficiunt̃.arg.d.l.Octaui.in fi.& per p̃ns p̃sumẽdũ est eũ,q̃ cœpit rẽ vẽdicare,ñ ignorasse ꝑ filiũ,uel ꝑ seruũ se possidere.non obst.l. fi.ff.ꝓ soc.à Bar.allegata, q̃m si eam accuratè inspicias,inuenies diuerso in casu sine dubio loq̃. Præterea vt dicit Bar.hęc solõ,hẽt nescio q̃d diuinõnis,& iõ reijciẽda est.Iul.si prima hęc satis nõ facit,accipito sc̃dam.dñt.n.q̃n actor cępit rẽ vẽdicare,certè ñ possidebat,sed postea possess.acq̃siuit, idcirco ñ v̂r possessioni renũciare, eò qđ iuri q̃rẽdo,nũq̃ q̃s renũciare intell'r.l.si ita scriptũ. §.f.b cõdõne.ff.de leg.2.dũ ig̃r scribẽtes dñt,agẽ te rei vẽdicatione cẽseri possessioni renunciare: id locũ hẽt,si possidebat,dũ cœpit rẽ vẽdicare. Fab.ista solutio multò magis diuinat,& ideo magis reijcienda,Iul.si nec ista sc̃da placet, accipito tertiã,quã aiũt esse veram. Fab. referas vt videamus,an textui sit cõsentanea.Iul.dñt in hoc.§.nihil cõe,possessorẽ egisse rei vendicatione contra simplicẽ detentationẽ.ꝓ sola(vt aiũt) tenuta.deinde rõne ciuilis, q̃ est penes agentem,agit interdicto uti possidetis,ne ei ciuilis turbetur, & ita vtrunq̃ simul intẽtaret̃, diuersis tñ respectibus, & hoc casu nãlis restituit̃ ꝑ ĩterdictũ uti possidetis.ita gl.quã sequunt̃ Dd.Fab.q̃d volũt, dũ aiũt, diuersis respectibus? Iul. hoc inq̃. vno respectu: actor , puta Titius agit petitorio , aduersus reum,puta Sẽproniũ,q̃ rẽ detinebat,& iõ agit vt sibi restituat̃ nãlis possessio,seu potius(vt aiunt) tenuta. Deĩde alio respectu,agit q̃m ipse possidet ciuiliter.ne ig̃r turbet̃ in sua ciuili, agit ĩterdicto possessorio,hoc est interdicto uti possidetis. & sic respectu tenutæ,q̃ est penes reũ, agit petitorio,respectu verò ciuilis,q̃ est penes ipsũ agit possessorio.Fab.ne ꝓgrediare vlteri⁹ mi Iuli,ꝓpea qđ nec ipsa placet:nã Vlpianus in d.§.nihil cõe, gñaliter locutus est de oĩ casu,in quo & rei vendicatione,& uti possidetis interdicto agi p̃t.hæc aũt tertia solutio.§.illũ,ad vnũ tm̃ casũ cõtrahit, qđ minimè est faciẽdũ.arg.l.1.ff.de legat.p̃st.Itẽ interdictũ vti possidetis, possidẽti ciuiliter minimè dat̃,vt s̃.demõstratũ est.Iul.si glo.& scribẽtiũ solõnes,nõ placẽt,dicas obsecro,q̃d de tali oppositione sentias? Fab.parui faciẽdã existimo,q̃a in casu đ quo agit̃,locũ nõ hẽt.Iul.hoc qũo oñdes? mirũ in modũ aueo audire. Fab.audi ig̃r attẽtè. q̃n inter duos,vt puta,inter Titiũ,& Semproniũ 13 cõtẽdit̃,vter possideat, q̃a alteruter se magis possidere affirmat(& iõ oĩs controuersia est de possessione:ꝓprietatis verò nulla fit cõtrouersia,cũ sine dubio sit ipsius Titij) tũc si Titius velit rei vẽdicatione aduersus Sẽproniũ agere,p̃t utiq̃, q̃a ipse est dñus,& Sempronius possidet,ut ipsemet affirmat.Iul.& si Titius ẽt possidet, ut ipse asserit,qũo poterit rei uẽdicatione experiri? d §. æquè.vers.ei verò q̃.Fab.q̃n q̃s vtpote Titius nãliter fundum possidet,nec est alter,q̃ cõtẽdat,cũdẽ fundũ se possidere, sine dubio Titius ita naliter possidẽs nõ hẽt rei uendicationẽ, q̃a sufficit qđ q̃ete possideat.l.1.§.hoc interdictũ ff vti possidetis.sed q̃n est alter,vtpote Sẽpronius,q̃ se magis possidere affirmat,& re uera naliter possid't, q̃a arauit,seminauitq̃ fundũ,tũc Titius, ad quẽ ꝓprietas spectat,p̃t illũ fundũ uẽdicare, vt is sibi expeditus,& sine molestia relinquat̃:& hoc casu nõ est opus,ut cẽseat̃ renũciare possessioni, quã ipse hẽt,cũ reus,i.Sempronius affirmet se possidere,& quidem possideat,& in hoc casu non loquitur

quitur verſi.ei verò qui. Nihil obſtat igitur q̃n rei uindicatio in hoc caſu locum habeat, cū adſint duo extrema ad id requiſita, dominium.ſ. apud actorem, poſſeſsio verò apud reum: & in hoc caſu loquitur.d.§.nihil commune.

Iul. iā,vt dicis,ita eſſe aſsētior.ſed q̃ rō dubitādi poterat,vt is q̃ cępit rē vēdicare, videret renūciare poſſeſsionē. lex.n.dēt eſſe de re dubitabili. l.q̃d Labeo.ff. de Carb.edict.Fab. ea inquā, quia quoties duę actiones ad unā rē,utpote fundū cō currūt,ſi q̃s vnā ex iis elegerit, alteri renunciare vr.l.q̃d hrde.§.1.ff.de tri.act.l.nemo.§. quoties. ff.de reg.iur.ſed i caſu.§.nihil cōe,duæ actiones,
14 i.†petitoriū,& poſſeſſoriū cōcurrere ad eādē rē videbant: ergo q̃ vnā elegit,i.petitoriū, uidebat alteri,i.poſſeſſorio renūciare.Iul.nō itelligo qūo petitoriū,& poſſeſſoriū,videant ad eādē rē concurrere?Fab.dabo operā vt intelligas.meminiſti q̃d ſuperius dictū eſt,proprietatē,& poſſeſsionē eſſe qualitatē. appellamus.n.ſm quam dicimur quales(vt aiūt Dialectici)dulcedo.n.ſine dubio, eſt qualitas:& iō id,q̃d eā hēt,dulce nominatur. Eo ſē mō,q̃ proprietatem hēt,proprietarius: q̃ poſſeſsionem poſſeſſor dr.ſunt igitur qualitates. Iul.bñ memini,ſed quid tū? Fab.non te fugit,q̃d qualitatis eſſe,hoc eſt ſubſtantiā, eſt in ſubiecto eſſe?nō.n.pōt qualitas exiſtere, quin ſit in aliqua re, uti in ſubiecto. exēpli cā, ſapor & odor non pñt cōſiſtere,ſi nō ſunt in re aliqua,vtpote in malo aureo eodem mō proprietas, & poſſeſsio,uti qualitates,ſine re, ueluti fundo non conſiſtunt.

Iul.fateor qualitates ſine ſubiecto non cōſiſtere, & iō uelim ſcire,vtrū ꝓprietas, quā appellas qualitatē,ſit in pſona, an in corpore, hoc eſt in fundo?Fab.certò ſcias eā eſſe in re.Iul.ſi eſt in re quāmobrē is,q̃ eā hēt,proprietarius appellatur, res.n.in qua eſt qualitas, dr talis. is.n. in quo eſt muſica,dr muſicus: in eo igit, q̃ appellat ꝓprietarius,deberet eſſe proprietas, nō aūt in re. Fab. non in oī qualitate hoc locū hēt.uſusfructus.n. ſine cōtrouerſia eſt qualitas,à qua, is qui eā hēt, vſufructuarius dr:& tñ uſusfructus eſt in corpore,quo ſublato, ipſū tolli neceſſe eſt.l.2.ff.de uſu fru.Eodē mō is,q̃ hēt proprietatē, appellat proprietarius: ipſa tñ eſt in corpore,quo ſublato, eā tolli neceſſe eſt.non.n.pōt eſſe ꝓprietas,ſine re, q̃ alicuius propria ſit. hoc idē dicendū eſt de poſſeſsione.Iul.ſatis mihi feciſti,ꝓſequere obſecro. Fab.queādmodū igit, ſi ego petā mihi dari mali aurei ſaporē,peto & mihi malū aureū dari:& ſi petā eiuſdē mali aurei odorē, idē malū certè peto.ſapor.n.& odor à malo ſeparari nequeunt:& ita petitio odoris,& ſaporis,ad idem corpus tendūt. Ita in ꝓpoſito,ſi petam mihi alicuius fundi proprietatem reſtitui, peto mihi fundum reſtitui,quia proprietas ſine fundo conſiſtere nō pt. itē,ſi peto retinere,ſeu reſtitui mihi eiuſdē fundi naturalē poſſeſsionē, ſine cōtrouerſia peto eūdē fundum mihi reſtitui,cū naturalis poſſeſsio ſine fundo eſſe non poſsit. Quāobrē petitio ꝓprietatis,& poſſeſsionis, & ꝯñr petitoriū, & poſſeſſorium, vñr ad eandē rem concurrere, id q̃d fieri non pt.d.l.nemo.& d.l.quod in hærede. hāc ob cām,ſi eligo petitorium,videor poſſeſſorium,& ꝯñr poſſeſsioni renunciare.d.l.quod in hærede. Iul.vt dicis vr eſſe.Sed†quamobrē Iureconſ.in d. §.nihil cōe,ꝑrium ſcripſit?Fab. quia rei vendicatio,& interdcm̄ re vera,ad eandem rem minimè concurrunt, ſed ad diuerſa prorſus, & ſeparata tendunt: ſeparata eſt.n.poſſeſsio à proprietate. fieri n.poteſt,vt alter poſſeſſor ſit, ſed dñs non: dñs quidem ſit, poſſeſſor verò non. ſunt igr hæc ſeparata.l.1.§.huius aūt.ff.vti poſſ.& licet nec ꝓprietas,nec poſſeſsio poſsint eſſe ſine ſubiecto,tñ vna ſeparata eſt ab altera, & alterutra eſt aliud à ſubiecto:quemadmodum ſapor, & odor nō pñt conſiſtere ſine ſubiecto, tñ alter ab altero longè diſtat. Poſſum itaq; agere rei vendicatione ad ꝓprietatem:& ſic pro vna re poſſum rurſus interdicto experiri,ꝓ poſſeſsione,& ſic pro re altera. non eſt verum igr petitoriū, & poſſeſſorium ad eandem rem ꝯcurrere,ſed ꝓ reb.penitus ſeparatis dant.nā in interdicto poſſeſsio, in rei vendicatione ꝓprietas vertit.l.ad eādē.§.ſi.ff.de exce.re. iu.quāobrē,q̃ cœpit rē vendicare, non vr renunciare poſſeſsioni,vt dicit Vlp.in d.§.nihil cōe. 15

Non ob.dū dicebat, ſi peto mihi reſtitui proprietatē fundi,peto & iā fundū: ſi peto nalē poſſeſsionem fundi,ipſū ēt fundū peto,cū nec proprietas,nec poſſeſsio ſine fundo ſtare queāt.hoc n.vt dixi, minimè obſt. qm̄ principlr peto mihi poſſeſsionem,& ꝓprietatem, p ꝯñs verò fundū, cū hæ non poſsint ſine illo conſiſtere. Et cōſiderandum eſt,q̃d principaliter agit,non aūt id,q̃d per ꝯñs venit.l.1. ff. de auth.tut. l.ſi quis nec cā, ff.ſi cert.pet.& ibi not. Dd. Iul.mirum in modū ſcripta delectant, idcirco quo magis te audio, eo audiēdi auidior fio. quāobrē ſi tibi cordi eſt, velī ad huc alia abs te ſcire. Fa.pete mi Iuli.nihil n.mihi gratius eē pt, q̃ tibi diſſerēdo ſatisfacere.

Reliqua in hoc § deſiderantur.

Liber Tertius.

SVMMARIVM.

1 *Argumentum ab uno ex coniugatis valet.*
2 *Omne quod est aut genus, aut species, aut indiuiduum est.*
3 *Creditor simpliciter accipitur vti genus, & ita debitor.*
4 *Et in 4. species diuiduntur.*
5 *Creditor ex maleficio vel quasi, est propriè creditor.*
6 *Non omnis creditor sequitur fidem alienam.*
7 *Legatarius est propriè creditor.*
8 *Creditor conditionalis est propriè creditor. & ita de debitore.*
9 *Non omnis debitor cogitur soluere. & idem de creditore.*

XLV. DECLARATIO.

An is, cui debetur ex delicto, vel sub conditione, sit propriè creditor.

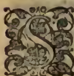

OLENT à scribentibus moueri duæ quæstiunculę, in l. 1. ff. si cer. pet. Prima est, an is cui debetur ex delicto, uel legato, dicatur propriè creditor. Secunda, an is cui debetur sub conditione, dicatur etiam propriè creditor. Circa primā, quod non dicatur propriè creditor, ita licet argumentari. credere, & creditor sunt noĩa coniugata, &
1 ab † uno ex coniugatis ualet argm̃: sed credere, dicimur, cum alicui rei assentimur, alienā fidem secuti, mox quid recepturi: ergo tunc dicimur creditores, cum sequitur alienam fidem, mox aliquid recepturi: sed qñ quis puta Titius, subtrahit vtputa Fabio rem aliquam, Fabius non assentit, nec sequitur fidem illius, imò eo inuito id fit. l. 1. §. fin ff de fur. & sic non est creditor. pro hoc tex. in l. si cui. ff. de verb. sig. vbi is, cui ex delicto debetur, creditoris loco accipitur. si creditoris loco, ergo non est propriè creditor. aliud n. est merces, aliud loco mercedis. l. si merces. ff. de verbor. sig. Item is, cui factũ est legatum, nec defuncti, nec hæredis fidem sequitur. non est igr̃ propriè creditor. Cõis scribentium opinio est, hos non dici propriè creditores, nisi cõis vsus loquẽdi aliter se hẽret. Circa fm Dd. ferè oẽs dñt, eum cui sub condõne debetur, non esse propriè creditorem, nec ex cõi quidem loquendi vsu. si. n. is debitor est, à quo inuito exigi potest. l. debitor. ff. de verb. sig. ergo & creditor is est, qui ab inuito exigere potest. eadem. n. est natura correlatiuorum. Bald. in Auth. ex cã, col. 8. vers concludo ergo. C. de lib. præt. sed ab eo, q̃ sub cõdõne dẽt, non põt eo inuito exigi: ergo nec is cui debetur, est propriè creditor. Præterea creditor sub conditione, non dr̃ simpl̃r creditor, sed cum illo adiuncto condõnalis: ergo non est propriè creditor. ita dicit Ias. in d. l. 1. in vlt. col. ff. si cert. petat. Ego verò in neutra quæstiũcula, hmõi Dd. opinioni assentior, & vt ipsa veritas appareat, ita dicito: hæc applo † creditor, aut est indiuiduũ, aut 2
spẽs, aut genus, aliud esse non põt. nam q c q d est, aliquid horum est. si dices esse indiuiduum, ergo alicuius spẽi indiuiduum est. indiuidua. n. sunt, q̃ sub aliqua spẽ continentur, & in aliam spẽm non diuidũtur. vtputa Titius, & Seius, & hic hõ, & hic equus, & sic reperitur creditor in specie. si creditor est spẽs, alicuius generis spẽs est, non .n. põt esse spẽs, quin sit genus cui subiecta sit, quo fit, vt creditor in gñe ẽt reperiatur: & per hmõi inductionem dicendum est, † creditorem simpl̃r 3
accipi vti genus. quod aũt sit creditor vti genus, oñdit tex. in l. creditorũ, ff. de ver. sig. vbi Caius in hæc uerba ait. creditorũ applõne, non hi tm̃ accipiũtur, qui pecuniam crediderint, sed oẽs, quib. ex aliqua cã debetur. sine controuersia igitur ibi accipiendum est, creditor vti genus. Eodem modo debitor vti genus accipi debet, cum sint correlatiua. nam quot modis dicitur vnum ex correlatiuis, tot modis dr̃ & aliud: cum correlatiuorum sit eadem dispõ. l. si quis seruo. & ibi per gl. & Dd. C. de fur. exempli cã, est filius nalis tm̃. ergo & pr̃ naturalis tm. item est filius ltĩmus tm̃, vt adoptiuus: ita & pr̃. item est filius ltĩmus, & naturalis: ita & pater. Simili modo dicendũ est, de debitore, & creditore, vt quot modis propriè dr̃ vnum, tot & aliud. Arist. 5. Eth. sed † debitor, uti genus, diuiditur in 4. spẽs. nam aliud est 4
debitor ex contractu, uel quasi: aliud ex maleficio, uel quasi. in tot. n. spes diuiditur obligatio, uti genus. §. fin. Inst. de oblig. ergo in tot debitor uti genus. vbi. n. est obligatio, ibi & debitor, si igr̃ de-

tionalis. & de vnaquaq; harum specierū, ꝓpriè dr̄ debitor, vti genus, vt dictum est de aiali. licet .n. hoc mō argumentari, est debitor purè, ergo propriè est debitor: quemadmodnm est aial rōnale, ergo propriè est aial. itē est debitor conditionalis, ergo propriè est debitor: sicut est aial irrōnale, ergo propriè est aial. genus.n. vnicuique suæ speciei ꝓpriè inest, nec minus ꝓpriè musca est aial, quàm hō, vt suprà dictum est. Et hæc q̄ dicta sunt de debitore, procedunt ēt in creditore. sunt.n. correlatiua, quorū natura est, vt q̄cq̄d dr̄ de vno, vt est correlatiuum, dicat̄ de alio. l. fi. C. de indic. vid. tollen. & Arist. 5. Eth. Erit itaque creditor, vt genus, cui si addatur hęc dr̄ia purè, erit creditor purè: si eidem accedat hæc dr̄ia in diē, erit creditor in diem: & si hæc dr̄ia cōditionalis addat̄, dicetur propriè creditor. valet.n. est creditor cōditionalis, ergo est propriè creditor. sicuti si dicas, est aial rōnale, ergo ꝓpriè est aial: inest.n. genus vnicuiq; suę speciei, vt suprà dictū est. Quod aūt hoc sit verū, apertè ostēdit Vlpianus in l. creditores. ff. de ver. sig. vbi postquā dixit, creditores esse eos, quib. debet̄ ex quacunq; actione &c. subiunxit species, inquiēs. siue purè, siue in diē, siue sub conditione. prius igitur posuit creditores vti genus, deinde subdit eius species, quarum vnicuiq; propriè inest suū genus, vt dictum est. nec ibi apparet magis propriè dici creditorē purè, quèm cōditionalē, imò vtrunq; propriè dici constat, vt ex supradictis patet.

Non ob. id qđ á scribentib. obiicitur. inquiūt.n.

9 † eum propriè esse debitorem, á quo inuito exigi pot est, & ꝯñr eum propriè esse creditorē, qui ab inuito exigere pōt. hoc.n. est recipiēdū in eo, qui purè dēt, & cui purè debet̄. est.n. vna species debitoris, & creditoris, quæ dr̄ pura, de qua ꝓpriè dr̄ debitor, & creditor vti genus. non tñ sequit̄, si creditor purè dr̄ propriè creditor, ergo creditor conditionalis nō est propriè creditor, non.n. licet ab vna specie ad alia argumētari. diuersæ.n. dr̄iæ faciūt eas esse diuersas, & ex diuersis non fit illatio. l. inter stipulantē. §. sacrā. ff. de ver. obl. hoc.n. dicere, esset perinde ac si diceres, aial rōnale est propriè aial, ergo aial irrōnale nō est propriè aial, id quod si diceres, falsum ꝑfectò diceres. Nec obst. qđ creditor conditionalis, non dr̄ creditor simpliciter, sed cum illo adiuncto conditionalis, ergo nō est propriè creditor. qui.n. ita argumentantur, á vero longè aberrāt, nā & animal rōnale, non dr̄ simpliciter animal, sed cū hoc adiuncto rationale, ergo ſm eos, non esset propriè animal, quod si hoc reciperet, nihil absurdius recipi posset, verè & propriè aial rōnale, est animal, cum sit vna aialis species. ita verè & propriè creditor conditionalis, est creditor, cum sit species creditoris in genere sumpti. Ex supradictis collige has conclusiones. Is cui ex delicto debetur, propriè est creditor. Itē is, cui legatum debetur, propriè est creditor. Itē creditor conditionalis, est propriè creditor. Ex quib. conclusionibus facilè dici potest, statutū loquēs de creditore, habere locū in eo cui debet̄ ex delicto, & in creditore conditionali, cum vterque vt suprà demōstratum est, sit propriè creditor.

SVMMARIVM

1 *Rebus vtilibus aliis utimur cum earum interitu, aliis non.*
2 *Verba, consistere, & constare, quid significent.*
3 *Ire in creditum, quid significet.*
4 *Verbum fungor, quid significet.*
5 *§ Mutui datio declaratur. Et communis interpretatio reiicitur. num. 11.*
6 *Mutuum in pane, & carne an consistat.*
7 *Et quid in lignis, paleis, fenoque, uel ouis, gallinis, & pecudibus nu. 8.*
9 *Et quid in tegulis, uel panno. & nu. 10.*
12 *Si reddis mihi numos eosdem quos mutuaui, non est mutuum.*
13 *§. 1. Instit. quib. mo re. contr. oblig. declaratur.*

XLVI. DECLARATIO

§. Mutui datio. l. 2. ff. si certum petat.

PRo vera huius §. iterpretatione scire oportet, † rerum vtilium alias esse, quib. vti possumus sine earū interitu, substātięq; corruptione, vt est equus, bos, domus, ensis, & eiusmodi. 1
Alias quibus minimè vti possumus, quin earum intereat, ac destruatur substantia, vt est oleū, vinum, frumentum, panis, caro, legumina, & ea q̄ sunt his similia. In illis primis cōsistit cōmodatum, quoniā in eis possumus amicis accōmodare, qui postquā illis vsi fuerint tenentur easdem res in indiuiduo prorsus restituere, quia illę vsu non interierunt, appellaturq; cōmodatū, quasi ad certum tempus, certumq; vsum, commodo datum: ꝓpea quod vsus earum amicorum est, substantia verò eius est qui accōmodauit. In secundis autem rebus, mutuum cōsistit: ita appellatum, quasi ex meo fiat tuum: non eñ possum illis, ita tibi accōmodare, vt earum substātia sit mea, vsus verò tuus. vsus.n. in hisce á substantia separari minimè pōt, imò vnà cum ipso vsu in-

 terit,

terit,corrũpiturq; ſubſtantia:cuius loco remanet,apud mutuo dantẽ,põdus,numerus,& mẽſura,ſi.n.do tibi mutuo decẽ vini amphoras,vinũ fit tuũ:apud me verò ꝑ ſubſtantia ipſius vini,remanet dũtaxat menſura:vt dici ſolet in vſu fructu:vſufructus.n.rerũ,q̃ vſu non cõſumunt: efficitur vſufructuarij:ſubſtantia verò eſt ipſius dñi.At vſufructus rerum,quæ vſu conſumunt, vnà cum earũ ſubſtantia,in vſufructuariũ trãsfert, ille tñ dat cautionẽ q̃ pro ſubſtantia apud conſtituentẽ habet,in l.1.ff.de vſuf.ea.rer.ita,& in mutuo dici oportet:ſunt.n.in hoc ſimilia.de ſimilib.verò,idẽ eſt iudiciũ, vt Philoſophi aiũt.
2 Item ſcire debemus,† verbis hiſce conſtare,conſiſtere,ipſam rei ſubſtantiã ſignificari, ſubſtãtia .n.ex materia,& forma conſiſtit.hinc dici ſolet domũ ex ſolo tecto,parieteq; conſtare.l.eũ qui ædes.ff.de vſuc.ibi,corporib.ex quib.ædes conſtant.& hoĩem ex aĩa,& corpore conſtare dicimus.In ſimili igr,dicendũ eſt frumentũ,vinum, oleum,& hmõi, pondere, numero, menſurave conſiſtere:hoc eſt ſuum eſſe, ſuamq; ſubſtantiã habere,quoad mutuũ.& vt dixi de ſimilibus.h. idẽ eſt iudicium. Sed dicet quiſpiã pondus, numerus,ac menſura,& poſſunt his rebus adeſſe, ab eiſdemq; abeſſe, ipſæ tñ integræ ſeruantur. ſunt igitur accidentalia,non autẽ ſubſtantialia.

Sed huic hęſitationi ita occurritur,poteſt inquã aliquid vno mõ dici ſubſtantiale, cuiuſpiã rei,alio aũt non:id qđ eo demonſtrat exẽplo. ſi .n.ignis ꝑ ſe ſimpliciter conſideret, caliditas nõ eſt quid ſubſtantiæ in ipſo:at ſi cõſideret ignis, vt eſt actiuus, caliditas profectò eſt in eo quid ſubſtantiale,cũ ignis nõ poſsit, niſi mediante caliditate agere,hoc ita eſſe nec Philoſophi negãt. Idẽ in his rebus,dicendũ eſt ſi.n. frumentũ, vinũ.oleum,& ſimilia,ꝑ ſe ſimplr conſiderent,põdus,numerus,mẽſurave non ſunt eorũ ſubſtantialia:at ſi conſiderent,vt mutuo apta dñr,tunc pondus,numerus,ac menſura, ſubſtãtialia dicẽda ſunt,ꝓpea qđ eæ res ſine illis dari mutuo minimè pñt,ſicut nec ignis ſine calore agere:id aũt ſine quo,res agere nõ pt, ſubſtãtiale dicendũ qs
3 neget.Itẽ non eſt omittendũ,† nil aliud eſſe ĩ creditum ire,quã effici creditorẽ, qui.n.in creditũ it,credit cuipiã aliqđ,eſt igr creditor.l.creditores.ff.de verb.ſig. interdũ tñ credimus rẽ, q̃ vſu nõ conſumit:remanet.n.integra poſt vſum, & tunc dicimur ire in creditum, ꝑ ſpeciẽ,hoc eſt, ꝑ eandẽ rem,eadem.n. res oĩno reſtituenda eſt. Interdum credimus cuipiã rẽ,q̃ ipſo vſu interit, & tunc non poſſumus in creditũ ire ꝑ ſpeciẽ, hoc eſt ꝑ eandẽ rẽ, ꝓpea q eadẽ res minimè reſtitui põt,eundũ eſt igitur in creditum per ſolutionẽ, hoc eſt ꝑ tranſlationẽ dñij illius rei creditæ,q̃ vſu cõſumpta reddi nõ põt.reddẽda eſt igr res alia eiuſdẽ gñis,eiuſdẽq; qualitatis, ac bonitatis,& ita eadẽ reddita dicet, cum duo indiuidua,vt Philoſophi aiũt,in gñe,ſeu ſpecie eadẽ dicant.Scire ꝑterea oportet,† hoc verbũ fungor, 4
fungeris,ſignificare ẽt idẽ qđ finio.Virg.O tandem magnis pelagi defuncte periclis.hinc mortui appellant defuncti. fiunt hanc ob cãm crebrò ab Eccleſia oõnes pro defunctis,i. mortuis l.dẽ functo.ff.de offi. aſſeſ.à fungor,aũt fũctio, functionis,ducit,q̃ finẽ,ſeu interitum ſignificat.

His itaq; ꝑmiſsis, aperiẽda eſt noua huius. §. declaratio, id qđ facilius ꝑ iterrogationẽ efficietur.& primũ ſcire oportet,oẽ qđ eſt, ob hoc ipſum eſſe, hẽt ſuã formã,ſuumq; eſſe, forma.n. dat eſſe rei,vt philoſophi aſſerũt:& l.Iulian⁹. ff. ad exhibẽ.ſed mutuũ eſt,hẽt igr ſuã formã,ſuũque eſſe. Quæro itaq; vbi † mutuũ hẽt ſuũ eẽ,in 5
ſe,in mẽte ne?vt chimera,an in rebus?rñdet iurecõſ.inquens,mutui datio cõſiſtit,hoc eſt ſuũ eẽ hẽt in rebus.Rurſus q̃ro,quib.in rebus? rñdet ĩ his rebus,q̃ põdere,numero,mẽſurave cõſiſtũt. cõſiſtunt inquã,hoc eſt ſuũ eſſe hñt,quoad mutuũ,q̃ppe cũ mutuũ ſine his nõ queat fieri. Quęro q̃ ſunt res,q̃ in pondere,numero,& menſura hñt ſuũ eſſe?rñdet eæ,q̃b.vti nõ poſſumus, quin intereãt, & cõſumant: q̃b.cõſumptis,earũ eſſe, ac ſubſtãtia dr in põdere,numero,& mẽſura remanere,vt ſ.demõſtratũ eſt. Quæro iterũ,quãobrẽ mutuũ cõſiſtit in his reb.magis, quàm in aliis?rñdet Iurecõſ.qm̃ earũ datione, poſſumus in creditũ ire.hic facias pũctũ, q̃ vocat ſubdiſtinctio:pendet.n.ſenſus. deinde accipias illa verba ꝑ ſolutionẽ magis,quàm ꝑ ſpeciẽ. vt igr ſit ꝑfecta,& continuata oõ.ita legito,qm̃ earũ datione poſſumus in creditũ ire, ꝑ ſolutionẽ magis, quam ꝑ ſpeciẽ.hoc eſt in his reb.q̃ vſu intereũt, poſſumus in creditũ ire,ꝑ ſolutionẽ,i. ꝑ trãſlationem dominij rei creditæ, & non per eandẽ rem,illum aduerbium magis,ponitur electiuè, quod nec Dd.negant. Quæro iterũ qua de re in rebus,quæ pondere,numero, & menſura conſiſtunt,non poſſumus in creditum ire per ſpeciẽ, ideſt per eandem rem? reſpondet Iureconſ.inquiens.quia in genere ſuo functionẽ recipiunt.

hoc

hoc est vnaquæq; ex his rebus recipit functionē, id est finē, & interitū, in gñe suo: hoc est vinū bibendo, frumentū, oleumq; comedendo cōsumitur, ac penitus interit, vt s. declaratū est. nō possumus itaq; in creditū ire, hisce in rebus p spēm, hoc per eandē rē, cum illa eadem res mutuo data restitui nequeat, cum vsu omnino interierit.

Ex supradictis veram, facilemque huius. §. declarationē nemo non perspicit. plures ex noua hac declarōne qōstiunculæ facilè solui pñt. prima

6 est † an in pane, in carne, possit mutuū cōsistere? rñde, si p vsu victus mei egeo pane, seu carne, & tu mihi decē libras panis, seu carnis accōmodes, ita vt ijs comedendo vtar, erit profectò mutuū. Il le. n. panis, illaq; caro comedendo consumpta, eadē numero restitui non pōt. erit igr mutuū sicut

7 in oleo, & vino. Secunda, † an in lignis, paleis, fœnoq; possit esse mutuū? rñde, si ea pōdere, ita accommodatur, vt vsu ab accipiente consumātur, cur non sit mutuū, vt in oleo, & vino, rō eddi nō

8 pōt. arg. l. decē. ff. de ver. obl. Tertia, † quid in ouis, gallinis, verucibus, cęterisq; pecudibus? rñde si hæc numero ita amico quispiā accōmodauit, vt suo arbitratu, seu comedendo, seu macellis vēdēdo eis vtaī, id esse mutuū negari non pōt, cū vsu consumanī, nec eadē numero reddi possint: sunt igr hæc, frumento, vino, oleoq; in hoc similia: de simil ib. verò idē est iudiciū, vt philosophi aiunt, & arg. à simili valet, qñ adest similitudo in ea mā de qua agiī, not. in l. vt memini. C. de colla. & ibi

9 Iaſ. nu. 1. Quarta erit qō, † q̄d si dem tibi certū tegularū numerū, ita vt illis in tegenda domo vtaris, an sit mutuū? rñde nihil esse, quin sit mutuū: & licet earū substantia, vsu statim non intereat, queadmodū in oleo, & vino interit, hr̄ tñ perinde ac si interijsset, cū eædē non restituanī numero, vt de pecunia dici solet, cuius substantia expēdendo nō interit, est tñ in ea mutuū, ppea quod

10 eadē numero reddi non solet. Quinta † si do tibi certā panni mensurā, ita vt ex eo conficias vestē, an sit mutuum? rñde ēt, facta. n. ex eo veste, forma panni corrupta est. corrupta forma, effectus perit. vt philosophi asserūt, & l. Iulianus. ff. de exhiben. mutata itaq; forma, nec illa eadē res, nec eius nomen remanet, non pōt itaque restitui eadem res. erit igitur mutuū in panno, vt in vino, oleo, cum eadem sit rō. l. à Titio. ff. de verb. obli.

11 Doctores non parū in † declarando hoc textu laborāt, cum in textu dr̄, qm̄ earū datione, possumus in creditū ire, dñt. n. hanc rōnē nō esse verā, ppea q̄ est eadē cum dicto, cū ab eo differre debeat, vt no. in l. fi. ff. de off. proc. Cæſ. At si ita, vt s. dcm̄ est intelligaī, vera, & differēs à dicto erit rō. Notato in textu ibi, functionē recipiunt. q̄ verba vt aiunt Dd. hoc sibi volūt, videlicet frumentū, vinū, oleū, aliaq; hmōi, tantā inuicē hr̄e similitudinē vñr, vt vna alterius vice oīno fungaī, tū quoad vtilitatē, tū ēt quoad affectionē. q̄ expositio si vera esset, sequereī mutuū posse ēt consistere in calcaribus, cultris, gladijs, cæterisque armis, itidē, & in vestib. ab eodē artifice, ex eadē materia, eadē forma, eademq; bonitate confectis. his. n. ita confectis, eandem qualitatē, eadēmq; vtilitatē inesse facilè pspiciī. sunt igr̄ similia, quaōbrē alterā alterius vice fungi potest. nihil itaq; obstaret ex Dd. snia qn, & in his posset mutuū consistere. Q. o l ēt eorū snia falsum est. tales. n. res percepto vsu, remanent oīno integræ, & ita illæ eędem restitui pñt, non est igr̄ in eis mutuum, in mutuo. n. non eadē res, sed alia eiusdē naturæ, & qualitatis reddenda est. Sequunī deinceps verba illa, p solutionē magis, q̄ per spēm. q̄ ab ipsis ita interpretanī, per solutionem inquiunt, i. per dationē alterius rei, ab ea, q̄ mutuo data est, & non per eandē rem datam. soluitur. n. (vt aiunt) res non data, restituitur eadem. Est itaq; integra eorum interpretatio hæc: Mutuum consistit in rebus, quæ pōdere, numero, mensurave consistunt, qa in gñe suo recipiunt functionem, hoc est, s'm eos, quia inter se omnimodam habēt similitudinem, eandemq; præstant vtilitatem. per solutionem, i. per dationem alterius rei non datæ, magis q̄ per speciem, hoc est magis, q̄ per eadem rem datam. Quę expositio quā sit, & à verbis, & à vero aliena ex his, q̄ dicta sunt, neminem existimo non intelligere, quonam mō audent dicere, aliā rem, vtilitatē, similitudinē, vicemq; pręstare illius rei mutuo datæ, magis quā illā eandē rem mutuo datā. omittēda est igr̄ ōis iterpretatio, & superior illa simplex, vera, verbisque consentanea amplectenda.

Suboritur alia quęstiuncula, quę talis est, dedi mutuo tibi aliquot numos, tu minime illis indigēs, eosdē mihi haud inuito restituere velis, dubitatū est, an sit mutuū? Glo. in l. 2. in princ. huic quæstioni occurrens, asserit esse mutuū: id quod probari affirmat. Instit. quibus mod. re. contrah. oblig. ibi, & quandoq; nobis non eadem res &c. Contra. d. gl. uidetur text. in d. l. 2. in princ. ff. eo. Pro huius quęstionis ueritate scire oportet, formam substantialē cuiusq; rei id esse, quo res ipsa 12

consistit, & à quo nomen ipsius rei appellatiuũ ducitur.ita Bar.in tracta. de alueo.§.q̃ si.& philosophi hoc idẽ asserunt.Scire ẽt debemus, mutata priori forma rei,aliaq; adueniente, non esse amplius rem illã,nec priori noĩe appellari. Bart. in d.§.quod si.& l.Iulianus.ff. ad exhiben.remanet tñ materia in aliam rem,aliudq; nomen trãslata.exempli cã,si ex argẽto figura equi facta sit, eamq; tibi commodauero,tu deinde ex eodẽ argento destructa equi figura hoĩs figurã efficias, eamq; mihi reddere velis, non diceris profectò reddere eandẽ rem tibi cõmodatã.mutata.n. eq forma, seu figura, non est,nec dr̃ amplius equus argenteus ita Bar.in d.§.qd̃ si.Sciendũ est p̃terea formã rei incorporalis, veluti p̃ctus obligõnis,actionisve esse rei ipsius naturã,quã figura eiusdẽ rei demõstrat.ita Bar.in d.§.qd̃ si.forma.n.cuiusque rei est perfectio, ac nã ipsius rei.Aris.1.Poli.

Nunc prospiciendũ est,quænã sit figura, ac natura,hoc est forma ipsius mutui?rñde,figurã,naturamq; mutui esse,vt dans mutuũ non recipiat eandẽ rem.l.2.in prin.ff.si cer.peta.ibi.n.dr̃ mutuum damus,recepturi non eandẽ spẽm.si igr̃ eã dẽ recipiamus mutabĩt figura,& natura mutui: nec remanebit eadẽ spẽs contractus: nec eodem appellabĩt noĩe.reddita igr̃ eadem re,nec est,nec appellandũ est mutuũ,materia tñ remanet,trãsibitq; in alterius contractus figurã, atq; naturã, dicet̃ itaq; commodatũ,aut depositũ d.l.2.ex supradictis satis constat hãc conclusionẽ esse verã, videlicet si reddat̃ eadẽ res,non est mutuũ. Non

13 obstat † tex. Inst.quib.mod.re contr.obl.verus.n. illius litteræ intellectus adhuc latet: noua igr̃ declarõne opus est,qua veritas aperiet̃,atq; ita non obstabit. nã dicit ibi Imperator, mutui obligationẽ in ijs reb. consistere, q̃ pondere, numero, mensurave consistunt: q̃ verba qũo intelligenda sint,s̃.iam demonstratum est. Deinde ponit res, in q̃b. mutuum consistit, inquiens, veluti vino, oleo,frumento,pecunia numerata,ære,argento, auro.subdit deinceps,quas res, aut numerando, aut appendendo,aut metiendo,in hoc damus,vt accipientiũ fiant.Hæc descriptio innuit donationẽ.nã cũ aliq̃s gratis dat q̃cq̃ã ea mente, vt statim velit id accipientis fieri, est donõ.l.1.in prin. ff.de don.hanc ob cãm Imperator,vt excluderet donõnem,subiunxit,& q̃nq;,hoc est aliquo t̃pe. hoc.n.significat hoc aduerbiũ q̃nq;,vt Grãmatici asserũt.Accipias deinde,aliud verbũ,reddant̃. & iungas cum illo aduerbio q̃nq;, & ita cõstruito,& q̃nq; reddantur nobis,& sic non erit donõ, tunc.n.est donatio,q̃n quis ita dat rem, vt nullo casu eã velit ad se reuerti.d.l.1.in prin.& q̃m tradere alicui rem,vt aliquo t̃pe eadem reddat̃,posset hoc cõmodato,vel deposito conuenire, hanc ob cãm addidit Imperator,non eædẽ res,sed aliç eiusdem naturç,& qualitatis.Erit igitur perfecta orõ,perfectaq; structura hęc,quas res in hoc damus,vt accipientium fiant:& q̃nq; reddãtur nobis,non eadem res,sed aliæ eiusdẽ naturç,& qualitatis:& si ita construamus, vt construi oportet ille tex.oĩno probat,non posse reddi eandem rẽ, si velimus esse mutuum. at si illud aduerbium, q̃nq;,pro interdum capiatur,vt glo.& eã sequentes,capiunt sequeretur,& non benè, posse easdẽ res,in mutuo regulariter reddi,si.n.interdũ non redduntur eædem,consequens est,vt regulariter reddãtur eædem.exceptio enim oportet,vt sit ex regula.l.1.ff.de reg.iur.& ibi no.Bar.in l.si eum. §.qui iniuriarum.ff. si quis caut. quo nihil deterius dici posset. Nostra igitur declaratio vera videtur & est,quàm si amicè accurateque considerabis,spero te minimè eam spreturum.

S V M M A R I V M

1 *Genus non potest à suis Indiuiduis separari.*
2 *Species à philosophis quæ.*
3 *Operari,facere,& agere,quid sint.*
4 *Petitio,est actio.*
5 *Actio in personam, & condictio,re,& substãtia sunt idem.*
6 *Condictionis species,alia certi,alia incerti.*
7 *Condictionis certi, plures sunt species, pro vt plures specificæ differentiæ adueniunt.*
8 *Differentiæ specificæ, quæ sunt.*
9 *Certi condictio generalis non competit ex omnibus contractibus.*
10 *Nec est natura.*
11 *Certi condictio generalis ex mutuo non nascitur.*
12 *Facta sunt Incerta,Imò facienda, & nu.14.*
13 *Actu,& potentia esse. quid dicatur.*
15 *An certi condictio competat exemplum.*
16 *An certi condictio generalis possit cum actione de Dolo concurrere*
17 *Certi condictio quare fuit introducta*

XLVII. DECLARATIO

In l. certi condictio. ff. si cert. peta.

Interlocutores. Fabius, & Iulius

Fab.quid est mi Iuli, quod ita solus deambulas?Iul.teipsum expectabã: præsagiebat.n. mihi animus te huc venturũ. Fab.quid est quod me velis?Iul.hoc mane vidi. l. certi condictio.ff. si cert.

si cert pet. & inueni interpretes in duas acies distinctos inter se acerrimè pugnantes. alij.n.dñt, ex mutuo duas nasci certi cōdictiones, videlicet spālem vnam, alteram gnālem. alij verò asserūt, ex mutuo duntaxat oriri gnālē, eandemq; aiunt cōpetere ex oī contractu, ex quo certū petit. Fab. & tu mi Iul. qd sentis? Iul. anceps sum, & cui parti adhęreā nescio, idcirco tuā maximopè sniam desidero, quāobrē si nō est tibi molestiæ, explica mihi materiā hanc. Fab. morē tibi gerā, sed qa de certi cōdictione gnāli, sermo habendus est, prius qrendum est, an genus, & species reipsa subsistāt, à rebus corporalibus separata, an in reb. corporalibus cōsistāt, ita vt ab eis separari non possint.

Pro cōperto itaq; mi Iuli habeto † genus non posse à suis idiuiduis vllo pacto separari. nā neq; genus, nisi in suis spēb', neq; spēs, nisi in suis indiuiduis subsistit: ex singularibus. n. vlia existūt. 6. Eth. sublatis. n. oīb. particularib', necessariò tollit eorū spēs, & pūr genus, ita aiunt Dialectici: & Arist. in pdica. ait, non existentibus primis substātijs, impossibile est aliorū aliqd esse. s. vniuersalium. & no. in l. si qd. §. inter emptū. ff. de leg. 3. Iul. ergo hō, vt spēs per se, nihil est? Fab. nihil pfectò ex Aristotelis snia, sed solum in mente intelligit. Iul. si fieri pt, velim vt clarius ista hęc aperias? Fab. in obscuris opus est, vt manifesta adhibeamus testimonia, vt ait Arist. 2. Eth. exemplo itaq; vtendum est. Linea, licet re ipsa, à corpore separari nō possit (nam id quod hēt, hoc est suum esse, corpori dēt) pōt tñ sine aliquo corpore, mēte cōsiderari. nōne ita est? Iul. certè, & nunc experior. Fab. & tñ talis linea ita intellectu concepta, atq; cogitata, nullibi re ipsa sine corpore inuenit. Ita hō, vt spēs, licet nō possit à particularibus hoib. separari, pōt tñ intellectu concipi, atq; cogitari. Iul. qui fieri id pōt? Fab. hoc inquā mō: prius. n. sensus exterior, puta visus, videns hoiem particularē, ex eo coloratā quandā similitudinē pcipit, eamq; ad cōem sensum defert. deinde phantasia, illā à sensu cōi accipiēs retinet, conseruatq;. adeò quod in phantasia Petri, sunt tot hominum similitudines, quot hoīes ipse vidit. Deinde, † intellectus agens inspiciens tot hominū similitudines, abstrahit ex illis similitudinē quādā immaterialem, quā spēm appellant. Hæc aūt abstractio, re ipsa fieri minimè pōt, quia spēs nusquā sine indiuiduis consistit: sp. n. cū ipsis indiuiduis, hoc est, cum ipsis particularibus coniuncta est. potest tñ intellectus, hominem apprehendere, non apprehenso, nec Petro, nec Francisco, nec alio quopiā. nam quemadmodum color in pomo disiungi à sapore non pōt, visus tñ pōt colorem apprehēdere, non apprehenso sapore Hæc igr hois similitudo, ab intellectu ita apprehensa, atq; cogitata à philosophis spēs appellatur. quæ nīl aliud est, q̄ similitudo qdam à singulis hoibus numero duntaxat differētibus, intellectu accepta, cogitataq;. Hanc aūt similitudinē ita ab intellectu agēte abstractam, accipit intellectus possibilis, eamq; cōseruat, quā accuratè contēplans q̄rit, quidnā sit hō: siquidē obiectū intellectus possibilis, vt philosophi vtar vocabulo, est qditas rei. i. qd, qd est: atq; ita contēplando, concludit, hominē esse aīal rationale mortale. talis itaq; hominis similitudo intellectu concepta, diffinitaque ipsa est species.

Hæc autem species vniuersalis est, quæ nusquā per se, re ipsa inuenitur, nullaq; ex fœmina nasci potest, nemoq; illam sine particulari homine vnquam vidit. solo enim intellectu, talis homo intelligitur. Hæc colligi possunt ex Boetio in 2. editione in Porphyrium. & ex S. Tho. in opusculo de potent. ani. Iul. attentè audiui, vt bñ perciperem, si placet, iam ad rem propositā redeamus. Fab. sunt adhuc quædam necessario præmittenda, vt bene id de quo nūc agitur, intelligatur. Iul. prosequere igitur. Fab. scire oportet, tria reperiri verba, † videlicet operor, facio, & ago. Facere. n. ab agere specie differt. Operor verò vtriq; cōe est. nam facere dr quis, qñ operatio in materiam exteriorem transit ad aliquod opus faciendum: exempli causa secare, ędificare, vrere, scribere, & eiusmodi dr factio. ex his. n. post factionē remanet opus aliqd factū. Agere verò dr, qñ operō in ipso agente remanet, nec aliqd opus efficitur: veluti intelligere, videre, velle, loq, petere, & hmōi. Iul. petere igr, est agere? Fab. certè: nā qui petit, aut facit, aut agit, nō facit, qa nullum opus post petitionē remanet: necessariò igr † qui petit, agit: & ipsum petere, est agere, ipsaq; petitio, actio est. Hæc colliges ex Arist. 1. Pol. & 6. Eth. & ibi S Th. Iul. quorsum hæc: Fab. vt fatearis petitionē, esse actionē. nā actionis appellatione cōtinet petitio, veluti spēs sub gñe, oīs. n. petitio, est actio, sed nō è contrario. Iul. sit sanè vt ais, quid tum? Fab. oīs q petit, aut in iudicio, aut extra petit. Iul. ita est. Fab. ergo oīs petitio, aut est iudicialis, aut extraiudicialis. Iul. & hoc recipi pōt. Fab. & hæc petitio iudicialis, nonne est actio iudicialis, cum omnis petitio, sit actio? Iul. certè. Fab. actio iudicialis,

ns,aut est in rem, aut in personam.§.1.Instit.de actio.Iul.negari non potest.

Fab.nunc tibi demonstrandū est actionē in ꝑsonam,& condictionē idē esse,& re,& substātia. Iul.hoc aueo scire.Fab.rei vendicatio, & actio in rē,nonne & re,& substantia sunt idē?Iul.ita existimo.Fab.oportet vt fatearis ita esse.nā Imperator in §.sic itaq;.vers.appellamus.Insti.de actio. ait,appellamus in rē actionē,vendicationē. & Iureconſ.in l.actionū gn̄a.ff.de actio.& obli.ait, actionū gn̄a sunt duo,in rē,q̄ dr̄ vēdicatio &c.Iul.
5 ita est.Fab.eodē mō † actio in personā, & condictio re,& substantia sunt idē.nā Imperator ibidē ait,in personā actionē appellamus condictionē, & Iurec.in d.l.actionū.ait,actio in personā,q̄ condictio appellat̄,si igr̄ actio in rē, & vendicatio,re & substantia sunt idē:ergo eodē mō actio in ꝑsonā,& condictio re & substantia sunt idē. d.§.appellamus.& d.l.actionum gn̄a, alioqui rectè dici posset,est hō qui appellat̄ equus,id qđ quā foret absurdum nemo est,q̄ ignoret.Iul.si est eadē res, quāobrē diuerso noīe appellat̄? Fab.quēadmodū hæc duo noīa,ensis,& gladius,idē significant, sunt.n.synonima:ita actio in ꝑsonā, & cōdictio, vti synonima idē significāt.Iul.ꝙ ensis,& gladius eandē rē significent, facilē qs recipiet: qđ aūt actio in ꝑsonā,& condictio significēt idē,obscurū vr̄.Fab.obscurū est,qđ luce caret,adhibeat̄ lux,& fiet clarū.Iul.q̄nā erit ista lux? Fab diffinitio.hęc .n.est oro,q̄ id,quod diffinit̄ explicat qđ sit. vt ait
1 Cicero in Topi.diffinitio.n.rei essentiam (vt hoc vtar vocabulo)demonstrat,ergo vbi est vna diffinitio,est vna rei essentia.Iul.negari non pōt. Fab. diffinitio actionis in ꝑsonā, hæc est.actio in ꝑsonā est ius ꝑsequendi in iudicio,qđ sibi dari,fieriue oportet,vt colligit̄ in Inst.de actio.in §.oīum. & §.sic itaq;.versi.appellamus. Eodē mō diffinit̄ condictio,vt d.versi.appellamus.ibi.n.ait Imperator,in ꝑsonā actiones,q̄bus dare, aut facere intēditur,condictiones appellamus. Iul.ita vt ais,vr̄. Fab.imò ita est,sunt igr̄ actio in personā,& condictio,noīa multiuoca, quorū nomina plura sunt. diffinitio verò vna est,vt scutum, & clypeus, his q̄dē plura sunt noīa:sed vna est diffinitio. ita ait Boetius in 1.edit.in Porphyrium. sunt igr̄ actio in personā,& cōdictio multiuoca, sicut scutū,& clypeus,ensis,& gladius,Iul.sit sanè,vt ais, qđ ad rē? Fab.audi nūc.quoties alicubi legeris actionē in personam, seu condictionem, semper pro eadem re,eademq; essentia accipito.Iul.ita faciam.

Fab.age mō:capiat̄ nūc actio in ꝑsonā,seu cōdictio vti genus.Iul.esto. Fab. genus nonne diuidit̄ in plures spēs?vt ait Prophyri⁹.Iul.certè, sed q̄ sunt † hę spēs?Fab.vna est actio,seu ꝯdictio certi altera incerti.Deinde actio certi,seu † certi cōdictio,vti genus subalternū,in tot spēs diuiditur, quot ei specificæ adueniunt drīæ.exēpli cā,si condictioni,seu certi actioni, aduenerit hæc drīa ex empto,constituit̄ vna spēs,q̄ certi actio,seu certi condictio ex empto appellat̄.& hoc est verū,si ex empto certū petat̄.hæc inquā actio est spālis,quā Dd.gn̄alē appellant.Iul.dic obsecro,hæc certi cōdictio,seu certi actio,q̄ ex empto dr̄,cōpetit ne ex locato,ex cōmodato,ex deposito, aliove ꝯtū,ex quo certū petit̄? Fab.minimè,q̄a certi condictio, seu certi actio ex empto ē vna spēs, q̄ differt à certi condictione,seu certi actione ex locato,ex cōducto, & eiusmodi, sicut differt asinus ab equo. nā certi ꝯdictio,seu certi actio ex locato,est spēs ꝑ se,& non cōpetit,nisi ex locato. & certi condictio,seu certi actio ex cōmodato, est alia spēs, q̄ non dat̄ nisi ex cōmodato, & sic de alijs.quot.n. drīæ specificæ adueniūt certi condictioni,seu certi actioni,vti gn̄i,tot spēs constituunt.Iul. q̄ sunt hæ specificæ drīæ?Fab.ex empto,ex locato,ex cōmodato,ex deposito,ex legato,ex mutuo, & similibus,si ex his certū petat̄:quarū vnaquæq; addita certi condictioni,seu certi actioni,propriā cōstituit spēm.Iul. dic q̄so actio certi ex empto, & certi cōdictio ex empto,suntne duæ,an vna?Fab. o mi Iuli,vbi est memoria tua,nōne paulò añ dixerā,hæc duo noīa appellari synonima,seu multiuoca,hisq; vnā tm̄ rem significari.Iul. dixisti ꝑfectò.Fab.tene igr̄ hoc memoria,videlicet, actionē certi ex empto,& certi cōdictionē ex empto, ſm substantiam esse, vnam eandemq;, cum vna vtriusq; sit diffinitio:sunt tamen duo noīa idem significantia,quemadmodum ensis,& gladius.

Iul.ergo errant Dd.qui dīnt vnam certi condictionē cōpetere per se ex oī cōtractu, ex quo certū petit̄,aiuntq; esse vnā,atq; eandē, q̄ ex oī cā datur? Fab. errant sine dubio: nā quēadmodū aīal asinus,nō est aīal equus, sed sunt duæ aīalis spēs, ita certi condictio ex empto,non est certi condictio ex locato, sed sunt duæ certi cōdictionis species.Iul.ergo sunt multæ certi cōdictiones? Fab. prorsus. nam quemadmodū animal irrationale, est vnum, vti genus, tn̄ eius species multæ sunt, vt equus,bos,asinus,piscis,auis,& similia:ita certi condictio gn̄alis,vti genus,est vna, sed eius species,

cies,tot sunt,quot ei adueniũt specificæ drię.Iul.
8 † q̃ sunt specificæ drię? Fab.q̃ adiuncti generi faciũt aliud: veluti si aiali adueniat hæc dria rõnalis,aliud facit animal,& erit vna spẽs aialis,quod aial rõnale vocatur. itẽ si aiali adueniat hæc dria irrõnalis,facit aliud aial,eritq; altera aialis spẽs, appellabiturq; aial irrõnale. Eodem mõ, si certi cõdictioni, vti gñi adijciatur hęc dria ex empto, facit aliud,eritq; vna spẽs, quæ certi cõdictio ex empto nuncupanda est.item si addatur hęc dria ex commodato,constituitur alia spẽs, quæ certi condictio ex commodato vocanda est. & si hæc dria ex mutuo aduenerit certi condictioni vti generi,efficitur & alia certi condictionis spẽs,eaq; dicetur certi condictio ex mutuo, & sic de alijs,
9 Iul.dixisti si memini † certi condictionem generalẽ,non competere ex omni contractu:huic tuę sententiæ aduersatur Vlp.in l.certi cõdictio. ff.si cert.pet.vbi in hæc verba ait, certi condictio competit ex omni causa,& ex omni obligatione.

Fab.aduerte mi Iuli: nã licet aial cuilibet spẽi insit,tñ aliud est aial in equo,aliud in asino,aliud in hoĩe.nam driæ specificæ, gñi adiunctæ faciunt aliud(vt Dialectici aiunt) item licet caro sit eadẽ in gñe,tñ alia caro est hominum, alia pecorum, alia volucrum,alia piscium,vt ait S.Paul.ad Cor. c.6.itẽ conuentionis nomen gñale est.l.1.§.1.ff. de pact.& tñ non eadẽ est in omnibus contractibus.nam conuentio, quæ est in emptione, locatione,societate,commodato diuersa est,& diuersas facit gñalis conuentionis spẽs.l.iurisgẽtium. ff.de pac.& tñ ab ea differunt,sicut hõ,& equus ab aiali in gñe.Ita ad propositum,licet certi condictio gñalis competit ex oĩ contractu,sicut conuentio gñalis in oĩ inest contractu,& aial in oib. suis speciebus,tñ certi condictio, q̃ competit ex empto,locato,commodato,mutuo, depositoq; sunt spẽs certi condictionis gñalis,differũtq; ab illa gñali:quemadmodũ hõ, equus, asinus,aialis spẽs maximopere ab aiali in gñe distãt,vt ex Dialecticis colliges.Iul.si ita est, ergo vnaquęq; causa,hẽt suam certi condictionem spãlem?Fab.certe.Iul.ergo vnus contractus duas spãles actiones habebit? Exempli cã,contractus emptionis, hẽt actionẽ ex empto spãlem, & ex sñia tua habebit certi condictionẽ ex empto spãlem. Fab.non ita est,nam certi actio ex empto, nõ sunt duę spãles actiones,sed est vna tm̃ re,& essentia. d.§.itaque, ver.appellamus.& d.l.actionũ gña. sicut ensis,& gladius,nõ duas,sed vnã tm̃ rẽ significãt, sunt.n. synonima,seu(vt Dialectici aiunt)multiuoca.

Iul.satis vero consentanea ista hęc vñr. sed q̃d dixisti,gñalem certi cõdictionẽ non posset ex aliquo contractu nasci,confirmas ne? Fab.etiã.Iul. ergo † errant Dd.qui aiunt eam esse natiuã.Fab. 10 scribentes in hoc maximopere hallucinañ, qm̃, vt dixi,nec genus,nec spẽs nasci põt, quia per se, sine indiuiduis,vt dictũ est,non subsistũt,sed aĩo duntaxat intelligunt nunquã profecto aial,vt genus,nasci ex aliqua fœmina põt.nã quemadmodũ genus mori non põt.l.incẽdium.C.si cer.pet. l.in rõne.§.diligenter, vers.incertẽ.ff.ad l.Fal.ita nasci minimẽ põt.si.n.nasceret vtiq; moreretur, nã vt vir ille doctus ait,oĩa orta occidũt,sed hoc, vel illud aial particulare nascit, & postquã natũ est,sub aiali gñali continetur:pari rõne, nec certi condictio gñalis nasci ex aliquo contractu p̃t. arg.l.illud.ff.ad l. Aquil. non est,igr̃ natiua certi condictio gñalis.Iul.hmõi tuæ sniç occurrũt leges,quas Dd.ad ipsum citant.s. l. nã etsi fur. ff.si cer.pet.ibi,nascit cõdictio. & Insti.quib.mod.re contr.oblig.in prin.ibi. ex eo cõtractu nascit certi condictio.Fab.dñt ne iura illa,nasci certi cõdictionẽ gñalem?Iul.nõ expresse. Fab.ergo nõ obsunt.& q̃d aiunt nasci condictionẽ,necessarium est, vt intelligas nasci particularẽ certi cõdictionẽ,gñalem aũt nasci impossibile est,vt sup.dixi.

Iul.hoc amplius scire aueo,an is, qui hẽt certi condictionem particularem,habeat ẽt certi condictionem gñalem?Fab.audi mi Iuli:qui hẽt particularem,non hẽt gñalem,tanquam à particulari separatam, sed ideo dicetur habere generalẽ eõ quod generalis inest particuli,vti genus:quẽadmodum, qui hẽt aial hoc particulare, vtputa hunc equum,hẽt aial gñale, eõ quod animal vti genus inest cuilibet particulari,& sicut nemo p̃t aial gñale,à particulari separatum habere, cum per se non subsistat:ita certi condictionem generalem, à particularibus separatam hr̃e p̃t nemo, cum non sit,sed mente duntaxat intelligatur.

Iul.non possum his non assentiri. sed vno dubio auulso aliud suboritur. nam omnes Dd. (vt in principio dixi)fatentur ex mutuo certi condictionem generalem oriri,ex quibus alij affirmãt etiam specialem nasci. alij uerò hoc negant : tu autem,quid sentis? Fab.si omnes aiunt † ex mutuo nasci generalẽ,omnes maximopere aberrãt. 11
nam quemadmodum impossibile est, animal generale,ex fœmina nasci : ita impossibile est, certi condictionem generalem ex aliquo contractu

oriri,cum extra intellectum ꝑ se nihil fit.Nascit̃ itaq; ex mutuo in specie,certi condictio specialis, & ex hoc mutuo particulari,certi cõdictio particularis,vt ex sdictis facilè colligi põt.particularia.n.non gñalia in operationem veniunt: Arist. 7.Eth.Iul.satis hæc mihi cordi sunt, & ꝑfectò finem interrogandi facerent,nisi vnũ dubiũ adhuc me sollicitaret.Fa.quid dubij est?Iul. dixisti certi condictionẽ ex empto, cõmodato, depositione,esset species certi condictionis.Fab. verum est. Iul.certi cõdictio cõpetit ex empto, ex cõmodato,depositoque. Fab.dubitasne? Iul. ẽt.nam Dd.aiunt illam ex hisce cõtractibus,nequaquã cõpetere,& rõ vera ẽm Bart.in d.l.certi condictio in 5.col.ea est,qđ ex cõmodato,& ex deposito rẽ nobis restitui. ex empto rem tradi petimus.& sic agitur ad factum: ergo ad incer-
12 tum. † facta.n.sunt incerta, inquiũt ipsi.Allegãt l.vbi autem.§.qui id quod. ff. de verb. obligat.

Fab. qui fieri põt, vt facta sint incerta,cum iã extẽt,& appareat quid,quale,quantũve fit, ergo certum.d.l.vbi aũt,in prin.Iul.ita aiunt.Fab. tu aũt noli amplius tali loquendi gñe vti, sed vt Vlpianus dicit in d.l.vbi aũt.§.qui id qđ, videlicet, quæ in faciendo cõsistunt,incerta vĩr.nã in rerum natura,quoddam põt esse, sed adhuc non est:quoddã verò iam est, illud aũt qđ põt esse,&
13 nõ est dr̃ esse in potentia: illud † verò qđ iã est, dr̃ esse actu.Iul.explicato apertius, qũo aliqd fit potentia,& qũo actu? Fab.libentissimè id faciã, audi.nihil effici põt, nisi mã, priuatio,& forma adsit.hęc.n.sunt rerũ principia, vt ait S.Tho. in opusc.de prin.rerũ,& Arist.2.Phy.exẽpli cã,artifex statuarius vult statuã Cæsaris ex ære effingere.oportet vt adsit mã,qđ est ęs,& qđ fit in ipso ære priuatio, hoc est qđ nõ fit in eo ære Cæsaris statua,qa si esset,certè nõ fieret(quicquid.n.fit, adhuc non est,nisi potentia)ad hoc igr̃ vt Cæsaris statua,fit acto,oportet vt æri,vti materię,adueniat forma,q̃ erat Cæsaris figura: & ita statua, q̃ prius erat in potentia,erit iã actu. forma.n.facit rẽ esse actu:vnde dici solet, forma dat eẽ rei. Iulianus.§.si qs. ff.ad exhib. Requirit̃ ꝑterea cã efficiens,hoc est statuarius,qui formã statuæ, q̃ erat in potentia,in actum reducat. hæc colliges ex S.Th.in op.de prin.rerũm. Iul.hæc iã intelligo,si placet reuertere ad rẽ ipsam. Fab. ecce reuertor.si ꝓmittis mihi ędificare domũ, illa domus anteq̃ ædificet̃,est ne potẽtia,an actu?Iul.potentia inquã,qa nõ adest forma, q̃ facit rẽ esse actu.Fab.rectè sentis illud igr̃ qđ est potentia,dũtaxat põt esse, & non esse.exẽpli cã. Cardinalis potentia est pontifex,ergo põt esse,& nõ esse põtifex. at ea q̃ pñt esse,& non esse,sunt incerta, vt ait Arist.3.Eth.nã quo eueniant mõ,incertũ est. pñt.n.& hoc,& illo mõ euenire:& q̃ pñt aliter se habere,& adhuc sunt potentia,an sint,necne, latent.suntq; his,quæ non sunt ꝑ q̃ similia,sunt igr̃ incerta,hæc ex Arist.in 6.Eth.& ex Eustratio ibi interprete.Eadẽ rõne,Vlpian.in d.l.vbi aiũt. §.qui id qđ.ff.de verb.obl. ait,† id qđ in faciẽdo 14 consistit,incertum vr̃ rõ est, qa adhuc id qđ nõ est actu,est perinde ac si non esset. è contrario id qđ actu est,hẽt suam formã,ꝑ quã in suo esse (vt ita dicã)consistit.d.l.Iulianus.§. si qs. & pñr est certũ,qa apparet quid quale quantũve fit. d. l.vbi aũt,in prin.Iul.ita esse arbitror. Fab. dicas quæso,si cõmodo tibi equũ, accõmodo ne tibi rẽ certã,an incertã?Iul.certam profectò. Fab.si mox peto illum equũ mihi restitui,peto ne mihi restitui rẽ certam,an incertã?Iul.subsisto,qa ex vna parte audio Dd. dicẽtes,eũ q tenetur restituere,teneri ad factũ.restituere.n.aiunt esse, qd facti,ergo incertum. d.§.q id qđ. Ex altera parte,video equum restituendum,esse rẽ certã, idcircò qd dicã nescio,tuam igr̃ sñiam expecto. Fab.Si restituere est qd facti, ergo tradere est ẽt qd facti.Iul.ita reor. Fab. ergo dare ẽt erit quid facti,arg.l.cõsilio.§.si.ff.de cur.fur.Iul.non facile assentior,qa dare est dñium transferre.§. sic itaque.Inst.de act.dñium aũt est ius.l. ex hoc in re.ff.de iust.& iur.& ibi no. Fab. nõ sequit̃ dñiũ est ius,ergo ipsum dare,seu ipsa datio ꝑ quã vti ꝑ instr̃m,dñium transfertur,est ẽt ius. nam alia res est datio ipsa, alia ipsum dñium qđ per illã transfert̃:quemadmodum aliud est id quod fit, aliud ꝑ quod fit.culter.n.qui effici?, lõgè distat à malleo,ꝑ quem ille efficit̃. Est igr̃ ipsum dare, seu ipsa datio qd facti,sicut restõ,& traditio. d. l.cõsilio.§.si.Iul.esto qd tum? Fab.si restitutio, traditio,datio,ob id qđ sunt facti,essent impedimẽto,quominus certi cõdictio ad rẽ emptã,certã qdẽ,ad rẽ cõmodatũ,ꝑmissamq; cõpeteret, ꝑculdubio certi cõdictio, ex nulla obligõne daretur.oĩs.n.q agit,aut ad dandũ,aut ad tradendum,aut restituendum, aut ad faciendum agit. §.1.Inst.de act.l.1.ff.de act.empt. hæc aũt sunt facti,ergo &c.& tñ Iurecõs.in d.l.certi cõdictio ait,certi cõdictionem cõpetere ex omni causa, ex omni obligatione,ex qua cer.pet. sufficit ita-

que,vt res,q̃ petit̃ sit certa,hoc est,vt sit actu,& appareat,q̃,qualis,quãtave sit.d.l.vbi ãt in prin.nec est cõsiderãdũ an ipsa media,seu instrã, per q̃ res dat̃,aut traditur,aut restituitur sint facti,an nõ. Iul.hic tuæ opinioni vr̃ obstare id,quod dñt scri-
15 bentes,aiunt.n.non posse ab t pe certi cõdictione agi,vt venditor rẽ venditam,quamuis certam sibi tradat: quia venditor põt soluendo id,quod interest liberari.l.1.ff.de act.empt.& ibi no.& p p̃ns solutio erit variabilis,& iõ incerta. Non põt igr̃ ad rem venditam competere certi condictio, q̃ ad certum duntaxat cõpetit, nisi vt aiunt ipsi, agens ita conciperet libellũ,vt appareret vẽditorem p̃cisè cogendũ esse ad tradendũ,vtputa inqt Bar.si dicerem in libello,dico qđ uendidisti mihi fundum,& illũ tenes,& possides,& illius es dñs, quare peto te condemnari.hæc Bart.ad verbũ in d.l.certi condictio.Fab.Si Dd. accuratè aĩaduertissent Vlpiani uerba in d. l. certi condictio. hoc utiq; non dixissent:ibi.n. Vlpianus in hæc verba ait, certi condictio competit ex omni causa, ex omni obligatione ex qua certum petit̃.non autẽ dicit,ex omni obligatione,ex qua certũ soluitur. si enim consideranda esset solutio, utique dixisset, ex qua certum traditur,certumq; soluitur. Sufficit itaq; ad hoc, vt certi cõdictio cõpetat ut certũ petatur,nec refert si postea id qđ interest, seu(vt aiũt)interesse soluatur .inspiciendũ est.n. id qđ p̃cipuè petitur,nõ aũt id qđ per p̃ns solui contigerit.arg.l.1.ff.de aut.tut. quamobrẽ certi condictio ex empto cõpetit ad fundũ, seu equũ tradendum ẽt si simpliciter agat̃. Iul. si tradere, seu traditio est facti.d.l.cõsilio.§.fi.& ẽt tu fateris,ergo est incertũ q.d.d.§.id qđ.si est incertũ, q̃ fieri põt vt cõpetat certi cõdictio?Fab.satis putabã istud declaratum esse, sed fortasse non aĩaduertisti.dico rursus,quia ipsa traditio, est vt instrm̃,p qđ fũdus, siue equus alteri ab altero tradit,hanc ob cãm dr̃ quid facti, & oĩa instrã dñr quid facti.at non instrã,sed opus qđ per ipsa efficitur,inspiciendum est. Qñ igitur id quod est tradẽdum,est oĩno certum,eò qđ iã est in actu, & apparet q̃d,quale,& quantum,veluti est fundus, equus,& eiusmodi,tũc certi cõdictio p̃cul dubio cõpetit,nec est cõsideranda ipsa traditio, quæ est vti instrm̃(vt s̃.dixi)nec refert si deinde cõtingat solui id qđ interest. qñ aũt id qđ tradendum est,non actu,sed potentia est,tunc non cõpetit certi cõdictio Exempli causa,si q̃s stipuletur vacuam sibi possessionẽ tradi,incertũ stipulatur.d.§.qui id qđ. rõ,quia illa possessio adhuc actu non est,sed potentia solum, cũ à stipulante nondũ sit acq̃sita.acquirit̃.n.& aĩo,& corpore.l.quemadmodum.ff. de acq. poss. Iul.hæc dictõ mihi quidem non displicet, sed si tibi non est molestiæ, paulò apertius explicato,qũo possum agere certi condõne ex empto ad tradendũ fundum,cum venditor soluendo id, quod mea interest liberetur.l.1.ff.de ac.emp. & ita solõ ex debitoris p̃tãte,vt inquiunt Dd.est variabilis,idcircò non continet certum, quemadmodũ nec stipulatio alternatiua.d.l.vbi ãt.§.q̃ illud.Fab. dixi inspiciendum esse id,qđ principaliter petit̃, non id,qđ per p̃ns contigit. d.l.1.de aut.tu.satis est igitur,quod in libello,quid certi petat̃:qđ ãt postea soluatur,non refert. Nec ob.d.§.q illud. quia ibi à principio solutio, debitoris arbitrio, erat variabilis: p̃pea quod aliquis puta Titius stipulatus est sibi dari x.aut hoĩem,& sibi electione non p̃stituit,& iõ incertũ stipulatus est. hãc ob cãm peti certũ nõ poterat,& p p̃ns nõ cõpetit certi p̃dõ,sed qñ à principio p̃t certũ quid peti,certi p̃dõ sine dubio datur,nec refert,quod p̃t solutio postea variari:quia talis variatio per p̃ns contingit,& ideo non ob.arg.l.1.ff.de auth.tut.

Iul.hęc sunt adeo verosimilia,vt assentiri iam cogar,velim tñ aliud mihi declarari.q̃runt Dd. 16 an certi p̃dõ generalis possit cum actione de dolo concurrere eò q̃ actio de dolo non competit, vbi p̃t alia actio competere.l.1.§.ait prætor.& l. 2.cũ l.seq.ff.de dolo Fab.quid ipsi sentiunt? Iul. aiunt alias actiones cũ doli actione concurrere non posse, sed certi condõnem g̃nalem asserunt cum illa concurrere.Fab.maximopere,allucinãtur. nã quemadmodum impossibile ẽ aĩal g̃nale ex aliqua fœmina nasci,cum sit genus: pari rõe, impossibile est certi condictionem g̃nalem, vti genus ex aliquo contractu,seu oblõne oriri.arg. l.illud, ff.ad l.Aquil.& sæpius s̃. dixi. verum tñ est,certi condõnem particularem ex dolo, si certũ petitur,nasci. Iul. ergo particularis certi p̃dõ cum doli actione p̃curreret, quod est cõtra.d.§. ait prætor.Fab.dic,q̃so,ensis dicetur ne concurrere cum gladio.Iul.minimè,quia essentia,idem sunt.Fab.pari igitur rõe,nec certi condictio particularis cum doli actione concurrere dici p̃t,cũ essentia sint idem.nam actio de dolo,est actio in personam.actio vero in personam,& condictio, idem sunt.d.versic.appellamus.Inst.de actio. d.l. actionum genera.ff.de act.& oblig. & sup. dixi. Iul.

Iul. quando igitur locum habebit. d. l. 2. cũ seq. ff. de dolo. Fab. quando est aliqua actio, quæ specie à doli actione differat: vtputa aduersus tutorē dolosum, tutelæ actio, & actio doli minimè concurrunt. l. ideoque. ff. de dolo. idē de aliis actionibus, quæ specie à doli actione distant dicēdum est: sed certi condictio de dolo, & actio de dolo specie minimè differunt, imò essentia sunt idem. Iul. ergo ineptè, absurdeq; dicet quispiam eas concurrere. Fab. ineptissimè inquam.

Iul. ex sñia tua pro cōperto habendū est, certi condictionē gñalē non posse ex aliquo cōtractu nasci? Fab. hoc nihil verius dici pōt. Iul. ergo frustra q̃rūt Dd. quo mō cognoscat̃, an in libello intentetur certi condictio gñalis, an specialis, i. particularis? Fab. frustra profecto: cū (vt dixi) generalis intentari minimè posit, sed particularis duntaxat nascit̃, exerceturque. actio. n. fine cōtrouersia circa particularia ipsa versat̃. Arist. 6. Eth. tot. n. sunt media concludendi, quot cōtractuū species, ex quib. certum petit̃: vtputa si ago ex locato, dicā quia locaui, si ex conducto, quia cōduxi, si ex cōmodato, quia cōmodaui: si ex mutuo, quia mutuaui. & sic de aliis. Certè igit̃ mi Iuli scias, certi condictionē gñalē vti gñalem, neque nasci, neq; intentari, neq; exerceri à quopiā posse: sed particularis est ea, q̃ nascit̃, quæq; exercet̃.

Iul. hæc ita aptè iā explanasti, vt nec obliuioni, nec dubitationi apud me iā loc⁹ dari queat,
17 sed alia oborit̃ q̃ō. quærunt Dd.† quā ob causā hmōi actio fuerit introducta, & reddunt rōnē, sed ea mihi nequaquā satisfacit, aueo igit̃ abs te hoc audire? Fab. dic mi Iuli, actio in rē quam ob causam inuenta fuit? Iul. vt p eā rē nr̃am, q̃ ab alio posideretur, in iudicio peteremus. l. actionū gñā, in prin. ff. de acti. & obl. Fab. rectè ais, & actio in p̃sonā quamobrē introducta est? Iul. vt cum eo agamus, qui obligatus est nobis ad faciēdum aliq̃d, vel dandū. d. l. actionū gñā. Fab. ita est. dic nunc q̃so, actio in p̃sonā, & condictio, nonne est eadē. d. l. actionū genera. & §. sic itaq; vers. appellamus. Inst. de actio. Iul. eadem vr̃ s̃m Vlpianum in d. l. actionuū gñā. dum ait, actio in p̃sonā, quæ condictio appellatur, & tu superius hoc apertè demonstrasti: dicebas. n. esse synonima, seu multiuoca. Fab. dic rursus, nonne eandē ob causam est inuētus ensis, qua & gladius? Iul. sine dubio: sunt. n. & hæc synonima. Fab. ergo, qua rōne actio in p̃sonā, eadē & cōdictio itroducta est: & qua rōne actio certi in p̃souā, eadē certi condictio inuenta est: cū re & essentia, nō differant: sunt. n. synonima (vt dixi.) Iul. quæ cā inueniendi fuit, necesitas, an vtilitas? Fab. vtraq; simul, ꝑpea quod ex condictione necessariū, & vtile erat, necessarium, inquā, erat si nostrū cōsequi volebamus, vt esset condictio, quæ est idē cum actione in p̃sonam. d. l. actionum. qua ageremus cum eo, qui obligatus esset nobis, ad faciendum, vel dandum, & si ad certum esset obligatus, certi actione, seu certi condictione: si verò ad incertum incerti actione, seu incerti cōdictione ageremus. Iul. accuratè hanc materiam declarasti, & ni tibi molestiæ esset, cuperē, vt me alio laqueo, quo implicitus teneor, sagaci tuo ingenio explicares. Fab. quid laquei est Iul.

S V M M A R I V M.

1 *Bonorum possessor an propriè sit hæres. & nu. 4.*
2 *Hæreditas quid sit. & nu 16.*
3 *Quæ in duas species diuiditur.*
5 *Prætor hæredem directum facere non potest. Et quæ sit ratio nu 6. & 13.*
7 *Proprietas iure naturæ non erat.*
8 *Ciuitas quid sit.*
9 *Ciuitas, vel Princeps potest auferre dominium ciuibus.*
10 *Dominium directum per mortem ciuium ad ciuitatem reuertitur.*
11 *Dominium directum sequitur proprietatem.*
12 *Imperator quomodo sit dominus totius mundi.*
14 *Bona est successio cuiusque vniuersitatis mortui de iure prætorio. Et dupliciter capitur nu. 18.*
15 *Bonorum possessio edictalis, & decretalis, quæ. & nume. 17.*
19 *Possessio bonorum, vel bonorum possessio est idem.*

XLVIII. DECLARATIO

Bonorum possessoris, bonorumq; possessionis; in qua l. nihil aliud. de verb. sign. & l. hæreditas. de reg. iur. explicantur.

Quæritur, an † bonorū possessor, posit dici 1
propriè hæres: item quæritur, quamobrem, prætor directum hęredem facere non pōt. Bart. in l. centurio. ff. de vulg. & pup. sub. In prima oppositione dicit, bonorum possessorē hæredem dici minimè posse, per tex. in §. quos aūt. Instit. de bon. poss. vbi Imperator ait, bonorum possessorē esse loco hæredis. sed ipse Bart. conatur duobus modis respondere, primò q̃ ille §. quos autem. habet locum in testamento de iure prætorio, nos autem loquimur in testamēto cōdito de iure ciuili. ista solutio illi textui aptari nequaquā pōt. loquitur enim indistinctè. & ita

ita indistinctè intelligi dēt.l.de precio.ff. de public.in rem actio. Hanc ob cām ipse alio mō rñdet,inquiens,appellatione hæredis, largè contineri bonorum possessorem,ꝑ tex.in l.hæreditatis appellatio.ff.de verb.sign. & sic bonorū possessor,largè dici pt hęres,non aūt ꝓpriè,ſm Bar. Istam vltimam rñſionem,aiunt ꝓbari ꝑ tex.in l. 2.ff.de bono.possef.vbi Iureconſ.ait, in oib. bonorum possessorem vice hęredis haberi, & per tex.in l.1.ff.de bo.poſ.hæred.pet.ubi dr, qđ post ciuiles actiones hæredibus propositas, ꝑtor hēt rōnem eorum,quos velut hæredes facit. ꝓhibetur ēt ꝑ d.§.quos aūt,ibi loco hæredis.si loco hęredis,ergo nō hæres. Aliqui tenent contrarium, qđ imò bonorum possessor,sit ꝓpriè hæres: per tex,in d.l.hæreditatis appellatio. ubi dr, hæreditatis appellatioue,bonorum possessionem contineri.verbum.n.continet,est uerbū significans ꝓprietatem.probat ꝑ tex. in l.1. §. bonorum. ff. ad Trebel.& ꝑ tex.in l.in cōditionib.§. si patronus. Confirmatur ēt rōne nam cui cōpetit diffinitio. competit eius diffinitū. hæreditas.n. nil aliud est nisi successio in uniuersum ius.l. nil aliud.ff.de verb.sig. sed ꝑ bonorum possessionē, succeditur in vniuersum ius,ergo bonorū possessio est hęreditas. Ego uero utramq; opinionē arbitror esse verā. ꝓ huius qōnis intelligētia,ſuppono illud qđ habetur.Inst.de adopt.adoptionē esse genus,qđ diuidit in duas ſpēs: in adoptionē .ſ.quæ est ſpecies.& arrogationem, quæ est altera ſpecies.Est igitur adoptioni,& ſpeciei, & gñis nomen accommodatum.ſed non valet argum, est arrogatio,ergo est adoptio in ſpecie:ſed bene valet est arrogatio,ergo est adoptio in genere.

Nunc videndum est,q̄d ſit hęreditas,q̄s autem
2 ignorat,† hæreditatem nil aliud esse, quā successionem in vniuersum ius, qđ defunctus habuit tpe mortis.ſed hmōi ſuccessionē non hō,ſed lex facit.mortuo.n.hoie,lex colligit oia eius iura,& actiones,ex q̄b.facit quendā cumulum.hinc lex dicit,nil aliud est hęreditas,quā successio:supple tu,facta a lege.& in hunc bonorū cumulū ſuccedit lex ſuſcip.ēdo oia defuncti bona.hęc āt ſuccessio facta à lege,vocat hæreditas, q̄ est q̄dā dña illorum bonorū.l.non minus.ff.de hæred. Inſt.
3 Hæc aūt hæreditas,uti genus,in † duas diuidit ſpecies. Alia.n.est hæreditas,de iure ciuili. Alia verò de iure ꝑtorio,quam bonorum possessionem appellant. nam hęreditas de iure ciuili, in ſpecie,est collectio oīum iurium,& actionū tam directarum quàm utilium.l.nihil est aliud. ff.de verb.sign.hæc aūt hæreditas iure ciuili,antequā essent ꝑtores,inuenta fuit.Sed q̄a nonnulli iure ciuili incogniti erāt, nec ab eo ad ſuccessionem vocabant: ueluti emancipati, & ſimiles. Inſti. de hæred.q̄ ab inteſt.def §.emancipati,hāc ob cām prætor bonorum possessionem introduxit, oia defuncti iura,& actiones utiles,non tñ directas, continentem.l.1.de bono.possess.ff. Est itaq; hæreditas,ut genus.d.l.hæreditatis appellatio. quæ in duas diuiditur ſpecies, in bonorū possessionem ſcilicet,& hæreditatem.

Si igr quęratur, an bonorum possessio ſit ꝓpriè hęreditas? dicito genus inesse cuilibet ſpeciei,& de qualibet ſpecie proprie dici.valet.n.est muſca,ergo aīal,a1 gm.n.de ſpecie,ad genus affirmatiue,nō aūt de ſpē,ad ſpēm,ꝓcedit,nō.n. ſeqtur, est hō, ergo est equus, licet hō,& equus ſit aīal.Ita ad ꝓpositum,ſi q̄ratur,an bonorum possessio,dicatur ꝓpriè hęreditas,ſine dubio dicendum est,†bonorum possessionem,dici ꝓpriè hęreditatem,in genere.valet.n.argm,est bonorum 4
possessio,ergo est hæreditas ī gñe: ſicut ualet est arrogatio,ergo est adoptio in gñe. non tñ valet, est bonorū possessio,ergo est hæreditas in ſpē: ſicut non valet,est arrogatio,ergo adoptio i ſpē.

Est itaq; bonorum possessio hæreditas, nō tñ est illa hæreditas,quæ continet iura directa, ſed est hæreditas in gñe, & isto reſpectu bonorum possessio ꝓpriè est hæreditas. & ita ꝓcedit opinio dicentium bonorū possessorem ꝓpriè esse hæredem.At ſi accipias hæreditatē in ſpecie, tūc bonorum possessio,non dicetur propriè hæreditas,ſed large,& ita opinio Bar.hic ſoluatur.

Nunc uenio ad.§.quos aūt Inst.de bono.poss. vbi Imperator dicit, † prætorem non posse face 5
re hæredem directum. q̄ritur quid poſsit esse in cā,quamobrem prætor non pōt facere hæredē? anteq̄ rñdeatur,ne in ambiguo erremus. ſciēdū est,hoc nomen hęres idem esse q̄ dñs. §.fi. Insti. de hær. qual. & diff. ibi. veteres.n. hæredes pro dñis appellabant. quamobrem hæc appellatio hęres,ueluti dñs,pt capi ut genus, qđ diuidit in duas ſpēs: in hæredem.ſ.directum, & hęredem vtilem.Hæres utilis,assumit ſibi aliud nomen vocatur q; bonorū possessor. hæres verò directus, generis nomine ſimpliciter appellatur hæres.est igitur hęres nomen generis, & ſpeciei, ut dr in adoptione. adoptio enim ſumitur pro genere, & ꝑ ſpecie.Inst.de adopt. in prin. Si igitur quæritur,

ritur, an ꝑtor posſidet hæredem facere eum, q accipit bonorũ poſſeſsioné? dicas interrogationé eſſe ambiguã.at ſi q̃ratur,an ꝑtor poſsit vtilẽ hæredem efficere? r̃ndeas, ab eo id fieri poſſe: nam bonorum poſſeſſor eſt hæres vtilis. ſequit .n.eſt bonorum poſſeſſor, ergo hæres in gñe. ut l.1.C.uñ libe.Rurſus ſi q̃raſ,an bonorũ poſſeſſor ſit hæres in ſpé,& ſic hęres directus? r̃ndeas mini mè,ſed eſt loco hæredis directi,l.2.ff.de bo.poſſ. & d.§.quos ãt.& dr̃ eſſe loco hr̃dis, q̃a in effectu oĩa hẽt,q̃ hęres directus (quo ad cõmoditatem, & vtilitatem) hẽt.d.l.2.& rõ quare nõ efficiatur hęres directus eſt,q̃ ꝑtor hæredem directũm fa cere non poteſt.d.§. quos autem.

6 Sed q̃ritur, † quæ eſt rõ, quamobrem ꝑtor nõ ꝑt facere hæredem directum? Dd.in rub. C. qui admitt.varias ponunt rõnes,ſed nulla eſt q̃ refu tari non queat. At mihi interius cogitanti, uera huius q̃ōnis rõ occurrit.ꝓ cuius intelligentia ali quãtulo altius repetẽdũ eſſe arbitror: ſi qs.n. ab initio rerũ originẽ reſpiciat,opt.diſcernet.1. Po.

Et prius igr̃ ꝓſupponendum eſt, duo nomina hęc,apud Iurecõſultum reperiri,dñium,ſ. & ꝓprietatem.ſed dñium eſt latius,& tanq̃ genus ha bens duas ſpecies,ſ.dñium directum,& utile.l.1 ff.ſi ager vectig.pet.ꝓprietas uerò ſolũ ꝓ directo dñio,& nunq̃ ꝓ utili capitur.ita vult Bal. in l. cũ res,in fi.C.de ꝓb.tenuerunt & alij. quos refert Iaſ.in l.traditionibus. C. de pact. licet nos aliter ſentiamus in declarat.42. aliud.n. eſt ꝓprietas, aliud dñium: ꝓprietas quidem dñium præcedit,

7 vt ibi dixi. Nunc eſt ſciendum,† iure naturæ non fuiſſe proprietatem: proprium.n.eſt, q̃d uni cõ petit,& non oĩbus; ſed iure nãli oĩa erant cõia,ſ. immobilia,vt in c.ius nãle.1.diſt.vt alibi dixi,nihilq; eorum erat priuatum,& ideo nihil ꝓpriũ: proprium.n.eſt,quod uni ſoli, & ſemper conue nit.non erat igr̃ eo iure rerum immobilium ꝓprietas,& per ꝯñs nec dñium directum,ſ. priuatum,ut ait Cicero in 1.offic.in hęc uerba,ſunt ãt nã priuata nulla. Erat igitur tunc immobilium rerum dñium cõe,& eo tꝑe gentes ſparſim viue bant,vt dicit philoſophus in 1.Pol. quemadmodum hodie Scithæ,q̃ oẽm ſuppellectilem in cur ribus ferunt, nec hñt vrbes, nec ſemper in eodem loco morantur, ſed modò hic, modò illic ponunt ſedes,prout inueniũt loca quæ ſibi,ſuiſque pecorib. uſui ſint. & hoc mõ vixerunt homines,in prima illa mundi ętate, à tꝑe Adã vſq; ad tꝑs Noe. Poſt diluuium verò,& interitũ oĩum fere hominũ, remanſerũt Noe, & tres eius filij, Sẽ,Chã,& Iaphet, eorũq; uxores oẽs diuino bñficio,in arca illa ſeruati,ut habeť in c.7.& 8. Gé.

Ex his tribus filijs Noe,ſeptuaginta duę familiæ natę ſunt,habitabantq; in Oriente,quorum vna erat lingua,ſiue ſermo: tentarũt, auſiq; ſunt deinde turrim ædificare,cuius culmen ad cœlũ vſq; perueniret: hoc videns Deus, eorum linguã adeo confundit,ut alius alium non intelligeret, idcirco lingua in ſeptuaginta duas diuiſa eſt, quemadmodum ſeptuaginta duæ erant familię, & tot linguas aiunt in toto mũdo reperiri,Aug. de ciuit.Dei.lib.16.c.6.& 9. ob hanc linguarum confuſionẽ,locus ille dictus eſt Babylon. illæ aũt familiæ totum orbem inter ſe diuiſerunt. Aug. lib.eo.c.3.dicit terrã diuiſam fuiſſe tꝑe, quo natus eſt Phalec, filius Aber, q̃ erat abnepos Sem, vnius ex trib. filijs Noe.eo.lib.c.11.& 6.Et quia erant tres pr̃es.ſ.Sem,Cham,& Iaphet: hanc ob cãm totus orbis in tres partes diuiſus eſt.in Aſiã .ſ.Aphricam,& Europam: & hæc fuit prima rerum immobilium ꝓprietas, & unaquæque earum pars ſubdiuiſa eſt in plures partes, prout plures erant familię,erant fortaſſe termini,montes,ac flumina: cęperuntq; deinde ædificari ciuitates.& cuiq; ciuitati tum erat proprium territoriũ.hanc ob cãm,unaquæq; ciuitas ſui territorij ꝓprietatẽ,& ꝯñr dñium directum habebat. uerũ q̃a † ciuitas, nihil aliud eſt quã q̃dã uniuerſitas,ſeu q̃dã ꝑſona ficta à lege repræſentata,ut dicit Bar.in l.aut facta.§.non vnq̃.ff.de pœn. eſt.n. ciuitas q̃dam multitudo ciuium,ut in 3.Pol.eſt ẽt ciuitas quoddã totum, & ciues ſunt eius partes. Ciuitas igr̃, erat dña territorij,illudq; ſolebat inter ſuos ciues diſtribuere, & ita termini agris affigebanť.hoc ꝑt colligi ex l.ex hoc iure.ff. de Iuſti.& iur.ſinguli itaq; ciues cæperunt proprietas,& ꝯñr directa dña ſeparatim hr̃e, cœperunt igr̃ directa dña ex iure gentiũ exiſtere,intel lige rerum immobiliũ.d.l.ex hoc iure, mobilia .n. iure naturæ quiſq; ſua habebat, ut s̃.dictum eſt. Sed nonnullæ ciuitates territorium cõe oĩm ciuium relinquebãt,quam ob cãm ſinguli ciues territorij dñium ꝓ indiuiſo habebant, quocirca colligebant ex eo fructus,ibiq; armeta, gregesq; paſcebãt, & alia hmõi ad uitam neceſſaria ex eo territorio percipiebãt: nullus igr̃ habebat ꝓprietatem,ꝓpea quod nullus poterat dicere, hoc eſt meum: ſequitur ergo q̃d nec habebant dñiũ directum priuatum,ſ. quippe cũ directum dñium 8

pri-

priuatum ex priuata ꝓprietate originem hēat. de ciuitatibus aūt q̃ territoria cōia habebāt, meminit Arist. in 1. & 2. Pol. Ciuitas ergo Romana, postq̃ sibi agrum Romanum vendicauit, continuò eius dn̄a effecta fuit, atq; illum inter suos ciues diuisit (vñ crebro apud Historiographos inuenitur, de lege Agraria tractatum fuisse) ꝓmisitq; ciuib. suis, vt eorum quisq; posset in vita, ꝑ traditionē, iusto ꝓcedente titulo, dn̄ium in aliū transferre. erat tñ ipsa ciuitas, seu eius princeps, dn̄a in vniuerso, ut not. ꝑ Bar. in l. 1. in §. ꝑ hāc le

9 gē. ff. de rei ven. Hinc est qđ † ciuitas, seu princeps ꝑt dn̄ium à ciue ex cā, vel siue cā ex plenitudine tñ ptātis auferre, ꝓpea qđ ipse est dn̄s. l. deprecatio. ff. ad l. Rhod. de iac. ꝑt ergo s̄. ius, contra ius, vel extra ius, & q̃cq̃d uult ꝑt adiecta tñ clausula, non obstante, &c. ex qua appareat id ex eius uoluntate fieri, nam in dubio non ꝓsumeret, uelle ius alicui auferre. inferiores āt principes, vt Marchiones, & Comites. id facere minimè ꝑnt, cum ipsi non sint dn̄i, vt uolunt Dd. quos refert Ias. in

10 l. rescripta. C. de precibus Impe. offe. Post† mortem uerò alicuius ciuis ab intestato defuncti, q̃a mors oīa soluit, in Aut. de nup. §. deinceps, dn̄iū directum ad ciuitatem, tanq̃ ad dn̄am reuertebatur: q̃ quidem ciuitas ꝑ legem suam oīa iura, oīaq; illius defuncti dn̄ia directa, in vnum colligit cumulū, efficitq; ius quoddā vniuersum, in qđ ipsa succedit ciuitas, quā q̃dem successionē, appellāt hæreditatē. l. hæreditas. ff. de reg. iur. atque illa hr̄ditas, oīum illorū iurium dn̄a existit. l. l. hr̄ditas in multis, & l. hr̄ditas. ff. de acq. rer. do. Ad hanc aūt hr̄ditatem ciuitas suo arbitratu vocabat, quē rō pro Reipub. statu vocari suadebat. Est. n. Respublica ordinatio ciuitatis bene viuendi gr̄a, vt in 3. Pol. modo itaq; vocabat masculos, & fœminas simul: modo masculos tm̄, q̃busdam exclusis fœminis. vt Inst. de leg. Agr. succes. l. maximum vitium. C. de lib. præter.

Adde qđ prius non uocabat mr̄em ad successionem filij, nec è contrario. vt Inst. de senat. con. Ter. & Orfi. emancipatos ēt penitus excludebat. §. emancipati. Inst. de hæred. q̃ ab intest. def. hodie aūt oēs uocat, ut in Aut. in successione. C. de de suis & leg. hære. Item arbitrio suo ciuitas ꝑ legem hunc testari ꝓmittit, illum ꝓhibet, hunc sinit capere ex testō, illum uetat, ut in multis legibus uidere licet. Ex his igr̄ apparet ciuitatem post mortē alicuius ciuis intestati effici bonorū illius dn̄am, eaq; bona ei dantur, cui ipsa dari cō stituit. Ciuitas ergo sola, seu princeps, qui est hodie loco ciuitatis, pōt dn̄ia directa alicuius mortui, tanquam illorum dn̄a in alium transferre.

Sed si q̃ratur, an tp̄e quo iure naturæ hoīes degebant, esset directum dn̄ium? Rn̄de', sicut erat ꝓprietas, ita erat dn̄ium, proprietas aūt totius mundi erat, sicut hodie est maris, eiusq; littorū: q̃ quidem est nullius hoīs, est tñ oīum. §. littorū, & ibi gl. Inst. de rer. diu. idcirco quoddā vniuersum dn̄ium oīum hominum indiuisum, ac indistinctum erat: dn̄ium. n. sequitur ꝓprietatem: & qualis illa est, tale & illud existit. At si q̃s alicuius loci ꝓprietatem sibi occupasset, ibi rusticè ædificando, illius loci dn̄ium acquirebat, quandiu. s. ibi ædificium manebat. sed sublato inde ædificio, locus ille in pristinā cām reuertebat: quamobrē si alius in eodem loco rusticè ædificasset, eius loci ꝓprietatem, directumq; dn̄ium acquirebat. l. quod in littore. ff. de acq. rer. dom. † sequit̄ itaq; 11 directum dn̄ium ꝓprietatem. qualis igr̄ est proprietas, tale efficit̄ dn̄ium. Vniuersum itaq; dn̄ū totius mūdi apud eum manet, apud quē vniuersa, gn̄alisq; ꝓprietas reperitur, i. apud Imperatorem, si q̃s talis est. l. deprecatio. ad l. Rhod. & hāc ob cām dn̄s mundi, appellatur. Et vt manifestè hoc appareat exēplo agat̄, aīal est genus, & verè cuilibet inest speciei. nam ita musca, sicut equus, & elephas est aīal: finge mō quēpiā hēre hoc aīal in gn̄e, hic in oī profectò specie, aliquid (ut ita dicā) aīalitatis habebit, ꝓpea quod qui hēt equū, hēt aīal in specie: & q̃ hēt aīal in gn̄e, hēt ēt aliq̃d in equo, cū in equo insit aīal. Ita dn̄ium in gn̄e, cuilibet speciei, indiuiduoq; inest. idcirco ꝑt q̃s habere dn̄ium in genere in uno fundo, & alter in eodē fundo particulare dn̄ium habebit † hanc 12 ob rem Imperator, qui hēt hoc dn̄ium in genere, iure dr̄ dn̄ium in quolibet agro, fundoq; particulari habere. non ab re igr̄, dn̄s totius mundi, in genere, s. appellatur. uniuersum. n. cuiusq; territorij dn̄ium apud eum est, qui eius territorij vniuersam habet proprietatem, i. apud ciuitates regimen habentes, seu apud eorum Reges, priuatorum verò locorum priuata dn̄ia apud eos sunt, qui priuatas, i. singulas acquirunt proprietates. §. singulorum. Inst. de rer. diui. Ex his apparet, uniuersum dn̄ium directum, totius mundi, vt genus gn̄alissimum, in uniuersalia singulorū territoriorum dn̄ia diuidi: q̃ in priuatorū dn̄ia directa diuiduntur, sicut de genere generalissimo, & subalterno dicimus. At si quispiam dicat, ergo

ergo erunt plures dñi insolidũ, cõtra.l.si vt certo.§.si duobus vehiculum.ff.cõmo. Rñde, duos posse fieri dños insolidum, diuerso tñ dñio, vt in dñio directo, & vtili alicuius fundi clarè patet, directum.n.est apud vnũ, vtile verò apud aliũ, emphyteutam. l.1.ff. si ager vectig. vel emph. petit. Ita in re nostra vniuersum totius mundi dñium, vt genus gñalissimum, est apud Imperatorem, vniuersum verò dñium diuersorum territoriorum, vt genus subalternum, erit apud ciuitates, territoriorum dñas, seu apud eorum reges. Priuata verò dñia directa, q̃ in priuatis, particularibusq; reb.cõsistunt, erũt apud priuatos, i. singulos hoĩes, nec huic sñiç obstat.d.§.si duob. fateor.n.duos, nõ posse esse dños insolidũ, eodẽ dñij gñe, seu specie, id qđ non est in re ꝓposita.

Reuertor nũc ad rẽ nr̃am, & ad §.quos aũt, vbi Imperator in hęc verbã ait, ꝑ legem tm̃, vel ꝑ similis iuris cõstõnem, veluti ꝑ senatusconsulta & Principis cõstõnem, fiunt hęredes, intellige tu directi.

13 † Prætor aũt qui in vrbe ius reddebat, non poterat ius directum defuncti in alterum transferre, qui ipse non erat dñs, cum esset pars ciuitatis, ciuitas.n.erat directa dña, vt s̃.dictum fuit. Prætores aũt solũ creabant, vt ius redderent, appellabantq; Prætores, quasi p̃itores, q̃ præibant iure, vt inquit Varro. quã ob causam Iustinianus appellat eos antecessores, qđ est idẽ qđ p̃itores. Sed q̃a ptãtem supplẽdi, adiuuãdiq; iuris ciuilis ꝑꝑ vtilitatem publicã habebant. l. ius aũt.§.1.ff.de iust.& iu.iõ ipse p̃tor, ob publicã vtilitatẽ, post mortem alicuius ciuis, oĩa defuncti iura, vtilia inquã, in cumulũ quendã colligebat, efficiebatq; quoddã vniuersũ ius, ex oĩbus defuncti iuribus, vtilib. duntaxat, deinde faciebat quandã successionẽ, qua succedebat in illum vniuersum defuncti ius: succedebat inquã, non ab hoĩe, sed à iure p̃torio, illãq; successionẽ appellabat bona.l.bona.ff.de bo. poss. in princ. postea edicto vocabat quẽ volebat ad illa bona,

14 i.ad illã successionẽ, nã † nil aliud sunt bona in eo casu, q̃ successio.cuiusq; vniuersitatis mortui, vt d.l.bona.exp̃sse dr̃, sicut hr̃ditas nil aliud est, quã successio in vniuersũ ius defuncti.l.hr̃ditas.ff.de reg.iur. Id qđ est igr̃ hr̃ditas, iure ciuili, sunt bona iure p̃torio. hr̃ditas.n.est successio facta, nõ ab hoĩe, sed à iure ciuili in vniuersum ius oĩum iurium defuncti tã vtilium, q̃ directorũ. bona verò est successio facta.s.à iure p̃torio, in vniuersitatẽ oĩum iuriũ vtiliũ, ipsius mortui.

Cum ergo Prætor non esset directus dñs, nõ poterat in alterum directum dñium transferre, qđ non habebat.l.traditio.ff.de acq.rer.dom. & ꝑñr non poterat hęredem directum efficere. sola.n. ciuitas poterat hæredẽ directum facere ipso iure, hoc est ipsæ ordinationes ciuitatis. ius .n.vt sæpius dictum iã est, est ordinõ ciuilis societatis.§.ius ãt in uer. nã qđ Inst.de iu r.na. gen. & ciuil.& 1.Pol. poterant hi ẽt facere hæredẽ, q̃b. ciuitas ipso iure, hoc est ipsa ordinatione, seu cõstitutione sua concesserat: hi aũt sunt senatores, & Principes, nulli q̃dem alij soli prærterq̃ Principi ciuitas hoc concessit: idcirco solus prętor hæredem facere neq̃t hoc ipsum inq̃t Imp.in d. §.quos aũt, cum inq̃t, quos aũt solus uocat prætor, hęredes ipso iure nõ fiunt. habes ergo explanatum q̃d illa uerba ipso iure, q̃dve illa dictio solus, significẽt. hẽs p̃terea rõnem quãobrem solus prætor hæredem directum facere non põt.

Naturali tñ æq̃tate motus, vocabat emancipatos, aliosq; ꝑ bonorũ possessionem, ad illud utile iure naturæ dñium qđ non repugnat directo, vt uidemus hodie in emphyteuticario, & directo dño.l.1.& 2.ff.si ager vectiga. uel.emph.pet. & q̃a hoc maximoꝑe conducere ciuitati uidebatur, ciuitas ipsa passa est, hoc à p̃tore, fieri moxq; approbauit. Ex s̃dictis colligi p̃t, q̃d sit hæreditas, & q̃d sint bona: & ꝑfectò tm̃ hæreditas à bonis, quantũ directũ ab utili differt. siquidẽ hæreditas est successio in uniuersum ius tam directum, quàm utile, iure tamen ciuili.d.l. nihil est aliud. & bona itidem est successio vniuersitatis cuiusque, qua succeditur in vniuersum ius utile ipsius mortui, iure duntaxat prætorio.

Deinde † prætor hmõi successione inuenta, ꝓponebat edictũ, quo uocabat nonnullos ad hæc 15 bona, siue ad hanc successionem, pollicebaturq; eis se daturum bonorum possessionem, q̃ possessio ita à prætore in edicto erat promissa, appellabatur edictalis, eò qđ in edicto erat promissa. At si quis à mortuo p̃tore vocatus hanc bonorum possessionem accipere cupiebat: id à p̃tore viuo petebat. is aũt p̃tor cã cognita, huic si iustũ erat, hmõi bonorum possessionem decernebat.l.bona.§.si cã cognita.ff.de bon. poss. q̃ possessio ita à p̃tore decreta, dicebatur decretalis. hodie verò sine decreto coram iudice agnosci p̃t. vt not. in l.1.C.q̃ admit. Et vt plenius, faciliusq; hæc intelligantur, rursus dicam, † mortuo aliquo, ciuitas 16 seu lex colligit oĩa ipsius mortui iura, horum iurium

rium tam utilium,quàm directorum, quędam efficit cumulum,in quem fucceditur à ciuitate, seu à lege,eaq; succeßio est quędam quasi puella oīum iurium defuncti dña,q̃ à iure appellata est hęreditas.l.nihil aliud ff.de uerb.sign. & hoc est quod ait lex,nihil aliud est hęreditas, quàm succeßio in uniuersum ius defuncti: succeßio inq̃ facta à lege,nō ab hoīe.hō.n. multo tp̄e post suc cedere pōt.vt refert Bar.in d.l. bona. nu. 3. Hæc aūt puella,i.hęreditas, interdum ab ipso defuncto in testō cuipiam spondetur:interdum à ciui tate,siue à lege deferī.tot.tit.de hære. quæ ab intest.def. Instit. de hęr.ab intest.ven.Aut.& is hēt à ciuitate, seu à lege ius adeundi hanc hæreditatem sibi ꝓmissam,seu despõsatam:de quo iure adeun di plenè loquiī Bar.in l.is pōt.ff.de acq.hę red.& ab ipsa hæred tate separatum est. hoc.n. iure adeundi mediante, ueluti instro quodā , p̄t is cui delata est, ēt sola uoluntate hæreditatem adire.Inst de hæred.qual.& diff. §. fi.& triginta annos durat.l.licet,& ibi not.C.de iur.delib.

Adita hęreditate,oīa iura in eum q̃ adiuit,tran seunt.l.cum hæredes.ff.de acq.poss. sed huic hæ reditati,siue puellæ,nescio quid infortunij acci dit,accepta.n.ab eo,cui vel à testatore,uel à lege despõsata est,illicò moriī,cuius locū subit uocatus, seu sponsus, efficiturq; hæres,i.dñs oīum iurium defuncti,quemadmodū illa puella prius erat:hęres.n.idem est q̃d dñs.Inst.de hęr.qual.& diff.& not.in l.1.§.veteres.ff.de acq.poss.& Bart. in d.l.bona.confunduntī p̄terea iura olim defun cti,cum ipsius adeuntis iuribus,definuntq; esse defuncti bona,ut in locis s̄dictis not.Dd. in d.§. ueteres. At si fortè uniuersum illud ius defuncti,seu res quæpiam ipsius p̄imonij post aditam hæreditatem ab alio hęrede, seu possessore detin eretur,ei qui adijt,petitio hæreditatis ad id cō sequendum datī.l.regulariter, & l.licet.ff.de pet. hæred.q̃ triginta annis durat.l.licet.C.de iu. delib.& ibi Dd. Sunt igī tria, & quidem separata, hæreditas,s.ius eam acquirendi,seu adeundi,q̃d per aditionem efficitur: & ius petēdi p̄imoniū, siue hæreditatem ab alio possessam,id q̃d per pe titionē hæreditatis fieri licet.Aduerte tñ non ꝓpriè dici petitionem hæreditatis,cum hæreditas sit extincta:quaobrē cū agimus petitione hæretatis, petimus nos declarari esse hęredes,i. dños illius uniuersitatis iurium defuncti, hoc tangit Bar.in d.l.bona.nu.3.& 4.hæc de iure ciuili.

Dicamus nunc de iure prætorio,quasi ꝑ eadē discurrentes, 17 mortuo itaq; aliquo p̄tor colligit oīa ipsius mortui iura, vtilia tñ, illorumque cumulum quendam efficit,in quem à iure succeditur: quam succeßionem, p̄tor appellat bona,sicut ius ciuile appellat hæreditatem. & quēadmodū hęreditas est succeßio in vniuersū ius, q̃d defunctus habuit.d.l.nihil aliud,ita bona,est succeßio vniuersitatis cuiusq; q̃ua succeditur in ius mortui, suscipiturq; eius rei commodum, & incōmodum.l.bona,in prin.ff. de bono. poss. & sicut ius ciuile defert hæreditatem quibusdā personis ab eo vocatis:ita & p̄tor suo edicto defert hmōi bona,quibusdam ab eo vocatis, vtputa emancipatis liberis,agnatis,& cognatis, vt in suis titulis patet. Item quemadmodum ius ciuile,vocatis ab eo ius adeundi illam hæreditatem tribuit,ut s̄.dictum est: ita Prætor his qui ab eo vocantur, suo edicto possessionem ad bona illa ꝑsequenda pollicet,eamq; petenti suo decreto decernit,quamobrem illa edictalis, hæc aūt decretalis bonorum possessio appellatur. & sicuti ius adeundi ab ipsa hæreditate separatum est: ita possessio à p̄tore ꝓmissa est quid separatum ab ipsis bonis nō est igī bonorum possessio vna dictio,vt aiunt,sed duæ separatæ. Et veluti is,qui hēt à iure ciuili ius adeundi,p̄t eo iure adire,hæreditatemq; suo arbitratu accipere: ita is cui à Prætore hmōi possessio decretā erat, arbitrio suo ꝑ eam possessionem ueluti ꝑ instr̄m quoddam,illa bona, seu vniuersitatem,seu p̄imoniū defuncti accipere p̄t: & agnita, siue admissa huiusmodi bonorum possessione,oīa iure vtilia,cō moda,incommodaq; hęreditaria,iure prętorio in agnoscentem transibunt.l.1.de bo.poss. uelu ti iure ciuili,oīa iura directa,utiliaq;, adita hæreditate in hæredem transeunt. l. cum hæredes. ff.de acq.poss.sed ꝑ hanc possessionem,poterat vocatus,non solum p̄imonium,sed ēt rem particularem ꝑsequi,& non solum ꝑsequi,sed retinere.hinc Iureconf.in d.l. bona, rectè definiens ait,possessionem esse ius ꝑsequendi,retinendiq; p̄imonij, siue rei,q̃ cuiusq; cum is moriī, fuerit. At si ea bona ab alio poßidentur, quemadmodum uocatus à iure ciuili,petitionem hæreditatis habet:ita is à Prętore vocatus possessoriā hæreditatis petitionem habet,per quam tantun dem consequetur, quantum hæres per petitionem hæreditatis.l.1.& 2.ff.de poss.hæred.petit. Sunt igitur hęc distincta,videlicet,primum sunt bona,quę est succeßio in uniuersum ius,seu p̄imonium

monium defuncti. Secundum est possesio, quæ
est ius consequendi, retinendiq; patrimonium.
Tertium est possessoria hæreditatis petitio, per
quam petuntur illa bona, si fortè ab alio, quàm
ab eo cui à Prætore data sunt, posiderentur.

Solent ét q̃ri, referatne dicere bonorum pos-
sessionem, an possessionem bonorum? Rñ. nihil
18 prorsus referre. est tñ sciendum hãc† bonorum
applonem, bifariam posse capi, interdum. n. bo-
na, est nomẽ iuris: & est successio q̃dam, qua suc
ceditur in ius vniuersum mortui, & hmõi bono
rum applone, continenẽ oĩa iura defuncti vtilia
duntaxat, non ãt rerum corpora, & qui horum
bonorum possessionem accipit, iurium dũtaxat
possessionem accipit: est. n. hæc possessio iuris, ñ
ãt corporum. d. l. bona. §. j. ff. de bo. poss. Interdũ
hæc applo bona, sigñat corpora ipsa: & qui hæc
bona posidet, dr̃ ipsorum bonorum poss. hre, q̃
possessio est facti, vel iuris, vt plenè in possessio-
ni tractatu demonstratum est. & de hac possess.
loquiẽ tit. ff. de acq. pos. iura. n. cum sint incorpo
ralia, posideri non pñt, vt l. seruus. §. incorpora
19 les. ff. de acq. pos. †Nil itaq; refert an possessio. bo
norum, an bonorum possessio dicatur: sed vis ẽ,
an hæc applo bona, sigñet iura, vt l. 2. ff. de bono.
poss. an corpora ipsa, vt in tit. de acqu. poss. ff. qñ
igitur sigñat vniuersum ius, vt d. l. 2. siue dicas
bonorum possessionem, siue possessionem bon.
idem est. Itẽ qñ sigñat corpora ipsa, poteris tuo
arbitratu dicere possessionem bonorũ, siue bo-
norum possessionem, & idem sine dubio erit.

SVMMARIVM.

1 *Casus legis Et num. 22.*
2 *In hac lege filius mortuus est non adita, nec repudiata hæreditate patris sui. & nu. 3.*
4 *Et tam filius, quàm nepos erant in potestate aui.*
5 *Successorium edictum nõ habet locum in suis hæredib.*
6 *Nepos poterat iure ciuili auo suo succedere, vt agnatus.*
7 *Hæreditas non defertur filio vt suo & agnato simul.*
8 *Suus hæres, vt excludat agnatum, requiritur vt se immisceat hæreditati.*
9 *Duo possunt esse hæredes insolidum: vnus nomine, alter re, & nomine.*
L. defuncti C de legit. hæred. declaratur.
10 *Successorium edictum, duplex.*
11 *Dictionis, nisi natura.*
12 *An nepos sit impedimento quin pater transmittat hæreditatem iure suitatis in hæredem extraneum. & quod non num 18*
13 *Successio parentum est debita iure naturæ filiis.*
14 *Dominium aliud vniuersale, aliud particulare. Et aliud ciuile, aliud naturale, seu iurisgentium.*
15 *Legatario cur pro eadem re competat hypothecaria, & rei uendicatio.*
16 *Hæreditas alia iuris ciuilis, alia iurisgentium.*
17 *Hæreditatis transmissio alia iure suitatis, alia iuris sanguini: quæ est naturalis.*
19 *Ad hoc ut quis sit suus, requiruntur tria.*
20 *L. 2. § si quis ex liberis. ff ad Tertul. declaratur.*
21 *Item & l scripto. ff vnde liberi.*
22 *Intellectus vnus ad hanc l.*
23 *Intellectus. l si filius qui patri ff. de vulg. & pupill. substituitur.*
24 *Intellect. § placebat Inst de leg. ag. succeß.*

XLIX. DECLARATIO.

l. qui se patris. C. vnde liberi.

HAEC lex, vt Bar. inquit, difficilior est oĩb.
alijs in C. scriptis. dicit etiã Pau. de Cast.
hanc legem videri non solum scholaribus, sed ét
Dd. horribilem. difficultas, vt arbitror, ex eius
generalitate nasci videtur: siquidem Imperator
Constantinus ita inquit.

† Si auus hñs facultates nõ mediocres, moriaẽ 1
intestatus relicto filio, & nepote ex eo, deinde fi-
lius obierit superstite eius filio, hoc est aui nepo
te, q uidẽs hęreditatem aui lucrosam, pr̃nam ue
rò damnosam, negabat se pr̃is sui hæredem, vole
bat tñ auitam amplecti hr̃ditatem. quærebaẽ nũ-
quid posset? rñdet Imperator, è nepote iure ci-
uili id minime fieri posse, maxime, si est emanci-
patus: iure autem prætorio poterit id effici.

Oritur itaq; vt dixi, difficultas, propterea ꝙ
Imperator non aperit, an ille filius, i. pater nepo
tis adiuerit patris sui hæreditatem, an repudia-
uerit, an mortuus sit deliberãs? item nec aperit,
an filius, & nepos essent emãcipati, an alteruter,
vel uterq; esset in ptãte: quamobrem vt mã hu-
ius legis facilè cuiq; innotescat, nonnulla prius
declaranda sunt. Dd. ferè oẽs dñt † patrem ipsius 2
nepotis non adiuuisse patris sui hæreditatem: &
hoc pro comperto vt aiunt, haberi oportet: si. n.
pater nepotis, patris sui hæreditatem adiuisset,
vnum profectò ex duabus hæreditatibus patri-
monium effectum esset. l. sed si plures. §. filio. ff.
de vulg. & pup. not. Dd. in l. j. §. veteres. ff. de acq.
pos. quamobrem non posset nepos etiam iure
prętorio pr̃nam repudiare, auitã verò accepta-
re, l. 1. & 2. ff. de acq. hær. & d. §. filio. præterea, si
adiuisset, non possent amplius dici aui faculta-
tes, sed filij. Inst. de hær. qualit. & diffe. in prin. &
tamẽ Imperator appellat aui facultates. Sed for-

tasse

tasse quispiã paulò subtilior diceret, aui faculta tes.f.olim: id qđ nõ facilè admitto. verba.n. ītelligenda sunt de p̄senti.l.si ita scriptū.ff.de au.& arg.le.l.Rutilia Polla.ff.de cõtrah. emp. Si ergo pr̄ nepotis hr̄ditatē minimè adiuit, videndū est, an repudiauerit? nõnulli aiunt, illū repudiasse: id qđ si verū esset, illud verbū negat, positum in tex. sine dubio, absq; iuris effectu existeret, id qđ esse nõ dēt. nã vt Bar. inquit, Imperator vult ibi duo, vnū tacitè, expresse alterū. expressè, inquã, ostendit nepotē qui repudiat paternã hr̄ditatē, nõ posse nisi iure p̄torio auitã habere. tacitè verò aliud innuit: nã cum dicat tex.q̃ se patris negat hæredē, innuit qđ si vellet esse patris hęres, posset vtiq; ēt aui hæreditatē ex p̄sona patris ēt iure ciuili habere. Aduerte, obsecro, in hoc secũdo mēbro, Codicē Bar. esse mendosum: est.n. superflua negatio illa. si igr̄ pater repudiasset, deinde filius, hoc est aui nepos, fieret patris sui hr̄s, non posset iure ciuili hr̄e auitã, nec ex p̄sona q̃dē patris, id qđ recipiendū nequaquam est: siqdem Imperator in tacito intellectu innuit, nepotē ex p̄sona patris posse aui hæreditatē habere. itē si pater repudiasset, non video quamobrē nepos nõ possit aui hæreditatē ēt de iure ciuili amplecti, cum esset separata à patris sui hr̄ditate. arg.l.2.§.sed si sui.ff.ad Tertul. Restat itaq; le

3 gē hanc esse intelligendã, † q̃n filius. hoc est, pr̄ nepotis, nec adiuit, nec repudiauit sui p̄ris hęreditatē, & in hanc s̄niam ferè oẽs Dd. tã antiqui, quàm recentiores. d.l. qui se patris, pedib. eunt, à qua nec ego discedo. Et si hoc mõ intelligatur hæc lex, illa verba, negat se hr̄dē. nõ ab re posita sunt in text. p̄pea qđ si nõ negaret se patris hr̄dē, sed eius esset hæres, sine cõtrouersia ipse nepos iure ciuili posset auitã habere hr̄ditatē ad se, vel iure suitatis, vel iure sanguinis à p̄re transmissã. l. apud hostes. C. de suis, & leg. hr̄d. l. vnica. C. de his, qui ante aper. tab. & hmõi interpretationi s̄m Dd. oĩa sunt consentanea. Stet igr̄ firma cõclusio hæc. Filius, hoc est pr̄ nepotis, mortuus est, neq; adita, neq; repudiata sui p̄ris hr̄ditate.

Nũc videndū est, an lex hæc loquat̄ de vtroq;

4 emancipato? breuiter † dubium non est, quin de vtroq; emancipato nequaquã loquat̄. esset.n. de indubitabili casu, cõtra l. qđ Labeo.ff. de Carb. edicto. Emãcipatus.n. iure ciuili nihil iuris hēt. Inst. de hær.q̃ ab inte. def.& minimè dici põt, patrē nepotis fuisse emãcipatū, nepotē verò in ptã te retentum: eo.n. casu, nepos fuisset suus hæres auo.§.ita demū. Inst. de hær.q̃ ab inte. def.§.sui. Inst. de hær. qual.& diff. quocirca posset iure ciuili auo succedere, ēt repudiata patris emãcipati hr̄ditate, id qđ apertè ĩ hac lege negat̄. erat igr̄ pr̄ nepotis in ptãte, vt oẽs confirmant. Adde p̄terea hanc legē non posse intelligi, vt loquat̄ de nepote emancipato. esset.n. contra tex. qui ēt in eo, q̃ in ptãte existit locū hēt, dum ait, maximè emancipatus. quod oñdit idē esse, ēt si in ptãte fuisset, ob dictionē illã, maximè. Reliquū est, vt hic tex. intelligat̄, & de patre, & de nepote q̃ sub ptãte erant. Hoc supposito, quęri solet, an nepos repudiãs patris sui hæreditatē, possit ēt iure ciuili aui hæreditatē accipere? Dd.& gl. asserũt ne poté nullo pacto posse iure ciuili aui hr̄ditatem amplecti, repudiata patris sui hæreditate: id qđ à partiū enumeratione ita oñdunt. aiunt.n. aut nepos vult auo succedere vt suus hæres, & non põt, p̄pea qđ pater eius t̄pe mortis aui, illū p̄cedebat, quo casu nepos nõ est suus hæres. d.§.sui, & d.§.ita demū. Et si quispiã diceret, nõne mortuo patre, nepos p̄ successoriū edictū, vt suus hæ

res potuisset auo succedere? r̄ndent Dd. † successoriū edictū in suis minimè locum habere. l.1.§. 5
sciendū.ff. de suis, & leg. hæ.& maximè, ex l.12. tab. quã nõ poterant filii non esse hr̄des. §.sui. Inst. de hæ. qual.& diff. successorio.n. edicto loc' erat, q̃n p̄ximior, aut spernit hr̄ditatē, aut antea q̃ adeat mortē obiit.§. placebat. Insti. de leg. ag. suc. in prin.& licet filius p̄missu Prætoris possit ab hr̄ditate p̄ris abstinere. d.§. sui, vers. sed his p̄mittit Prætor. tñ ipso iure remanet sine dubio hr̄s. l.1.§.q̃ sunt in ptãte.ff. si q̃s omis. cau test.& suitas nõ est nisi vnius gradus capax, vt Dd. fatētur. Stet ergo firma cõclusio hæc ex cõi Dd. s̄nia, videlicet, nec olim, nec hodie in suis hr̄dib. dat̄ successorio edicto locus, hoc est, vt exclusis filiis in primo gradu, admittant̄ nepotes, vt sui hr̄des. rõ est, qđ nepotes nunquã existunt sui hęredes, nisi viuente auo, filij desinant esse sui hr̄des. d.§. ita demū. Ex his satis constat s̄m scribētes, nepotē nõ potuisse auo iure ciuili, ex capite suitatis succedere. Subdũt deinde, nec vt agnatus, legitimo iure succedere poterat, licet.n. ipse nepos esset agnatus auo.§.1. Inst. de leg. agna. success. tñ cum t̄pe mortis aui, pater nepotis esset p̄ximior agnatus cũ esset in primo gradu, non poterat nepos vti agnatus p̄ximior succedere. §. si plures. Instit. de leg. agna. success. si igitur pater nepotis erat proximior, cõsequens est, nepotem nõ po-

tuisse agnationis iure admitti. Nec obs. si quispiā dicat, si pr nepotis non adiuit hæreditatē, id qđ perinde est ac si fuisset exclusus, debebat nepos per successorium edictum, vt sequens agnatus admitti: ad hoc rńdent Dd. affirmantes tpe. l. q se patris, inter agnatos successorio edicto locū non fuisse, ita vt excluso primo agnato, sequens admitteretur. l. post cōsanguineos, in princ. ff. de suis & leg. hęr. & d. §. placebat. in prin. excluso. n. primo agnato, admittebatur fiscus. Ex his cōcludunt Dd. tpe huius legis, & in eius teris, nepotē iure ciuili non potuisse hře aui hæreditatē, si negabat se patris sui hæredem, non. n. vt suus hfs, nec vt agnatus, vt ipsi aiunt, de iure ciuili, id facere poterat, nec ēt vt cognatus, cognati. n. iure ciuili non admittebantur. Inst. de success. cogn. nec iure ciuili sunt alij ab intestato succedendi modi. sequitur itaq; à partium enumerōe, nepotem ipsum non potuisse iure ciuili aui facultates suscipere, & hanc ob cām Imperator ait, nepotem duntaxat iure ptorio posse aui hřditatē consequi. Et hæc est oīm ferè scribentium opin.

At hmōi cōis intelligentia, mihi sp displicuit. quamobrem aliam excogitaui. quā deinde subdā. sed prius cōis hic intells reiiciendus est, vt igr hoc fiat, hanc conclusionem teneo: videlicet in
6 teris, huius legis nepos poterat auo suo iure ciuili succedere. Hac proposita, sequitur altera, s. intellectus cōis ad eam legem, non est bonus.

Ondendum est igitur, nepotem iure ciuili pótuisse auo succedere: id quod vt arbitror facile fiet, si leges sincerè velimus intelligere. audi igr, Dd. dńt, nepotem non potuisse auo, vt suū hřdē succedere, verum aiunt, ipsisq; libenter in hoc assentior: sed dum deinde subdunt, nec vt agnatum potuisse id facere, ab ipsis proculdubio diffideo, ausimq; dicere, eos in hoc errasse. Et ꝑ veritate sciendum est, hęreditatem alicuius, primū deferri suis hřdib. Inst. de hřd. q ab int. def. deinde agnatis. Inst. de leg. agnat. success. vbi Imperator in hæc verba loquit si nemo suus extat, nūc ex l. 12. tab. ad agnatum ꝓximum hřditas pertinet. hoc igr posito, qro ab illis, aut hřditas filio, hoc est patri nepotis vt suo hæredi, & agnato simul, aut vt suo hęredi duntaxat, delata fuit? si dicerent delatā esse vt suo hęredi, & agnato simul; apertè dicet cont. tex. de leg. ag succ. in prin. vbi dr, si nemo suus hæres extat, tunc hæreditas pertinet ad proximiorē agnatū, nota dictionē, tūc, qua tpis extremū significatur. l. 3. ff. de cōd. & dem. ergo apparet, hæreditatē nō deferri agnato, nisi suo hærede penitus excluso, & licet in filiū in ptāte, duæ cōcurrant qualitates. suitas videlicet, & agnatio, tń ea q potentior est, ꝓfert. arg. l. qrit. ff. de stat. hom. & apertè id ondit. l. 1. §. sed vidēdū. ff. de succ. edic. vbi filius exclusus à capite vñ liberi, ipsemet ex capite vñ ltimi succedit. apparet igr clarè ibi, non cōcurrere simul has qualitates, videlicet vñ liberi, & vñ ltimi: nec hæreditatē simul alicui, vt suo hæredi, & vt agnato deferri, alioquin efficeret, vt filius exclusus ab vno capite, esset etiam ab altero exclusus, id qđ nequaquam recipiendum est. d. §. sed videndū. Et ex his verè concludi potest, hæreditatem filio, vt suo hřdi, & vt agnato simul minimè deferri; 7

At si Dd. dicant, hřditatē prius filio, vt suo hæredi duntaxat deferri, vt cōclusum est, tūc ab eis quærā: quaobrē nō pt nepos iure ciuili, vt agnatus admitti, cū iure ciuili si nō extāt sui hřdes, ꝓximior agnatus sine dubio, vocet. Inst. de leg. agnā. succ. in prin. & ꝓximior cōsideraī tpe quo hřditas deferī. l. scripto. ff. vnd. lib. & §. ꝓximus Inst. de leg. agn. suc. & nepos, hic erat proximior tpe, quo delata fuit ad agnatos ltima hřditas: deferri. n. potuit ad agnatos, nisi post mortē pris, patris inquā nepotis, ante āt vt s. ꝯclusum est filio, vt suo hřdi, dūtaxat delata fuerat. Potuit itaque nepos ex lege duodecim tab. hře aui hřditatē, illa. n. lex, si suus hęres nō extat, ꝓximiorē vocat agnatū: ait. n. agnatus ꝓximus, familiā habeto. l. ꝓnunciato. ff. de ver. & rer. sig. sed nepos, vt dcm̄ est, eo tpe erat ꝓximior agnatus, tpe inquā quo delata est hřditas aui ad agnatos, ergo vt agnat᷑ iure ciuili admitti poterat. Sed vr obstare, nā pater ēt erat agnatus, & filius, hoc est nepos erat ēt agnatus, ergo nepos vt agnat᷑ succedere nō poterat: qm̄ eo tpe inter agnatos, successorio edicto locus nō dabaī. d. §. placebat. sed hoc minimè obstat, fateor. n. inter agnatos, non habuisse locū successoriū edictū, hoc est, vt excluso primo agnato, admitterenī sequentes: sed in casu ꝓposito, à capite agnationis exclusus est nemo, siquidē patri nepotis, vt dcm̄ est, delata erat hřditas, vt suo hæredi duntaxat, nō āt vt agnato: quaobrē post eius mortē agnationis caput intactū reperiebaī, & eo tpe nepos erat ꝓximior agnatus. poterat igiī iure ciuili, vt proximior agnat᷑ aui hřditatē suscipere. Sed dicet aliqs subtiliori fortasse ingenio, verū esse, post suos hęredes, vocari agnatos, qn̄ sui hřdes tpe mortis

non

non extant,hoc est non viuunt,& ita ꝓcedat tex. Inst.de legi.agna.succes. & l.1.§.post consanguineos.ff.de suis,& legitim.hæred.at si tpe mortis, sui extant hrdes,vt in casu nro, nō pñt agnati succedere,eā ob cām,qa sui ēt si abstineant sunt hęredes.l.1.§.qui sunt in ptate.ff.si qs omis.cau.testa.Et iō si diceremus, excluso filio.qa abstinuit, & mortuus est,nec adita,nec repudiata hrditate, agnatos admitti,sequeret duos esse eodē iure insolidū hrdes,qđ esse minimè pōt. l. qđ contra.§. vni duo.ff.de reg.iur.Sed hæc facilè reijci pñt, & primū dum dicebat ita demū admitti agnatos,si sui hęredes non extant: si exponas non extāt,hoc est non viuunt,falsò expones,non.n.simpliciter, Imperator dicit, si nemo liberorū extat, sed addit,si nemo suus hrs existat,hoc est,si nemo liberorū est hrs:necesse † est igr filiū extare,& amplexū hrditatē,ad hoc,vt agnatus excludatur, ita dicit gl.Inst.de leg.ag.suc.in vers.extat, alioquin si extaret,& hrditati minimè se immisceret,nō obstaret quominus agnatis iure ciuili, ltīma deferreret hrditas.l.2.§.sed si sint.ff.ad Tert. Quod āt hoc sit verū apertè oñdit in l.1.§.sed videndū.ff. de suc.edict.vbi filius suus hrs extabat,hoc est viuebat,& exclusus à capite vn̄ liberi,ṗt vt agnatus succedere,non igr sufficit,suū hrdē viuere,sed necesse est,vt se hrditate immisceat, nudū.n.sui hæredis nomen, non est impedimento, quominus hrditas ad agnatos deferat.d.§.sed si sint. Præterea nec obstat,dū aiunt,si ita esset,duo hrdes insolidū iure ciuili existerent? Ad hoc.n.rñdeo,duos nō posse noīe & re, insolidū iure ciuili,eē hrdes: & ita loquit.d.§.vni duo.sed † vt vnus nudo noīe, alter verò re,& noīe sit hęres,nihil est, qđ prohibeat.id qđ manifestissimè oñdit l.defunctis.C.de leg.hær.q̃ (vt Dd.aiunt) fuit de farina Bar.ibi.n. duo clare probant:vnū,quod existente,hoc est viuente suo hrdē,atq; abstinēte,sequentes agnatos iure ciuili admitti posse. Alterū itē,hoc est duos iure ciuili posse insolidū fieri hrdes,i.suū hrdem rōne suitatis, nudo tñ noīe, & re,& noīe simul, quo fit,vt hrs suo noīe,nō sit impedimento,quominus agnatus possit iure ciuili succedere, ex illa ergo lege, q̃ fuit multò añ hanc.l.qui se patris, clarè cōstat, verā esse meā conclusionē paulò añ formatā,videlicet.in l.q̃ se patris, nepos poterat iure ciuili,vt agnatus aui hrdē,patre suo mortuo abstinente accipere.Et qa.d.l.defunctis, clarè ꝓbat hanc nostrā conclusionem,q̃ est contra scribentium opinionem, hanc ob cām illā refellere

8 (margin number beside "rorū est hrs")

9 (margin number beside "& ita loquit.d.§.vni duo")

varijs modis enitunt.& in primis Bal.d.l.c ait,si illa l.defunctis,ita intelligeret, totum mundū destrueret:quamobrē intelligenda est,ẜm hanc.l.q̃ se patris,videlicet.vt agnati ibi iure ṗtorio, non aūt ciuili admittātur.Sed hæc Bal.rñsio diuinat, & est contra illū titulū,in quo de successione ciuili non aūt de ṗtorio agr,id quod Bald.aīaduertens alio mō in d.l.defunctis,rñdet, ait.n.filium ibi abstinuisse, eòquod pater abstinēdi facultatē ei concesserat: quā ob cām erat voluntarius hrs, qui nisi adeat nullo mō est hæres, & si nō est hrs iure admittunt agnati. & ista hæc rñsio plusquā superior diuinat,id qđ fieri non licet.Aut.de imperfect.test.in princ. Reiecto itaq; Bald.succedit Alex.dicens l.defunctis,loqui in transuersalibus: quamobrē ad descendentes non est extendenda, hęc rñsio multis non placet,nec mihi quidē,si.n. transuersalibus concedit,quāobrē descendentib. hoc concedi non debeat,profectò diuersitatis rō reddi non pōt.arg.l.posthu.de iniust. rup. test.l. illud.ff.ad l.Aquil.Postremò Ias.hic dicit.l.defunctis,locū hre,qñ suus hrs abstinuit, vel repudiauit:quo facto non est impedimento, quominus agnatus iure ciuili succedat.rō est,ẜm eum,nam ex quo suus hæres iure abstinuit, nudū illud hæredis nomen,quod ob suitatem restat,non debet obesse,quin alius iure ciuili admittatur. d.§.sed si sint sui.sed.l.qui se patris.inquit ipse, loquit de patre nepotis,qui aui hęreditatē,nec adiuit,nec repudiauit:quo casu nepos ipse nō admittit, nisi iuris ṗtorij ęquitate,& subdit hanc esse veritatē.

Sed hæc sua interpretatio facilius, q̃ superiores reiici pōt.est.n.falsa, & à falso citò discrepat verum.Arist.1.Eth.audi igr,q̃d ipse velit,ait.n.in l.defunctis.suū hrdē abstinuisse,seu repudiasse,in l.verò q̃ se pris,nec adiuisse hrditatē,nec repudiasse,bone Deus,q̃d.n.aliud est dicere, nec adiuisse, nec repudiasse,q̃ abstinuisse?Ex his satis cōstat in d.l.defunctis,clarè probari conclusionē hanc,videlicet:existentibus, atq; abstinētibus suis hrdibus,agnati iure ciuili admittuntur.Patet ēt in l. defunctis,nō probari inter agnatos habere locū successorium edictū: sed tm̄ inde hoc colligit videlicet,ex capite liberorū, in caput agnatorū successorio edicto locum esse, id quod clarè ꝓbari pōt,ex ijs,quæ s.dicta sunt,dum communē intellectum ad l.qui se patris reprobaui,ibi videto.

Præterea non est omittendum † successorium edictum duobus modis locum habere, de capite scilicet in caput,& de gradu in gradum. est e- 10

H 2 nim

nim caput, digreßio qdam ex liberis in agnatos, & ex agnatis in cognatos capita autem sunt quatuor. l. 1. in princ. ff. si tab. test. nul. exta. gradus verò est, dinumeratio in eadem linea per superius, & inferius. ita Bal. in rub. C. de succes. edict.

Non est omittẽdum, in vna persona posse plura capita locũ hr̃e. pôt. n. filius ex capite vñ liberi succedere: à quo exclusus, poterit ex capite vnde agnati idẽ facere, si nemo ex liberis existat, q̃ eũ excludat: & itẽ ex hoc exclusus, ex capite vnde cognati, ipse idẽ admitti poterit. Confirmo itaq; in d. l. defunctis, non hr̃e locũ successoriũ edictum ex gradu in gradũ, hoc est, vt excluso primo agnato alius admittatur, ibi. n nemo, vt agnatus à capite agnationis, exclusus est, sed solũ filius ex capite vñ liberi, seu suitatis erat exclusus, cũ ibi filius repudiauit, vel abstinuit, quãobrẽ, vt suus hr̃s à capite suitatis, non aũt vt agnatus, à capite agnationis exclusus fuit, poterat igr̃ alius ex capite agnationis: à quo nemo exclusus erat, iure ciuili meritò succedere, vt suprà demonstratum est.

Stet ergo firma ꝯclusio hæc. l. defunctis. C. de leg. hær. nõ ꝓbat successoriũ edictũ, īter agnatos ex gradu ī gradũ locũ hr̃e hæc obiter dicta sunt.

Redeo iã ad rẽ propositã videlicet ad. l. q̃ se patris, ex qua firmauimus hãc ꝯclusionẽ videlicet: Q̃d nepos poterat iuri ciuili suo auo succedere.

11 Contra hanc hoc mõ arguitur, † dictio nisi, q̃n orõni adiũgitur negatiuæ, quicquid post se inuenit vi sua confirmat, q̃d verò eã p̃cedit oĩno destruit. ita scribentes in l. actione. C. de transf. at in l. qui se pr̃is. ita scriptũ est. nepos non pôt aui facultates suscipere, nisi ꝑ bonorũ possessionẽ, &c. ergo dictio, nisi, ibi orõni negatiuæ adiũcta p̃em iuris ciuilis succeßionem oĩno remouet, succeßionem verò, quę fit iure prætorio concedit, non est igr̃ vera conclusio s̃. firmata. Sed hmõi argm̃, conclusioni s̃. firmatæ minimè obstat. licet sit verum, habeatq; locum in casu d. l. qui se patris, in qua Imperator nõ decidit, nepotẽ non posse succedere auo suo, vt proximiorẽ agnatũ. nam vt s̃. demonstratum est, excluso patre, vt suo hærede, seu ex capite vnde liberi, nepos vt agnatus iure ciuili, admitti poterat, & hoc non negat. d. l. qui se patris. quæ ſm nostram nouam declarationem, q̃ infra subijcietur, hoc solum ponit, videlicet, an aui facultates poßint à patris hæreditate separari, & nepoti, qui negabat se patris hr̃dem cõcedi: Imperator decidit, hoc iure ciuili fieri nõ posse, sed iure dũtaxat p̃torio. rõ diuersitatis ĩ. in n̄ra declaratione reddetur, & in hoc procedit argm̃.

Fuit præterea, ex cõi opinione s̃. conclusum, patrem nepotis mortuum fuisse, nec adita, nec repudiata patris sui hæreditate: cui conclusioni maxima obijcitur difficultas, ea quidẽ, talis est. Si pater † nec adita, nec repudiata hr̃ditate obijt, non est dubium quin iure suitatis, illam hr̃ditatem ad eũ, qui sibi extiterit hr̃s, et si sit extraneus transmiserit. l. apud hostes. C. de suis, & legi. hær. Bar. in l. si īnfanti. C. de iur. delib. quonam igr̃ pacto, si nepos negat se patris hr̃dem, poterit habere aui hr̃ditatem, iure suitatis trãsmissam ad eũ, puta fratrem, qui patris aditurus est hr̃ditatẽ, cũ is, ad quem transmittitur hr̃ditas, sine dubio p̃feratur alijs. l. 2. §. si q̃s ex liberis. ff. ad Treb. si p̃fer alijs, ergo & nepoti, qui vult, vt agnatus ꝑ successorium edictum auo succedere, ius. n. adeundæ hr̃ditatis, iure suitatis transmissum, potentius est successorio edicto, vincit. n. ius accrescendi. l. 1. C. de his, qui ante aper. tabul. ius aũt accrescendi sine dubio successorio edicto anteponiẽ. no. Dd. in l. 1. C. q̃n non peten. par. Hanc igr̃ difficultatem animaduertens. Bar. hic dicebat nepotem, ita demum admitti, si hr̃s patris, puta eius frater, repudiasset aui hr̃ditatem ad se transmissam, quæ ita repudiata poterit à nepote sine controuersia suscipi. & hanc Bar. r̃nsionẽ sequũtur oẽs ferè Dd. vt refert Alex. in d. l. qui se patris in 10. col. quæ mihi minimè placet: diuinat enim, ab hærede patris, repudiatam esse aui hæreditatem: diuinare autem non licet. Aut. de imperfec. test.

12

Præterea non possum adduci, vt credam hæredem illum patris nepotis tam opulentas aui facultates repudiasse, nec est p̃sumendum. l. cũ de indebito, C. de proba. Remanet itaq; ea difficultas, quamobrem alij, alijs modis enitũtur eã dissoluere. sed quia partim alius ab alio reprobaẽ, partimq; ad specialia recurritur, hanc ob cãm, diu cogitaui, quonã pacto, ea difficultas tolli posset, tandem Dei gratia, inueni vt arbitror viã, qua facilè dissoluatur. & pro huius rei intelligẽtia p̃mittendum est † parentum succeßionem, rõne naturali liberis debitam esse. l. cum rõ. ff. de bon. damna. l. scripto. §. fi. ff. vñ legit. p̄p quod, & iure ciuili suorum hæredum nomen eis indultum est. d. l. cum ratio. non enim succeßio est debita, eòquod sui sint hæredes, sed è cõtrariò, quia succeßio iure naturæ liberis est debita, suorum hæredum nomen à iure ciuili indultum est. Itẽ ea succeßio non solum filijs, sed succeßiuè. etiã nepotibus 13

potibus

potibus debita est. id qđ apertè demõstrat Imperator in l.vnica.C.de his,q. añ aper.tab.vbi hr̃ditatē iure sanguinis trãsmissam,pñt, nepotes tãq̃ debitã vẽdicare,si vẽdicãt ergo sunt dñi. l. ĩ rẽ.ff. de rei vẽdi.nec dicat q̃spiã iõ vẽdicãt,q̃a trãsmissa est,non.n.trãsmissa est,vt adita, sed vt adeũda. l.si q̃s filiũsfamilias. & ibi Bar.ff.de acqui.hæred. si igr̃ est à nepotibus adeunda: ergo iura, & pñr dñia,in ipsos non transierunt. l. cũ hęredes.ff.de acq.poss.non igr̃ ob trãsmissionẽ,ibi vendicant, sed quia,iure naturæ eis est debita,& consequenter sunt quasi dñi.l.in suis.de liber. & posthu.ff.

14 Item prętermittendum non est, † duplex esse dñium,vnum.s.vl̃e,alterum particulare:exempli cã,Imperator vl̃e totius mundi dñium hẽt.l. deprecatio.ff.ad l.Rhod.de iac. alij verò hñt singularum rerum dñia.hæc duo dñia inter se pugnãtiam non hñt,sicut nec genus,& spẽs, vt s̃. in declarõne. 48.Rursus dñium, quoddam est ciuile, quoddã naturale,seu iurisgentium: ciuile quidẽ põt sine naturali apprehensione, sineq; corporis instr̃o acquiri.l.à Titio.ff.de fur.l.fi.C.de sacros. eccl.Naturale verò sine apprehẽsione, sineq; corporis instr̃o acquiri minimẽ p̃t.l. traditionibus. C.de pact.tot.tit.de rer.diuis.Inst.Hoc clarè in legato constat. legato.n. fundo, statim sine aliqua apprehẽsione,à morte testatoris,vel saltẽ ab adita hr̃ditate,dñium, recta via in legatariũ transit. d.l.à Titio.ff.de fur. dñium inquã ciuile, pp qđ legatario,competit rei vendicatio,q̃ soli dño dat. l.in rem.ff.de rei vend. dñium verò naturale remanet penes hr̃dẽ, hanc ob cãm competit legatario,personalis actio,q̃ ad aliquid dandũ, faciendumve datur.Inst.de actio.§.1. competit igr̃ ad dandum fundum, non quoad dñium ciuile, qđ hẽt,cum res sua,eodẽ mõ, quo sua est, amplius sua fieri non possit.§.sic itaq; discretis.Instit. de actio,sed quoad dñium naturale,quod penes hęredẽ remansit. datus ẽt legatario hypothecaria pro fundo ipso legato, vt aliàs diximus. Ex quo satis constat,non oẽ dñium translatum esse in legatarium,cum pignus rei suæ non queat cõsistere.l.neq; pignus.ff.de reg.iur.competit igr̃ hypothecaria rõne dñij nălis, quod in ipsum sine traditione,seu corporis apprehensione non transit.

Et licet scribentes dicant legatario in alijs rebus defuncti dari hypothecariam tñ hoc esse falsum ondit Imperator in §.nr̃a.Inst.de lega.cuius hæc sunt verba,liceat legatarijs id,hoc est,rẽ legatam persequi, non solum per actiones personales,sed ẽt per in rem,& hypothecariã. põt itaq; † legatarius per hypothecariam consequi id, qđ legatum est:ergo,necessario sequitur,hypothecariam pro re legata competere: si pro re lẽgata, ergo nõ erat legatarij.d.l.neq; pignus. si nõ erat legatarij,quonã mõ legatarius hẽt in rem actionẽ,quę dũtaxat dño competit.d.l.in rem?Necessario igr̃ dicendum est,dñium, alterũ esse ciuile, naturale alterum.& q̃a ciuile,mortuo testatore, fictè,adita verò hr̃ditate in legatariũ verè transiuit.hãc ob cãm ei,in rem actio cõpetit, naturale aũt penes hr̃dem remansit: idcirco,& personalis, & hypothecaria actio legatario datur. hæc obiter dicta sint.Quod aũt sit dñium,alterum naturale,ciuile alterum,apertè patet in l.in reb. C.de iur. dot.vbi fundi dotalis dñiũ ciuile trãsit in maritũ,dñiũ verò nãle,penes vxorẽ remanere,Imperator affirmat.ibi.n. Imperator in hęc verba ait, cũ eędẽ res, & ab initio vxoris fuerant, & năliter in eius permanserunt dñio: non.n.quod legũ subtilitate transitus earũ in patrimoniũ mariti videatur fieri: iõ rei veritas deleta,& confusa est. hæc Imperator ad verbum.posset ne clarius Imperator demonstrare,dñiũ esse duplex ciuile.s.q̃ legum subtilitate in mariti patrimoniũ trãsit, & naturale, q̃ re vera in dominio vxoris remanet. 15

Item pręmitto† duplicem esse hr̃ditatẽ,vnã.s. iure ciuili:alteram iuregentium.qui hẽt ciuilem tm̃, hẽt duntaxat vniuersum illud ius defuncti, cum hr̃ditas sit successio in vniuersum ius,q̃ defunctus habuit.l.nihil est aliud.ff.de verb.sig.nõ tñ habebit rerũ singulariũ dñium: erit igr̃ in nudo noĩe hr̃s.l.2.§.sed si sint.ff.ad Tertul.Quod ãt iuregentium sit hr̃ditas, sine lege id tibi facilè psuadere potes.nam antequam essent ciuitates, & pñr antequã esset ius ciuile,erant rerũ dñia,quæ iuregentium introducta sunt.l.ex hoc iure.ff.de iust.& iur.& eo ẽt t pe,quum adhuc non erãt leges hoĩes moriebantur: hanc ob rẽ rõ naturalis, quasi lex quędam tacita,liberos ad debitam parẽtum hr̃ditatem vocabat. d. l. cum rõ.ff.de bon. dam.nam eo iure Isaac Abrahã patri suo, Iacob autem Isaac successit,& sic alij alijs,vt legit̃ in veteri testõ.si igr̃ ratio naturalis liberos,ad parentum hęreditatem vocabat.d.l.cum rõ, sequitur, hęreditatem iuregentium fuisse. ratio enim naturalis,iusgentiũ apud omnes gentes constituit. §.ius autem.Inst.de iur.natu. gen. & ciuil. & ex his facilè constat,duplicẽ esse hr̃ditatẽ vnam ciuilem,naturalem alteram. Pręterea testamentum 16

erat iure naturali,vt Bar.in l.interdum.ff. de cõdit.indeb.ergo & hrditas, sine qua testm̃ esse nõ põt.§.añ.Inst.de lega.Et queadmodũ duplex est
17 hrditas,ita † duplex est hrditatis transmissio, vna q̃ fit iure suitatis ẽt ad extraneos. l. apud hostes. C.de suis,& legit.hęred.Et queadmodũ suitas est iure ciuile introducta.d.l.cum rõ.ita & transmissio,quæ ob eam fit,est ciuilis.cã.n.effm̃ sibi similẽ producit.l.manumissiones. ff. de iusti.& iur.

Is igitur ad quem fit huiusmodi transmissio, si non adeat hæreditatẽ,habebit solum illud vniuersum ius,eritq; nudo noĩe hrs. d.§. sed si fint.

Altera est transmissio naturalis, quæ fit iure sanguinis,qua parentum hæreditas in descendẽtes,quasi naturali ratione debita, trãsmittitur.l. vnica.C.de his,qui ante aper.tab.& d.l. cũ ratio.

His præmissis venio ad propositã difficultatẽ,
18 in qua dicebatur, si † nepos negat se patris hrdẽ, quonã pacto poterit facultates suscipere, cũ illæ iure suitatis in eũ,q̃ erit patris hrs transmissę fuerint?ad hoc dicito,hrditatẽ aui prout est iuris ciuilis,iure suitatis trãsmissam esse in eũ,q̃ erit hrs patris nepotis,sit licet extraneus.at, vt est iurisgẽtiũ,transmissa est iure sanguinis in nepotẽ,cui iure naturæ debita erat.d.l.cum rõ.hanc aũt naturalẽ transmissionẽ,ciuilis transmissio,q̃ iuri suitatis fit,impedire minimẽ potuit.ciuilis.n.rõ,ciuilia tollere põt,naturalia vtiq; non. §.fi.Insti.de leg.agnat.tutel.si itaq; nepos,& ille patris hęres, vtputa frater, simul velint aui facultates accipe, pferendus est nepos,tũ qđ ei iure naturæ aui hæreditas debita est,tũ ẽt,qđ iure sanguinis in eum transmissa est:pferendus est inquã ei in quẽ licet facta fuerit duntaxat ciuilis transmissio,tñ ei iure naturæ non est debita hæreditas,duo.n.vincula magis stringũt.Aut itaq;.C.cõia de succes. vendicabit igr̃ nepos aui hæreditatem sibi debitã, à quocunque possidente. d. l. vnica. C. de his qui an.ap.tab.in versi.sibi tãquam debitã vendicare.

Et ex his arbitror sublatam esse difficultatẽ. Sed quia š. dictum est aui hæreditatẽ ordine naturæ ẽt nepoti debitam esse,posset quispiã dicere,si nepoti quemadmodũ,& filio debet, quã ob cãm nepos põt præteriri,filius verò minimẽ.Instit.de exhæred.lib.§.posthumorum?Dicas rõnẽ esse,q̃ pro forma inductũ est,vt suus hrs,vel instituat,vel noĩatim exhæredet, ita dicit Christoph. in Inst.de exhæred.lib.in princ.cã aũt huius formæ inducendæ fuit,vt inquit ipse suitas, q̃ viuente filio in nepote non est,quare cessante cã,cessat effectus.l.gñaliter.C.de episc.& cler. nõ tñ sequitur,nepos non est suus hæres, ergo aui hæreditas ei iure naturæ debita non est, cum prius fuerit hæreditas rõne naturali ei debita,q̃ suitas inuenta fuerit.d.l.cum rõ.cum igitur nepos nõ sit suus,non est mirum si pteriri põt. Rursus si q̃rat quamobrem nepos cui iure naturæ,vt dictũ est, debita est hæreditas,estq; in aui ptãte.§. ius aũt. Inst.de patr. põt. quamobrẽ inquã non est suus hæres.Rñdetur quemadmodũ domus cõstat ex tribus,videlicet,solo,tecto,& pariete,quorũ vnũ si deficiat nõ est domus.l.eum q̃ ędes.ff.de vsuc. & ibi no.ita † suitas ex tribus integrantibus par 19
tib. constat, q̃ simul ei, qui suus hrs futurus est, adesse debent.Prima est,vt ille sit in ptãte.Secũda vt in primo sit gradu.Tertia vt bona parẽtũ, sint ei debita.Probat hæc.§.posthumorũ.Insti.de exhæred.lib.§.sui.de hæred.qual.& diff.& d.l.cum rõ.ff.de bon.dam.ex his trib. partibus si vna deficiat,non est q̃s hæres suus. Quocirca licet nepos sit in ptãte eiq; bona aui natura debeant, tñ cũ non sit in primo gradu,suus hrs esse nõ põt. d.§. posthumorũ. suitas.n.vt dicit Iason hic est adeo nobilis,vt non queat nisi vnũ gradum contineri. si igr̃ nepos non est suus hęres.meritò pteriri pt. Rursus si quæras,quã ob cãm est inductũ,vt potius sit suus hrs is,qui est in primo gradu, q̃ is,q̃ in secũdo existit? Rñdetur hoc esse iure legitimo inductũ,qđ à principio nihil refert sic, an nõ sic se habeat:sed vbi positũ est,mirũ in modũ refert Arist.5.Eth.Et ita rñderi põt, q̃renti cur in codicillis quinq;,& non quatuor testes,& in testõ septem,& nõ octo adhibendi sint?& in mille alijs.

Sed huic nostrę opinioni hoc est nepoti debitam esse aui hęreditatẽ, obijcitur. l. in suis.ff.de lib.& posthu.ibi.n.dr̃,in suis hæredibus fieri cõtinuationẽ dñij:quasi olim dñi essent, cum viuo patre quodammõ dñi existimarentur:sed in nepote non continuatur dñium,non est igr̃, quasi dñs.si non est,quasi dñs,non est igr̃ ei debita hrditas?Ad hoc dicito,in filium ob suitatem,quæ est iuris ciuilis, ciuile duntaxat dñium continuari, dominium verò iuregentium, & consequenter rõne naturali inductum,ob suitatẽ minimẽ continuatur, sed per naturalem aliquem actum,instrumento corporis interueniente, acquiritur, vtputa per bonorum administrationem. d. l. in suis.cum igitur nepos nõ sit suus, meritò ciuile dñium in eũ non cõtinuat.neq; ob id sequitur, nepos non est suus,ergo bona aui nõ sunt ei debita,

bita,quippe cum bona matris sint debita filiis.l. scripto.§.fi.ff.vnde liberi.& tñ nõ sunt sui. §.cæteri.Inst.de hær.qual.& diff. nec ĩ eis fit illa dñij continuatio.Sed dicet quispiam,si nepoti bona aui,sicuti & filio debent,quamobrẽ non succedit simul cum filio?dicas duplici iure filio deberi bona,naturali.s.& ciuili, nepoti verò dũtaxat naturali:hãc ob cãm filius pręfert,cum duo iura vno sint potentiora. arg.d.Auten. itaque. C. cõia de success.Rursus obiiciet, si nepoti debita est hęreditas,ergo est quasi dñs,& filius, hoc est pater nepotis,est suus hæres,& ꝑñr quasi dñs.d. l.in suis.ff.de lib.& posth.& ita duo sunt dñi insolidum,id quod fieri non potest.l.si vt certo.§. si duobus vehiculum.ff.commodat.

Ad hoc dicendum est,nepotem,& filium,esse quasi dños,quẽadmodum est pater,& filius, sed in patre,& filio hoc conceditur,vt d.l.in suis.ergo & in filio,& nepote cõcedendum est.& quãobrẽ concedendũ hoc sit,rõ reddetur in declaratione suitatis.Ex supradictis collige has cõclusiones videlicet:In terminis.d.l.qui se patris, nenos poterat iure ciuili auo suo succedere.Itẽ nepos nõ est impedimẽto, quominus pr̃ transmittat hr̃ditatẽ iure suitatis in hæredẽ extraneum.

Itẽ nepos in quem hæreditas aui,iure naturę sibi debita,iure sanguinis transmissa est,præfertur ei in quem iure suitatis tãtum trãsmissa est.

Sed huic vltimæ conclusioni videt̃ aduersari. 20 † l.2.§.si qs ex liberis.in verbo, si nõ suus patri agnascit̃.ff.ad Tertul.vbi ea, in quam hæreditas iure suitatis trãsmissa est, excludit matrẽ,cui debet̃ hr̃ditas ex filij succeßione.Sed hoc facilè tolli põt,& est aĩaduertendum, ibi mortuũ esse Seium filium,relicta Portia matre. & Iulia vxore ꝑgnãte,ex qua natus est posthumus, qui deinde mortuus est relicta Iulia eius matre:q̃rebat̃ cui nã Seij hr̃ditas iure veniret, Portiæ ne eius matri cui iure debebat̃. l.nã & si parentibus. ff. de inoffi.test.& ꝑ Senatusc.Orfi.filio succedere poterat:an Iuliæ matri posthumi, in quã iure suitatis à posthumo transmissa est? rñdet̃, Iuliæ eã hr̃ditatẽ venire,ex quo apparet eã,in q̃ iure suitatis hr̃ditas transmissa est,ꝑferri Portiæ,cui eadem hr̃ditas debebat̃. Sed tu rñde,diuersam esse inter matrẽ,& nepotẽ rõnem, matri.n.filij hr̃ditas,iure naturæ minimè debet̃,sed rõne miserationis.l.scripto.§.fi.ff. vñ lib. nec in eã aliquo iure,ea hr̃ditas transmissa est. non est igr̃ mirũ, si Iulia posthumi mr̃ in q̃ iure suitatis,ea hr̃ditas transmissa erat ipsi Portiæ ꝑferat̃. At in casu de quo agitur,nepoti hęreditas aui,& parẽtum voto,& iure naturæ debet̃.d.l.scripto.§.fi. & in eũ iure sanguinis transmissa erat:meritò igr̃ ꝑferẽdus est ei,in quem iure suitatis duntaxat transmissa erat hæreditas,quæ nullo iure ei debebat̃.

Non est omittendum,id qđ obiici solet cõclusioni supra firmatę.dicebamus.n.nepotẽ iure ciuili potuisse auo suo in terminis.l.q. se patris,vt agnatũ succedere. Certũ.n.est ex cõi oĩum opinione,nepotẽ in illis terminis nõ potuisse auo, vt suum succedere:& † qui nõ admittit̃ vt suus, 21 nec vt agnatus iure ciuili admittit̃. d.l.scripto. falsa est igr̃ conclusio? Sed tu rñde hanc consequentiã in eo tex.minimè probari,q̃ proculdubio falsa est:non.n.sequit̃, qs non admittitur vt suus hæres,ergo nec vt agnatus: frater.n.nõ admittit̃,vt in mille legib.videre licet. Sed alia est ibi consequentia,q̃ sentit ibi gl. in ver.agnatus, quæ vt facilè intelligatur. Præmitto,patrem ibi extraneum instituisse hr̃dẽ,filium verò exhæredẽ fecisse,qui filius deinde obiit,post cuius mortem hæres scriptus hr̃ditatẽ omisit.q̃rebat̃ nunquid nepos ex filio exhæredato iã mortuo,posset auo suo hęres esse?Rñdit Pomponius, nepotẽ posse auo existere, & quidẽ suum hæredem. Occurrebat quispiã Põponio affirmans nepotẽ nullo pacto posse auo,suum effici hæredẽ,propterea qđ primum gradum nunquam tenuit? rñdit Pomponius,eum sine controuersia vt suũ hæredem admitti.& reddit rationem inquiens, cum ipse nepos fuerit in potestate,nec pater in ea succeßione eum præuenit, cũm post patris mortem,omittente hr̃ditatẽ,hr̃de scripto successio delata fuerit.§.ꝓximus.Inst.de leg. agn. success. Et ad hoc probandum,in vers. alioquin rñdens aduersario,fateris,inquit,nepotẽ admitti? fateor ait ille,sed non vt suum hæredẽ: imò ait Pomponius,vt suus hæres admittitur,alioqui si nõ est suus hæres,& tu fatearis eum esse hęredẽ, quonam iure hæres erit? potuisset aduersarius dicere agnationis iure.huic Pompon.occurrẽs ait,si nõ est suus hæres,sine dubio nõ est agnat⁹:

Pomponius itaq; hoc mõ ducit argm̃, nõ est suus hæres.non est igitur agnatus, id quod in illis terminis rectè sequitur,dato.n.hoc inconuenienti videlicet, nepotẽ quem filius hoc est eius pater non præcesßit,non esse hæredem suũ, sequitur nec esse agnatum.Non enim potest quis esse agnatus,quin sit suus hæres,si est in ptãte,&

nemo eum tpe,quo defertur hæreditas pcedit. Valet inquã hoc argm̃ in illis terminis, nõ autē in aliis: Hoc indicant verba Pōponij, ait.n.alioquin si non suus hæres est, quo iure hæres erit, qui sine dubio non est agnatus,& profectò sicut falsum est,non esse suum hæredem, ita falsum est,nõ esse agnatũ.Est igitur vt suus,& agnatus, & hoc modo lex illa intellecta minimè obstat.

Vltimò illi cõclusioni,in qua diximus in terminis huius.l.q se patris,potuisse nepotē auo, vt agnatũ iure ciuili succedere: aduersari vr̃ Imperator dũ ait, nepotē nõ posse suspicere aui facultates,nisi bñficio ptoris: ergo nõ iure ciuili? certè si illa lex intelligaẽ, vt Dd.intelligũt, nr̃am hãc cõclōnē penitus destrueret.sed alius est illi⁹

22 legis intellectus,& quidē nouus,q ita est. † Hō qdā ab Imperatore qsiuit,inquiēs,sereniss. Imperator velim à te mihi declarari, qd i hoc casu r̄ndendũ sit,Auus quidā filiũ,& nepotē in ptāte habens, è viuisq; discedens copiosas relinqt facultates: deinde filius facultates habēs dānosas, nec adita,nec repudiata Aui, hoc est patris sui hr̄ditate, mortē obijt,quo casu post mortē p̄ris statim suitatis iure in eũ p̄rnorũ bonorũ dñiũ cõtinuatum est.l.in suis.ff.de lib. & posth. quā ob cām aui hæreditas,cũ illa filij iure ciuili iuncta cępit eē.l.sed si plures.§.filio.ff.de vul.& pu. sub.vñ nepos opulētas aui facultates, p̄ris verò obæratā hr̄ditatē videns,eā repudiauit,vt aui copiosas opes susciperet;qrebaẽ an posset? ad hoc r̄ndens Imp.ait,iure ciuili minimè hoc fieri posse.siquidē aui.hr̄ditas iure suitatis, cũ filij hr̄ditate prsus iuncta est, & ita ex duab. vna effecta est hr̄ditas,d.§.filio.hanc ob cām sicuti qs patrē hr̄ditatis sibi delatæ acceptare,patrēq; repudiare nõ pōt.l.n.& 2.ff.de acq. hær. ita nec iste nepos pōt ex duab.hæreditatib. iure ciuili cõiunctis,vnā accipere,alterā repudiare: sunt.n.veluti partes.cũ duæ hæreditates,vt dcm̃ est,in vnā coierunt: quãobrē iure ciuili quo iunctæ cæperũt esse,separari minimè p̄nt.l.qdā eulogium. C.de iur.del.Tũc hō ille curiosus qrens ait,si iure ciuili hoc cõcedi nõ pōt, nunqd saltem ptorio id fieri queat:hoc.s.vt nepos posśit aui facultatesā patris sui hr̄ditate separare,& patris hæreditatē repudiare,aui verò facultates suscipere? Dubitationē faciebat,qđ cũ essent simul iunctæ,vt dcm̃ est,videbaẽ nec vnā sine altera,ēt iure ptorio amplecti posse.d.l.sed si plures.§.filio.ff.de vulg.& pupil.sub.Ad hoc Imp.r̄ndens ait,ad hmōi separationis beneficium,posse iure ptorio veniri.appellaẽ.n.hic beneficiũ,gr̃a illa ab Imperatore cõcessa, p q̃ pōt nepos aui facultates à paternis separare,illasq; suscipere,ad qđ bñficiũ solũ p bonor.poss.veniri pōt.nõ est igiẽ bñficiũ bon. poss. sed differt tanquã via,à loco ad quē ducit.nā licet iure ciuili,qdā illarũ hæreditatũ ciu.coniunctio effecta sit,tñ ptor ob naturalē rõnē,qua nepoti cui hereditas debeẽ,vt s̄.sępius dcm̃ est, dissoluens illā iuris ciuilis hæreditatũ cõiunctionē,pmittit à nepote posse patris hæreditatē repudiari,aui qdē facultates suscipi.Rõ quãobrē, hoc fieri concedaẽ,est, quia ptorio iure nõ ita iũctę sunt illę hęreditates.ptor.n.suitatē,qua coniunctio illa facta fuit,minimè cõsiderat. qđ aũt iure ptorio hmōi separatio fieri posśit, apertè ondit Iurec. in l.si filius qui patri. ff. de vulg. & pup.sub.s̄m verũ,& tuitiorē intellectũ, quē ibi refert Ias.& tenet à Paul.à Cast.sequiẽ ēt Aretin. ibi.n.s̄m eos,talis est casus.Pr̃ instituit impuberē filiũ,eiq; fratrē puberem pupillariter substituit: mortuo patre moriẽ deinde impubes,neq; adita,neq; repudiata patris hęreditate: quo casu ob suitatē iuncta est patris, & filii hęreditas, vt diximus.at frater pubes, patris sui hęreditatē recusabat,fratris verò hęreditatē(habebat.n.bona aduentitia)maximoperè optabat: dubitabaẽ an esset audiendus?Papin.in hæc verba r̄ndet,iustius ipsum ptorē factur̃u existimo, si fratri separationē bonorũ patris cõcesserit. Ecce igiẽ quēadmodũ lex illa probat intellectum nostrũ ad l.qui se patris.parum.n.altera ab altera differt, quãobrē ex illa lege facilè colligiẽ,ob ęquitatē à ptote duntaxat hmōi separationē fieri posse.Nõ obst.mõ.d.§.filio.vnde dubitandi rõ colligebatur:ibi.n.separatio neutro iure concediẽ, ppea qđ facta erat p aditionē realis coniunctio, id qđ non est in casu nostro,sępius.n. s̄. suppositũ est,filium obiisse nec adita,nec repudiata patris hæreditate.vel dici pōt,vt ibi gl.sentit,in d. §.filio.non fuisse aliquā psonā, cui hereditas iure naturę ab intestato debita esset.q̃ ob cām,cessat naturalis ęquitas,& cōsequēter pretoria dispositio,quæ sola moueẽ æquitate. Erit igitur huiusmodi declaratio ad hanc.l.qui se patris.profectò noua,secundum quam hoc dicat. quando aui,& patris, iure suitatis duntaxat iunctæ sunt hr̄ditates, nepos licet posset auo iure ciuili succedere, tñ non pōt eas eo iure separare, sed solum prætorio iure id fieri oportet. Confirmat.

hanc declarationē Imperator ibi, in verbo suscipere, non. n. dicit adire. Item in fine, dum dicit, ad hmōi beneficium, nam ſm cōem intellectū, il la verba sunt superflua. Item ſm nostram declarationem, illa verba maximè emancipatus. stant propriè. dictio. n. maximè, vt ibi Dd. notant ponit casum minus dubitabilem, & includit magis dubitabilem: quamobrē ostenditur filium emancipatum potuisse multò minus iure ciuili hanc separationē facere, cum ab eo non cognoscat. §. emancipati. Inst. de hær. quæ ab inte. defe.

Et ſm hanc nostrā declarationē hæc lex hodie non est correcta per. §. placebat. Inst. de leg. agn. succ. in quo Dd. multum laborant. declaratio. n. nostra à terminis. d. §. placebat. satis aliena est. & quēadmodū ante, ita & post illū. §. ī hmōi separatione, lex ista, qui se patris, procedit. Nec obst. si quispiam dicat, si lex ista, qui se patris, de separatione (vt dictum est) loqueret, esset superuacua, quippe cū iā hoc decisum fuerit in d. l. si filius qui patri? ad hoc. n. facilè rńdetur non. n. est nouum, nec absurdū, vt id qđ in. ff. decisum est, decidatur ēt in Codice, in mille legib. diligēti lectori patere pōt. Ex ex his sequatur hęc cōclusio. l. qui se patris. C. vnde liberi, secundū nostram, & quidem veram declarationē hodie nō est correcta. Item. l. qui se patris, loquitur de hæreditatum separatione, non autem de aditione.

SVMMARIVM.

1 *Filius est pars patris separata & eadem persona, etiam natura.*
2 *Patria potestas est de iure naturæ.*
§. ius autem. Inst. de patria potest. declaratur.
3 *Cur filij dicantur sui hæredes.*
4 *Hæres idem est, qui dominus.*
5 *Filius est dominus substantiæ, sicut & pater eius. Intellige ciuiliter. nu. 21.*
L. in suis. ff. de lib. & posth. deprauata, emendatur.
6 *Vt quis sit suus hæres tria requiruntur.*
7 *Filia exclusa à successione per statutum, desinit esse sua hæres.*
8 *Filius exhæredatus desinit esse suus hæres adita per institutum de hæreditate.*
9 *Quomodo per substitutionem vulgarē tollatur suitas. & nu. 12.*
10 *Substitutio vulgaris cur introducta.*
11 *Suus hæres cur dicatur. Et quis sit. nu. 15.*
13 *L. fin. ff. de cond. ind. inst. declaratur.*
14 *Item & l. 2. §. sed si sint sui. ff. ad Tert.*
16 *Suitas quo iure introducta sit.*
17 *Suitas quid sit.*
18 *Et an sit causa vt hæreditas transmittatur, etiam in extraneum hæredem & nu. 23.*
19 *Hæreditas non adita cur non transmittatur.*
20 *Ius deliberandi transmittitur ad hæredem.*
22 *Dominium ciuile potest sine traditione acquiri.*
24 *Transmißio iure sanguinis quæ, & eius ratio.*

L. DECLARATIO.
Suitatis.

Diu dubitaui, quamobrē filii dicerent sui hæredes, & quid hoc nomen significaret? tandē Dei gratia mihi ipsi in hac qōne satisfeci, & si aliis satisfecero id vehementer mihi, gratū erit. Pro intelligētia, itaq; huius qōnis paulò altius rē ipsam repetēdam esse duxi. tot. ūn. natura ipsa, ab oīb. eius partib. collectiuè sumptis ne quaquā differt, cum nil aliud sit totū, q̄ oēs par tes simul sumptæ. id colligi pōt ex verbis Bart. in l. aut facta. §. nonnunquā. ff. de poe. & ita ēt asserūt Philosophi, partiū aūt, aliqua est cōtinua: vtputa manus, pars est corporis cōtinua. aliqua separata, vt seruus: is. n. pars dñi separata est, vt inquit Philos. in 1. Pol. In proposito igiē nostro † filius est pars ipsius patris separata, teste Aris. 1
5. Eth. c. 6. cū igiē vnaquæq; pars cū suo toto cēseaē vna, & eadē res, ɔ̄ńs est, vt ēt filius vt pars patris, ēt natura ipsa, vna & eadē p̄sona cū patre iu diceē, id qđ apertè probāt verba Impe. in l. fi. C. de impub. & aliis sub. vbi ait, & natura pater, & filius eadem esse p̄sona penē intelligunē. cōsiderandū est, vltra Dd. patrem, & filiū eandem p̄sonam, ēt natura ipsa, ne. dū iure ciuili esse videri. Præterea sicut pars, natura ipsa, subest toti, & à toto regiē, id qđ clarū est, colligiē ex 1. Pol. ita filius natura ipsa, subest patri, cū sit pars eius, & ab eo regēdus est: vt clarè colligi pōt ex. 1. Pol. & 5. Eth. & in 8. vbi Arist. ait, natura pater filiorū, & aui nepotū, & rex eorū qb. p̄sidet. imperiū obtinet. Nō ab re igitur, dicendū est † patris. 2
p̄tātē in filiū, esse natura ipsa: id qđ vltra Phil. in locis s̄. citatis a p̄tè oñdit Iurec. Paul. in l. p̄nunciatio. ff. de ver. sig. vbi inqt, iure p̄prio familiā, dicimus plures p̄sonas, q̄ sunt aut natura, aut iure, sub vnius p̄tāte subiectæ, vtputa filiūfam. &c. intellige natura, filiū naturalē: natura & iure simul, filiū lt̄imum, & naturalē, iure. f. tm̄, vt sunt adoptiui. Non obst. si quispiā diceret patriā potestatem, quoad inuentionem, & substantiā. esse ciuium Romanorum. vt in §. ius autem. Inst. de patr. potest. vbi Imperator ait, ius potestatis, qđ in liberos habemus, propriū est ciuium Romanorum,

norum, sed inconsideratè ille §. ad hoc allegat, non.n.dicit pr̃iam ptãtem, quoad inuentionem: & substantiam esse ciuium Romanorũ, sed eius equalitates, seu effectus ait esse ciuium Romanorum: inqt.n.ius pr̃iæ ptãtis, ꝓprium est ciuium Romanorum.non aũt dicit pr̃iam ptãtem, vult ergo textus ibi, illud ius ptãtis, i.illam ordõnem ciuitatis de pr̃ia ptãte, esse ciuium Romanorũ: nam ius nil aliud est quã ordinatio ciuilis societatis, vt in 1.Pol.& diximus in declaratione pr̃iæ ptãtis.Hanc ob cãm subdit, nulli alij sunt hoĩes, q̃ in liberos talem habeant ptãtem, qualẽ nos habemus.nota ergo dictionẽ qualẽ, qđ est relatiuũ qualitatis, non aũt substantiæ, effectus.n.patriæ ptãtis à ciuibus Romanis inuentos, enumerat gl.ibi.hæc obiter, nũc ad propositum reuertar.

Item sicut nã ipsa id quod est totius defluit in quãlibet eius partẽ, utputa alimentum sumptũ à corpore, diffundit i oẽs eius partes. itẽ humor à vitis, seu arboris trunco è terra abstractus, in oẽs palmites, in oẽsq; ramos nã diffunditur. ita ẽt ipsa nã, id quod est pr̃is, in filium tanq̃ in eius
2 partẽ deuenit, ut mores, similitudines, oẽsq; facultates. quãobrem bona ipsius pr̃is, quasi debita nã ipsis filijs dñr.l.scripto in fi.ff.vñ liber. l. fi. C.de codic.& l.cum rõ. ff.de bon. dam. & hanc
3 † ob cãm ius ciuile videns pr̃em, & filium esse ferè candẽ personam, & bona pr̃is rõne nãli quasi debita filijs imposuit eis nomẽ suorum hr̃dum. d.l.cũ rõ. ex qua satis constat quãobrem indultum sit filijs nomen suorum hr̃dum. Est tñ aduertendum non continuari dñium in filios, ob id qđ sint sui hr̃des, vt dñt Dd.sed è cõtrario, q̃a bona pr̃is nã sunt debita filijs, & ad ea uocãtur, idcirco à iure ciuili sui hr̃des nuncupantur, ut d.l.cum rõ.ff.de bon.dam. Est ẽt sciendum hanc
4 † appellationem hr̃dis, idem significare qđ dñs: veteres.n.hr̃des pro dñis appellabant.§.item extraneus.Inst.de hær.qual.& diff.dñus item olim hærus dicebat.l.item Mela.ff.ad l. Aquil. vñ hodie vulgo dr̃ missere quasi hære mis, & ab hærus nomen hr̃dis quidam deriuant: eodemq; modo hr̃ditas dña appellatur.l.non minus. ff. de hære. Inst.Rursus repetentes dicamus, post mortẽ alicuius intestati, seu testati, illicò à lege oĩa eius iura colligi. ex qua iurium collectione fit quoddã ius vniuersum, in qđ fit q̃dam à lege successio, q̃ hr̃ditas appellatur. hęc aũt nil aliud est, q̃ successio in vniuersum ius, qđ defunctus habuit. l. nihil est aliud.ff.de uerb.& rer.sign.successio inq̃, quæ à lege, & non ab homine fit: antequã.n.hõ adeat hr̃ditatem, dr̃ hr̃ditas, põt.n. quis vsq. ad triginta annos accipere hr̃ditatem. l. licet. C. de iur.deli.adita uerò hęreditate, statim desinit esse hr̃ditas.l.sed si plures.§.si filio.ff.de vulg.& pup. sub.& gl.in l. 1.§.veteres.ff.de acq.poss.& sic vbi hr̃ditas post aditionem appellat, id nõ ꝓpriè fit. hæc colligunt ex dictis Bar.in l.1.ff.de bo.poss.ille igr̃ q̃ adiuit Petri hæreditatem, vocatur hæres Petri, i.dñs Petri, non quod sit dñs Petri, q̃ mortuus iam est, sed dñs bonorũ olim Petri, ita necessariò intelligendum est.In proposito itaq; nostro, cum filius sit vna, & eadem persona cũ pr̃e, efficitur, vt sicut pr̃ est dñs bonorum, ita & filius eorundem bonorum dñs iure dicatur, hinc est quod leges filium uiuente patre dominũ appellant.l.in suis.ff.de lib.& posthum.

Et quemadmodum dr̃ paterfamilias, i.substantiæ, & pr̃imonij pater, (hoc.n.significat hæc appellatio familias, in d.l.& in rubr.familiæ herci. ff.) eodem modo dr̃ filiusfamilias, ut in.d.l. in suis, ex quo apparet † ita esse dominum substan 5
tiæ filium, quemadmodum est pater.

Nec obstat qđ in d.l.uocat quasi dñs: qm̃ non dr̃ quasi dñs rõne ueri dñij, sed respectu administrationis, q̃ est penes ipsum pr̃em: oĩs.n. domus à seniore regenda est, ut inquit philosophus. 1. Polit.hanc ob cãm post mortem pr̃is non dr̃ accipere dñium, & hr̃ditatem, sed magis liberã bonorum administrationem consequit.d.l.in suis. Certè tñ scias, illud idem dñium qđ pr̃e uiuente, erat penes filium(est.n.filius viuo pr̃e suus hęres.§.sui.Inst.de hęr.qual. & diff.) durare, continuariq; in ipsum filiũ, adeo ut nihil dñij post mortem pr̃is, sed solam duntaxat administrationẽ conseq uideat.sicut ergo post mortẽ pr̃is penes filiũ, est uerũ dñiũ, ita & viuẽte pr̃e erat sine dubio uerũ, q̃ppe cũ illud idẽ sit continuatum.

Et aduertendũ est in d.l.in suis.esse textũ mẽdosum, legit.n.ibi, in suis hr̃dibus euidentius apparet continuationẽ dñij, eorũ ꝓducere, ut nulla hr̃ditas fuisse videat, si legeris eorum, haud cõgruè construi p̃t, legas itaq; eò rẽ, ut sint duę dictiones, una aduerbiũ hoc est eò, altera nomen, hoc est rẽ, erit igr̃ sincera lr̃a, eò rẽ ꝓducere, &c.

Redeamus iam ad ꝓpositum quia filius dicitur uiuo patre dominus, idcirco appellatur hęres suus, i.bonorum suorum dominus, ut diximus. Et nota quòd sicut ad constructionem domus, tres partes simul requiruntur, videlicet, solum,

ſum, paries,& tectum.l.eũ q ædes. ff.de vſuc.ad deſtructionẽ verò ſufficit,vt vna pars remoueatur.deſtructo.n.pariete,ſeu tecto,deſinit eſſe do
6 mus.vt no.Bar.in trac.de alueo.ita ad † conſtructionẽ ſui hr̃dis,tria requirunt̃,patria ptãs.ſ.primum locũ,& vt bona patris ad eũ ꝑueniãt, ſine quib.ſuus hr̃s dici nõ põt,& viuente patre olim nõ poterat filius hr̃e niſi bona patris. oĩa.n.pr̃i acq̃rebat,Inſt.ꝑ quas pſ. nob. ius acq. intellige requiri patriã ptãtem vſq; ad tp̃s,quo pr̃ morit̃. hr̃s.n.ſuus is dr̃,qui tp̃e mortis eſt in ptãte:Inſt. de hær.qual.& diff.§.ſui.l.lege Corn. ff. de teſt. Ad deſtructionẽ aũt ſui hr̃dis, ſufficit alterutrã partem remoueri,ſiuẽ igr̃ tollat̃ patria ptãs, deſinit eſſe ſuus hæres.§.ſui.Inſt.de hæred.qual. & diff.iuncta gl.in ver. in ptãte. ſiue bona ab ipſo filio auferant̃,remanente patria ptãte,deſinit ẽt eſſe ſuus hæres,quãuis ĩ ptãte remaneat,ita no. Dd.& pſertim Iaſ.in l.q ſe patris.in 2.col. C.vn. lib.& Bart.in l.1.§.ſciẽdum.ff.de ſuis,& leg.hęr.
7 vbi ẽt dicit,† ſi à filia remoueat̃ ſucceſsio, ꝑ ſtatutũ deſinit eſſe ſua hæres,remanet tñ in ptãte. Et ex his apparet filium qñ bona remouẽtur ab ipſo,deſinere eſſe ſuum hæredẽ,hoc ipſum aperte probat̃ in §.interdũ. Inſt. de hær. q ab inteſt. defe. vbi fuit quidã reus ꝑduellionis, memoria cuius poſt mortẽ dãnata fuit,licet eius filius ſit ſuus hæres, tñ q̃a bona auferunt̃ à fiſco deſinit eſſe ſuus hæres. & queãdmodum domus, licet
1 tota ſit concuſſa tormẽtis,antequã ruat paries, ſeu tectum,nõ deſinit eſſe domus,ſed eo momẽto quo paries, ſeu tectũ corruit eodẽ deſinit eẽ domus.ita licet ſuitas ſit aliquo mõ ſuſpẽſa, nõ tñ ſtatim filius deſinit eẽ ſuus hæres, ſed eo momento quo vel patria ptãs tollit̃,vel bona ab eo auferunt̃,deſinit eſſe ſu⁹ hęres.& ille.§. interdũ, oĩno refellit opinionẽ eorum qui aiunt,patriã ptãtem, & primum locũ ſuos hęredes efficere, ibi.n.filius erat in patris poteſtate, & in primo loco,& tñ ſublatis à fiſco bonis,non eſt ſuus hæres, bona ergo ſunt pcipua ſuorũ hæredum cã. Et ex his facile poteris intelligere tex.in l.ſi quis poſthumos.§.ſi filiũ.ff.de lib.& poſth. & tex.in l.q aliena. §.interdũ.ff.de acq.hær.& tex.in l.1. §.ſciendũ.ff.de ſuis.& leg. hær.in quarũ legum deciõe, maxima eſt orta inter ſcribẽtes altercatio.ibi.n.talis ſpecies à Iurec.ꝓponit̃.Pr̃ quidam exhæredauit filium,nepotẽ verò ex eo pteriit,& alium hæredẽ extraneũ fecit, ſupuixit pr̃i filius exhæredatus, deinceps filius, ante aditã hr̃ditatem fortaſſe ab extraneo,deceſsit: q̃rebatur, an nepos pteritus rumperet teſtm̃: dubitatio orietur ex eo,quod exhr̃datio facit exhr̃datũ deſinere eſſe ſuum hr̃dẽ.l.1.§.ſciendum. & ibi Bart.

Si igr̃ filius deſinit eſſe ſuus hæres,ergo nepos ſuus hr̃s effectus eſt.§.ſui.Inſt.de hr̃d.qual.& diſfer.cum ergo fuerit pteritus à patre,quaſi agnatione, debuit teſtm̃ in quo pteritus fuit rumpere.§.poſthumorum.Inſt.de exhæred.lib.Contrarium tñ ſcribunt,Pomp.& Marce.in d.§.ſi filiũ. Dd. vario mõ ſoluunt, ſed eis aſſentiendum eſſe minimè exiſtimaui,mutuis.n.vulnerib ſeſe perimunt. Tu ãt ex ſ̃dictis facilè colliges ſolõnem, nam filius,vt dcm̃ eſt,dñs familias,hoc eſt patrimonij,viuo patre appellatur,ſicut & pr̃: & eo vſque durat dñs,& pñr ſuus hr̃s, quo vſq; bona ei auferantur.licet † ergo pr̃ in teſtõ dixerit,exhr̃do 8
filium:non ob id ſtatim auferuntur bona ipſi filio,ſed tunc cum inſtitutus adierit hr̃ditatem,q adeundo efficitur dñs,& quidem directus, cum ſit inſtitutus à teſtatore,qui lege permittente poterat auferre bona,licet quaſi debita filio, quem & occidere poterat.l.in ſuis.ff.de lib. & poſthu. Cum itaq; inſtitutus effectus ſit dñs, & quidem directus,neceſſariò ſequitur filium deſinere eſſe ſuum hr̃dem,i.dñm bonorum ſuorum,cum nõ poſsint duo directi dñi inſolidum exiſtere.l.ſi vt certo.§.ſi duobus vehiculum.ff.commo. & hoc ſentiunt Dd.dicentes, exhæredationem non hr̃e effectum niſi poſt mortem teſtatoris adita ab inſtituto hæreditate,ita ſcribit Bar. in l.qui in aliena.§.interdum.ff.de acq.hęr.per tex.in l.filium. §.ſed cum exhæredatio.

Cum igitur ante aditam ab inſtituto hr̃ditatem,filius non deſinat eſſe ſuus hr̃s, cũ bona ſint in ſuſpenſo,vt dcm̃ eſt.arg.§.ſi ab hoſtib.Inſt.quibus mod.ius pat.pot.ſol.ſequitur vt nepos ſuus hr̃s minimè efficiatur,quamobrem non rumpit teſtamentum,vt in d.§.poſthumorum.poſt aditam ab inſtituto hæreditatem, nepos non efficitur ſuus hr̃s,ꝓpea quod bona patris,non perueniũt ad ipſum,ſine quib.vt ſ̃.demonſtratum eſt, non põt quis effici ſuus hr̃s, cum non ſint bona, quorũ dñs dici poſsit. Si verò inſtitut⁹ viuo filio hr̃ditatẽ repudiauerit, bona q̃ ꝑ exhr̃dationẽ in ſuſpenſo erant,in eo confirmant̃, & ita filius ab inteſtato erit pr̃i ſuus.vt in l.filiũ.ff.de bon. poſ. pt.ta. At ſi ponetes exhr̃dato filio,nepotẽ q erat in ptãte eſſe inſtitutũ, erit ꝑfectò ſuus hs auo, ſiquidẽ bona, & patria ptas, ipſum nepotẽ ſuũ hæredem

hæredem efficiunt, isq; hæditati se immiscens, eã suo pri acquirit, adeo vt prem exhæredatum faciat hrdem, & quidē necessarium. d. l. qui in aliena. §. interdum. ff. de acq. hęr. nam qualis quisq; est hæres, talem facit hrdem, eum cui acquirit, vel in quem transmittit. d. §. interdum. & l. si qs filiumfamilias. §. 1. ff. de acq. hæred. Et ex supradictis facilè poteris intelligere. d. §. interdum. & d. §. sciendum. cum similibus.

9 Reliquum est, vt videamus,† qūo per substitutionem vulgarem, filius desinat esse suus hęres. Sed prius vidēdum est, quamobrē vulgaris substitutio ita nuncupetur: & qūo fuit inuēta. Bar. in l. 1. ff. de vulg. & pup. sub. cui ferè oēs stipulantur, dicit vulgarē appellari, ppea q à quolibet, & cuilibet fieri pōt. sed dicat obsecro, poterit ne fieri à furioso, à pupillo, à deportato, à filioq; familias? minimè. sed inquit Bar. à quolibet. s. idoneo, id si ita est, ēt pupillaris dici poterit vulgaris, ea. n. à quolibet, & cuilibet idoneo fieri pōt. Omissis itaq; his, q̃ à Bar. ab alijsq; sup hoc tra-

10 dunt dicas. q† Papius quidam, cum videret ærarium in belli ciuilibus exhaustum, vt ære illud repleretur, tulit legem qua cauebatur, neminem clausis tabulis posse adire hæreditatem, diemq; legatorum ab apertis tabulis cedere. & hoc ideo fecit, vt id qđ interim caducum effectum esset, in ęrarium reduceretur: colligi hæc pñt ex l. 1. C. de cadu. tollen. quot. n. modis fieret caducum ibidem video. Testatores id aīaduertentes, adeò egrè tulerunt, vt substitutiones introducerent, ne ab eis relicta, caduca efficerent, & si facta esset ad certas psonas substitutas deuenirēt, ita refert Iustinianus, in d. l. vnica. dicens, quas substitutiones, & nos fieri cōcedimus. Fuit itaq; substō vulgo à testatoribus inuenta, ut ibi apertissimè colligit: hanc ob cām dicta est vulgaris, quasi à vulgo, & non à lege inuēta. quemadmodū palā est, multa alia, nomen ab inuentorib. sumpsisse: vtputa legem Falcidiam, Aquiliam, Trebellianicā, & hmōi. Restat nunc videndum quonā pacto dicant. Dd. eam tollere suitatem, seu facere desinere esse suum hrdem, ut scribit Bar. in l. si filius hęres. ff. de libe. & posth. vbi Dd. in duas acies diuisi sunt. alij. n. aliam defendētes opinionem partim . n. affirmant suitatem vulgari substitutione tolli, partim verò negāt. quorum rōnes hic ptermittēdas operæpretiū esse putaui. arbitror. n. cōem opinionem verò consentaneā esse, afferentē, suitatem vulgari substitutione sine dubio tolli. sed quonā pacto, ĩ. patebit id qđ Dd. minimè aīaduerterunt. sed prius repetendum est, id qđ paulo ante diximus. Videlicet, tres partes principales efficere quempiam esse suum hrdem, priam ptātem, s. primum locum: & bona. sed pars principalior bona ipsa dicenda sunt, sine quib. impossibile est, quempiam posse fieri suum hæredem. qñquidem hæres, idem est q dñs. dñs aūt ponit inter ea, quæ sunt ad aliud, i. inter correlatiua, quorum nā est, vt sint simul nā, & inuicem se perimant: vt puta eo momento, quo seruus, seu filius perit, desinit esse dñs, seu pr. nō tñ intelligas, vt ipsa pris substantia pereat, sed illa dūtaxat formalis relatio, qua qs appellat dñs, seu pr. Est itaq; pr, seu dñs ad aliud. si igr pr est, alicuius filij pater est. si dñus est, alicuius serui, uel rei dñs est, quamobrem si filius dr hęres, hoc est dñs, ergo alicuius rei, seu primonij dñs est: & si res, uel primonium auferatur, tollitur illa relatio, qua hæres suus, seu dñs dicebatur: quoquo ergo modo bona filio funditus auferantur, bona inquam q̃ simul filij, & patris fuerint. d. l. in suis. necessariò efficitur, vt filius desinat esse suus hęres, ex vi correlatiuorum, quę posita se ponunt, & perempta se perimunt, ut in prædicamētis Porphyrius ait.

Sed iam uidendum est, an p substitutionem vulgarem, bona ipsi filio auferātur: si auferri, pbatum erit, pfectò filius desinet esse suus hæres. sed cum hęc appellatio hęres, idem sit, q dñus, quęrendum est, † quam ob causam hmōi pnomen suus adiectum sit? Responde hoc pronomen suus, sua, suum, esse relatiuum reciprocū, hoc est quod ad eandem personam reflectitur, vt Flaminius uocat te, vt uideas librum suum, hoc est librum ipsius Flaminij. Cum itaq; filius, ēt uiuo pre sit dñs. §. sui Inst. de hęred. quali. & differ. & d. l. in suis. ff. de libe. & posth. adiectum est hoc pronomen suus, vt dicatur suus hęres, quasi bonorum suorum, viuo ēt pre, dñs, vt differat ab extraneo, q nō dr hrs suus, sed hrs alterius, vtputa Petri. hrs. n. Petri, idē valet quod dñs bonorum olim Petri: & aduerte qđ ubicunq; reperitur suus, ibi est, vel intelligi debet hęres, suus . n. per se nihil significaret. Si itaq; filius noluerit vel non potuerit cum effectu hęreditatem ex iudicio testatoris accipere, eam accipiet substitutus, & ita filius qui uiuo patre, erat hęres, hoc est dñs, amisis bonis, & in substitutum translatis, desinit esse illorum bonorū hęres, hoc est dñus. Hoc igr mō dr substitutionem vulgarem tollere suitatem, 11

suitatem, seu facere, vt filius esse suus hæres desinat. pr. u. reliquit bona ipsi filio, sub hac cōdōne si cũ effectu bona, eorũq; administrõem acciperet, qua cōdōne nõ impleta aufert ab eo bona, & in substitutum transfert qđ facere iure pót. 12 l. fi. ff. de cōd. insti. Sit itaq; hæc cōclusio, † filius non ex eo quod hēt vulg. substitutũ, desinit esse suus hřs: sed eo q đ bona mediāte substõne vulgari ab eo in substitutũ trāseũt, sed anteq̃ bona ab eo remoueant, nõ desinit eẽ suus hřs, esto qđ hēat substitutũ. Sed ꝯtra hāc ꝯclusionem, Pau. à Cast. in l. si filius hřs. ff. de lib. & posthu. adducit tex. in l. fin. ff. de cond. inst. ante finem, in versic. altera verò species. vbi nepos, fuit substitutus filio vulgariter, filius autem fuerat institutus sub conditione ptātiua, vtputa si decem dederit Titio, quæ vltimo vitæ momēto impleri poterat, dř ibi, si filius decedat, conditione non impleta, nepotē ex substõne, nisi post mortem filij minimè uocari, rõ est, qa illa cōditio quousq; filius vixit, in eoq; spũs existebat, per aliũ impleri potuit, qua ipleta anteq̃ emitteret spũm, ipsemet filius ex testõ in mortis articulo, fuisset hřs effectus, ad suosq; hřdes trāsmisisset, q̃ ob cām substitutus excluderet, idcirco q̃diu in filio est spũs expectandũ est, nec substitutus, nisi filio ꝑfectè mortuo admittit. Sed si opinio Dd. esset vera, inquit Pau. dicētiũ existētiā sui hřdis ꝑ vulgarem substõnē tolli, tũc nepos in uita filii incipientis mori, statim admitteret. nā si eēt, vt aiũt Dd. sublata suitas, filius in extremo vitę momēto, nõ posset effici hřs, ꝑpea, ꝙ sublata suitate filius est tāq̃ extraneus, at extraneus hřs nõ efficit, nisi suam volũtatem vel re, vel verbo declaret. §. fi. Inst. de hæred. quali. & diffe. id ꝙ à filio in extremo vitę momento existenti fieri nequit, licet cōditio per aliũ eo adhuc uiuente impleret. amisit. n. voluntatem, eo ipso quòd incipiebat mori, & ideo si sublata esset suitas, nõ posset ēt impleta conditione hæres effici, cum suam uolũtatem de adeunda hęreditate, nec verbo, nec re, declarare posset. quamobrē, in extremo uitæ momento, constaret primum instõnis gradum defecisse, & ita nepos ex secundo gradu sine controuersia admitteret, cuius contrarium ibi dicitur: ergo necessariò sequitur, suitatem non fuisse sublatam, per quam potuit filius, etiam in extremo vitę momento sine aliqua voluntatis declaratione hæres effici, & ideo nepos non potest viuo patre effici hæres, id quod fieri posset, si fili⁹ per vulgarem substõnem desijsset esse suus hřs, vt diximus. Et hoc subtiliter ibi colligitur. vbi Ias. refert Paulum dicentem, respondeant nũc intelligentes. Sed tu ex supradictis facilè colliges responsionem. diximus. n. non statim facta substitutione vulgarē desinere filium esse suũ hæredem; sed tunc demum cum bona à substituto accipiuntur. † at in. d. l. fin. ff. de cond. insti- 13 tutio. fuit institutus filius sub conditione, quę potuit ēt extremo uitę momento impleri, veluti si Titio decem dederit, q̃ cōditio noīe filij per alium impleri poterat. antequam ergo conditio deficiat, filius durat suus hæres prout ante fuerat, deficiente verò conditione locus substitutioni datur, & acceptis à substituto bonis, eo que effecto domino filius desinit esse suus hřs, vt in simili dř in. §. interdũ. Inst. de hęre. q̃ ab intest. defe. vbi occupatis bonis à fisco, filius desinit esse suus hęres. at impleta conditione filius durat suus hæres, transmittitq; hæreditatem iure suitatis, sed quia conditio potest impleri extremo vitæ momento, ideo nepos substitutus non potest accipere bona aui, nisi post mortē patris sui, cum verè tunc possit dici defecisse cōditionem, & non prius. non ergo suitas sublata est prius. sed mortuo patre, & trāslatis bonis in nepotem substitutũ. & ita Pauli obiectio non obstat. Sit itaq; cōclusio hmõi videlicet substitutio vulgaris, nõ facit filiũ desinere eē suũ hęredem, sed bona à filio mediante substõne vulgari ablata id faciunt. acceptis itaq; bonis à substituto, q̃ uiuo patre erant etiam filii. l. in suis. ff. de lib. & posthu. ipse filius desinit esse suus hæres.

Sed quia diximus bona esse, quę faciunt filiũ hæredem suũ appellari, quibus ablatis desinit esse suus hęres: vř hoc esse ꝯtra tex. in † l. 2. §. sed 14 si sint sui. ff. ad senatusc. Tertul. vbi filius licet repudiet bona patris, remanet tñ suus, ac necessarius hřs, & tñ bona apud eũ nõ existũt? Ad hæc dicito, filiũ nõ posse remouere bona patris à se, imò licet repudiet bona patris, tñ dñium rerũ directũ penès ipsũ ꝯtinuo existit, imò nec poterat olim abstinere. §. 1. Inst. de hære. qual. & dif. & q̃uis ꝑtor sua ęquitate ꝑmittat, vt possit abstinere. d. §. sui. Inst. de hęred. qual. & diff. tñ nõ desinit esse hęres. nā queadmodũ Prætor non potest quẽpiam facere hęredem. §. quos autē. Inst. de bon. pos. ita non potest facere quempiā desinere esse hęredē. l. & si sine. §. sed quod Papinianus. ff. de minor. sed quamobrē hoc Prætor

tor non poſsit facere alibi diximus. Et ſic licet filius abſtineat, nudum tñ dñiũ apud eum oĩno remanet, vt dicit text. ibi. ne nudum nomen hæredis noceat matri, & huiuſmodi dñium nudũ ſufficit, vt filius dicatur ſuus hæres. l. iñ ſuis. ff. de lib. & poſth. Erit ergo apud filium dñium directum, & quidem nudum. apud matrem verò vtile duntaxat de iure ciuili, ſicut dici ſolet Emphyteutam habere vtile dñium: dominium verò directum, & nudum, & hoc & illud iure ciuili efficit. l. fin. ff. ſi ager vectig. vel emph. pet. Alter fuit intellectus, quem ſibi vēdicat. d. Chriſtop. de Caſtel. & eum multi ſequũtur: vt refert Iaſ. ibi ſm quem eſt dicēdum præteritionem poſthumi, in ea lege feciſſe filium deſinere ſuum eſſe hæredē, non aũt ſubſtitutionem vulgarem, vt vult Bart. ibi. Sed hoc videtur contra verſi. quod ſi nemo, in eadem. l. ſi filius. ubi poſthumus erat etiam præteritus, & tamen filius non deſinit eſſe ſuus patri ab inteſtato, id quod fieret ſi eſſet ſublata ſuitas. ſublata enim ſuitate eſſet extraneus, & ſic nō poſſet moriens effici hæres, cum requiratur aditio, id quod à moriente fieri non poteſt. ex eo ergo uerſiculo conſtat non eſſe verum, præteritionem nepotis eſſe impedimento, quominus filius ſit ſuus hæres. Tu verò, ut habeas verā illius text. intelligentiam dicito, patrem inſtituiſſe filium hæredem, omiſſo poſthumo nondum nato, filioq; nepos ex eo fuit ſubſtitutus: ſi interim moriatur filius (expone interim, i. poſthumo non nato, vt clarè patet ex text. non aũt ut aiunt Dd. interim, hoc eſt ante aditam hæreditatem, vel ante impletam conditionem, cum nulla fuerit ibi adiecta conditio,) dicit Africanus, nepotem ſubſtitutum tam patri, quàm auo effici ſuum hæredem.

Sed diceret quiſpiam, quonam pacto nepos pōt effici ſuus hæres auo, quippe cum filius eũ in gradu tempore mortis aui pręceſſerit, quo fit vt nepos ſuus hæres auo effici non poſsit. §. ſui. Inſt. de hær. qual. & diff. item filius mortuo auo, i. patre ſuo, ſtatim eſt ſuus hæres. l. 1. §. qui ſunt in poteſtate. ff. ſi quis omiſ. cau. teſta. hanc ob rē, nepos ſuus hæres auo effici minimè pōt. ſed ſolus filius, qui licet, ſe paternæ hæreditati nō immiſcuerit, eſt tñ hæres ipſo iure. l. in ſuis. ff. de liber. & poſthum. Si diceres, nepotem quoq; eſſe ſuũ hæredem auo, abſurdum profectò diceres. eſſet. n. & hic, & ille hæres ſuus, in diuerſo quidē gradu, & ita eſſent duo domini inſolidum, id qđ fieri nequit. l. ſi vt certo. §. ſi duobus vehiculum. ff. commod. & tamen Africanus in caſu propoſito dicit nepotem futurum ſuum hæredem tã patri, quàm auo. Vt igitur intelligātur hæc, dicito filium inſtitutum poſthumo pręterito, non poſſe heredem effici ex eo teſtamento, quod poterat poſthumi natiuitate rumpi. quamdiu. n. rumpi teſtamentum poteſt, non defertur ex eo hæreditas. l. ventre. ff. de acq. hær. ab inteſtato minimè poterat hæres exiſtere. nam quamdiu pōt ex teſtamento adiri hæreditas, ab inteſtato non defertur. l. quamdiu. ff. de acq. hæred. ſed hic poterat adiri hæreditas à ſubſtituto: & ſic cauſa teſtati poterat incipere à ſecundo gradu, hanc ob cauſam non poterat cauſa inteſtati locum habere. d. l. quamdiu vnde fit, vt filius ex teſtamento hęres eſſe non poſsit, pp poſthumi præteritionem, & hoc ſolum facit ipſa præteritio. non aũt tollit ſuitatem, nec ab inteſtato pōt ſe immiſcere, cum poſsit cauſæ teſtati, ex ſubſtitutione vulgari locum eſſe vt ſ. dixi. & quia teſtator ſubſtituendo dixerat, ſi filius meus hæres non erit, qđ perinde eſt, ac ſi dixiſſet, ſi noluerit, uel nō potuerit bona mea accipere. l. cũ proponas. C. de hær. inſtit. Cum igitur impleta ſit altera pars conditionis alternatiuè, ſub qua vocatus fuerat nepos .i. ſi filius non potuerit eſſe hæres, & ipſe filius, nec ex teſtamento, nec ab inteſtato, vt ſupra demonſtratũ eſt, potuit effici hæres. meritò igitur admittitur nepos per ſubſtitutionem vulgarē, qui accipit bona aui, cui. ſ. auo, per vulgarē ſuccediturv. Inſt. de vulg. & pup. ſub. in princ. quibus acceptis, filius deſinit eſſe ſuus hæres, vt ſæpius dictum iam eſt. & nepos ſuus hæres auo efficitur, cũ ſit in eius poteſtate & in eũ bona tranſlata ſint, quæ duo. ſ. patria poteſtas, & bona, faciũt ſuitatem, vt diximus. Intellige tamen, quod tempore quo filius moriebatur, adhuc erat dubiũ, an poſthumus naſceretur, ſed poſt mortem filij conſtabat poſthumum non poſſe amplius rumpere teſtm̃, quia mater fortaſſe abortum fecit, & ſic non fuit impedimento, quominus nepos auo ſuus hæres ex teſtamento exiſteret. ſi verò poſthumus mortuo filio natus eſſet, tunc nepos fuiſſet ſuus hæres auo ab inteſtato vna cũ poſthumo. §. cum autem. Inſt. de hęre. quæ ab inteſt. defe. fuit ēt deinceps nepos ſuus hæres patri, vel ab inteſtato, uel fortaſſe ex teſtamento, habebat enim fortaſsis bona caſtrenſia. Patet itaq; ſubſtitutionem vulgarem, non eſſe cauſam quamobrem

rem filius desinat esse suus hęres: sed est in causa, vt à filio auferantur bona, quibus ablatis desinit esse suus hæres, vt s. declarauimus. Ablatio igitur bonorum facit filium desinere suum esse hæredem, & non sola posthumi præteritio, ut Christoph. ait. si. n. nepos nõ fuisset substitutus, filius licet nõ potuisset moriens cum effectu existere hæres, transmisisset tñ illud ius quod habebat in nepotem, qui postea non nato posthumo ex institutione, seu transmissione à patre suo facta adiuisset hęreditatem aui, ut in uersiculo, qđ si nemo, ubi nepos non erat substitutus: & quia eo tpe quo filius moriebatur, certum erat, neminem ex eo testamento esse hęredem. filius. n. nõ poterat, cum non posset ex eo adire hæreditatẽ posthumo nondum nato, alius minimè, cũ non esset alius institutus. & sic testamento irrito facto non adita hæreditate, succedit causa intestati. l. si nemo. ff. de testam. tutel. & Inst. de hęr. quę ab intest. defe. in prin. hanc ob causam dicit Africanus, quod ipsemet filius intestato patri hæres existit. id ꝙ non esset. si fuisset nepos substitutus uulgariter, vt in primo casu.

Quia supra facta est mentio sui hæredis, non ab re esse putaui hic diffinire quid sit suus hęres de quo sępius fui interrogatus, & licet diffinitio deberet pręcedere, tñ perinde habeatur, ac si pręcederet. Dicas itaq; hoc modo. † suus hæres est is, qui vnà cum patre, bonorum suorum est dñs.
15
Hæc diffinitio cum suo conuertitur diffinio: nã omnis qui vnà cum patre bonorum suorum est dñs, est suus hæres. l. in suis. ff. de lib. & posth. est igitur diffinitio bona: constat. n. ex genere, & differentijs. illa enim dictio is, ponitur loco generis, continet enim etiam eos qui non sunt dñi. illa uerba, qui est dominus, ponuntur ad differẽtiam eorum, qui non sunt domini, vt sunt serui. verba illa, vnà cum patre, ad differentiam emancipatorum ponuntur, qui viuo patre, non sunt dñi. illa verba suorum bonorum, ponuntur ad differentiam eorum, qui efficiuntur dñi alienorum bonornm, vtputa hæredes extranei. Scribẽtes, qui de suitate tractant, solent quęrere, † quo
16
iure introducta sit suitas? & respondent, pręsertim. d. Angel. de Periglis. in l. in suis. ff. de liber. & posthum. à l. 12. tabul. & consequenter à iure ciuili esse introductam, allegant text. Institut. de hæred. quæ ab intesta. defe. §. 1. qui minimè id probat.

Tu verò dicito, hanc suitatis appellationem, nullo iure fuisse introductã, nullibi enim apud Iureconſ. huiusmodi nomen reperies: sed hoc nomen vti magistrale à Dd. fuisse inuentum: est. n. nomen non latinum, sed perinde est ac si diceretur saxeitas à saxo, roseitas à rosa, humanitas ab homine, ita ducta est suitas à suis hæredibus. Et quemadmodum humanitas, hominis naturam significat, ita saxeitas, si reperiretur saxi nãm, & roseitas rosę naturam significaret, ita suitas suorũ hæredum nãm significat. Nõ obstat modo text. in. d. §. 1. nulla enim ibi fit mentio suitatis. sed dicit intestatorum hereditates ex. l. 12. tabul. primum ad suos hæredes pertinent. nã ius ciuile, liberis suorum hæredum nomen, duntaxat indulsit, propter quod à Iureconsultis semper appellantur sui hæredes, & nullibi apud eos reperitur hęc appellatio suitas, nec reperiẽ hoc pronomen suus in hoc significatu sine hærede, sed semper hæ duæ dictiones simul iunguntur, vt suus hæres, & sui hæredes. & quare filij sui hæredes appellentur, supra diximus.

Quærunt etiam scribentes † quid sit suitas? d. 17
Ange. in d. l. in suis, ponit diffinitionem, quæ minimè placet. dicit. n. suitatem esse quoddam ius intellectuale, & directum propter patriam potestatem, & quandam domesticitatem dñij bonorum ascendetnium, continuatione ad successores proximos, post mortem immediatè inducẽs. Longa est profectò, & vix uno spiritu pronũciari potest, sed in ea reprobanda, non est laborandum. nam si oñditur, suitatem non esse ius, ꝑcul dubio diffinitio corruit, nam vt sæpius supra dictum est, ius est ordinatio, seu constitutio ciuitatis, vt. 1. Polit. & in §. ius autem ciuile, uers. quod quisque. Instit. de iur. nat. gent. & ciuil. id igitur quod ciuitas non constituit, non est ius, s. ciuile: sed hoc nomen suitas non fuit nec inuentum, nec constitutum à ciuitate, vt suprà dictum est: ergo non est ius, si non est ius, ergo diffinitio nõ est bona. Non obstat. l. posthumorum, de iniust. rup. irri. test. ff. allegata per. d. Ang. non. n. ibi dicitur, suitatem esse ius, sed solum dicit, filium q gradu pręcedit, solum habere iura sui hęredis, & nepos, qui in eius locum succedit, eodem mõ suorum hęredum iura nanciscitur: non dicit iura suitatis, sed iura suorum hæredũ, qđ perinde est, ac si diceret, iura filiorum in primo gradu, & in potestate existentium. Reliqua aũt posita in diffinitione ꝑ se occurrunt. Vñ paucis ita diffinitio, seu describito. suitas est nomen quoddam à

Dd.

Dd.inuentum,naturam suorum hæredum signi ficans.Hæc ex genere,& differentijs constat,si bñ consideretur,aperitque quid sit,id quod diffini-
18 tur:ergo bona. Rursus scribentes dicunt † suitatem efficere, vt hæreditas patris transmittatur à filio suo hærede, etiam in extraneum hæredem, & dicunt hanc esse communem opinionem, allegant tex.in l.3.C.de iur.delib.& l.apud hostes. C.de suis & legit.hæred.ego verò fateor hæreditatem,nondum aditam à suo hærede transmitti etiam in extraneum hæredem, vt d. l. manifestè probat, & communis opinio confirmat: sed id fieri iure suitatis audacter nego. Et vt intelligatur quamobrem hæreditas transmittatur,etiam non adita,repetamus ea,quę aliàs diximus supra in materia bon.poss.mortuo aliquo,puta Camillo,à ciuitate,seu lege,omnia defuncti iura,in vnũ cumulum colligi, ex qua collectione fit quoddã ius vniuersum.& quia bona ista,essent sine domino, hanc ob causam lex facit quandam successionem,cui nomen est hæreditas.

Sed vt clarius intelligatur, finge illam successionem esse vnam puellam,quæ vocetur hæreditas, hæc succedit, seu accipit illud ius defuncti uniuersum, efficiturq; illius dña. l. non minus. ff.de hæred.instit.§.fina. vbi Gaius ait, creditum est hæreditatem dominam esse, & defuncti locũ obtinere.& hoc modo intelligitur text.in l.nihil est aliud.ff.de verb.signi. dum ait, hæreditas est successio in vniuersum ius. ibi enim illa successio non fit ab homine,sed à lege,& est illa puella, quæ succedit in vniuersum ius, vocaturque hæreditas.vide Bart.in l.bona.in 5.colum.ver.quæro ergo.ff. de bon. poss. homo enim multò post tempore succedere potest, hoc est vsque ad triginta annos.l.licet. C.de iure delib. & ibi not. & tamen interim est successio in illud vniuersum ius.succedit igitur puella illa ficta,eritque bonorum domina tantisper dum ab alio, cui desponsata est,vel à testatore,vel à lege accipiatur, hanc autem puellam potuit Camillus in suo testamento desponsare,cuilibet idoneo tamen. Finge igitur Camillum in suo testamento spopondisse eã Fabio,hoc est scripsisse Fabium hæredem:hic Fabius antequam accipiat illam puellam, hoc est hæreditatem:solum dicitur hæres,hoc est dominus scriptus,non enim est dominus re ipsa, cum nondum adierit hęreditatem,interim tamen habet ius adeundi,hoc est accipiendi hæreditatem: & ius adeundi est ius quærendi,vt Bart.ait,in l.is potest.ff. de acqui. hæred. & est veluti quoddam instrumentum, seu quædam via, qua hæres potest adire hæreditatem, si igitur Fabius accipiat puellam illam,hoc est si adeat hęreditatem, efficitur dominus, & illa statim petit: non enim ei licet cum sponso suo morari, & sicubi inuenies appellari hæreditatem,postquam scriptus hæres eam acceptauerit,dicas eo modo appellari hæreditatem,quo homo mortuus appellatur homo, & sic impropriè. Si verò † hic Fabius moriatur, 19
antequam adeat hæreditatem Camilli, non põt illam transmittere ad suum hęredem,puta ad Petrum eius fratrem, cum eam non habeat, nemo enim plus commodi hęredi suo relinquit quam quod ipse habuit.l.nemo.ff.de reg.iur.& in hoc casu intelligitur text. in l. vnica. §.in nouissimo. C.de cadu.tollen.vbi Imperator ait,hęreditatem nisi fuerit adita transmitti, nec veteres concedebant,nec nos patimur. habebit enim locum illa regula in extraneis, qui non sunt ex descendentibus.Et licet hęres scriptus,seu legitimus possit intra triginta annos adire, solet tamen à Iudice compelli creditoribus hoc petentibus, vt intra aliquod tempus adeat,vel repudiet,ne tanto tempore creditores defraudentur, quo fit, vt hęres petat sibi dari tempus ad deliberandum, & lege constitutum est,vt ad id facien[illegible]m habet annũ, à tempore quo sciebat sibi delatam esse hęreditatem,si interim expressè is adeat, vel repudiet, 1
non est vlterius quærendum. At si, nec † adita, 20
nec repudiata hęreditate,dum consultat,intra illius anni spacium moriatur,ius illud deliberandi ad hęredem transmittit, qui hęres eo tempore, quod ex anno superest poterit illam hæreditatem adire,seu repudiare. at si elapso anno moriatur hęres, ipse cum sua succesione ab huiusmodi beneficio excluditur. l. cum antiquiorib. C.de iur. delib. si verò institutus viuat, poterit ipse vsque ad triginta annos adire hęreditatem, vt not.in d.l.cum antiquioribus.& l.licet eo.tit. Ex his patet extraneum hęredem posse transmittere ius deliberandi in eius hęredem. Item patet, quamobrem hęreditas non adita ab extraneo non transmittatur. l. vnica. C. de cadu.toll. At si moriatur pater,relicto filio in potestate,lex non colligit omnia patris iura,nec facit illud ius vniuersum,& consequenter non facit successionem,hoc est hęreditatem,quę vt diximus est,domina,rõ est,quod bona, mortuo patre non sunt sine domino,vt erat in casu pręcedenti, nam viuo

uo patre filius est dñs,habetq; dñium verum, sed non plenum,habet.n.duntaxat ciuile dominiũ sine administratione, vt alibi diximus, quod quidem dñiũ,mortuo parte continuat. l.in suis.de libe.& posth.ff.& quemadmodum filius viuo patre erat dñs, ita sine aliquo momento,eo mortuo,est etiam dñs. non est igitur aliquod temporis momẽtum,in quo possit esse alia dña,& sic hæreditas.d.l.in suis, vbi Iurec.ait,in suis hæredibus apparet continuationem dñij eo rem producere,vt nulla videa-
21 tur,hæreditas fuisse,intellige illũ text.† quoad dñium ciuile: sed quia viuo patre filius non habebat bonorum administrationem,neq; dñiũ naturale,sed eo mortuo, hæc consequit, hanc ob cãm interdum filij dñr ad hęreditatem vocari, vt in §.1.Inst.de hęr.q̃ ab intest.def.& improprie quidem, hoc est ad administrationẽ, & dñium naturale,quasi illa administratio cũ dñio naturali,añquam accipiatur à filio,hrditas existat.Cum itaq; filij viuo patre,& eo mortuo,ẽt ignorantes sint dñi,hinc efficitur, vt & si non immisceant se hęreditati,hoc est administrationi bonorum,illud ciuile dñium transmittant in suum hæredem,vtputa Petrum, in quem siue sit testãrius,siue legitimus,adita filij hæreditate transeunt oĩa iura, quæ erant in hrditate filij,vt l. cum hrdes.ff.de acq. pos. sed in hrditate filij,inter alia iura erat dñium illorum bonorũ.ciuile inquam quod fuerat ẽt patris,ergo & illud transit in eius hrdem,& sicut filius poterat consequi dictorum bonorũ administrationem,& ꝑñr dñium naturale,ita ẽt & Petrus eius hæres põt succedere patri ipsius Fabij in dñium naturale,& in bonorum administrationem, & hoc mõ intelligitur tex. in d. l.apud hostes.& l.3.§.citatis. itellige sanè dñiũ duntaxat ciuile transmitti, dñium verò naturale,& bonorum administratio non transmittuntur in hæredem.est.n.duplex dñium,vt diximus in declaratione l.qui se patris.vnũ ciuile,quod à ciuitate est introductũ, naturale alterum,seu iurisgen.l.ex hoc iure. ff. de iust.& iur.quemadmodum.n. reperitur obligõ ciuilis,& naturalis,vt no.Inst.de oblig.in princ.& possessio ciuilis,& naturalis,vt not. Dd. in l.1. de acq.poss. ita consentaneum est reperiri, & ciuile,& naturale dñium, cum diuersitatis rõ reddi non possit.l.à Titio,ff.de ver.obl.sed naturale sine traditione nõ acquiritur. l.si ager. & ibi Bar.ff.de rei vend.& l.traditionib⁹. C.de pact.& ibi scribẽtes,& ꝓsertim Ias.vel alijs modis quibus Inst.de rer.diuis.acquiri põt.ciuile verò sine traditione acquiri certũ est.l.fi. C.de sacros.ecc.& ibi Bar.& Ias.& l.à Titio.ff.de furtis.Nam quemadmodũ† ciuitas inuenit ciuile 22
dñium, ita constituit illud acquiri interdũ sine traditione.& vbicunq; inuenies dñium acquiri sine traditione,dicas illud esse dñium ciuile,nec dicas esse spãle, vt aiunt Dd. illud igit dñium ciuiles est penès filium viuo patre,non aũt naturale,ꝑp quod dr,quasi dñs,seu quodã modo dñs.d.l.in suis.ff. de lib. & posthu.& §. sui.Inst.de hær.qual. & diff. ponitur.n.illa dictio quasi,& quodammodo,ad drĩam eorum, qui habent ciuile,& naturale dñium, qui plenè sunt dñi,& non quasi.Præterea dr,quasi dominus,quia licet verum habeat dñium,nõ hẽt tñ plenum,deerat.n.administratio bonorum, quæ erat penès patrem.Quod autem naturale dominium non sit penès filiũ, hoc mõ demõstratur, dominium naturale,seu iurisgent. ex naturali possessione cępit esse,vt l. 1.ff.de acq. poss.sed filius viuo patre, non habet naturalẽ bonorum possessionem, cum administratio sit penès patrem, & filius vti pars,& instrumẽtum patris pro patre possideat.l.1.§.item acquirimus.ff.de acq.poss.& sine possessione dominium naturale non acquiritur, vt diximus in declaration.acq.pos.ff.non est igitur penès filium dominium naturale viuo patre. Præterea filius viuo patre est suus hrs,ergo est quasi dominus,vt d.l.in suis.at si emanciparetur,desinit esse suus hrs.§.sui.Inst.de hęr.qua.& diff. si desinit esse suus hrs, ergo desinit esse dñs,si desinit esse dñs,amittit dñium,sed quod amittit?naturale non,quia emancipatio,q̃ est actus ciuilis,non põt tollere dñium naturale,ciuilis enim ratio ciuilia quidem iura corrumpere põt,naturalia verò non vtiq;, Inst. de leg.agn. tut.§.fi.amittit igitur ciuile,qđ habebat.Adde quod dñium naturale acquiritur,vel per traditionem ꝓcedenti titulo habili.§. per traditionem.Inst.de rer.diu. vel per occupationẽ, seu inuentionem,alijsq; modis de quibus in Inst. de rer.diui.& ff.de acq. rer. do. sed nihil horũ in bonis patris,eo viuente intercessit, ergo illorũ bonorũ naturale dñium non acquisiuit. Habet igr filius viuo patre dñium duntaxat ciuile,qđ iure ciuili,hoc est ciuitatis cõstitutio-

ne absque supradictis modis acquiri potest, vt diximus, quod dominium ciuile mortuo patre continuatur in filium, & inter bona filij connumeratur, quo fit vt adita filij hæreditate, ab aliquo hærede etiam extraneo, illud dominium cum alijs iuribus transeat in hæredem, vt supradictum est.

23 Ratio † igitur quamobrem transmittitur patris hæreditas, etiam ad extraneum, non est suitas: sed eo efficitur, quod viuo patre filius est dominus, illudq; dominium cum potestate accipiendi illorum bonorum administrationem, ad hæredem etiam extraneum transmittit. Nec dicas suitatem esse in causa, vt sint filij, quasi domini, imò quia filij sunt, quasi domini, & ad debitam successionem ratio naturalis eos vocat, dicuntur sui hæredes, vt l. cum ratio. ff. de bon. dàmn. vbi Iureconsul. ait, cum ratio naturalis, quasi lex quædam tacita liberis parentum hæreditatem addiceret, velut ad debitam successionem eos vocádo. ecce quod antequam essent sui hæredes ratione naturali ad debitam successionem vocabantur. subdit deinde, propter quod in iure ciuili suorum hæredum eis nomen indultum est. non enim hoc nomen suitas est causa, vt hęreditas transmittatut ad extraneos, vt aiunt communiter. Dd. nam quemadmodum roseitas non est causa vt nascatur odor, sed rosa ipsa, nec saxeitas siue lapideitas est causa vt lædatur pes, sed ipse lapis, seu saxum, ita nec suitas est causa, vt transmittatur patris hæreditas etiam in extraneum, sed causa est, quod filij etiam viuo patre sunt domini: illudque dominium in eorum hæredem etiam extraneum, vt supra demonstratum est transmittunt.

24 Est item alia † transmissio, quæ vt Dd. aiunt, iure sanguinis efficitur, sanguis enim est causa, vt hęreditas ascendentium vtriusque sexus, quæ natura descendentibus debita est. l. scripto. ff. vnd. leg. & d. l. cum ratio, transmittatur in ipsos descendentes. Pone itaque Camillum esse patrem, & Portiam matrem, Fabium filiũ, Petrum filium Fabij, hæreditas Camilli, & Portiæ est iure naturæ debita, & Fabio filio, & Petro nepoti simul. vt d. l. scripto. & l. fi. C. de codicil. §. si quis verò in fin. si Fabius moriatur, nec adita, nec repudiata parentum hæreditate, eum in Petrum filium transmisit, qui adita patris sui Fabij hæreditate, poterit & hæreditatem Portiæ auiæ, & Camilli aui tanquam sibi debitam, & iure sanguinis ad se trãsmissam vendicare. l. vnica. C. de his, qui an. aper. tab. vbi Imperator ait, memoratas personas, nulla pręscriptione obstante sibi tanquam debitam vẽdicare, intellige tu personas ad quas fit transmissio, ita enim intelligi oportet. Sed quæritur, quamobrem filius non transmittat hæreditatem, ascendentis sibi debitam iure sanguinis in hæredem, qui non est ex liberis, quemadmodum transmittit filius, qui est suus hæres? Responde iure naturæ filij non vocabant̃ sui hæredes, nomen enim suorum hæredum à iure ciuili filijs est indultum. d. l. cum ratio. eodemque iure effectum est, vt sui hæredes dicãtur viuo patre, quasi domini. §. sui. Inst. de hęr. qual. & diff. & d. l. in suis. filius aũt emancipatus, & filij respectu matris, & aui materni non dñr sui hęredes, vt cuiq; constat: si non dicuntur sui, ergo non sunt, quasi dñi illis viuis: si nõ sunt quasi domini, ergo nec ciuile, nec naturale habent dñium: si nec ciuile, nec naturale habent dñium, ergo nil iuris habent in illorum ascendentium bonis, nihil igitur pñt in hrdem qui non sit ex liberis transmittere. l. nemo pt. ff. de reg. iur. sed solum trãsmittunt illorũ hæreditatem in eorum filios, quibus ẽt est quasi debita, & tanquam sibi debitam vendicare pñt vt dicit Imperator in d. l. vnica. C. de his, q an. aper. tab. Si itaq; filius est suus hrs, & sic quasi dñs, illud dominium ciuile, quod in bonis patris eo viuente habebat, poterat non solum in descendentes, sed etiam in extraneum hæredẽ transmittere, vt supra diximus, poterat etiã iure sanguinis transmittere ascendentium hæreditatem, vti debitam in descendentes duntaxat, & sic habet duo beneficia: quemadmodũ idem filius in potestate põt succedere, vt suus hæres, vel si malit, vt agnatus. l. 2. ff. vnd. leg. ita etiam poterit, vti suus hæres transmittere patris hęreditatem, ad hęredem etiam extraneũ. item vt filius duntaxat, non autem vt suus hæres, potest iure sanguinis ascendentium hrditatem in descendentes tm̃, quibus iure naturæ debita est, transmittere d. l. vnica. C. de his, qui ant. aper. tab. & d. l. cum ratio. ff. de bon. dam-

Liber Quartus.

SVMMARIVM.

1 *Continuatio tituli ad titulum non est facienda.*
2 *L. 2. ff. de statu hom. declaratur.*
3 *Compilatores ff. quem ordinem secuti sint.*
4 *Continuatio tituli de legatis, quomodo fieri debeat.*

LI. DECLARATIO
An sit facienda continuatio.

SCRIBENTES variis in locis disputant, an continuatio tituli, ad titulum facienda sit: communis conclusio est eam necessario est faciendam. ita refert Ias. in Rub. de act. Inst. vbi citat multos hoc tenentes, quos videre poteris, potissimum eorum fundamentum est, in l. 2. ff. de stat. hom. & in l. cum de lanionis. § asinam. ff. de fun. instruc. Ego autem semper existimaui, hanc communem opinionem esse falsam,
1 vt mox apertè ostendam: dicit. n. Gaius in l. 1. de sta. ho. omne ius quo vtimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones: subdit deinde Hermogenes, cum igitur hominũ causa, omne ius sit cõstitutum, primò de statu hominum, ac postea de cæteris, & his proximos, atq; coniunctos applicantes titulos. hoc idem promittit Imperator se facturum, in §. fi. Inst. de iu. nat. gen. & ciu. per eadem verba. Nunc videndum est, an illi veterum uoluminum collectores, seu ut aiunt, Compilatores, ordinem ab Hermogene promissum. secuti sint: si bñ inspiciatur, clarè constabit eos minimè ordinem hunc secutos. ait. n. Hermog. dicemus prius de statu hominũ, & his applicabimus proximos titulos. qui sui sunt hi tituli proximiores tit. de sta. hom. illi profectò, quos enumerat Impe. in 1. lib. Iust. in quo ipse etiam promittit, se dicturum de personis, ut d. §. fin. & inc. de iu. perso. sicut Compilatores in ff. de statu hom. deinde Imperator ponit, quibus ex causis manu. non lice. qui titulus, non solum nouo est positus à Compilatorib. in 1. lib. ff. vet. post tit. de statu hom. sed est collocatus in ff. non incipiens, qui & à quibus. Deinceps Imperator, inter titulos coniunctos tit. de iu. pers. posuit titu. de nupt. Compilatores verò non. in 1. lib. ff. sed in 23. collocauerunt. postea Imperator continuans personarum materias, posuit titulum de tutelis, de aut. de excus. tut. & similes: quos titulos Compilatores, non solum non posuerunt in j. lib. ff. vet. vbi loquuti sunt de stat. hom. sed adscripserunt in Infor. vbi videre licet. Et his itaque sequitur, aut Imperatorem male posuisse dictos tit. in 1. li. ubi dixerat se tractaturum de personis, aut Compilatores non fuisse secutos ordinem Hermogenis, cum non posuerint supradictos titulos, post tit. de sta. hom. qui sunt ei coniuncti, & proximi. sed nequaquam dicẽdum est Imperatorẽ errasse, ergo collectores non sunt ordinem Hermogenis secuti. Accedat ad hoc, quòd nulla reddi potest ratio, quamobrẽ magis vnus titulus, quàm alius sit antepositus. nam in. ff. vet. li. 22. reperies prius de prob. & præsum. deinde de fid. instru. postea de test. in C. vero in 4. li. prius de prob. mox de testib. deinde de fid. inst. Item in ff. post titulum de testi. sequitur titulus de iur. & fac. igno. sed in C. ille titulus est post titulum de vet. iur. enucl. in 1. lib. Item in. C. post tit. de fide instr. sequit̃ titulus cõmod. qui titulus in ff. non solum, non est positus post titu. de fide instr. in 22. li. sed in 14. lib. post titulum de Cõst. pecu. reperit̃. Si igĩ Cõpilatores voluissent applicare titulos proximos atq; coniunctos titulo de stat. hom. quinã erãt proximiores, coniunctoresq;, quam illi de quibus diximus, & ab Imperatore proximi iudicati sunt: & tamen longe procul, & quidem sparsim sunt inscripti, vt s. demonstratum est. Quamobrem si necessariò titulorum continuatio facienda esset, dicendum foret, aut collectores, aut Imperatorẽ errasse. nam si collectores rectè collocassent dictos titulos, Imperator proculdubio errasset: si verò Imperator bene continuasset, Compilatores utique peccassent, qđ neutrum recipiendum est: ergo non est necessario facienda continuatio, sed quisque eorum suum ordinem, suo arbitratu prosecutus est. Non obstat.† d. lege 2. ff. de stat. hom. in qua est 2
præcipuum Dd. fundamentum: & pro solutio-

re sciendum est, Iureconsultos fecisse olim interpretationes, & commentarios, super leges, superq; Prætorum edicta, vt patet in l. 1. ff. de orig. iur. cũ igitur Hermogenes esset facturus interpretationes, seu comnẽtarios, tam super leges, quàm super prętorum edicta, pollicitus est se obseruaturum eum ordinem de quo ipse in d. l. 2. ne igitur mentiretur in libris suis, debuit eum obseruasse: Compilatores verò licet posuerint eam legem, non tñ secuti sunt eundem ordinem, vt clarè ex supradictis constat. Hoc idem fecerunt in l. 1. de statu hom. vbi ponunt verba Gaij dicentis, omne ius, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. & tamen Compilatores ordinem Gaij minimè seruarunt. nam post tractatum de statu hom. posuerunt 2m articulum, de iudiciis: in tertia verò congregatione tractarunt de rebus; in septimo, & vltimo articulo ponunt de stipu. & obliga. vt patet in l. 2. C. de vet. iur. enunc. in §. secundus autem articulus. cum seq. Ex his itaq; patet, Compilatores non fuisse earum legum ordinem secutos. quamobrem. d. l. 2. intentionem scribentium minimè probat, qua sublata eorum fundamentum omnino corruit. stet ergo vera conclusio hæc, continuatio tituli ad titulum, non est necessariò facienda. nec vera ratio reddi potest, quamobrẽ tituli sint ita positi, tam in ff. quàm in C. Sed quoniam non est verisimile Compilatores in tam pulcherrimo opere, ita concinne extructo, sine ordine processisse: hanc ob rem, aliquis ordo quærendus est. dico igitur, † eos secutos fuisse ordinẽ sibi ab Imperatore iniunctum, qui Triboniano aliisque Compilatoribus mandauit, vt illa duo millia librorum reducerent, digererentque in quinquaginta libros, reiectis omnibus ambiguitatibus, omniq; superfluitate remota, quibus quinquaginta libris, nomen Digestorum, seu Pandectarum imponerent, eosq; in septem partes digererent, quas partes Imperator eis distinctè commisit, de quibus in l. 2. C. de uet. iur. enu. in 1. & 2. col commisit item, vt leges subderent cõgruis titulis, vt in §. quibus, in 1. constit. C. & quia fines mandati diligenter custodiendi sunt. l. diligenter. ff. mand. idcircò ipsi Compilatores ad vnguem eum ordinem seruarunt: diuiserunt enim indigestũ illud opus, in illos quinquaginta libros, prout eis iniunctum erat, & collocarunt leges sub titulis congruis, vt ex earum lectione patere potest, id quod & in tit. de legatis, fecerunt. fuerat enim mandatum, vt in 5. art. hoc vt in quinta parte ponerent duos lib. de test. & cod. vt d. l. 2. §. quintus. & licet sint incerti multi alij tituli, totus tamen articulus appellatur, de testam. vt patet in d. §. quintus. deinde mandauit, vt huic articulo de test. aggregarent quinque lib. de leg. & fideicom. vt patet in d. §. quintus. in ver. de legatis autem. & ita fecerunt, vt facilè ex eorum inspectione videre licet. Continuatio ergo tituli de legatis, vera est hęc. Supra Compilatores posuerunt articulum de testa. vt sibi iniunctum erat: nunc verò posuerunt de legatis, vt adimplerẽt ordinem ab Imperatore eis demonstratum.

3

SVMMARIVM.

1 *Pars, & totum tripliciter sumi potest.*

2 *Legata sunt pars subiectiua generis, testatio mentis vel est sententia nostræ voluntatis & cæt. & numero 3.*

4 *Verbum iusta, in diffinitione testamenti, quid significet.*

5 *Legata non sunt pars integralis testamenti, sed accidentalis nu 6.*

LII. DECLARATIO

Quomodo legata sint partes testamenti.

QVærunt scribentes, an legata pars sint testamenti, Alex. ait, legata non esse partẽ testamenti, quia illa est pars sine qua totum esse non potest. l. malum. ff. de verbor. signif. sed testamentum absque legatis existere potest ergo &c. quod autem id fieri possit, probatur in l. 1. in ver. qui neque. ff. de hæred. instit. Socin. & alij Dd. hic dicunt, aut quæritur, an legata sint pars testamenti subiectiua, & aiunt esse partem subiectiuam testamenti in genere sumpti: aut quęritur an sint pars integralis, & negant esse integralem testamenti in genere, sed benè inquiunt ipsi, sunt pars integralis testamenti in specie, postquam in eo relicta sunt. hæc in summa ex eorum mente colligi possunt, quæ cuique paulò eruditiori funditus reiicere, atque refutare facilè foret. Tu verò pro uera huius rei intelligentia dicito † partem tripliciter posse sumi. aliqua em̃ est pars subiectiua, vt species, respectu generis. Aliqua est pars integralis, seu integrans, ut est paries ad domum, & hę duæ partes colligũtur ex verbis Bart. in l. qui usumfructum. ff. de uerb. 1

verb.oblig.versic.vlt.pro declaratione. Alia itẽ est pars accidentalis,quæ potest abesse,& adesse præter sui subiecti corruptionem, vt claues & claustra in domo J.fundi. ff. de actio. empt.

2 Si igitur quæris an † legata sint pars subiectiua,& tunc dicas legata esse partem subiectiuã istius generis, testationis mentis: siquidem testatio mentis,est tanquam genus trãscendens, sicut ens apud Logicos, nam omnis sermo dicitur testatio mentis: verba enim ideo inuenta sunt,vt voluntatem dicentis demonstrent. l.Labeo.ff.de suppel.leg.& testamentũ,ac omnis protestatio potest,testatio mentis,appellari,vt colligi potest in l.non solum.§. morte.ff. de nou. ope. nunc.hoc autem genus.s.testatio mentis, tres continet species, videlicet testamentum cum hæredis institutione, legata, & donationes causa mortis. valet enim argumentum,est legatum,ergo est testatio mentis:sicut homo est,ergo animal est.non tamẽ sequitur, est legatum,ergo testamentum in specie,sicut non sequitur,est equus, ergo est homo. testamentum enim est species illius generis transcẽdentis,quæ testatio mentis nuncupatur.Instit. de testam.in princip.vbi dicitur testamentum est testamentis, non enim valeret à contrario, est testatio mentis,ergo est testamentum, quia potest esse donatio causa mortis, sicut non valeret est animal,ergo homo: nõ enim argum. de genere ad speciem affirmatiuè duci potest. Ex his colligitur tam legatum, quàm testamẽtum esse species subiectiuas huius generis,quę

3 testatio mentis nominatur. Est & aliud † genus subalternum, vti est sentẽtia nostræ voluntatis de eo quod quis post mortem suam fieri voluit.hæc omnia quidem verba sunt loco generis in vltimis voluntatibus,vt dicit Bartol.in l.1.ff.de testam. cuius species dici possunt, testamentũ,legata,seu codicilli,donationes causa mortis. hoc etiã modo legata appellari possunt pars subiectiua istius generis. sequitur enim sunt legata, ergo est sententia nostræ voluntatis de eo &c. eodem modo est testamentum, ergo est sententia nostræ voluntatis de eo &c.

Patet itaq; testamentum & legatũ,esse duas species illius generis,videlicet sententia voluntatis nostræ,de eo &c.Dñia specifica, qua testamentum differt à legato, est ille terminus iusta, i. perfecta: in legato enim sententia est iusta, sed minus perfecta,ita tenet Bart. in l.1.ff. de testam. & Ias.Inst. de testam. Tu verò dicas differentias specificas, ostendi illo verbo, † iu- 4
sta.cum nil aliud significet,quàm s̃m leges.omnia enim quæ sunt à lege diffinita,dicuntur iusta: omnia itaq; legitima meritò iusta habentur.Arist.5.Eth. circa princ. & ita testamentũ est iusta sententia nostræ voluntatis de eo &c. iusta,i.secundum leges, loquentes de testamento., quæ requirunt hæredis institutionem, aliaq; solemnia,vt in l.iubemus.C.de test.Item codicilli, est iusta sententia nostræ voluntatis de eo &c.iusta,hoc est secundum leges,loquentes de codicillis, quæ tantum quinq; testes sibi postulant.l.fin.C.de codicill. Itẽ donatio causa mortis,est iusta sententia nostræ voluntatis, iustã,i.secundum leges loquentes de don.cau. mor.quæ requirunt quinque testes,& stipulationem,seu traditionem,atque partis præsentiam.l.fi.C.de dona.caus. mor. & Inst. de don. & ibi Dd.illud ergo verbũ,iusta, specificas differentias cuique speciei afferre videtur. Cum itaque tam legatum,quàm testamentum, sint species eiusdem generis, non potest legatũ esse pars subiectiua testamenti in specie. species enim non prædicatur de aliqua specie. nõ enim sequitur,est equus,ergo est homo. Ex his clarè patet,legatum esse partem subiectiuam,huius generis, i. sententia nostræ voluntatis de eo &c.non tamen est pars subiectiua testamẽti in specie,vt aiunt scribentes.

Si verò quæris, an † legata sint pars integralis testamenti,in specie:& tunc dicas,nec antequam sint facta, nec postquam sunt in eo facta,sunt pars integralis, pars enim integrans, est ea sine quã totum esse non potest: vt est paries ad domum,& malus ad nauem.l.malum. ff.de verb.sig.& l.eum qui. ff. de vsucap. & ibi gl.sed testamentum, potest esse sine legatis.l.1. ff.de hæred.inst. ver. qui neque legatarius. & non solum potest fieri sine legatis,vt ibi: sed si in eo sunt relicta legata, possunt ea in codicillis adimi.Inst.de adem.leg.remanet tamen firmum testamentum,& sic patet, nullo modo legata esse partem integralem testamenti. Non obstat id quod dicit Socin. & alij Dd. in l.si is qui testamentum.ff.de test.ex qua colligũt, legatum esse partẽ integrãtem testamenti. pone enim,aiunt ipsi,quod testator proposuerit instituere hẽdẽ,& facere legata: instituto mox hę 5

re le,& morte ipeditus,nō fecit legata: dicūt testamentum non valere ergo &c. hęc ipsi ad verbū. Sed aduerte,quod testamentū ibi non corruit, eò quod legata sint pars integralis testamēti,sed ob id,quia testator mente sua quē dam suæ voluntatis cōceptum veluti formam quandam cōceperat (cōceperat.n.hędis instō-nē,& legata,& cum expressisset hędē, obmutuit)non ualet hæredis instō, eò quod volūtas est imperfecta, & non expressa eo modo, quo erat in mente testatoris cōcepta:arg.l.cum cū hi.§.si prætor.ff.de trāsac.ratione igitur imp̄fectæ voluntatis testamentum corruit, nō eò quia legatum sit pars integralis testamēti:si enim esset pars integralis, non posset à testamē to,sine eius destructione remoueri,quod ē falsum.vt Inst.& ff.de adi.leg. sicut nō potest parites remoueri à domo,quin domus destruat. stet ergo cōclusio hæc,legata nullo modo sūt integralis testamenti pars.

6 Si quæris, an legata sint pars accidentalis: dicito audacter id ita esse,& hoc uoluit gl.in Rub.nostra,pars enim accidentalis, potest ut diximus,adesse,& abesse sine destructione, nā claues,& claustra,si sunt in domo, quis neget ea esse partem domus accidentalem. l. fundi. ff.de actio.empt.& tamen sine domus destructione abesse queunt, ita nemo dicet legata facta in testamento, non esse partem testamenti accidentalem,cum in eo insint,possintq; ab eo à testatore sine testamenti destructione remoueri.d.ti.de adi.leg.Instit.stet ergo conclusio hæc,legata in testamento facta,pars accidētalis ipsius testī, vel accessoria, dicenda sunt.

SVMMARIVM.

1 *Legatum particulare non reperitur, quod hodie à particulari fideicommisso differat.*
2 *Libertas dabatur censu, vindicta & testamento.*
3 *In ff.non reperitur,lego libertatem,nec legataria libertas.*
4 *Libertas directa, & institutio directa cur dicatur.*
5 *Libertas data,ab hærede granato,dicitur fideicommissaria & directa*

LIII. DECLARATIO

An hodie sit aliquid differentiæ inter legata, & fideicommissa particularia.

Quæritur,an hodie aliquid differentiæ,inter legatum, & fideicommissum particulare existat? Vlpianus in l. 1. ff.de leg. 1.scribit, legata per omnia exæquata esse fideicommissis.& Imperator in.§.sed non vsque.Institut.de leg.inquit,nullam esse inter legata,& fideicommissa differentiam. Dd.ferè omnes asserunt, & hodie aliquod legatum à fideicommisso differre:siquidem legataria libertas,longè à fideicommissaria distat:nam si seruo proprio, quispiam in testamento legauerit libertatem,seruus ille,adita hæreditate, directo efficitur liber.l. testamento manumissus. ff. de manumiss. test. nec hæres ex ea libertate, ius patronatus consequitur, si uerò libertas relinquatur per fideicommissum,tunc seruus,etiā adita hæreditate, ipso iure,liber nequaquam efficitur; sed manumittendus est ab hærede, & ita hæres efficitur patronus, seruus enim manumissus, est illius libertus, debetque domino operas,ut aiunt, obsequiales p̄stare. apparet itaq;,inquiunt Dd.ēt hodie esse aliqd differentiæ inter legata, & fideicommissa particularia,saltē in libertate, si ita est, vt inqunt ipsi,quid ergo uult Iureco.in.d.l.1. dū simpliciter ait,per omnia exæquata sunt legata fideicommissis: item cur Imperator.in.d. §.sed nō vsq; indistinctè ait, nullā inter legata,& fideicommissa esse differentiam? Dd.conantur varijs modis,hūc nodū dissoluere, sed nulla eorū solutio,vniuersalē illā Imperatoris,& negatiuam propositionem, à calumnia defendit:siquidem p̄positio vniuersalis, si in uno peccat, in omnibus redditur falsa:vt ipsi ēt affirmāt. dicemus ne igr,Iurecō.& Imperatorem errasse? minimè, sed potius dicendū est, Dd.in hoc deceptos fuisse. Ego uerò solitus sum dicere, 1 dū Romæ legerem,& nunc audacter dico,p̄positionē illā,& Iurecōsulti,& iperatoris indistinctè esse veram, nec reperiri legatū aliquod particulare, quod hodie à particulari fideicōmisso dissideat.& dum Dd.asserunt legatariā libertatem, etiam hodie à fideicōmissariæ differre,maximopere aberrāt.causa autē erroris ea est, quod putant inueniri legatariam libertatem,sicut fideicommissariā,vt ff.de fideic.liberta.id quod à vero,mirum in modū discrepat.nā ego ausim dicere,nullibi in legib.digestorum inueniri,lego libertatem,& consequēter nec legatariam libertatē.& vt facilè hoc p̄stet,sciēdum est, multis modis posse,proprijs seruis dari libertatem. §. 1.Inst.de liber. Antiquitus

quitus tamen his præcipuè dabatur videlicet,
2 † censu, vindictâ, ac testamento: quorum mentionem facit Cicero in lib. 1. Topic. vbi ait, si neque censu, neque vindicta, neque testamento, liber factus est, non est liber. Faciendi liberi tres sunt species, ibidem inquit Boetius, vna, vt censu, fit liber. censebantur enim antiquitus soli ciues Romani: si quis igitur seruus consentiente, vel iubente domino, nomen suum intulisset in censum, ciuis Romanus efficiebatur, & sic seruitutis vinculo soluebatur: & hoc erat censu, fieri liberum, i. per consensum domini in censum deferre nomen, & effici ciuem Romanum, hęc Boetius ad verbum. erat autē census in quo numerus Romanorum ciuium describebatur. Subdit deinceps, erat præterea, inquit ipse, pars alia adipiscēdæ libertatis, quæ vindicta fiebat: hoc est virgula, quam lictor serui manumittendi capiti imponens, eundē seruum in libertatem vindicabat, dicens, quędam solemnia verba: vtputa hunc ego hominem iure Quiritum liberum esse aio. mox Prętor interrogabat dominum, an contra vendicaret, domino negante, vel tacente, iubebat Prætor hominem illum esse liberum. de qua vindicta, fit mentio in §. multis modis, Inst. de lib. Sequitur deinde Boetius, illa etiam pars faciendi liberi est, videlicet si quis suprema voluntate in testamenti serie seruum suum liberū scripsit. Erat tamen quædam verborum formula, qua testator in danda seruo suo libertate in testamento vtebatur. formula autem hæc erat: Titius liber esto, nec aliis verbis vtebaṫ testator, nec vti poterat. item Sēproni liber esto. vt patet in tot. tit. ff. de manu. test. non autem dice-
3 bat testator, lego libertatem † nusquam enim inuenitur, lego libertatem si non inuenitur lego libertatem: ergo nec legataria libertas, arg. à coniunctis, & connexis, quod valet, vt inquit Cicero in Topicis suis. Quod autem non repetiatur legataria libertas, clarius patet. nam libertas principaliter dabatur inter viuos, veluti censu, vindicta de quibus supra, & aliis modis, vt in §. 1. Inst. de libert. sed in hoc non vertitur præsens quæstio. in vltima verò voluntate dabatur libertas quibusdam solemnib. verbis, erat enim quædā formula, qua testator in manumittendo seruo vtebatur. singula enim negotia antiquitus singulas habebant formulas. C. de form. subl. & alibi plenè diximus. Formula itaque manumittendi serui, componebatur ex nomine recto, & verbo imperatiuo. testator enim nuncupabat nomen serui in casu recto, i. nominatiuo, vel vocatiuo. (hi enim casus, à Grammaticis appellantur recti) dicebat enim testator, Titius seu Titi, ecce nomen serui in recto, subdebat deinceps, liber esto, ecce verbum in modo imperatiui, integra autē formula est, Titius liber esto, vt tot. tit. ff. de manu. test. clarè constat.

Et quia † testator in dāda libertate, ponebat nomen serui in casu recto hanc ob causam dicebatur directa libertas, & seruus dicebaṫ manumissus à testatore in testō, φ adita hæreditate statim efficiebatur liber. l. manumissus testamento. ff. de man. test. Simili enim forma vtebatur testator, quando quempiam directo facere hæredem cupiebat. ponebat enim nomē instituendi, in casu recto, verbum autem erat imperatiui modi, veluti, Sempronius, seu Semproni hæres esto, quo casu dicebatur hæreditas directò data, seu institutio directa. Et hæc colliguntur ex l. quoniam indignum. C de testa. & alibi clarè hoc demonstrauimus, in substitutionum declaratione. Huiusmodi. n. formula testator vtebatur, quando ipsemet volebat manumittere seruum, & eo casu hæres nō efficiebatur patronus, nec habebat ius patronatus, qn̄ verò testator nolebat à se manumitti seruum, sed volebat illum ab hærede manumitti, vt eius fieret libertus, & tūc rogabat hæredem, eiusque fidei committebat, vt seruum manumitteret, & tunc libertas appellabatur fideicommissaria. ff. de fideicommis. liber. per tot. Sed lego libertatem nusquā inueniri, ausim dicere, & pn̄r nec legataria libertas inueniri potest. quonā igitur mō inter legatariam libertatem, & fideicommissariam, dr̄ia esse potest, si legataria libertas in digestorū libris non reperitur? Hæres item, cui fideicommissum erat, vt seruū manumitteret, aut certè, aut vindicta, aut testō manumittebat, si in testamento vtebatur formula illa composita, ex recto casu, nominatiuo, & vocatiuo, hi enim sunt recti, & verbo imperatiui, vtputa. Sēproni liber
5 esto, quamobrē illa † libertas data ab hærede, poterat dici, & fideicommissaria, & directa. fideicommissaria, quod fidei hæredis à testatore id fuerat cōmissum. directa, quia ab hærede directis verbis in testō manumittebaṫ, vtputa

Semproni liber esto. Et ex supradictis manifestissimè constat, nullam hodie differentiam inter legata, & particularia fideicommissa inueniri.

SVMMARIVM.

1 *Intellectus communis.*
2 *Intellectus nouus.*
3 *Hæc, dictio, continet copulam implicitam.*
4 *Hæres hæredis proprio nomine grauari potest.*

LIII. DECLARATIO

L. sed & si sic. §. 1. ff. de legat. 3.

NVper pollicitus sum, me veram intelligentiam. §. 1. l. sed & si sic. ff. de leg. 3. manifestaturum, id quod nunc facere constitui, sed vt clarè res ipsa explicetur, referam prius communem ad illam legem intellectum, deinde eum reprobo postremo noua scriberetur declaratio. Hæc igitur vt fiant, diuidito illum §. in tres partes, in prima ponitur decisio, simul, & dictum. in secunda, redditur decisionis rō. in tertia, ponitur altera ratio. secunda ibi, qm̄. tertia ibi. nec enim recipiendum. ita tex. diuiso, summa breuius secundum communem intellectum hæc est, hæres hæredis, nomine proprio grauari non potest. Casus secundum Dd. huiusmodi fingatur præmisso prius in l. præcedenti fuisse ab Vlpiano decisum, hæredē hæ-
1 redis posse nomine appellatiuo grauari. † testator quidam instituit Seium hæredem, & dixit, si Stichus Seij fuerit hæres à Seio domino institutus, iussuq; eius hæreditatem adierit, rogo vt ipse Stichus factus hęres Seij det Camillo decem. accidit quod cum Stichus fuisset factus hæres Seij, idem Camillus petiit sibi dicta decem ab ipso Sticho præstari, qui quidē hoc facere recusauit: quærebatur nūquid possit ipse Stichus ad id soluendum cogi? respōdit Paulus, dictum Stichum minimè cogendum, cum tale fideicommissum non valeat. Sū in secūda parte in qua rursus homo ille quæsiuit, quę nam ratio reddi potest, quamobrem Stichus cogi non possit? cui Paulus respondens ait, quoniam qui fortuitu, & non iudicio testatoris consequitur hæreditatem, vel legatū, non debet onerari. subdit deinde aliam rationem etiam non interrogatus inquiens, non esse recipiendum, vt cui nihil dederis, eum rogando obliges, & hoc in tertia parte. Hic est communis intellectus, quem ponit ibi glo. sequuntur omnes Dd. quos uiderim, refert Ias. ad uerbum ferè in l. cū filiofamilias in 9. col. in uers. secunda conclusio. ff. de leg. 1.

Colligunt Dd. ex hoc tex. secundum eorum intellectum, illud quod in summa dictum est, videlicet hęredem hęredis non posse nomine proprio grauari. ita in secunda & tertia parte illud uulgare. videlicet, quem non honoro nō onero. l. ab eo. C. de fideic. Quęrunt scribentes, quę nā ratio reddi possit, quamobrem si grauatū nomine appellatiuo, ualeat fideicommissum, si uerò nomine proprio, minimè? Respondet glos. quam sequuntur ferè omnes inquiens, in primo casu, scriptum hęredem habere aliquem hęredem ex testamento, vel ab intestato necesse est: sed Stichum qui est nominatus, hęredem fieri Seij, est à fortuna, cum multos alios scriptus hęres habere possit hęredes. Hanc rationem sequitur Bartol. cuius uerba hęc sunt. certum est, inquit, scriptum hęredem, cuius hęres grauatus est, habiturum aliquem hęredem, uel loco hęredis, sed quando hęres hęredis grauatur nomine proprio, tunc nominatus habet ex fortuna non ex testatoris voluntate, seu ex defuncti iudicio, quamobrem non potest grauari. hanc Bart. rationem ferè omnes sequuntur. Hoc idē dicit Bald. vbi inquit, si nominatus nomine ꝓprio succedat, hoc ipsum habet à fortuna, & ideo grauamen ei inferri non potest. ex hoc infertur, inquit ipse, si testator dicat, instituo filium meum hęredem, & si decesserit cum filia hęrede rogo, vt ipsa filia det centum Sempronio, huiusmodi legatum, ut ipse ait, non ualet, cum habeat à fortuna. Hęc distinctio inter ꝓprium, & appellatiuum nomen mihi nequaq̃ satisfacit, non. n. uideo quamobrem magis habeat ex fortuna hęres nomine proprio, quàm appellatiuo nominatus. Sed dicent ipsi hoc iō fieri, quia in secundo casu necesse est, ut quis habeat aliquem hęredem, & sic ille hęres quicunq; sit non habet ex fortuna. sed quęro ab eis, nonne, & in hoc casu hęres scriptus habet hęredem ex fortuna, potuit enim scriptus hęres omnia bona sua donare, dispergere, aut aliquo fortuito casu aduersante fortuna amittere in cuius manibus omnia sunt posita, vt inqt Cicero in paradoxis. si igitur secundus hęres habebit bona primi hæredis scripti, hoc fortunę adscribendum est, quę à primo hęrede ea bona nō abstulit, Hoc idem tangit Socin. in l.

cum

cum filiofamilias, in quarta colum. versi. quinto potest. ff. de leg. 1. Ratio igitur reddi nō pt, quamobrem magis nominatus proprio, quā appellatiuo nomine grauari possit: hinc Petrus de Besu. vt refert Soc. in d. l. cum filiofamilias, in quinta col. tenuit hæredem hæredis nominatum etiam nomine proprio posse grauari: motus fundamentis, quæ refert ibi Soc. hāc conclusionem videlicet, hæredem hæredis nomine proprio posse grauari, dicit Ias. in d. l. cū filiofamilias, in nona col. esse valde rationabilem: subdit tamen pro communi opinione esse tex. clarum in d. l. sed & si sic. §. 1. quamobrem à cōi recedendum non est, inquit ipse.

Profectò ille tex. intellectus, vt communiter intelligitur, est ineuitabilis: sed mox apertè ostendam huiusmodi communem intellectū nequaquam esse recipiendum, & textui aduersari. dicunt enim scribentes ibi fuisse institutum hæredem quendam Seium, deinde testator dixit, si Stichus, fuerit institutus à Seio domino, eiusque iussu adierit hæreditatem, rogo det, &c. hic intellectus, quàm sit à vero alienus, nulli nō patebit. dicant, obsecro, si ita est, quonam modo illa verba tex. videlicet, iussu eius adierit hæreditatem, possunt communi sensui accommodari? aut enim Seius dominus mortuus est, aut non. si mortuus est, quonam pacto iubebit seruum adire hæreditatē, cum mors oīa soluat. §. deinceps, Aut. de nup. nec potest dici, Seium viuentem mandasse, vt post mortem suam Stichus hæreditatem adiret: quoniam iussus de viui hæreditate adeunda, non valet. l. si quis mihi bona. §. sed vtrum. ver. sed ego non puto. ff. de acq. hær. & eo viuēte eius hereditas adiri non potest. viuentis. n. nulla est hæreditas. l. qui superstitis. ff. de acq. hær. Præterea dicūt ipsi testatorem instituisse Seium dominum, grauasseq; Stichum eius seruum, vt si Seio dn̄o suus hæres fieret daret aliquid. non est dubiū Stichum ab intestato non posse Seij dn̄o hæredem effici. seruus enim domino intestato nōn succedit. oportet igitur fuisse institutum: at serui institutio sine libertate non valet. Inst. de hær. inst. in prin. Si diceres Stichū fuisse cū libertate institutū, habuit enim libertatem expressam, vel tacitā, vel subintellectā, vt Inst. ibidem. ad quid igr̄ dicit tex. iussuq; eius adierit hæreditatem. cū iussus nō requirat̄, nisi in seruo, vel filiofamilias. l. si qs mihi bona. §. iussu. ff. de acq. hær. habet itaque huiusmodi intellectus pugnantiam quamobrem reijciendus est. l. 1. C. de fur. & l. vbi repugnantia. ff. de reg. iur. quærendus est igitur alter intellectus illi textui magis consentaneus, qui quidem iudicio meo erit huiusmodi. Quidam † instituit Seium hæredem, deinde dixit, 2
si Stichus Seij, facias hic subdistinctionem, hīs factus, non dico à Seio domino sed ab alio, puta à Fabio, & iussu eius. s. Seij dn̄i, illam Fabij adierit hæreditatem, rogo .s. Stichum seruum, vt det decem Flaminio. quærebatur, an tale fideicommissum valeret? videbatur dicendum valere. nam cum testator instituerit Seium dominum, quemadmodum potuisset sine dubio ipsum Seium grauare, ita dicendum videbat̄ potuisse, & Stichum eius seruum. nam si instituo seruum, possum sine controuersia dn̄m grauare. l. cum filiofamilias. ff. de leg. 1. ita si instituo dominum, deberet mihi licere eius seruum grauare. sunt enim correlatiua, & qđ in vno correlatiuorum conceditur, concedendum est etiam in altero. l. fi. C. de indic. vidui. tollen. Hoc tn̄ non obstante Iureconsultus duplici rōne contrarium determinat. prima est qm̄ Stichus fortuito casu, & nō testatoris iudicio illam consequitur hæreditatem. nā vt Stichus instituatur ab alio, hoc est à Fabio, ex fortuna pendet. sed hæc ratio sola sufficiens non videbatur, qm̄ & qui ex fortuna cōsequitur, interdū grauari pōt, vt in l. præcedenti. quamobrē altera subijcitur ratio, per dictionem † nec, q̄ 3
copulam implicitam continet. exponitur. n. nec, i. & non. Altera igitur ratio ea est: quia bona grauantis, neq; immediatè, neq; saltem mediatè perueniunt ad ipsum Stichum, id quod fieri necesse est, vt fideicōmissum valeat. l. Nesennius. §. seruo. ibi, dn̄s. n. ideo tenetur, quod ad eum peruenit. l. si alienus seruus. ff. de le. 1. ibi, is ad quem emolumentum &c. sed in casu nostro nullum emolumentum à grauante ad ipsum Stichum peruenit: fuit. n. institutus ab alio, quàm à grauante, puta à Fabio. item nec iudicio grauantis expresso, vel saltē tacito q.c. quam habet, quod & copulatiuè requiritur, vt diximus, ergo &c. Si hoc modo hic. §. intelligitur (vt intelligi debet) huiusmodi hæc conclusio colligi rectè potest, videlicet, † hr̄s hæredis tam proprio quàm appellatiuo noīe, grauari pōt. cui conclusioni solus hic. §. s̄m com- 4
munem

munem interpretationem inexpugnabilis ob stabat: sed verè intellectus nequaquam obest. quoniam Stichus grauatus, non est hæres hæredis, & ideo grauari non potuit. Non obstat ratio dubitandi. nam dominus ideo grauari potest instituto seruo, quia saltem mediate ex legis dispositione, ab ipso grauante est honoratus, & ad eum grauantis hæreditas peruenit. d. §. seruo. sed instituto dño seruus grauari minimè potest, quia ad seruum, neque mediatè, neque immediatè bona grauantis perueniunt. ergo &c. l. ab eo. C. de fideicommiss. nusquã enim vt opinor reperitur, vt domino instituto seruus grauari possit, nisi eo casu quo ipse seruus esset hæredis hæres, iuxta l. si fuerit. §. fi. ff. de leg. 3. Habes igitur veram declarationem. d. §. 1. quam arbitror non solum textui consentaneam, sed verissimam.

SVMMARIVM.

1 *Lex in testamento militis nihil subintelligit.*
2 *Et ideo non habet locum ius accrescendi.*

LIIII. DECLARATIO

Quamobrem in testamento militis legata à priore hærede relicta, à posteriore non debeantur.

QVæri solitum est, quæ nam sit ratio, qđ in l. quærebatur in fi. ff. de mil. testam. legata à priore hærede relicta, à posteriore minus debeantur, cum & is sine dubio sit substitutus, vt clarè constat in l. miles ita. ff. de mili. testa. in princ. in ver. nemine substituto. Ego verò de hoc interrogatus omissis alijs respondi, legata ab instituto relicta ideo à substituto deberi, quod quadam legis coniectura, ex testatoris voluntate sumpta, à substituto repetita censentur, id quod ex l. licet Imperator. ff. de leg. 1. colligi potest. ibi, videri ex voluntate testatoris repetita à substituto. & ibi, si non fuerit euidens diuersa volũtas, huiusmodi igitur repetitio sine dubio ex legis interpretatione procedit, id quod clarè apparet ex illis verbis, videri repetita. ergo vbicunque talis legis coniectura, seu interpretatio locum non habet, nec illius. l. licet Imperator, decisio locum habebit. Sed † in testamento militis, nec legis coniectura, nec interpretatio quicquam subintelligit: id quod & lege, ratione apertè probatur. lex autem, quæ hoc probat, est. l. 1. ff. de milit. test. in pluribus verbis. primo ibi, si ad diligentiam, & obseruantiam, &c. secundo ibi, nuda voluntas testatoris. & si exponeres illud verbũ nuda. vt ait ibi gloss. scilicet à solennitate, non autẽ à legis interpretatione: fortasse hoc posset admitti. sed dum dicitur, testamenta militum non debere ad diligentiam, & obseruantiam legum reuocari. si huiusmodi verba, saltem illud verbum diligentiam, id quod dixi, non significarent, essent profectò superflua: sufficiebant enim illa verba, scilicet nuda voluntas. & illa, & ad obseruantiam legum, &c. Si igitur illud verbum diligentiam, quod dixi non significaret, nihil prorsus operaretur, id quod minimè recipiendum est: debet enim vnumquodque verbum aliquid operari. l. si quando. ff. de leg. 1. quamobrem si interpretaberis illud verbum obseruantiam, hoc est solemnitates: quid aliud significabit illa dictio diligentiam, nisi id, quod dictum est, non enim ibi, & diligentia, & obseruantia idem significant, cum sint diuersa nomina, & vti diuersa ibi ponuntur id, quod demonstrat illa dictio, & quæ inter diuersa ponitur, vt in titu. de iur. & fac. ign. & ibi not. diligentia sanè, cura quędam, & sollicitudo est. lex igitur sua cura in testatoris dispositione aliquid quod à testatore omissum est intelligit. l. nam hoc iure. ff. de vulg. & pupil. sub. vbi Iureconsult. ait, si pater filio in alterũ casum substituit, in vtrumq; casum substituisse intelligatur: intelligit ergo lex id, quod testator omisit. hoc enim verbum intelligo, ex in & lego cõponitur, interpretaturq;, quasi intus lego, lex enim quando aliquid intelligit, in interiori disponentis mente legit, hinc dici solet, minus scriptum, & plus dictũ. l. cum auus. ff. de cond. & dem. tunc igitur legis intelligentia appellatur, quando lex ex testatoris mente, id quod minus dictum est sub intelligit. Cum itaq; militum testamenta ad intelligentiam legum non deducantur. d. l. 1. ff. de mil. test. efficitur, vt in eis sine dubio, nec legis coniectura, nec interpretatio locum habeat. Ratio autem, quæ hoc ipsum confirmat, talis est, ius accrescendi à legis dispositione, ex tacita testatoris mente inducitur, vt declarat Bar. in l. si in testõ. ff. de vulg. & pup. subest. n. quędã, quasi legis substitutio. l. si Titio, & Męuio. §. Iulianus. ff. de leg. 2. quæ ex tacita testatoris voluntate à lege inducitur. & si ius accrescendi alicubi † locum non habet, hoc ideo fit, 2 quod lex nihil ibi subintelligit: sed in testõ militis

litis ius accrescendi locum nõ habet.l. si duobus.ff.de test.milit.ergo in eo testamento lex non subintelligit. Ex his satis constat in testamento militis à lege nihil subintelligi, nihilq; ex tacita militis testantis voluntate induci. Vera igitur ratio est, quamobrem in d.l. quærebatur. in fi.legata ab instituto relicta à substituto repetita non censeantur, quia talis repetitio ex legis dispositione, seu intelligentia inducitur.d.l.licet Imperator, sed intelligentia legis in testamento militari, locum nõ habet. d.l.1.ff.de mili.testa. & supra demonstratum est.per consequens,nec in d.l.quærebatur, cũ ibi de militari testamento agatur, si igitur in d.l.quærebatur.in fi.intelligentia legis locum non habet,meritò legata à substituto repetita non censentur, cum talis repetitio ex legis dispositione,seu intelligentia sine dubio fiat.d.l. licet Imperator.ibi, videri ex voluntate testatoris repetita à substituto,hæc autem legis intelligentia,in pagano sæpe operatur, nisi euidens fuerit diuersa testatoris voluntas. d.l.licet Imperator. in milite verò nunquam operatur, quoniam militis voluntas nuda, & vti apparet,seruanda est.d.l.1.ff.de mil.test.

SVMMARIVM.

1. *Verbum lego non comprehendit hæredis substitutionem.*
2. *Forma instituendi hæredem olim.*
3. *Ante Constãtinum non dabatur hæreditas per verbum instituo,relinquo. vel lego.*
4. *Instituo verbum, idem quod ordino.*
5. *L.verbis legis.ff.de verb.sign.declaratur.*
6. *Lego libertatem in iure non reperitur.*

LV. DECLARATIO

Qua dilucidè explicatur quo sensu verbum, lego,apud I.C. sit accipiendum.

VVlgata est quæstio,an verbum lego, relatum ad bonorum vniuersitatem, vt puta lego tibi omnia bona mea, vel hæreditatem,faciat hæredis institutionem,vel substitutionem,nullo tamen alio hærede instituto,vel substituto? Dd. super hoc in duas acies diuisi sunt. alij enim tenent esse hæredis institutionem, propterea quod quando verbum commune,quale est relinquo,ad vniuersitatem bonorum refertur nullo alio hærede instituto, significat hæredis institutionem: sed verbum lego,inquiunt ipsi,est commune, potest enim & ad hæredis institutionem,& ad legata accõmodari.l.verbis legis.ff.de verb.sign.ergo &c. & de hoc aiunt esse casum in c. Raynaldus,ex. de testam. Alij verò tenent huiusmodi † verbo lego,non comprehendi hęredis institutionem,nam verbum lego,habet,aiunt ipsi,ex cõmuni vsu separatam,& specialem significationem,estque species distiucta ab actu hæredis, citant.d.l. verbis legis. non trahitur igitur ad hæredis institutionem,citant tex. in l. mulier. §.fin.ff.ad Trebell.& hæc opinio videtur communis,vt colligitur ex Dd.in l.1.ff. de leg.1.in l.his verbis.ff.de hæred. insti. & in l. centurio. ff.de vulg.& pupil.sub. 1

Tu verò pro huius quęstionis veritate,pręmitte, quod apud veteres legum conditores vnaquæque actio, vnumquodque negotium, suam habebat formulam,quæ deinde fuerunt sublatæ.C.de formu.subla.inter quas erat etiã instituendi hęredis formula,qua non seruata, tabulæ & mortuorum iudicia,irrita fiebant. † forma autem ea erat, quod nomen hæredis instituendi, ponendum erat in rectis casibus, id est,in nominatiuo, vel vocatiuo. hos enim casus Grammatici vocant rectos, alij verò casus dicuntur inflexi,seu obliqui,vt idem Grammatici attestantur. verbum verò esse Imperatiui modi necessarium erat, hoc probatur in l.quoniam indignum.C.de testamen.vbi Constantinus Imperator ait, hodie non referre vtrum institutio fiat imperatiuis,& rectis verbis,an inflexis, cũ sit sublata inanis illa verborum obseruatio.ergo olim ante Constantinũ, multum imò totum referebat rectis, ac imperatiuis verbis,an inflexis fieret institutio. si eñ rectis,& imperatiuis facta erat, ualebat profecto: at si inflexis irrita fiebat, vt patet in d.l. quoniam indignum.& aduerte quod in littera menda est:scriptum est enim,directis, cum legendũ sit,rectis.& hoc innuitur ex eo quod statim subdit:an inflexis.Exemplum huiusmodi formulæ,ponitur in l.1.ff.de hær.instit.ibi, Lucius Titius mihi hęres esto.& ad eo hęc forma obseruabatur,ut dubitatũ sit,an hæc institutio ualeret,Titius hæreditatis meæ dñs esto: Marcianus tñ in l.his uerbis.ff.de hęr. inst. ait rectè id fieri,ratio in promptu est, quia nomẽ in recto, & uerbũ in modo imperatiui positũ est.Constat ex his, itaq; ante Constãtinum Imperatorem,necessariũ testatori fuisse,& recto 2

casu,

casu, & modo imperatiuo in hærede instituẽdo vti, & l. si vbi aliter reperies, dicas id factum esse post. l. quoniam indignum. Et ex hoc sequitur, † ante Constantinum, neminem potuisse, quempiam sibi hæredem facere, per verbum instituo, nec per uerbum relinquo, mini meque per uerbum lego, propterea quod si nomen hæredis ponatur in recto, & uerba huiusmodi in imperatiuo modo, nihil significaretur: Pone enim, quempiam uoluisse Luciũ Titium hæredem facere: si posuisset nomen Lucij Titij in recto, prout necesse erat poni, & verbum relinquo, seu lego in imperatiuo, imperfecta omnino fuisset oratio, nihilq; significasset. vtputa, Luci Titi lega, seu relinque. nec n. testator poterat dicere, Lucium Titium instituo hæredem, vel Lucio Titio lego, seu relinquo bona mea omnia, quoniam ut demõstratum est, non poterat testator uti uerbis inflexis, & si utebatur, nihil agebat. cum irritæ fierent eius tabulæ. d. l. quoniam indignum.

Hinc ego in legendo ausus sum dicere, nullibi reperiri ante. d. l. quoniam indignum, ita à testatore dispositum esse, uidelicet, instituo Titium hæredem, licet sæpius reperiamus à Iure consultis ita scriptum, si quis instituerit hæredẽ, vel si quis institutus fuerit hæres: non idcirco sequitur testatorẽ fuisse usum hoc uerbo instituo, sed est perinde, ac si Iureconsulti dicerẽt, si quis ordinauerit hrdẽ, uel ordinatus sit hrs, quoniã nil aliud significat hoc uerbũ † instituo, quàm ordino, & ita reperies apud doctos, & in Cõmentariis Cæsaris reperitur, instituit castra, instituit aciem, & similia. ita ẽt intelligit titulus. ff. de hæred. instit. i. de hæredib[9] ordinandis, per formulam tñ propriam non per uerbum instituo, & hoc expresse probat in. l. si quis. ff. de hæred. inst. vbi Iabolenus ait, si quis hæredes ita instituit, quod perinde est, ac si diceret, si quis ita ordinauit, seu scripsit, subdit postea formã qua necesse erat testatorẽ uti, & est hæc, Titius ex parte prima, Mæuius ex parte secunda, hrdes sunto. & in. sequenti dr, si quis ita hæredem conscripserit, deinde ponit uerba testatoris, videlicet, Titius ex parte dimidia hæres esto. Ecce ergo, quod licet Iureconsulti sæpius dicant, si quis instituerit, si quis scripserit hrdem, non tñ sequat testatorẽ usum fuisse uerbo instituo, seu scribo, cũ ipsi statim ponant uerba testatoris, in qbus nomẽ hæredis ponitur in rectis, & uerbum in imperatiuo modo, prout poni necesse erat, ut supra diximus. Et ex his audacter dici põt, Dd. longè aberrasse dum in d. l. verbis ciuilibus aiunt uerbum instituo, esse uerbum directũ ciuile: cum olim, nõ potuisset fieri institutio, per hoc uerbum instituo, ut dictum est.

Stet itaque firma conclusio hæc, uidelicet verbum lego, seu relinquo adiectum vniuersitati, etiam nullo alio instituto hærede non trahebatur olim ad hæredis institutionem, ante d. l. quoniam indignum, & ita intelligatur. d. l. si mulier. §. fi. ff. ad Treb. cum similibus, & Dd. qui hanc partem tenent.

Non obstat † tex. in d. l. verbis legis, ubi uidetur probari per uerbum lego, potuisse olim fieri hæredis institutionem. nam pro illius text. intelligentia sciendũ est, uerba legis duodecim tabularum uario modo referri, ac scribi à legislatore. Imperator enim Instit. ad l. Falc. ait hæc fuisse. uti quisque legasset suę rei, ita ius esto. eadem uerba sunt in d. l. verbis. in Aut. uerò de nupt. §. disponat. aliter referuntur, videlicet, vti quisque legasset de re sua, ita ius esto: aliter refert Cicero in Rhetoricis. ubi inquit, lex est uti paterfamilias de familia, pecuniaque sua legasset, ita ius esto. Et cũ prius dubitassem quonam pacto Grammaticè possent construi illa uerba, in d. l. uerbis legis, cũ verbum lego, non postulet sibi genitiuum: uidens deinde in d. §. disponat, scriptum esse, vti quis legasset de re sua, & apud Ciceronem, uti quis legasset de pecunia sua, cogitaui illũ genitiuum in d. verbis, ꝓ ablatiuo more Græcorum positum esse, qui carentes ablatiuo, ꝓ eo utuntur genitiuo, & lex duodecim tabularum fuit scripta in Græcia, & inde Romã translata. §. & non eleganter. Inst. de iure nat. gen. & ciuili. & l. 1. ff. de orig. iur. & est perinde ac si dixisset, uti quis legasset de re sua, & dum ait lex, uti quis legasset de re sua, i. uti quis reliquisset, discreuissetq; in testamento de re sua. hoc enim significat hoc uerbum lego, apud probatos autores.

Et ita interpretat Imperator, in d. §. disponat, ubi ponẽs quasi gl. legis duodecim tabularum, disponat inquit unusquisq; in suis, ut dignũ est, & sit lex eius uolũtas: subdit, sicut lex antiqssima, & prima penè Reipub. Romanorũ disponens ait. uti legasset qsq; de re sua, ita ius

ius esto. Vides igitur quod vbi lex dicit, legasset, Imperator ait disponat. Subdit Iurisc. in d. l. verbis inquiens, his verbis legis. i. ab his verbis legis duodecim tab. (ponitur enim datiuus pro ablatiuo; quod crebro fieri solet, vt amanda est mihi virtus, i. à me, & Virgilius. Is mihi crinei nemoris dicatur origo, vbi exponitur mihi pro à me) latissima potestas tributa videtur, ait Modestinus, videlicet hæredes instituendi, & legata, & libertates dandi. tutelas quoq; constituendi. Est ergo sensus, quod ab illis verbis, data est latissima potestas testatorib. instituendi quoscunque hæredes, etiam incapaces, vtputa peregrinum, deportatum, seruum de adulterio conuictum, item in metallum damnatos: cum voluntas testatoris in re sua lex esset. §. disponat, ibi, sit lex eius voluntas. & in d. l. verbis: ibi, ita ius esto, non tñ vult Modestinus, quod apud Romanos potuisset quis facere hæredem, per verbum lego, quod fieri non poterat, vt supra demonstratum est. Vel dicas verba illa, his verbis, esse casum datiui, data est igitur potestas legumlatoribus his verbis, vti quis &c. nec. n. ait lex huic verbo, lego, data est latissima potestas: sed ait his verbis, videlicet, vti quis legasset suæ rei, ita ius esto. ab illis etiã verbis, data est potestas testatori dandi legata quæcunq; & vbicunque, non tamen per verbũ lego, sed per suas formulas. erant enim olim quatuor legandi formulæ, videlicet per vẽdicationem, per damnationẽ, per præceptionẽ, & finendi modo, vt in §. sed olim. Instit. de leg. inter quas non erat verbum lego. Item ab illis verbis, data erat potestas dandi libertates, non
6 tamen per verbum lego: nullibi † enim reperitur dictum à testatore lego libertatẽ, quamuis reperiatur libertas legata, quæ tamen non sunt verba testatoris, sed Iurecõsulti, & est perinde ac si diceretur, libertas decreta, seu relicta in testamento. Forma autem dãdi libertatem in testõ erat huiusmodi videlicet, liber esto, vt ꝑ tot. tit. ff. de man. test. nec aliter dari poterat.

Et ex his apparet, ex d. l. verbis. non colligi verbum lego esse commune, tam ad hæreditates, quàm ad legata, quoniam nec legata, nec hæreditates, olim per verbum lego dari poterant, sed solum colligitur, quod ab illis verbis, vti quis legasset, &c. data erat latissima potestas testatoribus quoquo modo de familia, pecuniaq; sua disponendi, & eorũ voluntas erat ius: id quod hodie est coarctatum cum nõ posset testator quemlibet instituere hæredẽ, sunt enim plures, qui hæredes institui minimè possunt nec eis legari potest, quos enumerat gl. in §. legari. Instit. de leg. nec etiam hodie licet testatori totum suum patrimonium legatis erogare: & si id fecerit, eius voluntas non est penitus lex, sed detrahetur quarta ex lege Falcidia. Inst. ad l. Falc. in princ. Et hæc quæ dicta sunt, procedebant ante. d. l. quoniam indignũ. C. de test. à Constantino Imperatore conditã, in qua ab eo remota est, inanis illa verborum obseruatio, & formula instituendi hæredis sancitumq; est, posse hæredẽ institui, tam imperatiuis, & rectis, quàm inflexis verbis, nec. n. hodie refert, si quispiam dixerit, Titius hæres esto, vel Titium hæredem facio, seu instituo, seu relinquo, vel lego omnia bona mea Titio, seu dimidiam partem hæreditatis: siquidem institutio quolibet loquendi genere formata, seu quibuslibet confecta sententiis hodie valet, dummodo voluntaits intentio liqueat. d. l. quoniam indignum, & clarè probatur. in d. c. Raynaldus. quod fuit factum post d. l. quoniam indignum, sed quando quis legat Titio omnia bona, & per cõsequens ius vniuersum tunc expresse liquet testatoris intentionẽ esse, velle facere Titium hæredem, & tunc Titius sine controuersia erit hæres. Et ita † hoc tempore, i. post. l. quoniam indignum, erit vera opi- 7
nio Dd. tenentium, verbum lego relatum, ad vniuersitatem bonorum, directam hæredis institutionem, significare, vtputa lego hæreditatem meam, quinimò si dixerit lego dimidiam partem meæ hæreditatis Seio, in altera dimidia Titius sit hæres, Seius erit hæres in dimidia. Et ex supra dictis colligi potest hæc cõclusio, videlicet, hodie veram esse opinionem Alexan. & sequacium in l. 1. ff. de legat. 1. opinionem verò Bartol. hodie non esse veram, sed ante. d. l. quoniã indignũ, poterat procedere.

SVMMARIVM.

1 *Nomina quædam appellatiua, quædam propria, & quædam adiectiua.*
2 *Nomina rerum à proprietatibus imponuntur.*
3 *Et cur alia rerum, alia hominum dicantur.*
4 *Vocabula rerũ cur imutabilia, hoĩm verò mutabil.*
5 *Error in nomine appellatiuo, uitiat legatũ, & nu. 8*
6 *Sed si adÿciatur articulus hic, uel iste, proprium efficitur nomen, ideo ualet.*

Legatis

7 *Legatis chartis, veniunt libri quando sub chartarum genere continentur.*

§. quod tamen Cassius. l. librorum ff. de leg. 3. declaratur.

9 *Error in nomine adiectiuo quando vitetur.*

LVI. DECLARATIO

L. si quis in fundi vocabulo. ff. de leg. 1.

VLpianus in d. l. si quis in fundi vocabulo. ff. de leg. 1. ait, rerum vocabula immutabilia sunt, hominum mutabilia, ex quib. verbis duæ oriuntur quæstiunculę, vna est, cũ omnia vocabula ab homine, rebus ipsis fuerint imposita, quamobrem quædam rerum, quædam hominum Vlpianus appellat? Altera est, quare rerum vocabula sint immutabilia, hominum verò mutabilia? Pro intelligentia
1 primę quæstionis, sciendum est, † omnium nominum quædam esse appellatiua, quædã propria, quædam verò adiectiua: testes sunt Grammatici, appellatiua nomina rebus vniuersalibus, hoc est generibus, ac speciebus imposita sunt, propria verò rebus particularib. sunt attributa, adiectiua verò vtrique imponi pos-
2 sunt. Appellatiua † vocabula à principio mundi ab Adam omnibus rebus, sm naturalem cuiusq; rei proprietatem, imposita fuerunt, ille enim omnium rerum proprietates benè nouerat, & habebat scientiam à Deo infusam. Genes. cap. 2. ibi, appellauit Adam cuncta animantia, & vniuersa volatilia cœli, & omnes bestias, nominib. suis. & ibi Lira ait, nomina rerum à proprietatibus imponuntur, id quod satis cõstat ex illa dictione suis. & ibi Ambr. Cath. ait, indidit Adam singulis speciebus nomen iuxta cuiusque proprietates, & naturas. Adã igitur considerans naturalem cuiusque rei proprietatem, nomen illi consentaneum imposuit: nomina enim rebus consona esse debent. §. est &
3 aliud. Inst. de donat. † hanc ob causam Iurecõ. à potiori causa appellat, rerum vocabula. Et talia nomina, talesq; voces vsque ad Noe filios durauerunt. filij autem Noe erant Sem, Cham, & Iaphet, è quibus septuaginta familiæ natæ sunt. eratq; terra vnius labij, sermonumq; eorundem. Genes. cap. 2. hi autem in Oriente habitabant, indeque in terram Sanaar profecti sunt, vbi aliquandiu morati dixerũt, faciamus nobis ciuitatem, & turrim cuius culmen pertingat ad cœlum, tunc Deus eorum linguam confundit, eamq; in septuag.nta duas linguas diuisit, erant enim totidem familiæ. & licet essent variæ linguæ, variæ voces, variũq; sermones, easdem tamen rerum proprietates, easdẽque qualitates significabant, quas, nomine ab Adam imposito demonstrabant.

At propria nomina vnusquisque suis rebus particularibus, suo arbitratu imponebat, nulla habita naturalis rerum proprietatis ratione, sed sola voluntas dũtaxat erat causa, vt res particularis hoc, vel illo nomine vocaretur: hanc ob causam non rerum, sed hominum vocabula huiusmodi nomina Vlpianus appellat. Adiectiuorum verò nominum, quæ à rerum qualitate sumuntur, quædã à naturali, & propria rei qualitate nominabantur, verbi gratia, è naturali albedine, res albæ, à nigredine nigrę nuncupabantur: quoniam res (ob earum naturalem qualitatem) huiusmodi vocabulorũ potior erat causa, idcircò, & rerum vocabula dici possunt. Quędam verò non à naturali, sed ab aliqua accidentali qualitate vocantur. verbi gratia, fundus alius Sepronianus, alius Cornelianus, alius vineatus, alius pratiu', oliuatus alius nominatur, horum potior causa hominum voluntas habebatur, homines enim sua voluntate nulla habita naturalis rei qualitatis ratione, talia adiectiua imponebãt, idcirco hominum vocabula dici vtique debent. Habes iam candidissime lector, quamobrem ex nominibns, quædam rerum vocabula, quædam hominum appellentur.

Superest vt secundam quæstionẽ propositã explicemus, quærebatur enim † quam ob causam rerum vocabula immutabilia, hominum verò mutabilia dicantur. Bal. in l. si Fortidianũ. 7. C. de leg. dicit hanc esse rationem, quod nõ potest res carere nomine appellatiuo, quia est de rerum substantia: vnde si destrueretur nomen appellatiuum, destrueretur substantia. & Ias. refert hic, & ait esse aliis subtiliorem. Sed hæc ratio pace Bald. dixerim est falsa: nõ enim verum est, nomẽ appellatiuum esse de rei substantia, cum id quod est de rei substantia, nec momẽto quidem à re ipsa abesse potest: siquidem forma cum sit de rei substantia, à re sine ipsius destructione, nullo momento abesse poterit. l. Iulianus. §. sed si quis. ff. ad exhiben. sed res ab initio antequam Adam nomina eis imponeret, sine nomine subsistebant, & per consequens substantiam habebãt, vt patet in Gen. 4

cap.

cap.2. si nomina essent de substantia, res vtiq; non potuissent tantillulum sine eis subsistere: non est igitur verum nomina appellatiua esse de rerum substantia, & consequenter ratio Bald. non est vera. Altera Bald. ratio in l. si nomine. C. de testam. quam refert hic Iaf. ex supradictis si bene inspicias facilè refutari potest, eodem enim morbo laborat. nō enim sequitur, corrumpitur nomen appellatiuum, ergo corrumpitur forma substātialis vt ipse ait, quippe cum nomen non sit de substantia rei, res enim ab initio sine nomine fuerunt, vt dictum est, at sine forma nec momento quidem fuerunt, nec esse potuerunt, forma enim dat esse, vt d. l. Iulianus. futilis igitur ea ratio est. Tu vero pro clara huius quæstionis intelligentia, scire debes, talem esse effectum, qualis eius causa est, verbi gratia, amicitiæ tres sunt causæ, videlicet, vtile, iucūdum, & honestum, hoc est virtus. Arist. 8. Eth. vtile est causa amicitiæ vtilis, iucundum iucundæ, honestum verò honestæ: sed quia vtile, & iucundum mutabilia sunt, frequenterq; mutantur, idcirco vtilis, & iucunda amicitia mutabilis est, frequenterq; mutatur: at virtus stabilis res est, quippe cum sit habitus, qui est altera natura, quæ non facilè mutatur, cōsequens est, vt amicitia honesta, studiosaq; stabilis sit, nec facilè mutetur. Aris. 8. Eth. c. 3. qualis igitur est causa, talis est eius effectus. l. manumissiones. ff. de iust. & iur. ita ad propositum, cum naturalis rerum proprietas diuina quadam prouidentia constituta immutabilis sit. §. sed naturalia. Inst. de iu. na. gēt. & ciuil. & hæc, vt superius dixi, est causa, eorū nominum, quæ rerum vocabula appellantur, ergo huiusmodi appellatiua vocabula, vti illi' effectus immutabilia sunt, suæ enim causę naturam profectò sequuntur. at hominum vocabula, hoc est nomina propria, ideò mutabilia sunt, quia hominum voluntas, quę vt suprà dixi est eorum causa, mutabilis sine dubio est. l. quod si iterum, ff. de adi. leg. l. cum hic status. §. ait oratio. ff. de don. inter vir. & vx. non est igitur mirum, si hominum vocabula, quorum potior causa est voluntas, mutabilia sint. homines enim siue hoc, siue illo nomine appellentur, nihil interest, vt Inst. de leg. §. si quis in nomine. in fin. Ex supradictis euidenter apparet ratio, quamobrem Vlpianus hic dixerit, rerū vocabula esse immutabilia, hominum verò mutabilia. sunt igitur rerum vocabula immutabilia, propterea quod ab vno homine, vtputa à testatore mutari non possunt, à tota verò vna gente fortasse mutari possent: vtputa, nunc tota gens animal hinnibile, vocat equum ab aliqua eius proprietate: si tamen vellent possent illud nomine alio, ab aliqua tamen illius proprietate nominare, si tota vna gens communi consensu id faceret. Adiectiua verò nomina si à naturali rerum qualitate accipiantur eadem ratione de qua supra, rerū vocabula dici possunt, idcirco immutabilia sunt, exempli causa, bos niger, equus albus, & huiusmodi, albedo enim, & nigredo illa naturalis, mutabilis minimè est, ergo & vocabula ex his accepta hominum voluntate mutari non possunt, durāte enim causa, durat effectus, vt clarè constat. At si nomina adiectiua ex accidenti omnino qualitate sumantur, vtputa fundus Sempronianus, Cornelianus, Fortidianus, & huiusmodi hominum vocabula dici possunt, idcircò mutabilia sunt: si verò adiectiua sumantur ex qualitate accidenti, quæ sola hominis voluntate mutari non potest, vtputa, vineatus, oliuatus, pratiuus, & alia id generis, talia adiectiua, rerū vocabula dici possunt, eorum enim causa est vinea, oliua, pratum, quæ sola voluntate mutari nequaquam possunt, sed si quispiā velit ea nomina mutare, necesse est vt causam tollat, hoc est, vineas, oliuas, pratumque remoueat. quamobrem huiusmodi vocabula dum eorum causa durat, ab homine mutari non possunt.

Ex supradictis infra scripti, similésve casus decidi facilè poterunt. in primis, † si testator 5 coram aliquib. declaret se velle relinquere equum, deinde in testamento leget bouem, legatum profectò minimè valebit, voluit enim testator vnius speciei nomen, alteri imponere, id quod facere nequaquam potuit, siquidem appellatiua nomina sunt rerum vocabula, quę immutabilia sunt, vt Vlpianus in hac lege affirmat, quamobrem legatum sine dubio vitiatur, & hoc scribentes non negant, ex quorum sententia hæc erit regula videlicet, error in nomine appellatiuo vitiat legatum. Fallit inquiūt ipsi, ratione præsentię. Fallit item ratione proximitatis. l. librorum. §. quod tamē Cassius. ff. de leg. 3. & ibi gl. Exemplum primæ fallentiæ est, † testator equum digito ostēdens, dicat, le- 6 go

go tibi hunc bouem, tunc error nominis appellatiui (vt aiunt) non vitiat legatum. aiunt item, hanc esse bonam, & magnam ad hanc legem limitationem, quam dicunt apertè probari per gl. singularem. in l. qui extrinsecus. in ver. sed & si. ff. de verb. obl. Ego quidem ausim dicere, hanc non esse limitationem. nam gl. illa, nõ de appellatiuo, sed de proprio loquitur nomine: id quod vt ostendam, suppono, hanc appellationem equum, bouem, asinum, huiusmodi sine articulo, hic uel ille, vel iste, esse nomen speciei. nomen autem speciei, ab vno homine alteri attribui non potest, est enim immutabile, vt hac. l. Vlpianus asserit, & ego superius demonstraui. sed si bos, vel equus, cum hoc articulo hic vel ille pronuncietur, proprium efficitur nomen: testes sunt Dialectici, & Grammatici. At nomen proprium, potest quis suo arbitrio imponere, vel mutare, vt supra clarè ostensum est, quamobrem, si quispiam in baptismate faceret filium suum vacari bouem, tunc illud nomen bos esset nomen proprium indiuidui, & hoc nomine sui condiscipuli sanctum Thomam nominabant, itẽ vrsus est nomen speciei animalis, appellatiuũ, tamen si quispiam velit filium suum vocari vrsum, tunc ex appellatiuo proprium efficietur, multos noui homines vocari vrsos, item Leo, est nomen speciei animalis appellatiuũ, quod si homini imponatur proprium efficiet, multi enim uiri leones appellantur, quos ego, & vos fortasse nouistis.

Non est ergo mirum, valere legatum, si testator digito equũ ostendens, dicat lego tibi hũc bouem: siquidem nec in appellatiuo, nec in proprio nomine errauit, sed dedita opera hoc fecit: uoluit enim imponere equo hoc nomẽ bouis, vti proprium, non vti appellatiuum, id quod facere potuit. Non fallit itaque regula supra posita ratione præsentiæ (vt aiunt Dd.) nam detracto illo articulo, hunc, si testator digito equum ostendens, dicat lego bouem, legatũ vtique non valeret, eo quod illa dictio bouem, sine hoc articulo, hunc, esset nomen appellatiuum, quod ab vno homine mutari nequaquã potest. l. Labeo. §. verum. ff. de suppellect. leg. Aduerte quæso, licet singuli homines appellatiuum nomen, mutare non possint, vniuersa tamen gens cuiuslibet linguæ hoc facere potest. arg. d. §. verum. & supradixi.

Redeo nunc ad secundam (vt aiunt) fallentiam, pro cuius intelligentia sciendum est, quod quemadmodum, adoptio capitur vt genus, diuiditurq; in duas species, quarum una dicitur arrogatio, altera nomine generis, adoptio appellatur, quamobrem adoptio, & pro genere, & pro specie capi potest. §. 1. Insti. de adop. ita in proposito, chartæ capi possunt, vt genus, quod duas æquè continet species, è quibus, vna libri nuncupantur, libri enim sunt chartæ ligatæ, altera uerò nomine generis chartæ appellantur, hoc facilè colligi potest. in. d. l. librorũ. §. quod tamen Cassius. ff. de leg. 3.

Item sciẽdum est, genus cuilibet speciei inesse. l. quod in rerum. §. inter emptum. ff. de leg. 3. Bar. in l. 1. ff. si cert. petat. Itẽ genus, suas species potestate continet. l. semper in generalibus. ff. de reg. iur. at vna species alteram nullo modo complectitur, id quod negare auderet nemo. Quamobrem si quispiam has animalis species habeat, bouem. s. equum, & canem, si in testamento dixerit, Fabio, omnia animalia mea do lego: bos, equus, canisq; pariter legati videbũtur, at si dixerit lego equum, hoc speciali legato, nec bos, nec canis continebit, sed si duntaxat, canem habeat, si in testamẽto, vel codicillis dicat, Fabio omnia animalia mea lego, canis sine dubio legatus dicetur, qui sub illo animalis genere continetur. Ita ad propositum, † si quispiam libros, chartasq; non ligatas habeat, quæ sunt duæ chartarum in genere sumptarũ species, si dicat lego omnes chartas meas, & libri, & chartę sine dubio debebũtur, libri enim, & chartę vti species, sub chartarum nomine vti sub genere complectuntur: at si dicat lego chartas meas, libri non debebũtur, nomen enim in dubio, pro specie, & non pro genere capi debet, quemadmodum in adoptionis uocabulo, receptum est, at si quis solos habeat libros, dicat lego omnes chartas meas, libri profectò legati videntur: ueluti si dicat lego omnia animalia mea, & nullum præter unum canem animal habeat, canis ille sine controuersia legatus censetur, legatis itaq; chartis non debentur libri, ratione proximitatis (vt aiunt Dd.) sed debentur eò quod sub chartarum genere continentur, vt dictum est. Videamus nunc verba tex. in d. §. quod tamẽ. vbi Vlpianus ait, libris legatis chartæ puræ nõ debentur. subdit deinde, nec chartis legatis 7

(supple tu, in specie) libri debebuntur, ratio est, quia vna species altera non continent. subiungit postea, nisi nos ad hoc vrserit voluntas, hoc est, quod voluerit testator legare chartas in genere, & non in specie, id quod apparet, si dixerit relinquo chartas meas vniuersas, propter illud igitur vniuersale signum, ostenditur voluisse relinquere chartas in genere, idcircò debebuntur libri, in genere enim insunt species. d. §. inter emptum. subdit postea, pleriq; libros chartas appellant, quod est perinde ac si diceret, pleriq; nomine generis, speciem appellant: multi enim qui habent oues, & capras, dicunt habeo animalia, vel volo ire visum mea animalia: Et ex his apparet dictam secundã fallentiam non probari in d. §. quod tamen Cassius, nec in se quidem vera est.

8 Rursus summatim dicito, quando† noĩa appellatiua ex naturali rerum proprietate accepta, imponuntur generibus, vel speciebus proprium nomen non habentibus, vt sunt equus, bos, asinus, & mille hmôi, tunc si in hisce nominibus appellatiuis erratum est, legatum vtiq; vitiator: talia.n nomina appellatiua, sunt rerũ vocabula, idcirco immutabilia Vlpianus ea nominat, & de his loquitur. d. l. siquis in fundi vocabulo. Quando verò nomina appellatiua non sumuntur à naturali rerũ proprietate, sed ab accidenti, puta ab officio, seu artificio aliquo, vt fullo, pistor, coquus, sutor, sartor, faber lignarius, faberq; ferrarius, & hmôi: quę nomina attribuuntur particularibus, seu indiuiduũ proprium nomen habentibus, vt Flaccus fullo, Filonicus pistor, Seius coquus, Stich⁹ sutor: tunc si testator Flaccum pistorem legauerit, cum nõ Flaccus, sed Filonicus esset pistor, quęritur quis eorum debeatur? certè si nomen appellatiuum spectamus, Filonicus debebitur, is enim erat pistor: at si nomen propriũ attendamus, Flaccus legatus videbitur: quamobrẽ quã eorum testator sensisset, is debebitur. At si hoc non apparet, primum inspiciendum est, an testator magis nomina seruorum propria, quã appellatiuą cognita habuerit. & si ꝓpria magis notã habuisset, tunc Flaccus, qui noĩe proprio, non Filonicus, qui appellatiuo noĩatus est, debebitur, sin autem propria seruorum nomina dño nota nõ essent, tunc Filonicus noĩe appellatiuo nominatus (is enim erat pistor) sine dubio debebitur. error enim in noĩe proprio legatum nõ vitiat. si verò testator tam propria, quàm artificialia seruorũ nomina ęquè nota haberet, tunc nomen proprium pręferendum esse existimo, hoc.n. magis, quàm appellatiuũ, rem ipsam demonstrat, proprium enim vni soli, appellatiuum verò pluribus conuenit, testes sunt Grammatici, adiuuat hoc. l. Labeo. §. fi. ff. de suppel. leg. vbi Celsus in hæc verba ait, non videri quenquã dixisse, cuius non suo nomine vsus sit, nota illa verba, suo nomine, nam perinde est, ac si dixisset proprio nomine, suus enim, pro proprio capi solet, Vnde illud, velle suum cuiq; est, quamobrem ille vr legatus, cuius suo nomine testator vsus est, & in huiusmodi nominibus locum habet. l. pen. ff. de reb. dub. Itẽ si testator declaret se velle legare alicui seruũ suum Gaiũ, postea in testõ leget Seium, legatũ profectò valebit, eò quod in proprio nomine erratum est, quod quidem est mutabile, testator enim suo arbitrio Seium Gaium, Gaiũ Seium, appellare poterat, vt superius diximus. Itẽ si† testator coram testibus, declaret se velle relinquere Fabio fundum Sempronianum, positum iuxta Titij fundum, mox in testõ leget Fabio fundum Cornelianum iuxta fundum Titij positum, legatum vtiq; valebit, ratio est, quia huiusmodi nomina Sempronianus. s. & Cornelianus, & huiusmodi sunt adiectiua, quę sola hominis volontate nulla rei qualitate considerata, imponi, mutariq; possunt, vt supra declaratum est. At si testator declaret se velle relinquere Fabio fundum oliuatum iuxta Titij fundum existentem, deinde in testamento leget fundum vineatum, iuxta Titij fundũ, certè legatum non valebit, nam hæc appellatio vineatus, oliuatus, & eiusmodi, sunt noĩa adiectiua à rei qualitate accepta, quæ homo suo arbitrio mutare nequaquam potest, tantisper dũ & vinea, & oliua ibi sunt, sed si velit nomẽ mutare, oportet vt & vites, & oliuas penitus extirpet, illis enim stantibus, nomen mutari nõ potest, sed si diceret, lego Fabio fundum Sempronianũ vineatum, iuxta Titij fundum, si fundus ille non esset vineatus, sed vt ita dixerim oliuatus, si cõstaret eũm fundum vocari Sẽpronianũ, legatũ profectò valeret. arg. l. pe. ff. de reb. dub. & l. pen. §. pater. ff. de leg. 3. adiuuat hoc id quod supra de nomine proprio, & artificiali diximus. Itẽ finge testatorẽ, duos equos, vnũ album, alterum verò nigrum habere, coramq; 9

aliquibus dixisse, ego velim legare Fabio equũ meum album, deinde in testõ dixerit, Fabio equum meum nigrũ do, lego, quęritur an legatum debeatur? rñde non deberi: nam vt supra dixi, hæc adiectiua albus, & niger, ab albedine, & nigredine accepta sunt, hæ autem sunt naturales rerum qualitates, quæ mutari minimè queunt. §. sed naturalia. Inst. de iur. nat. gen. & ciuil. ergo & nomina quorum ipsæ naturales qualitates sunt causa, ab homine re vera mutari nequeunt, sicut in appellatiuis in eodẽ casu legatum non deberetur, vt supra cõclusum est. cur non idem in hisce adiectiuis rñdeatur, ratio reddi non potest. arg. l. à Titio. ff. de verb. obl. quippe cum & illa à naturali rerum proprietate, & hęc à naturali rerum qualitate accipiantur, ergo & hæc, & illa immutabilia sunt. Sed gl. in hac. l. in ver. hominum, huic opinioni apertè aduersatur. ibi enim quæritur, quid de adiectiuis? rñdet gl. idẽ quod de propriis, sunt enim accidentia, vt albus, niger, allegat, l. 1. §. 3. ff. de aqua quot. & æst. Sed ipsa magnoperè decipitur, qm̃ quædã accidentia mutari nequeũt vt albus, & niger, sunt enim qualitates inseparabiles, & per pñs immutabiles: quędam verò sunt accidẽtia, & adiectiua, quæ mutari pñt, vt quotidianus, æstiuus, & huiusmodi. nam licet dicatur aqua quotidiana, tñ illud adiectiuũ potest ab homine remoueri, & vbi prius dicebat quotidiana, mox appellabitur æstiua: quotidiana. n. aqua ea est, quæ assiduè ducitur, vel ęstiuo, vel hyberno tempore. d. l. 1. §. quotidiana poterit igitur quispiam suo arbitratu, quotidianam efficere æstiuam, veluti si eandẽ aquã æstate sola, & non quotidie ducat: nam ęstiua aqua ea est, quæ æstate sola ducitur. d. l. 1. §. æstiua. De his, & similibus adiectiuis, quæ mutari possunt gl. benè diceret, & de his loquũtur leges quas allegat, sed equum album naturaliter efficere nigrum, & è contrario nemo põt: sunt enim hæ qualitates inseparabiles, immutabilesque, ergo & nomina ab eis ducta immutabilia sunt, æquiparanda sunt ergo appellatiuis, non autem propriis, vt gl. dicit.

At si testator equum album digito ostendẽs, dicat. lego Fabio hunc equũ nigrum porrò legatum debebitur, non pp rei præsentiã, vt scribentes aiunt, sed eò quod hoc nomẽ adiectiuũ niger, per illũ articulũ (hũc) efficitur propriũ, vt suprà dixi. Noui ego hominem qui proprio nomine niger appellatur, non à colore cũ esset albus: vnusquisque enim rem suam quouis proprio nomine, quouis tempore nominare potest, & magis præsumendum est testatorem voluisse hoc facere, quã in tam aperta rei qualitate errasse: quis eñ esset adeo stultus, adeoque ignarus, vt equum album ante oculos positum putet nigrum nomine adiectiuo nuncupare, nemo profectò? debebitur itaq; legatum eò quod testator nomine proprio ob illum articulum hunc nominasse eum nigrum censetur. erit igitur in hoc casu hæc appellatio niger, proprium nomen, ergo non vitiatur.

SVMMARIVM.

1 *Filius quicquid acquirit à patre, non reacquiritur ipsi patri.*
2 *Intellectus nouus ad hanc l.*
3 *L. placet ff de acq hær limitatur.*
4 *L. vbi purè ff ad Trebell. declaratur.*
5 *An per filium acquiratur patri directum, & vtile dominium & quod sic.*
6 *L. 1 in princ ff si à paren quis fuer manu. declaratur.*
7 *Iussus dare hæredi, debetur filio, vel seruo, qui hæreditatem adiuerunt, non patri. & quæ sit ratio.*
8 *Hæredis duæ species.*
9 *§. an seruo Inst. de leg. declaratio.*
10 *Donatio à patre in filium non valet regulariter. Et quæ sit ratio. nu 11.*
Ius naturale, & ciuile quid? Item bonum, & æquũ.
12 *An penès filium hæredem institutum aliquod ius remaneat.*
Hæreditas quid sit declaratur. & quomõ dominiũ possit esse insolidum apud duos.
13 *Verba illa in tex. ex persona filij: & ex persona ipsorum, quomodo intelligantur.*
14 *Pater rogatus restituere filio, cur nõ detrahat Trebellianicam.*
Trebellianica cur fuit introducta.
15 *Filius, restitutà à patri hæreditate, est propriè hæres & quæ sit ratio.*
16 *Sed cur non exercet hæreditarias actiones.*
17 *Fideicommissum relictum extraneo, effectum caducum, an remaneat penès patrem grauatum, vel filium institutum.*
18 *L. lis nulla, ff de iud. declaratur.*
19 *Fideicommissarius cur Trebell non detrahat.*
20 *Filius contemplatione patris institutus, non censetur pater institutus.*
21 *Intell. auth. Excipitur. C. de bo. quælib.*

LVII. DECLARATIO

L.cum filiofamilias. ff.de leg. 1. cum eius materia.

IN l.cum filiofamilias, quidam instituit filium familias hęredem,(quo casu filius iuſ ſu patris,debet hæreditatem adire.l.ſi quis mi hi bona.§.iuſſum.ff. de acq. hær. & hæreditas adita,ſtatim pleno iure,olim patri acquirebatur.l.placet.ff.de acq. hær.) deinde fuit rogatus pater,reſtituere filio ſuo hæreditatem : dr ibi fideicommiſſum valere.Glo.& ibi Dd.quęrunt,quonam pacto poſsit hoc procedere? vt enim nequaquam fideicommiſſum à patre filio datum valere, propterea quod reſtitutum filio ſtatim patri reacquiritur.d.l.placet.& eſt perinde ac ſi ab ipſo patre, ipſimet patri eſſet relictum,quo caſu ſine dubio non valeret.l. q filiabus.§.1.ff.de leg.1. Variæ dantur à Dd.ſolutiones,ſed ea eſt cōis, quod licet fideicōmiſſum fuerit purè relictum,ineſt tñ tacita conditio de eo reſtitueudo.ſ.cum filius fuerit ſui iuris,& ita non reacquiritur patri, & hoc aiunt probari in l.vbi purè.ff.ad Treb.Hunc intellm tanquam diuinatiuum, reijciendum eſſe arbitror,vnà cum alijs à Dd.recentioribus, in hūc diem excogitatis.lex enim ſimpliciter loquēs, ſimpliciter eſt intelligenda. l. de precio. ff.de pub. ſed ſi non intelligitur conditio quouam modo poterit acquiri fideicommiſſum filio in poteſtate exiſtenti,obſtante.d.l.placet.

Audi quæſo rationem nouam, & verā quidem vt arbitror.pro cuius declaratione, duæ ſupponendæ ſunt regulæ, quas communiter Dd.approbant in l.frater à fratre.per illū tex. ff.de cond.inde.Prima ea eſt,id quod acquirit filius ab alio,q̄ à patre,ſtatim patri acquirit,p d.l.placet,& in §.igitur liberi veſtri. Inſt.t. per

1 quas perſ.nob.ius acqui.Secunda eſt, id quod acquirit filius,ab ipſo patre, non reacquiritur patri,probatur in d.l.frater à fratre.& ibi Bar. & Dd.& præſertim Iaſon in 3.col.ver.conſidera quinto.in illa.n.lege pater obligatur filio naturaliter, & obligatio illa non reuertitur ad patrem, & tñ ſi filius obligationem naturalē ab alio,quàm à patre acquireret,ea obligatio acquireretur patri,vt Inſt. per quas perſ. nob. acqui.obl.Ita dicendum eſt in dñio,vt qñ filius acquirit dominium à patre, nō reuertatur ad patrem,ſed quando acquirit ab alio, tunc acquiratur patri,cum non poſsit reddi ratio diuerſitatis inter obligationem,& dñium, ergò idem ius.l.à Titio.ff.de verb.oblig.& l.illud.ff. ad l.Aquil.cum ſi.& hoc tenet Iaſ.ibidē, & ita limitatur.d.l.placet. vt per Dd. vbi ſupra,quæ loquitur etiam de hrditate,& per conſequens eiuſmodi ſecunda regula etiam in hæreditate locum habet.Nūc in propoſito in l.noſtra† pa 2 ter fuit grauatus reſtituere fideicommiſſum filio:quamobrem ſi pater reſtituit,filius acquirit à patre, fideicommiſſum enim ex perſona patris vires capit,vt ibi in tex.& ſic pr eſt obligatus: quare nec obligatio, nec fideicommiſſum ad patrem reuertitur,per d.l.frater à fratre,& per regulam ſecundam ſupra poſitam. Ad hoc igitur, vt huiuſmodi fideicommiſſum valeat,non eſt neceſſarium ſubintelligi conditionem tacitam,ſcilicet quando erit ſui iuris, prout intelligunt Dd.nam & ſi purè fuerit relictum,valet,peneſque filium remanet,per ſupradictam regulam ſecundam. Et hoc vrgentius probatur in §.ſi pater.l.cogi.ff.ad Trebel. vbi fuit rogatus pater filio ſuo hæreditatē reſtituere, dicit ibi tex. patrem poſſe cogi à filio reſtituere ſibi hæreditatem, ſi eam ſuſpectam pater dicat,& tamen ibi nulla eſt conditio,nec debet ſubintelligi, ſed valet fideicommiſſum purum, per ſecundam regulam ſupradictam.

Non obſtat† l.placet.ff.de acq.hæred illa.n. 3 lex loquitur quandò filius aliunde quàm à patre acquiſiuit,quo caſu, ſtatim acquiritur patri, vt ſupra dictum eſt, ſed nos loquimur qñ acquirit à patre,ergo &c.& ita limitant Dd.in d.l.frater à fratre in d 3.col.præſertim Iaſ.Nō obſtat † tex.in l.vbi purè.ff.ad Treb.per quem 4 dicunt Dd. in fideicommiſſo facto à patre filio, ſubintelligi tacitam conditionem,ſ.quando ſui iuris efficietur.Et pro intelligentia ſupponendum eſt,quod licet dominium acquiſitum à patre ad patrem non reuertatur,tamen id, quod filius deinde acquireret ex eo dominio,vtputa fructus,acquireretur patri,tanquā aliūde profectum,& non à patre acquiſitum, ob id teſtator volens apud filium non ſolū dominium, ſed & fructus remanere, ita rogauit patrem,rogo vt reſtituas filio tuo, faciaſq; vt ad eum perueniat.iſtum enim verbum perueniat,ſignificat cum effectu.l.2.§.perueniſſe.ff. de hær.vel actio.vend.Si cum effectu, ergo teſtator vult penès filium dominiū cum fructibus,ex eo poſtea percipiendis remanere,id qđ

fieri non potest, nisi cum filius erit sui iuris. Quamobrem si non esset illud verbum, perueniat, non subintelligeretur cōditio, sed statim deberet restitui fideicommissum, per d. § si pater. si igitur in fideicommisso filio à patre dato intelligeretur conditio cum suis iuris erit, frustra adiectum esset, faciasq; vt ad eum perueniat, & tamen Iurec. maximopere verba illa considerat, dum ait, si adiectum sit, faciasq; vt ad eum perueniat, ergo si illa verba non essent adiecta non intelligeretur tempus quo capere potest, & sui iuris fiat. Verumtamen, fructus acquisiti postea ex eo fideicōmmisso patri illico acquiruntur. d. l. placet. Cōcludo igr, patre grauato purè filio restituere, sine dubio fideicommissum valere, absque subintellecta conditione, nec reacquiri patri, per regulam secundam à Dd. in d. l. frater à fratre, sed fructus postea collecti à filio, ex eo fideicōmisso acquirentur patri, tanquam aliunde quam à patre acquisiti, nisi testator adiecisset illa verba, faciasq; vt ad eum perueniat. d. l. vbi purè.

5 Quærunt Dd. hic, † an per filium acquirat patri directum, & vtile ius simul, an vtile tm̄? dicunt aliqui vtile duntaxat acquiri, siquidem in l. 1. si à paren. qs fue. manu. ff. Vlpianus ait, patri acquiri emolumentum eius, quod sibi filius acquirit: emolumentum autem, nihil, inquiunt ipsi, est aliud quàm vtilitas, ergo apertè ex verbis Vlpiani colligitur, patri acquiri vtilitatem, i. ius vtile in ea re, quam sibi filius acquirit. Alij contrarium asserunt esse verū, quibus facilè assentior. nam Imperator in §. igī. Inst. per quas perso. nob. ius acq. in hæc verba ait, quicquid olim ad filium perueniebat, patri sine vlla distinctione acquirebatur, excepto peculio Castrensi. si quicquid, ergo omne ius. arg. l. Iulianus. ff. de leg. 3. Finge modo filium emisse equum à Titio vero, & directo domino, finge deinde à Titio tradi equum filiofamilias, profectò omne ius, quod est apud Titium ad filium emptorem transfertur, ergo & ius directum. l. traditio. ff. de acq. rer. do. & quicquid ad filium peruenit, patri acquiritur. d. §. igī. demonstrat hoc Imperator, Inst. per quas pers. nob. obl. acq. vbi dicit, obligationem acquiri per filium patri: ergo directum. arg. l. 1. ff. si

6 ager vecti. vel emphi. peta. Ad† l. 1. ff. si à paren. quis fue. ma. in prin. respondeo, prēmittendo, nihil aliud patri per filium acquiri, nisi id qđ est iuris, factum verò non acquiri. ostendit. l. qui hæred. ff. de cond. & demon. item id quod patri acquirit, confestim acquiri, nec momento aliquo consistere in persona filij, scripsit Iurec. in l. placet. ff. de acq. hæred. Pone nunc patrem morari Romæ, filium verò Bononiæ à Titio emisse equum, vel quid aliud, facta à Titio equi traditione confestim patri acquiretur oē id, quod momento acquiri potest, id est omne ius, quod Titius habebat in equo, qđ nec momento aliquo in persona filij morarur. d. l. placet. at nec ipsum equi corpus, nec corporalis possessio, confestim patri acquiri potest, cum sit facti. d. l. qui hæredi, & l. quod seruus. ff. de ver. oblig. Remanet itaq; penès filiū, res ipsa, corporalisq; rei possessio: emolumentū verò, i. omne ius illius rei, patri acquiritur. & hoc est, qđ Vlpianus ait, patri acquiri emolumentū eius, quod filius acqreret, deinde filius pr̄i rē ipsam, vel spōte sua tradet, vel officio iudicis inuitus tradere cogēdus erit. Cōcludo ex his, patri per filium, oē ius, ēt directū acquiri.

Sed his vr̄ aduersari. l. qui hæredi. ff. de con di. & demon. ait enim ibi Iurec. † eum qui iussus est dare hæredi, debere seruo, seu filio dare, qui adiuit hæreditatem, non autem patri, cui acquisita est hæreditas: apparet igitur, filiū esse hæredem. ergo penès eum remaserunt iura directa, alioquin non esset hæres, sed fideicōmissarius. l. sed si fine. §. sed quod Papinianus. ff. de mino. Ad hoc respondeo, præmittens prius veteres, dominum appellasse hæredem. §. fin. Instit. de hæred. qual. & diff. est igitur hæres idem quod dominus. Item præmitto, id quod sæpius diximus, hoc est mortuo aliquo, lex confestim omnia illius iura, in vnum redigit, efficiturque quoddam vniuersum ius. sub quo omnia alia defuncti iura continentur: deinde eadem lex facit quandam successionē, in illud vniuersum ius defuncti. Bar. in l. 2. de bon. poss. illud tamen vniuersum ius, non est hr̄ditas, sed ipsa successio in illud vniuersum ius, dicitur hęreditas. l. nihil est aliud. ff. de verborum significatio. Differt itaque vniuersum ius defuncti ab illa successione, quæ fit in ipsum ius vniuersum, ea namque successio, quæ dicitur hæreditas, est domina illius vniuersi iuris. l. hæreditas in multis. ff. de acq. rer. do. Adita itaque hæreditate, quæ, vt dixi, est successio illa in vniuersum ius defuncti, statim omnia

nia iura transeũt ad eum,qui adiuit.l.cum hęredes.ff.de acq.poss. Quando igitur filius hæreditatem,id est illam successionem adit, efficitur dominus sicut & illa erat domina.d.l.hę reditas. & consequenter illud vniuersum ius defuncti cum iuribus particularibus trãsit in filium,& ex filio cõfestim omnia iusa particularia directa,& vtilia transeunt in patrem. d.l. placet.qui efficitur hæres,id est dominus illorum particulariũ iuriũ, filius verò iã effectus hæres,adeundo illam successionem,q̃ propriè est hæreditas,sine dubio hæres manebit, cum semel extiterit.d.§ sed quod Papinianus.

Quamobrem filius nudo noĩe,quia iurium exercitium non habet,pater verò adita hæreditate,nomine & re dicetur hr̃s, hoc est dñs omnium rerum particularium defuncti,quod fieri iure pót.l.2.§.sed si sint.ff.ad Senatusc.Tert. Hinc fit vt iussus dare hæredi,debet dare filio, qui prius, non patri, qui per consequens efficitur hr̃s.d.l.qui hæredi:Hinc etiam efficitur, vt per illa verba testatoris.videlicet, quisq̃s mihi hæres erit,filio meo h:s esto, filius qui adiuit hr̃ditatem,& non pater admittitur.l.qui liberis.§.hæc verba.ff. de vulg. & pup. subst. & ratio est,quia filius propriè est hæres,cum ipse adiuerit illam successionem, quæ propriè est hæreditas.d.l.nihil est aliud hæreditas. pater autẽ cui acquiritur vniuersum illud ius,licet efficiatur hæres, id est dominus illius vniuersi iuris defuncti,tamen differt à filio hr̃de.

Sit igitur † hęres vt genus,in duasq; diuidatur partes,vt alius hæres sit ille,qui adit illam successionem,quæ est hæreditas. d. l. nihil est aliud,& hic erit filius,alius hæres sit ille,q̃ efficitur dñs illorum particularium iuriũ defuncti,& hic erit pater, & ita ambo pñt esse eodẽ tempore hæredes. d §.sed si sint,licet primus momento aliquo sit prior.d.l.placet. hinc fit, vt appellatione hęredis in dubio intelligatur ille primus.d.l.qui hæredi.& d.§.hæc verba.

Ex his apparet rectè Iureconsultum.in l.j.si à paren. quis fue. man. scripsisse,patri acquiri emolumentum eius,quod filius acquireret,ostendit enim aliquid remanere apud filiũ, cuius emolumentum patri acquiritur:quod verum est,nam si filius acquirit hęreditatem, id est successionem illam in vniuersum ius, successio illa,id est hęreditas remanet penès filiũ, cuius emolumentum,id est particularia iura, quæ defunctus habuit,patri acquiruntur,quę non est propriè hæreditas, largè tamen dicitur hæreditas.d.l.placet.Item si filius acquirat aliquod corpus,eius emolumẽtum, id est omne dominium seu ius,acquiritur patri, ipsum verò corpus, eiusque corporalis possesio, ipso iure non acquiritur patri, sed penès ipsum filium manet,vt suprà dictum est.

Item si filius faciat aliquam cum alio conuentionem,eius cõuentionis emolumentũ.i. omnis obligatio acquiritur patri.Inst. p quas pers.no.obl.acq.ipsa verò conuentio,seu contractus est penès filium,& ita intelligitur. d.l. 1.si à paren. quis fuer. manum. Est etiam animaduertendum, id quod dicitur in §. igitur. Inst.per quas person.nob. ius acqui. videlicet, olim quicquid ad filium perueniebat,acquirebatur patri:intelligi oportere, quicquid scilicet iurium,nam factum non acquirebatur patri.d.l.qui hæredi,& superius dictum est.

Et quia suprà dictum est, in regula secunda,id quod acquirit filius à patre,non reuerti ad patrem.d.l.frater à fratre,quæ regula procedit etiam in seruo, cum dominus naturaliter seruo obligetur,quemadmodum pater filio,& ea obligatio,nec patri,nec domino reacquiritur,l.si id quod.ff.de cond.indeb. huic regulæ videtur aduersari † tex. in §. an seruo. 9
Inst.de legat.vbi si à dño hęrede instituto,eius seruo,purè aliquid legetur, legatũ non valet, & tamen secundum regulam præscriptam,& deberet valere, cũ seruus à domino acquirat?

Tu dicas illum tex. à casu nr̃o multũ differre, ratio.n. dñę ea est, quod fideicommissum relictum à patre filio,seu à dño eius seruo, vires ex persona patris,seu dñi capit.vt hic,bona enim effecta erant ipsius patris,seu dñi:quamobrem pater grauatus restituere filio,restituit quod suum est,sic filius à patre sine dubio acquirit.At res legata à dño eius seruo, seu à patre eius filio, non acquiritur prius patri, seu dño,sed recta via ab eo qui legauit, ad eũ cui legata est,transit.l.à Titio.ff.de fur.quãobrem non dr̃ filius,seu seruus à patre,seu à dño acq̃rere,sed immediatè à testatore, qui dũm instituit. versatur igr̃. §. an seruo in prima regula, de qua dictum est s̃. At si pater fuisset institutus hr̃s, & rogatus restituere filio hr̃ditatem, porrò fideicommissum valeret,p̃pea q̃d fideicommissum nõ transit recta via à testatore in

fideicommissarium, sed adita hæreditate oĩa iura defuncti in hęredem transeunt. l. cum hę redes. ff. de acq. pos. quamobrem adita à patre hæreditate, omnia defuncti iura ipsi patri, vti hr̃di acquiruntur, deinde restituta hæreditate à patre, oĩa iura vtilia, ipsi filio acquiruntur. §. restituta. Inst. de fideic. hær. acquirit itaque filius hmõi iura à patre, ergo non reacquiruntur patri, per regulam secundam s̃. firmatam.

Est igitur dña, an instituto patre, legatur à testatore aliquid filio, quo casu non valet, cũ legatũ reacquiratur ipsi patri, quod perinde est, ac si fuisset res ipsa patri vti hæredi relicta, id qđ fieri nequit: at si testator fideicõmissum filio à patre relinquat, q̃a illud à patre acquisitum est, patri nõ reacquiritur, supra diximus.

Huiusmodi etiam regulæ secundæ, videlicet id quod filius à patre acquirit, patri non reac
10 quiritur, videtur aduersari quod † donatio à patre ipsi filiofamilias facta non valet. l. donationes. l. 1. C. de dona. inter vir. & vxo. quia vt ait Bar. ipsi patri reacquiritur, & ita sibiipsi videtur donare. l. si quis pro eo. §. 1. ff. de fideiuss. Multa super hoc à Dd. traduntur. ego vero ꝑ veritate inueniẽda, suppono, ius aliud esse naturale, aliud legitimum, seu ciuile. Naturale est, quod vbiq; eandem habet vim, & est bonũ per se, non quia ita videtur, vel non: vtputa, Deum colere, parentes venerari, opem ferrem indigentibus, errantibus viam monstrare, & cętera huiusmodi.

Ius autem legitimum à principio, vtrum hoc, an illo modo fiat, nihil refert, vbi verò fuerit constitutum, refert, & seruandum est. Aris. Ethi. 5. constituit itaque ciuitas testamentum fieri coram septem testibus. Inst. de testam. §... & ita custodiendum est, poterat tamen constituere, vt adhiberetur quindecim, seu sex, seu octo, id quod si fecisset, seruandum profectò foret. constituit præterea stipulationem inter absentes non valere. §. item verborum. Inst. de inutil. stipul. & l. 1. in prin. ff. de ver. oblig. potuisset etiam constituere ab absente contrahi posse stipulationem, id quod si fecisset vtique valeret. non refert itaq; à principio, utrũ hoc, an illo modo, ius legitimnm constituatur. Itẽ supponendum est, ea quæ à facultate legumlatrice diffinita sunt, legitima esse, quorum singula iusta esse affirmat, Arist. 5. Ethic. leges autem de omnibus præscribunt, alia prohibent, alia iubẽt, & quemadmodum facere id quod lex, seu ciuitas iubet, est iustum: ita non facere id quod lex vetat est iustum. nam qui facit secundum leges, iustus est: qui verò ab ea exorbitat, iniustus habetur. Arist. ibid. Et quemadmodum ciuitas constituit, capto patre, seu filio, ab hostibus, ius potestatis in suspenso existere, hoc est interim nec valere, nec penitus tolli. §. sed si ab hostibus. Instit. quib. mod. ius pat. potest. sol. ita etiam constituit, factam à patre filiofamilias donationem, factam inquam per stipulationem, non autem per traditionẽ, esse in suspẽso, hoc est nec omnino valere, nec omnino vitiari: quamobrem si interim patrẽ pœniteret, donatio quo ad ius ciuile nulla esset. at si expresse eum non pęniteret, & ita moreretur, vtique donatio confirmaretur. d. l. donationes. C. de dona. inter vir. & vxo. si confirmatur, ergo interim aliquo modo erat. id. n. quod nullo modo est, cõfirmari profectò nequit: quemadmodum id, quod non est, rumpi non potest. l. nam & si sub conditione. ff. de iniust. rup. irri. testa.

Ex his apparet donationem à patre filiofamilias factam, viuẽte patre posse reuocari, eoque mortuo confirmatum iri, quia potest patrem pœnitere: hanc ob causam filius à patre viuente, rem donatam minimè põt petere. At si pater donaret filio, traderetq; ei rem donatam, quæ donatio à liberalitate proficiscitur, estq; de iure naturæ, vt suprà dictum est, ea res ita donata esset ipsius filij, nec patri reacquireretur: quemadmodum obligatio naturalis ꝑficiscens à patre in filium, per refluxum ipsi patri non reacquiritur, cum dominium sit etiã iure naturæ hominum, vt alibi plenè demonstratum est; nec eo casu, patris pęnitentia q̃cquam prodest, ꝑpea quod dñium (quod est iure naturæ, seu gentium introductum. l. ex hoc iure. ff. de iusti. & iur.) acquisitum filio, non põt ad patrem reuerti. ciuilis enim ratio, naturalia tollere nõ põt. acquiritur autem dñium per traditionem, non añt pactionibus. l. traditionibus. C. de pact. Est tñ animaduertendum, quod si donatio incipit à traditione nulla nascitur obligatio nec naturalis quidem, imò si nata esset, traditione tolleret. Inst. quib. mod. toll. oblig. in prin. adde quod si incipiat à promissione, per stipulationẽ, nec sit tradita, non posset ꝑ pęnitentiã effici. quominus naturaliter

liter debeatur, cum ex ea promissione, sit ipsi filio obligatio naturalis acquisita, quæ adiuncta erat ciuili, vt no.gl.Inst.de obl.& d.l.frater à fratre.§.quæsitum.

Posset itaque patrem pœnitere, quoad obligationẽ ciuilem, & eam reuocare, qua reuocata, filius nõ potest ad donationem agere, cum ex sola naturali, non nascatur actio vbi non inest æquitas: at si res tradita sit, per pœnitentiã reuocari minimè potest, cum naturaliter debeatur.l.1.ff.de condi. indeb. & ibi not.& d.§. quęsitum.

Sed quia lex omnis in uniuersum statuitur, nec fieri potest, vt rectè de omnibus casibus in vniuersum diffiniatur, ideo lex id sumit, quod vt plurimum fit. Aris.5.Eth.& l.neque leges.ff. de leg.hanc ob causam, est aliud quoddam ius, quod bonum, & æquum appellatur, quod interdum emendat, & corrigit, id quod in lege vniuersali peccatum est. Ari.ibid. Hinc fit, quod lex uniuersalis constituit testm̃ non valere, nisi adhibitis septem testibus, & rogatis. Institut.in princ.de testa.at ius boni, & ęqui constituit testamentum inter liberos coram duobus testibus, etiam non rogatis, vim habere. l.hac consultissima.§.imperfecto.C.de testa. item testm̃ factum à milite coram duobus testibus valere voluit.l.Lucius.& ibi gl.not.ff.de mili.test. Eodem modo licet lex vñis constituerit donationem inter patrem, & filium non valere, quoad obligationem ciuilem, ius tamen boni, & ęqui disposuit donationem à patre filio ob benemerita factam valere. not.Bart.& Dd.in l.frater à fratre. Item si pater donat filiæ dotis causa. l. Pomponius Philadelphus ff.fam.hercisc. Item si donat vsumfructum in aduẽtitiis: item si donat aliquid pro alimentis, ut dicit glo.in l.2.C. de inoff.don.his igitur casibus, ius boni, & ęquí vti iuris vniuersi emendatiuum, constituit donationem à patre filio in potestate factam, statim vires habere, etiam quoad obligationem ciuilẽ, remq; donatam filio acquiri, minimeq; patri reacquiri, vera est igitur his casibus regula secunda. Et vbicunque in iure reperies aliq̃d in lege vniuersali corrigi, aut diminui, quod Dd.appellant fallentias, dicas id fieri iure boni, & ęqui, id quod si legislator ipse adesset, id etiã fecisset, hoc autem ius boni, & æqui, est melius iure legitimo. Aris.5.Eth.est enim ea æqui, boniq; natura vt legis, qua parte deficit, ob vniuersale, emendatio fit. Et quia nullo modo fieri potest, vt lex, omnes casus comprehendat, hanc ob causam, ciuitas, seu legumlatores, huius æqui, & boni virtute, aliquam ob iustam causam, nunc addunt, nunc minuunt, corriguntve, id quod sub vniuersali lege cõtinetur, indiffiniti enim, indiffinita esse regulà debet, mutaturq; vnà cum rebus ipsis, & ciuitas accommodat se ad res ipsas agẽdas, quemadmodum ædificationis Lesbiæ plumbea norma ad lapidis figuram accommodatur, Arist.5.Eth. sicut igitur norma illa plumbea ad figuram ædificationis mutatur, ita ciuitatis decreta, ꝓ rerum vsu immutari consueuerunt, quas mutationes Dd.vt diximus appellant fallẽtias. sed rectius ius boni, & æqui nuncupari liceret. Ex supradictis, apertè constat, quasdam donationes à patre filiofamilias factas: non valere, eò quod ciuitas ita cõstituit, quemadmodum voluit donationem inter virum, & vxorem non valere.l.1.ff.de don.inter vi.& vx. & d.l.donationes quasdã verò ius boni, & ęqui cõstituit valere quæ notantur à Dd. d.l.frater à fratre, & suprà paulò ante diximus. quod autem, ex his donationibus, quæ iure boni, & æqui valẽt filio acquiritur, patri non reacquiri, audacter confirmo. Ex hoc sequitur non esse veram rationem à Bart.positam.in d.l.frater à fratre, cũ dicit, ideo non valere donationem inter patrẽ & filiũ, quia patri reacquiritur, si enim esset vera, sequeretur donationem factam à patre filio, ob benemerita non valere. itẽ factam filiæ dotis causa, item factam ob alimenta, cum sit eadẽ ratio.l.illud.ff.ad l.Aquil. & tamen valẽt.

Sed si quæras,† quænam est ratio, quamobrem extra illos casus, donatio inter patrem, & filium, non valet? dicas quoad ius naturale, eã sine dubio valere, quoad ius uerò ciuile, minimè, differentię ea est ratio, quod ius ciuile, solum est inter eos, in quibus esse lex potest, ij autem sunt illi, quibus dominandi, obtemperandiq; per uices ęqualitas inest. Arist.5.Eth. eiusmodi autem sunt ciues, qui dicuntur socij, cum ciuitas societas est quędã. Aris.1.Pol. ciues itaq; modò dominantur, modò obtemperant, dominantur quando sunt in magistratu: obtemperãt autem eo deposito, & per cõsequens dum priuati degunt. Hæc autem dominandi, obtẽperandiq; ęqualitas, inter patrẽ & filium, esse minimè potest, cũ filius sit pars 11

quædam patris separata.5.Ethic.pars verò,toti minimè dominari debet:quamobrem inter patrem,& filium non est posita lex ciuilis,& consequenter,nec ius nec obligatio,& hoc à legumlatore in vniuersum statutum fuit:ius autem boni,& æqui,quibusdam in casibus,de quibus suprà,aliquam ob causam,quæ rationem habet,immutauit, vtrumq; igitur seruari est iustum,cum vtrunque à facultate legumlatrice,sit constitutum.

At natura istam obtemperandi,dominãdiq; çqualitatem,non considerat, sed solum respicit,id quod est bonum,consentaneumq; rõni. ratio enim semp inuitat ad res honestas. Arist. 2.Ethi.dictaq; fidem, pactaq; seruari:nihil.n. magis congruum rationi humanæ est, quàm ea,quæ placuerunt seruari.l.1.ff.de pac.ob huiusmodi igitur æquitatẽ, naturalis obligatio, inter patrem,& filium meritò nascitur.d.l.frater à fratre, nascitur inquam eo modò, vt diximus in declarationis obligationis naturalis.

11 Quærunt D.si † filius instituatur hæres, & iussu patris adierit hæreditatem,quo facto,hçreditas acquiritur patri.l.placet.ff. de acq.hæred.& l.acquiritur.§.ideoq;.ff.de acq.rer.do. quærunt inquam,an penès filium,qui sine dubio,dicitur hæres,remaneant iura directa,vel vtilia?communis scribentium opinio est, filiũ non dici hæredem,etiam nomine,quoad directas, & vtiles actiones, & sic quoad iuris effectum,sed omnino patrem hæredem,etiam nomine,quoad directa,& vtilia iura efficit: dicitur tamen filius hçres,quoad effectum facti.exempli causa, si quis fuerit iussus dare hçredi,causa conditionis implendæ deberet dare filio, vt scripto hçredi, nõ autem patri, cum illa datio sit facti.l.qui hæredi.in princ.ff.de cond.& demonstr. & sic filius non est hæres,etiam nomine,quoad effectum iuris,secundum Dd.Sed cõtra hoc videtur tex. noster hic in versi.deniq;, vbi dicitur,patrem teneri ad fideicommissum tertiò restituendum,ex persona filij, & sic põt detrahere Trebellianicam, ergo filius erat hæres etiam quoad iuris effectum.solum enim is potest Trebellianicam detrahere,qui vt hæres directus rogatur restituere. l. mulier.§.fin.ff. ad Trebel.l.lex Falcidia.§.fi. ff. ad l.Falc.& Dd. hic.sed pater detrahit Trebellianicam ex persona filii,vt hæredis, ergo illud nomen hærçs, apud filium habet effectum iuris, cum detrahere Trebellianicam sit iuris effectus,est enim à iure id constitutum.Inst. de fideicom.hære. & ad Trebel. ff. si igitur pater ex persona filii tenetur, & ita potest detrahere Trenellianicã, ergo filius remanet hæres directus.Item communi opinioni aduersatur hic text. vbi pater est rogatus restituere filio, deinde restituens non detrahit Trebellianicam, ratio quia pater non vt hçres,sed ut pater rogari uidetur,si nõ vt hæres,ergo pater non est hæres directus.Ad hçc Dd. respõdent,sed mihi minimè satisfacit. Tu verò pro clariori huius difficultatis intelligentia,dicas id quod alias dictum est: quod mortuo aliquo ciuitas,seu lex omnia illius iura vtilia.& directa ĩ vnũ colligit,& facit quoddam ius vniuersum continens sub se omnia iura particularia, sicut animal in genere sub se oĩa aĩalia particularia cõtinet,& istud ius vniuersum,non est hæreditas.deinde lex,seu ciuitas producit quãdam successionẽ, q̃ hæreditas nũcupatur.Et vt melius intelligas, finge hanc successionem esse puellam quandam, q̃ succedit in illud ius vniuersum,efficiturq; illi[9] iuris domina:hanc ob causam,ea puella uocat̃ hr̃ditas,quasi illius uniuersi iuris domina,cũ hr̃ditas nil aliud sit,quàm domina.l.hr̃ditas in multis.ff.de acq.rer.dom.& l.non minus.ff.de hçred.inst. hæc sanè ex diffinitione hæreditatis, facilè colliguntnr,dũ Iureco.ait,nihil est aliud hæreditas, quàm successio in vniuersum ius. huiusmodi autem successio non fit ab homine,sed est quædam successio, quam lex facit statim homine mortuo.ita Bar.in l.bona in.2. col.vers.quæro ergo.ff.de bon.pos. & hæc successio,vt dictũ est,vocatur hæreditas. Hæc igr̃ puella,hoc est hæreditas, interdum desponsatur à l. ab intestato,& tũc si is cui à l. despõsata est,eam accipiat,efficitur hæres,hoc est dominus illius iuris vniuersi,& consequenter iurium particularium sub uniuerso illo contentorum.interdum à testatore desponsatur,quẽ si sponsus accipiat, itidem fit illorum iurium hçres, hoc est dominus, hçres enim idem est quod dñs.§ fin.Inst.de hær.qual.& diffe.Pone nũc aliquem,puta Flaminium, spopondisse illã puellã Fabio filio Frcisci, hoc est instituisse Fabiũ hæredem, si Fabius iussu patris accipiat illã puellã,hoc est illam successionem,& sic adeat illam hçreditatem,efficitur statim hçres, hoc est dñs illius iuris vniuersi, & consequenter

ter iurium particularium, & ideo acquirit sibi tam ius vniuersum, quàm iura particularia illo iure vniuerso contenta: gñalibus.n. specialia insunt. l. semper. ff. de reg. iu. Sed quia iure cõstitutum est, vt quodcunq; sibi filiusfamil. acquirit, eius emolumentum, seu commodũ patri, acquirit. l. 1. ff. si à paren. quis fue. man. ideo acquiritur Francisco patri ipsius Fabij emolumentum illius iuris vniuersi, hoc est omnia iura particularia, tam directa, quàm vtilia, illud verò ius vniuersum, tam directum, quàm vtile remanet penès filiũ, & hanc ob causam filius dr hæres, hoc est dominus: est enim dñs illius iuris vniuersi, si. n. non esset dominus illius iuris, vtique, non diceretur hæres, cum hæres, & dominus idem sint, sed hæres sine dubio dicitur. d. l. qui hæredi. ff. de cond. & demonst. & l. qui liberis. §. hæc verba. ff. de vulg. & pup. si igitur est dominus, ergo alicuius rei est dominus: quemadmodum si est ala, alicuius alati ala est, & si est pater, alicuius filij pater est, si sciẽtia ergo alicuius scibilis scientia est: è contrario quemadmodum si non est pater, non est filius, si non est scibile, non est scientia, ita si non est res cui dominetur, non est dominus. sed filius sine dubio ex ea hæreditane remanet hæres, ergo aliquid est apud eum ex ea hereditate cui dominetur, cuius igitur rei dominus erit? nisi illius iuris vniuersi? erit igitur filius hęres, hoc est dominus illius iuris vniuersi, pr vero erit hæres iurium particularium, sibi per filiũ acquisitorum: sicut in simili dici solet, Imperator est dñs totius mundi, quo ad dominũ vniuersale, alij verò sunt dñi rerum particulariũ. Item territorium, est vninersitas agrorum. l. si pupillus. §. territorium. ff. de verbo. sign. cuius vniuersitatis est dominus loci princeps, agrorum autem illa vniuersitate contentorum domini ciues particulares existunt. Ex supradictis facilè patet, filium institutum propriè, & quoad nomen, & quoad ius directum vniuersum, hæredem existere, directasq; actiones in vniuerso apud eum remanent, patrem verò esse hæredem, & quoad nomen, & quoad iura particularia sibi acquisita, vti emolumentum illius iuris vniuersi à filio acquisiti. d. l. 1. si à paren. quis fue. man. ff. quam ob causam, in patrem transeunt actiones directæ particulares, remanentq; apud eum, quibus potest & conuenire, & conueniri. Sed huic sententię occurret quispiam inquiens, si ita esset, sequeretur patrem, & filium esse dominos insolidum, id quod iure fieri nequit. l. si vt certo. §. si duobus vehiculum. ff. commod. & l. hæreditate. §. pater peculij. ff. de cast. pecul. Ad hoc respondens fateor, duos non posse hæredes fieri insolidum, eodem dominio particulari, ita loquitur tex. in d. §. si duobus. & in d. §. pater. ibi enim pater iusserat in testamento seruum peculij castrensis esse liberum, itidem fecit & filius, intestato defuncto prius filiofamil. mox patre, quærebatur an libertas seruo competeret? occurrebat enim non posse apud duos idẽ dominium pro solido esse, loquitur igitur de dominio vnius serui, quod sine dubio apud duos esse minimè potest. Sed in casu nostro pater, & filius nõ sunt domini pro solido eodem dominio in genere, vel in specie, sed filius est dominus illius iuris vniuersi, pater verò iurium particularium, ut dictum est. hoc autem esse potest, vt pater in Imperatore, qui est dominus totius mundi, non autem est dominus rerum particularium absolutè, singuli verò homines sunt domini rerum singularum, nã licet dominium quod est penès Imperatorem insit rei meæ, sicut genus inest speciei, tamen non est dominus simpliciter rei meæ, sicut animal non est simpliciter homo. quia in homine est aliquid plus, hoc est rationale, quod non est in animali. possumus igitur intellectu concipere, Titium esse dominum animalis in genere, & Sempronium esse dominum animalis in specie, & hoc nullam habebit pugnantiam, de hoc plenè diximus in declaratione bonor. possess. Ita ad propositum filius potest habere iura, & actiones in vniuerso, quæ ad exercitium non deducentur, habent tamen aliquem effectum, vt dictum est supra, pater autem habebit iura particularia, particularesque actiones etiam directas, non sunt ergo domini pro solido eodem dominio, & sic non obstat obiectio.

Est sanè animaduertendũ illud ius, hoc est illã successionẽ, quæ est penès filium, dici propriè hęreditatẽ. d. l. nihil est aliud. illa verò iura particnlaria patri acquisita, non dñr propriè hæreditas, sed appellantur hęreditas, eò ꝙ sub hæreditate, hoc est sub illo iure vniuersali cõtinebantur. Et quia pater, & filius vna & eadem persona censentur. l. f. C. de impub. & al. sub.

ſub. quo fit vt vox filii vox patris, vox patris, vóx filii dicatur. §. ei verò. Inſt. de inutil. ſtipul. perinde eſt, ac ſi eſſet vnum corpus, habẽs duo capita (quemadmodum dici ſolet de illo Iano bicipiti) hoc eſt caput filij, & caput patris, vnũ tamen corpus fictione exiſtimatur, ſicuti dicimus de ſaluatore noſtro Ieſu Chriſto, qui eſt vna perſona ex diuina, & humana natura ſubſiſtens, is enim quando dicit ea, quæ poſſunt diuinæ naturæ conuenire. loquitur tanquam homo, ut cum dixit; pater maior me eſt, cũ uerò dicit ea, quæ non poſſunt humanæ naturę accommodari, loquitur tanquam Deus, vt cũ dixit, filius hominis habet poteſtatem dimittẽdi peccata. Ita in propoſito quando pater rogatur reſtituere hæreditatem extraneo, intelligitur de ea quæ eſt proprie hęreditas. verba. n. ſimpliciter prolata, capienda ſunt in potiori ſignificatu. l. 1. ſi. ager vect. vel emphi. pet. ff. & ſic cenſetur rogatus ex capite, ſeu perſona ipſius
13 filii, quę unà eſt cum ſua, quamobrem † ipſe pater, cum ſit eadem perſona cum filio, tenet non ex perſona ſua, cum illa verba non conueniãt perſonę ſuę, hoc eſt cũ nõ ſit apud ipſum propriè hęreditas, tenetur igitur ex perſona filii quę eſt idẽ quod ipſe, & ita intelligitur tex. dum dicit, quoniã ex perſona filii tenet, detrahit itaq; Trebellianicam ex perſona filii, q eſt ꝓpriè hęres. Quando uerò teſtator rogauit patrem, vt reſtituat hęreditatẽ filio, q a hmôi verba nõ poſſunt intelligi de hęreditate propria, & ſic de illo iure uniuerſo, quod eſt penès ipſum filium, & ideo ei reſtitui nõ poteſt, quod enim meum eſt, amplius meum fieri non poteſt. §. ſed ſi rem. Inſt. de leg. neceſſario intelligendum eſt de illa hæreditate, quę eſt penès patrem, quę, vt dictum eſt, impropriè dicit hęreditas, quamobrem cẽſetur rogatus reſtituere illa iura particularia, quę ſunt penès ipsũ, & ita fideicommiſſum ex perſona patris vires capit hoc eſt pater ex perſona ſua obligatur ipſi filio iura illa particularia reſtituere, & ita fideicommiſſum habet vires, hoc eſt fundatur, conſiſtitque in perſona patris, qui tenetur illud filio reſtituere non dicitur igitur ex uolũtate teſtatoris, ut nonnulli ſcribentes uoluerunt, imò pater tenetur, & cogi poteſt à filio. l. cogi. §. ſi pater. ff. ad Trebell. Et quia ex perſona ſua non eſt propriè hęres, non cenſetur rogatus, vt hæres, ſed ut pr̃, hinc fit vt non poſsit detrahere Trebellianicam, quæ ſolum ab eo, qui propriè, & directus ex teſtatoris diſpoſitione eſt hæres, detrahitur, & ita intelligitur tex. dum dicit, tunc ex perſona ipſorum (hoc eſt patris, ſeu domini) fideicommiſſum vires capit, (hoc eſt fundamentum habet.) Subdit deinde, cum ipſis, (hoc eſt filio, ſeu ſeruo, & facias ſubdiſtinctionem,) fideicommiſſum hæreditatis relinquitur, cum ipſis inquã, per quos commodum patri, dominove quæritur.

Sed hic quæritur, † quamobrem pater rogatus reſtituere filio non detrahit Trebellianicam? Dd. dicunt id fieri, eo quòd pater habet hoc beneficiũ, vt ſit hæres, à filio, quã ob cãm non debet illo aduerſum filium uti. l. amiciſsimos, in fin. ff. de excu. tut. Hoc mihi minimè placet, huiuſmodi enim beneficium, vt pater ſit hæres, non habet à filio, ſed ex legis diſpoſitione. l. placet. ff. de acq. hæred. item, vt poſsit detrahere Trebellianicam, non à filio, ſed ex Senatuſconſulto Trebell. accipit. ff. ad Trebell. Ratio itaque vera eſt quod is ſolus poteſt Trebellianicam detrahere, qui poteſt facere, vt fideicõmiſſum extinguatur, cauſa enim quamobrem Trebellianica inducta fuit eſt, ne fideicommiſſa extinguantur. nam ſi rogati reſtituere, nollent hæreditatem adire fideicommiſſum vtique extingueretur, ut igitur aliquo allecti commodo hęreditatem adirent, conceſſum fuit eis à Senatuſc. Trebel. vt quartam retinerent. Inſt. de fideicommiſ. hæred. §. ſed q a hæredes. filius itaque ſcriptus hęres poterat, etiam iubente patre non adire hæreditatem, quamobrem fideicommiſſa extinguerentur. d. §. ſed quia hæredes, cum igitur filius adiuerit hæreditatem, eſt in cauſa, vt illud fideicommiſſum valeat. adita verò hęreditate illud ius vniuerſum defuncti remanet penès ipſum filium, & ob id habet beneficium à Trebell. Senatuſconſul. conceſſum, quo beneficio, ex perſona filii pater aduerſus extraneum vti poteſt. vt hic. ratio eſt quod una, & eadem perſona cũ filio exiſtimatur. d. l. ſi. C. de impub. al. ſub. eſt enim filius pars quędam patris ſeparata, ut ait Ariſtotel. & perinde eſt, ac ſi ipſe pater adiuiſſet. At pater rogatus reſtituere filio, (rogatur enim vti pater non vti filius) non poteſt detrahere Trebellianicam. propterea, quòd ipſe non eſt cauſa immediata ne fideicommiſſum extinguatur, non enim ipſe

adiuit

adiuit hæreditatem. Præterea in patrem non transit illud ius vniuersum, quæ est hæreditas. d.l.nihil est aliud. sed iura particularia, ut supra demonstratum est. ergo non detrahit Trebellianicam, cum is duntaxat detrahat, penès quem est illud ius uniuersum.

Posset hic quæri, quamobrem bonorũ possessor grauatus restituere, põt detrahere Trebellianicam. l. 1. §. bonorum ad Trebell. & primus fideicõmissarius grauatus restituere secundo, eam non detrahit. l. 1. §. idẽ Neratius. ff. ad Trebell. & tñ uterque habet iura utilia. ratio est, quod bona in proposito, est successio uniuersitatis cuiusque qua succeditur in ius mortui, in qua quidem uniuersitate continentur omnia iura defuncti utilia. l. bona. ff. de bon. poss. Bonorum itaque possessor accipiens, hanc succesionem acquirit illud ius vniuersum: quam ob causam potest detrahere Trebellianicam. at primus fideicommissarius, restituta sibi hæreditate solum acquirit iura particularia. §. restituta. de fideic. hær. Inst. hác ob causam non detrahit Trebellianicam. Concludo igitur, eum duntaxat posse Trebellianicam detrahere, penès quem est illud ius uniuersum, siue iure ciuili, siue iure prætorio: is vero penès quem sunt iura particularia, siue directa, siue utilia, detrahere Trebellianicam minimè potest. Item is potest detrahere, qui adiens hæreditatem, est causa ne fideicommissa extinguantur.

Reuertor nunc ad text. ex quo nota diligenter uerba illa, commodum hæreditatis. non enim dicit Papinianus, per quos hæreditas patri, dominoue quæritur. aliud est igitur hæreditas, aliud hæreditatis commodum, sicut aliud est fundus, aliud fundi commodum, commodũ igitur hæreditatis, hoc est illa iura particularia, seu directa, seu utilia, acquiritur patri, hæreditas verò hoc est illud ius uniuersũ, seu (ut melius dicam) succesio illa in uniuersum ius, remanet penès filium, vt dictum est.

15 Erit igitur † filius propriè hrs quoad ius illud vniuersum: hinc fit, ut grauatus dare hæredi, causa conditionis implendæ, si dat patri, non adimplet conditionem, quia non est propriè hæres, sed dari filio necesse est, qui propriè dicitur hæres. item si testator dicat, quisquis mihi hæres erit, filio meo hæres esto, non pater, qui per filium hæres existit, sed ipse filius ad substitutionem uocatur. l. qui liberis. §. hæc uerba. ff. de uulga. & pupil. ratio est quia filius propriè est hæres, & ideo is ad substitutionem admittitur, non autem pater, qui impropriè dicitur hæres, & consequenter impropriè apud eum est hæreditas. illa enim bona, seu iura particularia, quæ patri acquiruntur, non propriè dicuntur hæreditas, ut supra dictum est. Quod autem illa bona quodammodo dicantur hæreditas, ita ostenditur: instituto Sempronio hærede à Titio, aditaq; ab eo hęreditate omnia iura ad eum transeunte. l. cum hęredes. ff. de acq. poss. intellige tu, iura uniuersalia: hæreditas enim est, illud ius uniuersum, seu potius succesio in illud non autem sunt bona particularia. si igitur bona Titij particularia à tertio posſideantur, & Sempronius uelit illa habere, quod remedium habebit? hæreditatis petitionem profectò, ut tot. tit. de peti. hęred. ff. si habet petitionem hęreditatis, ergo petit hæreditatem. sed quonam modo petit hęreditatem, quam Sempronius adiuit, habetque? necesse est in eo titulo bona particularia appellari hæreditatẽ. licet impropriè ita sentit Bar. in l. bona. col. 2. vers. postquam enim. ff. de bono. poss. Ita in re proposita, instituto filiofamilias hærede, adita q; ab eo patris iussu hęreditate, illud ius vniuersum, quod est propriè hęreditas, simul cũ iuribus particularibus in ipsum transit. d. l. cũ hæredes. ff. de acq. poss. sed illa iura particularia confestim acquiruntur patri, nec momẽto quidẽ apud filiũ remanẽt. d. l. placet. ff. de acq. hæred. quæ bona seu iura particularia dici possunt quodammodo hæreditas, vt dictum est. & de hac hęreditate loquitur. d. l. placet. & l. 1. §. acquiritur. ff. de acquiren. rer. domi. cęteræque leges, quibus receptum est patri, per filium acquiri hęreditatem: illud uerò ius vniuersum, & directum quidẽ quod est propriè hęreditas, remanet penès filium ab eoque appellatur hęres. si. n. apud filiũ ius illud uniuersale non remaneret, non posset utique dici hęres. veluti si quis acquirat artẽ musices, dr musicus: at si ab eo, ars illa penitus tolleretur, nõ posset profectò musicus nominari. sed filius, acquisita iam patri illa impropriè hęreditate, adhuc dicitur hęres. d. l. hæredi. & d. §. hęc verba, ergo apud ipsum remanet hęreditas, vnde capit nomen. Dd. dicunt, quod filius dicitur

citur hæres nomine,i.nominatus ,seu institutus,in testamento,qui nec directas, nec utiles habet actiones. Ego uerò, aut non intelligo, aut ipsi nihil dicunt: finge.n.Sempronium instituisse Titium hæredem, legasseque fundum Seio etiam in codicillis,hac lege, si decem dederit hæredi suo: mortuo Sempronio relicto fratre qui ab intestato ei succedit Titius repudiat hæreditatem cui nam dabit Seius decē vt fundum consequatur? certè secūdum Dd. deberet Titio dare,cum fuerit hæres nomine tātum,i.nominatus, seu in testamento scriptus quo nil absurdius dici potest cum nulla lege, nullaque autoritate probari posit. dabit igiť Seius legatarius fratri testatoris,qui adiuit hæreditatem,& sic est proprie,& directus hæres. Ita in casu proposito id quod dandum est cōditionis implendæ causa,filio dari oportet. d. l.qui hæredi,non autem patri: remanet igitur filius hæres non solum nominatus,ac scriptus aiunt, sed uerè, cum apud ipsum sit illud ius vniuersum,directumque.

Animaduertendum tamen est, quādo filius acquirit aliquod ius particulare,veluti si stipuletur sibi dari fundum, omne ius etiam directum acquiritur patri, nihilque iuris penès ipsum remanet cum hoc casu non sit ius uniuersum,quod posit penès filiū remanere, sed tātū particulare, quod patri acquiritur. non enim acquiritur patri proprie ipsa hæreditas, quæ est penès filium, sed ipsius hæreditatis emolumentum,ac commodum, ut apertè dicit tex.in d.l.1.si à paren.quis fue. manu. ff. & hac.l.cum filiofamilias ibi, commodum hæreditatis. Nescio itaque quid sibi uelint Dd.dum aiunt,filiū non dici hr̄dē, ēt noīe quo ad directas,& utiles actiones, & sic quo effectū iuris.

16 Solet dubitari † quam ob causam filius restituta patri suo hæreditate,actiones hæreditarias non exerceat,cum sit hæres? Tu posses rē ita explicare, uniuersalia non cadunt in actionem,neq; reducūtur ad exercitium,particularia enim sunt ea, quæ in actionem ueniunt. Arist.7.Ethic.exempli causa,animal in genere nec comedit,nec bibit, nec quippiam aliud facit, & ideo non habet effectum in exercitio, sed animalia particularia sub illo contenta, edunt,bibunt,currunt &c.& sic habent effectū & exercitium. Item qui habet territorium tantum,hoc est uniuersitatem agrorum, non arat, neque seminat, & ita habet vniuersitatē illam sine effectu,habet tamen effectum terendi, summouendique, hi uerò qui hēnt agros particulares arant,seminantque. Ita filius, qui habet illud ius uniuersum,seu illam in vniuersum ius successionem,quæ propriè est hæreditas,non exercet actiones, hoc est non conuenit,neque conuenitur,& hoc modo posset dici eum non habere actiones cum effectu, & ita quo ad hoc nō dicetur hæres cum effectu, habet tamen alios effectus, quia quando hæredi dandum est,ei dari oportet,non autem patri.item si hæres substituatur alicui filio impuberi,ipse filius ad substitutionem uocatur: nō autem pater.d.l.qui hæredi.& d.§.hæc uerba. At pater qui particulares habet actiones, conuenit, conuenitur que, quemadmodum dici solet,quod restituta hæreditate, restituens remanet propriè hæres,& apud eum sunt actiones directæ sine effectu.non enim potest cum effectu conuenire,neque conueniri, sed fideicommissarius habet eas cum effectu, potest conuenire ac conueniri.l.1.ad Treb. & tamen is impropriè dicitur hæres.Ita filius est ꝓpriè hæres,& apud eum illud ius uniuersum, uniuersitasq; actionū existit, quas non potest cū effectu exercere,cum uniuersalia (ut dictum est) in actionem minimè ueniant erit igitur filius similis restituenti hæreditatem ex Senatusconsul. Trebell. pater uerò habet iura particularia directa quidem, & ea potest exercere cum effectu, & tamen dicetur impropriè hæres,sicuti & fideicommissarius.

Sed interdum illud nomen hęredis penès filium est cum effectu, & quidem iuris, puta si testator dicat,quisquis mihi hæres erit,impuberi filio meo hæres esto, quo casu nō pater, sed filius ad substitutionem admittitur,nonne igitur hoc nomen hæres apud filium magnum habet effectum,cum ad substitutionem admittatur, si ad substitutionem admittitur, ergo habet ius adeundi,l.is potest.ff. de acqu. hæred.& ibi Bar.si habet ius adeundi, ergo habet effectū iuris. verè igiť est hæres ēt quoad actiones directas sine exercitio tn̄, & interdū quo ad effectum iuris,ut diximus.Et licet Bar. d.l.qui hęredi.& d.§.hæc uerba.dicat ideo cōditionem illam esse implendam in filio,uel seruo, quia implementum conditionis est quid facti,& quoad ea,quæ sunt facti, pater,vel do

minus

minus non dicuntur esse hęredes, nescio quid dicat: non enim quærimus, an conditionis im plementum sit facti, uel iuris, sit sanè quid facti, tamen istud factum ita posset impleri in patre sicut in filio. quid si legatarius iussus esset dare patri, nonne patri dari oporteret, ut conditio impleretur? oporteret profectò. l. Meuius. ff. de cond. & demon. sed quia iussus est dare hæredi. & quia filius, & pater dicitur hæres, dubitabatur cui dandum esset, respondet Iureconsult. dandum esse filio, seu seruo, non autem patri seu domino, ratio est, quod filius propriè directus est hęres. Item dũ Bar. dicit, quod illa verba quisquis mihi hęres erit, resoluuntur in conditionem, idest si aliquis mihi hęres erit, sed implementum conditionis. dicitur esse facti, & quo ad ea, quæ sunt facti, pater & dominus non dicuntur hęredes, sit sanè ut ait Bart. sed quid si testator dixisset, si pater mihi hæres erit, filio meo sit hæres, nõne hæc est conditio, est etiam quid facti, & tamen in patre implenda esset, eo quod esset per se hæres directus, sed quia testator dixit, quisquis mihi hęres erit, quæ uerba possunt propriè, & impropriè de hærede intelligi, ideo de filio intelligenda sunt, qui proprie est hæres, vt supra demonstratum est. Sunt nonnulli qui dicant, ideo ea uerba in filio uerificari, quia testator intellexit de hærede scripto. sed quid si testator scripsisset hæredem Petrum, & postea dixisset, quisquis mihi hęres erit, filio meo hæres esto, vel aliquid fuisset iussus dare hæredi: quid si Petrus nollet esse hęres, quo casu hæreditas ad legitimos pertineret. nunquid Petro scripto hæredi dandum esset, item nunquid Petrus uocabitur ad successionem filij? quippe ex istorum sententia Petro esset dandum, Petrusque ad substitutionem uocaretur, cum sit & scriptus, & noĩatus hæres, id quod falsum est, nulloque iure probari pôt, non est igitur recipiendum. Ex supradictis clarè constat, filium esse directum, & propriè hæredẽ, quoad illud ius vniuersum, hanc ob cãm is uocatur ad substitutionem, eiq; conditionis implendæ causa dandum est, non ut filio, sed vt hæredi. & quicquid dictum est de filio, potest etiam de seruo dici, cum seruus, & dominus possint eadem persona censeri. nam uox serui, uox domini. §. ei vero. & ibi gl. & §. post mortem. Inst. de inutil. stipul.

In vltima parte huius. l. cum filiofamilias, in qua dicitur si pater rogatus sit restituere filio post mortem suam, idest ipsius patris, & filius uiuo patre decedat, quo casu fideicommissum est effectum caducũ. l. unica. §. cum triplici. C. de cadu. tollen. ait Iureconsul. patrẽ retenturum fidecommissum: ratio est (ut ait) quoniam fideicommissum ex persona patris sui uires recepit. uult itaq; Iurecõsul. aliud esse, † si pr̃ rogatus fuisset restituere extraneo, 17 post mortem suam, quo casu fideicõmissum ex filij persona uires sumit. vt in uer. denique, & sic cessat ratio. quamobrem fideicommisũ mortuo extraneo fideicommissario debeat penès patrem remanere. cessante enim ratione legis, cessat legis dispositio. l. adigere. §. quamuis. ff. de iur. patron. si non remanet penès patrem, apud quẽ igitur remanebit? Scribentes vario modo respondent. Paul. de Cast. & Aret. dicunt, quando pater post mortem suam rogatur extraneo restituere, si extraneus moriatur uiuo patre, & filius eo tẽpore sit sui iuris, fideicommissum remanebit penès filium cũ ex persona filij, fideicommissum sumpserit vires. l. si cum hęres. ff. quando dies leg. vel fideicom. ced. Sed dicant, obsecro, si tempore quo extraneus moritur, filius non erit sui iuris, apud quẽ fideicõmissum caducũ remanebit? apud filium ex eorum sententia non, cum non sit sui iuris: apud quẽ igit? hunc casum porrò indecisum relinquunt. Tu verò pro ueritate supponas, fideicõmissum, seu legatum caducũ apud eũ remanere, ex cuius persona uires sumit, seu debetur. d. l. si cũ hæres. & l. unica. §. in primo, cum seq. C. de cadu. tollen. Quando. n. pater post mortem suam rogatus est restituere filio, isq; uiuo patre decedat, fideicommissum remanebit penès patrem quippe cum ex persona patris uires capiat, ut hac lege, quãdo aũt pater post mortem suã, rogatur extraneo restituere, & extraneus uiuo patre moriatur fideicommissum ita caducum, remanebit penès filium, cum ex persona filij recipiat uires, remanebit inquam siue sit sui iuris, siue non.

Sed dicent fortasse Paul. & alij, quo nã pacto apud filiũ remanebit, cũ statim patri reacquirat. l. placet. ff. de acq. hęred. at tu audacter dicas, id patri minimè reacquiri. nam quando filius aliquid à patre acquirit, siue obligationem, siue dominium id patri nequaquã reac-

qui-

quiritur. l. frater à fratre. ff. de condi. indeb. & ibi Dd. & præsertim Ias. & ita aiunt limitari. l. placet, ut dictum est supra in secunda regula. sed in casu nostro, filius huiusmodi fideicōmissum acquirit à patre, & ideo ad patrem nō reuertitur, quod autem à patre acquirat ita ostenditur, si extraneus cui restituendum erat viueret, utiq; ipse pater restitueret extraneo: sed cum extraneus uiuo patre decesserit, idē pater soluet filio, & sic profectum a patre, ad patrem non reuertitur, per dictam regulam secundam. non enim filius, sed pater ex persona filij tenebatur, vt in l. nostra ibi, quoniam ex persona filij tenetur, si pater tenetur, & restituit filio, ergo filius acquirit à patre: acquirit inquam iura illa particularia, quę in patrē transiuerant, & uniuntur cum iure uniuersali: habebit itaque filius hoc casu, & uniuersalia, & particularia iura, verumtamen quod ex illis postea acquiret, utputa fructus, patri certè acquiret, donec sui iuris efficiatur. Sed dicet fortasse quispiam in lege nostra, filium nō acquirere fideicommissum à patre, sed à testatore. qui ipsum filium instituit, patremque rogauit, vt filio restitueret? Sed dicas filium immediatè acquirere à patre, cū pater teneatur restituere iura sibi iam acquisita, qua restitutione facta, illa iura, quæ ex legis dispositione erant patri acquisita, mox ipso filio acquiruntur. §. restituta. Inst. de fideicō. hęred. quis igitur neget huiusmodi fideicommissum à patre proficisci in filium? acquirit enim filius à patre, veluti à causa propinqua, & ex iudicio testatoris, veluti ex causa remota: sicut dicitur, sol, & homo generant hominem, homo tamē generat, ut causa propinqua, sol autem, vt causa remota, sed magis causa proxima, quàm remota consideranda est.

Sed quęrunt Dd. fideicommissum acquiritur filio, qua actione filius cōtra patrem aget cum lis nulla filio cum patre esse posit. l. lis nulla. ff. de iudi. dicas à filio aduersus patrem posse agi actione ex testamento, sicut quilibet

18 extraneus ita ageret, nec † obstat. d. l. lis nulla, eo quod illa lex locum duntaxat habet, quando inter patrem, & filium non potest esse iniustum, veluti quando filio nihil acquiritur. sciēdum enim est, legem his positam esse, in quibus potest esse iniustitia, atque iudicium: iudicium enim est diiudicatio iusti & iniusti: iniustum uerò est lucrum, seu damnum, plus, seu minus: iustum autem, seu æquum, est inter lucrum, & damnum, & inter plus, & minus. 5. Ethic. ergo inter eas personas, in quibus non pōt esse iniustum, non est iudicium, cum sit diiudicatio iusti, atq; iniusti, ut dixi, si non est iudicium, ergo nec actio, cum actio sit ius persequendi in iudicio. & c. Inst. de actio. in princ.

Quando igitur filius olim aliunde quam à patre acquirebat, id totum patri acquirebat. §. 1. Inst. per quas person. no. oblig. acq. quamobrem inter patrem, & filium, eo casu non poterat esse iniustum, meritò cum patre lis nulla filio esse poterat at quando filius à patre acquirebat, id patri minimè reacquirebatur, sed penes filium omnino remanebat, ut supra demonstratum est.

Quamobrem inter patrem, & filium iniustum, iniquumque eo casu esse poterat, ueluti si pater noluisset restituere, uel aliquid damni in bonis dicti filij dedisset, quare pater fuisset in lucro, filius autem in damno, id quod fuisset iniustum: at ubi est iniustum potest esse iudicium, quod est diiudicatio iusti, atqui iniusti, si iudicium, per consequens & lis.

In casu legis nostrę, filius fideicommissum à patre acquirit, quod patri minimè reacquiritur, per secundam regulam supra positam, posset itaque inter patrē, & filium esse iniustū, ueluti si pr̄ nollet restituere id quod filio debetur: si iniustum, ergo & iudicium: si iudiciū, ergo & lis. aget itaq; in casu nostro filius actione ex testamento aduersus patrem, etiam si sit in potestate, cum ex nostra sententia in hac lege fideicommissum ualeat, restituendumq; sit filio, etiam in potestate existenti, & licet sit in potestate, poterit tamen agere cum habet bona propria, sicut filiusfamilias miles etiam in potestate existens, potest aduersus patrem ratione Castrensis peculij, sine dubio agere. d. l. lis nulla, ratio est, quia potest inter patrem, & filiumfamilias militem esse iniustum, ergo & iudicium, & per consequens lis. Item hodie in aduentitiis inter patrem, & filium, potest esse iustum, & iniustum, quapropter inter eos est obligatio ciuilis, ut tenet Bart. in d. l. frater à fratre. & ibi Ias. in 16. col. vers. capio quartam, & de hoc plenè diximus supra in declaratione, quamobrem inter patrem, & filium non est obligatio ciuilis.

Solet

Solet queri,an lex nostra hodie locum ha-
beat?vt hoc clare intelligas,ita distinguendum
est,aut sumus in profectitia, aut in aduentitia
hęreditate. primo casu lex nostra in prima
parte,in qua dicitur, à patre posse fideicom-
missum filio instituto relinqui, procedit ho-
die quemadmodum & olim,ita dicit Bart. cui
ego assentior. In secunda uerò parte ubi dici-
tur, fideicommissum relictum à patre ipsi fi-
lio,recipere uires ex persona patris,ait Bar. ho
die non procedere, si quidē fideicōmissū reli-
ctū à patre ipsi filio,siue extraneo,nō ex psona
filij,sed ex persona patris vires recepit,cū filius
fuerit institutus patris contemplatione. all.l.
quidam cum filium.ff. de hęred. inst. hoc.n.
casu pater non dicitur hebere à filio, imò ha-
bet à se. licet per mediam personam filij, & si
ita est pater rogatus restituere etiam ipsi filio,
poterit retinere Trebellianicā,ita Bar. ad uer-
bum. Tu uerò dicas, quando pater rogatur re
stituere extraneo,poterit retinere quartā Tre
bellianicam hodie in profectitia,quemadmo-
dum & olim; quoniam ex persona filij tene-
tur,ut hoc tex.nostro,sed quando rogatur re-
stituere filio, nec hodie quidem poterit Tre-
bellianicā retinere,licet fideicommissum hoc
casu ex persona patris vires capiat: nam ideo
ex persona patris vires recipit, quod censetur
rogatus restituere illa iura utilia particularia
sibi acquisita,illud uerò ius uniuersale, quod
est hęreditas.d.l.nihil est aliud, remansit pe-
nès filium,ut supra demonstratum est. Quod
autem grauatus restituere iura utilia particu
laria,non posſit Trebellianicam deducere, pa-
19 tet in l. 1.§.idem Neratius.ff.ad Treb.ubi.† pri
mus fideicommissarius rogatus alij restitue-
re,non detrahit quartam Trebellianicam à se-
cundo fideicommissario: id quod nulla alia
ratione fieri potest, nisi quod non habet iura
directa,& sic non est hęres.

Nec obstat,quod dicunt Dd. acquisitionem
fundari,& radicari in persona eius,cuius con-
templatione alij relinquitur,vt in l. fideicom-
missa.§.interdum.ff.de leg.3.ibi enim testator
fidei hęredis commisit ut publicano, pro Ti-
tio pręstaret fideicommissum siue legatum,
non petit Publicanus,cui adscriptum est, sed
poterit ipse Titius prout legatum relictum est
petere,loquitur itaque lex illa,de legato quod
acquiritur ei,cuius contemplatione relictum
est,non ei cui adscriptum est: & ideo ipse Ti-
tius habebit absque opera,& facto Publicani.
Ita in casu nostro,emolumentum hęreditatis
patri acquiritur cuius contemplatione filius
est institutus: quemadmodum ibi,& Titio nō
tñ pater acquireret eiusmodi emolumētum
sine opera & facto filij, sed ita demum si filius
adierit hęreditatē. adita uerò hæreditate, ipse
filius erit hęres,& apud ipsum remanebit ius
illud uniuersum, pater uerò solum iure par-
ticularia habet, ut supra dictum est, quāobrē
non potest Trebellianicam detrahere, quem-
admodum nec primus fideicommissarius. Di-
cunt pręterea quando filius instituitur patris
contemplatione, est perinde ac si ipse pr̄ fuis-
set institutus.alleg.l.quidam cum filium.ff.de
hęred.inst.quę lex minimè hoc probat, ibi.n.
testator uolens instituere quendam filiumfa-
milias,is filius à testatore impetrauit, ut ami-
cum suum hæredem institueret,testator con-
templatione filij amicum eius instituit: quā-
obrem si perinde esset ac si filius fuisset institu-
tus, potuisset ipse filius sine dubio adire hęre-
ditatem,& esset hęres directus,id quod facere
nequaquā potest, habet enim duntaxat actio-
nem mandati, qua poterit cogere amicum,ut
adeat,restituatque. sed si testator rogauit ami
cum vt restituat dicto filio hęreditatem,à filio
fideicommissum peti poterit, ipse uerò ami-
cus remanebit hęs. Ita in casu nostro, licet † fi- 20
lius contemplatione patris sit institutus, non
tamen pater erit hæres, sed ei duntaxat here-
ditatis emolumentum acquiretur.d.l.1.ff.si à
paren.qs sue.manu.& in hac lege nostra.emo-
lumentum autem sunt iura ipsa particularia,
ut dictum iam est.si igitur pater nō est hæres,
non poterit Trebellianicam detrahere. l. mu-
lier.§.si.ff.ad Treb. ratio, quia non habet nisi
iura particularia, ut primus fideicommissa-
rius.d.l.1.§.idem Neratius.ff.ad Treb.

In secundo casu,hoc est in aduentitia hære-
ditate(est autem aduentitia quando contem-
platione filij, uel simpliciter datur l. aditio.ff.
de acq.hær.) lex nostra in prima parte hodie
in proprietate locum non habet. ea enim est
ipsius filij,nec patri acquiritur.§. igitur liberi
uestri.Inst.per quas person.nob.ius acqu.l. cū
oportet.§.1.C. de bonis quę lib. quamobrem
instituto filio, rogatoque patre restituere ei-
dem filio hæreditatem, fideicōmissum quoad

pro-

proprietatem minimè valet, quippè cum res propria alicui legari non possit. l. proprias. C. de lega. §. sed si rem. Inst. de leg. & hoc tenent Dd. quibus nō aduersor. Quod verò ad vsumfructum, dicunt Dd. fideicommissum nequaq̃ valere, nisi quando filius erit sui iuris (quo tēpore, ipse vsusfructus reuertitur ipso iure ad proprietatem absque alia restitutione per patrem facienda) & interim pater habebit commodum fructuū, sed tempore quo filius erit sui iuris, pater ipsi filio eos restituet, quos antea perceperat. solum igitur pater habebit fructuum commoditatem, quasi interusurium quoddam, à tempore hęreditatis à filio aditæ, vsque ad tempus quo sui iuris efficitur. l. in fideicommisso. §. cum Pollidius. ff. de vsu. hæc, Bar. Ego verò non uideo, quid sibi velint. nam si pater rogatus restituere vsumfructum filio non teneretur nisi quādo filius erit sui iuris, ergo interim vsusfructus est ipsius patris. qđ enim sub conditione, vel ad diem incertum relinquitur interim est ipsius à quo relinquit. §. sin autem sub conditione. C. de cadu. toll. l. cedere diem. ff. de verbo. sign. si interim vsusfructus est ipsius patris. ergo interim facit omnes fructus suos. §. is verò. Instit. de rer. diuisio. & l. si vsusfructuarius. ff. quib. mod. vsufruc. ami.. si facit suos, ergo non tenetur restituere. Non obstat text. in d. §. cum Pollidius. ibi. n. consanguinea Pollidii testatrix rogauit ipsū Pollidiū hæredem, vt quicquid ex bonis suis ad se peruenisset filiæ testatricis restitueret, cum certā ætatem puella compleuisset, (id quod mater cauit ne res filię tutoribus cōmitteretur, sed potius necessitudini, hoc est, Pollidio consanguineo committeretur) deinde legauit eidem Pollidio fundum. dicit Iureconsul. fructus à Pollidio perceptos, debere filiæ restitui, reddit rationem inquiens, siue quod fundum ei tantum reliquerat, & sic quod in vno commisit, in cæteris prohibuit. ff. de iudi. l. cum Prætor, siue quod mater remedium fideicommissi tutoribus prætulerat. ex his duabus rationibus Pollidius tenetur restituere fructus perceptos. At in casu nostro nulla ratio reddi potest, quā obrem pater teneatur restituere fructus perceptos, cum vsusfructus sit suus. Alii dicunt, patri non acquiri vsumfructum, nam cum pater fuerit rogatus restituere aduentitiam hęreditatem, huiusmodi fideicommissum nō potest intelligi de proprietate, cum ipsius filii, necessario intelligitur de vsufructu, qui transiuit in patrem, perinde est igitur, ac si ipse testator, expresse dixisset, rogo vt restituas vsumfructum. arg. l. 2. ff. de libe. & posthu. sed si testator cauisset expressè à patre vsumfructum filio restitui, esset perinde, ac si prohibuisset acquiri vsumfructum, ipsi patri, quod facere potest. Aut. excipitur. C. de bonis, quę lib. quāobrem non acquiritur patri vsusfructus. sed hoc minus placet, siquidem Aut. excipitur. & in corpore vnde sumitur loquitur quando testator reliquit filiofamilias hac conditioue, ne vsusfructus patri acquiratur: at in l. nostra. vsusfructus acquiritur patri ex legis dispositione, id quod considerans testator, rogauit patrem, vt vsumfructum acquisitum restituat filio: sed quādo restituet, in hoc est cōtrouersia, ideo dicas fideicommissum eiusmodi purè relictum, recipere vires ex persona patris, statimq; esse restituendum ipsi filio, nec patri reacquiretur, cum à patre profectum filio acquiratur, vt dictum est supra in proprietate, & ita cessabunt difficultates.

Quærit Bar. an habeat locum lex nostra hodie, in secūda parte teneas id quod tenet Bart. in vltimis verbis dictæ quæstionis, hoc est, qñ pater rogatur restituere hæreditatem aduentitiam extraneo, quoad proprietatem, quæ sibi non fuit quæsita, tenetur eam restituere, vt legitimus administrator ipsius filii, quemadmodum dici solet de tutore. l. etiam. C. de fideic. quo verò ad vsufructum sibi acquisitum cogitur restituere, vt debitor, siquidem pater ex ꝑsona filii tenetur extraneo restituere fideicommissum, vt in l. nostra.

SVMMARIVM.

1 *Fideicommissum quod modis dari possit.*

2 *Casus legis, & intellectus.*

3 *Fideicommissum relictum in codicillis testamento inualido quando peti possit & num. 4.*

LVIII. DECLARATIO

l. Eam quam. C. de fideic.

OMissis Dd. sententiis, quæ inuicem se perimunt, vt milites illi, quos aiunt, ex draconis dentibus natos, nouum, & verum arbitror esse intellectum, quem deinceps afferam. Pro cuius intelligentia, sciēdum est, quod aut † fideicommissum est relictum in ipso testō, 1
& tunc siue testamentum rumpatur, siue fuerit

rit ab ipso initio nullum, vel ex solẽnitatis, uel ex causæ finalis defectu, uel quia irritetur, propterea quòd nemo ex eo adeat hæreditatem, tunc proculdubio fideicommissum peti non
2 potest. l. ex testamento. l. si veritas. C. de fideicommiss. l. si nemo. ff. de testam. tutor. quæ leges indistinctè loquuntur, & ita indistinctè intelligendæ sunt. l. de pretio. ff. de publ. Aut fideicommissum est relictum in codicillis. & tunc aut codicilli pertinent ad testamentum, & ex eo vires recipiunt (id enim fit, quando testamentum à principio valuit) & tunc si testamentum deinde rumpatur, utputa posthumi agnatione, vel nõ ualet eo quod hæreditas nõ fuerit adita, fideicommissum etiam in codicillis relictum nullius est momenti. l. 1. C. de codicil. l. si quis. §. testamento. ff. eo. Aut codicilli non recipiunt vires ex testamento, sed per se subsistunt (id quod efficitur, quando testamentum à principio est nullum, vel prçteritione filij iam nati. vt Institut. in principio, de exhæred. lib. uel ex defectu cãæ finalis, vt puta, si quispiam instituerit aliquẽ, quẽ putabat suũ esse filium, qui verè non erat: uel putabat esse filium adoptiuũ, & adoptio nõ ualuit. l. si pater tuus. l. nec apud. C. de hçred. inst.) & tunc fideicommissum ualet, quia uenientes ab intestato censentur grauati. l. cõficiuntur. ff. de iure codicil. His præmissis pone casum.
2 erant † duo fratres, quorum vnus quãdã puellã in filiã, sed non iure adoptauit, deinde eam instituit hæredem facto testamento, & in codicillis rogauit dictam filiã, si inf. 12. annũ moreretur suam hçreditatem restitueret, puta Sẽpronio: mortuo testatore decessit ẽt pupilla, frater superstes accepit oĩa bona fratris mortui. Sempronius fideicommissarius petebat sibi fideicommissum testaméti uirtute restitui, frater autem dicebat fideicommissum non ualere, propterea quod puella illa non adierat hæreditatem, hæreditate autem non adita ex testamento nihil peti potest, per regulã supra firmatam: quamobrem, & frater mortui, & Sẽpronius fideicommissarius, accesserũt ad Imperatorem, ab eoque petierunt, vt respondere, an dictum fideicommissum peti posset, cũ vt sup. dictum est dicta filia nõn quæsiuerit hæreditatem? Respõdet Imperator dicens, eam, supple tu, quã eam, frater tuus instituerat, siue quæsita, siue non qçsita hæreditate decesse,

rit: nihil prohibet (idest nihil est impedimento) quin Sempronius possit fideicommissum petere ab hæredibus, ipsius puellæ supple tu, si adiit hæreditatem, vel ab his, qui tenent bona fratris, scilicet mortui ab intestato, si puella non adiuit cum uoluerit, scilicet frater testator, nonnullos substitutos esse ei, (scilicet puellæ) verbis precariis ante 12. annũ, hoc aũt fecit facto testamento, (i. postquam factũ fuit testamentum) ita. n. secundum Grammaticos, ablatiui absoluti participii prçteriti temporis interpretantur. & sic necessariò apparet, fuisse factos codicillos, post factum testamentum, quocirca fideicommissum fuit factũ post testamentum, quod fieri potest in codicillis. l. fi. C. de codic. Deinceps in vers. tunc. n. Imperator respõdens tacitæ obiectioni adductæ à fratre, inquit, quod dicis, † ea quæ in testamento 3
relinquuntur, non adita hæreditate non ualere: habet locum quando ipsa hæreditas, solum est relicta uerbis directis, (idest per directum) non autem quando ipsa hçreditas sic data est, vt non solum sit relicta ab hærede instituto, sed etiam ita relicta est, vt postulare etiã possit à successoribus ab intestato: supple tu, ut in casu nostro. Et dum Imperator ait, hæreditatem fuisse etiam relictam à successoribus ab intestato: itellige tu nõ expressè, quia esset cõtra id, quòd dixit supra. s. fideicõmissum simpliciter fuisse relictum, sed quia fideicommissum fuerat relictum post factum testamentũ, & sic in codicillis, quorum uirtute censentur grauati, & rogati venientes ab intestato, quia creditur paterfamilias spõte sua illis relinquere legitimam hæreditatem. l. conficiuntur. ff. de iur. codicil. qui si adeãt hæreditatem, quasi contrahunt cum ipso fideicommissario. Inst. de obli. quç ex quasi delict. nas. §. hæres. & hoc vult dicere Imperator in illo versic. non cum illa ipsa sic. &c. Deinde in uersicul. quod rescripsimus, Imperator ponit causam, quamobrẽ determinauerit dictos codicillos, seu fideicõmissum ualere: dicit enim, quod id rescripsimus, sequuti tuam asseuerationem, qui dicebas, dictam hæredem non fuisse iure adoptatam. & sic testamentum ipso iure nullum fuisse constat, vt dictum est, in præmissis, quo fit, vt ipsi codilli per se subsisterint, per ea quæ dicta sunt. Subdit postea in uersicu. alioquin. inquiens, si dicta

hæres fuisset verè adoptata,& adiuisset hæreditaté, hæredes ipsius restituere fideicommissũ cogerẽtur. quasi dicat,quòd si ipsa adoptio valuisset consequenter institutio,& ipsa non adiuisset hæ̃ditatem,fideicommissum non valeret, q̃uis esset datum in codicillis in testamento factis,per ea quæ diximus sup. Hic est casus.

4 Nota quòd † quando fideicommissum, seu legatum est relictum in codicillis,si testamentum à principio non ualet, fideicommissum peti potest, & sic lex ista decidit, id quod Dd. determinant in.L. 1.de cod.

SVMMARIVM.

1 *In Trebellianica quid computetur.*
2 *Casus legis & intellectus.*
3 *Legatarius à cohæredibus ac ipis legatum.*
4 *L. Nesennius.ff ad.l Falc. declaratur.*
5 *§ nummis.l.deducta ff ad Trebell.declaratur.*
6 *Filius grauatus restituere, an & quando detrahit duas quartas,& nu 7.*
Legitima olim in fideicommisso continebatur.

LIX. DECLARATIO

L.Filium quem habentem.C.fam. herc.

LEx.filium quem habentem, nota est, sed difficilis habetuř: difficultas aũt nascitur, eo quòd Dd. quos viderim, nõ benè sciuerunt eius verba construere,& secundum eorum cõstructionem,& intellectum multa oriunť contraria,mihi autem accuratè eam legem introspiscienti,eiusq; verba,vt uera postulat grammatica construenti, nulla apparet difficultas, quamobrem ex nostra casus positione, & ex vera litteræ ordinatione, lex facilis, & plana, nullum habens contrarium, cuiq; videbitur, omissis itaq; Dd. ambagibus,id ipsum aggrediar. Hæc lex in tres diuiditur partes: in prima quædam fideicommissi dispositio, sub conditione ponitur: in secũda ipsius cõditionis euẽtus: In tertia determinatur,quid retinere,q.due restituere hr̃s dẽat per fideicõmissũ iã grauatus. secũda ibi,post eius. tertia ibi,hr̃ditaria.

1 Antequam veniam ad facti narrationẽ suppono,quando † quis grauatur portionem suã hæreditariam cohæredi suo restituere, retento sibi secundo hæreditario, in quartam Trebellianicam retinendã solum imputatur pars hæreditaria, quam ipse in eo fundo hẽt: pars verò quam accipit à cohærede,extra quartam est,idest,habet eam vltra quartam. Itẽ in quartam imputatur etiam summa, quam accipit à cohærede,seu iure legati, seu conditionis causa implendę. & hæc probantur in l. quartã. ff. ad Falc. His igitur suppositis, pone ita casum.

Quidam † paterfamilias habebat tres liberos, & duos fratris filios,ac in bonis quingẽtos aureos,& vni ex liberis,quẽ fortasse magis diligebat propterea quod erat ei ĩ omnibus audiẽs, fundũ concesserat,vt ex illius redditu res quas sibi vellet suo arbitratu compararet: is p̃fam. senio iam confectus,ne controuersia de bonis suis post eius obitum nasceref, cõdidit testm̃, in quo instituit tres suos filios,& etiam duos fratris filios,æqua portione,& ita vnicuiq; hęredum iure hæreditario,veniebãt centum aurei: item fundum, quem vni ex filiis concesserat,ab eodem filio retineri voluit,qui quidem fundus quinquaginta aureos valebat: eundemque filium postea,uerbis precariis rogauit, vt portionem suam hæreditariam fratribus, & patruelibus cohæredibus restitueret, sub conditione,puta si ipse effectus esset Doctor,vel si nauis ex Asia veniret: è contrario, voluit à cohæredibus uice mutua illi filio decem aureos pręstari. Mortuo testatore cõditio extitit,idcirco quatuor eius cohr̃des, petebant sibi fideicõmissum ex testamento restitui,grauatus,id facere minimè recusabat, contendebat tamẽ ex portione sua restituenda, quartam Trebellianicã,retinere,id quod iure sibi concedi ex Trebelliano Senatusc. asserebat q̃ q̃dẽ quartã aiebat esse viginti quinque aureos, propterea qđ portio sua hæreditaria, erant centum aurei, vt patet in institutione. cohęredes verò è contrario,dicebant, eum habere fundum à testatore iam concessum,quinquaginta aureos æstimatum, & amplius decem aureos, quos acceperat à cohæredibus,& sic sexaginta aureos,quã obrem Trebellianicæ locus non erat, quippè cum vltra eam,multò plus haberet. Nata itaq; inter eos hac controuersia,accesserunt ad Diocle.& Maxi. Imperatores, ab eisq; petierunt, quomodo detrahenda esset quarta, quidve in eam imputandum,quidve restituẽdum foret? Imperatores audita eorum controuersia, responderunt, hæredem rogatum, cogendum esse portionem hęreditariam suam restituere,retẽta quarta: in quam imputãdam esse dicebãt,eam fundi portionem,quam rogatus in eo fundo iure hr̃ditario habebat, quæ portio

erant

erant decem aurei,siquidem fundus quinquaginta valebat,erantque quinq; hęredes,vt fuit dictum.Præterea aiebant in quartā imputandos esse, illos decem aureos, quos grauatus à cohæredibus accepit, & sic efficitur summa viginti aureorum: desunt tamen integræ quartæ,quinque aurei,quos filius grauatus, ex portione sua hæreditaria,cohæredibus restituenda,deducet,Postea subdunt Imperatores,reliquum quod in eo fundo, à cæteris hęredibus soluetur, (id est quatuor alias eiusdem fundi portiones) filius rogatus, seu grauatus præcipuas supra quartā habens, compellitur suam hæreditatis portionē restituere.Hic est casus.

Construe mō litteram,sed prius supponendum est,plerunq; eleganter fieri, vt antecedēs sequatur casum relatiui,vt apud Virgiliū, Vrbem quam statuo vestra est.tale est & in euangelio,sermonem quem audistis,non est meus, in tali sermonis genere, idem nomen repetimus,ita.s.vrbem quā statuo vestra est, i. vrbs, quam statuo,vestra est,hoc modo interpretatur Laur. Valla libro 3.cap.19.eleganter.Ita in l. nostra faciendum est. dum enim dr̄, filium quem habentem &c.dicas filius,quem filium, habentem fundum &c.vel illam dictionem filium, resoluas in casum suum,i.in nominatiuum,& dicas filium,i.filius,quem habentem fundum &c.Dicas igitur nunc,filium,i.filius, (facias subdistinctionem,& suspende structuram,vsq; ad verbum compellitur) quem filiū habentem fundum,vt supra,testator verbis p̄carijs (idest perfideicommissum) sanxit restituere suam hr̄ditatis portionem fratribus, & quibusdam alijs (s.cohæredibus, vt innuit dictio alijs) sub conditione puta si nauis ex Asia venerit: Post conditionis euentum hæreditaria fundi illius parte (i.decem aureis) in rōne quartę retenta compensato præterea eò quod à cohæredibus vice mutua percepit(puta decem aureis, vti in casus figuratione dictū est) & deducto, (supple tu, ex portione hr̄ditaria restituenda:non aūt ex fundo,vt aiunt Dd.)eò quod deest in supplementum,(s. Trebellianicæ,puta quinq;: tm̄.n.integræ quartæ deerat) & facias subdistōnem,post dictionē deducto, nūc reassume illam dictionem,filium,in prin. legis positam,& resolue hoc mō, filiū, hoc est filius,& iunge,cum illo participio habens, deinde accipias illa verba supra quartam, & dicas:filius habens(hoc est,sibi retinens)s̄.quartā id quod à cæteris in eo fundo soluitur,reddere compellitur,s.ille filius,sed quid cōpellitur reddere? suam inquā hæreditatis portionem,quam testator voluit cohæredibus restitui.& si hoc modo construatur, procedit casus noster: & hæc lex concordat cum l.in quartam.& cum.l.deducta.§.numis.ff. ad Trebell. cumque alijs legibus,quę à Dd.pro contrarijs adducuntur.Sed ad vnum aduertito,quod bene dr̄ in tex.quod † soluitur à cæteris, in eodē fundo. nam ex quo retentus fuit fundus hæreditarius, non poterat legatarius, manu propria accipere,nisi portionē suā hr̄ditariā: aliæ aūt portiones à cohæredibus:qui in eo fundo dn̄ium habent, recipiendæ sunt,& per consequēs ab eis soluunt,vt dicit tex.in d.§.numis. 3

Sed huic intellectui,vr̄ aliquantulum obstare † tex.in l.Nesennius.ff.ad Fal. vbi si testator ab vno hærede legat cohæredi,ab eoq; cui legauit, iterū legat aliquid suo cohæredi, quod si primus adeo est grauatus legatis,vt locus sit Falcidiæ,si vult eam detrahere ex legato,quod suo cohæredi præstiturus est, minimè est audiendus,si id,quod percepturus est ab illo,supplet id, quod deducere desiderat ex illius legato,& in lege nostra, cohæres rogatus restituere portionem suam cohæredibus, deducit ex ea portione,id quod deest quartæ, secundū casum propositum, quod fieri non deberet p̄ l.Nesennius, cum retineat fundum hæreditarium,qui cum portione,quam habiturus erat à cohærede in fundo retento, compensari debebat,id quod non fit,ergo &c Solue, & dicas non obstare.d.l.Nesennius,quoniam,tunc illa locum habet,quādo is,qui desiderat Falcidiā, seu Trebellianicam, accipit à cohærede aliqd ex voluntate testatoris in testamento expressa,vt patet in illo tex.in vers.sed cum his,ibi,ex voluntate,& ibi ex testamento,non autem habet locum,quando per retentionem,hæres tacitè accipit portionē cohr̄dis in aliquo fundo, vt patet in l.deducta.§.numis.ff.ad Treb. 4

Posset obiter hic quæri,si † hæres grauatus restituere portionē suā,acceptis numis decē, totam pecuniā in quartā imputat. l. deducta. §.numis.ff.ad Treb.quamobrem si retento sibi prædio,portionem restituere rogatus sit,solum hęreditariam fundi portionem imputat? Respondetur quod pecunia omnis,de portio- 5

 ne

ne retineri potest, hoc est ipse grauatus, posset totam pecuniã ex portione sua redigere, quãobrem perinde est, ac si haberet iure hæreditario, intellige tamen, illos decem numos in arca testatoris non fuisse, si. n. fuissent in arca, ꝑinde haberentur, ac si esset fundus. l. planè. §. sed hoc ita. ff. de leg. 1. facit. l. talis. §. pe. ff. eod. Diuersa causa est in fundo, solum. n. portionẽ fundi, quam ipse iure hẽditario habuisset, hoc est quam vti cohæres in diuisione erat habiturus, in quartam imputat, illam. n. vt cohęres ꝑ se accipere potuisset: Alia verò fundi portio, q̃ in diuisione cohæredi ventura erat nisi à cohærede, qui eius dominium habet, accipi potest. d. l. deducta. §. numis. ff. ad Trebell. idcirco in quartam non imputatur, non quia à cohærede accipitur, sed quia fundus diuerso iure in quartam imputaretur, partim scilicet iure hæreditario, partimque iure legati id, quod fieri non debet, arg. l. eum qui ædes ff. de vsucap.

Nec fieri potest, vt totus fundus iure hæreditario percipi videatur, secus autem est in numis, pecuniam. n. omnem de portione sua grauatus accipere posset, & hoc ostendit tex. in l. deducta. §. numis. ff. ad Trebell. cohæres itaq; restituere grauatus, acceptis numis, in eius quartam omnem pecuniam, in fundo aũt portionem suam duntaxat imputabit: Alia verò portio, quam à cohærede accipit, extra quartã habet, hoc apertè dicit tex. l. in quartam, ver. ꝑ ea. ff. ad l. Falcid. vbi ait, pro ea parte, quam accipit à cohærede, extra quartam, id est, quod à cohærede accipitur, non accipias dictionẽ, id est declaratiue, sunt enim duæ dictiones videlicet, id, quod est pronomen, & est, quod est verbum, vult enim dicere, id quod quis accipit à cohærede in fundo, extra quartam habet.

6 Quæritur, an † possint detrahi duæ quartæ, à filio grauato restituere alicui hæreditatem? Pro huius quæstionis declaratione, sciendum est, quod licet bona patris, naturali quadã ratione, sint quasi debita liberis. l. cum ratio. ff. de bon. dam. l. fi. C. de iur. codicil. tamen licebat patri, eos exhęredare. l. in suis, ff. de lib. & posth. id quod absurdum, iniustumq; videbatur, quippe cum ipsi essent etiam viuo patre domini, quare non erant omnino priuandi: econtrario videbatur dicendum, patrem posse suo arbitratu de bonis suis disponere. l. in re mandata. C. mand. quamobrem Iureconsulti, mediam quandam viã eligentes, statuerunt, vt patri de bonis suis disponere liceret, dummodo liberis suis, quartam hęreditatis relinqueret, & si eam non reliquisset, testamentũ eius per querelam de inofficioso rescindi posse, constituerũt. l. Papinianus. §. quarta. & tot. tit. de inoff. testa. ff. & si pater filio minus quartam vno aureo reliquisset, poterat testamentum tanquam inofficiosum rescindi. Hoc autẽ animaduertens Imperator sanciuit, testamentum, ob eam rem subuerti nequaquam posse, sed à filio petendam esse, eius quod deesset repletionem, id quod ex substantia patris faciendum esse voluit. l. si mus. §. sancimus, ver. replętionem. & l. quoniam in prioribus in prin. C. eod. Eueniebat aliquando si filius erat grauatus à patre restituere alicui hęreditatem, eo fideicommisso etiam quarta ipsa, iure naturæ debita continebatur. poterat tamen filius restituens retinere quartam ex Senatusc. Treb. l. iubemus. C. eo. & ita vsq; ad Iustiniani tempora non poterat filius grauatus restituere, nisi quartam Trebellianicam retinere, quartam verò iure naturæ debitam fideicommissario, vnà cum alijs bonis restituebat: hinc effectum est, vt scribentes ferè omnes dicant, iure ciuili nõ posse, nisi vnam quartam detrahi, intellige tu, hoc esse verum ante Iustinianum. nam ipse videns, filiũ posse in restituenda quarta, iure naturæ debita, omnino grauari, sanciuit vt ab ipsa quarta, omne grauamẽ, omnisq; dilatio, ac omnis disputatio, moram, seu quodcunque onus introducẽs, remoueretur. d. l. quoniam in prioribus. ex quo effectum est, ipsam quartam naturæ debitam, non esse restituendam fideicommissario, sed ipso iure apud filium integram, intactamq; remanere: quæ hodie est triens, si sunt quatuor, vel pauciores filij, si verò plures, est semis. Aut nouissima. C. de inoff. testa. Post illam l. quoniam in prioribus, perspicuum erat, filium posse deducere tertiã partem, iure naturæ debitam (imò ipso iure detrahitur, in qua ipse filius grauari non potest) nec non quartam Trebellianicam, quam quilibet hẽs etiã extraneus restituere grauatus, deducere potuisset. c. Raynaldus, ex. de test. Rñde nunc ad quæstionem, & dicas, † antè l. quoniã in prioribus, nec iure ciuili, nec iure canonico, potuisse duas quartas detrahi, sed solua Trebellianicam l. iubemus. C. ad Treb. quę est 7

Zenonis,

Zenonis, qui fuit ante Iustinianū autorem. l. quoniā in prioribus, per quam sancitum est, filiū non posse grauari in portione iure naturę debita: quamobrem post illam legem, tam iure ciuili, quā canonico, posse & legitimam, & Trebellianicam detrahi, dicendum est.

Quod autem id iure canonico fieri posit expresse est cautum in d.c. Raynaldus, ubi Pōtifex illud decidit, ex ratione d. l. quoniam in prioribus, & ibi in gl. interpretatur. De iure verò ciuili non habemus legem, in qua hoc expresse sit cautum, cum post illam sanctionem Iustiniani, quoniam in prioribus, nihil aliud sit ab Imperatoribus in hac re sancitum, sed ex ratione illius legis ēt iure ciuili posse deduci, & legitimā & Trebellianicam satis constat. ratio enim est hmōi, si à legitima remouetur, oē grauamen, omnisque dilatio, ergo fideicōmisso non continebitur: fideicommissum.n. est grauamen quoddam: remanebit igiť apud filium, seu eius hæredem, ipso iure ab hæreditate separata. deinde siue filius ipse grauatus, siue eius hęres restituat hæreditatem, poterit eo tempore, quo restituit, deducere quartam Trebellianicam. l. cohæredi. §. cum filiæ. ff. de vulg. & pupil. sub. quam quilibet etiam hæres extraneus restituere grauatus deducere potuisset in d.c. Raynaldus.

Habes igiť filio grauato, siue purè, siue sub conditione posse & tertiam iure naturæ debitam, & quartam Trebellianicam ab hæreditate restituenda deduci, & hanc arbitror esse ueritatem. Dd. verò in d.c. Raynaldus, & in d. §. cum filiæ dicunt. aut filius est grauatus purè, & non poterit detrahere nisi quartam unam, & hoc modo intelligunt leges ciuiles, in quibus uidetur probari, non posse detrahi nisi vnam quartam. l. iubemus. C. ad Trebell. & Aut. res quæ. C. commu. de leg. cum simil. quæ leges hodie nihil probant, cum earum tempore, idest ante. l. quoniam in prioribus, potuisset filius grauari in legitima, vt dictū est, quā ob causam non poterat detrahi nisi Trebellianica, hodie uerò aliter dicendum est.

Subdunt deinceps, aut filius est grauatus sub conditione, & tunc aiunt posse detrahi iure canonico legitimam, & Trebellianicam d. c. Raynaldus. Sed certè uerba d. c. probant indistinctè, posse & tertiam iure naturæ debitam, & Trebellianicam posse deduci. nec enim ibi distinguitur, an filius purè, uel sub conditione grauatus esset. Dd. quidem, ut d. c. concordaret cum legibus, coacti sunt ita dicere. Tu uerò poteris ex superius dictis concordiam dicere. dictum enim fuit ante. l. quoniam in prioribus tam canonico, quàm ciuili iure, non potuisse detrahi nisi Trebellianicam, ut expresse probatur in l. iubemus, vbi filius rogatus, si sine filiis decesserit, & sic sub conditione, id quod est contra Dd. retinet duntaxat quartam Trebellianicam, idest tres vncias, & restituit dodrantem, & sic nouem vncias. probat igitur expresse illa lex olim non potuisse nisi Trebellianicam detrahi: & sic habet locum. d. l. iubemus. & dicta Aut. res quæ, cum similibus. at post illam legem, de iure canonico expresse, de iure uerò ciuili ex ratione illius legis, potest & tertia debita iure naturę, & Trebellianica deduci, quamobrem hodie ius canonicum nullo modo à iure ciuili, saltem in ratione discordat.

SUMMARIUM.

1 *Instituo, significat, ordino.*
2 *Institutio duplex.*
3 *Formula antiqua instituendi hæredem, sine verbo instituo.*
4 *Instituo, verbum non est directum ciuile. Verba ciuilia, quæ.*
5 *Substituo, idem quod ordino.*
6 *Substitutio duplex.*
7 *Substitutionis diffinitio. Et communis reprobatur. num 8.*

LX. DECLARATIO materiæ substitutionum.

INstituo, † inter alia significat ordinare, dicimus.n. instituo procuratorem, dicūtur, & institutæ actiones. l. hoc iure. ff. de iust. & iur. item dicimus instituo vineas. l. colonus. ff. loca. & hoc modo sumitur tit. ille, de hæred. inst. idest ordinandis. Hic deriuatur institutio, idest ordinatio, & est quædam generalis appellatio. Poterit itaque † diuidi institutio; vt alia sit inter uiuos, alia in ultima uoluntate. hanc ob causam in testamentis dicitur hæredis institutio, hoc est hęredis ordinatio, qui facit hęredem, instituit. & quį fideicommissum, & legata præstari iubet, etiam instituit, hoc est ordinat, seu disponit. Item inter uiuos instituimus procuratores, uineas, aciem, & similia.

Sed anidmaduertendū est ante Imperatorē

Cōſtātinum authorem.l.quoniam indignū. C.de teſta. non potuiſſe teſtatorem quempiā facere hæredem per hoc verbum inſtituo, ſed
3 † verba quibus vti opus erat,erant imperatiui modi:nomina autem recta, hoc eſt vel nominatiuus, vel vocatiuus (hi enim ſoli ſunt recti caſus,vt grammatici atteſtantur) exempli gratia,Lucius Titius mihi hæres eſto.vel Luci Titi mihi hæres ego,id quod per verbum inſtituo, fieri minimè poterat. quāobrem ſolitus ſum dicere ante.d.l.quoniam indignum,non reperiri huiuſmodi hæredis ordinationem à teſtatore.ſ.prolatam,vtputa inſtituo Lucium Titiū hæredem,& nunc audacter confirmo,ductus eo,quod non poterat tunc inſtitui hæres, nec per verba indicatiui modi, nec per caſum obliquum,vt colligitur, ex d.l.quoniam indignū. & vbi reperitur,inſtituit hæredem,dicito non eſſe verba teſtatoris, ſed verba Iurec.referentis teſtatoris diſpoſitionem: & intellige inſtituit, hoc eſt ordinauit,non tamen per hoc verbum inſtituo,vt patet in l.ſi ita quis.ff.de hęr. inſt.vbi Iuriſc.ait.ſi ita quis hæredem inſtituerit,deinde ponit formam videlicet,Titius hæres eſto,& cętera,quæ ſequuntur.Et ex iſtis,re
4 probari poteſt Dd. opinio, dicentium † verbū inſtituo.eſſe verbum directum ciuile, adeoq; directum, vt obliquari non poſsit.l.verbis ciuilibus.ff.vulg.& pup.& appellant verbum ciuile.quaſi à lege inuentum, id quod nō poſſum non mirari,cum vt dixi,per verbum inſtituo, non potuiſſet quiſpiam hæredem facere.Item abſurdum eſt dicere, aliquod verbum inuentum eſſe à lege,quippe cum leges fierent in comitijs,nec ibi Romani inueniebant verba, ſed inuentus vtebantur:quamobrem audeo dicere,nullum verbum per ſe eſſe directum, vel ciuile,ſed bene plura verba in aliquam formulam à lege redacta,appellari poſſe ciuilia:omnia enim antiquitas ferè in formulas reduxerat, & qui cadebat à ſyllaba cadebat à toto, vt not.in l.vnica.C.de formu.ſubl.Erat enim formula ſtipulandi,vt per idem verbum reſponderetur.verbi gratia,promittis?promitto.ſpōdes?ſpondeo.ſi ſecus fiebat,ſtipulatio erat nulla,id quod hodie eſt correctum. §. 1. Inſtit.de verb.oblig.Erat etiam formula inſtituendi hæredis,vtputa Lucius Titius mihi hęres eſto, de qua in l.1.ff.de hæred. inſt. Erat præterea formula ſubſtitutionis vulgaris, & pupillaris, de quibus Inſt.de pup.ſub.in princ.& hæc verba ita à iure ciuili in formulam redacta, ciuilia nominabantur.l.verbis ciuilibus.ff.de vulg.& pup.& ibi glo. 1.in prima opinione,quæ eſt vera,quàm legem Dd.quos viderim,non bene intelligunt. ego autem in meis diſputationibus, eam declaraui, ita vt facilè intelligi poſsit, & infra etiam patebit.

Et ex his patet verbum inſtituo, nō eſſe verbum ciuile directum, nec per illud poterat, olim quis facere hæredem, cum teſtator in ordinando hęrede,verbis imperatiui modi, & caſibus rectis,vti deberet.ſed poſt.l.quoniam indignum.huiuſmodi inanis obſeruatio reiecta eſt,& poteſt teſtamentum quibuſcunque verbis, dummodo appareat teſtatoris voluntas, conſtitui, vt ibi dicitur.

Reperitur etiam † ſubſtituo verbum,quod idem ſonat,quod ſubordino:hinc ſubſtitutio, id eſt ſubordinatio.& eſt generalis appellatio: ſubſtituere enim eſt in locum alicuius ſummittere.§.ſed ſi gregis.Inſtit.de rer. diuiſ. Hæc autem † ſubſtitutio,(vt inſtitutio) diuiditur in duas partes. vna fit inter viuos, ſubſtituimus enim procuratores,& vites.§.in pecudum.Inſti.de rer.diuiſi.Altera fit in vltima voluntate, & hæc,vel fit in teſtamento, vel in codicillis. Subſtitutio † eſt ſequens teſtatoris inſtitutio: hoc eſt ordinatio.Hęc diffinitio complectitur omnes ſequentes inſtitutiones & directas, & obliquas.nam ſolum vulgaris,& pupillaris,eſt ſequens teſtatoris inſtitutio, ſed fideicommiſſa,& legata,ſunt etiam ſequens teſtatoris inſtitutio,hoc eſt ordinatio,inſtitutio enim hęredis,eſt caput,& fundamentum totius teſtamēti.Inſt.de leg.§.ante hæredis inſtitutionem,& eſt prima inſtitutio,ſeu ordinatio,ſaltem ordine intellectus.arg.l.moribus. §. ſed & ſi quis, ibi.Bar.ff.de vulg.& pupil. quod autem fideicommiſſa, & legata dicantur ſubſtitutiones, probat tex.in l.generaliter. C. de inſtit.& ſub. cond. fac. Huiuſmodi diffinitio eſt bona conſtat enim ex genere,& differentijs.Bart. in l. 1. ff.de teſt.inſtitutio enim,ſeu ordinatio eſt genus,competit enim inſtitutioni inter viuos,& in vltima voluntate factę.Illa dictio,teſtatoris, ponitur ad differentiam inſtitutionis inter viuos.Illa dictio ſequens, ponitur ad differentiā pręcedentis inſtitutionis. Conuertitur etiam cum ſuo diffinito,nam omnis ſequens teſtatoris

ris institutio, est substitutio, de qua agitur: ergo bona. Et licet aliæ tradantur à Dd. diffinitiones, hanc tamen puto veriorem. nam quod
2 communis, videlicet, † substitutio, est secunda institutio, non sit bona, ex eo patet: quod competit alij, quàm diffinito. Bar. in L. 1. §. dolum. ff. de dolo. competit enim substitutioni procuratoris. potest enim quis instituere procuratorem, & hæc erit prima institutio; deinde potest illi alium substituere, & hæc erit secunda institutio. Item potest quis instituere, hoc est ordinare vites, deinde alias substituere. §. in pecudum. Insti. de rer. diuis. & sic erit secunda vitum institutio. Præterea non est bona, quia non comprehendit omnes diffiniti partes. potest enim esse secunda, & tertia, & quarta substitutio. Inst. de vulg. in princ. ergo non bene dicit glo. cum ait, est secunda institutio: Nec obstat si diceres, quod quarta potest dici secũda respectu præcedentis: nam si ita diceres sequeretur, vt tertia esset prima, quod est absurdum. Et si diceres tertia est prima, respectu quartæ, non rectè dices: primus enim dicitur, quem nemo præcedit. l. proximus. ff. de ver. & rer. sig. sed tertiam, secunda, & prima antecedit. Nec obest simile de secundis nuptijs, quod gl. adducit. existimat enim glo. tertias, & quartas nuptias ab Imperatore in rubrica de secund. nup. secundas appellari, decipitur equidem glo. non enim Imperator tertias nuptias, appellat secundas: sed constituit quid in secundis nuptijs obseruandum sit, & qua ratione, id quod sancitum est in secundis nuptijs, est obseruandum, pari ratione, & in tertijs, & quartis obseruandum erit. Sed dices, si tertiæ, & quartę nuptię non appellantur secundę, quãobrem Imperator secundarum tantum nuptiarum, & non aliarum mentionem fecit? respondeo id ideo factum esse, quia frequenter mulier secundò nubit, rarò autem tertiò, & quartò, & lex potius debet aptari ad ea, quæ frequenter eueniunt. l. nam ad ea. ff. de leg. & Senatusconsul. Item lex, id sumit, quod plurimum fit. 5. Ethic.

Sunt qui aliter diffiniant. aiunt enim, substitutio est secunda, vel vlterior institutio. hæc licet ob illud verbũ, & vlterior, tertias, & quartas, & vlteriores substitutiones complectatur, non est tamen admittenda, & est perinde ac si quis velit hominẽ diffinire, & dicat est corpus animatum sensibile. huiusmodi enim diffinitio competeret tam homini, quàm bestię. Ita in proposito, titulus de vulg. & pup. tractat de substitutione, quæ fit in vltima voluntate, & diffinitio materiæ de qua agitur, consentanea esse debet. Sed illa diffinitio suprascripta, competit & substitutioni, quę fit in vltima voluntate, & ei quę fit inter viuos. nam potest esse, & secũda & vlterior procuratoris institutio. potest enim quis plures procuratores instituere, pluresq; vites seriatim in unius locum substituere. peccat igitur in hoc, quod non solum competit diffinitioni, de qua in titulo nostro tractatur, sed alij inter uiuos, recipienda igitur non est. diffinitio enim debet ea esse, quam subiecta materia requirit. arg. l. si uno. ff. locat. res enim perinde explicanda est, ac subiecta materia postulat. 1. Ethic.

SVMMARIVM.

1 *Substitutio alia directa, alia obliqua.*
2 *Substitutio directa, cur dicatur. Et eius diffinitio.*
3 *Idem de obliqua*
4 *Substitutio obliqua duplex.*
5 *Substitutionum Practica.*
6 *Facultates grauati non continentur fideicommisso.*
7 *Substitutio obliqua, an propriè sit substitutio. & quod sic.*

LXI. DECLARATIO
Quare substitutio dicatur directa, & obliqua.

Huiusmodi autem † substitutio, ut genus subalternum, subdiuiditur in directam & obliquam. Et † directa dicitur eò quod ante l. quoniam indignum. C. de testa. necessariò facienda erat institutio, uerbo indicatiuo, & nomine recto: hoc est uerbũ debebat esse imperatiui modi, & is qui instituebatur, uel nominatiuo, uel uocatiuo casu appellãdus erat, utputa, Titius, seu Titi (ecce nomen hæredis in casu recto) hęres esto: (ecce uerbum imperatiui modi) & non poterat quis institui uerbis inflexis, hoc est non poterat testator dicere instituo Titium, seu uolo Titium mihi esse hæredem. Dicitur itaque substitutio directa, seu melius recta, eo quia fiebat uerbis rectis. d. l. qm̃ indignum. Effectus erat quod qui erat ita institutus, poterat manu propria capere, ab effectu igitur Dd. appellari directam, sed melius est, ut directa appelletur, à rectis uerbis quib. conficiebatur, q̃ ab effectu, quemadmodũ cõ-

[The numbers 1 and 2 stand in the right margin beside the first two lines of the paragraph above.]

pendiosa,& breuiloqua. Itaq; directa ita diffiniri potest.substitutio directa est sequens testatoris institutio, seu ordinatio in locũ deficientis hæredis:Et hæc si benè consideretur,est bona,cõstat.n.ex gñe & drijs, substõ.n.directa est diffinitũ. illa dictio instũ,est loco gñis, verbũ: sequens, ponit ad dñam pcedentis.dictio testatoris ad dñam substõnis inter viuos,illa verba in locum deficientis, ponuntur differentiam sequentis institutionis, quæ fit in secũdo, & tertio testamento,quæ fieri potest etiam in locum non deficientis illa dictio hæredis, ponitur ad dñam institutionis sequẽtis, quæ fit inter ciuos,vtputa in procuratore,& in vitibus, quæ non fiunt in locum hæredis deficientis. Hæres autem tunc dr deficere, quando non vult,vel non potest esse hæres, vel quando deficit,hoc est moritur in pupillari ætate.Hæc ẽt conuertitur cum suo diffinito,omnis enim sequens testatoris institutio in locum deficientis hæredis,est directa substitutio: ergo bona, secundum Bart.in l.1.§.dolum.ff.de dolo.

3 Obliqua † verò substitutio dr,eòquod obliquo casu fiebat,& verbis indicatiui modi,non aũt imperatiui,vtputa rogo,volo, mando, iubeo,&c.vt hæres meus restituat Titio hæreditatem,vel rogo,vt faciat Titium hæredem, & quia testator obliquo casu vtebatur,iõ dr obliqua,non autem ob id,qđ capiebat manu hęredis (vt aiunt Dd.) nam quod substitutus obliquo casu,aliena manu capiat,est effectus obliquæ substõnis,& magis à casu obliquo dicenda est obliqua, quàm ab effectu, quemadmodum compẽdiosa,& breuiloqua. Obliqua ita diffiniatur.substõ obliqua est sequens testatoris institutio,seu ordinatio, ab hærede obseruanda,seu præstanda, & hæc est bona,illa verba pstanda,ponuntur ad differentiam directę, quia fideicõmissa, & legata ab hærede præstantur,Inst.de leg.in prin.& l.cohæredi.§.cum filiæ.ff.de vulg.& pup.hæres verò directus capit propria manu.vide Bart.in l. centurio.ff.eod.

4 Iterum† obliquam substitutionem,tanquã genus subalternum,diuide in particularem,& vniuersalem.Particularis est fideicommissum particulare, vt rogo restituas Titio fundum. Obliqua vniuersalis est fideicommissum vniuersale,vtputa,rogo, vt restituas Titio meam hęreditatem,seu partem.pars.n.hęreditatis dr vniuersale fideicommissum, propterea quod trahit secum actiones actiuas,& passiuas,s. vtiles.§.restituta. Inst. de fideicommiss. hęred. Et nota fideicommissarium seu obliquè substitutum, non posse quicquam petere à grauato, seu eius hrde,nisi adita grauantis hrditate, sed si grauatus,vel eius hæres, nolit adire, potest cogi ex Senatuscõsulto olim Pegasiano,hodie Trebelliano adire hæreditatem, qui si ita coactus adit non poterit quartam retinere.§. sed quia.Inst.de fideic.hær.& oẽs actiones actiuæ, & passiuæ transeunt in fideicommissariũ.s.vtiles,si verò spontè adeat grauatus,vel eius hrs,à fideicommissario restituere hrditatem,detracta Trebellianica,& ẽt legitima, cogi potest,si grauatus erat filius sub cõditione.d.l. cohęredi.§.cum filiæ.ver.quod si hæredem,& ibi Dd. pręsertim Ias.& tot.ti.Inst.de fideic.hęr.Et nota,pprias facultates filij, seu alterius grauati, non contineri fideicommisso.d.§. cum filiæ.

Reducas nũc † substitutionem hanc,ad practicam:& sit talis species.Franciscus habens in bonis quadringentos aureos,habensq; tres filios,duasq; filias,vtputa Flogium, & Daphnicum,& Crisippum masculos:fęminas verò Heretinam.s.& Carmetam,omnesq; hrdes instituit,substituitq; ita dicens,si qs ex liberis meis morietur sine filijs,moriatur alijs. Morit Franciscus pater, deinceps Flogius relictis duobus filijs,videlicet Ascalione,&Achate,deinde mortua est Heretina, superstitibus ex ea duobus filijs masculis,& vna fœmina.s. Antiocho. Seuero,&Germussa:& sic tam in persona Flogij,q̃ in persona Heretinæ extincta est substitutio, cum conditio à testatore apposita(videlicet,si quis ex liberis sine filijs decesserit)defecerit,& deficiente cõditione defecit etiam dispositio. l.necessariò.ff.de peric.& commod.rei ven.& l.vnica.§.fin aũt sub conditione.C.de cad. tol. Deinde mortuus est Daphnicus sine filijs, qui reliquit fratrẽ Crisippum:& sororẽ Carmetã, & nepotes.s.Ascalionem,& Achatem ex fratre Flogio:reliquit ẽt Antiochum,Seuerũ,& Germussam filios Heretinæ sororis:reliquit pręterea matrẽ,noie Porphiriã.Cũ itaq; Daphnicus mortuus sit sine filijs,& sic in eo extitit cõditio à testatore apposita,habebit locũ in eius persona testatoris dispositio. condõne.n.existente,dispositio locũ hẽt.d.l. necessariò. & vt oculis spẽs hæc subijciatur, effingatur ita arbor,seriem mortuorum numerus demõstrat,

Fran-

	Franciscus			Porphiria vxor	
Flogius	Daphnicus	Crisippus	Heretina		Carmeta
Ascalio	Achates		Antiochus	Seuerus	Germussa

Quæritur nunc de succesione Fsancisci patris? & proculdubio dicendum est eius hrditatem spectare ad filios, filiasq; cum eos instituerit. idem esset, si mortuus esset intestatus: prima.n.causa esset liberorum.§.intestatorũ. Inst.de hæred. quæ ab intest. defe. & §. sed sui quidem.de hær.qual.& diff. & Aut. in successione.C.de suis,& legi.hær. Quæritur ét de succesione Flogij? Respon.admittendos esse eius filios, cum defecerit in eius persona conditio susceptis filijs. Idem dicendum est de hæreditate Heretinæ.pertinet.n.ad eius filios. Postremò q̃ritur de hrditate Daphnici, in quo proculdubio extitit conditio, cum mortuus sine filijs. Et quia substõ superius facta à patre, fuit reciproca mixta cum compendiosa facta per verbum moriatur, quod est cõe, in qua continetur vulgaris, pupillaris,& fideicommissaria, vt no.Dd.in l.precibus.C.de impub. l. Lucius. ff. e. nunc videndum est quænam earum locũ habebit? si.n.d.Daphnicus non adiuit hæreditatem, habebit locũ vulgaris, per quã succedit Francisco patri. Inst.de vulg.in prin. quãobrẽ per eã succedent Crisippus,& Carmeta, qui soli supersunt ex substitutis: filij aũt Flogij,& Heretinæ non vocabuntur, ppea q substitutio non transit ad hrdes.l.si ex pluribus.ff.de suis, & leg.hær.si verò Daphnicus patri hrs fuit, extincta est vulgaris.l.post aditam. C.de impub. & al.sub. Item si d. Daphnicus adita hrditate mortuus fuerit in pupillari ętate, vendicabit sibi locum pupillaris contenta in cõpendiosa, per quam ipsi Daphnico pupillo, & in omnia ipsius bona vndecunq; ad eum profecta, succedet. Inst.de pupil.in prin.& l. sed si plures.§. ad substitutos.ff.de vulg.& pup.per quã pupillarem substitutionem vocabuntur ijdẽ,s. Crisipp',atq; Carmeta. filij verò fratris, sororisq; mortuæ minimè, vt dictum est in vulgari. At si Daphnicus mortuus est pubes iam factus, pupillaris finita est.l.in pupillari.ff.de vulg.& pupil. & solum locum hẽt fideicommissaria in dicta compendiosa substitutione contenta: de ea itaq; tractandum nunc est. & quoniam, vt dixi, est obliqua substitutio, nec possunt substituti, per eam, manu propria capere hrditatẽ, idcirco necessarium est, vt substituti, qui & fideicommissarii dicuntur, videlicet Crisippus, & Carmeta, inueniant hæredes dicti Daphnici, siue testamentarios si testamentum fecit, seu legitimos si mortuus est ab intestato: Qui legitimi sunt Crisippus, & Carmeta tres item filii Heretinæ, ac etiam duo filij Flogij: omnes enim succedunt ei ab intestato. Auten.cessante,C.de leg.hęr. Veruntamen, cum Crisippus, & Carmeta sint fideicommissarij, & legitimi hęredes, ita diuidenda est Daphnici hrditas: vt primum separentur bona, quæ is habuit à patre, à bonis, quæ aliunde fortasse habuit † pro- 6 priæ.n. ipsius grauati facultates fideicõmisso non continentur.d.l.cohęredi.§. cum filiæ.ff. de vulg.& pup. deinde, de bonis paternis detrahatur legitima, in qua non potuit filius grauari, imò statim ipso iure ab illis bonis legitima separatur.l.quoniam in prioribus. C.de inoff. test. quæ erit tertia pars, vel dimidia eius portionis, quam habuit grauatus à testatore. Aut. nouissima.C.de inoff. test. deinceps detrahenda est quarta Trebellianica.d.§.cum filię,& §. sed quia.tot.tit.Inst.de fideicom. hæred.

Diuidantur itaq; legitima,& Trebellianica vnà cũ alijs bonis dicti Daphnici, si q̃ fortasse hẽt præter ea, quæ habuit à patre, inter eius legitimos hrdes, prout ab intestato vocant,& fiant in spẽ proposita, quinq; partes. vna dabit Crisippo, altera Carmetę, vti legitimis hrdibus in hac portione, tertia pars filijs Flogij, qui in locũ patris succedunt. quarta itẽ pars filijs Hęretinæ, Aut.cessante.C.de leg.hęr. quinta matri. Aut. vt fratrũ filij.§.hoc itaque. Aut defuncto.

cto.C.ad Senatusconf.Tert.Reliquum uerò restituatur Crisippo,atq; Carmetæ,tanquam fideicōmissariis.& sic ut uides, bis uocatur Crisippus,& Carmeta,semel vt legitimi hæredes vnà cū aliis,iterū vt fideicōmissarij.& hęc sufficiat de obliqua, seu fideicōmissaria substitutione.

7 Sed sunt nonnulli,qui dicunt † fideicōmissariā non esse propriè substitutionē, quod aiūt cōstare ex rubrica,de inst.& sub.& rest.C. vbi restitutio est quid diuersum à substitutione id quod ostendit illa dictio,& quæ inter diuersa poni solet ut in rubrica de iur. & fact. ign. Adducunt etiam tex.in l.generaliter. in princ. ibi nō esse locum substitutioni, vel restitutioni.C.de inst.& sub. & rest.Sed isti maximo operè aberrant, id quod facilè ostendetur, sed prius monstrandū est,ibi,esse substitutionē:id quod apertissimè ostendit text.in d.l. generaliter.§.cū aūt.vbi ex Papiniani sentētia,dr̄ substitutionē euanescere,si is qui substitutione ꝑgrauatus est,pr̄ efficiatur,& liberos sustulerit. vides igitur fideicōmissariam ab Imperatore ibi appellari substitutionem.Et si diceres, licet dicas substitutionē euanescere, tn̄ non loquiẽ de fideicommissaria,potest enim loqui de vulga.seu pupil.Ad hoc rn̄detur,quod ille tex.necessariò de fideicommissaria intelligendus est, id quod ostendunt illa uerba, si is qui substitutione præuagatus est: in pupillari.n.filius non grauatur,est enim testm̄, & honor ipsius filij.§.igitur.Instit.de pupil. sub.præterea non potest in ea ętate filios habere:Item nec in exēplari dicitur grauatus:ea enim substitutio est testamentum ipsius mente capti. Item in uulgari filius non dicitur grauatus,quia habet locum, si hæres non erit, & nulla lex substitutū vulgarem appellat grauatum.si igitur non loquitur nec de pupillari,nec de exemplari, nec de uulgari, restat ut de fideicommissaria loquatur:per quam propriè dicitur quis grauari.probat igitur manifestissimè ille text. fideicommissariam esse substitutionem. & si est substitutio,aut directa,aut obliqua, hæ enim sunt duæ partes substōnis in genere. directa non est, per directam enim quis propria manu capit.Bar.in l.centurio in penult.col.ff. de uulg. & pupil. erit igiẽ obliqua, per quam ab alio restituente,substitutus accipit.l.cohęredi. §.cum filiæ ff.de uulg.& pupil.

Non obstat quod in dicta rubrica,& in d.l. generaliter,ponatur substitutio,& restitutio: nam duo extrema in hoc consideranda sunt, vnū est,is qui substituitur: & huius respectu, illa testatoris dispositio appellaẽ substitutio, alterum est is, à quo fideicommissum restituendum est, & huius respectu eadem testatoris dispositio uocatur restitutio,Hanc ob cām Imperator in d.rubrica,& in d.l.generaliter. meritò utriusq; mentionem facit,in directa testatoris dispositione non fit mētio, nisi unius extremi hoc est eius qui substituitur: alterū extremum prætermittiẽ. eò quod is cui fit substitutio nō dicitur restituere, is enim qui substituitur, manu propria capit, ut dictum est.

Non est igitur dubitandum substitutionē obliquam, esse speciem substitutionis in genere,si.n.directa substitutio, sine cōtrouersia est una species,necessario sequitur, ut obliqua sit altera species.nā substitutio uti genus, ad minus debet duas species continere. quemadmodum.n.substō ut genus, & illa dictio directa, vti dr̄a specifica.constituunt unā speciē, quæ substitutio directa appellatur: ita substitutio vti genus,& dictio obliqua,vti dr̄a,constituūt alteram speciem,quæ obliqua uocatur substitutio, genus enim & dr̄a cōstituunt speciem, animal.n.& rationale constituunt speciem, q̃ dr̄ homo.Sed dices fortasse, nemo est qui dicat obliquam substitutionem, non esse speciē substitutionis,sed scribentes aiunt,non esse ꝓpriè substitutionem:sed qui hoc dicunt, cum Dialecticis litem suam faciunt, illi.n.aiunt genus cuilibet speciei propriè inesse. hoc idem dicit gl.in l.si quid earum.§.inter emptum.ff. de leg.3.ita.n.propriè asinus est animal, sicut & homo.& in proposito,ita substitutio uti genus ꝓpriè inest substitutioni obliquæ,uti speciei, & ꝑ̄r ita obliqua substitutio est propriè substitutio, quemadmodum & directa, non n.genus minus propriè uni speciei,quàm alteri inest,cum æquè de ambabus dicatur, conuentio.n.vti genus æquè propriè unicuiq; cōtractui inesse dicitur.l.1.§.adeo.ff.de pact.

SVMMARIVM.

1 *Substitutio directa diuiditur in quinque species.*
2 *Vulgaris inuenta post pupillarem.*
3 *Sed cur uulgaris præposita.*
4 *Vulgaris quæ dicatur.*
5 *Caduca tripliciter fiebant.*
6 *Vulgaris duplex.*

7 *Vulgaris expressa quo est in compendiosa, & nu. 9*
8 *Totum, & pars, tripliciter accipitur, & quando valeat argumentum, de vno ad aliud.*
10 *Vulgaris tripliciter expressa dici potest. Idem & tacita. num. 11.*

LXII. DECLARATIO
Vulgaris substitu..onis.

Redeundum est nunc ad aliam substitutionis speciem, quæ directa substitutio
1 nuncupatur. hęc † enim tanquam genus subalternum diuiditur in quinque partes, hoc est in vulgarem, pupillarem, exemplarem, breuiloquam, & compendiosam.

Sed antequam de his tractemus, prius vidēdum est, vtra duarum inuēta prius fuerit, vulgaris ne, an pupillaris? si ad titulos respexeris, sine dubio, dices vulgarem prius inuentā fuisse, cum illi inscripti sint, de vulgari, & pupillari: Attamen diligentius consideranti, facilè ap
2 parebit † pupillarem fuisse prius inuentā, fuit enim à Lacedæmoniis istituta, vt no. gl. & Bar. in l. morib. ff. de vulg & pup. à quibus Romani eam acceperunt: siquidem decem illas tabulas partim à Lacedæmoniis, partim ab Atheniensibus habuerunt. l. 2. ff. de orig. iur. at vulgaris longo post tempore introducta fuit, tēpore videlicet bellorum ciuiliū, vt apertè colligitur in. l. vnica. C. de cadu. tollē. de qua mox dicetur. Suboritur, & alia quæstiuncula, hæc.
3 s. † si prius inuenta est pupillaris, quamobrem à Iureconsultis, præposita est vulgaris, cum inscribatur titulus de vulg. & pupil. Ad hoc respō. eos, qui huiusmodi fecerunt inscriptionē (vix equidē crediderim fusse Iureconsultos) esse ordine naturę secutos: nostra enim prius est non ens, quā ens, seu prius priuatio, quàm habitus, prius enim fuit nō esse mundi, quàm esse, & in ligno prius est priuatio ignis, quàm actus, id est forma ipsius ignis. Ita & in proposito, si ordinem naturæ, & non inuentionem considerabis, præponenda fuit vulgaris pupillari: vulgaris enim pręsupponit non ens, seu priuationem, eius formula hęc est si Titius hæres non erit, Seius hæres esto. Instit. de vulg. in princ. At pupillaris præsupponit ens, seu habitum: cum eius formula ita sonet, si filius heres erit, & prius moriatur, quam in sua tutelam venerit, Seius hęres erit, Inst. de pupil. in prin. meritò itaque considerato ordine naturę, & non inuentionis tempore, pręponenda fuit vulgaris, licet postea fuerit inuenta, sicut hō sexto die plasmatus, præponit aliis creatis oībus quinque prioribus diebus. Gen. c. 1. nam & si tempore fuerit homo vltimus omnium rerum plasmatus, cum natura homo, sit cæteris nobilior, omnibus aliis rebus anteponendus est. l. sancimus. C. de sacros. ecc.

Quærūt deinceps † quare appellata sit vulgaris. Dd. communiter in. l. 1. de vulg. & pup. sub. 4
dicunt appellatam esse vulgarem, eo quod à quolibet, & cuilibet fieri potest: id quod vix possum admittere, non enim potest fieri à furiosis, à deportatis, ab impuberibus, & à multis aliis, addent ipsi idoneo: sed si hoc addas, et pupillaris posset appellari uulgaris, cum & ipsa posit à quolibet, & cuilibet idoneo effici. Tu uerò aliter dicas. sed prius sciendum est, olim tempore bellorum ciuilium, cum esset ęrarium exhaustum, fuisse latam legem quandam Papiam, qua introductum fuit, vt nec legatorum, nec fideicommissorum antequam testamēti tabulę aperienē, dies cederet, nec hęreditas adiri poterat, nisi essent liberi instituti, idcirco plerūq;, & legata, & fideicōmissa, quin etiam, & hęreditas caduca efficiebanē: † cadu- 5
cum aūt triplici mō fiebat. primò si relinquebaē ei, qui tunc non erat in rerū natura, & dicebaē pro non scripto, & hoc fisco minimè applicabaē, sed apud eos, à quibus fuerat relictū remanebat. Secundò, si is qui aliqd ex testamēto erat habiturus, uiuo testatore, fuisset mortuus, vel ipsū relictū expirabat, conditione fortè deficiente, sub qua relictum erat, & hoc appellabant in causa caduci, id qđ fisco applicabaē. Tertiò si mortuo iā testatore, id qđ iā relictū erat, aliquo modo deficiebat, qđ aperta voce caducū nuncupabantur, & fisco applicabaē hęc hodie sunt correcta. l. vnica. C. de cadu. tollen. vnde testatores videntes bona sua ad fiscū deferri, ęgrè ferebant hmōi caducorum obseruationē, quamobrē introduxerunt substōnes, ne fierent caduca, & si facta essent, ad certas ꝑsonas ab eis substitutas deuenirent. d l. 1. §. 1. Patet igr̄ testatores inuenisse substitutiones: non pupillarem, quę multò ante à Lacedęmoniis fuerat introducta, & fit pupillo. īuenerūt igitur eam per quam succedit testatori, quā deinde Iureconsulti appellarunt uulgarē, propterea, quod à vulgo testātib. fuit īuēta. res. n. plerunq; ab inuētore nomē accipiūt, vt Trebellianica,

bellianica, à Trebelleio, & lex Aquilia, ab Aquilio. Habes, itaq; quamobrē dicta sit vulgaris? dicta est enim à vulgo, i. à populo inuentore.

6 Vlterius quæritur, in † quot partes diuidatur vulgaris? Respo. in duas principales, in expressam scilicet, & tacitam.

Expressa duplex, alia enim est expressa in genere, vt aiūt Dd. veluti ea quę in breuiloqua, seu reciproca, vel compendiosa cōtinetur ſm Dd. & ideo compendiosam appellant genus, q̄ mihi nequaquam placet, si enim esset genus, necessariò suas haberet species, & vulgaris, & pupillaris essent species cōpēdiosę, q̄ est falsū. nō.n. vulgaris est species compendiosæ, ꝓpea quod non sequitur, est vulgaris, ergo compendiosa. sequeretur profectò si esset species, veluti cum dicimus, est homo, ergo aīal. Nec etiam valet, non est compendiosa, ergo nō est uulgaris, quod est compendiosa esset genus, vtiq; valeret.n.non est animal, ergo non est hō. Vulgaris

7 † itaq; est incompendiosa, sicut contentū in cōtinenti: sicut in simili plures homines cātores dicuntur cōtineri, sub hoc nomine choro. est enim chorus nomē quoddā collectiuū: & ꝑtinet sub se plures homines cātatores fortasse. l. si chorus. ff. de leg. 3. qui ergo legat chorum, licet singulos in ea ꝑtentos non expresserit, tñ peride est, ac si singulos legasset, sic dñr sub cōtento expresi. Ita in proposito, cōpēdiosa est quoddā totū collectiuū, continens sub se plura tempora, & plures substitutiones, vt suo loco dicetur. Vulgaris ergo in ea continet̃, nō tanquam species sub genere, sed tanquam cōtentum sub continenti, qui ergo facit compēdiosam, licet nō exprimat singulas substitutiones in ea cōtētas, tñ perinde est ac si singulas expresisset. arg. d. l. chorus. Vulgaris itaq; dicat̃ expressa in genere, nō eo genere, quod de pluribus differentibus specie prædicat̃, sed in quodā toto, q̄ Dd. largè appellat genus. Bar. i l. nō vſ. C. de integ. rest. dicit totū sumi tāq̄ genus, & partem totius, tāquam speciem. Vnde est aīad

8 uertendum, † totum posse trifariā dici, itidē & partem. Est enim totum quoddam generale, cuius partes dicūtur subiectiuæ. Bar. in l. re cō iuncti. in. 2. col. ff. de leg. 3. & in hoc argumentum à toto ad partes valet negatiuè, nō autē affirmatiuè: sequitur enim non est animal, ergo non est homo, sed dicas est ibi animal, ergo hō, nō valet. Et contrario à parte ad totum, i. à specie ad genus, valet affirmatiuè, non autem negatiuè: veluti est homo, ergo aīal, rectè dicimus, at si quis dicat non est hō, ergo nō est animal, decipitur. Est aliud quod dicitur totū integrale, & eius partes itidē integrātes: puta domus est totū, paries, tectū, solū, sunt partes. l. cū q̄ ædes. ff. de vsucapio. itē emptio, seu vēditio, est quoddā totum integratum, pretium, & cōsensus sunt eius partes integrantes: & in hoc à toto ad partes valet affirmatiuè, non autem negatiuè: valet.n. est domus, ergo paries, tectū, & solū. at si quispiam dicat non est domus, ergo nō est paries, errabit, pōt.n. esse paries sine domo. A parte verò ad totū negatiuè, nō āt affirmatiue valet. sequitur.n. non est paries, ergo nō est domus. est paries, ergo domus, nō valet. Est quoddā aliud totū quotitatiuum, vt aiūt. & eius partes quotitatiuæ, vt tabula, & eius partes, vtputa dimidia, tertia, quarta: & in hoc ualet argumentum à toto ad partes, tam affirmatiuè, quām negatiuè, valet.n. non est tabula, ergo nec dimidia, nec eius tertia pars est. Itē affirmatiuè, est tota tabula. ergo dimidia, & tertia pars tabulæ est. A parte ad totū eodem mō valet, sunt.n. homogena, i. eiusdem nominis, totū, & pars. valet ergo est tertia pars tabulæ, ergo tabula, nō tamen tota. Est ꝑterea aliud quoddam totū quod dici potest collectiuum, seu continens, ut superius dictū est de choro.

Hoc præmisso redeo ad rem, dixi vnūquodque totū, largè posse appellari genꝰ, quare † vulgaris cōtenta in compendiosa, nō ab re a Dd. 9
appellatur expressa in genere, id est in toto collectiuè, seu continenti: & hæc eadem dicitur tacita in specie, & in indiuiduo, eò quod neq; in specie, neque in indiuiduo expressa est.

Est & alia vulgaris expressa in specie, ueluti si dicatur si Titius hæres non erit, Seius hæres esto. Inst. de vul. in prin. hoc.n. mō est expressa in spē sua. hæc eadē dr̃ tacita in īdiuiduo, ꝑpea quod non est facta in indiuiduo. Est & alia expressa i indiuiduo, seu singulariter: ꝓ qua aīaduertendum est, quod huiusmodi verba, si hæs non erit in duas diuiduntur partes, hoc est, si noluerit, vel non potuerit. Item pars illa, si noluerit, amplius nō subdiuiditur, pars verò illa si nō potuerit esse hæres, intelligitur vel ꝓpter mortē, vel ob aliud impedimētū iuris, vel facti vbicunque ergo à testatore alteruter horum casuum, fuerit expressus, idest, si Titius noluerat

rit esse hæres, vel non potuerit, uel si moriatur ante aditam hæreditatem, uel si non nascatur, dr̃ expressa in indiuiduo, seu singulariter, uel melius in specie specialissima, secundum Dialecticos, indiuidua enim nõ dicuntur nisi addito pronomine demonstratiuo, hic, vel ille,
10 vel iste. Et sic † uulgaris substitutio tripliciter expresse dici põt, in genere. s. in specie. & in indiuiduo, seu in spẽ specialissima: sicut põt q̃s tripliciter exprimere Petrũ, in gñe. s. & in spẽ, & indiuiduo: in genere ueluti si quis dicat, oẽ animal, exprimit etiam Petrum sub ea appellatione, quippe cum Petrus sit animal: in specie, cum dicit oĩs homo, tunc enim & Petrus dicitur exprimi, cum & ipse sit homo: in indiuiduo, seu singulariter, utputa cum dicit Petrum. quemadmodum igitur homo tribus modis exprimitur, ita & uulgaris substitutio. Est & alia uulgaris partim expressa, partimq; tacita. quoad casum: ueluti cũ quis dicit, si Titius uoluerit esse hæres, Seius hæres esto. ecce quod est expressus unus casus singularis, seu unũ indiuiduum, alius uerò est omissus, & tamen tacitè in altero casu intelligitur facta substitutio: nam licet ille Titius uelit esse hæres, non tamen possit, habet sanè locum substitutio, dicunt enim Dd. substitutionem vulgarem factam in alterutro indiuiduorum, porrigi ad utrunque: vel ut eorũ uerbis utar, substitutio facta in uno casu, porrigitur ad alium: nam si ita facta fuerit substitutio, si noluerit esse hæres, habet etiam locũ, eo casu, quo nõ potuerit. & hęc hactenus de expressa.
11 Vulgaris † etiam tripliciter uocatur tacita, eam enim, quæ expressa in compendiosa, appellant Dd. tacitam, propterea quod neq; in specie, neq; indiuiduo expressa est, dicitur tamen expressa in genere, vt diximus: quamobrem eadem potest dici expressa, & tacita quoad quid. Est & alia tacita in indiuiduo, vtputa quando dicitur, si Titius hæres non erit. hæc enim dicitur expressa in specie, tacita aũt in indiuiduo eò quod neutrum indiuiduorum est expressum. idem quia nõ fuit dictum si noluerit, vel nõ potuerit. Est alia & omnino tacita, vt ea quæ in expressa pupillari cõtinetur, si .n. pr̃ habens filium impuberem dicat, si filius meus hęres erit, & impubes morief, Titius hr̃s esto: hęc est mera pupillaris, & vt vides vulgaris à testatore minimè facta est, & tñ si filius velit paterna hæreditate abstinere, quod potest. §. sui. Instit. de hæred. qual. & diff. vulgaris tacita omnimodo, vt aiũt, locum habebit. Ego autem huiusmodi substitutionem, suum solitus appellare uulgarem, à lege subintellectam. l. nam hæc iure. ff. de uulg. & pupil. ubi dr̃ cum pater filio impuberi in alterum casũ substituerit, in vtrũq; substituisse intelligatur. lex. n. facta solum pupillari à pr̃e facit, seu subintelligit uulgarẽ. dicatur ergo vulgaris facta, seu subintellecta à lege, & hęc est oĩno tacita.

SVMMARIVM.

1 *Pupillaris substitutio, quo iure inuenta.*
2 *Et hodie fit ex iure scripto.*
3 *Scriptura, an sit de essentia legis.*
4 *Pupillaris, quare dicatur.*
5 *Captatoria institutio quæ.*
6 *Pupillaris, an sint duo testamenta, uel unum.*
7 *Forma testamenti, quæ sit.*
8 *Numerus testium, non est de forma, sed de essentia testamenti.*
9 *Pupillaris substitutio duplex.*
Expssa, & tacita pupillaris q̃, & earũ diuisiones,
10 *Pupillaris omnino tacita matrem non excludit. Sed contrarium est uerum.*
11 *L. precibus, uers. nam non est incerti. C. de impub. declaratur.*

LXIII. DECLARATIO pupillaris substitutionis.

Nunc summatim dicendum est de pupillari. & primum quęratur, † quo iure 2
pupillaris sit introducta? dicito, eam initium habuisse ex iure non scripto, hoc est ex moribus Lacedæmoniorum, apud quos boni mores memoria, & non scriptura continebantur. Lacedęmonij igitur introduxerũt, ut quis liberis suis impuberibus testm̃ facere posset. l. moribus. ff. de uulg. & pupil. & ibi glo. in uerbo moribus. a quibus deinde decem illi uiri publica Romanorum auctoritate, in Gręciam missi, bonos, ac diuturnos mores, decem in eneis tabulis præscriptos, unà cum Atheniensium legibus Romam detulerunt, additis postea duabus aliis tabulis, & in iis duodecim tabulis eo tp̃e omne ius Romanorum continebatur, q̃ dicebatur ius scriptum, & ea quę illis tabulis scripta erant, appellabanẽ leges duodecim tabularum. l. 2. §. exactis. ff. de orig. iur. Pupillaris itaq; apud Lacedęmonios fiebat, ex iure nõ scripto apud † Rom. uerò hodie fit ex iure scripto, ut ex s̃ dictis patet. Et licet Bart. dicat 2

cat in l. moribus. ff. de uulg. & pupil. consuetudinem in scripturam redactam non desinere esse consuetudinem, cum scriptura nil dat consuetudini, sed dũtaxat eam probat. l. cum res. C. de prob. quamobrem secundum eum, substitutio pupillaris etiam hodie diceda est, ex iure non scripto. tamen tu ita dicas, aut aliquid receptum erat à populo expresso cõsensu, hoc est suffragio in comitiis, rogante magistratu, & illud appellabatur lex. l. de quibus. ff. de legi. aut aliquid recipiebatur nõ suffragio, sed rebus ipsis, & factis, hoc est tacito consensui, qui consensus ex pluribus actibus, & lõgo tempore colligebatur, dicebaturq; consuetudo. d. l. de quibus & l. diuturna. & §. nam diuturni. Inst. de iur. nat. & tũc licet postea in scripturã reducatur, tamen dicenda est consuetudo: scriptura. n. fit, ut facile aliquid probari possit. & ita loquitur Bart. sed pupillaris substitutio non est à populo Romano, tacito consensu, longoq; tempore introducta, illæ. n. tabulæ ęneæ, in quibus pręscripti erant Lacedęmoniorum mores, & consequenter pupillaris substitutio, pro nostris præpositæ fuerũt, à populoq; suffragiis approbatæ. d. §. exactis. & ita ea quæ in illis tabulis continebantur, leges appellatæ sunt. Ex iis satis constat pupillarẽ substitutionem iure Romanorũ esse ex iure scripto. Ex sup[illegible]ctis etiam tolli potest contro-
5 uersia, qua dubitatur, an † scriptura sit de essentia legis. multi enim aiunt scripturam esse de essentia legis, id quod probari affirmant. §. singulorum. Inst. de rer. diuis. ibi, cum leges scribi cœperunt. Multi uerò id negant.

At tu audacter dicas, scripturam non esse de essentia legis, quod ex illius diffinitione patet. lex enim est, quod populus Romanus Senatorio magistratu interrogante, ueluti consule, constituebat. quod enim à diffinitione remouetur, & à diffinito remoueri oportet, vt inquiunt philosophi. id enim, quod non est in diffinitione, nec in diffinito quippe est. Diffinitio enim est oratio, quid esse rei per essentialia demonstrans. scriptura uerò non ponitur in diffinitione legis, ergo &c. id. n. quod populus Romanus rogante magistratu in comitiis suffragio confirmat, statim subsistit, & est lex: quicquid deinde rei subsistenti accidit, est accidens, ut inquit S. Thomas in opusculo de pluritate formarum: Nã licet homini subsistenti, adueniat musica, seu grammatica, non tamen sunt de essentia hominis, sed sunt formæ quædam accidentales, dicitur itaque homo musicus, vel grammaticus: si igitur scriptura consuetudini, seu legi iam subsistenti addatur, non erit de substantia legis, sed erit potius quoddã accidens, seu forma accidentalis, quare postea dicetur lex scripta, sicut & homo à forma accidẽtali quidem, appellatur musicus. Conclude igitur, scripturam non esse de essentia, neq; legis, neq; consuetudinis: sed potius esse quandam accidentalem formã, quæ præter subiecti corruptionem adesse, & abesse potest. Nec obstat. §. singulorum. probat enim id quod dictum est, si enim leges leges cœperunt scribi, ergo antequam inceptæ essent scribi, sine dubio erant, igitur si subsistebant habebãt substantiam, & essentiam, & ita postquam habuerunt substantiam, seu essentiam, cęperunt scribi, quamobrem scriptura non est forma essentialis, sed potius quędam accidentalis, ut suprà scriptum est.

Rursus quæritur, † quare dicatur pupillaris? Responde pupillarem substitutionem dici, eo quòd fiat pupillo. nam moribus constitutum est, ut pater filio impuberi testamentum faciat: quod testamentum, est illa substitutio, per quam ipsi pupillo succeditur, à quo appellata est pupillaris. Inst. eo. tit. in prin. Sed hic dubitatur, quonam modo tale testamentum valet, quippe cum ex alieno arbitrio pendere uideatur, & sic est captatoria. l. captatoria. ff. de hæred. instit. captatoriam enim substitutionem Senatus improbauit ut ibi? Respondeo, pupillarem substitutionem non esse captatoriam, illa enim † captatoria est, quæ alieno permissa est arbitrio, utputa, si Titius uolens facere testamentum dicat, instituat eum hæredem, quem Sempronius suo arbitrio elegerit: & ita testamentum Titij ex arbitrio Sempronij pendet, & ob id, non ualet. l. illa institutio. ff. de hæred. instit. ratio, quia testamentum Titij per se non esset firmum, cum in eo adhuc non sit nominatus hæres, testamentum enim ex hæredis nominatione, robur capit. §. ante hæredis institutionem. Inst. de leg. pẽdet itaque ex arbitrio alieno, ut perficiatur, ius autem testamenti per se firmum esse oportet. d. l. illa institutio.

In casu proposito, una pars testamenti fieret à

ret à Titio, altera à Sempronio, & sic forma testamenti diuideretur, quæ est indiuisibilis: sed testamentum pupillare per seipsum est firmum, totum enim fit à patre lege permittente, quamobrem pendere non dicitur, non. n. vna pars fit à pupillo, altera uerò à patre, quo casu non ualeret. d. l. illa institutio. Præterea dici potest, huiusmodi testamentum, non pendere ex alieno arbitrio, cum pater, & filius ēt natura ipsa, una & eadem persona esse intelligantur. l. fi. C. de impub. & al. sub. & Arist. 5. Eth. testamentum igitur factum à patre, intelligitur factum à filio, cum uox patris, sit tanquā uox filij. §. ei uerò. Inst. de inut. stip. quāobrem non potest dici captatoria uoluntas.

6 Illud etiam quæri potest, an † testamentum patris, & filij sit unum, uel duo? Imperator in §. igitur. Inst. de pupil. sub. modò dicit esse vnum, modò duo. Tu uerò, ut clarè intelligas, considera in omni re composita, quatuor requiri causas: videlicet efficientem, materialē, formalem, finalemque. Efficiens est, quæ principium motus pręstat, ut aliquid fiat. Materialis est, quæ subiecta, rerū formas suscipit. Forma est cuiuslibet rei species, hæc est quę dat esse rei, l. Iulianus. ff. ad exhiben. Finis uero, i. cuius gratia aliquid fit. exempli causā in domo faciēda, efficiēs est domificator: materia, calx, arena, trabes, & alia: forma est apta partium compositio, seu unio, utputa parietis, tecti, soliq; concinna compositio: finis autem est habitatio. Ita in testamento, efficiens est ipse testator: materia est hęreditas, seu bona, de quibus ipse testator disponit: forma est solennitas, seu ipsius testamenti compositio: finis est, vt testāti aliquis fiat hæres. Si igitur ad causā efficientem respicies, dicito unum esse testamentum patris & filij, cum una sit causa efficiens, qui est ipse testator, idest ipse pater: si uerò ad formam, itidem erit unum, cum una patris, & filij testamēti sit forma. at si ad materiam respiciens, duo dicenda sunt testamenta, quippe cū duę sint hæreditates. altera patris, altera filij. si finem consideres, itidem erunt duo, cum duo sint fines, per testamentum enim patris ipsimet patri, per pupilli testamentum ipsi pupillo succeditur. habes itaque claram d. §. igitur. declarationem.

7 Rursus hic obiter quæri potest, † quæ sit forma testamenti? respondeo, non esse ignorandum id esse formam cuiusque rei, quo remoto, res ipsa prope interit. anima enim est forma hominis, qua remota, homo omnino interit. l. Iulianus. §. si quis. ff. ad exhiben. quamobrem multi dicunt numerum testium esse formam testamenti, propterea quod si unus ex septem testibus desit, testamentum iure deficit. l. si vnus. C. de testa. Sunt qui dicant, hæredis institutionem esse formam testamenti, cū sit caput, & fundamentum totius testamenti. §. ante hęredis institutionem. Inst. de leg. Nonnulli aiunt, uoluntatem testatoris esse ipsam formam, cum testamentum sit iusta sententia nostrę uoluntatis. l. 1. ff. de testa. Alij subscriptiones testium, uel signa testamenti formam esse uolunt. Inst. de testa. Tu uerò dicas, nullū horum per se esse formam ipsius testamenti, sed alia prorsus est forma. & ut facilè intelligatur, scito testamentum esse totum quoddā integratum, supradicta omnia esse partes, ex quibus ipsum integratur: totum autem integrale in re composita est ueluti forma. unit enim & continet suas partes. & cuiusque rei compositæ non naturalis, forma est ipsa compositio, & ordo, ipsaq; partium unio. Arist. 2. Phys. item forma unius cuiusq; compositi, ex suis partibus constat. l. cū qui ædes. ff. de usuc. partes autem sunt uti materia. ex illis enim cōponitur ipsum totum, ipsæ autē partes uniuntur, & continentur sub forma totius. Totum igitur inest suis partibus, ut forma, partes uerò subsunt toti, ut materia, quamobrem totū non differt re ipsa à suis partibus simul acceptis, differt tamen ratione, quia alia est diffinitio totius, alia partium. Distinguitur etiam totum à qualibet parte separatim accepta. differt enim Titius à manu eius, eò quod Titius non solum includit manum, sed alias partes, quæ à manu re ipsa distinguuntur. Ita testamētum est quoddam totum integrum: institutio uerò, & testes, numerus testium, subscriptiones, signaq; sunt partes, ex quibus ipsum totum perficitur. nam unio harum partium vno contextu facta, quid aliud est, quàm ipsū totum, quę est ueluti forma? nulla igitur pars per se est forma, sed illa unio, seu partium coniunctio uerè est forma, quę facit ut sit testamētum, hoc est ipsum totum. nisi enim eæ partes simul starent, testamentum non subsisteret, & si una deesset, testamentum utiq; deficeret.

Quem-

Quemadmodum enim si non esset paries, non esset domus, ita si non adest numerus testiũ, non est testamentum.d.l.si unus. Item si non esset hæredis institutio, non esset testm̃, & sic de cęteris partibus. Et quemadmodũ si est domus, est paries, solum, & tectum, ita si est testamentum, adest numerus testium, hęredis institutio, signa, aliaq; partes. valet enim argumentum à toto ad partes constructiuè, destructiuè uerò minimè. non enim sequitur, non est domus, ergo nõ est paries, potuit.n.corruere tectum, stante pariete, & ita non erit domus, erit tñ paries. Itidem non sequitur non est testamentũ, ergo non est hæredis institutio, poterũt.n. deficere testes, seu numerus testiũ, uel fortasse non erunt rogati, & ita nõ erit testm̃; & tñ potest esse hęredis institutio, tanquã una pars testamenti, sicut scriptum est de pariete. sed ipsa hęredis institutio sola, non est testa-

8 mentum. Si igitur quæratur an † numerus testium, sit forma testamenti? respondeo minimè. Rursus si quęratur, an sit de forma? rursus respondeo, minimè, partes enim totius, sunt loco materiæ, ut diximus. At si quęratur vtrum numerus testium sit de essentia, siue de substantia testamenti? respondeo essentiam, seu substantiam cuiusq; rei compositæ, consistere ex materia, & forma. quamobrem numerus testiũ, quę est pars totius, hoc est testamenti, cum sit ueluti materia, meritò dicitur de substantia, & essentia testamenti, nõ autẽ de forma, neque de forma testamẽti. Dictum est supra, numerum testium esse partem integralem testamenti, si ita esset, vbi numerus septę testium deesset, ibi non esset testm̃, quemadmodum ubi non paries, non est domus, & tñ reperitur testamentum militare, ubi non est numerus septem testium, est tamẽ verè testm̃. l.milites.C.de testam.milit.l.Lucius.ff.eod. Dicas numerum septem testium, non esse partẽ integralem cuiusque testamenti, sed solum testamenti à pagano confecti, ut supra dictum est, partes uerò testamenti militaris, sunt duo testes, & institutio hęredis, & ex his componitur totum integrale, quod est ipsum militis testamentum. & sola harum partium unio, seu coniunctio, constituit ipsum totum integrale, eo modo quo supra dictum est, de testamento pagani, quare patet aliud esse totum testamenti pagani, aliud totum testamenti militis, & partes unius non sunt partes alterius. hæc obiter dicta sint.

Redeundum iam est ad † pupillarem, quę 9 in duas partes diuidatur, in expressam.s.& tacitam. Rursus expressa subdiuidatur. nam alia est expressa, hoc est facta per eius formulam, hoc modo, si filius meus hęres erit, & moriatur antequam in suam tutelã uenerit, hoc est antequam factus sit pubes, Caius Seius hęres esto, hæc sine controuersia, omnes & ẽt matrẽ excludit.l.precibus.C.de imp.& ali.sub. facitque substitutum admitti. Alia est expressa, q̃ sub compendiosa continetur, & hęc itidẽ matrem excludit. si matrem, ergo & alios.d.l.precibus. Pupillaris itẽ tacita subdiuiditur. nam alia est tacita, hoc est nõ facta per eius formulam, sed uerbis quibusdam generalibus à testatore concipitur, ut ea q̃ continetur in compendiosa, & hoc mõ põt dici expressa, & tacita, ut supra diximꝰ de uulgari, & ibi uideto. hęc aũt licet quodammodo appellet̃ tacita, excludit tamen matrem.d.l.precibus. Alia est omnino tacita, quę nullo modo à testatore fit, & est ea, q̃ à lege facta à testatore uulgari expressa, subintelligitur.l.nam hoc iure.ff. de uulg. & pupil. hanc Dd. appellant omnino tacitam, ob hanc asseruntque matrem non excludi. ex quibus hęc maxima sumi potest. † Pupillaris omnino 10 tacita matrem non excludit. Duriuscula est hęc conclusio, imò falsa. quoniam eadem est virtus taciti, & expressi.l.cum quid. ff. si cert. pet. Nulla pręterea lex huic conclusioni est adiumento, nisi.d.l.precibus. vt ipsi existimãt, lex autem precibus, ex eorum sententia ita ꝓbat. dicit.n.ibi Imperator, si filius primo casu habuit substitutum, hoc est si pater uulgariter filio substituit, quo facto sub ea uulgari tacita pupillaris continetur.l. nam hoc iure. ff. de uulg.& pupil. si filius patri hæres extitit, & sic expirauit uulgaris.l.post aditam.C. de impub.& al.sub. filio deinde defuncto, nõ est incerti iuris, inquit Imperator, o mater quin ad te oĩmodo eius pertineat successio. & ita satis constat, inquiunt ipsi, hmõi pupillarẽ nõ excludere matrem: si.n.excluderet, non pertineret ad eã filij successio, sed ad substitutum, hęc ex sñia Dd. Nunc videndum est, an.d.l. probet communem opinionem. si enim non probatur, vt & ipsemet fatentur, sunt qui tentãt illã legem euitare, dicentes: ibi nõcõtineri tacitã pupil-

pupillarem propter dictionem, tantũ: sed hoc à quibusdam benè refutatur, dicũt.n. dictionẽ illam taxatiuã, non fuisse à testatore expresã, sed ab Imperatore appositam, ad differentiã secundi casus. dicit enim, primò casu tantum habuit substitutum. postea inquit, si in secundũ casum, &c. Alii dicũt pupillũ decessisse pubere, & ita pubertate finita est pupillaris. l. in pupillari. ff. de vulg. & pupil. sed hoc nihil ualet, non enim sequitur mortuus est ergo pubes. l. neque natales. C. de proba. Quamobrem
11 videndum est, si aliter † lex illa intelligi posit. & sciendum est pupillarem, de qua agitur nullo modo concipi à testatore, sed intelligentia, curaq; legis inesse, facta enim à testatore vulgari pupillaris à lege subintelligitur. l. nã hoc iure. ff. de vulg. & pupil. ibi in vtrunq; casum substituisse intelligatur, cura igitur, & diligentia legis, est causa efficiens pupillaris subintellectæ, non autem testator. Hoc proposito hæc colligatur conclusio, vbi diligentia, & cura legis non operatur, ibi non est pupillaris tacita. cessante enim causa efficiente in fieri cessat effect⁹, vtputa cessãte ędificãte, cessat ædificatio, sed causa efficiens huiusmodi substitutionis tacitæ, seu subintellectæ, est legis diligentia. d. l. nam hoc iure, ut dictum est.

Item non est ignorandum in testamẽto militis, nihil à diligentia, & cura legis introducti, nihilq; intelligi: sed nuda militis uoluntas in eo seruatur. l. 1. ff. de milit. testa. id quod cõfirmatur, eo quod ius accrescendi est quædam tacita substitutio. l. si Titio, & Seio. §. Iulianus. & Ias. in l. nec is. §. hæres. ff. de acq. hæred. nu. 11. quod quidem à lege ideo inductum est, ne qs testatus & intestatus decedat. l. vnica. C. de cad. toll. §. in iis. cum igitur à prouisione legis ius accrescendi inducatur, meritò in testamento militis ei locus non est. l. si duobus. de milit. testa. ff. Præterea miles, potest directò substituere alicui, postquam hæres extiterit. l. miles etiã. C. de mil. testa. hæc autem substitutio appellatur directa militaris. Sed si miles instituta filia, & eius fratre, eos inuicem substituerit post aditam hæreditatem, ea directa militaris non habet locum, nisi exprese id miles ita senserit. l. in testamento. C. de mil. test. si igitur miles non senserit, diligentia, curaq; legis eam inducit, nec subintelligit. ex his hæc firmetur cõclusio, videlicet. In testamento militis, diligentia, curaq; legis nihil inducit, nihilq; subintelligit. ducatur itaq; argumentum hoc modo. Vbi diligentia, & cura legis non operatur, ibi non est tacita pupillaris: hæc enim à diligentia legis inducitur. d. l. nam hoc iure. ff. de vulg. & pupil. sed in testamento militis, cura, & diligẽtia legis non operatur. d. l. 1. de mili. test. in testamento igitur militis non est pupillaris tacita. at in. l. precib. testamentum fuit factũ à milite, ut in ea patet, igitur pupillaris, ea non continetur, & ob id matrem non excludit. si enim non cõtinetur, quo pacto potest excludere? Ex his constat. d. l. precibus. non obstare quòminus conclusio ista non sit vera, uidelicet pupillaris à lege intellecta, excludit etiam matrẽ nõ tamen cohæredem. Non obstat id quod dicit Ias. dum ait, si in l. precib. nõ contineretur pupillaris sub uulgari, Imperator non enumerasset omnes substitutiones; & tamen Imperator ibi respondens mulieri, vult omnes substitutiões exprimere, ne scilicet mulier ambigeret, quid iuris esset in substitutione ab Imperatore non enumerata: Ad hęc dicito, Imperatorẽ enumerasse omnes substitutiones, quę poterant testamento militis contineri, sed pupillaris omnino tacita in testamento militis nõ cõtinet, ut supra scriptum est. meritò nulla eius mentio ab Imperatore facta est. Cõcludo igit̃ pupillarem omnino tacitam, seu subintellectã excludere matrem. Et ex supradictis, collige has conclusiones. Pupillaris tacita introducit̃ a cura, & diligentia legis. In testamento militis cura, & diligentia legis nihil inducit. In. l. p̃cibus. non continetur pupillaris omnino tacita, in vers. non est incerti iuris. Item pupillaris etiam omnino tacita, excludit matrem, non tamen cohæredem.

SVMMARIVM.

1 *Substitutionis compendiosæ diffinitio.*
Diffinitio bona quomodo fiat.
2 *Compendiosa quot substitutiones, & tempora contineat.*
3 *Et dicit species per se & quod sic.*
Et est totum collectiuum nu. 4.
5 *Compendiose facta filio impuberi per verbum directum an contineat fideicommissariam: & quod sic & nu. 16.*
6 *Verbum hæres, est commune*
7 *L. verbis ciuilibus. ff. eod. intellectus;*
8 *§ si seruus alienus. l. si seruus. ff. de legat. 1. declaratur.*

M 9 Com-

9 *Compendiosa facta filio per verbum commune, an contineat fideicommissariam? & quod sic. & numero 16.*
10 *Et tale fideicommissum, an à filio, vel eius hærede censeatur relictum.*
11 *Fideicommissum viis genus, diuiditur in vulgare, & pupillare: & quid sint.*
12 *Compendiosa facta filio per verba obliqua, quomodo interpretetur & nu 15.*
13 *Verba directa, obliqua & communia, quæ.*
14 *Nullum uerbum appellari directum, nec ciuile per se. Verba ciuilia, quæ.*
18 *Fideicommissum mille ducatorum relictum à filia in eis instituta si decesserit sine filijs, an valeat quando legitimam non excedit.*
19 *Pupillaris facta puberi, an valeat saltem iure fideicommissi.*
20 *L.Sceuola ff. ad Trebell. declaratur.*

LXIIII. DECLARATIO. compendiosæ.

1 IAm de compendiosa dicendum est, quæritur itaque† quid sit substitutio compendiosa? Respondent Dd. compẽdiosam esse substitutionem, quę sub conditione mortis, vel alia, continet plures substitutiones, pluraq; tempora. Videndum est an sit bona huiusmodi diffinitio: illa enim est bona, quæ ex genere, & differentiis constat. Et vt benè quid diffinias, ex veterum præceptis ita facito, sumas aliquid quod sit ei rei, quam diffinire voles cum aliis commune, & eò vsque prosequare, dum id quod commune erat, proprium efficiatur, quodque nullam in aliam rẽ transferri possit, vt hoc modo: homo est animal, animal est commune homini cum aliis, adhuc igitur est commune, multa enim sunt genera animalium, adde rationale, & nondum erit diffinitio, quia hoc commune est homini cum angelis, adde vnum uerbum mortale, iã à communione illud animal disiunctum videtur, factũq; proprium. erit itaq; explicata diffinitio hæc, homo est animal rationale mortale. Videamus an compendiosa rectè diffinita sit: compendiosa est id quod diffinitur. substitutio verò, est illud commune, est enim commune compendiosæ, cum aliis substitutionib. & sic est genus. Dicitur deinceps, quæ sub conditione: vt differat à fideicommissaria, quæ potest fieri purè. §. in primis. Inst. de fideicomm. hæred. additur verbum mortis: vt differat à vulgari, quæ fit sub cõditione, nulla facta mentione, vtputa, si filius hæres non erit. l. 1. ff. de vulg. & pup. Sequitur deinde, continet plures substitutiones: vt differat à pupillari, quæ fit sub conditione mortis, vt Inst. in pri. de pupil. non tamen plures substitutiones, & plura tempora continet, licèt enim pupillaris expressa contineat vnam scilicet vulgarem, vt aiunt l. nam hoc iure. ff. de uulga. & pupilar. differt tamen à compendiosa, quæ cõtinet plures substitutiones, vt dictum est. Vel dicas pupillarem expressam non continere vulgarem, imò illa vulgaris subintelligitur à lege, & est æquè princeps. & ita est explicata diffinitio cõpendiosæ, & hoc modò benefit diffinitio, vt ait Cicero in Topicis. Dum dicitur in diffinitione, vel alia ostenditur compendiosam sub alia conditione, quam mortis fieri posse: veluti, instituo filium meum puberẽ hæredem, & qñcunq; factus fuerit consul, substituo Titium, cõtinet enim uulgarem, & fideicommissariã, cõtinet etiam plura tempora, hoc est tempus vulgaris, & tempus fideicommissariæ, vtraque enim illarum habet suum tempus, vt inf. demonstrabitur. Si igitur filius hæres non erit, & consul factus fuerit, locus erit vulgari: si uerò fuerit hæres cũ effectu, expirat vulgaris. l. post aditam. C. de impuberis. & al. substitut. si postea fuerit effectus consul, habebit locum fideicommissaria: fit igitur integra compendiosa, hoc modo. Filius meus hæres esto. & si sine liberis decesserit, substituo Titiũ, vel Titi⁹ sit hęres, hęc †. n. ꝓtinet plures substõnes, pleraq; tẽpora, plures, inq̃, substõnes, hoc est pup. vulg. 2
atq; fideic. l. ꝓcib. C. de ĩpu. & al. sub. uer. si uerò, ibi clarè patet cõpẽdiosã ꝓtinere pupillarẽ: & ẽt uulg. in uer. & si adierit, si benè uerba ꝓsiderent, utraq; . n. ꝑdõ extitit, hoc est ea q̃ necessariò inest vulgari, i. si hrs nõ erit, & altera adiecta à testatore, hoc est si morietur sine aliis. Plura tp̃a, hoc est tot tp̃a, quot sũt substõnes, vnaqq; enim substõ, suũ habebit tp̃s: tp̃s enim uulgaris, durat à morte testatoris, usque ad aditam hæreditatem, si interim institutus hęres non erit, & sine filiis morietur, substitutioni uulgari locus erit, totũ igr̃ id tp̃is uulgaris uiuit, adita uerò hr̃ditate, uulgaris cũ suo tp̃e expirat. l. post aditã. C. de impu. & al. sub. Tempus uerò pupillaris à morte testatoris ad pubertatem usq; porrigit, si interim filius in potestate diem suũ obierit sine liberis, erit locus pupilla

ri, vtraque.n. conditio impleta est, ea.s. quę insita est pupillari, s. vt filius moriatur impubes, & ea, quæ expressa est à testatore, hoc est, si moriatur sine liberis, vtraq; igitur existente, est locus dispositioni. §. si plures. Inst. de hęred. inst. adueniente igitur pubertate, ea cum suo tempore, finitur. l. in pupillari. ff. de vul. & pup. At tempus fideicommissariæ, post aditam hæreditatem, & post pubertatem incipit, & extenditur, vsque ad mortem pupilli filij, tunc si cõditio extiterit, hoc est si filius sine liberis morietur, erit fideicommissarię locus, sin secus ipsa interibit, deficiente enim conditione, dispositio euanescit. l. necessariò. ff. de pericul. & cõmod. rei vend. §. sin autem. C. de cadu. tollen. Et hoc modo nulla erit compendiosa, quæ cõtineat plures substitutiones, quin & plura tẽpora contineat: quamobrem si ea fiat filio puberi, plures substitutiones, hoc est vulgarem, & fideicommissariam complectitur. itidem & plura tempora, hoc est tempus vulgaris, & tẽpus fideicommissariæ, vt supra demonstratũ.

Sed ex Dd. sententia, eiusmodi substitutio, non continet plura tempora, ipsi enim intelligunt, vnum tempus, videlicet, intra pubertatem, alterum post pubertatem. Tu autem dicas huiusmodi substitutionem maiori factã, continere plura tempora, hoc est tempus vulgaris, tempusq; fideicommissarię, vt supra scriptum est. Dicas itaque nullam reperiri compẽdiosam, quæ plures substitutiones, pluraq; tẽpora non cõplectatur: quamobrem si fiat substitutio filio puberi, per verba merè obliqua, hoc modo si filius meus moriatur sine filijs, bona mea Titio restituantur. quo casu sola cõtinetur fideicommissaria, impropriè seu ęquiuocè dicetur compendiosa: sicut impropriè dicitur grex, si vnam tantum ouem ab initio continet, dr enim compendiosa ob verborum formulam, adest enim figura, nomenq; compendiosæ, diffinitio verò abest, & sic æquiuocè ea appellatur compendiosa: quemadmodum pes abscissus dicitur pes ob membri figuram, diffinitio verò pedis, ei nõ competit, pes enim est organum aptum ad ambulandum.

3 Rursus quæritur, an † substitutio compendiosa sit species per se? Bar. & quidem alij asserunt, eam à pagano conceptam, speciem per se nequaquã esse, moti fortasse, eo quod si filius, cui facta est compendiosa à pagano, sine liberis decesserit, & hæres non extiterit, vulgari in ea contentæ locus erit, at si non extiterit hæres, & diem suum obierit superstitibus filijs, vulgaris nulla erit, cum non extiterit conditio à testatore apposita: deficiente enim conditione, deficit dispositio. l. necessariò. ff. de peric. & comm. rei vend. itidem dicendum est de pupillari. Cæterum si hæres non extiterit, & moriatur impubes, etiam sine liberis, erit locus pupillari, & si extiterit hæres, & factus est pubes, decesseritq; sine liberis, fideicommissariæ in ea contentæ locus dabitur. nil igitur, inquiunt est aliud compendiosa, quàm vulgaris, pupillaris, & fideicommissaria in ea contentæ: non est igitur noua species, sed noua quędam adiectio eas simul colligens. hæc illi.

Tu verò dicas, compendiosam esse speciem substitutionis per se: quemadmodum enim domus, vti totum quoddam, continet parietem, tectum, & solum: vti eius partes: & re ipsa nil aliud est domus, quàm dictæ partes simul iunctæ: tamen ratione hoc est diffinitione, & essentia, differt domus à pariete, tecto, soloq; separatim acceptis. propterea quod domus est quędam vnio, seu coniũctio dictarum partium, & inest ipsis partibus, veluti forma. in artificialibus enim compositio, ordo, & figura, est forma. Arist. 2. Physic. Sanctus Thomas in opusculo de occultis naturæ, ait, quod ex partibus constat, totum forma est, & in materia, hoc est in partibus ipsis, ex quibus constituta est, consistit. Item sicut mulsum componitur ex melle, & vino, & nil aliud re ipsa est, quàm mel, & vinum simul iuncta: tamen est noua, & diuersa species à vino, & melle per se sumpto. §. cum ex aliena. Inst. de rer. diuis. & c. Ita in casu nostro, quamuis compendiosa re ipsa nil aliud sit, quàm vulgaris, pupillaris, & fideicommissaria in ea contentæ, tñ ratione à qualibet ipsarum differt. compendiosa enim veluti totum quoddam colligens, continensq; illas, vti eius partes, inest illis veluti forma. quamobrẽ differt compendiosa à vulgari sub ea contenta. Compendiosa enim continet vulgarem, pupillarem, ac fideicommissariam. vulgaris verò, nec fideicommissariam, nec pupillarẽ expressam vt est in compendiosa complectitur. differt ẽt eo mõ à pupillari, & fideicõmissaria. est igitur noua forma, & cõsequenter noua spẽs: quemadmodũ igitur domus est diuersa spẽs,

ab eius partibus, ita & compendiosa, non tamen differt re ipsa compendiosa à vulgari, pupillari, fideicommissariave coniunctim acceptis, ut dictum est de domo. erit igitur compendiosa totum quoddam.

Sed quæritur an dici possit totum generale, an integrale, an collectiuum? Responde totum generale minimè dici posse siquidem nomen, & diffinitio generis cuilibet eius parti sine dubio inest. homo enim verè dicitur animal, eique competit diffinitio animalis, nam homo est èt corpus animatum sensibile: quæ est sui generis, hoc est, animalis diffinitio: at nomen, & diffinitio cõpendiosę, nulli eius parti cõpetit. non. n. vulgaris potest dici compendiosa, licet sub ea contineatur, nec ei competit illius diffinitio siquidem uulgaris non est substitutio, quæ plures substitutiones ęque principes, pluraq; tempora cõtineat, queadmodũ compendiosa. Rursus nec totũ integratũ dici potest, propterea quod si à toto integrato partem dempseris, ipsum totum nequaquã remanet, domus. n. est quoddam totũ integrale. l. eũ qui ædes. ff. de usucapio. à qua si partẽ demas, amplius domus non erit. at si à compendiosa, hereditatis aditione tollatur vulgaris, nihilominus remanet ipsa compendiosa continens pupillarẽ, & fideicommissariam. l. precibus. C. de impub. & ali. sub. ibi, si adierit. Restat igi-

4 tur † vt sit totum quoddam collectiuũ, quòd ex distantibus rebus constat, quæ uni nomini subiectę sunt, veluti populus, grex, vniuersitas. l. rerum mixtura. ff. de usucapio. Quemadmodum enim decem oues faciũt gregem. l. oues. ff. de oblig. & tres homines uniuersitatem. l. Neratius. ff. de uerb. sig. & tamen si moriantur nouem oues, seu duo homines, adhuc nomen gregis, & uniuersitatis consistit. l. sicut. §. fi. ff. quòd cuiusq; uni. & ibi not. Ita plures substitutiones faciunt compendiosam, quę si ad vnã recidat, ut puta si vulgaris aditione hæreditatis, pupillaris uerò pubertate finiatur, remanente sola fideicommissaria, adhuc tamen nomen compendiosę stabit. arg. d. §. fi. Conclude igitur ex supradictis, compendiosam etiam factam à pagano, esse speciẽ per se, & esse quoddam nomen collectiuum, quod ex pluribus substitutionibus constat, è quibus si una solummodo remanet, stabit cum ea nomen cõpendiosę, sicut dictum est de uniuersitate.

5 Item quæri solet, si † fiat compendiosa filio impuberi, hoc modo, si filius meus sine liberis decesserit, Titius hæres esto, an in ea contineatur fideicommissaria substitutio, communis Dd. sententia est, fideicommissariam ea non contineri: propterea quod uerbum hæres, est verbum omnino directum, minimeque obliquari potest, ut ipsi aiunt, in l. verbis ciuilib. ff. de vulg. & pupil. & in l. centurio ff. eod.

Tu uerò dicas in omni cõmpendiosa quibuscunque uerbis concepta fideicommissariã contineri. Nec obstat, si fiat per † verbum hę- 6
res: hæres. n. ut alibi diximus, est uerbum cõmune, id quod ita demonstratur, verbum hoc hæres, idẽ est quod dominus. §. itẽ extraneus. Instit. de hęred. qual. & diff. & l. his uerbis. & ibi gl. ff. de hęred. inst. sunt igitur hæres, & dominus synonima, sicut ensis, & gladius, & quicquid dicitur de vno, de altero dicendum est. Quemadmodũ igitur dominus ueluti genus, in duas species diuiditur, hoc est in dominum directum, & dñm utilem, seu obliquum. l. 1. §. qui perpetuum. ff. si ager. vectig. petat. & ibi not. ita hęres est uti genus quoddã, cui adiuncta hac appellatione directus, restringitur, & fit una species, hoc est hæres directus: sicut animal est genus, cui adiuncta hac appellatione rõnali, contrahitur, & fit una species, hoc est aĩal rationale, necessarium igitur est, ut sit altera species, hoc est aĩal irrationale. Si igitur hæres directus est una spẽs, ergo alicuius gñis species est. Erit itaque spẽs huius appellationis hęres. uti genus sumptæ si igĩ hęres sumaĩ ut genus, necessariò erunt saltem duæ eius species: genus. n. est, quòd prædicatur de pluribus differentibus specie, in eo quod quid est. Erũt igitur hæredis species duæ, hoc est hæres directus, & hæres obliquus, hoc est, fideicommissarius. Item quemadmodum animal simpliciter sumptum, supponitur pro omnibus eius speciebus, hoc est, tã pro rationali, quàm pro irrationali, & ut forte eueniat, ita capietur, veluti, si quispiam dixerit animal currit, si animal rationale curret, vera est propositio, & ꝑ eo supponet, at si rationale non curret: currat tamen irrationale, necessariò pro eo supponet: quod si rationale, & irrationale simul currant pro utroque supponet. Ita hoc nomen hæres simpliciter sumptum, hoc est sine adiuncto, supponit pro omnibus eius speciebus,

hoc

hoc est pro hærede directo,& obliquo scilicet fideicommissario.

Quando igitur potest capi pro directo, ꝓ eo capietur,& si pro vtroq; capi poterit, pro vtroque capiendum est: sinautem, pro directo capi non poterit, pro obliquo necessariò capiendum est: utputa si quis dixerit, video animal quadrupes, quo casu cum animal nõ possit capi pro rationali, capietur pro irrationali. Ita si quispiam dixerit, si filius meus morietur sine liberis, Titius hęres esto, si filius hæres nõ erit, uel si hæres erit,& morietur impubes, illud nomen hæres, ueluti genus capietur pro hærede directo,& sic pro una specie capi dẽt. At si filius hæres extiterit, pubesq; sine liberis decesserit, tunc capietur pro altera specie, hoc est pro hærede obliquo, id est fideicommissario. Non obstat igitur illud uerbũ hæres, quo minus fideicommissaria substitutio huiusmodi compendiosa, vt s̃. concepta contineat̃. Praeterea hæres,& hrditas sunt cõiugata. ꝯiugata autem dicuntur, quæ sunt ex verbis eiusdem generis, hoc est, quę orta ab uno uerbo uariè commutantur: vt sapiens,& sapientia; liberalis, liberalitas; iustitia,& iustus; fœlicitas,& fœlix; itidem hæreditas,& hęres. Fiet igitur maxima hæc coniugatorum, in eo quod coniugata sunt, vna & eadem natura ducatur nunc argumentum hoc modo, si sapientia uersat̃ circa diuina, ergo & sapiens circa diuina uersat̃, si liberalitas maximopere amat̃, ergo & liberalis maximopere amatur, si iustitia à Deo diligitur, ergo & iustus à Deo diligitur. si reperit̃ fœlicitas politica. reperit̃ & fœlix politicus. pari ratione, si reperietur hęreditas fideicommissaria, & hæres fideicommissarius sine dubio reperitur. valet enim argumentum à coniugatis, vt asserit Cicero in Topicis. Sed hęreditas fideicommissaria sine controuersia reperitur. Inst. de fideicommiss. hęred. efficitur, vt etiam hæres fideicommissarius reperiatur, quæ est vna hæredis species. Ex supradictis clarè constat, hoc verbum hęres simpliciter sumptũ, nõ esse ita directum, quemadmodum Dd. aiunt, imò est uerbum commune. nullum. n. verbũ per se, vt alibi diximus, est directum verbum autem commune, est illud quo significatur, ut quis manu sua capiat, uel alterius. ita Bart. in l. centurio. in pen. col. quod idem operatur uerbum hæres, vt ex supradictis manifestè apparet. Quod autem hæres sit uerbum commune, demonstrabitur argumento, cui respõdeat si quispiam potest: ducatur itaq; à partitione argm̃, quod quidem validissimum est hoc mõ.

Aut hæc appellatio hæres, est indiuiduum, aut species, aut genus, aliud enim esse non potest. si indiuiduum, igitur sub aliqua specie cõtinetur, ut inquit Porphyrius: ostendat̃ ea species, quæ dicitur hæres. si est species, sub aliquo genere continetur, & sic alicuius generis est species: ostendatur igitur genus, illud qđ appellatur hæres. si dices esse genus, teneo te, hoc enim uolebam ut fatereris. genus enim sine dubio prædicat̃ de pluribus specciebus, erũt igit̃ plures hæredis species: si plures, ergo differentia aliqua inter se distant. differentia. n. est qua singula differunt, & dr̃ia adiuncta generi constituit speciem. ut rationale additum animali constituit vnam speciem, quę est hõ: irrationale uerò additum animali, constituit alteram speciem, utputa equum. In proposito itaque nostro, nulla alia differentia potest cõstitui species hęredis, nisi hac appellatione directus,& indirectus hoc est obliquus. At si dicas hoc nomen hæres, non esse neque indiuiduum, neque speciem, neq; genus, falsò dices. sequeret̃ enim, ut nihil esset,& tñ est aliquid,& quicquid est creatũ, aliquid horũ est, ergo,&c.

Sumatur itaq; hęres, vt genus, id quod uel inuitum te oportet fateri: constituendę sunt igitur duæ saltem eius species, quę hoc modo constituentur, addatur enim hęc differentia directus huic nomini hæredi uti generi,& cõstituet̃ vna species, diceturq; hæres directus. Addatur item eidem generi altera differẽtia, videlicet indirectus, seu obliquus,& constituetur altera species, quę dicitur hæres indirect⁹, seu obliquus, hoc concesso, rursus hoc concedas oportet, uidelicet, genus propriè dici de qualibet eius specie: inest. n. cuilibet,& secundum nomen,& secundum essentiam, quo fit, vt quemadmodum homo propriè est animal, ita & equus & musca. Pari ratione, quemadmodum hęres directus, quę est una species, ꝓpriè dicitur hęres, ita & hęres indirectus, seu obliquus, q̃ est altera species, uerè est hr̃s. ꝯcedendũ est etiam genus omnes suas species continere: animal. n. sub se rõnale, atque irrationale animal, saltem potestate complectitur. Quã obrẽ huiusmodi hęredis appellationẽ vti genus

nus quis neget continere suas species: si ita est & directum, & obliquum hęredem continebit, quæ vt dictum est, sunt eius species. si igitur has continet, vt verè continet, erit verbũ commune, hæc enim ita sequuntur, vt nullo modo vitari possint. si est verbum commune, sequitur ex communi Dd. sententia compendiosam factam per verbum, hæres, quod vt dixi est uerbum commune cõtinere vulgarem, pupillarem, & fideicommissariam, quemadmodum ea, quæ fit per verbum succedat, seu substituo, seu aliud verbum commune, proculdubio ex communi Dd. sententia vulgarẽ, pupillarem, & fideicommissariam complectitur, vt not. in d. l. centurio. & l. precibus. & ibi Bar. & l. hæredes mei. §. cum ita. ff. ad Trebell. Et si longiuscule in hoc demonstrando moratus sum, ne ægrè feras, rogo, est enim res ardua, & difficilis: ex hoc enim verbo, si est ita di rectum, vt flecti nõ possit, vt Dd. aiunt, multę, & ferè indissolubiles in hac materia controuersiæ nascuntur. at si est commnne, vt diximus, substitutionum materia, quę difficillima habetur plana, & facilis videbitur, reiecta tamen prius communi scribentium sententia, ad l. verbis ciuilibus. ff. de vulga. & pupil. sub. quæ causa, & origo fuit omnium in hac materia difficultatum. & re vera si lex illa bene intelligatur, erit & ipsa clara, & omnes remouebũtur difficultates.

Non obstat igitur huic nouæ, & verę opi-
7 nioni, † l. verbis ciuilibus. in qua communis opinio fundatur, illa enim hucusque à Dd. q̃d viderim non est intellecta, verba enim ipsius hęc sunt. Verbis ciuilibus substitutionẽ post decimumquartum annum ætatis frustra fieri conuenit. Existimant Dd. in hac. lege factam fuisse compendiosam filio impuberi, verbis directis ciuilibus, quamobrem si filius decessisset impubes, habuisset profectò locum pupillaris: si verò pubes, funditus euanesceret, nec per fideicommissum valeret. Summam autem huiusmodi colligunt. compendiosa facta à pagano per verba directa ciuilia nihil valet post pubertatem. Videamus nunc si verba text. huiusmodi admittunt intellectũ. Construe itaq; ex eorum mente: hoc modo conuenit, (i. sine controuersia est,) substitutionem. (s. compendiosam: supple factam filio impuberi verbis ciuilibus, hoc est directis) post decimum quartũ annum (hoc est post pubertatem) frustra fieri, (i. euanescere.) Hic eorum intellectus litteræ minimè congruit, diuinat enim substitutionem filio impuberi factam fuisse. oportet præterea subintelligere, factam, alioqui nec cõstrui, nec sensus erui posset. Item exponũt verba illa, frustra fieri, id est euanescere, id quod latinitas non admittit, omne enim quod fit, non est: sed est in motu ad ipsum esse. non erat igitur substitutio prius in actu, sed fiebat, fiebat tamen frustra, non autem iam facta euanescebat: id. n. quod euanescit, aliquando fuit, priuatio. n. pręsupposuit habitum. l. decem. ff. de verb. oblig. sed id, quod fit frustra, nunquã est in esse, quia dum fit, frustra fit. Volunt itaq; illa verba, videlicet fieri frustra substitutionẽ, non prius factã postea euanescere, vt inquiunt ipsi, sed eo instanti quo fit, fieri frustra. Quamobrem illa verba ostendunt substitutionem non fuisse factam ante decimumquartum annum, quo tempore non fieret frustra, imò haberet suam essentiam, vt ita dicam, & viueret vsq; ad decimumquartum annum: sed potius necessariò demonstrant substitutionem fuisse factam post decimumquartum annum, eam inquam, quæ eo tempore fieri non poterat, huiusmodi est pupillaris. quam si quis post decimumquartum annum facere tentet, frustra eam faciet, frustra inquam, cum id cuius gratia fit, hoc est, vt pupillo directò succedatur, haberi non possit, cum post pubertatem filio succedi directò nequeat. In illa igitur lege, nõ fuit facta compendiosa, vt ipsi aiunt. siquidem in compendiosa vulgaris, pupillaris, & fideicommissaria continetur. l. precibus. C. de impub. in versi. etiam si adierit hæreditatem. quocirca post quartumdecimum annum posset vulgaris, vel fideicommissaria vim habere: quamob rem compendiosa non frustra fieret, vt ipsi aiunt. nec obstat, quod testator dixerit hæres esto, quod verbum, vt ipsi appellant directum, fideicommissarię videtur obesse. nam hæres, idem est quod dominus. §. fi. Instit. de hæred. qual. & diffe. vt superius diximus, dominus autem dicitur directus, & vtilis. l. 2. ff. si ager. vectig. vel emph. pet. erit igitur hæres directus, & vtilis, i. fideidommissarius, & quemadmodum dicitur fideicommissaria hæreditas. Inst. de fideicom. hær. ita & fideicommissarius hæres consequenter dicet, vt plenius supra ostendimus.

dimus: Quamobrem si testator dicat, si filius meus decesserit sine liberis, talis sit ei hæres: intellige hæres siue directus, siue fideicommissarius, prout euenerit non enim verba repugnant. Malè itaque exponunt verbis ciuilibus, id est directis, cum nullum verbum possit per se directum appellari, & ideo communis intellectus non est bonus, vt quamobrem dicas in ea lege præponi eundem casum, qui ponitur in §. extraneo. Inst. de pupil. qui. §. videtur esse gl. d. l. verbis ciuilibus. & is est. quęsitum fuit à Papiniano Iureconsulto, an possit quispiam filio suo puberi facere substitutionem pupillarem: & videbatur dicẽdum id fieri posse, nam pupillaris substitutio est quædam prouisio cõcessa à lege pro ipso filio, per quam substitutus succedit pupillo. Inst. eo. tit. in princ. causa quare id concessum sit, est vt pupillus moriatur testatus, & hæc ratio viget etiam in filio pubere. Hoc tamen non obstante, Papinianus contrarium decidit, dicens, substitutionem pupillarem post quartumdecimum annũ, frustra fieri, propterea quod à lege solum est patri cõcessum, vt possit filio substituere in ea ætate, in qua sibi filius testari non potest. Inst. de pupil. in fine prin. quę ętas durat, vsque ad pubertatem, in qua sanè potest ipsemet filius testari. l. qua ętate. ff. de test. illud itaq; beneficium legis in fauorem filij inductum, si post pubertatem duraret, esset iniquum: auferret enim filio puberi testamenti factionem, id quod non est faciendum. l. ex facto. ff. de vulg. & pupil. Et hoc idem decidit Imperator in d. §. extraneo. quare collige tu summam hoc modo. Substitutio pupillaris, frustra fit filio puberi. & construe litteram, substitutionẽ verbis ciuilibus (.i. verbis in formulam pupillarem à iure ciuili redactis) conuenit, (hoc est sine controuersia est) frustra fieri, (hoc est incassum à testatore effici,) post decimum quartum aunum (.i. si pupillaris fiat, post pubertatem frustra fit. i. nullo momento valet.) Et hic est verus intellectus, & non ab re fit frustra, quia non valet, vt pupillaris, cum sit facta puberi: nec vt fideicommissum pupillare, quia nec illud põt fieri puberi, finitur. n. pubertate sicut & pupillaris. d. l. quod fideicommissum. ff. de leg. 1. Nec potest valere, vt fideicommissum vulgare, per qđ succeditur testatori: nam testator faciẽdo meram pupillarem, noluit sibi, sed filio prouidere: non ab re igitur Papinianus inquit, substitutionem frustra fieri, i. eo momento quo fit, frustra fit, & nihil valet. In l. verbis ciuilib. hoc nomen hæres, vel hoc verbum instituo esse verbum directum ciuile, non probatur. item nulla lege comprobatur compendiosam factam, per verbum hæres esto, post pubertatem expirare.

Cæterum Dd. communem eorum sententiam confirmant hoc modo: si fauore libertatis dispositio directa non obliquatur, vt valeat iure fideicommissi. l. si seruus. §. si seruus alienus. ff. de leg. 1. multò minus substitutio directa, cui minus fauoris debetur, non obliquatur, vt valeat iure fideicommissi. à maiori. n. ad minus tenet argumentum destructiuè, siue negatiuè, vt Cicero in Topicis ait. & Aut. multò magis. C. de sac. san. eccl. Dd. nonnulli variis nituntur modis huiusmodi argumẽtum reiicere, sed eorum solutiones nonnullis, & mihi videntur fragiles. Pro veritate igitur dicas. id, de quo nunc tractatur, ab eo quod in † d. §. si seruus alienus disponitur, multũ distare. scire itaque oportet, seruo alieno libertatem inutiliter dari. l. si seruo. C. de manumiss. testam. & ibi not. Finge igitur hoc modo casum, Camillus cupiens Titium seruum alienum, puta Sempronii, liberum fieri, volensq; ei directò dare libertatem, testamento suo ita cauit: Titius seu Titi liber esto, (ita. n. dabaĩ directo libertas, tot. tit. de manumiss. test. ff.) talis enim libertas nullius est momenti, cum data sit seruo alieno, d. §. si seruus alienus.

Potuisset tamen Camillus seruo alieno libertatem fideicommissariam dare, veluti si aliqđ Sempronio domino serui reliquisset, quo facto potuisset rogare Sempronium, eiusque fidei committere, vt Titium seruum suum manumitteret. tot. tit. ff. de fideicom. lib. & ita in d. §. si seruus alienus, potuisset libertas seruo alieno relinqui.

Quæritur igitur quamobrem si nõ potest valere, vt directa, non obliquatur, vt valeat vti fideicommissaria, cum substitutio directa obliquetur, vt valeat vti fideicommissaria, vt supra conclusum est.

Responde vnam speciem non posse in aliã mutari. non enim equus potest in asinum mutari, non potest igitur directa libertatis datio, quæ est vna spẽs dandæ libertatis, in fideicommissariam,

missariam, quæ est altera species conuerti. si igitur non valet vti directa libertas à testatore data, nec vti fidei commissaria valebit, cum in testamento ea data non sit, nec sub directa cótinebatur: quemadmodum vulgaris simplex directa, non continet fideicommissariam substitutionem, id quod nemo est qui neget. At in casu de quo nunc agitur, ideo post pubertatem, & aditam hæreditatem valet fideicommissaria, quia tractatur de compendiosa, quæ sine controuersia si facta est verbis communibus, vulgarem pupillarem, fideicómissariamque continet, vti Dd. fatentur. in l. centurio. ff. de vulg. & pup. sed verbum hæres, est verbum commune, vt supra demonstratum est, igr &c.

Quamobrem vulgaris, seu pupillaris directa non mutatur in fideicommissariam, imò vulgaris hæreditatis aditione, pupillaris pubertate extinguitur. l. post aditam. C. de impub. & al. sub. l. in pupillari. ff. de vulg. & pup. Cæterũ ipsa fideicommissaria, quæ in compendiosa æquè princeps continebatur, illis extinctis, locum habet. & si hoc modo intelligatur. d. §. si seruus alienus. vt verè intelligendus est, nihil obest.

9 Solet etiam quæri, an † compendiosa facta per verbum commune, puta si filius meus decesserit sine liberis substituo Titiũ, vel Titius succedat, an inquam si filius decedat impubes, viuente eius matre, habeat locum pupillaris directa, per quam substitutus pupillo, omnibus alijs exclusis, etiam matre, succedat, si verò moriatur pubes, an fideicommissaria locum habeat? communis scribentium sententia est in d. l. precibus. quos ibi refert Ias. & d. l. centurio, infra pubertatem habere locum pupillarem, etiam matre viuente, postea verò, fideicommissariæ locus erit, & hoc in iudicando est tenendum, & ita verum esse confirmo. Dubitant tamen Dd. si post pubertatem valet iu-
10 re fideicommissi, † huiusmodi fideicómissum à quo censeatur relictum, à filione, an ab eius hærede? distinguunt hoc modo, aut pater expresse rogauit filium, & sine controuersia ab ipso filio relictum videtur, aut expresse rogauit filij hæredem, & ab eo censetur relictum, aut non apparet, puta quia simpliciter testator fideicommissum post mortem filij reliquerit, hoc modo si filius meus morietur sine liberis succedat Titius, vel bona mea perueniant ad Titium, & tunc fideicommissum ab hærede censetur relictum, ab hærede, inquam, ipsius filij, secundum Dd. Huius quæstionis inuestigationem aiunt, magni ponderis esse. nã si est relictum ab ipso filio, mortuo patre, statim ipso iure separatur legitima à cæteris bonis patris, & inter proprias filij facultates con numeratur, ab illa enim omnis dilatio, omneque grauamen remouetur. l. quoniam in prioribus. C. de inoff. test. Detrahitur etiam Trebellianica, quæ non solum à filio, vt hærede, sed à quouis hærede restituente detrahi potest. l. cohæredi. §. cum filiæ. ff. de vulg. & pup. & c. Raynaldus. §. dilectus filius. de test. possunt. n. hæ duæ quartæ detrahi à filio, quando ipse filius grauatus est sub conditione, vt in casu de quo nunc agitur. hoc ferè omnes Dd. firmant in d. l. cohæredi. §. cum filiæ. ff. de vulg. & pup. Si verò est relictum à filij hærede, tunc fideicõmisso etiam legitima continetur. l. si fundum per fideicommissum. §. sicuti cum. l. sequen. ff. de leg. 1. deducitur tamen Trebellianica, quæ ab vnoquoque hærede grauato, detrahi põt, vt dictum est, & hęc ex Dd. Cæterum ne tu decipiare, dicas † fideicommissum sicuti genus, 11
habere duas species, vulgare scilicet, & pupillare. Fideicommissum vulgare est, per quod obliquè succedit testatori, sicuti directè per vulgarem substitutionem. d. §. cum filiæ, & Instit. de pup. sub. in princ. Hoc autem vulgari fideicommisso propriæ filij facultates non continentur. d. §. cum filiæ, ver. neque fideicommisso. & consequẽter nec legitima: hæc enim post mortem patris inter proprias filij facultates connumeranda est, cum ipso iure statim à bonis patris separetur, omni grauamine, omniq; dilatione reiecta. d. l. quoniam in prioribus. Separandæ sunt igitur ab huiusmodi vulgari fideicõmisso, propriæ filij facultates, quas aliunde quàm à patre acquisiuerit. item deducatur legitima ipsi filio iure naturæ debita. l. cum ratio ff. de bon. dam. & l. fi. C. de codic. deinceps detrahatur Trebellianica, quæ à quouis hærede detrahitur. Inst. de fideicom. hęr. §. sed quia & c. Raynaldus. & hęredibus ipsius filij dandæ sunt, eis. s. qui ab intestato ei succedunt, vel eis quos ipse filius instituerit, reliquum verò fideicommissario dandum est. Fideicommissum verò pupillare est, per quod obliquè succeditur ipsi filio, quemadmodum directò per pupillarem.

pupillarem. d. l. si fundum per fideicommissum.§.sicuti.ff.de leg.1.Hoc autem fideicommisso continentur propriæ filij facultates vndecunque acquisitæ,& consequẽter legitima, quæ vt supra dictum est, inter filij facultates numeratur.d.l.si fundum.§.sicuti, & ab eius hærede restituendum est.d.§.sicuti. quamobrem ab eo Trebellianica duntaxat deduci potest,quæ à quouis hærede,vt dictum est potest detrahi.Cæterum si filius pubes factus decesserit, hoc pupillare fideicommissum euanescit. d.l.quod fideicommissum.ff.de leg.1.Et ex his perspicuum est, quid sit fideicommissum pupillare,& cui per ipsum succedatur,& quę bona eo contineantur,quove tempore finiatur. Item quid sit vulgare fideicommissum, & cui per ipsum succedatur, & quæ bona eo contineantur.

12 Nunc animaduertendum est,† an si facta sit compendiosa filio impuberi, per verba obliqua, vtputa si filius meus sine liberis decesserit,volo vt bona mea Camillo restituãtur:quo casu Dd.aiunt,videri fideicommissum datum ab hærede filij. quamobrem si filius impubes diem suum obierit, fideicommissum pupillare locum habebit: si verò pubes factus sine liberis decesserit, fideicommisso pupillari pubertate finito, vulgari fideicommisso æquè in compendiosa contento,erit locus, per quod patri succeditur,vt supra dictum est.Item si facta est compendiosa,sub qua contineatur pupillaris,vtputa facta filio impuberi ab eo qui eum in potestate habet,& in testamento solenni,tunc si filius moriatur impubes,habebit locum directa pupillaris,per quam substitutus pupillo succedit,& ad substitutum omnes filij facultates,quoquo modo ei obuenerint,directò pertinent.l.sed si plures, §. ad substitutos. ff.de vul.& pup.si verò filius pubes factus,aditaq; hęreditate obierit,tunc fideicõmisso vulgari locus erit,& quæ bona eo teneantur ex supradictis manifestum est.Item si facta est compendiosa per verba communia filio impuberi,in qua pupillaris directa contineri non possit: vtputa si facta esset in matre, quæ filios in potestate minimè hẽt.§.fœminæ.Inst.de adop. quo circa testamentum filio facere haud põt. Inst.de pup.in prin.vel facta est à patre in codicillis,quibus hæreditatem directò dari non licet.§.codicillis Inst. de codicil. si deinde filius hæres impubes decesserit, fideicommisso pupillari locus erit.l.Scæuola.ff.ad Senatusc.Trebell.At si pubes iam factus sine liberis decesserit, & ita finito pupillari fideicommisso. d.l. quod fideicõmissum, locus erit fideicõmisso vulgari.d.l.cohæredi.§.cum filiæ.ff.de vulg.& pup.& quid vulgare, & quid pupillare fideicõmissum ex supradictis iam perspicuum est.

Et si hac distinctione vtaris, nũquam in hac materia decipieris,caue igitur à doctrina Dd. qui indistinctè loquuntur: dicunt enim fideicommissum post mortem filij simpliciter relictum videri à filij hærede relictum:eoq; filij legitimam contineri, nec distinguunt, vtrum filius mortuus sit pubes,vel impubes,vide eos in l.cohæredi.§.cum filiæ.ff.de vulg. & pupil. vbi Ias.refert multos.tu verò cum casus euenerit,distinguito vt supra.

Nunc reassume verba quibus testatores vtũtur,nam Dd.ea in tria genera posuerunt,quædam enim sunt † directa,quibus significatur, 13 vt is,qui substituitur manu sua capiat,nec requiritur factum alterius, & sunt huiusmodi.

Institutio,hæres esto,& hæc duo appellantur directa ciuilia,hoc est iure ciuili introducta.gl.in l.verbis ciuilibus.ff.de vulg.& pupil. quam ibi Dd.sequuntur.

Dominus esto. Accipiat. Capiat.
Moriatur.Cedo.
Assigno. & hæc à Bartolo appellantur verba directa, non ciuilia.

Quædam sunt obliqua,quæ sonant,vt quis non sua,sed alterius manu, hoc est hæredis capiat.& sic facto alieno opus est,hmõi sunt.
Detur.Reddatur.Restituatur,
Det secus si dicat,do.Reddat.Restituat.

Quædam verò sunt verba cõmunia,& sunt ea,quæ possunt vtramque significationem habere,i.qđ sunt apta,vt per ea, quis manu propria,uel alterius accipe posit,& hæc sũt hęc.

Perueniat.
Pertineat.
Habeat.
Remaneat.
Reuertatur.
Deuoluatur.

Succedat: quod uerbũ si ad res principaliter referatur,est cõe,utputa, quandocunq; filius meus decesserit sine liberis, succedant bona mea Titio.si uerò ad personã referat̃,utputa si filius

filius meus morietur sine liberis, succedat ei Titius,& tunc est directum, nec potest esse obliquum,quia per fideicommissum non instituto, sed testatori succeditur. l. cohęredi. §. cum filiæ.ff.de vulga. & pupilla.hæc ex Bar.in d.l.centurio.vlt.no.& penul.colum.cum quo

14 oẽs Dd.cõueniunt.Ego verò aliter sentio, &† arbitror, nullum verbum per se posse dici directum,nullum item verbum per se appellandum esse ciuile;quis enim paulò humanior diceret, verbum aliquod inuentum esse à lege, vt Dd.aiunt.leges enim in Comitijs,interrogãte magistratu,utputa Consule, constituebantur.§.lex.Instit.de iur.nat.gent.& ciuil. Nonne absurdissimum iudicaretur,Consulem cõuocasse Comitia ad aliquod verbum inueniẽdũ,ciuitates enim vtuntur verbis, non autem inueniunt: quemadmodum Respublica vtitur hominibus,& non facit. Arist.1.Poli. fuerunt autem verba inuenta, uel ab Adam primo homine, quem aiunt imposuisse nomina animalibus,aliisq; rebus.Gen.c1.vel ab vsu cuiusque regionis. Sed si ita est, cur Papinianus appellat verba ciuilia in l. verbis ciuilibus. ff. de vulga.& pupil.Dicas glo.in.d.l.tetigisse veritatem, sed Dd. eam non intellexerunt. vnde scias à Papiniano, non vnum verbum per se appellari ciuile, sed plura verba in aliquã formulam à iure ciuili redacta, appellari ciuilia, quasi à causa efficienti, sicut lex Aquilia, ab Aquilio nuncupatur. antiquitus enim omnia ferè suam habebant formulam, vt colligi potest ex tit.de for.subl. C. Formula enim hæredis instituendi erat, vt verba essent imperatiui modi,& nomina recta,id est,vel vocatiuus, vel nominatiuus, vt colligi potest ex l. quoniam. C.de testamen. sed aduerte ibi legendũ esse rectis verbis,non autem directis, formula erat huiusmodi,Lucius Titius,vel Luci Titi hæres esto.l.1.ff.de hæredib.instit. Formula substitutionis vulgaris erat: Si Titius mihi hæres non erit,Seius hæres esto. Formula itẽ pupillaris erat hæc,si filius meus mihi hæres erit,& prius moriatur, quã in suam tutelam venerit, tunc Seius hæres esto.Instit.de pupil.in princ. Forma stipulationis erat, vt interrogatus responderet,per eadem uerba: vtputa spondes? spondeo. promittis? promitto.dabis?dabo.facies?faciam. si per aliud verbum respondisset, non valebat, vtputa promittis?spõdeo.ita colligi potest ex.§.1.Instit.de verbor.obligat.Verba itaque ex quibus formula aliqua à iure ciuili composita erat, ciuilia appellabantur: & de his text.in. l.verbis ciuilib. loquitur,de cuius intellectu diximus supra nu.7.

Est animaduertendum, quòd quemadmodum Dd.tria verborum genera posuerunt,ita trifariam posse concipi compendiosam affirmant: quandoque † enim compendiosa confi- 15
citur à testatore,uerbis, vt ipsi aiunt obliquis, vtputa,si filius meus morietur sine filiis, hæreditas, seu bona mea dentur, seu restituantur Sempronio: & tunc proculdubio omni tempore iure fideicommissi valebit. d.l.cohæredi. §.cum filiæ.ff.de vulg.& pup. notatur in.l.precibus.C.de impub.& al.sub.& l. centurio. ff. de vulgar. & pup. Et huius substitutionis virtus est, vt substitutus per eam non possit propria manu testatoris hæreditatem accipere, sed necesse est, vt conueniat hæredem illius cui facta est substitutio, ab eoq; petat sibi hæreditatem restitui: ille autem hæres ex hęreditate restituenda poterit Trebellianicam deducere.d.§.cum filiæ. & hoc ex persona sua. Poterit etiam detrahere legitimam ex persona eius cui facta fuit substitutio, si tamen is erat filius testatoris sub cõditione grauatus, vt no. in.d.§.cum filiæ.

Quandoque † compendiosa, verbis,vt in- 16
quiunt,communibus concipitur,vtputa quãdocunque filius meus decesserit sine filiis hæreditas,seu bona mea ad Sempronium perueniãt:& tunc secundũ Dd.quosdam in. d.l.cẽturio.si mater extat,semper valet iure fideicõmissi.sed communis opinio tenet,mortuo filio in pupillari ætate,directæ pupillari, etiam viuente matre,locum esse,vt refert Ias.in l.precibus.C.de impub.& al.sub.si verò mater non extat,& filius institutus in pupillari ętate obierit,tunc sine controuersia pupillaris iure directo valebit,per quam ipsi filio succedetur.Inst. de pup.in princ. At si filius post pubertatem è viuis decesserit, iure fideicommissi valere manifestum est.& aduerte,quòd si filius repudiauerit patris hæreditatem,habet etiam locũ vulgaris contenta in compendiosa:no.Barto.in l. Centurio.in 10. colum. versic. quæro vtrum substitutio compendiosa.Interdum †compen- 17
diosa à testatore verbis,vt aiunt,directis ciuilibus exprimitur, veluti si filius meus morietur

tur sine filiis, Sempronium instituo, uel Sempronius hæres esto: & tunc si potuit ualere à principio ut pupillaris, utputa quia filio impuberi in ptāte, & in testō facta sit, & is in pupillari ætate decesserit, pupillaris sine dubio iure directo ualebit. At si post 14. annum obierit, ex sententia Dd. non valebit vt fideicommissaria, sed penitus euanescet, vt notant ferè omnes in l. verbis ciuilibus. ff. de uulgar.

Secus si fuerit facta per uerba directa nō ciuilia, utputa moriatur Sempronio, tunc enim si à principio non potuit ualere directò, intellige ut pupillaris, uolunt eam ualere ueluti fideicommissariam: exemplum, si fuit facta cōpēdiosa filio puberi, seu impuberi à matre, seu in codicillis, quibus casibus sine dubio nō pōt vt pupillaris ualere, & hæc opinio fuit gl. in d. l. verbis ciuilibus, quam fere omnes ibi sequūtur. At si à principio potuit ualere directò, post 14. annum non obliquatur.

18 Subdunt deinde Dd. † si pater instituit filiā in mille ducatis, & quandocunque sine liberis decesserit, illos inter pauperes distribui iussit, & quia illud mille ducatorum non excedebat legitimam, dubitatum fuit utrum tale fideicōmissum deberetur? Bald. & Christoph. de Castell. ex una parte eiusmodi fideicōmissum dicunt nequaquam deberi, eò quod filia in legitima non potuit grauari: ab illa enim omne grauamen, omnisq; dilatio iure ipso reiicitur. Raphael. Fulgo. Paul. de Castr. Io. de Imola ex altera parte, asserunt fideicōmissum oīno deberi, propterea quòd non est iniunctum filiæ nominatim, sed simpliciter post eius mortem relictum est, quo casu ex cōi Dd. sententia, ab ipsius filiæ hærede datum censetur, quāobrē ēt legitima eo continetur, & hanc ultimā opinionem aiunt obseruari, ut referunt in d. l. co hæredi. ff. de uulg. & pupil. Si hoc simpliciter intelligeres, facile decipieris. distingue itaque hoc modo. Aut illa filia mortua est impubes, & uera est opinio Paul. de Castro, & Imolæ: erit enim fideicommissum pupillare, quo simul cum aliis filij facultatibus legitima cōntinetur, per illud enim succeditur pupillo. d. l. si fundum per fideicommissum. §. sicuti. ff. de leg. 1. Aut filia mortua est pubes, quo casu euanescit pupillare fideicōmissum. d. l. quod fideicommissum. ff. de leg. 1. & tunc uera fit opinio Bald. & Christop. & ualebit uti fideicōmissum uulgare, quo nec facultates filiæ, & consequenter nec legitima, & per consequens nec mille ducatorum in quibus filia fuit instituta, continetur, cum non excederet legitimam, & per huiusmodi fideicommissum testatori succeditur. d. l. cohęredi. §. cum filiæ. & ita intelligendo nunquam aberrabis.

Prȩterea occurrit hic quęstiuncula nō spernenda, quæ omissa fuit in materia pupillaris, quæ talis est. an † substitutio pupillaris filio in 19 potestate puberi facta, ualeat saltē iure fideicommissi? ex doctrina gl. dicendum esset, utique non ualere. ex gl. enim colligūt Dd. quòd si à principio non potest ualere directò, sine dubio obliquatur, ita in casu proposito est, ergo &c. Contrarium tenent omnes Dd. asserentes eam nullo modo ualere. cum enim pupillaris pubertate finiatur, non potest inde incipere, argum. l. Titio cum morietur. ff. de usufruc. & hæc est communis opinio, & pro hoc est text. in §. extraneo. Inst. de pupil. Sed contra hoc opponitur d. l. Scæuola. ff. ad Trebell. ubi fuit facta substitutio pupillaris in codicillis, quæ non potest directò ualere, ut ibi scriptū est, quamobrem benigna quadam interpretatione, obliqua efficitur, prout Scæuola respondet, & sic d. l. uidetur omnino aduersari. d. §. extraneo. At si quispiam dicat in. §. extraneo, pupillaris fuit facta maiori, cui fieri minimè potest, idcirco, nec iure fideicommissi valebit: & in l. Scæuola, fuit facta impuberi, cui iure fieri poterat, nil igitur mirum, si ibi iure fideicommissi valet: sed hoc dicens minimè soluit, licet enim fuerit facta impuberi, fuit tamen facta in codicillis, quo casu pupillaris nulla est, & perinde est ac si fuisset puberi facta. Pro resolutione † sciendum est duplex reperiri fidei- 20 commissum, ut dictum est supra num. 11. vnū quo succeditur testatori, quod appellari potest uulgare, & eo solæ testatoris facultates cōtinentur, non autem eius cui substitutum est. l. cohæredi. §. cum filiæ. ff. de vulg. & pupil. & hoc fideicommissum potest habere locum tā ante, quàm post pubertatem. d. §. cum filiæ. Alterum est fideicommissum, quod pupillare appellari licet, quo succeditur pupillo, & eo solæ pupilli facultates continentur: quod si fideicommissum, si pupillus pubes factus decesserit, euanescit, sicut & pupillaris. l. si fundum per fideicommissum, aliter incipit, si Titio. §. si. cum

ſi.cum.l.ſeq.ff.de leg.1.His itaque præmiſsis dicas, aut quis facit ſubſtitutionem pupillarem in formula ſua filio puberi, & tunc non ualet vt pupillaris, cum non poſsit fieri maiori: nec valet vt fideicommiſſum pupillare, quo ſucceditur pupillo, illud enim ut dixi, poſt pubertatem euaneſcit, & eo tempore quo euaneſcit, non poteſt incipere. arg. l. Titio cum morietur. ff. de uſufruct. nec valet ut fideicommiſſum vulgare, quia teſtator faciẽdo formulam pupillarem, ſolum filio, & non ſibi prouidere voluit, hanc ob cauſam lex nõ interpretatur, vt ea diſpoſitio valeat in vim fideicommiſsi vulgaris, quippe cum poſsibile eſſet eam interpretationem contra mentem teſtantis fieri, id quod lex nequaquam facere voluit.l.nã hoc iure. ff. de vulg. & pupil. Nec poteſt dici vulgare fideicommiſſum ſub expreſſa pupillari contineri: hoc enim eſt à vero prorſus alienum, cum verba pupillaris, non ſunt apta cõplecti fideicommiſſum, vt cuique paulò humaniori patere poteſt, & hoc modo intelligitur tex.in.d.§.extraneo. Inſt.de pupill. Secus ſi fiat compendioſa filio puberi, tunc enim poſt aditam hęreditatem iure fideicommiſsi vulgaris valebit. in compendioſa enim ut ſæpius dictũ eſt, etiam fideicommiſſaria continetur, non enim uerba ipſa repugnant, imò ſunt ad eam complectendam omnino accommodata. Aut ſecundo, quis facit pupillarem formulam filio impuberi, & ſic apparet teſtatorem uelle filio prouidere, ſi ea vt pupillaris ualere non poteſt, vel quia facta eſt à matre, vel facta eſt fortaſſe in codicillis, & tunc ualebit iure fideicõmiſsi pupillaris, dummodo filius moriatur impubes. Et ratio eſt, quia lex benigna eius interpretatione exiſtimat teſtatorem uoluiſſe filio, non ſolum directè ut expreſsit, ſed etiam per fideicommiſſum proſpicere. pietas enim patris conſilium pro libris capit.l.nec in ea.ff.ad l. Iul. de adult. & ita procedat text. in d.l.Scęuolæ.ff. ad Trebell. vbi ſubſtitutio pupillaris, quæ non potuit ualere ut pupillaris, benigna interpretatione ualet, vt fideicommiſſum pupillare: quod quidem adueniente pubertate euaneſcit, vt dictum eſt & hoc ex mente Bar. colligitur. in. d.l.Scęuola.

Liber Quintus.

SVMMARIVM.

1 *Rubrica, & titulus, quid.*
2 *Pacti, & pollicitationis differentia, & num. 4.*
3 *Pollicitatio fit præsenti. & habet duorum consensum.*
5 *Pacti & stipulationis differentia.*
6 *Pactum, uti genus, diuiditur in tres species.*
7 *Conuentionis duæ species.*
8 *Pactum uti genus subalternum, aliud tacitum, aliud expressum.*
9 *Item in plures nominatorum contractuum species diuiditur.*
10 *Emptio, & uenditio dicitur contrahi per stipulationem.*
11 *Et an sit unus, uel duo contractus.*
12 *§ fin. l. si stipuler ff. de uerb. obl.*
13 *Pollicitatio uti genus subalternum diuiditur in plures species contractuum nominatorum.*
14 *Emptio, locatio, & depositum dicitur contrahi pollicitatione.*

LXV. DECLARATIO
pacti, pollicitationis, & stipulationis.

VAERI solitum est, in quo pactum à pollicitatione differat: scribentes in tit. de uerb. obl. Titulum hic appello, id quod Dd. minus latinè rubri-
1 cam nominant: rubrica † enim est terra rubei coloris, & minio proxima, sed quia leges, & tituli, & capita, hac rubrica notabantur (erant enim litteræ titulorum rubeæ) ideo Dd. fortasse rubricam titulos appellarunt: sed qui latinè loquuntur titulum appellant: est enim titulus cuiuscunque operis index. hic operi superscribitur, qui uel qualitatem, vel materiam operis ostendit. vnde Ouidius, scripturus de remediis contra amorem, scripsit in principio, de amoris remedio, deinde subdit.

Lege at huius amor titulum, nomenq; libelli,
Bella mihi uideo, bella parantur ait.

Vocat igitur titulum, id quod Dd. nostri rubricam appellant, & Iureconsi. in l. 1. ff. si cert. pet. ibi, multa iura, sub hoc titulo Prætor inseruit. hoc est sub illa superscriptione, de rebus creditis. Dd. Inquam, in d. titul. dicunt, † pactum à pollicitatione, in hoc differre, 2
quòd pactum est duorum consensus, atque conuentio. pollicitatio uerò, offerentis solius promissum. l. pactum. ff. de pollic. In hoc nemo est, qui eis non assentiatur. sunt enim Vlpiani diffinitiones. sed dum postea subdunt, pollicitationem esse promissum, quòd absenti citra nuncium, vel epistolam fit, in hoc ab eis omnino dissentio. illi enim dicunt pollicitationem fieri absenti, quia si præsenti, & tacenti promitteretur, non esset pollicitatio, sed pactum, propter duorum consensum: unus enim, hoc est promittens expressè consentit. alter uerò, hoc est tacens, & præsens, tacitè consentit, igitur duorum cõsensus, & sic pactum. d. l. pactum. Collige igitur ex Dd. sententia, has duas conclusiones. Pollicitatio est promissum factum absenti, sine epistola, & nuncio. Pactum est promissum factum præsenti, siue expressè, siue tacitè acceptanti, vel absenti per epistolam, uel per nuncium, absenti, inquam, & acceptanti, ita vt sit duorum consensus. Hæc Dd. sententia mihi nunquam satisfecit. dicunt enim ipsi, pollicitationem fieri absenti, ne duorum consensus in ea appareat, ut à pacto differat. sed dicat, obsecro, nonne & † pollicitatio fit præsenti? l. ex 3
pollicitatione. ff. eod. vbi Modestinus ait, ex pollicitatione, quam quis apud Rempublicã, ob honorem fecit. &c. si apud Rempublicam, ergo præsenti: dictio enim, apud, præsentiam denotat. imò pollicitatio non potest fieri absenti, ut apertè ostendit Vlpianus in. l. Charidemus. ff. de pollic. si eam legem, sine cauillo interpretemur, & gl. ubi ita intelligit, dum citat pro simili. §. item verborum. Inst. de inut. stipul. Si quis igitur pollicitus fuerit Reipublicæ opus se facturum, ob honorem sibi decretum, vel decernendum, vel ob aliam iustam causam, nonne ex pollicitatione obligatur? obligatur profectò. l. 1. ff. de pollic. pone nunc quempiam absentem (vt uolunt Dd.) pollicitum fuisse Reipublicę nonne Respublica cum,

hoc resciuerit, velitque debitū exigere (quod potest. d. l. pactum. ff. de polli.) consentit? consentit utique, alioqui non exigeret. quonam igitur pacto Respublica exigeret, nisi consentiret? si consentit, ergo est duorum consensus, & ideo à pacto non differret secundum Dd. Quod autem pollicitatio habet duorum consensum ita ostenditur, mandatum habet in se conuentionem: nullus enim est contractus, qui in se conuentionem non habeat. l. 1. §. 1. ff. de pact. si conuentionem, ergo duorum consensum, ut ibidem manifestum est, mādatum enim duorum consensu fit. Inst. de oblig. quæ ex cons. nasc. in princ. Aut igitur quis præsens mandat præsenti, & acceptanti, aut per nuncium, uel per epistolam absenti, & itidem acceptanti, & interdum mandato salarium constituitur, quod si est certum, res saltem in genere peti potest. l. salarium. & ibi gl. ff. mandat. pone nunc Titium mandasse Sempronio, vt negotium suum gereret, eique salarium certum pollicitum fuisse, poterit planè à Sempronio diligenter perfecto negotio, salarium peti. l. qui mutuam. §. salarium. ff. mand. ubi Papinianus in hæc uerba ait. salarium incertæ pollicitationis, neque extra ordinem rectè petitur, neque iudicio mandati, ut constituatur, ergo si esset salarium certæ pollicitationis rectè peteretur. d. l. salarium. iuncta gl. si igitur is, cui mandatum est, petit, sine dubio consentit, est igitur pollicitatio duorum in idem cōsensus. consentit enim is qui pollicitus fuit, certū salarium. consentit etiam is cui mandatum est, acceptauit enim mandatum, cum illa certi salarij pollicitatione, patet itaque ibi pollicitatione habere duorum consensum. Præterea pollicitationem habere duorum consensum, huiusmodi ostenditur argumento; omne promissum ex quo nascitur obligatio, habet duorum consensum, hoc patet ex uerbis Fedij Iurisconsul. in l. 1. ff. de pact. ubi ait, nullā esse obligationem, quæ non habeat in se conuentionē, & consequenter duorum consensum. sed pollicitatio est promissum ex quo nascitur obligatio. l. 1. ff. de poll. obligatur enim quis Reipublicæ ex pollicitatione. d. l. pactum: ergo pollicitatio habet duorum in idem consensū. Item omnis obligatio, vel nascitur ex contractu, vel quasi, vel ex maleficio, vel quasi. Inst. de obli. quę ex del. nasc. ex pollicitatione nascitur obligatio. l. 1. & l. ex pollicitatione. ff. de poll. quæ aut nascitur ex contractu, vel quasi, aut ex maleficio, uel quasi: ex maleficio autem non nascitur, nec ex quasi, restat vt nascatur ex contractu, vel quasi, & consequenter pollicitatio est contractus, uel quasi, si ita est, prout est, necessariò habet duorum consensum, nullus enim est contractus, quin habeat conuentionem, & sic duorum consensum l. 1. ff. de pact. Ex supradictis manifestum fit, pollicitationem habere duorum consensum, & ideo à pacto non distat, eo mō vt uolunt Dd. differt tamen cum sint diuersæ eorū diffinitiones. Quamobrem dicas tu pactum in hoc solo à pollicitatione differre: quod pactum est quando quis promittit alicui roganti, utputa si Titius dicat, Mæui promittis mihi equum? Mæuius uerò respondeat, promitto, seu spondeo.

Quod autem pactum hoc modo fiat, Vlpianus in l. iurisgentium. §. quod ferè. ff. de pact. apertè ostendit dicens, rogauit Titius, spopondit Mæuius: hæc uerba, inquit ipse, non tantū pactionis loco accipiuntur, sed etiam stipulationis. nota accuratè illam dictionem, non tantum; quæ dēmonstrat minus dubitandum esse, illa verba accipi loco pactionis, quàm stipulationis: ea enim est illius dictionis uirtus, ut iungatur cum eo, de quo minus dubij est. exempli causa, non tantum funderem pro te pecuniam, sed etiam sanguinem: minus dubij est, ut quis pro amico potius pecuniam, quàm sanguinem fundat. vide Laurentium Vallam.

Ex illo itaque text. satis clarè constat, † pactum tunc esse. quando quis aliquo rogante spondet: pollicitatio uerò, quando quis sponte sua offert, seu promittit alicui non roganti, veluti si Titius ita dicat, Mæui promitto tibi seu polliceor, me daturum tibi librum si mihi lectionem legeris, si Mæuius acceptet, legatque lectionem, tunc Titius ex pollicitatione obligatur. Confirmant hoc Grammatici, dum aiūt pollicemur spontè, siue ultro, promittimus verò rogati. Quod autem ita inter se pactum, & pollicitatio differant, probat. l. 1. iuncta gl. C. de iur. doti. ubi euicta re, in dotem marito data, gener quærebat, an posset contra socerū de euictione agere? respondet Imperator, posse utique agi, si pollicitatio, uel promissio fuerit 4

rit

rit interposita.gl.exponens ait, pollicitatio sine interrogatione præcedente: promissio verò,interrogatione præcedente efficitur. Vides igitur,quàm clarè gl. aperiat pactum à pollicitatione:ita ut dictum est differre. Concludo igitur pactum, esse promissum factum alicui roganti: pollicitationem uerò promissum factum alicui non roganti.Hæc differentia ut ui disti,clarè colligitur ex d.§.quod ferè. & ex d. gl.in d.l.1.C.de iu.dot.

Sed dicet quispiam, si pactum est promissū factum præcedente interrogatione,in quo dif-
5 fert à stipulatione?Responde † tam pactū,quā stipulationem non contrahi,nisi aliquo interrogante, & in hoc conueniunt: sed stipulatio in hoc differt à pacto, quòd hæc non potest concipi nisi utroque loquēte, & iō neque mutus,neq; surdus,neq; absens stipulationem cōtrahere pñt.l.1.ff.de uerb.obl. At pactum pôt nutu effici,& consequēter à surdo & à muto. Inst.de oblig.quę ex cons.nasc.§.1.potest etiā fieri absenti per epistolam,uel nuncium.l.qui autem.§.fin.ff.de const.pecun. semper tamen requiritur, ut quis puta Titius prius roget quicquam sibi dari uel fieri,roget,inquam,vel verbis si loqui potest, vel nutu si surdus, vel p epistolam, seu nuncium si absens est, deinde Mæuius eodem modo promittat,& in hoc hodie distat pactum à stipulatione:olim uerò aliter distabat,quia stipulatio contrahebatur, p verba quædam solennia. §. 1. Instit. de uerb. oblig.pactum uerò quibuscunque uerbis concipi poterat,& etiam nutu.

Et ut facilius hæc intelligantur,animaduertendum est,quemadmodum adoptio capitur ut genus.Instit.de adopt.in princ.& in duas diuiditur species,una est quę dicitur arrogatio, quando adoptatur is,qui est sui iuris. Altera quando adoptatur is qui est in patris potestate, & hæc nomine generis adoptio uocatur.
6 Ita † pactum acceptum uti genus,in tres diuidatur species.una est quando præsens præsenti,interrogātique uerbis promittit,uerbis,inquam,olim solennibus, hodie quibuscunque, & hæc dr stipulatio. Inst.de uerb.obl.in princ. omni enim stipulationi, inest pactum uti genus.l.1.§.1.ff. de pact. ualet enim argumentum,est stipulatio,ergo pactum:sed non è contrario,sicut dicimus de specie,& genere. ergo stipulatio est species pacti. Secunda est species,quando quis præsens,alicui non interroganti,tamen præsenti promittit,& hęc species dicitur pollicitatio, huic etiam speciei inest pactum,uti genus,omnis enim pollicitatio ex nostra sententia est pactum,sed non è contrario.Tertia est species,quando quis pręsens verbis,seu nutu promittit alicui interroganti,acceptantique,vel quando absens absenti per epistolam,seu nuncium promittit:& hæc species non habet proprium nomen, sed appellatur pactum nomine sui generis, sicut dictum est de adoptione.huiusmodi autem pactum,quę est species, differt à pollicitatione, & stipulatione, eo modo quo supra ostensum est.

Et quia dictum est supra,pactum esse duorum, pluriumvè in idem consensum, ut ait Iureconsul.in.d.l.1.de pact.quidam audaciunculi huic diffinitioni ita aduersantur. aiunt.n. diffinitionem, quæ competit alij quàm diffinito,non esse bonam, sed hæc competit alij, ergo &c. pone enim,inquiunt ipsi,duos iudices in unam sententiam, uel duos disceptantes in unam opinionem conuenire. & ita est duorū in idem consensus: item in stipulatione est duorū consensus, cum in ea insit conuētio.l.1.ff.de pact.& tñ non est pactū. Sunt profectò isti impudentes, quos non pudet Iurecōsulto aduersari,& putant se aliquid dicere, cū nihil dicant,igitur pro declaratione sciendum est, † conuentionis uerbum capi ut genus su- 7
premum,quod in duas species diuiditur. Vna enim est,quę fit animo,& corpore, ueluti cū duo ex diuersis locis in unum conueniunt. Altera est,quæ solo animo efficitur,& hæc est tanqnam genus subalternum, cuius duę sunt species: una est, qnando duo conueniunt in vnam rem, quæ non est, nec danda, nec facienda alteri, sicuti quando duo iudices in vnam sententiam,vel duo disceptantes in unam conueniunt opinionem, horum enim in vnam rem consensus,una est conuentionis species,non tñ est pactum: & sic tollitur argumētum illorum audaciunculorum. concedendū est.n.duorum consensum inesse huic speciei, ueluti genus. Altera est species,quando duo conueniunt in unam rem, quę danda est, uel facienda alteri ipsorum, & hæc dicitur pactum,de quo in titul.de pact.Hoc autem † pa- 8
ctum subdiuiditur, uti subalternum genus. aliud enim est tacitum: aliud autem expressum.

sum.tacitum est, quando in vnam rem tacitè duorum consensus concurrit.l.qui patitur.ff. mand.exempli causa,Titius mandat Fabio, vt credat centum Sempronio præsenti,qui Sempronius non mandauerat expresè Titio, vt mandaret illud Fabio, sed quia Sempronius patiebatur Titium mandare Fabio, intelligit ipse mandasse Titio,vt ita mandaret Fabio, & sic inter Sempronium, & Titium est tacitum mandatum,& consequenter tacitum pactum. & hic est casus. l. qui patitur, in cuius intelligentia nonnulli aberrant. Expressum verò pactum est,quando verbis expresis consentitur. & hoc in tres species distribuitur:vna est pactum,quę est species pacti in genere, sicut adoptio,species adoptionis in genere, vt dictũ est. Altera est stipulatio.Tertia pollicitatio. Addit quarta quod est constitutum. Rursus† pactũ
9 in specie acceptum,ueluti genus (vt Dialectici aiunt) subalternum in plures contractuum species diuiditur,& in proprium cuiusq; nomen transit. veluti si Titius dicat, Fabi uendis mihi fundum tuum Gabinianum cẽtum? Fabius respondeat uendo:hęc pacti species,proprio nomine appellatur emptio, & uenditio, habetq; duorum consensum,ergo & pactum. ff.de polli.potest enim hoc modo argumentũ duci,est emptio,& uenditio,ergo est duorum consensus.Inst.de obl.quę ex cons.nas.in prin. si duorum consensus ergo & pactum. l. 1. ff. de pact.& d.l.pactum. Item si Titius dicat Fabi,locas mihi fundum tuum decem, vnoquoque anno? ac ille dicat loco: hęc est pacti species,quę locatio, & conductio uocatur. Idem dicendum est de commodato, & deposito,cęterisq; similibus contractibus.

Et si diceres,nonne huiusmodi conuentiones sunt stipulationes?respondeo, vt Iurecon. respondent in.d.l.iurisgentium.§. quod ferè. ff.de pac.vbi ait,rogauit Titius spopondit Męuius,non tantum pactionis loco accipiuntur, sed etiam stipulationis: ita in exemplis supra positis illę conuentiones,& pactioni,& stipulationi accõmodari possunt. nam si inter absentes, per epistolam, uel per nuncium fiant, uel nutu,vel ex interuallo inter pręsentes,erũt profectò pactiones, quæ in proprium nomen
2 contractus transeunt.at si uerbis,& inter pręsentes concipiantur,poterunt etiam dici stipulationes,erunt tamen pacti species,nam & stipulatio est pacti species,ut dictum est. Sed in superioribus exemplis, stipulatio transit in proprium nomen contractus: dicetur † itaq; em- 10
ptio,& uenditio,locatio,& conductio contracta per stipulationem, quibus etiam pactum, tanquam superius genus inest: quemadmodum corpus animatum sensibile inest homini, uti speciei, valet enim,est homo, ergo est corpus animatum sensibile, corpus enim animatum sensibile,dicitur de animali,animal verò de homine, & consequenter corpus animatum sensibile,de homine dicitur,seu (vt aiũt) prędicatur. Ita in proposito pactum inest stipulationi.l. 1.§. 1.ff.de pac.stipulatio inest emptioni,& uenditioni,ita ut in superiori exemplo contractę. ergo & pactum inest uenditioni.Et dictę conuentiones, quę in propriũ contractus nomen transeunt,obligationem, & cõsequenter actionem pariunt. d.l. iurisgentiũ. pariunt inquam ei, qui ex parte sua adimpleuit,saltem per oblationem rei, non uerbis factam.l.Iulianus.§.offerri.ff.de act.em. de quo sup. in actionum declaratione, plenè dictum est, ibi si libitum fuerit videto.

Quærebant moderni Perusini, vt refert Soc. in tit.seu ut aiunt rubricá,de uerb.obligat.colum. 8. † nunquid si contractus iurisgentium 11
nominati fiant per uerba eis conuenientia, pręcedente interrogatione,& secuta responsione, seruata forma stipulationis, puta si Iulius dicat, Fabi uendis mihi fundum decem? Fabius respondeat uendo,nunquid dicatur nedũ contractus uenditionis,sed etiam stipulationis,& consequenter duo contractus? in hac quóne uarii,uariè dixere,ut refert ibi Soc. quibus omissis,dicas eiusmodi contractum esse vnum, & id quęrere, est perinde ac si quæras,nũquid emptio, & uenditio facta per conuentionem, seu pactum,sint duo contractus, hoc est conuentio per se,& emptio, & uenditio per se.vel nũquid hõ: & aĩl sint duę res,vel una: in quo dicendum est,quemadmodum homo,& animal quod homini inest una est substantia, & non duę,& queadmodum emptio, & uenditio,& pactum quod vti genus illi inest.l. 1.ff. de pact.est unus contractus, & non duo, (nemo enim auderet dicere,pactum,& uenditionem esse duas separatas conuentiones, pactũ scilicet per se,& emptionem, & uenditionem per se) pactum enim,seu conuentio inest emptioni

ptioni, & uenditioni, quod si ab eis separetur, nec emptio, nec uenditio est, quemadmodũ aĩal ineſt homini, vti gen⁹, quo remoto, nõ diceretur homo: ita si dico vẽdis mihi fundũ decem? tu respondeas vẽdo, ex his verbis componit vna substantia, quæ est vẽditio, cui ineſt ſtipulatio tanquam genus, vt diximus. Et quãuis hæc emptio, & venditio composita ſit ꝑ ſtipulationẽ, non tamẽ appellatur ſtipulatio, ſed emptio, & uẽditio à forma finali, à qua res appellatur, ut dicit Bar. in trac. de alueo. §. ſi q d. exẽpli cã, domus eſt composita ex tecto, pariete, & solo, tamen non sunt tres res, ſed una eſt ſubſtãtia, quæ à forma finali appellat̃ domus, & licet ibi ſint plures formæ, hoc eſt forma parietis, & forma tecti, nõ tñ cõſiderant̃ per ſe, cũ hæc fiant propter aliam formã introducẽdã. Leum, qui ædes. ff. de vſucap. ſunt enim veluti media ad finem. Ita ad propoſitum licet hęc verba uenditionis videant̃ habere ſtipulationis formã, tñ nõ conſiderantur, vt ſtipulatio ꝑ ſe, cum tendant ad aliam finalem formã inducendam, quę eſt emptio, & uenditio, qd' patet ex certo pretio, quod eſt de forma, & ſubſtãtia emptionis, & vẽditionis. §. pretium. Inſt. de emptio. & vẽd. & ſic ſpectãda eſt forma finalis, nõ autem tres mediæ per quas finalis forma inducitur. Vna igitur eſt res, licet cõpoſita ex duab. quemadmodũ vna eſt dom⁹, licet cõpoſita ex plurib. formis diceturq; emptio, & uẽditio cõtracta per ſtipulationem, vt s̃. dictum eſt: quę quidem uẽditio habet duas partes, hẽt interrogationem, dum dicitur uendis mihi fundũ decem. & habes reſpõſionem dum ais uendo, & hę partes dñr integrantes, integrant. n. ſeu faciunt vnum totum, q̃ eſt emptio, & uẽditio, quemadmodum paries, & tectũ, vt diximus, faciunt domum. Et quẽadmodũ ſeparatis tecto, pariete, & ſolo ex quib. cõſtat domus nihil remanet, & ita non eſt amplius domus. d. l. eũ q ædes. ita ſeparata interrogatione, & rñſione, ab huiuſmodi emptionis, & uẽdõnis ꝯtractu, nihil remanet, & ſic non eſt vendõ, quamobrẽ non ſunt duo cõtractus, eſſent, n. duæ ſubſtantię. l. obligationum ſubſtantia, de actio. & obl. & conſequẽter vno contractu ſeparato, remaneret alius, quod in caſu nr̃o nequaq̃ eſt. Quãobrem dicas emptionem, & venditionẽ, locationem, & cõductionẽ poſſe cõtrahi, & verbis, & conſenſu ſimul, & cõſenſu tm̃, uerbis, & cõſenſu cõtrahitur, quãdo præſens præſentẽ uerbis interrogat inquiẽs vẽdis mihi fundum centũ? tu reſpondeas uẽdo, dicitur emptio contracta verbis ſimul, & cõſenſu, hoc eſt per ſtipulationẽ: ſi verò nõ reſpõdeat verbis, ſed nutu, vel per epiſtolã, uel per nunciũ, dicetur emptio, & uẽditio contracta cõſenſu ſolo, hoc eſt per pactum, ut ſuperius diximus. & eſt una tm̃ cõpoſitio, quæ nõ eſt mera ſtipulatio, cum in ſtipulatione non requirat̃ pretium, erit igit̃ emptio, & uẽditio, cui ſtipulatio ineſt, uti gen⁹, ut ſæpius dictũ eſt. At ſi emptio, & uẽditio poſtquã eſt contracta, deducat̃ in ſtipulationẽ nõ animo nouãdi, erunt ꝑfectò duo contractus, hoc eſt emptio, & uẽditio prius facta, itẽ & ſtipulatio in qua deducta eſt emptio, & uẽditio exẽpli cauſa, ſi dicam uendo tibi equum cẽtũ,⁹ tu dicas emo cẽtum, deinde ſtipulatus sũ à te mihi dari centũ, & tu cõtra ſtipulatus es à me tibi dari equum, & ſi hęc ita facta nõ eſſent, viginti noïe pœnę ꝓmiſſa ſunt, in hoc caſu erũt duo ꝯtractus, & ego potero aduers⁹ te agere ad pretium, tam ex vendito, q̃ ex ſtipulatione, tu econtrario aduerſus me ad equum, tam ex empto, quã ſtipulatione agere poteris. l. duo ſocietatem. ff. pro ſocio.

Ex his perſpicuũ eſt, emptionẽ, & uenditionẽ interdum fieri per ſtipulationẽ, & tũc erit vnus ꝯtractus, hoc eſt emptio, & uẽditio, & ex eo ſolo agi põt: interdũ facta prius emptione, & vẽditione ſubiungit̃ ſtipulatio, non tamen animo nouãdi, in quã deducit̃, id quod in emptione, & uẽditione actũ eſt, & tũc ſine dubio erunt duo contractus, hoc eſt emptio, & vẽdõ prius facta, & ſtipulatio deinde ſubiecta, & ex vtraq; agi põt. d. l. duo ſocietatem, & in hoc caſu loquitur Bar. in. l. ſingularia. ff. ſi. cer. peta.

Nec obſtat huic cõcluſioni tex. in. l. ſi. ſtipuler. §. ſi. ff. de uerb. obl. vbi dicit Soc. à cõtrario ſenſu ꝓbari eſſe duos cõtractus, emptionẽ, & venditionem. ſ. & ſtipulationem. dicit enim ibi Iu recõ. ſi in uẽdendo, uel in locando ad interrogationẽ, quis nõ reſpõderit, puta vt dicit gl. vel quia non uerbis expreſſis, vel q̃a nõ incõtinẽti, ualet ut locatio, & vẽditio. ergo à cõtrario manifeſtè vult illa littera, quod ſi reſpõſum eſſet ad interrogationẽ, vt ſtipulatio ꝑfectò valeret. Omiſſa reſponſione, q̃ a recentioribus Peruſinis datur, dicas tu emptionẽ, & venditionẽ, locationem, & cõductionem, poſſe & 11

per stipulationem,& per pactum, hoc est solo cõsensu effici,& etiã per pollicitationem,vt s. demonstratum est: nam si Iulius præsens dicat Fabio p̃nti,Fabi vendis mihi fundũ tuum centũ?Fabius respondeat incontinenti uerbis expresis,uẽdo,dicetur emptio, & uenditio p̃ stipulationem facta. At si Fabius,non uerbis, sed nutu,uel si verbis non tamen incontinenti respõdeat,vẽdo,ualet emptio,& uẽditio,non tñ diceť contracta per stipulationem, sed pacto, hoc est consensu: emptio.n. & uẽditio bifariã contrahi potest,ut dictũ est, per stipulationẽ s.& per pactum,& hoc modo dicit tex.in.d.§. fin.dum ait,quia hi contractus, non tam verbis,quàm consensu confirmantur, verbis,hoc est per stipulationem,consensu,hoc est per pactũ sine stipulatione. Nec valet, quod dicit Socin.si fuisset ad interrogationem responsum à contrario sensu,valeret vt emptio, & stipulatio: imò si fuisset responsũ ad interrogationẽ valeret, vt emptio,& vẽditio per stipulationẽ contracta,& esset dũtaxat vnus contractus,nõ aũt duo,vt s.demonstratum est. Adducit prætérea tex.in. l.singularia.qui nihil obstat. nam licet,ibi sint duo cõtractus, vnus verus expressus,alter verò fictus à lege,nam si mando debitori meo,vt det tibi pecuniam, hæc uerba inducunt mandatum, & non aliud: quare si debitor meus ex hoc mandato tibi det pecuniã, lex fingit eam à debitore meo mihi datam, & à me ad te profectam,& sic est mutuum inter me,& te à lege præsumptum. & quemadmodum sunt duo actus,vnus expressus,quo mãdo debitori meo, ut tibi soluat, & alter, quo lex præsumit à debitore meo pecuniam mihi datam,à me ad te profectã, ideo sunt duo cõtractus,unus inductus à partib. alter à lege p̃sumptus: nos verò quærimus, an ex vno actu expresso,duo expresi contractus oriantur.

Nec obstat aliud Soc.arg.dum ait,à pari p̃cedunt, stipulationem incontinenti apponi, vel simul cum ipso contractu celebrari, ea.n. quæ incontinenti fiunt,inquit ipse,videnť inesse.l.lecta.ff.si certum pet. sed quando stipulatio apponitur incontinenti post contractum, duæ contractuum species oriũtur.d.l.duo societatem.ff.pro socio.hoc idem est, qñ stipulatio incontinenti, in ipso contractu introducitur. Ad hoc responde, pactum posse apponi dupliciter, vno modo in ipsa conuẽtione, seu contractu,ita,vt sit pars conuentionis. exempli cã, vendo tibi ancillam meam,sub hoc pacto ne prostituatur.l. si quis ancillam. de ꝯhi empt.hoc pactũ cõuẽtioni, & cõtractui inest. At si dixero uẽdo tibi ancillã meã decẽ aureis, deinde incõtinẽti, hoc ẽ anteq̃ ad extraneos diuertať actus,dicã cũ hoc pacto,ne p̃stituať, hmõi pactũ in ipso cõtractu,seu conuentione non fit,sed postea, sed quia incontinenti est factum,cõuentioni, seu vẽditioni inesse crediť, & in his terminis loquiť tex.ĩ.d.l.lecta. nos verò loquimur,quando p̃ stipulationẽ cõtrahiť emptio,non quãdo stipulatio poniť siue in ipso contractu venditionis,siue post incontinẽti,quo casu stipulatio stat per se, & duo sunt cõtractus,quãdo uerò uẽditio per stipulationẽ contrahiť, stipulatio nõ stat per se,nec sunt duo cõtractus per se,sed emptio,& vẽditio cõtracta,p̃ stipulationẽ rectè appellať, ut sæpius iã dictũ est Adde quod si essent duo cõtract⁹, necessariò essent duæ essentiæ,& duæ substantiæ, & p̃r duæ formæ,cum forma det eẽ rei. l.Iulianus.ff.ad exhiben. forma autem in reb. nõ naturalib.non est nisi compositio,ordo,& figura partium,ut colligitur ex Bar.in tractatu de alueo.§.si q̃d.in vlt.col. Aris.1.Poli.& ẽ tex.in.l.1.§.idem Pomponius.ff.depo.vbi erat solũ vna partiũ cõpositio, & iõ unus cõtract⁹, ait.n.ibi Iurecõsul.si mandauero tibi, ut rem acceptam custodias,(ecce vna partium cõpositio,)mandati esse actionẽ,& non depositi,q̃a hic est primus cõtractus: ibi enim poterat esse mãdatum,quia dixit,mando tibi,poterat esse depositum,q̃a dixit ut custodias rem, hę.n. formę repugnantiam minimè hñt, & tamen q̃a non est nisi vna verborum compositio, & figura,nõ est nisi unus cõtractus. hoc.n.apertius probať in l.2.§.1.ff.loc. vbi si conueni cũ aurifice,ut ex auro suo mihi annulos faciat,& accipiat trecenta, hmõi uerba poterant inducere locationẽ,& conductionẽ, emptionem, & venditionem,& tñ Iureconsultus ibi ait,placet unum esse negotium.dicas tu, hoc est vnã formam,& sic unum contractum, i.emptionem,& uenditionem.Ita in casu nostro, cum Iulius dixit,vendis mihi fundũ cẽtũ,Fabius respondet uendo,licet ex interrogatione, & responsione posit esse stipulatio, & ex pretio emptio,& vẽditio,tamẽ non erit nisi vnus cõtractus,cũ non sit nisi vna cõpositio,& figura partium.

tium. aut igr̃ erit stipulatio, aut venditio: sed nemo est, q̃ dicat esse stipulationẽ tm̃, erit igit̃ emptio, & venditio, hoc ẽt patet in domo, cuius forma est partium concinna compositio, & figura. d. l. eum qui ædes. ff. de vsuc. At in casu proposito, non est nisi vna partium compositio, & figura: si non est nisi vna cõpositio, nõ est nisi vna forma: si non est nisi vna forma, nõ est nisi vnũ esse rei, & vna substantia, cũ quot formę sunt, tot necessariò sunt substantiæ, & essentię, forma. n. rei cui inest, & nõ alij dat esse: si igr̃ est vna essentia, & vna substantia, ergo est vnus contractus, & non plures. Aut igr̃ est stipulatio sola: aut emptio sola per stipulationẽ contracta: stipulatio nõ est, cum certũ p̃tiũ nõ sit de stipulationis forma, sed emptionis. §. p̃tiũ. Inst. de empt. & ven. erit igr̃ emptio, & vẽ-

13 ditio, per stipulationẽ contracta. I ẽt pollicitatio, vti pacti in gñe sumpti genus subalternũ in plures diuidit̃ spẽs, videlicet in emptionẽ, & venditionem, locationem, & conductionẽ, mã

14 datum, depositum, & huiusmodi, nam † si Fabius non rogatus à Titio dicat, Titi vendo tibi fundum meum centum, Titius verò dicat, & ego emo, siue fiat verbis, siue litteris, siue nuncio, non refert, hæc erit emptio, & venditio cõ tracta per pollicitationem: differt ab illo con tractu p̃ pollicitationẽ, differtq; ab illo cõtractu, p̃ pactũ inito: in illa. n. Titius rogauit Fabiũ, vt venderet sibi fundũ cẽtũ: in hac verò Fabius vltrò offert se vẽditurũ fundũ centũ, meritò igr̃ illa prima dr̃ emptio, & venditio contracta per pactum, hæc aũt per pollicitationẽ. in hoc. n. differt pactum à pollicitatione, vt dictum est, in declar. 65. Item si Fabius dicat, Titi loco tibi fundum meũ centum, Titius respondeat, & ego conduco, erit locatio, & cõductio per pollicitationẽ contracta. Item si dicat, Titi depono penès te vestem meam, & Titius acceptet, erit depositũ per pollicitationem initũ, non aũt per pactum. Et licet hm̃õi contractus dicantur initi per pollicitationem, continent tñ pactum in genere, non in specie. si. n. pactũ vti genus inest pollicitationi, vt dictum est, & pollicitatio inest emptioni, & venditioni, vti eius speciei, sequitur necessariò pactum etiam vt genus, inesse emptioni, & venditioni. valet enim, est emptio, & vẽditio per pollicitationẽ inita, ergo est pactũ, quemadmodũ corpus animatum sensibile dr̃ de animali, animal verò de homine, & consequenter corpus animatũ sensibile de homine. nam quicquid prædicatur de aliquo, p̃dicatur de eo, de quo illud p̃dicat̃: valet. n. est homo, ergo est animal. item, est homo, ergo & corpus animatum sensibile. ita in casu nostro est emptio, & venditio contracta per pollicitationem, ergo est pactũ, cum pactũ insit pollicitationi, vti genus. Hæc volui de pacti speciebus summatim dicere: & de pacto, quod in proprium nomen contractus transit.

SVMMARIVM.

1 *Ex pacto in contractibus innominatis nascitur obligatio: & quæ sit ratio.*

2 *Et quando nascatur. & quæ sit ratio nu 5.*

3 *Actio in contractibus nominatis quando nascatur.*

4 *Differentia inter nominatos, & innominatos contractus.*

LXVI. DECLARATIO

Contractus nominati, & innominati.

CAeterum qñ † pactum in specie, in aliud contractus nomen nõ transit, subest tñ causa, vti est in illis quatuor innominatis contractibus, de quibus in l. naturalis in princ. ff. de præscr. ver. vtputa, si Titius dixerit, Fabi vis dare mihi vestem, & tibi equũ dabo? si Titius dederit equũ, tunc ex huiusmodi pacto nascit̃ obligõ. d. l. iurisgentiũ, versi. sed & si. ff. de pac. Ratio est, q̃a si Titius dedit equũ Fabio, & Fabius ei vestẽ non dederit: Titius esset in dãno, Fabius verò in lucro, & ideo vt res ad æqualitatẽ, hoc est ad iustũ redigat̃, nascitur obligõ, & ex eo actio, qua à iudice, hoc est à iusto viuo, Fabius cogatur ad dandã Titio vestem, vt vnusquisq; eorum suum habeat, ne alter sit in lucro, alter verò in damno, quod est iniustũ, vt 5. Eth. & de hoc plenè à nobis dictum est s̃. in declaratione actionum, ibi videto. Et nota † q̃d 2 tũc dr̃ subesse causa, qñ altera ex partibus adimpleuit. illa. n. adimpletio, est causa quamob rem nascatur obligatio, & cõsequenter actio, ratio autem supra apparet. Animaduerte obsecro, quia supra dixi ex † contractibus nominatis non dari actionẽ, nisi ei qui ex parte sua 3 adimpleuit. saltem per oblationem re non verbis factam, id quod verum esse arbitror. per d. l. Iulianus. §. offerri. ff. de act. emp. quæ rectè inspicienti hoc apertissimè probat, dum ait, si partem pretij offerat, nondum ex empto est actio, si nondum est, ergo non hẽt substantiã, & essentiam, siue (vt aiunt) suũ esse: verbũ. n.

N 2 est,

est, significat substantiam, & essentiam. si igr̃ actio nondum est, non habet essentiã, si nõ hẽt essentiam, ergo nondum est nata, quicquid. n. est natũ, necessariò est, hoc est hẽt suum esse. Sed dicet quispiã si ita est, in quonã dicemus contractus noĩatos ab innoĩatis differre, si in vtrisq; implementũ ad hoc vt agi posit necessariũ est? Omissis quæ à Dd. dñr, dicas † in hoc
4 ipso differre, quod ex contractibus noĩatis, statim nascitur obligatio. Instit. de oblig. quæ ex conf. nasc. sed ea obligatio actionem nõ parit, nisi ei qui saltem per oblationem adimpleuit. d. §. offerri, & licet obligõ pariat actionem. l. licet. §. ea. ff. de proc. tñ non cum primum nata est, parit actionem, quemadmodum nec fœmina: fœmina. n. licet nata sit non tamen filium parere potest, nisi ex viro conceperit, ita obligatio, licet sit nata, non tamen parit actionem, nisi conceperit, saltem ex oblatione. d. §. offerri. ratio autẽ est, quod soluto pretio, vel facta re ipsa oblatione, subest æquitas, ex qua oblatio concipere potest actionem, moxq; parere.

At ex contractibus innominatis, antequam subsit cã, nec obligatio, nec actio nascit̃, ppea ꝙ nõ subest illa ęquitas, sed tunc nascitur obligatio, & ex ea statim actio, cum altera pars adimpleuerit, hoc est, vel dederit, vel fecerit. d. l. iurisgentium. cum primum igitur in his orta
5 est, obligõ parit actionem. Sed † quare in hisce innominatis non nascitur statim obligõ, quéadmodum innominatis. respon. q̃a in contractibus nominatis inest purus, & simplex cõsensus, vñ nasci potest obligõ. At in innoĩatis, non simplex, & purus, sed respectiuus inest cõsensus, & iõ ante implementum non nascitur obligõ, interim. n. alterutrius deficit ꝯsensus. arg.
2 l. si. C. de non num. pecu. deficit enim consensus eius qui dedit, & non accepit, hac enim spe dedit, vt acciperet.

Sed dicet quispiam, si in contractibus noĩatis, statim nascitur obligatio, & nõ parit actio-
5 nem, nisi secuto implemento saltem per oblationem realem, frustrà nata esset, lex, & natura nihil frustra operantur. l. hæc stipulõ. §. diuus ff. vt leg. seu fideic. no. ca. Arist. 1. Pol. Ad hoc dicito, eam obligationem quam plurimum operari, facit. n. ne sit locus pęnitentiæ. l. sicut. C. de act. & obli. nam in contractibus innominatis, in quibus non statim nascitur obligatio: est locus pęnitentiæ, l. si pecuniam. ff. de cond. ca. da. licet. n. ei qui nihil accepit pœnitere. rõ, qꝛ adhuc non est obligatus, sed postquã accepit cum sit obligatus, tũ pęnitere amplius nequit.

Est itaq; hæc differentia, quod in contractibus nominatis, statim nascitur obligatio, sed ex ea non oritur actio, nisi saltem re facta oblatione, quæ vim habet perfecti implementi. d. §. offerri. ex contractibus verò innominatis, nec obligõ, nec actio orit̃, nisi ab alterutra parte, re ipsa conuentio impleatur, quo facto statim & obligõ, & actio ei q̃ impleuit nascitur.

SVMMARIVM.

1 *Pactum cur aliud nudum, aliud vestitum, & numero 7.*
2 *Pactum nudum transit in constitutum, & ei inest vti genus.*
3 *Et cur pariat actionem.*
4 *Actio non nascitur ex geminatione, sed ex constituto.*
5 *Pactum geminatum quando dicatur.*
6 *Obligatio naturalis iuregentium actionem producebat.*
8 *Pactum nudum cur actionem non pariat.*
9 *§. Prætor ait. l. iurisgentium. ff de pact. & cap. 1. & 3. ex eod. loquuntur de pactis vestitis.*
10 *Multa decere, ad quæ quis compelli non potest.*
12 *Pactum nudum in donatione, cur actionem pariat.*

LXVII. DECLARATIO Pacti nudi.

Restat de pacto nudo iam tractemus, qꝺ diximus esse vnam pacti spẽm. solet igitur, quærit quamobrem pactum, aliud nudũ, 1
aliud vestitum dicatur? Et vt vtrunq; horũ facilè intelligatur, claris vtendum est exemplis. quemadmodum igr̃ aĩal simpliciter sumptũ, põt nudum dici à specie, & differentia, sed q̃a aĩal inest homini, potest illud aĩal dici vestitũ hac spẽ hominis, & tunc magis propriè dr̃ homo, q̃ animal, quamuis ẽt animal dici queat. item animal inest equo, & dicitur animal vestitum hac specie equi. animal itaq; per se sumptum dr̃ nudum, adiunctum verò speciei, quippe illa specie vestitum dici potest. Ita & de pacto dicendum est, siquidem pactum vti genus inest emptioni, & venditioni, vti speciei subiectæ, & hac spẽ vestitum dr̃ magis propriè emptio, & venditio, q̃ pactum, licet pactum ẽt dici possit, inest ẽt pactum locationi, & conductioni, & ea specie vestitum locatio, & conductio nuncupatur. Inest præterea, & alijs nominatis contractibus, vti spẽbus ei subiectis, ab il

lisque

lisq; nomen, uestimentūque accipit. l. iurisgentiū. ff. de pact. ibi, cōuentio seu pactum, transit in propriū nomē contractus. Item inest pactū vti genus, quatuor illis innoīatis cōtractibus, qui et pacti species dicuntur, illisque uestitur, qñ. s. altera pars adimpleuit. d. l. iurisgentium. §. 1. & his modis dicitur pactum uestitum, uestitū, inquam, suis speciebus, & differētiis, quæ loco formę poni, & capi possunt. Et quemadmodum prima materia potest dici nuda, cum sit sine forma, & si forma adsit dicitur uestita: ita pactum uti genus per se dicitur nudum, quando uerò adest differentia specifica, quæ est loco formæ, dicitur uestitum.

2 † Item pactum nudum transit in aliam speciē contractus, quod constitutum noīatur: est n. constitutum cōtractus noīatus, & sic habet proprium nomē, vt inquit Bart. in l. iurisgentium. §. nuda pactio. ff. de pac. & ei inest pactū vti genus, quemadmodū aīal inest homini. valet. n. est constitutū, ergo pactum, quemadmodū est homo, ergo est animal. non tñ è contrario, non. n. valet est pactum, ergo est constitutum, potest. n esse alius contractus, uestitur itaque pactū hac specie cōtractus, quod appellatur constitutum. Nunc autē uidendum est,

3 † quō pactū, quod inest cōstituto pariat actionem, cum sit uestitum hac specie contractus. & dicēdum est, q̄ quēadmodum pactū, quod inest emptioni, uenditioni, mandato, & similibus actionē parit, eò quod est uestitū illa contractus specie: nā qñ pactum in suo nomine. s. generis non stat, sed transit in propriū nomē contractus, actionem parit. d. l. iurisgentiū. ff. de pact. rō est, quia specie illius contractus uestitum: ita est in constituto pactū non stat in suo noīe, sed transit in proprium nomen contractus nominati, ergo &c. constitutum. n. est contractus noīatus, ut suprà dictum est, ergo est pactū uestitum, & consequēter parit actionē, ut apertissimè probatur in. d. l. iurisgentiū. & licet ibi expressè non noietur cōstitutum, tñ sub illis uerbis, cęterive similes contractus sine dubiò continetur. Ex his perspicuum est, constitutū nō esse pactū nudum. ducatur itaque hoc modo argumentū, pactum, quod trāsit in proprium nomē contractus, non est nudū. d. l. iurisgentiū. sed in casu nostro, pactum transit in propriū nomē contractus, quod appellatur constitutum, est. n. contractus nominatus ut dictum: ergo pactū in cōstituto non est nudū. si nō est nudū, ergo p se parit actionem, quēadmodum & mandatū. d. l. iurisgentium. Erant igit, qui dicunt ex cōstituto nasci actionem ob pactorū geminationem: non †. n. actio nascitur ex illa geminatione, sed ex cōstituto. §. de pecunia. Inst. de actio. & l. 1. §. fin. ff. de const. pecu. Et licet cōstitutū non possit fieri, nisi præcedat aliquod debitū. l. 1. §. fi. ff. de cōst. pecu. oportet. n. ab aliquo, puta Titio deberi Fabio cetū ex emptione, vel ex quocūque alio contractu, deinde Sempronius cōstituat se soluturum dicta centū Fabio, Sempronius tenetur Fabio ex hoc cōtractu, quod dr cōstitutū. d. §. de pecunia. non aūt ex empt. & vend. d. §. fi. ergo ex constituto, non autem ex pacti geminatione. si. n. teneretur ex geminatione, teneretur ex emptione facta à Titio, & ex constituto à se facto, & tñ tex. dicit constituendo tenetur. obligatus est igitur tā Titius, quàm Sempronius ad centum: Titius. n. ex emptione, Sempronius uerò ex constituto, nòn aūt ex geminatione. Prætereà si attentè cōsideretur, in cōstituto non est pactum geminatum. nam si cōsideras primū contractum factum à Titio, est solum pactū, & non geminatū: solus. n. est cōtractus emptionis, & uenditionis, semelq; factus. si cōsideras pactū factū à Sepronio est et solum, semelq; ab eo factum, nō igitur est geminatum: tunc †. n. diceretur pactū geminatum: qñ Sempronius bis, siue incontinenti, siue ex interuallo cōstitueret, se soluturū dicta centū Fabio, id quod minimè factū est. Adde et, ex pacto nudo geminato nō nasci actionē, licet nonnulli scribentiū cōtrariū teneant. nā solū pactū nudum non parit actionem, & quia ut dictū est, non inest æquitas realis. Et iō quēadmodū punctus indiuisibilis, puncto adiunctus, nihil addit, nec rē diuisibilē facit: ita pactū nudū, quod non hēt realē ęquitatem, licet habet rōnalē, quæ non est cā pducēdæ actionis, vt suprà declaratū fuit, facto nudo adiuncto, nihil realis addit æquitatis, & cōsequēter nō facit, vt nascat obligatio. nā inutile additū inutili, non facit utile. & hęc est uera, ut arbitror, rō, quāobrē ex pacto geminato, nō nascat actio. Illa autē rō, quam refert Ias. in rubr. de ver. obl. ff. nō est admittēda, uit. n. ipse obligatio naturalis hēt se ad actionis pductionem, tanquā mater, ciuilis verò tāquā pater. si ergo

naturalis adiungatur naturali, est perinde ac si fœmina adiungeret fœminæ, & quemadmodũ duæ fœminæ nõ possent parere, ita nec duæ naturales obligationes. hæc ille. Hoc mihi semp displicuit, nam vt in actionũ declaratione plenius diximus, † antequã esset ius ciuile, obligõ naturalis ex contractibus iurisgentium producebat actionẽ l. cũ amplius. §. is natura dẽt. ff. de reg. iur. vbi Iureconsultus in hæc verba ait, is natura dẽt, facias ibi subdistinctionẽ. & postea accipias illa verba, cuius fidẽ secuti sumus. deinde capias illa verba, q̃ iuregentiũ dare oportet. ex quib. verbis manifestũ est, ex naturali obligõne potuisse iuregentiũ quempiã ad dandũ cogi. si poterat cogi, ergo erat obligatus naturaliter, ex eaq; obligatione nascebatur actio, qua debitor in iudicio iurisgentiũ astringi poterat. Quocirca illa obligõ naturalis, añquã esset ciuilis, q̃ longo tpe post fuit inuenta, pariebat actionẽ, & non miraculosè, vt aiũt Dd. Miraculũ. n. est, quod rarò fit, illa verò passim inter oẽs gentes ex eo iure pariebat actionẽ. vide, obsecro, plenius hãc materiã s. in

7 declarõne 32. Nunc repetẽtes ita dicamus, † q̃n pactum non inest alicui speciei, sed per se stat in puris, simplicibusq; conuentionis finibus, hoc est, qa non transit in aliquam contractus speciem, dr̃ prorsus nudum, hoc est nec specie aliqua, nec dña vestitum. Exempli causa, si Fabius ita interrogat, Iuli promittis mihi equũ? Iulius verò non verbis, sed nutu, alijsq; signis promittat, vel si Iulius Fabio absenti, rogãtiq; per epistolam, seu nuncium promittat equũ, his casibus, & Iulij & Fabij inest conuentio, & per consequens pactum. l. 1. ff. de pact. sed qa huiusmodi pactum non transit in propriã alicuius cõtractus speciem, dicitur nudum, atq; ita nudum sine veste adeo frigescit, vt concipere minimè posit. nam sine calore nihil concipitur. si non cõcipit, consequenter non parit. d. l. iurisgentium. §. igitur nuda. ff. de pact.

8 Sed audi rationem, obsecro, † quamobrem pactũ nudum actionem non pariat. Actio est, ius persequendi in iudicio, &c. Inst. de act. iudicium est iudicatio iusti, & iniusti. Arist. 5. Eth. vbi igitur non est iudicium, nõ est actio. & iudicium non est, nisi vbi est cõtrouersia. Est. n. iudiciũ iusti, & iniusti diiudicatio, controuersia verò tunc nascit, cũ vnus est in lucro, alter in damno, & q̃n hoc fit, tunc recurrit ad iudicẽ, tanquã ad iustũ viuum, qui rem ad æqualitatẽ redigat. 5. Eth. vbi igitur non põt iri ad iudicẽ, ibi non est actio. Pone itaq; Titiũ à Fabio ita rogasse, Fabi mi promittis mihi equũ tuũ? Fabius verò nutu promittat. si deinde Titius velit à Fabio equũ petere, non habet actionẽ, ppea q̃ nulla est iniquitas: non. n. Titius est in dãno, Fabius in lucro, cũ Titius nihil dederit. si non est in dãno, quonã pacto conqueri põt? & qua rõne petet à iudice, vt rẽ ad æqualitatẽ redigat, cũ nulla sit inæqualitas? si nõ põt itaq; à iudice petere, vt rẽ ad æqualitatẽ redigat, nõ erit in iudicio. iudiciũ. n. sine iudice esse non põt. c. forus. de verb. sign. si non põt esse in iudicio, qđ est iusti, & iniusti diiudicatio, nõ põt actionem intentare, actio. n. vt dictum est, ius est persequendi in iudicio &c. & hanc puto veram esse rõnẽ, quamobrem pactum nudũ nõ pariat actionem. & de hoc pacto † non loquit 9 tex. l. iurisgentium. §. prætor ait. ff. de pact. vbi quærit ingeniosus Bar. quamobrem pacta nuda non producant actionem, cum Prętor dicat, pacta seruabo. si pacta seruabit, ergo tam nuda, q̃ vestita. vbi. n. lex nõ distinguit, nec nos distinguere debemus. l. de pretio ff. de publi. act. Bar. ibi dicit, nescio soluere. Tu verò dicas ibi, pacta accipi oportere solum pro pactis vestitis. ppea q̃ pro pactis nudis nemo it ad prætorem. non. n. itur ad prætorem, & sic ad iustũ viuum, nisi q̃n vnus est in damno, alter in lucro, vt paulò ante declaratum est. loquit itaq; prætor ibi de pactis vestitis, in quibus si pars adimpleuerit est in damno, quo casu, vt dictũ est, recurrit ad prętorem, coramq; eo exponit se aliquid fecisse, vel dedisse alteri, rõne pacti, ille verò pactum nequaquã seruat, vñ fit, vt ipse sit in dãno, pars verò in lucro, petit igr̃ à p̃tore, vt cogat illum seruare pacta, tunc ptor ait, pacta seruabo, hoc est seruari faciã. loquit itaq; ille. §. de pactis vestitis. & ita et intelligi põt ca. primum, & tertium. extra de pact. licet scribentes dicãt ea capitula loqui de pactis nudis. volunt. n. ex pacto nudo, iure Canonico actionem nasci, sed melius est, vt intelligant de pactis vestitis. & hoc innuit tex. c. 1. dum ait, suã obtineant firmitatẽ: ergo habebant firmitatem, quã firmitatẽ Pontifex iubet seruari. si habebant suã firmitatẽ, ergo non erant nuda. est tñ cõis opinio, ex pacto nudo iure Canonico nasci actionẽ, id quod non approbarẽ. At si

Titius

Titius dixisset, Fabi, ꝓmittis mihi dare equũ, & ego dabo tibi vestẽ: si Titius dedisset Fabio vestem, & sic pactũ esset vestitum, cum subit causa vt d.l.iurisgentium.§.1.Fabius verò nollet dare equum,profectò Titius esset in dãno, Fabius verò in lucro:quare Titius posset ad iudicem,tanquam ad iustum animatum recurrere,vt rem ad æqualitatem redigeret, & consequenter cogeret Fabium ad dãdam vestem. si pôt hoc à iudice petere in iudicio, ergo hẽt actionem, cũ sit ius persequẽdi in iudicio &c.

Dicet aliquis fortasse,nonne is, qui promisit,tenet seruare fidem, cũ nihil humanæ fidei
1 magis congruat,q̃ id qđ promissum est serua
ri.l.1.ff. de pac.cur igr aduersus illum agi nõ
10 pôt? Dicas decere,honestumq; esse multa fieri,ad quæ quis compelli non pôt.Exempli causa, decet,naturaliterq; tenemur monstrari viã errãti,lumen de lumine accẽdere,pati ab igne ignem capi,non prohibere aquã profluẽtem, consilium fidele deliberanti dare, & quæ sunt eiusdem generis.hæc Cic.1.off. tenetur ẽt natura ipsa,is qui beneficium accepit,in eũ à quo accepit beneficium conferre.l. sed & si lege.§. consuluit.ff.de petitio.hære.Arist.8.Eth. & tñ vt id fiat,agi nõ pt. eiusmodi.n.naturæ obligõ non ea est, vt necessariò is qui ita dẽt astringi possit.d.l.iurisgẽtium.§.igr nuda.Is igr q promisit licèt naturali rõne teneat ꝓmissum seruare,cum sit honestũ,& rõ naturalis sp ad res honestas inuitat.2.Ethic. sponte igitur sua id seruare debere, vt studiosus sine metu efficeret,sicut in heroicis tpibus fiebat,vñ Ouidius.

Sponte sua sine lege fidem, rectumq; colebant.

3 Tamen is cui promissum erat, non poterat aduersus promissorem agere, ꝓpea ꝙ nihil ipse fecit,nihilq; dedit,& ideo cum nihil ab eo absit,non pôt iure ad iudicem ire,ab eoq; petere.vt rem ad æqualitatem redigat, cum ipse non sit in damno.nec est iustum, vt Titius habeat vestem à Fabio promissore,ipse verò cõtra nihil det,faciatve. si nõ potest igitur ire ad iudicem,non est in iudicio,iudicium.n.est diiudicatio iusti,& iniusti.5.Eth. si non pôt esse in iudicio, non pôt actionem intentare cum actio sit ius persequendi in iudicio &c.Inst.de act.in prin. Et hoc ipsum est, quod dici solet, pactum,seu stipulationem sine causa non valere.l.cũ de indebito in fi.& ibi no.ff.de proba. causa autẽ est,qñ alter fecit, deditve alteri aliquid,& ita ex parte sua adimpletum est:si cõtra alter,neq; fecerit,neq; dederit, quod promissum est,is qui prior dedit,fecitve est in dãno,hoc est minus habet, q̃ in principio habebat,is verò cui datum, vel factum est aliquid, est in lucro,hoc est plus habet in bonis, q̃ in principio habebat: & sic vt dictum est,qui in damno est,it ad iudicẽ,coramq; eo petit, hoc est agit,(nã istud petere à iudice,nil aliud est, q̃ in iudicio agere) vt res ab ipso iudice ad æqualitatem redigatur,hoc est, vt neuter sit in dãno,sed vt quisq; ius suũ habeat. Ius aũt suũ tunc dr quis habere,qñ neq; plus,neq; minus hẽt,quàm principio habebat. Arist.in 5.Ethi. Hæc igitur est causa,quę facit pactum,& stipulationem valere,hoc est obligationẽ, & actionem ex pacto,seu ex stipulatione dari. At si Fabius sponte sua,sciensq; ad id cogi non posse, soluat vestem, deinde pnĩa ductus velit eã repetere,exceptione repelletur.d.§.igitur nudã. nam cùm sponte dederit,perinde est ac si donasset.l.cuius per errorem.ff. de reg. iur. Vel dicas si à te quæratur, quamobrem pactũ nudum non parit actionẽ? & tu ab eodem quæres, quamobrem ante Augustum fideicõmissa peti non poterant,hodie verò possunt? ipse nil aliud respondere poterit, nisi quia nondũ à ciuitate,vel Imperatore cõstitutum. Inst.de fidei hær.Item quæras quamobrem ante hęredis institutionem olim legari non poterat,hodie verò pôt.§.ante hæredis institutionẽ. Inst. de lega.quid ad hoc respondeat non habebit, nisi quia nondũ erat constitutum,seu ordinatum.Item cur ante Vespesiani Augusti tempestatẽ,quarta ex fideicommissis retineri nõ poterat.§.sed quia. Insti.de fideicõ. hęr.nil aliud dici potest, quàm quod constitutum nõ erat.

Rursus cur ante Augusti tpa codicilli non valebãt.Inst.de cod.nullam aliam ób causam, nisi ꝙ ordinatum, seu constitutum non erat. Itẽ quamobrẽ ante diui Claudij tempus mater non poterat filijs succedere? quid aliud rñderi pôt,nisi quia nondum erat constitutũ. Itẽ quamobrem ante Gallum Aquiliũ,posthumus alienus institui nõ poterat? nil aliud rñderi pôt,nisi q̃a nondũ à ciuitate, vel Imperatore,vel Iureconsulto constitutũ fuerat, sed postea à Gallo Aquilio ingeniosè constitutũ fuit, ab eoq; formula qua posthumus alienus posset institui composita fuit.l.Gallus.ff.de lib.&

poſth.& ita dicendũ in mille huiuſmodi. Eodem mõ ſi quæratur cur ex pacto nudo non daŧ actio?rñdendum eſt, iõ hoc fieri,q̃ nec à ciuitate, nec à principe eſt ordinatũ,ſeu cõſtitutum,vt ex pacto nudo competat actio. Sed ſi dicas nõne ex pacto nudo in donatione daŧ actio?vtique,ꝑpea q̃ iãta ab Imperatore cõſtitutũ eſt.l.ſi quis argentum. C. de donã.ius.n. Ciuile,ſeu lex,quid aliud eſt,niſi quod ciuitas, ſeu princeps conſtituit.§.ius aũt. Inſtit. de iu. na.ge.& ciu.& Ariſt.1.Pol.Et licet ius naturale ſemper, & vbique eandem habeat vim; ius aũt ciuile non ſemper eſt idem.§.ſed naturalia.Inſt.de iur.nã.ge. & ci. & à principio nihil refert,ſic,an aliter ſe habeat: cum verò poſitũ fuerit,refert,ſeruariq; debet. Ariſt.2. Eth.pót enim legiſlator hoc modo,vel illo modo legẽ conſtituere.omnia enim quæ à facultate ferẽdarum legum ſunt diffinita,legitima ſunt: & horum vnumquodque iuſtum eſſe dicimus, ſi iuſtum,ergo ſeruãdum.Ariſt.5.Eth.Sed ſi q̃

11 ratur,cur ꝭ magis cõſtitutum eſt ex pacto nudo,in donatione oriri actionem, quã in alijs? dicas hac ratione fortaſſe factum eſſe, quod donatio fit ex liberalitate.l.1.ff.de dona. Liberalitas autem eſt virtus moralis.3. Eth. virtus verò moralis facit bonum habentẽ, & ipſius opus reddit bonũ.2.Eth.& voluntas legumlatoris eſt efficere bonos ciues.Ariſt.eodem lib. & l.1.ff.de iuſt.& iur.Hanc ob cauſam Imperator voluit,vt is qui donare promittit, promiſſum ſeruare compellatur,vt ſtudioſus efficiatur, opuſq; virtutis exerceat, & ſi tibi melior occurrerit rõ,eã teneas,ego verò,quã potui tibi demõſtraui. Habes ex ſdictis quãobrẽ pactum dicaŧ veſtitũ, & quãobrem pactũ nudum nõ pariat actionẽ. DD. tñ aliter ſentiunt, tu tñ ſolerti tuo ingenio cui vis adhęreto.

SVMMARIVM.

1 *Stipulatio iure ciuili introducta.*
2 *Teſtamentum an ſit de iuregentium, vel ciuili. & quid de matrimonio nu.3.*
4 *Stipulatio cur potius à verbis, quàm à conſenſu denominetur? & nu.8.*
5 *Cauſa efficiens, materialis, formalis, & finalis in omni re.*
6 *In emptione & venditione, materia & forma quæ ſit item & obligatio.*
7 *Et quid in locatione, ſocietate, mandato, & alijs.*
9 *Item & in litterarum obligatione.*
10 *Vel contractibus innominatis.*
11 *Contractus qui re contrahitur differentiæ ab iis qui rei interuenitu.*
12 *An ſtipulatio contracta per epiſtolam inter præſentes valeat.*
13 *Homini cur tantum datus eſt ſermo.*
14 *Verbum mentale quid.*
15 *Cur ſtipulatio verbis, quàm litteris conſtitutum eſt fieri, vel ſaltim vtroque.*
16 *Cur interrogatio debeat præcedere in ſtipulatione.*
17 *Contractus bonæ fidei, cur dicantur.*

LXVIII. DECLARATIO Stipulationis.

QVærunt ñt ſcribentes in rubrica de ver. obli. quo iure introducta ſit ſtipulõ? 1
dicas tu,ſine dubio ciuili iure introductã fuiſſe §.de pecunia. Inſt.de actio.& l. ex hoc iure. ff.de iuſt.& iur. vbi Iureconſultus ait,emptiones,venditiones,locationes,& cõductiones iu regentiũ fuiſſe introductas; cæteroſq; cõtractus,exceptis quibuſdã.gl.ibi,ſuper verbo, quibuſdã,dicit,vti eſt verborũ,& litterarum obligatio. Quod aũt ſtipulatio fuerit oĩno iure ciuili introducta,ita probatur:vnaquæq; res,eo iure eſt introducta à quo hẽt formam;ſed ſtipulatio hẽt formã à iure ciuili,ergo à iure ciuili eſt introducta:Maior ita probatur,res antequã habeat formam,nõ eſt, cum forma det eſſe,& nomen rei,nomẽ inquam appellatiuũ. l.Iulianus.§.ſi quis.ff.ad exhiben.Bar.in tract. de alueo.Minor ita oſtenditur, forma ſtipulationis eſt verborũ ſolennitas.Inſt.de ver.obli. §.1. quam iure ciuili introductam eſſe nemo eſt qui neget:ſiquidem forma illa,hoc eſt verborum ſolennitas, cum nec iure naturali,nec iuregentium introducta ſit, neceſſariò iure ciuili cõſtitutã eſſe fateri oportet. Sunt nonnulli qui hoc fatentur,dicunt tamen habuiſſe originem à iuregentium, id quod conantur oſtẽdere:cõuentio eſt de iuregentiũ.l.iuriſgentiũ. ff.de pac.ſed conuentio ineſt ſtipulationi. l.1. ff.de pac.ergo ſtipulõ quoad conuentionẽ originẽ à iure gẽtiũ traxit.Pro ſolutione,ita dicito,nullũ vle ꝑ ſe hẽt eſſe,niſi intellectuale, ſed hẽt ſubſtantiã,& eſſe ſuũ in primis ſubſtãtijs,hoc eſt in indiuiduis,nam non exiſtentib; primis ſubſtantijs, impoſſibile eſt aliquid vle remanere. Ariſt.in prædica.ſubſtantiæ. Exẽplicã,aĩal non reperitur niſi in hoc, vel illo indiuiduo,quamobrem remotis oĩbus aĩalis indiuiduis,hoc eſt primis ſubſtantijs, non reperiretur

retur aial. Item remotis oibus hoibus, homo in spé præterquam in intellectu non inueniret. nisi ponas Platonis Ideas, quas Peripatheti ci reprobant. Item aial, quod est in Petro, non est illud aial in gñe, & aial in Petro. & nõ fuit antequam esset Petrus, sed cum primum fuit Petrus, fuit illud aial, qđ est in Petro, oia aialia fuerũt creata, antequã esset creatus Adã, & sic reperiebatur aial, sexto die fuit creatus Adã, q erat hõ, & pñr aial, sed illud aial, quod erat in Adam, non fuit ante sextum diem, sed fuit introductum sexto die: quemadmodũ & Adã, appellatumq; fuit aial humanum, & licet Adã in se haberet aial, tñ illud aial humanum non põt dici originem habuisse ante sextum diem, eò quod illud animal, quod est in Adã, fuerit ante. Ita in casu nostro, licet conuentio fuerit de iuregentium, antequam esset stipulõ, tamẽ ista conuentio, quæ est in stipulatione nõ fuit antequam esset stipulõ: quemadmodum illud aial, humanum, quod erat in Adam, nõ fuit añ sextum diem, & sic antequam esset Adã, aliud est aial in Adã, aliud in equo, & asino, licèt gñe sit idem. Item illa conuentio, quæ est in stipulatione, fuit introducta à iure ciuili, simul cũ stipulõne, nec est illa, quæ erat de iuregẽtium. & si diceres illud aial in Adam fuisse ante sextum diẽ, faceres cũ Philosophis litẽ tuam. Ex pdictis perspicuum est, stipulationẽ, & quoad formam. & quoad conuentionẽ esse iure Ciuili introductã, nec originẽ à iuregentiũ habuisse. Nec obstat id, qđ solet de testõ adduci, aiũt

2 enim† testm̃ à iuregentium originem duxisse. Bar. in l. interdũ. ff. de cond. indeb. verum profectò est, testm̃ à iuregentium originem accepisse, qa eo iure aliquid formæ, & pñr esse accessit, & substantiam habebat, forma aũt erat coram duobus testibus hr̃dis institutionẽ declarare, quod est caput testi. Inst. de leg. §. ante hæredis institutionem. si igr̃ iuregentium habuit formam, ergo & esse: postea verò iure ciuili aliã accepit formã. Inst. đ test. & pñr aliud esse, cæpitq; esse alia spẽs, quæ spẽs ex iure ciui li dici põt. nam qñ aliquid à iure ciuili iurigentium additur, fit noua spẽs, vt inquit Bar. in tra

3 ctatu de alueo, & illud à iure ciuili esse dicimus. l. ius ciuile. ff. de iust. & iur. Erit igr̃ testm̃ vti genus cuius duæ sunt spẽs, vna ex iuregentium, quæ fit coram duobus testibus nõ rogatis: huiusmodi testm̃ etiam hodie à patre inter

liberos fieri põt, vt tenet Dd. Altera est spẽs de iure ciuili, quæ fit coram septem testibus rogatis &c. Itidem de† matrimonio dici potest: 3
fuit enim iure naturæ, & gentium, habebat. n. formam illi tempori consentaneam. l. 1. §. ius naturale. ff. de iust. & iur. deinde fuit addita alia forma de iure ciuili, & iure canonico, & cõsequenter facta est alia matrimonij species, q ex iure ciuili, seu iure canonico dici potest.

At stipulõ iuregentiũ nullã habuit formã, & pñr nec esse, nec substantiã, si non habuit esse, eo iure, ergo nõ erat, si non erat, ergo nõ poterat ex eo iure hr̃e originem, id. n. quod originem habet, est vtiq; alioquin non posset originem hr̃e, quia quod nihil est, nihil habere p̃t.

Quærunt præterea scribentes in hoc titulo de ver. obli.† quamobrem stipulõ potius à verbis, q̃ à consensu denominetur? aut ego nõ intelligo quod dicãt, aut eorũ q̃stio vana est, si. n. q̃runt, quamobrem stipulõ magis à verbis nominetur, quàm alij contractus, tũc nihil quærunt, cum tam stipulõ, quàm alij cæteri cõtractus, à proprio denominentur verbo. Nã quẽadmodum emptio, & venditio, ab emo, & vendo, & locatio, & conductio, & loco, & conduco, depositũ à depono, cõmodatum à commodo, mutuũ à mutuo appellantur: ita & stipulatio, à stipulor, ris, quod tam interrogo, quàm promitto significat. non differt igr̃ stipulõ ab alijs in hoc. Sed arbitror eos voluisse hoc q̃rere cur obligõ, q̃ nascitur ex stipulatione magis à verbis, quàm à consensu nominetur dr̃. n. verborum obligatio. Inst. de ver. obl. & ff. & tamẽ vtrumq; inest stipulationi, hoc est, & verba, & consensus. quod insint verba, nemo est qui neget: quod autem insit consensus, patet in l. 1. ff. de pac. vbi Iurec. in hæc verba ait, nam & stipulatio, quæ verbis fit, nisi habeat consensum, nulla est. quamobrem igitur ea obligõ, q̃ proficiscitur à stipulatione, non dr̃ contrahi consensu, sicut ea quæ nascitur ex emptione, & vẽditione, Inst. de obli. quæ ex cons. Et ad hoc tẽdunt ea, quæ scribentes ad quæstionem respõdent. vnde non est ignorandum, † in omni re, 5
siue naturali, siue artificiali, quatuor reperiri causas: efficientem. s. materialem, formalem, & finalem. exempli causa in arboribus, causa efficiens, est ipsa natura, i. Deus. causa materialis, est corpus arboris, idq; ex quatuor compositũ elementis. causa formalis, est anima vegetatiua,

tatiua,vt dicit Bar.in tractatu de alueo. cã verò finalis est, vt fructus hominum cau sa ꝓducant.§.in pecudum.Inst.de rerum diui. Arist. in 1.Polit.In artificiali, veluti in domo, causa efficiens,est faber,siue ædificator, causa materialis remota,sunt ligna, saxa, & huiusmodi. causa verò materialis proxima,est tectum, paries,& solum.causa formalis, est illa partium consummata compositio, & figura. Item in homine,causa efficiens,ipse Deus: materialis, est corpus ex quatuor compositum elemẽtis: causa uerò formalis,est ipsa anima rationalis, vt dicit Bar.in.d.tract.de alueo. ex corpore.n. & anima rationali fit homo, & vbi nõ reperiť materia,genus est loco materiei.& differentia loco formæ, vnde animal in homine est loco materiei,differentia,hoc est rationale,est loco formæ.Causa verò finalis in homine,est vt habeat vitam æternam.Io. c. 6. qui credit in me habet vitam æternam.Ita in contractib. conuẽtio vti genus, quæ inest illis, est loco materiei, differentia, qua vnus ab altero differt, loco formæ habetur.Præmitto etiam,à propria cuiusque rei forma nasci ipsius rei operationes, & effectus.nam ab anima vegetatiua, vti arborum forma, nascuntur arborum operationes, & effectus, illa enim operatur, vt arbor florescat, frondescat,fructus ferat, generetq; similes plantas.His ꝑmisis, videndũ est,
6 q̃ † sit materia,& forma in emptione,& venditione?dico conuentionem, & ꝯñr consensũ: qui illi vti genus inest,vt l.1.ff.pac. eẽ loco materiei.huiusmodi.n.consensus, qui est in conuentione,vti in genere,si non consideretur in aliqua contractus specie,est simplex,& mentalis,nullamq; substantiam nisi mentalem, siue imaginatiuam habet:sed postq̃ transit in contractum,vtputa in emptionem,& uenditionẽ, informať,estq; alius cõsensus i specie, ab eo ꝙ est simpliciter in genere, ille verò est simplex, & informis,hic aũt formatus. Nã huiusmodi contrahẽtiũ cõsensum, de re certa tradenda, esse oportet.dẽt.n.apparere,quid, quale, quãtumve sit,quod uenditur.l.necessariò.ff.de peric.& com.rei vend.itẽ cõsensus de ꝓtio certò, & in pecunia numerata præstando. §. pretiũ. & §.item pretium.Inst.de em.& vẽd.sane formatus est,& ita dat esse emptioni, & vẽd.Inst. de emptio.& vẽdi.in prin.vbi dicitur emptio, & uenditio contrahitur simul,atq; de pretio conuenerit,nota illud uerbũ cõtrahiť, quod perinde est,ac si diceret, substantiam capit.ergo consensus de cera re, deque certo pretio, est forma,quæ dat esse,& substantiam ipsi cõtractui.l.Iulianus.§.si quis.ff.ad exhib.& Bart. in d.tractatu de alueo. Cõsensus igitur ita formatus,dat esse emptioni,& uendirioni,estque eius forma,& à forma,vt dictum est,fiũt operationes,effectusq; rei.Hanc ob causam obligatio ex emptione,& venditione,quæ ex consensu ueluti a forma propria nascitur.Insti.de oblig.quæ ex conf.naf. dicitur consensu cõtrahi, propterea quod nil aliud præter eiusmodi consensum,ita formatum ad substantiam emptionis,& uenditionis requiriť.non enim partium ꝓsentia opus est,cũ inter absentes ꝑ epistolã,vel per nũciũ cõtrahi possit,nec rẽ tradi,nec ꝓtiũ numerari oportet,sed ad substãtiã emptionis, & vẽditionis solus consensus de re tradẽda,deq; ꝓtio, in pecunia numerata ꝓstando sufficit.Inst.de obl.quæ ex cons.fi.

7 Idem dicendum † de locatione,& conductione,cuius forma est consensus, de rẽ certa vtenda,deq; certo ꝓtio in numerata pecunia soluẽdo.Inst.de loc.in pri.hanc ob causam eius obligatio,diciť consensu contrahi,cum nil aliud requirat ad eius substãtiã præter eiusmodi cõsensum.vt s̃.formatũ. Itidem est de societate, in qua consensus de aliqua negotiatione exercenda,siue de omnib. bonis communicandis de lucro,seu quęstu diuidũdo dicitur formatus,estq; societatis forma,à qua obligatio proficiscitur,quæ consensu contrahitur.f.nõ simplici,sed formato,ut s̃.à forma.n.nomen.f.appellatiuum ducitur,vt dicit Bar. in.d. tractatu de alueo. Hæc eadem possunt in mandato accommodari.Item in commodato,deposito,& mutuo,obligationes dicuntur contrahi re, vt Inst.quib.mod.re cõtrah.obl. eo quod res dat eis formam, quippè cum consensus in cõmodato,mutuo,& deposito, non dicatur formatus,nisi postquam res est data cõmodato, uel mutuo,vel deposita est: à re igitur substantiã capiunt: & à re vti à forma obligationes nõminantur.

8 Eodem modo in † stipulatione dicendum est:nam licet in ea adsit cõuentio, & ꝯñr consensus,vti genus:vt.d.l.1.ff.pac.tamen ille consensus vti genus est loco materiei: vt dictũ est s̃. & à materia non ueniunt operationes,siue

effectus

effectus:sed à forma, vt supra demonstratum est.& hanc ob causam obligationes,quę proficiscūtur a stipulatione,non dicuntur cōtrahi, seu nasci ex cōsensu, cum consensus nō sit vti forma,sed vti materia,forma autē est quædā verborū pceptio,& solēnitas.l. 5.§.stipulatio. ff.de verb.obli.Inst.eod.titul.§.in hac.stipulator enim concipiebat quædam uerba,quibus volebat sibi dari,fierive, oportebatq; à pmissore per eadem verba responderi, si enim per alia uerba responsum esset,stipulatio nequaq̄ valebat:nam si stipulator dixisset spōdes,oportebat responderi,spōdeo, si autem respōdisset promitto,olim non valebat.§.1. Inst.eo.q̄ solēnitas postea sublata fuit,vt ibi,ī vers. sed hæc solēnia verba.Cum igitur verborum solennitas esset stipulationis forma,meritò ab ea,veluti substantia stipulationis, obligationes nasci, nominariq; dicuntur. appellantur.n.verborū obligationes,eò quod à verbis,veluti a forma natæ sint,à forma.n.nō autem à materia,o pationes,effectus,nominaq; proueniunt, vt diximus,& Bart.in d.tractatu de alueo.Item dicē-
9 dum est † de litterarum obligatione : nam qñ quis in scriptura cōfitebat accepisse pecuniā, quam re vera non acceperat, promittebat litteris,seu scriptura se restituturū.in hmōi scriptura aderat conuentio,& consequenter ꝯsensus,vti genus,& sic loco materiei, & à cōsensu tanq̄ à materia,nec effectus,nec nomen proficiscitur, vt sæpius dictum est,hanc ob causam non dicitur obligatio contrahi consensu, aderant & litteræ loco formæ à quibus obligatio nascebatur, nomēq; ex eis,veluti ex forma accipiebat , & ob id dicebat litterarū obligatio. Ex supradictis habes studiosè lector, quamobrem quædam obligationes dicuntur consensu cōtrahi,quædam re,quædam verbis,litteris q̄-
10 dā.!Sed dicet quispiam † nonne sunt obligationes quędam,quę interuentu rei contrahi dñr, vt in illis quatuor contractibus innominatis, de quibus in.l.naturalis.de pscrip.ver. ff. sunt profectò,& in illis rei interuentus est forma,à qua nomē accipiūt,vt in aliis dictū est.Quæri
11 solet,†in quo differat cōtractus,qui re,ab his, q rei interuentu contrahuntur?gl. in l. Iurisgentiū in.§.quinimo. ff.de Pact. dicit eos q re contrahuntur,vna cum re cōtrahi,eos verò,q rei interuentu contrahunt, posse multò post cōtrahi,vt puta si hodie tecum de ire permutāda conueniam,eamq; post aliquot dies tradā. Sed dicat,ōbsecro, nonne possumus prius conuenire,de re penès te deponenda, & post dies aliquot eā deponā,& ita nō differret is, q re, ab eo,qui rei interuentu contrahit?Tu verò dicas contractum dici re contrahi , quando eadem res,vel in specie, vel in genere,eadem bonitate,qualitateq; reddenda est:vt puta,in deposito , si depono penès te vestē , eadem mihi vestis,actione depositi restituenda erit , vt tot. tit.depos.si commodo tibi equum , idē equus numero, commodati actione reddendus est , tot.tit.commo.si do tibi mutuo frumentum, idem frumentum,si nō numero,saltem in genere,eadē bonitate,& qualitate,& mēsura reddendum est.In contractibus verò,qui rei interuentu contrahi videntur , non redditur eadē res,nec in numero,nec in genere,sed alia penitus diuersa danda est:vtputa dedi tibi vestem , vt des mihi equum , non enim ea intentione , do vestem,vt eandem vestem recipiam , sed ut detur mihi equus,ad quem dandū mihi obligatus es.l.naturalis.ff.de præscri.ver. At si me pœniteret,possum uestem repetere.l. si pecuniam.ff.de cond.cau. da. cau. non se.attendit tamen quod principaliter agitur, & non id q̄ per consequens contingit.l.1.ff.de auct.tut.& sic de aliis innominatis.d.l.naturalis. Hanc igitur ob causam, hi contractus dicuntur rei interuentu contrahi,quia res interuenit,nō restituēda eadē. illa aūt non rei interuentu,sed re dicunt cōtrahi,quia res interuenit, eademque restituenda est,hanc differentiæ rationem veram esse existimo .

Quare autē stipulatio dicatur verborū cōceptio,& quare sit stricti iuris, & quare fuerit inuenta.vide sup.in declaratione , quare contractus dicantur bonæfidei,quare stricti iuris.

Solet dubitari , si † præsens, præsentem per 12 epistolam,seu chirographum interroget puta si quis per epistolam dicat,promittis, mihi dare equum,alter etiam per epistolam ita respōdeat,promitto tibi dare equum, an eiusmodi stipulatio valeat?Quod nō ualeat, ostēdit tex. in l.1.ff.de verb.oblig. vbi stipulatio non pōt confici, nisi vtroque loquente . & qui scribit, non loquitur,ergo &c.

Quod autem valeat,ita ostēdi potest : stipulatio fit verbis, est enim verborū conceptio. l. 5.§.stipulatio.ff. de verb.obl.& valet argumētum.

tum à diffinitione, sed ea quæ scribunt in epistola, sunt scribentis uerba, l. Solet. §. fi. de offi. proc. cõs. & leg. ibi, cuius epistolæ uerba hęc sũt, & l. 1. vn. legi. ibi, hęc verba ędicti. & l. 1. de assi gnan. liber. ibi, in Senatus cõsulto, in hęc verba cauetur, facit tex. in. l. nõ figura. ff. de actio. & obli. ubi dicitur, nõ minus ualere, quod scriptura, quã quod uocib. lingua figuratis significaretur. Scribentes in. l. 1. de verb. oblig. var iè de hoc loquuntur, sed pro ueritate sciẽdũ est, à prin. & cœlum, & terram, & omnia, quę in eis sunt, ab omnipotẽti Deo creata fuisse. Gen. 1. res verò à terra, aereq. verbo Dei productę suis nominib. uocabantur. Adã. n. rerum omnium, & sciẽtias, & ideas habẽs à Deo infusas, nomina omnib. reb. rerum proprietati consentanea imposuit, nomina inquam appellatiua quib. nominibus omnes ab Adam usq; ad Noe, & à Noe usq; ad Babyloniæ turris ędificationem utebantur, quam quidem turrim filii Noe, eorumq; liberi ędificarunt ibiq; eorum lingua fuit confusa, & quemadmodum erant septuaginta duę familię, ita septuaginta duab. linguis deinde usi sunt, ut abunde dictum est.

Et necessariò nomina, quę & uerba etiã dicuntur, inuẽta fuerunt, ut his unusquisq; posset animi sui voluntatem demonstrare. hinc Celsus Iureconf. in. l. Labeo. ff. de suppel. leg. ait, quorsum sunt nomina? nisi vt demõstrent uoluntatem dicentis. Hanc ob causam, natura quæ nihil frustra facit, quibusdã animalib. dedit uocem tantum: uox enim molesti, atq; iucundi signum est, quapropter omnib. animalibus existit. huc vsque enim natura in his processit, ut sensum habeant iucũdi, & molesti, &
13 hęc inter se significare possint: vnũquodq;. n. animal uoce alterius in sua specie intelligit, quibusdam uerò dedit sermonem, homo †. n. solus omnium animalium habet sermonẽ, q ad hoc datus est nobis, ut ostẽdamus vtilitatem, & damnum, bonum, & malum, iustũ, & iniustum, & alia huiusmodi, utputa aĩi cõceptus. hęc Aris. 1. Pol. c. 2. ad uerbũ. Sunt igr̃ inuentã uerba ad demonstrãdã dicentis uoluntatem, sed quia nemo quicquã dicit, quod prius mẽte non agitauerit, siue conceperit: ut ait Celsus in. d. l. Labeo. prius igitur, id quod uolumus dicere, mente concipimus: exempli causa si uolo dicere promittis mihi equum, prius in mente concipio quandam equi similitudinem, seu imaginẽ illius vocis p̃mitto, & illius vocis equi, ex quib. facio vnũ conceptũ in mẽ- 14 te, quod appellatur verbũ mentale, ut dicunt expositores in illo euãgelio, In principio erat verbum. Hoc autem verbum mentale non potest ab alio homine intelligi, nisi foras mittat, seu exprimatur: vnde duo inuenta sunt instra ad id faciendum, voces inquam, & litterę: voces lingua, litteræ penna, seu calamo figurant. Hinc est, quod uoces exprimentes illud mẽtis conceptum, quod appellatur verbũ mẽtale, dicuntur verba, & litteræ exprimentes illud idẽ, dñr etiam verba. d. l. solent. §. fi. ibi, cuius epistolę verba hæc sũt. & d. l. 1. vn. legi. Nec refert ad hoc, vt conceptus ille, seu verbum illud mẽtale alteri demonstretur, an uocibus linguam, litteris calamo figuratis exprimatur, vtroq;. n. modo idem significatur. & hoc uoluit Iurecõ. in. l. non figura. ff. de act. & obl. nam ita me intelligis, si scriptura dico promittis mihi equũ, ac si uocem id dicerem. idem. n. & uoce, & scriptura significatur, in hoc solũ est differentia, q ea quæ scripturæ exprimuntur non possunt nisi oculorum sensũ percipi ea verò, quę uocib. proferuntur, non oculorum, sed aurĩũ sensu percipiunt. vñ Virgilius in sexto ait, Quin protinus omnia perlegerẽt oculis. Et vt dictũ est, tam ea, q̃ uocibus, quàm ea, quæ litteris exprimunt, verba dici pñt, ea rõne, quod & litteræ, & uoces verba prius mente pcepta exprimũt: cum igitur tã scriptura, quã uoces sint instra ad exprimendum animi conceptum, eo fit, ut tam scriptura, quàm uocib. loqui quis dicat. l. miles ad sororem. ff. leg. 2. Quamobrem si statutum puniat loquentem cum bannito, punietur qui scriptura loquitur, perinde, ac si voce cũ eo loqueret, vtroq;. n. mõ animi sui conceptum demonstrat. Sed ius ciuile, quod stipulationis cõtractum inuenit, uoluit, ut stipulator prius conciperet mente id, quod sibi dari, fierive cupit, hanc ob cãm stipulatio dr̃ verbo rũ pceptio. d. l. 5. §. stipulatio: Exẽpli cã, Titius vult sibi promitti dari equũ à Fabio, prius mẽte pcipit hãc orõnẽ, uidelicet, Fabius mittis mihi equũ: & tã Fabi, q̃ p̃mittis, quam equũ dñr animi cõceptus: & hæc verba, Fabi promittis mihi equum in mente ordinata, dicuntur uerba mentalia, seu animi conceptus, vt ex sup. dictis apparet. & quia Fabius nõ potest mentem

Titij

Titij penetrare, nec potest qd sibi velit Titius intelligere, iõ necessariũ est, vt Titius exprimat illũ conceptum per instrumenta, hoc est ꝑ scripturã, vel uoces, vtrunq; enim est instrumentum ad id faciendum accommodatum. Sed ius ciuile in stipulatione contrahenda constituit, vt ille conceptus, seu illa verba mentalia ita concepta exprimantur solum vocis instrumento? idque de forma stipulationis esse voluit, vt patet in.l.1.de ver.obl.ff.dũ ait, neq; mutũ, neq; surdũ stipulationem cõtrahere posset, subdit rationem, quoniam inuicem exaudire se debent. vult igitur, vt verba illa prius mẽte concepta exprimantur, eo instrumento, ut audiri possint, auribusque percipi: hoc autẽ sũt voces lingua figuratæ. dicta lege non figura. nam si litteris, seu scriptura exprimerentur, non audirentur, sed legerentur, non igitur auribus, sed oculis perciperentur. Hanc igitur ob causam stipulatio inter præsentes per epistolam contrahi non potest. nam vt dictũ est, verba aurium non oculorum sensu in stipulatione contrahenda percipi debent, id qd pro forma est inductum, & ideo neq; mutus, neque surdus stipulari potest, eadem ratione neque absens, quia absens non potest verba absentis auribus percipere. Sed si diceres † 15 quam ob causam stipulationis inuentores voluerunt illum mentis conceptum, seu verba mentalia potius uocis instrumento, quàm litterarum exprimi? respondeo instrumentum vocis esse naturale, instrumentum verò litterarum accidentale, sed magis naturale, quàm accidentale inspiciendum est, uoces.n. oib. hominibus datæ sunt, sed pauci sũt respectiuè, q litteras sciãt. & stipulatio est contractus, qui frequẽter in hoium cõmerciis versať, idcirco eligendum fuit instrumẽtum omnibus hominibus commune, si enim stipulatio deberet litteris contrahi, pauci eam contrahere possent. Et si diceres sunt nonnulli, qui & hoc uocis instrumento carent, vt muti, quamobrẽ vocis instrumentum non est omnibus commune. Respon. raros esse, qui uoce careant, & ius ad id qđ frequenter accidit accõmodatur. l. nã ad ea.ff.de legi. Rursus si quęras, quamobrẽ non constituerunt vtroque instrumento, stipulationem posse confici? & ego ex te qrã, quamobrem non cõstituerunt in codicillis duos, vel tres testes sufficere, & in testamentis quinque, cum hoc facilius fieri posset: vel ad euitandã falsitatem, non constituerunt octo, seu decem.

Et ideo dicas ius naturale vbiq; habere eãdem vim, & non quia, vel ita videtur, vel minimè. ius verò politicũ, seu ciuile à pricipio vtrũ hoc, an illo modo fiat, nihil refert, sed postquã est institutum multum refert, seruandumq; est. Arist. 5. Eth. in multis igitur in iure politico, i. ciuili, sufficit respondere, quia ita legũlatores uoluerunt: non omnium.n. quæ à maioribus constituta sunt. ratio reddi potest. l. non omnium. ff. de leg. cum.n. scimus, quia ita est: non opus ipso cur. Arist. 1. Eth.

Solet quædam quæstiuncula in ore legẽtiũ frequenter versari, quæ ea est, † quãobrẽ iuris 16 lator constituerit interrogationẽ in stipulatione debere ꝓcedere? quidam vt Raphael, & Paulus dicunt, id esse receptũ, ut magis demõstraretur animus, cõsensus, deliberatioque, & alij hoc sequunť. Si hæc ratio esset vera, posset qs longo ex interuallo respondere quo.n. plus tẽporis daretur ad respondendum, eo deliberatius responderetur, cum qui benè cõsultat, rectè deliberat, & ad consultationem longum tẽporis spatiũ est adhibendũ. Aris. 6. Eth. & tñ si quis post interrogationem aliud agere cęperit, & ex interuallo respondeat, stipulatio nõ ualet: nõ igr ea rõ, ut qs magis deliberatè respondeat. Ego uerò ea rõne id factum esse existimo, quod antequam esset inuenta stipulatio erant contractus iurisgentium. l. ex hoc iure. ff. de iust. & iur. qui bonæfidei contractus dicebant. §. actionum ãt. Inst. de act. † q bonæfidei 17 adeo dicebanť, quod in eis bona fides ꝓtrahentium versabatur. homines enim in contrahendo dicebãt, quomodo agemus? vt inter bonos agier oportet, ita agamus, vt refert Cic. in 3. offi. & ex his verbis dicti sũt ꝓtract⁹ bonæfidei: homines.n. boni inuicem cõfidebant, & alter alterius fidẽ sequebať: hanc ob causam multa in bonæfidei contractibus veniebant, q̃ minimè erant expressa. nã venditis ędib. ferę, claustra, putealia, & hmõi emptori credebãt, licet eorũ mentio minimè facta esset. Itẽ vendito fundo ẽt multa veniebãt, de q̃bus expresse nõ erat conuentum, utputa sterquilinia, stramenta, & instra nonnulla. l. fundi. ff. de act. empt. Hæc & eiusmodi licet non essent expressa, tñ iuregẽtiũ, in contractibus bonæfidei sine controuersia ueniebãt, deinde cepit inter ptãhẽtes

tes oriri cõtrouersiá, de aliquo nõ expresso ve niret, an nõ, adeò vt crebrę apud Iurisc̃osultos à cõtrahentibus, sup hoc uersarenť cõtrouersiæ. Ad has igiť cõtrouersias tollendas ciuitas Romana decreuit inuenire contractũ, in quo tm̃ deberetur, quantum esset expressum: & ut hoc fieret inuenit stipulationẽ, in qua nisi stipulator palàm uerbis exprimeret id qđ sibi dari, fieri ve cuperet, omissum esse intelligereť. l. quicquid astringendæ. ff. de verb. obl. hanc ob cãm constituit, ut stipulator deberet prius verba cõcipere, q̃bus id, quod sibi vellet dari, fieri ve exprimeret, promissor itẽ deberet per eadẽ verba r̃ndere: Inst. de verb. obl. §. 1. quæ uerba dicebantur solennia. hinc fit ut stipulatio dicatur uerborum conceptio. l. 5. §. stipulatio. ff. de verb. oblig. is. n. qui interrogabat, ut dictũ est, concipiebat quædam uerba, quibus is qui interrogatur, daturũ, facturumvè se id, quod interrogatus est, r̃ndet. ex quibus uerbis apparet promissorem debere per eadẽ verba r̃ndere, Si igitur promissor debeat per eadem uerba respondere, necessarium erat, vt stipulator prius conciperet uerba, quibus interrogaret, & consequenter opus erat præcedere interrogationem, quonam pacto. n. interrogatus potuisset per eadem verba respondere, id quod facere debebat, nisi prius ab interrogante fuissent verba concepta, & interrogando expressa. Hæc igitur est ratio, ut arbitror, quamobrẽ debeat interrogatio pręcedere, videlicet vt interrogatus posset per eadem verba respondere, vtputa si Titius dixisset, Fabi promittis mihi equum cum ephippio? Fabius respondere debebat, promitto equum cum ephippio: si dixisset spondeo tibi equum cum ephippio, vtique olim non ualebat, dicebantur enim illa verba concepta solennia, quę mutari non licebat. §. 1. Instit. de verbor. oblig. licet hodie hoc sit mutatum. d. §. 1. versic. sed hæc solennia uerba.

SVMMARIVM.

1 *Cur ex stipulatione nutu facta naturalis obligatio non nascatur.*
2 *Causa quatuor in omni re componenda concurrunt.*
3 *Ex forma operationes, & effectus nascuntur.*
4 *Obligatio ciuilis, & naturalis nascitur ex forma contractus.*
5 *In testamento quæ sit cã efficiens, & formalis.*
6 *Cur testamentum cum quinque testibus non valeat ut codicilli.*
7 *L. Scæuola. ff. ad Trebellia. declaratur.*
8 *Si non ualet, quod ago ut ago, an valeat ut ualere potest & num. 12. 13.*
9 *l. si tam angusti ff. de seruitu. declaratur.*
10 *l. insulam ff. de præter uerb. declaratur.*
11 *l. si acceptilatum ff de accepti. declaratur.*

LXIX. DECLARATIO

§. si quis ita l. 1. ff. de verb. obligation.

VLpianus in l. 1. §. si quis ita. ff. de uerb. oblig. ait, † eũ, qui interrogationi nutu 1 sine uerbis r̃ndet, nec ciuiliter, nec naturaliter obligari: quod ciuiliter non obligetur, facilè admittitur. quod aũt nec naturaliter, non sine controuersia concedi potest: vnde Scribentes aiunt id ex formæ defectu euenire, forma. n. est quæ dat esse rei. l. Iulianus. §. si qs. ff. ad exhibe. quæ si abest, actus redditur nullus, ita Ias. in d. §. si quis ita. vers. quinto diligenter nota. & Bart. in l. si quis pro eo. ff. de fideiuss. in octaua quęst. Hęc ratio paulum eruditiori non plenè satisfacit. sit enim sanè, ut aiunt, abesse stipulationis formam, & consequenter eam esset nullam: nonne ibi adest conuentio, & sic duorum in idem consẽsus. consequenter pactum: nullus est enim contractus quin habeat in se conuentionem. l. 1. ff. de pact. si igitur adest, pactum quamobrem ille promittens non obligatur saltem naturaliter?

Pro solutione scire oportet, † quatuor esse 2 causas, per quas omnis res composita existit. est. n. efficiens, materialis, formalis, & finalis. Arist. 2. Phys. & in omnem rem componendã, hæ quatuor concurrunt: exempli causa in domo construenda, ædificans est causa efficiens, causa materialis sunt partes, ex quibus cõponitur, vtputa solum, paries, & tectũ. cã formalis est ipsa partium concinna compositio, ordo, atq; figura, causa finalis, vt defendat nos à pluuiis, & uento. In arboribus cã efficiens, est natura increata, materialis est ipse trũcus, uel lignum. formalis aĩa uegetatiua. finalis ut pducat fructus hominum cã. §. 1. in pecudum. Inst. de rer. diu. In aĩali cã efficiens, est illamet natura increata, materialis est ipsum corpus. formalis aĩa sensitiua, finalis est hominũ gratia, quippe cum hominum causa aĩalia generentur. In contractibus cã efficiens est cõtrahentium uoluntas. l. non omnis. ff. si cert. pet.

ma-

materialis est ipsa cōuentio: genus.n. loco materiæ habetur, ut ait Porphy. in præd. diffe. formalis est perfecta, siue concinna compositio cuiusq; cōtractus, de quo supra dictum est, in declaratione pacti nudi, finalis est id cuius grã contrahitur. In stipulatione igit̃ perfecta dent eiusmodi quatuor causæ cōcurrere, erit.n. cā efficiens cōtrahentiū uoluntas, materialis ipsa cōuentio. l. 1. ff. de pac. formalis, ut præcedat interrogatio, & sequat̃ rñsio, & vt verbis, & inter præsentes id fiat, finalis ut unusquisque acquirat sibi quod sua interest. §. alteri. Instit. de inut. stip.

3 Est ēt sciendū, † oēs effectus, oēsque actiones, ex forma materiæ adiuncta proficisci. nā quod plāta nutriatur, crescat, producat fructus, generetque ex forma, quæ est aīa uegetatiua, ut dictum est, id procedit, qua remota ex ligno, quæ est cā materialis, nihil horum nascitur. Item quod aīal nutriatur, crescat, generetque, hę enim operationes uirtute uegetatiuæ, hoc est ex aīa uegetatiua uti ex forma proueniūt. Item quod videat, audiat, olfaciatve, nascitur ex forma, quæ est ipsa anima sensitiua, qua remota nihil horum fit, licet remaneat corpus uti materia.

4 Eodem modo effectus, siue operationes, q̃ nascuntur ex stipulatione uelut † obligatio, tā ciuilis, q̃ naturalis ex ipsa forma proficiscunt̃. Inst. de uer. obl. in prin. quamobrem si forma non adsit, nec ciuilis, nec naturalis nascitur, ut in d. §. si quis ita. & licet remaneat cōuētio, seu pactū, remanet uti materia informis, quę nihil pōt producere: queadmodū si ab aīali remoueatur aīa sensitiua, licet remaneat corpus, tñ nec operationes aīæ uegetatiuæ, nec sensitiuæ ꝑducit, est.n. illud corpus in ipsa aīali uti materia informis. Ita cōuentio, quę est uti genus, l. 1. ff. de pact. in stipulatione inest tanquā materia, quę si non adsit forma, nec ciuilem, nec naturalē producit obligationem: est.n. nuda materia hoc est nuda pactio, quæ obligationē non parit. l. iurisgentium. §. igitur nuda. ff. de pact. Et licet interdum ex pacto nudo, dicatur nasci obligatio, tñ illud fit qñ contrahentes separatim à stipulatione, & per se uolunt facere pactum nudum, quòd per se contractū species est conuentionis, & hmōi pactum uti species non inest stipulationi, una enim species alteri non inest, nō potest enim equus inesse asino, sed conuentio, seu pactū uti genus, & informe inest stipulationi, aliisque contractibus de quo supradictū est. cui si adest forma, adsunt & eius operationes, & si abest, illæ ēt absunt.

Quemadmodum si embryoni adsit forma, & sic aīa sensitiua, adsunt & eius operationes, si verò abest, & illæ absunt. nā si mulier faciat abortum, illud corpusculum sine forma, nec operationes aīæ sensitiuæ, nec uegetatiuę quidem hēt, siue exercet, est.n. corpus uti rudis materia in aīali, ita pactum uti genus, quod est loco materiæ in stipulatione, nisi adsit forma, nec ciuilem, nec naturalem quidem obligationem parit, est.n. ueluti rudis, & informis materia. Et ex supradictis apparet, quamobrem ille qui respondet interroganti nutu, nō obligetur naturaliter, si non obligatur naturaliter, meritò fideiussor pro eo nō obligat̃, cū nec ciuiliter, nec naturaliter principalis promissor obligetur. arg. §. 1. Inst. de fideiuss.

5 Prętерea, † in testamento, cā efficiens est testatoris uoluntatis. l. 1. ff. de testa. & in §. disponat. Aut. de nupt. cā materialis sunt bona ipsius testatoris. d. l. 1. ibi de eo. cā verò formalis non est solū numerus testiū, vt quidā aiūt, sed est recta partiū compositio, & ordo. est.n. testm̃ quoddam totum integratum, partes uerò nuncupatiui testamenti integrantes sunt hæ, s. hęredis institutio, seu exhæredatio nominatim facta, numerus testium, hæ si iungātur, ordinenturque uno contextu, ut in l. hęredes in fi. ff. de testa. efficiūt unum totum integratum, quod testm̃ appellatur, hinc titulus positus est de testa. ord. nulla tñ harum partium separatim est forma testamenti. neque enim hęredis institutio, nec exhęredatio per se, neque numerus testium per se est forma, fatendū tamen est unamquamque partem esse de forma, cum sine ea forma non queat existere.

Est igit̃ forma testamēti, ordinatio, & partium cōpositio unico contextu facta, quemadmodū forma domus, est ordinatio, seu perfecta partium cōpositio: est.n. & ipsa domus totum integratum, partes verò integrantes sunt solum, paries, & tectum. l. eum qui ædes. ff. de usuc. at si una pars domus esset imperfecta, puta tectum dimidiatum non esset domus, cum propriā formā non habeat, quæ ex consumatione, hoc est ꝑfectione consistit. l. si is qui. §. quædam. ff. ad l. Falc. nec potest nos à pluuia, & uento, aliisque aeris læsionibus defendere.

Ita

alta in testaméto, si una pars est imperfecta, vtputa si adsint quinque testes: septé.n.requiruntur, Instit. de test. ordi. testm̃ non habebit formã suam, quæ ut dictum est, in consumatione consistit, & pũr uti testamentum non valebit. l. si unus. C. de testa. l. non codicillum eodem tit. neque uti codicilli valere potest. l. ex testamento. C. de fideic. l. cohæredi. §. cum filiæ. verb. quæ ita. ff. de vulg. & pupilla. Sed du-
6 bitatur † quamobrem non ualet ut codicilli, cum ibi adsint quinque testes, qui numerus ad codicillos faciendos sát est, l. fi. C. de codic. rñde illos quinque testes in testaméto esse adhibitos, ut partem testamenti, non autem ut partem codicillorum. nam testm̃, & codicilli sunt duæ diuersæ species. l. si idem. C. de codic. & una species alteram continere non potest. equus enim in se non continet asinum, quãdo igitur causa efficiens uult unam speciem efficere, si illa erit imperfecta in alteram non mutat, utputa si natura uelit efficere corpus aĩa sensibili animatum, cui & aĩa uegetatiua inest, si aliquo impediméto id fieri nequeat, puta si fœmina faciat abortum, illud corpusculum non ualebit, ut corpus anima uegetatiua animatum: quod est planta, ad quod faciendum sola aĩa uegetatiua sufficeret, ratio quia illa aĩa vegetatiua, quæ inerat animali formando, inerat uti pars animalis non uti plantæ. Item si artifex ex uiro uelit efficere phialã, si eam aliquo casu imperfectam fecerit, puta parte superiori carentem, licet ibi sit uitrum, ex quo potuisset fieri ciathus. & in eã parte inferiori facta, posset bibi uinum, nõ tamen erit ciathus, propterea quod artifex uoluit phialam fingere, non autem ciathum.

Ita ad propositum si testator uoluit facere testm̃, ut speciem per se, & si deficiat eo, quod pars testium absit, non ualebit ut codicilli, cũ sint diuersæ species: actus enim agentium, nõ operatur ultra eius intentionem. l. nõ omnis. ff. si cer. pet. Et in casu, & in superiori non habet locum illa regula, uel ut aiũt illud brocardum si non ualet quod ago, ut ago, ualeat, ut valere potest, cum aliter ualere non possit.

At si testator uti causa efficiens, uoluerit illud testamentum ualere, vt codicillos, ualebit, vtique eius uoluntas ut codicilli. d. l. fi. C. de codicil. & d. l. cohæredi. §. cum filiæ, & l. ex testamento. C. de fideic. volũtas enim testatoris vti artifex ex materia, & partibus, quibus volebat testamentum componere, efficit codicillos, & quod uult ipse pro lege habetur Authẽ. de nup. §. disponat. quemadmodum ille artifex qui fecit phialam imperfectam, potest ex ea ciathum facere si uult. Sed huic uidetur obsta
re †. l. Scæuola. ff. ad Trebell. uti testator filio 7
impuberi codicillis substituit: mortuo impubere filio, illa substitutio, quæ non potuit ualere directò, quia codicillis hæreditas, neque dari, neque adimi potest, ualet ut fideicommissum: & ita si non ualet quod ago, ut ago, ualet vt ualere potest. Bar. & alij in hoc, §. si quis ita, variè respondent, sed unaquæque responsio facilè refutari potest, & à scribentibus refutatur referrem eas opiniones, refelleremq; non ineleganter, sed quia pollicitus sum non aliena, sed mea referre, ideo hãc accipito solutionem. Casus in l. Scæuola à superiori longè distat. in superiori. n. specie, causa efficiens hoc est testatoris uoluntas fecit vnam speciẽ, hoc est testamentum, licet imperfectam, nec tentauit facere alteram speciem, hoc est codicillos, & ideo si illa prima species non ualet, nec altera existet, impossibile est enim alteram valere, quàm causa efficiens noluit facere, minimeque sub illa prima continebatur, ut supra declaratum est. Non potuit igitur testamentum conuerti in codicillos, cum sit altera species. At in l. Scæuola, e contrario actum est, causa enim efficiens, hoc est testator fecit codicillos, & ut codicilli ualent, & sic illud, quod egit ualet ut egit.

Sed si diceres uoluit facere substitutionem pupillarem, hæc autem, ut substitutio pupillaris ualere non potuit, cum sit facta in codicillis, idcirco non ualet ut testator egit, ualet tamen ut pupillare fideicommissum, & sicut valere potest. habet igitur locum illa regula si non ualet, quod ago &c.

Ad hoc ita rñdeto, testator potest filio suo facere pupillarem substitutionẽ. pupillareque fideicommissum, per illam. n. directè, per hoc obliquè filio succeditur, & tam illa, quàm hoc pubertate finit. l. in pupillari. ff. de uulg. & pupill. l. quod fideicommissum. ff. de leg. 1. aut igitur testator in l. Scęuola puidit filio, p uerbum substituo, quod quidem est uerbum cõe, & directam, & obliquam comprehendẽs substitutionem, ut not. Bart. in l. centurio. in ult.

charta,

charta,& ibi alij. Aut dixit filio meo, Titius hęres esto,& tunc idem dicendum est: hoc enim verbum hæres, idem est quod dominus, & sic est commune. l. his verbis. ff. de hæred. inst. & ibi glo. ait, hæres,& dominus idem est.& §. Instit. de hæred. qual. & diffe. & plenè diximus in materia substitutionis, si igitur est commune, ergo est aptum ad comprehendendum tā pupillarem substitutionem, quàm pupillare fideicommissum.

Sed quia testator fecit codicillos, in quibus illa verba, hæres esto, seu substituo, non pñt capi directo, capienda sunt eo modo, quo codicilli patiuntur, hoc est obliquè. Veluti si quis dicat, dabo tibi animal, eo verbo cōtinetur & volatile,& natatile, hoc est auis,& piscis: sed si diceret dabo tibi animal, quod est in aere, tūc necessariò ratione aeris adiuncti illud cōe nomen capitur pro aue. Ita in l. Scæuola, ratione codicillorum, illa substitutio facta filio, valet vt fideicōmissum pupillare, quod sub illa aptitudine continebatur,& ideo illa dispositio facta à testatore valet eo modo, quod actum est saltem tacitè, actum enim id esse dicitur, non solum quod expressè, sed etiam quod tacitè, ratione adiūcti agitur. l. semper in stipulationibus. ff. de reg. iur.& ibi gloss. in versic. item actum. vbi ait, actum intellige etiam tacitè ratione rei. ibi enim quæritur, si vendo tibi fundum centum ducatis, hæc appellatio ducatis, potest capi pro ducatis aureis, & pro ducatis de carolenis, dicit glo. ꝙ capitur, quod actum est expressè, vel tacitè ratione rei, puta si fundus valet centum ducatis aureis, intelligitur actum de ducatis aureis. Ita in casu proposito rōne codicillorum à testatore factorum, intelligitur tacitè actum fideicommissum pupillare, & sic illud quod egit saltem tacitè valet vt egit. Huc vsque non habemus probatum hoc vt aiunt brocardum, si non valet, quod ago, vt ago.&c. Sed Dd. aiunt istud brocardum, plus quàm manifestè probari in l. si tam angusti. ff. de serui. vbi via à quopiam in tam angusto loco concessa fuerit, vt neq; vehiculum, neq; iumentum ea iri possit, iter magis, quàm via acquisitum videbitur, ecce ibi concedatur via, q̄ ratione loci nō valet, vt via, valet tamen eo mō
8 quo valere potest, hoc est vt iter, & ita † si non valet, quod ago, vt ago, valet vt valere potest, id quod est contra tex. in d. §. si quis. quod autē respondeant scribentes tu ipse videto. Tu verò vt iure nostro agatur, scias iter, actum, viā esse seruitutes separatas. l. 1. ff. de ser. rust. pd. Item, non est ignorandum has seruitutes ęquiparari animæ sensitiuæ. vt ait Bar. in l. stipulationes non diuiduntur in 2. col. nu. 3. sicut. n. illa est tota in toto, & tota in qualibet parte, vt Philosophi,& Theologi aiunt.& Bar. ibi ita seruitus itineris,& viæ, est tota in toto, & tota in qualibet parte, vt ibidem Bar. Item quemadmodum anima vegetatiua separatim ab anima sensitiua est vna species, vt patet in plantis, suos proprios habens effectus, hoc est vt planta nutriatur, crescat, generetve, anima sensitiua si per se consideretur habet etiam suos effectus, hoc est audiendi, videndi, sentiendi.&c. Item anima rationalis est species etiam per se, & hæc habet suas operationes, hoc est operationes intellectus,& voluntatis &c. sed animæ sensitiuæ semper inest vegetatiua, nō tñ vti species per se, sed vti pars, & potentiā substantialis illius, adeo vt non possit sensitiua in animali sine vegetatiua consistere. Item animæ rōnali inest,& vegetatiua,& sensitiua, non vti species, sed vti pars, seu potentia substantialis illius, adeò ut quod habet animam uegetatiuā, non habet sensitiuam, ueluti arbor. sed quod habet sensitiuam, habet etiam uegetatiuam, ut animal, non tñ habet rationalem, sed id, quod habet rationalem, habet sensitiuam,& uegetatiuam, nō tñ uti speciem. Ita actus, & iter sunt species seruitutis per se. Iter tamen est ius eundi, ambulandi hominis: actus uerò est ius agēdi, uel uehiculum, uel iumentum, Via etiā est species per se,& est ius eundi, agendi,& ambulandi,& trahendi lapidem, lignumque. l. 1. ff. de seru. rust. pręd.& ibi no. Hinc fit, ut qui iter habet, actum non habeat. qui actum hēt iter habeat,& qui uiā habet, iter, actumq; habeat. Caue ne existimes, eum qui habet actum, hēre iter per se. nam si ita esset, legato actu posset adimi iter, id quod fieri nō pōt. l. 1. ff. de adim. leg. sed habet iter uti partem, seu potentiam substātialem actus. hoc ipsum est, quod ait gl. in d. l. 1. ff. de seru. rust. præd. in uersi actus. & Inst. de ser. rust. præd. in prin.& ibi glo. dū ait, hoc quantū ad commodum, non quantū ad seruitutem, si. n. inesset iter, uti seruitus, posset profectò adimi, id quod fieri negat Iurec. in l. 1. ff. de adim. leg. His suppositis, si natura faceret

set animal,cui & oculi,aures,& nares,gustusque esset impediti,eo casu corpus habēs aīam sensitiuā,cui & vegetatiua inest, nō posset neque videre,neq; audire,nec olfacere,nec gustare,sed solum animæ vegetatiuæ operationes exerceret, illud.n.corpus nutriretur,augeret, generaretque,adeo vt solum ibi anima vegetatiua inesse videretur.Ita in proposito, qui hēt viam, cui actus,& iter,vti partes substantiales, vt dictum est insunt,si in tam angusto loco eā habeat, ut non posit ibi vires actus exercere, hoc est nō posit ducere iumentum,seu vchiculū ,exercebit solū vires itineris, hic est ibit, & ambulabit,& hoc fit ob loci impedimentū, sicuti dictum est in corpore impedito.

Is igitur, qui viā concesit in tā angusto loco,pcesit viam, actum,& iter,vti partes illius viæ substantiales,q̄ ab ipsa non queunt separari.l.1.ff.de adimē. leg. & s.diximus. quāobrē
9 † i.d.l.si tā angusti,fuit cōcessa via, & vti via valet,sed rōne loci est restricta, & angusta,ita ut nō posit p̄stare nisi itineris operationes. faciūt enim quæ dicit Bart. in.d.l. stipulationes non diuiduntur: num.3.ver.modo pone.Hanc ob causam Pōponius ait,iter magis,quàm via,aut actus acquisitus videbitur,nota illud verbū,videbitur,quod non significat veritatem, sed qa duntaxat apparent operationes itineris, & nō viæ.est tamen re vera uia, quæ non pōt omnes operationes suas pręstare rōne loci angusti, quemadmodum anima sensitiua corpore suis partib. orbato non potest nisi vegetatiuę operationes exercere.& tamen re vera, ibi est anima sensitiua.

Ex his plusquam manifestū est, in d.l.si tam angusti.non habere locum illud brocardum, si non valet,quod ago,vt ago,&c.imò ibi valet, vt actum fuit,voluit enim concedere viam, & re vera concessa est via,& valet, vt via, sed non potest,vt dictum est,omnes suas vires,siue operationes ratione angusti loci exercere,quēadmodum anima sensitiua non potest exercere omnes suas operationes in corpore, cui non adsunt organa deposita, vt diximus.

10 Sed dicet,quispiam eam posse elici ex †.l.insulam.ff.de præscri.verb. vbi Titius dixit Fabio, vendo tibi insulam, ut aliā insulam mihi reficias,dicit ibi Neratius nullam esse vēditionē, sed ciuili intētione incerti agēdū esse, hoc est pręscriptis uerbis,vt ibi gl. dicit. Cum igit Titius nullā ibi fecit pretij mentionem, quæ est substantialis forma uenditionis.§.ptium.Inst. de emp.& uend.nō valet, vt vēditio rursus,qa addidit,vt insulā reficeret,q̄ verba adiuncta illis verbis,vendo insulam, demonstrant cōtractū innominatum,& est perinde,ac si dixisset, do insulam,ut insulam reficias, valet, ut contractus innominatus,& sic vt valere potest.Sed tu memoria repete id quod sæpius dictū est,vide licet ī qualibet re faciēda, quatuor necessariò requiri cās,efficientem, materialem,formalē, & finalem,inter quas principē locum obtinet efficiens,ac formalis, forma.n.ea est, quæ dat esse,nomenq; rei.d.l.Iulianus. §. si quis. ff. ad exhiben.Bar.in tract.de alueo. §. si quis ait, à forma rem accipere id quod est & nomē, nomē inq̄ appellatiuū: vocabula. n. rerum, hoc est nomina appellatiua imutabilia sunt.l.si q.s. in fundo.ff.de leg.1.si quis igitur equū appellaret hominē,aurū electrū non faceret quominus equus,esset equus, & aurū aurū.Et qa res clarior fit exemplo.l.1.ff.de præscrip.ver.ideo finge Titiū ita interrogare Fabiū pingentē,Fabi,q̄d pingis? pictor respōdeat,pingo hominē, & tn̄ suo penicillo fingat equi effigiē: & licet pictor dicat pingo hoiem,re vera, vt ex figura apparet,pingit equum,& sic erit id quod agit, prout agit,hoc est erit equus, prout equū pinxit:valebit ergo id q̄d pictor agit, put agit,hoc est equi effigies,quā faciebat,vera erit equi effigies,nec obst.quod dixerit,pingo hoiem, nō enim id quod dixit agebat,nec enim mēte agitabat pingere hominem,nemo enim existimādus est id facere, quod prius mēte nō agitauerit.arg.l.Labeo. ff. de supp.leg. vers. cæterum. prius enim causa efficiens componit, architectaturq; in intellectu rem faciendam, deinde ab illius exemplo.facit illi similem in materia, vtputa ædificator prius architectatur domū in intellectu,deinde facit domum illi similem: vn̄ Arist.in 7.prim.phil.ait, domus,& sanitas, q̄ sunt in materia,sūt à domo:& sanitate, q̄ p̄existunt in intellectu. quamobrem qui pingit equum,in mente prius agitauit pingere equū. Ita in proposito, Titius prius in mēte agitauit facere cōtractum innominatū,hoc est do insulam,vt insulā reficias, hæc enim est forma contractus innominati,q̄ vt dictum est dat esse,& nomē rei, & licet dixerit vendo insulā,tn̄ non obest quamuis sit is cōtractus,quem signra,&

forma demõstrat,hoc est innominatus, ibi.n. aderat,id quod est de forma vẽditionis, quod est pretium,sed duntaxat forma cõtractus innominati inerat,nec ille contrahens dicendo vendo insulam,quod facere, vt res non sit, id quod forma efficit,quã ipse dat, quemadmodum si pictor dicat,pingo hominẽ, & pingat equum, non põt facere quin id, quod pingit, non sit id, quod forma ab eo data demõstrat. & sic apparet in d.l.insulam,non probari si nõ valet,ꝙ ago,vt ago &c.imò valet,quòd agit, vt agit,Nec obstat,qđ dixerit vẽdo: non.n.hmôi maxima est,si non valet,qđ dico, vt dico valet, vt valere põt,sed si nõ valet,qđ ago,vt ago,&c. ibi valet,id quod agit omnino,vt agit, egit.n. in mente facere contractum innominatum, id quod forma ostendit,vt supra dictum est.

Sed aiunt scribentes, illam maximã probari.in l.multum interest.ff.de verb.oblig.vbi si Titius promittat stipulanti rem cuius cõmerciũ non habeat,si non põt præstare rem, pstat interesse,seu æstimationem,& ita si non valet, vt agitur,valet vt valere potest.Sed tu dicas, ꝙ ibi causa efficiens voluit facere vnam speciem, hoc est stipulationem,& valet stipulatio,& sic vt actum est. sed quia promissor non poterat dare rem promissam,cum eius commercium non haberet,præstat id quod interest.quaóbrem si consideramus id,qđ agebatur,valet vti agebaẽ.agebaẽ n.vt fieret stipulõ, & vt stipulõ valet,valet igitur, vt ago. at si stipulõ postquã consistit,si non potest operari proprium effectum,vt res detur,operatur æquipollens, hoc est,vt id quod interest præstatur, quod est loco rei.Quemadmodum si natura vti causa efficiens,formet in vtero mulieris hominem,is autem ſm formam, homo existens sit obtortis cruribus,si non potest pedibus ambulare, ambulabit per æquipollens, hoc est scipione innixus,& sic ibi non probatur, si non valet, quod ago,vt ago &c.agebatur.n.vt esset stipulatio,& stipulõ est,& sic valet,qđ agiẽ, vt agiẽ, sed post quam existit operatur, quod potest.

11 Dicunt pterea illã maximam probari in l. † si accepto latum 19.ff.de acceptila.vbi si accepto latum fuerit ei,qui non verbis,sed re obligatus est, nón liberatur, sed põt se tueri exceptione pacti,& ita si non valet,qđ ago, vt ago, valet vt valere potest.Dicas acceptilationẽ fieri per stipulationem.§.item per acceptilationẽ. quib.mod.toll.obli.Inst. eamq; duntaxat obligationem,quæ verbis consistit,tollit.sed in id l.si accepto latum valebat stipulatio, habebat .n.sua essentialia, sed non poterat operari, vt tolleret obligationem,non verbis,sed re contractam, operatur tñ vt is cui acceptolatũ est, pacti conuenti exceptione se tueatur,quod pactum inerat stipulationi, nõ vti species per se, sed vt pars substantialis stipulationis,cuilibet .n.stipulõni inest pactum.l.1.ff.de pac.Quemadmodum via continet iter, non vt seruitutis speciem,sed vt partem ipsius.stipulatio igitur duas habet potentias,ciuilem vnam, alterã verò naturalem,si non potest operari per ciuilẽ. d.l.si acceptolatum.operatur per naturalem, hoc est per vim pacti in ea contenti.Quemadmodum homo habet animam rationalem, & vegetatiuam, quando non potest operari per rationalem,vtputa in somnis in quibus homo nihil per animæ rationalis potentiam operatur,sed bene vires animæ vegetatiuæ exercet, nam in somnis nutritur,& augetur: ita acceptilatio interposita super eo,quod non debet verbis,si non potest tollere obligationem per vim ciuilem, cum ciuilis ratio ciuilia dũtaxat tollat,operatur per vim pacti, cuius ea est vis, vt pariat exceptionem.l.Iurisgẽtium.§. igitur nuda pactio.ff.de pactis.quaóbrẽ in d.l.si accептolatũ.valet quod ago,vt ago nam stipulõ, q̃ agebatur inter contrahentes cõsistit, & valet.

Ex supradictis facias duas regulas.Prima sit, † quando causa efficiens vult facere vnam speciem sit ob cuiusque rei defectum, eam non perficit,& sic illa species non valet, nunquam valebit, vt alia species, nec poterit quicquam operari, id enim ꝙ non est,nihil operari põt. & ita procedit.§.si quis ita.vbi si nõ valet vna, species,hoc est stipulatio,quæ mẽti agebatur, non valet vti alia species, & sic vt pactum. ita etiam procedit tex.in l.non codicillum. C. de testa.l.ex ea scriptura.ff.eo.l.fi.C.de codic. vbi si non valet ea species,quæ agebatur,hoc est testamentum,non valet vt alia species,hoc est,vt codicilli.ita etiam procedit text. in l.si seruus legatus.§.si alicuius seruus.ff.de leg.1. vbi testator legauit seruo alieno libertatem directã, & sic fecit vnam speciẽ,quæ vt ibi dicitur, non valet, non ualebit etiam ut fideicommissaria, cum sit alia species.Idem etiam dicendum est in l.tutores.§.1.ff.de admi.tut.quem Ias. alle- 12

gat, vbi curator datus impuberi, non valet, vt tutor. ratio est, quod testator voluit facere vnã speciem, quæ si non valet, nõ potest vt alia species valere, vt dictũ est. tutor enim, & curator censentur, vt diuersæ species, id quod patet, ex diuersis tit. Inst. hoc ẽt modo procedit text. in l. 1. §. eũ qui. ff. de cõst. pecu. vbi quis absens stipulatus est à Titio, id quod sibi debebatur, stipulatio non valet, nec valet vt constitutum. ratio, quia causa efficiens voluit facere vnam speciem hoc est stipulationem, non autem cõstitutũ, quæ est altera species. & hoc est, quod ait Iureconſ. quoniam non animo constituentis, sed promittentis factnm est.

Ita etiam intelligitur tex. in l. si causa cognita. ff. de transac. vbi causa efficiens voluit facere vnam speciem, hoc est transactionẽ, & qa nõ valet vt transactio, nec valet vt pactum. Et ita intelligantur omnes leges, in quibus causa efficiens voluit vnam speciem facere, si ea est inutilis, nunquã valebit, vt altera, erit igitur actus omnino inutilis, & ideo nihil operari potest.

Sed huic primæ regulæ occurrit tex. in cap. vnico. de spõ. impu. vbi duo impuberes non ꝓximi pubertati contraxerunt per uerba de pñti, & ita voluerunt facere vnam speciẽ hoc est matrimonium, quod ætate prohibente nõ tenuit, & tamẽ ualet, vt sponsalia de futuro, & sic valet, vt alia species. Tu ꝓ solutione dicas, illam speciem factam ab impuberib. quod est matrimonium non valere, vt sponsalia, imò illa penitus corruit, nec potuit in aliã conuerti, vna enim species per se sine efficiente causa in aliam cõuerti minimè potest, bos enim nõ potest in equum conuerti, tamẽ ex boue mortuo, alia causa efficiens, veluti sol mediante calore potest producere aliam speciem, utputa apes, vt apud Virgiliũ in quarto Georgicorũ.

Pandere quoque modo cæsis iam sæpe iuuencis,
Insincerus apes tulerit cruor.

Ita in in d. c. alia cã efficiẽs, hoc est legulator fauore matrimonij facit aliã spẽm, hoc ẽ spõsalia, ꝙ patet in eo tex. ibi. sponsalia enim illa quæ iuris interpretatione tantum fuerũt spõsalia de futuro, licet verba consensum exprimẽtia de pñti haberent. nota igitur illa verba iuris iterpretatione, ius igr̃ facit aliã spẽm, queadmodũ si testator faciat vnã spẽm substitutionis, hoc est vulgarẽ, lex vt causa efficiens, tacita fauore pupilli, aliã hoc est pupillarẽ facit ꝙobrem ille tex. primæ regulę nihil obest. ea enim regula loquitur de prima specie inutili, quæ ut dictum est, in aliam non transit, nec quicquam operatur. potest tñ causa efficiens, facere aliam speciem, utputa testator potest facere, ut sua uoluntas non valeat vt testamentum, sed valeat vt codicilli. l. fi. C. de codicil. & contrahentes possunt facere aliam speciem. si non valet prima ab eis facta. l. an inutilis, de accepti. & in aliis similibus.

13 Secunda regula est hmõi, †quando causa efficiens efficit vnam speciem, si ea ex suis substãtialibus partibus constat ita ut valeat, si non põt ob extrinsecum impedimentum ꝓprios operari effectus, operabit̃ per æquipollens, & sic id quod potest, ut patet in exemplo sup. posito. si. n. natura vult efficere hominẽ, & verè existat homo, si ob accidẽtale impedimẽtũ, puta si penitus est loripes, si nõ potest pedib. ambulare, per ęquipollens ambulabit eo mõ quo potest, & sic procedit text. in. l. multũ interest. ff. de verb. oblig. & tex. in. l. si acceptolatum. de acceptila. itẽ tex. in. l. Sceuola. ad Trebe. & tex. in. l. ex facto. eod. tit. vbi vna species facta, cum non possit directè operari, operatur obliquè, & sic per æquipollens. Et in summa vbicunq; species facta habens sua substãtialia quare in se valet, si non potest proprios effectus ꝓducere, producet eos quos põt. & ita põt dici si nõ valet quod ago, vt ago, ualet vt valere põt, licet quo ad speciem dici nõ possit, valet. n. species facta eo modo quo causa effectrix egit, & sic valet, quod ago, quoad speciẽ, quantum verò ad illius operationes interdum illa species nõ operatur id quo à causa efficiente intendebatur, sed operatur per æquipollens.

SVMMARIVM.

1 *Stipulatio pura, in diem, & sub conditione sunt species.*
2 *Et qualibet habet propria indiuidua.*
3 *Cur si rogo vnam speciem, tu promittas alteram, stipulatio non valeat.*

LXX. DECLARATIO

§. si quis simpliciter. l. 1. ff. de verb. obl.

IN. §. si quis simpliciter. l. 1. ff. de verb. oblig. dicitur, si interrogatus, quis fuerit purè, & ille sub conditione respõderit. nõ obligari eũ constat. Item si ita interrogatus, intra Calẽdas quintas. respõderit dabo Idibus, ęquè nõ obligari: & uersa uice si interrogatus sub cõdõne, respon-

rñderit purè,dicendũ est eũ non obligari subdit deinde Iureconsſ.si stipulanti mihi decem, & tu uiginti rñdeas, non esse contractã obligationem,nisi in decem:è contrario, si me uiginti interrogante,tu decem rñdeas,obligatio nisi in decem non erit contracta.Scribentes hũiusmõi diuersitatis rationem reddunt,ꝙ in primo casu est diuersitas in qualitate, in secũdo in quantitate,& illa magis,quàm hæc uitiat,siquidem diuersitas in qualitate,diuersitatẽ circa obligationis substantiam inducit. Tu uerò nostro more nouo modo hanc materiã declarato,& ut dicenda clariora fiãt,res exẽplis agatur.aiunt Philosophi,si generi addatur dña constituitur species:si aĩali addatur dña rationalis,constituitur una species,quæ dr hõ. si addatur alia dña irrationalis.efficitur alia spe

1 cies,puta equus. Ita in proposito, † stipulatio est uti genus,cui si addatur hæc dña purè,cõstituitur una species,quæ stipulatio pura nuncupatur:& si eidem addatur hæc dña in diem, fit alia species,quę stipulatio in diem appellatur.si hæc differentia,sub conditione eidem adijciatur,constituitur tertia stipulationis species,quæ stipulatio sub conditione nuncupatur, quod aũt ita sit manifeste ostendit Imperator in §.oĩs stipulatio.Inst.de uerb.oblig.Rursus, quemadmodum sub hac specie homo, continentur sua indiuidua,puta Titius,Seius,& Se-

2 pronius:ita † sub unaquaque stipulationis specie,ptãte quadam, continentur propria indiuidua,nam sub specie stipulationis in diẽ,hæc sunt indiuidua,ꝓmittis Nonis? ꝓmittis Idib⁹? promittis Calendis?sub specie uerò stipulationis sub conditione, hæc continent̃ indiuidua, promittis si nauis ex Asia uenerit? promittis si Imperator uenerit in Italiam?& hmõi,illa species stipulationis purè, quemadmodũ species phœnicis,in uno uerificatur indiuiduo, quod est ipsa phœnix. Rursus quemadmodũ si ego stipuler à te hominem,tu ꝓmittas mihi equũ, sine controuersia stipulatio uitiatur,nam ego de una specie consentio,tu uerò de altera: ita si ego interrogo sub conditione, tu quidẽ respondeas in diem,nõ ualet stipulatio, quia ego uolo unam stipulationis speciem efficere, tu uerò alterã: idẽ dicẽdum est, si ego purè interrogo,tu sub conditione respondeas, & è contrario,dissentimus enim in specie.

Rursus si ego dicam promittis Stichum? & tu promittas Seium, stipulatio proculdubio est inutilis, ego enim unũ uellem indiuiduũ, tu autem alterum dromittis, quamobrem in idem non consentimus,ita si dicam promittis decem Idibus Maij, tu dicas promitto Nonis, æque uitiatur stipulatio, eò quod ego uolo cõtrahere unũ indiuiduũ stipulationis in decẽ, tu uerò u is alterum. Item si dixero promittis decem,si Imperator uenerit in Italiam? tu rñdeas promitto,si Põtifex ibit Bononiam,nulla contrahitur stipulatio,cum ego de uno,tu de altero stipulationis indiuiduo consentias.Ratio † quamobrem hmõi stipulationes vitieuſ, ea est,nam pactum est duorum,pluriumve in idem consensus.l. 1. ff. de pact. quod pactũ uti genus inest stipulationi, quemadmodum animal inest homini,ut Philosophi aiunt. & quẽadmodum uerũ est,si quispiã dixerit,hoc non est aĩal,ergo nõ est nec homo, nec equus, nec alia aĩalis species:ita uerum est, si dicatur, hic non est duorum in idẽ consensus,quod est pactum, non est igitur stipulatio, nec alia pacti species,à quo enim remouetur genus,& quælibet eius species remouet̃. ut not. in l. si quid earum,§.inter emptum.ff. de leg.3.quãdo igitur interrogo purè,tu sub conditione respondeas, plusquam manifestum est me in unam, te in alteram speciẽ consentire, non est igitur duorum in idem consensus, & ideo stipulatio non ualet:& è contrario, si ego sub conditione,tu purè,æque eadem ratione stipulatio uitiatur. Idem dicendum est, si ego sub una conditione interrogo, puta promittis si nauis ex Asia uenerit? & tu promittas si Imperator uenerit in Italiam, ea ratione non ualet, quia ego in unum stipulationis indiuiduum sub conditione,tu in alterum consentis: non est igitur hic duorum in idem consensus, ergo nec pactum, & ideo stipulatio uitiatur, cum ab ea remouetur genus, ut dictum est. & hoc est quod dicit Vlpianus in d. §. si quis. ibi,non enim, sic respondit, uti interrogatus est,quod perinde est,ac si diceret, non consentiunt in idem.

SVMMARIVM.

1 *Numerus est unitatum collectio.*
2 *Contractus est quid indiuiduum.*
3 *Cur si stipulor decem,tu promittis quinque ualeat stipulatio.*
4 *§.praeterea.Inst.de inut stipul declaratur.*

5 *Vna determinatio, vt subiecta materia postulat, determinat aliam.*
6 *Si stipulor intra decem dies, tu promittis intra quinque, valet stipulatio.*
7 *§. si quis ita declaratur Intra calendas, quid significat.*

LXXI. DECLARATIO.

§. si stipulanti. l. 1. ff. de verbor. obligat. 1

Solet dubitari, si ego stipuler decem, tu viginti spondeas, an valeat huiusmodi stipulatio? Vlpianus in l. 1. §. si stipulanti. ff. de verb. obli. ait. in decem contractam esse obligationem: è contrariò, si viginti interrogem, tu decem promittas, obligatio vt ipse ait, duntaxat in decem erit contracta. Sed huic Vlpiani sententiæ occurrit Imperator in §. preterea. Inst. de inutil. stipul. vbi in hæc verba ait, si quis decẽ aureos à te dari stipuletur, tu quinque promittas, inutilis est stipulȏ. si inutilis, ergo nec in quinque valet. quid dicendum? aduersaturne Imperator Vlpiano? nimis absurdum esset dicere, Vlpianum ab Imperatore correctũ, solet. n. Imperator referre, id quod correctione dignum existimat. Vt igitur alter alteri concordet, dicendum est, † numerum esse vnitatũ collectionem, numerus. n. denarius, ex decem vnitatibus constat: & partes numeri, vtputa binarius, trinarius, quinarius, differunt spẽ, vt inquit Arist. in 8. Metaph. adeò, vt si vni numero, addatur vnitas, vel minuatr, non est amplius illa eadẽ species, veluti si binario, addatur vnitas, fit trinarius, & est altera species quinq; igr, & decem sunt quodam modo, duæ species, & quodam modo non, si. n. ex vna parte ponanr quinque, ex altera verò decem, erunt duæ species separatæ, illa. n. quinq; separata, in illis decem non insunt, quamobrem si dicerem promittis mihi hæc viginti? tu respõdeas promitto hæc quinque separata ab illis viginti, stipulatio vtiq; vitiaretur, ego enim interrogo vnã speciem, tu verò alteram spondes, quod perinde est, ac si mihi stipulanti equum tu promitteres asinum. At si simpliciter dicerem promittis decem, non adiecto articulo, hæc, vel ista, vel illud, & tu simpliciter respondeas promitto quinque, nullo articulo adiecto, contracta est ex Vlpiani sententia stipulatio in quinque: addit Vlpianus rationem, inquiens, manifestum est in viginti, & decem inesse. pro cuius
2 confirmatione sciendum est, † consensum esse quid indiuiduum, quemadmodum est visio: nam si video decem homines, tota visio est in decẽ, & tota in vnoquoque: item si video hominem, tota visio est in toto, & tota in qualibet parte: eodem modo, si cõsentio in decem, totus meus consensus est in decem, totusq; in qualibet vnitate, vel si consentio in decem homines, totus consensus est in decem, totusque in vnoquoque homine, nihil enim refert, siue loquamur de numero, siue de numeratis, est enim numerus numerans, & numerus numeratus. Nunc in proposito, † si dicam promittis 3
mihi decẽ? tu dicas promitto quinque, totus cõsensus meus est in decẽ, & in qualibet eius vnitate, eodem modo cõsensus tuus, totus est in quinque, totusq; in vnaquaque vnitate, reperiretur ergo & meus, & tuus consensus cõformis in quinque: est igitur in illis quinque pactum, inter nos contractum, pactum. n. nil aliud est, quàm duorum in idem consensus, si est pactum, per consequens erit stipulatio, cũ præcesserit interrogatio, & secuta sit respõsio inter præsentes, & incontinenti. l. 1. ff. de verb. obli. & Inst. eo. ti. in prin. & iurisgentium. §. qđ ferè. ff. de pact. meritò igitur Vlpianus ait, stipulationem valere in quinque, & è contrario, si stipulor quinque, tu respondeas decem, eadem ratione, stipulatio in quinque dicetur cõtracta, cum in quinque reperiatur, & interrogantis, & promittentis vniformis consensus.

Nunc videndum est an dictæ declarationi, obest † tex. in d. §. præterea. Inst. de inut. stipu. 4
ibi enim dicitur, stipulatio inutilis, nõ quoad quinque, in quibus vterq; consentit, sed quoad alia quinq; in quibus non reperitur vtriusque consensus: nam promissor non consentit, nisi in quinque, quæ in illis decem inerant.

Sed scribentes dicunt, non posse illum. §. ita intelligi, & dicunt, vna determinatio plura respiciens determinabilia, debet æquè determinare. l. nam hoc iure. ff. de vulg. & pup. sed in d. §. preterea. determinabilia, sunt hec, promittis decem, promitto quinque, & è contrariò, ecce vnum determinabile. item si dicam promittis purè, & tu sub conditione promittas, vel contra, determinatio verò dñr illa verba, est inutilis, quæ dictio respiciens vtrunque determinabile, debet æquè determinare, sed illa stipulatio, promittis purè, promitto sub conditione, est penitus inutilis, ergo & illa, pmittis

tis decem, promitto quinque debet esse penitus inutilis, vt sit vniformis determinatio. Pro responsione, sciendum est, artem imitari naturam. Inst. de adop §. minorem. quemadmodũ enim, si quis prope ignem, ponat molle lutũ, & ceram, ignis liquefacit penitus ceram, & luto verò superfluum expellit humorẽ, lutumq; indurat. ignis itaque est determinatio, vt aiũt, lutum, & ceram determinabilia, & tamẽ ignis non pariformiter determinat, sed vt subiecta materia patitur, ars enim, & facultas legumlatrix, secundum subiectam materiam operatur. Arist. 5. Ethic. artifex enim facturus annulum ex terra, ligno, ex auro non eodem modo facit, sed vt materia patietur. ita facultas legũlatrix, quæ est quędam ars. l. 1. ff. de iust. & iur. quando agit in plura determinabilia, ea determinat, vt subiecta materia postulat.

Non est igitur mirum, huiusmodi stipulationem, promittis purè, promitto sub conditione, vel contra, penitus vitiari, quippe cũ nulla parte, reperiatur interrogantis, & promittẽtis vniformis consensus, quæ est materia stipulationis, vt dictũ est: at in illa stipulatione, promittis decem, promitto quinq; certè in quinque reperitur vtriusque partis consensus, in alijs verò minimè, in ea igitur parte, in qua vtraque pars consentit, contrahitur stipulatio, in altera in quam non ita cõsentit nequaquã: secundum igitur subiectam materiam, qui est consensus, vel penitus erit iuutilis, vel partim

5 vtilis, partimq; inutilis. Quod autem † determinatio, vt subiecta materia postulat determinet, probatur. in l. 2. ff. de off. proconsul. & leg. vbi Iureconsultus ait, apud Proconsulem, pñt tam liberi, quàm serui manumitti. liber & seruus sunt determinabilia, verbum manumitti est determinans tamen non eodem mõ determinat, aliter. n. manumittĩ seruꝰ, aliter filius.

Nec obest tex. in l. nam hoc iure, nam ibi si determinatio æquiformiter non determinaret, in vno esset duplex substitutio, in altero vna, id quod incongruum vr̃, vt ait ibi Iurec. Sed pone à patre institutum esse vnum filium in duabus vncijs, alterum verò in decem, deinde ita substitutum esse, si filij mei hæredes non erũt, substituo Gaium: si vterq; filius hr̃s non erit substitutio in vno habebit locum in duabus vncijs, in altero verò in decem, & sic determinatio non æquiformiter determinaret. quia substitutus non succedit eodem mõ vni, sicut & alteri, determinans igitur quoad substantiam determinat æqualiter specie, tamen differt secundum plus, & minus, id quod nõ facit differre. l. fi. ff. de fun. instruc. Ita in casu nostro illa dictio inutilis, quantum ad substantiam æquè vtranq; stipulationem determinat. vtraque enim est inutilis, differunt tñ per plus, & minus, vna enim est minus vtilis, q̃ altera, & si ita intelligas. §. ille nihil obstat.

Quæro si ita à † te stipuler, ꝓmittis dare Stichum intra decem dies? & tu rñdeas, promitto intra quinque, an valeat stipulõ? affirmo valere, quemadmodũ valet, si dicã, promittis decẽ, tu dicas promitto quinquẽ, vt dictũ est supra. nã quemadmodũ in decem aureis insunt quinque: ita in decẽ diebus insunt & quinq;, & quemadmodum is, qui stipulatur decẽ consentit dari sibi & vnum, & tres, & quinq; ita q̃ stipulatur dari sibi intra decem dies, cõsentit dari sibi intra duo, tres, & quinque, & multò fortius, concurrit. n. intra in quinq; dies, consensus tam interrogantis, q̃ promittentis. Sed huic conclusioni videtur obstare † tex. in l. 1. §. si quis. ff. de ver. oblig. vbi hæc sunt verba. si ita interrogatus intra calendas quintas, rñderit dabo idibus, non obligatur. & tamen respõdit in minori tempore, sicut in casu superiori. 6

7

Vt hæc Iureconsulti verba intelligantur, q̃ aliquantulum obscura vr̃, sciendum est, cum dr̃ intra calendas, non alium accipi diem debere, q̃ ipsas calendas, nam tres illæ voces, intra, circa, vltra, quibus certi locorum fines demõstrantur, singularibus apud veteres syllabis appellabantur, videlicet in cis, & vls hæ deinde particulæ, qm̃ paruo, exiguoque sonitu obscurius promebantur, adiecta est tribus omnibus eadem syllaba tra, & quod dicebatur cis Tyberim, & vls Tyberim, dici cœptum est, citra Tyberim, & vltra Tyberim, item quod erat in accedente eadem tra syllaba, intra factum est, & qui dicit intra oppidum, intra cubiculum, intra ferias, nõ dicit aliud, q̃ in oppido, in cubiculo, in ferijs. Intra calendas igitur, non ante calendas, sed in calendis, id est eo ipso die quo calendæ sunt significat, qui igitur promittit dare intra calendas Maij, promittit dare in ipso primo die Maij, hæc Gellius lib. 12. cap. 13.

Confirmat hoc idem Iureconsul. in l. si ita stipulatus, ff. de verb. obligat. & ibi not. Aret. Iaf.

in l. qui ante calendas, eo. ti. hoc approbat. His præmissis sciēdum est, posse quempiam interrogare sibi dari primis, secundis, vel tertijs, vel quintis, vel quibuslibet alijs calendis. l. cū qui calendis. ff. de ver. oblig. & qui interrogat sibi dari quintis calendis, perinde est ac si interrogaret primo die quinti mensis, calendæ enim primum cuiusque mensis diem significant.

Finge itaq; nos esse in die Aprilis, & ego ita stipuler abs te, promittis dare mihi Stichū intra quintas calendas? si bene computetur erit perinde ac si diceretur promittis dare calēdis Septēbris, à tertio. n. die Aprilis calēdæ Septēbris sunt quintæ, cū itaq; idem sit intra calendas, qd̄ in calendis, si stipulor intra quintas calendas, nil aliud dico, q̄ in quintis calēdis, ergo si existēs in tertio die Aprilis, & stipulor intra quintas calendas, & quintæ calendæ ab eo die sunt calendæ Septēbris, sequit̄ vt stipuler in calendis Septēbris, hoc est ipso primo die calendarum Septembris. Si tu igr̄ rn̄deas, promitto idibus, censeris promisisse quintis idibus, vnusquisq;. n. vti interrogatus est respondere intelligitur. §. præterea. Inst. de inuti. stipul. à tertio igitur die Aprilis in quo facta est stipulō, idus quintæ sunt idus Augusti, quæ sunt decimotertio die Augusti, ergo cū dico promittis intra quintas calendas, nil aliud dico, quā promittis primo die Septembris, & tu rn̄deas promitto idibus, est perinde ac si dixisses, promitto decimotertio die Augusti, eo. n̄. die sunt idus, hanc ob causam non cōtrahitur stipulatio, nec obligō, quia consensus interrogantis est diuersus à consensu rn̄dentis, & in nihil concurrunt.

At quādo dico promittis intra decem dies, & tu respondeas intra quinque, valet stipulatio intra quinque, consensus enim vtriusque partis in idem concurrit, hoc est intra quinq; dies, vt supra dictum est.

E contrariò si stipuler mihi dari intra quinque dies, tu promittas intra decem dies, stipulatio vitiatur. non. n. consensus stipulantis, & promittentis in idem concurrit, nam interrogans determinare vult sibi dari intra quinq; dies, & eius consensus vlterius non progredit̄: rn̄dens verò non vult posse cogi, intra quinq; dies quare nō est cōformis vtriusq; cōsensus, sine quo stipulō non valet, remoto. n. cōsensu, remouetur pactum, & consequenter stipulō.

At qn̄ dico promittis quinq; aureos, & tu promittas decem, cōsentis et in quinque: qui. n. libentissimè promittit decem, multò libentius et promittit quinque, & ideo consentit et in quinque: hanc igr̄ ob causam stipulatio valet in quinq; in quibus vtriusq; consensus cōformis reperitur, eatenus. n. valet stipulō, quatenus consensus cōcurrit. Sed quid si essemus in vigesimo die Aprilis, & interrogarem, promittis dare intra quintas calendas, quod perinde est ac si dicerē promittis dare primo die Septempris, vt s. dictū est, tu aūt rn̄deas idibus, si intelligas de proximis. vt in l. eum qui. ff. de ver. obli. & esset perinde ac si promitteres decimoquinto die Maij. & sic rn̄sio esset in breuiori t pe, & tn̄ non valet, quia dicimus dies Maij, non continetur primo die Septembris. idcirco consensus est penitus difformis secus est in summa, minor. n. summa maiori inest, & in minori vtraq; pars consentit, vt diximus. Sed cum rn̄des, promitto idibus, si volumus intelligere idibus quintis, vt rn̄deas vti interrogatus es. perinde esset ac si decimotertio die Septembris promisisset. & ita rn̄sio esset in longius tp̄s dilata. primus. n. dies Septēbris in decimoquinto non continetur, nec rn̄dens consentit dare primo die Septembris, nec interrogans cōsentit sibi dari decimoquinto die, quāobrem stipulō vitiatur, vt declaratū est: secus in summa, si. n. stipulor mihi dari quinq; aureos, tu decem rn̄deas, stipulatio in quinq; cōtrahitur. l. 1. §. è contrariò. ff. de verb. oblig. rō est, quia in decem, & quinq; insunt, vt ibi in d. §. qui igitur consentit in decem, multò libentius, & in quinque, reperitur igitur vtriusque consensus in quinque, non est igitur mirum si stipulō valet. Summa igitur hæc sit, quatenus consensus, & interrogantis, & promittentis in idem concurrit, eatenus valet stipulatio, & vbi in nihil coucurrit, in nihilo valet. Nota hac stipulatione, intra quintas calendas, non contineri nisi vnum diem. hæc enim appellatio calendæ calendarum, primum cuiusque mensis diē significat: sed hæc stipulō promittis intra quinq; dies, continet plures, hoc est quinque dies. in priori casu nō pōt solui, nisi in ipso die calendarū, in secundo pōt quolibet die solui.

SVMMARIVM.

1 *Forma quid? Et est duplex.*
2 *Item est indiuidua.*
3 *Stipulatio an diuidua, vel indiuidua sit.*

4 *Obligatio*

4 *Obligatio an diuidatur inter hæredes. & quod non nisi respectu rerum, & nu. 12.*
5 *Hæreditas est indiuidua*
6 *Dominium est indiuiduum.*
7 *Insolidum, quid sit.*
8 *Res faciendæ an sint indiuiduæ.*
Domum ædificare, & fossam fodere, sunt indiuiduæ, & quare.
9 *Stipulatio operarum an sit diuidua.*
10 *§. operarum. l. in stipulationibus ff. de uerb. oblig. declaratur.*
11 *Diffinitione remota, remouetur diffinitum.*

LXXII. DECLARATIO Indiuiduorum;

Qua l in stipulationibus. §. operarum de verb. oblig. explicatur, & multa, quæ pugnabant, conciliantur.

VT apertius indiuiduorum materia intelligatur, nonnulla prius pręmittēda
1 sunt, & primo† formam, id esse, qđ dat esse rei; eamq; in esse conseruat, ut ait Philosophus in pdicamētis, & Iureconsl. in l. Iul. §. si quis. ff. ad exhib. l. si is qui. §. quædam. ff. ad l. Falc.

Secundò ēt præmitto, formam esse duplice, unam naturalē, alterā artificiosam, & utraque dat esse rei, eamve conseruat, naturalis, naturale, artificiosa, artificiosum esse pstat. Naturalis forma, nō ab hoīe, sed à sola natura introducitur, eaq; est multiplex. nā in plātis, forma est aīa uegetatiua. Bart. in tractatu de alueo. q̄ est cā, ut plāta uiuat, nutriat, crescat, gñeretq;, hac existente plāta dicitur viua, ea remota, nō dr planta nisi æquiuocè, vtputa plāta mortua, quemadmodum homo mortuus impropriè dicitur homo, posita enim forma ponitur effectus, eaq; remota remouetur effectus, vt ibi Philos. ait. Forma in animalibus irrationabilibus, est anima sensitiua, seu sensiua. Bartol. in trac. de alueo. §. si quis. forma verò in hominibus, est anima rationalis.

Forma artificiosa ab artifice introducitur, q̄ nil aliud est, q̄ ordo, & concinna partiū compositio, atq; figura. 2. Phys. q̄ in consumatione rei cōsistit, perfectio. n. rei est forma ipsius rei. Arist. 1. Polit. & d. §. qdam. Hæc aūt multiplex est, si quidem variis modis talis compō, in arti ficis intellectu fingitur, seu architectatur. exēpli causa, forma domus simpliciter ex tecto, solo, parietibusq; constat. l. eum qui ædes. ff. de vsuc. sed aliqui concipiunt mente domum cū aula, duabusq; cameris: alij cum duabus aulis, quatuorq; cameris, & coquna: alij aliter. sunt variæ formæ numero, quemadmodū in archi tectorum mente uarię sunt earū compositiones, & simmetriæ. Item in fossis, forma est illa mensurarū cōceptio, seu descriptio, & figura; vtputa si quis petat sibi fieri fossam longā pedū centū, altā trium, totidemq; latā, in uestibus, in capsis, aliisq; rebus artificiosis, forma erit illa partium compositio, atq; figura.

Tertio pręmitto,† formam esse indiuiduā, 2 seu indiuisibilem, ut tenent Dd. & Ias. in l. 1. §. sed si mihi. ff. de uerb. oblig. in 3. col. nu. 6. & ita tenent Philosophi.

Quarto pręmitto, id quod dici solet, artem imitari naturam. §. minorem. Inst. de adop.

Quinto præmitto eas dūtaxat res posse diuidi, q̄ habent partes, & materiā. eas uerò, quæ neq; partes, neq; materiā hēnt, sed solum sua forma consistunt, ut est anima rationalis, ut sunt Angeli, & res incorporales, quæ in iure cōsistunt. §. incorporales. Inst. de reb. corp. & incorpo. in partes diuidi impossibile est.

Sexto pręmitto,† stipulationes per se, neq; 3 diuiduas, neq; indiuiduas dici posse, sed diuiduæ, uel indiuiduæ ex natura rei, sup qua interponunt, iudicandæ sunt. l. stipulationū. §. & harū, & ibi not. ff. de verb. obl. Et caue ne deci piaris, nam ipsæ obligationes non possunt diuidi, cum sint incorporeę, ut suprà demonstratum est, sed dicuntur diuiduæ respectu rerum, quę in obligationem deducuntur.

Septimo præmitto, stipulationum quasdā in dando, quasdam in faciendo consistere.

Octauo, & ultimo pręmitto, res quæ habēt formā, siue naturalē, siue artificiosam nō posse diuidi, quoniā diuisa forma, nō essent eædē res, sed interirent. l. Iulianus. §. si quis ad exhiben. ff. & d. l. si is qui. §. quędam. ff. ad l. Falc.

Nunc aūt uidendum est,† an ipsa obligatio 4 diuidatur inter hęredes, his ita præmissis pro veritate sciendum est, quòd quemadmodū si quis in speculum intuetur, totam in eo suam perspiciet imaginem, at si speculum in duas partes diuidatur, in utraq; integra aspicientis videtur imago idemque fiet, & si in tres partes speculum separetur, non. n. imago diuiditur, ita ut una pars sit in una parte speculi, & altera in altera, sed tota & integra in unaquaque speculi parte apparet. & sicut in integro speculo erat una integra imago, ita & in quali bet ei⁹ parte tota, integraq; apparebit imago.

Præterea

Præterea quemadmodum vna uox tota ad pluriũ audientiũ aures accedit. si.n. hæc uox, veluti equus, ab aliquo proferaĩ, tota, & integra erit in pluriũ audientiũ auribus, idemq; apud oẽs significabit, si oẽs sunt eiusdẽ linguę: ita & in obligationib' euenit. obligatio enim, qua aliq̃s teneĩ, eò mortuo, si duo, uel tres superstint hr̃des, non diuidiĩ in duas, uel tres partes, esset.n. imperfecta: diuideretur.n. uinculũ illud iuris positũ in obligationis diffinitione, Inst. de o blig. in prin. & iõ nõ esset in unoquoque hr̃de perfectum iuris uinculum. perfectũ n. est, quod ex omnibus suis partibus constat. l. 1. ff. de orig. iur. Cessaret p̃terea in vnoquoq; hærede obligationis diffinitio, ergo & diffinitũ: q̃a si esset dimidiatũ uinculũ in unoquoq; hærede, non necessitate astringeretur: non.n. obligatio est pars uinculi, sed est ipsum totũ vinculum, ut patet in eius diffinitione.

Erit igitur in unoquoq; hr̃de tota, eademque obligatio, q̃ erat in defuncto, quemadmodum in unaquaq; diuisi speculi parte est tota, eadẽq; imago, q̃ in toto erat, & licet tota obligatio sit in unoquoque hr̃de, non tñ ille hęres couenire, uel couẽniri nisi pro portione hæreditaria poterit, hoc est unusquisque hr̃s, uteĩ tota obligatione, ꝓ portione hr̃ditaria, & hoc est, quod ait Imperator in l. ea. C. fam. herc. ubi ait, ea quę in noiibus sunt, diuisionem nõ recipiunt, ergo diuidi non põt. & licet subdat, sed ipso iure, sunt diuisa ꝓportione hęreditaria: intelligendum est, nõ quod obligationes, siue actiones diuisæ sint, q̃ fieri non põt, cum sint incorporales, ut supra dictum est. sed dicũtur diuisæ quo ad petitionem, dicuntur igitur diuisæ respectu rerũ, eò quod cõpetunt ad res ꝓ hr̃ditaria portione. vel expone ea, hoc est ęs alienũ, ut dicit tex. in l. pacto successorum. C. de pact. gl. ibi in uerbo ipso iure, ita intelligit. d. l. ea. dicigiĩ ea, hoc est ęs debitũ, q̃ sunt in nominibus, hoc est, q̃ sunt in obligationibus, non recipiunt diuisionẽ, hoc est non pñt hęredes arbitrio suo diuidere. d. l. pacto, sed ipso iure ꝓ hr̃ditaria portione diuisum est, intellige si id q̃ debetur est diuiduũ, secus si esset indiuiduũ, puta uia, iter, & hmõi. tunc.n. singuli hęredes insolidum tenerentur. l. 2. §. ex his. ff. de verb. oblig. ea.n. lex duodecim tabularum diuidere nõ poterit. l. hæredes. §. an ea. ff. fam. hercis. & ita etiam intelligitur tex. in l. pro hęreditariis. C. de hæred. actio. vbi Imperator ait, ꝓ hr̃ditariis partibus hr̃des onera hr̃ditaria agnoscere: nota illud uerbum onera, non.n. diuiduntur actiones, sed id quod ꝑ eas debetur. hoc ẽt dicit tex. in l. 1. C. si cer. pet. ibi, igitur petitio, & nõ actio scindiĩ. & l. i executione. §. ꝓ parte. ff. de uerb. oblig. ibi, nã petitio eius scinditur. & vide Bar. in tractatu de alueo. §. q̃ si. ubi dicit, formã obligationis, & actionis esse ipsius rei naturã, & est ipsa figura. allegat tex. in l. 1. §. cũ aũt. C. de rei uxo. actio. hæc aũt forma in indiuisibilibus cõsistit, adeò ut nihil nec addi, nec detrahi possit, quin ipsa corrũpaĩ, trãseatq; in aliam speciem, ad hoc citat tex. in l. ius ciuile ver. statim. ff. de iust. & iu. Patet ẽt, inquit ipse, in stipulationibus, ubi si rñdendo aliq̃d addaĩ, vel minuatur ei, q̃ est in interrogatione positũ, vitiaĩ stipulatio, & est alia res. allegat text. in l. 1. §. si quis simpliciter, & §. seq. ff. de uerb. obl. ibi, tunc.n. alia stipulatio cõtracta esse vr̃. Ex quibus patet, actiones, & obligationes, & similia, ueluti res incorporeas esse indiuiduas. subdit Bar. inquiens, sed huic conclusioni ita obiicitur, obligatio per solutionẽ põt ꝓ parte tolli. l. stipulationes. §. 2. ff. de verb. obl. si põt ꝓ parte tolli, pro parte uerò nõ, sequitur ut sit diuidua. solue, inquit Bart. ipsa obligatio potest considerari prout contracta est, & ꝓpriã habens formam, & tunc erit indiuidua: est.n. ius incorporeum. Potest etiam considerari obligatio respectu rerum, quę sunt in obligatione, & tunc ipsis rebus potest addi, uel detrahi, & illo respectu dicitur obligatio pro parte perimi, & dirimi. hæc Bar.

Idem dici potest & de hr̃ditate, q̃ cũ sit ius, & res q̃dam incorporalis. Inst. de reb. corp. & diuidi nequaquam potest, nihil enim in partes diuidi põt, nisi q̃ habet partes, sed hr̃ditas cũ sit incorporalis non habet partes, nihil.n. habet partes, nisi quod habet corp'. ergo &c.

Nec obstat §. hr̃ditas. de hr̃d. insti. Instit. ubi dicitur hr̃ditatem diuidi in duodecim uncias, non.n. diuiditur hr̃ditas, hoc est ipsum ius incorporale, sed res q̃ in hr̃ditate continentur. §. 1. Inst. de reb. corp. & incorp. & hæ diuiduntur, idcirco dicitur hr̃ditas quodam mõ diuidi, ꝓpterea, quod res, q̃ in hr̃ditate continentur diuiduntur, sicut dicit Bar. de obl. ut supra dictũ est. Ex quibus concludo obligationẽ in se esse indiuiduã, sed dicitur diuidua respectu rerũ.

Facit

Facit etiam pro hoc, q hrs, & defunctus cen sentur una, & eadē persona, ita ut si defunctus iurauerit, censet ipse hrs iurasse. Aut. de iureiuran.ā mori.pſti.iuncta gloſ. & ſi plures ſint hrdes oēs iuraſſe uidentur, eò modo quo teſtator iurauit. Illud igitur iurm à teſtatore pſti tū non diuiſum, ſed totum tranſit in ſingulos hrdes, ita & de obligationibus dicendum eſt.

6 Cæterum idem † de dñio ſentiendum eſt: nam dñium alicuius rei, quod eſt apud unū, eo mortuo, duobus relictis hrdib⁹ nō diuidit in duas partes, licet res ipſa cum ſit corporalis in duas partes diuidatur: ſed illud idē dñium, quod erat penès defunctū eſt in unoquoq; hęrede, non tñ unuſquiſq; eſt dñs totius rei, eſſent.n.eiuſdem rei duo dñi inſolidū id quod eſſe non pōt.l.ſi ut certo.§. ſi duobus uehiculum.ff.commod.ſed ſolū unuſquiſq; illo integro dñio in ſua parte utitur. eſt.n.dñium libera facultas diſponendi de re ut uelis.l.fęminę.§.illud, in fine, & ibi Bal. C. de ſecund. nupt. ſi dñium in duas diuideret partes, eſſet utiq; imꝑfectū, & nō eſſet tota diſponēdi facultas, ſed dimidiata. ſi dimidiata, ergo imꝑfecta, cum ex ſuis partibus, ut dictū eſt, nō conſtet. Et ne res exēplo egeat, pone Titiū uendidiſſe fundū Fabio, & Sēpronio, eumque illis tradidiſſe, & ita tradendo, ad eos dñium tranſtulit. l. traditio. ff. de acq. rer. dom. aut igitur Titius tranſtulit dimidiam partem dominij ad Fabium, & alteram ad Semproniū, aut totum ad Fabium, totumq; ad Semproniū, ſi dices dimidiam partē dñij in unumquemq; eorum tranſlatam eſſe, occurrit, id fieri non poſſe, nam dñium eſt res incorporea, & iō diuidi minimè pōt, quemadmodū nec aīa, nec Angelus. Præterea neuter eorum haberet dñium nam pars huius dominij ſeparata nō eſt dñium, integrum, quemadmodū nec pars huius animæ ſeparata eſt aīa, nec pars huius faciei eſt facies, ut inqt Ariſt. in princ. de natu. aīal. quãobrem nec Fabius, nec Sempronius dñium fundi haberent, quod recipiendū minimè eſt, nā Titius tradēdo fundum, tranſtulit in eos dñium. d. l. traditio, & §.ꝑ traditionē. Inſt. de rer. diuiſi. Reſtat ut illud idem dñium, quod erat penès Titium, totū tranſlatum ſit ad Fabiū, totumq; ad Sēpronium: quēadmodū tota uox Titij ad aures Fabij, totaq; ad aures Sēpronij fert, ſed Fabius ꝑ illud integrū dñium, quod eſt penès ipſum poterit diſponere de dimidia fundi parte duntaxat, de altera uerò diſponet Sēpronius, & ita non ſunt duo dñi eiuſdem rei inſolidum: túc n. dicerētur duo dñi inſolidum, qñ unuſquiſque per ſe, & ſimul de tota re poſſet diſponere, id quod Iureconſulti fieri poſſe negant. l. ſi ut certo. §. ſi duobus uehiculum. ff. commod. l. hęreditate. §. pr. ff. de caſtr. pecul. quéadmodū nec ubi ego ſedeo, tu ſedere potes. nec tu ſtare potes in eodē loco, ubi ego ſto. l. poſsideri. §. ex cōtrario. ff. de acq. poſſ. nā poſſeſsio, & dñium in hoc æquiparātur. Et ut clarè intelligas q d ſit † inſolidū, ſeu ꝑ ſolido poſsidere: di 7
cas hanc dictionē ſolidus, ſolida, ſolidū ſignificare idē quod totū: & à ſolo, hoc eſt terra deducit. dū igitur in. d. §. ſi duobus dr dñium eſſe duorū inſolidum nō poſſe. expone inſolidū hoc eſt ꝑ ſolido. nā Iureconſultus in d. l. hæreditate. §. pr. ait nō poſſe dñium apud duos ꝑ ſolido eſſe intellige tu, pro ſolido, hoc eſt pro tota re, eſt. n. ablatiuus caſus, nō negat Iurecōſultus dñiū poſſe apud duos ꝑ diuerſa fundi parte exiſtere, pro ſolido fundo, id fieri neqt. Concludo igitur, totum dñium defuncti, ſeu vendentis tranſire in unumquemq; hęredem, ſeu emptorem, per quod unuſquiſq; poterit de parte rei, quæ ſibi uenit diſponere.

Vlterius quæritur an † res faciendæ dicant 8
indiuiduæ? ita in hac materia dicendū eſſe exiſtimo, aut qs ſtipulatur rē faciendā, cuius formā prius in mente conceptā verbis exprimit. vtputa ſtipulat quis ædificari ſibi domū triginta pędum longā, uiginti latam, altam uerò uiginti quinque, cū duabus feneſtris, duobusq; cubiculis, cū ſtabulo, cella uinaria, & coquina, aliiſq; mēbris ꝑut ſuo arbitratu quiſque ædificator pōt mente cōcipere (harum. n. partiū ordo, & cōpoſitio erit forma ipſius domus. 2. Polit. & Bart. in tractatu de alueo.) & ſi ita factum non fuerit, promiſerit pęnam, utputa cētū ſi partē fecerit, nullam domum feciſſe intelligitur, cum ei propriā formam non dederit, quam ſtipulator mente conceperat: forma. n. ex rei cōſumatione conſiſtit. ita expreſsè inqt Iureconſ. in d. l. ſi is qui. §. qdam. ff. ad l. Falc. & Ariſt. 1. Pol. ait formam cuiuſque rei eſſe perfectionem ipſius rei. & licet partem fecerit, nō tñ naſcitur pro parte liberatio à pęna, ſed tota ſoluēda eſt, qa opis effect⁹, hoc eſt finis, & forma in partes ſcindi nō poteſt. l. in executione.

ver.

ver. secunda. ff. de verb. obli. Item mortuo promissore, si ex duob. eius hæredib. vnus, ædificauerit partem domus promissæ intra constitutum tps, alter verò minimè, ab omnib. pro portione hæreditaria pęna cõmittitur, & ideo ab eo, qui ædificauit, pęna etiã peti pro portione sua hæreditaria poterit. l. 2. §. Cato. ff. de verb. oblig. qa q̃ in partes diuidi nõ põt, si pro parte fiat. nulli à pęna liberationẽ parit, cum nihil factũ intelligat. d. §. quædam. stipulator. n. non consequeret id quod stipulatus est. arg. d. l. in executione. §. pro parte. ff. de verb. obl. stipulatus est enim domum fieri, non autem partẽ facta igitur vna parte neuter hæredum liberat. Idẽ & de fossa dicendum est, fossa etiam habet propriam formam. si quis. n. stipuletur fossam fodi longam pedũ centum, latam trium, totidẽque altam, hę mensuræ, earumq; ordo, & figura; erit forma fossæ, erit igr indiuidua, vt dictũ est: quamobrem si is dimidiatam fecerit, nullã fossam intelligit fecisse. d. §. qdam, committet igr tota pęna, si ea promissa est. Idem dicẽdum est de hęredib. mortuo promissore, si vnus fodit dimidiatã fossã, alter verò nihil fecerit, ab vnoquoq; hærede pro portione hæreditaria, pęna peti poterit, omnes. n. peccasse vnr, cum nisi insolidum peccare non poterunt: pctm. n. in minima formæ parte, est in tota forma, cũ sit indiuisibilis. d. §. Cato. nulla. n. fossa facta intelligitur, cũ ei propria, totaq; forma data nõ sit, quæ non indimidiata fossa, sed in eius cõsumatione psistit. d. §. quędam. sed ille, qui partẽ suam, & domus, & fossę fecit, põt petere famil. herciscun. iudicio sibi damnum, à nõ obseruãte resarciri. d. l. in executione in fi. prin. & d. §. ex his & si vnus ex hæredib. totã domũ ędificauerit, vel fossã foderit, quod pro cohęrede expendit, fami. herciscun. iudicio repetet, eo qa ipse solus solidum opus fecerit, qua se liberauit cohæredẽ. Idem dicendũ est si quis sibi vestẽ, capsã, & hmõi fieri stipulat' fuerit, hæc. n. omnia hñt propriam formam mente stipulatoris cõceptã, verbisq; expressam: quamobrẽ pro parte fieri non posset, vt sup. dictum est, & si pro parte fieret, nihil horũ factum intelligit. d. §. qdam: nullusq; ex hæredib. liberatur, & hęc est vera ratio, quamobrem facienda indiuidua dicãtur. Ratio aũt Dd. facilè refutari potest. aiunt. n. ideo dici indiuidua, quia pars facta non affert tantam vtilitatem respectu partis, quàm tam totũ respectu totius, si hoc eẽt verũ, sequeret stipulationẽ fossam fodi lõgã cẽtum peduin, & domũ ædificari, vt sup. dictum est esse diuiduã, siquidẽ dimidia pars domus, cum parietibus, tectoq; cum pauimentis, cubiculisq; suis defenderet à vento, & pluia, pro ea parte, queadmodum tota respectu totius: Itẽ si foderet dimidia pars fossæ defenderet sũ dũ pro illa parte, quemadmodum tota pro toto. idcirco posset dici diuidua, quod est falsũ. d. l. stipulationes non diuiduntur. & ob id eorum ratio non est tenenda. Posset tñ à principio qs stipulari dimidiã suprascriptæ domus partem ędificari, seu fossam dimidiatã fodi. arg. l. locus. ff. de acq. poss. & l. 2. §. de aqua plu. arcen. tenet Bart. in d. l. stipulationes non diuiduntur. in 6. opposit. nam dimidia pars illius domus designatę suis mensuris, suisq; cimmetriis architectatę, & dimidia pas illius fossę, est perinde ac si totũ quoddam esset, cum in mẽte stipulantis, pars illa dimidia fuerit suis mensuris designata, verbisq; expressa. quaõbrẽ ẽt illa dimidia dicet habere ppriã formã, q̃ ex eius cõpositiõe, & cõsumatione cõtingit. d. §. qdã. & l. si is q. ad. l. Falc. si ita promissor fecerit illam dimidiam domus partem, fecit totum id qd promisit, & stipulator consequitur id q̃ stipulatus est. Aduerte, nam licet, quis stipulet sibi fieri dimidiam partẽ domus, seu fossę, nõ ob hoc dicitur, quid diuiduũ, illa. n. est pars dimidia respectu totius domus, sed respectu stipulatoris, & promissoris, & formę assignatę est, qd totũ, quare si promissor fecerit partem illius dimidię, nihil fecisse dicet, cum ppriã formã ei à stipulatore asignatam, illi dimidiæ nõ tribuerit. d. §. quędam. & ideo si promissor faciat dimidiã partẽ dimidię, non facit, quod promisit, quia non dat illi dimidię promissę cõsumationem, & sic propriam formam. d. §. qdã. cõmittitur igitur totv pęna, si qua promissa est. Mortuo autem promissore, si ex duob. hęredibus vnus faciat partẽ dimidię promissę, is q fecit nõ liberat. facta. n. parte dimidia, nõ est facta tota domus promissa, sed dimidia pars, quarobrem ab vtroq; hęredũ tota pęna peti põt, & tñ is, qui fecit ab eo, q nõ fecit, ic quod soluit repetere põt, vt diximus. Pręterea potest, qs, puta Lucius stipulari sibi domus partẽ mẽsuris, & cimmetriis descriptã, seu architectatã ędificari, põt & Titius sibi stipulari, vt altera

eiusdem

eiusdem domus pars ædificetur, & vterq; dicetur non partem domus, sed totum, quid stipulari, vt patet ex supradictis. Ex his facilè intelliges, quæ sint, & quare ea, quæ in faciendo consistunt, dicantur indiuidua.

9 Dubitatur† an stipulatio operarum sit diuidua? Iureconsf. in l. stipulationes nōn diuidun tur. de ver. ob. dicit stipulationē operarum diuisionem non recipere, contrarium dicitur in l. in stipulationibus. §. operarum. ff. eod.

Tu verò dicas, necessariū esse quidquid est, propriam habere formam, à qua sumat esse, & substantiā, sola. n. forma dat eē rei siue naturali, siue artificiali, siue corporali, siue incorporali. d. l. Iulianus. §. si qs. ff. ad exhib. si igiť opera est, necessariò propriam habet formam, q̄nam igitur erit operæ forma, q̄rēda est ex ipsius diffinitione: diffinitio. n. est id quod demonstrat esse rei, per essentialia, vt ait Phil. Cū igř opera sit officium diurnū. l. 1. ff. de op. lib. sequitur vt operæ forma sit perfectio, seu consumatio illius officii diurni. cum forma contingat ex rei consumatione. d. l. si is qui. §. quædā. ff. ad. l. Fal. & forma operæ consistit in tempore à stipulatore descripto, & in officio laborantis.

Is igitur, qui promisit operā, promisit officiū, laboremq; totius diei, hoc est duodecim horarum, si vult pręstare, quod promisit, dēt tota die operam præstare, nec partē operę p horas potest soluere. l. 3. ff. de ope. liber. nam si partem operę per horas solueret, nullam operā soluisse intelligeretur, cum ei non dederit propriā formā, hoc est cū diurnū officiū nō p̄stiterit. arg. d. §. q̄dam. Conclude igitur stipulationem unius operę diuisionem non recipere. At si quis stipuletur duas sibi operas p̄stari, qđ facere pōt, si p̄missor soluat, seu p̄stet vnā, pro vna liberabitur, non. n. fit diuisio stipulationis in partes operarū, sed in numero. d. l. in stipulationib. §. operarum, ibi, sed in numerū cedit, tunc. n. fieret diuisio in partes, si p̄staret partē hodie, vnius operę, cras verò alterius, q̄ fieri minimè potest, & ita intelligitur tex. in. l. stipulationes non diuiduntur, vbi diciť operarum stipulationem diuisionem non recipere, hoc est singulę operę, pro parte pręstari non p̄nt, pro numero verò p̄nt. d. §. operarum.

Sed obiicitur, & est terribilis, vt aiūt, scribētes obiectio, obiicitur inquā † tex. in. d. §. oparum, vers. quod si vnam operā. vbi si vnā ope-

10

ram seruus communis stipulatus fuerit, necesse est, vtiq; dominorum tantam operę partē petere, quātā in seruo portionem habuerit. vides itaq; vnius operę stipulationē recipere diuisionem, partemq; operę posse peti. Dd. cōiter exponūt, partē opę, hoc est partē ęstimationis ipsius opę, hęc expositio mihi minimè placet, destruit n. litteram, arguitq; Iureconsf. quasi nesciret dicere operę ęstimationem.

Tu verò pro solutione, repete id quod dictū est supra diximus enim vnum posse stipulari domus partem sibi ędificari mensuris, cimmetrijsq; à se descriptā, & fossæ partē fodi eodē modo, alterū verò alteram eiusdē domus partem, ita & de opera dicendum est, vt tenet Bart. in. l. stipulatiōes nō diuidunť. in 6. op. ff. de ver. obli. vbi ait, dico quod ista sunt facta diuidua tpe contractus, qa pro parte potest quis stipulari fūdū tradi, fossam fodi, & similia, sed postquā p solido sunt deducta in stipulationē nō diuiduntur aliquo modo. Potest igitur vnus ab artifice quopiam stipulari dimidiam partē operæ vnius diei, utputa, per sex horas; poterit & alter stipulari alteram eiusdē operæ partē, veluti per sex alias horas eiusdem diei, vel alterius: poterit item promissor soluere primo stipulatori partem operæ promissā, & liberabiť. Nā s. demōstratū est partē vnius opæ designatā, & descriptam spacio sex horarum perinde haberi, ac si tota opa esset, habet enim propriā formā, hoc est sex horarū spaciū quo laborādum est, forma autē est perfectio rei, & in rei consumatione contingit, ergo illa pars operæ habet in cōsumationē, & perfectionē à forma à stipulatore descriptā, si igř p̄missor soluat illam partē, dicitur soluere quoddam totū sua consumatione, hoc est forma perfectum, arg. d. §. q̄dam. queādmodū si quis leget partē fundi verbis descriptam, atq; designatam, diciť legare fundū: pars. n. illa descripta quoddam totum est. l. planè. in. fi. de leg. 1. At si promissor velit soluere dimidiā partē illius dimidiæ, exēpli causa, si velit per tres horas laborare, vtiq; non poterit, diuidereť enim forma à stipulatore descripta, stipulatus est enim operā sex horarū, & ideo stipulator id quod stipulatus est, nō cōsequeretur. l. in executione. §. pro parte. ff. de verb. obl. His p̄missis pro solutione obiectionis dicito, seruum esse instřm domini animatum, & per illum dn̄s agit, sicut artifex per instru-

instrumenta inanimata. Arist. 1. Polit. & plenè diximus in materia acquiren. possess. hinc dici solet, vox serui, vox domini, nam cum seruus sit instrumentum domini, consequenter vox serui, fingitur vox domini: seruus eñ domini voce loqui videtur. §. post mortem. Instit. de inutil. stipu.

Item seruus communis personam duorum dñorũ sustinet, & est perinde, ac si essent duo serui: quamobrem si seruus Lucij, & Titij ita stipulatus sit, Lucio, & Titio dare spondes? perinde est, ac si duę stipulationes separatim cõceptæ fuissent, vna in personã Lucij, altera in Titij personam. l. 1. §. cois seruus. ff. de stip. ser. vnde si vnam operam stipulatus fuerit, perinde erit, ac si duæ stipulationes ꝯceptæ fuissent, vna in ꝑsona Lucij, qua dimidiã operæ partẽ Lucio stipulatus intelligiť, altera in ꝑsona Titij, qua alterã operæ dimidiã Titio stipulat' intelligiť. & est ꝑinde, ac si Titius stipulatus esset dimidiã operæ partem ꝑ sex horas vnius diei, & altera Luci' ꝑ sex alias horas eiusdẽ diei, vel alterius diei, quod fieri põt, vt sup. demonstratum est. Et sic à principio potest quis stipulari partem operæ, sed postq̃ tota opera promissa est, neq; deberi, neq; solui pars põt. l. libertus. ff. de ope. liber. dum text. ibi dicit, partem operæ non posse promitti, neq; solui, intellige, si stipulor à te operã tũc nõ potes ꝓmittere partem, quia stipulator non haberet, quod stipulatus est, quemadmodum si stipulor à te mihi domum ædificari, si partem promittas, nihil agitur, possum tamen à principio stipulari dimidiam partem domus mihi ædificari, id qđ si promittas ad id teneris, promisisti. n. totum quoddam, ita & de opera dicendum est.

Et vt clarius pateat, rursus dicito, si ꝓmittas mihi domum ædificare, tunc paries est pars ipsius domus, & idcirco si eũ ędificauerit, nequaq̃ liberaris, non. n. totum, vt ꝓmiseras, sed partẽ ædificasti: at si promiseris parietes per se ædificare, non partem, sed totum, quid promisisti, cũ ipsæ partes per se sint totæ, & ex suis ꝯstent partib. vt ait Arist. li. 1. c. 1. de historia animalium, quocirca si parietes ædificaueris, certè liberaris, totũ enim, qđ promiseras fecisti. Ita si operã promittas, & consequenter duodecim horarum officium, non poteris dimidiã partem operæ, & sic officium sex horarũ præstare, non enim quod promiseras, id soluis, cũ hoc casu officium sex horarum sit pars operę: at si officium sex horarum, & per consequens dimidiatam operam à principio promiseris, nõ partem, sed totum promisisse videris, ipsũ enim sex horarum officiũ per se quoddam totũ ẽ, & ex suis cõstat partib. & ꝑ cõsequẽs hẽt suam formam, ordo. n. & compositio in artificialib. est forma. Arist. 2. Phys. & tale officium, talesq; horæ sunt artificiales, vt nulli nõ patet, ergo, &c. opera. n. in factione, & tempore consistit, & vtrunq; potest in partes ab hoĩe secari, & q̃libet pars affert vtilitatem: secus in itinere, & via, quæ in iure cõsistunt, sũt iuris, nec p̃nt in partes diuidi, & nulla huiusmodi seruitutis pars per se põt afferre utilitatem, nec ratione personæ, nec ratione loci. In proposito igiť casu, Lucius põt duntaxat petere dimidiã operæ partẽ, non tanquã partem totius oꝑę, sed veluti totum quoddam promissum, alterã verò dimidiã petet Titius. hoc ipsum dicit tex. in d. §. operarũ dum ait, quod si vnam operã seruus communis stipulatus fuerit, necesse est vtriq; dominorũ partẽ petere, necesse est, inquit, propterea quod duæ censeñ cõceptæ stipulationes, vna in persona vnius dñi, altera in alterius, & hæc est uera illius tex. expositio, veruntamen si vterque dominorum uelit petere operas sex horarum ante meridiẽ, & ita discordarent, officio iudicis ad concordiã redigendi sunt, vt vni opera, alteri verò æstimatio p̃stetur, vel fortè res agetur, eodem modo intelligẽdus est tex. d. l. si quãdo. ff. de ope. liber.

Sed huic sententiæ fortasse hoc argumẽto occurres, dices. n. ab eo, à quo† diffinitio remo- 11 ueť, necesse est & diffinitũ remoueri: vtputa, diffinitum est hõ, diffinitio est animal rõnale mortale, sed qm̃ huiusmodi diffinitio remouetur à saxo, necesse ẽ, & diffinitũ ab eo remoueri, & per cõsequẽs saxũ nõ erit hõ. Ita & in re ꝓposita, diffinitũ erit opera, diffinitio erit officium diurnũ, opera enim est officiũ diurnũ. l. 1. ff. de oper. liber. quãobrẽ, cum diurnum officiũ, & cõsequẽter diffinitio, ab oꝑatione triũ, vel sex horarum amoueatur, necessariò sequitur, vt & diffinitum, & sic opera amoueatur, operatio igitur trium, vel sex horarũ, nõ erit opera. Sed hoc argumentũ facilè reiicieť, & vt hoc fiat, prius sciẽdũ est diurnum, & nocturnum, eẽ opposita: & tot modis dicitur vnũ ex oppositis, quot & alterum. Arist. 5. Eth. circa princ.

& Im-

& Imper. in Inst. de his q sunt sui, uel alie. iur. in princ. quemadmodũ ergo nocturnum dr, & id qđ tota nocte fit, veluti tenebræ nocturnæ, & id quod aliqua noctis parte fit, utputa furtum, seu fur nocturn⁹. l. furẽ. ff. ad l. Corn. de sic. ita ratione oppositorũ diurnũ dici oportet, & id qđ tota die, ut diurna lux, & id qđ in aliqua diei parte fit, ut sacrificiũ diurnũ. Cum itaq; opera ex snĩa eorũ, q uocabula interpretantur, sit quædam corporis operatio, siue talis opatio tota die, siue parte diei fiat, bñ diurnũ officiũ appellari pōt, cũ diurnum, ut dictũ est, tã id quod p tres, vel sex diei horas, quàm id quod toto die fit, rectè dicatur. hoc igiẽ pnũciatum diurnum officium, ita competit ei operationi, quæ in parte diei, sicut ei quę toto die efficitur, nam rem sacrã facere, seu ut aiũt, missã dicere, plerũque est diurnũ officiũ. Item ius p tribunali dicere, est ẽt diurnum officiũ, & tñ non tota die, sed una, uel duabus horis hoc exercetur. Item si cocus operam alicui p prandio curando, coquendoque locauerit, certè ea opera est officium diurnum, non tñ totius diei, sed ad summum quatuor horarũ. nil igitur obest quin operatio per tres, uel sex horas diei, diurnũ officium rectè appelleẽ. ea igiẽ diffinitio, si diffinitio dici pōt, ab opera trium horarum diei, minimè remouetur, operatio n. trium horarum separatim p se promissa, ab operatione totius diei p se pmissa, mediocritate non specie differt, sicuti scapha à naui. l. fi. ff. de fun. instruc. instrũ. leg. utrique igiẽ eadẽ competit diffinitio, quemadmodum eadẽ hominis diffinitio, & giganti, & pigmeo accõmodatur. non igitur obest quod obiiciebas, sed hæc adeo propinqua sunt ut æquiuocatio lateat. Tu ergo, vt clarè intelligas ita distinguito. aut quis à principio operam simpliciter stipulatur, quod in dubio de totius diei opera intelligitur, & tunc sine controuersia, operatio trium, vel sex horarũ est pars ipsius totius, & per pñs ea pars nec solui, nec promitti, nec peti potest. l. libertus. §. 1. ff. de oper. liber.

Aut quis à principio separatim operã triũ, vel sex horarum stipulatur, & tunc talis opa, non pars, sed totum quoddam per se promissum, sine dubio dicetur, cuius pars erit duarũ horarũ opera, q itidẽ nec solui, nec promitti, nec peti poterit. d. §. 1. Accuratè inquam, cõsiderandũ est, quod Iureconſ. non dicit nõ posse quempiam à principio partem operæ stipulari. quia tunc non partem, sed totum quoddã stipulari censeretur. quemadmodũ si quis decẽ oues stipuleẽ, sine dubio quinque oues sũt pars illarũ decẽ: at si à principio quinq; oues stipulatur, hæ profectò quinque oues, nõ pars aliquã, sed totum quoddam esse iudicaẽ. Quẽadmodum qui stipulatur partem insulæ fieri, totum quoddam stipulatur. Soc. in Repet. l. eadem. §. Cato. ff. de uerb. oblig. col. 10. num. 87. & 88. & hoc alibi plenè demonstratum est. Et si ita intelligis facilè acquiesces, ueritate enim inuenta intellectus quiescit.

Et quia materia hæc subtilis habetur, ut clarior fiat, & ne res exẽplis egeat ita dicito. qualis in pmissore est obligatio, talis est in psona vniuscuiusq; hr̃dis: non. n. ex persona hr̃dũ cõditio obligationis immutaẽ. l. 2. §. ex his. ff. de verb. oblig. & aduertendum est, ibi cõditionẽ capi, pro natura, & forma, licet alij accipiant p qualitate. dicit igitur Iureconſ. naturã, seu formã obligationis, q erat in defuncto, in hæredũ persona non mutari, sed est eadem, hoc est si obligatio in defuncti persona continebat rem diuiduam, continebit diuiduam, & in hæredũ persona, si indiuiduam in illis itidem, & indiuiduam cõtinebit. Quamobrem si Lucius stipulatus fuit sexaginta à Titio, hæc stipulatio est diuidua, & pñr & obligatio respectu rei, poterit itaque Lucius petere triginta, poterit & Titius soluere, & liberabitur in parte. l. 2. §. & harum. & ibi gl. ff. de verb. obl. l. in executione in prin. ff. eod. Mortuo Titio promissore duobus relictis hæredibus, puta Sẽpronio, & Seio, illa obligatio passiua, quæ erat in Titio, nõ mutata natura, & forma in unumquemq; hr̃dem transit, non dimidiata, ut multi uolunt, sed tota ut supra dictum est, in tertio præmisso, datur tamen illa tota obligatio pro hereditaria portione, unusquisque igitur hæredum p triginta conuenietur, poterit tamen actor ab vnoquoque partem illorum triginta petere; qua soluta pro ea parte liberabitur. d. §. & harum, & ibi gl. in ver. decem.

Sed qđ si mortuo Lucio stipulatore supsint tres hr̃des, vtputa Lucius, Flaminius, & Scipio, quo casu illa actiua obligatio, q erat in psona Lucij, in unumqueq; eorum hr̃dum non pro parte, sed tota sine dubio transit, q tota ut dictum est in hoc casu p hr̃ditaria portione eis datur

datur, hoc eſt vnicuique pro viginti, ſed à quo petet puta Lucius ſuos ducatos viginti: certè decem à Sempronio, totidemque à Seio Titij hæredibus petenda ſunt. idem Flaminius, & Scipio facient. At ſi Lucius ſtipulatus ſit à Titio inſulam ædificari, foſſamve fodi ſuis menſuris deſcriptam, vel operam ſibi præſtari, & ſimilia indiuidua, hoc caſu Lucius non poterit partem petere, ſed totum peti neceſſe eſt, nec Titius partem præſtare poterit, ſed vt totum præſtet neceſſarium eſt. nam ſi partem faceret nihil feciſſe intelligeretur, cũ rei promiſſæ propriam formam non dederit. d.l.ſi is qui.§.quædam.ff.ad l.Falcid. vbi hoc expreſsè dicitur quamobrem ſi qua pœna promiſſa eſt, tota committetur, ſin autem pœna promiſſa non fuerit, & non fecerit totam inſulam, totamque foſſam, nec totam operam præſtiterit, poſt morã pecuniam dari oportebit. d.l. ſtipulationes non diuiduntur. in fi.princ. Mortuo Titio promiſſore duobus relictis hæredibus Sempronio ſcilicet & Seio, illa obligatio in Titij perſona, quæ natura ſua diuidi nõ poterat, eò quòd competebat pro rebus indiuiduis, tranſit in vnumquemque hæredẽ non mutata conditione, hoc eſt natura ſua: non enim ex perſona hæredum conditio, hoc eſt natura obligationis immutatur. d.§.ex his. ſinguli igitur hæredum inſolidum tenentur, qa operis effectus in partes ſcindi non poteſt, vt dicit Iureconſultus in d.l.in executione.§. ſecunda Effectus autem operis eſt finis, & forma. finis enim operis eſt perfectio, & natura ipſius operis. Ariſtot. 1. Polit. perfectio autem ipſius operis eſt forma eiuſdem operis. d. §. quædã. Forma verò eſt indiuiſibilis, vt ſæpius dictum eſt. non poteſt itaque, vt Iureconſultus ait in partes ſcindi, neceſſariò igitur ſinguli hæredes inſolidum tenentur, hinc Vlpianus ait, in l.libertus.ff.de oper. lib. neque promitti (intellige tu, ſtipulanti totum) neque peti, neque ſolui pro parte poterit opera, ratio quia indiuidua eſt. d. l. ſtipulationes non diuiduntur, idem de alijs indiuiduis dicendum eſt.

Si igitur pœna certæ pecuniæ promiſſa ſit, ſi id factum non erit, & vnus ex hæredibus partem fecerit, alter verò minimè, tota pœna committitur, & ab vnoquoque tota pœna inſolidum peti poteſt, etiam ab eo, qui partem fecit, nam cum ſolum partem fecerit nihil feciſſe intelligitur: poterit tamen is, qui fecit, ſi totam pœnam ſoluerit, familiæ herciſcundæ iudicio petere ſibi damnum ab alio hærede reſarciri. d.l.in executione, in fi.princ. E contrariò ſi is qui non fecit, conuentus inſolidum totam pœnam ſoluat, nihil à cohærede famil. herciſc. iudicio repetet, is enim eſt in cauſa, quamobrem pœna committatur, damnum enim quod quis ſua culpa ſentit, ſibi & non alijs imputari debet. l.damnum.ff. de reg.iur. Sin autem pœna non eſt promiſſa, & pro parte ab vno ex cohæredibus factum fuerit, quia non eſt factum id, quod eſt promiſſum, hoc eſt non eſt data forma rei promiſſæ in pecunia numerata, hoc eſt in id, quod intereſt, vnuſquiſque hæres condemnabitur. d.l.ſtipulationes non diuiduntur. l.ſi quis ab alio.§.fi. ff. de re iud. & quia pecunia eſt res diuidua, hanc ob cauſam & pretio, & ſolutio ad portiones hæreditarias ſpectant. d.l.in executione.§. prima ſpecies. Conueniendus eſt igitur vnuſquiſque ex hæredibus pro portione hæreditaria in id, quod intereſt, vt ibi veruntamen ſi quis eorum partem fecerit patet ſibi damnum reſarciri fam.herc.iudicio, ab alio hærede qui non fecit, cũ illius culpa eiuſmodi dãnum ſenſerit. d.l.in executione in fi.princ.

S V M M A R I V M.

1 *Stipulatio rem tradi, & rem reſtitui, eſt indiuidua obligatione & ſolutione.*
2 *§.hæres l.3 ff.commod.declaratur.*
3 *Stipulatio adiecta contractui quomodo ſortiatur naturam contractus.*
4 *L.in conditione.ff de cond furti.declaratur.*
5 *Seruitutes ſunt indiuiduæ, & cur. Fallit ratione ſubiectis nu.7*
6 *Res diuiduæ, vel indiuiduæ natura, quæ dicantur.*
8 *Vſusfructus an ſit diuiduus. & quod ſic.*
Dictio, cæterum, quid referat.
9 *Vſusfructus cur ſit diuiduus.*
10 *Vſus cur ſit indiuiduus.*
Vſus, quid: & in quo differat ab vſufructu.
11 *Stipulatio amplius non agi, & rem ratam haberi, cur diuidua.*
Diuiduum, & indiuiduum quomodo cognoſcatur. & vera regula ponitur. nu. 12.
13 *L.itinere.ff de ſeru.ruſt. prædio declaratur.*
14 *Item & §.ſi fundus.l.loci corpus ff.ſi ſerui.vendl.*
15 *Stipulatio per te non fieri, quominus mihi ire, agere liceat, eſt indiuidua, & cur.*

Dictio,

9 *Dictio, quominus, quid.*
16 *Stipulatio iter fieri, an ius vel factum contineat.*
17 *§ Sed cum factum Instit. de stipula. seru. declaratur.*
18 *Item & l. si iter ff. de seru.*
19 *Stipulatio, iter non fieri, an contineat ius vel factum.*
Et quid significet.
20 *Stipulatio per te non fieri quominus, & cæt. quid inducat.*

LXXIII. DECLARATIO
Indiuiduorum, qua l. 3. §. hęres. ff. commodati explicatur.

CAeterum quando quis promittit rem faciendam, sed rem iam factam ex propria forma, seu naturali, seu artificiosa consistentē, veluti si quis stipuletur sibi rem tradi, seu restitui, quid iuris in hoc mox dicetur. Sed prius animaduertendum est ſm Dd. stipulationem rem tradi, differre à stipulatione rem restitui. aiunt. n. primam esse indiuiduā, & obligōne, & solutione, ppea quod annumeratur inter ea, q̄ talia sunt. d. l. stiplones non diuiduntur. stiplone verò aiunt esse dimidiam, idcirco pt quis stipulari dimidiam domus partē sibi tradi, vt diximus s. in his, quæ in faciendo consistunt. Secundo hoc est rem restitui aiunt esse diuiduam, non solum stipulatione, sed et obligatione, dicunt hoc probari in l. 3. §. hæres. ff. comm. Ex hac distōne multæ inter Dd. cōtrouersiæ oriuntur, quæ non bene tolli pñt, si eorum doctrinam sequamur. Ego vero existimo
1 vtranque, †hoc est tam rem tradi, quàm rē restitui, & obligatione, & solutione esse indiuiduam, nec rō reddi pt, cur non idem in vtraq; dicatur. l. à Titio. ff. de ver. ob. Et vt ita esse demonstretur scire oportet, id à quo res substātiam, nomenq; capit esse formam, & tantisper dum res non hēt propriam formā, non dr̄ res ipsa propriè. Exempli cā, ædificatur domus, asi
2 quā detur ei propria forma, q̄ est cōsumatio, & perfectio ipsius rei. l. si is. §. quædam. ff. ad l. Falc. non propriè dr̄ domus, nam neq; paries per se, neq; solum dr̄ domus, licet sint partes integrantes. l. eum qui ędes. ff. de vsuc. sequitur itaq; partem rei non esse ipsam rē promisā. Eodem modo postquā res ex propria forma constat, si quis partem ex ea detraxerit, nō dicetur amplius illa eadē res, cum eius forma interierit: queadmodum si quis ex scipho massā fecerit, quanquam massa remaneat, tñ non dicetur amplius illa eadem res, cum eius forma interit: quemadmodum si quis ex scipho massam fecerit, quanquā massa remaneat, tñ non dicetur amplius sciphus, cum substantia eius mutata forma propè interēpta sit. l. Iulianus. §. si quis. ff. ad exhib. Redeo nunc ad propositū. si quis igitur stipulatus fuerit rē sibi restitui, puta domum, seu equū, si promissor restituat partem domus, non dr̄ domum restituisse, cū pars domus non sit illa domus, vt sup. dictum est, & sic non restituit quod promisit, & pñr stipulator nō consequitur quod stipulatus est, quod esse non dēt. d. l. in executione. §. p parte. Quod aūt stipulatio, rem restitui sit indiuidua solutione, est text. in l. si duo hrdes. ff. depos. ibi, nisi p solido res non pt restitui. Quod aūt sit indiuidua obligatione, est tex. aper. in l. 1. §. si apud duos. ff. dep. vbi res fuit apud duos deposita, & tñ aduersus vnumquemq; eorum agi poterit. gl. in ver. agi poterit ait, s. insolidū: si insolidū, ergo est indiuidua obligatione, nec liberatur alter, si cum altero agatur non. n. electione, sed solutione liberantur. si igitur cum vno agatur, eoq; totam rem in stipulationem deductam soluente, alter liberatur, sequitur obligationem esse indiuiduam: nam si esset diuidua, & vnusquisq; sua obligatione tenereī si vnus solueret ēt totum, eius tm obligatio tolleretur, alterius verò non, esset. n. ab illa diuisa, & tñ solōne vnius, vterq; liberatur. d. §. si apud duos. Restat igitur ex his, obligōnē rē restitui esse indiuiduam tam solutione, q̄ obligatione.

Sed huic conclusioni occurrit† tex. in l. 3. §. 3
hæres. ff. commod. quo tex. omnes fere Dd. asserunt probari stipulationem rem restitui, esse diuiduam obligatione. vbi hæres commodatarij pro ea parte, qua hæres est conuenitur, si pro ea parte, ergo &c.

Omissis quæ ab aliis super illo tex. dñr, pro solutione supponito, ex obligationibus, aliam verbis, consensu aliam, aliam verò re cōtrahi. Re contrahitur in deposito, & commod. Inst. quib. mod. re. contr. obli. quamobrem nisi res deposita, seu commodata sit, impossibile est quemquā ex deposito, seu cōmodato obligari: in cōmodato itaq; ipsa res est, q̄ obligationē producit, & iō si vni cōmodauero dimidiā partē vestis, altera verò alteram, vnusquisq; p sua dimidia ex cōmodato obligaſ, & pro parte conuenitur,

tenitur, impossibile est enim quempiam re obligari, nisi quatenus res ad eum peruenerit. Nūc ad propositum, si res, puta vestis Sēpronio cōmodata sit, eo mortuo, si duo supersint hr̄des, vnumquemque pro ea parte, qua hr̄s est, actione commodati conueniri oportet, pro ea.n. parte ad eum res peruenit: at si fortè in hæreditatis diuisione, tota vestis ad alterum hr̄dē peruenerit, & sic totius rei restituendæ facultatē habeat, & nō faciat, hoc est rem totā non restituat, dicens se nō teneri, nisi pro eā parte pro qua hæres est, tñ cum ea res penès ipsum tota sit, & sic totam possideat, restituere cōdēnatur insolidum, & hoc vt fiat boni iudicis arbitrio conuenit, condemnatur, inq̄, actione cōmodati primaria, est igiť obligatus insolidū, cū tota res apud eū sit. hoc est quod dicit tex. in d. §. hæres. ibi, nisi habeat facultatem totius rei restituendæ. Et nota, quòd in scd'o casu, agitur eadem actione, hoc est actione cōmodati, qua agebatur in principio. illa enim dictio nisi, exceptionem ponit, exceptio verò dēt esse de regula. l. nam quod liquidē. §. fi. ff. de pen. leg. Et quia illa eadem obligatio, quæ erat penès defunctum, tota in vnumquemq; hęredē, vt sdictum est in decl. præcedenti nu. 4. trāsiuit, iō si res deposita penès vnum hæredem tota est, illa tota obligatione, ꝓ tota re apud eum existēte, conueniet. si verò res penès vtrunq; hæredem est, vterq; conuenietur, vt in principio illius. §. eatenus. n. vnusquisq; actione depositi obligatur quatenus apud ipsum res est, cū hmōi obligatio re ꝯtrahatur. Item si apud duos res deposita sit, vnusquisq; eorum insolidum obligať, cum insolidum apud vnumquēq; res deposita intelligatur. d. §. si apud duos. & ibi gl. in ver. agi poterit. id quod ostendit illa dictio distributiua, vnumquēq;, q̄ vnicuiq; actū insolidum attribuit, Bar. in. l. hoc articulo. ff. de hęred. inst. probat hoc idem. l. si duo. ff. depos. ibi insolidum conueniri poterunt, ac si ipsi seruādum suscepissent: res est igř q̄ obligationē producit. & quāta est res, tāta est obligatio, cā. n. producit effectum sibi similem. l. manumissionis. ff. de iust. & iur. veluti si caliditas ī quarto gradu, producat calidum quatuor graduū, caliditas dimidiata, hoc est in duob. gradib. calidum dimidiatum ꝓducit. Ille igř tex. in. d. §. hīs. ꝓducit in cōmodato solū, seu deposito: & ita nō obstat cōclusioni nr̄æ, quæ loquitur in stipulatione, quæ est verborū conceptio. l. 1. §. stipulatio. Quicquid igitur verbis cōceptū est à stipulatore, ad vnguem seruandum est, cū ꝓmissor verbis ita conceptis obligeť. si quis igiť fuisset stipulatus rē sibi restitui, quo casu uerbis obligatio cōtrahiť Inst. de uerb. obl. in pri. promissor esset obligatus insolidum, & nisi ꝓ solido rem non posset restituere, promisit. n. rem ipsam restituere. non poterit igi partem, quemadmodum nec stipulator posset partē petere. arg. l. in cōmodato. §. duab. ff. commo, & d. l. si duo hæredes. ff. deposi. vbi dicitur, nisi pro solido rem non posse restitui. Si igř ꝓmissor ad totā rem ex stipulatione obligatus est, eo defuncto vnusquisq; hæres pro solido est obligatus, cum obligatio qua tenebať defūctus, tota ut dictum est, in unumquēq; hr̄dem trāseat: non. n. ex persona hr̄dum cōditio hoc est natura obligationis mutať. l. 2. §. ex his. ff. de uerb. obl. quamobrem mortuo promissore duob. relictis hr̄dib. eadē obligatio, q̄ erat ī illo, trāsit in vnumquēq; hæredum, de quo s. in quarto pręmisso dictum est. & quemadmodum in promissore erat indiuidua, ita est indiuidua in unoquoq; hęrede. non. n. ex persona hęredum cōditio, hoc est natura obligationis immutať. l. 3. §. ex his. ff. de uerb. obl. Verū est igitur stipulationem rem restitui, esse etiā obligatione indiuiduā, hoc est unusquisq; hr̄s nō pro portione hr̄ditaria, sed ꝓ solido cōueniēdus est, quemadmodum & ipse promissor, ꝓ solido poterat conueniri. Ex supradictis colligo, obligationem rem restitui, si nascatur ex stipulatione, esse indiuiduam. si verò ex deposito posse dici diuiduā & indiuiduā: nam si res tota penès vnum hr̄dē, ē indiuidua, si uerò est penes duos ꝓ hr̄ditaria portione ē diuidua, vnusquisq;. n. tenetur quatenus apud ipsum res ē.

Sed dicit. q̄spiā hmōi drīā inter obligationē ex stipulatione: & ex deposito, minimè admittendam esse. nam † stipulatio adiecta contractui, sortiť illius naturā. l. si stipulans. ff. de vsu. ergo sicut obligatio rem restitui pōt esse diuidua ex deposito, poterit ēt esse diuidua ex stipulatione adiecta deposito. ad hoc dicas verū esse stipulationem adiectā contractui intelligendā esse, sm illius contractus naturā, hoc est quicq̄d operať contractus, operatur & stipulatio illi adiecta, & eō mō quo ueniūt usurę ex ꝯtractu, veniūt & ex stipulatiōe: sed stipu 3

latio

latio non intelligitur, fm essentiã contractus, alioqui sequeretur absurdum, nam si stipulõ adijciatur deposito, quod contrahitur re. Inst. quib. mod. re contrah. obl. seu emptioni, quæ contrahitur consensu. Inst. de obli. q̃ ex cons. nas. ipsa ẽt stipulõ diceret re, vel consensu con trahi, id quod esse non põt. Inst. in prin. de ver. obli. & l. 1. ff. e. In proposito nostro. in d. §. hę res. obligõ contrahitur re cum loquatur in cõ modato, & ideò dr̃ indiuidua. si verò res est apud duos hæredes, cum duo re obligentur, si res tota est apud vnum, dicetur ẽt indiuidua, & hoc fit ex essentia contractus: id quod in stipulatione esse non potest, cum non re, sed verbis obligatio contrahatur, & quia vna est verborũ conceptio, pro re restituenda, ita est vna obligatio, & indiuidua, vt ex supradictis patet.

4 Sed huic opinioni aduersatur † text. in l. in condictione. ff. de cond. fur. vbi dr̃, hęredem furis, teneri condictione furtiua ad rẽ restituendam, pro parte pro qua hęres est. Omissis his, q̃ ab alijs super hoc traduntur, dicito actionẽ, qua ibi agitur ad rẽ restituendã, nasci ex obligatione, q̃ ex maleficio sine partiũ cõuentione orta est. Inst. de obli. quæ ex delic. nas. in princ. non aũt re contrahit, sicut in deposito, & com modato. Ex furto itaq; nascitur obligõ, ex qua duæ oriuntur actiones, vna nominatur actio furti, quã pœna, altera condictio furtiua qua res ipsa petit. l. si pro fure. §. 1. ff. de condi. fur. §. fi. Inst. de obli. q̃ ex delic. nas. cuius cõdictionis ea est natura, vt si tota res sit apud furem, hac cõdictione, tota petat, si pars itidẽ, & pars petat. l. si seruus. §. boue. ff. de cond. furti. & si res apud furẽ non extet, eiusmodi conditio datur ad eius æstimationẽ. l. in re furtiua. ff. eod. sed qñ pars condicit, puta mortuo boue condicitur corium põt totius rei pretium condici, detracto tñ corij prætio, est itaq; huius condictionis natura, vt non solum pro tota re, sed pro eius parte cõpetat. d. §. boue. quam naturã consecuta est à cã efficiente, hoc est à facultate legumlatrice. Mortuo itaq; fure illa eadẽ obligõ, quę erat in ipso, est tota in vnoquoque suo hr̃de, de quo supra in quarto præmisso dictum est, nec ex persona hr̃dis condictio, hoc est natura obligõnis immutat. d. l. 2. §. ex his. ff. de ver. obl. ea igr̃ condictio, q̃ ex ea nascit, cõpetit natura sua pro tota re, si tota est apud alterutrũ hr̃dẽ, vel pro parte, si pars apud vnum

est. d. §. boue. vñ si vnus est hr̃s, & pars rei furtiuæ ad eum peruenit, tenet illã partẽ restituere, eius verò partis, q̃ ad eum nõ peruenit ęstimationẽ soluere coget, & ita põt dici insolidũ teneri, partis. n. rei furtiuæ apud hr̃dẽ non extantis ęstimatio debet. d. §. boue. & hoc odio furis receptũ est. arg. §. sic itaq; discretis. Inst. de actio. Si verò nõ sumus in re furtiua, vnusquisq; hr̃s pro ea parte, q̃ ad eum peruenit, tenet. l. si plures. ff. de vi & vi ar. vbi Paulus ait, si plures hr̃des sint, vnusquisq; nõ amplius, quã ad eum peruenerit tenet, qua de cã interdum insolidum tenebit is ad quem totum peruenerit, quamuis ex parte hr̃s sit. hæc ille. Hãc ãt naturam, vt dixi, hẽt à lege, vt hr̃des delinquẽtis conueniant in id, quod ad eos peruenit. l. j. C. ex defun. delic. facit tex. in l. 1. §. fin. in vltimis verbis. ff. de vi, & vi ar. ibi de eo quod ad eum peruenit, & l. 2. C. vnde vi. ubi Imperator ait. hæredes teneri in tm̃, in quantum ad eos peruenit. At in casu de quo loquit secus est, nã si quis domum sibi, vel equum restitui stipuletur, non poterit equi, uel domus partẽ à promissore petere, & si peteret exceptione summoueretur, peteret. n. aliud, quam quod fuerit stipulatus. nam pars domus non est ipsa domus, nec pars eq, est ipse equus, sicut nec pars faciei est ipsa facies. Aristo. de natura anim. in prin. sunt. n. res dissimilares. Quemadmodũ is qui lecticam cõmodauit, si partem petat, non rectẽ aget. l. in commodato. §. duabus. ff. com mod. ratio est, quia pars lecticæ nõ est lectica, quamobrem nõ petit id, quod commodauit: ita in stipulatione rem restitui dicendum est. Præterea à fine sumitur ratio eorum, q̃ sunt ad finem. l. oratio. ff. de sponsi Arist. 5. Ethic. solutio est finis obligationis. si igitur huiusmodi stipulatio solutione est indiuidua quia pro parte solui non potest. d. l. stipulationes non diuiduntur. sequitur vt etiam obligatione sit indiuidua, ita ut vnusquisq; hæres insolidum teneat, frustra. n. pro ea parte, pro qua est hr̃s teneretur, si conuentus partem soluere non posset. lex & natura nihil frustra facit. l. hæc stipulõ. §. diuus. ff. vt leg. no. cauea. Ai ist. j. Fol.

Et quia supradictum est, qñ tota res est penès unũ ex hæredibus, eum pro solido teneri. d. §. hr̃s. huic snĩæ occurrit tex. in l. si tibi hó. §. si fundus. ff. de leg. 1. ubi fundus ab omnibus hæredib. legatus fuit, qui vnius hęredis erat,

& sic totus fundus erat penès vnum, & tñ nõ pôt nisi pro ea parte, pro qua est hrs conueniri, in reliquas verò partes reliqui tenentur, nõ est igr verũ eum posse insolidum cõueniri, apud quẽ tota res est. Sed ille tex. certè nõ obest, est. n. diuersus casus, nam in §. hrs, obligõ contrahitur re, cum res sit commodata, is igr hrs penès quem res commodata est re obligatur, actioneq; cõmodati tota re penès eum existẽte insolidum cõuenitur, alios verò apud quos nulla rei pars extat, impossibile est re obligari, idcirco non tenentur, vt s. dictum iam est. at in §. si fundus. sumus in legato quo casu hrs non obligatur re, sed adeundo hrditatem tenetur ex testõ. Inst. quæ ex quasi cont. nasc. §. hrs. cum igr ibi plures hęredes adierint hrditatẽ, vnusquisque adeundo pro sua portione obligatur, ob quam tenetur, vel redimere partem fundi legati, vel æstimationem pstare. Inst. de leg. §. non solum, & ita ille. §. si fundus. nõ est contrarius. §. hrs. Stet igitur firma conclusio, stipulatio rem restitui est indiuidua, & obligatione, & solutione queadmodũ rem tradi. cui conclusioni, vt demonstratũ est, nihil obstat.

5 Sunt præterea quędam, † q̃ nec contractu, nec obligõne, nec solutione diuisionem recipiunt, veluti via, actus, iter, aquæductus, cæteræq; seruitutes, hæc. n. natura ipsa diuisionem nullo modo admittunt. d. l. stipulationes non diuiduntur. d. l. 2. §. & harum. ff. de ver. oblig. Hęc enim dnr indiuidua contractu, propterea quòd non potest quis partem viæ, seu itineris stipulari, nec pars promitti potest: item obligatione, quia hæres non pro hæreditaria portione, sed insolidũ tenet: item indiuidua solutione ea ratione, quia eorum pars neque peti, neque solui potest. l. libertus. ff. de oper. liber. Sed quamobrem hæc ita sint, variæ à Dd. redduntur rationes, sed omnes ferè à scribentib. mordentur, hanc ob cãm eas missas faciamus.

6 Tu verò audi quam arbitror veram esse rationem, sed prius scire oportet, † ea solum in partes diuidi posse, quæ sunt mixta, seu cõposita, habẽtq; corpus, partesve eius, veluti lignũ, saxum, vitrum, glacies, & hmõi. hæc. n. habent poros, vel raros, vel densos, directos, siue transuersos, quibus poris res diuidi, scindi, findi, diminuiq; pñt. Arist. in 4. Meta. & hæc natura diuidua dicuntur. Econtrariò res, quæ non sunt mixtæ, seu compositæ, nec habent corpus, siue partes, & pñr nec poros, neq; diuidi, neq; findi, neq; scindi natura pñt, vt sunt res incorporales, veluti anima, angeli, punctum, & forma naturalis, seu artificiosa facta, siue facienda, q̃ ideo dñr indiuidua, qm̃ si diuiderentur, non essent eædem, impossibile est. n. in partes id diuidi, quod partes non habet: sed iter, actus, via sunt incorporales. Inst. de reb. corp. & incorp. & ideo partes non habent. Et licet sint res incorporales, tñ extant, si extant, ergo hñt proprium esse, & substantiam, & pñr habent propriam formam, nihil enim dat esse rei, nisi forma. l. Iulianus. §. si quis. ff. ad exhib. res igr incorporalis tota est forma, in eaq; psistit, quẽadmodum sunt angeli, & aĩa, & forma, meritò igitur diuisionem non recipiunt, nulla enim forma præter vegetatiuam recipit diuisionẽ.

Ducatur itaq; hoc modo argm̃, ea solũ pñt diuidi, quæ habent corpus, & partes: sed iter, via, cæteręq; seruitutes non habent corpus, & partes, sunt. n. incorporales, ergo diuidi non pñt, hoc ipsum vult tex. in d. §. & harum: cum ait, has res natura diuisionem non admittere, nec lex eas diuidit, quia natura diuidi nõ pñt. l. hæredes. §. an ea. ff fam. hercis. Quemadmodum si stipularetur sibi dari partem puncti, stipulatio non valeret. est. n. impossibile puncti partem præstari, cum punctum nullas habeat partes, & impossibilium nulla est obligatio. l. impossibilium. ff. de reg. iur. ita si quis stipularetur partem viæ, itineris, aliarumq; seruitutum, nulla contraheretur obligatio. est. n. impossibile harũ partes deberi, cũ nullã habeant partem, sunt. n. incorporales. l. 1. ff. de rer. diu. Est itaq; diligenter aduertendũ, quod aut consideramus iter, actum, & viam, prout in iure consistunt, & ita sunt seruitutes, & per pñs incorporales, & tũc sunt oĩmodo indiuiduę. ita procedit tex. in d. l. stipulationes non diuiduntur. & text. in d. §. & harum. vbi dr has natura diuisionem non admittere, & tex. in d. l. hæredes, qui dicit stipulationem harum seruitutũ per legem duodecim tabularum non diuidi, q̃a nec pôt. nota accuratè illa verba, nec pôt, quia negatio pposita ante verbum, pôt, negat potentiam ab actu. Aut consideramus hmõi † seruitutum subiectũ, hoc est fundũ cui debetur, & fundũ, qui dẽt, vel fistulas quibus aqua 7
ducitur. & tunc pôt quis stipulari iter, seu viã, ad certam partem fundi sui, & per certã partẽ fundi

fundi vicini.at si à principio simpliciter seruitus sit ꝯstituta, ab oīb.partib.fundi seruientis, oībus fundi dominantis partib.debet.l.via cōstitui.§.quęcunq;.ff.de ser.rust.pręd.Potest & pro parte vtriusq; fundi remitti. d.l.ad certā. quamobrem quodammodo seruitus diuisa vr,sed minimè diuiditur. nam quemadmodum,quando in toto speculo est imago tua,si partem è speculo dempseris,imago tua nō diuiditur,sed tota remanet in parte,& si à prin. partem speculi accipias,tota imago in ea apparebit parte:ita tota seruitus pōt in certa fundi parte ꝯstitui.d.l.qui ad certam. & si in toto fūdo erat cōstituta, potes certam partem fundi seruiētis liberare,tota tñ seruitus ī altera parte remanebit,sicut dictū est de imagine in speculo.Item si fundus,cui seruitus debet, certis regionib.inter plures dominos diuisus sit,oībus partib.tota, & non diuisa seruitus debet. l.via constitui.§.quęcunq; ff.de seru.rust.p.sicut dictum est de imagine in speculo,in quarto ꝑmisso.Item si consideramus aquęductum, prout est ius aquæducendę,erit omnino indiuiduus,prout iter,& via,q̄ ꝯsistit in iure, & sic est incorporalis.Inst.de reb. corp.uel incor. si incorporalis, ergo non habet partes,si partes non hēt,ergo diuidi nō pōt,vt dictū est de via, & itinere.At si consideramus fistulas,& loca ꝑ quę ducitur aqua,poterunt hæc in partes diuidi,& pars diuisę fistulę nō erit pars, sed tota fistula.arg.l.si qs duas. §. si qs partē.ff.cō. ꝑdio. aquæductus tamen non diuisus, sed totus erit in qualibet fistulæ parte. sicut dictum est s̄.de itinere,& via.ita ꝓcedit ex. in l.Lucio. cum.l. seq.de qua quoti. & ęsti. ff.vbi ait,aquam non solum temporibus,sed mensuris posse diuidi. nota quod dicit aquam, nō autem dicit aquęductum, hoc est ius aquę ducendæ. Cōcludo igitur ex his,seruitutes in se omnimodo esse indiuiduas, ratione verò subiecti ī partes diuisi, quodammodo diuisę dici possent,non tamen diuiduntur.

8 Dubitatur,an† vsusfructus sit diuiduus, vel indiuiduus?tex.in.l.stipulationes non diuidūtur. ff.de verb. obl.ostendit esse indiuiduum, dum ait, stipulationem viæ, itineris, actus, aquæductus , cæterarumque seruitutum diuisionem non recipere.hoc.n. nomen cætera, cęterū, q̄uis sit relatiuū diuersitatis, refert tñ antecedēs diuersū à cōsequenti cū quo ꝑcordat,ostenditq; consequens esse eiusdem generis,vel speciei,cūa antecedenti,quod refert,sicut igitur antecedens, hoc est via,& iter est indiuiduum, ita hæc appellatio cæterarum,ostendit alias seruitutes,& per consequens vsumfructū esse īdiuiduū.E cōtrario est tex.in.l.1.§.si vsusfructus.ff.ad.l.Fal.& in l.vsusfructus.ff.de vsufruct.& in.l.vsus pars.ff.de vsu.& habi.vbi aptè ostendit, vsumfructū esse diuiduū, & ita ferè omnes Dd.tenent,quib.& ego assentior, cū his legib.responderi non posit. Ad text.in.d. l.stipulationes non diuiduntur. respondet ibi gl.in ver.seruitutum. omnes seruitutes esse indiuiduas ꝑter vsumfructum . hāc gl.approbāt Dd.quib.standum est, ꝓ illas leges paulò ante citatas. Ad argumentum de relatiuo cętero rū,responde,relatiua huiusmodi cętera, alius, alia aliud, referunt consequens esse eiusdē generis cū antecedenti.vnde illud, Et casia,atque aliis intexens suauibus herbis. illo relatiuo,aliis ostenditur casiā esse herbā,& sic eiusdē generis,sed nō eiusdē naturæ,nā licet casia sit in genere herbarū,tñ alia est natura casiæ,alia cæterarum herbarū.Ita dicēdū est de vsufructu. nā licet sit in eodē genere supremo,ī quo alię seruitutes,tñ natura vsusfructus ab aliarū seruitutū natura,longè distat,nā equus,& hō sūt sub eodem animalis genere, tñ equi natura ab hoīe magnopere differt:vsusfructus.n.qui cōparat animæ vegetatiuæ, vt inferius ostendit, nō est eiusdem generis subalterni,cū via & itinere,q̄ comparātur animæ sensitiuæ,quemadmodum aīa vegetatiua nō est eiusdem generis subalterni,cum anima sensitiua, vt clarè inferius patebit.Sed q̄renda est ratio, † quamobrē vsusfructus solus,īter seruitutes sit diuiduus. 9

Omisis his,quę ab aliis dñr , hanc si placet accipio rationem , pro qua sciendum est,quēadmodum natura fecit aliquam formam omnino indiuiduā,aliquam verò diuiduam, exēpli causa,anima rationalis,quę est forma hois, est omnino indiuidua , item & anima sensitiua,seu sensiua, est enim tota in toto,& tota in qualibet parte,vt dicunt philosophi, & Dd in. d l. stipulationes non diuiduntur, & ꝑsertim Bar.in tertia oppo. si.n. abscinderet pars hois, siue equi , puta pes,seu crus non diuideret aīa rōnalis,seu sensitiua,in illo enim crure inciso, non esset pars aīæ sed tota erit in reliquo corpore.Anima verò vegetatiua est diuidua,est.n,

per omnes plantæ partes dispersa,& si ex plãta ramus abscindatur,in illo ramo est ẽt pars aiẹ vegetatiuæ,adeò quod si quis ramũ humi defixerit comprehendet terram,radicesq; aget, germinabit,fructusq; afferet. hæc.n.fieri non possent,si in eo ramo,pars animæ vegetatiuæ non existeret cuius ea est virtus,vt planta radices agat,nutriaẽ,crescat,generetq;.Arist.2.Pol. & in 2.de aĩa plenius. Ita facultas legumlatrix imitans naturam,constituit quasdã seruitutes, oĩno indiuiduas, vt est seruitus viæ,itineris,& hmõi, quæ est tota in toto, & tota in qualibet parte,sicut aĩa rõnalis.& sensiua.l. via constitui.§.quęcunque. ff. de serui.rusti.præd.& ibi Bar.non tñ hmõi seruitutes sunt sparsę per totum fundum,sed põt quis vti via,itinere per quamlibet fundi partem, & qua primum viã direxerit ea demum ire agere debet, nec amplius mutandi potestatem hẽt.l.si cui.ff.de serui. Licet igiẽ seruitus viæ, & itineris, ab oĩbus fundi seruiẽtis partibus, vnicuiq; dñantis fundi, debeatur.d.§.quæcunque; tñ si dñs fundi, cui seruitus debetur,cæperit ire per vnam partem,tota est in ea parte, & non in alijs, d. l. si cui,nõ est igitur per totum fundum dispersa, quamobrem nec est diuidua. Constituit ꝑterea,eadem legumlatrix facultas aliam seruitutem,quæ est diuidua: puta vsumfructũ, est.n. vsusfructus ius alienis rebus vtendi,& fruẽdi, & est ius in corpore,quo sublato,& ipsum tolli necesse est.l.1.& 2.ff.de vsufruct. si est ius in corpore, ergo est per totũ corpus dispersum: vsusfructuarius.n. si cęperit vti frui vni parte fundi, poterit ẽt & alijs partibus vti frui.l.hactenus.ff.de vsufruct.quod facere nõ põt is, q̃ hẽt iter ad fundum: nã si cępit ire per vnã partẽ fundi,ꝓt prohiberi, ne ꝑ alias partes eiusdẽ fundi eat.d.l.si cui. Non est igẽ vsusfructus totus in toto,& tot⁹ in qualibet parte,sicut iter, & via, nã si vsusfructuarius percipiat fructus ex vna parte fundi, puta ex vinea, illa fructuũ perceptio non est totus vsusfructus, põt.n. & in alia fundi parte percipere fructus, puta poma: & sic vsusfructus est per totũ fundũ diffusus,sicut aĩa vegetatiua per totã plantã.Et si ex planta,quarta pars auferaẽ, & quarta pars aĩæ vegetatiuæ,cum illa aufertur. eodem mõ si ex fundo,in quo vsusfructus legatus est,ꝑ l.Falc. quarta pars auferaẽ,& cũ ea quarta pars vsusfructus auferẽ. d.l.1.§.si vsusfructus. & ibi gl. quia Arist.ait,posse quartã partem ex eo vsusfructu,sicut ex corporibus retineri.Non ab re igẽ Iurecon.ait,vsusfructus est ius in corpore: hoc est in toto fundo,põt.n.arare,& colere totum fundum,eoq; frui,nec põt prohiberi.q̃n id faciat.d.l.hactenus, nec is q̃ cõstituit vsumfructum,seu eius hæredes pñt totũ vsumfructum ad vnam fundi partem restringere, ita vt altera pars sit libera, quemadmodum non põt quis totam aĩam vegetatiuam ad vnã partem plantæ restringere,ita vt non sit in altera, sed bñ is,qui legauit viã, seu iter, & eius hæredes per quã fundi partẽ velint constituere pñt determinare,& in ea parte ad quã iter,seu via determinata est tota seruitus erit, cæteræ aũt partes agri liberæ sunt.l.certo.§.1.& l.via. ff.de serui.rust.præd.rõ est, q̃a vsusfructus est ius in corpore, cæteræ verò seruitutes in corpore minimè sunt.est igẽ vsusfructus per totũ fundũ diffusus,sicut anima vegetatiua per totam plantam.& sicut aĩa vegetatiua diuiditur in tot partes,in quot & planta, ita & vsusfructus diuidi põt in tot partes, in quot fundus. Est itẽ vsusfructus in corpore fundi,quemadmodum albedo in corpore chartæ.in quot.n. partes diuidiẽ charta in tot,& illa albedo diuidiẽ.ita in quot partes fundus diuiditur, in tot & vsusfructus secabitur. Habes ex supradictis rationem, quamobrem vsusfructus sit diuiduus,cæteræ verò seruitutes indiuiduæ.

10 Restat,vt videamus,†quamobrem vsus non sit diuiduus, quemadmodum & vsusfructus. Vsus nudus,est ius vtendi rebus alienis, nõ autem fruendi,vsus enim est sine fructu,fructus verò sine vsu esse non potest.l.1.& ibi gl. l.per seruum.§.vsusfructus.ff.de vsu,& habit.

Est igitur duplex vsus. vnus, q̃ est seruitus, & sine hoc potest esse fructus.l. sed ei.eod.tit. Est & alius vsus,qui fructibus inest. d. §.vsusfructus.quando igitur inest fructui,nõ est seruitus.dr autem inesse fructui,propterea quod qui habet vsumfructũ potest facere id, quod potest vsuarius, & multò amplius: non sunt tamen duæ seruitutes separatæ,sed est vna, i. vsufructus, qui natura sua continet oẽs vsus, virtutes,& potentias,sicut anima sensitiua cõtinet in se animam vegetatiuam, non tñ sunt duæ aĩæ, sed sensitiua per æquipolentiam continet oẽs potentias,& operationes vegetatiuę.

Hic igẽ vsus, qui est seruitus,est indiuiduus, non.

non tñ est ius in corpore, vsusfructus. nõ enim potest vsurarius ꝓhibere, quominus dñs agricolendi cã ibi versat̃. l. fundi. ff. eod. item vsurarius, nec arat, nec colit agrum, id quod vsusfructuarius facit. d. l. hactenus. ff. vsusfruct. sed solũ potest vti lignis, & horto, & pomis, & oleribus, & florib. ad vnum quotidianum honestũ, non autem ad abusum. l. plenum. ff. eod. est tñ totus in toto fundo, & totus ĩ qualibet parte, queadmodum iter, & via. l. via cõstitui. §. quæcunque. ff. de ser. rust. pd. Qđ autem sit in toto fundo, facilè patet. pone vsum vineæ relictum Titio, pone etiam huic Titio pro vsu quotidiano. & honesto sufficere quatuor botryones, siue racemos, poterit Titius in vnaquaq; parte vineæ particulatim dictos racemos colligere, & sic hẽt totũ vsum in tota vinea: Ita & q̃ hẽt iter simpliciter, põt p q̃libet fundi partẽ ire. l. si cui. ff. de serui. at si is, q̃ hẽt iter cœperit ire ꝑ vnam partem, non poterit per aliam partem ire. est. n. totum iter, totaq; via in illa parte. d. l. si cui. ver verũ. Ita si is qui habet vsum in vna parte vineæ, colligit quatuor botryones, q̃ sibi ad vsum quotidianum sufficiant, non poterit eodem die in alijs vineæ partibus amplius colligere, ꝑpea quod non ad vsum, sed ad abusũ colligeret, id quod facere nõ põt. d. l. plenũ. Est itaq; vsus totus in toto, & totus ĩ qualibet parte, queadmodum iter & via. d. §. quæcunq;. & est similis animæ sensiuæ, quæ est tota in toto, & tota in qualibet parte, vt dicunt philosophi, & Bart. in. l. stipulationes non diuiduntur in tertia opp. & pñr est similis itineri, & viæ seqtur, vt nec diuidi possit. d. l. vsus, quemadmodum nec via, nec iter. Distat itaq; vsus lõgè, lateq; ab usufructu. hic. n. sensitiuæ animæ æquiparat̃, ille scilicet vsusfructꝰ vegetatiuæ: hic potest esse totus in toto, & totus in qualibet parte, quemadmodum & anima sẽsitiua, ille hoc est, vsusfructus nõ potest esse totus in qualibet parte, est. n. diffusus per totũ fundum, quemadmodũ aĩa vegetatiua, per totam plantã. Exẽpli causa si Titio relictus sit vsusfructus vineę, poterit is qualibet vineæ parte vti, & in qualibet eadẽ die colligere fructus, & sic totus vsusfructus est in tota vineę, at si colligat fructus in una parte, nõ habebit totũ vsũfructũ, nõ. n. est in ea parte totus vsusfructus, nec põt ꝓhiberi, qn & alia parte fruat̃, fructusq; ex ea colligat. At si is, q̃ hẽt vsum, colligat in una parte fundi, quantũ sibi vno die ad vsum honestum sufficiat, non poterit in alia parte amplius colligere. colligeret. n. ad abusum, nõ aũt ad vsũ. quod facere nequit. d. l. plenũ. Ex his patet, vsũ posse in vna parte totũ consistere: vsumfructũ verò minimè, est igitur vsus similis animę sẽsitiuę, & itineri, ut dictũ est, hãc ob cãm est indiuiduus, sicut & illa: & de hoc supradcm̃ est. Et hanc arbitror veram esse rõnem, quamobrem vsusfructus est diuiduus, vsus verò ĩdiuiduus.

Quæritur etiam † quamobrẽ stipulatio amplius non agi, & rem ratam haberi dicant̃ diuidua, ut. l. eadẽ. §. Cato. ff. de verb. oblig. Scribẽtes in. d. §. Cato. & in. d. l. stipulationes. ponũt regulam, qua aiunt posse discerni diuiduum ab indiuiduo, ea hæc est. qñ pars affert tantam vtilitatem respectu partis, quantam totũ respectu totius, tunc res, siue stipulatio dr̃ diuidua: exempli cã, pone familiæ meæ sufficere vno anno decem frumenti modios, si stipulor à te illos dari, si tu dares quinque, hi nutriunt familiam meam sex mensib. quemadmodum decem modij duodecim mensibus: pars igr̃ tãtã utilitatem respectu partis, quantã totũ respectu totius affert. Altera est regula, qñ pars non affert tãtã vtilitatẽ respectu partis, quãtãm totũ respectu totius, tũc res, siue stipulatio iudicat̃ indiuidua: vtputa, ut ipsi aiũt, tota domus defendit à pluuia, & vẽto, pars verò, veluti paries, à pluuia, & vẽto minimè nos tuet̃: q̃obrẽ stipulatio domũ ædificari est indiuidua. & sæpius hæc regula ab eis reperitur, quæ si vera esset ꝓfectò domũ ędificari eẽt diuidua. finge. n. Titiũ stipulatũ fuisse à Seio sibi domũ ædificari, ita architectatã, vt haberet unam aulã. cum duob. cubiculis, & cum cella vinaria ad oriẽtẽ spectantem, & aliam aulã cum totidẽ cubiculis, & inferius stabulo uersus occidẽtẽ, & si aliter factum sit pœna certæ pecuniæ promissa sit, q̃ duæ aulę non erũt duæ domus, sed partes vnius domus atrio piuctæ. Mortuo Seio, si ex duob. eius hr̃dib. alter ædificet, dimidiam præscriptæ domus, puta q̃ ad orientẽm spectat cũ tabulatis pauimẽtis, tectisq; suis poterit ꝓfecto in ea parte stipulator habitare, vnuuiq; in cella vinaria ponere, eãq. pars à vento, & pluuia oĩno defenderet. affert igitur tantam utilitatem pars illa respectu partis, quantum totũ respectu totius afferret. Si igr̃ ea regula vera esset, sequeret̃ stipulationẽ, insulã ædificari, esse

diuiduam, quod est falsum. d. l. stipulationes non diuiduntur.

Sed dicet quis, illa pars ita ædificata est tota domus. l. si quis duas. §. si quis partem. ff. cõia prædio. Huic obiectioni facilè occurres, ille. n. §. si quis, habet locum qñ dñs habet domum perfectam, eamq; medio pariete ædificato, in duas domus diuisit, voluit ergo dñs expresse ex vna domo, duas efficere: at in casu proposito, stipulator concepit vnam domum, cũ suis membris, quæ simul cõposita, atq; ordinata, faciunt vnam formam, & consequenter vnam domum: promissor verò, seu eius hęres, fabricauit vnam partem, quæ non facit formam, & compositionem à stipulatore mente architectatam, verbisq; stipulationis expressam. id igr quod est ædificatum, est pars, & non tota domus, & tñ tm̃ vtilitatis respectu partis affert, quantã tota domus respectu totius. nõ est igit vera regula. Hic ob causam Bar. ponit regulã, in l. stipulationes non diuidũtur in 10. col. vbi in hæc verba ait, illud factum dr indiuiduum, quod si pro parte fiat, & pro parte interesse p̃stetur, in diuersis solutio fieret, illud igr dr indiuiduũ, cuius solutio fieret in diuersis rebus, si pro parte fieret, pro parte verò non, hæc ex B r Et ne res exẽplo egeat, promisit qs tradere fundũ, si posset fundi partem tradere, & ita ab ea liberaret, alterã verò nollet p̃stare, pro ea, in id quod interest teneret. d. l. stipulationes nõ diuiduntur. quamobrẽ fieret solutio in diuersis rebus, qa stipulator partim haberet rẽ, partim id, quod interest. id qd' fieri posse negat Iurecon. in l. in executione. §. pro parte. ff. de ver. obli. factũ itaq; efficitur indiuiduum, ƒm Bar. ne eius solutio in diuersis fiat. Hæc regula minimè satisfacit, illud. n. quod dr, rem non posse solui, nisi insolidum, ne solutio in diuersis fiat, habet locum, quando obligatio ad rem vnam in genere, ex conuentione partium vna est, tunc. n. pręsumendum est, contrahentes voluisse, vt solutio in vna re non autem in pluribus fieret, & ideo si aliter cõueniret esset cõtra mentẽ stipulatoris, & ita loquit. d. §. p parte.

Exempli causa, si hominem generaliter à te stipulor, tu partẽ Stichi soluas, deinde velis soluere partẽ Seij, hoc nequaquã facere potes, ne in diuersis hoĩbus partes soluant. d. §. pro parte. At si abs te partẽ Stichi mihi tradi stipuler, itidem & partem Seij, duę oĩno sunt obligationes, et si vna verborũ cõceptio. l. scire debemus. ff. de ver. obli. hoc casu si soluas partẽ Stichi ab ea parte liberaris, si nolis deinde tradere partẽ Seij, p̃fectò. d. ęstimationẽ teneberis.

Vides igitur posse fieri solutionem in diuersis rebus, quando duæ sunt obligationes non enim hoc casu fit contra stipulantis voluntatem: ita quando quis stipulatur fundum tradi, si promissor tradita vna parte nolit alterã tradere, tunc succedit altera obligatio ad facti æstimationem. d. l. stipulationes non diuiduntur. in fi. sunt enim duæ obligationes, vna inducta ab homine, quæ ad tradendũ, seu faciendum datur. altera inducitur à lege ad æstimationẽ, si nõ fuerit factũ, quod promissum est.

Et qñ sunt duę obligationes nihil prohibet quin p̃statio in diuersis rebus fieri possit, cum sint diuersæ obligationes, vt supra demonstratũ est, & in hoc casu nõ loquitur. d. §. pro parte: sed solum qñ est vna obligõ ad hominẽ, seu lancem generaliter, tunc verum est non posse solui partem in vno hoĩe, partemq; in alio. & ita p̃cedit tex. in d. §. pro parte, p Bar. alleg. huiusmodi dña videlicet, an sit vna, an plures obligationes. confirmatur ex doctrina Imol. in l. supra iter. §. officiũ. ff. de aqua. plu. arc. refert Ias. in l. 3. §. & harum. in 3. col. ver. vlt. pro complimento. de ver. oblig. quamobrem. d. regula Bar. ibi non probatur. Ias. itẽ ponit alteram regulam in d. §. Cato. in 4. col. dicẽs, in istis stipulationibus iter fieri, si vnus ex hęredibus impediat, nocet stipulatori perinde est ac si oẽs impedirẽt: exẽpli grã, promisisti iter, vel nõ impedire, si vnus hrdũ duntaxat impediat, perinde est ac si oẽs impedirẽt. At in stipulõne amplius non agi, vel rẽ ratã haberi, mortuo promissore quatuor relictis hęredibus, si vnus agat pro quarta parte, nõ nocet stipulatori, nisi in quarta parte. eñ igr regula, inqt ipse, qđ illa dñr indiuidua, qñ stipulator offẽditur ab vno, & ita sibi nocet, ac si ab oĩbus offenderetur. sed qñ stipulatio est talis, quod si vnus controueniat, non facit mihi damnum nisi pro parte, erit id p̃fectò diuiduũ, & hæc rõ est vera, sicut Deus est Deus. hęc ille ad verbũ. Quid ais Ias. si Lucius petebat iter per fundũ meũ, ad fundũ suum, & tãdẽ amicitia fortasse ductus, p̃misit amplius non agere: mortuo Lucio duobus relictis hrdibus, si alter agat, & obtineat, nõne habebit per fundũ meũ solidũ iter, & ideo perinde nocet

mihi

mihi ac si omnes egissent,ergo stipulatio amplius non agi,ex regula tua esset indiuidua, id quod est contra tex.in d.§. Cato. nisi dicas. d. §.Cato. loqui stipulatione qua agitur ad pecuniam,vel ad quãtitatem,quo casu est diuidua: quando verò ageretur ad speciem,seu ad iter, esset indiuidua,& in primo casu haberet locũ regula tua.sed hoc nil aliud est,quàm oĩno restringere,& uiolare illum tex.ſm Imol.cui tu Ias.assentiris in d.l. stipulationes non diuidun tur.in 17.col.vers. istam regulam limitat. nu. 19.loquitur.n.text.indistinctè,& ita indistinctè est intelligẽdus.l.de pretio.ff. de publ. nulla igitur hucusque data est regula, qua facilè diuiduum ab indiuiduo cognosci possit.

11 Pro intelligentia,ut sine cõtrouersia discernas diuiduũ ab idiuiduo, facito duas regulas. Vna ea sit.id quod est sine materia, totum est forma,ut sũt res incorporeę,ueluti aĩa,angeli, iter,actus,& huiusmodi omnino est diuiduũ.

Item illud quod cum materia propriã hẽt formam,seu naturalẽ,siue artificiosam,indiuiduum est,vtputa tradere domũ,uestẽ restitui, & hmõi, hæ.n.res habent formã idcirco rõne formæ sunt indiuiduæ.Item si non habet formam,sed à promissore dãda est, vtputa domũ ædificari,& fossam fodi dr in diuiduum,rõ est, quod forma dat esse speciẽ, nomẽq; materiæ, exempli cã,forma hominis, quæ est aĩa rõnalis,dat materiæ esse,speciem,nomẽq; ita vt homo dicatur.Forma domus, q̃ est partium concinna cõpositio ordo, & figura dat esse materiei,esse speciẽ,atq; nomẽ, ita ut domus appelletur.hmõi aũt formæ postquam existunt, seu postquã sunt à stipulatore cõcepte, oĩno sunt indiuiduæ,ut refert Ias.in l.1.§.sed mihi.ff. de verb.obl.in 3.col.nu.6.ratio,quia ex rei cõsumatione,& pfectione cõsistũt.d. l. si is q. §. q̃dã.ff.ad l.Fal.de quo suo supra dictũ est. Hinc fit ut stipulatio domũ ædificari, fossam fodi, remq; tradi,& similia sint indiuidua,ppea q̃ est factũ formatum.& licet homo possit uiolenter in partes diuidi,& domus dirui,p parte tñ nec forma hominis, nec forma domus diuidit,sed materia. non.n.in unaquaq; parte materię est forma ipsius domus,sed forma domus tota discedit.l.Iulian.§.si qs. ff. ad exhib. Altera sit regula, oẽ quod nõ hẽt propriã formã,nec à promissore danda est,nec in sola forma consistit,diuiduũ est:exempli causa,materia,sine forma est diuidua,ĩ quotuis partes.materia.n.est ex qua cũ forma aliquid fit, & subest, vt aiũt philosophi, puta materia panis est farina, materia ex qua fit domus sunt saxa, ligna,calx,arena,& hmõi. Si quis igit stipuletur materiã conduci,seu sibi tradi, hmõi materiæ stipulatio est diuidua, quippe cũ nulla forma certa sit danda à promissore: quãobrem mortuo promissore si unus ex hæredib. tradat materiã,pro portione hrditaria liberatur,si alter nolit tradere is ad æstimationẽ tenebitur. Nec obstat, q fiat pstatio in diuersis rebus, fit.n.ex duabus obligationibus,quod fieri potest ut diximus.Iã ex his manifestum effic, quamobrẽ stipulatio amplius nõ agi,& Titium habiturũ ratum,diuisionẽ recipiunt.l. eadem.§. Cato.ff.de uerb.obl.nam amplius nõ agere,& rẽ ratã habere est quid informe.si informe,ergo diuiduum,ut dictũ est,& vult Bar.in d.§.quędam.ff.ad l.Falc. ubi expressè dicit, opus formæ esse indiuiduũ: opus uerò informe esse diuiduũ: nõ.n.hæc stipulatio amplius non agi, hẽt propriã formã: nec eis à pmissore danda est,est igit similis materiæ hãc ob causam diuidua est.Et ne res exẽplis egeat pone Luciũ petiisse cẽtũ à Titio, diuq; ob hoc ligatũ fuisse, tãdẽ Lucius promisit Seio,amplius non agere sub pęna dupli: mortuo Lucio,si vnus ex hrdibus agat, p portione hrditaria cõsequet debitũ,puta quinquaginta,si duo essẽt hrdes. poterit tñ cõueniri ad pœnã pro hrditaria portione,& nõ insolidũ, & i hoc casu nemo est q dubitet hanc stipulationẽ esse diuiduã,cũ id cui⁹ cõtẽplatione est apposita sit quantitas, q̃ est informis uti materia,& sic diuidua. Sed si Lucius fuisset stipulat⁹ iter p fundũ Titij ad fundũ suũ, deinde cũ iter peteret aliquandiu litigatũ esset,tãdem Lucius pmisit Titio amplius nõ agere,& pęna certę pecuniæ,puta centũ pmissa sit si aliter factũ esset. mortuo Lucio ex duob. eius hrdibus,un⁹ egit ad iter, obtinuitque,& qa solus aduersus pmissa fecit,pro portione dũtaxat sua ad pęnã tenet: ab altero aũt qui nõ cõtrauenit pęna peti minimè pót.pœna igitur solum ab eo qui cõtra fecit p hrditaria portione petenda est, ppea quod stipulatio amplius non agi diuisionẽ recipit. d.§.Cato.nec ibi distinguit diuiduũ sit, an indiuiduũ id quod petit,nec nos distinguere debemus.l. de pretio.ff.de publ. Solũ itaq; est cõsiderãdũ, an sti-

an stipulatio principaliter contineat quid formatum, seu formandum, vel informe: si formatũ, seu formandum indiuidua est, veluti insulã ædificari, fossam fodi, iter fieri, domũ, seu vestẽ tradi. si verò quid informe contineat, veluti cũ decẽ dari stipulamur, vel materiã pro domo facienda portari, & hmôi, hæc.n. propriã non habent formam, nec promissor spopondit propriam alicui rei dare formam, nec in sola forma consistunt, ut iter &c. quamobrem diuisionẽ recipiunt d.§.Cato. & supra demonstratum est. Ex supradictis hæc fit sũma, illud quod in se totum est forma, veluti angeli, iter, via, &c. vel cui dãda est formã, vt domũ ędificari, vel hẽt formã cũ materia mixtã, vt domum tradi, est qd formę, & sic indiuiduũ: Illud verò quod nullũ horũ habet, dr̃ informe, & p̃nr diuiduũ, ueluti stipulatio amplius non agi, & rẽ ratam haberi. est.n. res, quæ nõ est tota forma, nec ei danda est, nec habet formam cum materia coniunctam, est igitur penitus informe, & consequenter diuiduum.

Sed dubitatur quõ ille hæres q egit ad iter, & obtinuit, poterit habere iter per fundum Ti-
13 tij? nam † qñ duobus debetur iter per fundũ alterius, nisi uterq; de loco itineris cõsentiat, seruitus non acquiritur. l. itinere. ff. de seruit. rust. pd. si igitur ille alter hr̃s non agat, nõ põt de loco consentire, cũ ei iter nõ cõpetat, & sic ille q egit, nõ habebit iter. d.l. itinere. frustra itaq; egit. Dd. in hoc multa dicunt: tu dicas eũ q egit, habere iter. nã si diuisus est fundus inter eũ, & cohæredẽ, seruitus q̃ ei in fundo debebatur unicuiq; parti insolidũ dẽtur, perinde ac si ab initio duobus fundis debita fuisset, & sibi quisq; hr̃dũ retinet seruitutẽ. l. nã satis. §. 1. ff. quemad. ser. amit. l. via cõstitui. §. q̃cunq; ff. de ser. rust. pd. Itẽ ei qui habet seruitutẽ per quamlibet fundi seruientis partem ire licebit, nisi unã partẽ eligat. l. si cui. ff. de seru. ille igit hr̃s, qui egit diuiso fundo cũ cohęrede, petet iter portioni suæ pro solido debitum tanquã vni fundo. d.l. nõ satis. & licebit ei ire per quãlibet fundi Titij seruientis partem, poterit tñ eligere unã partẽ ipse solus. d.l. si cui. Et ut ad rem nostrã reuertamur, supra firmatę conclusioni nõ obstat text. supra allegatus in d.l. itinere. ff. de ser. rust. pd. qa ibi duo petebãt iter in fundo seruiente, habebãtq; iter ibi, sed dissẽtiebãt de loco itineris: vnus.n. per vnam partẽ, alter uerò per aliam constituere cõtendebat, pp dissensum igitur non acquiritur in effectu iter. d.l. itinere. At in casu nostro non est dum sensus, siquidẽ ille solus qui egit, hẽt iter, & is solus eligit partẽ per quã iturus sit: alter uerò qui non egit, non hẽt iter, non põt igitur de loco itineris eligendo dissentire, cum ei nõ competat electio. eò quod ipse nõ egerit, & p̃nr nõ habet iter: si non habet iter, quonam modo poterit de loco itineris dissentire, cum eius sit & nolle, cuius est uelle, reg. iur. in 6. habebit itaq; iter solus ille, q egit, & pro portione sua solum pœnam soluet. Est igitur stipulatio amplius non agi diuidua, siue id de quo agitur sit diuiduum, siue indiuiduum. d.§.Cato.

Dictum est alterum hr̃dum, qui nõ egit nõ habere iter, cui sñiæ obstat † text. in. l. loci cor- 14
pus. §. si fundus. ff. si seruitus uend. ubi debebatur seruitus fundo pluriũ, quo casu unicuiq; insolidũ cõpetit actio, & si unus agat, obtineatque, eius victoria aliis pdest, ut dr̃ in text. adeo vt ẽt qui non egit, possit p fundũ ire. Sed minime hoc obest, nã ibi debebatur fundo duorũ, qui non promiserunt amplius iter nõ petere, & iõ si vnus agat, & uincat, totũ iter fundo sibi cum alio cõi debetur, quamobrẽ ambo poterunt uti itinere, & quando ille alter uult uti, non potest repelli, eò quod non promisit amplius non agere, nec incidit in pœnam.

At in casu nostro fuit promissum sub pęna amplius ad iter nõ agi, si unus agat in pęnã pro sua portione ĩcidit, qua soluta poterit sine cõtrouersia itinere vti, alter uerò nõ poterit. obstaret.n. illi exceptio pacti de nõ agendo, sed si vellet agere, & uti itinere, ipse ẽt incideret ĩ pęnã pro parte sua, qua soluta poterit & ipse ẽt ire, sed qñ unus agit, alter verò nõ, is solum q egit teneĩ ad pœnã pro parte, & poterit ire, ut dictũ est. Itidẽ dicendũ est de stipulatione rem ratã haberi, nã qui promittit rem ratã haberi, promittit quid informe, non.n. pmittit se daturum alicui rei formã, vtputa domũ fieri, fossamve fodi, nec promisit rem propriam habẽtẽ formã, veluti rem tradi, seu restitui, nec rẽ q̃ tota est forma, sed promittit quid informe, ergo est diuiduum, vt supra diximus, est.n. pinde ac si materiam promisisset. Quãobrem si Lucius noĩe Seij promisit Sempronio iter per fundũ ipsius Seij, si deinde Seius pmiserit Sempronio se ratũ habiturũ id, quod Lucius pmisit,

sit,hmôi promissio est diuidua,ꝓpea quod ꝑmisit quid informe.& licet id ad quod agitur sit indiuiduum,tñ id quod primo agitur, hoc est rem ratam haberi,est diuiduum,quod autem agatur ad iter,est per consequens , & spectandum est,quod per prius,non quod per cõsequens agitur.l.1.ff.de auctor.tuto. Et ideo si mortuo Seio duo supersint hæredes, quorum unus nolit habere ratum,ipse solus committet pęnam pro sua portione, si qua promissa est,eamq; soluet.d.§.Cato,alter verò,qui ratum habuit,nullam patietur pœnam,cum ꝑmissio fuerit diuidua.d.§.Cato.

Sed aliquantulũ dubitationis hæc res hēt, videlicet an altero hr̃de ratũ habēte, Sẽproni⁹ possit habere iter per.d.fundũ?vr̃ dicendũ nequaquam posse,quippe cũ fundus sit duorum hr̃dum,non potest in eo seruitus cõstitui, nisi vterque cõsentiat.l.per fundũ.ff. de seru. rust. præd. Tñ dicendum est Sempronium habiturum iter per partem fundi,quæ uenit hæredi, qui ratum habuit,tunc cum fundus inter hæredes diuisus erit,& perinde erit,ac si ab initio constituendæ seruitutis duo fundi fuissent.l ná satis.ff.quemadm.ser.amit. Interim is,q̃ ratum habuit uetare Sempronium uti itinere non poterit. d.l. per fundum,in fi. poterit tñ is qui ratum non habuit,partemque pęnæ soluit prohibere,donec fundus diuidatur.

Quod autẽ alter potuerit habere ratũ fundo nondum diuiso,ex eo patet,quod & seruitutem promittere is põt, q̃ fundũ non habet. l.hr̃des.§.quod ꝓ emptore,ver.contra.ff.fam. hercisc.& l.si seruitus.§.fi.ff.de ser.rust.præd. nõ ut reipsa in præsenti sit seruitus,sed vt debitor sit ꝑ stipulationẽ,vt dicit gl.in l.1.in ver. nõ pñt.ff.commu. præd. multò igitur fortius põt id facere, qui fundum pro indiuiduo habet,vt in casu de quo agitur:& ideo licet interim Sempronius nõ possit altero ꝓhibēte uti itinere,tñ facta diuisione habebit solidũ iter ꝑ partem eius,qui ratũ habuit,ut dictũ est, hæc n.seruitus est tota in toto , & tota in qualibet parte.d.l.uia constitui.§.fi.ff.de ser.rust.pręd.

15 Non parũ habet dubitationis, † quonã modo hæc stipulatio per te non fieri, quo minus mihi ire agere liceat.dicatur indiuidua , cũ sit negatiua?Io.de Im.ut refert Ias.in d.l. stipulationes non diuiduntur.in 17.col.dicebat regulam illam qua dicitur stipulationem factorũ esse indiuiduã, fallere ĩ stipulatione negatiua, quæ oĩno est diuidua,ut ipse ait. illud.n.quod negatur non est,ut dicit gl.in l.actor.C.de proba.si non est,non habet formam:ergo non est indiuidua,ut diximus. & tamen in d. §. Cato. Iurecon.ait esse omnimodo indiuiduam.

Tu uerò,ut obiectioni occurras,dicito,ꝓpositionum aliam esse affirmatiuã,aliã negatiuã, veluti oĩs homo currit,nullus homo currit,& si alterutri eorũ negatio postponať, æq̃pollet suo cõtrario,veluti oĩs homo nõ currit,æquipollet huic,nullus homo currit. & nullus hõ non currit,est par huic suæ contrarię, oĩs hõ currit.si dubitas,Dialecticos cõsule.Ita in casu nostro duę pñt formari stipulationes, una affirmatiua , altera negatiua , affirmatiua hmôi est, ꝑmittis ꝑ te fieri, ut mihi re agere liceat. negatiua hæc,ꝑmittis ꝑ te nõ fieri, vt mihi ire agere liceat.scias ẽt hanc dictionẽ quominus, interpretari à Grãmaticis, vt non , si igitur illi stipulationi negatiuæ postponať hæc dictio quominus,& dicatur ꝑmittis per te non fieri, quominus mihi ire agere liceat,est ꝑinde ac si diceret ꝑ te non fieri, ut non mihi re agere liceat , & sic negatio est postposita orationi negatiuæ,& ita æq̃pollet suę cõtrarię,q̃ est affirmatiua:& erit ꝑinde ac si dixisset,promittis facere,ut mihi ire agere liceat,quod est æque ac si ꝑmisisset iter,& actũ,& amplius nõ esse impedimẽto q̃n itinere,actuq;vtať:id q̃d sine dubio est indiuiduum,vt sępius diximus. Quod aũt ista stipulatio ꝑ te nõ fieri, quominus mihi ire agere liceat,æq̃polleat affirmatiuè, hoc est huic, ut mihi ire agere liceat, colligi põt si attentè cõsideres ex l.2.§.si in facto.ff. de uer. obl. Est igitur stipulatio ista ꝑ te nõ fieri quominus mihi ire agere liceat, sine dubio affirmatiua,& cõsequẽter indiuidua.vt d. §. Cato.

Quærũt præterea scribentes,an † hæc stipu- 16
latio iter fieri,cõtineat seruitutẽ, & sic ius, an simplex factũ? Nõnulli ex scribentibus dicunt ea stipulatione duo cõtineri, sicut ibi sũt duo verba,hoc est seruitutẽ,quod ostẽdit illud uerbũ,iter, & simplex factum quod aiunt demonstrari ꝑ illud verbũ,fieri.dicunt igitur tex. loqui de seruitute itineris,& sic de iure, & loco aptando,q̃a nisi locus aptetur,nõ potuisset q̃s habere seruitutẽ itineris:uerbũ igitur iter, significat seruitutẽ, verbum aũt fieri, significat loci aptationẽ,& sic aiũt ꝑmissorẽ ad duo teneri,.

neri.f.vt fiat,& vt pstetur, hoc est tenetur facere iter,& illud præstare, intelligunt iter facere.hoc est iter sternere.ita gl. Paul. Alexand.& quidam alii quos refert Ias.in.d.§.Cato. Alij dicunt quando stipulatio est concepta per verba sonantia factum, puta per infinitum, veluti, vt liceat ire agere: tunc continet simplex factum personale,& non transit ad hæredes, sed qñ cõcipit per verba sonantia ius, puta promittis mihi ius eundi, vel ius itineris, tũc cõtinet seruitutẽ,& transit ad hẽdes. hæc scribentes in.l.2. §.si in facto.& refert Ias.ibidem alleg.tex.in.§. sed cũ factum.Inst.de stip.seru.Ias. verò existimat tex. nullo mõ loq de seruitute, sed de mero facto hoc est de loco sternẽdo aptãdoq; vt itinerari possit, vt ipse ait, alleg.tex.in l.si iter. ff.de ser.vult igitur Ias.iter fieri, significare vbi non erat via.ibi, transitum,& uiam fodiendo, substernendo, aptandoq; aperire, & sic merũ factum. Neutra expositio mihi placet. hæc.n. verba iter fieri, per se sine verbo promitto, & sine stipulatione, si in actiuam significationem reloluantur, hoc est iter facere, nil aliud significant, q̃ iter ingredi, hoc est commeare, ambulare.& ita exponit Valla 5.lib.cap. 71.& si ita accipiantur proculdubio nullã ius, sed merũ cõtinẽt factũ, illud.n.ire illudq; agere sine cõtrouersia est q̃d facti. At si Lucius à Seio ita stipulet, promittis pati me facere iter per fundum tuum in fundum meũ? Seius mox promittat, quo casu fundus Seij pculdubio seruiet fundo Lucii: si seruiet, ergo est seruitus. valet.n.argumentum à coniugatis, si seruitus, ergo ius. Inst.de seru.rust.præd.

Quod aũt ista uerba ire agere, concessa pactiomb. stipulationib. testamentoq; contineãt seruitutẽ, probat.§.fin.Inst.de seru.rust.prçd. vbi Imperator ait, si quis velit vicino aliquod ius constituere, pactionib. stipulationib. ac testamento id efficere debet, deinde ponit exempla, veluti si quis hæredem suum damnauerit, vt patiatur Titium per fundum suum ire, agere.vides igr illa uerba ire agere, apposita, siue in stipulationib. siue in testõ inducere ius, & cõsequenter seruitutem, non autem merum factũ.Ille ergo cui vel ex pactione, vel ex testõ licet ire agere per fundum vicini in fundum suum habet profectò seruitutẽ itineris,& act⁹. d.§.fi.iuncto cũ principio.in principio.n.dr, si quis velit vicino aliqd ius, i. aliq̃ seruitutem testõ constituere, põt.&c. in fine ponitur exemplum, ut.f.damnet hæredem suum, vt patiatur Titium per fundum suum ire. & agere. vides igitur verba infinitiui modi, ire,& agere, pactione, seu testamento prolata inducere seruitutem. Quemadmodũ igitur licere altius tollere, est seruitus.l.2.ff.de ser.rust.præd.ita licere ire agere est seruitus.d.§. fi. sed quando is cui licet ire,& agere, it agitque & sic utitr seruitute, tũc illud ire,& agere est merũ factũ,& est effectus itineris, q est ius.Inst.de ser.rust.pd.in prin.& l.inter actũ, & iter. ff.eo.Iter. n. ẽ quo quis pedes, vel eques commeare põt, ire igr,& commeare est effectus itineris. & est q̃d facti. Cõcludo igr hmõi verba, iter fieri, vel actiuè, iter facere per se sumpta solum factũ cõtinere: exempli cã, si dicã uolo hodie facere iter pedes, tunc nullum significatur ius, sed perinde est ac si dicerem volo hodie ire pedes, at si dicã promitto tibi, vt possis facere iter per fundũ meum in fundum tuũ, tunc illa uerba, facere iter adiuncta verbo pmitto, inducunt ius, hoc est seruitutẽ itineris,& est æque, ac si dicerem, promitto tibi, ut possis ire p fundũ meũ, quo casu sine dubio seruitus pmissa censet.d.§.fin.

Non obstat † d.§.sed cum factũ. Inst. de stipul.seru.nam in huiusmodi stipulatione, duo, vt dixi, sunt consideranda, vnũ qd est ipsũ ius, ex illis uerbis inductum,& illud dño acquirit, aliud qui est effectus ipsius iuris, qd est ipsum ire, ipsumq; agere, & hoc est simplex factũ, & quia est ab ipso seruo faciẽdum, cum ipsi solũ sit concessum ire, hanc ob causam non acquiritur dño. Aut igr seruus ita stipulatur, pmittis ut mihi ire agere liceat,& tũc ipsum ire, nõ acquirit domino, & ideo nõ poterit dominus ire: aut dicit, pmittis mihi, vt liceat ire, & agere per fundum tuum ad fundũ domini mei, & tunc acquiritur domino non solum ius, sed & ipsum ire,& iõ dominus ire poterit, & sic ille.§.ita intellectus non obstat. Ex his patet in d.§.Cato, illa uerba, iter fieri, nõ significare aptationem loci, seu locum sternere, vt dicit Ias. nec partim ius, partimq; factum, vt alii dicũt, sed i⁹,& seruitutẽ cũ sint i stipulatione posita. 17

Vlterius nõ obstat † tex.in.l.si iter. ff.de ser. per Ias.alleg.non.n. ille tex.dicit iter facere, significare fodere,& substernere locũ, ut putat Ias.sed dicit, si est legatũ iter p eũ locũ, quo nisi opere facto iri non possit, licere legatario fodiendo 18

diendo,& fubfternẽdo facere iter,hoc eft ire, ibi.n.illa verba facere iter nõ fignificat fubfter nere,feu aditũ aperire, fed fignificãt duntaxat ire:id quod Celfus ibi oftẽdit, quæfierat.n.ab eo is,cui legata erat feruitus. inquiens, fi iter mihi legatũ fit, quo iri nõ pofsit nifi opere facto,q̃d mihi agendũ eſt?rñdet,licet tibi iter facere, hoc eft ire fodiẽdo,& fubfternendo, illa
1 n.verba iter facere,eft gl.illi⁹ infiniti iri, fupra pofiti.Accipe exẽplũ,fi q̃fpiã dixerit,Hãnibal non poterat exercitum ducere in Italiam ꝑꝑ niues,fed remouendo niues duxit exercitum, ita hic fodiendo,f.locum,licet facere iter, hoc eft ire. Poteft itaque legatarius fubfternere,fodereve locũ,qua iter eft facturus,hoc eft, qua iturus eft,fi aliter ire non poteft. facere.n.iter nil aliud iter eft,ut Valla ait, quàm ire, fed ut imperiti aiũt itinerare,& hoc ipsũ dicit illa. l. fi iter.Sũma hæc fit,fi pactionibus,feu teftõ ita dixeris,concedo tibi iter ꝑ fundũ meũ in fundum tuũ,fine cõtrouerfia feruitus conftituta eft.l.intra actũ.l.itinere.& ꝑ tot.tit.ff. de feru. ruft.præd.idem fi dixeris, concedo à te iter fie ri,fiue actiuè te iter facere,vel ut iter facias,q̃d idem fonat,per fundum meum in fundũ tuũ, itidem feruitus conftituta intelligitur.d. §.fi. Inft.de fer.ruft præd. fundus enim tuus feruit meo,fequitur neceffariò,ut feruitus,ut fupradictum eft. At fi conftituta iam feruitute dixeris, hoc mane eques per fundum tuum uolo iter facere,tunc huiufmodi verba facere iter, nil aliud fignificant,quam ire, feu commeare, non autem ius,fed merum defignant factum.

19 Rurfus dubitatur,an † hac ftipulatione iter nõ fieri contineat ius,vel factũ?In text.meo.d. §.Cato.nõ funt illa uerba,vel nõ fieri, fed folũ iter fieri.gl.in uerbo fieri,addit, vel non fieri. Scribentes intelligunt illa uerba, hoc mõ non fieri, hoc eft per te non fieri, quominus mihi ire agere liceat per fundũ tuũ in fundũ meũ. Bone Deus tot uerba prætermiffa putant à Iu reconf.Præterea ftipulatio ꝑ te non fieri quominus &c.eft pofita inferius, & fic bis idẽ poneretur.Quare intelligas tu nõ fieri,f.iter. q̃d eft repetendum ab ifta oratione,iter fieri.arg. eorũ,quæ Bar.ait,in l.4.§.eritque dñia.ff.de vi. bo.rap.Si quęratur quid fignificẽt hęc verba, iter non fieri? dicas hmõi ftipulationẽ adimere itineris feruitutem. exempli cã, finge Titiũ habere iter per fundum Lucij in fundum fuũ, deinde Lucius à Titio ita ftipuletur,ꝑmittis à te iter non fieri,uel actiuè te iter non facere ꝑ fundum meum in fundum tuum? fpopondit Titius.& fi aduerfus id factum erit,pœna certæ pecuniæ promiffa fit, nonne per hanc ftipulationẽ adepta eft feruitus à fundo Lucij?adepta eft profectò,cũ nõ liceat amplius Titio ire ꝑ fundũ Lucij,& fi iuerit: cõmittetur pęna: & mortuo Titio, fi unus ex eius hr̃edib. faceret iter,hoc eft iter ꝑ dcm̃ fũdũ,alter uerò,nõ ab utroque cõmitteř pęna ,ꝑ parte hr̃ditaria. d.§. Cato. eft.n.hmõi ftipulatio indiuidua &c. Et ita intelligenda eft hmõi ftipulatio, non autẽ, vt intelligunt fcribentes, non fieri.f.ꝑ te quominus mihi ire agere liceat per fundum tuũ in meum.hæc.n.ftipulatio,ut dictum eft, ponitur inferius,& maximoperè ab illa differt: per hanc.n.adimitur feruitus,ut dictum eft.ꝑ alteram,hoc eft per te non fieri,quominus mi hi ire &c.conftituitur feruitus, ut ftatim fubiicietur.Quæro igitur quid † inducat hęc ftipu 20
latio,ꝑmittis ꝑ te nõ fieri,quominus mihi ire & agere liceat?Dicas ꝑ eã iterdũ duo fimul,interdũ vnũ dũtaxat induci:& ut intelligas,exẽplis id agatur.Lucius habebat fundũ uicinum fundo Sempronij, & nõ habebat iter per fundum Sempronij, fæpius tñ per illũ amicè iuerat,tandem prohibitus à Sempronium fuit ne amplius iret, quo facto Lucius conuenit cum Sẽpronio,& ab eo ita ftipulatus eft,Sempronij promittis per te non fieri,quominus mihi ire agere liceat per fundum tuũ in fundum meum? promifit Sempronius, deinde fi aliter factum effet,pœna certæ pecuniæ promiffa fuit.

Duo hmõi ftipulatione continentur,unum quò cautũ eft,ne Sẽpronius amplius fit ipfi Lucio impedimẽto,quominus ire pofsit per fundũ illũ,& fi impediret pœna cõmitteretur.alterum quo Lucio per Sempronij fundũ feruitus conftituta eft,fruftra.n.promififfet nõ impedire, nifi & iter conceffum uideretur. quẽadmodũ fi concedo tibi iter ad fontẽ meum, ineft & hauftus,alioquin fruftra fuiffet iter cõceffum.l.3.§.fin.ff.de feruit.ruft.pręd.

Itẽ fi unus ex hr̃dibus Sempronij ꝓhibeat, alij cohr̃des etfi non prohibuerint, tenẽtur ad pœnã pro portione tñ hæreditaria. licet.n.ab vno prohibeatur, non in partem,fed in totum prohibetur,uno.n.prohibente, ire nequaquã põt.at hi qui non prohibuerunt famil. ercifc.

iudicio

iudicio ab eo, qui prohibuit sibi dãnũ resarciri petent. l. in executione. in fi. princ. ff. de verb. obl. sicut in alijs indiuiduis receptũ est. Vnum aũt producetur, qđ Lucius habebat iter per dictum fundum constitutũ fortasse à patre Sempronij, vel ab alio, qui postea Sempronio fundum uendidit: ipse verò Sempronius impediebat Luciũ, uel facto, uel lite: Lucius ut talẽ molestiã reijceret, cõuenit cũ Sempronio ab eoq; ita stipulatus est, Sẽproni ꝓmittis per te nõ fieri, quominus mihi ire agere liceat ꝑ illum fundũ. hac stipulatione nõ cõstituitur seruitus, quia iã cõstituta erat, per patrẽ forsã Sempronij, vel per aliũ: sed factũ duntaxat continetur, hoc est ne Sempronius amplius sit impedimẽto, quominus Lucio ire agere liceat, & si impediat, pẹnã cõmittat, & hoc casu loquitur text: l. 2. §. itẽ si in facto. ff. de uer. obl. Sed dicet qſpiam qñ quis simpliciter promittit iter, nõne seruitutũ natura est, vt ꝓmissor patiať, & non faciat aliquid, quo qs impediať uti seruitute l. quotiẽs la. 1. §. fi. ff. de seru. est ꝓfectò, qđ igiť operatur hęc stipulatio per te non fieri? Dicas, qñ quis simpliciter promittit seruitutem, tenetur sanè præstare patientiã, nihilq; facere, ꝙ seruituti sit impedimento, hoc est non foderet, non iter destruere, sed si aduersus id faciat, in id solũ agi põt, quod interest, & interdũ põt parum interesse. Sed qñ quis stipulatur per te non fieri, quominus mihi ire agere liceat, & adiecta est pęna, prout in §. Cato. tũc is qui ꝓmisit, nõ solũ tenetur præstare patientiam, sed teneť non impedire, nec uerbo, nec facto, nec mouere in iudicio cõtrouersiam, & si aliter factũ erit, pœnã præstabit. Ex supradictis colligi põt hæ conclusiones. Stipulatio iter fieri, siue actiuè iter facere, continet seruitutem, & consequenter ius, & nihil facti habet. Stipulatio iter nõ fieri, adimit seruitutem, & nõ inducit. Stipulatio per te non fieri, quominus mihi ire agere liceat, prohibet impedimentum fieri, & inducit seruitutem vbi non erat.

SVMMARIVM.

1 *Vnus ex hæredibus, qui non peccauit, tenetur ad pœnam: & cur.*

Persona hæredis est persona domini.

2 *Seruitus fundo communi cur per unum socium ne acquiri, nec imponi possit.*

3 *Socius habet mandatum tacitè à socio, & tamen non põt seruitutem parti communi acquirere.*

4 *Stipulatio, Insulam fabricari in loco communi, an ualeat.*

LXXIIII. DECLARATIO de eadem materia.

Quæ explicantur ll. eadem §. Cato de uerb. obligat.

NOn est omittendũ in §. Cato. sancitum esse, si unus ex hẽdibus, contra id quod cautũ est fecerit, ab oĩbus hœredibus pęnã cõmitti, pro portione tñ hæreditaria, quia quod in partes diuidi non potest, ab omnibus factũ vr hoc maximoperè iniquum esse vr, ut hi qui non peccauerint puniantuř, nõn. n. pœna debet esse, ubi nõ est peccaũ. l. sancimus. C. de pœnis. Et si diceres, si non peccauerunt peccasse tñ finguntur, hoc minimè faciendum est, qa ubi non est æquitas, ibi fictio minimè esse debet. l. denique. ff. ex quib. cau. maio. cum l. seq. & ibi Bar. not. Dicas hoc ideo fieri, quod hęres & defunctus censetur una & eadem persona. Aut. de iureiur. à morie. præsti. & unusquisq; hęres reprẹsentat, seu refert personã defuncti, non pro hæreditaria portione, ut multi dicũt, hoc. n. esset contra naturam, vt unus hæres dimidiam defuncti partem, alter alteram referret. dimidia enim pars hominis nõ est homo, nam forma hominis, quæ est anima rationalis est indiuidua, quare nõ integer defunctus, sed dimidiatus repræsentaretur. 1

Quãobrẽ, quemadmodũ si Titius acciperet duo specula, in eaq; aspiceret, in utroque tota, & solida sua imago repræsentareť: ita relictis duobus hẽdibus, in unoquoq; tota pro solido defuncti ꝑsona refertur, idcirco cuiusq; hæredis, ꝑsona integri defuncti ꝑsona cẽseť. si igiť vnus hæres fecerit cõtra id, quod defunctus ꝓmisit, est ꝑinde ac si ipse defunctus fecisset. factũ. n. hẽdis reputatur factum defuncti, ut ait Decius in reg. hẽdem. ff. de reg. iur. in uer. & factum. num. 4. Sed si ipse defunctus promisisset quid indiuiduũ adiecta pœna, & cõtrafecisset, quia non poterat ꝑ parte peccare, fine dubio insolidum teneretur, eodẽ mõ si unus hẽs contrafecerit, qa pro parte peccare non põt, quũ esset res indiuidua, & factum ab hẽde intelligitur factum à defuncto, cum una, eademque persona cẽseatur: si à defuncto factum intelligiť, meritò unusquisq; hẽs ad pęnam tenetur, cum unusquisq; solidã defuncti personã repræsentet. sed quia hẽs idẽ est, quod dominus.

§. item

§.item extraneus.Inst. de hæred.qual.& diff.si dñs ergo alicuius rei dñs, defuncti dñs est non potest, erit igitur dominus patrimonij ipsius, idcirco pro ea parte tenetur, pro qua est hæres.d.§.Cato.hac igitur subtili ratione, vnusquisque hæres ad pœnam tenetur, sed ei qui non peccauit,fam.herc. iudicio damnum resarcitur.d.l.in executione.in fi.princ.

Solet quæri in l.stipulationes nō diuidunt. de verb.obl. † quamobrem fundo cōi per unū
2 socium non possit seruitus acquiri, itē nec p vnum socium imponi?rationē hanc reddi posse existimo,quod seruitutem recipere, nisi sibi nemo potest.l.proprium.ff.cōia præd.& nota ibi negari potentiam.dictio.n.negatiua posita ante uerbum potest,remouet potentiam: sed quamobrē hoc fieri non possit, non est manifestum, nisi dicas hoc effici libertatis fauore. vel dicas in iure positiuo non referri, sic an sic ab initio cōstituat,postquā uerò est cōstitutū, diligenter est custodiendū. Arist.5.Ethic.Placitū est igitur legumlatori seruitutem ēt prędialem neminē posse nisi sibiipsi acquirere. ponē itaq; fundum mihi tecum esse cōem,si ego stipuler iter per fundum Titij ad fundum communem,si acquireretur hmōi seruitus fundo communi,per me tibi acquireretur, quod lex fieri uetat.d.l.proprium. Item si stipuler iter ad partē meā fundi cōis,nec mihi quidem acquiritur,quia non pōt mihi iter acquiri, quin tibi acquiratur.nulla.n particula,quamuis minima,pōt ostendi, in qua tu ēt non habeas partem,nemo.n.partis corporis dñs est.l.si ut certo.§.si duobus uehiculū.ff.cōmod. non possū igitur mihi soli acquirere iter,in una minima fundi cōis particula,in qua tu non habeas partem. præterea pars propria mea,quamuis minima non pōt apparere: si non apparet perinde est,ac si non esset, paria.n.sunt non esse,& nō apparere.l.i lege fundi.ff. de cōtrah. empt. & per pñs dici potest,nullam illius fundi partem posse ostendi meam, sequitur ut nec fundus aliquis ibi sit meus.res.n.cōis est omniū simul,& non singulorum.l.seruus cōis sic.ff. de stipul. ser. quamobrem seruitus imponi non potest:nemo.n. seruitutem acquirere potest, nisi qui prædium habet.l.1.ff.cōia præd. Eadē ratione,nec tu potes acquirere iter fundo cōi, seu parti tuę, quin mihi acquiras, quod fieri nō potest.d.l.proprium.Præterea nec est fundus tuus, nec aliqua pars pōt dici tua.d.l.seru⁹ cōis. ergo &c. sed si ego & tu stipularemur iter fundo cōi, vtiq; ualeret stipulatio, & iter acquireret.l. si unus ex sociis. ff. de seru. rust. præd. apparet.n.fundus cui seruitus potest acquiri. Nec obest si diceres nonne † socius cen- 3
setur habere mandatum à socio, & sic poterit stipulari cōi societati.gl.in l.nemo ex sociis.ff. pro socio.& sic unus socius, uti pcurator,poterit alterius seruitutem fundo cōi acquirere, parti suæ ut dominus.parti uerò socij uti pcuratori?Ad hoc rñdentes Senenses aiunt illā gl. duntaxat locū habere in societate conuētionali,quibus & ego assentior. Tu uerò dicas cō trouersiā esse de hoc, an socius uti socius possit seruitutē,& parti suæ,& parti socij, & pñr fundo cōi acquirere.sit sanè ut habeat mandatum,tunc acquirit non uti socius,sed uti procurator alterius socij.cui.n.dubium,per procuratorem posse nobis acquiri.l.1.§. per procuratorem.ff.de acqu. poss. est.n.procurator uti instrm aīatum mandantis,ut dictum est in materia acq.poss. sed cōtrouersia est. an ut socius acquirat. Adde q̄ si etiā haberet mandatum, non posset unus socius acquirere seruitutē parti alterius socij, cū soci⁹ ille nō sit dñs alicuius partis.d.l.seruus cōis.& d. §. si duob. vehiculum.si non est dñs alicuius partis, ergo non habet ibi fundum: si non habet fundū, nō potest nec per procuratorem acquirere seruitutem,cum sine fundo seruitus acquiri non possit.d.l.1.ff.communia præd.defectu igitur fundi,seruitus acquiri non poterit.

Idē dicendū est de fundo seruiente.unus.n. socius non potest fundo cōi seruitutem imponere.l.vnus.ff.de seru.rust.præd.l.2.ff.de seru. nec parti quidem suæ, cum nulla pars ostendi nō possit,quæ propria sua dici queat: in qualibet.n. particula & socius hēt partē. Præterea socius certæ partis, non est dñs.d.§.si duobus vehiculum.nō.n.fundus est singulorū,sed omnium.d.l. seruus cōis sic.ff. de stipul. seruo. si socius non habet partem fundi,quæ possit demonstrari, nec habere fundum dicetur. & si nō hēt fundū,nec īponi,nec dari ab eo seruit⁹ potest.l.1.ff.comm.prædio.& l.fi.de seruit.

Nec obest,quod intellectu saltē hēt partē.l. Mæuius.§.duorū.ff.de leg.2.ver.nāq; plures. & aduerte qđ tex.ille est mēdosus, scriptū est. n.neque legēdum est, cum licet enim habeat:

par-

partem, quæ intellectu percipi poſsit, tamē ſeruitus non poteſt imponi parti intellectuali, ſicuti non poteſt annulo ſignū in aere imprimi.

Nec obeſt ſi quiſpiā dicat, etiam qui nō hēt fundum, poteſt ꝓmittere ſeruitutē? fateor. n: ſeruitutem poſſe promitti ſine fundo, ſed imponi, vel acquiri ſine fundo minimè poteſt. q. n. promittit, obligatur perſonæ, ſeruitus verò debetur prædio, non autem perſonæ. l. vnus ex ſocijs. ff. de ſeru. ruſt. præd. verſ. tñ quonia. & ſic habes rationem, quamobrem nec imponi, nec acquiri ſeruitus fundo communi, nec parti unius ſocij rectè poteſt.

4 Solet etiam quæri ant quis poſsit ſtipulari inſulam fabricari in loco communi? in hoc ita diſtinguito: aut enim quis, puta Titius hoc modo ſtipulatur, Seij promittis ædificari inſulam in fundo meo Gabiniano? q. fundus erat communis ſibi cum Sempronio. & hoc caſu ſtipulatio eſt inutilis, nam qui ſtipulatur inſulam ædificari, debet demonſtrare locum ubi inſola à promiſſore ædificanda ſit. l. ita ſtipulatus. ff. de uerb. obl. ſed in caſu propoſito nō poteſt Titius demonſtrare fundum ſuum, cū ſit cum Sempronio communis. nam quod eſt plurium non eſt ſingulorum. l. ſeruus communis. ff. de ſtipul. ſer. & Titius ſtipulatus eſt ædificari inſulā in fundo ſuo, hanc ob cauſam ſtipulatio non ualet, quia fundus ſuus demonſtrari non poteſt. Aut Titius ita ſtipulatus eſt, Seij ꝓmittis ædificare inſulam in parte mea, fundi Gabiniani? in parte, inquam, pro indiuiſo intellige. & itidem ſtipulatio non ualet, eò quod nulla pars fundi propria ſua demōſtrari poteſt, nec ipſe eſt dominus alicuius partis pro indiuiſo. d. l. ſi ut certo. §. ſi duobus uehiculum. ff. commod. Non poteſt igitur, nec in hoc, nec in priori caſu oſtendi locus, ubi promiſſor inſulam ædificet, quare utraq; ſtipulatio eſt inutilis, non enim poteſt inſulam ædificare loco non demonſtrato. d. l. ita ſtipulatus. Aut detracto hoc articulo meo, Titius ita ſtipulatus eſt, Seij promittis ęditicare inſulam in fundo Gabiniano? qui ut dictum eſt, erat communis cum Sempronio. hoc caſu audacter dicerem eſſe ſtipulationi locum, cū demonſtratus ſit locus ubi inſula ædificari poſsit. Nec obſtat, quòd fundus ſit communis ſtipulatori cum alio: poteſt enim quis inſulam in fundo penitus alieno ædificare, licet ſi ſciens hoc faciat materiam donare cenſeatur. §. ex diuerſo. Inſt. de rer. diuiſio. ſi. n. promiſſor ædificauerit inſulam in ſolo communi, ædificium cedit ſolo. §. cum in ſuo. Inſt. de rer. diu. & ſic inſula erit communis, uti fundus eſt cōmunis. poterit tamē Titius qui ædificari fecit à ſocio impenſas communi diuidundo iudicio repetere. l. ſi quis cum æſtimaret. ff. commu. diuid. At ſi ædificator intra diem conſtitutum nō ędificauerit, tenetur ad pęnam ſi qua ꝓmiſſa eſt, vel ſaltem in id quod intereſt. l. ſtipulationes non diuiduntur. ff. de uerb obl. in fi. l. ſi quis ab alio. ff. de re iud. nec poteſt excuſari, quod non appareret locus ubi ædificare poſſet, cum fuerit demonſtratus locus à ſtipulatore. Et ſi dicat poteram prohiberi à ſocio, hoc ei nihil prodeſt, debuit enim experiri, & incipere ædificare; & ſi fuiſſet à ſocio prohibitus, non teneretur in id quod intereſt, difficultas enim excuſat à pœna. l. ſi uehenda. ff. ad. l. Rhod. de iact. & Bart. in. l. quod te mihi. ff. ſi cert. peta. num. 14. Differt igitur hic à priori caſu, nam ſi ſtipulor iter ad fundnm communem iō iter non acquiritur fundo communi, quia alij ſeruitutem acquirere poteſt nemo. l. proprium. ff. communia pręd. & ſi ſocio non acquiritur, nec mihi acquiri poteſt, cum nulla in communi fundo pars mea propria dici poſsit. ſocius igitur, & ego poſſumus prohiberi, ne utamur itinere conceſſo. ſed nullibi prohibetur, quin ſocius poſsit ſtipulari inſulam in fundo communi ædificari. tenetur igitur promiſſor ædificare, quòd ſi non faciat, in id quod intereſt condemnatur, niſi à ſocio prohibeatur.

SVMMARIVM.

1 *Caſu §.*
2 *Iter fieri, quid?*
3 *Cur uno ex cohæredibus contrafaciente ab omnibus pœna commi. tatur.*
4 *Promittens amplius non agere, promittis quid informe.*
5 *Stipulatio, per te non fieri quominus &c. & iter fieri, in quo ſint ſimiles.*
6 *Declaratio verſ. ſed uideamus &c.*
7 *Stipulatio, Titium ratum habiturum, eſt diuidua, & cur.*
Indiuidua, quæ.
8 *Stipulatio, rem ratam haberi, in promiſſore eſt indiuidua?*

DE-

LXXV. DECLARATIO

§. cato. l. 4. ff. de verbor. obligatio.

Interlocutores.

Iulius, Paulus, Fabius.

OMnibus legibus, seu vt melius loquar prudentum rñsis. §. Cato. hr, & est diffi cilior, quamobrem nouo quodam mõ particulatim explanabitur. Iulius itaq; petijt à Paulo Iurecons. inquiens, Prudentissime Paule,
1 quid in hoc casu iuris esse cẽses. † quidã promisit se aliquid facturũ, & si aduersus id factũ esset, certam pecuniam dare promisit: mortuo promissore vnus ex eius hr̃dibus contra fecit, dubitatur an pęna cõmissa sit, & quõ? Paul. Iu-
2 li optime, vt tibi satisfaciam, referam id, quod apud Catonem lib. 10. memini me legere, ibi. n. Cato in hæc verba ait, pęna certæ pecuniæ, p̃missa si qd aliter factũ sit mortuo promissore si vnus ex pluribus hr̃dibus contra quã cautũ sit fecerit, aut ab oĩbus hęredibus pœnã committi pro portione hr̃ditaria, aut ab vno pro portione sua. Iul. quid sibi volũt ea verba, pro portione hr̃ditaria? Fab. hoc inquam, quod si vnus contra fecerit, oẽs ad pœnam tenentur, tamen agendum est cõtra quemlibet pro portione hæreditaria. veluti si sunt duo hæredes, pęna autem sit centum, & vnus contra fecerit, pœna insolidum committitur, & tenetur etiã is, qui non contra fecit, sed portione sua duntaxat conueniendus est repetet tamen à cohęrede fam. ercisc. iudicio, damnum sibi resarciri.

Iul. sed quonam pacto cognoscam, quando ab omnibus & qñ ab vno pęna committatur? Pau. idem Cato eodem libro declarat inquiẽs, ab omnibus, (supple tu, pœna committitur,) si id factum, de quo cautum est, indiuiduum sit. Iul. obscurum est hoc. Pau. ipsemet Cato, vt res clarior fiat subdit exemplũ veluti iter fieri. Iul. obscurius profectò exẽplũ velim scire,
2 quid significẽt verba illa, † iter fieri? Fab. mitto te ad Laur. Vall. lib. 5. cap. 71. & ad ea, quę sunt supra dicta. Iul. leua me, obsecro, hoc labore.

Fab. iter fieri, vt ille ait, non est sternere, seu locum fodere, qua eundum est, sed est ingredi iter, seu ire, vel commeare, vt supra dictũ est. Iul. quamobrẽ hoc indiuiduum dr̃? Fab. hęc. n. stipulõ iter fieri, continet seruitutem, vt supra declaratum est, seruitus autem est res incorporea, & consequenter indiuidua, quod. n. incorporeum est, nullas habet partes, iccirco diuisionem non recipit. Iul. potest ne reddi rõ,
† quamobrem vno ex hæredibus contrafaciẽte, ab omnibus pœna committatur? Paul. põt 3
profectò nam idem Cato eodem libro ita ait, quia, q in partes diuidi nõ potest, ab omnibus quodammodo factum videtur.

Iul. non ab re. d. §. habetur difficilis. ille. n. Cato vt in moribus, & in verbis fuit seuerus, quo. n. mõ dici põt, videri eum fecisse, qui non fecit? Fab. iã superius ostensum est, non posse partẽ itineris negari, quin totũ, & pro solido negetur, cum iter sit res incorporea, & p̃ñr indiuidua: quemadmodum non põt pars pũcti tangi, quin totum tãgatur, cum sit indiuiduũ, dictum est etiam supra in vnoquoq; hærede, totam pro solido defuncti personam referri, seu rep̃sentari: quemadmodũ tota, integraq; aspicientis imago, in pluribus refertur speculis: & si vnus hr̃s contrafecerit, intelligitur defunctus cõtrafecisse, cum vna, eademq; p̃sona censeatur. Aut. de iureiu. à morie. præst. & no. Bar. in l. si seruus. ff. de condict. fur. factum. n. hr̃dis, factum defuncti reputatur. ita Decius in reg. hr̃dem, de reg. iu. col. 2. nu. 4. versi. & cum factum. At si defunctus aduersus id, qđ promisit fecisset, non potuisset pro parte contrafacere, cum res sit indiuidua, & quod indiuiduum est, partes non habet. quantulumcunq; igr̃ defunctus contrafecisset, pro solido fecisse dicer̃, meritò igr̃ oẽs hæredes id fecisse vñr, cũ in singulis tota ipsius persona repræsentetur, nõ ab re igr̃ ab oĩbus pœna committitur. Sed qñ res promissa est diuidua. licèt defuncti persona tota, integraq; in singulis hæredibus repręsentet̃ & quilibet hæres vna, & eadem persona cũ defuncto, vt dictum est cẽseatur, & licèt vno pro parte contrafaciente censeatur defunctus cõtrafecisse: tamen non tenetur, nisi ille hæres, q contra venit: nam defunctus cum censeatur vna, & eadem persona cum contraueniente, cẽsetur pro illa tantum parte contrauenisse, pro qua contrauenit ille, qui eum repræsentat. cũ non pro solido, sed pro parte sit contrauentũ solus igr̃ hæres, qui contrauenit, pro ea parte tenet̃, alij verò hr̃des non tenentur, cũ in alijs partibus non sit contrafactum, nec põt fingi contrafecisse, cũ re vera non sit contrafactum.

At quando res est indiuidua, pro solido est contrafactũ, cum nõ potuisset, nisi pro solido præstari, meritò oẽs hęredes tenentur. Nec ar-

bitreris mi Iuli,si defunctus reliquerit duos hę redes,repræsentari in illis duas defuncti personas,est.n.vna,eademq; in ambobus, quemadmodum est vna,& eadem imago in plurib.speculis,& vna,& cadem vox Petri,tota,integraq; à plurium auribus percipitur, meritò igitur vno hærede peccante, omnes peccasse videnẗ. Iul.satis mihi fecisti. velim rursus intelligere, quid sibi voluerit Cato in verbis,aut ab vno ꝓ portione sua Fab.supplendum est pœnam cõmitti.Iul.qñ igr̃ pœna ab vno committitur ꝓ portione sua? Paul.Cato eodem libro ait, at si de eo cautum sit,quod diuisioné recipiat, tũc eum hęredé, q aduersus ea fecerit,pro portione solum pœnam committet.Iul.ergo solus,q aduersus fecit,soluet pœnam? Fab.ita est.Iul. quid est illud quod diuisioné recipit, potestne exemplo demonstrari? Paul.potest vtique. Cato eodem libro ponit exemplum inquiés, veluti amplius non agi.Iul. peteret me iste Cato,sicca sũt.n.& obscura,spinosaq; eius verba, ego qdem non intelligo quid sibi velint. Fab. ego mi Iuli arbitror à Catone hmôi stipulationem,promittis à te amplius non agi, vel actiuè te amplius non agere,appellari diuiduã, ꝑpea quod cẽsetur promissum quoddã informe factum,qui enim† promittit amplius non agere,nõ promittit aliquid, quod est totũ forma,vti est res incorporalis,nec alicui rei dare formam,nec spondet quippiam habés formã, ꝓmittit igr̃ aliquod informe, queadmodũ.n. is qui promittit dare alicui rei formã,dicit̃ in diuiduũ promittere.d.l.si is qui.§.qdam.ff.ad l.Falc.sæpius alleg.ita qui ꝓmittit quid informe,dicitur promittere quid diuiduũ:contrariorum.n.cõtrarius est effectus, & sup.satis declaratũ est.Iul.satis placet, sed qnã rõ drię reddi potest,quod in re indiuidua, vno peccante, ab omnibus pœna cõmittit̃ pro portione tñ hęreditaria:in re verò diuidua à peccante duntaxat pro portione sua cõmittitur pœna? Pau. apud Catonem legi differentię hanc esse rõné, ꝙ ĩ priori casu, hoc est in illa stipulõne iter fieri,quę est omnino indiuidua,oés cõmisisse videntur.Iul. potestne reddi ratio,quamobrem oés videantur peccasse? Pau.Cato ibidem eam reddit, dum ait; quod nisi insolidum peccari nõ poterat.Iul. quare nõ poterat ꝓ parte peccari? Fab.hui? tã citò tibi excidit ratio, paulò ante tibi dixeram, id quòd est indiuiduũ,non posse pro parte tangi, veluti punctum, via, & iter nõ potest pro parte concedi, & pro parte negari,sed vel insolidum negatur, vel insolidũ conceditur: hanc ob causam si vnos hæres,eũ qui stipulatus est,vti itinere prohibuerit, non in parte,sed in toto intelligit̃ prohibuisse. hoc igr̃ voluit Cato dum dixit, quod nisi insolidũ peccari non poterat.Iul. dixisti in priori casu, hoc est in d.stipulatione,iter fieri, nõ posse nisi insolidum peccari. & ideo vno peccante ab oĩb. pęna cõmitti,vt s. abundè dictum est,velim tñ audire huic aliud simile.Paul.Cato tibi satisfaciet, ait.n.ibidẽ vt in illa stipulatione ꝑ te non fieri,quominus mihi ire agere liceat,& sic ipsimet simile demonstrauit.Iul.est† ne hęc stipulatio per te non fieri quominus &c.similis illi, iter fieri? Paul.est profectò ex Catonis sńia.& similitudo versatur in hoc,quod illa stipulatio iter fieri,cõtinet seruitutem,& sic ius, ergo indiuidua,non potest igitur in ea,nisi insolidum pecari:ita & hæc per te non fieri quo minus &c. continet ẽt seruituté vt sup. est declaratum, eodem modo est diuidua, non põt igr̃ nisi insolidum peccari. Iul.si ita esset, non similis,sed eadem esset? Fab.aliquantulũ hæc ꝑ te non fieri,&c.ab illa differt,hæc.n.licet contineat seruitutem vt illa, continet tñ hoc amplius,ne.s.promissor sit impedimento,quominus liceat vti seruitute, quod si impediret pœna committeret̃:in illa verò iter fieri,nõ est expressè cautum, ne promissor sit impedimẽto, satis est.n. vt patiatur stipulatorem ita agere, & si fortè erit impedimento, non ad pœnã,cũ nulla sit ꝓmissa, sed ĩ id quod interest tenebit̃. Iul.iã planè ĩtelligo.Fab.aduerte mi Iuli,ĩ multis codicib.legit̃,illam stipulationem. sed non existimo Catonem ita scripsisse,si.n.ita legeretur,eiusmodi verba non haberent vñ regi possent,nec sensus,nec ꝯstructio accõmodari posset,legendum est igitur, vt in illa stipulatione. & ita memini legere in quodam antiquissimo codice in pergamena manuscripto. Iul.prudẽtissimè Paule dixisti, illud quod est in stipulõne iter fieri, versari in stipulatione per te non fieri quominus &c. & ideo stipulationem per te non fieri,esse similem illi:& quia nullũ simile est idẽ.l.quod Nerua.ff.depos.velim scire,& in quo sint similes,& in quo differant? Paul.satis à Fabio nostro s.declaratum est,ibi videto.

Iul.benè est,sed cupio audire,† qd velint illa

la verba,sed videamus,ne non idem hic sit,sed magis idē,quod in illa stipulōne,Titiū,eiusq; hǽdem ratū habiturum. Fab. acutissimè Iuli, dicebas paulò añ,Catonem obscurè locutū,tu verò obscurior, ficciorque videris,dixisti.n.videamus ne nō idem hic sit.Iul.iocosè à te arbitror hæc dici:Fab.imò serio.nosti.n.aliud esse cura ne Titius legat,aliud cura, ne non Titius legat. nam si velim à Titio non legi, dicā cura ne Titius legat:si aūt velim Titiū legere,sed dubito,vt non legat,dicam cura,ne non Titius legat,hoc est,da operam vt legat.sed huiusmodi verba hic nō ita intelligēda sunt,sed illa dictio, ne,ponitur hic dubitatiuè,vt apud Virgilium.

Iustitiane prius mirer belline laborem.

Si igr̄ illā dictionem ne, dubitatiuè accipis, rectè id facis.Iul.ita equidē accipio.Fab. ergo post dictionē ne, facias subdistinctionē, mox sequit̄,nō idē hic sit: dic ergo, videamus an nō idem hic sit.Iul.sat bn̄,& ita intelligi oportet, sed illud aduerbiū hic,quid demonstrat. Fab. hic,i.in ista stipulatione, per te non fieri quominus &c.vis vt apertius loquar?Iul.obsecro. Fab. animū huc aduertito, integer sensus hic est. Videamus an non idē sit, in hac stipulōne ꝑ te non fieri &c.quod est in illa,iter fieri? sed magis puto esse idē quod est in illa stipulōne, Titium ratum habiturū, hoc est potius dicendum vr̄,hanc stipulōnem Titium ratum habiturum esse magis similem illi stipulōni,iter fieri, quàm illam per te non fieri quominus &c. illa.n.iter fieri,est affirmatiua,itidem hæc,s.stipulō,Titium ratum habiturū,est affirmatiua; ergo similis: at stipulō per te non fieri, quominus &c.est negatiua, ergo dissimilis ab illa, s. iter fieri quid igr̄ dicendum?Paul.hmōi dubitationis Cato in eo libro mētionē minimè fecit,ego aūt r̄ndeo,non idē esse.Iul.plusculum dubitationis ex verbis tuis oritur: dicis nō idē esse,nec aperis vbi.Fab.satis apuit noster Paulus.s̄.n.dictum est ex verbis Catonis,illam stipulationē iter fieri,similē esse huic,per te non fieri quominus &c.& in vtraq; esse idē, tu verò putabas non esse idē, hic,i.in hac stipulōne per te nō fieri &c.quod est in illa iter fieri,sed putabas magis idem esse,id quod est,in illa stipulōne,Titium ratum habiturū,hoc est existimabas hanc stipulōnem Titium ratū habiturū,esse magis similē illi,iter fieri,quā hanc,per te nō fieri quominus &c.cū vtraq; sit affirmatiua:Paulus verò ad tuā hanc sn̄iam r̄ndēs ait, non esse idē,hoc est illam stipulōnem iter fieri,non esse similē,vt tu existimabas huic,Titiū ratum habiturū,sed illi, per te non fieri quominus &c.vt Cato scripsit, qui plusquā manifestè comparauit illam stipulationem iter fieri,quæ erat in priori casu, huic per te nō fieri,vt patet ibi,vt in illa stipulatione &c. assentire obsecro Catonis sn̄iæ, & animaduerte text. esse mendosum: legendum est enim Paulus respondi,& non Paulus respondit.vt in l.tutor. §.Lucius.ff. de vsu. vbi dr̄ Modestinus respondi.& ita idem Paulus in l. vlt. & penult.ff.quæ senten.sine appel.vbi legitur Paulus respondi.

Iul.declarasti Fabi mi,verba Pauli aliquantulū obscura,sed velim mihi reddi rōnē,quābrē in hæc stipulō,Titiū ratū habiturū,r̄ō sit similis illi,iter fieri?Pau.audi igr̄.hoc iō fit,qd̄ hac stipulōne,& solus tenebit̄,qui ratū non habuerit,& solus aget à quo fuerit petitū,idq; & Marcello vr̄.Iul.est igr̄ diuidua? Fab.est profectò,& iō nō est similis illi, iter fieri,quæ est indiuidua, in qua vno peccāte oēs proportione hǽditaria tenentur,vt dictum est. Iul. mihi aūt minimè persuadere possum,quamobrem hæc stipulō,Titium ratum habiturum sit diuidua? 7

Fab.satis clarè dictum est s̄.illud esse indiuiduum,vel qd̄ est incorporale,& iō est in mera forma,veluti via,iter,actus,anima,& hmōi,vel cui aliqua forma à promissore danda est,vtputa insulam ædificari,fossam fodiri:item quando res habens formā tradēda,seu danda est,vtputa,domum tradi,fundumve finibus suis ꝑscriptum dari,& huiusmodi.d.l. stipulationes nō diuiduntur. Dictum est ēt illud esse diuiduū, quod non est per se mera forma,nec à promissore ei danda est,nec habet in formam,& ideo est omnino informe,veluti decem dari, materiam conduci ad rem aliquam faciendam, de quo s̄.ratio reddita est.& hoc sentit Bar. in d. l.si is qui.§.quædam.ff.ad l.Falcid.in 1.oppos. vbi loquitur de opere formi,& informi. Iul. satis mihi,vt soles fecisti, sed adhuc tantillum dubij restat: dubito.n. an ipse dominus, hoc est Titius,cuius procurator promisit eum ratum habiturum,possit pro parte ratū habere?

Paul.minimè.Iul.quonam igitur modo diuidua dr̄? Fab.nonne mi Iuli, hæc stipulatio, decem dari,est diuidua.l.2.§.1.ff. de ver.obli. & tn̄ is,qui ea promittit,non potest inuito cre

ditore pro parte soluere.l.tutor.§. Lucius. ff. de vsu.glo.in d.§.1.

8 Iul.& † quęnam drię est rō, vt si vnus hæres ratum non habuerit, solus tenetur, alter verò non tenetur, qui pro parte ratum habuit, potuit igitur vnus hæres pro parte ratū habere: dñs verò pro parte id facere nequaquam pōt, hoc mirum est, immutatur.n.ex persona hęredum obligōnis cōditio, id quod fieri minimè dēt.l.2.§.ex his.ff.de ver.obl.Fab.rō facilè red di pōt: nam quemadmodum si Titius centum promiserit, non pōt partē soluere.d.§.Lucius, ita nec eius hēs poterit partem soluere, inuito creditore.Iul.tu tibi ipsi non constas. Fab.audi quæso, mortuo promissore duobus relictis hæredibus, ipso iure illius patrimonium ex lege duodecim tabularum inter hæredes diuiditur, & vnusquisq; hæres suā habet portionē, quæ respectu habentis, nō est pars, sed totum quoddam: quemadmodum fundo regionibus in duas partes diuiso, neutra illarum est pars fundi, sed per se fundus.l.si quis duas.§.si quis partem.ff.comm.prædio.in id, quod iure vni ex hrdibus venit, non est pars, sed totū quoddā: veluti, si Lucius debebat centum, eo mortuo, ea centum ipso iure inter duos hæredes, puta Titiū, & Semproniū, diuidunt, ita vt quinquaginta à Titio, totidemq; à Sēpronio soluēda sint, sed quinquaginta respectu Sēpronij nō est pars, sed totū quoddā, oportet igr, vt soluat totū, vt liberetur, nec posset vigiuti quinque, & sic partē inuito creditore soluere, quemadmodum nec ipse Lucius poterat. d.§.Lucius.

Vides igitur mi Iuli cōditionem obligōnis non esse immutatam. nam quemadmodū defunctus debebat totum soluere, & si pro parte soluisset, liberatus certè non fuisset, ita vnusquisq; hæres dēt soluere totum id, quod ipse debet, nec liberatur soluendo illius totius partē, non est igitur conditio obligationis immutata. Iul.iam mi Fabi, ex Pauli rñsione, & tua interpretatione satis ingeniosā cōtentus sum, & vtraq; mirum in modū mihi cordi est, neq; existimo potuisse melius & rñderi, & interpretari. Fab.gratia Dei id factum arbitremur, q cū sit ipsa veritas, non sinit veritatem diu latere.

Superest acutissimè auditor, vt inspiciamus an interpretatio Ias ad illū vers. sed videamus sit litteræ consentanea. ipse.n.iactabundus ait, eū verū esse illius ver.sensum, quod Iurec. dubitat, an idē sit hic, s.in stipulōne amplius non agi, quod est in stipulōne per te non fieri quominus &c. dubium erat, inquit ipse, quia vtraque stipulō est negatiuè concepta? Paulus ait, non esse idē, s.in stipulōne amplius non agi, & in stipulōne per te nō fieri &c. quia prima est diuidua, secunda est indiuidua. & iō Paulus ex Ias. snia concludit bene esse idem in stipulōne amplius non agi, quod est in stipulōne ratum haberi. Non possum non subridere, vel potius non dolere tm virum audacter asserere hmōi esse verum sensum alijs, qui magis confundūt, quam aperiant intellectum. Videamus doctissimè Ias, an id, quod ais verbis accommodari possit. consultor.n.in ver.sed videamus, dubitatiuè loquitur, id quod ostēdit illa dictio, ne, sed dicas obsecro, vnde dubitandi rō oriebat? sine cōtrouersia dicendū est, esse ortam ex cōparatione, quā Cato fecerat, seu Paulus ex Catonis verbis. dixerat.n.Cato, in stipulōne iter fieri, vno ex hęredibus contra faciente ab omnibus pœnam pro portione hæreditaria committi: in stipulatione verò amplius non agi, eū hęredem, qui aduersus promissa fecerit, pro portione sua solum pęnā committere. in ver. drię, ponit rationem, inquiens, quia in priori casu, hoc est in stipulatione iter fieri, ille enim prior casu existit, omnes commisisse vñr. rursus reddit rationem inquiens, quia nisi insolidum peccari non poterat. deinde in versiculo, vt in illa, comparat stipulationē illā, iter fieri, stipulationi per te non fieri quominus &c. cōparatio aūt in hoc versat, quod sicut in illa iter fieri, nō pōt nisi insolidū peccari, ita & in hac p te non fieri quominus. Hac Catonis cōparatione audita. cōsultor dubitabundus ait, videamus an nō idē sit, hic. ille articulus hic, nō demonstrat stipulationē amplius nō agi, vt tu Iason existimas, de ea.n.mētio à Catone facta nō fuerat, sed sine controuersia ondit eā stipulationē per te non fieri, quominus &c. huic.n.à Catone cōparata fuerat illa stipulō per te non fieri, hanc ob causam consultor dubitans arbitratur stipulōnem illam, ita fieri, nō esse similē huic, per te non fieri, quominus &c. quēadmodū Cato asserebat. Et iō dixit, videamus ne nō sit idem, hic, i. in stipulatione per te non fieri, quod est in illa, iter fieri: negat igitur cōsultor esse idem. deinde quasi affirmatiuè putat, magis idē esse, id quod est in nulla stipulatione,

Titium

Titium ratum habiturum, hoc est arbitratur consultor illam stipulationem iter fieri, magis esse similem huic, Titium ratum habiturum, quam illi per te non fieri, quominus, &c. vt Cato dicebat poterat enim consultor moueri, q̄ illa iter fieri, est affirmatiua, hæc autem per te non fieri, videtur negatiua, quamobrem non videtur recta comparatio, sed magis, illa iter fieri, videtur comparanda secundum consultorem, huic. Titium ratum habiturum, est. n. & hęc affirmatiua. sed decipiebat profectò cõsultor, siquidem stipulatio per te nõ fieri quo minus &c. ęquipollet affirmatiuæ, vt s. ex Dialecticorum regula demonstratum est. Hãc ob cām Paul. Iureconsi. respondens consultori, dicit, non idem esse, supple tu, in stipulatione, Titium ratum habiturum, quod est in illa, iter fieri. Et non interpretandum est. vt tu Iaso. interpretaris. qui illis verbis Pauli, videlicet non esse idem, addis. s. in stipulatione amplius non agi, & in stipulatione per te non fieri. Hæc aũt interpretatio, quam sit à vero aliena ostendũt verba Pauli, quæ sequuntur, quib. reddit rõnē, quamobrem non sit idem inquiens. nam hac stipulatione, s. ratum haberi, solus tenebitur, qui ratum non habuerit, & solus aget à quo fuerit petitum. at in stipulatione iter fieri, si vnus peccat, ab omnibus pœna committitur, benè igr ait Paulus, non esse idem. sequitur itaq; ex verbis Pauli, rectè à Catone fuisse comparatam illam stipulationem, iter fieri, huic per te non fieri quominus &c. illa. n. est affirmatiua, & hæc p̄ ęquipollēs est affirmatiua, vt dictum est in decla. 73. Item in illa est p̄missa seruitus itineris, itidem & in ista. Item in illa, non põt, nisi insolidum peccari, eodem mõ & in ista. Similiter in illa, vno contrafaciente, ab oib. pęna pro portione hæreditaria peti potest: itidem & in ista vno impediente, ab omnibus pœna committitur, cum non possit nisi insolidum peccari, recta est igitur comparatio, quā Paulus accuratè paucis verbis confirmat. Et ex his arbitror sensum, quem Ias. putat verum, esse longè à vero alienum perbellè igitur ait phil. 1. Eth. verò omnia consonant, à falsò citò discrepat verum. Ex supradictis ingeniosè auditor habes nouam indiuiduorum declarationem, quę si satis tibi fecerit, non mihi, sed Deo à quo omnis prouenit veritas, acceptam referto, & vna mecum illi gratias agito.

LXXVI. DECLARATIO
§. si parens. l. 1. ff. si à parente quis manumissus fuerit.

QVęsitum fuit à me, quam ob causam pater qui pecuniam à filio accepit, vt eum emanciparet, à bonorum possessione contra tabulas excludatur? Respondi, ideo fieri, quia ratio, quamobrem ęquissimus prætor patri, qui à filio emancipato præteritus erat, concesserat, vt ad bonorũ possessione cõtra tabulas admitteretur, accepta pecunia omnino cessat.

Ratio autem erat, quod filius à parēte emācipatus, gratuitum bonorum sibi quærendorum beneficium accepit. si. n. filiusfamilias esset, quodcunq; sibi acquireret, eius emolumētum patri sine dubio acquireret. §. igitur. Inst. per quas pers. nob. acq. l. 1. ff. si quis à paren. fue. manu. in princ. emancipatus verò, non patri, sed sibi acquirit. Hanc igitur ob causam, in recompensationem talis beneficij, prætor parenti qui filium emancipauit, meritò concessit, vt si ab eo prætereatur habeat bonorũ possessionem contra tabulas. d. l. in princ. & hoc prætori æquissimum visum est. si igitur pater ob emancipationem pecuniam à filio accepit, certè beneficium à patre acceptum iam remuneratum est, nec potest dici gratuitum beneficium à patre in filium collatum, non est enim beneficium, nisi gratis conferatur: idcirco si filius, qui data pecunia emancipatus est, patrē prætereat, appellari ingratus minimè potest, quamobrem cessat illa Prætoris æquitas, non est enim æquum, vt pater & pecuniam accipiat, & ad bonorum possessionem contra tabulas admittatur. si igitur pecunia accepta, ęq tas illa cessat, sequitur, vt desinat esse iustum. nil aliud est iustum, quam quoddam æquum, seu alteri adæquatum. pro seruitio. n. seu re aliqua accepta, æqua secundum proportionē retributio facienda est, alioqui esset quid iniustum. hęc colliges ex Arist. 5. Eth. Aequissimum itaque Prætori visum fuit, vt emancipationis beneficium à patre in filium collatum, altero rependerent beneficio, hoc est, vt ipse pater à filio emancipato saltem in legitima instrueretur, id quod si non fiat prætor ipsum patrem ad bonorum possessionē ɔtra tabulas admittit. hoc ipsũ est, qđ p̄tor in. d. l. 1. in prin. appellat æquissimum. Qn̄ igitur pater à filio

pecuniam accipit, vt eum emancipet, iam emã cipationis beneficium accepta pecunia remuneratum est, sunt igitur pares. At si pater, & pecuniam, & bonorum possessionem contra tabulas, nisi institueretur, haberet, hoc neque æquum, neque iustum dici posset. nam ex parte patris emancipatio duntaxat, ex parte verò filij, & pecuniæ datio, & institutio existeret, vel bon.poss. contra tab. id quod minimè esset iustũ esset. n. plus ex vna parte, q̃ ex altera, & per consequens non esset æquum, vt in 5. Eth. Hác ob causam tex. in d. §. si parens ait. si pater pecuniam accipit, vt filium emancipet, & velit ad bonorum possessionem contra tabulas venire, exceptione doli mali repellitur. ratio est, quia emancipationis beneficium ipsa pecunia compensatum censetur: tanti enim videtur à patre æstimatum esse damnum, quod ex ipsa emancipatione consequitur, quanti est illa pecunia, quam à filio ob emancipationem accepit. cessat itaque prętoris ratio in d. l. 1. ergo & eius dispositio cessare debet. l. adigere. §. quãuis. ff. de iur. patro.

Et ex his perspicuum est patrem in d. § si parens, non eò amittere bonorum possessionem contra tabulas, quod fecerit pactum de nõ succedendo, cum quo esset admixtum delictum: vt tenet Bart. in l. fi. C. de pact. in 2. col. vers. secundo quæro. non enim accipere pecuniam à filio emancipando est delictum. l. vtrum. ff. de verb. oblig. & est communis Dd. opinio. sed eò amittit, quod pecunia à filio accepta iam remuneratum est emancipationis beneficium, & sic cessat æquitas, qua motus erat prętor ad dandam bonorum possessionem contra tabulas, vt ex supradictis satis patere potest.

Liber Sextus.

SVMMARIVM.

1 *Iurisdictio, vnde dicatur.*
2 *Ius idem quod iustum.*
3 *Et est duplex.& idem iurisdictio.*
4 *Potestas vnde.& est duplex.*
5 *Potestas ciuilis duplex.*
Potestas summa apud quos sit.
6 *Rectores ciuitatum sunt, quasi manuales artifices.*
Potestas inferior quid,& eius diffinitio.
7 *Iurisdictio realis,quid.Et est de iuregentium nu. 8.*
9 *Iurisdictio legalis in quibus habeat locum.*

LXXVII. DECLARATIO
Iurisdictionum materiæ.

XTANT duo tituli in ff. vet. vnus ita sonat, de officio eius cui mandata est iurisdictio. Alter de iurisdictione oīum iudicum. sub quibus iurisdictionū materia tractaĩ, q̃ primo aspectu difficilis ,prsus vr̃. ego conabor quoad potero, ita eam explicare, vt facilior vnicuiq; appareat. Et vt hoc fiat, Primò quæro vñ † dicaĩ
1 iurisdictio? quidā volunt iurisdictionē cōponi ex hac dictione iuris,& ditione. aiunt.n. ditionē significare ptātē, quasi iurisditio interpretetur iuris ptās. Hoc aūt minimè verū est: nō.n. reperiĩ ditio in recto: sed est scribendū iurisdictio p c. hæc.n. appellatio dictio,nis, duciĩ, à dico dicis,& est ferè idem quod locutio: dr̃ itaq; iurisdictio, quasi iuris locutio, nā dicere propriè significat loquor. Quod autem iurisdictio dicatur à iure,& dico,cis, probat tex. in l. 1. ff. de iurisd. omn. iud. ibi ius dicentis &c.
2 Est pterea sciendū † hoc nomen ius, idē esse qđ iustū, nā per apocopen remota syllaba tū, à iusto remanet ius: & sic poniĩ ius pro iusto, sicuti dic pro dice, fac pro face. & id qđ Iurecōsulti appellāt ius, vt in tit. de iur. nat. gen. & ciuil. Phil. in 5. Eth. appellat iustū. Hoc itaq; ius,
3 seu iustū diuiditur. aliud†.n. est iustū reale, seu emendatiuū: aliud legale. Emendatiuū iustum est quoddā æquū inter lucrū,& damnū. qñ igr̃ vna pars est in lucro, altera in dāno, tūc est iniustū: qñ verò neutra pars est in lucro, neutraque in dāno, sed quisq; ius suū hēt, tūc dr̃ esse iustū exēpli cā, si vendo tibi equū cētū aureis, & trado, si tu non das mihi pretiū tu es in lucro,& ego in dāno: quamobrē eo ad iudicē, iudex aūt dicēs snīam cogit te ad dandū mihi p̄tium,& ita rē ad æqualitatē reducit, emendatque iniustū,& ita dr̃ quisq; ius suum hr̃e, hoc est iustū suum,& iudex ita loquēdo dicit ius, seu iustum,& hoc iustū dr̃ reale, seu emendatiuum, qa est quoddā æquū, re ipsa inter plus, & minus, & lucrum,& damnū. Si igr̃ reperiĩ iustū reale, seu emēdatiuū, ↄ̃ns est, vt reperiaĩ ēt iurisdictio realis, seu emendatiua, quasi locutio iusti realis. hæc ex 5. Ethi. facilè colliges.

Est & aliud ius, seu iustū, quod legale noīaĩ, nā quemadmodū is, qui exorbitat à lege, eamque transgreditur, dr̃ iniustus, ita & exorbitatio, ipsaq; transgressio dr̃ iniustū quoddā. is verò, qui obtemperat legi,& ea, q̃ sunt à lege diffinita facit, dr̃ iustus,& obtēperare legi, ipsumq; facere legitimè dr̃ iustū: ea.n. q̃ à facultate ferēdarū legū sunt diffinita,& ↄstituta, ltīma sunt. & horū vnumquodq; iustū appellatur. quāobrem cum iudex dicit, diffinita à lege esse seruāda, dicit iustum quoddam legale,& hinc dicit iurisdictio legalis, quasi locutio iusti legalis.

Est itaq; duplex iurisdictio, vna realis, altera legalis. hæc ēt colligi pñt ex 5. Ethic. Est pterea sciendum hanc appellationē † ptātem duci ab hoc verbo possum, potes, eamq; esse duplicē, 4
vnam naturalē, alteram verò politicam, seu ciuilem. Naturalis ptās ea est, quam quis habet à natura, vtputa hēt quis potestatem à natura ambulandi, loquendi, aliaq; eiusmodi faciēdi. Item pater quandam naturalem ptātem in liberos obtinet, de qua dictū est supra in declaratione patriæ ptātis. Itē dñs natura hēt quandam ptātem in seruos, quæ appellatur herilis, & mas natura ipsa habet quandam ptātem in fœminam,& alia eiusmodi, vt in 1. Polit. altera est † ptās politica, seu ciuilis cuius duæ sunt 5
spēs, quædam.n. est summa, seu suprema: qdā inferior. Ptās summa politica ea est, qua nulla est superior: & hæc omnem politicam ptātē,

omne politicum imperiũ, omnemq; iurisdictionem continet, continet inquam potentiã, potestq; in actum deducere. Continet ꝑterea legum ferendarum facultatẽ, iudicis dandi licentiã, magistratusq; creandi. l. fi. C. de legi. in fi. l. 2. de origin. iur. continet itẽ facultatẽ, oĩa alia faciendi, q̃ ad Rempublicam seruandã necessaria, vtiliaq; sunt, vtputa ꝑstare beneficium impetrandi veniã ætatis. C. de his, qui veni. ęta. impetr. ꝑstare authoritatẽ arrogationi. l. 2. ff. de arrog. ꝑstare authoritatem legitimationi. Aut. quib. mod. nat. effi. sui. §. illud, & §. pen. & alia hmõi. & hæc ptãs est penès id, quod hẽt ciuitatis gubernationẽ, seu regimen. Si igr̃ vnus ciuitatẽ gubernat ad vtilitatẽ cõem respiciẽs, is est Rex, seu Imperator, apud hunc erit illa summa oĩum ptãs, & dicetur regia, seu Imperialis ptãs. hæc aũt ptãs in initio Romæ ciuitatis fuit apud reges, Romulus. n. Numa Pompilius, Tullius Hostilius, & alij fuerũt, qui ad publicã vtilitatẽ gubernabant. Qñ verò vnus ad propriã vtilitatem gubernat, dr̃ Tyrannus: & si penès hũc est illa summa ptãs, appellabitur tyrannica. Si verò plures boni, nõ tñ tota multitudo, ad cõem vtilitatem gubernant, si penès hos ẽ ea ptãs, dr̃ gubernatio, seu ptãs optimatũ. at si ad propriã vtilitatẽ hi gubernant, illa ꝑtãs paucorũ potẽtia meritò nuncupaĩ, Tales fuerunt illi decẽ viri in vrbe Roma, q̃ exactis regib. aliquãdiu ad publicã vtilitatẽ gubernarunt: tales ẽt fuerunt Consules, & Senatores.

Cum verò multitudo ad cõem regit vtilitatẽ, ea gubernatio cõi noĩe vocaĩ respublica, illaq; ptãs appellatur publica, & tunc multitudo est dña oĩum, hæc suprascripta ex. 3. Polit. colliguntur. Est itaq; vt dictũ est, summa q̃dã politica ptãs, qua is penès quem ea est, oĩa põt ad rempublicam necessaria, atq; vtilia efficere. Hæc aũt ptãs dr̃ præses, & architectonica: is aũt penès quem ea est, architectonicus præses dr̃. hic enim non agit, sed regulas hoc est leges dat, quomodo regenda, tractandaque sit respublica? qui † verò agunt administratores, rectoresque ciuitatum appellãtur. sunt enim quasi manuales artifices, qui architectonico illi inseruiunt. hæc ex Aristot. in 5. Ethic. & ibi not.

6 Illa inferior politica potestas, ab illa summa descendens, quæ & iurisdictio dici potest, est vti genus, quæ ita diffiniri potest.

Iurisdictio, est publica potestas, per quam quis operatur in iusto dicendo, vt ciuitas bene, quieteque viuat, bene etenim, quieteq; viuere, est finis omnium iurisdictionum, vt in 3. Pol. & l. congruit. ff. de off. præsid.

Huius aũt duæ sunt ſpẽs: vna realis, altera legalis. Realis † iurisdictio est, per quã quis operatur in iusto reali, seu emẽdatiuo, de quo supra dictum est, hæc. n. curã habet, ne vna pars sit in dãno, altera in lucro, vel ne quis iniustẽ damnum passurus sit. iudex. n. penès quẽ est eiusmodi realis iurisdictio, videns vnã partem esse in lucro, alteram in damno, dicendo ius, hoc est loquẽdo inter partes id, qd iustũ est, rẽ ad æqualitatem redigit, facitq;, vt quisque ius suum, hoc est iustum suum, habeat. 5. Eth. Hęc itaq; iurisdictio in omnibus actibus locũ hẽt, in quibus vna pars est, vel põt esse in damno, vtputa in omnibus contractibus nominatis, innominatisq;, & in vltimis voluntatibus, atq; in maleficio, vel quasi, qñ actione agitur, vt in iniuria, cum agitur ciuiliter. §. in summa. Inst. de iniur. & in furto etiam versatur, vbi iudex dicendo iustum, condemnat te ad rem meam mihi restituendam. Nam si tu furaris rẽ meã, ego sum in dãno, tu quidem in lucro, & si occidis aliquod pecus meũ, vel aliquas arbores meas incidis, ego sum in damno, & tu aliquo mõ diceris esse in lucro, vt no. in 5. Eth. quamobrẽ, iudex dicendo ius reducit rẽ ad æqualitatẽ, hoc est, condemnat te ad illarũ rerũ ęstimationẽ mihi dandã tot. tit. ff. ad l. Aqui. & sic in cæteris maleficijs, vel quasi qñ ciuiliter agitur, & dr̃ iurisdictio mera, hoc est non admixta, est. n. species per se: & quia rem ad æqualitatem redigit, iõ dicta est iurisdictio realis, seu emendatiua, q̃ ita diffiniri põt. Iurisdictio realis, seu emendatiua, est publica ptãs, per quam quis operatur in iusto reali, seu emendatiuo, præposita actione, ne vna pars sit in damno, altera in lucro, & ne quis damnum iniustẽ patiatur. hanc diffinitionem bonã esse arbitror, constat enim ex genere, & differentijs, & cum suo conuertitur diffinito. Hæc † autem iurisdictio realis fuit ex iuregentium, antequam esset ius ciuile, nam sicut iuregentium erant oblgõnes, & actiones, vt supra demõstratum est in declarõne actionum, deinde à iure ciuili cõprobatæ, appellanĩ ciuiles, vt in §. omnium. Inst. de oblig. ita & hæc iurisgentium iurisdictio à iure ciuili approbata, dicitur ẽt ciuilis.

Illa

9 Illa species, quæ dicitur † iurisdictio legalis, versatur in iusto legali, de quo sup. dictum est, & habet locum vbicunq; lex aliquid fieri iubet, vel fieri vetat, & iudex dicit illud fieri, vel non fieri, & quia illud quod lex fieri, vel nō fieri iubet, est iustum, vt in 5. Eth. meritò id quod à iudice in illis casibus terminatur iustum legale dici pôt: si igitur iudex in his iustum legale dicit, consequens est, ut iurisdō reperiat etiā legalis, lex. n. de omnibus dictat, nam legumlatoris voluntas est efficere bonos ciues, ēt metu pœnę, vt in: 1. Eth. & l. 1. ff. de iusti. & iur. & profectò in omni vita legib. est opus. multitudo. n. potius pęnę, q̄ rōni, & honestati paret, vt in 10. Ethi. pcipit. n. lex ea agere, quę ad virum fortem pertinent, vtputa non deserere locum, non fugere, & si id fiat pœnam imponit, vt in titu. de re. mil. ff. præcipit etiam ea, quę sunt tēperantis, veluti non committere adulterium, incestum, stuprum, & eiusmodi, & si id fiat iubet facientem pœna affici. vt in tit. ad. l. Iul. ff. de adul. &. C. præcipit item hoīem gladio, vel veneno iniustè non occidi, id quod si fiat, pœnam in facientem interrogat, tot. tit. ad. l. Cor. de sic. & venef. C. & ff. vetat ēt nō cōmitti falsum, & si committatur, pœnam in committētē profert de qua. ff. ad. l. Corn. de fal. & in cæteris itidem facit, alia iubēs. alia vetans. & oīa, quæ lex iubet, aut vetat, dicuntur iusta.

Omnia igitur quæ sunt à lege diffinita, legitima, & iusta sunt, & iudex, qui punit facientes ea, quæ lex fieri uetat, & non facientes, quæ fieri iubet, dicendo id faciendum esse, dicit ius, seu iustum legale, & consequenter ipsum dicere, ius legale, appellatur iurisdictio legalis.

SVMMARIVM.

1 *Iurisdictionis legalis quatuor sunt species.*
2 *Potestas condendi leges est species iurisdictionis per se non meri imperij gradus.*
3 *Item licentia iudicis dandi. Et imperium inferius. num. 4.*
5 *Imperij inferioris tres sunt species.*
Modica coertio, quid sit.
6 *Modica coertionis differentia cum mero, & mixto imperio.*
7 *Imperium merum, vnde dicatur. & eius diffinitio.*
8 *Et quot sunt eius gradus.*
9 *Delicta cur puniantur.*
10 *Imperium mixtum cur dicatur. Et eius diffinitio. nu. 11. Et quot sint eius gradus. nu. 12.*
13 *An datio tutoris sit mixti imperij, & quod nō sit species per se iurisd. legalis.*
14 *Officium iudicis in exercenda iurisdictione, est vti instrumentum. & nu. 16.*
15 *Nec nobile, a ut mercenarium dicitur.*
17 *Officium iudicis, cur latissimum Et cur non longissimum nu. 18.*
Dictionis, & natura.

LXXVIII. DECLARATIO specierum iurisdictionis legalis. 1

HAec species, quæ dicitur † iurisdictio legalis, diuiduntur in quatuor species. Prima dr facultas legis ferendæ. Secunda licentia iudicis dandi. Tertia imperium inferius. Quarta est potestas dandi tutores, quæ ei soli cōpetit, cui nominatim, vel lex, vel Senatuscōsultū, vel princeps concessit. l. muto. §. tutoris datio. ff. de tutel. Hæ aūt quatuor species ab illa summa potestate, de qua dictum est, descendunt. nam licet is penès, quem est illa summa potestas per se principaliter possit facere leges, seu constitutiones, puta populus, seu princeps. §. lex. & in. §. sed & quod prīcipi. Inst. de iur. nat. gen. & ciui. potest tamen id alteri impartiri, & efficiet vna spēs iurisdōnis legalis, quę pōt dici potestas legis dicendę, hoc est legis constituēdæ: nā lex rectè posita legitima est, & quid in ea continetur, iustum dicitur. 5. Eth. qui ergo dicit hoc est constituit legem, dicit iustum legale, & illa potestas, quæ potest legem dicere, iurisdictio, hoc est legalis iusti locutio, appellatur. Hæc autem potestas legis faciendæ, concessa est à summa illa potestate senatui, vt. l. non ambigitur. ff. de legi. concessa ēt est pfectō pto rio, vt. l. formā. C. de offi. pf. pto. & † est vna species iurisdictionis per se: non. n. est gradus imperii meri, vt tenet Bar. in. l. imperium. ff. de iurisdictio omn. iud. & quia spāliter tributa est à lege, non potest delegari. Item licet dare iudices, creare magistratus, tabellionesq; propriū sii illius summæ potestatis, tamen ab illa conceditur etiam inferiori, nam & alii possunt dare iudicem. l. cum prætor. ff. de iudi. & l. more maiorum. ff. de iurisdiction. om. iud. 2

Est igitur † licentia iudicis dandi, spēs iurisdictionis legalis per se, quæ diffiniri ita pōt. licentia iudicis dandi, est potestas, seu iurisdictio legalis à superiori potestate pcessa ad iudicē dādū, concessa inquā expresè, hoc est lege, vel tacitè, hoc est consuetudine, vt. d. l. cum ptor. 3

Impe-

4 Imperium † inferius, quę tertia species legalis iurisdictionis noīatur, vti genus subalternum ita diffiniri potest. imperiū inferius est iurisdictio legalis per quam iudex imperando, vel iubendo, vel vetando sine actione operatur.

5 Hoc autē † imperiū subdiuiditur. nā quoddam est merū, quoddam mixtum, & quoddā iurisdictioni reali, seu emēdatiuę deseruiens. Hoc aūt vltimū imperiū vti species, dr̄ modica coertio. vt l. fi. ff. de off eius. quia ita diffiniri potest. modica coertio est imperiū, p̄ quod quis operaī in coercendo, modiceq; castigādo eos, qui nolūt iudici obtēperare, vt obedietes efficiantur. Quę castigatio non fit ad vindictā, neq; ad pęnā, sed ad faciendos ciues iusdiceti obtēperantes: queādmodum magistro, & docenti concessa est leuis castigatio, nō puniēdi, sed docendi, monendiq; cā, vt discipuli meliores efficiantur. l. sed & si. §. fin. ff. ad l. Aquil.

Et quia hęc castigatio non iure actionis, sed imperio iudicis fit (iudex. n. iubet, imperatq; inobediētes modicè coerceri, castigariq;) hinc fit vt hæc species iurisdictionis dicaī imperiū. d. l. fi. ff. de off. eius, non tñ est merū imperiū, vt ibi nec est mixtū, nam mixtum imperiū stat per se, nec alij seruit. Hoc aūt imperium, quod est modica coertio, iurisdictioni reali, seu emēdatiuæ subseruit, eaq; sequitur vti satelles, eiq; cohæret. d. l. fi. & iudex q̄ exercet iurisdictionem realē, seu emēdatiuā, vtitur eo imperio, hoc est modica coertione, vti instr̄o ad exercēdum opus realis iurisdictionis. nam sicuti artifex non potest opus suū sine proprio instr̄o conficere, ars enim sine proprio instr̄o quasi nulla est. 1. Pol. & sartor non potest conficere calceos sine propriis instrumentis, ita iudex nō pōt opus suę iurisdictionis cōsummare sine hoc instr̄o, hoc est modica coertione, sine qua nulla est iurisdictio, s. realis, seu emendatiua. vt d. l. fi. quæ lex non loquitur de verbali coertione, vt inquit Bar. in l. imperiū in sexto gradu meri iperij, sed de modica coertione reali, qua (vt dictū est) ēt magistratus municipales vtuntur ad reddēdos homines sibi obtemperantes, alioquin eorū iurisdictio nulla esset. vt ait Paul. in d. l. fi. de iuris. om. iud. & de hac modica coertione loquitur tex. in l. magistratibus. ff. de iurisd. om. iud. Quod aūt hoc imperiū nō sit merū probatur in d. l. fin. quod aūt non sit mixtum, tenet glo. in l. 1. §. fin. ff. de . offi. eius. in uer. cohęret. tex. n. ibi dicit, & imperiū quod iurisdictioni cohæret. gl. ibi ait q̄ dā dicūt imperiū, quòd cohæret iurisdictioni esse mixtū: nos cōtrà, vt in l. fi. eod. tit. vult igitur gl. modicam illā coertionem, de qua Paul. in d. l. fi. non esse imperiū mixtū. Si igitur non est merū. d. l. fi. nec mixtum: ut tenet. d. gl. & supra demonstratum est. & tñ est imperium, restat ut sit tertia pars imperii p̄ se. Et si diceres, ergo Iureconſ. in l. imperium. imperfectè locutus est, dū diuidit imperiū in merū, & mixtū solū? dico Ireconſ. ibi loqui de impio libero: vtrunq; . n. imperium tàm merum, q̄ mixtum est liberum, nulliq; deseruit. omisit ergo imperium quod deseruit, tanquā propriè imperiū. Ita facit Iureconſ. in l. 1. ff. si ager, ue ct. pet. vbi facit mentionē directi dñij, & omittit vtile, dum ait, qui fundum fruendum conduxerant, quamuis non efficiantur dñi si intelligeretur de domino directo, ut utili, esset falsum efficiūtur enim domini utiles, ut ibi patet; ita Iureconſ. in d. l. imperium, dum ait.

Imperium aut merum, aut mixtū, nō necessariò demōstrat nō esse aliud imperiū, de quo in d. l. fi. sed deuisit liberū imperium, & omisit seruū. Diffiniatur itaque modica coertio hoc modo. Modica coertio est imperiū, quod deseruit iurisdictioni reali, seu emēdatiuæ, quo iudex utitur tanquā instr̄o ad coercēdos, modiceque castigandos sibi non obtemperantes. Hæc aūt coertio, seu castigatio, non fit ad poenam, sed da emendationē. l. 1. §. cū patronus. ff. de offi. præfe. urb. nā liberti cōtinentes patronū, interdū castigantur fustibus, non ad pęnā, sed vt emendenī, interdū producīr in pęnā, vt ibi patet. facit nec quicquā. §. de plano. in fi. ff. de offi. procon. nā proconſ. potest aut uerbis, aut castigatione libertū nō obsequentē emendare. Ita iudex pōt litigantes suo præcepto nō obtemperantes modicè castigare, ut obtemperantes fiant. Et hanc modicam coertionē hēt legatus proconsulis, maiorē verò animaduersionem non habet, & ita intelligēda est. l. fi q. d. ff. de offic. proconſ. Et hęc † modica coertio, seu castigatio differt ab illa castigatione, quæ principis constitutione defensoribus ciuitatū concessa est. §. audient. Aut. de defenſ. ciuit. illa. n. fit ad pęnā, & maleficij uindictam, nec mandari pōt, cū sit principis cōstitutione specialiter ipsis defensoribus tributa, nec mandata iurisdictione 6

dictione transit.l.si quid.ff.de offic.procō.estque species meri imperij: hæc aūt, hoc est modica coertio fit ad emēdationem,& est species imperij per se,& differt à mero,quod versatur in animaduersione ad vindictā maleficii, hoc aūt in emendatione non obtemperantiū locū habet. Differt præterea à mixto imperio, quia mixtum exercetur ne quis damnum iniustū patiatur: modica verò coercio ad emendationem,vt dictum est,tribuit. Et nota quod modica illa coertio,de qua in.d.§. audient. nō cōpetit iure magistratus, sed principis constitutione,& ideò mandare non potest,per regulā primā,d.l.1.Dd.tenent contrarium, & malè.

7 Imperium† merum vti species ita appellat, eò quod ei nulla alia iurisdōnis species sit admixta,hæc.n.appellatio,merus, mera,merum, idem est quod solus,sola, solum: vnde merula auis dicta est,& merum appellatur vinum,cui aqua nō est admixta: & dicitur merum ad differentiam mixti,cui realis iurisdō inest.d.l.imperiū.& inferius dicet, vt à superiori differat. Hmōi autem imperium ita diffiniri potest. Merum imperium est iurisdō legalis, per quam iudex operatur in iusto legali, puniendo facinorosos,delinquētesq; hoīes,ne delicta remaneant impunita. Hæc diffinitio est bona.cōstat enim ex genere,& differentiis, & conuertitur cum suo diffinito. Iurisdictio.n.ponitur loco generis. Illa dictio legalis,ponit ad drīam iurisdictionis realis,seu emendatiuæ. Illa verba,per quam iudex operat in iusto legali puniendo, ponuntur ad drīam meri imperij Tyrannici, quo solent insolentes puniri, Illa verba ne delicta remaneant impunita, ponuntur ad drīā imperij coercetiui; quod punit inobedientes. non autem facinorosos, de quo sup.scriptum est: Conuertitur etiam cum suo diffinito,vt liquidò constare pōt ergo bona,vt l.1.§.dolum. ff.de dolo. Sed si quispiam diceret hāc diffinitionem non esse bonam,eò quòd non competit omnib. diffiniti partib. nā cōcedere leges, est meri imperii,vt tenet Bart. in l. imperiū.in 8.col.in primo gradu meri imperii.ff. Huic obiectioni occurrens, dicito cōdere leges,nō eē eiusmodi imperii inferioris,sed spectat ad illā summam potestatem,seu summum illud imperium,de quo sup.scriptum est. d.§.lex.& d. §.sed quod principi.Inst.de iur.nat. gen.& ciuil. & si qn̄ hmōi legū ferēdarū facultas ab illa suprema potestate inferiorib.conceditur,efficitur species per se, & est species iurisdōnis, de qua sup.dictum est. Nō est igr verum,facultatem legis ferendæ esse meri imperij gradū, sed est species iurisdictionis legalis per se.

Solet quæri,quot† sint gradus eiusmodi meri imperij? Bart.in.d.l.imperium, dicit esse sex gradus: sed aduertēdum est, quod primus gradus,hoc est, condere legum,non est meri imperij inferioris,vt dictū est. vnde dicas,tot esse huius imperii gradus,quot sunt pœnarū spēs, cum merum imperiū in puniendis facinorosis hominib.versef. Quot aūt sint pęnarū spēs, cū vacabit numerato: & quot illæ erūt,tot gradus huius imperij esse dicito. Si qrat quaòbrē huiusmodi pœnæ interrogant delinquētibus? responderi solet,quia interest Reipublicæ, ne delicta remaneāt impunita.l. si ita vulneratus ff.ad.l.Aquil. Rursus si quæratur † quamobrē 8
interest Reipublicæ? respōdeas præmittendo, 9
Ciuitatem esse ciuium multitudinem quādā: Respublica verò est eorū, q in ciuitate degunt institutio. Et queādmodū hō componitur ex pluribus partib. vtputa ex pedib.manib. oculisq;,&c.ita ciuitas veluti vnus homo ex pluribus ciuibus componitur,& est quasi vnus hō, qui multos habeat pedes,multas manus,multos oculos,multasq; alias partes, vt dicit phil. in 3.Pol. Et quemadmodum qui offendit manu Petri,facit iniuriam Petro,offendit.n. partem ipsius Petri: ita qui offendit vnum ciuem, facit iniuriam ciuitati,offendit.n.partem ciuitatis,cum ciuis pars est ciuitatis.vt in 3. Polit. vnusquisq;.n.ciuis particula est ipsi° ciuitatis. 8.Pol. Cum igitur ciuitas sit offensa,meritò iubet offendētē puniri.hæc ex 5.Eth. Hæc est igr ratio,quamobrem interest Reipublicæ,ne delicta remaneant impunita.

Restat ut videamus de mixto īperio,& primū† quærit quamobrem dicat mixtum? Dicas io mixtum imperium appellari,eòquod ei iurisdō inest.d.l.imperium.sed dices, nonne & mero imperio inest iurisdō? inest profectò: Rursus dices quamobrem merum imperiū nō appellatur mixtū, cum ei etiam iurisdictio insit? respōde tu,qd meroimperio inest iurisdictio, vti genus,genus.n.cuilibet speciei inest.l.si qd earum.§.inter emptum.ff.de leg.3.& quando genus inest alicui rei, res illa non dr mixta: non enim homo, cui inest animal vti genus

nus, dr mixtus, sed qn unum quid ex duabus speciebus efficitur, illud appellatur mixtú, uelut si uinum, & mel misceantur, fit noua species, quód dr mulsum, & hæc species mixta uocatur. §. quod si partim. Inst. de rer. diuis. item ex actione personali, & reali fit actio mixta. Inst. de action. §. quædam. Cum igitur hæc species mixti imperij sit cōposita ex duabus speciebus, uidelicet ex illa specie, quę dicitur merum imperium, & ex illa, quæ dicitur iurisdictio realis, de qua supra scriptum est, meritò imperium mixtum nuncupatur.

11 Si quæratur, † qd est mixtú imperiú? rñde: Mixtum imperiú est iurisdictio legalis, p quā iudex operatur in iusto reali sine actione, imperando, iubendo, vetandove, ne una pars sit in dāno altera in lucro, & ne quis damnū iniuste patiat. Dixi imperādo, vt l. 1. in prin. ibi restituas. ff. q ui aut clā. & in. l. 1. ibi, exhibeas. ff. de lib. ho. exhib. itidē in l. 1. in princ. de lib. exhib. Dixi iubēdo, ut. l. cauere iubere. ff. de iurisdic. om. iud. & l. dies. §. prætor ait. ibi, denūciari iubeā. ff. de dam. infec. & l. prætor ait, ibi, satisdare iubeo. ff. eo. & l. 1. ff. de doa. ibi, cauere iubebo. Dixi uetādo, ut. l. 1. in prin. ibi vim fieri ueto. ff. de aqua quotid. & æsti. & l. 1. in princ. ff. de riu. ibi vim fieri veto. itidē in l. 1. in prī. ibi vim fieri ueto. ff. de itiner. actuq; priu. & in. l. 1. in prin. ff. ne qd in flum. pub. & multis aliis legibus, & interdictis. Hmōi aūt diffinitio (ut arbitror) cuiq; bona uideri pōt: cōstat. n. ex gñe & dñiis, illa. n. uerba iurisdictio legalis, ponuntur uti genus. illa uerba per quā iudex operat in iusto reali, ponuntur ad dñiam meri impij, ubi iudex operatur in iusto legali. illa uerba sine actione, ponuntur ad dñiam iurisdictionis realis, quę operatur mediante actione. illa uerba, imperādo, iubēdo, vetandove ne una pars sit in dāno, altera in lucro, & ne qs dānū iniustè patiatur, ponūtur ad dñiam meri imperij, vbi iudex operat puniēdo, ne delicta impunita remaneant. conuertitur ēt cum suo diffinito, vt cuiq; paulò eruditiori liquidò cōstare pōt, est igitur bona, vt, l. 1. §. dolū. ff. de dolo. Sed dicet qspiā, si hęc species mixta constat ex imperio, & iurisdictione in specie, quamobrē nō dr iurisdictio mixta, sicut & imperium mixtum? rñde rem denominandā esse à potentiori, non aūt à uiliori, sed imperium est nobilius, cū sit liberum, ut aiunt Dd. & hmōi iurisdictio realis est quasi serua, seruit enim actioni præposite, meritò hmōi species mixta magis appellanda est, imperium mixtū, quàm iurisdictio mixta. Et si capis scire, quid hęc species, quę dr mixtum imperium, à mero imperio, quidve à iurisdictione reali capiat? ex eius diffinitione facilè colligi potest. nā hoc, qd est iurisdictio leglias, capit ab imperio: quod autem operat in iusto reali, habet à iurisdictione reali. & quod operari potest sine actione Imperādo, iubendo, &c. hoc ab imperio mutuatur. & dum dr ne vna pars sit in damno, altera verò in lucro, hoc à iurisdictione reali accipit.

Habes igitur quare dicatur mixtū, & quid sit, & quid ab vtraque specie sibi vendicet.

Quærit Bar. † quot sint gradus huiusmodi mixti imperij? & dicit esse sex. sed profectò primus grad⁹ est illius supremę ptātis, seu imperij (vt s. dictum est) nō autē huius mixti imperij, quod inferius appellatur. Gradus aūt huius speciei tot esse dicas, quot sunt cāę, & ptrouersiæ ciuiles, in qui[illegible] iudex nō pposita actione operatur, ne quis damnum iniustè patiat. 12

Solet quæri, † an datio tutoris, sit mixti ipe- 13 rij? gl. in l. muto. §. tutoris datio. ff. de tut. tenet esse mixti imperij. & illā sequūtur scribētes, quæ opinio mihi minimè satisfacit, manifestissimè. n. aduersatur Vlpiani sniæ in d. §. tutoris datio, cui⁹ hæc sunt verba, tutoris datio, nec imperij, nec iurisdictionis est, si nō est imperij, ergo nec meri, nec mixti, nā qd remouet à genere, & à qualibet eius specie remouet. & ibi imperiū capit vti genus: qn. n. aliqua appellatio proferatur sine differentia, vti genus capienda est. verbi gratia, si dico animal, non addo rōnale, vel irrationale, tunc aial capit vti genus. l. legato gñaliter. ff. de leg. 1. & ibi glos. quamobrē si dico, hoc non est animal, pñr dico non esse, nec rationale, nec irrationale animal. Cum igitur Iureconsultus dicat, datio tutoris non est imperij. & ibi imperium sine dubio vti genus capi oportet, non autē vti species. l. imperiū. ff. de iurisd. om. iud. si igr datio tutoris nō est iperii, ergo nec meri, nec mixti, q enim remouet à gñe, à qualibet eius specie remoueri necesse est, vt dictū iam est. Quod aūt non sit meri imperij, liquidò cōstat, merum. n. imperiū consistit in animaduersione. d. l. imperium. quod autem non sit mixti etiā patet. mixtum. n. imperium in iusto reali, seu

emenda-

emendatiuo uersaſ,cuius finis eſt,ne una pars ſit in dãno, altera in lucro, ſeu ne qs damnũ iniuſtè patiaſ, ut ſupra in eius diffinitione demonſtratum eſt. At datio tutoris,nõ uerſatur in hoc iuſto.non.n.iudex, dando tutorem ad æqualitatem rem ipſam redigit,id quod in iuſto reali,ſeu emendatiuo efficit,ut ſupradictũ eſt,cum pupillus non ſit in damno,& tutor in lucro,uel contra,ſed ob hoc ſolum datur, ut pupillos defendat.l.1.ff.de tutel.& §.tutores. Inſt. eod. Hac eadem ratione, nec eſt iuriſdictionis realis.hæc enim uerſatur in iuſto reali,eiuſque finis eſt ne una pars ſit in damno, altera uero in lucro,vt diximus.

Et ex his patet dationem tutoris,nõ cõtineri aliqua iuriſdictionis ſpecie,nec cõpetere alicui,eò quod habeat iuriſdictionem, cum nulla ſupra dictarum iuriſdictionum ſpecie contineatur, ſed ei ſoli competit cui nominatim hoc dedit, vt lex, vel Senatuconſ.vel princeps. Sed dicet quiſpiam,ſi datio tutoris nõ eſt, nec imperij,nec iuriſdictionis, quid igitur erit: ſi eſt indiuiduũ,alicuius ſpeciei eſt: ſi ſpecies alicuius gñis?dicas tu eſſe ſpeciẽ p ſe,illius iuriſdictionis legalis,q̃ capiſ uti gen9, de qua ſupra dictũ iã eſt. Et dũ tex.in d.§.tutoris datio ait, non eſſe iuriſdictionis:intellige tu,non eſſe iuriſdictionis realis,ſeu emẽdatiuæ,& qa impiũ eſt ſpẽs iuriſdictionis legalis,vt ſupra demonſtratũ eſt,iò cũ ait datio tutoris non eſt impij, nõ uetat quominus ſpẽs iuriſdictionis legalis dici poſsit. qđ.n.ab una ſpecie remoueſ,ab altera remotũ non cenſetur.ſi.n.dico, hoc non eſt hõ,non ſequitur,ergo nõ eſt equus. Ita nõ ſequitur,datio tutoris non eſt imperij,nec iuriſdictionis realis,ſeu emẽdatiuæ, ergo nõ eſt ſpecies iuriſdictionis legalis. ex ſeparatis.n.nõ fit illatio. l.inter ſtipulantem. §. ſacram. ff.de mino.Erit igitur ſpecies iuriſdictionis legalis, per ſe ab alijs ſpeciebus ſeparata.

Et vt ſupradictę iuriſdictionis ſpecies ſimul collectæ facilius memoria teneantur, hic ſummatim,ſeriatimq; ſcribuntur.

Poteſtas ſuprema.

Politica		Naturalis	
Summa:	Inferior	Herilis:	Paterna

Legalis		Realis	
Legis ferendæ:		Iudicis dandi:	
Imperium inferius:		Tutores dandi	
Modica coertio:	Merum:	Mixtum.	

Vt ſupradictæ iuriſdictionis ſpẽs cuiq; pateãt,ſcito quod in unoquoq; opere reperiſ artifex,& ars per quã ipſe artifex operaſ,& materia,in qua artifex operatur,& inſtrm, quo operatur: nam ſine proprio inſtro opus cõfici minimè põt,ut ait Philoſophus in 1.Polit. debet ẽt adeſſe finis,pp quem artifex operatur,alioquin fruſtra operaretur,exempli cã, ſutor ad hoc ut poſsit operari,oportet ut artẽ habeat, quæ eſt quædã qualitas,per quã ipſe ſutor operatur debet etiam adeſſe materia in qua operatur,& ſunt pelles:requiruntur etiam inſtra, vtputa galla,ſetæ,forma,& hmõi, adeſt ẽt finis qui eſt ipſe calceus. Ita & in iudiciis adeſt iudex, ueluti artifex, cui ineſt iuriſdictio veluti ars,per quã iudex operatur:adeſt ẽt materia, qđ eſt iuſtũ legale,vel reale, in quo iudex operaſ,adeſt præterea † inſtrm,quod eſt ipſius iudicis officiũ,quo ſuũ opus perficit. Quemadmodum.n.artifex ſine arte, & proprio inſtro non poteſt benè ſuum opus conficere: ita nec iudex ſine iuriſdictione,quæ eſt uti ars, ut dictũ eſt,& ſine officio, quod eſt ueluti inſtrm, opus perficere nequaquam poteſt, licet.n.qs ſciat iudicare,& dicere ius,tñ ſi non eſt in officio,& ſi ſic non habet eiuſmodi inſtrm, nec iudicare,nec dicere ius põt.arg.l.fi. ff. de iuriſd. om.iud.Et ex ſupra ſcriptis patet, in quo differat officium,à iuriſdictione, in quo Doctores hæſitant.Tu uerò manifeſtiſsimè uides, iuriſdictionem eſſe ueluti artem per quam iudex operatur:officiũ uero eſſe ueluti inſtrm, quo iudex opus ſuum efficit.& hoc innuit tex.in l. 1.ff.de off.aſſeſ.ubi Paulus ait. oẽ officium aſſeſſorum,quo iuris ſtudioſi partibus ſuis fungũtur,&c.nota illud relatiuũ,quo, in ſeptimo caſu,in quo ſolent poni inſtra,ut ſcribo pẽna, incido panem cultro, & ſic apparet ibi officiũ capi,ut inſtrumẽtum. Et licet officium capiatur,ut inſtrumentũ,vt in ſupra ſcriptis, interdum 4

dum tamen ponitur pro eo, quod quis efficere debet, uel potest, & hoc modo accipitur in illis titulis de off. præt. de offic. præfect. vigil. de off. proconf. & aliis sequentibus. Quomodo autem differat officium iudicis ab actione, dixi plenè supra in noua declaratione actionum. ibi uideto.

Supradictas autem diffinitiones inuestigaui, propterea quod diffinitiones Bar. minimè satisfaciunt. ait enim Bar. in d. l. imperium. merum imperium est iurisdictio, quæ officio iudicis nobili expeditur, publicā utilitatē respiciens. Mixtum imperium est iurisdictio, quę officio nobili expeditur. Deinde ait iurisdictio strictè sumpta, est iurisdictio, quæ officio iudicis mercenario expeditur, seu explicatur, priuatam utilitatem respiciens. In omnibus istis diffinitionibus Bart. ait iurisdictionem officio iudicis expediri, id quod non dixisset, si huius verbi expedio, significatum animaduertisset, expedio enim significat, quasi pedum ligamē dissoluo, vel aliquid explico. Ex quo patet iurisdictionem non expediri, quia iurisdictio neque dissoluitur, neq; explicatur si enim dissol ueretur, periret: neque explicatur quia nūquā fuit implicita: sed lites, controuersiæ, causę, negotiaq; expediri dicuntur, cum à principio uideantur quasi tricis quibusdam ligatæ. l. nec quicquam. ff. de offic. proconf. ubi dicitur, nec quicquam est in prouincia, quòd nō ꝑ ipsum expediatur. eadem. l. §. de plano. ubi hæc sunt verba, de plano autem proconsul potest expedire hæc, vt obsequium parentibus, &c. Ex his manifestè constat, iurisdictionem non expediri, si quidem iurisdictio est potestas per quam lites, causæ, negotiaq; expediuntur, ipsa uerò non expeditur.

Quidam hoc sentientes loco uerbi expeditur, posuerunt uerbum exercetur, & licet possit dici iurisdictionem exerceri. l. 1. ff. de off. ꝓconf. tamen nec huiusmodi diffinitio satis mihi facit: siquidem diffinitio est oratio quid esse rei demonstrans, per essentialia, ut aiūt Dialectici, & Bar. in l. 1. ff. de testamen. in princ. at instrumentum cuiusque partis non est de essentia, & ideò in diffinitione artis nō ponitur instrumentum. ars enim est habitus recta cū ratione faciendi. 5. Ethic. Officium uerò ut supra dictum est, & infra dicetur, capitur uti iudicis instrumentum, non est igitur ponendū in diffinitione cum non sit de essentia diffiniti. Præterea negotia propriè dicuntur expediri. l. nec quicquam. §. ubi decretum. ff. de offic. proconf. & diffinitio debet sumi ex propriis verbis, hanc igitur ob causam non libenter Bart. aliorumque diffinitionibus assentior: tamen si nostræ non placent, Bartoli diffinitiones defendito.

Et dum Bart. dicit, iurisdictionē officio expediri, ostendit officium poni loco instrumenti, cum in septimo casū à Bar. proferatur, & si hoc sentit, ei libentissimè assentior: nā & ego teneo officium in iurisdictionibus capi ꝓ instrumento. sed in hoc dissentio à Bart. ipse. n. ponit duplex † officium, nobile, & mercenarium: ego autem id dicere non ausim. Quonā igitur modo officium, seu instrumentum potest nobile appellari? nobilitas enim est virtus, & antiquę diuitiæ, item nobilitas est uirtus generis. vt Arist. 4. Pol. Ne officium, seu instrm mercenarium dici potest, mercenarius enim est, qui mercedis gratia operā prestat: sed nec officium, nec instrumentum præstat operam mercedis gratia, sed ipse artifex. At iudex non mercedis, sed iusti gratia operatur, non potest igitur nec iudex, nec officium, ut est instrumē tum, dici mercenarium. Et licet dicatur uenenum nigrum, eòquod facit homines nigros, & res læta, quia homines lætos facit, non tamen ob hoc officium potest nobile uocari eò quòd faciat homines nobiles, non enim officium præstat nobilitatem, potest enim ignobilis aliquo fungi officio. & licet aliquod officium possit dici mercenarium, vtputa officiū sutoris, eò quòd facit sutorem mercenarium, tamen officium iudicis, non facit iudicem appellari mercenarium.

Et si diceres, nonne iudices suum recipiunt salarium. l. diem functo. ff. de off. asses. recipiūt profectò, sed si hanc ob causam appellas officium mercenarium, omne quidem officium posset mercenarium dici, potest enim, & ei q merum habet imperium præstari salarium, & sic eius officium dicetur mercenarium, nullum itaq; officium esset nobile, hāc igitur ob causam in meis diffinitionibus non posui officium, quia ut dixi, capitur ut instrm: at instrumenta non solent in diffinitionibus poni, posset tamen impropriè dici officium vile, officiū nobile, quemadmodum artes dicuntur uiles

quę

quæ à vilibus; & nobiles, quæ à nobilib. exercentur. sed officium, tunc non caperetur pro instrumento, sed pro eo quod quis efficere debet, hoc est pro exercitio. In hoc non est insistendum, capias tuo arbitratu, hoc vnum confirmo, instrumentum non esse in diffini-
16 tione ponendum. Quod autem in materia nostra, etiam pro instrumento capi possit, liquidò demonstratur. certum est argumentum à simili valere. l. si. C. de colla. & Bart. in l. 1. C. de fur. & in l. de quibus. ff. de leg. & ita à simili argumentatur Paulus in l. necessario. ff. de pericu. & com. rei vend. cum ait, sicuti stipulatio sub conditione, si defecerit, cōditio nulla est, ita & emptio, & venditio sub conditione cootracta, si defecerit conditio nulla est. Dicatur igitur, nulla facultas, seu ars, sine proprio instrumento exerceri potest, sed iurisdictio est facultas quędam, seu ars: igitur sine proprio instrumento exerceri non potest. Quod autē ars non possit sine instrumento exerceri, patet inductiuè: nam facultas legendi nō potest sine libris, qui sunt ei vt instrumenta exerceri. Item facultas rei militaris sine armis vti instrumentis exerceri nequit, item nec faber ferrarius, nec sutor sine propriis instrumētis operari possunt, & sic in aliis. in vnaquaque enim arte, seu facultate necessariū est, propria subesse instrumenta, si opus confici debeat. Aris. 1. Polit. sed iurisdictio est facultas, & veluti ars quædam. arg. l. 1. ff. de iustit. & iur. necessariò igitur vt exerceri possit, proprium debet instrumentum habere. Quid igitur erit instrumentum? iudex non: est enim causa efficiens. Iurisdictio minimè, est enim facultas, seu potestas per quam iudex operatur, sicuti artifex per artem. Nec ipsum iustum est instrumentum, est enim materia in qua iudex operatur, vt dictum est. Causa item finalis, quæ est, ne delicta remaneant impunita, & ne vna pars sit in damno, altera in lucro, & ne quis damnum iniustè patiatur, instrumentum dici minimè potest. hæc enim sunt id, cuius gratia iudex agit, relinquitur vt instrumentum sit officiū, quo iudex in omni iurisdictione operatur. Officium potest itaque accipi pro eo quod quis facere debet, & ita capitur in titulo de offic. cons. de offic præfec. pręt. ff. & in sequentib. titulis vsque ad titulum de iurisdict. om. iud. potest etiam capi pro instrumento, quo iudex operatur, vt supra demonstratum est.

Et quando capitur pro instrumento† dici- 17
tur latissimum, eòquòd eius vsus ad plura accommodatur. nam quemadmodum culter ille Delphicus, cuius meminit Arist. 1. Polit. ad plura ministeria accommodabat, principaliter tamen erat confectus ad incidendum ea, quæ erant esui apta, verbi causa, panem, carnē, & huiusmodi erat enim aptus ad limandum, ad colligendas herbas acetariis idoneas, illo etiam vtebatur lanius ad occidendum pecus, quamobrem eius vsus erat latissimus: Ita officium iudicis vt instrumentum dicitur latissimum. l. 1. ff. de iurisd. om. iud. eòquod omnes iudices illo vtuntur, vt opus suę iurisdictionis perficiant, sed pręcipue is qui merum habet imperium, qui principem in iuredicendo locum obtinet. Deinde is qui mixtum habet imperium eodem vtitur officio vti instrumēto, etiam suæ iurisdictioni apto. postremò illo etiam vtitur, is qui iurisdictionem realem habet, ad ea quę sine hoc instrumento expediri non possunt.

Solet quæri † quare in l. 1. ff. de iurisd. om. 18
iud. officium iudicis dicatur latissimum, & non longissimum? Omissis quæ ab aliis dicūtur, dicas quod potest esse, quid longum, & non latum, puta lineā, sed non potest aliquid esse latum, quin etiam sit longum, lata enim dicit superficies, quæ & longa, & lata est. Hæc igitur appellatio latissimum includit etiam longum. sed hoc nihil ad rem, siquidem officium nec latum, nec longum propriè dici potest, cum sit incorporeum, sed metaphoricè, quando capitur vti instrumentum dicitur latissimum, eòquod eius vsus ad plura accommodatur, sicut culter ille delphicus posset dici latissimus, quia eius vsus in pluribus versabatur, vt dictum est. Sed negabit quispiam huiusmodi officium ad plura accommodari, sed solum ad ea, quæ sunt mixti imperij, nam in d. l. 1. solum exempla mixti imperij ponūtur? Placet mihi Bar. respōsio. ait enim il a dictio, & quæ ponitur in textu, implicari omnia, quę possent hoc instrumento per iudicem expediri. Huic solutioni occurrit Ias. inquiens, eam sibi non placere, eòquod illa dictio, &, implicaret casum magis dubitabilem, & est perinde ac si Iureconsultus diceret, non solum iudex potest damnare ad mortem, sed etiam potest dare.

dare bonorum possessionem,& tamen implicatiua,& debet implicare casum minus dubitabilem, allegat gloss. in lege. illud. ff. ad l. Aquil.

Minus attentè hoc dicit Ias. illa enim dictio & in casu nostro natura sua implicat casum minus dubitabilem. ostẽdo hoc à simili, quòd fieri potest. l. fi. C. de colla. & l. necessariò. ff. de pericul. & comm. rei vend. nam ille culter delphicus de quo dictum iam est, primum factus est ad incidendum ea quæ sunt esui apta, deinde ob commoditatem ad limandum, quamobrem si diceretur ille culter delphicus etiam ad limandum factus est, includeret casum minus dubitabilem, minus enim dubitatur an culter sit factus ad incidẽdum panem, quam ad limandum. Ita iudicis officium vti instrumentum, primum conceditur ei, qui habet merum imperium, vti nobiliori, & principem locum inter iurisdictiones obtinenti; interest enim Reipublicæ, vt huiusmodi iudex vtatur hoc instrumento, ad perficiẽdum opus suum, hoc est, vt delicta puniantur, quibus Respublica affecta est iniuria, vti 5. Eth. & sup. demonstratum est.

Deinde conceditur etiam hoc instrumentum habenti mixtum imperium, & realem iurisdictionem, vt æqualitas & consequenter societas in ciuitate conseruetur, ne quis scilicet damnum patiatur, id quod si non fieret, non societas, sed seruitus esse videretur. vt 5. Ethic. Et hoc bonum est singulorum ciuium, illud enim punire delicta, est omnium, & sic magis commune, igitur est præferendum. Aut res q̃ C. communia de leg. & Arist. 1. Ethic. Quamobrem minus dubitandum est, huiusmodi officium esse inuentum expediendi causa ea quę sunt meri imperii, quàm ea quę sunt mixti, ac realis iurisdictionis, & sic illa dictio, & casum minus dubitabilem secundum suam naturã includit.

S V M M A R I V M.

1 *Conuentiones iuris gentium non lege, Senatusc. uel principum constitutione inuentæ fuerunt.*
2 *Leges, & responsa prudentum quæ dicantur.*
3 *Iure magistratus competere, quid & nu 6.*
4 *Lex in comitijs fiebat, & comitia quæ.*
5 *Ius est ordinatio ciuitatis.*
7 *Verbum specialiter, in l 1 ff. de of. eius declaratur. Exempla eorum, quæ mandari non possunt. Etiam quod sint mixti imperij. nu 9.*
8 *Damna legis Aquiliæ mandari possunt.*
10 *L. mandata ff. de offic. eius. declaratur. Consilium, quid.*
11 *Datio tutoris non competit iure magistratus, & cur non possit mandari.*

LXXIX. DECLARATIO
Quæ causa mandari possint.

Solet quæri, quænam causæ mandari possint? Papinianus in l. 1. de offic. eius. facit duas regulas: Prima est, ea quæ specialiter lege vel Senatusconsulto, vel constitutione principum tribuuntur, mandari non possunt. Dd. tamen dicunt duo copulatiuè requiri, ad hoc vt causa mandari non possit. primũ quod cãæ tribuantur maioribus magistratibus. secundum quod specialiter, & in priuilegium, ita q̃ minimis magistratibus denegantur.

Pudet me hæc legere, reprehendunt enim Iureconsultum, tanquam imperfectè loquentem, quod dici fas non est, cum Iureconsulti fuerint eruditissimi, & circumspecti, eorumq; sententię nihil addi, nec minui possit, quin eorum elegantia, & sensus destruatur: tenenda igitur Iurecõsulti regula prout scripta est, cui benè intellectæ nihil addi necesse est, vt inf. manifestatissimè apparebit. Secũda regula est hęc: quæ iure magistratus cõpetunt mandari possunt. competere autem iure magistrat[illegible] dici possũt, quæ nec lege, nec Senatuscõnsulto, nec principum constitutione competunt.

Pro clara harum regularum declaratione, 1
sciri oportet, † omnes contractus, omnesq; cõuentiones siue nominatas, siue innominatas, q̃ sponte contrahuntur, nec lege, nec Senatuscõsulto, nec principum constitutione esse inuẽtas, sed gentes, seu ciues inuenerunt, quocirca dicuntur iure gentium, seu ciuili constitutę. l. ex hoc iure. ff. de iust. & iur. &. §. quod verò. &. §. nam quod. Inst. de iu. na. gen. & ciuil. & de huiusmodi conuentionibus, nulla lex condita est, sed benè Iureconsulti prudentes sup his interpretationes fecerunt, vt patet in propriis harum conuentionum titulis, & ideo responsa prudentum appellata sunt. §. responsa prudentum. Inst. de iur. nat. gen. & ciuil. Et si quispiam obiiceret, imò mille leges de huiusmodi conuentionib. loquuntur. tot. tit. de cõtrah. emp. loca. & conduct. mand. præs. ver. & similibus? Dicas illas † non esse leges, sed re- 2
sponsa,

sponsa, seu prudentum interpretationes, ratæ enim sunt leges in iure. nam illæ dicendæ sunt leges, quarũ titulus ita sonat, ad l. Iul. de adul. ad l. Iul. maiest. ad l. Iul. de vi pub. ad l. Corn. de sica. ad l. Corn. de Fal. ad l. Aquiliã, & alia eiusmodi. Et aduerte ne decipiaris non. n. responsa legumlatorum sub illis titul. contenta sunt leges, sed legum interpretationes, nam Iurecõsulti interpretantur eiusmodi leges quod Gaius in l. 1. de orig. iur. testatur inquiens, facturum legum vetustarum interpretationes. & hoc ostẽdit illa præpositio ad, nihil. n. est aliud ad l. Iul. quã super l. Iul. ad. n. præpositio, inter alia significat super, quasi velit dicere, interpretationes super l. Iul. super. l. Corn. &c. Leges. n. erant breues, paucis, prægnantibusque verbis constitutæ: quamobrem verba interdũ erant ambigua, & ideo varij iuris prudentes super vnoquoq; verbo interpretationes fecerũt, interpretabantur ẽt Senatusconsulta, vñ Vlpianus in l. 1. ff. ad Senatusc. Treb. ait, transeamus nunc ad interpretationes Trebelliani quicqd igitur sub illo titulo continetur, nõ leges, sed prudentum responsa appellanda sunt. d. §. responsa prudentum. Inst. vt supra, sed iurisperiti nostri t pis, vnumquodq; Iurisconsultorum rñsum legem appellant, id quod Laur. Valla in lib. 4. c. 48. irridet inquiens, quid dicam de iurisperitis hoc præsertim tempore, qui quoties Pauli, Vlpiani, aliorumque testimonium assumunt, legem nominant, cum longè sit aliud legẽ esse, & habere vim legis: quodq; deformius est, vnam legem in plures leges partiuntur. verbi cã ad. l. Iul. de adul. quotiens Scæuola, quotiens Vlpianus, Papinianus, aliusve quis loquitur, etiam si bina verba, & quidem à superioribus dependentia, toties nouam legem appellant, non ab aliquo legislatore vnam legem, sed ab infinitis interpretibus legum, infinitas leges esse iudicantes, etiam titulus de verb. sig. non legem imò leges appellant. hęc ille.

Cum igitur omnia iuregentium constituta non tribuantur magistratui aliqua speciali le-
3 ge, sed † iure magistratus competãt: hoc est eo ipso, quod quis accipit magistratũ oium cãrũ, quæ iure actionum expediuntur, iurisdictionem hẽt, quæ vt supra dictum est, iurisdictio realis, seu emendatiua appellat. si igr̃ iure magistratus competunt, alij mandari pñt, & hæc est vna regula, quam ponit Papinianus in d. l. 1. dum ait, quæ verò iure magistratus cõpetũt mandari pñt: ratio, quia nulla lege specialiter tribuũtur. vt patet in oĩbus conuentionibus, quæ iuregentium, & iure ciuili, sine tñ lege introductæ sunt, vt d. l. ex hoc iure. & l. iurisgentium. ff. de iust. & iur. 1 ex † enim in comitijs 4
fiebat, vt alibi diximus. sed nũquam super his conuentionibus fuerunt facta comitia. tũc. n. fiebant comitia, qñ alicuius rei faciendę totus populus in vnum conueniebat: dicta à coeundo illæ enim coitionis populi ad creandos magistratus, ad legesq; ferendas dicebãtur comitia, nunquam enim vniuersus populus ad ferẽdas leges super conuentionibus, & contractibus ꝯuenit, sed illas ciuitas vtẽdo approbauit.

Et licet sint aliqui contractus iure ciuili introducti, veluti stipulõ. d. l. ex hoc iure non tñ pro inuenienda stipulõne fuerũt habita comitia, & ꝯñr nec de stipulatione lata lex est. nec sequitur, est de iure ciuili, ergo de ea specialiter lata lex est, fuit enim à prudentibus inuenta: nam & responsa prudentum dñr ius ciuile. §. constat. Inst. de iur. nat. gen. & ciuil. non tñ fuerunt à lege introducta. Itẽ legata, & fideicõmissa particularia iure magistratus cõpetunt, eòquod iure actionis petuntur, & de eis nulla specialiter facta est lex. Oĩa igr̃, q̃ nec lege, nec Senatusconsulto, nec Principum constõne specialiter introducta sunt, mandari pñt, competunt. n. iure magistratus. Et vt intelligas, quid sonent hæc verba, iure magistratus, scito hãc appellationẽ. † ius, nil aliud esse, quã ciuitatis 5
ordinõnem, dico ius ciuile, vt ait philosophus in 1. Pol. c. 1. cuius hæc sunt verba, iustitia ciuile quoddã est: nã ius ordinõ est ciuilis societatis. item oĩs genitiuus capi põt actiuè, & passiuè: vt vulnus Vlysis, quod Vlysses alicui intulit, & sic actiue, vel qđ Vlysses accepit, & sic passiuè. Cũ igr̃ dr̃ iure magistratus, iterpretare tu ordinatione magistratus non qđ magistratus ordinauit, & sic actiuè. sed qđ magistratus ordinatus est, & sic passiuè. ea igr̃ † q̃ cõpetunt ali- 6
cui, cum primũ creatur magistratus, sine spãli lege, dñr iure magistratus competere, sed ea, q̃ sunt sub iurisdictione reali, seu emendatiua, vt conuentiones, contractusque oẽs, competunt cuiq; absq; eòquod spãliter à lege tribuãtur: cõpetunt inquam cum primũ creatus est magistratus, & ideo delegari possunt. Dicunt etiã competere iure magistratus nonnulla, q̃ sunt

mixti imperij,eò qđ nec lege specialiter, nec Senatusconsulto,nec principum constitutione tribuuntur, sed vel Prætorum edictis, vel fortasse plebiscito, vel prudētū respōsis cōstituta sunt.hæc aūt specie à lege,à Senatusconsulto,& principū cōstōne differunt.§.scriptū. Inst.de iur.nat.gen.& ciuil. q̄ igr̄ ex his,q̄ sunt mixti imperij,iure magistratus cōpetūt mandari possunt,quæ verò lege, vel principum cōstitutione tribuūtur minimè, vt latè inferius apparebit.Non igitur rectè sentiunt, qui aiūt, ea quę sunt mixti imperij mandari possunt: vt inferius manifestissimè declarabitur.

Altera est regula eiusmodi,quæcunq; spāliter lege,vel Senatusconsulto,vel principū constitutione tribuuntur, mandari alteri nō possunt.gl.in ver. spāliter exponit, spāliter,i.expresse,itē in priuilegium, quia de maiorib.& ambo sunt necessaria,& alterū nō sufficit.hęc
7 mihi nō placent. Tu ergo dicas ea,†de quibus spāliter,i.per se,in indiuiduo facta est lex, vel Senatusconsultum, vel principum constitutio mandari possunt:exempli cā, de adult.lex specialiter lata est à diuo Augusto,vt in tot.ti. &.l.1.ff.de adult. ergo ea quæ sub illa lege tribuuntur,mandari nō possunt.Item de crimine maiestatis,lex Iulia specialiter lata est,vt in tit.ad l.Iul.maiest. ergo ius iurisdictio mandari non potest.Item vi publica,lex specialiter à Iulio lata est,vt in titul.&.l.1. ff.ad l. Iul.de vi publi. ergo eius cognitio alteri mandari non potest. Item de sicarijs,,& veneficis, lex spāliter lata est à Cornelio,vt in tit.& l.1.ad l.Cor. de sica.ergo eius cognitio alteri mādari minimè potest. Item de parricidiis lex spāliter lata est a Cornelio,& Pōpeio.vt in tit. & l.1.ad l. Pōp.de parricid.ergo eius cognitio alteri mādari nequaq̄ pōt.Item de falsis,lex spāliter lata est à Cornelio,& Senatuscōsulto Liboniano,vt in tit.& l.1.ff.ad l. Cor.de fals. ergo eius cognitio alteri mandari nequit.Item de repetundis lex spāliter lata à Iulio, vt in tit. & l.1. ad l. Iul. repet. ergo eius iurisdō,seu cognitio alteri mādari nequit.Itē de annona, lex spāliter lata est à Iulio, vt in ti. & l.1.ff.ad.l.Iul. de anno. ergo eius cognitio alteri mandari non pōt.Itē de sacrilegiis & residuis,lex spāliter lata est à Iul.vt in tit.& l.1. ff ad l.Iul.pecu.ergo eius cognitio alteri mandari posse negat.Item de plagiariis,lex spāliter lata est à Flauio,vt in tit.& l.1.ff.ad l.Flau.de plag.ergo eius iurisdō, seu cognitio mandari posse non conceditur. Item†de dānis iniuria datis, licet lex spāliter, 8 tamen non propria lex,sed plebiscitum appellatur, vt in tit.& l.1.ff.ad l. Aquil. quamobrē non sunt sub hac regula,sed sub iurisdictione reali,seu emendatiua.

Item diui Seueri constitutione,pfecto vrbi spāliter cauet, vt quicquid intra vrbem admittatur,seu intra centesimum miliarium admissum sit,ad pfectum vrbis pertineat. ergo huiusmodi cognitio alteri mandari non pōt.Itē eadē epistola spāliter scriptum est,si quis seruum adulterum commisisse dicat, apud pfectum vrbis erit audiendus.ergo eius cognitio alteri mandari nequit.Item eadē epistola spāliter in hæc verba cauetur, sed ex interdictis, qđ vi aut clam,aut interdicto vnde vi, audire pfectus vrbi potest. ergo notio huiusmodi alteri mandari minimè potest. Item spāliter à diuo Seuero præfecto vrbi datum est,ne mancipia prostituantur.item vt corrigat,& fustibus castiget libertos patronos suos contemnentes, interdum & metalli pęnam in eos statuat. ergo eius cognitio mandari non potest. hæc ex.l.1.ff.de offic.præfect. vrb.

Item de raptu virginum lata est specialiter principis constitutio.vt in titulo.&.l.vnica.C. de rapt.virg.& in.§.homicidia.Aut.de mand. princ. ergo eius notio alteri mādari non pōt. Item diui Augusti cōstōne spāliter tributum est præfecto vigilum,vt de incendiariis, effractorib.furib. raptorib. & receptatoribus cognoscat,vt in ti. & l.3.de offi. præf. vigil. ergo eius cognitio mandari nequaquā pōt. Itē ab Imp.Vero,& Antonino concessum est,pfecto vigilū,vt insularios,& eos q̄ negligēter ignem apud se habuerint,fustib.& flagellis cędi iubere possit. ergo eius notio alteri mandari non pōt.hæc ex l.vlt.& pen.de offi.præfec.vigil. ff. Nota quod causæ criminales possunt à procōsule mandari, ita vt eius legatus audiat,sed si sententia ferēda est,ad proconsulem remittere dēt.l.1.C de procon.& l.solent. ff. eodem.

Item principum constitutione specialiter constitutum est, vt curet is qui puinciæ pest, malis hoib.purgare puinciā, nec distīguit vñ sint.l.3.de off.pf.ergo eius notio mādari non pōt.& no.ibi vñ sint posse latinè dici,vñ es tu: qđ multi negāt,& aiunt benè dici,cuias es tu.

Item

Item constitutio diui Marci, specialiter lata
9 est, ne taliter alimentorum, quæ testô, vel codicillis fuerunt relicta, transactio rata esset. quæ autore Prætore facta. ff. de trasac. l. cum hi. in princ. ergo mandari non p̃t, per regulam primam. d. l. 1. ratio quod principis cõstitutione hoc traditum est quod ãt non possit mandari. probatur d. l. cum hi. §. sed nec. Itẽ authoritas interponẽdi decretum in rebus pupilli distrahendis, & arbitriũ q̃rendi, an expediat pupillo distrahere, datum est Prætori, & p̃sidib. à Senatusconsulto (Tertillo, & Clemente Consu lib.) spãliter de hoc facto, vt in tit. & l. 1. & l. magis puto. §. non passim, ver. & iõ arbitrium huius rei Senatus dedit. ff. de rebus eor. ergo hmõi cognitio, & authoritas alteri mãdari nõ
10 põt. l. mandata. ff. de off. eius. †Quæ vt intelligatur, necesse est scire, quid velint illa verba, mãdata iurisdõne. is cui mandata est, non p̃t consilium exercere: illud verbum cõsilium, à glos. non est bene intellm̃. ait. n. consilium. i. autoritatem manumittendi, p̃stari, alle. l. 2. in fi. ff. de off. proc. vbi nihil de consilio dr̃. Tu verò dicas consilium, & consultationem idem esse. est. n. consilium aliquid faciendi, vel nõ faciendi rõ excogitata: & descendit à consulo, is, à quo frequentatiuum consulto, consultas, ducit̃. hinc consultatio, nam q̃n quis de aliqua re agenda vult deliberare, prius consultat, hoc est, q̃rit, nam qui cõsultat q̃rere vr̃, vt ait Phil. in 3. Eth. q̃rit igitur quonam modo res sit facienda, & an id fieri expediat, & postquam bene consultauit deliberat, eligit, facitque, vnde dici solet, qui bene consultat, bene deliberat, de consultatione vide in 3. Eth. Q̃n igitur tutores volũt rem pupilli distrahere, Prætor, seu Præses dẽt q̃rere, expediat pupillo id fieri, nec ne, & alia multa, de quo in §. non passim. in l. magis puto. ff. de rebus eor. & cum bene consultauerit, hoc est bene quæsierit, si inuenerit rem illam distrahi pupillo expedire, hoc fieri eligit, deinde deliberat, interponitq; decretũ. Illa igitur inquisitio, quæ fit à Prætore in rebus pupilli distrahendis, dr̃ consilium, quod & consultatio appellatur, vt in 3. Eth. vbi dr̃, qui consiliatur quærere vr̃: Cõsilium autem oẽ est qõ. hęc sunt verba antiquæ translationis. In trãslatione verò Argiropoli dr̃, qui consultat, quærere vr̃, & omnis consultatio est perquisitio. & quia Prætor debet multa quærere, in dicta alienatione. d. §. non passim. ideo illa inquisitio dr̃ consilium, vt liquido patet in 3. Eth. & de hoc consilio loquitur Vlp. in d. l. mandata. Et quia hmõi consilium, tributum est Prætori, & Prę sidi à Senatusconsulto, vt supra dictum est, ideo mandari non potest.

Quod autem de huiusmodi consilio, hoc est de consultatione loquatur, non autem de authoritate manumittendi. vt tenet ibi gl. & Bart. ostendunt illa verba inferiora, videlicet, & si tutores, vel curatores, velint prædia vendere, &c. ratio quamobrem huiusmodi consilium non possit mandari est, quod specialiter hoc à Senatusconsulto prætori tributum. d. §. non passim. ergo delegari non potest.

Item specialiter lata est lex Attilia. quæ tribuit Prætori Vrbano, vt possit dare tutorem.

Item lex Iulia specialiter, tribuit Pręsidibus prouinciarum, vt tutorem pupillis dare possint, vt Inst. de Attil. tut. in princ. ergo datio tutoris non potest delegari. l. nec mandante. ff. de tut. & cur. nec competit iure magistratus, sed de hoc longa est controuersia apud Dd. vñ audacter dicas †dationem tutoris nec olim cõ 11
petiisse, nec hodie iure magistratus competere, cum sit à lege hoc specialiter traditum, per reg. 1. in l. 1. ff. de off. eius. Sed huic vr̃ obstare §. sed hoc iure. Instit. de Attil. tutor. vbi Præses potest iubere dari tutorẽ à magistratu, si non sunt magnæ pupilli facultates. l. Lucius. §. testamento. ff. de adm. tut. ibi Præsidis præcepto à magistratibus datur tutor. ergo datio tutoris potest mandari, cum competat iure magistratus, per reg. 2. d. l. 1. glo. ibi soluit, sed mihi minimè satisfacit. Tu verò dationem tutoris illi competere, cui nominatim vel lex, vel princeps dedit. l. muto. §. tutoris datio. ff. de tutel. sed lex vel sit expresso populi consensu. §. lex. Inst. de iu. nat. gent. & ciu. vel tacito, quæ lex tacita, seu consuetudo dr̃: & inueterata pro lege custoditur. l. de quibus. ff. de leg. nihil. n. interest, suffragio populus voluntatem suã declaret, an rebus ipsis, & factis, vt ibidem dr̃. sed post illam l. nec mandante. ff. de tutor. & cur. tacito populi consensu, & sic tacita lege cõcessum est magistratibus, vt iussu, seu p̃cepto p̃sidum, possint dari tutores, si non sunt magnæ pupilli facultates. d. §. sed hoc iure. Quod aũt tacita lege hoc concessum sit, ondũt illa verba, sed hoc iure vtimur. vsus. n. populi est consue-

tudo,& sic tacita lex, qđ patet in l. si de interpretatione.ff.de leg.ibi quo iure ciuitas retro vsa fuit.& loquit de consuetudine,vt ibi apparet in fi.& cõsuetudo est lex qđá.l.1.C. de emã cip.& ibi gl.Non est ergo mirũ, si magistratus tutorẽ dare põt,cũ ei tacita populi lege sit cõcessum,& datio tutoris ei cõpetit,cui noĩatim lex tribuit.d.§ tutoris datio.lex inquã, vel expressa,vel tacita.magistratus itaq; hanc facultatẽ dandi tutores non hñt à præside, sed à lege saltẽ tacita,sibi tributã,hoc pacto,vt sine p̄sidis præcepto ea vti non posit.aliud est.n.habere ptãtem,aliud præcipere,seu iubere, vt is qui ptãtem habet,ea vtatur: quemadmodum aliud est commodare equum Titio, vt in eo equitare posit,aliud iubere,vt Titius in equo suo equitet.nõ habet igr̃ magistratus hmõi facultatem à p̄side, sed iure suo, à tacita lege,vt dictum est,sibi concessam exercet, quãobrem magistratus illã alteri mãdare non põt. ꝑ reg. 1.d.l.1. Deinde ex constõne principis datio tutoris cępit competere defensoribus ciuitatũ si facultates pupilli,vsq; ad quingẽtos solidos valeant.§.non aũt.Inst.de Attil.tuto.qua cõstitutione defensores ciuitatũ nulla præsidũ iussione expectata pñt dare tutores,seruata tamẽ forma de qua in d.§. Hoc mõ intelligitur ẽt l. ius dandi.ff.de tut.& cur. vbi ius dãdi tutores datũ est magistratibus municipalibus,dũmodo illum dent,qui ab eodem municipio est. & dicit ibi Iureconsultus eoq; iure vtimur.& sic cõsuetudine,hoc est tacita lege, illud ius datũ est magistratibus municipalibus, vt paulò añ declaratum est.Sed caueto ne decipiaris,nã licẽt magistratus municipales, & defensores ciuitatũ,tutorẽ dare posint,nõ ob id eã pñt alteri mandare,vt d.l.nec mandante non.n.cõpetit iure magistratus,vt dictũ est: nec præses, nec defensores, nec magistratus municipales pñt dationẽ tutoris in alium transferre, cũ eis specialiter lege, seu principis cõstitutione ius dandi tutorem sit tributũ.vt ex supradictis patet,& ea quæ lege tribuunĩ mandari non pñt. l.1.ff.de off.eius,in prima regula, nec iure magistratus competunt.Item legato proconsulis lege tributum est,vt tutores dare posit.l.pen. ff.de off.procons.& ibi gl.hoc tenet inquiens, non facit hoc ex delegatione proconsulis, nã proconsul hoc mandare non põt.l.nec mãdãte.ff.de tut.& curat. dand.ab his. Ex supradictis concludo dationẽ tutoris,nec hodie cõpetere,cuiuis iure magistratus, etiamsi facultates pupilli quingentos aureos non excedant, sed principis constitutione eiusmodi ptãs ciuitatum defensoribus tributa est hac lege, vt Antistes vna cum eis interueniat, quo tutius pupillis prouideatur: quemadmodum tutoribus permissa est,rei immobilis venditio: interueniẽte tñ iudicis decreto,ære alieno vrgẽte.l.magis puto.§.non pasim.ff.de reb.eor.Si igitur Antistes,seu alia p̄sona publica, de qua in d.§.sed hoc nõ interuenerit, ipsa tutoris datio nulla erit.ar.§.ęs alienũ in d.l.magis puto.

SVMMARIVM.

1 *Missio in bonorum possessionem, an possit mandari, & quod sic indistinctè.*

§.vt possessio bonorum.l.cognitio. ff de off eius.declaratur.

2 *Quædam mixti imperij mandari possunt. Et competunt iure magistratus, nu 3.*

4 *§ vbi decretum l.nec quicquam.ff. de off. proconsu. declaratur.*

Libellus quid.

LXXX. DECLARATIO

Itidem,quæ causæ posint mandari.

Solet quæri,an † missio in bonorum posses sionem, posit mandari? Dd.ferè in l.iube re cauere.ff.de iurisd.omn.iu.& in l.cognitio. §.vt possesio bonorum.ff.de off.eius. dñt ipsum cognoscere:ipsumq; pronunciare, an qs sit in possesionẽ mittendus, necne posse delegari.d §.vt possesio bonorũ.ipsum verò mittere,seu cõmittere Notario,& familiæ,vt mittat:minimè,ꝑpea ꝙ est mixti imperij.d.l.caue re iubere.nec competit magistratibus municipalibus.l.ea quæ.ff.ad mu.icip.Aiunt p̄terea. d.§. vt possesio bonorum. habere locũ in his duntaxat possesionibus,quę ius non tribuũt. & super hoc videbis in dictis locis multũ con trouersiæ intra doctores oriri. Tu verò,vt res sine controuersia ꝓcedat dicito,ipsum cognoscere,ipsumq; pronunciare,itẽ hoc ipsum mittere,seu cõmittere Notario,& familiæ,vt mittat quẽ i possesionẽ,posse mãdari,siue possesio tribuat ius,siue nõ. Et hoc manifestisimè apparet in d.§.vt possesio bonorũ.vbi,Macer. Iurec.ait,vt bonorũ possesio deĩ,mandari pt. nota illud verbum, detur.denotat.n.vt re ipsa detur,licẽt glo.exponat ibi,id est,pronuncietur danda,quæ expositio quã sit consentanea. tu

tu ipse iudicato.subdit deinde,vel is cui legatū est,legatorum seruandorū causa in possessionem mittatur,mandari pōt illud verbū mittatur,demōstrat missionem re ipsa faciendam, sed glo.ibi exponit,pronunciet mittendū, vel non.Quid ais glossa? si ita exponere verba liceret facilè esset cuiq; leges interpretari. sed qa non est à verborū significatione recedendū. l. non aliter.ff.de leg.3.p qua Iureconsulti mul
1 tū laborarunt, in tit. de ver.sig.idcirco omissa gl.expositione, dicas in possessionē mittatur, hoc est,re ipsa mittatur.Apparet igr ex eo textu,si sine cauillo,& subauditione intelligatur, missionē re ipsa in bonorū possessionē posse mandari,in possessionē,inquā,quācunque,ēt si tribuat ius,vt in tit.de ven.in possess.mitten. cuius fit mētio in d.§. vt possessio bonorum.

Nec obstat in d.l.iubere cauere, ibi.n.nō dr missionem,re ipsa in bonorum possessionem quamcunq; non posse mandari:sed solū dicit. in possessionē mittere,imperij magis est, quā iurisdictionis:imperij meri non est,non enim versatur in animaduersione:erit igr mixti,sed quid inde? diceret fortassè quispiam, si mixti,
ergo mandari non pōt? sed quo argō, vel qua lege id probabit? nulla profectò, licèt Dd. ita
2 sentiant.Tu verò dicito, † ēt eorum, quæ sunt mixti imperij,quædam posse mandari:ea.n.solum mandari nō possunt,quæ specialiter lege, vel Senatusconsulto, vel principum constitutione tribuuntur.d.l.1. de iurisdict.omn.iud. ff.de quo supra dictum est, sed nulla missio ēt re ipsa in possessionem quamcūque, nec lege, nec Senatusconsulto, nec principum constitutione tribuitur,ergo mandari pōt.Quod āt hmōi missio in possessionem non tribuatur lege,vel Senatusconsulto, vel principum constitutione,ex eo constat,quod solo prætorū edicto tribuitur,vt patet in omnib.tit. vbi de bonorum possessione tractatur: sed edicta ptorū non sunt lex,nec Senatusconsultū,nec principū constitutio,differt.n.ab his spē,vt in §.scriptum.Inst.de iur.nat.gen.& ciuil. Rursus scribentes aiūt, q̄ non cōpetunt iure magistratus mandari non pñt,sed missio in possessionē nō cōpetit iure magistratus.l.ea q̄.ff.ad municip. ergo mandari nō pōt? Sed his audacter occurrens dicito,in d.l.ea quæ. non dici missionem in possessiones, aut possidere bona dotis seruandæ,vel legatorū seruandorū cā, non cōpetere iure magistratus, sed dr hæc magistratib. municipalibus nō competere.nec valet argm̄, hoc magistratibus municipalibus non competit,ergo nō competit iure magistratus,id qđ, ostenditur argō à simili,seu ab exemplo.Nam quemadmodum nō sequitur,habere manus, & faciem rectam,competit hoī iure animalis, nō iure rationis, ergo competit cuilibet aīali: item habere cornua cōpetit boui iure aīalis, ergo habere cornua competit cuiq; animali. Ita non sequitur,hoc competit iure magistratus,ergo cōpetit cuiq; magistratui.nam † hæc 3
competunt iure magistratus,ei.s.qui hēt mixtum imperium, is etiam dr magistratus. ea.n. dñr competere iure magistratus,quæ specialiter lege,vel Senatusconsulto,vel principū constitutione non tribuuntur.d.l.1.& supra dictum est.sed vel Prætorum edicto,vel prudentum rñsis,vel iuregentiū tribuuntur, & ppea mandari possunt.& licèt hæc cōpetāt iure magistratus,non tñ omnia competunt cuiq; magistratui,non.n.competunt municipalibus.d. l.ea quę.Item si vendo fundū mille aureis,cognitio huius summæ competit iure magistratus,& tñ non oī magistratui conceditur, nam defensorib. ciuitatū de tanta summa iudicare non licet,sunt tñ in magistratu,& his solū cōcessū est,in causis pecuniarijs, vsq; ad aureos trecētos,vt in Aut.de defen.ciu.§.& iudicare.

Sed contra id,quod dictū est,hoc est, quod missio re ipsa in possessionem, ēt quæ tribuit ius,possit mādari,adducitur tex. in l.nec quicquā † §.vbi decretum.vbi Vlpianus ait,vbi de- 4
cretum necessariū est,per libellū, id procōsul expedire non pōt, & quæcunque causę cognitionem desiderant, per libellum expediri non pñt.glo.ibi, & scribentes ferè omnes exponūt per libellum,hoc est,per iudicem datum,quæ expositio quā sit inepta facilè cuiq; paulò humaniori patere potest.nullibi.n.legi existimo, libellum pro iudice posse intelligi. Vt igit ille textus latinè scientibus,planus appareat, ac dilucidus,dicamus libellum esse,quā vulgo supplicationē appellamus: in qua quidem supplicatione solēt exprimi preces,quæ principi,seu proconsuli de aliqua re ab eis impetrāda offerunt.l.fi.& tot.tit.de precib.Imper.offeren.De hmōi libello loquit Suet.in Augusto tanta ait, comitate adeuntiū desideria excipiēs,vt quendam ioco corripuerit, quod sic libellum porrigere

rigere dubitaret, quasi Elephanto stipem porrigeret libellum, Tranquillus vocauit scedulã supplicem, qua postulata populares principi exponere solebant, aliqui appellant supplicationem. in huiusmodi igitur libello petebant porrigentes aliquid sibi concedi, princeps verò seu præses rescribebat id quod fieri, vel cõcedi volebat. l. rescripta, & tot. tit. de precibus Imp. offe. quæ rescripta, si non erant iuri contraria, nec negotii cognitionem tollunt.

At si negotii cognitionem auferũt, & vires principalis negotij exhauriunt, nihil profectò valet. l. 2. cum seq. C. de precib. Imp. offer. Hoc sibi vult Iurecons. in. d. l. nec quicquã. vbi quidam à proconsule per libellũ petierat, vt sibi concederet bonorum possessionem, quæ ius tribuit, accipere. vel fortasse minor per libellum à proconsule postulauit, vt liceret sibi prædium alienare, si proconsul per rescriptionẽ id concederet, prorsus nõ valeret, nã missio in eiusmodi possessionẽ, & alienatio rerum immobilium à minorib. faciẽda, & decretũ, & causæ cognitionem requirunt. debet. n. iudex prius cõsultare, & excutere, an aliunde pecunia possit ad extenuandum æs alienum expediri, an pupillus habeat pecuniã in numerato, & requirere, nũ aliæ res sint: præter prædia, ex quarũ pretio æri alieno satisfieri possit. & si ita cõsultãdo, deprehẽderit nõ posse aliunde exolui, tũc permittet distrahi prædia, si creditor istãs vrgeat. l. magis puto. §. nõ passim. ff. de reb. eorum, quod quidẽ permissio, decretũ appellatur: decretum. n. in actione venit vt vltimum. 5. Eth. Oĩa igr, quæ decretum requirunt, per libellum non possunt expediri, & hoc dicit ille. §. vbi decretũ. nõ autem prohibet ea, quę cognitionem requirũt, posse mandari. & si ita intelligatur, vt verè intelligi dẽt. s. dictis minimè obstat. Ex supradictis collige has cõclusiones. Cognitio, & pronũciatio, an quis sit mittẽdus in possessionẽ, potest delegari. Vt quis re ipsa mittatur in possessionem bonorum quãcũq; alii mandari potest. Quædã mixti imperii demandari nequeũt. Quædam mixti imperii, iure magistratus cõpetũt.

SVMMARIVM.

1 *In integrum restitutio, licet fiat causa cognita, potest mandari.*

2 *Et apud quos Iudices peti potest.*

3 *Causæ pecuniariæ an possint delegari. & quod sic à 300. Duc. supra.*

4 *Causa nulla pecuniarum defensoribus ciuitatum, iure magistratus competit.*

LXXXI. DECLARATIO eiusdem materię. qua. l. fin. C. vbi, & apud quem exponitur.

SCribẽtes aiunt, in integrum restitutionẽ posse mandari. l. fi. C. vbi & apud quẽ. sed hoc speciale est, vt ipsi inquiũt. Tu verò dicas, in integrum restitutiones, licet fiant cã cognita, posse mãdari. d. l. fi. nihilq; in hoc specialitatis existit. & ratio quamobrem põt mandari, ea est, quod nec lege, nec Senatusc. nec principum constitutione, i. tributum: vt in 1. regula. d. l. 1. est enim hoc à prætoris edicto inductũ. l. 1. & l. 3. ff. de resti. in integ. quod edictũ, à lege, vel Senatuscõsulto, vel principũ constitutione, vt sæpius dictũ est, specie differt. Nec obstat, quod sit mixti imperij, nam ea quæ sũt mixti imperij, si non sunt lege, vel Senatuscõsulto, vel principis constitutione specialiter tributa mandari possunt, vt in regula secũda. d. l. 1. & sup. diximus. 1

Huiusmodi autem in integrum restõnes, non solũ possunt delegari, sed etiam apud quoscunq; iudices peti possunt, si propriam hẽnt iurisdõnẽ: nõ põt tñ apud cõpromissarios iudices, vel arbitros ex cõi snĩa electos, nec apud eos, qui danť à iudicib. q. propriam iurisdictionem non hñt. d. l. fi. Coram aliis verò oĩb. peti possunt, hoc autẽ vtilitatis gratia, receptũ est. habet. n. huiusmodi restitutionis beneficiũ, multum vtilitatis l. 1. ff. de rest. integ. 2

Dubitatur. an causę pecuniariæ possint delegari? Bart. in. l. nec quicquam. §. vbi decretũ. in. l. 3. col. ff. de offi. proconf. ita distinguit, aut est causa à trecentis aureis inf. & tũc quia cõpetit iure magistratus, vt in Auten. de defensione. ciuit. §. & iudicare. põt delegari. d. l. 1. per regulam secundam. Aut est causa, à trecentis aureis sup. & tũc aut quæris, an possit delegari in totũ, & dico (inquit ipse) quod nõ nisi ex cã iusti impedimenti, Aut quæris, an possit delegari, quoad processum, & dico (ait ipse) quod sic. l. placet. C. de peda. iudi. dẽt tñ, inquit ipse, delegãs audire cãm in principio semel, ĩ medio semel, & semel in fine: vt in Auten. ad hæc. C. de iud. Item sequiť Ias. in l. imperium. ff. de iurif. om. iud. in. 16. col. num. 31. vbi inquit, cãm à trecẽtis supra non competere magistratibus inferioribus, 3

rioribus,& sic delegari non potest,nisi pp im pedimentum multitudinis causarum : & iste est casus(ait ipse)in.d.l.placet.C.de peda.iud. Tu verò audacter dicas, causam pecuniariam à trecẽtis aureis supra,posse totam mandari. & pro veritate hoc modo argumentum duci to.Omnis cã,q̃ spãliter lege,vel Senatusc̃ósulto, vel Principum constitutione non tribuit̃, iure magistratus competit:sed cã pecuniaria ẽt maxima,nec lege, nec Senatusconsulto,nec principum constitutione tribuitur, quod sine controuersia concedi oportet:iure igr̃ ma gistratus competit. si q̃d in hoc argõ negabis litem tuã facias cum Papiniano in.l.1.ff.de of fic.eius.Hoc præposito,si ego in prouincia vẽdiderim alicui fundum mille aureis, cognitio huius summæ sine controuersia competit p̃sidib.d.§.& iudicare,vbi hoc colliges.compe tit inquam iure magistratus,vt patet in argõ: si iure magistratus, ergo mandari pôt,ea.n.q̃ iure magistratus competunt,mandari pñt,vt ait Papinianus in.d.l.1.poterit inquã tota hu iusmodi cã delegari,ẽt si nõ ad sit iustũ impedimẽtum,vel causarum multitudo. nec huic snĩę aduersatur.d.l.placet.quæ,ni fallor,nec à Bar.nec ab Ias.nec ab alijs eos sequentib.benè in hunc diem intellecta est, ego verò eam inf. manifestissimè declarabo. Rursus si vendiderim fundum in prouincia ducentis aureis, cognitio huius causæ competit ẽt p̃sidib. aliisq; iudicib.competit inq̃ iure magistratus, vt liquido ex argumento p̃posito colligit̃,& p cõsequens,mandari potest, qñ dicatur compete re iure magistratus vide sup. Sed quod dictũ est, summam mille aureorum competere iure magistratus,vr̃ non esse recipiendum. si. n. competeret iure magistratus, competeret ẽt defensorib. ciuitatum, & tñ illius non competit.d.§.& iudicare.Vt hoc reiiciatur dicito,
4 † nullã pecuniarum causam, siue magnã,siue paruam competere defensorib. ciuitatũ iure magistratus.Nec obstat.d.§.& iudicare.ibi.n. specialiter principis, constitutione defensoribus est tributum,vt possint iudicare in causis pecuniariis vsq; ad aureos trecentos.& rõ est, ne creditores sibi obligatos ad clarissimos iudices traherent,vt colliges ex.d.§.& iudicare. si igitur huiusmodi cognitio est illis constitu tione principis tributa, sequitur, vt hoc illis iure magistratus non competat.Quod autem hoc sequatur apertissimè patet in.d.l.1.Ex supradictis collige has conclusiones. In integrũ restitutio,licet sit mixti imperij,pôt mandari. Cã a trecentis aureis sup. competit p̃sidibus, aliisq; clarissimis iure magistratus: Quæ pôt tota,etiam sine impedimento mandari. Cã à trecentis aureis inf.competit præsidib.aliisq; iudicib. iure magistratus.Fallit in defensorib. ciuitatum,quib. nõ cõpetit iure magistratus.

Causa à trecentis aureis inf. defensoribus ciuitatum specialiter tributa est: & ab eis mã dari non potest.

SVMMARIVM.

1 *Præsidum autoritas,quæ.*
2 *Præses negotia per principis rescriptiones remissa mandare potest.*
3 *l.placet.in princ.intellectus.*
4 *Explicatio versi.non ita accipi.*
5 *Item & versi.finalis.*

LXXXII. DECLARATIO l.placet.C.de peda.iudi.

Interlocutores.

Iulius. *Fabius.*

NVnc autem restat, vt reiiciamus obiectionem. d.l. placet. & vt commodius verus ilius sensus explicetur, Iulius rogabit, Fabius respõdebit,& ita exordium nascetur. Iul.memini apud Bart.legere,hanc legẽ difficiliorem esse, q̃ vlla alia sit in Codice, aueo à te audire mi Fabi,q̃d de hoc sentias?Fab.difficilis prorsus vr̃,si eam(vti Dd.intelligunt)interpreteris,cõturbãdo, trãsferẽdoq; ferè oẽs clausulas. Iul.quonam igr̃ mõ, interpretanda est? Fab.vti scripta est: sed prius p̃mittẽdũ est, † p̃sides ex officio suo,ea q̃ sunt meri, & mixti 1
imperij,& ea quę iurisdõnis realis,posse explicare:vt patet in tit.de offi.p̃sid.ex quib.ea quę cõpetunt iure magistratus,aliis mandari pñt. d.l.1.de offi.eius.Ea verò,quæ specialiter lege, vel Senatusconsulto,vel principis constitutione tribuuntur,mandari minimè pñt,nisi p̃sides aliò proficiscantur.d.l.1.Quędã sunt, quorum non officio,iureq; suo, sed per principis rescriptiones,cognitionem p̃ses habebat. ad præsidem enim prouinciarum princeps p rescriptiones negotia remittebat, p̃ses verò existimabat,an ipse cogniturus esset,an iudicem dare expediret,hoc apertissimè patet in. l. sępe.cũ.l.seq.ff.de offi.p̃sid.cui⁹ hęc sunt verba:

generaliter, quotiens Princeps ad præsidē ꝓuinciarum negotia per rescriptiones remittit ipse existimare debet, vtrum ipse cognoscat,
2 an iudicem dare debeat. Poterat† igitur præses negotia ad se per Principis rescriptiones remissa alteri penitus mandare.

Fateris ne hoc mi Iuli? iul. sunt testimonio adeò claro firmata, vt negari nō possint: sed quorsum tēdunt hæc? Fab. vt doceā si possim, quis nā sit verus illius legis intellectus. sed tu prius interroga, quid scire velis. Iul. libenter ti
3 bi morem geram: illa verba† placet nobis, cuius sunt? Fab. Imperatoris. Iul. quid igitur placet? Fab præsides hic distingue, & accipias illa verba, videlicet adhibere examē suæ notionis. accipias deinde, illa verba, his causis, & ibi facias subdistinctionem. Erit igitur structura orationis perfecta hęc, placet nobis ꝑsides adhibere examen suæ notionis his causis. Iul. au res nō contentantur, sensus enim pēdet. Fab. accipito deinde illa verba, videlicet, in qbus. s. causis, antehac pedaneos iudices dabant, dein de accipito illa verba, quibus ostendet oratio perfecta. Iul. quę nam sunt? Fab. hæc videlicet, quod, hoc est, quia, ipsi non possent cognosce re. Iul. plana est structura, sed quę erant causę, in quib. antehac præsides dabant pedaneos iu dices? Fab. erant illæ de quib. paulòantè dictū est: illæ, inquam, quas princeps per rescriptiones ad præsides remittebat, de quibus in. d. l. generaliter. ff. de off. præsid.

Iul. quid igitur Diocletianus i. d. l. placet. ad didit? Fab. hoc, quia ante præsides simpliciter huiusmodi negotia mandabant. d. l. sæpè. & d. l. generaliter. hodie per. l. placet. debent ipsi ꝑsides cognoscere ea negotia, quæ Princeps per rescriptiones ad eos remittit. Iul. & quid si ꝑsi des sint occupati publicis negotiis, vel cāsarum multitudine? Fab. tunc ea lex permittit. vt pos sint dare iudices, & hoc volunt illa verba, ita tñ. ita tñ placet ꝑsides adhibere examē suę no tionis, vt si vel per occupationes publicas, per causarumve multitudinem, omnia eiusmodi negotia nō potuerint cognoscere, iudices dādi habeant potestatē. hæc sunt verba legis, q̄ clara (si hoc mō lex illa intelligatur,) & verba, & sensus vñr. Iul. ergò lex illa in principio nō loquit̄ in causis iurisdictiōis à trecētis aureis sup. vt Bar. & Ias. aliiq; volunt vbi supra? Fab. ita prorsus existimo, sed loquitur de oib. causis, quas princeps per rescriptiones ad præsides remittebat.

Iul. nemo in hunc diem legem illā ita interpretatus est: perge quæso, & q̄d illa verba sibi velint explicato: illa quidē, nō ita accipi ꝯuenit, vsq; ad vers. q̄ vsq; adeo. Fab. conabor explicare, † dixerat Imperator ꝑsides publicis 4
negotiis, vel causarū multitudine occupatos, iudicis dandi potestatem habere: & sic videbatur licere præsidibus, ob causarum multitudinem, oēs cās mandare posse. Hoc excludēs Imperator ait, quod non ita accipi cōuenit illud relatiuū, qđ intelligas, hoc est, quod ꝑsides habeant iudicis dādi pōtatē, nō ita cōuenit accipi, vt in his ēt causis in q̄b. solebant ex officio cognoscere, dādi iudices licētia eis ꝑmissa credatur. Iul. q̄ nā sunt causę in q̄b. ꝑsides ex officio suo solebant cognoscere? Fab. tā citò oblitus es? Dixeram tibi s. oēs cās tàm meri, quàm mixti imperij, tàm iurisdōnis realis, seu emendatiuæ posse præsides ex officio suo, hoc est, ex propria iurisdictione, q̄ suo iure habebant, cognoscere. hoc enim demonstrat ille titulus de offi. ꝑsi. & referunt illa verba in tex. ex officio suo cognoscere: q̄ posita sunt ad drīam earum cāsū, q̄ nō ex officio suo, sed ꝑ Principis rescriptionē cognoscebāt. d. l. sępè. & d. l. gñaliter de off. præs. Iul. ergo ꝑsides, eas cās quas ex officio suo hñt, mādare nō pñt? Fab. nō oēs nā eas, q̄ spāliter lege, vel Senatusconsulto, vel Principū cōstōne illis tribuuntur, mādari nō pñt, nisi aliò ꝓficiscant̄. l. 1. ff. de off. eius. eas verò, q̄ iure magistratus cōpetūt, mādare pñt. vt ostēdunt verba imperatoris in d. l. placet. ibi, quòd vsq; adeo. vsq; ad vers. dum tamen.

Quid sibi volunt illa verba† vsq; adeo. explica q̄so? Fab. vt potero explicabo, imperator in vers. q̄ nō ita. dixerat in causis, quas solebant præsides ex officio cognoscere, nō esse eis permissa licentia iudicis dandi, ex quib. verbis colligi poterat, omnes causas, etiam quæ iure magistratus competunt, retinendas esse in ꝑsidū cognitione, propterea quod & eas etiā ꝑsides ex officio suo cognoscunt. nō dico: sine actione: illa. n. verba ex off. hic non excludūt actionē, sed includūt oīa, q̄ ipsi præsides iure suo sine Principis rescriptione agere pñt. l. omnia. ff. de off. præsi. vbi Martianus ait: oīa ꝓuincialia desideria, quæ Romę varios iudices hñt, ad ꝑsidū officiū ꝑtinēt. sed quia causę, quæ iure 5

magistra-

magistratus competunt, mãdari pñt, iõ dixit, quod vsq; adeo in præsidium cognitione retinendum est. illud relatiuum, quod refert antecedentes hoc totum, s. à versiculo, quod nõ ita, vsq; ad versiculum, quod vsq; adeo, ibi.n. dixerat Imperator, non esse permissam p̃sidibus iudicis dandi licentiam in his, quę officio suo cognoscunt: nunc moderatur vniuersalẽ sermonẽ, inquiens, quod vsq; adeo in præsidũ cognitione retinendum est: hoc est, non omnes causę, quę officio suo præsides cognoscũt, in tantum sunt retinendæ in præsidum cognitione, vt eorum iudicia non diminuta videãtur. Iul. quid volunt illa verba, vt eorum iudicia non diminuta videantur? Fab. dicam, si p̃sides per illum versiculum, quod nõ ita, vsq; ad versiculum, quod vsq; adeo. voluissent omnia negotia, q̃ offm̃ p̃sidum pertinent: in quib. ea quæ iure magistratus competunt, etiam reperiuntur. d. l. non omnia. ff. de offi. p̃si. profectò iudicia, hoc est, p̃sidum ptãs videret diminuta, nam præsides ea quæ sibi iure magistratus competunt mandandi habent potestatem. d. l. 1. de offi. eius in secunda regula. Ne igr̃ hmõi potestas videret diminuta, iõ Imperator subiunxit, quod vsq; adeo in p̃sidum cognitione retinendum est, vt eorum iudicia non diminuta videantur.

Iul. ergò ille versiculus, vsq; adeo, non est iũgẽdus principio legis, vt vult Bar. i. d. l placet? Fab. certè non, sed capiendus est prout iacet, & temperat ea quę dicta sunt, à versiculo, qđ non ita vsq; ad versiculum, quod vsq; adeo, vt audisti. Iul. ergò omnes causæ, quę iure magistratus competunt mandari possunt? Fab. po-

6 terant per. d. l. 1. hodie minimè omnes, causę enim ingenuitatis, & libertinitatis hodie per d. l. placet. penitus mandari non possunt.

Hoc ipsum ostendunt illa verba Imperatoris, dum tamen, vsq; ad finem legis: aduertas, quæso, mi Iuli, quod illa verba dũ tñ, non solũ ostendunt quod diximus, sed etiam ostendũt, in illo versiculo, vsq; adeo, Imperatorem voluisse cãs q̃ cõpetũt iure magistratus siue magnas, siue paruas, siue minimas posse à p̃sidib. etiam hodie mandari: quod facilè apparet ex eo qđ excepit cãm ingenuitatis, & libertinitatis, quę cõpetũt iure magistratus, exceptio. n. debet esse de regula. l. nã quod liquidè. §. fi. ff. de pen. leg. hanc ob cãm Imperator dixit, dũ tamen de ingenuitate, &c. Iul. si ostendis cãm ingenuitatis, & libertinitatis competere iure magistratus, clarè procedit quod dictum est. Fab. facillimè id faciam, audi q̃o: ea quæ spãliter lege, vel Senatusconsulto, vel principum constitutione non tribuuntur, iure magistratus competunt. d. l. 1. sed causæ ingenuitatis, & libertinitatis, non tribuuntur nec lege nec Senatusconsulto, nec principum constitutione, ergò cõpetunt iure magistratus. Iu. assentior, & ea quæ prius spinosiora videbant, nũc ex s. dictis leuia, & clara apparent, & ita me cogũt assentiri, vt aliter legem illam intelligi nõ possе confirmem, & tibi qui eam aperuisti, gr̃as ago. Fab. non mihi, sed Deo, à quo oĩs veritas p̃cedit, gr̃as agito mirificas: & ex s̃dictis collige conclusiones. L. placet nobis. vsq; ad versic. quod non ita, non loquitur in causis pecuniariis à trecentis aureis s̃. vt Dd. volunt: sed loquitur de oĩb. negotiis, quæ Princeps ad p̃sides p̃ rescriptiones remittebat. Vers. quod non vsq; adeo. nõ ẽ iũgẽdus principio legis, vt vult Bar. sed moderat versiculũ p̃cedẽtẽ. l. placet nobis, legẽda ẽ seriatim, put scripta est. Iul. arbitror has p̃clusiões posse facilè defẽdi. Fab. facillimè

SVMMARIVM.

1 *Aut. ad hæc. C. de iudi. loquitur de consiliariis, seu assessoribus, seu pedariis iudicibus.*
2 *Consiliarii, assessores, & pedarii, qui?*
3 *Assessores, & pedarii Iudices audiunt causas, & nõ iudicant.*
4 *Præsides impediti possunt eis mandare causas, dummodo audiant in principio, & medio, & in fine sententiam.*
5 *Iudices pedarii sunt ordinarii, et possunt audire causas vsque ad trecentos aureos, quãdo sunt electi ab Imperatore.*
6 *Et eas tamen mandare non possunt.*

LXXXIII. DECLARATIO

auten. ad hæc. C. de iudi. &. §. illud etiam rect. in Aut. vt defuncti funera.

IVl. iã satis in hoc mihi fecisti, velim si non sum tibi molestiæ, hoc etiam mihi declarari. Fab. quid? Iul. si memoria teneo, dictũ est s̃. cãs à trecentis aureis s̃. posse quoad processũ delegari, dẽt tamen delegans audire causã in principio semel, in medio semel, semelq; in fine, in Autẽ. ad hęc. C. de iudi. Fab. non fallit te

memo-

memoria,ita.n.ex sentẽtia Bart.in d. §. vbi decretum,dictum est.Iul.estne hoc uerum?Fab. minimè.Iul.nõne manifestissimè hoc in d.Auten.probatur? Fabi.certè non.Iul. quid igitur vult illa Auten.explica q̃so.Fab.explicabo, au-
1 di:illa † Aut.& §.illud ẽt rectè.in Autẽ. vt defuncti funera,&c. non loquitur de iudice delegato,sed de consiliariis,seu assessoribus, seu de pedaneis iudicibus, hæ.n.appellationes ferè idem significant,vt not.gl.in d.§.illud.Con-
2 siliarij † dicuntur, eò ꝙ eorum consilio administratores,seu p̃sides iudicant, vt asserit gl. in d.§.illud,super uerbo consiliarios. facit text. in Aut.de iud.§.iudices. ibi dr̃ consiliariis suis commiserit particulares examinationes, ipse pro oi negotio iudiciũ portaturus.hi aũt consiliarij,non habent iurisdictionem,nec ꝓpriã, nec mandatam: Assessores appellantur, eò ꝙ ad præsides,hoc est,iuxta præsides inferiori tñ loco,assidere solent,vulgò dici solent,collaterales.§.nostris. Auten. de iud. quid autem sit eorũ officiũ patet titulo & l.1.ff.de offic.asses. vbi horũ officium constat in cognitionibus. hoc est,cognoscit assessor,quid iuris in cã esse debet,ea quæ sunt legum explicans, & is cui assidet ab illo discit, quæ in iudicando eloqui decet,deinceps iudicat ipse præses.§.ille. Aut. de iudici. ita gl.in.d.l.1. & probatur in §. nos igitur.cum sequ. Anten.de iudici. constat etiã hmõi assessorum, seu pedaneorum officium, in postulationibus,hoc est,ut uideat,an sit infamis,qui postulat,an non: & alia circa hoc facit,quæ gl.ibi enumerat, in d.l.1.de off. asses. Iul.quãobrem,& hi appellantur iudices pedanei?Fab.nõ pedanei,sed pedarij,ex Gellij snia, lib.3. c.18. dicendi sunt. & dicuntur pedarij, quod is magistratus non uehatur curru, sed pedibus proficiscaĩ in forũ,& humiliora negotia disceptat.l.fi.C.de peda.iud.quemadmodũ Senatores,q curulẽ magistratũ gessissent,curru solitos honoris gr̃a,in curia vehi,dicit Gell. in quo curru sella esset,supra quã cõsiderent, ob eã cãm curulis appellabatur, sed eos senatores,qui magistratum curulem nondũ cœperant,pedibus itauisse in curiam, hanc ob cãm pedarios nominatos:ita minores iudices, qui pedibus in forũ ibant,pedarij appellabanĩ.Nota, quæso,illud uerbum disceptant, in.d.l.fi.ꝙ idem significat,quod disputo, & contẽdo. Iul.
3 quid tum? Fab.ex eo uerbo,constat† officium assessorum,seu pedariorum iudicũ,in audiendis,disputandisque causis, non autem in iudicandis uersari.Iul.ergò hæc tria noĩa idẽ significant?Fab.idem ferè,ut dixi, & ostendit ille.§: illud etiam.iuncta gl.super uer.ab aliis.

Iul.põtne isti in cã iudicare? Fab. si sentẽtiã gl.in d.l.1.de offic. asseſſo. sequi uelimus,non possunt,cam enim & Bart. & Ias. sequitur: & est ratio,quia nec ordinariam, nec delegatam habent iurisdictionem, ut iidem dicunt. Iul. quamobrem igitur præsides,& administratores hos sibi adiungunt?Fab.vt eorũ consilio in causis utantur,putant.n.horum prudentiam, ac sciẽtiã,sibi esse necessariam.l.1.C. de asses. sunt.n.præsides plerunq; illiterati,ut ait gl.in Aut.de iud.§.nostris.Iul.sed quid si † præsides, 4
seu administratores occupationibus rerũ, seu principis iussis sunt impediti?Fab.poterunt id agere,ꝙ ex Principis cõstitutione tributũ est, Iustiniani inquã in d.§.illud.Iul.dicas quæso, quid eis tributum est. Fab. possunt cognoscere causas,totumq; processum ordinare,dummodo contestationes litium apud administratores,siue minores sint,siue maiores fiant:deinde in mediis litibus.rursus res moti negocij ab administratoribus, seu præsidibus audiaĩ, vt ea,quæ examinata sunt,cognoscant,cum verò prope sententiã diffinitiuã erit peruentũ. hmõi consiliarij,seu pedarij iudices,sine administratoribus nihil audire debẽt,sed ipsosmet administratores audire,quæ excussa, seu examinata sunt, & cõsequẽter eos iudicare oportet:Hic est uerus sensus.d.Aut. ad hæc. & d. §. illud.unde sũpta est.d.l.fi. C.de peda. iud. Iul. estne hic nouus sensus.Fab.non profectò, sed nonnulli antiqui hoc etiam senserunt.Iul.non ergò loquitur qñ iudex vult delegare causam. Fab.certè non.nã qñ præsides, seu iudices põt delegare causam,põt totam mãdare,nec oportet ab eis aliquid in ea fieri, ut dictũ est supra, in declaratione d.l.placet.& is cui mandatur, nec pedaneus,nec consiliarius iudex appellaĩ, sed iudex delegatus.l.à iudice.C.de iudi.Iul.dicas quæso mi Fabi, nonne † & pedarij iudices 5
põt suo iure causas audire,easq; sententia finire?Fab.possunt profectò,sed eas tm̃,quæ trecẽtos solidos non excedunt.§.audient.in Aut.de iud.Iul. põtne hmõi cãs nemine iudicum mãdante audire,finireque?Fab.possunt inquã:& sunt ordinarij?Iul. si ordinarij cur pedarij ap-

pel-

pellantur? Fab. quia ordinarij maiores uti administratores, & præsides, curru vtebãtur, his verò & si ordinarij essent curru uti minimè licebat, sed pedibus ibant in forum, ideo pedarij appellati sunt. Iul. ergo omnes pedarij, vsq; ad trecentos solidos poterant esse ordinarij? Fab minimè, sed hi solum, qui ab Imperatore erant electi, vt d. Aut. de iud. §. vetus. Iul. atqui olim à Zenone electi fuerunt pedarij iudices, quidẽ iuris periti, cãrumq; experimẽtũ habẽtes, his mortui cœperunt eligi legũ ineruditi, nec cãrum experiẽtiã habẽtes, nec æquum, ab iniquo, nec licitum, ab illicito discernere sciebãt, id ꝙ nõ paruũ Reipublicæ afferebat incõmodũ: quãobrẽ, à Iustiniano deinde, vt Reipublicæ cõsuleret, fuerũt electi duodecim legum peritissimi, è qb⁹ octo ex minori ordine, quatuor ex maiori erant, quorũ noĩa enumerãtur in illius cõstitutione, in Aut. de iud. Iul. perge quæso. Fab. his inquã iudicibus pedariis ita ut dictũ est appellatis, ex ea Iustiniani cõstitutione specialiter tributum est, ut per se eorũq; iure posśint, cãs usque ad trecẽtos solidos audire, finireve, eisque mãdatũ est, vt manè, deinde meridie, postremo uesperi sedentes, eiusmodi cãs audirent. d. Aut. de iud. §. sedebunt, & d. §. audient. Iul. prosequere obsecro. Fab. uoluit itaq; Iustinianus hos duodecim post suos administratores, esse pedarios iudices, & usq; ad dictã sũmã ordinarios, quibus negotia, ut sibi videbatur, delegabat: & si quis ex administratoribus suis uoluisset causãs, iure magistratus inquã sibi cõpetẽtes, alteri mãdare, oportebat, ut uni ex illis duodecim pedariis iudicib⁹ mandaret, & nulli alij mãdare poterat. d. Aut. de iudi. §. iudices. vbi obseruato illa verba, nostrorũ iudicũ, capi ꝓ nostris administratoribus, licet gl. ibi ita nõ sentiat. Iul. vñ hãc interpretationẽ contra gl. sumis? Fab. ex illo. §. iudicis: ibi. n. dr post nostros administratores. deinde dr, si qs aũt nostrorum iudicum, hoc est administratorum, repetendum. n. est illud uerbum administratores, in principio positum arg. l. qui filiabus. ff. de leg. 1. Iul. ergo administratores, & p̃sides nõ poterãt cui uolebant, eãs iure magistratus cõpetẽtes mandare? Fab. nonne dixi, ꝙ non, sed electis ab Imperatore duntaxat, ut. d. Aut. de iud. Iul. poterat ne administrator, siue p̃ses vni ex illis mãdare cãm, siue magnã, siue paruam? Fab. ẽt maximam. Iul. & cognitionẽ, & sententiam? Fab. etiam. Iul. Dixeras paulò ante, illos non posse nisi usq; ad trecẽtos solidos iudicare, audireve? Fab. dixeram illos iure ꝓprio, nullo mandãte habere causarum notionem à principio ad finem usque ad trecentos solidos, & hoc ex principis constitutione. Iul. ergo † huiusmodi causarum notionem, alteri mandare non possunt. cum eis specialiter ex principis constitutione traditum sit? Fab. rectè sentis obstat. n. illis lex. 1. ff. de offic. eius. in prima regula, de qua sæpius dictum iam est. 6
Sed si eis mandabatur ab administraroribus causa pecuniaria ẽt maxima, poterant illã non uti ordinarij, sed uti delegati decidere, ut supra alibi dictum est. Iul. non quiescit animus dicas, obsecro, si administratores mandaturi erant aliquas cãs, cogebanturne præcisè mandare uni ex illis? Fab. non, sed poterant mandare suis consiliariis, non totam causam, sed particulares examinationes, cognitionemq́ue causæ, aliaque de quibus in. l. 1. ff. de offic. asses. sententiam uerò non, sed oportebat ipsos administratores referentibus consiliariis, seu assessoribus, quæ uiderant, sententiam ferre. d. §. iudices. in fin. & d. §. illud etiã. vt defuncti, seu funera. Iul. collige quæso ex paulo ante dictis summatim aliquas conclusiones. Fab. libentissimè faciam, animaduertito. Aut. ad hęc. C. de iudi. & §. illud. etiam. rectè in Aut. ut defuncti seu funera &c. non loquitur de iudice delegato, sed de cõsiliariis, seu assessoribus, seu de pedariis iudicibus. Iudices pedariis, seu consiliarij p̃nt audire causas, non aũt de his iudicare: Qui nec delegatam, nec ordinariam habent iurisdictionem. Administratores, seu pręsides, occupationibus impediti possunt consiliariis, seu pedariis iudicibus, mandare causarum cognitionem, dummodo ipsi audiant in principio, & in medio, & in fine sententiam ferant. Iudices, quibus ex principis cõstitutione vsq; ad trecentos aureos iurisdictio tributa est, dicuntur pedarij, suntq́ue ordinarij: & eorum iurisdictionem mandare non possunt. Non omnes pedarij erãt ordinarij, sed electi ab Imperatore duntaxat. Præsides, seu administratores poterant causas iure magistratus sibi competentes pedariis iudicibus ab Imperatore electis totas delegare. Pedarij iudices, iurisdictionem, quam habebant, usque ad trecentos solidos alteri mandare non poterant.

SVM-

SVMMARIVM.

1 *Iurisdictionem sibi mandatam, alteri mandare nemo potest. Et quæ sit ratio.*
2 *Iudices ordinarij cur dicantur habere iurisdictionem iure proprio.*
Beneficium proprium, & alienum, quid.
3 *Verbum principaliter, in l. quia. ff. de iurisd. omn. iudi quomodo intelligatur.*
4 *Dare iudicem, qui possint.*
5 *Legatus procons. cur potest dare iudicem.*
6 *Cur Princeps potest delegare, cum habeat iurisdictionem à populo.*
7 *Delegatus ad uniuersitatem causarum, non potest subdelegare.*
8 *§. ab eo. l. 1 ff. quis, & à quo. declaratur.*
Instrumenta artium quædam animata, quædam inanimata.
9 *l. unica. C. qui pro sua iurisd. corrigitur.*

LXXXIIII. DECLARATIO

an delegatus posit subdelegare.

IVl. Disputari sæpè audiui, an delegatus possit subdelegare, & magna super hoc est cõtétio, tu quid sentis? Fab. magna profectò, ut ais, cõtétio, sed ferè oẽs consentiũt à delegato posse delegari. Tu uerò ita habeto, † mandatã sibi
1 iurisdõnẽ, mãdare alteri neminem posse. Paulus hoc ad uerbũ scripsit in l. mandatã. ff. de off. eius. quia qui mãdatã iurisdictionẽ suscipit, propriũ nihil habet, sed eius qui mandauit, iurisdictione utitur. hæc sunt uerba Papiniani in l. 1. §. qui mandatam. si. n. propriũ nihil habet non potest aliquid in alium transferre. nã & Vlpianus hoc ẽt sẽtit in l. traditio. ff. de acq. rer. dom. Iul. si nihil proprium habet, quonã modo causæ cognitionem exercebit? Fab. nõne dixi, utitur mandata iurisdictione. Iul. quomodo utetur eo quod nõ habet? Fab. si habeo equum, & eum tibi commodo ut eas Romã, nonne tu illo uteris? & tamen nec proprietatem, nec equi possessionem habes: nemo enim commodando rem, facit eius cui commodat. l. rei commodatæ, cum seq. ff. commod. ita si is qui propriam habet iurisdictionem, alij eã mandet, hoc est, committat, (hoc enim significat mandare) nec eius proprietatẽ, nec quasi possessionem in alium transfert, & consequenter non facit propriam illius cui commodauit iurisdictionem, quemadmodum dictum est in commodato.

Iul. Ergò is cui mandata est iurisdõ, nihil agere põt? Fab. imò potest uti ea, ut supra dixi, queãdmodũ cõmodatarius utitur equo. Iul. quid ex hoc sequitur? Fab. hoc, quòd non põt illum usum in aliũ trãsferre: quemadmodũ is cui cõmodatus est equus, nõ põt iure illum alteri accõmodare, committeret. n. furtũ. l. qui re. ff. commod. impossibile est Iuli mi, si habeo duntaxat rei usum, vt eum in alteram transferam, nam si alter illius rei usum haberet, non esset ille usus quem ego habeo. nam dum tota re ego utor, alter ea uti nõ põt, queãdmodum in uehiculo dici solet. l. si vt certò. §. si duobus uehiculũ. ff. cõmod. Hẽt igitur is cui cõmodata est iurisdictio, ipsum uti dũtaxat, qđ alteri cedere non potest, arg. à simili sumpto, in fin. princ. Inst. de usu, & habitat.

Iul. Ergò is cui mãdata est iurisdictio nõ habet eã iure suo? Fab. probè dicis, habet eã alieno bñficio. l. more maiorũ. ff. de iurisdict. om. iud. Iul. nonne quilibet ordinarius beneficio alieno iurisdictionem habet, & tñ eam alteri mandat? Fab. non ita est, nã † præsides, aliiq; ordinarij proprio, nõ alieno bñficio iurisdictionẽ habent: hmôi. n. beneficium est ipsis præstitum, seu concessum à lege, vel Senatusconsulto, vel Principis constitutione, est igitur beneficium propriũ, non alienũ. At delegatus iurisdictionẽ hẽt alieno bñficio, hoc est, beneficio nõ sibi, sed alij cõcesso. Exempli cã, si do equũ Petro, hoc beneficium est ipsi Petro concessũ; & dr habere equum iure suo: at si deinde Petrus commodaret Titio equum, Titius uteret equo nõ bñficio suo, eòquòd equus sit ei datus, sed bñficio alieno, hoc est, beneficio primũ Petro cõcesso. hoc ipsum uoluit Iul. in d. l. more maiorum, dũ ait: ut is demum iurisdictionẽ mãdare possit, qui eam suo iure, nõ alieno beneficio habet. Hoc ipsum ẽt cõfirmat Imperator in l. à iudice. C. de iudic. dum ait: cũ ipse iudiciario munere fungatur. nã delegatus fungitur munere iudiciario, munere inquã, hoc est, dono, seu bñficio iudici ordinario cõcesso. Sũma hæc sit. beneficium alienum capitur hic passiue, hoc est, bñficium alij ab aliquo concessum: non aũt actiuè, ut intelligatur beneficiũ alienũ quod alius alicui concessit. & qđ ita interpretãdũ sit, ostendit tex. in l. solet. ff. de iurisd. om. iud. ubi Vlpianus ait: is cui mandata est iurisdictio, fungitur uice eius, q mandauit, nõ sua. Iul. nemo igit ex ordinarijs alieno bñficio iurisdictionẽ habet? Fab. nemo prorsus, sed

suo

suo beneficio habēt, hanc ob cām eā mādare pñt. Iul. ergò iudex datus, iudicē dare nō pōt? Fab. proculdubio. Iul. tua igitur sententia is, cui mādata est iurisdictio proprium nihil habet? Fab. nō mea, sed Papiniani. hoc verū est, ut. d. §. q. mandatā. si igitur propriū nihil hēt, nihil alteri mādare pōt. Hoc ipsum uoluit Paulus, in. l. & quia. ff. de iurisd. om. iud. ubi reddēs rationē, quāobrē is cui mandata est iurisdō non pōt mandare, ait: & quia nec principaliter ei
3 iurisdictio data est, nec exponas† principaliter, hoc est, à principe, ut dicit gl. sed dicas principaliter. hoc est pcipuè, hoc est, ante alios. Non n. is cui mandata est iurisdō, præcipuè ei data est, hoc est, ante alios, nā ante eadē data est ordinario: qñ uerò datur ordinario, datur præcipuè, q a añ nulli data est, & nota illud uerbū data. nā dare est dñiū, seu quasi, trāsferre. §. sic itaq; discretis. Inst. de actio. Subdit Paul. nec ipsa lex defert. hoc est, nec lex concedit, ut possit dare iudicem. Iul. qui † igitur pñt dare iudi-
4 cem? Fab. hi quibus lege, uel Senatusconsulto, vel principū cōstitutione conceditur. l. cū prętor. ff. de iud. Iul. cuinam hoc lege cōceditur. Fab. proconsuli, præsidibus, hisq; similibus. d. l. cum prætor. item hi quibus more id concessum est, hoc est, tacita lege, mos. n. lex quædam est. l. 1. C. de emancip. & ibi not. Iul. q sunt hi? Fab. præfectus urbis, cæteriq; Romæ magistratus. Iul. ergo oēs magistratus pñt dare iudicē? Fab. minimè, sed hi duntaxat, quibus lege, vel tacita, uel expressa, cōcessū est. Hoc ipsū innuit illud relatiuum cæteri. quod est similium repetitiuum iuxta gl. in l. fugitiui. C. de seru. fugi. est. n. relatiuum diuersitatis, refert. n. antecedens diuersum à consequenti esse eiusdem generis, uel speciei, cū ipso cōsequenti. Nam si dico amo laurum, & cęteras arbores, significo laurū esse arborem: ita hic cæteri magistratus intelligūtur hi, qui sunt eiusdē speciei, hoc est, qb⁹ lege expressa, vel more, hoc est tacita lege, hæc iurisdōnis spēs, s. dandi iudicē cōcessa est. Nā ut supradictū est, licentia iudicis dandi, est spēs iurisdōnis legalis per se, & his solum cōpetit, quibus lege, vel Senatusconsulto, uel more concessa est, ergo aliis non competit.

5 Iul. Quid ais mi Fabi, nōne †legatus proconsulis pōt dari iudicē. l. legatus. ff. de offic. procons. Fab. atqui, sed ipse legatus est quasi soci⁹ proconsulis: proconsul. n. à principio usq; ad finē legatum habere debet. l. obseruare. §. post hæc. & l. meminisse. §. legatum. ff. de off. pcōs. & habet officium suum sicut proconsul suū, ideo dicitur in rubrica de offi. procons. & leg. Et mandata iurisdictione à proconsule, ipse legatus habet propriā iurisdictionē, ut patet in l. legati. ff. de offi. procons. ubi Pōpo. ait, legati proconsulis, nihil propriū habēt, nisi à procōsule eis mandata sit iurisdō. ergo mandata iurisdōne, eam propriam habent, arg. à cōtrario sensu quod valet, & hoc tenet ibi gl. in ultima solutione. hoc ēt patet in. l. cognitio. §. cū propriam. ff. de offic. eius. vbi Iurecōsultus in hęc verba ait, cum propriam iurisdictionem legatis tuis dederis. nota illud verbū, dederis, qđ, vt dictum est, dominij, seu quasi translationē demonstrat. d. §. sic itaque discretis. Instit. de actio. Cum igitur proconsul propriam iurisdictionem habeat etiam eam speciem, quæ licentia iudicis dandi, dr habere: habet inquam sibi lege cōcessam, & illam dat, ac in delegatū trāsfert. d. §. cum propriam, meritò delegatus alteri mandare pōt, nam qui iurisdictionē propriam, & suo iure habet, eam mādare potest. d. l. more maiorum. cum seq. ff. de iurisd. om. iud. Iul. ex supradictis facillimè perspici potest, eum qui iure alieno iurisdictionem habet, alteri mandare non posse. Fab. ita certè.

Iul. Nonne cōcedis iudicē à principe datū, posse iudicē dare? Fab. prorsus concedo, est. n. clarum. l. à iudice. C. de iudi. Iul. dicas quæso, nonne & hic alieno beneficio habet? Fab. non, imò proprio. est. n. hmōi beneficium à principe ipsi concessum. Iul. mihi vr & principē alieno beneficio iurisdictionem habere, habet. n. beneficio populi. l. 1. ff de cōstit. prin. Fab. hui? si ita esset, nec princeps delegare posset. Iul. ita sentio. Fab. non probe sentis, nam procul dubio delegare potest. Iul. ergo falsum est, quòd dicitur, qui alieno iure habet, mandare nō potest? Fab. imò uerum. sed vt ueritas explicetur, dicas quæso, si Titius dedit mihi fundū, deditne usumfructū, viā, iter, actum &c. Iul. non pfectò, hæ. n. sunt seruitutes, & res sua nemini seruit. Fab. probè dicis, non habeo igitur has seruitutes? Iul. non in actu. Fab. potero ne alij viam, iter &c. in eo fundo constituere? Iul. pcul dubio testis est tit. ille, de ser. rust. præd. Institut. & ff. Fab. vbi igitur erant? Iul. in fundo, potestate, seu potentia. Fab. scite loqueris, con-

cedam

cedam ne alteri hæc alieno iure, aut beneficio meo? Iul. tuo prorsus. Fab. fundum quonam beneficio habui? Iul. Titij. Fab. audi igitur nūc
6 quæso Iuli. † populus Romanus contulit in principem illam supremam potestatem. l. 1. ff. de consti. princ. quæ potestas cōtinebat omne imperium, omnemque iurisdictionem, ut supradictum iam est: continebat inquam potentia, non actu, quemadmodum fundus cōtinet uiam, iter, actum. Iul. ergo populus non dedit principi iurisdictionem in actu? Fab. non, sed poterat ex illa suprema potestate, sicuti illius dominus, dare alteri, quàm uellet iurisdictionis speciem, sicuti dominus fundi, potest alteri dare, iter, viam, ex illo.

Iul. si ita est, ergo princeps iurisdōnē exercere non poterat? Fab. non rectè sentis: nam quemadmodum dominus fundi potest ire ꝑ fundum, colligere ex eo fructus, facere aquæductum, & huiusmodi, non tamen iure seruitutis, & id facere potest ita quā hi quibus hæc concessa sunt: ita princeps, in illa suprema potestate sibi à populo concessa potest omnia facere, quę possunt præsides, consules, rectores, aliique administratores, & multo potentius: quæ enim potest secunda causa, mediante prima, multò mágis potest & ipsa prima, etiam sine secūda. Et hinc facilè cōstat eum, cui princeps mandat, propriam habere iurisdictionē: quemadmodum is, cui dominus fundi constituit vsumfructum, habet proprium usumfructum. & quemadmodum is, qui usumfructū habet, potest alij, utputa Petro fructuum perceptionem concedere, non autem usumfructum. §. finitur. & ibi not. Inst. de usufruct. & tamen Petrus perceptionem illam alteri concedere non poterit: ita is, qui à principe propriam iurisdictionem habet, hoc est delegatus, potest alteri mandare, vt ea utatur. d. l. à iudice, Iul. ergo delegatus à principe nihil differt ab ordinario? Fab. nihil prorsus in hoc, vterque enim habet iurisdictionem propriā, sed ille ordinariam, hic uerò extraordinariā: ille habet plures iurisdictionis species, hic potest unam tantum habere, potest enim princeps unam speciem, seu unam causam alij cōcedere. Iul. ergo delegatus delegare nō potest?
7 Fab. ita omnino est. Iul. & † quid si uniuersitas causarum alicui est delegata? Fab. nec is, quidē poterit subdelegare. eadem enim ratio est in isto, quæ & in eo, cui una species delegata est, sequitur ut idem sit existimandum. l. illud. ff. ad l. Aquil. neuter enim habet propriam iurisdictionem. d. l. qui mandatam. sed uterque vicemandantis fungitur. d. l. solet ut ex supradictis facillimè potest perspici. Iul. nemo igitur delegatus potest delegare. Fab. nemo prorsus. nec is quidem cui causarum uniuersitas mādata est. Iul. cogor, & si nolim, assentiri. sed huic sententiæ uidetur obesse. l. 1. † §. ab eo. 8
iuncta gl. ff. quis & à quo. Fab. bene dixisti, videtur, nam si ita, ut multi aiunt, intelligatur, obest profectò: si verè, minimè. Iul. duplex est igit, illius legis intellectus? Fab. atqui. sed quēadmodū corpus non pōt habere nisi unā animam, ita lex non pōt nisi unum habere sensū. Iul. dic quæso, quis nam is est? Fab. audi.

Omnis ars, omneq; officium, propriis eget instrumentis, ut. 1. Polit. & supra demonstratum est. Instrumentorum autem, quędam animata, quædam inanimata sunt. Arist. ibidem. & patet in arte nauigandi. remi enim, temo, velum, aliaq; eiusmodi instrumenta sunt inanimata. animata uerò instrumenta sunt, qui remos ducunt, qui temonem gubernant, aliiq; nautæ. Iul. quorsum hæc? Fab. ne interpellato. itē opus magis artifici, quàm instrō ascribitur. item qui facit per alium, est perinde, ac si per se ipsum faceret, c. qui facit per alium. de reg. iur. in sexto. & l. 1. §. deiecisse. ff. de ui & vi arma. ille enim alius, est uti instrumentum: multa enim per amicos, quasi per instrumenta agūtur, Arist. 1. Eth. adiuuat hoc doctrina Bart. in. l. si vnus. §. seruus in. 1. col. ff. de iniur. vbi ait, si mando tibi ut aliquid honesti facias, tu (suscepto mandato) necessitate quadam ciuili id agis, es enim ad hoc obligatus. id igitur, qꝫ à te agitur, ego dicor facere. Nunc in proposito, si Titius ordinarius iudex mandat iurisdictionem Sempronio. Sempronius proprium nihil habet, sed Titij iurisdictione vtitur. d. §. qui mādatam, & d. l. solet in fin. si Sēpronius, qui est instrumentum Titij animatum ferat sentētiam, erit perinde ac si ipse Titius ferret. d. reg. qui facit per alium. Hoc autem expressè apparet in l. fin. C. vbi & apud quem. ibi, vt videatur ipse, qui iudicem dederit, in integrum dare restitutionem. & ibi gl. non enim Sempronius suo iure, sed alieno beneficio id agit. si igitur perinde est, ac Titius qui mandauit tu

lisset

lisset sententiam, non est iustum, ut ipse à se ipso prouocetur, ergo à Sempronio delegato prouocandus est is, qui à Titio ordinario pro uocaretur. is autem erit princeps, seu aliquis superior. hic est sensus. d. §. ab eo.

Et vt facilè intelligatur ita facit gl. retento exemplo supra posito. ab eo, hoc est, à Sempronio delegato. deinde sequitur, quis: scilicet, Titius ordinarius mandauit iurisdictioné. mox subditur, non ipse prouocabitur: ipse, hoc est Titius ordinarius, ratio, quia ipse videtur tulisse sententiá. ponitur deinde ratio ibi, nam & generaliter is erit prouocandus: is, puta, princeps, ab eo, cui mandata est iurisdictio, ab eo, hoc est Sempronio delegato subditur, qui ꝓuocaretur ab eo, qui mandauit: qui, puta. princeps, ab eo, hoc est à Titio ordinario.

Iul. clarè explicasti, legem illam, & mihi iá persuasum est, à nemine delegato posse delegari. Fab. ita proculdubio est.

9 Iul. Sed aliquantulum videtur obstare† tex. in l. vnica. C. qui ꝓ sua iurisdictione. in fi. ubi, si iudices à principe dati, causam alicui delegát, appellationum iudicia remeant ad eos delegantes, non autem ad principem. Fab. si legis ibi litteram ad eos, certè obstat, sed non ita legendum est. legito. n. ad nos: hoc est ad principem. & ita gl. intelligit, dú dicit alias, ad nos: Quòd autem legendum sit ad nos, non autem ad eos, facilè ex supradictis perspicitur. nam si delegatus à principe subdelegat, subdelegatus nihil proprium habet, sed mandantis iurisdictione utitur. d. l. 1. §. qui mandatam. ff. de offic. eius. quando igitur subdelegatus fert sententiam, eam fert uti instrumentum subdelegantis, & est perinde ac si delegans tulisset: ná qui facit per alium, est perinde, ac si per seipsú faceret. d. regul. ꝗ facit per alium. de reg. iur. in sexto. & supra demonstratum est. Quando igitur appellatur à subdelegato, est perinde, ac si à subdelegante appellaretur: absurdißimú igitur feret, si iis, à seipso prouocaretur, prouocandus est, igitur princeps etiam à subdelegato. Iul. benè ueteri prouerbio dicitur, veritas est filia temporis, quia in hunc diem supradictorum ueritas inter spinas latuit: & uerò omnia, quæ dicuntur, sunt consentanea: quæso collige ex supradictis conclusiones. Fab. morem tibi geram, audito. Nemo potest iurisdictionem sibi mandatam alteri mandari: quia proprium nihil habet. Is cui mandata est iurisdictio, non suo, sed alieno beneficio, ea dun taxat utitur. Præsides, aliique ordinarij iudices, non alieno, sed suo beneficio iurisdictionem habent. & beneficium alienum est, quòd alij conceditur, non quod alius alicui concedit. Non omnes magistratus, sed hi duntaxat possunt dare iudicem, quibus lege expressa, vel tacita, vel Senatusconsulto, seu principis constitutione concessum est. Legatus proconsulis propriam habet iurisdictionem, & ideo eam mandare potest. Iudex à principe datus habet propriam iurisdictionem sicut ordinarius, & uterq; potest alteri mandare, & in hoc alter ab altero non differt.

SVMMARIVM.

1 *Casus. §.*
2 *Verba, si hæres non erit quomodo intelligantur.*
3 *Via media quando est tenenda.*
4 *L. si paterfam. ff. de hæred. inst. declaratio.*

LXXXV. DECLARATIO §. si. Instit. de vulg. substit.

Memini me bis publicè legere húc. §. & inuitus ferè secutus sum, & gl. & aliorum intellectum, sed nunc tertium legés húc §. non poteram communi intellectui assentire: quamobrem animo reuoluens, & hunc. §. & l. si paterfam. ff. de hæred. inst. inueni tandem, ut arbitror, verum, ac sine ambagibus huiuscemodi. §. sensum. Legit igitur huius. §. species talis facti. Testator † quidam instituit Seium seruum Sempronij, qué arbitrabatur esse patremfamilias, idest hominem liberum: deinde ei substituit inquiens, si Seius mihi hæres non erit, Mæuius mihi hæres esto: Mortuo testatore, Sempronius dominus iussit seruum suum adire hæreditaté, ille adiit, quapropter Sempronius putabat totam hæreditatem sibi per seruum acquisitam. Mæuius verò substitutus adiuit & ipse etiam hæreditatem, dicens eam ad se iure substitutionis delatam esse: illis enim uerbis dicebat ipse, † hæres non erit, in homine libero nil aliud intelligitur significare, quàm si hæreditatem, uel sibi non acquisierit, uel mutata códitione, idest postea in seruitutem reductus, alium per semetipsum hæredem non fecerit. l. si paterfamilias. ff. de hæred. instit. & l. cum proponas. C. eo. ibi, per semetipsú hoc est ministerio suo, arg. l. ꝙ meo. ff. de acq. possess. sed Seius seruus, quem testator 1 2

tor credebat esse ingenuum,nec sibi hęreditatem acquisiuit, nec postea factus seruus aliū fecit hęredem:extitit igitur conditio,sub qua facta est substitutio, meritò igitur ad me spectat hæreditas,dicebat sustitutus. At Sempronius contra asserebat,hæreditatem sibi omnino aditione serui acquisitam : hoc enim sermone,si hēs nō erit,in eo qui verè est seruus, nil aliud significare intelligitur, quam si aliū hæredem non fecerit sua aditione, vel postea mutata cōditione,idest effectus liber,ipse hęres non erit: sed seruus iussu meo adiuit hęreditatem,& ita alium fecit hæredem,& sic defecit conditio,sub qua fuit substitutio concepta,consequens igitur est. Mæuium substitutū esse reijciendum. & ad me omnimodo integram pertinere hæreditatem . Imperator visa controuersia ista,eundem Męuium in partē esse admittendum constituit,tenens mediam
3 quandam viam: id† quod faciendum est,quādo hinc inde sint vrgentes rationes, vt erant in hoc.§.& not.in.l.Nesennius.ff.de neg.gest.

Quærit glo. in quotam partem sit admittendus Mæuius? respondet hæreditatem diuidendam esse in duos semisses, & iterum alterum semissem diuidendum inter Semproniū dominum serui, & Mæuium substitutum. Rursus quærit,quid de altero semisse faciendum sit? respondet dandum esse domino Seij, cum re vera esset seruus,licet testator opinatus fuerit,eum esse liberum, veritas enim,inquit gl.opinioni præferenda est & vt ita gl.decideret,fuit ī causa.l.si paterfamilias.ff. de hæred.insti.in qua tempore gl. deficiebat verbū quoddam,vt statim dicetur. Huiusmodi gl.& & Dd. intellectus mihi nequaquā placet, nec ex tex. elici potest: si enim hoc voluisset Imperator, vtique dixisset, sicut Iulianus expressit in.d.l.si paterfamilias. Erit igitur alter verus, & simplex intellectus in quo nihil subintelligēdum est: is talis est, Imperator dicit Mæuiū substitutum in partem admittendum : dicas tu, in partem scilicet dimidiam hęreditatis, partis enim nomen si non fuerit portio aliqua adiecta,dimidium intelligitur.l.nomen filiarum.ff.de verb. sign. quamobrem in.§. nostro tota hęreditas diuidenda est in duas partes,quarum vna Sempronio domino serui, altera Męuio substituto danda est: & si hoc mō intelligaē sensus erit planus,& nihil erit subintelligendum, cessabuntq; scribentium opiniones,quęrentium, quid de altero semisse faciendum?

Nec obstat sententię nostrę decisio Iuliani in.d.l. si paterfamilias. à qua gl. fuit decepta. ibi nam species facti longè distat à casu.§.nostri. Hic enim fuit solus Seius seruus Sempronii institutus,nullo sibi dato cohęrede, solusque Męuius fuit substitutus,& propterea Męuius substitutus in dimidiam partem totius hęreditatis,admittitur. In † l.verò si paterfamilias,fuit institutus Titius seruus,quem credebat testator esse ingenuum,eique Sempronius datus est cohęres in institutione,siquidē & Sempronius,& Titius simul fuerunt instituti: deinde testator eundem Semproniū cohæredem substituit eidem Titio, inquiens, si Titius hęres non erit, Sēpronius, scilicet eius cohęres,esto hęres: & licet Titius iussu domini adiuerit hęreditatem,tamen Iureconsultus dicit, Sempronium esse admittendum in partem hęreditatis,per rationes ibi positas, de q̄bus supra diximus. Deinceps declarans partē inquit,hoc casu duo semisses fiant, ita vt alter semis integer detur Sempronio cohęredi, virtute institutionis,fuerat enim cum Titio institutus: alter verò semis inter dominum serui, & eundem Sempronium substitutum ęquis portionibus diuidatur. & sic,vt vides neuter semis remanet indiuisus: frustra igitur gl. & scribentes dubitant, quid agendum sit de altero semisse, cum sit ipsius Sempronii cohęredis,vigore institutionis,vt dictum est, intellige in casu.d.l.si paterfamilias. At in.§.nostro, non fit huiusmodi diuisio, propterea quod Męuius substitutus potest percipere alterum semissem,virtute institutionis, cum non fuerit scriptus cohęres serui,vt fuit in.d.l.si paterfamilias.Gl.& scribentes non ab re dubitant, siquidem in codicibus, qui eo tempore erant in.d.l. si paterfamilias,deerat vna dictio,videlicet cohęredem.scriptura enim ita legebatur si paterfamilias Titium quem ingenuum esse credebat, hæredem scripserit,eiq; si hęres nō esset Sempronium substituerit.in qua scriptura,vt apparet,deficiebat dictio cohęredē; erit igitur integra scriptura,Sempronium cohęredē substituerit.hæc igr̄ dictio,si deesset dubitationes scribentiū meritò procederent, sed cū ī integris codicib.adsit,oīno eiusmodi dubitationes 4

tiones

tiones abijcit. In §. de quo nunc agit, fuit scriptus hæres seruus putatiuus, quem testator in genuũ esse credebat, nullo ei dato cohærede, meritò igitur dominus serui, in partem dimidiã totius hæditatis admittit, Sempronius verò substitutus in alterã dimidiã, & ex s̃dictis
1 posthac apertus, & fine dubio erit sensus. d. si p̃familias, &. d. §. fin. Volui videre multos codices impressos, & in oĩb. ea dictio cohæredẽ desideratur, tandem, mihi anxio, & quærenti, ostensus est codex q̃dã antiquissimus manuscriptus, in quo illa dictio cohẽdẽ, inerat, maxima lætitia affectus, & Deo, & amico mirificas egi grãs. nã qđ ingenio meo arbitrabar ita legẽdũ, re ipsa postea apparuit verè ita eẽ. hac igr̃ dictiõe adiecta, liberamur ab ambigua qõne gl. & Dd. de altera semisse, vt s̃. dictum est.

SVMMARIVM.

1 *Dominus quonam modo potest seruo suo dare libertatem. & nu 2*

LXXXVI. DATIO LIBERTATIS in. §. 1. Institu. de libert. quomodo intelligatur, declaratio.

IMperator in. 1. §. Inst. de liber. diffiniẽs manumissionem, in hæc verba ait, manumis-
1 sio datio libertatis &c. q̃rit ibi glo. † quonam mõ dñs possit seruo suo dare libertatem? aut n. inq̃t ipsa, dat illã quam seruus habet, & tũc non rectè dicetur dare: quod. n. cuiusque est, ei amplius dari minimè põt. §. sic itaq; Instit. de actio. aut dat q̃ ipse dñs hẽt, & tũc cum nõ habeat nisi vnam, ipse profectò sine libertate remanebit, id quod recipiendũ nõ est. aut dat quã ipse non hẽt, & hoc multò minus admittendum est, nemo. n. dat, quod non hẽt. l. traditio. ff. de aq. rer. dom. In huiusmodi igr̃ cõtrouersia, gl. audacter ait, dominũ dare, eam quã non habet: asserit enim plerunq; contingere, vt quis det quod non habet. ad hoc citat. §. 1. Inst. quib. alien. licet vel non. vbi creditor alienat rem, quam ipse non habet, hoc est pignus. sed hoc nihil obest, ibi enim debitor, hoc est dñs rei alienare intelligitur, cum creditor voluntate debitoris pignus alienet, vt ibi Imperator ait. allegat ẽt ad hoc alia iura, sed in eis diuersa est rõ, in oĩb. n. legib. vbi quis dat qđ suũ non est, s̃p res, quæ datur extat, hoc est p̃priũ habet esse, quamobrem dari potest.
2 Sed libertas est quædam qualitas, quæ fine subiecto esse minime põt. l. 2. ff. de vsuf. qualitatis. n. esse, est in subiecto esse, vt ait phil. necessarium est igitur libertatem, cum sit qualitas, in aliquo existere subiecto. si igitur dominus dat seruo libertatem, quam ipse non hẽt, necesse est vt sit in alio homine, vt in subiecto, si hãc igitur dominus dare intelligit, ergo ille homo, cui ea inerat, fine libertate remanebit: id quod nemo reciperet.

Sed dicet quispiam, potest quis dare rem, q̃ in proprio suo esse non existit: exempli cã, dominus fundi vsumfructum formalem nõ hẽt, nec is est in proprio esse, tamen illum alij concedere potest. l. quod nostrũ. ff. de vsuf. dicas, dominum fundi habere vsumfructum cãlem. l. si cum testm̃. ff. de exe rei iud. & ibi no. & p̃ consequens hẽt cãm per quam vsumfructum dare potest: vsusfructus. n. in eo fũdo, & si nõ actu saltem potestate inerat: quemadmodũ ignis in ligno, & si non actu, potestate tamen inest, qui ab homine per alium ignem in actu deduci potest. Dato igitur alicui vsufructu, fũdus profectò sine eo remanebit, qui prius in eo potestate inerat.

Sed dicas obsecro, libertas illa quam dominus seruo præstat, vbi nam vel actu, vel potestate erat? si dicas in aliquo homine fuisse, vti est vsusfructus in fundo, ergo ille homo sine libertate, quemadmodum fundus sine formali vsufructu remanebit, id quod quam sit absurdum, tu ipse diiudicato.

Quamobrem omisis ijs, quę ab aliis dicũtur. tu clarius dicito, sed prius claro exemplo opus est. quemadmodũ. n. saxo naturalis motus inest, quem nemo ab eo ita auferre potest, quin vel actu, vel saltem potestate insit, id. n. quod alicui rei à diuina prouidentia tributũ est, tolli nequaquam potest. §. sed naturalia. Institut. de iur. nat. gen. & ciuil. &. §. fin. Instit. de leg. agna. tutel. clarè id patet in saxo, & in igne, illi enim deorsum, huic autem sursum ferri naturale est, hoc profectò nullo mõ tolli potest. Arist. 2. Eth. c. 1. potest tamẽ res aliqua saxũ impedire, ne motu naturali deorsum feratur. Finge enim saxum super columna manere, tunc nõ habet naturalem illum motum actu, siquidem ab ipsa colũna deorsum moueri prohibetur, tamen p̃tãte motũ illum hẽre dr̃; vñ si quispiã columnã subtrahat, illico naturali motu, quẽ potestate habebat, actu mouetur, & is qui columnã remouet dicitur mo

uere saxum,licet corpore illũ non tãgat.Ari.
2 8.Phy.Ita hoĩ naturalis libertas inest. §.2.Insti.de libert.inest inquam adeo, vt nemo ipsã penitus auferre possit, cũ natura ipsi hoĩ tributa sit.arg.d. §.sed naturalia.põt tamen prohiberi,ne actu eam exerceat, hoc est ne possit facere quod ei libet,atq; is qui ita prohibet̃,libertatem actu minimè hẽt:iure igr̃ seruus appellatur,hẽt tamen eã potestate,cum vt dictũ est penitus auferri non possit, perindeq; est, ac si quis,prohiberet citharædum, ne citharã pulset:hmõi autẽ prohibitio,non potest artẽ, hoc est habitũ pulsandi citharã,tollere, quominus eam potestate retineat, sed dũtaxat facit,ne citharædus actu citharã pulset. Hoc idẽ & in libertate euenit.nã licet quis naturali libertate vti prohibeatur, tamen ptãte eã hẽt. id autem quod prohibet hoĩem naturalẽ libertatẽ exercere,est dñi potestas iure ipsi domino tributa: nam queãdmodum columna, sup. quam est saxum, ꝓhibet ne illud deorsũ moueatur,ita dñi potestas prohibet ne aliqs sua naturali libertate vtat̃, exerceatq: & quẽadmodum,is qui remouet columnã s̃. quam manet saxum, dicitur mouere saxũ,licet manu illud non tangat.Ita si dñs,qui potestatem suã, qua aliquis prohibebat̃ naturali libertate vti,à se remouet,dr̃ dare libertatẽ.& hoc mõ, verba illa intelliguntur,videlicet manumissio est datio libertatis. non autem, vt alii intelligunt,videlicet,vt det suã,vel quã nõ hẽt, id ꝙ minimè stare potest, vt sup. demonstratũ est.

S V M M A R I V M.

1 *Finis cogitationis,est verum.*
2 *Facere,Agere,& operari,quid.*
3 *Narratio,& petitio est actio.Et est duplex.*
4 *Actione compositæ quæ.Et quæ solemnes nu.5.Et cur actiones legis dicuntur nu.1.*
Fasti,& Nefasti dies,qui.
6 *Actiones compositæ sunt iuris.& n.u. 3.*
7 *Ius,& iustũ qd.Et i' est ordinõ ciuilis societatis.*
8 *Libellus quid.*
9 *Actio quomodo edatur Et quomodo ostendat spe ciem futuræ litis.nu 10.*
Commercia hominum duplicia.
12 *Ordo agendi in iudicio antiquus.Et forma.*

LXXXVII. DECLARATIO

l.edita actio.C.de eden.

Interle utores. Iulius, & Fabius

FAb.Salue mi Iuli.Iul.ò, teipsum quærebã. Fab.quid est,quod me velis? Iul.vt liberes me à sollicita quadã cogitatione. tota.n.hac nocte laboraui,vt possem verũ sensum.l.edita actio.C.de eden.inuenire.Fab.es ne assecutus, ꝙ cupiebas? Iul. videor mihi itelligere eo mõ quo Dd. declarant, sed animus nõ acquiescit. Fab.non inuenisti igitur verum sensum. nam ¶finis cogitationis est ipsum verum,quo inuẽto intellectus quiescit.Iul.ea de re arbitror,illum non esse verum. si bene memini iã quartus annus agitur, cũ illam publicè declarasti, & ego q̃busdã impeditus negotiis ĩteresse minimè potui,ideo si tibi molestũ nõ est,cuperẽ super hoc audire sñiam tuã.Fab.morem gerã voluntati tuæ.& vt rectè intelligas,paulò altiꝰ repetendũ est. Iul.repete obsecro,ego tacitus auscultabo. Fab. nolim cũ muto loqui: si q̃d dubij tibi occurrerit,interpellato.Iul.faciam postq̃ ita vis.Fab. Sciendum est igr̃ tria reperiri verba,q̃b.oĩs nr̃a oꝑatio significat̃: operor, oparis,facio,facis,& ago,agis:& ex his tria nomina oriunt̃,¶oꝑatio,factio,& actio.Iul.quonã mõ inter se differũt hæc?Fab.oꝑari,vti genus,& facere, & agere continet: & oꝑatio vti genus,ꝑtinet factionẽ,& actionẽ.Iul. ergò oĩs factio est oꝑatio?Fab.est, sicut oĩs hõ est aĩal. Iul.& oĩs actio est operatio? Fab.certè. Iul. in quo differt facere,ab agere?Fab.ꝙ facere dicimur quando operatio in materiã exteriorẽ transit,& remanet aliquod opus factum. Iul. non bene capio.Fab. exemplo igitur agat̃, q̃n faber ædificat ædes, dicit̃ facere: q̃a operatio non remanet in ipso, sed trãsit in materiam exteriorem:& illa operatio dr̃ factio,& remanet opꝰ,hoc ẽ ædes Iul. ergo q̃ secat,vrit,arat, plantat vineam, scribitq; dicitur facere? Fab. maximè.Iul.quando quis dicitur agere? Fab. tunc quando operatio in materiam non trãsit exteriorem,& nullum remanet opus. exẽpli causa,qui cum amico loquitur,agere dr̃:& non facere,& ipsamet locutio ẽ actio. ex Ari. 1.& 6.Eth.& ibi Sanctus Thomas. Iul. ergo si quis loquitur,narrat,petitq; dicetur agere,nõ autem facere?Fab.ita est.

Iul.Quorsum hæc? Fab.audi nũc, fateris ne eum qui¶narrat,seu petit,agere, nõ autẽ facere?Iul.prorsus.Fab si tu petis ab amico tibi equũ accõmodari,diceris me agere,vel facere? Iul.dicor agere. Fab. & illa petitio tua, estne actio,an factio?Iul.actio ꝑfectò. Fab. oportet igr̃ te fateri oẽm nr̃am narrõnẽ, omneq; petitionem

tionem esse actionẽ. Iul. ita est. Fab. capias igit̃ actionẽ, vti genus, diuiduasq; in duas partes, in iudicialẽ. s. & extraiudicialẽ. Iul. quænã est extraiudicialis actio? Fab. quicquid agis extra iudicium, quicquid petis ab amico, & mille eiusmodi. Iul. & iudicialis? Fab. oĩs narratio, oĩsq; petitio facta coram iudice, dr̃ iudicialis. Iul. ergo si peto examinari testes, hmõi petitio est actio? Fab. quid ni? factio non est, cum nullum opus remaneat: erit igr̃ actio, oĩs. n. operõ, aut actio, aut factio est. Iul. ergo si peto publicari testes, concludi in causa, ferri sentiã, & hmõi, omnes hę petitiones erũt actiones? Fab. atqui, cum non sint factiones. Iul. loquitur ne Imperator de hmõi actionibus, Instit. de act. o. Fab. minimè. nam his actionibus non petimus, qđ nobis debetur. Iul. de qua igr̃ loquitur actione? Fab. de ea, qua petimus corã iudice, quod nobis debetur. Iul. & Imperator hic, de qua actione dicit? Fab. vt habeas veram huius legis intelligentiã, attentè auscultato. Exactis vrbe Roma regibus, fuerunt missi decemuiri, per quos peterentur leges à græcis ciuitatibus, hi tulerunt Romam è Græcia leges in decẽ tabulis eburneis præscriptas, duæ deinde aliæ additæ fuerunt, & ita ex accidenti appellatę sunt leges duodecim tabularũ. quibus legibus latis, interpretatio desiderabat prudentum autoritatem, eaq; prudentum interpretatio cõi nomine appellabatur ius ciuile. deinde ex his legibus, eodẽ tpe actiones compositæ sunt. Iul. ignosce si interpello, Imperator ait actionem esse ius, si ius, ergo est incorporea, & qđ incorporeum est, componi non põt. Fab. subtilis ꝑfecto obiectio, sed nõ obest: nonne stipulõ est ius? l. si vn^s. §. pactus ne peteret. ff. de pac. & tñ est composita verbis solemnibus. §. sed hæc solemnia. Inst. de ver. obl. & l. 5. ff. eo. vbi dr̃ stipulationem esse verborum conceptionem. & sic erat composita, quamuis esset ius. Iul. quid tũ? Fab. ita actiones, quamuis sint ius, erant tñ cõpositæ, vt asserit Pomp. in l. 2. ff. de orig. iur.
4 erat. n. quædam narratio suis verbis composita, quibus negotiũ de quo agebatur aptè, concinneq; exprimebatur. Iul. à quibus fuerũt cõpositæ? Fab. à prudentibus illis, qui leges duodecim tabularum interpretabãtur: & id factũ est, vt illis inter se homines disceptarent. d. l. 2. Iul. ignosce quæso, si ita est, ergo illa narrõ negotij aptis verbis cõposita, est actio? Fab. existimas ne tu esse factionẽ? Iul. minimè, eã. n. operatio est factio, ex qua remanet opus, vt paulò añ dixisti. Fab. si fateris non esse factionem, necesse est, vt fatearis esse actionem, quia oĩs nostra operõ, aut est factio, aut actio, vt paulò añ dictũ est. Iul. ergo si actiones sunt narrõnes, populus poterat, prout volebat eas instituere?

Fab. nequaquam nam illi prudẽtes certas, & † solemnes esse voluerunt. noluerunt. n. omnibus diebus posse fieri in iudicio eiusmodi narrationes, hoc est actiones, sed voluerunt esse certos dies, quibus posset lege agi, hi autem dies erant in libris descripti, qui dicebantur fasti. Iul. sed vbi nam possum hæc inuenire? Fab. apud Ciceronem pro Murena, vbi in hæc verba ait, posset agi lege, necne, pauci quondam sciebant: fastos enim vulgò non habebãt: erãt in magna potentia, qui consulebantur, à quibus etiam dies tanquam à Chaldæis petebant.

Iul. Qui dies? Fab. dies, quibus licebat in iudicio lege agi: & vocabantur fasti dies. & hi qbus nõ licebat lege agi, nefasti. Vnde Ouidius.

Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur.
Fastus erit, per quem lege licebat agi.

Iul. qui erant hi à quibus petebantur dies? Fab. erant Pontifices minores. nã & actiones, & hi dies apud collegium Põtificũ erant. d. l. 2. ex quibus constituebat, qs præesset priuatis negotijs. Iul. ergo actiones eo tpe non erãt solennes. quoad verba? Fab. minimè, sed quoad dies tm̃. Deinde (vt ibidẽ Cicero ait) inuentus est scriba Gneus Flauius, q cornicũ oculos cõfixit, surreptũ librũ populo tradidit, & singulis diebus ediscẽdos fastos populo proposuit, quo facto oẽs sciebant, quibus diebus liceret agi lege. Iul. ergo sine Iurisc̃õsultorũ opera, poterat ppl̃s mouere actiones? Fab. poterat, sed audi qđ subdit. Cic. itaq; irati illi, sunt veriti, ne dierũ rõne ꝑmulgata, & cognita, sine sua opera lege posset agi, notas quasdã, hoc est formulas, seu primas dictionũ litteras ꝯposuerũt, vt oibus in rebus ipsi interessent. hæc Cicero. Iul. potestne hoc lege probari? Fab. certè. nam Pomp. in d. l. 2. ait, postea Appius Claudius ad formam redegit has actiones: ad formam. s. solemnem. erant. n. verba concepta, hoc est ita composita, vt mutato vno ex illis, etiam minimo, vel etiam syllaba, frustra ageretur, repellebãtur. n. à iudicio, quamobrem eis, qui acturi erãt, necesse erat, vt ab illis formulas illas, hoc

est actiones impetrarent, & perinde vt in illis scriptum erat, ad amussim agi oportebat, & si vna syllaba deerat, vel addita esset, cadebat à causa. l. 1. C. de form. sub. & ibi glo.

Iul. Et quid si non impetrassent ab illis actiones, sed ipsemet actor scripsisset, fortè qa eas tenebat memoria? Fab. obstabat exceptio non impetratæ actionis. l. 2. C. de form. Iul. qūo cognoscebatur, esset impetrata, necne? Fab. ille à quo impetrabatur subscribebat nomé suū, vt fit hodie in bullis, quæ à Pontifice impetrant. Iul. dicas, obsecro, formulæ illæ erantne actiones? Fab. nihil min⁹, sed eis actiones verbis suo
6 negotio aptis cōtinebantur. Iul. hmōi † autem actiones erant facti, an iuris? Fab. iuris, vt patet i d. l. 2. §. deinde ex his. ibi, & appellaē hęc pars iuris, legis actiones: i. legitimæ actiones subdit deinde, ita eodem ferè tpe tria hæc iure nata sunt, s. leges duodecim tabularum: ex his fluere cępit ius ciuile, hoc est illarum legum interpretatio: ex eisdem legibus, actiones compositæ sunt: & sic actiones appellātur ibi iura. Iul. si ita est, ergo illa actio composita est ius? Fab. est vtiq;, vt patet in d. l. 2. & Imperator in prin. de act. Insti. posuit diffinitioné. Iul. ergo actio de qua Imperator, est eadem cum illa, de qua Pomp. in d. l. 2. Fab. est eadē, & capiē vti genus. Iul. non percipio, qūo actio dicatur ius, quę, vt tu ais, est narrō, seu petitio quædam composita, & in formulam verbis conceptis, & ,pprio negotio accōmodatis, redacta. Fab. leges duodecim tabularum, nonne erant compositę verbis, & in tabulis scriptę. d. l. 2. de orig. iur. & tñ leges illæ dicebātur ius. d. l. 2. §. deinde, ibi tria hæc iura. Item omnes leges sunt compositæ verbis, & scriptæ, & tamen dicuntur ius. §. scriptum: Inst. de iur. nat gen. & ciuil.

Iul. Adhuc nō capio, quid est istud ius? Fab.
7 † ius, & iustum idem sunt, sed ius dr per apocopen, remota. n. syllaba tū, à iusto, remanet ius: ponitur ergo ius pro iusto, sicuti dic pro dice, fac pro face. Iul. quid igr est ius, seu iustū? Fab. ius est ordinō ciuilis societatis, Arist. 1. Poli. & oīs ordinatio ciuitatis pro conseruatione Reipublicę, est ius ciuile. §. nam quod. Inst. de iur. nat. gen. & ciuil. & Arist. 5. Eth. ait, ea quæ à legumlatrice facultate sunt diffinita, hoc est ordinata, legitima sunt, & horum vnumquodq; iustū dicimus esse. Iul. valetne hæc consequentia, est ordinō, seu constitutio ciuitatis vniuersalis pro cōseruatione Reipublicæ facta, ergo est ius? Fab. sine dubio. Iul. ergo iter, qđ est ius eundi, & vsusfructus, qui est ius vtendi fruēdi, est ordinō ciuilis societatis? Fab. certè. nam ciuitas ordinauit, vt quis posśit per fundū alienum ad fundum suum vicinum, domino concedente, seu permittente, ire, agere. Item ciuitas ordinauit, vt quis posśit, vti frui re aliena, idcirco iter, & vsusfructus dr ius. Instit. de seruit. Iul. & quid si nō tota ciuitas, sed plebs, seu Senatores, seu Pretores aliquid constituissent, illa constitutio est ne ius? Fab. est profectò, nā licèt ipsa ciuitas non constituerit, tamen comprobauit, & ita est pars iuris ciuilis. §. constat autem, cum sequen. Instit. de iur. natu.

Iul. Forte verba, quæ dixi non explicant adhuc sententiam meam, ego autem volebam à te hoc petere, an illa scriptura, illaq; formula ad quam Appius Claudius, Sextus Elius, alijq; actiones redegerūt, sit ius, necne? Fab. scriptura illa non est ius, sed illa cōcinna negotij narratio à ciuitate ordinata, seu approbata dr ius: potest tñ scriptura, quæ tales actiones continet, appellari ius, quemadmodū ille liber, quē Cneus Flauius populo tradidit, appellaē ius, eòquod continet actiones, quæ vt dictum est, sunt iura. d. l. 2. Iul. illa † scriptura, quæ conti- 8
net formulam actionis, hoc est ordinationis solemnis, appellaturne alio nomine? Fab. libellus dici solet, eòquod sit paruus liber.

Iul. l. ex edita actio. C. de eden. loquiturne de hmōi libello? Fab. ita Dd. sentiunt, ego verò non ita, aliud enim est libellus, aliud actio, libello enim actio editur. l. 1. ff. eden. ibi. n. Vlpianus, ait prius edendam esse actionem. deinde in versiculo, edere, declarans qūo edaē actio, ait edere actionem, est eam in libello complecti, vel dictare, hoc est voce exprimere. Iul. &
qūo † sunt exponenda verba illa, s. edita actio. 9
Fab. edita actio, hoc est, edita formula narrationis, seu petitionis negotio de quo agiē consentanea. Iul. & hmōi formula potest edi sine scriptura, hoc est sine libello? Fab. certè. nā & voce edi potest. l. 1. ff. de eden. §. edere, ibi, vel dictare. & ibi, vel id dicendo, quo vti velit, potest etiam & in libello complecti, quare nō sequitur actio est edita, ergo in libello. Iul. qua ratione exponunt scribentes, actio, id est libellus? Fab. quia interdum ponitur continēs pro cōtento: quemadmodum si diceretur carmi-

na Virgilij edita, & aliquis exponeret, i. liber Virgilij editus: & perinde est, ac si exponeres, edito vino, hoc est doliu, q̄ interpretatio in casu nr̄o non est facienda, cū possit exponi edita actio, id est edita formula, hoc est compositio verborum, quibus narratio negotii, seu facti exprimitur. Iul. si actio est ius, quō pōt edi, est. n. icorporale? Fab. si ius, vt dixi, est ordinō ciuitatis, nōne illa ordinō potest edi, i. demonstrari scriptura? sicut totum ferè ius ciuile demonstratur scriptura. §. cōllat. Inst. de iur. na. & ius non scriptum, nonne pōt voce demonstrari? Iul. negari nō pōt Fab. ita & actio licet sit ius, cū sit narratio quædam à lege ordinata, potest & voce, & libello edi. d. l. 1. ff. de edē.

10 Iul. Quō † actio edita ostendit speciem futuræ litis. Fab. vt benè intelligas, scito omnia cō mercia hominum, q̄dā fieri spontè nr̄a, & quędam nobis inuitis. commercia hic pro vsu, & consuetudine accipimus. Iul. quæ sunt cōmercia, quæ sponte nostra fiūt? Fab. emptio, venditio, locatio, conductio, mutuum, depositum, fideiussio, & huiusmodi, & contractus illi innominati: do, vt des: facio, vt facias: & do, vt facias. Iul. & quę sunt quæ nobis inuitis fiunt? Fab. furtum, adulterium, beneficium, lenocinium, seruorum seductio, cædes cū dolo, falsū testimoniū, rapinæ, cōuitiū, iniuriæ, & hmōi. hæc ex Arist. in. 5. Eth. & ex toto corpore iuris colligi pūt: & quot sunt cōmercia, tot. sūt facti species. Iul. quorsum hæc. Fab. vnaquæq; narratio cuiusq; commercii propriam, certāque habebat formam, q̄ narratio, vt sæpius dixi, est actio: narrare enim non est facere, sed agere, & consequenter narratio est actio, quę cōposita à ciuitate, vel à sapientibus dr̄ ius. d. l. 2.

11 Iul. Quamobrem † dictæ formulæ dn̄r legis actiones. Fab. ad dfiām actionum hoīs. actio n. hoīs priuati nō est ius, cum non sit ordinō ciuitatis, sed eam vnusquisq; suo arbitratu ordinat, componitq;: actiones verò legis, i. legitimæ actiones (ita Iureconsultus in. d. l. 2. exponit) idcirco ita appellantur quod à legumlatrice facultate sunt diffinitæ, & ordinatæ, & ea quæ sunt à lege ordinata, dicuntur iusta. 5. Eth. hanc ob cām huiusmodi actiones dicuntur ius. Iul. Videris mihi varius, nā mō appellas actiones, modo narrationes, modo petitiones. Fab. nonne idem actus vocaē arrogatio, & adoptio. Inst. de ado. nam arrogatio est vti species, adoptio vti genus: & tñ modo adoptio, modo arrogatio vocatur? Ita in proposito actio in iudicio capitur vti genus, narratio, & petitio sunt illius species, & nunc suo, nūc generis sui nomine appellantur, vnusquisq;. n. qui in iudicio agit, narrat, petitq;: & quia narrando agit, icirco illa narratio dr̄ actio: & q̄ petit et agit, iō illa petitio dr̄ etiam actio. Non refert igitur siue appelles actionem, siue narrationem, siue petitionem in iudicio, sed iō à scribentib. appellaē actio, q̄a sub ea continetē narratio, & petitio, & ita vno nomine ambæ continentur. Iul. eiusmodi formulæ, quæ vt dixisti erant penès Pōtificum collegiū, tenebanē ne memoria, aut erant in libro descriptę? Fab. erant seriatim descriptæ in libro, quorū capita, siue principia hæc fortasse erāt. Formula actionis empti: formula actionis mutui: formula actionis fideiussionis: formula actionis locationis: formula actionis cōductionis: formula actionis furti, vel p̄dictionis furtiuæ: formula actionis iniuriarū: formula actionis vi bonorū raptorū: formula actionis p̄scriptis verbis siue in factū, q̄ erat cōis quatuor illis cōtractibus ī noiatis. Iul. quare appellaē actio p̄scriptis verbis, & i factū, memini te alias dicere: sed q̄obrem ita seriatim erāt descriptę? Fab. q̄atq̄n, 12
puta Sempronius erat moturus cōtrouersiā, puta Titio, accedebat ad illum Pōtificē, penès quem erat liber ille, dicēs, ego vendidi Titio fundum in agro Sabino cētū aureis, illumque ei tradidi, at ille sæpius amicè requisitus differt soluere pretiū, quamobrem cupio abs te impetrare formulā qua possim in iudicio p̄sequi illa centum mihi dubita: tūc Pontifex ille audita facti narratione, secū dicebat, hmōi conuentio est venditio, & ideo tradenda est huic formula actionis empti. mox aperto libro, illam ad verbum, & ad syllabam exscribebat, scriptāq; suppliciter impetrāti tradebat.

Iul. Quid deinceps agebat ille q̄ hmōi formulam impetrauerat? Fab. accedebat ad suū iudicem coram quo illam formulam offerebat ei, cum quo cōtrouersiam erat habiturus, vt hodie dr̄ in Aut. offeratur. C. de lit. contest. & aduersarius accepta formula accuratè animaduertebat, nunquid in illa alia aliqua deesset syllaba, vel mutata esset. Iul. quamobrē id faciebat? Fab. iō quod dēpta, vel mutata minima syllaba, cadebat à cā. l. 1. C. de for. sub. &

ibi not. Iul. duriusculum est hoc. & quid si loco, & apposuisset atque? Fab. cadebat à cã. Iul. & si formula ad vnguem erat, prout in libro, quid faciebat aduersarius? Fab. opponebat exceptionẽ non impetratæ actionis. Iul. ergo si actor manu sua ad vnguem, ad amussimq; scripsisset formulam, & iõ à Pontifice non impetrasset, cadebatne à cã? Fab. cadebat. Iul. qũo fuissene impetratam, an non, constabat? Fab. Pontifex ille apponebat signum aliquod, quo fortassis significabatur formulã esse legitimè impetratam. Iul. obseruanturne hodie hmõi formulæ? Fab. obseruantur, sed sublata est illa syllabarum aucupatio, illaque non impetratæ actionis exceptio. sufficit. n. vt quis narrationẽ rei, negotioq; de quo disceptandum est, cõsentaneam proponat. l. 1. & 2. C. de for. subl. & c. dilecti, de iudi. Iul. si me memoria non fallit: & hodie reperitur liber quidã, qui vulgò Practica Papiensis appellatur in quo vidi, legique huiusmodi formulas descriptas. Fab. nõ 1e fallit. Iul. hæ formulæ suntne ius, sicut & antiq? Fab. prout sunt compositæ ab homine priuato, non sunt ius: ius enim est ordinatio ciuitatis, non priuati hoĩs, vt 1. Polit. & iam dictum est, sed quia sunt approbatæ à ciuitate dñr ciuiles, quemadmodum iurisgẽtium obligõnes dñr ciuiles, quod à ciuitate sunt comprobatę. §. omnium. Insti. de oblig. si sunt approbatæ, est perinde ac si fuissent à legumlatrice facul-
13 tate inuentæ, & hac ratione dñr ius: omnis†. n. narratio, seu petitio, quæ generis nomine appellatur actio, si fiat in iudicio ad persequendum, quod nobis debetur est ius. Iul. si ego in iudicio coram iudice narro, quemadmodum ego vendidi Titio fundum Gabinianum centum, illumque ei tradidi, & ideo peto illũ condemnari ad danda mihi dicta centum, hęc narratio, & petitio, eritne actio? Fab. erit nam, vt sæpius dictum iã est, narrare, & petere est agere, non aũt facere, & per p̃ns narrõ, & petitio est actio: & huiusmodi actio, hodie est ius q̃a approbata est à ciuitate. Iul. ex supradictis satis iam constat conuentionis, seu commercij narrõnem à legumlatoribus compositam esse actionem, cum non sit factio. & licet ego non dubitem, posset aliquis dicere, talis narrõ est actio. & actio est ius, vt Inst. de actio in prin. ergo per consequens narrõ est ius? Fab. sine dubio. Iul. narrare nonne est facti. l. consilio. in fi. ff. de cur. furio? Fab. est, p̃fecto. Iul. ergo & narratio est facti. Fab. cauillatio est hęc, nam aliud est ipsum narrare, aliud ipsa narrõ. narrare. n. vt ais est facti, narrõ verò, vt supra à legumlatoribus composita, est ius, vt supra dictum est: quemadmodum emere, & vendere est facti. d. l. consilio. ipsa verò emptio, & vẽditio, i. cõtractus, est iuris, vt l. ex hoc iure. ff. de iusti. & iur. Iul. satis hæc placent, velim nũc scire, an actio, & causa sint idem? scribẽtes. n. varij sunt siquidem in §. 1. Inst. de actio. alij dicunt esse idem: alij verò negant, & tu mi Fabi, quid sentis? Fab. causa actionis, aut est contractus, aut obligõ: obligõ sine dubio non est idem, q̃ actio, quẽadmodum nec mater est idem, quod filia, obligõ. n. sicut mater parit actionem. l. licet. §. ea obligatio. ff. de procur. præterea alia est diffinitio obligõnis, alia actionis, vt Inst. de obli. & actio. in princ. quippe cum diuersæ diffinitiones diuersam rerum essentiam demonstrent. Iul. fortasse hi, qui tenent causam, & actionẽ esse idẽ, accipiunt causam pro contractu? Fab. nec contractus est id, quod actio, siquidem contractus fit extra iudicium plerunq;, actio verò sp̃ in iudicio, vt patet ex diffinitione, Instit. de actio. in prin. Tu aũt mi Iuli dicas contractum nõ esse eidem, cum actione, sed ipsa narrõ contractus à legumlatoribus composita olim solennis, hodie simplex vt à nostris Dd. in libellis componitur: hæc inquam narratio est idem q̃d actio, imò est ipsa actio. narrare enim nonne est facti? ergo & narratio, quæ inde deducitur erit etiam facti, quemadmodum aliud est emere, & vendere, aliud emptio, & venditio, vt diximus. Iul. quid ergo tenendum? Fab. teneas audacter narrationem causæ, hoc est contractus alicuius commercij, esse idem cum actione à legumlatoribus composita, vt clarè colligitur in l. 1. §. deinde ex his legibus. ff. de iusti. & iur.

SVMMARIVM.

1 *Actio an exprimatur in formula, siue libello. et quid non.*
2 *Formula habet duas partes principales.*
3 *Formula rei vendicationis antiqua.*
Vendicare, quid sit.
4 *c. dilecti. de iudi. intellectus.*
5 *Actio expressa in libello, etiam ineptè, cum non vitiat.*
6 *L. 2. C. de form. subla. declaratur.*
7 *Item & l. 1. ff. si mensor fal. mod. dixe.*

Actionis

8 *Actionis nomen accipitur pro formula, seu libello.*
9 *Casus. l. edita C. de eden.*
10 *Actio quomodo edebatur, vt ostenderet speciem futuræ litis.*

LXXXVIII. DECLARATIO materiæ. d. l. edita actio.

IVL. nisi tibi molestus sum, cupio ex te audire, an huiusmodi formulę, tam antiquę, quã recẽtiores habeant propriũ nomen? Fab. paulò ante dixi, quod si commercia habebant propriũ nomen, & formulæ sup illis cõpositæ propriũ nomen habebant, videto supra. Iul. no lo hoc dicere, sed aueo scire, an in formulis il-
1 lis antiqs, exprimeret̃ propriũ nomẽ actionis? Fab. & hæc petitio tua est anceps, sed ne ampli' in hoc hęsites audi, nõ poterat esse forma, quę haberet ꝓpriũ nomẽ sibi annexũ: & ne res exẽplis egeat, finge Sẽproniũ ita Titio dixisse. vẽdo tibi fundũ meũ Gabinianũ in agro Sabino sitũ centũ: Titius aũt dicat ego emo: hmõi cõmerciũ, nonne habet nomen sibi annexum? Iul. habet profectò, vocatur. n. emptio, & venditio. Fab. finge rursus traditũ fundũ Titio ꝓtio non soluto, mox requisitus Titius nolit soluere, qd agendum erit Sempronio? Iul. ibit ad ꝓtore. Fab. sine formula impetrata hoc facere nõ poterat. l. 2. C. de for. sub. Iul. impetrabit. Fab. finge modo formulam, q̃ erit hmõi. Corã vobis iustissime Prætor, cõparet Sẽpronius, narrãs se vendidisse Titio fundum Gabinianũ in agro Sabino situm, centum aureis, eumq; Titio tradidit, nec pretium recipit, quare petit d. Titiũ per vos condemnari, cõdemnatumq; cogi ad soluendum dictos centũ aureos: nonne hmõi petitio habet nomen ex re gesta sibi annexũ? Iul. sanè habet, & vt existimo vocabat̃ forma actionis empti, & venditi. sed forsan non dico quod sentio, ideo quæro, an in formula sit exprimendũ, ago actione ex empto, ex locato, ex deposito, & sic de cæteris? Fa. absurdissima res
2 esset si ita diceretur, formula †. n. hẽt duas partes principales. prima est narratio. secunda petitio. videamus si in narrõe possit ita, vt ais exprimi. narratio est hæc, corã vobis iustissime ꝓtor, cõparet Sẽpronius, (si addereť actione vẽditi, nihil signaret) narrans se vendidisse Titio fundum Gabinianum in agro Sabino suo c. aureis (si hic addereť actione venditi, quid esset hoc absurdius? actio. n. non est ius vendendi, sed prosequendi) tradiditq; Titio fundũ, nec pretiũ recepit, neq; hic pñt poni illa verba, actione vẽditi: ecce hactenus narrõ, in qua nullo mõ pt poni nomen actionis venditi, nisi absurdissimè, & sine effectu voluissent loq actionum cõpositores, quod est dicendum, erãt. n. graues, docti, breuesq; in dicendo, vt patet in eorũ rñsis. Secũda formulæ pars hęc est, quare petit d. Titium per vos cõdẽnari (si hic expressum esset nomẽ actionis, hoc est si fuisset dcm̃ actione venditi, nec concinnè, nec rectè id fcm̃ esset, non. n. venditor cõdẽnatur actione vẽditi, actio. n. non est ius condemnandi, sed prosequendi, condemnatur igr̃ iudicis sñia) & cõdẽnatum cogi ad soluendũ dictos c. aureos, neq; hic poterat dici actione venditi, non. n. vẽditor cogit̃ actione vẽditi ad soluendũ, sed imperio quodã, q̃ dr̃ modica coercio. l. fi. ff. de off. eius. In nulla igr̃ formulæ parte erat locus actioni exprimendæ, non poterat igr̃ nomen actionis in formula sua rectè exprimi. Iul. iã cogor ita esse fateri: sed formula paulò añ descripta, est ne illa antiqua solẽnis? Fab. minimè, sed recentiores ea vtunť. Iul. legisti ne vllã vnq̃ ex antiqs formulis. Fab. apud Ciceronẽ in orone ꝓ Murena: & ea formula est rei vẽdicationis. Iul. est ne ibi expressũ nomen rei vendicationis? Fab. nõ. Cicero. n. irridẽs Iureconsultorũ sñiam, dicebat eo tpe esse rem paruam, prope in singulis litteris, atq; interpretationibus verborũ occupatã. Cuius hęc sunt verba. notas quasdã cõposuerunt, vt oibus in rebus ipsi interessent, cũ hoc fieri bellissimè posset. fundus Sabinus meus est, imò meus: deinde iudiciũ noluerũt. hæc Cicero. sequit̃ deinde formula: †Fundus q est in agro, q. Sabin' vocat̃, ego eũ ex iure meũ 3
esse aio. inde ego te ex iure manu consertũ voco. Subdit Cicero, quid huic tam loquaciter litigioso rñderet is, vnde petebatur, nõ hẽbat idem Iureconsultus formulam pro reo inuenit, ea hæc est, vnde tu ex iure manu consertũ vocasti, inde ibi te reuoco: Iul. quid volunt sibi illa verba, ex iure manu ꝯsertum? Fab. dicimus conserere manum cum hoste, qñ armis cum hoste pugnamus. conserere manum iure, est pugnare non armis, sed lege, & iure. qñ igr̃ qs agebat rei vendicatione, vocabat reum ex iure ad conserendam manum in rem, de qua ageretur; atque profecti simul in agrum terræ aliquid ex eo, veluti vnam glebam, in ius ad Prætorem deferebant: & in ea gleba, tanquam in

toto agro vendicabát,hoc est vnusquisq; dicebat fundú eé suũ,védicare.n.é appropriare, & ré suã esse dicere. Iul.satisfecisti, quid postea.

Fab. Ex ista formula vendicationis antiquissima,manifestißimè patet,non esse exprimendũ nomẽ actionis.non.n.dicebatur fundus, q. est in agro,Sabino,ego eũ ex iure meũ esse aio, rei vendicatione:quod fuisset absurdũ,sed simpliciter meũ esse aio.si igr̃ olim in formulis antiquis,quæ erant solennes, quibus nec syllaba quidem poterat addi,vel minui,non exprimebatur: multò minus hodie est exprimendum.

5 Iul. Quamobrem scribentes dicunt iure canonico esse inductum,ne nomen actionis in li

4 bello exprimatur,& aiunt id probari † in c.dilecti,de iudic.Fab.qui ita illud c.intelligũt,nõ rectè sentiunt,& verba ipsa oñdunt, solum.n. ibi inducitur,ne solemnitas in libello requiratur,sed simplex,& purè factũ ipsum, & rei veritatem spectandam esse admonet. & summa illius c.erit nõ est subtiliter inquirendũ hodie. formula,seu libellus,sit solennis,an nõ:sed sufficit simplex , & vera facti narrõ commercio, de quo disceptandũ est,consentanea.Iul.oñde vtrum verba hoc velint ? Fab. verba hæc sunt: Prouideatis,ne subtiliter inquiratis,cuiusmodi actio intentet̃.non.n.dicit, q̃d nomẽ actionis exprimat̃,nec q̃ actio,per relatiuũ substantiæ,sed ait,cuiusmodi actio intentet̃,cuiusmodi.n.est relatiuũ qualitatis,nec significat actionis nomẽ,sed actionis qualitatẽ,hoc est solennitatẽ.subdit deinde,sed simplr,& purè factũ ipsũ,& rei veritatẽ inuestigetis. hoc est videatis, an narrõ,seu formula sit rei gestę, & ꝯmercio de quo agit̃ consentanea.nusquã igr̃ probatur olim necesse fuisse nomen actionis exprimi.

Iul. Sit sanè,nomen actionis non esse in for

5 mula exprimẽdum,quid si † exprimeret̃,vitiat̃ne formula?Fab.ex cõi scribentium snĩa,receptũ est non vitiari,sed perinde est,ac si nõ fuisset expressũ.Iul.hoc fortasse verũ est, si nomẽ actionis aptũ exprimat̃, sed q̃d si ineptè fuisset expressum?Fab.itidẽ aiunt nõ vitiari, per reg. l.vnicæ.C.de rei vxo.actio.Iul. huic scribentiũ

6 snĩæ vr̃ maximopere obstare † text. in l.2.C.de for.sub. id quod nonnulli ex Dd. animaduertunt.ibi.n.dr̃,non opponatur exceptio,si aptã rei,& proposito negotio cõpetentẽ, eam, s.actionẽ,esse constiterit.ergo si non aptã, exceptio opponitur.Fab.hoc est penitus ab illa lege alienũ.dixi.n.tibi supra, ante illam legẽ necessariũ fuisse impetrare actionẽ ab eo Pontifice,penès quẽ erat liber,qui actiones, hoc est formulas continebat:& si actio hoc est formũla ipsa,non erat impetrata,obijciebatur actori non impretatæ actionis exceptio:& q̃a hoc vĩdebatur absurdum, idcirco Constantinus Imperator composuit.d.l.2.in qua voluit actorẽ non esse reijciendum , si non impetrauerat actionẽ hoc est formulam , si ea actio erat apta rei,& proposito negotio competens.Nihil igr̃ ibi de noĩe actionis expresè dr̃.Iul.imò à contrario sensu hoc ipsum ibi cauetur, dum dr̃ si aptam rei,s. actionem esse constiterit : ergo si non aptã,secus erit.Fab.verum est, q̃d si actio, hoc est ipsa narrõ in formula nõ erat apta rei, nec negotio competens,omnino reijciebatur. Iul.nõ bene capio. Fab.mox capies,audi.Dixeram tibi supra, vnicuiq; commercio propriã fuisse formulam finge modo,me vendidisse tibi centum aureis fundũ,& ad illos consequendos à me propositam esse actionẽ,hoc est formulam depositi,essetne hæc actio , seu formula apta , competensq; negotio inter me, & tẽ gesto?Iul.non opinor,nam negotium erat emptionis,& venditionis, formula autem est depositi.Fab.rectè opinaris,hoc ipsum disponit. l.illa.2.dum ait, nulli prorsus non impetratæ actionis exceptio opponatur, si aptam rei, & proposito negotio competentem esse constiterit.Hæc sit summa illius legis, si formula est apta,& consentanea negotio gesto,non opponitur exceptio,non impetratæ actionis.

Iul.Sed tñ vr̃ huic snĩæ obstare † text. l. 1. si mensor fal.mod.dixer.vbi Vlpia.ait,non tenere intentionẽ,si fuit ineptè expressum nomen actionis.Fab.nec illa lex hoc dicit,sed dicit, si mensori mandauerim,vt mensurã mei agri ageret,ille verò falsum modũ renũciauerit, nõ possum aduersus illũ mandati formulã proponere.Iul.quemobrem?Fab quia mandatũ semper debet esse gratuitũ.§.in summa.Inst.mãd. sed mensor interdum mercedẽ accipit . d.l.1. §.at si mercedem.Iul. si accipit mercedẽ,poterit proponi conducti formula ad id, q̃d interest?Fab.neq; hæc proponi põt,quia non crediderunt veteres inter tales personas locationẽ, & conductionem esse, magis operã beneficij loco præberi,& id quod ei dat̃ non pro mercede,sed ad remunerandũ dari putabát.Iul.quã 7

actio-

actionē igitur poterat proponere actor aduer
sus mensorem,qui falsum modū renunciauera
rat?Fab.in factū actionē.d.l.1.& iō quia illud
commerciū non habebat proprium nomen,
sed vocabatur factū simpliciter, composita est
quędā formula, q̄ vocabatur actio in factū:de
qua supra in hoc libello dictū est,& ibi videto.
Iul.quid tum?Fab.si ex conducto fuisset actū,
dicebat Vlp.non teneri intentionem.Iul.ergo
ibi probatur libellū in totū vitiari, si nomen
actionis ineptè exprimaṫ? Fab.non ita est,sed
pro vero illius legis intellectu, scito voluntatē
esse ipsius finis, hoc est voluntas appetit finē,fi
nis verò dr̄ intentio:proposito itaq; aliquo fi
ne,voluntas deinde q̄rit media idonea ad con
sequendum illum finem:exempli cā,voluntas
ædificatoris appetit domū, domus ergo est fi
nis ędificatoris,qui finis dr̄ intentio:vt igr̄ adi
piscatur finem propositū,sunt inuenienda me
dia idonea,vtputa,saxa,arena,calx,& hmōi, at
si præpararet paleas,stipulas, fœnum,& simi
lia,vt his medijs habeat domū, nō haberet in
tentionem,q̄ est finis.Ita si mensor refellit me,
eòquod falsum modū renunciauerit,teneṫ mi
hi in id,qđ interest:idcirco voluntas mea appe
tit solui mihi id,quod mea interest,& hic est fi
nis voluntatis,q̄ dr̄ intētio,vt dictum est:vt igr̄
intentionem illā consequar, proponere in iu
dicio mediū ad id idoneū oportet, qđ est for
mula actionis in factum.d.l.1.in prin. at si for
tè proposuero formulā ex conducto,intentio
non tenebit, hoc est non potero consequi id,
quod mea interest.quod erat finis,& p̄nr intē
tio meæ voluntatis,quia formula ex cōducto,
non est consentanea illi fini, & est perinde ac
si pro ædiū ædificatione,præparassem paleā,&
fœnū.hoc ipsum ostendunt illa verba, si aūt ex
locato,& conducto fuerit actū,dicēdum erit,
nec tenere intentionē.& ita intelligitur.l.1. si
mens.fal.mod.dix.& c.examinata,de iudi. Iul.
quid si actor proposuisset formulam actionis
in factum,quę erat consentanea fini,deinde di
xisset,hoc peto actione locati: verbi gratia, si
fuisset dictum:coram vobis iustissime Prætor
comparet Sempronius narrans,quod cōmisit
Flauio mensori,vt mensurā agri sui Gabiniani
ageret,eiq; verū modū agri renunciaret:at mē
sor fefellit eū in modi renūciatione,quamob-
rem dicit non parum sua interesse, ita renun
ciatū esse: quare petit dictum mensorem con
demnari in id,quod sua interest: Ecce formu-
la in factum,quæ est ad consequendum id,qđ
à mensore,fraudati interest:si deinde formula
addatur,& hoc petit actione cōducti, vitiatne
formula? Fab.minimè. nā perinde est,ac si q̄s
ostenso equo digito dicat,promittis mihi bouē?
quo casu valet stipulō in equo,nec illud nomē
bouis adiectū vitiat stipulōnē.l.q̄ extrinsecus.
ff.de ver.obli.& ibi not.Habe igr̄ pro cōperto,
quod si nomen alterius formulæ, q̄ cōmercio
gesto non est cōsentanea,adijciaṫ formulæ ꝓ
positæ,q̄ aptè ex negocio,& commercio gesto
composita est,non vitiat, sed reijcitur: & agiṫ
ex formula apta,& negocio proposito compe
tēti.d.l.2.C.de for.sub.& c.dilecti,de iud. Iul.
ex sñia tua vbicunq; inuenero hoc nomē † a- 8
ctionis,tutò potero accipere ꝓ formula? Fab.
tutissimè. sed intellige formulam compositā
ex narrōne,& petitione,quæ vt dictū est,appel
latur actio,quæ formula debet esse cōpetēs ne
gotio.l.debitores.C.de pig.ibi, competētibus
actionibus.hoc est formula competenti com
mercio.& l.si cum ea C.de dot.promis. ibi,cō
petētibus actionibus.hoc est formulis cōmer
cio gesto cōpetentibus.Iul.ergo formula,non
est q̄d separatū ab actione? Fab.actiones sunt
compositæ.l.2.de orig.iur.& est illa concinna
verborū conceptio,qua quis exprimit coram
Iudice,id quod factū est,quod quidē est ius.d.
l.2.quemadmodum stipulō est verborum cō-
ceptio,quibus is,qui interrogatur daturū,fa-
cturū se id,quod interrogatus est,respondet.l.
5.§.stipulatio.ff.de ver.oblig.& illa conceptio
est ius.l.si vnus.§.pactus ne peteret.ff.de pact.
Iul.Satis superq; abs te mihi vr̄ in istis actio
nibus esse factum:sed cupio scire qualis fuerit
interrogatio in d.l.edita. cui hæc Imperatoris
rñsio congruat?Fab.†erat quidam Flauius,cui 9
varia commercio cum Camillo fuerunt,de q̄-
bus redditæ fuerunt rationes:postea is Camil
lus fecit citari dictum Flauium,qui certè à li-
tibus erat alienus, quamobrem secū cogitabū
dus,quænam cōtrouersia à dicto Camillo mo
uenda esset,idcirco ad Imperatorē accessit,ab
eoq; petijt,vt cōsuleret,q̄d sibi agendū esset.fe
cit.n.hic Flauius, ꝓut mulier illa in l. pcibus.
C.de impub.& al. sub. Imperator cognita illi'
simplicitate paucis rñdit:Facias tibi edi actio
nē,hoc est formulā cōmercij, quæ edita facilè
mōstrabit super quo negotio disceptandū sit,
tunc

tunc poteris scire vtrum cedere, an cõtendere velis. Rursus Flauius ille ab Imperatore petiit, & postq̃ erit mihi edita actio, poteritne ille amplius emẽdare, seu mutare? respõdit Imperator, poterit profectò, prout ꝑpetui edicti monet autoritas, vel ius dicẽtis decernit æquitas. Iul. ergo qnando Imperator respõdit, nõ erat edita actio? Fab. minimè, edere. n. est copiã describendi facere. si. n. fuisset edita actio, Flauius vtiq; non ignorasset speciẽ futuræ litis. Iul. illud nomen edita, nonne est participium præteriti t pis? Fab. certè, sed quid, si sum lecturus hodie lectionẽ hora vigesima, & hora decima octaua dicã tibi, lecta lectione ibimus spatiatum, nonne illud participiũ lecta, est t pis ꝑteriti? & tñ significat rem futurã, & est perinde ac si diceres, postquam lecta erit lectio, ibimus spatiatum: ita dicas, edita actio, idest postquam erit edita, demonstrat tibi speciem futuræ litis.

Iul. quomodo actio si est ius: & sic in corporea? Fab. sæpius tibi dixi. est quædam formula, hoc est verborũ ꝯceptio, q̃ erat descripta in eo libro, qui erat penès Põtificẽ, de quo in. l. 2. ff. de orig. iur. & † edebat̃ in libello, seu in scriptura aliqua, vt Aut. offeratur. C. de lit. conte. vel actor dictabat, & reus scribebat: vel actor ꝑducebat reum ad albũ Prætoris, vbi erãt descripta edicta Prætorum in formulam redacta. l. si quis id quod. ff. de iurisd. om. iudi.

Iul. Etiam interdictorum erant formulæ. Fab. erant formulæ. i. conceptiones verborũ, quibus prætor aliquid iubebat fieri, aut fieri prohibebat. Inst. de interdict. in prin. & in albo illo actor ostendebat reo, qua formula ꝑtoria aduersus eum esse acturus: & aduerte, nã tex. in. l. 1. ff. de eden. dicit ad alium; legendũ est ad album, vt animaduertit Politianus, & Budeus. Iul. & quomodo hmõi formula ostẽdit spẽm futuræ litis? Fab. quia formula continebat commercium illius rei, quæ inter partes gesta erat, vt fit in libellis, qui hodie dari solent, in his enim narratur series rei gestę, idcirco visa formula reus facilè cognoscit de qua re sit litigandum.

SVMMARIVM.

1 *Actio de iure ciuili non potest corrigi, vel mutari. Secus de iure prætorio.*
Prætor semper sequitur æquitatem.
2 *Edictum perpetuum, quid.*
3 *Actionem emendare licet vsque ad sententiam.*
4 *L. non potest. ff. de iudi. declaratur.*
5 *Item & §. si detracta. l. in delictis ff. de noxal.*
6 *Et. § si quis aliud Inst. de actio.*
7 *Actionis causam in libello an sit necesse exprimere. & nu. 9. causa, idem quod actio.*
8 *Actio, & contractus non sunt idem. obligatio naturæ, & ciuilis vnde nascantur.*
10 *Narratio causæ inepta facit reÿcere libellũ, etiam quod reus non opponat*
11 *Libellus obscurus reÿcitur, & parte nõ opponente Prodest tamẽ ad perpetuãdũ actiones. nu. 13*
12 *L. fin. C. de anna excep declaratur.*
14 *Auten. qui semel. C. quo. & qua. Iud. non corrigit. l. edita. C. de eden.*

LXXXIX. DECLARATIO itidem materię. d. l. edita.

IVl. Postquam actor ediderat actionem, hoc est fecerat copiam formulæ, suꝑ qua erat disceptandum, si errasset erat ne ei integrum corrigere? Fab. anceps ẽ petitio, idcirco est distinguendum. si. n. q̃ris, an † iure ciuili licuisset corrigere, vel mutare, tunc respondendũ erit, id fieri non potuisset: nã postq̃ is qui acturus erat, illi Pontifici penès quem erant actiones, hoc est formulę illæ, seriem commercij narrauerat, Pontifex ex eo commercio rem gestam formulæ accommodabat quibusdam verbis conceptis, quibus nec addi, nec minui quicq̃ licebat. 1. l. C. de for. subl. Iul. ergo si nec addi, nec minui illi formæ qcq̃ poterat, si actor in exponendo facto, seu commercio errasset, vtputa, quia dicebat sibi deberi quinque, cũ deberent decem, vel partem fundi esse suam, cũ esset totus. §. minus. Inst. de action. non poterat ampli⁹ formulã emẽdare? Fab. rectè sẽtis. 1

Iul. Quamobrem Imperator ait, licere actori emẽdare. d. l. edita actio. Fab. licebat emẽdãre, nõ ciuili, sed ꝑtorio iure. Prætor. n. fecit edictũ, quo ꝑmisit vt liceret actionẽ, hoc est formulã emẽdare. & est rõ, qa ꝑ. or sæpè solit⁹ ẽ iuris ciuilis asperitatem corrigere, siue qđ illi deesset adimplere. §. media ãt. Inst. de le. succ. q̃obrẽ æq̃tate motus, q̃ sꝑ Prętor aduers⁹ ius ciuile sequit̃. l. 1. de pact. l. 1. ꝗ qs iur. ff. & §. emãcipati, Instit. de hr̃d. q̃ ab intest. def. permisit posse errorem emendari. Iul. vbi consistit hęc ęquitas? Fab. vbi & ęquum: nam æquum est medium inter lucrum, & damnum, & plus, & minus, & illud æquum dicitur ius, seu iustum: ius n. emendatiuum lucri & damni

medium

medium est,& in hoc medio,siue æquo, consistit æquitas. Arist. 1.Ethic.quam prætor maximopere secutus est:At lucrum, & damnũ est quid iniustum,& iniquum. quando igitur actor per errorem minus petebat, quàm sibi deberetur,si id emendare non potuisset,fuisset ꝓrsus in damno, id quod æquitas non patitur,æquitas.n.rem ad æqualitatem redigit. Arist. ibidẽ. Hac igitur æquitate motus Prætor posuit in suo albo edictum,quo permittebat,ut cuique liceret actionem suam emendare,si per errorem id factum esset. Iul. satis profectò hæc rõ mihi facit, sed tantillum dubij remanet, nam si debebantur quinque, & petiisset decem per errorem, inspecta hac ratione, non potuisset emendare,non enim erat in damno.Fab. imò magnum damnum pateretur,si emendare nõ liceret,puniretur enim,vt Inst.de actio.§.præterea,& §.tripli.ne igitur hoc damnum ob errorem pateretur,etiam in hoc casu Prætor ex æquitate corrigi posse permittebat.

2 Iul.Quare †Prætoris edictum dr perpetuũ, cum potius dicendum esset annuum, siue annale, eoque Prætoris officium anno durabat. Inst.de perpe.& temp.actio.Fab. gl. & alij nõnulli interpretantur perpetuũ, hoc est gñale, sed hoc minimè recipiendum est,cum ex Cicerone in Prętura urbana scire possit,hæc.n.sũt eius verba in Verrẽ: qui plurimũ tribuunt edicto Prætoris,edictum legem annuã esse dicũt, tuo edicto,plus cõplecteris,q̃ lege, si fidẽ edicto Prætoris afferunt Calẽdæ Ianuariæ,cur nõ initiũ quoq; edicto nascitur à Calẽdis Ianuarij? an in eũ annũ progredi nemo poterit edicto, quo Prætor alius futurus est,in illũ quo Prętor alius fuit regredietur? ne igitur iuris dicendi rõ arbitraria Prætoribus esset,& ꝓ eorũ libidine, subinde mutabilis,lata lex est,de edictis perpetuis.Iul.q̃d in sũma uolunt sibi hęc Ciceronis verba? Fab.Prætor olim multa in suo edicto, & interdũ alterius Prætoris edicto Calẽdis Ianuariis proponebat,cuius edictũ non poterat vltra Calẽdas Ianuarias ꝓgredi, & iõ dicebatur annum:sed ꝓ sua libidine,interdum seruabat, interdũ corrigebat edicta ꝑterita. ne igitur id facere posset,lata est lex, ut edicta essent perpetua, quemadmodũ & leges. & postea Saluius Iulianus tẽporibus Adriani Principis edicta in vnũ collegit,& hoc appellatũ est edictum perpetuũ,q̃a nõ anno, sed ꝑpetuo sicut & lex durabat:in quo maxima ęq̃tas uersabatur.ibiq; inter alia cauebatur, ut liceret actori,si quid mẽdę in formula scriptum esset,emẽdare.ne actor, vt dictum est,ob errorem, cui facilè indulgendum est,in damno esset.

Iul.Et istud edictum perpetuũ reperiturne hodie? Fab. minimè: multa Prætoris edicta, multęq; Principis cõstitutiones,quarũ in iure nostro fit mẽtio,hodie nõ reperiuntur. Iul.ergo Bart. male sentit, dũ ait,edictũ ꝑpetuũ, cuius, hic fit mẽtio, esse illud de quo in l. 1. de eden. Fab.certè illud.n.loquitur de edendo,hoc est, q̃uo edendũ sit:hoc autẽ perpetuum cõcedebat ob æquitatẽ licere errorem corrigere.Iul. huic s̃niæ magis, quã Bart. assentior. sed quid volũt illa uerba,ius dicentis decernit æquitas. Fab.nõ solũ Prætoris mortui edictũ concedebat,errorẽ posse emendari, sed ẽt æquitas Prætoris uiui,qui ius dicebat.Prætor.n.viuus,qui ius dicit perpetui edicti autoritate motus,decernit licere actori si quid per errorem in formula scripsisset emendare,ne is esset in dãno, & alter in lucro,quod esset iniquũ.Prętor aũt, siue Iudex rem ad æqualitatem redigit, ut 5. Eth.Iul.& †quousque licebat emendare?Fab.si 3
Dd.s̃niam recipias,vsque ad litem contestatã; sed tu dicas vsque ad sententiam, qua.n.ratione æquitas suadebat licere emẽdari vsq; ad litẽ cõtestatam, ne alter litigantium esset in dãno,alter uerò in lucro:pari rõne,& post litem contestatã eadem æquitas suadebat,cum ratio diuersitatis reddi nõ possit.l.à Titio.ff. de verbo.obli.& nulla prorsus est lex,quæ uetet fieri emendationem post litem contestatam.

Iul.L.non põt.ff. de iudi. nonne cõem opinionem confirmat?Fab.certè,ut aiunt ipsi. dicunt.n.id quod post iudicium acceptum accidit,non põt uideri in iudicium uenisse, sed noua opus est interpellatione: si igitur noua interpellatione post cæptũ iudiciũ est opus,emẽdationi locus non est:nã q̃n emendare licet,non requiritur alia interpellatio, sed sufficit prima. Iul.& mihi hoc etiam vr.Fab.si cum illis sẽtis, nihil sentis.unde pro ueriori †illius legis intel 4
lectu, scito mendam pro errore accipi: vnde emendare inclinatur,quod est à mẽda,hoc est ab errore deducere, seu mauis errorẽ corrigere.& ut res exẽplo pateat. finge pictorẽ ꝓmisisse Cęsari,pingere eius figurã:pinxit egregiè cõgruis cymmetriis, fecit tñ pedem aliquantulum

tulum longiusculum, pes.n.sexties reassumptus complet iustā longitudinis mēsurā: hoc aīaduertens pictor errorē emēdauit, pedéque ad debitā mēsuram reduxit, nōne eadē figura remanet, q̄ erat prior? Iul. certè. Fab. est igitur emēdare qñ in aliqua re est aliquid mendæ, vitij, seu erroris, quo correcto, nec res, nec rei nomē mutatur, ut in proximo exemplo. Finge rursus, figurā aliquo casu penitus corruptam, poteritne hæc emendari? Iul. nō arbitror. Fab. bñ arbitraris, nō.n. est res in qua sit mēda, nec pictor dr̄ errasse, nam qui errat, in aliqua parte errat, in reliquo bene facit; qñ uerò res est tota corrupta, non apparet in ea ubi sit mēda, & si pictor uelit satis ꝑmissioni facere, opus est noua pictura, quæ non dicetur emendata, sed de nouo facta. Item si sartor fecit uestē oī sua parte concinnam, tñ errauit in cuiusdam plicæ compositione, si corrigit errorem, emendat, & est eadem uestis: at si uestis combusta esset, & rursus sartor aliam faceret, non emendare, sed nouam facere diceretur.

Iul. Quorsum hæc? Fab. audi. qñ actor proponit congruā commercio actionem, hoc est formulā, si in aliquo errat, & sic est ibi aliqua mēda, puta si actione, hoc est formula depositi verbis suis composita, petiit sibi quinque resti tui cū deposuisset decē, uel petiit sibi restitui vestē albā cū nigrā deposuisset, nonne hic in concipiendo formulam errauit? Iul. maximè. Fab. si postea actor hoc animaduertens, loco quinq; scribat decē, & loco vestis albæ scribat nigrā, nōne eadē formula depositi, facta emēdatione remanet q̄ erant ante? Iul. ita mihi vr̄. Fab. hoc proprie est emēdare, corrigere inquā mēdā, seu errorē remanente re, reique nomine, in qua erat error. at si à principio actor petat, quod nullo mō sibi debetur. Iul. ignosce si interpello, q̄ fieri hoc pōt? Fab. finge Sēproniū testatorē instituisse hrēdem Gaium, ab eoque legasse centum Seio, antequā Gaius adeat hrēditatem non est obligatus Seio: adeundo.n. hæreditatem cum legatario contrahit, §. hæres quoque, Inst. de oblig. qui ex quasi con. si inte rim Seius legatarius existimans à Sempronio aditam hrēditatem, petat ab eo cētum, eiq; formulā actionis edat, si Sēpronius negat, erit iudicium cœptū, sed actio, seu formula nulla est: & licet illa formula edita appelleť actio, erit perinde ac si quispiā hoīem pictum, appellet hominē, cū re uera non sit homo. Iul. si proposui actionē ex testamēto, nō capio quō non sit uerè actio? Fab. nō est actio, de qua nūc agit q̄ ita ostenditur, cui non cōpetit diffinitio, nō cōpetit diffinitū, exempli cā, diffinitum est homo, diffinitio uerò est aīal rationale mortale, illi rei cui non cōpetit animal rationale mortale, non competit, ut sit homo. Ita in proposito, diffinitū est actio ipsa, diffinitio uerò est ius persequendi in iudicio, quod nobis debetur. Instit. de action. in princ. cui rei non competit ius persequendi in iudicio quod nobis debetur, non competit vt sit actio, de qua tractamus, sed quando quis petit id quod nō debetur, huiusmodi petitioni non competit diffinitio, hæc est ius persequendi in iudicio quod nobis debetur, ergo non competit, vt sit actio, erit igitur illa petitio, seu illa formula, perinde ac homo pictus: deide cœpto iudicio, aditaq; à Seio hęreditate, centum illa verè debentur, quæ si legatarius petat sibi dari virtute formulę prępositæ, frustra petit, cum illa actio nulla fuerit vt demonstratum est, nec potest emēdare, cum nō sit aliqua mēda, imò tota est mēda, hoc est tota corruit, sed alia interpellatione, aliaq; actione opus est. d. l. nō pōt. & in exēplo figuræ, & vestis. & ita intelligit. d. l. non pōt. iūcta. l. non quēadmodū. in fin. vbi dicitur iudiciū antequam aliquid debeať, esse non posse. & gl. ibi ponit exemplum, de quo sup. Nec obstat igiť illa lex, quominus possit fieri emendatio post litem contestatam.

Iul. Est ne aliqua lex, quæ fieri hoc posse ꝓbet? Fab. est profectò, in §. in delictis. §. si detracta. ff. de noxa. act. nā si seruus Titij interficiat equū Sempronij, si id sciente dño fecit, insolidum dñs obligatur, l. 2. eod. tit. & in l. Aquilia, la. 2. ff. ad l. Aquil. si uero inscio dño factū est, deditione serui dñs liberatur. quamobrem si Sempronius composuerit formulam legi Aquilię consentaneam, in qua à dño quasi conscio, integram equi æstimationem sibi solui petierit, dñs uerò neget se esse conscium, & re uera non sit, facta absolutione, & finito iudicio, amplius cū eo agi nō poterit. d. l. si detracta. sed si cognito errore uoluerit libellum corrigere, erroremque suum emendare, hoc est addere formulæ, quia petat dedi sibi seruum ꝓ noxa, licebit id fieri, tantisper, dum prius iudiciū agitat. ex quibus uerbis clarè cōstat licere agenti,

non

non solum ante litem contestatã, sed post (donec iudicium agitur,) emẽdare errorem. Nec obstat dum dicũt, hoc ideo ibi licere, quia ibi non fit emendatio circa actionem, vel circa rẽ petitam, sed circa aliquam qualitatem. ad hoc n. facilè rñdetur, nam ratio quamobrem possit fieri emendatio, ea est, ne actor ob errorem sit in damno, quòd esset iniquũ, ut dictum est: sed in d. §. si detracta. si nõ liceret fieri emendationem, actor omniũ esset in damno, qa nihil consequeretur, id quod non esset si non fieret emẽdatio circa rem: si. n. debentur mihi decẽ, & peto quinque, si non liceret emẽdare, saltẽ quinque haberem: sed si ago contra dñm serui, quem per errorem puto delicti conscium, cum non fuerit, si nõ liceret mihi errorẽ corrigere, addereq; formulæ, hæc uerba uidelicet cũ noxæ deditione, dñs serui absolueretur, & cũ eo amplius mihi agere nõ liceret, obstaret n. rei iudicatæ exceptio. d. §. si detracta, idcirco penitus essem in dãno, sed si liceret errorẽ corrigere, & addere hmõi uerba uidelicet, cũ deditione noxæ, saltem cõsequerer seruum, qui equum interfecit: est igiť maior corrigendi ratio in d. §. si detracta, quàm sit ea, ob quam cõceditur emendatio circa rem, & ꝑñr debet esse eadẽ dispositio. l. illud. ff. ad l. Aqu. Prętera si spectatur finis, qui in omni re spectãdus est, finis agentis in d. §. si detracta. cõtra dñm quasi conscium est, ut consequatur integram equi occisi æstimationẽ, sed postea animaduertens, dñm non esse delicti conscium, corrigens errorem addit formulæ, hæc uerba uidelicet, cum deditione noxę, intentio, seu finis corrigentis est, ut saltem consequatur seruum: fit igitur emẽdatio de equi occisi æstimatione, ad seruũ occidentem, sicut fieri solet, qñ quis aliud pro alio petat, utputa si petierit Seiũ cũ Stichũ petere deberet, quo casu errorẽ corrigere ꝑmittitur. §. si minus. Instit. de actio. Animaduerte mi Iuli, ne putes ea uerba uidelicet, cum noxæ deditione, significare actionẽ ꝑ se subsistẽtẽ, significãt. n. qualitatẽ quandã: qualitas. n. est ꝙ adesse, & abesse, ꝑter subiecti corruptionẽ põt. id quod illis verbis sine dubio cõuenit: põt. n. detrahi, adiiciq; actioni, nec eam corrũpunt, vt eodem. §. patet. Nõ est ergo mirum, si in eodẽ iudicio, & adiici, & detrahi, ueluti qualitas põt. Iul. si ita est, quãobrem inscriptus est tit. ille, de noxalibus actionibus? Fab. attẽde, si seruus Titij equũ Sempronij interfecerit, Sempronius aduersus Titium serui dñm, actione. l. Aquiliæ agere certè põt. l. in l. Aquila. ff. ad l. Aquil. qua quidem integram equi æstimationẽ à Titio, si eo conscio id factum est, consequitur. At si eo ignorante, tũc eadem actione legis Aquiliæ adiectis illis uerbis, cum noxæ deditione, aget. ob eã igitur qualitatẽ, qua affecta est, noxalis actio appellari sine dubio põt: quemadmodum homo à qualitate artis musicæ, musicus nominatur. si. n. esset actio per se subsistẽs, sine dubio ꝑ se separatim ĩ iudicio deduci posset, id quod fieri nequit, iudicium enim solius noxæ deditionis nullum est. l. miles. §. 1. vers. at si iudiciũ. ff. de re iud. Est igitur sine controuersia qualitas, quæ in eodem iudicio actioni præposita, & addi, & detrahi potest. d. §. detracta. cuius ea uis est, ut liceat domino deditione ipsius serui, litis æstimationem euitare. l. 1. ff. eo. Iul in quo igitur differt hic. §. ab illo. §. eligere. ff. de trib. actio. Fab. in hoc. quia hic agitur de qualitate, quæ, ut dixi, & addi, & detrahi potest. ibi uerò sunt duæ actiones per se subsistentes, quarum neutra alteri inesse uti qualitas potest, idcirco electione opus est.

Iul. ex supradictis uideris apertè tenere, posse etiam emendationem fieri post litem contestatam? Fab. ita prorsus. Iul. nonne huic sententiæ obstat, id quod Alex. ait? cuius hęc sunt verba, si post litem contestatam emẽdare liceret, sentẽtia, quæ fertur super eo, quod post litem contestatam esset in libello additum, reperiretur lata sine litis contestatione, & sic esset nulla. l. prolatam C. de sent. & ibi not. Fab. minimè obstat. nam si per errorem peto quinque, cum decem deberentur, lite contestata super quinque, si postea animaduertens errorem deleo quinque, & scribo decem, & hoc aduersario denunciatum est, in vnoquoque. n. negotio aduersarius citandus est. l. de unoquoque. ff. de re. iud. l. nam ita diuus. ff. de adopt. qui postquã cognouerit mutationẽ factã, hoc est pro quinque decẽ scripsi, aut negabit, aut confitebitur: si negabit erit sine dubio super decẽ lis contestata, & ita de eis sñia ferri poterit, cessat enim ratio Alex. Aut confitebitur præcedente libello, ut in casu nostro, & tunc aut eo animo confitetur, ut non cogatur subire iudicium, & non fit litis contestatio, sed pręcipitur ei ut soluat, nec ferenda est sententia,

diffi-

fiet.n.emendatio coram eodem iudice.Iul.aõ
ita est:ipsi.n.intelligunt coram eodem iudice,
sed in alia instantia?Fab.hoc minimè recipien
dum est. si enim ille tex. loqueretur de alia in-
stantia,non esset opus corrigere libellum, seu
formulam: in alia enim instantia nouus libel-
lus,nouaque formula dāda esset, in qua actor
peteret Stichum,q. debebatur: & si in alia in-
stantia peteret Stichum, ut ipsi uolunt, quid
opus esset emendatione,cum error non adsit,
& tñ Imperator dicit in eodem iudicio ꝑmit-
ti actori corrigere errorem: & sic loquitur de
eo iudicio,& de ea instantia, in qua ab aduer-
sario primus libellus, primaq; formula edita
fuit, in qua per errorem Herotes pro Sticho
petitus fuit.manifestissimè ergo patet Impera
torem ibi loqui de eo iudicio, de eaq; instātia
in qua fuit erratum,hoc est de prima:in secun
da.n.non diceretur erratum, ut dictum est:
Quod autem non possit intelligi de secunda
instātia,ostēdūt illa uerba, nihil eũ periclitari
placet.si.n.potuisset petere Stichum,in secun-
da instantia nō oportebat timere periculum:
nā licet reus fuisset à petitione Herotis in pri-
ma instantia absolutus, condemnandus tamē
fuisset in secunda: & sic actor nullum subibat
periculũ,sed periculũ uersabatur in hoc,quod
absolutione facta à petitione Herotis,& finito
iudicio si rursus uellet petere Stichum, exce-
ptione rei iudicatæ summoueretur.d.§. si de-
tracta.ff.de noxa.actio.ne igitur periculũ hoc
subiret,Imperator promittit,vt in eodem iudi
cio possit errorem corrigere: & hoc Impera-
tor Prætoris æquitatem secutus, concessit, ne
actor ob errorem esset in damno.

Iul.Quid aũt si esset appellatum,nonne po
terit in scd'a instātia emendare libellum?Fab.
minimè.nam in secūda instātia appellationis,
nō datur nouus libellus,nec fit noua litis con-
testatio,sed agitur,seu disceptat ex priori libel
lo,& prima litis contestatione,quamobrem si
in prima instantia post litē contestatam non li
cebat emēdare,ut scribentes aiunt,minimè li-
ceret in secūda, cũ sit eadem litis contestatio,
nec est aliquod tēpus in secunda instantia, in
quo non sit lis cōtestata,& sic actor piclitare,
id quod Imperator non permittit.Necessario
igitur dicendum est, posse fieri emēdationem
in prima instantia ēt post litem contestatā,ne
actor periclitetur,vt.d.§.quis.Inst.de actio.

Iul.Cogis me fateri ita esse, & posthac teneo
bo emendationem, etiam post litem contesta
tam posse fieri.

Sed si tibi grauis non sum, uelim scire † an 7
sit necesse exprimere cām actionis in libello?
Fab.Placētinus glossator,(ut refert gl.in l.1.ff.
de eden.) dicebat causæ expressionē, idē esse
quod actio:sed gl.ibi dicit hoc nihil esse, nam
hæc tria,obligationem,cōtractum, actionēq;
diuersa esse ait,cum primò contractus, secun-
dò obligatio,quæ duo pñt dici causa, & actio
tertiò fit.& idē tenet gl.Inst.de actio. in princ.
Iul. quid intelligit Placentinus per cām? Fab.
contractum,est.n.cōtractus,veluti cā efficiēs,
& ita,dum hic fit mentiō causæ,accipito. Iul.
ostende si potes Placentini sñiam esse ueram.
Fab.ostendam,& ei assentior. nam supra dixi-
mus ex sñia Pomponij in l.2.ff. de orig.iur.ex
legibus duodecim tabularũ actiones quasdā
fuisse compositas, & quod Sextus Elius alias
actiones composuit,quæ actiones erant ius:&
quod postea Appius Claudius ad formam re-
degit eas actiones:quę erant narrationes uer-
bis conceptis cōpositæ,quibus actor narrabat
cōmercium gestũ,petebatq; sibi aliquid dari,
aut fieri,seu restitui:diximus ēt, hmōi narra-
tionem uerbis conceptis cōpositam, & ad for
mā redactam,esse actionem,ibi uideto: & qđ
in ea formula narrabatur cōmercium,hoc est
cā,quamobrem deberetur id quod petebat,&
narratio illius causæ in iudicio est actio, nar-
rare.n.est agere, & ꝯñr narratio est actio. ubi
igitur non est narratio cōmercij, hoc est cau-
sæ,non est actio,quēadmodum ubi nō est aĩal
rationale mortale, ibi nō est homo:nō potest
igit exprimi actio,q.n exprimatur cā.Iul.ergo
† actio,& cōtractus sunt idē? Fab.minimè:nā 8
contractus est conuentio quædā, siue pactum
inter partes:& qñ partes contrahunt,seu con-
ueniũt, dicuntur agere non autem facere, &
ꝯñr contractus,seu conuentio illa dr,actio ex-
traiudicialis,& ex tali contractu obligatio, &
naturalis,& ciuilis nascitur.naturalis, quia na
tura ipsa quis tenetur seruare promissa:ratio
n.naturalis suadet seruari id, quod bonũ est,
& semper inuitat ad res honestas. & quonam
mō obligatio naturalis nascat,& quid operet,
alibi dictum est.Ciuilis iō nascitur, quia ciui-
tas,q̃ uult inter ciues seruari iustũ,& æquum,
cōstituit à promittentibus id,quod promissũ
est,

est, seruari oportere, arg. l. 1. ff. de pact. vñ vinculo quodam ciuili obligati sunt. Inst. de obli. Et qm̃ hac obligatione promissor tenebaẽ aliqd facere, dare, seu restituere, ideo is cui hoc debebatur, vt illud consequereẽ, in iudicio coram iudice narrabat commercium, & rẽ contractam, hoc est cãm, quamobrem sibi deberetur, & hæc narratio, vt dictum est, erat actio. hæc autem causę narratio ita differt à cõtractu, quemadmodum res gesta à narratione ipsius rei, seu bellum à narratione belli: contractos. n. est cõuẽtio, & consequenter quædam actio extraiudicialis, inter duos, seu plures inita: narratio verò ꝯtractus, hoc est causæ, in iudicio facta, est actio. Iul. narrare nonne est facti? quonam igiẽ modo potest esse actio, cum actio sit ius? Fab. ipsũ narrare est facti, & hoc modo non est actio, ipsa verò causæ narratio est ius. & vt clarè pateat, repete quod sępius dictũ est. diximus. n. s. ius esse ciuitatis ordinõnem: ciuitas autem, seu facultas legũlatrix ordinauit, & composuit quasdam causæ narrationes, easq; ad formulã reduxit, qb. qs in iudicio posset persequi id qđ sibi deberet: & has cõpositiones Iureconſ. in. d. l. 2. de ori. iur. appellat iura, & meritò, quia à ciuitate cõstitutę sunt, seu approbatę. §. ius autẽ. Inst. de iur. nat. gent. & ciui. hmõi causę expressiones, siue narrationes aptè compositas, Iurecon. in. d. l. 2. appellat actiones compositas, & nõ ab re: oĩs. n. narratio est actio, vt sæpius dictum est. Iul. qd si ego narro Cæsaris historiã, ea narratio erit ne actio? Fab. erit profectò, sed extraiudicialis, de qua leges non loquuntur, sed solũ tractãt de ea narratione, quæ fit in iudicio corã iudi-

9 ce. Iul. ergo † necesse est exprimere cãm actionis in iudicio? Fab. ita est. sed ipsa narratio, seu causæ expressio est actio, adhuc non capis.

10 Iul. Et quid si † causæ narratio est inepta, reijcieturne libellus, in quo narratio illa scripta est? Fab animaduerte quæso, hæc narrationis appellatio est nomen æquiuocũ, quemadmodum canis, qui significat stellã, piscem, & animal latrabile. finge nũc aliquem cocũ iubere famulo, vt afferat ad se canẽ ꝓ prãdio, si famulus afferret piscẽ q canis appellaẽ, cocus recipiet, est. n. aptus prãdio, at si afferret animal latrabile, qui canis appellatur, cocus profectò reiiciet, non. n. est aptus prandio. Ita si actor, q dicit sibi à quopiam aliquid deberi in iudicio, proponat narrationem causæ, ex qua facilè pateat ab aduersario id dari, aut fieri oportere, iudex eam admittet. est. n. apta ad persequendum, qđ debeẽ: exẽpli cã, si Sempronius corã Iudice petat sibi dari à Titio cẽtum, si nil aliud dicat, nihil agit; at si narret, seu exponat cãm quamobrem id petat, puta quia vendidit ei equum, & tradidit, rectè aget. at si actor petat sibi centum à Titio dari, & proponat causæ narrationẽ, ex qua non appareat ab aduerserio sibi id dari, fierive oportere, iudex eam narrationem reijciet: exempli cã, si Semproniꝰ corã Iudice petat sibi dari à Titio centũ, deĩde ponat causæ narrationẽ, vtputa qa Rex est in Frãcia, hmõi causæ narratio, qa nõ ostẽdit Titiũ dari oportere, meritò reiicięda est. Iul. quid si aduersarius non opponat, reijcieẽ? Fab. prorsus, cum nõ sit apta ad persequendũ quod proponenti debetur, cum ex ea non appareat id quod pretium est, dari oportere.

Iul. † Libellus obscurus admitteturne à Iudice? Fab. quẽ appellas obscurum? Iul. hunc videlicet, si debes mihi ex plurib. causis, ex deposito cẽtũ, ex vendito centũ, & ex testõ totidẽ, & in libello coram Iudice petã dari à te mihi centum, & causam quamobrem mihi dare debeas, non exprimo, & iõ libellus est obscurus. estne reijciendus, ẽt parte non opponẽte? Fab. esset. Iul. aduersaris scribẽtibus. aiunt. n. ipsi libellum obscurnm esse admittẽdum parte nõ opponente,, id qđ probari aiũt in. l. fi. C. de annal. excep. & hmõi libellum aiunt posse emendari vsq; ad sententiam. Fab. ita dicunt, sed eorum sñia minimẽ placet. nã dũ ipsi aiũt emendationem posse fieri ad sñiam, vsq; hoc verũ esse confirmo in omnib. libellis, seu narrationib. vbi est aliquid erroris: sed in hoc libello obscuro, non est locus emendationi, sed totus est reiiciendus, cum non contineat causæ narrationem quare debeatur, & consequẽter nõ cõtinet actionem. Iul. quid igitur vult illa. l. fi. quã ad id scribentes citant? Fab. alius est illius legis intellectus. & vt plenẽ capias, † scito actiones quasdã trib. annis præscribi, vt sunt hæ, q̃ ꝯpetũt ad res mobiles: alias decem, vel viginti annis, & hę sunt q̃ cõpetũt ad res immobiles, quas is p̃scribit, q bona fide, & titulo possidet: alias verò triginta annis, & hæ sũt oẽs alię p̃sonales, siue hypothecarię. Insti. de vsucap. & C. de præsc. 30. vel 40. anno. l. sicut. & l. oẽs. Iul.

quamobrem

quamobrem elapsis hmôi temporibus repellebantur agentes? Fab. quia putauit legumlatrix facultas, hmôi temporum spatia satis esse dñis ad agendum,& repetendum res suas: at si tanto tpe fuissent desides, & sui iuris contemptores, præscriptionis exceptione repelli uoluerunt: at si is qui actiones habeat, faciat aduersarium citari, seu libellum offerat, præscriptio interrumpitur, & à citationis, seu libelli oblati die, quadraginta annis adhuc actiones integræ erunt: quamobrẽ si tu possedisses fundũ meum titulo, bonaque fide nouem annis cum dimidio, & tibi super hoc libellum offeram, deinde aliquam ob causam desisterẽ. postea quadraginta annis tuto aduersus te agere possum. l. 1. de anna. excep. C. Iul. & hæc quid ad. l. fin. Fab. finge abs te mihi ex multis causis deberi, puta ex deposito cẽtum, ex mutuo alia centum, ex testã totidem, tenerique etiã hypothecaria quadam actione, postea elapsis fortasse nouem,& uiginti annis ago contra te,& ꝓduco libellum, in quo simpliciter dico te mihi esse obnoxium, & ideo peto te cõdemnari. Iul. quid ais? nonne hic libellus est penitus obscurus, & ita non põt esse certus aduersarius, vtrum uelit cedere, an cõtendere, quod est cõtra. l. 1. ff. de edẽ. Fab. Ita est prorsus ut ais. Iul. non erit igitur admittendus? Fab sed audi, non admittitur libellus ad hoc, ut aduersarius cõdẽneẽ, imò quo ad hoc est penitus reiiciendus,
13 cum in eo, nec cã, nec quantitas sit expssa, sed † hmôi libellus efficit, vt oẽs actiones, qbus aduersarius teneẽ, usque ad quadraginta annos perpetueutur, qui à die citationis, ut dictum est, currere incipiũt. Iul. quid aũt si actor exprimat unam quãtitatem cum cã sua, ut puta q̃s petat centum, quæ sibi ex deposito debentur, interrumpenturne aliæ actiones? Fab. Imperator. in d. l. fi. ait, omnes actiones, quibus aduersarius teneẽ, si vnius facta est mentio, oĩno interrumpi: & rõ quamobrem actiones pręscribuntur est, quòd eo tpe dñi fuerunt desides, suique iuris contemptores, ita Imperator. d. l. fi. in fi. & cessante cã cessat effectus. l. adigere §. quãuis. ff. de iur. patro. Iul. hoc posset ꝓcedere q̃n actor suum debitorem nulla expressa cã in iudicium citari facit, quo casu põt uideri oẽ ius suum in iudicium deduxisse, sed q̃n vnam cãm deduxit, nonne in aliis est negligens? Fab. hmôi exceptiones aduersus actionẽ sũt odiosæ, vt ait Imperator in d. l. fi. in fi. & ut dictum est, contra desides opponuntur, idcirco cũm actor non sit deses, nec ius suum contemnat, Imperator uoluit diligẽtiã uni causę adhibitã, in aliis ẽt actori esse adiumento, cũ penitus non fuerit deses,& hoc tm̃ inducit. d. l. fi. non aũt dicit libellum quamuis obscurum, parte non opponente, esse admittendum; nam licet pars non opponat, tñ iudex officio suo eũ non admittit,& est perinde ac si nõ fuisset oblatus: & si actor offerat se declaraturum, probaturũque summam sibi debitã in eo libello, hoc facere nõ põt, sed rursus dãdus est aptus, clarusque libellus, quo libello reiecto, citatio tñ facta sufficit ad interrũpendũ oẽm præscriptionẽ. Hic est sensus illius legis,& ita Bar sẽtit ibi. Concludo igitur libellum in quo non est narratio, seu causæ expresśio, quãobrẽ res petita debeatur, nullo mõ esse amittendum, nec licet actori corrigere, cum totus sit error, tunc. n. corrigi potest, quando formula actionis, hoc est narrationis est apta, reiq; petitæ consentanea, insit tamen aliqua menda, ut patet in exẽplo uestis,& picturæ supra posito.

Iul. quid si actor uellet declarare, nõne posset? puta, petet sibi centũ, eõquod dedit mutuo totidẽ? Fab. hoc ipsũ nõ est declarare actionẽ propositam, sed daẽ noua formula in nouo libello scripta,& noua interpellatione opus est, vt aduersarius sciat, vtrũ cedere, an contẽdere vltra debeat. l. 1. ff. de eden. potestne hoc facere? Fab. quidni. Iul nonne Imperator in Auten. q̃ semel. C. quo.& quan. iud. in hæc uerba ait, q̃ semel actionem proposuit, necesse habet vsq; ad finem litem exercere? Fab. ait profectò, sed quid tum? Iul. quonam modo poterit libellũ declarare, si vsque ad finem litem exercere debet? Fab. non considerasti verba illius tex. illa §. qui semel actionem proposuit, nam in casu suprascripti obscuri libelli, nulla, si bene consideres, proposita est actio, sed simpliciter dixit, peto aduersarium mihi obnoxium cõdẽnari; vt teneat Bar. in d. l. fi. de anual. excep. in 2. not. non est igitur locus. d. Auten. qui semel.

Iul. quid si ex multis vnã cãm, quantitatẽq; ex ea debitam expresśit? utputa si Titius peteret à Sẽpronio cẽtũ, eõquod uendidit sibi fundum,& tradidit? Fab. necesse est vsq; ad finem eam exercere. Iul.& si errasset in ea formula, possetne emendare, puta, quod petit quinquaginta,

ginta, cum vendidiſſet fundũ cẽtum? Fab. hui? tam parũ habes memoriæ. nõne ſæpius dictũ eſt, licere errorẽ corrigere, ẽt poſt litem conteſtatam? Iul. certè, ſed dubitabam quõ poſsit fieri emendatio, ſi vſque ad finẽ exercenda lis eſt? Fab. non ſunt hæc pugnantia. poteſt.n. emendare formulam, & vſque ad finem litem exercere. Iul. ſi exiſtimem mihi deberi centum ex depoſito, & ita petam & re uera debantur ex mutuo, poterone mutare formulam? Fab. minimè, debes.n. vſq; ad finem, actionem depoſiti exercere: & ſi vis formulam mutare, & petere ex cã mutui, dẽs renunciare, & inſtantię, &
14 cauſæ depoſiti propoſitæ. Iul. ergo † Aut. q̃ ſemel, non corrigit. l. edita. C. de eden.? Fab. non prorſus. non.n. Aut. negat emendationẽ poſſe fieri, ſed ſolum dicit, litẽ vſq; ad finem exercendam eſſe. l. verò edita. dicit actionem, ſeu formulam poſſe emendari, & emendatam ad finẽ vſque exercendam eſſe, per. d. Aut. qui ſemel.

SVMMARIVM.

1 *Obligatio quomodo naſcatur ex contractu.*
2 *Vinculum iuris, quare appelletur.*
3 *Actio quomodo naſcatur ex obligatione. Finis habet principij rationem.*
4 *Obligatio debitoris, & creditoris, an ſit vna, & eadẽ.*

XC. DECLARATIO

Contractus obligationis, & actionis.

IVL. iam ſatis de hmõi emendatione, mihi factũ putato, nunc ni tibi moleſtũ eſt, velim ſcire, id quod aiunt ſcribẽtes, dum dñt ex contractu obligõnem, ex obligatione actionẽ naſci, allegantes. l. licet. §. ea obligõ, de proc. & Inſt. de oblig. in prin. Fab. bene, ſed putasne eas naſci, quemadmodum filius ex matre, & ex ar
1 bore fructus naſcuntur? Iul. & † qũo naſcunt? Fab. audi, Ariſt. 5. Eth. dicit, ab ęqualitate conſeruari & artem, & ſocietatem: & ſi tolleretur æqualitas, tollerentur omnes artes, omneſque ſocietates, & pſr ciuitas, cum ſit ciuium ſocietas. 3. Pol. Iul. non percipio. Fab. apertius dicã. finge duos artifices, fabrũ lignariũ, & ſutorẽ, quorum vterq; habeat in bonis centum, ſi faber daret ſutori armarium decem aureis ęſtimatum. cõtra verò ſutor daret illi tot calceos, qui ẽt decem valerent, ſeruaret inter eos æqualitas, & vnuſquiſque haberet ius ſuum, hoc eſt iuſtum, neuter.n. eſſet in damno: at ſi ſutor nihil daret fabro lignario, à quo armarium habuit, vel è contrariò, ſi faber nihil daret ſutori, à quo calceos accepit, & ſic in alijs artibus tolleretur æqualitas, & conſequenter tollerẽtur artes, eodem mõ dicẽdum eſt de ſocietatibus, quæ ẽt tollerentur, niſi in eis ſeruetur æqualitas. l. ſi non fuerint partes. ff. pro ſoc. Inſt. de ſocie. §. 1. & ſublatis artibus, ſocietatibusq; ciuitas ſtare non poſſet. 5. Eth. Hoc aĩaduertens ciuitas, ſeu legũlatrix facultas ordinauit quoddam vinculum, non ex lino, ſiue canabo, ſed ex æqualitatis filis, quo voluit circumligari eos, q̃ ex cõtractu, vel quaſi, ex maleficio, vel quaſi, alteri debent, quo vinculo poſſet vinctus conſtringi à iudice ad id, quod debet ſoluendum.

Iul. Quare † appellatur vinculum? Fab. à vinciendo, hoc eſt ligando, eòquod homines, qui aliquid debent, eo circumligantur, hoc eſt obligãtur. Iul. quamobrem dr̃ vinculũ iuris. Inſt. de obli. in princ. ligaturne ius eo vinculo? Fab. ſcito, genitiuũ poſſe capi actiuè, & paſsiuè: vt puta vulnus Achillis, ſi hmõi genitiuus capiat paſsiuè ſignificatur vulnus, ꝙ ab alijs accepit Achilles, ſi verò actiuè ſignificat vulnus, ꝙ alijs Achilles intulit: in propoſito ille genitiuus iuris, non paſsiuè, ſed actiuè capiẽdus eſt, hoc eſt vinculũ, quo ius alios ligat. & hmõi vinculum quo ius, hoc eſt ordinõ ciuitatis ligat quẽpiã ad aliquod ſoluendum eſt obligõ, obligõ igit dr̃, quaſi circũligatio, hæc aũt obligatio dr̃ naſci ex commercijs, eòquod ciuitas, ſeu legumlatrix facultas hoc vinculum introduxit, vt ſeruaretur æqualitas in commercijs. & ita commercia aliquo modo ſunt cã huiuſmodi obligationis, nõ quod obligatio propriè naſcatur ex contractu, vel maleficio, ſed contractus, & maleficia fuerunt in cã, vt hoc vinculum ordinaretur, quẽadmodũ ſi diceres, domus naſcit ex vento, & pluuia, q̃a vẽtus, & pluuia ſunt cã, vt ædificetur domus, quę nos ab illis defendit. 1

Iul. iam hoc percepi, ſed † qũo naſcit actio ex obligõne? Fab. nec iſtud propriè dr̃, non.n. actio ex obligõne naſcitur, quemadmodum filius à matre, ſed obligõ eſt cã q̃dam remota, & id, quod nobis debetur tanquã finis, eſt cã propinqua, vt actionẽ habeamus. Iul. hæc obſcura vñr. Fab. iã clara fient. ſcito, finẽ hr̃e principij rõnem. 6. Eth. eſt.n. finis id, cuius gr̃a cętera agimus. Exempli cã, ędificator vult facere domũ, domus eſt ędificationis finis, qui finis eſt cã, vt ędificator inueniat media ad illũ conſequẽdũ. ſ. calcem, ſaxa, arenam, & hmõi. & ſic 3

domus vti finis est cã, vt hæc præparentur. Iul. quamobrem hæc? Fab. audi, id quod ex obligatione nobis dẽtur. est vti finis, qui veluti principiũ quoddã agendi est ad pparanda media, quibus illũ psequamur, media aũt sunt actiones, quibus in iudicio propositis cõsequimur illũ finẽ, hoc est habemus, quod nobis debeť, est. n. actio ius persequẽdi in iudicio, qđ nobis debeť. Inst. de act. in prin. illud igř, quod nobis debeť, fuit causa vti finis, vt actiones componerentur, & obligatio est causa, vt nobis aliquid debeatur: meritò igĩ dicitur actionem nasci ex obligatione, vti ex causa remota, & ex eo, qđ nobis debetur, vti ex fine, & causa propinqua.

Iul. Iã videor intelligere. Sed obiter velim,
4 † obligatio nonne creditori acquiritur? Fab. certè Inst. per quas perso. oblig. acqu. Iul. ergo ex eodem contractu nascuntur duæ obligationes, & sic duo vincula?

Fab. Erras, vnum tãtum est vinculum, quasi vnus funis incorporalis, cuius vno capite vincitur debitor, alterũ verò caput acquiritur creditori. & ita trahit ipsum debitorẽ. Iul. & qđ si debitor peregrè proficiscatur, eritne hmõi vinculo alligatus? Fab. erit sanè. Iul. lõgissimũ est profectò id vinculum. Fab. neq; longitudinem, neq; latitudinem, neq; altitudinem hẽt: est. n. incorporeum. Iul. quõ igitur tam longè vincit debitorem? Fab. virtute quadam sua, & exemplo tibi opus est, sol licet à nobis maiorẽ in modum distet, tamen virtute sua nos calefacit: ita huiusmodi iuris vinculum debitorem, licèt longè absit, virtute quadam sua vincit.

Iul. Consentaneum est exemplum, sed sol eã virtutem à Deo habet? Fab. & hoc vinculũ virtutem suam habet à ciuitate, seu à legumlatrice facultate. Iul. magna est potentia huius legumlatricis facultatis. Fab. maxima. hæc. n. ordinat, disponit, fingit, iubet, vetat, & tãdẽ quicquid, vult agit circa humanas operationes, vt in 1. Eth. legitur. Iul. satis mihi mirũ in modũ iam fecisti, ago igitur singulares tibi gr̃as. Fab. gratiæ non mihi, sed Deo agendæ sunt, Vale.

SVMMARIVM.

1 *Ius ciuile, quid.*
2 *Ius largum, quid. Et quid strictum.*
Ius strictum, & statutum, idem.
3 *Extensio in statutis de re ad rem, vel de persona ad personam, quando fieri possit.*
4 *Lex quomodo condebatur.*

XCI. DECLARATIO

Quamobrem statutum dicatur stricti iuris.

QVęri sępius audiui, quamobrem statutũ dicatur esse stricti iuris? Et licèt alii aliter rñdeant, tu verò, vt paucis rõnem habeas, scito, † ius ciuile nil aliud esse, quàm vniuersalem ciuitatis ordinõnem, vt ait Arist. in 1. Pol. & alias dictũ est. quod. n. ciuitas Romana sibi constituit, ius Romanorum appellatur. §. ius aũt, Inst. de iur. nat. gen. & ciuil. vt igř bene, rectèq; in ciuitate viuať, bona, rectaq; opus est ordinatione. hæc aũt à prudente legumlatore facienda est, ad omnem siquidem vitam opus legibus est. Arist. 10. Ethi. leges. n. de omnibus præscribunt ea spectantes, quæ cõiter omnib. conferunt. 5. Eth. prudens. n. legumlator ciuitatis, quiq; in ea sunt, omnium commoda consultat, consectaturq;. Ethi. 6. Talis itaq; in vniuersũ Romanæ ciuitatis ordinõ est ius quoddam in vniuersum, appellabaturq; † ius largũ, eòquod largas habebat vires: nam non solum, qui Romæ degebant, sed omnes populos Romano imperio tunc audientes, vi sua ligabat: sed. quia non idem est cuique salubre, & vtile, sed alia alijs bona esse perspicuum est. 5. Eth. vtputa piscibus bonum est esse sub aqua, non aũt in aere, auibus aũt non sub aqua, sed in aere esse conducit. hanc ob cãm, vt illorũ vtilitati prudẽter consulereť (prudentis. n. est bñ cõsultare, circa ea, q̃ non solũ sibi, sed alijs vtilia sunt) lata est lex à Romana ciuitate, qua rectè cautũ est, vt quisq; pp̃s posset ordinare, seu statuere, id qđ sibi, ciuibusq; suis conduceret. l. oẽs populi. ff. de iust. & iur. magis. n. quod accõmodatũ sibi est, vnusquisq; cõsequiť. 5. Eth. Talis aũt cuiusq; populi particularis ordinõ, seu constitutio, erat ipsius populi ius, appellabaturq; ius strictum, eòquod strictas haberet vires: solum. n. eum populum à quo statutum erat, intraq; illius territorium, & non vltra, vi sua ligabat. l. fi. de iurisd. om. iu. & ibi Dd. Hoc autem ius strictum, alio, & vsitato nomine statutum appellatur, diciturq; esse stricti iuris, ob id, quod vnius populi territorio clauditur, cõtineturq;: illud autem populi Romani vniuersum, seu generale ius, meritò largũ appellari potest, eòq; per multorum populorum territoria extendebatur, vimq; in eis sine cõtrouersia habebat: extendebatur inquam per oĩa territoria, quæ populo Romano subiacebant.

Sit igitur ius, vt genus, diuidaturq; in duas spes, quarum vna dicatur ius largum, quod est ius illud in vniuersum, seu generale: altera dicatur ius strictum, seu particulare. Quicquid † 3
igr in illo stricto iure à populo expressum est, in eius territorio custodiri duntaxat oportet. d.l.fi.ac de his rebus, deq; his personis, quarũ in eo manifesta fit mentio, & non vlterius intelligendum est, vt no.l.quicquid astringendę. ff.de ver.obli. Id verò, quod palàm verbis non exprimitur, omissum esse intelligendũ est, & ad ius illud largum, hoc est, ad ius cõe recurrẽdum, si in eo id palàm verbis exprimitur: qñ neque ex similibus, neq; ex eadem ratione, ex hoc iure stricto, iudicare permittitur, cum ab hoc stricto, vti inferiori, ad illud largũ, vti ad superius, recurri possit. l. de quibus. ff. de legi. ver. si nec id. In eo verò, quod in iure largo, palàm verbis non exprimitur: ex similibus ad similia, vel ex eadem ratione procedere necessarium est, alioquin casus remaneret indecisus: cum non sit aliud ius superius, ad quod recurri possit, nec oẽs articuli legibus comprehendi possunt. l. non possunt. & l. neq; leges. ff. de legi. necessariò igitur ex similibus, seu ex eadẽ ratione in dicto iure largo iudicandum est.

Summa hæc sit, aut res, & personæ, de quib. controuersia oritur sunt expressæ in iure stricto, hoc est in statuto, & de his, ẽm illud iudicandum est: aut in eo non sunt expressæ, sunt tñ in iure largo comprehensæ, & tunc de illis, iure scripto, neq; ex similibus, neq; ex eadẽ ratione est iudicandum, sed ius illud largum cõsulendum est: qñ verò res, seu personæ, à iure stricto omissæ, à iure largo minimè cõprehensæ sunt, tunc ẽm ius strictum, ex similibus, seu ex eadem ratione, res decidẽda est. intellige in eo loco vbi est ius strictũ, ꝓpea ꝙ ad ius illud largum, seu cõe recurri minus possit, eò quod tales res, seu personæ in eo non sunt expressæ, ne igitur casus emergens indecisus remaneat, poterit iure illo stricto ex similibus, seu ex eadem ratione controuersia finiri, nam in tali casu cur idem in iure stricto, quod in largo non concedatur, rõ reddi non potest, arg. l. à Titio in fi. ff. de ver. obl. Et probatur ff. de legi. l. de quibus. ibi, tunc quod proximũ, & consequẽs ei est, hoc est, consuetudini, quod ius strictum appellatur, & nota diligenter illud relatiuum ei, refert enim antecedens proximum, hoc est, consuetudinem, & in hoc casu non est recurrendum ad ius largum, hoc est cõe, tunc enim ad illud recurrendum est, quando in iure stricto, hoc est in statuto illud simile non reperiretur. d. l. de quibus. ver. si nec id. Et ex supradictis arbitror, veram colligi posse rationẽ, quãobrem statutum dicatur stricti iuris: & qñ extensio, nec de re, ad rem; neque de persona, ad personã facienda sit: & qñ, & quomodo procedẽdum sit ex similibus, seu ex eadem ratione.

Sunt nonnulli, qui dicant, statuta ideo esse stricti iuris, quia per stipulationem, vel ad eius instar fiunt. huius opinionis origo fuit Bal. in l. contractus. C. de fi. instru. Soc. iunior in repetit. §. Cato. l. eadem. ff. de ver. obl. nu. 24. refert, & sequitur.

Ego verò quid isti velint non intelligo, nisi fortasse velint dicere, quod ex quo lex est, qđ populus Romanus senatorio magistratu interrogante, veluti consule cõstituebat. Et quia statutum est lex municipalis, vt no. in l. oẽs populi, ff. de iust. & iur. pari ratione statutũ erit, quòd quisque populus, interrogante plebeio magistratum sibi constituit. Est igitur qui interrogat aliquid faciendum, vtputa plebeius magistratus, est etiam populus, qui promittit se illud facturum, & sic vr̃ quodammodo stipulatio. sed si ob id statutum dr̃ stricti iuris, ergo omnis lex, omneq; plebiscitũ est stricti iuris, hæc enim magistratu interrogante constituũtur. Inst. de iur. na. gen. & ciuil. §. plebiscitũ. id quod si quispiam diceret, rem profectò absurdissimam diceret. Non est itaq; vera ista ratio, nec illa interrogatio habet instar stipulõnis, sed res ita se habebat, cum populus legem aliquam conditurus erat, † curiata comitia, i. vniuersus populus per lictorẽ adesse iubebatur, 4
ibiq; magistratus tanquam orator vrgenti oratione, id quod ipsius populi interesset, statuere persuadebat, & in fine his verbis vtebat. hęc ita vt dixi, ita vos Quirites rogo. vide Gel. li. 5. c. 19. & li. 10. c. 20. hinc est, quod cuiusq; legis, cuiusq; plebisciti origo, & quasi fons, rogatio est: nam nisi populus, aut plebs rogetur, nullũ plebis, aut populi iussum fieri põt. hinc est, qđ Imperator ait, in d. §. lex rogante magistratu. & animaduerte quia in d. §. lex. scriptum est interrogante magistratu, cũ legendũ sit rogante magistratu, vide Gel. vbi supra. Non est itaq; stipulõ, nec instar stipulationis, sed est rogatio quædam.

quædam.& si quispiam diceret tali ratione sta tutum esse stricti iuris,tu itidem dicas eadem rõne omnem legem esse stricti iuris,qđ quàm sit absurdum nulli non patet. Teneas igr̃ suprascriptam rõnem, quam arbitror esse verã.

SVMMARIVM.

1 *Casus legis.*
2 *Mulier expressam hypothecam habens,fauore dotis præfertur alijs etiam expressam anteriorem habentibus & nu.8.*
3 *Iustitia in quo consistat.*
4 *Versic.nec ad fragilitatem.expositio.*
5 *Dos non consistit,vbi nihil est in dote.*
6 *Vxor dotem possidet naturaliter.*
7 *Versic.ad hæc omnia explicatur*
9 *Reipub.magis interest dotes mulieribus conseruari, quàm fisco creditum solui.*
10 *Mulier,& fiscus quomodo paripassu ambulent.*

XCII. DECLARATIO

l. assiduis. C. qui pot. in pig. hab.

IVL. Quàm oportunè mi Fabi aduenis,maximopere enim tecum loqui optabã.Fab.& ego itidem tecum.Amicum enim cum amico esse,cõfabulariq; delectatio summa est. est enim amicus alter ipse.sed quid est,de quo me cum loqui tantopere exoptas? Iul.nudiustertius talis mihi facti species proposita est.†quidam nomine Flaminius, acceptis mutuò centum à Francisco oĩa sua bona ei pignori dedit, deinde duxit vxorẽ nomine Iuliam, acceptaq; dote itidem omnia bona ei hypothecæ dedit: mortuo Flaminio sine filijs,sineq; testõ,relicta in eius hæreditate vna domo,vnoq; fundo tantum,frater vti proximior hæreditatem adiuit: quo facto Franciscus vir quidam impiger animaduertẽs Flaminij facultates vix sibi pro credito satis esse,cępit hypothecaria aduersus hęredem agere,quo audito, Iulia inter fœminas profectò prudens,eodem modo agere cœpit: quamobrẽ nõ parua orta est inter eos cõtrouersia, Franciscus enim dicebat se esse præferendum,eò ꝙ prius hypothecam accepisset,& qui prior est tempore potior habendus est.l si fundũ.C qui potior.in pig.haben.& l.potior. ff.eo.è contrariò Iulia se omnimodo præferẽdam aiebat,cum fauore dotis constitutum sit, mulierẽ alios creditores antecedere, licèt sint anteriores.d.l.assiduis. Fab.quid aiunt in huiusmodi controuersia scribentes? Iul. in duas diuisi sunt classes,vna tamen altera maior est, vt refert Ias.in l.1.ff.sol.mat.in 2.lectura. Fab. & tu cui adhæres?Iul.in iudicando (vt aiunt) maiori numero standum est.ego verò nõ plurium opinionẽ,sed veritatem, si qũo appareat amplectendam existimo. Fab.rectè existimas. ea aũt diu in occulto esse non põt.aiunt.n.esse temporis filiam,eò ꝙ si aliquamdiu latuerit, tpe tñ emergit.sed vbinam putas inueniri eã? Iul.in d.l.assiduis.ibi.n.in hunc diem implicita latuit, quàm si more tuo apertè explicaueris, sine dubio omnibus perspicua apparebit. Fab.post quam ita in me confidis,tentabo:vnde scias ea lege ab Imperatore esse constitutũ, †mulierem expressam hypothecam habẽtem, 2 dotis fauore,præferendã esse alijs, expressam ẽt anteriorem habentibus. Iul. pergratũ mihi feceris,si id ostenderis.Fab.Imperator assiduis mulierum quærelis vexatus, quæ occupatis à creditoribus maritorũ substantijs suas dotes deperditas lugebãt,ad leges antiquas respexit, inuenitq; eas in personalib. rei vxoriæ actionibus,pꝛogatiuam præstantes, vt cõtra oẽs ꝑsonales actiones habeant priuilegia,& creditores alios añcedãt,licèt sint añriores.Subdit deinde in ver.& hæc inquiẽs,& hoc in ꝑsonalib. statuerãt.at si ad hypothecã, inqt,respiciebãt.

Iul.Subsiste parumper,cuius erat hypotheca,ad quam leges illæ respiciebant?Fab.mulieris,aliorumq; creditorũ. Iul.eratne expressa, an tacita?Fab.expressa sine dubio, nam eo tꝑe tacita minimè erat:fuit.n. à Iustiniano multò post tempore inuenta.l.vnica,§.1.C.de rei vx. act.Iul.intelligendus est igitur ille text.in l.assiduis.de expressa.Fab.certè,& ita teneas.Fab. sequuntur mox illa verba,videlicet,illico iustitiæ vigore relaxabant. quæ vt intelligas, scire prius oportet,in quo ipsa † iustitia consistat,in 3 commercijs enim humanis reperitur plus, & minus, seu lucrum,& damnum, inter quæ est medium quoddam,quod non est,neque plus, neque minus,neque lucrum,neque damnum, & in hoc consistit iustitia,& iustum:siquidem lucrum,& damnum sunt duo extrema, quorum vtrunque est iniustum. exemplum, si tu haberes equum valentem centum,illumq; Petro sexaginta vẽderes, si eum traderes acceptis ab emptore sexaginta,sine dubio esses in damno, quia minus in patrimonio nunc haberes, quàm prius habebas, ille verò esset in lucro, quia plus nunc,q̃ prius haberet.at si venderes illum tanti quanti valet,hoc est,centum,hisq;

acceptis traderes equum,neuter vestrum esset in lucro,neuterque in damno:& hoc est illud medium,in quo iustū,& iustitia consistit.hæc ex 5.Ethic.Iul.sed quid ad rem?Fab.qñ mulier marito suo dotē dedit, pro qua eius bona hypothecæ accepit,si alius creditor,qui hypothecā anteriorē habebat mariti substantiā vēdicaret,mulier sine dubio dotem amitteret, & ita esset in dāno,& hoc profectò esset iniustū. At si mulier habens expressam hypothecā pferat creditori itidem expressam,anterioremq; habenti, habebit dotē suam, quo facto non erit neq; in dāno,neq; in lucro, sed erit in quodā medio,in quo,vt dictum est, iustitia consistit. Iul. dū Charybdim vitare cupis, videris mihi in Scyllā incidisse.nā cum inquis, esse iustum expressam mulieris hypothecā expressæ alterius creditoris ēt anteriori pferre, ne mulier suā amittat dotē,facis vt alter creditor,qui potior est tpe,suam perdat pecuniam, & ita erit in damno,& pñr erit iniustum,id quod euitare tantopere studes? Fab.; perbelle mi Iuli occurris:sed vnū velim abs te cōtendere,vt quēadmodū ego fateor bonū esse à creditore suā recuperari pecuniā,ita tu mihi fateare maius esse bonum mulieri suā dotē ex mariti substātijs conseruari.Arist.n.1.Ethic.ait,id quod est bonum totius ciuitatis maius,perfectius,diuiniusq; hr,quàm id,quod est bonum vnius hominis.sed dotem mulieribus cōseruari,est bonum totius ciuitatis, qm Reipublicæ interest, vt facilius nubant ad sobolem procreandā,replendāmq; liberis ciuitatem.l.1.ff.solut.mat. ergo dotē mulieribus seruari est iustius, quā pecuniam alijs creditoribus etiā anterioribus solui, seu restitui: & hic est ille iustitiæ vigor, quem leges antiquæ relaxabant.hoc ipsum ostendit Imperator,dum ait,si ad hypothecā respiciebant,s.leges antiquæ,illico iustitiæ vigorē,i.virtutem,& firmitatē relaxabant,hoc est, resoluebant.id quod erat maximopere absurdum,quia bonum mulierū, & per consequēs bonum publicum,vti maius,perfectiusq; erat bono priuato vti minus bono, præferendum. l.vnica.§.fi.C.de cad.toll.Aut.res quæ.C.com. de leg. id, quod cum leges illæ antiquæ minime fecissent,resoluebant iustitiæ virtutem.

Iul.quò resoluebant?Fab.quia in contrariū agebant.præponebant enim hypothecam alterius creditoris hypothecæ mulierū,& per pñs bonum priuatū bonò publico, id quod summopere erat iniustum. & hoc ipsum ostendit Imperator dū ait,& senioribus hypothecis,nouas mulierum hypothecas expellebāt.hoc est, antiquę leges reijciebant hypothecas mulierū nouas,hoc est,posteriores, hypothecis aliorū senioribus,i.anterioribus. Est.n.septimus casus.& ablatiuus sine præpositione, dr etiā instrumentalis,quia ostendit instrumentū, quo res agitur:vtputa percutio Seium baculo, nā si diceres,cum baculo,ostenderes & Seium,& baculum percussum.Ideò dicit Imperator,expellebant nouas hypothecas senioribus hypothecis.Iul.ergo Imperator redarguit antiquas leges?Fab.ita est.nam & alibi idem facit.l. maximum vitium.C.de liber.præter.

Iul.Quid deinde?Fab.Imperator in versiculo,† nec ad fragilitatem, &c. reddit rationem 4 quamobrem antiquæ leges erant corrigendæ: quia si ad has rationes leges illæ respexissent, certè nouas mulierū hypothecas senioribus, hoc est, anterioribus præposuissent: ppea q maritus,qui vxoris vita,& substātia fungitur, est in lucro: & si mulier dotē suam per hypothecam non seruaret, esset vtique in damno: hoc autem est iniustum, quoniam qñ vnus est in damno,alter in lucro,sine dubio, id est iniustum,vt.5.Ethic.& supradictum est.

Iul. Quid igitur illis antiquis legūlatoribus agendum erat? Fab.quid esset agendum explicat Imperator, in versiculo oportebat. ait.n. oportebat disponi maritos creditorib. suis,ex sua substantia satisfacere, & non de dote mulieris.Iul.vocabula clara sunt,sensus verò subobscurus.Finge.n.maritum habere vineam valentem centum quinquaginta,nōne illa vinea est de mariti substātia?Fab.negari non pt. Iul. finge rursus,cum à Titio centū mutuo accepisse,vineamq; illam hypothecæ dedisse, si deinde vxorem ducat,à qua centū dotis noīe accipiat, eiq; eandem vineam hypothecæ dederit, mox tam illis centum,quæ à Titio,quàm quæ ab vxori accepit,cōsumptis, Titio ex vinea illa satisfecit,dici rogo, nonne ex substātia sua maritus satisfecit?Fab.minimè.Iul. paulòañ dicebas,vineam in mariti substantia haberi?Fab.& nunc ita esse aio, intellige tamen ante acceptā dotem, sed ea recepta ex Imperatoris sentētia aliud est.Iul.quæ ratio drię afferri potest?Fab. dos est ius quoddam vniuersum, in se continens,

nens quod à muliere marito datur, ita Bar.in rub.ff.sol.matrim. quemadmodum hrditas, vt ibidem tenet Bar.,sed vſe ſine particularib. eſſe nõ põt,nam aial ſine indiuiduis non con ſiſtit. Item ſi nihil rei, nihilq; iuris habuit de-
5 functus,nõ eſt hęreditas. ita ſi † nihil eſt in do te,dos conſiſtere minimè poteſt, ita tenet Iaſ. in rub.ff.ſol.matrim. col.7.num. triceſimo-quarto.verſ.2.contra Bar.Iul. ergo ſi maritus pecuniam, quam in dotẽ accepit, penitus expendendo conſumpſerit,non erit dos?Fab.nõ ita eſt,nam lex tm̃ ex ſubſtãtia mariti adimit, dotiq; adſcribit quãtum maritus ex dote cõſumpſit.Iul.quonã mõ hęc mi Fabi cõfirmas? Fab. Imperator hoc ipſum oſtendit in hac l.aſ ſiduis.Iul.qua ratione?Fab.olim quando inter mulierem, aliumq; creditorem erat controuerſia, quæ nam hypotheca præferenda eſſet, leges illæ antiquæ expellentes nouam mulieris hypothecam,anteponebant anteriorem:& ita creditor qui erat prior tpe,per hypothecariam mariti fundum ſibi vendicabat, quamobrẽ mulier dote ſua priuabatur,nihil.n.aliud præter eũ fundum maritus habebat:hinc Imperator eas leges reprehendens ait,oportebat diſponi maritos creditoribus ſuis ex ſua ſubſtãtia ſatisfacere,ex quib. verbis clarè patet ꝑ leges antiquas ſatisfactum eſſe anteriori hypothecæ de dote mulieris,& cõſequẽter ille fundus mariti vtriq; hypothecæ datus, de quo erat controuerſia non erat amplius de mariti ſubſtantia,ſed erat in dote mulieris. Iul. & qs illum fundum doti adſcripſit?Fab. lex inquã, lex. n. cum primum maritus cõſumpſit res in dotem datas,ſubrogat, atq; attribuit doti tm̃ de mariti bonis,quantum ex dote cõſumpſit: & niſi hoc modo verſiculus ille intelligaẽ, neſcio quid ſibi velit Imperator.Iul. certè verba illa videntur hoc quod ais,oſtendere: ſed dicas, obſecro,quomõ Imperator in verſiculo,
6 quam ad ſuos,& cæt.ait † mulierem dotẽ poſſidere,cũ maritus poſſideat.l.dotis.C.ſol.matri. Fab. q̃a tam mulier quã maritus poſſidet.

Iul.Ergo duo ſimul poſſident?Fab. certè,in hoc caſu,Iul.aduerſari videris Paulo Iuriſconſulto,qui in l.poſſideri.§.è cõtrario.ff.de acq. poſſeſ.inquit. duos eãdem rem inſolidũ poſſidere nequaquã poſſe. Fab. minimè aduerſor. nam in caſu nr̃o maritus,& vxor non poſſidẽt dotem inſolidum, ſed quemadmodum vxor in rebus dotalibus naturale, maritus verò ciuile habet dominium.l.in rebus.in prin.C.de iur.dot.ita mulier, res dotales naturaliter tm̃ poſſidet,marit⁹ verò naturaliter, & ciuiliter. Iul. ergo duo naturaliter eandem rem poſſident,quod idem Paulus fieri poſſe negat?Fab. Paulus negat poſſe rem à duob. in ſolidũ poſſideri, ſed in caſu de quo nũc agitur maritus, & vxor eadem rem naturaliter inſolidum minimè poſſidẽt, ſed pro indiuiſo vti duo ſocij: ſunt.n.ſocii vitæ.l.1.ff.de rit.nup. vxor.n.quo ad victũ, & alimonias poſſidet. vt Imperator ait: maritus verò,quo ad reliquos vſus.

Iul.Belliſsimè mi Fabi, hactenus legem hãc explicaſti,perge ſi lubet.Fab.Imperator † huc- 7
uſque leges antiquas amicè momordit eo, q̃ nõ præſtiterint mulieri prærogatiuã in hypotheca quemadmodum perſonali actione pſtiterunt:nunc in verſiculo, ad hæc oĩa,vſque ad finem legis quid in ea re tenẽdum ſit oſtẽdit: Et primum ait,feciſſe duas cõſtõnes, mulieribus ſubuenientes.ſ.ex gl.ſnia. C. de iur. dot.l. in reb.&.C.de rei.vx.ac.l.vnica.deinde,inquit, ſancimus ex ſtipulatu actionem potiora iura contra omnes habere mariti creditores,licet anteriores ſint tẽporis priuilegio vallati, hæc eſt integra oratio,in qua per parentheſim interponens,ait:quam mulierib.pro dote reſtituenda dedimus, cuique actioni donauimus ineſſe hypothecam. Iul. dixiſti pro dote reſtituẽdã,in textu meo inuenio,inſtituenda. Fab. menda eſt,poſthac legito reſtituendã.Iul.memini legere in.d.l. vnica.C.de rei vx.act. duplicem eſſe pro dote ſtipulationem, vnam à muliere verbis expreſſam,alteram tacitè à lege intellectam,& ex vtraq; naſci ex ſtipulatu actionẽ,aiunt.d.l.vnica.q̃ eſt igitur illa quæ contra omnes creditores potior habeẽ?Fab.vtraq; ꝑfectò. Iul.ergo expreſſa à tacita nihil differt? Fab. nihil quo ad hoc eadẽ.n. eſt vtriuſq; virtus,arg.l.cum quid,ff.ſi cer.pe.Iul.quamobrẽ Imperator dicit à ſe hoc ſancitum, cum antiquitas hoc ipſum introduxerit, vt hãc.l. §. 1. Fab.antiquitas tale priuilegium rei vx. act.dũtaxat præſtitit, Imperator verò ſublata rei vx. act.illud idem ex ſtipulatu actioni donauit,vt hic in.d.verſ.ad hæc omnia.Iul.ergo ex ſententia tua,Imperator hic non loquitur de tacitæ hypothecę prælatione? Fab.ita eſt inquam nã Imperator nõ ait hypothecã potiora iura cõ-

tra oēs habere mariti creditores: sed ait, sanci mus ex stipulatu actionem potiora iura contra oēs hēre mariti creditores, loquitur itaq; de actione ex stipulatu, quæ est personalis: nō aūt de hypothecaria quæ est realis. l. pignoris. C. de pign. Iul. si ita est, cur hypothecæ mētionem fecit? Fab. animaduerte mi Iuli, & considera diligenter verborū cōstructionē, ex qua id quod dcm̄ est, verum esse fateberis. Impe. n. ait: sancimus ex stipulatu actionem, hucusque structura orationis oīno imperfecta est, omit te illa verba, quā, &c. & accipias verba illa, potiora iura contra oēs hēre mariti creditores, & sic erit & structura, & oro perfecta, sed quia dubitari poterat de qua actione ipse loquereť, mox hoc declarās ait, quā mulieribus ꝓ dote restituēda dedimus, & q̄a huic actioni tacitā hypothecā īperator iā dederat, iō obiter inq̄t, cuiq; ēt tacitā donauimus inesse hypothecā.

Vides mi Iuli, nihil in hoc versiculo de hypotheca præferenda ab Imp. determinari, sed quasi declaratiuè per parēthesim ea verba adiecit. Iul. satis in hoc mihi fecisti, nunc scire vellim, an hm̄oi ex stipulatu actio sit potior contra creditores mariti hn̄tes hypothecam? Fab. minimè, sed contra hn̄tes personalem tm̄. Iul. si ita est, quamobrem Imper. subiungit illa verba videlicet, licet sint anteriores tp̄is priuilegio vallati? Fab. quia si erant creditores priuilegiati, & anteriores debebant cum muliere in personali actione saltem concurrere. l. priuilegia. ff. de priuil. cred. & ibi gl. 11. Contrarium tamen Imperator in hac actione determinat, secutus in hoc antiquas leges, quæ rei vxoriæ actionem aliis creditoribus, licet fuerint anteriores, præferebant, vt hac l. §. j. Iul. non possum non assentiri, sed vbinam tractatur de hypotheca mulieris præferenda? Fab. in vers. cum enim, ibi enim Imper. à pari ducens argm̄ ait: cum in personalibus actionib. tali priuilegio, res vxoria vtebatur, quamobrē non in hypotheca hoc mulieri ēt nunc indulgemus beneficium? hęc Imper. ad verbum. & est illud beneficium? Fab. vt quemadmodum in personalibus actionibus mulier ex re uxoria creditores alios antecedebat, licet essēt anteriores, vt hac l. §. 1. ita eā in hypotheca, aliis creditoribus licet priorem tempore habeant hypothecam, præferri par est. Iul. verba hoc ip

8 sum velle videntur, sed cui hypothecæ† hm̄oi beneficium est concessum, tacitè, an expressę? Fab. vtrique sanè. est. n. idem vtriusque finis Reip. commodum. l. 1. ff. sol. mat. l. 2. ff. de iur. dot. à fine. n. sumitur ratio eorum, quę ad finē spectant. Arist. 5. Eth. Neque. n. dr̄iæ ratio reddi potest, cur magis vna, quàm altera sit præferenda, hanc ob causam Impe. tale beneficium hypothecæ indistinctè indulget, nec nos debemus distingnere. l. de pretio. ff. ad publ.

Iul. plerique scribentium qui de hac cōtrouersia tractant, aiunt. mulierem, quę tacitam habet hypothecam, præferri his qui tacitam habent etiam anteriorem, & huic sententiæ ferè omnes assentiunt: at si mulier habeat expressam, aliis habētibus expressam anteriorē eorum sententia minimè præfertur, & hanc opinionem aiunt esse cōem, afferentes etiam differentiæ rationem, aiunt. n. tacitam hypothecā legis beneficio, tàm mulieri, quàm aliis, licet paucis, esse concessam, & ideo lex dotis fauore tale suum beneficium priori creditori facilius, citiusq; auferre potest: sed expressa hypotheca non legis beneficio, sed creditorū prouisione acquiritur, quamobrem lex eam fauore mulieris, seu dotis prioribus creditoribus iustè auferre nequaquam potest, lex. n. suū beneficium priori creditori, mulierū gratia, quandoque adimit, non propriā alicuius prouisionem adimere curauit. Hanc rationē scribētes colligunt ex gl. magna, circa mediū hic, eamq; maior eorū pars sequiť. Fab. & tu existimasne eam veram? Iul. Q̄d plurib. vr̄ id verū esse arbitror. Fab. decipieris profectò. sit sanè (vt aiūt) videlicet expressam hypothecam propria creditorū prouisione acquiri: sed hoc q̄d prior tp̄e potior sit iure, habetne creditor ex sua prouisione, an ex legis beneficio? Iul. ex legis beneficio, vt reor. l. si fundū. C. qui potior. in pi. hab. & l. potior. ff. eo. Fab. rectè sētis, q̄d igitur obstat. quin lex ex gl. sententia, hoc suū beneficium priori creditori fauore mulierū adimere possit? q̄nquidem lex eorum sn̄ia beneficium suum iustè adimit, remanebit tamē expressa hypotheca, quā sua prouisione creditor sibi acquisiuit, eaq; cū suo beneficio aduersus alios posteriores creditores, in eo q̄d mulieris superierit, vti poterit. Aduerte tamen mi Iuli, q̄d lex tale beneficiū peiori creditori fauore mulieris penitus non adimit, sed facitne aduersus mulierem operetur, aduersus

uerò

uerò alios operari vtique poterit.

Iul. Certè iã acquiescerem nisi huic tuę sententiæ alia scribentium ratio aduersaretur. aiũt.n. fiscum, & mulierem æquis paßibus ambulare. l.2. ff. de priuil. fisc. sed fiscus priuato, q̃ prior est tp̃e non p̃fert. l. si fundum. C. qui po. in pign. hab. & l. si pignus. ff. eod. hmõi argu. est glos. hic, cui maior scribentium pars assẽtitur, si igitur fiscus nõ pręfertur, ergo nec mulier preferri debet, cum pari, vt dictũ est, passu ambulẽt? Fab. ne te moueat hmõi ratio mi Iuli, nihil.n. aduersat̃, in hoc.n. casu mulier à fisco multum distat. nam† magis Reipublicę interest, dotes mulierib. conseruari, quàm fisco creditum solui. Iul. quonam modo? Fab. si mulieres non habent dotes, non facilè nubunt, si non nubũt, non sunt matrimonia, si non sunt matrimonia, non sunt liberi hoĩes. si non sũt liberi homines, non sunt ciues, si non sũt ciues, nec ciuitas est. Ciuitas.n. est ciuium multitudo. 3. Pol. si non est ciuitas, non est Respublica, est.n. Respublica, institutio eorum, q̃ in ciuitate degunt. 3. Pol. si igitur dotes mulieribus non conseruarentur, per consequens & ciuitas, & Respublica destrueretur, at si creditum fisco non soluitur nec ciuitas, nec Respublica corruit: põt.n. ciuitas, & p̃nr Respublica sine diuitiis consistere. Nã ciuitas Romana ab initio diuitias minimè habebat, & t̃n erat benè ordinata ciuitas, beneq; ordinata Resp.

9 (margin) — Ex his itaq; clarè apparet multò magis Reipub. interesse dotes mulierib. p̃seruari q̃ fisco, ęs, vt aiunt, suum persolui, per consequens maius mulierib. pro dote, quàm fisco priuilegiũ præstandum fuit: & hoc t̃n prælationis priuilegio, mulier aduersus fiscum non vtitur. d. l. 2. de iur. fisc. queadmodum nec aduersus primam vxorẽ, seu eius filios. d. l. assiduis, & hoc modo, †fiscus, & mulier pari passu ambulant,

10 quia nec mulier fisco, nec fiscus mulieri legis priuilegio, sed tempore pręfertur.

Iul. Tanta est vis rationis, vt cogat hominẽ inuitum etiam sibi assentiri, quamobrem iã in sententiam tuam descendo.

Fab. Et vt libentius, faciliusq; in eã descendas, audi quid Imperator deinde subdat post rationes quas in mulierum fauorem s̃. attulit in vers. & ideo, inquit.n. & ideo, quod antiquitas dare incœpit ad effectũ aũt non pertulit, nos pleno iuris articulo consumauimus.

Iul. Interpretare si lubet, quid antiquitas incęperit, & quid ad effectum nõ pertulerit. Fab. attende quisq; prudens prius rẽ sibi agẽdã proponit, deinde cõsultat, & inq̃rit media, q̃b. id efficiat: & si ad eã rẽ duo media necessaria sunt, ambo adhibet, & ita res ad effectũ p̃ducit: at si vnũ ex duob. adhibeat. rem ad effectum, hoc est, ad finem minimè p̃feret. Exéplicã, prudẽs paterfamilias ædes sibi ædificare p̃ponit, ad id faciendũ duo medio requirũtur, cæmenta. s. & ædificatores, quod si solum cæmenta p̃paret, rem quidem incipiet, ad effectũ autem nequaquam perferet: quamobrẽ finẽ non consequetur si deinde ædificatores conducentur, ædificentq; res omnimodo consumabitur. Item prudens illa vetustas ad Reip. vtilitatem respiciẽs animaduertit dotatas esse fęminas maximè esse necessariũ, & iõ curauit ne mulieres ab anteriorib. creditorib. substantiis maritorũ præoccupatis, dote sua priuarẽtur, ad hoc autem cauẽdũ duo media erãt p̃rs° necessaria: vnũ, vt mulieres i p̃sonalib. actionibus legis beneficio, creditores alios antecederẽt, licet essẽt anteriores. Alterũ erat vt mulieres hypothecã, seu tacitã, seu expressã h̃ntes aliis creditorib. similẽ ẽt anteriores h̃ntib. p̃ferrenẽ. Quãobrẽ antiquæ illæ leges tale cęperũt dare priuilegiũ, siquidẽ mulerib. eiusmodi p̃rogatiuam in personalib. actionis. p̃stiterunt, & sic vnum t̃m adhibuerũt remediũ: idcirco ad eff̃m, hoc est ad finem rem non p̃tulerunt, quia mulieres dotes suas poterant adhuc deperdere, p̃peaquod creditores qui habebant hypothecã tacitã, vel expressam anteriorẽ mulierib. easdem h̃ntibus, posteriores t̃n antiquitus præferebant̃. Hoc aĩaduertẽs Imp. sanciuit nouas mulierum hypothecas aliorũ creditorum hypothecis, & quidẽ anteriorib. esse p̃ferendas. Et ita pleno iuris articulo rẽ consumauit. Hoc ipsum vult Imp. dum inquit, & iõ q̃d antiquitas dare incępit, ad eff̃m autem non p̃tulit, nos pleno iuris articulo cõsumauimus. Iul. Si ita est, ergo hallucinantur doctores, qui asserunt Imp. hic prelationis illud priuilegiũ, non expressis mulierum hypothecis, sed t̃m tacitis præstitisse? Fab. prorsus hallucinantur. nam si ita esset, quemadmodum Imp. arguit antiquitatem, eòq; priuilegium dare incœpit, ad eff̃m autem non pertulit, ita & ipse arguendus esset, q̃a adhuc expressam hypothecã habentes

bētes possent à creditoribus expressam, anterioremq; habentibus dote sua defraudari, & ita nec ipse rē ad effectū pertulisset, nec pleno iuris articulo rē consumasset, ppea quod talis iuris articulus non plenus, sed semiplenus haberetur. Quamobrem cū ipse apertè dicat rē ipsam pleno iuris articulo cōsumasse, hoc est, pfecisse, tenendū est sine dubio ab Imperatore sancitū esse, mulieres, seu tacitā, seu expressam habentes hypothecā, aliis creditoribus easdē ēt anteriores habentibus esse omnimodo præferendas, ut dos ipsis mulieribus ob reipubl. vtilitatē conseruet, & hæc sit sūma istius legis.

Iul. Rectè aiunt bonum esse, quod oīa appetunt, Ethic. 1. bonum ipsius intellectus, est uerum. 6. Ethic. hoc igitur summopere ipse appetit. quo inuento omnino quiescit, hæc quæ dixisti aut uera sunt, aut uerò per quam similia: ideoque intellectus meus libentissimè illis acquiescit. Fab. si quid boni dictum est, à Deo est, ad eiusque gloriam referatur.

SVMMARIVM.

1 *Ius, quid.*
2 *Dos æquiuocè appellatur.*
3 *Dotis diffinitio.*
4 *Vniuersum ius, quomodo intelligatur.*
5 *Dotius petitio, an sit uniuersalis, uel particularis, & distinguitur.*
6 *Dotem minui ob impensas quomodo intelligatur.*
7 *Et quid si fuerint impensæ necessariæ.*
8 *Promissa, an sit propriè dos.*
9 *Statutum, uel pactum super dote, habet locum etiam in promissa.*

XCIII. DECLARATIO quid sit dos, & noua dotis diffinitio.

IVl. Non ab re mi Fabi scriptum est, omnes hoïes scire natura desiderare arbitror: omnes n. maximopere hoc desiderare arbitror, & nunc in meipso experior, i superi'. n. crebra, facta est dotis mētio, nūc scire uelim, q̄d sit dos? Fab. Bart. huic tuo desiderio satisfacit in rubr. ff. sol. matri. Iul. vidi, inuenique diffinitionem à plerisq; acriter morderi, proinde, à te illam more tuo diffiniri maximopere desidero.

1 Fab. Conabor huic tuo desiderio satisfacere, sed prius necessariū est scire, † q̄d sit ius? Iul. nōne est ars boni, & æq. l. 1. ff. de iust. & iure? Fab. nō loquor de eo iure uniuersali, q̄d est vniuersū iuris corpus, sed de particulari, utputa cū dr iter est ius, actio est ius &c. quis dicat, iter esse artē boni, & æq? oportet igit scire q̄d sit hmōi ius, de quo sæpius leges mētionem faciūt. audi igit: Ius est nniuersalis ordinatio ciuitatis, q̄cq̄d igitur ciuitas uniuersaliter ordinat, est ius, & de hoc plenè dictū est supius ibi uideto. Iul. sed q̄d ad rem? Fab. vt scias dotē, de qua agitur esse ius quoddā. i. ordinatio ciuitatis. nā ciuitates ordinarūt, dotes mulierib' cōstitui, ut facilius nuberent: interest. n. Reipublicæ, ut nubāt. l. 1. ff. sol. ma. l. 2. ff. de iur. dot. Iul. ex his iā facillimè recipi pōt dotē esse ius, sed quid tum? Fab. credo abs te sciri, † dotem 2
æquiuocè appellari, est. n. dos aīæ, q̄ est uirtus, dos corporis, q̄ est pulchritudo, & bona dispositio, est ēt dos uxoris, & de hanc nunc agatur. Iul. & hanc aueo à te diffiniri? Fab. nequaquā hoc auderē, nisi dixisses Bar. diffinitionē à plerisq; morderi, mordeant ēt meam suo arbitratu. Audi igitur. † Dos est ius quoddā cōtinēs 3
vniuersū ius mulieris concessum, seu pmissū marito pro matrimonio. Iul. bona diffinitio, ut aiūt ex gñe, & dfiis constat, cumq; suo diffinito cōuertit. l. 1. ff. de dol. & ibi not. uideam' an hæc sit hmōi, & quæro quamobrē dixisti, ius? Fab. ut differat à dote aīę, & corporis, quæ non est ius. Iul. cur addidisti, cōtinens? Fab. ad drīam itineris, quod est ius, nihil continens, In sti. de seru. rust. præd. Iul. quāobrē adiungis, vniuersum ius? Fab. vt distet à uulgari substitutione, quæ est ius cōtinet pupillarē, quæ est ēt ius, sed non uniuersum. l. nam hoc iure. ff. de uulg. & pupil. & ibi Dd. Iul. quare adiicis, mulieris? Fab. ut differat ab hęreditate, quę est ius cōtinēs uniuersum ius defuncti. l. nihil est aliud. ff. de uerb. sig. Iul. cur subiicis, concessū, vel pmissū marito? Fab. ut distet ab aliis bonis mulieris, quæ non conceduntur marito p matrimonio. l. fi. C. de pact. cōuen. Iul. cur postremò adiicis, pro matrimonio? Fab. ne uideatur donatio, q̄ interdū ab uxore fit ipsi marito. ff. de don. int. vir. & vx. Iul. conuerti turne hmōi diffinitio? Fab. utique, nā oē ius continēs vniuersum ius mulieris cōcessum, seu pmissum marito pro matrimonio est dos, & è cōtrario.

Iul. Acquiescerem profectò, sed quia scribētes carpunt Bart. eòquod dixerit, dotem esse ius uniuersale, & tu in eandem uideris foueā incidisse, ideoque subsisto.

Fab. modestius agas, obsecro, mi Iuli, non. n. in diffinitione mea dr, dos est ius uniuersale, sed

4 sed dos est ius,continens†uniuersũ ius mulieris.Iul.nonne est idẽ?Fab.minimè, nam aliud est continens,aliud contentũ. sicut.n.aliud est dolium,quod uinum continet,& aliud uinũ, quod eo continetur:ita aliud est dos,quod est ius continens, aliud uuiuersum ius mulieris, quod illo continetur: quemadmodum aliud est hæreditas, aliud uniuersum ius defuncti, hæreditas.n.nõ est illud uniuersum ius defuncti,sed successio in illud uniuersum ius.d. l. nihil est aliud.ff.de uerb.& rer.sig.

Iul. Acute disseris mi Fabi, & ita esse reor, sed prius nõ animaduertebã,sed dic,q̃so, nõne dos põt esse in uno fundo?Fab.certè, toto tit. ff.de fund. dot. Iul. q̃uo igit unus fundus ius vniuersum appellabitur?Fab.dic tu mi Iuli, si defunctus tpe mortis unum duntaxat fundũ habuit,nonne in illo fundo est hęreditas? Iul. vtique.Fab.ille igit fundus erit sine dubio uniuersũ ius defuncti, ppea ꝙ hrditas est successio in uniuersũ ius defuncti.d.l. nil est aliud. Iul. non intelligo quo pacto unus fundus possit esse vniuersũ ius?Fab.ut itelligas scire oportet,hoc nomẽ uniuersũ idẽ esse quod totũ.nã uniuersus orbis idẽ significat,ꝙ tot⁹ orbis, vñ illud Lucæ 2. exit edictũ à Cæsare Augusto ut describeret uniuersus orbis,i.totus orbis.Hác ob cãm,si defunctus tpe mortis, mille res, & q̃dem uarias habuit, hæ profectò erunt totũ, hoc est uniuersum ius defuncti.itidẽ si unam tñ rẽ,licet minimã,habuerit,ea erit uniuersũ, hoc est totũ defuncti ius,imò si nõ haberet nisi æs alienũ,illud esset hrditas, & per pñs uniuersum ius defuncti. l. hrditatis appellatio. ff. de uerb.& rer.sig.Hoc idẽ pari rõne i dote recipiẽdũ est.nã si uxor rẽ unã tñ marito ,p matrimonio cõcessisset,ea pfectò esset uniuersũ, hoc est,totũ ius mulieris, eritq; perinde ac si mille res cõcessisset.nã ita granũ frumenti est in se totũ,sicuti mõs magnus,est in se tot⁹, pinde ius illud mulieris appellat uniuersũ i uno fundo,æque,ac in multis rebus,cũ idẽ significet uniuersũ,quod totũ. Iul. res illæ marito cõcessę,sũtne dos?Fab. minimè, sed ius qđ ex eis cõstat,dos uocat,id ꝙ hoc mõ ostendit.Necessariæ impensæ minuunt dotẽ,& tñ non minuunt res ipsas.l.ꝙ dr.ff.de impen.in reb.dot. fac.ergo res ipsæ,non sunt dos,hinc fit, ut fundus non dos, sed dotalis appelletur.ff.de fun.

5 dot.Iul.dic,rogo,si †mulier dedit centum marito pro dote, mox maritus petat ea centum, eritne hæc petitio vniuersalis an particularis? Fab. particularis sine dubio. Iul. ergo dos non est ius uniuersum?Fab.aut ego non satis explico quod sentio,aut tu non intelligis. dixi,res ipsas nõ esse illud uniuersum ius, quod dos continet,sed sunt ipsæ per se particulares: quẽadmodũ res contentę in hæreditate, non est illud uniuersum ius defuncti,sed sunt particulares.§.fi.Instit.de reb. corp. sed q̃ñ maritus petit dotem,tunc petitio sine dubio est vniuersalis,petitur.n.ius illud uniuersum. Ecõtrariò si mulier petat sibi restitui res particulares marito pro dote iam concessas, hmõi petitio sine controuersia dicetur particularis: at si petat dotẽ sibi restitui,tunc petitio erit uniuersalis nã petendo dotem, consequenter petit ius illud uniuersum mulieris, quod dote continetur. Quemadmodum si quis peteret vniuersũ ius defuncti,certè petitio uocaretur uniuersalis, sed si peteret rem aliquam particularem hęreditariã, quod fieri potest. l. licet minimam.ff.de pet.hæred. certè petitio illa erit particularis.Iul.ergo eadem petitio,& uniuersalis,& particularis appellabitur? Fab. ita est, respectiuè tamen. nam quemadmodum equus respectu agni potest dici magnus, idem respectu montis dicetur paruus.

Iul.ita hęc quæ dicis uerò cõsentanea uidẽtur.sed dicas,quæso,nonne superius dixisti dotem non esse ius uniuersale? Fab Ita est, quid tum.Iul. huic tuę sententiæ, videtur Paulus Iureconsultus apertè aduersari, nam in l. 1. ff.de dot.præleg.§. sed quod in hęc uerba ait, sed quod diximus † ipso iure dotem impensis minui, non ad singula corpora, sed ad uniuersitatem erit referendum. Vides mi Fabi. ibi dotem à Iureconsulto uniuersitatem appellari. Fab. non ita est:nam Paulus ibi uniuersitatem appellat, illud uniuersum ius mulieris,non aũt dotem,illud.n.est,ꝙ propriè diminuitur. Et dum leges aiunt, impensis dotẽ minui,ponunt continens pro contento:& clarè ostendunt uerba illius textus,dos.n.duo cõtinet,uniuersum ius.s.& corpora, quæ illo iure uniuerso cõtinentur: id quod ita interpretandum est, uidelicet quod diximus impensis dotem minui, non referas ad corpora, quæ mediãte illo iure uniuerso dos cõtinet, sed ad uniuersitatẽ,hoc est ad uniuersũ ius,quod im- 6

me-

mediatè dos cõtinet. Et quemadmodum illa
corpora, ad quæ ipsa dotis diminutio uidebatur referri, à dote longè distant: ita uniuersitas
illa à dote sine dubio differt: Aliud enim est
uniuersum ius mulieris, aliud re uera est dos,
hæc enim est continens, illud verò contẽtum.
sicuti aliud est uniuersum ius defuncti, aliud
hæreditas, quæ est successio in illud. d. l. nihil
est aliud. ff. de uerb. & rer. sig.

Iul. iam ex tua sententia tenebo dotem esse
ius, sed non vniuersale. tenebo etiam dote uniuersum ius mulieris contineri. tenebo præterea necessarias impensas non principaliter do
tem, sed illud ius uniuersum minuere. Fab. &
per consequens dotem, eòquod dos minus ob
ipsas impensas contineat.

7 Iul. Iam scire aueo, † quonam mõ necessariæ impensæ dotẽ minuãt? Fab. finge, res ipsas
marito pro matrimonio cõcessas ualere cẽtũ,
certè tantidẽ, & illud uniuersum ius mulieris
ualebit, nã quãti ualẽt res, tãti uniuersum ius,
q ex illis constat, per pñs ualebit. quanti. n. res
defuncti tpe mortis ualent, tanti uniuersum
ius defuncti valere dicendum est. Finge deinde
partem ædificij dotalis corruisse, & in eam instaurandum, maritũ uiginti impẽdisse: quo facto res dotales tanti nunc post refectum ædificiũ valent, quanti prius ualebant, ualebant. n.
cẽtũ, attñ mulier non dicetur habere centum
in bonis, eòquod sub illo iure uniuerso cõtinetur ẽt æs alienũ, hoc est illa uiginti, quę marito pp impensas factas debentur proinde ius illud uniuersum mulieris minus bonorũ nunc
continet, quam prius continebat, prius. n. centũ, nunc verò octuaginta, deducto ære alieno,
cõtinere intelligitur. bona. n. ære alieno deducto, intelliguntur. l. subsignatum. §. bona. ff. de
verb. sig. ideoque dos uti continens dr̃ diminuta, eòquod diminutũ est illud uniuersum ius,
quod dos continet. ipsæ uerò res dotales pp
impensas necessarias corporaliter non diminuuntur, manebit tñ maritus in earum detentione, donec sibi satisfiat. d. l. quod dicitur.

Iul. Benè iam explicasti, q̃ mihi implicita in
hunc diem uisa sunt. unum tñ velim abs te mi
8 hi ulterius declarari, s an †dos promissa sit ꝓpriè dos? Fab. vtilis est hæc petitio, sed vt bene intelligas scire oportet. Quemadmodum
animal capitur vt genus, cui si hæc dr̃ia rõnale
adueniat, vna efficitur species, diceturque aĩal
rationale, utputa homo, & si eidem hæc dr̃ia
irrationale addatur, altera efficitur spẽs, appellabiturque aĩal irrationale, vtputa equus. Proinde equus est propriè aĩal, quemadmodum
& homo, & hoc nemo est qui neget. Ita si dos
capiatur uti genus, cui accedat hæc dr̃ia, videlicet data, efficitur vna spẽs, diceturq; dos data. si uerò eidẽ adiungatur altera dr̃ia, hoc est
promissa, altera fiet species, vocabiturque dos
promissa. Et per pñs, tam dos promissa, quàm
dos data, dicetur propriè dos. nam genus neque magis, neque minus de una, quàm de altera specie dicetur: æqualiter enim & homo, &
bos, animal est, vt Porphyrius in prædicamentis ait. pari ratione ęqualiter, & dos data, & ꝓmissa, sine dubio propriè dos appellaẽ. genus
n. cuilibet speciei propriè inest, ut aiunt Dialectici, quibus Vlpianus assentitur in l. si qd earum. §. inter emptum. ff. de leg. 3. Iul. si ita est,
ergo †statutum de dote simpliciter loquẽs, de 9
vtraque loqui intelligendum est? Fab. nempè.
Iul. quid si fiat pactum de aliqua dotis parte
lucranda? Fab. idem erit. propterea quod tam
de dote promissa, quàm ẽt de data locum tale
pactum habebit. l. ex morte. §. fin. C. de pact.
conuent. ibi, dotem dederit, seu promiserit. l.
fi. C. solut. matr. ibi dos, quæ dr̃ data, uel ꝓmissa, & agitur ibi de stipulatione, quàm uti etiã
statutum, strictè intelligi oportet. l. quicquid
astringendæ. ff. de verb. oblig.

Summa rei in hoc articulo hæc est, dos ꝓmissa, non secus ac data, propriè dos appellatur, & est. queadmodũ bos est ꝓpriè animal,
æquè atque homo, vt añ dictũ est. Et hoc sine
dubio verũ est, nisi subiecta materia aliud postulet. arg. l. si vno. ff. locat. Iul. hæc tua diffinitio, de qua ante dictũ est, iã mihi vr̃ vera, ꝓinde
eam, quasi ab omni spiculo tuam libentissimè
mè amplectar. Fab. ut lubet. estne aliud quod
à me velis? Iul. in pñtia nihil aliud occurrit, nisi vt tibi gratias agã. ꝓinde ingẽtes tibi pro tãto bñficio gratias ago. Fab. non mihi, sed Deo
sine quo nihil possumus rectè excogitare. Iul.
ita est mi Fabi. Vale iam. Fab. & tu Vale.

SVMMARIVM.

1 *Fideicommissum à filij herede relictum censetur, & consequenter uenit legitima filij.*
Vide tamen distinctionem num 8.

2 *Bona patris sunt debita filijs iure naturæ.*

Legi-

3 *Legitima iure naturæ non erat: & cur dicta fuit legitima*
4 *Legitima inter filij facultates connumeratur*
5 *Legitima uiuo patre à fisco peti non potest: & quæ sit ratio. Secus quo ad nudam proprietatem.*
6 *Filius quare uiuo patre dicatur quasi dominus.*
7 *Fideicommissum aliud uulgare, aliud pupillare, & quid sint.*

XCIIII. DECLARATIO

An filius, vel eius hæres censeatur grauatus fideicommisso: & sic an legitima filij includatur.

Quæstionis est non spernendæ, utrum si pr̄ instituto filio dicat, si filius sine filiis decesserit, bona mea restituãtur, aut dent̄ Titio, siue distribuant̄ inter pauperes, & hmõi, nõ expresso noïatim, vtrum dicta bona à filio, vel à filij hr̄de sint restituenda. vtrũ, iquã, tale fideicõmissũ à filio, an à filij hęrede relictũ censeatur? Frequẽtior interpretũ
1 opinio est hmõi † fideicommissum à filij hærede relictum censeri. & Ias. in l. cohæredi. §. cum filiæ. ff. de vulg. & pupill. ait hanc esse cõmunẽ opinionem. Aiũt ipsi hoc scire non parum referre, nam si ab hr̄de relictum dicatur, legitima filij utique fideicõmisso cõtinebitur: at si à filio, legitima ex fideicommisso detrahetur cũ in ea grauari minimè potuit. l. quoniam in prioribus. C. de inoff. testa.

Hæc aũt Dd. distinctio mihi semper displicuit, quamobrem aliter distinguendum existi
2 mo. Sed pro ueritate scire nos prius oportet, † iure naturę bona patris esse filiis quasi debita. l. cũ rõ. ff. de bon. dam. vbi Paulus Iureconsultus ait, rõ naturalis, quasi lex quædam tacita liberis parẽtum hr̄ditatem adiecit, veluti ad debitam successionem eos vocando, p̄p̄ quod in iure ciuili suorum hr̄dum nomen eis indultũ est, & hac rõne, ẽt uiuo patre, quodam modo dñi existimantur. vñ ẽt filiusfamilias, sicut paterfamilias appellatur. l. in suis. ff. de liber. & posth. & glos. ibi exponit filiusfamilias, hoc est dñs substantiæ. hoc tenet gl. in §. si quis autem
3 non implens. Aut. de hæred. & Falc. nec † eo tẽpore, hoc est ante leges reperiebatur portio hmõi, quæ dr̄ legitima: & p̄pea fortasse inter patrem, & filium aliquando controuersia oriebatur, pater. n. uolebat de tota familia disponere, filius verò aduersabatur: hoc aduertentes prudentissimi illi legulatores assignarunt ipsi filio quartam totius familiæ partem, hanc ob causam portio illa dicta est legitima, quia à lege introducta est, ea. n. quæ sunt à lege diffinita legitima dicuntur. huius portionis Iurecõsultus in l. Papinianus. §. quarta. ff. de inoffi. testa. mẽtionem facit. iure aũt nouissimo hmõi portio est tertia, seu dimidia pars pro filiorũ numero, eius quod quisque ab intestato habiturus est. Auten. nouissima, & l. parentibus. C. eod. l. Papinianus. §. si quis mortis. ff. eod. & q̄a filio debita est, ideo & à filio, uel ab eius hærede, & tota, vel eius supplementũ peti potest. l. scimus antea. & ibi scribẽtes. C. de inoff. testa. & est adeo filio debita, quod nec auferri, nec minui, nec à patre grauari potest. l. quoniam in prioribus. C. eod. Talis igitur † portio inter 4
alias filij facultates communeranda est. res. n. in bonis alicuius esse dr̄, etsi tantum actionem ad illam habeat. l. rem in bonis. ff. de acqu. rer. dom. l. id apud se. ff. de verb. sig. sed filius ęquiparatur verò creditori, Bar. in l. si quis legatũ. §. fi. ff. ad l. Corn. de fal. ergo &c. Sed dicet fortasse quispiam, si filio etiam viuo patre, saltem debetur legitima, posset fiscus eam ob filij delictum auferre, & pater eam præstare cogeretur: id quod scribẽtes aptissimè negant, p̄pea quod legitima quoad uerum dominum filiò viuo patre non debetur, est enim non dominus, sed quodãmodo dominus. d. l. in suis. Dicas scribentium decisionem veram esse, uidelicet † legitimam uiuo patre à fisco peti nõ pos- 5
se. ratio autem scribentium mihi nequicquã satisfacit: quare dicas, quod vera ratio est: quia licet portio legitima, quoad proprietatem, & verum dominium sit ipsius filij, tamen libera administratio est penès patrem. d. l. in suis. quã administrationem filius post mortem patris consequitur. Ratione igitur huius administrationis, non potest fiscus legitimam in patris præiudicium auferre: quemadmodum si filius habens fundum maternum, cuius usufructus est ipsius patris. l. cum oportet. C. de bonis quæ liber. aliquod delictum committeret, non posset fiscus illum à patre auferre, auferret enim patri vsumfructum sine causa, id quod fiscus facere non potest, quemadmodum nec princeps, ut per Abba. & alios in c. q̄ in ecclesiarum. & scribentes de consi. & in l. fi. C. si contra ius. dicerem tñ nudam illius quartæ proprietatem esse ipsius fisci ẽt uiuo patre,

quem

queadmodũ erat ipsius filij: mortuo verò patre fiscus eam portionem, & quoad proprietatem, & quoad administrationem occupare poterit. Et nota quod filius viuo patre habet verum dominium, sed non plenũ. nam quemadmodum vsusfructus, & proprietas plenũ dominium constituunt, vt dicit Bar. in l. Mæuius. §. fundo col. 2. nu. 4. ff. de le. 2. Ita libera administratio, & proprietas plenum constituunt dominium, si ergo filius viuo patre non habet
6 in sua portione administrationem, consequẽter nec plenũ habet dominium. hanc ob cām dr̃ quasi & quodãmodo dñs, non quia non sit verè dominus, sed quia nõ plenè est dominus, deest enim sibi administratio, quam posteaq̃ mortuo patre consecutus est, dicetur plenũ habere dominium. Non est præterea ignorandum, quòd quemadmodum pater potest filio suo testamentum facere. Insti. de pupil. sub. §. igitur. ita & codicillos ei facere. potest. l. Titio. §. sicuti. ff. de leg. 1. & ibi scribentes præsertim Ias. in. 3. colũ. num. 19. Item præmitte,
7 † duplex esse fideicommissum, vnum scilicet vulgare, per quod testatori, saltem medietate, seu in eius bonis succeditur. l. cohæredi. §. cũ filię. ff. de vul. & pup. quemadmodũ per vulgarem, Inst. de vulg. in prin. alterum verò pupillare appellatur. Et quemadmodum per pupillarem substitutionem succeditur pupillo, & in omnibus eius bonis, Inst. de dup. in prin. & l. sed si plures. §. ad substitutos. ff. eod. ita per huiusmodi pupillare fideicõmissum eidem succeditur pupillo. d. l. si Titio. §. sicuti. ff. de leg. 1. hoc autem fideicommissum non potest fieri nisi ab eo, qui & pupillarem facere potest. & de hoc alibi plenè diximus.

Et quemadmodum pupillaris substitutio pubertate finitur. l. in pupillari. ff. de vulg. & pupil. ita & huiusmodi fideicommissum, pubertate euanescit. l. quod fideicommissum. ff. de leg. 1.

Itẽ sicut compendiosa, & vulgarem, & pupillarem substitutionem, & fideicommissum vulgare continet. l. precib. & ibi scribentes. C. de impub. & alijs substi. pari ratione, & pupillare fidei commissum complecti potest, quando ab initio pupillaris directa locum habere non potest, vt no. in. l. verbis ciuilib. ff. de vul. & pupil.

His præmissis, si quęratur an legitima fideicommisso contineatur, dicito: aut filius † impubes decedit, & tunc sine dubio, & legitima, 8 & cæteræ filij facultates fideicommissario restituendę sunt, quippè cum eo casu fideicommissum pupillare locum habeat. d. §. sicuti. & queadmodum in pupillari substitutione omnia bona pupilli, & consequenter etiam legitima ad substitutum pertinet. d. §. substitutos, ita & in hoc fideicommisso pupillari, omnes filij facultates, & consequenter legitima veniunt. d. §. sicuti. poterit tamen hæres ipsius pupilli, dum bona testatoris restituit, solam Trebellianicã detrahere, sicut quilibet hęres grauatus detrahere potest. c. Raynaldus, de testa. l. iubemus. C. ad Trebelli. nec est disputandum, an censeatur grauatus filius, vel hæres. nõ enim potest filius hoc casu dici grauatus, quia est perinde ac si ipse fecisset codicillos, arg. d. §. igitur. Inst. de pupi. & ex codicillis, nõ facieus codicillos, sed eius hæres grauatus cẽsetur. Iaso. in. d. §. sicuti. 3. col. nu. 71. hoc autẽ fideicommissum, ut dictum est, pubertate finitur.

Aut Filius decessit pubes, quo casu vulgari fideicommisso locus est, & tunc minimè distinguendum est an filius, vel eius hæres censeatur grauatus, vtroque enim casu legitima fideicommisso non continetur, facultates. n. filii hoc vulgari fideicommisso minimè continentur. d. §. cum filiæ. sed legitima inter filij facultates connumeranda est, quippe cũ filio dicatur debita. d. l. cum ratio. ff. de bon. damna. l. scripto. ff. vnde lib. & ad illam filius hẽt actionem, vt supra dictum est, ergo in bonis filij annumeranda est. l. bonorum in fin. ff. de verborum. significatio. & l. id apud se. eodem titul.

Item Filius respectu legitimæ dicitur creditor. Iaso. in. l. multi num. 6. ff. de libe. & posth. & in. l. Mareellus. §. res quæ, num. 16. ff. ad Trebellianicam hæres igitur filij omnes ipsius pupilli facultates cum ipsa legitima habebit, solumibona testatoris restituet, è quibus Trebellianicam prorsus detrahet. §. sed quia. Institution. de fideicommissa. hæred. legitimã autem detrahere non dicitur, quia eam inter bona grauantis non inuenit, sed statim mortuo patre inter filij facultates ipso iure connumeratur. solum ergo quãdo bona grauãtis rẽ stituit ex Senatusc. Treb. Trebellianicã detrahit.

hit. non est igitur distinguendum, an censeatur filius, uel hæres grauatus, sed an filius pubes, vel impubes moriatur, ut ex supradictis patet.

Sed suprascriptæ conclusioni videtur obesse text. in l. cohæredi. §. cum filiæ. ff. de uulg. & pupill. vbi Papinianus in hæc uerba ait, si filium pater rogauerit, si impubes diem suum obierit Titio hæreditatem suam restituere, legitimum hæredem filij salua Falcidia cogendum patris hæreditatem restituere placuit. ibi enim fideicommissum pupillare secundum su pradicta, fuit factum, & tamen hæreditas patris est restituenda, & sic non bona pupilli? Di cas illa uerba, patris hæreditatem, non obstare, quominus omnia bona pupilli, & consequenter legitima, quæ inter ipsius pupilli bona connumeratur, fideicommissario restituātur, perinde ac si adiecta non essent, arg. l. si ita scriptum. §. qui filio. ff. de bon. possess. secundum tab. vbi Bart. dicit, si testator dixerit si filius meus in pupillari ætate decesserit, bona ipsius testatoris deueniant in talem, quæ uerba non obstant, quominus sit pupillaris, quia illa uerba scilicet, ipsius testatoris, perinde habentur, ac si non essent adiecta, & succedetur pupillo in omnib' bonis testatoris, & pupilli.

Ita dicendum est in d. §. cum filię. ubi est fideicommissum pupillare, propter quod hæreditas testatoris, & bona ipsius pupilli fideicōmissario restituentur, perinde ac si illa uerba hæreditatem non essent adiecta: quamobrem omnia pupilli bona, quibus & ipsa legitima continetur, & etiam quæ à patre habuit, fideicommissario sunt præstanda. solum hęres Trebellianicam retinere poterit, & hoc uolunt illa verba, salua Falcidia, idest Trebellianica, secundum gl. sibi.

In fideicommisso autem facto maiori, quod vulgare licet appellare, filij facultates non continentur, quibus & legitima annumeratur. in hoc igitur fideicommisso vulgari hęres solum testatoris bona restituet, detracta Trebellianica, quam quilibet extraneus detrahere potest. d. c. Raynaldus, de testa. In superiori aūt bona pupilli ueniunt, & cōsequenter ipsa legitima.

FINIS.

D. ANTONII GOVEANI IVRECONSVLTI LECTIONVM IVRIS VARIARVM

Liber Primus.

CAP. I.

Ad l.eam,quam. De fideicom.C.

SVMMARIVM.

1 *Subſtitutio fideicõmiſſaria ex qua à legitimis ſucceſſoribus peti hæreditas poteſt non adeunte inſtituto locum habet.*
2 *Antiptoſes etiam in iure reperiuntur.*
3 *Inſtituere ad hæredem pertinet non legatarium, aut fideicommiſſarium. & quid ſignificet.*
4 *Subſtituere idem aliquando, quod inſtituere.*
5 *Quærere hæreditatem plus eſt quàm adire.*
6 *Adire directa ſubſtitutio annos pubertatis non egreditur.*
7 *Verba precaria fideicommiſſi quæ?*
8 *Subſtitutio pupillaris teſtamentum appellatur. & quare?*
9 *Intellectus.l ſi quando de leg.1.Et quibus caſibus relicta in teſtamento debeantur non adita hære ditate.*
10 *Intellectus l.cum pater. § filius matrem de legati. 2.*
11 *Alioquin in multis ll.idem quod cæterum. & de vtriuſque vocis affinitate.*

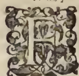

Alco Puellæ inſtitutæ verbis pͤcariis ita ſubſtituit,Si Caia intra pubertatem deceſſerit, hæreditatem meã illi, & illi reſtitui volo:Puella necdum quæſita hęredit.deceſsit. Falconis frater agnationis iure hęreditatem inteſtati fratris adiit:quàm cum ab eo ex fideicommiſſi cauſa peterent ſubſtituti,defendebat ſubſtitutioni locum nullum eſſe, quando acquiſita ex teſtamento nõ eſſet hęreditas: regulariter namq; definiri.Non adita ex teſtamento hęre ditate,relicta in teſtamento nihil valere:eamque regulam ad pupillares,quoq; ſubſtitutiones pertinere.Valerianus aũt & Galienus Imperator.regulam hanc iuris ibi locum habere reſcripſerunt, cum aut verbis directis ſit ſubſtitutio,aut ſolus rogatur inſtitutus:non autẽ cum peti etiam ab iis hęreditas poteſt, qui veniunt ab inteſtato. Poſſe autem à venientibus ab inteſtato peti hęreditatem, non ſolum cũ ij apertè rogantur,vt in.l.Titia.de inoff. teſta. ff.verum cum ſimpliciter ita quis ſcribit:Volo,ſiue rogo,ſi,quem hęredem ſcripſi, è viuis decedat,hęreditatem meam Titio reſtitui. Ita enim qui rogat, omnem videtur rogare ſucceſſorem inſtitutum,ſi acquirat:ſi is omittat, legitimum ſucceſſorẽ. Ea igitur reſcripti huius vis eſt, atque ſententia † ſubſtitutionem 1
fideicommiſſariam, ex qua à legitimis ſucceſſoribus peti hęreditas poteſt,non adeunte inſtituto locum habere. Quod enim ſine hęredis inſtitutione fieri potuit, deſtituta inſtitutione vitiari non oportere, argumento illud fuerit Triphonij in.l.miles ita.de milit. teſta. ff.impuberi filio factam à milite ſubſtitutionem,quamuis non adita ex teſtamento hæreditate,valere tamen,quia miles ſoli filio teſtamentum facere poſsit.

Aiunt Impp. [eam,quam frater tuus inſtituerat,ſiue quæſita,ſiue non quæſita hæreditate deceſsit.] More Græcorũ vt ſcripſiſſe,†Eam 2
quã,pro Ea quã, Ita alio loco,filiũ quem,pro filius quem.Ita Virgilius,Vrbem quam ſtatuo veſtra eſt.†Inſtituere autem cum dicimus,hę 3
rede intelligimus non legatarium, non fidei commiſſarium,etiam vniuerſalem. Quod.n. pars illa edicti de conditionibus inſtitutionũ, ad legatarium, & fideicommiſſarium trahiſ, edicti id facit ſententia,non verba. Vis autem verbi huius eſt,ponere, & collocare. Cicero ad Att.lib. 2. Vectium iudicem in roſtra produxit,eumq́ue in templo illo inaugurato inſtituit,quo Bibulo conſuli aſpirare non liceret, Hic ille omnia,quę uoluit,de Rep.dixit,vt qui illuc factus, inſtitutuſq; veniſſet.Terentius in Adelph.

Vah quenquamne hominem in animo inſtituere,aut Parare,quod ſit carius,quàm ipſe eſt ſibi.

Pomponius quoq; in.l.vel inutilium.de vſufruc. † ſubſtituere in eadem hac ſignificatio 4
ne accipit:& Paulus in.l.arbores. eodem titulo.Arbores (inquit) vi tempeſtatis non culpa fructuarii euerſas,ab eo ſubſtitui non placet. Is igitur quem è vita emigrantes in patrimonij

nij

nii,& iuris nři locũ ponimus,ac locam⁹,meri tò institutus appellaẽ. Quærere porrò hǽdita-
5 tẽ plus est,ꝗ̃ adire.†Suus.n.& si nõ adit,acqrit tñ hǽditatẽ. Verbo itaq; gñali vsus Imperator est, vt vtrũq; exprimeret substitutionis casum ꝗ̃sitę hǽditatis:ita.n.illa interpretor,si hřs erit, si hřs nõ erit:si acquisierit,aut si nõ acquisierit hǽditatem:non autem,si adierit hæreditatem.

Aiunt Imp. [Cum tñ simpliciter antequam XII. ętatis annum impleuisset,verbis precarijs testõ facto nõnullos ei voluerit substitutos.]

Cum tñ, inquiunt,simpľr, hoc est,oĩno, ab omniq; successore restitui voluerit hǽdita ẽ,si puella intra pubertatẽ decederet. Simpľr igiẽ rogat,qui neq; hunc,neq; illũ rogat,sed q̃d fie ri oĩno velit oñdit,itaq; rogare oẽs vř. Sic ergo Falco scripserat,Si puella intra pubertatem decedat, volo hǽditatẽ illi,& illi restitui. Quo fideicõmisso oẽm teneri successorẽ in dubiũ non venit. Aliud iuris esset, si rogata esset nominatim. Puella.n.non adeunte,vel sponte,vel ꝑtoris imperio,& coactu, fideicõmisso legitimi successores non rñderent. Porrò aũt longius potuit in substitutione fideicommissaria
6 tp̃s comprehendere,ꝗ̃ pubertatis. † Directa.n. vltra eam ætatem frustrà fit: & si fortè lõgius in ea tp̃s sit comprehẽsum, pubertate tñ finieẽ substitutio,vti Pomponius scribit in l.in pupillari.ff. de vulg. Annum aũt duodecimum impleuit, qui extremũ duodecimi anni diẽ agit. A die namq; in diem,non à momento ad momentũ annus computatur. Verbis,aiunt, p̃carijs testõ facto. † Verba precaria hæc refert Iu-
7 lius Paulus lib.sent.4.tit.de fideic.Rogo,peto, volo,mando,deprecor,cupio,iniungo, desidero,impero. Hęc.n.verba, vtile faciunt fideicõmissum. Relinquo verò,& Cõmendo,nullã fi-
8 deicommissi pariunt actionẽ. † Substitutionẽ aũt pupillarẽ testm̃ dici,nouũ nõ est. Impuberi nãq; qui substituit,ei testm̃ fecere dř:& duplex testm̃ ea scriptura appellaẽ,in qua sibi, & filio př scribit hǽdem. Quamobrẽ & fideicommissaria substitutio,quãuis in ea hřs impuberi non deẽ,ꝑ ꝑ eam tñ affinitatem, quã cũ pupillari hẽt substitutione,(vti mox oñdem⁹) testm̃ & ipsa appellabiẽ. Quę à fideicommisso eo differt,quo genus à sp̃e. Si.n.ita scribis,Filiũ hǽdẽ instituo. Rogo vti cũ primũ poterit,Titio hęreditatem restituat. fideicommissum quidẽ est, non fideicommissaria substitutio. Ea demum erit fideicommissaria substitutio, ꝗ̃ in pupillarẽ,& mortis casum concipietur. Quam cãm Imperatori fuisse puto, vt in institutionibus vno capite pupillarẽ,& fideicõmissariã substitutionẽ colligeret: quia.s.in vulgarem casum fieri non possit fideicommissum: qui.n. si hřs nõ sis,hǽditatẽ restituas⁹vt quod dici vulgò solet,trahi pupillarẽ casum ad vulgarẽ, in fideicõmissaria substitutione locũ nõ habeat. Q& aũt dicimus in casum vulgarẽ substitutionẽ fideicõmissariã fieri non posse,ita erit intelligẽdũ,si rogabiẽ institutus. Nã si ab intestato venientes rogenẽ,ita possis substituere, si Titius hřs non erit, volo hǽditatẽ à legitimo hǽde restitui Sẽpronio. Sed & cõpendio,hoc est, neutro expresso casu,ipse rogari ṗt institutus hoc mõ:Si Titius,quẽ hǽdẽ institui,intra XXV. annum decesserit,volo Sẽpronium hǽditatem restituat. Quod tñ fideicommissum non valebit, nisi acquirat hǽditatem Titius. Quin & veniẽtes ab intestato rogare potuit, vt Sempronio restituerent,si Titius intra XXV. annũ decessisset. Sed substitutioni non adeunte instituto locus esset,adeunte aũt expirasset. Qñ verò apertè nemo rogaẽ,vt in nostro rescripto, sed omnino mortuo instituto intra certã ętatẽ restitui volumus hǽditatem,tũ ad vtrumq; casum trahitur fideicommissum,eoq; tenebitur substitutus si acquirat:si is omittat, legitimus successor. Idq; nimirũ est,quod subijciunt Impp.

Aiunt Imp. [Nihil prohibet fideicommissũ peti,vel ab ipsius hæredibus,vel ab ijs, qui intestati bona tenẽt.] Possunt, inquiunt Imperatores,hǽditatem petere fideicommissarij, vel à puellæ hǽdibus,si quidem ea adita hǽditate decessit:sin hǽditatem non acquisiuit,à te,qui legitimus successor es fratris. Sed quõ petent? Et Vlpianus in Institutionibus titulo de fideicõ. Fideicommissa non per formulam (inquit) petuntur vt legata,sed cognitio est Romæ quidẽ Coss. aut prætoris,qui fideicõmissarius vocatur:in prouincijs verò, præsidum prouinciarum. Intestatum autem dicunt Impp. eum,cuius ex testamento adita hæreditas non est,& si restituenda est. de quo mox plura dicemus.

Aiunt Imp. [Tunc.n. locum habet, quod regulariter traditur,ea,quæ in testõ relinquunẽ, si ex testõ non adeatur hǽditas,non valere, cũ verbis relicta directis adiri potuit hęreditas.] Interpretantur Imperatores iuris regulã,quę

pro Falconis fratre legitimo successore facere videbatur, locū utique habere, cum substitutio pupillaris verbis facta directis est, q̃ patris destituto testō euanescit, quēadmodū & relicta in codicillis ad testm̄ factis, vt legata, vt fideicō missa, ut libertates. Nā & secundæ quoq; tabulæ pars sunt paterni testamēti, cuius caput institutionē esse constat. Si ex testō, inquiunt, nō adeatur hr̄ditas: Si modò is sit hr̄s, cui ad acquirendum hr̄ditatem aditione opus sit. Adiri aūt tum dicetur ex testō hr̄ditas, cum & institut⁹ adit, & ex testamēti cā adit. Cū uerbis, inqunt, relicta directis. In secūdis videlicet tabulis. Sed & si verbis precariis relicta hęreditas fit, locū habet regula, si modò rogatus institut⁹ sit, vti mox dicemus. Adiri, inquiunt, potuit hæreditas. Neque adiri posśit, nisi verbis relicta directis. Vix enim est adiri, vt ea dicatur hęreditas, quæ obliquis, ac precariis relicta verbis, rectè non acquiritur, quęque neque hæreditas propriè sit, l. 2. §. vlt. de iure codic. ff. neque deferri dicatur, quam. s. ab alio petere sit necesse. Omnis autem, quę aditur hæreditas, delata prius fuerit oportet. Tum verò si quæ ex fideicommisśi causa restituitur hæreditas, adiri dr̄: Falconis demortui testm̄ irritum non est, ex quo aditur hæreditas. Nulla igitur adiri hæreditas pōt, nisi uerbis relicta directis. Directa aūt uerba sunt, quibus aliquid alicui ita relinquitur, ut per manus alterius accipiendū non sit. Quę ciuilia quoq; uocantur in l. verbis ciuilibus. de vulg. & pup. credo quia obliqua, & p̄caria ipso iure non ualent, quo nemo cogit, quod rogat. 9 Vulgaria quoq; dici p̄nt. Nā Africanus † in l. si qñ. de leg. 1. vulgarē legandi modum appellat, cum uerbis directis, nō precariis legatum relinquitur. itaque eam legem intelligendam puto. Quod aūt ad regulam attinet, non uno casu, non adita ex testō hæreditate, debentur tñ relicta in testō. Quid. n. si iure cuiuslibet ultimæ voluntatis ualere testator voluerit testm̄? aut si in fraudem omissam ex testō ab intestato adis hr̄ditatē? aut si ex cā præteritionis, vel exhæredationis irritę sunt institutiones? aut si inductæ à testatore? aut si exceptis personis relicta legata sint, & tu contra tabulas bonorum accipis possesśionem? aut si cum nullo iure testm̄ fecerim, fideicōmissa cum iurisiurandi religione præstari voluerim? quo quidē casu ab instituto tm̄, si idem sit legitimus successor, nō à quouis legitimo successore legata debebuntur. Quamuis. n. enixæ uolūtatis preces ad speciem oēm successionis trahantur, non oēs tñ obligant successores, sed eos dūtaxat, q rogati sunt, siue ex testamento, siue ab intestato succedant. Atque ita intelligendum puto † 10 §. filius matrem. l. cum pater. de leg. 2. Quin & rō interdum pietatis facit, ut relicta in testō valeant, quamuis ipsum non ualeat testm̄. Si. n. in testō imperfecto alumnæ meæ libertatem, & fideicommissa à filiis institutis reliqui, non aliter eis pietatis erga me ratio constet, nisi ei, quām dilexisse me sciunt, ea ueluti ex cā fideicōmisśi tribuant. Quæ rō uix in alio legitimo successore locum habeat. Debentur præterea in testō relicta, non adita ex testamento hæreditate, si ab institutus pęnæ noīe aufertur hr̄ditas: fortè quia testari liberè demortuum p̄hibuerint, aut q̄a indigni hr̄ditate sint: vtroq; namque casu fiscus legata, & fideicommissa p̄stabit, in quibus libertates comprehendo: substituto tñ nihil tribuet, cui instituti pęna prodesse non debet, uti ex Papiano scribit Martianus in l. si sequens. ad S. C. Syl. & Claudi. Debentur item relicta in secūdo testamēto, quòd te falso deceptum rumore fecisse constat. Debentur postremò, quæ à legitimis successoribus relinquuntur, licèt institutus hæreditatem nō acquirat: qui casus est rescripti nostri.

Aiunt Impp. [NON CVM EA IPSA SIC DATA EST, VT ESSET AB INTESTATO, A SVCCESSORIBVS POSTVLANDA.] Sic legendus locus est, non vt vulgò legitur, ab intestato successoribus: itaque habent ueteres libri manuscripti, & nonnulli ēt impresśi. Tum, inquiunt, locū vtique habet regula, cum uerbis directis substitutio facta pupillo est. Verbis aūt precariis cum fit, ita locum habet, solus si rogetur institutus, non si uenientes ēt ab intestato. Quemmodū namque in principio posuimus, quòd sine hæredis institutione fieri potest, institutione destituta vitari non oportet. Tria tamē nostræ huic decisioni uidentur obstare. Primum, quod huiusmodi scriptura, neque ut testamentum, neque vt codicilli valere posse videatur. Tum verò quia in l. Titia. de inoff. testamento. ff. rogantur etiam apertè legitimi successores, neque tamen pręstantur legata. Illud postremò, quod substitutus imputādum videatur

videatur, ꝙ puellam adire non coegerint. Ad quæ tria eo, quo proposuimus, ordine rñdeamus. Scripturam igitur, cuius destituitur institutio, iure testi non valere intelligi ex eo pôt, ꝙ intestatus dr̃ decessisse, cuius ex testõ nõ acquiritur hæreditas. Sed neq; vt codicilli valere ea scriptura possit, quam testm̃ esse voluisti, autore Papiniano in l. cohæredi. §. cum filiæ. de vulg. & pup. siquidem ipso iure nullũ fuit, fortè si institutus is erat, qui cum factio non erat: aut si is scripserat, cui testi ius non erat, vt seruus, vt impubes, vt deportatus. Aliud tñ dicendũ vr̃, si imperfectum sit testm̃. Vti.n. scribit Vlpianus in l. similes, de militari testõ. Imperfectum testm̃ nemo negauerit esse codicillos. Quid ergo si solus roget institutus, & is omittat hr̃ditatẽ, peteturne tanquã ex codicillis fideicommissum? minimè: neq;.n. est à quo peti possit. Tum igr̃ ad ius, causamq; codicillorũ trahetur scriptura, cum rogati fuerint venientes ab intestato: qui oẽs fideicõmisso tenebuntur, nisi ab vno gradu petitum fuerit, quo repudiante hr̃ditatem, sequens gradus fideicommisso rñdere non cogetur. Quod ad l. Titia. attinet, in qua repetita à legitimo successore legata non debenť, facilis rñsio est: eo.s. non deberi, quia cuius inofficiosum testm̃ constat, tãquam dementis suprema oĩa iudicia condemnatur, idq; in Scæuolam Serbidium Paulus notauit, & apud eundẽ (nisi fallor) Scæuolã Claudius lib. 18. ff. Sed videamus ne in l. Titia. ab ea tm̃ sorore, quæ de inofficioso obtinuit, nõ debeantur, ab instituta aũt proportione debeantur. Quod dicendum vr̃, cum pro parte tm̃ rescissum sit testm̃. Aequum aũt non videať, cui hr̃ditatis semis adimitur, legata ab eo solida exigi. Libertates tñ puto intercidi non oporte re, argõ illud fuerit, quod scribit Papinianus in l. cum pater. §. cum existimaret. ff. de leg. 2. rñdisse se pluribus eiusdem gradus inuẽtis, & edicti perpetui exẽplo, & rõnibus, mulierẽ ꝓ parte releuandã, à qua pluribus fideicõmissa testator dederat, existimãs ad eam solã sua bona peruentura: libertates tñ damni cã intercidi, durum videri. Illud erat postremũ, imputãdũ esse substitutis, ꝙ puellã adire nõ coegissẽt. Quod vix admittẽdũ sit. Tũ nãq; se ꝑtor interponit, cũ fideicõmissario consuli aliter nõ pôt. At vbi rogati veniẽtes sunt ab intestato, nihil, vti iã diximus, opus est adiri ex testõ hr̃ditatẽ.

Aiunt Impp. [QVOD RESCRIPSIMVS SEQVENTES ASSEVERATIONEM TVAM, QVASI PVELLA IVRE NON FVERIT ADOPTATA.] Proposuerat in libello Falco puellam non fuisse iure à fratre suo adoptatam, libertam fortè alienam: aut non apud præsidẽ, ne videreť in eius bona nullo iure inuasisse, qui domi suum hr̃dem reliquerat, qui non aditam ẽt hr̃ditatẽ transmittit ad hęredẽ. Tuam hanc, inquiũt Imperatores, sequimur asseuerationẽ. Si.n. iure esset puella adoptata, sua, ac propria fratris tui hr̃s (si mõ emancipata non fuit) ad hr̃des hr̃ditatẽ, cũ suo onere transmitteret: itaq; non tu, sed ipsius puellæ hr̃des fideicõmisso rñderent. Nunc qa iure (vti proponis) adoptata nõ fuit, nihil ex hr̃ditate, quã non adijt, ad hr̃des transmittit. tu ad successionem vocaris, tu rogatus es restituere, tu restitues: hoc.s. est, ꝙ sequitur.

Aiunt Impp. [ALIOQVIN SI IN FAMILIA RELICTA HAERES FACTA DECESSERIT, ET CONSEQVENTER IPSIVS HAEREDES PETITIONI FIDEICOMMISSI RESPONDERE COGVNTVR.] Nam si iure adoptata fuit, neq; postea emancipata, si neq; exhr̃data, neq; ꝑterita fuit, ad quos hęreditatem trãsmisit, fideicommisso tenentur: id quod & Papinianus in l. cohæredi. eo. quẽ iã antea citauimus. §. decidit. Quod si (inquit) hr̃dẽ filiũ pater rogauerit, si impubes diẽ suũ obierit, Titio hr̃ditatem suam restituere: legitimũ hr̃dem filij, salua Falcidia, cogendũ patris hr̃ditatem, vt ab impubere fideicõmisso post mortẽ eius dato restituere placuit. Nec aliud seruandũ est, cũ substitutionis conditio puberem ætatem verbis præcarijs egreditur. Gñaliter aũt definiri pôt, hæredem sui hæredis, vtique fideicommisso teneri: hæredis autem nõ sui ita demum, si is, cuius hr̃s est, adijt hr̃ditatem: neq;.n. hæredis hr̃s adire cogitur. Porrò aũt articulus hic, alioquin, non vno loco iuris 11 nostri valet, cæterum, in l. in concubinatu. de concub. ff. in l. militis. de milita. testam. ff. in l. prędijs. de leg. 3. in l. si quis reum. de liber. leg. ff. in l. si pupillo. de acquir. vel omit. hæred. in l. vtiq; de dam. infecto. in l. quamuis. §. infans. de acquir. vel omit. possess. in l. cum post. §. patronat. de iur. dot. in l. vlt. de seruitu. rustico. prędio. Illud præterea obseruaui, tantã inter

duas has voces cæterum,& alioquin, esse affinitatem,vt cæterum ét in absurdo ponatur in l.sed & is.§.maximè.de Carbo.edicto. ff. & in l.à diuo Pio.§.sed si emptor.de re iud. ff. & l. quod dr̃.de impen.in rem dot.fac. In familia, inquiunt,relicta.Aliud.n. iuris in emancipata constitueretur.Hęreditatem enim nisi aditam non transmisisset,ét si naturalis esset.Quantò igr̃ minus adoptiua, quàm post emancipationem,neq; ius ciuile agnoscit,neq; adiuuat Prętor?Emãcipati,vt de ptãte,ita & de familia exeunt:non quidem ita,vt nomen familiæ, ac gẽtis deponant,(quod faciũt ij,qui in adoptionẽ dati sunt) sed quia in familia patris esse nõ videant̃,qui ipsi patres sunt familias effecti. Hr̃s, inquiunt Impp. facta decesserit.Qui.n.rogari possit,vel pterita,vel exhęredata?Quid si testm̃ nõ fecit demortuus,sed in codicillis rogauit, vt si intra pubertatẽ decederet, restitueret, an non eius hr̃des fideicõmisso teneant̃? Et dicendũ est,teneri.Quãobrẽ verba illa,Hr̃s facta,ita sunt intelligenda,neq; exhr̃data, neq; pterita.

CAPVT II.

Ad l.Precibus.C.de impub.& alijs substitutionibus.

SVMMARIVM.

1 *Intellectus l.Centurio.de vulgari,& pupil.*

2 *Nec Falcidia, nec Trebellianica in militis testõ locum habet q etiam vt officiosum non accusatur.*

NVlla toto Codice magis vexata constitutio est.Patrona Impp.hmõi libello consuluit:Dñi Impp.maritus meus quondã miles filium cõem impuberem, quem in ptãte habebat,hr̃dem instituit, eique substituit,substitutionis casus nõ extitit, rogo putetisne debere me ad filij admitti hr̃ditatem ? In quo libello mulier exprimere debuit, quẽ in casum facta esset substitutio,primumne,an in ẽm. Si.n.ita substituit,Si filius hr̃s nõ erit,filius ãt hr̃s fuit. quanq̃ ex cõstitutione diui Marci in casu altero vtrunq; inesse interpretemur, tñ in militis testõ eã constitutionẽ locũ non hr̃e.Sed videamus quemadmodũ à Iustin.in l.vlt.de institutionib.& substitutionib.s̃. addubitet̃, q Diocletian.& Maxi.Impp. certi, & cõfessi iuris esse multò añ scripserint.Et dicẽdũ vr̃ aliud in l. illa vlt.dubitari.aliud hic decidi. Illic.n.q̃ri illud vr̃, an cum filio impuberi instituto mater dat̃ cohr̃s,& in casum vulgarẽ substitutus, interpretari ex lege debeamus, testatorẽ voluisse in casum ét pupillarẽ admitti substitu tum. Quod absurdum vr̃.Cui enim bono.tuor. partem testõ reliquisti, non videris luctuosam filij hr̃ditatem adimere voluisse.Hic autem certi iuris esse scribunt Impp.factã à milite in vulgarem casum impuberi substitutionẽ ad pupillarem casum non trahi.Itaq; ad impuberis filij successionẽ matrem admitti, & omnimõ admitti,ita vt ne testatoris quidem bona,veluti ex cã fideicommissi restituere substituto teneatur.Hoc igitur iuris est,quando à milite in vulgarem casum impuberi datus substitutus est,isq; hr̃s extitit. Quod si in casum ẽm facta sit substitutio, distinguendum vr̃. Aut enim à pagano fit, aut à milite substitutio: à pagano intra pubertatem fit, & si longius tempus cõprehensum fuerit, finietur tamen substitutio pubertate,autore Pompo. in l. in pupillari.de vulg.& pup. A milite aũt vltra etiam pubertatẽ, idq; aut expressa post pubertatẽ ætate certa,vt in l. Centurio. ff.eod.hoc modo, Si intra xxv.ætatis annum decesserit:aut compendio, hoc est,ętate certa post pubertatem nõ expressa,hoc modo, Si filius intra pubertatẽ posteave decesserit. Siue autem certa post pubertatẽ expressa ætas,siue minimè,filiusq; intra pubertatẽ moriatur, substitutus iure cõi ad vniuersam hæreditatem admittetur:si post pubertatem,legitimus admittetur hæres, à quo velut ex causa fideicommissi bona testatoris, & bonorum in hæreditate inuentos fructus capiet substitutus,† quę est sententia.l.Centurio.quę 1
rationem hanc habet.Miles namq; ex priuilegio post pubertatem substituit.Quare cũ principis beneficium iniquum esse non debeat, alteriq; nocere,ipsius quidẽ militis bona capiet substitutus, neq; in id ẽt valebit priuilegium, vt legitimus filij hr̃s priuetur filij successione. Lex ergo,q̃ rectam militis voluntatem seruare non põt,ad precariam,& fideicommissariã inflectit.Secus in pagano est,cui quia post pubertatem substituere directò nõ licet,nec ad cãm quidẽ fideicommissi illicita proficeret scriptura. Quæ aũt ad fideicommissum trahi dẽt voluntas,expressa sit oportet. Illud vnũ superest videamus,an legitimus filij hæres quartã retineat.Et in militis testamẽto certi iuris est,† ne 2
que Falcidiam,neque Trebellianicam locũ habere.Item militis testamentũ, vt inofficiosum non accusatur.l.de inofficioso. C.de inoffic.

CAPVT

CAPVT III.

Ad §. nihil commune. l. naturaliter. de acqu. vel amittend. poss. ff.

SVMMARIVM.

1 *Ratio dubitandi in § nihil commune. l. naturaliter De acq. poss.*

2 *Possessio solo animo amittitur.*

3 *Ratio decidendi eiusdem.*

Minus hic locus hẽt difficultatis, q̃ superior, famę, ac nominis non minus, iòq; ꝑtermittẽdum non putauimus. Qui in possessione turbabatur ignarus iuris, ac fori, rei vindicatione agere cępit, quę possessori minimè conueniens erat. Resipuit tandem, & interdictum vti posidetis à prætore postulauit. Quęsitum est, audiendusne à prætore esset. † Mouebat ꝗ possessioni videbaĩ rem vendicando renunciasse, cum rei vendicatione non agat is, q̃ posidet. Officium namq; iudicis in hac actione est, inspicere an reus posideat, quemadmodum idem Vlpian. scribit in l. officium. de rei vind. ff. Qui ergo, cum interdicto vti posidetis retinendæ possessionis cã cõparato vti posset, maluit rei agere vindicatione, quæ ad proprietatem pertinet, possesionem repudiasse, itaq; amisisse videbaĩ. Liquidi nãq; iuris est, † animo etiam solo amitti possesionem, quẽadmodum idem scribit Vlpianus hoc eo. ti. in l. si quis. in. §. dña. & Paulus in l. posideri. §. in amittenda. Non ergo in retinenda possessione adiuuandum à ꝑtore quis existimasset eum, q̃ possesionem amisisse videbaĩ. Sed Vlpianus adiuuandũ respondit. † Nam neq; eiusdẽ rei duas eũ actiones postulare, cũ rei vindicatio ad proprietatem, interdictum vti posidetis, ad possesionem conseruandã pertineat: neq; videri renũciasse possesioni, q̃ cępit agere rei vindicatione: retinere. n. possesionẽ miserum voluisse, sed non satis vidisse, qua id facere ratione posset. Aequum autem non esse ei qui in actione edenda aberrauerit, aliam ei à ꝑtore denegari. De quęstione huius. §. & alij scripserunt, & nos scribemus aliquando.

CAPVT IIII.

At L. si filius hęres. ff. De liberis, & posth.

SVMMARIVM.

1 *Intellectus l. ventre præterito De acq. hære.*

2 *Ex post facto successor aliquis fieri potest.*

Contrarius sibi ipse videtur Africanus in l. si filius hrs. de liber. & posth. Principio ita scribit: SI FILIVS hrs ĩstitutus sit, omisso posthumo, filioq; substitutus nepos ex eo: fit: si interim moriaĩ filius, posthumo non nato, nepotẽ tã patri, q̃ auo suũ hæredẽ futurũ. Quib. ex verbis illud intelligimus, nõ nato posthumo, mortuũ filiũ, retrò ex testõ hrdẽ fuisse. Qũo nãq; aliter nepos filio su⁹ hrs fit? Mox tñ quasi oblitus sui subiicit, QVOD si nemo filio substitut⁹ sit, & solus ille institutus sit, tũc, qa eo tpe, quo is moriĩ, certũ eẽ incipit, nemĩnẽ ex eo testõ hrdẽ fore, ipse filius ĩtestato patri hrs existet. sicut euenire solet, &c. Quid est hoc? Cur nõ nato posthumo, filius ex testõ retrò hrs nõ est? Quàm pugnam vt conciliẽt interpretes, principiũ legis nõ nato posthumo, finẽ nato posthumo intelligũt. Alij etiam absurdiora multò dicunt. Ego puto, in fine legis eò dici filium ab intestato patri succedere, qa substitutum non hẽt. i quo sustineatur testm. Neq; id obscurè significat Iurecons. cum ait, QVOD si nemo filio substitutus sit. Fili⁹ igr mortuus, nõ põt intelligi hrs ex eo testõ, qđ ipso moriente destitutum prorsus fuerat. Quĩ autem locus hic planè intelligi non põt, ignorata transmisionum quæstione, pauca de trãsmisionib. dicemus, ex fontib. Iurisconsultorũ hausta, atq; deprompta. Liberi igitur, aut in familia relinquuntur, aut extra familiã. Eorũ, q̃ in familia relinquuntur, quidã primum gradum liberorum obtinent, qui sui hæredes appellantur, si modò quemadmodum in gradu, ita in hæreditate pręcedant. l. scripto. Vnde liber. Si. n. exhrdatus pater fit, ex eo nepos auo, vt suus succedit. Suis, vt neq; ad acquirendã, ita neq; ad transmittendam hæreditatem, aditione opus est, siue succedãt ab intestato, siue ex testamento. Emancipati, non aditam, neq; acquirunt. neq; transmittunt hrditatem, siue instituti sint, siue succedãt ab itestato: licet eorũ hrdib. interdum, vti mox dicemus, decreto Prætor succurrat. Filius autem præteritus nisi bonorum ꝯtra tabulas possesionem admiserit, ad suũ hrdẽ nihil transmittit. à lege nãq; ita filio patris hrditas defertur, si pater aliter nõ disponat. vñ vulgò dici solet, bonorũ posesionẽ ꝯtra tab. ꝯtra legẽ eẽ, q̃ VTI QVISQVE SVAE REI LEGASSIT ita ius eẽ vult. l. qđ vulgo. de bon. pos. cõtra tab. Neque verò existimadũ ẽ, eius hrdib. succurrere Prætorẽ, eorũ namq; hrdibus duntaxat succurrit

 Prætor,

Prætor, qui instituti cum essent, pp posthumi præteritionem, ex testō hæredes esse non potuerunt. Eodē iure emancipati præteriti sunt. Qui & ipsi, si non admissa bonorum cont. tab. possessione decesserint, nihil transmittunt. à lege. n. nihil habent: Prætoris beneficio vsi non sunt: quid est, quod ad hæredem possint transmittere? eorum tñ hæredibus decreto Prætor succurrere, ne meliore iure emancipatorū hæredes sint, q̄ suorum. Filius aūt omisso posthumo institutus, cui neq; substitutus, neq; cohęres datus est, patri ab intestato succedit. Certū enim iam esse incipit, neminem ex eo testō hæredem fore. non secus, atq; si institutus ita esset, [SI CAPITOLIVM ASCENDERIT:] cui conditioni quia parere moriens non potest, patri ab intestato succedit. Quòd si ventre pterito, datus instituto filio sit vel cohęres, vel substitutus, sic. n. intelligitur † l. ventre
1 pterito, § 4. ff. de acq. vel omit. hęred. mulierq; vacuo ventre sit quamuis certum nesciat, atq; adeò pgnans mulier putetur, decedēs interim filius ex testō hæres fuisse intelligitur. neq;. n. aditione illi opus fuit. Vtq; ex testō hr̄s fuisse videatur, illud satis est, non esse ab eo repudiatam hæreditatem, & ipso mortuo ruptum nō esse agnatione posthumi testm̄. Aliud in emācipato iuris est, cui adeunda fuit hr̄ditas vt hr̄s esse posset. Adire aūt, nisi certò sciuit mulierē prægnantem non esse, non potuit: quemadmodum neq; hæres exterus. Ponamus, ventre pleno mulierem fuisse, eo prçterito, institutum filium: filio datum vel cohæredem, vel substitutum: mori interim filiū. Ab intestato succedere filius non pōt. Certum. n. eo moriente esse non incipit, neminem ex eo testō hæredem fore: quod à substituto ē t, vel cohærede sustinet. Itaq; hęres ex testō esse non pōt, de cuius viribus dubitatur, quodq; in eo est vt rumpatur. Hæreditatem itaq; vr̄ non acquisiuisse. Sed prętor se interponit. decernitq; saluam fore hæredibus hæreditatis petitionem, nato posthumo ab intestato, non nato ex testō, quasi retrò filius hæres fuerit. Repellitur itaq; substitutus cui rei argō fuerit legis nostræ principium. [SI FILIVS (ait Africanus) HAERES] institutus sit, omisso posthumo, ex eoq; nepos substitutus, si filius interim moriatur, nepotē, nō nato posthumo, suum hæredem, & auo, & patri fore: auo, cuius hęreditatem in patris hęreditate inuenit: patri, qui nō nato posthumo retrò hæres fuisse intelligitur. Neq; nouū est, † vt ex postfacto successor quis fiat. l. filiusfam. 2 de castr. pecul. l. in eo. de acquir. rer. do. Neq; illud dici pōt, filium, cum moritur, ex testō hęredem non esse, quare substitutum statim admitti. Nam & substitutus ventris liberationē expectat, neq; antè admitti potest, q̄ venter liberetur. quo tpe nihil iam obstat, quò minus filius à principio ex testō hr̄s fuisse videat. In emancipato aliud iuris est, à principio. n. hr̄s fuisse, qui non adita hr̄ditate decessit, videri nō potest, succurrit tamen & emancipati hęredibus Prætor, non eodem quidem decreto, quo suorum hr̄dibus: sed illud decernit, emancipati hr̄dibus saluum fore commodum bonorū possessionis, vel secundum tab. nō nato posthumo, vel nato, contra tabulas, quamuis eam ipsi emancipati, vt & sui instituti, accipere potuerint. l. illud. §. vlt. de bon. poss. cont. tab. decernere saluam fore emancipati hr̄dibus hr̄ditatis petitionē non pōt. Quàm neq; nato posthumo, neq; non nato habere emancipatus pt, ille casus rumpit testm̄, hic verò emancipatū, qui non adijt hæreditatem, hæredem retrò facere non pōt. Exterorum autem omisso posthumo, institutorum hæredibus decernet Prętor saluum fore commodum bonorum possessionis s̄m tabulas dūtaxat: q̄a si nascat posthumus, nihil habitur exterus sit in bonis demortui. Eodem decreto succurret & hr̄dibus legitimi hæredis, q suus non est, qui & ipse in bonis demortui, nato posthumo nihil habet.

CAPVT V.

Ad l. j. C. de inofficio. testamen.

SVMMARIVM.

1 *Dd. reprehenduntur, & querela aduersus scriptū hæredem datur.*
2 *Petitio hæreditatis contra eum datur, qui pro hærede, vel possessore possidet.*
3 *Querela inofficiosi vindicatio est.*
4 *Sententia l. 1. C. de inoff. test. & facti species.*
5 *Dominia ex causa fideicommissi non transferuntur. & ratio decidendi. d. l. 1.*
6 *Fideicommissarius cur dominus non sit.*
7 *Maior patri, quàm matri debetur reuerentia.*
8 *Intellectus, & correctio l. qui repudiantis. §. vlt ff. de inoff. test.*
9 *Scriptus hæres multùm differt à fideicōmissario.*
10 *Testamentum improbum, inhumanum, & inofficiosum quod sit*

11 Inoffi-

11 *Inofficiosi querela, qui proponant, & nu. 15. & 20*
12 *Inofficiosum testamentum, est testamentum.*
13 *Iniustum testamentum quod?*
14 *Intellectus l. 1. De iniusto rup. & irrit. test.*
16 *Inofficiosi querela eis datur, qui alia via ad haere ditatem peruenire non possunt.*
17 *Intellectus l. posthumus. De inoff. testam.*
18 *Intellectus l. non putauit. De bon. poss. contra tab.*
19 *Emancipatum ius ciuile ignorat.*
21 *Mater quando possit querelam proponere.*
22 *Querela quomodo excludatur.*
23 *Petitio haereditatis à querela quid differat.*

NOn abs re miretur quis quamobrẽ scribat Imperator in l. 1. C. de inof. [CVM de inofficioso matris suæ testõ filius dicere velit aduersus eum, qui ex cã fideicõmissi hrẽditatem tenet, non esse iniquum hoc ei accõmodari, vt perinde fideicõmissarius teneatur, ac si pro hærede, aut possessore possideret.] Cũ regulariter is demum petitione hæreditatis teneatur, q pro hrẽde, vel possessore possidet, non qui iustam habet cãm possidendi, quem titulum appellamus. Cuius constitutionis Baldus sñiam hanc esse putat: Aduersus fideicommissarium vniuersalem filio, à matre, vel præterito, vel exhęredato, dari querelam inofficiosi testamenti, & petitionem exinde hrẽditatis. Qua in sñia est ẽt Salicetus, qui cum Ioanne Fabro, & Paulo Castrensi legem emẽdat, & [Exinde,] non [Perinde] legendum censet. Quam correctionem Iason non admittit, retenta tñ eadẽ sñia: quã ab Accursio primum allatã, ij, quos commemorauimus oẽs retulerunt. Quæ mihi tñ probari nullo modo potest. Si. n. id Imperatores dicere voluissent, ita nimirum scripsissent, [CVM de matris suæ inofficioso testõ filius dixerit, & obtinuerit aduersus eum, qui ex cã fideicommissi hæreditatem tenet, nõ est iniquum hoc ei accommodare, vt perinde fideicommissarius teneatur, ac si pro hrẽde, aut possessore possideat.] Vt. n. verba sunt, rogati vñr Imperatores de secundo iudicio, cũ primum adhuc motum non esset. Aiunt namq., [CVM] de inofficioso matris suæ testõ filius dicere velit: nondum ergo dixerat. Tum verò, verba hæc constitutionis, [NON esse iniquũ hoc ei accõmodari:] tum dici solẽt, vbi propriè, ac verè aliquid non competit. At rescisso per querelam testõ, si petitio competit hæreditatis aduersus eum, qui ex causa fideicommissi hæreditatem tenet, ipso iure proprieq; competit, quia iam sine titulo possidet, cũ euicta hæreditate per querelam inofficiosi, perinde ac oĩa obseruentur, ac si adita hæreditas non esset. l. eum, qui. §. idem. de inofficioso testam. Qui ergo ex causa fideicommissi hæreditatẽ tenet, rescisso testõ, nullo titulo, nulloq; iure tenere intelligitur, quia creditur ei hæreditas non restituta. † Accursij igitur, & eorum, qui Accursium secuti sunt, sñia defendi nullo mõ potest. Verum enimuerò postremam constitutionis nostrę partem de petitione hrẽditatis, non de querela intelligi debere ex eo cõstat, q querela aduersus titulo possidentẽ datur, hoc est, scriptum hrẽdem. l. si suspecta. in princ. & fine. l. si is, qui. l. eũ, qui. l. circa. l. si pars. de inofficiosi test. Idq; post aditam demum hæreditatẽ. Vlpianus in l. Papinianus. §. si conditioni. Cur ergo (ait) in hærede absolutè diximus? quoniã ante aditam hęreditatem nec nascitur querela. Cum igitur aduersus scriptum hæredẽ post aditam demum hæreditatem detur querela, extrema nostra constitutio nõ ita intelligi potest, vt dicamus querelam dari aduersus eum, qui ex causa fideicommissi hæreditatẽ tenet, ac si pro hærede, aut possessore possideret. quibus modis si possideret, querela aduersus eũ nõ competeret. Quamobrem Gulielmus quidam vetus iuris interpres, cuius Accursius sententiam refert, dixit, proponentem querelam, proponere hæreditatis petitionem: mirũ itaque non esse, si in extrema nostra constitutione harum possessionum pro hrẽde, & pro possessore mentio fiat. aduersus namque eos ita qui possident petitionem competere hæreditatis. l. regulariter. de petit. hæredit. Quæ opinio defendi non potest. † Nam si petitionẽ hæreditatis (quæ aduersus eum, qui pro hærede, vel possessore possidet, datur:) proponere vĩ, qui querela agit, idem & titulo, & sine titulo possidebit, quod valdè absurdum est. Tum verò, si ita esset, petitionem ei accommodari hæreditatis opus non esset, q̃ in querela cõtinet. Postremò, aduersus prædones, & eos, qui pro hrẽdibus possidẽt, querela non daĩ inofficiosi. Ego aliquando existimaui Impp. victo hærede scripto in querela inofficiosi, filio petitionem hæreditatis accommodare aduersus eum, qui ex causa fideicommissi hæreditatẽ tenet. Huic tamen sententiæ contra nituntur verba illa, 1 2

ADVERSVS EVM, QVI EX CAVSA FIDEICOMMISSI HAEREDITATEM TENET: Quę referuntur ad verbũ præcedens DICERE VELIT. Tum verò, quò aduersus hrdem scriptum, restituta ab eo
3 hrditate, querela agit, cum, vti diximus, † querela vindicatio sit: vindicatio aũt aduersus possessores deř? Postremò, quid opus circuitu est filio? cur recta aduersus fideicõmissariũ querelã non proponit? Repudiata igř, & vetere mea snia, iuris noui, ac singularis aliquid ab Impp. puto constitui. argõ, i. ꝙ constitutio hæc proposita fuit, id. n. significant illę duę notę PP. Liquetq; mihi affirmare, nullã toto Codice obscuriorẽ constitutionem reperiri. Cuius, meo
4 iudicio, snia hmői est: † Non esse iniquum, audiri filium petẽtem matris hrditatẽ ab eo, qui ex cã fideicommissi eã tenet, ac si is pro hrde, aut possessore possideat: si in modum replicationis aduersus eũ de inofficioso matris testõ dicere velit. Species hæc est: Titia, filio exhęredato, vel pręterito, Sempronium instituit, rogauitque, vt cum primum posset Seio hrditatẽ restitueret. Hęreditatẽ ita, vti rogatus erat, Seio Sempronius restituit. Aduersus Seium ex cã fideicommissi hrditatem Titię tenentem, filius à Titia pteritus petitionem hrditatis intẽdit. Eum Seius ab intentione hac exceptione submouebat, NI EX CAVSA TESTAMENTI HAEREDITATEM TENERET. Replicationem opponebat filius, NI TESTAMENTVM INOFFICIOSVM ESSET, paratumq; se de inofficioso dicere. Quæsitum est, essetne à sua intẽtione filius repellendus. Et ipso quidem iure repellendũ esse constabat, qui petitione hrditatis ageret aduersus eum, qui ex cã testi possidebat: cum aduersus eos, qui sine titulo possident, petitio deř hæreditatis. Impp. tñ Seuerus, & Antoninus quadã ęquitate moti, filio replicare volẽti de inofficioso aduersus eũ, qui ex cã fideicõmissi hrditatẽ tenebat, dandam petitionem hęreditatis rescripserunt, ac si fideicommissarius hic pro hrde, vel possessore possideret. Aequũ namque, illis visum est, filio aliquid concedere verenti agere de inofficioso matris testõ, parcẽtiq; honori matris; cuius si testm̃ inofficiosum pronunciaretur, quasi insana, & demens iudicaretur. l. 2. & l. 5. l. Titia. de inoff. test. l. patronus. §. vlt. de leg. 3. In iudicio autẽ petitionis hrditatis testm̃ inofficiosum nõn pronunciatur, neq; damnantur tanquã insani postrema testatoris iudicia, quamuis in petitionem hrditatis querela incidat. De qõnibus namq; incidẽtibus in principalia iudicia licèt cognoscat iudex, non pronunciat tñ. l. 1. de ord. iud. C. Itaque si qõ status in hrditatis qõnem incidat, non eò iudex pedaneus de hrditate nõ cognoscet: de hæreditate namq; solum pronunciat, nõ etiam de statu: de quo soli præsides cognoscunt. l. placet. de pedan. iudicib. C. Filius itaq; tam officioso, & pio, æquum esse putant Imperatores aliquid concedere, quod merum ius non tribuit. Neq; verò ita hoc accipi cõuenit, quasi æquitas hæc nullum iuris colorem habeat. Quę namque pp ęquitatem, vel vtilitatẽ constituuntur, eiusmodi esse debent, vt non omnino à iure sint abhorrentia, quemadmodũ aliqñ scribemus ad l. Barbarius. Color igiř iuris in hac constitutione ille est, quia fideicõmissarius dñs non est hrditatis: cũ ex cã fideicommissi † dñia non transferantur. l. q. vsumfructũ. si vsusfru. pete. Vbi quærebatur, an cui 5
ex causa fideicommissi traditus fuerat vsufructus, non vtendo eum amitteret, vt is, cui ipso iure constituitur. Causa illa erat dubitandi, qa id, cuius dñs non erat, videbatur amittere nõ posse. Iurec. tñ rñdet, non debere fideicõmissarium meliore esse conditione eo, qui legitimè vsumfructum acquirit. † Quare aũt fidei- 6
commissarius dñs non sit, illa cã est, quia fideicommissa lege introducta non sunt, eorumq; Prætor custos est, qui possessorem quidẽ facere pôt, dñm non pôt. Si. n. dñm facit, cur non & hrdem, cum hæres nihil aliud sit, ꝗ̃ dñs. §. item extraneus. de hæred. qual. & diff. in Inst. Cum igř fideicommissarius dominus non sit, non est iniquum, volente filio parcere (vti iã diximus) honoris matris, videri eũ, quasi pro hærede, vel possessore possidere, hoc est, cogi filio respondere in petitionis hæreditatis iudicio, cum filius de inofficioso replicare paratus sit, & velit. Quod eò magis recipiendum est, cum de patris inofficioso testõ filius, replicare vult, † quò maior patri, quàm matri debetur à 7
liberis reuerentia. Si igitur, incidente querela in petitionem hæreditatis, de testõ non pronũciatur, non videtur rescissum testamentum id namque demum rescinditur ipso iure testm̃, aduersus quòd pronunciatum est. Vlpia. in l. Papi-

l.Papin.§.si ex cã. SI EX CAVSA (ait) de inofficioso cognouerit iudex, & pronunciaue rit contra testm̃,nec fuerit prouocatum, ipso iure rescissum est.Paulus in l. qui repudiãtis. §.vlt. CVM contra testm̃ vt inofficiosum iudicat, testamenti factionem habuisse defunct⁹ non creditur.Non idem probandum est, si hęrede non rñdente ẽm præsentem iudicatũ fit. hoc.n.casu non creditur ius ex sñia iudicis fieri,& iõ libertates competunt, & legata petuntur.sic enim legendus is locus, nõ ut uulgò le-
8 gitur.†Si igitur lata cõtra absentem sñia in iudicio querelæ,non rescindit testm̃: multò minus qñ oĩno non est contra testm̃ sñia. Legata igitur & libertates filius hic debebit, qui ipso iure non rescidit matris testm̃. Qđ aũt Impp. filio aduersus fideicommissarium accommodant,non ita accipiendum est, ut id aduersus hæredem quoque scriptum ei concessum ui-
9 deatur, † cũ scriptus hæres aditæ hřditatis dñs sit legitimus,& iure Quiritum, fideicommissarius autem in bonis duntaxat habet hęreditatem.Quoniam autem in primis obscura est nostra hæc constitutio, ut planius intelligat, videamus quod dicatur testm̃ inofficiosum. An inofficiosum testm̃ sit testm̃. Qui,& qñ de inofficioso agat.Aduersus quẽ agat.Sitne querela petitio,& uindicatio hæreditatis. M. Tullius lib.1.in Verrem:iure, legibus,auctoritate omnium,qui consulebatur testm̃ P.Annius fecerat,non improbum,non inhumanum, non
10 inofficiosum. Quo in loco† IMPROBVM dici puto testm̃, in quo turpes instituunt personæ. INHVMANVM, in quo amicorum, & eorũ,qui benè de nobis meriti sunt, nulla à nobis habet rõ. INOFFICIOSVM,quod contra rõnem pietatis,q̃ vel liberis,vel parẽtibus,vel propinquis debetur, fit. Ij namq; oẽs de inofficioso audiunt. Vlp.in l. 1.de inoff.test.
11 SCIENDVM est,† frequentes esse de inofficioso q̃relas.oĩbus.n. tã parentibus, q̃ liberis de inofficioso licet disputare. Cognati.n.proprij qui sunt,ultra fratrem,melius facerent, si se sumptibus inanibus non uexarent, cũ obtinendi spem non habeãt.inferioris igitur gradus pteriti cognati, inofficiosum quidẽ faciũt testm̃,sed non ita ut rescindat. Sed ne fratres quidem rescindunt,nisi turpibus personis institutis,hoc est,nisi & improbum,& inofficiosum sit testm̃. Non oẽ igit inofficiosum testm̃ rescinditur,sed id demum,in quo pietatis officium tributum non est,uel iis,qui nati è nobis sunt,vel è quibus ipsi nati sumus: quibus, licet non naturæ ordine, piè tñ hæreditates liberorum debentur. l.nam & si. de inoff. & ut in l.scripto.vnd.libe.scribit iureconsultus, cã miserationis. Fratris aũt neglecta pietas ita demum cã est rescindendi testamenti,si, ut diximus, improbitas quoq; ad impietatem accesserit. Tm̃ momenti habet postremæ uolũtatis iudiciũ, ut nisi magna oĩno de cã rescindi nõ debeat. Neque sanè satis iusta cã vr quamobrẽ tanquam insanus testamenti factionem nõ habuisse iudicetur, qui fratrem in testõ præterijt,nisi idem turpem personam instituerit.Patrem qui pręterit,filium,qui exhęredat immerentem, non multum à furore abesse vr, q̃ cũ parenti,cum liberis iniuriam facit, nõ sentiat sibi esse se iniurium.† Inofficiosum aũt testm̃, 12 testm̃ est,rectè namq; fit. Martianus in l. 2. de inoff.Hoc colore de inofficioso testõ agit,quasi non sanæ mẽtis fuerit,q̃ testm̃ ordinauerit. Et hoc dr,non quasi uerè furiosus,uel demens testatus sit,sed rectè quidem fecerit testm̃, sed nõ ex officio pietatis.Quod at rectè,ac iure fit testm̃,ꝓpriè testm̃ dr Vlp.in l.tabularum.qñ tabul.test. app.&c. TESTAMENTVM ãt ꝓpriè dr,quòd iure ꝑfectum est. Sed abusiuè ea quoque testamenta appellamus, q̃ falsa sunt, vel iniusta,uel irrita,vel rupta.Hæc Vlpian.Vnde illud colligitur non dici inofficiosum testamentum,in quo filius,in potestate est, præteritus est:constat namque iniustum hoc esse testamentum.Vlpia.in l.posthumi. de iniusto rupt.& irrit.test. EX IIS (ait) apparet aliam causam esse filiorum superstitum aliam posthumorum.illi iniustum faciunt, ij rũpũt, illi semper,ij si nascantur, neque inueniant se exhęredatos. hæc Vlpia. † Iniustum autem eò dr, quia contra testõrum ius,ac regulas fit, q̃ 13 volunt filium, qui in potestate est, uel hřdem scribi,uel exhęredem.l. inter cætera. de lib. & posthu. hær. &c. neque iniustum modo hmõi testm̃ dr,sed & imperfectũ. Paulus in l. si duobus.de bon.possess.contra tabul. SI PRIVS (inquit)testamentum extet iure factum, quo filius exhæredatus est,sequẽs imperfectum, in quo præteritus sit filius,&c.Sed & nullius momenti huiusmodi appellatur testm̃ in l. 1. de iniusto rup.& irrit. test.† Quod tamen ita ac- 14

cipien

cipiēdū non est, vt nullum oĩmodò effectum eiusmodi habeāt tabulæ. Qūo namq; suus p̄teritus contra tab. bonorum possessionē peteret.l.1.de bono.poss.cōtra tab. si tabulę nullum effectū habent? Vt.n.scribit Triphonius in l.quod vulgo. eod.ti. petere bonorum possessionem inane est contra tabulas,q̄ sine effectu sunt. Dicendū igr̄ est eò nullius momenti dici testm̄,in quo p̄teritus filius est,qui in ptāte erat,quia acquiri ex eo testō iure hereditas non pōt: pēti namq; s̄m eas tabulas bonorū possessio p̄t,quæ vt detur,satis est prima fronte non esse vitiatū testm̄.l.3. de edicto D. Had. tol.C.M.Tull.C.lib.1.in Verrem;Iam hoc ridiculum est,si de hæreditate ambigitur, & tabulæ testamenti obsignatæ non minus multis signis,quàm è lege oportet,ad me proferentur, s̄m tabulas testi potissimum hæreditatem dabo.hoc trāslatiuum est. sequi illud oportet,Si tabulæ testi non proferentur, &c. Quo ex loco apertè intelligimus, Prætori satis esse tabulas testi vitiatas non proferri, vt s̄m eas bonorum det possessionem. Constat igr̄ inofficiosū testm̄ esse testm̄, cum rectè,ac iure fieri dicat. Sed cum furiosus testi factionem non habeat. §.item furiosi. qui test.fac.poss.inst.l.in aduersa.de test. mentem namque non habet, testm̄ autem mentis nostræ sententia est: de inofficioso autem cum dicitur,eo colore dicitur, quasi demens fuerit,q̄ testm̄ ordinauerit: meritò existimauerit quis inofficiosum testm̄, non esse testm̄.Sed dicendum est,verè dementem testi factionem non habere; adeò vt licet rectè,ac iure alioquin testatus sit, eius tñ non valeat testamentum. Itaq; tāquam rem nouā refert Valer.Maximus lib.7.cap.8.testm̄ Tuditani,hoīs notæ,certæq; demētiæ,in quo tñ hæredem filium scripserat, iudicio Cētumuirali T.Longum frustra rescindere conatum,& Cētumuiros magis id cogitasse quod scriptum erat in tabulis,quàm quis erat scripsisset. Verè igitur demens testari non potest. At cuius testm̄ inofficiosum arguitur, quasi demens dr̄ non verè demens.l.2.& 5.de inofficioso.test. hoc est, dr̄ vna ea in re amens, & sine consilio fuisse, quòd parentibus,vel liberis immerentibus iniuriam fecerit. Quo enim modo sani hominis iure factum rescindi testm̄ postulare possumus?Agunt autem de inofficioso liberi,
15 parentes,cognati.† Liberi aut nati sunt,aut in vtero sunt.Nati aut naturales sunt,aut adoptiui.Naturales aut in potestate sunt, aut emancipati. Qui in potestate sunt, aut primnm liberorum gradum obtinent, & dicuntur sui, quasi proprii,& naturales hęredes.l.1.de partib.quæ lib.damna. relinq. Adoptiui emancipati liberi esse desinunt.l.liberi. Vnd.lib.& l.1. §.1.de bonor. possess. contra tab.agunt tñ de inofficioso. l. Papinianus. §.si quis impubes. de inof.testam.Emancipati naturales nomen & ius retinent Liberorum, sui hæredes tamen nō sunt, qui ne hęredes quidem fiut legitimi. Prętor eos tamen inter suos vocat ad bonorū possessionem.§.adhuc autem. de bon. poss.in Insti.Sui hęredes naturales, adoptiui,nati,cōcepti, pręteriti quidem aut iniustum faciunt testm̄, aut rumpunt:iniustum faciunt superstites,posthumi rumpunt,illi semper, ij si nascantur.l.posthumi. §.ex his app. de iniu.rup. &c.vt eis nihil opus querela sit, aduersus huiusmodi testamenta.† Eis namque querela da 16 tur, qui alia via ad hæreditatem non possunt peruenire.§.tam autem. de inoffic.in Instit.Ij autem & agere contra tab.possunt, quemadmodum anteà docuimus, & petere ab intestato hęreditatem.Exhæredati iure ciuili parentum testamenta non turbant, neq; contra tabul.petere possunt.l.non putauit.de bon.pos. contra tabu. rectè autem dn̄t exhæredari. d.l. non putauit.§.non quæuis.Vnum itaq; eis remedium est inofficiosi querela.Posthumi autem,aut futuri sui erant,si nati essent, viuo parēte,aut legitimi hæredes,aut cognati, aut neque sui,neque legitimi,neq; cognati, & ij sūt nepotes, qui post mortem aui concipiuntur.l.item.de suis.& leg.hęr.& l.Titius.eod.titul.Posthumus,qui si viuo parēte natus esset, suus hæres esset,nisi exhæres scriptus esset,agere querela exhæredatus potest: agere, vti iam diximus,contra tabulas non potest. Quod autem diximus, [Nisi exhæres scriptus esset,] ita accipi oportet, quasi exhæredati non sint sui. l.1.§.secundū.de suis,& leg. hæred.in illis verbis. [ET VERVM EST ESSE CONSANGVINEOS,ETIAMSI SVI HAEREDES NON EXTITERINT PATRI, VT POTE EXHAREDATOS.] Neque dici pōt suus hęres,qui hr̄s non est:hr̄s autem non est ipso iure, quem testator esse hr̄dem nō vult:Lex nāq; hr̄dē facit. [VTI testator legat,

gat, ita ius esse uult.] l. illis uerbis. de uerb. sig. Quin & frater meus posthumus legitimus mihi ab intestato hrs, turpib. à me psonis institutis, querelã aduersus meũ testm̃ proponit. Qui n. in utero est, pinde habeť ac si natus esset. l. q in utero. de stat. hom. l. vel uiuo. de suis & leg. hær. l. 1. §. sciẽdũ. eo. l. tit. l. Titius. eod. tit. l. 1. §. 1. de bon. poss. cõt. tab. Posthumus cognat⁹ est nepos ex filia, quẽ prætor ad bon. possessionẽ ab itestato uocat ex illa parte edicti. vñ cognati. Quid. n. si eum prætor nõ uocaret, ei pdesset intestatũ patrẽf. facere? Itaq; intelligẽdũ il-
17 lud est i l. posthum⁹. de inoff. test. [Quia & horũ ab itestato bõ. poss. potuit accipere.] Quid ergo? imputať auo, q iure testatus sit? Minimẽ neque. n. cuiquã factio testamenti interdř. l. ex facto. de vul. & pupil. in illis uerbis, [Auferret nãque testamẽti factionẽ homini libero.] Nõ ergo illi hoc imputatur, sed quòd posthumũ non instituerit. vtilẽ namque eam esse constitutionem. Licet. n. qui natus non est, hrs esse non posit, tñ ex oĩbus edicti partibus uentrẽ Prætor in possessionem mittit. l. vlt. de uentr. in poss. mitt. Itaque institutus venter, ẽm tabulas possessionem accepisset. Iam uerò emancipati naturales, præteriti quidem agunt cõtra tabulas. l. 1. §. 1. de bonor. possess. contra tabul. in illis uerbis, [Et sui iuris.] & l. cũ proponas. de inoff. test. licet iure ciuili parentum nõ turbent testamenta, cui ignoti sunt. §. emancipatis. de exhær. lib. in Instit. Vñ meritò dubita-
18 uerit quis qua rõne in l. non putauit. de bon. poss. contra tab. ita scribat Vlpianus, [NON PVTAVIT] Prætor exhæredatione notatos, & remotos, ad bonorum possessionem cõtra tabulas admittendos, sicut nec iure ciuili parentum testamenta turbãt. Sed uerba hæc nõ ita accipi conuenit, quasi ad bon. possess. cõtra tabulas nemo admittatur, nisi qui iure ciuili testm̃ patris turbat. Emancipatus namque præteritus nõ admitteretur, sed ita, Exhęredatos, neq; contra tabulas petere, neq; iniustum facere parentis testm̃, & hoc est, neq; iure ciuili, neq; iure Prætorio turbare parentũ testamẽta. Quanquàm in libro meo uetere manuscripto, negatio illa [NEC] desideratur. Sed ea lectio eò non placet, quia sequitur, [SANE SI velint inofficiosi querelã instituere, in ipsorũ est arbitrio] Nulla autem alia ratione exhęredati turbare pñt parentum testamenta. Contra tabulas igitur agunt emancipati præteriti, querela inofficiosi nõ agunt. quibus alia via venire licet ad hřditatẽ, uidelicet possessione contra tab. d. l. cum proponas. Nã & qñ tabulę extant testamenti, præterito emãcipato nõ datur bonorũ possessio [VNDE LIBERI.] Julian. in l. 1. vñ lib. Emancipatus præteritus si contra tab. bonorum possessionem non acceperit, & scripti hřdes adierint hřditatẽ, sua culpa amittit paternam hřditatem. Nam quãuis ẽm tab. bonorum possessio petita non fuerit, non tñ Prætor eum tuetur ut bonorum possessionẽ accipiat [VNDE LIBERI.] Nã & patronum præteritum, si non petit contra tabul. bonorum possessionem, ex illa parte vñ legitimi uocantur, non solet tueri Prętor aduersus scriptos hřdes. Multò ergò minus extantibus legitimis testamenti tabulis, † præterito 19
emãcipato, quẽ ius ciuile ignorat, quærela dabitur inofficiosi aduersus scriptos hřdes. Exhęres itaque emãcipatus sit oportet, qui de inofficioso querela agat: cui neq; contra tab. possessionẽ dat Prætor. d. l. non putauit. neq; petitionẽ hřditatis, q aduersus titulo posidẽtẽ nõ datur, uti iã antea scripsimus. Sed quò cui ius ciuile nihil tribuit, ei nos querelam inofficiosi damus? quid ei prodest si intestatum patremf. faciat, ad cuius hæreditatem ipse nõ uocať? Sed dicendum est, sufficere, si ad bonorũ possessionẽ ab intestato uocetur à Prętore, ut antea de cognato dixim⁹ ex l. posthumus. Prætor aũt filiis emancipatis eadem oĩno iura tribuit ab intestato, q suis. Emancipato aũt arrogato, videamus an querela competat. Et quidẽ extraneus arrogatus, post emãcipationem appellatione liberorum non continetur. d. l. liberi. Vñ lib. ut queri nõ posse uideatur cõtra pietatis officium esse se exhřdatũ, ab eo, cui neq; iure, neq; natura cõiunctus sit. Illud certẽ põt, quartã, quã in bonis habet manumissoris ex cõstitutione D. Pij, exigere: quarta. n. hæc qđdam ueluti est ęs alienum. l. Papi. §. si quis impubes. de inoff. quia. s. non uolũtate manumissoris, sed principali prouidentia, ad arrogatũ peruenit. l. si arrogator. de adop. & emãc. &c. adeo ut in ea grauare emancipatũ nullo modo posit, licet substituere posit usque ad pubertatem. d. l. si arrogator. Post eam uerò ætatem, ne uerbis quidem precariis. Vñ nõ immeritò quis dubitauerit, posítne př filio, quem

habet

habet in ptãte,post pubertatem verbis fideicõ missi in quarta dare substitutum? Et putè pos se:cum hæc quarta æs non sit alienum,& ex iu dicio patris ad filium perueniat. Quarta autẽ ea,q̃ debetur filio arrogato, quarta nõ est eius portionis,quã ab intestato erat habiturus, sed quarta pars bonorũ, q̃ illius q̃ arrogauit tp̃e mortis fuerunt.l. vlt. si quid in fraudem patr. Porrò aũt quarta hæc nisi mortuo arrogatore peti non põt.l.1.§.si impuberi.de coll.bon. Extraneum igitur arogatum certum est non posse eius inofficiosũ testm̃ dicere, à quo emãcipatus est. Quòd si ex personis sit arrogatus, q̃ citra adoptionẽ, & emancipationẽ queri de inofficioso pñt,hoc est,ex personis non extraneis,adhuc à querela remoueri dicẽdũ est, cũ & huic D. Pij constitutio quartam det. d. §. si quis impubes.quã,ètsi non obtineat in querela,tñ non amittit:quia æs,uti iam diximus, sit alienũ,neque tam testõ,q̃ legis bñficio ad arrogatum pertineat. id aũt amittat qui de inofficioso non obtinuit,quod ei testõ relictum est.

20 § meminisse.l.Papinianus.† Oẽs aũt ij,quos diximus,non solum exhẽdati,aut prę teriti,sed si minus eis sua parte relictum sit, querelam ꝓponunt.d.l.Papinianus.§.vnde.Eorum,q̃ querela agere pñt,secunda cã parentum est. Liberis namque prima datur querela:si liberi non obtineant, pater manumissor prę teritus querelam proponit.Papin.in l.pater filium.de inoffic.Pater filium emãcipauit, & nepotem ex eo retinuit,emãcipatus, suscepto postea filio, duobus exhẽdatis,patre præterito, vita decessit.In quæstione de inofficioso,ꝓcedente causa filiorum,patris intentio adhuc pendet. Quòd si contra filios iudicetur, pater ad querelam vocatur,& suam intentionem implere potest. Sed uideamus quo patri,à filio emancipato ꝓterito,querela detur inofficiosi: cum bonorũ filij possessionem contra tabulas petere possit suæ partis, aut totorum bonorum, turpibus personis institutis.l.3.si à part. quis man. fuerit Et dicendum est, bonorum ei dare possessionem,non tanquã patri, sed tanquam manumissori.nam & patrono à liberto ꝓterito eadẽ datur possessio. Vlpia.in l.1.si à part.quis,&c. Emancipatus à parente in ea cã est,ut in contra tab.bonorum possessione, liberti patiatur exitum,Et rursus in extrema eadem lege, Patrem aũt accepta contra tabul.bonorum possessione,& ius antiquum, quòd & sine manumissione habebat,posse sibi defendere Iulian* scribit.Nec ei nocere debebit,q̃ iura patronatus habeat, cum sit & pr̃. Vt manumissor igĩt contra tab.emancipati filij agit pr̃: ut pr̃ autẽ querela inofficiosi. Licet.n.inter patrẽ manumissorem, & filium emancipatum ciuile uinculum nullum sit,ius tñ naturæ manet:neque piè immerentem patrem filius ꝓterire potest. Itaq; quamuis patrono bonorum liberti contra tabulas possessio detur, inofficiosi tñ querela non datur:quia nulla necessitudo, nulla coniunctio,uel naturæ, vel legis inter patronum sit & libertũ. Et quicquid.i.quod patrono in liberti bonis conceditur,bñficio id manumissionis,non coniunctioni ulli tribuitur. dict.l.1.si à parent.quis,&c. Parentem aũt accipere debemus naturalẽ. Adoptiuus nãque post emancipationem parens esse desinit.quia adoptiui post emancipationem in liberis non sunt.dict.l.liberi.vnde liber. Qui aũt parentes non sunt,queri non pñt impiè se ab iis prætæritos,qui nullo eis iure coniuncti sunt.† Mater 21 èt de inofficioso audit, si modò impuberi pater testm̃ non fecerit.dict.l.Papi.§. sed nec. cũ patris magis testm̃ sit,q̃ filij.De uiri aũt inofficioso testõ uxor non dicit. Neque mari inutilis est q̃rela, cum ab intestato ad legitimam filij hẽditatem ex S.C.admittatur, & ad bonorũ item possessionem vnde legitimi.l.1.2.& 3.vñ legit. Pr̃ aũt ex L E G. 12.Tabul. ad successionẽ ut proximus agnatus uocatur. filio namque pr̃ agnatus proximus est. l. filius patri. de suis & leg.hẽd. Admittuntur èt cognati ad querelam oẽs,uti iam in principio diximus, arg.l.1. de inoffic.& §.non autem.in Inst. eodem titulo.Vincunt autẽ fratres duntaxat, idque turpibus duntaxat personis institutis.dict.§.nõ autem.Fratres autem,& sorores consanguinei esse debent,non uterini tm̃.l. fratres. de inoffic. C.improbum ergo testm̃ èt sit oportet, quòd fratres querela expugnent.Neque inutilis fratribus querela est,qui ad fratrum successionẽ, & lege uocantur ut agnati proximi, & à Prætore ad bonorum possessionẽ unde legitimi. Sed & eos,qui ad successionem non uocãtur, admitti scribit Vlpianus in l. posthumus. SI quis,ait, ex iis personis, quæ ad successionem ab intestato non admittuntur, de inofficioso egerit(nemo enim eum repellit) & casu obtinuerit,

nuerit,non ei ꝓficit victoria,sed iis, qui habebant ab intestato successionem:nam intestatū patremf.fecit. Non ergo ij tm̄ agunt de inofficioso,quorum prætermissio, vel exhr̄datio inofficiosum uideri testm̄ facit,sed & quiuis, ut iudicium hoc tanquam publicum uideatur, quemadmodū & suspecti tutoris accusatio. l. 1.§.pn̄s. de suspect. tut. Itaque querela inofficiosi multis locis appellat accusatio Tutidani testm̄ ut à demente factum, de quo supra scripsimus,is accusauit, ad quem uictoriæ cōmodum minimè pertinebat: erat namque in eo testō filius hr̄s institutus, qui expugnato testō ad patris hr̄ditatem ab intestato venisset.Quāquam Accursius aliter eum locum interpretatur,non admitti.s.ad successionem ab intestato,quia aliæ eum personæ antecedant,qui que-
22 relā ꝓponit. † Excluditur aūt querela,si quarta debitæ portionis relicta sit.l.Pap.§. quoniā. & §.si quis mortis.quarta, inquam , cum fructu,dict.l.Papin.§.vnde. Nō refert autem quō capiatur,an ex testō, an ex donatione cā mortis,aut etiam inter uiuos facta, eo aīo tamen , vt in quartam imputetur: an mortis occasione, an legis auctoritate. De quibus omnibus scripsimus ad l. filium quem habentem.C. famil.ercisc.vbi etiam diximus, quæ res quartā hanc minuant.Excluditur item tempore querela:qui.n.quinquennio tacuit, postea non auditur.l.si quis filium.C.de inoffic.Excluditur. agnito semel iudicio testatoris.dict.l.Papinianus.§.si conditioni.Non auditur & q ante aditam hæreditatem agit,d.§.si conditioni.Causa est,quia nemine adeunte hr̄ditatem res ad intestati casum redit,neque rescindi opus est testamentum.Præterea bonorum possessio litis instituendę causa agnoscebatur.l.posthumus. §.ultimo.de inoff.& l. 2. C. eod. Quæ bonorū possessio sine effectu erat, quia non ideò scriptis hr̄dibus bonorum possessio auferebatur. Quare autem bonorum hæc possessio petatur,alio loco dicemus. Instituitur porrò querela etiam aduersus cohæredem. d. l.Papinianus.§.unde.ubi dicitur, institutum ex semisse rogatum restituere, si Trebellianica ad legitimam non sufficiat, querelæ iudicium mouere. Aduersus quem autem nisi aduersus cohęredem? Instituitur aduersus fideicommissarium.ead.l.Papinianus.§.meminisse,ubi dicitur,rogatum restituere,agere querela inofficiosi.Aduersus quem autē aget? aduersus se? at ridiculum est: sequitur ut aduersus fideicōmissarium.Interdum possidēs agit, sed in modum contradictionis,ut in casu.d. l. Papinianus.§.si filius. Esse autem querelam petitionē hæreditatis intelligimus ex l.eum qui.§.idem. l.qui repudiantis.l.mater.§.1.l.Papinianus.§. quoniam de inoff.l.si quis filium.C.eodē. Eaque nimirum cā est, quamobrem titulus hic de inoff.testam.tit.de pet.hæreditatis,prępositus sit. Vtraque enim actione petitur hęreditas:illa ab scripto hærede, aut ab eo denique, qui titulo possidet:hæc uerò ab eo, qui nullo titulo possidet. Vtroque autem iudicio petere nos hæreditatem, argumento sunt illa uerba.l.1.de rei uindic. [Post actiones,quas de vniuersitate] ꝓposuit Prætor, subiicitur actio singularum rerum petitionis. Vnde intelligimus superioribus titulis petitiones fuisse propositas uniuersitatis.† Et sanè nulla alia rō inueniri potest, petendæ ab hr̄de instituto hære- 23
ditatis,q̄ inofficiosi querela. Illa quoque dr̄ia est inter utrumq; hoc iudicium,ꝙ petitio aduersus possidentem semper detur, querelam etiam proponit,qui possidet.d.§.si filius.l. Papinianus. Petitionem præterea intendit, cui successio detur:querelam etiam is mouet,qui ad successionem nō uocatur.d. l. posthumus. §.si quis ex iis.Possunt & aliæ colligi differentiæ,sed eæ sufficiunt. Quo autem hodie iure circa testamenta inofficiosa utamur ex Impp. constitutionibus.nihil attinet hoc loco scribere.Et de uetere iure plura à nobis dicta sunt, quàm instituti nostri ratio postulabat.

CAPVT VI.

Conciliantur l.Barbarius, De off.pr. & l.cum Prætor.De iudiciis.

SVMMARIVM.

1 *Seruus iudex esse non potest.*
2 *Seruus à populo Prætor creari potest.*
3 *Imp.ll.solutus est.*
4 *Berengarius Fernandus reprehenditur.*
5 *Impp.à militibus quondam creabantur.*
6 *Seruus neque miles,neque Imperator esse poterat, & multa alia de seruis.*
7 *Intellectus l.1.C De testam.*
8 *Ius non error,sed uoluntas facit.*

VLpianus in l.Barbarius Philippus.de offic.præt.& Paulus in l.cū Prætor.de iudic.contraria dicere uidenē. Ille sic scribit. Et uerum

verũ puto nihil eorum reprobari, hoc.n.humanius est: cum Pop.Rom.etiã seruo potuisset decernere hãc ptãtem. Paulus verò ita scribit:[Quidam.n. lege impediuntur ne iudices sint, quidam morib. quidam natura. Natura, vt surdus, mutus perpetuò furiosus, & impubes, quia iudicio carent. Lege impeditur, q senatu motus est. Moribus, vt fœminæ, & serui, non qa nõ habeant iudicium, sed quia receptũ est, vt ciuilibus nõ fungant officijs. Hæc Paulus] Cum igitur sua lege Populus Romanus obliget, receptũq; morib. sit † vt seruus iudex
1 esse non posit, mores autem non minus quã lex, obligent.l.de quib.de legib. & S.C. vr seruo à pop.ptura mandari non posse. Et dici potest, lege de ea re nominatim lata opus fuisse, vt seruus ptor fieri potuerit: vt cum de Publicio Menandro libertino homine, quem legati populi Romani interpretem secum in Grçciam ducere volebãt, latum ad populum est, vt si in patriã Menander reuertisset, nõ iõ Romanam amitteret ciuitatem. Sine qua lege retinere ciuitatem Romanã Publicius nõ poterat, sua postliminio recuperata: cum iure popul.Ro. alterius ciuitatis ciuis nemo esse possit, qui ciuis Romanus sit, queãdmodum scribit M.Tul.iu orat.pro Corn. Balbo. Quam tñ legem de Pub.Menandro, necessariã nõ fuisse scribit Iureconsultus in l. postliminii. de cap. & postl.re. Nam siue ei animus fuisset remanedi apud suos, desineret esse ciuis Romanus, siue animus fuisset reuertendi, maneret ciuis. Ita eum per Caliphanam peregrinam quãdã mulierem, sacra Cereris populus fieri vellet, quia nisi per ciues sacra fieri non poterant, latum est apud popul.vt Caliphana ciuis Romana esset. Ita de Pub. Clodij adoptione latũ est ad populum, cum nisi è plebe, Tribunus plebis creari nõ posset. Ita si creandus Prætor seruus fuisset, rogari oportuisset Quirites, ne seruitus Barbario Philippo fraudi esset, quò minus creari is Prætor posset: & vt legibus ijs, q de magistratibus sunt, solutus esset Barbarius Philippus: eiusq; ita rõ haberetur, ac si ei petere liceret. Sed & sine hac rogatione † seruus
2 creari à popu. prætor potest, cuius status non ignoratur. Quẽ nãq; seruum populus esse nõ ignorat, Prætorẽ creando liberum facit. Vt.n. seruos nostros, quos tutores liberis nostris damus, libertate donare videmur, qa in psona serui tutela non cõsistit, ita ẽt seruus, quẽ magistratum sciẽs populus creat, liberũ facere videtur. Ita ẽt de patris potestate exit, quẽ Imp. Patriciũ creat: quia in alterius ptãte esse non dẽt is, quẽ Imp. in patrẽ legit. l. sãcimus. de cõsulib. C. §. filiusfa. Quibus modis ius pat. pot. sol. in Institutio. Qđ aũt diximus, seruo populũ mãdare honores posse, multò magis in Imperatore recipiendum esse scribit Vlpianus: puto† quia Imp. legib. solut⁹ est. l. Princeps. de 3
legib. & S.C. l. ex imperfecto. de test. C. l. apud. de manumissionib. Cũ ergò imperatoria maiestas nullis legib. teneaẽ, populus autem, vt diximus, suis legib. obligeẽ, multò magis dicendũ est, Prętorẽ seruũ ab Imperatore, quàm à populo olim, creari posse. Olim aũt eò dico, qa posteaq; in Imperatore populus suum oẽ ius transtulit, ab Imperatore creati sunt magistratus. l. 1. ad leg. Iul. de ambitu. Atq; iõ lex de ambitu. superuacua esse cæpit. † Berengarius 4
tamen Fernandus vir magnus, quod Vlpianus ait, magis in Imp. esse obseruandum, intelligit in seruo Imperatore creato. Mouetur hõ vetustatis æquè, ac iuris peritus, qđ Barb. Philippi temporib. nõ fuerint Impp. vt Prætores ab ijs creari non potuerint. Qua rõne (ꝙ pace tanti viri dicere liceat, est.n.vt aud o, sanè iracũdus cõe malum ingeniosorum omnium) stultius nihil dici põt, se.n. ipse iugulat. Nam si nondũ erãt Imperatores, quomõ serui creari Impp. poterant? Tum verò Impp. non pop. sed Senatus creabat. Lamprid. in Alexandro: † Milites 5
iam insueuerant sibi Impp. & tumultuario iudicio facere, & item facilè mutare, adferẽtes nonnunq̃ ad defensionem, se idcircò fecisse, ꝙ nescisent Senatum Principẽ appellasse. Nam & Pescennium Nigrum, & Clodiũ Albinũ, & Auidium Casium, & anteã L. Vindicem, & L. Antoninum, & ipsum Seuerum, cũ Senatus iã Iulianũ dixisset principem, Imperatores fecerant. Capito. in Gordianis: faciẽdus est Impp. imò faciendi sunt principes. vnus, qui res domesticas. alter, qui bellicas curet. vnus, qui in urbe resideat, alter, qui cum exercitu obuiam latronibus pergat. Ego princeps dico, vos firmate, si placet, sin minus, meliores ostendite. Maximum igitur, atq; Balbinum, &c. Et post pauca: Habetis sententiam P. C. mihi fortasse periculosiorem quàm vobis: sed neque vobis satis tutam, si neque hos, neq; alios principes feceritis.

6 feceritis. Tertiò, † seruum Romæ Imperatorē factum non legi. Nam neq; alienigena, ante Troianum, creatus Imp est, vt Dion. scribit in Nerua. Neq; nouæ familiæ homo creari poterat. Capitol. in Maximo & Balb. Quare veluti Senatus ei homini, quod non licebat nouæ familię, imperium detulit: de Maximo scribens, qui post Seuerum, & Alexādrum imperauit: sub quibus floruit Vlpianus, qui stultissimè de eo scripsisset, quod neq; factum vnquā fuerat, neque futurum sperabatur, quodq; abominari, ac detestari debuisset. Quin ne miles quidem seruus esse poterat, l. ab omni. & l. q. status. de re milit. & l. qui de libertate. de lib. caus. tātum abest, vt Imp. creari potuerit. Porrò autem duo præcipuè de Barb. Philippo q̄ri solent, alterum, an iustus Pretor fuerit, alterū, an eius decreta rata esse debeant, si Prætor nō fuit. Et dicendum est, non fuisse Barbariū Prætorem, cum seruus esset. Toti namque iuri Quir. tum adeò ignotus seruus est, vt nullus, quod ad ius attinet, sit. l. quòd attinet. de reg. iur. Vnde fit, vt neque ei deberi quicquā possit, neque ipse debere, nec conuenire, neq; cōueniri, neque procuratorem constituere, neque tutor esse, neque postulare, neque testari, neque iudicare, neque testis esse, neque vllum Ciuile munus obire. Quadrupedibus deniq; comparatur in l. 2. ad legem Aquil. & mortuis, in l. seruitutem. de reg. iur. Neque existimandum est, eum liberum factum, cum creatus Prætor est, cuius statum populus ignoraret. Quem. n. tutorem do filiis liberum credens, si seruus est, neque tutor, neq; liber est, vt scribit Imp titu. qui test. tut da. poss. in Instit. argumento preterea. l. seruus. de bonor. possess. vbi ait Iureconsul. si Pretor scit statum serui, eo postulante, rectè domino Prætor dat bono. pos. Ergo si ignorauerit, non iustus postulator seruus erit. Multò igit minus iustus Prætor fuit, quem populus seruum ignorabat Argumento preterea fuerit. l. si paterfam. de hæred. inst. vbi seruus hæres ex semisse institutus, quem liberum testator putabat, totū semissem non aufert, sed cum cohēde, eodemque instituto partitur. Non fuit igitur Barb.
7 Philippus Prætor. Non obstat † l. j. de testam. C. vni testes, qui obsignati testamenti tempore pro liberis habebantur, nō dicuntur iusti, & legitimi testes, sed iniquū esse scribit Imp. eis testibus status nunc quæstionem mouere, qui, pro tempore ad obsignandum testamentum adhibiti sunt, liberi existimabantur, neq; status q̄stionem postea passi sunt. Si ergo postea declarari essent serui, testamentum nō valeret. Neq; Barbarium cōis error Pretorem fecit, vt vulgo credit, in l. namq; suppellectile, de sup. leg. † nō error, sed voluntas ius facit: q̄ 8
licet improprijs verbis significetur, si modò de ea aliter constet, vt lex seruatur: vt ecce, Titius verborum, ac sermonis ignarus, candelabrum argenteum in argento, non in suppellectile referre consueuerat, is suppellectilē Seio, argentum Sempronio legauit. Candelabrum argenteum licet suppellex sit, tñ dubitari non potest, quin Sēpronio legatum sit. Postremò non videtur popu. Rom. in Barbario consensisse; nihil enim tam consensui contrariū est, quàm error. l. si per errorem. de iurisd. l. 2. de iudic. Pretor igitur non fuit Barb. Philippus. Tanquam p̄toris tamen rata erit eius iurisdictio, propter vtilitatem eorum, quibus ille ius dixit, simulne rerum iudicatarum rescissione turbetur? Resp. Neque tamen nuda hęc vtilitas, quasi Prætorem facit Barbarium, sed illud quoque, quia à pop. creatus est: qui etiam seruo mandare eum honorem poterat. Nuda namque aut vtilitas, aut benignitas ius nouū non elicit, nisi alicui iuris colori innitatur, quemadmodum iam antea scripsimus. Quare si Prætor seruum iudicem det, puto neque iudicem, neque quasi iudicem esse. Prætor nāque seruum iudicem facere non potest.

CAPVT VII.

Conciliantur L. fructus. de oper. ser. & l. operis. eod. tit.

SVMMARIVM.

1 *Operis serui legatis an vsus, an vsusfructus debeatur.*

2 *Operæ cap. diminutione non admittuntur, vsusfructus amittitur, & ratio diuersitatis.*

3 *Operæ sunt diurnum officium.*

Caius in. l. fructus. de oper. seruor. & Terent. Clemens in. l. operis. dissentire videntur Ille ita scribit: Fructus hois in operis cōsistit: & retrò in fructu hois operæ sunt. Terentius verò ita; † operis serui legatis vsum datum intelligi, & ego didici, & Iulianus existimat. Alter ergo vsumfructum, alter vsum legatum 1

gatum hominis putat, cuius legatæ operę sũt. sed in veteribus libris manuscriptis in l. operis [Vsumfructum,] non [Vsum] legimus. Itaque ego scriptum vidi in vetere libro Tolosæ, in nobilissimo, & amplissimo D. Marcialis collegio, eratque non plenè scriptum, sed ita [Vsumfructum.] Licet autem in hominis usufructu, nihil aliud ferè sit quàm operę, & ob operas mercedes, alio tamen iure operæ
2 sunt, alio vsusfructus. Operæ† namq; capititis diminutione non amittuntur. l. operæ. eodē titu. vsusfructus amittitur. Operæ non vtēdo non amittuntur, vsusfructus ad hæredem nõ transmittitur, operæ transmittũtur. d. l. 2. Qđ Accursius mirabile esse ait, neque harum differentiarum rationem vllam reddit. Ego puto vnam illam causam esse omnium harum differentiarum, quòd vsusfructus ius sit personale, operæ non, sed magis ex re, quæ eas debet, spectanter. Ita fit vt vsusfructus. cap. diminutione pereat, quia capitis diminutione persona mutatur: operæ autem nõ pereunt. Inde fit, vt vsusfructus non vtendo amittatur, quia aliud nihil est, quàm ius vtendi fruendi, cui renunciare videtur, qui diu vsus nõ est. Operas seruus nobis debet, quas etsi non exigo, non eò tamen eas minus seruus debet. Inde fit vt ad hæredem non transmittatur vsusfructus, qa ius hoc personæ adhęret; operę, vt quęuis alia res legata, transmittuntur. Inde fit, vt cũ operæ ex re spectentur, quæ eas debet, re vsu-
3 capta amittantur: vsusfructus non amittatur, cum personale ius sit. Sunt autem† operę diurnum officium. l. 1. de oper. lib. Positus autem est titulus de operis seruorum, post titulos de vsufructu, propter eam, quam diximus affinitatem vsusfructus, & operarum, hoc est, qa in vsufructu serui nihil aliud sit, quàm operæ, & ob operas mercedes. Quod in alijs animalibus secus est: nam bonis vsusfructus aliis in rebus, quàm operis consistit. Ideoq; hic titu. ad operas tantum pertinet seruorum, non etiam aliorum animalium, quemadmodũ interpres stultè scribit.

CAPVT VIII.

Ad L. 2. §. prius autem. De vulg. & pupil.

SVMMARIVM.

1 *Alexander reprehenditur.*

2 *Testamentum suprema vitæ hora scriptum intelligitur.*

3 *Bonaudus Nemausensis commendatur.*

4 *Intell. L. generaliter. §. qui ergo de fideicommissa. libert.*

VLpianus in l. 2. §. prius autem. de vul. & pupil. contraria scribere vr. Prius aũt (ait) sibi quis debet hæredem scribere, deinde filio substituere, & non conuertere scripturæ ordinem. Et hoc Iulianus putat. Cæterum si antè filio, deinde sibi testamentum faciat, non valere. Quæ sententia Imperatoris nostri rescripto ad Virium Lupum Britanniæ præsidē comprobata est, & meritò: constat enim vnũ esse testamentum, licèt duæ sint hæreditates: vsqueadeò, vt quos sibi facit necessarios, eosdē etiam filio faciat: & posthumum suum filio impuberi possit quis substituere, Sed si quis ita fuerit testatus, SI FILIVS MEVS INTRA XVI. ANNVM DECESSERIT, SEIVS HAERES ESTO. Et deinde: FILIVS HAERES ESTO: valet substitutio licet conuersa scriptura filij testamentum fecerit. Non potest Vlpian. magis aperti pugnantia dicere. Principio ex sententia Iuliani confirmata Imperatoris rescripto, ordinē scripturæ attendendum esse scribit: & euestigio subiicit attendendum non esse. Quam pugnam, vt componat† Alexander, priorem para- 1
graphi partem intelligit, cum substitutio fit filio exhęredato, secũdam, cum instituto. Sed hoc ridiculum est. Primò, quia nulla adferri causa potest, quamobrem cum filio exhæredato substituitur, institutio non intelligatur ꝓcedere, quemadmodum cum filio instituto datur substitutus. Secundò, quia ratio, propter quam attendimus scripturæ ordinem, illa est, quia vnum est testamentum patris, & filij. At hæc ratio locum etiam habet, quando filio instituto datur substitutus. §. igitur. & §. liberis. de pup. subst. in Inst. l. patris & filij. de vul. & pup. Vbi dicitur vnum esse testamentũ etiã iure Prætorio. Alii dicunt in priore paragraphi parte, ex interuallo factam post substitutionem institutionem: in secunda verò incontinenti. Sed hoc quoq; ridiculum est. Nam cũ 2
† testamentum postrema vitæ hora scriptum intelligatur, eoque supremam continere dicatur voluntatem, quid refert scribaturne vno contextu, an non? testari sanè contextu vno actionis oportet. l. hęredes. §. vlti. de testam. aliud est testari, aliud testamentum scribere.

Postremo

Postremò si aliquid interuallum facit, si pcedat institutio, & sequat̄ ex interuallo substō, quō valebit substō, q̄ vt pars, & sequela pmi testi valet? Qd.n.ex interuallo apponit̄, nō capit vires ex eo qd pcessit. arg.l.iurisgētiū. §. quinimo.de pact. Malè igr̄ interpretes pugnā hác dirimūt. Dicendū igr̄ ē, corruptū locū eē, & p [Cōpbata,] legēdū [Improbata.] Itaq; ī vetere lib. scriptū se legisse, oi mihi asseueratione cō
3 firmauit† Bonaudus Nemausēsis adolescēs doctissimus, & humanissimus. Mendo cām facilem dedit, q vtriusq; verbi primę syllabæ eadē nota ī veterib. libris scribunt̄, apice reiecto hoc mō;,), in formā penè antisigmatis. Neque defendi sanè vllo mō pōt snia Iuliani, existimātis nō licere puertere scripturæ ordinē. In postremo namq;.§. scribit Vlpianus successionis nō scripturæ ordinē spectādū, & quoquo loco fiat instō, caput sp, & principiū intelligi testi, Quin & Imp. in §. ante. de legat. in Inst. scribit, antiquitati quoq; visū eē absurdū, spectari scripturæ ordinē. facit l. talis scriptura. §. vlti. cum l seq. de leg. 1. facit l. de hær. inst. vbi dr̄ ab exhrdatione posse incipere testm̄. facit l. nec.n. de solutionib vbi dr̄, scripturæ ordine pri⁹ nō fieri, qd lex facit posterius. Facit rō ipsa, pp q̄ cōprobata Iuliani ab Imperatore snia dr̄. Nā si patris, & filij vnū nō eēt testm̄, tū si pri⁹ fieret substō, q̄ instō, nō valeret substō: q̄ p se stare nullo mō pōt. facit. l. ab itestato. C. de iur. cod. vbi dr̄, ad testm̄ quoquo tpe factū, ptinere codicil
4 los, eiusq; seq. ius. Nō obstat l. gnāliter. §. q ergo. de fideicōm. lib. quo in loco illud decidit̄, primos eos seruos manumittēdos, quos primos testator nominauerit. Nō obstat. §. inordinatū. in Nouel. de hær. & falc. vbi non ex scripturæ ordine vocant̄ ad hrditatē, sed ordine iuris. Non obstat. L. 1. C. de edi. D. Hadr. tol. vbi illud tm̄ decidit̄, Prius institutū, q̄ substitutum admittēdū ad bonorum possessionē. Non obstat. l. cum pr̄. §. à te peto. de legib. 2. & l. hr̄des mei. §. vlt. ad S.C. Treb. qb. in locis, illud dr̄, ex ordine scripturæ, posse uoluntates intelligi testatorū. Et hęc qdē verissime dnr̄. Sed qđ in textu sequit̄, SED ET SI (sic.n.ī uetere meo libro legit̄) QVIS ita fuerit testatus: SI FILIVS meus intra 14. annum decesserit, Seius hæres esto. Et deinde: FILIVS his esto: valet substō. Casū.n.vr̄ ponere Iureconsultus à priore diuersum; neq; tamen aliud quicquam dicere vr̄, q̄ q dixerat, ordine videlicet scripturę non vitiari substitutiones. Sed dicendum uidetur, principio, §. 1 loqui Iureconsultum de testamentis patris, & filij, quę in diuersis tabulis fiunt. Nunc autem de institutione, & substitutione, quæ in eisdem tabulis fiūt. Rectè igitur illud quadrat, SED ET SI.

CAPVT IX.

Conciliatur l. seruitutes. De ser. cum existimo. De verb. obl.

SVMMARIVM.

1 *Iura prædiorum sunt qualitates eorum, & etiam conditiones appellantur.*

2 *Constitui idem quod imponi*

PApinianus in. l. seruitutes. de seru. & Marcellus in l. existimo. de uerb. oblig. contraria dicere vnr̄. Ille ita scribit: SERVITVTES ipso qdē iure neque ex tpe, neq; ad tps, neque sub conditione, neque ad certam conditionē, uerbi gra QVANDIV VOLAM, cōstitui pnt. Marcellus verò ita EXISTIMO id, quod meum est, sub cōditione stipulari, itē viam stipulari ad fundum posse, quamq̄ interim fundus non sit meus. Aut si hoc verū non est, & alienum fundum sub conditione stipulatus fuero, isq; fūdus ex causa lucratiua, me⁹ esse cœperit, cōfestim perimet̄ stipulatio. Sed si fundi dominus sub conditione uiam stipulatus fuerit, statim fundo alienato euanescit stipulatio. Hæc Marcellus. Sed Videamus, ne q promittit sub conditione, se viam daturum; viam non statim constituat: sed q viam nunc dat, & cedit: quod sub conditione fieri nō pōt: rebus.n. qualitas sub conditione non imponitur. † Iura autem prędiorum, nihil aliud sunt, 1
quàm prędiorū qualitates. l. quid aliud. de verbor. significat. Itaque conditiones etiam appellantur, in l. via. §. si fundus. de ser. rust. pręd. Vnde fit, vt nēq; ex tempore, neq; ad tempus, neque ad certam conditionem, quę incertum tempus continet, seruitus constitui possit. de quo plura dicemus in Commentario de seruitutib. † Constitui autem, imponi significat, 2
vt in l. pro parte. eodem titulo.

CAPVT X.

Anni, diei, momenti appellatione, quid in iure sit intelligendum.

SVMMARIVM.

1 *Anni appellatione, quid ueniat.*

2 *Dies pro vtili accipitur.*
3 *Anni vtilis definitio.*
4 *Momentum pro hora accipitur in iure.*

1 ANnum † cum dicunt Iureconsulti, ferè vtilem accipiunt, hoc est, qui è diebus CCCLXV. vtilibus constat. ita accipitur annus in l. si cum exceptione. §. post annũ. de eo, qui met. cau. & in §. rursus. Instit. de actio. & in l. vlt. C. de temp. in integ. restit. in l. si non conuicij. C. de iniur. & l. interdum. ff. de minor. Eo-
2 dem mõ † dies pro diebus vtilibus accipi oportet, in l. auxiliũ. ff. de minor. vbi scribit Iurec. iure mariti viuum in lx. diebus vxorem sine calumniæ metu accusare posse. Quos dies vtiles esse scribit Imperat. in l. iure mariti. ad leg. Iul.
3 & Iurec. in l. si maritus. ff. eo. Anni † autẽ vtilis definitio colligi põt ex l. 1. de ijs, quæ in fraud. cred. In anno cõtinuo quot vtiles dies fuerint, scribit Vopiscus in M. Philosopho. Porrò autẽ
4 † momentum in iure pro hora accipitur. Vlpianus in l. deniq;. §. minore. de minorib. Minore quàm xxv. annorum natu videndum est, an diem natalis sui ad hoc ducimus, an horã, qua natus est, vt si captus sit, restituatur. Et cũ nondum compleuerit, ita erit dicendum, vt à momento in momentum tempus spectetur.

CAPVT XI.

Ad l. si cum exceptione. §. quatenus. Quod met. cauſ.

SVMMARIVM.

1 *Res ex causa indicati post latam sententiam deberi incipit.*
2 *Hypothecam liberat qui dat quod debet.*

EAdem l. si cum except. §. quatenus. scribit Iurec. Si sine dolo & culpa eius, qui vim intulit, & condemnatus est, homo petijt, à rei condemnatione relaxari condemnatum, si intra tpa iudicati actionis mortuus hõ sit, tripli aũt pœnæ, pp admissum facinus cogendũ satisfacere: si aũt ante sententiam homo, sine dolo malo eius, q vim intulit, moriatur, in quadruplum condemnationem fieri, & teneri nomine rei eum qui metũ adhibuit. idque fieri pp edicti verba, NEQVE EA RES ARBITRIO IVDICIS RESTITVATVR. Locus hic, vti est, ita & hr difficilis. Ego puto mortuo post condemnationem homine intra tps iudicati actionis, eò à condemnatione rei relaxari damnatũ, quia trãsfusa sit prior actio in actionem rei iudicatæ, qua actione nemo tenetur rõne eius rei, q̃ naturaliter perijt: cũ in iudicato faciendo facta mora non sit. Mortuo verò ante sñiam hoie, actione nihilominus, qđ metus causa, tenetur qui metum adhibuit: pp verba edicti, quibus actionẽ in quadruplũ pollicetur Prætor, nisi res restituatur arbitrio iudicis. At mortuũ restitui non posse certũ est.
Quod aũt post latam sñiam, res † ex causa iudicati deberi incipiat, apertè scribit Iurec. in l. si fundus. ff. de pig. SI pluris (inquit) condemnatus sit debitor non restituendo pignus, q̃ computatio sortis, & vsurarũ faciebat: an si tm̃ soluat, quantum debebat, exonereť hypotheca? Quod ego quidem quantũ ad subtilitatẽ legis & auctoritatẽ sñiæ non probo. semel. n. cã trãsire vr ad condemnationem, & inde pecunia deberi. Sed humanius est, non amplius eum, quàm quod re vera debebat, † dando, hypothecam liberare. Idẽ colligi potest ex. §. creditor. ead. l. si fundus. & ex l. grege. §. etiam. eod. tit. 1 2

CAPVT XII.

Intellectus l. denique. De minorib.

SVMMARIVM.

1 *Synonima dictionis. N. si.*

IN l. denique. ff. de minoribus. Neq;. n. extremo (inquit) iudicij die vr solum deceptus, sed totum hoc structum, vt maiore eo facto liberaretur. Legẽdum est, sed toto hoc structũ. hoc est, toto iudicio id actum, & cogitatũ. in l. verum. §. q si minor. & magis est, vt sententia constitutionis D. Marci ad Aufid. Victorium hunc, id est, minorẽ xxv. annis non complectatur. legendum est, Hoc minorẽ non complectatur. interpretis illa sunt, id est, xxv. ann. in l. in causæ. §. causa. eod. titul. VEL † SI, pro NISI dixit Iureconsul. Et in l. denique. SED SI, pro nisi: in illis verbis, Sed si ei probaretur, &c. Græcorum imitatione. ita in l. in summa. §. si seruum. De condict. indeb. accipiendam puto particulam SED pro NISI. 1

CAPVT XIII.

Explicata l. Mæuio. De leg. 2.

SVMMARIVM.

1 *Impensarum nomine retentiones fiunt. Dos impensis necessarijs ipso iure minuitur.*

LEgis, Mæuio. de leg. 2. priorem partẽ exposuimus in lib. de iure accrescendi. secũda partẽ nunc exponemus: in qua extrema interpretis verba in contextũ mihi vñr irrepsisse, & quidem loco alieno. Verba aũt interpre-

tis

tis illa mihi vnr,[Vbi vir vxori legat. quæ inter pretatio est eius, quod paulò antè pcedit. Hic n. taxationis loco habendum est, [Quicquid ad te peruenit.] Hæc igitur loci huius sñia est, Si vir vxori dotē ita leget, vxori meæ hrs me° dato quicquid ad eum ex dote perueni, totam dotem non deductis impensis necessariis hr̄dem mulieri soluturum. Taxationis.n.loco sunt verba hæc cum à marito dñr, qui narus earum impensarum, quas in res dotales fecit, tñ reddi vxori iubet quidquid ad hr̄des peruenit. Aliud autem dicendum est cum à mari to hærede instituto vxori extraneus ita legat, [Quicquid ad te, Tibi ad vxore tua dotis nomine peruenit, tantam ei pecuniam dato. Qui bus verbis vxori Titii hr̄dis non plus vr̄ testator legare, quàm quod iudicio dotis mulier consequi potuisset. In quo certum est, impen-
1 sarum † noīe retentiones fieri, cum ipso iure īpensis necessariis dos minuat. §.itaq; si dotis, Inst. de act. §. sed nec. C. de rei vxor. act.

CAPVT XIIII.

Conciliatur l. seruitutes prædiorum. de for. cum. l. si quis diuturno. ff. b. seruit. vind.

1 *Seruitutes non vsucapiuntur, neque in bonis nostris sunt. & quæ sit ratio.*
2 *Vsusfructus cur tempore non acquiratur.*

PAulus in l. seruitutes prædiorum. de seruit. & Vlpianus in l. si qs diuturno. si ser uitu vind. contraria dicere videntur. Ille ait, seruitutes prædiorum rusticorum etsi corpo rib. accedūt, incorporales tñ sunt, & iō vsu nō capiūtur. Vlpianus verò, si quis diuturno vsu, & longa quasi possessione ius aquæ ducendæ nactus sit, nō ei necesse est docere de iure, quo aqua constituta est. Idem Vlpianus in l. 1. §. de nique, de aqua plu. arcen. Sanè.n. & in seruitu tib. hoc idem sequimur, vt vbi seruitus non in uenit imposita qui diu vsus est seruitute, neq; vi, neque clam, neq; precario habuisse, longa consuetudine velut iure impositam seruitutē videaẽ. facit l. seruitutes. de seru. vrb. pd. & l. 2.
1 de seruit. & acq. C. Sed uerum est, non† vsucapi seruitutes, cum vsucapio ex possessione nascatur. l. vsucapio. de vsucap. & earum rerum sit, quæ in dominio nostro esse possunt, cum acquisitio sit dominij, seruitutes autem in bo nis nostris non sint, l. 1. de vsu, & vsufr. leg. Cū ergo dicimus tempore acquiri seruitutem, sic intelligimus tempus modum esse acqurendę seruitutis, vt pactionem, stipulationē, legatū: quo mō qa non acquiriẽ vsusfru. iō ait Caius eisdem ferè modis cōstitui, & acquiri serui tutes, q̄b. & vsumfru. T pe aūt eò† vsusfructus 2
non acquiritur, quia vbi amissus est, ad ꝓprietatem reuertitur: sñia præterea iudicis vsusfr. constituitur, l. vi. de vsusfr. Seruitutes verò eo modo constitui non possunt. l. sicuti. §. sed si quæritur. si seruitus vind.

CAPVT XV.

Conciliantur l. quoties. & l. ei fundo. ff. de seruit.

SVMMARIVM.

1 *Seruitus inutilis est seruitus.*
2 *Seruitus omnis vel est hominum, uel prædiorum, persona pro homine accipitur.*

POmponius in l. quoties. de seruit. & l abeo in l. ei fundo. eodem titu. contraria dicere videntur. Ille, Quoties neque hominum, neque prędiorum seruitutes sunt, quia nihil vicinorum interest, non valent: veluti ne per fundum tuum eas, aut ne ibi consistas. l abeo uerò, Ei fundo, quem quis vēdit, seruitutē im poni, etsi non sit utilis, posse existimo, veluti si aquam alicui ducere non expediat, nihilominus constitui ea seruitus possit. Quædam.n. habere possumus, licet ea nobis vtilia, nō sint. Videamus tamen ne inutilis seruitus, seruitus 1
sit, veluti aquæductus, quam prędij seruitutē esse constat, licet aquam mihi ducere non expediat, ne autem per meum fundum eā neq; hoīs neq; pdij. Idq; seruitus non est, cū toīs, 2
vel hoīum sit, vel prędiorum. l. 1. eo. t i. in qua personā accipere debemus pro hoīe ex l. nostra, si cui. d. l. si mihi. §. vlt. de seruit. rust. pd. & l. etsi, §. Labeo. si seru. vind.

CAPVT XVI.

Conciliantur l. rusticorum. De seru, rust. præd. & l. 1. Communia præd.

SVMMARIVM.

1 *Aedificia omnia sunt prædia vrbana.*
2 *Villæ non sunt ædes sed rustica prædia.*

NEratius in l. rusticorum. de seruit. rusti. pd. & Vlpian. in l. 1. com. prædiō. cōtra ria dicere uñr. Ille ait, rusticorū etiam prædio rum seruitntes sunt, licere altius tollere, & of ficere ꝓtorio vicini, vel cloacam habere licere, per vicini domū vel prætorium, uel protectū

X 2 habere

iam uel metu pœnę, sed uirtutis amore, vt ait Poeta, vitia oderunt: neq; præmiorum spe, q ipsa recte facta mercedem, & præmium recte
4 factorum putent. Subiicit Vlpianus, † ueram non simulatam esse sapientiam, quam Iurecō fulti sectantur. quod duas rationes habere vr. Moralis namque Philosophia, cuius pars ius est, vera Socrati uisa est Philosophia, unamq; hanc cęteris spretis, vtpote incertis, & ad bene uiuendum nihil conducentib. mirabiliter est amplexatus. Altera ratio est, propter quam vera hæc Philosophia appellatur, quia videlicet non uerbis, non rationibus, bonos nos efficere conatur, sed iis reb. quæ multò sunt potentissimæ, prēmio, & pęna: propter quā cām Sceuola, ni fallor, apud Ciceronē libro primo de Orat. ad Quint. fratrem † Leges 12. Tab. oībus Philosophorum Bibliothecis anteponit. Quin & Solon, ut scribit idem Cicero ad Brutum, præmio, & pœna Rempublicam existi-
5 mauit contineri.

CAPVT XIX.

Intellectus §. ius naturale. l. 1. De iustitia, & iure.

SVMMARIVM.

1 *An ius sit quod animalia instinctu naturę faciūt.*

IN eadem lege scribit Vlpianus, ius naturale esse id, qđ natura oīa aīalia docuit. Quæ
1 definitio nō sic est accipienda, vt † q cqd & homines, & bruta faciūt aīalia, sit continuò iuris naturalis. Edere. n. bibere, dormire, iuris essēt naturalis: sed ut quę homines iure faciunt, eadem si bruta quoq; faciant animalia, iure homines faciant naturali. Ius ergo esse debet, qđ naturale ius esse uolumus. at iure soli utuntur homines, & iure naturali, quod fit, debet & naturaliter, & iure fieri. Vir namq; & naturaliter, & iure se ad uxorem applicat, edit uerò, bibit, dormit naturaliter duntaxat: Bruta quoque animantia naturaliter duntaxat corpora commiscent, non iure. In summa, quod naturæ admonitione bruta faciunt aīantia, id si iure ēt, hoc est, sm iuris pcepta hoīes faciāt, facere homines iure naturali dicuntur.

CAPVT XX.

Ad l. ut uim. De iusti. & iure.

SVMMARIVM.

1 *Propulsare iniuriam an sit gentium, an verò naturalis iuris.*

2 *Animalia omnia vim propulsant, se, suaq; tuentur.*

FLorentinus in l. ut uim. de iustitia, & iure. uim, † & iniuriam propulsare iurisgentiū 1
facit. Cicero ī Topicis naturale hoc ius uocat. Quin & Caius in l. itaque. ad l. Aquiliam naturalē hāc rōnē uocat, Si seruum (inquit) tuum latronē insidiantem mihi occidero, securus ero. Nam aduersus periculum naturalis rō p mittit se defendere. hęc Caius. Neque dubitādum sanè est, quin ius hoc sit naturale: Nullū
n. † aīal est tam infirmum, tam pusillum, quod 2
uim non propulset, seque, & sua, non tueatur.

CAPVT XXI.

Ad l. 2. De orig. iuris.

SVMMARIVM.

1 *Tribunitia lex quæ sit, qua omnis ll. exoleuerunt.*

2 *Roma 14 annis sine ll viris.*

IN l. 2. de orig. iuris. quęri solet, quę lex † illa 1
sit Tribunitia, qua omnes leges exoleuerūt. Ego puto legem fuisse Terentillam à C. Terentillo Arsa Tribuno plebis promulgatam ut 5. uiris creandis legib. de imperio consulari scribendis: de qua quandiu certatū in Republica est, nullus legib. locus fuit, cum, & patres leges plebeias aspernarentur, & plebs patritias. Ac tandem cum iam contentionum pertæsū esset, abiecta lege, q̄ pmulgata cōsenuerat, Tribuni leuius agere cum patrib. finem tādē certaminum facerent, si plebeię leges displicerēt, at patres cōiter legumlatores, & ex plebe, & ex patribus, qui utriusque utilia ferrent, q̄q; æquandę libertatis essent, creari sinerent. Rē non aspernabantur patres, daturum leges neminem, nisi ex patribus aiebant. Cū de legibus cōueniret, de latore tantum disceptarēt, missi legati Athenas S. P. Posthumi⁹ Albus, A. Mālius. SP. Sulpitius Camerinus; iussisq; inclytas Solonis leges describere, & aliarum Græciæ ciuitatum instituta, mores, iuraque noscere. Biēnium in ea legatione absumptum. Vbi autem cum Atticis legib. legati redierunt, creati sūt legib. ferendis Decem uiri. 2. anno. primo 10. Tab. leges comitiis centuriatis tulerunt: duę tabulæ deerant: q b. adiiciendis creati iterū 10. uiri, q biennio eum magistratum retinuerūt.
Toto hoc t pe, quod fuit † annorū 14. à COSS. 2
uidelicet L. Lucretio Tricipitino, T. Veturio Gemino, usque ad COSS. L. Valerium Potitiū, & M. Horatiū Barbatum, sine lege ciuitas fuit, incertoq; iure utebatur. Annos hos propè uiginti fuisse scribit Pomponius.

CAPVT XXII.

Ad l. 2. §. deinde. 4. De orig. Iur.

SVMMARIVM.

1 *Hortensia l. vim plebiscitis dedit.*
2 *Plebiscita primo patres non tenebant.*

1 LEgem † Hortensiam plebiscitis legũ vim dedisse scribit in eadem l. Põponius. Idẽ Gellius scribit, Liuius tamen lib. 3. Decad. 1. ita scribit, Per interregem deinde COSS. creati L. Valerius, & M. Horatius, qui extẽplò magistratum receperunt: quorum consulatus popularis sine vlla patrum iniuria, nec sine offensione fuit. Quicquid enim liberati plebis caueretur, id suis decedere opibus credebant. Omnium primum, cum veluti in cõtrouersio iure esset;
2 tenerentur, † ne patres plebiscitis, legem Centuriatis comitijs tulere, vt qđ tributim plebs iussisset, populum teneret. Quo ex loco legem hanc Horatiam, non Hortensiam, fuisse apparet. Dionysius lib. 2. Plinius lib. 16. ca. 10.

CAPVT XXIII.

Ad l. 2. §. ijsdem temporibus 11. De orig. iuris.

SVMMARIVM.

1 *Aediles quot creari solebant, & quod eorum officium.*
2 *Brutus quot libros reliquerit.*

1 POmponius in eadẽ l. 2. ita scribit, Itemq; † vt essent, q. ædibus præessent, in quibus oĩa scita sua plebs deferebat, duos ex plebe constituerunt, qui ẽt ædiles appellati sunt. De creatione ædilium plebeiorũ vide Halicarnasseum li. 6. vbi autem sua scita plebs reponebat, non memini me legisse. Illud apud Liuiũ Dec. 1. li. 3. legi, Institutumque ab eisdẽ COSS. vt S C. in eadem Cereris ad ædiles plebis deferrentur, quę ante arbitrio COSS. supprimebantur, vitiabanturq;. Quod item paulò pòst scribit, X X. Tribunos militares interdum creatos non memini me legisse. Budęus quidem Senos legit eo loco. Liuius tñ Dec. 1. lib. 3. ita scribit, Collina vrbem porta intrauere sub signis, media q; vrbe agmine in Auentinum pergunt. Ibi coniuncti alteri exercitui xx. Tribunis militũ negotium dederunt, vt ex suo numero duos crearent, qui summę rerum præessent. Plures creatos nusquam legi. Porrò autẽ quod in ea-
2 dem lege scribit Pomponius † septem libros Brutum reliquisse, M. Tullius li. 2. de Oratore scribit tres duntaxat veros Bruti libros fuisse.

CAPVT XXIIII.

Emendatur §. his legibus. 2. l. 2. De orig. Iuris.

SVMMARIVM.

1 *Partes pro factionibus aliquando ponuntur.*
2 *Ominosum fuit Romanis in locum demortui suffici.*

IN eadem l. 2. verba illa corruptè leguntur, ijs legibus latis cępit (vt natura lite euenire solet) vt interpretatio prudentum auctoritatem desideraret, necessariamq; esse disputationem fori: Sic restituenda sunt. Iis legibus latis cepit, vt nãliter euenire solet, vt interpretatio desideret prudentũ auctoritatẽ, necessaria esse disputatio fori. Illa itẽ corruptè leguntur, Nouissimè sicut ad pauciores viros iuris cõstituẽdi via transisse ipsis rebus dictantibus videbat, per partes euenit, vt esset necesse Reipublicæ p vnũ consuli. Sic restituenda sunt, Nouissimè sicut ad pauciores viros iuris cõstituendi via transisse ipsis rebus dictantibus videbať, ita p partes euenit, vt esset necesse Reipublicæ per vnũ cõsuli. Per † partes aũt, per factiones intel 1
ligo, q̃ Reipublicę inuadẽdæ principibus locũ dederunt. Illud quoq;, corruptè legiť, Cętumuiri litibus iudicandis, legendumq; decẽ viri litibus iudicãdis. Nam Centumuiri magistratus non erant, sed coercebanť, & cogebantur à decẽuiris. Corruptè ille quoq; leguntur: Fuit & eodẽ tpe Trebatius, qui idẽ Cornelij Maximi auditor fuit: A. Cassellius, & QV. Mutius Volusij auditor. Sic aũt restituenda sunt, Fuit eodẽ tẽpore & Trebatius Quinti Cornelij Maximi auditor: fuit A. Cassellius, QV. Mutius Volusij auditor. Trebatium Quinti Cornelij auditorẽ fuisse intelligimus ex epistola Cicer. ad Trebatium, cuius principium est, Ex tuis litteris. Illa quoq; corrupte legũtur, Ex ijs Atteius Cos. fuit: Labeo noluit, cum ei offerretur ab Augusto consulatus, quo suffectus fieret, & honorẽ susciperet. Ita sunt restituenda: Ex ijs Atteius consul fuit: Labeo noluit, cũ ei offerretur ab Augusto cõsulatus, quo suffectus fieret, eũ honorẽ suscipere. † In locũ Cos. demortui creare 2
consulem Labeonem Augustus volebat: quod quia & minus honorificũ, & ominosum erat, eum honorem Labeo recusauit. Cicero ad Atticũ, Hoc esset in mortui locum vocari. Liuius Dec. 1. lib. 5. C. Iulius censor decessit: in eius locũ M. Cornelius suffectus: q̃ res postea religioni fuit, qa eo lustro Roma est capta, nec deinde vnquã in demortui locũ censor sufficitur.

CAPVT

CAPVT XXV.

Intellectus.§.item extraneus. Inst. De hæred.qual.& diff.

SVMMARIVM.

1 Hæres ueteribus idem quod dominus

2 Aditio hæreditatis & pro hærede gestio differunt.

3 Hæredes ab ære dicuntur.

IMperator in §.itẽ extraneus. de hrd. qual. & diff.in Inst.ita scribit,Pro hrde autem gerere quis uidetur si rebus hrditariis tanquam hrs utatur,vel uendendo res hrditarias, aut pdia colendo, locandove, & quoquo modo si voluntatem suam declaret,vel re,vel uerbo de adeunda hrditate,dummodo sciat eum,in cuius bonis pro hrde gerit testatum, intestatúve decesisse.Pro hrde enim gerere, est pro domi

1 no gerere. Veteres.n. † hrdes pro dominis appellabant. Hoc loco Imperator confundere

2 videtur † aditionem, & pro hrde gestionem. Cum tamen, ut Vlpianus in Institutionibus scribit,in aditione verba sint necessaria, huiusmodi scilicet, Quando me Titius hrdem instituit,eam ego hrditatem adeo,cernoque. Itaq; diem Vlpianus in l.mutum.de acq.vel omitt. hrditat. Mutum, & surdum pro hrde gerere posse dixit.non dixit,adire hrditatem posse. & Paulus in l.pupillus.eod titul. pupillus si fari posit hrditatem acquirere,hoc est, adire posse scribit. Quamobrem enim requirit ut fari posit? Nam infans gerere pro hrde potest.l. seruo inuito.§.si pupillo.ad Trebellian.Gestionem pro hrde ab aditione apertè distinguit.Iureconsultus in l.si qui mihi.§.sed quid. de acquir.hrdit.Africanus in l.eum,qui. eodem titu.sed & si quis ita dixerit,si soluendo hrditas est,adeo hæreditatem, nulla aditio est. Tum verò quod scribit, ueteres hrdes pro dominis dixisse nusquam legi, heros pro dominis dixisse nemo nescit.Ego † hæredes ab ære dictos pu

3 to.Nam & in AENEVS quod ab ære fit,Virgilius notam aspirationis posuit. ordine ahena locant.& alio loco, Luce coruscus ahena. Quàm notam aspirationis in mediam dictionem transposuisse à principio ablatam videt.

CAPVT XXVI.

Intellectus.§.minima.Instit. De capitis diminut.

SVMMARIVM.

1 Emancipatio non est capitis diminutio.

2 Emancipatus in seruitutis imaginariam causam deducebatur.

3 Emancipatione amittitur usu-fructus.

IDem Imperator in tit. de capitis diminut. Minima capitis diminutio est, cum ciuitas retinet & libertas,sed status hoīum cōmutat, quod accidit in iis,qui cum sui iuris fuerũt,cęperũt alieno iuri subiecti esse, uel è cõtrario, veluti si filiusfam. à patre emancipatus fuerit 1

est capite diminutus.hæc Imp. Mirum aũt est, qua rõne † emãcipationẽ capitis diminutionẽ 1

faciat,q venditiones,per quas olim fiebat emãcipatio,sustulerit,in §.præterea. Quibus modis ius pat.pot.Nã iis sublatis nullo mõ emãcipatio est capitis diminutio.Eius.n.q è filiof. pater fam.fit,caput non minui vr.Olim minuebatur,quia semel; iterum,tertiò vt scribit Caius in Inst.uendebatur:& ut scribit Iurecõsultus in l.liberos.de cap.dim.in† seruitutis ima- 2

ginariam cãm deducebatur,qui emancipabatur.Itaque ẽt mortalitati comparatur emancipatio,in l.Gallus.§.& qd si tm̃. de lib. & posthum & l.si ita.qsi dies leg.uel fideic. ced. non secus atque seruitus in l.seruitutem.de reg.iuris.Propter eam causam accidebat ut † eman- 3

cipatione amitteretur vsusfructus,queadmodum scribit Iul. Paulus lib.3. Sent. tit. de vsufructu.Cum enim venderetur is,qui emancipabatur,si penès eum remãsisset usus fructus, domino esset acquisitus, cuius natura non est ut ambulet de persona in personam. id quod Imper.sustulit in l.corruptionem.C.de usu & hab.& meritò,vtpote qui uenditiones ex emãcipatione sustulerat.

CAPVT XXVII.

Intellectus principij. Inst. de pub. iud.

SVMMARIVM.

1 Publica iudicia cur appellentur.

2 Populares actiones non sunt publica iudicia.

IDem Imperator in titu.de pub.iud in Inst. Publica † iudicia neque per actiones ordi- 1

nantur,neque oĩno quicquã simile habent cũ cæteris iudiciis, de quibus locuti sumus, magnaq; eorũ diuersitas est & in instituendis, & exercendis.Publica aũt dicta sunt, q cuiuis ex populo executio eorum plerumque dat. Hæc Imperator.Mihi uerò publica dicta uidentur, quia populi sint, & earum rerum, de quibus publicæ institutæ erant qstiones, cognitio ad populũ ptinebat. Cicero in prætura urbana i

Atque in ijs rebus multa videamus ita sancta esse legibus, vt antè facta in iudicium non vocentur. Cornelia testamentaria, Numaria, cæteræq; complures, in quibus nō ius aliquod nouum populo constituitur, sed sancitur, vt quod semper malum facinus fuerit, eius quæstio ad populum pertineat ex certo tempore. Et sanè si ob eam causam publica iudicia dicuntur, quòd
1 cuiuis de populo eorum executio datur,† populares actiones publica essent iudicia. De quo plura scripsimus lib. 2. de iurisdictione.

CAPVT XXVIII.

Explicatur l. cum vulgari. De dote prælegata.

SVMMARIVM.

1 *Vulgari more diem legatis apponi quid*
2 *Vulgaris clausula quæ.*
3 *Vulgaris legandi modus quis.*

1 QVæri solet quid sit † vulgari mō diem legatis apponi, in l. cum vulgari, de dote præleg. Ego puto vulgaris modi diem legatis apponi, cum ita legamus, Quæ legaui annua, bima, trima die præstari volo. Hæc.n. clausula Annua, bima, trima, die vulgaris appellatur in l. talis
2 scriptura. de legat. 1. Vulgarē † aūt clausulam appellari puto, quia à lege 12. Tab. fit vsurpata: hac.n. die ex lege dos restituebatur, vt scribit Imperator in §. cum aūt. de rei vxor. actio. C. legitima aūt quæ sunt compluribus locis iuris nostri vulgaria appellantur. Idem, ni fallor, A-
3 fricanus in l. cum vir vxori. vulgarem † legaudi modum appellat, cū directis legamus verbis, non precarijs. Ita actionum nomina vulgaria dicuntur in l. 1. 2. 3. 4. de præscriptis verb. Ita vulgaris appellatur substitutio, quæ legitima est, & ciuilis: nā filio impuberi quę fit, moribus recepta est, non iure introducta, de quo dicemus in cōmentario de substitutionibus.

CAPVT XXIX.

L. 2. C. de veter. iure enucl. illustratur.

SVMMARIVM.

1 *Capere longo tempore pro vsucapere inuenitur.*
2 *Longum tempus decennium dicebatur.*

IMperator in l. 2. de veteri iure enucl. C. Tanta, inquit, à nobis antiquitati habita est reuerentia, vt nomina prudentium taciturnitati tradi nullo mō patiamur, sed vnusquisq; eorum, qui auctor nostrę legis fuit, nostris libris inscriptus est: hoc tm̄ à nobis effecto, vt si quid in legibus eorum superuacuum, vel imperfectum, aut minus idoneum visum esset, vel adiectionem, vel diminutionem necessariam accipiat, & rectissimis regulis tradat. Hæc sub Imperatoris nomine Tribonianus. Ita Vlpianū in l. 1. de leg. 1. dicere videmus, quod multis pòst seculis Iustinianus constituit, Ita in l. succeffores. ad legem Falcid. C. Senatusconsulto Trebelliano tribuitur, quod sine dubio Pegasianū induxerat: eò.s. quia tota vis Pegasiani in Trebellianum transfusa est à Iustiniano, quemadmodū in Institutionibus ipse scribit, & in d. l. 2. de vete. iur. enuc. ijs verbis, Solum autem S. C. Trebellianum ponendum esse existimauimus: captiosas etenim, & ipsis veteribus odiosas Pegasiani S. C. ambages, & vtriusq; S. C. inter se tam superuacuas, quàm scrupulosas diuersitates respuentes, totum ius super ijs positum Trebelliano S. C. adiudicauimus. Ita sexcentis locis iuris nostri longo † tempore capere, pro vsucapere positum videmus: cum olim 1
biennio res soli caperentur, non longo tempore. Nam † longum tempus, decennij fuisse te- 2
statur Iulius Paulus lib. 5. Sent. titul. de vsucapio. Sed post transformatam à Iustiniano vsucapionem, longo tempore capere dicimus, quod veteres vsucapere dicebant. Infinita sunt huius generis, quæ nisi notentur, magnas tenebras legentibus offundunt.

CAPVT XXX.

Ad l. transfigere. C. De transact.

SVMMARIVM.

1 *L. transigere. C. de transactio omnium Dd ingenia torsit.*
2 *Transigere super adulterio non licet & quare.*

LEx,† transigere. de transact. C. Doctorum 1
omnium ingenia torsit; neque satis adhuc, meo iudicio, mēs eius cōstitutionis intelligitur. Mihi hoc vñr dicere Impp. transigere, vel pacisci sup crimine capitali nulla lege prohibitum esse, posseq; vnumquemque impunè super capitali crimine, vel transigere, vel pacisci, excepto † adulterio: super quo qui trāsigit, 2
non minus punitur, q̄ si conuictus, dānatusq; esset. Nā & qui cum adulterio vxoris suę paciscitur: Miles quidē soluitur sacro, & deportatur, l. miles. ad leg. Iul. de adul. Iis ergo legibus, quibus capitalia crimina notantur, transactio super criminibus prohibita non est, excepto adulterio, sup quo lex Iulia transigi non vult: & transigentes punit id, quod ex d. l. miles. intelligimus. Leges autem alię publicorum iudiciorum,

rum,quibus crimina non capitalia coercētur, prohibebant ne super ijs transigatur, excepta lege Cornelia de falsis, in qua nihil sanciebāt aduersus eos,qui super huiusmodi crimine paciscuntur. Quamobrem autem lex Cornelia nihil de transactionibus,pactionibusve super hoc crimine sanxerit, quæri nihil attinet:satis est eum,qui trāsigit nihil illicitum facere, hoc est legibus prohibitum.

CAPVT XXXI.

Corrigitur l. si seruus. de stipul.seruor.

SVMMARIVM.

1 *Interpretationes multis locis in textum irrepserunt.*

IN l.si seruus. de stipul.seruor.extrema illa verba delenda sunt, ID EST, EX QVO ADEATVR HAEREDITAS, AVT POSTLIMINIO DOMINVS REVERTATVR. sunt.n.interpretis,& quidē mali.Labeo in l.si seruus.de diuer.& tēp.præs. si seruus hēditarius,aut eius,qui in hostiū potestate sit,satis acceperit,continuò dies satisdationis cedere incipiet. Intueri.n. debemus an experiundi ptās fuerit aduersus eum,qui obligatus est,non an is agere potuerit, qui rem in obligationem deduxit:alioquin erit iniquissimū ex conditione actorū extendi reorum obligationes. per quos nihil factū erit, quò min⁹
1 cū ijs agi possit. Interptationes † nō vno loco iuris nři in contextū irrepserūt. in l.Gallus.§. quid si.ff.de lib.& posth. verba illa,[vel ēt adhuc illis viuis] interpretis sunt,& quidem nō valdè acuti,quemadmodum aliquando docebimus.Ita in l.morib.§.prius.de vulg.& pup. verba illa, [Prius sibi debere, deinde filio hæredem scribere.] interpretis manifestè sunt.

CAPVT XXXII.

L. si caluitur. De verbor. signific.

SVMMARIVM.

1 *Emarus Ranconetus commendatur.*

2 *Caluo quale verbum,& quid significet.*

1 LEgem,si caluitur. ita emendandā censet † Emarus Ranconetus Galliæ clarissimū lumē,[Caius ad l. 12.Tabul.si caluitur]moratur,& frustratur, vt posterioribus ijs duobus verbis, moratur & frūstratur, interpretet Caius verbum illud[12.tab.caluitur.] post quod punctum apponendum sit, quo ab interpre-
2 tamento separetur. † CALVO verbum esse antiquum constat, accipitq; in eam significationem Plautus,Sopor manus caluitur.

CAPVT XXXIII.

L. 1. C. De ord cognit. cum alijs multis ll.conciliata.

SVMMARIVM

1 *Iussus adire præsidem prouinciæ,quid facere teneatur.*

IMperatores Seuerus, & Antoninus in l. 1. de ord.cogn.C.ita rescripserunt, Adite pšidē prouinciæ,& ruptū esse testm̄ Fabij præsentis agnatione filij docete:neque.n.impedit notionem eius,q̄ status quæstio in cognitionem vertitur,etsi super causa status cognoscere nō possit. Hæc Impp. in l.tñ,si pr̄.ne de statu def. C.& l.iamdudum.vbi causæ status.C.& l.non distinguemus.§.Iulianus.de recep.arb.ff. & l. placet.de ped.iud.C apertè dr̄ præsidum ipsorum hanc cognitionem esse.Quos locos,vt doctores concilient referre piget. Nos videamus num hac clausula,† Adite præsidē prouinciæ, 1
imponatur præsidibus necessitas cognoscendi.Iulianus in l.sæpè.de off.præsid.Sæpè audiui Cęsarem nostrum dicētem hac rescriptione, EVM, qni prouinciæ præest,adire potes. non imponi necessitatem proconsuli,vel legato,vel pšidi prouinciæ, suscipiendæ cognitionis, sed eum existimare debere an ipse cognoscere,an iudicem dare debeat. Callistratus in l.generaliter.eo.tit. Generaliter quoties princeps ad pšides prouinciarum remittit negotia per rescriptiones, veluti eum, qui prouinciæ pēst,adire poteris: vel cum hac adiectione, is existimauit quid sit partium suarum,non imponitur necessitas proconsuli, vel legato suscipiendę cognitionis, quamuis sit adiectum, is existimabit quid sit partiū suarū:sed existimare dēt vtrū ipse cognoscat,an iudicem dare debeat.Is igr̄,quem Seuerus,& Antoninus aiunt nō posse de cā status cognoscere,non est pšes, 2
sed à præside iudex datus.In verbo itaque,docete,subaudiendum est,iudicem à pręside datum.Id quod ex sequentibus apertè intelligit̄: pertinet.n.ad officium iudicis,qui de hęreditate cognoscit, vniuersam incidētem quęstionem,q̄ in iudicium deuocatur,examinare:q̄n non de ea re,sed de hæreditate cognoscit.

CAPVT XXXIIII.

Intellectus principij. Instit. de verbor. obligat.

SVMMARIVM.

1 *Stipulationes negotijs interuenire debent.*

2 *Stipulatio vnde dicatur.*

IMperator in tit.de verb.obligat.in Inst.Pōponium secutus in l.stipulationem.§.stiulatio.de verb.oblig. ita scribit, Verbis obligatio contrahit̄ ex interrigatiōe,& rñsione. Qd' vulgo ita accipitur, vt quicunq; interrogatus respondeat daturū m,facturumve se, obligatus sit dare,vel facere.In quo illa iniquitas est, obligari me tibi ad dandum, vel faciendum, verbis duntaxat, cum inter nos nihil rei p̄tereà fit. Quare melius Caius li.2.Inst.tit.de obligationib. stipulationē fieri scribit ex interrogatione dātis,& rñsione accipientis.Dicēdū
1 igitur nisi† negotiis interueniāt, stipulationes nullas esse. Neque tamen continuò actio ex stipulatu nascitur, si quis interrogatus respondit, necesse est animo stipulantium me rogasse, te respondisse,hoc est,stipulationis contractum inire volentium. Vlpianus in l.iurisgētium.§.qđ ferè.de pac. Quod ferè nouissima parte pactorum ita solet inseri,Rogauit Titi⁹, spopondit Mæuius, hæc verba non tm̄ pactionis loco accipiuntur, sed etiam stipulationis: ideoq; ex stipulatu nascitur actio,nisi spāliter contrarium probetur.quod non animo stipulantium hoc factum est, sed tantum pacifscentium.Dictā aūt† stipulationem scribit Impera
2 tor à stipulo,quod veteres firmū appellabant. Alciatus à Græco στύφω:alij à stipe dictā putāt.

CAPVT XXXV.

Quę sint pratorię stipulationes explicatur rubr.ff.De prætoriis stipul.

SVMMARIVM.

1 *Prætoria stipulationes quæ*
2 *Stipulatio cōis,& prætoria quomodo differant.*

DIu, multumq; dubitatum est, quæ stipulationes p̄torię dicantur,in ti.de p̄toriis
1 stipulat.† Ego puto p̄torias stipulationes eo loco appellari, quæ iussu prætoris interponūtur,non vt in l. stipulationum. de verb.obli.q̄ à mero prætoris officio proficiscuntur. Nam stipulatio rem pupilli saluam fore,quę in d.l. stipulationum.cōis dr̄,hoc est, quæ ēt iussu iudicis interponitur, cum. s. expediri res aliter non potest,prętoria appellatur.l.1.§.1.de p̄t. stipulat.Imperator in tit.de Att.tut. in Inst.§. sed ex ijs.Sed ex ijs(inquit)legibus tutores pupillis desierunt dari posteà, q̄ primo COSS. pupillis vtriusq; sexus tutores ex inquisitione dare cœperunt, deinde prætores ex constitutionibus. Nam in suprascriptis legibus neque de cautione à tutoribus exigenda rem pupilli saluam fore, neque de compellēdis tutoribus administrationem tutelæ quicquam cauebatur. Stipulationis Tribunitię meminit Vlpianus in Inst.tit.de iure dona. inter vir.& vxo. de qua loquitur Iureconsultus in l. cum mulier.Sol.matr.

CAPVT XXXVI.

L.vlt.De seru.rust.præd.corrigitur.

SVMMARIVM.

1 *Ponto genus gallici nauigij est.*
2 *Flumen publicum viam non impedit.*
3 *Flumen publicum quod.*

LEx postrema.de serui.rust.p̄d.ita, vti legitur,nullam bonam habet s̄niam. Flumine publico interueniente via constitui pōt, si aut vado transiri potest,aut pontem habet.Diuersum est,si pontonibus traiiciatur. Hæc ita si per vnius p̄dia flumē currat. Atquin si tua p̄dia mihi vicina sint,deinde flumē, deinde Titii p̄dia, demum via publica, in quā mihi iter acquiri volo,dispiciam⁹ ne nihil vetet à te mihi dari viā vsq; ad flumē,deinde à Titio vsque ad viam publicā.Sed & videamus nū etsi tu eorū p̄diorū dn̄s sis, quę trans flumen intra viā publicam sunt,id iuris sit, quia via cōsummari solet vel ciuitatis tenus, vel vsque ad viam publicam,vel vsque ad flumen publicū,ꝙ pontonib.traiiciatur, vel vsq; ad proprium aliud eiusdē dn̄i p̄diū.Qđ si est, nō vr̄ interrūpi seruitus,q̄uis non inter eiusdē dn̄i p̄dia flumen publicū intercedat. Hanc legē partim ex veteribus libris,iudicio partim nostro emendauimus.hēt aūt hmōi s̄niam:Si flumine publico, qđ vado,vel ponte transitur,non aūt pontoni bus(est aūt† ponto,vt scribit Cæsar,genus Gal 1
lici nauigii)traiicitur, eiusdem dn̄i prædia intercurrente via vna constitui potest, ergo etsi diuersorum dn̄orum prædia flumen publicū separet,quod,vt diximus,vado,vel ponte trāsitur, via constitui poterit. Hanc conclusionē duabus rōnib.probat. Prior est,q̄ nihil prohibeat me viā habere per plurium prædia,eaque vna via erit.l.vna est via. & l.cum essent. §.per plurium.eod.tit.Cum igi† flumen publi 2
cum viam non impediat,nostra.l. fluminę. & l.prius.de aqua plu.arcen. potes tu mihi vsq; ad flumen viam cedere,& Titius,qui p̄dia hēt vltra

vltra flumẽ, viã itẽ cedere vsq; ad viã publicã, vel ciuitatem, vel flumen publicũ, qđ pôtonibus traiicitur, vel aliud meum ꝓprũ pđiũ. Secunda rõ est, quia vt interfluente flumine publico, qđ pontonib. non traiicitur, eiusdẽ dñi pdia vna via cõstitui posśit, rõ illa est, quia via continuatur vsque ad locum, ad quem viam acquirere volo, ciuitatem puta, viam publicã, flumen, quod pontonibus traiicit, aliud meũ proprium prędium (cõe namq; mihi seruire potest) q̃b. reb. interueniẽtib. via finitur. Ijs ergo rebus non interuenientib. licet flumen publicum, quod vado, vel ponte transitur, inter tua & Titii, prædia intercedat seruitus vna per tua, & Titii prædia mihi constitui poterit.
3 †Flumen autem publicum hoc loco, est flumen perenne, nõ torrens. Ita definitur in. l. j. de publ. flumin. Interdum tamen sumitur ꝓ flumine, quod publicis aquæductibus, hoc est, vrbis Romæ, seruit. vt in l. Imperatores. de ser. rust. prædio.

CAPVT XXXVII.
Ad l. vtique. de lib. cauſ.

SVMMARIVM.

1 *Libertas accipitur pro ingenuitate.*

Modestinus in l. vtique. de lib. causa. Igiẽ actionem, quæ ex hoc edicto nascitur, manumiśsione non extingui rectiśsimẽ dicit; quia verum est, autorem cõueniri non posse, postq̃ ad eum, qui ad libertatem proclamauit, perueniatur. Locus est sanè obscurus, & meo iudicio, mendosus. Legẽdũ puto, ꝑuenit, non perueniatur. Sententiam hanc hẽt, rectiśsimẽ dicitur, actionem, q̃ ex hoc edicto nasciẽ, nõ extingui manumiśsione, Nã quæ hoc edicto non nascitur, ea. s. quæ in auctorẽ, hoc est, venditorẽ datur de dupla, manumiśsione extinguitur: cum eius rei, q̃ ad te peruenit, & quidem cũ effectu, neq; euicta abs te est, duplam petere non posśis. Euictum autem abs te non potes dicere eum hominem, quem tu manumisisti. Qui si nunc ex manumiśsione ad ingenuitatem proclamat, id duntaxat petere potes, quod tua interest libertum habere, l. si seruum eius. de euict. & l. seq. & l. si hominẽ. de ædil. edict. Ita accipitur.
1 †libertas pro ingenuitate, in l. cũ pacto. eo. ti. & l. liber homo. de statu hominum.

CAPVT XXXVIII.
Intellectus. §. si dominus. 2. ff. De dolo malo.

SVMMARIVM.

1 *Vsusfructus interit rei mutatione.*
2 *Actio de dolo non competit, quando interdicto, quod vi aut clam locus est.*

Vlpianus in l arbitrio §. si dñs. 2. de dolo malo. si dominus proprietatis insulam, cuius vsufr. legatus erat, inciderit. non est de dolo actio: quoniam aliæ ex hoc oriuntur actiones. Idem Vlpianus in l. repet. quib. mod. vsusfructus amit. † Rei mutatione interire vsumfruct. placet. veluti vsusfruct. ędiũ mihi legatus est: ędes corruerũt, vel exustæ sunt. Sine 1
dubio extinguitur vsusfr. an & areæ? Certiśsimum est, exustis ædib. nec areæ, nec cæmẽtorum usumfr. deberi. & ita Iulianus ait: Si areę vsusfr. sit legatus, & in ea ędificiũ sit positum, rem mutari, & ita vsumf. extingui cõstat. Planẽ si proprietarius hoc fecit, ex testamento, uel de dolo tenebitur. Qui loci ita conciliãdi sunt ut dicamus, Actionem de dolo dari, posito in area, cuius legatus erat usufructus, ædificio à proprietario, non autem exustis ab eo ædib. quo casu Aquilia competit, l. sed & si ꝓprietatis. ad leg. Aquiliam. Quę quidẽ actio re in melius mutata non competit: quare ędificio in area posito de dolo agiẽ. Si q̃dẽ traditio iã areę usufr. in ea ab hẽde positũ sit ędificiũ: ante autẽ vsusf. traditionẽ ex testamẽto actio competit. Neque tamẽ existimandum est † de 2
dolo competere ijs casib. quibus interdictum QVOD VI AVT CLAM competit.

CAPVT XXXVIII.
Intellectus. l. etsi fine. 8. ff. De minoribus.

SVMMARIVM.

1 *Eremodicium quid.*
2 *Desertum vadimonium quid.*

Pomponius in l. etsi fine. 8. in Eremodiciis minorib. succurri: q̃n & maiorib. si ex iusta cã absfuere. † Eremodicium uulgò hoĩes ac- 1
cipiunt desertum uadimoniũ. sed malè, meo iudicio. Nam desertum vadimonium, est deserta promisśio sistendi, auctore Iurecõ. in l. sed si quis §. quęsitũ. si quis caut. At Eremodiciũ litis desertio est, id qđ ipsum verbum sonat. Si enim † desertum uadimonium est, maioribus, 2
qui ex iusta causa uenire ad iudicem non potuere, quid est opus per restitutionem succurrere.

rere prætorem, cum ope exceptionū tuti sint, l.2. si quis cau. tum verò deserto uadimonio, pœna duntaxat in stipulatione comprehensa committitur, lis non amittitur. Postremò in Eremodicium incidunt actores, non rei, vadimonium deserit reus.

CAPVT XL.

Intellectus l. verum. 11. ff. De minorib.

SVMMARIVM.

1 *Actio in factum quæ.*

2 *Actio utilis quæ.*

1 VLpianus eod. tit. l. verum. utilis in † factū actionis meminit, eamq; minori dari scribit, qui seruum manumisit, à seruo non circūuētus: nā circumuēto de dolo dari. Dubium non est, quin actio hæc in factum subsidiaria sit, ad quā decurrit ꝑtor, cum oēs actiones, tū ciuiles, tū ꝑtoriæ propositæ deficiunt, vt in casu l. qui seruandarum. de præscrip. verb. & l. iurisgentiū. Quo loco reprehendit à Martiano à Marcello Iulianus. Non est autē actio hæc in factū de dolo: nā hæc ob dolum datur, sed respectu personarū à ꝑtore temperatur. l.
2 non dēt. hoc ipso tit. Vtiles autem † actiones variè in iure dicuntur. Nam & vtile iudicium ad dñam nullius dicitur, in l. ordinata. de lib. cā. & vtiles actiones, quas utilitas legum exigit, dici videmus, in l. quia actionum. de præscrip. verb. quo appellari possunt quas edictorum vtilitas exigit. Quin & actiones, quas hominū vtilitas exigit, vtiles dicuntur, vt actio de eo, quod certo loco. l. 1. de eo, quod cert. loco. & in nostra lege, actio in factum subsidiaria supremū iuris nostri persequendi remedium. Illud notandum summoperè est, actionem hāc in factum à prætore non dari ei, cui restitutione in integrum consuli potest.

CAPVT XLI.

Intellectus §. æquè si agat quis. versicul. Contra. Instit. de act.

SVMMARIVM.

1 *Possidens non propriè dicitur agere.*

1 IN tit. de actionibus, scribit Imperator uno casu eū, q possidet, agere. Is casus ab oibus interpretibus, qsitus, necdum inuētus est. Vlp. eum casum ponere vr̄ in l. Papinianus. §. si filius. de inoff. testamen. Si filius (inquit) exhæredatus in possessione sit hæditatis, scriptus quidem hēs petet hæditatem, filius verò in modū contradictionis querelam inducet, quemadmodū ageret si nō possideret. Verum nō propriè agere in casu hoc filius vr̄. Itaque casum, quem querimus, inueniemus in l. etsi fortè. §. sciendum. si seru. vind. Sciendū tn̄ (ait Vlpianus) in iis seruitutibus eundem esse possessorem iuris, & petitorē Etsi fortè nō habeā ædificatum altius in meo, aduersarius meus possessor est. Nam cum nihil sit innouatum, ille possidet, & ædificantem me prohibere potest, & ciuili actione, & interdicto quod vi aut clā. Et hic meo indicio vnus ille casus est. 1

CAPVT XLII.

Illustrata, & correcta l. obseruare. De offic. proconſ. & legat.

SVMMARIVM.

1 *Serui ad ministeria publica non debent admitti.*

2 *Stator quis.*

IN l. obseruare. De offic. proconſ. & leg. ita legitur, Nemo procoſs. statores suos hēre pōt, sed vice eorū milites ministerio in prouinciis funguntur. Ego legendum puto, nemo ꝓcoſs. statores seruos habere potest. Quamobrem aūt non possit, causā illa est, quia † serui ad ministeria publica admitti non debent. † Statoris autem, hoc est, apparitoris, & nuntij magistratus publicum est ministerium. Alij hoc loco legunt stratores: sed malè, vt & in l. in eadem. quibus ex causis maior. Qui dicantur statores scribit Budæus. 1 2

CAPVT XLIII.

Ad l. vlt. De restitut. in integr.

LEx postrema, tituli de restitutione in integrū, sic legit. Inter minores xxv. annis, & eos, qui Reip. cā absunt, hoc interest, ꝙ minores xxv. annis, etiam qui per tutores, curatoresve suos defensi sūt, nihilominus in integrū contra Rempublicam restituuntur, cognita scilicet causa: eis verò qui Reipublicæ cā absunt, cæterisque, qui in eadem causa habētur, si per procuratores suos defensi sūt, hactenus in integrum restitutione subueniri solet, & appellare iis permittatur. Ego legendum puto, NIHILOMINVS in integrum cōtra rē iudicatā restituuntur. Cām mēdo dedit contractio scripturæ. Scriptum namque fuerat, Rem iudic. ex quo propter litterarum similitudinē librarij Rempub. fecerunt. Dubium. n. nemini est, quin Iureconsultus in lege hac loquatur de restitutione aduersus res iudicatas, cuius vel inscriptione illud deprehendi potuit.

CAPVT

CAPVT XXXXIIII.

Intellectus l.2.ff.Solut.matrimon.

SVMMARIVM.

1 *Dotem aduentitiam mulier confert.*

VLpianus in l.2.solut. matri. Quod si in patris ptāte est, & dos ab eo profecta sit,ipsius,& filiæ dos est:denique pater non aliter,q̃ ex voluntate filię petere dotem,neq; per se,neq; per procuratorem pōt.verba illa, ET DOS ab eo profecta sit, Triboniani esse vñr, non Vlpiani.Idem namq; Vlpianus in titul.de dotibus.in Inst.scribit tam aduentitiæ,q̃ profectitiæ dotis nomine patrem cum filia agere, & patri per filiam dotem acquirere aduentitiam.vnde illud quoq; eueniebat,vt † aduentitiam dotem mulier conferret. l. filiæ dotem. C.de collat.Hodie autem cum patri in aduentitia dote proprietas non quæratur.l. cū oporteat.C.de bon.quę lib.eoque neque à filia conferatur.l.vlt.C.de col. aduentitiæ dotis nomine sola filia soluto matrimonio actionem habebit:aget tamen consentiente patre, paterq; cogetur consentire.l.vlt.C.de bon.quæ lib.

CAPVT XXXXV.

Ad l. necnon. §. exemplo . ff. Quibus ex caus.maiores.

SVMMARIVM.

1 *Actio rescissoria aduersus absentes in defensos datur præsentibus. absentibus Reipubl. causa non datur.*

2 *Absentes Reipublicæ causa cum rescissoriam non habeant, restitutione in integrum iuuantur.*

VLpianus in l.necnon.§ exemplo quibus ex causis maior.exemplo rescissorię actionis,ēt exceptio ei,qui Reipub.cā abfuit,cōpetit,fortè si res ab eo, possessionemve nacto vindicetur.In veteribus libris legitur [Possessionē nacto]q̃ vera lectio est. Hunc aūt locum Bartolus fortem appellat.sic.n.loqui solet,cuius vtinā oratio modò barbara esset,& absurda. Est sanè obscurus locus. Mihi sententiam hāc habere vř: Quemadmodum aduersus absentem actio datur rescissoria,in qua actor dicit ab absente indefenso rem suam esse vsucaptam,ita absenti,cuius res vsucapta erat,si fortè eius nanciscať possessionē, exceptio cōpetit aduersus vindicātē rē à se vsucaptā:in qua exceptione dicit,Nisi absente me rē meā vsucepisti.Quod vt melius intelligatur,sciendū est,† rescissoriā actionē aduersus absentes indefensos dari præsentibus, quorum ideò vsucaptæ res sunt,quòd non habuerint quem cōuenirent. §.rursus. Inst.de actio. Absentibus verò Reipublicæ cā hæc actio non datur,quibus est quod imputari possit cur rem suā vsucapi siuerint, qui per procuratores vsucapionem interpellare potuerint.Quibus tamen actio nō datur, per quam rem vsucaptam possunt vindicare, nactis tamen rerum suarum possessionem,aduersus vindicantes rem vsucaptam exceptio illa competit,Ni absente me rem vsucepisti.Aduersus igitur absentes,actionem præsentes,cū habeant, prætoris restitutione opus non est. † Absentibus autem Reipublicæ causa,quibus priore edicti parte auxilium Prætor pollicetur,necessaria est in integrū restitutio, vt qui rescissoriam actionem non habeant. 2

CAPVT XXXXVI.

Illustratur,& explicatur.l.1.§.ab eo. ff. Quis, & à quo.

SVMMARIVM.

1 *Legati mulctas dicere possunt.*

2 *Appellare à mulctis non licet. & quando id concessum sit*

A Legato non Proconsul appellať,sed Imperator.l.1.§.ab eo.quis,& à quo. Cū enim vice procōsulis cognoscat Legatus, si ab eo proconsul appelletur,ipse à se procōsul appellari videatur.Neque obstat l.sequens. eodē titul. in qua scribit Iureconsultus, si Legatus mulctam dicat, de eius iniquitate proconsulē cogniturum,& quod æquum videbitur staturum. Quem locum non de mulctis, quæ delictis irrogantur,intelligi oportet.Soli namque proconsules,& præsides prouinciarum huiusmodi mulctas dicere possunt,vtpotè, qui soli de criminibus cognoscant.l.solēt.de offi.procons.Quare legati, qui huiusmodi non habēt iurisdictionem,† talium mulctarum dicendarum ius non habent. Sanè mulctas dicere pñt Legati non obtemperātibus suæ iurisdictioni, aut ijs,qui citati neque respondent,neq; excusantur:vt scribit Gellius lib.10.cap.6. Cum.n. cui mandata iurisdictio est,modicam coercendi habeat potestatem,sine qua vana, & illusoria oīs est iurisdictio,l.vlti.de offic.eius,cui est mandata iurisd. mulctis non obtemperantes coercere Legatus possit. Et ab ijs mulctis appellatio non est,cum à sententijs duntaxat appelleť,& ijs non interlocutorijs.l.vlt.Quorum app. 1

app. nō recip. l. apertissimi. C. de iud. nisi in ca-
2 sibus. Ab iis igitur † mulctis non appellatur, sed ipse pręses sine ulla appellatione de earum iniquitate cognoscit, & eas, si ita uideatur, minuit, aut prorsus tollit. In aliis autem mulctis, quæ criminibus irrogantur, appellare licet. l. in mulctis. C. de app. & l. si qua. ff. de uerb. sig.

CAPVT XLVII.

Illustratur rubr. ff. de in ius uocando.

SVMMARIVM.

1 *In ius uocare quid.*
2 *Eximere, & eripere quid.*
3 *Citare quid.*

1 IN † ius uocari quid sit, uulgò ignorari uideo. Est igitur in ius uocare, non adiournare, ut Galli loquuntur, sed in ius ad magistratum manu ducere. Terentius: In ius ambula. Plautus: In ius rapiam te. Hinc fit ut Pontifex dum sacra facit, is, qui pp loci religionem inde se mouere non potest, is, qui in causa publica equo publico transuehitur, qui uxorem ducit, quæ nubit, iudex dum cognoscit, qui apud prętorem causam agit, qui familiare funus ducit, qui iusta mortuo facit, qui funus sequitur, in ius uocari non possit. Quòd nisi duceretur manu in ius uocatus, non proponeret Prætor titulum, NE QVIS EVM, Qui in ius uocatus est, vi eximat. & titulum, ius uocati ut eant. Iureconsultus in l. sed eximendi. Ne quis eum, qui in ius. Sed † eximendi uerbum generale est, vt Pomponius ait. Eripere enim, est de 2
manibus auferre per raptū: eximere, quoquo modo auferre: vtputa, si quis non rapuerit quem, sed moram fecerit quo minus in ius veniret, vt actionis dies exiret, vel res tempore amitteretur, videtur exemisse, quāuis corpus non exemerit. Sed & si eo loci detinuerit, & non abduxerit, iis verbis tenetur. Quo ex loco manifestè liquet in ius vocare, esse trahere ad magistratum. Caius in l. si uerò. q satis. cog. Qui pro rei qualitate euidentissime locu- 1
pletem, uel si dubitetur, approbatum fideiussorem iudicio sistendi causa non acceperit, iniuriarum actio aduersus eum esse potest: quia sanè non sine qualibet iniuria est, duci in ius eum, qui satis idoneum fideiussorem dat. Valerius Max. lib. 2. de institutis antiquis scribit, mulieris in ius uocatæ corpus tangere licitum non fuisse. † Citare autem (quo hodie uerbo 3
abutimur) est uoce pręconis uocari corā magistratu. Ita accipitur in l. diuus. de integ. rest. l. & post. de iudic.

Liber Secundus.

CAPVT I.

Cur legitima id nominis habeat. & explicata. l. quæ nuper. C. de inoff. test.

SVMMARIVM.

1 *Legitima filium à querela inofficiosi testamenti excludit.*

2 *Legitimæ hæreditates quæ.*

3 *Legitima aliquando appellatur Falcidia.*

1 VAERI vulgo solet, quamobrem portio ea, quæ † filium à querela inofficiosi testamenti summouet, legitima appelletur, cum, quæ ab intestato contingit portio, dignior eo nomi-
2 ne uideatur. Legitimas † namque hæreditates dici constat, quæ ab intestato deferuntur. Ego puto eo dici legitimam eam portionem, quæ querelam excludit, quia fit Falcidia, hoc est, quarta portionis ab intestato contingentis. Qua filium institutum contentum esse oporteret, dodrante legatis absumpto: ut ecce, filio debetur ab intestato triens: Ex ea parte institutus, si Falcidiæ locus fit, vnciam unam retinet beneficio legis Falcidiæ, eaq; contentus esse cogitur, neq; hét quod queri possit. Filius itaq; exhæredatus, cui suorum bonorum pater unciam reliquit, quamobrem iudicium patris inquietabit? Ex eo autem legitimam appellari coniici potest ex l. quæ nuper. C. de inoffic. in
3 qua portio ista & † legitima, & Falcidia appellatur. Item ex eo, quòd aucto portionis huius modo, auctus quoq; Falcidiæ modus sit. Hodie namq; ut legitima, triens, vel semis est, pro numero filiorum, ita & Falcidiam trientem, vel semissem esse testatur diuus Hieronimus, & Imp. in Nouel. de hær. & Falc. in prin. secundæ par. Scribit enim τὸ τρίτον, ἢ τὸ ἥμισυ Falcidiam esse. Neque est, quòd quisquam dicat, Græcos ueteres codices habere τὸ τέταρτον: necesse enim est, vtramque quartam ad eundem modum auctam esse. Nam si quadrante suæ portionis filius institutus contentus esse cogitur, cur non & quadrans filium exhæredatum à querela summouebit?

CAPVT II.

Emendata l. cogi. §. sed & si quis. ad Treb.

IN l. cogi. §. sed & si quis. ad Trebellianum. super est particula DVNTAXAT, quam Florentinorum Pandectæ non habent: sed idē Codex habet DIMIDIAM: quę dictio imperiti interpretis est. Vera lectio est, Sed & si quis non hæreditatis suæ partem rogauit hrdem suum restituere, sed hrditatem Seiæ, q̃ ad eum peruenerat. Malè uulgati Codices habent, Sed & hrditatem. Paulo inferius sic uulgo legitur: Et quamuis placeat, cum quis hrditatem, bonaque, quę sibi ab aliquo obuenerunt, uel quę in aliqua regione habet, restituere rogat, Ex Trebelliano non transire actiones. Malè Pandectæ Florentinorum, Rogatur, De quo scripsimus ad eum locum.

CAPVT III.

Explicatur. l. nec emere. C. de iure delib.

SVMMARIVM.

1 *Hæredum tria summa genera.*

2 *Accursius reprehensus.*

3 *Hæreditatem damnosam nemo adire compellitur.*

LEx, nec emere. C. de iur. delib. elegantiorem habet sententiam, quàm interpretes nostri existimant. Cum enim † tria hrdum genera sint, & duorum generum hrdes necessariò hrditati obligentur, soli extranei sponte adeant, quid est quod Imp. ait, damnosam hrditatem neminem adire compelli? Nā quod † Accursius ait, regulam hanc locum non habere in necessariis, ualde ridiculum est: esset. n. exceptio latior ipsa regula: Vnius siquidem generis hrdes adire non compelluntur, duorum generum, uti iam diximus, velint nolint hrdes fiunt. Quare definiendum generaliter est, † neminem adire compelli damnosam hrditatem. Quamuis enim serui nostri à nobis instituti uelint nolint hrdes sint, itē filij, quos in potestate habemus, adire tamen non compelluntur. Aditio namque modus quidam est acquirendæ hrditatis, in quo uerba hæc proferebantur, HANC HAEREDITATEM ADEO

ADEO, CERNOQVE. De quo scripsimus libro superiore ex Vlpiano. Neque existimandum est, suos adire hæreditatem non posse: non esse suis necessariam aditionem scribit Iureconsultus. l. in suis. de suis & legit. hæred. Quamuis ergo serui, & filij nostri hæreditati inuitis obligetur, vt Iulianus loquitur in l. lex Cornelia. de testam. adire tamẽ nõ coguntur.

CAPVT IIII.

Ad l. profectitia. De iur. dotium.

SVMMARIVM.

1 *L. Dos à patre. C. soluto matri. corrigitur.*

VLpianus in l. profectitia. de iure dot. Si pater pro filia emãcipata dotẽ dederit, ꝓfectitiã nihilominus dotem esse, nemini dubium est: quia non Ius potestatis, sed parentis nomen dotẽ profectitiam facit. Hæc Vlpianus. Mortua igitur in matrimonio filia, ad patrem manumissorẽ dos redibit. l. iure succursum. de iure dot. l. si ab hostibus. soluto matrim. l. si
1 lix meæ. eod. tit. l. si filia. de diuort. Quare † in l. dos à patre. C. soluto matrimonio, verbũ [Filiafamilias,] delendum esse cẽseo, quasi interpretis non ita acuti. Nam §. accedit. C. de rei vxor. actio. nihil eum adiuuat: Filia. n. emancipata diuortio soluto matrimonio, sola de dote agit, & quidẽ ex stipulatu, vt in eo §. constituit Imp. Pr autem manumissor, ut neque antea de dote agebat, diuortio filiæ matrimonio soluto, ita ex Iustiniani constitutione actionem non habet ex stipulatu, quasi extraneus. Extraneus enim est, qui in potestate filiam non habet, ut eodem §. definit Imp. & l. cum quidam. §. simili. C. de iure dot.

CAPVT V.

Intellectus nouus ad l. vnica. C. De rei vxor. actio.

SVMMARIVM.

1 *Accursius reprehensus.*

IVstinianus in l. unica. C. de rei vxo. actio. MANET (sic. n. lego, non MANEAT, vt vulgo legit) EX STIPVLATV ACTIONIS IVS AD SVCCESSORES, ET SINE MORA TRANSMISSIONIS
1 INCORRVPTVM. Quẽ locũ † Accursius de mora, & dilatione legitima reddẽdæ dotis intelligit: De qua in §. actio. ead. l. Sed mihi aliter vr. Nã dotẽ, quæ in rebus immobilibus posita est, annua die reddi uult Imperator. Quare loci huius intellectus ex Vlpiano petẽdus est, q. in institutionibus tit. de iure dot. scribit, ita ius actionis de dote mulierem ad hr̃des olim transmisisse, si uir in reddẽda moram fecerat.

CAPVT VI.

De bonorum possessione.

SVMMARIVM.

1 *Accursius reiicitur.*

2 *Rescindi testamentum, & euinci hæreditas à scripto hærede eodem iudicio potest.*

NOn est, qui non dubitauerit de bonorũ possessione, q̃ litis de inofficioso instituendæ cã agnoscebatur. † Accursius, in cuius sñiam pleriq; oẽs eũt, signũ quoddã fuisse existimat. Mihi aũt vr, bonorũ eã possessionẽ necessariã emancipatis liberis fuisse, q. à parẽtibus exhr̃des scripti erãt. Nã iis, q. in familia relinquebant, necessariã non fuisse scribit Iureconsul. in l. queadmodũ. de inofficioso testam. ea aũt bonorũ possessio erat, [Vñ liberi,] qua parte Prætor emancipatos unã cũ suis uocat. Qua possessione non agnita, emancipato uictoria non profuisset, neq; per querelam emãcipatus hr̃ditatẽ euicisset, cũ ab intestato emãcipati ad hr̃ditatẽ non uocarentur. Itaque frustra emancipatus intestatum patrem fecisset. De querela autẽ inofficiosi testamenti scripsimus libro superiore. Quo loco docuimus eodẽ iudicio † rescindi testamentum, & euinci hr̃ditatem ab scripto hærede. Fratribus bonorum possessio necessaria non erat, qui rescisso testamento lege ad hæreditatem uocabantur.

CAPVT VII.

Restituta l. vlt. C De posthum. hæred instit.

IN l. vlt. C. de posthum. hær. instit. verba hæc vulgo desiderant, VIVO PATRE NATI. Ita igitur legendũ est, AN VIDEANTVR NON CONTINERI TESTAMENTO, ET HOC RVPTVM FACERE VIVO PATRE NATI? Quæ uerba desiderari sñia facilè indicat. Deciditur nãque in ea lege, testatorẽ, qui nascituros post mortẽ suam intra decem menses, instituit, eos videri instituere, & q. eo viuo, nascent. Qui. n. tp̃s post mortẽ præfiniuit, intra quod q. nascerẽtur, hr̃des essent, vtrosque videri instituere, & q. uiuo se, & qui mortuo nascent, modò intra decimũ mensẽ nascantur. In l. aũt, commodissimè. ff. eod. nullum præfinitur à testatore tẽpus, vnde fit, ut casus mortis ad uitæ casum

non

non porrigatur, neque contrà, vt nec in l. si pater. de vulg. & pupil. substit.

CAPVT VIII.

Explicatur. l. an vsusfructus. ff. de vsufructu.

SVMMARIVM.

1 *Ciuitates, quando mori dicebantur.*
2 *Municipia etiam capite minuuntur.*
3 *Mors citius quàm capitis minutio contingit.*

CAius in l. an vsusfructus. de vsufructu. scribit, dubitatū dandane municipibus actio esset vsusfructus nomine. Periculum. n. videbatur, ne perpetuus fieret, cum neq; capi-
1 tis diminutione esset interiturus. De † morte ciuitatū loquitur Iureconsultus in l. si vsusfructus. quib. mod. vsusfr. amitt. Quibus. n. ciuitatibus aratrū inducebatur, vt Carthagini inductum est, ciuitates esse desinebant, eaque mors quędam vr ciuitatum. De capitis diminutione municipiorum nihil in iure legi. Cicero in ora
2 tio. pro Cecin. † municipium tum capite minui significat, cum ei Ciuitas adimitur. Verba Ciceronis hæc sunt, At eñ Sylla legem tulit, vt nihil de illo tpe, nihil de calamitate Reipub. q̃rar, hoc tibi respondeo', adscripsisse eundem Syllam in eandem legem, Si quid ius non esset rogari, eius ea lege nihil rogatum. Et post pauca, Primum illud concedis, non quicquid populus iusserit, ratū esse oportere. Deinde nihil rõnis affers, quamobrem si libertas adimi nullo mõ põt, Ciuitas possit: nam & eodem modo de re vtraq; traditū nobis est. Rursus post pauca, Atque ego hanc adolescentulus causam cū agerem contra hominem disertissimū nostræ ciuitatis Cottam, probaui cum Aretinæ mulieris libertatē defenderē, & Cotta Decemuiris religionem iniecisset, non posse sacramentum nostrum iustum iudicari, quòd Aretinis adempta Ciuitas esset: & ego vehementius contendissem, Ciuitatem adimi nõ potuisset: Decemuiri prima actione non iudicauerunt, postea re quæsita, & deliberata, sacramentum nostrū iustum iudicauerunt. Hæc Cicero. Vnde illud
3 etiam collegimus, † mortem facilius, quàm capitis diminutionem, contingere, cum municipijs Romana ciuitas adimi non possit.

CAPVT IX.

Illustrantur. l. cui lana. de leg. 3. & l. vestimentum. de auro, & arg. leg.

SVMMARIVM.

1 *Tela pro instrumento textorio accipitur.*
2 *Lino legato quid veniat?*

IN l. si cui lana. de leg. 3. & in l. vestimentū. de auro, & argen. leg. † telam pro ipso instrumento textorio accipi puto. Itaque lanæ 1
appellationem eatenus extendi scribit Jurecõsul. quatenus ad telam peruenit. † Lino autem 2
legato, id etiam contineri, quod in tela est, si detextum non est. Et contextum appellari, quod in tela est nondum pertextum. Itaque Terentij illud accipi puto, Lana, ac tela victum quæritans.

CAPVT X.

Quis sit in iure seruus publicus.

SVMMARIVM.

1 *Accursius reprehensus.*
2 *Serui publici dimidia parte testamenti faciendi ius habuerunt.*

SEruì publici meminit Imp. lib. 1. Inst. Tit. de adop. meminit Jureconf. in l. si pupillus. Rem pup. saluam fore. & in l. non aliter. de adopt. Non aliter enim (ait Jureconf.) Voluntati eius, qui arrogare pupillum valet (si causam eius ob alia probabit) subscribendū erit, quàm si cauerit seruo publico se restiturū ea, quæ, &c. Ad quem locum † Accursius ita 1
scribit, hoc est, Tabellioni. Idem tamen subijcit, seruum Tabellionem esse non posse. l. generali. C. de Tabellion. Tum verò nemo nescit quo tempore instituti Tabelliones sint. Quare seruos publicos dici existimo, seruos in publicum emptos, hoc est, vt in publicis ministerijs haberentur. De quibus in l. 1. §. si seruum. de quæstion. Liuius Dec. 5. lib. 3. Censores ex templo in atrium Libertatis ascenderunt, & ibi signatis tabellis publicis, clausoq̃ue tabulario, & dimissis seruis publicis, negarunt se prius quicquam negotij publicis gesturos, quàm iudicium populi de se factum esset. Rempublicam seruos habere intelligimus ex. l. sed si. de in ius voc. Qui manumittitur à corpore aliquo, vel collegio, vel Ciuitate, singulos in ius vocabit: nam non est illorum libertus, sed Reipub. honorem habere debet. Et si aduersus vniuersitatem, vel Remp. experiri velit, veniam edicti petere debet. Ij itaque serui, cum publici sint, cuiuis de populo stipulando acquirere possunt. in l. autem. Non aliter, eò non stipulatur seruus arrogati, quia & ipse arrogatus, & eius omnes res in ius transeant arrogatoris. Hos † seruos publicos Pop. Rom. dimi- 2

 dia

dia parte testamenti faciendi ius habuisse scribit Vlpianus in Tit. de testamen.

CAPVT XI.

Intellectus l. & seruorum. de statu hominum.

SVMMARIVM.

1 *Marcus Antonius commendatur.*
2 *Tribu mouere quid sit.*

Martianus in l. & seruorum. de statu homi. ita scribit, Ex hoc quæsitum est, si ancilla prægnans manumissa sit, deinde aut ancilla postea facta, aut expulsa ciuitate pepererit an seruum pariat. Ad quem locum ita Accur. Expulsa per deportationem, sed tunc & ipsa libera est, vnde dic in metallum. Hæc ille. De
1 quo loco cum me † Marcus Antonius homo doctissimus, & humanissimus consuluisset, ostendi ei Ciceronis locum in Orat. pro Cec. qui sic habet: Deinde nihil rationis affers, quamobrem si libertas adimi nullo modo possit: ciuitas possit: nam & eodem modo de vtraque re nobis traditum est: & si semel ciuitas adimi potest, retineri libertas non potest. Qui enim potest iure Quiritum liber esse is, qui in numero Quiritum non est? Liuius lib. 1. Decad. 5. Hoc cum ita seruatum esset, negabat Claudius suffragij lationem iniussu populi Cēsorem cuiquam homini, nedum ordini vni-
2 uerso adimere posse. Neque enim si † Tribu mouere posset (quod sit nihil aliud, quàm mutare iubere Tribum) ideò omnibus. 5. & 30. Tribubus emouere posse, id est, ciuitem, libertatemque eripere. De naturali igitur libertate illud Imperatoris intelligendum est in Titu. de cap. dimi. lib. 1. §. minor Inst. libertatem amissa ciuitate posse retineri.

CAPVT XII.

Explicatur l. tutelas. de cap. dimin.

SVMMARIVM.

1 *Emancipatione tutela non amittitur.*
2 *Noua ll. quæ dicantur.*

Paulus in l. tutelas. de capit. dimi. Tutelas etiam non amittit capitis diminutio, exceptis ijs, quæ in iure alieno personis positis non deferuntur. Quem locum sic intelligo: In lege proxima superiore, munera publica capitis diminutione amitti negat Vlpianus: quare neque tutela amittetur, quæ in muneribus publicis numeratur, excepta (ait Paulus) tutela, quæ ijs personis non defertur, quę in alieno iure positæ sunt, hoc est, tutelis legitimis ex lege. 12. tabularum: quæ cum proximis agnatis deferantur, ijs, qui in aliena potestate sunt, deferri non possunt. Itaque si paterfamilias se arrogandum det, amittit legitimam tutelam. Arrogatione namque, & proximus agnatus, & agnatus esse desinit. † Emancipatione amitti 1
tutela non potest, cum non nisi paterfamilias deferatur. Tutores igitur, qui ex nouis legibus Attilia, Titia, Iulia dantur, vel ex S.C. in locum furiosi. l. compluria. vel à consulibus ex inquisitione, de quibus in §. sed ex ijs. Instit. de Attiliano tut. etiam arrogati tutores manent, vt & ij, qui ex testamento dantur. Ex lege autem 12. Tab. tutelæ eadem ratione capitis diminutione amittuntur, qua & hæreditates, quæ ijsdem legibus deferuntur agnatis. Ex nouis autem legibus hæreditates non impediuntur. l. 1. §. capitis. ad Tertul. † Nouæ autem leges, quæ dicantur, intelligimus ex d. §. capitis. & l. 3. de pe- 2
tit. hæred. ex l. vlt. de reg. Caton. ex l. singulari. de condi. ex lege. iuncta. l. si postulauerit, & l. seq. de adul. In legibus autem nouis etiam S.C. numerantur. d. §. capitis. Et quibus ex S.C. hæreditas defertur, eisdem bonorum possessionem VNDE LEGITIMI Prætor pollicetur. l. 2. & 3. vnde legit.

CAPVT XIII.

Illustratur, & explicatur l. etsi fine. §. sed quòd Papinianus. de minoribus.

SVMMARIVM.

1 *Substitutio vulgaris expirat adita hæreditate.*
2 *Interpretes reprehenduntur.*
3 *Pomponij & Papiniani laudes.*
4 *Accursius reprehensus.*

In l. & fine. §. sed quòd Papinianus. de minor. quæri solet, restituto minore, qui adierat, ad quem bona redeant, ad substitutumne, an ad venientes ab intestato. Et ad substitutum constat non redire, cum adita hæreditate † vulgares expirent substitutiones. l. post aditam. C. de impub. Quæ species est illius legis, 1
de qua respondisse puto Imperatorem. † Interpretes vulgò putant, ad legitimos successores bona peruenire: quod mihi falsum videtur. Primò quia testamenti causa potior est successione ab intestato: at substitutos non 2
admitti

admitti constat: Quare multò minus venientes ab intestato. Secundò bona ista per aditionem hæredis, testatoris esse desierūt: legitimi autem hrdes ad bona testatoris, nō hrdis, admittuntur. Quare dicendum est cum Papiniano in.l.vlti.de successor. edicto. ad bona ista quasi vacantia fiscum inuitari. Idem dicendū est de suo pubere, qui ætatis beneficio post im mistionem abstentus est. De impubere autem secus, cui in casum vnum facta substitutio, in vtrumque videtur facta. Itaq; eo abstinente ętatis beneficio, substitutis, & cohęredib. locus est.l.ex contractu.de re iud. Illud pręterea notandum est, in nostro.§.alterā sententiæ Papiniani partem reprehendi quasi non per omnia veram, alteram verò explicari, & exponi à

3 Pompouio. Ne & calumniæ† Pomponium, & imperitiæ crassæ, & supinę Papinianū Iuriscōsultorum facilè principem arguamus. Itaque secundam. §. partem affirmatiè sic lege, ET QVOD AIT, LIBERVM MANERE TALE EST, QVASI ETIAM HAE-

4 RES MANEAT: CVM PVPILLVS &c. Quòd cum † Accursius censisset, supplenda verba hæc putaui, QVOD FALSVM EST. Quod mihi non placet. Scripserat fortassè Pomponius, ETIAMNVM.

CAPVT XXIIII.

Aduersio quid sit legibus multis lux allata.

SVMMARIVM.

1 *Auersione facere est negligenter, & non satis considerate facere.*

2 *Auersaria quæ.*

3 *Ciceronis locus corrigitur.*

QVæri solet quidnam auersio significet in l.si quis vna.§.si auersione. de pericu.& cō.rei vend.in.l.vlti. Ad legē Rhod.in l. opus. Locati:in.l.1.§.exercitorē.de exerci.act.in.l.q

1 officii.de contrah.emp. Ego puto, † quod negligenter, neque satis considerate quis facit, dici auersione facere quasi oculos auertentem

2 ab eo, quod agit. Vnde & † auersaria dicuntur tabulę menstruæ sine ordine cōfectæ, quæ statim debeantur (ita enim semper legēdum exi

3 stimaui apud Ciceronem† pro Roscio Comę. nnn aduersaria) Nimirum citò (ait) me indignari de tabulis, non habere se nomen hoc in codicem accepti, & expensi relatum confitet, sed in aduersariis patere contendit. Vsq; eòne te diligis, & magnificè circūspicis, vt pecuniā non ex tuis tabulis, sed auersariis petas? suum codicem testis loco recitare arrogātiæ est, suarum præscriptionum, & liturarum auersaria proferre non amentia est? Quod si eandē vim diligentiam, autoritatemq; habent auersaria, quā tabulę, quid attinet codicem instituere, conscribere, ordinem conseruare, memoriæ tradere litterarum vetustatē? Quid est quod negligenter scribamus auersaria? Quid est qd diligenter scribamus tabulas? Qua de causa? Quia hęc sunt menstrua, illæ sunt æternæ: hęc delentur statim, illæ seruantur sanctè: hæc parui temporis memoriam, illæ perpetuæ existimationis fidem, & religionem amplectuntur: hæc sunt disiecta, illæ in ordine confectæ, &c.

CAPVT XV.

Intellectus.l.fructus. De vsuris.

SVMMARIVM.

1 *Possessor bonæ fidei industriales, & naturales fructus suos facit.*

POmponi⁹ in.l.fructus.de vsur. scribit, vxorem, & maritum ex rebus donatis eos demum fructus facere suos, quos ex suis operibus acquisiuerunt, quemadmodū & reliquos bonæ fidei possessores. Paulus aūt in.l.bonæ fidei.de acq.rer.dom. † bonæ fidei possessorem 1

non solum industriales, verum & naturales fructus suos facere scribit. Ego puto fructus, qui spontè proueniunt ipsa perceptione, non ita fieri bonæ fidei possessoris, vt extantes vindicari non possint, sed ita vt consumpti non condicantur. Idem Paulus in l.sequitur.§.lana.de vsuca. Lana ouium furtiuarum, siquidē apud furem detonsa est, vsucapi non pōt: si verò apud bonæ fidei emptorem, contrà: quoniam in fructu est, nec vsucapi debet, sed statim emptoris fit. Idē in agnis dicēdū est, si cō sumpti sint. Quod uerū est. Aphricanus in.l. qsitum.de acq. rer. dom. Circa seruorum igiē operam, ac ministerium, eandē rationē sequēdam: vt siue proprii, siue alieni, vel legati, vel manumissi testamento fuerint, nihil per eos hrdib. qui modò eorum, id non ignorarent, acquirat. Etem̄ simul hoc ferè cedere: vt quo casu fructus prędiorum consumptos suos faciat

ciat bonæfidei possessor, eodem per seruum ex opera,& re ipsius ei acquiratur.

CAPVT XVI.

Explicatur l. ex facto, de hær. instit.

SVMMARIVM.

1 *Accursius reprehensus, qui dicitur malis codicibus vsus fuisse.*

VIpianus in l. ex facto. 1. de hær. instit. Ex facto etiam agitatum Pomponius, & Arrianus referunt: si quis vacua parte relicta, ita instituerit. Si mihi Seius hæres non erit, (quem non instituerat) Sempronius hæres esto: an hic occupare posit vacantem portionem? Et Pegasus quidem existimat ad eam partem admitti: Aristo contrà putat: quia huic pars esset data, quæ nulla esset. Quam sententiam & Iauolenus probat, & Pomponius, & Arrianus.& hoc iure vtimur. Locus hic mi-
1 rabiliter† Accursius exercuit. In Pandectis Florētinis ita legitur, An hic occupare posit, &c. quod de Sempronio intelligendum est, non de Seio. Hac sententia, vt Sempronius substitutus ei, qui institutus non erat, ad nullam partem admittatur.. Nam Sempronio videtur data pars Seij, Seius autem portionem nullam habebat. Ita (vt aliud ex alio occurrit) in l. Titia. §. qui inuita. de lega. 2. verbum PORTIONE, conatur ridiculè Accursius interpretari, cum in Pandectis Florentinis perfacili sententia legatur PETITIONE. Vnde apparet mendosis Codicibus vsum esse Accursium.

CAPVT XVII.

Ad l. si tam. ff. de seruitut.

POmponius sub Tit. de seruitut. in l. si tam. Si tam augusti loci (demonstratione facta) via concessa fuerit, vt neque vehiculum, neque iumentum ea ire posit: iter magis, quàm via, aut actus acquisitus videbitur. Sed si iumentum per eam duci poterit, non etiam vehiculum, actus videbitur acquisitus. Ex hoc loco inferunt nonnulli, qua vehiculum agi posit, actum non esse, contra. l. 1. de seruit. rustico. prædio. l. qui sella. l. inter. eod. titul. Mihi aliud iudicium est. Nec enim negat Iureconsultus qua vehiculum agi possit, tactum esse: Sed ad hoc, vt actus acquisitus videatur, sufficere locum demonstratum, per quem agi iumentum posit: quamuis vehiculum duci non posit. Actum enim esse acquisitum ex eo intelligi potest, quia neque iter, neque via sit acquisita.

CAPVT XVIII.

Ad l. pater filium. §. pater filios. ff. de leg. 3.

SVMMARIVM.

1 *Fideicommissum purum, & præsens, quod.*

2 *Fideicommissi dies, nisi post mortem hæredis redit.*

SCæuola in l. pater filium. in §. pater filios. de legat. 3. Pater filios hæredes scripserat, & adiecerat: Prædia, quæ ad eos ex bonis meis peruentura sunt, nulla ex causa abalienent, sed conseruent successioni suæ: deque ea re inuicem sibi caueant. Ex his verbis quæsitum est, an prædia per fideicommissum relicta videantur. Respondi, nihil de fideicommisso proponi. Quem locum ita † Accursius interpre- 1
tatur, vt verba non inducant fideicommissum, mens autem inducat, quæ verbis potior est. At cum in fideicommissis voluntatis duntaxat quæstio fit, eaque nutu relinqui posint, malè Scæuola respondisset, de fideicommisso nihil proponi. Ego puto de fideicommisso nihil hoc casu proponi: quia fidem hæredem non videtur testator secutus, quos inuicem sibi cauere iubet de prædijs successioni conseruandis. At † fideicommissa soli fidei innitun- 2
tur, vnde etiam nomen habent. Atque ita non contradicit. l. fideicommissa. §. hæc verba. eod. tit. l. hoc modo. & l. eo modo. de leg. 1. l. vnum ex familia, §. vlt. de leg. 2.

CAPVT XIX.

Sententia. l. vnum ex familia de legat. 2.

SVMMARIVM.

1 *Fideicommissum purum, & præsens quod.*

2 *Fideicommissi dies nisi post mortem hæredis cedit.*

3 *Familiæ appellatione quid veniat.*

PApin. In l. vnum ex familia. de legat. 2. sed & si fundum hæres vni ex familia reliquerit, eiusque fidei commiserit, vt extero eum restituat: quæsitum est, an hoc fideicommissum ab extraneo peti posit? Dixi ita demum peti posse, si præterea tantum eidem relictum esset, quod fundi pretium efficeret. Et si quidem ille prior testator ita fideicommissum reliquisset, Rogo, fundum cui voles, aut quibus voles ex familia, relinquas, rem in expedito fore. Quod si talia verba fuissent: Peto, ne

ne fundus de familia exeat, heredis hæredem propter sequens fideicommissum, quod in exterum collatum est, oneratum intelligi: petituris deinceps cæteris ex primo testamento fideicommissum: post mortem videlicet eius, qui primò electus est (Et ideo si electo vno fideicommissum in exterum non conferatur, non alias ei, qui electus est, fideicommissum præstandum erit, quàm interpositis cautionibus, fundum, cum morietur, si non in familia cum effectu relinqueretur, restitui.) Locus hic sanè obscurus est: eiusque sententia altius repetenda paulò est. †Purum, præsensque fideicommissum est, quod ita relinquitur, Vni ex familia restitui volo, vel ita, Cui voles ex familia: vel ita, Cum voles, aut, Quibus voles: vel ita, Familiæ restitui volo. Primus duobus modis electio est hæredis: sed ita, vt mutare non posſit voluntatem. cum electus statim petere posſit. arg. l. huiusmodi. §. Stichum. de leg. j. & l. apud Aufidium. de opt. leg. Quibus in locis deciditur, hæredem dare iussum Stichum, aut Pamphilum, vtrum ipse volet, postea quàm elegit, electionem consumpsisse. Puto, quia electus peti statim potest. Ita autem electio est hæredis, vt eligere plures non posſit: & si in eligendo moram faciat, omnes de familia petere possunt, quod vni relictum est. l. vnum. §. rogo. Quod si tertio modo relinquatur fideicommissum ita, Cui voles, vel. Quibus voles: electio est hæredis, pluresque eligere potest, etiam ex vlteriore gradu. l. vnum. §. si de Falcidia. Quod si in eligendo cesſet hæres, omnes de familia ad petitionem fideicommisſi admittuntur. l. cum quidam. suprà eod. Quarto modo si relinquatur, non habet hæres electionem, sed gradatim admittuntur, qui de familia testatoris erant, quo tempore is mortuus est. l. cum ita. §. in fideicommisso. suprà eod. Post mortem autem restituere rogari hæres ijs modis potest: Vni cum morieris, Cui voles, aut quibus voles, Veto alienari, & de familia exire, Familiæ restitui volo. Quæ omnia fideicommissa, & tempus, & conditionem habent. l. hæres meus. de condit. & demonstratio. Vnde fit vt vsque ad mortem mutari posſit electio, cum † fideicommisſi dies nisi post mortem hæredis non cedat. d. l. vnum. in princip. quoquo ex primis quatuor modis rogetur hęres post mortem restituere. Nam & ita rogari intelligitur, Veto alienari: & electio in eius arbitrium confertur, non secus ac si ita rogatus esſet, Cui voles, aut quibus voles de familia restituito. Etsi eligere cesſet omnes de familia gradatim ad petitionem fideicommisſi admittuntur. l. peto. §. à patre. infrà eod. l. cum pater. ad leg. Falcid. l. filiusfamilias. §. cum pater. de lega. 1. Sanè electus ab hærede, qui elegit, grauari non potest, vt fundum extero restituat, puto neque omnino grauari posſe ab eo, à quo nihil accepit. Quod si tantundem ei reliquerit, quod fundi pretium efficiat, valebit fideicommissum, agnoscente eo, qui electus est, voluntatem eligentis. Quid ergo si minus ei reliquerit hæres? Et idem dicendum puto: tanti enim videtur electus fundum æstimasſe. l. Imperator. §. si centum. infrà eod. Neque hoc casu oneratus hæredis hæres intelligitur, si fideicommissum hoc modo relictum sit, Cui voles, aut quibus voles de familia restituito Nam electo semel vno de familia, satisfactum voluntati testatoris, quamuis electus rogatus sit extraneo restituere. Accepto, vti iam diximus, fundi pretio, neque ij, qui de familia sunt, admitti amplius posſunt ad hoc fideicõmissum, quasi destituti conditione. Verum namq; est, vnum de familia electum. Sed si ita relictum in fideicommissum. Veto de familia alienari: fundo quandoque alienato, qui de familia sunt petent: propter quam causam ei, q̃ primus eligitur, non aliter fideicommissum præstabitur, quàm si is caueat, se fundum in familia cum effectu relicturum. Quã cautionẽ hrs hęredis exigere non potest ab eo, quem hrs electum rogauit de fundo. extro restituendo. Factum. n. testatoris nõ potest. impugnare, aut impedire hrs. Itaque & fideicommissum pręstabit hæres hæredis non exacta cautione: & alienato quandoq; fundo, cęteri, qui de familia sunt, fideicommissum petent ab hrdis hęrede: petẽt autem post mortem electi. Itaq; hoc casu hrs hrdis oneratus intelligit. Et hęc sñia est §. huius. † Familiæ porrò appellatione qui olim significarentur, scribit Iurec. in l. pronunciatio. de ver. sig. d. l. cum ita. de leg. 2. Qui hodie significentur, scribit Imp. in l. vlt. C. de leg. Inter gentem autem, & familiam interesſe puto. Nam gentiles à Marco Tullio definiuntur, qui eodem nomine sunt, quorum maiorẽ nemo seruitutem seruiuit. De familia aũt nostra

sunt, qui eodem nomine sunt. Et Liuius gentem nobilitati tantum tribuit.

CAPVT XX.

Intellectus. l. sequens 68. de leg. 2.

SVMMARIVM.

1 *Hæredi nihil potest legari, nec mortis causa donari.*
2 *Donationes inter virum, & vxorem sunt prohibitæ.*
3 *Falcidiæ in donationibus locus est.*

PAulus in l. sequens 68. de leg. 2. Sequens quæstio est, an et, quæ viuus per donationem in vxoré contulit, in fideicõmissi petitionem veniant. Respondi, ea extra bonorum causam defuncti computari debere, & propterea fideicommisso non contineri: quia ea habitura esset, etiam alio hærede existente. Planè nominatim maritus vxoris fidei committere potest, vt ea restituat. Lex hæc pendet ex fine præcedentis legis. Martius ita scripserat: Non dubitare se quæcunque vxor eius hæres instituta cepisset, liberis suis reddituram. Prima quæstio est, num verba hæc pro fideicommisso accipiēda sint. Secunda & sequens quæstio, num quæ maritus viuus vxori donauit in fideicommissi petitionem veniant. Paulus respondit fideicõmisso non contineri: erat enim rogata de ijs restituendis, quæ quasi hæres cepisset: At res sibi donatas, etiam alio hęrede instituto mulier habitura esset: sanè nominatim posse vxoris fidei committi, vt eas restituat, cum & reuocare in totum maritus eas donationes possit. Hæc lex ad donationes causa mortis non pertinet. Vt
1 enim † hæredi legari non potest, ita neque causa mortis donari: cum legati quædam species sit mortis causa donatio. Item de donationibus inter viuos, quæ inter coniuges promissæ sunt, in hac lege non quæritur: cum eæ confirmatione non egeant. Itaque si martius vxori leget, quæ ei viuus donauit, legatum ad eas donationes non pertinet. l. si quando. de leg. j. Inter viuos autem coniugi donare permittitur diuortij causa, serui manumittẽdi gratia. Hoc amplius principalibus constitutionibus concessum est mulieri in hoc donare viro suo, vt is ab Imperatore lato clauo, vel equo publico, similive honore decoretur, vti scribit Vlpianus in Tit. de don. inter vir. & vxor. Superest igitur
2 vt de † donationibus ijs quęratur, quæ permissæ non sunt inter virum, & vxorem. Rerum namque ita donatarum, neque dominium à marito abit, cum legari à marito possint. l. si cum. de dona. int. vir. & vxo. Ideoque in bonis mariti esse videbantur, & per consequens in fideicommissi restitutionem venire. Verum cũ alio hærede existente res sibi donatas mulier sit habitura, non quasi hæres eas capit, quamuis hæres sit instituta: sed capit ex causa donationis, quæ morte confirmatur. l. cum hic status. de don. int. vir. & vxor. ita tamen vt nõ retrahatur: donationes namque causa mortis inter coniuges retrò trahuntur, & ad id tempus, quo factæ sunt reducuntur. l. si inter. de donat. causa mor. Hæ verò illicitæ donationes inter viuos factæ, ita morte confirmantur, vt tum valere incipiant. Hoc sanè vtrisque ijs† do- 3
nationibns commune est, vt de vtrisque Falcidia detrahatur. d. l. cum hic status.

CAPVT XXI.

Intellectus. l. cum pater 77. de leg. 2.

SVMMARIVM.

1 *Intell. fideicommissariam. §. vlt. ad Trebellia.*
2 Azo *reprehenditur*

PApinianus sub Tit. de leg. 2. l. 77. Cũ pater filios, eorumq. matrem hæres instituisset, ita scripsit, Peto à te filia vt acceptis ex hęreditate mea in portionem tuam centum aureis, & prædio Tusculano, partem hæreditatis matris tuæ restituas. Respondi, prædium quidem hæreditarium iudicio diuisionis de communi filiam habituram: pecuniam autem de parte sua retenturam. Quæro, num totum prędiũ habitura filia sit, & eam prædij partem, quam à se capit, restitutura per l. in fideicommissariam. §. vlt. ad Treb. Et magis puto, totum prædium habituram, propter illa verba, IN PORTIONEM TVAM, quibus testator filiæ videtur suam portionem assignare. Nam† in d. 1
§. vlti. in l. fideicommissariam. illud duntaxat deciditur, rogatum portionem hæreditatis restituere, eam ex legato partem restituere, quã à se capit. Hic autem loquitur Iureconsultus de eo, quod in portionem suam hæredem testator habere vult. Neque mihi † Azonis sentẽ- 2
tia placere potest, tum restitui portionem fundi hæreditariam, cum in quartam imputatur: imputari autem, cum quartam hæres detrahere vult. Generaliter namque definit Vlpianus, ex prælegato eam partem restitui, quæ ab hęrede rogato portionem hrditatis restituere iure hrditario accipitur. Tũ verò aliud restitui est, aliud

aliud in quartam imputari. Quæro,q.d si hrs repudiato iudicio testatoris, iure suo vti malit,hoc est,quartã detrahere? Et hoc casu portionem prædij hrditariam in quartam sibi imputat,& si quid præterea in fundo ab aliis soluitur,reddere compellitur.l. filium quem habentem.C.famil.ercisc. Quod si plus est in fundo,quàm in portione hrditaria: in superfluo, petente eo fideicommissum, qui rogatus est restituere,Falcidia interuenit,& concurrẽtes compensantur quantitates. Petente autem co hrde portionem hrditatis ex fideicõmisso, nõ interuenire Falcidiam, cum tanti portionem hrditatis æstimasse videatur. Duplex nãque fideicommissum est, cum accepta aliqua re ex hrditate, rogatur vnus ex hrdibus alteri portionem restituere.l.fideicommissa.§. cum esset.de le.iij.Et hec sñia est l. deducta.§.numis. ad Treb. Porrò illud omittendũ non est, si qs rogetur portionem hrditatis restituere, plegata non venire: si autem portionem simpliciter,venire.l. Marcellus.§.quidam.ad Treb.Nec illud item,cum accepta pecunia restitui hrditas rogatur, neque persona dãtis designatur, retentam intelligi.l.acceptis.ad legem Falcid. Vtramque autem & acceptam,& retẽtam in Falcidiam imputari, & quidem totam.d.§.numis.& l.in quartam.ad legem Falc.

CAPVT XXII.

Ad l.si is qui ducenta. ff. de reb. dub.

Iulianus in.l.si is, qui ducenta.de reb. dub. Vtrum ita cõcipias stipulationem, si illud, aut illud factum non erit: An hoc mõ,si q.d eorum factum non erit(quæ vt fierent,comprehẽsa sunt)hoc interest: quòd quamuis altero facto: verum si hoc,aut illud verè factum esse: non ideò tamen minus verum erit, hoc aut illud factum non esse. Nam simul ea possunt esse vera,quamuis inter se contraria sint,quia cum significatio nõ ex vniuerso, sed ex aliquo sumitur,si veri aliquid insit,veram efficit totã orationem: sicut è contrario duæ orationes pugnantia continentes simul falsæ sunt: veluti,si qui liberorũ partim puberes, partim impuberes decesserint. Nam & hoc falsum erit, omnes impuberes decessisse: & illud, omnes puberes decessisse. Id accidit, quia significatio sumitur ex vniuerso: in quo si aliquid falsum est,totam orationem falsam efficit. Animaduertendum igitur est,quid sit, de quo quærit. Nam cum ita concipio si illud, aut illud factũ non erit: quęri debet, an aliquid factum non sit. Illius effectus hic est,vt neutrum fiat: huius autem,vt vtrumq; fiat. Nec in illo prodest aliquid non fecisse, si aliquid factum sit: neq; in hoc aliquid fecisse si aliquid factum non sit. Proinde si quis ita interroget: Eorum quid, quæ tibi obiiciuntur, fecisti? ille neget: hoc exprimit: Eorum quid, quæ obiiciuntur, non feci:id est, nihil eorum feci. Si quis autẽ plura in stipulatum deducat, quorum vnum fieri velit:ita comprehendere dẽt:Illud, aut illud fieri spondes? Si nihil eorum factum erit, tantum dabis? Locus hic multorum ingenia torquet: & sanè subtilem quandam,& tenuẽ differentiam ex dialecticorum pceptis constituere Iureconsultus videtur inter has stipulationes.Si illud,aut illud factum non erit, & si quid eorum factum non erit: vt hæc vniuersa sit propositio,illa particularis.Si.n.interrogatur quis.Quid eorum fecisti,respõdeat, Quid eorum non feci,nihil se fecisse respondet. Cũ ergo orationis huius significatio ex vniuerso sumatur, nihil prodest aliquid non fecisse, si aliquid factum sit. Neque enim ad veritatem vniuersę negationis,particularis sufficit negatio: necesse pterea est falsam esse particularẽ affirmationẽ. Illius autẽ orationis sigñatio,Si hoc,aut illud fcm̃ nõ erit,ex aliquo hoc est,ex parte sumitur. Vnde fit, vt quamuis aliquid factum sit,verum tamen sit,aliquid factum non esse. Quæ enim sub contrariis ponuntur, simul veras esse contingit, aliquis homo currit, aliquis homo non currit: quemadmodum & ipsas contrarias simul falsas esse cõtingit, nullus homo currit, omnis homo currit. Nihil itaq; prodest aliquid factum esse, si aliquid factum nõ sit. Ad hoc enim,vt cõmittatur stipulatio, cuius diximus ex parte significationem sumit, satis est aliquid factum non esse non etiam necesse est falsum esse,aliquid esse factũ. Vti enim iam diximus, quæ sub contrariis ponuntur,simul vera esse possunt.

CAPVT XXIII.

Intellectus.l.cum in plures.ff.Locati.

SVMMARIVM.

1 *Bartolus* [redacted] *iuris magister.* optimus
2 *Palam proscribere, quid?*
3 *Proponi leges quid?*

LAbeo in l. cum in plures. Locat. Locator horrei propositum habuit, se aurum argentum, margaritas non recipere suo periculo:deinde cum sciret has res inferri,passus est. Perinde eum futurum tibi obligatum dixi, ac si propositum fuerit, remissum,Philipp.Decium ad.§.hunc multa audio scripsisse de pro
1 posito in mente retento ex†Bartoli snia [redacted],iuris magistri.Ego nullã dubitandi cãm video,si de tacita cognitione locus hic intelligatur, Quis enim est tam stupidus, qui putet tacitas hominum voluntates in cõtractibus spectandas esse?Semper itaque locũ hunc de eo intelligendũ putaui, q propositũ, & proscriptum habebat pro horrei foribus, aurum se,& argentum, & margaritas suo periculo non recipere:vt in.l. quoties. de pecul. scriptũ in Taberna dominus habebat, CVM IANVARIO SERVO MEO NEGOTIVM GERI VETO. Ita propositũ accipit in.l.sed etsi,de instit.act. De quo(ait Vlpianus)palàm proscriptum fuerit, ne cum eo cõtrahatur:is præpositi loco non habetur. Non enim permittendum erit cum eo, quasi cum institore,contrahere:sed si quis nolit contrahi,prohibeat.Cęterum,qui præposuit,tenebit
2 ipsa ꝑpositione.†Proscribere palàm,sic accipimus, claris litteris, vt de plano rectè legi possit:ante tabernam scilicet, vel ante eum locũ, in quo negotiatio exercetur: nec in loco remoto,sed in euidenti. Litteris vtrũ Grçcis, an Latinis?Puto secundum loci conditionem,ne quis cãri possit ignorantiam litterarum.Certè si quis dicat ignorasse se litteras,vel non obseruasse,quod propositum erat,cũ multi legerent,cumq; palã esset ꝓpositum; non audiet. Proscriptũ aũt perpetuò esse oportet. Cæterũ
3 si per id tpis,quo propositũ non erat, &c.Ita† leges 12.Tab. ꝓpositas pro Rostris fuisse scribit Pomponius.l.2. de orig.iur. Ita permultæ leges Codicis propositæ dñr,quod hac nota significatur,PP.Ita verbum hoc sumit à Cicerone lib.2.ad Atticum,& Suetonio in Caligula. In horreis pretiosissimas res reponi solitas testator Iureconsultus in.l.j. de offic.pręf.vigil. & in.l.in ratione.§. diligenter. ad legem Falc.

CAPVT XXIIII.

De asse.Vncia.semisse. sestertiis.aureo.

CApu† hoc meis potissimũ Lusitanis scribitur,à quib. solis intelligi poterit. Assẽ se munciale lege Papyria factum Plinius scribit,cum antè Libralis esset,hoc est, duodecim vnciis penderet. Hunc assem semuncialem in partes duodecim Lusitani diuisimus,quas Ceiteles appellamus. Duo asses,& Semis, hoc est, [illegible] Ceiteles sestertium faciunt, quẽ nos Quinarium appellamus,à numero semissium,estque argenteus numus,vt & Romanorum sestertius. Duo Quinarij nostri faciunt veterũ Quinarium numum, & ipsum argenteum, quem nos mediũ vicenariũ appellamus:veterũ,vti arbitror,Victoriatũ l.Clodia ꝑcusũ,teste Plinio li.33.c.2.Duo.n. victoriati, denariũ faciebãt,teste Varrone li.3.de Analogia. Quatuor aũt nr̃i Quinarii,siue sestertii,faciunt denarium,quem nos Vintem appellamus quasi dicas vicenariũ à numero Semissiũ ita dictũ, quem ipsum ab assium numero Romani denarium appellabant,numum & ipsum argenteũ diurnũ operæ mercedẽ. Mille & sexcenti sestertii auctore Cicerone.Orat.6.in Verrẽ,faciebant denarios quadringenteos. Qua ratione mille sestertij, Denarii erant ducenti quinquaginta, qui sestertium magnum faciebant, hoc est,aureos decẽ. Cẽtũ namq; aurei, decẽ sestertia æstimari constat.Sic mille nr̃i Quinarii(quos veterum sestertios fuisse existimo)vicenarios nr̃os (quos denarios vocabant veteres) 250.faciũt. Ducẽti porrò & quinquaginta nr̃i vicenarii,aureos nr̃os 12.& Semissẽ, qđ magnũ sestertiũ fuisse puto, nr̃osq; aureos veterib.quadrante minores eẽ. Quo põdere Cõstantini aureos plures vidimus. Aurea numismata,q̃ ꝓ Margaritis habebant,vti scribit Iureconsl.l. numismata.de vsuf. põderis maioris vidi,aureorũ videlicet nr̃orũ duorũ,& semissis. Qũo ãt sestertiũ aureo æstimet,à Iuliano in ti. de li.suc.Budę⁹ scribit,& post eũ alij. Multa ex vetere ppli Romani cõsuetudine retinuit nr̃a Lusitanea.τρηχεῖα ἀλλ᾽ ἀγαθὴ κουροτρόφος.

CAPVT XXV.

Quid abstinere,quid repudiare, apud I. C.

SVMMARIVM.

1 *Abstinere ad suos,& extraneos refertur.*
2 *Repudiare ad extraneos hæredes.*
3 *Repudiare,& suspectam dicere hæreditatem diuersa sunt.*

ABstinere †dñr non sui solũ,verũ,& extranei,qui hr̃des extiterũt.l.etsi fine.§.sed quod

quod Papinianus.de minor.l. etsi ex modica. de bon.liber. l.1. §.si quis.ad S. C. Tertull.l. si
2 metus.de acq.hær. † Repudiare verò propriũ est extraneorum hrdum. l. pro hrde. §. Papinianus.de acq.hære. Nã cum(ait Vlpianus) se filius abstinet, idẽ debebit consequi iure Prætorio,quod emancipatus consequit, qui hrditatem repudiauit.suspectam hrditatẽ, qui dicit,videatne repudiare,dubito.Iureconsultus in.l.nam quod.ad Treb.Sed & qui repudiauit hęreditatem,cogetur adire, & restituere ipsã hæreditatem,si iustæ causæ allegentur. Vñ in-
3 telligi potest aliud † repudiare esse, aliud suspectã dicere hrditatem.Ego puto repudiationem actum esse contrarium aditioni; & quẽadmodum qui adibat,verba quædam proferebat,de quo scripsimus lib.priore,& ad.l. 2. de vulg.ita & qui repudiabat.Iurecõs.in.l.seruus dotalis.sol.mat.Cõsulẽdũ est, mulierẽ corã te stib.iterrogari,vtrũ velit omittere,an acqrere hrditatem dotali seruo delatã.Et si repudiare se dixerit, facilè mariti iussu repudiabit seru' dotalis hæreditatẽ. Qui iussus necessarius nõ esset,si actum nullum repudiatio contineret.

CAPVT XXVI.

Explicatæ. l.legitima conuentio.l.si tibi. §.2.&.l.si vnus.§.pactus.ff.de pact.

SVMMARIVM.

1 *Conuentiones quædam,& tollunt,& producunt ipso iure actiones,& quæ sint illæ?*

2 *Pactum iustum,& legitima conuentio differunt.*

QVæri solet in l.legitima conuentio.& in l. si tibi §.2. & in l. si unus. §. pactus. de pact.Quęnã conuentiones sint, quibus ipso iure actiones & tollantur,& pro-
1 ducantur.Ego puto † conuentiones, quę legũ autoritate nituntur, & parere, & tollere ipso iure actiones, tanta legis vis est ad actionem & pariendam,& tollendã. Excplicã, de furto pacisci lex.12.T ab.permittit.l.iurisgentiũ.§.si paciscar.de pact. de iniuria item pacisci lex ꝑmittit,tèste Gellio. his pactionib' legitimis tol-
2 lũtur ipso iure actiones,& producunt. Aliud † sanè iustum pactũ est,aliud legitima conuentio.Iustum pactum in l.Stichum.§.naturalis. de solut.est pactum iuris Prætorij,hoc est,pactũ,quod Prætor seruat,ac tuetur. Nec.n.oĩa promiscuè pacta seruat Prætor, sed ea duntaxat,q̃ neq; cõtra leges,neq; contra Senatuscon sulta,Principũ constitutiones,edicta Pręt̃orũ, bonos mores facta sunt.d.l.iurisgentiũ.§.Prætor ait. Ex hmôi iustis pactis natas naturales obligationes,iustis quoq; pactis ipso iure,planeq; tolli scribit Iureconsul.in d.§.naturalis. De naturalibus obligationibus scripsimus ad l.1.§.id quod natura.ad l. Falc.neq; obstat l.si vnus.§.pact.de pact.Nam ex pacto de non petendo nulla nascitur obligatio: nihil enim tã contrarium obligationi est, quàm liberatio, quàm parit pactum de non petendo.

CAPVT XXVII.

Intellectus.l.naturalis.§.at cum do.de prescr.

SVMMARIVM

1 *Actio factũ p̃toria tũ dat cũ de dolo actione cõpetit.*

2 *Improbatæ Iureconsultorum sententiæ, aliquando in ll relinquuntur,eiusq; exempla aliquot.*

IN l.naturalis.§.at cum do.de præscr.uerb. semper existimaui uerbum CIVILEM positum in extremo paragrapho,esse interpretis, & quidem parum acuti. Nec.n.dari actio de dolo põt ex eo contractu, ex quo ciuilis incerta,siue in factum cõpetere põt.Itaq; actionẽ in factũ Prætoriam dandam existimauit Iulianus,si euictus esset Stichus,quem ignorans alienum in id tibi tradidi, vt tu Pamphilũ manumitteres.l iurisgẽtium.de pact.Hęc aũt in † 1
factum actio pretoria,tum datur, cum etiã de dolo actio nõ cõpetit: qua cum in edicto præposita à Prętore sit,actioni in factum,q̃ præposita non est, meritò antefertur: neq; noua remedia necessaria sunt,ubi sufficiunt uulgaria, & ordinaria.Neque est quod quisquam dicat, actionem de dolo in eũ dari, qui dolo Stichũ dedit,quia contractus nullus sit,cui dolus causam dederit.l.& eleganter.de dolo.Id.n.in cõtractibus bonæfidei verè dr: at contractus hic innominatus,Do ut facias,stricti iuris est. Postremò,vti iam dixi,nego dari actionem de dolo,si alia vlla actione succurri possit.Dicas aliquis quid ergo † improbata Iuliani sententia in 2
d.l.iurisgentium.in §.hoc ponitur?Sed id quidem non vno loco fecisse Tribonianum animaduerti:nam in l.debitor.de leg.2.Pauli relicta sententia est ab Imperatore improbata in §.ex cõtrario.de leg.lib.2.Inst.& in l.si pr filio. de vulg. Labeonis, & Vlpiani snia relicta est ab Imp.improbata in l.ult. C.de impub. & in l.si nõ fortè,de cód.ind.snia relicta est,ab Imp.improbata in l.ult.C.e.& in l. 1.de remiss.Iuliani sententia reprobata in l.1.si usufruc.petatur.

CA-

CAPVT XXVIII.

SVMMARIVM.

1 *Contractus nominati actiones certas pariunt.*

2 *Contractus facio ut des, nullam habet affinitatem cum nominatis contractibus.*

IN eadem l. naturalis. §. 2. Quod si faciam ut des, & postea quam feci, cessas dare, nulla da tur actio ciuilis, & ideo de dolo dabitur. Hic, inquam, paragraphus multorum ingenia exer cuit. De quo prætermissis aliorum sententiis,
1 dicã ipse breuiter quod sentio. † Contractus, q à lege noiati sunt, actiones certas, & uulgares pariũt: neq; mirũ, cũ lex m r sit actionis. Id quod ex eo apertè intelligitur, q nuda pactio, si legitima sit parit, tollitq; ipso iure actioné, de quo superius scripsimus. Qui aũt à lege cõtractus noiati non sunt, nisi similes eorũ sint, qui à lege noiantur, actiones non pariunt ciui les: quod si similes sint, eorumq; naturam redoleant, pariunt. Vt ecce, Do, ut des: cõtractus hic à lege nomen non hêt, neq; enim permuta tionis lex meminit: h . de rer. permut. Verum quia emptioni similis est, in qua item datur, vt detur, eiuilem actioné producit. Do, vt facias, locationi similis cõtractus est. Facio, ut facias, mandato. Quod nobis apertè declarat Iurecõ sultus in §. se 1 si facio. 3. d. l. naturalis. Sed tutius (inquit) erit & in insulis fabricandis, & in debitoribus exigendis, præscriptis uerbis dari actionem: quæ actio similis erit mãdati actioni, quemadmodũ in superioribus casibus emptioni, & locationi. Vlpianus in l. j. §. si quis ser uum. depositi. Si quis (inquit) seruũ custodien dum coniecerit fortè in pistrinum, si quidem merces interuenerit custodiæ: puto esse actionem aduersus pistrinarium ex conducto. Si verò mercedem accipiebam ego pro hoc seruo, quem in pistrinũ recipiebat, ex locato me agere posse. Quod si operæ eius serui cum custodia pensabantur, quasi genus locati, & cõducti interuenit: Sed quia pecunia nõ dabatur, præ-
2 scriptis uerbis datur actio. Contractus † autê facio vt des, nulla similitudine nominatos cõtractus contingit: neque. n. noiatum vllum ne gotium sic contrahitur, & initur. Cum igitur neq; certa ciuilis actio, neq; incerta ex hoc ne gotio dei, neq; condici facta possint, ad actioné de dolo necessario erit recurrẽdum. Quòd si dolus nullus arguatur, necessaria erit actio in factum ꝑtoria, de qua super. ca. scripsimus.

CAPVT XXIX.

Intellectus l. Catoniana. ff. de reg. Catonia.

PApin. in l. Catoniana. de reg. Caton. Catoniana (inquit) regula non pertinet ad hẽditates, nec ad ea legata, quorum dies nõ mor tis t pe, sed post aditam hẽditatem cedit. Quæri scio, quænam ea hẽditas sit, cuius dies à mor te testatoris non cedat. Alij fideicõmissariã eã hẽditatem esse uolunt pupillarem, q aditioné ex principali testamento desiderat. l. moribus. §. adeò. de vulg. Ego existimo intelligere Papinianum de hẽditate relicta seruo legato, cuius dies nisi adita hẽditate, cedere nõ põt. l. unica. §. libertates. de caduc. tol. C. & l. vlt. de uulg. Nam si seruus, qué non legasti, ex parte hẽs sit institutus, quia a se capit libertaté nõ expectato cohærede, hẽditatem adit. l. ex parte. de acq. hęr. Idem dicendum, si seruo legato des legatum: nam & huius legati dies ab aditæ hẽdita te cedit. d. §. libertates. Idem dicendum, si seruo cum libertate des legatum. l. hęredes. §. vlt. iuncta. l. sequenti. quand. di. leg. ced.

CAPVT XXX.

Explicata. l. 1. De const. prin. & §. quod & principi. Inst. De Iur. nat. gentium & ciuili.

LEgis Regiæ, qua Pop. Rom. ius omne suũ Principi, & in Principé trãstulit, multa in iure mentio fit. Quid sibi uerba illa uelint, EI, ET IN EVM, quæri adhuc & dubitari scio. Ego sẽper horum uerborũ uim illã esse existimaui, vt Pop. non solum ptãtem suam Principi tribuerit, verum & ea se spoliarit. Potuit. n. Pop. ita Principis autoritatem constituere, ut summũ ius ipse retineret. Nã & Papyrius Cur sor dictator prouocationi ad Populum cessit: & dictatoris ius à populo imminutũ legimus exęquato Magistrato equitũ dictatori: sẽperq; supra Magistratus Populus Romanus fuit.

CAPVT XXXI.

Intellectus. l. quod principi. 56. De leg. 2.

SVMMARIVM.

1 *Accursius reprehensus.*

CAius sub tit. de leg. 2. Quod principi reli ctũ est, qui antequàm dies legati cedat, ab hoibus ereptus est, &c. Eodé propemodum loquendi gñe utitur Papinianus in l. proxima seq. Si Augustę (inquit) legaueris, & ea inter ho mines esse desierit, &c. Accursius † ad locũ su- 1
perioré notat, legi alias, AB OMNIBVS. Ad posterioré uerò, p DESIERIT, legi alias

DEFICIT. Ego quasi de Diis locutos Iureconsultos de Principe, & Augusta puto: neque ausos quasi de hominibus loqui. Et sanè mortui inter coelestes referebantur, ara, sacra, flamines, oẽs deniq; diuini honores decernebantur. Liuius lib. 1. Dec. 1. de Romulo scribẽs, Nec postea Romulus in terris uisus est. M. Tullius lib. 1. de Legi. de eodem Romulo eadẽ religione dixit, Romulum ab hominibus ereptum.

CAPVT XXXII.

Explicatur. l. cum filio. de leg. 1.

SVMMARIVM.

1 *Quisq; potest suum hæredem non aliter, atq; seipsum obligare.*

2 *Pater cui per filium mea quæritur hæreditas hæres meus non est.*

3 *Hæredes omnes vel sunt scripti, uel legitimi.*

4 *Falcidia ab hærede saltem retinetur.*

LEx, cũ filio de leg. 1. in paucis obscura est, atq; difficilis, cum filiofamilias, uel seruo alieno legatum, uel hẽditas datur, patris quoque, & domini fideicommitti potest. l. si alienus. eod. tit. legatum relinqui non potest, teste Vlpiano in Inst. tit. de fideic. Cum. n. legatũ iu
1 ris habeat obligationem, nisi ab hærede relinqui non potest. Nam † hẽdem quisq; suum nõ secus, atq; ipsos nos obligare possumus. Fideicommitti autem non solum hæredum fidei, verum & legatariorum, & ipsorum etiã fideicommissariorum potest: quin & eorum, qui per subiectas sibi personas rem nostrã acquirunt. Nam fideicommissorum uinculum humana fides est, neq; quisquam iure cogitur, qđ
2 rogatur. Patrem † aũt, cui per filium mea quæritur hæreditas, hæredẽ meum non esse, multa sunt, quę probent. Primum enim legitimũ hęredem nemo dixerit, qui agnatus mihi non fit. Scriptum autem hæredem esse negat Iurecõsultus in l qui liberis. §. hæc uerba. de uulg. & l. 3. eod. tit. Omnes autem † hæredes aut scri
3 ptos, aut legitimos esse cõstat. & uerò si pater scriptus hæres esset, legari ab eo posset: per se, non per filium, acquireret, neq; expectaret filij & uoluntatem, & factum, hoc est, aditionẽ: neq; cedente hæreditatis die filius emancipatus sibi acquireret hæreditatem: postremò ipsi patri, non filio hẽditas deferretur. Quę omnia contra sese habẽt. Neq; mouet quod patri recta per filium hęreditas acquiritur. l. placet. de acqu. hær. neque. n. is hæres censendus est, cui hæreditas acquiritur, sed is qui delatam acquirit. Filium autem acquirere constat. Itaq; iussus hæredi dare, filio dando, non patri, implet conditionem. l. si cui. de cond. & demonst. Fideiigitur patris committi potest, cum filiofamilias, vel legatum, uel hæreditas data est: idq; fideicommissum sic accipitur, quasi ab ipso filio relictum, & ex ipsius filij persona ualet: Nisi cum pater ipsi filio rogatur restituere: tum enim ex persona patris vires capit fideicommissum. Neque. n. intelligi potest filius sibi ipse rogatus restituere. Pater porrò tum demum vtiliter filio rogatur restituere, cum post mortem rogatur restituere, vel emancipationem: aut cum iis vsus testator uerbis est, ut in tẽpus solutæ patrię potestatis relictum fideicommissum appareat. Verba autem huiusmodi sunt, Facito ad filium perueniat, Filio seruato, uolo filium habere, Volo ad filium pertinere, & si quæ similia repiri possint. l. si legatarius. §. ult. de leg. 3. l. fideicommissa. §. filio. eod. tit. l. ubi purè. & l. epistolam ad Treb. l. filiam. de alim. & cib. leg. l. quamuis. C. de fideic. Inutile autẽ fideicommissum esse, si pater simpliciter filio restituere rogetur, ex eo intelligi potest, quod Hadrianus in eo decreto, quo patrẽ post mortem filio restituere rogatum multa in fraudẽ fideicommissi facientem, ad fideicommissi repræsentationem cõpulit, adiecit: NE QVID IN EA PECVNIA, DVM FILIVS VIVERET, PATRI IVRIS ESSET. l. Impator, ad Treb. sine qua clausula decretũ illusorium ius ptãtis reddidisset: patri enim, nõ filio, negotiũ ea restitutione gereret. Post mortem igitur rogatus pater filio restituere: (qui casus ad emancipationem quoque porrigitur. l. mulier. ad Treb. l. si ita. quando di. leg. ced.) quia quasi pater rogatur, hoc est, is, qui rem per filium quæsitam habet, & non vt his, hoc est, non ex filij persona Neque enim, vti iã diximus, ex sua persona sibi quisquam obligatur. Rogatus igitur pater filio post mortẽ suã restituere hæreditatem sibi per filium quęsitam, † Falcidiam non detrahet, quę ab eo dun- 4
taxat retinetur, qui hęres est, vel ex persona hęredis rogatur. Item filio se viuo decedente fideicommissum omnino retinet: decedente. n. pendente conditione fideicommissario, vtiq; apud eum, qui rogatus est, relinquitur, siue hęreditas, siue legatum. l. Iulianus. l. si Titio. de legat.

gat.1.l.pater.§.Tusculanus.de lega.3. Quòd si extraneo hereditatē, legatumve filiofamilias relictum rogetur pater post mortem suam restituere, quia ex persona filij hæredis fideicommissum vires capit, ipseq; adeò filius restituere rogatus intelligitur, Falcidiam inducet pater, tam in legato, quàm in hæreditate. De quo scripsimus ad l.Nesennius.§.1.ad leg.Fal.& patre superstite extraneo decedente, non retinebit pater decedens fideicommissum, sed filius, ex cuius persona uires capit fideicommissum, quiq; rogatus intelligitur restituere. Rogati namq; restituere sub conditione, si pendente conditione fideicommissarij decedant, ipsi retinent fideicommissa.d.l.Iulianus. Neq; patre moriente ius potestatis filio oberit, quò minus retineat: solui enim morte constat. Aliud iuris esset, si ipse filius, qui rogatus intelligitur, cedente fideicommissi die in potestate patris esset. Planè si fideicommissarius, cedēte fideicommissi die, decedat, hoc est, post mortem testatoris, ad suum hæredem fideicommissi petitionem transmittit, l. ult. si quis omiss. causa testam.C.l.cum secundum.C.de fideicom.l. si Pontionilla.& l.ult. C.quando di.leg. ced. his consequens esse uidetur, ut si uiuo patre filius decedat, extraneo fideicommissum non debeatur: cum fideicommissi cedente dies in rerum natura non sit, ex cuius persona fideicommissum uires capit. Verum in hoc subsisto.

CAPVT XXXIII.

Corrigitur.l.1.ad S.C.Trebell. 51

IN l. ad S. C. Trebell. ait Vlpianus, [In filij quoq; familias militis iudicio, qui de castrensi peculio, uel quasi castrensi testari potest, Senatusconsultum locum habet. Ego uerbum MILITIS, ex MILIAS, postrema parte genitiui. FILIIFAMILIAS factum scribæ inscitia puto. Nam & in filiifamilias ueterani iudicio S. C. locus est, si patrem roget uti peculium suum castrense retenta quarta parte restituat.l. filiusfa. ad legem Falc. Et qui de peculio quasi castrensi testabantur, erant non milites, sed coss. legati, præsides prouinciarum.l.ult.C.de inoffic.test.quod ius patronis etiam caussarum, & artium liberaliū professoribus, & archiatris, & aliis quibusdam Iustinianus concessit.d.l.vlt.de inoffic.testam. l. Papinianus.§.unde.l.scimus.C. de inoff. testa. l.quæret.de verb.significat.

ANTONII CONTII IVRISCONSVLTI LECTIONVM SVBSECIVARVM IVRIS CIV.

Liber Primus.

CAPVT I.

Intellectus.§.æquè.uerſ.contra.Inſt. de actionibus.

SVMMARIVM.

1 *Theophilus omnium ad Inſtitutiones commentatorum optimus.*
2 *Corrumpuntur textus uarietate Codicum manuſcriptorum.*
3 *Pandectis Florentinis multi abutuntur.*
4 *Ferretus notatur, quod inſtitutionum lib.4. à titulo de oblig.inchoarit.*
5 *Eguinarius Baro commendatur.*
6 *In actionibus negatoriis idem eſt petitor iuris, & poſſeſſor.*
7 *Contij ſententia de.§ æque.uerſ.contra.*
8 *Petitoris, & poſſeſſoris partes ſuſtinere quid?*
9 *Petitor is eſt qui rei uendicatione agit.*
10 *Intellectus L.ſicuti.§ ſed ſi quæratur ſi ſer. uendicetur.*
11 *Aſſerenti, non negantis probatio incumbit.*

SCribit Iuſtinianus lib.4.Inſtitutionum titulo de actionibus. *Contra quoque de vſufructu, & de ſeruitutis prædiorum ruſticorum, item prædiorum vrbanorum, inuicem quoque prodite ſunt actiones, ut ſi quis intendat ius non eſſe aduerſario vtendi, fruendi, eundi, agendi, aquamve ducendi. item altius tollendi, proſpiciendive, vel proiiciendi, immittendive, iſtæ quoque actiones in rem ſunt, ſed negatiuæ. Quòd genus actionis in controuerſiis rerum corporalium proditum non eſt. Nam in his agit, qui non poſſidet, ei verò qui poſſidet, non eſt actio prodita, per quam neget rem actoris eſſe. Sanè uno caſu qui poſſidet, nihilominus is actoris partes obtinet, ſicut in latioribus Digeſtorum libris opportunius apparebit. Hæc Iuſtinianus.*

Quis autem ſit ille caſus, certant adhuc Iu-
riſconſ. & adhuc ſub iudice lis eſt: quàm hoc
quidem loco dirimere conabimur, ubi prius
veram huius loci lectionem, quę ſemper ad
hōc uſq; diem uexata eſt, cōfirmauerimus. Ea
mihi vera lectio huius loci vr̄, SANE VNO
CASV. & eſt quidem ſanè uetus, & † à Theo- 1
philo omnium ad Inſtitutiones commenta-
torum optimo, cæteriſque uetuſtis latinis, aut
certè Longobardis, confirmata. Neq; verò tan
ti faciendam vel Ferreti, uel ullius hominis au
toritatem exiſtimauerim, ut codicis neſcio cu
ius prætextu in quo fugiens aliquod negatio-
nis veſtigium apparuerit protinus à recepta
lectione recedendum ſit.† Alioqui nullus tam 2
planus erit in libris noſtris locus, qui non ua-
rietate legendi reddatur ambiguus, quæ legū
latens eſt quędam pernicies, & interitus. Cum
longo † Pandectarum Florentinarum deſide- 3
rio teneremur, ſpes erat iis editis, amplius de
lectione neminem controuerſiam facturum,
ecce autem de integro lectionem Florētinam
certatim quo quiſq; ſibi doctior vr̄, eò ambi-
tioſius oppugnat, & ut exemplis ſuperſedeā,
quæ ſunt innumera, quid abſurdius, q̄ quartū
Inſtitutionum librum à titulo De obligatio-
nibus. inchoare repugnante Iuſtiniani metho
do, atque apertis eius uerbis. Quid enim aliud
hæc uerba ſignificant in principio tit. De obli-
gationibus, quę ex delicto naſcuntur, QVVM
SIT EXPOSITVM SVPERIORI
LIBRO, quàm noui libri exordium. Idem
tamen † Ferretus ſuas Inſtitutiones ad quas 4
notas ſuſcripſit hoc modo partitus eſt. Quę q-
dem à me non tam auiditate reprehendi pro-
feruntur, quàm neceſsitate meos auditores ad-
monendi, ne temere cuiuſquam autoritate
deduci ſe patiātur à recepta lectione, & libro-
rum, atq; titulorum diuiſione: niſi ſicubi eui-
dens coget abſurditas. Nā in propoſito ſi quid
autoritati dandum eſſet † Eguinarij Baronis 5
præceptoris mei, & fidei, & ſapientiæ non affe
ctatę pleni, lectionem ſequi maluiſſe. Is autem
ſic narrabat, quod & ſcriptū reliquit, in uetu-

berlate probare dēs. qđ alias facere nō debuisses,sed in eo puniris ob cōtumaciā, qua prius ñ defendisti cū antea cōfessoria agerē. Hoc casu tu q̃ possides & negatoria agis, nihilomin° actoris partes sustinebis, qđ erat demōstrādū.

CAPVT II.

Accursius quod furti nec manifesti actionem, & ciuilem esse,& è legib. 12. tabularum descendere scripserit aduersus Baronem, Balduinum, & Azonem defenditur.

SVMMARIVM.

1 *Accursius, aliiq; veteres Iureconsulti nimis temere à recentioribus reprehenduntur.*
2 *Baro. Balduinus, Alexander, Neapolitanus taxātur.*
3 *Pœnæ furtorum ex Gellio.*
4 *Seruitutis pœna morte grauior.*
5 *Casus solus, & fortuna inter furem manifestum, & nec manifestum interest.*
6 *Solertia summa, & studium puerorum Lacedæmoniorum in occultandis furtis.*
7 *Azo reprehensus.*
8 *Accursius commendatus.*
9 *Subtilitate, & calliditate omnia etiam apertissima occultari possunt.*
10 *Theophilus notatur.*

NEmo ferè est recentiorum horū Iuriscōsultorum, qui bñficio tēporum maiorē historiæ,& humaniorum lrarum ad ius ciuile
1 lucē afferūt, qui quoties uel minima † Accursij reprehendēdi occasio in his, q̃ ad antiquitatē pertinent, se obtulit, nō cū maximo plausu miseros illos semibarbaros exsibilet. Qua in re tñ plerunq; uerēdum est, ne inanis iactationis gloriolam captare videantur, dum etiā ea, quę uerè ab Accursio scripta fuerant, falsò insimulāt,& reprehēdūt. Sanè hi oēm sibi excusationē præcidūt, tum maximè cum in ea re Accursium falsò refutāt, q̃ in aliqua historiæ,& antiquitatis cognitione uertitur, q̃ Accursio detrahunt, sibiq; tribuunt,& uindicant. Quod cū p̄ multa exēpla possim docere: ea in aliud tēpus reseruans hoc uno cōtētus ero. Scribunt oēs
3 ferè,& ut p̄ceptor noster † Eguinari° Baro Instit. de obl. quę ex delicto nascunt. Itē Franciscus Balduinus ad c. 56. duodecim tabularum (quos duos honoris cā noio) itē Alexander ab Alexādro,& cæteri passim, pęnā utriusq; furti tā manifesti, quā nec manifesti, ex 12. tabulis fuisse corporalē,& dupli pęnā, q̃ ob furtū nec manifestū infligit, ex p̄toris edicto nō ex decēuirali lege esse statutā. ideoq; annalē esse dupli nec manifesti actionē ex regula à Iustiniano tradita. Inst. de perpet. & † palibus actionibus. Hi quoq; ad suā opinionē confirmandam Gellium autorē laudant,& tñ nescio qua dubitatione, aut obliuione, nullum oīno uersū duodecim tabellarū de pęna furti nec manifesti restituunt, cum alioqui maxima, & laudabili sanè curiositate minuta quæq; earum fragmenta cōsectent. cōstetq; ex Festo furti, nec manifesti mentionē fuisse, in duodecim. Cum. n. ait, nec, pro, non olim dictū fuisse, subiicit, ut in duodecim tabulis (inquit) SI ADERIT FVRTO QVOD NEC MANIFESTVM ERIT. Primum igitur ex eo suspecta mihi cępit esse illorū opinio, deinde re paulò accuratius p̄specta, eodē autore Gellio putaui eorum sniam refellēdā, quo autore suā satis munitā esse crediderūt. Atque, vt nullius posthac calūniæ, aut captationis uerborū accusari possim, verba ipsa Gellij hoc loco adscribā, vt qua si in rē p̄sentē eos ex iure manu cōsertū uocē.

Ex Gellio. lib. 11. Noctium Atticarum. Cap. XVIII.

DRaco † Atheniensius vir bonus, multaq; esse prudentia existimatus est, iurisq; diuini, & humani peritus fuit. Is Draco leges, quibus Athenienses vterentur primus omnium tulit. In illis legibus furem cuiuscunque modi furti, supplicio capitis puniendum esse, & alia pleraque nimis seuerè censuit, sanxitque. Eius igitur leges, quoniam uidebantur impēdio acerbiores, non decreto iussoque, sed tacito, illiteratoq; Atheniensiū consensu oblitteratæ sunt. Postea legib. alijs mitioribus à Solone compositis, vsi sunt. Is Solon ex septem illis inclytis sapientib. fuit. Is sua lege in fures non (ut Draco) antea, mortis, sed dupli pœna uindicandum existimauit. Decemuiri autem nostri, qui post reges exactos, leges quibus pop. Ro. uteretur, in xij. tabulis scripserunt, neque pari seueritate in puniendis omnium generum furibus, neq; remissa nimis lenitate vsi sunt. Nam furem, qui manifesto furto prehensus esset, tū demū occidi permiserunt, si aut cùm faceret furtum, nox esset, aut interdiu se telo, cùm 3

depre-

deprehenderetur, defenderet. Ex cæteris autem manifestis furibus liberos verberari, addicique iusserunt ei cui furtum factum esset, si modò id luci fecissent, neque se telo defendissent; seruos item manifesti furti prehēsos, verberibus affici, & è saxo præcipitari, sed pueros impuberes Prætoris arbitratu verberari uoluerunt, noxamque ab his factam sarciri. Ea quoque furta, quæ per lancem, liciumque concepta essent, perinde ac si manifesta forent, vindicauerunt. Sed nunc à lege illa decemuirali discessum est. Nam si quis super manifesto furto iure, & ordine expediri uelit, actio in quadruplum datur: Manifestū autem furtum est, vt ait Masurius, quod deprehenditur dum fit. Faciendi finis est cùm perlatum est, quo ferri cœperat, furti concepti, item oblati, tripli pœna est. Sed quod sit oblatum, quod conceptum, & pleraque alia ad eam rem, ex egregijs veterum moribus accepta, neque inutilia cognitu, neque iucūda, qui legere volet, inueniet Sabini librum, cui titulus est De furtis. In quo id quoq; scriptum est, quod vulgo inopiaatum. Non hominum tantum, neq; rerum mouentium, quę auferri occultè, & surripi possunt, sed fundi quoque, & ædium fieri furtum. Condēnatum quoque furti colonum, qui fundo, quem conduxerat, vendito, possessione eius dominum interuertisset. Atq; id etiam, quod magis inopinabile est, Sab. dicit, Furem esse hominis iudicatum, qui cum fugitiuus prætor oculos domini fortè iret, obtentu togæ, tāquā se amiciens, ne uideretur à domino, obstitisset. Alijs deinde furtis omnibus, quę nec manifesta appellantur pœnam imposuerunt dupli. Hactenus Gell.

Cuius illa postrema verba pœnam imposuerunt, dupli, ad Decemuiros, necessario referenda sunt, non ad Prætores, vt illi putauerūt, cum nec Prætorum vlla mentio antea facta sit, nec aliorum, quàm Decēuirorum. Sed decepit illos parua Gellii digresio inter vtriusque furti tractatum inserta, de definitione furti manifesti pęna ꝯcepti, & oblati, & de quibusdam inopinatis, quæ apud Sabinum legūtur: ex qua tamen digresione tandem redit ad Decemuiros: quorum de furto nec manifesto legem nondū recitauerat. Hoc autem & ordo ipse, & verborum consequentia, & Gelij propositum exigebat, vt plenè traderet, & demōstraret, quod in summa illa propositione ante assumpserat Decemuiros neque pari seueritate (quā Draco) neq; remissa nimis lenitate (vt Solon) in puniendis omnium generum furibus, hoc est tam manifestis, quàm nec manifestis vsos esse, vult autem intelligi Gellius Decemuiros, & draconis seueritatem, & Solonis lenitatem retinuisse, sed habito inter furū genera delectu quem neuter illorum habuerat. Alioqui non video quomodo in fures mā nifestos mitiores fuerunt Decemuiri, quàm Draco, cum eos vel occidi permittunt, vel verberatos in seruitutem addici, quæ pęna veteribus Romanis grauior morte visa est. l. vlti. C. de adoptionibus: vel si serui essent, uerberib. affecti è saxo pcipitarentur † quòd est mortis genus crudelissimum, nec potuit Draco crudelius statuere. Relinquitur ergo vt lenitas Decemuirorum in furto manifesto nulla sit, sed poti⁹ Draconis summa crudelitas, In quo ergo Solonis lenitatem retinuerunt Decemuiri? Nam & hoc docere instituit Gellius, subiicit igitur. Aliis (inquit) furtis omnibus, q̄ nec manifesta appellantur, pœnam imposuerunt dupli, quasi dicat. Solonis illā lenitatem in furibus nec manifestis conseruauerunt. Nam supra dixerat Solonem in fures omnium generum dupli pęna uindicandum existimauisse. Itaque constat ex toto illo Gellii capite Decēuiros in furib. manifestis Draconis pœnā corporalem, & seueritatem, in nec manifestis verò Solonis pecuniariam pœnam, & lenitatem retinuisse. Sed obiicient non esse fas credere tam inęquale ius à Decēuiris super furto cōstitutum esse, cum pſertim inter † furem manifestum, & nec manifestū, solus casus, & fortuna interfit, quòd casu ille deprehensus sit, hic oculos, & manus q̄rentium effugere potuerit, quin etiam in maiore dolo hic quasi veterator fuisse videtur, ille quasi simplex, nec satis versipellis in minore indeq; accidere frequentius, ut impuberes in furto deprehendātur, quā puberes, itaq; nominatim de furibus ma-

manifestis impuberibus, in ea lege cautũ fuisse, vt idem Gellius ait. Cęterũ vtrobiq; interuẽnire contrectationem fraudulosam, in nec manifesto verò fraudulosiorem, certè quidẽ occultiorem. Ad hæc respondebo, Decemuiros, & in cęteris plerisque rebus, ita & in hac inæqualitate Lycurgũ, & Lacedæmonios sequi voluisse. Scribit. n. Xenophon in lib. de Repub. Lacedęmoniorum, Lycurgum furtum pueris p̃misisse, deprehensos tñ in furto, multis verberibus plecti iussisse. sed nostri Decemuiri eadẽ verbera in pueros deprehensos sanciuerunt: furtum verò non permiserunt, sed leui tñ pœna dupli multauerunt. Illam tñ furti, nec manifesti apud Lacedęmonios, atq; Aegyptios impunitatem non pauci, neq; ignobiles scriptores, qui de moribus, legibusq; eorum memorias condiderunt (vt ait Gellius) excusant, dicẽtes non ob turpia lucra, neq; ad sumptũ libidini præbendum, sed pro exercitio, disciplinaq; militari id factitatũ, quod & furãdi solertia, & assuetudo acueret, obfirmaretq; aĩos adolescẽtium, & ad insidiarum astus, & ad obrependĩ celeritatem. Eadem propemodum refert Plutarchus in vita Lycurgi, addens tam circumspectè furta sua occultare pueros Lacedęmoniorum, vt repertus fuerit, qui cum vulpis catulũ à se surreptum interiore indusio occultasset, & eius venter à bestiolę dentibus discerperet, nunquam tñ vulpeculã occultare desierit, sed pertinacissimo studio prius à vulpecula extingui se passus sit. Vtcunq; verò excusentur Lacedæmonij constantius sanè, sapientiusq; iudicauerunt. Decemuiri, omne furtum natura prohibitum esse, vt in definitione furti Paulus ait. l. 1. de furtis. & Vlpianus probrum appellat natura turpe. l. probrum de ver. sig. estq; generale illud decalogi NON FVRABERIS, ad vtrunq; genus furti. Ita ergo exemplo Lacedæmoniorũ moti sunt Decẽuiri, vt leni' pęnę genus decernerẽt non vt impunius indulgerent.

Hactenus ex Gellio satis probatum esse arbitror pœnã dupli, nec manifesti ciuilem esse ex duodecim tabulis, verũ ne quid desideretur superaddã, & alia testimonia, & Iurisconsultorũ sñias. Cato in p̃fatione librorum de re rustica. MAIORES nostri (inquit sic habuere, & ita in legibus posuere, furẽ dupli cõdẽnari, fœneratorẽ quadrupli. quid, quęso, aliud innuit his verbis Cato, ET IN LEGIBVS POSVERE, q̃ leges duodecim tabularũ? Sed ad nostros libros veniam. Cũ tutor actione de rõnibus distrahẽdis ex duodecim tabulis nõ nisi in duplũ teneat̃, sitq; illud crimen tã proximum furto, vt & furti hoc noĩe agi posse scribat Papinianus. l. 1. De rõ. distr. argm̃ maximum duci põt, non vltra dupli pœnam eadem lege in fures non manifestos animaduersum esse. relinquo argã, apertis & manifestis verbis agam. Vlpianus in l. 1. furti aduersus nautas. Ex edicto Prętoris (inquit) obligatur exercitor nauis, vel caupo, ita vt in ptãte eius sit cuius res surrepta sit, vtrum malit cum exercitore honorario iure, an cũ fure iure ciuili experiri. Ecce iuris ciuilis nullã actionẽ cũ fure interpretari possumus, nisi hanc ipsam dupli ex duodecim tabulis: vt mirer † Azonẽ ex hoc loco colligere 7
furti quidẽ non manifesti actionẽ ex iure ciuili esse, sed ex alia lege, q̃ duodecim tabularum. Melius † Accursius, & ciuilem esse, & ex duode 8
cim tabulis ait. l. 55. de admin. tut. vtiturq; optimo sanè argumento: Nam cum Iustinianus noxalem de furto actionem ex duodecim tabulis descendere dicat, quarum etiam verba citat Iulianus. l. 2. de noxalibus actionibus. meritò, & directa ipsa furti, nec manifesti actio ex eadem lege descendet. Inst. de noxalibus. actionibus. §. sunt autem. l. 9. ff. de noxalibus. l. 2. Si familia furtum fecisse dicetur.

Rursus idem Vlpianus in. l. 1. §. 1. Si is, qui testõ liber esse iussus erit, li. 37. ff. ait illã actionẽ naturalem potius, q̃ ciuilem habere æquitatem: si quidem ciuilis (inquit) deficit actio: & postea eadem. l. §. 5. nam si in locum (inquit) deficientis furti actionis, p̃p seruitutem, hãc actionem substituit Prætor: verisimile est in oĩbus causis eum, in quibus furti agi potuit substituisse. Quos locos sic ad suam sñiam trahunt qui in contraria opinione sunt, vt ciuilis actio dicat̃, q̃ aliàs prętoria est, idq; ideo q̃a origo eius ex 12. tabulis descendat. vnde actionũ prætoriarum nouam diuisionem faciunt, in merè prætorias, & penè prætorias. adeo nihil 9
est tam planum, quod nõ subtilitate, & calliditate obscurari possit. verum istuc nego, sic vnquã locutus Iurisconsultos, vt actionem pęnæ pecuniariæ p̃secutoriã, & prætoriã iõ ciuilem vnquã appellarint, quod olim ex iure ciuili pęna corporalis ea de re inflicta fuerit. Iis porrò qui nouam verborũ interpretationẽ afferunt,

10 & inuisitatā, incūbit onus probādi. Scio † Theophilum frustra dubitationē mouere cur furti manifesti actio prętoria uocetur à Iustiniano. Inst. de perpetuis, & tpalib. actionib. Nemo. n. nisi toti⁹ iuris Romani imperitus, dubitabit, quin ea actio ciuilis dicenda non sit, quod aliqñ istud crimen duodecim tabulis vindicatū sit. Iustior sanè dubitandi occasio data fuisset, si ciuilem furti manifesti actionem appellasset quod nusquam ei excidisse puto, vt diceret.

Postremò ex eo titulo. Instit. de perpetuis, & temporalibus actionibus, his verbis. [Furti quoq; manifesti actio, quamuis ex ipsius Prætoris iurisdictione proficiscatur, tamen perpetuo datur. absurdum. n. esse existimauit anno eā terminari. hic (inq̄) verbis iō excludi actio nē furti non manifesti aio, quia ea ciuilis est, ideoq; perpetua, alioqui absurdū quoque erit furti non manifesti actionem anno finiri, cū actio de dolo, quæ difficilius, & non nisi ob rem magnam, & vsque ad duos aureos datur biennio tantum terminetur, actio verò furti facilius alicui tribuatur.

Constat ergo pęnam dupli, & actionē, quę ob furtum non manifestum datur, perpetuā esse, & ciuilem, & ex duodecim tabulis, quarū de ea re verba restitui possunt: post alia.

CETERORVM FVTVRORVM QVAE NEC MANIFESTA ERVNT, DVPLI ACTIO ESTO.

CAPVT III.

Qua lege introducta sit legitima, & de inofficioso testamento querela.

SVMMARIVM.

1 *Legitima quarta naturæ appellatur.*
2 *Querela inofficiosi testamenti, & legitima eodem tempore inducta.*
3 *Querela inofficiosi est antiquissima*
4 *Ranconetus, & Franc. Balduinus reprehenduntur.*
5 *Quarta est multiplex.*
6 *Nouellæ 92. initium non de legitima, sed Falcidia intelligendum.*
7 *Legitima cur appelletur.*
8 *Nouell 1. §. hinc nos non est corrigenda.*

INgenuè fateor nondum mihi satis consta-
1 re, vñ & ex qua lege, portio illa † legitima filiorum, q̄ quartā naturæ vocant interpretes, descendat sicuti nec satis adhuc liquet, ex qua lege querela inofficiosi testamēti profecta sit. Quamq̄ Iustinianus cū ait [inductum esse] vt de inofficioso agere possint liberi: vr id quodā modo interpretationi prudentum acceptum ferre. Porrò simul, & eadem iuris parte, † querela inofficiosi inducta vr, & quarta illa 2
legitima vulgò dicta. quod ex Vlpiano intelligi potest. l. Papinianus, De inofficioso test. Eodem quippe tpe quo de inofficioso agi cęptū, inualuisse simul, & illa exceptio vr: SI NON QVARTA DEBITAE PORTIONIS AD EVM PERVENISSET. Deniq; qñcunque, & quocumq; iure † querela inofficio- 3
si prodita sit, antiquissimā esse plus, q̄ manifestum est, cum ex multis autorum exemplis, tū ex Valerio Maximo. Ti. de testamentis, quę rescissa sunt, libro septimo. Istud saltē omni dubitatione caret, ante tpa Augusti, sub quo lex Falcidia lata est Falcidia lata est, simul & querela agi solitum, & de quarta excipi, vt neutiquam duorum nobilissimorum Iureconsultorū † D. Ranconeti, & Francisci Balduini con- 4
iectura mihi probari possit, quartā istam ex lege Falcidia descendere. Niti se putant disertis Imperatoris verbis ex Nouella nonagesima secunda ita enim exorditur Imperator ἤδη τοῦς περὶ φαλκιδίου καὶ τὸν ἐκείνου μοίρας διορίσαμεν, ὧν ἅπαντες αὐτὸν οὐλάγεννει προσθήκη. q̄b. verbis significari contēdunt Nouellam decimāoctauam de legitima filiorū triente, & semisse, quam hic Falcidiam appellari autūnāt. Sed si ita est, tamē; apertis verbis legitima filiorum appellatur Falcidia, miror id fugisse Azonem, Accursium, Bulgarum, reliquosq; veteres, qui in iis præsertim obseruandis, q̄ nō aliū de quam ex nostris libris repeti necesse esset, nō nimis neglīgētes fuerūt. Ad oēs uno quasi ore † quartam naturę appellauerūt, vt melius 5
eam à reliquis quartis, Falcidia nempè, Trebellianica, D. Pij & si quæ sunt aliæ, distinguerent. Glos. in. l. 1. in verbo QVARTAM. ff. Ad. l. Falcidiam. Cogitanti itaq;, & attentius locos, ea de re singulos expendenti, uetus illorum sētentia verissima esse visa est, recēs verò horū opinio speciem quidem pertenuem veri habere; non tñ vera esse. Nam ne credamus hanc quartā de qua nūc agimus, ex lege Falcidia introductā, facit Vlpianus. l. Papinianus. de inof. testa. Argumētatur eo loco à quarta legis Falcidiæ, ad hanc quartā, vt probet, eam æstimandam esse deducto pretio seruorū manumissorum. quæ mutua collatio diuersarum quartarum, sub diuersis quoq; appellationib. satis arguit,

arguit, vtramque ex lege Falcidia nó proficisci. Sed objiciét diserta Iustiniani verba in prin
6 cipio Nouel. 91. superius iā à nobis recitata. nā pter istum locū nullū hñt aliū quo nouā opinionem tueri possint. Itaq; si docuero illa verba de quarta quoq; Falcidia, q̄ legatis detrahif, ex lege Falcidia intelligi oportere, pcisa erit, opinior, nouę istius opinionis radix, & quasi fūdamētū. Hæc igr̄ est, Iustiniani in principio Nouellæ illius snia. Quæ ad Falcidiā (q̄ hrditate legatis onerata liberis hrdib. istitutis, nō minus lege Falcidia cócedebaf, q̄ extraneis) attinent quęq attinēt ad eius portioné, f. quadrātē hrditatis q̄ hrdi siue filio, siue extraneo dabaf, iā ante (inqt) determinauimus, & nō ignobili accessione auximus. Ait Iustinianus se auxisse Falcidiā, qđ nō in cuiusuis hrdis psona accipi dēt, sed tm̄ in psona liberorū. Significat āt Iustinianus pstitutionē decimāoctauā, q̄ gñaliter oēm quartā, siue nalē, siue Falcidiā, in psona filiorū auget, cōuertitq; i triētē, & semissē, sm̄ positā eo loco distinctioné, & si qs diligēter eam legat, cōperiet prius Iustinianū augere Falcidi filiorum, cū ęquitas exigat, vt maiorē ex legatis partē detrahant filii, q̄ extranei, quos tñ in eodé numero habuerat Falcidius, his verbis, in secundo capite. l. 1. ff. ad Falcid. NE MINVS QVAM PARTEM QVARTAM HAEREDITATIS EO TESTAMENTO HAEREDES CAPIANT, ecce gñaliter HAEREDES DIXIT, nec potiorē suorū hrdū rōnē hēt, q̄ legis Falcidiæ particula iō correctione indigere Iustiniano visa ē, itaq; statim illā corrigit in principio nouę illius constit. 18. his verbis ταῦτα ἡμᾶς ἐκίνησεν ἐπανορθῶσαι τὸν νόμον. Falcidia nēpe intelligit, vt & Nouell. 92. vt dictū exprimit. Ideq; apertius innuit. Nouel. 1. §. Hinc nos cura. dū ait legem Falcidiam pmittere hrdib. retinere (si patrimonium legatis cōsummatur) quantū ad trientem, vel semissem bonorum efficiédū satis sit, quod tamen non de omnib. hrdib. sed filiis accipi, & interpretari oportet. Optima deniq; ratio suadebat vtramq; portionem, tam eam ob quā querela inofficiosi agebaf, quàm eam quæ ipso iure ex lege Falcidia retinebaf in persona filiorum augeri, ne mancum, & im
8 perfectum filiis auxilium afferef. Meritò tamē initio supradictæ Nouellæ nonagesimæ secundæ Falcidię tantum facit mētionem, qa ibi pducit trientem, & semissem ad donationē inter uiuos filios collatam, cum antea tm̄ in donationibus causa mortis locū haberet hic aūt triens, aut semis eo loco tractatur, qui loco quartæ Falcidiæ substitutus est, non qui loco quartæ legitimę. Qđ aūt obiicif, Cur ltimę ap- 7
pellatur, si ea est naturę nec ex lege Falcidia descendat. ita dilui pōt primū post Iustiniani legem de triente, & semisse, meritò legitimā appellari, vt pote lege Iustiniani introductā, cur autem ante tpa Iustiniani legitima quoq; appellata sit (& si non tam vt reor, frequenter) antea dixi nihil adhuc me pro certo affirmare audere coniecturis tm̄ duci, eā ex interpretatione cōsultorū, vel Senatusconsultis inualuisse vna cum inofficiosi querela. His q̄ dictā sunt, nempè Nouellā 18. gñaliter ad omnem quartam, quę patre testato mortuo filiis permittitur extendi debere, id quod consequens est, vt & Trebellianica quarta in persona filiorum eadē constitutione mutata sit in semissē, & trientem, quod multis qui in contrariū sēper iudicarunt, paradoxum fortè videbif. Sed id necessarò colligo ex d. No. j. §. Hinc nos. neque facilè audio illos, qui locum dicent esse corrigendum.

CAPVT IIII.

Consensus patris in nuptiis filij, an iure naturali gentium, vel ciuili requiratur.

SVMMARIVM.

1 *Ciuilis iuris est, quod ciuili ratione tollitur.*
2 *Emancipatio efficit, vt filius sine consensu patris contrahere matrimonium possit.*
3 *Matrimonio actuum humanorum nullus est grauior, & sanctior.*
4 *Inuito nemini suus hæres adnasci debet.*
5 *Pauli. I. C sententiæ sunt deformatæ.*
6 *Consensus parentum in nuptijs filiorum an etiam extra Romanum Imperiū requiratur. & cur nō?*
7 *Filius sine consensu parentum vxorem ducens si exhæredetur querelam non habet.*
8 *Intellec. c. 5 ext de conditi. appo.*
9 *Conditio quid sit.*
10 *Conditionalia quædam esse videntur cum tamen non sint*

QVæsitum. atq; dubitatū fuit, an pceptum illud iuris, quo in nuptiis filijfamilias, consensus patris præcedere iubef, Iurisgentiū, aut naturalis sit, an verò pprium populi Rom. Qđ postremū mihi verius eē visū est. ad quod demonstratum vtar argumētō

1 valde Iustiniano familiari. Quæ†ciuili ratione tolluntur, ea iuris ciuilis sunt, nec.n. ciuilis rō, naturale ius tollit, tollit aūt hæc paterni consensus necessitas per emācipationē, q̄ est ciuilis ratio, ergo naturalis iuris, non est ea neces-
2 sitas. Tolli hanc necessitatē per† emancipationem, indubitati iuris est. Modesti. l. 25. De rit. nup. [Filius (inquit) emācipatus etiam sine cōsensu patris uxorem ducere potest, & susceptus filius hæres ei erit. quib. Modest. verbis tacitè illud significat, Iustas nuptias esse. Nā si nō essent neq; dos, neq; iustus filius, & conueniēter neq; hæres patri esset, Inst. De nuptiis. §. Si aduersus. Et si ergo filius emancipatus, post emancipationē, manet nihilominus filius, & naturali, diuinæq; isti legi perpetuò subijcit. HONORA PATREM TVVM, ET MATREM TVAM. quo p̄cepto iubent filij, cum in oīb. tū maximè in seriis, & grauib.
3 actibus patris consensū expectare, †nullusque actuum humanorū grauior, & sāctior sit matrimonio, multum tñ refert, nullas, an aliquas nuptias esse dicat. Nuptias. n. eē antea ex Modestino mōstratum est, cōtrà alio loco in l. 3. §. si emancipatus. 5. ff. de bo. poss. cont. tab. rectè significat Vlpianus non leue eē hoc filii emancipati delictū. qui sine cōsensu patris vxorē duxit: negat tñ p̄pea filiū ex istiusmodi nupti natū à bonorū possessione aui repellendū, aut cū iustus sit filius, non iustum per rescissionē tabularū futurum, tum elegātissima sētētia totā q̄ōnē cōcludit. [Nec. n. minus (inq̄t) in hoc nepote is, qui de inofficioso cognitur est, merita nepotis quā patris eius delicta perpendet.] Contra verò si de filio in p̄tāte manēte q̄rat, dicturus, & responsurus fuisse vr, nō esse iustū filiū, quis gn̄alis videat illa rō ad oēs filios, NON MINVS merita nepotis, q̄ patris delicta perpendēda, nec oportere parētū scelera filiorum pœnis lui. Id. n. vel solū ius sui, & ut vulgò aiunt, ipsa suitas, respondere coge-
4 ret, †ne auo inuito adnasceret suus hr̄s. qđ ius & regula, nemini inuito suū hr̄dē adnasci, tam p̄fractè, atq; inuiolatè ī toto iure seruat, vt nec ipse pater, qui uitæ, necisq; in filium potestatem habebat, si ne consensu fili, nepotem, tanquam ex eo natum, adoptare posset. l. 6. cum nepos. De adoptionib. Vnde si quis dicat Romanos in hoc præcepto non tam reuerentiam patri debitam, quàm regulam istam NEMINI inuito suum hærede adnasci posse spectasse, cū ante Iustinianū nec filio furioso ducere vxorē permitterent. Inst. de nu. §. 1. cū que non minus filii cōsensus patri necessarius sit in adsciscendo suo hr̄de, q̄ filio patris, parū religiosè fortè de Romanis iudicabit, cæterū vere, & sine reprehensione id dicere videbit. In filia tamen cum cesset ista regula, vigeat autem nihilominus illud p̄ceptum recurrendū ad reuerentiam parenti debitam erit, quæ vel propter sexus discrimen hoc casu maior esse debet. Itaq; Paulus respondit.

Eum qui uiuente patre, & ignorante de cōiunctione filiæ conceptus sit, licet post mortē aui natus sit, iustum filium ei ex quo conceptus est nō videri. l. Paulus respōdit. 11. De statu hoīum. Hæc igr non interuenientis cōsensus paterni fuit pœna, ne iustus esset filius, sicuti ecōtrario, p̄miū olim eius interuenientis tale fuit ex lege Numæ Pompilij, vt filiū pater vendere non posset, quem ante poterat. Sic enim eam legem recitat Dionysius Halic. Ἐὰν πατὴρ υἱῷ χωρήσει γυναῖκα ἀγαγέσθαι κοινωνὸν ἐσομένην ἱερῶν τε καὶ χρημάτων κατὰ τοὺς νόμους, μηκέτι τὴν ἐξουσίαν εἶναι τῷ πατρὶ πωλεῖν τὸν υἱόν. Sed sibiipsi repugnare vr idē ille Paulus lib. 2. sniarū, ti. 20. [Eorum (inquit) qui in potestate patris sunt sine uoluntate eius matrimonia iure non contrahunt, sed contracta nō soluunt. Contēplatio. n. publicæ vtilitatis priuatorū cōmodis p̄fert. Sed alias demōstraui sæpè Iustinianū Iuriscōsultos nr̄os in Pādectis aiētes introduxisse, q̄ in suis libris integris negabāt. Deniq; istę † Pauli sniæ quas hodie habemus, sic 5
sūt ab epitomatore deformatę, vt si cū his q̄ in Pādectis sūpta sunt ex eodē libro cōferant, videant oīno descrepare, & diuersę eē. Scio quosdam sic Paulum secum conciliare, vt in libris sententiarum de eo casu senserit, quo ab initio pater consensit, at in eo consensu nō perseuerauit, cum id nec ex præcedentib. nec ex sequentibus verbis colligi possit. Cum igitur illius p̄cepti necessitas solos filiosfamilias maneat, nō āt paterfamilias ī quorū numero sūt emācipati, vt ex superiorib. probatū est, & Iustinianus innuit. Institu. de nuptiis. his verbis. [Dum tamen si filiifamiliarum sint, cōsensum habeant parentum. Quæstio existit, an† cæterę 6
gentes, Galli, Hispani, & cæte. qui proprio Romanorum iuri non adstringuntur, &

q nullū tale ius potestatis in liberos hñt, quale Romani in suos, huic necessitati ita subiaceāt, vt iustos filios ex istis nuptiis nō ꝓcreent? Grauis sanè, & multi ponderis qō, & non satis, vt mihi qdē vr, adhuc explicata. Nā pleriq; dū receptā hactenus, atq; vsu vniuersæ Galliæ ꝯfirmatā, & comprobatam opinionē reuellere nitunt, multò absurdius mihi sentire vñr, & sibimet ipsis repugnare: qui cū fateant apud Gallos nullā talē eē patriā ptātē qualē apud Romanos, probētq; hác Accursij notulam ad ti. Inst. de patria. ptāte. tñ hanc necessitatē, apud reliquas gētes manere putāt, q nihil est, quàm patriæ ptātis effectus. At (inquiunt) nō solum ciuilis, sed etiam naturalis ratio suadet cōsensum patris accedere debere, vt scribit Iustini. Instit. de nuptiis, qđ & Decalogi pcepto caueē. verum istis obiectionibus facilis responsio subiicitur. Primū enim illa Iustiniani verba generalia non sunt, nec de aliis protulit, quam de filiisfamilias. docet id ipsa Iustiniani orō. [Dum tamen (inquit) si filiifamiliarū sint consensum habeant parentum quorum in ptāte sunt.] Tū subdit: HOC FIERI DEBERE. hoc est filiosfa. consensum parentū, in quorū ptāte sunt, habere De emancipatis ergo nō loquit, neq; regulā suā cōcipit. Deniq; vt concemus naturalem quoq; rōnem idem in emancipatis exigere, cessante ciuili rōne, quod piè sanè concedendum est, & concedimus, an ꝓpterea statim non iustus filius dicendus est, q ex tali matrimonio nascetur? An pari mō, q aduersus nudam naturalem rationem delinquet, punietur, ac is qui aduersus ciuilem, & naturalem? Quid si etiam ciuili rōne prohibereē, necessene esset eodem modo puniri. Vñ ergo nata illa apud Vlpianum in epitome legū distinctio. in perfectam, q quod contra factū est rescindit? & imperfectam, quæ non rescindit? Ecce Vlpian. quoq; agnoscere vr, nālem etiam rationem id exigere in emancipato, cum graue hoc delictum filij emancipati existimat, tale denique delictum, quod patri iustam exhæredandi filium emancipatū pbeat cām interim tñ iustū filium nasci ꝓnunciat. l. 3. §. si emancipatus. de bon. poss. cont. tab. Cuius legis æquissimum exemplum, dignum esse censeo, quod apud reliquas gentes obseruet potius, q illud superius recitatum Pauli respōsum. l. Paulus respondit. De statu hoium. Itaq; de facto super hac qōne consultus, respondi, †cum filijfamilias in Gallia emācipatis Romanorū liberis sint similiores, filium qui sine cōsensu patris vxorem duxerat, iustos ex ea filios procreaturū, si tñ aliqñ ea de cā, qui sic vxorē duxisset, à patre testō exhæredareē, nullā querelam inofficiosi, vel contra tabulas possessionem habiturum, nec legitimam portionem retenturum. ex sñia Vlpiani. d. l. 3. de bo. poss. cont. tab. cui ius quoque canonicum quo in Gallia in hmōi nuptiarum controuersiis vtimur mirè consentit, q̄uis nimia subtilitate sic à recentioribus qbusdam aduersus receptam interpretationē, contorqueatur, vt à Iustinianea sententia minimum discrepet. Memini tñ ante aliquot annos à viro quodā doctissimo pleniꝰ nouā hāc iuris canonici interpretationē refutari: tumq; puto citatum caput† quintum. extrà, de conditionib. appositis. quo capite quin Vrbanus tacitè videatur fateri filiū familias sine consensu patris potuisse nuptias contrahere sine manifesta calūnia negari non potest. Filiusfamilias ita cōtraxerat matrimonium cum quadam muliere si pater eius suū præstaret assensū, cōsulebat, an ēt ante accedētē patris consensū, filius ille ad consummandas nuptias cogi posset. non ergo de eo dubitasset consultor, nisi id in conditionib. modū collatum esset. Denique respōdet Vrbanus cōditionem nō reprobari à canonicis institutis, & seruanda sponsalia interposita conditione contracta. Atqui conditio non esset, nec cōditionalia essent matrimonia, si sine cōsensu patris nullæ essent nuptiæ. Est. n. †conditio, adiectio extra naturam actus, vel contractus, vel testamenti cui apponitur, assumpta ipsum actum, vel contractum suspēdēs. nō est. n. †conditionale legatum: [Si his meus hæreditatem adierit, decem Titio dare damnas esto] l. 3. De legatis. pri. li. vt nec cōditionalis datio tutoris hæc: [Tutorē do, si satisdederit] l. Muto. §. Sub cond. de tut.

7
8
9
10

CAPVT V.

Intellectus. l. per adoptionē. de ritu nuptia.

SVMMARIVM.

1 *Intellect. l. per adoptionem, de rit. nupt.*
2 *Matertera patris dicitur matertera magna.*
3 *Cognati qui per adoptionem fiunt, sunt etiā agnati.*
4 *Intellect. l. quinetiam de ritu. nuptia.*
5 *Religio nuptiarum seruari debet.*

QVanta priscis Romanis religio fuerit in interdicendis pp cognationis,& affinitatis reuerentiam matrimoniis plenißimè tractauimus,in libello de gradibus,& affinibus, sed vnum præterea exẽplum huc referre placuit. Apud Caium aliqñ legebatur. l. per adoptionẽ.De ritu nupt.[Vtique ãt amitã,& mr̃te
1 ram magnam prohibemur†vxorẽ ducere;etsi per adoptionem nobis coniunctæ sint.]quàm lectionem primus Holoander optimè de iurisprudẽtia meritus,emẽdauit hoc mõ.[Vtiq; aũt amitã,& amitã magnã,&c.]q̃ lectio Florẽtina quoq; editione confirmatur,eamq; rectã puto. Veterem tñ lectionem defendi posse exi
2 stimaui aliqñ, nam † matertera magna dr̃ matertera patris.l.Iurisc̃osultus.§.quarto gradu. de gradibus. Cæterum materteram patris adoptiui ducere non possumus.l.55.Quinẽt. De ritu nuptiarum. Vnde inferri videbatur,iõ eã duci non posse, quia filio adoptiuo est mr̃tera magna.cur.n.eam ducere prohibetur filius adoptiuus si non est ei cognata? In contrariam tñ sn̄iam eundum est, nõ esse eam cognatam,
3 nulli.n.† per adoptionem cognati fiunt, quin simul & adgnati fiant.l.qui in adoptionem.De adoptionibus: agnata aũt non fit matertera patris,& si.n.agnati dicantur quasi à p̃re cognati, requiritur tñ & illud vt ex perpetua virilis sexus linea descendant. Postremò itaq; iu hãc descendi sn̄iam affinitatis rõe niti prohibitionem talem,ne quis filius est adoptione, quasi parens esse incipiat affinitate, post hmõi nuptias contractas.Sicut.n.matertera patris adoptiui ei parentis loco est, ita & qui eam duceret,quasi vitrici,aut parentis. Porrò fœda, & abominanda est cõfusio, cum eadem persona duas tam contrarias relationes, & necessitudines sustinet,quib. parẽtum, & filiorum officia commiscentur,vt eleganter explicat Philo Iudæus in lib. περὶ τῶν ἐν εἴδει νόμων, D. August. & Harmenopulus in prochiro li.4.to.6 de ꝓhibitis nuptijs multas huius gñis prohibitiones enumerat, veluti ne quis matrẽ nouercæ ducat,ne mulier patri vitrici nubat,aut priuigni filiæ,quibus casibus gñi,& soceri,socrus & nurus appellationes confunderentur:q̃ confusionum rõ non satis disertè in Pandectis exprimebatur. Erit ergo illo casu tale impedimentum, quod ab initio quidem non apparet, se aũt cõtractis demum nuptijs ostensurũ esset.

Nam ante eas contractas cõstat eos nec cognatos esse, nec affines. q̃nquidem affines nõ sunt cognati vxoris cognatis viri,vnde inter cõpriuignos permittuntur nuptiæ Insti.de nuptijs. §.mariti tñ. Eadẽ prorsus reddenda rõ est, in
eadẽ.† l.Quinetiam.de ritu nuptiarum.cur qs 4
patris adoptiui matrem ducere nõ poßit. Nã nec illa auiæ loco est,vt nec vxor patris adoptiui,loco mr̃is.l.Qui in adoptionẽ. De adoptionibus,quod mirũ,& paradoxũ videri poterat, nisi à Iurisc̃osulto scriptũ esset.Cũ.n.sic adoptaretur filius,quasi ex eo,qui adoptabat,& matre eius familias natus esset.l.si is, qui nepotẽ. De adoptionibus.Gellius lib.quarto,videri mater poterat, vel ex sola ipsa formula adoptionis. Verum nec ipsius formulæ tantam rõnem hñt prudentes, vt per eã supradictã regulã patiantur labefactari,[Per adoptionẽ nullos cognatos fieri,qui non simul sint agnati, mater aũt nõ est adgnata filio.l.Tutelas.de capitis diminutio. Quinimò nec nouercę loco est vxor, aut mater patris adoptiui,& ꝙ sic adoptẽtur, quasi ex ea nati, & ꝙ ei qui adoptatur affinis oĩno in ea familia nemo fit.l.4.§.pen. De gradibus,& affinib. Cum itaq; nec matris, nec nouercæ loco sint hmõi personæ, prohibeantur tñ duci,pñs est,vt ob solam illã confusionẽ nominum vitandam,duci prohibeanẽ. Ne tñ putaremus tantam esse huius prohibitionis vim, quanta vel inter parẽtes,& filios, vel inter eos adfines qui inter se parentũ, & filiorũ locũ sustinent,subijcit idẽ Caius eadẽ.l. quinetiã. 55. tandiu duraturã prohibitionẽ, quandiu.s.in familia patris adoptiui qs erit. Alioqui (inq̃t) si emãcipatus fuero ab eo, sine dubio nihil est impedimento nuptijs: s.quia post emancipationẽ extraneus intelligor. Idẽ quoq; dicẽdũ existimarẽ, & in amita adoptiua cũ & neptis ex filio eo loco meminerit Caius. Patri ãt adoptiuo, nec emancipata quidẽ filia nubere poterit. Inst. de nup.§.& hęc adeo vera sunt. Porrò priusquam hunc locum finiamus, admonendum est, nec post Iustiniani quidem constitutionem,qua adoptionum vis sublata est, hanc prohibitionem esse sublatam. Itaque nec ad extranei filij adoptati nuptias,ꝙ attinet,quicquam
de † religione nuptiarũ detractũ est,eademq; oĩno seruari debent, q̃ ante Iustiniani 5
constitutionẽ seruabanẽ. Si quidẽ ex principio illius ꝯstitutionis.l.cũ in adoptiuis.C.de adoptionibus.

tionibus. satis constat eã legẽ tantummõ scriptam esse pp hẽditates, quia.s.plerũq; euenire poterat, vt filius adoptiuus vtriusque parentis naturalis puta, & adoptiui successione priuaretur. Ergo nec filia adoptiua fratri suo nubet, quãuis in naturalis pris ptãte adhuc maneat, nullaq; adgnationis, aut consanguinitatis iura in adoptiua familia habeat. d.l. cũ in adoptiu°. §. sed ne articulum. ad fin. C. De adoptionibus.

CAPVT VI.

Intellectus. §. minorem natu versic. licet. Inst. de adop.

SVMMARIVM.

1 *Duo singularia non concurrunt.*
2 *Adoptio naturam imitatur.*
3 *Adoptionis materia per quæstiones decisas explicatur. nu. 8.*
4 *Consanguinei qui*
5 *Intellectus l. 1 de legit. tutor.*
6 *Agnati adoptiui an possint legitimam suscipere tutelam.*
7 *Antiquitatis multa vestigia apud Iustinianum.*
9 *Intellectus l. si quis cum filium. de adoptio.*

SCribit Iustinianus lib. primo Institutionũ tit. De adopt. [Licet (inquit) & in locum nepotis, vel neptis, pronepotis, vel proneptis, vel deinceps adoptare quamuis filium quis nõ habeat.] Quem locum inter vulgò inopinata, quæ ex varijs Iurisconsultorum locis in vnum collegi, habere soleo. Concurrebat. n. isto casu multiplex fictio, quæ res dubitationem augebat. Prima, vt filium habuisse fingeretur, qui nunquam habuerat, eumq; incertum. Altera vt nepotem rursus habuisse intelligeretur ex eo filio, cui nunquam fuerat. A plerisque autẽ
1 glossographis vulgò dr † duo singularia nõ cõcurrere. Quod. n. ad eam nepotis adoptionem quæ fit ex filio iam nato attinet, res expeditissima est. Ex filio verò nunquam nato, & qui in rerum natura nunquam fuerat: absurdũ atq;
2 impossibile videbatur. Cum. n. adoptio † naturam imitetur, vt filium aliquis habere possit, quem non generauit, inquit Caius lib. Inst. primo. c. De adoptionibus. quõ hunc nepotem ex eo filio procreatum imaginabimur, qui oĩno nunquam fuit? quinetiam si fuisset quærendũ rursum fuisset an generare potuerit, denique an vxorem habuerit, aut expertus sit, vt Cicero in oratione pro domo sua eleganter tradidit. Respondet ergo Pomponius, quasi superiorũ verborum rationem adferẽs. nepotem hoc casu adoptari, perinde quasi ex incerto filio. l. adoptiones non solum. De adoptionib. Porrò autem ius, fingẽdo incertum filium talem etiã finge, qui filium habere potuerit. Erunt ergo in his nepotũ adoptionibus ex incertis filijs, multò plures fictiones, q̃ in filiorum adoptionibus, aut aliorum nepotum ex filijs iã natis. vnde quęstiones complures emergũt. Primũ, si is, † qui filium hẽt, aliquem nepotis loco sim- 3
pliciter adoptet, ne addat se, quasi ex filio natũ adoptare, nec ẽt filij consensus adhibeatur, an valeat adoptio? Et existimauerim valere, quasi ex incerto filio nepos natus sit, vt eo casu facta intelligatur adoptio, qui valere põt. Idq; Proculum tanquam verum, & confessum assumere in l. Si is, qui nepotem. De adoptionibus. Existebat. n. rursum altera quæstio an is nepos simpliciter, incertè adoptatus futurus sit frater consanguineus aliorum nepotum naturalium, & cum eis istiusmodi consanguinitatis iura habiturus? Respondet aũt Proculus nihil tale fore. Cum. n. quis nepotem incertò adoptat, fingimus eũ ex alio filio incertò, & qui natus non est adoptare, vñ euenire necesse est, vt nepos adoptiuus sit potius frater patruelis aliorum nepotẽ, q̃ frater consanguineus. Nam verba illa Proculi IVRA † CONSANGVI- 4
NITATIS Latinè scientibus, & ijs maximè, q nostros Iuriscõsultos diligẽter plegerũt, nihil aliud significãt, q̃ iura, vt crassius dicã, fraternitatis. Nã horũ verborũ CONSANGVINEI ET CONSANGVINITAS hunc vsum perpetuum obseruaui apud nostros autores, cũ oĩnum rerũ, & verborum, q̃ in Pandectis sunt, iudicẽ cõficerẽ, vt nunquam alio sensu significent. Nam & sic interpretor Vlpianũ
† in l. de legitimis tutoribus. [Legitimæ (inquit) tutelæ lege duodecim tabularũ adgnatis delatæ sunt, & cõsanguineis.] hoc est, vt ego quidẽ arbitror fratribus. nec placet quorundã nouorũ hominũ contraria interpretatio, qui ẽt ex eo loco absurdè (vt audio) inferunt, 5
ad † agnatos adoptiuos tutelã legitimã nõ ptinere. Quãobrẽ. n. nõ erũt tutores, cũ sint hęredes? Inst. De legitima adgnatorũ successione. Non aliter ergo (vt eò vñ ferè digrediebar, redeã) nepos adoptiuus, nãli nepoti consanguineus erit, aut cũ eo iura cõsanguinitatis habebit, q̃ si noĩatim inter adoptãdũ addiderit au°. se pinde, quasi ex filio natũ adoptare. cui° gñis 6

exempla multa sūt in toto titulo de adoptionibus. ut.l.6.10.11.13.Sed Proculus hoc plus hēt,quā cęteri,quod formula ipsa adoptionis, quàm iisdē penè uerbis Gel. ꝓdidit, utitur.vn eā quoq; tū in usu fuisse illo Proculi tpe autumo.nondū.n.illo tpe populus regia lege (quæ sub Vespas.lata est)totū suā ptāte in Imp.trāstulerat,retinebatq; adhuc comitiorū curiatorum ptātem,in quibus,ut ait Cicero,adoptiones rogatione populi fiebant.Hæc tn̄ & similia
7 † obsoletæ uetustatis uestigia oculatus lector apud Iustinianū obseruabit. vt cum emācipatio per imaginariam seruilem cām fieri dr̄. l. 3.de cap.dimi.vt cum à Consulibus dari tutores tacitè significatur.l.1.de confirm. tutor. vt cum in libris de legatis,quatuor gn̄um legatorū dn̄ię quędam retinentur. Restat nūc alia qō,
8 † An isto postremo casu Proculi. quo noīatim quasi ex filio adoptatur nepos, si non accesserit filij consensus,quē accedere debere ait Paulus.l.6. de adoptionibus. adoptio fit ipso iure nulla,an uerò retrahatur ad aliam spēm adoptionibus nepotū quasi ex incerto filio,ut ualeat potius, q̄ pereat actus legitimus, an uerò diuidat̄ actus,ut ꝓ parte aui ualeat, pro parte filij nō ualeat?Equidē memini Balduinum nostrum cum perpetuas suas in Pandectis notas scriberet, & ad eum eo tpe salutandum uenissē,quo hanc quæstionē tractabat,no:asse,nullam oino esse adoptionem,& cum illi opponerēm
9 uerba Pauli † in l.si quis cū filium De adoptionibus.dixisse Paulū plus sensisse,& minus eloquutū esse.verba Pauli sunt hęc: [Si qs cū filiū haberet,in nepotis locū adoptasset,perinde atq; si ex filio natus esset: & filius autor factus non esset mortuo auo nepotē non esse in ptāte filij. Metū ꝯrium potius ꝓbare dixi. Nēpe eo casu ualere adoptionem quo ualere posset,si noīatim tanquam ex filio,adoptasset. Cū n.præcipua sit aui affectio,ut sibi nepotem, q̄ possit esse suus adoptet, sic uoluntatē eius interpretor, ut uoluerit oī casu quo ualere posset, adoptionem ualere. quod & uerba Pauli non obscurè significant. Nepotem.n.esse fatetur Paulus, sed in ptātem filij recasurum negat.Denique uidemus actui adoptionis nō repugnare, ut quadātenus ualeat, & quadātenus inutilis sit.ut ecce: Dn̄s adoptando seruū nō facit eū filiū,licet ad hoc ualeat adoptionis actus,ut seruus ptāte dn̄i liberetur.§. apud Catonē.Inst.de adoptionib'.Hoc tn̄ casu, nec inter nepotes erūt iura cōsāguinitatis, cū sic eā adoptiorē interp̄temur,quasi ex alio icerto filio factā Quāquā alioq cū adoptio fit, non est necessaria autoritas eorū inter quos iura adgnationis cōsequuūt.l.cum adoptio. De adop.

CAPVT VII.

SVMMARIVM.

1 *Præfationis in Instit. summa.*
2 *Contrarium in iure nullum quō accipiendum.*
3 *Angelus, Portius, Faber notantur.*
4 *Haloander notatur.*
5 *Indictiones cur institutæ.*
6 *Iustinianus multas sanctas ll. prætermisit, iniquas in Cod. transtulit.*
7 *Instit. multarum ll. mentionem faciunt, quæ tunc nondum erant editæ.*

CONsueui in initio Institutionū,eaq; constitutione,q̄ illis p̄fixa est publicè exponēda, iuris à Iustiniano partim scripti, partim emēdati chronologiā ꝑ indictiones, Consules Annos Christi demōstrare, qnquidē & id ferè agit ea constitutione † Imperator, & ad hunc 1
politissimū finē ab eo scriptā puto. Nā cū posteriores leges derogent prioribus (ut ait Modestinus.l.4.de constit.principū) magni interest iuri operā daturū in ipsis statim legū cunabulis,nosse,q̄ priores, q̄ posteriores sint leges, q̄ locus in plerisq; antinomiis dissoluendis iuris à Iustiniano editi patet latissimè. Nec falli nos oportet oratione Iustiniani de ueteri iure enucleādo,cū nihil esse † discordiæ p̄dicit i suis 2
legib'. Nā post illā editā,multas cōstitutiones edidit,& Codici priori addidit,quę maxima ex parte priorib. legibus derogāt,denique sequētibus annis,& cōtinuo impij decursu, Nouellæ ꝓdierūt cōplures,q̄ cunctas ferè ueteris, & ꝓprij Romanorū iuris reliquas sustulerūt. Est igit istius chronologiæ rō, cū ad futurū iuris studiū utilis,tū ad intelligendā, & explanandā institutionū p̄fationē necessaria. Postremò ēt, uel ob cōe, innatumq; oībus historiæ desideriū iucunda,uel ob antiquorū prudētum exēplū elegās,& maiestatis cuiusdā plena. Etenim si Caius cū ad leges duodecim tab.scriberet, q̄ nō libro,sed potius libello,ut ait Cicero, cōtinent,ab initiis urbis, originē,historiā,processum iuris repetendū sibi credidit, quantò magis & nos illius exēplū sequi debuimus, facturi institutionum totius iuris interpretationē?

Quod

Quod si erunt adhuc,q ueteri iuris prudentię
renascenti infestiores sint,cōsiderent,quęso,q̄
sit †Angeli,& Porcij de coronatione Imperato
3 ris,& illrīs tabellionū, Ioannis uerò Fabri de
notario, ridicula,& inepta ĩ ipso statim primo
vestibulo digressio,tū (credo) hāc digressionū
permutationem (si modo digressio,ac non po
tius necessaria enarratio dicenda sit hæc chro
nologia) æqs aīis accipient,talemq; fortè puta
bunt (liceat.n.benè de his ominari:) qualis illa
est apud Homerū χρύσεα χαλκείων. Cæterum
quanquā hanc tp̄is rōnem necessariā iudico
studiosis:frustrà tn̄ laborem hūc susciperem ,
potiusq; ad † Haloandri Catalogum , & dige-
4 stionem eos remitterē, nisi tota illa eius cōpu
tatio corrigenda uisa esset,eo quo nunc demō
strabo mō: Cōpertum est † indictiones olim à
5 Romanis maximè institutas ad cauēdū erro-
rē,qui de tp̄ibus, eorumque calculo nasci po-
terat , dum anni fortè medio Princeps aliquis
Romanus interibat,moxq; alius existebat.idē
verò annus , utriusq; Impatoris annis tribue-
bat,ut hoc mō anni plures numerarentur , q̄
reuera essēt. Atqui tā necessarię normæ , & re-
gulę oīum chronologiarum per indictiones
numerādi , nullā nec Haloander ipse,nec eorū
quisquā,qui in manus meas uenerunt chrono
graphorū,rōnem habuit.q̄ tn̄ sola ferè tp̄e Iu-
stiniani ĩ vsu fuit,vt ex Cassiodoro liq̄dò pro-
bari potest.Cum igr̄ annum quo Decius cōsul
fuit (quo anno prior editio Codicis facta est)
numeret Haloāder quingentesimū tricesimū
primum à Chro: certum est eum nō attendis-
se,aut si attēderit neglexisse,quæ tum indictio
fuerit ex subscriptione illius Constōnis.l.1.C.
de nouo Codice faciendo.Ait nempè Iustinia-
nus tum fuisse septimam indictionem,q̄ indi-
ctio præfato annorum Christi calculo non cō
uenit. Si.n.istos annos per quindecim diuida-
mus,residuo tres annos addamus,non efficiet
septima indictio , quam tn̄ hmōi Arithmetica
probatione elici,& cognosci necesse est, vt ab
oīb.& veteribus,& recentioribus vno ore con
fessum est. Ac ne in indictionum origine. offi-
cio,calculo, longior sim repetant ea oīa si qui
erunt curiosiores,ex doctissimo Lilij Gregorij
Geraldi libro,qui plenissimè,& luculētissimè
de oīb.tp̄um partibus disseruit. Ex illo itaque
annorum numero,nasceretur nō septima, sed
nona indictio, vt ex subiecto typo mōstratur.

1
2 8 6 3
Annus Christi. 5 3 1 6
———————
3 5 9 Indictio.
———————
1 5 5
1

Vt ergo indictionum numerus cum annis Christi conueniat, retroagenda est tota Haloādri supputatio,duobus annis demptis. dicendumq; Decium Consulem fuisse anno Christi quingentesimo vicesimo nono.hic.n.annos p̄cisè septimam indictionē reddit , hoc modo ,

2
2 7 4 3
Annus Christi. 5 2 9 4
———————
3 5 7 Indictio.
———————
1 5 5
1

Idem quoq; de sequentib.annis faciendum est,vt quisq; simili Arithmetica demonstrōne certissimè scire pōt. Præterea ex eadē demonstratione,& id quoq; cōsequi necesse est,annū vnū ex illo intermedio quinquennio quo Pandectæ cōpositæ sunt ab Haloandro fuisse omissum;Tertium nempe annum post Cōsulatum Lampadij,& Orestis , quę fuit vndecima indictio.Sed & illa duorum annorum detractionē ex perpetua annorum Christi numerōe ab Haloandro facta,fieri debere multis aliis testimonijs cognoui,quorum aliqua adscribam. Extat in lib. Nouellarū Valentiniani in Codicē Theodosiano,seu potius Alarici Breuiario, Nouella quædam Martiano Augusto Cōsule scripta indictione quarta, vt ex eius lectione apparet,annus ergo Christi tū fuit 451. vt cum indictione congruat,non ut Haloāder scripsit 453. Aurelius deniq; Cassiodorus lib.2.c.2.formulam scribit , Theodorici regis nōie,ea formula iubetur. Felix consul esse per quartam indictionem,qui in re triennio Haloander vr̄ aberrasse . is.n.dēt esse annus Christi 511. non vt Haloāder scribit 514. Similis ferè error in annis vrbis,& Olympiadib. elici posset. Dion. Halic. scribit Claudium Neronem secundo , & Calphurniū Pisonem consules fuisse Olympiade 193. annū ergo vrbis eorū cōsulatui adscribe-

re

re oportet. 501. non vt Haloander 503. Sed totius chronologiæ reformatione, latius differendi, dabitur aliàs fortè oportunius tēpus, nūc eorum tantum annorum seriem & catalogum exponemus sine quibus non potest iuuentus ad multas iuris antinomias respondere.

Anno Christi 529. secundo Imperii D. N. Iustiniani sacratissimi Principis. Decio. V. C. consule. indictione septima, XVI. Calend. Maij, nouus Codex à Iustiniano editus est, ex trib. aliis eiusdem argumēti, & materiæ veteribus codicibus compositus, Gregoriano, Hermogeniano, atque Theodosiano, qui tres eo tempore in manibus hominum versabantur. Hod e præter Theodosianum à Theodosio iuniore Augusto compositum, eumq; plus media parte mu:ilum, necleges, nec autorem cæterorū tenemus. Nam vnde Hermogenianus, vel Gregorianus dictus fuerit, nihil adhuc certi comperimus. Extant paucula illorum fragmenta in Alarici breuiario. sed ex Gregoriano aurea sanè lex D. Augustini libris consecrata extat, quàm ex libro eius ad Pollentium secundo, huc transferre visum est.

Ex libro 2. D. Augustini ad Pollentium.

Quoniam iura Forensia non eisdem, quibus fœminas pudicitiæ nexibus viros videntur obstringere, legant, quid Imperator Antoninus non vtique Christianus de hac re constituerit, vbi maritus vxorem de adulterij crimine accusare nō sinitur, cui moribus suis non prębuit castitatis exemplum, ita vt ambo damnentur, si ambos pariter impudicos conflictus ipse conuicerit. Nam supradicti Imperatoris hæc verba sunt, quæ apud Gregorianū leguntur. Sanè (inquit) meæ literæ nulla ex parte caussæ pręiudicabunt. Neque enim si penès te culpa fuit, vt matrimonium solueretur, & secundum legem Iuliā vxor tua Euplasia nuberet; propter hoc rescriptum meū adulterij damnata erit; sin constet esse commissum. Habebunt autem ante oculos inquirere, an cum tu pudicè viueres, illi quoque bonos mores colendi autor fuisti. Periniquum enim mihi videtur esse, vt pudicitiam ab vxore exigat, quā ipse non exhibet, quæ res potest, & virum damnare, non ob compensationem mutui criminis, rē inter vtrunq; cōponere, vel caussam facti tollere. Si hæc obseruanda sunt propter decus terrenæ ciuitatis, quantò castiores quęrit cœlestis patria, & ciuitas angelorum? Quæ cū ita sint, nunquid ideo minor est, ac non potius maior, & peior virorum impudicitia, quia inest illis superbia, et licentiosa iactantia?

Hæc ex Augustino repetere visum est, vt intelligant studiosi huius legis exemplo † quàm sanctas plerunque leges Iustinianus prætermiserit, quàm contra iniquas in suum Codicem transtulerit. l. si quis maior. C. de transa. l. Quisquis. C. ad. l. Iul. maiest. Ex illis ergo trib. Codicib. Iustinianus vnum confecit, vt ex duabus constitutionibus Imperator ipse docet, priore, de nouo Codice faciendo, qua mandatum de eo componendo continetur, posteriore de Iustinianeo Codice confirmando, qua iubet recipi, & seruari. Quidam existimauerunt plures in primo illo Codice fuisse cōstitutiones, quæ in hoc posteriore, quem habemus repetitæ non sunt. Nam Euagrius libro. 1. Eccles. historiæ cap. 3. citat quandam Iustiniani aduersus Arrianos legem ex eius Codice, titulo primo. numero tertio, sed vnā earum esse reor, quæ à librariis Lugdunensibus nuper Græcè excusæ sunt. 6

Sequēti deinde anno Lampadio, & Oreste Consulib. indictione octaua, 18. Cal. Ian. mandatū Imperatoris ad Tribonianū de componendis Pandectis emissum est, vt patet ex eius subscriptione. l. 1. C. de veteri iure enucleando in fi.

Tertio post anno, & post Lampadij, & Orestis consulatum, primo, indictione nona, operi sibi demandato Tribonianus cum cæteris antecessoribus incumbit.

Quarto deinde anno, & post Lampadii, & Orestis consulatum secundo, indictione decima, perseuerant præfati antecessores in compositione Pandectarum. Citari videtur hic annus in. l. vlt. C. de hæreticis. Vbi posteriora illa verba [Imperii Instiniani] perperam à librariis videntur

videntur addita. cum sic legendum sit, Post Consulatum Lampadij, & Orestis anno secundo.

Quinto insup anno, & post Lāpadij & Orestis consulatum tertia, indictione undecima persequuntur, & illi uastum opus. Circa hæc tempora credibile est, Iustinianum mādatum aliquod ad eosdem scripsisse de Instit. componendis quanquam nullum hodie extat. Hunc annum ab Haloandro omissum, restituendum hoc modo esse supra docui, ex indictionum ratione.

Sexto tandem anno, Iustiniano tertio consule & solo, indictione duodecima, primum in lucem exierunt institutiones, 11. Calen. Decemb. ut patet ex subscriptione orationis. [Imperatoriam maiestatem.] in fine.

Eodem anno, sequenti uerò mense septimo decimo, Calendas Ianuarias emissæ sunt Pandectę, ut ex duabus constitutionibus eodem die scriptis, earumque subscriptione cognoscitur, [Tanta circa nos, & omnem Reipublicæ.] quarum prior & Græcè extat in limine Pandectarum Florentinarum.

Nouissimè, septimo ann. Iustiniano quarto, & Theodoro Paulino Coss. indictione decimatertia. Quarto Calendas Ianuarias prodiit posterior Codicis editio ex repetita prælectione ueteris Codicis qui solus hodie extat. De huius Codicis autoritate extat tertia constitutio præfixa cum hac inscriptione. [de emēdatione Codicis, & secunda eius editione.]

Eodem anno emissa est, Iustiniani constitutio, quæ est. l. ult. C. de legit. hæred. cuius tamen fit mentio in Institutionibus superiore anno editis, itaque dicendum est Iustinianum non solum extantium, sed & earum quarum argumentum solum animo conceperat, mentionem in Institutionibus fieri specialiter iussisse, quod manifestius appareret, si mādatum de componendis Institutionibus extaret.

Sequentibus deinceps annis diuersæ nouellę constitutiones editæ, quæ in unum librum nouissimè redactæ sunt, quarum editarum seriem facilè fuisset subiungere, si per quosdam librorum occultatores, ne quid grauius dicam, liceret emendare quas nunc habemus Nouellas, iisque subscriptiones addere.

CAPVT VIII.

Intellectus. §. piissimas. 1. epistolæ. ff. libris prefixæ. Dedit nobis.

SVMMARIVM.

1 *Versus pro linea.*

2 *Leges in ff. 8134.*

De numero uersuum, quos in Pandectis esse Iustinianus ait, diligentius inquirēti mihi, & rem ad calculum reuocanti, falli mihi visi sunt, qui uersus illos pro integris clausulis, seu periodis dictos esse tradiderunt. Etsi n. non ignoro sacros libros hoc modo descriptos fuisse, plerosq; etiam ueterum Philosophorum & oratorum ut Hieronymus, Laertius, Galenus, Plinius scripserunt. id tñ non esse perpetuum comperi, & † versus apud ueteres latinos frequētius significare, & quos nūc 1
dicimus, lineas. Suetonius in Augusto. cap. 87. ubi de proprio Augusti more in scribēdo tractat, [Notaui (inquit) & in chirographo eius illa præcipuè, non diuidere uerba, nec ab extrema parte uersuum abundantes litteras in alterum transfert, sed ibidem statim subiicit, circumducitque.] Hoc est, ut crassius dicam, si qñ in fine lineæ, longius aliquod uerbū scribēdū esset, quòd integrum in illius lineæ fine scribi non posset, nō transferebat reliquas uerbi illius litteras in sequentem lineam ut hodie oēs calcographi faciunt, sed mox sub eiusdem verbis litteris primis, in eadem paginæ ora, & extremo subscribebat, & linea circūducebat, vt nunc ferè solemus parenthesin includere. quod ēt in quibusdam libris uetustissimæ impressionis factitatum obseruaui. Denique cū ait Cæsar libro sexto de bello Gallico, Gallorum pueros magnum versuum numerū ediscere solitos, uersus accipit (vt à doctissimo quodam homine notatū est) pro lineis librorum, siue carmine, siue prosa oratione cōpositorum: Asconius quoque Pedianus cum in commentariis in Ciceronis orationes ita scribit, uersu à primo 70. aut 100. &c. lineas indicat, non clausulas, aut periodos. Neque uerò his solis testimoniis fretus, contendo uersus in Pandectis significare lineas, uerumetiam Arithmetica demonstratione. Ait Iustinianus in Pandectis esse ferè centum quinquaginta millia uersuum, ex quibus uerbis necessariò consequi demonstrabo, lineas, non periodos accipi debere. Nemo mihi negaturus est, quin

si Pan-

si Pandectæ Lutetiæ à Guillarda octaua forma excusæ per huiusmodi clausulas distinctæ essent, pauciores sint clausulę, q̃ sunt hodie lineę cum clausula plerunq; duas, aut plures lineas occupet, núquam verò minus vna linea. atqui hodie in illis Guillardæ exemplaribus lineæ tā tum sunt centum triginta millia, cum cétum triginta duabus lineis: quem numerum elicio ex ductu linearum cuiusque paginæ in vniuersum numerum paginarum. nihilque detraho, spaciorum vacuorum, inscriptionū, summariorum nomine, ergo si periodos, aut clausulas, aut ēt commata numeremus, multò pauciores existant necesse est. Quod si quis velit ἐν πλάτει clausulas numerare, sumat legum
2 numerum, (sunt autem in † Pandectis 8134. leges.) supponatq; medium quendam numerum quem in superiorem ducat, nondum tñ tam propè accedet ad eum numerum qué Iustinianus scribit: quanquàm alia certiore rõne omnes Pandectarum clausulæ numerari pñt, & eas numeraui, reperiq; multò minoré numerum, quod verum esse comperient, qui in Arithmeticis erunt versati. Cum ergò, vt sint in Pandectis centum quinquaginta millia linearum, lineas imaginari, & supponere oporteat, multò his minores, quæ in Parisiensibus octauæ formæ libris extant perspicuum est illorum snīam admitti non posse, potiusq; versus apud Iustinianum significare lineas, q̃ vel periodos, vel clausulas, vel commata. Quod si ad Iustinianeum exemplar descriptæ sunt Pandectæ Florentinæ, huiusmodi breuibus lineis constare debent, quod erit si per duas columnas singulę paginæ sint descriptæ, quod adhuc à nemine cum quo fuerim, discere cõtigit. Cęterum si quis ita vellet Pandectas describere, vel excudere eaq; forma, vt essent in his centū quinquaginta millia versuum, seu linearum, librum continere oporteret. 1695. paginas magnæ chartæ, singulas porrò paginas in duas colūnas secerni, & singulis colūnis quadraginta lineas adscribi. Hæc describēdi rō & ad indicū facilitatē, & ad codicū fidē conseruandam, & ad alias non paucas vtilitates, fortè prodesset.

CAPVT IX.

L. 2. C. de vet. Iur. enucleand.

SVMMARIVM.

1 *Iustiniani reprehensus*
2 *Leges antiquitatem continentes abrogatæ.*
3 *L. si defunctus. C. de leg. filijs. transmutata est.*
4 *Tribonianus legum cauponator.*
5 *Leges Rebuspub. necessariæ.*

QVàm benè de veteribus tā consultis quā principibus meritus sit Iustinianus in vniuersa legislatione sua, ipse locupletissimus testis sibi esse vr̄ in l. 2. C. de vet. iur. enucleādo. [Tanta (inquit) à nobis antiquitati habita est reuerentia, vt nomina prudentum taciturnitati tradi nullo modo patiamur, sed vnusquisque eorum qui autor legis nostræ fuit, nostris libris inscriptus est, hoc tantum à nobis effecto, vt si quid in legibus eorum superuacuum, aut minus idoneum visum esset, vel adiectionem, vel diminutionem necessariam accipiat, & rectissimis regulis tradatur.] Idem quoque Iustinianus in constitutione singulari. de nouo Codice faciendo, similem se antiquis Imperatorib. reuerentiā habuisse scribit his verbis. [Quibus spāliter (inqt) permisimus resecatis quantū ad legū soliditaté pertinet, p̄fationib. quā similibus, & contrarijs, preterquā si iuris alia diuisione adiuuenī illis ét, quæ in desuetudinē abierunt, certas, & breui sermone cõscriptas ex ijsdé tribus codicibus, & nouellis constitutionibus leges cõponere, & congruis titulis subdere: adijciētes quidē, & detrahētes, imò & mutātes verba eorū vbi hoc rei cõmoditas exigeret, colligentes verò in vnā sanctioné, q̃ varijs constitutionibus dispersa sunt, & sensum earū clariorē efficientes: ita tñ, vt ordo tēporū earū constitutionū non solū ex adiectis dieb. consulibusq; sed ét ab ipsa compositione earū clarescat, primis quidē primo loco: posterioribus verò in secundo loco ponendis, &c. hactenus Iustinianus. Nunc videamus, qd̄ reuerentiæ genus hoc fuerit: † noīa autorū, & Imperatorū retinere, & contraria his, quæ illi aliqñ scripserunt, posteritati tradere. Quid cęteri iudicent nescio, mihi quidē simile reuerentię genus esse vr̄, ac si Iustinianeę statuę Iulij Cęsaris caput pictor qs, aut statuarius adiungat. Atq; vt cætera omittam antiquitatis † vestigia, q̃ in Iurisconsultis deleuit, quę sunt innumera, & à multis hactenus adnotata, cuius gñis sunt. l. 1. de leg. 1. l. 2. quib. modis vsusfructus amittat. oēs deniq; leges, quibus Trebellianicæ quartæ mentio aperta est, omnes deniq; in quibus locosucapionis, longi temporis capio, aut possessio reposita est, quemadmodū idem in Codice, &

ce, & quidē apertius plerunque factū sit, malo cōmonstrare. Quid hodie dicturū Theodosiū si reuiuiscat existimamus, cū sacrosanctam legem suam, de consobrinarum interdictis nuptiis à Iustin. euersam aspiciet? Quid Arcadiū, & Honorium eius filios, cum sibi attribui, & adscribi uidebunt, l. celebrandis. C. de nuptiis: quā ne somniarunt quidem? Nam & hi seuerissimè legem paternā, super hmōi nuptijs tuiti sunt, ut ex eorum constōne, quæ in Theodosiano extat licet agnoscere? C. Theod. lib. 3. tit. 12. l. 2. [Manente]. Non. n. licebit hoc casu dicere, legē, celebrādis. (quæ sine die, & cōsule scripta est) posteriorē esse, atq; corrigere eā legē quę est in Theodosiano. Si quidem totam hāc euasiunculā (ut ita loquar) elidit & tollit lex singularis Honorij, & Theodosij oī exceptione maior, quippe quæ ab his Imperatoribus scripta sit, qui post Arcadium simul imperarunt. Ea est lex singularis. tit. Si nuptię ex rescrip. petant. in Cod. Theodosiano. qua lege, triūphalis memorię patris sui Theodosij legē, de petendis ex rescripto cōsobrinarū nuptiis (si qui ad eas aspirare uolēt) cōfirmāt. Quid igi; & hos Honoriū & Theodosiū dicturos putamus, cū illā suam legem ad uerbum descriptam legēt, eodē Titulo Codicis Iustinianei, detracta hac clausula qua paternę legis mētio fiebat? Quid rursum Cōstātinum, Theodosiū, & Valentinianum, cū trientē pro emācipationis præmio à se constitutū in suis legibus non audient? l. 1. 2. & 3. C. de bonis maternis. Quid cū ille præterea præfationem solam vtilisimę suæ legis, à Iustiniano uidebit trāscriptā. l. leges sacratissimę. C. de legibus. Quid deniq; Valentinianū,
3 Theodosiū, Arcadium, cum legem suā, † Si defunctus. C. de legit. filiis. ita transmutatam legēt? Sed exemplorū modus sit, oīa. n. persequi infinitum esset, & molestum. Pauca ex multis admonuisse satis sit, quæ à nemine reperiebā aīaduersa. At insurget fortè aliquis, & contra contendet, nullam uel prudētibus, vel Imperatoribus factā iniuriā, cum & integras eorum leges liceat ex eorū libris repetere. Quibus ita rōdebo, Scilicet si extarent. Ac (inquient) Iustiniani culpa non est, si non extent. Imò verò inquam. Quid. n. aliud sancit, quàm ut in situ, & puluere euanescant, nec amplius transcribantur, dū sub falsi pęna uetat ueras eorum leges, ex ipsis scilicet fontib⁹, & eorū libris allegari? Quis post hāc legē ueterum prudentū libros prope infinitos, tres Imperatorū Codices, magnis sumptibus, magno mēbranarum, & munus precio descriptus erat, nulli usui futuros, quàm ad otiosam antiquitatis umbrā, q̄ iam tū illo barbaro & indocto seculo partim ignorabant, partim cōtemnebant? itaque euentus docuit, quale † Triboniani, legū (si Suidæ credimus) cauponatoris, institutum fuerit, & in totius operis consūmatione Iustiniano simplici, ut aiunt Imperatori, & minimè malo ꝑsuadenda consiliū. Sed Triboniani quidē factū illi veterū librorum iacturę coniunctum, totius deplorabimus, quoties ut ex vnguibus leones, sic ex his, q̄ in Iustinianeis libris extant eorum fragmentis, ꝑpetuā illorū prudentiā desiderabimus. Libros aūt nostros, uelut saluas ex magno naufragio tabulas religiosissimè, semper colemus, q̄n nihil hodie melius habemus ad cuius exemplar nostras Respublicas instituamus, & gubernemus, sitque † legum usus in oī Republica, tam necessarius, quàm elementorum, quàm aquę, & ignis. Cum hoc tn̄ temperamento didicimus à nostris principibus Iustinianeas leges custodiri, ut liberum eis sit, & priores leges à Iustiniano correctas sequi, si quando maiore niti æquitate uideantur. 4 5

CAPVT X.

Gratiani fides in citandis autoribus suorum decretorum.

SVMMARIVM.

1 *Isidoro malè in Decreto Gratiani multa ascribuntur.*

Nunc & maxima cum minimis conferā, cū Imperatore Monachum, cum legislatore Rapsodū, cū Iustiniano Gratianum, locos ex eius rapsodia quosdam notabo, ex eius quibus mihi perquàm suspecta esse cœpit, eius in citandis autoribus fides. Equidem qua fide canones Conciliorum & Pontificum epistolas transcripserit, lubēter in præsentiarum totam hanc censuram Theologis cesserim, ea quæ ad ius ciuile pertinet tantum attingam. Nam alterum mihi crimen falsi esse uidetur, falsum quod in altero deprehēderis excusare, uel dissimulare, ut alterū parricidium rectè dixit Papinianus, parricidiū defendere. Cæterū Impe-

imperatoria maiestas omni falsi suspicione Iustinianum liberat, Gratianum priuatum hominem non æquè. Is igitur † Isidoro ascribit. cap. 1. 35. quæst. 4. & cap. 1. & vlt. 35. quæst. 5. quæ capita apud Isidorum typis excusum non inueniuntur, vt valdè mirer extitisse, quosdam tantæ falsitatis confirmatores, qui & librum, & caput, quo apud Isidorum inueniretur, notauerunt ad marginem librorum, quibus, in tam aperto mẽdacio, nulla venia suffragatur. Sed quod ad prolixum illud cap. vltimũ quod extat. 35. q. 5. attinet. nullum verbum eius extat apud Isidorum, sed integrum illud caput decerptum est ex receptis Pauli sententijs, in quarum fragmentis hodie quoque legitur, & multò quidem emendatius, & sincerius, quàm apud Gratianum. Parum enim fuit sub Isidori nomine Paulo abuti, nisi maior fraus in cõtaminandis Pauli verbis, & cum barbari cuiusdam interpretis ineptijs commiscendis interueniret. Sed & toto capite tot ferè sunt errorum monstra, quot vocabula, vt cum in secundo gradu fratrem, & sororem numerat, deinde in eodem gradu patruũ, & auũculum collocat, quòd sint fratres patris, & matris. Quis hæc portenta dissimulet? Sed ne in nimis aperto falso conuincendo frustrà stylum conterã, caput ipsum ex emendatissimis, & nouissimis Gratiani exemplaribus primum adscribam: tum deinde ex Paulo idem recitabo, cum necessarijs notis.

Ex Gratiani decretorum rapsodia. causa 35. Quæst. 5. cap. vlt.

Item Isidorus a cap. 5. lib. 9. etymol.

a CONTIVS. hæc notula falsissima est.

Primo gradu superiori linea, continetur pater, & mater, inferiori filius, & filia, quibus nulla alia persona iunguntur. Secundo gradu continetur superiori linea, auus auia, inferiori nepos neptis, in transuersa, frater & soror, quæ personæ duplicantur. Auus enim, & auia tam ex patre, quàm ex matre, accipiuntur, quæ personæ sequentibus quoque gradib. similiter pro substantia eorum, in quo gradu consistunt ipso ordine duplicantur. Istæ personæ in secundo gradu ideo duplices appellantur, quia duo aui sunt & paternus, & maternus. Item duo genera nepotum sunt, siue ex filio, siue ex filia procreati. Frater & soror ex transuerso veniunt, id est, aut frater patris, aut frater matris: qui aut patruus, aut auunculus nominatur, qui & ipsi hoc ordine duplicantur.

Hæc verba sunt delirantis interpretis, quæ falsissimam sententiam continent.

Tertio gradu veniũt suprà, proauus proauia, & infra pronepos proneptis. Ex obliquo quoque fratris, sororisque filius, vel filia, patruus, amita, id est, patris frater, & soror, auunculus, matertera, id est, frater matris, & soror.

Quarto gradu proueniunt suprà, abauus, abauia: infrà abnepos, abneptis. Ex obliquo quoque fratris sororisque, nepos, & neptis, patruelis frater, soror patruelis, id est, patrui filius, et filia. Consobrinus, consobrina, id est, auunculi, & materteræ filius, & filia. Amitinus amitina, id est amitæ filius, & filia. Itẽ consobrini, qui ex duabus sororibus nascuntur. quibus adcrescit patruus magnus, amita magna, id est, paterni frater, & soror, auunculus magnus, matertera magna, id est, auiæ tam paternæ, quàm maternæ frater, & soror.

Quinto gradu veniunt supra quidem adauus adauia, & infra adnepos adneptis. Ex obliquo fratris, & sororis pronepos proneptis: fratris patruelis, sororis patruelis, amitini, amitinæ, consobrini, consobrinæ, filius, vel filia, a propior consobrinus, propior consobrina, id est, patrui magni. auunculi magni, materteræ magnæ, amitæ magnæ, filius, vel filia, quibus adcrescunt propatruus, & proamita. Hi sunt proaui paterni frater, & soror, b proauunculus scilicet, & matertera. Hi sunt proauiæ paternæ, maternæque frater & soror, proauique magni materni. Hæc species, nec alijs gradibus quàm scripta est, nec alijs vocabulis declarari potest.

a Ineptissimè, & mendosissimè. Legendũ autem

autem est propius sobrino, vel propior sobrino, vel propius sobrinus, vt eleganter docet Antonius August. in suis emendationum libris lib.2.c.5.

Hic uersus non est ex eodem contextu, sed uerba sunt dementis ut ante dixi, glossatoris.

b Hoc uerbum corrumpit sententiam, pergit enim Paulus alias accrescentes personas deinceps numerare.

Sexto gradu ueniunt supra tritauus tritauia, infra trinepos trineptis. Ex obliquo fratris & sororis, abnepos abneptis, fratris patruelis, & sororis patruelis, amitini amitinę, consobrini consobrinæ, patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ, nepos neptis, propioris consobrini c *filius, uel filia,* d *abpatruus abamita. Hi sunt abaui paterni frater & soror, abauunculus abmatertera. Hi sunt abuię paternæ maternæque frater & soror, abauique materni. Hi quoque explanari amplius nō possunt, quàm ipse autor differnit.*

c Legendum propius sobrino. vt prius.
d Hic perperam duo integri uersus amissi sūt, vt ex Pauli loco postea adscripto apparet.

Septimo gradu, qui sibi sunt cognati recta linea supra infraque propriis nominibus non appellantur, sed ex transuersali linea cōtinentur fratris, sororis, adnepos, adneptis, e *consobrini filij, filiæque. Successionis idcirco gradus sex* e *constituti sunt, quia ulterius per rerum naturam, nec nomen inueniri, nec ultra successio potest prorogari.* f *imò usque ad decimum gradum successio potest prorogari: itaque legendum est ex Paulo sic, nec ciuiliter uita succedentibus potest prorogari.*

e Legendum sobrini, ut & apud Paulum.
f Sex] atqui septem iam enumerauit, itaque legendum ut apud Paulum septem, sed ita legit Gratianus ut hæc uerba, quæ Isidoro tribuit, aliis eisdem Isidori uerbis consentiant, 33.q.4.c.1. vbi sex gradus generationis, ad exēplum sex mundi ætatum, & ætatum hominis, factos ait.

Ex lib. quarto receptarum sententiarum Iulij Pauli. tit. X.
De Gradibus.

Primo gradu superiori linea continentur, pater, mater: inferiori filius filia, quibus nullæ aliæ personę iunguntur.

Alia.

Secundo gradu continentur superiori linea, auus, auia, inferiori, nepos, neptis, transuersa, frater, soror. Quæ personæ duplicātur, auus enim & auia tā ex patre, quàm ex matre, nepos, neptis, tam ex filio quàm ex filia. Frater, soror tam ex patre, quàm ex matre accipiuntur. Quę personę sequentibus quoque gradibus similiter pro substantia earum, quæ in quoque gradu consistunt, ipso ordine duplicantur.

Istæ personæ secundo gradu ideo duplices appellātur quia duo aui sunt, paternus, & maternus. Item duo genera nepotum sunt, siue ex filio, siue ex filia procreati. Frater & soror ex transuerso ueniunt, idest, aut frater patris, aut frater matris, qui aut patruus, aut auunculus nominatur, qui & ipsi hoc ordine duplicantur.

Hanc ineptissimam glossam continuo contextu recitat Gratianus perinde, ac si eiusdem autoris esset.

Alia.

Tertio gradu ueniunt supra proauus, proauia. Infra pronepos, proneptis. Ex obliquo fratris, sororisque filius filia patruus; amita, idest patris frater & soror. Auunculus, matertera, idest, matris frater & soror.

Alia.

Quarto gradu ueniunt supra abauus, abauia. Infra abnepos, abneptis. Ex obliquo fratres, & sorores, nepos neptis, patruelis soror, patruelis, idest patrui filius filia, consobrinus consobrina, idest, auunculi & materteræ filius filia, amitinus amitina, idest, amitæ filius filia. Item quique consobrini qui ex duabus sororibus nascuntur. Quibus adcrescit patruus magnus, amita magna, idest, aui paterni frater, & soror. Auunculus magnus, & ma-

& matertera magna, id est anitæ tam paternæ, quàm maternæ frater, & soror.

Interpretatio.

Hanc plus exponi opus non est, quàm lectio ipsa declarat.

Alia.

Quinto gradu ueniunt suprà quidem atauus, atauia. Infrà adnepos, adneptis. Ex obliquo fratris & sororis, pronepos proneptis, fratris patruelis sororis patruelis, amitini amitinæ, consobrini consobrinæ, filius filia proprius a sobrinus. sobrina, id est, patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ filius filia. His adcrescunt propatruus proamita, hi sunt proaui materni frater, & soror, proauunculus promatertera, hi sunt proauię paternę maternęque frater, & soror, proauique materni.

Legebatur antea vitiosè frattres, & sorores, sed hic error, vt e pro i permutetur, est in Florentinis quoque pandectis frequens, sic emendauimus, & omnia sequentia in quibus e pro i positum fuit, quod sufficiat semel admonuisse.

a Proprius] legendum propius sobrinus, aut sobrino, vt ff. de gradibus. l. vlt. §. sexto. vide Anto. August. lib. 2. c. 5.

Interpretatio.

Hæc species nec alijs gradibus, quàm scripta est, nec alijs vocabulis declarari potest.

Sexto gradu ueniunt supra tritauus tritauia. Infra, trinepos trineptis. Ex obliquo fratris & sororis, abnepos abneptis, fratris patruelis, sororis patruelis, amitini amitinę, consobrini consobrinæ, patrui magni, amitæ magnæ, auũculi magni, materteræ magna, nepos neptis. Propioris consobrini filius filia, [qui sobrini appellantur. Quibus à latere accrescunt propatrui, proamitæ, proauunculi, promaterteræ, filius filia.] Adpatruus adamita. Hi sunt aui materni frater, & soror. Abauunculus, abmatertera. hi sunt abauię paternæ, maternæque frater, & soror, abauique materni.

Patrui magni nepos, is est filius propioris sobrino, qui tamen paulò post, quasi diuersus numeratur, vnde putat Anto. Augustinus hic mẽdum esse.

Inclusa perperam à Gratiano omissa sunt. Legebatur consobrini, sed vitiosè.

Interpretatio.

Hæc quoque explanari amplius non potest, quàm vt autor ipse disseruit.

Hanc interpretationem, continuo contextu legit Gratianus.

Alia.

Septimo gradu, a sunt cognati, rectâ linea suprà infraque propriis nominibus non appellantur. Sed ex transuersa linea cõtinentur, fratris, sororisque adnepotes, adneptes, sobrini filij, filiæque.

a Deest particula qui

Legebatur & hic consobrini, sed mendosè.

Alia.

Successionis idcirco gradus septem constituti sunt, quia ulterius per eorum naturam, nec nomina inueniri, nec ciuiliter vita succedentibus prorogari potest.

Pro septem scribit Gratianus sex repugnante superiore numeratione, sed turpè fuisset hunc Isidorum alteri Isidoro dissentire, qui in c. 1. 33. q. 4. sex tantum esse dixerat.

Vita succedentibus] ita corrupit Gratianus vltra successio, &c. vt ante notatum est. In his septem gradibus omnia propinquitatum nomina continentur, vltra quos nec affinitas inueniri, nec successio potest amplius prorogari.

CAPVT XI.

Methodus discendi ius elegantissima.

SVMMARIVM.

1 *Methodus studio ciuili à Iustiniano præfixa.*
2 *Singulares cur 36. & seq. pandectarum libri dicantur.*

De ratione docendi, discendiq; iuris multi varios libros, quidam summas, plerique methodos alij communes locos omnes veram iuris artem se tradere confirmãtes scripserũt, quod si quis omnes ordine euoluerit, eosque inuicem contulerit, discordiam reperturus est implicabilem. Hoc incommodum ex propria, & innata plerisq; nostræ professionis viris φιλαυτία radices agit, dum quò quisque sibi ingeniosior videtur, eò est ad no-

uam

uam iuris arté pollicédam audacior. Nullam tñ meliorem uiam, & methodum quærendā puto, ea q̃ in Institutionibus primò gñaliter designata, & ut ait Aristoteles, ὡς ἐν τύπῳ, dein de subtilius, & effusius in latioribus Pandectarũ libris est diducta, & expressa. Quod si interdum sub quibusdam Pandectarum titulis, ꝓpria tituli alicuius materia non tam digesta, q̃ cógesta, videbitur: non erit difficile cuiuis, vel in minimis dialectices regulis uersato lectori, in quam uidebitur commodam methodũ nõ adeo uastam materiã distinguere, quã ad rem multum proderit, & Azonis summam paulò emendatiórem percurrisse, & doctissimi præceptoris nostris Eguinarij Baronis manualia edidicisse: quæ ad primã, secundã, & quintam parté digestorũ iãpridé edita sunt, ad tertiã, & quartæ parté, iam ab ipso autore, priusquã è vita decederet, præparata erant, ad reliquam uerò quartę partem, itemq; ad sextam, & septimã partem, partim ex iis quę uiuus in schola dictauit, partim ex eius in Institutiones cõmétariis, colligere, & una cum aliis prælo manda re destinaram, ni totum hoc institutum meũ impeditum fuisset. His ergo adiumentis adiun ctis nusquam à Iustiniani ordine, ac methodo deflectédum puto. Mirum autem, & animaduersione sanè dignum est, glossographos, & superioris ætatis professores, in minutis plerunque rebus oĩbus Iustiniani præceptis morem se gerere iactãtes, ordinem discendi, atque docendi ab eo pręscriptum neglexisse. Ignorãtiane an contumacia id ab eis commissum sit, nescio: ignorantia tñ factum interpretari malo. Quam ne quis post hac prætexere audeat, tam
1 † dilucidé ordiné à Iustiniano pręscriptũ subiiciam. ut nullus excusationi ne simulatæ quidem locus in posterum futurus sit.

Primum cum antea non nisi quatuor anni iuris studio, impẽderentur, legitimum studiorum tempus hodie, uult esse quinquenuium. quæ temporis dinumeratio, nec breuior est, quàm rem tãtam deceat, nec prolixior, quàm tantæ sapientiæ moles exigat. Nam si Pythago ręsatis fore uisa est illa πεντάετία, quàm ad discendam philosophiam suis decernebat, meritò, & ad ciuilis sapientiæ uereq; non adfectæ philosophiæ libros audiendos: tantundem temporis sufficere debebit. Singulis porrò huius quinquennij annis talem librorum distributionem, & studiosorum appellationem, decreui t Iustinianus in prooemio digestorum.

Primo anno iuri operam daturus, magistri uoce audiat quatuor Institutionũ libros, idq; primis sex illius anni mẽsibus. sex uerò postremis, audiat, primã legum partẽ, quatuor prioribus Digestorum libris contentam, quę Græco uocabulo πρῶτα nuncupatur. Huius anni auditores, appellabuntur Iustinianei noui.

Secundo anno libros septẽ de iudiciis, hoc est, quintum, sextum, septimum, octauũ, nonũ, decimum, vndecimum Pandectar. libros, qui secunda parte continentur, audiant. uel (si tẽporis uicissitudo id potius exiget:) libros octo de rebus, illis de iudiciis in tertium annũ reiectis. Deinde eodem quoque anno, quatuor libros singulares, qui sequuntur audiant.

I. Librum XXIII. Dig. in quo sunt hi tituli, De spõsalibus, De ritu nuptiarum, De iure dotium, De pactis dotalibus, De fundo dotali.

II. Librum XXVI. Digest. in quo sunt hi tituli: De tutelis. De testamentaria tutela. De confirmando tutore, uel curatore. De legitimis tutoribus. De tutoribus, & curatoribus datis, &c. Qui petant tutores, &c. De administrat. & per. tutor. De auctoritate, & consensu tutorũ, uel curatorum. Quando ex facto tutoris, &c. De suspectis tutoribus.

III. Librum XXVIII. Digest. in quo sunt tituli: Qui testm̃ facere possunt, &c. De liberis, & posthumis, &c. De iniusto rupto, &c. De his quæ in testamẽto delentur, &c. De hæredibus instituendis. De uulgari, & pupillari substitutione. De conditionibus institutionum. De iure deliberandi.

IIII. Librum XXX. Dig. De legatis primũ, in quo est unicus titulus. De leg. I. Huius anni auditores, & olĩ, & hodie appellant, [Edictales.]

Tertio anno libros octo de rebus, hoc est, duodecimũ. XIII. XIIII. XV. XVI. XVII. XVIII. XIX. Digest. libros si tẽpus, ut dictum est, patiatur audiant studiosi. quibus etiam adiungant tres libros singulares, qui sequuntur.

I. Librum XX. Digest. in quo sunt tituli: De pignoribus. Ex quibus causis pignus, &c. cum sequentibus tit. in hoc lib. magna pars Papiniani lectione constat.

II. Librum XXI. Dig. in quo sunt tituli: De ædilitio edicto. De euictione, &c. De exceptione rei uenditæ.

III.Librum XXII.Digest.in quo sunt tituli; De usuris,&c.De nautico fœnore. De probationibus,&c.De fide instrumentorum. De testibus.De iuris & facti ignorantia.

Huius anni auditores Papinianistæ hodie vocabuntur,sicut & ante Iustinianum. Quarto anno libros decem singulares, qui ex quatuordecim supersunt audiant.

I.Librũ XXIIII. Digest. in quo sunt tit. De don.int.vir.& ux.De diuort.&c.Solut. matr.

II.Librũ XXV.Dig.in quo sũt tituli:De imp. in rebus dotalib.factis & sequentes tituli.

III.Lib.XXVII.Digest.in quo sũt tituli: De excusationibus.vbi pupillus educari,vel morari debeat.De tutel.& rationibus distrah. & sequentes tituli.

IIII.Librum XXIX Digest.in quo sunt tituli:De militari testamento. De acquirenda hæreditate.Testamenta quemadmodum aperiantur.Si quis omissã causa testa.De S.C.Syllaniano,& Claud.&c.Si quis aliquem testari prohibuerit.De codicill.

V.Librum XXXI.De legatis II.

VI.Librum XXXII.De legatis III.

VII.Librum XXXIII. in quo sunt tituli. de annuis legatis & sequentes.

VIII. Librum XXXIIII. in quo sunt tit. De alimentis,uel cibariis legatis, & sequentes.

IX.Librum XXXV.in quo sunt tituli: De conditionibus,& demonstrat.&c.

Ad leg.Falcidiam:Si cui plus quàm per l.Falcidiam,&c.

X.Librum XXXVI. Digest. in quo sunt tituli: Ad Senatuscon.Treb.& sequentes.Porrò sciendum Iustin.omnes libros,qui sequuntur à uicesimo libro, usque ad tricesimum septimũ, cuius primus titulus est: De bonorum possessionibus,appellare † libros singulares,ut rectè

2 notatum est in indice librorũ, & tit.Pandectis Florentinis præfixo. ideo autem dici singulares puto, quia uno communi generaliq; titulo,non perinde continentur ut libri, uel de iudiciis,uel de reb.itaque Iustinianus eos continua quadam consequentia legi non,sed trium annorum studiis interpolari.

Huius anni auditores λύτας appellat Iustinianus, quod nomen & antea quoque sortiebantur.

Quinto, & extremo anno libros quatuordecim Pandectarum reliquos,qui sexta, & septima parte continentur per se legant studiosi, hisque addant Constitutionum codicem libris duodecim constantem. Hodie etiam Nouellæ postea editæ superaddi debent. Huius anni studiosi, prolytæ nuncupantur. Hactenus enumerata est tota iuris, & docendi, & discendi ratio ab ipso Imperatore præscripta,ex qua facilè intelligi potest, quàm præpostere hactenus multi & doceant & discant,dũ titulum de verborũ significatione,& de regulis iuris unà cum Institutionibus legunt,dũq; nullas ferè partes tanto apparatu publicè legunt, quantò sextam,& septimam,quas tamẽ priuato cuiusque studio euoluẽdas relinquit Iustinianus.

CAPVT XII.

Sectæ iureconsultorum ueterum quæ.

SVMMARIVM.

1 *Aemilius Ferretus notatur.*

Duarum præcipuè sectarum ꝑpetua quasi dissentio passim in nostris est disseminata libris,eaque in difficillimis quæstionibus & controuerso iure potissimum emergit.Nec est alia,siue ars,siue disciplina, in qua maiores inter artis peritissimos sint lites.Sic apud Ciceronem nõ semel legimus Bruti,Scæuolæ,Crassi, Sulpitij, de summis iuris apicibus contrarias disputationes, sic in Pandectis Cassianorum,Sabinianorum,Proculianorum,Pegasianorum,pugnantes opiniones referuntur, qui tamen ad duas summas sectas, & hæreses rediguntur.l.1.de contrahend.emptione.7.de acquir.re.dom.l.illud.de petitio. hæreditat. l.3. de acquirenda possessio.l.3. pro derelicto. & aliis multis locis.Equidem quoties harum sectarum recordor,toties in mentem uenit, quod Cicero scribit pro Murena:

[Si id quod oportet responderis (inquit) idem videare respondisse quod Seruius:sin aliter,etiam controuersum ius nosse,& tractare videare.] Harum tamen sectarum originem,& primum quasi diuortium, operæprecium erit cognoscere, si de grauibus iuris locis iudicare,atque statuere constantius volemus, quòd & si facilè ex historia Pomponij de origine iuris & successione prudentum cognosci potest, quia tamen uideo rem alioqui planam à plerisque obscurari, placet breuissima tabella rẽ depingere.

Tube-

Tuberoni successerunt,

cui succeßit Aetius Capito,	Masurius Sabinus huic succeßit.	cui succeßit C. Caßius Longinus, à quo Caßiani.	Cælius Sabinus, à quo Sabiniani.
inter hos duos primum quasi diuortium factum,	hi cœptas dissensiones auxerunt.	Apud hos secta tandem recedit, dictique Proculeiani, seu Caßiani, seu Sabiniani.	
Antistius Labeo, vnde Labeoniani, sed rarò ita dicuntur.	Nerua pater familiaris Cæsari.	Proculus, à quo Proculiani, seu Proculeij, Nerua filius.	Pegasus, hinc Pegasiani, sed rariùs nominantur, quàm Proculiani.

b

Nerua Pater, & Proculus sæpè coniunguntur: Sic Nerua, Proculus.

Hæc duarum sectarum series, cum ex Pomponij historia perspicuè à quoq; probari possit, miror in tam plano loco † Aemylium Ferretum, cui tantum tribui video, vt à librarijs princeps Iurisconsultorum salutetur, hallucinatum. Cuius verba ex eius ad Institutiones notis inferius descripsi, ne quis metam grauem virum calumniari existimet. Ita ergo scribit ad tit. de rerum diuisione. Labeoni (inquit) successit Casßius, qui obstruxit luminibus Labeonis, secutus tñ ea, quæ à præceptore didicerat, à quo qui prius Labeoniani dicebantur, cœpere appellari Casßiani, hunc sequutus Cœlius Sabinus, &c. & deinde Capitonē sequutus est Proculus, &c. Ecce quemadmodum Capitonis sectam non semel cum Labeonis secta pmiscuat, & deinde Labeonis sectam cum Casßianis, quorum inter se perpetua in Pandectis pugna est, idque docet Pomponius. l. 2. de orig. iuris.

1

CAPVT XIII.

Intellectus. l. capitalium. ff. De pœnis.

SVMMARIVM.

1 *Capitalium pœnarum tres gradus.*
2 *Furca an pro cruce accipiatur, & cur non lriu 3.*
4 *Mediocria supplicia, quæ & minima.*

CAllistratus in l. Capitalium. Digest. De pęnis † tres capitalium pœnarum gradus 1
facere vi:vt & Paulus li. 5. sniarum, tit. 19. tria suppliciorū genera facit, Summa, mediocria, minima. & summorum quidem suppliciorū vterque tria ponit exempla. Primum & antiquissimū omnium summorum suppliciorum numerat Callistratus furcam, seu ad furcam damnationem: quod pęnæ genus idem posteà in famosos latrones exerceri solitum scribit. Famosos (inquit) latrones in his locis, vbi grassati sunt: furca figendos, quàm pluribus placuit: vt & conspectu deterreantur alij ab ijsdē facinoribus, & solatio sit cognatis, & adfinibus interemptorum, eodem loco pœna reddita, in quo latrones homicidia fecissent. vnde quæsitum est an † furca eo loco significet crucem. 2
nam videmus famosos illos duos latrones, qui cum Christo Domino, & Deo nostro crucifixi sunt meritas iure Romano pœnas dedisse: vt alter quoq; eorum cōfessus est. Et oībus placuit furcam significare crucem. Nā & pro eo quod dixit Callistratus furcam, Paulus supradicto loco crucem posuit. † Verum ab ista 3
quāuis verisimili interpretatione sp abhorrui.

Primum quod in toto Pandectarum volumine verbũ hoc crucis non inuenio expressum, Deinde quia in ijs locis quos ex veteribus transtulit in Pandectas Iustinianus, in quibus crucis supplicium ponebatur, quasi de industria, & certo aliquo consilio, crucis verbum in furcæ verbum cõmutauit. vt in l. Si quis aliquid. §.2. De pœnis. ex lib. 5. sententiarum Pauli sic transcripsit. Autores seditionis, & tumultus populo concitato, pro qualitate dignitatis, aut in furcam tolluntur, aut bestijs obijciuntur, aut in insulam deportantur. hæc Iustinianus. quæ verba hodie in ijsdem Pauli sententijs extant lib. 5. titul. de seditiosis, quo loco verba Pauli sunt hæc, [Aut in crucem tolluntur.] sic autem immutauit Iustinianus [in furcam.] quod sine ratione aliqua fecisse non videtur. Itaque cum in ea dubitatione detentus locos apertiores quærerem, quibus meam sententiã confirmarem, incidi tandem in Sozomenum, qui lib. 1. ecclesiasticę historiæ, cap. 8. narrat, Constantinum primum crucis supplicium ex vsu publicorum iudiciorum sustulisse, & in sua moneta hoc sculpi iussisse. Hanc ergo tam sanctam Constantini legem cum nusquam abrogarit Iustinianus, cur non ab eodem retentam,
1 adhuc stare dicamus? l. præcipimus. C. de
appellationibus. Illud obiter adnotare placet ad præfatum Pauli locum, recte atque ordine publicorum iudiciorum, facturum fuisse, perditissimum illum præsidem Pilatum, si modò accusatio, quæ in Christum agitabatur à scribis, & Põtificibus Iudæis probata fuisset. reus enim seditionis, & concitationis populi deferebatur cui crimini, crucis supplicium ordinatũ erat. Sed quis innocens reperiatur, si accusasse sufficiat: Atqui ex vniuersa Euangelica historia videmus ordinem peracti huius iudicij, nullas tamen probationes à Pilato exigi audimus, quas oportebat luce meridiana liquidiores esse, atque omni exceptione maiores, vt de Pilato liceat dicere, quod scripsit Papinianus, quodque idem fore Pilatus iactauerat. facti quidem quæstionem in arbitrio fuisse iudicantis Pilati: pœnæ verò persecutionem non eius voluntati mandatam, sed legis autoritati reseruatam fuisse. l. 1. §. 1. ff. ad Senatusconsultum Turpillianum. Vt igitur ad propositum reuertamur, constat antiquissimum summi supplicij genus, fuisse crucem, in cuius locum post Constantini legem furca surrogata est. Sequẽs & secundum summi supplicij genus est, viui crematio, quod supplicium post crucem adinuentum est. Tertium verò, capitis amputatio, quam decollationem Paulus loco prius citato vocat. † Mediocria deinde supplicia succe-
dunt, quæ morti proxima vocat Callistratus. 4
Sunt autem hæc Metalli coercitio, in insulam deportatio, quibus adijcit Paulus, ludum. sed hoc genus pœnæ quo in ludo gladiatorio homines occidebantur, à Christianis sublatum
est. Postremò minimæ pœnæ, aut supplicia 1
sunt, quæ ad existimationem non ad capitis periculum pertinent: veluti relegatio, opus publicum, vincula, ictus fustium, exilium. Hos tres pœnarum gradus in sequentem tabellam coniecimus.

- *Supplicia*
  - *Summa III.*
    - *Crux olim, hodie furca.*
    - *Viui crematio.*
    - *Capitis amputatio, seu decollatio.*
  - *Mediocria,*
    - *Metallum,* } *olim ludus.*
    - *Deportatio,* }
  - *Minima,*
    - *Relegatio,*
    - *Exulium,*
    - *Opus publicum,*
    - *Vincula.*

CAPVT XIIII.

Capita aliquod legis duodecim tabularum hactenus incognita.

SVMMARIVM.

1 *Casus magnus pro fortuito.*

QVia superius c.2. Legis XII. Tabularum de furto nec manifesto, mentione feci, versusq; is XII. Tabularum cum ab omnibus qui dispersas earum reliquias collegerunt, tũ nouissimè à doctissimo antecessore Franc. Balduino, quem honoris, & amicitiæ causa nomino, prætermissus est: rem gratam studiosis facturum me spero, si & hunc uersum, & alios complures quos ex uaria ueterũ lectione excerpsi, quosdam etiam quos in Pandectis reperi, nondum à quoquam aiaduersos, subiiciam. Tanta enim apud iuris Romani studiosos, debet esse harum legum reuerentia, & studium, ut nec minimum earum uersum, qui modò diligentia resarciri possit, sibi excidere pati debeant.

Primum ergo, de furtis eos oẽs uersus qui iam ab illis collecti sunt adscribemus, iisq; reliquos à nobis inuentos subiiciemus, ut plenus quasi tractatus de furtis conficiatur.

De Furtis.

Ex Gellio, & Festo, & Macrob.

Fur manifesto furto prehẽsus interdiu, si se telo defenderit, & in aliquis occisit, iure cæsus esto Si nox furtum faxit: & in aliquis occisit, iure cæsus esto. Ex cęteris manifestis furibus, liberi verberantor, & ei cui luci furtum factum erit, si se telo non defendat addicuntor: serui uerberibus affecti, de saxo præcipitantor. Pueri impuberes Prętoris arbitratu uerberantor, noxamq; prastanto.

Furta per lancem liciumq; concepta, sicut manifesta uindicantor. Cæterorum furtorum, quæ nec manifesta erunt dupli pœna esto. a

a Hunc uersum cum Balduino nostro secundam suam editionem parenti indicassem ea uoluntate ut cum reliquis adiiceret, Gelliique uerba ei retulissem, quibus id necessariò probarem, quæ ipse de Prætoribus accipiebat, reperi nihilominus ab eo prætermissum & eum adhud diffidenter in nostram sententiam uenientem.

Frugem aratro quæsitam furtim si noctu pauerit, secueritq; pubes, suspensus cereri necator. Impubes uerberator, noxiamq;, duplionemve præstato.

Is cuius ope, consilio, furtum factum erit, dupli actione tenetor.

Hunc quoque postremum uersum in XII. Tabulis extitisse non leuibus ducor coniecturis. Primum quòd ea uerba, [ope consilio,] Labeo qui ad eas leges scripsit, tanquam ex XII. Tab. interpretari uidebatur. l. Sepè. §. vlt. de uerb. sign. Deinde quia antiquissima est ea actio, ut Cic. lib. 3. de natura deorum innuit. Inde illa actio (inquit) [ope, consilioq; tuo furtum aio factum esse.] Postremò in duplum propositum fuisse hanc actionem consequitur ex his, quæ suprà, cap. 2. probaui. Cum enim is qui opem furtum facienti fert nunquàm manifestus sit, ut scribit Paulus l. 34. Is qui opem. ff. de furtis. consequens est, ut loco furis nec manifesti habeatur, eademq; pœna plectatur. eam autem in iisdem legibus fuisse dupli probatum est. Itaq; illa uerba Iustiniani, lib. 4. tit. 1. Interdum quoq; furti tenetur, qui ipse furtum non fecit, qualis est is cuius ope, &c. sic interpretor. [Furti tenetur] scilicet nec manifesti idq. ex XII. Tabulis. Sequi uidebatur in iisdem Tabulis.

[Si seruus furtum faxit, noxamve nocuit, sciẽte etiam domino, serui nomine actio esto: dominus serui nomine non tenetor. De furto pacisci licitum esto.] Transeamus nunc ad reliquos XII. Tabul. versus de cęteris iuris partibus exponendos. Equidem ex Caij libro 4. ad leges XII. Tab. ita elegantissimum, & integerrimum versum restituemus ex leg. 9. de incendio, ruina, naufragio.

Qui ędes, aceruumve frumenti, iuxta domum positum combusserit, si modò sciẽs prudensq; id commiserit, vinctus, verberatus igni necator, si uerò casu (id est, negligentia) aut noxam sarcito, aut si minus idoneus erit, leuius castigator]. His uerbis statim ad singula uerba

do:[qui ædes,] Aedium appellatione (inquit) omnes species ædificij continentur. Sed hoc loco interrumpitur Caij commentarius. Illud in eo versu obseruandum est, quod [casus] in eo pro negligentia positus est, nam illa verba, [idest, negligentia] videntur à Caio adiecta. nec est ea significatio admodum insolens. Siquidē
1 †cum fortuitum casu significare volunt nostri casum maiorem dicunt. l. 7. de edendo. l. pen. ibidem. Alium item versum ex Pandectis resti tuemus. ex l. 6. in fi. De suis, & legitimis. & l. q in vtero. De statu hom.

[Posthumi quique in vtero sunt pro iam natis habentur.] Nunquàm enim mihi persua debitur id ex sola Iurisconsultorum interpretatione venisse, qui tam stricto iuris rigori vsi sunt, nec successionem in suis admitterēt, nec alieni posthumi institutionem, moueor prętereà Iuliani verbis in l. Qui in vetro. cum ait: Legitimas hæreditates ijs restitui vbi legitimas ab intestato accipimus. hæ porrò ex xij. Tab. descendebant. Deinde ex l. 55. De administratione tutorum, & l. 1. De tutellæ, & rationibus di.trahendis, ita versum alium restitui.

[Si tutor rationes pupilli distraxerit, in duplum actio esto.] Denique de vetustissimo patronorum, & clientum iure non pauca in ijsdem tabul. extitisse videntur, atque haud scio an non intestato mortuo cliente eius hæreditas ad patronum pertineret, quòd subobscurè Cicero videtur indicare lib. 1. de Orat. sed versum integrum de eodem clientelarum iure apud Seruium Virgilij interpretē inuenimus lib. 6. Aeneidos. ad ea verba: [Et fraus innexa clienti.] Tum subijcit Seruius, In xij. Tab. scriptum esse.

[Patronus si clienti fraudem fecerit, sacer esto.] Quo ex versu intelligi potest, quàm sacrosanctum olim fuerit clientelæ ius, vt aduersus cognatos pro cliente testari licuerit. testimonium autem aduersum clientem dicere nō licuerit, vt proximè post patrem, patronū colere arctissimo officij genere oportuerit, quæ cliētelarum officia & gradus, si quis pluribus sibi describi, atque laudari exoptat, legat integrum hac de re caput apud Aulum Gell. lib. 5. noctium Atticarum, cap. 13. Postremò locum reperi apud Festum ex Hortensio Ciceronis libro. ex quo quis possit coniicere in 12. Tabul. cautum fuisse, vt liceret calculi errorem reducere, nec aliter plus petēs causa caderet, quàm si non errore calculi id fieret, nihil tamen pro certo affirmare ausim, ꝓptereà, ꝙ obscura sunt verba, sunt autem hæc: Itaque tibi (inquit) concedo, quod in duodecim scriptis solemus, vt calculum reducas, si te alicuius dati pęnitet.

Liber Secundus.

HISTORIA, ATQVE PROCESSVS iuris diuini, atque humani circa nuptias cõ sobrinorum, & consobrinarum interdicendas, vel permittendas.

CAPVT I.

Explicatus §. duorum. Instit. de nuptiis.

SVMMARIVM.

1 *Theophilus multa negat, q̃ Iustinianus affirmat.*
2 *Leges Mosaicæ speciales, non minus homines constringunt, quàm Decalogus.*
3 *Intellectus l nemo 7. C. de Iudæis.*
4 *Permissum non est quod non prohibetur.*
5 *Canones Apostolici qui.*
6 *Omnia licent, sed non omnia expediunt.*
7 *Consobrinarum nuptiæ inhonestæ, & nefariæ sũt.*
8 *Romanorum ueterum sanctitas.*
9 *Intellectus l. nemini. C. de nuptijs.*
10 *Argumentari à nominum similitudine licet.*
11 *Intellect. l. si quis incesti C. De incest. nuptiis.*
12 *Intellect. l. singularis C Si nuptiæ ex rescript. pet.*
13 *Caij & Theophili Institutiones commendantur.*
14 *Sensus canon debet. extr. De cons. & affin.*

IVSTINIANVS ait: [Duorũ aũt fratrum, vel sororum liberi, vel fratris, & sororis coniũgi possunt.] De iure aperto id à Iustiniano adscriptum est, si modo, & exẽpla similium nuptiarum ex Digestis, & earum confirmationẽ ex Iustinianeo codice, repetere uolemus. Extat n. Imperatorum Arcadij, & Honorij constitutio his verbis à Iustin. edita: [Impp. Arcad. & Honor. AA. Eutychiano. PP. Celebrandis inter consobrinos matrimoniis licentia legis huius salubritate indulta est: ut reuocata prisci iuris autoritate, restrictisque calumniarum fomẽtis, matrimonium inter consobrinos habeat legitimum, siue ex duobus fratribus, siue ex duabus sororibus, siue ex fratre, & sorore nati sunt: & ex eo matrimonio editi, legitimi, & suis patribus successores habeantur. L. celebrã dis. 19. C. De nuptiis.] Post tam apertam legẽ mirum est in omnibus Theophili grçcis exemplaribus id negari: ita enim scriptum est. Οὐ δύναται πρὸς γάμον συνάπτεσθαι. Inde tamẽ negationem non transferemus in manifestam Iustiniani sñiam, & Imperatorum lege subnixam, & omnium ueterum codicum fide munitam, cum præsertim sæpè apud eũdẽ † Theophilum aĩaduerterim negari, quod Iustinian' post ueteres affirmauit, vt Inst. de rer. diu. §. Si duorum. &c. Sed nec ea Iustiniani uerba de adoptiuis tm̃ accipi posse dicet, qui intelliget duarum sororum, aut fratris, & sororis liberos adoptiuos esse non posse. Et tñ non satis sã ctè vt id de naturalibus ab Imperatore præsertim Christiano probatũ, repugnantibus Theophilo, Caioque, & aliis plerisq; legislatoribus Romanis Iustiniano antiquioribus, & sanctioribus. Quo fit ut religiosus tractanda sit hæc qõ, nec tam exemplis, q̃ legibus, & honestatis norma regenda. Diligenter. n. cauendum est, ne dum negligenter, & quasi obiter hæc disceptant, uel superstitiosæ obseruationi mentes alligemus, vel parum sobriè, & castè nuptias illicitas ꝓbemus, vel temerè affirmemus legẽ Mosaicã hæc coniugia adprobasse. Ergo re altius repetita, dicã hoc ordine: An Chr̃iani teneantur hic lege Mosaica, & an ea lex has ꝓbet nuptias. Tum, quatenus Ecclesia retro in his casibus sta tuerit, & q. usus huius legis apud eam semper fuerit. Postremò quid añ Iustinianũ Romano iure cautum fuerit. Frustra q̃ri de lege Mosaica, nisi ante cõstiterit ea lege nos teneri, nemo non uidet. Ego aũt didici † speciales oẽs leges à Mose editas, q̃ modò ad necessariam Decalogi interpretationẽ pertinent, haud secus cõstringere hoĩum oĩum uitã, q̃ ipse Decalogus constringit. Porrò prohibitionẽ illã nuptiarum ꝑ certos ordines, & gradus 18. c. Leuitici descriptã, & si q̃ aliæ similes, Philo Iudçorum doctissimus retulit ad illud Decalogi capit. NON MOECHABERIS in libro de specialibus legibus. In eadem quoque sententia fuisse uidentur, D. Ambrosius. Epist. 66. & D. Theodosius Magnus in formula rescripti, quo specialiter has nuptias permittebat. Sed obiiciet fortè aliquis aduersus hanc sñiam, Theodosij iunioris legem, q̃ his uerbis in Codice Iustiniani

scripta est, titul. de Iudæis. l. nemo. 7. [Impp. Theodos. Arcad. & Honor. AAA. Infantio comiti orientis. NENO Iudæorum morem suum in coniunctionibus retinebit, nec iuxta legem suam nuptias sortiatur, nec in diuersa sub uno tempore coniugia conueniat.

3 Quæ † verba ex snīa Imperatorū sic interptor, vel Iudæi à consobrinę nuptijs abstineant, vt cæteri qui legibus Romanis subijciebant̃, nec aliter eas contrahant, q̃ spāli hac de re rescripto ab Imperatore impetrato: quas tñ quasi si bisaperte concessas frequentabāt: vt & ex eorū monumentis, infinitis exēplis doceri pōt. Similiter quoq; bigamiā eis interdicit, & ne eodē tpe binas nuptias c nstitutas habeant, qđ sibi sua lege concessū interpretabant̃, ideoq; hmōi exēplis abūdant eorū annales, notumq; est Herodē magnū vno, eodemq; tpe decē vxores habuisse: cū apud Romanos primus Antonius Ciceronis, & Reipublicę pduellis, duas vno tpe vxores habuerit, autore Plutarcho. Verū huic obiectioni rn̄sum hoc aptari poterit, cū vetat Iudęos s'm legē suā nuptias sortiri, hoc de ijs legis capitibus intelligi, quib. viduā fratris ducere leuir iubebat̃ Deut. c. vlt. & l. pen. C. de incestis nuptijs, non aūt de cōsobrinarū nuptijs. Cū itaq; prohibitione nuptiarū, q̃ apud Mosen est, Christianos teneri verius sit, proxima q̄stio est, nū aliqua Mosaicæ legislationis parte cōsobrinarū coniugia noīatim prohibeant̃. Equidē legisse memini, D. Ambrosiū id in Epistola ad Paternū firmantē, quo tñ loco nullū locū citat vn̄ id probet, & excussis oībus oīno Bibliorū indicibus nemo id reperturus est. Præterea D. Augusti. li. 15. De ciuitate Dei, negat id diuina lege noīatim prohibitū esse: quē locum paulò post adscribā. Ergo credibilius est non esse id

4 noīatim prohibitū. Quęro: Nunquid † ideò vr̄ permissum, quia nō reperitur noīatim prohibitū? Id quidē nunq̃ vltrò concesserim. Nec verò ausim ad amussim, & regulā iuris Romani, qua dr̄, si q̃d in lege prohibitoria noīatim non prohibet̃, videri permitti. l. Mutus. de procuratorib. legē sacram reuocare. Nā qua fronte ita colligas, Moses noīatim non prohibuit duci neptem fratris, & deinceps, ergo permisit? Moses noīatim non vetuit ne quis eodē tpe binas habeat vxores, ergo permisit. Sed & gnāle pceptū Mosaicæ prohibitioni pfixum, vt oīs hō abstineat à reliquijs carnis suæ, satis excludere vr̄ regulā istā de prohibitorijs legibus: neq; tutum est dicere, gn̄i eo loco per spēm derogari. Atq (inquies) ita interpretati sunt sp Iudęi, & hoc iure vsi. Quid tum? Quasi verò male tractationis legū suarum non vbiq; accusent̃, q plures vxores haberent, q leuissimis de causis diuortium facerent, q Sabbato non repellerent hostes, Christum dn̄m ægros curantem reprehēderent, pceptū de obsequio parētibus à liberis pstando negligerent. Illud tñ haud oīnò negauerim, posse colligi, quasi tacitū, sed ad tps pmissum, ex eo exēplō, q c. vlt. Leuitici relatum est de filiabus Salphaat, q̃ nupserūt filijs patrui sui: idq; Moses, quasi illis mandatū esset, ab eis obseruatū scribit, q.a. s. lex paulò añ data erat, vt oēs ducerent vxorē de tribu, & cognatione sua. Ex quo ēt loco dici pōt, illa pcepta, vt abstineret quisq; à reliquijs carnis suæ, non in infinitū, aut quousq; extet ppriæ cognationis memoria, accipi dēre: ne si ita diceret̃, nunq̃ q̃s ex eadē tribu, & cognatione vxorē ducere posset. Cū itaq; veteres Ecclesię antistites intelligerēt, nec noīatim phibitū, aut pmissū ī veteri lege, aut si erat tacitē pmissū, id typicū nō ppetuū esse crederēt cognitionē eius q̄nis ad se reuocarūt, & q̃ nō fideīint interptōni, aut psuetudini Iudęorū, ex eorū canonib. & decretis cognoscetur, de quibus sequitur, vt ordine dicamus.

Primū in canonibus Apost. c. 18. ita scriptū est. Qui duas sorores duxit, aut consobrinā, clericus esse non pōt. ita. n. vertit Haloander, interpretatus ἀδελφιδῆν, consobrinā. Equidem vertissem non cōsobrinā, sed fratris, aut sororis filiā. Sic. n. Philo θυγατριδῆν filiam filię, seu neptē ex filia, & υἱιδῆν filiam filij, seu neptē ex filio. Quæ interpretatio si recipiatur, nihil hic canon ad rem pręsentem pertinebit: nec si ptineret, multum habiturus esset ponderis, apud eos præsertim, qui hos esse putant, q̃ à Gelasio reiecti sunt, & virgula quasi cēsoria de familia sacrorū librorū exēpti, Dist. 15. c. 3. & ab Isid. ca. 1. Dist. 16. Cæterum † canones Apostolicos 5 olim vocabant, quoscunq; non ab ipsis mōdò Aposto[...], sed successoribus eorum factos. Sed multis posteà concilijs, & Pontificū decretis noīatim hæc coniunctio interdicta fuit, vt in concilio Agathensi, Meldensi, & cæteris, quorū noīa, & canones hac de re extant apud Gratianum 35. q. 2. & 3. vnde cuiuis promptū erit ea oīa repetere. Magni deinde Theodosij tpibus

D. Am-

D. Ambrosius quid de hac qõne sentiret, ostē dit ea epistola, quam ad Paternum scripsit, cuius suprà mentionem feci: in qua & illud obseruare licebit, consobrinos ab eo collocari in quarto gradu, q̃uis Alexāder scđs in c. Ad sedē. 35. q. 5. nouū & inauditū errorē vocet ita gradus numerare, negetq; veteres p̄res sic vnq̃ locutos. Eā aūt epistolā nō grauabor adscribere.

Epistola D. Ambrosij ad Paternum, Ex lib. epist. Amb. epist. 66.

AMbrosius Paterno. Paterni quidē vnanimis mei salutationem legi, sed consultationem haudquaquam paternā, vt velis filio neptē copulare ex filia: sed nec auo te, nec patre dignā. Itaque quid consulueris, considera. Oē. n. ꝙ agere volumus, prius nomē facti eius interrogamus, & tunc vtrū laude an vituperatione dignū sit, existimabimus. Verbi grā, misceri mulieri, quibusdā voluptas est: medicorū ēt pueri corporibus vtile ferūt. Sed cōsiderandū vtrū coniugi, an extraneæ: deinde nuptæ, an innuptæ. Si qs despōsata sibi, & tradita vtat̃, cōiugiū vocat. Qui alienę expugnat pudorē, adulteriū facit, cuius vel solo noīe reprimit̃ plerunque tētandi audacia. Hostē ferire, victoria est: reū, æquitas: innocentē, homicidiū: qđ si quis percipiat aīo, reuocat manum. Ergo ēt tu q̃d consulas, quæso, tecū retractes. Cōiugiū vis inter filios nostros cōponere, q̃ro vtrum pares copulandi, an impares sint? Sed (nisi fallor) cōpares appellari solent. Boues qui iungit ad aratrū, equos ad currū: pares eligit, & vt ætas conueniat, & forma, nec nā discrepet, nec decoloret diuersitas. Tu copulare paras filiū tuum, & neptē ex filia, hoc est, vt accipiat sororis suæ filiā, diuersa licet matre, q̃ socrus editus. Interroga noīum religionē, nēpè auunculus iste illius, illa huius neptis vocatur. Nec ipse te reuocat sonus nominū, cū hic auū resonet, illa hoc nomen ad auunculū, ꝙ ad auū referat? Quāta deinde reliquorū confusio vocabulorū? Idem auus, & socer vocabere, ea quoq; tibi neptis, & nurus diuerso noīe nūcupabit̃. Mutuabunt̃ ēt fratres diuersa vocabula, vt illa socr⁹ fratri sit, iste gener sorori. Nubat auunculo suo neptis, & immaculatorū pignorū caritas illecebroso amore mutet̃? Super hoc igr̃ meā à sancto viro Episcopo vestro expectari sñiam non opinor, neq; arbitror. Nā si ita esset, & ipse scribendū putasset. Non scribendo aūt significauit, ꝙ nequaq̃ hinc dubitandū arbitretur. Quid. n. est, quod dubitari queat, cum lex diuina ēt patrueles fratres prohibeat conuenire in coniugalē copulam, qui sibi quarto sociantur gradu? Hic aūt gradus tertius est, qui ēt ciuili iure à cōsortio coniugij exceptus vr̃. Sed prius sacræ legis scita interrogemus. Prætēdis. n. in tuis litteris, quod permissum hoc diuino iure cōnubium hmōi pignoribus existimetur, eòq; nō sit ꝓhibitum. Ego aūt & prohibitum assero, quia cū leuiora interdicta sint de patruelib. fratribus, multò magis hoc, ꝙ arctioris est plenū necessitudinis, interdictum arbitror. Qui enim leuiora adstringit, grauiora non soluit, sed alligat. Quod si iō permissum putas, quia spāliter nō est prohibitum, nec illud prohibitum sermone legis reperies, ne pater filiā suā accipiat vxorē. Nunquid iō licet, quia nō est prohibitū? minimè. Interdctm̄ est. n. naturæ iure, interdictū est lege, q̃ est in cordibus singulorū, interdictū est inuiolabili ꝓscriptione pietatis, titulo necessitudinis. Quanta hmōi inuenies nō esse interdicta lege ꝑ Moysen edita, & tñ interdicta sunt quadā voce naturæ? Multaq; sunt, q̃ licet facere, sed nō expedit. Oīa † enim licent, sed nō oia expediunt. Oīa licent, sed non oia ædificant. Si 6
ergo ēt ab ijs nos reuocet Apostolus, quæ nō ædificant, quomodo faciendum putamus, qđ & non licet legis oraculo, & nō ædificat dissipante pietatis ordine? Et tñ illa ipsa vetera, q̃ erant duriora, temperata sunt per Euangeliū Dñi Iesu. Transierūt vetera, ecce facta sunt noua. Quid tam solenne, q̃ osculum inter auunculum, & neptem, quod iste, quasi filiæ debet, hæc quasi parenti? Hoc igr̃ inoffensæ pietatis osculū suspectū facies de talibus cogitādo nuptijs, & religiosissimum sacrum caris pignoribus eripies. Sed si diuina te ꝑtereunt, saltē Imperatorū ꝓcepta, à quibus amplissimū accepisti honorē, haudquaq̃ præterire te debuerūt. Nam Theodosius Imperator ēt patrueles fratres, & consobrinos vetuit inter se cōiugij cōuenire noīe, & seuerissimam pœnam statuit si quis temerariè ausus esset fratrū pia pignora, & tñ illi inuicē sibi æquales sunt: tūtummodò quia propinqitatis necessitudine, & fraternæ societatis ligant̃ vinculo, pietati eos voluit debere, qđ nati sunt. Sed dicis alicui relaxatum. Verū hoc legi non ꝑiudicat. Quod. n. in cōmune statuitur, ei tantum proficit, cui relaxatum videtur.

videtur. Longè diuersa iniuria. Illud tñ licet in veteri testõ legimus, vt aliquis uxorem suam sororem diceret, istud inauditum vt quisquã neptem suam in vxorem accipiat, & coniugẽ dicat. Iam illud pulcherrimum, quod negasti neptem tuam auunculo suo filio tuo propinquo semine cõuenire, quia non agnationis ei legitimo iure, sed cognationis copuletur necessitudine. Quasi verò & vterini fratres, i. diuerso patre, sed eadẽ matre geniti, possint diuerso sexu inter se coniugio cõuenire, cum & ipsi agnationis ius hẽre non queãt, sed cognationis tm̃ titulo sibi connexi sint. Vñ oportet ab ea discedas intentione, quæ ẽt si liceret, tñ tuam familiam nõ propagaret. Debet n. tibi filius noster nepotes, debet etiam neptis charissima pronepotes. Vale cum tuis omnibus.

Item S. Aug. lib. 15. de ciu. Dei, c. 16. cum detestaretur infrenem quarundam legum apud aliquas gentes fraternarum nuptiarum licentiam, subiecit: meliorem tñ ipsarum gentium consuetudinem, ipsam legib. sibi concessã exhorruisse licentiam. Ad humanum. n. sensum (inquit) vel alliciendum, vel offendendũ mos valet plurimũ, qui cum in hic cã immoderõnem concupiscentiæ coerceat, eum designari, atq; corrumpi meritò esse nefarium iudicat. Si. n. iniquum est auiditate possidendi transgredi limitem agrorũ, quantò est iniquius libi dine concumbendi subuertere limitẽ morũ? Experti ãt sumus in connubiis consobrinarũ q̃ rarò per morem fiebat, ꝙ fieri ꝑ leges licebat, quia id nec diuina prohibuit, & nondum prohibuerat lex humana. Veruntñ fcm̃ ẽt licitum ꝓꝑ vicinitatẽ horrebat̃ illiciti, & ꝙ fiebat cũ consobrina, penè cum sorore fieri videbat̃: quia & ipsi ꝓꝑ tam propinquam consanguinitatem fratres vocantur, & penè germani sunt. Item paulò pòst. Veruntñ quis dubitet honestius hoc tp̃e ẽt consobrinarũ prohibita esse coniugia, nõ solum ẽm ea, q̃ disputauimus ꝓꝑ multiplicandas adfinitates, ne habet duas necessitudines una persona, cum duę possint eas habere, & numerus propinquitatis augeri, sed ẽt quia nescio qũo inest humanæ verecundiæ quiddam naturale, atq; laudabile, vt cui dẽt cã propinquitatis verecundũ honorẽ ab ea contineat, quãuis gñatricẽ tñ libidinẽ, de qua erubescere videmus, & ipsam pudicitiã cõiugalẽ.

Nõ multis post Iustinianũ annis Gregorius Primus idem quod ante eũ Ambrosius, & Augustinus sensit, & Iustinianeũ ius noĩatim reiecit. Ita. n. ab Augustino Angliæ Episcopo sup ea re consultus, rescripsit. Et quidem (inquit) terrena lex in Romana Republica permittit, vt sibi fratris, sororis, seu duorũ fratrum germanorum, vel duarum sororum filius, & filia misceãtur: sed experimẽto dicimus ex tali cõiugio sobolẽ nõ posse succrescere, & sacra lex prohibet COGNATIONIS TVRPITVDINEM REVELARE: vnde necesse est, vt iã tertia, vel quarta generatio fideliũ licenter sibi iũgi debeat. Nam à secunda quam prædiximus, omninò debet abstinere.

Grauibus, ni fallor, sanctorũ patrum testimoniis comprobatum est, † consobrinarũ nuptias parũ honestas, & ferè nefarias esse. superest vltimus tractationis nr̃ę locus, q̃d iure Romano ante Iustinianum cautum fuerit. Apud Corneliũ Tacitum li. 12. Vitellius quidam his verbis, & hoc colore nitit̃ incestas fratris filię nuptias, quã Claudius Imperator deperibat, facere castas. ET SOBRINARVM (ait) diu ignorata coniugia, tempore addito ꝑcrebuisse: morẽ accommodari prout cõducat. Et Plutarch. i problematis: Nullas (inquit) olim cognati sanguinis fas erat ducere. Ex q̃b. intelligere licet† veterum Romanorum sanctitatẽ, qua comite ab humilib. casis ad summum orbis totius dñiũ euecti, eadẽ rursus deficiente ad summũ ẽt barbarorũ ludibriũ relapsi sũt. Quod quidẽ elegãter exprobat Tertullianus his verbis, Romanos increpans in Apologetico. Laudatis (inquit) semper antiquitatẽ, & noũe ex die viuitis. tũ posteà subiicit Idolorũ cultus ꝑter morem maiorum ab his receptos, leges, sumptuarias malo exẽplo neglectas, leges de mulierũ sobrietate, & castitate obsoletas, vt ne aurum ꝑterq̃ vno digito gestarent, ne vinũ biberent, vt indiuiduam vitæ societatẽ colerent, vt propinquis oscula offerrent. Sanè simul, atq; codẽ tp̃e desijsse vñr istiusmodi oscula, & propinquarũ ducendarũ licentia cœpisse. Nã quo ore post hanc licentiã, propinquã, quis oscularet̃, aut qũo id sine turpi suspicione faceret, cum eam oscularetur cum qua nõ existimaret incestum esse rem habere? Hoc igr̃ inoffensæ pietatis osculum suspectũm facere cœperunt de talib. cogitando nuptiis, & religiosissimum sacramentum caris pignoribus eripiendo.

7

8

eripiendo. Cum itaque Sobrinarum, quis illæ sexto gradu sint, diu essent ignorata coniugia, tempore paulatim in deterius prolapso ꝑcrebuerunt. Sed & aliquádiu in hoc sexto gradu prohibitio constitit, ita vt propiores sobrinis ducere nō liceret, quod ex Vlpiani fragmētis coniicio, dum ait, olim vsq; ad quintū gradū matrimonia contrahi nō potuisse: tūc autem, hoc est suo tpe ēt ex quarto gradu licere vxorē ducere. Et rursum postea alio titulo virū, & vxorē inter se solidum capere potuisse, si cognati coissent vsque ad sextum gradum, quis id necessariò ex hoc postremo loco colligi nō videatur. Verum ex quo semel prisca illa castitas relaxari cœpit, modum posteà vix tenere potuerunt aliquem Romani, vel ciues, vel Imperatores. Ecce enim Claudius Imperator nō paulatim, vt anteà, sed torrentis instar præcipitati, à castitate veterum recedens, Senatusconsultum nūdinatus est incestuosum, quo polluebantur, non sacrabantur, fratris filiæ nuptiæ, quæ tamen licentia vnico Talledio Seuero equiti Romano dr̄ placuisse. Iam verò quid non obscœnius, & fœdius ab eius successoribus, Nerone, Othone, Vitellio expectes, q vix, ac ne vix qdem à propria matre abstinuerunt? Quid? quòd Domitianum quoque scribit Suetonius fratris Titi filiam corrupisse? Primus tandem Nerua satis iā grassatum incestum arbitratus, legem tulit, ne fratris filiam vxorē ducere fas esset, vt scribit Dion. seu eius potius Epitomator Xiphilinus. Eadem quoq; prohibitio sub Antoninis, & Seueris perseuerauit, vt ex nr̄is Pandectis multis locis signaī, & eleganter à Papin. l. Auunculo nuptura. De condōne sine cā. & l. Diuus. de ritu nup. idem tñ hoc incestum iurisgentium esse negat, sed tm̄ esse iuris ciuilis, & ꝑ ꝑ iuris ciu. obseruationem. l. si adulteriū cum incestu. ad leg. Iul. de adult. cui & Paul. consentit in l. vlt. De ritu nupt. Credo, quia plerasq; gentes nouerāt has nuptias nō refugere. Mihi āt vr̄ quia naturalis rō, & diuina id ęquè oīb. gentib. prohibeat, tametsi miserabili cæcitate mentis fascinatæ nō oēs id sequerentur, appellandum esse iurisgētiū incestū. Alioq; nec misceri cū matre erit iurisgētiū incestum, quia reperienī & Magi, & Chaldæi, & Pilato, & Persæ, & alii has non exhorrere nuptias. Sed vt ad rem veniā, extra dubitationem est, nr̄orū Iurisconsultorū tpe, in tertio tm̄ gradu ꝓhibitas fuisse nuptias, ī quarto verò ita demū ꝑmissas, si nō inter se rōnem quasi parētū, & quasi liberorū haberēt, quales sunt oēs à fratre descendentes, & oēs qui proximo gradu ascendentium aliquē contingūt, qui ferè omnes appellationes sortiuntur patruorum, auunculorum, aut magnorum, maiorum, maximorū. nam tunc nec quinto gradu licet contrahere. l. Sororis proneptem. De ritu nuptiarum. Cęterum extra hos casus erat regula, licere quarto gradu contrahere, ꝓīnq; consobrinam ducere. Vlp. in frag. Paul. l. 3. de ritu nup. l per adoptionem. §. amitā. e. tit. &c. Et hæc vtiq; tolerabilis nuptiarum descriptio sub Antoninis, vt añ dixi, & Seueris constāter perdurauit. Et extat Antonini constō. l. 2. C. de instit. & subst. qua probabili consilio Cassiam quandam sub hac cōdōne si cōsobrino nupsisset, scribit institutā: nec videri sub spē turpiū nuptiarum viduitatē ei indictam. Quid. n. magnoperè peccaret tam docta, tanq; eximia iuris schola, q̄ vnà cum his Impp. floruit, simulq; cum iis occidit? At sub aliis, qui secuti sunt Impp. toties turbata hæc Romana descriptio castitatis, vt eam Diocletianus reuocare necesse habuerit. † l. nemini. C. de nuptiis. ac posteà 9
Theodosius, cuius quidē sāctissima illa lex de nuptiis consobrinarum interdictis non extat, sed à multis assiduis, & fide dignis autoribus, & testib. honorifica eius fit mentio. Primum D. Amb. in epi ad paternum superius recitata, Theodosius (inquit) etiam patrueles fratres, & consobrinos vetuit inter se coniugij conuenire noīe, & seuerissimam pęnam statuit, si qs temerariè ausus esset fratrum pia pignora. & paulò pòst. Sed dicis alicui relaxatum. Verum hoc legi nō præiudicat. Quib. ēt verbis innuit Theodosiū dedisse facultatem has nuptias ex rescripto petēdi; vt posteà dicetur. Diuus quoque Augustinus in suprascripto loco huius legis meminit. Meminit & Sextus Aurelius Victor in vita Theodosij magni. Pudor (inquit) tantum tribuit, & continentiæ, vt consobrinarū nuptias vetuerit, tanq̄ sororū. Notauit Aurelius vno verbo quandam huius legis rationē: nempe quia quod cum consobrina fiebat, penè cū sorore fieri videbaī: & qa fratres patrueles penè germani sunt, q & simpliciter fratres appellanī à Cicerone, & Terētio. Neq; verò vanū existimet† qs à similitudine noim argu- 10

gu-

gumẽtari, nisi velit & Philonẽ reprehẽdere, q eã studiosè cõsectat. POTESTATE (inqt) patruus quasi alter est pater. &c. in libro, περὶ τῶν ἐν εἴδει νόμων. Reprehendat & Ambrosiũ licet, q iubet interrogari noĩum religionẽ.

Sed & filij Theodosij legem paternam primo statim imperii sui anno confirmarunt. Extat eorũ lex in Codice Theodosiano lib. 3. tit. 12. his verbis. Impp Arcad. & Honor. AA. Eutychiano PP. MANENTE circa eos sententia posthac qui cõsobrinæ suæ, vel sororis, aut fratris filiæ, vxorisve eius, postremò cuius vetitum, damnatumque coniugium est, sese nuptiis funestarit, designato quidem legis supplicio, hoc est, ignium, & proscriptionis, careat, proprias etiam quandiu vixerit teneat facultates: sed neque vxorem neque filios ex ea editos habere credatur, vt nihil prorsus prædictis, ne per interpositam quidem personam vel donet superstes, vel mortuus derelinquat, &c. q lex in Codicem quidem Iustinianeũ est
11 trãslata. †l. Si quis incesti. C. de incestis nuptijs. Sed detracta priore illa parte qua de nuptiis consobrinæ tractabatur: ne derogaret. l. Celebrandis. C. De nuptiis. qua quidem lege ijdem Imperatores Arcadius, & Honorius ad eundẽ Eutychianum scripta Stillicono iterum, & Anthemio Coss. sicut ex vetustis Cuiacii uiri oĩs antiquitatis periti, libris accepi paternam legem, & suam prius à se latã abrogare visi sũt. Verum crediderim vel nõ sic ab iis scriptã, vel eam rursum ab Honorio cũ fratris filio Theodosio, abrogatã reuocata priore paterna lege. Nã post Arcadii mortẽ, autoris. s. d. l. Celebrãdis, aliam constitutionem edidere Honorius & Theodosius iunior, qua nuptias ex rescripto peti vetabant, exceptis consobrinarum nuptiis, pro quib lex triumphalis memoriæ patris eorum exemplo indultorum supplicare non vetuerat: quæ quidem lex similiter in Codicem Iustinianeũ cum illius clausulę detractione trãslata est, qua lex Theodosij de hmõi nuptiis ex rescripto petendis confirmabatur.
12 ea est †l. singularis. C. Si nuptiæ ex rescripto petãtur. Formulam quoq; huius rescripti, apud Cassiodorum extare libro septimo variarum, oportunè cum hæc meditarer, indicauit mihi Gulielmus Alabatius iuris peritissimus, mihique amicissimus, cuius rescripti exemplũ operæprecium erit hic quoq; exscripsisse.

FORMVLA QVA CONSOBRINA legitima fiat vxor. ex lib. 7. Variar. Magni Aurelij Cassiodori.

INstitutio diuinarum legum humano iuri ministrat exordium, qñ in illis capitib. legit̃ præceptum, quæ duabus tabulis probantur adscripta. Sacer. n. Moses diuina instõne formatus, Israelitico populo inter alia definiuit, vt cõcubitus suos à vicinitate pij sanguinis abstinerent: ne & se in proximitatem redeundo polluerent, & dilatationem prouidã in genus extraneum non haberent. Hoc prudentes uiri seqnentes exemplum, longius publicam obseruantiã posteris trãsmiserunt, reseruãtes principi tm̃ beneficium, cõsobrinis nuptiali copulatione iungendis. Intelligentes rarius posse præsumi, quod à principe iusserant postulari. Admiramur inuentum, & temperiem rerum stupẽda cõsideratione laudamus, hoc ad principis remissum fuisse iudicium: vt qui populorum mores regebat, ipse & moderata concupiscentiæ frena laxaret. Et ideò supplicationum tuarum tenqre permoti, si tibi illa tm̃ cõsobrini sanguinis uicinitate cõiungit̃, nec alio gradu ꝓximior approbaris, matrimonio tuo decernimus esse sociãdã, nullãq; uobis exinde fieri iubemus qõnẽ, qñ & leges nr̃a ꝑmitti voluntate consentiunt, & vota vestra p̃sentis autoritatis beneficio firmauerũt. Erunt vobis itaque Deo fauente posteri solenniter hæredes, castum matrimonium, gloriosa permixtio, qñ quicquid nobis fieri ꝑcipitur, necesse est, vt nõ culpis, sed laudibus applicetur.

Ex hoc igr̃ rescripro manifestũ est à temporibus Theodosij usq; ad Iustinianum (inter q̃ tempora formulas suas dictauit Cassiodorus sub Anastasio uidelicet, Iustino, & ceteris) celebrẽ illã Theodosij legẽ in vsu fuisse, non aũt illã, quæ est in Codice Iustiniani. l. Celebrandis. C. de nup. Quomodo enim dictare potuit ex facto contingente, si non adhuc à principe hoc petendũ erat, cũ præsertim initio sui operis testet̃ nihil se tradere quòd nõ ipse in Quęsturæ Magisterij, ac Præfecturę dignitatib. dictauerit? Sed q illo t pe exẽplo indultorũ p rĩcipali autorita e petebatur, solet hodie à Romano Papa sub dispẽsationis, ut uocãt, forma impetrari. Arrogabãt. n. sibi tũ Imperatores, vt hanc cognitionẽ, ita & reliquam ferè Ecclesiasticam disciplinã, ut ex Codice, & Nouellis Iustiniani

Iustiniani;facilè diiudicari poteſt. Extãt & hodie cuiuſdam Caii Inſtitutiones (vt ex verbis
13 eius apparet) Chriſtiani, vel ſi illius † veteris Gaii ſunt ex quo leguntur in Digeſtis multa fragmẽta,ita ab Aniano Alarici (vt opinor) cãcellario interpolati, vt vix quicq̃ priſtinæ formæ retineant.In his libris ſic de hac qõne ſcriptũ eſt ſub tit. de matrimonijs. FRATRES etiam amitinos, vel conſobrinos in matrimonio iungi nulla rõne permittitur.

Sequutus eſt Iuſtinianum Theophilus eius Inſtitutionum paraphraſtes, pro temporum ſuorum ratione ſanè doctus, & antiquitatis non ignarus. Et is quoq; Iuſtiniani verba de huiuſmodi nuptiis, non modò in diuerſam linguam, ſed in contrarium etiam ſenſum conuertit. Quippe ita ſcripſit: Δύο ἀδελφῶν ἄῤῥενων ἢ θηλειῶν παῖδες, ἢ ἀδελφοῦ καὶ ἀδελφῆς, ἀλλήλοις οὐ δύνανται πρὸς γάμον συνάπτεσθαι. Coniũgi (inquit) non poſſunt duorum fratrum filii, &c. quod cum in vetuſto manu ſcripto exemplari negatiuè hoc modo legi quidam aſſeuerent,mirari ſatis nõ poſſum, cur ipſemet negationẽ οὐ detrahere audeãt hoc ſolo colore, quòd minimè par ſit à Iuſtiniano diſſentire paraphraſten. Cæterũ pari audacia emendare Iuſtinianum licebit, quaſi abſurdum ſit Imperatorem à ſententiis patrum, Ambroſij, Auguſtini, Gregorii, & cæterorum diſſentire. Quod quidem etiam auſus eſt vetus Inſtitutionum quarundam, quas in membranis habeo deſcriptas, librarius. Et ne quis id per incuriam librarii factum exiſtimet, ex multis argumentis didici pleraq; Inſtitutionum exempla manuſcripta lectionem negatiuã habuiſſe, & Yuo Carnutẽſis παρνομίας parte 7. hũc locum negatiuè citat, in manu ſcripto codice. Et vt paucis concludam, ante quingentos annos tam nouum, & inauditũ erat hũc Inſtõnum locum legere affirmatiuè, q̃ hodie legere negatiuè, vt ex Ruſtici ad P. Damianũ epiſtola liquet. Inſequentes quoq; Imperatores in Oriente, vt Leo, Alexius, Comnenus, Conſtantinus, Baſilius, & cæteri, non ſolum Theodoſianam legem, ſed etiam Priſcum illum morem quo ſobrinarum cõiugia ignorabantur, poſt multa tẽporum ſpatia, cõſpirantibus etiam Patriarcharum fauſtiſsimæ vrbis Conſtantini canonibus, in uſum reuocarunt. Atq; tũ oibus placere cœpit, vt ꝓhibitio nuptiarum, & cognatio eundẽ reperirent terminum. hoc eſt, vt quemadmodum Prætor Romanus nõ vltra ſeptimum gradum cognationem extenderat, ita nec nuptiarum prohibitio vlterius prorogaretur: ut definitur 35. q. 2. c. 1. & 2. Neq; verò exiſtimo veteres patres aliter numeraſſe gradus, quàm numeret Paulus Iuriſconſultus, quod & D Ambroſij teſtimonio confirmaui. Similiterq; numeraſſe poſteriores Oriẽtis Imperatores, & Patriarchas docet Harmenopulus. Hic enim fratrũ patruelium filios ſexto locat gradu, & fratrum pronepotes octauo, quos demũ citra impedimentum legis, matrimonio copulari poſſe tradit lib. 4. tit. 6. & lib. 6. titul. 4. & 6. ſimilem obſeruationem narrat circa adfines. Verba eius ſunt.

ΝΕΑΡΑ. Κεκώλυκεν ἡ ἐκκλησία τὸν αὐτὸν καὶ ἕνα, δευτέρας ἐξαδέλφας λαμβάνειν, οὐ γὰρ ἕβδομος ἐξ ἀγχιστείας ὡς οἴονταί τινες συνάγεται βαθμὸς, ἀλλὰ ἕκτος. Διὰ τὸ ἑνὸς βαθμοῦ λογίζεσθαι τὸν ἄνδρα μετὰ τῆς γυναικός. τοῦτο γὰρ ζητηθὲν ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Νικολάου ἐκωλύθη παρὰ τῆς ἐκκλησίας. προσέθη δὲ καὶ θέσπισμα τοῦ βασιλέως καίσαρος Μανουὴλ, μὴ γίνεσθαι τό τε τοῦτο διορίζόμενον. i. Nouella. Vetuit eccleſia eũdem in vxores accipere duas ſecũdas cõſobrinas (nos ſobrinas, idem uerò autor aliàs διεξαδέλφας) Non enim ſeptimus ex adfinitate vt quidam putant) coniungitur gradus, ſed ſextus: quia vnum tantum gradum efficiunt uir, & vxor in adfinitate computanda. Hoc. n. ſub Patriarcha Nicolao in quæſtionem verſũ, ꝓhibitum eſt ab Eccleſia. Sed & principis Cæſaris Manuel edictum hmõi cõiunctionẽ prohibẽdam eſſe definiit. Hæc Harmenopulus de nuptiis adfiniũ, hoc eſt cognatorũ, cognatarũ, alterutrius coniugis. Sed & idem de coniugis ipſius filio cautum fuiſſe, in Græcis illorum tẽporum hiſtoriis offendi. Locus eſt ex libro cui titulum fecit Anna Alexii Imperatoris fi- 1
lia, Alexiados de rebus patris, cæteriſq; ad ea tempora in Oriente geſtis. Quẽ librum nondum typus excuſum communicauit mihi Petrus Faber Toloſanus, adoleſcens tot, tantarũque uirtutum, tam doctiſsimi in optimis ſtudiis ingenii, ut neſcias in eo magis ſplendeat virtutis decus, an reconditiſsimæ doctrinæ cãdor. Locum mihi ab eo exſcriptum, atq; ab eodem Latinis uerbis redditum, ſicuti ab eo accepi

cepi subscribam, si prius admonuero tradi speciem, in qua Gregorius Theodori Gauræ filius, sexti gradus ad finem ducere non potuit, hoc est, filiã eius quæ cõsobrina erat nouercę.

Anna in Alexiade. 8. sub finem. Τούτου τὸν υἱὸν Γρηγόριον ὁ σεβαστοκράτωρ ἰσαάκιος ὁ κομνηνὸς εἰς μίαν τῶν θυγατέρων αὐτοῦ εἰσῳκίσατο· ἀνήβων δὲ ἄμφω τῶν παίδων ὄντων, γαμήλια μόνα σύμφωνα ἀναμεταξὺ προέβησαν, εἶτα τὸν υἱὸν αὐτοῦ Γρηγόριον εἰς χεῖρας τοῦ σεβαστοκράτορος παραθέμενος, ἵνα ὁπηνίκα νομίμου ἅψονται γάμου ἡλικίας οἱ παῖδες καὶ ἡ μνηστεία τελεσθῇ, αὐτὸς συνταξάμενος τῷ βασιλεῖ εἰς τὴν ἰδίαν ἐπανήει χώραν. τῆς δὲ ὁμευνέτιδος αὐτοῦ μετ' οὐ πολὺ τὸ κοινὸν ἀποδεδωκυίας χρέος, ἄλλην αὐτὸς ἐξ Ἀλανῶν ἠγάγετο εὐγενεστάτην. ἐτύγχανε δὲ ἥ τε τοῦ σεβαστοκράτορος ὁμευνέτις καὶ ἣν ὁ γαυρᾶς ἔλαβε δυοῖν ἀδελφοῖν θυγατέρας εἶναι. τούτου δήλου γεγονότος ἐπὶ ἀπό τε τῶν νόμων ἀπό τε τῶν κανόνων ἡ τῶν παίδων ἐκωλύετο συνάφεια διεσπάσθη τὸ τοιοῦτον συνάλλαγμα.

Verba sic aiunt: Huius (Theodori videlicet Grauæ) filium è suis filiabus vni adiunxit Cõnenus Isaacius Sebastocrator. verũ quòd puerorũ vterq; impubes adhuc esset, ad sola interim dotalia pacta, & instra ꝓcessere. Tũ Theodorus ille Gauras filiũ suũ Gregorium apud Sebastocratorẽ relinquens hoc aio, vt cũ pueri primum ætatem eam attigissent, quæ legitimis nuptiis definita, & præstituta est, sponsalia, nuptiasq; conficerent, cũ Imperatore (Alexio nimirum Isaacij fratre) collocutus, in patriam, oramq; suam reuertitur. Cum autẽ nõ multò pòst ipsius vxor naturæ vitam, & lucis hanc vsurã reddidisset, ex templo in matrimoniũ duxit aliam ex Alanis nobilissimam, quæ fortè Sebastocratoris coniugi soror patruelis erat. Ea re patefacta, ꝙ puerorum inter se ista ꝓhibita esset copulatio, & legib. & canonib. irrita facta illa pactio, talisq; ꝯtractus dissolut⁹.

14 Postremam hanc Orientalis Ecclesiæ disciplinam qui proprius inspexerit, intelliget, Innocentium tertiũ Pont. Ro. non multum à Græcorũ more defecisse, dũ quarto gradu totã nuptiarum prohibitionem concludit, qui quartus gradus septimo, aut octauo Græcorum, & veterum respondet.

o ca. non debet extr.

o de consang.

Hactenus ex priscis Romanor. morib. sanctorum patrũm decretis, Theodosij Magni, eiusq; filiorũ Augustorum legib. cæterisq; vsque ad Iustinianum constitutionib. à Iustiniano aũt ad hæc vsq; tpa, canonibus, & legib. Imperatorum demonstratum est, Iustinianũ nõ tã æquũ, q̃ nouũ ius hac in re constituisse; nec dubito plus autoritatis tributuros vetustati, q̃ Iustiniano, eos qui nõ ex ipsa rogationis formula lege Iustiniani tenent, sed ei vt in plurimis causis æquissimæ, spontè parent. Si q aũt sunt adhuc quibusdam gentib. autores hmõi cõmistionis nõ vitãdæ, hoc solo fulti sniæ suæ ꝓsidio, ꝙ hmõi nuptias Moses pmisisse visus sit ei, videant q̃so, an nõ castiores hac in re esse debeant Christiani, q̃ fuerint Iudæi, quibus sub typo, & ad tps, id pmissũ vr, si mõ pmissũ, qũo & digamia, & viduæ fratris, nuptiæ, vt tribus familiæ, & genealogiæ vsq; ad Chri aduẽtum manerent impermistæ nõ mõ cũ gẽtib. sed ẽt inter se, & ne certus agri modus singulis tribubus assignatus, augeref, aut minueref, si p matrimonij, aut dotis occasionẽ, ex vnius tribus patrimonium accederet. Quę rõ manifestè redditur supradicto cap. nu. vlt.

QVAS LEGES CICERO TVLERIT de vsuris in lib. de legibus, & quis modus vsurarum à rusticis accipiendarum, à Iustiniano permissus, explicata Nouella 34. & veræ lectioni reddita.

CAPVT II.

SVMMARIVM.

1 *Intellectus l. eos C. de vsur & nu. 9. & Nouell. 34*
2 *L. vlt. C. de appell. corrigitur.*
3 *Fructus aridi, & liquidi.*
4 *Molinæi versio, & restitutio euertitur.*
5 *Vsura fructuum, & nummorũ inter se differũt.*
6 *Octaua modij pars est centesima vsura.*
7 *Siliqua, & solidus quid.*
8 *Aureæ libræ diuisiones quæ.*

QVæstio est ab his ferè recentiorib. iuris professoribus renouata: An vsura sit iusta. Qui sanè dum in mutuo ẽm modum Iustinianea lege datũ, eã pmittũt, & eo locos oẽs sacrosanctæ legis qb. id disertissimè inhibeť, detorquent, verendum est, ne nõ satis cũ Nicęna synodo, & vetere tota Ecclesia consentiant. Et cũ externorũ etiam autorum sententias adferant, & oĩa se persequi velle ꝓfiteantur, miror eos profectò Ciceronis sentẽtiam suæ opinioni confirmãdæ in primis idoneam,

neam, ne meminiſſe quidē. Eum itaque locū ex Lactantio putaui adſcribendū, vt vel quid ſenſerit, vel quatenus in hanc diſputationē recipiendus ſit, omnibus ſit promptum. Lactāt. libro 1. De falſa religione, de Cicerone dicit: [Nam legib. quo in opere Platonē ſecutus eſt, leges ponere voluit, quib. putaret vſurā eſſe iuſtam, &c.

Notare ſcilicet Ciceronē voluit Lactantius, vt prauum Platonis magiſtri ſui imitatorem. hic.n. ſummo odio vſuras deteſtatus eſt, lib. ε. νόμων. his verbis: Μηδὲ δανείζειν ἐπὶ τόκῳ, ὡς ἐξὸν μὴ ἀποδιδόναι τὸ παράπαν τῷ δανεισαμένῳ, μήτε τόκον μήτε τὸ κεφάλαιον. Verum vt vſuras homine Chriſtiano indignas cēſeo, ſic earum, q̃ modeſtiſsimum eſſe debere modū, ſi qn̄ in hac re certis de cauſis conniuendum putent magiſtratus, arbitror. Alioqui nō multum fortè intererit, indulgeātur cædes, & carnificinæ, an immoderata fœnora. Modū autē puto hunc optimum, quem Iuſtinianus duabus
1 cōſtitutionibus ſuis nobis reliquit. †l. Eos. C. de vſuris. & Nouella 34. Rem durā. Ne quis mutui noīe aut fœnoris res agricolę teneat, &c. quæ vtraque lingua à Iuſtiniano edita extat. Et quidem quod ad interpretationem. l. eos. C. eod. attinet, nihil aut ſanè non multū habeo, in quo ab omnibus qui hoc argumentum tractarunt, diſſentiam: quare ne actum videar agere, in Nouellæ interpretatione diutius commorabor. Nam cum eam vir quidam iuris, & formularum Gallicarum callentiſsimus, poſt ſexcentos annos, natiuæ puritati (ſic enim loquitur) reſtituiſſe ſe profiteatur, operæprecium me aliquod facturum ratus ſum, ſi poſt paucos annos ab eo, vt mihi quidem videt, deprauatam, rurſus in antiquā lectionem eamque rectiſsimam, aſſeuero. qđ eo faciam lubentius, quod vſurarum is modus qui ea Nouella deſcribitur, ab omnibus ꝓtermiſſus eſt, qui poſt Molinęum de vuſris ſcripſerunt, etiam ab his, qui nudum ius ciuile, & purum in ea ſe perſequi profitentur. Ego verò qui meminerim, id ius ratumque eſſe, quod poſtremum Iuſtinianus ſanxit, nefas eſſe, vt ita dixerim, arbitror veterem. l. eos. ita explicare, vt quatenus ei Nouella eiuſdē principis poſtea ſcripta vel deroget, vel abroget, ſilētio trāſigas. Vt igr̄ q̇ ſit mea de eius Nouellæ interpretatione ſententia, melius intelligi poſſit, tenorem ipſius quàm fideliſsimè ex manuſcriptis libris potero, adſcribam, tum demũq; interpretationem meam ſubiiciam.

IMPERATOR Iuſtinianus A. Agerusio V.C. Præſidi Aemimontis.

REm duram, atq; inhumanam, & quæ vltra omnem impietatem, & auaritiam ſit, proſpeximus lege ſaluberrima ſanare, & cōmunem omnibus deponere medicinam, non tm̄ in ꝑſenti neceſsitatis tempore, ſed etiam in omni æuo futuro. Venit.n. ad noſtras aures quoſdam in Miſia ſecunda prouincia, q̃ adminiſtras, auarè neceſsitate temporum captata ad quoſdam fœneratitios feciſſe contractus, & paucam menſuram fructuum dantes, terrulas eorum abſtraxiſſe, & ex hac cauſa quoſdam colonorum fugæ latebras petiiſſe, alios fame eſſe necatos, & triſtiſsimam peſtē hoies inuaſiſſe, incurſione barbarica nō minorem.

Sancimus itaq; omnes huiuſmodi creditores, quantumcunque etiam modum vel tritici, vel hordei, vel aliæ ſpeciei† quę in fructus aridos eſt, dederint, hoc reddito in præſenti cum patre modii octaua per ſingulos modios in vnoquoque anno ꝑſtāda, terrulas colonis reſtituere nemine penitùs eorum audente terrulas detinere ſub occaſione fęneratitiæ cautionis, ſiue in ſcriptis, ſiue ſine ſcriptis credita ſint contracta.

Aliàs, in alia ſpecie.

Aliàs, vel aliā ſpeciem.

† Fortè legendum, inter fructus aridos eſt.

Sin autem pecunias dedit, nihil amplius, q̃ vnā ſiliquam per ſingulos ſolidos annuam ꝑſtare. Et hanc ſaluberrimam legem in omnes extendimus, ex præſenti quidem tempore initium accipientem, in omne aūt æuum modis oīb. obſeruandam: vt ſi qn̄ fuerit, vel triticum vel hordeum fœneratū, vel alij aridi fructus, creditores tam quod dederunt accipientes, q̃ pro vſuris octauam modii partem annuā ꝑ ſingulis modiis, vel ſiliquam per ſingulos ſolidos: & ſecundum hunc modum inquantū fœnus permanſerit, percipientes, ſiue terrulas, ſiue aliud pignus acceperint, boues fortè, vel pecora, vel mancipia, hoc modis oīb. reddere, & hanc legem cōmunem oīb. eſſe, humanitate, & pietate gaudentem, & omnib. egenis cōſulentem, & creditorib. mediocre ſolatiū adferen-

centesimæ,vel(quod idem est)vnam ducentesimam, quæ vltra exactam cẽtesimam excrescit. Sed quis erit tam ꝑfractus,qui huius ducentesimæ minutiæ rõne neget esse centesimã? quis tam argutus agricola,qui in soluenda octaua modij parte, vnam ducentesimam detrahere posſit,q̃ vix vllius ęstimationis,aut vsus sit? Nõ tam igĩ à definitione legis,eos recedere voluit Iustinianus octauã partẽ definiendo, q̃ vulgarem,& vsui futurũ modum demonstrare. Sed inæqualitas illa nimirum angit Molinæum,nõ videri verisimile,vt pecuniæ vsuram ad trientẽ tm̃,frugum verò ad centesimam vsuram ꝑmiserit. Quasi verò maior inæqualitas ea videri debeat,q̃ in l.eos.cernitur:in qua illustres permittuntur tm̃ trientes in pecunia stipulari, in frugibus verò centesimas. Iam verò si meminerimus maiorem multò inęqualitatem olim fuisse inter frugum,pecuniæq; vsuras, mirari desinemus eò recidisse Iustinianũ. Extat.n.Cõstantini constitutio,quę dimidiam frugũ partem vice vsuræ stipulari permittit, nedũ vt Iustinianus,octauã.l.1.C.Theodos.de vsuris. Ad quam Constitutionem semper existimaui referri debere,quod in Nicęna synodo (quæ iisdem Consulibus quibus illa constitutio scripta est) conuocari cœpit,decretum est: Ne q̃s in posterum,vel centesimas,vel ἡμιολίας peteret,vt.s.prohibuerit sancta synodus ne centesima pecuniæ,vel sesquipla,siue sesquialtera frugum vsura de cætero exerceretur, quarũ vtraque paulò antè legẽ Constantiniana permissa fuerat. Atque hanc interpretationem meam omninò ꝯfirmat Rufiniana illius synodi trãslatio.lib.1.Ecclesiast.histo.Rufin.ca.6. Illud planè probare nullo modo possum, quòd quidã vir alioqui ingenuus, & candidissimi ingenij vertit,sesquicentesimas vsuras.

Sinautem pecunias dedit, nihil amplius, q̃ siliquam vnam per singulos solidos annuam
7 ꝑstare.) Siliqua, quam κεράτιον Græcè appellat,ad aurũ referenda est,vt & solidus. Sed siliqua species ponderis est, solidus numismatis, & monetæ. Est ãt Siliqua,vicesima quarta pars solidi,vt Priscianus in libello de ponderibus. Beda lib.de natura rerum.ca.4.& Isidorus lib. 16.etymolog.cap.24.scribunt. Hoc etiam quò facilius demonstretur, enumerabo ex iisdẽ au
8 ctoribus præcipuas aureæ libræ diuisiones. Prima libræ auri partitio est in septuaginta duos solidos siue aureos, ex cõstitutione Valentiniani, & Valentis AA. ad Germanianum, C.S.L.l.quoties.C.de susceptoribus. ita.n.relati debere in Codice Iustiniani apparet ex Codice Th lib.12.tit.6.l.13. quæ hactenus Alexandro falsò tributa est,& nuper ab eo, q̃ & Christianus,& Iurisconsultus,& hystoricus videri mauult,q̃ esse. Sequens diuisio libræ auri est in duodecim vncias,quarum q̃libet senos solidos continet: vñ solidos appellatus est sextula: quia.s.sextam vnciæ auri partem continet,vt Isidorus eodẽ loco scribit. Tertia diuisio est solidi in quaternos obolos,seu scrupulos,quia.s.24.scrupuli vnciam auri conficiũt, ex eodem Prisciano. Quarta diuisio est scrupuli,siue oboli in sex siliquas, ex eodẽ Prisciano. vnde demonstratur in quolibet solido 24.siliquas auri contineri. Paucis huc congessi ex bonis auctoribus,& antiquis legibus totã auri rationẽ,quã non facilè q̃s ex Budæo,vel Alciato, vel cæteris(vt sine arrogantia dicam)colliget. Quod aũt Alariciani Breuiarij interpres Anianus interpretans centesimã vsurã.l.1.C.Theo. De vsuris. tres siliquas pro aureo annuo cõputat, rotundè potius, q̃ verè centesimam vsurã expressit, sicut & hic Iustinianus octauã modij partẽ pro centesima,& vnã siliquã pro trientẽ. Nã quãta parte, octaua modij excedit duodecim centesimas modij,tãta tres siliquę,duodecim centesimas solidi, & vna siliqua trientẽ vsuram eiusdem solidi. Inde fit, vt qui octauã modij partẽ soluit,duodecim nonagesimassextas partes modij: qui tres siliquas, duodecim nonagesimas sextas solidi:qui siliquã,quatuor nonagesimassextas solidi soluat: cum his omnibus casibus debeantur tm̃ centesimæ partes, quæ nonagemissextis leuiores sunt. Ex his igĩ apparet vtramque hanc Iustiniani tàm in frugibus,q̃ in pecunia definitionem optimè,& secum,& cum Constantino,& Aniano consentire, & Iustinianum magis hic vsum centesimæ in frugibus,& trientis in pecunia exemplo dato demonstrare voluisse, q̃ exactę centesimæ, aut trienti in l.eos.definitæ, tantilla parte excrescente,derogare voluisse. Ideoq; sic accipio legem.eos. vt ex ea liceat à cuiuscunque conditionis hominibus centesimam vsuram frugũ, .i. octauam partem stipulari: & in traiectitijs pecunij centesimã,hoc est,tres siliquas:in alijs besses,.i. duas siliquas: in alijs trientes, id est,

tenus scienter in hac parte ab his peccatū esse non inuitus agnosco, cum præsertim nō sit verisimile eos innumeris propè locis legem Falcidiam pro Trebelliano inconsiderate scriptū reliquisse. Planè si hoc ex incuria compilatorum profectum esse confiteremur, superesset tñ & alia maxima admiratio, an nostri oēs Iurisconsulti ita lapsi sint, vt ēt pro Pegasiano Senatusconsulto legem Falcidiam adscriberent, cum eorum tpe cōstet ex S.C. Pegasiano quartam de hæreditatib. fideicōmissariis detractā fuisse, non ex lege Falcidia, aut Trebelliano, si Iustiniano fidem habemus hoc ita narrāte in tit. Inst. De fideicommissariis hæditatib. His itā
1 perpensis, mihi venit in mentem, inter legem Falcid. q̄ sub Augusto, & Pegasianū S.C. quod sub Vespasiano factum est, centum annos & quod excurrit intercessisse, quo toto intermedio tpe, nondum inuento. s. Pegasiano S.C. pbabile est à principibus, & prudentib. extensam esse quartam legis Falcidię, & ad fideicōmissa, quę tum ab Augusti tempore in assiduā iurisdictionem verti cœperant. idque potius mihi vr dicendum, quàm tandiu Romanos illibata fideicōmissa sine quadrantis detractione soluisse. Idq; fortè caussę fuit, ut inuento postea Pegasiano S.Cons. segnius eo vti in hac quartę deminutione nostri autores inciperent, iam nempe assueti eò legem Falcidiā extendere. Cuius rei fortissimum argm̄ adferre hactenus in huius loci interpretatione solitus
2 sum, ꝙ Paulus ait in l. 18. ad l. Falcid. ff. Pium induxisse, hoc est, extendisse legem Falcidiam, & in intestatorum hæreditatib. pp fideicommissa. Accedit eò, quod nusquam Pegasianicę quartę mentio fit in Pandectis. quod etsi consulto à Iustiniano prouisum est, tamē hoc indicat Iurisconsultos hunc quadrantem ex legis Falcidię inductione accipere maluisse, quā ex disertis S.C. Pegasiani uerbis. quod & Iurisconsultis odiosum, & eius captiosas ambages Papinianus estimarit, autore Iustinia. in l. Tanta. C. de uet. iur. enucl. unde quasi tacito oīum Iurisconsultorum cōsensu quasi superuacuū relictum est. Nam & Vlp. in frag. tit. de fideicō missis. tam apertè hāc quartā Falcidię tribuit, ut nisi à Iustinia. scriptum esset eā detractionē Pegasiano permissum fuisse, affirmare qs potuerit, ex sola lege Falcidia fluxisse. Tādem uerò Iustinianus qđ erat Pegasiani, dedit Trebelliano Senatuscōsulto, & nihilominus sępè in ff. (& quod magis mirum est) in institutionibus, appellationem Falcidiæ quasi S.C. Trebelliani immemor retinuit. Sanè ea lex, & appellatio tam impensè placuit, vt nullum ferè non genus quartę hoc nomine designatum sit, sic enim Valentinian. & Gratian. vocabant illam quartam, quàm nepotibus ex filia detrahebāt vt adgnatis darent. l. si defunctus. C. Theodos. De legit. hęr. Instit. de hær. quę ab intest. §. sed cum adhuc. Sed & hac extensione decepti plerīq; asserere quoque ausi sunt, & temere (meo quidem iudicio) quartam iure naturali filiis debitam, vt de inofficioso non agant, nominatim lege Falcidia introductam fuisse. quā opinionem superiore libro refutaui.

RATIO DIVERSI IVRIS CVR imputentur in Falcidiam tantum quę iure hæreditatis capiuntur, in Trebellianum verò, quę quocunque iudicio testatoris capiuntur.

CAPVT V.

Explicatur. l. in quartam. ff. ad l. Falcidiam.

SVMMARIVM.

1 *Fideicommissa valent etiam ab intestato.*

2 *Omnis fideicommissa hæreditas patitur detractionem quartæ.*

SCio & illud quęsitum fuisse, cur in Falcidiā solum ea quę iure hæreditario capiuntur, imputētur: in Trebellianicam verò quicquid hęres quęcunque iudicio testatoris capit. l. in quartam. ad legem Falcidiam. Atq; vt omittā Alciati, & eius ęmulorum rationes, paucis, qd mihi uideatur dicam. Cum ꝑ fideicommissa ēt 1 ualeant ab intestato, hocq; etiā casu locus sit Senatusconsulto, non pt dici hæres legitimus habere ex iudicio testatoris: quāmuis fingant, nostri paterfamilias spōte succedentib. ab intestato suam relinquere hæreditatem legitimam. l. conficiuntur. De iure codicillorum. Deniq; lex Falcidia certam interpretationem accepit ex verbis NE MINVS QVAM QVARTAM PARTEM HAEREDITATIS. quod hæreditatis verbum ad legata extēdi non potuit, at Iustinianus gnāliter, & vtiliter voluit in omni fideicōmissaria hęreditate, siue ex testamento, siue ab intestato, locū 2 esse detractioni quartæ, vnde necesse fuit quartā partē quocunq; relicti titulo interpretari.

DE IVSTITIAE NOTATIONE, ET duplici verborum origine apud Iurisconsultos,& alios authores obseruata.

CAPVT VI.

Explicatur.l.1.de Iusti.& Iur.

SVMMARIVM.

1 *Ius à iustitia descendit.*
2 *Pactum & pax à pactione veniunt.*
3 *Etymologia dictionum duplex.*
4 *Iura dicuntur quasi iussa.*

VLpianus libro primo Institutionũ, Ius à Iustitia appellatum scripsit: quod plerisq; iis præsertim, qui Grammatica,& Rhetorica tm̃ tractare consueuerunt, perabsurdum visum est, vtcunq; ea deriuatio Ciceronis autoritate defendatur, à quo quis fortè dixerit sumpsisse Vlpianum. Nam apud eum libro ter
1 tio de Republica Scipio dicit † ius ex iustitiæ fõtibus emanare. quem iocum citat Augusti. li. 15. de ciuitate Dei, Itaq; quia idem similiter de plerisque, quæ passim in iure occurrũt ety
2 mologiis, dicere liceret, vt cũ † pactũ à pactione,& patẽ similiter à pactione idem Vlpianus dici scripsit. l.1. de pact. vt semel hæc q̃stio transigatur, adnotare hic libuit, quid in eius loci interpretatione auditorib. dictarim. Isidorus lib.10. etym. sic ex boni alicuius,& latini autoris libro disseruit. Licet origo noĩum (inq̃t) vñ veniat, à Philosophis eã teneat rõnẽ, vt p̃ denominationũ denominationẽ hõ ab humanitate, sapiẽs à sapia nominet̃, q̃a prius spia, deinde sapiẽs, tñ claret alia specialis in origine quorundam nominum causa, sicut homo ab humo, vnde propriè est appellatus. Ex quib. ver-
3 bis intelligimus duplicẽ † etymologiam reperiri. Philosophorum vnam, eamq; maximè Stoicorum, vt Cicero primo de officiis ait, secundum quam Ius à Iustitia, pactum à pactione Vlpiano, Venus à venustate Ciceroni, item hõ ab humanitate, sapiẽs à sapia, sedere à sessione Aristoteli nominantur. Alteram Grammaticorum, quæ non tam originem sectatur rerũ quàm vocabulorum, secundũ quam iustitia à iure, vel quasi iuris statio vt Isidorus, vel quod vim sistat, vt Alciatus noster, melius putat dici; item humanitas ab homine, vetustas à venere, sessio à sedere, ius à iussu dici videntur.
4 Nam † iura, vt ait Festus dicta sunt quasi iussa. Sic ergo ab obelis Grammaticorum Vlpianũ nostrum vindicandum censuimus.

DE DVPLICI IVSTITIAE DIVISIONE ab Aristotele facta,& à Cicerone in officialibus libris intellecta, Iustinianiq; synallacticen ab eo appellari fidem.

CAPVT VII.

SVMMARIVM.

1 *Iustitia alia negotialis, alia tributoria.*
2 *Honestum omne è quatuor rebus constat.*
3 *Iustitia generalis nulla à Iustiniano, aut Iureconsultis facta mentio.*

MIratus sæpè sum, qui fieret vt in suo de officiis ope Marcus Tullius pauca admodum, maximè cum de iustitia tractaret, ex illa recondita Aristotelis arte deprompserit. In primis cur diuinã illam Iustitiæ † diuisionẽ in synallacticen,& dianemeticen ex proportionum geometricarum,& arithemeticarum varietate constantem prætermiserit, satis pro 1
secto mirari non possum. Sed fortassis id nõ solũ ab eo nõ p̃termissũ, sed ad Romanæ ciuitatis morẽ elegãter, vt cætera accommodatũ aĩaduersuri sunt qui legũ,& disciplinæ totius Romanæ non uerbotenus, sed rebus ipsis,& factis peritiores erunt. Quorũ dũ expecto iudicium, meam coniecturam uerecundè expo nam. Arbitror Ciceronem vtranq; iustitiam, synallacticen (inquam) quam negotialem uocare possumus,& dianemeticen, quam tributoriam non ineptè quis appellauerit, eleganter in ipsa quatuor virtutum partitione notasse. uerba eius sunt ex.1. Off. Sed omne quod † honestũ est, id quatuor partiũ orit̃ ex aliqua. 2
Aut. n. in perspicientia ueri, solertiaq; uersat̃: aut in hominum societate tuenda, tribuendo que suum cuiq;,& rerũ contractarũ fide, aut in animi excelsi, atq; inuicti magnitudine, ac robore; aut in omnium, q̃ fiunt, quæq; dñr, ordine,& modo, in quo inest modestia,& tẽperãtia. Ecce aliã iustitiã, seu iustitiæ partẽ in rerũ cõtractarũ fide, aliã in societate mortaliũ tuẽda, tribuẽdoq; suũ cuiq; cõstituit. Ex quo iustitiam illã tributoriã simpliciter appellare videtur iustitiam negotialem verò hãc fidem. Sanè hac quoq; pars i nostris libris latissimũ occupat locũ, eaq; maximè tractatur sub gñali titulo edicti perpetui de rebus creditis. Porrò † gñalẽ illã iustitiã, q̃ virtutes in se cõplectit̃ 3
oẽs, nec Cicero (vt mihi q̃dẽ vĩ) nec Iurisconsulti nostri, nostetve Imperator, vllo in loco iustitiæ appellatione exaudiunt: quod à q̃busdam

busdam quæsitum, à quibusdam verò temerè videtur asseueratum in tit.ff.de iustitia, & iure,& Inst.eodem titulo.

DEFENSA VVLGARIS LECTIO apud Iustinianum,Pomponium, &c.de lege Hortensia,ab Hortensio dictatore in tertia secessione plebis lata.

CAPVT VIII.

Explicatur.§.Lex est. versi. Sed &.Inst. de Iur. nat.gent. & ciu. atque defenditur.

SVMMARIVM.

1 *Plebis tres secessione fuere.*

2 *Posteriores leges semper ratæ esse debent.*

Connanus, & alij non postremi inter nostros loci,emendandũ Institutionum locum crediderunt, quo dicitur lege Hortensia lata plebiscita pro legibus esse cœpisse.tit.De iure nat.gen. vel ciuili, legendumq; Horatia. Quorum opinio (quus ei minimè assentiendũ putem)probabilem hêt errorẽ,quod cũ apud Liuiũ Hortensij dictatoris mentio non fit, nec huius legis ab eo latæ,quinimo Horatij honorifica exiet cõmendatio, similisq; legis ab eo latæ narratio,statim colligerũt,vicina litterarũ deceptos librarios Horatia scripsisse,ꝑ Hortensia; nec hoc erratum in nostros tm̃ libros irrepsisse.sed Plinij quoq;& Gellii,apud quos Horatium similiter pro Hortensio reponẽdũ putarunt. Sed omnia huius generis argumenta ex Liuij autoritate captiosa sunt, maximè cũ vix quarta pars Liuii nobis superfit.Equidẽ sp existimaui Liuii epitomas, siue ipsius Liuij sint,siue Flori,siue alterius,nõ minore cura legendas, quàm ipsas integras Liuii historias: in qua opinione postea quoq; Sigoniũ solertissimũ Liuii recognitorẽ fuisse deprehẽdi.In his, ergo epitomis Hortẽsij memoriã ex ipsis historiis abolitã,cõseruatã reperi.nimirũ in epitoma libri vndecimi, q intercidit,ad extremũ hæc verba scripta sunt. PLEBS ꝓ æs aliẽnũ post graues,& lõgas seditiões,ad vltimũ secessit in Ianiculũ:uñ a Q. Hortẽsio Dictatore deducta est,isq; in ipso magistratu decessit.Ex q bus verbis cõfirmari clarũ ẽ,qđ de Hortẽsia lege Plinius,Gellius,Põponius, Iustinianus dixere, eã nempè in hac postrema in Ianiculũ succesione latã eẽ.Hinc ẽt manifestum est † tres
1 plebis succesiones fuisse.Primã in sacrũ mõtem,ꝓ nexos:Secũdam in Auẽtinum, ꝓpter Decemuiros: Tertiam & postremam in Ianiculum, propter æs alienum.Hoc itaq; liquet, non modò non esse emendandum Pomponium,Iustinianum,Pliniũ,Gelliũ:sed si Horatius,uel Horatia apud eos legeref, reponẽdũ fuisse,Hortẽsius,& Hortensia:qñquidẽ ex plurimis legib.quæ ad eadem re latæ sunt, eæ iustæ, rataeq; esse debent,† quæ postremum latę 2
suut secundum hoc duodecimum tabularũ carmen;Quodcunq; postremum populus iusset,id ius,ratumq; esto. Alioqui legere liceret, & lege Pisoniana, quandoquidem (quod etiã à diligentibus Liuij lectorib.ante me adnotatum reperi) Publius Piso medio inter utrãq; legem tempore idem nominatim lege rogarit,autore Liuio.lib.octauo.

CVR IVSTINIANVS NVSQVAM eius manumisionis meminerit quæ censu fit,& cur ea abrogata fit.

CAPVT IX.

SVMMARIVM.

1 *Tres manumittendi modi census, vindicta, testamentum.*

2 *Censu manumitti quid?*

Cvm essent † tres legitimi tantum manu- 1
mittendi modi, census,uindicta, testm̃ (non enim plures erãt legitimi, vnde rectè ab hac trium partium enumeratione argm̃ ducit Tullius in Topicis) apud Iustinianum tñ obseruaui duos ex his dũtaxat enumerari, vindictam,& testm̃.ff.De manumisione, & Tit. de manumiss.uindicta.& ti.De manum.testõ. Instõ.De libertinis.Institutionum.De donationib.ad finem. Ex eo itaq; dicendum est Iustinianum significare uoluisse iamdudũ illum ꝑ censum manumittendi modum in desuetudinem abiisse, nam & Vlpiani quoq; tẽpore absoluerat. ita enim loquitur in frag.tit. 1.† Cen 2
su manumittebantur olim qui lustrali censu Romæ iussu dominorũ inter ciues Romanos censum profitebantur. Sed & ex Cornelio Tacito lib. 13. coniicio etiam Neronis tpe non fuisse in usu. Quærenti rationem illa mihi occurrit,quod non omni censu, sed lustrali tm̃, post quem lustrum cõdebatur,peracto Suouetaurilium sacrificio, tales manumisiones ualerent. Qua de re ita Cicero 1.lib. De oratore.Quid,de libertate,(quo iudicium grauius esse nullũ põt)nõne ex iure ciuili põt eẽ contentio,cũ qritur, is qui domini uoluntate census sit,si modò sit cõditum lustrũ, sitne liber?

Cum itaque iam ante Iustinianum multis annis desijsset lustrum illud cum suo impuro sacrificio condi, cessauit & is manumittendi modus. Vnde Caius libro primo. Institutio. duos tm̃ numerat legitimos manumittẽdi modos, ex tribus illis vetustis, vindictam.s.& testm̃, nouo addito, qui in sacrosanctis fit ecclesijs. Non enim probo coniecturam illorum, qui sub ecclesiæ nomine significari putãt censum: vt nec illud eorum figmentum, populum in Ecclesiã profitendi census causa conuenisse. Hunc aũt nouum, eumq; legitimum manumittendi in Ecclesijs modũ inuenit Constantinus primus. autore Cassiodoro lib. 1. triparti. histor. c. 9. l. 2. C. de his qui in Eccles. manumittuntur.

DVO OLIM GENERA VXORVM, hodie à Iustiniano esse confusa, similiterque duo genera maritorum: & alia eò pertinentia.

CAPVT X.

SVMMARIVM.

1 *Vxorum duo genera.*
2 *Maritorum duplex genus.*
3 *Fœminæ suos hæredes non habent.*

1 CVm duo † genera esse vxorum dicat Cicero in Topicis, vnum matrumfamilias, alterum vxorũ tm̃, mirari quis poterit Iustinianum toto tractatu tit. De nuptijs. Inst. nullam, nec vxorum diuisionẽ facere, nec matrisfamilias mentiouẽ, sed vxoris tm̃. Sed & olim † duo
2 maritorũ gña fuisse cõstat, vnũ eorũ qui coemptionem fecerãt, eiusq; coemptionis nomine hæredes vxoris erant. Alterum eorum qui coemptionem non fecerant. Id indicat Virgilij locus. Externusq; in regnum quæritur hrs. vbi Seruius, de iure traxit (inquit) vt non generũ, sed hæredem diceret (de Aenea loquitur.) nã per coemptionem facto matrimonio, sibi inuicem succedebant. Non solum igr̃ vxor marito sua hrs erat, vt Vlpianus in frag. ostendit, sed maritus quoq; vxori, quanquam non suus: qa
3 nulla † fœmina suum hæredem habere potest. l. nulla De suis, & legiti. Sed & ius inuicẽ succedendi ex cõfarreatione accidere solebat, vt de vsu tertio habendæ vxoris mõ taceam, & de iure liberorum. Eos tres habendæ vxoris modos Boetius apud Ciceronẽ tractat, Arnobius quoque lib. 4. aduersus gentes notat. Vxores (inqt) Dij hñt, atq; in cõiugalia fœdera conditionib. veniunt ante quæsitis. Vsu, farre, coemptione, genialis lectuli sacra conducunt. Sed hi veteres modi à Iustiniano tacitè vsu abrogati, vsusque iure nouissimo oes esse vnius generis vxores. nam nec vllam vxorem vlla causa inter suos hæredes non naturales numerat. Apud Francos in ipsa nuptiarũ solennitate, q̃ pro foribus tẽpli celebraẽ, obseruare licet coemptionẽ quandã fieri precio tredecim numorũ, imaginaria interueniente, q̃ res fortè effecit, vt more vniuersæ Galliæ communio, & societas fit omniũ bonorum mobilium, & postea quærẽdorum, quasi per coemptionem hoc ius quæsierint. nisi quis eam solennitatem ad fictitiã donationẽ pp nuptias, ex formulæ verbis referre malit.

DE VARIIS APPELLATIONIBVS eorum, qui ex matrimonium nascuntur.

CAPVT XI.

Intellectus. §. Si aduersus. Institut. de nuptijs.

SVMMARIVM.

1 *Vulgo concepti non intelliguntur patrem habere.*
2 *Liber quo recentior eò mendosior.*
3 *Spurij sextuplex etymologia.*
4 *Spurius, & Spurcus idem.*
5 *Fauonij dicuntur spurij, & quare.*
6 *Spurij qui sint propriè.*
7 *Nothi qui dicantur.*
8 *Ingenuus quis.*

DE filijs ex incestu natis sic loquitur Iustinianus: Itaq; qui ex eo coitu nascũtur (inquit) in ptãte patris non sunt, sed tales sunt quantum ad patriam ptãtem pertinet, quales sunt ij quos † mater vulgò concepit. nam nec 1
hi patrẽ habere intelliguntur, cum is ẽt incertus sit, vnde solẽt filij spurij appellari. vel à Græca voce, quasi σποράδην concepti, vel quasi sine patre filij. sic.n.& in meis manuscriptis Institutionibus scriptum, à qua scriptura nihil admodũ distat vetus liber Venetijs (vt arbitror) primum impressus, quem etiam in cæteris Institutionum locis reperio nouis omnibus impressis longè integriorem, & nihil ferè nisi in Græcis à manu scriptis distantẽ. nam in titulo De donationibus, cum in oĩbus recentibus legatur. quas inter viuos appellamus, q̃ nõn omnino comparantur legatis: in illo legitur, oĩno non cõparãtur legatis: vt cæteros innumeros locos prætereamus. Nondũ.n. inualuerat eò tp̃e tanta correctorũ temeritas, nullus.s. tunc Haloander erat (pace hoĩs alias de litteris meritissimi

fimi dicatur) qui ex parũ perpensis Theophili verbis, verbum ἀπατωρες insulse hic assueret.
2 vt ferè hodie liceat dicere, quo† quisq; liber recentior exuditur, eò mendosior: qñ nec psunt prælo qui debent, nec ad librorum manu scriptorum fidé recurritur. Sed vt ad Iustinianũ reuertar, manifestũ est eum superioribus verbis duplicem huius nois (spurius) notationem referre. Priorem Græcá, meo iudicio optimá: posteriorem latinam, quam vr ex Caio lib primo
3 mo Inst. sumpsisse. † Quæ notatio ex similitudine notarum originem traxisse traditur. Iisdem. n. liberis S. P. tam hi quibus spuriorum erat prænomen, quam hi qui sine patre dicebãtur, innuebantur. Tertiam notationem tradit Modestinus παρὰ τῆς σπορᾶς, quæ Iustinianeæ ad finis est Quartam Probus in epitome Valerij de prænominibus, Spurij (inqt) patre incerto geniti, quasi epoptæ, i. vt conijcio, quasi qui spectaculo omnium concepti sint. Quintã Isidorus, Spuriũ dici, velut tantum spurij filiũ. veteres. n. muliebrem naturã spurium vocasse, quod et Plutarchus scribit. Sextam idem Isidorus spurios dictos, quasi extra puritaté, quasi immundos. Quæ etymologia multũ mihi arri
4 det. Veteres. n. † spurium, & spurcũ pro eodé dicebãt. Cato in frag. originum. Italiam spuriã
5 simul & spurcam, &c. Eosdem & † Fauonios dici scribit, quia quædam aïalia Fauonio spiritu hausto concipere credantur. Ne putet aũt quis ineptum esse multas eiusdé vocis conari effingere notationes, sciat vel nostrorum Iurisconsultorum, vel Varronis: vel Aristotelis, aut Plutarchi in problematibus exemplo hũc esse locum in quo illud Accursianum, Vel dic, Græcis tamen familiare, repetere liceat.

Sed cur ex incestu natos non vocat Iustinianus spurios, sed spurijs similes? *a* An quia nec eo quidem noïe digni sunt, vt qui nec hrditatis maternæ, aut alimentorũ ius habeant, Pro-
6 priè aũt † spurij sunt matre libera, q certũ cõcubinum non hẽt, geniti. alias gñaliter spurij dñr matre nobili, patre ignobili nati. Quibus
7 contrarij sunt † nothi, ex concubina, & nobili patre nati, vt Isidorus, Senerã in Declarat. & Festus docent. *b* Eos Latino noïe appellare non possumus, nisi naturalem filium *c* circũloquamur. Huius conditionis fuisse Seruium Tulliũ regé Romanorũ, memoriæ proditum est, qué et vernam Valerius nominauit. Hanc spuriorũ & nothorum dñam rectè seruat Harmenopulus lib. 5. iuris epitoma. c. 8. Inter liberos q extra mrimoniũ nascunt, cõnumerant et filij serui, ité filij libertini, hiq; negant esse veri filij. l. vlt. De iure delib. Natum patre seruo, matre libera, ingenuum noïat Iustinianus, & Diocletianus quasi spurium. l. 6. C. de legit. hæredib. 8

a Autent. ex complexu. C. de incest. nup.

b Adde si placet, Quintilianum sub finem. c. 8. lib. 3. Instit. orat.

c L. naturalis de præscr. ver. l. vlt. de his qui sunt sui, vel alie. l. Lucius. de vulg. & pup.

EXPLICATVS CICERONIS PRO Cecinna De legato Partitionis locus, & alij similes.

CAPVT XII.

SVMMARIVM.

1 *Partitionis legatum quod?*

2 *Voconia lex quid vetabat.*

EX omnibus M. Tullij orationibus, q latiorem iuris tractatũ continẽt, meritò princeps haberi solet ea, q pro Cecinna scripta est. In ea ita scriptũ reperi: NAM BREVI tpe M. Fulcinius adolescẽs mortuus est: hrdem P. Cesenniũ fecit, vxori grãde pondus argẽti, matriq; partẽ bonorũ maiorem legauit. Itaq; in partẽ mulieres vocatæ sũt. Cũ esset hęc auctio hrditaria constituta, Ebutius iste, qui iã diu Cesenniæ viduitate, ac solitudine aleret, ac se eius in familiaritaté insinuasset, hac sõne, vt cũ aliquo suo cõpendio negotia mulieris, si qua acciderent, controuersiasq; susciperet, versabat quoq; eo tpe in his rõnibus auctionis, & partitionis, & deinde: Cũ psertim pecunia ex partitione deberet, nusquam eam melius collocari. &c. Ibi tũ substiti, vt qd esset illa partitio, cognosceré. Atq; offendi hoc verbũ ad iudicium familiæ hercifcundæ relatũ à cõmentatoribus et his, qui se Iurisconsultos profitent. q satis absurda interpretatio ex his, q subijciã perspicietur. Incidi quoq; postea in similé ferè locũ cũ legeré orõnem pro Cluẽtio, vbi de filio Dineę sic loquitur idé orator. Is fecit (inquit) hrdem illũ adolescentem Oppianicum sororis suæ filiũ, eumq; partiri cũ Dinea matre iussit. Similis quoq; locus est li. 2. de leg. eiusdé autoris, vbi qri vr Cicero hoc genus legati, quod partitio appellat inuentũ esse, ut sacris nõ alligaret is cui plerunque maior pars bonorum morte obueniret. Sed horum oïum interpretationé

facilè est ex Vlpiani fragmentis accipere in tit. Delegatis.Sicut(inqt)singulę res legari pñt,ita vniuersarũ quoque summa legari pôt:vtputa, Mæuius hrs meus cũ Titio hrditatē meā partito,diuidito.quo casu dimidia pars bonorũ legata vr. Pôt aũt & alia pars, veluti † 3.vel 4.le-
1 gari:q̃ spēs partitio appellatur.Meminit & Iustinianus huius generis legati in tit. De fideic. hær.§.sed qa versi. Post quod,& apud eũ Theophilus eam rem pluribus explicat. quę oĩa si quis diligenter perlegerit, superiores illos Ciceronis locos non de familia hercifcũda apud arbitrum, sed de hoc.5.legati gñe,quod appellaĩ partitio accepturus est. Nã hi soli agunt familiæ herciscundæ, qui pñt & petitione hrditatis experiri.l.2.familiæ herciscundæ.Legatariæ aũt illæ fœminę,Fulcinij inquã cõiunx, & mater Cesennea,& Dinea nullã petitionẽ hrditatis habebant. Forsitan aũt dixerit aliquis,iõ in persona mulierum frequentatũ eo tpe par
2 titionis legatũ fuisse,quia lex† Voconia nondũ exoleuerat,quæ vetebat ne quis census hrdem mulierẽ,virginemve faceret.Cicero de Senect. & lib. 3. in Verrem.quod & ex Iustiniani verbis confirmare videtur in ti.Inst. De l.Falcidia.

DE DVPLICI FOEMINARVM tutela, pupillari,& muliebri: & varij loci, qui pugnare videbantur, conciliati.

CAPVT XIII.

Explicatur prin.Insti. Quib.mod.tut.finiatur.

SVMMARIVM

1 *Pupillæ cum puberes esse cœperint à tutela liberantur.*
2 *Fœminæ in perpetua sunt tutela*
3 *Fœminæ dupl:ci modo capite minuebantur.*
4 *Fœminarum tutela duplex.*
5 *Masculi appellantur puberes.*
6 *Suæ ætatis quis.*

1 QVod scribit Iustinianus,† pupillas cũ puberes esse cœperint, à tutela liberari: quodq; idẽ postea subijcit,se antiquitatis normã in fœminis bene positã relinquere,vt post duodecim annos cõpletos viripotẽtes esse credantur:quatenus intelligẽdũ sit,& an id ex veteri iure translatitiũ sit,videamus.Et prima q̃dem fronte antiquitati non satis congruere videbitur,quod ait à tutela liberari pupillas, cũ puberes esse cœperint,ꝑꝑ Vlpiani fragmenta, in quibus scriptũ offendimus.sub ti. De tutelis,fœminis tam impuberibus,q̃ puberibus,& ꝑꝑ sexus infirmitatem, & ꝑꝑ forensium rerũ ignorationẽ tutores dari. Veteres deniq; oẽs, vt Cato,Cicero,Liuius,Boetius,constanter asse runt† fœminas in ꝑpetua tutela,& manu fuis- 2
se,ac nullã ne priuatã quidẽ rẽ sine autoritate agere potuisse.Sed & ex alia Vlpiani in fragmẽtis sñia vr id colligi posse,non finiri mulierum tutelam pubertate.Liberantur tutela(inquit) masculi quidem pubertate.& paucis interpositis,fœminæ aũt liberãtur.atq; ita locus intercisus manet.Puto aũt sequi debuisse, fœminæ aũt liberantur capitis diminutione. Duobus† 3
enim modis fœminis contigebat capitis deminutio,adoptione, & in manum conuentione, vt in idẽ Vlpianus tradit, tit.11. Id ẽt ex Cicerone probari puto in Topicis,cũ ait eã mulierem,q̃ se capite nunquam deminuit,non rectè testm̃ facere.Non obstantibus his,verũ est, & olim fœminas anno duodecimo tutela liberari solitas,& biennio quidẽ citius,quam masculos:quãuis,vt ait Cicero pro Cecinna,& Murę na,maior esset in eis sexus, & consilij imbecillitas.Id Macrobius ait fieri ꝑꝑ votorũ festinationem,sicut & octauo die nomen illis imponi solitũ,masculis tm̃ nono.Plutarchus aũt id fieri putat,ꝙ citius in fœminis naturalis vigor perficiatur.Atqui(inquies)pugnantia sunt,fœminas liberari anno duodecimo, & in tutela esse post annũ duodecimũ, quorũ vtrumq; ex superioribus probatum est. Verum pugnantia non sunt, quia † fœminarum tutela. s.duplex 4
fuit,vna muliebris,altera pupillaris.Pupillarũ tutores,& negotia gerebãt,& autoritatem interponebant, mulierum aũt tutores duntaxat autoritatẽ præstabant. Itaq; pupillæ cũ ad annum duodecimũ peruenerunt,à negotiorum quidem tutela,non aũt ab autoritatis tutela liberabantur:quod eleganter Tertullianus verborum iuris retinentissimus expressit.Fœminas(inquit)à duodecim annis,masculum verò à duobus amplius ad negotia mittunt. Ita fœminæ pupillari tutela liberatæ testari non poterant nisi tutore autore. Vlpianus in frag.tit. de test.& tit. vlti. Item nec manumittere, nec agere,nec se obligare, nec ciuile negotium gerere poterant: at res,nec mãcipi etiam sine eo alienare poterant. Vlpia.in frag.ti.de tutelis. Illud in nostris libris obseruaui perinde directò substitui filię. SI ANTEQVAM nuberet, decessisset.l.qui habebat.ff.De vul.& pup. sicuti filio

uti filio si ante decimumquartũ annũ ętatis de
cessisset, quamuis & antequã nuberet, posset
mulier testari.l.qua ætate.ff.De testa.Obserua
5 ui & illud,veteres sic loq̃ solitos,vt † masculos
propriè nuncuparent puberes,vel qui in tute-
lam suã venissent,fœminas aũt non sic,sed vi-
ripotentes tñ.vnde cum in omni legitimo a-
ctu septem ciues Romani puberes præsentes
exigebantur,masculi tñ intelligebantur.Sic ẽt
vetus edictum Prętoris Romani:Quibus ex causis
in possessionem eatur, fuit conceptum : Si is
pupillus in suam tutelam venerit,eave pupilla
viripotens fuerit.&c.non aũt dixit Prætor: Si
is pupillus, pupillave pubes fuerit. Sic Cicero
formulam substitutionis pupillaris exprimit.
Si filius natus erit, & antequam in suam tute-
lam venerit mortuus fuerit, Curius hęs esto.
sic Iauolenus.l.vlt. De iure delib. sic & Iustin.
Inst.De pupillari substit.quanquã & ea verba,
in suam tutelã, variè pro testatoris voluntate
accipi possint.l.cum filiofa.50.De leg.3. Eũ ãt
6 qui maior † erat 25.annis,Modestinus vocauit
suæ ætatis.l.ex duobus fratribus.De neg.gest.

NOTATVM ALCIATI PARADO-
xum,bonorum possessionem contra tabu-
las testamentum rescindere tantum, & de-
inde dari bo.poss.vnde liberi.

CAPVT XIIII.

SVMMARIVM.

1 *Nullæ tabulæ dicuntur,quæ sunt rescissæ.*
2 *Intellectus l. vt liberis C. de collationib.*

QVod promisi in libro de success.ab inte-
stato,me hoc libro secundo subieciua-
rum,latius aduersus Alciati Iurisconsulti cla-
rissimi sñiam disputaturum,id nunc præstare
conabor,si prius inuidiæ auertendæ cã, pauca
verè,& sine callido artificio p̃fatus fuero.Ita n.
his moribus occupauit quorundã aĩos p̃iudi-
cata de hoc viro,& cæteris quibusdam,aut su-
perioris,aut recẽtioris ætatis opinio,vt in nul-
lo,vel minimo iuris articulo errasse putentur.
ꝙ si q̃s aduersus eorũ sñiam dicat, q̃d vel scri
bat,totũ id ex temeritate,arrogantia, inuidia,
iactatione,ingratitudine,proficisci putant.tan
ta ipsi temeritate correpti, vt ne quidẽ quale
sit quod in eos scribitur,cognoscere sustineãt.
Quibus in vniuersum rñsum velim, nihil tãti
interesse,q̃ si ij, qui ob p̃iudicatam de se oĩum
sñiam in nauibus quotidie terunt,si in aliquo,
quãuis minimo, errauerint,statim notent: ne
incautos, & plerosq; autoritatẽ pro argumen
tis reputantes,fallant.Porrò fieri non posse,vt
q̃s ita excellat,quin interdũ(quod humanum
est)fallat,& erret : in quo notando si q̃s ex po-
steris aliquã diligentiæ partẽ impendat,nõ eũ
alteri obesse,aut officere,quasi luminibus,sed
iure suo altius tollere voluisse, eodemq; veri-
tatis eruendæ studio id fecisse,quo illi adducti
libros suos in cõe contulerãt.Qua in re,& exẽ
plis Vlpiani,Pauli,Marcelli,Claudij & complu
rium ex eadem familia Iurisconsultorum,abũ
dare me puto:& Aristotelis autoritatẽ libẽter
vsurpabo,qui libro secũdo τῶν Μεταφυσικῶν
dixit in hanc sñiam: Non solum ijs quorũ opi
niones sequemur,habenda gratia est,sed ijs ẽt
à quibus dissentimus,quiq; veritatẽ tanquam
scopum non statim attigerunt.Nam & isti ali- 1
quid in medinm contulerunt.Habitum.n.no-
strum,& rudem quasi animi informationem
exacuerunt. Nam ita se profectò res habet in
omni arte. Si enim Timotheus musicorũ ve-
tustissimus non fuisset, non tantam habuisse-
mus artem canendi:multò autem imperitior
Timotheus fuisset, nisi & eum ipsum Phrynis
antecessisset, à quo melior, & doctior ipse est
factus.Sic est profectò,& de Iuriscõsultis. Nisi
enim Alciatus fuisset,qui iurisprudentiã,quasi
primus è procorum manibus euicisset, & as-
seruisset, non modò nullus ei cultus exhiberi
ab his,qui nunc eam percolunt, posset, sed ne
aditus quidem ad eam pateret.& tñ nisi Roge
rius,Bulgarus, Pilius, Azo, Accursius fuissent,
ne Alciatus quidem tam fœcundos, & plenos
Iuris commentarios nobis reliquisset.

Nũc itaq; videamus quid clarissimus ante-
cessor Alciatus scripserit,quod in q̃onem hoc
loco reuocare velimus.Scribit li.4.Paradoxo-
rum, c.14. Bonorum possessionem contra ta-
bulas testñ rescindere, deinde ex ea vnde libe
ri vocantur, succedi eamq; inauditam vulgò
sententiam.Primum existimo non inficiaturũ
fuisse Alciatum diuersas edicti partes, & clau-
sulas de vtraq; bo.possessione,cõtra tabulas.&
& vnde liberi,in edicto perpetuo fuisse. Nam
Vlpianus libro trigesimonono ad edictum in-
terpretatur eam partem , quæ contra tabulas
dat possessionem, libro verò quadragesimo-
quarto,eã quæ dat vnde libri: vt ex inscriptio-
nibus Florentinis manifestũ est.l.1. & 3. ff. De
cont.tabul.& l.1.Si tab.test.nul.extra.vñ liberi.

Sed

Sed sic statuebat (opinor) Alciatus, clausulam edicti de bo. poss. cõtra tab. solã testi rescisio nẽ promisisse, non ẽt dationem bonorum pos sessionis, sed hanc demũ postea sub titulo edicti, Si tabulæ testi nullæ extabunt, ꝓmitti. Itaque si quis uerbi gr̃a præteritus emancipatus petierat cõtra tabulas, earũ quidem rescisionẽ ex ea clausula obtinebat, sed bo. possessionẽ ex sequente parte, vñ liberi (eodemne actu an alia aditione Prætoris, an uerò ipso iure sine petitione, n. õ exprimit) obtinebat: Sed id nullo mõ dici posse planũ faciã. Atq; eũ q̃dem q̃ petiit rescindi tabulas, nõ posse ex ea parte, q̃ vñ liberi, dr̃ obtinere, uel titulus ipse eius partis edicti docet. ita. n. concipitur, SI TABVLAE TESTAMENTI nullæ extabũt. Por

1 rò ṫnullę non dicuntur in eo argumento, quæ sũt rescissæ. exigit. n. tm̃ Vlpianus uel aliq̃n extitisse, quamuis nunc nullę extent. l. 1. De bon. poss. sec. tabul. Sed contra rñdet Alciatus dari interdũ, & vñ liberi, ẽt si tabulæ extẽt, ut in specie quã citat ex l. 1. §. ult. si tab test. nullę extab. filius in ꝑtãte præteritus erat, emancipatus verò exhæredatus fuerat, emancipatum acceptu rum unde liberi, perinde ac si nullæ tabulę extitissent, ait Vlpianus. atqui (inquit) alias rescribitur eũ contra tabulas posse petere l. 2. C. De contra tab. vñ verisimile (inquit) sit, vtrobique de eadẽ successione ab intestato agi. His ita rñdeo. ideo in illa specie id cõcedi, quia, ꝙ ad ius ciuile attinet, nullæ sũt tabulę, in quibus suus hr̃s præteritus est: itaque potest emancipatus petere vñ liberi, qui profectò contra tabulas petere non potest, cum ea exhæredato nõ det, nisi cõmisso prius ab alio edicto, ex eo gradu à quo is exhr̃datus non est. l. non putauit. De bo. pos. cõtra tabulas. Sanè in ea ipsa specie, si suus præteritus contra tabulas petere uoluisset, potuisset, atq; hoc mõ oẽm petendæ possessionis siue contra tabulas, siue unde liberi, uiam emãcipato exhr̃dato præclusisset, solumq; illi quæ relæ ultimũ subsidiũ reliquisset. d. l. Non putauit. in princ. De contra tab. & hoc fortè magis ei in hac specie expedisset, q̃ ab intestato succedere. Assem. n. interim possidebit, & aliam coget esse petitorem, iudicio petitionis hęreditatis per querelam. Neque tñ ꝓpea dicendum est eandem esse succedẽdi speciem siue is suus præteritus vñ liberi petat, siue contra tabulas: nam posteriore casu quia ex casu testati succedit, excludit à bonorũ possessione emãcipatũ exhr̃datum, priore uerò q̃a ex cã intestati succedit, secũ admittit. Nec mirũ sanè uideri debet, si suo ꝓterito, dat Prętor contra tabulas, non. n. tam iniquus est, ut quod præterito emãcipato daret, hoc suo præterito neget, cũ æquè vtrumq; iubeat instituí, uel exhæredari, & q̃d ad ius Prætorium attinet, ualent tabulæ iure prætorio, quæ septem testiũ signis signatæ sũt, ẽt si suus in eis est pręteritus. nõ. n. Prætor edixit, si hoc erit, vel nõ erit scriptum in tabulis, sed si extabunt tabulæ. quinimo nec necesse erat eas aperiri, ut quid in his præteritũ esset. cognosceret. l. 1. de bo. poss. sec tab. Adfert ꝓterea aliud argumẽtũ Alciatus ex ṫ l. ut liberis. 2
C. De collatio. quod equidẽ captiosum puto. nam uerba illa cõtra tab. bo. possessione pet ita, ad eam tm̃ clausula refero, aut si factum fuerit: non ad illam, aut testõ penitus non condito. Aliud porrò argumentum quo regulã con fingit idem operari ex Prætoris edicto bo. possessionẽ cõtra tabulas, quod in iure ciuili ius dicendi nullum, totum & commentitiũ, & falsum licet iure dicere. Quod aũt locos oẽs iuris quibus diuersas esse bonorũ possessiones docetur, sic eludit, ꝙ ex altera rescinditur, ex altera succeditur, qũo quis uerum esse tuebit̃? Nam si in illa specie ab eo proposita. l. § ult. vñ liberi. suus emancipatus petendo contra tabulas tm̃ rescindit, idemque postea vñ liberi succedit, poterit & cum eo admitti emancipatus exhæredatus: cum tamen negatum sit eum petere posse possessionem si contra tabulas petitum sit, & contra eum gradum à quo pręteritus est, eiq; solum querelæ auxilium relinquatur, qui si suus præteritus ab intestato successisset, habiturus erat cum eo bono. poss. vnde liberi in dimidiam.

Sed & Triphonius lib. 19. disputationum. l. Filiũ. De bo. poss. con. tab. tam apertè docet vtraque parte bonorũ possessionẽ, & successionẽ obtineri, ut solus ille locus satis ꝓ se Alciati nouã sñiam refellat. qui locus quia difficilimam disputationẽ continet, & olim malè tractatus esse deprehenditur, paucis exponã summam eius loci quæstionem. Filius suus exhæredatus fuerat, extraneus institutus, emancipatus præteritus, repudiauit extraneus. Suus exhr̃datus mero iure ciuili successit. emãcipatus præteritus per bonorom possessionẽ cõtra tabulas

bulas dimidię partis bo. possessionem accepit hic nō tenet cauere de collatione fratri qui in ptāte remansit (inquit) q̃a hoc casu nulla pars edicti iubet hunc emancipatum conferre: nō illa quæ defert cōtra tab. possessionē: quia iubet ei caueri q̃ & ipse eandē accepit. suus aūt hanc nō accepit. itē nec ea parte q̃ defert bon. pos. unde liberi, q̃a quamuis suus ab intestato successerit, tñ emancipatus quasi ex causa testati successit, accipiēdo cōtra tabulas bonorum possessionem: itaq; sufficere debet suo, q̃ successit, cū esset exhr̃datus, nec debet exigere collationē. Ecce hoc casu si emancipatus petit cōtra tabulas, succederet ex parte vñ liberi, cōferre deberet, cum æquè ab intestato succederet, vt ille suus exhr̃datus. at non confert, ergo nō succedit unde liberi. quod erat probandum.

QVID INTER QVAESTIONEM, & tractationem, seu tractatum interfit.

CAPVT XV.

SVMMARIVM.

1 *Tractatio quid?*
2 *Quæstio quid?*

Leuis est hæc obseruatio, fateor. sed me titulus ipse subsecivarum lectionū admonet, non esse prętermittēdā. Et cum utriusque uerbi plurimus usus sit in Pandectis, turpe videri pōt aliq̃d q̃d ad Iuriscōsultorū in sermone proprietatē pertinet, in medio iure uersātes ignorare. Hoc mihi vr̃ inter utrūq; interes
1 se, † q̃ tractatio sit multiplex, & implicata ex æqui boniq; partibus rei alicuius explicatio,
2 & cōfirmatio. † Q̃ō uerò, simplex rei ꝓpositæ, uel ex iure, uel ex coniecturis adprobatio. vt ita tractatio quasi quidā negocialis status, ferè ꝓpria sit Iuriscōsultorū. sicut. n. negociū ultro citro hinc illinc gestū aliquid significat, sic & tractatio. Quod ne uidear ingenio ꝓprio confingere, testes q̃bus plurimū cōfido, interrogabo. Seneca lib. 2. cōtrouersiarū: Adiecit (inq̄t) q̃ōnem Gallio alteram, an abdicari posset iam adoptatus, ob id uitiū, quod añq̃ā adoptaretur, notū fuit adoptanti. hoc aūt ex ęquitatis parte pendet, & tractatio magis est, quàm quæstio. Quintilia. lib. 12. c. 1. Iā quis non uidet maximā partē orationis in tractatu ęqui, boniq; consistere? Cicero pro Quintio: Tracta edictū. Idē pro Murena. Si id q̃d oportet r̃nderis, idē videare r̃ndisse quod Seruius. sin aliter, etiam controuersum ius nosse, & tractare uideare. Iuuenalis de priuilegiis militum Satyr. vlt.

Cōmoda tractemus primum cōia. Ex Digestis innumera exempla sumi pñt. Celsus elegāter tractat. De arbit. l. quid tñ 21. §. sed si. 10. Tractemus de personis arbitrantiū. item post cām semel, atq; iterū tractatam. l. 3. §. 2. ff. eod. & §. 1. Tractantibus de officio arbitri, sciendū est omnem tractatum ex ipso compromisso sumendum. &c. tractatum est, nūquid &c. itē tractari potest. &c. de minoribus. l. in causę 13. §. 1. & de calumnia. l. 1. §. qui autem. 2.

EXPLICATA, ET EMENDATA lex. Testamenta. C. de testamentis.

CAPVT XVI.

SVMMARIVM.

1 *Censuale officium, & census magister quid.*
2 *Testamenta seruari apud priuatos solebant.*
3 *Testamenta ex incongrua insinuatione non uitiantur.*

IMpp. Arcadius & Honorius AA. Africano Præfecto urbis rescripserunt, ut testamenta, cæteraq; oīa, ueluti donationes, q̃ apud † of 1
ficiū censuale (magister. n. census sub dispositione erat uiri illustris Præfecti urbi, ut ex notitia. r. R. apparet) publicari solebant, siue insinuari in eodē reserarentur, i. aperirentur, ne qua falsitas in his cōmitti posset, si clā & in priuatis cuiusque ædibus aperirentur. Quo loco tñ & in scriptis manu, & in impressis hactenus legi solebat, referuentur, ꝓ, referentur, facili librariorū, & frequenti lapsu. hoc itaq; uerbū reponere nō dubitauimus, nō solum autoritate Codicis Theodosiani adducti, in quo ita legitur. lib. 4. tit. 4. l. 4. sed ēt Iustiui imperatoris, qui in l. Cōsulta diualia. illo titulo, sic legis illius Arcadianæ recenset argm̄. Consulta diualia (inquit) quibus consideratè prospectum est ne uoluntates ultimæ deficientiū in hac regia urbe confectæ, apud aliū aperiri possint, q̃ apud uirum clarissimum pro tp̄e census magistrum monumentis interuenientibus pro iuris ordine: neve in hr̃ditate (hoc caput à Triboniano abscissum est fortè) cuius summa cētum aureorū pciū non excedit, mercedis quicquam aut sumptuū censum administrantes, aut censualis apparitio super intimandis iisdē elogiis audeāt adsequi, firma nunc quoq; dicimus: ac repetita promulgatione, nō solū iudices quorūlibet tribunalium, verumetiā defensores eccle-

clesiarum, quos turpissimũ intimationis gen⁹ irrepserat, & q̃ sequũtur, quæ rursus ad uerbũ tráscripta sunt in l. repetita. 3. De Episc. & cler. & fortassis pp eandem, aut similem obreptionẽ lata fuerat supradicta lex. Testamenta. Satis ẽt constat, cum ex tit. Testamenta quemadmodum aperiantur. & ti. De tab. exhibendis. serua
2 ri solita † testamenta apud priuatos homines: & testm̃ Augusti apud Vestales seruatum, in Senatu uerò apertum, scribit Suetonius. Illud obseruandum est, posteriora illa uerba legis Arcadianæ, IRRITAM mortuorum videri faciet voluntatem, à Iustino corrigi. ut hi q̃dem qui legem temerauerint, quinquaginta librarum auri pœna feriantur, testaméta tamẽ non ideo erunt irrita, ut lex Arcadiana pręcipere uidebatur, cum nihil sit quod mortuis imputetur, & tota potius pœna in eos côuertenda sit, qui temere quod sibi concessum nõ est, usurpant. Et utraque quidem lex ad ea testamenta pertinet, quę Romæ, uel Constantinopoli fiebant. De his uerò testamentis, q̃ in ꝓuinciis, uel municipiis fiebant, recurrendum est ad Leonianã Cõstitutionem, quæ, uel apud magistratum ciuitatis illius, uel defensorẽ, uel prouinciæ moderatorẽ innuationem fieri pręcipit. l. in hac. C. De donationibus. quæ de donationibus scripta, sine incommodo, & ad testamenta transferri potest. Interpres tñ Codicis Theodosiani ait apud Curiæ uiros in reliq̃s ciuitatibus insinuationem fieri debere: cui non assentior, nisi fortè huic expressum in integra constitutione quis dicat. Cæterum quẽ-
3 admodum † testamenta ex incongrua insinuatione non uitiari pręcepit Iustinus, ita & donationes irritas manere ob eam rem Anastasius constituit, & hoc casu tam insinuatorẽ, quàm eum apud quem insinuatur, uicenarum auri librarum multa ferit. l. Secundum. C. de donationibus. diuersa enim causa est, diuersusque fauor testatorum, & donatorum.

HAEREDITATEM NON POSSE per procuratorem adquiri, aduersus quorundam sententiam, multis rationibus defenditur.

CAPVT XVII.

SVMMARIVM.

1 *Procurator non potest acquirere hæreditatem. fallit in procuratore Cæsaris. nu. 2.*
3 *Hæres à bonorum possessione quomodo differat.*
4 *Mandari solum ea possunt, quæ negotium aliquod continent.*
5 *Nihil per extraneam personam acquiritur.*

Memini apud Iasonem in Tit. C. qui admitti ad bon. poss. &c. me legisse, ipsũ dubitare an per † procuratorem adquiri pos- 1
set hředitas: à quo fortassis admoniti nonnulli affirmare cœperunt, posse. Nã. l. per procuratorẽ. ff. De adq. hřd. quæ Iasonẽ remorabatur, (diserte. n. in ea scribitur, ꝓ procuratorẽ hřditatem adquiri non posse) postquã Florentinũ uolumen vulgatum est, aium addidit recẽtioribus, id incunctanter asserendi. In eo. n. uolumine scriptum est, Per curatorem, non per ꝓcuratorẽ. Verũ ut in plerisq; locis, ita & illo, mẽdũ subesse suspicor in Florentinis exẽplis. Nã in vetustis Digestorum mẽbranis quas penes me habeo nullis glossis Accursianis onustas, sed solis paratitlis, seu ut uulgari uerbo vtar, concordantiis, cum breuissimis, & elegantissimis Rogerij, & interdũ Ioannis, & Yrnerij notulis insignitas, legitur, Per procuratorem, Quibus aũt uerbis primi illi iuris postliminio reuersi interpretes hoc uerum esse persuadeant, non ab rè fore arbitror si adscripsero.

Per † procuratorẽ.) Scilicet alicuius priuati. 2
Diuersũ est in procuratores Cæsaris, qui immiscendo se hæreditati opulentę, eum hæredem facit: ut sup. de off. proc. Cæs. l. 1.

Per procuratorem.) Puta si sui hæres institutus, & procurator meus se immiscuit, tunc mihi non adquirit nisi sit ꝓcurator Cęsaris: ut 1
sup. de off. ꝓc. Cæs. l. 1. Et hic siue sit gñalis, siue specialis ad hoc. Et hæc est dria † inter hřdem, 5
& bo. possessorẽ: quia bo possessio quęritur ꝑ specialem ad hoc constitutum, sed non per generalem: ut C. Man. Si maritus. & inf. de bon. pos. l. 3. sed hęreditas, nec per personalem ad hoc constitutum quæritur, ut hic.

Vel quod planius est, ꝓcurator meus si fuerit institutus, licet meo noĩe, & mei pręplatione, mihi hřditatẽ nõ adquirit, nec per illũ sum hřs, nec. n. est receptũ in eo, qđ in filio, vel seruo instituto. Si aũt cũ in testõ me uellet instituere, ꝓcuratorẽ interposuit vt institueret, & ita institutus est hřditatẽ mihi nõ adqret, sed per mãdati actionẽ cogitur mihi restituere. sed ita, si eũ rogaui qui institutus est, vt sup. de hær. inst. q̃dã. Quòd si nõ rogaui, euidẽs tñ testatoris uolũtas est, uolentis eã mihi restitui,

resti-

restituẽda est ex æquitate, vt infr. de acqu. do. liber homo. & hæc sententia tenenda est. Y.

Per procuratorem.) quia in sola uoluntate consistit, & ita mandato statim adire uidetur, sicut iubendo: ut su. e. Si ego. &c.

Hinc apparet quãtò Accursianis, & elegãtiores, & simpliciores fuerunt hmôi notulę, quas in totũ ius si quis ederet, maximũ sanè operæ pciũ facturus esset. nec. n ambigo eas alicubi delitescere. Rectè aũt vñr mihi dixisse i postrema notula, perinde mandando adiri, sicut iubendo. l. si ego. de adq. hrd. ubi pr pro parte institutus, iubendo filium adire pro sua parte, statim fit hęres ex asse, & quidem antequam filius adierit. Sanè ea, q̃ negocium aliquod cõtinẽt, † solum mandari posse vñr. l. 1. de procur.

4 Aditio aũt hrditatis, cũ nuda aĩi destinatione posit expediri. l. Si auia. C. de iur. deliberãdi, nullũ negotiũ, nullũ factum continet, qđ mandari posit. Nec magis per procuratorem dẽt quis adire, q̃ adoptare, quod postremum non potest. l. post mortem. De adoptio. Ea denique natura est hrditatis. vt in quo semel, uel momẽto hęsit, uel tm̃ trãsiit, in eo relinquat directũ ius hrditatis, nec põt illa personæ defuncti assumptio quasi breui manu à pcuratore in dñm transferri. Denique non alius adire põt, q̃ cui est delata: at procuratori non defertur. Quinimò nec per seruũ aut filiũ, patrem aut dñm adquirere hrditatem posse puto, nisi ipsi seruo, aut filio noiatim testõ delata sit: nec unquam casum reperi in nostris libris quo pater sibi delatam noiatim, per filium adquirat, uel dñs per seruum: tm̃ abest ut per extraneam psonam, veluti procuratorẽ posit adquirere. In bonorum possessione diuersum est. magis n. illa ad corporalem possessionis adquisitionem accedit, q̃ hrditas, quia Prætor non facit hrdem &c. §. quos autem. Insti. De bon. poss.

Præterea regula est iuris ciuilis: ea q̃ ciuiliter adquiruntur, p eos qui in ptãte nostra sũt, adquiri tm̃, ueluti per stipulationem hrditatẽ. &c. quod autẽ naturaliter adquiritur, (ut possessio) per quẽlibet. Quàm regulam fortius quoque repetit Iustinianus. Inst. Per quas psonas

5 † nihil per extraneã personã, ueluti procuratorem, adquiri posse, excepta possessione, & quod per eã adquiritur dño. Quòd autẽ ueteres adnotarunt, hoc quasi præcipuum, & singulare in procuratore Cæsaris esse, ꝙ eius procurator miscẽdo se opulentæ hrditati, hrdem Cæsarem facit, hoc sic eludunt contrariæ snïæ assertores, ut quód cöiunctim ab Vlpiano scribitur, hoc esse singulare, ꝙ & eius procuratoris iussu seruus adire põt, & quòd miscendo se hęreditati opulentę, procurator Cęsarem facit hæredem. l. 1. de off. proc. Cæs. sic diuidant, ut id tantum, quod de seruo dicitur, singulare sit. qui mihi uidentur ipsis uerbis, & legibus loquendi etiam bellum indicere uelle.

CVR CESSIO BONORVM NON notet infamia, cum uenditio bonorum infamiam inurat: super ea re elegans Tertulliani locus, explicatusq; iuris processus circa executionem rei iudicatæ.

CAPVT XVIII.

SVMMARIVM.

1 *Beneficium non debet alicui afferre ignominiam.*

2 *Cedentes bonis infamia non notantur.*

3 *Iniuria, & ignominia afficitur cuius bona ob æs alienum uendita sunt.*

4 *Venditio bonorum duplex.*

5 *Crudelitas creditorum in debitores lege 12. tab. permissa*

6 *Diffundere sanguinem quid?*

7 *Venditio bonorum hodie infamiam irrogat.*

Pleraque obseruaui disertis legibus, & rescriptis definita, q̃ qa uno tm̃ in loco scripta sunt, sæpe fugiũt hoíes hos pragmaticos & forenses, qui. s. putidißimos quosque iuris interpretes diligentius, & frequentius legunt, q̃ Iurisconsultorũ, aut Imperatorum autoritates, & leges: Cuiusmodi est quod nunc proposui, an cessio bonorũ notet ignominia. qđ ut doceant uerũ non esse, argumẽta quædã obliqua, & minimè necessaria, & leuia psequunt, vt quia hi qui bonis cesserunt, nõ enumerant inter cãs infamiæ, & qa cessionis auxiliũ bñficium est, & absurdum † est beneficium adferre 1 alicui ignominiã quasi verò cũ princeps meritò furcã (capitalẽ pœnã) in exulium cõuertit, non maximũ bñficiũ reo tribuat uitã donando, nec tñ infamiã remittat. Sed argumentis his nõ opus est, cũ extet Imp. Alexandri A ad Ityrenæũ cõstitutio, in hæc uerba: Debitores † 2 qui bonis cesserunt, licet ex ea cã bona eorum uenierint, infames nõ fiunt. l. Debitores. C. ex quib. cau. infam. irro. ꝙ ẽt à Iustiniano innuit. l. ult. C. qui bonis cedere poss. Sed pp illa Alexandri uerba, [Licet ex ea cã bona eorũ uenierit.] sæpè addubitaui cur hoc casu infringeretur

3 tur quasi recepta iuris regula† iniuria,& igno minia eũ adfici,cuius bona ob æs alienum vẽdita fint.not.Inst.q & q b.ex cau. manumittere nõ poss.& ibid.Theoph. verũ didici notasse
4 Alexandrũ discrimẽ inter eam † uenditionem q̃ latitãte,vel inuito debitore fit,& eam quę cedente eo fit.priorem.s.famosum facere,posteriorem non æquè. quod vt plenius intelligat, veterem iudicati exequendi ordinem paulò altius ordiar,& iuris in ea re processum.Primũ ex duodecim tabulis dura admodũ, & crudelis executio talis ꝑmittebat,hoc capite, ꝙ integrũ,quã maximè potero restituere conabor, cũ id adhuc à nemine pręstitũ sit, atq; ne satis q̃dẽ intellectũ ab his q̃ hoc ex ꝓfesso sũpsere.
5 Scripsere Deceuiri:† Aeris confessis,reisque iure iudicatis,30.dies iusti sunto. Post dein manus iniectio esto:in ius ducito,ni iudicatũ facit.Ast qui ei endo iure im addicit, secũ ducito : uincito aut neruo,aut cõpedibus,quindecim põdo ne minore,aut si uolet maiore uincito.Si uolet,suo uiuito. Ni suo uiuit,q̃ eũ uinctũ hẽbit,libras farris ĩ dies dato: si uolet,plus dato.Ni cũ eo pagit, sexaginta dies in uinculis habeto.Inter eos dies trinis nundinis cõtinuis ad Prætorẽ in comitiũ ꝓducito, quãtiq; æris iudicatus sit,prædicato.Tertiis nundinis capite pœnas dato,aut trãs Tiberim peregrè uenũ ito. Si plures sunt q̃bus endo iure is addictus est,tertiis nundinis parteis secanto.si plus,minusve secuerint,se fraude esto.Qua leges nihil profecto immitius,nihil immanius, nisi ut re ipsa apparet, eo cõsilio tãta immanitas pœnæ denunciata est,ne ad eã unquã perueniretur, ut scribit Gellius li.20.c.1. vñ hoc caput restituimus. Cũ ergo posteritati tãtã crudelitas displicuisset,pęnæ illæ capitis, si unicus erat creditor:sectionis,si plures:in solẽnẽ, & ordinariã bonorum uenditionem uersæ sunt: quod elegãter expressit his uerbis Tertullianus in Apologetico. c. 3. quẽ Iurisconsultum aliq̃n fuisse colligo ex quodã eius scripto.Sed & iudicatos (inquit) in partes secari à creditoribus, leges
6 erãt,cõsensu tñ publico crudelitas erasa est,& in pudoris notã,capitis pęna cõuersa est bonorũ adhibita proscriptione Suffundere maluit hoĩs sanguinẽ, q̃ effundere. Vafrè & acutè cũ iuris effectu naturam simul pudoris, & infamiæ expssit,& uerbi cõcinnitatẽ adhibuit. Effũdebat q̃ppe antea sectio,uel capitis amputatio sãguinẽ,aut saltẽ effundere poterat.Neminem.n.unquam sectum esse neque legisse,neque audisse se ait Sex.Cęcilius Iurisconsultus. At pudor,& infamia nõ effundit sanguinẽ,sed suffundit,uel ut ex Aristotele in Problematib' Gellius uertit † diffundit, hoc est pudore affectorũ sanguis, à corde in oẽs corporis partes; 6
& maximè in genas,& faciẽ diffundit, ruborẽque inducit : cõtra q̃ in metu affectis accidit, quorum sanguis ad cor confluit. Pęna itaque nõ soluentiũ debitorũ,nec iudicatũ facientiũ, fuit infamia cum bonorũ uenditione coniuncta.Et hæc illa est solennis bonorũ emptio, & per emptionẽ in uniuersum ius debitoris succesio,q̃ abrogatum dicit Iustinianus Inst. De successionibus sublatis, q̃ fiebant per bonorũ uenditiones: & cuius noĩe bonorum emptor ad similitudinẽ bonorũ possessoris quasi uniuersitatis cuiusdã successor dicebat.Nam alias singularum aliquot rerum vẽditio infamia nõ notasset. Hãc miserabilẽ successionẽ describit Tullius ꝓ Quintio.Ergo hercule (inquit) cui' bona ex edicto posidentur,huius oĩs fama,& existimatio cũ bonis simul posidetur, de quo libelli in celeberrimis locis ꝓponunt, huic ne perire quidẽ certè,tacitè, obscureque concedi tur:cui magistri fiunt,& dñi cõstituunt,q̃ qua lege,& qua conditione pereat, ꝓnuncient. De quo hoĩe præconis uox pręedicat, & precium conficit, huic acerbisimum uiuo uidentique funus ducitur:si funus id habendũ sit, quo nõ amici cõueniũt ad exeq̃as cohonestandas, sed bonorũ emptores,ut carnifices,ad reliquias vitę lacerãdas,& distrahendas,& cætera subiicit caut' orator miseriæ augẽdæ seruiẽtia, quãtò grauiora dicturus si corporũ nõ bonorum sectores,& distractores ex 12.tab.in usu fuisset? & hæc ita,si bona sup erant. Quòd si nõ sufficiebant bona iudicato,in usu adhuc erat addictio,& uincula,& carcer,vt ait Gellius loco superius citato : sed ultra uincula & carceres nõ ꝑmittebat progredi. Tãdẽ uerò & huic pœnæ subuentũ est, remedio cessionis bonorum inuento lege Iulia, q̃ Iulio Cæsari acceptã ferũt. Quòd auxilium tametsi fuit miserabile, ut ait Iustinianus, tñ liberabat infamia, & oĩ metu cruciatus,ut idẽ Imperator, & ante eum Alexander in d.l Debitores.rescripsere. Sed si nono hoc beneficio debitor frustrandi fortè animo vti recusabat, ius antiquum, & ignominiosa

miniosa bonorum venditio rursus locum habebat. si verò hoc beneficio vtebatur, cessabat infamia, licet ex ea cessionis cā bona postea à creditoribus vendita essent, qm̄ hoc casu parcendum fuit pudori eius, qui maluit spōte cedere, & maluit bona, q̄ famā perdere. hoc itaque discrimen notauit Alexander d. l. Debitores. C. ex quib. caus. infam. irrog. Nouissimè verò sublatis, ordinariis iudiciis, solennes quoq; venditiones illæ in extraordinarias, & quæ ex officio iudicis bonorū possessione petita procederēt, versæ sunt, vt admonet Iustinianus Insti. De success. subl. quæ per bo. vend. &c. vbi & Theophilus conuenientissimè veterē illū emptionum exitum explicat ex Ciceronis, & aliorū veterū sententia. quod ideo moneo, vt q ad eū locum fidem eius eleuant, vel meliora præstent, vel doceri se æquè patiantur. Qualisqualis tñ est hodie † bonorum venditio, crediderim eam adhuc infamiæ notam adferre, cum eius ordo potius q̄ effectus videaē esse sublat⁹.

7

QVOMODO DEFENDENDVM SIT antiquissimum Romæ magistratum appellatum fuisse, Prætorem, cum primum scribat Liuius creatum fuisse Prætorem ad annum vrbis 389.

CAPVT XIX.

SVMMARIVM.

1 *Consules Prætoris nomine olim significabantur.*
2 *Prætores cur ita vocentur.*
3 *Prætorium ius quid.*

SVperioris capitis recordatio, quo nomen Prætoris in lex duodecim tabularum restituenda scripsi, suasiē hāc quoq; q̄stiūculā subiicere, q̄ ut doctis minimè necessaria est, ita rudib. maximum scrupulum iniicit, nisi planè explicetur. Expertus. n. & ipse sum plerosque non ineruditos, cū eā magistratus appellationē eē antiquissimā dicerē, substitisse, & verba Liuij, Pomponijq; statim obiecisse, quib. serò admodum, & aucto ad eum modū imperio, vt Cōsules ab vrbe ob bella auocarentur, creatū Prætorē scribunt, circa annum. s. vrbis 389. vt scribit Liuius initio libri 7. ab Vrbe condita. Verum hāc obiectionē sic diluere soleo, ꝙ tū nouus gradus, & numerus magistratus poti⁹, q̄ noua appellatio facta sit: sed cū usq; ad illū
1 annū † Cōsules noīe Prætoris significarentur, transisse tum primū hoc nomē à Consulibus ad eum nouum magistratum qui tum creatus est. Nam antiquissimo tp̄e Prætor appellatur Cōsul, & interduū omnis magistratus cui exercitus parebat, vt ait Asconius. 3. in Verrē. vnde & Prætoriū tabernaculum, & in castris portā Prætoriam, & Præfectum Prętorio dictum esse. Festus quoque li. 10. id disertis verbis cōfirmat. Prætoria (inqt) porta in castris dr̄, qua exercitus in p̄liū educiē: q̄a initio Prætores erāt, q̄ nūc ꝯsules: & ij bella administrabant, quorum tabernaculū quoq; dicebaē Prętoriū. Id ēt docet Nonius autoritate Varronis de vita populi Romani lib. 2. ꝙ iidē dicebanē Cōsules, & † Prætores: ꝙ p̄irēt populo, Prætores: ꝙ cōsulerēt Senatui, cōsules. Rursū idem Varro li. 4. de lingua Latina. Prætor (inquit) dictus qui p̄iret iure, & exercitu. &c. Huius quoque rei testis locupletissimus est Liuius, qui li. 3. ab vrb. cond. tractans legē Horatiā, ait nōdū illis temporib. consulem appellari iudicē, sed Prætorem, moris fuisse. uerba eius hæc sunt: Fuere qui interpretarentur, eadem hac Horatia lege Consulib. quoque, & Prætorib. q̄a eisdem auspiciis, quib. consules crearēt, cautum esse. iudicem. n. Consulem appellari. quæ refellit interpretatio ꝙ his tp̄ib. nondum Cōsulē iudicem, sed Prætorē appella rimos fuerit. Ex qb. Liuij uerbis illud etiā caput, ꝙ inter suas leges edit Cicero lib 3. de legib. nō fuisse qdē oīno sic scriptū ī duodecim tabulis, sed nec lōgē dissimiliter, cōiicere soleo. REGIO (inqt) imperio duo sunto: iiq; praeundo, iudieādo, cōsulēdo, Prætores, Iudices, Consules appellātur. huius antiquitatis meminisse videtur & Iustinianus Nouella 24. 2

Ex eadē quoq; antiqua, & ḡnali Prætoris, p̄torij, p̄toriæ portæ, significatiōne, fluxisse puto, ꝙ† Prætoriū ius appelleē ea oīs pars iuris, q̄ ad magistratuū edicta, & iurisdōnē p̄tinet. Etenim totā ipsā iurisdōnē siue ad ędiles, aut cęteros p̄tineat, vocat Iustinianus Prętoriā. verba eius sunt Inst. De diuisio. stip. §. iudiciales. ver. p̄toriæ. Prætorias stipulationes sic exaudiri oportet, vt in his ēt ꝯtineanē Aediliticę. nā & hę à iurisdōne Prętoris veniūt. sic. n. & in veterib. libris legiē, q̄uis apud Pōponiū vñ sumpsit Iustinianus, vox Prętoris desit. Sic ēt ḡnaliter ius Prętorium dixit Vopiscus in Probo Imperatore. Permisit (inquit) patrib. vt ex magnorū Iudicū appellationibus ipsi cognoscerent, proconsules crearent, legatos cōsulib. darent, 3

ius

ius Prætorium Præsidibus darent: leges quas Probus ederet, Senatusconsultis propriis consecrarent.

A. CONTII ADMONITIO DE falsis Constantini legibus, ad quendam qui se hoc tempore Iurisconsultum Christianum profitetur.

CAPVT XX.

SVMMARIVM.

1 *Constantini donationem quidam Francorum regibus tribuunt*
2 *Balduinus multa leg. 12 tab. capita omisit.*
3 *Lux in duas partes secatur.*
4 *Tempora diuersa sunt tria.*
5 *Plus petens ut causa caderet Solonis legibus est inductum*
6 *Libra auri 14 argenti libras continet.*
7 *Libra argenti 100 æris libras continet*

NOuus hospes, minimeque (quod utinã verè profitearis) in aliena Repu. curiosus, de cõstituenda Rep. Chriana ex Cõstantini legibus non rogatus (ut ais) apud Germaniæ principes tabellarium edis sententiam, ut secundum hanc prærogatiuam tuam cęteri omnes VTI ROGAS subscribant. Vtentur autem illi quidem consilio tuo, ut uolēt, ego verò humanæ conditionis memor, & ueteris potius notitiæ, quæ me in alterum amicorũ par non sine aliqua ingenij, eruditionisq; præfatione, in tuis commentariis inuitasti, quàm recentis nescio cuius declamationis, quæ falso Christianorum Iurisconsultorum edita nomine te solum autorem, scriptoremque stilo ꝓdit, malui te nouo hoc consilio, sed tibi, si candidè æstimaueris, ad hoc tempus accommodatissimo, remunerari: quàm simili conuitiãdi genere spiritus tuos impunitati uerius maledicendi, quàm benè, Christianæque uiuendi libertati redditos, uehementius quasi foculis admotis accendere. Et cum possem in expectandis stationibus tuis, (sic enim talem analysin Digestorum, & Codicis ab Aristotele cõmendatam, somniasti) latiorem falsitatis arguendæ materiam captare: præsentius tamen & lenius remedium, tardæ sed fortasis asperiori reprehensioni prætuli. Edis igitur Constantinum. Quàm aptè ad eam rem quam paras, non disputo: uerum ex Iustiniani Codice sic eum refingis, ut ei falsas aliorum principũ leges affingas pro suis. Graue esse falsi crimen, cum in omni usu uitæ, tabulis, testibus instrumentis, testamentis, libris, tum uerò in legib' grauissimum, uel te autore possum euincere, qui eos lege Cornelia, nõ disputatione clamas castigandos, qui †Constantini donationem nominant, quam ais esse Francorum regum. Id 1
uerò te non semel aut iterum, sed toto ferè opere admisisse paucis nunc commoniturus sum. Ac primum ut priorem librum tuum ꝑtermittam, inquo scilicet nullam Constantini legem directò explices, sed uerbosissima (tuo more) prolegomena infarcias, in posteriore tota hęc admonitio uersabitur.

Pag. 128. Constantino tribuis. l. singularē quam unicam uocas. C. Si curialis relicta ciuitate rus habitare maluerit, quæ lex sexaginta ferè post Constantinum annis ab Arcadio, & Honorio AA. ad Eutychianum PP. data est 18. Calendas Ianu. Constantinopoli, Arcadio 4. & Honorio AA. Coss. ut in meo uetere manu scripto Codice scriptum reperi, cuius fidem, multis argumentis, & comparationibus expertus sum. Nam & Codice Theodosiano extat illa eodem modo inscripta, atque subscripta libro duodec. titulo 18. l. 2. Sed hoc à te exigere vt eam legem ex Codice Theodosiano repeteres, & confirmares, id esset quidem in cæteris huius artis professoribus, mediocris cuiusdã diligentiæ, in te uerò in hoc genere dissolutissimo, fortè nimiæ. Nam solenne tibi est, non eas modò leges, quæ interiores in eo Codice extant, silentio præterire: uerumetiam eas, q̃ disertis uerbis, iisdemq; & autoribus, & temporibus in eo scriptę reperiuntur, in eo extare negare. Iuuenilia errata minimè nunc obiicio, sed ipsa tua de publicis iudiciis toties decantata, toties relecta, & recognita prolegomena, postremæ tuæ Institutionum editioni inserta. Ibi negas legem Quisquis, C. ad l. Iul. maiestatis, in Codice Theodosiano extare. Verba tua sunt hęc, ne quid à me fingi quisquã putet. Certè (ais) in Codice Theodosiano non extat illa de qua loquor constitutio: quam tamen verisimile, non est potuisse prætermitti. Disce uerò tandem magnifice magister, priusquam saltem plures illa tua lue simplices, & credulos homines (quos cum hic esses, ridere solitus es) inficias, disce (inquam) extare illam legem in Codice Theodosiano lib. 9. tit. 14. l. 3. Verum dices fortasis negligentiam te illam

legendi

legendi C.Theod.cum maiore legendi C.Iuſt. & ff.diligentia penſare.Quid ſi in his quoque legendis diſſolutiorem te monſtro?Nam cum in Codice Iuſtinianeo Lutetiæ ad annũ 1550. impreſſo (qualem habere te ſcio) lex illa, Si curialis &c.eodem modo reſtituta fuerit quis non ſtatim ſuſpicabitur te iugi quinquennio conſtitutionem illam non relegiſſe? Vt verò ad Pandectas interim digrediar,tu vnus à multis annis hoc tibi,quaſi præcipuum munus impoſueras, vt omnia duodec.tabellarum fragmenta,in vnum corpus colligeres,cum ex omni veterum lectione, tum ex medio iure noſtro. Laudabile ſanè inſtitutum, ſi ab homine diligentiſsimo ſuſcipiatur. Hoc enim maioris eſſe diligentiæ, quàm ingenij (quanquam vtrunque deſiderare malim) non ignoras, & in hoc genere reticere aliquid,& præterire,talia proteſſum, propè ad falſi crimen accedere. Atqui poſtrema duodecim tabellarum editio tua te prodit, in delibandis veterum autorum floſculis magis volitare, quàm in deguſtandis, & perlegendis legibus immorari, ſeriamque aut aſsiduam operam locare. Idcirco
2 co autem te prodit, quod multa † duodecim tabularum capita prætermiſeris, quæ ſubijcere non grauabor.vt

Qui ædes,aceruumve frumenti iuxta domũ poſitam combuſſerit,ſi modò ſciens prudenſque id commiſerit, vinctus verberatus igni necator:ſi caſu id faxit,aut noxam ſarcito: aut ſi minus idoneus erit, leuius caſtigator. l.qui ædes.De incendio,ruina,naufrag.

Item, SI TVTOR rationes pupilli diſtraxit, duplionem præſtato.l.tres tutores. de adminiſt.tut.

Item, poſthumi, quique in vtero ſunt,pro natis habentor, & ſi ſui cum naſcentur futuri ſunt,hæredes inſtituuntor. l. qui in vtero. de ſtat.homi.l.6.de ſuis. l. Gallus de libris Theop. Inſtit.de bon.poſſ.

Item,Si iurgant vicini de finibus,agrimẽſor fines regito, & quinque pedum qui in confinio erunt,æterna autoritas eſto.l.vlt.ff.finium regund.l.quinque pedum.C.eod. Aggenus Vrbicus de limitib.Nonius in verbo,lis,vbi principium ex Cicero.4.de Repub.adducit.Iſidor. lib.5.Etymol.c.26.

Item, Si vir ab vxore diuortit. libertum ei mittito,qui ſeptem ciuibus Ro.puberibus adhibitis, ſuas res ſibi habere denunciato, eique claues adimito.l.ſi ex.l.Ad l. Iuliam. De adult. l.nullum.ff.de repudijs. Cicero Philippica. 2.

Item,Seruus teſtamento liber eſſe iuſſus, ſi pecuniam hæredi dederit, is ſi ab hærede venditus alienatus ſit, emptori dando pecuniam ad libertatem peruenito.l.ſtatuliberi. De ſtatuliber. Vlpia.frag. tit. 2. ex quo verſu colligit tantum Modeſtinus putaſſe 12.tabul. ſtatuliberum venundari poſſe,non autem ſcripſiſſe, quod tamen,quaſi ſcriptum reſtituiſti,priore verſu prætermiſſo.

Item,Rem de qua controuerſia eſt, ne quis in ſacrum dedicato: qui ſecus faxit, duplionẽ pręſtato.l.3.De litigioſis.

Item,Si caluitur,pedemve ſtruit,manum endo iacito.l.ſi caluitur.De verb.ſign.Integer autem verſus apud Feſtum extat, ſed corruptus, quem Præſes ampliſsimus D. Rancõnetus hoc modo reſtituit.

Iam verò ex alijs autoribus faciliore venia multa quoque capite prætermittere potuiſti. Verſum tamen illum, REM vbi pagũt,oratione pagunto:quo verborum obligationem, & pactionem lege confirmari puto, abs te neglectum miror:nec ſanè aliud cauſæ ſuſpicari poſſum,q̃ ꝙ pagunto pro pangunt,reſtituendum eſſe non aduertiſti.Caput autem illud:In comitio,aut in foro ante meridiem cauſam cõſcito, (alias conijcito,fortè legendum cognoſcito)cum perorant ambo præſentes. Poſt meridiem præſenti litem addicito. Si ambo præſentes, ſol occaſus ſuprema tempeſtas eſto. ex Gell. lib. 17. cap. 2. cur non repetieris? proprio fortè Aſtrólogorum odio, quibus id nominis probro vertis,feciſti: aut fortè q̃a Plinij locũ poſt quã legiſſes,vbi duodecim tabulis ortum tm̃, & occaſum noı̃ari ſcribit, & poſt aliquot annos adiectum fuiſſe meridiem, falſa confeſtim credidiſti quæcunq; fragmenta eius legis cũ meridiei verbo citarent. Atq hoc ipſum verbũ ANTE MERIDIEM diſertè ſcriptũ fuiſſe in duodecim tabulis,Cornificius, Gellius, Cenſorinus teſtes ſunt. Verũ eorũ.ſ. cũ Plinio pugna coegit te nullũ hmõi fragmentum referre in tuam rapſodiã,ac ne illud quidem,Sol occaſus ſuprema tẽpeſtas eſto. Enimuero nulla pugna eſt Balduine.Nam momentũ quidem illud, quod medium diem diffindit, cum ſol ęquali libramẽto inter oriẽtis, & occidẽtis no-

tas eleuatus eſt,& eum attingit circũ, qui per
polos,& proprij horizontis verticem tranſit,
nondum obſeruatũ fuiſſe,ſcribit Plinius: non
3 tamen abnuit lucem totam in † duas partes di
ſtingui ſolitam,ante meridiem ſcilicet, & poſt
meridiem,quam etiam tempus occiduum ap
pellari ait Macrobius. Denique quilibet etiam
rudis ſenſu poteſt aliquam lucis partem ante
meridiem, & poſt Solis ortum ab ea, quæ eſt
poſt meridiem,& ſolis occaſum, diſtinguere,
veram autem meridiei notam, quaſi præſen-
tem determinare non cuiuſuis eſt. Tria etiam
4 † diuerſa ſunt tempora,ante meridiem, meri-
dies, poſt meridiem. Dices fortaſsis te ſcilicet
antiquitati hanc religionem debere,vt nefas
eſſe putes inter tuas reliquias quicquam refer
re,quod duodecim tabularum eſſe certo teſti
monio compertum non habeas. Verum, Dij
boni,quàm miſerè in tuam legem peccas. Pi-
get à capite rationes excutere: hoc tantum at-
tingam,quod in tuas illas reliquias falſum hũc
verſum certè,nullius autoris teſtimonio com
probatum, retuliſti. Si quis lege agendo plus
petierit,caſu cadito. Vnico Ciceronis teſtimo-
nio niteris ex libro de Oratore 1. vbi Craſſus
narrat Hipſeium plus lege agendo petijſſe,quã
quantum lex in duodecim tabulis permiſerat,
hoc eſt,cum duplionem,verbi gratia,petere iu
dicio tutelæ lex 12.tab.permitteret, triplum,
vel ampliorem ſummam petierat Hipſeius. ni
hil ergo minus his verbis ſignificatur,quàm le
gem 12.tabul.prohibuiſſe plus peti: cuius ani
maduerſi erroris tui laus debetur præcipua
Iacobo Cuiacio Iuriſconſulto omnium quos
noui,acutiſsimo: qui in quodam nuper typis
excuſo libro hunc locum malè acceptum eſſe
docuit, notato potius errore, quàm homine.
Equidem turpis illius iudicij tutelæ nomine,
cuius illo loco egiſſe Hipſeium ait Craſſus, in-
telligendam puto actionem de rationibus di-
ſtrahendis in duplum ex duodecim tabulis, q
ſignificatur in l.Tres tutores. De adminiſt.tu-
to. libro primo, lectionum ſubſeciuarum
capite vltimo adnotaui. Sed & hunc errorem
tuum boni conſulere poſſemus,ſi conſilium,
rationemque huius conſtitutionis aliquã in
cõmentarijs tuis verboſis adſcripſiſſes, in qui-
bus vt nimis multis verbis quid ſit lege agere
exponis,ita de ratione conſtituti hoc modo iu
ris,nullum verbum fundis. Videtur autem mi
hi † ex Solonis legibus ea iuris regula deſcen- 5
diſſe,vt q plus peteret,cauſa caderet. Id enim
conſequens eſt ex eo quod idem Solon iudices
iuſsit,aut damnare omnino, aut abſoluere eũ
vnde petitur. Itaq; ſi actor, vel obolũ amplius,
quàm ſibi debeatur petat, iudex debet reũ ab-
ſoluere, actorem verò omnino condemnare,
non autem illi aliquid deberi pronunciare,ne
ſententiarum inter iudices ob idipſum ſequa-
tur diuerſitas,& diuiſio,quæ in omnibus iudi
cijs,quam maximè fieri poteſt vitanda eſt. fin-
ge actorem intendere decem ſibi dari oporte-
re,aduerſarium autem tantum nouem debe-
re. Si paret vni iudicum nouem deberi, non
debebit tamen id pronunciare, ſed decem nõ
deberi, qua pronunciatione dicendus nõ erit
peierare. Verum enim eſt, cui nouem tantum
debentur,decem non deberi. Nam ſi hæc licen
tia iudicibus detur,inquantum ſibi probatum
videbitur reum damnare,euenire poterit,vt al
ter pronunciet nouem deberi, alius quinque,
alius octo,alius nihil. quæ ſententiarum diuer
ſitas nullum reperiet exitum. Rectè hæc per
Ariſtotelem probantur in ſecundo de Repu-
blica cõmentario. Sed hodie cum hoc ius an-
tiquum ſublatum eſt, puto debere iudices pro
nunciare affirmatiuè quid ſibi deberi actori
liqueat, etſi non tantum quãtum petitum ſit.
Nam & eam ſummarum diuerſitatem ſic ex-
pediuit Iulianus,vt nullo caſu propter id diui
ſio fieri debeat ſententiarum. Itaque ſi ex tri-
bus arbitris, aut iudicibus vnus quindecim,
alius decem,tertius quinq; condemnent, quin
que debere præſtari,hoc eſt, minimam ſenten
tiam,quia ſcilicet in eam ſummam omnes cõ
ſenſerunt. l.Diem.§.ſi plures.De Receptis, qui
arbitrium rec.vt ſen.di.& l.inter pares.§.ſi di
uerſis. De re iudicata.

Pag. 157. ei quoque das.l.ſing.C.argenti pre
cio.quæ & ex manu ſcriptis, & Codice Theo-
doſiano lib. 13.tit.2.l.1. Arcadij,& Honorij eſ
ſe deprehenditur. Qua in re ſummam rurſus
incuriam tuã legendi tui Codicis impreſsi pro
mulgas,quem ſi à quinquennio legiſſes veram
Arcadij,& Honorij inſcriptionem agnouiſſes.

Pag. 158. l. Quoties. C.de ſuſceptoribus. ſi-
mili errore Alexandro Imperatori tribuis, q
Valentiniani,& Valentis AA. eſt ad Germania-
num comitem. S.Largitio.ex manuſcriptis.&
C.Theodo.lib.12.tit.6.l.13.

Ibidem prętermittis legem 1. illo tit. à Constantino latam, & melius tuo proposito congruentem. Est enim Constantini ad Eufraxiũ rationalem trium prouinciarum vt optimi libri docent, & Codex Theodos. lib. 12. tit. 16. l. 2. qui tamen error nondum in tuo libro, nec in quouis impresso, repositus est.

Vide nunc, & mecum recognosce, quã bellè tota auri, argenti, æris ęstimatio, ab iisdẽ autoribus, Arcadio, & Honorio profecta sit. l. sing. C. de arg. prec. l. 1. C. De collatio. ęris. quã tu ex Cõstãtino, Alexãdro, & Arcadio cõpilari putas. Eam aũt placet hic obiter exactiore calcu-
6 lo subducere. Libra † auri continet libras argẽti quatuordecim, & præterea duas librę argẽti quintas partes, vt sit auri ad argentũ ratio (quam tu barbarè, & ineptissimè proportionem vocas) decupla, & quadrupla superbi partiens quintas. Eadem auri libra continet æris libras M. CCCC. XL. vnde ratio quoq; au-
7 ri ad æs efferri potest. Porrò † argenti libra cõtinet ęris libras centum: vt sit ratio argenti ad æs centupla. Habes paucissimis verbis totam metallorum (quæ quidem ad rem monetareã pertineant) subductam rationem, quam tu elementorum Arithmeticæ ignarus (quam artem cum in aliis rideas, tibi deesse deploro) multis uerbis assequi, aut complere hoc loco non potuisti.

Pag. 164. tribuis Iustiniano l. 2. C. de ponderatorib. falsissimè. est nãq; Iuliani ad Mamertinum PP. ex bonis libris. & Cod. Theodo. lib. 12. tit. 7. l. 2.

Pag. 165. edictum Constantini vocas. l. 1. C. de veteris numismatis potestate, cum sit rescriptũ Valẽtiniani, & Valentis AA. ad Iulianũ PP.

Pag. 173. eidem Constantino falsò affingis. l. 1. C. de ob. votor. quæ Arcadii, & Honorij est, in antiquis autem impressis nullam habet inscriptionem.

Pag. 224. tribuis eidem. l. 1. C. de nauiculariis, quæ tamen Constantii. A. est & Iuliani Cęsar. ad Olybrium Præfectum vrbi, ex bonis libris, & Cod. Theod. lib. 13. tit. 5. l. 9.

Pag. 225. falsò Constantinum autorem putas l. 1. C. De naufragiis, cum in optimis libris (quo nunquam requirere curasti) sit Antonini. Ea denique mihi videtur esse Antonini Cõstitutio, cui meminit Vlp. l. vlt. de incend. ruina, naufragio.

Pag. 292. Dum ais Constantinum pactione commissarias (quas ridiculè in prioribus ad Institutiones commentariis pacta legis commissaria uocabas. tit. quib. alie. licet) in pignoribus inutiles esse uoluisse. l. vlt. Cod. De pact. pign. notam Constantini legem explicas, quã Iustiniani, nec animaduertis Iustinianũm derogasse Constantino. Hic enim generaliter edixerat legem commissariam reiici debere etiã in venditionibus: quod adhuc intelligere licet ex pura puta Constantini lege, quę extat Cod. Theodos. lib. 3. tit. 2. l. 1. quod etiam ex proximis, atq; coniunctis titulis emptionum certissimè colligo. Denique cum pignoris mentio nulla tota ea lege fieret, cautè Tribonianus, vt aliàs sæpè, iniecto pignorum uerbo, legem cõmissariam in emptionib. retinuit, propriis ẽt de ea titulis constitutis, à pignoribus tantum relegauit. Fateris etiam iam olim ab Alexandro eandem pactionem, aut legem in pignoribus improbatam fuisse. l. 1. illo tit. ut superua cua futura fuerit Constantini similis lex. Dico itaq; in uniuersum eam à Constantino abrogatam fuisse, quæ & Antonino in uenditionibus displicuerat, autore Paulo. l. Aemilius. De minoribus.

Pag. 127. ex tit. De diuer. off. videris aliquid Constantino tribuere, at ne lex quidem illius tit. prima Constantini est.

Pag. 301. debuisti indubitanter adscribere Constantino Constantini filio. l. His solis. C. De reuocand. donat. argum. Codi. Theodos. lib. 8. titu. 6. l. 1. sed & nomen Philipphi PP. id suadet.

Hæc cursim librum tuum legens adnotaui tua causa, & ne cætera quoq; inuidisse tibi videar (multas enim Constantini leges prætermisisti, quòd eius esse ignoraris, multas etiã, quas ei falsò tribui necisti) subiiciam breuem earum notitiam. Nam istud per omnes imperatores exequi nimis fortè longum esset: qđ tamen præstare posthac non abnuo, si hoc genus admonitionis meæ probaueris.

LEGES QVAE FALSO CONstantino dantur, aut adimuntur.

CAPVT XXI.

L. 1. C. de ponderat. Constantini est, nõ Alexandri. l. 1. tit. seq. Arcadi est, non Constantini l. 8. De incolis, Valentiniani, non Constantini l. 8. De muneribus, Dioclet. & Maxim. non

Constantini.l.1.De excusatio.artific. Constantini,non Theodosij.l.1.C. De susceptor. Constantini,non Antonini.l.1.De fabricēsibus,Valentiniani,non Constantini.l.De suarijs,Valentiniani,non Constantini.l.1.C.De spectaculis, Valentis,nō Cōstantini.l.1.De mancip.& colonis,Constantini,non Valentiniani.l.1.C. De palatijs,Theodosij,non Constantini.l.2.C.De dignita. Constantini, non Alexandri.l.3.eo.titu. item.4.5.6.7. Constantini,non Gordiani.item lex.11.eo.tit.Valentiniani,non Constantini,vt quidam putant.l.1.De commeatu, Constantini,non Arcadij,& Honorij. l. 1.De diuers.off. Valentiniani,non Constantini.

Habes admonitionem hominis plus quàm fortasis putes de te soliciti, quàm si vt spero, legeris, licebit tibi leui, & facili pseudo Constantini tui iactura,cęteros tuos eiusdem farinæ libros, & maximè Theodosium illū quem iam hoc tuo libro ostentas, quàm minimo tuo damno redimere ab hac falsi noxa,vel supprimendo,vel ex his, quæ præmisi, similibusque adminiculis detergendo,atque emendando. Neque verò te pudeat ab eo quædam edoceri,quem vultu,& fastu,& mento, vt plerosque omnes, despicere, & summouere solitus es. Nam quod me à D. Barone summo iuris magistro institutum in tuam sectam repetis, quo impunius cuncta tibi in me, meosque animi fœtus licere persuadeas, agnosco versutiā: neque tamen vnquam hoc à me responsum feres. Sus Mineruam. Sed vereor ne non aliquando melius sit nimis oculatum in tuis scriptis notandis discipulum tibi optasse.

Liber Primus.

CAPVT I.

Quænam a Iurisconsulti tradita sit iuris partitio.

SVMMARIVM.

1 *Naturæ interpretationem Iureconsulti duplicem esse contendunt.*
2 *Homines duplici natura induti sunt.*
3 *Iuris naturalis duplex interpretatio. & 6.*
4 *Ius à iubendo nomen accepit.*
5 *Iussus, & ius differunt.*
7 *Laurentius Valla reprehenditur.*
8 *Ius naturale diuiditur.*
9 *Seruitus, & libertas quomodo distinguantur.*
10 *Iuris diuisio secundum Ciceronem.*

QVVM de æquo, & iniquo disseritur, æquitatis loci bipartitò cernuntur, (inquit) Cicero, natura & instituto.
1 † Naturam Iurisconsulti sic acceperunt, vt eius interpretationem esse duplicem contenderint: vnam quidem humano generi cum belluis ipsis communem, alteram
2 verò solis hominibus propriã. † duplici enim homines natura indutos esse, scribit eleganter Connanus: vna, qua Deo assimilatur: altera, secundum quam dicitur masculus, & fœmina. Humanitas enim inter extrema duo, quasi media sita est, scilicet inter diuinã, incorporeamque, & inter sensitiuam, brutorumque naturam: ac vtriusque hominem esse participem; in Genes. scribit Procopius. Et quia vtraque iuris quadam functione est prædita, hinc etiam
3 factum est, † vt duplex sit iuris naturalis interpretatio: sic nimirum, vt ius aliquod natura hominibus cum belluis communis obseruari præcipiat, & ratio quoque quadam iuris functione humani generis societatem foueat. Vlpianus sanè naturale ius illud cuius peritia omnia animalia censentur, ius esse ait, quod natura omnia animantia docuit, ca. 1. de iust.
4 & iur. † Ius autem, quod à iubendo nomẽ accepisse dubium non est, in ijs solum versabatur, in quibus esset de æquitate disceptatio.
5 † Aliud igitur iussus, & imperium, aliud item ius erat. Quicquid iubebat natura, iussus, imperium, impetus, & instinctus, non ius dicebatur. nomen enim iuris ad ea, quæ ex æquo, & bono constabant, duntaxat referebatur. Nam quæ præter instinctum naturæ simplicẽ, vim quandam æqui, bonique amplectebantur, iuris nomine, velut æquo, bonoq; proprio, complexi sunt veteres. Ius igitur naturale est ius illud, quod ius natura docuit omnia animantia: cuius generis sunt, liberos educare, vim vi repellere, & id genus alia. Quæ quod iustitiæ, æquitatisq; effigiem, seu quandam ideam præ se ferant, iuris idcirco nomine comprehendutur. Quin & altera iuris naturalis interpretatione, ius quod solos homines naturalis rõ docuerat, iuris ẽt naturalis nomen obtinebat: verũ hac discriminis rõne, q̀ illud indirectè, seu per consequens, alterum verò directè naturale vocaretur. † Ius ergo naturale duplex erat: 6
vnum quod natura docuerat, alterum quod ratio. Quod natura docuerat, ideo naturale dicebatur, quia illud natura docuerat, quæ cunctis hominibus, cũ belluis cõis erat, & sic directè: quod ratio, ideo naturale vocabatur, quia ratio, quæ solis tributa est hoibus, esset naturalis, & sic indirectè. Non. n. ideo naturale dicebatur, q̀ rõ illud docuerat. sed quia rõ naturalis erat, & sic per pñs, & indirectè. Si. n. ratio non fuisset naturalis, vtiq; nec ius illud, quod rõ docebat, iuris naturalis nomine censeri potuisset. Hæc si considerasset Laurentius Valla, tã inique Vlpiano conuitiũ non fecisset, existimas cũ in brutis nulla sit rõ, nullum in ijsdem ius inesse. † Quo quid põt absurdius dici? Si. n. 7
vim vi repulero, nonne iure facio? si id bellua fecerit, an quæso qd' in brutis nulla sit rõ, ideo minus iure factum causabere? Vim vi repello, qd' illud mihi suggerat, qua pditus sum, rõ: bellua vim vi repellit quod illã id natura, quã cũ hoibus habet communẽ, sic facere docuerit. Vt enim esset ius, non ex vtentium qualitate, sed ex facto æstimabať. Proinde quæ ab hominibus, vel à brutis fierent, si quã iusti, & æq effigiẽ referrent, iuris appellatione olim cõtineri,

 neminem

8 neminem posse inficiari arbitror. † Diuiditur aût ius naturale, in ius quod natura docuit, & in ius quod ratio docuit. Rursus, ius illud qđ rō docuit, partim erat constitutū, partim non constitutum. Quod. n. naturalis rō constituit, si quidem inter omnes homines, apud omnes perçque custoditur, vocaturque iusgentium quasi quo iure omnes gentes vtantur: sin verò inter alicuius ciuitatis populum, ius ciuile dr. A iure aût naturæ solis hoībus proprio, iusgētium recedere facilè est intelligere, quia iusgētium ius est naturale constitutum, & vsu receptum: ius verò naturæ, hominum mētibus inhærens iusta ratio. Quæ si constituatur, & in vsum aliquem recipiatur, mutat nomen suū: & si quidem à gentibus, iurisgentium: sin verò

9 à ciuibus, iuris ciuilis nomen adsumit. † Hinc seruitus constitutio dr iurisgentium: libertas, non naturalis constitutio, sed facultas, ca. 3. de stat. hom. Hinc ēt factum deinde suspicor, vt vim vi repellere, à Florentino iurigentium adscribatur, c. 3. de iust. & iur. quod, si originem spectes, reuera iuris vtriusq; naturæ est. c. 1. §. 16. de vi, & vi armata. Est ergo iurisgentiū, & iuris vtriusq; naturæ simul. Iurisgentiū quidē, quod gentes ex naturali, & innato iure obseruent, vt qui vim vi repulit, non puniatur: quò spectant hæc Florentini verba: [Nam hoc iure euenit, vt quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, iure fecisse existimetur.] c. 3. de iust. & iur. Naturæ verò, quod id facere, vt omnib. animantibus natura, sic hominibus ratio præcipiat naturalis. Vt ita quidem eorū opinioni minimè subscribendum sit, qui Tribonianum (excusantes Florentinum) erroris hic insimulant. Est ēt eorum sedulò fugiendus error, qui à naturali isto iure, gentiū ius non distinguūt: quod veteres fecisse non est obscurum, si pter definitionem iuris ciuilis ab Vlpiano traditā c. 6. de iust. & iure, consideremus illud iusgentium duntaxat appellandum esse, quod naturalis rō inter omnes homines constituit; ca. 9. d. titu. quod naturali rōne inter oēs homines peræque custoditur, c. 1. de acq. rer. dom. Qua in snia ēt Ciceronem fuisse, hinc conijcio, qđ

10 ille hominibus proprium ita partitus sit, † vt aliud hominum, aliud gentium, aliud denique ciuium cōe esse contenderit, in li. 1. de Oratore. Nimirum per ius hominum cōe, iustam rationem hominum mentibus natura inditam: per gentium verò ius, constitutam inter oēs homines æquitatem intelligens. Et ita quidem ius aliud constitutum est, aliud non constitutum. Constitutum in iusgentium, & ciuile diuiditur. De gentiū iure, quod ciuili antiquius est, satis multa: de iure ciuili alio loco tractabimus. Exposui paucis, nō qđ Philosophi, sed qđ Iurisconsulti de iure, eiusq; partibus senserint.

CAPVT II.

Quo sensu scripserit Vlpianus: iuris nomen à iustitia descendere.

SVMMARIVM.

1 *Ius iustitia, prius, & antiquius est.*

2 *Ius à iustitia descendit, & quomodo. & nu. 3.*

Ait Vlpianus: Iuri operam daturū prius nosse oportet vnde nomen iuris descēdat. est aût à iustitia appellatum. c. 1. de iust. & iur. † Quum ius iustitia prius sit & antiquius, 1 quō illud à iustitia posit descendere, nonnullis visa est quæstio perdifficilis. Existimarē per hoc, quod à iustitia ius descendere contenderit Vlpianus, eum non negasse, ius esse prius iustitia: sed † nomen illius iuris, qđ iustitia prius 2 est, & antiquius, à iustitia existimasse descendere. Ius enim in imaginatione positum est, nec certo noīe alio, q̄ iuris, aut antiquitatis designari potest: Iustitia est quędam virtus, qua in reddendo iure, constituendoque fungimur, † Hæc iustitia dat nomen iuri, non vt ius dun- 3 taxat appelletur, quod per eam exercetur, verum ita, vt ius per iustitiam speciei insuper adsciscat expressam designationem. Nam quū ius ad actionē, & exercitiū trahimus, tūc iustitia, siue virtus illa qua id fit, imponit nomē iuri: & si quidem inter ciues illud fiat, non ius solum, sed ius ciuile: sin inter gētes, iusgentiū vocabitur. Qui n. n. ius nihil aliud sit, quā iussus, iustitia verò virtus, qua q̄ sic iubet, pditus est; sequitur, vt qui iustitia fungit, nomē imponat iuri. Hinc eam Aristoteles Ethicorum lib. 5. videri ait affectionem animi iustitiam, qua apti sumus ad res iustas gerendas, quaq; res iustas facimus, & cupimus facere.

CAPVT III.

Explicatur capitu. 8. De appellat. & capit. 42. De iniur.

SVMMARIVM.

1 *Conuicium quid significet.*

2 *Sententias iudicum reprehendentes plecti solere.*

3 *Appellare non oportere cum conuicio iudicis.*

Quod

QVod Vlpianus scribit, cum in unum cõplures voces conferuntur, conuiciũ appellari, quasi conuocium, c. 15. §. 2. de iniur. id
1 perpetuò uerum non est. † Nam is qui aliquẽ reprehendit, etiam si in unum uoces complures non conferantur, rectè nihilominus conuicium facere dr. Quo sensu conuicium facere C. Iunio iudici quæstionis, pro Cluẽtio Auito: & quo Quinctio, sustinere quotidianũ alicuius conuicium, scripsisse uisus est Cicero. Nec est ẽt oẽ cõuicium iniustum, aut inhonestum. Nam posse alicui conuicium iustè, honesteq; fieri, ostendit Plinius, cum sic libro sexto Epist. scribit: Proinde ẽt atq; ẽt rogo, ut mihi semper eadem simplicitate, quoties cessare uideor (nunquam enim cessabo) cõuiciũ facias. Ostendit id ipsum Cicero, sic Cornificio scribens Epist. Fam. lib. 12. Meo iustissimo, honestissimoq; cõuicio, te tuã dignitatẽ sũma tua virtute tenuisse, puinciæq; honoribus amplissimis affectum, uehementer gaudeo. Hinc qd Vlpianus, & Paulus scribunt iudici ab appellatoribus cõuicium fieri nõ oportere, alioquin eos qui conuiciãtur, infamia notari, plectiq; diuos fratres voluisse, (c. 42. de iniur. & c. 8. de appellat.) illud de iis esse accipiendum rectè vt qui sententias iudicũ reprehendunt, eorũq;
2 pronuntiationi contradicunt. † Hmõi. n. homines plecti solere docet euidenter Apuleius in prima Apol. ubi de Sicinio Aemiliano loqtur, quẽ cum dixisset, auunculi sui testm̃, quod verũ sciebat, pro falso infamasse, subiecit: Tanta quidẽ pertinacia, ut quum Lollius Vrbicus 5. c. verum uideri, & ratum esse debere, de cõsilio consulariũ uirorũ pronuntiasset, contra clarissimã uocẽ iurauerit uecordissimus iste tñ, illud testm̃ fictum esse, adeo ut ęgrè Lollius Vrbicus ab eius pnicie temperarit. Et id quidẽ adeo verum erat, vt cõtenderit expressè Plinius, ne interrogare quidem fas esse, de quo pnuntiatum est. Scribit. n. Voconio lib. 1. Epist. interrogatum se à Regulo, ecquidnã de Metti Modesti, qui à Domitiano relegatus erat, pietate sentiret, his uerbis rñdisse: Quæris, inquam, quid sentiã? At ego ne interrogare quidem fas puto, de quo pronuntiatum est. Conticuit, inquit Plinius, me laus & gratulatio secuta est, quod nec famam meã aliquo risu, utili fortassis, inhonesto tñ læserã, nec me laqueis tã insidiosæ interrogationis inuolueram. Et paulò post: Ecce tibi Regulus: Quæro, inquit, Secunde quid de Modesto sentias: Vides quod periculum si respondissem, benè? quod flagitiũ, si, malè? Huc accedit quod Sidonius Apollinaris sic epist. lib. 1. scribit: Namq; hic quoq; cumulus accedit laudibus imperatoris, q amare palàm licet, & capite damnatos. Et hæc qdẽ quũ ita sint, non esse nũc admodum obscurũ puto, quid sibi voluerit Pau. Sent. lib. 5. tit. 35. quum
ita scribit. † Eum qui appellat, cũ cõuicio ipsius 3
iudicis appellare nõ oportet: ideoq; quod ita fcm̃ est, arbitrio principis vindicatur. Illud. n. de eo esse accipiendum dubium nõ est, qui sic formulã appnonis pcipit, vt in ea iudicis sniam eludat, hunc in modũ: [Quia malè iudicatum est, appello.] Id. n. fieri boni mores nõ patiunt.

CAPVT IIII.

QVAENAM DICANTVR INAVRES, & de muliebribus ornamentis quędam non passim obuia.

SVMMARIVM.

1 *Ornamenta muliebria quæ, & qualia.*
2 *Inaures ab aurium foraminibus nuncupatæ sunt.*
3 *Mulierũ cura quotidiana circa ornatum corporis.*

ORnamenta, inquit Vlpianus, muliebria,
sunt, † quibus mulier ornatur, ueluti in- 1
aures, armillæ, uiriolæ, annuli præter signatorios, & oĩa quæ ad aliam rem nullam parant, nisi corporis ornandi caussa: quo ex numero ẽt hæc sunt, aurum, gemmæ, lapilli, quæ aliam nullam in se vtilitatem habent. c. 26. De aur.
arg. leg. Testatur Isidorus, † ab aurium forami- 2
nibus, ex quibus preciosi lapilli dependebant, inaures nuncupatas esse. Idq; uerissimũ eẽ docet apertè D. Hieronymus. sic. n. epist. quadam Demetriadi scribit: Vt taceã de inauriũ pciis candore margaritarum, rubri maris profunda testãtium, smaragdorum virore, ceraunio-rum flammis, hyacinthorum pelago, ad q ardent, & insaniunt studia matronarũ. Accedit, & illud eiusdẽ ad Lætã: Caue ne aures eius pfores, ne cerussa, & purpurisso cõsecrata Christo ora depingas, nec collum auro, & margaritis premas, nec caput gẽmis oneres. Idẽ Hieronimus eleganter de Romanis matronis, in vita B. Marcellæ uiduæ Romanæ differẽs, sic ad virginẽ Principiũ scribit: Illę solẽt purpurisso, & cerussa ora depingere, sericis nitere uestib, splẽdere gẽmis, aurũ portare ceruicib, & auribus pforatis rubri maris preciosissima grana

ſuſpendere, frāgare, muſco mure, maritos ita
plangere, ut tandē dominatu eorum ſe caruiſ
ſe ſentiunt. Eoque ēt ſpectat, quod ſic in libro
de habitu virginū Cyprianus ſcribit: Non inſe
rant aurib. vulnera, nec brachia includat, aut
colla de armillis, & monilibus precioſa cathe
na, ſint à compedib. aureis pedes liberi, crines
nullo colore fucati, oculi conſpiciendo Deo
digni. Quanā aūt ætate cōſueuerint aures vir-
ginū perforari, optimè in eodē de habitu vir-
ginū lib. tradidit his verb. Cyprianus: An vul-
nera inferri aurib. Deus uoluit, q̄b. innocens
adhuc infantia, & mali ſecularis ignara crucie
tur, vt poſtea de auriū cicatricibus, & cauer-
nis precioſa grana dependeant, etſi nō ſuo pō-
dere, mercū quātitate? Et hæc q̄dē de inauri-
bus ſufficerent, niſi de iis meminiſſem hæticū
quendam noīe Iulianum, elegāter ēt ad Deme
triadē virginē ſcripſiſſe in lib. de inſt. morum
virginis: Sæculi, inquit Iulianus, virgines, q̄ ſe
nuptiis præparant, & indulgentiā apoſtoli ma
gis, q̄ conſilium ſequi malūt, magis amplectū-
tur incontinentiæ remediū, quam præmium
cōtinētiæ; ut ſponſis placeant, eosq; in amorē
ſui magis incitēt, mira ſolicitudine ſe formare
ſtudent, & naturalē corporis pulchritudinē,
3 ornādi arte commendant. † Hæc eſt illis ꝑ dies
ſingulos cura præcipua, decentibus fucis colo
rare faciem, implicare auro crinē, & ardentes
concharū lapides capitis honorē facere, ſuſpē
dere ex aurib. patrimonia, brachia ornare mo
nilibus, & latera, incluſas auro gēmas à collo
in pectus demittere. Hæc Iulianus: cuius liber
de inſtitutione morū virginis, operum D. Hie-
ronymi Tomo 4. præponitur. De inauribus ui
ſus eſt etiam ſentire Seneca in libro de beata
uita, dum ita ſcribit: Quare vxor tua locuple-
tis domus cenſum auribus gerit? Et libro 2. ad
Serenum: Quid refert, inquit, quantum ha-
beat, quot lecticarios, quàm oneratas aures,
quàm laxam ſellam.

CAPVT V.

Quo ſenſu ſcripſerit Vlpianus, uectigalia præ-
dia longo tempore capi poſſe, cum eadem
prædia non poſſe uſucapi ſcripſerit expreſ
sè Paulus.

SVMMARIVM.

1 *Ciues Romanos, prouincialesq́; in prouinciis prædia poſſediſſe, & emancipaſſe probatur.*

2 *Prædia mancipi, & nec mancipi qua ratione ab inuicem diſcernantur.*

3 *Prædia uectigalia, tributaria, & ſtipendiaria quomodo differant.*

4 *Prædia vectigalia non capiuntur, ſed capiuntur longa poſſeſſione.*

CIues † Romanos, prouincialesq́ue in ꝓ- 1
uinciis ꝑdia poſſediſſe, & emancipaſſe, ex
Plinio, Modeſtino, & Cicerone, in lib. ſingula-
ri ad leges 12. tab. eſt à nobis demonſtratū. Id
ipm̄ cōfirmat Hygenus Auguſti libertus lib. 2.
de limit. conſt. Hi agri, inquit, qui redditi ſunt,
non obligātur vectigalibus, quoniā ſ. priorib.
dn̄is redditi sūt. Accedit huc ēt elegans eiuſdē
Hygeni, fundorum exceptorū, & conceſſorū
dn̄a. Excepti, inquit, ſunt fundi bene merito-
rum, vt in totū priuati iuris eſſent, ne Coloniæ
vllā munificentiā deberēt, eſſent in ſolo popu
li Romani conceſſi ſunt fundi, è q̄bus eſt in-
dultum, cum poſsidere unicuiq; plus q̄ edi-
ctum continebat, non liceret. Nec alio referen
dū vř, quòd de prædiis prouincialibus hunc in
modū Sidonius Apollinaris ſcribit epiſt. lib. 5.
Hi ſunt qui inuident tunicatis otia, ſtipendia
paludatis, uiatica ueredariis, mercatoribus nū
dinas, munuſcula legatis, portoria quadrupla-
toribus, prędia prouincialibus. Et quia in ſolo
prouinciali prædia quædam mancipi, quædā
nec mancipi fuiſſe conſtat: videndum eſt, hęc
ab inuicem qua ratione diſcernantur. † Præ- 2
dia illa quorum legitimam dn̄ium ad ciuem
Romanum, aut ad ꝓuincialem aliquem perti-
nebat, prædia dicebanť mancipi, à mancipio,
hoc eſt dn̄io legitimo. Ea uerò prædia quorū
proprietas ad populū Romanū, aut ad princi-
pē ſpectabat, ꝓuincialibus nuda dūtaxat eorū
poſſeſsione relicta, nec mancipi eſſe dicebanť,
qualia ſunt ꝑdia vectigalia, ſtipēdaria, & tribu-
taria † Vectigalia n. Reipublicæ populi Roma 3
ni, tributaria uerò, & ſtipēdaria principis erāt
proprietate, vſu verò, & fructu poſſeſſorū. Et
idcirco ſic alienari nō poterāt, vt Romano po
pulo, aut principi eorū adimereť ꝓprietas: Ceſ
ſione tn̄, autore in fragmentis Vlpiano, rectè
alienabāť: uerū ita, vt illo eodē utendi fruen-
di iure, ſiue, vt Accurſianorū verbo utar, vtili
(q tn̄ rectius bonitariū appellatur) dn̄io, quo
in hmōi prędiis vtebantur, alteri rectè apud
ꝓuinciæ præſidē poſſeſſores cederēt, proprie-
tate interim populo, & principi ſēper ſalua. c.
71. in fi. de leg. j. Eaq; ratione vňr ēt hmōi prę-
dia

dia olim longa possessione acquiri consueuisse, q tñ vsucapi posse negauit expresse Paulus c. 12. de Publ. in rem act. † Igitur prędia vectigalia usu non capiuntur, capiuntur tñ longa possessione. c. 15. §. 13. de dam. infect. Vsu quidē non capiuntur e a ratione, qua res sacræ & sanctę non pñt vsucapi. c. 9. de usucap. habita s. solius iuris, nulla facti consideratione. Vetāt, inquit Seneca, Iurisconsulti quicquam publicum usucapi. Et idcirco populo Romano prædiorum istiusmodi nullo usu, nullo tempore, adimi ꝓprietas potuit. Sed quia vsu & fructu possessorum erant, idcirco non proprietas qdē, uerū vsus eorū, & fructus, rectè longa possessione capi poterat. Nec sanè absurdū est, cū legimus ꝑdia, nec mācipi lōga possessione capi, ut eo mō acquiri longa possessione hmōi ꝑdia intelligamus, quo per usum, proprietate salua, ꝑfit acquiri. Proinde sic usucapi, siue longa possessione (q̄ in legitimæ usucapionis locū diu ante tempora Iustiniani successit) acquiri prędia vectigalia interpretabimur, ut usus eorum & fructus (solent. n. in annos cētenos plerumq; aut in perpetuum locari) ab improbo possessore alteri in iure cessus, lōgo tpe sic bona fide possidenti acquiratur, vt verus eorum possessor, iusta bonæ fidei possessoris præscriptione, prorsus ab aliis excludatur. Eoq. sensu ad possessorē bonæ fidei, ꝑdij vectigalis dñiū transire dicebatur, quo libera eodē ꝑdio vtendi fruendi potestas acquisita eidem bonæ fidei possessori longo tempore existimabatur. d. §. 13. Et ita quæ usucapi non poterant, rectè per longam possessionem acquirebantur prædia uectigalia. quod à nemine animaduersum est.

CAPVT VI.

Emendatur, & explicatur Vlpiani locus, de his qui propter loci religionem inde se mouere non possunt.

SVMMARIVM.

1 *In ius uocari non possunt qui ad aras, & fana deorum confugiunt.*

EXponendum est, quid sibi voluerit Vlpianus, quum eos scriberet in ius vocari non posse, q pp loci religionē inde se mouere non pñt, c. 2. de in ius uoc. Existimo locū hunc corruptū esse, & sic restituēdū, vt ꝓ [se mouere,] legamus [remoueri,] atq; ita intelligēdū, quasi dixerit Vlpianus, † eos qui ad aras deorum,

1 aut ad alium locū aliquē, cuius religio impedit quominus quis inde inuitus remoueatur, confugiunt, vocari in ius, trahi, aut rapi inde non posse. Nec quidem dubium est, quin hi q ad fana, ad aras Deorū confugiebant, in iis sic essent tuti, ut inde uocari, aut trahi ad ꝑtorē inuiti non possent. Idq; à Cicerone, Plauto, & aliis ꝑclaris autorib. passim traditū est. Cic. in orat. ꝓ domo sua: Hic aræ sūt, hic foci, hic dij penates, hic sacræ religionis cęremoniæ continētur, hoc perfugiū est itā sanctū oīb. ut inde abripi neminem fas sit. Plautus in Rudente:

Fert e suppetias, qui Veneri, Veneriæq; antistitæ
More antiquo in custodiam suū cōmiserunt caput.

Et paulò post *Mulieres*
Duæ innocentes intus hic sunt tui indigētes auxilij.
Quibus aduorsum ius, legesq; insignitē iniuria hic
Facta est fitq; in Veneris fano.

Aelius Lampridius in vita Elagabali, sic de Elagabalo scribit: Hic ferē occiso Macrini factione patre, ut dicebař, Antonino, in tēplū Dei Elagabali cōfugisse, uelut in asylū, ne interficereť à Macrino, qui sæuissimè cū filio luxurioso, & crudeli exercuit imperiū. Sidonius Apollinaris epist. lib. 1. Implet quotidie siluas fugietib. uillas hostibus, altaria reis, carceres clericis. Et hæc qdē moris antiq, religionisq; ꝑrogatiua tā seruis, quā liberis hoīb. competebat. Idq; in eadē comędia testaľ etiam Plautus his uerbis:

Mihi nō liceat meas ancillas Veneris de ara abducere?
Dæ. Est lex apud uos.

Eoque spectat quod idem Plautus sic in Mostel. scribit,

Immò primùm volo,
Quæstioni accipere seruos. Tr. facundū ædepol censeo
Ego interim hanc aram occupabo. Th. Quid ita?
Tr. Nullam rem sapis.
Ne enim illi huc cōfugere possint, quæstioni quos dabit

Igitur qui ad hmōi locum confugit, cuius impedit religio quominus quis inde se moueatur inuitus, is inde uocari, trahi, aut rapi in ius non potest.

CAPVT VII.

Verus intellectus cap. 10. ff. Comm. diuid.

SVMMARIVM.

1 *Absens non est puniendus.*
2 *Inaudita causa nemo damnandus.*

Domus

3 *Domus reorum publicatæ, & euersæ sunt ob maxima scelera.*

1 Diuorum Seueri, & Antonini rescriptũ est, ne quis absens puniatur: neq; enim
2 † inaudita caussa quenquam damnari æquitatis ratio patitur, cap. 1. de reb. reis. De hoc rescripto Tertullianus, qui sub istis Imperatoribus vixit, sentire omnino visus est in Apologetico, dum ita scribit: Respondendi, altercandi facultas patet, quando nec liceat indefensos, & auditos omnino damnari. Ad quod rescriptum etiam referendum videt quod sic Apuleius scribit, de asino li. 10. Nec instar barbaricæ feritatis, vel tyrannicæ impotentiæ, damnaretur aliquis inauditus, & in pace placida tã dirum sæculo proderetur exemplum. Ideoq; si reus absens grauius videretur puniendus, hoc casu absens requirendus adnotari solet, vt copiam sui præstet. d. c. 1. Siq; ad edictũ magistratus non responderet, nec ab aliquo defenderetur, eius bona post annum in fiscum cogebantur. cap. fi. tit. Sed quorsum hæc? Nimirum vt intelligamus, quid sibi uoluerit Pomponius, quũ ita scriberet: Si is cum quo fundum cõmunem habes ad edictum non respõdit, & ob id motu iudicis villa diruta est, aut arbusta succisa sunt, præstabitur tibi detrimẽtum iudicio communi diuidundo. capit. 20. Comm. diuid. Florentiæ pro [Ad edictum,] rectius [Ad delictum] quàm, vt Duarenus emendauit, [Ad delectum, legitur. Ad delictum, & ad edictum non respondere, in effectu eadem sunt. Nam si reus latitans ad edictum magistratus non respondet, certè nec ad edictum respondet quod illi impingitur. Eorum autẽ, qui ad delictum non respondebant, villas dirutas, aut arbusta succisa fuisse, nusquam traditum est.
3 † Sanè nefarii sceleris, criminisque horrendi reis maximã tunc pœnam cõstitui, expresè testatur apud Pontifices pro domo sua Cicero, quũ domus eorum publicari, euerti, & complanari iubetur. Sp. Melij, inquit Cicero, regnum appetentis domus est complanata. Ecquid aliud æquum accidisse. Melio populus Romanus iudicauit? Spurii Cassii domus ob eandem caussam euersa, atque in eodem loco ædis posita Telluris. In Vacci pratis domus fuit M. Vacci, q́ publicata est, & euersa, vt illius facinus memoria, & nomine loci notaretur. Et paulò post: M. Flaccus quia cum Caio Graccho contra salutem Reipublicæ fecerat, & Senatus sententia est interfectus, & eius domus euersa, & publicata est in qua porticum pòst aliquantò Q. Catulus de manubiis Cimbricis fecit. Et hæc quidem omnia etiam Valerii confirmantur autoritate, qui de Spurio Cassio ad hunc modum scribit lib. 6. cap. 3. Senatus enim, populusq; Romanus, non cõtentus capitali eum supplicio afficere. interẽpto domum superiecit, vt penatiũ quoq; strage puniretur. In eodem loco sic Spurio Melio scribit idem Valerius: Quantum ergo odii aduersus hostes libertatis insitum animis antiq. haberent, parietum, ac tectorum in quib. uersati fuerant, ruinis testabantur. Ideòq; & M. Flacci, & L. Saturnini seditiosissimorum ciuiũ corporibus trucidatis, penates ab imis fundamentis eruti sunt. Quod igitur Pomponius de villa diruta, & succisis arbustis ait, illud ad sceleris atrociores, præsertim perduellionis, reos latitantes, nec ad edictum magistratus respondentes pertinere omnino uidetur. Quod autem de motu iudicis idem Pomponius scribit, profectò id mihi valde suspectum est, & pro [motu iudicis] legendum [magistratus imperio] omni ausim asseueratione contendere, erroremq́: ex his notis M. Lexortum videri, q bus tam magistratus imperium, quàm motus iudicis designari potuit. Aedes enim damnatorum non motu iudicis, sed magistratus imperio dirui solitas testatur non obscurè Plinius, quum sic in libello de viris illustribus de Lucio Quinctio Cincinnato scribit: Iterum post viginti annos Dictator dictus, Spurium. Meliũ regnum affectantem, à Seruilio Hala magistro equitum occidi iussit. domum eius solo æquauit: vnde locus ille Aeqmeliũ dictus. Porrò si cui hæc non probabitur interpretatio nostra, videat ille an verius ad finium regundorum controuersiam respexerit in hoc respõsõ Põponius, quàm ad criminis horrendi reos: præsertim cum sic Paulus etiam scripsit. Sed etsi quis iudici non pareat in succindẽda arbore, uel ædificio in fine posito deponendo, parteue eius, condemnabitur. ca. 4. §. 3. fi. reg. Vt sic contendisse uideri Pomponius posit, eum q in finibus vicini fundi tanquam in propriis ædificium, aut arborem posuerat, edictis tribus euocatum, nec respondentem, quasi contumacem condemnari, & iudicis qui de finibus co-

gnoscit, motu, ædificium in fine positum, eiusve partẽ dirui, aut arborẽ succidi cõsueuisse. Et proinde, si fundus reo latitati communis esset cum alio, solebat actione communi diui dundo omne detrimentum illud, quod is cũ quo communis est fundus, passus erat, prçstari. Et quamuis hçc ita se habeant, hac tamẽ in terpretatione posteriore idcirco mihi prior illa visa est multò probabilior, quòd in Florentinis pãdectis pro [Ad edictum,] expresse [Ad delictum legi videam. Sed cum vtraque, & ratione, & legum constet autoritate, profectò lectori, quam velit amplectendi liberam potestatem facio.

CAPVT VIII.

Quo sensu scripserit Vlpianus, calceatum debere præfectum vigilum coerrare.

SVMMARIVM.

1 *Ciues Romani calceis vsi sunt.*
2 *Calceorum apud Romanos genera, Mulleoli, & perones.*
3 *Perones quales fuerint calcei.*

1 CIues † Romanos calceis vsos esse, ex Tertulliano liquet, qui togç tormentum ꝓprium calceos fuisse cõtendit in libro de pallio his verbis: Calceos nihil dico, proprium to
2 gç tormentum, immundissimam pedum tutelam. Idem autor est, † calceos quosdam puros fuisse. Impuro, inquit, cruri purum, aut mulleolum inducit calceum. Et quia lunulas illos, qui nobilitate apud Romanos prçstare videbantur, in calceis tulisse refert in problematibus Plutar. idcirco dubium non vr̃ quin per mulleolos, lunulatos calceos, & per puros, eos qui ex puro corio sine lunulis facti erant, qui perones appellãtur, intellexerit Tertullianus: vel hinc potissimum, quòd mulleis reges Albanorum primos, deinde patricos vsos esse scripserit Pompeius Festus. Eoq; sensu calceos patricios esse accipiendos puto in hac inscriptione: AEDEM HONORI, ET VIRTVTI FECIT, VESTE TRIVMPHALI, CALCEIS PATRICIEIS. Nec sanè iisdem vsi sunt Romani magistratus calceis. Ex iis enim quidam mulleis, quidam peronibus induebanĩ, curules magistratus mulleos lunulatos, ceteri perones gestabant. Idq; Marcum Catonem testis est idem Festus, originum libro septimo sic scripsisse. [Qui magistratum curulem cepisset, calceos mulleos allucinatos, cæteri perones.] Quo quidem loco pro [allucinatos, aut alutatos,] aut [lunulatos] esse legendum, rectè vir quidam eruditus admonuit. Per † perones autem non rusticos cũ 3
Seruio, sed potius cum Tertulliano puros calceos intelligimus: quibus per niues, imbres, & glaciem veteres etiam vsos esse Iuuenalis his verbis autor est. Sat. 14.

Nil vetitum fecisse volet, quem non pudet alto
Per glaciem perone tegi.

Eodem sensu perones accepisse videtur Sidonius Apollinaris epist. libro quarto. Quorum pedes, inquit, primi perone setoso talos ad vsq; vinciebantur, genua, crura, suræq; sine tegmine. Et hæc quidẽ verissima sunt. Proinde quod ait Vlpianus calceatum debere prçfectum uigilum coerrare, cap. 3. §. 3. de offi. pf. vigil. illud ad perones, non autem ad mulleolos trahendum uidetur. tum quod magistratus iste curulis nõ sit (qui curulis magistratus reliquos, vti mulleis solet, vt ex Catone probatum est:) tum etiam quòd intempesta nocte ꝑ niues, per glaciem, & imbres præfectus vigilũ coerraret: siquidem mulleoli ex alutis, hoc est mollioribus pellibus facti, lunulatique prçfecto uigilum coerranti nulla ratione conueniebant. Quamuis interim dubium non sit, quin inter magistratum, & ciuium priuatorum perones fuerit nonnihil discriminis. Fortassis lapillis quibusdam, gemmisq; preciosis magistratuum perones exornabantur. Idque eo mihi facilius persuaderi potest, quòd sic in libro de habitu virginis scripserit Tertullianus: I atent in cingulis smaragdi, & clindros vaginæ suç solus gladius sub sinu nouit, & in peronibus vn. ones emergere de luto capiunt.

CAPVT IX.

De atrocibus iniuriis quædam vulgaria.

SVMMARIVM.

1 *Atrox iniuria fit trib. modis persona, tempore aut re.*
2 *Atrox iniuria quomodo persona fiat.*
3 *Atrox iniuria quomodo tempore fiat.*
4 *Atrox iniuria quomodo re fiat.*
5 *Iniuria in conspectu prætoris quomodo fiat.*

Atrocem

1 ATrocem † iniuriam aut persona, aut tempore, aut re ipsa fieri apud Vlpianū ait
2 Labeo † persona iniuriam atrociorē fieri, quū magistratui, quū parēti, patronove, & ut Iuli⁹ Paulus scribit, quoties senatori, vel equiti Romano, decurioni, vel alias spectatæ autoritatis
3 viro, iniuria fit: † tempore, si ludis, & in cōspe-
4 ctu Prætoris † re atrocem iniuriam haberi idem Labeo ait, utputa si vulnus illatum, aut os alicui percussum sit. cap. 7. in fi. de iniu. De atroci iniuria, quæ persona fit, sic scribit elegā. ter Saluianus lib. 7. de prouidentia Dei: si illustrem, aut prępotententem nequaq̄ exhonorari à quoquā licet, & si quisquā exhorrauerit, decretis legalib. reus existit, & iniuriarū actor iure dānat; quātò itaq; maius crimen est iniuriosum quempiā Deo esse? Sēper. n. ꝑ dignitatē iniuriā ꝑferentis, crescit culpa facientis: qa necesse est, quantò maior est ꝑsona q̄ cōtumeliā patit, tātò maior fit noxia eius qui facit. Et id q̄dē adeo uerū fuisse sequēti libro testat idē Saluianus, ut iniuriæ ēt leuiores, illustriori tñ personæ aut subliminori factæ, pro atrociorib. haberentur. Deū ergo, inquit, o hō, incuriosū, & negligentē uocas si quēlibet ingenuorū hominū hac contumelia læderes iniuriarū insolentium reus esses: certè si illustriorē quēpiā, aut sublimiorem, ēt censurā iuris publici sustineres. Pupillis. n. vel maximè prodigis hęc obiiciunt opprobria, perditorū hoc adolescētiū spāle cōuiciū est, vt abusores. s. & incuriosi, ac negligētes rerū suarū esse dicant. Cæterū tpe atrox efficit iniuria, si in ludis, & in conspectu prætoris eā fieri contingat. Ad ludos spectat illud Arnobij lib. 4. aduersus gentes. Magistratum in ordinē redigere, aut senatorē cōuicio prosequi, suis esse decrestis periculosissimum pęnis. Carmen malum conscribere, quo fama alterius coinquinet, & uita, decemuiralib. scitis euadere noluistis impunè: ac ne uestras aures conuicio aliquis petulantiore pulsaret, de atrocibus formulas constituistis iniuriis. Huc ēt referri debet, quod Casiodorum Variarū lib. sic populo Romano rex Theodoricus dr scripsisse: Atq; iō edictali programmate definimus, ut si atroces iniurias in quēpiā senatorum uox iniusta præsumpserit, nouerit se à p̄fecto vrbis legibus audiendū, ut pro facti qualitate discussa excipiat promulgatam iure sen-
5 tentiam. † Quod autem ad iniuriā attinet, quę in conspectu prętoris fit, id nuper cuidam eruditissimo interpreti uisum est apud Vlpianū mendosum esse, existimanti, IN CONSPECTV POPVLI ROMANI legendū. Assentirer optimo uiro, si sic scripsisset Vlpian⁹. [Tpe, si ludis, in conspectu p̄toris.] Sed q̄a sic scripsit: [si ludis & in cōspectu p̄toris] nō dubito quin hæc uerba, licet coniuncta uideantur, ꝑ separatis tñ accipienda sint: sicut illa in duodecim tab. [agnatorum, gētiliūq;] Itē, [nexū, mancipiumq;]. Et idcirco dubiū mihi non vr, quin tam de iis iniuriis, quæ in iure, in conspectu p̄toris pro tribunali sedentis, quā de iis, q̄ in ludis fiunt. Vlpianis hic sentiat. Siquidem tanti esse conspectus p̄toris potest, p̄sertim ꝑ tribunali sedentis, ut ei rectè solitudo esse aduersa possit. Festus. n. autor est, tertiò modo ꝯuentum intelligi, quum a magistratibus iudicii caussa populus congregat. Idq; ēt ex Apuleio cōstat, qui sic scribit in apologia sc̄da: Testor te Claudi maxime, volque qui in consilio estis, nosq; etiam qui tribunal mecū assistitis. Eoq; oīno spectare vr hæc Vlpiani uerba: Nā in prætoris cōspectu, an in solitudine iniuria facta sit, multum interesse ait, qa atrocior est, quæ in conspectu fiat.] Quo in loco haud dubiè illa fieri in p̄toris cōspectu iniuria dr, q̄ dicunt practici in facie iudicis fieri. Et hæc q̄dē interpretatio nostra eò uideri probabilior potest, q eam quoque iniuriam definierit Vlpianus atrocem, qua in theatro, quis vel in foro cęditur: ca. 9. in princ. de iniuriis. Haud dubiè ꝑ theatrū, ludos, & ꝑ forū, p̄toris ꝯspectū ex Labeonis sn̄ia intelligēs. ca. 9. §. 1. de pœnis.

CAPVT X.

De tutela fœminarum, deq; lege Claudia tutelari noua disputatio.

SVMMARIVM.

1 *Tutela perpetua tenentur mulieres.*
2 *Tutela cessa, cessitia, & quid cessicius tutor.*
3 *Tutelam sustineri quid sit.*
4 *Tutores extra ordinem quomodo dentur.*
5 *Tutores ex inquisitione quomodo dentur.*
6 *Legis Claudiæ duo sunt capita.*

DE TVTELA Fœminarum non tāta est obscuritas, quantam esse plerique existimant † Mulieres contendit Cicero teneri per 1
petua tutela, quas tñ Iurisconsulti anno duodecimo tutela liberari tradiderunt. Et utrūq; verissimū est. Erat. n. tutela pupillaris, q̄ anno duodecimo

duodecimo finiri solet: erat ét muliebris tutela, qua fœminæ ꝑ in manus couẽtionẽ, & Vestę sacerdotiũ duntaxat liberabant. Proinde quũ dixisset pro Murena Cicero, mulieres oẽs ꝑꝑ infirmitatẽ consilij, in tutorum ꝑtáte esse, ad Iurisconsultos cõuersus: Hi, inquit, inuenerũt gña tutorum, quę ꝑtáte mulierum continerẽtur. Itaq; moris olim fuit, vt virgines ad annũ vsque duodecimum sub tutoribus, vel testõ datis, uel legitimis agerent, & finitis annis pupillaribus, qa infirmitate consilij rebus propriis superesse non poterant, & more maiorum nihil agere sine autoritate, (queãdmodũ refert Portius, Cato legẽ Oppiã suadens, apud Liuiũ lib. 21.) si tutores onere tutelæ defungi vellẽt, poterant in iure alteri tutela cedere: & is cui
2 tutela cedebat, †cessicius tutor; tutelaq; cessa, cessitia tutela dicebat. Quo spectat qđ in frag. Vlpiani tit. de tutelis sic legim⁹: Permisũ erat ĩ iure, cedere tutelã, fœminarũ tm̃, nõ ẽt masculorũ. Certẽ qa masculi, ætate pupillari finita, oĩ mõ liberabant tutela: fœminæ verò nõ itẽ. Nec quidem ante legem Claudiam vlla tutelarum in hmõi cessionibus haberi solet rõ: sed ita tutela passim cedebatur, ut is qui pupillæ tutor, licet legitimus, tãquam proximus agnatus, fuerat, onere tutelæ, finita ætate pupillari, statim si uellet liberaret, aliiq; ex agnatis post eũ ꝓximis in iure tutela cederet. Quod quũ satis iniquũ esse diuus Claudius aĩaduertisset, legẽ edidit, qua lẽgĩmas fœminarũ tutelas sustineri uoluit. De qua lege sic scripsit in d. tit. de tutelis idẽ Vlpianus fœminarũ aũt lẽgĩmas tutelas lex Claudia sustinet. Sũt q̃ nõ rectẽ, ꝓ [sustinet] legẽdũ esse [sustulit] cõtendunt. Sensus. n. illius loci est, quia lex Clauda lẽgĩmas fœminarũ tutelas sustinet, iõ quãtũ ad agnatos ꝑtinet, hodie cessitia tutela (q̃ in solis fœminarũ tutelis olim habebat locũ) nõ procedit: sic nimirũ, ut legitimus pupillæ tutor, finita ætate pupillari, alteri ex agnatis tutela cedere amplius possit. Igit diuus Claudius lẽgĩmas fœminarũ tutelas nõ su
3 stulit, sed sustinuit, hoc est distulit, † ultra pubertatis tp̃s, ꝓrogauit, seu potius ꝯtinuauit. Eã n. esse verbi [sustinere] signationem, nemo est q̃ nõ iudicet ex c. 42. de nox. act. Eodẽq; sensu accepisse verbum [sustinere] visus est ẽt Cicero ad Atticũ lib. 12. Sustineãda tñ inquit, si tibi videbit, solutio est nois Cereliani, dũ & de Metone, & de Faberio sciamus. Nec qđẽ ignoro, qđ de lege Claudia ꝑ legẽ Cõstãtini sublata rescripserit Imꝑator Leo capite 3. C. de leg. tut. Sed quia legis Claudię diuersa fuisse capita vñr, Cõstantini, & Leonis ꝯstitutiones ad aliã Claudię legis clausulã, q̃ ad hanc esse referendas, coniectura probabili demonstrabo. Nusquã lẽgĩmas fœminarũ tutelas oĩno sustulisse diuum Claudiũ, vel Leo, vel Cõstantinus autores sunt. Sanẽ lege duodecim tabularũ agnati pupillorũ, pupillarumq; tutores erant lẽgĩmi: sed ita quidẽ, vt eadẽ lege certus esse agnatorũ ordo descriptus videret. Sic nimirũ, vt agnatus proximus, vel ꝓximi reliq̃ in administratione tutelę ꝑferrent. c. 3. §. 1. de leg. tut. Ad quẽ ordinem visus est Iustinianus respexisse, quos ad hẽditatẽ lex vocat, eosdẽ tutores esse contendens: quia plerunq; vbi successionis est emolumentum, ibi & tutelę onus esse debet. §. vnic. Inst. de legit. pat. tut. Igitur si agnatus proximus familiã solet habere, consequi rectẽ vr, ad eundem etiã tutelæ onus pertinuisse, non aũt ad oẽs agnatos. Ideoque ex vera legis interpretatione hic ordo seruari solet, vt cõsanguineus patruo ꝑferretur, non contra patruus cõsanguineo, i. fratri. Cęterũ Diuus Claudius hũc lege cõstitutũ ordine noua lege sustulit, & consulibus eã dedit autoritatẽ, vt pupillis †extra ordinẽ, hoc 4
est, nõ seruato ordine agnatorũ lẽgĩmo, ex agnatis eligere tutores possent, ad functionẽ hmõi maximẽ idoneos. Sic tñ vt proximiores, si qđẽ satis essẽt idonei, seruato antiqui iuris ordine tutores essẽt: sin verò inter agnatos magis inuenirent ꝓximioribus idonei, illi tutelã administrarẽt. Et idcirco ex inquisitione tutores dare cõsules dicebant. §. Sed ex his, Inst. de Attil. tut. c. 1. de cõfir. tutore. Eaq; cõsulũ inquisitio tã ad eos tutores, qui extra ordinẽ, q̃ ad eos q̃ testõ dabantur, oĩno ꝑtinet, nõ aũt ad cautionẽ Rẽ pupilli saluã fore, vt qdã nugant. Est n. ea cautio ꝑtoria: capite. 1. de ꝑtor. stipulõnib. Nimirũ à ꝑtore tutelari primum excogitata. Hæc quũ ita sint, iã facilẽ intelligimus, qđ sibi velit hæc Claudiæ legis apud Suetoniũ breuis clausula, qua sanxisse diuus Claudius dr, vt pupillis tutores dari extra ordinẽ possẽt. Verba Suetonij hæc sũt in vita Claudij: [Sanxit vt pupillis extra ordinẽ tutores à cõsulibus darent] hoc est, sanxit vt pupillis nõ obseruato agnatorũ ordine lẽgĩmo tutores darent. Vt sic ea rõne dare tutores extra ordinẽ, scripsisse Suetoniũ

non

non sit dubium, qua Vlpianus dixit, [extra ordinem ferias indicere,] c.26.§.5. Ex qb. causs. maior. hoc est, non obseruato aliquo statarũ, solenniumque feriarum ordine. Nec quidem nos moueat, quòd scripserit Vlpianus, legitimos tutores neminem dare, sed eos legẽ duodecim tabularũ tutores facere, cap.5. de legit. tut. Illud enim tunc locum obtinebat, cũ extra ordinem nullus necessariò eligendus esset tutor. Tunc autem legitimus tutor non dabatur, sed ipso decemuirali iure tutor efficiebatur. Quem si propinqui probarent ad tutelæ functionem esse omnino in idoneum, consulibus eam tribuebat diuus Claudius potestatẽ, ut extra ordinem in locum illius aliũ ex agna
5 tis idoneum surrogarẽt. † Et sic quidem ex inquisitione tutores dare consules dicebantur. Quod autem quidam dicunt, [extra ordinem] idem esse omnino quod [de plano,] id sanè plus est, quàm nugatorium. Nam quum dico, extra ordinem ferias indicere, quid subintelligo? nonne, feriarum? Quid item quum dico, extra ordinem tutores dare? nonne idem est ac si dicerem, extra ordinem tutorum, tutores dare? Quis est, quæso, tutorum ordo, qui legitimus non est? Agnati siquidem ut ad successionem, sic ad tutelam lege duodecim tabularũ ordine uocantur: quo ordine non seruato, si tutor de ur, dari tutor extra ordinem rectè dicitur. c.12.§.2. in fine, de relig. & sumpt. funer. Idq; adeo uerum est, ut eadem propemodum ratione, in quodam imperatorum Valentiniani, Theodosij, & Arcadij rescripto, de alio ordine dari minoribus defensores iubeantur, l. 3. in fi. C. Th. de tut. & curat. creand. hoc est, de ordine cognatorum, eò quòd nulli superessent legitimi. Cæterum non tam Constantinus, pro antiqui iuris autoritate, quàm prætor tutelaris, diu ante Constantinum Claudiã hanc legem uisus est primus sustulisse. Is siquidem agnatorum ordinem legitimum semper esse in tutelis obseruandum sic statuit, ut proximus agnatus etiam ad tutelam in idoneus legitimus tutor esset penès idoneum administratione relicta, c.13. de curat. fur. Et tunc q. dem primum in usu fuisse prætoria, rẽ pupilli saluam fore, cautio uidetur. Constantinus autem ius antiquum, quo certus agnatorum ordo seruari solet; contra legem Claudiam in fęminarum tutelis recipi, expresso quodam rescripto uoluisse uisus est, cap. 2. Th. d. tit. Igitur ante orationem diui Claudij, consanguineus, patruus, & reliqui agnati, quo ad successionẽ, eodem ordine ad tutelam uocabantur. Diuus deinde Claudius, ordinem in successionibus duntaxat, non autem in tutelis semper obseruari uoluit. Prætor denique tutelaris contra Claudiam legem secundum ius antiquum edixit. Quod quidem prætoris edictum Constantinus, & Leo Impp. expressis rescriptis confirmasse, & ad tutelas fęminarũ legitimas traxisse uisi sunt. d. cap. 2. & cap. 3. C. de legi. tut. † 6
Duo itaque fuisse uidentur legis Claudiæ capita: unum quidem, quo ordinem legitimorum tutorum non semper esse obseruãdum, uisus est diuus Claudius constituisse: alterum verò, quo legitimas fœminarum tutelas sustinuit, & vltra pubertatis tempus prorogauit.

CAPVT XI.

Demonstratur Triboniani de compensationibus manifestus error.

1 *Compensatio quomodo fiat.*
2 *Compensatio non habet locum in deposito.*

AIt Vlpianus: Quoties ex maleficio oritũ actio, vtputa ex caussa furtiua, cæterorumq; maleficiorum, si de ea pecuniariè agitũ, compensatio locum habet, c.10.§.2. de compensat. † Quo autem huiusmodi soleat compensatio fieri, optimè docet his verbis Seneca, 1
de benefic. lib. 6. Sic debitori suo creditor sæpè damnatur, vbi plus ex alia caussa abstulit, quàm credito petit. Non tantum inter creditorem, & debitorem iudex sedet, qui dicat, pecuniam credidisti. Quid ergo? pecus abegisti, seruum eius occidisti, argentum quod non emeras possides ęstimatione facta, debitor discede, qui creditor veneras. Loquitur Seneca de pecunia credita, hoc est non deposita, sed mutua, ca.11. de reb. cred. Et sic quidem satis tam ex Seneca, quàm Vlpiano perspicuũ est, in iis etiam, quæ ex maleficiis oriuntur actionibus, locum fuisse compensationi. † Proinde si 2
rem apud me deposueris, & mihi postea furtum feceris: quæri solet an compensatio locũ habeat. Et quidem ante Iustiniani tempora locum uideri in hac specie compẽsationi aliquẽ fuisse, ex eo probari potest, quòd scripserit expressè Tribonianus, ne in actione depositi cõpensatio locum habeat, Iustiniani primum sãctione dispositum esse, §. In bonæ fidei. Inst. de act. cap.

act.cap.fi.C.de compensat.Id si verum est,cōsequi ergo rectè videtur, ante tempora Iustiniani reprobatam omnino non fuisse in caussa depositi compensationem. Quod tamē falsum esse, intelligi ex Paulo euidenter pōt. Sic enim scribit Paulus Sent. lib.2. titu.12. In caussa depositi compensationi locus non est, sed res ipsa reddēda est. Si dixeris,id iis, qui in libris Sent. Pauli plurima trāsformarunt, acceptum ferendum esse; audi quid Seneca scripserit in eodem libro sexto. Separantur actiones,inquit Seneca: & de eo quod agimus, de eodem nobiscum agitur. Confunditur formula, si qui apud me pecuniam deposuerit,idem mihi postea furtum fecerit, & ego cum illo furti agam,& ille mecū depositi. Quæ proposuisti,mi Liberalis,exempla,certis legibus continentur,quas necesse est sequi. Lex legi nō miscetur,vtraq; sua via habet actionem propriā, tam mehercule depositum,quàm furtū. Hæc Seneca. Ex quo loco satis esse manifestum puto, in depositi caussa etiam Senecæ (qui sub Nerone floruit) temporibus locum non fuisse compensationi. Vt enim lex legi non misceatur, sic nec furtum misceri deposito testatur expresse Seneca, Si deposito furtum non miscetur,ergò nec admitti huiusmodi formularum confusio debet,nec per consequens furto pensari depositum potest: sed sua via actionem habet propriā, sine aliqua formularum confusione,tàm depositum,quàm furtum. Et hoc nimirum illud est, quod sibi uolunt hæc Pauli verba: [Sed res ipsa reddēda est] Idq; mihi sic uidetur.

CAPVT XII.

Quo sensu accipiendum sit, quod scripsit Vlpianus, statores suos habere in prouinciis proconsulem non posse.

SVMMARIVM.

1 *Apparitores,qui & statores, quale ante Alexandrum habuerint officium.*

Lampridius autor est, Alexandrum Imperatorē, ne ante tribunos,aut duces,apparitores irent,prohibuisse. 1 Apparitores, inqt, nullos esse passus est tribunis,aut ducib. milites antè ire voluit: iussitq; vt ante tribunum quatuor milites ambularēt, ante ducē sex,ante legatū decē,hiq; ad domos suas reciperent. Et q̄a statores apparitores sūt, p̄fectò dubiū nō vr̄,q̄n ad hāc Alexādri ꝯstōnē respexerit Vlpianus,quum ita scriberet: Nemo proconsulum statores suos habere potest, sed uice eorū milites ministerio in prouinciis funguntur, cap.4.in princ.de offic.proconf. Vt sic quidem non solum ducibus,legatis, & tribunis statores suos esse, hoc est domesticos apparitores, prohibuerit Imperator Alexander, sed etiam prouinciarum præsidibus, & proconsulibus eosdem denegauerit. Quasi dixerit Vlpianus: si quo proconsuli exeundum sit, nullos habebit domesticos apparitores, sed milites ante eum ambulabunt. Et quia hi milites proconsulum domestici non erant, ideo in prætoriū proconsule reducto, sese ad domos suas recipiebant. Et hæc quidem omnium primus sic visus est cōstituisse Alexāder Imperator. Olim enim sub C.Cæsare, Augusto,& cæteris qui ad Alexandrum usque Augustum subsequuntur imperatoribus,statores suos,hoc est domesticos apparitores,uidentur in prouinciis procōsules habuisse. Eoq; ꝑtinet quod Cicero, quū proconsul esset & imperator,sic C.Cælio quæstori scripsit,epist.Famil.lib. 2. Quæ quum essent incerta, existimaui tamen esse faciūdum, ut ad testatores meos, & lictores cum litteris mitterem.

CAPVT XIII.

Explicatur l.Qui Romæ.§.Flauius, De uerb. oblig.

SVMMARIVM.

1 *Scæuola Iureconsultus quo tempore uixerit.*

2 *Claudius Triphoninus Iureconsultus ad Scæuolam scripsit notas.*

Flauius Claudio Stichum ea lege donauit, vt manumitteretur; adiecta pœnali stipulatione, si non manumitteretur, & uindicta liberaretur: quæsitum est, an de libertate Stichi Claudius conueniri à Flauio posit. Et posse quidem Scæuola contendit c.122.§. Flauius, de verb.obligat. Qui huic responso diuorum Marci, & Commodi obiiciunt rescriptum, hi nōn animaduerterunt, fuisse Hadriani quandam constitutionem rescripto diui Marci abrogatam: quæ Hadriani constitutio Scæuolæ temporibus in usu erat. De seruis enim ea cōditione uēditis,aut donatis,(nihil enim interest,cap.7.§.7.de donat.inter uir.& vx.c.20.de manumis.cap.16.§.1.de manumiss. viud.) ut manumittantur, rescripta duo in pandectis inueniuntur: vnū quidem diui Hadriani, alterum

rum verò diui Marci: Hadrianus voluit hmôi
seruos alter liberos non fieri, quàm si manu-
mitteretur: & idcirco donatarios, emptoresq;
vt manumittant cogendos esse Contrà, diuus
Marcus non necessariam esse manumissionē,
sed ipso iure seruos huiusmodi conditione
alienatos, fieri liberos, in semestribus consti-
tuit, quemadmodū Scęuola, & Claudius scri-
1 bunt. ca. fi. de seru. expor. †Qui quidem Scæuo
la eo tempore vixit, quo simul imperabat M.
Antoninus Philosophus, & L. Aelius. Verus.
Antoninum enim Philosophum vsum esse
Scęuola iurisperito testatur Capitolinus: quo
tempore in vsu erat Hadriani constitutio. Nā
ea, quæ diuo Marco ascribitur, tunc demum
lata est, cum Antoninus, & Commodus simul
imperabant, cap. 3. Qui sine manumiss. ad li-
ber. per. Quo tempore floruisse Scæuolam nū
quam inuenies. Proinde temporibus Scæuo-
læ, quia ex diui Hadriani constitutione serui
huiusmodi conditione alienati, sine manumis
sione ad libertatem non perueniebant: idcir-
co rectissime uisus est scripsisse idē Scæuola,
serui nomine hac conditione donati ut ma-
numittatur, donatarium conueniri posse. d.
§. Flauius. Nam quòd in eodem illo Scæuolæ
responso, in quo de rescripto Hadriani differi
tur, etiam constitutionis diui Marci facta sit
mentio, (dicto capite finali) illud ad Scæuolā
referri nō debere satis indicat uerbū CLAV-
DIVS. Quo uerbo significari uidetur, ea quæ
de Marci cōstitutione responso Scæuolæ adie
cta sunt, nō ipse Scęuolæ, sed Claudio Trypho
nino adscribenda esse; & sic intelligēda, quasi
ius illud quo primum post tempora Scæuolæ
populus Romanus ex Antonini, & Commodi
rescripto uti cępit, respōso Scæuolæ Claudius
2 adiecerit. † Claudium enim quendam ad Scę-
uolam notas scripsisse, indicat hæc epigraphe
capi. 31. De leg. lib. 3. [Apud Scæuolam libro
octauodecimo Digestorum Claudius notat.]
Esse autem Claudium hunc Claudium Try-
phoninum, ex cap. 58. de administra. tut. con-
stat.

CAPVT XIIII.

Emendatur L. Si arbiter, ff. De probati.

SVMMARIVM.

1 *Ἐν πλάτει, quomodo accipiendum.*
2 *Tribonianum cum notis quasi, quum, quod frequen ter esse allucinatum.*

R Esponsum istud Labeonis, q; deprauatissimum est, in pristinam integritatem re
stituere uisum est operęprecium. Et constat
quidem sic in Florentinis pandectis non rectè
legi: Et hoc ita quod Gręci dicere solent. EN
ΠΛΑΤΕΙ enim potest hoc memoria nō te-
neri, intra annum puta factum. [Ego locum
hunc sic esse puto restituendum: [Et hoc ita
qđ Gręci dicere solent EN ΠΛΑΤΕΙ. Nō
enim potest hoc memoria nō teneri intra an-
num, puta, factum.: cum interim nemo sit eo
rum qui meminerit, quibus consulibus id fie
ri uiderit. Vt sit sensus: Quum quęritur an o-
peris facti memoria extat, non hoc quęritur,
an aliquis meminerit quo die, aut quo consu-
le illud factum sit: sed satis est ut meminerit
intra annum unum, aut alterum, tres, decem,
aut uiginti annos, & ita deinceps, opus factū
esse. cap. 2. §. 8. de acqua & aq. plu. arc. †Et hoc 1
EN ΠΛΑΤΕΙ fieri idcircò dicit, quia ope-
ris facti memoria ad liquidum oratione per-
ducitur, quemadmodum fit quum dies, & cō
sul exprimuntur. dict. §. 8. Sic enim ἐν πλάτει
accipiendum esse, eleganter docet noster Iaco
bus Curtius, ad Curtium fratrem εἰκαστῶν li.
1. cap. 18. Est & alius in eodem responso men-
dosus locus: cui medebimur, postquàm admo
nuerimus in Florentinis Pandectis postremā
huius responsi partem præcedentibus eiusdē
responsi clausulis non rectè sine interpūctio-
ne adhęrere, hunc in modum: [Cum interim
nemo sit eorum qui meminerit quibus Con-
sulibus id fieri uiderit, sed cum omnium hęc
est opinio, &c.] Sic enim locus hic emendan-
dus est, ut ab his uerbis, [Sed cum omnium,]
noua initium sumat huius responsi clausula,
hoc modo: [Sed quū oīm hęc est opinio, nec
audisse, nec uidisse, quum id opus fieret, neq;
ex iis audisse, q uidissent, aut audissent, & hoc
infinitè: similiter sursum uersū accidet, quasi
memoria operis facti non extaret.] Ecce, q̄ sit
elegans, & perspicua posterioris huius respōsi
partis sententia, leui correctione huiusmodi
adhibita, ut [Quasi, pro Quum,] legamus. †Sa- 2
nè in notarum interpretatione frequenter es-
se allucinatum Tribonianum, sępius demon-
stratum est: idque ab eodem hic factum esse,
omnino uidetur. siquidē hę particulę, [Quasi
quum, & quod] solent fere notis iisdem desi-
gnari.

CAPVT

CAPVT XV.

Quot fuerint pecuniarum fide publica deponendarum apud Romanos rationes.

SVMMARIVM.

1 *Deponebantur olim custodiæ, aut fœnoris gratia pecuniæ apud nummularios, & cum qua differentia.*

2 *Deponere pecunias in æde, fano, apud æditυum, & Pontificem paria sunt.*

3 *Aedituus quis sit.*

4 *Pecuniam de domo numerare quid sit.*

6 *De mensa emere quid sit.*

1 APud † nummularios, mensarios, siue argentarios (quos Comici interdum appellant trapezitas, interdum danistas) duobus modis deponi pecuniæ solent; nimirum aut custodiæ, aut fœnoris gratia. cap. 7. §. 2. depositi. cap. 1. de admin. & oper. tut. De priore modo sic scribit Plautus in Capt.

Ibo intrò atque intus subducam ratiunculam,
Quantillum argenti mihi apud Trapezitam siet.

De posteriore apud eundem Plautum in Mostel. legimus, vbi danistam sic loquentem introducit:

Scelestiorem ego annum locando argentó fœnori
Nunquàm vllum vidi, q̃ hoc mihi annus obrigit.
A mane ad noctem totum vsque in foro ago diem,
Locare argenti nemini nummum queo.

Qui autem custodiæ causa pecunias apud mē sam deponebant, hi fidem publicam sequebantur: & ijs qui idipsum fœnoris gratia faciebant, alijsque creditoribus cunctis præferebantur. cap. 24. §. de reb. auctorit. iud. possid. Eosque qui non fœnoris, sed custodiæ causa apud trapezitas pecuniam deponebant, publicè illam deposuisse ex Papiniano colligi pōt, cap. 56. §. 1. Man. cap. 24. §. 2. de reb. auct. iud. poss. Quo sensu, in loco publico pecuniam deponere consignatam, visus est etiam Hermogenianus dixisse cap. 64. de fideiussor. Tabernas etiam argentarias publicas fuisse, expresse testatus est Vlpianus cap. 32. de contrahen. emptio. d. §. 2. Et certè duplex olim fuisse, custodiæ causa, rerum fide publica deponendarum ratio videtur. Aut enim in loco publico apud mensam nummulariorum, aut in loco sacro apud sacerdotem ædis alicuius, vel fani, pecuniæ deponebantur. De pecunijs, quæ in æde custodiebantur, scribit eleganter hunc in modū Plautus in Bacchidibus.

Nos ibi apud Theotimum omne aurum deposuimus
Qui illic sacerdos est in Dianæ Ephesiæ.

Et paulò pòst,

Quin ipsa in æde Dianæ conditum est, ibi
Demum publicitus seruant.

Eoq; sensu, rem, pecuniamq; signatam in æde deponere, visus est etiam Vlpianus scripsisse c. 1. §. 24. cum §. seq. depos. Per ædem enim, ędē sacram apud Vlpianum intelligi, docet his verbis Iulius Paulus: Sed constat, vt ante litem cōtestatam præses iubeat in æde sacra pecuniam deponi. c. 73. de procurat. c. 5. Ad leg. Iul. pecu. Porrò hęc omnia, in ęde, in fano, apud ęditum, & apud pontificem deponere, eadem sunt. De pecunijs, quæ in fano ponebantur, sic scribit li. 5. epist. famil. Cicero: Nam de Luceio est ita actum, vt auctore Cn. Pompeio ista pecunia in fano poneretur. Et paulò pòst: Illud me nō aduertisse moleste ferrem, vt adscriberem te in fano pecuniam iussu meo deposuisse. Idem Cicero li. 15. ad Atticum sic scribit: Quum ex reliquis, quæ Nonis April. fecit, abundarem, cogor mutuari: quodq; ex istis fructuosis rebus receptum est, id ego ad illud fanum sepositum putabam. Eos quoq; qui apud pontificem pecuniam deponebant, eam in æde, siue in fano deposuisse, non est obscurum, si consideremus sacerdotes etiam pontifices veteribus appellatos fuisse, quo sensu collegium sacerdotū collegium pōtificum appellatū est à Pomponio. Eoq; sensu accipiendū est quod ita Varro scribit li. 5. de lingua latina: Ea pecunia, quæ in iudiciū venit in litibus, à sacro sacrm. Qui petebat, & qui inficiebatur, de alijs rebus vterque quingentos asses apud pontificē deponebant. Sic locus hic legendus est, non aūt [Quingētos æris,] non [apud pontem] vt malè passim legit. eiusq; hæc est snia: Litigatores de alijs rebus quingentos asses, de alijs certū itē, ac legitimū numerū assiū, apud ædis alicuius sacræ, siue fani sacerdotē deponebant. Sic.n. hoc in loco pōtificē esse accipiendum, satis ēt demonstrant hæc eiusdē Varronis verba subsequentia: [Qui iudicio vicerat, suum sacrm à sacro auferebat, victi ad ærariū redibat.] † Aedituus Theophilo sacerdos dr, qui sacras ædes tuetur. Festus 3
aūt nō sacerdotem, sed eum esse æditυum ait, qui sacræ ædis tutor est, hoc est, illius curam gerit. Et est vtrumq; verissimum, sed diuerso respectu, Aedituus.n. sacerdos, ædis custodiæ

præerat, ne fortè fur aliquis, aut nocturnus in eam irreperet latro. Ille verò æditiuus, qui curam gerebat ædis sacræ, nec sacerdos erat, nec habitabat in æde: sed vt omnia sarta essent in ea, & tecta, sedulam operam periculo suo dabat. de quo nullus est hic differendi locus. De iis autem, qui sacrarum ædium custodiæ præerant, scribit eleganter Arnobius aduersus gẽtes libro 6. Et tamen, o isti, inquit, si apertum vobis, & liquidum est, in signorum visceribus Deos viuere, atq; habitare cælites: cur eos sub validissimis clauibus, ingentibusq; claustris, sub repagulis, pessulis, aliisque huiusmodi rebus custoditis, conseruatis, atque habetis inclusos: ac ne fortè fur aliquis, aut nocturnus irrepat latro, æditiuis mille protegitis, atq; excubitoribus mille? De his sentire visus est etiã in Octauio M. Minucius Felix, quum ita scriberet: Frequentius denique in ędituorum cellulis, quàm in ipsis lupanaribus flagrans libido defungitur: Addatur illud Tertulliani, de cultu fœminarum: Eius templi æditiuus, & antistes pudicitia est. Et de anima: Quid si ab æditiuo redempta clam inspectione cognouit? Hinc intelligere mihi nunc videor, quid sibi voluerit Vlpianus, quum ita scriberet: Proinde & si custodiam tabularum æditiuus, vel tabularius susceperit, dicẽdum est teneri eum interdicto. c. 3. §. 3. de tabul. exhib. Non enim dubito, quin de ijs tabulis Vlpianus hic sentiat, q̃ vel priuatim apud tabularium, vel publicè in æde, in fano, apud eius antistitem, siue pontificem, custodiæ causa deponebantur. Eoq; sensu æditiuum visus est etiam accepisse Paulus in ca. 9. §. 1. Ad leg. Iul. pecul. & Papinianus in ca. 77. §. 26. de le. 2. Et sic quidem in ęde, in fano, apud pontificem, & apud æditiuum deponere, eadem esse omninò videntur. His ita expositis, videamus nunc de mensę rõnibus, & quid-
4 nam sit, † pecuniam de domo numerare. Gellius li. 14. c. 2. autor est, expensi latione, mensæ rationibus, chirographi exhibitione, tabularũ obsignatione, testium intercessione probari olim solere pecuniam deberi: haud dubiè per mẽsæ rationes, nummulariorum rationes intelligens, quas mensæ scripturam, & negotiũ mensæ appellat Vlpianus c. 27. de fur. c. 77. §. 26. de leg. 2. cap. 28. §. 8. de lib. leg. Quia enim apud mensam veteres magnam pecuniæ partem deponebant custodiæ causa: idcircò eueniebat sæpenumerò, vt à debitoribus interdũ quidem de domo, interdum verò de mẽsa creditoribus satisfieret. Sique in foro ab argentarijs pecuniæ fieret numeratio, in tabulis addebatur, [ex mensæ scriptura:] sin verò domi, singraphæ adscribebatur, [ex cista:] vel, [ex arca:] autore in Terentium Donato. Eoque referendum est, quod sic apud Scęuolã legimus, [De cẽ quæ Lucius Titius ex arca tua acceperat:] & apud Marcellum, [Si domi pecuniam fideiussor non habebit.] ca. 26. de const. pec. c. 38. in fi. Mãdati. Hinc etiam intelligimus, quo sensu † [de mensa emere] hunc in modum scripserit Apuleius in apologia prima: Marcus autẽ Cato, nihil oppertus vt alij de se prædicarent, ipse in oratione scriptum reliquit, quum in Hispaniam Consul proficisceretur, tres seruos solos ex vrbe duxisse, quoniam ad villam publicam venerat, parum visum qui vteretur, iussisse duos pueros in foro de mensa emi, eos quinque in Hispaniam duxisse. Eoque spectat illud Ciceronis pro Flacco: Si prætor dedit, à quęstore numerauit: quęstor, à mensa publica: mensa publica, aut ex vectigali, aut ex tributo. Nec alio referendum est, quod sic Tacitus Annalium libro 5. scribit: Euersio rei familiaris dignitatem, ac famam pręceps dabat, donec tulit opem Cęsar, disposito per mẽsas millies sestertio, factaque mutuãdi copia sine vsuris per triennium, si debitor populo in duplũ prædijs cauisset. Ad numerationem, quę fieri de domo dicebatur, visus est Plautus respexisse, dum ita scriberet in Curculione: 5

Pessumè metui, ne mihi hodie apud prætorem solueret.

Verùm amici compulerunt, reddit argentum domo.

Nec alio sensu, quindecim mutua numerata de domo, in illa cautione accipienda sunt, quam Paulus ait in auditorio Aemilij Papiniã ni lectam fuisse, cap. 40 in princ. Si certum petat. Seneca sic etiam scribit Epist. lib. 3. Scis, inquit, cuius arca vtar: expecta me pusillum, & de domo fiet numeratio.

CAPVT XVI.

Emendatur Cap. 3. in princ. De minorib.

SVMMARIVM.

1 *Lex Attilia quales tutores det.*

2 *Prætor tutelaris quando primum datus.*

Lex

1 LEx † Attilia iubebat mulieribus, pupillisve non habentibus tutores, dari tutores a Prætore, & maiore parte tribunorum plebis, quos tutores Attilianos appellamus. Sed quia lex Attilia Romę tãtum locum habebat, lege Iulia, & Titia prospectum est, vt in prouincijs quoque similiter à pręsidibus earum, darentur tutores, vt autor est in fragmẽtis Vlpianus titul. 11. Huc spectat illud Apuleij de asino aureo lib. 1. At verò domi tuę iam deflетus, & conclamatus es, liberis tuis tutores iuridici prouincialis decreto dati. Cęterum diuus Claudius, teste Suetonio, sic à prętore, & maiore parte tribunorum ad consules ius dãdorum tutorum trãstulit, vt à Consulibus extra ordinem dari tutores peteretur. Tutoris à Consulibus dati meminit Plinius Epist. lib. 9. sic Quadrato suo scribens: Dicunt contrà Auidius Quietus, Cornutus Tertullus: Cornutus, datum se à Consulibus tutorem Heluidij filię, petentibus matre eius & vitrico, nunc quoq; non sustinere deserere officij sui partes. Tandem denique imperante M. Antonino Philosopho, à Consulibus non ad vrbanum pręto-rem, sed ad prętorem quẽdam tutelarem, omnis creandorum tutorum potestas translata

2 fuit. † Is siquidẽ, si Iulio Capitolino credimus, prętorem tutelarem primus fecit, vt nimirũ diligentius de tutoribus tractaretur. Hæc quũ ita sint, non satis intelligo qua ratione ad tempora Seueri Imperatoris tutelaria consulum decreta traxerit Vlpianus, c. 3. in princip. ff. de minorib. Nulla enim Consulibus imperante Seuero, sed omnis prętori tutelari pupillorũ, minorumque cura incumbebat: eoque iure annos propè triginta vsus tum erat populus Rom. Quamobrem si locus mendo nõ careat, sic videlicet, vt pro [Consulum] legi [proconsulum] debeat, ingenuè fateor nihil esse mihi quo tam manifestum Vlpiani excusare errorem possim. Et hęc quidem emendatio eò videri probabilior potest, quòd similis error in quadam diui Hieronymi ad Nepotianum Epistola etiam deprehendatur. Turpe est, inquit Hieronymus, ante fores sacerdotis Christi crucifixi, pauperis, & qui cibo quoque vescebãt alieno, lictores consulum, & milites excubare, iudicemq; prouinciæ melius est apud te prandere, quàm in palatio. Quo in loco quum exprèsse de Proconsulibus tractet diuus Hieronymus, quis dubitabit quin pro [Consulũ] legi [Proconsulũ] omninò debeat? Atq; ita quidẽ mihi videtur.

CAPVT XVII.

Notatur Triboniani de minorum curatorib. manifestus error.

SVMMARIVM.

1 *Curatorem postulans causam cur eum dari desideret, exprimere olim debebat.*

2 *Hodie non est necesse.*

3 *Tribonianus notatur negligentiæ.*

VEteri iure sic tutela liberabantur puber-tate masculi, vt ijs inuitis nulli curatores, nisi redditis causis, darentur. Proinde † qui 1
curatorem minori 25. annis, à Præside, vel à Consulibus postulabat, causam cur eum dari desideraret, exprimere debebat: eaq; cognita, si iusta videretur, dabat magistratus curatorẽ: sin iniusta, denegabat. Causas autem iustas Lętoria lege fuisse expressas verisimile est. Siquidem ea lege cautum fuisse, & abundè prouisum adolescentulorum circumscriptioni, docet M. Cicero lib. 3. Offi. Inter eas causas continebantur, necessaria rerum alienatio, lites, & iurgia necessaria, lasciuia etiam, hoc est, prodigalitas, & dementia, hoc est, manifestus furor. Hoc ius antiquũ sic aboleri voluit diuus Marcus, vt non amplius redditis causis darentur curatores, sed tutor non prius tutelam deponeret, quàm curator esset à magistratu cõstitutus. Et id quidem expressè testatus est Callistratus: Officium, inquit, tutorum curatoribus constitutis finẽ accipit: ideoq; omnia negotia, quę inita sunt, ad finem curatorum pertinent: idque diuus Marcus cum filio suo Commodo rescripsit c. 33. §. 1. de admin. & peric. tut. Autor est & Vlpianus, sacris (hoc est, diui Marci, & Commodi) constitutionibus, eum qui tutelam administrauit, iuberi pupillum suum puberem factũ admonere, vt sibi curatores petat. c. 5. §. 3. dicto titulo. Et hoc nimirum illud est, quod de M. Antonino Philosopho ad hunc modum scribit Iulius Capitolinus: De curatorib. verò, quũ antè non nisi ex lege Lætoria, vel propter lasciuiam, vel propter dementiam darentur, ita statuit, vt oẽs adulti curatores acciperent, non redditis causis. De hac constitutione sentire omninò visus est idẽ Vlpianus, cum ita de minoribus viginti quinq; annis scriberet: Et ideo hodie in hãc vsq; ætatẽ adolescentes curatorum auxilio reguntur, nec antè rei suæ administratio eis com-

mitti debebit, quamuis benè rem suam gerentibus, cap. 1. de minoribus. In hoc enim loco [hodie] additum est ab Vlpiano, respectu ueteris iuris diui Marci, & Commodi rescriptis
2 abrogati. †Non sic igitur hodie, hoc est, post diui Marci rescriptum, ut olim, lege nimirū Lætoria, curatores accipiunt adolescentes. Olim quidem, redditis, probatisq; causis: hodie verò, causis non redditis: olim, actus magis legitimi, q̃ ætatis, hodie ætatis magis, q̃ alicuius actus rōne. ca. 3. §. 1. de tutel. Eoq; spectat, φ ita Caius Insti. lib. 1. scribit: Sub curatore sunt minores ætate maiores euersores, insani. Et hæc quidem quum ita sint, nunc opinor intelligimus, quod Tribonianus ait, inuitos adolescentes curatorem non accepisse, pterq̃ in litē. (§. Itē inuiti, Inst. de curat.) id ex veteri iure, hoc est, ex lege Lætoria, omninò repetitū uideri, & ad ius nouum nequaquam pertinere.
3 † Notanda igr̄ est Triboniani negligētia qui ius uetus, & abrogatum, pro nouo mira fraude, ne dicā inscitia, nobis obtrusit. Si dixeris hoc iure Iustiniani fortasśis tēpore vsos fuisse Romanos, respondebo id satis non esse liquidum, præsertim quum Iustinianus, quicquid Pandectis cōclusum est, id oē sibi velit tribui, & ad sui tpis vsum accommodari: in qb. Pādectis hæc quoque diui Marci constitutio paśsim occurrit.

CAPVT XVIII.

De liberali causa, & de partu agnoscendo quędam à nemine animaduersa ad §. Præiudiciales. Inst. de act.

SVMMARIVM.

1 *Liberali causa suum manu asserere popularem cuilibet olim licuit.*

Sic legitimā causā liberalis habebat actio, vt ea non tam Romanæ ciuitatis, quā cōi gentium iure posśit introducta uideri. †Cuilibet enim suum licuit liberali causa manu as-
1 serere popularem, vt ciui Romano Romanū ciuem etiam Athenis, & ciui Atheniensi ciue Atheniensem etiam Romæ. Quo spectant hi Plauti uersus in Pęnulo:

Meis consanguineis nolo te iniustè loqui.
Carthagini ego sum gnatus olim, vt scis sciens.
PAE. O mi popularis salue. AG. Et tu ædepol, quisquis es.
Et si quid opus est, quæso dic atq; impera
Popularitatis causa.

Non enim libertatis iudiciū ptor inuenit, sed lex, quæ partim communem, partim ppriam status, conditionisve distinctionem in Romanam Rempub. inuexit. Nam qui hominem liberum liberali causa manu asserebat, quòd ex lege Quiritium, vel iure Romano ageret, legitimam actionem impetrabat: siquidem vt liberos homines alienare prohibitum erat, sic alienatos ciuili iudicio manu asserere permissum. Plautus in Curculione:

Qui scias mercari furtiuas, atq; ingenuas virgines
Ambulam in ius.

Terentius in Adelphis:

Quid si ego illam tribui nolo vendere,
Coges me? Aesc. minumè. S. namq; id metui. Aesc. neque vendundam censeo
Quæ libera est nam ego illam liberali assero causa manu.

Ex quibus versibus satis intelligi potest, actio-
2 nem liberalem ciuilē esse. Quum enim dixisset Aeschinus liberam mulierem vendi non posse subiecit: [Nam ego illam liberali assero causa manu.] Quasi diceret, quia liberam mulierem quæ uendi non potest, alienare vis, ego illam liberali causa, hoc est, directa legis, qua liberos homines alienare prohibitū est, actione assero manu. Cæterum si quærebatur, an qs libertus esset an seruus, ideò ex prætoris iurisdictione substantiam capiebat hæc qō, φ ea ex nudo facto constaret. Quum.n. quærimus an quis libertus sit, an seruus, in effectu quærimus an quis sit manumissus: & ita de facto. Similimodo quoties de hoc contenditur, an qs sit filius, non de iure, uerum de facto omnis est contentio. Et idcircò hæc qōnes duæ ex ptoris iurisdictione substantiam capiebāt, hoc est, viua iudicis, quē Prætor decernebat, voce, sine alio iuris auxilio expediebantur. Nam † q̃
3 ex nudo constabant facto nuda solent ptoris iurisdictione definiri. Errant igitur, qui existimant actionem de partu agnoscendo ex S. C. nati. Id enim nullis rationib. probari potest. tum quòd huius actionis causa ex nudo, meroq; facto, non ex certa aliqua iuris, aut S. C. definitione constaret; tum ēt, φ nec S. C. Plancianum, nec illud Senatusconsultum qđ temporibus Diui Hadriani factum est, q̄cquā aut adderet actionis substātiæ aut detraheret, sed dies ptituebat denūciationi certos. Ergo quū

ante huiusmodi senatus constitutionem, nullo certo ordine, aut tempore denūciationi cōstituto, passim etiā sine denunciatione maritos pro arbitratu agnoscendi, alendiq; partus gratiā fœminæ suos prouocarent: voluit senatus intra dies triginta post diuortium connumerandos fœminas suis maritis denunciare, si se pgnantes existiment, vt possent mariti custodes mittere. Nam ꝙ Plācianum senatusc. cōsultum de liberis agnoscēdis nihil ad actionis substantiam pertineat, ex Vlpiano nemo est qui non iudicet. Ordinem enim senatuscōsultis de liberis agnoscendis exponi Vlpianus autor est, cap. 1. §. ex hoc rescripto. de vent. inspic. Vt sic ante senatusconsulta, q.b. ordo erat constitutus, sine ordine de agnoscendo partu veteres contendisse videri possint. Si leges ad leges trahi solebant. c. 16. de legib. si prætoris edicta ad iuris constitutiones trahenda nonnunquam sunt. cap. 1. Ex quib. causs. maior. si denique de his, quæ primò constituta sunt, certius, quid statui poterat. c. 11. de legi. cur non circa prætoriam de partu agnoscendo actionem, certius quid senatus potuisset ordinare?

4 Est igitur† de partu agnoscendo iudicium honorarium, non ciuile.

CAPVT XIX.

Rectè Vlpianum scripsisse, electrum auri appellatione non contineri.

SVMMARIVM.

1 *Electrum auri appellatione non continetur:*
2 *Iesus ex carne, & spiritu erit vna mixtura.*
3 *Electrum est quoque lachryma virgulti.*

1 VLpianus autor est, † electrum auri appellatione non contineri, c. 4. de legat. 1. Id quo sensu accipiendum sit, optimè aduersus Hermogenem docet Tertullianus. Nam & testam, inquit, licet ex argilla confectā, iā non argillam uocabo, sed testam; & electrum licet ex auro, & argento fœderatum, nec argentum tamen, nec aurum appellabo, sed electrum, à cuius habitu q.d diuertit, pariter, & à vocatu eius recedit appellatione, sicut & conditionis proprietate. Huic addendum est illud eiusdē Tertulliani aduersus Praxeam. Si enim sermo ex transfiguratione, & demutatione substan-

2 tiæ caro factus est, †vna iam erat substantia Iesus ex duabus, ex carne, & spiritu mixtura q̄-dam, vt electrum ex auro, & argēto, & incipit nec aurum esse, i. spiritus, nec argentum, i. caro, dum alterum altero mutatur, & tertium, quid efficitur. Electrum igitur quia ab auri, & argenti recessit habitu, ideò nec auri pōt, nec argenti nomine comprehendi. Et hoc nimirū illud est, quod dixit Vlpianus, rerum vocabula immutabilia esse, d. c. 4. Quod enim ex auro & argento fœderatum est, proprium habet vocabulum, & electrum appellatur, non aurum, non argētum. Eoq; sensu electreos nummos appellasse videri pt Lāpridius in Alexādro: Alexandri habitu, inquit, nummos plurimos figurauit: & quidem electros aliquantos, sed plurimos tamen aureos. † Est & aliud genus electri, de quò scribit ad hūc modum diuus Ambrosius Hexameron lib. 2. ca. 15. Quid autem tibi referam, quòd electrum lachryma virgulti sit, & in tantę materię soliditatem lachryma durescat? Nec leuibus id asseritur testimoniis, quando folia, & minutissimæ surculorū portiones, aut exigua quædam animantium genera in electro sæpè reperiantur, quæ videtur, cum adhuc gutta esset mollior, recepisse, & solidata tenuisse. Hæc Ambrosius. Et de hoc q. dē electri genere accuratissimè disputaturus est doctissimus medicus Gulielmus Pantinus in iis commentariis, quos in C. Plinij naturalem historiam meditatur. 3

CAPVT XX.

De legitimo luctus tempore: & luctus quomodo diminui soleat, obiter explicatum.

SVMMARIVM.

1 *Luctus fœminarum quo tempore circumscriptus sit.*
2 *Decem menses olim annum constituisse.*
3 *Lugere, & elugere differunt.*
4 *Partu edito etiam intra luctus tempus, mulier à nuptijs abstinere non cogitur.*
5 *Lugens à quibus abstinere debeat.*
6 *Apuleius quo tempore uixerit.*
7 *Lollianus Auitus quo tempore uixerit.*
8 *Annus Romuli fuit decem mensium.*
9 *Luctus quomodò diminui soleat.*
10 *Castum Cereris quid sit.*

REctè est à Cuiacio aīaduersū, ad Theodosij vsq; tempora fœminis apud Romanos

1 nos † decem menses luctui peragendo fuisse præfinitos. Quamuis enim certissimum sit, luctus legitimum tempus anni spacio circumscriptum fuisse, idque varijs autorum locis confirmetur: nihilominus tamen annum luctus de mensibus duntaxat decem accipiendum esse, potest eleganter defendi. Romulus in anno cõstituit menses quinque bis esse suo. Et idcircò indicare volens luctus legitimum tempus anni spacio comprehendi, sic scripsit Fast. lib. 1. Ouidius:

Per totidem menses à funere coniugis vxor
Sustinet in vidua tristia signa domo.

Cæterum Numa Pompilius decem mensibus non contentus, anno duos adijciens luctus legitimum tempus non prorogauit: Testis est enim Plutarchus, longissimum tempus luctus esse decem mensium, etiam Numã voluisse. Ideoque quum apud Liuium legimus lib 2. & apud Plinium, aut (si mauis) Cornelium Nepotem in libro de viris illustribus, matronas Brutum, vt parentem annum luxisse, sic annum interpretabimur, vt illo annus Romuli, hoc est, decem duntaxat menses comprehendantur. Et hanc quidem interpretationem verissimam esse ex Seneca potest euidenter intelligi. Is enim quum lib. 8. epistol. sic scripsisset, [Annum fœminis ad lugendum constituere maiores:] hanc eandem sententiam repetens in libro de consolatione sic scripsit: [Maiores decem mensium spacium lu-
2 gentibus viros dederunt. †] Haud dubiè per annum in epistolis decem menses: & in libro de consolatione, per decem menses, annum intelligens: alioquin sibiipsi contrarius est. Et ita quidem satis esse perspicuum arbitror, luctus olim legitimum tempus decem mẽsium fuisse. eoque annos quingentos, & quod excurrit, videlicet ad Cannensem vsque cladem, vsus esse Romanus populus constantissimè videtur. Qua de re sic scribit Festus de verbor. significat. lib. 7. Græca sacra, festa Cereris ex Græcia translata, quę ob inuentionem Proserpinæ matronæ colebant: quæ sacra quum non essent matronæ, quæ facerent, propter Cannensem cladem, & frequentiam lugentium, institutum est ne amplius triginta diebus lugeretur. Idipsum confirmat lib. 1. Valerius Maximus: Quantò, inquit, nostræ ciuitatis senatus venerabilior in deos, qui post Cannensem cladem decreuit, ne matronæ vltra trigesimum diem luctus suos extenderent, vti ab his sacra Cereris peragi possent? Et ita, quamuis decem mensibus lugeri moris esset, nihilominus tamen ob Cannensem cladem, lugentiumque multitudinem, ne amplius xxx. diebus lugeretur, est institutum. Quod quidem institutum perpetuum non fuisse, & sic esse accipiendum, vt diutius triginta diebus habitu tristiore, lugubribusque non vterentur matronæ, annum interim a secundis nuptijs, propter sanguinis turbationem, perpetuò abstinentes, indicat his verbis idem Valerius: [Itaque matres, ac filiæ, coniugesque, & sorores nuper interfectorum, abstersis lachrymis, depositisque doloris insignibus, candidam induere vestem, & aris thura dare coactæ sunt.] Ait etiam Liuius libro 22. post Cannensem cladem Senatusconsulto diebus triginta luctum finitum: non autem tempus legitimum luctus, in triginta dies mutatum fuisse. Nec quidem dubito † quin aliud sit in prudentum re- 3
sponsis, rescriptisque principum lugere, aliud elugere. Lugetur enim maritus lugubribus, vt vtar Labeonis verbo elugetur anni spacio, hoc est, decem mensibus etiam sine lugubribus, propter sanguinis turbationem. cap. 8. & 11. de his, qui not. infam. cap. 2. C. de secund. nup. Elugendi ratio ad nuptias solas † pertinet, ob 4
sanguinis, inquam, turbationem: Ideoque si intra legitimum tempus mulier partum ediderit, quamuis maritum luxerit, elugere tamẽ non compellitur: hoc est, habitu quidem lugubri tandiu vti cogitur, quandiu partus editus non est, non autem decem mensibus à nuptijs abstinere. siquidem edito partu nubere potest. d. capitul. 11. Lugentur parentes, sed non elugentur: non enim liberorum, & parentum luctus, impedimento nuptijs sunt. d. capit. 11. Mariti verò lugentur, & elugentur: lugentur interdum, & non elugentur: elugentur etiam nonnunquam, & non lugentur. Lugentur quidem, & elugentur, quum luctus non minuitur: lugentur, & non elugentur, quum partus intra luctus legitimum tempus editus est: tunc enim minui luctus solet: elugentur denique, & non lugentur, mariti perduellionis damnati, hostes, suspendiosi, quique manus sibi intulerunt mala conscientia. d. cap. 11. Elugendi verbo non autem lugendi vtitur Prętor in

in edicto perpetuo, de his, qui notantur infamia, in Florentinis Pandectis, de muliere tractans, quæ intra id tempus, quo virum elugere moris est, antequam virum elugeret, in matrimonium collocatur. capitul. 1. de his, qui notant. infam. Lugendi verbo non elugendi vtitur Iulius Paulus Sentent. lib. 1. titul. 21.
5 † Qui luget, inquit, abstinere debet à conuiuijs, ornamentis, & alba veste. Imò aliud esse elugere, aliud lugere, docet euidentissimè Imperator Gordianus, quum ait, luctus diminutionem ad habitum duntaxat tristiorem, cæteraque id genus insignia, non autem ad tempus illud quo maritos elugeri moris est, pertinere. capit. 15. C. Ex quibus caus. infa. irrog. Igitur quum luctus diminuitur, lugendi, hoc est, à conuiuijs ornamentis, & alba veste abstinendi, non autem elugendi, hoc est, viduitatis legitimo tempori derogatur. Differentiam horum verborum, præter Iurisconsultos, & Imperatores, obseruant nulli. Et idcircò rectius interpretibus alijs, nos qui iuri operam damus, intelligimus quid sibi voluerit Apuleius, de asino lib. 8. quum ita scriberet: Boni ergo, & optimi consules, si luctu legitimo miserrimæ fœminæ necessarium concesseris tempus, quoad residuis mensibus spacium reliquum compleatur anni. Sensus enim est, quia per anni spacium elugeri maritum leges iubent, ideò à nuptiarum mearum solicitatione quiesces donec mensibus residuis reliquum anni
6 spacium compleatur. † Ante tempora Theodosij Apuleium vixisse negat doctissimus Iurisconsultus. Cedo, quamobrem? Opinor quia de luctus anno loquitur Apuleius. Meminit idem Apuleius Lolliani Auiti in Apologia prima: Quum, inquit, Lolliano Auito præsente publicè dissererem. Et in Apologia secunda: Petit postea suppliciter, vti se Lolliano Auito clarissimo viro purgem. Autor est etiam Vlpianus, Lolliano Auito diuos fratres rescripsisse: Spurios, inquit, posse in ordinem allegi, nulla dubitatio est: sed si habeant competitorem legitimè quæsitum, præferri eum oportere, diui fratres Lolliano Auito Bithyniæ præsidi rescripserunt. capit. 3. §. 1. de decurionibus. Hunc Lollianum etiam sub Heluio Pertinace floruisse, testis est Capitolinus. Quum enim dixisset, Pertinacem post Sulpitium Apollinarem grammaticen professum esse, subiecit: Sed quum in ea minus quæstus proficeret, per Lollianum Auitum Consularem virum, patris patronum, ducendi ordinis dignitatem petijt.
† Igitur Lollianum Auitum sub diuis fratribus præsidem fuisse Bithyniæ, & Pertinacis etiam temporibus vixisse, manifestum est. Et 7
idcircò rectè consequi omninò videtur, ijsdé ferè temporibus etiam Apuleium vixisse. Si tunc vixerit Apuleius, quid igitur obstat, quò minus luctus illud legitimum tempus cuius Apuleius meminit, † ad annum etiam Romuli, hoc est, ad decem menses referamus? Eoque 8
respexisse Theodosium omninò est verisimile, quum ita scriberet: Si qua ex fœminis perdito marito, intrá anni spacium alteri festinauerit iubere, (paruum enim tempus post decem menses seruandum adijcimus, tametsi idipsum exiguum putemus) probrosis inusta notis, honestioris, nobilisque personæ decore, & iure priuetur. cap. 1. C. de secund. nupt. Et sic quidem tempus legitimum luctus, à Romulo decem mensibus comprehensum, & Numæ legibus confirmatum, vsque ad Imperatoris Theodosij tempora obseruatum fuisse videri potest. Et quum anteà perpetuo prætoris edicto fœminę ante annum nubentes, infamia duntaxat notarentur: antiquo iuri videtur etiam Theodosius adiecisse, vt omnia, quę de priorum maritorum bonis, vel iure sponsalium, vel iudicijs defunctorum, huiusmodi mulieres consecutę fuerant, amitterent. d. ca.
1. Et hęc de luctus legitimo tempore. † Nunc 9
videndum est, luctus quomodo diminui soleat. Minuebatur populo luctus, inquit Festus, ędis dedicatione, quum à censoribus lustrum condebatur, quum votum publicè susceptum soluebatur. Aedis dedicatione ideò minui populo luctum arbitror consueuisse, quòd Romani diem dedicationis epulo celebrarent. Et quia eos qui lugebant, à conuiuijs abstinuisse, testari Iulium Paulum liquidò demonstratũ est, idcircò mirum videri non debet, ędis dedicatione luctum populo minutũ fuisse. Quod autem de voto Festus scribit, idipsum Aelius Spartianus confirmat, qui sic de Aelio Vero in Hadriani vita scribit: Quare ab Hadriano votorum causa lugeri est vetitus. Et paulò pòst, in vita Aelij Veri: Iussusque ab Hadriano, quia vota interueniebant, non lugeri. Cęterum priuatis, autore eodem Festo, minuitur luctus,

quum liberi nati sunt, quum honos in familiã venit quum parens, aut liberi, aut vir, aut frater ab hoste captus domum redit, quum responsatio est, quum propiore quis cognatione quàm is, qui lugetur natus est, quum in casto Cereris est, omnique gratulatione. † De casto Cereris mihi non liquet, nisi fortè per castum Cereris, nimiam castitatem illam intellexerimus, qua viduas Africanæ Cereri olim adstitisse scribit ad vxorem lib. 1. hunc in modũ Tertul. Cæterum viduas Africanæ Cereri adsistere scimus, durissima quidem obliuione matrimonij adlectas. Nam manentibus in æternum viris, non modò thoro decedunt, sed & alias eis vtique ridentibus, loco suo insinuant, adempto omni contactu, vsque ad oscula filiorum. Et sic quidem castum Cereris ea forma veteres dixisse videri possunt, qua castum pro re casta, sacrum pro re sacra, diuinum pro re diuina, & sic deinceps, sumitur. Idque mirum in modum eiusdem Festi, Liuij, & Valerij confirmatur testimonijs, qui Cereris festa lugentes matronas colere non potuisse, expressè testati sunt. Igitur si matrona in casto Cereris est, & ei lugendum esse contingat, ne omninò per luctum stet, quò minus stato, solẽnique die Cereri sacra fiant, luctus ordinis amplissimi decreto minuitur. Hæc quum ita sint, satis opinor nunc intelligimus; quonam referendum sit, quod de luctu minuendo sic scripsit Imperator Gordianus: Decreto amplissimi ordinis, luctu fœminarum diminuto, tristior habitus, cæteraque id genus insignia remittuntur. cap. 15. C. Ex quib. caus. infam. irrog. Porrò, quod in libro singulari ad leges xij. Tabul. fore promisimus, vt in hoc primo Variorum libro explicarentur dies sessionum, id nunc consilio propter amplitudinem argumenti mutato non præstabitur. Scripsimus enim Protribunalium librum singularem, in quo huiuscemodi argumentum multò commodius, & expeditius tractatum est.

Liber Secundus.

CAPVT I.

De pactis, & explicatur L. pacta conuenta. ff. De contrah. empt.

SVMMARIVM.

1 *Conuentio, & pactum quomodo differant.*
2 *Contractus, & pactum quomodo differant.*
3 *Pactorum diuisio.*
4 *Pactum dicitur legitima conuentio.*
5 *Pacti etymologia, à quibus petenda.*
6 *Legare quid decemuiris, quid item Iureconsultis.*
7 *Emptio decemuiris, & Iureconsultis diuerso sensu accipitur.*
8 *Pactum nudum quomodo actionem pariat.*
9 *Pactum cui causa subest, quale sit.*
10 *Pacta ex natura sui ad actionem inualida sunt.*
11 *Pactum ex continenti adiectum, formas actionē.*
12 *Pactum ex internallo adiectum parit exceptionē.*
13 *Pacta oīnò facti, contractus, & facti, & iuris sūt.*
14 *Contractus substantia, ex nudo facto constans rebus integris pacto mutari potest.*
15 *Contractus per pactum tolli non potest, nisi, &c.*
16 *Contractus pacto potest renouari.*
17 *Pretium quod facti est mutatur in contractibus.*

1 CONVENTIO † Iurisconsul-
tis generis nomen est, non spe-
ciei: pactum legumlatoribus,
grammaticis, & oratoribus ge
neris nomen est, non speciei:
prætoribus verò, & Iuriscōsul
2 tis, speciei, non generis. † Contractus gramma
ticis, & oratoribus pactum: pactum, iisdem cō
tractus est: prætori verò, & iurisconsultis, in fa
cto pactum in iure versari contractus dicitur.
Autor ad Heren. lib. 2. pactum pro omni con-
uentione accepisse visus est: Ex pacto, inquit,
ius venit, si quid inter se pepigerūt, si quid in-
ter aliquos conuenit. Rursus, pactum illud qđ
inter aliquos cōuenit, sic eodem loco diuidit,
vt † aliud legitimum esse, aliud sine lege obser
3 uari contendat: per pactum haud dubiè cōuē
tionē intelligens. Quo mō ipsi quoq; decem-
uiri per pactum legitimā cōuentionē visi sunt
intellexisse, dum ita scriberent: SI MEM-
BRVM RVPIT, NI CVM EO PA-
CIT TALIO ESTO. Quasi dicant, ni ali
quo mō, is q alterius membrū rupit, cū eo cu-
ius mēbrū rupit, pactus fuerit, conuenerit, aut
fuerit stipulatus. Non. n. tā p̄cise pactum requi
runt decēuiri, vt aliā conuentionē legitimam
nullā admittāt, quēadmodū p̄tores, & iuriscō-
sulti faciūt, quū de pactis disserunt. Et hoc mō
† legitima conuentio ēt à Paulo pactū appella 4
tur, c. 6. de pact. Non φ in ea p̄suasione sit Pau
lus, vt existimet, pactū illud decēuirale, aliqđ
cū pacto p̄torio hr̄e cōe: non magis herclè, q̄
contractus, q̄ stipulatio. Verum qa in suis legi
bus pacti vocabulo sic vtuntur nomothetę, vt
illud pro conuentione oī legitima videanł ac-
cipere, idcircò contendit idē Paulus, ex pacto
interdū actionē dari, veluti quū illud lege, vel
senatusconsulto confirmaī. Tunc. n. amplius
nudū pactū, hoc est, nudus consensus, nudum
placitū dici non pōt, non magis profectò, q̄ sti
pulō, q̄ cōtractus. Quid. n. aliud est stipulatio,
q̄ conuentio legitima? qđ itē aliud cōtractus?
quid deniq; pactū lege confirmatū? Sed an nu
dū maneat? Et magis est, vt nudū esse desinat.
Quod ego non probo. Verius siquidē esse didi
ci, omninò pactum non esse, sed aliā conuen-
tionē legitimā. Iurisconsulti, prętoresq; pactū
ad nudū factū referunt: conuentionęs, non āt
pactū, in legitimas, & in eas, q̄ sine lege obser-
uantur, diuidūt, c. 5. & 6. de pact. Cicero pactū
legitimū dixit; iurisconsulti conuentionē legi-
timā, non pactū. Igitur qui de pactis disputat,
† non Ciceronē, Cornificū, nomothetas, orato 5
res, aut grāmaticos, sed p̄tores solos, & iuriscō
sultos de vocis notatione cōsulat. Sunt. n. q̄dā
vocabula, quibus quū gn̄alia verè sint, pro spe-
cialibus tn̄ iurisconsulti, & prætores vtuntur.
† Legare siquidē decemuiris idem est, φ iuris- 6
consultis testari. Legandi. n. verbo generis lo-
co vsi sunt perpetuò decemuiri, φ contrà pro
certa quādā supremæ voluntatis spē, pruden-
tes iuris, p̄toresq; sp̄ vsurparunt. † Emptionē 7
quoq; alio sensu decemuiros, alio itē p̄tores,
& iuriscōsultos accepisse, dubiū non est. Illi q-
dē per emptionē genere quodam oēm omni-
nò alienationē intellexerunt, c. 29. de statulib.

Hi verò, ꝑ certa quadã noĩ cõtractus ſpẽ, em-
ptionis vocabulo vſi ſunt. Itaq; cõuentiones
oẽs, q̃ lege aliqua confirmantur, pacta nõ sũt:
ſed ſunt vel cõtractus, vel aliæ cõuentiones le-
gitimæ. Rurſus, conuentiones oẽs, q̃ ex nudo
facto cõſtãt, cõtractus eadẽ cõſideratione nõ
ſunt, ſed ſunt pacta. Et hoc illud ẽ, ꝙ dixit Vlp.
in pactis factũ, & in ſtipulationib. ius verſari,
8 c. 27. §. pactus. de pact. Cæterũ, † q̃uis ex nudo
pacto nulla det actio, ſi tñ ei ſubſit cã ſatis ad
agẽdũ valida, vtiq; nõ ex pacto, ſed ex cã, q̃ pa-
cto ſubeſt, dabiť actio. Nudũ aũt pactũ cui cã
ſubeſt, illud rectè appellabiť, ꝙ alicui obligõ-
ni principali ex cõtinẽti adiiciť. Nã ſi pactũ ex
ꝯtinẽti additũ ẽ vẽdõni, pacto ſubeſt vẽdõ, nõ
ꝯtra vẽdõ pactũ: hoc eſt, licet vires, & ſubſtan-
tiã ex vẽdõnis contractu aſſumat pactũ, ſic tñ
pacto ſubiecta ẽ vẽdõ, vt ea ſui iuris nõ ſit, ſed
ex nudo pacto interꝑtationẽ, & moderamẽ ne
ceſſariũ accipiat. Si vẽdõ ſubſit pacto, ergo, &
cã vẽdõnis, q̃ cã ciuilis eſt: ſi vẽdõnis cã, ergo
9 pactum quod vendõni ſtatim † in ipſo contra-
ctus ingreſſu adiiciť, rectiſsimè [pactũ cui cã
ſubeſt] appellabitur: vt ſic ꝑ cãm, illius cui pa
ctum ex continenti adiiciť, obligationis ſubſtã
tiam intelligamus. Qui fundum vendidit, in-
quit Hermogenianus, vt eũ certa mercede cõ-
ductũ ipſe hẽat. vel ſi vendat, nõ alij, ſed ſibi di
ſtrahat, vel ſimile aliquid paciſcatur: ad com-
plẽdũ id quod pepigerunt ex vẽdito agere po
terit. c. 75. de cont. emp. Ecce cã, q̃ huic pacto
ſubeſt, venditionis cã eſt. Quia igř hac ſpecie
pacto nodo cã ſubeſt, id qđ pacto conuenit,
actione ex vendito continetur. Et hoc illud eſt
quod dixit Vlpianus, quũ nulla ſubeſt cã ꝓꝑ
conuentionem non poſſe conſtitui obligatio
nem. Cauſam intellige ad actionem impetran
dã efficacẽ. Nõ. n. dabat actionẽ Prætor, niſi cã
cognitã. Proinde ſi pacto nulla ſubeſſet cã, cu
ius ergo actionẽ meritò Prætor cõcederet, q̃
10 † pacta ex natura ſui ad actionẽ inualida ſunt,
nõ mirũ eſt, aut abſurdũ, Prætorẽ nullã ex pa
cto actionẽ tribuiſſe. Igř nuda pactio actionẽ
nõ parit. Illud aũt otioſum non eſt, quòd pa-
ctũ aliud adiici ex continenti, aliud ex inter-
uallo, Vlpianus adnotatum reliquerit, c. 7. cir
11 ca princ. de pac. Illudq; † qđ ex continenti adii-
ciť, hoc eſt, in ipſo ĩgreſſu, aut (vt clarius dicã)
qđ ſimul cũ ipſo contractu expreſſũ, vna cõ
ceptione, una ſcriptura, (quæ emptionis dř in
ſtrũ, c. 72. de euic.) cõcludiť, format actionẽ,
hoc eſt, ipſius principalis obligationis formu-
la comprehẽdiť: non q̃dẽ vt duab. aut actioni-
bus aut formulis opus ſit, uerũ una actio, vna
que formula, & pacti, & contractus placitũ cõ
tinebit. Veluti, ſi pacto fundi uenditioni ex cõ
tinenti additũ ſit, vt fructus eius anni quo fun
dus vęniit, vnà cum fundo cedanť: nec fructus
ſine fundo, nec fundus ſine fructib. peti rectè
poterunt: ſed pactum cũ contractu vẽditionis
ſic confundiť, ut una actione, vnaq; formula,
non ex pacto, ſed ex empto, & fundũ emptor,
& fructus conſequať. d. c. 75. Et ita q̃dẽ, pacta,
q̃ ꝯtractib. ex cõtinenti adiiciunť, ineſse cõtra-
ctibus, & actiones formare dicuntur. † Quæ 12
aũt ex interuallo adiiciuntur, utiq; ineſſe ne-
gant, & ad actionẽ proficere, uerũ exceptiones
pariunt. Aliud aũt eſt, ſi pactum ex interuallo
aditũ detrahat aliquid cõuentioni legitimæ.
tunc enim id quod detractũ eſt, contractu cõ
tinet, c. 7. de pact. c. 72. de contrahend. empt.
Eiuſq; diuerſitatis hãc reddi poſſe rationem
exiſtimaui, † ꝙ pacta oĩo facti, contractus ue- 13
rò non facti ſolũ, ſed et iuris eſſe intelliganť.
d. §. pactus. Et idcircò, contractib. detrahi ex
interuallo bene poteſt pacto, ſi mõ id quod
detrahitur, non iuris, ſed facti ſit, cuiuſmodi
ea ſunt, quæ adminicula contractus dñr. d. ca.
72. Verum, quia contractus, ut gentium iuris,
ſic etiam iuris ciuilis ſunt: nihil adiici iis ex in
teruallo ꝑ pactum, i. per nudum factum põt.
Certè ꝙ in iis, quæ ex iure conſtant, nihil ope
retur nudum factum, ſine ciuilis, aut p̃torij iu
ris ſubſidio. c. 3. §. 1. c. 30. de conſtituta pecu-
nia. Sed hoc locũ hẽt, inq̃t Papinianus, in his,
quæ adminicula ſunt contractus: ueluti, ne
cautio duplæ p̃ſtetť. d. c. 72. Forte conuenerat
vt fundi uenditor cautionẽ duplæ cũ ſatiſda-
tione p̃ſtaret: poſtea perfecta omnino uendi-
tione pactus eſt venditor, ne eam quæ lege vẽ
ditionis contineť, duplę cautionẽ p̃ſtaret. pa-
ctum hoc, quia detrahit venditioni, quamuis
ex interuallo additum ſit, tñ ineſſe uenditioni
rectè cenſetũ. Verũ ſic cum ea conditione tibi
uenditus eſſet fundus, nę cautio duplæ p̃ſtare-
tur, poſt emptionem perfectam pactus cum
uenditore fueris, ut cũ fideiuſſore cautio du-
plæ p̃ſtetť, crediť hoc non ineſſe. Sed quo caſu
inq̃t Papinian⁹, agẽte emptore nõ valet pactũ,
iſde vires habebit, iure exceptionis agente ven-
ditore.

ditore.d.c.72. Quod sic esse intelligēdū puto, si emptor ex interuallo pactus, vt cum fideiussore cautio duplæ pstetur, ex empto egerit ad fundi traditionē, vtiq; vt cautionem cū satisdatione venditor fundum tradens pstet, nō recte desiderabit, quia pactū ex interuallo additum empti iudicio nō pōt cōtineri. Verum si venditor ex vendito ad ptium egerit, pactū illud quod agente emptore nō valebat, uires habebit, inquit Papinianus, iure exceptionis agēte venditore: hoc est, vtilis erit exceptio, [si nō venditor pactus sit cautionē duplæ cū satisdatione pstare.] Si quidē ex cōtinenti hmōi pactū venditioni fuisset additū, iure actionis, nō aūt exceptionis eā recte fuisset emptor persequutus. Tunc.n. emptā rem petens, una & cautionem pstari recte postulasset. Et ita quidem, ex Papiniani snia, uenditori ad pretiū rei uenditæ agenti, non aliter satisfacere emptor, qui ex interuallo de cautione præstanda pactus est, iure tenet, q̃ duplæ cautionem uenditor idoneè pstitisset. Et hæc hactenus de adminiculis contractus. Cæterum de contractus substātia, nō tāta est obscuritas, ut ea plixā disputationem requirat. Quāuis itaq; pactum, quod ex nudo facto cōsistit eā non habeat ptātem, ut ex interuallo aliquid contractui possit adiice-
14 re: ipsa tñ contractus substantia, quatenus ex nudo facto constat, rebus integris pacto mutari pōt. Hac, ni fallor, coniectura. q contractus qui pacto renouatur, non tollat pacto, uel penitus extinguatur (ea.n. paciscentium non est intentio, qui ptium augent, uel minuunt) sed contractus maneat contractus, cā interim fa-
15 cti mutata. † Cōtractus.n. per pactum tolli nō pōt, nisi quatenus in naturā cōuentionis ltime
16 pactum trāsierit. d. §. pactus. † Pōt tñ pacto re-
1 nouari, quia eiusmodi renouatio nō cōcernit ipsum ciuile ius, cum quo pactum nihil habet cōe, sed nudum factum. Fūdum Tusculanum à te qui 1quaginta aureis emi, postea rebus integris conuenit inter nos de sexaginta præstādis. ecce, emptio omnino non rescinditur, ius contractus, siue autoritas fundi non imminui-
17 tur; † sed pretium, quod facti est, mutatur. Ius quidem emptiones, contractusque reliquos confirmauit: sed quō hōs? An sic, ut dño certā rei suæ præscripserit æstimationem? Nequaquā: uerum satis esse putauit, sic eos cōfirmare, ut qui aliquid emisset, nō pretiū uerè nō

c 18

dicis grā interueniret, iure ciuili obligatū sibi venditorem haberet. Et quia ius nō distinguit pretium, sed satis ei est interuenire pretium: prætij idcircò distinctionem ex nudo facto cōstare, & per pñs, eam contractus substantiam, quæ ex pretio cōstat, quis est quæso tam imperitus, ut id non intelligat? Proinde siue augeat, siue minuatur pretium, nihil ad ius, mō ptiū interueniat: sed ad factum pertinet. Ideoq; p nudum pactum, hoc est, per factum nudū, augeri, uel minui rectè rebus integris obligationis pretium potest. siquidem factum facto, & ius mutari iure, non est absurdum.

CAPVT II.

Explicatur l. Qui viam. ff. De noui oper. nunciat.

SVMMARIVM.

1 *Nouum opus nunciatur ob seruitutem.*
2 *Nouum opus non nunciatur ob iter uiæ.*

OB seruitutē † nouū opus nunciare posse, traditum est c. 1. §. ius. de remiss. c. 5. in prin. de noui oper. nunciat. Contra, cum q uiam hēt, si opus nouum fundi dño in uia ędificanti nunciauerit, nihil agere, sed seruitutē vindicare non prohiberi, autor est Iulianus c. 13. de noui ope. nunciat. Et hæc quidē diuersa magis, q̃ pugnantia sunt. Diuersitatis autē hanc puto reddi rōnem posse, ut dicamus in iis seruitutibus, in quibus ædificatio ipso seruitutis iure prohibetur, esse locum nūciationi: in iis uerò, q ad ædificationē prohibendam opus hēnt iudicis officio, locum nunciationē nō habere. Si mihi seruitutē debeas altius non tollendi, prospectui, luminibusq; meis nō officiēdi, in hoc mihi obligatus es, ut nō ædifices, ut altius parietē tuum non extollas. Proinde si ædificaueris, liberū erit mihi meo iure opus nouum tibi nunciare, et sine ptoris aditione: qa ad illud mihi seruitutis iure es obligatus, vt nō ędifices. Aliud aūt est, si p fundum tuum habeā uiæ, itineris, aut actus seruitutē. † Tunc 2
n. idcircò tibi in uia ædificanti nō possū opus nunciare nouum, quia illo ipso qđ mihi debetur, seruitutis iure, tibi ius ædificandi nō adimit; & p pea sine auxilio iudicis nequeo; quo minus ædifices, impedire. Vindicanda igitur erit uiæ, itineris, aut actus seruitus: qua uindicatione non prohibebit statim opus nouum, sed iter p fundum præstari desiderabit. Tum si illud forte deberi negauerit aduersarius,

suam

suam probabit actor intentionem: eaq; posita & probata, ædificatio ad iter præstandum, ꝓnunciatione iudicis inhibebitur. c. 9. Si seruit. vindic. Et hanc verissimam esse sententiam puto. d. l. Qui viam.

CAPVT III.

De pœna periurij.

SVMMARIVM.

1 *Peierare qui, dicatur.*

2 *Peierantis pœnæ.*

3 *Periurium in stellionatus crimen incidens extra ordinem puniebatur.*

1 QVi præstitum iusiurandum cōtēnit,† peierare dr, c. 2. C. de reb. cred. Qui falsum iurat, ēt peierat. c. vlt. de crim. stellionat. c. 13. in fin. de iureiur.† Qui aūt peiera-
2 bat, is Deum, principē, censores, pontifices ultores habere, & extra ordinem puniri interdū solet. Religio cōtēpta iurisiurandi, si inconsultò, & calore quodā peieratū esset, siue ꝑ Deū, siue per principem, solum Deum ultorem habebat, non principem. d. c. 2. Cæterum qui cōsultò per deos, arasve deorum peierabant, pontificibus: qui per genium principis, principi: q̄ alia ratione, censoribus pœnas dabant. Pontifices scribit lib. secundo Dionysius de oībus causis ad sacra pertinentibus tam inter priuatos hoīes, q̄ inter magistratus sacrificos iudicasse. Et idcirco ēt de periurio, quatenus illud ad sacra ꝑtinebat, quale est quod per Iouē, ꝑ diūfidium, aut per aras deorū solēni mō pstabaī, cognouisse olim, & iudicasse oīno vñr: quemadmodum expresè Plautus de quodam iure conceptis uerbis per aram Veneris præstito, in hunc modum scribit in Rudente:

Gripe, quod tu istum talentum poscis? GR. Iurà tu iste mihi.

Date. LA. Liber iurare? tum meo Pontifex periurio est.

Qui aūt consultò ꝑ genium Principis peie-
4 rabat, is ex cōstitutionibus principū fustibus interdū castigari solet. d. c. 13. grauiusq; multò iis qui per Iouem peierauerant, puniebaī, quēadmodum autor est in Octauio M. Minutius Felix. Sic eorū, inquit, numē inuocant, ad imagines supplicant, genium, hoc est, dæmonē eius implorār, & est eis tutius per Iouis geniū peierare, q̄ regis. Autor est ēt Annalium lib. 1. Tacitus olim criminī datum fuisse, violatum periurio nomen principis. Rubrio, inquit, crimini dabatur violatum periurio nomen Augusti. Et hæc de iis, q per principis geniū peierabant. In reliquos aūt hoīes periuros censoria nota aiaduertebatur. Siquidē, vt scribit in Officiis Cicero, censores nulla de re diligētius q̄ de iureiurando iudicabant. Huc ēt visus est respexisse idem Cicero, quum in suis legibus periurij pęnā diuinam exitium, humanā dedecus statueret. Per dedecus. n. quin notam censoriam intellexerit, nequaquam dubium est. Eiusq; rei extat apud A. Gelliū elegans exēplū, lib. 6. c. 18. Cum. n. decem captiuos Annibalē Romā iureiurando ab eis accepto misisse, permutationemq; Romanis non placuisse, scriberet Gellius: ex his captiuis octo ad Annibalem reuersos, & reliquos reuerti recusantes à censoribus notatos quasi periuros fuisse, his uerbis adiecit: Hęc eorum fraudulenta calliditas, tam esse turpis æstimata est, ut contempti vulgò, discerptiq; sint: cēsoresq; eos postea oīum notarū, & dānis, & ignominiis affecerunt, quoniā, quod se facturos dictauerant, nō fecissent. Porrò †extra ordīnē puniebatur, si in stellionatus crimen periurium incideret. Tunc. n. non 3
tanquàm periurus, sed velut stellionatui obnoxius qui peierauerat, sic puniebatur, vt ad tempus exularet. c. vlt. Stellionat.

CAPVT IIII.

Quid per arculam intellexerint Iurisconsulti.

SVMMARIVM.

1 *Accursij ridiculus error.*

2 *Arcula, & arca quid.*

3 *Sepultus, & humatus quomodo differant.*

DIuos fratres edicto admonuisse Martianus ait, ne sepulturæ traditū, hoc est, ter- 1
ra cōditū corpus inquietet: videriq; terra conditū, etsi in arcula conditum hoc aio sit, ut nō 1
alibi transferatur, c. 39. de relig. & sumpt. fu.† 1
Quo in loco per Arculam intellexit Accursius casam, in qua ultra montes magni hoīes imponuntur sub terra. Ridiculum. Addidit enim Martianus, arculam in commodiorem locum transferri posse. Vñ ēt in Epitaphio An. Cresti næ sic legimus; NE QVIS NOS INQVIETET EX ARCA NOSTRA, NEQVE AB ANTE ALIAM PONAT, AVT COMMVTET. Certè Martiani temporibus eā sepeliendi rōnē in vsu fuisse suspicor, cuius Cassiodorus Variarum lib. 3. meminit. Tunc enim non terra solum conderi solebat,

2 bat, † sed ēt in arca lapidea supra terrā posita corpus perpetuæ sepulturæ tradendū, plerūq; recōdebatur. De quibus arcis sic apud Casiodorum Danieli cuidā scribit rex Theodoric⁹: Et iō artis tuæ pitia delectati, q̄ iu excauandis, & ornandis marmoribus exerces, p̄senti autoritate concedimus, vt te rōnabiliter ordināte, dispensentur arcæ, q̄ in Rauennati urbe ad recōdenda funera distrahunt: quarū bñficio cadauera in supernis humata sunt lugentiū non
2 parua consolatio: quoniā aīæ tm̄ de mundi cōuersatione discedūt, corpora uerò dulces quōdā superstites non relinquunt. Hæc Casiodorus. Eoq; sensu accepisse arcā lapideā uisus est ēt Caius, cum ita scriberet: Aduersus eos qui alterius arcam lapideā in qua adhuc mortuus nō erat cōditus, mortuū intulit utilē actionē in factum proconsul dat. c. 7. de relig. & sūpt.
3 fu. Et Seneca Epist. lib. 13. In ipsa, inquit, Scipionis Africani villa iacens hæc tibi scribo, adoratis manibus eius & arca quā sepulcrum esse tanti uiri suspicor. Deq; hmōi arcis illud Frōtini ēt accipiendum vr̄, de diuersis mensuris agrorū lib. 1. In cāpis uerò statuerunt terminos quadratos cursorios, & interiectis locis arcas, & monumēta, vel alia testimonia. Et hæc de arcis. Plinius ēt scribit Nat. hist. lib. 7. c.
3 54. † sepultum intelligi, quoquo modo conditum: humatum verò, humo contectum.

CAPVT V.

Quomodo qui spondet, ipso iure ex sponsu sit obligatus.

SVMMARIVM.

1 *Debentur quædam iure ciuili, quæ non debentur iure prætorio.*

2 *Ius ciuile introduxit stipulationes, & ex stipulatu actiones.*

3 *Iure prætorio actiones ex sponsu stipulationibus accommodari cœperunt*

4 *Prætor non uerba, sed mentē inspicit contrahentiū.*

1 QVædā † deberi iure ciuili, q̄ prætorio iure non dēntur, certissimum est. c. 4. c. 30. de const. pec. Si tibi centū mutua dederim, & pactus sim ea nō petere: iure ciuili obligatus es, iure prętorio non es obligatus. Es quidem iure ciuili obligatus, qa pactum eā non habet autoritatem, ut q̄ ciuilia sunt tollere posit. d. c. 4. & c. 51. de pactis. Proinde si mutua centū à te peterē, quāuis tecū pactus essem ea nō petere, nihilominus tn̄ mihi à prætore dabatur actio nō q̄dē purè, uerum exceptione addita hmōi: [Si nō pactus sit ne peteret.] Quo sensu nihil interesse dixit Paulus ipso iure q̄s actionē non habeat, an per exceptionē infirmet. c. 113. de reg. iur. † Ius ciuile stipulationes intro- 2
duxit: ius ciuile ex stipulatu actiones ēt dedit. Ideoq; stipulationes oēs (paucis exceptis, q̄ ciuili ēt iure esse dicuntur inualidæ) ipso iure sic ex interrogatione, & rñsione subsistere intelligebantur, vt ad obligationem, ētsi iocandi aīo essēt interpositæ, ipso iure p̄dessent. Eoq; pertinet, q̄ ita Plautus in Pseudolo scribit:

Auferret id p̄miū à me qđ promisi p̄ iocū? Ius, inquā, ciuile stipulationes instituit. Quo mō? Nimirū vt altero interrogāte [Dabis?] & altero rñdente [Dabo,] firma esset, & ipso iure valida cōuentio. Idq; illud esse oīno vr̄, qđ sic pro Cecinna Cicero scribit: Si quis q̄ spopondit, qua in re verbo se uno obligauit, id non facit, maturo iudicio sine ulla religione iudicis cōdēnat. Sed cū uariç inciderent stipulationū spēs, q̄ q̄ dubiæ essent & incertæ, certam à prudentibus requirebāt interpretationem, & q̄ a sine certa interpretatione incerta lex, & infinita seruari cōmodè non poterat: † sic iuri præ- 3
torio actiones ex spōsu ltimæ accommodari deinde cęperūt, ut q̄ utiles essent, & ipso iure validæ, sępius à Prætore redderentur inutiles; ipsoq; iure ex spōsu obligatus, iure p̄torio interdū oī obligatione solutus eēt. Idq; ex Varrone de lingua Lat. lib. v. satis probari pōt, Qui spopōderat, inquit Varro, despōdisse dicebat, q̄ de sponte eius. i. voluntate exierat. Non. n. si nolebat dabat quod sponsu erat obligatus. Nā in comœdiis vides dici, [Sponden' tuā gnatā filio uxorē meo?] q̄ tum & p̄toriū ius ad legē, & censorium iudicium ad æquum æstimabat. Quasi dicat Varro, q̄ dixit [Spondeo,] ēt si noluerit, hoc est, obligandi aīum nullum habuerit, tn̄ ex sponsu per legem obligatur, hoc est ipso iure: sed prætorio iure ad legē æstimato, hoc est, uelut viua uoce legi mutæ accommodato, q̄ per legem obligatus est, is p̄torio iure semper obligatus non est. Proinde non spōdet ille statim, inquit Varro, qui dixit [Spondeo,] si iocandi cā dixit, nec agi cum eo ex spōsu pōt. Itaque quisquis dicit in Tragędia, [Meministi te despondere gnatam tuam?] quòd nolens, hoc est, sine sponte sua dixit, cum eo agi ex 4
sponsu non potest, inquit Varro. Quia, ut

vt mihi quidem sit verisimile, in huiusmodi actionib. non legem solum, qua qui spondet, etiamsi animum spondēdi nullū haberet, est obligatus: sed p̄torū ius ad legē æstimatum, quo nullę sine iusta, & probabili cā solēt actiones dari, inspicimus. Et sic q̃dē accipiēda sunt hæc Varronis verba, [Si nolebat.] quæ uerba pessime ad ipsam q̄ despondetur filiā visus est interpres q̃dā retulisse. Lex ad formulā tantū, & nudam uerborū pronūciationem respicit:

4 † prætor non uerba, non aliquam formulam duntaxat, sed mentem ēt, & intentionem inspicit contrahentium. Et idcircò vel dare solet prętor ex sponsu actiones, vel denegare. Denegabat, si iniusta, si improba, si ipso iure p̄tori stipulatio videret inualida. c. 26. & 27. de verbo. obl. Hoc est (vt vtar Papiniani verbis) si ab initio non valuit. c. 123. de verb. oblig. Dabat, vel purè, si non ciuili solū, sed etiam iure prætorio stipulatio esset confirmata: vel addita exceptione, cum ea quæ ipso tm̄ iure vtilis erat, & sic ab initio ualuit, p̄torio iure, hoc est p̄ exceptionem postea inutilis reddebat. c. 25. e. tit. c. 1. §. 3. de dol. mal. & met. exce. c. 17. §. 1. Solut. matr. Quo sensu accipiendū est quod Paulus scripsit, ex stipulatione per iocum vel demonstrandi cā interposita, nullā nasci obligationē, c. 3. in fine. de obl. & act. Paulum. n. ita interpretari conuenit, vt nulla efficax, & satis ad agendum valida ex huiusmodi stipulatione obligatio nascat: non quidem ipso iure, sed p̄toris solius beneficio. Hæc qui non cōsiderauerunt, in eo Caium, Pomponium, & Iustinianū notare non uerent, q̃ illi verbis obligationem ex interrogatione, & responsione cōtrahi expresse tradiderint. c. 1. §. 2. de obl. & act. c. 1. de verb. obl. §. 1. Inst. eod. tit.

CAPVT VI.

Verus intellectus. §. pactus ne peteret. L. Si vnus. ff. de pactis.

SVMMARIVM.

1 *Pactum de non petendo, quomodo ciuilem obligationem non elidat.*

2 *Pactum per pactum tollitur.*

3 *Stipulatio per stipulationem tollitur.*

1 PActum † de non petendo ciuilem obligationem non elidit, i. sic non extinguit, ut possit impedire quo minus id q̃d ciuili debet̄ obligatione, actione ciuili rectè petatur. Verū si quū pactus esset creditor ne peteret, postea conuenisset ut peteret. pactum de non petendo tollitur, siue eliditur (perinde. n. est) per pactum de petendo, non quidem ipso iure, inq̃t Paulus, sed per replicationem, c. 27. §. pactus. de pactis. Certum est non esse in ea persuasione Paulum, ut contendat pactum p̄ pactū replicatione sp̄ sic tolli, vt ipso iure nunquā possit elidi. id. n. falsissimum est. † Nā pactū per pactū tam potest ipso iure tolli, q̄ per stipulationē ipso iure stipulatio tollitur. Nec id obscurū adeò est, si consideremus id demū ipso iure tolli, quod per se sine aliquo aduentitio auxilio tollitur: quēadmodum ostendimus in libro singulari Ad legē Scriboniā. Vel, vt planiꝰ dicā, quod eodem illo ipso iure tollitur, quo ligatum est, id ipso iure tolli d̄r. † Itaq; cum stipulatio per stipulationem ipso iure tolli posse d̄r: per ipsum ius, ciuile ius accipitur, quia ex eo iure stipulatio cōstat. Cum autē nalis obligatio ipso iure per pactum tollitur, tūc p̄ ipsū ius non ciuile ius, sed ius naturæ intelligimus. Et idcircò pactum potest ipso iure, p̄ se sine p̄toris auxilio, si hoc actū est. Rursus pactū pacto tolli non potest ipso iure, si ēt hoc actū est. Tolli q̃dē pactū pacto ipso iure, si priꝰ pactū tale sit, ut nec ad ciuilē aliq̄ obligationē pertineat, nec ei subsit cā ad actionē sperandā satis efficax, sed nāle nudā sub se contineat obligationē. Tūc. n. p̄ pactū tollit pactū non q̃dē alicuiꝰ aut exceptionis, aut replicationis medio; (id. n. fieri non potest: nec vt possit fieri, obligationis natura patit) sed ipso iure, hoc est eodē illo ipso iure, ex quo suā sortit substātiā. c. 95. §. naturalis. de sol. Verū si pactū alicui legitimæ conuentioni adiectū alio pacto tollēdū sit, tolli quidē prius pactum per posterius nō est: sed illud potius vr actum, ut p̄ replicationē elisa pacti prioris exceptione, ipsum quoq; prius pactum non ipso iure, sed replicationis auxilio nullū fit. Veluti, si quū mutua cētum tibi dedisset Sulpitius, tecū pactus de iis non petendis, iterū de iisdē petēdis paciscat, q̄uis pactum pacto tolli ipso iure possit, hoc tñ casu tolli ipso iure, hoc est per se, siue, ut clarius dicā, tolli iure pacti pacto pactū non potest. certè quòd prius pactum, quia facti est tollere p̄tractū mutui non potuerit. Ergo si centū

quæ

quæ mutua dedit, petierit Sulpitius creditor, & debitor contendat pactum esse creditorem ne peteret, quia pacto mutui obligatio elisa non est, ciuilis creditori ex causa mutui dabitur actio: reo verò defensionis loco, quia pacta iusta prætor seruat, pacti conuenti exceptio non denegabitur; qua posita & probata, ciuilis extinguetur obligatio. Quòd si ponentem reum pacti de nō petendo exceptionem; pacti de petendo excluserit actor replicatione, quia firma manet, & ipso iure semper ualida, mutui ciuilis obligatio: de eo quæri solet, cur pactum istud de non petendo, tollatur per pactum de petendo, non tam ipso iure, quàm per replicationem. Respondeo, quia sic actum videtur. Sic nimirum videtur actum, vt salua quæ pacto tolli non potest principali obligatione, ni pacti de nō petendo exceptione agētem repellat actorem reus, statim reus cōdemnetur: & nisi pacti de nō petendo quam reus obtinuit exceptio replicatione pacti de petendo, per actorem rursus excludatur, absoluendus omnino reus uideatur. Igitur contractus mutui in causa est, quo minus ipso iure hoc casu pactum tollatur per pactum. Et hoc quidem significare videntur hæc uerba, [Si hoc actum est.] Non enim negat Paulus, pactum per pactum ipso iure tolli non posse, sed contendit tolli non posse, si hoc actum est. Nam si pacto pactum ipso iure apud Paulum elideretur, consequens esset, ex posteriore pacto ciuilem nasci obligationē, & priore pacto mutui ciuilem obligationem elidi. Sed neutrum fieri potuit. Non est igitur mirum hoc actum esse non videri, vt pactum ipso iure per pactū elidi apud Paulum potuerit. Sanè Iurisconsulti quid actum sit sedulò inspiciunt in omni cōuentione. c. 2. §. 1. de hæred. vel act. vend. l. 4. de fid. instr. Aliud aūt est in stipulatione. Quia n. stipulatio ciuilis est, non refert an ad cōtractum siue ad ciuilem aliquā obligationem eā adiiciatur, an verò per se stet. Semper. n. ex stipulatu actio competit. Ideoq; ipso iure semper potest per stipulationem stipulatio tolli. Exposui paragraphum longè difficillimum, & nouo singulari quodam intellectu.

CAPVT VII.

Auersio quid à sectione differat.

SVMMARIVM.

1 *Auersio quid sit.*
2 *Sectio quid sit.*
3 *Sectores qui dicti.*
4 *Sectione legitimum dominiū statim acquirebatur.*

Obtinuit † auersione in Pandectis id dici venire, quod precio insemel, insimulq; nuncupato non in res singulas constituto uenit, Antonio Augustino, Brissonio, & aliis eruditis viris autoribus, c. 35. §. in his, cum §. seq. de cont. empt. cap. 4. §. 1. de peric. & com. rei vend. cap. 62. in fine, de contrah. empt. Goueano non assentior, existimanti id quod negligēter fit, neque considératè satis, dici auersione fieri. Quis enim credat auersione opus locare, vinum auersione vēdere, locare insulam auersione, idem esse quod negligenter locare, vendere? † Auersioni contraria est sectio. Solet. n. cū auctio fit, res omnis auersione, aut sectione vendi. Auersione quidem vna pertica, sectione verò distinctè, gradatimque. Nam eo respexisse omnino visus est Plinius lib. 3. Epistol. hunc in modum Caluisio suo scribens: Ex ipsis etiā, quos non vna, vt dicitur, pertica, sed distinctè, gradatimq; tractaui, quantò quis melior, & probior, tantò mihi obligatior abit. Loquitur Plinius de suis vindemiis, quas ait certatim negotiatoribus ementibus se vendidisse: & ex iis nonnullos vna pertica, nonnullos distinctè gradatimq; tractasse: Hoc est, vt mihi videtur, vindemias partim quidem auersione, partim verò sectione se uendidisse. Sectores damnati, atque proscripti bona emebant auersione, quæ rursus sectione distrahebant. Autor est enim Asconius, † sectores dictos esse qui spem lucri sui secuti bona cōdemnatorum semel auctionabantur, ac postea singulas quasque res pecunia populo venditabant. Nec quidem hi duntaxat, sed omnes etiā qui sectione res aliquas vendebant, sectores dicebantur. Nam in quodam Latini Pacati Drepani panegyrico, qui olim Imperatori Theodosio fuit dictus, vendi eo sensu sub sectore infantes dicunt, quo scripsit Eutropius instrumēta regij cultus sectione distrahi. Verba Pacati sunt hæc: Vidimus redactas in numerum dignitates, & exutos trabeis cōsulares, & senes fortunarum superstites, & infantium sub ipso sectore ludētium flendam securitatem. Et paulò post: Vt possemus effugere carnificem, optabamus subire sectorem. Eoq; pertinet quòd sic libro 8. Eutropius de M. Antonino Philosopho scribit:

Cum

Cum largitiones nullas haberet, facta in foro diui Traiani sectione, instra regij cultus distraxit. Bona quæ ad ærarium deferebatur, edictis publicari solent, hoc est, publicè venalia ꝓscribi, aut proclamari: & tandem publicata interdum auersione, interdum sectione hasta posita distrahebantur. Eoq; arbitror Ciceronem respexisse in Philippica secunda. Cum. n. hasta posita pro æde Iouis Statoris bona Cn. Pōpeij Magni subiecta esse Præconis voci demōstrasset acerbissimè Cicero, hæc verba subiecit: Expectātibus omnibus quisnam esset tā impius, tam demens, tam diis, hominibusq; hostis, qui ad illud scelus sectionis auderet accedere; inuentus est nemo, ꝓter Antonium: ꝓsertim cū tot essent circum hastam illam, quia alia oīa auderent. Huic ēt consentaneum est, quod sic Tacitus Annalium lib. 13. scribit: Eius accusationis autor extitit Pętus quidam, exercendis apud ærarium sectionibus famosus, & tū vanitatis manifestus. Hinc ēt intelligimus quid illud sit, quod idem Tacitus sic li. 17. scribit: Pridie Idus Mart. commendata patrib. Repub. reliquias Neronianarum sectionum, nōdum in fiscum conuersas, reuocatis ab exulio concessit.†

4 Et erat quidē tanta apud Romanos hmōi sectionis autoritas, vt per eam ltimum dñium statim acquireretur. Testatur. n. M. Varro de re rustica li. 2. dñium sex ferè res perficere, nimirum hereditatis aditionem, mancipationē, in iure cessionem, vsucapionem, è preda sub corona distractionem, & denique sectionem.

CAPVT VIII.

Quid sit testes de domo producere.

SVMMARIVM.

1 *Domesticus testis quis sit.*

2 *Domestica furta, quæ.*

PAulus ait: Testes eos, quos accusator de domo produxerit, interrogari non placuit, c. 24. de testibus. Quem locus interpretās Duarenus,

1 Domesticus, inquit, testis, non is tm̄ dr̄, qui in eadem domo habitat, sed & qui eiusdē familiæ, gentis, agnationis est. Non rectè. Eorū n. qui de familia producebātur testimonia nō vsquequaq; olim fuisse neglecta, docet actione tertia in C. Verrem Cicero, vbi Verrē Malleoli tutorem sic alloquitur: Cur sodalis (erat hic Malleoli pr̄) vxorem, sodalis socrum, domum denique totam sodalis mortui contra te testimonium dicere: cur prudentissimas, lectissimasq; fœminas in tm̄ virorum cōuentum insolitas, inuitasq; prodire cogis? Huic etiam adiungi potest quod sic de Iulio Cæsare Suetonius scribit: In P. Clodium Pompeię vxoris suę adulterium, atq; eadem de cā pollutarum cęremoniarum reū, testis citatus negauit se quicquam comperisse; quamuis & mr̄ Aurelia, & soror Iulia apud eosdem iudices oīa ex fide retulissent. Ideoq; verisimilius est eos duntaxat testes de domo productos Paulo dici, qui in accusatoris sunt ꝑtāte. Sic testimonium domesticum Gręci interpretantur. Et idcirco non possum non probare interpretis eximij Theodori Balsamonis s̄niam, qui Canonem Synodi Carthaginiensis 132. interpretans, quo testes quo de domo producit accusator, non esse audiendos ēt traditum est, domesticos testes accusatoris ait appellari oēs qui cū eo habitant, & quibus ipse pōt imperare. Ea nimirū rōne, 2

qua furta q̄ serui faciūt dn̄is, liberti patronis, & mercenarij iis apud quos degunt, domestica dr̄. c. 11. §. 1. de pœnis. Ad domesticum testimonium spectare vr̄ quod sic Apuleius scribit in Apologia prima: Cupio. n. produci eos pueros, quos spe libertatis audio confirmatos ad mentiendum. Hmōi. n. pueros de domo ꝓductos rectè dici ex Vlp. probari euidenter potest. cap. 1. §. 1. & c. 10. §. 2. de quęst.

CAPVT IX.

Marcelli locus apud Vlpian. de curatoribus pupilli, prodigi, vel furiosi, explicatur nouo sensu.

SVMMARIVM.

1 *Fideiussores pupilli, prodigi, & furiosi non obligantur.*

PRomittendo obligari posse furiosum, & fideiussorem pro eo interuenire, negauit Vlpianus cap. 6. de verb. obl. Quia, inquit Caius, non solum ipsa stipulatio nulla intercessit, verumne negotium quidem vllum gestum intelligitur. cap. 70. §. 1. de fideiuss. Sed videamus ne non sibiipsi contrarius sit Vlpianus, qui cū Marcello hmōi fideiussores obligari expressè visus est annotasse Marcellus scribit, inquit Vlpianus, si quis pro pupillo sine tutoris autoritate obligato, prodigove, vel furioso fideiusserit, magis esse vt ei non subueniatur: qm̄ his mandati actio non competit. c. 25. de fideiuss. Corruptum esse hoc Marcelli rn̄sum vr̄, & pro [Nō subueniatur,] legendum [Ideo subueniatur,]

tur,]errorem[q]; ex notis creatum suspicio est. Sic.n.scribebant veteres [iō,]pro[ideo] quod facilè in particulam, Non, transmutari potuit.

1 Sensus igr est: pupilli, pdigi, & furiosi fideiussor ib. iō subueniri, qm mandati actio pupillo, prodigo, vel furioso non competat aduersus fideiussores; hoc est, quia pricipalis obligatio non subsistit, ac ne negotiū quidē vllū gestum intelligitur. d.§.1. Quasi in effectu dixerit Marcellus, accessoriū naturā seq. sui conuenit principalis. Principalis obligō directa mādati actio est. Quia igr mandati actio illis nō cōpetit; hoc est, quia obligō principalis ipso iure inualida est; ideo subuenitur fideiussorib. hoc est, ideo nec accessoria conualescit. Subuenitur inquā fideiussoribus, aduersus pupilli, prodigi, vel furiosi creditores. Sanè [non] particulam pro [ideo,] interdum librarijs obrepsisse obseruatum est ex c.44.§. si quis spōte, de furtis, in eo enim.§. vulgares quidē libri, Et[ideo] Florentini verò Et[non,]scriptū expressè continent. Et hæc quidem emendatio, q̄ viris aliquot eruditis, mihiq; amicissimis mirū in modū placet, mihi sic non probatur quin putē curiosa quadam inspectatione eleganter lectionē antiquā defendi posse. Quādoquidem enim Caius nullam esse stipulationem, ac ne negotium quidē vllum tunc gestum intelligi contendat, quum pro furioso interuenit fideiussor. d.§.1. vtique hoc videtur intendere, ipse iure totum negotium nullius prorsus momenti esse. Si nullius momenti sit, ergo nec vlla ex eo nasci pōt obligatio. Si nulla nascatur obligō, ergo & actio, & exceptio nulla. Et quia tunc demū subuentioni locus est, quū id, quod ipso iure vtile, & validum est, iure prætorio inutile, & inualidū, aut exceptionis, aut in integrum restitutionis bñficio redditr: profectò mirum non est fideiussoribus huiusmodi non subueniri. Ipso.n. iure obligati nō sunt. Eaq; res efficit, vt nulla prorsus subuentione opus habeant: siquidē is, qui obligatus ipso iure non est, nullo prorsus exceptionis, nullo in integrū restitutionis opus habet bñficio. c.113. de reg. iur. Et hoc nimirum illud est, quod dixit Marcellus, hmōi fideiussorib. non subueniri, qm mandati actio pupillo, prodigo, vel furioso non cōpetat. Sensus.n. est, iō fideiussoribus exceptionis medio non subueniri, qm ipso iure nulla prorsus ex huiusmodi negotio nata sit obligatio. Igitur fideiussoribus non subuenitur, quia nulla opus habent subuentione, vtpote ipso iure non obligati.

CAPVT X.

Indicatur de tutoribus fœminarum Triboniani error.

SVMMARIVM.

1 *Mulieres erant olim in perpetua tutela.*
2 *Tutelæ pupillaris, & muliebris differentia.*
3 *Tutela fœminarum tripartita.*
4 *Honorarius tutor quis dictus fuerit.*

Videtur Tribonianus in ea fuisse persuasione, vt existimauerit finita pupillari ætate, tā puellas, q̄ masculos liberari omnimodo tutela consueuisse, & ad annum vsq; vigesimumquintum curatores accepisse. §.1. Inst. de curat. Quæ persuasio falsa est: † Erant enim 1 mulieres in perpetua tutela, quemadmodum p Muræna testatus est Cicero. Et in eius Top. Boetius, Mulieres, inquit, antiquo iure tutela ppetua continebat: recedebant verò à tutoris ptāte, q̄ in manū viri conuenerant. Igr ętate pupillari finita, liberari tutela solent masculi, & curatores accipere: Fœminæ verò tandiu si nō legitimæ, salt ē cessitiæ tutelæ suberant, donec aut sese capite diminuissent, aut virgines essēt Vestales captę. Hoc iure ēt Pauli, & Vlpiani tēporibus vsum fuisse populū Romanum, satis ex Vlpiani fragmenti cōstat. In ijs.n. titulo decimo, fęminis tàm puberibus, q̄ impuberibus, pp sexus fragilitatem, forēsiumq; rerum ignorātiam, tutores solere dari expressè traditum est. † additurq; talis inter pupillarem, & mu- 2 liebrem tutelam differentia: Pupillorum, pupillarumq; tutores, & negotia gerunt, & autoritatē interponunt: mulierū aūt tutores autoritatē duntaxat interponūt. Idq; mirū immodum Apuleij (quem sub diuis fratribus vixisse probauimus superiore libro) autoritate cōfirmatur. Sic.n. in Apologia secūda scribit: Adest ēt tutor autor mulieris, vir grauissimus, & sanctissimus, omni cum honore mihi nominandus Cassius Longinus. Quære maximè cuius emptionis autor fuerit, quantulo ptio mulier locuples agellū suū pstinarit. Testimoniū Cassij Lōgini tutoris, & Coruini Celeris est ne ita vt dixi? vlpiā in hac emptione nomē meū scriptū est? Et hæc quidē cum ita sint, núc opinor intelligimus, quidnā sentiēdū sit de hoc Pauli rñso, quod in Pandectis quibusdam manuscriptis rectius quam in Florentinis ad hunc modum

dum expressum est:[Tutor pupillam, vel curator. adultam, uxorem ducere non potest.] ca. 36. de ritu nuptiarum. Nimirum verbum hoc [Curator] esse Pauli verbum, sed Triboniani suppositicium, falsò haud dubiè persuasi, non fuisse in perpetua tutela puellas viripotentes, sed curatores accepisse. Est igitur sic legẽdum: [Tutor pupillam, vel adultam, uxorem ducere non potest,] Hoc est, pupillã, aut virginem viro maturam, quam habet in potestate legitimus, cessicus, aut prætorius tutor, non potest uxorẽ ducere. Id.n. Senatusconsulto nõ de adulta solũ, sed noĩatim quoq; de pupilla fuisse cautũ, cũ ex eodẽ Paulo, c. 59. de ritu nupt. tum ẽt ex testõ quodã Sempronij Tucidani peruetusto euidenter cõstat, in quo sic legitur. CAIVS TVCIDANVS, QVOD PVPILLAM, CVIVS IVSSV MEO CVRAM GESSIT, CONTRA DECRETVM AMPLISSIMI ORDINIS VXOREM DVXIT, EXHERES ESTO. Et hæc quidẽ emendatio nr̃a duorũ locorũ collatione euidẽtissimè confirmaẽ. Sic.n. scripsisse Terentium Clementẽ accepimus: Siue gñalis curator, siue dotis dandę constitutus sit, & amplius doti ꝓmissum est quã facultates mulieris valẽt, ipso iure promissio non valet. ca. 61. de iure dot. In fragmentis ad hunc modũ scribit ti 10. Vlpianus: Ex lege Iulia de maritandis ordinibus tutor daẽ à Prætore urbis mulieri, virginive, quã ex hac ipsa lege nubere oportet, ad dotẽ dãdã, dicendã, promittendãmve, si legitimũ tutorẽ pupilla non habeat. Ecce Terentius Clemens curatorẽ, Vlpianus non curatorẽ, sed tutorem ait mulieri dotis dandæ caussa constitui. Quis hic non dixerit Terentiũ hũc oĩno contrariũ esse Vlpiano, si Triboniani culpã non agnouerimus? Dubiũ.n. mihi non vr̃, quin sic Clemens scripserit:[Siue gñalis tutor, siue dotis dandæ, dicẽdę, promittendæve caussa constitutus sit.] Quid Cicero? An non ita ẽt pro L. Flacco disserit? Doti Valeria pecuniã oẽm suã dixerat. Nihil illorũ explicari põt, nisi oñderis illã in tutela Flacci non fuisse. Si fuit, q̃cunq; sine hoc autore est dicta dos, nulla est. Et idcirco gñaliter posse definiri puto, ubicunq; in Pandectis tribui mulieribus curatores videmus, ijs in locis oĩbus, pro[Curatores,] esse[Tutores,] ex prudẽtiũ intentione, & vera sñia reponendũ. c. 37. De ritu nup. c. 60. & 61. de iure dot. c. 7. de tut. & cur. dat. ab his. c. 7. Ad L. Iul. de adul. Fortassis antiquũ ius ad sui t̃pis rõnem accõmodans Tribonianus, hæc responsa sic deformauit. Id si verũ est, cur igr̃ tres illas fœminarum tutelas voluntaria quadam obliuione non deleuit, de q̃bus in eo senatusconsulto tractari docet Paulus, quo tutores pupillas, vel adultas uxores ducere prohibentur? c. 60. de ritu nupt. Nã si tres hmõi tutelas admiserit Tribonianus, non pupillas solũ, sed adultas ẽt sub tutela fuisse, ut fateatur necessum est. † Est.n. fœminarũ tutela tripartita, Alia siquidẽ pupillaris est, alia cessitia, alia deniq; prætoria: quemadmodũ ex fragmentis Vlpiani quiuis põt intelligere. Nec est; quod quis obijciat, tutoris officiũ post pupillæ pubertatẽ finiri, idq; ẽt Paulum scripsisse in d. c. 60. §. 3. Id enim sic non accipere cõuenit, ut pubertate finita desinant mulieres in tutela esse. Finitur.n. pupillaris tutela pubertate, incipitq; tutela muliebris, aut cessione, aut certè legitimi tutoris cõtinuatione ex lege Claudia. Illud ẽt admonendi sumus, senatusconsultum de ꝓhibitis inter tutores, & pupillas, adultasq; nuptijs, orationẽ D. Antonini, & Cõmodi subsecutũ esse. Idq; ex eo libro singuli manifestũ est, quẽ Paulus ad orationẽ Antonini, & Commodi scripsit. In eo enim libro plenissimè senatusconsultũ istud anonymũ interpretatus est idẽ Paulus, id quod ex epigraphe. d. ca. 60. oĩno colligitur. Denique si quæsieris tutor ille qualis fuerit, quem Paulus † honorarium appellat, honorisq; caussa datum scribit, in c. 61. de ritu nup. illud habeto, sic interdum datos fuisse plures tutores, ut eorum vnus administraret, & reliqui potius honoris, hoc est, honestatis gratia dati viderentur, q̃ administrationis. c. 3. §. 2. in fin. iud. solui. Ita enim honorarium tutorẽ expressè interpretatus est Vlpianus, in c. 3. §. 1. de administ. & peric. tut. c. 14. §. 1. de solut. Et hæc de tutoribus fœminarũ.

2

3

4

CAPVT XI.

Conciliatio vera cap. 39. De statulib. cum cap. 14. De quæst.

SVMMARIVM.

1 *Statuliberi quomodo puniantur.*

2 *Vlpianus sub Antonino Caracalla floruit.*

QVæsitum est, an easdem pęnas patiantur in publicis iudicijs statuliberi, quas cæteri serui. Et pati quidẽ pœnas easdẽ statuliberos asserit Pomp. c. 29. in prin. de statulib. negat

gat Modestinus c.14.de quæst.Quid dicemus?
1 †Aliud nihil,q̃ pugnam hanc sic cõponi posse, vt definiamus Pomponium ius illud tractare quod eo tẽpore in vsu fuit quo Q. Mutius floruit:Idq; ex hac eiusdem cap.29.epigraphe satis intelligi,[Pomponius lib.octauodecimo ad Quintum Mutium.] Eoq; iure vti tam diu visus est populus Romanus,donec tãdem diuus Pius Saluio Martiano rescripsisset statu liberum quasi liberum puniendum esse, cap.9. in fine,de pœnis.Quid.n.aliud præ se ferunt hæc Vlpiani verba, [Statuliberum quasi liberũ eũ iam puniendum:] q̃ statuliberum ante hanc Diui Pij constõnem quasi seruum punitũ fuisse?Quid aũt,si sic legamus, [Statuliberũ quasi liberum esse iam puniendum:] vt pro [Eum] reponamus [Esse?] Et hæc quidem videri põt probabilis emendatio,q̃ [Eum,] & [Esse,]iisdem notis veteres expresserint.Autor.n.est Valerius Probus sic veteres has notas I. C. E. V. interpretatos esse, [Iusta caussa esse,]vel [Iusta caussa eius videbitur.] Sic igitur legendum est in d. cap.9. [Statuliberum quasi liberum esse iam puniendum, D. Pius Saluio Martiano rescripsit.] Et ita quidem ante rescriptum istud D. Pij statuliberi, non quasi liberi,sed vt serui vñr puniri cõsueuisse.Eoq; ad Quinctum Mutium libro octauodecimo arbitror Pomponium respexisse. Põst verò editam hanc D. Pij constõnem,statuliberi non vt serui, sed vt homines liberi plecti cœperunt:ad quam constitutionem trahendum est superius Modestini rñsum. Idem Vlp.statuliberos non vt hoĩes liberos, sed vt seruos esse coercendos alio loco tradidit. Quid tñ,inquit, si sub condõne accepit libertatem? Ecce nondum liber erit; sed vt seruus potest coerceri.cap.1.§.2.in fi.Si is qui test.lib.esse iuss.erit. hoc est,puniri.cap.6.in fi. cum cap.seq.& c.28.circa princ. de pœnis. Et idcirco ni nec quam primus excogitaui conciliandi ratio hoc in loco recepta fuerit, profectò quid dici absurdius potest, quam vnum eundemq; Vlpianum contraria scripsisse?Eaq;
2 res efficit, vt mihi prorsus persuasum hẽam, † Vlpianum antè ad edictum scripsisse, q̃ edita esset supradicta D.Pij constõ,& ex libro ad edictum trigesimooctauo posteriorem hanc Vlpiani suiam repetitam esse, vt indicat inscriptio d.c.1.ad hæc per D.Pium, non Antoninũ Pium,sed Antoninum Caracallam sub quo floruit Vlpianus esse intelligendum, idq; ex particula [iam,]oinn probari;præsertim cum liq dò constet,Antonino Pio imperante nondum in aliquo Iuris prudẽtum numero Vlpianum floruisse. Antoninum ãt Caracallam,Antoninum Augustum Pium nr̃m interdum appellasse Vlpianũ alio loco demonstratũ est.Proinde quis est qui non aĩaduertat hæc Vlpiani verba [D.Pius iam constituit,] nihil aliud esse, q̃ illa eiusdem,[D.Pius nr̃ constituit:]Et ita mihi vr̃.

CAPVT XII.

Quid sit ΚΡΗΣΙΣ.

SVMMARIVM.

1 *Dominium duplex olim:Bonitariũ,& Quiritariũ.*
2 *χρῆσις dicitur vsus,& fructus;vel vsus sine fructu.& 4.*
3 *χρῆσις dicitur mancipium, & nexus.*

AIt Vlpianus:sed si χρῆσις sit relicta,an vsus sit videndum est.Et Papin.lib.7 rñsorum ait,vsum esse,non ẽt fructum relictum. c.10.§.1.de vsu,& hab.† Duplex erat olim dominium,Bonitarium,& Quiritarium. Qui rẽ in bonis habebat,χρῆσιν:qui rei alicuius nudo Quiritium iure dñs erat,κτῆσιν habere dicebatur.Idq; ex 7.lib.epist.famil.Ciceronis est euidentissimum.In eo.n.lib.q̃dam extat M. Curij ad Ciceronem epist.in cuius principio sic legitur. Sum.n. χρήσει μὲν tuus, κτήσει δὲ Attici nostri.Ergo fructus est tuus, mãcipium illius. In epist.seq.sic rñdet Cicero:Cuius qñ propriũ te esse scribis mancipio,& nexu,meum ãt vsu, & fructu,contentus isto sum. Id.n. cuiusq; ꝓprium est,quo quis fruitur,atque vtitur.†Vsus 2
igitur,& fructus χρῆσις dr̃,† mancipium verò, 3
& nexus κτῆσις.Et hinc quidem opinor intelligimus,quæ fuerit apud Papinianum dubitãdi rõ.Quia.n.vsus,& fructus χρήσεως appellatione comprehenditur,quæsitum idcirco fuisse vr̃ apud Papinianum,si pecorum χρῆσις relicta sit,puta gregis ouilis ad stercorandũ agrũ, ctesi eiusdẽ gregis alteri noĩatim excepta,vtrũ agni,lana,& lac,quæ in fructu sũt,ad eum qui χρῆσιν,an verò ad eum qui κτῆσιν habet pertineant.Rñdit Papin.vsum esse, non ẽt fructum relictum †Et ita χρήσεως appellatione interdũ 4
vsus & fructus, interdum vsus sine fructu cõprehenditur. Tunc quidem sub chresi vsus & fructus continentur,quum ctesis non excipit. quod in alienõne rei mancipi contingit. Hoc enim casu quominus ctesim ꝑstari, hoc est,rẽ

emptā mancipio dari postulet is, qui chresin hēt, nihil quidquam vetat. Quum āt ctesis excipitur, ea tunc eius qui chresin reliquit fuisse videtur intentio, vt vsum rei relictæ nudum sine fructu penès eū manere voluerit, q. χρῆσιν habet, & eiusdem rei fructum fieri alterius habentis κτῆσιν. Cū igī sic scriberet Vlpian. [Sed si χρῆσις sit relicta:] hęc vnr subaudiri verba debuisse, [Ctesi noīatim excepta.] Interptatio Suidæ q̄ secutus est Alciatus, huic loco nō pue nit. nullā. n. cōtinet dubitādi rōnē. Nā dubitasse veteres de duplici quadā vocis huius significatione, ex verbo [videndum] satis constat.

CAPVT XIII.

Exceptiones pro pactionibus interdum à veteribus vsurpari.

SVMMARIVM.

1 *Pactiones interdum exceptiones vocantur.*

2 *Restibilis ager, quis sit.*

Exceptiones non solum appellari solēt defensiones quibus actorū excludūtur in- 1
1 tentiones, sed † interdum pactiones etiam exceptiones significant. Quo sensu excipiendi verbo vsus est Horatius Sermonum lib. 2. Sat. 3.

Mentem nisi litigiosus.

Exciperet dominus.

De eo enim loquitur Horatius, qui cū emptore pactus fuerat, mentem mancipij sanam nō præstare. Sic excipere seruum sine peculio, visus est eo planè sensu Vlpianus accepisse, quo diceremus, pacisci cum emptore de quodam hrditario seruo sine peculio vniuersa hrditate vendita retinendo. c. 2. §. 10. de hrd. vel act. vēd. Idē Vlpianus de eo disputans, qui hrditate vendita pactus cum emptore fuerat, de retinēdis quibusdā ædibus quarū noīe dāni infecti promissum erat sic scripsit: [Si venditor hrditatis ædes sibi exceperit, quarū noīe dāni infecti ꝑmissum est.] d. c. 2. §. 11. Deniq; cum sic in diuinat. scriberet Asconius: [Menius cum domū suam venderet Catoni, & Flacco censoribus, vt ibi basilica ædificaretur, exceperat ius sibi vnius columnæ:] quid aliud, quęso, sibi voluit, quàm Menium ædes alienantem pactum esse cum censoribus sibi vnius colūnæ ius illæsum perperuò, & saluum fore? Idq; Festi illud liqui
2 dò confirmat. † Restibilis ager fit, qui biennio continuo serit farreo, spico, i. aristato, quod ne fiat, solent qui ꝑdia locant excipere. Quid. n. in hoc loco Excipere aliud est quàm pacisci? Et hæc quidē si vera sunt, nunc opinor intelligimus, & rectè, & vei è pactiones illas quib. imminuit legitima cōuentio exceptiones his verbis Vlpianū appellasse: [Adeo aūt bonę fidei iudicijs exceptiones postea factæ insunt.] ca. 7. §. adeò. de pactis. Eoq; sensu exceptionis vocabulo vsus est ēt Modestinus in c. 39. de act. empti. & præter Modestinum Pomponius in c. 32. de vsufr. Proinde videndū est, an rectè vir quidā acutissimus ꝓ [Exceptiones] reponēdū esse Depectiones] apud Vlp. arbitratus sit in d. §. adeò.

CAPVT XIIII.

Explicatur cap. 31. ff. de pœnis.

SVMMARIVM.

1 *Androdus seruus à leone seruatus incolumis.*

2 *Damnati ad bestias quomodo pœna soluti fuerint.*

Gellius autor est libri quinti capite decimoquarto † Androdum consularis cu- 1
iuidā viri seruū rei capitalis damnatū cum ad bestias datus esset, & à leone atrocissimo seruatus incolumis, cunctis petentibus dimissum fuisse, & pęna solutū, leouemq; ei suffragijs populi donatū. Hinc colligo, † ad bestias dānatos, 2
ētsi vnā, aut alterā belluam superassent, necdū tñ pœna solutos fuisse. Et idcirco si Androdus pœna solutus, dimissusque fauore populi non fuisser, leone illo atrocissimo educto, alia con festim bellua in cōseptum caueę immissa fuisset. Huc spectat illud Modestini: Ad bestias dānatos fauore populi ꝑses dimittere nō dēt: sed si eius roboris, vel artificij sint, vt dignè populo Romano exhiberi possint, Principē cōsulere dēt. ca. 31. de pęnis. Sensus. n. est, Si is qui ad bestias damnatus est belluam aliquā superauerit, non dēt fauore populi illum pręses dimittere, hoc est, (vt Gellius interpretatur) pœna soluere: sed si cōstiterit, eximijs viribus, aut artificio quodam singulari belluā vnā, aut alterā esse superatā, & ob id dignū hunc victorē, qui in ludo exhibeatur populo Romano, Principē Modestinus ait à Præside consulēdum esse.

CAPVT XV.

Emendatur & explicatur Vlpiani locus, de eo, qui equo publico in caussa publica transuchitur.

SVMMARIVM.

1 *Equites transuehi quomodo intelligendum.*

2 *Qui equo transuehitur, in ius vocari non potest.*

3 *Accusator pro omni actore, & petitore accipitur.*

4 *Equus publicus quis.*

Testatur

TEstatur Liuius libro nono à Q.Fabio Ma
ximo institutū,vt equites Idibus Quin-
tilibus transueherentur.Quod qua rōne acci-
pi debeat non intellexerunt viri eruditi qui Li
uiū,& qui iura interpretati sunt:Existimantq;
ad illā equitū censionem Liuiū respexisse, quā
hunc in modū in Pōpeio Plutarchus,& Festus
1 de ver.lib.3.& 8.descripserunt: † Ad censores
curuli insidentes in foro,dignitate ornatuque
insignes singuli equites equū suū manu addu-
cebant , & de stipendijs legitimis interrogati,
rōnē ijs reddebant:tū si q̄ multa equiti irrogā
da videret,censionē faciebant , diligenterq; de
curatione equorū inquirebant:& si quē malè
curatū inuenirent,nō censionē solū, sed impo
litias ēt faciebant,hoc est,equiti æs abnegabāt
qui equū male curauerat. Qua de re sic etiam
apud Gelliū scriptum inueni li.4.c.12. Item si
quis eques Romanus equum hr̄e gracilētum,
aut parū nitidū visus erat,impolitiæ notabat:
id verbum significat,quasi tu dicas incuriæ. Et
hæc quidē oīa ex antiquo imperatoris Claudij
numismate quodam euidēter ēt pn̄t intelligi,
in cuius nummi vna parte circa caput Claudij
hæ litteræ sunt : TI. CLAVDIVS CAE-
SAR AVG. P. M. TR. P. IMP. PP. In
altera parte effigies censoris curuli insidentis,
ad quē manu equitis equus ducit,cū hac inscri
ptione CENSOR. Ceterū in trāsuectione
equitū nihil hmōi fieri adsolet . Quamobrem
trabeatos equites Id. Iulij Q.Fabius nō cēseri,
sed transuehi instituit , vt ex Liuio , & Valerio
probatur.Sic nimirum,vt equites Romani Id.
Quinct.ab æde Honoris,eqs insidentes,& olea
coronati in Capitoliū transirēt.Ita.n.Liuium ,
& Valeriū expresse interpretatus est Plinius ,
aut si mauis,Cornelius Nepos de viris illustri-
bus:vbi de Q.Fabio(quē non Rutilianum,sed
Rullianū appellandū esse docent antiqui num
mi,fastiq; consulares)ad hunc modū legitur:
Hic primus instituit , vt equites Romani Idib.
Qu. ab æde Honoris equis insidentes in Capi-
toliū transirent. Ex quo loco satis esse pspicuū
puto,non censionē equitū instituisse Fabium,
sed equitū transuectionē quādā,q̄ singulis Id.
Quin.ordinis totius equestris recognoscendi,
probandiq; gratia fieri vr̄ consueuisse. Nec id
mirū pertim si addideris de hac eadē transue
ctione Pliniū sensisse,cū sic li.15.c.4.scriberet:
Oleę honorē Romana maiestas magnū pbuit,
turmas equitū idib.Iulijs ex ea coronando.Et
ad hanc quidē equitum transuectionē omni-
no etiam visus est Vlpianus respexisse † eum 2
qui equo publico transuehitur negans in ius
vocari posse,c.2.de in ius voca.Et idcirco non
[In caussa publica,]sed[In capitoliū] existimo
Vlpianū scripsisse , & in notarū interpretatio-
ne lapsum esse Tribonianum . Quum.n.notis
sic scriptū esset apud Vlpianū; [Qui eq.p.in c.
transuehitur] ita legisse visus est Tribonianus,
[Qui eq.p.in c.p.transuehit,]& inde scripsisse.
[Qui eq.p.in caus p.transuehit,] cum scribere
debuisset,[Qui equo publico in Capitoliū trāſ
uehit.] Vt.n.his notis C A. P. caussa publica,
sic illis C A P. Capitoliū significabat, quēadmo
dū partim ex Valerio Probo,partim ex nūmis
& antiquis inscriptionib.frequenter obseruā-
ui.Et hāc quidē emēdationē verissimā esse ex
eo constat,qd̄ primus instituerit D. Augustus
ne is , q equo publico in Capitoliū transuehit 1
possit in ius vocari.Augustus,inqt Suetonius.
equitū turmas freq̄uēter recognouit,post lon
gā intercapedinē reducto more trāsuectionis:
sed neq; detrahi quenquā in trāsuehendo ab
accusatore passus est,qd̄ fieri solebat.Igit ante
Augusti tpa detrahi eques in trāsuehendo ab
accusatore,hoc est,ab actore in ius ex equo tra
hi,& rapi poterat,q trāsuehebat. Accusatores
in eū cuius nomen apud q̄sitores deferebant,
nullā habebant manus iniciendæ ptātē.†Pro- 3
inde,q̄ hic de accusatore dr̄,ea ad quemlibet
actorem pertinere dubium non est.Cicero in
Partit.Sed accusatorē pro oī actore,& petito-
re appello. Et idcirco locus hic Pandectarum
ex Vlpiani snīa ad equitū transuectionē oīno
referendus vr̄;quem locum notarū tandē de-
ceptus interpretatione,ad eos traxisse visus est
Tribonianus,† qui Reipub.caussa equo publi-
co proficiscunt:presertim eo sensu equum publi 4
cum accipi et posse non ignorans,quemadmo
dum in quadā ad Iulianū epist.liquidò demō-
strat D.Hieronymus.Iā,inquit,demisso synthe
mate equus publicus sternebatur,& nobilem
iuuenē punicea indutum tunica baltheus am
biebat: & tn̄ ille apposito notario cogebat lo-
qui,q̄ velociter edita velox consequeretur ma-
nus.Eoq; sensu equū publicū visus est ēt acce-
pisse Cassiodorus Variarū li.5.Iussū est, inqt ,
vt cogatur illa vendere,vn̄ publicū equū malè
noscitur onerasse.Bone Deus,quam is fallitur,

qui Vlpiani temporibus equites equo publico vsos non esse constanter asserit? Inspiciat porrò quid tit.7. in fragmentis ipsemet Vlpianus de equo publico, de lato clauo, deque honoribus similibus annotatum reliquerit.

CAPVT XVI.

Quæ dicantur diuisiones, & quid sit apud Paulum, ad diuiuisionem singulorum ciuium legare.

SVMMARIVM.

1 *Legatum ad diuisionem singulorum ciuium, quale sit.*
2 *Ciuitas, & vrbs differunt.*
3 *Tribus singulæ suos diuisores habuerunt.*
4 *Operæ campestres quæ.*
5 *Diuisorum officium.*

Paulus ait, quod ad diuisionem singulorũ ciuium legatũ est, illud ad honorem ciuitatis pertinere, cap.122. de legat. primo. Quæ
1 verba hanc habere sententiam videntur, † vt nummorum qui viritim populo diuidendi relinquuntur, legatum ad honorem pertineat ciuitatis. Et hoc inde potissimum, ꝙ honori veteres duxerint, sibi morientium testamentis aliquid relinqui: capit.11.§.17. de leg.3. capit. 15. in princip. de lege Corn. de falsis. quemadmodum ex hac inscriptione constat: [POMPONIVS ATIMETVS FECIT SIBI, ET SVIS, ET HELVIAE NEREIDI CONIVGI BENEMERENTI, ET LIBERTIS, LIBERTALIBVSQVE EORVM, QVOS TESTAMENTO HONORAVIT, POSTERISQVE EORVM.] Eoque arbitror Tacitum respexisse, cum sic annalium lib.3. scriberet: Testamentum eius multo apud vulgum rumore fuit, quia in magnis opibus cũ fermè cunctos proceres cũ honore nominauisset, Cęsarē omisit. Sic honore legati tutores persequi, visus est ēt Vlpianus scripsisse c.36. de excusat. Hunc autē honorem ciuitati tunc haberi, quum aliqui ciuibus singulis nũmi legantur, mirum non est,
2 † si consideremus populũ ipsum ciuitatem sic esse, vt qđ populo fit, id ipsum ciuitati; & qđ ciuitati, id ēt fieri populo non obscurè intelligaẽ. Idq; ex Nonio Marcello euidenter pōt ꝓbari, qui hanc inter vrbē, & ciuitatē drīam cōstituit: Vrbs est ædificia, ciuitas incolę. Et idcirco legatũ, vel fideicōmissum ciuibus ciuitatis datũ ciuitati relictũ videri testaẽ Papin. c.2. de reb.dub. Et qđ Paulus [ad diuisionē singulorũ ciuiũ legare,] hoc alio mō [ciuitatibus in distributionē relinquere] dixit Martia. c.117. de leg.1. Quæri pōt, hæc diuisio qūo apud Romanos fieri consueuerit? Rñdeo, † singulas tribus 3
legitimos suos diuisores habuisse, idq; Asconiũ in hũc Ciceronis locũ scripsisse, act.1. in C. Verrē: Vnũ illud ex hoībus certis, ex quib. oīa cōperi, reperiebā, fiscos cōplures cũ pecunia Siciliēsi à quodā senatore ad equitē Romanũ esse translatos: ex his, quasi decē fiscos ad senatorē illum relictos esse comitiorũ meorũ nomine, diuisores oīum tribuũ noctu ad istũ vocatos. Eoq; sensu diuisores ēt visus est accepisse idē Cicero, quũ sic epist.lib.1. ad Atticũ scriberet: Consul aũt ille deterioris histrionis similis suscepisse negotiũ dr, & domi diuisores hēe: sed senatuscōsulta duo iā facta sunt odiosa, qđ in consulē facta putanẽ, & Domitio postulante: vnum vt apud magistratus inq̄ri liceret; alterũ cuiusmodi diuisores hērent cōtra Rēpub. His addaẽ illud Suetonij i Augusto. C. Octauius pater à principio ætatis, & re, & existimatione magna fuit: vt mirer equidē hunc quoq; à nonnullis argentariũ, atq; ēt inter diuisores, operasq; cāpestres proditũ. Hæc Suetonius, † haud dubiè per operas campestres, 4
eos intelligens, qui calatis in campum Martium comitijs aliquo ministerio publico fungebantur. † Diuisores pecuniam populo viri- 5
tim diuidebant, singuli in sua tribu, & alio nomine magistri curiarum appellantur, vt idem Ascon. autor est. De quibus sic loquitur in Aulularia Plautinus Euclio:

Nam noster nostræ qui est magister curiæ.
Diuidere argenti dixit nummos in viros.
Id si ego relinquo, ac non peto, omnes illico
Me suspicentur credo habere aurum domi.
Nam non est verisimile hominem pauperem
Pauxillum parui facere quin nummum petat.

Et paulò pōst:

Neque quisquam curialium
Venit, neque magister quem diuidere argentum
Oportuit.

De hmōi ciuium diuisionibus sentire visus est Cornel. Tacitus Annalium li.1. cum ita scriberet: Cæterũ Tiberius noīe Germanici tricenos plebi sestertios viritim dedit, seq; collegā consulatui eius destinauit. Eoq; ēt hæc antiquarũ inscriptionum monumenta sunt referenda:

[Statuam

[Statuam Mercurii, ob honorē Quinq. posuit, cuius dedicatione dedit populo viritim denarios sing. L.D.D.D.] Item: [Honore contentus impēdium remisit, & dedicatione statuæ nu. colli. ipsorum sportul. dedit singulis denarios binos, L.D.D.D.] Et iterum: [Qui ob promiss. venat. Phetris diuisit quina mill. numero] Et sic satis opinor esse perspicuum, quō ciuiū fieri diuisio apud Romanos soleat: quid item per diuisiones intelligi voluerit Marcellus in capite vigesimo tertio de annuis legatis.

CAPVT XVII.

Quo sensu virgines Vestales capi scripserit Vlpianus, & locus A. Gel. restitutus ex manuscripto codice.

SVMMARIVM.

1 *Virgines Vestales quomodo olim capiebantur.*

FLamines Diales in augurari, & Vestales virgines capi solere, autor est in fragmentis Vlpian. tit. 10. In potestate, inquit, parentū esse desinunt, qui Flamines diales inaugurātur, & quæ virgines Vestæ capiuntur. Idq; de virginibus Vestę testatur etiam in epistola quadā D. Ambrosius, sic Valentiniano Augusto scribens: Vix septem Vestales capiūtur puellę: En totus numerus quē insulæ vittati capitis, purpuratarū vestium murices, pompa lecticę ministrorum circumfusa comitatu, priuilegia maxima, lucra ingentia, præscripta deniq; pudicitiæ tempora coegerunt. Idem Ambrosius sic etiam lib. 3. de uirginibus scribit: At certè ipsis gentilibus inter aras, & focos venerabilis solet esse virginitas, & in quibus nulla merito rum est pietas, nulla mētis integritas, in iis tñ carnis uirginitas pdicatur. A prophanis igitur cęremoniis uirgines nemo prohibebit, ab Ecclesia Dei virginitas arcebitur? Illic coguntur, quod non docentur, hic interdicitur, quod non licet non doceri? illic pmiis reuocantur à nuptiis, hic ad nuptias coartabuntur iniuriis? Illic violentia fit ut capiantur, hic fiet uiolentia ne profiteantur? Hæc D. Ambrosius. Quib. ēt consentaneū est quod lib. 2. Tacitus in hūc modum de Tiberio scribit: Post quæ retulit Cæsar capiendam virginem in locum Occiæ, quæ septē, & quinquaginta per annos summa sanctimonia Vestalibus sacris præsederat. Idē lib. 15. Defunctaq; inquit, virgo Vestalis Lęlia, in cuius locum Cornelia ex familia Cossorū capta est. De ritu autē Vestalis virginis capiūdæ sic scribit Gellius li. 1. c. 12. De more, rituque capiundæ virginis litteræ quidē antiquiores non extant, nisi quæ capta prima est, à Numa rege esse captam. Sed Papiam legem inuenimus, † qua cauetur vt pontificis maximi arbitratu virgines è populo uiginti legātur, sortitioq; in cōcione ex eo numero fiat. Hæc Gellius. Ex codice autem manuscripto, quē apud Louanienses in Bibliotheca Buslidiana reperi, hanc Papiæ legis sententiam mutilam esse, & imperfectam in omnibus impressis exemplaribus animaduerti, addendaq; hæc verba: [Et cuius uirginis ducta erit, ut eam pontifex maximus capiat, eaq; Vestæ fiat.] Est igitur ad hūc modum integritati pristinę restituenda quā Gellius allegat, legis Papiæ sententia, [Sed Papiam legem inuenimus, qua cauetur vt Pontificis maximi arbitratu uiginti è populo virgines legantur, sortitioq; in concione ex eo numero fiat, & cuius virginis ducta erit, vt eam pontifex maximus capiat, eaq; Vestæ fiat.] Et hæc hactenus. 1

CAPVT XVIII.

De Triumuiris capitalibus.

SVMMARIVM.

1 *Triumuiri capitales curam custodiæ carceris habuerunt.*
2 *Carnifex custos carceris fuit.*
3 *Sacramenta exigebant triumuiri capitales.*
4 *Triumuiri capitales de seruis, furibus, aliisq; vilibus hominibus cognoscebant.*

TRiumuiros capitales cōstitutos esse scribit Pomponius, † qui carceris custodiā haberent, ut quum animaduerti oporteret, interuentu eorum fieret, c. 2. §. 16. de ori. iuris. Hæc verba non sic accipere cōuenit, quasi vnquam custodes carceris triumuiri fuerint, sed ita potius vt curam habuerint custodiæ carceris. Idq; satis indicat Liuius, cum sic lib. 42. scribit: Et triumuiri carceris latomiarum intentiorem custodiam habere iussi. Ex eodē autem Liuio, aliisq; probatis autoribus liquidò cōstat, † carnificem carceris custodem fuisse, non triumuiros capitales. Sic enim scribit lib. 6. Liuius: Eum pati vinctum in carcere, in tenebris obnoxiā carnificis arbitrio ducere aiam? Et Seneca epi. li. 2. Liberiora sunt alimēta carceris, repositos ad capitale supplicium nō tam anguste q occisurus est pascit. Et id qdē adeò verum est, vt in carcerem, & ad carnificē 1 2

trahere, vno eodemq; sensu frequenter posue
rint veteres. Plautus in Rudente.

Iube illos in vrbem ire obuiam ad portum mihi
Quos mecũ duxi qui hũc ad carnifice trahant.

2 Proinde verisimilius est triumuiros carce-
ris custodes non fuisse, sed curã custodiæ car-
ceris habuisse. Idq; ex Valerio Maximo satis
põt intelligi, q de singulari, & eximio quodã
filię erga matrem amore differens lib. 5. c. 4.
triumuiros expressè à carceris custode distin
xit. Sic. n. scribit: Sãguinis igenui mulierẽ ptor
apud Tribunal suũ capitali criminũ damnatã,
triũuiro in carcere necãdã tradidit: q̃ receptã
is q custodiæ pęrat, mia motus, non protinus
strangulauit: aditũ quoq; ad eã filię, sed diligẽ
ter excussæ, ne qd cibi iferret, dedit existimãs
futurũ ut inedia cõsumeret. Cum autem iam
dies plures intercederent, secũ ipse q̃rẽs qdnã
eẽt quod tandiu sustẽtaret curiosius obserua-
ta filia aĩaduertit illã exerto ubere famem ma
tris lactis sui subsidio leniẽtẽ. Quæ tã admira
bilis spectaculi nouitas ab ipso ad triũuirũ, à
triũuiro ad ptorẽ, à ptore ad cõsulũ iudiciũ
perlata remissionẽ pęnæ impetrauit. Hæc Va-
lerius. Eoq; sensu accipiẽdũ ẽt est qđ idem Va
lerius li. 8. c. 4. hũc in modũ scribit: Fannij ser
uus Alexãder cũ in hãc uenisset suspicionẽ C.
Fl. equitis Romani occisi, septies tortus pnega
uit ei se culpę affinẽ esse: sed perinde atq; con
fessus, & à iudicib. dãnatus, & à L. Calpurnio
triũuiro in crucẽ actus est. Id. n sic accipiẽdũ
est, quasi dixerit Valerius, nõ ab ipso triumui-
1 ro, sed interuentu L. Calpurnij triumuiri capi
talis à carnifice in crucẽ Alexãdrũ hunc actũ
fuisse. Huius ẽt loci est, qđ in coniur. Catil. sic
scribit Sallustius: Triumuiros, q̃ suppliciũ po-
stulabat, parare iubet. Autor est Fest⁹, lege quã
dã tribunitia exigere ẽt sacrã triũuiros capita
les cõsueuisse. Sacrm aũt ueteres appellabãt, in
quit idẽ Festus, qđ pœnę noĩe pẽdebat: & qdẽ
duplici rõne, interrogatione nimirum, & con
tẽtione. Qui in hmõi pęnas ex legib. senatusve
2 consultis aut cõstõnib. inciderant, q̃ lui pecu-
nia debebant, hi à triumuiris pęnã exigẽtib. sa
3 crõ interrogari dicebant. † Cæterũ sacrõ olim
cõtẽdi solet, quũ de re aliqua incideret cõtro-
uersia. Tunc. n. alterum sacrõ interdũ quingẽ-
tenario, plerunq; quinquagenario prouoca-
bat hac formula, QVANDO NEGAS TE
SACRAMENTO QVINQVAGENA-
RIO PROVOCO; autore Valerio Pro
bo. Idq; ẽt Varro testatus est lib. 4. de ling. Lat.
Sed qa locus Varronis mẽdosus est, eum non
ut uulgò legit, sed ita uti à me est restitutus,
hic subiiciã. Ea pecunia, inquit Varro, q̃ in iudi
cium uenit in litibus, sacramentum, à sacro, q
petebat & qui inficiabat, de aliis reb. uterque
quinquagenos asses apud pontificẽ depone-
bat, de aliis reb. itẽ certum alium, & legitimũ
numerum assium. qui iudicio uicerat, suum
sacrum à sacro auferebat, victi ad ærariũ redi
bat. Hactenus Varro. Idq; adeo verum est, ut
sacrum in aliis reb. assium quinquaginta fuis-
se, in aliis quingentorum, inter eos qui iudi-
cio inter se contendebant, ẽt Festus admonue
rit. Et hæc quum ita sint, non esse nunc admo
dum obscurum puto, quid sibi voluerit huius
tribunitiæ legis autor, q̃ apud Festũ de uerbo.
signif. li. 17. faciiẽ mihi persuasit Lucas Frute-
rius igenio singulari pditus adolescẽs, ad hũc
modum restituẽdam esse: QVICVNQVE
POSTHAC PRAETOR FACTVS
ERIT QVI INTER CIVEIS IVS
DICET, TRES VIROS CAPITA-
LES POPVLVM ROGATO: IIQVE
TRES VIRI CAPITALES QVICVN-
QVE A POPVLO FACTI ERVNT
SACRAMENTA EXIGVNTO, IVDI-
CANTOQVE, EODEMQVE IVRE
SVNTO VTI E EX LEGIBVS, PLE-
BEIQVE SCITIS, EXIGERE, IVDI-
CARE, ESSEQVE OPORTET.
Elegans lex tribunitia, eleganterq; restituta, p
q̃ triumuiros capitales, populum rogare præ
tor iubetur, illiq; à populo facti, sacrã exige-
bant, & iudicabant. sic nimirum, vt si quid pœ
næ noĩe ab aliquo dependendum foret, id si
non dependeret, exigerent triũuiri. tunc si is à
quo sacrum exigebatur, negaret pœnæ noĩe
se cõueniri posse, iidem triumuiri non exige-
bant solum, sed ẽt sacrm siue de sacramento
iudicabant. Fuisse autem huius legis autorem
L. Papirium tribunum plebis Festus contẽdit,
Sanè quendam L. Papirium tribunũ fuisse mi
litum testant Fasti cõsulares, nullum autem L.
Papirium tribunũ plebis. Cicero p domo sua
Q. Papiriũ legem tribunitiam rogasse ait, quę
uetaret iniussu plebis, ædẽ, terram, agros con
secrare. Fortassis hunc eundem huius nrę de
triũuiris capitalib. legis tribunitię autorẽ fuis

se

4 se,non maledixeris.†Nec quidē sacra duntaxat exigebant, iudicabantq; triumuiri capitales; sed de seruis etiam,de furibus,aliisque vilibus & abiectæ conditionis hominibus cognoscebant, & in eos apud columnam Meniam animaduertebant, ut autor est Asconius. Quo spectat illud Plauti in Aulularia.

Quid stolide clamas?
Eu. Quia ad tresuiros iam ego deferam tuū nomē.
C. q. amobrem?
Eu. Quia cultrum habes. C. Coquum decet. Eu.
Quid comminatus es
Mihi? C. Istud malè factum arbitror quia non latus fodi.

Solent, qui cum telo hominis occidendi caussa ambulabant, lege Cornelia teneri.c.1. Ad l.Cornel.de sic.Et tunc quidem,si uiles accusandi forent,& improbæ conditionis homines,quales esse lenones,fures,coqui,serui, meretrices,& id genus alij existimantur:nō apud quæsitorem, sed apud triūuiros capitales eorum nomina deferebantur.Idq; ex hoc Plauti loco satis, ni fallor, intelligi potest, præsertim si addideris, sic eundem Plautum in Asinaria scripsisse.

Ibo ego ad tresuiros,vestraq; ibi nomina.
Faxo erunt capitis.

In hoc enim loco,quia de iis controuersiis, quæ ingenuo adolescenti cum scorto fuerant, differitur;ideo non apud prætorem,sed apud tresuiros capitales lenæ,meretricumque nomina se delaturum adolescens minatur.

CAPVT XIX.

Conciliatio c.81.De furtis,cum c.4.§.4. Ad legem Iuliam peculatus.

SVMMARIVM.

1 *Subtrahere ciuitati pecuniam,& de re ciuitatis aliquid surripere differunt.*
2 *Peculatus crimen ad magistratus extenditur.*

Ait Papinianus:Ob pecuniā ciuitati subtractam, actione furti, non crimine peculatus tenetur.d.c.81.Contrà: Si de re ciuitatis aliquid surripiatur, cōstitutionibus,inquit Martianus, principum diuorum Traiani, & Hadriani cauetur peculatus crimen cōmitti. d.§.4. Pugnam hanc sic compones, vt dicas †
1 aliud esse subtrahere ciuitati pecuniam, aliud de re ciuitatis aliquid surripere.Subtrahit curator Reipublicæ,qui quum reipublicę nomine centum,& quadraginta recepisset, centum duntaxat in tabulis accepta fert: surripit, qui rem quæ in vsu populi est, & iure dominij ab eo possidetur,aufert clam ex publico loco, & in vsus priuatos conuertit.Curator,qui pecuniam ciuitati subtraxit, si quidem id ignorans fecerit, calculi error retractabitur, c.penul.de adm.rer.ad ciuit.pert.sin verò per fraudē, furti actione,non crimine peculatus tenebitur, hoc est in duplum.c.fin.§.1.d.ti.Administrationis enim fraudulentæ, non criminis alicuius arguitur.†Aliud est si præsides,aut proconsules, 2
alijq; Romanorū magistratus aliqd ærario subtraxerint.Illi si quidem non furti,sed peculatus solent insimulari, eiusq; pœna coerceri c. 10.Ad l.Iul.peculā.Nō.n.dubito, quin per tabulas publicas, eas tabulas, quæ à præsidibus in ærarium populi Romani deferebātur,Martianus intellexerit,in d.c.10.argum.c.8.& c.9. §.2.& 3.d. tit. Certè quia de quæstoribus, & præfectis ærarij sic ēt scripsit Tacitus lib. 13. De in princeps curam tabularum publicarū à quæstoribus ad pręfectos transtulit.

CAPVT XX.

De his qui officij caussa in prouinciis agunt, vel militant.

SVMMARIVM.

1 *Officij causa in prouinciis agentes cur ibidem prædia comparare non potuerint.*
2 *Cur eidem ibidem vxorem ducere non licuerit.*

Modestinus scribit:Qui officij caussa in prouincia agit,uel militat,prædia comparare in eadē prouincia non pōt, præterquā si paterna eius à fisco distrahantur:c.61. de cō trah.empt.Addit Martianus, eum qui quid ex officio,quod administrat,emit,uel per se, uel per aliam personam,non tm̄ rem amittere,sed & in quadruplum conueniri, sm̄ constitutionem diui Seueri, & Antonini Imperatorum, c.46.d.tit.Cur autem hęc tam dilertè cauta & sancita fuerint,elegās est à M.Cicerone in Verrina sexta prodita ratio. † Quæ fuit causa, 1
inquit Cicero, cur tam diligenter nos in prouinciis ab emptione remouerent? Hęc iudices,quòd putabant ereptionem esse, non emptionem,quum uenditori suo arbitratu uendere non liceret.In prouinciis,intelligebant,si is qui esset cum imperio,& ptāte,quod apud

quemque

quemq; esset emere vellet, idq; ei liceret, fore vti quod quisq; uellet, siue esset uenale, siue non esset, quanti vellet auferret. Hæc Cicero.

2 Similis quoque ratio fuisse videtur, †cur is qui in aliqua prouincia officium administrat inde oriundam, vel ibi domicilium habentem vxorem ducere non posit: c. 38. de ritu nupt. Ne videlicet eripere magis, quàm consensu parentum, amicorumq; liberrimo vxorem ducere uideatur. Sponsalia tamen sic contrahi possunt, vt si post depositum officium mulier nuptias contrahere noluerit, liceat ei hoc facere, arris tantummodo redditis quas acceperat. d. c. 38. Et ita Paulus scribit: cuius sententiæ omnino contrarium videtur rescriptum Gratiani, Valentiniani, & Theodosij Imperatorum quod extat sub tit. Cod. Si rector prouinciæ. In eo enim rescripto expresse traditũ est, ne arras quidem inuitã sponsam quas acceperat, cogendam reddere. Hanc pugnam, vt componant interpretes, referre nec opus, nec otium, nec operæpretiũ est. Tm̃ illud dicã, ne ipm̃ quidem Cyrillum Græcum Interpretem audiendum esse, qui Pauli responso eos tantũ contineri existimat, qui officium administrãt, imperatorum verò scriptum de ipso p̃side accipiendum esse. Quid? quum responderet Modestinus eum qui officii caussa in prouincia agit vel militat, prędia comparare in eadẽ prouincia non potuisse, an quæso officii nomine præsides, proconsules, reliquosq; similes magistratus non est complexus? Id si negaueris, obiiciam Martiani responsum. Is enim Imperatorum Seueri, & Antonini, de iis qui officii caussa in prouinciis militant, constitutione, ipsos etiam Cæsaris procuratores contineri expresse tradidit cap. 46. de contrah. em. Respõso Marciani Hermogenianũ subiicio, q̃ officii caussa in prouinciis militantes, præsidem, seu procuratorem, vel alium quemlibet interpretatus est, ca. 46. de iure fisci. Proinde q̃ Paulus de officij caussa in p̃uinciis militante scribit cap. 38. de ritu nup. id omnino tam ad præsides, proconsules, similesque magistratus, quã ad reliquos officiales pertinere dubium non est. Quid ergo dicemus? Id certè quod res est: nimirum constitutionẽ Gratiani, Valentiniani, & Theodosij, hac in parte iuri veteri derogare. Et ita mihi uidetur.

Liber Tertius.

CAPVT I.

Quæ nominibus obligatio fieri dicatur, & de signatoribus quædam non vulgaria.

SVMMARIVM.

1 *Obligatio nominibus fieri quomodo olim dicebatur.*
2 *Plurium nomina quomodo fieri dicebantur.*
3 *Nomina facere, & nomina plurium facere differunt.*
4 *Pararij q: i dicti.* & 5.
6 *Tabulæ quomodo olim signabantur.*
7 *Syngraphæ, & chirographa quomodo differant.*
8 *Theophilus notatur.*
9 *Testes, & signatores qui.*
10 *Venuleius Iureconsultus quando floruit.*

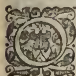

OLIM, inquit Iustinianus scriptura fiebat obligatio, q̃ nominibus fieri dicebaᵗ, q̃ noïa hodie nõ sunt in vsu. §. 1. Instit. de lit.† obl.c. 1 de annuis leg. Qua
1 lis hęc fuerit, quæ noiib⁹ fiebat obligatio, rectè (vt opinor) nulli interpretanᵗ. Eam eleganter, quãquã non absolutè oĩno, ex veterum Iurisconsultorum cõmentariis Theophilus mihi descripsisse visus est. Ait enim sic apud ueteres nominib. fieri solitam obligationẽ, ut is q rẽ aliquã emptionis, locationis, stipulationis, aut simili quouis titulo sibi habebat obligatã, maioris securitatis caussa tabulas ꝓferret, qbus debitorẽ ad ꝓscribẽdã debiti, seu nominis quãtitatẽ, & caussã veterẽ hac intẽtione vrgebat, vt omissa veteris obligationis caussa cõmodior succederet ex lrãrũ subsignatione ciuilis de debiti persecutio. Soletq; hmõi obligatio (q à Theophilo miror esse ꝓtermissũ) pręsentibus Romæ quidẽ equitibus aliquot, aut aliis ornatis uiris, in prouinciis verò ipsis duũuiris, aut decurionibus tractari, q lrãs hmõi signabant. Scribit.n. expressè Seneca de benef. lib. 2. cum noïa fiunt, interponi pararios, signatores aduocari, & chirographum dari. Quidam, inquit, nolunt noïa secum fieri, nec interponi pararios, nec signatores aduocari, nec chirographum dari. Idem Sen. per tabulas plurium noïa adhibitis vtrinque testibus, interpositis parariis, subsignatione, interrogatione, fieri solere expressius multò testatus est de bñficiis lib. 3. c. 15. Vtinam, inquit, persuadere possemus, vt pecunias creditas tm̃ à uolẽtibus acciperent: vtinam nulla stipulatio emptorem venditori obligaret, nec pacta cõuenta impressis signis custodirenᵗ, fides potius illa seruaret, & æquum colens animus. Sed necessaria optimis ꝓtulerunt, & cogere fidẽ quã spectare malunt. Adhibentur ab utraq; parte testes, ille per tabulas plurium nomina interpositis parariis facit, ille non est interrogatione contentus, nisi rem manu sua tenuit. O turpem humani gñis fraudis, ac nequitiæ publicę confessionem: annulis nostris plus, q̃ oculis creditur. In quid isti viri ornati adhibiti sunt? in quid imprimũt signa? Nẽpe ne ille neget accepisse se quod accepit. Hæc Seneca. Dubiũ nõ est quin de illa obligatione hic senserit Seneca, q̃ olim fieri nominibus dicebatur: & noïa tunc fieri interpreteᵗ, quum interpositis parariis, pluriũ fiunt noïa. Sic, ni fallor, ut non solũ pluriũ, qui adhibiti sunt, ornatorũ virorũ annuli chirographo imprimantur: uerumẽt vt testium, signatorumq; noïa in ipsis chirographi tabulis exprimãtur. Et sic quidẽ ea forma fieri apud veteres † pluriũ noïa dicebanᵗ, qua 2
iidem uerba fieri dixerunt. Quemadmodum enim verba fieri ab eo dñr qui loquitur, qui verba profert: sic plurium quoq; tunc fieri dicebantur noïa, quũ plurium qui adhibebanᵗ testiũ nominibus chirographum signabatur. Plurium igitur nomina per tabulas fieri non solebant, nisi nominibus obligatio contraheretur: nullamq; nominibus vnquam obligationem fuisse cõtractam est uerisimile, in qua per tabulas plurium nomina non fierent.† Et 3
ita quidem multum inter se differunt, nomina facere, & nomina plurium facere. Qui æs alienum contrahit, nomina non plurium, sed plura, nomenq; non unius, sed vnum facere dr̃. c. 41. §. fi. de fideic. libert. Si tutor, inquit Papinianus, mãdet suscipi, vel probari nomẽ, q fecit, teneri eum mandati. c. 12. §. 11. Mandati.

Hoc

nibus priuatis operã dedisse. Et hæc quidem Romæ sic erãt in vsu. In prouinciis verò duũuiros, decuriones, aliosq; viros ornatos testes, vel signatores olim solitos adhiberi, nõ inficia bitur, q̃ satis q̃d sibi voluerit Venuleius intelligit, cũ ita scriberet: Curẽt magistratus cuiusque loci, testari volentibus, & seipsos, & alios testes, vel signatores pbere, quo facilius negotia explicẽtur, & probatio rerũ salua sit. c. 22. de testib. Dubiũ non est quin de obligatione senserit hic Venuleius, q̃ noĩb. fieri dicebat. certè quòd in ea contrahentes soleant testari, hoc est testes adhibere, quò facilius negotia (hoc est contractus, c. 3. de bon. auct. iud. pos. c. 35. c. 52. de cont. em. c. 5. §. 1. de obl. & act.) explicentur, & probatio rerum salua sit. Illud

9 ꝑterea otiosum nõ est, ꝙ dixerit Venuleius, † [Testes vel signatores:] quasi aliqua in prouinciis fieri nomina per tabulas potuerint pſentibus solis testib. sola subscriptiõne, sine aliqua signatione: quod est verissimũ. Tpibus. n. Caii Plinij, nimirum sub Vespasiano, nullos oĩno maior pars gentium, hominũq; etiam qui degebant sub imperio Romano, annulos habebat: non signabat tũc Oriens, aut Aegyptus, literis contenta solis, vt scribit idẽ Plinius Nat.

10 hist. li. 33. c. 1. † Quia igitur etiam Alexandri temporibus, quibus noster floruit Venuleius, passim signãdi ratio non ita vigebat: idcirco magistratus cuiusq; loci pbere se, & alios testari volentibus testes, vel signatores debuisse cõtendit Venuleius: Testes quidẽ iis in locis, in quibus signatores erant incogniti, signatores verò, vbi in usu signandi vigebat rõ. Et hanc esse puto, vt nouam sic veram huius responsi ꝑdifficilis sententiam.

CAPVT II.

Explicatur c. 8. De publ. & vecti.

SVMMARIVM.

1 *Res immunes quæ.*
2 *Res sunt immunibus contrariæ.*

SI vnus ex pluribus hæredibus, inquit Papinianus rem munem caussa vectigalis surripiat, portiones cęteris non auferuntur. d. c. 8. Hæc est Florẽtina lectio. Passim pro [munem] in editionib. pandectarum vulgarib. [cõem] legit: eãq; lectionẽ probãt interpretes: ego Florentinã puto veriorem esse. Dubiũ non est q̃n

1 † res immunes, liberas, & ab oĩ onere, obligationeq; vacuas appellauerint veteres. Idq; ex Saluiano satis potest intelligi, qui sic de proui dentia Dei lib. 4. scribit: Ecce. n. remedia pridẽ nonnullis vrbib. data q̃d aliud egerunt quàm vt cunctos diuites immunes redderent, miserorum tributa cumularent; vt illis demererẽt vectigalia, istis vt adderenẽ noua. † Immunibus 2
rebus res munes contrariæ sunt. Nam quum sic in Mercatore Plautus scriberet: [Dico eius pro meritis gratum me, ac munem fore:] non ne idem est ac si dixisset, pro eius meritis illi me obligatum agnosco? Et sic ẽt illud esse accipiendũ puto, ꝙ ita Lucilius apud Noniũ scribit: [Munifici, munesq; amicis nr̃is videamur viri] Quamuis sic locũ hunc interpretatus sit Nonius, vt per viros munes, consentientes uiros ad ea quæ amici velint, intellexerit. Quamobrem quod de re caussa vectigalis muni scribit Papinianus, hoc rectissimè sic interpretabimur: Si vnus ex pluribus hæredib. rem caussa vectigalis munẽ, hoc est rẽ vectigalis cã fisco obligatam, surripiat: iõ portiones cęteris non auferri, ꝙ dolus, fraus, & futurũ vnius ex cohęredibus redundare in aliorum cohæredum perniciem, ac detrimentum non sit æquũ. Verum surripientis portio non dubium est quin fisco applicetur. Atq; ita quidem mihi uidetur.

CAPVT III.

De geminatis præpositionib. quædam à nemine animaduersa.

SVMMARIVM.

1 *In circum rectè dici pro circumquaque.*
2 *Præpositiones geminantur.*
3 *In super, & in super habere, quid.*
4 *In naui super, pro in superiore nauis parte dicitur.*
5 *Ab ante, & ab vltra quo sensu dicantur.*

QVi non aĩaduerterũt tã Iuriscõsultos, q̃ alios autores interdũ ꝓpositiones geminasse, † hi, ꝓ [In circũ] existimarũt [In circuitũ, 1
reponẽdũ eẽ apud Macrũ, c. 37. de reli. & sũp. fun. † Ego didici ea forma, & eadẽ planè rõne 2
[In circũ] scripsisse Macrũ, qua aliis in locis [In suꝑ, In ante, ex ante, ad ex, ab vltra, ab ante, in corã, in palã, ab vsque, ex vsque, in vsque,] scriptũ inuenimus. Et idcirco sic Macrũ interpretari soleo, quasi ille [In circũ] ꝓ [circũquaque] posuerit. Eadẽ ẽt forma dixit Papinian', se ꝑ ꝑ publicã vtilitatẽ, ne insepulta cadauera iacerẽt, 3
strictã rõnẽ insuꝑ hr̃e. c. 47. d. ti. defũcti vidictã in suꝑ habere. c. 17. de his q̃ ut indi. Hoc ẽ, eius

quod

quod superbũdat loco reputare. Et quia id ꝙ abundat, negligere plerunq; solemus, idcirco rectissimè Cuiacius [insuper habere] positũ pro[negligere]arbitratus est. Eoq; sensu accipiendum est illud Gellij li. 1. c. 19. Tarquinius ore iam serio, atq; attentiore animo fit, eam constantiam, confidentiamq; non in super habendam intelligit. Simili modo, in super fundum legare, eo sensu scripsisse videtur Scæuola, quo fundum præceptione hęredi instituto legare dicimus. c. 20. de Inst. & instrument. legat. Siquidem id ꝙ præcipuum hęredi legatũ est, idcirco in super legatum possit dici, quòd illud vltra portionem hǽditariam instituto hęredi super & saluum sit. Proinde nõ rectè mihi visus est vir qdã ingeniosissimus hic apud Scæuolam [Instructum,]pro[In super,]reposuisse. Et has quidem geminatas præpositiones [In super], & dictiones huiusmodi, [In super habere,] separatas fuisse non coniunctas, ex Q. Scæuola probari potest, quem Gellius li. 4. Noct. Attic. cap. 2. ait sic scripsisse : Hæc ego cum philosophiæ me dedissem , non in super tamen habui discere. Et Plautus in Mercatore id ipsum etiam liquidò demõstrat, his verbis.

Neque quisquam hominem conspicatus est, donec in naui super.

4 Quo in loco†In naui super: dixisse Plautũ puto pro[In superiore nauis parte.] Nam qui in parte nauis superiore est, is & super, & in naui est. Quibus etiam addi potest quod ita Symmachus Epist. lib. 2. scribit : Hæc me, atq; alia huiusmodi perpulerunt, scribendi munus in super non habere. Similis est illa ꝑpositionum geminatarum ratio, qua in pandectis Vlpianus, & ad Atticum lib. 2. vsus est Cicero. Sic. n. apud Vlpianum legimus: Veniam in ante actũ dedit. c. 1. in princ. de fugitiuis. Et Cicero, Comitia, inquit, Bibulus cum Archilochio edicto in Ante diem 26. Kal. Non. distulit. Et lib. 3. De Quincto fratre nuntii nobis tristes, nec varij venerunt, ex ante diem Non. Iunij vsq; ad pri. Kal. Sep. Idẽ Cicero Epis. fam. lib. 8. sic etiã scribit: Cum magistratum inissent ad ex Kal. Mar. His adde Apuleij illud de Asino lib. 10. Grãdi ꝓmio vilis acquiritur aliqua, snia ꝑsidis bestiis addicta, q̃ mecum in corã publicam populi caueã frequentaret. Sic[In palam,] visus est etiã aduersus Constantini Augustũ Hilarius scripsisse: Pugnaremus, inquit, in palàm, & cum fiducia, contra negantes, contra torquentes, cõtra iugulantes. Dixerunt etiam ueteres† [Ab 5 ante, & Ab vltra. In quodam enim epitaphio quod Romæ in ædibus Masciorum extare dr̃ sic legimus: ET ALIA TABER. AB VLTRA VIC. TRIAR. Et in epitaphio An. Crestinæ : NE QVIS NOS INQVIETET EX ARCA NOSTRA, NEQVE AB ANTE ALIAM PONAT, AVT COMMVTET. Hæc qui non considerauerunt, intellexisse non videntur quo sensu sic in Eunucho scripserit Terentius: [Ex Aetiopia est vsq; hæc.] Nec aliò referendum est, qđ hũc in modum ad Scapulam Tertullianus scribit: Sed iidem ipsi, qui ꝑ genios eorum in pridie vsque iurauerant. Addatur & illud Taciti Annalium lib. 15. Volucres, & feras diuersis è terris, & animalia maris Occeano ab vsq; petiuerat. Huic etiam consentaneum est quod sic pro L. Flacco Cicero scribit; Qui hanc ipsam legationẽ, quã hẽt, non accepit à suis ciuibus, sed ab vsq; Tmolo petiuit. Vulgò legit̃, [Sed vsque Tymulo petiuit.] HENRICVS autem Stephanus in veteri libro[Ab vsq;]scriptũ ob seruauit. Nec dubito qn ea sit germana lectio, ꝑsertim q̃ ꝑpositionũ antiqua, & vsitata quadã geminatione mirum in modũ cõfirmat.

CAPVT IIII.

Verus intellectus Cap. 1. De legat. 1.

SVMMARIVM.

1 *Legata fideicommissis esse exequata quomodo interpretandum.*

2 *Hæreditatis appellatione bonorum possessio quãdoq; continetur.*

PEr omnia, inquit Vlpianus, exæquata sunt legata fideicommissis. d. c. 1. Id qua ratione accipi debeat, viri docti nõ intelligũt. Est sanè axioma falsissimum, nisi ad locum ex quo desumptum est, illud referatur. Quia igitur ex libro Vlpiani ad edictum sexagesimo septimo illud axioma in tractatum legatorum transtulit Tribonianus, & quia in libris ad Sabinum plenissimè de legatis scripsit Vlpianus; videndũ est quid idẽ Vlpianus in libro sexagesimo septimo ad edictũ tractauerit. Certè quãtũ ex indice quem Labiti beneficio nacti sumus, discere potui, magnã illius libri partem in interdictis[Qđ legatorũ, & Quorũ bonorũ]iterꝑtãdis Vlpianũ psũpsisse deprehẽdi. † Quũ igĩ sic præto-

prætoris interdictum cõceptum esset: [Quod legatorum nomine non ex uoluntate hæredis occupasti id restituas hæredi:] quumq; is qui occupauerat, non legatorum, sed fideicommissorum nomine se occupasse contenderet, & idcirco interdictum. [Quòd legatorum] locũ non habere; respondisse uidetur Vlpianus, [Per omnia exæquata esse legata fideicommissis.] hoc est interdicto. [Quòd legatorum] sic legatorum appellatione fideicommissa contineri, vt quę de legatis prætor interdixit, eadem quoque de fideicommissis esse interdicta cen-
2 seantur. ea nisi fallor ratione, † qua hæreditatis appellatione bonorum quoque possessionem contineri scripsit Paulus. c. 137. de verb. sign. Illud siquidem sic non accipere conuenit, ut uerbo hæreditatis bonorum possessio contineatur; verum ita, vt quę in lege Papia quam tunc quum hæc scriberet Paulus interpretabatur, de hæreditate dicebantur, locum etiam aliquem in bonorum possessione obtinerent.

CAPVT V.

Emendatur, & explicatur Callistrati locus, de magna capitis diminutione.

SVMMARIVM.

1 *Libertatem deportatis adimi quomodo intelligendum. & 2.*

3 *Libertas alia est iuris Quiritium, alia iuris gentium.*

4 *Magnæ capitis diminutionis tres species.*

Consumitur existimatio, inquit Callistratus, quoties magna capitis diminutio interuenit, idest, cum libertas adimitur, veluti cum aqua, & igni interdicitur, quod in persona deportatorum euenit; vel cum plebeius in opus metalli, vel in metallum datur. c. 5. de
1 extra. cognit. Quid sibi velit Callistratus † libertatem deportatis adimens, non satis intelligunt viri docti. Si dixeris cum Callistrato, deportatis non ciuitatem solum, sed libertatem etiam adimi, quid Paulo, quid Iustiniano respondebis, qui eam sic mediæ capitis diminutionis esse contendunt, vt per illam salua libertate, sola amitti ciuitas possit? §. 1. Inst. de cap. dim. c. 5. in princ. c. vlt. de c. minut. Proinde sic docti quidam uiri Callistratum interpretati
2 sunt, † quasi ille de libertate, quę iuris est Quiritium duntaxat senserit: ut sic contendisse videri possit Callistratus, adimi quidem libertatem deportatis, † uerum eam tantum, quæ iuris est Quiritium; eam verò quæ iurisgentiũ est, non adimi. Quod in tantum ab intentione Iurisconsulti uidetur recedere, vt ne de huiusmodi libertatis distinctione, vel somniarit quidem Callistratus. Nam si dixeris sic libertatẽ accepisse Callistratum, necessum erit vt mihi concedas (quod nunquam cõcessurus es) aliã quoque libertatem nullam adimi seruis pœnæ. Vnam enim libertatem ita interpretatus est Callistratus, vt illam eandem quam seruis pœnæ adimit, deportatis quoque adimere videatur. Dicam paucis quid nam de hoc Callistrati responso sentiam. Certè illud mendosũ suspicor, & sic esse restituendum, vt pro [Veluti cum,] legamus [Vel vtiq; cum] hunc in modum: [Cõsumitur existimatio quoties magna capitis diminutio interuenit, idest, cum libertas adimitur, vel utique cum aqua, & igni interdicitur, quod in persona deportatorũ euenit: vel cum plebeius in opus metalli, vel in metallum datur.] Vt sit sensus, † magnæ capi- 4
tis diminutionis tres esse species; vnam qua libertas cum ciuitate omnino adimitur, quod accedit his qui se patiuntur, aut ad actum gerendum, aut ad pretium participandum uenundari: alteram qua aqua, & igni interdicitur, hoc est salua libertate ciuitas amittitur: & tertiam denique, qua libertas quidem amittitur cum ciuitate, sed ad tempus; quod his accidit, qui serui pœnæ efficiuntur. c. 22. cum c. seq. de pœnis. Sic enim capitis diminutiones partiti sunt veteres, vt aliis tres earum species, maximam, mediam, & minimam alij duas tãtum constituerent, magnam & minorem. c. fi. de cap. minut. cap. 1. §. si filius. de suis, & legit. Et qui duas tantum constituunt, sub magna mediam, & maximam complectuntur, vt hic apud Callistratum: sub minore uerò solã minimam. Et ita quidem rectè pro [veluti cũ.] mihi videor, [vel vtique cum] reposuisse. Nam cum ueterum more sic scriptum esse [vtiq.] pro [utique,] deleta tandem postrema lrã q, ꝑ [vel vtique,] librarij legisse videntur [ueluti.] Sanè Accursius pro [ueluti] testatur legi [vel] in nonnullis antiquis exemplaribus.

CAPVT VI.

Explicatur c. 39. ff. De iniuriis.

SVMMARIVM.

1 *Intellectus l. vestem sordidam. ff. de minor.*

Vestis

1 *Vestis sordida quæ dicatur.*

Ait Venuleius: vestem sordidam rei nomine in publico habere, capillumve submittere nulli licet, nisi ita coniunctus sit affinitate, vt inuitus in reum testimonium dicere cogi non posit. d. c. 39. † Videtur ad eũ morem respexisse Venuleius, quo non reos duntaxat, sed etiam adfines, cognatos, libertos eorum, & familiares omnes uestem mutare, capillumq; submittere consueuisse, præter Liuium testatus est Plinius Epist. lib. 7. Post quã enim exposuisset Plinius, suum libertum cum minore fratre in eodem lecto quiescentem, sibi uisum esse quendam in thoro residentem cernere, admouentemq; capiti suo cultros, atq; etiam ex ipso uertice amputantem capillos, hæc verba subiecit. Nihil notabile secutũ, nisi quòd non fui reus; futurus, si Domitianus sub quo hæc acciderunt, vixisset. Nam in scrinio eius datus à Caro de me libellus inuentus est. Ex quo coniectari potest quia reis moris est submittere capillum, recisos meorum capillos depulsi, quod imminebat periculi signũ fuisse. Hæc Plinius. Liuius lib. 6. sic de Manlio scribit: Coniecto in carcerem Manlio, satis cõstat magnam partem plebis uestem mutasse, multos mortales capillum, ac barbã promisisse, obuersatamque vestibulo carceris mȩstam turbam. Et paulò post: Approbantibus cũctis diem Manlio dicunt. Quòd ubi factum est, primò commota plebs est, vtique postquam sordidatum reum viderunt, nec cum eo non modò patrum quenquam, sed ne cognatos quidẽ, aut affines, postremò ne fratres quidẽ A. & T. Manlios, quod ad eum diem nunquam usu venisset, vt in tanto discrimine non & proximi vestem mutarent. Appio Claudio in uincula ducto C. Claudium inimicum, Claudiamque omnem gentem sordidatam fuisse. Eoque nõ dubium est quin respexerit Prudentius contra Symmachum. lib. 1. his uersib.

Ipse senatorum nemmis clarissimus ordo,
Qui tunc concreto processit crine, catenis
Squalens carcereis.

2 Eoque sensum accipiendum est, † quod de veste squalida, deque barba demittenda, submittendisque capillis Vlpianus scribit c. 15. §. 21. de iniur. Huius etiam moris uisus est A. Gellius meminisse, sic de P. Scipione lib. 3. cap. 4. scribens: Eumque cum esset reus, neque nõ cãdida ueste vti, neque fuisse cultu solito reorũm. Porrò quãm Venuleius uestem sordidã, eam Valerius uestem appellat obsoletam. Sic enim de P. Rutilio scribit lib. 6. c. 4. Huic uoci consentanea illa opera, quòd magis ordinum dissensione, quàm vlla culpa sua reus factus, nec obsoletam vestem induit, nec insigna senatoris deposuit, nec supplices ad genua iudicum manus tetendit. Et ex his quidem locis omnibus satis nunc arbitror intelligi, quidnã sibi uoluerit Venuleius. nimirũ cuiuis non esse permittendum rei noie sordidam, siue obsoletã vestem in publico habere, capillumve submittere, nisi cognatis tñ & affinibus, iisq; ꝓximioribus: cum id antea libertis, & cuiuis ex populo sine fraude liceret: quemadmodum ex Plinio, & Liuio satis est iam probatum.

CAPVT VII.

Elegans Pandectinarum Florentinarum lectio defenditur, in cap. 9. De dolo malo.

SVMMARIVM.

1 *Intellectus §. etsi seruum. l. si oleum. ff. de dolo malo.*
2 *Seruus ducitur, aut iri iubetur, aut per Iudicem, aut iussu Prætoris, & quomodo.*
3 *Per Iudicem, & sine Iudice aliquid fieri, contraria sunt.*
4 *De dolo actio quomodo noxalis appelletur.*

Non intelligunt Interpretes, q̃d sibi voluerit Vlpianus, cũ ita scriberet: Etsi seruũ pignoratũ noxæ mihi dederis per iudicẽ, & it absolutus, de dolo teneris si apparuerit pignori datũ d. c. 9. §. 3. † Haloander pro [& it absolutus,] reposuisse visus est, [Et ꝑ iudicem sis absolutus.] Taurellus aũt sic legit, [Et it absolutus.] q̃d idem est ac si dicas, [Et ita absolutus,] coalescente videlicet in vnũ extrema antecedentis, & prima seq̃ntis dictionis lr̃a, q̃d in Florẽtinis Pãdectis freq̃ter accidit. Aliquib. emẽdationibus lectionẽ puto Florẽtinã multò sinceriorẽ esse, qua non [Ita absolutus,] nõ [sis absolutus,] sed [it absolutus,] expressè cõtinet, & ad seruũ ipsũ uocẽ [Absolutus] referendã esse. Nõ. n. dubito quin eadem rõne serui olim absoluti, ire iussi fuerint, qua condemnati iussu Prætoris, vel iudicis ducebanẽ. Sed etsi seruum ex cã noxali patiatur duci, inquit Paulus, defendere vr̃ cap. 36. de procurat. † Itaq; seruus qui condemnatur, duci: qui absoluitur, ire iubetur. 1

betur. Et id quidem duabus fieri rationib. solet, aut per iudicem, aut iussu Prętoris. Per iudicem, accepto, cōstituto, cōtestatoq; iudicio. c.8. in prin. de leg.3. c.28. in fi. de lib. leg. c.16. Iud. solui. Iussu prætoris, ante litis contestationem. Per iudicem, causa cognita: iussu prætoris, etiam incognita causa. Si seruus præsēs est, inquit Paulus, dominus abest, nec quisquam seruum defendit, ducendus erit iussu prætoris, sed causa cognita domino posteà dabitur defensio. c.2. §. fin. Si ex nox. cā. Qđ autem per iudicem fit, illud cōstituto duntaxat iudicio, causaq; cognita fieri consueuisse, docet pro Roscio Comedo eleganter Cicero. Pecunia, inquit, tibi debebatur certa, quæ nunc peritur ꝑ iudicem, in qua legitimæ partis sponsio facta est. Eoq; sensu accipiēdum est illud Plinij Epist. lib.7. Si tamen alteram litem periudicē, alteram, vt ais, ipse finieris: incipies primum istic otio frui. Hoc est, si alteram litem per iudicem, alteram sine ullo iudice finieris.

3 † Hęc enim duo, [Per iudicem, & sine iudice] prorsus contraria sunt. c.8. §.1. c.13. & c.22. §.1. Rē ratā hab. c. pen. Ad leg. Iul. de vi priuata. Et idcircò, quod Vlpianus de pignorato seruo noxæ per iudicem dato scribit, hoc sic esse intelligēdum vř. Si seruum pignoratum, qui te sciēte, nec impediēte damnum dederat, noxali iudicio prouocatus, mihi noxę dare potius, q̄ litis æstimationem pati malueris: & is seruus idcircò iussus ire, hoc est absolutus fuerit, ꝙ esse tibi pignori datus diceretur: simul atq; tibi seruum pignori datum esse apparuit, factus actioni de dolo obnoxius es. nimirum ꝙ alienum seruum uelut proprium noxæ dans, ꝓprię litis ęstimationem effugere uolueris dolo malo; eaq; de dolo actione noxalem litis æstimationem à te consequar. c.1. de noxalibus

4 actionib. Quo sensu hęc eadem † de dolo actio ēt noxalis appellatur. d. §.3. Nec est quod q̄s obiiciat eum qui seruū pignori accepit, actione noxali nō teneri. c.22. §.1. de noxalib. act. Illud. n. de eo est accipiendū, qui ignorans damnū fieri, noxali iudicio prouocatus, alienū seruum, aut noxę dedere, aut eius noīe aliq̄ litis æstimationē pati non cogitur. Cæterum si eo sciēte, & nō impediēte, dānū à pignorato seruo datum fit: quò minus insolidū, qui seruū accepit pignori rectè conueniatur, profectò nihil esse in causa vř. c.2. in princ. de nox. act.

CAPVT VIII.

Potueritne hęres quòd furtum antea factum esset, rectè furti agere.

SVMMARIVM.

1 *Hæres an furti nomine rectè agat.*

HAeredū, inquit Vlpianus, furti agere posse, æquè constat. Executio. n. quorūdam delictorum hęredib. data est. c.1. de priua. delict. † An autem diu ante Vlpiani tēpora illud constiterit, hoc est, vsu receptum fuerit, incertum est. Quanquàm ciceronis tempore inter alias cōtrouersi, dubiiq; iuris clausulas, & hāc quoq; relatā fuisse dubium non sit. Sic. n. ad Trebatium scribit Cicero Epist. fam. lib.7. Illuseras heri inter scyphos, ꝙ dixeram cōtrouersiā esse, posse, posset ne his, ꝙ furtū antea factū esset, rectè furti agere, Itaq; etsi domū bene potus, seroq; redierā, tñ id caput vbi hic controuersia est notaui, & descriptū tibi misi, ut scires, id qđ tu neminē sensisse dicebas, S. Aeliū, M. Manilium, M. Brutum sensisse. Ego tñ Scęuolę, & Testę assentior. Hæc Cicero. Velim ꝓfectò quid Aelius, Manilius, & Brutus contra Scæuolam, Testamq; senserint Cicero exposuisset. Suspicor eos existimasse hředem furti rectè agere, illudq; Scęuolam, & Testam negasse. Certè ꝑꝑ hæc Ciceronis verba, [Qđ tu neminem sensisse aiebas.] Vř. n. Trebatius, an quod furtum antea factum esset, rectè poteǐrit hæres furti agere, interrogatus respondisse, id neminem sensisse: & ita cū Scęuola negasse hředem rectè furti agere. Quæ tamen sentētia Vlpiani tempore non erat in vsu.

CAPVT IX.

Emendatur c 17. C. de solut.

SVMMARIVM.

1 *Tabulæ accepti, & expensi quales veteribus.*
2 *Pariare, & paria facere idem sunt.*
3 *Pariata obligatio dicitur, cum satis abundè creditori factum est.*

HAbebant veteres suas † accepti & expēsi tabulas, in quarū vna parte notari expēsa solent, & in altera continebatur acceptorū rō. De q̄bus tabulis scribit ad hunc modū Seneca de benef. lib.4. Apud me istæ expensorū, acceptorumq; rationes dispungūtur. Ego q̄d cui debeam scio: aliis post longam diem repono, aliis in antecessum, aut ꝓut occasio, & rei priuatæ meæ facultas tulit. Si rōnes expēsi cū accepti rōnib. quadrarent, & pares essēt, tūc 1

pariari, & paria fieri dicebant ueteres. ca. 40. de statu lib. 5. §. 10. de iur. im. c. 4. §. 1. de manu miss. Seneca Epist. lib. 17. Quotidie cum uita paria faciamus. Eoq; arbitror respexisse Terẽtium, quum sic in Phormione Dauum loquẽtem faceret:

Lectum est, conueniet numerus quantum debui.

Sensus. n. est: Legi meas accepti tabulas, & cũ ijs nummorum hic numerus ęqualem, parẽque faciet expensi rationem tuam. Hinc etiam
2 intelligimus, † si pariare nihil aliud sit, q̃ paria facere, hoc est, parem cum tabulis expensi, sui creditoris accepti rationem reddere: conseq.
3 rectè uideri, tunc etiam dici posse † obligationẽ pariatã, cũ satis abundè creditori factũ est. c. 67. §. 5. de cond. indeb. Idq; ẽt ex Seneca ꝓbatur, qui sic lib. 11. Epist. scribit: An is q̃ ꝓfuit nobis si postea nocuit paria fecerit, & nos debito soluerit? Igr̃ solutione pariaȓ obligatio. Et hoc nimirũ illud est, quod Diocletianus, & Maximianus Imperatores hunc in modũ Cassio scribunt: Manifesti iuris est, tam alio pro debitore soluente, quàm rebus pro numerata pecunia consentiente creditore datis, tolli pariatam obligationem. capite 17. C. de solut. Quo in loco malè passim [paratam] legitur, pro [pariatam.] Et hæc quidem cum non considerarent audaculi quidam, [Comparatam] pro [paratam] vsi sunt reponere voluisse. Tertullianus uerborũ iuris admodũ studios⁹, pariandi uerbo ẽt interdum vsus est. Sic enim lib. 4. aduersus Marcionẽ scribit: Si nec in aliũ spectant, quã cui per omnia pariauerint. Et li. 5. Nõ rapinã, inquit, existimauit pariari Deo. Sic nẽpe vertit illud diui Pauli ad Philip. c. 2. οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ: quod alij reddunt, Aequalem esse Deo.

CAPUT X.

De nominibus Antoninorum, & veris eorum differentiis.

SUMMARIUM.

1 *Antoninus cur Pius appellatus.*
2 *Antoninus anno septuagesimo morbo perijt.*
3 *Antonini nomen à multis assumptum.*
4 *Antonini inter Imperatores qui.*
5 *Apud Laurinos antiquissima numismata inueniri.*
6 *Iustinus martyr vixit sub Antonino.*
7 *Antoninus q̃ condõne ab Hadriano adoptatus sit.*
8 *Inscriptio. l. 1. C. de pet. hæred. emendatur.*
9 *Antoninus Philosophus diui Marci appellatione à reliquis Antoninis discernitur.*
10 *Diui fratres qui.*
11 *Pertinax Imperator quomodo cognominatus, quã constitutionem fecerit, et quamdiu imperauerit.*
12 *Bassianus Caracalla imperij cõsors quo mõ factus.*
13 *Imperatores Seuerus, & Antoninus, qui.*
14 *Antoninorum distinctio.*
15 *Caracallæ cognomen cur Antonino delatum.*
16 *Macrinus qui percussit Caracallam, non rectè Opilius appellatur.*
17 *Elagabalus Imperator factus, Antonini nomen assumpsit.*
18 *Heliogabalus cur appelletur.*
19 *Laurini laus.*

ANtoninus à senatu Pius est cognominatus, inquit Iulius Capitolinus, † vel q̃ so 1
cerum fessa iam ętate manu pͤsente senatu leuauerit, vel q̃eos quos per malam valetudinẽ Hadrianus occidi iusserat, reseruauit. Hic quũ annos viginti quatuor imperasset, † morbo pe 2
riit, annos ætatis suæ septuagesimo, & quasi adolescens desideratus est. † Eiusq; singulari vir 3
tute, & incredibili quadã pietate factum est, ut ad q̃plurimos imperij successores, nullo licet sanguinis vinculo iunctos, nomen Antonini uelut hæditariariũ trãsiret. Quo noĩe ẽt Imperatores, quosdã prænominis cognominisq; loco usos esse ex diuersis antiquitatum monumentis constat. Siquidem post obitũ Antonini Pij fuisse nomen Antoninorum tam amabile testis est Aelius Lampridius, vt qui eo nomine non vtereȓ, mereri nõ uidereȓ Imperiũ. Vñ ẽt nonnulli, & Seuerum, & Pertinacẽ, & Iulianum, Antoninorum prænominib. honorãdos putant. Vnde posteà duos Gordianos patrem & filium, Antoninos etiam cognominatos falsò traditum est. Non. n. Antonini, sed Antonij, ut ex numismatibus constat, dicebantur Gordiani. Sed aliud est, inquit Lampridius, quum prænomẽ adsciscit, aliud quum ipsum nomẽ imponit. Nã Pius verum nomẽ Antonini habuit cognomen Pij. Marcus verum nomẽ Verissimi habuit: sed hoc sublato, atq; abolito, non pͣnomẽ Antonini, sed nomen accepit. Cõmodum autem Marcus Antoninum appellauit, atq; ita in publicũ edidit diẽ natalis sui. Iã Caracallam Bassianum, Antoninum appellatũ satis cõstat, vel somnij cã, quod Seuerus viderat, quum sibi Antoninum successorem pͣdictum sensisset. Anno demũ decimotertio Antoninum dixit, quando ei imperatoriam diciȓ addidisse potestatem. Hęc Lãpridius adiiciens

insuper

insuper,Getam,& Diadumenianũ, Antoninos
4 ẽt appellatos fuisse.† Videamus de ijs Imperatoribus singulis qui nomen Antonini habuerunt. De alijs enim qui Antoninorum,aut p̄no mine,aut cognomine sunt appellati disserere, huius nec loci est,nec instituti. Primum locũ inter Antoninos oẽs occupat Antoninus Pius: qui quũ adhuc priuatus esset, Titus Aurelius Boionius Antoninus appellabatur. Adoptatus ab Hadriano Imperatore, nomẽ patris adopti ui more maiorũ assumpsit,& Titus Aelius Antoninus appellatus est. Post obitũ eiusdẽ patris appellari patris cognomine ẽt voluit,& Titus Aelius Hadrianus Antoninus Pius dictus est.
5 † Idq; ex antiquissimis æreis, & argenteis quibusdam numismatibus,q̃ apud Laurinos inueniunt,verissimũ apparet. Ex quibus vnũ vidi effigiẽ huius Antonini in vna parte cũ hac inscriptione ptinens: IMP. T. AELIVS CAES. HADRIANVS ANTONINVS. Eiusq; pars altera dextris duabus inter duas spicas caduceũ cõprimentibus imperij Antonini concordiã, pacẽ,& fertilitatẽ designabat,cũ hac inscriptione: AVG. PIVS P. M. TR. P. COS. II. Hoc est, [Imperator Titus Aelius Cęsar Hadrianus Antoninus Augustus Pius Põtifex Maximus tribunitia ptãte cõsul ĩm]Hoc
6 titulo vsus est†Iustinus Martyr quũ Antonino Pio pro Christianis librũ offerret. In prudẽtũ rñsis.interdũ,sed rarius Imperatorẽ hunc appellatũ esse Antoninũ Piũ obseruaui: sępius ãt diuum Pium,& interdũ Titum Antoninũ. Et certẽ diui Pij tã frequens occurrit mentio, vt meritò exemplis abstinendum sit. Nec desunt autoritates quibus confirmari põt hunc Antoninũ interdum Titum Antoninũ vocari, c.32. de adop.c.5.de his,qui not.inf.c.45.de minor. c.5.vt legat.no.c.11.Ad municip. Est etiam vbi diuus Titus hic idẽ Imperator appellatus inuenitur.c.1.§.2.de iure fisci. Et hic ẽt ille Antoninus est,qui in rescriptis quibusdã cũ diuo Hadriano patre suo iungitur.cap.1.§.3.de quęst.
7 capit. 24.§.fina. de fideic.libert.† Hic Antoninus ea conditione ab Hadriano fuerat adoptatus,vt sibi adoptaret Marcum Antoninum fratris vxoris suæ filium,& L.Verum,Aelij Veri q̃ ab Hadriano adoptatus fuerat filiũ:qui posteã Verus Antoninus est dictus, autore Capitolino. Et hac quidẽ adoptione tãdẽ euenit, vt defuncto Antonino Pio in imperium succederet M.Antoninus Philosophus. Et q̃a quũ adoptatus esset Marcus ab Antonino Pio,tũc primũ, si Capitolino credimus, p̄ Annio Aurelius cœpit vocari: idcircò dubiũ non vſ,† quin sit emẽ 8
danda capitis primi.C.de petit.hr̃d.hæc inscriptio: M. AELIVS ANTONINVS A. AVGVRINO PROCONSVLI AFRICAE. Certissimum enim est, legendum esse M. AVRELIVS ANTONINVS AVG. Marcũ.n.Antoninũ Aeliũ vnquã appellatũ fuisse,nullis autoribus idoneis euinci põt. Quod si me.rogites,cur pro M.nõ reponã T.vt sic legatur: TITVS AELIVS ANTONINVS, & ad diuũ Piũ hæc cõstitutio referat: dicã,quò minus id fiat, expressa q̃dã ipsius cõstitutionis verba in cã esse,q̃b.diuũ Hadrianũ eiusdẽ cõstitutionis autor auũ suũ appellat. Quia igr̃ auũ M.Antonini constat Hadrianũ fuisse,q̃s quæso dubitabit,q̃n MARCVS AVRELIVS p̄ MARCVS AELIVS in hac epigraphe reponendũ sit? Idq; ex hac inscriptione redditur euidentissimũ.S. P.Q.R. IMP. CAES. DIVI ANTONINI F. DIVI VERI PARTH. MAX. FIL. DIVI HADRIANI NEP. DIVI TRAIANI PARTH. PRONEP. DIVI NERVAE ABNEP. M. AVRELIO ANTONINO AVG. GERMAN. SARM. PONTIF. MAX. TRIB. POT. XXX. IMP. VIII. COS. III. P. P. QVOD OMNES OMNIVM ANTE SE MAXIMORVM IMPERATORVM GLORIAS SVPERGRESSVS BELLICOSISSIMIS GENTIBVS DELETIS ATQVE SVBACTIS. In hac inscriptione p̄ [Diui Veri Parth.fil.] legendũ est, [Diui Veri Parthici fratri.] Idq; his verbis satis indicat Callistratus: [Diuus Marcus cũ fratre suo pro sua humanitate hãc rẽ tẽperauit. c.31. de lege Corn.de fals.† M.Aurelius Antoninus Phi 9
losophus in prudentũ rñsis vix alia,q̃ diui Marci appellatione ab Antoninis reliq̃s discernit. Et q̃a post excessum diui Pij à senatu coactus regimẽ publicũ capere, fratrẽ sibi participẽ in imperio designauit,quẽ Luciũ Aureliũ Verum Cõmodũ appellauit, idcircò nequaq̃ obscurũ est hunc diuũ Marcũ eundẽ illũ Antoninũ esse qui cũ Vero in iure ciuili plerunq; citari solet,hũc in modũ:[Imperatores Antoninus, & Verus Augusti rescripserũt.† Et hi quidẽ Impe 10
ratores illi sunt,q̃ diui Fratres appellant,& q̃-

bus imperantibus primũ duos Augustos Romanũ imperiũ hře cœpit. Post Veri obitũ quũ solus aliquandiu M. Antoninus Rẽpublicã tenuisset, filiũ suũ Commodũ Antoninũ imperij cõsortẽ fecit. Idq; ex Papiniano, Macro, alijsq; iurisconsultis probari euidentissimè põt. Sic .n. legimus apud Papinianũ: [Imperator Marcus Antoninus, & Commodus filius rescripserũt.] c.38.§.4. Ad legẽ Iul. de adul. Et apud Macrũ: [Diu' Marcus, & Cõmodus rescripserũt.] c.32. dict. tit. Tandẽ mortuo patre solus imperauit Cõmodus Antoninus. Hic in antiqs nũmorũ, ac marmorũ inscriptionib. Marcus Cõmodus Antoninus, & qñq; Lucius Aelius Aurelius Cõmodus Antoninus appellatus fuisse vř. Eumq; non Antoninũ, sed aut Imperatorẽ Cõmodũ, aut diuũ Cõmodũ in rñsis suis ferè sp appel'ant iurisconsulti. Nepesinæ hãc olim inscriptionẽ extitisse testat Petrus Appianus: L. AVRELIO COMMODO VICTORI IVVENES NEPESINI DIANENSES AERE CONLATO. Autor est idẽ Appianus, in castro sancti Angeli hãc quoq; inscriptionẽ reperiri: IMP. CAESARI D. MARCI ANTONINI PII GERMANICI PARTH. FILIO, DIVI PII NEPOTI, DIVI HADRIANI PRONEPOTI, DIVI TRAIANI PARTHICI ABNEPOTI, DIVI NERVAE ADNEPOTI, L. AELIO AVRELIO COMMODO AVG. SARMATICO GER. MAX. BRITANNICO, PONT. MAX. TRIB. POT. XXVIII. IMP. VIII. COS.
11 VIII. PATRI PATRIAE. † Post hunc factus est Imperator P. Heluius Pertinax. Eiusq; vnica duntaxat in vniuerso Iustiniani Cæsaris Codice inuehiť cõstitutio, q̃ sic mẽdosè inscripta est: IMP. AELIVS PERTINAX. AVG. ATILIO. Legendum.n. esse, IMP. HELVIVS PERTINAX, ex qbusdã antiqs numismatibus constat, in qbus non Aelium, sed Heluium appellatum esse hunc Pertinacem euidenter expressum est hũc in modũ: IMP. CAESAR P. HELV. PERTINAX AVG. Itẽ: IMP. C. P. HELVIVS PERTINAX AVG. Et quem Latini Heluium, eũ Græci ἑλούιον appellant. Idq; ex alio quodã nummo Græco satis intelligi põt, cuius inscriptio talis est, ΑΥΤ. ΚΑΙΣ. ΠΟΥΒ. ΗΛΟΥΙΟΣ ΠΕΡΤΙΝΑΞ ΣΕΒ. Huius Pertinacis meminit ẽt Callistratus, eum non Aelium, sed Eluium in Pandectis Florentinis rectè appellans. Demonstratur variè, inquit, nec abscisè numerum liberorum ad excusationem municipalium munerum prodesse ex rescriptis diui Eluij Pertinacis. ca.2.§.2. de iure immunit. Imperator P. Heluius Pertinax, mensibus vixdũ in imperio sex absolutis, ab auaris quibusdam prætorianis interfectus, Seuerum militum suffragijs successorẽ habuit. † Hic Seue- 12
rus filium suum Bassianum Caracallã imperij consortem fecit, & M. Seuerum Antoninũ, inquit Herodianus, appellauit. Locus hic Herodiani mendosus est, si mõ autor ipse nõ errauerit. In eo.n. pro Seuero reponendus est Aurelius. Imperatorẽ.n. Seuerum filium suum non M. Seuerum, sed Marcũ Aureliũ Antoninũ appellasse, ex infinitis marmorum, numismatũque monumentis est manifestius, q̃ vt doceri exemplis necessum sit. Ait etiam Spartianus idcircò Imperatorem Seuerum filium suum M. Aurelium Antoninum appellari voluisse, vt ille hoc medio in M. Antonini familiam trãsiret. Idq; nec Ausonius quidem visus est ignorasse, sic de Caracalla scribens.

† issimilis virtute patri, & multò magis illi
Cuius adoptiuo nomine te perhibes.

Hi sunt Imperatores illi, qui sic cõiungi solẽt: 13
[Imperatores Seuerus, & Antoninus rescripserũt.] Et rectè quidẽ est à viro clarissimo Antonio Augustino reprehensus Galliæ suæ decus, & ornamẽtũ Guilielmus Budæus, q̃ M. Antoni ni fratrẽ non Verũ dũtaxat, sed & Seuerum, & Cõmodum, & Antoninũ appellari arbitratus est. Siquidẽ Seuerum Antonini Magni, hoc est, Bassiani Caracallę patrẽ, & Cõmodũ M. Antonini fuisse filiũ dilucidè probatũ est. Ad Imperatorẽ Seuerũ, eiusq; filiũ M. Aureliũ Antoninũ hæc referenda sunt iurisconsultorũ verba: [Imperator noster cũ patre rescripsit,] c.9.§.2. de iur. dot. c.6.§.2. de munerib. & honorib. [Rescripto Imperatoris nostri, & diui patris eius continetur,] c.6.§.2. de pollicit. [Constitutũ est ab Imperatore nostro, & diuo Seuero,] c.12.§.10. de capt. & postli. reuer. [Diuus Magnus Antoninus cũ patre rescripsit,] c.11. §.3. de muneribus, & honorib. ca.5. de veteranis. [Rescriptũ Imperatoris Antonini, & diui pris eius,] c.9. de capt. & postli. reuer. [Idq; Imperator Antonin' cũ diuo patre significauit,] capite

c.fin. de excusat.[Ex Epistola Imperatoris nostri,& diui Seueri.] c.7.suspect.tut.[Imperator Antoninus cũ diuo Seuero,c.1.§ 2.de suspect. tut. Hic idem Seuerus aliqñ ẽt Pertinax appellatus est,queadmodũ ex eius numismate quodam intelligimus, cuius hęc est inscriptio: L. SEPT. SEVERVS PERTINAX AVG. P. M. TR. P. XI. Et idcircò ad diuũ Seuerũ,eiusq; filiũ M.Aureliũ Antoninũ hæc Modestini uerba esse referenda nõ dubitaui:[Diuus Antoninus,& Pertinax rescripserũt,]c.12. de fideic.lib.† Nunc admonẽdi sumus, qua rõne
14 Caracalla ab Antoninis reliquis discerni appellatione potuerit.Et constat q̃dẽ diuersis,postquàm relati inter diuos essent noĩbus appellatos fuisse Antoninos.Sic nimirũ,vt Antoninus Pius,oĩum Antoninorũ princeps, diuus Pius vocaretur: M. Antoninus Philosophus, diuus Marcus:Antoninus uerò Cõmodus, diuus Cõmodus:Caracalla denique, diuus Antoninus. Hanc aũt Antoninorũ diuersam appellõnẽ diligẽter obseruasse uisi sunt iuriscõsulti,ne qua ex promiscua Antoninorũ appellatione cõfusio suboriret. Vocat ẽt Caracalla nonnunquã Imperator Antoninus Augustus:c.fi.de senat. c.4.de offic.Proconsul.c.3.de tut.Interdũ etiã Magnus Antoninus:c.fin.de veteranis:c.fin.de public.&uectigalib.c.vlt.C.Ad l. Iul.maiest.In Vlpiani rñsis sic ferè sẽper appellari solet: [Antoninus Augustus noster,] c.4.de fideic.li.c. 1.Ad S.C Orfit.[Imperator noster.]& sic deinceps. Ad Caracallã ẽt referenda sunt hæc Marciani uerba:[Antoninus Augustus Pius noster,]c.42.de fideic.lib. quę uerba malè à qui-
15 busdã ad Antoninũ Pium trahuntur.† Hoc.n. cognomen Caracallæ à senatu idcirco delatũ est, ꝙ eos quos iniustè occidi iusserat, postea dimitteret: Et ita pleriq; sentiunt,à quibus dissentire non est religio.Proinde rectius opinor dici posse,hoc cognomẽ [Pius] huic Antonino fuisse cũ posteris,maioribusq;suis(hoc est, patre,& auo) semper familiare. Idq; hæc inscriptio manifestũ facit: [Imp. Cęsar Diui Antonini Magni Pij F. Diui Seueri Pij Nepos M. Aurelius Seuerus Alexander Pius Aug. Pont. Max.Trib.Pot. I I I I.Cos.P.P. restituit.] Et in antiquis nummis sic appellatũ Caracallã inue-
16 nio:]M.Aurelius Antoninus Pius Aug. Brit. † Cæterum occiso Caracalla Macrinus percussor eius imperium adeptus filium suum Cæsarem fecit. Hic Macrinus nõ rectè Opilius appellatur. Eum enim Opelium fuisse noĩatũ testantur numismata, in quibus sic de Macrino legimus.[M. Opel. Seuer. Macrinus Aug. Pont.Max.Trib.Pot.Cos.P.P.] Filium ẽt Macrini malè Diadumenum uocari ex hoc numismate constat:[M.Opel. Antoninus Diadumenianus.]† Superato tandem Opelio Macri- 17
no, & à Varij Elagabali militibus unà cum filio Diadumeniano interempto, in ipsum Elagabalum collatum est imperium. Quodnam verum fuerit matris Elagabali nomen ignorant plurimi.Ex numismatibus, quorum mihi copiam Hubertus Goltzius fecit,Soæmiam fuisse appellatam Elagabali matrẽ euidentissimè deprehendi. Sic.n.in iis scriptum inueni: [Iulia Soæmias Augusta.] Et hic quidem Elagabalus Imperator salutatus, Antonini ẽt nomen sibi consensu senatus asciuit, vel in argumẽtũ gñis, vel ꝙ id nomen usque adeò charũ esse cognouerat gentibus, ut ẽt paricida Bassianus eã noĩs amaretur.Esse autem hunc Imperatorem non Heliogabalum, sed Elagabalũ appellatum, ex fide antiquorum numismatũ constat. Nummũ.n.vidi, qui ab una parte ueram Antonini Elagabali exhibebat imaginem, cum hac inscriptione: [Imp. Antoninus Pius Aug.] Altera parte eiusdem Imperatoris effigies exprimebatur,habitu Sacerdotis ueste induti barbara, quali usos esse Syros Sacerdotes Dio.scribit.Ea sic erat cõposita, vt quũ esset ac cincta corpori sacerdotis medio, & ad talos vsq; demissa, nõ impediret quo minus oĩum cõspectui tibiæ,pect⁹,& brachia sacerdotis nuda exponerent. Sacerdos dextra patellã libatoriã supra foculũ, sinistra uerò nescio q̃d à palmarũ stolonibus nõ lõgè diuersũ tenebat, cũ hac inscriptione: SACERDOS DEI SOLIS ELAGAB. Posteriorẽ hãc nũmi partẽ uir doctissimus,mihiq; amicissimus Guido Laurinus sic interpretatus est, ut mihi planè persuaserit ELAGAB. integram esse dictionem, barbaram tamen, neque legendum esse, SACERDOS DEI SOLIS ELAGABALI. Idem Laurinus videndum esse rectè monuit, an non apud Macrobium in eo loco error sit,in quo de variis solis nominibus differitur,Sat.lib.1.cap.23. Accipe,inquit Macrobius, quid Assyrij de solis potentia opinentur.Deo.n.quem summum,maximumq;

venerantur, ADAD nomen dederunt. Vidẽdũ inquã monuit Laurinus, an non rectius le-
18 gereť AGAB, pro ADAD. † Cæterũ q̃ Antoninũ hũc Heliogabalũ vocãt, eò defendi vr̃, quòd Græci ἥλιον solẽ appellarent. Sed errant. Non enim ab hoc nomine Græco, sed ab Elagab, quod deum solem Hebræis sonat, Elagabalus dictus est. Et hæc quidẽ hactenus de nominibus Antoninorum. In quibus explicandis si quid obseruatione curiosa sim consecutus,
19 id magna ex parte † eruditissimo, clarissimoq; Guidoni Laurino lubens acceptum refero.

CAPVT XI.

De ijs, qui quæstus causa in certamen descendunt, & propter præmium in scenam prodeunt.

SVMMARIVM.

1 *Editores quomodo in scenam prodire solebant.*
2 *Agonistis, & gladiatoribus certa præmia designabantur.*
3 *In scenam prodeuntes quomodo infames fiant.*

Ait Vlpianus: Eos qui q̃stus cã in certamẽ descendunt, & oẽs pp præmium in scenã prodeuntes, famosos esse, Pegasus, & Nerua filius responderunt. c. 2. in fi. de his, qui notant. in-
1 fam. † In scenam prodire solent cũ suis scenicis editores, eamq; quã à Poeta redemerant comœdiam, aut tragœdiam, sine aliquo præmio exhiberi per scenicos curabant populo. Scenicos aũt operas suas editoribus certo, statutoq; præmio locare consueuisse, testatur Capitolinus, sic de M. Antonino Philosopho scribens: Temperauit etiam scenicas donationes, iubẽs vt quinos aureos scenici acciperent: ita tñ vt nullus editor decem aureos egrederet. Et idcircò quod de ijs scribit Vlpianus, qui pp p̃miũ in scenã prodeunt, hoc ad scenicos solos, non aũt ad ipsos editores referendũ vr̃. Errant etiã qui hæc inscriptionum Terentij comœdijs p̃positarũ verba de scenicis accipienda putant: EGERVNT L. AMBIVIVS TVRPIO, L. ATILIVS PRAENESTINVS EGIT AMBIVIVS TVRPIO. EGERE L. ATILIVS PRAENESTINVS, MINVTIVS PROTIMVS. Hæc. n. verba de solis editoribus accipi debere, vel hinc põt intelligi, q̃ nulla vnquã comœdia personis duabus fuerit exhibita: qua in re lapsus est Aelius Donatus. Egerunt igr̃, hoc est, agi fecerũt, vel sumptibus suis ediderunt L. Atilius Prænestinus, & L. Ambiuius Turpio. Et hæc de scenicis. † Agonistis aũt, & gladiatoribus solent etiã 2
certa p̃mia designari. De quibus aduersus Gnosticos sic differit Tertullianus: Sed quantũ illi & cruores, & vibices negotiantur intendis: coronas. s. & gloriam, & dotes, priuilegia publica, stipendia ciuica, imaginẽ, statuas, & qualem põt præstare sæculum de fama æternitatẽ, de memoria resurrectionẽ. Et hæc erant p̃mia, q̃ liberis hominibus dabantur. Idem Tertullianus in libro de spectaculis, qualia gladiatorib. seruis dari præmia consueuerint, explicat eleganter his verbis: Et qui insigniori cuiq; homi 1
cidæ leonẽ poscit, idem gladiatori atroci petat rudẽ, & pileum præmiũ conferat. Igitur pp p̃mium in certamen, non autẽ in scenã prodiri sine infamia solet. Eaq; mihi ratio vr̃ cur non ita scripserit Vlpianus: [Eos qui præmij causa in certamen descendunt:] sed ita potius: [Eos qui quæstus causa:] hoc est, qui operas suas locarunt. Et idcircò quum Ciceroni à quodam quæstore, homine impio, ac nefario, cui nomen Balbus erat, gladiatorem quendam in ludo defossum, & viuum combustũ fuisse scriberet Asinius Pollio, vt scelus exaggeraret, eundẽ gladiatorẽ adiecit bis gratis depugnasse. Fadiũ, inquit Pollio, quendam militẽ Pompeianum, quia quum depressus in ludũ bis gratis depugnasset, autore se nolebat, & ad populũ confugerat, primũ Gallos equites immisit in populũ (cõiecti. n. sunt lapides in eum, cũ arriperet Fadius) deinde abstractum defodit in ludo, & viuũ combussit. Epistolã hanc apud Ciceronẽ inuenies Epist. fam. lib. 10. † Nunc videndũ est, 3
cur is qui suas in artẽ scenicã locauit operas, neq; in scenam prodijt, effugiat infamiæ notam: quum is qui operas suas, vt cum bestijs depugnaret, locauit, ẽt si non pugnauerit, nihilominus tñ infamis fiat. c. 3. de his, qui not. infa. c. j. §. 5. de postul. Et suspicor quidẽ diuersitatis hanc reddi rõnem posse, vt dicamus in arte ludicra factum ipsum ad infamiã requiri, non ẽt propositum: in eo aũt qui pugnat cum bestijs, non tam factum, q̃ propositum. Cũ bestijs. n. pugnant Imperatores, & milites, suæ virtutis specimen præbẽtes. Proinde qui quęstus non virtutis causã vitam suam prostituit, & in summum discrimen adducit, quamuis cũ be- 1
stijs non pugnauerit, nihilominus ob propositũ turpe infamis efficitur. Et ita huic q̃stioni

apud

apud Photium satisfecit Theodorus Balsamō, meo quidem iudicio rectisſimè.

CAPVT XII.

De custodia reorum.

SVMMARIVM.

1 *Custodia reorum est quadruplicis differentiæ.*
2 *Ante confessionem æstimat Proconsul de custodia, post non est locus deliberationi.*
3 *Custodiebantur rei olim, in nonnullis prouinciis per publicos seruos.*

1 CVstodia † reorum alia publica est, alia militaris, alia libera, alia fideiussoribus cōmissa. Publica custodia carcer publicus est. Militaris, cū reus militi custodiendus tradit̄. De custodia fideiussoribus commissa, sic scribit Symmachus Epist. lib. 1. Statui, ut Felix vadibus q Fulgētio nō essent cogniti, traderet̄. Cæterū libera tunc appellari custodia solet, quū Præses, aut Procōsul in prouinciis, uel Consul Romæ sibi, aut alicui magistratui, senatorive reū cōmittit. Id. n. fieri solere, docet eleganter Tacitus Annal. lib. 5. Et quia incusabatur, inquit facile toleraturus exilium, delecta Lesbo insula nobili, & amęna, retrahit̄ in vrbē, custoditurque domibus magistratuū. Eoq; ptinet quod in Coniurat. Catil. sic scribit Salustius: Senatus decreuit vti abdicato magistratu Lentulus, itēq; cæteri in liberis custodiis haberentur. Itaq; Lentulus P. Lētulo Spintheri, qui tū ędilis erat, Cethegus Q. Cornificio, Statilius C. Cæsari, Gabinius M. Crasso, Ceparius (nam & is paulò ań ex fuga retractus erat) Cn. Terentio senatori tradunt̄. Nec alio respexisse uisus est Sidonius Apollinaris, Epist. lib. 1. de quodā Aruādo ad hunc modū scribens: In Capitolio custodiebatur à Flauio Asellio hospite, comite sacrarū largitionū, qui adhuc in eo semifumātē pręfecturæ nuper extorte dignitatē venerabatur. Et hoc nimirū illud est, quod sic Vlpianus scribit: De custodia reorū proconsul æstimare solet, utrū in carcerē recipiēda sit persona, an militi tradenda, vel fideiussoribus committenda, vel ēt sibi. c. 1. de cust. reor. Cæterū hanc custodiarum diuersitatē ań reorum confessionem obseruari duntaxat consueuisse, ex Venuleio Saturnino cōstat, q reum cōfessum donec de eo pnūcieт in uincula publica coniiciēdū esse, lib. 2. de publicis iudiciis testatus est. c. 5. d. tit. Autor est ēt expresſè Scæuola, reū confessum, ob solā cōfessionem conuici in uincula consueuisse, c. 4. circa finē, Ad leg. Iul. maiest. † Igitur ań cōfessionē æstimare Procōsul 2 solet, an militi, fideiussoribus, vel sibi committenda reatus tpe persona sit. Post confessionē verò hmōi nullus est deliberationi locus, ētsi publica, q in reatu est, persona fuerit. Idq; dilucidè satis demonstrat Apollinaris, q de eodē illo Aruando, quē in Capitolio ań confessionē Flauio Asellio custodiendū fuisse traditum dixerat, confesso hunc in modum scribit: Confestim priuilegiis geminæ præfecturæ, quā per quinquennium repetitis fascibus texerat, exauctoratus, & plebeiæ non additus, sed redditus, publico carceri adiudicatus est. Huic planè consentaneum est, quod scripsit Hexamerō lib. 3. diuus Ambrosius, præconū clamore, clarum honoribus, ac ptātibus præminentem virum in carcerē rapi. Verba eius hęc sunt: Est ēt qui dudū ubertate affluens copiarū, liberalitatis fama per ora uolitans singulorum, clarus honoribus, præminens ptātibus, tribunalibus celsus, solio sublimis, beatus populis æstimatus dum præconum clamore deducitur, subita conuersione in eum carcerem rapitur, quo alios ipse detruserat, & inter reos suos imminentis pęnæ deflet ærūnā. Porrò † in nonnullis prouinciis fuisse morē, ut per publicos 3 seruos rei custodirentur, autor est Imperator Traianus, qui sic Plinio scribit: Perseueremus in ea consuetudine, quæ isti prouinciæ est, ut per publicos seruos custodiantur.

CAPVT XIII.

Defenditur lectio Florentina de fusionibus fisco præstandis.

SVMMARIVM.

1 *Fusiones quid sint.*
2 *Intributiones quid.*

1 AIt Vlpianus: † Solent & fisco fusiones pstare. cap. 27. §. 3. de vsufr. Hæc verba nemo est, q nō iudicet mendosa esse in Florentinis pandectis, rectiusq; legi in editionib. aliis [functiones.] Quibus ut nō assentiar, in cā est diuus Ambrosius, q sic in Apologia Dauidis c. 8. scribit: Et in lege hēs, quia Iubilæus dr numerus quinquaginta annorum recursus, celebrabilis admodū, quo debita uacuant̄, confirmantur Hebręorū libertates, possessionū refusiones. Hęc Ambrosius. Nō. n. dubito quin fusiones eo sēsu acceperit Vlpianus, quo in hoc loco de possessionū refusionib. scripsit diuus

2 Ambrosius.† Easq; arbitror alio nomine intributiones nominari.ca.22.§.2.Ad municip.Et pro indictionibus interdum fusiones posuisse veteres, primus omnium animaduertit Iac. Cuiacius,ex ca.6. C.Th.de indulgent.debit.

CAPVT XIIII.

De plus petentibus.

SVMMARIVM.

1 *Plus petens olim causa cadebat,ex edicto prætoris.*
2 *Callistratus quo tempore floruit.*

1 EOs † qui plus petebant,olim causa cecidisse nemo dubitat.§.si quis agens, Insti.de act. Id aũt an duodecim tabulis contineatur, disputant plerique.Vt credam non duodecim tabulis,sed prætoris edicto plus petendo causa veteres cecidisse, facit Seneca, qui de puerilibus sophismatibus disputans, sic scribit Epist. lib.6.c.49.Pudet dicere contra fortunam militaturis,quæ porrigant tela,quemadmodum illos subornent. Hac ad summam bonum itur, ad istud philosophiæ sunt nigræ,& turpes,infamesque ad album sedentibus exceptiones. Quid enim aliud agitis, quum eum quem interrogatis,scientes,in fraudem inducitis, q̃ vt formula cecidisse videatur?Sed quemadmodũ illum p̃tor,sic hos philosophia in integrum restituit.Hæc Seneca.Ex hoc loco probari liquidò potest,fuisse in albo prætoris scriptum, vt is qui non quemadmodũ oportet egisset,qualis est,q plus petit,causa caderet. Exceptiones enim,quas iõ infames,ꝙ captiosę sint,appellat Seneca, huc referendas esse indicant dilucidè hęc subsequentia verba,[Quid.n.aliud agitis?] Eoque ẽt referri potest illud Plauti in Mostel.

Nihilo plus peto. TR.
Velim hercle.vt uno nummo plus petas.

Igitur edicto prętoris non lege duodecim tabularum:item exceptionis auxilio,nõ ipso iure plus potentes olim causa,quasi non quemadmodum oportebat,agentes, videri possunt cecidisse.certè quia sic etiam autor ad Herenniũ Rhetoricorũ lib.primo scribit:Hæc partitio legitimæ constitutionis his de causis rarò venit in iudiciũ,ꝙ in priuata actione exceptiones prætoriæ fiunt, & causa cadit is, qui non quemadmodum oportet egerit. Eoq; referendum puto, quod de creditore quodam Papinianus scribit, qui à debitore culpa sua causa ceciderat.c.95.§.9.de solut. Hoc iure vsos esse Romanos Pauli temporibus, ipse Paulus satis indicat,Sent.lib.1.tit.10.& lib.2.tit.5. Eodem tempore floruit † Callistratus autore Spartiano.Quamobrem mirari satis nequeo, qua ratione plus petẽtes aliquid sentire dãni scripserit Callistratus,quum certo certius sit, eo tẽpore vniuersam causam si in integrũ restituendi non viderentur,plus petendo actores perdidisse.Dicã quod sentio.Testatur Tribonianus, ius istud antiquum Zenonis, & Iustiniani constitutionibus coarctatum fuisse.d.§.si q.s agẽs, in fine.Eoq; referendum puto,quod sic scribit Callistratus:Est aũt interrogatio tunc necessaria,quũ in personam sit actio, & ita si certum petetur: ne dum ignorat actor, qua ex parte aduersarius defuncto hæres extiterit, interdũ plus petendo aliquid damni sentiat.c.de interrogat.Non.n.dubito, quin sic scripserit Callistratus:[Interdũ plus petendo cã cadat.] Et ꝓ [cã cadat,]Tribonianus, [Aliq̃d dãni sentiat:] idcircò visus est reposuisse,ꝙ ius illud quo pl' petendo amitti causa solebat,nonnihil mutatũ esset Zenonis,& Iustiniani cõstitutionibus. 2

CAPVT XV.

Ad Ellipses substantiuórum animaduersio singularis.

SVMMARIVM.

1 *Figuris grammaticorum plerunque vsi sunt Iureconsulti.*
2 *Ellipses veteribus sunt familiares.*
3 *Vsataria,& lictoria quid.*

PRimus libri quinquagesimi pãdectarũ titulus sic inscribit: AD MVNICIPALEM. Qui nõ aiaduerterũt,† figuris Grámaticorũ vsos plerunq; iuriscõsultos esse, hi q̃d-nã sibi vellet hæc inscriptio nõ intellexerunt, eamq; sic emẽdare conant,[Ad municipales.] Sed frustrà. Ἐλλειπτικῶς.n. [Ad municipalem] scriptú est ꝓ eo,qđ est[Ad legé municipalem:] cuius legis meminit Vlpian.c.25.Ad municip. 1
† Et sanè Ellipses hmõi substantiuorũ, admodũ veteribus familiares sunt. Quũ.n.sic scriberet in Mostel.Plautus: [Antiquũ obtines hoc tuũ,tardus vt sis:] & in Andria Terent. [Crito antiquũ obtines:]admonuit Donatus id ἐλλειπτικῶς positũ videri posse,quasi poetę subaudiri [morẽ]vel [ingeniũ] voluerint.Et hanc q̃dẽ Donati interpretationẽ probabilem esse ex eo constat, quòd sic in Hecyra scripserit Terent. 2

At tu Ecastor morem antiquum, atque ingenium obtines.

Huius

Huius etiam loci est illud eiusdem Terentij in Eunucho:

Non cognosco vestrum tam superbum.

Ελλειπτικῶς .n.[aium, moré, ingeniũ,] aut [institutũ] hic subaudiri rectè cẽset idẽ Donatus. Eadẽ figura lex Iulia repetundarũ nomen obtinet. De pecunijs.n.repetundis, alijsq; reb. vi, dolo, fraudibus, per Romanos magistratus socijs populi Romani ablatis hmõi lege sociali tractari solet. Nec ẽt nouũ est per [Duodecim ἐλλειπτικῶς] duodecim tabulas exaudiri. Discebamus pueri duodecim, inquit Cicero, vt carmẽ necessariũ, quas iã nemo discit. Sic comes priuatarũ nonnunq̃ is appellari solet, quẽ alij rerum priuatarũ comitem dicunt. Et quũ de publicis iudicijs Martianus, Venuleius, Macer, Marcellus, & Mæcianus scriberẽt, libros se scribere Publicorũ ἐλλειπτικῶς, ꝓfessi sunt. Quũq; de veteribus tabernis scriberet in Curculione Plautus, vsus est hac eadem figura, his verbis:

Sub veterib. ibi sunt q dãt quiq; accipiũt fœnore.

Deniq; inscripto quędã apu . Mazochiũ vetus extat, q̃ sic hẽt: IN SECVNDO CONSVLATV REXIT DECVRIAS DVAS VIATORIA, ET LICTORIA CONSVLARES. In hac inscriptione † ꝑ viatoriã,
3 & lictoriã ἐλλειπτικῶς exaudiri comitiã oĩnò suspicor. Et qa ex ijs, qui exercitui præerant, nonnullos insignibus cõsularibus vsos esse Vlpianus scribit c.1.in prin. de his, qui nót.infa. certè de hmõi præfectis hanc inscriptionẽ antiquam accipi posse fortasśis nõ malè dixeris. Per viatoriam.n.& lictoriam comitiuã, lictores, & viatores ꝑfecti alicuius comites, hoc est, apparitores consulares, intelligi posse videnť.

CAPVT XVI.

De vigesima rerum venditarum locus Pandectarum explicatur.

SVMMARIVM.

1 *Vicesima rerum venditarum ad fiscum pertinet.*

QVum scriberet Martianus, nõ aliter testõ rei alicuius alienationẽ vetari posse, q̃ si testatores certis personis cõsulentes eiusmodi voluntatẽ significarent, hæc verba subiecit: [Sed hæc neq; creditoribus, neq; fisco fraudi esse:] ca.114.§.11.de legat.1. Quæ verba an de vicesima hẽditatũ debeant accipi, idcircò dubitari ꝑt, ꝙ nihil prorsus in hac vicesima intersit fisci, posse, vel non posse legatam rem alienari. Cuius tñ alia rõne plurimũ interest, eius rei quæ alienari pót, alienationem prohiberi. Solet.n† vicesima rerum vẽditarum id fiscum pertinere. Idque probari ex Plinio pót, qui sic li.7.Epist.scribit: Tu quidem honestisśimè, ꝙ tam impẽsè, & rogas, & exigis, vt accipi iubeã, à te pretium agrorum, non ex septingentis millibus, quanti illos à liberto meo: sed ex nõgentis, quanti à publicanis partem vicesimam emisti. Et idcircò, q̃ creditoribus fraudi non sunt, ea nec per cõsequens fraudi esse fisco possunt. Earum enim rerum quas creditores distrahunt, partem vicesimam consequitur fiscus. De qua vicesima intelligi posse, nisi plurimum fallor, hic Martiani locus omninò videtur. 1

CAPVT XVII.

Quæ dicatur arctior annona.

SVMMARIVM.

1 *Censores qui dicti.*

2 *Censuit olim magistratus res ad annonam pertinentes.*

3 *Arctior annona quæ.*

CEnsores, † inquit Festus, dicti sunt, ꝙ rem suã quisq; tãti solitus sit æstimare, quãtũ illi censuerant. Autor est ẽt Suetonius, annonam macelli senatus arbitratu quotannis temperari Tiberium voluisse. Liuius quoque dispensationẽ annonæ penes ædiles fuisse ait. Sic.n.li.10.scribit: Charitas ẽt annonę solicitã ciuitatem habuit: ventumq; ad inopiæ vltimũ foret (vt scripsere quibus ædilem fuisse eo anno Fabium Maximum placet) ni eius viri cura, qualis in bellicis rebus multis tẽpestatibus fuerat, talis domi tũ in annonæ dispẽsatione, præparando, ac cõuehendo frumẽto fuisset. Huic ẽt cõsentaneum est, ꝙ sic Plinius scribit li. 14. c.14. P. Lucinius Crassus, & L. Cæsar censores anno vrbis conditæ DCLXXV. edixerunt, ne quis vinum Græcum, Aminæumq; octonis assibus æris singula quadrantalia venderet. Nec aliò referri pót, quod ab eodẽ Plinio sic ẽt lib. 13.c.13. scriptum inuenimus: Factumq; iam Tiberio principe inopia chartæ, vt à senatu darentur arbitri dispensandi. Idem Plinius li.33. capite 7. autor est, in vendendo minio pretiũ lege statutum fuisse, ne modum excederet 70. in libras. † Et sic quidem liberum olim fuisse 2
non videtur res suas tanti negotiatoribus æstimare, quanti vellent, sed quãtum magistratus censuerat: eaq; cẽsio, hoc est, æstimatio, annona fori de ijs rebus dicebatur, quę ad annonã

per-

pertinebant. Qua de re scribit eleganter apud Terent. Donatus explicãs illud Daui in Phormione,[scisti vti foro.] secũdum illos negotiatores,inquit, qui ante locum commercii non præscribunt,quanti vendant quæ aduehũt,sed secundum annonam fori quam deprehenderint,consilium de uendendis, & non uendendis mercibus sumunt. In hoc loco pro[præscribunt]malim legere[proscribũt.] Certè q̃a sic in Paneg.Plinius scribit,Circunferrĩ sub nomine Cęsaris tabula ingens rerum vænalium. Sensus igitur est, peregrinos mercatores quibus datum est ius commercii,non statim quũ ad locum commercii uetum est, pretium aduectarum mercium in loco commercii proscribere, hoc est,publicè legendum proponere: sed tandiu illud reticere donec annonam fori,hoc est,æstimationem magistratus probè cognitã hñt,tunc primũ de uendendis,& nõ uẽdẽdis mercib. aduectis cõsilium sumpturi. Sic annonam uisus est ét Martianus accepisse, quum ita scriberet: Non debere cogi Decuriones vilius præstare frumentum ciuibus suis,q̃ annona exigit diui Fratres rescripserunt, & aliis quoque constitutionibus principalibus id cautum est.cap. 8. ad municipal. Hinc etiã intelligimus quid sibi uoluerit Hermogenianus,arctioris annonæ populi Ro.census fraudati, & falsę monetæ criminis reos dominos detegere seruis permissum esse scribens, c.53. de iudic.c.1.de l.Iul.de annona . Sensus enim est,negotiatorem annonam fori magistratus arbitratu temperatam,fraudantem, eam videlicet compromittendo, arctioris annonæ reũ etiam à seruis propriis argui posse. Sed apud quem magistratum?Certè aut apud vrbi præfectum, qui curam habebat carnis,ut iusto p̃tio venderetur, c.1.§.5.de offic.præf. vrb.aut apud præfectum annonę, si is extra ordinem constitutus esset:c.13.de accusat. aut denique apud ædiles. Sic.n. scribit Apuleius, de asino lib.1.Nam & lixas,& virgas,& habitum prorsus magistratui congruẽtẽ in te uideo. Annonam curamus,ait,& ædilem gerimus, & si q̃d obsonare cupis, utique commodabimus. Et paulò pòst , At has quisquilias quãti parasti? Vix,inquã,piscatori extorsimus accipere viginti denarios.Quo audito,statim arrepta dextra postlimio me in forum cupedinis reducens,à quo,inquit,istorum nugamẽta hæc comparasti? Demonstro seniculum qui in angulo sedebat.Quem confestim pro ędilitatis imperio asperrima uoce increpans:Iam iam, inquit,nec amicis quidem nostris, uel omninò vllis hospitibus parcitis?quid tam magnis p̃ciis pisces friuolos indicatis, & florem Thessaliæ regionis instar solitudinis,ac scopuli,edulium caritate deducitis?Sed non impunè.iam enim faxo scies quemadmodum sub meo magisterio mali debeant coerceri.Et profusa in medium sportula, iubet officialem suum in super pisces ascendere, & pedibus suis eos obterere. Hæc Apuleius. Eoque etiam spectat quod sic Liuius libro 10.scribit, Eodem anno ab ędilibus curulibus,qui eos ludos fecerunt,damnatis aliquot pecuariis, via à Martis silice ad bouillas perstrata est.† Nunc uidendum est quid sibi uoluerit Papinianus,quum ita scriberet: Ideò condemnatus quòd arctiorem annonã ędilitatis tempore prębuit,frumentarię pecunię debitor non vr, & ideò compensationem habebit.c.17.de compensat. Moris erat ut ob annonę caritatem curator à magistratibus extra ordinem comparando frumento constitueretur.ca.21.in princ. Ad munic.Eoq; Festi illud referendũ est:[Qui rei frumentarię prępositi sunt,curatores dicuntur]quod malè ad frumenti dispẽsationem pleriq; referũt.Curator Romę senatus autoritate comparãdo frumento prępositus , certam ex ęrario publico nummorum quantitatem accipiebat,qua fieri redemptio frumenti posset. Et idcircò si q̃ in redemptione fraudem fecisset ærario,maiorem puta,quàm in rem frumentariam consumpta esset,pecuniam in publicas tabulas dolo malo expensam referens, frumentarię pecunię debitor erat,eoq; nomine peculatus lege tenebatur,quę lex compensationem omnẽ impediebat.d.c.17.& c.10.Ad leg.Iul.pec.Obseruari etiam solet,vt frumenti curatoris opera redempti dispensatio ędilibus curulib.certo statutoque arbitratu senatus pretio committeretur. Idque licet ex Liuio , & Suetonio satis in hoc capite probatum sit , admonendi tamen sumus,& Plinium quoq; lib.15.c.1.tradidisse.sic.n.scribit.Et mox anno D C L X X X. M.Seruus T. filius ędilis curulis olei denas libras singulis assibus pręstitit populo Romano per totum annum . Illud igitur quęsitum est apud Papinianum , an vti compensatione ędi-

4 ædilis posfit, qui tempore ædilitatis suæ arctiorem annonam præbuit, hoc est, qui in annonæ dispensatione pretium auctoritate senatus constitutum excesit, & auxit, eoq; nomine condemnatus est. Nec quidem dubito, quin per annonæ præbitionem, dispensationem annonæ intellexerit Papinianus, ea profectò ratione, qua prebenda locare, & quid præbendũ conducere dixerunt ueteres.

CAPVT XVIII.

Quæ fuerit de Pyrrhi captiuis Ap. Claudij sententia.

SVMMARIVM.

1 *Appij Claudij sententia de Pyrrhi captiuis.*
2 *Appij eiusdem sententia de Pyrrho non recipiẽdo.*

AIt Vlpianus: Appius denique Claudius cæcus consiliis publicis intererat, & in senatu seuerisimam dixit sententiã de Pyrrhi captiuis. c. 1. §. 4. de postul. Addidisse hæc verba nostri inepti quidam interpretes, [Non recipiẽdis.] Quæ uerba licet in contextum pasim irrepserint, à Florentino tamen Archetypo re
1 ctè absunt. † Quænam autem illa fuerit de Pyrrhi captiuis Appij Claudij sententia seuerissima, docet Eutropius lib. 2. Romani, inquit, captiuos omnes quos Pyrrhus reddiderat, infames haberi iusserunt, quòd armati capti fuissent: nec antè eos ad ueterem statum reuerti, quàm Sabinorum hostium occisorum spolia retulissent. Hanc autem Appii Claudii sententiam idcircò suspicor fuisse quòd ea seuerissima sit, & senatus autoritate confirmata: quo solo nomine laudari virorum præclarorum apud Romanos sententię solent. c. 12. in prin. de accusat. Ex hoc Eutropij loco probari etiã liquidò potest de non recipiendis Pyrrhi captiuis nequaquam cẽsuisse Appium Claudiũ: sed de iis quos Pyrrhus reddiderat, & senatus
2 receperat, quod armati capti essent, puniendis. † Eundem Appium de Pyrrho etiam in vrbẽ nõ recipiendo tulisse sententiam scribit Pomponius c. 2. §. 18. de orig. iur. De qua sententia, quod plurima sint ab aliis annotata, non est cur hic amplius differatur, nisi addideris, hanc quoq; Appij sñiam senatum secutum esse. Idq; epitomator Liuij indicat expressè, cũ ita de Appio Claudio scribit lib. 13. Et sententia sua tenuit, vt id Pyrrho negaretur. Hoc est obtinuit Appius sententia sua, vt societatem cum rege Pyrrho populus Romanus nõ iniret. Sic. n. quod de Pyrrho in vrbem non recipiendo passim apud historicos obuium est, accipiendum esse docet Suetonius sic in Tiberio scribens: Appius cæcus societatem cum rege Pyrrho, ut parum salubrem, iniri dissuasit. Idq; etiam ex Cicerone probatur, qui ad hunc modum in Catone scribit: Quum sententia senatus inclinaret ad pacem cum Pyrrho, fœdusq; faciendum, non dubitauit illa dicere, quę uersibus persecutus est Ennius.

Quò sese mentes rectè, quæ stare solebant
Antehac, dementes sese flexere via?

Hęc Cicero: apud quem nonnulli pro [Via,] legisse uidentur [Ruina,] quod an rectum sit illi uiderint.

CAPVT XIX.

Emendatur Callistrati locus, c. 27. De pęnis.

SVMMARIVM.

1 *Capital est facinus, quod capitis pœna luitur.*
2 *Veteres dixisse virginal, feminal, puteal.*

APud Callistratum in d. ca. 27. emendanda sunt hęc uerba, [Qui capitale admiserunt,] in Florentinis Pandectis: legendũq; [Qui capital admiserunt,] non ut quidã emendent, [Qui capitale quid, Qui capitale crimẽ.] Vsus est hac uoce eo in loco idẽ Callistratus, in quo de agrariis. C. Iuli Cęsaris, & Neruę legibus disseruit. capite. 3. de ter. mot. Quemadmodũ ex Florẽtinis Pandectis constat. Quid? An non capital admitere scripsit etiam Arrius Menander? capite 6. de iure milit. † Est autem 1
capital, autore Festo, facinus quod capitis pęna luitur. Plautus in Menech.

Nunquam Aedepol fugies, tametsi capital feceris.

Et in Mercatore,

Mulier alienata est abs te. C. H Eutyche capital facis.
EV. Qui? C. H. Quia æqualem, & sodalem ciuem liberum enecas.
EV. Ne dij sirint. C. H. Demisisti gladium in gulã, iam cadam.

Quib. addi poterit illud Lucilij apud Noniũ: Facilè deridemur, scimus capital esse irascier.
† Eadem forma puto ueteres dixisse uirginal, 2
fœminal, puteal, & sic deinceps. Sic. n. alibi scribit Prudentius: [Intactum ab omni crimine virginal.] Et Apuleius in Apologia prima: Sed enim, inquit, fœminal nullo pacto reperiens munditer dicere, ad mea scripta confugit. Et

idcircò

idcircò iis assentiri nequeo, q pro [Capitale] dictum per Apocopen [Capital] existimant.

CAPVT XX.

An soli prætores Romæ, & in prouinciis præsides soli de libertate iudicauerint.

SVMMARIVM.

1 *Causarum liberalium qui fuerint olim iudices.*
2 *Iudicium recuperatorium quale.*
3 *In causa libertatis maiores iudices qui erant.*
4 *Arbitrorum duo fuerunt genera.*
5 *Arbitri compromisso recepti pronunciatio qualem vim habuerit.*
6 *Fauor libertatis qualis.*
7 *Liberalium causarum disceptatio Romæ soli prætori iniuncta est, imperante Constantino.*
8 *Per minorem causam maiori cognitioni præiudiciũ fieri non potest.*

1 QVibusdam esse persuasum aīaduerti, † ptores Romæ, & in prouinciis psides, in causis liberalibus iudices, olim non dedisse. Falsam esse persuasionẽ hanc, intelligi ex Plauto euidenter potest. Extant enim apud Plautũ in Rudente versiculi tres, quibus Labrax leno de abiudicata per recuperatores à se Palæstra ad hunc modum conqueritur.

Quis me est mortalium miserior qui viuit alter hodie.
Quem modò damnauit ad recuperatores Pleusidippus?
Abiudicata à me est Palæstra: perditus sum.

Per recuperatores autem intelligi datos iudices, ex eodem Plauto constat, qui sic in Bacchidibus scripsit.

Postquàm quidem prætor recuperatores dedit,
Damnatus demum vi coactus reddidit
Ducentos, & mille Philippum.

Nec id quidem Plauti duntaxat, sed aliorum etiam grauissimorum autorũ testimoniis liquidò confirmatur. Sic enim in Vespasiano scribit Suetonius; Flauiam Domitillam duxit vxorem, Statilii Capellæ Equitis Romani Sabracensis ex Africa delegatam olim, latinæq; conditionis: sed mox ingenuā, & ciuem Romanā recuperatorio iudicio pnunciatam patre asserēte Flauio Liberali Ferentini genito, nec quicquam amplius, quàm quæstorio scriba.

2 † Quo quidem in loco iudicium recuperatorium sic accipi debere, ut illud ad datos iudices referatur, satis ex Valerio Probo doceri potest. Veteris.n. formulæ cuiusdam meminit in libello de litteris antiquis Probus, quæ sic habet: [Quanti ea res erit, tantæ pecuniæ iudicium recuperatoriũ dabo: testibusq; publicè duntaxat decem denunciandi potestatem faciam.] Vlpianus quoque iudicem qui de libertate cognoscebat, non certo aliquo speciali, quale prætoris, psidis, aut proconsulis est, sed gnali quodam iudicis cognoscētis appellauit noīe, his uerbis: [Apud eum qui de libertate cogniturus est,] c. 7. §. fin. de lib. cā. c. 34. de statulib. [Iudex qui de libertate cognoscit.] c. 41. de lib. caus. Quæ res etiam argumento est nō præsidem, nō prætorem solum, qui certi erāt, sed etiam datum iudicem, qui erat incertus, de libertate iudicasse. Rursus si ad cognitionē prætoriam omnem libertatis controuersiam sic pertinuisse contenderis, vt de illis suo iure semper cognoscere ptor, & iudicare debuerit: qua ratione vel à quo ad iudicem mitti eundē litigatores apud Vlpianum potuerunt? c. 8. de lib. cā. Prætorem enim vt actionem dedisse, sic etiam ad iudicem litigatores misisse autor est Caius c. 9. de lib. caussa. Denique præsidem, uel prætorem super status causa cognoscere nō potuisse, ex quodam Imperatorum Seueri, & Antonini rescripto constat, c. 1. C. de ord. cognit. † Et quamuis porrò inficiari non possim 3
talem fuisse libertatis fauorem vt maiores habere iudices deberet, idque Paulum scripsisse capite. 32. §. 6. de recept. arb. tñ Paulum non ad iudices maiores illos, qui de causis maioribus iudicabant, qualem olim Romæ prætorē fuisse, & in prouinciis præsidem, vel Proconsulem summatim admonuimus, de piudiciis li. 2. sed ad eos iudices respexisse, qui ipsis arbitris cōpromissariis maiores erāt, satis ex eius respōso coniicimus. Noluit enim Paulus ad dirimendam liberalem controuersiam arbitrũ compromisso recipi. Certè quòd caussa libertatis maior esset, quàm quę huiusmodi necessitati subiiceretur: vt siue ęquum, siue iniquũ arbitriũ esset, ei parere necessum foret. † Fuisse 4
aūt arbitrorum duo genera Proculus ait: vnũ hmōi, vt siue ęquum, siue iniquum esset, ei parere necessum foret; quod tunc obseruabatur, cum ex compromisso ad arbitrum itum esset. alterũ eiusmodi, vt ad boni viri arbitriũ deberet redigi. c. 76. pro socio. Ad prius illud arbitrorum genus expressè visus est respexisse Paulus, nimirum quòd fauor libertatis maior esset, q̃ vt periculo pœnę sępius leuissimo

mo magnum per huiusmodi arbitrium liber
tati fieret præiudicium. Dicebanturq; respe-
ctu huiusmodi arbitrorum iudices dati ma-
iores, quòd hi quàdiu iurisdictionē habebāt,
quamuis alioqui nihil haberent propriū, pri-
uati tamen non essent, sed cum potestate. cap.
78. de iudiciis. quum illi contrà priuati priua
tam semper obtinerent ferendæ sententiæ au
5 toritatem. †Et idcircò omnem sententiæ vim,
& effectum, arbitri compromisso recepti pro
nunciatio nō habebat. c. 13. §. ex compromis-
so. de his qui notan. infam. Adde maiores, &
minores causas necessariā ex argumenti sub-
iecti qualitate interpretationem olim semper
accepisse: vt apud Ciceronem de Orat. li. 1. Tu
mihi cum in circulo decipiare aduersarii sti-
pulatiuncula, inquit Cicero, & cum obsignes
tabellas cliētis tui, quibus id sit scriptum quo
ille capiatur: ego tibi vllam causam maiorem
committendam putem? Sensus est: si in stipu-
latione, & in clientis tui tabularum obsigna-
tione decipiaris, egone tibi causam aliquam
hac stipulatiuncula, & huiusmodi tabularum
obsignatione maiorem committendam pu-
tē? Simili modo, de liberali causa, inquit Pau-
lus, compromisso facto, rectè non compellet
6 arbiter sententiam dicere: †quia fauor liberta
tis est, vt maiores hēe iudices dēat. Hoc est, fa-
uor libertatis est, vt iudices arbitris ꝓpromisso
receptis maiores hēe dēat. Et ita quidē ex his
locis omnibus esse satis perspicuum puto, nō
prætorem solum, aut præsidem, sed datos ēt
iudices, de causis liberalibus iis temporib. iu-
dicasse, quibus in vsu formularum erat con-
ceptio. Porrò Diocletianus ordinariā in pro-
uinciis primus sustulit dandi iudicis faculta-
tem, voluitq; eos qui iure imperii quo prædi-
ti erant, iudices ordinariè in causis minorib.
dabant, extra ordinem iudices duntaxat dare:
hoc est negotiis nimijs impeditos. capite 2. C.
de ped. iudicib. Cumq; p̄sides anteà in causis
liberalibus iudices dederant, voluit hmōi cās
sic ab ipsis præsidibus cognosci, sic iudicari, vt
ne extra ordinem quidem dari iudices patere
tur. d. c. 2. Et quamuis idem Diocletianus sole
re super libertatis quæstionibus iudicare p̄si-
des prouinciarum expresſè referat. c. 7. C. ne
de statu def. ex eo tamen probari non potest,
ante eius tempora de libertate solos p̄sides iu-
dicasse, nullosq; dare iudices potuisse. Idem
enim iamdudum à se statutum scribit, ut in-
genuitatis causę à rectore prouinciæ examina
rentur. c. 5. C. vbi causa status. Ergo quādoqui
dem à se profectum testetur Diocletianus, vt
per ipsosmet p̄sides liberales causæ iudicaren
tur anteà per datos iudices eas fuisse discep-
tatas, fateri omninò necessum est. Et hæc qui-
dem sic in prouinciis obseruabantur. † Romæ 7
verò diu post Diocletianum Imperator Con-
stantinus primus liberalium causarum disce-
ptationem soli prętori iniunxisse visus est. Prę
tori, inquit. defertur hęc iurisdictio sancienti
bus nobis, vt liberale negotium ipse disceptа-
tor examinet. c. 1. C. de offic. p̄t. Quia enim an
te Cōstantinum non prætor solum, sed iudex
etiam datus de libertate iudicauerat Romæ,
ideò dixit [Sancientibus nobis.] Nec quidem
nos moueat, quod Imperator Alexander, cu-
ius scrinii magister consiliarius, & tutor fuit
Vlpianus, causæ liberalis cognitionem expres
sè videatur iniunxisse præsidi soli, his verbis:
[Iuxta ius ordinarium præsidem pete, qui co-
gnita prius liberali causa, ex euentu iudicij li-
beralis, quid de crimine statuere dēat, non du
bitabit.] c. 1. C. de ord. cogn. Et alio loco: [An-
te liberalis causa suo ordine agi dēt, cognitio-
nem suam præside præbente.] c. 11. d. tit. Duo
enim hæc Alexandri rescripta ad regulam illā
de præiudiciis referenda sunt, qua traditū est,
per minorem causam maiori † cognitioni p̄- 8
iudicium fieri non posse, maioremq; quæstio
nem minorem ad se causam trahere, c. 54. de
iudic. Hanc igitur regulam secutus Alexander,
quamuis eius temporibus liberales causæ in-
ter maiores non referrentur, sicut per datos
iudices expediri non possent: nihilominus tñ
quia maius iudicium, & minus simul concur
rebant, voluit ad maiorem causam iuxta or-
dinarij iuris dispositionem minorem quæstio
nem trahi. cap. 3. C. de iudiciis. Siquidem vt iu
re magistratus de crimine præsides cognosce
rent, & extra ordinem de libertate iudicarēt.
Semper enim ad maiorem causam sic quæstio
minor trahebatur, ut iudex qui iure magistra
tus de causa maiore cognoscebat, de minore
quæstione quamuis iudicare vix soleret, nihi-
lominus propter causę coniunctionem de mi
nore etiam status controuersia in præiudiciis
iudicaret. Id quod à nobis dilucidè probatū
est de præiudiciis lib. 2. c. 7.

IACOBI

IACOBI RAEVARDI I.C. VARIORVM SIVE DE IVRIS AMBIGVITATIBVS

Liber Quartus.

CAPVT I.

Emendatur, & explicatur conuentionum ab Vlpiano tradita diuisio, c. 5. De pactis.

SVMMARIVM.

1 *Conuentionum tres sunt species.*
2 *Conuentiones omnes sunt iuris gentium.*
3 *Franciscus Connanus notatur.*
5 *Stipulatio etiam iuris gentium est.*
6. *Stipulatio quatenus iuris gentium est, parit exceptionem utilem.*
7 *Publica conuentiones iuris gentium sunt.*
8 *Publica conuentio fit per pacem, quomodo intelligendum.*
9 *Induciæ quid sint.*
10 *Hostis cum hoste iuregentium nō ciuili paciscitur.*
11 *Ius gentium quale ex sententia Isidori.*
12 *Pactio gallica ex Liuio.*
13 *Iniussu populi sanciri nihil potuit, quòd populum teneret.*
14 *Magistratus Romani post meridiem fœdus facere non consueuerunt.*
15 *Fœdus in foro solenni ratione olim solebat fieri.*

VAM Vlpianus cōuentionum tradit diuisionem in d.c.5. eam vitio nulli obnoxiam esse, facilè demōstrabimus, si prius qđ eius responso subesse suspicamur mendum sustulerimus. Itaque quum sic scripsisset Vlpian. [Conuen- 1 tionum tres sunt species. aut enim ex publica causa fiunt, aut priuata, aut legitima,] sic illud à librariis malè transcriptum fuit. [Conuentionum tres sunt species, Aut enim ex publica causa fiunt, aut priuata, aut legitima.] vt sic, quòd cuiuis facilè inter scribendum accidit, bis expressa videri posit dictio [Priuata] quæ semel tantum scribi debuerat. Confirmat hác coniecturam Florentina Pandectarum editio, omnium longè castigatisima, in qua eadem illa quam delendam esse suspicamur, dictio [Priuata duabus stellulis intercluditur. Quibus haud dubiè ea solent intercludi, quæ quũ in ipso archetypo desiderarentur, postea per librarium quendam addita fuerunt, & ob id superflua, ac sæpè minus idonea possunt censeri. Hæc non cōsiderantes qui caput istud interpretati sunt, sic illud interpunctionibus iniustis diuiserunt, vt totam Vlpiani sententiam penitus subuerterint, hunc in modum: [Conuentionum autem tres sunt species: aut enim ex publica causa fiunt, aut priuata: priuata, aut legitima, aut iuris gentium.] Non enim ea est Vlpiani sententia, vt conuentionem priuatam velit in legitimam, & iuris gentium conuentionem distribuere: verum conuentionem publicam, tam esse posse contendit legitimam, q̄ priuata esse legitima potest. † Conuentionum 1 igitur tres sunt species. aut enim ex publica causa fiunt, aut priuata, aut legitima. Ius autē gentium non admittit vllum conuentionum finem aut modum: sed simpliciter, qui conueniunt, quomodocunq; conueniant, iure quidem conueniunt, sed gentium. † Omnes igitur 2 conuentiones, siue publicæ, siue priuatæ, siue denique legitimę sint, iuris continuo gentium sunt. Quòd si ita est, erit igitur consequens, eundem qui tres esse dixit conuentionum species, tres esse iuris gentium conuentionum species affirmare. Ergo an est adeò absurdum, si tres esse duntaxat conuentionum species contendens Vlpianus, nō plures, quàm tres expresserit. publicam nimirum, priuatā, & legitimam? Quòd enim de iuris gentium conuentione in eodem responso subucit, hoc si non Triboniani, saltem quin inepti alicuius interpretis sit, dubium non est. † Proinde Frā- 3 cisci Connani minimè subscribendum est opinioni, existimantis eius esse conditionis publicas conuentiones, & debere suis viribus sic valere, vt eas ad iuris gentium, vel ciuilis regulas nequaquam dirigi necessum sit. Sed velim Cōnano, qui immaturo certè studiosis omnibus ereptus est fato, liceret respondere, an gentiũ ius suas habeat cōuentiones, aut numero, aut certis, & expressis speciebus definitas. Negaret opinor, nec aliquam vellet manifestæ veritati sciens prudens fraudem facere. Igitur si conuentiones iuris sunt gentium, nec ullum expres-

presserit idem ius conuentionum, aut finem, aut modum: nosne iis, & finem, & modum au debimus statuere? Si dixeris iure gentium cōuentiones esse omnes introductas, exceptis qbusdam, quę iure ciuili introductę sunt, idque per Hermogenianum probaueris c.5. de iust. & iure: eam esse Hermogeniani sententiam, vt contendat conuentiones aliquas esse ciuiles, quæ iuris gentium non sunt, constantissimè negabo. Id enim absurdum, ridiculum, & ineptum est. Obligationes, non contractus, non conuentiones iure gentium scribit Hermogenianus esse institutas, exceptis quibusdā, quæ
4 iure ciuili introductæ sunt. † Omnes ergo cōuentiones iuris gentium sunt, sed ex iis quædā obligationes producunt iure gentiū ad agendum efficaces, quædam ex sui quidem natura actiones non producunt, hoc est, quatenus sūt iuris gentium, sed ciuili iure confirmatę, ad actiones prosunt. c.5. & 6. de pactis. Emptio, venditio, locatio, conductio, societas, depositum, & cæteri similes contractus, non ciuili tantum, sed etiam gentium iure obligationes, & actiones pariunt. Si enim à peregrino ciuis, aut peregrinus emisset aliquid, Romæ à prætore peregrino ex empto, & uendito dabatur
5 actio non quidem ciuili, sed gentium iure. † At stipulatio quia ciuilis erat, inter solos ciues ad actionem proficiebat, quamuis alioqui stipulatio iuris etiam gentium esset. Proinde si à peregrino peregrinus aliquid stipulatus esset, quia huiusmodi stipulatio quatenus iuris gentium est, actionem non producit: ex stipulatu actionem alter aduersus alterum apud prętorem peregrinum postulans non audie-
6 batur. † Verum si peregrinus creditor peregrino debitori suo stipulatione remisisset debitum, quamuis inter eos ex stipulatu actio non consisteret, ex stipulatu tamen exceptio vtilis erat, non quidem ciuili, sed gentium iure. c.8. in fin. de accept. Atq; hoc illud est, quòd scripsit Vlpianus, iuris gentiū conuentiones quasdam actiones parere, quasdam exceptiones. c. 7. in princ. De pactis. Et ita quidem omnes cōuentiones, quamuis iuris gentium sint, ex iis tamen quædam obligationes ad agendum iure gentium efficaces producunt, quędam nisi ciuitatis alicuius expressa lege ad actionē prosint, gentium iure ad exceptiones dūtaxat pficiunt. Et eam esse nou dubito vt nouam sic ue ram sententiam. d. c.5. de iust. & iure. quā nec Tribonianus quidem probè videtur assecutus esse, malè per obligationes apud Hermogenianum contractus intelligens. §. Ius autem gentium. Inst. de iure nat. gent. & ciuili. † Quid igi- 7
tur impedit, quo minus publicas quoque conuentiones iuris esse gentium fateamur? Nec quidem iuris duntaxat gētium conuentio publica est, sed etiam legitima esse potest, puta, si ea in foro, aut in comitio autore senatu cum populo ex lege 12. Tab. solemni modo tractaretur. Publicam autem conuentionem, quæ legitima non erat, conuentionem definit Vlpianus† quę fit per pacem, quoties inter se du- 8
ces belli quędam paciscuntur. d. c.5. de pactis. Haloander restituit [per principem,] In Florentinis Pandectis [per pacem] legitur. Florentinam lectionem puto veriorem esse, & sic intelligendam: [Publica conuentio est, quæ fit per pacem,] hoc est, per tot dierum inducias, quot vterq; inter se exercitus pactioni obseruandas præscribit, quoties duces belli, hoc est, exercitus utriusque, quædam paciscuntur. Sic enim pacem hoc in loco accipi posse, satis ex hac induciarum à Varrone tradita definitione manifestum est: † Induciæ sunt pax castren 9
sis, paucorum dierum, vt est apud Gelliū lib. 1. c. 25. Cui etiam consentaneum est in Terent. il lud Donati. Induciæ sunt pax in paucos dies, vel quòd in diem dentur, vel quòd in dies otiū prębeant. Nunc quæro, si publicam huiusmodi conuentionem iuris esse gentium negaueris, quo iure dices hostem cum hoste pacisci? Ciuiline? Quis est obsecro, qui non didicit, peregrinum Romanis legibus solutum esse? † Igi- 10
tur si hostis iure ciuili cum hoste non paciscitur, quo iure pactum huiusmodi dices subsistere? Nonne iure naturæ? nonne iure gentiū? Dices iure publico. Nunc audio: sed quęro an aliquod esse ius publicum potest, quod aut ciuile, aut gentium non est? Ius fœderis percutiendi, paciscq; tractandę publicum esse, in hoc responso testatur Vlpianus. Proinde si probauero ius istud publicūm ex iure gētium substantiam capere, an dubitabis, obsecro, publicum ius iuris esse gentium posse? Audi quid de iure gentium scripserit Isidorus Etymolog. lib. 5. † Ius gentium, inquit, est sedium occupa- 11
tio, munitio, bella, captiuitates, seruitutes, postliminia, fœdera, paces, induciæ, legatorū non

non violandorum religio, & quæ sequuntur. Et hęc quidem si vera sunt, duces igitur belli, quum inter se paciscuntur, pacisci iuregentiũ rectè dñr. Idq; ét probari posse ex Liuio vr, q̃ sic lib. 9. scribit. Hoc fide, hoc fœderibus, hoc fecialibus cæremoniis dignum erat, vt tu quidem quod petisti, per pactionem habeas, tot ciues incolumes: ego pacem, quã hosti tibi remittendo pactus sum, non habeam? Hoc tu A. Corneli, hoc vos fœciales iuris gentibus dicitis? Et sic quidem satis arbitror manifestum esse, conuentionem publicam ex iuregentium substantiam capere, quamuis aliter apertè sẽtiat Tribon. Nec sanè, vt eò vnde digressus sum reuertar, per duces belli alios, q̃ superioris iuris Imperatores ẽe hic apud Vlp. intelligẽdos,
12 ex illa pactione Gallica, cuius lib. 5. meminit idem Liuius, satis apparet. Nam antequam appensum esset mille pondo auri pretium, quo liberati ab obsidione Gallica ex eadem pactione fuissent Romani, ni per Camillum stetisset, interueniens dictator Camillus cum exercitu, auferri aurum de medio, & Gallos submoueri iubebat. Cum illi renitentes pactos sese dicerent, negat pactionem eam ratam esse, q̃ postq̃ ipse dictator creatus esset, iniussu suo ab inferioris iuris magistratu facta esset. Cæterum dictatori, aliisve belli ducibus, de reb. aliis cũ hostibus pacisci, q̃ de iis, q̃ populum non tenerent, nequaq̃ iniussu populi fuisse liberum, idẽ expresse tradidit Liu. lib. 10. Hoc, inquit, ꝑlio fractæ iterum Hetruscorum vires, & pacto annuo stipendio, & duum mensium frumento ꝑmissum ab dictatore, vt de pace legatos mitterent Romam: pax negata, induciæ biennij datæ. Igitur quod dixit Vlpianus publicam conuentionem esse, quoties duces belli quædã inter se paciscuntur: eam pactionem publicam intelligere debemus quæ populũ non obligat. cuiusmodi est pactum de annuo stipendio, & duorum mensium frumento. Verum de pace idcircò legatos Romam mitti iussit dictator, ꝙ ea conuentio nõ publica solum esse posset, sic vt per solos belli duces posset tractari: sed etiam ꝙ ea debuerit olim ante legem regiam esse ltima, hoc est, ex pręscripto legum decemuiralium, in comitio, in foro, aut ét in Capitolio, cum populo autore senatu tractari. Nam cum apud Liuium pacem Caudinam, quã cũ Samnitibus iniussu populi, & sine autoritate senatus Aulus Postumius consul fecerat, idcircò ratam esse eidem Postumius negaret, quia iniussu populi facta esset (nimirumꝙ iniussu 13
populi quicquam sanciri non poterat, quod populum teneret, vt refert Liu. lib. 9.) vr Postumius legem aliquam in medium attulisse, quæ quicquid iniussu populi, quod populũ teneat, à magistratu, aut ab Imperatore factum erat, non esset ratum. Eam legem omninò fit mihi verisimile fuisse decemuiralem. Pacta quædã esse, quæ legibus obseruanda sunt, scribens autor ad Herenn. lib. 2. subiecit: [Rem vbi pagũt, oratione pagunt.] Constat certè orationes haberi ad populum in foro, vel in comitio, aut ét pro rostris olim cõsueuisse. Proinde hæc, quæ apud eundem autorem ex lege, ni fallor, duodecim tabul. sequuntur verba: IN COMITIO, AVT IN FORO ANTE MERIDIEM CAVSAM CONICITO: ad legitimas cõuentiones, non quidem priuatas (in iis. n. nec loci nec orationis haberi solet rõ) sed ad publicas esse referenda existimaui, & ad eam legem omninò pertinere, q̃ de iniusta pace Caudina Aulus Postumius protulisse visus est. Vt ita quidem pax, fœdera, inducię, & si quæ sunt alia, quæ ex legum præscripto publicam requirunt pactionem, oratione soleãt cum hostium legatis, in foro, aut in comitio ante meridiem autore populo tractari. Idq; eo verisimilius est, ꝙ sic li. 43. scripserit expressè Liuius: Et forsitan obtinuissent consules, ni Q. Martius Rex, & C. Atinius Labeo tribuni pl. se intercessuros dixissent, ni prius ipsi ad plebem tulissent, vellent, iuberetne cum rege Philippo pacem esse? Ea rogatio in Capitolio ad plebem latam est, omnes quinque, & triginta tribus vti rogatæ iusserunt. Huic etiam consentaneum est, quod idem Liu. sic lib. 47. scribit: Cui rata ista pax erit, quam sine consule, nõ ex autoritate senatus, non iussu populi Romani peregerimus? Quæro enim, pace per te facta, rediturus ne extemplò in Italiam sis, classem, exercitumq; deducturus, an expectaturus qd de ea re consuli placeat, quid senatus censeat, quid populus iubeat? Hęc Liu. Eoq; sensu accipienda sunt hæc verba: [Rem vbi pagunt, oratione pagunt:] quę ad consuetudinem potius & antiquam cum hostibus paciscendi autore populo rationem debent referri, q̃ ad legem aliquam decemuiralem. Verum hæc verba,

[In

[In comitio aut in foro ante meridiē causam cōiicito:]puto esse ex duodecim tabulis,& de cemuiros in fœdere percutiendo, pace,inducijsve tractandis,in foro comitiove causam co nijci,hoc est,summatim exponi populo, ante meridiē voluisse. Eaque intepretatio, vel hinc videri verisimilior pōt,quòd scripserit in Pro-
14 blemat. Plutarchus, † magistratus Romanos post meridiē fœdus facere non consueuisse.
15 Autor est ēt Suetonius,† fędus in foro pcuti so lēni quadā rōne olim solere.Sic.n.de Claudio scribit:Cū regibus fędus in foro icit,porca cęsa,& vetere fęcialiū pfatione adhibita. Et hanc quidē legitimā conuentionē si iuris esse gentiū negaueris,iterum q̄ro quonā iure populus Romanus constrictos hostes, peregrinosq; tenet? Adde legitimā conuentionē eā Vlpianum definiuisse,quæ lege aliqua confirmatur, ca.6 de pactis. Ex hac.n.definitione constat euidentissimè,legitimas cōuentiones non ciuilis tm̄, sed iuris ēt gentiū esse. Nā si illæ demū appellari conuentiones legitimę possint,q̄ lege aliqua confirmantur: necessum igr̄ est,hmōi conuentiones antè etiam q̄ aliqua lege confirmarentur,conuentiones fuisse. Quales autem conuētiones eas fuisse dices? nōne iurisgentiū? Proinde quis tā est quæso stupidus, vt non intelligat,legitimas conueutiones,non publicas solū quales sunt de quibus hic agitur,sed priuatas ēt,cuius generis est stipulatio, iuris tā gētium
16 q̄ ciuilis esse?† Conuentiones igitur oēs iurisgentiū sunt. Porrò qui hác legis decemuiralis particulam, quam modò sumus interpretati, cum ea cuius meminit Gell.li.16.c.2.coniunxerunt,videant hi ne cęlum terræ miscuerint.

CAPVT II.

Cur à Prætoribus decreta latinè debuerint interponi,emendatumq; Arcadij,& Honorij rescriptum.

SVMMARIVM.

1 *Decreta à prætoribus Latinè interposita,& vbi.*

2 *Decretum est nomen generis omnem prætoris continen pronunciationem.*

3 *Proscriptiones litteris tam græcis,quàm latinis secundum loci consuetudinem fieri solent.*

4 *Latina lingua fuit venerabilis apud omnes exteras nationes, vsq; ad Arcadij,& Honorij impp tpa.*

1 DEcreta,†inq̄t Triphoninus,à Prætoribus latinè interponi debent.c.48.de re iudicata. Triphoninū ita visus est Accursius interpretari, vt existimauerit inter Latinos dūtaxat caput istud locū habuisse.sed errat. Tam.n.inter Grecos,q̄ inter Latinos,imò in ipsa Gręcia, & Asia locum huic responso fuisse, facilè intelligemus si considerauerimus eadem rōne decreta Prætores Latinè interposuisse,qua magistratus populi Romani Græcis nunq̄ nisi Latinè rn̄sa dedisse,refert Valerius Max.li.2.c.j.Partim videlicet,vt Latinę vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderetur, partim ēt ne vlla re toga pallio subijceretur.† Decretum 2 aūt generis nomen esse,omnem omninò Prætoris sub se continens pronunciationē,in Verrina sexta euidenter demōstrat Cicero. Cū inquit,ad Prætorē in ius adissemus excogitat sanè diligenter,& cautè quid decernat.nā antequā verbū facerē,de sella surrexit,atq; abijt.Id ipsum ēt ex Valerio probari pōt,qui sic li.8.c. 7.de P.Crasso scribit:Quæ res maximum ei sociorū amorē conciliauit,qua quis eorū lingua apud tribunal eius postulauerat, eadē decreta reddenti.Siue igitur iudicem det,siue in bona mittat,siue sn̄iam ferat,decernere Prætor semper dr̄. Et quia non nisi Latinè pro tribunali pronūciare quicquam Prætores,Præsides,aut Proconsules poterant, ijs idcircò adesse solent interpretes,qui decretū Latinè prolatū Gręcis alijsve litigatoribus barbaris explicarēt. De q-bus interp̄tibus scribit Cicero in Verrina q̄nta. Aulus Valentius, inq̄t, est in Sicilia interp̄s, quo iste interprete nō ad linguā Græcā,sed ad furta,& flagitia vti solebat. Et in Verrina sexta:Cū Valentio eius interpreti epistola Agrigēti allata esset,casu signum iste aïaduertit in cretula. Idem Cicero sic ēt de fi.bo.lib.5. scribit: Queādmodū in senatu sp̄ est aliquis qui interpretem postulat: sic isti nobis cū interprete audiendi sunt. Et hæc quidē in solis Romanorū iudicum decretis obseruata sunt.† In proscri- 3 ptionib. verò,& superindictionibus, nō ęquè. Testis est.n. Vlpianus proscriptiones litteris tā Græcis, q̄ Latinis secundum loci consuetudinem fieri solitas.c.11.§.2.de instit. act. Et superindici etiā Græcè à lictoribus potuisse,docet apertè Iulianus c.13.in fi.de iureiurando. Nec mirū: siquidē non à ciuibus duntaxat Romanis,sed ēt à Græcis,alijsq; barbaris hoïbus fieri,& superindictiones,& proscriptiones poterant, sine aliquo Romanæ maiestatis p̄iudicio. Quia igitur decreta de quibus hic agit̄, ea

sunt, quæ non à municipalibus, sed à Romanis magistratibus, Prætoribus nimirum, Præsidibus, & Proconsulibus duntaxat interponebantur, quorum est in omnibus imperij Romani maiestatem conseruare, diligenterque prouidere ne quid respublica detrimenti capiat, ne qua re toga pallio subijciatur: idcircò audiendi non sunt, qui ex superindictionibus, proscriptionibus, & magistratuum municipaliũ sententijs, Præsidum, Proconsulum, Prætorumq; decreta metiuntur. Quæ decreta nisi causa cognita interponi non solebant. & ideò si quid Græcè extra cognitionem causæ pro tribunali pronunciaretur, non erat cur ob id reprehendi præses deberet. idque Gordianus rescripsit c. 17. C. Ex quib. caus. infam. irrogat. Quòd autem Romæ à magistratibus decreta Latinè debuerint interponi, & ab ijsdem Latinè responsa dari, non tam mirum est, quàm quòd eadẽ in Græcia Græcè interponi, aut dari non potuerint. adeò certè, vt propterea reprehensum à Metello se fuisse in Verrina sexta expressè testatus sit Cicero, quòd Syracusano magistratui Græcè locutus esset. Ait indignum facinus esse, inquit Cicero, quòd ego in senatu Græco verba fecissem, quòd quidem apud Græcos Gręcè locutus essem, id ferri nullo modo posse. Nec id sanè cuiquam videbitur mirum, pręsertim non ignoranti quid sibi voluerit Suetonius sic in Augusto scribens: sed & cæteros cõtinuos dies inter varia munuscula, togas insuper, & pallia distribuit, lege proposita, vt Romani Græco, Græci Romano habitu, & sermone
4 vterentur. † Et hic quidem Latini sermonis honor tam venerabilis, non Romæ solum, sed etiam in Asia, & tota Græcia obseruatus olim constantissimè videtur, donec tandem à Iuliano Asiæ quodam Procõsule persuasi Arcadius, & Honorius Imperatores, iudices tam Græca, quàm Latina lingua sententias proferre expresso quodam rescripto paterentur. capite 12. C. de sentent. & interlocutionibus omniũ iudic. Quod quidem rescriptum verborum transpositione vitiosum, sic esse videtur restituendum: [Iudices tam Græca, quàm Latina lingua sententias proferre possunt.] Malè passim legitur, [Tam Latina, quàm Gręca lingua.] In Gręcia enim Latinè duntaxat ante istorum Imperatorum tempora proferri sententia poterat.

CAPVT III.

Sub pellibus, quid sit apud Celsum, & Labeonem.

SVMMARIVM.

1 *Tentoria exercitus Romani ex pellibus fieri consueuerunt.*
2 *Sub pellibus idem est, quod sub tentorijs.*

QVæsitũ est, quid Celsus his verbis voluerit: Labeo ait originem fuisse supellectilis, q̃ olim his, qui in legationem proficiscerẽtur, locari solerẽt, quæ sub pellibus vsui forẽt. capi. 7. de supellect. legat. Parua quæstio: sed tñ qõ. Ad quam responderi poterit, † tẽtoria exercitus Romani ex pellibus fieri cõsueuisse. Idq; li. 2. testatur Valerius c. 2. Sic enim scribit: Decreuerunt vt ex ijs, qui equo meruerant, peditum numero militarent: qui pedites fuerant, in funditorum auxilia transcriberentur, neve quis eorum in castra tenderet, neve locũ extra assignatum vallo, aut fossa cingeret, neve tentorium ex pellibus haberet. † Igitur sub pellibus nihil aliud est, q̃ sub tentorijs. Idq; probari etiam ex Tacito potest, qui sic Annalium libro 13. scribit: Retentusque omnis exercitus sub pellibus, quamuis hyeme sęua adeò, vt obducta glacie nisi effossa humus tentorijs locũ non præberet. Et lib. 14. Contractus deinde, inquit, omnis exercitus, sub pellibus habitus est, ad reliqua belli perpetranda.

CAPVT IIII.

Quid ab ærario fiscus differat.

SVMMARIVM.

1 *Aerarium habuit populus, & princeps.*
2 *Aerarium principis vocatur fiscus.*
3 *Publicari, & confiscari differunt.*
4 *Aerarium, & fiscus differunt.*
5 *Res fiscales sunt res propriæ, & priuatæ principis.*
6 *Fiscus veteribus publicus ærarij thesaurus fuit.*

POpulus † Romanus suũ habuit ærariũ, habuit & princeps ærariũ suũ. Aerariũ populi, ærariũ Saturni dr: † Principis ærarium, fiscus vocatur. Patrimoniũ populi Romani in ærarium Saturni, principis in fiscum deferebatur. Et hac rõne, res quæ in vsu publico sunt, ab ijs, q̃ sunt in patrimonio fisci, visus est Papinianus distinxisse c. 72. in fi. de contrah. empt. † Rursus dãnatorũ bona, aut publicari, aut cõfiscari solẽt: publicabant, q̃ venalia publicè ꝓscripta, in populi Ro. ærarium sectione redigebantur: confiscabantur, quæ ad priuatam principis

4 cipis vtilitatem referebantur.† Hanc ærarij,& fisci dñiam obseruasse visus est Plinius, cũ ita scriberet: At fortasse non eadem seueritate fiscum q̃ ærarium cohibes: immò tantò maiore, quantò plus tibi licere de tuo, q̃ de publico credis. Eoq; spectat Suetonij illud in Augusl. Quantum militum sub signis vbiq; esset, quãtum pecuniæ in ærario, & fiscis, & vectigaliorum residuis. Et Tacitus Annal. lib. 5. Bona, inquit, Seiani ablata ærario, vt in fiscum cogeretẽ. Sribit sic ẽt in Hadriano Aelius Spartianus. Dãnatorum bona in fiscum priuatum redigi vetuit, oĩ summa in ærario publico recepta.† Au
5 tor est ẽt Vlp. res fiscales quasi proprias, & priuatas principis fuisse, c. 2. §. 2. ne quid in lo. public. Id ipsum confirmat Seneca, de benefi. lib. 7. Cæsar, inquit, omnia habet, fiscus eius priuata tantum, ac sua: & vniuersa in imperio eius sunt, in patrimonio propria. Et hinc quidem obscurum esse non videtur, qua rationem locum fiscalem à publico loco separet Vlpianus cap. 3. §. 8. de iure fisci. Dubium enim non est, quin per fiscalem, proprium ratione imperij, & priuatum principis: per publicum autem, populi Romani, aut alicuius ciuitatis locum intellexerit. Hinc etiam intelligimus, rectam esse capitis primi D. de bo. damnat. hanc in Florentinis Pandectis epigraphen: CALLISTRATVS LIBRO PRIMO, DE IVRE FISCI, ET POPVLI: & ius quidem fisci, ad imperium principis: ius verò populi, ad ærarium Saturni referendum esse. Quasi in effectu sic scripsisset Callistratus: [De iure fisci & ærarij:] Nec moueor indicis Florentini autoritate. Eum enim deprauatum nonnullis in locis, & imperfectum esse, alij docuerunt. Inscriptionem hanc eiusque interpretationem nostram confirmat Aelius Lampridius in Alexandro. Leges, inquit, de iure populi, & fisci moderatas, & infinitas sanxit. Eoque pertinet Vulcatij Gallicani illud in Auidio Cassio: Senatus illum hostem appellauit, bonaque eius proscripsit, quæ Antoninus in priuatum ærarium congeri noluit: quare senatu præcipiente in ærarium publicum sunt relata. Porrò hæc antiqua ærarij, & fisci differentia frequenter confunditur. Res enim quę confiscantur, redigi in ærarium: & quæ in ærarium rediguntur, confiscari promiscuè sæ-
6 pius dñr. † Quo sensu pro publico ærarij thesauro fiscũ veteres dixisse, scribit ẽt Asconius. Nec alio sensu fiscũ accepisse uisus est Paulus, cũ ita scriberet: Publicatis bonis, q. cq̃d postea acqritur, nõ seqĩ fiscũ. c. 22. §. 5. Mandati. Huc spectat illud Sexti Rufi: Cyprus famosa diuitijs, paupertatẽ populi Romani, vt occuparet solicitauit. eã rex fœderatus regebat: sed tanta fuit penuria ærarij Romani, & tã ingẽs fama opum Cypriarum, vt lege lata Cyprus confiscari iuberetur.

CAPVT V.

Emendatur Vlpiani locus.

SVMMARIVM.

1 *Absentis Reipub. causa res vsucapta aut actione, aut exceptione infringitur.*

2 *Absentia Reipub. causa non impedit, quo minus ipso iure res absentis vsucapiatur.*

3 *Actio rescissoria quæ.*

AIt Vlpianus: Exẽplo rescissoriæ actionis ẽt exceptio ei qui Reipublicę cã absfuit, cõpetit, fortè si res ab eo possessionem nacto vindicetur. c. 28. §. 5. Ex quib. causis maiores. Sẽsus huius loci euidẽtissimus est. Voluisse. n. vr̃ Vlpianus, eũ cuius † Reipublicæ cã absentis 1 res est usucapta, duabus vsucapionem infringere rõnib. posse, nimirũ aut actionis, aut exceptionis medio. † Certũ est absentiã Reipub. 2 cã non impedire, quò minus ipso iure res absentis usucapi possit. Proinde usucapta re, q̃a nullus vindicationi, nullus restat condictionĩ, aut in integrũ restitutioni locus, & tñ iusta vsucapionis rescin .edæ cã vr̃ non deesse: † con- 3 cedere idcirco solet ei qui Reipublicæ cã absfuit, actionẽ Prætor, qua vsucapio rescinderetur, vtpote prætorio iure inualida, eaque actio rescissoria dicebaĩ. Verũ si quo casu veterẽ nactus esset vsucaptę rei possessionẽ is qui Reipublicæ cã abfuerat, exẽplo actionis rescissoriæ, sic exceptionis auxilio tutus erat, ut ei q. vsuceperat, rẽ vsucaptã vindicanti, restituere non cogereĩ, sed posita & probata absentiæ Reipublicæ causa præscriptione, tã rescindebatur exceptionis hmõi medio vsucapio, q̃ si quæ eius rei nomine instituta esset actio rescissoria. Et hæc quidem certissima sunt. Nunc admonẽdi sumus pro [Possessionem nacto] in nonnullis antiquis, & in ipsis ẽt Noricis exẽplaribus expressè legi, [possessionemve nacto.] Quę lectio esse mihi vr̃ verissima, pręsertim si puncto adiecto sic emendeĩ, [possessionẽve nacto.] Nõ. n.

dubito qn sic scripserit Vlpian. & [Veterē] hac nota [VE.] significauerit. Sic igit legēdum est, [Forte si res ab eo possessionē veterem nacto vindicet. d §.5. Haud dubiè per ueterem, eam possessionē intelligit Vlpianus, quā is qui Rei publicæ causa absuerat, ipso iure per usucapionem amiserat. Et ita mihi uidetur.

CAPVT VI.

Verus intellectus, L. Transigere. C. de transac.

SVMMARIVM.

1 *Capitalia iudicia olim qualia.*
2 *Transigere de quibus criminibus liceat.*
3 *Adulterium cur transactione non tollatur.*
4 *Adulterium quale crimen.*
5 *De crimine capitali & publicis iudicijs paciscis differunt.*
6 *Adulteriū quō inter capitalia crimina cōputādum.*
7 *Adulterij pœna capitalis quando sanguinis facta.*

1 HVius rescripti facilis erit snīa, si consideremus olim nōnulla fuisset capitalia iudicia, quæ principaliter publicā haberent executionem, quædā verò in quibus principaliter de re familiari agebatur. Illud ēt obseruādum est, ex quibus causis publica sunt iudicia, ex ijs non esse nos prohibēdos, quò minus, & priuato agamus. Et qa hoc tunc duntaxat verū esse contendit Vlpianus, cum non de ea re agitur, quæ publicā principaliter executionē reqrit, c. 7. §. 1. de iniur. intelligere mihi propemodū videor, quid sibi Diocletianus & Maximianus Imper. uoluerint, cum ita scriberent: Transigere vel pacisci de crimine capitali, excepto adulterio, prohibitum non est, c. 18. C. de transact. Non. n. dubito, quin de ijs capitalibus criminibus Imperatores consulti fuerint, quæ principaliter publicam nō hñt executionem, sed extra ordinem, c. fin. de public. delict. † Vt sic de 2 hmōi criminibus transigere vel pacisci, ciuis eadem rōne videri posit liberum fuisse, qua de furto, de membro rupto, de osse fracto, deque alijs id genus maleficijs veteri iure pactioni, & transactioni, & compēsationi locus fuit. Igitur quotiescūq; ex ijs causis priuato iudicio agitur, ex quib. ēt publica sunt iudicia, toties & pactū, & transactio de crimine capitali admitti dēnt: quæ cōtrā admittēda nō sunt in ijs capitalibus causis, ex quib. priuato iudicio experiri pmissum nō est. Quis. n. credat, in causis publicis trāsigere, vel pacisci cū accusatore, cū quæsitore, aut deniq; cū iudicibus aliquo modo reis de crimine capitali permissum fuisse? Qua de re scribit eleganter Tertullianus in lib. de fuga in persecut. Tu aūt, inquit, pro eo pacisceris cū delatore, uel milite, uel furūculo aliquo præside, sub tunica, & sinu, qđ aiunt, furtiuo, quē corā toto mundo Christus emit, imò & manumisit. Et paulò post: Paulus quidem, cum Felix Præses pecuniam accepturū se pro eo à discipulis sperasset, de quo & ipse in secreto tractauit cū ipso, neq; ipse pro se, neq; discipuli, p eo numerauerūt. His non inelegan ter adiungi potest illud Terentij, in Phorm.

Soli sumus nūc hic inquam, eho dic quid uelis dari Tibi in manum ut herus his desistat litibus.

In quē locū Donatus: Datur, inquit, ei in manū qui separatim accipit, sine arbitro, aut interprete: ut Prēuaricator, ut iudex corruptus. Ex quib. locis liquidò cōstat, accusatorib. qsitorib. iudicibusq; in aliquib. causis ēt capitalib. cū reis pacisci liberū non fuisse. Et idcirco non esse eos audiendos puto, qui rescriptū istud sic interpretantur, quasi voluerint Imperatores, reos qui de crimine capitali cum iudicib. aut accusatorib. paciscunt, impunè pacisci, impunè trāsigere. Id. n. falsissimum esse, ex Paulo cōstat, c. 21 de lege Cornel. de falsis. † Et 3 quia adulteriū, qđ inter crimina capitalia numeratur, ad mariti solius vł lęsionē, vindictāq; pertinere, & sic per cōsequens publicam principaliter executionem non requirere: idcircò an de adulterio æquè pacisci liceat, atque de alijs capitalib. causis, quæ principaliter publicā non hñt executionem, consulti Imperatores rescripserunt, transigere vel pacisci de crimine capitali excepto adulterio prohibitum nō esse. d. c. 18. Nimirum qꝛ non solùm contaminationi uxoris indignari maritus dēat, (c. 1. §. 2. Ad leg. Iul. de adult.) sed ēt qꝛ iniquum sit, commodum alicuius pactionis vindictæ domus suæ maritum præponere. c. 11. §. 3. dict. titul. Et hac de causa vxorem in adulterio deprehensam dimittere maritus ēt cogitur: quā si retinuerit, lenocinij arguitur, eiusque pœna coercetur. c. 29. dict. titu. † Adulterium est pu- 4 blicum iudicium & capitale, sanguinis tñ pœnam non ingerens, quemadmodum ex subiectis apparebit. Reus de adulterio transigens, nō falsi arguit, vt in alijs quæ sanguinis pęnam non ingerūt publicis iudicijs fieri solet, sed, p victo, & cōfesso habetur. capite vltimo, de prævaricat.

uaricat. Qua de causa, quod ijdē Imperatores adijciunt, in alijs publicis iudicijs, quæ sanguinis pœnā non ingerunt, transigere nō licere citra falsi accusationē: hoc respectu publicorū, q̄ adulterij cā exercētur iudiciorum additū videtur. Vt sit sensus: de adulterio, cuius cōdemnatio nullā sanguinis pœnā ingerit, transigere reo non licet, citra criminis conuicti pœnā: in alijs publicis iudicijs, q̄ sanguinis pœnā nō ingerunt, qui transigit, citra falsi accusationē nō transigit. Et ita quidē in publicis oībus ijs iudicijs, q̄ sanguinis pœnā non ingerunt, excepto solo adulterio, citra falsi accusationē transigere non licet. Idq; ad eos mihi spectare vr̄, qui accusatores, quæsitores, aut ēt iudices ipsos pacto præmio corrumpunt. c. 21. de leg. Corn. de falsis. c. 4. 29. & 34. de iure fisci. quemadmodū satis indicant hæc verba, [In publicis iudicijs.]

4 Quibus verbis haud dubiè tps illud denotat, quo publica exercentur iudicia. Et idcircò notandū est diligenter, † diuersa esse, de crimine

5 capitali, & in iudicijs publicis pacisci. Trāsigere. n. de crimine capitali, vel pacisci, ꝓhibitū nō est, quoties de eo iudicijs nō q̄dē publicis, sed priuatis agit: siquidē in publicis iudicijs nullus est trāsactioni, nullus pactioni locus de crimine capitali. Proinde q̄s nō eos videat errare plurimū, qui hic per crimen capitale, capitale iudicium intellgunt? Igitur quamuis de crimine capitali, excepto adulterio, cū eo qui passā iniuriā priuato iudicio pōt vindicare, trāsigere, vel pacisci prohibitū non sit, in publicis tn̄ iudicijs, hoc est, eo tpe quo publicum de capitali crimine institutum iudiciū est, nullus cū reo relictus est accusatori, quæsitori, aut iudicibus de capitali crimine paciscendi, vel transigendi locus. Eoq; pertinet Ciceronis illud Act. 3. in C. Verrē: Scelus est accipere ab reo, quātò magis ab accusatore? quantò ēt sceleratius ab vtroque? Nec aliter q̄dē hæc verba, [Citra falsi accusationē,] esse accipienda, q̄ vt hi, qui in publicis hmōi causis paciscuntur, falsi crimē siue accusationē incurrāt, docuit rectissimè Brissonius. Idē Brissonius elegās, & eruditus interpr̄s, hæc verba, Trāsigere, vel pacisci de crimine capitali, excepto adulterio, prohibitū nō est:] iō

6 Triboniani esse contendit, † ꝙ in numerū capitaliū criminū non veniat adulteriū, cuius pœna ex Constantini demū cōstitutione facta est capitalis. Nō rectè. Certè, q̄a sic Apuleius de asino li. 9. scribit: Ac ne iuris quidem seueritate, lege de adulterijs ad discrimen vocabo capitis tā venustū, atq; pulchellum. Huic ēt consentaneum est, quod sic Arnobius aduersus gentes li. 4. scribit: Ad libidinē homines proni, atq; ad voluptatū blāditias naturæ infirmitate procliues, adulteria tn̄ legibus vindicant, & capitalibus afficiunt eos pœnis, quos in aliena cōprehenderint fœdera genialis se lectuli expugnatione iecisse. † Pœna igitur adulterij capitalis 7
fuit etiam ante tempora Constantini: quo imperante, adulterij pœna ex capitali facta primū est pœna sanguinis. c. 30. C. Ad leg. Iul. de adul. Eoque spectat, quod sic diuus Hieronymus Sabiniano Diacono scribit: Non tibi illa nunc replico, quòd plures virgines stuprasse narreris, quòd à te nobilium violata matrimonia publico cęsa sint gladio, quòd per lupanaria impurus, & helluo cucurristi.

CAPVT VII.

Quid sit apud Vlpianum, Circa stationes se occultare.

SVMMARIVM.

1 *Statio qualis locus sit.*
2 *Senaculum aureum est antiqua senatorum statio.*
3 *Stationes municipiorum quales olim Romæ.*
4 *Stationes diuersæ Romæ.*
5 *Circa columnas se occultare quid.*
6 *Circa stationes se occultare quid.*

Statio † locus fuisse videtur, in quē certis tēporibus certum genus hominū contrahitur. Sic stationem visus est accepisse Plinius Epist. li. 1. Plerique, inquit, in stationibus sedēt, tēpusq; audiendi fabulis conterunt, ac subinde sibi nūciari iubent, an iā recitator intrauerit, an dixerit præfationem. Sic ēt accipi voluit stationē Gellius, cū ita scriberet, li. 13. cap. 13. Quæsitū esse memini, in plerisq; Romę stationibus ius publicè docentiū, ac respondētium, an quæstor populi Romani in ius vocari posset. Hmōi loca in foro Romano fuisse testis est P. Victor, qui sub octaua regione, q̄ Forum Romanum dr̄, in libello, de regionibus vrbis, Senaculum Aureum, & stationes municipiorū cōplexus est: † per Senaculum aureū antiquā senatorum stationē intelligens. de qua scribit ad hūc modū Valerius li. 2. c. 1. Sed vt à luxu perditis moribus ad seuerissima maiorum instituta trāsgrediar, anteā senatus assiduā stationē eo loci peragebat, q̄ hodie quoq; Senaculū

Gg 3 appella-

appellaŧ: nec expectabat, vt edicto cõtraherez, sed inde citatus protinus in curiam veniebat.
3 † Stationes aũt municipiorum in foro fuisse, pter P. Victorem expresse testatus est Plinius, sic de arbore quadã, cui Lotos nomen est, differens li. 16. c. 44. Radices eius in forũ, vsq; Cæsaris per stationes municipiorum penetrant. Valerius Maximus in eodẽ iam dicto capite sic ẽt scripsit: Quocirca iuuenes senatus die vtiq; aliquem ex patribus conscriptis, aut propinquũ, aut paternũ amicum ad curiã deducebant, affixiq; valuis expectabãt donec reducendi officio fungerenŧ: qua quidẽ voluntaria statione, & corpora, & animos ad publica officia sustinenda
4 impigrè roborabant. † Et ita quidẽ fuisse vñr in Romano foro diuersȩ stationes, quales esse probauimus municipiorũ, senatorum, & iuuenum in curiã patres deducentiũ. deq; hmõi stationibus illud accipiendum puto, qđ sic Vlpianus scribit: Deniq; eũ quoq; qui in foro eodẽ agat, si circa columnas, aut stationes se occultet, videri latitare veteres responderũt. c. 7. §. 6. Quib. ex caus. in poss. eat. Sensus enim est, eum etiam dicendum latitare, qui licet in eodem foro sit, effugit tamen aduersarij sui cõspectum: quod fieri solet, circa columnas, aut
5 stationes se occultãdo. † Circa columnas se oc
6 cultãt, qui post colũnas, aut statuas fugiũt: † circa stationes verò, qui se tpe conuentus, municipiorũ, senatorum, iuuenum, alijsve, si q̃ sunt, stationibus adiungunt, aut immiscent, vt hoc medio conspectũ fugiant aduersariorũ. Quod facilè fieri potuisse, satis ex diuo Ambrosio cõstet, qui sic in Serm. 25. scribit: Denique stationes vocantur, q̃ stantes, & commorãtes in eis, inimicos insidiãtes repellamus. Et sic quidem qui circulis hominum in certo quodam loco stantium, ac commorantium immiscẽt sese, hi rectè occultare se circa stationes dñr. Eoq; ẽt referri põt, quod sic Iuuenalis Sat. 11: scribit:

Omnis
Conuictus, thermæ, stationes, omne theatrum
De Rutilo.

Per stationes enim haud dubiè huiusmodi circulos intellexit Iuuenalis.

CAPVT VIII.

De tribunatu numerorum, emendaturq; cap. vltimum. C. de testam. milit.

SVMMARIVM.

1 *Legiones triginta fuisse Romæ sub Iulio Cæsare.*
2 *Legionem decem cohortes habuisse.*
3 *Cohortes alio nomine numeri nuncupantur.*
4 *Legiones interdum numeri dicuntur.*
5 *Numerus quo sensu accipiatur in l. fi. C. de test mil.*
6 *Cohortes tribunos suos habuerunt.*
7 *Legiones tribunos suos habuerunt.*
8 *Pupillus pubertati proximus in numeros referri potuit.*

AVtor est Iustinianus antiqs legibus pupillis permissum fuisse, si tribunatũ numerorum merebantur, vltimum elogiũ conficere. dict. capit. vlt. Exponendum est quis dicaŧ numerorum tribunatus: eoq; cognito, facilè mendosum hunc Iustiniani locum deprehendemus. † Legiones fuisse sub C. Iulio Cæsare triginta vñr in Romana Republica, quarũ diuersa signa expressit eleganter ex numismatibus antiquissimis in eo libro Hubertus Goltzius, quẽ de C. Iulio Cesare fecit. † Vnaquæq; legio decẽ hẽbat cohortes. Primã cohortẽ militariã fuisse testaŧ Vegetius: in quã cẽsu, gñe, litteris, forma, virtute pollentes milites mittebanŧ. Reliquæ cohortes, inquit idẽ Vegetius, put principi placuisset, à tribunis, vel à ppositis regebãtur. † Illud ẽt constat, cohortes alio noie numeros appellari. Sic enim in libro primo historiæ tripartitæ ex Sozomento scriptum inueni: Ex illo aũt Romanorum cohortes, quæ nunc numeri nuncupantur, singulæ fecerunt tabernaculum proprium. † Legiones etiam interdũ numeri dicuntur. c. 14. de re mili. † Eoq; sensu numeros accepisse visus est Vlpianus. Siquis, inquit, militum ex alio numero translatus sit in alium, quamuis & hinc sit exemptus, & illo nondum venerit, tñ poterit iure militari testari, c. vnic. de bon. poss. ex test. mili. Hoc est, si qs militũ de vna legione in aliam trãslatus sit. Interdum à legionibus separãtur numeri. c. 13. in prin. C. de re milit. Proinde quis est, qui nõ intelligat quem tribunatum appellat numerorum Iustinianus, eum tribunatum militum à Vegetio nuncupari? Igiŧ qui tribunus est numerorũ, is idẽ militũ tribunus est, hoc est, alicui Romanorũ cohorti, aut legioni ppositus. † Cohortes. n. tribunos suos habuisse, docet Plinius Epist. lib. 3. Stillonium Priscũ, inquit, qui tribunus cohortis sub Classico fuerat, accusauimus. † Legiones ẽt tribunos habuisse, ex Marcello constat, q̃ sic scripsit: Titius priusquã tribunus legionis factus esset, testamentum fecit

ca.25.de test.milit. Et quanquidem tribunorum hmôi, armorum scientia, virtute corporis, morumq; honestate conspicuorum, solicitudinē per hanc laudari industriam referat expressè Vegetius, cū miles veste nitidus, armis bñ munitus, & fulgens, exercitij vsu, & disciplinæ eruditus incedit: qs credat militarem tribunatus hmôi dignitatē à Romanis principibus, in pupillos vnq collatam fuisse? Ideoq; locum hūc Iustiniani sic esse emendandū existimaui, vt ꝓ [Tribunatnm numerorū] legamus, [In tribunatu numerorum,] hoc est, sub tribuno militū. Ea nimirū rōne, & forma loquendi, qua [In officio tui culminis licentiā hře] pfecto cuidā prætorio scripsit Imperator Constantinus ca. fi. C. De cast.pecu.milit. Erroris originē ad verborum refero transpositiones. Cum enim nō rectè scripserant hunc in modū librarij: [Tribunatu in numerorum,] pro [In tribunatu numerorū,] profectò ex [Tribunatu in,] factū videri pt verbū illud [Tribunatū,] qđ in vulgari editione passim extat. Similis error apud Triphoninū ēt deprehensus est, in c.pe.circa prin. de bo.poss.cont.tab. In eo.n.loco [Effectū] pro [In effectu,] perperā scriptū obseruauit Cuiacius. Et sanè in hmôi verborum transpositiones incuria librarios, typographosq; interdū lapsos esse, illud Tertulliani, de pudicitia, liquidi demonstrat: Quis permittit hoi, quę dona re Deo reseruanda sunt? Dubium.n. non est, quin sic emendandus sit hic locus: Quis pmittit hoi donare, quæ Deo reseruāda sunt? Et huiusmodi quidem emēdationem vera huius rescripti snia postulat. Nam illud idem omninò visus est in hoc loco Iustinianus voluisse, quod apud Vlpianū his verbis expressum legimus: Ex eo tpe quis iure militari incipit posse testari, ex quo in numeros relatus est. c.42. de test. mili. Hoc est, ex quo in aliquā cohortem receptus est. Tunc enim in numeros referri milites solent, siue, vt ait Iustinianus, in tribunatu

8 numerorū mereri. † Pupillum aūt pubertati proximum in numeros referri potuisse, autor ēst libro primo Vegetius, c.4. Si antiqua, inqt, consuetudo seruanda est, incipientem pubertatē ad delectum cogēdā nullus ignorat. Huic ēt consentaneū est, quod sic Plinius Epist. lib. octauo scribit: Inde adolescēntuli statim castrēsibus stipendijs imbuebantur, vt imperare parendo, duces agere dū sequuntur assuescerēt. Et idcircò quod Iustinianus de pupillo scribit, qui in tribunatu numerorum meretur, illud ad incipientem pubertatem, quæ ad delectum cogi pōt, omninò referendum videtur.

CAPVT IX.

Quæ fuerit vindicta manumittendi ratio.

SVMMARIVM.

1 *Vindicta quomodo consueuerit fieri manumissio.*
2 *Vindicta quid sit, & vnde dicatur.*
4 *Vindictæ manumissi nomen statim in acta, adiecta manumissionis causa referebatur.*
5 *Festuca quid.*

Manumissio, inquit Hermogenianus, ꝑ lictores hodie dño tacente expediri solet, & verba solemnia licet non dicantur, tñ vt dicta accipiuntur. c.23. de manumiss. vind. Quæ fuerint hæc solēnia verba ignorāt interpretes. † Ego didici vindictā apud veteres sic 1
manumissionem fieri consueuisse, vt dñs apud ꝑtorē, vel consulē Romæ, & in ꝓuincijs apud ꝑsidem, aut proconsulē, serui quē vindictā manumitti volebat caput, aut aliud membrum tenens, hęc verba solēnia pronunciaret, HVNC HOMINEM LIBERVM ESSE VOLO, & emittebat eū è manu, autore Festo, de verb. sign. li.11. Tunc ꝑtor vindictā, eiusdē serui qui manumittēd⁹ erat, capiti imposita, hac vti formula solebat: AIO TE LIBERVM MORE QVIRITIVM. Et licet hac formula famulus esse iugo laxatus herili: vt vtar Claudiani verbis: tñ ad lictorē, per quē expediri manumissionē solere testis est Hermogenianus, prætor conuersus, hæc quoq; vr̄ solemnia verba pronunciasse, SECVNDVM SVAM CAVSAM SICVTI DIXI, ECCE TIBI VINDICTA. Tunc à prætore accepta, caput vindictā serui visus est ēt lictor percussisse, faciē palma, tergumq; festuca verberasse. Idq; satis ex Iuuen. constat. Sic.n. Sat.5. scribit:

Pulsandum vertice raso
Præbebis quandoque caput, nec dura timebis
Flagra pati.

Et hæ quidē tres formulæ, illa fuisse solennia verba vīr, quorū meminit Hermogenianus. Valerius Prob⁹ in libello de litteris antiqs postrema hāc formulā recenset: eiq; proximā ex manuscripto autoris cuiusdā incerti, De verbis iuris antiquissimo libello, quē habeo, desumpsi. In quo sic de vindicta scriptū inueni: † Vindicta est modus manumittēdi, dicta hoc 2

nomine, à Vindice Vitelliorum seruo, qui con iurationē dñorum suorū contra Rēpublicam detexit, & ideò apud consiliū donatus est libertate. Modus manumittendi dr vindicta. †Secundum verò quosdā à vindicta virga prætoris hoc nomē tractū est, quā imponebat capiti illius, qui manumittendus erat, hæc solēnia proferēs verba: AIO TE LIBERVM MORE QVIRITIVM. Hactenus ille. † Porrò simulatq; peracta esset huiusmodi manumissio, statim in acta nomen manumissi referebatur, adiecta manumissionis causa. Certè quia sic in Adelphis scripsit Terentius:

3

4

Aedepol hodie mea quidem sententia.
Iudico Syrum fieri esse æquum liberum. M Istune liberum?
Quodnam ob factum?

In hūc. n. locū ad hæc verba, [Quodnam ob factum,] sic scribit Donatus: Iure, adscribi. n. causas manumissionis in iure formula est. Nomē aūt manumissi in acta referri olim cōsueuisse, Plautus autor est qui sic in Persa scribit:

Dic bona fide, iam libera es?
D O. I, i, ad prætorem, exquire, si quidem credere non vis mihi.
Libera est inquam, ecquid audis?

5 Idem Plautus, † quod vindictam dicunt iuriscōsulti, illud appellasse festucam visus est, in Milite glorioso, his verbis:

Quid, ex ingenua an festuca facta, serua an libera est?
P A. Vah, egone vt ad te ab libertina esse auderem in ternuntius?

Et idcircò rectius à virga prætoris, q̄ à Vindice Vitelliorū seruo, appellatā esse vindictā puto.

CAPVT X.

Qui puberes, & quid habitus corporis sit, insignisq; Triboniani error demonstratur.

SVMMARIVM.

1 *Pubertas veteribus vnde æstimata.*
2 *Pubes quis dicatur,*
3 *Masculis ad annum decimumquartum comæ nutriebantur, post præscindebantur.*
4 *Triboniani error in obscœna habitus corporis indagatione vnde.*
5 *Romæ Reipub castitas.*

1 PVbertatē † veteres non solum ex annis, sed ēt ex habitu corporis æstimari voluisse, refert Iustinianus §. 1. Institut. Quibus mod. tut. fi. Habitumque corporis ad obscœnam quādā indagationē referens Accursius, autores Iustinianum, & Paulum laudat. Paulus certè hmōi interpretationem nequaquā admittit. Agit. n. de eo qui ex habitu corporis maior est declaratus. Haud dubiè per habitum corporis, non indagationem aliquā inhonestam, sed vniuersi corporis dispositionem figurā. ac formam intelligens. Iustinianus verò tā est huius Accursianæ opinionis manifestus autor, vt tantus tāti Imperatoris error excusari, aut diutius dissimulari nequeat. Nostra, inqt, maiestas dignū esse castitate nostrorū temporū existimans, bénè putauit, qd' in fœminis, ēt antiquis impudicum visum est, hoc est, inspectionem habitudinis corporis, hoc ēt ad masculos extēdere. d. §. 1. & c. vlt. C. qn̄ tut. vel cur. Profectò quotquot sunt qui puberes definiuerūt autores veteres, nusquàm hmōi improbitatis meminerunt: sed puberes vel ex corporis habitu, vel ex certō annorum numero, uel ex vtroq; iudicādos rñderunt. Non per habitum corporis inhonestā aliquam inspectionem, ut sibi, suoq; Iustiniano rudi, & illiterato principi persuasit Tribonianus: sed cum Cicerone & Liuio, vniuersi corporis formā, figurā, ac dispositionem, siue aliquā corporis totius ad liberorū procreationē natura prorsus idoneam, commoditatem intelligentes. Cicero pro Cœlio: Quinctus Metellus cum floreret integerrima ætate, optimo habitu, maximis viribus, ereptus est ciuitati. Liuius, lib. 4. Obsita erat squalore vestis, fœdior corpis habitus, pallore, ac macie perēpti. † Puberem, inquit Vlpianus, Casṡiani eū esse dñt, q habitu corporis pubes apparet, hoc est, q gñare pōt. Quasi dicat Vlpianus, is ex Cassianorū snia pubes appellandus est, cuius vniuersa corporis dispositio satis ad liberorum procreationē facilè videri cuiuis pōt idonea. Proculeij autē eū dicebant esse puberem, qui quatuordecim annos expleuerat. Verū Priscus in quē utrūq; cōcurrit, & habitus corporis, & annorū numerus, puberē definiuit. Et hęc qdem sic in fragmē. referēs Vlpianus, cuius olim obtinuerit snia nō expressit. Sanè receptam fuisse Proculeiorum sniam non obscurè docuit Tertullianus, in lib. de virg. veland. Tēpus, inquit, etiā ethnici obseruāt, ut ex lege naturæ iura sua ętatibus reddant. Nam fœminas quidē à duodecim annis, masculos uerò à duob. amplius, ad negotia mittunt: pubertatē in annis, nō sponsalib. aut nuptijs decernētes. Ex quo loco manifestò 2

nifeſtò conſtat, Proculeiorum ſnīam in vſum olim fuiſſe receptā. Illi.n. in annis pubertatē, non ſponſalibus aut nuptijs decernebant: hoc eſt, ex annorum numero, non ex habitu corporis puberē iudicabant. Cęterū ſi Tertulliani autoritate non moueris, inſpice Macrobiū, in Somnium Scipionis lib. 1. qui te docebit, tutelam pueris poſt bis ſeptem annos, quaſi uirile iam robur habentibus abſolui, deq; ea fœminas propter votorū feſtinationē maturius biē nio legibus liberari. Idem Macrobius ſic ēt Saturnal. lib. 7. c. 7. ſcribit: Secundū iura publica duodecimus annus in fęmina, & quartusdecimus in puero definiuit pubertatis ętatē. Nec q̄dē Tertulliani dūtaxat, & Macrobij autoritatibus noſtra hęc cōfirmaꝰ opinio, ſed expresſis ēt Vlpiani verbis. Moribus.n. introductū eſſe ait Vlpianus, ut quis liberis impuberibus teſtamētū facere poſsit, donec maſculi ad quatuordecim an. ꝑuenerint, fœminę ad duodecim. c. 2. de uulg. & pup. Adde maſculos anno decimo quarto, etiam ſi generare nō poſſent, ipſo tū facto puberes olim fuiſſe declaratos. † Solent.n. maſculis ad annum uſque decimumquartum comæ nutriri. Idque clariſsimè teſtatur ſic Martialis:
3

Et pædagogo non iubente, laſciui
Parere gaudent villico capillati.

Tēpore verò pubertatis, hoc eſt, ſtatim elapſo quatuordecim annorū ſpatio, comæ in ſignū pubertatis pueris præcidebanꝰ. Autorē meū Porphyrionem in Horatium laudo, qui nunq̄ defugere autoritatem poterit. Idq; etiam ſatis indicat idem Martial. Epig. li. 6. his verſibus;

Hic iacet in tumulo raptus puerilibus annis
Pantagathus domini cura dolorq; ſui.
Vix tangente vagos ferro reſecare capillos
Doctus, & hirſutas excoluiſſe genas.

Eoq; etiam ſpectat quod ſic Perſius in Saty. 3. ſcribit.

Quibus indetonſa iuuentus.
Inuigilat ſiliquis, & grandi paſta polenta.

Impuberes haud dubiè indetonſam appellās iuuētutē. Scribit ēt in Virgilium Iulius Sabinus, aris alicuius dei detonſas tempore pubertatis comas fuiſſe conſecratas. Itaq; ante Iuſtiniani tp̄a ex ſolo annorum numero, nulla habitus corporis habita rōne (vt de inhoneſta indagatione, quæ planè cōmentitia eſt, taceā) puberes definiebantur. † Intelligo propemodū
4

vnde in iſtud indagationis inhoneſtæ commētum Tribonianus inciderit. Audierat, opinor, voluiſſe Platonē cōueniētiā ætatis ad nuptias, per iudicem nudos oīnò mares, nudasq; ad pubem uſque fœminas inſpicientē, definiri. Hinc cum in iuriſconſultorum libris habitū corporis legerat, continuò non dubitauit, q̄n eadē illa quam Plato excogitauerat, inſpectio habitudinis corporis inhoneſta, obſeruari à prudētib. iuris præcipiatur. † Equidē teſtor ingenuè, 5
& affirmo, nullis mihi rōnibus perſuaderi poſſe, tātā improbitatē Romanos vnq̄ uel conniuentibus oculis in ſua Republica toleraſſe.

CAPVT XI.

De vera ſententia cap. 1. C. de cuſt. reor.

SVMMARIVM.

1 *Accuſatoris nomen quomodo accipiatur.*
3 *Intellectus quorūdam verborum, l. 1. C de cuſt. reor.*

IMperator Conſtantinus ad Florentium rationalem ſic ſcripſit: In quacunque cā reo exhibito, ſiue accuſator exiſtat, ſiue eum publicæ ſolicitudinis cura produxerit, ſtatim debet qō fieri, vt noxius puniatur, innocēs abſoluaꝰ. 1
c. 1. in prin. C. de cuſt. reor. Ceſſante videlicet praua conſuetudine, per quā reos carceri immittebant curioſi, & ſtationarij. c. 1. C. de cur. Quænam hic dicatur publicæ ſolicitudinis cura, & quid ea differat ab accuſatore, & qō ſtatim qūo ſoleat fieri, nec docēt, nec didicerunt interpretes. † Accuſatoris nomē & ad ſpēm, & ad genus trahi ſolet. Nam gn̄e quodam oēs, q̄ ſceleris alicuius apud magiſtratus aliquem inſimulant, accuſatores appellantur. Quo ſenſu accuſatorem tunc eſſe appellādum puto, cum neminem dicimus ſine accuſatore damnandū eſſe. c. 6. §. 2. de mun. & hon. Eoq; pertinet qđ in actis Apoſt. legimus, Romanis morem non eſſe hoiem vllum ad necem condēnare, priuſq̄ reus pn̄tes habuiſſet accuſatores, & locū ſui contra criminationes defendendi obtinuiſſet. Adde illud Ambr. ad Syagrium: Si leges publicas interrogemus, accuſatorem exigunt. Idq; ēt in quadam de Auidio Caſsio, diui Marci epiſtola expreſſum inuenimus, apud Vlcatium Gallicanum: Adde, inquit diuus Marcus, quòd non poſſumus reum facere, quem nullus accuſat. † Alio mō accuſator appellatur, q̄ proprio 2
noīe ſubſcripto accuſationem libello delatā ſuſtinet. De quo ſic ſcribit Apuleius in Apologia ſecunda: Vbi illud libelli veſtri atrox principium,

cipium, nomine priuigni mei formatũ, [Hũc ego domine maximè reum apud te facere in ſtitui?] Et de huiuſmodi q̃dẽ accuſatore acci-
3 piẽda ſunt hæc Conſtantini verba,[Siue accuſator exiſtat.]†Quod aũt de publicæ ſolicitudĩ nis cura ſubiicit idem Imperator , illud mihi ad militarem illam ſtationem ſpectare vr̃, de qua ſic in Apologetico ſcribit Tertullian. Latronibus inueſtigandis per vniuerſas prouincias militaris ſtatio ſortitur. Hos milites irenarchas interdũ, & ſtationarios appellari, ab aliis eſt obſeruatum . Eoſq; etiam curioſos à publicæ ſolicitudinis cura in lib. de fuga in ꝑſecut. Tertullianum appellaſſe, argõ c. 1. C. de curioſis non malè dixeris. Verba Tertulliani hæc ſunt : Neſcio dolendum an erubeſcẽdum ſit, cum in matricib. beneficiariorum, & curioſiorum, inter tabernarios, & lanios, & fures balnearum, & aleones, & leones, Chri ani quoque vectigales continentur. Quod autem de q̃ ſtione ſubiicit Conſtantinus, illud ad antiquã, eamq; publicam habendæ q̃onis rõnẽ ꝑtinet, qua ipſius Conſtantini tp̃e reus ſub metu imminentium tormentorum pendens, interrogari, examinari, & accuſari coram ppulo ſolebat, & q̃libet accuſare volens audiebat̃, ſtatim q̃ue reus, aut noxius puniebatur, aut innocẽs abſoluebat̃. Quem morẽ euidenter expreſsit Optatus Afer aduerſus Parmenianũ lib. 1. his verbis: Tunc Conſtantinus ad Cæcilianũ proconſulẽ ſcripſit, vt remotis neceſsitatib. publicis, de vita Felicis Autumnitani publicè quęre ret. Inductus eſt Claudius Saturianus curator Reipublicæ, qui fuit tempore perſecutionis in ciuitate Felicis: & curator præſentis tunc temporis, quando cauſa flagitabat̃, Callidius Gratianus: & magiſtratus Alfius Cæcilianus: & ſuperſtationarius ꝑductus, & Ingentius ſcriba publicus. Pependit ſub metu imminentiũ tormentorum . Reſponſis omnium nihil tale inuentũ eſt, quod vitã Felicis epiſcopi ſordidare potuiſſet. Habent volumina actorũ in quibus continentur pręſentiũ nõia, Claudij Saturiani curatoris, & Cæciliani magiſtratus, & ſuperſtationarii, & ſcribæ ingentii, & Solonis officialis publici ipſius temporis. Poſt quorum reſponſa à ſup. memorato Proconſule, hæc pars ſententiæ dicta eſt : [Felicẽ ãt religioſum Epiſcopũ liberũ eſſe ab exuſtione inſtrumentorũ deificorum manifeſtũ eſt, cũ nemo in eũ aliquid ꝓbare potuerit, ꝙ religioſiſsimas ſcripturas ꝑdiderit.] Hactenus Optatus. Huius ẽt ſniæ, & q̃onis meminit diuus Aug. aduers' Creſconiũ Grãmaticũ lib. 3. Et ad hũc q̃dẽ habendæ corã populo q̃onis morem non dubito q̃n; in hoc c. 1. de cuſt. reor. reſpexerit oĩno Conſtantinus. Cuius ẽt meminiſſe viſus eſt Hilari', cũ ſic ad Cõſtantinum Auguſtũ ſcriberet : Sacerdotes carcerib. continentur, plebs in cuſtodiã catenati ordinis conſtricta diſponit̃, virgines nudantur ad pœnam, ſacrata Deo corpora publico expoſita conſpectui, ad fructũ ſpectaculi, & quæſtionis aptantur.

CAPVT XII.

Quæ dicatur materfamilias.

SVMMARIVM.

1 *Pro rõne t pis mutantur verborum ſignificationes.*
2 *Perduelles olim, nunc hoſtes ſignificantur.*
3 *Materfamilias quæ olim .*
4 *Materfamilias quæ tempore Ciceronis .*
5 *Materfamilias quæ Iuriſconſultis .*

NOuum non eſt, †vt pro ratione tempo- 1
ris verborum amplient̃, coarctent̃, & interdum mutentur ſignificationes. De mutatio
ne illud conſtat, †quos veteres dicebant ꝑduel 2
les, eos nunc hoſtes appellari, & perduellionis nomen ad aliam quandã, eãq; certã criminis ſpeciem translatum eſſe. Hoſtis, inquit Feſtus, apud antiquos peregrinus dicebatur ; & qui nunc hoſtis, perduellis. Decemuiri vẽditionẽ omnem appellabant alienationẽ, & paciſci generis loco vſi ſunt: quæ verba ad ſpeciẽ traxerũt poſteà ꝑtores, & Iuriſcõſulti. Autor eſt ẽt Feſtus, [emere,] quod nũc eſt mercari, pro [ſumere] antiquos accepiſſe. Et ita verbũ q̃d latiſsimum erat, in anguſtam interdum ſignificationem coegerunt.† Contrà, materfamilias 3
vocabulum ex anguſtiſsima ſignificatione in vſum latiſsimum tandem prorupit. Nã ſi Nonio credimus, eã duntaxat vxorẽ dicebant veteres materfamilias, q̃ ſępi' pepiſſet. Quo ſẽſu matrẽfamilias definiuit ẽt Feſtus. Materfamiliæ, inquit, non antè dicebat̃, q̃ vir eius familię dictus eẽt. Nec pñt hoc nõie plures in vna familia ꝑter vnã appellari. Sed nec vidua hoc nomine, nec quæ ſine filiis eſt, appellari pt̃. †Cice- 4
ronis tp̃e hac voce [Materfamilias] latius paululum vſus eſt pop. Rom. oẽſq; fœminas, quæ in manũ cõuenerant, matresfamilias appellabant,

bant, et antequam peperissent, etsi in parentũ essent ptãte. Hinc illa coëptionis antiqua formula, VIS MIHI ESSE MATERFAMILIAS? Id ipsum testatur expresse Cic. in Topicis: Genus, inquit, est uxor, eius duæ formæ: vna matrumfamiliàs, hæ sunt quæ in manum conuenerunt: altera earum, quæ tãmodò vxores hñr. Eoq; arbitror Gell. respexisse li. 18. c. 6. cum ait matremfamiliàs appellatã esse eam solam, quæ in mariti manu, mancipioque aut in eius, in cuius maritus, manu, mãcipioq; esset: qm̃ non in matrimonium tm̃, sed in familiam quoq; mariti, & in sui hæredis locum venisset.
5 † Deniq; iurisconsulti non speciei amplius, sed gñis loco matrisfamiliàs vocabulo vsi sunt. Illi. n. gñe quodam, non in manus solum conuentiones, aut natales, sed honestatem et matremfamiliàs facere definiuerunt. c. 3. in fi. de lib. exhib. c. 15. §. 11. de iniuriis. c. 46. §. 1. & c. 195. §. j. de verb. sig. Adeò quidem, vt viduas, libertasq; patronorum concubinas, puellas q̃ sibi sui iuris sunt, & oẽs notę autoritatis fęminas et matresfamiliàs appellarent. c. 41. de ritu nupt. c. 4. de his qui sunt sui. c. 30. §. 1. c. 34. Solut. mat. c. 3. in fi. de lib. exhib. Idq; nec Tertul. quidem visus est ignorasse, cũ sic in lib. de virginib. veland. scriberet: Materfamiliæ vocatur licet virgo, & paterfamiliæ licet inuestis. Proinde quis est qui non intelligat, quàm hi incõsultè, & inique fecerint, qui Nonium, Festum, Gellium, & ipsum etiam Ciceronem ignorantiæ lapsu notare non verentur?

CAPVT XIII.

Quale fuerit iudicium de moribus, quod esse sublatum Iustinianus voluit.

SVMMARIVM.

1 *Iudicium de moribus quale Romæ.*
2 *Despondere vnde deducatur.*
3 *Spõsalitias quæstiones ad iudicium de moribus pertinuisse.*
4 *Censores de sponsalib. & matrimoniis cognoscebãt*
5 *Iuramentum singulis annis à maritis ciuibus Romanis de vxorum moribus exigebatur.*
6 *Intellectus L. 5. ff de pact. dotal.*
7 *Iudicium de moribus esse personale.*

1 AVtor est Asconius Pedianus† regẽdis moribus ciuitatis quinto quoq; anno censores creari solitos, qui prorsus ciues sic notabant, vt qui senator esset eiiceretur senatu: qui eques Romanus, equum publicum perderet: qui plebeium, in Ceritum tabulas referretur. Idem Ascon. apud censores de moribus accusari, & vtriusq; cẽsoris sñia ciues Romanos solere condemnari, in Ora. Cic. contra Pisonem testatus est. Idq; pter Ascon. tradidit et expresse autor ad Heren. Rhet. lib. 2. Si nihil, inquit, eorum fieri poterit, vtatur extrema defensione, & dicat non se de morib. eius apud cẽsores, sed de criminib. aduersariorum apud iudices dicere. Donatus et sic in Teren. scribit: Censores morum alienorum hñt summũ arbitriũ. Refert M. Varro de ling. lat. lib. 5. ptoriũm ius ad legem, & censoriũ iudiciũ ad æquum tunc æstimari, cum de voluntate eius, qui filiã despôderat, ptrouersia est.
†Qui spopôderat, inqt 2
Varro, despondisse dicebat, q̃ de sponte eius, i. volũtate exierat. Nõ. n. si nolebat dabat, qđ spõsu erat obligatus. Nam in comędiis vides dici, [Spôden' tuã gnatã filio vxorem meo?] q̃ tũ & ptorium ius ad legem, & cẽsorium iudicium ad æquum æstimabatur. Ex quo loco satis intelligi pt,
†ad iudicium censorium sponsalitias 3
et qõnes pertinuisse. sic nimirum, vt is qui ex desponsationis cã conueniebatur, olim aut ad ptorem, aut ad censores duceretur.
† Ad censo 4
res quidem, vt de eius moribus improbis cognosceretur, qui despõsatam puellã, domum vxorem duci non patiebatur: ad ptorem verò, vt ex sponsu is idem conueniretur. Si is q̃ spopôderat, nõ seriò, sed aĩo potius iocandi apud censores diceret se filiam despõdisse, censoriũ iudiciũ ad ęquum sic ęstimabatur, vt de eius, q̃ desponderat, aĩo diligenter inquireretur: eoq; probè perspecto, quod ęquitas suaderet, adhibita interdum censuræ nota statueret. Quòd si non apud censores, sed in iure apud Prętorẽ is qui desponderat, ex sponsu conuentus, aĩo duntaxat iocandi diceret se despondisse: sic ptoriũ ius ad legem ęstimabat, vt addita hmõi exceptione, [Si non iocandi aĩo spoponderit,] ex sponsu daretur actio. Hinc propemodũ intelligere mihi nunc videor, qđ sibi voluerit A. Gel. li. 4. c. 20. cũ ita scriberet: [Cẽsor agebat de vxorib. solenne iusiurandũ. Verba hæc erãt ita cõcepta:] ET TV EX ANIMI TVI SENTENTIA VXOREM HABES? Ex hoc. n. loco posse liquidò probari vr, non de qõnibus duntaxat sponsalitiis, sed de maritorum et, & vxorum moribus censores cognouisse. Idq; in ea Oratione, quam de dote scripsit, testatur et M. Cã-

M.Cato: Vir,inquit,cũ diuortiũ fecit,mulieri
iudex ꝓ cẽsore est.Quib.consentaneum ẽt est,
qđ sic Cic.de ora.li.2.scribit:Ridiculè ẽt illud
L.Portius Nasica cẽsori Catoni,cũ ille,[Ex tui
animi sñia tu vxorẽ habes? Non hercule,[in-
5 quit,]ex animi tui sñia.]† Solenne iusiurãdum
arbitror Gellium appellare iuramẽtũ, qđ an-
nis singulis, à maritatis ciuib. Ro. singulis,de
vxorib.earumq; morib.exigebaẽ.Sic.n. solen-
ne iusiurãdum accipi posse, autor est Tacitus
Annal.lib.16.Quin & illa,inquit, obiectabat,
principio anni vitare Traseam solẽne iusiuran
dum,nuncupationib.votorũ nõ adesse,quam
uis Quindecimuirali sacerdotio ꝑditum. Eo-
que sensu solẽnia munera, & solẽnia patrimo
niorũ onera dixerunt ẽt iurisconsulti. c.12.§.
pen.de administ.tut.c.2.de veteranis.Cum au
tem solenne iuramentum istud exigebaẽ, tũc
si ex animi sñia vxorẽ se non habere,aut vxori
iussisse propter eius mores prauos res suas si-
bi habere,censorib.responderet maritus,vide
tur ad iudicium cẽsorium etiam pertinuisse,
de moribus vxoris inquirere,cognoscere,&,si
res ita postulare videreẽ,pronunciare, imò ẽt
6 vxores coercere.† Eoq; visus est respexisse Pau
lus,qui de pacto dotali disserens, ait conneni-
ri non posse, ne de moribus agatur, ne publi-
ca coercitio priuata pactiõe tollaẽ.c.5.de pac.
dot. Haud dubiè per publicã coertionẽ cẽso-
riũ iudiciũ intelligens. De quo iudicio accipiẽ
dũ ẽt vr̃ qđ sic Papinianus scribit: Viro,& vxo
re mores inuicẽ accusãtib.cãm repudij dedis-
se vtrumq; pronunciatum est.c.39.Sol.matr.
Et sic quidem satis esse perspicuũ puto,de vxo
rũ,maritorumq; moribus olim apud cẽsores
litigari cõsueuisse An autem stato,an verò so-
lenni tp̃e iudicium istud cõsueuerit exerceri,
antiquiores litteræ non declarant,ẽtsi de iura
mẽto solenni scripserit expressè Gellius.Cæte
rum quis fuerit iudicii de morib. effectus,op
timè explicat in frag.Vlpianus ti.6.Morũ, in-
quit,noĩe,grauiorũ q̃dẽ sextæ retineñ, leuio-
rũ ãt octauæ:grauiores mores sunt adulteria,
leuiores oẽs reliqui. Eoq; referri põt c. 47.ff.
Sol.mat.& c.11.§.fin. Ad leg.Iul. de adul. Igiẽ
si morib.vxoris diuortium factum esse à cen-
sorib. pronunciaretur, tunc maritus sextam,
aut octauam dotis partem tanquam dissidij
pœnam retinebat,c. 8. de ca.& post.reuer.sin
contra mariti morib. accidisset, vt à marito
diuerteret ad amicos vxor,quò minus pari ra
tione rerum ꝑ nuptias donatarũ certam ali
quam partem vxor cõsequereẽ, nihil mihi vr̃
obstitisse.Si autem uiro, & vxore mores inui-
cẽ accusantibus,vtrumq; cãm dedisse repudij
pronunciarent censores, nec ex mariti bonis
vxor,nec ex bonis vxoris maritus quicquã cõ
sequebatur,d.c.39.† Esse aũt iudiciũ de mori- 7
bus personale,nec hr̃di nec in hr̃dẽ tribui,au-
tor est Constantinus,qui sic scripsit: De mori-
bus actio vltra ꝑsonã extẽdi nõ põt,nec in hr̃-
dem habeẽ,nec tribueẽ hæredi.c.4.C.Th.de in
cest.nup. Ex his q̃dem omnibus,satis esse per-
spicuum puto, quo sensu accipiendus sit hic
titulus,[De repudiis,& iudicio de moribus su
blato.]q̃ extat ĩ Codicis Iustiniani Cæsaris li.5.

CAPVT XIIII.

Notatur Iustiniani constitutio, de tempore dirimendis ciuilib. controuersiis præfinito.

SVMMARIVM.

1. Tribonianum multa iribuere Iustiniano, quæ ab alijs Principibus fuerant statuta

2 Sidonius Apollinaris quo tempore uixerit.

MVlta † Tribonianũ suo principi Iustinia 1
no velut autori primo adscribere non
dubitasse, quæ tamen multò ante Iustinianũ
tp̃e ab alijs principibus, iurisq; conditoribus
statuta fuerant,manifestissimis aliquot argu-
mentis est à nobis sæpius demõstratũ. Huius
ẽt gñis est qđ ait Tribonianus,Iustinianũ diri-
mendis ciuilib.controuersiis,ne lites fiant im
mortales,vitęq; humanę excedant modũ,triẽ
niũ ꝑfiniuisse.c.11.In princ.C.de iudiciis.Hoc
n.iure ante Iustinianum vsos fuisse ciues Ro-
manos,oẽsq; populos qui sub Romano dege
bant imperio, testis euidentissimus est Sido-
nius Apollinaris.Sic enim Epist. lib. 8.scribit:
Per ipsum ferè tempus, vt decemuiraliter lo-
quar,lex de præscriptione triennij fuerat pro-
quiritata. Cuius peremptoriis abolita rubri-
cis,lis omnis in sextũ tracta,quinquenniũ ter
minabatur. Hanc intra Gallias ante nescitam
primus quẽ loquimur, orator indidit ꝓsecu-
tiõib.edidit tribunalib.ꝓdidit partib. addidit
titulis,frequente conuentu, ratio cedẽte pau
cis sñiis,multis laudib. Hæc Sidonius:Si dixe-
ris ius antiquũ abolitum desuetudine, rursus
à Iustiniano restitutũ fuisse in statũ pristinũ,
id esse verũ ꝯstantissimè negabo,tum quòd sic
non

non ſcribat Iuſtinianus quaſi ius abolitū velit
2 reſtituere,tum ēt quòd † Sidonius Appollinaris ſub Anthemio, Leone, & Zenone Imperatorib. vixerit: quibus temporib. ius illud quod Iuſtiniano,tanquam eius autori primo, & inuētori tribuit,erat in vſu. Et quia Zenoni ſucceſſit in imperio Iuſtinus Iuſtiniani pater,idcircò ēt ius illud, quod erat in vſu Zenone imperāte,ſtatim Iuſtiniano imperium adepto,ſic in deſuetudinē abiiſſe nō eſt veriſimile,vt tādē noua aliqua Iuſtiniani op⁹ hēret diſpoſitione.

CAPVT XV.

Ad L. 15. ff. De iureiurando.

SVMMARIVM.

1 *Ad egregias perſonas domum mitti oportere ad iurandum quomodo intelligendum.*

1 PAulus ſcribit, ad egregias perſonas domū mitti oportere ad iurandum.d. c. 15. † Pauli reſpōſum iſtud ſic eſſe intelligendū, vt in publicis iudiciis ad egregias potentia, dignitateque perſonas,teſtimonij cā Prætor,hoc eſt,q̄ſitor ipſe domū mitteretur, qui perſonas hmôi iuratas domi interrogaret, apertè teſtatus eſt Corn.Tacitus, Annaliū lib. 2. Cæterū Vrgulaniæ, inquit, potentia adeò nimia ciuitati fuit, vt teſtis in cauſa quadā venire dedignaretur. Miſſus eſt Prætor qui domi interrogaret: cū virgines Veſtales in foro, & in iudicio audiri quoties teſtimoniū dicerēt,vetus mos fuerit.

CAPVT XVI.

De iuſtis vxoribus,& iniuſtis.

SVMMARIVM.

1 *Iuſta vxor quæ ſit.*
2 *Iniuſta vxor quæ ſit.*
3 *Ciuem Romanam vitiantis pœna.*
5 *Iniuſta vxor cur ſic dicta.*
6 *Iniuſtas nuptias non diſſolui.*
7 *Matrimonium interdum iuſtum, interdum iniuſtū accipientum eſſe*
8 *Matrimonij iniuſti pœna*
9 *Iniuſtæ vxores ſunt, quas ſine conſenſu parentum filijfam. ducunt*
10 *Matrimonia tribus modis olim contrahi ſolebant.*
11 *Matrimonia iniuſtè contracta non diſſoluuntur.*
12 *Iniuſta vxor iuſta fit conſenſu parentum interueniente*

1 VXor alia iuſta eſt,alia iniuſta.ca. 13. §. 1. Ad leg. Iul. de adul. † Iuſta eſt, q̄ in manum viri conuenit,vſu,farre, aut contemptio
2 ne: † iniuſta,quam ſola cōſuetudo vxorē facit, & cum qua ius eſſe connubii leges non patiūtur. De hac duplici vxorum ſpecie ſic ſcribit in Topicis Cicero: Genus eſt vxor: eius duę formę,vna matrumfamilias,hę ſunt q̄ in manum conuenerunt: altera earum quæ tātummodò vxores habentur. Quem locum interpretans Boetius,malè vſu vxores ad alteram hanc vxorum ſpeciem retulit, quę tantummodò vxòres habentur. Ait.n. Cicero vxores oēs,q̄ in manus conuenerunt, ad priorem ſpeciem referendas eſſe. Idem Cicero non farre, aut coemptione duntaxat, ſed vſu etiam in manum cōueniri expreſsè teſtatus eſt, p L. Flacco,his verbis,In manum,inquit,côuenerat. Nunc audio: ſed q̄ro vtrū vſu,an coemptione? Proinde non eſt dubium quin aliò apud Ciceronē referenda ſit illa vxorum ſpecies,quæ matresfamilias nō erant,nimirum ad vxores iniuſtas. † Qui ci- 3
uē Romanā vitiauerat, aut eā indotatā ducere,aut ſi hoc recuſaret,capitis argui cōſueuit, nec iteréat filiuſne familias eēt, an pr̄familias. Idq; in Adelp. teſta. expreſsè Teren. his verſib.

Fero alia flagitia ad te ingentia.
Boni illius adoleſcentis. M. Ecce autem. D Noua,
Capitalia. M. Ohe iam D Neſcis qui vir ſit M. cio
Hoc peccatum eſt in virginem ciuem; M Scio hēt.

Et Paulò pòſt:

Puer natus eſt. M. Dij benè vortant D Virgo nihil.
M. Audini D. Et ducenda indotata eſt. M Scilicet.

Idipſum teſtatus eſt etiam in Aulularia Plautus, cū Lyconidem adoleſcentem,qui Euclionis filiam vitiauerat, ſic loquētem introducit:

Quin tu eam inuenies, inquam, meam eſſe oportere Euclio.

Eoq; viſus eſt reſpexiſſe Martianus, ſic de eo q̄ cum ingenua muliere conſuetudinē hēt, diſſerens: Sed neceſſe eſt ei vel vxorem eam habere,vel hoc recuſantem ſtuprum cum ea committere. c. 3. de conc. Et hoc nimirū illud eſt, quod ſic Modeſtinus ſcribit: In liberę mulieris conſuetudine, non concubinatus, ſed nuptiæ intelligendæ ſunt. c. 24. de ritu nup. Igiē ciuem Romanam honeſtæ vitæ, & ingenuam vitiatam,is qui uitiauit,ſola conſuetudine, ſine aliqua in manus conuenſione, vxorē nanciſcitur. Quam ſi domum ducere noluerit, ſt pri arguitur,eiuſq; pœna coercet. c. 34. Ad leg. Iul. de adulte. Donatus in Terent. Ducenda, inquit, eſt indotata niſi damnandus ſit Aeſchinus. † Eaque vxor ideò iniuſta dicebatur, quòd non ritè domum per aliquā in manus 4

nus conuentionem ducta esset. Per quam conuentionem si tandem duceretur, fieri ex iniusta vxor iusta solebat. Quo sensu matremfamilias visus est accepisse Teren. in Adelphis, cum ita scriberet:

Meretrix, materfamilias, erit vna in domo?

Per meretricem psaltriam intelligens, Ctesiphonis amicam: & per matremfamilias, ciuem illam virginem, quam Aeschinus vitiauerat, & posteà patris cõsensu iure, riteq; domũ ducturus erat.

5 † Iniustæ etiam vxores sunt, q̃ duci legib. prohibenẽ. veluti si famosã q̃s vxorẽ duxit, aut libertinam senator, licet lege Iulia, & Papia hmõi ꝓhibitæ sint nuptiæ, tñ contractæ non dissoluũtur: sed hac pœna, q̃ nuptias hmõi contrahunt plectuntur, vt nec iustũ vxorẽ habeant, nec procreent liberos iustos, sed spurios. Idq; satis indicat in fragmentis Vlpianus tit. 16. Aliqñ, inquit, nihil inter se capiũt vir, & vxor, i. si contra legem Iuliam, & Papiã Popœam contraxerint matrimonium. Verbi gra, si famosam quis vxorẽ duxerit, aut libertinã senator. Ecce, docet expresse Vlpianus contra legem Iuliam, & Papiam posse matrimonium, siue (vt idem Vlpianus c. 10. de cond. & dem. scribit) nuptiale iugũ contrahi, licet matrimoniũ illud iustum, legitimumq; non sit, & per hoc nihil capere vir ex vxoris, & vxor ex mariti bonis testamento potuerit. ca. 1. Vñ vir & vxor.

6 † An igr̃ solui necessariò debuisse, & ad mortem alterutrius durare hmõi matrimonium dicemus non potuisse? Sanè Cic. huiusmodi matrimonia dissolui sub hoc ꝓtextu non consueuisse, q̃ essent legib. contraria, his verbis docet in Topic. Si mulier cum fuisset nupta cum eo qui cum connubii ius nõ esset, nuncium remisit, quoniam qui nati sunt patrem non sequuntur, pro liberis manere nihil oportet. Sensus. n. est: si quo casu diuortiũ inter eos factum sit, qui matrimoniũ contra leges contraxerunt, quia patrem liberi nõ sequuntur, hoc est, quia liberi spurii sunt, pro liberis manere nihil oportet. Huc ẽt arbitror Celsum respexisse, cum ita scriberet: Cum legitimæ nuptię factæ sunt, patrem liberi sequũtur. c. 19. de statu hom. Vult. n. Celsus liberos ex iniustis nuptiis procreatos patrem, ex iniustis matrem tanquam spurios, & vulgò quæsitos sequi. Proinde quod Vlpianus ait libertinã vxorem quã senator duxit, quandiu maritus in ordine senatorio est, vxorem non esse, sed amissa dignitate vxorem esse incipere, ca. 27. de ritu nup. hoc sic esse intelligendũ vr̃, vt iusta vxor non sit libertina quam senator duxit, eamq; esse iustã incipere simul atq; senatoria dignitas deposita est. c. 1. Vñ vir, & vxor. Et sic q̃dẽ vxoris nomẽ interdum accipi posse, Ambrosius ignorasse non vr̃, ad hunc modum in sermone 65. scribens: Mulier igr̃ tua, si talibus morib. prædita est ut mereatur consortium, mereatur & nomen vxoris, præsta concubinę tuę libertatem, & nomen vxoris, ne tu adulter sis potius, quàm maritus. In hoc. n. loco per nomen vxoris, iustã haud dubiè vxorem intelligit Amb. ea nimirum rõne, quã nuptias contra legem Iuliam, & Papiã contractas, nuptias non esse Paulus, & Modestin. scribunt, c. 15. & 42. de ritu nup. Paulũ. n. & Modestinũ de iustis nuptiis sensisse, dubiũ nõ est. Et sic quidem satis esse manifestũ puto nuptiarũ vxorũq; nõie interdũ iustas, interdũ iniustas contineri: † eademq; rõne matrimonium pro argumenti subiecti qualitate interdum, vt iustum, interdum, vt iniustũ accipiendum esse in responsis prudentũ, ex Vlpiano constat. c. 17. rer. amot. Idq; mirum in modũ cõfirmar̃ alio quodam Vlpiani responso. Si senatori, inq̃t Vlpi. indulgentia principis fuerit ꝑmissũ libertinam iustã vxorem habere, põt iusta vxor esse. c. 31. de rit. nup. Ecce, non ait Vlp. si indulgẽtia principis fuerit senatori ꝑmissum libertinam vxorem habere, sed libertinã habere iustã uxorẽ; hoc est, si senatori, eã, q̃ ꝯtra legem Iuliã, & Papiã uxorẽ duxit, libertinã ꝑmiserit princeps loco uxoris iustę habere: hac indulgentia principis, vxor quę iniusta fuerat, iniusta esse desinit, & iusta efficir̃. Igr̃ ex iniusta hic apud Vlpianum iustã facere dr̃ senatoris vxorẽ indulgentia principis. Et idcircò, quod Iustinianus apud vlpia. q̃sitũ esse ait, si libertã quis vxorẽ hẽat, deinde senator fiat, an soluar̃ matrimonium, q̃a lex Papia inter senatores, & libertas stare connubia nõ patir̃, c. fi. C. de nuptijs: id illius hoĩs aridum commẽtum est, qui nec Papię legis, nec Vlpiani intentioñẽ probè satis vr̃ assecutus: nempè Triboniani. Quia. n. lege Papia senatores libertinas vxores ducere prohibentur, & quia sic scripserat ad eandẽ legẽ Vlpianus, [Quãuis interim vxor non sit,] c. 27. de rit. nup. hæc Vlpiani ver 7

ba

ba non magis intelligens, q̃ Papiæ legis intentionem, in eum errorem incidisse visus est idẽ Tribonianus, vt existimauerit hmôi matrimonia q̃ nõ essent legitima, dissolui consueuisse: idq; sibi & legem Papiam. & Vlpianũ eius interpretem voluisse. Illius interim responsi omninò immemor, q̃ in titulum Ad municipalẽ, ex li. 1. Callistrati de cognitionibus, à librarijs suis trãslatum est. Ait enim expresse Callistratus, mulieres quæ in matrimonium se dederunt non legitimum, non ibi munerib. fungẽdas, vnde mariti earum, sed vñ ipsæ ortæ sunt, c. 37. Ad municip. Ex quo loco (ut de ijs taceã quorũ sup. meminimus) euidenter etiã intelligi põt, matrimoniũ contra leges contractũ, dissolui non consueuisse. arg. c. vlt. de leg. 1. c. 2. de his quæ vt indig. Ideoq; non desoluendo matrimonio quicquam apud Vlpianũ fuisse q̃situm puto, sed potius an cõnubiũ esse desinat, hoc est, an vxor illa quã iustè, & legitimè ante senatoriã dignitatẽ maritus duxerat, iusta vxor viro in ordinẽ senatoriũ adlecto esse desinat, & iniusta fiat, Sic. n. accipiendum esse c. 27. de ritu nup. demonstrauimus, ex quo capite omninò fit mihi verisimile, in hunc errorem Tribonianum incidisse. Leges ẽt ciuẽ Romanũ Romanã ciuẽ minorẽ duodecim annis, latinã aut peregrinã, vel eã q̃ deditiarũ numero est, ducere, ciuẽq; Romanã latino, peregrino, aut deditio nubere vetabant. Et q̃uis cõnubiũ inter hmôi personas esse nõ possit, matrimonium tñ nõ ꝓhibetur. c. 13. §. 6 Ad leg. Iul.

8 de adul. L. 24. in fi. d. ti. † Sed quia matrimoniũ illud iustũ nõ est, idcircò liberi in p̃ris nõ sũt p̃tãte, vxor inter iniustas vxores numerat̃, & quasi ab indignis ea q̃ donata sunt, ablata fisco vindicant̃. c. 32. in fi. d. do. int. vir. & vx. Delinquunt. n. hi, qui ꝓhibitas nuptias cõtrahunt, c. vlt. de le. 1. c. 2. de his q̃ vt indig. auf. Idq; etiã

9 ex Vlpiani tit. 5. & 7. dilucidè probari potest. † Ad iniustas vxores illę ẽt vxores referendæ sũt quas sine parentum consensu filiusfamilias ducunt. idq; mihi voluisse visus est Paulus Sent. li. 2. ti. 19. cũ ita scriberet. Eorum qui in p̃tate patris sunt, sine voluntate eius matrimonia iure non cõtrahunt̃. Dixit Paul. [Iure non cõtrahunt̃,] ꝓ eo q̃d est nec vsu, nec farre, neq; coẽ-

10 ptione. † Iis. n. trib. dũtaxat mod. olim iure, & vt vtar Tertulliani verbo, ritè, vel (vt Tryphoninus loquitur) ciuiliter contrahi matrimonia solent. c. 26. §. 3. in fi. de lib. & post. Tert. li. 2. ad vxorem: Nã nec in terris, inquit, filii sine consensu patrum ritè, & iure nubẽt. † Sed cõ- 11 tracta, inquit Paulus, non soluunt̃. Quæ res efficit vt fœminæ, quas sine patrum consensu filiifamilias ducũt, inter vxores iniustas numerentur. Cur autẽ contracta non soluant̃, consuetudo in caussa est. Nam si is, q̃ cũ ingenua muliere consuetudinem hẽt, etsi in patris sit p̃tãte, stupri cogat̃ q̃nẽ pati, si vitiatam ciuẽ postq̃ abusus est, domũ nõ duxerit; quãtò magis filiusfamilias, eam quam sine patris cõsensu duxit vxorẽ, in matrimonio retinere cogẽdus est? Idq; mihi visus est Paulus voluisse, cũ ita scriberet: [Cõtẽplatio. n. publicæ vtilitatis, priuatorũ cõmodis præfertur:] hoc est, patrię potestati, c. 1. §. 3. de lib. exhi. Vtile siquidẽ publicè est, vitiatas virgines ingenuas à suis vitiatorib. ẽt inuitis domũ vxores duci. † Porrò 12 iniusta hmôi vxor, iusta fieri per subsequentẽ in manus ꝯuẽtionẽ p̃t, ꝯsẽsu parentũ interueniẽte. Idq; ex Apuleio cõstat, li. 6. de asino aureo. Cũ. n. dixisset Apuleius, Veneri Cupidinis nuptias in villa sine testib. patre nõ consentiente factas, legitimas non videri, statim subiecit, iniustas hmôi nuptias factas esse ꝑ in manus ꝯuẽtionẽ iustas, sic Iouẽ loquẽtẽ introducẽs: Iã faxo nuptias nõ impares, sed legitimas, & iuri ciuili cõgruas. Hæc ẽt verba subiiciẽs. Sic ecce Psyche conuenit in manũ cupidinis. Et hoc nimirũ illud est, q̃ Iulianus ita scribit: Nuptiæ inter easdẽ ꝑsonas, nisi uolentib. parẽtib. renouatæ iustę nõ hñr. c. 18. de ritu nup. Sẽsus n. est, nuptias sine cõsensu parẽtũ ꝯtractas nõ aliter inter easdẽ ꝑsonas ꝑ iustis haberi, q̃ si volẽtib. parẽtib. ꝑ in manus ꝯuentionẽ essẽt renouatæ. Nũc videndũ est, de q̃b vxorib. iniustis accipi d̃eat q̃d sic Vlpianus scribit: Planè siue iusta uxor fuit, siue iniusta, accusationẽ instituere vir poterit: c. 13. §. 1. Ad l. Iul. de adul. Vxores q̃ vsu habebant̃ iniustas appellari non potuisse, ex Cicerone demõstratũ est. Proinde ad oẽs illas, de q̃b. hoc capite locuti sumus, iniustas vxores nõ dubito q̃n hoc respõsũ Vlpiani referẽdũ sit. Quod quidẽ responsum sic est accipiẽdũ, vt dicamus nihil aliud Vlpianũ uoluisse, q̃ maritũ posse accusare vxorẽ nõ iustã solum, sed ẽt iniustã: iustã q̃dẽ iure mariti, iniustã verò nõ mariti, sed extranei iure. d. c. 13. §. 2. Interpretationẽ hãc nr̃am cõfirmat Sextus

tus Cæcilius, quem ait Vlpianus scripsisse, legẽ Iuliam de adulteriis ad omnia matrimonia pertinere: hoc est, oẽs vxores posse à suis maritis adulterij accusari, non autem oẽs vxores à suis maritis iure mariti accusandas esse. Et hęc quidem oĩa, quæ à nemine sunt animaduersa, esse digna, quę cognoscanť, & certissima puto.

CAPVT XVII.

De comitibus matrumfamilias, & matronarum.

SVMMARIVM.

1 *Materfa. aut matrona non prodibat in publicum sine comite*

1 MOris fuisse, † vt sine comite materfamilias, aut matrona non prodiret in publicũ, & idcirco non leuẽ iniuriã eisdẽ fieri ab ijs, qui comites earũ abducũt, testať Vlpianus c. 15. §. 11. & 12. c. 10. & 9. de iniurijs. Ad quẽ morem respexisse visus est Plautus in Amphytryone, vbi Alcumenam sic loquentem facit:

Valeas, tibi habeas res tuas redd. as meas.
Iuben ire mihi comites? IV Sanã es? AL. Si nõ iubes
Ibo egomet, comitem pudicitiam duxero.

De his comitibus sic loquitur diuus Hieronymus in epistola, quam ad Furiam Romanam, nobilemq; viduam scripsit: noli ad publicum subinde, procedere, & spadonum exercitu pęeunte viduarum circumferri libertate. Et paulò pòst: Nec procurator calamistratus, nec formosus collactaneus, nec candidulus, & rubicundus assecla adhæreat lateri tuo. Idem Hieronymus in alia quadam epistola, de institutione filiæ differens, quã pia mater Christo, & virginitati consecrauerat, sic Letæ scribit: Placeat ei comes non compta, neq; formosa, atq; lasciua, quæ liquido guttere carmen dulce moduletur; sed grauis, pallens, sordidata, subtristis. Addatur illud eiusdem Hieronymi, ad Demetriadem virginem: Graues fœminæ, & maximè viduę, ac virgines, tibi comites eligantur, quarum probata est conuersatio, sermo moderatus, sancta verecundia. Et paulò pòst: Mores enim, & studia dominatum plerunque ex ancillarum, & comitum moribus iudicantur.

CAPVT XVIII.

Verus intellectus L. Ob æs alienum. C. De obl. & actionib.

SVMMARIVM.

1 *Addictionem quandam voluntariam in vsu fuisse.*

2 *Debitores pœnam carceris voluntaria seruitute effugere poterant.*

SVblata de nexis lege decemuirali, non omninò debitores creditoribus addici desierunt. † Fuit enim in vsu addictio quædam voluntaria, qua se in volũtariam seruitutẽ tãdiu addici debitores patiebantur, donec suis creditoribus satisfecissent. Idq; testatus est expressè Varro, sic de lingua latina li. 6. scribens: Liber homo qui suas operas pro pecunia quam debeat, dat, dũ solueret, nexus vocatur, vt ab ęre obratus. Deq; hmôi addictione omnino sentire visus est Diocletianus, cum ita scriberet: Ob ęs alienũ seruire liberos creditoribus iura compelli non patiuntur. cap. 12. C. de obli. & act. Inuiti ergo creditoribus debitores seruire non coguntur, sed rectè inuiti in carcerẽ detrahuntur. c. 1. C. qui bo. ce. pos. † Et sic pœnam carceris voluntaria seruitute effugere, si vellent, poterant. De qua pęna scribit ad hunc modum in libro de Tobia diuus Ambrosius: Offertur pecunia creditori; vix inquit hæc soluit vsuram: caput debes. Reddit exhausto patrimonio capitis reus, & imminuto accipit fœnore, accipit inducias tristiores bellicis, quasi post biduum præliaturus. In bello enim victoria incerta, hic certa inopia: illic se clypeo tegit, hic nudus occurrit: illic lorica pectus includit, hic totus carcere includiť: illic manus telis onerat, arma sagittis, hic ęre vacuas offert vinculis alligandas. Ducitur plerunque vterq; captiuus. Huic ẽt consentaneum est, ꝙ idem Ambrosius sic Officiorum lib. 1. scribit: Grandis culpa est, si te sciente fidelis egeat, si scias eũ sine sumptu esse, fame laborare, & non adiuues, si sit in carcere, & pœnis, & suppliciis, ꝓ debitum aliquod iustus excrucietur. Eoq; arbitror etiã Rufinum respexisse, cum ita scriberet: Si victum, vel stratum inferri iudicato nõ patiatur, vtilis in eum pœnalis actio dãda, vel, vt quidam putant, iniuriarum cum eo agi poterit. cap. 34. de re iudicat. Sensus enim est, eũ pœnali, vel iniuriarum actione teneri, qui nõ patitur ad debitorem suum cõdemnatum, & in carcerem detrusum, victũ, vel stratum inferri. Aut igitur iudicati in voluntariam sese conijcere debebant seruitutem, aut certè hoc recusantes squalores, pœnasq; carceris, si iudicatæ pecunię non satisdarent, perferre ac pati. Idq; pręter Ambrosium, testatus est etiam expres-

expressè Valer. sic de Tiberio Graccho li. 4. scribens: Cum ex professo inimicitias cum Africano, & Asiatico Scipionib. gereret, & Asiaticus iudicatæ pecuniæ satisdare non posset, atque ideo à consule in vincula publica duci iussus esset, appellassetq; collegium tribunorũ nullo volente intercedere fecesit à collegijs. Eoq; tacitè arbitror Vlpianum respexisse, c. 16. in fi. de acceptilat.

CAPVT XIX.

Indicatur Triboniani facinus quoddam, & explicatur Vlpiani locus perdifficilis.

SVMMARIVM.

1 *Venditor rem faciebat emptoris Mancipatione & in iure cessione.*

2 *Venditor hodie nuda traditione emptoris facit.*

1 OLim † duobus modis solet rem venditam vẽditor emptoris facere, mãcipatione, & in iure cessione; quẽadmodũ in eo capite demonstratũ est, q̃d de mancipationibus, libello ad leges duodecim tabularum singulari nuper inseruimus. Si res emptoris nõ esset facta, hoc eũ nec data mãcipio, nec in iure cessa, nec usucapta; in bonis q̃dẽ iuregẽtiũ emptoris erat,

2 iure verò Quiritiũ manebat vẽditoris. † Antiquatẽ hanc sustulit Iustinianus, & nuda traditione rẽ venditã, aut alio mõ alienatã, emptoris, alteriusve cuiusuis acq̃sitoris fieri voluit, sine aliquo mãcipationis, aut in iure cessionis medio. Hæc cũ ita sint, nũc ꝑpemodũ intelligimus q̃d sentiẽdũ sit de quodã Vlpiani rñso, in quo sit scriptũ est: Qui vendidit, necesse nõ hẽt fundũ emptoris facere, vt cogit̃ q̃ fundũ stipulanti spopondit. c. 25. de cont. emp. Quia. n. Vlpiani seculo in vsu mãcipationẽ, & in iure cessionẽ fuisse certissimũ est, idcirco dubiũ ẽt nõ vr, quin ita scripserit Vlpian. [Qui vendidit, necesse habet fundũ emptoris facere, vt cogit̃ q̃ fundum stipulanti spopõdit. Hoc est, uẽditor fundũ mãcipio dare, aut eo emptori in iure cedere cõpelli põt. Hoc. n. est fundũ emptoris facere. Ceterũ Tribonianus nõ ignorãs Iustinianũ antiqua rerũ mancipi, & nec mancipi sublata d̃ria, trãsferri nuda traditione rerũ mãcipi dominia voluisse, negationẽ adiecit, & sic scripsit: [Qui vẽdidit, necesse nõ hẽt,] &c. Nihil reprehẽdo. Iustinianus. n. eam dedit Triboniano in prudẽtũ rñsis digerendis autoritatẽ, ut illud oẽ quod pandectis inclusum est, ad sui tꝑis rõnẽ acõmodari voluerit. Negligentiam tñ Triboniani vehemẽter accuso, q̃ vnica negatione contentus nõ potius sic scripserit. [Qui fundũ vendidit, necesse non habet fundum emptoris facere. vt nec cogit̃ qui fundũ stipulanti spopõdit.] Non. n. magis stipulanti ꝓmissus q̃ venditus fundus, mancpatione aut in iure cessione sublata rerũ mancipi, & nec mancipi antiqua differentia, fieri emptoris debuit.

CAPVT XX.

Verus intellectus L. cum vir nubit. C. ad legem Iul. de adult.

SVMMARIVM.

1 *Vir nubit vt fœmina, cum sub falsa muliebri forma delitescit.*

NOn satis cõstat quid Imperatores Cõstãtius, & Cõstans sibi voluerint, cũ sic scriberent, Cum uir nubit, in fœmina viros pariturus quid cupiatur, ubi sexus perdidit locũ, ubi scelus est id quod non proficit scire, vbi Venus mutatur in alteram formam, ubi amor quæritur, nec vr? Iubemus insurgere leges, armari iura gladio ultore, ut exquisitis pœnis subdantur infames, qui sunt, vel qui futuri sunt rei, d. l. Cum vir nubit. Hanc cõstitutionẽ Accursius ad eos traxisse vr, qui muliebria patiebantur. Quæ quidẽ interpretatio, licet reijcienda oĩno non sit, uerbis tñ, & Imperatorum intentioni non satisfacit. Proinde q̃ ex ijs qui muliebria patiebantur, nonnulli habitum, vultum, & incessum muliebrem sic olim fingerent, ut sub falsa quadam muliebri specie, viris viri impudenter nuberent: dubium non est quin de ijs solis Imperatores hic senserint, de quibus lib. 7. de prouidentia Dei scribit ad hunc modum Saluianus Massiliensis episcopus: Quis credere aut audire etiam possit, conuertisse in muliebrem tolerantiam viros non usum suum tñ, atq; naturam, sed etiam uultũ, incessum, habitũ, & totum quicquid penitus, aut in sexu est, aut in usu viri? adeo uersa in diuersum omnia erãt, ut cũ uiris nihil magis pudori esse dẽat, quã si muliebre aliquid habere uideantur; illic nihil uiris quibusdam turpius uideretur, q̃ si in aliquo viri viderẽtur. Et id quidẽ adeo verum fuisse testatus est paulò post idẽ Saluianus, vt impuri hmõi & scelerati uiri. sentientes habitum, gradumq; fingentes muliebrẽ, fœminis tegminum illigamentis etiam capita velarent; haud dubiẽ quò sub fœmineo habitu, & velamento, uiri viris securius nuberent.

Hh Cum,

Cum, inquit Saluianus, muliebrem habitum viri sumerent, & magis muliebrem gradum fingerent, cum iudicia quędam monstruosæ impuritatis sibi innecterent, & fœmineis tegminum illigamentis capita velarent, atq; hoc publicè in ciuitate Romana, vrbe illic summa & celeberrima: quid aliud quàm imperij dedecus erat, vt in medio Reipublicæ sinu execrãdissimũ nefas palã liceret admitti? Quo in loco videdũ est, an nõ pro[mõstruosæ,]omnino menstruosę legendum sit. Et magis est, nisi me decipit coniectura, vt legi sic debeat. Quasi dixerit Saluianus, non eos solum habitum, formam, & incessum muliebrem assumpsisse, sed etiam iudicia quædam menstruosæ impuritatis sibi innexuisse. Et hæc quidem cum ita sint nunc opinor intelligimus, quid in hoc rescripto, quod ad populũ Romanum dirigebatur, sibi uoluerint Imperatores. Nimirum si vir ita nubat viro, vt non uir, sed fœmina uiro nubere videatur, eo qui uirum ducit fraudem non ignorante, volunt Imperatores in vtrunque gladio animaduerti. Hæc autẽ verba: [In fœmina viros paritura quid cupiatur, vbi sexus perdidit locum,] vitiosa esse, & sic restituẽda puto: [Cum vir nubit vt fœmina viris paritura, quid cupiatur, vbi sexus perdidit locũ?] & sic intelligenda; cum vir nubit, vt fœmina viris paritura, cur ibi quæritur sexus perdidit locum? Cum uir nubit vt fœmina, huiusmodi scelus est, cuiusmodi scire nõ proficit, inquiũt Imperatores, credo quia sexus perdidit locũ.†. 1
Cum vir nubit vt fœmina, Venus mutatur in alteram formam. Quomodo? Ita nimirum, vt vir sub falsa muliebri siue uenerea forma delitescat. Deniq; cum vir nubit vt fęmina, amor quæritur, & ille qui quęritur amor non videtur. Quæritur enim ab impuro marito abominanda quędam in virum libido uiri; & qa sub forma muliebri libido huiusmodi, cũ uir vt fœmina nubit, occultatur, ideo ille qui quęritur amor non uidetur. Nec sanè dubito, q̃n ad hanc constitutionem tunc etiam respexerit Saluianus, cum potestatem arguebat, quòd scelus istud sciens pateretur perpetrari. Potestas quippè magna, inquit, & potentissima, quæ inhibere scelus maximum potest, quasi probat debere fieri, si sciens patitur perpetrari. In cuius enim manu est vt prohibeat; iubet agi, si non prohibet admitti. Et ita quidem in manu fuisse videtur præfecti vrbis, præsidis, & proconsulis, ex hac constitutione ante tempora Saluiani dudum edita, in illos viros gladio animaduertere, qui vt fęminæ viris nubebãt. Eamq; deinde animaduersionem neglectam suis temporibus à potestatibus fuisse, conqueritur optimus Saluianus.

Liber Quintus.

CAPVT I.

De veris agnationum, cognationumq; differentiis.

SVMMARIVM.

1 *Sanguis, & genus quomodo differant.*
2 *Sanguinis coniunctio in gentē, & genus diuiditur.*
3 *Gens genus continet.*
4 *Genus inter solos ascendentes, & descendentes locum habet.*
5 *Gens ad seriem maiorum pertinet.*
6 *Gens diuiditur in stirpes.*
7 *Stirps alio modo familia, alio domus appellatur.*
8 *In stirpes hæreditas quomodo diuidatur.*
9 *Gens, stirps, & domus quomodo differant.*
10 *Familiæ appellatio in res, & personas deducitur.*
11 *Familia iure proprio, & communi quomodo accipiatur.*
12 *Qui eiusdem nominis sunt, eiusdem quoque familiæ sunt*
13 *Familia in liberos cōsāguineos, & agnatos discedit.*
14 *Liberi, qui.*
15 *Consanguinei qui.*
16 *Agnati, qui.*
17 *Consanguinei separantur ab agnatis à Iurisconsultis.*
18 *Agnati vnde appellati.*
19 *Agnus vnde sic appellatus.*
20 *Cognati vnde dicti.*
21 *Agnati, & cognati quomodo differant.*
22 *Soror vnde appellata.*
23 *Fœmina familiam non habet.*
24 *Agnati quomodo legitimam fœminarum tutelam nanciscebantur.*
25 *Agnatorum differentia.*
26 *Agnati natiuitate fiunt duobus modis.*
27 *Filius viuo patre natus agnatus non est.*
28 *Posthumus suus filius dici non potest.*
29 *Posthumus efficitur agnatus.*
30 *Sui aut nascuntur, aut agnascuntur.*

1 SANGVINEM† à genere expressè distinguit Liuius libro primo: Ne, inquit, grauarētur homines cum hominib. sanguinem, & genus miscere. Per sanguinem haud dubiè naturalem, & per genus ciuilem originem intelligēs. Omnis siqui dem origo, vel est sanguinis, quæ ex solo naturali iure constat; vel est sanguinis, & generis simul, quæ tam ciuili, q̃ naturali iure cōfirmatur; est uel deniq; generis tantum, quam sola ciuilis agnouit ratio: ca. 4. §. 2. d. gradib. †Diuiditur autem iure ciuili sanguinis coniunctio in 2
gentem, & genus.† Gens genus continet, non 3
contrà genus gentem. Genus enim ad ciuile principium cuiusq; gentis trahitur, & in linea directa versari duntaxat vt, sic q̃dē ut eius appellatione agnati non comprehendantur. Idq; ex antiqua cuiusdam inscriptionis particula potest euidenter animaduerti, quæ sic de hortis legatis scriptum cōtinet: EXCEPTIQVE NE QVIS EOS VENDERET, SED PER GENVS IPSORVM POSSESSIO CVRRERET, VEL PER ATNATOS, VEL MANVMISSOS. † 4
Ex quo loco probari vt inter solos ascendentes, & descendentes generis appellationi locū fuisse. Idque notatio nominis mirū in modū confirmat. Cum. n. genus à genendo, quod ueterib. idem cum gignendo est, appellatum sit, quis dubitabit q̃n hi solū, à q̃b. nos sumus, & q̃ à nobis sunt geniti gñis cōprehēdantur appellatione? †Gens aūt quanquam ad principiū 5
ēt, cuiusq; generationis, rectamq; cognationis lineam, siue, vt ait Cornelius Fronto, ad seriē maiorū pertineat; ad agnatos tñ, gentilesq; referri nihilominus pōt. Hāc gñis, gentisq; differentiā ignorasse non videt Papinianus, q̃ sic deportationib. scribit ca. 1. Quoties quæritur genus ad gentem quis haberet, necne, eum ꝓbare oportet. Sic genus accepisse uisus est ēt Symmachus Epist. li. 2. Genus eius, inquit, senatoriū est; mens, ac modestia, origine sua, ac stirpe nobilior. Haud dubiè sena oriū genus originem appellans senatoriam. Et id quidem tunc semper uerū est, cū propriè quid genus sit inspicimus. Abusiuè. n. & impropriè pro gēte generis nomen plerunq; ueteres vsurpasse, certius est quàm vt doceri necessum fit. †Gens 6
diuiditur in stirpes.† Stirpes alio modo appellant familiæ, alio domus. c. pe. §. fi. de cōt. tab. 7

bo. poss. c. 17. de testib. Catull. in Epithalamio:

Nulla quit sine te domus
Liberos dare, nec parens
Stirpe dicier, & potest
Te volente.

Sic Liu. filium appellat virilem stirpem lib. 1. Breui, inquit, stirps quoq; virilis ex nouo mrimonio fuit, cui Ascaniũ parētes dixere nomē. Et paulò post: Pulso fratre, Amulius regnat, addit sceleri scel', stirpē fi is virilē interimit. Adatur Arnobij illud aduersus gentes lib. 1. Nō dulcissimas procreāt liberorū stirpes? Pro stirpe domū ēt veteres dixisse, ex Salustio cōstat, q sic i Catil. scr. Postremò captus amore Aureliæ Orestillæ, cuius pter formā nihil vnquā bonus laudauit, q ea nubere illi dubitabat, timēs priuignum adultum ætate, pro certo credit, necato filio, vacuam domum scelestis nuptiis fecisse.
8 † In stirpes diuidit hēditas. §. cum filius, Iust. de hær. q ab int. def. non q in gentes, sed q in domos, in diuersas gentis vnius familias diuidit. Itaq; nulla pt esse gens sine stirpe, vt nec stirps
9 sine gente, aut gñe.† Hēbat ēt gens qlibet multas, & varias domos, siue stirpes, tot nimirum quot erant in vnaquaq; gente patresfamilias: qlibet verò stirps vnā duntaxat gentē. Iōq; potest quis ex eadē gente esse, ēt si ex eadē domo non sit; sed contrà ex eadem domo, siue stirpe quis esse non pt, nisi ēt ex eadem gēte, siue gñe sit. Eoq; referendum est quod de cōtrouersia inter Marcellos, & Claudios scribit ad hūc modum Cic. de or. lib. 1. Quid? qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios centum viri iudicauerunt, cum Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudij patricij eiusdem hoīs hēditatem gēte ad se rediisse dicerent, nonne in ea cā fuit oratoribus de toto stirpis, & gentilitatis iure dicēdū? Sensus. n. est, Claudij non plebeij, sed pricij (erāt. n. alij plebeij, alij patricij, autore in vita Tiberij Suet.) hmōi hēditatem gente ad se pertinere contendebant, Marcellis contrà nō gente solum, sed ēt stirpe eādē hēditatē suam esse sedulò proponentibus. id cum negarent Claudij, exorta fuit de stirpis, & gētilitatis iure inter Claudios patricios, & Marcellos cōtrouersia. Sic nimirum vt si stirpe hēdes se probarent Marcelli, in successione Claudijs pferrētur, sin minus, de gēte disputatio tractaret. Idq; sic nō accipere conuenit, quasi Claudiis, & Marcellis hmōi liberti filius aliquo cognationis, agnationis nisve iungat vinculo, sed ita potius vt Claudij, & Marcelli de patroni familia videant inter se ptendisse. Videlicet ad eum modū, vt si pronus ex vna dum viueret cū Marcellis stirpe, ex vna domo prouenisset, tunc Claudiis in hac successione Marcelli sine aliqua ptrouersia pferrent. sin verò gentem solum tam Claudiis, q Marcellis cognatus esset idem patronus, tunc vtique Claudiorum ne, an Marcellorum domus, siue stirps in hac gente patroni familiæ proximior esset, diligēter inquirebatur: Et si quidē stirpe Marcelli Claudiis essent familiæ patroni proximiores, illi hēditatē obtinerent: sin cōtrà Marcellis Claudij, tunc Claudij hēdes essent.
† Cæterorū familiæ applo variè accepta est. nā & in res, & psonas deducit. Refert ēt, inquit Vlp. familię applo ad corporis cuiusdā signationem, quod aut iure pprio ipsorū, aut cōi vniuersæ cognationis continet. † Iure proprio familiā dicimus 11 plures personas, q sunt sub vnius ptāte, iure verò cōi oēs agnatos. c. 195. de ver. sig. Idq; ēt expressè testatus est Festus: Familia, inquit, antea in liberis hoib. dicebatur, quorū dux, & princeps gñis, vocatur pfamiliæ: vnde familię nobiliū Pompiliorum, Valeriorum, Corneliorū. Quo ēt sensu familiā accepisse visus est Apul. in Apol. 2. Domus eius, inquit, tota leonina, tota familia contaminata. Haud dubiè p domū, stirpem, & p familiam gentem intelligens. Est igr vna familia, ad quā oēs stirpes referunt, & illa gentis noīe appellari cōsueuit. sunt ēt alię, q ex stirpib. constant. Quot. n. vnius gentis diuersæ stirpes sunt, totidem diuersæ eiusdē gentis familiæ sunt. Idq; liquidò demōstrat in Nerone Suet. Ex gente Domitia, inqt, duæ familię clauerunt, Caluinorum, & Aenobarborū. Et hinc qdem intelligimus, qd ibi voluerit Vlp. cū ita scriberet: Nā etsi patrefamilias mortuo singuli singulas familias hnt: tñ oēs, qui sub vnius ptāte fuerūt, rectè eiusdem familiæ appellabuntur, q ex eadem domo, & gente proditi sunt. d. c. 195. Sensus. n. est, qōuis duce & principe gñis mortuo singuli, q in eius ptāte fuerūt, separatas, & proprias domos, stirpes, siue familias habeant: quia tñ ex eadem domo, & gente proditi sunt, rectè eiusdē familiæ appellabunt. Ex quo loco manifesto constat, non ad cognomen solū, vt existimauit doctiss. Sigo. sed ad nomen ēt, hoc est tā ad gentem, q ad stirpem referri familiā posse. † Oēs igr q eiusdē nois sūt, 12 eiusdem

eiusdem quoq; familiæ sunt, nõ stirpiũ, sed gẽtis, siue gñis respectu, respectu verò stirpium quot diuersæ stirpes sunt, tot diuersæ familię sunt, non quidẽ noie, sed cognomine. Idq; mihi voluisse visus est Suetonius cũ sic de Galba scriberet: Imagines, & elogia vniuersi gñis exequi lõgũ est, familiæ breuiter attingã. Qui primus Sulpitiorũ cognomẽ Galbæ tulit, cur aut vnde traxerit ambigitur. Huic ẽt consentaneũ est, ꝙ idẽ Suetonius sic in Tiberio de Claudio Druso scribit: Drusus hostiũ duce Druso cominus trucidato, sibi, posterisq; suis cognomẽ inuenit.

13 † Discedit aũt oĩs familia patrefamilias mortuo in liberos, consanguineos, & agnatos.

14 † Liberi oẽs descendentes appellantur, capite 220. de verb. sig. c. vlt. in princ. de bonis damn.

15 † Consanguinei, fratres, & sorores ex eodem

16 patre, ut scribit Vlpian. in frag. in tit. 26. † Agnati aũt sunt, autore eodem Vlpiano, cognati virilis sexus ꝑ mares descẽdẽtes eiusdẽ familię. Vel, ut eos alio loco idem Vlpianus definiuit, agnati sunt, cognati virilis sexus ab eodẽ orti. c. 2. de suis & legit. Decemuiri cõsanguineorũ nomẽ nõ agnoscũt. Liberos. n. appellant suos hæredes; consanguineos verò, & oẽs qui ex latere ꝑ virilẽ sexũ cõiungunt, cõi noie agnatos vocant, his uerbis: AST SI INTESTATVS MORITVR, QVOI SVVS HERES NEC EXTABIT, AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO; vt est apud Vlpianũ.

17 d. tit. 25. † Cõsanguineos igĩ expressẽ ab agnatis separarũt Iuriscõsulti in d. c. 2. quos agnatorũ noie hac in lege deceuiri cõplexi sunt.

18 † Porrò agnati inde nomẽ hñt vñr, ꝙ iure ciuili non in domo nati sint patrisfamilias (in ea. n. liberi q̃ sunt in ptãte duntaxat nascunt̃) sed ꝙ fami-

19 liæ adnascantur; † sicut agnũ existimauit inde appellatũ Varro, ꝙ pecoli ouilo agnatus esset. Et est q̃dẽ agnationis nomẽ ciuile, ut familiæ, gentis, & gñis; cognationis aũt sanguinis nomẽ est, & naturale, ꝙ interdũ in nomẽ agna-

20 tionis transit. † Cognati dñr, quasi simul nati, quasi ex uno nati, quasi cõe nascẽdi initiũ hẽn-

21 tes. c. 1. in prin. unde legit. † Et idcirco agnati, inquit Modestinus, & cognati in hoc differũt, vt in cognatis, ẽt agnati contineantur, in agnatis non utique & cognati. Verbi gratia: Patris frater, id est patruus, agnatus, est & cognatus; matris frater, i. auunculus, cognatus est, agnatus nõ est. c. 5. vnde legit. Ideo patruus, cognatus, est & agnatus, q̃a nõn sanguinis solũ, sed ẽt gñis rõne inter fratris sui, hoc est mei patris, familiares mecum numeratur. Auunculus aũt non agnatus est, sed cognatus duntaxat, q̃a mihi non gñis, sed sanguinis tm̃ rõne coniunctus est. Et hoc inde potissimum ꝙ fęminæ conside ratione quadam gñis, gentisq; ciuili, propriam nullam ducant familiam. Per in manus. n. conuẽtionem una cũ marito familia, vna domo concludunt̃. Idq; ex Labeone Antistio lucidè probari põt. Autor est. n. li. 13. c. 10. Aulus Gellius, Labeonem in quarto ad edictum libro sic scripsisse: † Soror appellata est, ꝙ quasi seorsum nascitur, separaturq; ab ea domo in qua nata est, & in aliam familiam transgreditur. 22

Huic ẽt cõsentaneum est, quod li. 18. c. 6. scripserit idem Gellius, matremfamilias non in matrimonium tm̃, sed in familiam quoq; mariti, & in sui hæredis locum uenire. † Si fęminæ familiam ducerent propriam, hoc est, si muliebris sexus non minus inter familiæ duces, q̃ sexus uirilis posset numerari; consequens esset, oẽm domum ex duabus constare familijs diuersis, una quidẽ patrisfamilias ex virili sexu, altera verò matrisfamilias ex sexu fœmineo: & eadem rõne matris frater, i. auunculus, mihi esset agnatus, respectu familię maternę, qua patruus agnatus est, respectu paternę familię. 23

Quia igitur fœminæ per in manus conuentionẽ in mariti familiam oĩ modo trãseunt: ideo receptum ẽt est ut nec auunculus agnatus sit, nec liberi ex iustis nuptijs nati matris, sed patris familiã sequerentur. Qua ẽt sola de caussa fœminæ nec suos hæredes hñt, nec agnatos, ꝑter consanguineos, autore Vlpiano, tit. 26. Caio Inst. li. 2. tit. 9. & Paulo c. 4. §. 2. de bon. pos. cont. tabul. Si quidem sui & agnati sine familia appellari nulli possint. Adeo quidem vt vbi nulli, vel sui, vel agnati sunt ibi nulla esse familia posit; & contrà, ubi nulla familia, ibi nulli vel sui, vel agnati sũt. Et ob id ad fęminas, vltra cõsanguineorũ gradũ legitima hæreditas, qualis suorũ, & agnatorũ est, non pertinebat; quãuis cõtrà ipsarũ hęreditates ad masculos propinquos agnationis cõditione ꝑuenirẽt. d. tit. 9. Nimirũ quia, licet familiã nullã, & idcirco nec suos nec agnatos fœminæ pręter consanguineos hẽrent, hoc est familię duces, aut principes appellari nõ possent, erãt tñ de aliqua familia; ea nimirum à qua per in manus cõnẽtionem

Hh 3

tionem in mariti familiam transgredietes se-
24 parabant:† & iō rectè agnati, q eiusdē familiæ erāt, agnationis iure legitimā fœminarū, vt tutelam sic hr̄ditatem agnoscebant. Eoque visus est Terentius in Andria respexisse, sic Critonē de Chriside loquentem introducens:

Eius morte ea ad me lege redierunt bona.

Donatus.n.sic hunc locum interpretatur: Hic ius tractauit dicens [Redierunt;] qa in familiā redeunt si nō est hr̄s de proximo, aut ex testō. Quasi dicat Donatus: Mulier cum suis bonis p in manus conuentionem ex ea familia in qua nata est, in familiā mariti trāsgreditur: siq; intestatò, aut sine liberis decesserit, eius bona ex familia mariti ad paternā rursum familiā, vñ exierant, redeunt. Nec alio referendū est, quod idē Terentius ad hūc modū in Hecyra scribit:

Interea in Imbro moritur cognatus senex
Horum, ea ad hos redibat lege hæreditas.

Per cognatum.n. hoc in loco si non Lachetis, sāltem Pamphili consobrinū intelligit expressè Terentius; hoc est amitæ Pamphili filium, q amita per in manus conuentionē ex Pamphili eiusque maiorum familia in familiam mariti vnà cum bonis suis trāsgressa fuerat. Vt igitur amitæ, sic ēt eius filij, hoc est consobrini sine liberis, aut intestatò mortui bona ad eam vnde exierant familiam redeunt. Et hęc quidem oīa verissima sunt, eo nihil obstante, quod sic Vlpianus ait: [fœminę pōt, vel consanguineos, vel agnatos habere.] c. 2. §. 1 Vnde legit. Sensus.n. est, fœminas cōsanguineos, vel agnatos habere legitimos hæredes posse, ea ratione qua liberti
25 patronos suos hr̄des legitimos hn̄t.† Superest vt de obscura quadā agnatorū differentia nūc differamus. Agnati dn̄r, vel natiuitate, vel adoptione. Nā qui adoptabatur, ijsdē fiebat agnatus quibus pater eius adoptiuus fuerat, & legitimā eorum hr̄ditatē habebat, vel ipsi eius.
26 c. 2. §. 2. de suis, & legit.† Natiuitate verò agnati fiūt duobus modis: vno, qui per virilis sexus cognationem viuo patrifamilias coniungunt: altero, qui patre mortuo nati sunt, quos appel
27 lant communi nomine postumos suos.† Filius qui viuo patre natus est, agnatus dici non potest. in recta enim linea versatur, cū agnati ex latere domum duntaxat attingant. ca. 7. 5i tab. test. Ideoq; gnatus, vel filius dicebat, nō agna-
28 tus.† At postumus suus, filius dici non potest, nullus enim est filius sine patre, vt nec pr̄ sine filio. Quia tamē patrefamilias mortuo eius familia omnino non extinguitur: † ideo qui fi- 29
lius esse non poterat, agnatus efficitur. ca. 3. de iniust. rupt. & irrito test. & patri (hoc est, pīnæ familiæ) agnasci dr̄. Illud igr̄ quæsitum est, an hic agnatus appellari proximus, & cū suis hæredibus numerari possit. Et posse quidē respōdit Pōponius his verbis. [Filius patri agnatus, proximus est.] c. 12. de suis, & legit. Et hoc nimirum illud est, quod hunc in modū Cic. scribit, de oratore lib. 1. Num quis eo testō, quod paterfamilias antè fecit, q ei filius natus est, hęreditatem petit? Nemo, quia constat agnoscendo rūpi testm̄. Recentiores quidā cum hæc nō considerarent, addere huic Pōponij responso negationem contra oīum exemplariū fidem, non dubitarunt. Nō rectè. Vult.n. Pomponius filium patri agnatū, hoc est post patris mortē natum, testm̄ rumpere, & hæredem patris pximum esse. Et sic non Pomponius solum, sed etiam pro Cecinna Cicero postumum suū appellat: Cui, inquit, filius agnatus sit, eius testm̄ non esse ruptum iudicat. Ecce non agnatum solum, sed agnatum patri cum Pōponio postumū appellat Cicero. Nec alio sensu pximiores ex agnatis sui dn̄r. c. 10. §. j. de gradib. sui hæredes adnascuntur. c. 3. §. fi. de lib. agnosc. Siquidem ex agnatis omnibus nulli sunt ijs agnatis pximiores qui patri agnasci dn̄r, hoc est postumis suis. Nec est quod quis obijciat, quā vt libe ri repudiant bonorū possessionem sui hr̄des, eandem illos, quasi legitimos hr̄e incipere, & per consequens rectè inter agnatos ēt suos hæredes posse numerari, idq; Vlpianū sibi voluisse c. 2. in prin. Vñ legit. Illius.n. responsi sententia est, liberos duplici iure ad parētū intestato rum hæreditates admitti, nimirū, vel suo, & legitimo iure simul, vel legitimo solo. Proinde si à suo iure recesserint, quod fieri repudiando solet, superest illis ius legitimū: quo iure pferri rursus cæteris legitimis, hoc est agnatis, in repudiata successione consueuerunt, non suo quidē, hoc est proprio, siue innato iure, sed iure legitimi c. vlt. in prin. de bo. dam. Liberi igr̄ sui hæredes sunt, & legitimi simul, non agnati, agnati aūt legitimi sunt, non sui, ijs exceptis qui patri agnasci dn̄r. † Sui enim aut nascūtur, 30
aut agnascuntur. ca. 1. §. 8. in fi. c. 3. §. fi. de lib. agnosc. c. 8. de iniusto rumpto, & irrito test. De his omnibus malè disserunt, & sentiunt alij.

CA-

CAPVT II.

Quid sit gratiam iurisiurandi facere, in L. Labeo etiam. ff. De iureiurando.

SVMMARIVM.

1 *Iusiurandum remittens gratiam iurisiurandi facere dicitur.*

2 *Iusiurandum remittens quomodo gratiam faciat.*

GRatia iurisiurandi solet aut ad delatū & susceptū, aut ad præstitum iusiurādū referri.
1 †Qui iusiurādū remittit, grām iurisiurandi facere dr̃, c. 6. de iureiur. Qui præstiti iurisiurandi religione aliquē liberat, is ēt iurisiurandi
2 di gratiā facit c. 38. in prin. ad municipal. †Remittens iurisiurādū, nō aliter gratiā facere intelligitur, q̃ si deferente se aduersarius iurare paratus suscipiat iusiurandum. d. c. 6. Eaq; res efficit, ut hmōi gratia iurisiurādi nec absenti, multoq; minus ignoranti fieri posśit. Nā quo modo ab ignorāte suscipi iurisiurandum, aut quō ignorās esse paratus autore deferente ad iurandū pōt? Et idcirco nequaquā videri ambiguū dēt, quin pessimè de iurisiurandi delati remissione Pomponiū acceperint interpretes, Labeonis sniam ad hunc modum referen:tem: Labeo ēt absenti, & ignoranti iurisiurandi gratiam fieri posse respōdit: sed & p epistolā gratia iurisiurandi fieri pōt. c. 41. de iureiur. Proinde nō delati, susceptique, sed pręstiti iurisiurandi absenti, & ignorāti gratiam fieri potuisse, est verisimilius, idque sibi Pomponium, & Labeonē voluisse. Dici nō pōt q̃ id ipsum Plauti autoritate confirmetur. Postquam. n. apud Plautum in Rudente, iureiurando p Veneris aram conceptis verbis præstito talentum argēti magnū Gripo promisisset Labrax leno, hanc summā Dæmones lenoni à seruo suo piscatore Gripo remitti volens, his verbis vsus est:

Res soluta est Gripe, ego habeo. Gr as ego me manolo.
Dæ Nihil Hercle hic tibi est, ne tu speres, iurisiurandi volo.
Gratiam facias.

Ex quo loco euidēter apparet, cum id qđ iuro promissum est vltro, siue (vt hic apud Plautū,) pactione aliqua remittiř, tunc ēt iurisiurandi gratiam fieri. Sic iurisiurādi gratiā uisus est ēt accepisse Sueton. ad hunc modum de Tiberio scribens: Equiti Romani iurisiurandi gratiam fecit, vxorem in stupro generi compertam dimittet, quam se nunquam repudiatū antè iurauerat. Quod igitur Pomponius, & Labeo de iurisiurādi gratia scribunt in d. c. 41. hoc sic est accipiendum quasi dixerint, id quod iureiurādo promissum est, absenti, ignorantiq; & per epistolam remitti posse.

CAPVT III.

Quæ dicatur feralis pestis in rescripto quodam Imperatoris Constantini.

SVMMARIVM.

1 *Feralia vnde dicta.*

2 *Feralis pestis quænam sit.*

3 *Ferali peste absumi est igne consumi.*

NOn satis constat quid per feralem pestē Constantinus intellexerit, cū sic de maleficis scriberet: [Hos (quoniam naturæ peregrini sint) feralis pestis absumat.] c. 6. C. de maleficis. Festus autor est, †feralia Dijs manib. sacrata festa, a ferēdis epulis, uel à feriēdis pecudib. esse appellata. Scribit ēt Varro. Feralia ab inferis, & ferēdo appellata esse, qđ ferāt tūc epulas ad sepulchrū, quib. ius est ibi parētare. Indeq; officiū qđ mortuis impendiř, ferale dici, testis est Apuleius de asino li. 1. Vox, inqt, persolutis feralib. officijs luctu, & mœrore deformata. Hinc ēt cineres exusti cadaueris, & urnas in q. bus cineres recōdebant, ferales appellatas esse Tacitus tradidit. Sic. n. Annalium lib. 2. scribit: Tūc ferales reliquias sinu ferret, incerta vltionis, anxia sui. Et li. 3. Postquā duob. cū liberis feralē vrnā tenens egressa naui defixit oculos. Habitū illū, quo Deos, Deasve manes apparere psuasum erat, ēt feralē vestē veteres appellasse, ex eodē Tacito cōstat, q sic li. 13. scribit. In modum furiarum, veste ferali, crinib. deiectis faces pferebāt. †Eoq; sensu feralem pestē hoc 2
in loco accepisse Cōstantinū est verisimile. Voluit. n. maleficos Dijs manibus consecrari. Sed quō? Sic nimirum ut eiusmodi pestis siue interitus eos absumat, cuiusmodi feraliorum tpe pecudes & in officijs feralibus cadauera mortuorum, cum in ignem posita sunt, absumuntur. Indeq; pęna maleficorum dicta feralis pestis eo modo videri pōt, quo feralem urnā, reliquias, vestesq. ferales, & ferale deniq; officiū esse appellatū docuimus. †Et sic quidē nihil aliud voluisse uisus est Cōstātinus, quām maleficos igne consumendos esse. Et quia de Dijs manibus quib. feralia sacrabātur accitis arte magica locutus fuerat Cōstantinus, idcirco ferali peste potius q̃ igne dixit hmōi hoīes absumendos esse. Nimirū ut his uerbis malefici ijs- 3

dem diis consecrari intelligerentur, quos artibus suis euocantes sæpius, vt erat opinio, inqe tauerant. Pestis igitur feralis, ille dici hoc loco interitus debet, quo quis diis manibus consecraẽ; sicut offm̃ ferale dr̃, quod iisdem diis exhibetur, cum hoĩi mortuo iusta fiunt. Quamuis interim nõ ignorem, de supremo quouis supplicio interdum ẽt pestem feralem accipi posse. Certè q̃a sic in Octauio scribit M. Minutius Felix: Et hoiem summo supplicio ꝓ facinore punitum, & crucis ligna feralia, eorũ cæremonias fabulatur. Pro morte ãt, siue interitu pestem veteres posuisse non ignorat, q̃ pestiferũ Fulgur Festũ obseruauit definiuisse, quo mors exuliumve significari solent. Cic. quoq; perniciẽ, siue interitũ reip. frequẽter pestẽ appellat.

CAPVT IIII.

Ad L. inuiti. ff. De testibus.

SVMMARIVM.

1 *Redemptores antiqua consuetudine qui dicti.*

1 Nter eos, qui testimonium non dñt inuiti, is quoq; numeratur, qui q̃d exercitui præbendum conduxit. c. 19. de test. Hæc est Florentina lectio; quam q̃ sic emendarunt, Qui exercitui præbenda conduxit, dici non p̃t quam id incõsideratè fecerint. Quasi verò vnus redemptor exercitui Romano iis, q̃ necessaria sunt præbendis sufficiat. Certè hi non animaduerterunt multũ locationem à conductione præbendorum differre. Vnus siquidem præbenda locat, plures præbenda conducunt: ædilis p̃bẽda locant, iuxta Plauti illud in Mercat.

Præbenda ædiles locauere, inde petito

Redemptores non præbenda, sed aliquid exercitui p̃bendum singuli conducunt; nimirum, hi vestimenta, illi frumẽtum, tertius aliquis vinum, & sic deinceps. Idq; adeò verũ est, vt hæc Vlpiani verba, [Qui quid exercitui p̃bendũ cõduxit] ex ipsa redemptorũ definitionis formula, oĩno possint repetita videri. Redẽptore. n.

1 ad hũc modum definiuit Festus: † Redẽptores propria, & antiqua consuetudine dicebanẽ, q̃, quum publicè faciendnm quid, aut p̃bendum conduxerant, effecerãtque, tũ demũ pecunias accipiebant: nam antiquitus emere pro accipere ponebaẽ. At hi nunc dñr redemptores, q̃ quid conduxerant p̃bendum, vtendũque. Hæc Festus. Ideoq; si passim apud Vlp. [p̃benda] legeretur, oĩbus autor essem vt [quid p̃bendum] reponerent. Quãuis interim non ignorẽ redẽptores ẽt interdum rectè dici præbenda cõducere. Quod tunc accidere solet, quũm certum quoddã negotiatorum genus oĩa, q̃ belli vsus postulabat, exercitui præbenda conduxerat. Idq; ex Liuio cõstat, q̃ sic de publicanis scribit libro quadragesimo quarto In eãdẽ diem frumentum, &c. quæ belli usus postulabant, præbenda publicani se cõducturos professi sunt.

CAPVT V.

Quid per salutem suam: quid item per Iouem iurare, atque inibi de uero sensu c. 33. De iureiurando.

SVMMARIVM.

1 *In deferendo iureiurando ratio veterum.*
2 *Per Iouem iurare veteribus quid.*
3 *Iouis nomen sublatum, & Dei restitutum per Tribonianum.*

1 Nt deferendo iureiurando ea solet apud veteres obseruari ratio, vt is q̃ iusiurandũ deferebat, qũo illud p̃stari vellet, simul exprimeret. Et tunc quidem interdũ cõceptio delati iurisiurandi arbitrio iurandi relinquebaẽ, interdũ certa erat, & solennis, interdũ deniq; verbis certis iusiurandũ ab eo q̃ deferebat, concipiebaẽ. Si q̃s aduersario suo ꝑ salutem suã iurare spãliter, hoc est, noĩatim iuberet; tũc in arbitrio iurantis erat, nulla quippe certa hmõi iurisiurandi prolata formula, iurm̃ concipere. Hunc videlicet in modum, [Iupiter mihi iratus fiet:] vel sic [Ita mihi Deos uelim ꝓpicios.] Conceptis uerbis ita iurari solet, vt is qui iusiurandũ deferebat, verbis quibus iurari uellet, præiret. Eiusq; iurisiurandi extat apud Plautũ in Rudente elegans formula. Cæterũ si nec uerbis cõceptis, nec aliud aliquod specialiter aduersario delatum esset iurisiurandum, sed dictum simpliciter, [Iura per Iouem,] tũc vsitata, & solenni quadã Iouem lapidem iurãdi formula vtebantur Romani. Autor. n. est li. 10. Festus, iuraturos ꝑ Iouẽ, lapidem silicẽ tenuisse, hæc solennia verba dicentes: [Si sciens fallo, tũ me Diespiter, salua vrbe, arceq; bonis eiiciat, vt ego hũc lapidẽ.] De quo iureiu. visus est sẽtire Plinius, sic in Panegyrico scribens: Quinẽt sedens p̃buit iusiurandũ, & ille iurauit, & expressit, ex planauitq; uerba, q̃bus caput suũ, domũ suã, si scienter fefellisset, Deorum iræ consecraret. Qui aũt sic iurabant, eos dici Iouem lapidẽ iurare testatur Cicero: sic. n. Trebatio scribit, epist. lib. 7. Quomodo autem tibi placebit Iouem

uem lapidem iurare,cum sciat Iouem iratum esse nemini posse? Probari id etiam ex Gellio pōt,qui sic de Phauorino Noct.Attic.li.j.c.21. scribit:Sed.n.cum Phauorino Higini commētarium legissem, eaq; ei statim duplicita esset insolentia,& insuauitas amatoris, Iouem lapidem,inqt,(quod sanctissimum iusiurandum est,habitum)paratus sum ego iurare,Virgiliū hoc non scripsisse.Illudq; iusiurandum tantæ fuit apud Romanos autoritatis, vt quoties p Iouem quis iurare iuberetur, statim ad illud & in theatris ipsis ludorū tpe cōfugeret. Idq; euidēter dici ex eodē Ciceronis Epistolarū li 7 potest intelligi.Sic.n. de ludis differens scribit Cicero: Deliciæ verò tuæ nr Aesopus eiusmodi fuit, vt ei desinere per omnes hoīes liceret. Is iurare cum cœpisset, vox eum defecit in eo loco [Sciens fallo.]

1 † Et ita per Iouē iurare nihil aliud fuisse vr veterib.q̄ Iouem lapidem iurare.Intelligi id etiam ex Plauto potest in Aularia.Cum.n.Strophilus Lyconidi adolescenti iusiurandum ad hunc modum detulisset, [Iura per Iouem,]& inter cætera respondisset Lyconides[Sed me citò expedi sis,]subiecit Strophilus,[Hem filicem tibi.]Tunc accepto silice iurans per Iouem hac formula vsus est Lyco.

Si te ego sciens fallo,ita me Diespiter,
Bonis,salua vrbe,& arce,vt ego hunc lapidem

Hæc cum ita sint, nunc videor mihi intelligere quidnā Vlpianus sibi voluerit,cū ita scri-
2 beret.Qui per salutem suam iurat,licet p Deū iurare videat(respectu.n. diuini numinis ita iurat,) attn̄ si nō ita spāliter iusiurādum ei delatum est,iurasse non vr,& ideo ex integro solenniter iurandum erit.c.33. de iureiurando. Sensus enim est, si sic delatum tibi fuerit iusiurandum,[Iura per Iouem ,] & tu per salutem tuam iuraueris,[Ita mihi Iouem velim propitium:Iupiter mihi iratus fiet:] quāuis per Iouē iurare videaris,attn̄ eius, q iusiurandū tibi detulit,intentioni non satisfacis. His.n.verbis, [Iura p Iouem,]ea est(quēadmodum ex superiorib.constat)deferentis intentio , vt Iouem velit lapidē iurari . Nec aliter per salutem suā reo iurare permittitur,quam si ab actore specialiter,i.noiatim his verbis,[Iura per salutem tuam,]ei delatum esse iusiurandū.c.5.in prin. d.tit.Qua de caussa,si iussus per Iouē iurare p salutē suā iurauerit,iurasse nō vr,& iō ex integro iurādū erit,inquit Vlpianus,hoc est,ad solennem,vsitatāq; Iouē lapidē iurandi formulā cōfugiēdū. De qua formula etiam Paulum sentire à Cuiacio,& Ruffardo iurisc ōsultis doctissimis est obseruatū in c.26 de iureiurādo. Ausim dicere in fi.c.3.de iureiur.sic apud Vlpianum ēt scriptū fuisse:[Cæterum si ego detuli,vt p Iouē iurares,eaq; uerba ad hanc formulam oīno referenda videri.]

3 † Et certè Iouis nomen vt ethnicum , Christianęq; religioni aduersarium, & ex prudentum responsis sustulisse Tribonianū,& eius loco Dei verbū posuisse,ex eo pōt euidenter intelligi,qđ in ijdē responsis,crucis nomē in furca idē Tribonianus oino mutauerit.Quæ res efficit, vt quoties in prudentū responsis Dei occurrit mentio, verbum illud ex prudētum intētione ad Iouē sp referendum uideatur.Igitur pro Deum iurare,nihil esse aliud in illis responsis ex intentione prudentum pōt,quàm iurare p Iouē, hoc est,Iouē lapidē iurare.Et ita mihi uidetur.

CAPVT VI.

Quæ dicantur ambitiosa decreta: & expenditur,explicaturq; Vlpiani locus perdifficilis.

SVMMARIVM.

1 *Ambitus,& ambire quid.*
2 *Ambitiosi qui*
3 *Ambitiosa decreta quænam dicantur.*
4 *Interpretatio l.ambitiosa,ff de decr ab or.fa.*
5 *In prouincias missi quomodo exciperentur.*
6 *Statis indictionum temporibus tributa non pendentium bona proscribebantur.*

Honoris† ambitus dici cœptus est , inqt Festus,à circumeūdo,supplicādoq;.Est igr ambire,supplicare. Ambibāt aūt Romani, aut captantes populi suffragia,aut iudicū implorantes mīam.†Indeq; tam hi qui fauorē,& gratiam iudicum , q̄ illi qui magistratum captabant,appellari solēt ambitiosi.Certè qa sic etiam in Terentio scripsit Donatus: Magnarū rerum desiderium,& appetitus ambitio dicitur.Ouidius de Ponto lib.3. 1 2

Sed tamen hoc fastis adiunge prioribus vnum,
Pro nostris vt sis ambitiosa malis.

Hinc intelligimus†quænam dici ambitiosa decreta posśint.Nimirū tam q̄ gratis,q̄ ea quę accepta mercede cōtra ius , & æquū in alicuius fauorem à iudicib.interponunt. c.65.§.2. ad S.C.Treb.Sic ambitiosas snias accepisse videri pōt in Domitiano Sueton.Ambitiosas,inquit, centumuiro- 3

centum uirorũ sñias rescidit. Eoq; sensu ambitiosa decurionum decreta visus est etiã Vlpia. accepisse cum ita scriberet: Ambitiosa decreta decurionum rescindi debent, siue aliquem debitorẽ dimiserint, siue largiti sint proinde, vt solẽt, siue decreuerint de publico alicui, vel pdia, vel ædes, vel certã quantitatẽ pstari. c. 4.
4 de decr. ab ord. fa. Dificilis ẽ hic locus. † Quonã. n. ptinẽt hæc verba, [pinde vt solẽt,] nisi dixeris [proinde idem esse qđ [ppea,] hoc est, p pdemissionẽ debitoris. Idq; licet durũ sit, tñ nõ reprehendo. Quãuis interim non ignorẽ huius responsi sñiam reddi facillimã posse, leui correctione adhibita, hunc in modum; [Siue largiti sint pro indemnitate ut solent.] facilẽ siquidẽ mihi persuadeo sic apud Vlpianũ scriptũ fuisse [Siue largiti sint p ind. vt solẽt,] hoc est, pro indẽnitate. Idq; non considerans Tribonianus, cũ [p indẽnitate] scribere debuisset, [proinde] reposuisse uideri põt. Sẽsus. n. huius responsi est, siue aliquẽ Reipublicæ debitorẽ gratis, siue largiti p indẽnitate, hoc est largitionib. acceptis, dimiserint decuriones, siue de publico alicui ędes pdia, aut certã quãtitatem pstari decreuerint, hmõi decreta ambitiosa esse, & ob id rescindi debere. Nõ. n. in ptãte decurionũ est, aliquẽ Reipublicę debitorẽ dimittere, alicui pdia aut quãtitatem certã decernere. Idq; ex Plinio euidentissimũ est. Cũ. n. de mandatis q̃b. eiusmodi donationes uetanť, disseruisset Epistolarũ libro decimo Plinius sic rescripsit ad eundem Pliniũ Imperator Traianus: Sicut largitiones ex publico fieri mandata prohibent, ita ne multorũ securitas subruatur factas ante aliquantũ tpis retractari, atq;
5 in irritum uindicari nõ oportet. † Moris erat, vt hi qui in prouincias a senatu Romano, aut ab Imperatore, aliisve potestatib. sublimib. legati mittebanť, honorarẽtur, exciperenťq; sũptu publico liberalius, datis munerib. queadmodum ex Sidonio probari põt, qui sic lib. 5. Epi. scribit: Hi sunt, q inuident tunicatis otia, stipendia paludatis, viatica veredariis, mercatorib. nundinas, munuscula legatis. Qua sola de caussa nouas interdũ indictiones decernebanť decuriones. Et tunc q̃dẽ municipes illi, q gra, & fauore quodã singulari, aut ẽt largitionib. indemnitatẽ decurionũ decretis plerũqꝫ banť, ambitiosi; & decreta q̃b. indẽnitates huiusmodi continebanť ambitiosa dicebanť. Eoque referendum est, quod de prouidentia Dei li. 5. Saluianus Massiliensis Episcopus ad hunc modum scribit: Veniunt plerunq; noui nuntii nouarũ epistolarũ à summis sublimitatib. missi, qui commendantur illustribus paucis ad exitia plurimorum. Decernuntur his noua munera, decernuntur nouę indictiones, decernunt potentes quod soluant pauperes, decernit gratia diuitum, qđ perdat turba miserorũ. ipsi. n. in nullo sentiunt, quod decernunt. Sed non possunt, inquies, non honorari, & liberalius accipi, qui fuerint à maiorib. missi. Estote ergo vos diuites primi in conferendo, q estis primi in decernendo. Hæc Salu. Si me rogaueris, cur non potius [pro immunitate,] q̃ [p indemnitate] hic apud Vlp. esse reponendũ censeã, rñdeo immunitatẽ ius quoddã perpetuũ signare. Nam qui tributis nullis grauanť, hi verò immunes sunt. Amb. Epi. lib. 5. Si necessitates tpum, & extraordinarię incubuerint exactiones, germana tua beneficio tuo, & dispendio Læti immunis erit. Sueton. in Augusto: Et Liuiæ pro quodam tributario Gallo roganti, ciuitatẽ negauit, immunitatẽ obtulit, affirmãs, se facilius passurum fisco detrahi aliquid, q̃ ciuitatis Romanæ vulgari honorẽ. De indemnitate aũt iis cautum videri põt, quib. aduersus aliquod imminens, futurumve damnũ abũdẽ prospectum est. c. 8. de magist. conuen. quod iis accidere solet, qui decreta obtinuerant ambitiosa. † Erat. n. moris, vt eorum qui statis indictionum tpibus tributa non penderent, bona 6
proscriberentur, & publicẽ venum irent. c. 9. de rescin. vend. Et idcirco debitores q ab eiusmodi proscriptione, tributa nõ soluentes, ambitiosis decurionũ aliquib. decreti tuti erãt; rectẽ indẽnes esse, & indemnitatẽ, aut gra, aut largitionib. redemisse dicebanť. Idq; mirũ in modum eiusdem Saluiani confirmatur autoritate. Sic. n. in eodem illo, quẽ mõ laudaui, de prouid. Dei lib. 5. scribit. Iam verò illud quale, q̃ ęquum, ex hac ipsa impietate descendens, q̃ alienum à barbaris, q̃ familiare Romanis, q se inuicẽ ex actione proscribuntꝫ imò non inuicẽ: nã hoc tolerabilius fermẽ esset, si pateretur quisq; quod faceret: illud est grauius, qđ plurimi proscribunť à paucis, quib. exactio publica peculiaris ẽ pda, q fiscalis debiti titulos faciũt q̃stus ẽe priuatos: & hoc nõ sũmi tm̃, sed penẽ infimi, nõ iudices solũ, sed ẽt iudicib. obsequẽtes.

tes. Quæ.n.sunt non urbes, sed etiam municipia, atq; vici, vbi nõ quot curiales fuerint, tot tyrãni sint? Hęc Saluian. Eoq; respexisse D. Ambrosiũ suspicor, cũ sic in sermone. 7. scriberet. Igitur qđ Cęsar pręcipit ferendũ est, qđ Imperator indicit, tolerandũ est: sed fit intolerabile cũ illud præda exactionis accumulat. Et hæc quidem sic obseruari solent, si modo hi qui tributa non soluebant, haberẽt bona. Alioqui.n. supplicijs ad soluẽda tributa cõpellebant. Idq; oĩum optimẽ docet idẽ Ambrosius in sermone. 39. Et cõtra, inquit, semper tristis est, & męstus qui tributa dissoluit. Nec immeritò tristis est, qui ad solutionem non dilectione adducit, sed terrore cõstringit. Christi.n. debitor lętus, Cæsaris tristis est; quia hũc ad soluendũ amor cogit, illum pœna compellit: hic premijs prouocatur, ille supplicijs coarctatur.

CAPVT VII.

De superindictionibus.

SVMMARIVM.

1 *Superindictio quid olim fuerit.*
2 *Superindictio quomodo olim fieri consueuẽt.*
3 *Superindicendi rationem Romani ab Atheniensibus habens.*

1 OBseruatum est, †caussas pœnarum quib. plectunt rei condẽnati, olim populo exponi solitas, quæ expositio superindictio dicebat. c. 3. §. fi. de iureiu. c. 16. C. Ex quib. cau. inf.
2 irrog. †Eaq; superindictio uel fieri titulis, solet, vel præconis elogio. Suetonius in Domitiano: Patrẽfamilias ꝙ Thracẽ mirmilloni parẽ munerario imparẽ dixerat, detractũ ẽ spectaculis in arenã canib. obiecit, cũ hoc titulo. [Impiè locutus parmolarius.] Et in Caligula: Romæ, inquit, publico epulo seruũ, ob detractã lectis argenteã laminã, carnifici cõfestim tradidit, ut manib. abscis s, atq; ante pectus ẽ collo pẽdẽtib. præcedẽte tit. q cãm pęnę indicaret, p cętus epulãtiũ circũduceret. Atq; ita superindici titul' solet. Cęterũ pconis elogio superindici tũc dicebat. cũ præco publicẽ cãm supplicij proclamaret. Spartian. in Seuero: Fustib. eũ sub elogio eiusdẽ pconis cæcidit, [Legatũ populi Romani hõ plebeius temerè amplecti noli.] Lãpridi' in Alex. Accusari eũ Alex. iussit, probatiſq; p testes oib. & qb. pñtibus qd accepisset, & qb. audientib. qd pmisisset, in
3 foro transitorio ad stipitẽ illũ ligari præcepit, & fumo apposito, quẽ ex stipulis, & humidis lignis fieri iusserat, necauit, pcone dicẽte; [Fumo punit, q fumũ vẽdidit. Quib. addẽdũ ẽt est, qđ sic D. Ambrosius in sermone 90. scribit: Ad hæc insanus iudex iussit eã expoliari, & nudã ad lupanar duci sub voce pconis dicẽtis, [Agnẽ sacrilegam virginẽ, Dijs blasphemiã inferẽtẽ, scortũ lupanarib. datã.† Et hãc qdẽ superindicẽdi antiquã rõnẽ Atheniensibus vñr Romani acceptã tulisse. Suidas.n. autor est, quũ Athenienses quidam Apollinem contemnerent, & in eius fano ventrẽ exonerarent, Pisistratum id facinus capite sanciẽtẽ custodes cõstituisse, & quẽ illi deprehẽderant, eũ vinctũ iussisse in uia flagris cædi, pręcone proclamãte: Ο Δ' ΑΝΗΡ ΚΟΛΑΣΘΕΙΣ ΑΠΟΘΑΝΕΙΤΑΙ, ΟΤΙ ΟΛΙΓΩΡΕΙ ΤΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΟΣ,

CAPVT VIII.

Iudices olim in leges iurare solitos, & quid sit apud Horatium Puteal Libonis.

SVMMARIVM.

1 *Iudices olim iurare soliti.*
2 *Puteal Libonis quid.*
3 *Puteal vnde dicatur.*
4 *Puteal Libonis vbi situm fuit.*
5 *In aram iurantes, aram tenebant.*
6 *Puteal flagellare est peierare.*

IVdices olim iurare solitos ex Cicerone cõstat. Sic.n. Act. 1. in Verrẽ scribit: Hoc factũ 1
esse in hac ciuitate, cũ senatorius ordo iudicaret, ut discolorib. signis iuratorũ hoĩum sñiæ notarent. In quem locũ Asconius, Iuratorum hoĩum, inquit, iudicum, qui in leges antequã iudicarent, iurare consueuerant. Idẽ Asconius celebrata reiectione, & sortitione perfecta, iudices in leges iurasse, ut obstricti religione iudicarẽt, alio loco testatus est: addiditq; prætorẽ nõ iurasse, Ciceronis autoritate motus, qui sic ĩ eadẽ actione prima de M. Metello scribit: Nũc tñ eo aĩo sum, vt eo iudice quam prętore hãc rẽ trãsigi malim, & iurato suã, q̃ iniurato aliorũ sñias cõmittere. Nimirum quia si iudex esset Metellus, tabellam iudiciariã iuratus acciperet: sin prętor, iniuratus tabellas oĩum iudicum haberet in ptãte. Eoque pertinet quod ad hũc modũ de Tiberio scripsit Annalium li. 1. Tacitus. Ad qđ exarsit adeo, ut rupta taciturnitate proclamaret, se quoq; in ea caussa laturũ sñiam palam, & iuratum. Et de hmõi quidẽ iuramento uisus est sentire Iustinianus, cũ ita scriberet: Cui.n. non est cognitum antiquos iudices

iudices nō aliter iudicialē calculum accepisse, nisi prius sacrm præstitissent, oī mō se cū veritate, & legum obseruatione iudiciū esse dispo situros? c. vlt. in princ. C. de iudiciis. Sane iurm istud ad arā pstari solitū, ex Symmacho, & D. Ambrosio pbari liquidò pōt. Cum. n. Gratian° Imperator, arā ad quā iurari solebat, euerti & complanari iussisset, huius aræ Symmachus ab Imperatoribus Valentiniano, Theodosio, & Arcadio restitutionem obnixe postulās, sic lib. 1. epist. scripsit: Vbi in leges vestras, & uerba iurabimus? qua religione mens falsā terrebitur, ne in testimoniis mentiat? Oīa quidem Deo plena sunt, nec vllus perfidis tutus est locus. Sed plurimū ualet ad metum delinquendi, ēt pſentia religionis urgeri. Illa ara concordiā tenet oīum, illa ara fidem conuenit singulorum; neq; aliud magis autoritatem facit sententiis nostris, q̄ quod oīa iuratus ordo decernit. Hæc Symmachus. D. aūt Ambrosius, simul atq; huius aræ ab Imperatoribus restitutionē intellexit uehementer Symmachum cum suis postulare, idne fieret, impedire sedulò conatus est, Imperatori Valentiniano ad hunc modū scribens: Si hodie gentilis aliquis imperator qđ absit, arā statueret simulachris, & eò conuenire, cogeret Chrianos, vt sacrificātib° inter essent, vt oppleret anheliț°, & ora fideliū cinis ex ara, fauilla de sacrilegio, fumus ex busto, & in ea curia snīam diceret vbi iurati ad aram simulachri, in snīam cogerentur (pp̄ea. n. interpretantur arā locatam, vt eius sacro, vt ipsi putant, vnusquisq; conuentus consuleret in mediū) cum curia maiore iam Christianorum numero sit referta, persecutionem esse crederet Christianus, qui cogeretur tali optione ad senatum venire: quod fit plerunque: iam etiam iniuriis conuenire coguntur. Te igitur Imperatore Chriani in arā iurare cogent. Quid est iurare, nisi eius quem testare fidei tuæ præsidē diuinā potentiā confiteri? Te Imperatore hoc petitur & postulatur, vt arā iubeas eleuari, sūptū sacrificijs prophanis dari: Sed hoc nō potest sine sacrilegio decerni. Vnde rogo te, ne id decernas, statuas, vel in hmōi decreta subscribas. Hæc Ambrosius. Cæterum hanc arā, si nō Puteal Libonis appellari, saltem in locū euersi Putealis olim Apollini, aut Mercurio (lyris. n. exornabatur) consecrati restitutam, & Victoriæ postea cōsecratā fuisse, diuersis, vt credam, cōiecturis adducor. † Puteal enim Libonis ara fuisse videtur in comitio, in gradibus ipsis ad læuam curiæ sita in quam iurari solebat. De quo Puteali sensisse Plautum suspicor cum sic in Curcul. scriberet. 2

Qui periurum conuenire vult hominem, mitto in comitium.

Hoc est, ad Puteal Libonis. † Dictūq; Puteal à puteo, in quo Accij Nauij nouacula cū cote defossa fuerat. Qua de re sic scribit Liuius lib. 1. Statua Accij capite velato, quo in loco res acta est, in comitio in gradibus ipsis ad leuā curiæ fuit. Cotē quoq; eodem loco sitā fuisse morāt, ut esset ad posteros miraculi eius monumētū. Ab hoc aūt cotis, & nouaculę puteo, Puteal nomē accepisse testis est Cicero lib. 1. de diuinat. Cotē aūt illā, inquit Cicero, & nouaculā defossā in comitio supraq; impositū Puteal accepimus. Et Puteal illud, Libonis fuisse Puteal, Sextus Rufus ī lib. de regionib. vrbis satis ostendit, cū in octaua regione, q̄ forū Romanū dr inter senaculū aureū, & comitiū Puteal Libonis expſsè collocat, hūc ī modū; [Senaculum aureum: Puteal Libonis: Comitiū.] Porro arā fuisse Libonis Puteal, nō domū, nō tribunal, vt quibusdā eruditis viris esse persuasum intelligo, ex antiquissimis Laurinorū, & Huberti Goltij qbusdā numismatib. aīaduerti. Et quia Symmachus arā, q̄ restitui postulat, concordiā tenere oīum expresſè scribit, idcirco arā illam cuius Symmachus, & Ambrosius meminerunt, aut Puteal fuisse Libonis est uerisimile, aut eius certè tandem euersi, in iureiurando religiosè suscipiendo, locum occupasse. Siquidem Puteal Libonis ad concordiā, & euentum bonū in nūmis illis expresſè refert: hoc est ad iudicum concordiam, snīarumque euentū bonū. Ea nimirum formula, qua sentētiarum euentus vendere scripsit Iulius Paul°, Sent. lib. 5. tit. 25. ī fi. c. 15. §. 24. de iniuriis. Quo sensu Puteal Libonis visus est Horatius accēpisse, in epist. ad Męcenatem tertia, epist. lib. 1. 3

Forum, Putealóq; Libonis.
Mandabo siccis.

Quia. n. iudices iurare, vt obstricti religione iudicarent, cōsueuerāt, vīr electi iudices ante quā iudicaturi curiā ingrederent, ad Libonis Puteal, † quod ad læuā curiæ in gradibus sitū erat, iuraturi declinasse, & inde iureiurādo ad aram soleuniter præstito, curiam ingredi, con- 4

sue-

sueuisse. Eoq; arbitror Horatiū respexisse, dū forum, Putealq; Libonis mādat siccis, hoc est, sobrijs. & ieiunis hominibus. Quasi dicat, sint illi sobrij, abstineant illi à luxu, & crapula, q̄ iudices sortiti ad Puteal Libonis in lege iuraturi sese conferūt. Meminit Epistolarū li. 4. Plinius, cuiusdam senatuscōsulti, quo q̄ negotij aliquid haberent, iurare debebant nihil se ob aduocationem cuiquam dedisse: idq; etiā cau
1 tū fuisse lege Cincia, nemini dubiū est. Et aduocatos etiam iurasse, nihil se ob aduocationē accepisse, nō ē obscurū, si p̄sideremus, q̄d sibi voluerit Horat. Sermonū lib. 2. Sat. 6. cum ita scriberet:

Ante secundam
Roscius orabat sibi adesses ad Puteal cras.

Sēsus. n. est, Roscius caussam dicturus, te aduocatū postulat. Et quia iurare in aram cū aduocatis suis litigatores solent, hi q̄dē, nihil se dedisse, cauisse aut promisisse; illi verò, sese nihil accepisse ob aduocationē, idcircò dixit Horatius, Roscium orasse aduocatum suū, vt sibi adesset ad Puteal Libonis, hoc est, ad arā illā, in quam hmōi iusiurandum solet p̄stari. Et ita hos duos Horatii locos esse accipiendos omni ausim asseueratione contendere. Alioquin iis
2 idonea quænam essepotest subiecta snīa? aut quidnam ara illa, quæ Libonis Puteal appellaī, cum curia, cum foro, aut cum iudiciis haberet commune? Nunc videndum est, quidnam sibi Persius voluerit cum ita scriberet Sat. 4.

Viso si palles improbe nummo,
Si facis in penem quicquid tibi venit amarum,
Si Puteal multa cautus vibice flagellas,
Ne quicquam bibulas populo donaueris aures.

Sensus est frustra candidatus te populo commendas, si auarus es, si adulter es, si periurus es. Nequicquā populo donaueris aures bibulas, hoc est, q̄ tui commēdationem sic possint imbibere, vt eius in comitiis velit populus meminisse. Et sic quidē Puteal multa vibice fla-
5 gellare, nihil esse aliud vī, q̄ peierare. † eos qui in arā iurabant, arā iurantes tenuisse, testis est pro L. Flacco his verbis Cicero: Ergo is, cui, si arā tenens iuraret, crederet nemo per epistolā, quod volet, iniuratus probabit? Ideoq; si is qui in aram iurabat, peieraret; sic illi diuo, ad cuius aram iurabat, iniuriam facere existimabat, vt nō tangere, sed flagellare potius multa
6 vibice suo periurio arā diceref. † Arā igī tāgit, qui ex aīi sui snīa iurat, aram flagellat, qui peierat. Eoq; referendum etiā est illud Ouidij.

Si Puteal, Ianumq; times, celeresq; calendas.

Versum. n. hunc de eo debitore esse accipiendū puto, qui peierare timēs occursū fugit creditorum celerisq; vsurarum calēdas detestaī.

CAPVT IX.

Iteratarum dictionum obseruatio singularis.

SVMMARIVM.

1 *Iterari voces interdum consueuisse.*

Anulis, quod sciā, interpretib. est aīaduersum, † iterari interrupto sermone 1
per hypostigmē dictionis interdum cōsueuisse. Idq; elegantiæ potius, q̄ vitio autores veteres tribuisse, exēplis aliquod manifestū faciā. Apud Vlpianum sic scriptū inuenio: Non tñ si incantauit, si imprecatus est; si, vt vulgari uerbo imposterum vtar, si exorcizauit. c. 1. in pri. de extraord. cognit. Idem Vlpianus sic ēt scribit: Interdum tñ, etsi scientia noceat, tñ restitutio facienda est. c. 5. quod falsò tut. Et aliis locis. Interdum tamen, etsi senatusconsulto locus sit, tamen in alium datur actio. c. 7. §. 7. de S.C. Maced. Interdum tñ, etsi non sint coniuncti, tñ vsusfructus legatus alteri accrescit. c. 1. §. 2. de vsufr. accresc. Nec id etiam uisus est neglexisse Cicero, cum sic ad Plācium scriberet: Sed tamē, etsi antea scripsi, quæ existimaui scribi oportere, tñ hoc tp̄e breuiter commonendum putaui. Et his quidem exemplis quinq; Ioannes Castelius, vir doctissimus, mihiq; amicissimus, omnium primos obseruauit illud ēt rectè adiungi posse, q̄ in Eunuchi Prologo sic apud Terentium legitur.

Habeo alia multa quæ nunc condonabitur,
Quæ proferentur post si perget lædere,
Ita vt facere instituit.

Et hæc sanè Castelii nostri coniectura, eò videri probabilior potest, quod sic etiā Celsus de repositis nummis scripserit: At eos quos quis repositos habet, vt quidam bellis ciuilib. facti fassent, eos legato cōtineri. c. 79. de leg. 3. Hæc cum non considerarent iuris quidā interpretes doctissimi, persuadere conati sunt unica dictione [tametsi] pro [quāuis] interdum vsos esse. Quibus ego, vt non assentiar, cum iis alioqui plurimum tribuam, certè hæc facit iteratarum dictionum singularis obseruatio.

CAPVT

CAPVT X.

De pœnis iniustè prouocantium, & quæ dicatur præiudicialis multa.

SVMMARIVM.

1 *Iudicio contendentes sacramento interdum quingentenario, interdum quinquagenario prouocabant.*
2 *Iudicio vinces sacramētum ex loco sacro auferebat.*
3 *Iudicio victus prouocabat.*
4 *Cautio, & sponsio differunt.*
5 *Appellationes quomodo fieri soleant.*
6 *Res iudicata præiudicium dicitur.*
7 *Multa præiudicialis quæ.*

1 QVi iudicio inter se contendebant, hi inuicem se sacro interdum quingentenario, interdum quinquagenario prouocabant. Nam qui petebat, & qui inficiebatur, de aliis rebus vterq; quingentos asses, de alijs item certū alium, & legitimum numerum aſsium apud pontificem siue æditūum, hoc est, in æde sacra
2 deponebat.† Qui autem iudicio vicerat, is suū sacrum ex loco sacro auferebat, victi ad ærariū redibat, quemadmodū à Festo, & Varrone tra-
3 ditū est. † Rursus, si ab hmôi iudicio is qui victus erat, prouocaret responsionem faciebat, [Ni iustè prouocasset:] eaque sponsione ab ea parte, quæ succubuerat, certus solet aſsiū numerus deponi, quem is qui iudicio vicerat, si prouocatū ab aduersario suo iniustè videret, auferebat. Quòd si deponere nihil vellet appellator, saltem de certa æris pęna, ex die accepto rum apostolorum intra diē quintum idoneè cauere datis fideiussoribus cogebatur; quāuis interim expeditius esse scripserit Iulius Paul^9, pœnā ipsam, hoc est, certum numerū aſsiū, aut qd aliud pro pęna deponere, quā de pœna p̄standa cauere.† Et ita qdē inter se differre vñr
4 cautio, & spōsio. Sponsio.n. rectè fieri sine cautione pōt; cautio verò sine sponsione non rectè pęnis iniustè prouocantiū applicatur. Nam si paratus esset appellator pęnā deponere, quāuis ea sine sponsione deponi non potuerit, nulla tñ opus erat cautione, nullisq; tabulis. Idq; sibi visus est Paulus voluisse, cum ita scriberet Sniarum libro quinto, tit. 33. Cum à pluribus sententijs prouocat, singulę cautiones exigēdę sunt, & de singulis pęnis spondendū. Cæterum hanc sponsionū, & cautionum antiquā obseruationē vsi sunt primi sustulisse Imperatores Diocletianus, & Maximianus, capite sexto, in fi. C. de appellationibus. Et tunc quidē in locum cautionis, sponsionisq; ea vr̄ indicendæ prouocantibus multæ rō successisse, de qua Gratianus, Valentinianus, & Theodosius ita scribūt: Prouocantibus multas, nisi ex nostris decretis nō patimur imponi. capite quadragesimo tertio. C. Theodosian. de appellationibus. Sensus .n. est, non litigatorū amplius arbitrio statuendas esse iniustè prouocātiū pęnas, sed maiorū, q̄ de appellationibus cognoscūt, iudiciū decretis.† Solent tā ad ipsos Imperatores, quā ad p̄- 5
fectos p̄torio, p̄sides, aut proconsules ab inferioribus iudicibus appellationes fieri. Et idcirco in hoc rescripto, quod ad ducē Aegypti dirigitur, hæc verba, [Ex nostris decretis,] sic accipienda sunt, vt ea de iudicialibus, non āt de aliquibus imperialibus principū decretis intelligi debeāt. Igr̄ ex nostris decretis, hoc est, ex maiorū de appellationibus cognoscentiū iudicū decretis pęnæ prouocantibus imponi dēnt. Et ita quidē abolita fuisse vr̄ de pœnis iniustè p̄uocantium cauēdi, & spondendi vetus rō, inq; eius locū hæc multę iudicū decretis prouocātibus indicēdæ autoritas successisse. Hæc cum ita se habeant, nunc ēt mihi in mentē venit, eādē hanc multā posteriores Imperatores, aliosque Latinos autores, præiudicialem appellasse: nimirum † rem iudicatam rectè præiudiciū 6
dici non ignorantes. Sic.n. præiudicium accepisse vñr ijdem illi quorum iam memini Imperatores. Obiecta, inquiunt, appellatione, etiā si à iudicio interposita dicatur, vel ad nos, vel ad cognitorem sacri auditorij solenniter caussa mittatur. capite quadragesimoquarto. Codice Theodosian. de appellationibus. Sēsus enim est, non à nominatione duntaxat, aut alijs grauioribus decretis, sed ēt à pręiudicio, hoc est, à re iudicata, appellari & principes, & pretorio præfectos posse. Et hāc quidem huius rescripti interpretationem nostram mirum in modum confirmat Caſsiodorus, sic libro quarto Variarum scribens: Vir spectabilis Leberius dolēda nobis aditione suggeſsit, iugē suā in vestro iudicio cōtra iuris ordinē p̄grauatā. Quod si ita est, remotis p̄iudicijs apud arbitros, quos partiū cōsensus elegerit, te imminēte, caussa legib. audiatur. Hæc Caſsiodorus. est.n. in hoc loco aliud nihil, [Remotis p̄iudicijs,] q̄ [nulla p̄rsus rerū prius iudicatarū habita rōne.] Igr̄ p̄iudiciū, nihil aliud interdum est, q̄ res prius iudicata.† Indeq; multā decretis iudicum prouocan- 7
tibus

tibus impositam appellari præiudicialem, aut præiudicij multam consueuisse est verisimile, quod ea propter præiudicium, hoc est, rem prius iustè, rectéq; iudicatam, & temere audacia furoris appellatam indiceretur. Quo sensu iudiciaria autoritate præiudicialis multæ excipere, & sustinere iacturam, scripserunt Imperatores c.50.& 65.C.Th.de appellat. Et hāc quidem præiudicialis multæ interpretationē confirmat Symmachus, sic Theodosio Augusto scribens: Episto.li.1. Nec officium partibus defuit, ad multam pręiudicij suggerendam. Et in epistola trigesimaseptima, eiusdem libri primi: Tunc, inquit, auditorij sacri iudex, rectoris affatu super appellatione est consultus, & præiudicialem multam statuit prouocationibus inferēdam. Et paulò post in eadem Epistola: Nam & vir spectabilis decessor meus, cum multam didicisset exactam, quam decreto sacri auditorij appellatio præiudicialis agnouerat, statuit causam criminis ad se debere transferri. Idem Symmachus multam hanc ad ærarium pertinuisse, in eadem Epistola expresse testatur, his verbis: Sed cum & tempus reparationis esset emensum, & pœnam probationis, aut expectaret, aut sumpsisset ærarium, pronūtiaui cognitionem sacri esse iudicij. Et hæc de pœnis iniustè prouocantium.

CAPVT XI.

Quæ sint vela regia,

SVMMARIVM.

1 *Vela regia quæ dicantur.*

2 *Velum regium, seu purpureum fuit imperatoriæ nauis insigne.*

3 *Vela regia, aliàs aulæa Attalica dicuntur.*

4 *Vela quædam ornamenti, quædam instrumenti loco fuisse.*

5 *Vela regia cortinas regias designant.*

PRohibent Theodosius & Valentinianus Imperatores, ne quis priuatus vela regia suspendat. c.2. C. Vt nemo priuatus. Si me rogaueris † quæ uela dicantur regia, respondebo,
1 vela purpurea, auro, preciosisque lapillis, & gēmis prætexta, quibus Imperatores, alijque reges, & summi Principes in suis palatijs vti consueuerunt. Sic uela regia uisus est Tertullianus accepisse, in libro de habitu muliebri. Sed & parietes, inquit, Thyrijs, & hyacinthinis, & illis regijs velis, quæ vos operosè resoluta trāsfiguratis, pro pictura abutuntur: uilior est apud eos purpura quàm rubrica. Haud dubiè per vela regia, purpurea vela intelligens. Idq; ex Plinio euidenter potest intelligi. Sic.n. Nat.histor.lib.19.capite primo scribit. † Velo 2
purpureo ad Actium cum Mar. Antonio Cleopatra uenit, eodemque effugit; hoc fuit imperatoriæ nauis insigne. In hoc enim loco per velum purpureum, regium velum, siue imperatorium intellexit omnino Plinius. † Hæc uela 3
alio nomine appellata fuisse videntur aulæa Attalica. De quibus lib.9.cap.1. sic scribit Valerius Maximus: Quid.n. sibi voluit Princeps suorum temporum Metellus Pius, tunc cum in Hispania aduentus suos ad hospitibus aris, & thure excipi patiebatur, cū Attalicis aulęis contectos parietes læto animo intuebatur? ex quo loco aulęa Attalica fuisse vela pretiosissima constat, quibus ipsi etiam Reges vtebātur. Et idcirco non satis intelligo an rectè scripserit Nonius Marcellus, aulæa genus esse vestis peregrinæ: hunc proferens ex lib.3. de vita populi Romani Varronis locum; Ex hæreditate Attalica aulæa, Chlamides, pallæ aureæ. Fortassis rectius esse genus veli peregrini, & quidem pretiosissimi, aulæa Attalica scripsisset Nonius: † Habebant autem veteres quædam vela 4
ornamenti, quædam instrumenti loco. capite 12.§.11. de instrumento & instructo legato. Et quia ipsos Reges, summosq; Principes in ornamentis sic imitari homines quidam priuati non verebantur, vt in redimendis pretiosissimis quibusq; tabulis tā sculptis, quàm pictis, velisq; etiam regijs, sumptus enormes profunderent, quibus plerique prodigalitate nimia ad extremam redigebantur necessitatem, vtile visum fuit Theodosio prohibere, nē quis priuatus vela regia suspendat: hoc est, ne quis priuatus regijs velis parietes suos exornet, sed aulæis vulgaribus contentus sit. Et huic quidē interpretationi nostræ omnino consentaneū est, quod sic ad Marcellam scripsit Diuus Ambrosius, epistolarum lib.5. Illic nuntiatum est mihi comperto, quòd ad Portianā basilicam de palatio decanos misissent, ut uela suspenderent. † Nam per huiusmodi vela cortinas intelligi regias, expressè testatur idem Ambrosius. 5
Sic enim de velis ijdem sentiens in eadem epistola scribit: Dum hęc tracto, suggestum est mihi cortinas regias esse collectas. Et paulò post: Postea verò quàm cognoueram corti-

nas

nas regias inde sublatas. Ecce, quæ modò vela dixerat, ea nunc cortinas regias Ambrosius appellat: Haud dubiè per vela regia, cortinas regias, & p regias cortinas vela regia intelligês.

CAPVT XII.

De iure publico.

SVMMARIVM.

1 *Consecrationem fuisse iuris publici. & 3.*
2 *Ius publicum quid sit. & 4.*
5 *Ius publicum l. regia sublatum esse.*
6 *Arrogationes quomodo fiant apud principem.*
7 *Sacerdotes per principem fiebant.*
8 *Magistratus per principem creatos esse.*
9 *Testamenti factio quomodo sit iuris publici.*
10 *Testamenti factio est iuris priuati, & quare.*
11 *Ius publicum l. regia sublatum est.*

1 COnsecrationem † iuris fuisse publici testatur expresse Cicero pro domo sua; Dico, inquit, apud Pôtifices, augures adsunt, ver
2 sor in medio iure publico. Vlpianus cum † publicum ius diffiniret ius illud esse publicum dixit, quod ad statum rei Romæ spectat. c. 1. §. 1. de iustitia & iure. Quo in loco malè legitur, [Rei Romanæ;] legendum. n. esse, [Reip. Ro-
3 manæ,] ipsa publici iuris definitio postulat. † In his autem quæ ad statum Reipublicæ Romanæ spectabant, adhibitos olim ante legem regiam augures interdum, & pontifices fuisse, populumq; in comitium vocari consueuisse, si quid Deo ritè consecrandum esset, si qui sacerdotes, si qui magistratus creandi, neminê tàm mediocriter in historiis versatum puto, vt id ignoret. Proinde quonam iure tunc magistratus, sacerdotesq; crearêtur, & consecrationes fierent, si quis interrogaret, nonne diceres iure publico: At posteaquam populus omne ius, omnemque potestatem suâ in principem transtulit, quale ius in principem fuisse translatum dices? nonne ius populi: non-
4 ne ius publicum? † Quid est enim aliud ius publicum, quàm ius populi? Quamobrem
5 quis est qui non intelligat, † publicum ius lege regia sublatum esse, & ob id nulla iure ciuili nostro extare vestigiam? Sanè cum Aristonem peritissimum, & priuati iuris, & publici, partê que iuris publici, ius senatoriû esse scriberet Plinius epist. lib. 8. iudicâs ius publicum, eiusque partê senatorium lege regia prorsus abolitum esse hæc verba subiecit: Priorum têporum seruitus, vt aliarum optimarum artium, sic etiam iuris senatorii obliuionem quandâ, & ignorationem induxit. Quotus enim quisque tàm patiens, vt uelit discere quod in vsu non sit habiturus? Nec alio mihi uisus est Iuuenalis respexisse Satira decima, sic de populo Romano scribens.

Nam qui dabat olim.
Imperium fasces legiones. & omnia, nunc se
Continet atq; duas tantum res anxius optat,
Pana & circenses.

Idq; considerans Vlpianus, ius publicû in sacris, sacerdotibus, & magistratibus constitisse ait, non aût, vt malè in oibus exêplaribus solis Florêtinis exceptis legi videmus, côsistere. d. §. 1. p sacra, nô sacrificia, sed dedicationes, & consecrationes; p sacerdotes, solênes eorum sortitiones, apprehêsiones, inaugurationes, electionesq;, & p magistrat⁹, comitia ꝓsularia, ptoria, tribunitia, ędilitia, & sic deinceps, intelligês. In iis. n. oibus publicû ius olim constitit. Eoq; iure sublato, princeps loca publica dedicabat, nô ppls, c. 9. de rer. diuis. † Apud principê lege cu- 6
riata pŝente populo arrogationes fiebát, q̃ antea calatis comitijs autore populo peragi etiâ sine autoritate principis iure publico solebát, teste Gellio Noc. Attic. lib. 5. ca. 19. Caio c. 2. de adop. & Cicerone p domo sua. Et certè apud principê arrogationes duob. fieri modis psue uisse, suo loco demôstrabit, vno q̃dê, lege curiata, altero lege regia. Lege curiata, pŝente puocato q; pplo; lege regia, p rescriptû sine pŝentia populi. Idq; hinc euidentissimum est, quod fęminæ, quas lege curiata arrogari posse negat Gell. regia lege arrogentur rectè per principis rescriptum. c. 21. de adopt. † Eadem lege regia 7
princeps, nô populus sacerdotes faciebat. Qua de re scribit ad hunc modum Plin. epist. li. 4. Gratularis mihi quod acceperim auguratum. Iure gratularis: primû, quod grabissimi principis iudicium in minoribus êt rebus consequi pulchrum est. Idem Plin. Imperatori Traiano sic êt scribit epist. li. 10. Rogo dignitati, ad quâ me prouexit indulgentia tua, vel auguratum, vel septemuiratum, quia vacat, adijcere digneris. † Magistratus quoque principem creasse, 8
nô ex Modestino solum, c. 1. de l. Iul. amb. sed êt ex eod Plin. constat, qui sic lib. 4. epist. scribit: Vt nouissimus à Nerone factus est consul, ita postremus ex oib. quos Nero consules fecerat, decessit. Illud nunc reliquum est, vt dispiciamus

ſpiciamus quo ſenſu ſcripſerit Papin. teſtamẽti factionẽ nõ priuati, ſed publici iuris eſſe, ca.
9 3. Qui teſt. fac. poſ. †Olim teſtamẽti factio iuris idcircò fuiſſe publici vr, qđ teſtamẽta, non minus quã magiſtratus, ſacerdotes, conſecrationes, adoptioneſq; calatis comitijs publica, hoc eſt, populi Romani, opus hrent autoritate. At poſtea quã ſublato iure publico calatis comitijs teſtamẽta condi deſijſſent, & priuato iure ꝑ æs, & librã ſic cõderent, vt ne principalis qđẽ in ijs interponeret autoritas, dubiũ nõ vr, q̃n teſtamẽti factio oĩno publici iuris eſſe deſierit; pſertim ſi rectè Theophilus ait, cũ primũ ꝑ æs, & librã cõdi cęperant teſtamẽta, tũc lõgo tꝑe antiqua illa calatis comitijs, & in ꝓcinctu teſtamẽtorũ gña in deſuetudinẽ abijſſe. Erat igr non publici, ſed priuati iuris teſtamẽti factio tꝑe Papiniani, hoc eſt, iuris ciuilis: habita videlicet cõſideratione antiquæ cuiuſdã publici, priuatiq; iuris driæ, lege regia prorſus abolitæ. Ad quã driam Papinianum ſuſpicor reſpexiſſe, & ſic notis ſcripſiſſe. [Teſtamẽti factio nõ. P. ſed. P. I. eſt.] hoc eſt, teſtamenti factio nõ publici, ſed priuati iuris eſt. Ed idcircò aut notis deceptũ eſſe Tribonianũ veriſimile eſt, q publici, nõ priuati iuris teſtamẽti factionẽ eſſe cõtẽdit, aut certè eius librarios verborũ tráſpoſitione, qđ fieri frequenter ſolet, turpiſſimè lapſos, aut deniq; calatis comitijs, qđ mihi nõ vr, ẽt Papiniani tꝑe fieri teſtamẽta cõſueuiſſe. Nec ijs aſſentior, qui Accurſiũ ſecuti, teſtamenti factionẽ ſic apud Papinianũ interpretantur, quaſi Papinianus contenderit, ius teſtamentorũ faciendorum tribui iure publico, & legibus. Nihil. n. aliud apud Papinianum quęritur quàm teſtamẽti factio, non quo iure cuiquam tribuatur, ſed cuius iuris ſit; hoc eſt, quo iure fiant teſtamenta, publico ne, an priuato, publice ne, an priuatim: ſicut quærimus magiſtratuũ creatio, conſecratio, aut adoptio, cuius iuris ſit, hoc eſt, quo iure creentur magi-
10 ſtratus, res conſecrẽtur, adoptiones fiant. † Eſt igr priuati iuris, nõ publici teſtamẽti factio. Et licet legibus ea tribui rectè dicatur, malè tñ, vitioſeque habito alicuius priuati iuris reſpe-
11 ctu, tribui publico iure eadẽ exiſtimať. † Lege. n. regia ius publicũ penitus ſublatũ, in Principes conſtat tranſlatũ eſſe, & ꝑ cõſequẽs oẽm abolitã publici, priuatiq; iuris antiquã driam. Igitur non publico, ſed ciuili, hoc eſt, priuato iure tribui faciendi teſtamẽti ius, & pũs ſolet. Et hoc qđẽ toties dicẽdũ eſt, quoties priuato iuri publicũ ius opponitur, quod ante legẽ regiã fieri perpetuò ſolebat. At poſtq̃ lex eſſet lata regia, quod ante eã legẽ priuatũ dicebatur, hoc tũc, & eſſe, & appellari ius publicũ cœpit. Quo ſenſu ius publicum accepiſſe viſus eſt Papinianus, in c. 15. §. 2. Ad leg. Falcid. Et cum ius publicum priuatorũ pactis mutari non poſſe, ſcriberet idem Papinianus c. 38. de pactis: nõ dubiũ eſt, quin priuatum, hoc eſt, ciuile ius, ꝓ publicũ intellexerit. Atq; hęc quidẽ hactenus de iure publico: de quo peſſimè diſſerunt, & ſentiunt omnes alij.

CAPVT XIII.

Reſponſum quoddam Martiani integrum nõ videri, & illud quomodo reſtitui poſsit obiter demoſtratum.

SVMMARIVM.

1 *Interpretatio § ex hoc quæſitum. l. & ſeruorum. ff. de ſtat. hom.*

Et hoc quæſitũ eſt, inquit Martianus, ſi ancilla pręgnans manumiſſa ſit, deinde ancilla poſtea facta, aut expulſa ciuitate, pepererit, liberũ, an ſeruum pariat: & tñ rectius probatũ eſt, liberũ naſci, & ſufficere ei, q in ventre eſt, liberã matrẽ, vel medio tꝑe habuiſſe. c. 5. §. 3. de ſtat. hom. †Qui locum hũc interpretãtur, ſedulò conantur oſtendere quomodo fęmina ciuitate expulſa libertatem perdat. 1 Et quia deportatione libertas non admittitur, quę deportatio expulſionis quędam ſpecies eſt; nonnulli idcircò de libertate quę iuris duntaxat Quiritiũ eſt, hunc locum eſſe accipiendũ contenderunt. Sed falluntur. Vnã. n. eandẽq; libertatem ancillis, ijſq; fœminis quę expulſę ſunt ciuitate, viſus eſt ademiſſe Martianus. Et idcircò mihi planè perſuaſum habeo, locum hunc imꝑfectũ eſſe, & ſic reſtituẽdum: [Ex hoc quęſitũ eſt, ſi ancilla pręgnas manumiſſa ſit, deinde ancilla poſtea facta, aut expulſa ciuitate pepererit, liberum; an ſeruũ, ciuẽ, an peregrinũ pariat? & tñ rectius probatũ eſt liberũ, & ciuẽ naſci, & ſufficere ei, q in uẽtre eſt, liberã matrẽ, vel ciuẽ medio tꝑe habuiſſe. Et hanc qđẽ reſtitutione noſtrã vera huius rñſi ſnia oĩno pollulat. Duæ enim hic a Martiano proponuntur quęſtiones diuerſę; vna quidem, de eo qui ex ancilla medio tꝑe libera natus eſt, altera uerò de eo qui naſcit ex peregrina, quę ciuis Romana

mana etiam medio tempore fuit. Et ad vtramque quæstionem hanc, visus est Martianus respondisse, liberũ nõ seruũ ex ancilla hmõi, & ciuẽ nõ peregrinũ ex hmõi peregrina procreari, c. 18. de statu hom. c. 6. §. 2. de hæred. instit. c. 2. §. 1. ad Se. Tertul. Cur aũt hæc verba, [Ciuẽ an peregrinũ,] & alia his similia deleta fuerint, illud fortassis in caussa fuisse existimari põt, quod ueteres peregrinitatis controuersias abolitas esse sibi persuasum Tribonianus habuerit. Eumq; nõ reprehenderẽ, si hæc quoq: uerba. [Aut expulsa ciuitate,] deleri fecisset. Is. n. retẽtis, & de etis alijs, dici nõ põt q̃ sint oĩa in hoc rñso perturbata, q̃ absurda, ne dicam inepta. Ipse Tribonianus sñiam hanc meam vehementer cõfirmat. Hunc n. eundem Martiani locũ, ijsdem planè uerbis sub titulo de ingenuis, Institutionum lib. 1. referens, hæc uerba: [Aut ex pulsa ciuitate,] sciens prudens omisit: Quòd sanè non fecisset, si ad aliam illam, quæ ab eodẽ Martiano tractabatur, peregrinitatis cõtrouersiam, ea uerba pertinere, tandem absolutis, editisq; pandectis, cum iam Institutionibus componendis operam daret, nõ animaduertisset. Aut igit in hoc rñso delenda sunt hæc uerba, [Aut expulsa ciuitate, uel certè illa, quæ superius posui, addenda. Et ita mihi videtur.

CAPVT XIIII.

De ludis Circensibus explicantur leges quædam obscuriores.

SVMMARIVM.

1 *Populum Circenses ludos exhibuisse expensis proprijs.*

2 *Certaminibus sacris deseruientes quæstus gratia, infamia notantur.*

3 *Tertullians liber de spectaculis.*

1 Theodorus Balsamon Synodi quæ fuit in Trullo canonem interpretans vigesimũquartum, autor est†populum Circenses ludos exhibuisse expẽsis ppris, domos, equos, stabula, & reditus habuisse p curriculis hmõi celebrãdis. Idq; sibi voluisse visus est Vlpianus, dũ inter publica ciuilia munera, equorũ Circẽsiũ spectacula referret, cap. 1. De muneribus. Cui planè consentaneum est, quod ad hunc modũ in vita S. Hilarionis scribit Diuus Hieronym. Sed & Italicus eiusdem oppidi municeps adversus Gazensem duumuirũ Marnæ idolo deditũ, Circẽses equos nutriebat. Hoc siquidẽ in Romanis vrbibus iam inde seruatur à Romulo, vt propter felicem Sabinarum raptum, ab ipso quasi consiliorũ Deo, quadrigæ septeno currant circuitu, & equos partis aduersæ fregisse victoria sit. Hic igitur æmulo suo habẽte maleficũ, qui dæmoniacis quibusdã imprecationibus, & huius impediret equos, & illius incitaret ad cursum, venit ad beatum Hilarionẽ, & nõ tam aduersariũ lædi, q̃ se defendi obsecrauit. Ineptũ visũ est venerando seni, in hmõi nugis orationẽ perdere. Cũ subrideret, & diceret: Cur. n. non magis equorũ pretiũ pro salute animæ tuæ pauperibus erogas? Ille rñdit, functionem esse publicã, & hoc nõ tã se malle q̃ cogi: nec posse hoĩem Christianũ vti magicis artibus, sed à seruo Christi potius auxiliũ petere, maximè contra Gazenses aduersarios Dei, & non tam sibi, q̃ ecclesiæ Christi insultantes. Rogatus ergo à fratribus qui aderant, scyphũ fictilem, quo bibere consueuerat, aqua iussit impleri, eiq; tradi. Quẽ cum accepisset Italicus, & stabulũ, & equos, & aurigam suum, rhedã, carcerumq; repagula aspersit. Mira uulgi expectatio. Nã & aduersarius hoc ipsum irridens, diffamauerat, & fautores Italici certã victoriã pollicẽtes, exultabãt. Igitur dato signo hi aduolant, illi præpediuntur; sub horum curru rotę feruent, illi pteruolantiũ terga vix cernunt: clamor fit uulgi nimius, ita ut ethnici quoq; ipsi cõcreparẽt, Marnas victus à Christo est. Hæc Diuus Hieronymus. Ex quo loco illud ẽt vr intelligi, qđ sic de agitatoribus maleficũ audientib. Valẽtinianus, Theodosius, & Arcadius Imperatores scribunt: qđ si quisq̃ ex agitatorib. cõtra hoc interdictũ venire tẽtauerit, vltimũ supplicium non euadat. c. fi. C. de malef. Dubiũ. n. non est, quin de ijs agitatorib. senserint Imperatores, quos maleficũ audientes, dæmoniacis quibusdã imprecationibus aduersariorũ equos impediuisse, & suos ad cursum incitasset, scribit D. Hieronymus: Id. n. agitatores facere interdũ cõsueuisse, nõ Hieronymus solũ, sed Arnobius, ẽt expressè testatus est, aduersus geutes lib. 1. sic de maleficis scribens: Quis. n. hos nesciat, aut sine claudib. reserare quæ clausa sunt, aut ora silentio vincire, aut in curriculis equos debilitare, incitare, tardare? Eoq; ptinet qđ ita Cassiodorus Variarũ lib. 3. scribit: Suscepit partem populi protinus inclinatẽ, & quos ipse fecerat tristes, laborauit iterũ reddere lætiores, modò agitatores arte superans,

perans, modò equorũ velocitate trãscẽdẽs: Frequẽtia palmarũ eũ dici faciebãt maleficũ. † Illud ẽt obseruari solet, vt agitatores, oẽsq; alij q̃ sacris deseruiũt certaminibus, ignominiosi nõ habeant. c. 4. in prin. de his q̃ not. inf. quãuis scripserit in li. de spectaculis expresse Tertullianus, eos ignominia dãnari solitos. De ijs enim solis sentire Tertullianũ arbitror, q̃ questus cã in certamẽ prodeũt. Hmõi siquidẽ homines notari infamia cõsueuisse, nec ipsemet inficias ire Vlpianus põt. Eos, inq̃t Vlpianus, q̃ quæstus cã in certamina descẽdunt, & oẽs p̃ p̃mium in scenã p̃deuntes, famosos esse Pegasus, & Nerua filius rñderunt: capite 2. in fi. de his qui not. infa. Haud dubiè certaminum appellatione, Circensia ẽt certamina intelligens. In hmõi. n. certamina quæstus caussa nonnullos olim descendisse, satis indicat idem Vlpianus, cum ita scribit: Equitij quoq; legato vsu, uidendum ne & domare possit, & ad vehendũ sub iugo uti: sed & si fortè auriga fuit, cui usus equorũ relictus est, non puto eum Circẽsibus his vsurũ; quia quasi locare eos vr̃. Sed si testator sciens eum huius esse instituti, & vitæ reliquit, vr̃ ẽt de hoc usu sensisse. c. 12. §. 3. De usu & habit. Sensus. n. est, si aurigæ, qui in certamẽ quæstus caussa solet descendere, vsus eq̃tij fuerit legatus, aurigã illũ equis hmõi in Circensi certamine hac sola de caussa vti non posse, q̃ ipse suam operã locans, equos ẽt quodãmodo videat locare, quodq; is cui rei alicuius relictus est usus, ipse quidẽ vti ea re possit, sed non utiq; alteri eam locare, aut cõmodare. Et id quidem tunc demum verum esse ait Vlpianus, si testator ignoret eũ huius esse instituti, & vitæ, cui reliquit vsum equitij. Nam si sciret testator, & sciens equitij legauerit usum aurigę, de hoc vsu vr̃ ẽt sensisse. d. §. 3. Et hæc hactenus de Circensib. ludis, de quibus si plura quis

3 desideret, inueniet † Tertulliani de spectaculis librũ singularẽ, in quo tã p̃spicuè de oĩbus spectaculorũ generibus differitur, vt prolixiorib. cõmentariis ea res vix vllis indigeat. Est ẽt in 3. lib. Variarũ Cassiodori epist. quædam Theodorici ad Faustum, in qua plenissimè Circensis totius certaminis ratio explicatur.

CAPVT XV.

Quæ sint inimicitiæ capitales.

SVMMARIVM.

1 *Amicitiam solenni ratione renunciasse veteres.*

2 *Inimicitias capitales quæ.*

Solent veteres, si quæ graues inter eos incideret simultates, amicitiã solenni quadam rõne renũntiare, & inimicitias p̃ntibus superstitibus profiteri. Quem morem euidenter uisus est Suetonius expressisse in vita Claudij, cũ scriberet Germanicum Pisoni amicitiam renũtiasse. Verba Suetonij hæc sunt: Ac ne tũc quidem vltra progessus, q̃ vt & amicitiam ei renũtiaret, mandaretq; domesticis vltionẽ, si quid sibi accideret. Ad hũc morẽ vr̃ ẽt Valerius Maximus respexisse, li. 4. Ait. n. Tiberium Gracchũ tribunus plebis inimicitias, ex professo cum Africano & Asiatico Scipionibus gessisse. Idem Valerius in eodem libro sic de Metello Macedonico scribit: Acerrimè cum Scipione Africano Macedonicus dissenserat, eorumq; ab æmulatione uirtutis profecta contentio ad graues, testatasq; inimicitias progressa fuerat. Nec id quoq; visus est Sidonius Apolinaris ignorasse, qui sic epist. li. 7. scribit: Inimicitias indictas honestè exercet, tardè credit, celeriter deponit. Cicero etiam autor est, inimicitias olim denũtiari solitas. Sic. n. pro Lucio Flacco scribit: Etenim cũ a clarissimis uiris iustissimas inimicitias sæpe cũ benè meritis ciuibus depositas esse uidissem, non sum arbitratus quenquam amicũ Reipublicę, postea quam L. Flacci amor in patriam perspectus est, nouas huic inimicitias nulla accepta iniuria denuntiaturum. His addatur sic etiam li. 10. epist. Senecam scripsisse: Inimicitias mihi denũtias, si quicquam ex his quæ quotidie facio, ignoraueris. Et de ira lib. 3. Hortensius, inquit, simultates tibi indiceret. & Cicero, si derideres carmina eius, inimicus esset. † Et hæc quidem cum ita sint, nunc 2 mihi videor intelligere, quales inimicitias appellauerint iurisconsulti capitales. c. 18. in fin. de procu. c. 15. de recept. arbit. c. 6. de excusat. c. 3. §. 9. de adim. uel trãsfer. leg. c. 9. de his quæ ut indig. §. Item si propter. Inst. de excus. Eas nimirum, quas alter alteri testatò denũtiauerat. Certè quia sanguinem, & uindictam spirabant ex professo, indeq; capitales appellatæ uideri omnino possunt. Nec aliud mihi voluisse uisus est Seneca, cum sic de ira lib. 3. scriberet: Quid iuuat tanquam in ęternum genitos iras indicere, & breuissimam ætatem dissipare?

CAPVT XVI.

Explicatur Tit. 17. lib. 2. C. Iust. Caes.

SVMMARIVM.

1 Titulus, C. vt nemini liceat, emendatur.
2 Signa reb. imponere quid.
3 Res minutissimas olim annulo quisq; signabat.
4 Signa huiusmodi cur non passi sunt Imperatores rebus litigiosis imponi.

1 Extat in 2. lib. Cod Iustiniani Caesaris hmôi titulus, †[Vt nemini liceat sine iudicis autoritate signa rebus imponere alienis.] Hic titulus praeter insignem quam p̄ se fert obscuritatē, mēdosus est. Quorsum. n. illud [Alienis?] Sanè in antiquis exemplaribus non [alienis] sed [quas alius detinet, expresse scriptum inuenimus in hac epigraphe, eaq; mihi lectio visa est probabilior. Sed hoc. n. titulo duę ponunt diuersorum principum constitutiones, & in vtraque nō de reb. alienis, sed de iis mobilib. reb. cōtrouersis agi videt, quas alius detinet, hoc est, q̄ aut apud iudicē ipsum, aut apud sequestrē, aut ēt in aede apud aedituū custodiae caussa deponunt. Idq; significare vñr hac ver-
2 ba, [Reb. quas alius detinet, reb. quas alius tenebat, reb⁹, & fructib. apud te cōstitutis. †Hmôi rebus imponi signa noluerunt Imperatores, hoc est, annulis signa imprimi. Idq; Festi autoritate ꝯfirmatur, quē sic scripsisse accepimus: Signare significat modò scribere, modò annulo signa īprimere, modò pecora signis notare. Huic ēt illud pſentaneū est, quod ad hūc modum de asino li. 10. scribit Apuleius: Sed ne fortè aliquis, inq̄, istorum, quos offers, aureorū nequam, vel adulter reperiatur, in hoc ipso saculo conditos eos annulo tuo praenota, donec altero die numulario pſente comprobentur: sic inductus signauit pecuniā. Et paulò post Donec iussu magistratuum ministeria publica contrectatis nequissimi serui manib.
3 annulum ferreum deprehensum cum signo sacculi conferunt †Adde, moris olim fuisse vt res quisq; suas etiam minutissimas annulo signaret. Idq; testatus est expresse Plinius Nat. hist. lib. 33. c. 1. Sic. n. scribit: Quae fuit illa priscorum vita, qualis innocentia, in qua nihil signabatur? At nūc cibi quoq;, & potus vindicātur annulo à rapinis. Eoq; nō dubium est qn Valerius respexerit lib. 7. c. 9. de M. Popilio ita scribens: Vnum ēt de multis qui assidebāt, vltimo complexu, & osculo dignū iudicauit, ꝗ que annulos quoq; suos ei tradidit, uidelicet ne qd ex eā hēditate, q̄ nō erat aditurus, amitteret. Quib. ēt non incōmodè addi pōt, qđ de clauib⁹, & annulis maiori natu filię traditis scribit Papinianus. c. 77. §. 21. de le. 2. Et ex his qdē locis oib. satis arbitror intelligi posse, sic imponi reb. litigiosis signa Impp. vetuisse, vt nullos ex litigatoribus reb. controuersis custodiae, sequestrationisve caussa depositis, sine iudicis autoritate signa imponere tanq̄ ꝓpriis paterentur. De reb. aūt litigiosis in hoc titulo tractari ex his verbis probari pōt, [Ante sniam;] & ex illis, [Vt amotis his, caussa q̄ ex officio tibi infertur, terminet. †Cur autem passi nō sint Imperatores huiusmodi reb. imponi signa, hæc proferri nō pōt, nimirū ꝙ signa reb. duntaxat ꝓpriis potuerint imponi; quarū numero non posse res litigiosas cōprehēdi, tā palàm est, vt huius rei caussa nullius iurisconsulti schola intranda sit. Porrò de his qui titulos praediis suis vel alienis īponūt, scripturus seuēte Deo sū alio loco, titulū illū, quē hunc referēdū plerique somniāt nouo, veroq; sēsu explicaturus. 4

CAPVT XVII.

Quo sensu scripserit Celsus, Pecuniam sine peculio fragilem esse.

SVMMARIVM

1 Pecuniam sine peculio fragilem esse quid sit.
2 Milites praesidiarij, qui.

Ignorant interpretes quid sibi voluerit Cels⁹ cū ita scriberet: His verbis, [Quae ibi mobilia mea erūt do lego,] nūmos ibi repositos, vt mutui darent, nō eē legatos, Proculus ait, at eos quos pſidij caussa repositos hñt, vt qdā bellis ciuilib. factitassēt, eos legato ptineri: & audisse se rusticos senes ita dicētes: †Pecuniam sine peculio fragilē eē: peculiū appellātes, ꝙ pſidijcā seponeret, capite septuagesimo nono, de leg. 3. Varro scribit, de lingua Latina li. 4. pſidiū eē dictū, qa extra castra pſidebāt in aliquo loco, quo tutior regio eēt. Siue, vt Festus definit, pſidiū est, ꝙ vtilitate, & salute alicuius, auxilij gr̄a pponit. †Sūt ergo milites pſidiarj, qui vtilitate, & salute toti⁹ exercitus, extra castra pſidebāt, hoc est, q̄ castris auxilij gr̄a ꝑponebantur: Hinc deinde factū videri potest, vt ꝑ exercitu ēt praesidium veteres interdum posuerint per Synedochen. capite. 5. in princi. de capt. & postli. Et sic quod reponitur pſidij caussa, rectè exercitus caussa dici repositum potest. Nā 1 2

cum

cũ ad Atticum scriberet Cicero: Italiam totá armis, pſidiisq; teneri, an nõ p præsidia συνεκδοχικῶς exercitus intellexit? Vlpianus autor est, ob transitũ exercitus cõferri q̃d à rusticis ex fructibus olim solitum. cap. 27. §. 3. de vsuf. Proinde quis hinc non intelligit, quid sibi Celsus, & Proculus uoluerint, cũ pecuniá sine peculio scriberent esse fragilẽ? Peculium est, inquiunt illi, q̃d pſidij, hoc est, exercitus transeũtis caussa se ponit: siq̃dẽ tunc ex fructibus sic cõferre solent rustici, vt aut certam præstarẽt fructuũ portionem, aut eã certa nummorum quãtitate redimerent. Proinde q̃ boni esse patresfamilias volebant, hi seponebant certá pecuniç summã, qua hmõi fieri, vt sæpe bellis ciuilibus cõtingebat, fructuũ redemp. io posset. Et id quod ita sepositum erat, appellabant rustici peculiũ suũ. Fortasis ea rõne qua seruile peculium nomen accepit. Quemadmodũ.n. hac potissimum rõne peculium sedulò conuasant serui, vt tandem se peculio suo redimant ex seruitute; sic rustici, ut militibus debitá redimerẽt fructuũ portionem, præsidij cã seponebãt nummos aliquot. Sine qua sepositione õis eorũ pecunia tã fragilis erat, vt ea exercitu transeunte plerunq; tota prodigeretur. Posse ẽt hunc locum sic intelligi, vt præsidij caussa dicatur id seponi, quòd militũ metu absconditur, partim fortasis ex prauis militum moribus, partim etiam ex his Celsi verbis, [Vt q̃dam bellis ciuilibus factitassent,] obscurum quibusdam non videtur. Sed magis arridet interpretatio prior. Certè quia caussam præsidij ad præsidij metum trahere durum est.

CAPVT XVIII.

Emendatur, & explicatur c. vlt. ff. De in integ. restit.

SVMMARIVM.

1 *Contra rem publicatam quid sit.*
2 *Publicari quid propriè dictum.*
3 *Publicare quid sit.*

1 EXistimo apud Macrum pro [Cõtra Rẽpublicã] oĩno legendũ esse, non [Contra rem iudicatam,] sed [Cõtra rempublicatam] in d. c. vlt. Quasi ita scriptũ fuerit, [Cõtra rẽpublic] quod tã rẽ publicatã, q̃ rẽpublicã significat. vt sit sensus, non solum minori 25. annis, & maiori caussa reipublicæ absenti contra rẽ iudicatã
2 succurri, sed ẽt† contra rẽ publicatã, hoc est, ẽt post rei iudicatæ executionem, nimirum cum iam à creditorib. res addicta publicatur, hoc est, uenalis proscribit. † Id.n. quod publicè propositum erat venale, siue ad publicã ærarij, siue ad priuatam spectaret alicuius commoditatẽ publicari propriè dicebat, c. 11 §. 1. in fi. quod vi aut clã. Quo sẽsu [edictis publicare] in lib. Aduersus Cõstantiũ Augustũ scribit Hilarius: Vel detracta tẽplis, inq̃t, vel publicata edictis, vel exacta pęnis Deo ingeris. Et id q̃dem adeo verum est, vt ẽt illi qui proscribebantur, publicari dicerent, quemadmodum ex Tertulliano & Suetonio constat. Sic.n. in lib. de fuga in p̃secutione scribit Tertullianus: Publicaris, inq̃t, bonũ tibi est; qui.n. non publicat in hominibus, publicat in Deo. Et Suetonius in Claudio: Libertinos, qui se pro equitibus Romanis agerent, publicauit. Eoq; ẽt pertinet illud Lampridij in Alexãdro: Mulieres infames, quarũ infinitum numerũ deprehẽderat, publicari iussit, exoletis oĩbus deportatis. † Est igit publicare 3 proscribere, est ẽt proclamare. Quod.n. á præcone proclamatur, id rectè publicari ẽt dicit. Res quæ ad ærariũ deferebant, simul atq; edictis essent publicatæ, apud ærarium interdum auersione, plerunq; sectione distrahebantur. Quod qua rõne accipiẽdũ sit, alio loco demõstratum est. Hæc aũt verba, [Cognita.f. caussa,] sic ẽt accipienda puto, quasi contenderit Macer, cognitione, hoc est, extra ordinẽ minori, & appellationis medio, hoc est ordinario iure maiori in hac specie succurri. c. 17. & quadragesimo secundo de minoribus. Ea, nisi fallor ratione, qua sic apud Suetonium in vita Claudij scriptum inuenimus. Alium interpellatum ab aduersariis de propria lite, negantemq; cognitionis rem, sed ordinarij iuris esse, agere causam confestim apud se coegit.

CAPVT XIX.

Quid sit apud Vlpianum, Extra ordinem ferias indicere.

SVMMARIVM.

1 *Ferias proclamari consueuisse, & a quib. & 2.*
3 *Compitalia quæ et feriæ.*
4 *Feriarum publicarũ genera quatuor, & q̃ singula.*
5 *Feria extra ordinem indicta, quæ.*

FErias indici, & proclamari consueuisse autor M. Varro. Sic.n. de lingua Latina, libro quinto scribit: In Tusculanis sacris est, vinum nouum ne uehatur in urbem ante q̃ vinalia Kalentur. † A quibus autem fuerint olim feriæ 2

pclamatæ, idem Varro in eodē libro his verbis manifestū facit: Rex cū ferias mēstruas Nonis Februariis edicit, hunc diem februatū appellāt. Et paulò post: Harū rerū uestigia apparent in sacris Nonalibus in arce: q̃ tunc ferias primas mēstruas, q̃ futuræ sint eo mense, Rex pdicit. Ex qb⁹ locis satis pspicuum est, regem sacrificulū singulorum mensium ferias pclamasse. Videlicet (vt Arnobius aduersus gentes lib. 7. scribit) in hunc modū: [Lauatio Deū matris est hodie: Iouis epulum cras est: Aesculapi geritur, celebraturq; vindemia: Lectisternium Cereris erit Idibus proximis: Telluris natalis
3 est.] Prætorem ēt ferias,† q̃ Cōpitalia dicebantur, more maiorū verbis olim solennibus cōcepisse, Gellius lib. 10. c. 24. & Macrobius lib. 1. Satur. cap. 4. autores sunt. Postquam. n. modo die quinti, modo die quinte ueteres dixisse docuissent, ad demonstrandā hanc veterum consuetudinē conferre plurimum addiderunt, hæc solennia verba, quibus more maiorū Cōpitalia Prætor concipere solet: [Die noni post Calēdas Ianuarias Quiritibus Cōpitalia erūt.] Nec quidem Compitalitias duntaxat, sed ēt ferias oēs conceptiuas, & imperatiuas indicere Prętorē consueuisse, ex eodē Macrobio, & Suetonio pbari pōt. Sic. n. in Claudio scribit Suetonius: Obseruauitq; sedulo, vt quoties terra in vrbe mouisset, ferias aduocata cōcione ptor
4 in vrbe indiceret. Et Macrobius; † Feriarū, inquit, publicarum gn̄a sunt quatuor. Aut. n. statiuæ sunt, aut conceptiuæ, aut imperatiuę, aut nundinæ. Et sunt statiuæ vniuersi populi cōes, certis, & constitutis diebus, ac mensibus, & in Fastis statis obseruationibus annotatæ; in qb⁹ pcipuè seruant Agonalia, Carmentalia, Lupercalia. Conceptiuę sunt q̃ quotannis à magistratibus, vel sacerdotibus concipiunt, in dies vel certos, vel ēt incertos: vt sunt Latinæ, Paganalia, Semētinæ, Cōpitalia. Imperatiuæ sūt, quas cōsules, vel ptores p arbitrio ptātis indicunt. Nundinæ sunt paganorum. i. rusticorum, quibus cōueniunt negotiis ppriis, vel mercibus prouisuri. Hæc Macrobius Saturnal. lib. 1. cap. 16. Indicebat igitur ferias Prætor, indicebat ēt ferias Rex sacrificulus. Hic quidem sacrorum ritè peragendorum, ille verò solius à forensibus negotiis vacationis gratia. Quę cū ita sint, non esse nunc admodum obscurum puto qd
5 sibi uoluerit Vlpianus cum ita scriberet: † Si feriæ extra ordinē sint indictæ, ob res puta pspere gestas, vel in honorē principis, & ppea magistratus ius nō dixerit. C. Cassius noīatim edicebat restitui ū se, q̃a per prætorem vr̄ factum. Solenniū. n. feriarū rōnem haberi nō debere, quia pspicere eas potuerit, & debueri actor, ne in eas incidat. c. 26. §. 5. Ex qb. cauf. maior. Sensus. n. est, si prætor extra ordinē ferias indixerit, & p hoc exempta actori sit actio tpalis, q̃ eo die magistratus ius non dixerit, hoc est q̃ dies ille nefastus fuerit, actionē eiusmodi restituendā esse, q̃ non per actorē, sed p ptorem, qui extra ordinem ferias indixit, actio exempta sit. Et q̃a hmōi feriæ, quas imperatiuas appellāt, nō pn̄t pspici: iō ēt oī carere culpa vr̄ actor. quod vtiq; non fieret, si solennibus, hoc est statiuis feriis actio exempta foret. Hmōi enim feriæ, statis obseruationibus in albo fastorum annotatæ, facilè potuerunt sine aliqua indictione ab actore præuideri. Et ita satis esse perspicuum puto, quid sit apud Vlpianum extra ordinem ferias indicere.

CAPVT XX.

De ordinariis, vicariis, & mediastinis seruis.

SVMMARIVM.

1 *Seruorum diuersa nomina à diuersis officiis.*
2 *Seruorum ordinariorum species.*
3 *Seruorum uicariorum species.*
4 *Seruus ordinarius quis sit.*
5 *Seruus uicarius quis sit.*
6 *Seruus mediastinus quis sit.*
7 *Seruus Actor quis sit.*
8 *Actor, procurator, & dispensator differunt.*
9 *Seruus procurator quis sit.*
10 *Seruus dispensator quis.*
11 *Serui mediastini qui fuerint.*
12 *Serui Atrienses qui.*

A Diuersis† ministeriis, & seruilib⁹ officiis, 1
diuersa olim noīa habebāt serui. Aut. n. erāt ordinarij, aut erāt vicarij, aut deniq; mediastini.† Et ex ordinariis qdē seruis alij acto- 2
res dicebant, alij silētiarij, alij atriēses, alij pcuratores, alij dispēsatores, alij tabularij. † Inter 3
vicarios verò numerari pn̄t, hostiarij, ministratores, symphoniaci, cubicularij, histriones, focarij, coci, lecticarij, cursores, palestritę, balneatores, capsarij. Ad hāc seruorū dn̄a in Paradoxis visus est respexisse Cicero, in quodā depravatissimo loco, quē ego sic restituendū cēseo. Atq; vt in magna familia sunt alij lautiores, vt sibi vn̄r serui, sed tn̄ serui: sic in ciuitate, atrienses

ses,ac pari stultitia sunt,quos signa,quos tabu
læ,quos celatũ argẽtũ, quos Corinthia opera,
quos ædificia magnifica nimio ope delectant.
At sumus,inquunt,principes ciuitatis. Vos ve-
rò ne cõseruorũ quidẽ vestrorũ principes estis.
Sed ut in familia,q tergũt,q vngũt, q verũt,q
spargũt,nõ honestissimũ locum seruitutis te-
nẽt:sic in ciuitate,q se istarũ rerũ cupiditatib⁹
dediderunt, ipsius ciuitatis locũ penè infimũ
obtinẽt.Hęc Cic.legit̃ passim[Atriẽses ac tu pa
ri stultitia sunt.]Ego verò sic locũ hunc resti-
tuo,ut cõtẽdã desiderari hæc uerba,[Sic in ci-
uitate,]& pro[Ac tu,]oĩno[Ac hi,]legẽdũ esse.
Vtit̃.n.Cic.quadã ad priuatorũ familias ciuita
tis collatione. Cũ igĩ sic scriberet, [atq; vt in
magna familia &c.] nõne subsequi necessariò
debuit,[Sic in ciuitate?] Quid?An nõ id liqui-
dò demõstrãt hæc subsequẽtia uerba? [Sed ut
in familia,q] tergũt[q ungũt &c.sic in ciuita
te &c.]Cæterũ qui fuerint ordinarij,vicarij,&
mediastini serui,nõ satis constat.In manuscri-
pto meo de verborũ iuris significatione anti-
4 quissimo libello sic scriptũ inueni.†Seruus or
5 dinarius est,q aliis seruis pꝓpositus est:† seruus
6 vicarius est, q seruo subministrat ordinario:†
seruus mediastinus,q mediũ gerit actum, nec
inter ordinarios seruos,nec inter vicarios,sed
medius inter hos,& illos cõnumerãd⁹ est. Au-
tor est Vlpianus,ordinarios seruos sub se vica
rios habuisse,iisq; velut dños sic imperasse, vt
vicarij essent cũ suis peculiis in peculio ordi-
nariorũ.c 6. 7.& 17. de pecul.c.5. in princ. de
trib.act.indeq; vicarios seruos peculiares nũ
cupatos esse,passim traditũ est.c.3.§.miles.de
suis & legit.c.21.de peculio legato. Vñ ẽt per-
spicuũ est,quo sensu scripserit apud eundẽ Vl
pianũ Põponius, eũ q in seruitute peculiaria
mãcipia ꝓstituta habuit, infamia notari post
libertatẽ.c.4.§.1.in fi.De his q.not.inf. Dubiũ
n.nõ est,qn de seruis ordinariis, vicaria mãci-
pia sua ꝓstituẽtibus,senserit in hoc loco Pom
ponius.Inter ordinarios seruos,actores, ꝓcu-
ratores,dispẽsatores, & silentiarios esse referẽ
dos,ex Saluiano didici,qui lib.4.de prouiden-
tia Dei,sic de ordinariis, & vicariis seruis scri-
bit: Ad fugã seruos nõ miserię tm̃,sed ẽt suppli
cia cõpellũt.Pauẽt quippe actores,pauent silen-
tiarios,pauent ꝓcuratores, propè est vt inter
istos oẽs nullorũ minus serui sint, q̃ dñorum
suorũ:ab oĩbus cædunt̃, ab oĩbus conterunt̃.
Quid amplius dici põt?Multi seruorũ ad dños
fugiunt,dũ cõseruos timent. Vñ illorum fugã
nõ tã ad eos debemus referre,q fugiunt, q̃ ad
eos,q fugere cõpellunt. Vim patiunt̃ infelicis-
simi,famulari optãt,& fugere cogunt̃,discede
re à seruitio dñorũ oĩno nolunt, & conseruo-
rũ suorũ crudelitate nõ ꝑmittunt̃ vt seruiant.
Mendaces quoq; esse dñr; ad mendaciũ nihilo
minus atrocitate pñtis supplicij coarctãtur.
Siqdẽ dũ tormentis se volunt eximere, men-
tiunt̃. Quid aũt mirum,si positus in metu ser-
uus,mẽtiri mauult,q̃ flagellari?Hæc Saluian⁹.
Quibus addi nõ incommodè põt,qđ sic de Ne
rone scribit Suetonius:Mox tribus vrbanas ad
sacrm citauit, àc nullo idoneo rñdente, certũ
dñis seruorũ numerũ indixit. Nec nisi ex tota
cuiusq; familia ꝓbatissimos, ne dispẽsatorib⁹
qdẽ, aut amanuẽsibus exceptis,recepit. † Ser- 7
uus cui rerũ oĩum sũma imminet,& earũ ad-
ministratio cõmissa est,actor dr.de quo sic Co
lumella lib.1.de re rustica,scribit: Ita fit, vt &
actor,& familia peccent.Et paulò post: Idem-
que actori præcipiendum est, ne conuictum
cum domestico, multoq; minus cum extero
habeat. De seruo actore uisus est etiam senti-
re Plautus cum sic in Asinaria scriberet:

Nã si sciet noster senex fidẽ nõ esse huic habitã,
Suscẽseat quoi sũm rerũ ipsus summam credidit,

Eoq; respexit Apuleius de asino aureo li. 8.
Seruus qdã, inquit, cui cunctã familiæ tutelã
dñs ꝑmiserat suus,quiq; possessionem illã ma
ximã in qua diuerteramus villicabat,habẽs ex
eodẽ famulicio cõseruã coniugam, liberæ cu
iusdã,extrariæque mulieris flagrabat cupidi-
ne.† Ab actore differt procurator, differt etiã 8
dispensator. † Procuratori suppellectilem, & 9
cellaria credi cõsueuisse,autor est lib.3. de ꝓ-
uid.Dei Saluianus,sic.n.scribit:Sicut serui ho-
minũ diutũ,aut ꝓcuratores,qbus uel supelle-
ctilis copiosa,vel cellaria opulenta creduntur,
fideles absq; dubio dici nõ queunt,si res tradi
tas deuorarent: sic profectò ẽt Chriani hoĩes
fideles nõ sunt, si bona sibi à deo assignata cor
rumperent. Sic procuratorem accepisse uisus
est Vlpianus:Senatus censuit,inquit,ne fugiti-
ui admittant̃ in saltus, neque protegant̃ à villi
cis,vel procuratoribus possessorum.cap.1. in
princ. de seruis fugit. † Dispensatoris aũt offi- 10
cium fuisse vr̃, seruis reliquis vsitata quædã ꝑ
canonem certum stipendia, certosq; frumẽti

modios in mensem præstare.c.68.§.11. de le. 3.c.vlt.§.3.de ver.ob.Idq; ex eodem Saluiano, Terentio, & Donato satis pt intelligi.Saluian. n.lib.4.de prouid. Dei sic scribit: Ac primum serui, si fures sunt, ad furandum forsitan egestate coguntur: quia et si iis stipendia vsitata præstentur, consuetudini hæc magis, q̃ sufficientiæ satisfaciunt, & ita implent canonem, vt non expleant satietaté.Eoq; pertinet, quod sic Terent.in Phorm. scribit:

Quod ille vnciatim vix de demenso suo,
Suum defraudans genium comparsit miser,
Id illa vniuersum abripiet.

In quem locus Donatus, Serui, inquit, quaternos modios accipiebant frumenti in mensem, & id de mensum dicebatur, vtrum à mense, an à metiendo, incertum est. Idq; euidenter et probari ex Plauto pôt Sticho, qui sic Antiphonem seruos suos alloquétem introducit.

Vos meministis quot calendis petere demensum cibum
Qui minus meministis quod opus sit facto facere in ædibus.

In hoc.n.loco[quot calendis,]pro[quot mensibus]positum est:hoc est[in mense singulos.] c.12.§.2. qñ dies leg. ced. Hinc et intelligimus quid sit apud Vlp.cibaria mandare, in frag.tit. 22.Pro hærede gerit, inquit Vlp.qui rebus hæreditariis tanquam dñs vtitur, veluti q actionem rerum hæreditariarum facit, aut seruis hæreditariis cibaria mandat.Sensus.n.est, qui dispensatori familiæ testatoris iubet seruis hęreditariis dare cibaria, hoc est canonem consuetum, siue demensum, eum per hoc pro hærede gerere. Hæc de seruis ordinariis.De mediastinis seruis, & vicariis nunc dicendum est. Cum hunc in modum scriberet Vlp. Etenim multum interest qualis seruus sit, bonæ frugi, ordinarius, dispẽsator, an verò vulgaris, vel mediastinus, an qualis qualis, c.15.§.31. de iniur. tres haud dubiè visus est seruorũ dñas posuisse, sic quidem vt alios contenderit ordinarios esse, alios vulgares, siue vicarios, alios denique
11 mediastinos.† per mediastinos intelligens qui nec inter ordinarios, nec inter vicarios referebantur.§.pęna autem.Inst.de iniur. quamuis aliter Porphyrion, & Acron in hunc Horatij versum de mediastinis sentiant.

Cum mediastinus tacito pede rura petebat.

Rectius profectò a Nonio Marcello nô balneorum duntaxat, sed ædium quoq; ministri, & curatores, mediastini definiuntur, hoc est, vt mihi quidem vr, qui curam habebát sarctorum tectorum. Curatores igitur, & ministri ædium nec vicarij sunt, nec ordinarij; sed tertiam quandam seruorum constituunt dñam, & mediastini, quasi inter ordinarios, & vicarios medij, nuncupantur. Et hoc quidem verũ omnino est, si nullos huiusmodi serui sub se vicarios habeant. Si.n. haberent vicarios nô amplius mediastini, sed ordinarij dicebantur. Idq; sibi visus est Vlp. voluisse cum atrienses inter mediastinos referret, c.1.§.4. naturæ, caupones.†De iis haud dubiè atriensibus sentiẽs, 12
qui nullos in peculio seruos habebant. Et sic quidem oẽs illi serui inter mediastinos referẽdi sunt, qui nullos sub se vicarios habent.Quo sensu Modest. accepisse etiam mediastinum videri potest, c. vlt.de op.ser.Inter vulgares, siue vicarios serui [illegible], topiarij, pastores, saltuarij, hostiarij, dieta[illegible], aquarij, numerandi sunt, quorũm meminit Vlp.c.8.& 12.§.22. de instit.& instr.legat. De hostiariorum officio scribit ad hunc modum elegáter Salu.de prou. Dei li.3. Siquidem intra annuas non modò illustrium portarum, sed et præsidum, aut præpositorũ, oẽs passim intrare præsumunt, nisi quos aut iudex vocauerit, aut negotium traxerit, aut ipsa honoris proprij dignitas introire promiserit: ita vt si quispiam ingressus insolenter fuerit, aut cædatur, aut propellatur, aut aliqua verecundiæ, & existimationis suæ labe mulctet: Eoq; respexisse arbitror his verbis Sene. lib.2. de tranqu.vitæ.Domus hæc sapientis angusta, sine cultu, sine strepitu, sine apparatu, nullis obseruatur ianitoribus, turbã venali fastidio digerentibus: sed per hoc limen vacuum, & ab hostiariis liberum, fortuna nõ transit. Et paulò ante: Ille pusillanimi est, q sibi placet, ꝙ hostiario liberè respondit, & virgam eius fregit. Vñr etiam hostiarij ad hostium catena fuisse religati. Sic.n. Amorum lib.1.scripsit Ouid.

Ianitor indignè dura religate catena,
Difficilem moto cardine pandem fore.

Idq; etiam ex Afranio cognosci potest, quem Festus, & Nonius aiunt sic in Vopisco scripsisse: [Hostiarij impedimenta tintinnire audio:] verbum Tintinnire idem esse quod sonare, indeq; tintinnabulum appellari contendentes.

Liber Primus.

CAPVT I.

Quare Infortiatum ita fuerit appellatum?

SVMMARIVM.

1 *Alciati discipulus Autor.*
2 *Alciati eiusdem sententia.*
3 *Prouerbium ad far. & farinam.*
4 *Sententia Autoris.*

Deploranda ne magis, an admirãda sint proxima aliquot sæcula superiora non video, quibus in maximò litterariæ rei naufragio tot emerserunt clarissimi legum Interpretes, Deus omnipotens, quantò clariores futuri, si cum Iuris ardua scientia humaniores litteras con iunxissent? sed admiranda sunt profectò magis, quam deploranda. Quãquam ex hoc mul tæ (vt cætera mittam ad Grammaticos, Rhetoresq; spectantia) prodiere qõnes: q̃ meo iudicio nunquam prodiissent, si hoïes illi alioqui doctissimi politiorum studiorum non adeò fuissent expertes. Increbuitq; antiquitatis vitium in recentiores vsque Iurisconsultos, vt piaculum fuisse ducant, si vel vnam earum q̃stionuum quamuis ineptam, silentio prætermiserint. Hinc nomen Infortiati pertinaciter potius q̃ vtiliter, magnũ facit iuris professori bus negotium. Mihiq; in eadem esse naui con tingit, vt quid maximè mihi probabile videar, nõ omnino taceam, iuxta illud Cic. ad Seruiũ Sulpicium. Nam quod exemplo fit, id ét iure fieri putant. Pręsertim cum liceat doctissimi
1 magistri mei † Andreæ Alciati vestigiis inhęrere, quem Bononiæ audiui dicentem † Infor-
2 tiatum posse denominari ex eo, ꝙ hic liber multum conferat utilitatis, & ad far, & farinã faciat: quæ Grçci uno vocabulo appellant τὰ φορτία. Abiitq; in prouerbium, vt quicquid frequens, atque vtile fit, qualis est materia hæreditatum, quæ præcipua est infortiato, illud
3 † ad far, & farinam facere dicatur. Simile ferè (vt mihi uidetur) conditioni triticariæ, si qs eam κατ᾽ ἐξοχὴν à tritico deducat. Cæterũ qđ
4 attinet ad Infortiatum, mihi † magis arridet, ut illud ducamus à græca uoce φορτίον, quod onus latinè significat. Qñquidẽ restitutio dotis, curæ, tutelæ, hæreditatisq; susceptio, legatorũ, alimentorum, fideiq; commissorum p̃stati o, ius ipsum patronatus, atque operæ libe rorum, & quicquid denique hac Digestorum secũda parte continetur, onus non iniuria dici potest. Sicq; magis propria, & lata videtur fieri denominatio.

Addit, De etymologia vocabuli Infortiati vide c. 5. li. 2. Miscel. Berna. Vualter.

CAPVT II.

De continuatione Rub. C. de Edendo, & quare de Edendo inscripti fuerint Tituli, non de Editione.

SVMMARIVM.

1 *Prima pars Iudicij citatio.*
2 *Gerundij natura accommodatior, vt capiat vtranque significationem.*
3 *Item vt neget, vel affirmet.*
4 *Gerundium vicem gerit uerbi.*
5 *Aduerbium, quòd verbo adhæreat, dictum est.*
6 *Pars omnis orationis, quæ neget, aduerbium est.*
7 *Continuandi ratio, qualiscunque sit recipienda.*

Mihi uidentur (quod pace tentorum virorũ dixerim) Dd. oẽs in huius Rubricæ cõtinuatione longè aberrasse. Nam si Imp. Editionem, vtpotè iudiciorum p̃paratoriam pręmisit, cur Titulum de in ius uocando huic Titu. postposuit? Vtiq;.n. in primis aduersarius in ius uocandus est. † Inst. de pœ. tem. lit §. fi. 1
Itaque uel adstipulemur Alexandro dicenti, Actorem debere Iudici edere libellum, anteq̃ reus citet̃. Vel dicamus, quia multæ circa editiones rationum, instrumentorum, & actorũ, & libellorum oriri solent ambiguitates, imò quia nusquam in hoc Titulo de libelli editio- 2
ne tractatur, quę fit in limine iudicii, sed de rationum tantum editionib. q̃ post cęptum iudiciũ mandãte Magistratu fieri cõsueuere: iccirco post magistratus ipsos, eorumq; officia, Titulũ, de edẽdo subiũxit, tanq̃ docturus eos, q̃bus casibus, aut qñ edi instra p̃ciperent, vel nõ præciperent. Libuitque vti gerundio magis, quàm nomine: quia cum vicissim reus, & actor

actor edant, quin & Notarius. l. 2. in f. eo. Gerú
2 dium † ex Grammaticorum snia rectè vtranq; recipit significationem, actiuam. s. & passiuã. Item accommodatur magis ad negandũ, & af
3 firmandum, quàm nomen. † Ideo inscriptum est DE EDENDO, quasi cogitatũ ẽt fuerit, VEL NON EDENDO. Est. n. aliqñ ededũ, aliqñ non ededũ. Et ex hoc cognoscitur paré non esse rõnem Testi factionis, atq; aliorũ huiusmodi noium, q̃ Dd. obijcere conãtur. Nam aduerbia oia melius adhrnt Gerundio, q̃ noi.
4 Gerundium † .n. vicem gerit verbi. Aduerbiũ †
5 verò, q verbo adhæreat, dictum est. Parsq; oĩs
6 † orõnis, q̃ per se neget, aduerbiũ est. Igr perinde est, ac si p̃notatũ huic Titulo fuisset. QVAE & qñ Iudex inter litigãdũ p̃cipere dẽat, vt edãtur. Et de q̃onib. inter edendum emergentib. quas itidem Iudicẽ definire oportet. Quod si quis opposuerit legem Edita, de libelli editione tractare, quæ fit in litis ingressu; Respondeo primò ex mente Alex. talem quoque editionem non antè fieri, q̃ Iudex p̃ceperit. Deinde vnam istam legem esse huius argumenti sub vniuerso hoc Titulo. Cæteræ namq; oẽs de aliis agunt editionibus. μία δὲ χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ. l. Nam de ea. ff. de legibus. Deniq; dico ei legi subiectam non esse principaliter materiam de libelli editione, sed de libello iã edito, nempè, qñ immutare liceat, vel corrigere, necne. Quod inter litigandum similiter euenit, & ad Iudicis pertinet autoritatẽ, vt eo textu dr. Iustinianus itaq; pulchrè hunc Titulũ subtexuit post Titulos de officiis Magistratuũ, p̃posuit verò Titulo de in ius vocando, eo q iubere, vt fiat editio, spectet ad Magistratum, in ius autem vocare ad partes. Et erant q̃dem
1 Magistratuum officia simul absoluenda, digrioraq; præmittenda, iuxta. l. 1. &. 2. de albo scrib. Sic rebus, atque negotijs antelatæ sunt litigantium personę, vt patet ex ordine Titulorum. Cuius tamen ordinis non est irrepreheń-
7 sibilis ratio exigenda, sed satis est † qualemcunque animaduertere, sicut Comensis notauit in Rub. de op. no. nun. & eum sequutus est. Ang. Inst. de Actio. in Rub. Porrò in. ff. vbi Titulus de in in ius vocando p̃ponit̃ Tit. de edẽdo, exactius seruatus fuit ordo iudiciciorum: atq; ibi cum de alijs editionib. tum uerò principaliter actum de libelli editione, queãdmodum patet in. l. 1. eo. Ti.

CAPVT III.

Restituta. l. Nesennius in prin. ff. ad l. Falc.

VT falcidię sit locus, quęro. Ita inuit Paulus ea lege. Quæ verba perperàm accepta interpretes satis torquent, putantes sine interrogatione prolata fuisse. Cæterum ego longè aliter sentio, putoq; omninò cum interrogatione legendum hoc modo. Vt Falcidiæ sit locus, quæro? i. scire cupio, quemadmodũ sit Falcidia deducenda? Quod ex antecedente facti specie, subsequentibusq; uerbis facilè meo iudicio cognoscitur. & ita hũc textũ restituo.

CAPVT IIII.

Restituta l. in quartam. eo. Tit.

SVMMARIVM.

1 *Accentuum ratio minimè otiosa.*

IAm verò quis remoram impedimento esse naui, quis scarebeum cum Aquila bellum gerere admiretur, si sola accentus nota deficiens tot fatigauit sæcula, tot detinuit præcipuæ doctrinæ viros, dum certant Martianũ à superfluitate defendere superflui ipsi in l. In quartam. ff. ad l. Falc. Ait. n. Martianus: pro ea verò parte, quã accepit à cohærede, extra quartam, i. quod à cohærede accipitur. Et doctores quidem. QVOD, relatiuum esse opinantur, ac referunt ad pronomen ID; quia purè, & sine accentu scriptum est, ita vt videatur idem inculcasse Iurisconsultus, cum dixit id quod à cohærede accipitur, & pro parte, quam accepit à cohærede. Tu vide, quanto aptior, atque elegantior sit lectio cum accentu. Extra quartam, i. QVÒD, i. quia à cohęrede accipitur: & sic non inculcatio, sed assignatio rationis est; quasi dixerit, ideò non imputatur in quartã qm non venit à testatore. Solę. n. res, quæ à testatore veniunt, imputantur in quartam. Et ex hoc liquet minima non semper esse negligenda, nec accentuum †, quos aliqui rident, inutilem esse rõnẽ, p̃sertim ad tollendã vnius, atq; eiusdẽ vocis ambiguitatem, vt hoc textu, quẽ nõ abnuimus potuisse ẽt sine accentu intelligi; sed quãtò clarius cũ accẽtu, res ipsa declat.

CAPVT V.

Cur mitius raptor, quàm fur manifestus puniatur?

SVMMARIVM.

1 *Rapina grauior furto.*

2 *Veneficus infensius legi magis, quàm sicarius.*

3 Summum

3 *Summum genus iniustitiæ procedere per insidias.*

MIrantur Dd. atque ambigunt, cur mitius raptor fure manifesto puniatur,
1 cum furis quàquam manifesti leuior improbitas? Magister meus præ cæteris D. Andreas Alciatus in.l.9.de verb.sig.Qua in re nobis sese offert huiusmodi ratio, quòd lex arbitrata est pauciores illos fore, quib. animus rapiēdi esset ob paratam defensionē posidentis, q̃ qui rem absentis, ignorantisq; dñi cōtrectare auderent. Duriusq; ideo cauit, vbi maius periculum est uerita.c.3.de elec.in 6. Sic videmus pu
2 niri acrius † occidētes hominem veneno, q̃ gladio.l.C.de malefi. nimirum quia (vt ait Arist.
3 7.Eth.) iniusti magis † sunt ij, qui magis occultè procedunt, atque insidias moliuntur. Hocque innuit tex.in.l.1.§.occisorum. de sena.Sil. Porrò quemadmodum dicatur esse eadē pœna furis in genere cum pęna raptoris, inferius differemus.

CAPVT VI.

De septimo Casu, cum præsentis est temporis Participium, noua sententia.

1 *Tractus figura quæ sit.*

QVæ nam sit septimi casus participio prę sentis temporis prolato natura variè à Dd. disceptatum fuit; nec alij quidem soli, sed ipse quoque Alciatus inter latinos Iuriscōsultos latinitatis nomine eximius, hac in re non nihil dormitasse vr. Ait enim in l. cum quærebatur.de verb.sig. Participiū, & casum hmôi non aliter conditionem inducere, quàm si futur... s eue itus prospiciat. Pugnant verò exempla, quę adfert. Nā quid interest, exponamus. Præcedente filio, patri permittitur quemlibet in locum filij adoptare: & masculis extantib. fœminæ non succedant? Nonne vtraque orō in conditionem futuram, atq; incertam resoluitur? i. si contigerit filium prius mori, quàm patrem. Et si masculos extare contigerit? Ego igitur ex mea sententia sic statuo. Participiū p̄sentis t pis septimo prolatum casu, posse conditionem semper inducere, vt allegatis exemplis patet, itemq; ex aut. præsente. C. de fideiu. & multis alijs autorib. quæ passim se offerūt. Cum.n. dr in ea Aut. Præsente vtroq; exponimus, i. si vterq; præsens fuerit. Absente reo, i. si reus abfuerit. ipso desiderante, i. si ipse desiderauerit. Limitatur hæc regula, si participiū, quo vtimur hoc casu, eiusmodi sit, vt firmitatem quandam, ac stabilitatem absolutæ iam rei, siue dispositionis pręseferat, qualia sunt, manente, obtinente, quiescente, siue.n. ab homine, siue à lege dicatur. Rato manēte pacto, pœna soluatur. Pœna, q̃ statuimus, in futuris caussis, obtinēte, Edicto quiescēte Diui Adriani; peræq; exponimus, i. ita tn̄, vt ratū maneat pactum, vt pœna obtineat, vt quiescat, nec amplius sit in vsu edictum. Et sic futurus quidē euentus prospicitur, sed non in vim conditionis, vt Magistro meo visum fuit. quem non aliter defendi posse existimo, nisi cum tale Participiū nulla præcurrēte dispositione, seu caussa, profertur. tunc enim & futurum respicit, & resoluitur in conditionem. Atque hæc verborum conceptio figura est, quam idem lib. 4.de verb.sig. Tractū † appellat, s. cum vtimur 1
verbo, quod non præsens tempus solum, sed παρατατικῶς etiam futurum comprehendit. Saneque videtur hic vir clarissimus multò rectius definiuisse, quando præsens tempus àd futurum porrigatur. in l. Verbum oportebit. eo. Tit. de verb. sig. vbi vide.

CAPVT VII.

Quæ sit ratio l.2. C. de sen. quæ sine certa quantitate prola. est.

SVMMARIVM.

1 *Sententia generalibus verbis, & negatiuè concepta magis videtur, quam sit incerta.*
2 *Nouum opus nunciatur etiam parte operis damnū dante.*
3 *L. eos. C de modo multa. ex mente Oldr. declarata.*
4 *Malum esse infiniti bonum finiti*
5 *M. Antonius Natta vir doctissimus, atq; eloquentissimus.*
6 *Quod optimum vnicum, vitiosa plurima.*

PVtant communiter Dd. sententiam, qua cautum sit indemnitatem præstari Reipublicæ, incertam esse, variisq; modis hanc legē interpretantur, vt uitent regulam. §. curare. Inst. de Actio. Mihi verò longè alia mens est, vt qui credam hunc casum stare sub regula. Nā vtcunque Resp. lędatur, fit contra sententiam. Ergo (& hoc meo iudicio uerum est legis argumentum) sententia † verbis generalib. & ne- 1
gatiuè concepta videtur magis, quàm sit incerta: ideoq; sustinetur. Facit l. Stipulatio. §. opus de op. no. nun. accedente Alciato in. l. 5. §. fi. in fi. Gloss. prima de verb. sig. Toties enim opus nouum nunciale licet, † quoties vel ex 2
parte

parte operis damnum infertur. Nam neque ex parte operis damnũ inferri debet. Sic postquam Iudex vetuit Rempublicam lædi, quisquis eã quoquo modo lædit, incidit in sñiam, & sic sententia est certa. Neq; hinc abest illud Oldr. consil. 15. dum l. Eos. C. de modo mul-
3 ta † declarat ijs planè verbis. Non. n. l. Eos. cõstituit, quantum dicat, sed quantum nõ dicat. Item ꝙ sequenti consilio idem Doctor ait in decisione ipsa primæ quæstionis. Facit aũt euidẽtius, qđ Aristoteles. 2. Ethi. 6. Pythagorę tri-
4 buit, videlicet † malum esse infiniti, bonum verò finiti. Nam cum pluribus peccemus modis, vno tantum benefacimus. Et ut M. Antonij
5 Nattæ† viri hac tempestate eruditissimi, atque eloquentissimi verba describam, hæc ille de Pulchro lib. 3. Sicut, inquit, a lineæ rectitudine aberrare multipliciter possumus, & obliquas multas effingere diuersis figuris, cũ ipsa recta vniusmodi sit, & difficulter adhibita etiã peritia impleatur: Sic ẽt magnũ est boni sagittarij more attingere signũ in qđ iaculamur. Nam non attingere, cuiuslibet est: quia ut attingas, vnus tantum locus propositus, ne attingas, infiniti. Similiter cum vna æquabili humorum temperatione, & quasi quadam rectitudine, corpus benè ualeat, efficitur, ut malè ualeat, multipliciter, cũ ab illo vno signo temperaturæ facillimè excidatur. Etenim in omni
6 rerum genere † quod optimum est, id vnũ est: vitiosa uerò plurima sunt. Atque hoc ipsum confirmasse uidetur Dyonis. de diu. nominib. par. 4. c. 4. cum ait: Bonorum causa una est, mali causę sunt plurimæ.

CAPVT VIII.

Munita fortius Alciati præceptoris sententia de Rub. C. de sen. ex periculo recitandis.

SVMMARIVM.

1 *Alciatus uir summi iudicij.*

2 *Bartolus diuinæ mentis.*

QVOD PERICVLO exploso legamus BREVICVLO, id Alciato † summi
1 iudicij debetur. Eius autem sententia præter rationes quæ illum impulerunt, probari mihi uidetur in l. 2. eod. Tit. tibi, scriptasq; ex LIBELLO partibus legerent. Horum. n. verborum idem est sensus, qui & Rubricæ. quidquid Accursius dixisse voluerit, contra quem diuinæ mentis † Bartolus sentit, nobisq; fauet 2
quamuis ad Rubricam restituendam non aduerterit.

CAPVT IX.

Legis nomen interdum pro priuata conuentione.

QVoties legis nomen singulariter enũciatur, & ad speciem obligationis, vel ad rẽ, quæ in obligationes veniũt, refertur. Quoties item coniungitur cũ verbo dicere, adponere, adijcere, siue alijs eiusmodi verbis, quę factum hominis respiciãt, toties nõ legislatoris opus, sed priuatam significat cõuentionem. Sæpeq; profertur ablatiuo, seu septimo casu, sæpe iungitur cum pronomine demõstratiuo, ea, hac, & huiusmodi. Iabol. de contrahen. empt. in l. Fundi venditi lapidicinę, vbicunque essent, exceptę erant. l abeo eo. tit. Fistulas emptori accessuras in lege dictum erat. Paul. in l. Qui fundus. 1. eo. tit. Respõdi interesse, quemadmodũ lex diceretur item. in lege fundi aquã accessuram dixit. Alex. Imper. C. de pac. legem, quam dixisti, cum dotem pro alumna dares, seruari conuenit. Valent. Gali. & Valens. C. de loca. legem quidem conductionis seruari oportet. Ijdem Valent. & Gali. C. de condi. ob causam. Ea lege in vos collata donatio. &c. mitto innumera exempla, quę vltro se legentibus offerunt.

CAPVT X.

Ius naturale quando pro eo, quod natura omnia animalia docuit, & quando pro iure gentium sit accipiendum.

IVs naturale est, quod natura creans, qui est ipse Deus, omnia animalia docuit. Ita exposuit Gl. 1. textum in institutio. de Iur. nat. gen. & ciu. in prin. Quę expositio vera est, & ꝓbatur in §. sed naturalia. eo. titu. cum dicitur. Diuina quadam prouidẽtia &c. Quãuis huius loci neque Accu. neq; cęteri, quos ego legerim, Dd. meminerint. Quòd verò dicitur in §. Ius autẽ Ciuile. eo. tit. Ius gentium illud esse, quod naturalis ratio inter omnes gentes constituit: ipse intelligo de natura creata, nimirum de ratione DEI Opt. Max. benignitate hominibus insita. Et quia frequenter dubitari contingit, an iuris naturalis nomen pro primęuo illo iure, an pro hoc altero, quod gentium dicimus, sit accipiendũ, ego ita censeo: Vt quoties tacitè, vel expreßim de ratione lex cogitat, toties intel-

intelligendum sit de iure gentiũ, quia ratio so lius est hominis, non et reliquorũ animantiũ. Et nitor uerbis eius tex. qui est. §. Ius autem ciuile. Ver. Quod verò. Alioqui intelligamus de naturali primæuo, Facit c. Ius naturale dist. 1.

CAPVT XI.

Declarata in Institutio. Rub. de Iustitia, & Iure.

SVMMARIVM.

1 *Habitus non est contrariorum.*
2 *Sanitas quid sit.*
3 *Scientia & potentia per contraria definiri possunt.*
4 *Visus quonam modo possit definiri.*
5 *Sapientia definit secundum Cic.*
6 *Iustitia ab eodem d cta esse habitus.*

Accipe Iustitiam pro habitu, Ius pro disciplina, qua ipsum habitũ adseqmur. Quod ex subiectis definitionibus patet. Nam Iustitia in homine considerata non aliter pôt esse constans, & perpetua voluntas, nisi prout est habitus, à quo qui deuiat, statim definit esse iustus. Quid verò conferret ad Rubricam Iuris prudentiæ definitio, nisi Ius caperemus pro eadem Iuris prudentia, atque disciplina, qua diuina noscimus, & humana; iustumq;, ab iniusto secernimus? At alia etiã ratione cognoscitur Iustitiam pro habitu, Ius pro Iuris sciẽtia capiendum esse. Nam si quis quæsierit, cur in definitione Iustitiæ dictum ab Imperatore simpliciter fuerit, ius suum vnicuiq; tribuẽs, nec additum ab eo fuit, vel non tribuens: In definitione autem iurisprudentiæ idem Imperator iustum iniusto opposuit, atque vtriusq; meminit, cum videretur alterum satis fuisse, eo ꝙ cognito vno de contrarijs, consequens est, alterum etiam cognosci? Nihil rectius meo iudicio respondere poterimus, quàm sub nomine Iustitiæ habitum, sub nomine Iuris prudentiæ, disciplinam ad illum habitũ consequẽdum necessariã nobis hoc in loco fuisse proposità. Et hac ratione Imperator nõ per contraria, sed verbis simplicibus Iustitiam definiuit.
1 Quia habitus† non est contrariorum: sicut di-
2 cimus de sanitate, q est habitus, †à quo proficiscuntur operationes non læsæ. Non autem dicimus, ꝙ inde etiam operationes læsæ proficiscantur. Sanè verò cum Iurisprudentia sit sciẽtia. potuit ab eodem Imperatore per contra-
3 ria definiri; quia scientia, †& potentia per contraria definiri possunt, vt si dixerimus: Visus

est potentia visiua nigredinis, & albedinis, A- 4
rist. 4. ethic. 1. & per hæc cessant multæ oppositiones Doctorum ad hunc Titulũ. Porrò hæc Iurisprudentiæ definitio parum distat ab illa,
quã Cicero †dat sapientiæ, Tusc. 4. scilicet, vt sit 5
rerum diuinarum, atq; humanarũ scientia, & quæ sit caussa cuiusque rei cognitio. Iustitiam
uerò idem per † habitum definiuit, C. de fini- 6
bus. & nos quidem aliàs de his definitionibus rursus agemus.

CAPVT XII.

Verbum videtur, quando capiatur propriè, & quando secus.

Verbum videtur, nõ minus propriè semper capi debet, quamuis ita vulgo ferat à Doctoribus. Quinimò sunt quidam textus ubi magis propriè dici non poterat, vt est præ cæteris tex. in §. & nõ ineleganter. Instit. de iure na. gen. & ciu. ibi distributum esse videtur. Item, Fluxisse videtur. Vt verò huius differen- 1
tiæ caussam cognoscamus, intueri diligenter oportet, num passiua significatione vsurpatũ fuerit à videor, videris, an verò sit illud ipsum impersonale verbum vr. Altero .n. casu propriè, sequenti minus proprie capietur. Quorum vtrunque latinitatis ordo facilè demonstrabit.

CAPVT XIII.

Reprehensus Acc. in Institutio. de iu. na. gen. & ciu. in princ.

Maris, & fœminæ coniugatio (inquit tex.) 1
à iure naturali descendit. Quod Glo. interpretatur de cõiunctione animorũ. sed meo iudicio, fallitur, quoniam huiusmodi coniunctio nobis cum reliquis animantibus non est communis: vt quæ ex ratione oritur, nisi ad
sequentia uerba no; referamus, cum Impera- 2
tor adijcit. Quã nos matrimoniũ appellamus. At hoc quoq; dictũ Glossæ non est simpliciter verum. Neq;. n. brutis vllo modo cõgruit, sed solis hominibus. Hęc scripseram, cum reperi Aldobrandinum Iureconsc. idem ad eum Tit. adnotasse. Mihiq; iccircò gratulor, quòd tanto viro conuenerim.

CAPVT XIIII.

Duplicem Iuregentium introducendi rationem.

SVMMARIVM.

1 *Nemo in contractibus obligatur inuitus.*
2 *Seruitus est contra ius naturale.*

Fuit

FVit duplex iurisgentium introducendi ratio, vsus uidelicet, i. vtilitas, quæ in contra
1 ctibus præcipuè elucet, vbi nemo † obligatur inuitus. Item necessitas, quæ in bellis suscipiẽdis pro rerum suarum defensione, seruituteque
2 † aduersum ius naturale inducenda emersit. Hę rationes colliguntur ex. §. Ius autẽ gen. in Inst. de Iur. na. gen. & ciu.

CAPVT XV.

Aduerbium, semper, ad locum referri.

SVMMARIVM.

1 *Manumitti potest ubique, & semper.*

EX. §. serui. in Institutio. de Liberti. Noto, semper, ad locum referri, non ad tps solum, cum dicitur. Serui uerò à dominis semper manumitti solent, adeò vt vel in transitu, &c. Exempla enim, quæ sequuntur, locum ipsum, quo manumissio fit, euidenter designãt. Atque huic rationi Doctores subscribũt, cum
1 aiunt in summariis. Quocunque tempore, † & vbique fieri posse manumissionem.

CAPVT XVI.

Iustinianus ferè indefensus in Institutio. de pat. pot. §. 1.

SVMMARIVM.

1 *Prolepsis græcè nobis Anticipatio.*

2 *Matrimonium caussa efficiens patriæ potestatis.*

NOn sat uideo, qua excusatione possit defendi Iustinianus, qui definitionem nuptiarum sub hoc titulo tradidit, tanquam ꝑ
1 prolepsin. † i. per Anticipationem, cum mox subiecerit titulum de nuptiis. Nisi dicamus in sequenti titulo uoluisse illum de nuptiarum modo, nõ autem de substantia tractare: ꝙ patet per uniuersum titulum, Hic ergo nuptias, i. matrimoniũ, tanq̃ patriæ ptãtis, de qua age-
2 baĩ, caussam † efficientẽ definiuit, latiorẽ subinde tractatum de modo nuptiarũ habiturus.

CAPVT XVII.

Ratio. §. sed & capitis, in Institutio. Quib. mod. tut. finitur.

SVMMARIVM.

1 *Tutela, vt plurimum sequitur Ius successionis.*

1 RAtionem huius tex. esse dico, quia sublato iure successionis, † tollitur quoq; tutela.

Arg. sup. de legit. patrono tut. ver. Quia plerunque. Atque ita declaro Glo. quæ ab Ang. reprehenditur in ver. omnis tutela, coniũctis Angeli verbis cum verbis Glossæ.

CAPVT XVIII.

Quæ sit ratio, cur furari propter necessitatem liceat, adulterium committere nequaquam?

SVMMARIVM.

1 *Necessitatis tempore omnia, quæ ad uictum. & uestitum pertinent, sunt communia.*

2 *Adulter propter cordis inopiam perdit animam suam.*

3 *Ciceronis locus in medio positus.*

QVas rationes i hac re Doctores adferãt, nõ describo. uideat, qui uoluerit, Deciũ, illas memorantem in l. 1. in princ. col. antep. de offi. eius, cui manda. est iurisd. Mihi nulla ꝓbaĩ, vt qui rear hanc vnam veram esse, ꝙ tempore necessitatis, † quæcunque ad victum, & 1
uestitum pertinent, sunt cõia, quemadmodũ testaĩ uniuersa Theologorum Schola. & est arg. tex. in l. 2. §. cum in eadem. Ad. l. Rhod. de iac. atque ibi Glo. 47. dist. c. sicut. & ibi similiter Gl. Facit optimè pulchra illa Salomonis snĩa Pro. 6. in fi. Non grãdis (inquit) est culpa, cum quis furatus fuerit: furatur enim, vt esurientem impleat animam. Et paulò post. Qui autem adulter est, † ꝑꝑ cordis inopiam perdet 2
animam suam. Cesset itaq; Philippe Deci Vir eruditissimè altercatio illa tua, dũ studes adhibere rationem, quòd furando statim subleuatur fames. Vnde existimas non licere aliud furari, quàm panem, & obsonia. licet siquidẽ & vestes, & omnia alia furari, modò inopiæ succurratur. Neq; hoc furtũ, sed rei proprię vendicatio, uel communi diuidundo iudiciũ. Quod tamen inopes haud temerè attentare, sed maxima cogente necessitate debent. C. Si qs ꝑꝑ. Et ibi Glo. de fur. Et ex hoc constat nimis durè sensisse Cic. lib. off. 3. nisi eius uerba mitti aliqua interpretatione subleuentur: ꝙ vix fieri posse cognosco, cum inquit. † Forsitã 3
quispiam dixerit, Nonne igitur sapiens, si fame ipse conficiatur, abstulerit cibum alteri homini ad nullam rem vtili? Minimè uerò, & paulò pòst. Nam si quid ab homine ad nullam partem utili tuę utilitatis caussa detraxeris, inhumanè feceris, contraq; naturæ legem. Imò uerò secundum legem naturæ, q̃ (vt idem professus est Cic.) eadem est cum lege diuina, data s. necessitate. Quare ille ipse Cicer. se rursus declarat, ut ita demũ res alienas ad viuẽdũ necessarias ad nos trãsferre possimus, si id

si id nō ad propriā,sed ad communem refera
mus vtilitatem:quia scilicet uita nostra,si con
seruetur, multū posit utilitatis afferre Reip.

CAPVT XIX.

Cur post diutinum tempus ille, qui in reatu fuerit mitius puniatur?

SVMMARIVM.

1 *Reatus quid sit.*
2 *Diutinum tempus intelligitur decem annorum.*
3 *Triennio sufficit non deliquisse,ut quis præsumatur correctus.*
4 *Tres esse puniendi caussas.*
5 *Decennio præsumitur obliuio, præsertim si agatur è facto alieno*
6 *Reatus nomen aliud significans secundum Alcia.*

SVb titulo de pœnis locatum est responsū
Modestini his uerbis. Si diutino tempore
aliquis in reatu fuerit,aliquatenus pœna eius
subleuanda erit.Sic etiam constitutum est,nō
eodem modo puniendos eos esse, qui longo
tempore in reatu agunt,quàm eos, qui in re-
centi sententiam excipiunt. Qua in re quid
conferat tempus ad minuendam pęnam per.
uestigandum est. Et mihi sanè uidetur, uel ꝙ
lex diuinæ patientię æmula abstineat à puniē
do illum seuerè, quem Deus per tot tempora
benignè tulit,vel quòd tempus ipsum pars pę
næ fuerit. Intelligimus nanque reatū † tem-
1 pus esse post sequutam condamnationem.
Quod ostēdit ea cōparatio. QVAM EOS,
QVI IN PRAESENTI SENTEN-
TIAM EXCIPIVNT. Vel dicamus,quòd
si reus nuper deliquisset,ob nouum delictum
puniretur,nec haberetur ratio antiqui,ut Mo
destinus considerat. Cuius mens ea fuit meo
iudicio, vt doceret mitius puniendum esse il-
lum,qui iam diu deliquit,nullo deinde super-
addito scelere,quàm qui recens crimen com-
misit. Sed diutinum † tempus non minus de-
2 cennio regulariter æstimatur. Instit. de vsuc.
§.1. sufficit uerò aliquem per triennium † vi-
3 xisse probum,& abstinenem à delicto,ut prę-
sumamus,eum correctum.§. Hinc autem no
bis.vbi Ang.in Aut.de monach. coll. 1. Rom.
cons.225.Alci. Doctor meus in Tractat. Præ-
sumpt.Reg.2.Præsump.7.num.3. Igitur pro-
pter hanc emendationem præsumptam Iure-
consultus benignius agendum esse post tem-
pus censuit,quàm in recenti. Potest & alia nō
deterior ratio dari. Nam (vt Gellius adnota-
uit.lib.6.c.14.Noct.Attic.) Tres sunt caussæ,† 4
cur nocentes plectantur. Prima est Νουθεσία,
seu κόλασις, siue παραίνεσις, quod est Admo-
nitio,vel punitio,quàm adhibemus, ut is, qui
deliquit,attentior fiat,correctiorque. Altera
est, quæ ab honoris conseruatione uocabulū
sumpsit, Τιμωρία à Græcis appellata.& hæc est
vltio pro dignitate,& autoritate eius,in quem
peccatum est, tuenda. Tertia caussa est παρά-
δειγμα, hoc est exemplum, vt cæteri à simili-
bus peccatis metu cognitæ pœnæ deterrean-
tur.At cum quis decennio(quod ut dixi, lon-
gum est tempus)in reatu fuit,tunc cessat ter-
tia caussa,nimirum exempli.eo quòd tanto tē
pore,† in facto præsertim non suo, præsuma- 5
tur obliuio. Bart. in l. Qui fundum.§. 2. pro
empt.Inducta itaque obliuione, non est, cur
lex,aut Magistratus laboret in deterrendo ho
mines à delicto,cuius iam amplius non memi
nerunt. Et hac de caussa pœna subleuatur.
Porrò Alcia.de verb.signif.lib.1. col.mihi 57.
Reatum ipsum esse habitum vultus, ac uestiū
reorum declarat.

CAPVT XX.

Examinata Decij sententia de l.2.C. de condi.inser.

SVMMARIVM.

1 *Contrarium sensu non sumitur, si incidimus in absurdum.*
2 *Inconuenientia, & absurda multiplicari non debent.*

IN l. 1. de off. eius. disceptant uario modo
Doctores,dum scrutantur,quænam sit ra-
tio diuersitatis inter.l. reprehendenda. C. de
institu.& substitu.& l.2.C.de condi.inter. In
altera enim turpi spreta conditione,quæ fuit,
ut filia diuerteret,si hęres esse uellet, hæredi-
tatem scripta nanciscitur. In altera nec reüci
conditio potest,qua iussum est hæredi, ut ca-
ueret,si non diuerteret,nec ex tali conditione
sensum contrarium eruerę licet,quoniam in-
cideremus in absurdum. & quoties in absur-
dum incidimus,contrarius sensus † sumi non 1
debet.Ita communiter Doctores has leges de-
finiunt, sed Dec. in d. l. 1. col. 10.post Pet.&
Alb.communi refragari sententię, & talem di
uersitatis rationem constituere vr. Quoniam
in l. reprehendenda, satis constat testatricem
voluisse,ut filia(cuius solius in supremo iudi-
cio mentionem habuit) sibi hęres esset, idcir-
co

certæ fieri poſsint. Num ſcilicet incertitudine
vitientur,an certæ ſemper eſſe debeant? Qua
de re ab antiquis uario modo diſceptatū fuit.
Denique Iuſtinianus ſtatuit omnino certas eſ-
ſe debere.Sanè verò,quod Decius ait,vbi certa
1 quātitas eius,quod intereſt, declarari nequit,
poſſe iudicem proferre in certam ſententiam
per l.Quanquam.ſup.tit.1. falſum eſſe depre-
henditur per d.§.curare. & quonam modo in
terpretari debeamus,d.l.Quanquam, à nobis
ſupra declaratum fuit c.7. Nūc quid ſit,id qđ
intereſt,perſcrutemur. & quidem conſtat eſſe
2 potius facti,q̄ iuris,†vt dr in l.Quatenus.de Re
gu.iu.Quare difficilis eſt eius definitio,vt in ſi
mili dixit Iureconſul.in l.Mora.in prin.de vſu.
Hæc etenim mente melius concipimus, q̄ ver-
bis effingere poſſimus. Quòd ſi qua definitio
ex ijs,quæ traditę hucuſque fuere,proxima ve
ritati accedit,illam eſſe crediderim, quam Gl.
ſecundo loco ponit.Nam id,quod intereſt,cō-
ſideratur ex altera parte tantum, vt Dd.aiunt,
& eſt tex.in d.l.Quatenus. Req; ipſa conſtat,
nihil intereſſe aduerſarij, cuius cauſſa damnū
nobis aliquod euenit,ut illud reſarciatur. No-
ſtra verò duntaxat intereſt, qui iacturam feci-
mus.Quamobrem pulchrè Acc.definiuiſſe vř.
Eſt damnum emergens,& lucrum ceſſans. ni-
mirum in perſona actoris ex eo, ꝙ aliquid fie-
ri ceſſatur à perſona rei. Et ſub verbo FIERI
3 †venit etiam,quod datur,vt cōſentiunt Dd.Cæ
terum hæc definitio,ꝙ latius pateat,periculo-
ſa eſt:neq; tamen tutiorem vllam traditā fuiſ-
ſe perſpicio. Etenim ſi dicamus id, quod inte-
reſt,æſtimationem eſſe,ergo æſtimatio ęſtima
bitur,vt ratiocinatus eſt ille Iac.de Ra. diſcipu
lus:cui argumento nondum audio reſpōſum.
Pręterea eſto damni ęſtimationem parere id,
4 quod intereſt: res per effectum † definiri non
debet. Bart.in l.prima, in prin.de Acqui.poſſ,
& in l.1.in princ.de App. & cuius arbitrio fa-
cienda eſt talis ęſtimatio? Iudicis certè, ut do
cent,quęcunque leges de hoc loquuntur.Ita-
que miſſis pluribus modis, quibus aliquid no
ſtra intereſt, ſubtilius indaganda eſt materia,
de qua Imperator acturū ſe cōſtituit ſub hoc
titulo.De ſen.quę pro eo,quod intereſt,profe.
Expendendumq; eſt illud,quod intereſt,dupli
citer. Cum petitur, & cum ſoluitur. Primò
caſu conuenit fortè definitio Gl.quā antea di-
ximus:quādoquidem eò uſque uerè eſt dam-
num. licetque inſuper tueri illam definitio-
nem,quæ terminat illud, quod intereſt,per ę-
ſtimationem,ſi ad mentem actoris eam refera
mus, dum ipſe ſecum meditatur,quid,quan-
tumve iure ſit petiturus, eo quòd non detur,
uel fiat,quod fieri, darive debet, ſeu contrà.
At clarius meo iudicio, ſic definietur.Eſt com
putatio vera damni accepti, vtilitatiſve omiſ-
ſę,quia dolo,aut culpa aduerſarij re,iureve no
ſtro oportunè nobis uti non licuit. Altero ca-
ſu, uidelicet cum ſoluitur,ita definiemus. Eſt
reſtitutio uera damni.&c. ut ſupra proximè.
Siue,eſt tacita acceſsio iuris noſtri ex manife-
ſta illius lęſione per aduerſarium noſtrum in-
ducta. Quę definitiones omnes probantur in
l. Vnica.hoc ipſo titulo. Nam computationis
nomen indè ſumptum eſt, cum Iuſtinianus
ait. Ne dum in infinitum computatio dedu-
citur. Vera,ſumptum eſt ex illis verbis.Quod
re vera inducitur, damnum reddatur. Atque
ab eodem Reddendi verbo ſumptum eſt voca
bulum reſtitutionis: quo in ſecunda definitio
ne vſi fuimus.Re, Iureve noſtro diximus,quo-
niam,non ipſis duntaxat rebus, ſed & in Iuri-
bus damnum nobis infligi, vel utilitas adimi
poteſt.Vt puta,ſi aduerſarius facturum ſe ali-
quid certa die ſpopōdiſſet, quod non fecerit,
& huiuſmodi. Conſtat autem Ius aliud eſſe à
rebus,etiam ſi diceretur mobilibus,& immo-
bilibus,†vt notatur a Bar.in l.Centurio. in ter- 5
tia quæſt.prin.num.28.de vulg. & pupil. & in
l.fin.num.4.de uſufr.leg.Bertran.in conſ.246.
par.1.59.74.& 105.par.2.oportunè inquam,
quia tunc temporis cum petitur,habituri qui
dem ſumus, at non oportuno loco, & tem-
pore.

Tertia quoque probatur definitio, quod ſit
tacita acceſsio,quoniā inſtar alluuionis accre-
ſcit nobis ius noſtrum in id,quod intereſt. Ex
manifeſta illius læſione. Niſi.n.damnum pro-
batione liquida conſtaret,non eſſet reſarcien-
dum,iuxta illa uerba legis,vt quod re uera dā-
num inducitur,hoc reddatur. Et præpoſitio.
Ex†denotat cauſam immediatam. Bartol.l.eo. 6
tempore.§.fi.de pecu.Dec.in vlt.lectu.Rub.C.
Qui admitti.circa med. Lęſione dixi, quia ille
proculdubio ius noſtrum læſiſſe dicitur,q̄ re,
iureve noſtro oportune nobis uti prohibuit.
Eſtq; latiſsima huius nominis ſignificatio,†adeò 7
ut lucrum quoque ceſſans cōplecti poſſit.

Quod patet multis casibus: in quibus minor, vti læsus restituitur, neq; tñ diminutionẽ patrimonij accepit. Qualis est inter alios. l. Minoribus. ff. de mino. Ideoq; in superioribus definitionib. dictũ à nobis fuerat, Damni accepti, vtilitatisve omissæ. Quorum vtrunq; in fine legis attingitur. Dolo, aut culpa aduersarij in eisdem definitionibus adiecerã: qm̃ alioqui, qđ interest, peti non posset, item nisi peteretur, non solueretur. Iudex. n. officium suũ petenti
1 duntaxat impertitur, † l. 4. § Hoc ãt iudiciũ. & ibi Alex. de dam. inf. Perstringi verò hũc aduersarij dolum, seu culpã in tertia definitione sub illis verbis. PER aduersariũ nostrũ inducta. Et INDVCTA dixi tp̃e iã consumato secũdum ea, quę not. in l. j. §. Hæc aũt verba. Quod quisq; iur. Nam ea demum læsio resarcitur, quam accepimus. Atque hanc tertiam definitionem, vti breuiorem, latioremque probo.

CAPVT XXII.

Defensa communis quædam opinio ab Alciati impugnatione.

SVMMARIVM.

1 *Verba in dubio propriè sunt capienda, præsertim in statutis.*

2 *Præsumere quam habeat significationem.*

Statutum ne quis præsumat aliquid facere, non extenditur ad eum, qui facit nomine alieno. Ita cõiter Dd. præcipuè Abb. in c. Decernimus. col. 25. de Iudi. Alciatus tñ contra de præsũmpt. in 2. parte in princ. duobus fundamentis. Primo per Aut. Item nulla cõitas. ubi Gl. in ver. fecerint. C. de Episcopis, & cle. Deindè, quia temerariè, superbeq;, ac de facto aliquid agere (inquit ipse) non conuenit alieno nomine agenti. Cæterum ego (quod tam eximij viri, præceptorisque mei vt sæpe attuli, pace dixerim) aduersus Alciatum sic tueor cõem sñiam. Quippè cũ secũdũ subiectã materiam statutum in proposito casu extendatur. Nam verisimile nõ est, cõitatem aliquã vniuersam, seu Principem aliquem secularem per se quicquam exequi. Quapropter illa Auth. porrigitur ad officiales. Hocque sentit Gl. in uer. Fecerint. Præterea (& hãc solutionem verissimam esse arbitror) Tex. illius Aut. loquimur de ipsis officialib. nomine proprio, i. propria præsumptione, non superiorum iussu aliquid agentibus. Quo casu dñr potius agere noĩe proprio, quàm alieno; tametsi alterius nomine officiũ exercent. Atq; id palam deprehenditur ex initio constitutionis dicentis, Nulla cõitas, vel p̃sona publica, uel priuata: Siquidem priuata p̃sona, cuius nisi proprio nomine, agere potest? Quin etiam, vt illud verbum Præsumat accipiatur propriè (quod est in dubio, † & in statu- 1
tis potissimè faciendum) debemus declarare, id est proprio animi motu, & suapte temeritate audeat. † Nam hæc est euidens huius verbi si- 2
gnificatio, prǽter aliam notissimam, de qua loquitur Titulus de præsump. in Decretalib. Alcia. passim in d. tract. At fingamus insuper Ciuitatem officiali, vt illicitam faceret exequutionem, mandasse, eumque fuisse exequutum: In quem cadet pęna legis? Nempè in Ciuitatẽ. Quod si Ciuitatis iniussu officialis id præsumpsisset, tunc non Ciuitas, sed officialis puniret. Oldr. cons. 66. An ex delicto, & cons. 315. Circa illud propositum. Alterũ Alciati fundamentũ inutile prorsus vr̃: qm̃ præsumptio motus est animi: & qui alterius nomine agit, ab alio, non à se mouetur. Quare nomen illi præsumptionis non conuenit ita vt à statuto comprehendatur. Fortè posset Alciatus defendi, si declararetur, eũ facere nomine alterius, qui non alieno iussu, sed prætextu puta officij aliquid attentaret. Verum hanc ergo defensionem nõ probo; communisq; usus loquendi rationem in eum retorqueo.

CAPVT XXIII.

Ratio Aut. Ex caussa. C. de lib. præteriti. quam Alciatus in suis præsumptionibus cogitandam reliquit, ab autore explicata.

Diuinus Alciatus in Tract. Præsumpt. Regu. 1. præsump. 12 in fi. Considera, inqt, rationem d. Aut. Ex causa. Cur legatarij, qui sunt minus dilecti, à testatore, consequantur sua legata, hæres verò scriptus, qui erat magis dilectus, in totum excludatur, & nihil habeat? Qua in re sic ego cẽseo. Institutum ideò nihil consequi, quia non tam propria dilectione institutus est à testatore, quàm odio præteriti indebitè, uel exhęredati. Aut certè vtraque ratione coniunctim. Inque hoc potissimum consistit iniuria eius, qui sine caussa pręteritus, exhæredatusve fuit. lex autem iniurię non fauet: immo & hæc erit altera, magisque plana ratio, cum Imperator in ca Aut. studeat remouere

uere iniuriam in indigna pręteritione,siue exhęredatione natam,quod Ias.ibidem,in 1.col. testatur, non poterat profectò melius iniuriã remouere, quàm in locum instituti pręteritum,siue exhęredatum admittēdo.In quo cōsistit omnis iniurię medicina.legata autē nullam pręterito, uel exhęredato iniuriam inferunt,seque commodè habent cum remedio. d.Aut.peruidè ac si ipso initio hunc,quem lex vocat,testator instituisset. Atque(ni fallor)est uera eius text.ratio.Legata enim sustinentur, quia non impediunt remedium.d.Aut.Institutio uerò,ꝙ illud impediat,prorsus euertitur.

CAPVT XXIIII.

Qua de caussa Medicus ob imperitiam malè curans teneatur ex maleficio,Iudex verò male iudicans ex quasi maleficio.

SVMMARIVM.

1 *Actui necessario plus fauetur, quàm voluntario.*
2 *Affectata necessitas non prodest.*
3 *Litis nomen Actionem significat siue in rem sit, siue in personam.*

Imperitia Medici culpę adnumeratur,veluti si Medicus ideo seruum tuum occiderit,qa malè eum secuerit, aut perperam ei medicamentum dederit.Teneturque primo capite legis Aquilię. §. Pręterea.Institutio. de L.Aqui. Iudex verò,qui per imprudētiam, ius alicuius lęserit,ex quasi maleficio obligatur,& quantū ea de re alteri Iudici ęquum visum fuerit,pœnam sustinet.Insti.de oblig.quę ex quasi delic. nascun.in prin. Quę nam diuersitatis est rō? Potest quippè iudex per imprudentiam aliquem morte multare. Et cur non instar Medici ex maleficio obligabit? Num lex claudicat, fauetque magis Iureconsultis, quàm Medicis, ubi ęquè delinquitur?Angelus in eo.prin.reddidit rationem: quoniam Iudex ex necessitate iudicat,fauetur que magis exercenti actum,ne
1 cessarium,quàm voluntarium.† l.si fideiussor. §.Qui satisda. cogan. sed cum iudici fuerit ab initio liberū non suscipere munus iudicandi,
2 vr̄ hanc necessitatem,tanquam affectatam,† illi minimè prodesse debere.arg.l.2.§.penul.Si quis cau. Aut certè eadem ratione vr̄ excusandus Medicus, qui postquam ęgrotum curandum suscepit,ex necessitate prosequi tenetur. Prærsertim, si quod usu uenit fingamus eum à ciuitate aliqua publico stipendio fuisse cōductū.Non est igitur proba Ang.ratio.Propterea q; ipse considero tex.in d.prin. loqui de solis pecuniariis causis,in quibus si iudex ob imperitiam quemquam læserit, ex quasi maleficio obligatur.Vt.n.à sufficienti partium enumeratione arguamus,quod argumenti genus ualidissimum est,cum neque iudex obligetur ex contractu,nec quasi,quod patet legenti titulos.Quibus mod.re contr.oblig. & de litterarum obl.& de oblig.ex consen.Nec item ex maleficio,quia nec furat̄,nec rapit,nec in corpus offēdit,nec insectatur cōtumelia,qui sunt modi delinquendi,vt apparet ex titulis 4.li.Instit.vsq; ad ipsum titulum de oblig.q̄ ex quasi delict.nas.consequens est,vt ex quasi maleficio obligetur,Etem Ius lædit alterius.Atq; hoc est proprium argm̄ eius tex.in princ. Cuius verba palam testatur Imperatorem sub eo titulo nullo modo voluisse capitales caussas amplecti.Ait enim,Si IVDEX litem suam fecerit. LITIS † verò appellatio nihil significat amplius,quàm actionem in rem,siue in personā. 3
l.litis.de verb.sig.Porrò si per imperitiam Iudex morte aliquem damnauerit, per titulum, Quod quisque iuris, eadem pœna plectetur. Et sic par erit medici, Iureconsultiq; hominē occidentis conditio.

CAPVT XXV.

Quomodo furis,& raptoris pœna dicatur esse eadem.

Fur potest teneri in minus,aut in plus,q̄ raptor,pro vt euenerit, ꝙ cum furto, vel sine deprehendatur. At raptor semper tenetur in idem.Hæcq; fixa,& certa pœna æxequat dubium illud, quod fur in plus, vel in minus teneri potest.Lex.n.futuri euentus incerta. Id ab initio statuere non potuit,ideoque dixit pęnam furis,& raptoris esse eandem,quasi deducere voluerit simplum ex eo quadruplo extra rem,in quo tenetur fur manifestus,& hoc adiicere duplo illi,in quo fur nec manifestus obligatur. Ita namque fit, vt cū duo sint gńa furum,unicū uerò genus raptoris utriusq; furti pęna cumulata duplicet pęnā rapinę.Quòd si in raptore manifestū liceret à non manifesto secernere,esset utique eadem,q̄ furi statuti est pęna. Verum hæc manifesti,& non manifesti, omissa in raptore distinctio,ꝙ furi manifesto detrahit,id furi nō manifesto addere vr̄. Sicq;

promiscuè, & in ipsa mente legis considerata par est furis, ac raptoris pœna. Fur etenim in genere, atque item raptor considerandus. Simulque cogitandum, quòd in quantū raptor manifesti, & non manifesti distinctionē haud patiur, deterioris est conditionis, inquantum uerò pœna illius nunquàm ascendit ad quadruplum, meliore fruitur conditione. Atque hæc ueniunt ad declarationem tex. Institutio. de vi. bon. rap. in princip.

CAPVT XXVI.

1 Limitata communis quædam conclusio circa naturam Tituli de condict. caussa data, caussa non sequu.

SVMMARIVM.

1 *Paria sunt uel caussam omninò non sequi, vel duntaxat de facto, & non de iure.*

2 *Idem est non facere, vel ita facere, vt sustineri nequeat.*

GLossæ in rub. ff. & C. de cond. ob tur. caussam, & ff. de cōd. inde. Atque in his locis DD. vno ore omnes constituunt hanc differentiam inter condictionem ob caussam, & condictionē indebiti: quòd illa respicit caussam futuram, hæc præteritam. Bartolusq; adeo tenet hanc opinionē, ut in Rub. ff. de cond. ob tur. caussam, negat condictionem ob caussam posse vnquam habere locum si caussa sit præterita. Et Rofr. in 4. par. libellorū sub Rub. de condit. caussa da. col. 2. pro tertio requisito ad experiendum illa actione necessarium esse inqt, vt caussa tempus futurum respiciat. Nec reperitur in summa, qui contrariū dicat. Ipse tamen nouè, ac notabiliter dico dari casum, in quo talis caussa pōt esse prēterita. Et sic limito generalem conclusionem. Finge (quod mihi ex facto contigit) putasse me, quòd tibi competeret ius aliquod in re, in qua nullum ius habeas: atque ut huic iuri renunciares, pecuniā me soluisse, renunciasti: compertum est deinde nullum unquam ius in ea re apud te fuisse. nunquid reperam ? & qua actione? certè repetam actione caussa data, caussa non sequuta. Text. est in terminis in l. 3. §. Si liber homo. de con. caussa da. Nihil. n. interest, uel caussam omnino nō sequi, vel sequi duntaxat de facto,

1 & non de iure, † ut notat ibi Bar. Qua propter communis illa conclusio declarāda esse videtur, ut obtineat in ea tantum caussa, quæ de facto, & de iure simul impleri potuit, non vltra. Quare & Glo. in præallegatis Rubricis se referunt ad caussam honestam. Sed si caussa cuiusmodi sit, vt de facto tantum, non autem de iure potuerit impleri, tunc non distinguitur inter prēteritam, & futurā. Verum vtcunq; sit, competit actio. Atq; ita declarare cōuenit verba ipsa Rub. de caussa da. caussa non sequu. de facto. s. & de iure simul. Nam satis nō est caussam de facto solum, cui ius non assistat, sequi: cum idem sit † non facere, vel ita facere, vt sustineri nequeat. Tex. optimus in l. eleganter. §. pe- 2
nul. in ver. sanè. de cond. indeb. Old. cons. 288. 2. q. est, col. 2. vbi nos huius loci meminimus.

CAPVT XXVII.

Cautio, vt semel tantum in aliqua instantia citato reo, possit cōtra illum ad omnes actus, & ad sententiam quoque procedi.

CItetur semel in limine iudicij reus ad debitè procedendum, & absque alia citatione poterit aduersus eum vel vsque ad condemnationis procedi. Quod nos docet Oldr. consi. 12. Quæstio est prima. in fi.

CAPVT XXVIII.

Legitimam non esse de iure naturę: ex quo sequitur, quòd possit tolli statuto.

SVMMARIVM.

1 *Declaratur. §. sed naturalia. in instit. de iu. nat. gen & ciu.*

2 *Agatonis ex Aristotele sententia.*

3 *Legitima non est principaliter de iure naturæ sed accessoriè.*

4 *Ex qua caussa filius exhæredari potest, ex eadem priuari alimentis.*

5 *Ciceronis quædam sententia ad Brutum.*

6 *Lex diuina appellatur natura.*

7 *Deus propter nostra delicta mutari dicitur.*

8 *Lex ciuilis habet facultatem declarandi legem naturalem.*

9 *Iniquum est in immeritos beneficia conferre.*

10 *Q. Metelli Numidici pulchra sententia.*

11 *Fallentem fallere licet, etiam si fides sit iurata.*

12 *Filio spurio nulla debetur legitima.*

13 *Legitimum strictè appellari consueuit, quicquid descendit à lege ciuili.*

14 *Communis in hac re opinio.*

Quod

QVod dicitur iura naturæ immutabilia es
se §.sed naturalia. Insti.de iu.nat.& gen.
1 & ciu. † Arbitror intelligendum de his, quæ
alicui ex ipso ortu ita affixa sunt, vt nullo mo
do diuelli possint, neq; pro infectis hꝫri. Estq;
hmõi sanguinis cõiunctio, cuius meminit idẽ.
§. Neq; n.q natus est ex aliqua agnatione, põt
ex ea nõ esse natus. Quia, ut Aristoteles Agato-
2 nem, referens lib. Ethic. 6. capit. 2. aiebat, † Hoc
etiam ipse Deus, soloque carere videtur, Infe-
ctum haud vt faciat, quod factum est, atque
per actum.

Id namq; implicat contradictionẽ quæ in
Deo non est, cuius perfecta sunt opera. Deut.
32.& qui omnia fecit in sapientia. Psal. 103.&
à quo quæcunque sunt, ordinata sunt, Paul. ad
Rom. c. 13. Talisq; est cuiusq; ortus. Cęterum
loquendo de legitima, esto ꝙ possit dici eã esse
de iure naturæ non est tñ principaliter, sed ac-
3 cedit. † Quod patet, quia ex eo, quòd sit filius,
consequitur quis legitimam. Neque id nobis
tam firmiter adhæret, ut separari nequeat.
Quamuis.n. propinquitas sanguinis auferri
non possit, fauor tamen ille, qui dari propin-
quitati solet, interdũ aufertur, exemplum in
filio, qui caussam commisit ingratitudinis, ex
qua potuerit exhęres scribi secũdum. §. Aliud.
in Aut. vt cum de appel. cognosci. Nam ex ea-
4 dem possunt illi negari † alimenta. Corasius
in l. Qui liberos, in versic. Pater. de iur. dot. Ne-
que tamen propterea filius esse desinit, sed eo
se beneficio reddit indignum, quo propter fi-
liationis existentiam dignus ante habebatur,
sicut è contrario de parentibus impijs dictum
5 est à Cicerone ad Brutum. † Hoc (inquit) præ-
clarè legibus constitutum est, vt charitas libe
rorum amiciores parentes Reipublicæ redde-
ret. Itaque Pater crudelis in liberos, non is,
qui patrem hostem iudicat. Ad hęc arguendo
à natura ad Deum, quod argumentum valet,
quia Deus est natura naturans, & natura ali-
quando pro Deo exponitur, vt Glossa Institu-
tionum de iure naturali gentium, & ciuili. in
6 principio. & lex diuina dicitur consistere † na
tura capit. secundo. distin. prima. Quemadmo
7 dũ Deus propter nostra delicta mutatur, † seu
mutari dicitur, quod vidimus contra Heli sa-
cerdotem, & eius familiam. 1. Reg. 2. sic nõ est
absurdũ, vt natura ex causa aliquando mutet,
& priuilegiũ post culpam adimat, quod ante
cõtulerat. Nec obstat, si dicatur naturam qui-
dem per se posse mutari, sed non per legem ci
uilem; Quoniam respondeo naturam † posse 8
per legem ciuilem declarari non minus cum
adimit, quàm cum defert. Et vnde, nisi ex lege
ciuili habetur, quod natura det legitimam?
At qua lege natura dans declaratur, eadem au
ferens declarari potest; cum sit æqualis con-
trariorum ratio. Doctores in d. §. sed natura-
lia. Vtq; in antiquis Domini de Rota dixerũt.
Decis. 18. Quoties ob delictum filius à statuto
priuatur legitima, vt ille ipse præstare consen
sum aduersus se, nec tam per legem, quàm per
propriam eius voluntatem priuari legitima
ex quo certior de pœna factus fuerat. Neque
hinc distat Oldradi argm̃ cons. 15. circa pro-
cessum. in fi. l. Auxilium. ff. de min. l. pen. C. de
pac. Facit, quod notat Marianus, in c. si diligen
ti. col. 3. ex. de Renunc. vbi ait valere pactum.
per quod filius renunciet legitimæ. Accedit
duplex ratio, atque apud Iureconsultos acce-
ptissima. Nam Regulæ omnes, siue naturalis,
siue alterius cuiuscunq; iuris ad terminos ha
biles restringuntur, iusq; ipsum naturale sum
mam æquitatis rationem habet. Qui ergo à iu
re naturæ beneficium aliquid consequuturus
est, is eo se dignũ profiteatur, necesse est, quo-
niam æquitati repugnat, vt in indignum bene
ficia conferantur. † Perrecteq; Cic. Benefacta 9
male collocata, mal. facta arbitror. Ex quo vel
Deus ipse naturæ, atque æquitatis parens post
factas Dauid promissiones, ꝙ semen illius in
æternum maneret. Ps. 88. statim subiecit, si au
tem derelinquerint filij eius legem meam, &
in iudicijs meis non ambulauerint, si iustitias
meas profanauerint, & mandata mea non cu-
stodierint, visitabo in virga iniquitates eorũ,
& in verberibus peccata eorum. Extatq; pul-
chrè. Q. Metelli Numidici sententia † penès Au 10
lum Gellium Noct. Att. libro primo. capite se-
cundo. his verbis. Dij immortales plurimum
possent, sed nõ plus velle nobis debent, quàm
parentes. At parentes, si pergunt liberi errare,
bonis exhæredant. Quid ergo nos à Diis im-
mortalibus diutius expectemus, nisi malis ra-
tionibus finem facimus? Iisdem Deos pro-
prios esse æquum est, qui sibi aduersarij non
sunt. Ad hęc quam graue est fidem frangere?
l. 1. in principio. de pact. Et frangenti nihilo-
minus rectè frangitur, etiam si fuerit iurata.

13 † Bertrandus, conf. 134. Visis copiis. numero 2. par. 2. igitur ex caussa recedere licet ab eo, vnde prius nō licebat, etiam in terminis iuris naturalis. Nam fides est à iure naturali, intelligendo de iure gentium, ut Glossa notat. in d. l. 1. in princ. de pact. Atq; hinc etiam descendit legitima, ut quæ solis sit hominibus inter se communis. & hac tamen ex caussa denegatur
12 quibusdam, † veluti spuriis. Aut. ex complexu. atq; ibi Dd. C. de incestis nuptiis. Quod si ius naturale primæuū inspicere voluerimus, nulla pars certa distingui poterit, cum omnia tūc temporis essent communia. §. 1. Institutionū de iure naturali gentium, & ciuili subsequentes igitur leges naturale ius, & gentiū ex caussa moderari potuerunt; & sic non est inconueniens, ꝙ legitimam quoque potuerint auferre iusta aliqua concurrente caussa, dato qđ legitima ab aliquo ex antiquis illis iuribus descendat. Mihi verò (vt planè dicā, quod sentio)
13 satis ex ipso nomine † persuasum est, legitimā à iure ciuili fluxisse, non aliunde; sicut hæredem uocamus legitimum, cui lex ciuilis hæreditatem defert; legitimum tutorem, cui tutelam. l. 1. Codice de suis, & legitimis liberis. l. legitimos, de legitimis tutorib. Cur. n. eodē nomine appellarentur, si diuersam haberēt originem? Retorto argumento. l. si idem. C. de codicillis. Ex quo itaq; fluxit à lege ciuili, ab eadem tolli proculdubio potest. §. Minus. Inst. de hæreditate, quæ ab intestato defertur. Huc conferunt, quæ notat Glossa in l. Ius ciuile, & in l. Manumissiones. de Iusticia & iure, & in capite. A nobis. de deci. Quoniam & si iuris naturalis substantia tolli nequit, possibile tamen est aliquem effectum exteriorem tolli, constitutionibusq; hoīum effici pōt, vt iura naturæ hēantur perinde ac si essent immutata. Doctores in eo. §. Sed naturalia. Nec nisi fortissimū argumentum meo est animo; quòd cum legitima dicatur decerni pro alimentis, sicut qs potest delinquendo se reus mortis efficere, ita etiam possit se priuare alimentis. Quo genere argumenti Tyrannum insectatus est Cicero officiorum tertio, his verbis. Neque est contra naturam spoliare eum, si possis, quem honestum est necare. Et ex his concludo legem municipalem præscribere posse pœnam, qua qs ob delictum priuetur legitima. Qua in re altercati sunt Doctores à ducentis annis citra, vt adseuerat Soci. conf. 150. in princ. Hanc autē partem, quām ipse tueri conatus sum, crebrio re calculo † comprobari, dicit Io. Nic. ad Alcia. 14
de præsump. Reg. 1. præsump. 8. Rota decis. 18. in antiq. Bertran. conf. 95. Quæsitum est. num. 1. vol. 3. Cur. Iun. conf. feud. 10. col. 3. in fin. Benedictus de Benedictis conf. pen.

CAPVT XXIX.

Matrimonium cur ab uxore potius, quàm à uiro denominetur.

SVMMARIVM.

1 *Mater certa pater verò incertus.*

CVm patris, & matris nomen respiciat filiorum procreationem, qui finis est matrimonij, non aūt ipsa maris, & fœminæ coniūctionē, concubitumque, iure optimo effectū fuit, vt matrimoniū à matre potius, q̄ à patre denominaretur, tāquam à certiore caussa. Nā
† mr̄ semper est certa, pr̄ uerò incertus. l. Quia 1
semper. de in ius voc. Quod si nulla in eo nomine rō filiorum haberetur, sed simplex cōiugale commertiū exprimi tentaretur; p̄staret vtique à viro, q̄ ab uxore deducere, utpotè à caussa digniori, arg. l. Quærit, de stat. hom. siue ab utroque, qđ fit, cū dicimus coniugiū. Hæc (testor Deum) scripserā, mirificè ueluti meo fœtu delectatus, cum repperi Deciū hoc sētiētem in l. Imperium. col. 2. de iurisd. omnium iud. & post aliquod tempus Corasium id fusius explicantem in l. Qui liberos. num. 77. de iur. dot. Nec possum tamen mihi ipsi nō summopere gratulari, qui tanti uiris similia cogitarim.

CAPVT XXX.

Cur mutuum, indebitè solutum, commodatum, depositum, & pignus dicantur re obligare magis, quām cæteri contractus?

RE contractus iō dicunt, quia cum obligatio nascitur, & cum extinguit, res sēper interuenit, atq; eadem saltem in genere; Idq; ex natura contractus. Nam in locatione ptiū abest; de qua poterat fortè magis dubitari.

CAPVT XXXI.

Quomodo defendi Iustinianus possit, qui solutionem indebiti, vt contractum posuit. Inst. Quib. mod. re contrah. oblig. & eandem alibi inter obligationes ex quasi contractu statuit.

SOlutio indebiti respectu accipientis est vera obligatio & contractus; respectu dātis quasi

quasi contractus est. Ille enim tenetur ad restitutionem. Hic nullum habuit animum obligandi. Et hæc est ratio, cur ponatur de eo paragraphus sub titulo. Quib. mod. re contrah. oblig. & alius sub tit. de oblig. quæ ex quasi contract. nascun. Hincq; euenit, quòd uerba obligationis conferuntur in accipientis personam. Est etiam ratio quare contractus appelletur; quoniam, cum præsupponatur excusabilis error in dante, præsumimus illum habuisse animum repetendi, quoties resciret, se dare non debuisse.

CAPVT XXXII.

Declaratus. §. 1. in Institut. Quibus modis re contrah. obl.

EA verba, Ei ab eo condici potest, si apparet eum dare oportere: Iudicio meo talé interpretationem recipiunt, id est, vt condemnetur is, qui indebitum accepit, ad restituendum ei, qui soluit, nisi simus in aliquo ex casibus exceptis, quos notat ibi gl. in ver. Accepisset. Similis inclusio in l. Si curatorem. C. de in integ. restit. min.

CAPVT XXXIII.

Cur in Iure amicus passim ex ordine scripturæ anteponatur consanguineo?

SVMMARIVM.

1 *Amici beneuolentia firmior, quàm propinqui.*

2 *Autor huius operis librum edidit de priuata reconciliatione.*

HOc præstat amicitia propinquitati (ait Cicero in Lælio) quòd ex propinquitate beneuolentia tolli potest, † ex amicitia autem non potest. 1 sublata enim beneuolentia, amicitiæ nomen tollitur, propinquitatis manet. Atque hanc ego rationem esse puto, cur lex amicum prius, quàm consanguineum nominauerit semper. Amici nanque beneuolentia certa est, & indubitata, consanguinei verò duntaxat præsumpta. Qua de re tractat Alcia. de præsump. Reg. 1. Præsump. 28. Nos hoc ipsum attigimus † de priua. reconciliat. Cap. 2 decimoquarto.

INDAGATIONVM IVRIS

Liber Secundus.

CAPVT I.

Actionis definitionem ab Imperatore traditam in 4.lib.Instit.complecti realem, æquè, ac personalem actionem.

SVMMARIVM.

1 *Persequendi uerbum commune est ad realem, & ad personalem actionem.*

IRO modo se torquent Glossę, Doctoresque, dum disputãt, an realis actio cum psonali definiatur, an ultima tantum. Verum quòd æquè propriè ambę definiantur, facilè cognoscitur ex eo, quòd Imperator verba definientia retulit ad rem, non ad personam. Neque.n.dixit, EST IVS psequendi debitorẽ, sed QVOD debetur.s.siue illud sit aliquid faciendum, siue dandum personale antecedente obligatione, siue res sit ad nos iure dominij pertinens. Cuius nanque rei Domini sumus, ea nobis debetur, & obstricta est, quemadmodum dicimus de seruo. Patet hoc ipsũ, videlicet, quòd utraque definiatur, ex processu Tituli, quoniam post præmissam definitionem, diuidit, & unãquanq; prosequitur, semperq; appellat actionem illam etiam, quæ realis est. Quare cum definitio fuerit tanquam fundamentum, seu potius summa totius Tituli, nõ est dubiũ, q̃n declarãda veniat ex reliqs Tituli partibus. Accedit verbum ipsum PERSEQVENDI, † quod est, commune ad utranque actionem. l. Actio in personam.ff.de Actio.& oblig. 1

CAPVT II.

Cur Inscriptiones librorum, & Titulorum rubris litteris scribere moris fuerit, vnde & Rubricarum nomen sortitæ sunt.

SVMMARIVM.

1 *Antonius Thylesius Consentinus autor libri de coloribus.*

2 *Phœnicibus inuentum litterarum adscribitur.*

3 *Phœniceus color qui.*

NVsquam actum apud Iuriconsultos inueni, cur Rubricas antiq. rubro colore scripserint; ex quo & nomẽ illis inditũ, & seruata fuit hactenus ea cõsuetudo. Solus Ioãnes Pratus in Rubrica, si certũ petat, intempestiuã quæstionem excitans hoc sentit, minusq; bellè explicat. Nam cur (inquit) Rubricæ scribuntur rubris lr̃is? Iõ, quia primi scribentes fuerũt ſm Isidorum quidem uocati Senites, qui scribebant in Rubro; & quia erant ſm quosdã adhærentes mari rubro. Quæ quidem rũsio eo est ineptior, quo reddit rationẽ originis, cum de caussa quæsisset. Mihi igitur tãquam aliud agenti sese obtulit libellus de coloribus Antonij †Thylesij Consentini, cuius uerba hic adnotare statui, q̃ præclarè hanc dirimant controuersiam. Sunt uerò eiusmodi c.13. Vtebantur (ait) veteres, quòd nunc ẽt seruatur, cũ librorum Titulos notarent, colore phœniceo, in honorem, memoriamque Phœnicum † quos litterarum tradunt, fuisse inuẽtores. En itaq; vnde venerit consuetudo scribendi rubricas. Nã phœniceus† color flagrans est, & vti uiola flammea. Quod idem Thylesius decimo capite eiusdem libelli præmiserat. Et uidere est in Noct. Atti. Gellij lib.2.c.26.ac lib.sequ.cap.14. 1 2 3

CAPVT III.

Argumentum à contrario sensu ex mente legis, & verborum proprietate esse.

ARgumentũ à contrario sensu, sicut fortissimũ est in iure, ita ex mente legis, & ex uerborũ ꝓprietate uenit. Quicquid Doctores controuersẽt in l.1.de officiis eius. Qua in re dum Scholaris Bononiæ agerem, ego cõsueui ponderare Textum à nemine prius animaduersum; neque (quod mihi cõstet) in hoc articulo allegatum in l.Iuris gentium.§.Prætor ait.Coniuncto.§.Dolo malo.ff. de pactis. Prætor (inquit textus) ait. Pacta conuenta, quę neque dolo malo, neque aduersus leges, & cætera.facta erunt, seruabo. Deinde subiicitur. Dolo malo, ait Prætor, pactum se non seruaturum. Quis amabo Textum desideret apertiorem? Vlpianus prætoris uerba resumens, vt ea declaret, Ait, inquit, Prætor. Non autem colligitur ex mente prætoris.

CA-

CAPVT IIII.

Quid consequatur hæres, cui Falcidia denegata est.

SVMMARIVM.

1 *Pietatis fructus ex Paulo.*
2 *Biantis sententia.*

LVcrum, quod his percipit implendo uolūtatē testatoris, qui illum expresē compescuit à beneficio legis Falcidiæ illud, est bñfacti.s. recordatio, atq; ipsum pietatis officium. Qđ noto ex tex. in §. fin uero expreßim. ī Aut. de hrdibus, & Fal. Est. n. (vt Paul. 1. ad Tim. 6. inquit) quæstus magnus pietas† Cū sufficiētia.
1 Vtq; Bias, vnus è Græciæ sapientibus ait. † Qua-
2 lia feceris parentibus, eadem à liberis expecta. Hinc tollitur quæstio, qũo posit testator Falcidiam prohibere, quam lex fauore testamenti, vt hæres ad adeundum inuitaretur, induxit. Corroboraturque Decisio Bartoli in l. Nemo potest. num. 4. de leg. 1. Cui subscribit D. Alciatus in lib. Præsump. Reg. 3. Præsum. 22. in fi.

CAPVT V.

In auaritiam Aduocatorum notatus textus.

SVMMARIVM.

1 *Honorarium est, quòd aduocato patrocinij caussa præstatur.*

COntra aduocatos, qui ab amicis noīe officij pecuniam retorquent. habemus. l. 1. in fi. ff. Mand. Vbi talis adsignatur rō. Cōtraria porrò est officio merces. Nec ob. Honorariũ
1 † esse, quod aduocatis patrocinij caussa præbetur l. 1. §. Proinde. de var. & extraord. cognit. Nam uerum est semper, vbi pecunia interuenit, nihil officij, neque amicitiæ nomine posse præstari, ut ea lege dicitur.

CAPVT VI.

Apud forum Cæsaris in caußis appellationum induci posse testes super eisdem articulis.

SVMMARIVM.

1 *Bartolus in hoc articulo dormitasse fertur.*
2 *Bartoli laudes.*
3 *Corrigium autoris domicilium locus insignis.*
4 *Ea demum sententia Doctorum amplectenda est, cum maior pars ita disputando conclusit.*
5 *Doctor. de consuetudine attestanti creditur.*
6 *Glossæ au ctoritas quanta.*
7 *Lex dubia recipit interpretationem à consuetudine.*
8 *Deficiente in foro Cæsaris consuetudine recurrimus ad Ius canonicum.*
9 *Discordia legistarum, si consuetudo adsit, conciliatur per eam, sin minus, per sententiam canonistarum.*

TErque, quaterq; contingit, vt cum longæuis, ac spectatis Doctoribus aduocando contenderim super ardua illa quęstione, in qua Bartolus † errasse fertur, num. s. indistinctè reiici debeant testes in caussa Appellationis, cum producuntur super eisdem articulis, super quibus fuerunt in priore instantia examinati, publicatique. Timor. n. subornationis obstat. Clem. 2. de Testibus. Quæ ratio, cum sit gñalis, debet oī in loco indistinctè seruari. Itē (ut quidam Iudex obiiciabet) de periculo aīæ tractari vr. Quam autem cōmutationē dabit homo pro aīa sua? Matt. 16. Præterea iuris ciuilis interpretes in hoc articulo minimè sunt concordes imò Bar. supremus Doctor, † cuius 2 traditionibus solet inesse substantia ueritatis, quemadmodum Rom. ait in cons. 469. & Ias. in cons. 146. col. 4. vol. 2. palam dissentit, habetq; suæ fautores opinionis, Alexandrum in cons. 58. vol. 2. & 84. in 4. spec. nonnullo loco. Barb. in d. Clem. 2. Marian. antiquum in repet. cap. Fraternitatis. de testibus in 6. & 11. art. principali. Ex quo sequitur, quod discordantibus legistis, conuenientibus autem Iuris Pontificij Doctoribus, horum snia sit omnino tenenda. pſertim cum dicatur esse munita tex. in §. Quia verò. & in §. Illud. in Aut. de Testib. Cæterū his nihil obstantib. defendi, & obtinui; aliiq; post me defenderunt, & obtinuerunt coram iudicib. maximè peritis, & coram me ipso ēt, qualescunque sint, vt in caußis appellationum testes super eisdem articulis reciperentur. Siquidem lex ipsa cum Glossa, & cōsuetudine, atq; cōi Dd. snia pro nobis stat. Etenim hēmus tex. apertum, & nusquam correctum in l. eos. §. 1. C. de appell. Necnon alium tex. in l. per hanc. sequ. Tit. Vbi Gl. in fi. q hunc articulum disputat, & tandem pro nr̄a parte concludit. Alia Gl. in Aut. Atqui semel. in ver. productione. C. de prob. Non solum ita iuris esse, sed ita seruari dicit. Glossa quoq; canonica in d. c. Fraternitatis. in vers. Nonis tametsi leges canonibus concordare studeat, affirmat tñ ita seruari in foro seculari. Et eam Glo. ibi sequitur Abbas. Speculator (quicquid aliquis de eo sentiat) in tit de teste. §. satis vtiliter. column. 2. dum numerat casus exceptos à regula, quòd publicatis attestationibus testes produci

duci non possunt super eisdem capitulis. Duodecimus (inquit) casus est in causa appellationis. Et liberè loquitur hanc opinionē allegans vltra decretalem, Cum Ioannes. de fi. instr. d. Auten. Atqui semel. Quòd si alicubi refragari videatur, loquitur de eiusdem testib. iterū nō producendis, non de eisdē capitulis. Lanfr. in c. Qm̄ contra. columna sexagesimaquarta. in priscis Codicib. in vers. Testium depositiones. vers. Item prædicta non procedunt in caussa appellationis. sic tandem cōcludit. Tn̄ opinio legistarum seruatur in foro seculari, canonistarum, in foro Ecclesiastico. Papien. in forma oppo. contra testes ver. suntq; publicatis. col. 1. atque 2. Brunatius in institutione rerum iudicialium, qui Agon inscribitur, & sub Rubr. de prouoca. & appel. num. 36. ver. Quarto q̄ritur. ad fi. eius ti. Cy. Bal. Ang. Atque communiter à Bar. dissidentes in d. l. Per hanc. Vbi hæc sunt Baldi verba præcisa in 6. colum. num. 23. Vtrum didicitis testificatis possit ad confirmationem, vel infirmationem eorum in caussa appellationis fieri nouorum testium productio, & examinatio? Et hæc lex secundum omnes legistas communiter determinat istam q̄stionem, quòd sic, vt pleniore subueniatur veritati lumine. Idem Bal. in. d. Auten. Atqui semel. firmat hanc opi. Idem. n. d. l. eos. §. sic ait. Tu tene opinio. legistrarum in foro Cæsaris, & Canonistrarum in foro beati Petri. Ang. in cons. 155. in q̄one vertente inter dn̄m Michaeletum, col. 1. ver. Et sunt prędicta, constare, inqt, ꝙ talia capitula in foro seculari sunt admittēda. Martinus Garatus in tracta. de opi. Bar. reprobatis hanc probat opinionem; & Bartolū, qui contrarium dixerit, reprehendit. Curtius vnus præ cęteris maximè notabitater adstruit hanc esse communem snīam, à qua non sit iudicaturo discēdendum. in repet. l. Admonēdi. col. 9. in fin. & 10. in princ. nu. 35. & seq. super 3. no. ff. de iureiur. Quo in loco videaē oīnò. Atq; hæ sunt autoritates nusquam alibi sic cōgestæ, quibus concluditur apud forum Cæsaris in causis appellationum posse testes super antiquis capitulis produci, maximè si testes sint noui, & diuersi. Meq; ita, & alios post me
3 obtinuisse attestor in insigni domicilio meo † Corrigij, Vbi vt primum hæc protuli, visus sū peperisse monstrum. At paulatim admiratio versa est in consensum. Et ita ēt ego iudicaui, & si vsu venerit Deo dante, iudicaturus sum. Contraria omnia argumenta tolluntur ex ipsa distinctione fori; q̄m in seculari foro nr̄a, in Ecclesiastico diuersa snīa obtinet. Ideo nec rō clem. 2. nec, si quod est hoc casu periculū aīæ, consideratur, eò ꝙ non sit principale. & si valeret hmōi argm̄, quæcunque caussa à tribunal ecclesiasticum traduci cum fori nr̄i iniuria facillimè posset, vt in fin. dixit Ang. in consil. 233. in fi. Totq; sunt, & tātę autoritatis Dd. pro hac parte stantes, vt frustra dicatur id esse ambiguum apud legistas, imò elucet, claraq; est communis snīa, & obseruantia inter ipsas disputationes, & lites. Legendo. n. & cōsulēdo rōnib. vtriusque partis consideratis, ita decreuere maior pars Dd. & Glossa usq; ad Curtiū testificati sunt de cōmnni consuetudine. Multum porrò refert, quid maior pars disputādo †concluserit. Alcia. de præs. Reg. 1. Præs. 51. nu 4
me. 4. Et si vnico Dd. testimonio de consuetudine † creditur, secundum Bal. in. l. de quibus. 5
de legib. quantò magis tot, tantisq; simul nobilissimorum Doctorum attestationib. credetur? Quod si Bartoli cōtrarium adserentis grauis est opinio, grauior certè ē, autoritas Glossæ. † quippè quæ cunctas antecellit, quemad- 6
modum Bald. ait in. l. Cum hæredib. C. depo. Nec meliori possumus adhærere, vt idē Bald. inquit in c. 1. ad fin. de nat. succ. fue. Et hæc, si variæ sint hinc inde opiniones, à iudicib. & cōsultis est amplectenda, vt ille ipse Bald. testatū reliquit in. l. 1. de vulg. & pup. præsertim cum fuerit clari alicuius Doctoris autoritate suffulta, vt ipsemet Baldus respondit in cons. 59. aliàs 61. in fi. uol. 1. in antiq. Obiectio sanè de Tex. in §. Quia verò, in Aut. de testib. ita diluit, q̄m in dubiis legū † interpretationib. primò q̄- 7
dē recurrimus ad consuetudinē. l. Si de interpretatione. de legib. Cōsuetudo āt stat ꝓ nobis, vt sup. dixi Quòd si nulla extaret ꝯsuetudo, tūc demū liceret ad certa Canonē decreta ꝯfugere, † atq; illa sequi ēt ī foro Cęsaris. quē- 8
admodū Dd. consueuerunt, p̄sertimq; Decius in c. Ecclesia S. Marię. nu. 31. de cōst. Et his quoque gradib. declaraē ea cōclusio, ꝙ si legistæ discordēt circa aliquē articulū in quo canonistę ꝯueniāt, stamus clarę Canonistarū decisioni. Nā si adsit ꝯsuetudo, † potior ē opinione Ca- 9
nonistarū: aut certè su ꝑflua erit dispositio legis, Si de ĩterpretatione. Quæ tu singula lector adnotato,

adnotato, vtpotè vilissima, nec alibi fortè sic declarata. Teq; potissimum haud lateant, qui in foro Cæsareo versaris.

CAPVT VII.

Vindicis nomen quomodo à Cicerone vsurpetur in Topicis.

SVMMARIVM.

1 *Assiduus idem quod locuples.*
2 *Procurator post litem contestatam euadit dominus litis.*
3 *Praes idem, quod vadimonium.*
4 *Vindiciæ quid sint.*

CVm lex Aelia Sentia assiduo vindicē assi duum esse iubeat, locupletū iubet locu-
1 pleti. Locuples.n.†assiduus, vt ait Aelius appellatur ab ære dãdo. Hæc Cicero in Topicis. Boetius verò interpretatur vindicem, i. procuratorem. Quæ interpretatio si uera est, ea mouit legislatorem rō, qm̄ à lite contestata procura-
2 tor†euadit dn̄s litis, & si cā cadere contingat, ab eo perinde, atq; à domino exigi cōdemnatio pōt, quemadmodum not. in l. Liberto. §. fi. de neg. gest. Veruntamen mihi magis arridet,
3 vt Vindicem pro præde,† id est, vadimonio accipiamus. Quę nominis significatio sumpta est
4 à Vindicijs. Vindiciæ†verò dicūtur esse ius possessionis, cum pendēte iudicio disceptatur, penès vtrum de litigatoribus res stare debeat; illeq; qui obtinet, Vindicem præstat, se nihil in illa re deterius interim facturū. Alcia. de verb. sig. l. Pecuniæ verbum. § pen. Atq; ita residio, salua rectiore sententia.

CAPVT VIII.

Ratio discriminis nuper quæsita, & enucleata, inter. §. Cum in suo. & duos seqq. §§. in Institutio. de Rerum diuisio.

SVMMARIVM.

1 *Decet maiorem pœnam constituere, vbi maius periculum imminet.*
2 *Furtum propriè committitur in rebus mobilibus*
3 *Verbum præteriti temporis rem perfectā designat.*

QVæ sit ratio differētię inter. §. cū in suo. & seqq §§. in Institutio. de Rerum diui. à nemine doctum, uel inuestigatum reperio. Sanè quidē ego iā diu dubitaui. Nā si ex materia aliena in meo solo ędificem, duplū præsto integro manente ędificio, nec distinguitur, bona fide, an mala ędificauerim. Sin aūt ex mea materia ędificium in alieno solo posuero, aut bona fide, i. nesciens, & simplicem sumptū repeto, aut sciens, & meæ materię proprietate priuor. Cur in §. cū in suo, nō fit hęc ipsa distinctio? Cur ędificanti mihi bona fide in alieno solo ex mea materia licet tm̄ impēsam repetere, & si in meo solo ex aliena materia ędificauero, cogor duplū pstare? Cogitaui tādē duplicē esse posse diuersitatis rōnem; seu qđ difficilius aliena materia cōsumato opere cognoscitur, quā solū alienum; proptereaq; maior est facta cōminatio pęnę,†vbi maius periculū imminebat. Arg. capitis tertij. de elect. in 6. seu qđ in re 1
bus mobilibus†facilè, & propriè furtū cōmittitur, in immobilibus nō ęquè. §. Furtiuę. & §. 2
Quod aūt. Instit. de Vsucap. Furti aūt pœna duplum est, nimirū nec manifesti. §. pœna. Instit. de oblig. quę ex delic. nas. Neq;.n. altera spēs furti, manifesti. s. consideranda meo iudicio fuit, ubi quis in suo solo ex aliena materia ędificium posuit, tum ꝙ verisimile sit, si te meam materiā asportantē inuenissem, id me pati noluisse, tū ꝙ si passus fuissem, mea fortè patientia pro consensu haberetur. Quin ēt lex vtitur verbo † pręteriti tpis AEDIFICAVERIT, 3
sicq; opus iā perfectū notat. l. 1. §. Hęc aūt verba. Quod qsque iuris. Item rationem reddit, ne destruantur ędificia, Quò fit, vt simus extra casum furti manifesti.

CAPVT IX.

Eiusdem Tituli commoda, & recens diuisio.

TItulus de rerum diuisione in Institutionib. ita mihi cōmodissimè diuidi posse vr, aliorū sectionibus reiectis, ut. s. partes eius principales sint quatuor. Quarum primā cōstituit principiū; secundam paragraphus primus; Tertiam secundus; Quartam & vltimam residuum tituli. Hęcq; multifariā subsecatur. In prima fit continuatio; In secunda pręmittitur vniuersalis diuisio rerū; In tertia subdiuiditur ea diuisio uniuersalis; In quarta adferūtur cuiusque diuisionis exempla; secunda est ibi. Modò videamus: aut fortè melius ibi. Quę in nostro. Tertia ibi, Quędam, Postrema ibi, & quidem.

CAPVT X.

Cautio ad euitandam Gabellam, quę pro venditione soluitur.

SVMMARIVM.

1 *Nulla, nisi absoluto contractu, gabella soluitur*

Quis-

QVisquis in casu l. 2. C. de pac. inter empt. & ven. ubi voluerit euitare duplicis, imò etiam vnius Gabellæ præstationem, cōtrahat hoc modo, vt liberum at uenditori intra certum tempus aut quandocunq; pretium restituere, & contractus sit ipso iure rescissus, vel pretii pars apud emptorem maneat ea lege, vt nisi intra certam diem residuū soluatur, res sit inempta, & omnis dissoluta obligatio. Alia-
1 ve fiat abiectio huiusmodi, quæ suspendat tactum. Etenim nulla, nisi demum cōtractu absoluto, Gabella † præstabitur, Quòd si contingat resolui emptionē, elusus publicanus remanebit, nec iure cōqueri poterit. Ro. cōs. 73. D. in. l fi. §. fi. C. cōia de leg. Arg. l. 3. C. eo. ti. de pa. inter em. & vēd. Sūtq; hæc dignissima notatu.

CAPVT XI.

Mentem legis fuisse, vt in fœminarum successione fœminæ masculis potiores essent.

SVMMARIVM.

1 *Qua ratione motus fuit legislator, eadem moueri Iudicem æquum est.*

2 *Nulli fœminæ existimandum est proprium sexum esse inuisum.*

3 *Tàm, & Quàm dictiones cuiusmodi vim habeant.*

NOuæ noto ex princ. Inst. de S. C. Orficia. mentem legis in successione fœminarū fuisse, vt fœminæ masculis anteferrent rōne quadā sexus, & naturalis sympathiæ. Patet qa dr in textu. DATA EST tā filio, q̄ filiæ legitima hrditas. Dū enim filius exequat filiæ, ostenditur vocatam fuisse principaliter filiam, & in star eius deinde filium, qui exprimitur, vt de quo magis dubitaret. Atq; hęc ratio confert ad fœmineas successiones; qm̄ qua ratione le-
1 gislator motus fuit, † eadem moueri Iudicem æquum est. Ar. c. super litteris. de Resc. Et hoc vr̄ confirmari ex ratione, quam Soci. adfert in l. cum auus. nu. 83. & seq. de cōd. & dem. post Spec. & Anch. quos allegat. Neque. n. existimā-
2 dum est, † fœminæ alicui proprium sexum esse inuisum. Quòd uerò eiusmodi sermone so-
3 leant exprimi casus magis dubitabiles, † liquet initio procemij sup. dum Cæsar demonstrare cupiens leges non minus, ac arma pertinere ad Principem, re semper, & uerbo prælatis armis, subiicit. Et fiat tàm iuris religiosissimus, q̄ uictis hostib. triumphator magnificus Nec non in seq. §. Tàm Africa, quàm aliæ innumeræ prouinciç, & paulò pòst. Omnes verò populi legibus tàm à nobis promulgatis, quàm compositis reguntur. Subindeq; tàm aures, q̄ animi vestri nihil inutile, nihil perperam positum accipiant. Idem de obli. q̄ ex delic. nas. Pęna manifesti furti quadrupli est tàm ex serui, quàm ex liberi persona. Exodi quoq; duodecimo iussit Deus septem diebus fermentatum non inuenietur in domibus vestris. qui comederit fermentatū, peribit anima eius de cœtu Israel, tàm de aduenis, q̄ de indigenis terræ.

CAPVT XII.

Temere in grauiorem partem aliquando cap.

SVMMARIVM.

1 *Pœna sine dolo non incurritur.*

TEmere, i. malitiosè præter alios noto in Rub. Inst. de pœ. tem. litig. eodemq; modo temeritas pro malitia in nigro. Etenim sine dolo † pœna non incurritur, vt est iuris notissimi, seque ipsum declarat Imperator in. §. Hęc autem; cū appellat improbum litigatorē eundem, quem temere litigantē inscripserat. 1

CAPVT XIII.

Iurisconsulti finem esse praxin.

SVMMARIVM.

1 *Coniunctio denotat caussam finalem.*

2 *Virtus in actione consistit.*

NOto finem iuris scientiæ esse Reipublicæ gubernationem: & sic practicā magis, q̄ theoricā. ex. §. fi. in proœmio Institutionum hortāte Iuuenes Imperatore his verbis. Summa itaq; ope, & alacri studio has nostras leges accipite, & vosmetipsos sic eruditos ostēdite, vt spes uos pulcherrima foueat, toto legitimo opere perlecto, posse ēt nr̄am Rēpublicā in partib. eius vobis credendis gubernari. Nā, vt † cōiunctio denotat caussam finalē: quale est, cū dicimus, leges fauent dotibus, vt ciuitas liberis repleat̄. Milites agrum in ea prouincia, in qua militant, emere prohibent̄, ut militię impensius uacent. Et hmōi sic spe p̄mij Iusti. adolescētiam ad Iuris studia inuitat. Omni vèro in re (ut ait C. in offi.) uirtus in actione consistit. 1

CAPVT XIIII.

De iustitię definitione tradita in Instit.

SVMMARIVM.

1 *Iudicis optimi persona qualis esse debeat, ex Chrysippi sententia teste A. Gellio.*

2 *Iudex Antistes est iustitia.*

3 *Vacca amicus, & æqualis Autori.*

Iustitia

IVstitia (inquit Imperator) est constans, & perpetua voluntas ius suum cuiq; tribuendi, siue vt alias legitur, vnicuiq; tribuens. Su p qua definitione Doct. superflua, atque inania multa iactitarunt, dum laqueo perpetuitatis eximere se nesciunt, quia frui mortaliũ nemo potest. Et nos herclè plura superiore libro de hac re scripsisse meminimus. Nunc, quod super est, credimus Imperatorem hac Iustitiæ definitione uoluisse optimam Iudicis per so-
1 nam effingere, instar Chrysippi, † de quo Gellius Noct. Att. lib. 14. cap. 4. oportet enim Iudicem esse grauem, sanctum, seuerum, incorruptum, inadulabilem, contraque improbos, no centesque, immisericordem, atque inexorabilem, erectumque, & arduum, ac potentem, vi, & maiestate, æquitatis, veritatisq; terrificũ. Vnde pictores, Rhetoresque antiquiores Iustitiam depinxerunt ad hunc fermè modum. Forma, atque filo virginali, aspectu uehementi, & formidabili, luminibus oculorum acribus, neque humilis, neque atrocis, sed reuerendæ cuiusdam tristitiæ dignitate. hæc ille. Iu-
2 dex † autem est iustitiæ Antistes. Vacca † equa-
3 lis noster, & studiorum comes, ac fautor in pœm. ff. in ver. Antecessoribus, & in l. 1. de Iust. & iu. in uers. Cuius merito.

CAPVT XV.

Inuestigata ratio. §. Minorem in 1. libr. Institutionum de Adoptio.

SVMMARIVM.

1 *Annus quartus decimus hominis ad generandum vt plurimum aptus.*

2 *Leges ad frequentiora se referunt.*

CVr adoptans decem, & octo annis maior esse debet adoptato, si adoptio naturam
1 imitatur, quæ anno quartodecimo, †ut in pluribus, est habilis ad generandum? §. 1. infr. q b. modis. tute. fini. An vt ostendatur debiliorem esse uim artis, quàm naturæ? Exemplar nobilius, quàm exemplum? naturale ius potentius ciuili? An verò, quòd pauciores ante decimũ, & octauum annum matrimonium contra-
2 hant, qua propter ad ea, quæ frequentius † accidunt, ius nostrum se retulit? l. Nam ad ea. de legib. An quòd media quædam uia sit electa eorum, qui serius, maturiusve copulantur? arg. §. ultimo. supr. Quib. ex caus. manumitt. non li.

CAPVT XVI.

Ad Gl. Instit. de oblig. in princ. elegans accesio.

VErsibus illis, quàm notisimi de vi obligationis, quibus funi uerba comparantur aptè, venusteq; congruit illud Euripidis,

πᾶν ἐξαιρεῖ λογός,
ὃ καὶ σίδηρος πολεμίων δράσειεν ἄν:

Idest, vt latinorum aliquis uertit,
Cuncta sermo conficit,
Quæcunque ferrum efficere posit hostium.

Atque hæc longè præstantior est autoritas.

CAPVT XVII.

Calumniæ definitio ex Luciano.

LVcianus in sermone de calumnia sic eã definiuit. Calumnia est accusatio quædam ex solitudine facta latens accusatum ex una tantum parte sine contradictione credita.

Quòd adiici potest definitionibus à Iureconsultis nostris uariè traditis, & id calumniæ genus, quæ criminis notam inurit, præcipuè explicat.

CAPVT XVIII.

Summarium Hactenus imperfectum c. Eam te. de rescript.

ANimaduerti Doctores imminutè (ni fallor) summantes hoc capitulum. Nam tacent rationem expressam in uer. Quod nullatenus. Quam ob rem ita iudicio meo suppleri oportet. Si uacante sede capitulo scribatur, ut præbendam alicui conferat, Episcopus, qui ex eiusdem Capituli numero deinde sufficitur, Apostolicas litteras exequi debet. Arguit nimirum Summus Pontifex à parte ad totum, negans Episcopum posse se à præcepto, quod Capitulo factum est, cum ipse unus ex capitulo esset, aliquo modo eximere.

CAPVT XIX.

IC. Caussam. quod est xv i i i. eo. tit. nouè declaratum.

EX hoc tex. noto præter, & forsan aduersũ alios regulam cum limitatione huiusmodi. Ordo scripturæ attenditur regulariter. Fallit, quoties ordo inducit quicquam contra ius. quoniam tũc, quod Iuris est potius quam ordinem attendimus. Et nisi hæc decretalis ita declaretur, erit de indubitabili. cõtra l. Quod Labeo. de Carb. edic.

CA-

CAPVT XX.

Breuis formula appellandi in scriptis.

SVMMARIVM.

1 *Eligenda est potius indeserta prudentia, quàm stulta loquacitas.*

2 *Vox non ab ore, sed à pectore mittenda.*

CVm multi hodie declamatores in foro, atq; atriis Principũ multis scateant uerbis sine ullo negotij iudicio, quos loquaces re vera dicas, magis q̃ facundos, ego, vt huic vitio nostratibus præsertim patronis familiari pro viribus obuiam irem, tali in appellando, & de nullitate quærendo, formula usus sum. Quæ & ius nostrum mea snia tuetur, & iniuriã infert nemini. Id quod pleriq; faciunt acerbissimo latratu iudices insectantes, contra l. Illud 1. ff. de app. vide verò, nũ hæc sit satis modesta. Coram uobis, &c. Ex parte Seij appellatur, & de nullitate dicitur, à snia contra se pro Sempronio lata, ad Illustrissimos DD. NN. petendo lras dimissorias, cum oĩbus, ac singulis clausulis opportunis, & solitis, atque oĩ meliore mõ, &c. Et ex hac formula põt etiam (ni fallor) cognosci, quemadmodum libelli, & aliæ scripturæ forenses citra culpam perstringi queant. Nam (vt ait Cic.) eligenda est potius indiserta
1 prudentia, † quàm stulta loquacitas. & instar Homerici Vlyssis vox mittenda est non ab ore,
2 † idest leuiter, & importunè, sed à pectore, quòd est sapienter.

CAPVT XXI.

Restituta Rub. C. de Peda. iud. & eius nominis origo explicata.

SVMMARIVM.

1 *Pedanei vox barbara, quod attinet ad Magistratũ.*

2 *Pedarius senator, qui pedibus ibat in Curiam.*

1 GEllius lib. Noct. Att. 4. c. pen. notat barbarè dicit Pedaneos † pro pedariis, videlicet, quod attinet ad magistratum. Etenim Pedaneus dr, q̃ est pedis, vt apud Col. Nemo minorem pedanea scrobem uitibus comparat.
2 Appellabantur uerò Pedarij senatores, † q̃ pedibus ibant in Curiã. Et hinc ad cæteros Magistratus illud nomen effluxit, ut ij. s. designenĩ, qui præcipuis nondum functi sunt honorib⁹. Accedit eodem testimonium Taciti lib. annalium, 3. satis apertum, cum inquit, Cæterum tempora illa adeo infecta, & adulatio ne sordida fuere, vt non modo primores ciuitatis, qbus claritudo sua obsequiis protegẽda erat, sed omnes cõsulares magna pars eorum, qui pretura functi, multique etiam Pedarij senatores certatim exurgerent, foedaque, & nimia censerent.

CAPVT XXII.

Libertatemne seruus baptismate consequatur.

SVMMARIVM.

1 *Hypolitus Austria Corrigij Comes, uir pace, belloq; clarus.*

2 *Vnusquisque in propria uocatione manere debet.*

3 *Statuto caueri potest, ut bannitus efficiatur seruus capientis.*

4 *Seruus baptizatus mitius tractandus.*

5 *Seruus in Presbyterũ ordinari potest, & liberatur.*

ILlustris memoriæ Hyppolytus † Austria, Corrigij Comes, & Dominus meus, uir pace, 1
belloque clarus, nec litterarum minus eruditione, quàm fortibus factis præstans, sub ipsos dies, quibus annum agens XLIIII. immaturè nobis ereptus est, mecum egit hanc causam, & acutissimis, valdeque suis argumentis contendit, Baptisma seruo pro vindicta esse. Quod & Alc. magister meus sensisse videtur. de sing. cert. Cap. 43. cum ait. Exstat communis omnibus piis viris obseruatio, ne Christianum mancipium habeant, sed statim mittant manu. Tamen in contrarium stat authoritas Ro. cons. 288. Quam ipse corroboro quinque argumentis. Primò, quia non reperitur iure cautum. l. Præcipimus. C. de App. Deinde, quia variæ sunt hominum fortunæ, & unusquisque in propria † uocatione manere debet, ut ait 2
Paul. 1. ad Corinth. 12. namque placet, ut alius alij præsit, & sicut uassallus iniquè certare de æqualitate cum domino suo, ita & seruus cum eo, cuius iuris subiectus est. Quin Paul. idem ad Philipp. vlt. nominat seruos in comparationem liberorum hominum, & eos instituit, quemadmodum se gerãt, nec alterutrius conditionem arguit. Præterea, si quod bellum est iustum (esse autem aliquando constat) in eo permittitur homicidium; à fortiori igitur, & mancipium. §. Item ea. Institutio. de rerum diuisio. Ad hæc Doct. censent ualidum esse statutum, † vt capiens bannitũ 3
habeat illum seruum. Glos. & Bald. per eum text. in l. De latronum. C. quibus ad liberta. proclama. non licet. Dec. in l. 1. §. Hæc autem

tem verba. Quod quisque iu. Sed si statutũ in baptizato hoc pôt, quomodo baptisma quenquam liberabit? Pium est manumittere, verũ non necessarium. Et quamuis baptisma dignũ illum manumissione faciat, ipso tamen iure non manumittit. Postremò baptisma respicit aîam, non autem tertio præiudicium infret. ita vt illi ius quæsitum adimat Dec. conf. 130. vol. 1. Et Quòd baptisma neminem liberet, cõ
4 ueniat tamen, vt mitius tractetur seruus† iam baptizatus, ęquè confirmat summæ Angelicę, Syluestrinæq; autores in Ver. Iudæus. in ea q. Quid Christianus contra Iudęum facere prohibea. in fi. Fauet huic cõclusioni Tex. in c. Per venerabilem. Qui fil. sint legit. vbi Pontifex in
5 quit seruum† ordinari posse in presbyterum, & per hoc liberari. Ergo solo baptismate liber non erat.

CAPVT XXIII.

An legatum factum vxori, donec honestè vixerit, & vitam seruauerit vidualem, debeatur ingressæ monasterium?

SVMMARIVM.

1 *Baldi opinio, quòd sic.*
2 *Autoris contraria:*
3 *Testatoris sermo accipitur secũdum communẽ sensum verborum.*
4 *Vidua permanens dicitur esse in priori matrimonio, & priuilegijs viri fungi.*
5 *Vitæ monasticæ non conuenit nomen vidualis.*
6 *Vidua stuprum committens, offendit nomen mariti, non tamen si sit effecta monacha.*
Statum puniens certa pœna eũ qui mulierem nuptã cognoscit, habet etiam locum in cognoscente monialem, ibi proximè.
7 *Vxor debet esse curæ marito.*
8 *Oratio perfecta, & vno contextu emanata nõ est scindenda.*
9 *Vidua quoque dicitur, quęcumque fuit uiro coniũcta, sed ex communi vsu loquendi.*
10 *Geminatio verborum vim habet plurimam.*
11 *Monasterij ingressus similis est morti.*

1 Baldus† hanc mouet quæstionem in l. fi. C. de Episcopis, & cle. & concludit deberi legatum, quoniam quę ingressa est monasteriũ, multò magis dicitur seruare honestam vitã. Id quod Cremen. pro valdè notabili refert sin. 142. & exponit ea verba, Donec vitam seruauerit vidualem? i. quo ad vidua manserit. Cęterũ
2 ipse† (quod pace tãtorum virorum dixerim) longè secus existimo. Nam videtur mihi testatur sensisse, donec seruauerit eam vitam, quã aliæ viduæ communiter seruare solent, inquę eius hæreditaria domo sanctum matrisfamilias nomen custodierit. Etenim verba† testato 3
ris secundum communem sensum sunt accipienda. l. Labeo. de supp. lega Et sic argumenta, Alexan. in fin. in. l. Mulier. §. Cum proponeretur. num. 10. ad S.C. Treb. Cumq; vidua, † q̃ 4
se viduam custodit, dicatur esse in priori matrimonio, teste Bart. in §. soluto. num. 1. in Authe. de nupt. & fungi priuilegiis mariti. vt idę Bar. ait in l. fin. C. de priu. scholari. lib. 12. & in l. Filiis. §. 1. per eum tex. ad muni. Glo. in auth. de consulib. §. fin autem etiam vxorem. Marsi. sing. 179. Diaz. re. 786. Quis de Monacha, mortuo quamuis marito, affirmare audebit? Mea quidem sententia nemo. Duo sunt prætera, quæ testator iubet, vxorẽ honestè uiuere. Neque hoc reprehẽdo, si monasterium bonis (vt decet) morib. excultum ingrediatur, & vitam ab ea seruari vidualẽ, quod prorsus nego, quia vitæ monasticæ† non conuenit simpliciter no 5
men vidualis, arg. l. si idem. C. de codic. Quinimò mulier, quæ se monacham facit, desponsat Deo spiritualem, cęlestemque cognationem, terrenę præferens: quemadmodum notatur in d. l. fin. § 1. C. de Episcopis, & cle. Mutat etiã nomen, & habitum, fitq; noua omninò creatura, & ad aliud genus vitæ transit; ita vt in viduali persistere nullo modo dicatur. Nec iam amplius sequitur forum viri, vt uidua sequebat. Io. And. ad Spec. de compe. iudi. di. §. 1. ver. 64. Doct. & præcipuè Dec. in l. cum quædã de Iurisomni. Iud. Nec si stuprum commiserit, mariti nomen (vt prius) † offendere dicit, sed 6
monasterij. Castren. in conf. 121. Reuocatur in dubium. Pet. Gher. singul. xlviij. Facit, quod Marsil. notat in sing. 215. vbi post Dion. & Perus. & Maria. Soci. ait statutum, per quod puniri debeat certa pœna cognoscens mulierẽ nuptam, habere etiam locum in cognoscente monialem, & ita communiter teneri. Ea insuper mens testatoris fuisse uidetur vt uxoris cõmoditati consuleret, quoad ipsa meretur, scilicet honestè uiuendo, & quoties nullus alius prouideret, cum ad maritum† cura pertineat 7
vxoris. l. ex annuo. de donatione. inter virum, & vxor. l. Si cum dotem. §. fin autem in suauissimo. Sol. mat. Old. conf. 162. Verum enimuerò

rò ſicut dote recepta vir alit vxorem, atq; one
ra matrimonij ſuſtinet, ita monaſterium ſolu
ta ſibi dote nutrit religioſam mulierem. Qua-
re videtur ceſſare præſumpta voluntas mariti;
qui hæc duo in teſtamento coniunxit, tanquā
altero contentus non eſſet l. 5. de cond. inſtit.
8 Et quia oratio, ſeu clauſula perfecta, † atq; vno
verborū contex. emanata, debet tota capi, non
autem ſcindi. Corn. conſ. lix. in ij. Boer. Deciſ.
CLV. in prin. vol. j. Nec oblig. quòd uidua ſit,
quæ maritum habuit. 34. Diſt. c. vidua. quia ꝑ
hoc non ſequitur, ꝙ vitam ſeruet vidualem.
Alioqui & turpiter viuens, & iterum nubens
vidua erit, ac legatuum conſequetur. Eſt etiā
9 vidua, † quæ nunquam habuit virum. Bart. in
leg. vni. nu. 5. C. Quando Imperator inter pu-
pil. & vidui. iud. Sed non ita cōmuniter loqui-
mur, neque de hac eſt nobis qō, cum maritus
ſit, qui legat. Concludimus itaq; contra Baldū
& Cremē. tàm ex verborum vſu, atq; proprie-
tate, quàm ex mente teſtatoris legatum huiuſ
modi non deberi vxori relictę, q̄ ingreſſa ſit
monaſterium. Et hæc veriora credimus, ſi ma
10 ritus in teſtō geminauerit verba, † puta donec
caſtè, & honeſtè vixerit, & vitam ſeruauerit
vidualē arg. l. Baliſt. ad S.C. Treb. nam gemina
tio ampliat effectum. Bald. in l. Fructus. C. de
Actio. emp. Nec patitur fieri reſtrictionem ad
caſus tantum idoneos. Alci. de verborū ſignifi
cat. li. j. & ij. Quòd ſi præfatus ſit ſe relinquere
eam dominam, maſſariam. &c. arbitramur eſ-
11 ſe veriſsima. Quoniam ingreſſus † monaſterij
domino rerum, & adminiſtratione priuat, ſe
req; occidit. Aut ingreſsi. C. de ſacroſ. eccl. Gl.
in §. Si qua mulier. in Aut. de ſāctiſs. epiſcopis.
coll. 9.

CAPVT XXIIII.

Duo Platonis præcepta quouis Iudice digna.

SVMMARIVM.

1 *Matu-æ capienda delibaratio.*

2 *Ratio non perſona præ oculis habenda.*

DVo tradit præcepta Plato in lib. de ani-
ma, quę iudicaturo, cuiq; ob oculos ver
1 ſari debent. Plurimum eſt, † ne rōnib. vllis ſine
longa examinatio:e credamus, cumq; illis ſuf
ficieuti examine crediderimus, ne facilè inde
ob quaſlibet obiectiones, ſimilitudineſq; amo
2 ueamur. Secundum eſt, † ne aut propriam, aut
alienam in diſputando (quod & eo minus in
iudicando) perſonam, ſed rationem duntaxat
ueritati conſonam cogitemus.

CAPVT XXV.

Quibus pręcipuè caſibus opus ſit ſpeciali mandato.

SVMMARIVM.

1 *Procurator ad recipiendum ſolutionem non ſatis eſt, quòd fateatur ſe recepiſſe.*

QVatuor præſertim caſibus procurator
indiget ſpeciali mandato. Ad tranſigen-
dum. Ad petendum reſtitutionem in integrū.
Ad deferendum Iuſiurandum. Ad accepto fe-
rendum. Glo. pen. in c. Nonnulli. de reſcr. Qđ
ſi conſtitutus fuerit ad recipiendum ſolutio-
nem † nō ſatis eſt illum accepto tuliſſe, niſi de- 1
bitor aliunde ſoluiſſe ſe oſtendat. Bart. in l. ij.
in fin. Si cert. pet. Fed. Sen. q. liij. Et ſic ſe habet
communis ſententia, teſte Alciat. in l. ſolutio-
nis uerbo. de verb. ſig. quanquam ipſe recla-
mare uidetur. Eſt & quintus caſus ad recipiē-
dam reſtitutionem fideicommiſsi, ſecundum
Pau. de Caſt. in l. reſtituta. §. 1. ad S.C. Treb. Itē
ſextus ad matrimonium contrahendum. c. fi.
de Procu. in vj.

CAPVT XXVI.

Duarum legum ualde utilium ratio, & materia diſputata.

SVMMARIVM.

1 *Renunciatio. l. ſi vnquam. C. de reuo. dona. ſit inutilis ſi alij filij poſtea naſcantur.*

2 *Inofficioſi nomen quid referat.*

IN materia Donationis immoderatæ, quę
ſuperueniēte prole reuocatur, quia diſpu-
tari ſolet, an poſsit renunciari l. Si vnquam. C.
de reuocand. donatio. Ipſe uno pręſertim ca-
ſu cenſeo illi legi non poſſe renunciari. ſ. † cū 1
pater donat filio iam nato, aliiq; poſtea naſcū
tur: Qui eſt caſus. l. ſi totas. C. de inoffi. dona.
Moueor, q̄a ratio totius diſputationis eſt, an
fauor l. ſi unquam ſit patris ſolius, an etiam fi
liorum. Qui tenent ſolius patris eſſe, reſpon-
dent poſſe illi à patre renunciari; Qui credūt
eſſe patris, & filiorum ſimul, dicunt non poſ-
ſe. Atque hæc congeſta habentur in l. penul. C.
de pac. Verum quicquid generaliter ſit, ego in
caſu l. Si totas, cenſeo fauorem filiorum ad eſ
ſe. ex quo ſequitur, vt illi renunciari nō poſsit.
Quòd adſit filiorum fauor, Rubrica declarat,
& titulus ipſe de inof. teſtamento. Neq; enim
vltimam uoluntatem, uel donationem alia ex

2 cauſa inofficioſam appellamus, niſi quoniã fit cõtra charitatis officium, qua pater filios abſque vllo diſcrimine agnoſcere debet. Et hinc argumentor ad l. ſi vnquam. Cum. n. in l. Si totas. militet fauor apertiſſimè filiorum, nulla
2 eſt ratio, cur dicamus in l. Si vnquã, non militare, coniunctis videlicet caſibus. Et per hoc non licet eiuſmodi fauori renunciare. Quin etiam videtur generaliter validum eſſe argumentũ à fortiori. Quia ſi donatum uni filio, naſcentibus alijs, reuocatur; cur nõ magis reuocetur, quod extraneo fit donatũ? De his tamen adeatur Ripa. q. 43. in d. l. Si vnquã. lib. Interpretat. 3. Idem quæſt. 51. Fortè obſtat ratio, l. Cum oportet. C. de bon. quæ lib.

CAPVT XXVII.

Apologeticum caput in materia nullitatis ſententiæ.

SVMMARIVM.

1 *Coniecturæ, quibus credi poſſit mercatorum libris.*
2 *Pluralis ſermo verificatur in duobus.*
3 *Mercatorum cu ia de bo.o & æquo procedit.*
4 *Sententia debet eſſe conformis libello*
5 *Arbitrarium eſt iudici, quam fidem adhibeat libris mercatorum.*
6 *Limitationis plures ad regulam, quòd ſententia debeat eſſe libello conformis.*
7 *Pro vt dictio limitat.*
8 *Sententia ſi contineat rem cauſam & actionem, dicitur eſſe conformis libello.*
9 *Clauſulæ omni meliore modo quæ nam ſit vis.*
10 *Iudex in a bitrarijs rarò reprehenditur.*
Ruini Merlus patruelis authoris ibi proximè.
11 *Mercatoris nomen cui conueniat.*
12 *Vnuſcuiuſq; libris creditur, etiam non mercatoris, modò illos iuſtificet.*
13 *Ius municipale Corrigij vult cauſas exprimi in ſententijs.*
14 *Iuſiurandum in ſupplementum probationis delatũ excuſat diuerſam partem ab expenſis.*
15 *Labilitas memoriæ præſumitur potius quàm dolus.*
16 *Fallit in facto proprio & recenti.*
17 *Oblatio verbalis non ſufficit, quoties à diuerſa parte recipitur.*
18 *Honorem ſuum ab iniuria vindicare licet.*
19 *De canitie græcum prouerbium.*
20 *Salomonis ad idem duplex ſententia.*
21 *Beati Iob alia ſententia.*

HViuſmodi lis coram nobis tractata fuit anno M. D. LV. Mercator aditis Principibus, conqueſtus de debitore illum fruſtrante, ea fortè calliditate, quòd ſciret nulla lege Mercatorum libris adhiberi fidem in Municipio noſtro. Petijtq; nobis dãnari cauſam ſummariè, de plano, ſine ſtrepitu, & figura Iudicij, ſola facti veritate inſpecta, & ex bono, & æquo, atq; ita denique, vt lites agi, & terminari ſolēt 1
in foro mercatorum. Ita ſe planè preces habebant. Principes verò reſcripſerunt his verbis. Egregius Corſus, vti iuxta negotij qualitatem magis conſentaneum iuri foro cenſuerit, cognoſcat, & iuſtitiam faciat. Poſt hæc iudicium cœptum eſt, & actor narrauit, ſe mercis, artificijq; nomine, vt qui mercator, ſutorq; ſimul eſſet, computatis datis, & acceptis, habere adhuc reum ſibi obligatum in xx. aureis libris quatuor & decem, atque viij. ſolidis, vt manifeſtè apparere dixit ex ſuo ipſius libro ſignato. B. à folio quarto ad ſexageſimum primum; Ad quem ſe retulit, ſaluo iuſto, & veriore calculo. Hæc in libello præmiſſa fuere. Deinde reum ad ſupradictam quantitatẽ condemnari dfe concludebat, tam iuris communis, & ſtatutorum, q̃ reſcripti auxilio, ſubiectis clauſulis nõ tm̃, vt s. ſed oi meliore modo &c. Deducẽs &c. Excipit reus, haud dignum nomine mercatoris actorem; ideoq; de modica uix ſumma illi credi oportere, ẽt ſi æq̃tas attenderetur; obreptumq; Principibus fuiſſe, & quò ſua frugalitas cognoſceretur, partem debiti confeſſus obtulit ſe de cætero paratum ad ineundas rationes, & ſoluendum, quicquid ſe debere conſtiterit. Replicauit actor, ſe mercatorem, iuſtũ 2
reſcriptum, reumq; verũ debitorẽ eſſe in ſumma petita cauſa, & occaſione, de qua in ſuis libris, ad quos iterum ſe retulit, & ſi rationes ſupputentur, ad Iudicis cognitionem. Quò verò liqueret reũ dare verba, obtulit ſe ſtatim ad conferẽdũ corã Iudice rationes cũ libris ſuis, futurumq; contentum eo reſiduo, quod ſibi dẽri calculus oſtenderit. Proteſtans per ſe nõ ſtare, quin calculus fieret, nec aliam ſibi mẽtẽ eſſe, niſi vt ope Iuſtitiæ, quod ſuum eſſet, adſequeretur. Arguens, vt inanes oblationes rei, & eas acceptans, hæcq; proponẽs oi meliore modo &c. Quid, & quatenus ꝓbatũ hinc inde fuerit, ipſa noſtra ſnia memoratur, quæ talis fuit.

IN CHRISTI nomine, amen. Præmiſſo iuramento ſecundum formam ſtatuti. Nos Rainaldus Corſus I. V. D. & Iudex delegatus inter Caium Actorẽ, & Sempronium Reum,

 auditis

auditis partibus, visis actis, & oib. maturè cō-
sideratis ita decernimus omni meliore mo-
do, &c. Iniri dēe rōnes, & stari libris actoris,
modò iuret se fideliter scripsisse. Atq; illi reū
1 in expensis condemnamus. Mouere nos † potis
simum causa, dies, verisimilitudo, acceptorum
æquè, ac datorum descriptio, depræhensa se-
mel, atque iterum veritas aliundè, q̄ ex scriptu
ra actoris integritas, & bona fama probata,
mercatorum nostrorum stylus qualitercunq;
deductus, quantitas non admodū magna, pręsumptio potius labilitatis memorię, q̄ fraudis
scripturæ difficultas probationis. Anch. in Cle
men. 1. §. cæterum. colum. 4. de vsu. Ias. in lect.
l. admonendi, col. 17. de iureiurando, Curt. in
d. l. repet. num. 105. & 107. post veteres, quos
allegat. Ptolem. ead. l. nu. 69. Lanfran. num. 33.
Alex. in l. j. col. 1. C. de æden. & in cons. 217. col.
3. volu 7. Dec. in d. l. 1. col. 2. multas authoritates accumulans. Nec obstat varietas obiecta,
eo q actor nonnunquam maiorem expresserit quantitatem. Nam ab initio reseruauit ius
calculi, obtulit se promptum ad ineundas rōnes, protestatus est se nolle, nisi suum, modicū
auxit priorem quātitatem, & denique sub maiori summa complexus est minorem. suntque
hæc satis aperta. Quod diximus de veritate aliundè, quàm ex scriptura deprahensa, ea est,
de qua Lucius, Offidiusque, & Cassandra deponunt. Item quam reus cōfitetur. Quæ possunt
2 dici plures ueritates, qm̄ pluralis † sermo verificatur in duobus leg. Vbi de testibus. Difficultatem adiecimus probationum, quòd constet
mercatores, dum proprias merces distrahūt,
nullos vt plurimum accersire testes. Eorumq;
3 curia † de bono, & æquo, ac sine iuris scrupulositate procedit. Rom. Cons. 195. Bertr. consi.
263. volum. 2. HACTENVS à nobis scriptū,
& recitatum est in sententia. Reus verò appellauit, & delegata est causa egregio domino Sigismūdo Augustono Doctori antiquo, & multis, clarisque honoribus functo; qui sententiā
meam nullam fuisse pronunciauit expressa ratione, quoniam libello cōformis non fuit: Nā
actor petierat quantitatem, & ego ad factum
condemnaui, ex quo sequitur, quòd fuerit nul
4 la † ipso iure, & quòd frustra reus appellauerit.
Adduxit. l. Vt fundus. Communi diuidundo,
l. fin. C. de fideicommiss. liber. c. Licet Hely. de
Simo. Sali. in l. e..., in fin. C. de appel. Postea re-
formando elegit mediam uiam, cùm propter
uarias Docto. opiniones de plus, minusve credendo libris priuatæ personæ, tum propter
confesiones, & negationes uarias, & diuersas
à partibus coram se factas, non dissimulans, q
arbitrarium † est Iudici, quantam fidem adhibeat libris huiusmodi; & allegans Dec. l. 2. nu. 5
4. & S. C. de æden. Hæc est uis sententiæ latæ à
domino Sigismundo. Quam quod attinet
ad articulum causæ, non uexabo; quoniam si
arbitrarium est credere plus, minusve libris,
quis me reprehendet, quod usus sim arbitrio?
Fortè etiam ille plus condemnauit exprimendo quantitatem media illa uia, s. iubendo reū
soluere actori decem aureos vndecim libras,
& nouem solidos, quàm fecerim ego, qui iussi
rationes iniri. Præterea si partes coram illo variarunt, id à me examinari non potuit. Concedo igitur absque altercatione, istud caput sententiæ rectum esse posse. Ad aliud DEVS optime, quo meam sententiam nullam fuisse pronunciauit, q̄ meo iudicio petulans est? quàm
indignè meam lędit æstimationem? Dantur. n.
† plurimæ limitationes ad regulam, quòd sententia debeat esse conformis libello. Sufficitq; 6
expressum esse æquipollens, & q libellus uirtualiter insit sententiæ. Felin. in dict. cap. licet.
Hely. colum. septima. Vant. de nullita. titu. 13.
num. 97. Itē satis est, si illud quod iudicatur,
conueniat naturæ eius, quod petitur, uel sit antecedens correlatiuum, aut consequens, & ab
eodem fonte procedat. Baldus in leg. pen. C. de
sent. quæ si cer. quant. Ias. in §. omnium, num.
140. & §. curare, num. 33. Institut. de Actio.
Vel si tacitè, aut implicitè petitum sit, uel præsumptiuè eliceatur ex libello, uel si ex actis
suppleatur libellus, atque ipsa sententia. Felin.
ead. colum. septima, & anteced. Quæ omnia
sustinent meam sententiam; nam in precibus,
in libello, & in replicatione actor semper conqueritur reum, nolle cōferre rationes, & semper se refert ad proprios libros per dictionem
pro ut, † quæ limitat, ut ait Bartolus in constitutio. Ad reprimendum, in uer. pro vt. Rom. 7
consi. 294. Dec. consil. 362. volum. 2. Ias. consi.
171. colum. 6. uolum. 2. Instatque rationes iniri, & addit expressam clausulam saluo iusto, &
vero calculo. Qui calculus quomodo potest esse saluus, & iustus, nisi rationes conferantur?
Arg. est Bertran. consi. 327. colum. quinta in fi.
vol. 3.

vol.3.Corset.in sing.saluo iure. Et quis non vi-
det de natura huius causæ fuisse, vt ueniretur
ad calculum? esseque hoc quodam antecedēs
solutionis? Quis etiam non cognoscit ab actis
perfici meam sententiam, dum unaquæq; pars
se offert ad ineundas rationes? Stari deinde li-
bris quid aliud est, nisi rerum damnare, vt sol
uat, quod illum debere apparebit apud libros
actoris? Nonne talis condemnatio per æqui-
pollens rn̄det petitioni? Sed & sententiam di-
8 cimus† esse conformem libello, quoties com-
plectitur rem, causam, & actionem, vt notat
Io.And.in ord.iudicia.fol.65.in 1.col. Quæ sin
gula dubium non est comprehendi à nostra
sententia saltem per relationem. Accedit eodē
9 clausula omni meliori modo, † in fine libelli
posita, quæ tantopere prodest, ut quamuis fa-
cta sit inepta conclusio in specie, tamen su-
per omnibus generaliter propositis, & pro-
bari, & iudicari queat, videaturque oīs actio,
& omne remedium competens esse deductū.
Quin eadem adiuuat sententiam, cui sit inser-
ta Alex.cons.208.col.1.vol.7.Rom.in d.cons.
294.Dec.cons.14.in 1.Ias.in d.§.omniū, num.
149. Factum insuper ipsum mercimonij est,
in quo (vt à me dictum in sententia fuit) ex
æquo, & bono proceditur, neque curatur de
apicibus iuris secundum Ang.in §.Bonæ fidei.
col.pen.Inst.de actio.& quod magis refert, cū
demandata fuerat arbitrio Iudicis, quod & si
debet intra fines boni uiri consistere, quemad
modum not.in l.si sic.de leg.1.& in l. cum q.
dam.seq.tit.& in d.§.Bonæ fidei, & per Bar. in
d.constit.Ad reprimen.in vers.videbit. Nihil-
10 ominus vix ferè est, ut Iudex † in hmōi repræ-
hendi possit, ut qui iusta semper causa ductus
fuisse præsumatur, sicut Ritius Merlus patrue
lis meus adnotauit in Apologia sua fol. 25. in
fi. Et quis bonus negarit boni iudicis bonum
fuisse præceptum, vt rationes supputarentur?
Nullus herclè, ni prorsus erro. Nam mihi ui-
deor regulas iuris amplexatus fuisse, vt patet
ex supradictis. Quibus accedat sing. Corseti
in verb.sñia.9.vbi e mente Doctorum scribit
valere sñiam iudicis, qui reum in id, quod de-
bet, condemnauit, si quantitas inter acta pro-
batoria (qui sūt in casu nostro libri) appareat,
secus si solo libello quantitas expressa fuisset.
Quocirca sequitur me, qui meam sententiam
retuli ad libros rationum testibus compro-
batos, rectè iudicasse, nec factum, sed verius
quantitatem in cōdemnatione posuisse, quo-
niam libri continet nomen, quod exigitur.
arg.l.Ait Prętor.§.1.l.in summa.§.item.1. de
re iud. Libet uerò occurrere etiam quibusdā
dubitationibus, quo omnis ansa detrahendi
calumniatorib.auferatur. Et primò, ne quis
ambigat, nū actor mercatoris appellatione di
gnus fuerit, necne; sciendum est Mercatorē † 11
eum dici, qui rem emptā non mutatam ven-
dit, sm Petruc.cons.207. Quive (vt tradit Al-
ciatus in l.Mercis.de verb.sign.) emit res, quas
in eadem specie carius vendat. Quare actor
meritò sibi hoc nomē tribuit, sicut apud acta
probatum est. Deinde non oīno oportet Mer-
catorem esse illum, cuius rationibus, & libris
credatur. At cuiuis creditur, † modò illos de- 12
ceat esse probè cōnscriptos. Ita not.in l.Admo
nendi. Enimuero mercis negotia ęquitate tra-
ctantur, quemadmodum prædiximus. At am-
plius quamuis actor forum rei sequatur, ab
actore tamen exerceri mercaturam satis est,
vt caussa de bono, & æquo terminetur. Sic.n.
Bertrand.in allegato cōs.263.loquitur. Quòd
si me totum in iudicando æquitati credidissē,
has certè rationes una cum alijs sententia con
tineret. Verum ibi eas inserere superfluum iu
dicaui. Maximè cum illarum pars in dubiis
proposita iam fuisset, neque reus in tali fun-
damento persisteret, & Iudex, cui necessitas † 13
imponitur à iure nostro municipali, vt adfe-
rat in sententia causas, omnes tamen expri-
mere non teneatur. In sumptibus condemna
ui, quia licet exigente iudice iusiurādum † sup 14
pletorium talis condemnatio fieri non soleat,
vt not.à Curti.in d.l.admonendi, num. 219. Et
licet memoriæ labilitas potius, quàm dolus,
præsumatur; † l.pen.vbi Baldus. C. de iis, qui 15
intesta. sibi ascri. Vbert.noster in leg.fin. num.
147.C.de edict.Diui.Andria. toll. Tamen hęc
facti proprij & recentis obliuio digna excusa-
tione non fuit. † Punienda est enim temeritas 16
litigatoris.Inst.de pœn.tem.litig.in prin. Nec
obliuio damnum vitare potest in eo, quod qs
scire tenetur, ante lapsum decennium.Bar. in
l.Qui fundum.§.2.ff.pro empt. Et esto, quòd
reus posse se tueri, tanquam certā debiti quan
titatem ignorauerit, obliuionive tradiderit, ni
hilominus haud se defendere potest, quin cal-
culum inierit. Ad cuius supputationē verbo

tm̃ se obtulit. Ex quo illud Cic. de C. Graccho conuenire videtur. Quid verba audiam, cum
17 factam videam? Nunquam satis est uerbalis † oblatio, cum à diuersa parte recipitur, vt euenit in casu nostro. Pet. Gher. sing. 92. ex mente Bart. in l. fi. de distrac. pig. Atque hæc hactenus candide lector inculcaui, vt honorem ab iniu-
18 ria vindicarem meum. Quod iure † optimo licuit per tex. in l. Quę omnia. §. 1. de procu. & in l. Qui cum maior. §. si libertus. de bono. liberto. Simulq; ut ostenderem uerissimum esse, quod adag. fertur. Πολιὰ χρόνου μήνυσις, οὐ
19 φρονήσεως. † Argm̃ videlicet ętatis est canities, non prudentię. Non obstãte, q̃ penes Salomo-
20 nem legitur, † Gloria senum est canities. & alio in loco, Canities hominum prudentia est. c. fi. xc. Dist. Quoniam Salomon id, quod esse debe-ret, proponit; Nos, quod usu plerunque vide-
21 mus. Scriptumq; est alibi. † Inspiratio omnipotentis dat intelligentiam. Non sunt longæui sapientes, nec senes intelligunt iudiciũ. Iob. 32. Acta istius causæ sunt apud Tabellionem Alexandrum Parim Corrigiensem.

CAPVT XXVIII.

Aliud Apologeticum in materia possessoria, quod est.

SVMMARIVM.

1 *Incertitudo, vt vitiet possessionẽ, duplex esse debet, videlicet quotæ & loci.*

2 *Incertum omninò non dicitur, quod aliquo modo certum est.*

3 *Quota propriè dicitur tertia, vel quarta pars, & huiusmodi.*

4 *Constituti clausula in possessione prorsus incerta nihil operatur.*

ME iterum Iudice mulier quędam experiebatur Canone Reintegranda. Et idem egregius Dñs Sigismundus suscepto rei patrocinio, duo contraria simul excepit. Negabat siquidẽ actricem, quæ pro indiuiso possederat, ulla reintegratione dignã esse, tanquam certi nihil possedisset. arg. l. 3. §. Incertam. de acqu. poss. contraq; studebat è fundo petito deducere tantam partem, quanta ad summam ducentorum quadraginta aureorum ascenderet; eo q̃ litigantium authores ante casum spolij cuidam extraneo, cui reus successerat, tãtam partem his planè verbis, & nulla alia demonstratione facta assignauissent, seq; pro illo possidere constituissent. Ego uerò ꝓ actrice rñdi, nec ullam prædij partẽ deduxi. Nam quod dr̃ incertam partem possidere non posse, intelligitur † si sit duplici ratione incerta, videlicet 1
quotæ, & loci; Quotę dr̃, cum nescimus, quanta sit pars, quę possideatur Loci, cum ignoramus, in quo angulo, & ad quam cæli regionẽ quis possideat. Ita Alex. in d. §. Incertam. atque ibi Curt. in add. Adeoque duplex ista incertitudo nocet, vt neque actualis possessio contra illam possit. Bart. cons. 74. sola autem quotæ, vel loci incertitudo non impedit possessionẽ. Doct. omnes in d. §. Incertam. Dec. cons. 179. ad fi. vol. 1. Nec deest ratio utrique Decisioni. nam cum possessio consistat in actu corporali, corporalis actus in parte omnino incerta exerceri minimè potest. Castr. in l. Locus de acq. poss. Omnino autem incertum † non dici- 2
tur, quod aliquo modo certum est. Alex. in l. Moribus, col. 10. de uulg. & pup. Ad speciem itaque nostram redeundo, quamuis possessio actricis ratione quotę incerta fuisset (concedo nanque, quòd coniunctim possidens, quanta sua esset pars, ignoraret) tamen ratione loci fuit, quàm certissima. Quoniam qui fundũ pro indiuiso possidet, singulas eius glebas possidere dicitur, vt not. Alexan. in d. §. Incertam num. v. Verius est autem mulierem in casu nostro possedisse etiam certam partem ratione quotę. Quia ad trientem fundi reintegrari se petiit, & quota † propriè dicitur tertia pars, vel 3
quarta, seu dimidia, & huiusmodi, vt eodem loco not. Alex. Rectè igitur à nobis concessa fuit actrici utroq; ex capite reintegratio. Patetque iisdem rationibus iustè denegatũ fuisse reo deductionis auxilium, quoniam nec certa fundi portio, vel mensura designata fuerat authori suo extraneo, nec constabat ortum ne uersus, an occasum ille possedisset. Quare nec constituto † iuuari poterat posses- 4
sio omnino incerta, & si constitutum ueram transfert possessionem. Clem. cons. 90. in fin. vol. 5. Ias. cons. 147. in 2. dub. volum. 2. Bart. & Dec. in allegatis consiliis. Dumque hæc uerissima sint, nunquam tamen mihi licuit ea domino Sigismundo persuadere. quin ille iudices cõtra me inuehitur. Quid dicam? dolumne hominis, an ignorantiam accusem? ægrè illud, hoc nullo modo possum. Philautia sanè periclitatus est.

RAI-

Liber Tertius.

SVMMARIVM.

1 *Recens Iudicij definitio ex Venusino. Cap.I.*
2 *Ex authore.*

1 QVID sit iudicium, variè à Doctoribus disceptatur in diuersis locis maximeq; à Venusino in 2. part. prin. spe. aur. Qui multis cõfutatis opinionibus aliorum suo more doctè, atque subtiliter, ita tandem ipse defin. Iudicium est iustitiæ ministratio, quę fit à Iudice in causa proposita corã eo. Tu dicito mea sẽtẽtia pulchrius,
2 atq; elegantius † Iudicium est alieni iuris obscuri per legitimos tramites explicatio. Nec euagandum est diutius, ut rationes assignentur huius definitionis. Nam per se patent.

CAPVT II.

Arguitur Venusinus circa iniuriæ propulsationem.

SVMMARIVM.

1 *Vim propultare est iuris naturalis primaeui.*
2 *Quandoque bonus dormitat Homerus.*

IDem Venusius 3. par. prin. eiusdem tractatus. Ius, inquit, secundarium commune est solis hominibus, ideoque rõnis dicitur. Et de hoc loquitur l. Vt uim. de iustitia, & iure. Ego contra, quod attinet ad uis propulsationem.
1 Neque. n. soli homines, † sed omnia omninò animalia aduersum uim eunt. Quo circa Cic. de offi. 1. Principio, inquit, generi animantiũ omni est à natura tributum, ut se, vitam, corpusq; tueatur, declinetq; ea, quæ nocitura videantur. Malè ergo is doctor, alioqui eruditissimus, legẽ illam accepit, cõuenitq; illi, quod
2 dicitur. † Quãdoq; bonus dormitat Homerus. Consentit quidem nobis Vacca familiarissimus noster in expositione d. l. vim. in prin.

CAPVT III.

Ad constituendam vrbem, Episcopum nequaquam esse necessarium.

SVMMARIVM.

1 *Episcopalis dignitas ex communi usu constituit Ciuitatem.*
2 *Repræsalijs concessis in ciuet, oppidani non ueniunt.*
3 *Plus, & minus non faciunt differre specie.*
4 *Ciuitas constitui potest sine superioris authoritate, sed non habere Episcopum.*
5 *Ciuitates condere de iure est gentium.*
6 *Ciuitatem laici constituere possunt, qui tamen Episcopum creare nequeunt.*
7 *Ciuitates fuere prius quã m Episcopi.*
8 *Item ante aduentum Christi.*
9 *Episcopi sine ciuitatibus, & contra esse possunt.*
10 *Ciuitates multæ Germani, & Sarmatæ adhuc sine Episcopis habent.*
11 *Ciuitas constituitur voluntate principis.*
12 *Itẽ si princeps ex certa scia, ut ad ciuitatẽ scripserit.*
13 *Ferdinandi Imperatoris electi beneficio Corrigium sine Episcopo est ciuitas.*
14 *Ciuitas quæ propriè dicatur.*
15 *Definitio ipsa dupliciter definitur.*
16 *Dissidij tollendi causa Sedes Episc ab initio distincta fuere.*
17 *Ampliationes duæ ad præsens capitulum.*
18 *Limitationes totidem.*
19 *Ciuitas nobilior cum Epi copo, quàm sine.*
20 *Aemulatio regulariter prohibita.*

MAndricardus Cruccius elegantissimis moribus Iuuenis, summaq; mihi, ac memorabili quoad vixit, familiaritate deuinctus, cũ Parmæ ageret, quæstionem hmõi, in quam sui sodales inciderant, ad me retulit. Num sine Episcopo Vrbs esse possit? Et quidem pro parte negatiua plura urgere videbantur. Ac primò doctrina Bar. in l. si hæres. §. 1. de leg. 1. vbi dicit, q ex communi usu † dignitas Episcopalis constituit Ciuitatem. Ciuitas autẽ, & Vrbs idem sunt, quanquam à diuersis nominibus deriuantur. Bartolus in Authen. Quibus modis natur. effici. sui in prin. l. Ciuitas. Si cer. pet. l. 2. l. Pupillus. §. Vrbs de verb. sign. Secundò facit alia doctrina eiusdem Bartol. in l. fi. colum. 2. de colleg. illici. Vbi inquit, quod usu nostro non appellatur Ciuitas, nisi Episcopatum habens. Tertiò facit alia doctrina eiusdem interpretis in constitut. Qui sint rebel. in uersic. Lombardiæ, nume. 5. ubi ait Ciuitatem secundum usum nostrum appellari illam, quæ hẽt 1

 Episco-

Episcopum. Ad hæc Bald. in leg. Si in aliquam de offi. proconf. & in Margar. in verb. Ciuitas. secundum, inquit, cõem usum loquendi oppida, quæ nunquam habuerunt Episcopum, non dñr Ciuitates. Ideoque concessis repræsalijs in
2 ciues † oppidani non veniunt. Idem etiam Bal. in leg. Ex hoc de Iustit. & iu. in princ. Homines ait, sociati in vnum oppidum, faciunt Terras, quas vulgò dicimus Ciuitates, si habēt Episcopum. Nec à Bartolo, & Baldo dissentit Albericus in Dictiona. Cum Ciuitatem docet eã propriè nuncupari, quæ habeat Episcopum. Alciatus præterea dominus, & magister meus in d. l. Pupillus. §. Vrbs de verb. signifi. In recentioribus, inquit, canonibus non dicitur Ciuitas, nisi quæ habet Episcopum. Atq; hæc inter Christianos maximè obtinent, quãuis & apud Sarracenos sint urbes, iuxta not 98. distin. ca. prouinciæ. à Baldo in d. l. ex hoc col. 4 & in Italia præsertim, teste Baldo in dict. l. 2. in fin. de verborum significatio. Quibus tamen non obstantibus, contrarium respondi. Et primò per tex. 80. Dist. c. Episcopi. Vbi ex verbis Anacleti Papæ dicitur, Episcopi non in castellis, neque in modicis Ciuitatibus debent constitui. Sunt ergo Ciuitates sine Episcopis, licet modicæ. Nam
3 plus, † & minus non faciunt differre specie. l. fin. de fun. instruct. Sed & Leo Pontifex, in c. 1. de priuileg. & excessibus priuilegia. Episcopalia, inquit, gubernacula non nisi maioribus populis, & frequentioribus ciuitatibus præsidere oportet. Innoc. verò in c. cum ab Ecclesiarum. de offic. ordin. posse inquit, homines ab-
4 sque superioris authoritate † sibi constituere ciuitates, quæ Episcopos non habeant. Cuius
5 rei est ratio, qa. condere ciuitates † venit à iure gentium, vt Imo. not. in d. c. colum. 2. Propterea Baldus in d. l. Ex hoc. de Iu. & iu. dixit Lai-
6 cos posse ciuitates constituere, † qui tamen Episcopum creare nequeunt. Adde quòd vrbes
7 antiquiores sunt † episcopis, & t palis iurisdictio nihil habet commune cum spirituali, immò Sarraceni habent urbes, vt dixi. & carent tamen Episcopali dignitate; sicut idem Baldus eod. loco ratiocinatur. Et antequam Christus
8 † in vterum Virginis è sinu patris descēderet, vrbes erant. Quemadmodum veraciter ait Imol. in proxime nũcupata col. Videmus etiã
9 Episcopos sine ciuitatibus, cur non igitur † sine Episcopis ciuitates? Multæ qppè vrbes adhuc extant sine Episcopis apud Germanos † & Sar- 10
matas, ut Alci. adstruit in d. l. Pupillus. §. Vrbs. post Alex. in addi. Bartol. ad d. l. 2. de verb. signific. Quòd autem possibile sit vrbem esse, quæ non habeat Episcopum, tenet expresſim Bar. in l. j. C. de Metropol. Berytou. lib. vndecimo. Et hanc esse verè ciuitatem adserit idem in dict. Const. Qui sint reb. Modò habeat magistratũ cum iurisdictione, quamuis nõ cum imperio. Accedit, quod dicitur voluntate Principis † ci- 11
uitatem constitui Bar. in d. l. 1. C. de Metropol. Beryto. Et eam esse ciuitatem, ad quam † ex 12
certa scientia princeps, vt ad ciuitatem scribit, quemadmodũ Serenissimus Ferdinandus Imperator, quem Deus sospitem, † ad Corrigium 13
domicilij mei Sedem scripsit Anno Domini M. D. LIX. die Maij 16. apud Augustam Vindelicorum. Si enim scriberet, vt ad Terram, quamuis datis priuilegijs Iurisdictionis, esset duntaxat castrum cum priuilegijs ciuitatis. Idem Bartolus in dict. Constitution. Qui sint reb. Cui conclusioni quãquam videtur aduersari Alexand. ibi per text. in Clemen. fin. de sententia exeomm. Tu pete respõsionem ex Imo. in dict. capi. Cum ab Ecclesiarum. Quod si definitionem capimus ciuitatis: Nihil aliud est ciuitas, † nisi ciuium unitas, vt dominus Helias 14
notauit in ca. si ciuitas, de sent. excommun. in sexto, vel ea, quę muris ambita veterum authoritate Ciuitas nuncupatur, secundùm Bald. in d. l. Ex hoc. colum. quarta, siue vt Bolognetus ait, ampliando Bartoli definitionem, in l. ciuitas, numero 9. si cert. pet. locus muris circundatus, ædificiis plenus, territorium habens ad perpetuam populi habitationem destinatum. Nusquam ergo in definitione habetur mentio Episcopi. Et tamen definitio † illa est, quæ, vt 15
Cic. in Top. tradidit, quasi inuolutum euoluit id, de quo quæritur. Et ut eo in loco Boetius explanauit, Definitio est oratio substantiam vniuscuiusque rei significans. Cum itaque in definitione nulla fiat mentio Episcopi à Doctoribus, consequens est dicere ex mente Doctorum minimè necessarium esse. Episcopum, ut Vrbs constituatur. Quod & palam professus est Præp. in d. capit. Episcopi. & in capit. superiore. 80. distinc. & Dominus Helias in eo cap. si Ciuitas de sententia excommunicationis, in 6. Argumentum ex antiquitate adijciens; quoniam à confusa olim admi-

nistra-

ministratione eporum gignebant discordiæ,
16 ióq; sedes† distinctæ fuere. Quibus adde Iaf. in d.l. Si hrs. §.1. de leg. 1. Et p hæc oĩno cõcludit Ciuitatẽ sine epo esse posse. Quod quidem am
17 pliat † dupliciter ẽt sine superioris consensu, vt supra dixi. Atq; ẽt sine tribunali cãrũ, vt Bal. scripsit post Iac. de Are. in d.l. si in aliquã, & in
18 d.l. Ex hoc. Limitatur aũt † dupliciter quoque mõ cincta sit muro, aggere, aut fossa. l. 2. & qđ ibi not. de verb. sig. Patet ex definitionibus superius positis. Item modò absit alterius urbis æmulatio, materiaq; seditionis. Imo. in d.c. Cũ ab ecclesiarũ col. 2. de off. ord. l. opus de ope. pub. Contraria obtinent ex cõi usu loquendi. Certumq; est, & prorsus indubitatum auge-
19 ri decus vrbis per Epi sedem, † cum solæ maio
rес Vrbes hoc primum honore dignè habitæ fuerint. Porrò quod dr cõcessis represaliis aduersus ciues, non cõpræhẽdi oppidanos, Illud est ratione odij, strictæque materiæ. c. odia. de
20 reg. iur. in 6. saneq; æmulatio † in ipsis etiam castris & arcibus est prohibita, immo & in priuatis quibusque locis d.l. opus.

CAPVT IIII.

Cur Prætor hæredem facere non potuerit, & an legem?

SVMMARIVM.

1 *Hæres dicitur dominus, & hæreditas dominium.*
2 *Dominium sine traditione non transfertur.*
3 *Prætor nullam habuit facultatẽ legis condendæ.*
4 *Prætoris ministerium in quo uersetur.*
5 *Prætoris ordinationes quare edicta, decreta ve appellentur.*
6 *Ipso iure, idest, recta via.*
7 *Dominium ex possessione cæpit.*
8 *Prætoriæ bonorum possessionis nominis declaratio*
9 *Bonorum possessio est ius, quo.*
10 *Prætorium ius quid sit denique.*
11 *Prætor est uiua uox, & minister Iuris Ciuilis.*
12 *Par in parem nullum exercet imperium.*
13 *Verbum debet necessitatis est, pariq; modo futura participia, passiua, si uerbo substantiuo, sum, es, est, iungantur.*
14 *§. Quos autem Inst. de bon. poss. declaratus.*
15 *§. Prætorum. Inst. de iu na. gen. & ci. similiter declaratus.*
16 *Cui datur facultas consequentis, datur etiam antecedentis.*
17 *§. Pœnales. Inst. de actio nonè ponderatus, atque examinatus.*
18 *Inter magnum, & modicum datur tertium.*
19 *Legem condere supremæ est iurisdictionis.*
20 *Exemplum ad rem accommodatum.*

RAtio, cur Prætor hrdem facere non posset, ea est, ni fallor. Quia hæres† dr dñs. §. 1
fi. Inst. de hæredum qual. & diff. Ergo & hæreditas recto iure dñium dici potest. Dominiũ aũt† sine traditione transferri non solet. l. Tra- 2
ditionibus. C. de pac. Nisi id per legem, aut similem iuris constitutionem fiat. §. Quos autem. Inst. de bon. poss. Prætor itaque, cum legis condendæ nullam ptãtem haberet (quod infra docebo) cumq; dñium per hoc absque traditione transferre non posset; emendandi tñ iuris ciuilis cã, in quo plura desiderabantur, bonorum possessionem inuenit, atque eam loco hęreditatis detulit. d. §. Quos autem. & l. 2. ff. eo. Quòd uero Prætor condendæ legis † nullam 3
potestatem haberet, sic primò ostendo. Quia nusquam reperimus id à lege expressum. Immo quod ius prætorium, siue Honorarium appellatur, & si non modicam iuris authoritatem habere dr. §. prętorum. Inst. de iu. nat. gẽt. & ciu. tñ declaratur esse emendandi, corrigendi, supplendi iuris ciuilis gratia. l. Ius autem ciuile. §. 1. de iust. & iu. ita vt prætor sit minister iuris ciuilis. quod euidentius habetur in l. seq. cum dr, eum uiuam quodammodo uocem esse iuris ciu. & ministerium † quidem prætoris 4
versatur potius circa effectum, atque exequutionem iuris, q̃ circa nomen. Ideò in l. 2. §. capta. deinde Sardinia. de orig. iur. dr prætoris officium fuisse in Iure reddendo. Præterea nõ alia ratione æquitas proposita fuit à lege Prætori. l. Quod si Ephesi. §. fin. de eo, quod cer. loco. Nisi, quia cũ lex scripta semper uiuat, Legislator moriatur, contingit interdum, ut legislatorem ipsum, si viueret, credibile sit aliter, atque aliter fuisse constitutum. Quare prętori data est facultas moderandi ius ciuile, idest, legem scriptam, pro loco, pro tempore, pro personis, habita æquitatis, atque utilitatis publicæ ratione; ita vt is, ceu uiua quædam uox, declaret ius ipsum ciuile mortuum non per modum legis, sed (ut dictum est) ministerij. Quod Aristoteles manifestè sensit. 5. Eth. 10. hanc iuris moderationem Diuus Thomas epicheiam nominauit. 2. 2. q. cxx. Neque verò videmus legem unquam, aut constitutionem illi similem dispositioni suę, quæ pura sit, exequutionis aliquod verbum adiungere, sicut prętor facit;

cuius mos est sub conditione plerunque, si ita factum non erit, &c. polliceri se daturum, factrumve, adeundusq; est semper, & causa cognita vt plurimum, quæ cuncta signa sunt ministerij. Et fortè hęc est rō, cur magis propriè,
5 ac strictè ordinationes Prætorum †Edicta appellentur, siue Decreta, eo quòd vel dicat per sñiam, vel decernat; quorum neutrū sine hominis ministerio explicari potest. Atque hinc euenit (ut rem propositam iam tādem arctius teneamus) quòd cum in qualibet Prætoris dispositione desideretur ministeriū ipsius, oportuit ēt bonorum possessionem agnosci uerbo saltem corā ipso leg. fi. C. Qui admitti. Id por-
6 rò obstabat, quo minus ipso iure†(quod recta via, & nullo adito magistratu interpretamur) dñium Prætor transferre posset. Etenim do-
7 minium ex possessione cœpit† l. 1. in prin. ff. de acq. poss. & qui dominus est, nil amplius agit, quàm ut uel retinendo, uel uendicando possideat. l. Rem in bonis de acqu. rer. dom. Itaque Prætor qui dñium recta uia dare nō poterat, videbatque dominij causam, quę exequutionis erat, ad se tanquam ad iuris ciuilis ministrum, pertinere, bonorum possessionem loco hæreditatis substituit in hoc adiuuans, atque
8 emendans ius ciuile,† quòd in possessione ius amplecti, in bonis etiam incommoda uenire voluit præter horum nominum propriam significationem. l. 3. in prin. & §. 1. ff. eo. Atque hoc, ut oīno similis esset bonorum possessor hæredi, quod apertè dicitur in d. §. Quos aūt. Ex quibus cessat lōga illa altercatio, nunquid bonorum possessio sit ius, quo, an ius, quod. Dico. n. eam esse dñij cām, quæ præstat nobis ius, id est, facultatem persequendi &c. sicq; est
9 †ius, quo. Enimuero quod attinet ad agnoscēdi modum, respondeo seruandam esse formā, quam Prætor constituit, cuius mentio habetur in d. l. fi. C. Qui admitti. Quæ forma, quia dat substātiam bonorum possessioni propterea effecit ēt, vt talis bonorū possessio diceretur esse de iure prætorio. Idem est autem dicere
10 dè iure prætorio,† quod est de iure ciuili emēdato, correcto, uel adiuto à prætore ministro illius ob publicam utilitatem, siue ęquitate sic postulante. Secundo loco sic argumētor. Præ-
11 tor dr, tanquam uiua vox † iuris ciuilis, quod supra ostendi. Sed sicut uox ab aīali separari non potest, ita nec à iure ciuili prætor. Quid is, quæso, erit hoc iure sublato, in quo ille declarando, corrigendo, supplēdo elaborare debet? nihil omnino. Nam & uocis ministerio vti dicimur, l. 1 abeo. §. Idem Tuberò. de supp. leg. Non est ergo Prætor eo numero habendus, vt sit legislator, sed legislatorum minister, atque assecla, cui uiuere ex pręscripto necesse sit, neque ideo corrigat ius ciuile, quòd tanti sit per se ipsius authoritas, sed quia procuratoris instar, mandati fines diligenter custodire tenetur. Quæ in re sese offert. l. prima de ventre inspiciendo tertium, ac fortissimum, prorsusque nostrum argumentum; quàm p legi hortamur saltem vsque ad §. Quamuis & hanc ita inducimus. Nulla reperitur lex Imperatori pręcipiens, neq; senatusconsultum, aut constitutio legis; quia par in parem † non habet imperium. c. cum inferior. de maiori. & obed. cum simp. At rescriptum extat, & sic cōstitutio reperitur, quæ pręto[ri] necessitatem facit, & sic illi pręcipit. Ergo pręt[or] non potest condere legem. Ali[o]qui par esset. Contrariæ nanque sunt dare [le]gem, & accipere, nisi is, qui accipit, sponte sua profiteatur se uelle illi obtemperare, exemplo principis in leg. Digna uox. C. de legibus. Porrò dictę l. 1. de ven. inspi. uerba talia sunt in §. Igitur. Quòd si negauerit, secundum hoc rescriptum prætor debebit obstetrices adhibere. Et paulò post in uer. Et notandum. omnes à Prętore adhibendę sunt. Atque item Pręt[o]r domum honestę matronę eligere debet. Quibus obsecro, verbis astringi poterat euidentium pręt[or], ut omninò pareret, quàm uerbo ipso Debendi repetito, † participioque illo futuro 13
passiuo Adhibendę cum uerbo substantiuo coniuncto, qui loquendi modi necessitatem semper inducunt, ut latini sermonis ratio, proprietasque docet in primis spectanda? l. 1 abeo de supp. leg. Alciatus de verb. sig. lib. 1. in princ. Iure igitur optimo Pręt[o]r eximitur ab origine legislatorum, cum nunquam professus fuerit se uelle subiacere legi, & subiaceat tamen. Hincque probatur etiam ministerium ipsius adeo manifestè, ut in hoc non sit nobis pręterea elaborandum. Sed nec defatigari quidem nos conuenit, ut probemus illi non fuisse potestatem legis condendę. Quandoquidem id planè dicit Imperator in d. §. Quos autem. † Adeò vt non possim, 14
non

non magnoperè mirari, quomodo uniuersi Doct. illum tex. præ oculis habentes, nodum in scirpo quæsierint, Etenim Imperator ponit primo dictum, inquiens. Quos autem solus uocat prętor ad hæreditatem, hæredes quidem ipso iure non fiunt. Deinde rationem adfert ijs uerbis. Nam prætor hæredem facere non potest. Tertio loco rationẽ rationis subnectit eiusmodi. Per legem enim tantum, vel similem iuris constitutionem hæredes fiunt. Quapropter tale consequens colligi uidetur. Non potest facere hęredem. Ergo neq; legem. Et è contrario. Legem cõstituere non potest, igitur nec facere hæredem. Manifestaq; conclusio uidetur sumi ex illa clausula, Vel similẽ Iuris constitutionem, ꝙ prætoris edictum simile non fit legi. Quare nec prętor legislatori. Id quod sequentibus exemplis maximè confirmatur. Dum senatus consulta, Principumque constitutiones, Prætore omninò excluso, adsimulantur legi. Tantum abest, ut Prætor legem condere possit. Nec ob. quod dicitur Prętorem adnumerari inter eos, qui facultatem habent statuendæ legis. §. cõstat. & §. Prætorẽ.

15 †Insti. de iure gentium, & ciuili. Quia tametsi uideatur hęc argumentatio solidissima, ita tamen eneruatur. Edicta Prętorum sunt pars iuris scripti, & non modicam obtinent iuris authoritatem, nihilominus uim legis haud quaquam habent, vt enim lex lege declararetur, cum Præt. facultas uersetur in emendando, supplendo, corrigendo, & adiuuando iure ciuili, quoties ex his aliquid facit, id iuris obtinet authoritatem, parsque est iuris scripti, sed non uim legis habet, ita ut absolutè dici queat licitum esse Prętoris legem condere. Immò Prætor legem sequitur, vt minister, & exequutor, quemadmodum prædiximus. In ministrando autem, & exequendo cognoscit, & adhibet remedia opportuna ea rõe, qm̃ cui

16 datur facultas consequentis, †datur etiam antecedentis, leg. Ad rem mobilem. & leg. Ad legatum. de procurato. Hinc si animus vertatur ad eas actiones, quas Prętor dicitur introdu-

17 xisse ex sua iurisdictione. §. Pœnales. †Instit. de actio. cognoscetur planè illas omnes respicere exequutionem, quò. Libera sit ei exequendi uia, album, quo ius ciuile ab eo declaraturi ne quis corrumpat, nec quęquam à fori discrimine, postquã in illud vocatus fuerit, eximat; atque ut ne ab alio eximatur, dolũ præstaret. Item ne spreta naturali æquitate illum adeat quisquam aduersus parentem, patronumve, nisi uenia impetrata. Quæ oĩa præcurrũt exequutionem, & ministeriũ eiusdẽ Prætoris ius reddere dẽtis. Quò fit, vt sermo ille, ex sua iurisdictione, videatur oinò sic declarandus, id est, ex ea facultate, quam Prætor habet adiuuandi, emendandi, corrigendi, & supplendi iuris ciuilis, sicut iã sæpè à nobis supra dictum est. Quæ uerò est ratio, quòd in singulis illis partibus iuris scripti, quæ sex sunt, Imperator usus fuerit verbis significantibus legis authoritatẽ, in solo Prætore abstinuerit? Legem, inquit, populus senatorio, Plebiscitũ plebs plebeio magistratu interrogante constituebat En vtrobique verbum cõstituebat, legisla oris propriũ. Hoc ipso Senatusconsulti vis explicatur. De Principe palam est. De prudentum responsis dicitur, constitutum esse, ut Iudici ab eorum sententia recedere nõ liceret. Adsunt & verba magis aperta, quibus ostẽditur cæteras partes iuris ciuilis pro lege fuisse. De vno Prætoris edicto scribitur. Non modicã iuris obtinet autoritatem. Atqui inter modicum, † & magnũ 18 datur tertium, & modica quidem non est Prętoris autoritas. vt q̃ consistat in iure ciuili moderando, sed non cõtinuò sequtur, ꝙ ea fit maxima, quemadmodum esset, si legem condere posset, †qui supremę iurisdictionis est actus, vt 19 cum de iurisdictione loquuntur Doct tradũt, præsertim Bar. in l. Imperium. de iurisdic. omnium iud. Videre est etiam in ff. & C. titulos singulares de Offi. præto & nusquam tamen hæc illi datur potestas. Quin extat titulus cõis de legibus, & de Senatus consultis; seorsum alius de Constitutionibus Principum, de Edicto Prætoris omninò nullo. Et ex his opinor, sublatam esse omnem in hac re dubitationẽ, modò illud addatur, nullum esse Prætoris edictum, siue ad rei persequutionem, siue ad pœnam pertineat, quo non potius defendatur ius iam competens, quàm cõpetiturũ inducatur. Etenim semper alteri iuri adhæret, vel naturali, cum ciuile suppletur, uel ciuili, cum ipsum corrigitur, emendatur, aut adiuuatur. Fitque fermè, †quod apud Grammaticos de nominibus adiectiuis, quorum proprium est substantiuis adijci, nec vnquã de se stare. Sic Prætor in bonorum possessione contra tabulas inhæret

legi

legi naturali. In Secundum tabulas inhaeret ciuili. Atque ita de singulis.

CAPVT V.

Cur ex stipulatione Actio detur?

SVMMARIVM.

1 *Liberatio charior est legibus, quàm obligatio.*
2 *Ius ciuile moderatur, non aufert naturale.*
3 *Iure naturali fides seruanda.*
4 *Similia sunt pactum geminatum, & stipulatio.*

1 Amicior est legib. liberatio,† quàm obligatio. l. Anianus. de actio. & oblig. Nec ius ciuile
2 auferre potest;† sed moderari tantū Ius naturale, vt copiosè aliàs disseruimus. l. Ius ciuile. de iust. & iu. Ius aūt naturę, quod qs, pmisit,
3 †seruandū esse dictat. l. 1. de Pact. Quā regulā, quia Ius ciuile subuertere non poterat, sic temperauit, ut non aliter oriretur ex promissione actio, nisi pcurrētē interogationē subseque reī responsio. Quæ stipulationis est forma. Et hoc fauore liberationis, quia fauor militat similiter in phibēdo, ne actio nascat, nisi continuus sit actus stipulantium. Sunt verò similia inui
4 cem†stipulatio, & pactū geminatum. Nam quia respondens obligat, & cū audiebat se interrogari, videbatur ipsis aduersarij verbis cōsentiēdo se obligare, & cū respondet, vr eadē interangantis uerba confirmando repetere. Ita ut alterum alteri, eò quòd utrunq; in continenti fiat, inesse uideat Arg. l. Iuris gentium. §. Quin immò de pac. Neq; hinc aliena est forsitan ratio tex. in. Mutuum. Inst. de inu. stip. si quis eam diligenter, acriterq; perpendat. Quòd si legum Ciuilium authores voluissent impedire etiā, ne daretur ex stipulatione, & ex pacto geminato actio, id erat demoliri prorsus, non solū moderari ius naturæ, cuius proprium est immutabile permanere. §. sed naturalia. Inst. de Iur. na. gen. & ciu. Atq; hęc ipsa est causa, cur inuēta fuerit stipulatio, s. quò amplior liberatio, & angustior obligatio euaderet. Eadē est, cur prohibeat, quis alteri stipulari. & cur nutu nuncio, vel epistola non liceat uerborum obligationem contrahere, & cur passim stricta sit stipulatio. l. stipulatio ista. §. Alteri. l. in prin. & §. si quis ita, & §. fi. l. Quicquid de verbo. obli. Inst. de obl. ex consen. in fi. Toto titulo de inut. stip. Quæ si notes, humanissimè lector, teq; nostræ adiungas sententiæ, (quod futurum Deo benè iuuante confidimus.) adseres planè tibi tūc primum traditam fuisse auream clauem uniuersæ huius materiæ, Deoq; ipsi, à quo bona cuncta procedunt, ingentes mecum gratias habebis, & ages.

CAPVT VI.

Exornatum Sing. Cremen. L.

SVMMARIVM.

1 *Primogenitus Regis ille dicitur, quem suscepta dignitate Rex genuit.*
2 *Arihemenes Xerxi quāquam maior natu, ideò postpositus.*
3 *Lodouicus Maria Sfortia consimili ratione Francisco patri in imperio Mediolanensi successit.*
4 *Natus antequam pater decurio fieret, id solum ex sequenti patris dignitate consequitur ne plebeiorum more castigetur.*

Differit Cremensis, minorem natum filiū quem pater Rex genuit, maiori filio, quia ante regiam dignitatem patris natus fuerat, esse pferendum.†. Et hoc legibus, & authorita 1
tib. tum Bartoli, tum Baldi fulcit, ibiq; Castilionæus in additionib. aliorum Doctor. cōtingerit authoritates. Nos possumus locupletare exemplo ab historia petito,†Etenim Artheme 2
nes, & Xerxes. filij Darij Persarū Regis in hanc contentionem uenire, & prior quidem maximus natu ætatis priuilegio regnū sibi uendicabat, sed à patruo tñ Anapherre postpositus est iuniori, eò quòd iunior Regi, ille priuato patri natus esset. Herodo. lib. 3. Iust. lib. 2. Item alio psenti ferè exemplo Ludouici Mariæ†Sfortiæ, 3
de quo per Iouium in argumento quemadmodum Mediolani status ad Aurelianos Principes deuolutus fuerit. Ad hæc tex. meo iudicio peregimus in l. 2. §. In filiis. de decu. Vbi itē gl. in verb. Pertinet. Natum enim ex Decurione esse, ante quàm pater decurio fieret, † eatenus prodest, ne plebeiorum more filius castigetur, haud amplius. 4

CAPVT VII.

Perquisita ratio in materia fideicommissi.

SVMMARIVM.

1 *Fideicōmissorē subiacētē si q̄s ignorāter emat, dominus illius efficitur irreuocabiliter secūdū Alex.*
2 *Boni publici causa contra naturalem æquitatem statuitur.*
3 *Præfertur, qui tractat de damno vitando ei, qui lucrum captare studet.*
4 *Ignorantia facti alieni excusabilis, si non ei summa negligentia obijciatur.*

5 Fideicom-

5 *Fideicommissorum natura infirma, & iure positiuo. inducta.*
6 *Emptio a iure gentium.*
7 *Hæres omni tempore habet apud se directã actionẽ.*
8 *Fideicõmissarius vtilẽ tantum acquirit, quo tempore hæreditas sibi restituitur, vel in mora restituendi est hæres.*
9 *Vendita re duobus. siue locata, ille, cui primo tradita fuerit, in dominio detinendo est potior.*
10 *Fideicommissi alienatio tenet, quo ad casus venerit restitutionis.*

QVænam est ratio, cur emens rem fidei
commisso subiacentem ignoranter, do
1 minus illius† efficiatur irreuocabiliter? quẽ-
admodum notauit Ale. in cons. 329. alias 185.
Viso themate dicti Syluestri. Vol. 2. An ea for-
tè, ne rerum dominia in incerto sint, quæ dr
esse causa boni publici? l. 1. de Vsuca. Et ex hac
2 interdum† contra naturalem æquitatẽ statuit,
ut ibi no. Gl. & in materia fideicommissi spáli
ter, q̃ plerisq; prosunt, his, q̃ quibusdã sunt uti
lia, præponuntur. Aut Res, quæ. C. Coĩa de le-
ga. An ꝙ emptor certet de damno uitando, Fi
deicommissarius uerò de lucro captãdo? Em
ptio. n. est titulus onerosus, Fideicommissum,
ut ꝙ legato sit exæquatum, lucratiuus. §. 1. §.
si cui fundus. &c. §. Si quis debitori. Inst. de leg.
3 l. 1. de leg. 1. Constat autẽ pferri eum, †qui tra-
ctat de damno vitando ei, qui lucrum captare
studet. l. Non debet actori. §. 1. & quod ibi no.
de Reg. iu. l. fin. C. de codi. An quod in alienis
4 factis† ignorãtia sit excusabilis? l. iniquissimũ.
de iu. & fac. igno. l. fin. Pro suo. l. si mulier ad
Vell. Quam ob rem solet ex tali ignorãtia cõ-
cedi restitutio, secundum Dy. in C. cum quis
de Reg. iu. in 6. Bart. in l. Ad diem. & in l. Cum
filius. §. In hac. de uerb. obl. Dec. in l. Qui in al-
terius de Reg. iur. si non ignoranti summa ne
gligentia obiiciatur. leg. Regula §. sed facti. de
5 iu. & fac. ign. An quòd infirma† sit satis, & iure
positiuo inducta natura fideicommissorũ, &
contra ius, ac libertatem hrdis, qui iam dñs ef
fectus est? Inst. de fideicom. hrdi. in prin. Cum-
6 Emptio† à iure sit gentium, & naturali firmi-
tate, fide bona, consensu mutuo, lege omni fa-
uente munita? l. Ex hoc de Iust. & iu. Instit. de
obli. ex consen. in prin. l. consensu. ff. de actio.
& obli. Inst. eo. §. Actionum. Res autem facilè
in pristinum redeunt, neque drır fieri deterio
res, sed formæ suæ reddi. l. si unus. §. Pactus, ne
peteret. in fi. de pactis, An q̃a directa actio est
omni tempore† penès hæredem, ad fideicom- 7
missarium uerò utilis tunc tantum transit † 8
cum hæreditas restituitur, vel in mora resti-
tuendi est hæres? l. pen. C. ad Treb. S. C. l. Quis
ergo casus. de pecu. §. Restituta. Insti. de fideic.
hrdita. Vnde interim alienãte eo, cuius est oĩs
actio, & firmior quidem, quæ perpetua est, sed
nihilo magis, quàm illa, quæ temporalis est, ad
eundem spectans, transfertur vtraque per tra
ditionem, bonaq; fide, ipsa. ignorantia excu-
sabili comitante, firmius ius quærit emptori,
quàm fideicommissarius, & in pari causa pfer
tur, tum ut possidens. l. in pari causa de reg.
iu. tum ut dominus. Quia in fideicommissis
dominum non transit, nisi facta restitutione.
l. Restituta, in prin. ad Treb. In emptione verò
sequuta mox traditione. l. traditionibus. C. de
pac. Fitque fermè, quod de re duobus uendi-
ta, uel locata, † Nam cui primũ tradita fuerit, 9
is in domino detinendo est potior. l. Quoties.
C. de rei uen. Rot. in antiq. Decis. 879. Nec par
est causa scientis, & ignorantis propter dolũ,
& collusionem, quæ scienti patrocinari nõ de
bent l. Itaque. §. 1. de fur. l. Et eleganter. §. pen.
de dolo malo. Satisque constat infirmitas fi-
deicommissi ex eo, quòd indistinctè ualet alie
natio, † donec casus restitutionis euenerit. 10
Marsil. in l. fi. nu. 74. de Iurisd. omnium iud. An
hęc omnia simul?

CAPVT VIII.

Circa procuratorem minoris cautio.

CAutionem tradit Spec. in §. Ratione. co-
lu. 2. de proc. quã nunq̃ uidi seruari in
foro, & multum tamen omissa nocere potest,
obseruata prodesse. Atque hæc est, ut procu-
rator à minore constitutus caueat, si minor,
uel eius hæres, aut is ad quem ea res, de qua
agitur, pertinebit, fuerit in integrum restitu-
tus, quanti ea res erit, tantam pecuniam se da
turum. Alioqui repelli potest. Vides iã lector,
quanti referat hæc cautio, siue lites pro mino
re, seu contra. Sumpta fuit autem ex le. cum
minor ff. Rem rat. hab.

CAPVT IX.

Alia cautio circa Iuramentum.

SVMMARIVM.

1 *Iuramentum sine verbis præstitũ eum, qui fari possit, in fo. o fori non obligat.*

PRætermittitur & ferè ab omnibus in exi-
gendo iuramento alia cautio, dum nullus
id

id verbis prȩstant, prȩstarive sibi curant; & tamen claræ sunt doctrinȩ, ac communis Iureconsultorum sentẽtia, quòd qui fari potest,
1 † si silentio iuret, quo ad forũ fori nihil astringitur, iniuratusq; omninò est Guarnat. in Ru. de verb. oblig. q. 7. col. 7. ver. Est & quintus casus. vbi quamuis dissentiat, ait tamen ita se habere communem opinionem. Et hinc forsan limitare licet non fine maxima utilitate. l. si qs maior. C. de transf. & eius legis pȩnas effugere.

CAPVT X.

Dissensio quædam à præceptore in materia sing. certaminis.

SVMMARIVM.

1 *Bella fieri dicuntur authoritate publica.*
2 *Vnusquisque miles dicitur esse membrum Imperatoris, vel Reipublicæ cuius in albo cõscriptus fit.*
3 *Pirri Epirotarum Regis, præclara sententia.*
4 *Ceremoniæ belli ab Anco Rege Romano: ũ prodite.*

DEt mihi veniam Alciatus summę vir authoritatis, magisterq; meus, si veritatis studio aliquatenus ab eo dissensero. Nam qđ ille ait de sing. certamine c. 30. etiam gregariũ peditem, qui in albo militum nomen dederit, posse cum quolibet præfecto singulari pugna certare. eò quòd in bello cum Rege quoque certet, mihi nõ perinde probatur. Concursus
1 enim belli, qui cum Rege fit, † authoritate publica non caret, quæ authoritas in duello desiderat. nec odiis priuatis belligerantes certant,
2 sed unusquisq; miles, † tanquam membrũ est Imperatoris sui, vel Reipublicȩ, adeò vt rex nõ priuati hominis, sed Imperatoris, Reivè publicæ magis captiuus videatur. Quod Pyrrhi Epi
3 rotarum Regis † ostendit p̃clara illa sñia; qua cum rebus fęliciter gestis domum rediisset, & à suis Aquila diceretur, per vos, inquit, Aquila sum, qui enim non sim, cum vestris armis, veluti pennis subleuer? Plutar. in Reg. & Im-
4 perat. apophth. Notę sunt ceremoniæ † bellicæ ab Anco proditæ; de quibus Liuius Dec. 1. li. 1. Non est itaq; par causa singularis certaminis, & belli, prout Alciatus ratiocinatur. Et q. Rex in bello capitur, non tanquã regia dignitate præstans, sed tanquam hostis publicus in militis mercenarij potestatem uenit. Enimuerò domini mei sententiam vno casu amplector, scilicet cum in ipso bello vtriusq; Imperatoris authoritate gregarius pedes vnius exercitus cum præfectò alterius ęquo marte decernit: in reliquis uel inuito animo dissentio.

CAPVT XI.

Ludo vincentem non teneri ad restitutionem.

SVMMARIVM.

1 *Dolus malus semper inuisus legibus.*
2 *Consueto excusat contractus nomine vsurarum suspectos*
3 *Vsuræ diuino omni, humanoque iure prohibitæ.*
4 *Aequa lusorum conditio, & dubius victoriæ euētus ludi victoriam tuetur.*
5 *A fortis iudicio non appellatur.*
6 *Io. Maior insignis Theologus.*

ABsit dolus malus nunquam non legib. inuisus, † l. j. de dolo malo. Doct. in §. Itẽ si quis in fraudẽ. Inst. de Act. & in l. Aliud est fraus. de uerb. sig. & in l. Generaliter, cũ l. seq. de reg. iu. Et crediderim ludo uincentem ad nullum restitutionem teneri, p̃stãte hoc consuetudine; Quæ si contractus vsurarum nomine suspectos † defendere potest, vt per Oldr. cõ fil. 207. in fi. quantò magis pecuniam ludo q̃si tam? maximè si ludi genus non fit omninò ꝓhibitum, cum usurę † diuino omni, humanoq; iure sint penitus interdictę cap. 3. & ibi Gl. de usu. Aristoteles in Poli. j. Nec loquor quidem de alio consuetudinis genere, quàm de quo Oldr. q. frequentiá actuum pro consuetudine accepisse uidetur, vt eius verba, legesq; ab eo adductæ plauè demonstrant. Ludum certè ipsum, si dolus (quemadmodum dicimus) absit, tueri generaliter uidetur æqua lusorum conditio, & dubius victoriæ euentus. † arg. l. 1. C. de pac. Et tanquam à iudicio fortis † appellari non posse videtur. Baldus in l. fi. in prin. C. cõmunia de leg. Dec. in Rub. extra de app. col. 3. Corn. conf. 143. in fin. vol. 4. uenuf. in aur. Spe. par. 6. in uer. Et quandoq; appellatur nu. 257. Nosq; hanc opinionem eò libentius amplectimur, quo uidemus eam itidem placuisse prȩstantissimo domino Antonio Vaccæ; quem honoris, & amicitiæ causa nominamus, in l. De quibus col. fi. de legib. latius uerò illam souet, & amplectitur insignis Theologus Io. Maior † in 4. Sent. 15. q. 13. per totum. Atq; hæc ueniunt ad declarationem tit. ff. & C. de aleæ lusu, & aleato.

Note: right-margin numbers in the chapter XI text: 1 (line "Absit dolus..."), 2 ("suspectos defendere"), 3 ("hibitum, cum usurę"), 4 ("ditio, & dubius"), 5 ("de pac."), 6 ("ior † in 4. Sent.").

CAPVT

CAPVT XII.

De continuanda Rub. Quibus non est permissum facere testamentum. in Instit.

SVMMARIVM.

1 *Testari, & testes adhiberi vnusquisque potest, nisi expressè prohibeatur.*

VT tollatur oppositio Glo. Cur Imperator postposuerit personas in tractatu testamentorum, dic, quòd personas non postposuit, sed impedimenta personarum. & ideò cõcepit Rubricam negatiuè. Quibus non est permissum; non autẽ dixit, Quib. sit permissum. Et ipsum titulum exorditus est. Non tamẽ om
1 nib. q. d. & si pro regula sit, † omnes homines posse testari, excipiunt tñ quidam quos noĩatim scire oportet, instar ferè testiũ; qui nisi expresśim repellantur, omnes sunt idonei. l. j. §. j. de testibus. Gl. fi. in pen. C. de Hæredi.

CAPVT XIII.

Declaratum prin. Decreti, Dist. j.

SVMMARIVM.

1 *Voluntas est quæ quid cum ratione desiderat, secũdum Ciceronem.*

2 *Nihil est liberale, quod non idem sit iustum.*

3 *Liberalitate nihil est hoĩs naturæ accommodatius.*

4 *Pœna æquo animò subeunda vt sit locus iustitiæ.*

5 *Zaleuci Locrensis memorabile exemplum.*

OPponit Gl. ad iuris naturalis pceptum, quomodo quis alij facere debeat, quod pro se vellet, & contra abstinere ab eo, qđ pro se nollet, cum ab altero nobis rem suam dari sæpè cupiamus, neq; illi tamen rem nostram dare velimus. Item cũ iudex inferat reo mor-
1 tem, quam sibi dari nullo modo vellet? & soluit satis inaniter. Tu dic ex Ciceron. Tus. 4. † voluntatem eam esse, quæ quid cum ratione desiderat. Et cessant oẽs obiectus; quia & cũ ra
2 tione dandæ nostræ sunt res libenter. Nihil. n. † liberale esse potest, quod non idem sit iustũ.
3 Et liberalitate † nihil est naturæ hominis accõmodatius, ut idem Cic. explicat de off. j. liberalitate inquam vera, & propria vt infr. Dist. 86. Fratrem. ij. Resp. & cæt. Non satis. ea. dist. Pœ-
4 naq; item † est ęquo animo subeunda, vt sit locus iustitiæ. Nam iustitia est cõstans, & perpetua voluntas. Inst. de Iust. & iu. in prin. Qua in
5 re habemus clarum † Zaleuci illius Locrensis exemplum; à quo tota non potuit ciuitas impetrare, quin suo prius, deinde filij oculo eruto, cum filius eius adulterij crimine damnatus, vtroq; oculo carere deberet, ius à se constitutum, omninò seruaret. Val. lib. 6. titu. de iust. Porrò de voluntatis vi, ac nomine disputatum est etiam à nobis in lib. de priua. reconciliatione. 13. Cap. in fi.

CAPVT XIIII.

Cur venari clericus prohibeatur, piscari non item.

SVMMARIVM.

1 *Non est bonum sumere panem filiorum, & dare canibus.*

2 *Actæonis fabula quo sensu conficta.*

3 *Pisces muti, & ex his quidem sanguine carent.*

4 *Leonis, & Androdi historia.*

5 *Piscium nullus nobiscum adsuescit, aut certè pro monstro est.*

QVęstionẽ hanc exuscitat gl. 86. dist. Esau: & reddit duplicẽ rõnẽ, q̃a fortè piscatio fit sine clamore, venatio non. Item pp maiorẽ delectationẽ qua venator distentus, non põt interim de diuinis cogitare. Ego potiores esse alias rationes censeo; nẽpè quia venatio fit cũ maiore sumptu; comeduntq; bestiæ, qđ Christi pauperes alere deberet, contra illud Euangelium, † Non est bonum sumere panem filio- 1
rum, & dare canibus. ex quo vel apud ipsos poetas omninò profanos datus est locus † fa- 2
bulæ Actæonis; qui à suis canibus propterea dicitur fuisse dilaceratus. Item quia carnes sensualitatis luxuriam magis fouent, & vitia subministrant, quàm pisces, quod patet ex esu carniũ prohibito, quo tempore ieiunium ab Ecclesia indicitur pro vitiis compescendis. Item quia proximior ẽ crudelitati venatio, quàm sit expiscatio; cum muti † sint pisces, & eorum qui- 3
dam, nec sanè pauci, sanguine careant; ac plerunque inuulnerari capiantur, sintq; prorsus natura, victu, forma, consuetudine à nobis discreti quod initio libri noni natu. hist. Plinius sensit. Tellus uerò, tellurisq; fructus sunt nobis cum feris cõmunes, immò etiam cum ipsis volucribus, quin vox ipsa, & sanguis, & distinctio quędã membrorum, gressusq; quodãmodò conueniunt, vt nulla sit tãm immanis bestia, quin feritate deposita nobis interdum aśsistat, blãdiaẽ, plaudat, occinat, in ñris viuat domib. peregrineẽ, rusticeẽ nobiscũ, dicto obediat, acceptiq; bñficii memor, se mente quadã propin-

propinquiore nobis ostendat, vt de Leone il-
4 lo†scripsit Gellius, qui Androdo bestijs exposi
to, quòd se curatum ab illo meminisset, Romano spectāte populo, pepercit. Ex quo illud pulchrè dictum fuit. Leo hospes hominis, hō medicus Leonis. Atque hoc ipsum sacra pagina inuenisse videtur, cum pisces primum, deinde aues, ꝓximo apud homines loco bestias ab omnipotenti DEO creatas fuisse dicit Genesis primo. Sanctiq; item pontifices huc aciem mentis direxisse videntur, cum post titul. de clericis venation. subiecerunt titul. de cleri percuss. tanquam vterque percutiat, ille feras, hic homines. Nec percutiat solum, sed ijsdem quoque telis, quibus ne clerici in cæterorum hominum perniciem assuescant, fortasse etiam prohibentur à venatione. Quæ & illis ipsis, eorumque vitæ, qui illam exercent, maius affert periculum, quàm piscatio; quoniam (vt docet experientia) interimuntur sæpè homines à feris, vel semet impetu aliquò præcipites agunti in illis persequendis, corporisq; & animæ (quo quid grauius homini pręsertim Christiano, contingere potest?) ictuo oculi detrimentum faciunt. Id quod raro, ne nūquam dixerim, in piscatione euenit. Est insuper venatio minus decora, & grauius, quid enim turpius, quàm clericum huc, & illuc pedibus cursitantem; aut equo volitantem videre? Item caret exemplis virorum bonorum, vt eo. c. Esau Cum piscatio ipsos habeat Apostolos ante, & post resurrectionē Chri, imò Christū ipsum approbantē, & iubentē retia tendi, ac de piscatione comedentem. Lu. & Io. vlt. Cuius rei illa mihi rō probabilis esse vr, qa vt vescamur piscib. quibus perinde, ac uolatilib. & bestijs pręfecit nos Deus, necessaria oīnò pisca
5 tio est. Nullius. n. piscis nobiscū adsuescit† vnq̃, vel certè pro monstro est. At volatilium, quadrupedumq; greges, & catervæ, quibus continentur vescimur, apud nos sunt. Iō ꝑsequi feras appetitus magis, & luxuriæ, q̃ rōnis, vel necessitatis esse cognoscitur. Deniq; accedit dānū, ꝙ agris alienis à uenatorib. daſ, & q̃ pñt oriri; rixæ, si forte dñs ingrediētē aliquē ꝓhibere conet, cum in aquis nulla post vestigia appareāt. vt per similitudinem ait Dauid ad Dominum Ps. 16. & cum liberior sit omninò vsus aquarum. §. 1. & 2. Inst. de rerum diui. iuncto. §. Feræ. eo. tit.

CAPVT XV.

Initio Iuris Pontificii cur Papa non inuocet?

SVMMARIVM.

1 *Vnicus fuit semper summus Pontifex, Imperatores verò aliquando plures.*
2 *Imperium ab infidelibus cœpit.*
3 *Pontificatus à Christo institutus.*
4 *Papæ nomen singulare, Episcopi commune.*
5 *Benedictio qua solennitate fiat à Pontificibus.*
6 *Apostolici nomen soli conuenit summo Pontifici, Romanaeque Sedi.*
7 *Apostoli, cæteriq; vtriusque paginæ compilatores, & autores initio librorū nunquam inuocauere.*
8 *Petrus, & Paulus duo Romanæ sedis fundamēta.*
9 *Stylus antiquus obseruandus.*
10 *Populi Regis exemplo ducitur.*
11 *Pontificij iuris cōpilatio vim hēt legis vniuersalis.*
12 *Mutatio nominis in Pontificibus Maximis quidnam significet.*

Videbantur sanè Pontificis partes inuocare nomen Dñi nostri Iesu Chri, antequam iuris sui promulgationem aggrederet, sicut Imperatorem passim fecisse videmus, immò quò Pontifex propius Christo accedit, c. 1. §. Vnde in veteri. de sacra vnction. eò magis ab illo inuocationem fieri debuisse ratio omnis suadere uidetur, tum ꝑ ipsum, qui summus est Religionis Antistes c. 2. §. Pontifex. di sti. 21. tum ꝑ alios, vt illis esset exemplo. Scriptum est enim, Vos estis lux mundi. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt uideant opera vestra bona, & glorificent patrem uestrū, qui in cælis est. Matth. 5. Quid ergo est in causa, cur non inuocarit? An ꝙ necesse non sit Pōtificem declarare se Christianum, perinde, ac Imperatorem? Eo enim ipso, ꝙ dicit se Episcopum, affirmat se esse Christianū. d. c. 2. in prin. & in § Episcopus. cum multi sint, & fuerint à Christi lege alieni, qui nomē sibi Imperatorū usurpauere, & hodie Turcarum maximus facit. Cumque unicus sit Pontifex (de summo namque loquimur) †multi verò sæpe fuerint 1
eodem tempore Imperatores, dubitari de Pōtifice nullo modo potest, quin idem sit ſp, & Christianus. c. Nunc autem prædicta dist. 21. c. loquitur 24. q. 1. An quòd imperium †ab infi 2
delibus cœperit, nimirum à Cæsare, atque ab Augusto, quorum nomina imperatores adhuc sibi tribuunt, deque his poterat idcircò ambigi, ne Christiani essent? Ea propter ubi ad Christianos traductū est imperiū, & à summis

mis Pontificibus agnosci cœptum, Imperato-
1 res dignũ arbitrati sunt, legum suarum initio
Christi nomẽ pmittere, ut oĩs amoueretur su-
2 spicio, ne adhuc idololatræ essent. Quæ suspi-
cio, in Papa locum non habet, cum eius digni-
3 tas ab ipsis manet Apostolis, fueritq; à Chro
instituta. c. in nouo. &c. seq. ea dist. 21. c. Non
nos dist. 40. An ꝙ humilitas subiecta, qua ser-
uum se uocat seruorũ DEI, suppleat, qđ pp
inuocationem omissam deficere vr, tanquam
nomen ipsum sanctum, & terribile Dñi reue-
renter tacuerit, nec ore indigno noïare sit au
sus, nisi cum se seruorum eius seruum esse, ꝓ-
fessus est? Cuius rei argũ est et, ꝙ se non subli-
4 mi, singulariq; titulo Papam † sed mitti, cõiq;
vocabulo Epm nuncupauit. d. c. ea. dist. Neque
n. assentio Glossæ in ꝓœm. vj. quòd uti potius
voluerit noïe ordinis, q̃ dignitatis, cum nullus
ordo maior, imò neque par sit Epo in Ecclesia
Dei. Nam cur se statim in tantum abiiceret, vt
seruorum Dei seruum se esse profiteretur? Ita-
que quò sibi constet, censendum est humilita-
tis causa utrunque ab eo dictum fuisse. l. Non
ad ea. de cond. & dem. l. si seruus plurium. §. fi.
de leg. 1. Text. ferè in terminis 99. dist. cap. fin.
Host. de off. Archid. col. 2. A qua humilitate
quantum Imperator distet, patet summæ au-
thoritatis nomina, atque prænoïa, titulosque
legentibus. An quòd Apostolica benedictio, q̃
statim Pontifex impertitur, loco sit inuoca-
5 tionis? Cum solennitas † eius requirat, vt nomẽ
Dñi primo laudetur, mox per signum Crucis
benedicatur populo. cap. Abbates. & ibi Glos.
in uer. solennem. de priuileg. in vj. 26. q. vj. Mi-
nistrare. Atque ibi similiter Gl. in fi. Oldr. cõs.
6 246. num. 4. Nec Apostoli cum † quidem nomẽ
conuenit, nisi summo Christianorum Præsuli,
sanctæque illius, ac beatissimæ sedis anthori-
tati. dist. 56. in fi. 79 in prin. 35. q. 5. c. 3. & q. 9.
Apostolicę. c. Prouida, de elec. in 6. Cum mille
sim. Quare hinc etiam suum testatur cultum,
ac dignitatem. An quòd imitatus fuerit sacro-
7 rum librorum † vtriusque testamenti compi-
latores, authoresque, & præsertim Apostolos,
ac ipsos denique Petrum & Paulum duo sedis
8 Romanæ præcipua fundamenta, † c. Quamuis
dist. 21. cap. 2. dist seq. quorum nullus inuoca-
uit, sed proprio plerunque nomine præmisso
scripsere, vt cõstat? Dignumque ideo ratus est
Pontifex imitari eos magis, à quibus religio
sumpserit exordium, quàm alios. Maximè cũ
nomen, & formam Epistolæ in omnibus, & ꝑ
omnia seruet in his libris, & à stylo † antiquo 9
non sit recedendum. Doct. in c. 2. de rescript.
An quòd Imperator vniuerso orbi, & sic mul-
tis etiam populis non Christianis sibi subie-
ctis scribens testari debuit, quem Deum cole-
ret? iuxta illud, omnis, qui me confitebitur co-
ram hominibus, confitebor & ego eum corã
patre meo. Matth. 5. Nec suum ipsius exemplũ
prætermittere cum populi † Regis imitatio- 10
ne sæpè dicantur. Ecclesiasti. 10. Pontifex uerò
solis scripsit scholarib. Bononiæ commoran-
tibus, quibus religionis suę fidem facere opor
tuit nullam; quia sciens certiorari nõ debuit.
l. 1. in fi. de act. emp. Et quia cum Christiani es-
sent, non erant mouendi exemplo, nam cessan
te causa, cessat effectus. l. Adigere. §. Quamuis
de Iur. patr. Et qui lotus est, nempè baptismo,
non indiget, nisi ut pedes, qui sunt sordes affe-
ctuum, per pœnitentiam lauet. Io. 13. Nec ob-
stat, quòd Pontificij iuris compilatio uim ha-
beat legis uniuersalis, † vt per Glos. in Procem. 11
Decret. in verb. Bononiæ. quoniam inspicitur
quòd principaliter agitur. l. si quis nec causã.
si cert. pet. l. si quis donationis. de contrah. em
pt. Accedit pro Pontifice ratio, quòd omnes ti
tuli, omnes epistolæ, omnes (vt ita dixerim) sẽ-
tentiæ, ac syllabæ, in eius constitutionibus ni-
hil aliud pręseferunt magis, quàm Christi no-
men, atque religionem, cum Cæsarea leges ne-
gotia, ut plurimum profana tractent. Quare
non mirum, si Cęsar auspicato sua uolumina
exorsus est ab eo nomine, quo Pontificum li-
bri referti sunt undique. Sed & ipsa noui no-
minis assumptio, † quam quisque ferè Ponti- 12
fex facit, confert ad ostendendum, quòd ille
vicem Dei gerat in terris, ut notatur in Procе
mio 6. Ex quo sequitur, quòd minus necesse
fuerit declarare se ex inuocatione Christia-
num. Quòd si quis Dei nomen latè patere di-
cat, adorarique ab omnibus cum Christi cul-
tus intra angustiores fines sese contineat, ha-
betur ex prædictis responsio. Ipsa enim Epi-
scopi, & Apostolicæ benedictionis commemo
ratio demonstrat planè hunc, quem Pontifex
Deum fatetur, esse Christum vnum cum pa-
tre, & spiritu sancto, coæqualemque, & con-
substantialem, ac coomnipotentem, & coæter
num; cui laus, & gloria in perpetuum, amen.

C. I.

c.1. de summa Trin. & fi. Cath. Approbãdæ denique, & sanctificandæ (vt ita dicã) leges erant profanorum Principum; quę ratio cessat in sacris Pontificibus.

CAPVT XVI.

Cur reus positioni respondere cogatur, qui tamen instrumenta edere non cogitur.

SVMMARIVM.

1 *Arma sumenda non sunt è domo rei*
2 *Instrumentum habet pro se præsumptionem.*
3 *Confessio ad fauorem eius, cui fit, est releuatio ab onere probandi.*
4 *Simplex conceditur facilius, quàm qualificatum.*
5 *Lex fauet diligentiori.*
6 *Interrogatio fit in iudicijs æquitate sua lente.*
7 *Varijs modis excipitur contra positiones.*

PRoblema illud ab interpretibus propositum in l.1. C. de eden. uidelicet cur reus positioni respondere cogatur, instrumenta ede-
1 re non cogatur, cum regula sit †non esse sumẽda arma de domo rei. l. Nimis graue. C. de testib. An ea fortè ratione nititur, ꝙ lex præsumat non aliter contra se dictũrum esse reũ, nisi veritas eum coegerit, cũ instr̃is multæ possint subesse fraudes, simulationesque, quib vel volens reus prouidere nõ põt? Nã instrumen-
2 tum †habet pro se præsumptionem. l. cum precib. C. de prob. An ꝙ Instrumentũ de præterito sit, responsio de futuro? quare interrogando, nõ dñr sumi arma de domo rei, cum eius, quod non sit, nullæ sint qualitates. l. si seruum mihi. §. j. de actio. empt. nec interrogati cõfes-
3 sio dicitur esse probatio, † sed ad eius, q̃ interrogauit, fauorem releuatio. l. Eum qui, de Iureiur. Doct. in Rub extra de prob. Alcia de p̃sump. par. ij. nu. 4. An quòd responsio sit facti, eiusq; simplicis, instrumentum verò iuris, ac plerunque inuoluti, etiam si facto admistum sit: adiunt enim clausulæ ex stylo notariorũ, quarum vis à partibus sępenumerò ignorat? Arg. est Bolognetus in Aut. Si quis in aliquo. column. 5. versicu. & ratio decidendi. eo. titu. de eden. vbi inquit, concedi facilius simplex:
4 †quàm qualificatum. prout & econtrà, difficilius tollitur qualificatum, quàm simplex. Gl. in Clem. Dudum. §. Nos enim. de sepultu. An quòd si tua interest instrumentum apud te esse, initio tibi consulendum fuerat? licebat siquidem non minus tibi, quàm reo, copiã ex notario petere. Quare non tam lex suum tibi, q̃ tuum denegat auxilium, fauetq; diligentio-
ri. †l. Pupillus, in fi. de his, q̃ in frau. cred. An ꝙ 5
ipsum notarium persequi potes, in interrogatione non æquè cessat. n. ęquitas, †qua fieri so- 6
lent interrogationes. l. vbicunque. de inter. ac. & pp auxilium ordinarium impeditur extraordinarium. l. Qui bona fide. §. De illo. de op. no. nun. An ꝙ lex pro more suo studuerit parcere sumptibus, & protelationibus litiũ confisa, de iudicis pñia, & de varijs exceptionibus, quibus vti potest reus aduersus positiones, † 7
antequam ad rñdendum cogatur? De quib. tractat Spec. d. positio. §. vij. An ꝙ dubium sit, q̃d reus sit rñsurus, possibileq; est, vt neget cum instrũm sit prorsus certum, ac liquidum? Pet. & Cyn. in l. j. in 6. q. C. de procu. Bal. in l. Quoties, in fi. C. de Iud. Marsil. in Rub. de prob. num. 3. Propterea minus offendi dicitur reus si interrogetur, quàm si proferat instrumenta. argu. fortè. l. j. C. de pac.

CAPVT XVII.

De dote ab vxore propter osculum luxuriosum amittenda, vel non, Autoris sententia.

SVMMARIVM.

1 *Animus in primis spectatur in adulterio.*
2 *Voluntas, & propositum maleficia distinguunt.*
3 *Præsumitur in dubio, mulierem seductam fuisse à viro*
4 *Naturalis effectus redamatio.*
5 *Iniuria sine animo iniuriandi fit nemini.*
6 *Plauti duo perlepidi uersus.*
7 *Duo versiculi Græci ad idem.*
8 *E malis multis, quod malum est minimum, id minimum est malum.*

DE dote ab vxore propter osculum luxuriosum amittenda, si statuerem, ꝙ si cõstet eam osculatam fuisse extraneum hominẽ aliquo verisimili impedimento obstante, quo minus coire possent, vel si illa procaces blandicias admiscuit, vt linguę additamenta, tunc, quia corrupta animo iniuriã marito intulit, dotis fecisse iacturam omninò putaretur. Animus †.n. spectandus in primis in adulterio, vt 1
Xenophon in Cyri Pædia disputat. & volũtas, & propositum †distinguunt maleficia. l. Verũ, 2
de fur. Sed si mulier honestæ alioqui vitę diuturno amantis obsequio, precibusq; deuicta (quod in dubio † præsumendum. l. vni. §. pen. 3
C. de

C. de rap. virg.) osculo tandem illum dignata sit (frequentes absint cõuentus, nimiiq; ioci) probeturque in sua ipsius potestate fuisse. vt adulterium consummare, nec fecerit, non video, cur incorrupto manente animo, sexus mollitie, fragilitateque inspecta, amoris vi, ut sit reciprocus, exigente, mulier ueniam non mereatur, præsertim cum florem ipsum castitatis illatum seruarit, nec adsit periculum filios gignendi, qui mariti non sint. Natura-
4 le est enim, † ut eos, à quibus amari nos credimus, uicissim amemus. Quod carmine illo Dantes Hetruscus Poeta mirabiliter expressit infr. 5.

Amor, ch'à nullo amato amar perdona.

Et Aug. Nihil magis prouocat ad amandũ, quàm quod præuenit amando. Preceque uel Deus ipse flectitur. quanquam, ut qui summa est bonitas, atque sapientia, nõ nisi ad bonum flecti posit. Et in muliere quidem abfuit iniu-
5 riandi maritum animus; sine quo † iniuria fit nemini. l. 3. §. 1. de iniu. Maleque huic osculo accommodari posse uidetur nomen luxuriosi; quod immodicam quandam, & effrænem libidinem præ se fert. Quin potius illa Patronum uidetur habere Plautum in Sticho sic di-
6 centem †

Vbi facillimè spectatur, mulier, quæ ingenio est bono?

Quoi malefaciendi est potestas, quæ ne faciat, id temperat.

Et Græcum illum Poetam, qui de uiro iusto
7 hos scripsit uersiculos. †

Ἀνὴρ δίκαιος ἐστιν, οὐχ᾽ ὁ μὴ ἀδικῶν,
Ἀλλ᾽ ὅστις ἀδικεῖν δυνάμενος, οὐ βούλεται.

Vir iustus non est, qui iniqua non facit,
Sed qui cum posit, non uult, iniqua agere.

Quæ sententia in sacris litteris his uerbis expressa fuit. Qui potuit transgredi, & non est transgressus, qui potuit facere malum, & non fecit. Huc autem pertinent, quæ subinde reperi Marsil. scripsisse in d. l. vni. num. 254. C. de rap. virg. Text. in l. Vulgaris. de furt. Canonizatus de pœnitent. dist. 1. saneque huiusmodi interpretatio, tanquam mitior, & ad euitanda scandala potentior, videtur omnino facienda. Nam, ut idem Plau. alibi monet. E malis multis id malum est minimum, quod minimum
8 est malum. † Faciunt, quæ nos ipsi diximus de priu. reconcil. Cap. 6.

CAPVT XVIII.

Magna vis Clausulæ, ne quid peti amplius possit, si ultimę uoluntati adiiciatur.

SVMMARIVM.

1 *Quæ notabilia sunt, nisi specialiter notentur, uidentur quasi neglecta*
2 *Remoræ piscis huic clausulæ comparatur.*
3 *Instituto aliquo in re certa, si iussus sit, ne quid amplius petat, euanescit potius institutio, quàm illi quicquam adiiciatur.*

Porrò uideatur quasi neglecta clausula, ne quid peti amplius posit, nisi specialiter notetur, † quemadmodum de edicto Prætoris argumentatus est Vlp. in l. Item apud. §. ait Prætor, ne quid de iniur. Vt enim de pisce illo 1
exiguo fertur, † quem Latini, quòd maximã 2
quanque nauem, cui fuerit adnixus, remorari credatur, appellauere Remoram, nosque eiusdem alias meminimus, ita de hac clausula dici posse videtur; quæ si supremo cuicunque iudicio fuerit adiecta, ius omnino impedit accrescendi. Propterea instituto † quopiam in 3
re certa; si his uerbis, phibitus fuerit, ne qu d scilicet amplius petat, euanescet potius testamentum, quàm illi accedat aliquid aliud de hæreditate Bart. cons. 156. & 177.

CAPVT XIX.

Argumentum l. Eam, quam; C. de fideicom secundum Azo. & Communem intellectum.

SVMMARIVM.

1 *Azonis sensus communiter a probatus.*

Azonis sensus † ad eam legem communiter recipitur, sed in eo tamen perstringẽdo visi sunt Doctores nescio quo modo segnes, atque socordes. Quare num diligentia nostra, quamuis eorum subtilitati impar, quicquam amplius assequuta sit, tu lector dispicito. Nos sane ita paucis concludimus. A ueniente ab intestato legata præstantur, si errauerit testator in coniunctione instituti; proptereaque hæreditas ex testamento adiri non potuerit. Coniunctionis autem nomen eo sensu ponimus, quo Gl. ibi in ver. Adoptata. 1

CAPVT XX. & vlt.

Romanæ Sedis authoritas nouis rationibus comprobata.

SVMMARIVM.

1 *Romæ Christus nasciturus nascens,natusque, & moriens obedire consensit.*
2 *Romani milites Christi resurrectioni testes adhibiti.*
3 *Petro à Christo, Paulo ab Angelo prædictum fuit, vt Romæ assisterent.*
4 *Paulus Apostolus Ciuis natus est Romanus.*
5 *Romanorum primitiæ insigniter à Christo vocatæ.*
6 *Danielis interpretatio huc accommodata.*
7 *Petrus Romanum virum sibi successorem elegit.*

INgratus verò planè sim,si te Roma silentio præteriero,quæ me tuo excipis sinu, quæ metam blandè foues,ac nutris, quę mihi tot amicorum studia, tot fauorem Patronorum concilias. Tu mearum portus ærumnarū,Tu mihi quodcunque hoc otij, Tu ingratæ mihi patriæ damna rependis. Tu dolorum meorū acerbitatem tuo solaris,ac lenis aspectu.Felix,
1 cui vel Christus † nascens: immo prius etiam quàm nasceretur, postque statim natus obedire consensit, cuius inter populos nomen dare,cui tributū pendere non dignatus est. Luc. 2.Matth.17.2.q.1.Magnum.23.q.8. Tributū. Qua iudice uitam deposuit. Mar.15. Luc. 23.
2 Paul.1.ad Tim.vlt.Qua teste,†resumpsit.Matt. 27.Salutis illud nostrę mysteriū,hoc pignus fidei. Deus enim Rex noster ante secula operatus est salutem in medio terræ, ait Propheta. Psal.73.Et nisi Christus à mortuis surrexisset, inanis esset fides nostra, inquit Paul.1.ad Cor. 15. Quis ergo tuum cælo coniunctum neget imperiū? Quis te iure optimo Christianis omnibus præesse infitietur, qui ipsi Christo præfuisti?Quin Pet.& Paulus duo post summū illum lapidem angularem huius domus spiritualis lapides uiui, atque præcipui,tot acti casib.tot terrę,marisq; periculis erepti,tuo foro astitere, tuis paruere iudicibus cum ipsa ēt vitæ iactura. Quod ne temerè factum crederet,
3 † ante hnic dictum fuerat ab Angelo,Cæsari te oportet assistere. Act.27. Illi post traditas statim claues a Christo. Cum esses iunior,cingebas te,& ambulabas, vbi volebas; cum autem senueris,extendas manus tuas, & alius te cinget,& ducet,quo tu non vis, vt scilicet significaretur,qua morte clarificaturus esset Deum. Io.vlt.Num verò amplius Pauli eiusdem vocationem fortuitam fuisse dicemus? quem Christus in patris stans dextra interpellauit, minarumq; adhuc,cędisq; spirantem sibi coniunxit: Act.9 Nū Cornelij cēturionis? Ad quē Pet.iam Pontifex trino Dei admonitu,certaq; omninò visione contendere iussus est? Act.10. Et horum quidē uterque cum vocaretur, eodem sermone usus est, Quis es Domine? vt intelligeretur eodem utrunq; moueri spiritu, quemadmodum in fim.argumentatur Ambr. in Homilia de Visit. Virg.Neq; sanè de Pau.dubitare contingit, quin natus fuerit ciuis†Romanus:cum ipse id palam profiteatur.Act.22. 4
De Cornelio uerò & nomine, & munere militiæ(quòd præsidijs auxiliaribus Romani,tunc præsertim temporis,non vterentur)conijcere licet.Quare nec frustrà alterius centurionis fidem miratus est Iesus dicens. Non inueni tātam fidem in Israel. Matth.8. Nec nisi solida, grauiq; ratione testimonium sibi quæsiuit ab alio Centurione dicente.Verè hic homo filius Dei erat. Mar.15. eo potissimū tempore, quo idem Dominus prædixerat. Beatus,qui nō fuerit scandalizatus in me. Matth.11. Ita in Romanorum†primitiis insigniter semper operatus est Iesus,prophetia iuxta latiore adiuncta, 5
qua gentium accessio notaretur. Nam Matth. 8.subintulit,Dico autem vobis,quòd multi ab oriente, & occidente venient, & recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno cœlorum,filij autem regni eijciētur in tenebras exteriores.Mar.verò 15.Velum templi scissum est in duo à summo vsque deorsum. Et vt Lucas adiecit,Multi percutientes pectora sua reuertebantur.Act.9.dictum est Ananiæ de Pau. Vas electionis est mihi iste, vt portet nomen meum coram gentibus,& Regibus,& filijs Israel.sequenti capite cœlum est apertū: & vas ostensum Pet.plenum omnibus quadrupedibus, & serpentibus,& volatilibus, dictumque eidē,occide,& manduca.Et rursus.quod Deus purificauit tu commune ne dixeris. Quare ēt Paul.in Epistolis suis Romanos solos dilectos Dei specialiter nuncupauit, aliorum, ad quos scripserit neminem: cumque alios ex professo repræhenderit, cum Romanis utitur excusatione,quòd monitoris magis, quàm Docto.vice sit functus,ut qui satis sibi sint dilectione,atque omni scientia.Ad Rom.cap.1.quintodecimoque Quòd si altius diuina præiudicia repetenda

tenda sunt, lapis ille exiguus, & sine manibus, à quo tota repleta est terra, & cuius solus Daniel percontanti Assyriorum regi rationem comminisci, atque explanare potuit. Dan. 2.
6 num quicquam certius portendisse videtur, † quàm huius sedis maiestatem ab initio exilē, & humana nulla ratione, aut ope subnixam; quæ iter martyria usqueadeo creuit, ut ipsius denique Romani Imperij fastigium obtinuerit? imò (ut Leo Papa in sermonibus ait) latius præsidens Religione diuina, quàm dominatione terrena? Abscissa à mōte, nēpe à Christo per imitationem pasionum eius? qa scriptum est, Violenti rapiunt illud. Matth. 11. vel quòd ex eius latere saucio educta est. de consecra. dist. 2. In calice. & 4. Si quis autem in fi. Futuraq; æterna, & a toto colenda orbe? quia in omnem terram exiuit Apostolorum sonus. Ps. 10. & adorabunt in conspectu Domini uniuersæ familię gentium. Psal. 21. 23. q. 4. displicet. Oldr. cons. 72. Atque illi ipsi, qui uiderat, inuisa? Iuxta illud: Vt uidentes non uideant, & audientes, non intelligant. Matt. 13. Et à nullo sapiente cognita, sed uni puero Daniel commonstrata? quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ita pater, quoniam sic fuit placitum ante te. Luc. 10. Mat. 11. Et per os pphetæ dicitur, perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentiū reprobabo. Paul. 1. ad Cor. 1. Proinde neque mysterio carere putandum est, quòd Petrus, † vbi se morti pro Christo iā 7
deuouisset, superstite adhuc, non alijs tantum inferioris ordinis discipulis, sed ipso Io. Apostolo, & Euangelista maximè omnium ab eodem Christo dilecto, uirum sibi Romanum. nimirum Clementem successorem elegit; qui si Linum, & Cletum (vt graues aliquot scriptores affirmant) humilitatis causa prætulit, & ille tamen domicilio, & hic ortu fuit Vrbi insitus; Quò videlicet tuū Roma iubar supra incunabula vagientis Ecclesiæ protinus emicaret. Meritò igitur tu Regni cœlorum custos, tu paradysi fores claudis, & aperis. Hic me quātulumcunque æui superest, vnà tecum viuere delectat. Hic non uixisse piget. Hic minori denique iuuabit inter tot agmina sanctorum, qui te de cœlo sua tegentem corpora prospiciunt, atque tuentur, cultumque sibi, & obsequium, à te præstitum benignè excipiunt, ac Deo trino, & vno offerunt immortali, inuisibili, omnipotenti, cui laus honor, gloria, claritas, gratiarum actio, & benedictio nūc, & in diem æternitatis.

FINIS.

D. NICOLAI BELLONI

Patritij Casalensis è Monteferrato.

Liber Primus.

CAPVT I.

Explicatur l.j.De off.eius cui est mandata iurisd.

SVMMARIVM.

1 *Declaratio ad dicta Azonis in summa, Cod de iurisd omn.iud.*

2 *Imperium in principe aliud supremum, aliud inferius.*

3 *Magistratus proprium imperium habent, prout est ius.*

4 *Proconsul egressus prouinciam suam, statim amittebat exercitium imperij, & iurisdictionis.*

5 *Magistratus habens duo imperium in se residens, & exercitationem imperij.*

6 *Administratores iudices dicuntur, ad differentiam aliorum iudicum, qui iurisdictionem habent sine administratione.*

ANtiqua fuit quæstio inter Lotharium, & Azonem, coram Henrico Imperatore: An magistratus quibus competit merũ imperium, habeãt in propriũ: an uerò vsum tantum imperii,
1 & proprietas sit apud principẽ. †Azo dicebat, proprium imperium habere: Lotharius verò, soli principi competere & pro Lothario Henricus pronuntiauit, Azoq; amisit equũ. Ideò idem Azo in summa Cod. de iurisd.om.iudi. postq̃ dixit, magistratib. merũ imperium cõpetere, nõ aũt soli principi, adiicit, Et pp ista uerba amisimus equũ, licet non fuerit æquũ: quasi dicat, Henricum malè, & iniustè pronũciasse, ut declarat Odof. in l.imperiũ.de iurisd. omni.iud.col.3. Tñ Dd. nri quicunque secuti sunt opi.Azo. reperio solum dñm meum Alcia li.2.Para.c.6. tenuisse partẽ Lotharij, eò q̃ nitatur authoritate rei iudicatę per Henricũ. Sed parua est hęc authoritas rei iudicatæ, cũ
2 in causa propria iudicauerit. †Videamus itaq; quid dicendum de iure, & si intelligamus qõnem in imperio supremo, & absoluto, illud soli principi competit: nam multa sibi reseruauit, q̃ non communicauit magistratib. neque quoad exercitationem, ut uolunt Bal.Roman.& Cacialup.notabil.13.in d.l.imperium. Si verò intelligamus de imperio inferiore, qđ 3
princeps communicauit magistratib. de quo in l.imperium. tunc sequor opi. Azo. quæ est communis, quod magistratus proprium imperium habeant, pro ut est ius: non autem solam exercitationem, pro ut est facti. pro qua 1.faciũt plura iura inducta per dñm meum, d.c.6.in quibus dicitur magistratus agere pro suo imperio, deponere imperium, habere imperium, quib. addi potest. §. qui mandatum. ead.leg.ibi, imperium lege datur, & l.lege Iulia, & l.qui dolo.ff.ad l.Iul.de vi, cum infinitis similibus, quæ curiosus lector põt colligere, nec obst.quod imperium possit capi & ꝓ exercitio, & usu. nam.i. verum, quando subiecta materia ad hoc nos cogeret, quæ facit ut uerba improprientur.l.si unus.ff.Locati. Et ita ꝓcedit tex.in l.inter tuto.ff.de administrat. tu. allegatus per dñm meũ. Sed cum hic nihil vrgeat ad impropriãda hæc uerba, stabo verbis, & eorũ ꝓprietati.l.nõ aliter.ff.de leg.3.& absurdum esset, Iurisconsultum in tanta legum infinitate uoluisse accipere semper imperium largè ꝓ exercitio. Et eo mõ respõdeo ad aliud, dũ uult uerbũ hĩc accipi largè, & latissimè. nec q.cq̃ facit, qđ iurisdõ de legata, est tñ vsus, & tñ appellat iurisdõ. Siqdẽ rñdeo, appellari iurisdõnẽ cũ adiuncto, s.delegatã, ut dicã inf. in l.Lucius.§. q̃sitũ.de leg.3. Sed leges de qb. s.dicunt magistratũ hĩc imperiũ simpliciter. Secũdò, quod habeãt imperium, pro vt iuris, & proprium, est casus in l.illicitas. §. qui vniuersas.ff.de off.ꝓsid.inquit Iuriscon. qui vniuersas prouincias regunt, ius gladii habent, & facit l.si quid erit.ff.de off. procõsul. vbi si qd sit quod maiorẽ animaduersionem exigat.debet

bet legatus remittere ad procon. quia nō ipse, sed proc. hoc ius habet. Tertiò idē ꝓbat inconuincibiliter l. fi. ff. de off. proc. iuncta l. 1. & 2. ff. eodem tit. & ibi notat. Nam proconsul egressus prouinciam suā, statim amittit exercitu imperij, vel iurisd. & tamen retinet imperiū donec portam Romæ ingressus est. Necesse est itaq; fateri, ꝙ imperiū propriū hēat; ali-
4 tertcū egredit̄ prouinciā, nihil retineret. Quarto, & vlt. facit pro hac parte l. legatus ff. de off. pręsid. Vbi præses abdicando a se imperiū nil agit, sed dēt renunciare in manib. superioris. Ergo sequitur, quod hēt dñim, & proprietatē imperii. Nam si vsum tantum hēt, posset sola voluntate ab se abdicare. arg. l. si quis vi. §. differentia. ff. de acq. poss. & l. si vsufru. ff. de iu. dot. Non obstat modò adducta per D. meum: & primò lex ista, ibi exercitationem hñt. nam facilis est respon. Et considero in magistratu duo imperium. s. in se residens, & imperiū de-
5 ductum ad actū, & exercitiū: & vtrunq; † hñt magist. Nō igr̄ sequit̄, hñt exercitationē imperii, ergo nō hñt proprium imperiū. Nā hēt imperiū, ꝙ exercet deducēdo ad actum. & ideò si aduertas tex. non dicet simpliciter exercitationē hñt, sed inqt. publici iudicij exercitationē, &c. facit l. 1. ff. de off. ꝓconf. ibi ptātē exercet. Cōsiderat nāq; Iurisc. ptātē, & sic iᵉ exercitiū, ut 2. separata. Nō ob. 2. ꝙ isti magistratᵉ ap-
6 pellant̄ administratores, † & executores, q̄ noīa conueniunt his, qui noīe alieno, non proprio agūt. nam istud ego fateor, quod administrāt nomine principis. Cum. n. à populo in principem collatum esset oē imperiū, §. sed qđ principi. Inst. de iure natural. non potuit princeps oīa solus administrare. Iō constituit magistratus, qui nomine suo administrarēt: non tamē ꝓpea inferri debet, Ergo nō habent propriū. Nam princeps potuit, quid proprium illis cōcedere, quod vr̄ fecisse per fundamenta suprà per me adducta, & non sequitur, Agit nomine alieno, ergo non habet proprium, vt patet in legato proconsulis, l. legati. & ibi Glo. ff. de offic. proconsulis. l. cognitio. §. cum ꝓpriā. ff. de offi. eius. & ibi, & nota. Item dicūtur administratores in hac materia, non eo respectu quia nomine alieno agant, sed ad dñiam aliorū iudicum, qui iurisdictionem habent fine administratione. §. si verò ignoti, in Auth. de testibus. Ex suprà dictis patet ēt respōsio ad aliud quod considerat. D. meus, de traditione, quæ non uerificatur in iuribus incorporalib. quia dictum fuit, magistratum habere ius, & factū, s. administrationem. Vtilitas huius disputationis est, vt per D. meum, d. capite. 6. in fin.

CAPVT II.

Explicatur l. Muto. §. tutoris datio ff. De tute.

SVMMARIVM.

1 Tutoris datio an sit mixti imperij, an iurisdictionis.
2 Tutoris datio est permissionis.
3 Potestas data magistratib dandi tutorem, est subrogata in locum potestatis datæ testatori.
4 Consequentia non est bona dicere, non est imperij, nec iurisdictionis; ergo est mixti imperij.
5 Ratio, quare datio tutoris non potest delegari.

ARticulus est nodosus, confusus, & disputabilis: An datio† tutoris sit mixti imperii, an verò competat iure magistratus, quem 1
latissimè explicant glo. & Doct. in l. 1. ff. de offic. eius cui manda. est iurisd. & repet. in l. 1. & l. imperium. ff. de iurisd. omn. iud. Communis sententia est, ut sit mixti imperij, per hunc §. inducendo, vt facit gl. hic in verb. neq;. & iō, quod non potest delegari. l. nec mandante. ff. de tutor. & curato. dat. ab his. Limitatur tñ, ut non procedat hæc communis, quando facultate pupilli sunt infra quingentos aureos. §. pen. Insti. de attilia. tutor. & hæc limitatio est etiam receptior. Ego† verò crediderim da- 2
tionem tutoris nec imperij mixti, nec iurisdictionis esse, sed promissionis: quod videntur in discursu vnico verbo pupugisse Curt. iunior. & Taurines, in d. l. 1. licet ad alias opiniones transeant, fugientes hoc ac si in scopulum incidissent. Et pro hac opinione facit hic text. apertissimus, dū inquit: Datio tutoris nec imperii, neque iurisdictionis est, sed ei soli competit cui noīatim hoc lex dederit, & cæt. vt sit sensus. Quod q̄uis sit maximus magistratus habens imperium, & iurisdictionē, nō pōt tñ virtute imperij, vel iurisdictionis dare tutorē. sicut reliqua facit, sed debet hoc ei esse nominatim permissum. Et hoc ēt verum nā à principio solus Prætor vrbanus & maior pars tribunorū Romæ, in prouinciis præses prouinciæ ex lege Iulia, & Ticia, tutores dare poterāt. Inst. de Attilia tut. in principio. Alij autem q̄uis habentes oē imperium, nō poterant. Deinde cōsules cœperunt dare posse, & alij Prætores ex constitutionibus. §. sed ex his legib.

Inst.eo.tit.Item, legatus procõsulis,ex oratione diui Marci.l. 1.ff.de tuto.& curator. datis ab his. Item iuridicus Alexãdrinę ciuitatis,ex constitutione D.Marc.l.fin.ff.de offic. iuridic. Alex. Apparet igitur hoc esse ex permisione, non virtute imperij,aut iurisdictionis: confirmatur ex eo,quod patri,& sic priuato, similis ptãs datur.§.permissum.Inst. de tutel. & toto
3 tit.ff.de testam.tutel.Et ptãs†data magistratibus dandi tutorem,est subrogata in locum po testatis datæ testatori, vt d.tit. de Attilia tuto. in princ.Neque obstat hic §. inductus, vt per gl.dum vult non est imperij,s.tm̃, nec iurisdictionis tantum: ergo mixti Nam opus est sup plere tex.& addere dictionem tantum, quod absurdum est. Item nemini non patet, q̃ ineptum sit, si uolendo dicere aliquid esse mixti imperij,diximus non esse imperij,nec iurisdictionis,cum mixtum contineatur sub suis sim plicibus.l.2.ff. de verb. oblig. & ibi not. & de
4 utroque participet.Ideo †reperio.quòd qñ lex vult per circulocutionem dicere aliquid esse mixti imperij, utitur alia textura uerborum, penitus diuersa ab ista.ut patet in l. iubere ca-
5 uere.ff. de iurisd. om. iud. dum inquit iubere cauere prætoria stipulatione,& in possesionẽ mittere, imperij magis est, q̃ iurisdictionis,i. mixti imperij,ut ibi per gl.& omnes,affirmatiuè.Itaque loquitur Iurisconsultus non negatiuè,facit.l.ea quæ.ff.ad municipal.Contra tamen supra dicta reperio facere text.prima facie expressum in §.sed hoc iure.illo tit.Attilia. tuto.dum ibi habetur,præfectus urbis, & prętor, secundum suam iurisdictionem tutores creant: ideo videntur creare ui iurisdictionis, non permisionis.Sed rectè intuendo tex.illũ, facilis est responsio. Nam non debent illa verba,secundum iurisdictionem, referri ad ptãtẽ dantis tutorem, vt ptãs pendeat à iurisdictione,sed ad personas quibus dantur, ut ibi not. gl.in verb.Iurisdictionem,& in verb. Crearẽt. Vt sit sensus,quamuis permissum sit præfecto vrbis,& prętori creare tutores,tamen non debent,nec possunt creare, nec alij tutorem dare eum qui non sit suæ iurisdictionis. vt est ẽt tex.in l. 1.ff.de tuto.& curato.dati.ab his, & l. ius dandi.cod.tit. Ex predictis resultat ratio,
5 †quare datio tutoris delegari nõ posit, q̃ non est q̃a sit mixti imperij,sed q̃a nominatim aliquib.p̃cedit,ut hoc §. vñ cũ sit electa industria pso næ, nõ põt q̃s p̃ substitutũ rẽ cõmisã explicare arg.l.inter artifices.ff.de solut.& eorũ quę nota.in d.l.r.de offi.eius in nota. Rursus patet.Gl.hic in uerb.lex.& in verb.senatus cõsultus malè intelligere hunc text. interpretando, ut loquatur de personis, quibus à lege,vel senatusconsulto datur tutor.si quidem ut supra ostendimus,debet intelligi de personis, à quibus dantur tutores,& quibus à lege,vel senatusconsulto,talis potestas conceditur.

CAPVT III.

Intellectus.l.cum in adoptiuis.§.sed ne ver.& ideo. C. de adoptio.

SVMMARIVM.

1 *Suitas quid sit,& an fundetur in patria potestate.*
2 *Posthumus qui non est in potestate,tamen est suus idem in Episcopo.*
3 *Patria ptãte sublata,hæres suus efficitur extraneus.*
4 *Bonorum possessio contra tab. non datur contra testamenta fœminarum.*
5 *Adoptiuus datus in adoptionem extraneæ personæ, habet iura suitatis,& tamen nõ est in potestate.*
6 *Suum esse,& habere iura suitatis paria sunt.*
7 *Lex aliquando operatur miraculosè,& de potestate ordinaria.*

SVitas†est quoddam ius intellectuale directum,p̃p̃ patriam ptãtem,&c.vt per Ang. in l.in suis.ff.de lib.& posthu.Ex quo colligit, suitatem fundatam esse in patria ptãte,& sine ea consistere non posse. Aduersus quod insurgit Corneus in l.fratris.supra de iur.delib.dãdo instantiã posthumi, † qui non est in ptãte. 2 l.fi.ff.de coll.bonorũ,& tñ est suus.l. 1.§. sciendum.ff.de suis & leg.§.posth.Inst. de hæred. q̃ ab intest.Sic in epõ q̃ est suus.§. illud in Auth. constitutio.q̃ dignitat.& tñ est liberatus à patria ptãte l.Deo nobis.& Authentica, Sed hodie.C.de episc.& cleric.Deci. in l. qui se patris. col.1.supra,unde liber.tuetur Angelum, tuendo hanc conclusionem pro vera,non posse dari suitatẽ sine patria potestate.Alleg.l.lex Cornelia.ff.de testam.& plura alia,ut p̃ eũ. Quod mihi quoque placet per text.in §.sui. Instit.de hæred.qualitat.& different.vbi Imperator,describendo quis dicatur suus, inquit, qui est in potestate.† Et ideo tolle patriam ptãtẽ, hæres 3 suus efficitur extraneus.§.cæteri.Instit. eo.tit. Et sui & extranei differunt specie.d.tit.in principio facit l.illud.§.ad testamenta.ff.de contr tab. vbi probatur tantum esse dicere non est suus,ac dicere,non est in potestate.dum.n.ibi asi-

assignatur ratio, quia fœminę suos hæredes non habent, id intendunt, i. non habent in potestate. inde sequitur, quod cum non habeant in potestate, non possunt emancipare. Ideo non
4 habet locum bonorum † possessio, unde liberi, quæ datur emancipati. Inst. de hæredit. ab intesta. Et per consequens, non habet locum possessio contra tab. quæ datur illis, qui ab intestato haberent unde liberi. l. 1. §. rectè. ff. si tabul. testan. nullę ex tab. Non obstat quod dictũ est de posthumo, ut per Deci. d. l. qui se patris. Et vera responsio est, non esse suum, nec in potestate, sed futurum suum, & futurum in potestate, ut est tex. de utroque. in §. cum aũt. Inst. de tutel. ibi, si uiuis parentibus nascerent̃ sui, & in potestate fierent. Non obstat de Episcopo, ut per eundem Deci. cui conueniet solut. quam infra dabo ad §. nostrum. Sed quamuis Angelus saluetur à Corneo, multum urget adhuc contra eum hic. §. in vers. & ideo quem ego alias primus ponderaui dum legerem institutiones in §. adoptiui. Inst. de exhæredita ti libero. in quo filius datus in adoptionẽ extraneæ personæ, illo iure non transit in potestatem patris adoptiui, hac l. §. omnia igitur. & Inst. eo. in principio. tamen dicitur suus, ut
5 hic. † Ergo datur suitas sine patria potestate, & tunc reliqui cogitandum. Deinde legendo d. l. qui se patris. nolui relinquere hoc contrariũ irresolutum. & cum prædicta communis opinio sit verissima, ut probatum est supra, considerabam posse responderi in hoc §. non dici fi
6 lium adoptiuum esse suum, † sed habere iura suitatis, idest, succedit ab intestato, sicut suus: non tamen sequitur, propterea, ergo est suus. ut patet in emancipato, qui ad similitudinem suorum succedit. l. meminimus. C. de legit. hęred. & tamen non est suus. Bar. in l Gallus. §. & quid si tantum. ff. de lib. & posthum. ubi doctor. Verum hęc solutio non satisfacit. & quãuis dicta verba, ut quis succedat, ad similitudinem suorum, non faciant quem esse suum. d. l. meminimus. secus est si dicatur, quem iura sui hæredis habere. Paria quidem sunt, esse suum, & habere iura suitatis, l. posthumorum. ff. de iniusto rup. testam. vbi filius in primo gradu, qui uerè est suus, dicitur habere iura suitatis. ad idem §. quibus Instit. de hæred. ab intestat. Vnde secundo respondi, hunc adoptiuum esse suum, sine patria potestate, quia lex vlterius processit, ita disponendo ex potestate absoluta. nam de potestate ordinaria hoc non potuisset. Impossibile enim est, saluis regulis iuris dare suauitatem sine patria potestate, & per miraculum hoc contingit. Nam & alias lex solet miraculosè operari, ut quando sola obligatio ciuilis parit actionem. Bart. in l. 1. col. 5. ff. de cond. indebit. Vel quando facit quem, qui iam fuit hęres, desinere esse hęredem. Id quidem nõ potest ordinario iure, sed absolutè, & per miraculum, ut declarat Galiaul. in l. centurio. col. 2. ff. de uulga. & pupill. Et ideo Bald. hic dicit, casum huius. §. mirabilem. Eodem modo potes respondere ad arg. de Episcopo, de quo supra in principio.

CAPVT IIII.

Intellectus l 2. §. mutui dati. ff. si cert. pet.

SVMMARIVM.

1 *Dictionis magis, natura est stare comparatiuè.*
2 *Species in materia mutui capitur pro corpore existente in numero, pondere, uel mensura.*
3 *Solutio qualificata, est illa quæ perficit functionem in mutuo.*

A Principio mundi usque ad hęc tempora torserunt se mirum in modum glossę, & Doctores, quomodo debeant intelligi verba illa, posita in hoc tex. magis per solutionem, quàm per speciem: & nescientes aliter dicere, communiter receptum est, dictionem † Magis, stare electiuè, contrà naturam suam, 1
quę est ut comparatiuè ponatur. Alij alia dixere, maxime D. meus Alciatus lib. 2. Paradox. cap. 10. & Zasius vir doctissimus inter Germanos, in suis Iuris intellectibus chart. 2. Non omittam inter tot patres dicere quid ego sentiam, postquam ab ipsis inter iuris professores iamdiu receptus sum, & approbatus: & fortè intellectus meus non erit deterior cęteris. Promitto itaque quod species † in materia 2
mutui, capitur pro corpore constante in numero, põdere, uel mensura. d. l. in prin. iuncta gl. Secundo pręmitto, quòd res in mutuo debet reddi eiusdem generis, & qualitatis, idest, bonitatis. l. cum quid infra eo. Dicebatur igitur in hoc §. nostro, quòd mutuum consistit in his quæ constant numero, pondere, & mensura. quę est ratio? Respondet Iurisconsultus, quoniam ista functionem in genere suo recipiunt: sed contra. nam hęc ratio non est uera. Siquidem uinum nouum est eiusdem generis

cuius uetus, & tamen nō recipit functionem cum ueteri. Ad hoc replicat Iurif. verum esse, quod ex eo solo ꝙ species, i. corpus, eiusdem gñis reddatur, ista non recipiunt functionem: sed cum debeat fieri solutio, non mō eiusdem gñis, sed eiusdem qualitatis, idest, bonitatis. d. l. cū quid in fi. eodem modo accipiūt functionem. Erit itaque sensus, quod hęc recipiunt functionem, & ex corpore eiusdem generis, & sic ex specie, & ex solutione, tum magis per solutionem, quæ debet esse eiusdē bonitatis, d. l. cum quid. quàm per speciem, idest, corpus, qđ detur in eodem genere: quia posset esse deterius. Et in effectu vult dicere Iurisconsultus,
3 quod solutio † qualificata, est illa quæ perficit functionem. Vnde uidemus quod iura loquentia de hoc mutuo, dum loquuntur de qualitate, & genere, vtuntur uerbis denotantibus solutionem, vt hic recepturi: & Inst. eo. dicit reddantur. Et hoc modo dictio magis seruabit naturam suam, & stabit comparatiuè, & quantò magis considero, l. cum quid. est gl. horum verborum magis per solutionem, quàm per speciem. Hunc autem intellectum ea ratione existimo ueriorem, dum paucis verbis eum potui explicare: quod non contingit, cum res à ueritate aliena est, nam tunc multiloquio nos torquemus.

CAPVT V.

Intellectus l. cum quid: Si cert. pet.

SVMMARIVM.

1 *Genus, & qualitas, sunt de naturalibus mutui.*
2 *Consensus, & actualis interuentus rei sunt producens mutuum in esse.*
3 *Naturalia contractus, alia simpliciter, alia naturalia substantialia.*

Habetur in fi. ꝙ mutuo debet res reddi eiusdem generis & qualitatis. Ideo Doctores nostri dubitarunt, quemadmodum genus est de substantialib. mutui. l. 2. sup. eo. in princ. An & qualitas sit de substantialibus. Inde quærebant, an liceret facere pactum in mutuo, vt res deterior reddatur. Cōis opinio est, quod qualitas sit de naturalibus. Fulgos. contrarium uoluit, cuius opinionem semper sum sequutus, & legendo hanc legem, & meis pri-
1 mis annis in † 1. Inst. quibus modis re contra. obligatio. vt ibi uideri potest. At nunc sum in opinione penitus diuersa ab aliis: quod & genus, & qualitas sint de naturalibus mutui. Nā sciendum est, quod ea dicunť substantialia cōtractus, sine quibus contractus non potest in esse deduci, & quæ debent interuenire tempore contractus: & si non interueniāt, cōtractus non inducitur. Naturalia verò dicuntur, quæ concomitantur, & sequuntur contractum, in esse productum. & ista possunt recipere alterationem per pactum, nō tamē indistinctè, vt infra dicam, & nihilominus contractus remanet firmus. l. pacta conuenta. & ibi Gl. & Doctor. maximè Baldus. ff. de contrah. empt. Albert. Brunus. in tractatu de forma. 3. & 4. col. In proposito in mutuo ad ipsum producendū in esse requiritur consensus. l. non omnis. ff. eo. Item quod pecunia, quæ datur, sit mutuantis. l. 2. §. appellat. eo. tit. † Item quod pecunia, 2
vel frumentum actualis, & re ipsa tradatur. l. si tibi decem. ff. de pactis. l. rogasti. §. si tibi. ff. si cert. pet. & nihil aliud requiritur. Statim igiť quod tibi mutuo pecuniam meam, & eam trado, est cātum mutuum post initum contractum mutui: etiam si nihil dicatur, hæc ipsam sequuntur, vt reddatur res eiusdem generis, & qualitatis, hac l. nostra in fi. sicut & aliqua sequuntur uenditionem contractam. l. exempto. ff. de actio. emptio. Sequitur itaque, quod cum mutuum possit in esse produci sine eis, quod non sunt de substantialibus, sed de naturalibus. Nec obstat. si dicatur, si sint de naturalibus, ergo poterunt alterari pacto. d. l. pacta: & tamen hoc est falsum, vt d. l. 2. ff. eod. vbi nō potest fieri pactum, quod res alterius generis reddatur. † Nam ad hoc respondeo, quòd natu 3
ralia considerantur dupliciter. aliqua sunt naturalia simpliciter, aliqua naturalia substātialia. Quæ sunt naturalia simpliciter, si alterentur, non immutant contractum. d. l. pact. Sed naturalia substantialia si alterentur, immutāt contractum: sicut verè substantialia non possunt tamen dici uere substantialia, quia non requiruntur ad producendum in esse contractum. Genus ergo, & qualitas, erunt de naturalibus substantialibus mutui. Et hanc differentiam inter naturalia ponit Paulus de Cast. in leg. Iuris gentium. §. quinimo col. 2. ff. de pactis, & Brun. in d. tract. col. 4. propè fi. quæ sunt noua in hac materia.

CA-

CAPVT VI.

Explicatur l.fin.de præscriptis verbis.

SVMMARIVM.

1 *Verbū, dare, exponitur pro tradere in contractibus, in quibus de sui natura non transfertur dominiū.*
2 *Commodatum dicitur etiam translato dominio, si hoc agatur.*
3 *Effectus rei attenditur, non autem verba.*

INquit hic Iurisc. Si tibi sciphos dedi, vt eosdem mihi redderes, commodati actio est, & cum sit commodatum, in quo non trãsfertur dñium, §.item is cui res.Inst.quib.mod.re
1 contra.obl.†verbum Dedi debet exponi, i.tradidi, sicut fit in l.si ut certo, §.nunc videdũm, vbi gl.ff.comm.& in l.si tibi areæ, in verbo dedi, ff.de præscr.verb. Verum dñs meus Alciat. lib.2.Paradox.c.19.non admittit hanc expositionem, & vult quod iura loquentia de commodato, vtentia verbo dare, intelligatur prout iacent, cum nihil repugnet quo minus sit commodatum, quamuis transferatur dñium. Et ita intelligit hanc l.fin.vt vbi per eum. Qua in re non possum secum conuenire. Siquidē
2 admitto, † in commodato posse transferri dominium, vt postea eadem res restituatur, & nihilominus erit commodatum: sed hoc procedit, qñ expressè ageretur vt esset commodatũ: sicut dicimus, qñ deponitur pecunia, vt tantũdem reddatur vt sit depositum, si hoc expressè agitur inter partes.l.die sponsali.§.1.& l.si sacculum.& vtrobique notat gl.& Salic.ff.depos. Sed quod si simpliciter dedi tibi spēm, vt eandem restitueres, quod verbũ Dei stet propriè, & dicatur dñium translatum, & sic commo-
3 datum, †non admitto: qm̃ cum tali casu repugnent verba, & effectus rei, sp attenditur effectus, & verba impropriantur.l.si olei.vbi Bar. Cod.locati.l insula.ff.de præsc.ver. Quinimò si sit translatum dñium, ēt si agatur simpliciter, vt eadem res postea reddatur, non est cõmodatum, sed contractus innominatus.d.l.si tibi areæ iuncta.l.1.§.1.ff.commod. Est igitur necesse, vt expressè agatur quod sit commodatum. Non obst.l.2.ff.si cert. pet. ponderata vt per dñm meum, quæ loquitur tm̃ de deposito, & commodato, quia illa sunt exempla, quę non restringunt regulam. & ideo rectè ibi gl. supplet, & Doct. Vel alius contractus, & intentio Iurisconsulti in illis verbis depositum erit, aut commodatum fuit dicere, i.non erit mutuum, vt postea subdit in seq.verbis.& not.ibi Bart.2.not. Non obst.quod in hac lege Iurisconsultus retineat idem thema, & faciat tantam vim, an eadem species, aut genus restituatur. Nam admitto, & retorqueo. ratio enim est, quia non curabat ver. nec formam verborum, sed tãtummodò effectum rei: s. an veniat restituenda eadem species, vel genus. Ex quo effectu coniicitur mens contrahētium, quem contractum voluerint celebrare, sm̃ quē verba accipiuntur. Simile est in l.naturalis.§.& si quidem.supra eod. vbi iurisconsultus retinet idem thema verborum, dicendo, Vt rem acciperem: & tñ in uno casu est venditio, in qua non transfertur necessariò dominium rei: in alio permutatio, in qua transfertur, ut est casus de vtroque in l.fin.sup.de cond.cau.da. Et hoc ideo, quia ibi effectus tm̃ ponderatur, an darem rem, an pecuniam vt rem acciperem. Et qñ datur res, est permutatio, & verbum accipere ponitur pro dare: quando pecunia, est venditio, & ponetur pro tradere. Sic hac lege verbum Dare stat propriè, cum genus venit restituendum: & impropriè, pro tradere, cum eadem species.arg.l.2.vbi Gl.ff. de off.proconsul.& lega. nam & hic in secundo versic. dicitur, argum. redderes, & in fi.dares. Vide cap. sequent.

CAPVT VII.

Explicatur l.huius.ff.Deposit.

SVMMARIVM.

1 *Vsuræ in deposito debentur sine conuentione, cum sit bonæ fidei.*
2 *Dictio, si, ponitur aliquando pro quia.*
3 *Depositum non est quando ab initio deponitur ut tantundem reddatur & quod accipiens possit uti pecunia.*

ADducitur passim hæc l. per Doctor. ad probandum, quòd quamuis in deposito non transferatur dominium, si tamen pecunia deponať, ut tantundē restituatur, tunc transferri, & nihilominus esse depositũ, tamē irregulare. At nunquã fuit mihi visum legē hanc hoc probare, immò potius dicere cõtrarium. Nam dicitur hic esse depositum, si eadē corpora nummorum ueniunt reddenda. Si verò tantum, quod res egreditur notissimos terminos depositi, & quod non sit depositum, probatur ex fine tex. dum determinat Iurisconsultus † vsuras ita demum deberi, quando 1

do tantundem uenit restituendum, si ita conuentum est. Ergo est mutuum, quia alijs uenirent vsuræ in deposito sine conuentione, cum sit bonæ fidei, ut hac eadem lege & not. per gl. & Doct. in §. actionum. Instit. de actio. Facit, ut dixi etiam præcedēti capite, quod quoties verba & effectus rei repugnant, attenditur effectus rei. Nec ob. hæc l. in illis verbis, si deposit. actio nō teneat: quia Iurisconsultus loquitur argumentatiuè, & in fi. tex. postea decidit contrarium, vt proximè dicebam.
2 † Vel illa vox, si, est accipienda pro quia, vt in simili, in leg. videamus, in prin. ff. de in litem iurand. & in l. Titium. §. à matre. ff. de adminiſt. tuto. & vtrobique notat Glo. Et si dixeris, quamuis hoc nō probetur hac l. tamen probatur in l. die sponſ. §. 1. eo. tit. vbi veniebat tantundem reddendū, & tamen competit actio depositi. Respōdebo, satis mihi esse, ostendisse hanc l. nihil facere. Tamen ad istud etiam dic, vt per Salic. notab. d. l. die. §. 1. aut ab initio deponitur, ut tantūdem reddatur, & quod accipiēs possit uti pecunia
3 † Et tunc est mutuum, ut hac l. quamuis dixerit depono, per not. in d. l. si olei. & in l. insulā. Aut deponitur pecunia in sacculo nō obsignato simpliciter, & tunc licet videatur deponēs tacitè permittere, ut accipiens vtatur, tñ inspicitur principium quod fuit depositū, facit l. j. §. quod si rem. ff. depositi ibi. quia hic est primus contractus.

CAPVT VIII.

Explicatur l. plus cautionis de reg. iur.

SVMMARIVM.

1 *Personales actionis plenius prouident, quàm reales.*
2 *Legatario cōpetit actio personalis, & rei uendicatio.*
3 *Imperator non potest tollere ius quæsitum de iure gentium, secus de iure ciuili.*
4 *Melius est incumbere rei, quàm personæ.*

1 Dicitur in hac parua lege plus cautionis esse in rē, † quàm in personā. Ex hoc inferunt Doctor. in rub. ff. si cert. pet. quòd actiones reales sint firmiores & pleniores, q̄ personales. & confirmat hanc suam illationem diuersis instantijs, vt etiam per Dec hic: quib. videtur magis nobis prouideri per reales actiones, quàm per personales. Sed in contrariū possent plura adduci, per quę videretur nobis magis cōsultum per personales, quàm per reales: puta, quia reales minore tp̄e tolluntur, ut inquiunt Doct. in d. rub. Item realis extinguitur re extincta, non tamen personalis. §. si tamen al. purp. Inst. de rerum diuisi. Item personalis competit ad genus, quod nunquam perit. l. incendium. ff. si cert. pet. ad quod non competit realis. Item nulla actio realis datur ad quadruplum, sicut personalis. §. quadr. inst. de action. sed hæc nihil ad rhombum, & instantiæ Doct. non quadrant. Nam considerandum est, quod hęc l. loquitur comparatiuè, dum dicit plus cautionis, &c. & illatio Doctor. in d. rub. procedit etiam comparatiuè, & tamen Doctores dant instantias separatas sine comparatione. Vt igitur lucescat ueritas, sunt cōsiderandę instantiæ, in quib. concurrat actio realis & p̄sonalis, ut detur comparatio, & tunc uidere, per quam actionem nobis magis & plus caueat & cōsulatur. Et † videtur dicendū contra commu- 2
nem, magis consultum esse per personales. Exēplum in legatario, cui competit personalis & realis actio. l. 1. & 2. Cod. commu. de lega. & p̄ actionem personalem adstringit hæredem? ad tradendum, ut per traditionem efficiatur dominus de iure gentiū, §. per traditionem. inst. de rerum diuis. quamuis sine traditione esset effectus dominus ipso iure de iure ciui. l. à Titio, ff. de furtis. unde competebat sibi realis actio, ut etiam declarat Ias. in d. l. j. cōia de leg. j. notab. Vtilitas est maxima, quia Imperator & princeps non potest tollere ius quæsitum de iure gentium, secus quæsitum de iure ciuili canonist. in cap. Ecclesiæ sanctæ Mariæ. extr. de constitut. Faciunt nota. per Paulum Castren. in leg. 3. ff. de testam. & per Doctor. in l. gallus. §. & quid si tantum. ff. de liber. & posthu. Vbi † imperator potest limitare in præiudicium iu- 3
ris quæsiti tertio, per additionem hæreditatis, quæ est de iure ciuili, non tamen post appræhensam possessionem, per quam quis acquirit ius de iure gentium. Vlterius si concurrat actio personalis cum reali, puta in deposito, cōmodato, & cæt. consultius est agere personali: quoniam in reali probandum est dominium, quod est difficilimę probationis, vt not. in l. rem quæ nobis, ff. de acquir. possess. & ibi hoc vult Bar. expresse. Posse alijs medijs istud confirmare, sed res nimiū protenderetur. Nō obst. modo hæc lex, ubi iurisconsultus loquitur comparatiuè, & tamē dicit plus cautionis

in rem

in rem quàm in personam. Nam malè exéplificatur per Doctor. in d. rub. & per Dec. hic. quod plus cautum sit habere actionem realē, quàm personalem. Sed debet intelligi, quod melius, & cautius est habere rem apud se, q̃ cótra alium agere, & litis periculo se subiicere; dico contra alium agere, vel personali, vel reali actione. facit. l. si is, qui rem commoda. ff. de furt. vbi si creditor subtrahat rem propriam commodatam, ita demum commodatarius potest agere furti contra eum, si aliquas impésas fecerat; & sua intereat: quia (inquit iuriscósultus) interfuit potius eius per retentionem eas res seruare, q̃ cómodati agere. Et potest cófirmari hoc in omnib. casib. in quib. lex admittit retentionem. Vnde melius conuenit exemplum in hac lege, quod primo loco ponit.
4 Dec. hic quod †melius est incumbere pignori, q̃ contra alium agere. vt etiam est tex. in §. furti. Inst. de obl. quæ ex del. & huic declarationi conueniunt illa verba, plus cautionis: quia pignus dātur creditori, vt sibi magis sit cautū. §. fin. Inst. quibus modis re contra obliga. Et ita intellexit hunc tex. Bart. hic, & in l. prætoriæ. la. 3. ff. de prætor. stip. dum vult posse dari pignus pro fidei iussore, quia magis est cautum creditori. & alleg. hanc l. Ex his apparet Doct. in dict. rub. abuti. hoc tex. intelligentes eum, in personali, & reali actione, cū aliter debeat intelligi, vt declaraui.

CAPVT VIII.

Explicatur. §. Prætorum quoque edicta Insti. de iur. nat. gen. & ciu. l.

SVMMARIVM.

1 *Prætor non habebat potestatem faciēdi legem, per prius.*
2 *Prætor in mul. is mitigauit, & correxit ius ciuile.*
3 *Edicta prætorum obseruabantur non in vim legis, sed effectualis obseruantiæ.*
4 *Edicta perpetua, quæ sint, & quare ita dicantur.*
5 *Cornelius legē tulit, vt prætores ex edictis suis perpetuis ius dicerent.*

MAxima est altercatio, & conclusio inter Doct. in rub. Co. qui admitti, dum accipiunt tractatum bonorum possessionis, an p̄tor posset facere legē, vt ipsi dicunt, per prius, id est haberet ptātem principaliter legem inducendi. & plures plura, & infinita dixerunt.
1 †Ego fui huius sententiæ, vt nullo modo p̄tor per prius legem facere posset. mouebar particulariter ex hoc §. cum præcedētib. & seq. nā à principio potestas condendi legem erat tota in populo. §. sed ꝙ principi. sup. eo. & nemo potuit facere legē nisi qui haberet ptātē à populo, ut su. eo. & inf. Si ergo; inspexeris omnes. §§. huius tituli, p̄cedentes, & sequeutes, reperies senatum, & principes à populo ptātē habuisse legem condendi. At in hoc. §. prætorū, non dicitur prætorem habuisse talem potestatem ab alio, sed quod ipsi magistratus autoritatem huic iuri dederunt. Præterea in aliis. §§. dr̄, senatus consulta, &c. hn̄t vim legis: at hic dr̄, p̄torū edicta nō modicā obtinent autoritatē. Verū vt clarius, & latius intelligas hāc materiā, q̃ ſ. ptātē p̄tores haberēt, ꝙ inseruiet ad intelligentiam diuersorū iuriū, repetenda est res partim à bonis litteris, partim à legib. Sciendum itaq; est, quod ante prætores, consules ius dicebant in ciuitate, sed cum auocarentur bellis finitimis, quib. impediebantur Romæ ius dicere, creatus fuit prætor qui diceret ius, qui dictus est urbanus & cum hic nō sufficeret, additus est alius p̄tor q. peregrinus, dicebat. l. 2. §. deinde cum placuisset. ff. de orig. iur. & ita apparet p̄torē fuisse p̄positū tm̄ iuri dicendo, vt. d. l. 2. §. eodē tp̄e. Postea creati sunt adhuc alii particulares p̄tores, vt. d. §. deinde. Huius p̄toris iurisdō erat annalis Inst. de perpetu. & tp̄a. actio. §. 1. Modò †inter dicēdū ius, 2 aiaduertebat p̄tor ius ciuile in multis deficere, in multis rigorosum esse, & asperum. decreuit hoc mitigare, & corrigere. l. ius autem ciuile. §. ius p̄toriū. ff. de iust. & iure. non poterat tn̄ hoc facere p̄cisè, q̄a nō habebat ptātē faciēdi legē, cū ppl̄s eū tm̄ iuri dicēdo p̄posuisset. Instituit itaq; p̄ponere edicta, q. b. admonebat ciues de quare, & qūo eēt ius dicturus, ut possent se p̄monire. d. §. eodē aūt tp̄e. Et non est dubiū, ꝙ si à principio populus uoluisset refellere illa edicta, ꝙ potuisset, fecissetq; ius dici ex iure ciui scripto. tn̄ q̄a p̄tores hoc faciebant ex æquitate, populus uidens illa edicta spectare ad publicam vtilitatem, ea admittebat. d. §. ius p̄toriū. Paulatim itaq; p̄ talē obseruationē creauit autoritas p̄toris, vt in simili hr̄, Inst. de fidei. hr̄d. §. 1. vt ab eorum edictis non discederetur, quinimo obseruarentur, non in uim legis, sed effectualis obseruantiæ. Et hoc est, ꝙ uoluit hic. §. dū dicit, †ꝙ magistratus huic iuri autoritatē dederunt. Nā se bene 3 gerendo

gerendo prætores,& ęqua edicta proponēdo, dederunt authoritatem iuri suo: non autē ex eorum ptāte,quia nihil aliud poterat quā ius dicere,vt supra dixi.Hæc aūt edicta erant annalia,& prætor succedens non tenebatur ea seruare,sed ex nouis edictis poterat ius dicere,vt declarat Budeus,in l.2.ff.de stat.hom.& Alciatus,lib.3.Dispun.c.17. quia tñ vt dixi respiciebant adeò publicam vtilitatem, cęperunt paulatim ēt post annū obseruari,& coniungi cum iure ciuili, vt dicit tex. alijs incognitus in hoc proposito,qui mihi multū aperuit mentem in hac materia,in §.sed cū paulatim. Inst.de testa.

4 Et ista†talia edicta post annū seruata appellabātur edicta perpetua,vt.d.l.2. ff.de stat.hom. & l.edita. C.de eden.& l.vnic. C.quando non petent partes.Cum itaque esset aucta adeò pętu ræ authoritas, cęperunt ciues ambire talē dignitatem,& ea abuti,cōstituēdo iniqua,& nefaria edicta.vnde facta est lex à Cornelio,vt ptores ex edictis†suis perpetuis ius dicerent, & ita

5 vlterius ptores edicta nō proponebāt,Budeus, & Alciatus vbi s.quēadmodū .n. veterū ptorū æqtas huic iuri autoritate dederat, sic iniqtas aliorum sustulit.Ex his apparet, an prætor posset facere legē, quæ si Doctori nostri sciuissent nō occupassent in hac re tot columnas.Et hæc, maxime proderunt ad intellectum.§.quos autem,Insti.de bonorū poss.de quo dicam seq.c.

CAPVT X.

Intellectus. §.quos autem, Inst.de bono. possess.

SVMMARIVM.

1 *Emancipato filio necesse erat adire prætorē, & coram tribunali agnoscere bonorum possessionem.*

2 *Verba ipso iure, intelliguntur sæpe, id est, sine facto hominis.*

3 *Prætor dat remedia directa, quando statuit super his, quibus ius ciuile nihil disposuit.*

EX dictis in præcedenti capite de ptāte prætoris,inferri pōt ad declarationem huius §.super quo maxime laborant Dd.in ea.rubr. C.qui admitti. Erat itaque prætor tm præpositus iuri dicendo.ideo in edictis suis si animaduerteris,se ad iudicium refert. Inquit.n. pacta seruabo,iudicium dabo, & facit.l.1. in prin.ff.

1 vt ex legibus.vnde cum uellet emancipatos,& hmōi personas de iure ciuili incognitas succedere,proposuit edictum quo pollicebatur bonorum possessionem, §.aliquando. & §. sunt aūt.inst.hoc eo.tit. Et ideo si emancipatus volebat succedere,nō poterat p se,sed erat ei necesse adire prætorē,& corā tribunali agnoscere bonorū possessionem,petereq; eā sibi decerni.l.1.§.decretalis.ff.de successo. edic. quo facto,efficiebat bonorū possessor.d §.quos autē. in fi. Ante.n.q̃ adiu uaretur à prætore,non poterat effici hæres,vel bonorū possessor. inst.de bonorū possess.in prin. Et hoc est q̄ voluit hic tex. Cuius sensus est,q̄ vocati ad hæreditatē à prætore,ipso iure non fiunt hæredes, i.non ex aditione hęreditatis per se facta. Bart.l.ventre. notab.23.ff.de acquiren.hæredita. Sed requiritur factū prætoris decernentis. Rō est, quia prætor hoc facere nō pōt, s. vt qs p se fiat hæres;cū nō possit facere legē, nec operari extra iudiciū,sed actus suos ad iudiciū referat. Nā p 2 legē,& similē iuris cōstitutionē,&c.fiunt hæredes,intellige,ipso iure sine facto iudicis, vt per se possint adire,& adipisci hrditatē. Et qđ hæc verba sic intelligantur,innuit vers.fi.ibi, sed cū eis prætor dat.qui venit aduersatiuè ad id q̄ supra dixerat, ptorē nō facere hæredē ipso iure, sed cū dat eis bonorū possessionem, efficiūtur bonorū possessores:ergo ante ex se nō possūt. sic.n.dēnt intelligi ista uerba,ipso iure. Nō aūt intelligas,ipsō iure,i.sine aditione: quia tunc nec senatusconsulta,nec aliæ leges exceptis suis hæredibus,solent facere hæredem ipso iure,& tñ tex.uult,quod per legem, vel aliam cōstitutionem fiant hæredes ipso iure. Dic ergo, ipso iure,i.sine facto hominis:s.iudicis. vt per Bart. in l.j.ff.de compensa.in fi. & in d.l.ventre. notabil.23.Et si modò institeris, quare postea in iudicio non facit ipsum hæredem directò?†Re 3 spondeo,quia noluit.nam si voluisset,vtique fecisset,cum & aliàs in iudicio det remedia directa,vt in actione q̄ metus cā,de dolo,& multis similibus. Rō aūt quare noluit,est,vt vult Alb. d.rub. q admitti.& mihi placet.Si qdē prætor, quāuis veniret cōtra ius ciuile, tñ hoc fecit cū modestia,nec voluit venire directo, cū nō hēet ptātem condendi legem, sed per indirectum. Nam cū ius ciuile daret hæreditatē, prætor dādo bonorū possessionē cū effectu auferebat totam hęreditatem,vel partem.Sed si cōtingebat prætorē disponere sup aliquo, super quo ius ciuile nihil desposuisset,illud faciebat directò. In iudicio tñ, vt in d.actione qđ metus causa; & de dolo,& ex dictis in hoc cap.& pręcedēti, resultat

resultat declaratio ad ĩfinitos textus, adductos in hoc passu per Dd. in d. rub. C. qui admitti.

CAPVT XI.

Intellectus Rubricę. ff. de officio eius cui mandata est iurisdictio.

SVMMARIVM.

1 *Delegati diffinitio breuissima.*

2 *Iudicibus ordinarijs dicitur data iurisdictio, non autem mandata.*

3 *Vicarius episcopi habet ordinariam iurisdictionem a lege potest tamen reuocari ad libitum.*

SVper hac rub. insudāt Dd. in inueniēda bona diffinitione, quid sit delegatus. & plures traditæ sunt hic, & in rub. ext. de offi. deleg. Inter cęteras dat Alexander unam multū longā, non potuit tñ tot verbis uti, quin patiatur adhuc diuersas difficultates, & eam aliquib. medijs impugnaui, aliàs legēdo hanc rub. At vř mihi, Dd. nostros obdormiuisse, cum haberēt diffinitionem ante oculos, traditam à Iurisconsulto hic, nec eā obseruauerint. † Dico itaq; quod
1 delegatus est is, cui mandata est iurisdictio. Et hæc diffinitio constat ex genere, & differentijs. nam dum dico, estis, pono genus: siquidem nemini non patet, sufficere in diffinitione poni genus remotū, licet non proximū, secundū logicos, & ita facit Iurisconsultus, in l. debitor. ff. de verb. signifi. dum inquit, Debitor est is, &c.
2 †Sequūtur postea differentiæ, dū dř, cui est mādata. ponitur ad dřiam iudicum ordinariorū, quibus propriè dicitur iurisdictio data à principe vel lege, nō mandata. l. & qa. ff. de iurisd. om. iud. vbi delegatis dř mandata non principaliter data. Et tradūt moder. hic: & licet aliqñ lex dicat dari delegatis, hoc est intelligendū largo modo, & diffinitiones sunt propriè intelligēdæ, vt hř in locis uulgaribus, dum dř, iurisdictio ponitur ad dřiam eorū quibus nudum ministerium committitur; quibus licet quid mādetur, tñ. i. sine iurisdictione. Et propriè appellantur auditores, uel executores. c. super quæstion. §. porrò. extr. i. de off. deleg. ubi Dd. Nec obstat, si quis opposuerit forte de uicario episcopi, cui cōuenit hæc diffinitio, cū sibi mandetur iurisdictio ab episcopo, & tñ non est delegatus, sed ordinarius; ut hic per Alex. Ad illud ridetur, quod quamuis mandetur iurisdictio
3 ab episcopo, tñ hēt ordinaria iurisdictionē à lege, vt hic per oēs vnde dicitur, potius sibi dari, q̃ mandari. d. l. & quia. ibi, lex dat. Vnde non conuenit sibi diffinitio, quæ dicit mandata. Vel secundo modo potest dici, quod & si habeat vicarius episcopi ordinariam à lege, respectu tñ episcopi mandantis dř delegatus. Inde est, q̇ p̄ mortē episcopi extinguitur eius iurisdictio. Clemen. si. de procuratori. & potest episcopus eū ad libitum reuocare; quæ omnia cōueniūt delegato, non ordinario, vt notatur per Dd. in d. l. & quia. & Rimin. hic, col. 5. in fi.

CAPVT XII.

Intellectus L. 2. C. de off. eius qui vicem alterius gerit.

SVMMARIVM.

1 *Delegatus, & vicem gerens, quomodo differant.*

2 *Verborum proprietas sumitur a diffinitione.*

3 *Differentia inter titulum de officio eius cui est mandata iurisdictio, & Cod de officio eius qui vicem alterius gerit.*

PErtinet quoque ad intelligentiam rub. ff. de officio eius. de qua dictum fuit pręcedēti capite, inuestigare, an sit aliqua differentia inter delegatū, & uicegerentem, seu uicarium. †Bart. hic secundū gl. huius l. dixit, delegatū eū 1
esse, cui iudex aliquid mandat, uel cōmittit. Et de hoc loquitur titulus. ff. de offi. eius. Vicegerentē verò, seu vicarium eū dici, cui cōmittit superior propter impedimentum principalis officialis. & hic habet ordinariam iurisdictionē, & de eo loquitur hic titulus, de officio eius q̃ vicē alterius gerit. At Alex. in d. rub. ff. de officio eius cui mand. col. antepen. reprobat hāc dřiam, adducendo plurima iura, quæ probāt ēt dici vicarium eum qui constituitur à iudice, nō à superiore. Iō postea se resoluit, & alij cōiter sequuntur. Aut accipimus uicegerentē strictè, & est is qui à superiore tm̄ constituitur: 2
aut largè, & tunc uenit quoque non à principe tm̄, sed ab ipso iudice constitutus. Hæc resolutio mihi non satisfacit, nec video quare magis strictè dicatur uicarius, uel uicegerens, ille q̃ cōstituitur à superiore, q̃ ille qui cōstituitur à iudice. nam proprietas verborum sumitā à diffinitione, ut tradit Bar. in l. omnes popul. in 3. q. 6. q. principal. ff. de iustit. & iur. Sed diffinitio vicarij est, ut dicatur is qui uicem alienam gerit, & ministrat, vt per Gofr. & Hostien. in summa, in titulo de officio vicarij. Cardi. Zabar. in Clement. 1. de officio vicarij, Et hoc, quocūque modo qs gerit vicē alterius, ut ibi p̄ eos. At cōstitutus à iudice, ipsi⁹ iudicis uicē gerit. l. soler. ff. de

ff. de iuris. om. iud. c. sanè. e. l. 2. extr. de offi. deleg. Ergo propriè, & strictè dicitur etiam vicegerens, & uicarius. Facit. l. uicarius. ff. de legatis. & l. sciendum. §. legati. eo. titulo, Est benè verum, quod quamuis tam is cui aliquid cōmittitur à iudice dicatur vicemgerens, & uicarius, sicut is cui committitur à superiore, tñ diuerso modo vices gerunt. Nam is cui aliqđ mandatū à iudice, gerit uicem personæ, siquidem cum is qui ei mandat, retineat suam iurisdictionē, & magistratū. nō pōt is cui aliqđ mandatur, aliud repræsentare, q̄ psonā mādātis, nimirum si non habet iurisdictionē ordinariā, q̄ est apud aliū. Sed is qui constituitur à superiore in locum absentis, uel mortui, non repræsentat personā, sed magistratum, qui uacat, & locum: nimirum si habet iurisdōnē ordinariā, quæ apud neminē est. Et istud uoluit hæc. l. 2. nemine hactenus ponderata, dum dicit, Tueri locum rectorū prouinciarū noscuntur.

3 † Ecce q̄ tales tuentur locū, non personā. Et hæc est uera dña inter titulum. ff. de officio eius cui mandat. est iurisdictio: & hunc titulū de officio eius qui uicem alterius gerit.

CAPVT XIII.

Intellectus Rub. & l. 1. Cod. de professo. qui in urbe Constantinopol. lib. 12.

SVMMARIVM.

1 *Doctor qui legit per viginti annos publicè, an sit illustris, vel spectabilis.*

2 *Titulus Cod. de professoribus qui in vrbe Constantinopolitana habet locum tantum in illa vrbe.*

3 *Relatiuum restringi latam significationem verbi, cui adijcitur.*

1 DIsputant† diffusè Doctor. in. l. 1. ff. de offic. eius an Doctor qui legit publicè p viginti annos, sit illustris. & Bar. in proœ. ff. tenuit, quod sic. allegat. l. magistros. Cod. de professorib. & medic. quę nihil facit. Sed ut ex verbis eius apparet, uoluit allegare hanc l. 1. de pfess. & istam dicit cōem opinionem Iason, in d. l. 1. ff. de officio eius. Sed Alexander ibi contra communem sensit, ut sit tantum spectabilis. Cuius opinio mihi placuit, cum nihil adducatur per Dd. in cōtrariū, ubi sup. qđ stringat, & facit, quia hi Dd. comitiuam dignitatem ex lege, cum per uiginti annos legerint, cōsequūtur. d. rub. nostra, quæ habet orationem perfectam, & iō pōt allegari pro textu; iuxta no. in l. 1. ff. si cert. pet. sed comes est spectabilis, ut p omnes illos titulos, ibi ergo, &c. Secundo, q̄a tales habent dignitatem uicariam, ut hac. l. in fi. Sed inter comitem, & uicarium nihil penitus interest. l. 1. Cod. de comi. & archi. lib. 12. Vlterius aduertendum est, quod hæc disceptatio ad nihilum redigitur, q̄m pro certo credo hunc titulum de professoribus, †procedere tā- 2 tum in his, qui profitebantur in urbe Cōstātinopolitana, licet Ioan. Rebuffi. hic, & Ang. in proœm. Institutionum, teneant, quod hēat locū in pfitētib. in oī gymnasio publico. Et moueor p hanc. l. 1. dum inq̄t Imperator, in hac regia urbe, professionē suā exercentes, cū mysterio dixit, In hac urbe, cū tñ essent alia gymnasia, ut in ciuitate Berethinensi, ubi legebat Dorotheus. §. sed. cum nouella. Cod. de emendat. Codicis. Itē cum Imperator uoluit loqui de priuilegiis communib. oīb. professorib. fecit titulū generalem, Cod. de profess. & med. libro. 10. Cū iā ergo haberemus illū titulum generalem, non sine cā fecit spālem. Rursus ponderа uerba rub. dū dr̄ de pfessorib. q in urbe Cōstāt. & sic illud relatiuum† restringit latam 3 significationē uerbi professorib. l. ea tñ adiectio. ff. de leg. 3. l. cūctos pop. & ibi Bar. & Dd. de sūma trin. & fide catho. vñ seq̄tur cōclusio ɔtra nos Dd. profitentes. qđ nō efficiamur illustres, nec spectabiles, ex lectione 20. annorū.

CAPVT XIIII.

Intellectus l. Lucius. §. quæsitum. ff. de lega. 3.

SVMMARIVM.

1 *Regula, quod est tale secundum quid, non est propriè tale, vt veniat intelligenda.*

2 *Frater veterinus tantum, & consanguineus tantū, est propriè frater.*

3 *Frater patruelis est impropriè frater.*

4 *Iurisdictio delegata est impropriè iurisdictio, & secundum quid.*

EX hoc tex. †sumitur una regula uulgaris, 1 & quotidiana, q̄ in omnium ore uersat. Illud quod est tale secundū q̄d, non esse ppriè tale. Et iō dicit hic Bar. quod appellatione fratris non ueniret frater patruelis propriè, quē sequūtur communiter Dd. intelligendo tñ, vt per Alex. cons. 204. cōsideratis. 2. vol. col. fi. & Curtius Iunior, cons. 5. col. 1. Et q̄m hac regula utuntur sæpè Dd. in disputatione articulorū iuris, ex re fore iudicaui recensere aliquas declarationes, q̄ ad eā tradunt in locis solitariis, & nō cōibus. Et primò declarat Paul. de Castro

ftro,in l.serui electione.§.Labeo. de leg. 1. qđ qñ militat eadem ratio,idem iudicamus de eo quod noïatur cum adiūcto, quod iudicamus de eo quod sine adiuncto profertur. Sequitur Dec.in l. 1.C.de successo.edic.Secundo notabi lius declaratur per Soc.cons.25.incip.viso statuto.3.vol.quod regula non hēt locum, quando adiunctū ponitur non ad dñiam substātialem,sed ad dñiam terminorum,idest, vt termini inuicem dignoscantur.puta,frater dr,vel soror,qui ex eodem patre, vel matre nascit, vel ex vtroque.Vt tamen cognoscamus qui ex eodem patre,vel eadem matre,vel ex utroque na
2 ti sint,solemus adiicere.† Frater vterinus tātū, consanguineus tantū,&c. non tamē hęc adiectio facit, quo minus isti sint propriè fratres, sicut nati ex utroque.Liurisc. §. secundo gradu.ff.de gradib. quoniam ponitur tm ad designādū unū ab alio. similiter Frater patris mei est mihi patruus,Itē frater aui paterni. Sed ut dignoscamus fratrem patris à frate aui,adiicimus,patruum magnum,& tñ vterq; est ꝓpriè patruus,ut per Paul.in rub.& l. 1.C.de success. edic.Diuersum est in filiis fratrum,quia appellantur fratres patrueles.§.sed quidam.Inst.de
3 grad.nam tales sunt fratres,ſm qnid,& cum † adiuncto,s.patrueles. & impropriè,ut ꝑ Bart. hic.Ratio est,quia isti non possunt dici fratres sine illo adiuncto, cum nō sint nati ex eodem patre,uel matre,quod requiritur,vt aliq dicātur fratres ſm supradicta. Ideo si demas illud adiunctum patrueles,nō erunt fratres. Quòd non est in fratre uterino tm,& consanguineo tm,qui nihilominus sunt fratres,sine illo adiūcto.d.§.secundo gradu. Ex hac Socini declaratione,dicebant aliqui moder. in rub. ff. de iurisd.om. iud. quod iurisdictio delegata est ꝓpriè iurisdictio. quoniā & si proferatur cum adiuncto delegata,& ita uideatur iurisdictio, ſm quid, tñ illud adiūctum ponitur ad dñiam terminorum, vt cognoscatur iurisdictio delegata ab ordinaria, vnde non desinit esse ꝓpriè iurisdictio,quod alias legendo illam rubr. reprobaui. Nam modernorum consideratio ꝓcederet, quando usus,& exercitium quod habet delegatus, esset ex se iurisdictio. tunc vox ordinaria, & delegata poneretur ad dñiam terminorum, ut supra dixi in fratre uterino, &
4 consanguineo tm,qui sunt ex se fratres. † Sed cum nō sit iurisdictio ex se,sed vsus tm,& exercitium iurisdictionis ordinarię.l. 1.§.qui mandat.ff.de off.eius.qui vsus appellatur,& potest dici iurisdictio, si adiungatur uox delegata: igitur sequitur, quod est iurisdictio secundū quid, vt dictum est de fratre patruele. Tertio aliter declarauit Curtius Iun. in l. 1. ff. si cert. pet.notabili.73.vt procedat, quando est aliqd adiunctum extrinsecum,quod limitat substātiam primi actus dupliciter intellecti. aliàs secus.ideo infert,creditorem conditionalem esse propriè creditorem.

CAPVT XV.

Intellectus.§.Septima. Inst.de bonorum possessio.

SVMMARIVM.

1 *Bonorum possessio septima quare appelletur extraordinaria.*

2 *Bonorum possessio septima quæ sit, & quot requirantur,vt habeat locum.*

3 *Actio in factum est introducta à prætore in subsidium deficientis actionis.*

EX pluribus bonorū possessionibus,q alias erant in usu, redacta est res ad sex ordinarias.§.decima.hoc titulo. Est tñ addita septima, quàm hic Imperator appellat extraordinariam,q ita appellat,† nō ea rōne qua Carbo 1 niana bonorum possessio, uel uentris noïe, quod.s.non tribuat ius. nā immo ius tribuit, vt relique ordinariæ:sed quia est uaga,& non stabilia certa parte edicti, ut notat hic gl. sup verb.& extraord.& gl.in l.f.C. vnde legit. iuuenes cum difficultate percipiunt, quę nam sit hęc bonorum possessio, & qūo & qñ cōpetat. & plures mihi infesti fuerant, cum interpretarer secundam partem C.in rub. qui admitti.In ciuitate Papiæ. Dic itaque, quod fuit introducta optima rōne,vt inquit hic † Impe- 2 rator,& fuit necessaria oi modo. Nam pone quod deferatur bonorum possessio per legē nouā alicui,qui non attingat defunctū, ex aliquo capite, certè hic talis nō hēbit aliquā bonorū possessionē noïatam, quia nec est filius, nec agnatus,nec cognatus,nec uir & uxor, itē non pōt ēt adire de iure ciuili, cum lex deferat bonorum possessionē, non hęreditatem. vnde necesse est, quod corā iudice agnoscat. Fuit igitur necessaria hæc extraordinaria,quæ competit,quoties ex lege noua,vel cōstitutione,vel senatus consulto, bonorū possessio deferi,vt hoc §.in fi.& requirunt quatuor vt habeat

beat locum,quę recenset.d.l.Iason in d.l.fi.C.
vnde legit.notabil. sexto, vbi ét ponit exẽplū.
Tu autem pone aliud,hoc pacto. Finge quod
Cæsar princeps noster inuictissimus, faciat le-
gē, quod decedente aliquo ex nostro collegio
Dolano sine agnatis, vel cognatis, vt uctustio-
ri in ipso collegio detur bonorum possessio
in bonis defuncti.certè hic talis indigebit om-
nino hac septima extraordinaria,quia non at
tinet defuncto ex aliquo capite bonorum pos
sessionis,nec pōt adire de iure ciuili, vt supra
dixi.Nam & simile fecit prætor in actionibus.
Cum.n. introduxisset aliquas actiones nomi-
natas, in casibus ubi ius ciuile deficiebat,cogi
tauit posse cōtingere aliquē casū, vbi æquum
esset dari actionē, & in quo non hēret locum
3 actio nominata. † Ideo introduxit actionem
in factum subsidiariam.§.fi.& ibi nota. Instit.
de interdictis. Et hæc declaratio faciet ad di-
cenda proximo capite, circa rub. & l. vnic.ff.
vt ex legibus,& senatusconsultis.

CAPVT XVI.

Rub.& l.vnica.ff. vt ex legib. & senatusc. bonorum possessio detur.

SVMMARIVM

1 *Bonorum possessio an dari possit de iure ciuili*

2 *In hæreditate,& bonorum possessione tria iura considerantur*

3 *Bonorum possessio olim requirebat decretum, hodie saltem præsentiam iudicis.*

QVæsiuerunt Doctor.nostri in rub. Cod.
qui admitti potest expeditum tractatū
bonorum possessio. an sit dare bonorum pos
sessionum de iure ciuili. In qua difficultate,
1 quot capita tot sententiæ. † Et alias infinita ar
gumenta adduxi pro vtraque parte,in d.rub.
vbi examinaui latissimè hunc articulū, & in-
ter cętera,quod sit dare bonorum poss. de iu-
2 re ciuili,stringit hæc l.cum rub.sua.†Conside-
rabam tñ, an fœdere distõnis possent resolui
tot opin. Doctorum siquidem nos habemus
tria,quorum vnum non est aliud:s.hæredita-
tem,item ius acquirēdi hæreditatem,item ip-
sam acquisitionem. Hæreditas est quoddā ius
repñtans defunctum, vt per Bart. in rub.ff.de
acq.hęr. Ius acquirēdi est,esse habilem ad ad-
quirendum.& illud prouenit à lege,quæ nos
habiles facit ad succedendum, deferendo no-
bis hęreditatem. Acquisitio est actus ipse acq-
rendi,puta aditio hęreditatis. Simile est in ob
norum possessione, in qua est dare bonorum
possessionem,item ius acquir.bon. poss. item
ipsam acquisitionem. Bonorum possessio est
quoddam ius introductū à Prętore, repñtans
& ipsam personam defuncti. Ideo dr,quod ap
pellatione hæreditatis venit bonorum posses-
sio.l.hęreditatis appellatio ff.de verb.signif.&
est nomen iuris sicut ipsa hęreditas. l.3.ff.eo.
l.hęreditas.appell.la 2.cod.tit de verb.sig.ius
acquirendi est,quoties nobis desertur bonor.
possessio,& efficimur habiles ad agnoscēdam
bonorum possessionem, & sic ad agnoscendū
illud ius proueniens ex edicto pretoris.Acqui
sitio est,actus agnoscendi bonorum possessio
nem.Si ergo quęramus,nunquid bonor.poss.
sit de iure pretorio , & an reperiatur de iure
ciuili?Rñdeo,quod indistinctè est de iure p̃to
rio.tex.est Inst.de bon.possess.in princ.vbi Im
perator simpliciter dicit, ius bonorum posses
sionis introductum à pretore,& illud princi
pium refertur ad omnia sequentia, etiam ad
§.septima,in quo tractatur idem quod hac l.
nostra,& facit d.§ septima, ibi, priores intro-
duxerunt. Aut quærimus de iure acquirendi
bonorum possessionem.& istud potest esse de
iure p̃torio, & de iure ciuili:si lex ciu. deferat
bonorum possessionem alicui,de nouo faciē-
do eum capacem,vt hac l.in fi.Et posui exem-
plum c.præc. & ita procedat hic titulus. & d.
§.septima.ibi,quibus vt detur lege,&c. Aut q̃-
rimus de ipsa acquisitione, & ista est semper
de iure pretorio, quia requirit decretum, vel
saltem hodie præsentiam iudicis.l. fi. † C. qui 3
admit.& sine prætore extra iudicium agnosci
non potest, quòd non fit in acquisitione iuris
ciuilis,puta aditionis hęreditatis.Ex his habes
resolutionem plurium argumentorum , quæ
faciunt Doctores in hoc articulo.

CAPVT XVII.

Intellectus l.vinum.ff.si cert.petat.

SVMMARIVM.

1 *Responsio similis debet esse interrogationi, quod limitatur in iurisconsulto.*

2 *Mutuati uini æstimatio fit, quanti tunc fuit, quando petitum est extraiudicialiter.*

3 *Mora non contrahitur statim tempore petitionis, sed cum aliquo temperamento.*

4 *Dictio, tunc, aliquando non significat extremitatem temporis.*

Hic

Hic textus ibi, quanti tunc fuisset cũ esset petitum, intelligitur dupliciter: primo de petitione ẽt extraiudiciali, secundo de petitione tñ iudiciali. Primus intellectus tenetur hic cõiter per gl. & Dd. qui eum confirmant pluribus medijs, ut per Iason. col. 1. Aliqui tñ tenuerũt secundum, & inter cęteras faciunt maximum capitale, quia in interrogatione nihil dictũ est de petitione extraiudiciali. unde cum responsio similis debeat esse interrogatio ni, §. præterea. instit. de inutili stipul. l. si defen
1 sor. ff. de interrog. actio. non est dicendũ, † rñsionem intelligendam de petitione extraiudiciali. Sed propterea nõ est recedendum à cõi. nam quicquid sit in parte respondente, in qua procedit, d. §. præterea, & d. l. si defensor. Iurisconsulti rñsio non astringitur ad interrogata, imò persæpe pinguior est rñsio, q̃ interrogatio. vt l. vt rñsum. C. de transactio. l. precibus. C. de impube. quas allegat Ias. hic col. 3. & bonus tex. vltra eum in l. rerum mixtura. ff. de usucap. & curiosus lector plura reperiet. Erit er
2 go uera conclusio cõis, quod fiat † æstimatio vini mutuati quanti tunc fuit, qñ petitum est extraiudicialiter. contra quam tamen moneo nouam difficultatem, intactam à Doctorib. Nam dictio Tunc, significat extremitatẽ tpis, l. 4. §. fi. ff. de condition. & demonst. l. in substitutione. ff. de vulg. & pupil. Attendetur ergo æstimatio præcise, cum fuit petitum uinũ. Sed
3 tunc obstat, quia mora † non contrahitur statim tempore petitionis, sed cum tẽperamẽto, de quo in l. quod dicimus. ff. de solution. & p gl in §. omnis, instit. de verb. oblig. ut in specie not. Bar. in l. si pęnã. ff. qñ dies leg. cedat. Alex. in l. 1. §. itẽ si ita, col. 2. ff. ad l. Falcid. Dec. in l. in omnibus oblig. notabil. 6. ff. de reg. iur. Vnde fieret ęstimatio quanti plurimi ante morã, quod est contra intentionem omnium. Cogitabam dici posse, quod ẽt tex. iste in verbo petitum est, intelligi debeat cum temperamento, de quo in d. l. quòd dicimus, ff. de solutio. Nec
4 obstat dictio Tunc, † quia in hoc casu alterañ eius natura. nam etiam, in d. §. omnis, insti. de uerbo. oblig. apponitur dictio Statim, & in §. si impossibilis, insti. de inũtili. stipula. & ibi gl. dicit illud, statim, intelligendum cum temperamento, ut est casus, in d. l. quod dicimus. Et hæc nota, quia sunt noua ad hunc tex. cum sua materia.

CAPVT XVIII.

Explicatur l. ea quæ ciuiliter. ff. de acquiren. rerum dom.

SVMMARIVM.

1 *Mutuum habet hoc speciale, vt alteri per alterum quæratur actio directa.*

2 *Regulariter per actum naturalem alteri distinctè quæritur.*

3 *Declaratio ad l. primam, C. per quas personas nobis acquiritur.*

Inter cætera specialia quæ habet mutuũ, † e- 1
numerata per Bar. & alios in l. singularia. ff. si cer. pe. illud est, quod alteri per alterũ quæratur actio, & directa. l. certi, §. si nummos. ff. si cer. pet. cũ regulariter sit cõtrariũ, nã per liberã personam alteri nõ quæritur, l. j. C. de acq. poss. l. stipulatio ista. §. alteri, ff. de verb. obli. Contra tamen Bartolum tenuerunt plures, in d. §. si nummos, dicentes nullum esse speciale in mutuo, cũ hoc sit regulare, quod per actum naturalẽ, † vt est numeratio, alteri indistinctè 2
quæratur, licet non per ciuilem, ut hac. l. Et ratio est, quia de iure ciuili disponitur, ne alteri quæratur, iõ per actum ciuilem quæri nõ põt, sed qñ intercedit actus naturalis, qui est de iure gẽtiũ, nõ consideratur ius ciuile, sed ius gẽtiũ, quod nõ impedit ne alteri per alterũ quęratur actio. Cũ itaq; in casu nostro acquirañ mediãte numeratione, quę ẽst actus naturalis & corporeus, nullũ est spãle in mutuo, vt alteri per alterum quærañ actio. Tu aũt sustinẽdo hoc speciale, dicas non obstare hanc. l. quia pcedit tñ in his quæ actu naturali & corporeo acquiruntur: puta in possessione, mediante traditione, q̃ est actus corporeus, & naturalis, & iurisgentium, §. p traditionẽ, inst. de rerum diuis. Et ita dicit expressè tex. in d. l. j. C. p quas 3
personas nobis acqui. ibi, excepta possessionis causã. Sed in mutuo non acquiritur tantũ alteri ex sola numeratione, sed interueniente stipulatione, & sic actu iuris ciuilis. Vnde fateor, quod ex numeratione oritur actio, sed pp stipulationem. Et hoc uult expresse Bart. ab alijs non ponderatus, in d. §. si nummos, in 3. cõbinati. ubi ponit semper exemplum, quando numero noie alieno, & stipulor nomine alieno. & expresius in l. stipulatio ista, §. si stipuler. in fi. ff. de verb. oblig. vbi dicit, quandoque stipulor super re quæ est mea, nõ tamẽ durat mea, & tunc alteri non q̃ritur actio, fallit propter

Nn singu-

singularia pecunię creditę. Vnde ītelligit Bart. speciale in pecunia credita, quando intercessit stipulatio, & sic actus iuris ciuilis. Et apertius, dum postea ibi subdit, p̄dicta vera in his, q̄ acquiruntur per actum ciuilē, &c. Cum itaq; suprà locutus fuerit de speciali pecuniæ credi tæ, alteri quæratur, sētit Bart. quod sit per actū ciuilem, s. stipulationem, quæ adminiculatur numerationi: sicut dicimus in mutuo natura li, in quo intercessit numeratio, cui ius ciuile cooperatur. l. 2. §. fi. vbi Bar. & aliū. ff. si cer. pet. Erit ergo speciale in mutuo, ex quo requirit̄ etiam actus ciuilis, per quem actum ciuilem alteri per alterum qui iuri nostro subiectus non sit, acquiri nō pōt. Adducuntur ēt alia cō tra Bart. per Dd. in. d. §. si nummos, ad quæ faci lis est solutio. Volui tantum enodare hanc. l. ea quæ ciuiliter: quæ magis videbatur vrgere.

CAPVT XIX.

Intellectus l. 1. Cod. de alienati. iud. mutand. causa facta.

SVMMARIVM.

1 *Rei vendicatio, an competat possidenti.*
2 *Possidens potest petere, se confirmari in sua possessione.*
3 *Edictum diui Adriani competit possidenti, quamuis sit remedium adipiscendæ possessionis.*

HAbetur in hac l. quod possessio parit actionem in rē. Et ideo † requirit̄ q̄ aduersarius possideat, vel quasi, ad hoc vt rei ven dicatio habeat locum, ut hic per glo. & no. in §. omnium. Inst. de actio. & dicitur etiam in §. æque. Inst. eo. q̄ possidenti nulla est prodita actio. Ego tētaui, dum legerem Institutiones,
2 & interpretarer. d. §. æquè, quod † imò ēt pos sidenti competeret rei vendicatio: intelligendo tamen, quod per eam quis peteret non qui dem se declarari dn̄m, & aduersarium condē nari ad restitutionem rei, sed simpliciter se de clarari dn̄m, ut ex ista declaratione magis con firmaretur eius possessio. pro qua opin. adducebā nota. per glo. & Dd. l. 1. Cod. de Carbonia. edic. vbi qui est in possessione, pōt petere se cō firmari in dicta possessione. Facit doct. Bart. in l. uti frui. §. verum autē. in fi. ff. si vsufruct. peta. vbi vult, q̄ comes q̄ possidet castrum, pōt petere se declarari comitem ad confirmationem suæ possessionis. similiter licet remediū
3 l. fin. C. de edic. diui † Adria. tol. sit adipiscend. possessionis, tn̄ cōpetit adhuc possidenti, ut p̄ omnes in. d. l. fi. Et plura in proposito congerunt moder. in. d. l. 1. de Carbo. edic. Nō obst. hæc. l. 1. Quia respondetur, quod si sola posses sio aduersarij causaret rei uendicationē, vtiq; possidens non posset agere. sed debet etiā cō currere dn̄iū ex parte agentis, quia dicat se do minū, vt no. hic in gl. & §. omnium. vn̄ pōt sub hoc prætextu petere, ut declaret̄ dn̄s ad confir mationem suę possessionis. Non obst. §. æque, q̄ possidenti non sit prodita actio, verum est vt ibi dicit tex. per quam neget rem actoris es se, sed in casu nostro agit, vt declaretur dn̄s, ad confirmationem suæ possessionis. Et hāc meā opin. quæ videbatur mihi multum noua, con firmo nunc authoritate Guidion. Pap. q. 219. incip. edictum, quem ita inueni tenentem superioribus diebus dum consulerem hic Dolæ in materia. d. l. fi. Cod. de edic. diui Adria. toll. Quod nota, quia est singularis declaratio ad hanc. l. cum sua materia.

CAPVT XX.

Explicatur l. Mela. §. sed & si alimenta. ff. de alimentis, & cibariis legat.

SVMMARIVM.

1 *Solitus, & consuetus, non differunt.*
2 *Consuetudo ultima testatoris est attendenda.*
3 *Minimum attenditur, quando non apparet quid actum sit, neque de more regionis.*

AD hoc vt dicatur quis consuetus aliq̄d facere, requiruntur plures actus. l. j. Co. quæ sit longa cōsuetu. l. de quib. ff. de le. & ibi no. sed ut quis dicatur solitus facere. Bart. in. 1
l. Cod. qūo, & qn̄ Iudex dicit se nunquam fuisse benè clarum, tamen quod solitum, vel sole re est, quid vniuersale, quod uerificat̄, ex vno actu tantum, & allegat hūc tex. in quo si testator legauerit alimenta, & q̄ uiuus p̄stabat, intelligit̄ legasse quæ solitus erat præstare mortis tempore: & tamen si variè præstiterit, ultima præstatio attenditur. Igitur solitus quis dicitur ex una uice, & uno actu, ut per eundē Bartolum hic. Et hęc differentia est communiter recepta, ut testatur Paulus de Castro, in d. l. 1. & confirmat Decius in Rubrica extra. de consuetudine. & Curtius Iunior. in tracta. feudali, in secunda parte. 4. q. Verum opinio cōtraria contra communem uidetur uerior, ut nulla sit constituenda differentia inter con suetū, & solidū, sed utrunq; uerificet̄ in pluri bus

bus actibus,& unum pro alio ponat. l. sed Iulianus.§.pen. ff.ad Macedo. iuncta.l.3.§.proinde.ff. de in rē uerso . nā in.d.§.pen. Iurisc. vtitur uerbo solebat,& in §.proindè,in eodē casu utitur uerbo Consueuerat. Et hanc partem ēt sequitur Decius in d.rubr. quàm latè probat, & optimis rationibus.Superest tātum respondere ad hanc. l.Mela. super qua solum fundat communis opinio,& reperio datas diuersas solutiones. Prima fuit Baldi.in l.item lapilli.col. pen.ff.de rerum diuisione.quàm tamen reprobat Dec.in d.rubr. Secunda fuit Decij,ibi,Tertia fuit Curtij Iunioris in d.tract.4.q.quæ non videntur benè quadrare litteræ huius tex. nec menti iurisconsulti, vt per te poteris considerare.Ideò præter alios potes respondere, ꝙ l.nostra nihil facit pro cōi,imò potius probat, ꝙ solitum, & cōsuetum idem significant. & ꝙ solitum uerificatur in pluribus vicibus. Nam versic.sed & si alimenta diuiduntur in tres partes,in prima ponit vnū casum, in secunda aliū, in tertia illationem. Secunda ibi, quare. tertia ibi, quid ergò.In prima parte testator legauerat alimenta quæ viuus præstabat. legatarius petebat alimenta. hæres volebat præstare fortè minora, legatarius volebat maiora; decidit Iurisconsultus,ea alimenta præstanda esse,quę mortis tempore testator erat solitus præstare, id est, fore solitum,& cōsuetudinem testatoris
2 attendendam,quæ in primis attendi,† solet.l.si seruus plurium,§.fi.de legat.1. & quidem vltimam consuetudinem, ut no.Glo.in l.nemo.§. temporalis. ff.de reg.iur. Et clarum est, quòd consuetudo nō inducitur ex vno actu,vt habetur,in d.l.de quibus. Sed quid si non appareat consuetudo patrisfam.& testatoris, vt solitus esset pręstare,quoniam tam variè pręstitit alimenta,vt nō appareat eum in hac præstatione habuisse aliquam consuetudinem?Respondet iurisconsultus in secūda parte decidendo aliū casum,ꝙ tamen adhuc spectabitur tēpus proximum mortis,i. vltima pręstatio, vt sicut tūc pręstabat,nunc quoque præstentur,& nihil dicit hic de solito. Constat itaq; manifestè,Iurisconsultum in prima parte loqui, quando aderat consuetudo testatoris.in secunda parte,qñ tam variè erant pręstita alimenta,ꝙ nulla erat consuetudo.vnde secunda pars ostendit verbū Solitus,in prima parte positū, verificari in tot actibus,ex quibus inducta esset consuetudo.Et pro hac declaratione est optimus textus, ꝙ nō posset melius quadrare in ꝓposito,& est quodammodo Glo.huius legis in l.semper in stipulationibus.ff.de reg.iur.inquit, Iurisconſ.semper in stipulat.& in cæteris contractibus,id sequimur ꝙ actum est:vnde si non appareat, ꝙ actum erit,consequens est,ut id sequamur,qd in regione in qua id actum est, frequentatur. Quid ergò si neq; regionis mos appareat?quia varius fuit,ad id ꝙ minimum est,&c.† Ecce,ꝙ 3
variè actum est,non dicitur esse moris,nec cōsuetudinis,nec solitum. Sensus igitur istius.l. est,primò spectandum vltimum solitum testatoris,i.consuetudinem,quę non potest esse nisi ex frequentatis,& similibus actibus.& si non appareat,quia variè pręstitit alimenta, tunc vltimam pręstationem attendendam, in qua testator non potest dici solitus,d.l.semper.Et ita verbum solitus non habet locum,nec refertur ad secundum casum,vt crediderunt Doctores; & in hoc fuit eorum fallacia.

FINIS.

D· NICOLAI BELLONI

Patritij Casalensis è Monteferrato.

Liber Secundus.

CAPVT I.

Intellectus.l.si unus.§.pactus ne peteret. ff.de pactis.

SVMMARIVM.

1 *Naturalis obligatio tollitur per pactum, ipso iure.*
2 *Elidere propriè est perimere, & enecare.*
3 *Pacta sustinentur de iure Prætorio.*
4 *Prætor nõ tollit remedia ciuilia, sed ea euacuat, exinaniendo eorum vires.*
5 *Perimi dicitur aliquid vel re ipsa, vel cum effectu.*

SI debitori, qui naturaliter & ciuiliter tenebatur fiat pactum de nõ petendo perpetuum, ipso iure tollit naturalis obligatio. l. Stichũ. §. naturalis. ff.de solutio.l.fin. de iureiur. ciuilis aũt firma ꝑmanet, donec fuerit exceptio opposita in iudicio, & probata. nam tũc elidit, i. debilitatur, seu infirmaĩ, vt hoc.§. Et hæ cõclusiones hic cõiter approbantur per Dd. At Iac. de Raue. vt refert Cin. in l.pacta quæ contra. C.de pactis. tenuit, quod ciuilis non infirmetur, sed in totum perimatur & tollatur. Quẽ sequutus est non vulgaris I.C. Doctor Zasius Germanus, in suis Iuris intellectibus. col. 59. mouetur per tex. in §.perpetuẽ. Instit.de exception. Vbi hæc exceptio pacti & similes dñr peremptoriæ, eo quia perimant ad idem caput. qm̃ frequẽter, §.si verò, vt lite non contestata,
2 vbi probationes dñr elidi, i. tolli. Facit ẽt significatio verbi elidere, quę est perimere, & enecare, ut ex Suetonio, & Virgilio idẽ probat. Ideo infert, maximè errare Dd. nostros, volẽtes per exceptionẽ, obligationẽ infirmari, cum hoc nullo iure dicaĩ. Sed dẽt cauere quiuis Doctor, hoc profiteri, ꝙ aliquid iuri nõ caueatur. Nã facilè decipi põt, vt fecit ibi.d.Zasius, qui dixit contra textum in l.nihil interest. ff.de reg.iur. Põt confirmari hæc pars per textum expressum, in l.quæcunq;.ff.de compensatio. vbi exceptio perimit. itẽ per l.si tibi. §. de pignorib. ff.de pactis, vbi tollit. Itẽ infringit per.l.qui ętatis.ff.de doli exceptio. His non obstantib. teneo cõem, ꝙ ciuilis remaneat infirmata: non aũt ꝙ in totum sit sublata, per exceptionẽ pacti. Et hoc ꝓbatur per infinita iura. primò, ꝑ d.l.nihil interest, ubi infirmatur, item per l.2. ff.de except. vbi hr, ꝙ exceptio excludit intentionẽ agentis, nõ aũt actionẽ. Ideò benè dicit Imperator. instit.de except. in princ. exceptionẽ cõpositam ad impugnandã actionem. itẽ l. non vr̃ cepisse, ff.de regu.iu. ubi exceptio remouet, item obstat, summouet, vt hac, l.§.sed si stipulat. item repellit, l. creditori, C.de pactis. quæ uerba oĩa pręsupponunt, obligationẽ extare. Facit.§.præterea, institutionum de exception. ubi obligationes non omnino dissoluuntur, & cum naturalis ipso iure sit sublata. d.§.naturalis. sequitur vt loquaĩ § ille tm̃ de ciuili. Si igitur nõ omnino est dissoluta, nõ põt dici in totũ sublata, sed infirmata. Nec obstat, si dixeris, illum §. loqui ante oppositam & ꝓbatam exceptionem; quoniam hoc est contra uerba textus, qui loquitur de tempore finiæ tibi, sed quia iniquum est eum damnari, &c. †Secundo facit, ꝙ pacta sustinentur de iure prætorio, l. iuris gentium, §.pretor ait. ff.de pactis, 3
ait Prætor, pacta seruabo, & liberatio quæ cõtingit ex pacto prouenit iure honorario, vt in pacto nostro est tex. in d.l.creditori. At ius ꝓtorium nõ operatur cõtra ius ciuile directo, seu tollẽdo, seu aliud faciendo, sed cũ effectu, §.quos autem. institutionũ de bonorũ possession. infirmabit itaq; exceptio pacti ciuilẽ, euacuando eius uires, non eam perimendo. Simile est in bonorum possessione contra tabulas, quæ competit ad rescindendum testamentum de iure prætorio. l.ut liber. C.de collationib. & tñ post agnitam bonorum possessionẽ contra tabulas non rumpitur, aut rescinditur testamentũ in totum, sed remanet, & eius vires solum euacuantur. † Inde est, ꝙ potest adhuc 4
agi

agi querela inofficioſi. l.filiò. §.1. ff.de inoffi. teſtam. Quæ querela non datur niſi extante
1 teſtamento, vt declarat Bart. in l.illud. ff.de bonorum poſſeſſione, cõtra tabulas. Ratio autẽ eſt ſecundum Doctores, in l.poſthum. Codic. de contra tabulas. quoniam bonorum poſſeſſio contra tabulas. eſt de iure prætorio, quòd non tollit ius ciuile in totum, ſed infirmat. Et ita etiã in terminis noſtris declarat dñs meus Alciatus. in l.1. C.de pactis. in Gloſſa ſuper verbis finitis. & hoc eſt quòd voluit Bartol. hic in fine, ſecundæ virtutis pacti de non petendo. q ſubdit, quòd ſi pactum ſit roboratum à iure ciuili, tunc ciuilem tollit, & perimit. Et quod Prætor nõ poſſit in totum tollere, & extinguere ciuilem obligationem, ſed cum effectu infirmare, firmat Bar. ꝑ optima iura in l.Iulianus. colum.8. in primo effectu, ſentẽtiæ abſolutor. ff.de conditione indebiti. Et hæc eſt uera reſolutio. Non obſt. modò, quòd elidere, ſit perimere. Sed hic. §. dicit quòd elidit, ergò, &c. Nã
4 rñderunt, hunc. §. nihil facere, quia loquitur quomodo ſecundum pactum tollat primum, & vtrunque ſuſtinetur iure prætorio. nos autem, quomodo pactum de nõ petendo tollat ciuilem cauſatam ex contractu, & etiam ſi loqueretur in caſu noſtro reſpondendum eſſet, vt dicam ad ſequentia fundamenta, non obſt. l.quæcunque. de compenſation. quia adducta alia iura plura fuerunt, in quibus habetur, ꝙ non perimit, ſed infirmat, impugnat, remouet, &c. Et ideò cũ vario modo iura loquanť, non põt ſup hoc fieri capitale. Non obſtat tertiò, ꝙ exceptiones hmói appellẽtur peremptoriæ, quia perimant. nã non ſequitur, perimũt, ergo extinguunt, & tollunt: ſed ſunt intelligẽdæ, vt perimant aliquãdo re ipſa, cum ſunt remedia ciuilia: aliquando cum effectu, quando ſunt remedia prætoria, ut dictũ fuit ſuprà in bonorum poſſeſſione. Facit illud generale, verba eſſe accipiendam ſecundum ſubiectam materiam. l.ſi vnus. ff.locati. l.ſi olei. ubi Bartol. eod.tit. & dixi ſupra c.6. lib.1. Eodem modo poteſt reſponderi ad l.quæcunq; & alia iura, quæ dicerent obligationem perimi, ut ſi exceptio ſit roborata iure ciuili, in totum tollat perimendos ſecus, ſi iure prętorio. Reliqua vide hic per Bartolũ, & Doctores, ex quibus elicies vtilitatem reſultantem ex hac diſputatione: & vide infrà capite nono.

CAPVT II.

Explicatur. l.1 abeo. §.contractum, ff.de verborum ſignificatione.

SVMMARIVM.

1 *Contractus dicitur propriè, quando eſt ultrò, citroq; obligatorius.*

2 *Contractus propriè dicitur, quando aliquod negociũ geritur inter partes.*

3 *Strictiſſima, & ſcrupuloſa interpretatio, non obſeruatur à lege.*

4 *Propria ſignificatio dicitur, etiam ſi non ſit ſecundũ strictiſſimam interpretationem.*

5 *Bellonus legit Papiæ, & Placentiæ, antequam Dolam veniret.*

PEr hunc. §. dum habetur in textu, contractum autem ſultrò, citroq; obligationẽ eſſe, tenent cõiter Doctores noſtri, contractum 1 propriè dici, qñ hinc inde cõtrahitur obligatio, & ideo ſecundũ eos nec mutuũ, nec ſtipulatio, nec donatio erunt propriè contractus. Ideo non ueniet in ſtatuto faciente mentionẽ de contractu, ut hr in l.ſtipulationum aliæ, ff. de verbor. obligatio. Ego iamdudũ cum promotus fui ad ius ciuile ordinarium matutinũ, interpretando. l.j. ff.de pactis, in prima parte ff. ueteris, diſcuſſi illum articulum, an ſtipulatio ſit propriè contractus. & tenui contra cõmunem, quod ſic iure, & ratione: allegabam, d.l.1. in fi. de pactis. ubi ſtipulatio ponitur inter alios contractus, & §.fi. Inſtitutionum de obligationibus. Simile in donatione, in qua non eſt mutua obligatio, & tñ eſt contractus, l.ſi donationis. C.quòd metus cauſſa. l.ſi quis emptionis. C.de præſcr. 30. vel 40. annorum. Præterea uidemus, quòd in ſtipulatione dicitur obligatio contracta. l.j. §.ſi ſtipulanti, ff.de verbor. obligation. Et paſsim in iure ſtipulatio appellatur contractus. & maximè abſurdum eſſet quòd ſemper Iuriſconſultus impropriè loqueretur. Secundò ratione. nam contractus propriè dr eſſe, quoties aliquod negotium geritur inter partes quod negotium ſi perficiatur, & ſimul tr , eſt contractus, vnde dicimus negociũ cõtractũ. †Inſti. de oblig. ex qua- 2 ſi contractu. §.idem is cui. ſicut & diſtractũ. Impropriè aũt dicitur contractus, qñ nullum negotium geſtum eſt inter partes, tamen quaſi eſſet geſtum lex inducit obligationem inter eas ex ęqtate, vt d.tit. Inſtit. de obligationib. ex quaſi contractu, per totum, & l.ex maleficio,

per totam. l. ff. de actionib. & obligat. & tunc appellatur quasi contractus. Vnde opportunè aliqñ dubitarunt Doctores, nunquid statuta loquentia de contractu, habeant locũ in quasi cõtractu. sed in stipulatione, in donatione, mutuo, &c. negotium geritur inter partes, & con
3 trahitur, ergo sunt propriè cõtractus. † Solum superest rñdere ad hunc. §. per quem mouent Glo. & Doctores ad tenendum contrarium. Et dicendum est, quod. §. iste loquitur secundum strictissimã, & scrupulosam interpretationẽ, quam lex nõ multũ obseruat, sed reijcit. Hinc est ꝙ licet præcise in hoc. §. dicatur, esse drĩam inter gerere & facere, tñ Iurisconsultus in l. licet, in fi. eo. reprobat hanc drĩam, tanquam ꝓuenientem ex nimia subtilitate iuris. Et meritò reprobat, quia sola strictissima interpretatio non dr̃ propria, sed & quæ non tam stricta sit. Exemplum: Creditor strictissimè dr̃, qui pecuniam crediderit, ut Codic. si aduersus creditores. & tñ dñr creditores, etiã oẽs quibus debetur ex aliqua causa. l. creditorũ, suprà eo. &
4 quidem propriè, cum illa. l. ponatur † in hoc titulo, sicut. §. noster. Ad hæc est dare significationem propriam, non impropriam, & impropriam. l. j. in prin. ff. de suis & legitimis. Quamuis itaque stipulatio, & donatio non esset tam strictè & proprie contractus, non tamen propterea erit impropriè, sed non impropriè: quo fit, vt comprehendatur in statuto. Et cũ aliàs, vt dixi, ita sensissem, postea destituta Vniuersitate Papiensi, propter Gallorũ aduentum in Italiam, vocatus fui Placentiam ad Academiam illam iam per multos & infinitos annos destitu
5 tam, instituendam. Vbi † cum hora pomeridiana profiterer, inueni Baldum nouell. in rubr. ff. de verb. obligation. col. pen. idem tenentem, sed non tam latè hanc opinionem confirmantem; & gauisus sum habere in hac mea opinio autoritatem tanti uiri.

CAPVT III.

Intellectus. l. hæreditatis petitionem. C. de petitione hæreditatis.

SVMMARIVM.

1 *Petitio hæreditatis an sit mixta, uel merè realis.*
2 *Actionibus in rem præscribitur longo tempore.*
3 *Actioni communi diuid. fam. hercifcun. fini. regund. præscribitur triginta annis.*

TAnta est dissensio inter Doctores nostros, & etiam Glossas, an petitio hæreditatis sit actio mixta, † uel merè realis, ut uix discerni 1
possit quæ sit communis opinio, queadmodũ aliqñ latius disserui in rub. ff. si cer. pet. Et pro opinione eorum qui dicunt esse mixtam, adducitur hic textus, in l. hęreditatis. qui uidet in cõuincibiliter hoc probare, in illis verbis, mixtæ personalis actionis ratio; ergo appellat mixta. Verum mihi semper uisum fuit, legem hãc non modò probare, quod petitio hæreditatis sit mixta, sed potius quod sit realis. Nam dr̃ in hoc textu, petitioni hæreditatis non præscribi longo tp̃e, cæteris aũt in rem specialibus actionibus sic. Pondera aduersatiuam autem, cuius natura est aduersari his q̃ sunt eiusdem gñis. l. mariti. §. fi. ubi Bart. ff. de adulterijs. Ergo petitio hæreditatis est realis. Pondera rursus illam dictionẽ Cęteris, quę est similium repetitiua. Glo. in l. si fugitiui. C. de seruis fugiti. & in effectu in hoc textu vr̃ poni regula, quod in rem actionibus præscribitur longo tp̃e, vt in versi- 2
culo, à cæteris autem. &c. Fallit in petitione hęreditatis, vt in principio legis, & fallentia seu exceptio debet esse de regula. l. nam quod liqdè. §. fi. ff. de penu. legato. Non obstant illa verba, mixtæ personalis actionis. Ratio hoc dicere compellit. nam nõ dicitur quod petitio hæreditatis sit mixta, sed quod rõ; i. consideratio, vt l. clàm possidere. in prin. ff. de acq. poss. quæ militat in personali mixta, puta commu. diui. famil. hercifcun. finium regund. quæ licet participent, & de personali & de reali, vt declarãt Doctores in d. rubr. si certum petatur. & Iason in §. quædam. † Instit. de actio. tñ respectu præ- 3
scriptionis attenditur quatenus participãt de personali, ut, s. tollãtur spacio triginta annorũ, vt hr̃ in d. §. quædam. similiter militat in petitionem hæreditatis, quæ quamuis sit realis, ex quo tamen habet præstationes personales. l. sed & si lege. §. petitio. ff. de petition. hæred. respectu præscriptionis attendatur personalitas, non realitas. Et si uellemus facere fundamentum super verbis istius text. diceretur petitio hæreditatis personalis mixta, quod esset absurdissimum, cum oriatur ex dominio & possessione, sicut cęteræ reales. qua ratione potius deberet appellari realis mixta, vt dicam seq. c. Cõcludendum est itaq;, hunc textum non probare quod sit mixta.

CA-

CAPVT IIII.

Declaratur.l.sed & si lege,§ petitio.ff.de petitio.hæredit.

SVMMARIVM.

1 *Petitio hæreditatis quamuis appelletur in rem,non tamen sequitur ergo non est mixta.*

2 *Petitio hæreditatis habet extrema requisita in reali actione.*

3 *Actiones ad exhibendum noxalis. & quod metus causa sunt in rem scriptæ, similiter & interdicta.*

DIxi in præcedenti capite, tumultuari maximè Doctores nostros, an petitio hæreditatis sit merè realis,an mixta. & sustuli inductionem.l.hæreditatis. C.de petitione hæreditatis.super qua faciebant capitale, tenentes qđ esset mixta. Nunc restat videndum, an melius sit fundata opinio tenentium quod sit realis, qui mouetur per hunc tex.vbi expressè dr esse in rē.& est quoq; tex.expressus in l.si autem.§.
1 sed & is. ff.de rei vendicat.†Sed certè quamuis iura dicant eam esse in rē,non tñ seqr,ergo nō est mixta,cum habeat personales præstationes, vt hoc tex.in fi.nam actio finiū regundorū est psonalis cum suis similibus, & ita eā appellat lex l.1.ff.finiū regund. tñ quia cōpetit ēt p rei vendicatione,dicitur mixta. §. quædam.instit. de actio.l.actionis. §.mixtæ. ff.de actionibus. Ideo ego considerabam, non posse dici merè realem,vt isti volunt,cum hēat pręstationes psonales;nec ēt simpliciter dici mixtam,sed esse & nuncupari realem mixtam,per hunc textū. nam negare non possumus quin sit realis, ut dicit hic textus,cum similib. cum hēat extre-
2 ma vnde oritur,†quæ requirunt in reali: s.dominium ex parte agentis, quia cōpetit hæredi post aditam hęreditatē:& ita postquam est factus dominus.l.cum hęredes. ff.de acq.poss. & possessionē ex parte cōuenti. §.pro hęrede. Institut.de interdic.declarat Iason,& alij in §. omnium.institu.de action.& de ipsa petitione hęreditatis. Ijdem Doctores in §.actionum, eo. titulo. & in ea concluditur ad restituendū sicut in cæteris realibus.Bartolus in l.2. & l.licet.ff.de petitione hęreditatis.& l.j.ff.de eden. cum tamen habeat quasdā pręstationes psonales,dicetur realis mixta,i.quæ habeat aliquam mixturā.Simile videmus in d.actione finiū regund.famil.hercis.cōi diuid. quoniam oriuntur ex quasi contractu,sunt personales.§.item si inter aliquos,cum.§.seq.inst.de oblig.quę ex quasi contractu. Sed quia competunt ēt pro rei suæ uendicatione.d.l.1.finium regundorū possunt dici personales mixtæ.d.l.hæredi.eodem de petitio.hære. ibi,ratio personalis mixtæ.Simile est in actione ad exhibendum,† quæ 3
est personalis,& in actione noxali,& quod metus causa.l.3.§.est autem persona.ff.ad exhibēdum. & ibi Glossa ea ratione, quia oriuntur ex quasi contractu,ex maleficio vel quasi:& tamen quoniam sequuntur possessorem, vt faciunt reales,dicuntur personales in rem scriptæ,ut declarat Alberic.in rub.ff.si certum petat.vbi Iason & alii.Idem in omnibus interdictis regulariter,quæ sunt personalia,tamen in rem scripta.l.1.§.interdicta.ff.de interd.sic & ista erit realis mixta.

CAPVT V.

Intellectus.l. Pen.cum Gl.ff.comm.diu.

SVMMARIVM.

1 *Familiæ hercisc.iudicio vt agi possit, non refert an aduersarius possideat.*

2 *Possessio non requiritur in actionibus mixtis, in reo conuento.*

3 *Verbum tradere aliquando ponitur pro dare, & è conuerso.*

4 *Dominij translatio requiritur in vendicatione rei qua consistat in genere.*

POst quam in præcedentib. capitib.habita fuit mentio de actionib.mixtis, nō erit extra propositum, adiicere adhuc unum caput, eas uidelicet an in †actionibus mixtis requiratur de necessitate possessio,ex parte rei conuēti.Et aliq dixerunt, qđ nō p istū textū, vbi hr 1
cōmun.diuid.rectè agi,ēt si neuter possideat, ad idem optimus tex.in.l.hæredes. §. quantū. ff.ad fam. herciscun. ubi quantum ad iudicū famil.hercis accipiendum, nihil interest possideat,quis hæreditatem,necne. Alij tenuerunt, qđ immò sit necessaria, per tex.in.l. cōmunis §.cum agere.ff.communi.diuid.vbi quidā tradiderat Titio rem communem,ne secū ageretur.Ergò præsupponitur necessaria possessio, ut agi possit.nec obst.secundum eos.d.§.quātum.& d.l.pen.quia dēnt intelligi, qđ pōt agi contra nō possidentē in actionib. mixtis,quo ad pstationes personales, non ut res diuidar. vt per Glo.hic, q̄ hoc expressè dicit. Ego autē non discedo ab illa opinione,quod non requiratur possessio.†per.l.istā.& per.d.§. quantū. 2
Quibus iurib.non obst.declaratio Gl.quia re

probatur hic per Alber. qui uult actionē cōi diuid. & alias mixtas cōpetere contra non posſidentem, non ſolum ad præſtationes perſonales, ſed reſpectu rei. quod vltra eum cōprobo ꝑ tex. expſſū in l. itē Labeo. §. fam. hercif. in fi. ff. fam. hercif. vbi dubitabat, an ꝑ re q̄ eſt apud hoſtes, poſsit interim agi ad ꝑſtationes pſonales. Rn̄det Iuriſc. qđ. n. impedimento eſt rei ꝑſtationē venire, cum & ipſa ueniat, & tn̄ res, q̄ apud hoſtes eſt nō poſsideт à reo cōuēto. non obſt. tex. ī d. §. cū agere, qa optimè rn̄det Dec. in rub. ff. ſi cert. pet. 2. lectura, qđ ibi nō modò tractat de alienatione poſſeſsionis, ſed dn̄ij, & proprietatis, qa ille alienauerat partē ſuam, ne ſecū ageret, nā requirit vt res cōis ſit cū eo cū quo agit, alias agi nō pōt. l. 1. ff. cōmu. diuid. Et ſi fortaſſe qs dixerit obſtare huic rn̄ſioni verbū tradidiſti poſitū in d. §. cū agere, cuius natura eſt importare tranſlationē poſſeſsionis, non dn̄ij. Gl. in §. ſic itaque. Inſt. dē actio. ubi Iaſon. Replicabo verū eſſe, qđ natura uerbi tradere nō eſt importare in dubio trāſlationem dn̄ij, ſecus in † verbo dare tn̄ unū plerūq; pro alio
3 exponitur, ſm̄ ſubiectam materiam. ut de uerbo dare, pro tradere, eſt tex. in l. ſi tibi areæ. ff. de præſcrip. verb. & in l. ſi vt certo. §. nunc videndū. ff. cōmod. & l. datio. in prin. ff. de actio. emp. & de uerbo tradere, ut ponat ꝑ dare, in d. l. datio. §. ſi ꝑ uend. & l. ſi ſterilis, §. cū ꝑ uendit. ff. de actio. empt. vbi vendebat uinū, & frumentū, qđ conſiſtit in gn̄e, † & iō reqrit tranſla
4 tio dn̄ij. Bar. l. 2. in fi. princ. ff. ſi cert. pet. Et ſi dixeris qūo ſubiecta materia ſuadet, in d. §. cum agere, vt intelligamus uerbū tradere, ēt de traditione reſpectu proprietatis. Rn̄deo, quia lex loquit de eo q alienauit iudicij mutandi cauſſa, non aūt ſolū tradidit, ut probatur expreſsè in. l. fi. ff. de alienati. iud. mut. cauſſa facta. ubi ponitur idē caſus, q in d. §. cū agere. & Iuriſcōſultus non dicit, partem ſuā tradidit, ſed partem alienauit. Vnde in d. §. cum agere, eſt traditio ex cauſſa alienationis. Ex his etiam conſtat, an Gl. huius. l. pen. benè loquatur.

CAPVT VI.

Sententia. l. ſi quis adulter cum inceſtu, §. idem Pollioni. ff. ad. l. Iul. de adulteriis.

SVMMARIVM.

1 *Præſumptio reſultans ex facto partis, an debeat allegari.*
2 *Notorium reſultans ex actis non debet probari, nec etiam allegari.*
3 *Verbū allegare ponitur aliquando pro interuenire.*
4 *Contrahentes inceſtas nuptias, de iure gentium nullo modo excuſantur.*
5 *Error eſt non modo allegādus, ſed probandus, quando præſumptio ſcientiæ militat contra aliquem.*

Bartolus, quem ſequuntur cōiter Dd. in l. cum quid. col. pen. ff. ſi cert. petatur, concludit, quod qn̄ præſumptio reſultat ex facto 1
partis, ſibi prodeſſe non poteſt, niſi allegetur: licet ſecus ſit, quando reſultat ex facto tertij. Et hoc probat per hunc textum, in §. idē Pollioni. in illis uerbis, Vtiq; ſi error allegeт. Ego legendo. d. l. cum quid, alias tenui contrariū, quod non ſit neceſſaria allegatio pr̄ſumptionis, etiam reſultantis ex facto proprio, ea ratione quod acta faciunt notorium, c. cū olim, extra, de uerb. ſign. & quamuis notorium debeat allegari, non probari, Gl. in clem. appellāti de appellation. tn̄ hoc non habet locum, † 2
quoties notorium ex actis reſultat. Innocentius in c. per tuas. extra. de teſtibus. & in c. ex inſinuati. de appellatio. quia tunc nec debet quoq; allegari, ſed iudex poteſt ex officio ſuo ſupplere. Gloſ. in l. ubi pactum. C. de tranſact. vbi Doctores. Et ita etiam per hoc motiuum ſentiebat Dec. contra cōem, in d. l. cum quid. Non obſtat hic. §. ſuper quo reſidet cōis opinio, quoniam in primis poteſt reſponderi ſecundum Cuman. quod illa verba (utique ſi error allegeт) non debent intelligi quod error debeat allegari, ſed quod error debet interuenire. ut ſit ſēſus: † Si error allegeт, i. interuenerit. Et hic intellectus non diſplicet, quia ſu- 3
pra in ea. l. §. fratres. & in §. 1. verſic. Nam ſi ſola. Iuriſconſultus dicit ita demū excuſari quē propter ſexum, vel ætatem ab inceſtis nuptiis, ſi error iuris interueniat. Secundò ultra oēs dico hunc. §. nihil penitus facere, quia in caſu iſto non modò debet allegari error, ſed quod plus eſt, probari. Nam contra illos collaterales contrahentes inceſtas nuptias, de iure ciuili militabat præſumptio ſcientiæ, quod ſcirēt eorum conditionem. l. de tutela. C. de in integrum reſtitut. l. ſi filium. C. de libera cauſſa. licet non tanta ſicut inter aſcendentes, & deſcēdentes, quia tunc nullo modo † excuſantur 4
contrahentes nuptias inceſtas de iuregentiū. l. fi. de ritu nuptiarum. vnde ad excludendam

hanc

hanc præsumptionem scientiæ, erat necesse qđ allegarent errorē,& ꝓbarent. Et in simili verbū allegaẽ accipiẽ pro probatione in l.laudabile.§.quotiescunque.C.de aduocatis diuersorū iudicum.& l.2.C.de errore aduocat. Nō igitur ea est rō hic, qđ ex facto proponentis resultaret præsumptio, sed alia. Et nunc hæc solutio mihi magis satisfacit, qđ anno suꝑiore,quo iterū legi.d.l.cum qd. hic Dolæ reperi Ang.in d.§.idē Pollioni,idē sentientē. nā dicit super illo versic.Vtiq; si error allegeẽ, hæc eadē uerba:† Not.quod vbicunq; ꝑsumptio sciē-
5 tiæ militat cōtra aliquē, & solus error eū excusare pōt,nisi ipse alleget errorē,& ꝓbet,dēt puniri.& hoc multis uicib.i palatio allegaui.

CAPVT VII.

Intellectus.l.1.ff.de iurisd.om. iud.

SVMMARIVM.

1 *Officium iudicis est regulatum legibus, constitutionibus,moribus.*
2 *Ratio declarat dictum.*
3 *Testamentum dicitur perfectum diuersis modis.*
4 *Latissima potestas lege 12 tabularum data erat, disponendi de rebus suis.*
5 *Superlatiuum non semper denotat supremum gradum.*

VLpianus ait, Ius dicētis officiū latissimū est,&c. Aduersus hoc dictū opponiẽ, qa superlatiuus gradus nihil hēt supra se.l.ubi aūt, de uerb.oblig. sed officiū iudicis est restrictū, & regularū legibus, constitutionibus,morib.†
1 Institut.de offic.iudicis. in princ.igitur nō est latissimum.Moderni hic soluunt diuersis modis,& potissimum quod dicant textum nō referri ad ptātem iudicis, & eius facultatē, sed ad ipsum officiū,quod oīa in se continet, quæ per iudicem possunt expediri. Verū hæc solutio confunditur ex uerbis huius Textus,in rōne assignata per Iurisconsultum,ibi,Nā & bonorū possessionē dare pōt; quæ uerba referūtur ad iudicem.nam si referrentur ad officiū, diceret;Nam & bonorum possessionē continet.†Et rō declarat dictum.l.cum Pater.§.dul
2 ciss.de leg.3. Considerabam,an ultra alios possset respōderi altero ex infrascriptis modis. Primo,quod licet ptās iudicis regulata sit secundum ius,non tamen propterea obstat quo minus dicatur latissima, & eius officiū latissimū, eo respectu quod Iudex omnia pōt, accipiēdo iudicem absoluere.Nam pōt aliquid esse in superlatiuo gradu uno respectu,non alio.exemplum in §.fi.Institutionum de testamēto.†Te-
3 stamentum quod habet septem testes, est ꝑfectissimum:hoc est,verum,respectu voluntatis testatoris.vt tñ debeantur, quæ in testamento disposita sunt,non est perfectissimū,sed requiritur alia perfectio. vt confirmetur morte testatoris,& adeatur hæreditas,ut habetur in.l.1.ff.de testament.per Baldum, & alios. Et ita illa voluntas quæ dicitur perfectissima,est regulata ab aliis requisitis.Sic in proposito, officium iudicis est latissimum,quia iudex omnia potest. Ex alio tamen non dicitur latissimum,cum habet ius supra se. est ergo latissimū respectu potentiæ, non respectu inquantū possit.facit.l.verbis legis.ff.de verborum significatione.† ubi à lege duodecim tabularum, inquit Iurisconsultus, erat data latissima potestas disponendi de rebus suis,tamē erat hæc 4
potestas regulata à lege, cum nemo possit facere quin leges habeāt locū in suo testamēto. l.nemo potest.de leg.1. Et tradit Dñs meus in d.l.verb.in fi. Erat itaq; latissima ꝑmisio respectu potentiæ,quia poterat disponere de oībus bonis,ſm tamen regulas iuris,ſ.disponendo in testamento valido in personam capacē, &c.Secundò pōt dici, † quod lex non semper 5
vtitur superlatiuo ad denotandum supremū gradum,sed ut multum significet: ita ut dicamus latissimum,idest,multum latum.Facit.l.diuus.ff.de tuto.& curato.ibi, honestissimū. non enim requiritur illo casu supremus gradus honestatis:& uide c.sequ.

CAPVT VIII.

SVMMARIVM

1 *Copula,& aliquando stat implicatiuè.*
2 *Implicatiuæ natura,est explicare casum magis dubitabilem.*
3 *Exprimi solet id, de quo magis quis est in specie tractaturus.*

RVrsus opponitur contra tex.d.l.1.quod iusdicentis officiū nō sit latissimū: quoniā hoc attento,oīa contineret. Et tamen Iurisconsultus,dum vult probare esse latissimū, non ponit ex ēpla meri imperij.Alber. & Bartolus,respondent, quod quāuis expressè nihil dicatur de mero imperio,tñ tacitè comprehēditur:† quia illa copula, & ibi nam & bonorū 1
possessionē,stat implicatiuè,sic ut in l.1.ff. soluto matrimonio. Vt sit sēsus,animaduertere potest,

potest & bonorum possessionem dare, vnde implicat merum imperium. & sequuntur cõi ter Dd. Tamen non benè procedit hæc respõ-
2 sio,† quoniam implicatiua solet explicare casum magis dubitabilem, & implicare minus dubitabilem. Sed hic explicaret minus dubitabilem, cum minus sit dare bonorum possessionem, quæ est mixti imperij, quam animaduertere quod est meri. l. imperium, inf. eo. Nec puto quòd copula, &, hic stet implicatiuè, aut aliquid inferat necessariò, sed in principio gratia ornatus adijciatur. quo magis compleat orationem, vt in simili, in. l. & Aristoni. ff. mãdati. l. & fideicommiss. ff. de legatis. 3. Virgilius: Et terris iactatus, & alto. Ego aliter respõdeo ad oppositionem sup. factam, tuendo quod iudicis officium latissimum sit. nec obstat quod non sit positum exemplum in textu de mero imperio. Nam ex quo Iurisconsultus tam latè conceperat verba sua, dicendo iudicis officiũ latissimum est, quod omnia comprehendit, non curauit ad vnguem illud dictum per exẽpla sigillatim declarare, maximè, quia intendebat postea spẽliter tractare de mero imperio, in. l. imperium. Ex quo deinde apparebat, qđ hęc uerba generalia intellexisset ꝓcedere ẽt in mero imperio. Vel alio mõ põt respõderi, qđ in hoc titulo iurisconsultus erat tractaturus multò plus de mixto imperio, & iurisdictione, quàm de mero. de quo solũ tractatur in. d. l. imperium, in uno uersiculo, & in. l. magistra
3 ti.† Ideo expressit exempla de his, de quibus erat magis tractaturus, argũ rubricæ Codicis. de seruitutibus, & aqua. ubi licet Iurisconsultus esset facturus tractatũ gñalẽ de seruitutib. cũ tñ magis in specie eẽt dicturus de seruitute aq̃, illã expresit, & nõ alias. vt ꝑ Glo. in. d. rub.

CAPVT IX.

Intellectus l. Amplius non peti. ff. rem ratam haberi.

SVMMARIVM.

1 Pactum de non agendo impedit petere in iudicio: sed pactum de non petendo, etiam extra iudiciũ.
2 Pactũ de nõ agẽdo, & de non petendo, non differũt.
3 Lex vicissim vtitur hoc modò loquendi, ne petatur, ne agatur.

QVærit Bart. in. l. si vnus. §. pactus ne peteret. col. 5. ff. de pactis, an sit aliqua differentia inter pactum de non petendo, & pactũ de non agendo. Et refert Innocentium dicẽtẽ, quòd sic. ex cuius dictis colligunt Dd maximẽ Iason, aliquot dñas. quarũ prima est, quod pactum de non agendo solum impedit petere in iudicio, sed pactum de non petendo ẽt extra iudicium. Ideò primum impedit litis contestationem, secundum verò etiam extraiudicialẽ petitionẽ. Propterea impedit solutionem recipere. l. amplius non petitur. ff. rem ratam haberi. Et ita uult hanc legem procedere tantũ in pacto de non petendo. quòd mihi nunquã placuit, cum ratio huius. l. militet in vtroque pacto. si. n. pactus fuerim ne agas, & extra iudicium receperis pecuniam, vel compensaueris, videris egisse in iudicio; quemadmodum uideris petiisse, qñ est factum ne petas. Quinimò hæc lex probat, nullam esse dñam, an dictum sit amplius non agi, an amplius non peti, quia non est simplex petitio extraiudicialis, non receptio, vel compensatio, quæ faciat hic committi stipulationẽ pęnalẽ, sed qm̃ ex his causis quis vr̃ petiisse, & in iudicio: alias non vteretur textus verbo Videri, si Videri referret se ad petitionem extraiudicialem. nã extraiudicialis petitio ante compensationem, vel receptionẽ verè præcesserat. Et† in terminis istis, ꝙ non sit aliqua dñа inter hæc pacta, vult expressè Bar. in. l. nam & postea. versic. oppo. ad primum. ff. de iureiurando. dicens utrunque litis contestationem impedire. Sed quorsum insistere in reprobandis sigillatim his differentiis? Cũ diligentius scrutando iura, quàm hactenus aliquis fecerit in hoc passu, reperiam nullam ẽ lege fieri differentiam an pactum sit ne petatur, vel ne agatur. Et primò uidemus nihil interesse inter actionem, & petitionem. nam actionis appellatione indefinitè prolata, venit etiã realis actio. l. actionis uerbo. ff de actionibus, & obligationibus. & tamen actio realis est petitio. l. actio in personam, eodem titulo. facit. §. item si in iudicio. Institutionum de exceptionibus. ibi, siue in rem, siue in personã agat. Item iura confundunt hæc verba, agens, & petitor. §. si quis agens. Institutionum de exceptionib. ibi, Si quis agens. & ibi, videatur petitor. Idem in. §. loco. fina. Institutionum de actionibus. modò petat, modò agat. Sed† non 3
eundo per mendicata suffragia, & remota, quod nulla sit differentia inter hæc pacta in indiuiduo. probat. l. iurisgentium. §. si paciscar. & l. hæred. §. filiam. & l. si vnus. §. illud. & l. si

&l.si quis crediderit.ff.de pactis, in quibus iu ribus uicissim dr, ne petatur, ne agatur. Quid plura? in eodē themate lex ꝓmiscuè his modis loquendi utitur.§.perpetuæ. & §. tpales. Institutionum.de except. l.3. de exceptionib. Gl.in §.præterea.Instit.eod.tit.l. contra iuris. §.si filius.iuncta.l.in personam,quæ uenit con tinuatiuè ad.d.§.si filius,vt per Glos. in d. l.in personam.ff.de pactis. Quo fit,ut non sit ulterius laborandum ad excogitandas rationes super his differentiis, in quibus supra modum insudant Doctores hic, & ipse alias latius tractaui,& uide c.seq.

CAPVT X.

Explicatur. l. nihil interest an ipso iure quis actionem non habeat.ff.de reg.iuris.

SVMMARIVM.

1 *Iudex potest supplere de facto, quando actio ipso iure non competit actori.*

2 *Index potest supplere in his de quibus constat sibi vt iudici in iudicio.*

3 *Differentia est an quis sit liberatus ipso iure, vel ope exceptionis.*

4 *Obligatus ipso iure, licet habeat exceptionem, dicitur esse in damno.*

BArt.in.l.si vnus.§.pactus ne peteret. ff. de pactis.col.antepenult.vers.2. not. & vers.
1 sed contra, prædicta notat Glossa, ibi,† Velle vnum. quòd quoties constat iudici, actionem ipso iure non competere actori, potest absoluere reum, etiam quòd reus nihil opponat. Secus, vbi actio competit ipso iure actori, licet elidi possit exceptione, puta pacti de nō petendo. Nam tunc ēt, ꝙ de exceptione constet iudici, in iudicio non potest supplere, nisi opponatꝰ à parte. idem Bart.in l.except.C. de ꝓb.
4 & in l.eum qui ita.§.qui ita.ff.de verb. oblig. Et quomodo possit cōstare iudici in iudicio, sine oppositione partis, declarat Bart. in d. ver sic.2.Nota & hanc differentiam, an quis sit liberatus ipso iure, vel ope exceptionis, tāquam magistralem sequuntur communiter Doctores. Paulus de Castro in l.licet.C. de iudic. Iason in §.in bonæ fidei.col. f. Institutionum de actionibus. Angelus, & Portius in §.omnis.Institutionum. de verborum obligationibus. Decius in l.non videtur.ff.de reg. iur. Verum mihi non uidetur tuta. si quidem conclusio illa, ut quando competit actio contra quam obstat exceptio, quòd iudex non possit supplere nisi parte opponente, etiam si de ea constet in iudicio, limitatur, nisi cōstet iudici ex actis de exceptione: quia tunc supplere potest, parte non opponente. Angelus in d.§.pactus. Paulus de Castro, & Moderni in l. testa. ff. si cert. petatur. Decius d.l. non videtur. Fel. in rubr. extra, de exce. colum.2. Sed † idem est, quando 2
actio ipso iure non competit. nam iudex ita demum supplere potest, si in iudicio sibi constet actorem actione carere, vt per Bartolum in.d.§.pactus. & Gloss. quam ibi communiter sequuntur Doctores, in l.vbi pactus. C.de pactis. Aliàs si extrinsecus hoc sibi constaret, non procederet hoc dictum: quia ut sibi, non ut iudici constaret, contra not. in l.illicitas. §. veritas.ff.de officio præsi. Vnde videtur, hanc differentiam non militare. Et hoc est fortè ꝙ voluit hic Iurisconsultus, dum inquit. Nihil interest ipso iure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur. Durium tamen uidetur, hæc inter se non differre. Ideo 3
considerabam, an dici posset, drīam in hoc cōsistere, quòd quando quis est liberatus ipso iure, siue ex actis, siue ex partis oppositione, in iudicio constet iudici actorem carere actione, iudex eū reiicere potest, quia sine actione nemo experiꝉ.l.si pupilli.§.videamus.ff. de negociis gestis. Sed qñ est liberatus ope exceptionis, siue ex actis, siue ex partis oppositione constet de exceptione, non poterit iudex reiicere actorē, quia hēt actionē, licet elidibilē per exceptionem. & sic fiet processus ꝯm qualitatem exceptionis, vt per Alexandrum. in. d l. eum qui ita.§.qui ita. & Bart. in.d.l.exceptionem. C.de probationibus. & si exceptio erat, puta pacti de non petendo, & fuerit probata, iudex absoluet reum. Sed inquies tu, quid interest ipsius rei, an iudex reiiciat actorem à principio, an ipsū reū postea absoluat? hæc.n.est differentia facti, non utilitatis. Ad hoc rñdeo, magis interesse rei actorem reiici, quàm agitari iudicium, nā antequam feratur sentētia absolutoria, multa pñt contingere, & testiū subornationes, & falsitates, item dispēdia, auocatio à rebus suis: quæ oīa ita considerantur à lege, vt per hæc & similia det in integrū restitutionē minori, & in his reputet cōsistere maximū interesse.l. minoribus uigintiquinque annis. ff.de minoribus. Et iō dicebat Glossa. in.l.metum.§.sed quòd Prætor.ff.quòd metus caussa

quod

4 quod ille, qui obligatus est ipso iure, licet hêat exceptionem, tñ pôt dici in damno. & ibi eam notat Angelus. refert & sequitur Decius. d. l. non videtur. Non obstat hæc. l. quę dicit nihil interesse, nam est intelligēda, vt nihil intersit, postquam exceptio probata est, nã tunc pronuntiatur pro reo, & fertur sententia absolutoria, & in effectu nihil interest an actio non competierit, an per exceptionem fuerit infirmata. secus, pendente iudicio, iuxta supradicta.

CAPUT XI.

Sententia. l. 1. C. de edendo.

SUMMARIUM

1 *Libellus est necessarius intentato officio iudicis, quādo requiritur causa cognitio.*

2 *Actio, & officium iudicis in pluribus differunt.*

3 *Editio actorum, siue instrumentorum fit officio iudicis nobili.*

4 *Interesse in materia editionis debet probari per veras probationes.*

5 *Verba legis si dirigantur ad partem, non propterea inferunt necessario competere actionem.*

EST controuersia nō modica hic inter Gl. & Dd. An quis cogatur edere officio iudicis, uel iure actionis. Super qua difficultate multa dicuntur, & latisime insistunt Moderni, nec immeritò, cum ex hoc maxima vtilitas resultet. Nam quando competit actio datus libellus. Autenti. offeratur. Cod. de litis contesta. Secus, quando competit officium iudicis, quia sufficit summaria petitio. Gl. in rub. de interrogator. act. Et ita vult hic Ripa, sed decipitur, nec differentia ista est uera in materia nostra. nam quoties intentato officio iudicis, requiritur causæ cognitio, tunc libellus est
1 † necessarius, sicut in actione: vt est doctrina Bartoli cōmuniter approbata, in. l. nec quicquam. §. vbi decretum. ff. de officio procōsul. & legati. Sed hic requiritur causæ cognitio, vt hac. & l. si quis ex argentar. §. Prætor. ff. eodē. Ergò, & cætera. Est benè dria in libello circa
2 aliud, s. circa conclusionem, qm̄ in actione cōcluditur partem teneri ad aliquid dandum, uel faciendum, sed in officio iudicis concluditur, quòd iudex debeat facere, ut posit, id ꝙ petitur, non autem quod pars teneatur, ut per Bartolum in. l. 1. ff. de iurisdictione omniū iudicum. columna tertia. & ibi habes alias drias inter actionem, & officium iudicis, quas pôt per te uidere. Et latius explicant Moderni hic. Quantum verò attinet ad prædictam difficultatem, communis est sententia Doctorum, ꝙ editio fiat officio iudicis nobili, vt hac. l. ibi, ad 3
officium iudicis pertinere, & cætera. Sed si nō edatur, tunc competit actio in factum ad interesse. l. si quis ex argentar. §. ex hoc edicto. ff. eod. Alexander tamen hic, & alij nonnulli tenuerunt contra communem, aliquibus fundamentis, vt principaliter fiat editio virtute actionis. Sed à communi existimarem non esse recedendum, quamuis per alios non benè firmetur, pro qua primo facit. l. quædam. ff. eodem. ibi, Non cogetur à Prætore metui pœnæ actionis in factum, &c. Præsupponit itaq; textus iussum iudicis præcedentem, ut edatur cui iussui pareatur metu pœnæ actionis in factum: i. quia si non pareatur, datur actio in factum ad interesse. Confirmatur hæc inductio ex. d. §. & ex hoc edicto. & i. l. ubi exigit. ff. eo. inqt Iurisc. Is autem qui in hoc edictum inciderit, id pstat quod interfuit mea eas rationes edi, cū decerneretur a Pretore. Ecce ꝙ prius præcesserat decretum prætoris: cui si non pareatur, inciditur in edictum, & datur actio in factum ad interesse, in quo attenditur tps decreti, non tempus quo non paret. Secundò, in hic daretur actio in factum, esset quis obligatus ad factum, & non faciendo succederet obligatio ad interesse. l. si quis ab alio. §. j. ff. de re iudicata. traditur in l. stipulationes non diuiduntur. ff. de verbor. obligat. & ita posset tunc probari tale interesse per iuramentum in litem. l. 4. §. sed & si quis. & ibi nota. ff. finium regundorum. & per Bart. in l. in actionibus. ff. de in litem iurando. Sed in materia ista debet probari interesset per veras probationes. l. ar 4
gentarius. §. cum autem. ff. eodem. vbi Bartol. Ergò nō competit actio, sed officium iudicis, in quo nō iuratur in litem. l. harum actionū. & ibi Glossa fin. ff. serui. vendice. & ad hoc nō potest responderi. Tertiò omnia interdicta sunt personalia, in rem scripta, l. 1. §. interdicta omnia. ff. de interdictis. & sunt stricti iuris, quia non enumerantur in §. actionum. Institutionum. de actionibus. & sic ad hæredes transeunt, ita vt vnusquisque pro portione hęreditaria teneatur, sicut in cæteris actionibus stricti iuris. l. si tibi hō §. si fundus. ff. de leg. 1. sed in materia nostra, ille solus hæres tenetur, qui

qui habet facultatem restituendi, d.l. si quis ex argentar. §. cogentur: ff. eod. Ergo non datur actio. Et per hanc rationem dixit Bartolus. dari officiũ iudicis, in l. 4. §. Cato. in 3. opposit. ff. de verb. oblig. Non obstant adducta contra commun. nam facile potest rñderi, vt per Decium hic, & in c. 1. extra de probat. inter cætera nõ obstat quod dicit Alexander, verba edicta referri ad partem. l. prætor. in princ. ff. eod. Ergo datur actio. Gl. in l. si soror. C. de collat. doctri. Bart. in l. 1. ff. de condic. ex l. Nam primo potest responderi, quod alibi ad iudicem referuntur. d. l. si quis ex argentar. §. Prætor ait. ibi edi iubebo. & expresius hac. l. nostra. & l. seq. Vel secundò quod doctrina Bart. in d. l. 1. de cõdic. ex. l. non est tuta, vt ibi per Iason. col. 4. &
5 vltra eũ facit. l. 2. C. si ex falsis instrument. †ubi verba diriguntur ad partem, ibi, de causa audiuntur. & tamen in terminis illius. l. competit restitutio in integrum, officio iudicis. l. diuus. ff. de re iudica. vbi nota. Non obstat. l. 1. §. pen. ff. ad exhiben. vt per Socinum hic. Cætera dic. vt per Modernos: satis sit, præter alios firmasse communem, solidissimis fundamentis.

CAPVT XII.

Explicatio. l. 2. C. de edend.

SVMMARIVM.

1 Dictio, tam solet adiungi casui magis dubitabili.
2 Acta criminalia an æque edantur sicut ciuilia.
3 Dictione tã, & quàm, abutitur aliquãdo legislator.
4 Dictio, tam potest stare repetitiuè, non solum comparatiuè.
5 Ratio potest esse similis dicto ut aliquid addatur.

Dicitur in hoc textu, quod acta tam criminalia, quàm ciuilia exhiberi debent inspicieda: & ita presupponitur, æque edi acta criminalia, quàm ciuilia. cum secundum Grammaticos, & Dialecticos, quando duo æquiparantur per dictionem tam† & quàm, dictio tã, adiun-
1 gitur casui magis dubitabili. vt si quis dixerit, Tam currit Petrus, quàm seruus, & tam Deus diligit peccatores, quàm iustos: nam magis dubium est, quòd diligat peccatores. Et tamen in iure disponitur contrarium, vt facilius acta ciuilia, quàm criminalia edantur. l. 2. §. item diui. ff. de iure fisci. Hanc difficultatem mouet Lancelotus, Decius, & reliquis cogitandnm Modern. Taurinen. animaduertunt ad dicta Lanceloti, sed leuiter pertranseunt. Ego verò considerabam posse resolui hanc dubitationem, altero de duobus modis. Primò, vt distinguamus: aut quis petit edi sibi acta criminalia à tertio, seu à notario, nõ autem ab aduersarios & tunc textus noster procedit, quòd facilius acta criminalia, quàm ciuilia eduntur: ex quo vnicuique cuius interest edi debent. † Sed in- 2
terest vniuscuiusque ratione publicæ utilitatis, ne delicta remanent impunita. l. ita vulnerati ff ad l. Aquil. Quæ quidem causa est fauorabilis, vt notat Bartolus, & alij, in l. 1. ff. soluto matr. ideò extendenda. vt per eundem Bartolum in. l. quemadmodum. ff. de agric. & censit. l. 1b. 11. C. aut petuntur ab aduersario, & tũc procedat. d. l. 2. §. item diui. Vel secundo possumus dicere, quòd Iurisconsulti & Imperatores nõ sunt secuti normam † Grammaticorũ, 3
& Dialecticorum, & eorum terminis aliquando abutuntur, vt uidemus passim in generibus & speciebus, iuxta nota. in l. leg. generaliter. de leg. 1. Et not. Gl & Doctores in l. 2. §. 1. ff. si certum petatur, vbi dixi. & sic in proposito abutitur dictione tam & quàm Imperator, in §. fi. Institutionum. qui testament. tuto. dari possint. vbi si testator dederit tutorem filiis posthumis, tam posthumis, quàm cæteris videdisse: & tñ de posthumis erat minus dubium, cũ essent expressè nominati, ad idem l. si quis ita. ff. de testamentis tutel. Vbi si testator dederit tutorem filiis, cẽsetur tam filiis, quàm filiabus dedisse. Considerabis tñ, an in his iuribus, & similibus, dictio Tam, magis stet repetitiuè, quàm comparatiuè: id est, quod † Iuriscõsultus repetat id quod clarè & expresse supra dixerat, ut aliud addat de quo erat magis dubium: sicut 4
dicimus, quod ratio non debet esse similis dicto. l. fi. ff. de off. procur. Cęsar. & tamen admittitur, vt sit similis, ea ratione vt aliquid addatur. Iason. d. l. fin. & dixi in d. l. 2. § 1. si certum petatur. ubi ita intellexi illum textum, & declaraui in uersic. quoniam earum, in quo ratio erat similis dicto.

CAPVT XIII.

Intellectus. l. si gratuitam. ff. de præscr. verb.

SVMMARIVM.

1 Commodatum, & precarium quomodo differant.
2 Precarium dicitur etiam, si res detur utenda ad tempus, & usum determinatum.
3 Lex in dubio debet intelligi, vt conueniat rubricæ illius tituli, sub quo est situata.

Actio

4 *Actio praescriptis verbis est stricti iuris, praeterquã in vno casu.*

5 *Comparatiuum aliquando ponitur electiuè.*

BArtolus, & Dd. in l. 2. in princ ff. si cer. pe. tractant, quõ cognoscatur vnus contractus ab alio, ponendo eorum drias. Et inter cę
1 tera volunt, † cõmodatum differre à precario: φ commodatum detur ad vsum, tempusque determinatum, secus precarium. l. Lucius. ff. de don. Secundum φ eam intelligit Barto. in l. Aquilius, in prima opp. ff eod. tit. de don. & in l. 1. de precario. & in l. commodato. §. sicut. ff. commodati. Quæ dria mihi non placuit, legẽdo d. l. 2. & confunditur ex l. in rebus. §. fi. cũ l. seq. & ibi Gl. not. in verbo, rogauit. ff. de precario. vbi ẽt ad tps determinatum potest fieri precarium, & ad vsum determinatum. d. l. Lucius. Ideò sum sequutus Decium in l. contractus. ff. de reg. iur. vt requiratur expresse dici
2 φ sit † precarium, vel verba æquipollentia, aliàs non erit precarium, & allegat Consilium primum Ang. qui vult φ in dubio non censeatur facta concessio ad beneplacitum. Sed quid in dubio, si res data sit vtenda gratuitò, an sit precarium, an commodatum? Alij voluerunt, vt sit contractus innominatus, per hanc l. dum inqt Iurisconsultus, sed vtilius, & cætera. quasi quod recedat à snia Iuliani. Alij, quod sit cõmodatum, per hanc eandem l. quoniam Iurisconsultus non negat esse commodatum, quãuis dicat vtilius esse agere præscriptis verbis †.
3 Mihi placet, vt sit contractus innominatus, ratione tituli sub quo est lex situata, vt faciat ad titulum. l. Imperatoris. ff. de in diem adiecti. Et quoties dubitatur de intellectu alicuius legis, ille sensus est accipiendus, qui conuenit rubricæ illius tituli, vt tradit Antonius de Butr. in procem. decretal. §. sane per nota. in cap. cũ monasterium, de electio. Secundò, quia si esset commodatum, non posset procedere. φ hic dr, vtilius esse agere præscriptis verbis, quàm commodati, quia actio commodati est bonæ
4 fidei, & præscriptis verbis stricti iuris †, in casu l. nostræ. nam solum est bonæfidei in contractu Do, vt des. Glossa in §. actionum. in ver. ex permutatione. Institutionum. de action. Sed multò vtilius est habere actionem bonæfidei, q̃ stricti iuris, vt patet ex notatis amplissimè p Glossam, & Doctores in d. §. actionum. Tertiò, quia actio præscriptis verbis non cõcurrit cum alia. l. quoties. hoc quinto titulo, nec hẽt locum in contractib. nominatis. l. 3. supra eo. & ita in terminis huius legis vult Bar. in l. j. §. 1. in secunda oppositio. ff. cõmodati. Non obstat hic textus inductus, vt per alios in comparatiuo vtilius; Nam rñdebo, nullo † modo hoc ver- 5
bũ stare posse comparatiuè, per rationem pro ximè dictam. Stabit itaq; electiuè, quasi φ Iurisconsultus recedat ab opinione Iuliani. Nec hoc mirum est, cum similiter ponatur tale verbum vtilius electiuè in l. rogasti, infra eo. & facit l. 2. §. 1. ff. si cer. pet. vbi ẽt dictio magis stat electiuè, secundum communem sententiam, licet in hoc tenuerim contra communem, suprà lib. 1. cap. 4.

CAPVT XIIII.

Sententia. l. ei apud quem. ff. depositi.

SVMMARIVM.

1 *Iuramentum in litem non defertur, in actionibus bonæ fidei contrarijs.*

2 *Contraria actione condemnatus, non efficitur infamis.*

3 *Contraria actio, & directa sunt eiusdem naturæ.*

4 *Contraria actio semper datur ad interesse, & commodum pecuniarium.*

5 *Iuramentum in litem affectionis, non præstatur super rebus in quibus non cadit affectio.*

6 *Consequentia non est bona, agitur de fide rupta, ergo iuratur in litem.*

IN actionibus contrarijs bonę fidei † in item non iuratur, vt hac lege Alex. consil. 2. 4. 7. 1
vol. limitat, nisi in contraria actione ageretur de pfidia, & fide rupta, quia tunc queadmodũ indirecta, & ita in contraria prę̃staretur tale iurm. Exẽplum poni potest in l. si pignore. §. si post. ff. de pignora. acti. & ibi Glo. in verb. tenetur, hoc firmat. Facit secundum eam, quòd cõdemnatus actione cõtraria, nõ efficit infamis: quia in contraria actione de perfidia nõ tradatur. l. furti. §. fi. ff. de his qui notantur infam. & tñ si in contraria actione † cõtingat tractari de 2
perfidia, efficietur condẽnatus infamis. d. l. furti. §. mandat. & hanc limitationem sequuntur communiter Dd. in l. in rem actio. in Glo. bonæfidei. ff. de in litem iurand. Per hunc text. à contrario sensu, ego crediderim, quantum ad hoc iurm nihil referre, an actio esset cõtraria, vel directa. † Idem. n. est de vtraque iudicium: 3
nam sunt bonæfidei. Gl. in §. actionum. Institutionum. de actio. utraque est principalis. l. in commo-

commodato.§.1.ff.commodati.& in vtraque admittitur cōpensatio.l.in rebus.§.quod aut. eod.tit.Sed alia ratione,prædictam limit. non posse procedere, & indistinctè sequendā conclusionem text.nostri, vt in contrariis actionibus in litem non iuretur.cum hæc.l.generaliter,& indistinctè loquatur.Igitur non est à nobis distinguenda.l.de precio. de publici. cū si-
4 mil.† Secunda ratione,de qua in text. quia nō agitur de perfidia in actione contraria,sed de indemnitate, idest, de interesse,& commodo pecuniario. nam in actione contraria semper agitur de commodo pecuniario, puta quod quis fecit impensas, vel cibaria præstitit in re cōmodata,deposita,pignorata,&c. l.in rebus. §.pñt.ff.cōmodati.l.actione.& l. ꝙ priuilegiū. ff.depositi,l.tutor.§.qui contrariam:& d.l. si pignore.§.si post.& ibi Gl.de pign.acti.Facit.l. quid ergo.propè fi.vers.deducuntur.ff.de cōtrario.iud.tutel. cum multis quæ in hoc proposito possent cumulari, in quo non cadit affectio.l.nummis.supra eodem.Cum ergo cesset istud requisitum,s.vt res sit talis,in qua cadat affectio,non pt in litem iurari de affectio-
5 ne.† Bart.in d.l.rem actio.col.2. Non obstant in contrarium adducta: & primo ordine retrogrado procedendo.hæc.l.à contrario sensu. Quia Dd.non benè arguunt, cum sumant argumentum ab una parte rationis positæ ꝑ Iurisconsultū hic,non à tota ratione. inquiūt enim, in contrariis actionibus non iuratur in litem,quia de fide rupta non agitur.Ergo si de fide rupta ageretur,iuraretur. Sed hæc consequentia non procedit, non modo in contrariis,sed nec indirectis,ut uideri potest in.l.nūmis.supra eodem.vbi agebatur directa, & de fide rupta,& tamen non iuratur in litem de affectione. Et ratio est,quia requiritur aliud, q̃ perfidia,s.natura rei supra qua cadat affectio. Et hoc est quòd sensit Iurisconsultus hic,dum subdit, sed de indemnitate eius qui depositū susceperit,&c.Non obstat.l.furti.§. mandati. qa materia illius tituli est multum diuersa à materia tituli nostri. nā ibi sufficit sola perfidia, vt condemnatus efficiatur infamis,quę potest cadere in actione contraria: hic ultra perfidiā alia requiruntur, ut per Bartolum in. d. l. in actionibus.ff.de in litem iurando.col.2.& ibi Dd. Non obstat.l.si pignore.§.si post.nā posset negari ibi agi actione contraria.vt per Dec. in d.l.in actionibus.col.5.Et certè mirum est, quomodo ibi respectu rei locatę,aut datæ precario,competat pignoraticia,cum & respectu rei & interesse possit dari actio locati, vel actio in factum. Verum quia communis est qđ detur pignoraticia, respondeo illam pignoraticiam dari ad interesse,ut ibi per Gl. & omnes,in quo non potest cadere affectio. Igitur iuramentum in litem,affectionis cessabit, contra Glossam,ibi.

CAPVT XV.

Explicatio.l.1.§.per seruum. ff. de successo. edi.

SVMMARIVM.

1 *Bonorum possessio dicitur delata filio,non patri, quando filius est hæres institutus.*

2 *Dominus an possit bonorum possessionem sibi delatam repudiare per seruum.*

3 *Potest quis repudiare bonorum possessionem suam, non alienam.*

4 *Seruum effici posse sui iuris,nō est spes probabilis.*

Notant communiter Doctores in l. 1.C. qui admitti.per illum text.in princ.qđ licet bonorum possessio acquiratur patri per filium, sicut hęreditas, tamen dicitur delata filio,non patri,quando filius est institutus, vel seruus.& scire cui dicatur delata, est maxima vtilitas,ut ibi per eos. Tamen hoc videtur mirabile,cum ita acquiratur patri,& domino,vt nec momento resideat apud filium,vel seruū. l.placet.ff.de acq. hæredita.Idem aliqui uolunt,quòd iura dicētia,esse seruo, vel filio delatam,exponantur, idest,patri,& domino delatam per seruum. Et pro hac expositione adducunt hunc textum.in quo seruus erat institutus,vt per Glossellam hic in verbo:Seruū. & tamen dicitur, Per seruum delatam bonorum possessionem, dominus repudiare potest. Multi tuendo communem opinionem constituunt differentiam inter filium, & seruum, quę tamen confunditur ex notatis per modernos in d.l.1.vbi latè dixi.& ideo sequēdo communia, quod dicatur delata filio, & seruo instituto. Ad hunc.§.potest primo responderi,ut per Salic.in l.2.C.de repudian.bonorum possessione.quem sequitur ibi Iason. & in l.legatum.ff. de legat. 1. quòd in hoc. §. non erat seruus institutus, sed dominus. & quęrebatur,nunquid dominus bonorum possessionem sibi delatam posit per seruum repudiare,

pudiare,

pudiare, ita ut uerbum, seruum non determinet uerbum delatam, sed uerbum repudiare: & fiat punctus post verbum, per seruũ, & quã uis Alexander in d.l.2. reprehendat, tamen Iason. tuetur, & ponit rationem dubitandi ad hunc casum, quæ fuit eadem quæ in l. seruus. ff. de bon. poss. Et mihi placet hic intellectus, qui suadetur ex præcedētibus, & sequentibus, in quibus tractatur quomodo suam, vel alie-
3 nam bonorum possessionem† quis repudiet. Considerabam ulterius etiam tenendo, quòd in hoc. §. esset seruus institutus, nihilominus adhuc probari seruo esse delatam bonorum possessionem, non autem domino: siquidem in §. superiori dr̃, quod quis potest repudiare bonorum possessionem, suam, non alienam, idest, sibi, non alteri delatam. Et ideo quærit, quid de tutore, & procuratore, an repudiare possint bonorum possessionem domino, vel pupillo delatam. Sed si diceremus, bonorum possessionem quãdo seruus est institutus, delatam domino; quę ratio dubitandi esset? an dominus posset repudiare? certè nulla, quia esset sua bonorum possessio, s. domini. & sup. §. prox. dictum est, vnusquisque suam bonorũ possessionem repudiare potest. Ratio igitur dubitandi fuit, quoniam dr̃ delata seruo, vnde dominus videbatur repudiare bonorum possessionem alienam. ratio decidendi fuit, vt dominus possit repudiare, quòd omnino domi-
4 nus est eam habiturus. † Nec obstat quod seruus possit effici sui iuris, quia ista non est spes probabilis, vt in proposito nostro dicit Bart. in. l. is qui hęres. §. fi. prope fi. ff. de acq. hæred. Vel aliter dici potest, ut hic. §. loquatur de alia delatione, quàm. d l.1. C. qui admitti. Nam potest delatio dupliciter considerari, qnando seruus est institutus. Primò, pro vt defertur ex testamenti ipsi instituto. l. delata. ff. de verborũ significationibus & de hac loquitnr. d. l. 1. Secundò, pro ut defertur per seruum domino. & istud est, quando seruus agnouit bonorum possessionẽ, & de hac loquitur noster textus. Hic ergo seruus iam agnouerat, & ita per seruum erat domino delata bonorum possessio, qui poterat eam acquirere ratam, habendo agnitionem. l. qui in aliena. ff. de acq. hæredit. Fuit dubitatum, an dominus possit repudiare talem bonorum possessionem, delatam sibi per seruum, qui agnouerat. Et ratio dubitandi, & decidendi pòtuit esse, ut in simili, in l. q in aliena. & in l. seruo inuito. ff. ad Trebell & tradit Paul. & Iason. in d. l. 1. C. qui admitti in principio. nam quamuis quicquid acquirit seruus, acquirat domino, ita ut nec momento resideat apud seruum, d. l. placet. ff. de acq. hæredita. & sic uidebatur non posse repudiare: hoc tamen intelligitur reuocabiliter, quia potest dominus repudiare, & ratum non habere. Ex his constat, hunc. §. nihil officere communi opinioni Dd. in d. l. j. Vide etiam capit. sequent.

CAPVT XVI.

Intellectus. l. delata. ff. de uerborum significatio.

SVMMARIVM.

1 *Delata propriè hæreditas, vel bonorum possessio dicitur, quando quis remoto quolibet impedimento potest eam adire, vel agnoscere.*

2 *Delata hæreditas dicitur respectu hæreditatis, non personæ hæredis.*

3 *Legitimus hæres institutus renuncians hæreditati, non amittit testamẽtariam quam ignorabat: nõ amittit legitimam quia nondum erat delata*

POstquam uidimus præcedenti capite, cui dicatur bonorũ possessio delata, opportunè hic subiiciendum est qñ dicatur delata. Et Doctores in d. l. 1. C. qui admitti, uidentur se resoluere, q̃ ꝓpriè dicatur delata hr̃ditas, vel bonorum possessio, quãdo quis remoto quolibet impedimento p̃t eam adire, vel agnoscere, hac l. nostra. Largè aũt dr̃, & impropriè delata, qñ purè defertur, subest tñ aliquod impedimentum ex persona hr̃dis, puta ignorantia, vt non possit adire, iuxta not. per Bart. in l. is potest. ff. de acqu. hær. Ex quo infertur ad statuta facientia mentionem de hæreditate delata, quõ debeant intelligi, vt ibi per Dd. qui multa in hoc articulo scribunt. Sed ut paucis veritas habeatur, ꝓmitto q̃ hæreditas, uel bonorum possessio duobus modis consideratur delata. Primò, prout defertur à lege, uel ex testamento agnatis, cognatis, &c. l. legem obue. ff. de uerb. sign. l. unica. ff. vt ex legib. uel senatusconsultis, in fi. Et hoc modo indistinctè dicitur hæreditas delata, & de hac nihil ad nos. Secundo modo consideratur delata, habita respectu ad acquisitionem, & successionem, vt s. quis possit eã acquirere, vel trãsmittere, &c. 1

2 & hoc casu procedit quęstio † Doctorum: Quam recenserem et propriè dici delatã, quæ purè delata sit, & si subsit aliquod impedimētũ ex psona hæredis, & per pñs statutum intelligi in hmōi delatione. & tota difficultas consistit in intellectu huius. l. delata. q̄ Doctores cōiter intelligunt, ut hæreditas dicatur delata, quàm quis potest adire. Et si hic sensus haberet locum, vtiq; sequeretur, non dici delata qñ subest aliquod impedimentũ ex persona hæredis. Verum aliter est l. nostra intelligēda, ut. s. loquatur de potentia respectu hæreditatis, non personæ hæredis, ut latius declarabo. inquit. n. I. C. Delata hæreditas intelligitur q̄ quis adeundo posset consequi: i. si adiret. Præsupponit itaq; text. potentiam in adeunte, sed in hæreditate posse dari impotentiam, puta quod esset data sub conditione. Licet itaque quis esset liber omni impedimento, si hæreditas sit data sub conditione, non dicitur delata. E conuerso si quis habeat aliquod impedimentum, tñ purè hæreditas data sit, dicetur delata, quia respectu hæreditatis, nihil obstat quò minus siquis adiret, posset eam cōsequi. Et hoc est quòd uoluit iste textus. quæ declaratio sumitur ex l. is qui hæres. ff. de acq. hær. in Glo. hic allegat. vbi dr, ꝙ legitima hęreditas delata pōt repudiari, si in ea causa sit hæreditas, ut possit adiri: & ita consideratur potētia respectu hæreditatis. Sequitur postea in eod. tex. cæterum si sub cōditione, &c. quasi dicat, tunc non dici delatam, facit etiam l. nec is. §. j. in fi. ff. eod. tit. de acq. hær. vbi legitimus hæres erat quoq; institutus, sciebat se esse legitimũ hæredem, & testatorem mortuum, ignorabat tñ se esse institutum: si renunciat hæreditati, non amittit testamētariam, quam ignorabat: non amittit legitimam, quia nondũ erat dela-
3 ta. Et rō quia re non esset delata, est, quia quandiu potest hic locum ex testō, non petitur ab intestato. l. quandiu pōt, eod. tit. An ergò dicat delata hæreditas, uel non, consideratur impotentia respectu hæreditatis, non personę. Idē probatur in l. ventre. eod. tit. in princ. ubi instituto. l. qui ex se est habilis, non dicitur delata hęreditas. Ratio, quia venter erat pręteritus, & instituti exspectant pręteritos. l. 2. Codic. de bonorum possess. secun. tabul. facit etiam l. Pantonius, illo met titulo, de acquirend. hæredit. Dicamus itaque, hęreditas delata dicitur, quę potest adiri, non quam quis potest adire.

CAPVT XVII.

Intellectus. l. Titia. §. fi. ff. de manumiss. testament.

SVMMARIVM.

1 *Argumentum à contrario sensu potest sumi ex verbis negatiuis, uel priuatiuis.*

2 *Mulier damnata de adulterio, non potest dicere testimonium.*

3 *Priuatio large loquendo, aliquando non præsupponit habitum.*

4 *Actus non debent operari vltra intentionem agentium.*

IN tractatu argumēti à cōtrario sensu, † quē latißimè explicant Doctores, in l. j. ff. de off. eius. refricatur in dubiũ, an sumi possit argm̃ à contrario sensu, ex verbis negatiuis uel priuatiuis. Et Bald. in l. 2. C. de conditio. insert. tenuit, quod non per hanc. l. ubi ex illis uerbis: Nisi diligenter excusseris, liber ne esto, nō sequitur ergò Excusśis, liber esto. Alex. & Dec. ibi cōtrarium uoluerunt, quòd immò sumi possit. † Et hęc pars contra cōem mihi satisfacit per l. ex eo. ff. de testib. & l. qui testamento. §. mulier. ff. de testam. ubi lex Iulia prohibebat mulierem damnatam de adulterio testimonium dicere. & ex eo. colligitur ibi argumentum, ꝙ non damnata potest esse testis. Facit etiam tex. in c. cum apostolica. in fin. ext. de his quæ fiunt à prælatis sine consensu capituli. Non obst. hæc l. fi. nam quamuis multifariã rñdeant Dd. in d. l. 1. & Dñs meus Alc. lib. 5. Paradox. c. 4. dicam & ipse quid sentiam. Et considerandum est, quod intellectus cōis ad hunc tex. non vr̃ posse procedere, quia præsupponunt Doctores, quod hic tractetur de potētia, vt ipsi dicunt, essendi liberum, vt illa verba, Liber ne esto, intelligantur, i. liber esse non possis. Sed hoc est contra textum hunc in fi. vbi apparet expresśe tractari de datione, & ademptione, quo ad actum, non quo ad potentiam, dum habetur ex verbis, quæ proponerentur, libertatem potius adimi, quam dari. Non obstat, ꝙ cum actu non esset data libertas, nō poterat tractari de edeptione actuali, cum priuatio præsupponat habitum. l. decem. ff. de verb. obligatio. nam respondeo, quòd priuatio præ-

supponit habitum propriè loquendo. Sed largo modo datur etiam priuatio, ubi non fit habitus. nam & perdere quis dicitur quod nunquam habuit, c. consi. 17. distin. in princ. & ibi Glo. Faciunt latius notata per Dec. in l. non videtur rem amittere, ff. de reg. iur. Non igitur non competit libertas, quia non possit colligi argumentum a contrario sensu: sed quoniam cum testator dixit, Nisi diligenter Onesiphore rationes excusseris liber ne esto, uoluit adimere libertatem, ut inquit I.C. ideò inducta ad diminutionem non debent operari argm,
4 & actus non debent †operari ultra intentionē agentium. l. non omnis. ff. si certum pet. Non obstat. l. si legatum purè, & l. legata inutiliter. ff. de adimend. leg. vbi inducta ad diminutionem operantur augmentum, per argumentū à contrario sensu: quia replicatur, ibi non deberi legatum, uirtute argumenti à contrario sensu, resultantis ex ademptione, sed uirtute primi legati puri. Unde si in illis legibus nō esset legatum primum purum, utique non deberetur legatum, sicut nec hic: & vid. in cap. sequenti.

CAPVT XVIII.

Explicatur. l. Ex facto. la. 2. ff. de hæredibus instit.

SVMMARIVM.

1 *Lex habens diuersos intellectus, non valet ad decisionem.*

2 *Conditio non censetur disponere.*

3 *Institutio sine parte, censetur data pars vacans.*

4 *Substitutio vulgaris expirat adita hæreditate.*

5 *Circuitus verborum aliquando admittitur.*

Dixi in præcedenti capite, argumentum à contrario sensu locū non habere in uerbis negatiuis, secundum Bald. in l. 2. C. de cōndit. infert allegātem tex. in l. Titia. §. fi. ff. de manumiss. testam. Tenui tamen contrarium, & ostendi. d. §. fi. nihil facere. Nūc autem denuo adducitur pro eadem opinione Baldi hic tex. in l. ex facto. ubi per illa uerba, si mihi Seius hæres non erit: quæ sunt negatiua, non censetur à contrario sensu Seius hæres institutus, quem alias testator non instituerat, vt possit occupare portionem uacantē. Verum sequendo ea de quibus supra ad hunc tex. potest multifariam responderi. †primò quod legitur di-
1 uersis modis secundum diuersitatem litteræ, ideo non dēt fieri super eo fundamētum. iux. notata per Bar. in l. in ambiguo. ff. de reb. dub.
†Secundo, ut p Alex. in l. j. ff. de off. eius: quod 2
illa uerba, si Seius hæres non erit, sunt conditionalia, i. Seius positus est in cōditione, & de positis in conditione non censetur dispositū. l. si quis sub conditione dandorum decem. ff. quis omissa causa. test. vnde cum de eo dispositum non sit, non potest sumi argumentum à contrario sensu, ut admittatur. Sed audi tertio, quoniam hic text. non meruit allegari in hoc proposito, & Doctores torquent se in eo quod non fuit necessarium, s. ad inuestigandā rationem, quare hic. Seius non possit occupare portionem vacantem, cum I.C. eam ponat, dum inquit, Seium nō admitti: quia huic pars esset data, quæ nulla esset, punctus solum est bene intelligere dictam rationem. Et pro figuratione casus secūdum communem litteram, sciendum est, quod testator hic pluribus, uel vno instituto, reliquerat portionem hæreditatis vacantem, de qua non disposuerat: postea subiecit, si mihi Seius hæres non erit, Sempronius hæres esto: & ille Seius non erat aliter institutus: fuit dubitatum, an ex istis uerbis Seius videretur institutus, & portionem vacātem occupare possit, quia instituto sine parte censetur data pars vacans, §. sed si plures. in fi. Instit. de hæred. instit. Deciditur, quod non. Et 3
ratio est, quia huic esset pars data quæ nulla esset, intellige huic, i. Sempronio: non autem huic, i. Seio, ut aliqui voluerunt. & quod relatio fieri debeat ad Semproniū, apparet ex verbis tex. vbi cum uoluit intelligere de Seio, dixit I.C. an hic Seius. Item referēdo ad Seium, hęc ratio esset absona, & cōtra iuris terminos. nā si censeretur vocatus Seius, non diceretur ipsi pars data quę nulla esset. Imò esset aliqua, quia vocaretur ad portionem vacantem. d. §. sed si plures. & l. item quod. ff. eo. Inquies modo, referendo hæc uerba ad Semproniū, quō applicatur ratio ad casum propositum? Dic, q cum testator aliter nō instituisset Seiū, sed dixit, si Seius hæres non erit, Sempronius hæres esto: eius uoluntas fuit conferre portionem vacantem in Sempronium, quē hęredem instituit expresse, non in Seium: quem si uoluisset, utique sciuisset dispositiuè instituere. Propterea si diceremus Seium admitti, cēseretur data pars Sempronio, quæ nulla esset. quomodo nulla? quia per acceptationem Seij expiraret 4
vulga-

vulgaris substitutio. de qua in tex. l. post aditã. C. de impuber. & aliis substit. & Sempronius reperiretur sine parte, contra uoluntatem testatoris. Et si dixeris, si mens testatoris erat cõferre partem uacantem in Semproniũ, quorsum uti hoc circuitu verborum? †Respõdeo, hoc non esse nouum. nam mirabiles reperiũtur conditiones sæpe adijci à testatoribus cõpendiosius pro arbitrio, ubi potuissent paucioribus rem expedire, vt facile potes dispicere in titulo, de conditio. & demonstra. & in titulo, de condition. institutio. maxime in l. institutio, & in alijs partibus Iuris.

CAPVT XIX.

Intellectus. l. In re furtiua. §. si ex causa. ff. de condic. furt.

SVMMARIVM

1 *Debitor post moram tenetur ad æstimationẽ quanti plurimi à tempore moræ.*

2 *Aestimatio momentanea, & insolita attenditur in moroso.*

3 *Dictio aliquis, uel quid, verificatur in qualibet minima parte.*

4 *Casma est casus insolitus, & rarissimus.*

NOtatur communiter per Doctores in l. vinum. ff. si cert. pet. quod†debitor post moram tenetur ad æstimationem quanti plurimi res ualuit a tempore moræ. Iuxta hoc dubitant, an debeat attendi æstimatio momẽtanea quæ pauco tempore durauit, an æstimatio communis. Sunt qui dicant, debere attendi communem æstimationem, & quæ aliquo tempore durauit, per text. in l. precia rerum. in fi. ff. ad l. Falcid. in illis verbis, dum hic quoq; nec ex momẽtis tẽporũ, nec ex ea quæ rarò accidit caritate, pretia constituantur: & ille tex. loquitur ponendo regulã, non modò in legatis, sed in alia materia, dum dicit, dũ hic quoq:. Alij contrariũ senserunt, ꝙ imò talis momentanea æstimatio & insolita attẽdatur per hunc tex. in §. si ex causa: dum uult ęstimationem fieri eius t̃pis quo res plurimi ualuit. Et licet loquatur in fure, valet argumentum à fure ad morosum. l. inter stipulantẽ. §. pen. ff. de verb. oblig. Ego cum aliàs in ciuitate Papię interpretaret. d. l. vinum. sequutus fui opinio-
2 nẽ eorũ qui dicunt, attendendam † momentaneã ęstimationẽ & insolitã, & adhuc placet, ꝑ tex. in hoc. §. si ex causa, ibi, quãti plurimi. Nec obst. dum alij respondent, quãuis dicat quãti plurimi, hoc debere intelligi, quanti plurimi valuit aliquandiu, non momento. d. l. precia rerum. vbi regula ponitur. Ad hoc replicatur, quod dictio vnquam hic posita. tollit hanc responsionem: quoniam modo non dicit ęstimationem quanti plurimi obseruãdam, sed quo res vnquam plurimi fuit: & dictio vnquam, idem sibi vult quod ullo tempore, uel aliquo tempore. Et de natura harum dictionum, aliquis, †quid, &c. est uerificari in qualibet mini- 3
ma parte. Bart. in l. si seruum quis. §. ait prætor. ff. de acq. hær. Latius Dec. in l. cum quid. su pra, si cert. pet. in princ. & ad idem facit tex. in l. inficiãdo, §. infans. ff. de furtis. Vlterius stringit inconuincibiliter. l. cum res. §. fin. ff. de legat. 1. ubi tractatur de casmate, qui casus est ra-
risimus, †& insolitus. Barto in l. fluminum. §. 4
hæc stipulatio. ff. de dam. inf. tamen si post moram hæredis contingat. debetur æstimatio: qa potuit legatarius acceptum vendere. sic in ꝓposito potuit creditor acceptum frumẽtum, vel vinum, eo momento uendere. Et cum tex. ille loquatur in legatario, qui tractat de lucro, multò magis idem dicendum in creditore, q̃ tractat de damno. Nec obst. d. l. precia rerum, quia procedit in non moroso, vt etiã per Practicam Papiensem, in forma libelli in actione reali, in verbo, & in florenis. col. 4. Et ita debet etiam intelligi. l. fistulas. §. fin. ff. de cont. emp. Et consentaneum est, ut aliqua sit differentia inter morosum, & non morosum. d. §. infans.

CAPVT XX.

Intellectus Rubr. ff. de rebus creditis.

SVMMARIVM.

1 *Ratio sufficit pro uoluntate in his, quæ sunt iuris positiui.*

2 *Creditor an dicatur ex delicto, uel legato.*

3 *Contractus pars prima est attribuenda creditori.*

QVærunt hic Doctores post gl. in rubr. C. eodem. quare potius inscripta sit Rub. de rebus creditis, quam de rebus debitis, cum tamen creditor, & debitor sint correlatiua: & exprimendo unum, aliud cẽsẽtur etiam expressum. Diuersæ traditæ hactenus fuerũt†rõ- 1
nes.

nes. Ego semper existimaui, istud esse iuris positiui, & sufficere rationem pro uoluntate. l. quia poterat. ad Trebellianum. gl. in l. j. §. pueritiam. de postulando. ff. Si tñ aliqua colorata & persuasiua ratio reddenda est, sic possumus dicere, alio de duobus modis. Primo, quod Iurisconsultus ponit rationem in l. 1. hoc eo. tit. inquit enim, prætor sub hoc titulo rerum creditarum titulũ pręmisit, quia complectitur omnes contractus, in quibus alienam fidem sequuti sumus. unde cum uellet tantum loq de his in quibus fidem alienam sequimur, dixit de rebus creditis: cum credere sit, alienam fidem sequi, ut infrà ea l. j Nam dicendo de rębus debitis, latior fuisset inscriptio, quoniam comprehenderentur etiam ea quę debentur ex legato, ex delicto, & huiusmodi, in quibus
2 quis nõ sequitur fidem alienã. † Et de his non hic, sed alibi erat Iurisconsultus tractaturus. Et si dixeris, ergo sequitur secundum ista, qđ creditor ex delicto, vel ex legato, non est proprie creditor, de hoc nos videbimus infrà, in commento Bartol. col. fi. ubi distinguendum erit. Sed quicquid sit, an dicantur creditores, satis est quod in eis non dicitur res credita: vt sonat Rub. nostra, licet dicatur debita, vti per Bartol. infra, qui communiter approbatur. Vel secundo dicamus, quod Iurisconsultus est tractaturus de contractibus, ut in l. 1. hoc tit. ibi, ad contractus uarios. sed in cõtractu conficiendo est prius daret creditorem q 3
numeret pecuniam, quàm debitorem qui accipiat, vnde à prima parte cõtractus est rubr. inscripta. Facit, quod vult gl. in l. 1. ff. de verb. oblig. quę dicit, stipulationem denominatam potius à stipulatiore quàm à promissore, quia stipulator est ille qui incipit contractum ab interrogatione, & promissor postea respondet.

D NICOLAI BELLONI

Patritij Casalensis è Monteserrato.

Liber Tertius.

CAPVT I.

Sententia l. j. C. qui admitti ad bonorum possess. ibi, emolumentum etiam.

SVMMARIVM.

1 Dictio etiam, est implicatiua, & auget rationem dubitandi.
2 Filius non potest esse in iudicio sine cõsensu patris.
3 Ius adeundi, uel agnoscendi, est fundatum in persona filij instituti.

HAEC dictio etiã, est implicatiua l. vnica, supra etiam p procurato. & ibi. Bar. declarãt Fulgo. Ias. Dec. in l. q se patris. infra, unde liberi. vnde videtur implicari, quod hæc bonorum possessio afferret emolumentum etiam filio. Verũ obstat, quia tpe huius. l. quicquid acquirebat filius, acquirebat patri, l. j. §. j. ff. si quis à parente fuerit manumiss. Et nihil propriũ hre poterat qui erat in aliena ptate. l. acquiritur. ff. de acqui. rer. dom. Inductum. n. primo fuit, vt filiusfa. haberet propriũ, per l. 1. infra de bonis maternis, & l. cum oportet, & l. cũ nõ solũ, infra, de bonis quæ liber. Dd. hic diuersas fecerũt expositiones, ut tollerent hanc difficultatẽ: sed oẽs sunt cauillationes, ut p Dec. & moder. Communis resolutio est, vt dictio Etiam, implicet facta, non psonas; & sit sensus, quod ne dum pti pôt bonorũ possessio, patre ignorãte: sed ẽt est illi allatura emolumentũ, si. habuerit ratũ. Hęc expositio est multũ extranea, nec tex. patitur hunc sensum: quia imò, ut dicit Dec. dictio Etiã, implicat respectu emolumẽti, nõ respectu verborũ proximè præcedentiũ, quæ ponũtur suspensiuẽ. Ideo præter alios cõsiderabã dictionẽ Etiã, in hoc textu stare, ppriè implicatiuè, & explicare causam magis
1 dubitabilem, †poniq; ad augẽdam rõnẽ dubitãdi, hoc modo. Erat delata bonorũ possessio filiofamil. qui non agnouit intra tempora statuta à lege. §. liberis. Institut. de bonor. poss. l. 1. §. largius. ff. de success. edic. Fuit dubitatũ, nunquid amissa esset bonorum possessio. Rõ dubitandi erat, †quod cum non posset filius es- 2
se in iudicio sine cõsensu patris, l. fi. §. necessitatis, infra, de bonis q̃ libe. & bonorũ possessio reqrat aliqd iudiciale. l. 3. §. si causa cognita. ff. eo. videbat q patre ignorãte amittere nõ debuisset. Augef rõ dubitandi, qa q̃cquid qrebat filius, quęrebat patri iure isto, vt supra dixi; & ita emolumentũ huius bonorũ possessionis erat quęrendũ patri, si postea ratum habuisset: vnde cũ patri ueniret quærẽdum, nõ videbatur ipsi ignorãti posse præiudicari per filium, cum patria potestas in vtilitatem, non in præiudicium patris introducta sit, ut per Paul. hic in principio. Hoc nõ obstãte, deciditur cõtrariũ: & inqt Imperator, bonorũ possessio filiofam. delata, ẽt, i. quamuis allatura emolumentũ patri. & sic stat illa dictio Etiã, †augmẽ- 3
tatiuẽ, amittiĩ trãsacto tpe: rõ, quia ignorãte patre peti pôt, cũ ius agnoscendi sit fundatum in persona filij, qñ filiusfam. est institutus. uel aliàs sibi delata hæreditas, uel bonorũ poss. l. precia rerũ. ff. ad l. falcidiã. l. cũ proponas, infra de hæred. institu. & c. seq. in principio.

CAPVT II.

Intellectus l. Qui in aliena. ff. de acq. hæred.

SVMMARIVM.

1 Filiusfam etiam de iure. ff ex omnibus causis obligabatur.
2 Efficacius factum est in quo quis uersatur, quàm id in quo nihil agitur.
3 Rõ quare filiusf adeũdo vel agnoscẽdo nõ obliget.
4 Hæreditas est quid indiuiduum.
5 Pupillus nõ põt sine tutore adire hæreditatẽ, uel agnoscere bonorum possessionẽ, quãuis lucrosam.
6 Actiones actiuæ nõ possunt esse apud unum, passiuæ apud alium, iure hæreditario.
7 Contractus sunt diuidui.

FIliusfam. etiam iure, ff. †efficaciter obliga- 1
bat, ex cõtractu, uel quasi, ex maleficio vel

quęsi & demum ex omnibus causis.l.filiusf.ex omnibus.ff.de actio.& oblig.l.tā ex cōtractib. ff. de iudic. Ideo non sine cā nata est maxima ansa Doctoribus nostris in l. 1. C. qui admitti inuestigandi rōnem diuersitatis, quare sit qđ filiusfam. institutus hæres adeundo hrditatē, vel agnoscendo bonorum possessionem, non obligetur,cum per hos actus quasi cōtrahi dicatur.§.hæres quoque. Inst. de oblig. ex quasi contract. Bonus textus in l.apud Iulianum,in fi.cum.l.seq.ff.quibus ex causis in posse.eatur. Alias retuli decem rationes in d.l.1.quas sigillatim plene reprobaui, & eas etiam confutat D.meus Alciatus,lib.4.Paradox.c. 4. q. vltimo loco tradit hanc idem iuris non acquiri creditoribus hæreditariis,quòd creditoribus ex cōtractu, quia in aditione opera creditorum nō interuenit,secus in contractu, & iure proditū est,longè efficacius esse factum in quo qs ver-
2 satur,q̄ id in quo nihil agitur.†sed & hæc non satisfacit,cum is cuius negotia geruntur,& is cuius bona administrantur à tutore,habet gestorē & administratorē efficaciter obligatum, §.1.& §.2.Instit.de oblig.ex quasi contractu, & tñ eius opera non interuenit, neque ex persona sua substantiam capit obligatio, & his similis est aditio hæreditatis.d.§. hæres. Item hęc ratio militaret ēt in patrefam. Propterea
3 mihi satisfacit rō†Riminald.in d.l.1.quam ibi sequunť Iason,& Lancell.Dec.tacito autore,vt filiusfam.nō obligetur adeundo, quia hrditas est indiuidua, nec pñt separari cōmoda ab incommodis, nec iura actiua pñt esse apud vnū, passiua apud alium.l.1.ff.de bon.poss.Et quāuis Deci.Iunior reprobet,tamen pro ea facit, quia asse hrdem,est esse dñm.§.pen.Inst.de hæredum qualit.& dfia.sed hic filius cum solum haberet passiuas obligationes,nō gereret se ꝓ dño: item hæres dř qui repræsentat ꝑsonā defuncti,& censetur eadem persona in autētico, de iureiurando à moriente pręstito,in principio.Sed in casu nostro si acquirerent filiofam. obligationes passiuæ, nemo repræsentaret defunctum: cum iura actiua esset apud patrem, passiua apud filium,quæ tamen insolidū erāt apud defunctum.Et in effectu si quis velit diligēter scrutari iura, hæc ratio Riminaldi fuit iurisconsulti.l.acquiritur.ff.de acq.rerū dñio, iuncta hac.l.qui in aliena. Dř in d.l.acquirit: Quicquid acquirunt qui fiunt in nostra ptāte, nobis acquirunt etiam inuitis & ignorātibus. l.seruus vetante,cum ibi notatis,eod.titulo de acq.rer.dom Fallit in aditione hæreditatis, & agnitione bon.poss.nam filiusfam. adeundo, nec agnoscendo, pōt patri acquirere, vt dictis iuribus. Quænā est rō? Rñdet Iurisconsultus hic,ne ęri alieno pater obligetur.Sed qūo ꝓcedit hæc ratio? quod acquirendo ipsum obli-
get.†Certe inferť hoc necessariò ut sit,q̄a hrdi- 4
tas est indiuidua,in qua non pñt acquiri commoda,quin sequantur incommoda, vt ēt uult Bar.expressè in l.necessariis,prope finem. ff.de acq hær.Confirmo optimo simili. Pupillus habens tutorem, pōt sine tutore conditionē suā meliorē facere,non deteriorem:& ideo si contrahat cōtractū vltrò,citroq; obligatoriū,obligat sibi alium,ipse aūt nō obligatur,§. 1. Inst. de autori. tuto. An uerò pupillus sine tutore possit adire hrditatē, vel agnoscere bon. poss.
Videbatur dicendum quod sic.†Licet.n.in hæ- 5
reditate adsint obligationes passiuæ & actiuę, fiet sicut in contractibus.namq; habebit obligatos debitores hrditarios, sed is nō obligabit creditoribus.Contrariū tñ hr in d.§.1. Et nulla alia est rō, nisi q̄a hrditas,& bonorū possessio,quo ad cōmoda, & incōmoda, est indiuidua. Nō obstat ſm Deci. quòd imò hrditas sit diuidua.l.1.C.si certum peta.l.2.C.de hrdita. actio.Nam dico id non procedere,qñ unus est tm institutus, pro ut nos loquimur. l. 1. & 2. ff.de acq.hær.vel melius, licet hæreditas diuidatur per quotas partes,tñ in unaquaq; parte quis dř hæres, & in ea repræsentat defunctū, nec ꝑpea diuiditur substantia iuris vniuersalis hæreditarij,quod habet mixtim simul com
moda & incōmoda. & falsum est †quod uult 6
Curtius,actiones actiuas posse esse apud unū, passiuas apud alium, puta in hæreditate uendita.l.2.C.de pactis. Quia & actiuæ,& passiuę directè sunt apud hęredem vendentem, vtiles verò transeunt ad emptorem,ut per Paul. d.l. 2.& in l.1.ff.ad Treb.Gl.in l. & emptor. C. de hær.vel actio.venditis.Non obst. qđ cōtractus
†quoq; sint indiuidui, & debent in totum ap 7
probari, vel reprobari: quia cōtrarium expresse in proposito nostro habetur,in d.§.1. Instit. de autori.tuto. Nec aduersantur aliquot iura adducta per Deci.d.l.1.quoniam ibi cōtractus debet in totum approbari quadam particulari ratione,in illis casibus militante,vt in specie ostendi,

ostendi, dum legerem d. l. 1. Et ex te colligere poteris, si videris Bart. in l. si q̃s aliã. de solutio. Odofred. & Alber. in l. quod si uno, de in diẽ adiecti. Salic. in l. 1. C. si aduersus transacti. Ex se autem est diuiduus, quantum ad cõmodũ, & incommodum, de quo nos agimus. d. §. 1.

CAPVT III.

Alia ad l. qui in aliena. ff. de acqu. hær. pertinentia.

SVMMARIVM.

1 *Iussus patris præcedere debet, ratificatio sequi, vt filius adeat, vel agnoscat.*
2 *Ratio concludens assignari non potest, quare iussus præcedat, & ratihabitio sequatur.*
3 *Prætor non tam strictè processit, sicut lex 12. tabularum.*
4 *Acquisitio ex senatusconsulto Treb. est magis similis hæreditati, quàm bonorum possessioni.*

CVm hẽditas sit quid indiuiduum, habens cõmoda, & incommoda, non poterat filius adeundo eam acquirere patri, ne faceret eius cõditionẽ deteriorẽ, † vt dixi latius supra
1 proximo c. iõ requirebatur uolũtas patris iubendo, vel ratificãdo. iussus aũt debeat p̃cedere in hẽditate, ratificatio poterat sequi in bon. poss. l. si quis mihi bona §. iussum, infra, eo. & hac. l. nostra. Quod dedit occasionem iuris interpretibus, inuestigãdi rõnem, quare hoc sit tã uariũ. Et adeo multæ assignatæ sũt in d. l. 1. C. qui admitti. ꝑ Bart. & alios, ut res redacta sit ad l. nõ oium. ff. de legib. & licet Decius uoluerit sumere rõnem ex hac lege in illis uerbis, ne æri alieno pr̃ obligetur, nõ quadrat in ꝓpo sito, tum quod conueniat ẽt bonorum possessioni, & Trebellianicę restitutioni: tum quod ista est rõ quare requiratur iussus. nos autem quærimus quare debeat præcedere. In quo essem huius sniæ, non esse mirum si tot illustres
2 Doctores ullã bonã nõ inuenerũt, quoniã nulla cõcludens assignari põt. Et hoc non est factũ ex iuris necessitate, sed ꝑ voluntate, quòd ita placuit legũ cõditoribus. Facit gl. in l. 1. §. pueritiã. ff. de postulãdo. similis rõ, qa lex uoluit, hr̃ Inst. q̃ manumit. non poss. in princ. & ibi gl. & in §. furtiuæ. Inst. de usucap. vbi ẽt gl. Et hãc rõnem qa sic placuit, assignat hic iurisconsultus, à nemine hactenus põderatus, ibi, placuit ratũ haberi posse. Nã nõ est dubiũ, q̃d si lex uoluisset inducere, in acquisitione hẽditatis sufficere ratihabitionẽ, id potuisset sine offensione alicuius regulæ iuris cõis. Intẽtio. n. legis req̃rentis iussum, solem erat, ne cõtra voluntatẽ pr̃ obligaret: cui satisfactũ est, siue iussu p̃cedente, siue ratihabitionẽ sequẽti, patris voluntas declaret. Et lex. 12. tab. non disponebat iussũ p̃cedere, sed requirebat iussum, quẽ Caius Cassius postea interpretatus est, debere præcedere. d. §. iussum, ex natura verbi. † Nõ. n. 3
põt esse iussum, & sequi. Superuenit postea p̃tor, introducendo bonorũ possessionẽ, q̃ non tam strictè, & subtiliter processit sicut lex. 12. tab. Inst. de Tertull. senatusconsulto, in principio: & considerauit iussus præcessionem magis esse ex subtilitate, & voluntate, q̃ ex iuris necessitate. Iõ sibi placuit, in bonorum possessione sufficere sequi ratihabitionẽ. per quã tãtundem esset consultũ pr̃i, sicut per iussum p̃cedentem. Post hæc accessit vsus fideicõmissorũ, Inst. de fideicom. hæred. in principio, de quibus restituendis factum est senatusconsultum Treb. quod habetur in l. 1. §. 1. ff. ad Trebel. Et senatus in hac acquisitione fiẽda ꝑ restitutionẽ, habebat ante oculos modũ legis. 12. tab. item modum Prætoris: qui ẽt animaduertens modum iuris ciuilis, vt supra dixi, inductum potius ex subtilitate, q̃ ex necessitate iuris, imitari voluit prætorẽ, & fuit cõtẽtus ratihabitione. quãuis acquisitio mediãte senatusconsulto Trebelliano, sit magis similis hẽditati, q̃ bon. poss. l. seruo inuito. ff. ad Treb. † Nãq; 4
senatus quantum potuit, discessit à rigore. l. 12. tab. & dilatauit earum angustias, argumẽto. d. tituli, de Tertull. in principio. Et simile fecerunt Imperatores. l. posthumus. ff. de iniusto rupto, irritoque facto testam.

CAPVT IIII.

Explicatur l. Imperium. ff. de iurisd. om. iud.

SVMMARIVM.

1 *Delegare causas non est iuris dictionis.*
2 *Præpositiones aliquando subtrahuntur elegantiæ causa.*
3 *Repetitio non fit in diuersis orationibus.*

HAbetur in hac lege, mixtũ imperiũ est, cui ẽt iurisdictio inest, quod in dãda bonorũ possessione consistit. Iurisdictio est ẽt iudicis dandi licentia. Et ꝑp tam breuem contextum verborum, fuit, & est maxima dissensio inter Doctores, quonam modo intelligenda sit hęc lr̃a. Et tandẽ eo ventum est, vt cõmunius receptũ sit textũ loqui de mero imperio,

mixto, & iurisdōne simplici. Cui tñ opinioni quāplura aduersant, vt per moder. repet. maxime Riminal. & Caccialup. Inter cætera obstat implicatiua ēt, posita in vers. fi. q̃ denotat Iuris-
1 cōsultū continuare mām pcedentē: itē obstat q̃d delegare cās nō est iurisdōnis, cū expediat officio iudicis nobili, nō aūt iure actionis residētis apud partē, qnimo inuitis partibus dant iudices. c. pastoralis. extr. de off. deleg. Et volūt cōiter Dd. in l. 1. ff. de offic. eius. & ēt hic. & his rōnib. quoq; cōtra cōem intellectū, tenuit D. meus Alciatus, lib. 2. paradox. c. 8. q aliū nouū affert, vt. s. intētio Iurisc ōsulti fuerit, tm̃ de mero impio tractare, & de mixto, non aūt de simplici iurisdōne. Nec obst. vers. finalis, dū dr, Iurisdō est ēt iudicis dandi licentia: qm̃ nō dēnt intelligi hęc verba, in iurisdōne, sed in mixto impio, vt Iuriscōsultus cōtinuet pcedētia hoc mō: Mixtū imperiū est, cui iurisdō inest, vt in bonorū possessione, & in iudicis dādi licētia. Nec q̃cquā facit, si qs dixerit deesse in vers. fi. ppositionē In, nā ex cōsuetudine, & elegātia ser
2 monis, † aliqñ subtrahunt ppositiones, ut lati⁹ p eū. d. c. 8. & tū censent repetitæ. ut hic intellectus placuit Modernis hic, quē sibi ascribūt tacito autore, & de eo gloriant. Ego sequor pceptorē meū cōtra cōem, vt text⁹ iste loquat tm̃ de mero, & mixto impio, nō aūt de iurisdōne simplici, p fundamēta s. allegata. Addendo tñ vnū, q̃d & si hunc sensū seq velimus, non tñ est necessaria subauditio ppositionis In, maxime qa ita subaudiēdo fieri nō pōt qn resultet aliqua violatio & cauillatio lr̄æ. Et licet hoc verū sit, q̃d ppositio aliqñ subtrahat, illud cōtingit in eadē oratione, puta si qs dixerit, Mixtū imperiū cōsistit in danda bonorū possessione, & licētia iudicis, si q̃dē subaudirem & In licētia, &c. Sed in hoc textu in vers. iurisdō est ēt, &c.
3 orō est p se & separata, † licet ueniat cōtinuati uē ad pcedentia. vñ nō ita admittit repetitio, nec de iure, iuxta notata in. l. in repetend. ff. de leg. 3. nec elegātiæ cā, vt patet ad sēsū; intelliga mus itaq; ēt sm̃ intellectū D. mei, hūc textum put iacet, sine subauditione, vt verbū licentia sit casus primus, non aūt sextus, & erit sensus: Q̃ iurisdō, q̃ cohæret mixto impio, in danda bonorū possessione psistit, & hęc eadē iurisdō est iudicis dādi licētia. Nā tm̃ est dicere, Consistit in dāda bonorū possessione, quātū est, licētia dādę bonorū possessionis: & tm̄ est dicere in effectu, est licentia dādi iudicē, quātū in licētia iudicis dādi. Mutauit itaq; Iuriscōsultus tm̄ modū loquēdi, continuando tñ idem thema. Et hic intellectus D. mei, quē sequor cōtra cōem comprobari pōt ex. l. 1. supra eo. vbi dare bon. poss. & dare iudicem. æquiparantur.

CAPVT V.

Intellectus ad l. eādem uers. mixtū imperium.

SVMMARIVM.

1 *Mixtum, seu compositum, attribuitur ei quod est nobilius.*

2 *Mixtum imperium quare appelletur mixtum.*

3 *Imperium mixtum participat de imperio simpliciter non de mero imperio.*

4 *Mixtū denominatur ab eo, de quo magis participat.*

Mixtum imperiū dr, q̃d participat de mero impio, & iurisdōne, vt ī. per Bartolū in mā mixti impij. † & cū de utroq; participet, 1
& potius appellet mixtū imperiū, q̃ mixta iurisdō, colligūt Dd. vnū notabile ex isto textu, s. cōpositū attribui ei q̃d est nobilius: sentiētes, merū imperiū esse nobilius iurisdōne. Decius fatet notabile esse ex se verum, c. q̃d in dubiis. de cōsecr. eccl. vel alta. tñ negat id probari hic. Nā si hoc procederet, cū mixtū imperiū cōponat ex mero imperio, & iurisdōne, dēret appellari merū impium. Est ergo sm̃ eū mixtum imperiū, tertia spēs formalis p se, nō q̃d capiat nomē ab aliqua qualitate. Hęc subtilitas Decij mihi nō satisfacit. Nā verū est, mixtū imperiū facere tertiā speciē, sed nos q̃rimus quare hæc spēs nō appellet mixta iurisdō, sicut † mixtū im- 2
periū & dr hanc esse rōnē, qm̃ cōpositū denominat à digniore. & hoc est uerū: nec obstat psiderō Decij, qm̃ suū psuppositum, q̃ mixtū imperiū cōponat ex mero imperio & iurisdōne, non est uerū: quāuis idem velit Bart. vt s. dixi. Sciēdū. n. est, nos habere imperium, q̃ diuidit in merū & mixtū: & ita imperiū mō est merū, 1
mō mixtū qñ hāt mixturā iurisdōnis. † Impe- 3
riū itaq; mixtū non cōponitur ex mero imperio, sed simpliciter ex imperio, & iurisdōne. At cū imperium sit dignius, potius adiicitur vox mixtū imperio, q̃ iurisdōni. Facit. l. iubere. ī. eo. vbi iubere cauere ptoria stipulatione, & in possessionē mittere, q̃ sunt mixti imperij: tñ dicit textus, magis imperij sunt, &c. & sic dicit textus, magis imperij sunt simpliciter: nō aūt, magis meri imperij sunt. Vel aliter dici pōt, q̃ consideratio Decij procederet, qñ merū imperium

rium inesset mixto totaliter. sed inest tantum qualitatiue, vt infra in materia per Doctores. Sed cum sumat deinde ét qualitatem iurisdõnis, amittit illud nomen meri, & remanet solum imperium, i. qualitas imperij. Considerabam aliam assignari posse rationem: ideo dici mixtum imperium & ab imperio capere nomen, quia magis participat de imperio, quàm
4 de iurisdictione. †Et hoc probatur expresse in d. l. iubere, prout secundnm cõem opinionem dictio Magis ibi comparatiue ponitur, & ad idem tex. in l. ea quæ. ff. ad municipales. Et iõ videmus mixtum imperium regulariter non delegari, quāuis iurisdictio sic, & tūc succedit regula, quod in mixtis fit denominatio ab eo de quo mixtum magis participat. l. quæritur. ff. de statu. homini. cum simul. & per Dd. infra, hac ea. l. & faciunt dicta in c. sequ.

CAPVT VI.

Explicatur. l. 1. § qui mandatam. ff. de officio eius.

SVMMARIVM.

1 *Mixto imperio inest qualitas iurisdictionis, & qualitas imperij.*
2 *Imperium quod cohæret iurisdictioni, est imperium in genere.*
3 *Imperium non habet se tanquam genus immediatum ad iurisdictionem.*

Notant Dd. in l. imperium. ff. de iurisd. om. iud. p illū tex. quod mixto imperio inest iurisdictio. Et aliqui uolunt inesse tāquā genus, alij tāquam speciem: quorū opiniones sunt cõiter reprobatæ. Et receptior est snia, quod iurisdõ insit imperio mixto, idest quali-
1 tas iurisdõnis, † & ét qualitas imperij, sicut dicimus de actionibus mixtis, quæ participant de personali, & reali: iõ faciunt tertiam speciē. §. quædam. Inst. de actio. nota. in rub. ff. si cert. pet. At cōtra istud notabile facit hic. §. q mandatam. in fi. qui non põt loqui de mero imperio, cum illud nõ respiciat iurisdõnem, & sic loquit necessariò de mixto. & tñ dicit, qđ imperiū cohæret iurisdõni, nõ aūt, qđ iurisdõ insit imperio. Curtius Iunior in d. l. imperium. col. 4. rñdet. §. nostrum non loqui de mixto imperio, sed de imperio in gñe: & nihil aliud dicit. Moderni Ianuenses ibi reprobant Curtiū, qm̄ si imperiū hic caperet in gñe, non dice
2 retur cohærere iurisdictioni, sed comprehenderet iurisdõnem, sicut genus compræhendit suas species. l. semper ĩ gñalibus. ff. de reg. iur. Ego aūt credo, id quod pungit Curt. licet non probet, nec declaret esse uerū, & hunc. §. intelligendū esse de imperio in gñe, quicquid dicant Doctores hic, & in d. l. imperium. Sciendū itaq; est, dari imperiū in gñe. vt l. d. imperium qđ aut merū, aut mixtū est, & imperiū in gñe est, qđ consistit in mero & libero officio iudicis, ut p Bart. in d. l. imperiū. col. 1. vers. videamus. istud imperium prout diuersimode applicatur, transit in diuersas species. Aliquando per se stat, & tunc adiicitur sibi hęc vox merū, & appellatur merum imperium. Aliquando non stat per se, sed cum iurisdõne in specie, & tunc si inuicem se respiciunt iurisdictio, & imperiū, & principaliter utrunque consideraĩ. adiicitur hæc vox mixtum, & appellatur imperium mixtum, & iurisdõ dr inesse imperio, & ẽ contra: vt in d. l. imperium. vers. mixtū, ponderando implicatiuam etiam. Aliquando non stat per se, neq; iurisdictionem respicit æqualiter, sed accessoriè, quoniam principaliter iurisdõ consideratur, uenit tamen imperium ad sustinendam iurisdõnem, q sine eo exerceri, & sustineri non posset. l. fi. infra eo. Et tunc remanet in suo noie generali imperij, neque est merum, neq; mixtum. & hoc voluit gl. fi. in d. l. fi. Et tunc dr cohærere iurisdictioni, vt hoc. §. Nec obstat quod hoc attento, tunc imperiū cõpręhenderet iurisdictionem tanquā genus, non aūt cohæret iurisdõni. Nam dico, †quod 3
imperium non habet se tāquam genus immediatum ad iurisdictionē in specie, iõ potest illi adhærere & cohærere: siquidem genus iurisdictionis simplicis est iurisdictio in genere, ut notant scribentes in d. l. imperium.

CAPVT VII.

Declaratio l. Lege obuenire. ff. de verb. signif.

SVMMARIVM.

1 *Legitima hæreditas, quæ dicatur proprie.*
2 *Legitimū dicitur, quod prouenit legis autoritate.*
3 *Iustum dicitur, quod ex omni parte perfectum est.*
4 *Lex duodecim tabularum confirmat testamentarias successiones.*
5 *Quoties confirmatur, quod de se est inualidum, denominatio sumitur à confirmante.*
6 *Argumentum à contrario sensu non habet locū, quoties datur medium inter sensum directum, & contrarium.*

Labo-

LAborant maximè Doctores in. l. unic. C. quando non petēt partes, in inuestigādo
1 & perquirendo, q̄t dicaẽ propriè hęreditas legitima. Vtilitas est maxima, vt intelligamus, cum qs stipulatus esset sibi, & ltimis hędibus, de q̄bus intelligaẽ. Cōmunis sententia, est, Hæreditatē propriè dici legitimā, quæ ab intestato defertur. l. 3. §. de illo. ff. ꝓ socio. & ita in eo qui in emphyteusi ꝓ se, legitimisq; hędibus stipulatus esset, vt deberet itelligi de hędibus ab intestato, respōdit Alex. Cons. 56. viso ꝓcessu. vol. 2. Verū à cōmuni recessit D. meus Alciatus lib. 4. Paradox. cap. 7. arbitratus legitimā hęditatem ēt propriè dici, quæ ex testamento defertur, p hanc. l. ibi, non impropriè, ergo ꝓpriè. &c. comprobans ex eo, qđ quicquid pro-
2 uenit † ex legis autoritate, id dr̃ legitimū. Inde dr̃ legitima conuentio, & quidem propriè instit. de legitima agnat. tutel. & l. legitima. ff. de pactis. Nec obstat secundum eū. §. de illo, quo potissimum firmatur cōmunis opinio, qa ibi appellatur iusta hæreditas, nō aūt legitima. Et certum est, hęditatē ab intestato dici iustā. cū omni iure deferatur, qđ non est in hæreditate
3 ex testamento. † Nam iustum dr̃, quod omni parte perfectum est, vt idem pluribus probat autoritatib. Secus in verbo legitimū. nā & legitima dr̃, quę ex testamento venit. Non tñ his rationibus crediderim à communi opinione declinandū, quæ probaẽ ex. d. §. de illo. Sicut enim iusta dr̃ hęreditas ab intestato, quę à iure deferatur immediatè: ita & legitima, q̄ immediatè à lege deferẽ. Nec obstat, iustū nō dici q̄ à iure tantum prouenit, sed qđ perfectum est ex omni parte. Siquidem non nego, iustum dici quod perfectum est: sed affirmo dici quoq; iustum ea ratione tantum, quod iure veniat, & lege subnixum sit, non considerata illa perfectione, vt in l. iij. §. ex contrario, & ibi notat Alexander ij. colum, & l. iustè. ff. de acquir. possess. & l. filio pater. ff. de legat. 1. Secundo facit, quod legitima hæreditas, & testamentaria distinguuntur. l. nec is. §. fin. & l. illud. ff. de acquir. hæreditate. l. si quis ita hæres. ff. de hæredit. instituend. cum simil. igitur impossibile est dicere vtramque propriè, & eo modo dici legitimam, argu. l. si idem. Codice de codicill. Simile videmus in tutela legitima, quæ distinguitur à testamētaria eo respectu, quod legitima à lege immediatè descēdat. l. 1. ff. de legit. tutoribus, in principio, & Inst. de legitim. agnat. tutel. in principio, ibi, ex lege xij. tabul. & dictio Ex, significat causam immediatam. l. 1. §. ex incendio. & ibi Bart. ff. de incend. ruina, & naufrag. Confirmantur prædicta ex hac nostra l. in sui ratione, in qua Iurisconsultus se ipsum declarat, quomodo intelligat hęreditatem ex testamento obuenire. l. xij. tabul. & dicit, quia lex duodecim tabularum cōfirmat,
&c. Sed si hoc est respectu tantum † cōfirmatio 5
nis, ea erit differentia inter hęreditatem ab intestato, & ex testamento, in proposito nostro: sicut inter dantem, & confirmantem, quos nemo dixerit idem propriè esse, maximè cum confirmatur id, qđ ex se validum est, vt in quęstione nostra, iuxta doctrinam Bartoli in l. mora. ff. de iurisdictione om. iud. Nam & prætor plurima approbauit, & confirmauit, quæ erāt de iure ciuili, etiam super eis constituendo edicta, quæ ea ratione prætoria remedia largo modo dicuntur: strictè tamen & propriè sunt remedia ciuilia, vt notat. gloss. in l. 1. ff. si pars hędita. petat. & in l. 1. ff. commodati. Non obstant modò adducta per dominum meum, & primò quod quicquid prouenit iuris & legis authoritate, dicitur legitimum, istud admittitur. Sed disputatio est, an quicq̄d venit à legis authoritate, eodem modo & propriè sit legitimum. Nec quicquam facit l. legitima. ff. de pa-
ctis. † Nam ibi confirmatur, & adiuuaẽ conuen 6
tio, quę per se non erat potens ad tollendā, siue pariendam actionem. & quoties confirmatur quod ex se est inualidū, tūc denominatio sumitur à confirmante. Bart. d. l. morę. Sed testamētariæ successiones ex se sustinētur, & valent. Minus obstat instātia de legitima tutela, quia retorqueri potest, vt suprà dixi. Dicitur enim legitima, quod ex l. xij. tabu. immeditatè descendat. Non obstat hæc l. inducta, vt per D.
meum: nam est fallacia in inductione. † Non e- 7
nim sequitur, hæreditas ex testamento nō impropriè lege obuenit, ergo propriè cum inter propriū, & improprium, siue non proprium, sit dare medium, scilicet non impropriū. l. 1. in princip. ff. de suis & legitim. Siquidem non potest sumi argumentum à contrario sensu, qñ daẽ mediū vt notatur in l. j. ff. de off. eius, vbi alias latè dixi. Similiter daẽ mediū inter nolle & velle, id est, nō nolle, gloss. in l. j. §. scietiā. ff. de tribu. acti. & inter placere, & displicere, datur

tur

tur non displicere, Bar. in l. gerit. col. 3. ver. sed quæro. quod si dixi. ff. de acqui. hæreditate, vt latius tradidi infra lib 4. c. 14. Concludendú itaque est, legitimam hæreditatem propriè di ci ab intestato, & nó impropriè quæ uenit ex testamento. Inde sequitur, appellatione legiti mè hæreditatis intelligendum esse in dubio de hæreditate ab intestato, siue in verbis legis. d. l. nec is, §. fi. & d. l. illud: siue in verbis testato ris, d. l. si quis ita hæres: siue in uerbis contrahentium, d. §. de illo. & d. consi. 56. per Alexádrum, & Deciú, cons. 32. & consi. 309. col. 3.

CAPVT VIII.

Sententia l. Cum non solum. C. de bonis quæ liber.

SVMMARIVM.

1 *Iussus, vel ratihabitio requirebatur, vt filius posset adeundo, vel agnoscendo patri acquirere.*
2 *Iussus patris requirebatur etiā post l. cum oportet. Cod. de bonis quæ liber.*
3 *Procœmium denotat intentionē finalem disponentis.*
4 *Cessante ratione, cessat lex.*
5 *Pupillus non potest sine tutore adire hæreditatem, etiam lucrosam.*

DE iure antiquo omnia quærebantur per filiú patri, exceptis castrensibus, vel quasi castrensibus, leg. 1. §. 1. ff. si quis à paréte fuerit manumissus, & Instit. p quas psonas nob.
1 acqui. in princ. † Et ideò ne per talem acquisitionem præiudicaretur patri, non poterat filius sine cósensu patris declarato per iussum, uel ratihabitioné, adire hæreditaté, uel agnoscere bonorum possessionem, vel acceptare fideicommissum, ab hærede restituente, & patri acquirere: ut dixi suprà eo. cap. 3. postea dispositum fuit per Constantinum, ut in bonis maternis & lucris nuptialib. filius habeat ppríetatem, pater vsufructú. l. 1. cum seq. C. de bonis matern. Deinde hoc fuit extensum per Iustinianum, ad omnia bona aduentitia, per l. cum oportet, suprà eo. Modò dubitarunt Doctores, an post l. j. C. de bonis matern. & d. l. cú oportet, ante tamen hanc l. esset amplius necessarius cósensus patris, in aditione, uel agni-
2 tione, ut sibi quæreretur, &c. † Et cóis est opinio, ꝙ non in l. qui in aliena, & in l. si quis mihi bona. §. iussum, ff. de acquir. hæredita. sed quod filius adire posset, & sibi acqrere proprietaté, & patri vsumfructú, ét ignoráti. Ego uerò sum opinionis contrariæ, quod adhuc consensus esset necessarius, cum per illas leges ius antiquum solum mutetur, in hoc vt filius non in totum acquirat patri, sicut antea solebat, sed quo ad usumfructum tantum. Et rõ quę mouerit Iustinianum ad ita statuendum, non est, ut tolleret consensum patris, sed alia quę ponitur in d. l. cú oportet. vers. sic etenim. & in d. §. 1. Inst. per quas personas nobis acqr. versi. ne quod ei. Cum igitur nihil dicatur de iussu, aut ratihabitione, iura vetera firma manebunt, l. pręcipimus. in fi. C. de appel. Pręterea & istud iudicio meo multum stringit, si filius poterat sine cósensu patris adire, uel agnoscere, & sibi acquirere proprietaté, patri aút usufructum: quid est quod dicit l. nostra, multas altercationes solitas oriri inter patré, & filiú, propter dispositionem, l. cú oportet. cum aliqñ pater recusset filiú adire? erat ergo, sicut antea, cósensus patris adhibédus, ut filius adiret, & acquireret patri vsumfructum, ꝙ alias filius ex se potuisset adire, & nulla fuisset nata inter eú & patré altercatio. Et per hanc l. omninò hoc est fatendum, ut ex procœm. eius colligitur, ꝙ denotat intentioné finalem disponé tis, l. fi. ff. de hęrede instit. & infra per totam l. Non obstat communis† opinio Doctorú in d. 3 l. qui in aliena, & d. §. iussum. quia si bené aduertatur, loquuntur post l. istá: postquá verú est, quod patre recusante filius solus potest adire. & in hoc corrigitur. §. iussum, ut per gl. & Doctores in hac l. §. j. nec patri acquiritur vsufructus. Non obstat, ꝙ pater post l. cum oportet, non obligabatur æri alieno: ideo cessat ratio, quare requireret eius cósensus, de quo latius tractaui suprà eo. in l. quia aliena, de acquir. hæred. c. 3. † Et cessante róne, cessat lex. 4 l. adigere, §. quáuis, ff. de iure patrona. Ad hoc respondeo, negádo quod per l. cum oportet, esset in totum sublata ratio, pp quam requirebatur iussus & consensus. Licet enim pater nó obligaretur ęri alieno, sed filius, ex quo hét proprietatem, in summa tñ pater tenebat, vt antea, multa opera & fastidia subire, puta agere, agentib. rńdere, & plura hmói, ac si dñium esset sibi acquisitum, quę enumerat tex. in d. l. j. de bonis maternis, in quibus consideratur maximum pręiudicium, vt l. j. §. sublata. & ibi glo. in uerb. litium, & l. quia poterat. ff. ad Trebell. & ista adeò habentur in consideratione à lege, ut uetet pupillum qui non potest facere

5 re cōditionem suam deteriorem sine tutore † adire hæreditatem ēt lucrosam. §. 1. & ij. Inst. de auct. tuto. & ibi gl. in verb. nec vllū. Filius ergo per se adeundo fecisset cōditionē patris deteriorem, etiā respectu vsufructus tantum. quod aliquo pacto facere nō potest, arg. l. fi. infrà de acquir. posse. Nec obstat si dixeris, Pater renunciabit vsumfructū, & hæc omnia cessabunt. Replicatur, ꝙ hac ratione attenta, ēt ante d. l. 1. & l. cū oportet, filius potuisset audire sine consensu, & iussu patris, quia patri postea licuisset repudiare, qđ tamen est falsum, d. l. qui in aliena, & d. §. iussum. Restat itaque, qđ iure ff. requirebaī iussum pręcedere, ad hoc vt filius adeundo acquireret patri, similiter post dict. l. 1. & l. cum oportet, cum nihil esset immutatum. Et hęc erat causa altercationum, de quibus hic Iustinianus meminit.

CAPVT IX.

Intellectus l. Emancipata. C. qui admitti.

SVMMARIVM

1 *Liberi possunt venire ad bonorum possessionem patris, ex triplici capite.*

2 *Bonorum possessio hodie trāsmittitur virtute l. vnicæ. C de his qui ante apertas tabu*

3 *Bonorum possessor habet possessoriam hæreditatis petitionem vniuersalem, & rei vendicationem.*

DVbitant Doctores hic, an in lege ista filia emancipata, quæ non agnouit bonorum possessionem, decessisset intra annū, vel post annum datum, ad cognoscēdam bonorū possessionem. Paul. & Alexander volunt omninò decessisse intra annū, alias nulla fuisset dubitatio, an potuisset transmittere, cum nūc ēt si ipsa viueret post annum, esse tempore exclusa, nec possit amplius agnoscere. Iason tenet legem nostram procedere, etiam post annū. Et ratio dubitandi tunc est, quod licet filia fuisset exclusa à capite vnde liber per lapsum anni, poterat tñ adhuc venire. secūdo per caput, vnde agnati. & tertio per caput, vnde cognati. l. pen. §. fi. ff. quis ordo in bonorum possessione seruetur. l. 1. §. Sed videndum. ff. de succes.

1 so. edi. † Notat gloss. fi. in l. 1. suprà eo. & de his dubitari, nunquid transmitteretur: & ante eū idem voluit Hieron. Tortus, vt refert hic Lancelot. Decius, quamuis Iason sibi ascribat tacito authore. Nec obstat dū Lancel. pungit, hanc lect. tenēdo, quod immò hic filia erat exclusa ab omni capite, alias transmisisset capita q̄ superant virtute l. vnicæ infra, de his qui ante aper. tab. Nam † respōdetur, hodie cōmunem 2

opinionem veram esse. d. l. vnicam. habere locum in bonorū possessione vt hic per omnes. At tempore huius l. nondum erat edita, nec facta d. l. vnic. Aduerte tamē ad vnum circa hāc lecturam, in quo Iason ęquiuocat in terminis, dum vult emancipatam hic potuisse venire ꝑ caput vnde agnati: nam per emancipationem desierat esse agnata. §. fin. Instit. de legiitima agnato. tutel. Existimarem sequendo communia, quod filia non agnouisset, vtranque lecturam procedere: & quando decessit intra annum, ratio dubitandi erat, vt per Rimin. hic in princi. quando post annum, ratio, vt per Tortum & Iasonem. Sed aliter atque omnes fecerint, intelligendum hunc textum arbitror, vt non foret quæstio an bonorum possessio nō esset agnata, sed de tempore tantum agnitionis: & pertineat hæc lex ad secundam partem rubr. ibi, & intra quæ tempora. Et ita sentit Bartolus l. præceden. Filia ergo agnouerat, sed non intra tempora. & hoc suadent verba text. ibi, Si nō agnouit intra annum. Agnouit ergo, sed non intra annum. Suadeī quoque ex verbis sequentibus, ibi nullam vēdicationem successionis. Pondera, quod non dicit nullam bonorum possessionem, sed nullam vendicationem, quę vendicatio pręsupponit agnitionem 1

præcedentem necessariò leg. secunda infra vnde legit. leg. ij. infra de successione edic. & l. 1. infrà de Carboni. edic. Et ratio dubitandi ad hunc casum erat, quod cum filia agnouisset bonorum possessionē, in eam videbitur trāslata omnia iura hæreditaria, & dominiū. l. 1. ff. de bonorū possessione, facit l. cum hęredes. ff. de aquir. possessio. & per consequens habere possessionem hæredita. † petitionem vniuersalem, & rei vendicationem particularem, ad vēdicandas & persequendas res hæreditarias. l. 1. & ij. ff. de possession. hæredita. pe. l. 1. infrà vnde legitim. & ibi bona gl. in verbo ꝑseq, quas 3

decidendo ad hæredē transmittere debuerat, hic decidiī contrariū, nullam vendicationem, id est, nec vniuersalem, nec particularem transmisisse. & ratio decidendi est, quod bonorum 2

possessio non fuit agnita intra tempus anni datum liberis. §. liberis. Institut. eod. Supradicta autem pro ratione dubitandi procedunt, qñ fuit agnita tempore præstituto à lege.

Non

Non enim sufficit agnoscere,sed opus est agno
scere intra tempus:vt suprà eo.in secunda par
te rub.quam respicit lex nostra.

CAPVT X.

Sentententia l.Cum prætor.§.1.ff.de iud.

SVMMARIVM.

1 *Exempla non restringunt regulam, eam tamen declarant in quibus terminis procedat.*

2 *Dictio, vt, aliquando ponitur similitudinarie,non exemplificatiuè.*

3 *Iurisdictio legati proconsulis qualis esset.*

4 *Legatus proconsulis æquiparatur vicario Episcopi.*

NOn parua est difficultas & cótentio in-
ter Doctores nostros, an hic textus in
versicul. is quoq; cui mandata est iurisdictio,
iudicem dare pôt, vt sunt legati procósulum:
procedat in omni cui mandata sit iurisdictio,
& sic in omni delegato: an solum in legato ꝓ-
consulis. Et quot capita,tot sentétiæ. Alias te-
nui,nó procedere in omni cui sit mandata iu-
risdõ, sed in legato tantum ꝓconsulis, vt infra
declarabo. Pro quo facit, quia in textu tantũ
fit mentio de ipso legato proconsulis. vnde à
verbis text.non est recedendum arg. l. non a-
1 liter.ff.de leg.iij.†Nec obstat quod exépla non
soleât regulam restringere. l.damni infecti sti
pula.pertinet.ff. de damno infecto.vt dicebat
dominus meus Alciatus libro secundo Para-
do.capite quinto in proposito istius tex.Quo-
niam respondetur, & si intelligatur in lega-
to proconsulis,non tamen restringetur regu-
la,qa in alijs similibus legato proconsulis ha-
bebit locum,puta in vicario episcopi,cui man
datur iurisdicto ab episcopo,vt statim clarius
dicam. Non procedet tamen in omnibus qui-
bus mandata est iurisdictio,quia exempla quã
uis non restringant regulã ad casus expressos,
declarant tñ in quibus terminis regula debeat
intelligi.not. gloss.in l.nunquam plura.ff.de
priuatis electis.in verb.ob aliud.quæ dicit re-
gulam intelligendam , sicut exempla dicunt.
Ideo regula huius textus est intelligenda in
terminis exempli de legato procósulis. Et Bar
tolus in d.l.damni infecti inquit,exépla redde
re regulam clariorem : & in tex. isto illa vox
2 Vt,† ponit potius similitudinariè, ꝓ sicut l.in
laqueo. ff. de acquir. rerum dominio, quàm
exemplificatiuè.Confirmãtur supra dicta, qđ
infinitę sunt rationes,quare legatus procósu-
lis debeat posse iudicé dare, & non alius sim-
plex delegatus, cũ multa sibi competant quæ
non alijs delegatis.Nam mandata iurisdõne † à 3
proconsule, habet iurisdictioné côtentiosã,&
generalem in tota prouincia l. 1. §. damus.ff.
de suspec.tut. l.obseruare.§.fi.cum.l. sequen.
ff.de offi. proconsulis. item mandata iurisdi-
ctionem habet ꝓpriam iurisdictionem , & est
ordinarius. l.legati.& ibi gl.ff.de off.ꝓ cõs.l. †
cognitio. ff. de offic. eius. Vnde æquiparatur 4
vicario Episcopi, vt ꝑ Alber. in l.solét.in prin-
cipio.ff. de offic.proconsulis. Item ante man-
datam iurisdictionem à proconsule,statim qđ
ingreditur prouinciam,habet iurisdictionem
volũtariam.l.apud proconsulem.ff.de manu-
missio.vindic.& ibi Alber. & gloss.in l.ij.ff.de
officio proconsulis.& ibi Barto.Item non po-
test proconsul adimere,& reuocare mandatã
iurisdictionem legato,incósulto principe. d.l.
solent.Et ideo dicebat Odofred.ibi.quod.l.iu
dicium soluitur. ff. de iudicijs. non habet lo-
cum in legato proconsulis. Et his de causis cũ
mysterio est collocatus in ff.ex ordine, in tra-
ctatu ordinariorum . Iurisconsultus igitur
cum dixisset hic eum cui mandata est iurisdi-
ctio, posse iudicem dare, quoniam hoc erat
nimis generale, & fuissent destructa multa
alia iura,subiungit,se intelligere de his, qui-
bus mandatur iurisdictio,vt,id est,sicut, lega-
tis proconsulum . Reliqua vide in rub. ff. de
offi.eius,per Doctores.

CAPVT XI

Intellectus l.1.ff.de officio eius,cui manda.est iurisdictio.

SVMMARIVM

1 *Prætor habebat cognitionem de domino occiso, ex senatusconsulto Sillaniano.*

2 *Allegatio sola sufficit,quo ad cognoscendum secus quo ad puniendum,nam tunc requiritur,quid allegetur,& verum sit.*

3 *Senatusconsultum Sillanianum locum non habebat.nisi constaret dominum interemptum.*

DIcitur in hoc textu in fine & si à familia
dominus occisus esse dicetur,cognitio-
nem Prætor,quàm ex Senatusconsulto habet,
mandare non poterit.Bartolus super illo ver-
bo, occisus dicetur, supplet, & verum sit.Et
ita sentit, necesse esse non modò dici domi-
num occisum , sed debere liquere eum fore
occisum, ad hoc vt Prætor habeat cognitioné
ex senatusconsulto Sillaniano,nihil tñ allegat.

Pro-

Propterea Doctores oẽs hic gregatim tenuerunt contra Bartolum, vt sufficiat sola allegatio mortis, non aũt requirebatur ꝓbatio q̃d verum sit. Adducunt doctrinã eiusdẽ Bart. in l. 1. ff. de dolo uolentis, quo ad cognitionẽ dãdam,† sufficere solam allegationem sine probatione. & ita alias transiui cũ communi. Nũc autem pro certo teneo Bartolum bene loqutum, supplendo ad textum, dicetur & uerũ sit: quoniam prætor nõ habebat cognitionem ex senatusconsulto Sillaniano, an dominus esset occisus à familia, nisi liqueret de morte domini verè: non aũt per allegationem, ut est textus rotundus in l. 1. §. item illud. ff. de senatuscon sult. Sillania. vsque ad hæc tempora omnibus incognitus, in hoc passu. Inquit. n. Iurisconsultus ibi: Item illud sciendũ est, nisi constet aliquem esse occisum, non haberi de familia quæstionem. Liquere igitur debet, scelere interemptum, vt senatusconsulto locus sit. Hæc sunt verba textus. Facit quoque ea. l. 1. §. si quis in uilla. vbi constabat de dño interẽpto in villa. & tamen textus dicit, Qui occisus dicit. Nec obstat doctr. Bart. In d. l. 1. communiter approbata, quia cessat in senatusconf. Sillaniano, in quo interuenit tortura seruorum in cognitione. Et illa doctrina procedit tantum quoad cognitionem, respectu processus, non vbi uertitur pęna. Ideo Angel. in d. l. 1. de dolo, inferendo ad statuta inquit: Si statutum tendat ad puniendum, debet subaudiri dicatur, & uerũ sit: si tendat ad processum, & cognoscendũm sufficit sola allegatio.

CAPVT XII.

Explicatur l. si cum excepti. §. quod si homo. ff. quod met. causa.

SVMMARIVM.

1 *Mora facit teneri debitorem speciei de interitu.*

2 *Debitor in delictis indistinctè tenetur, etiam quod res fuisset peritura apud creditorem.*

3 *Triplum non venit in actione quod metus causa, ante secundam sententiam latam.*

4 *Similitudinem satis est procedere in casu, de quo agitur.*

Difficilis est materia, an & quando debitor speciei re perempta teneatur, necne. & Bart. in l. quod te. col. 2. ff. si cert. pet. dedit pulchram distinctionem: & ultimo casu concludit, quod si res periit casu, aut debitor non
1 erat in mora,† & non tenetur: aut erat in mora, & tenetur. Sed postea dubitat, an hoc ultimum quando tenetur, procedat indistinctè, an verò debeamus distinguere, aut res fuisset peritura apud creditorem, & non teneatur, aut non fuisset peritura & teneatur. & in delictis concludit, debitorem teneri nulla adhibita distinctione, an res fuisset peritura apud creditorem, nec ne l. 1. §. rectissimè. ff. de vi & vi arma. l. subtracto. C. de furt. cũ aliis ibi adductis. & sequuntur communiter Doctores. Contra hanc communem facit textus iste in §. quod si homo, qui multum uexauit modernos in d. l. quod te. vbi in actione quod metus causa, quæ ex delicto descendit, fit distinctio, quando res† periit, an eodẽ modo fuisset peri- 2
tura apud creditorem, & non teneatur inferens metum: aut non erat peritura, & teneatur. d. §. quod si homo. ver. sed & si non culpa. Bartolus respondet, speciale esse in actione q̃d metus causa, quia tenebatur ad triplum, metum inferens. vnde cum in hoc grauetur, debet in alio releuari. l. eum qui. ff. de iureiurando. Sed hæc solutio non procedit, quia in dicto vers. sed & si non culpa, non tenebatur debitor ad triplum, cum nondum esset lata secunda sententia, quæ requiritur ad hoc vt de triplo teneatur, vt per Bartolum in d. §. quod si homo. Et aduertunt aliqui Moderni in d. l. quod te. Considerabam dici posse esse speciale
alia ratione,† quia in actione, quod metus cau 3
sa, adest voluntas metum passi: quæ licet sit coacta, tamen lex habet eam pro voluntate, & super ea disponit, & facit fundamentum, leg. si mulier. §. pen. & fin. ff. eodem titulo. vnde minus delinquere, & peccare videtur metum inferens, ex quo adest uoluntas alterius, quàm alius delinquens: & ideo lex mitius cum eo agit. Non obstat si dixeris nullum esse speciale in actione quod metus causa, quia idem est in interdicto vnde vi, vel quod vi, aut clam, cũ ista ęquiparet Iurisconsultus in d. versiculo,
sed & si cum nulla. † Siquidem respondeo ad 4
hoc, similitudinem non procedere in totum, sed quoad quid, scilicet ad casum qui exprimitur in textu, quando res non erat peritura, si metus non fuisset adhibitus. secus, quando fuisset peritura: quia tunc in interdictis, de quibus ibi, similiter debitor teneretur: secus in actione, quod metus causa. Et hæc intelligentia placet. Facit in simil. l. 1. ff. de precario. vbi

vbi inquit Iurisconsultus, precarium simile esse commodato: & tamen in multis differunt, vt ibi per Gl. satisque est similitudinem procedere in casu de quo in textu capite translato, extra de cõstitutionibus. Præterea si discerremus omnino assimilari, destruerentur omnia iura, dicentia in delictis indistinctè debito rem teneri, & sic nulla redderetur communis opinio, & esset constituenda conclusio in contrarium.

CAPVT XIII.

Intellectus l. Qui autem. §. 1. ff. de const. pecu.

SVMMARIVM.

1 *Difficultas in obligatione facti, indistinctè excusat à mora.*

2 *Imputatur illi qui potuit prospicere, & non fecit.*

1 Bartolus in l. quod te. col. fi. ff. si cert. pet. tractat, quando difficultas † excuset à mora, & facit j. conclusionem in oblig. facti, difficulta. excusare à mora indistinctè, & per consequens ab interesse. allegat. leg. si vehenda. §. pen. ff. ad l. Rhod. de iactu. cum simili. Et cum hac conclusione transeunt indifferenter ibi Doctores. Sed contra hanc cõem ita indistinctè receptam, vbi vrget maximè hic tex. si quis constituerit certam personam, pro se fideiussuram, & persona illa nolit fideiubere, tenetur
2 constituens vel dare æquè idoneam personã, vel soluere interesse, & ita difficultas eum non excusat. Reperio quod D. Carolus Ruinus in l. 4. §. Cato. in repetitio. ff. de verborum obligatio. notabili 66. soluit hoc contrarium, qđ aut quis secundum sonum verborum videtur promisisse factum simplex alienum: lex tamen interpretatur, quòd voluerit promittere se curaturum & facturum, & tenetur, nec difficultas eum excusat, quia videtur quodammodo promisisse cum effectu. & ita procedat hic text §. 1. aut promisit se curaturum, & tunc excusatur: & ita procedat communis opinio. Sed ista solutio non tollit difficultatem: primo est sine lege, vt ibi dicit Crotus. item est contra gloss. hic in uerb. certam. quæ vult, quod in hoc casu dicatur promissum factum proprium, non alienum, scilicet se curaturum, & tamen difficultas non excusat constituentem. Vnde pro defensione communis opinionis, legendo illam l. quod te, considerabam, quod communis opinio procedit, vt difficultas excuset à mora obligatum ad factũ, quando difficultas superueniens non potuit præuideri, vt in d. l. si vehenda. §. pen. cum alijs allegatis per Bartol. secus, quando potuit præuideri. vt hac l. qui autem. §. 1. si quidẽ potuit ille constituens præuidere, alloquendo illam personam, an voluisset pro eo fideiubere, est enim sibi imputandò qui potuit prospicere, † & nõ fecit. & in simili inspicitur, quod eue 2
nire potest. l. si quis domum. §. fi. ff. locati. ibi, prospicere debuit. l. si ab arbitro. ff. qui satis dare cogantur. Et hanc solutionem cõfirmo ex notatis subtiliter per Socinum consil. 288. colum. antepenult. vbi pulcram distinctionem facit, quæ seruit in proposito.

CAPVT XIIII.

Sententia l. Fistulas §. 1. ff. de contrahen. emptione.

SVMMARIVM.

1 *Tutor potest sibi soluere non modo in mutuo, sed in alio casu.*

2 *Tradere possessionẽ, & tradere vacuã, sunt diuersa.*

Gloss. in l. singularia. ff. si cert. pet. dicit speciale in mutuo, qđ tutor possit † sibi- 1
ipsi soluere, cum regulariter tutor non possit in rem suam auctorari. In contrarium tñ est communis opinio, nõ esse speciale in mutuo, quia etiam in alia causa tutor põt sibi soluere. allegat Bartolus ibi text. in hac l. fistulas. §. 1. in quo ex causa emptionis tutor sibi rẽ tradit. Sed potest defendi opinio glossæ, quantum sit ad hãc l. §. 1. & dicere, text. loqui de solutione facti, scilicet possessionis vacuæ, quæ in facto consistit: glossa aũt loquitur de solutione iuris. & ita intellexit hũc textum Bartolus in l. 1. § fuit quæsitum ff. ad Trebell. in principio. Nec obst. dum aliquid dicebant, quod immò in hoc. §. 1. tractatur etiã de solutione iuris, cum tractet de † traditione possessionis, p 2
quam possessionem transfertur dominium. §. per traditionem. Inst. de rerum diuis. l. traditionib. C. de pactis. quod dominium est iuris, quia respondeo quæstionem tantum esse de traditione possessionis vacuæ, non autem de simplici traditione possessionis. Et ideò erat in hoc. §. tradita possessio, & etiã dominiũ, tamen non erat tradita possessio vacua. Et ista sunt diuersa, vt tradatur possessio, & vt vacua tradatur, quia vnum potest stare sine alio. l. si fundum. ff. de fundo dotali. Bartolus notat in l. si

l. si stipulatus. ff. de usur. & quod ibi tm̃ quæstio esset de vacua possessione, non de traditione simplicis possessionis, apparet dum iurisconsultus consulit pupillum, & familiã discedere de fundo, & tamẽ potuisset tradi res simpliciter etiam eis extantibus in fundo. & vide in materia infra c. seq.

CAPVT XV.

Declaratur l. 1. §. fuit quæsitum, ff. ad Trebell.

SVMMARIVM.

1 *Tutor non potest auctorari pupillo sibimet restituenti.*

2 *Tutori relictum censetur relictum ut tutori, non autem ut Petro, & Sempronio.*

3 *Differentia debet esse inter dantem, & accipiẽtem.*

COmmunis opinio est contra gl. in l. singularia. ff. si certum pet. in mutuo nullũ esse speciale, vt tutor possit sibi soluere, q̃a idẽ est in alia materia, q̃ mutui. Quamuis defenderim opinionem gloss. in l. fistulas. §. 1. de contrahend. empt. priore cap. Nũc aũt adducitur contra cõem text. in hac l. 1. §. fuit quæsitum, vbi si pupillus sit grauatus restituere tutori,
1 non† potest tutor in hac re auctorari. vñ vr̃ esse speciale in mutuo. Super hoc cõtrario multum laborant Doctores in d. l. singularia, & in d. §. quæsitum. Ego dum legerem d. l. singularia, defendendo cõem, resoluebam hunc. §. q̃si tum hoc modo. Sciendum est, quod quicquid relinquit testator tutori, censetur relinquere
2 vt† tutori, non autem ut pet. Iac. Sempronio, &c. Et ideo si talis se excuset à tutela, priuatur oĩ cõmodo testamentario, ut habetur in l. fi. ff. de confirm. tute. l. post legatũ. §. amittere. ff. de his quibus vt indig. Dico itaq; in hoc. §. ex quo est relicta hæreditas, ut tutori si posset sibi ipsi restituere, ut tutor daret, & ut tutor acciperet, & ita nulla esset dr̃ia inter dantẽ, & ac-
3 cipientem, † contra l. 2. ff. de stipul. seruorum. cum simil. & hoc est quod dr̃ in hoc. §. ibi, nõ posse tutori eidemq; auctori restituere. Sed in communi conclusione, tanquam tutor soluit, & tanquam alius accipit, scilicet tanquam ipse Petrus, Sempronius, &c. Ideo est differentia inter dantem, & accipientem quod fieri potest. Et hanc solutionem confirmo ex pulchra doctrina Bartoli in terminis, in d. l. 2. de stipulatione seruorum in fin. à nemine hactenus considerata in proposito isto.

CAPVT XVI.

Intellectus authen. si quis in aliquo. C. de edendo.

SVMMARIVM.

1 *Exceptio intelligitur facta in casu quo regula loquitur, & ideo dicitur esse de regula.*

2 *Effectus resultans ex instrumento valido ad producendũ consideratur, non ex instrumẽto executiuo.*

3 *Argumentum à contrario sensu est coniectura, quæ colligitur ex mente legis, non ex uerbis.*

4 *Dictio, nisi, aliquando facit exceptionem in genere.*

NOtat Decius ex verbis huius authenticæ, ibi, nulla ex hac memoria fiat exactio, nisi aliud documentũ proferaĩ à cõtrario sensu: quod si postea documentum proferaĩ, fiet exactio ex memoria, non ex documento. Confirmatur ſm eum per dictionem exceptiuam Nisi, quæ ponit exceptionem à regula. l. actione. cũ ibi notatis, infra de transactio. Et exceptio † intelligiĩ facta in casu quo regula lo- 1
quitur, q̃a exceptio debet esse de regula, vt lr̃ latius per eundem Decium in l. 1. ff. de reg. iur. Sed regula est negatiua, vt ex memoria nõ fiat exactio, igitur exceptio, quæ fit per exceptiuã Nisi, ponit ut fiat ex ea exactio producto documento, cuius memoria meminit. Verum contrariam opinionem veriorem credo, ut ex documento producto fiat exactio, non ex memoria. Primò quia cõsideratur effectus, † resultãs 2
ex instr̃o ualido, & habili, ad producendũ, non aũt ex instr̃o executiuo. vnde si adunantia generalis elegit illum quem priores nominauerint, nominatus postea à prioribus censetur electus ab adunantia, non aũt à prioribus, Bartolus in l. vnum ex familia. §. 1. ff. de legat. 2. Dec. consi. 286. in princ. Secundo facit uulgata regula, quod quando actus nullus confirmaĩ, attenditur actus confirmans, non cõfirmatus. l. more maiorum. cum. l. seq. ff. de iurisd. omn. iud. Sed memoria ex se non est ualida ad pbãdum, sine confirmatione documenti: ergo, &c. Non obstat hic textus ponderatus, vt per Decium, quia aliter debet intelligi. & primo considero, non posse hic sumi argumentum à contrario sensu, quoniam quoties in aliqua dispositione potest sumi sensus directus, nunquam sumitur argumentum à contrario sensu, ut notatur per Doctores in l. 1. ff. de officio eius. & est ratio, quia argumentum à contrario sensu est coniectura, quæ colligitur ex mente

mente legis,non ex verbis. Sed cum ex uerbis elicitur sensus directus, quorsum sumere ar-
3 gumentum † à contrario sensu? Nam in claris non est opus coniecturis. l.continuus. §.cum ita.de verb.obl. Sed hic apparet de sensu directo,igitur, &c. Nec quicquam facit dictio Nisi,ponderata vt suprà: quoniam dico eam in textu nostro non seruare naturam suã,sed stare disiunctiuè. Et probo ineuitabili ratione. Nã dicitur in textu,nulla ex hac memoria fiat exactio,nisi aliud documentum, aut alia probatio exhibeatur,ęqualiter hos casus determinando. Sed absurdum esset dicere, quod si fiat probatio per testes, exactionẽ fieri ex memoria. Idem igitur, quando fit probatio ꝑ documentum. l.iã hoc iure.ff.de vulg.& pup.l.quã
4 uis.C.eo. Facit itaque dictio † Nisi relationem, seu exceptionem ad genus,non ad speciem, vt dicitur de relatiuo: quod aliquando refert in genere, licet regulariter in specie, vt diximus in l.2.in prin.& in l.vinum, vbi Alex.ff.si certũ petatur & in specie de dictione Nisi, quod excipiat in genere, tradit Iason in l.in actionibus,per illum text.ff.de in litem iurando. Ex hoc infertur, vtilitatem traditam per Deciũ, ex hac inuestigatione non procedere, & potius debere attendi tempus prolati documenti,quàm productionis memoriæ.

CAPVT XVII.

Intellectus l.absentem.ff.de pęnis.

SVMMARIVM.

1 *Absoluere accusatum, est meri imperij.*
2 *Melius est nocentem absoluere, quàm innocentem condemnare.*
3 *Iudex debet esse magis pronus in absoluẽdo, quàm in condemnando.*
4 *Differentia inter merum & mixtum imperium.*

Bartolus in l. imperium. ff. de iurisdictione omnium iudic. quem sequuntur communiter Doct. vult ea dici de mero imperio, quæ respiciunt publicam vtilitatem principaliter: quæ uerò respiciunt priuatã, esse mixti
1 imperij. Sed contrà facit, quia † absoluere accusatum est meri imperij. l.solent. ff. de officio procõsulis & legati. & tradunt oẽs in d.l.imperiũ. & tñ id respicit principaliter priuatã vtilitatem accusati, qui absoluitur. Moderni respondent dupliciter ad istud obiectũ. Primò, quod immò absoluere respicit publicã vtilitatem principaliter per hunc textum, in quo habetur melius esse † nocẽtem absoluere, quàm 2
innocentẽ condemnare. & iura passim dñt interesse reipub. aliquẽ defendi. l. seruuũ quoq; §. publicè. ff. de procurat. l. si nõ defendantur. ff. de pœnis. cũ similibus, adductis per gl. in d. §. publicè. Secundo, quia absolutio venit in cõsequentiam: nã à principio attenditur accusatio, cum animus accusantis sit, vt accusatus cõdemnetur. Et attendi debet, quod principaliter agitur. l. si quis nec cãm. ff. si cert. pet. Verũ hæc non tollunt, quo minus absolutio dicatur respicere principaliter priuatã vtilitatem absoluti. Nec obstat hic text. quia non dicit id ad quod alligatur per Docto. quod melius sit nocentem absoluere, quàm innocentem condemnare, sed quod sanctius est nocentem impunitum relinquere, & ita nõ loquitur de absolutione, nec quicquã facit quod intersit reipub. aliquẽ defendi. d. §. publicè. & l. si nõ defendant. nã hoc procedit secundario, nõ principaliter: sicut dicimus interesse reipublicæ mulieres esse dotatas. l. j. ff. solu. matr. & interesse reipub. ne quis re sua malè vtat. §. sed etiã maior. Insti. de his qui sunt sui vel alieni iuris. Et tradit Bar. in d. l. j. solu. matr. nã principaliter respicit defensio vtilitatem defensi. Suadetur, ex eo, quod iura supra allegata cũ simil. loquuntur tam de defensione in cã ciuili, q̃ in causa criminali. Et in ciuili non est dubiũ, defensionem respicere priuatam vtilitatẽ principaliter, vt per Bart. & alios in d. l. imperium, in materia iurisdictionis. Præterea etiam quod defensio respiceret principaliter publicam vtilitatem ex defensione, non infertur necessariò absolutio: nã potest sequi condemnatio. Non obstat quod principaliter attendatur cõdemnatio, attẽto animo accusantis, sed absolutio postea uenit in consequentiã. Nã hoc attento, non esset quærendum an absolutio esset meri imperij; nec esset bona æquiparatio, quam facit tex. in d. l. solent. Ideo dicendum est, absolutionem ita principaliter considerari, sicut cõdemnationem. Præterea in hac materia non habetur respectus ad partem, sed ad iudicem, an hoc vel illud possit, nec ne. d. l. solẽt. vbi verba diriguntur ad iudicem, vt l. nemo qui condemnare. ff. de reg. iur. Et quo ad iudicem in eo principalibus † cõsideratur absolutio quã 3
condemnatio, cum magis tendat ad absolutionem arg. l. Arrianus. ff. de action. & obligatio. & l. de-

& l. denunciasse. §. quærit. ff. ad l. Iul. de adulter. Ex his constat, differentiam Bart. & communem, inter † merum & mixtum imperiū non procedere, cū iure non probetur. & contra eū adhuc facit, quia inquisitio est meri imperij. vt per omnes in d. l. imperium. & tamen pluries sunt ad priuatam vtilitatē, vt per Bart. in l. 2. §. si publico. ff. de adulterijs. Quo fit vt considerauerim aliam differentiam dari posse, quod merum imperium exerceatur circa respicientia res & bona, vt est expressus tex. in d. l. imperiū. officio tamen nobili ad differentiam iurisdictionis.

4 (margin mark beside line 3)

CAPVT XVIII.

Intellectus l. si vt proponis. l. j. C. quomodo & quando iudex.

SVMMARIVM.

1 *Ordinarius iudex si ferat sententiam nullam, potest iterum in ea causa cognoscere & iudicare.*

2 *Delegatus principis an possit lata sententia nulla iterum iudicare.*

3 *Causa semel exempta à manibus ordinarij, non potest ad eum reuerti sine licentia principis.*

1 ORdinarius iudex † si ferat sententiā nullam, potest iterum in ea causa cognoscere & iudicare. l. si præses. hoc eod. tit. Secus est in delegato, qui lata sententia nulla denuò iudicare non pōt, vt hac l. & hoc non habet difficultatem. Dubium maius est, † quid in delegato principis. & communis opinio Doctorum est, in l. iudex posteaquam. ff. de re iudica. idē in eo esse, quod in alio delegato, vt iterum iudicare non possit. & potissimum fundamentū est in hac lege, quæ loquitur indistinctè. & generaliter, ergo generaliter intelligenda. l. de precio. ff. de publici. l. j. §. & generaliter. ff. de leg. præstan. Ex hoc inferunt Doctores in alio proposito, in rub. ff. de officio eius. Iudicem ordinarium habere firmiorem iurisdictionē. Angelus tamen in d. l. iudex: posteaquam tenuit contrarium, delegatū à principe lata sententia nulla iterū iudicare posse. quem sequitur Decius in c. in litteris. extra, de offic. deleg. rationibus, de quibus ibi per eos. Et hæc opinio contra communē mihi placet, nec obstat hic textus. Nam respondetur, nō loqui de delegato principis, se de delegato ab ordinario, scilicet à præside, vt ex verbis expresse colligitur, ibi, Non immeritò pręses denuò negotium alterius iudicis notioni terminandum commisit. Pondera dictionem denuò, quæ significat iterum. glo. in l. j. C. de aduocat. diuerso. iudicio, & in l. cum prior C. de distract. pigno. Fuit igitur præses, qui primo & secundo commisit causam, seu delegauit. Nec obstat si quis subtiliter dixerit, quod illa dictio, non refertur ad verbum commisit, sed ad uerbum terminandum: vt sit sensus, quod præses commisit negocium denuò terminandum. Et sic fieri potest, quod princeps primò † cōmiserit, postea præses: siquidem replicatur, hunc sensum nullatenus admittendum, ea ratione, quia cum causa est à principio delegata à principe, & sic exēpta à manibus ordinarij, ligatę sunt manus ordinarij, nec ad eum tamen potest reuerti, sine licentia principis. cap. vt nostrum. de appella. Ergo necessariò est dicendum, quod hic præses etiam primo commiserat. ex hoc apparet respōsio ad leg. de precio, & ad §. generaliter, quæ non procedunt quoties subiecta materia suadet distinctionem. Sed supra ostensum est, impossibile esse, quod princeps primo commisisset, d. c. vt nostrum. Ergo non potest intelligi l. ista generaliter in delegato Principis: & diuersa est ratio inter delegatum principis, & alium delegatum, vt latè habetur in d. rubr. ff. de officio eius. & in rubrica, extra eo. tit. per Modernos. alia etiam adducuntur. pro com. quę videas loco suo ordinario, ad quę facilior est responsio. Volui hic enodare tantum intellectum huius l. si ut proponis. quam ita intellexi primo anno promotionis meæ ad ius ordinarium matutinum, & dictaui scholaribus meis. Nunc autem reperio idem uelle quosdā Modernos, repetentes in d. rubrica, ff. de officio eius. Si habuerunt à me, ego consentio, ne furti teneantur: si minus, lætor concurrere cū spiritu Doctorum virorum. nam & idem mihi accidit pluries inter studendum, vt in mentem veniant legum sensus, quos postea reperio alios tradidisse.

CAPVT XIX.

Intellectus Rub. Instit. de fideicommissarijs hæreditat.

SVMMARIVM.

1 *Fideicōmissaria substitutio, nō est propriè substi.*

2 *Substitutio est largo modo institutio.*

3 *Substitutio non habet se tanquam genus ad fideicommissum.*

4 *Substi-*

4 *Substituere est sub aliquo pcedẽti aliquid statuere.*
5 *Fideicommissarius non comprehenditur in statuto faciẽte mentionem de hærede, nec de substituto.*

CVm alias legendo Institutiones interpretaret hanc rub. quærebã quare esset, qd̃
1 vbique inscriberetur de vulg. & pup. †substi. & nullibi de fideicommissarijs substit. Et post multa responderi eam esse rationem, quod fi-
2 deicommissaria substitutio nõ sit strictè & ꝓpriè substitutio, secundum cõem opinionem Doctorum in rubr. ff. de vulg. & pup. & C. de impuberis, & alijs substit. & quamuis Alexan. vtrobique sentiat contrarium, quem sequitur Soc. in d. rub. ff. de vulg. tñ semper arbitratus sum communem veriorem; quam optimis fundamentis sustinent Doctores in dictis locis, & eam defensaui hic, & in rub. C. de impuber. in ciuitate Papiæ, & latius in d. rub. ff. de vulgari. cum Placentiæ legerem hora pomeridiana. Pro qua facit primo rub. C. de institutionibus & substitutio. & restitutio. naturaque copulæ est, poni inter diuersa: glo. in rubr. ff. de iuris & facti ignorant. Stringo inductionem, & ex prima parte rubricæ, vbi ponitur copula inter institutionem & substitutio-
2 nem. & substitutio† est largo modo institutio, non autem propriè & strictè, vt tenẽt omnes in d. rubr. de vulg. Vnde ex serie illius rubr. C. de institutio. apparet manifestè, hæc omnia tanquam diuersa accepisse Imperatorẽ. Confirmatur ex l. generaliter. in principio, eodem titulo. vbi substitutio & restitutio ponuntur tanquam diuersa: & rubrica solet sumere declarationem à nigro: Doct. in l. 1. ff. si certum petatur. Nec obstat responsio Alexan. de nota. in rub. C. de seruitu. & aqua. nam glo. d. rubricæ procedit, quando quis est magis tractaturus de specie, quæ eximitur à genere. Sed in dicto titulo de institutionibus, non tractatur
3 plus de fideicommisso, †quàm de alijs substitutionibus. nec est verum quod substitutio sit genus ad fideicommissum. nam substitutio aliter prædicatur, vt uidere est in l. 1. ff. de vulga. Ad idem §. fi. suprà de pupillari substitutione. vbi habetur, quem non posse extraneo substituere, sed potest per fideicommissum eum obligare. Igitur obligare aliquem fideicommisso, nõ est propriè substituere. Facit hæc rubrica nostra, in qua appellatur hæreditas fideicommissaria, non autem substitutio. Nec obstat, quòd iura aliqñ appellent fideicommissarium substitutum; uel substitutionem fideicommissariam: & quod in legatis, fideicõmissis, donationib. causa mortis potest substitui. Ad hoc dicitur, admitti fideicommissum esse substitutionem, sed non propriè & strictè. aut enim volumus cõsiderare uerbum substituo, vel substitutio, quoad sui significatum & deriuationem. quo casu nihil aliud est, quàm sub aliquo præcedenti aliquid statuere †& ordina- 4
re. & tunc fideicommissum dicetur propriè substitutio: nam est quoddam statutum, & ordinatio testatoris, facta sub pręcedenti institutione, vel præcedenti voluntate, quando fit ab intestato. habent. n. venientes ab intestato tacitã voluntatem defuncti. l. conficiuntur. ff. de iure codicil. facit. §. sed si gregis. suprà, de rer. diuisio. ibi, in vinearum de mortuarum, vel arborum locum, alias substituere. & l. vel inutilium, cũ l. seq. ff. de vsufructu. Similiter iudex dr̃ iudici substitui, l. pen. ff. iudicatum solui. Aut capimus hæc verba, prout capiuntur à Iurisconsulto. in l. 1. ff. de vulg. restringendo ea ad hęredum institutiones. Quo casu nihil aliud est substitutio, quàm institutio facta sub alia institutione, vt suprà de vulg. in principio, ibi, Seruum necessarium hæredem instituere vltimo loco, i. substituere: & l. cohæredi. §. qui discretas. ff. de vulg. & pupil. ibi, omnem institutionis ordinem. †Et loquitur de institutio- 5
ne & substitutionibus, & tunc fideicommissũ non est substitutio, non. n. fuit fideicommissarius primo, nec secundo institutus, sed alius, de cuius manu fideicommissarius debet accipere. Prædicta sunt vtilia propter statuta faciẽtia mentionem de substitutione, quæ cũ strictè intelligantur, & propriè, l. quicquid astringendæ. de verb. oblig. l. 3. §. hæc verba. ff. de nego. gest. non comprehenderent substitutionẽ fideicommissariam, vt concludunt plerique in supra dictis locis, & latè tradidi infrà proximo libro, cap. 19.

CAPVT. XX.

Intellectus §. fin. Institut. de bonorum possessione.

SVMMARIVM.

1 *Probare quis tenetur se agnouisse bonorum possessionem intra tempus.*
2 *Agnitio simplex bonorum possessionis coram iudice facta, de iure nouissimo sufficit.*

3 *Testari nihil aliud est, quàm animũ suũ declarare.*

Bonorũ possessio debet agnosci intra certa tempora, à liberis intra annum, à reliquis intra certum dies. §. liberis. hoc eodem titulo. Inde dubitarunt Doctores in rub. C. qui admitti. Si quis agnouit bonorum possessionem, non tamen cõstat debito tempore agnouisse, an præsumatur tempore debito agnouisse, an verò hoc debeat probare. Et Barbat. quẽ communiter sequuti sunt Doctores in d. rub.
1 tenuit, eum debere probare, † & potissimum fundamentum est super hoc §. dum dicitur, Si eam, f. bonorum possessionem admittere, intra statuta tempora ostenderit. Iason ibi tenet contrarium, quod præsumatur pro eo q agnouit, nec requiratur ꝓbatio, pluribus fundamentis, ut per eum. & si quis uelit sequi Iasonem contra communem, poterit facilè euadere hunc textum super quo fit maximum capitale à tenentibus communem, & ostendere, quod nihil penitus facit, nec meruit in proposito allegari. Nam quæstio Doctorum procedit, postquam quis agnouit bonorum possessionem, si contingat dubitari an intra tempora agnouerit, an hoc debeat probari ꝑ agnoscentem: puta, cum is qui agnouit, agit possessorio quorum bonorum, vel possessoria hæreditatis petitione, aduersus possessores rerum hæreditariarum. Et illi excipiunt, actorem nõ
2 agnouisse bonorum possessionem intra tempora. Sed hic. §. loquitur de tempore, quando quis agnoscit bonorum possessionem coram iudice, & sic in aliis terminis. & eo tẽpore quo quis agnoscit, non est necessaria probatio aliqua, maximè de iure nouissimo. per l. fi. C. qui admitti, & hũc. §. per quæ iura est sublata causæ cognitio, quæ alias requirebatur, & sufficit simplex agnitio coram iudice facta, ut ꝑ Bartolum in l. 3. §. si causa cognita. ff. de bonorũ possessione. † dum quærit, an in agnitione bonorum possessionis requiratur citatio. Nec obstat iste textus in illis verbis, Intra statuta tẽpora ostenderit. nam quamuis diuersimodè intelligatur per Doctores, non debet exponi ostenderit, idest probauerit: quoniam hoc est falsum iure istius. §. requiri probationem, ut dixi proximè. Sed sensus est, Intra statuta tempora ostenderit, idest, declarauerit. & hæc intelligentia suadetur ex l. fi. C. qui admitti. vnde est extractus hic. §. dum ibi dicitur, Sufficiat qualiscunque testatio amplectenda hæreditatis. & Testari est animum suum † declarare. l. 3
scire oportet. §. scire autem. ff. de excus. tutor. & ibi gl. Inde dicitur ꝓtestatio, & cæt. Voluit ergo Imperator hic dicere, nunc quem non debere curare formam antiquam petendi bonorum possessionem, sed sufficere intra tempora statuta declarare animum suum coram iudice, vt d. l. fi. ad quam se refert hic tex. dum dicitur, Sed benè anteriores Principes huic causæ prouiderunt, &c.

D. NICOLAI BELLONI

Patritij Casalensis è Monteserrato.

Liber Quartus.

CAPUT I.

Sententia l.fi. Cod.qui admitti.

SUMMARIUM.

1 *Bonorum possessio hodie non requirit decretum, nec petitionem, sed nudam declarationem animi.*

2 *Libellus nō requirebatur in agnoscenda bonorum possessione de iure antiquo, sed sufficiebat qualis qualis petitio.*

3 *Decreti interpositio non competit iure magistratus.*

4 *Pupillus non habens patrem, nec tutorē, post septem annos agnoscit bonorum possessionem cū decreto.*

NTE hanc l.in agnoscenda bon. poss. reqrebat solēnis petitio, l.j.C.cō.de success.& cū causæ cogn.pro tribunali, prætor interponebat decr.suū, decernendo bon.poss.l.3.§.si cā cognit. ff.de bon.poss.l.2.§.dies. ff.quis ordo in bon.
1 poss.seruetur. Nunc autem non requirit amplius petitio, sed sufficit qualiscunque testatio animi in iudicio, ex qua appareat quē agnoscere bon.poss. nec requiritur causæ cognitio, & decreti interpositio, vt hac l.& §.fi.Inst.de bono.poss. Et hæc sunt com. Fuerunt tamen qui sensuerint adhuc decretū esse necessariū,& dicunt per hanc l.sublatum tātum libellū & petitionem, nō aūt decretum, ut refert gl.in l.fi. §.nos itaq;, in ver.ex decreto, in fi.C.de curato.furiosi. Et hanc partē sequutus est D.meus Alc.lib.2.Paradox. c.13. Mouetur ꝗ.quoniam ratio hic assignata, vt captiones verborū inanium excludantur, nō ht̄ locū in decreto, qd̄ cum fieret maxima solēnitate,& cognitione causæ, nullo pacto est dicendū id cōtinere captionem verb. Loquit itaq; hic tex. de peti. & libello, in quo talis captio considerari pōt. Secundò facit, q̄a expresse Iusti.in d §.nos itaque attestatur petitionem bon.poss.sublatum per const.sed nihil habet com.petitio cum decreto. Tertiò, Iusti.in d.§.nos itaq;, æquiparat eam bon.poss.de qua ibi, illi quæ furioso decerni solet. Sed in furioso plus q̄ manifestū est requiri decr.igitur idē erit in alijs. Et quod p istam l.non sit sublatū decretum, tenuit quoque Bulgari.sup.eo.l.j.col.13. Ego uerò quāuis maxima sit apud me authoritas preceptoris mei, à qua plerunque non soleo recedere, crediderim opinionē cōem veriorem, præmittēdo errare eos qui credunt ēt ante hanc l.fuisset necessarium libellum in agnoscenda bonorū possessione: nā nullus libellus reqrebatur, 2
sed simplex petitio, non in formā libelli, vt cōcludit Bar.in d.l.3.§.si causa cognita. Et hæc est cōis snīa, vt testatur Signorol.de homod. sup.eo.l.j.col.3.& 4.& ideo etiam nulla reqrebat citatio. Si vero comparuisset contradictor,& ita fuisset vidēdū de iuribus partium, tunc requirebatur libellus, citatio, litis contestatio,&c. Satis est, quoad propositum nostrū, quod ad agnoscendam bonorū possessionem. libellus nō requirebatur, sed petitio simplex, per quam quis deducebat causam, qua petebat sibi decerni bonorum possessionē. Et q̄m prætor decernebat postea adhibita causæ cognitione, fiebat hæc petitio ad informationē iudicis, ut posset cognoscere an decernēda esset bonorū possessio, nec ne, ut per Bartol. & Doctor.ubi supra. qui dicunt, iura loquētia de cognitione causæ, intelligi respectu informationis iudicis, nō partis. Hæc igitur petitio hodie est sublata, unde nō requiritur amplius causæ cognitio:& per consequens, nec decretum. sed sufficit qualiscunque declaratio animi illius, qui agnoscit coram iudice, tamen ut adipiscatur bonorū possessionem. Et hæc opinio probat in primis per d.§.nos itaque, ibi, quæ antea ex decreto dabatur. & tempus præteritum est abnegatiuum præsentis, maximè iuncta illa præpositione antea. Cui non obst. responsio domini mei, quod ibi erat dubitatio: ex quo Imperator ipse admittit curatorē, ad bonorum possessionem, an esset talis bonorū

 pos-

possessio ciuilis, uel prætoria: quam dubitationem Iustinianus tollit: nam hoc est diuina re. Et ex casu illius. § apparet dubitationem circa aliud fuisse. Secundo, per hunc tex. dum vult apud quemlibet iudicem posse fieri talē testationem; sed quicunque iudex non potest
3 interponere † decretum, quoniam interpositio decreti non competit iure magistratus, vt per Bar. & communiter scribentes, in l. imperium. ff. de iurisdict. omni iud. in quarto gradu mixti imperij. Tertio, per d. §. fi. Institut. eo. dum dicitur, quocunque modo se admittere bonorum possessionem in iudicio ostenderit, plenum consequatur eius beneficium. Sed si requireretur adhuc decretum, nō esset verum, quod ex declaratione animi sola quis consequeretur eius beneficium. Quarto, quia.
4 hodie † est speciale in pupillo, qui excessit 7. annos, ut cum non habet patrem, nec tutorē agnoscat, cum decreto l. si infanti. in fin. C. de iure deliber. Ergo in contrarium est ius commune, l. ius singulare. ff. de legib. Et hæc pars magis confirmabitur ex responsionibus dandi, ad allegata pro alia opinione. Et primo nō obst. quod ratio posita in lege de exclusione inaniū uerborum, non conueniat decreto, sed libello. nam respondeo in l. ista non excludi aliquam captionem uerborum, quo ad libellū vel decretū respectu. bonorum possessionis. Sed Constantinum loqui similitudinariè, ut quemadmodum excludit captiones uerborū inanium, l. in titulo de formulis subla. uel supra eo. l. pen. ut per glo. hic. ita hic, tollit petitionem bonorum possessionis, vel tenendo qđ illa verba intelligantur de petitione, dic, ut statim dicam ad §. nos itaque, quod sublata petitione, per consequens. censetur sublatum decretum. Secundo non obstat §. nos itaque, vbi expresse Iusti. inquit, Constantinum hic sustulisse petitionem bonorum possess. nam dicit, etiam Iustinianum dicere, esse sublatum decretum, in uersic. quæ antea ex decreto, &c. Nec est uerum, petitionem nihil cōmune habere cum decreto, quoniam ut sup. dixi, petitio fiebat, ut prætor posset super ea. causæ cognitionē adhibere, & deinde decretū interponere, si re postulabat: sed cum nunc nulla fiat petitio, super quo cognosceret prętor, & sup quo decerneret? Sublata itaque petitione, necessariò sequitur sublatum decretum. Tertio & ultimo non obstat, quod Imperator in d. §. nos itaque, æquiparat bonorum possessionē, de qua loquitur illi quæ furioso decerni solet. sed furioso decernitur cum decreto: ergo & in aliis idem erit. Ad hoc dicitur d. §. nō loqui de bon. poss. quæ decernitur furioso, quia furiosus nullo modo admittitur, ut ibi habet: sed de bonorum possessione decernēda curatori furiosi, & eam Iustinianus æquiparat alijs bonorum possessionibus, sed in alijs nunc nō reqritur decretum, ut hic, & suprà probaui; ergo nec in illa, & ita hæc ponderatio ad d. §. retorquetur, sequēdo communem intellectū ad d. § nos itaque. Sed uide quid sentiam contra eum, cap. sequenti.

CAPVT II.

Intellectus l. fin. §. nos itaque. Cod. de curato. furiosi.

SVMMARIVM.

1 *Prætor interponit se, mitigando rigorem iuris ciuilis suis decretis.*

2 *Prætor decreto admittebat aliquando alias incapacem, ad petendam bonorum possessionem.*

3 *Curator furiosi non admittebatur ad petendam bonorum possessionem, sine decreto*

Dixi præcedenti capite per hunc textum in illis uerbis, quæ antea ex decreto dabatur, fundari communem opinionem, vt hodie in agnitione bon. poss. nō sit amplius necessariū decretū. q̄ opinionē credo uerā, fundamētis de quib. ibi, non tñ per prædicta uerba huius. §. quorū intellectus alius est iudicio meo, q̄ hactenus senserint Doct. Nam considerandum est, quemadmodū in quauis alia materia, ubi æquitas suggerit, prætor interponit 1
se, mitigando rigorē iuris ciuilis suis decretis, vt passim licet colligere: ita in materia bonorū possessionis, vt toto titulo instit. de bonorū possessione. Et ideo ubi de rigore, & subtilitate iuris aliqs nō cēsebatur in casu ut posset petere bonorū possessionē, puta quia non uidebatur adhuc delata, uel alia ratione si suberat æquitas, quare admitti deberet prętor, succurrebat illi decreto, admittendo eum ad petēda bonorum possessionem: ut in l. uentre, ff. de acquir. hered. l. illud. §. fi. cum seq. ff. de bonorum possessione contra tabul. l. si ex duobus. 2
§. fin. eodem titulo, & decreto prætoris admissus poterat petere. Et hoc est, quòd dicunt illa iura, decreto petere posse bonorum possessionem

sionem,& decreto admitti. postquam erat admissus petebat tunc bonorum possessionem, quam prætor decernebat cum causæ cognitione, vt solebat ordinare. Idem igitur erat in curatore furiosi, nam cum inter antiquos iurisconsultos esset maxima altercatio, an deberent admitti ad petendã bonorũ possessionem, vt hic dr̃, item est in hoc vt adhibita causę cognitione cum decreto admitteretur ad petitionem, vt est text. expressus in l. 2. §. si quis ex libe. in fi. ff. ad Tertull. ibi, si furioso† decreto petita sit bonorum possessio. Et de hoc decreto
3 intelligit hic Iustinianus: qui tollit illam scrupulositatem iuris antiqui, & statuit duo. Primum, quod nunc curator furiosi nullo pręcedente decreto, sed simpliciter possit agnoscere eam bonorum possessionem, quæ antea ex decreto sibi dabatur: id est, quam prætor non dabat, vel decernebat, nisi eo admisso ad petitionem per decretũ. d. §. si quis ex liberis. secũdum quod eam habeat ad similitudinem bonorum possessionis, scilicet cuiusuis alterius, id est, sufficiat agnitio sine petitione, vt postea subdit. & hoc modo procedet, & fluet contextus sine scrupulo. At sequendo communem sensũ, nemini nõ patet quàm malè possit subsequi versic. & ad similitudinem, &c. cũ veniat copulatiuè ad pręcedentia, ita vt non sine magna violentia possit quadrare ad contextum, & vix eius sensus percipi.

CAPVT III

Intellectus ad l. fi. C. qui admitti.

SVMMARIVM.

1 *Decretum in bonorum possessione, an hodie sit sublatum ex necessitate.*

2 *Verbum sufficit denotat quod fieri potest, non quod debet.*

3 *Actio receptitia, & rei vxoriæ, sunt omnino sublatæ.*

4 *Deliberare non potest aliquis de adeunda hæreditate, nisi supplicando principi*

5 *Bonorum possessio hodie non est mixti imperij, nisi quis vtatur decreto.*

COmmunis est conclusio Doctorum, per hanc legem esse sublatã petitionẽ & decretum, quę requirebantur in agnoscenda bonorum possessione, vt defendi sup. cap. 1. Sed iuxta istud dubitatur, nũ huiusmodi decretũ
1 sit sublatum ex†necessitate, an ex voluntate: id est, vt si quis velit, possit eo vti. In hac dubitatione, & similibus lex dat nobis modum id inuestigandi & cognoscẽdi, in l. quoties. ff. de actio. & obligatio. dũ inquit: Quoties lex obligationem introducit, nisi nominatim cauerit, vt sola ea actione vtamur, etiam veteres eo nomine actiones competere. Pũctus ergo est cõsiderare, nunquid per iura in hac materia loquentia dicatur nominatim cautum, ne decreto quis vtatur. Et dicendum videtur, quod nõ. primò per text. in l. fi. §. nos itaque. C. de curato. furio. vbi habetur, quod agnitio coram iudici sufficit pro antiqua obseruatione. † Sed 2
verbum sufficit, denotat id quod fieri potest, non quod debet. Secundo, facit. §. fi. Instit. de bonorum possessio. ibi, ne quis pro petẽda bonorum possessione curet: quasi relinquat in eius arbitrio quid velit facere. Sed contrariam partem veriorem arbitror, decretum necessariò esse sublatũ. & verbis huius legis nominatim cautum, ne decreto amplius quis vtatur. Primum probatur hic, vbi Imperator inquit, vt id est, eo modo quo excludimus captiones verborum, hoc est petitionẽ, & per consequẽs decretum: ita scilicet, eodem modo obseruari decernimus, vt aliqua, seu qualiscunque testatio amplectendę hęreditatis apud iudicem ostẽdatur. Vt ergo sit bona similitudo, quemadmodum ex necessitate qualiscunq; testatio ad amplectendam hęreditatem, ex obseruatione huius leg. ostendenda est, ita ex necessitate petitio & decretum exclusa sunt. Secundum probatur in gloss. in d. l. quoties. in verb. actione, quę exemplificando quomodo, dicatur nominatim cautũ, vt sola actione, noua q̃s vtať, ponit exẽplũ in receptitia †actione. & in acti. 3
rei vxorię, si tamen perlegeris. l. 1. C. de recep. actio. & l. vnic. in princ. C. de rei vxor. actio. in quibus omninò ex necessitate tolluntur illæ actiones, non vtitur lex verbis magis præcisis quàm hic. Dicitur enim, cessante actione, &c. Sicuti ergo ibi nominatim cautum cẽsetur ex verbis minus præcisis, quàm nostræ finitita & hic dicetur nominatim cautum, ne q̃s decreto vtatur, vbi expressa habetur exclusio. Confirmo per optimum simile de iure antiquo. si hæres dubitabat adire hr̃ditatem, dabatur tẽpus ad deliberandum, toto titulo ff. & C. de iure delib. Iustin. disposuit in l. fi. §. si autẽ dubius. C. eo. non esse necessariam deliberationem. & nihil vlterius dicit: tamen hoc intelligitur, quod nõ sit necessaria etiam ex volun-

tate,vt probatur in ea l.§.& hæc quidem.vbi
4 si quis post constitutionẽ Iustiniani † volebat deliberare,non poterat hoc facere,nisi supplicasset principi.Ergo tanto magis hic, vbi non modo dicit necessarium decretum , sed illud excludit.Non obstant in contrarium adducta de verbo curare, & verbo sufficere. nam sunt verba communia, quæ intelliguntur secundum subiectam materiam, in qua adiiciunt. Sed cum suprà probatum sit,alijs medijs decretum esse omninò exclusum, secũdum hoc determinabuntur hæc verba.Facit d.§.& hæc quidem,vbi est idem verbum curauerint,& tamen nõ erat in eius potestate deliberare, nisi supplicasset.Idem est in d.l.ij.§.sed & hæredibus,de verbo sufficere , vbi disponitur, quod actio de constituta sit in omnia sufficiens sublata receptitia actione. & tamen receptitia est in totũ sublata,ita vt actione de constituta, non receptitia vtendum sit.Ex his infertur cõtra vnam communẽ opinionem Bart. & aliorum,in l.1.in glossa bonorum.in fine.ff.de iu-
5 risd.omn iud.dum volunt † hodie bonorũ possessionẽ non esse mixti imperij,per hanc l. Limitant tamẽ , nisi quis vellet vti iure antiquo, adhuc petẽdo decretum : quoniam tunc esset mixti imperij.si quidem hęc limitatio.reddit inanis & inutilis,per suprà dicta:cũ nũc nõ sit in facultate nostra , vti decreto. Reliqua circa hæc omnia vide per Alex.Dec. & alios modernos,in d.l.1.super d.gloss.bonorum in fi.

CAPVT IIII

Sententia l.Filius.ff.de inoffic. test.

SVMMARIVM.

1 *Bona materna de iure ff. quo ad proprietatem, non spectabant filij fam*

2 *Exceptio firmat regulã,in casibus non exceptuatis.*

3 *Pater non potest nocere filio,quando sibi non quæritur vsusfructus.*

4 *Exhæredatio in dubio præsupponit filium malè meritum de patre*

5 *Lucrari dicitur,qui animum suum explet.*

1 Controuersi iuris est, vt inquit dominus meus lib.4.Paradox.c.3.in fi. An † filiusfamilias de iure ff.haberet proprietatẽ in bonis maternis.Communis sententia est,qđ nõ,vt ꝑ Bart.& Docto. in l.1.C. qui admitti. & in l.is qui hæres.§.fi.de acquir.hæredi.vbi gl. notat. pro qua aliqua adducuntur,vt per eos. Cõtrarium tenuit Richard. de Malumbris, & nonnulli antiqui,relati per gloss.in d.§.fi. Mouentur nonnullis fundamẽtis,q̃bus facilè respondẽt moderni in d.l.1.& tota vis articuli in effectu reducitur ad hanc l.filius.quæ expressè videtur probare opinionẽ Richardi,& antiquorũ,in illis verbis.Cõmodũ victoriæ alij parat. Et cum lex loquatur de bonis maternis,si pater agẽdo de inofficioso parat cõmodũ,alij ergo filius in bonis maternis habebat ius, vt per gloss. hic,in verb.alij.sed hic tex.nihil me mouet,communemq; verissimam arbitror. pro qua vltra alios facit §.1.Insti.per quas ꝑsonas nob.acquir.ibi,Olim quicquid ad eos ꝑuenerat,sine vlla distinctione patribns acquirebãt, exceptis castrensibus.Põdera verba, quicquid &,sine vlla distinctione.& exceptionem,quæ † 2
firmat regulã in casibus nõ exceptuatis. Bart. in l.quęsitum.§.denique.ff.de fundo instruct. Deci.l.1.ff.de regul.iur.Secundo,l. qui in aliena.in fine principij.ff.de.acquir.hęredit.Dicitur ibi,requiri iussum patris,ne pater ęri alieno obligetur, idem subijcitur in hæreditate matris.Sed si proprietas acquireretur filio , q̃ fuisset timor quod pater obligetur?certè nullus.arg.nunc in l.1.C.de bonis matern.& in l. cũ non solum.§.1.C. de bonis quæ liber. ideo non fuisset necessarius iussus.Tertio,l.1.§.qui operans.ff. ad senatusconsult. Orphician. vbi filius qui locauit operas vt pugnaret cum bestijs ex humanitate non excluditur ab hęreditate matris.Idem,inquit Iurisconsultus,si filius sit in potestate patris,q̃ sit in supra scripta causa,id est,qui locauit operas suas.Sed si hæreditas veniret quęrenda filio,quæ ratio dubitandi?an pater,qui locauit operas,posset filio nocere in hæreditate matris acquirenda?Et si di-
xeris.nocere potuisset in vsu fructu : hoc de † 3
vsufructu,vt q̃rat patri,fuit multò pòst introductũ per d.l.cũ oportet:nec pater in casibus sibi nõ potest quæri vsusfructus, nocet filio in ꝓprietate.d.l.cũ oportet,quib.cũ auct.sequẽtib.& d.l.cũ nõ solum.per totã l.Et his tribus fundamentis,iudicio meo,responderi non potest.Non obstat hæc lex inducta,vt suprà, cui multifariã respondent Doctores in d.l.1.& super omnibus alijs latè instaui. nam dico aliũ esse eius sensum quàm hactenus quisquam declarauerit,præmittendo debere attẽdi , quod sit immediatè nõ mediatè.argumẽt.l. vxoris. ff. de auro & argento legato. Est igit sciendũ, quod

quod pater, vel mater exhæredando filium, infert sibi iniuriam. l. 4. ff. de inoff. test. §. hæc aût dispofuimus, in Auth. cum de appellat. cognoscitur, & inducit in eum notam l. cum te. C. e. i. infamiam. l. multi, & ibi Gl. ff. de lib. & posthum. nam exhæredatio præsumitur ea rõe facta, quod filius erga parentem se malè hèret, & turpiter, & flagitiosè viueret, l. si filiam, C. e. & demum quod esset malè meritus de parente. d. l. si filiam. ibi ex meritis eius: † Filius mo-
4 dò exhæredatus, dicendo testm̃ inofficiosum, quid intendit? vtique hoc vult ostendere, & allegare, se exhæredari non debuisse. l. 3. supra eod. & docere, se immerentem esse. l. nam & is. §. j. hoc titulo: Tractatur itaque in hoc iudicio de meritis filij, vt hac leg. & dic. l. si filiam. Rursus vult diluere maculam, quã infligit sibi pater per exhæredationem, ostendendo puta eum inconsulta ratione, vel calore ad exhæredationem prosiluisse. d. l. cum te, & d. l. si filiã, & l. filia. Si ergo filius obtineat quod commodum immediatum consequitur ex hac victoria, certè quod diluit notam, quam pater sibi inflixit per exhæredationem, docendo immeritò hoc factum esse, l. 4. sup. e. & hoc declarato, aliis mediis consequitur hæreditatem. Et hoc est, quod uoluit hic Iurisconsultus, dum dicit, pater commodum alij parat, & totum de meritis filij agitur, & indignatio filij est. nã maximum est commodum ulcisci iniuriam, & diluere notam. Causa. n. honoris, & mortis æquiparantur. l. isti quidem. ff. quod met. cã. Et commodum consistit non solum in lucro,
5 sed † in expletione aĩi. ideò dr̃ lucrari, qui aĩum suum explet. gl. fin. l. penul. ff. de cond. cau. da. Similiter quis dr̃ amittere respectu affectionis, licet rem meliorem habeat. §. præterea si quis. Instit. de act. l. fin. ff. de vsu & hab. & adeò consideratur interesse respectu solius affectionis, ut minori detur restõ. l. si in emptionem. ff de minor. Ex his constat, hanc l. nihil obstare communi opinioni. Vide. cap. seq.

CAPVT V.

Intellectus l. pen. ff. ad S. C. Tertull.

SVMMARIVM.

1 *Verbum pertinere, debet intelligi cum effectu.*
2 *Vetus ius multifariam consideratur.*
3 *Pertinere nobis dicuntur, quæ non habemus, sed habere possimus.*
4 *Spes est considerabilis, filium successurum patri.*
5 *Oratio diui Marci. & Senatusconsultum Orphicianum, idem sunt.*
6 *Lucra nuptia ia non acquirebantur filijsfamil. iure ff.*

Defendimus priore cõem conclusionem, bona materna non pertinere ad filiosf. respectu proprietatis de iure. ff. à difficili tex. l. filius. ff. de inof. test. aduersus Richardum, & antiquos. Nunc adduntur præter alios, pro Richardo, duo iura, per D. meum Alciatum, d. c. 3. lib. 4. Paradox. Primò hæc l. pen. quam dicit se primum animaduertisse. & si Doc. nostri eã annotassent, nemo non iuisset in sententiam Richardi, ponderãdo verbum illud † pertinere 1
ad filios, quod debet intelligi cum effectu, nõ autem momento. l. si quis. §. pertinere. ff. de edendo: nec dicatur considerari vtilitatem ꝑꝑ spem succedendi in patriis bonis, qa hanc spẽ non considerari, nec probabilem esse tradit Bart. & alij, in l. fin. C. de pactis. Rursus si intelligamus hunc tex. ut bona materna acquirant filio, & per filium Patri, nihil adderet Oratio Diui Marci sacratiss. Principis, cum iam idem dispositum esset per S. C. Orphician. Secundò. l. cum oportet. C. de bonis quę liber. in qua Iustinianus profitetur, in ueteris iuris obseruatione animaduertisse multas res, quæ minimè patribus acquiruntur, quemadmodum in maternis bonis. Sed † nullum ius magis propriè 2
appellatur vetus, quàm ius. ff. Non tñ his rõnibus motus recedo a cõi, quàm præter multa deducta per Doc. in d. l. j. C. qui admitt. firmaui proximè tribus solidissimis fundamentis. cui non aduersatur hæc lex in uerbo pertinere: cum pertinere dicantur, quæ † non hẽmus 3
apud nos, sed esse possint. l. verbum illud pertinere. ff. de verb. sig. Et quamuis spes succedẽdi non sit probabilis, d. l. fin. hoc intelligitur, ne ratione talis spei quis credat sibi hæreditatem debitam, & de tali spe contrahere, & disponere possit, vt per Doc. ibi. Sed quo ad hoc, † vt per mortem patris, vel emancipationem fi- 4
lij contingere posset filium succedere, lex vtique huiusmodi spem considerat: ut per Bart. in l. is qui hæres. §. fin. col. fin. de acq. hær. maximè hoc casu, cum ante senatusconsult. Orphician. filius esset exclusus penitus ab hæreditate matris. post senatusconsultum quamuis acquireret patri, habebat tamen aliquã spem, ut

vt partem illorũ bonorũ post mortem patris cõsequeret. arg. l. scripto. ff. vnde liberi. & in l. suis. ff. de lib. & posth. & l. fi. in princ. C. de curato. furio. Et negare nõ possumus, quin saltẽ augeretur eius ltima, in qua post mortẽ patris spem certam habet. Vnde his consideratis, põt in eo verificari uerbũ pertinere. Nec quicquã facit, quod oratio sacratissimi Principis Diui Marci esset superflua. Nisi intelligamus, bona materna non acquiri filiofam. quo ad proprietatem. Nam ad hoc summoperè est aduertendum, orationẽ Diui Marci, † & senatusconsultũ
5 Orphicia. idẽ esse, & non differre. Et sciendũ est, senatusconsultum Orphicia. latum fuisse Orphicio & Ruffo consulibus, temporibus Diui Marci. Inst. de Orphiciano. in princ. Forma aũt faciendi senatusconsulta, erat ista, q̃ Princeps, & Imperator cum putabat aliquid statuere, habebat orationem in senatu de eo quod volebat statui, & cõsulebat senatum nunquid ita statuendum esset. l. oratione. ff. de feriis. l. si rem. ibi, dispicite patres. ff. de petitio hrdit. Et si Senatus id sequebatur, illud princeps admittebat. l. oratione. ff. de ritu nupt. vñ quod dicebatur in illa oratione, quam senatusconsultũ sequutum fuerat, & approbauerat, modò dr̃ ꝑ legem venire ex oratione, modò ex senatuscõsulto. Patet in hac l. nostra. iuncto d. princ. Instit. de Orphicia. nam hic dr̃, hrditatem matris dari filio ex oratione Principis, ẽt si filius sit in ptãte patris. & in d. princ. Inst. eod. dari ex senatusconsulto. Capias aliud pulchrum simile: Diuus Adrianus is fuit, qui habuit orationẽ in senatu de petitione hrditatis. l. 1. C de petitio hæredit. l. item ueniũt. §. præter hæc. & ibi gl. in verb. libello. sup. de petit. hæredit. quam secutus est senatus, vt ibi. Et tamẽ leges loquẽtes de materia petitionis hęreditatis aliquãdo inquiunt, ait senatus. l. sed & si lege. per totã. l. aliquando contineẽ oratione diui Adriani. l. si rem. & l. illud. eod. tit. de pet. hæred. Non obst. vlt. l. cum oportet. nam vetus ius ibi nuncupatur, omne ius ante illam l. quam Nouellam appellat Imperator in l. cum non solum. in prin. eod. tit. ut apparet ex uerbis met. text. cum ibi vetus ius leges loquentes de bonis maternis, & lucris nuptialibus appellentur, quę sunt l. 1. cum seq. C. de bonis matern. Item in uers. exceptis. appellat ius vetus. ff. loquẽs de castrẽsibus bonis, quod erat añ d. l. 1. Similiter dicit ius vetus lex xij. Tab. l. 1. de petit. hrdit. Iõ eius inductio non probat necessariò, & quod magis est, ibi probatur oĩno esse intelligendum tex. in illis verbis ueteris iuris. de d. l. 1. cũ sequ. de bonis maternis, vt apparet ex locutione pluräli. dum inquit se inuenisse multas res, q̃ patribus nõ acquiruntᷓ de iure ueteri: & infra ponit exemplum de rebus maternis, & lucris nuptialibus. † Sed in lucris nuptialibus certũ est, 6
nihil fuisse de nouo dispositũ ꝑ ius. ff. vt acqreret filiis: ergo nec de maternis, q̄bus solis non pñt conuenire illa verba, multa res. arg. doctr. Bart. iñ l. fi. ff. ad Trebell. non. n. consideratur multitudo rerum respectu numeri, sed diuersitatis generis. Non obstat l. 1. sup. qui admitti, vt dictum fuit supra lib. 3. c. 1.

CAPVT VI.

Intellectus. l. Si quis uel pecunias. C. depositi.

SVMMARIVM.

1 *Depositum non est priuilegiatum, ne possit obiici exceptio dominij*

2 *Remedium l. si quis conductionis C. de locato, sapit possessorium restituendæ*

HAec l. ponit aliqua specialia depositi. inter alia, sm̃ Bart. hic. 3. notab. agenti depositi non posse obiici exceptionẽ dñij, ꝓbatᷓ secundũ eũ in illis uerbis, contra eum qui deposuerit actionem in rem, vel hypothecariã, prætendens exceptionẽ non opponat. Sed realis actio competit ei qui dicit se dñum. §. omnium. Inst. de actio. Ego semper contrariũ tenui, non esse speciale in deposito, ut non obiiciatur exceptio dñij: & quod † immo si agatur 1
actione depositi, admittatᷓ hæc exceptio, q̃ erit huius effectus, ut si verificetᷓ, reddat depositũ nullũ, quia depositum nõ consistit in re depositarij. l. neq; pignus. ff. de regul. iur. Ideo Paul. de Castro in l. q rem. ff. depositi. dicit esse uerũ qñ intẽtatur actio depositi, admitti exceptionem dñij: secus quando intentatur condictio, ex l. si quis cõductionis. C. locati. respectu possessionis. nam illa l. si quis cõductionis quamuis loquatur de locatione, habet tamẽ locum vtiliter in alio contractu. Et ratio est sm̃ eum, quoniam condictio d. l sapit † possessorium re- 2
stituendę possessionis, in quo non admittitur exceptio ꝓprietatis. Sed certẽ nec tũc erit speciale in deposito, cũ sit hoc regulare in oĩ iudicio possessorio restituẽdæ l. si quis à se fundũ.

C. ad

C.ad leg.Iul.de ui.tradit Bart.& Doct.in l.naturaliter.§.nihil commune.ff.de acq.pos. Nec obst.hic tex.in illis uerbis, in rem actionem, &c.nam non loquitur de actione in rem competenti depositario, respectu rei apud se depo sitæ,sed alterius rei suæ, quã fortè possidebat deponens.Suadet hoc ex verbis tex.qui unico constructu uerborum deteriat idẽ de psonali actione,quę nõ potest competere depositario respectu eiusdem rei.Et hęc intelligentia est ẽt necessaria pro d. l.neque pignus, & dicta sup.

CAPVT VII.

Sententia.l.si remunerandi.§.apud Iulianum. ff mandati.

SVMMARIVM.

1 *Debitum ex vna cã qũo possit conuerti in aliam.*

2 *Mandatum in rem mandatarij,est potius consilium, quàm mandatum.*

3 *Aduersatiuæ natura est, aduersari in iure, & in facto.*

EXpeditis oppositionibus Bart.in l.singularia,col.pen.ff.si cert.pet. postea declarat,
1 qũo debitum ex vna caussa†possit conuerti in aliam,ab eodem debendum.& distinguit.Aut quærimus an possit cõuerti in aliam cãm, ita vt primum remaneat:aut ita ut primum tollatur.Primo casu,aut contractus,vel quasi,est vniuersalis:& fit econuerso,durante nihilominus priore obligõne,vt hoc §. vers.planè. aut contractus,vel quasi est specialis, & tunc regula est,quod non fiat conuersio,nisi prima obligatio,& debitum tollatur. ut hoc § in princ. ubi debitum ex cã mandati conuertit in cãm mutui,& mandatum tollitur.Rõ est ẽm eum, quia nihil dr ad me peruenire, durante prima obligatione: i.non pt fieri conuersio in casum mutui,nisi detur pecunia verè,vel fictè:sed nõ pt uideri data mihi,& à me in te profecta,durante primo contractu.Qũo.n.fieri põt,dum remanes obligatus mihi actione mandati, ut videaris mihi soluisse?& cum Bar.est cõis opi. aliqui tñ moderni in d.l.singularia: dicũt hũc §.non probare intentionem Bart.circa secundam conclusionem,de contractu speciali. Sed si quis diligentius intueatur,& ponderet text. cognoscet optimè facere pro cõclusione Bart. Considera itaq; præter Doc.in hoc §.in princ. interuenisse duplex mandatum. Primum de ipso procuratorio,& de hoc non curamus. Secundum fuit mandatum,duplex caput hẽns: primum quod pecuniam sumat,& certas vsuras penderet: secundum caput,quod illam pecuniam susceptam fœneraret,& si quid lucraretur sibi retineret.& de hoc secundo capite ẽt non çuratur,quia potius consilium,q̃ mandatum†nuncupari pt,cum in rem mandatarij 2
sit.l.2. §.fin. ff.mand. Primum ergo caput est illud, quod facit dum mandat, ut pecuniã sumat,& certas vsuras pendat. nam sumpta pecunia ex causa mandati,cessat mandatum, & conuertitur in cãm mutui: vt hic in versic. in creditam pecuniam vr accepisse. Et si dixeris, qũo probatur quod cesset mandatum,cum in tex.de hoc nullum verbum ponatur: & stant ista simul,quod in mutuum, vel in creditũ videatur accepisse, & tñ duret mandatũ, ut hic in uers.planè?Ad hoc rñ.vers.planè,uenire aduersatiuè ad principium huius §.& in eo dici, mandati quoq; eum teneri. ut igitur aduersatiua seruet naturam suam†aduersandi in iure, 3
& in facto,l.hoc amplius,§.de his.ff.de dã.inf. necesse est dicere in princ.huius tex. mandatũ cessare. Apparet itaque,hunc §.benè inductũ à Bar. & non dẽt qs temerè,& de facili dicere, iura per Bart.all.non probari,qm̃ fuit uir acerrimi ingenij,& iudicij in iuribus inducendis.

CAPVT VIII.

Explicatio. l.De eo.§.si post iudicium.ff.ad exhibendum.

SVMMARIVM.

1 *Debitore existente moroso, non distinguitur, an res esset eodem modo peritura apud creditorem.*

2 *Actiones personales in rem scriptæ, dantur ad similitudinem realium.*

IN casu quo debitor ex mora tenetur de interitu rei,solet dubitari an dẽat adhiberi distinctio: num res eodem mõ fuisset peritura apud creditorem,nec ne.& Bart. in l.quod te. col.2.ff.si cer.pet.concludit,in debitore ex cõtractu talem distõnem non esse adhibendam, sed indistinctè teneri rõibus & iuribus,de qb. per eum q̃ opin.admittitur per Doc.ibi,qñ sumus in dubio,†an eodem mõ fuisset apud cre- 1
ditorem peritura,aut nõ.Sed alia succedit dubitatio, quod qñ sumus in casu claro, ꝙ codẽ mõ erat res peritura apud creditorẽ.& adhuc eo casu dñt Doct. non fore aliquam distõnem hñdam,sed indistinctè teneri debitorem.Mouentur potiss.per hũc tex.in §. si post iudiciũ. in illis uerbis,tantò magis si apparebit eo casu mortuum

mortuum esse: qui non incidisset, si tunc exhibitus fuisset quæ dictio Tanto magis, denotat idem esse, si appareat eodē modo perituram fuisse. vt in simili dicimus de dictione, maxime, quæ implicat idē esse in casu cōtrario. l. illud. vbi gl. ff. ad l. Aquil. Verum si diligēter cōsiderabis iste §. nihil facit, & potius ꝓbat cōtrariū, s. regulariter debitorē nō teneri, qñ peritura res erat apud creditorē, cum dicat interdū in aliquibus casibus tanti condemnandū debitorē. nā natura dictionis, interdū est, significare regulā in contrariū. vt dicimus de dictione aliquando, l. interdum. ff. de cond. indeb. l. admonend. vbi Doct. notant. ff. de iureiurando. vt sit sensus, ꝙ aliqñ cōdemnatur debitor, & quando condemnatur, tanto magis ꝓcedit cōdēnatio, si appareat, &c. Facit, quia hic text. loquitur de actione ad exhibēdum, quæ est in rem scripta. l. 3. §. est aūt personalis. ff. ad exhi-
a bendū. Et actiones personales † in rem scriptæ, dantur ad similitudinē realium, ut diximus in rubr. ff. si cert. pet. in quibus realibus semper periculū est creditoris, nisi in duobus casibus, qñ est malæ fidei possessor, hac l. §. si post, ut per litis contestationem: vel quando esset malæ fidei ex postfacto, vt notat gl. in l. item si verberatus. in fi. ff. de rei vendicat. Et ita verificatur illa dictio, interdum. Cogitabis, quia hic videtur verus intellectus huius. §.

CAPVT IX.

Intellectus. l. Frater à fratre. ff. de condic. indebiti.

SVMMARIVM.

1 *Debitor si succedat creditori, confunditur obligatio.*
2 *Onus peculij sequitur peculium, scilicet pro rata.*
3 *Obligatio nulla remanet apud filiumfam. creditorem: sed omnis transit apud patrem.*
4 *Indebitum respectu sui, licet debitum respectu alterius, repeti potest.*

IN casu huius l. in principio, mortuo patre, obligatio naturalis, qua pr̄ hēbat obligatū filiū, diuisa est iure hr̄ditario inter duos fratres, & in persona fratris debitoris extincta iure confusionis, vel ꝑceptionis partis peculij: in
1 ꝑsona aūt fratris creditoris † iure perceptionis tm̄, vt per Bart. infra. col. 10. si nō minus ad cū peruenit ex peculio. Et iō est, qa onus peculij sequitur peculiū, ut probat hic Iurisconsultus tribus mediis: iō frater debitor soluens posset totum repetere. Sed iuxta hoc dubitauit Bart. infra. col. 11. an idē dicēdū sit, si plures essent fratres, q̄ duo, puta tres, & peculium valeret cētū, & debitū esset in 15. Et concludit, ꝙ nō: qa duæ partes obligationis remanerent apud fratrem creditorē. & quāuis nō minus habeat ex peculio, q̄ sit debitum, tamen nō † extinguitur 2
obligatio in totum, sed ꝑ quota hæreditaria: cū illud dictū, quod onus peculij sequitur peculiū, intelligat̄ pro quota hr̄ditaria. l. quæsitū. §. 1. ff. de pecul. Fulgo. autē hic col. pen. quē sequitur Iason, dicit Bart. errare, tenetq; idē esse in tribus, & plurib. fratribus: qa apud vnūquēq; extinguit̄ pars obligationis ex portione peculij, q̄ ad eum ꝑuenit: ut supra dictum est. & dicunt eū æquiuocasse, dū putauit duas partes obligationis remanere apud fratrē creditorē, cum ad unumquemq; ex tribus transierit tertia obligationis: nec aliquo pacto inquiūt Bart. saluari posse. Ego uerò crediderim immeritò rep̄hensū fuisse, & iō facile saluari posse. nā nō dicit, nec affirmat simpliciter Bar. legē istā nō habere locū in pluribus fratribus, q̄ duobus. sed cū hac qualitate, & p̄supposita opinione gl. qđ apud fratrem creditorē remāsisset una naturalis obligatio, saltē noīe altera fuisset quæsita patri. nam tūc respectu obligationis, q̄ est apud fratrē, nihil trāsiuisset ad tertiū fratrem: vñ non posset considerari aliqua extinctio in ꝑsona huius tertij. & iō remaneret debitum pro illa parte, & nō posset repeti. Propterea aliter vr̄ sensisse Bart. qñ teneremus aliam opinionē, nullā † obligationē remāsisse 3
apud fratrem creditorem, quia tunc procedit qđ dicit Fulg. & Iason. Cōsidera tamen ēt hoc casu dictum Bart. in se verum esse, deducendo hoc modo, vt in duobus fratribus indistinctè ꝑcedat hic tex. Secus in tribus, vel pluribus. siquidē in duobus sēper hoc est verū, si frater creditor nō minus ꝑcepit ex peculio, q̄ sit sua portio hr̄ditatis extinctā esse in totum obligationem, partim iure confusionis in fratre debitore, partim iure peruentionis peculij, i. solutionis in utroque, ēt ꝙ frater creditor multò plus accepisset ex peculio, quàm sit portio sua hr̄ditaria. Sed qñ sunt tres, vel plures, si frater creditor plus ꝑcipiat ex peculio, q̄ sit portio sua hr̄ditaria, in illo plures, haud extinguitur obligatio, non in ꝑsona sua, quia onus peculij sequitur peculium pro rata tm̄ quotæ hæreditariæ, nō in ꝑsona tertij, qa ad eum minus venit

nit ex peculio, q̃ sit portio sua hæreditaria, ideo remanet debitum. Est bñ uerum, q̃ licet illud supra plus repeti non posset, rõne de qua in
4 text. isto. quia s. esset extincta † obligatio: tñ repeteret alio iure; quia & si remaneat debitum, est debitũ respectu alterius tertij, q̃ minus habuit ex peculio: respectu aũt eius cui soluit, est indebitũ. Ex his apparet, q̃n sũt plures fratres, posse dari casum in quo non repeteret totum solutum, tanquam indebitum, ratione de qua in text. secus, quando sunt duo tantum.

CAPVT X.

Intellectus l. fi. ff. de senatoribus.

SVMMARIVM.

1 Senatores an sint superillustres.

2 Senatus ponitur pro loco, in quo conueniunt senatores, & pro ordine senatorum.

3 Clarissimi nomen est generale.

RETenta illa opinione, q̃ detur gradus superillustris, de quo latißimè disputaui in l. 1. ff. de off. eius cui mãd. est iurisd. quærunt postea Doctor. exempla de istis superillustribus. & in primis Dñs Iason ibi cõnumerat senatores inter superillustres, adducẽdo plura q̃ illustres facere non pñt: & pleriq; eum sequũtur. Sed aduertendũ existimo, q̃ Doct. æquiuocarunt in hac materia. nã quęrũt, an senatores
1 sint † superillustres. & ad hoc probandũ sumũt fundamẽta ab autoritate senatus, q̃ multa potest, q̃ nõ pñt illustres. Vt igitur res ad suos terminos deducatur, sciendum est duo esse, quorũ vnũ non est aliud: s. senatus, & senatores. Nã
2 senatus est locus, in quo † cõueniũt senatores, vel cętus & numerus senatorũ: senatores sũt, q̃ habent dignitatẽ senatoriã. ita declarat Bar. in rub. ff. de senatorib. Aut igit accipimus senatores p̃ cętu, & ordine senatorũ, & tũc dicendũ est superillustres, quia simul multa pñt, q̃ non pñt illustres tm̃, ut per Iason. in d. l. 1 ff. de off. eius. & Bar. in d. rub. de senato. & facit text. in l. 1. ff. à quib. appell. nõ licet. Aut accipimus senatores pro particularibus senatoribus, & vt singulos. & clarum est, q̃ non sunt superillustres: q̃m non possunt singuli, quæ illustres non pñt. Vnde cessant fundamenta Ias. & aliorum. An uerò saltem sint illustres, vr̃ qđ non, sed sint clarißimi, l. 2. C. de his qui veniam ætatis impetra. & l. si senator, vel alius. C. de dign. lib. 12. ponderando dictionẽ Alius, quæ est similium repetitiua, gl. in l. si fugitiui. C. de seruis fugiti. Conclude tñ contrarium, q̃ sint illustres: per hanc l. fi. dum dr, senatores autem accipiendos esse eos, qui à patriciis, & cõsularibus usq; ad omnes illustres uiros descẽdũt. & dictio usque, stat inclusiuè, ut hic p̃ Odofr. Alberi. & alios. Non obstat d. l. 2. & d. l. si senator: quia rñdetur, nomen clarißimi esse generale, vt tradunt ẽt Doct. in d. l. 1. ff. de offi. eius. Nam qui, & illustris, † & spectabilis est, vtique 3 clarißimus est. lõ Prætor, qui est spectabilis, vt per gl. in rub. supr. de offic. Prætoris. appellatur aliqñ clarißimus, l. 1, §. 1. ff. de reb. eorum. Aduerte tamen, q̃m posset etiam dari senator superillustris, puta quando esset etiam patricius, sed tunc aliunde esset superillustris, quã ex dignitate senatoria, s. ex patriciatu.

CAPVT XI.

Intellectus l. fi. ff. vsufruct. quemadm. caueat.

SVMMARIVM.

1 Indebitum scienter accipiens, quandoque committit furtum.

2 Condictio indebiti, & condictio furtiua, an possint concurrere.

3 Rei uindicatio contra furem datur tanquam contra quemlibet de iure communi.

GLos. in §. 1. Inst. q̃b. mod. re contrahi. obl. in verb. actio. in fi. postquam tractauit in quantum teneatur accipiẽs indebitũ, † subdit, 1 scientem quandoq; teneri furti. Quod quidẽ procedit s̃m gl. in l. q̃m. ff. de condictio. tritica. q̃n debitor soluens errauit in persona creditoris. Et sequuntur cõiter Doct. iu d. §. 1. Sed postea succedit dubium, an aduersus talem, q̃ tenetur furti, detur quoq; condictio indebiti. & gl. in d. l. q̃m. tenuit, quod non: siquidem ista vñr incompatibilia, vt detur condictio furtiua, quę præsupponit, dñium non esse transflatum in accipientem, cum in furem dñium nõ transferatur. §. sic itaque. Inst. de actio. & cõd. indebiti. in qua necesse est dominium trãsferri. l. si in area ff. de cond. indeb. & notat gl. in d. §. 1. & pro hac opinione inducit Odofr. illã l. quoniam. in fi. in illis uerbis, altera cõdictione altera tollitur: idest, condictio indebiti tollitur, inquit ipse, per condictionem furtiuam, cum sint contrariæ. Verum Diuus in l. falsus. ff. de furtis, quẽ sequitur Bald. in d. l. quoniam tenuerunt cõtrariam † opinionem, vt simul cõ 2 petant, & cõdictio indebiti, & condictio furtiua. nam hic tractamus, q̃n daĩ condictio indebiti,

biti, cōtra scienter accipientē indebitum, qui cōmisit furtū, & contra furem oīs condictio degenerat. d. §. sic itaque. & hac l. nostra. At rō gl. procedit, qñ daretur condictio indebiti cōtra alium, qui non esset fur. nam non daretur nisi esset translatum dñium. Ego crederem nō esse recedendū à gl. non quidem per d. l. quoniam. inductam, vt per Odofr. quia illa uerba, Altera cōditione altera tollit, debent intelligi de condictione cōpetente procuratori, & dño post ratihabitionē, vt vna tollat per aliam, non de condictione furtiua & indebiti: sed per rationē suam, si bene intelligantur termini. nam qñ contra accipientē scienter indebitum dat condictio indebiti, quamuis ille recipiens sit fur, non datur condictio indebiti contra eum tanquā contra furem, sed tanquā contra quēlibet recipientē indebitum de iure cōi, vt à simili notat gl. in l. ita vt si. ff. cōmo. Et iō est necesse translatum esse dñium. ꝙ cum non sit in fure, dari non pōt hmōi condictio: contra eū autem tanquam contra furem datur condictio furtiua, & actio furti. Probatur hoc in rei vendicatione aduersus furem. siquidem nō datur tanquam contra furem, sed tanquam con-
3 tra quemlibet de iure cōi. Iō extrema, † quę requirunt in rei vēdicatione de iure cōi, dñium ex parte agentis, & possessio ex parte conuenti, requiruntur ēt in fure. §. pen. Inst: de oblig: quę ex delict. nascuntur. ibi, aduersus quidem possessorem, & l. si pro fure §. 1. & ibi glosella, in verb. & vendicationem, de cond. furti. Ad idem facit, quod quoties cōmittitur furtū in alio contractu, puta deposito, vel commodato, datur actio ex illo contractu de iure cōi in nihilo alterata, qñ se compatiuntur, & ēt condictio furtiua. l. qui furtum. ff. de cond. furtiua. Non obstat hæc l. quia non dicit generaliter, vt Doct. volunt, condictionē oēm degenerare in fure, sed neminem condiceret rē suam nisi à fure. & hoc est per condictionem furtiuam, vt declarat hic Odofred. Et ita tene, quicquid dicant Doct. in d. §. sic itaque. circa hāc l.

CAPVT XII.

Intellectus. l. Pater. §. quindecim. ff. de legat. 3.

SVMMARIVM.

1 *Res semel facta alienabilis, durat perpetuò alienabilis.*

2 *Res sacra non est in commercio nostro.*

Testator legauerat quīdecim libertis suis ꝑdiolum cum taberna, & ꝓhibuerat ne quis eorū partē suam venderet. Aliqui ex his vēdiderunt partes suas collibertis, q̃ postea instituerūt extraneum hr̃dem. Fuit dubitatum; An ex hac alienatione facta ꝑ institutiōne, euenisset casus prohibitionis. Dr, quod non: quoniā testator prohibuerat, ne quis partē suam venderet alteri, q̃ vni ex collibertis. Vñ à principio rectè alienauerunt liberti in collibertos: nūc verò, licet emptores instituerint extraneū hr̃dem, nō partem suā, sed alienam alienāt. Ex hoc colligūt passim, & cōiter Doctores, † quod res semel facta alienabilis, durat perpetuò alienabilis. Nam à principio potuit res à liberto in collibertum alienari: postquam nunc est facta alienabilis, durat alienabilis, vt possit in extraneū alienari. Attñ in iudicio meo nō vr ꝓbari hoc notabile in hoc text. nam hic nō erat res alienabilis: imò ex se erat inalienabilis, sed ex accidenti ꝑꝑ prohibitionē testatoris: nō dico quod esset inalienabilis, sed nō poterat alienari. & inter ista est dr̃ia, vt apparebit ex statim dicendis. Remoto itaq; illo accidenti, potest res alienari, & est alienabilis, vt prius erat. Nā testator prohibuerat libertos partem suā, alienare, vendendo partem emptam, non suā partē, sed alienam uendunt. Vnde non hēt locum dispositio testatoris. procederet tunc notab. † 2
Doctorum, quando textus loqueretur de re sacra, vel alia quæ non sit in commercio nostro, si semel alienata duraret alienabilis.

CAPVT XIII.

Intellectus. §. Si verò ignoti. in Authentico, de testibus.

SVMMARIVM.

1 *Leuis corporis coercio an possit delegari.*

2 *Iudices aliqui habent dignitatem cum administratione, alij non.*

In illo articulo, an modica, & leuis corporis coercio † possit delegari, Bartolus fuit sibi 1
contrarius. nā in l. nec quicquā. §. vbi decretū. ff. de offic. proconf. & leg. tenuit, quod delegari possit. At ī l. magistratibus. ff. de iurisd. om. iud. aliter sensit. hanc tñ cōtrarietatem saluāt Fulgo. & Alex. in l. imperium. ff. de iurisd. om. iud. vt ibi per eos. Ad vnum tm̃ aduertendum est, dum Bart. vult non posse delegari allegat text. in hoc §. si verò ignoti: qui videtur probare, dum dicit testem festinantem corrumpere

veritatem uerberibus subiiciendum, & si iudices administratores fuerint, hoc ipsi agant: si verò alij, pter administratores, accipiant apparitorē ptoris. Per istū igit̄ vers. si uero alij, apparet in delegatū non trāsire modicā coercionē corporis, cum nō posit ex se quē verberibus subiicere. Verum hic intellectus non sequitur necessariò ex hoc. §. ut loquatur de delegato: Nam alij sunt iudices, qui nō sunt administratores, & tñ nō sunt delegati. Sciendū. n. est, aliquos fuisse iudices, q. habebant dignitatem cū administratione, ut nunc Baliui huius Comi-
2 tatus Burgundiæ, vel Prętores ciuitatū. Aliqui sine administratione, vt Vicarij ipsorū Prætorū, vel Assessores, qñ habent iurisdõnē, & Pedanei iudices, vt probat̄ in Authentico de iudicibus, per totū. De istis ergo non hñtibus administrationē, loquit̄ vers. si verò alij. Ad aliud est aduertendū circa hūc. §. si admittat̄ cōtextus lræ prout est, ibi, in prouincia verò locorū defensorē: sequet̄ vnū absurdū, ciuitatis æquiparari apparitori: quod nullo mō est dicendum, cum apparitor nullā habeat iurisdictionē, sed defensor, sic. Et iō legas, locorū defensoris: ut sit sensus, Iudices nō habentes administrationē, accipiant locorum defensoris apparitorē. nā & defensores locorū habent suos Officiales, qui exequantur, quæ ab eis decernunt̄. §. ex prouinciali. in Authentico, de defenso. ciuita.

CAPVT XIIII.

Intellectus l. filij mater. §. filius. ff. ad Tertull.

SVMMARIVM.

1 *Verba, Nolo adire, inducunt repudiationem: secus, non volo adire.*
2 *Verbum volo est extensiuum.*
3 *Medium inter affirmatiuum, & negatiuum, sumitur ex negatiuo.*
4 *Verba, Nolo adire, sunt suspensiua, & inferunt tantum ad primum motum voluntatis.*

PEr hæc verba non adeò prolata ab hærede, non inducitur repudiatio. & hoc non hẽt dubitationem, cum huiusmodi verba non inferant necessariò, secundum Alex. Riminal. & alios in l. qui se patris. C. vnde lib. Sed maxima
1 est difficultas, nunquid per† uerba, Nolo adire, censeatur repudiatum. Articulus est multum difficilis, & intricatus, in quo Dd. ibid. plura effundunt. Communis resolutio est, vt testatur Decius, fiendam dñam, an quis dicat Nolo adire, inducatur repudiatio: aut dicat, non volo adire, & non inducatur: ea rōe, quod uerbū Nolo indicat præcisam voluntatem, secus uerbum Non volo, cum sit medium inter velle, & nolle. Hæc cōis dñia mihi non satisfacit: pẽdet enim ex eo, ꝙ crediderint Dd. esse dñam inter nolle, & non uelle, & non uelle esse medium inter uelle, & nolle: quo nihil à ueritate magis alienum. pro cōi adducitur l. iam dubitari. & ibi notat Bart. & Im. dum in text. habetur, alia uerba contraria verbo velle concipi posse, q̃ nolle. Secus ergo est in uerbo, non velle. ff. de hæred. instituend. Secundo hic. §. filius, in quo per illa uerba nolle adire censebatur filius repudiasse. Secus, si dixisset non uolo. nam tunc 2
fuissent † uerba extensiua: ibi, nemo filiorum volet. & idē tenent Canonistæ in c. prudentiā. §. sexta. vbi Decius, ult. notabili. extra de offic. deleg. At in contrarium facit significatio ipsorum verborum, & Grāmatici nullo mō admitterent hoc: qui dicunt, & verum est, nolo esse compositum, & non uolo: & sic idē esse: quod probatur in hoc. §. licet in contrariū adducatur. Nam filius dixerat se nolle adire, & non cẽset̄ taliter repudiasse, quin posit mutare volūtatem propter verba legis, q̃ dicebant, si nemo filiorum uolet: quod idē est ac dicere, si quis filiorum non uolet. Tandem ergo prętat dicere, nō nolle, & non velle. Nec est verum, quod inter nolle, & uelle medium sit non uelle: imò mediū est, non nolle. l. 1. §. scientiam. vbi casus, & notabilis glos. in uerb. uelle. ff. de tributoria acti. ibiq; Doctores sequunt̄. Probat̄ aliis mediis. nam inter affirmatiuū, & negatiuū, mediū non sumitur ex affirmatiuo, sed ex negatiuo. † 3
Exēplā: inter proprium, & improprium datur medium, non improprium: non aūt datur nō proprium, qm̃ non proprium idem est quod improprium. l. 1. in princip. ff. de suis, & legit. sic inter doctū, & indoctum datur non indoctum, ut usus docet. idē in uerbo placere, & displicere, quorū mediū est nō displicere. l. 1. §. is qui nauem. ff. de exercito. Bar. in l. gerit. col. 3. vers. sed quæro si dixi. ff. de acq. hæred. Non obst. l. iam dubitari, quoniam solum dicit nolle, & velle esse contraria, nō autem quid sit medium: & si replicaueris textum uelle, nulla alia verba esse contraria uerbo velle, quàm uerbū nolle: ergo non uelle, nō est cōtrarium ad uelle, sed medium. Rursus rñdeo, nulla alia uerba esse contraria, scilicet quæ non sint similia, vel æqui-

æquipollentia: sed non velle æquipollet verbo nolle, vt suprà probaui. Non obst. hic. §. nã facit in cõtrarium, vt dixi. nec hic probatur, qđ 4 verba Nolo adire, †inducāt repudiationē, cum sint suspensiua, & inferant tantum ad primũ motũ voluntatis, secũdũ doctr. Bar. in l. gerit. col. 3. ff. de acq. hær. & in l. serui electione. ff. de leg. 1. Non obst. opinio Canonistarũ, quia hoc non firmāt. & Panor. Barbatiusq; aiunt, plerunq; vnũ pro alio exponi. & ibi Dec. subdit, Grammaticos nõ admissuros hanc dñam. Ex his constat, non differre nolle à non velle. Itē per hæc verba Nolo adire, non induci repudiationem: quod vltimum aliquando diffusissimè tractaui in d. l. qui se patris.

CAPVT. XV.

SVMMARIVM.

1 *Consuetudo le mort saesist le vif, est frequens in nouitatibus, & remedijs possessorijs.*

2 *Consuetudo eadẽ, quõ se habeat ad ius commune.*

3 *Verbum Saesire est deriuatum à sedeo et significat possidere.*

4 *Hæres à leundo de iure communi non acquirebat possessionem bonorum.*

5 *Suus hæres quamuis efficeretur hæres ipso iure, nõ tamen fiebat possessor sine apprehensione.*

6 *Bonorum possessio, & possessio bonorum differunt.*

7 *Hæredis appellatione non venit quis, nisi adita hæreditate.*

8 *Statutum faciens mentionem de hærede, intelligitur adita hæreditate.*

9 *Consuetudo le mort saesist le vif, prouidet tantũ circa acquisitionem possessionis, non aliorum iuriũ.*

10 *Aditio hæreditatis retrotrahitur ad tempus mortis, etiam respectu possessionis, virtute consuetudinis le mort saesist le vif.*

DEs successions, in principio. Consuetudo est ꝑ totam Galliam, & in Comitatu Burgundiæ, pręcipuè his verbis hr̃, Le mort saesist 1 le vif son heritier † testamētaere institue en testament solennel ou nuncupatif, quæ singulis diebus in Curijs uersatur in nouitatibus & diuersis possessorijs, maximè in hoc eximio senatu Dolano, in quo seruatur, ut hæres uirtute huius consuetudinis possit intentare oĩa remedia possessoria, ac si realiter possessionem accepisset. Pluribus in locis examinata est eius materiã, s. in l. cum hæredes, ff. de acq. poss. & in l. fi. C. de edict. diui Adria. tollendo. ꝑ Alex. Ias. & Moder. Ias. in l. si sorori. C. de iur. delib. Bald. Barbati. & recentiores in rubr. extr. de cã poss. & proprieta. & nuper quidã Moder. in consuetudinib. Ducatus Burgundię, ubi adest similis cõsuetudo. Verum qm̃ omittunt per ipsos aliqui casus notabiles, & aliqua ẽt iudicio meo dñr contra expressam intentionē supradictę cõsuetudinis: operępreciũ esse existimaui, in fine huius mei libelli addere nõnulla Capita, ipsam cõsuetudinē spectantia, ad vtilitatē eorũ q in foro versant. Et vt principia repetamus, super quib. cõsistit basis huius materiæ: Quero † quõ se hēat hęc cõsuetudo ad ius cõe? 2 Alex. & alij, in d. l. cum hæredes, dñt eã exorbitare, & esse cõtra ius cõe in tm̃, vt corrigat. & idem volunt Moderni, in d. consuetudine Ducatus, in princ. Sed hoc satis non est, nisi deducamus latius, quomodo corrigat ius cõe. Pro cuius rei declaratione ante omnia præmittendum est, quid dè nouo inducat. Et tantundem in effectu inducit, per eam, quantũ ꝑ statuta, & decreta, quæ passim in Italia hñr de continuanda possessione in hæredem, ut sentiunt prędicti moderni, ibi, qđ declaro. † Nã verbum 3 Saesire, tractũ est à sedeo, vnde deriuat possessio. Quamuis. n. aliq voluerint dici possessionē à pedum positione, l. j. ff. de acq. poss. tñ uerior etymologia est à verbo sedeo, & sessione, vt indicat uox græca posita in d. l. 1. & declarat D. meus Alciatus in l. tabernæ. ff. de verb. sign. & in c. 1. li. 1. Dispunctionum. Et Saesire nil aliud præstat, q̃ Saesitare, i. frequenter & continuè sedere, & per consequens possidere, vnde dicit prædictus D. meus in l. in lege censoria. ff. eo. tit. in verbo Sedes, quod sasire lingua Gallica est continuare possessionē, le mort adunque saesist le vif son heritier, i. mortuus continuat possessionē in viuum suum † hæredē. Hoc 4 præmisso, de iure cõi, licet per aditionē hæreditatis factam ab hærede trãsirent in eũ oĩa iura hęreditaria, nõ tñ transferebatur possessio: sed erat necessaria apprehensio. d. l. cum hæredes d. l. si sorori. & d. l. fi. Quod procedebat nõ modò in extraneis hæredibus, sed in suis: qui licet efficerent hæredes ipso iure, §. sui. Inst. de hæredũ quali. & differ. l. in suis. de lib. & posthu. nõ tñ in eos trãsibat possessio: & hoc optima ratione. † Nam cum possessio foret extin 5 cta in ꝑsona defuncti, cum sit facti, nõ poterat cõtinuari in filiũ, nec ei acq̃ri, ẽt rõne suitatis. Et quamuis glo. in dicta l. in suis, senserit contrarium,

trarium,tñ gl.in l.cum miles.ff.ex quib.causis maiores,& in d.l.cum hrdes, tenent et in suo fuisse necessariam apprehensionem possessionis,& utrobiq; Bart.Et hac esse coem opinionē,ex pluribus autoritatibus ostendit Alex.in d.l.cum hæredes.col.2.& in d.l.in suis col. 2. Et in hoc errarunt prædicti moderni, in dicto suo comento Consuetud. Ducatus Burgund. in princip.qui secuti sunt gl.in d.l.in suis. Nec Dd. per eos allegati, dicunt id ad quod adducuntur.nam in l.si infanti, & in l.si fratris.C. de iure delib.tractāt illum articulū,an virtute suitatis suus trāsmittat hrditatem nō aditā ad quoscunque,an verò tm ad posteros,quod nihil facit ad possessionem.nec Iasō in d. l. si infanti. col. pen. dum dicit bonorū possessionē transmitti à suo,sicut hrditas loquitur de possessione bonorū,de qua nos agimus: sed de bonorū possessione introducta à prætore ad similitudinē hrditatis,quæ est iuris.l. 3. §. bon. ff.de bon.poss.Nostra aūt possessio bonorum

6 est facti.† est.n.dria inter bonorū possessionē, & possessionem bonorū,vt per Doct. in rubr. C.qui admitti.declarat Alex.in rub.ff.de noui oper.nuncia.col.8.Et idem erat quoq; in aliis casibus, in quibus de iure cōi transferebatur dñium sine traditione,ut in legatario, & in Ecclesia,s̄m Alex.in d.l.cum hæredes, in princi-pio. semper.n.requirebatur appreh[illegible]. Et succurrit mihi nunc inter scribēdum vna rō. Nam si ratione suitatis fuisset translata possessio in suum hæredem,sicut cætera iura,ita fuisset translata in extraneum post aditam hrditatem: quia tunc non est dria inter suum, & extraneum,quantum ad acquisitionem:& tñ cōtrarium dr in d.l.cum hæredes.Contra prædicta modò venit hæc consuetudo,per quam statuitur,vt quemadmodū adita hæreditate transeunt alia iura,ita & transeat possessio ipso in re sine apprehēsione. & sic in effectu nil aliud intendit,q̄ disponere contra d.l.cum hrdes. vt hodie non sit necessaria apprehēsio possessionis,s̄m oēs in dictis iuribus, & moder. vbi supra.Et hoc nota, qa iidem moder. alibi latius intellexerunt consuetudinē istam: & malè,vt infra dicam. Transfertur aūt possessio virtute consuetudinis, ita demū secuta immixtione à

7 suo hærede,vel aditione in extraneo.†Non aūt credat aliquis, statim mortuo testatore continuari possessionē, sed requirit immixtio, seu aditio, qua interueniente retrotrahit̄ aditio ad tp̄s mortis, respectu acqsitionis, possessionis,sicut aliorum iurium. l. hrs qñcunque.ff. de acq. hrd.l.oia ferè iura. ff.de reg.iur. ut pbatur per d.l.cum hæredes, iuncta cōsuetudine. siquidem adita hæreditate transibant iura excepta possessione.nunc per consuetudinem transfert̄ et possessio, intelligas retēto eodem themate,s.adita hæreditate. Et hoc et suadēt verba consuetudinis,q̄ volunt mortuum saesi reviuum hæredē: & hrs dici non potest cum effectu,vt requiritur ante aditam hrditatem, vel immixtionem nunc in suo, pp ius abstinē 8 di.iuxta notata in l.necessariis.ff.de acq. hær. Est.n.hoc gn̄ale, vt quęlibet dispositio faciens mentionem de hrde, intelligatur adita hrditate,vt per Alex.consi.1.col.4. vol.1. & pluribus mediis comprobat Deci. cons.35.col.2.& in l. hæredem.in fi ff.de reg. iur. Siquidem nō sufficit quem esse institutum, & hrdem scriptū, vt dispositio loquens de hęrede habet in eo locū: sed requiritur aditio.ita in testamento cōcludit notabiliter Soc.cons.91. visa & diligenter,col.2.& idem Soci. propriè in statuto cōs. 121. visa contingentia. col. 4. Inde dixit non spernendus Doctor Iacobinus de Sancto Georgio,in l.si filius qui.ff.de interrog.actio. per illum textum,si statutum disponat,q hæres teneatur ad aliquid, vel alio mō facit mentionē de hrde,non sufficere,quem esse scriptum hæredē, sed oportere eum adiuisse hrditatem cū effectu,vt statutū uerificetur in eo. Ex his pōt deprehendi,q̄ inaduertenter, & pręiudicialiter locuti sint prędicti Moderni cons. suo 19. 12.dubio: qui ausi sunt dicere, per hanc cōsuetudinem ita mortuū saesire viuum, vt sine aditione quis fiat immediatè, & statim mortuo testatore possessor, & hæres: iō non habere locum in Gallia substitutionem vulgarem,cum hæreditas non posit dici non adita. Ista sunt penitus somnia vigilantium,quia intentio hu-ius cōsuetudinis talia non est,q̄ prouidere cir- 9 ca possessionē, & nullum verbum in ea respiciens aditionem, seu acquisitionem aliorū iurium.Iō tene,q supra dixi. Est bene verum,q adita hęreditate retro trahitur etiam acquisitio possessionis ad tp̄s mortis:& ideo si aliquis post mortem testatoris occupauit res hęreditarias,competunt hęredi remedia possessoria, & nouitatum: perinde ac si statim ex manu te

Qq stato-

ſtatoris fuiſſent res traditę hr̃di,& in eũ continuata poſſeſsio. Et ita praxis quotidiana ꝙ nõ erat antea: q̃a ante appreheñſam poſſeſſionem ab hr̃de,ſi quis occupaſſet rẽ, non poterat po-
10 ſtea hr̃s adeũdo,hr̃e iſta remedia.† quia erat neceſſe apprehẽdere poſſeſsionẽ, & acq̃ſitio ſuę poſſeſsionis attendebatur tm̃ eo tpe quo apprehendebať.nunc retro trahitur ad tp̃s mortis teſtatoris, ut ſupra pluries dixi. & ſi hactenus aliter cẽſuiſti,poſthac mutato ſn̄iam,quoniã errares in terminis iuris manifeſtiſsimis.

CAPVT XVI.

De eadem conſuetudine.

SVMMARIVM.

1 *Diſpoſitio quælibet eſt intelligenda de primo actu.*
2 *Statutum,ſeu conſuetudo le mort ſaeſiſt le vif, an habeat locum in ſubſtituto directo.*
3 *Hæredis appellatione veniunt omnes hæredes.*
4 *Subſtitutus directo an dicatur propriè hæres.*
5 *Hæredis appellatione uenit hæres hæredis proprie.*
6 *Tale ſecundum quid,eſt proprie tale, quãdo illud, quid ponitur tantũ ad differentiã terminorum.*
7. *Prohibitio alienationis quamuis ſit odioſa, comprehendit hæredem hæredis,idem conſuetudo, idem renunciatio.*
8 *Verbum videtur, adiectum in his quæ ſunt iuris, ſtat proprie.*
9 *Poſſeſſio quæ defertur à lege, vel conſuetudine, eſt ciuiliſſima.*

DEueniendo mõ ad particularia, primo inquirendũ eſt,an hæc conſuetudo locũ habeat in hr̃dibus,vltra primum,ideſt, in ſubſtitutis directis. & vr̃ dicendum, non extendi
1 vltra primum heredem.ꝑp†regulam.l.boues. §.hoc ſermone.ff.de verb.ſig.qua diſponitur, oẽm diſpoſitionem eſſe intelligẽdã de primo actu.quod ẽt procedit in legibus & ſtatutis,ut per Socinum in l. hæc conditio ſi nupſerit.ff. de cond.& demõſtrat.Et iõ ſm eum,ſtatutum mandans fieri compromiſſum inter affines, intelligitur de primo, nec vlterius tenentur affines compromittere.Facit l.antiquitas. C. de vſufruct. Vbi appellatio hæredis non extendiť vltra primum, & hoc fundamẽto ita tenet Antonius.rub.conſ.121.col.pen.Cõtrarium arbitror uerius,vt de primo,ſecũdo,tertio,& deinceps intelligatur.l.hæredis appell.l.ſciendũ. ff.
2 de verb.ſig.l.in annalibus.C.de † leg.Et eſt cõis ſn̄ia Bart.& aliorum,in l.ſi quis filium. §. fi.ff. de acq.hæred.& in d.l. cum antiquitas.& in l. fi.C.de hæred.inſtit.& D.meus in d. l. hæredis appella.Alex.præciſè conſ. 36. 5.vol. viſo themate.Et multum ſtringit d.l.ſciendum. in exceptione, quam ponit Iuriſcõſultus in aliquibus caſibus,quæ conſtituit,& firmat regulam in aliis,latè Deci.l.1.ff.de reg.iur.notab.27. & ita in pacto de retrouẽdendo, vt habeat locũ vltra primum hæredem,tradunt Moder. Taurin.in repet.l.2.C.de pact.inter empt.& vend. q.17.Nõ obſt.regula l.boues.§.hoc ſermone, quia procedit in diſpoſitione hominis: ſecus in diſpoſitione legis,quę ſemper loquitur l.Ariani.vbi Bart.C. de hr̃ticis & manich. & ita limitat d.regulam Iaſon,in l.duobus.§. ſi ei. ff. de iureiur.col.fi.& in l.diuortio.§.quod in ano.ff.ſol.matr.col.fi.vbi ex ibi dictis potes colligere alias rn̄ſiones. Nec obſtat deciſio Socini, quia loquitur q̃n primum compromiſſũ habuit effectum: ſecus, ſi non habuit effectũ. nam tunc cogentur iterum, & ſecundo compromittere,& ita declarat, & refert Socinum Curtius Iunior,conſ.78.habita col. fi. Nõ obſtat l.antiquitas,q̃a loquiť in materia nõ trãſmiſsibili ad hr̃des,ſ.in vſufructu, vt ibi per Doctores,& in locis ſupra allegatis. Et ita in terminis huius conſuetudinis,vt in ea comprehẽdatur ſubſtitutus uulgaris, conſuluerunt d. Modern.Diuinion.conſ.62.col. pen. faciendo differentiam inter hanc,& cõſuetudinem Ducatus:quæ tñ nulla ſubſiſtit ratione,ut apparebit ex infra dicendis. Inquies modo,non propterea eſſe reſolutam quæſtionem, quoniam & ſi appellatio hæredis†comprehendat oẽs in 3
infinitum, iſtud põt procedere in legib. vel in vltimis uoluntatibus, vel in contractibus: ſed in ſtatutis, quæ ſunt propriè intelligenda, & ſtricte,maximè exorbitantia, & cõtra ius cõe, vt eſt conſuetudo noſtra, videtur aliter dicendũ. Punctus ergo eſt,diſpicere an ſubſtitutus ſit propriè hæres.Et †prima facie dixerit quis, 4
quod non, cum non ſit ſimpliciter hæres, ſed cum adiuncto,ſ.hæres ſubſtitutus:& quod eſt tale ſm quid, non eſt propriè tale. l. hoc legatum.vbi Bart.de leg. 3. l. Lucius. §. quæſitum eod.tit.vbi etiam Bar.decidit,appellatione fratris intelligi de fratribus in primo gradu,non ulterius. Et ideo de conſanguineis, & uterinis, non de patruelibus, quia ſunt impropriè fratres.ſequitur in ſtatuto Alex.cõſ.97.2.vol. & idem vult Decius in l. qui per ſucceſsionẽ. ff. de regul. iur. vt licet appellatione hæredis

veniat hæres hæredis,d.l.fi.C.de hæredi.instit. d.l.in annali.id procedit impropriè nõ ,ppriè, quia est hæres ſm quid. Tu uerò teneas contrariam ſnīam,immò ſm hæredem & ſubſtitutum eſſe propriè hæredem per d.l.hæredis
5 appellatio,& d.l.ſciendum. † quæ ex natura tituli ſub quo ponuntur,ſignificāt verbi ,proprietatē.arg.l.Imperatores,ff.de in diem adiectio. & ita vult D. meus in d.l.hæredis appellatio. Et habes optimum conſiliū Angeli,conſ.184. incip.Chariſſimè frater. Quod ad verbum refert Alex.conſ.36.3.vol.Quinimò ſubſtitutus directo dicitur hæres inſtitutus.l.cohæredi.§. qui diſcretas. ff.de uulg.& pup.Inſtit.eod.tit. in princ.Hæredes enim aut inſtituti, aut ſubſtituti dicuntur,l.j.ff.de vulgari. Et ſi inſpexeris verba ſubſtitutionum,nõne ſunt concepta per uerbum hæres eſto, ſi filius meus hæres non erit,uel hæres erit,& intra pubertatē deceſſerit,Sempronius hæres eſto.d.l.1.& qđ appellatione hęredis de proprietate ſermonis veniāt oēs hæredes,tradit Soc.conſ.257.viſis inueſtitur.col.3.allegat d.l.ſciēdū,idē Corn.cōſ. 279.vſ1.col.3.vol.3.ſubdens,quamuis ſubſtitutus ,p fideicōmiſſum nō ſit hæres, ſed fideicōmiſſarius:tñ ſubſtitutus directo eſt verè & propriè hęres.& ꝙ plus eſt,loqtur in ſubſtituto pupillari reſpectu teſtatoris, q eſt hæres teſtatoris mediatē,nō immediatē. Et dici idem Corn.cōſ.35.in caſu iſto.col.fi.vol.2.ſubſtitutū vulgarē repræſentare ,pſonā teſtatoris, qđ latius ibi declarat. Non obſt. regula l. Lucius. quæſitum.& ibi Bart.quia rñderi poteſt,illam adiectionē, ſcil.Hæres ſubſtitutus,nō poni ad dñam ſubſtantialem,ſed ad dñam & cognitionem terminorū,vt ſignificet,& indicet an primo,vel ſecundo loco quis ſit inſtitutus: ꝙ nō
6 facit quid dici minus ,ppriè † tale,, vt declarat Soc.conſi.25.viſo ſtatuto,col.3.& latius tradidi ſup.lib.1.c.14.vbi vidēdum, ne bis idem repetatur. Non obſt.not.per Dec. in d.l.qui per ſucceſſionem. nam exiſtimo ipſum decipi, & quod imò hæres hæredis ſit propriè hæres teſtatoris.d.l.hæredis appel.& l.ſciendum, modo quo ſuprà induxi,& Soc.d.conſi.257. idq; probo etiam ratione.nā in materia ſtricta accipiunt verba ſtrictè, & propriè. d.l.quicquid aſtringendæ. Bart.in l.omnes popul.3. q.6.q. principal.verſi.iuxta præmiſſa.ff.de iuſt.& iu. Sed ego habeo,in materia ſtrictè intelligenda appellatione hęredis venire hęredē hęredis,& in materia pęnali.ita volunt Bart.& cōiter Doctor.in d.l.fi.C.de hære.inſtit.& in d.l.ſi qs filium.qñ fit mentio hæredis,per nomen appellatiuum,ut in caſu noſtro Dominus meus,d. l.hęredis.quidē ſubijcit,'in conditione de dando hęredi,quę uerificatur in hęrede hęredis; & tñ conditio debet impleri in forma ,ppria, & ſpecifica.l.qui hęredi.& l.Męuius. ff.de cōdit.& demonſt. Et ante eum idem poſuit Iaſ. in d.l.fi.poſt Alex.ibi & Dec.d.l.qui per ſucceſſio.licet idem aliter uelit in l.quę legata.illo titulo,in fi. & malè ſimiliter in prohibitione alienationis,† quę eſt odioſa.Imol.in l.filiusf. 7
§.diui.ff.de leg.1.Ang.conſi.8. appellatio hęredis compræhendit hæredem hæredis. ut ,p Bar.d.§. diui.col.fi.& ibi omnes ſequunt.idem Bar.in l.Lucius.§.Semproniæ, ff.de leg.3. Corneus conſi.69.in fi.uol.4. Ludoui.Gozadinus conſi.25.in hac cauſa,in fi.ea ratione, quod dicat hrēdem hrēdis propriè hrēdem.& idem in cōſuetudine quæ eſt ſtrictè capiēda,vt dixi priore c.conſuluit Cur.Iun.conſ.171.materia col. 3.Et in renunciatione idem Curt.conſ.55. ,p habenda col.pen.ne quicquam facit ſm eum, quod materia renunciationis ſit reſtringibilis,quia ēt in materia reſtringibili uenit hæredis hęres,cū hoc ſit ,ppriè non impropriè.d.l. hæredis.d.l.ſciendum. Non obſt. quod leges utantur uerbo uidetur in hac materia: quia rñdeo,hæc uerba licet ex ſe ſignificent improprietatē,tñ ſi adijciantur his quæ ſunt iuris,vt eſt eſſe hrēdē,habēt ,ppriè.Bart.in l.ſi is qui empto.col.13.in fi.3.q.de uſuca.& in l.mariti,§. fi.ff.ad leg.Iul.de adult. Et idē uult Dec.in ,ppoſito noſtro in d.l.q ſucceſsionē. poſt Bal.in 8
d.l.fi.C.de hær.inſt. maximè quia tractatur in cōſuetudine de transferenda poſſeſsione ipſo iure.quæ tantum habet iuris ut appelletur ci 9
uiliſſima a Baldo in rubr.extrà de cauſa poſſe. & ,ppriè.& Moder.in l.1.de acq.poſſ.Sed fingamus adhuc nō eſſe ,ppriè hrēdē,'nõne tñ veniret in ſtatuto,cū ,p viam regulæ hæres hrdis ſit æquiparatus hæredi teſtatoris?d.l.fi. attēta regula æquiparatorum,de qua infra c.vlt.Stātibus iſtis,retorqueo hoc fundamentum. Si.n. hæres hrdis uenit propriè appellatione hrdis, & tñ hæredes mediate, tanto magis directus ſubſtitutus q eſt hæres immediatus defuncti, prout benè declarat Corn. d.conſi. 279. Erit

itaq; conclusio, substitutos comprehendi in
consuetudine & hic, & vbiq;, vbi sit talis con
suetudo, nisi aliud in contrarium exprimatur.

CAPVT XVII.
De eadem consuetudine.

SVMMARIVM.

1 *Consuetudo seu statutum de continuanda possessione, an habeat locum in substitutione tacita.*

2 *Substitutio tacita venit ex prouisione, & extensione legis.*

3 *Statuta disponentia vt instrumenta habeant executionem paratam, an habeant locum in eo quod tacitè continetur in instrumento.*

4 *Substitutio tacita nec legi, nec videri pōt in testam.*

5 *Tacitum quando infertur necessariò ex expresso, habetur pro expresso. & scripto.*

6 *Præsumptio resultans ex instrumento, dicitur esse de instrumento, & de tenore instrumenti.*

7 *Instrumentum claré probat, non solùm quod in eo continetur directè, sed etiam indirectè.*

8 *Statutum disponens maritum lucrari dotem mortua vxore, habet locum in dote præsumpta.*

9 *Substitutio tacita comprehenditur in statuto, faciente mentionem de substitutione.*

10 *Substitutio tacita est præsumpta, non ficta.*

11 *Statuentes, in dubio videntur se confirmare cum dispositione iuris communis.*

12 *Hæres veniens ex tacita substitutione, est propriè hæres, & comprehenditur in statuto faciente mentionem de hærede.*

13 *Constitutum est actus fictus, ex eo tamen transfertur vera possessio.*

14 *Hæres propriè dicitur quis, per modum fictum inductus à iure ciuili.*

15 *Extensio potest fieri per legem, non tamen per hominem.*

16 *Opinio vltima relatis pluribus opinionibus, in dubio censetur approbata.*

17 *Aequiparatio facta à lege antiqua de vno casu ad alium facit, vt statutum superueniens loquens in vno casu, extendatur ad alium.*

IVxta dicta in præcedenti capit. vbi conclu-
sum fuit, consuet. procedere in substituto
1 vulgari† & pupil. opportunè occurrit hic alia
inuestigatio, quæ plusculum habet dubitatio-
nis: An id procedat tantũ in vulg. & pupillari
expressa, vel ét in tacita. Et quamuis in hac q.
multa deduci possent, cũ latiss. sit materia, an
tacitũ æquipolleat expresso: afferã tñ i mediũ, q̃
pprius faciũt ad pũctũ, scil. in casu statuti seu
consuetudinis cõtra ius cõmune, vt est nostra.
Vr̃ itaq; prima facie dicendum, cõsuetudinẽ
locum non hr̃e in institituto, seu substitutione
tacita: quoniam quamuis substitutus recti ex-
pressus sit propriè hæres, non sic in tacito pro
bat̃, in l. quamuis. C. de impub. ibi. porrigi, ad
idẽ. l. iã hoc iure. ff. de vulg. & pupil. ibi, intelli
git̃, q̃ verba denotãt improprietatẽ: & ita pon
derat Cor. in d. l. quãuis, dicens hãc tacitã sub
stitutionẽ esse fictã. Suadet̃ rõne, quoniã hæc
tacita substõ nõ venit ex voluntate testatoris,
sed ex puisione, & extensione legis, q̃ ita p̃su-
mit testatorẽ dispositurũ fuisse, si cogitasset,
vt per Guli. de Cuneo. Alber. & moder. in l. ff.
de vulga. & pupill. & in d. l. quãuis. & l. iã hoc
iure. est. n. hæc tacita † substitutio à iure subin 2
tellecta Bart. l. 1. col. 3. versi. scd'o est videndũ.
Bal. notab. in l. precib. C. de impuberũ, & aliis
substitut. 6. oppo. & licet habeat̃ p expressa in
effectu. d. l. quãuis. & d. l. iã hoc iure, hoc intel
ligit̃ impropriè. Nam qñ tacitũ hr̃ p expresso,
id venit impropriè, vt not. Socinus in l. cũ q d.
ff. si cert. peta. ponderãdo verba illius text. ibi,
p cauto habendũ est: & ibi, agi intelligit̃. q̃ si-
gnificãt improprietatẽ. Ideò infert, ad statuta
disponẽtia instrumẽta † hr̃e executionẽ paratã, 3
vt nõ mittant̃ executioni, q̃ tacitè cõtinent̃ in
istrumẽto, cũ impropriè cõtineant̃. Et statuta
sunt propriè intelligenda, vt dictũ fuit p̃cedẽ-
ti capite, maximè qñ sunt contra ius cõmune,
vt est statutũ de mittẽdo executioni, regulari-
ter n. instrumẽta nõ hñt executionẽ paratã de
iure cõmuni. l. minor 25. annis cui fideicom-
miss. de minoribus. Dec. in l. in testamentis, de
reg. iur. in fi. Idem voluit Anto. de Butrio, &
Imol. in ca. translati. de cõstitutio, q statutũ vt
instrumenta habeãt executionẽ paratã, nõ p-
cedat, si petatur interesse ex instr̃o, in quo erat
pmissum factũ: qa interesse succedit i obligõ
ne facti ex dispositione legis. l. stipulationes nõ
diuid. ff. de verb. oblig. & sic hr̃ p expresso im-
propriè. Itẽ cũ cõsuetudo nõ mõ cõtinuet pos
sessionẽ in viuũ hæredẽ testamentariũ, sed ad-
dat institutũ in testõ, videtur intellexisse de hæ
rede qui in testamẽto legi p̃t, & videri, Sed hic
substitutus tacitus † videri, nec legi p̃t, vnde cõ 4
suetudo ipsi nõ cõuenit. & in simili dicit Bart.
l. 1. in fi. ff. de his qui in testõ delentur. Statutũ,
vt instrumenta habeant executionem paratã,
non verificari instrumento, in quo non esset
inter

interposita stipulatio de restituenda dote, quãuis lex subintelligat tacitam stipulationẽ, quia illa est inducta autoritate legis, nec legi põt, & in statutis. Idẽ in terminis nostris decidit Bal. in c. 1. col. 4 vers. & iõ statutis. extra, de cõstit. q vult, vt statuta contra ius cõe disponẽtia de executionibus testamẽtorum, non habeant locũ in substitutione pupillari, vel vulgari tacita: quia non sunt propriè testm̃, ex quo non exprimũtur in testamento, nec legi pñt, sed veniunt per modum supplementi. sequitur Deci. in l. fi. C. de edict. Diui Adria. tollend. col. 8.

His non obstantibus, teneo opinionem contrariã, substitutum tacitũ comprehendi in hac consuetudine, pp illam cõem, & canonizatam opinionem, quod quoties tacitum inferẽ necessariò ex expresso, vt est qñ †venit ex fictione, vel
5 presumptione legis, tunc tacitum haberi pro expresso & scripto. idem iudicatur de eo qđ de expresso in oĩ materia, siue odiosa, siue pœnali, siue exorbitanti, aut correctoria, vel aliter strictè intelligenda. & ita post multa pro, & cõtra allegata in hac materia Brocardica, concludit Felinus in c. translato. col. 3. extra de consti tut. & in c. 2. col. antepen. extra de probatio. Iasõ. in §. fuerat. Instit. de actio. col. 11. Sequitur ad verbum Curtius Iunior cons. 159. habita col. fi. & Dd. omnes in locis infra allegandis. Ideo dicebat Bald. in l. ad probationem. la. 1. C.
6 de probatio. presumptionem †resultantem ex instrõ, esse de instrõ, & de tenore instri, eiusq; dictum cõiter teneri. Attestatur Alex. pater veritatis, in l. iurisgentium. §. quod ferè. ff. de pactis. vbi Iacobi. de S. Georgio confirmat, & cõmunẽ quoq; dicit Ias. in l. certi condictio. col. 8. ff. si cert. pet. & Alex. cons. 126. repetitus vol. 6. & dixerunt Antonius de Butr. & Panormitanus in c. cum olim. extr. de censibus. per illum text. instrm clarè, & expresse probare non solũ quod continetur in eo directè, sed etiam indi-
7 rectè: & quod †statutum mãdabitur executioni: & etiam in eo, q indirectè uenit. sequitur Fel. d. c. translato, ponderans Butrium sibi contrariũ. Concludunt quoq; Bal. & Ang. & Imol. in d. l. 1. ff. de his quæ in testa. delentur: instrm habere executionem quoad ea, quæ ex iuris dispositione subintelliguntur. sequitur Alex. d. cons. 126. col. 1. præsumptio. n. iuris equiparatur scripturæ, l. quicunque. C. de apoch. publ. lib. 10. Et hanc conclusionem possem ornare infinitis decisionibus, ad rem ipsam multũ quadrantibus: sed videas p te in locis †supra al- 8 legatis, ad saturitatem. Addo tm̃ duas, quas ibi nõ reperies. prima est, q statutũ disponẽs maritũ lucrari dotẽ decedente vxore in matrimonio sine liberis, licet sit contra ius cõe, s. cõtra l. dos à patre, cũ ibi notatis. C. de iure dotium. & latè posita per Bart. in l. post dotem. ff. solu. matrimonio: nã de iure cõi pertineret dos hæredibus mulieris: habebit locum ẽt in dote p̃sumpta, quæ est qñ mulier nubit secundo marito, nulla constituta dote: quo casu lex præsumit datam fuisse eandem dotem, q̃ primo fuit data. l. dotem quę. & l. diuus. ff. de iure dotiũ. Bart. amplè in quæstione sua, incip. mulier habens amplum patrimoniũ. & ita vult Bart. in d. q. Panor. Cons. 46. incip. tria mihi. Secundo dub. Raphael Cumanus signanter, cõs. 109. incip. dña Iohãna, primo dubio. Sequitur latius Curtius Iunior cõnsi. 4. super col. antep. & ibĩ subdũt, in quacunq; materia, in qua strictè p̃cedaẽ dispositũ, in casu uerò, & expresso habere locũ in casu p̃sumpto, quia præsumptio iuris equipollet ueritati: & vbĩ est iuris p̃sũptio, non differt tacitũ ab expresso. nisi esset alia p̃sumptio in cõtrariũ, ut in pupillari, qñ mater est, in medio d. l. precibus, cũ ibi traditis. Secũda est præcisè in materia nostra. nã quãuis p̃dicta oĩa multum bene seruiant in proposito, curo tñ semper, si fieri põt, ex reuolutione librorũ, non parcens labori, si possim inuenire decisiones in terminis, q̃ in decisiuis maximè mouẽt iudices. & reperio idẽ velle in substitutione tacita Curt. Iuniorẽ in d. l. quãuis. C. de impub. col. 2. qui ex doctr. Fel. in d. c. translato. 11 infert, in materia statutaria uenire tacitas substitutiones, † cũ à legis clara iterpretatione ex- pressa substitutio ad tacitã extẽdaẽ. d. l. quamuis. & d. l. iam hoc iure. licet ipse appellet eam 9 fictam, vt ẽt sensit ibi Corneus, vt dixi supra in principio. quod nõ est uerũ, quia est præsumpta, cum admittatur probatio in contrarium, iuxta notata † in l. fi. in princ. ff. quod metus cã. 10 & præsumptam appellat Bart. d. l. 1. de vulga. col. 3. vers. 2. est, & Bald. d. l. precibus. oppo. 6. & Deci. d. l. quamuis. 2. col. 2. notabili: & communiter omnes in d. l. 1. & 2. ff. de vulg. & pupil. Secundo pro hac parte facit, quod etsi substitutio tacita esset præsũpta, vel ficta, & ita impropriè substitutio: quãuis nõ liceret homini

extendere ſtatutum,loquẽs in caſu vero, & ꝓprio ad caſum fictũ,& impropriũ, l. 3. §. hæc verba.ff. de neg geſt.vbi Bar.hoc tñ licet legiſlatori,gl.in l.quod vero.ff.de legib.& dicã latius c.ſeq.de fideicommiſſario, & bon. poſſeſſore. Cũ ergo ex legis ptãte ſubſtitutio expreſſa extendatur,& porrigatur ad tacitam d. l. quamuis.& d.l.iã hoc iure, diſpoſitio ſtatutaria ſuperueniens capiet interpretationem paſsiuã à dicta legis extenſione,& æquiparatione, iuxta doctr.Bart.in l.1.§.lex Falc.ff.ad leg.Falc.vt dicam infr. c. vlt. maximè ꝙ ſtatuentes in his q-

11 bus nõ derogant iuri cõmuni,†cenſentur ſe cõformare cum eius diſpoſitione. Alex.in l.hæredes mei.§.cum ita.& ibi Moder.ff. ad Treb.& infr.d. c. vlt. Sed conſuetudo noſtra tendit tm̃ ad l.cum hæredes.ff.de acq. poſſ. in cæteris intelligetur ſm ius cõe. Tertio, & vltimo,facio aliud nouum,& ſubtile fundamentum, quod ſeruiet ẽt ad ea quæ tradunt Doct in d.l. fi.C. de edict.diui Adria.de ſubſtituto tacitè, poſito & nõ conceſſo quod ſubſtituto tacita eſſet impropriè ſubſtitutio,& quod cũ legi nõ poſſit,non dicatur cõprehendi in teſtõ. Et iõ verba conſuetudinis,quæ loquitur de inſtituto in teſtõ non conuenire iſtis tacitis ſubſtitutionibus: non tñ iſtud faciet, quo minus hęres ueniens ex ſubſtitutione tacita, comprehendaĩ in conſuetudine.non.n.diſputamus,& quærimus,an ſtatutũ, ſeu cõſuetudo loquẽs de ſubſtitutione, cõprehendat ſubſtitutionem tacitã, ſed an conſuetudo dictans, vt poſſeſsio defuncti continueĩ in hr̃dem,comprehendat hæredẽ veniẽtem ex tacita ſubſtitutione.Et dico,

12 ꝙ ſic,quoniã,quamuis ſubſtitutio †tacita eſſet impropriè ſubſtitutio,& legi nõ poſſet: tamẽ hr̃s ex ea veniens,eſt proprie hr̃s,& legi poteſt, quia eſt noĩatus in teſtõ. idem.n.eſt qui uenit ex tacita,qui fuit nuncupatus in expreſſa,puta in vulgari facta pupillo, ſi filius meus hr̃s non erit,Sempronius hr̃s eſto: hic Sempronius veniet ẽt ex tacita pupillari decedente filio intra pubertatẽ,qui eſt expreſsè nominatus, & ſubſtitutus. Vnde non uideo dr̃iam inter ſubſtitutum uenientem ex expreſſa ſubſtitutione, & tacita in propoſito noſtro,& in propoſito d.l. fi.C.de edict.diui. Adria. nam utrobique caſu dr̃ ſcriptus hr̃s,& legi põt. ſimile eſt in conſtituto, ꝙ quamuis ſit actus fictus, ex eo tamen

13 transfert vera poſſeſsio.†l.certè.§.1.& ibi Bar. not.ff. de precar.& idem Bart.in l. ab emptione.ff.de pac. & in l.ſi is qui ꝓ emptore.col.pe. ff. de uſuc.Doct.in l.quod meo.ff.de acq. poſſ. Et magis in terminis noſtris facit, ꝙ quamuis actus deferendi hæreditatem ſit fictus, ex illo tñ actu ficto efficitur quis uerus hr̃s,& ꝓpriè: †ita vt veniat in ſtatuto faciente mentionẽ de hr̃de,prout expreſsè decidit Anton. de Butrio 14
conſ.20.incip.æquitas ſuggerit,quem refert,& ſequitur Socinus conſ.147.viſa facti col. 1.

Non obſt.modo in contrariũ adducta,ad q̃ facilè colligi põt rñſio, & fundamentis ꝓ parte affirmatiua adductis.& quoad primum dr̃, quãuis ſubſtitutio tacita eſſet impropriè ſubſtitutio, nos loqui de hr̃de veniente ex tacita ſubſtitutione,qui eſt propriè hæres, vt proximè dixi.Secundo,ꝙ ſubſtitutio expreſſa extẽdiĩ ad tacitam à lege: ideo quamuis hæc extenſio non tolereĩ in hoĩe,tñ in l.admittitur. d. l. quod vero,& ibi gl.†Non obſtat deciſio Socini 15
in l. cum quid. quia reprehenditur ibi. ꝑ Dec. & alios modern.& communis eſt in cõtrariũ, vt patet ex notatis per Fel.in d.c.trãſlato,de cõſtitutio.cũ pluribus aliis,ſupra in primo fundamento partis affirmatiuæ adductis. Et dictũ Socini poſſet ſaluari, qñ ſtatutum loqueretur de tenore, vel de expreſſo in inſtrumento, vt per Deci.d.l.cum quid.quia tunc haberẽt locũ limitationes traditæ per Fel.in d.c.tranſlato, poſt factam concluſionem. Non obſtat dictũ Antonij de Butrio, quia communis eſt contra eum, vt per Fel.in d.c.tranſlato. & ibi Barbat. & Roman.in l.certi.cond.ff.ſi cer.pe. & idemmet Butrius aliter cenſuit in d. c. cum olim. & eum ita cõtrarium ponderat Fel.d.c.trãſlato. ideo eius dictum non eſt probabile. Non obſt. quod ſubſtitutio tacita legi non poteſt. quia reſpondetur, licet legi non poſsit benè legi poſſe hæredem ſubſtitutum ex ea venientem,cum fuerit expreſſus in teſtamento, prout declaraui ſupra.Nõ obſt.etiam doctr. Bart. in l.1.ff. de his quæ in teſtam. delentur: quia eum cõiter reprobãt Doct.ibi. & in locis ſup. adductis, ꝓ opinione affirmatiua. Vel ſaluãdo Bart.poſſumus aliter dicere eum in effectu ſenſiſſe,vt ſtatutum de quo ibi, haberet locum in tacita ſtipulatione intellecta à lege. quia poſtquàm fuit argumentatus,ꝙ non comprehendatur,ſubdit poſtea in contrarium,ꝙ comprehendaĩ.facit l. ſi duo patroni. §. Marcellus.ff.

de

de iureiur.& hanc vltimã opinionem vt Bart.
16 approbasse,† vt per gl.in l.bona fides. ff.depositi.& in l.si idem.cum eodem §. si vna actio. ff.de iurisdict.om.iud.& ibi Ias.& ita declarat Bart.Ang.in d.l.j.ff. de his quæ in testamentis delentur.& Alex.d.consi.126.col.2.& Ang.de Aret.in §.fuerat.Inst.de ac,Non obst.denique decisio Bal.in d.c.1. col.4. de constit. quia est contra cõia, & contra ea quæ idem Bal.tradidit passim in alijs locis,vt in d.l.ad ꝓbationẽ, & in l.vnic.§.& vt plenius.C.de rei vxor.act.& in d.l.fi. C.de edict.diui Adria. ubi concludit, illud edictum loquens de hærede scripto, hře locum etiam in tacita substitutione.Nec quicquam facit saluatio Decij in d.l.fi.dum vult d. Bal.in d.c.1.posse saluari in statutis:quia contrarium propriè in statutis tenuit idem Bal.in locis sup.adductis.& cum Dec.in d.l.fi.moueatur ad tenendum,legem illam fin.habere locũ
17 in substituto tacito, †,ꝓpter æquiparationem, & extensionem, quã facit lex ab expressa substitutione ad tacitam.d.l.quamuis. & d.l.iam hoc iure.hæc ratio æquiparationis habet locũ in statutis quantũuis exorbitantibus & correctorijs,propter interpretationem passiuam d. l.j.§.lex Falc.ad leg.Falcid.infr.c.vlt.

CAPVT XVIII.
De eadem consuetudine.

SVMMARIVM.

1 *Institutus in re certa participat de hærede & legatario.*
2 *Aditio hæreditatis confirmat testamentum.*
3 *Testamentum an confirmetur per agnitionem hæredis instituti in re certa.*
4 *Hæredis appellatione, an veniat institutus in re certa.*
5 *Filij succedunt in emphyteusi habita ab Ecclesia, etiam si sint instituti in re certa.*
6 *Consuetudo le mort saesist le vif. an habeat locũ in instituto in re certa.*
7 *Legatarius an veniat appellatione hæredis.*
8 *Hæres propriè quis dicatur.*
9 *Hæres est eiusdem iuris,cuius defunctus; & eius personam repræsentat.*
10 *Hæredis appellatione intelligitur de hærede hæreditatis,non de hærede sanguinis.*
11 *Institutus in re certa,hærede vniuersali adeũte, habetur pro legatario.*
12 *Hæredi in re certa non competit remedium.l.fin. C.de edict diui Adriani tollendo.*
13 *Consuetudo le mort saesist le vif,transfert possessionem in hæredem,in quem transferuntur alia iura hæreditaria.*
14 *Statutum faciens mentionem de hærede non comprehendit institutum in re certa.*
15 *Hæredis appellatio aliquando sumitur impropriè, secundum subiectam materiam.*
16 *Filij succedunt in emphyteusi habita à priuatio in re hæreditario,non iure filiationis.*
17 *Institutus in re certa potest capere rem propria autoritate.*
18 *Testator potest dare potestatem hæredi apprehendi possessionem propria autoritate.*
19 *Sasitus non dicitur quis, etiam quod possit capere possessionem propria autoritate, nisi sit hæres in quota,sed requiritur apprehensio.*
20 *Legatarius debet capere legatũ de manu hæredis.*
21 *Statutum disponens quem haberi pro ciue, facit eum verè ciuem.*
22 *Verborum proprietas est attendenda in statutis, nisi aliter appareat de mente statuentium.*

Videamus modò de hřde instituto in re certa,q̃ participat de hřde,& partim de legatario,Bart.in l.quoties.C. de hær. † inst. & 1
in l.ex facto.ff.eod.tit.vbi Dd.In quo erũt constituendi duo casus principales.Primus,qñ est solus institutus:secundus,qñ cum alio hærede vniuersali. Primo casu perinde est, ac si non adiectis certis rebus hæres esset scriptus.l.si alterius.ff.de hęr.instituend.Et iõ illis detractis remanet hřs isolidũ.l.1.§.si ex fundo.& l. quoties.§.si duo.ff.de hęr.instituend. ex benignitate legis.l.cum quidam.ff.de lib.& posth. idem in substituto in re certa.l.cohæredi.§.fi.ff. de vulg.& pupill.Idem si haberet cohæredem, & ipsum in re certa institutũ. nã in dictis rebus habentur,vt legatarij,In reliquo ęqualiter censentur hřdes scripti.l.ex facto.ff. de hęr.instit. Bald.consi.327.si testator.vol.1.Secundo casu, aut hæres vniuersalis repudiat, & tunc institutus in re certa,detracta re habetur pro hærede,dictis iurib.Et licet aliqui tenuerint cõtrariũ,ita tñ se habet cõis opin.ut per Alex.& Ias. in d.l.quoties.Imolam.in l.1.§.si ex fundo. & d.l.ex facto.quam communem quoque attestatur Corn.consi.31.circa primum vol.4. & his omnibus casibus comprehendetur in cõsuetudine loquente de hærede. Aut hæres vniuersalis non repudiat,sed deliberat,& non potest habere locum consuetudo, non modò in instituto in re certa,sed nec in hřde vniuersali.Est

li.Bst.n.necessaria aditio, ad confirmationem
2 †testamēti.l.si nemo.ff.de testamēta.tutel.l.eā quam.C.de fideicommissar.aliàs scriptus hæres non dr hæres: & cōsuetudo in eo verificari non pōt, vt latius tradidi sup.eod.c.15.Nec dicas, posse confirmari testm̄ per agnitionem ipsius instituti in re certa, vt voluit Bar.in d.l. quoties.in fi.& in d.l.ex facto.col.fi quia illud procedit quoad effectum tm̄, vt altero repudiāte sibi accrescat. Vel si interim decedat, pōs sit transmittere ius accrescendi, ad hæredem.
3 per l.si pluribus.de suis & legit.† Et est quædā confirmatio sub conditione, s. si hæres vniuersalis repudiauerit, vt declarant Alex.& Ias.in d.l.quoties, colum.pen. In reliquo agnitio nihil facit, nec confirmat testamentum. Et ideò hærede vniuersali deliberante, non datur remediū, l.fi.C.de edict.diui Adriani.ipsi institu to re certa, ſm communem opinionem Doct. in d.l.fi.& Alex.in d.l.quoties.ea rōne, q̄ interim sibi non dr hæreditas delata & hic casus magis confirmabitur ex statim dicendis. Aut est adita hrditas, & institutus in re certa agnouit & ipse institutionem suam. & tunc reperio Doctores inter se discrepantes, q̄ opus nō fuit: quia hic casus sequendo communia, est minus dubitabilis, & magis clarus quàm alij.
4 †Et primò pro instituto in re certa, vt veniat appellatione hæredis, & comprehendatur, faciunt verba consuetudinis. Est enim hæres testamentarius institutus in testamento, &c. iō cū verba conueniant, in eo locum habebit dispositio.l.4.§.toties.ff.de damno infecto.cum simil.Nam & alias hæredis appellatione venit institutus in re certa, puta, si pater acceperit
5 emphyteusin ab ecclesia, † p se & hæredib. & facto testō vnū filium vniuersalem hæredem instituerit, aliū in reb. certis, vterq; in re emphyteutica succedet, secundum Bar.in l.vt iurisiur.§.si liberi.2.q.ff.de operis liberto. Alex. consi.22.viso titulo, col.2.vol.5. Adiuuantur prædicta, quod hæres institutus in re certa, æquiparatur, in hac materia hæredi vniuersali, quia potest propria autoritate accipere possessionem rerum relictarum. Bartol. in d.l.ex facto.& ibi Imola, Alex.& Ias. d.l.quoties. Et
6 hoc fundamento† precisè in terminis consuetudinis comitatus, vt institutus in re certa sit saesitus, consuluerunt prædicti Modern.Diuinion.consil.suo.62.colum.pen.dicentes, idem esse in legatario, quando constaret de mente testatoris.præterea etiam attenta alia opinione, q̄ institutus in re certa habeatur loco legatarij, dato cohærede vniuersali.d.l.quoties, tamen adhuc veniet appellatione hæredis, qa legatarius in rebus legatis est propriè hæres.l. id tempus.§.1.ff.de vsucap.†& sub nomine hę 7
redis comprehenditur. l.in conuentionibus. ff.de verb.sign.vt per Curtium Iunior. in d.l. fi.C.de edic.diui Adriani.col.7. qui propterea tenet remedium.d.l fi.locum habere in instituto in re certa, & pseuerauit in hac sua phā tasia noua, consi.suo.55.pro habenda col.4.& consi.62.præsuppobitur in fi.Nec obst.secundum eum, quod in d.l tempus.§.1.Iurisconſ. vtatur dictione quasi, & quodammodo: quæ improprietatem denotant. nam quando similia verba adijciuntur his quæ sunt iuris, important veritatem, & proprietatem doctrin. Bar.in l.si is qui pro emptore.colum.13.ff.de vsucapi.

PRAEDICTIS rationibus non obstantibus, teneo, vt non comprehendatur, arguendo reuoluto mantello, hoc modo: Cui nō cōueniūt verba legis, non conuenit dispositio.d. l.4.§.toties.ff.de damno infecto. sed instituto in re certa, maximè dato cohærede vniuersali q adiuit, non conuenit verbū hæres positū in cōsuetudinc: ergo, &c. Quod sic ostendo. Nam verbū hæres† deriuat ab hęreditate. qui.n.cōsequtur totam hęreditatem, uel partē, is hęres 8
dr.§.sed si plures.Instit.de hęredi.instit. Sed q habet certas res, non potest dici hęres: quia hęreditas diuiditur in partes quotas, non in res particulares.l.seruum.§.fin.ff.de hęred.instit. §.hęreditas. Institu. eodem tit.cum multis.§. seq. Et ideo notat Imol.in d.l.ex facto, 2.col. hunc non posse dici ex vi verborum institutū in parte hęreditatis, cū hęreditas in iure vniuersali consistat. Item hęredes iuris successores sunt.l.quoties, §.hæredes, ff.de hæredibus instituendi,5.l.quædam.§.nihil.ff.de edendo. & eiusdem† iuris cuius defunctus.l.hæredem. 9
ff.de reg.iuris, ideo eius personam repræsentant, & vna, eademque persona reputantur in autentico, à moriente præstito, in principio. & in eos transeunt iura actiua & passiua.l.nihil.ff.de reg.iur.in l.1.ff.de bon.pos.Possuntq; conuenire, & conueniri.l.cum à matre.C.de rei vendicatio. l.sorori. Cod. de iure deliber.

quæ

quæ omnia cum cessent in institutio in re certa, est potius legatarius, quàm hæres.d.§.nihil. Et ppea cum mysterio eum appellat legatariũ Imperator, in d.l.quoties. Et quãuis in aliquo, ꝙ tñ est modicũ, qñ hæres vniuersalis adiuit, vt infra subijciã, possit dici hæres, simpliciter loquendo est hæres impropriè, ut notat Bal. in d.l.quoties. in princ. & ibi refert, & cõprobat Ias. 3. notabili. & idem Bal. in l.si nõ speciali, col. 2. ver. quæro, hic dr. inquit non posse tolerari hũc sermonem, quod institutus in re certa hæres dicatur ꝓpriè. Corn. quoq; conf. 272. in hac consulta. vol. 4. dicit appellatione
10 hæredis, †intelligi de hærede hrditatis ꝓpriè, & ita passim ꝑ totũ corpus iuris accipi. Allegat ad hoc infinita iura. Et hęc est cõis Alex. & scribentiũ sñía, in d.l.q̃dam.§.nihil. de edẽdo. & in d.l.quoties. appellatione hæredis nõ venire ꝓpriè hrdẽ institutũ in re certa, nõ mõ in statutis, quę sunt strictè interpretãda, sed & in contractib. & vltimis voluntatib. in quib. sit latior interpretatio. l. in testamentis, ff. de reg.
11 iur. †Eo.n. casu oẽs concludunt, pro legatario habendum. Idem uult Imol. d.l. ex facto. col. 3. & hũc casum apud maiores nostros in dubiũ dicit Corn. conf. 103. in cã vertente. col. 2. vol. 2. Facit ratio, nã qñ hæres vniuersalis adiuit, institutus in re certa dici non põt hæres nisi respectu illarum rerum certarũ. Sed hoc est impossibile, quia videmus q̃d ẽt qñ est solus institutus, efficitur hæres, detractis illis rebus certis. d.§. si ex fundo. & d.l.quoties. §. si duo. & ac si rerũ mẽtio facta non esset, §. sed & siquis. Instit. quib. mod. test. infir. l. si quis prio re. ff. ad Trebel. & si sint duo instituti in re certa, hñr pro legatarijs, in illis rebus. Apparet ergo, q̃d respectu rerum nullo modo dici hæredes põt. & ideo bene procedit cõis conclusio in d.l.quoties. & in alijs locis supra adductis, quoad res dici & haberi pro legatario. & loquuntur Doctores in fortiorib. terminis, qñ hæres uniuersalis nondum adiuit, sed deliberat. Inde est q̃d patitur Falcidiã, Bart. & oẽs in d.l.quoties. Corn. cõs. 226. cõstat. 3. vol. & trãsmittit illas res non agnitas sicut legatarius, vt plura alia, ut ibi ꝑ Doct. inde est, eum non hr̃e remedium. l. fin. C. de edict. diui Adria. tollen.
12 quod †datur hæredi in totũ uel pro parte instituto, ẽm cõem opinionẽ. licet Bar. & alij paucialiter senserint, ut in d.l. fi. per omnes hr. Di co etiam hærede vniuersali deliberante, quod vltimum stringo fortius. Certum est plus iuris habere fideicommissarium in remedio d.l. fi. quàm institutum in re certa. Nam fideicõmissario cõpetit, vt vbi traditur cõiter, nõ aũt instituto in re certa. Sed hęc consuetudo locũ habere non põt in fideicommissario, vt proximo capite demõstrabo. Ergo multo minus in instituto in re certa, cum sit strictus interpretãda, ex eo q̃d est contra ius cõe, q̃. d.l. fi. quæ est præter ius commune iuxta dicenda d. proximo c. Vltimò considero, per hanc consuetudinem trãsferri † possessionẽm ipso iure in eũ 13
hæredem, in quem transferuntur alia iura hęreditaria, per l. cum hæredes. vt supr. c. 15. Sed in hunc institutum in re certa, nulla iura hęreditaria transeunt. d.l.quoties. Et dixi supra: igitur nec possessio. †Et quod in statuto faciente 14
mẽtionẽ de hærede non comprehendatur institutus in re certa, voluit Alex. in d.l.quoties. col. fi. dum quærit, quid si in contractu statuto, &c. fiat simpliciter mentio de hærede, an veniat institutus in re certa. & remittit se ad loca plura, ut ibi per eum, in quibus locis cõmunis est resolutio Doctorũ. Aut loquimur, in his quæ diuiduntur viriliter, & uenit, aut in his quæ diuidunt̃ per hæreditarias portiones, & non uenit. & idem tradit Bald. in l. 1. ff. de peti. hæred. sed hic loquimur de continuãda possessione in hæredẽ respectu hęreditatis, quæ recipit diuisionem in quotas portiones. d.§. hæreditas. Insti. de hær. instit. Ergo, &c. maximè iuncto eo, q̃d in dubio appellatione hæredis intelligit̃ de hærede hęreditatis, non de hęrede sanguinis, ut per Corn. d. conf. 272.

NON obstant in contrarium allegata. & primo ꝙ hęredi in re certa instituto cõueniat uerba cõsuetudinis, q̃a est hęres institutus. nã hoc negatur. licet. n. ex sono verbi videatur hęres, in effectu tñ pro vt accipitur in cõsuetudine, nõ est hæres: vt supra latissimè ꝓbaui. Nõ obst. appellationẽ hrdis intelligi quoq; de hærede in re certa, vt in emphyteusi ecclesiastica. nã istud potius facit ꝓ opinione mea. Et considerandũ est, appellatione hæredis in quacũq; materia † intelligi de hrde vniuersali, & de hrde 15
hrditatis, vt sup. demostraui. Fallit, nisi subiecta materia aliter suaderet: quia tunc intelligeretur ẽt de instituto in re certa. Exemplũ in emphiteusi ecclesiastica, quæ secundum com-

munia nõ transit ad hĩdes extraneos.l. etiam, vbi Doctor.ff.sol.matr. Bart. & reliqui in l. qđ dr.ff.de verb.oblig. & aliquando diffusius tradidi in l.gallus.§.q̃dã rectè. ff. de lib. & posth. siquidẽ, si pater acceperit emphiteusim ab ecclesia pro se, & hĩdibus, & facto testamẽto instituerit alios filios in re certa, alios in quoties. venient, instituti in re certa æqualiter ad emphiteusim ecclesiasticã, et quod inæqualiter essent instituti. Et rõ est, quia non veniunt vt hæ
16 redes,† sed ut filij. Secus tñ est, quando emphitheusis est habita, vt à priuato, non ab ecclesia pro se, & hĩdibus: quia tunc non venit institutus in re certa, quia transit ad oẽs, & in ea succeditur iure hĩditario: & institutus in re certa non est hĩs, vt supra dixi. & ita se resoluunt cõmuniter scribentes, in d.§.nihil.post Imolã, in d.l.ex facto.Bal.in d.l.1.de petit.hæred. & Alex. d.cons.22.vol.5.in contrarium allegato, & idẽ Alex.cons.8.visis subtilis.col.1.vol.3. Et infinitã possem in proposito cumulare, quæ consulto omitto remittendo me ad Bologninum, cõs.l.17.Cor mundũ.col.2, qui pbat hãc cõem ex pluribus, de qua nõ est dubitandum. At hic loquit consuetudo de hĩde, qui uenit iure hereditario. Vnde nihil est, quod cogat nos intelligere de instituto in re certa. Stabimus igitur regulæ, & intelligemus de hærede uniuersali, iuxta gl.in l.oĩs.diffinit.ff.de reg.iur.Deci.in l. 1.ff.eod.tit. Quinimo quod plus est, si pater stipulatus esset ẽt ab ecclesia pro se, & liberis heredibus, ex quo filij debent venire, ut hæredes non comprehenderet institutus in re certa, qa non est hæres, Alex.in d.§.nihil,col.2.ibi Iasõ, & Iacobin.de S.Georgio. Non obstat, quod in materia ista possessionis institutus in re certa
17 habeatur pro hĩde vniuersali, † cum possit ppria autoritate rei possessionem accipere, sicut hæres. quo argumento etiã mouebatur Iason, contra cõia, in d.l.quoties.col.pen. & Deci.in d.l.fi.de edict.diui Adria.col.7. Nã rñdendum est, institutum in re certa hoc non habere ex se, eo q̃ hæres reputetur à lege, sed ex uo
18 luntate testatoris,† qui potest dare autoritatẽ expresse. & tacitè legatario apprehẽdendi possessionem sua autoritate, cum regulariter id non habeat.l.non dubium.C.de leg. Et hoc cẽsetur testator fecisse p̄ p̄ uerbum instituo, qđ est directum, vt declarat Imola in d.l.ex facto. Alex.d.l.quoties.col.2. Et idem esset in legatario, vt ibi per eos, & in l. nemo potest. ff. de leg.1. quæ tñ constat non venire appellatione hæredis, d.l.quædam.§.nihil. Stant igitur hæc simul, quod capiat possessionem propria autoritate, vt facit hæres, & tamen sit legatarius in effectu, & verè est. nam & creditoribus datur licentia ex pacto ingrediendi possessionẽ propria autoritate. Bart. late in l.creditores. C. de pign. & tamen nemo dixerit eos in rebus illis esse hæredes. Præterea quamuis institutus in re certa capiat rem sua autoritate, & in hoc æquiparetur hĩdi, est tamen necessaria apprehensio. At nos quærimus, nũquid possessio sine apprehẽsione transeat in eũ, q̃ est quiddam diuersum, & ex diuersis non infertur. l. Papin. exuli. ff. de minori. Et cum in hoc non reperiat æquiparatus hĩdi, sequunt cões conclusiones, de quibus supra, eum non venire appellatione heredis, maxime in dispositione cõtra ius cõe, vt nostra est vnde nõ † põt dici saesitus, quam- 19
uis possit apprehendere rem suam autoritate: quia necesse est, quod possessionẽ rei adipiscatur, contra moder. Diuinio d.suo cõs.162. col. pen. Non obstat s̃m Curtium, & si institutus in re certa sit legatarius, tamen eum uenire appellatione hĩdis, sub qua legatarius continet. Primo possem breuiter rñdere, hãc opinionẽ Curtij esse nouã, & cõtra cõia. ut ipsemet fatet in d.l.fi. & d.cõs.62. Et hoc satis esset: qa in his sex vltimis capitibus ego nõ ago scholasticè, nec uia disputationis, vt feci in toto hoc libello, sed decisiuè, ac si essem rñsurus de iure, vel iudicaturus, quo casu cõia sunt sequenda. Sed magis in specie rñdeo, nõ esse verũ, legatarium in rebus legatis haberi pro hĩde, & iõ appellatione hæredis venire, ut est casus in d.l.quedã. §. nihil. & ibi oẽs. Sunt n. penitus diuersi, hĩs & legatarius, cum habeant diuersa noĩa. arg. l. si idem. C. de codicill. & est maxima inter eos dria: nam heres in rebus hereditariis capit possessionem autoritate † propria, & legatarius 20
debet capere de manu hĩdis, nisi aliter senserit testator. l. legatum. ff. de leg. 1. alias incidit in penam. l. non dubium. C. de leg. Ex quo apparet, in rebus legatis non haberi pro hĩde. nec obstat. l. id tempus. §. 1. quia retorquetur, ex quo æquiparatur tm̃ hæredi in accessione temporis, igitur in aliis differet. arg. l. cum prætor. ff. de iudici. & etiã illo casu est impropriissimè quasi hĩs, vt ostendit ibi geminatio vocum impro-

proprιarum, quodãmodo & quasi. Nec q cquã facit ẽm Curtiũ, quoties hmõi dictiones adiungunt his q̃ sunt iuris, stare propriè per doctr. Bart. in d. l. si is q pro emptore. Nã hoc ego fateor qñ subiecta materia patitur, puta si statuto caueatur, quem haberi pro ciue, † erit uere
21 ciuis: sed si subiecta materia non patiaẽ, stabũt impropriè, & seruabunt naturam suã. Exẽplũ in fideicõmissario, q loco hẽdis hẽ, & quodãmodo hæres dẽ à lege, erit ne propriè hæres? certe non, vt statim latius dicã. Rõ, qa hoc est impoßibile cum alius sit hæres in uniuerso: & non põt esse duo hẽdes, & dñi directi in solidũ vnius hęreditatis. l. si ut certo. §. si duobus. ff. commodati. Tanto magis hoc procedit in legatario. Quãuis ergo uerbũ hæres sit uerbum iuris, dictiones tñ Quasi, & Quodãmodo, rõne impoßibilitatis seruabunt earũ naturã, & impropriè stabunt, & posset ẽt poni exẽplum in bon. possessore. Non obst. l. in cõuentionibus. nã id procedit ex uoluntate contrahentium cõtra proprietatẽ verborũ, ut ibi propriè dicit tex. & declarat D. meus. & idẽ Curtius d. cons. 62. licet postea in fine excedat cõia: ideo retorqueri potest. † Simile existimarem in statuto,
22 qñ appareret de voluntate statuentium, puta quod dixissent le mort saesist le vif quicunq; son, haeritier, &c. Nã tunc pp gñalitate verbi quẽcunq; comprehensus fuisset institutus in re certa, & legatarius, vt tradunt Dd. in d. §. nihil. At cũ hoc nõ dixerint, neq; aliter de eorũ volũtate appareat, nõ est à proprietate verborũ recedẽdũ. l. nõ aliter. ff. de leg. 3. q lex procedit ẽt in statutis, vt est casus. & ibi notat Bart. in l. quod cõstitutum. ff. de militari testamẽto. Deci. in l. semper in stipulatio. ff. de reg. iur.

CAPVT XIX.

De eadem consuetudine.

SVMMARIVM.

1 *Consuetudo generalis per totam Galliã le mort saesist le vif, an habeat locum in fideicommissario.*
2 *Iura aliqua non transeunt in fideicommissarium, nec in hæredem, ante aditionem, uel restitutionem, regulariter.*
3 *Fideicommissarius facta restitutione verbali idem iuris habet in iuribus vtilib. quòd hæres in iurib. directis.*
4 *Bonorum possessor an veniat appellatione hæredit.*
5 *Lex si C. de edicto Diui Adriani tollendo, habet locum in fideicõmissis, post restitutionem uerbalẽ.*
6 *Consuetudo est stricti iuris sicut statutum, nec extenditur de persona ad personam.*
7 *Extensio non habet locum in pœnalibus.*
8 *Statuta exorbitantia, vel correctoria, loquentia in casu vero, non extenduntur ad casum fictum.*
9 *Extensio in correctoriis non fit etiam à maioritate rationis.*
10 *Hæreditatis appellatione non uenit fideicommissum.*
11 *Verba legis ubi non conueniunt, ibi non habet locum eius dispositio.*
12 *Casus omissus relinquitur dispositioni iuris communis.*
13 *Consuetudo, seu statutum de continuanda possessione in hæredem non operatur ante aditam hæreditatem.*
14 *Statutum loquens in casu uero, extenditur ad casũ fictum, quando fictus & verus æquiparantur.*
15 *Iura transeunt in fideicommissarium ex persona hæredis grauati, non ex persona testatoris.*
16 *Lex habens plures intellectus, non est allegabilis ad decisionem causarum.*

Viso de hẽdibus directis expresis, & tacitis, & in quota, seu in re certa institutis, pñs est tractare de hærede † obliquo, idest, fideicõmissario. Nec dixerit aliquis rẽ esse, & clarã, & decisam per Alex. cõs. 82. pspectis. 2. vol. qui cõcludit in terminis nostris, eũ non comprehẽdi in hac consuetudine, qa fideicommissarius est fictè, & impropriè hæres. Nam rñdebunt alij, consiliũ Alexandri procedere ante factam restitutionẽ verbalẽ fideicõmissi: secus, post factam restitutionẽ, quia tunc quoad iura vtilia, idem iudicaẽ de fideicõmissario, quod de hęrede. l. facta. ad Trebellianum. idẽ. n. operatur restitutio in fideicõmissario, q aditio in hærede. Pro resolutione igitur vñr mihi constituendi duo casus. Primus est, quid ante factam restitutionem: secundus, quid post factam restitutionem verbalem. nã de reali nõ loquor, quia tunc haberet actualem possessionẽ, nec esset tractandum de hac consuetudine. Quantũ attinet ad primũ, res est sine dubio, † cõsue- 2
tudinem locũ non habere, cũ ante restitutionem non mõ possessio, sed nec alia iura transeant in fideicõmissariũ regulariter. d. l. facta. & idẽ est in hærede, in quo consuetudo nõ habet locum, nisi adita hẽditate. nam tunc, sicut per aditionem transferũtur dñium, & reliqua iura in hæredem, per. l. cum hæredes. ff. de acquiri-

quir. possi ita & possessio ꝑ consuetudinem, vt declarat Alex. in d. l. cũ hæredes. & Ias. in d. l. si sorori. Et hoc est generale in quacunq; materia, faciente mentionẽ de hærede, vt intelligatur post aditã hæreditatẽ. Bar. in l. gerit. 3. col. versi. circa tertiũ. de acquir. hære. Bal. in l. potuit. C. de iure delib. & in statuto in specie, tradit Socin. consi. 121. col. 4. versi. præterea etiã. & dixi supra eo. ca. 15. Quo ad ſm, est dissensio inter Dd. ideo referemus hinc inde rõnes, quæ magis attingũt punctũ, vt resolutio haberi possit. Et primo, ꝙ cõsuetudo habeat locũ ẽt in fideicõmissario: facit, vt supra dictũ est, fideicõmissariũ facta restõne verbali, idẽ iuris hre in iuribus vtilibus, † ꝙ hrẽde in iurib⁹ dire
3 ctis, sicut. n. ꝑ aditione hrẽditatis trãseũt oĩa iura directa in hrẽdẽ, præter possessionẽ. l. cũ hæredes, ff. de acq. poss. ita per restõnem verbalẽ iura utilia in fideicõmissariũ. l. facta. l. restituta. ff. ad Trebel. & tunc transit quoque possessio virtute consuetudinis: quæ ea tm cã inducta est, vt idẽ iuris statuat in possessione, quod l. cũ hæredes, in alijs iuribus. Et hac rõne ita in terminis talis statuti seu consuetudinis cõsuluit Pau. de Ca. consi. 133. viso pũcto & dubijs
4 col. fi. in antiquis. † Secũdo, bonorũ possessor ẽt ipse nõ est verus hrs, nec propriẽ sed fictẽ. vice. n. & loco hæredis est. l. 2. ff. de bono. posses. §. quos autẽ. Inst. de bono. posses. & tamen in materia quamuis strictẽ intelligenda, appellatione hæredis venit bonorum possessor. Ideo conditiones quæ intelliguntur strictẽ ad literam, puta si hrs non erit, verificantur in bono rum possessore. l. in conditionibus. §. si patronus. ff. de condit. & demon. Bar. in l. j. §. bonorum. ff. ad Treb. Item mandatũ factum ad hæreditatem adeundã, verificatur in bono. poss. l. si quis mihi bona. §. sed si mandauit. ff. de acquiren. hæredit. & mandatum est strictẽ & ad vnguem intelligendum. l. diligenter. ff. mandati. & in statuto loquente de hærede, vt cõprehendat bonorum possessorem, decidit Bar. in
c §. bonorum. & ibi sequuntur cõiter Dd. Alex. & Ias. in l. emancipatis C. qui admitti. Areti. & Soci. in l. j. ff. de vulg. & pup. Secundo notabili idem videtur dicendum in fideicommissario: quamuis non sit propriẽ hæres, sed fictẽ. Tertio, in indiuiduo facit. nam prouisio legis loquens de hærede, hẽt locum in fideicõmissario. l. j. §. de illo. iuncto senatusconsulto posito in principio legis. ff. ad Trebe. & ibi expresse notat Bar. & cõiter Doct. & subdit Alex. idẽ esse in statuto. Inde est, quod si hæres nõ fecit inuentarium, poterit fideicõmissarius illud facere: quamuis lex disponens de inuentario faciendo, loquatur de hærede. Bart. in l. in ratione. §. qđ vulgo, qõne vltima. ff. ad l. Falc. Brun. consi. 18. col. j. Inde est, si testator prohibuerit aliquem ostendere libros, & reddere rationes nisi hæredi, tenebitur etiam reddere fideicõmissario. Curtius Senior consi. 19. in regno. in 2. dubita. Inde quoque est. l. fi. C. de edicto. diui Adrian. tollen. † disponentem de hærede in possessionem mittendo, ostenso testamento non abolito, nec cancellato, procedere etiam in fideicommissario post restõnem verbalem. Bar. in d. l. fi. cum quo omnes transeunt ibi, declarando gl. in verb. ex parte, quæ contrarium sentiebat. & latius prosequitur Deci. col. 7. Sequuntur moder. in l. Centurio, tradendo vtilitates, quæ resultant, an substitutio valeat iure directo, vel iure fideicommissi, & ubiq; legendo illas leges idẽ sum sequutus. Quarto & vltimo, hãc partẽ in pcisis terminis cõsuetudinis Comitatus amplexi sunt moderni, cõsi. 19. iuxta pdicta, dubio. 12. & cõsi. 62. ex verbis, col. 6. q attestanẽ idẽ fuisse iudicatum per Arrestũ in Parlamento Tholosano, vbi adest similis consuetudo, & fideicõmissariũ obtinuisse in possessorio. † Cõtrariã opinionẽ vti verisimã sequor, & affirmo, considerando nos esse in cõsuetudine, quæ est stricti iuris, & strictẽ interpretãda: iõ nõ extendiẽ de loco ad locũ, nec de persona ad personam. Bal. in c. j. in fi. princ. de feudi. cogniti. Areti. consi. 132. in cã q vertitur. col. 3. sicut nec statutum. l. quicquid astringendæ. de verb. oblig. & in materia stricta appellatione hæredis non cõprehenditur fideicõmissarius, cũ non sit hrs strictẽ. ideo in laudo, qđ est strictẽ accipiendũ. l. nõ distinguemus. §. fi. ff. de receptis arbitr. Si arbiter mãdet aliquid dari hrẽdi, nõ cõtinebiẽ fideicõmissarius. Anto. de But. consi. 76. viso puncto in fi. similiter mãdatum factum hæredi sub pœna, † non afficit fideicommissariũ. Socin. cons. 116. in causa filiorũ. col. 2. vol. 3. Ratio, quia casus pœnales sunt stricti iuris, & nõ recipiunt interpretatione extẽsiuã. Bal. in l. cũ proponas C. de hæredi. institu. col. fi. Romanus consi. 405. præsuppositis colum. 2. Deci. in l. factum. §. in pœnalibus.

Margin notes (right column): e (beside "in ratione"), 5 (beside "diui Adrian. tollen."), 6 (beside "Cõtrariã opinionẽ"), 7 (beside "non afficit").

libus.ff.de reg. iur. Fortius fideicommissarius est hæres ficte.l.si filius.§.j.ibi quodammodo. ff.quod cum eo.quæ vox notat fictionem.l.in suis.ff.de lib.& posth. Bar.in l.si is qui pro em ptore.col.5.de vsucapio.& loco hæredis habe tur.l.postulante.§.penultimo, cum multis similibus.ff.ad Treb. Aliudque est esse talem,& haberi pro tali.l.mercis.ff.de verbo.signifi. Et certum est,in iure statuta exorbitantia à iure communi, seu consuetudinem vt nostra est, quæ exorbitat a d.l. cum hæredes. de acquir. possess.si loquuntur in casu vero, non extendi ad fictum. l.j. §.hoc interdictum. ff. de fonte, doctri.Bar.vulgata in l.3.§.hæc verba.ff.de ne gocijs gest. vbi specifice loquitur de hærede ve ro & ficto.& in l.omnes populi.in 4.q.6.prin cipal.versi.ulterius quæro. ff.de Iusti. & iure. Et ita in fideicommissario per hanc rõne con cludit Alex.Ias.& alij moder.in d.§.de illo.So cinus in l.j.2.notabili,in fi.ff.de vulg. & pupil. & in consuetudine nostra idem Alex.cons.82. perspectis col.2.vol.2. Et quod huiusmodi sta tutum,seu consuetudo, de continuandá pos sessione tanquá exorbitans á iure cõi extendi non debeat, tenuit Imola consi.16.viso casu. Iason,cõsi.147.circa primá col.10. vol.2. Augentur prædicta,quod hæc cõsuetudo est non modo exorbitans,sed correctoria,& cõtra ius cõe,id est cõtra.d.l.cũ hrs.Alex. & Iaso. ibi. Et in correctorijs nõ fit extensio, etiá á maiorita te rõnis gl.in autentica,quas actiones. C.de sa

9 crosanct.eccl.vbi Iaso.ita in statuto vult Bar.† in l.omnes popul.9.q.j.q.princ.ff.solut.matr. & communiter Doctores.& de consuetudine contra ius tradit Aretin.consi.44.in proposita.Et ideo stante statuto, quod hæreditas non

10 adita non trásmittatur,ex quo esset correcto rium iuris cõis,cõtra.l.unic.§.in nouiss. C.de caduc. toll.non extenderetur ad fideicommissum,vt consuluit Deci. consi.55.prope fi.quia appellatione hrditatis nõ venit fideicõmissum l.si Titius.in fi. de leg.3. Cumanus consi. 141. visis.& hoc fundamento ita decidit Alex.in cõ suetudine ista,ut nõ cõprehendatur fideicom missarius in d.cõs.82 2.uol.sequit Deci.d.l.fi. de edic.diui Adria.col.7.Et quamuis hæc satis superq; sit pro cõfirmatione huius partis, secũdo tñ principaliter adhuc facit regula, quá habemus, vbi uerba legis vel statuti adaptari nõ pñt,ibi nõ hre locũ dispositionem.l.4.§.to-ties.ff.de dãno infecto,† quá Bar.notat. ea l.§. 11 prætor ait.in fi.Feli.late in c.nõnulli.in princ. col.antepen.cũ seq.extr.de rescrip. Curtius Iu nior consi.182.habita col.2. Sed verba cõsue tudinis nostræ nõ cõueniunt fideicõmissario, cũ consuetudo loquatur de possessione defun cti seu mortui continuanda in hæredé: & nos per restõné fideicõmissi tractamus de conti nuáda possessione hrdis in fideicõmissariũ, q: non succedit hæredi,sed testatori.l.cohæredi. §.cũ filiæ.ff.de vulg. Et hæc fuit subtilis consi deratio Alex.in terminis nostris.d.cõs.81.quá cõfirmo Mortuo testatore,qui fecit fideicom missum, necesse est hrdé eius ab intestato vel ex testamento adire hæreditaté,vt possit resti tuere fideicõmissum. Imò ad hoc cogi põt. l. qa poterat.ff.ad Treb.§.in primis. Insti.de fideicõmissar.hæredita.cũ simil. Per hác aditio né trásferũtur iura hrditaria in hæredé, per d.l.cũ hrdes. & possessio per cõsuetudinem: quo casu satisfactum est verbis consuetudinis dicentis,possessioné mortui cõtinuari in hæredé. Nunquid aũt idem sit, qñ hæres restituit hæreditatem fideicommissario,nullum verbũ sit in consuetudine: ideo relinquẽdus est iste casus † dispositioni iuris cõis.l.si extraneus.ff. 12 de cõdict.causa data.l.si cũ doté.ff.solu.matr. quo disponitur, possessionem non transire ip so iure,sed esse necessariam apprehensioné. d. l.cũ hæredes.maximé in fideicõmissario, qui debet capere de manu hæredis. Alias si ꝓpria autoritate capiat,incidit in pœná.l.nõ dubiũ. C.de lega.Cum materia facit, quod cum hæc consuetudo sit cõtra ius cõe, statim postquá est aliquid operata,debet restringi,vt minus læ dat ius commune quàm sit possibile.l.2.C.de noxali.& dicam plenius infra,c.vltimo.

Non obstant modo allegata pro parte affir matiua.& primò ratio Pau.de Ca.d.cõsi.133. cõstituentis drĩam ante restõnem, uel pòst.nõ .n. est hæc sua differentia secundũ terminos iuris:& locutus est Paulus inaduertenter. ná ante factá restõnem,non est casus considerabi lis, an fideicommissarius comprehendatur in consuetudine. Quia eo tpe nõ est hæres, nec largè nec strictè,& in effectu nihil est,& idem in hærede ante aditá hæreditaté,in quo tñ nõ ha 13 bet locũ cõsuetudo,vt dixi supra in primo ca su.Punctus igitur cõsistit post aditá hæreditatem ab hrde,& post factá restitutioné fideicõmissario.

missario. quo casu communis est snia, appellatione hæredis nō venire fideicōmissariū: qui quamuis quoad iura vtilia tantum consequatur per restitutionē, quantū hæres directus per aditionem, id tū est per fictionem: & in materia strictè intelligenda & correctoria, casus verus nō extenditur ad casum fictū, vt proxime diffusius tractaui. Non obstant secundo instātia de bonorū possessore. nā fateor eū quoq; esse hæredē fictè, sicut fideicommissariū: tñ est dria inter ipsos, quod lex æquiparat bonorū possessionem hæreditati. l. hæreditatis appellatione. ff. de verb. sign. vbi inquit Iuriscōsultus: Hæreditatis appellatione bonorū quoq; possessio continetur, quod nō facit fideicōmisso.

14 Et quoties casus fictus† æquiparat vero à lege; statutum loquens in casu vero extenditur ad casum fictū, ēt in materia exorbitanti & stricta. c. cū dilectus. juncto c. ad audientiam. extr. de cleri. non resident. & ita limitatur doctri. Bar. in d. l. 3. §. hæc verba. proprie bonorū possessore, per Rom. in d. l. j. §. hoc aūt, ad Trebel. & ibi. d. Alex. q. dat aliā rñsionē, quā sequitur Socin. d. l. j. 2. notabil. de vulgari, in eodē met ppo sito, & idem Alex. in apostil. ad Bar. in d. §. hæc verba. Alex. & Ias. in d. l. emācipatis. C. qui admitti. Atq; hanc dñam inter bonorum possessorem & fideicommissarium approbat etiam in pœnalibus & odiosis D. Alciatus in d. l. hrdi tatis. in fin. idq; placet, per supradictā rationem æquiparationis. Secūdo dicas, aliam esse inter istos dñam, quod in bonorum possessore possunt verificari verba consuetudinis, cū a testatore in eū trāseant iura agnita bonorū possessione: quod non est in fideicōmissario, in quē nō transeunt iura ex psona testatoris, sed hæredis grauati: cū hæres ēt post restitutionē remaneat hæres, & retineat iura directa. §. restituta. Inst. de fideic. hæredi.

15 †Non obstat tertio, dispōnē seu statuta loquentia de hærede, comprehendere fideicōmissariū; nam id debet intelligi in dispōne, quæ sit secundum ius commune, vel præter: nō aūt quæ sit contra, vt est nostra consuetudo. ita te resoluunt Alex. & cōmuniter oēs in d. l. j. §. de illo. & Socin. d. l. 2. notabili. & Alex. d. consi. 82. Non obstant consilia modernorū, quia in consi. 62. loquuntur, ante factā restitutionē extraneo, quo casu est falsissimū, consuetudinem posse intelligi in fideicōmissario, cū in hærede ipso directo locū nō habeat, vt pluries dixi, & in effectu (licet ibi referant Arrestū Parlamenti Tholosani) nihil adducunt pro eorū opinione, seq; inuoluunt, & nesciunt qua ratione præcisè motū fuerit Parlamentū ad ita decidēdū, & cū plures esse potuerint, vt quottidie videmus emergere ex processibus, nō est faciendū fundamentū sup illo Arresto, nec super cōsilio suo: qa nō cōcludunt necessariò in qōne nostra. argumēto eorūm quæ dār de lege habente plures intelle- 16 ctus, vt non possit allegari ad decisionē causarum, per Bart. in l. in ambiguo. ff. de rebus dubijs. Eius. n. quod multipliciter exponit, veritas ignorat. Bal. in l. scire leges. C. de leg. Deci. l. quoties idē sermo. in fi. ff. de reg. iu. & quāuis in cōnsi. 19. se aliquantulū restringant loquendo in fideicommissario post factam restitutionem verbalem, tamen idem est: quia vt supra clarissime demonstraui, communes cōclusiones Dd. vt fideicommissarius non comprehendatur in hac consuetudine, procedunt propriè post factam restitutionem. &c.

CAPVT. XX.

Excussio consuetudinis egregiæ.

SVMMARIVM

1 *Correctio non dicitur fieri, nisi expresse anteriori dispositioni derogetur.*

2 *Argumentum à cōtrario sensu non habet locum, quando induceretur correctio.*

3 *Inculcatio verborum aliquando admittitur, & de hoc subjiciuntur aliquot decisiones.*

4 *Verba vbi non conueniunt, nec legis dispositio habet locum*

5 *Vltima voluntas capitur dupliciter, pro contento, & pro continente.*

6 *Mens testatoris præsumitur talis, qualis secundū rectum sermonem procedere potest.*

7 *Copula, Et, alternatiua posita inter duo idem significantia, resoluuntur in idest.*

8 *Statutū postquā est aliquid operatū, debet restringi: vt min' lædat ius cōmune, quàm fit possibile.*

9 *Statutum etiam correctorium extenditur per interpretationem passiuam.*

10 *Extensio censetur facta cum qualitatibus suis.*

11 *Statutum etiam derogatorium iuris cōmunis debet declarari secundum ius commune.*

12 *Statuta quamuis correctoria, extēduntur de vno casu ad alium, quando sunt casus æquiparati à iure antiquo per viam regulæ.*

13 *Autentica, ex causa, & corpus vnde sumitur, habens clausulam derogatoriam.*

14 *Dispositio*

14 *Dispositio sequens etiam generaliter derogans primæ dispositioni, non tollit præcedentem, in qua est clausula derogatoria.*

15 *Contrarietas est distinctione adiuuanda & tollenda in omni materia.*

CONsuetudo est in statutum scriptũ redacta in ducatu Burgũdiæ huiusmodi, Vng chascun habile à faire testament & ordonãce de dernire volũte, est tenude laisser à ses vrays heritiers sa uraye legitime, Cestassauor la tierce partie detous ses biens par droit dinstitucion ou aultrement le dict testamẽt ou ordõnance est nul. Quæ consuetudo hanc diuturnam ex longo tpe accepit interpretationẽ, vt procedat in omnibus hæredibus etiam transuersalibus, qui successuri essent ab intestato, quibus est relinquenda legitima iure institutionis. aliàs testm̃ est nullum, nec sufficeret aliquid relinquere vt posset postea agi ad supplementũ: quo fit, vt iuri cõi derogetur in duobus. Primo, quod transuersalib. omnibus debeatur vltima, cõtra l. fratres. C. de inoffi. test. & §. j. Insti. eo. tit. Secundo, quod non põt agi ad supplementum, contra l. quoties. & l. omni modo. C. eo. Contigit modo quendã fecisse testm̃, in quo præterijt vnũ ex proximioribus heredib. transuersalis quo casu testm̃ est nullum ex hac consuetudine pp præteritionem, quo ad institutionẽ. Nec hoc hẽt difficultatẽ sed dubitatur de legatis, an & ipsa nulla sint, an vero debeantur per Autenticam, ex causa. C. de libe. præter. in qua disponitur ex causa præteritionis testm̃ esse nullum, quantum ad institutionem, cætera aũt firma remanere. Casus iste nouus, vt mihi dr̃ in hac patria Burgundiæ. Moderni Diuion. in suprà dicta consuetudine mouent qõnem, sed non firmant pedes, & tandem relinquunt cogitandum. Ideo cum non possit fieri super eius dictis fundamentũ, adducam aliquas rationes, quibus apparebit clarissime, legata deberi per dictã autenticã, tollendo sigillatim loco suo quæ in contrariũ facient, ne bis idem repetatur, vt breuitati studeamus. Primo, quod legata debeantur rupto & nullo facto testamẽto per præteritionẽ, est casus expressus in autentico, vt cũ de appellat. cognosci. §. siue igitur oẽs. versi. si vero contigerit. Vbi hr̃, ex causa præteritionis testm̃ nullum quantum ad institutionem, sed legata & alia in testamento disposita præstari debere.

Et ita cõcludunt cõiter Dd. in d. autentica ex causa, in verbo, Cætera ratio est: quoniam fiebat tm̃ iniuria hæredibus, non instituẽdo eos. Satis itaque fuit Imperatori, tollere id in quo cõsistebat iniuria: & cũ huic autẽticæ nihil sit derogatum à dicta consuetudine, saltẽ expressè, vt ex eius contextu videri põt, sequit̃ vulgatũ dictum Imperatoris in l. præcipimus. in fi. C. de appella. quod non mutatur, quare † stare prohibetur. etiam pp id dicit ibi Bart. debere esse aliquid spãliter, & expressè mutatũ, vt possit dici correctũ. quod adeò est verum, vt etiã ex idẽtitate rõnis nõ fiat correctio. idem Bart. in l. si vero. §. de viro. ff. solu. matr. vbi Imol. latissime. quinimo nec ex maioritate. gl. in autẽtica, quas actiones. C. de sacrosan. eccl. vbi Ias. & tradunt Bart. & Doct. in l. omnes populi in 6. q. principal. ff. de iustitia & iur. & in l. si constante. in princ. in 9. q. primæ partis prin. solu. matr. Inde est quod † argumentum à contrario sensu nõ habet locũ, qñ induceretur correctio secundũ Dd. in l. j. ff. de offi. eius. quia tale argumentum est subauditus intellectus gl. in l. apud antiquos. C. de furtis. in verbo Cõicatura. Et solet dici, euitãdã esse legũ correctionem in quantũ fieri põt. Quæ oia multo magis procedũt in casu nostro, cũ adsit aliud statutũ in titulo des forest. 3. pasturages, &c. §. 10. col. 4. car se aucuns cas aduenoyent q ne feussent cõprins es dictes coustumes que lon y face selon diposiciõ de droit escrit. Non obstat si dicat̃, immo hãc cõsuetudinẽ tollere expresse autenticã, ex cã, cũ annullet testm̃ & ordinationẽ vltimæ volũtatis. Et ita procedit in quacũq; vltima volũtate vltra testm̃. loquit̃ n. copulatiuẽ & alternatiuẽ, & quarũ natura est poni inter diuersa. gl. in rub. ff. de iuris & fact. ignorã. & in l. vbi pactũ. de trãsactio. Sed legatũ est vltima uolũtas, ergo. &c. Siquidẽ ad hoc rñdeo, tale intelligẽtiã remotissimã à uero, & ab intẽtione statuentiũ & certò credo, p vno, & pro eodẽ poni testm̃ & vltimã voluntatẽ, & fit verborũ inculcatio, vt in simili dicit gl. in l. certi cõdictio. ff. si cert. pet. & in rub. ff. si ager vectigal. uel emphit. & idẽ dici solet de clausula, Fecit, cõstituit, creauit suũ pcuratorẽ. & c. q oia † uerba ad idẽ tendunt, ut p Specul. in tit. de procurato. §. hoc aũt, uersic. sed oppositio. Idem de clausula, Dedit, uendidit, tradidit, ut per Bartolum, in l. fi. in prin. ff. de cõdi. ob causam.

ſam. Et i terminis noſtris ita dixit Pau. de Caſ. in l. teſtam. C. de teſtamentis, de illa clauſula. Hoc uolo eſſe meũ vltimũ teſtm̃, vltimam voluntatem, ultimã diſpoſitionem: quæ omnia idem important. Et vlterius perpendendo realiter & diligenter textũ noſtræ cõſuetudinis, aliter dici non põt, quàm quod uerbum Vltima uoluntas capiatur pro teſtamento, nõ aũt pro legato. Siquidem cui nõ conueniunt verba legis, nec eius diſpoſitio. l. 4. §. toties. ff. de
4 dam. infe. ſed legato † non conueniunt uerba conſuetudinis. igitur, &c. Probaẽ hoc primo, qm̃ cõſuetudo loquiẽ de ordinatione, in qua poteſt fieri inſtitutio. Sed in legato hoc nõ fit, cũ in teſtamẽto tm̃ inſtitutio fieri poſſit. §. penult. Inſtit. de codicillis. Imò de cognoſcendũ, an quis voluerit facere teſtm̃, inſpicitur an ꝓceſſerit per modum inſtitutionis. l. j. ff. de iure codicillo. ubi Bar. & alij. Secũdo, verba illa, ordinatio ultimæ uoluntatis, non quadrant legato, quia legatũ eſt benè ultima uoluntas, ſed non eſt ordinatio ultimæ uoluntatis. Nã ulti-
5 ma † voluntas capitur dupliciter, pro contento & pro continẽte. pro contento, puta pro legato, fideicõmiſſo, &c. ꝓ cõtinente. puta ꝓ teſtamẽto, codicillo, in quibus teſtator ordinat voluntatẽ ſuã legando, fideicõmittendo, &c. Sed in textu noſtro apparet expreſſe capi pro continente, dũ fit mentio de teſtamento. Ergo eodẽ modo intelligeẽ verbũ Ordinatio: nam vna pars alternatiuè ambigua declaraẽ ꝑ aliã, clarum. l. j. ff. de rebus dubijs. facit l. utrũ. ff. de petitio. hẽdita. Poſtremo ſi caperenẽ illa uerba, teſtamẽt ou ordõnãce, tãquam diuerſa, ſequeretur falſa grãmatica. eſſet. n. ſenſus, quod teſtm̃ & legata eſt nullũ, & tñ deberet dicere, ſu. nulla, qua rõne dicendũ eſt ꝑ eodẽ poni. Vt ſit ſenſus, teſtm̃ quod aliàs appellaẽ ordinatio ultimæ uoluntatis, eſt nullũ. pro quo facit notabilis doctr. Bar. in l. ſi. ff. ad Treb. ubi teſtator in dubio quos in inſtõne dilexit, cẽſeẽ eoſdẽ in ſubſtõne prædilexiſſe. Limitatur hoc, vt non procedat: qñ ita intelligendo, ſequeretur mala grammatica, qm̃ tunc præſumitur, illã
6 fuiſſe † mentem teſtatoris, quæ ſm̃ rectum ſermonem procedere poteſt, ut latius ibi ꝑ eum videri poteſt, quẽ ſequutus eſt conſulendo & ſummè commendat Corneus conſi. 307. incipiẽ. in hac cõſultatione. 2. col. uol. j. & eius dictum cõiter approbatũ teſtatur Curt. Iunior conſi. 57. incip. habita. col. 4. Non obſtat naturã copulæ, † & alternatiuæ eſſe poni inter di- 7
uerſa. nã iſtud non ꝓcedit, qñ ponuntur inter. duo idem ſignificantia, vt hic, ſm̃ quod ſupra oſtendi: tunc. n. reſoluuntur in id eſt, vt de copula tradit Bar. Iaſ. & alij in l. 2. ff. de iuſti. & iure: & de alternatiua hẽ in d. rub. ſi ager. uectigal. uel emphiteu. & in l. ſciendum. §. j. ff. qui ſatiſdare cogantur. & in leg. j. iuncta glo. C. de repudijs, pulchrè ſper eundem Curtium cõſi. 145. incip. facti cõtingentia. col. 6. ubi uult ex preſſè, quod non obſtante alternatiua. detur inculcatio uerborum. & ibi uide. Secundo ſtatuta ſunt ſtrictè intelligẽda. l. quicquid aſtringend. de uerb. oblig. maximè quando ſunt cor rectoria, iuxta proximè dicta. Et ideo † ſtatim 8
quod ſtatutũ eſt aliquid operatum, dẽt reſtringi, vt minus lædat ius cõe quàm ſit poſſibile, l. 2. ubi Salic. C. de noxal. ca. cum dilectus. extra, de conſuetu. c. ad audientiam. extra, de clericis nõ reſidentibus. ubi Panor. & alij & idem tradit Alex. in l. 3. §. prætor ait. col. 4. de damno infecto. dicens, quod quoties ſtatutum eſt generale, modo in aliquo addat iuri cõi, ſtatim debere reſtringi, & in reliquis intelligi & declarari ſm̃ ius cõe. Et hanc dicit uerã & cõmunẽ concluſionem Curt. Iunior conſi. 105. incip. uiſo ac diligenter. col. j. quam cõprobat nonnullis autoritatibus & deciſionibus, vt ibi ꝑ eũ. At in caſu noſtro ſtatutum eſt correctoriũ, & non mõ modicũ, ſed multũ operaẽ, ut dixi ſuprà in prin. Ergo in alijs reſtringi dẽt. Cõfirmaẽ hoc fundamentũ ex uerbis poſitis in fine dictarũ conſuetudinũ dum ibi hñr, & que icelles couſtumes ainſi par nous auctoriſees ſoyent declarees, & interpretees ſelon droyt eſcrit. Scdo facit, quod in caſib. in qbus ſtatutũ † nõ recipit interpretationẽ ẽt actiuã, id eſt 9
vt ſtatutũ ad alios caſus nõ cõprehẽſos extendaẽ, tñ recipit interpretationẽ paſſiuã, id eſt, vt aliæ leges ſe extẽdãt ad ſtatutũ. Et hãc cõcluſionẽ dicit uerã indiſtinctè Bar. in l. oẽs pop. in 4. q. 6. q. princ. ff. de iuſti. & iur. & ibi Moder. oẽs atteſtanẽ cõem, ex pluribus autoritatibus per eos adductis. Ex quo decidit Bart. & cæteri ſequunẽ, qđ ſi ſtatuto inducaẽ aliqđ nouũ munus perſonale oẽs leges de muneribus ꝑſonalibus loquẽtes extenduntẽ ad illud. l. j. §. j. ff. de muneri. & honorib. Vel ſi ſtatutum cõfirmet aliquod teſtamentum de iure non ualens, oẽs leges

leges loquẽtes in materia testamentorũ in eo locum habebunt, puta Falcidia, Trebellianica, etiam si de his nihil expressum. l. 1. §. lex falcidia. & ibi Bart. & post eum Alex. Socinus, Iason. ff. ad. l. Falcid. Et hoc modo est intelligendũ id quòd dicitur, leges priores trahi ad posteriores. l. nõ est nouũ. & l. sed & posteriores. ff. de legib. Item dicendũ est in casu nostro, cũ per cõsuetudinẽ istã inducatur de nouo, vt ẽt transuersales titulo institutionis debeant habere ltimam, alias testm̃ sit nullũ. Vnde extenditur, ꝙ erat in suis hrdibus ad alios omnes, ꝙ quatenus de nouo lex disponit, debet recipere determinationem, ab alijs iuribus loquentibus de materia sua, id est, ab autentica, ex causa, quę vult vt annullato testamento ex causa pręteritionis testm̃ sit nullum, quoad institutionem, cætera aũt firma permaneãt. Confirmãtur pręd icta, quod quoties fit extensio, in-
10 telligitur facta † cum omnib. qualitatibus suis. l. itẽ quæritur. §. qui impleto. ff. locati. c. hi qui autorita. de prębend. in 6. Igitur consuetudo, seu statutũ nostrũ, ꝙ extendit dicta in hæredibus descendentibus ad alios transuersale sm̃ communem intelligentiam dictæ consuetudinis, censetur facere extensionem cũ suis qualitatib. Facit in simili, si statuto caueaẽ, vt pupillaris ætas duret vsq; ad viginti annos, quemadmodum poterat pupillo substitui à patre vsq; ad decimũquartũ. l. 2. ff. de vulgar. substitutio. §. masculo. Insti eo. Ita poterit fieri substitutio in tp̃e extenso, vsq; ad 20. annos, vt tradũt Dd. in d. l. 2. Et si statutũ disponat, ꝙ mater habeat filium in potestate, extendendo id ꝙ est in patre, ẽt mater poterit pupillariter substituere sicut pater, vt determinat Alex. in d. l. 2. & ibi Moder. & in d. l. omnes pop. de iustit. &
11 iure. † Nõ obstat si dicatur, prædicta procedere qñ statutum nõ esset correctoriũ: secus, qñ est correctorium, nã tũc cũ veniat ad derogationem iuris communis, non debet sm̃ ius cõmune declarari, & intelligi, prout decidit Bal. in. l. maximũ vitium. C. de liber. præteritis. & in c. cũ non liceat. extra, de præscriptio. quem sequiẽ Paul. Castr. in l. fin. §. in cõputatio. C. de iure deliber. Siquidem respondeo, illud dictũ Bal. cõmuniter reprobari. & in specie diuersis medij reprobat Ale. in d. §. cõputatio. & ibi Iason, q̃ se remittit ad dicta per ipsum in d. l. oẽs pop. vbi tenet contra Bald. col. fin. idem voluit Imo. in d. l. si vero. §. de viro. Romanus in l. si q̃s priore. ff. ad Trebel. q̃ dicit ita se consuluisse. & dictũ Bal. communiter reprobatum attestaẽ Curt. Iunior cons. 7. incip. videreẽ prima. col. 3. & d. cons. 105. Nõ obst. secundo, si dicaẽ, ꝙ & si hæc cõsuetudo acceperit interpretationẽ passiuã, ab autẽtica, ex causa: tñ nihil seruire in casu nostro, in quo tractaẽ de trãsuersalibus, quib. nõ habet locũ prędicta autentica, vt ibi per Ale. & Iason. nã respõdeo, cũ oẽs hrdes tam transuersales, q̃ ascendentes, seu descendentes, sint æquiparati per hãc cõsuetudinẽ, vt relinquaẽ eis ltima, alias testamentũ sit nullũ, in omnibus locũ habebit dicta autentica, ex causa, per illã verã & cõmunẽ regulã, & cõclusionẽ, quòd qñ duo sunt æquiparata à iure † ꝑ 12
viam regulę, maximẽ in indiuiduo, vt in cõsuetudine nostra, dispositũ in vno censeẽ dispositũ in alio, ẽt in correctorijs gloss. fi. in l. si quis seruo. C. de furtis. & ibi Bart. & in l. Marcell. ff. ad Trebell. vbi post Bart. Alex. Iason. & Angel. de Aretio in. §. ius aũt ciuile. Insti. de iure natural. gent. & ciuil. Decius in l. factũ. §. in pœnalibus notab. 16. de regul. iur. Quarto stringit aliud. † nã aduertendũ est, autẽticã, ex causa, & 13
corpus vnde sumiẽ, hr̃e clausulã derogatoriã. dico derogantiã, cũ annullatione. postquam n. Imperator in autentica, vt cum de appellatione cognoscitur. §. siue igitur omnes. cũ. §. seq. apposuit cãs, quæ apponi debent in exhæredatione, vt quis dicaẽ ritẽ pręteritus, & quo ad descendẽtes & ascendẽtes inquit, si supradicta seruata non fuerint testm̃ non valere, quoad institutionẽ. legata verò & reliqua firma manere, postea in fine subdit: Si quid aũt ꝓ legatis, siue fideicõmissis, &c. in alij legibus inuentum fuerit huic cõstitutioni contrariũ, hoc nullo mõ volumus obtinere. Stante itaq; hac clausula derogatoria, necesse fore † ad hoc vt cõsuetudo nostra derogaret autenticæ, ex causa: vt non mõ generaliter, sed specialiter, & in indiuiduo esset illi derogatũ. Nã statutũ & † 14
lex habens clausulã derogatoriam, maximẽ tã strictã, vt i casu isto, in quo est derogatoria cũ annullatione, nõ tolliẽ per statutũ sequẽs, etiã generaliter derogãs primę dispõni vt concludit Bart. in l. oẽs popu. in. 4. q. 3. q. princip. versic. circa secũd. ff. de iustic. & iure. & ibi oẽs sequunẽ. Multo min⁹, vbi de priore dispositione nulla fit mẽtio, vt in hac ꝯsuetudine, & rõ est,

quia

quia protestatio præcedens demonstrat animum, & voluntatem deesse in secundo statuto, quod postea fieret, & idem eadem ratione concludit Bart. & Dd. in testamento habente clausulam derogatoriam, in l. si quis, in princ. testamenti, ff. de leg. 3. Idq; adeò uerum est, ut licet extaret statutum, quod ultimum testm̃ teneret, non facta mentione de uerbis derogatoriis primi, tale statutũ non subsisteret, quasi factum aduersus gentium, quod requirit in testamento voluntatem testatoris, quam nõ habet secundum testamẽtum propter verba derogatoria primi, ut per Paul. de Cast. cõs. 444. uidetur sine dubio. uol. 2. Præterea & si d. autentica, ex causa, cũ materia non haberet clausulam derogatoriam, nihilominus per cõsuetudinem nostram non esset sibi derogatum. nam quoties duo sunt contraria, ita demum secundum tollit primum, quando sunt omnino, & præcisè contraria: secus, si distinctione cõcordari possunt. autent. offeratur. C. de litis contest. iuncta l. sciendum. ff. qui satisdare cogantur, ut tradit Bart. in extrau. ad reprim. in uerbo, non obstantibus. Et hoc est generale, vt quoties fieri potest contrarietas, distinctione tollatur. Ita in statutis, & omnibus dispositionibus, affirmat Alex. cons. 141. uiso testamento. col. 3. 2. uol. & Dec. cons. 374. col. 2. sed in casu nostro potest fœdere distinctionis res conciliari. aut loquimur respectu institutionis, & testamentum est nullum, & ita procedat consuetudo: aut respectu legatorum, & sustinetur, ita procedat autent. ex causa.

F I N I S

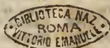

VENETIIS, MDLXXXV.

LEGATORIA A. PANDIMIGLIO
1921
ROMA